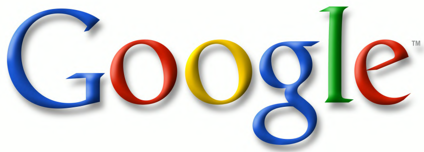
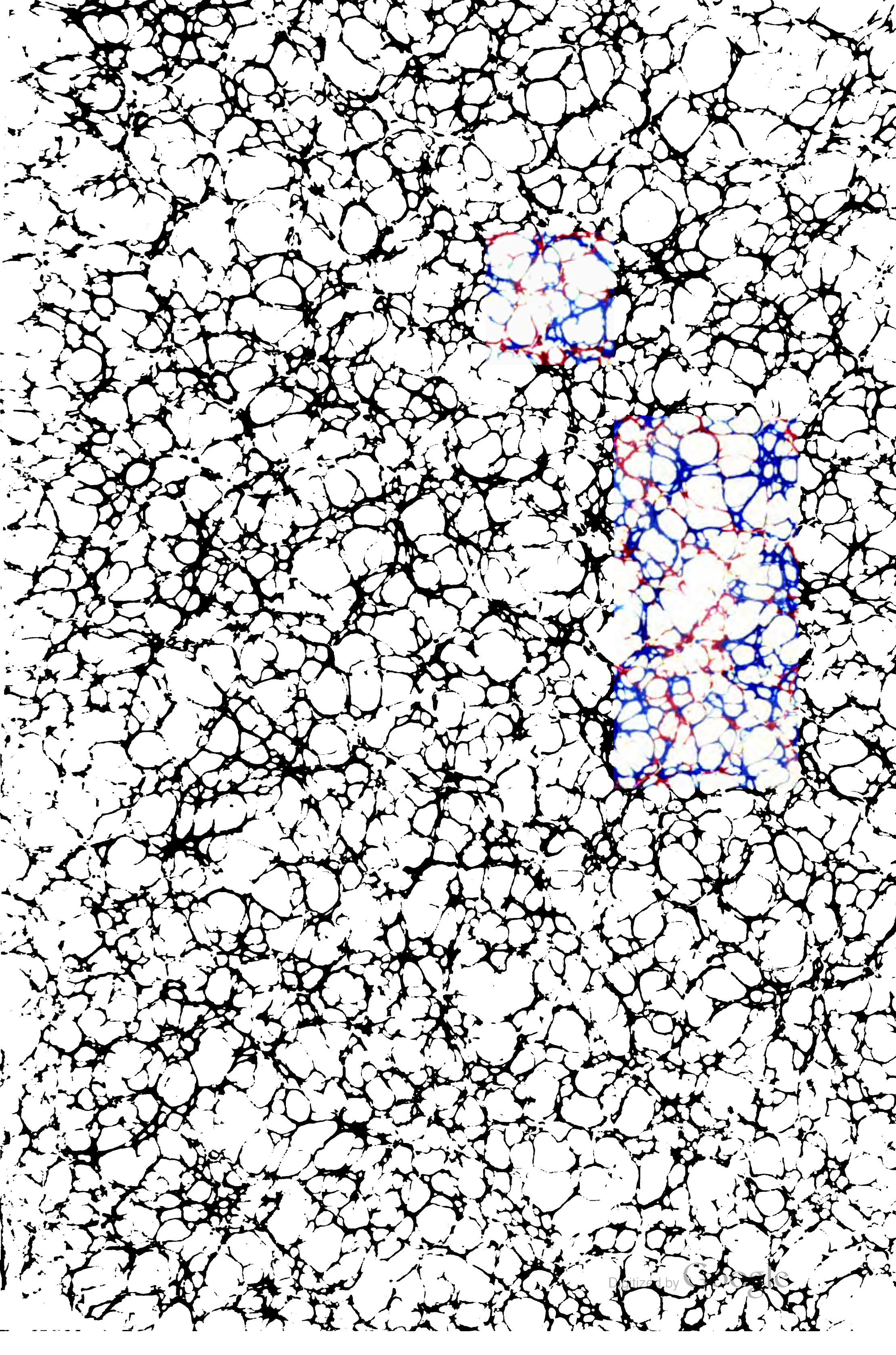

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΤΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΧΡΙΣΤΟΦ. ΣΑΜΑΡΤΣΙΔΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.
Φυλλάδιον 1. Σεπτέμβριος.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘΜΟΣ 3.
1892

Ἀριθ. Πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας.

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρνασσός.** Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κ. κ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877.

Ὁ Ὑπουργὸς

Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

'Αριθ. Πρωτ. 5113.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας καὶ Σχολάρχας.

Καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 651 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου, τῇ 8 'Οκτωβρίου 1877 ἐκδοθείσης, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» ἐκδίδει χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, περιοδικὸν σύγγραμμα φερώνυμον τοῦ Συλλόγου. 'Εν τούτῳ καταχωρίζονται λόγου ἄξιαι διατριβαί, καὶ ποικίλων γνώσεων πάροχοι σημειώσεις, ἔργα λογίων. 'Επιθυμοῦντες χάριν τῆς ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὠφελείας νὰ ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτό, ἐθεωρήσαμεν ὅτι συμβάλλεται ἱκανῶς εἰς τοῦτο ἡ ἐν αὐτῷ καταχώρισις διατριβῶν καὶ σημειώσεων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περὶ λειψάνων ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων σωζομένων αὐτουσίως ἢ καὶ κατὰ τύπον καὶ παραλλαγὰς ἐν ταῖς νῦν συνηθείαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, περὶ λέξεων καὶ ὅρων ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διατηρουμένων ἐν τύπῳ παροιμιῶν ἢ ἀξιωμάτων. 'Η διὰ περιοδικοῦ διακοίνωσις τοιούτων ἀντικειμένων παρέχει ἀφορμὴν ἄλλως καὶ τοῖς λογίοις εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἐξιχνιάσεις τῶν φυλετικῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κοινοτήτων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, σώζει δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐξαφανισμοῦ, εἰς ὃν ὁ χρόνος καὶ ἡ ὁσημέραι ἐπισυμβαίνουσα μετατροπὴ τῆς βιώσεως τὰ καταδικάζει.

Οἱ προαιρούμενοι ἵνα καὶ οὕτω χρήσιμον τὴν φιλομουσίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν καταστήσωσι θέλουσι στέλλει τὰ ἑκάστοτε εἰς γνῶσιν αὐτῶν προερχόμενα ὁπωσδήποτε τοιαῦτα εὑρήματα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ οὑτωσὶ συσταινομένου περιοδικοῦ ὁ **Παρνασσός.**

'Εν 'Αθήναις, τῇ 23 'Ιουνίου 1880.

'Ο 'Υπουργὸς
Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρόντος περιοδικοῦ συνεπιτηρεῖ καὶ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Ν. Γ. Πολίτου καὶ τῶν μελῶν κ. κ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Παναγιώτου Φέρμπου, Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου καὶ Ἰγνατίου Μοσχάκη.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΓΙΓΑΝΤΕΣ ΚΑΙ ΝΑΝΟΙ

ΣΚΑΛΑΘΥΡΜΑ

Ὑπῆρξαν ἆρά ποτε ἐπὶ τῆς γῆς ὁλόκληροι λαοὶ διαφέροντες κατὰ τὸ ὕψος ἢ τὴν βραχύτητα τοῦ ἀναστήματος ὅσον τοὐλάχιστον ὁ ὕψιστος ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἔτυχεν ἕκαστος ἡμῶν νὰ θαυμάσῃ εἴτε ἐκθετόμενον ἐπὶ δικαίᾳ ἀμοιβῇ ἢ καὶ δωρεὰν καθ' ὁδόν; Ἡ ὕπαρξις τοιούτων ἐθεωρεῖτο ἐπὶ πλείστους αἰῶνας ὡς βεβαία καὶ ὡρίζετο μάλιστα καὶ ὡς τόπος τῆς κατοικίας αὐτῶν εἴτε νῆσός τις τῆς Μεσογείου, εἴτε πέραν τοῦ Νείλου ἀφρικανικὴ χώρα. Εἰς ταύτας ὅμως οὐδεὶς ἔτυχε μετὰ τὸν Ὀδυσσέα νὰ ταξειδεύσῃ ἐκ τῶν διηγουμένων τὸ θαῦμα ἀρχαίων, οὔτε ὁ Ἡρόδοτος, οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης, οὔτε ὁ Στράβων, οὔτε ὁ Πομπώνιος Μέλας, οὔτε ὁ Λουκιανός, οὐδ' ἄλλος τις συντάκτης *Περίπλου, Ἀληθοῦς ἱστορίας, Γεωγραφικῶν* ἢ *Παραδόξων ἀκουσμάτων*. Εἰς τὰς κλασικὰς πρέπει νὰ προστεθῶσιν αἱ πλειστάκις ἐφάμιλλοι κατὰ τὴν τερατολογίαν διηγήσεις τῶν εὐαρίθμων μεσοχρονίων περιηγητῶν, ὅσοι ἔτυχε νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Αἰθιοπίας, ὅπως κηρύξωσι τὸν θεῖον λόγον ἢ προμηθευθῶσιν ἀρώματα, μαργαρίτας καὶ ὀδόντας ἐλεφάντων. Ἐφ' ὅσον ὅμως ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς τούτων, τῶν περιηγητῶν δηλ. καὶ ὄχι τῶν ἐλεφάντων, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ φόβος μὴ ἐλεγχθῶσι ψευδολογοῦντες, τὰ ἄκρα ὅρια τοῦ κατὰ τόπους ἀνθρωπίνου ἀναστήματος περιωρίζοντο κατὰ πολύ. Καὶ οἱ μὲν πυγμαῖοι καὶ μυρμιδόνες ἐφαίνοντο μεγαλείτεροι ἐφ' ὅσον ἐπλησίαζέ τις αὐτούς, συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς ὀπτικῆς, ἐνῷ ο γίγαντες κατὰ παράβασιν τούτων παρίσταντο ἱκανῶς βραχύτεροι ἐκ τοῦ πλησίον. Τῆς τοιαύτης βαθμιαίας ἐλαττώσεως αὐτῶν παρέχει πρόχειρον καὶ σύγχρονον παράδειγμα τὸ ὕψος τῶν Παταγόνων. Τοῦτο, καίτοι ὑποβιβασθὲν ἀπὸ δέκα εἰς ἑπτὰ μόνον πόδας, ἀπομένει μὲν πάντοτε ὡς ἐκ τῆς

μακρᾶς συνηθείας παροιμιῶδες, πράγματι ὅμως οὔτε δεκάπουν εἶνε οὔτε ἑπτάπουν, οὐδ' ὑπερβαίνει κατὰ τὰς τελευταίας ἀκριβεῖς καταμετρήσεις τὸν μέσον ὅρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ. Οὕτω λοιπὸν οὐδὲ γιγάντειον ἔθνος ὑπάρχει οὐδαμοῦ, οὐδὲ κἂν κατὰ ἕνα μόνον δάκτυλον ἀνώτερον τοῦ συνήθους ἀνθρωπίνου ὕψους. Συμφωνοτέρα πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶνε μόνη ἡ ὕπαρξις λαῶν τινῶν περὶ τὸν βόρειον πόλον καὶ τὸν ἰσημερινόν, κατά τι ἀπολειπομένων τοῦ μέσου ὅρου. Τοιοῦτοι εἶνε οἱ Γροηλανδοί, οἱ Λάπωνες, οἱ Ἐσκιμῶοι καὶ οἱ μικράνθρωποι τοὺς ὁποίους μετὰ τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Μιάνην καὶ τὸν Σβαϊνφοὺρτ ἀνεκάλυψεν ἐσχάτως ὁ Στάνλεϋς εἰς τὰ ἀνήλια δάση τῆς Μαύρης Ἠπείρου. Μεταξὺ τούτων δύσκολον μὲν θὰ ἦτο νὰ στρατολογηθῇ ἀνάλογος τοῦ πληθυσμοῦ ἀριθμὸς ἐπιλέκτων ἢ θωρακοφόρων, ἀλλ' ἔτι δυσκολώτερος ὁ σχηματισμὸς ἑνὸς μόνου λόχου ἀκροβολιστῶν, δυναμένων ὅπως ὁ Μπεμπὲς καὶ ὁ Θωμποῦς νὰ παρελάσωσι μὲ ἄκαμπτον ῥάχιν καὶ ὑψηλὸν πῖλον ὑπὸ τὰ σκέλη θωρακοφόρου. Τὰ ἀνωτέρω πιστεύομεν ἱκανὰ πρὸς κατάταξιν εἰς τὴν ἀκραιφνῆ μυθολογίαν πάντων τῶν τε κλασικῶν καὶ νεωτέρων ἱστορημάτων περὶ σημαντικῆς κατὰ τόπους ἀνισότητος τοῦ ἀνθρωπίνου ὕψους. Τὰ διάφορα τούτου γένη, τὸ καυκάσιον, τὸ μαλαίσιον, τὸ αἰθιοπικόν, τὸ ἐρυθρόδερμον καὶ τὰ ἄλλα διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ μόνον τὸ χρῶμα καὶ τὴν τρίχα, ὄχι ὅμως καὶ τὸ μέγεθος ὅπως τὰ γένη τῶν σκύλων. Ἐνῷ τῷ ὄντι ὁ μικρότερος μολοσσὸς τῆς ἱερᾶς μονῆς τῶν Ἀγράφων ἰσοδυναμεῖ πρὸς τριάκοντα τοὐλάχιστον κυνάρια τῆς Μελίτης, δύσκολον θὰ ἦτο νὰ εὑρεθῇ ἐν αὐτῇ καλόγηρος ὀγκωδέστερος δύο ἢ τὸ πολὺ τριῶν Λαπώνων ἢ Βασχιμάνων.

Πολὺ σημαντικωτέρα τῆς κατὰ τόπους εἶνε ἡ κατ' ἄτομα διαφορὰ ἀναστήματος τοῦ ἀνθρωπίνου διπόδου. Αὕτη δύναται τῷ ὄντι νὰ μετρηθῇ οὐχὶ καθ' ὑφεκατόμετρα, ἀλλὰ κατὰ πόδας καὶ διποδίας, ὅπως οἱ στίχοι τῶν ἀρχαίων ποιητῶν. Κατὰ τὸν Κάλλιστον Νικηφόρον, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος εἶχεν εἰς τὴν αὐλήν του ἀνθρωπίσκον καλούμενον Ἀλύπιον καὶ οὐχὶ μεγαλείτερον πέρδικος· οὐδὲ φαίνεται τοῦτο ἀπίστευτον ἢ κἂν ἀπίθανον, ἀφοῦ χίλια διακόσια μετὰ ταῦτα ἔτη ἐνεκλείσθη ἄλλος τις ἰσομεγέθης ἐντὸς πλακοῦντος περδίκων, ἐκ τοῦ ὁποίου προκύψας αἴφνης μὲ βαρὺν πέλεκυν εἰς τὰς χεῖρας, μετεχειρίσθη τοῦτον πρὸς διαίρεσιν τοῦ πλακουντίου εἰς ἰσαρίθμους τῶν δαιτυμόνων μερίδας. Φύσει δὲ ὢν φιλόπονος καὶ ὑπηρετικὸς ἐβοήθει διὰ τοῦ αὐτοῦ πελέκεως τοὺς θεριστάς, πελεκῶν τοὺς στάχυς ὅπως τὰς δρῦς ὁ ὑλοτόμος. Πρὸς πληρεστέραν τοῦ Νικηφόρου δικαιολογίαν δὲν εἶνε περιττὸν νὰ ἐνθυμίσωμεν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν οὐχὶ πολὺ ἀπέχοντα ἀπὸ ἡμᾶς δέκατον ἕκτον αἰῶνα περιή-

γοντο οἱ νάνοι εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἰταλίας ἐντὸς κλωβίων ὡς τρυγόνες ἢ φασιανοί. Ἂν δὲ πλὴν τούτων λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἔτι αὐθεντικωτέρας μαρτυρίας τοῦ παρόντος αἰῶνος, τὴν τοῦ ἐν Καΐρῳ προξένου τῆς Γαλλίας Δουμαλλιέ, μετρήσαντος ἐνήλικον ἀνθρωπάριον ὕψους δεκαοκτὼ δακτύλων, τὴν τοῦ φυσιολόγου Βὶρχ μνημονεύοντος ἐν τῇ *Ἀνατομικῇ αὐτοῦ συλλογῇ* ἄλλου τινός, συμπληρώσαντος τὸ τριακοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ τὸν δέκατον ἔνατον δάκτυλον τοῦ ἀναστήματός του καὶ πρὸ πάντων τὴν εἰκοσαδάκτυλον ὡραίαν καὶ σοφὴν νάνισσαν τοῦ ἀνωτέρου πάσης ὑποψίας ἐπιφανοῦς ἰατροῦ Βιρέϋ, ἄδικον θὰ ἦτο νὰ θεωρήσωμεν μυθώδη τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τοῦ ἀναστήματος τῶν πυγμαίων. Πράγματι μυθῶδες εἶνε οὐχὶ τὸ ἀνάστημα ἀλλὰ μόνος ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ αἱματηροὶ αὐτῶν ἀγῶνες πρὸς τοὺς γεράνους, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν τὰ ἀνδράρια ἐκεῖνα, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, φυλετικοὺς αὐτῶν ἐχθροὺς ὅπως ἡμεῖς τοὺς Βουλγάρους.

Πολὺ τῆς μικρότητος τῶν νάνων ὑπερβολικώτερον ἦτο τὸ μέγεθος τῶν ἑλλήνων, ἑβραίων καὶ μεσαιωνικῶν γιγάντων. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν ἦσαν ὑψηλότεροι πύργου, ἄλλοι δὲ ἐσφενδόνιζον ὄρη καὶ ἄλλοι ἔτρωγαν εἰς τὸ πρόγευμα ἀγέλην προβάτων ἢ διέβαινον θαλάσσας χωρὶς νὰ βραχῶσιν ὑπεράνω τῶν γονάτων. Καὶ τῶν τοιούτων ὅμως γιγάντων πολὺ μᾶλλον γιγάντειος εἶνε ὁ ὄγκος τῆς ἀνοησίας τῶν ρασοφόρων λογιωτάτων, οἵτινες προέβησαν μετὰ πάσης σοβαρότητος εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπόδειξιν ὅτι ταῦτα εἶνε ἀδύνατα καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ψεύστας τὸν Ὅμηρον, τὸν Βιργίλιον, τοὺς συντάκτας τοῦ Ταλμοὺδ καὶ τοὺς ραψῳδοὺς τῶν ἱπποτικῶν αἰώνων. Οἱ μακάριοι οὗτοι κριτικοὶ φαίνονται τελείως ἀγνοοῦντες ὅτι πρῶτον καὶ ἀπαραίτητον τοῦ ψεύδους συστατικὸν εἶνε ἡ ἀξίωσις νὰ πιστευθῇ τοῦτο ὡς ἀλήθεια. Ὡς τύπος ἀκραιφνοῦς ψεύστου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ οὐχὶ ὁ ποιητὴς τῆς Ὀδυσσείας, ἀλλ' ὁ ὁσιώτατος καπουκῖνος πάτερ Ραθέλος, ὁ διὰ τοῦ σχοινίου τῆς ζώνης του ἀκριβῶς καταμετρήσας ἐν Θεσσαλονίκῃ σκελετὸν ἀρχαίου γίγαντος ἔχοντα μῆκος ἐνενήκοντα ἓξ ποδῶν καί τινων δακτύλων, ἢ ὁ σοφολογιώτατος Θωμᾶς Φλαζέλιος, ὁ διηγούμενος «*εἰς τὸν φίλον ἀναγνώστην*» τίνι τρόπῳ ηὐτύχησε ν' ἀνασκάψῃ παρὰ τὰ Δρέπανα τῆς Σικελίας «*τὰ λείψανα τοῦ περιβοήτου Πολυφήμου, ὅστις εἶχε ταφῇ καθήμενος καὶ ἐκράτει ἀκόμη εἰς τὴν δεξιὰν ὡς ρόπαλον κατάρτιον πλοίου φέρον εἰς τὴν ἄκραν σφαῖραν μολύβδου βάρους ὀκτὼ κανταρίων. Τὸ ἀποχωρισθὲν κρανίον τοῦ Κύκλωπος ἠδυνήθη νὰ περιλάβῃ τέσσαρας σάκκους σίτου, ἐνῷ ὁ μικρότερος τῶν ὀδόντων αὐτοῦ ἐζύγιζεν ἑκατὸν οὐγκίας καὶ τὸ ὀστοῦν τῆς κνήμης*

εἶχε μῆκος εἴκοσι ποδῶν [1]». Καὶ τηλικοῦτος ὅμως ὢν ἀπομένει ὁ Κύκλωψ μικροσκοπικὸς νάνος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ταλμουδικὸν γίγαντα Ὄγ, τὸν σφενδονίσαντα ὁλόκληρον λόφον κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ μόνους τοὺς πόδας του δυνηθέντα νὰ λούσῃ εἰς τὰ ὕδατα τοῦ κατακλυσμοῦ· Κατὰ τὰ κανονικὰ ὅμως βιβλία τῆς *Γραφῆς*, τὸ ὕψος τοῦ Ὄγ, ὅπως καὶ τὸ τοῦ Γολιάθ, ἀπὸ τῆς πτέρνης μέχρι τῆς κορυφῆς, δὲν ἦτο ἀνώτερον τῶν εἴκοσι δύο ποδῶν, ἤτοι τριπλάσιον τοῦ τῶν σημερινῶν γιγάντων. Εἰς δὲ τοὺς κλίνοντας νὰ τὸ θεωρήσωσι καὶ μετὰ τὸν περιορισμὸν τοῦτον ὡς μυθῶδες δύναται, πιστεύομεν, ν' ἀντιταχθῇ ἡ ὑπόμνησις ὅτι κατ' ἀπαράβατον φυσιολογικὸν νόμον ἡ περίοδος τῆς αὐξήσεως τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ πάντων τῶν μαστοφόρων ζῴων διαρκεῖ περὶ τὸ τρίτον τοῦ μέσου ὅρου τοῦ βίου αὐτῶν. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ βραχύβιος σημερινὸς ἄνθρωπος, ὁ ζῶν ἑξήκοντα περίπου ἔτη καὶ αὐξάνων μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ κατορθώνει νὰ ὑψωθῇ εἰς ἓξ καὶ ἑπτὰ ἐνίοτε πόδας, οὐδόλως ἀπίστευτον ἢ κἂν πολὺ ἀπίθανον εἶνε ἂν οἱ βιβλικοὶ ἥρωες, οἱ ζῶντες τριακόσια ἢ τετρακόσια ἔτη καὶ ἑπομένως μεγαλόνοντες μέχρι τοῦ ἑκατοστοῦ, ἀνεδεικνύοντο καὶ κατὰ τὸ ἀνάστημα τριπλάσιοι τῶν συγχρόνων. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐξήγησις ἁρμόζει εἰς μόνους τοὺς γίγαντας τῶν Ἑβραίων οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων οὐδὲν ἔχομεν διδόμενον ὅπως θεωρήσωμεν τὴν μακροβιότητα πατριαρχικήν. Τὸ δὲ μόνον τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πρὸς ἐξήγησιν οὐχὶ τοῦ πραγματικοῦ ἀλλὰ τοῦ ἀποδοθέντος εἰς αὐτοὺς ἐκτάκτου ἀναστήματος εἶνε, ὅτι οἱ ἀνασκάψαντες καὶ καταμετρήσαντες ἑκατοντάποδας σκελετοὺς Κυκλώπων ἴσως δὲν ἐψεύσθησαν, ἀλλ' ἐπλανήθησαν ἐκλαβόντες ὡς ἀνθρώπινα τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀνευρεθέντα ἐν Σικελίᾳ καὶ Θεσσαλονίκῃ ὀστᾶ προκατακλυσμιαίων θηρίων. Τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν ὑπέδειξεν ἡ, ὡς λέγουσιν οἱ κοντίζοντες βουλευταί, «*εἰσηγήσατο ἡμῖν*» φιλοπαίγμων Ἀγγλίς, ἥτις θαυμάζουσα πέρυσιν ἐν τῷ φυσιογραφικῷ ἡμῶν Μουσείῳ πελώριον σιαγόνα πικερμιακοῦ μαστόδοντος, ἠρώτησεν ἂν εἶνε αὕτη ἡ τοῦ Πολυφήμου.

[1] Βλ. Gr. de Semur, Traité des erreurs σ. 34.

Ἐμμ. Ροΐδης.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

ΠΙΣΑ[1]

(1845—1849)

Οἱ Ἕλληνες σπουδασταί.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οἱ φίλοι Πισᾶται, ἀφανεῖς ἀπόγονοι ἐπιφανῶν προγόνων—οὐ σπάνια δὲ τὰ τοιαῦτα—δὲν ἦσαν μέλη, οὔτε τακτικά, οὐδὲ κἂν ἀντεπιστέλλοντα, οὐδεμιᾶς ἐν τῷ κόσμῳ γεωγραφικῆς ἑταιρείας. Δι' ὃ καὶ αἱ γεωγραφικαὶ καὶ περιηγητικαὶ αὐτῶν γνώσεις δὲν ἐξετείνοντο πέραν τῶν ὁρίων τῆς Λούκης καὶ τῆς Λιβόρνου, πλησιοχώρων πόλεων, οἱονεὶ ἀντιθαλάμων τῆς μαρμαροκτίστου καὶ ἐξόχως καλλιτεχνικῆς Πίσης. Ἔνιοι, ἀληθῶς, τῶν Πισατῶν εἶχον προβῆ μέχρι Φλωρεντίας, ἀλλ' ἐθεωροῦντο ὡς ἄνθρωποι ἔκτακτοι, ὡς οἱ χερσαῖοι τῆς χώρας Κολόμβοι, καὶ οἱ πολλοὶ ὡμίλουν περὶ αὐτῶν λέγοντες μετὰ θαυμασμοῦ: «Α! ἰλ Σινιὸρ Πάολο ἢ ἰλ Σινιὸρ Φραντζέσκο, αὐτός . . . ἐταξείδευσε . . . ἐπῆγεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν!» Οἱ καλοὶ ἐκεῖνοι Πισᾶται εἶχον τοσοῦτον λησμονήσει ὅτι οἱ προπάτορες αὐτῶν ὑπῆρξαν πάλαι ποτὲ θαλασσοκράτορες, τὴν τρίαιναν τοῦ Ποσειδῶνος τοῖς Γενουηνσίοις ἀμφισβητοῦντες, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Πίσης ἐξῆλθον αἱ πρῶται τριήρεις, αἱ πολεμήσασαι τοὺς λυμαινομένους τὴν Μεσόγειον Σαρακηνούς, ὥστε ἄνευ τῆς Λιβόρνου καὶ τοῦ Γόμβου, γενομένου πενθίμως γνωστοῦ ὡς ἐκ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἄγγλου ποιητοῦ Σέλλεϋ[2], αὐτόθι ναυαγήσαντος καὶ πνιγέντος, θὰ ἠγνόουν καὶ αὐτὸ τῆς θαλάσσης τὸ χρῶμα. Κατατρίβοντες τὸν βίον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀνερχόμενοι καὶ κατερχόμενοι τὸ Λουγγάρνο[3], ἐθεώρουν τὸν μὲν Ἄρνον ὡς τὸν Ὠκεανόν, τὴν δὲ Φλωρεντίαν ὡς τὰ «ἀπείρατα γαίης», ἔνθα, κατὰ τὸν

[1] (Σημ. Διευθ. Παρν.) Ἀπόσπασμα ἀνεκδότου περὶ Ἰταλίας βιβλίου, προσεχῶς ἐκδοθησομένου.

[2] Ὅρα περὶ Σέλλεϋ ἐκτενέστερον εἰς τὸ ἔνατον φυλλάδιον τοῦ *Παρνασσοῦ* τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀξιόλογον διατριβὴν τοῦ κ. Πλάτ. Δρακούλη.

[3] Lungo l' Arno, Lungarno, Lungarni καλεῖται τὸ ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ ποταμοῦ τέμνοντος τὴν πόλιν εἰς δύο ἴσα σχεδὸν μέρη, μέχρι τῶν πρὸ αὐτοῦ οἰκιῶν καὶ μεγάρων λιθόστρωτον διάστημα, τὸ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ Ἄρνου διῆκον, ἐνὶ λόγῳ ἡ Παράρνειος ὁδὸς ἢ ἡ συνοικία.

Ὅμηρον, τὸ Ἠλύσιον πεδίον [1]. Ἡ μόνη διαφορὰ ἦτο ἡ ἑξῆς, ὅτι ἡ Φλωρεντία, πρωτεύουσα τότε τοῦ Μεγάλου Δουκὸς τῆς Τοσκάνης, Λεοπόλδου τοῦ Β', ἦτο εὐφρόσυνος διατριβή, ὄντως ἐπίγειος παράδεισος πανταχόθεν τοὺς ξένους προσελκύων, ἐν ᾧ τὸ Ἠλύσιον πεδίον βασίλειον τῶν σκιῶν, «δῆμος ὀνείρων» Ἀλλὰ καὶ ἡ τότε Πῖσα δὲν ἦτο καὶ αὕτη σκιὰ τοῦ παρελθόντος, ἡ «Pisa morta», οἱ δὲ πάλαι ποτὲ θαλασσομέδοντες Πισᾶται δὲν ἐγένοντο τὸ ἄκρον ἄωτον, τὸ ἰδεῶδες τῆς χερσαιότητος; Ἐγίνωσκον βεβαίως ὅτι ὑπάρχει ὑπὸ τὸν Ἥλιον κλασική τις χώρα *Grecia*, *Ἑλλάς*, καλουμένη, κλεινὴ καὶ ἔνδοξος ἄλλοτε, — νῦν δὲ πρότυπον χαρτοβασίλειον, — διότι πρὸ ἀμνημονεύτων ἐτῶν πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν περίπου Ἑλληνόπαιδες, ἰδίᾳ δὲ ἐξ Ἑπτανήσου, μετέβαινον εἰς Πῖσαν ἵνα σπουδάσωσι τὰ νομικὰ ἢ τὴν ἰατρικήν, ἀλλὰ δὲν ἤξευρον ἀκριβῶς ποῦ τοῦ κόσμου ἡ χώρα, αὕτη κεῖται. Ἐν ἑκάστῃ Ἕλληνος σπουδαστοῦ *Laurea* ἢ διδακτορικῇ ἀναγορεύσει, ὁ τῶν διδακτόρων ποιητὴς ἀείμνηστος Κάρολος Ὀρλανδίνης δὲν παρημέλει νὰ ὑπενθυμίζῃ τῷ ἀναγορευομένῳ, προσφέρων αὐτῷ *σονέττον* ἤ, ἂν προτιμᾶτε, *τε-τρά-στρο-φον*, — δὲν θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἀκούει τρακατρούκαν ἐκπυρσοκροτοῦσαν; Πόσον γλυκεῖα ἡ νεωτέρα Ἀττική! — ὅτι «Πέλοπος κτίσμα ἡ Πῖσα» καὶ νὰ βαπτίζῃ τὴν μοῦσαν αὐτοῦ ἐν τοῖς νάμασι τοῦ Ἀλφειοῦ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα καὶ ἄλλα οὐχ ἧττον κλασικὰ δὲν ἤρκουν δυστυχῶς ὅπως διαδώσωσι καὶ καταστήσωσι δημώδη παρὰ τοῖς ἀπογόνοις τοῦ Πέλοπος τῆς Ἑλλάδος τὴν γεωγραφίαν. Δι' ὃ καὶ οἱ φιλομαθεῖς Πισᾶται, ἐπὶ τῇ ἀφίξει ἑκάστου νέου Ἕλληνος σπουδαστοῦ, ἠρώτων μυριοστὴν ἴσως φοράν:

— Καὶ εἶνε μακρὰν ἡ Ἑλλάς;

— Ἀρκετά.

— Πόσαι ἡμέραι εἶνε ἀπὸ ἐδῶ ἕως ἐκεῖ;

— Ἑπτὰ ὀκτώ.

— Ἑπτὰ ὀκτώ, τόσον μακρυά!

— Καὶ θὰ διαμείνετε πολὺ ἐδῶ εἰς τὴν Πῖσαν;

— Τέσσερα πέντε ἔτη.

— Τέσσερα πέντε! ἐπανελάμβανον μετὰ θαυμασμοῦ.

Ὀκτὼ ἡμερῶν ταξείδιον δι' ἀνθρώπους θεωροῦντας τὴν δύο καὶ ἡμίσειαν ὥρας ἀπέχουσαν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Φλωρεντίαν ὡς τὰς Ἡρακλείους στήλας, δὲν ἦτό τι ἀντάξιον τῶν περιηγήσεων τοῦ Σεβὰχ θαλασσινοῦ τῆς Χαλιμᾶς; Πενταετὴς δὲ ἐν τῇ ξένῃ διαμονὴ δὲν ἐνεδείκνυεν τοῦτο πλοῦτον ἐπιβάλλοντα σεβασμὸν παρ' ἀνθρώποις, οἵτινες δὲν ἔζων

[1] Ὀδυσσ. Δ, 563.

ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἑκατομμυρίων; Καὶ ἡ πρὸς τοὺς *Κυρίους Ἕλληνας, Signori Greci*, ὑπόληψις τῶν Πισατῶν ἦτο ἀμέριστος. Εἶνε ὅμως ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ *Κύριοι Ἕλληνες* προσεπάθουν νὰ δικαιώσωσι τὴν χρηστὴν ἐκείνην δόξαν, ἧς ἐκ τῶν προτέρων ἀπήλαυον. Ἐπρώτευον κατὰ πάσας τὰς ἐξετάσεις, ἐνιαυσίας τε καὶ διδακτορικάς, δι' ὃ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν πτυχίων αὐτῶν ἀνέγραφον ὕπατον τῆς ἐπιτυχίας βαθμὸν «cum plausu praeclarisimo», ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν ἡμετέρων *ἄριστα*. Ἦσαν πάντοτε καλῶς ἐνδεδυμένοι καὶ διεκρίνοντο ἐπὶ κομψότητι εἰς τοὺς περιπάτους· ἔνιοι δὲ μάλιστα, οἱ ἄγαν κομψευόμενοι, ἐπεδείκνυντο καὶ ἱππεύοντες, ἐκ τούτων καὶ ὁ περιώνυμος ἐκ Παξῶν *Σπυριδιών*, ὁ ἀΐδιον φήμην καταλιπὼν ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν σπουδαστῶν τῆς Πίσης, καὶ περὶ οὗ ἐκτενῶς ἐν τῷ περὶ Ἰταλίας βιβλίῳ. Τὸν δὲ χειμῶνα ἐφοίτων εἰς τὸ θέατρον, φέροντες λευκὰς χειρῖδας — τινὲς δὲ ἐκράτουν καὶ διόπτρας — καθήμενοι οὐχὶ ἐν τῇ λαϊκῇ καὶ δημοκρατικῇ πλατείᾳ, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν Ἰταλῶν σπουδαστῶν, ἀλλ' ἐπὶ διακεκριμένων θέσεων (posti distinti), ἤτοι θρανίων. Τοῦτο δὲ οὐχὶ ἐκ πνεύματος ἀριστοκρατικοῦ, ἄπαγε τῆς βλασφημίας! Ὁ Ἕλλην εἶνε πάντοτε δημοκρατικός... ὁσάκις τυγχάνει, ἀντιπολιτευόμενος, ἀλλ' ἁπλῶς χάριν ἐπιδείξεως· οὐδεὶς δὲ ἠθολόγος ἰσχυρίσθη ὅτι κακία καὶ οὐχὶ ἀρετή, εἶνε τὸ νὰ ζητῇ τις νὰ ἐπιδείκνυται, ἤτοι νὰ φανῇ καλλίτερος παρ' ὅ,τι εἶνε. Τινὲς δὲ ἐσύχναζον εἰς χοροὺς καὶ συναναστροφάς, ἢ κατὰ Γάλλους, allaient dans le monde; Καὶ à propos χορῶν:

— Κύριε μπάρονα, ἔλεγέ ποτε ὁ Ζακύνθιος σπουδαστὴς Ψ*** πρὸς τὸν μακαρίτην κ. Τοσίτσαν, πρόξενον τῆς Ἑλλάδος ἐν Λιβόρνῳ, ἀλλὰ κατοικοῦντα ἐν Πίσῃ, κύριε μπάρονα, δὲν θὰ μᾶς δώσετε εἰς τὸ ἀρχοντικό σας μία φέστα ντὶ μπάλλο;

— Κύριε Ψ***, ἀπεκρίνετο ὁ πρόξενος, ὅστις ἦτο καὶ βαρῶνος, πῶς νὰ ποῦμε εἰς τὴν γλῶσσά μας μιὰ φέστα, ντὶ μπάλλο; σεῖς ποῦ ξέρετε τόσον καλὰ τὰ Ἑλληνικά.

— Μία χοροπανήγυρις, κύριε μπάρονα.

Ἀλλ' ὁ κ. μπάρων εὗρεν, ὡς φαίνεται, τὸ *χο-ρο-πα-νή-γυ-ρις* μακρὸν ς' ἂν τὴν μεγάλην Σαρακοστὴ καὶ δὲν ἔδωσε τὴ *φέστα*, πρὸς λύπην βεβαίως τοῦ μακαρίτου ἑλληνιστοῦ Ψ*** — οἷος ὑποψήφιος διὰ τὴν Ἀκαδημίαν! — καὶ τῶν λοιπῶν σπουδαστῶν, μακαριτῶν φεῦ τῶν πλείστων. Οὕτως—ἵνα ἐπανέλθω εἰς αὐτούς,— διέπρεπον ἐπὶ σπουδῶν ἐπιμελείᾳ, ἐνδυμασίᾳ, συμπεριφορᾷ καὶ κατακτήσεσι πλατωνικαῖς.. διότι εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὸ μυστηριῶδες τοῦ ἀγνώστου γόητρον, ἦσαν κομψῶς ἐνδεδυμένοι, ἐνῷ ἄγαν ἀτημελεῖς οἱ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν

Τοσκανῶν σπουδαστῶν· ἐλάλουν ἄλλην ἢ ἐκεῖνοι γλῶσσαν· ἔμελλον νὰ διαμείνωσιν ἐν Πίσῃ ἐπὶ ἔτη πολλά, ἄρα ἦσαν πλούσιοι· ἤρχοντο μακρόθεν καὶ τίς οἶδε μὴ ἡ ἄγνωστος αὐτῶν χώρα ἦτο τὸ πεφημισμένον τῶν ποιητῶν καὶ μυθογράφων Ἐλδοράδο, ὅπερ διαβρέχουσι ποταμοὶ ἐκρέοντες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ὡραΐζουσι λόφοι καὶ βουνοὶ τιμίων λίθων! Ταῦτα πάντοτε ἤρκουν ὅπως ἐξάψωσι τὴν φαντασίαν τῶν καλῶν τῆς Πίσης θυγατέρων καὶ στρέψωσι κατὰ προτίμησιν τὰ βλέμματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν. Ἀλλ' ἐν τῇ προτιμήσει ταύτῃ νὰ συνετέλει ἆρά γε καὶ ἡ ἰδέα ὅτι Πισάτιδες καὶ Ἕλληνες ἦσαν μικρόν τι συμπατριῶται, καταγομένων ἐκείνων, κατὰ τοὺς μὲν ἐκ τῶν ἑταίρων τοῦ Νέστορος, κατὰ τοὺς δὲ ἐκ τῶν τοῦ Πέλοπος;[1] δὲν εἶνε ἐντελῶς ἀπίθανον, τῶν Πισατῶν χρονογράφων ποιουμένων περὶ τούτου λόγον. Συνεχεῖς δὲ ἀφορμαὶ πειρασμοῦ, συναντήσεων καὶ ἀνταλλαγῆς βλεμμάτων ἐν πόλει μικρᾷ, οἵα ἡ Πῖσα καὶ — ἄρχομαι ἀπὸ Θεοῦ κατὰ τὸ ἱερὸν παράγγελμα, — πρωτίστη καρδιακῶν πυρκαϊῶν ἀφορμή, οἱ περικαλλέστατοι ναοί, τάς τε Κυριακὰς καὶ ἄλλας λοιπὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, — καὶ ἄπειροι τότε ἐν Ἰταλίᾳ αἱ Mezzefeste καὶ αἱ τῆς ἀργίας ἡμέραι —, Ἔρως δὲ καὶ Εὐσέβεια ἔζησαν πάντοτε ὡς πεφιλημένον ἀνδρόγυνον ἐν διαρκεῖ μηνὶ μέλιτος, ἐκεῖ ὅπου ἀνθεῖ ἡ πορτοκαλέα. Ἀλλ' ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶνε ναὸς ἀγάπης; Δὲν λέγει τὸ Εὐαγγέλιον «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους;» Καὶ οὐδεὶς σοφὸς θεολόγος εἶπέ ποτε ὅτι ἐκ τῶν *ἀλλήλων* τοῦ Εὐαγγελίου ἐξαιροῦνται αἱ γυναῖκες. Δὲν λέγει ὡσαύτως «ἀγάπα τὸν *πλησίον σου* ὡς σεαυτόν;» τὸ δὲ *πλησίον*, κατὰ τὸ λεξικόν, δὲν εἶνε ἑρμαφρόδιτον, ἤτοι ἀρσενικὸν καὶ θηλυκόν; Ἀλλ' ἂν οἱ θεολόγοι ἠμέλησαν νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἐξαιροῦνται αἱ γυναῖκες ἐκ τῶν *ἀλλήλων* τοῦ Εὐαγγελίου, ἂν ὁ μακαρίτης Γαζῆς καὶ οἱ λοιποὶ λεξικογράφοι ὤκνησαν νὰ σημειώσωσιν ὅτι ἐξαιρετικῶς ὁ *πλησίον* τοῦ Χριστοῦ εἶνε πάντοτε γενειοφόρου γένους, τί πταίουσιν οἱ καλοὶ ἐκεῖνοι νέοι, οἵτινες μετέβαινον εἰς Πῖσαν ἵνα σπουδάσωσι τὴν ἰατρικὴν ἢ τὰ νομικὰ οὐχὶ ἵνα ἀνιχνεύσωσι τὰ μυστήρια τῆς θεολογίας, ἐπιστήμης τοῦ σκότους, κατὰ τὸν Ἄγγλον φιλόσοφον Χόββες; Ἄλλη δὲ ἰσχυρὰ μολύσματος ἑστία, τὸ θέατρον, καὶ ἰδίᾳ τὸ μελοδραματικόν, ὅπου ἀνὰ πᾶσαν στι-

[1] Στράβ. Ε', 222. «Ἡ δὲ Πεῖσα κτίσμα μέν ἐστι τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Πεισατῶν, οἳ μετὰ Νέστορος ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντες, κατὰ τὸν ἀνάπλουν ἐπλανήθησαν, οἱ μὲν εἰς τὸ Μεπόντιον, οἱ δὲ εἰς τὴν Πεισᾶτιν, ἅπαντες Πύλιοι καλούμενοι». Ἄλλοι ὅμως, ὡς Κάτων ὁ πρεσβύτερος, Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, Πλίνιος ὁ ἀρχαῖος καὶ Σολῖνος ὁ γεωγράφος, λέγουσιν αὐτὴν κτίσμα οὐχὶ τῶν τοῦ Νέστορος ἀλλὰ τῶν τοῦ Πέλοπος συνεταίρων· τὴν δὲ δοξασίαν ταύτην ἀσπάζονται οἱ πλεῖστοι τῶν Πισατῶν χρονογράφων.

γμὴν ἀκούονται ἀντηχοῦσαι ἐν ἡδυτάτῃ μελῳδίᾳ, αἱ διαβολικαὶ ἐκεῖναι λέξεις, αἱ ἐκ βάθρων ταράττουσαι πᾶσαν νεανικὴν καρδίαν: cuore amore. Λέγω δὲ μολύσματος διότι ἀσθενείας μικρόβιον ὁ ἔρως· δὲν διδάσκει ἡ μικροβιολογία, ὅτι τὸ ἐρωτικὸν μικρόβιον, microbium-Cupido,

'Από τὰ μάτια πιάνεται,
σ' τὰ χείλη κατεβαίνει,
καὶ ἀπὸ τὰ χείλη 'ς τὴ καρδιὰ
ριζόνει καὶ δὲν βγαίνει;

Δὲν λέγει μάλιστα ὅτι εἶνε μικρόβιον αὔθαδες, ἀναίσχυντον, χαμίνιον, πειρασμός, μάγκας, οὐδὲν σεβόμενος, οὐδὲ τὴν σεβαστὴν τοῦ πολιοῦ σοφοῦ φαλάκραν; Καὶ ἂν σοφοῦ φαλάκρα κινδυνεύῃ νὰ ἀνάψῃ καὶ νὰ γείνῃ φανός, — δὲν ἐνθυμίζουσι μυρία τοιαῦτα αἱ ἱστορικαὶ τῶν Ἰλισσίων *τοῦμπ.λαι*; — δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν ἐν συνειδήσει τοὺς καλοὺς ἐκείνους νέους ὅτι ἐξήρχοντο τοῦ θεάτρου ἐρωτόληπτοι, ὅτι ἐφ' ὅλην ἑσπέραν τὸ αὔθαδες χαμίνιον ἔπληττεν αὐτοὺς διὰ τῶν μελῳδιῶν τῆς Νόρμας καὶ τῆς Λουκίας;

'Αλλὰ μικροῦ δεῖν ἐλησμόνουν τοὺς περιπάτους, τὴν Porta alle Piaggie, καὶ ἰδίᾳ τὸ ἀπαράμιλλον Λουγγάρνο, οἵτινες ἦσαν τὰ πρυτανεῖα, ἐν οἷς διετρέφοντο οἱ ἀθῷοι ἐκεῖνοι ἔρωτες. Ἐκ τῶν πλατωνικῶν ὅμως τούτων αἰσθημάτων, ἅτινα οὐδέποτε ὑπερέβησαν βλεμμάτων ἀντάλλαγμα, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπιστολῶν, — μεσαζούσης φιλόφρονός τινος γραίας σιδηρωτρίας ἢ πλανοδίου πωλητρίας (vendericola) — ὀλίγιστοι ἐξίκοντο μέχρι γάμου· οἱ πλεῖστοι κατέλαβον θέσιν ἀναμνήσεων ἐν τῷ βίῳ ἑκάστου ἐρωτοπλήκτου. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀκριβῶς ἡ ἐγχώριος ἀρχὴ εἶχε καταργήσει ὡς ὅλως περιττὴν τὴν ὑπὸ ἀστυνομικῶν ὀργάνων ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ἄχρις ἑσπέρας φρούρησιν τοῦ πρὸς τὴν «Piazza della Fontina» μέρους τοῦ Λουγγάρνου, διότι δύο Ἕλληνες τῆς ἰατρικῆς σπουδασταὶ εἶχον ἀναλάβῃ αὐτὴν δωρεὰν καὶ αὐτοπροαιρέτως. Ἦσαν δὲ οἱ αὐτοσχέδιοι ἐκεῖνοι φρουροὶ ὁ M*** ἐκ Κάσσου, μετελθὼν βραδύτερον τὴν ἰατρικὴν ἐπιτυχῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ὁ B*** δόκιμος τῆς μαιευτικῆς καθηγητὴς ἐν . . . Τοσούτῳ δὲ προσφυῶς εἶχον συνδυάσῃ τὴν ἐκεῖ φυλακήν, ὥστε ἡ «Piazza della Fontina» οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔμεινεν ἀφρούρητος, διότι ἐνῷ ὁ M*** λ. χ., ἀνήρχετο, ὁ B*** κατήρχετο, σοβαροὶ μένοντες ὡς ἀρχαῖοι μάντεις, ὅτε συνηντῶντο. Ἦσαν δὲ ἀμφότεροι δράκοντες, φρουροῦντες ἕκαστος δι' ἴδιον αὐτοῦ λογαριασμὸν τὰς δύο περικαλλεῖς θυγατέρας τοῦ ἐπὶ τῆς πλατείας ἐκείνης οἰκοῦντος Q*** διευθυντοῦ τοῦ ἀπὸ Πίσης εἰς

Λιβόρνον σιδηροδρόμου· ἀλλὰ πᾶσα ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, ἀρχαία τε καὶ νεωτέρα, δὲν ἔβριθε φοβερῶν δρακόντων φρουρούντων ἀπροσπελάστους καλλονάς; οἱ δὲ ἀκούραστοι τοῦ Λουγγάρνο περιπατητικοὶ φιλόσοφοι τί ἄλλο ἔπραττον ἢ νὰ ἐργάζωνται πρὸς ἀνάστασιν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἐν τῇ παρ' Ἑλλήνων οἰκισθείσῃ Πίσῃ!

Δυστυχῶς δὲν ὑπῆρχον τότε ἐν Ἀθήναις φιλοπάτριδες κυβερνήσεις, ἀμείβουσαι τὰς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπηρεσίας τῶν εὐγενῶν τῆς πατρίδος τέκνων, καὶ οὕτως οἱ ἀκούραστοι ἐκεῖνοι ἐργάται ἠδικήθησαν καὶ ἔμειναν ἀσταύρωτοι. Ἀλλ' ἤμειβεν αὐτοὺς ἡ ὁσημέραι κραταιουμένη ὑπόληψις τῶν Πισατῶν, οἵτινες οὐδόλως ἐπαύοντο θαυμάζοντες τὴν ἐπὶ τόσα ἔτη πίστιν, ἀφοσίωσιν καὶ σταθερότητα τῶν δύο ἑλλήνων σπουδαστῶν εἰς τὴν περιπατητικὴν φιλοσοφίαν. Ἦτο δὲ τοῦτο παρήγορον ἐν χώρᾳ ἔνθα αἱ κλασικαὶ σπουδαὶ εἶχον καταστήσῃ δημῶδες τὸ

Timeo Danaos et dona ferentes

τοῦ Οὐϊργιλίου καὶ τὸ οὐχὶ κολακευτικὸν ἐκεῖνο

Craeca fides, nulla fides

καὶ ἄλλα παραπλήσια· ἦτο μικρά τις ἀνύψωσις τῶν χρεωγράφων τῆς ἑλληνικῆς πίστεως, ἥτις δὲν ἦτο πολὺ ὑπερτιμημένη. Ἀλλὰ φεῦ τῶν ἀνθρωπίνων! καὶ οἱ δύο ἐκεῖνοι τρυφεροὶ ἔρωτες, οἱ ἐπὶ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη ἀνθήσαντες, καὶ ἀναρίθμητα θυσιάσαντες . . . . ὑποδημάτων ζεύγη ἐπὶ τοῦ Λουγγάρνου, δὲν εἶδον ἀναπτομένας τὰς δᾷδας τοῦ Ὑμεναίου, πρὸς μεγίστην τῶν Πισατῶν ἔκπληξιν, καὶ κατέλαβον θέσιν ἐν τῷ ἀγράφῳ βιβλίῳ τῶν ἀναμνήσεων τῶν δύο ἐκείνων ἐρωτολήπτων νέων.

Καὶ ἐνταῦθα ἀναφαίνεται τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο οἰκονομικὸν ζήτημα, ὅπερ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους, κηρύσσοντος «δεῖ, δὴ χρημάτων, ἄνδρες Ἀθηναῖοι . . .» ἔμεινεν ἄλυτον μέχρι σήμερον καὶ κατέστη ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου φιλοσοφικὴ λίθος, τὴν διάνοιαν τῶν ἡμετέρων οἰκονομολόγων ἀλχημιστῶν ἀκαταπαύστως βασανίζουσα. Καὶ ὁ ἀναγνώστης ἐρωτᾷ δικαίως: πόσα ἆρά γε ἐδαπάνων ἐν Πίσῃ οἱ ἕλληνες σπουδασταί, ἵνα ἀπολαύωσι τοσούτων ἀγαθῶν; ὀλίγιστα· διότι ἡ Τοσκάνη ἦτο τότε ἡ αὐτὴ ἐκείνη περίφημος γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ἣν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἄκρᾳ αὐτοῦ γενναιότητι ηὐδόκησε νὰ ὑποσχεθῇ τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, εἰ καὶ ἡ χώρα δὲν ἐτύγχανεν ἀδέσποτος. Ἀλλ' ὁ Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ κτίσας τὸν κόσμον εἰς ἓξ ἡμέρας μόνον, ὁ δυνάμενος νὰ πνίξῃ ἀνθρώπους τε καὶ ζῷα, ὡς ἐπὶ Νῶε, δὲν ἦτο ἆρά γε κύριος νὰ δώσῃ τοῖς Ἑβραίοις ἀφανῆ τινα καὶ μικροσκοπικὴν

τοῦ κόσμου γωνίαν, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ δωρεὰ ἐγένετο ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, καὶ ἔμενε πάντοτε τὸ δυσκολώτερον ἔργον, ἡ κατάκτησις καὶ ἡ κατοχή; Οἱ Ἑβραῖοι ὅμως, ἐλλείψει βεβαίως ἀκριβοῦς γεωγραφικοῦ χάρτου— ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἦτο μᾶλλον ἀστρονόμος ἢ γεωγράφος· ἐγίνωσκε κάλλιον τὰ τοῦ ἡλίου, ὃν εἶχέ ποτε σταματήσῃ καθ' ὁδόν, ἢ τὰ τῆς γῆς, ἅτινα ἀτελῶς ἠγνόει—ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸν Ἰορδάνην, ἀντὶ νὰ ζητήσωσι τὴν γῆν Χαναὰν ἐν τῇ εὐδαιμονεστάτῃ Καμπανίᾳ, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἄρνου. Καὶ οὕτως ἕνεκα τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου λάθους ἡ Τυρρηνία ἐσώθη, διέφυγε τὸ μόλυσμα, δὲν ἐξεβραΐσθη καὶ ἠδυνήθη ὁ ἡμέτερος Πέλοψ νὰ οἰκίσῃ τὴν Πίσαν καὶ κτίσῃ ἐν αὐτῇ ἀνάκτορον, καθ' ἃ διατείνονται οἱ τῆς Πίσης χρονογράφοι, ὁρίζοντες μάλιστα καὶ τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς τοῦτο ᾠκοδόμητο, πρὸς εὐτυχίαν τῶν ἑλλήνων σπουδαστῶν, ἀπολαμβανόντων πολλὰ ἀντὶ μικρᾶς δαπάνης. Οὕτως ἡ καλλίστη dozzina, ἤτοι ὑποτροφία δὲν ὑπερέβαινε τότε τὰ ἕνδεκα φραγκισκόνια [1], ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ὀγδοήκοντα τρεῖς παλαιὰς δραχμάς. Διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ποσοῦ ὁ οἰκότροφος εἶχε δωμάτιον μετ' ἐπίπλων, τροφήν, φωτισμὸν καὶ ὑπηρεσίαν, ἐνίοτε δὲ—ὅτε εὐνοϊκαί τινες περιστάσεις συνεβάλλοντο — καί τι παρὰ τὸ πρόγραμμα, τὴν καρδίαν τινὸς Padrona, ἤτοι οἰκοδεσποίνης. Ὅθεν ὁ λαμβάνων κατὰ μῆνα οὐχὶ πολλά, ἀλλὰ μόνον 150 τοσκανικὰς λίρας, ἤτοι 143, 50 $^0/_0$ παλαιὰς δραχμάς, ἠδύνατο νὰ ἐπιδειχθῇ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μαθητικῷ κύκλῳ, νὰ παίξῃ πρόσωπον ὁμογενοῦς, νὰ κάμῃ τὸν πλούσιον, fare il signore, ὡς ἔλεγον ἐν τῇ προνομιούχῳ τότε χώρᾳ τῶν dolce far niente. Ἡ δὲ Λιβόρνος, ἔνθα συνεχῶς μετέβαινον, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸ θέρος χάριν τῶν θαλασσίων λουτρῶν, ἦτο ἡ πρόνοια τοῦ ἕλληνος σπουδαστοῦ. Ἐκεῖ ἐλάμβανεν ἀνὰ τριμηνίαν τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ διατήρησιν αὐτοῦ χρήματα, παρά τινος τῶν ἐν τῇ ὡραίᾳ ἐκείνῃ πόλει ἐγκατεστημένων, πολυπληθῶν δὲ τότε ἑλλήνων ἐμπόρων, παρ' ᾧ ἦτο συστημένος, ὅστις ἐγχειρίζων τὰ χρήματα τῷ σπουδαστῇ καθῆκον ἡγεῖτο, ὡς Μαικήνας χορηγός, νὰ μὴ δώσῃ τὴν τριμηνίαν ξηράν, ξηρὰν καὶ συνώδευεν αὐτὴν διὰ . . . παραινετικοῦ — οὐδὲν ἔχοντος ὅμως τοῦ Ἰσοκράτους — αὐτοῦ ἐκείνου ἀκριβῶς, ὃν πρὸ τριῶν μηνῶν εἶχεν ἀπαγγείλῃ. Ἀλλὰ σοφόν τι τῶν Λατίνων λόγιον δὲν λέγει, «ὅτι τὰ λαμπρὰ πράγματα δέον νὰ ἀπολαμβάνωνται; » Ἐκεῖ ὁ προνοητικὸς σπουδαστὴς παρήγγειλε τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ καὶ ἠγόραζε τὰ πρὸς ἱματισμὸν χρειώδη, διότι ἡ Λιβόρνος ἐλεύθερος οὖσα λιμήν, παρεῖχε ταῦτα εἰς συμφερωτέρας ἢ ἡ Πῖσα τιμάς. Φορῶν δὲ τὰ νέα ἐνδύματα καὶ κρατῶν τὰ

[1] Franciscone, τάλληρον τοσκανικὸν ἀξίας 7 $^1/_2$ ὡς ἔγγιστα παλαιῶν δραχμῶν.

παλαιά, ἢ ἐνδεδυμένος τὰ παλαιὰ καὶ κρύπτων ὑπ' αὐτὰ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο καινουργές, δὲν ὑπεβάλλετο εἰς φορολογίαν διερχόμενος πρὸ τῶν τελωνοφυλάκων τῆς Porta mare, ἥτις φέρει εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου. Ἐκεῖ ὡσαύτως καὶ διὰ μικρᾶς δαπάνης ἐπρομηθεύετο ὅ,τι τόσον τέρπει τὸν ρεμβαστὴν ἕλληνα καὶ φαιδρύνει τὸν βίον αὐτοῦ, τὸ παυσίλυπον ἐκεῖνο φυτόν, ὅπερ εἰς εὐώδη νέφελα μεταβαλλόμενον καὶ ἀνυψούμενον διασκεδάζει πολλάκις τὴν ἐκ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος ἀθυμίαν, εἰς κυανώτερον ὁρίζοντα τὴν φαντασίαν μετεωρίζον. Ἄργος ὅμως τελωνοφύλαξ ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ νεανίας ἐπανήρχετο τὴν ἑσπέραν μικρόν τι κατὰ τὸ στέρνον παχύτερος παρ' ὅ τι ἦτο τὴν πρωΐαν, ὅτε κατῆλθεν εἰς Λιβόρνον, ἀλλ' εὐτυχῶς ὅμως ὁ τελωνοφύλαξ ἐτύγχανε μᾶλλον συνεχῶς Πολύφημος ἢ Ἄργος, καὶ τὸ πρόσθετον τοῦ στήθους πάχος, ὁ ἐν λεπτοῖς, εὐρέσι καὶ πεπιεσμένοις δέμασιν ἑλληνικὸς καπνός, διήρχετο ἀπαρατήρητος πρὸ τοῦ Πολυφήμου· ἐκεῖ τέλος ἐν τῇ καλῇ ἐκείνῃ καὶ εὐεργετικῇ Λιβόρνῳ εὕρισκε καὶ ἄλλα πολλά, ὧν δυσχερὴς ἐν Πίσῃ ἡ ἀπόλαυσις :

Honny soit qui mal y pense.

Ἀλλὰ δὲν εἶπον ὅτι ἦσαν πάντες προμηθευταὶ — ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῶν ὁδῶν — τῆς ἐν Πίσῃ ἑλληνικῆς νεότητος, ἀπὸ τοῦ τραπεζίτου τοῦ παρέχοντος τὴν τριμηνίαν καὶ τῶν παραινετικῶν—δωρεὰν ὅμως τούτων—ἕως τοῦ Ἕλληνος τούτου ἢ τοῦ Λιβορνίου μεταπράτου, τοῦ προμηθεύοντος ἑλληνικὸν καπνόν; Καὶ μικροῦ δεῖν θὰ ἐλησμόνουν τὸν ἀγαθὸν ἱερέα τοῦ ἐκεῖ ὀρθοδόξου παρεκκλησίου, ἕτοιμον πάντοτε νὰ εὐχηθῇ, συμβουλεύσῃ καὶ εὐλογήσῃ τοὺς εἰς Λιβόρνον κατερχομένους ἑλληνόπαιδας, σπανίως ὅμως ἀπολαύοντα τῆς εὐχαριστήσεώς του ταύτης. Οὐχὶ ὅτι οἱ καλοὶ ἐκεῖνοι νέοι ὠλιγώρουν τῆς εὐχῆς τοῦ ἱερέως, ἄπαγε τῆς βλασφημίας! Τοὐναντίον μάλιστα· ἀλλὰ πολλάκις ἐν ᾧ οὗτος ἢ ἐκεῖνος εὐσεβὴς νεανίας, μετέβαινεν ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, συνέβαινε νὰ συναντήσῃ. . . . πίσω μου Σατανᾶ! μικρόν τι διαβολάκι, διότι ἀνέκαθεν ὁ καταραμένος γυρίζει πέριξ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως σαγηνεύσῃ τοὺς καλοὺς χριστιανούς, καὶ τὸ διαβολάκι ἐκεῖνο — δὲν λαμβάνει πάσας τὰς μορφὰς ὁ Ἐξαπεδῶ;— τὸ εὔμορφον, χαριτωμένον εὐωδιᾷ ὡς bouquet— δὲν ὑπῆρχε τότε ἡ βελουτίνα — διαβολάκι ἐν ροδοχρόῳ περιβολῇ, diable rose, κατὰ Γάλλους· καί . . . αὐτὰ ἔχει ἡ νεότης, ἀντὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ φιλήσῃ τὸ χέρι τοῦ παπᾶ, ἔπερνε κατόπι τὸ διαβολάκι γιὰ νὰ τοῦ φιλήσῃ τὸ μουτράκι.

Καὶ ὁ σπουδαστὴς ἐπανέκαμπτεν εἰς Πῖσαν σφριγῶν, εὔθυμος καὶ

ζωηρός, ἀπαστράπτων ἐκ ζωῆς καὶ νεότητος, ὡς εἰ μετέβαινεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς οἰκουμένης· ἀλλ' εἶχεν ἀργυρᾶ τὰ θυλάκια τοῦ ἔσω αὐτοῦ φορέματος, καὶ τὰ στίλβοντα τῆς τριμηνίας φραγκισκόνια ἦσαν δι' αὐτὸν τοῦ κόσμου τὰ βασίλεια· ἀλλ' ἐκέκτητο καὶ ἄλλο τι, τὸ ὁποῖον πάντα τῶν Μαικηνῶν τὰ ταμεῖα δὲν ἠδύναντο νὰ δώσωσιν, ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων του ἀγγελικὰ πτερύγια τῆς εἰκοσαετοῦς νεότητος, τὰ πτερὰ τὰ ὑψοῦντα εἰς κήπους, ἔνθα τὰ πάντα φαίνονται ρόδινα.

O primavera, gioventù dell' anno!
O gioventù, primavera della vita!

Εἰρηναῖος Κ. Ἀσώπιος.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ[1]

Α'

Ἀπὸ εἰκοσαετίας διεξάγεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπανορθωτικὴ ἐργασία παντὸς ἀφορῶντος εἰς τὸ ἀνατολικὸν χριστιανικὸν κράτος. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐκφράσεις «*βυζαντινισμὸς*» καὶ «*βυζαντινὴ αὐτοκρατορία*» («bas-empire») οὐδὲν ἀπώλεσαν τῆς ἐκφαυλιστικῆς αὐτῶν σημασίας· ἀλλ' ὅμως ἐγένετο ἀρχὴ κρείττονος ἐκτιμήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἐρεύνης τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ προλήψεις, διὰ τοῦ πρίσματος τῶν ὁποίων ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀπέβλεψαν πρὸς αὐτήν, βαθμηδὸν διαλύονται. Ἐν Γαλλίᾳ ὡς καὶ ἀλλαχοῦ σπουδαῖα συγγράμματα ἐγράφησαν περὶ τῶν διαφόρων φάσεων τοῦ μέχρι τοῦδε κακῶς ἐκτιμηθέντος παρελθόντος τούτου. Ἡ ἐπιτυχία ἐνίων τῶν ἐργασιῶν τούτων εὗρεν ἠχὼ καὶ πέραν ἔτι τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ δημοσίου πρὸς ὃ ἀπηυθύνετο. Δὲν λέγομεν βεβαίως ὅτι τὰ βυζαντινὰ πράγματα θεωροῦνται εἰσέτι τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀφιστάμεθα, φαίνεται, πολὺ τούτου.

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου ἐπιφυλάττει ἡμῖν πολλὰς ἐκπλήξεις. Τὸ θέμα εἶνε τοσοῦτον εὐρὺ καὶ τοσούτων μερῶν αὐτοῦ ὑπολείπεται εἰσέτι ἡ ἐξερεύνησις, ὥστε αἱ τῶν σοφῶν καὶ ἱστορικῶν ἔρευναι ἐπὶ πολὺ θὰ παρέχωσι τὸ ἐν τῇ ἐξερευνήσει τοῦ ἀγνώστου θέλγητρον. Οὕτω μέχρι τῆς σήμερον ἡ βυζαντινὴ φιλολογία πολλὰς παρεῖχε δυσκολίας τῷ περὶ αὐτὴν σπουδάζοντι, διότι οὐδὲν ἐν οὐδεμιᾷ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἄξιον λόγου καὶ πλῆρες σύγγραμμα ἔχομεν τέως περὶ τοῦ θέματος τούτου. Τὸ κενὸν τοῦτο ἐπληρώθη πρὸ μικροῦ ὑπὸ τοῦ κ.

[1] Ἡ πραγματεία αὕτη ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ἐν τῷ περιοδικῷ **Revue des Deux Mondes**.

Κρουμβάχερ. Μέχρις ὅτου δὲ τὸ βιβλίον αὐτοῦ μεταφρασθῇ εἰς τὴν Γαλλικήν, δὲν θὰ ἐπιτρέπηται πλέον τοῖς γινώσκουσι τὴν Γερμανικὴν νὰ δυσφημῶσι τὴν φιλολογίαν ταύτην ὡς ἀγνοοῦντες αὐτήν. Κἂν ἔτι ἡ μελέτη αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἐνδιαφέρον παρεῖχε, θὰ ἠδύνατό τις πάντοτε νὰ ἐπικαλεσθῇ ὑπὲρ αὐτῆς τοῦτο, ὅτι οἱ ἕλληνες συγγραφεῖς τῶν μακρῶν τούτων αἰώνων ἀποτελοῦσι τὸ ἀληθὲς ἑνωτικὸν — ἢ μᾶλλον τὴν μετάβασιν — ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ εἰς τὴν νεωτέραν ἀναγέννησιν.

Ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὕτη δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς μόνον ὡς ἀποτελοῦσα συνέχειαν τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε, κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς διάστημα, τὸ σπουδαιότατον κράτος τοῦ τότε πεπολιτισμένου κόσμου· ἐσωτερικῶς μὲν ὁ ἑλληνισμὸς μετασχηματισθεὶς ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς παραδοχῆς τῶν ρωμαϊκῶν παραδόσεων, ἀναφαίνεται ὑπὸ νέαν ὄψιν· ἐξωτερικῶς δὲ τὸ κράτος τοῦτο ἀσκεῖ περὶ ἑαυτὸ κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις, ἰδίᾳ δὲ παρὰ τοῖς σλαυϊκοῖς λαοῖς ῥοπήν, ἧς τὰ ἀποτελέσματα καὶ σήμερον ἔτι εἶνε καταφανῆ. Δι' ὃ ἡ ἱστορία αὐτοῦ συνδέεται τῇ καταγωγῇ τῆς συγχρόνου Εὐρώπης. Ἐν αὐτῇ βλέπομεν τελευτῶσαν τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀρχομένην τὴν νεωτέραν ἐποχήν. Ἀπὸ τὴν διπλῆν ταύτην ἄποψιν ἐξετάζονται νῦν τὰ πράγματα πρὸς κατανόησιν καὶ διαπραγμάτευσιν τῆς ἱστορίας ταύτης καὶ ἐν τούτῳ ἴσως ἔγκειται ἡ ἐπιτυχεστέρα ἐξήγησις τοῦ ὁσημέραι αὐξάνοντος ἐνδιαφέροντος περὶ τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν.

Πόθεν ἄρχεται ἡ βυζαντινὴ περίοδος; Τοῦτο τὸ ζήτημα τὸ ἀμέσως τιθέμενον. Πολλοὶ τῶν πραγματευθέντων τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους ὥρισαν ὡς ἀφετηρίαν τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου· ἄλλοι προετίμησαν τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ τὴν τοῦ Ἡρακλείου ἢ καὶ τὴν τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ἂν ὁ καθορισμὸς τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτικῆς ἱστορίας εἶνε δυσχερής, μείζονες εἶνε αἱ δυσχέρειαι προκειμένου περὶ τῆς φιλολογικῆς κινήσεως τῆς μακρᾶς ταύτης περιόδου. Ὁ κ. Κρουμβάχερ ἀνέρχεται μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὸν ἁπλούστερον λόγον ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὡς ἀποτελοῦν μέρος τῆς αὐτῆς σειρᾶς, ἧς καὶ τὸ γνωστότατον βιβλίον τοῦ κ. W. Christ, ἔδει νὰ εἶνε συνέχεια αὐτοῦ. Πράγματι δὲ θεωρεῖ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος ὡς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν λήγει ἡ ἀρχαιότης καὶ ἀφ' ἧς ἄρχεται νέα περίοδος. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ ὑποστηρίζει τὴν ἀρχὴν ταύτην δι' ἐπιχειρημάτων, ὧν δύσκολον θὰ ἦτο νὰ διαμφισβητηθῇ ἡ ἀξία. Ἀλλ' ἆρά γε δὲν ὑπάρχει τι τὸ ἄγαν αὐθαίρετον ἐν ταῖς ὁροθεσίαις ταύταις;

Ἐκ πρώτης ὄψεως αὐτὸ τὸ ὄνομα *βυζαντινὴ φιλολογία* φαίνεται δικαιολογοῦν αὐτάς· ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ ὅρος *βυζαντινός*, ὅσον

πρόσφορος καὶ ἂν εἶνε, εἶνε μεταγενέστερος. Ὁ κόσμος εἰς ὃν ἐφαρμόζεται οὐδόλως θὰ ἐνόει αὐτόν. Πρὸς τούτοις νομίζομεν ὅτι καλὸν εἶνε νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἑξῆς· ὅτι δηλ. οἱ ἱστορικοὶ ὅροι, οἱ βάσιμον ἔχοντες λόγον ὑπάρξεως, προκειμένου περὶ τῆς Δύσεως, ἀποβάλλουσι πολλάκις τὴν σημασίαν αὐτῶν, προκειμένου περὶ τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτω δὲν δύναταί τις νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτὴν τὸν ὅρον μεσαίων μετὰ πάντων τῶν εἰς τὰ ὑπ' αὐτὸν ὑπονοουμένων. Ὁ χείμαρρος τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν μετεσχημάτισε τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀλλὰ δὲν διέσπασεν αὐτήν, ἐνῷ ἀνέτρεπε τὴν Δύσιν. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ παρήκμασαν αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα, ἐξησθένισεν ἡ δημιουργικὴ δύναμις, ἀλλ' οὐδέποτε διεκόπη ριζηδὸν ἡ πορεία τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου οὐδέποτε ἐντελῶς ἐλησμονήθησαν ἐν αὐτῇ. Ἡ ἀπώλεια τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἡ ἀπορρόφησις ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κόσμῳ, ἡ ἀποδοχὴ νέας θρησκείας, ἐπήνεγκον βεβαίως σπουδαιοτάτην ἀλλοίωσιν τῶν ὅρων τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν κλίσεων τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἕνεκα τῆς μετὰ ξένων καὶ νέων στοιχείων ἐπαφῆς, ἀπώλεσεν, οὗτος τὴν πρώτην αὐτοῦ πρωτοτυπίαν καὶ δὲν ἐπανεῦρε πλέον τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ κτῆσιν· ἀλλ' οὐχ ἧττον διετήρησε τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀτομικότητα αὐτοῦ. Διότι οἱ νέοι οὗτοι Ῥωμαῖοι ὑπῆρξαν καὶ διέμειναν ἀεὶ Ἕλληνες.

Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ὑπῆρξαν χριστιανοί. Ἡ τῆς νέας θρησκείας ἐπίδρασις ἐπικρατεῖ καὶ ἐκδηλοῦται καθ' ὅλας τῆς ἱστορίας αὐτῶν τὰς φάσεις καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ φιλολογικῇ αὐτῶν ἱστορίᾳ. Ἡ καθίδρυσις τοῦ χριστιανισμοῦ σημειοῖ τὴν ἀρχὴν τῆς τρίτης ταύτης περιόδου τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, τῆς ἑπομένης τῇ κλασικῇ καὶ ἀλεξανδρινῇ περιόδῳ. Ἀντὶ νὰ ὀνομάσωμεν τὴν τρίτην ταύτην περίοδον βυζαντινήν, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν ἁπλούστατα χριστιανικήν;

Ἀλλὰ καὶ τότε θὰ ἦτο πάλιν ἀνάγκη νὰ καθορίσωμεν χρονολογίαν ἀφετηριακήν. Θὰ ἔπρεπεν ἄρά γε νὰ ἀνέλθωμεν μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδαχῆς; Δὲν δύναταί τις νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν ὑπὸ τῶν ἱερῶν βιβλίων ἀσκηθεῖσαν ῥοπήν, ἀλλὰ πρὸ τῆς μονιμοποιήσεως αὐτῆς παρῆλθον αἰῶνές τινες. Τὴν ἀρχὴν τῆς νέας ταύτης ἐποχῆς τῆς φιλολογίας αὐτῶν οἱ Ἕλληνες ἀνάγουσιν εἰς τὸν Δ' αἰῶνα. Ὡς Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας εἶνε δι' αὐτοὺς ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν, οὕτω καὶ οἱ τῆς ἐκκλησίας πατέρες εἶνε οἱ ἡγέται νέας φιλολογικῆς περιόδου. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ἅγιος Βασίλειος καὶ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς θεωροῦνται ὡς οἱ πρῶτοι τῶν συγγραφέων τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος, ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐγένοντο οὗτοι οἱ προστάται τῶν γραμμάτων. Καὶ σήμερον ἔτι τὴν 30 Ἰανουαρίου

ἑκάστου ἔτους ἑορτάζεται ἡ μνήμη αὐτῶν ἐν αὐταῖς, ὡς ἑορτὴ ἐκκλησιαστικὴ ἅμα καὶ ἀκαδημιακή. Ἡ περιληπτικὴ αὕτη ἑορτὴ ἐθεσπίσθη κατὰ τὸ 1100 ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὡς ἡ καθιέρωσις προαιωνίου ἤδη αἰσθήματος. Ἐν τοῖς τροπαρίοις τοῖς ψαλλομένοις πρὸς τιμὴν αὐτῶν καλοῦνται «φωστῆρες τὴν οἰκουμένην πυρσεύσαντες,—μελίρρυτοι ποταμοὶ τῆς σοφίας—θεόπνευστοι κήρυκες». Ὑπὸ τὰς ποιητικὰς ταύτας ὑπερβολὰς ὑπολανθάνει ἡ ἀλήθεια, διότι οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἐνεχάραξαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν τὸν τύπον, ὃν αὕτη διετήρησεν ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα περὶ τῶν δογματικῶν ἐρίδων, αἵτινες κατέλαβον τοσούτῳ σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀφίνομεν κατὰ μέρος τὴν δογματικὴν φιλολογίαν, ἣν ἄλλως τε καὶ ὁ κ. Κρουμβάχερ δὲν περιέλαβεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, παρὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ῥοπῆς, ἣν ἐν γένει ἤσκησεν ἐπὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ καθαρῶς κοσμικῇ φιλολογίᾳ διορᾷ τις πάντοτε ὑποφῶσκον τὸ χριστιανικὸν αἴσθημα καὶ τὰς χριστιανικὰς ἰδέας· ὑπὸ τὸ ὕφος δὲ τοῦ συγγραφέως τοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐχομένου τῶν ἀρχαίων προτύπων, ἀνακαλύπτει τις συνηθέστατα τὸν ἐν ἐκκλησιαστικοῖς μελετήμασι τεθραμμένον ἄνδρα.

Ἀναμφιβόλως τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενον ἐν τῇ θρησκευτικῇ ταύτῃ ἀνακαινίσει, ἡ δὲ εἰδωλολατρεία δὲν ἐξέλιπεν ἀμέσως. Οἱ ἱστορικοὶ Δέξιππος, Εὐνάπιος καὶ Ζώσιμος εἶνε εἰδωλολάτραι· ὁ Πρόκλος διαχέει νέαν αἴγλην εἰς τὸν νεοπλατωνισμὸν ἐν πέμπτῳ αἰῶνι μεσοῦντι. Ὁ Πλήθων, δέκα αἰῶνας βραδύτερον, ἀναφαίνεται ὡς καινοτόμος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐμπνεόμενος δογμάτων. Ἀλλὰ ταῦτα εἶνε ἐξαιρέσεις. Ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ὁ κόσμος εἶχεν ἐκχριστιανισθῇ καὶ τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα εἶνε ὁ δεσπόζων χαρακτὴρ ἐν τῇ διανοητικῇ κινήσει τῶν Ἑλλήνων. Δὲν δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ τοῦτο ὡς ἡ μόνη αἰτία τῆς φιλολογικῆς αὐτῶν παρακμῆς, διότι ἡ θεολογία δὲν εἶνε πάντοτε ἀναγκαίως ὀλεθρία τοῖς συγγραφεῦσι καὶ διότι μέχρι τῆς χθὲς ἔτι ἐχαρακτηρίσθη αὕτη ὡς «ἐξαίρετος σχολὴ ἐξάρσεως τοῦ πνεύματος». Ἐβεβαιοῦτο προσέτι οὐχὶ ἀλόγως ὅτι «ἀπὸ τοῦ Ταλλεϋράνδου μέχρι τοῦ Ρενάν, διπλωμάται καὶ σοφοί, πάντες οἱ ἐπὶ τῶν ἑδωλίων τῶν ἱερατικῶν φροντιστηρίων καθεσθέντες ἐξῆλθον αὐτῶν εὐσταλέστεροι καὶ ὀξυνούστεροι». Ἀλλ' ἵνα προαχθῇ εἰς μέσον τὸ εὐάρεστον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ἀνάγκη νὰ μετριάζωνται τὰ θεολογικὰ μαθήματα ὑπὸ πνοῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἔλειπεν ἐκ τῆς πολιτικῆς ἀτμοσφαίρας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁπωσδήποτε φρονοῦμεν ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπονεμηθεῖσα

θέσις εἰς τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶνε ἱστορικὴ πλάνη καὶ ὅτι ἀσφαλέστερον θὰ ἦτο νὰ ἀναδράμωμεν ὑψηλότερον τοῦ κ. Κρουμβάχερ, ἤτοι μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος, ὅπως μορφώσωμεν τελείαν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς κινήσεως, ἧς κέντρον καὶ ἑστία ὑπῆρξεν ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἀλλ' ἂν μὴ δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν εὐχερῶς τὴν χρονολογίαν καθ' ἣν ἄρχεται ἡ βυζαντινὴ φιλολογία — μεταχειρισθῶμεν καὶ αὖθις τὸν ὅρον τοῦτον — ἀδυνατοῦμεν ἐπίσης νὰ εἴπωμεν ἀκριβῶς καὶ ποῦ λήγει. Ἡ χρονολογία τοῦ 1453 ἐπιβάλλεται πολλῶν λόγων ἕνεκα. Σὺν τῇ πτώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ὁλόκληρος καταρρέει, συναπόλλυται δὲ μετ' αὐτῆς καὶ τὸ χριστιανικὸν κράτος. Ἐν τούτοις ἡ ἐκκλησία ἐπιπλέει, παραμένει δὲ τρόπον τινὰ ἐνώπιον τοῦ ὑποδουλωθέντος ἔθνους ὡς ἡ σκιὰ τοῦ ἐξαφανισθέντος κράτους. Διετήρησεν ἐκ τοῦ παρελθόντος πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ διατηρηθῇ ἐν μέσῳ τοῦ γενικοῦ ἐκείνου ναυαγίου. Προτιμῶνται δὲ ἐν τῇ ναυαγαιρεσίᾳ αἱ φιλολογικαὶ παραδόσεις, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐν αὐταῖς ἐνεσαρκοῦτο συγχρόνως ἥ τε θρησκεία καὶ ἡ ἐθνικότης. Πᾶσα ἡ ἐναπολειφθεῖσα παιδεία συνετάχθη περὶ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ αὐτὸ μετ' ἐκείνης ἐπιτελοῦσα καθῆκον, νὰ μὴ παρεκκλίνῃ τῆς ἤδη κεχαραγμένης ὁδοῦ.

Ἐξ ἄλλου πρὸς τοῖς ἐπιδιώκουσι τὴν διατήρησιν τοῦ παρελθόντος λογίοις, ἤρξατο ἀναφαινομένη μετριοφρόνως δημώδης τις φιλολογία. Ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ κ. Κρουμβάχερ ἀφιεροῖ αὐτῇ εἰδικὸν κεφάλαιον. Τὰ περισωζόμενα μνημεῖα αὐτῆς ἀνέρχονται μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος, ἡ ἀρχὴ δὲ αὐτῶν ἀνέρχεται ἴσως ἔτι ἀπωτέρω. Πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετ' αὐτὴν ἡ δημώδης αὕτη φιλολογία ποιουμένη χρῆσιν τῆς λαλουμένης καὶ ζώσης γλώσσης, παρήχθη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς φιλολογίας τῶν σοφῶν, οἵτινες μετεχειρίζοντο γλῶσσαν, ἥτις ἐγράφετο, καίτοι εἶχε παύσει λαλουμένη. Ἡ πορεία τῶν δύο τούτων φιλολογιῶν ὑπῆρξεν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους παράλληλος καὶ ἡ μία ἔσχε λεληθότως καὶ ἀσυνειδήτως ῥοπὴν ἐπὶ τῆς ἑτέρας· ἔνθεν μὲν οἱ λόγιοι, καίτοι κατεφρόνουν τὴν δημώδη γλῶσσαν, παρεσύροντο ἐνίοτε εἰς παραδοχὴν τύπων τινῶν αὐτῆς· ἔνθεν δὲ οἱ τῆς δημώδους θιασῶται δὲν ἠδύναντο πάντοτε νὰ λησμονῶσι τὰ μαθήματα, ἅτινα εἶχον μάθει νὰ γράφωσι μελετῶντες ὁπωσδήποτε τὴν ἀρχαίαν ἢ γλῶσσαν τῶν λογίων. Καίτοι τὰ δύο ταῦτα ῥεύματα δὲν εἶχον ἔτι συγχωνευθῇ, ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ὅμως αὐτῶν ῥοπῆς παρήχθη νέα φιλολογικὴ γλῶσσα, ἥτις ὁτὲ μὲν ἔνθεν, ὁτὲ δὲ ἔνθεν ἀποκλίνουσα, συμμορφοῦται ὅμως πρὸς τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας τῆς νεωτέρας ἡμῶν κοινωνίας καὶ φαίνεται ἱκανοποιοῦσα τὰς ἀνάγκας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος.

Μὴ προτιθέμενοι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰ καθέκαστα τοῦ ζητήματος τούτου, περιοριζόμεθα βεβαιοῦντες ὅτι πλὴν τῆς δημώδους φιλολογίας, τὸ μεῖζον μέρος τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέντων ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς δεσποτείας καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, εἶνε πιστὴ συνέχεια τῶν φιλολογικῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος· ἡ μορφή, ἡ γλῶσσα ὡς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν θὰ ἐδικαιολόγουν τὴν ἐν τῇ βυζαντινῇ φιλολογίᾳ κατάταξιν αὐτῶν. Τὸ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐκκλησία διετέλεσε πιστὴ εἰς τὸ παρελθὸν τοῦτο· ἀποβλέπων δέ τις εἰς τὰ ἐνταλτήρια γράμματα, τὰς προσευχὰς ἢ τὰς ἱερὰς δεήσεις τὰς συντασσομένας δι' εἰδικὰς περιστάσεις καὶ γενικῶς εἰς τὰ ἔγγραφα τὰ ἐξερχόμενα ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραφείων τῆς Ἀνατολῆς, δυσκόλως θὰ ἀπεφαίνετο ὅτι ἡ βυζαντινὴ φιλολογία δὲν ὑφίσταται πράγματι ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν.

Β'

Ἐκτὸς τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὴν δημώδη φιλολογίαν, τὸ ἔργον τοῦ κ. Κρουμβάχερ εἶνε διῃρημένον εἰς δύο μέρη· εἰς πεζὸν λόγον καὶ ποίησιν. Οἱ πεζογράφοι ὑποδιαιροῦνται πολλαχῶς, εἰς ἱστορικοὺς καὶ χρονογράφους, γεωγράφους, φιλοσόφους, ῥήτορας, σοφιστὰς καὶ ἐπιστολογράφους, καὶ τελευταῖον εἰς πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀρχαιογνωσίαν. Μόνη ἡ τῶν ὀνομασιῶν τούτων ποικιλία μαρτυρεῖ περὶ τῆς φιλολογικῆς δράσεως τῆς περιόδου ταύτης. Προσθετέον δὲ ὅτι ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲν περιλαμβάνονται πάντα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν θεολογίαν καὶ τὰ νομικά, τὰ ἰατρικά, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ ἐν γένει.

Ἑκάστου τῶν κεφαλαίων τούτων προηγεῖται σύνοψις, ἐν ᾗ ἀπαντῶσι σπουδαιόταται πληροφορίαι καὶ κρίσεις, ἕπονται σημειώσεις λεπτομερεῖς ἐπὶ ἑκάστου τῶν κυριωτέρων συγγραφέων ἑκάστης τάξεως, ταύτης δὲ πάλιν ἕπεται πλήρης βιβλιογραφία, σημειοῦσα οὐ μόνον τὰς ἐκδόσεις ἢ τὰς μεταφράσεις ἑκάστου συγγραφέως ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς μονογραφίας ἢ εἰδικὰς μελέτας τὰς περὶ αὐτῶν γενομένας ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις. Ἵνα δὲ καταστήσῃ ἐγκόλπιον (vade mecum) ἀπαραίτητον καὶ ὁδηγὸν λεπτομερέστατον καὶ ἀσφαλέστατον τὸ βιβλίον αὐτοῦ διὰ τοὺς θέλοντας νὰ ἐνασχοληθῶσιν εἰς μελέτας τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, ὁ κ. Κρουμβάχερ οὐδενὸς ἐφείσθη κόπου. Ἐταξιθέτησε τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν φιλολογικῶν ὑπομνημάτων μετ' ἄκρας ὑπομονῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, αἵτινες θὰ ἐκτιμηθῶσιν ὑπ' ἐκείνων μάλιστα, οἵτινες δὲν εἶνε ξένοι πρὸς τὰς μελέτας ταύτας. Ἡ

μεθοδικὴ τῆς ὕλης κατανομὴ καὶ ἡ τοπογραφικὴ διάταξις βοηθοῦσι τὸν ἀναγνώστην, οὗτινος τὸ ἐνδιαφέρον διεγείρεται ἐν τέλει ἑκάστου κεφαλαίου διὰ τῶν γενικῶν παρατηρήσεων τῶν παρασκευαζουσῶν τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον.

Ἐκ πάντων τῶν πεζογράφων ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς προτιμᾷ τοὺς ἱστορικούς. Ὡς ὁ ἴδιος παρατηρεῖ, οὐδεὶς εὐρωπαϊκὸς λαὸς πλὴν τῶν Ἑλλήνων κέκτηται τοσούτῳ πλουσίαν ἱστοριογραφικὴν φιλολογίαν. Ἀπὸ Ἡροδότου μέχρι τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλου ἡ ἅλυσις δὲν διακόπτεται. Οἱ ἱστοριογράφοι τῆς περὶ ἧς πρόκειται περιόδου προσκολλῶνται εἰς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα· μιμοῦνται τοὺς τρόπους αὐτῶν καὶ προσπαθοῦσι μάλιστα νὰ δανεισθῶσι τὸ λεκτικὸν αὐτῶν. Κατανοοῦσιν ὡς καὶ ἐκεῖνοι τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἱστορίας· δὲν δύνανται μὲν νὰ ἐξισωθῶσιν αὐτοῖς, ἀκολουθοῦσιν ὅμως πιστῶς τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐμφοροῦνται ἀληθοῦς αἰσθήματος τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης καὶ δὲν στεροῦνται κριτικῆς ἱκανότητος. Δὲν δύναται δέ τις νὰ ψέξῃ αὐτοὺς διότι δὲν ἀνεδείχθησαν ὑπέρτεροι τῆς ἐποχῆς αὐτῶν· ἀρκεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι εἶνε πολὺ ἀνώτεροι τῶν ἐν τῇ Δύσει συγχρόνων των. Ἐὰν ἔχωσιν ἐλαττώματα, δὲν εἶνε πάντοτε δι' αὐτὰ ὑπεύθυνοι· πολλὰ τούτων προέρχονται ἐκ τοῦ πολιτεύματος, ὑφ' ὃ ἔζων.

Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ φιλολογία ἀποτελεῖ ὅλον τι ὁμοιόμορφον καὶ μονόχροον. Πλὴν τῆς ἀτομικῆς ἀξίας τῆς ἀνυψούσης συγγραφεῖς τινας ὑπεράνω τῶν συγχρόνων αὐτῶν, τὸ ποικίλον τῶν ἰδεῶν, τῶν τάσεων, τῶν ὀρέξεων, ἀντανακλᾶται ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα εἰς τὰ προϊόντα τῆς φιλολογίας ταύτης· οἱ αἰῶνες διαδέχονται ἀλλήλους ἀνόμοιοι πολλάκις καὶ ἡ Ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἀπέχει πολὺ τῆς πολλάκις ἀποδοθείσης αὐτῇ μορφῆς τῆς ἀκινησίας. Καὶ αἱ ἐν τῷ λεκτικῷ τῶν συγγραφέων τούτων ποικιλίαι εἶνε τεκμήριον τῶν συντελεσθεισῶν μεταμορφώσεων. Περιοριζόμενοι δὲ εἰς τοὺς ἱστοριογράφους καὶ χωρὶς νὰ ἐξέλθωσι τῆς περιόδου, ἣν ὁ κ. Κρουμβάχερ περιλαμβάνει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, λέγομεν ὅτι ἡ τοῦ ἕκτου καὶ ἑβδόμου αἰῶνος συγγραφεῖς διαφέρουσι τῶν τοῦ ἑνδεκάτου καὶ τῶν ἑπομένων. Παρὰ τοῖς πρώτοις ἥκιστα καταφανὴς καθίσταται ἡ προσπάθεια ὅπως προσεγγίσωσι τοῖς ἀρχαίοις· διατηροῦσι τὴν ἀφέλειαν αὐτῶν καὶ δὲν φαίνονται προσπαθοῦντες νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν στοιχείων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

Τὸ ὕφος λ. χ. τοῦ Προκοπίου ἢ τοῦ Ἀγαθίου ἐλέγχει αὐτὸ καὶ μόνον φύσιν λεπτὴν καὶ καλλιτεχνικώτερον συναίσθημα. Αἱ ἰδιότητες αὗται ἀπαντῶσι μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος. Ἀναγινώσκοντες εἰς Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν ἢ εἰς οἱονδήποτε ἄλλον ἱστορικὸν τῶν τελευταίων τῆς αὐτο-

κρατορίας αἰώνων, παρατηροῦμεν καταφανέστερον τὸ τεχνικὸν τοῦ ὕφους· τὸ ἐπιτετηδευμένον τῆς ἀκριβολογίας τῶν συγγραφέων τούτων συναισθάνεταί τις ὡς διαμαρτυρίαν· καθ' ὅσον ἡ κοινὴ γλῶσσα μορφοῦται, οὗτοι ἀφίστανται αὐτῆς ὁριστικώτερον καὶ προσκολλῶνται ταῖς κλασικαῖς παραδόσεσι μετὰ πλείονος ζέσεως, ἐξωθούσης αὐτοὺς μέχρι σχολαστικότητος. Ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὸ ἀρχαΐζειν ἐξικνεῖται εἰς τὸν κολοφῶνα αὐτῆς ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων.

Συνήθως τάσσονται εἰς μίαν μόνην τάξιν οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι, διακρίνονται δὲ μόνον ἐκ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἕκαστος αὐτῶν ἐπεδόθη καὶ δι' ἣν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πηγή. Ἀλλ' ὁ Κρουμβάχερ εὐλόγως παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορά, προερχομένη ἐκ τῆς κοινωνικῆς τάξεως, εἰς ἣν ἰδίᾳ ἕκαστος ἀνῆκε καὶ τῆς πρὸς ἣν ἀπετείνετο· λέγει ἡμῖν ὅτι οἱ ἱστορικοὶ ἀπηυθύνοντο εἰς κύκλον περιωρισμένον, τοὺς λογίους, τὸν ἀνώτερον κλῆρον, τοὺς ἐν τέλει καὶ ἑνὶ λόγῳ πρὸς εἶδός τι μανδαρίνων, καλλιεργούντων τὰ κλασικὰ γράμματα. Ἀνῆκον δὲ καὶ οὗτοι εἰς τὴν ἐκλεκτὴν ἐκείνην χορείαν τὴν προσπαθοῦσαν νὰ ὑπερέχῃ καὶ χωρίζηται τῶν πολλῶν. Μεταξὺ τῶν συγγραφέων τούτων καταλέγονται καὶ αὐτοκράτορες ὡς λ. χ. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός· βασιλόπαιδες ὡς Ἄννα ἡ Κομνηνὴ καὶ ὁ σύμβιος αὐτῆς Νικηφόρος Βρυέννιος, καὶ παρ' αὐτοῖς εὑρίσκομεν μεγιστᾶνας, ἱεράρχας, νομομαθεῖς καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος λογίους.

Οἱ χρονογράφοι ἀπ' ἐναντίας ἔγραφον διὰ κοινὸν εὐρύτερον καὶ ἧττον ἐκλεκτόν, εἰδικῶς δὲ διὰ τὸ πληροῦν τὰς μονὰς πλῆθος. Οὗτοι ἐν ταῖς συρραφαῖς αὐτῶν ἐπεμελοῦντο τῆς τέχνης, τοῦ ὕφους καὶ αὐτῆς τῆς συντάξεως ἧττον τῶν ἱστορικῶν· εἶνε κατὰ τοῦτο νεωτερισταὶ καὶ μᾶλλον δημώδεις. Μοναχοὶ ὄντες τὸ πλεῖστον, ἕλκονται μᾶλλον ὑπὸ τῶν στοιχείων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἢ ὑπὸ τῶν κοσμικῶν γεγονότων καὶ περὶ τούτων μᾶλλον ἐνδιαφέρονται.

Δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν τὸν κ. Κρουμβάχερ εἰς τὰ ἄλλα τὰ περὶ πεζογράφων μέρη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ· ἀρκεῖ νὰ ἐπαναλάβωμεν ἅπαξ ἔτι ὅτι οὐδεὶς κλάδος ἀνθρωπίνης γνώσεως ὑπάρχει, τοῦ ὁποίου νὰ μὴ ἐπεμελήθησαν οἱ τοσοῦτον διασυρθέντες βυζαντινοὶ οὗτοι. Ψέγουσιν αὐτοὺς ὅτι οὐδένα κλάδον προήγαγον. Ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν δὲν ἦτο δημιουργικὴ ἀλλὰ συντηρητική. Ἀλλὰ καὶ παραλειπομένου παντὸς ὅ,τι ὀφείλομεν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς νομομαθεῖς, δὲν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ τις ὅτι ἠκολούθησαν οὗτοι τετριμμένην συντηρητικὴν πορείαν, ἀλλοτρίαν πάσης ἀναπτύξεως καὶ προόδου. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις, ἣν ἐπεχείρησαν οἱ εἰκονο-

κλάσται ἀπέτυχεν, ἀλλ' οὐχ ἧττον διαμένει σπουδαιοτάτη ὡς σημεῖον τῆς τῶν χρόνων ἐκείνων καταστάσεως. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματωθῇ ἡ ἐπιχείρησις αὕτη παρ' ἀνθρώποις τοσοῦτον ἐστερημένοις ἰδεῶν ὅσον θέλουσι νὰ παραστήσωσι τοὺς βυζαντινούς. Μὴ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ αὐτὸ περὶ πασῶν τῶν τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου θεολογικῶν συζητήσεων; Κατ' αὐτὰς προέκειτο πάντοτε περὶ ζητημάτων ἀφῃρημένων, οὐδὲ θὰ ἐσπούδαζον περὶ ταῦτα εἰ μὴ ἦσαν αὐτοῖς προσιτά. Μεγάλα κοινωνικὰ ζητήματα ὑπεκρύπτοντο συνήθως ὑπὸ τὰ θεολογικὰ δόγματα. Αἱ αἱρέσεις ἦσαν τρόπον τινὰ τελευταῖον προϊὸν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Αἱ σύνοδοι καὶ οἱ αὐτοκράτορες καταπολεμοῦντες αὐτάς, ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους, ὡς καὶ ὑπὲρ τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς μακροῖς ἀγῶσι, τοῖς προηγηθεῖσι τοῦ μεγάλου σχίσματος τοῦ Φωτίου καὶ ἐπακολουθήσασιν αὐτῷ. Ὅταν ἀμερολήπτως καὶ ἄνευ προκαταλήψεων μελετηθῶσι ταῦτα, θὰ ἀνευρεθῶσιν ἐν αὐτοῖς, φρονοῦμεν, πολλαὶ ἀναλογίαι καὶ ὁμοιότητες πρὸς τὴν τῆς Δύσεως μεταρρύθμισιν καὶ θ' ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς ἐναργῶς μετασχόντας τούτων ἐμπνεύσεις πολλῷ ὑψηλότεραι καὶ διανοητικὴ ἱκανότης πολλῷ μείζων τῆς μέχρι τῆς σήμερον ἀποδοθείσης αὐτοῖς.

Περὶ φιλοσοφίας προκειμένου, ἐρωτῶμεν ἂν δὲν ὀφείλεται ἔπαινος εἰς τοὺς βυζαντινούς, ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι τὴν σπουδὴν τοῦ Πλάτωνος ἀνενέωσαν· «ἐν ᾧ ἐν τῇ Δύσει ἐπεκράτει ἀποκλειστικῶς τὸ κῦρος τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐνῷ καὶ αὐτοὶ οἱ σχολαστικοὶ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐγνώριζον τὸν Πλάτωνα ἐκ μεταφράσεων, ὁ δὲ Πετράρχης μόλις ἐτόλμα νὰ ἐκφράσῃ τὴν προτίμησιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκαδημίαν, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μετὰ ζήλου ἐπεδόθησαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Πλάτωνος μᾶλλον ἢ τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους»[1]. Μεταξὺ τῶν νέων τούτων ὀπαδῶν τοῦ Πλατωνισμοῦ διακρίνονται ὁ Ψελλὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Ἰταλός. Βραδύτερον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὁ Πλήθων, ὅστις ἦτο ἄξιος ἰδιαιτέρας μνείας ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κ. Κρουμβάχερ, συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ μεγάλου τοῦ Σωκράτους μαθητοῦ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ μάλιστα κατήντησε νὰ θελήσῃ νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Πλατωνισμοῦ.

Μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθημεν περὶ ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας· ἀλλ' ἡ φιλολογία λαοῦ τινος δὲν εἶνε πλήρης, ἂν δὲν παραγάγῃ καὶ ἔργα τῆς φαντασίας. Δὲν εἶχον ἄρά γε τοιαῦτα οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸ διάστημα τῶν δέκα τούτων αἰώνων; Τί ἀνεγίνωσκεν ὁ λαὸς ἐκεῖνος; ποῦ ἐζήτει τὴν

[1] Κρουμβάχερ σελ. 171.

πνευματικὴν αὐτοῦ ἀναψυχήν ; πῶς διεσκέδαζε ; Θέατρον εἶχε φαίνεται τὸ ἱπποδρόμιον· ἐστερεῖτο ἐφημερίδων· κοινοβουλευτικαὶ συζητήσεις δὲν ὑπῆρχον καὶ ἂν ἐκινεῖτο τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐγκλημάτων καὶ τῶν διασήμων δικῶν, ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο δὲν ἱκανοποιεῖτο, ἅτε μὴ δημοσιευομένων τῶν σχετικῶν πρακτικῶν. Πῶς ἀνεπλήρου λοιπὸν τὴν ἔλλειψιν ταύτην ;

Ἐν πρώτοις εἶχε τὸ μυθιστόρημα.

Ὁ κ. Κρουμβάχερ δὲν εἶνε βεβαίως θαυμαστὴς τοῦ βυζαντινοῦ μυθιστορήματος. Οἰκτείρει τὸ ἐν αὐτῷ πομπῶδες τοῦ ὕφους, τὴν πλοκήν, τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀποδίδει τὴν αἰσθητικὴν αὐτοῦ ἀσημότητα εἰς αὐτὸν τὸν βίον τῆς κοινωνίας, πρὸς ἣν ἀπηυθύνετο. «Τὰ ἐν αὐτῷ παριστάμενα πρόσωπα, λέγει, εἶνε σκιαί, ψευδῆ δὲ ἢ νεφελώδη τὰ τοπεῖα, οὐδὲν τὸ εὐκρινές, οὐδὲν τὸ πραγματικὸν ἔχοντα, ἡ μορφὴ καὶ ἡ χροιὰ κενὰ καὶ ἄψυχα, ὡσεὶ οὐδέποτε οἱ μυθιστοριογράφοι οὗτοι ἔρριψαν βλέμματα ἐπὶ ζῶντος προτύπου. Κεκλεισμένοι ἐν μουσείῳ τινὶ πλήρει κονισάλου ἐργάζονται παράγοντες ἔκτυπά τινα. Εἶνε οἱ ἀντίποδες τῶν Φλωμπέρ, τῶν Ζολᾶ, τῶν Κέλλερ, τῶν Δοστοϊέφσκη, τῶν Τολστόη». Οὐδὲν δικαιότερον τῶν κρίσεων τούτων. Φρονοῦμεν ὅμως ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τοὺς μυθιστοριογράφους τοῦθ' ὅπερ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς εἶπε περὶ τῶν ἱστορικῶν, νὰ μὴ καχίζωμεν δηλ. αὐτούς, διότι δὲν προεπορεύθησαν τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. Οἱ Φλωμπὲρ καὶ οἱ Τολστόη εἶνε προϊόντα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναφανῶσι κατὰ τὸν μεσαίωνα ἢ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἄδικον δὲ ἴσως εἶνε νὰ καταδικάσῃ τις ὁλόκληρον εἶδος λόγου ἐξετάζων αὐτὸ μόνον κατὰ τὴν παρακμήν του. Ἂν, ὡς ἀρχόμενοι ηὐχήθημεν, ὁ κ. Κρουμβάχερ εἶχε περιλάβει ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τὸν Δ' αἰῶνα, θὰ συνέδεε τὸ βυζαντινὸν μυθιστόρημα μετὰ τῶν κατὰ *Δάφνιν καὶ Χλόην* καὶ *τῶν Αἰθιοπικῶν*, καὶ ἴσως τότε θὰ ἐμετρίαζε τὴν αὐστηρότητα τῆς κρίσεως αὐτοῦ. Ὁ Μανασσῆς, ὁ Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης, ὁ Εὐγενειανὸς καὶ οἱ ἄλλοι μυθιστοριογράφοι, οὓς ἐπισκοπεῖ προῆλθον ἐκ τῶν Λόγγων καὶ τῶν Πολυδώρων· εἶνε μιμηταὶ ἐκείνων μὴ ἀναζητήσαντες νέαν ὁδὸν καὶ διὰ τοῦτο—ὡς συμβαίνει ἐν ὁμοίαις περιστάσεσι—δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ ἡ παρακμή.

Πρὸς τῇ μιμήσει τῶν ἀρχαίων προτύπων μνημονευτέα καὶ ἡ ῥοπὴ ἡ ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ἀσκηθεῖσα ἐν γένει ὑπὸ τῶν ξένων στοιχείων, μεθ' ὧν ἀλληλοδιαδόχως ἦλθεν οὗτος εἰς ἐπαφήν. Καθὼς λέγει ὁ κ. Γάστων Παρί : «Τὸ εἰς πεζὸν λόγον μυθιστόρημα ἀποτελεῖ εἶδος

λόγου μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας μορφωθὲν ὑπὸ κύκλου καλουμένου τῶν ἑλληνιστῶν, ἀποτελοῦντος τὴν μεγάλην ἑστίαν, ἐν ᾗ συνανεμίγησαν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὁ πολιτισμός, ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη καὶ ἡ φιλολογία. Τὸ εἶδος τοῦτο ὑπῆρξε γονιμώτατον ἐν τῇ χώρᾳ τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ἐνῷ παρ' ἡμῖν ὀλίγιστα ἔργα ὡς δείγματα αὐτοῦ διετηρήθησαν. Ἐξηκολούθησεν ὅμως εὐδοκιμοῦν κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Πολλὰ τοῦ εἴδους τούτου ἔργα μετεφράσθησαν εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ κατέθελξαν τὰ πνεύματα τῶν ἐν τῇ Δύσει διὰ τοῦ ἀλλοκότου τῶν ἐν αὐτοῖς διηγήσεων, ἐν αἷς μεγίστη θέσις παρέχεται τῷ ἔρωτι»[1]. Βραδύτερον, ὅτε αἱ σταυροφορίαι ἐπήγαγον τὴν συνάφειαν τῶν λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ἐξασκηθεῖσα ἀμοιβαία ῥοπὴ ἐξετάθη καὶ εἰς τὰ γράμματα. Ἐντεῦθεν παρήχθη τὸ ἱπποτικὸν μυθιστόρημα· ἀλλὰ τὸ μυθιστόρημα τοῦτο παρεδέξατο ἐν Ἑλλάδι τὴν δημώδη μορφὴν καὶ τὴν δημώδη γλῶσσαν, ἐνῷ ἡμεῖς ἀσχολούμεθα ἐνταῦθα μόνον περὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν γραφέντων ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ, τῇ γενομένῃ ὄργανον τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας· ἡ ἐπίμονος χρῆσις τῆς γλώσσης ταύτης ἤρκεσεν ὅπως προδώσῃ τοῖς συγγραφεῦσι τοῖς χρησαμένοις αὐτῇ τὴν τραχύτητα τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλολογίας, ὅπως ἑνὶ λόγῳ ἐγκολάψῃ αὐτῇ τὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπίπλαστον ἐκεῖνον χαρακτῆρα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἴδωμεν αὐτὴν καθ' ὁλοκληρίαν ἀπαλλασσομένην, εἰμὴ ὅταν ἀφεθῇ αὕτη εἰς τὸ κράτος τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Τὸ συναίσθημα τοῦτο ἄρχεται ἀναφαινόμενον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μυθοπλαστίᾳ. Παρὰ τῷ περιπετειώδει καὶ ἐρωτικῷ ὑπάρχει καὶ τὸ θρησκευτικὸν μυθιστόρημα. Τὸ ἀριστούργημα τοῦ εἴδους τούτου τοῦ λόγου εἶνε ὁ βίος τοῦ Ἰωάσαφ καὶ τοῦ Βαρλαάμ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπὶ πολὺ ἀπεδίδετο Ἰωάννῃ τῷ Δαμασκηνῷ καὶ ἀμφισβητεῖ μὲν τὴν πατρότητα τούτου ἡ νεωτέρα κριτική, ἀλλ' οὐχ ἧττον τάσσει αὐτὸ εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Ζ' αἰῶνος, δηλ. εἰς τὴν ἀρίστην ἐποχὴν τῶν βυζαντινῶν γραμμάτων.

Πλεῖστα ἐπεισόδια τοῦ μυθιστορήματος ἀνευρίσκονται ἐν τοῖς βουδιστικοῖς βιβλίοις καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάσαφ εἶνε πιθανῶς ἀντιγραφὴ φωνητικὴ ἑνὸς τῶν ὀνομάτων τοῦ Βούδα[2]· ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς κωλύει τὸ νὰ εἶνε τὸ βιβλίον ἐξόχως χριστιανικόν. Ἡ φήμη αὐτοῦ κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπῆρξε μεγάλη, μετεφράσθη δὲ εἰς τὰς πλείστας τῶν δυτικῶν γλωσσῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο συνδέεται πολλαχῶς τοῖς βίοις τῶν ἁγίων,

[1] Ἴδε Litterature française du moyen âge.

[2] H. Zotenberg: Notice sur le livre de Barlaam et de Joasaph. Paris 1886

τοῖς ἀποτελοῦσι τὴν πνευματικὴν τροφὴν τῆς ἀνατολικῆς Χριστιανωσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Τὸ κατὰ συνθήκην μυθιστόρημα ἀπετείνετο τῇ τάξει τῶν λογίων, ὁ δὲ λαὸς ἀνεγίνωσκε τὸν βίον τῶν ἁγίων.

Καὶ ἀφ' οὗ ἀκόμη τὸ μυθιστόρημα ἐξελαϊκεύθη διὰ τῶν ποιητῶν τῆς δημώδους γλώσσης, οἱ βίοι οὗτοι ἀντεποιοῦντο τὴν εὔνοιαν τοῦ κοινοῦ ὑπὲρ ἑαυτῶν. Καὶ κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἐποχὴν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ἐγράφοντο ἔτι τοιοῦτοι πρὸς τιμὴν νέων μαρτύρων τῆς πίστεως. Οἱ βίοι λοιπὸν οὗτοι περιλαμβάνουσιν οὕτω πως ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν περίοδον τὴν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἀποτελοῦσι δ' οὗτοι ἰδίαν φιλολογίαν, τοσούτῳ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαν, ὅσῳ ἀνευρίσκει τις ἐν αὐτῇ οὐ μόνον τὴν ἀνταύγειαν τῶν μυχιαιτάτων συναισθημάτων τῶν λαῶν, παρ' ὧν κατὰ προτίμησιν ἀνεγινώσκοντο, ἀλλὰ καὶ πολυτίμους ἐνδείξεις περὶ τῶν ἠθῶν, τῶν ἰδεῶν, τῆς καλαισθησίας καὶ τῶν γνώσεων τῶν λαῶν τούτων. Ἠδύνατο ὁ ἱστορικὸς νὰ ἀνεύρῃ ἐν αὐτοῖς νέα γεγονότα καὶ ὠφεληθῇ καὶ ἐξ αὐτῶν ἔτι τῶν μυθευμάτων, ὑφ' ὧν τὰ γεγονότα ταῦτα δυνατὸν νὰ περιβάλλωνται. Διότι τὸ θαυμαστὸν ὑπερπλεονάζει ἐν τοῖς βίοις τούτοις τῶν ἁγίων τῶν σπουδαιότατον ἔργον σχόντων τὸ θαυματουργεῖν. Ἀλλὰ τὰ θαύματα ταῦτα διαφέρουσι τῶν ἐπινοήσεων τῶν μυθιστοριογράφων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, καθ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπίστευεν εἰς αὐτὰ καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ ἀναγνώστης. Καὶ ὑπὸ γλωσσικὴν δὲ ἔποψιν τὰ ἔργα ταῦτα εἶνε λίαν σπουδαῖα. Ἐν αὐτοῖς ἡ φιλολογικὴ γλῶσσα προσαρμόζεται ταῖς καθημεριναῖς ἀνάγκαις καὶ παριστᾷ κάλλιον πάντων τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς φιλολογίας ταύτης διὰ τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῶν μεταβολῶν τὸν μεταξὺ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς συνηθείας μακρὸν ἀγῶνα.

Εἶνε λυπηρὸν ὅτι ὁ κ. Κρουμβάχερ οὐδὲν λέγει περὶ τῶν βίων τούτων. Πιθανῶς ἐθεώρησεν αὐτοὺς μέρος τῆς θεολογικῆς φιλολογίας τῆς ἀποκλεισθείσης τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἐν τούτοις φρονοῦμεν ὅτι συνδέονται οὗτοι τῇ καθόλου τῆς περιόδου ταύτης φιλολογίᾳ, ὡς καὶ τὸ σύγχρονον μυθιστόρημα συνδέεται τῇ γαλλικῇ γραμματολογίᾳ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς μόνον τῶν συγγραμμάτων τούτων τεκμηριοῖ τὴν δημοτικότητα αὐτῶν. Παραλείποντες νὰ εἴπωμέν τι περὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκδόσεων, δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ Migne καὶ οἱ Βολλανδισταὶ ἐδημοσίευσαν ἐξ αὐτῶν ὁλόκληρον βιβλιοθήκην. Μαρτυρεῖ δὲ περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν συγγραμμάτων τούτων οὐ μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκδόσεων, ἀλλὰ καὶ ἡ πληθὺς τῶν οὕτως εἰπεῖν ἀντιτύπων αὐτῶν. Ἐν πάσαις ταῖς εὐρωπαϊκαῖς συλλογαῖς, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν ταῖς τῆς Ἀνατολῆς, εὑρίσκει τις ἑκατοντάδα ἴσως χειρογράφων τοῦ εἴδους τούτου

ἀπέναντι ἑνὸς κλασικοῦ χειρογράφου. Ἡ κυκλοφορία τῶν βίων τῶν ἁγίων καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μυθιστορήματος ὑπερέβαινε τὴν τῶν ἄλλων βιβλίων κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν καθ' ἣν τὸ σημερινὸν μυθιστόρημα ὑπερβαίνει τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἄλλων βιβλίων.

(Ἕπεται τὸ γ' καὶ τελευταῖον μέρος) **Δ. Βικέλλας**

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΤΑ ΤΕΜΠΗ

Ἐκ Ραψάνης ἀνώμαλος κατωφέρεια ὁτὲ μὲν δι' ἀμπέλων, ὧν οἱ φράκται συνιστάμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ παλιούρων ἀφῆκαν ἴχνη τῶν θωπειῶν των ἐπί τε τῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ προσώπου ἡμῶν, ὁτὲ δὲ διὰ στενοῦ μονοπατίου ἐπὶ τῶν καταφύτων πλευρῶν τοῦ Κάτω Ὀλύμπου δεξιᾷ τῆς χθαμαλοτέρας αὐτοῦ δειράδος καταφύτου καὶ ταύτης καὶ ἀφ' ἧς ἐκτὸς τῆς δασώδους ἀποτόμου κατωφερείας ἐχώριζεν ἡμᾶς καὶ τὸ ἐκ Ραψάνης κατερχόμενον μέγα ρεῦμα, μᾶς ἔφερε μετὰ μιᾶς ὥρας πορείαν εἰς τὴν Σμίξιν, ἤτοι εἰς τὸ βάθος μικρᾶς κοιλάδος πλατανοφύτου, ἐν ᾗ μίγνυνται τὰ ἐκ Ραψάνης καὶ Κρανιᾶς κατερχόμενα δύο ρεύματα. Ταύτην κατὰ μῆκος διελθόντες ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πλατάνων της, ἀνήλθομεν ἀνωφέρειαν καὶ εὑρέθημεν ἐπὶ ὀροπεδίου, ἔνθα ὑπάρχουσι καλύβαι ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Ραψανιώτας, ἐν αἷς οὗτοι παραμένουσι κατὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν των. Ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ ποταμοῦ ἡ κατωφέρεια ἦτο ὁμαλή, μετὰ ἡμίσειαν δὲ ὥραν εὑρέθημεν πρὸ τῆς γεφύρας τῆς κατασκευασθείσης κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν τοῦ 1886 καὶ ἑνούσης τὰς δύο ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ, ἔνθα λήγουσι τὰ Τέμπη, εἰς ἃ ἡμεῖς ἀντιθέτως ἐκ τῆς ἐξόδου εἰσελθόντες, ἀφ' οὗ ἐπὶ πέντε λεπτὰ ἐβαδίσαμεν μεταξὺ λυγαριῶν, ἐφθάσαμεν ἐκεῖ ἔνθα προέκειτο νὰ διημερεύσωμεν.

Βαθὺ καὶ μυστηριῶδες αἴσθημα σεβασμοῦ καταλαμβάνει τὸν ἄνθρωπον, ἅμα ὡς ἀντικρύσῃ τὸ φοβερόν, ἐπιβλητικὸν καὶ συνάμα τερπνὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἐκτυλισσόμενον ἐκεῖνο θέαμα. Ὑπερύψηλοι βράχοι καθέτως ἐκ Β. καὶ Ν. κατερχόμενοι σχηματίζουσιν ὠοειδῆ πλατεῖαν, ἥτις φαινομένη ὡς νὰ κλείηται πρὸς Μ. ἀνοίγεται πρὸς τὴν πρὸς Α. πεδιάδα τοῦ Τσάγεζι. Οἱ ἐκεῖ ἐσκορπισμένοι αἰωνόβιοι καὶ ὑψικάρηνοι πλάτανοι παρέχουσι τὴν βαθεῖαν σκιάν των εἰς τὸν κουρασμένον ὁδοιπόρον, ἄλλοι δὲ πλέκοντες διὰ τῶν πολυσχίστων ριζῶν των τὴν δεξιὰν ὄχθην

τοῦ Πηνειοῦ κλίνουσιν ἐπιχαρίτως τοὺς κολοσσιαίους κορμούς των ἐπὶ τῆς κοίτης του, ἐνῷ ὁ ποταμὸς διερχόμενος ἠρέμα φιλεῖ τοὺς κλῶνους των, οἱονεὶ εὐχαριστῶν αὐτοὺς διότι τὸν προφυλάττουσι διὰ τῆς σκιᾶς των ἀπὸ τὰς φλογερὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἡ δὲ αὔρα κινοῦσα τὰ φύλλα των νανουρίζει τὸν ἥσυχον ροῦν του, συνοδεύουσα τὸ ᾆσμα τῶν πτηνῶν. Τὴν ἀριστερὰν ὄχθην κοσμεῖ ἡ λυγαριά, λούουσα τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τοῖς ὕδασιν αὐτοῦ καὶ ὄπισθεν ταύτης προβάλλουσι θαλεροὶ κῆποι ὀπωροφόρων δένδρων, ἐκτεινόμενοι μέχρι τῆς βάσεως τοῦ ἀποτόμως κεκομμένου Ὀλύμπου, κτήματα τῶν Ραψανιωτῶν, εἰς ἃ μεταβαίνει τις δι' ἀτραποῦ, πρὶν ἢ διέλθῃ τὴν γέφυραν. Ἄφθονον, δροσερὸν καὶ διαυγὲς ὕδωρ ὁρμητικῶς ἐξερχόμενον ἐκ τῶν βράχων τῆς Ὄσσης σχηματίζει παρ' αὐτὴν κοίτην βαθεῖαν, διερχόμενον δὲ διὰ τῶν ριζῶν τῶν πλατάνων καὶ σχηματίζον μικροσκοπικοὺς λοφίσκους ὑδροβίων φυτῶν, χύνεται εἰς τὸν Πηνειόν. Ἑτέρα πηγὴ ἐπίσης δροσερὰ καὶ διαυγὴς ἐξερχομένη κάτωθεν τῆς ὁδοῦ χύνεται πολλάκις διὰ τῆς κατωφεροῦς καὶ βρυώδους αὐτῆς κοίλης εἰς τὸν ποταμόν. Ἐκ τῆς καθέτου τομῆς τῶν φοβερῶς μεγαλοπρεπῶν ἐκείνων βράχων, ὧν τὸ ὕψος καὶ τὰ γεωλογικὰ στρώματα, ἐκτὸς τῶν παραλλαγῶν, ἃς τὰ κατερχόμενα ὕδατα καὶ ἡ ἀτμοσφαιρικὴ ἐπίδρασις ὁλοκλήρων αἰώνων προυξένησαν αὐτοῖς, εἶνε ἀκριβῶς ὅμοια, πειθόμεθα ὅτι τὰ δύο ταῦτα ὄρη ἦσάν ποτε ἡνωμένα καὶ ὅτι πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων βίαιοι κλονισμοί, ἐπιφέροντες πιθανῶς καὶ ἄλλας γεωλογικὰς μεταβολάς, ἀπεχώρισαν ἀποτόμως καὶ ταῦτα, ἀφήσαντα οὕτω διέξοδον εἰς τὸν Πηνειόν, ὅστις δεχόμενος πάντα τὰ ἐκ τῶν περικυκλούντων τὴν Θεσσαλίαν ὑψηλῶν ὀρέων κατερχόμενα ὕδατα, ἀρδεύων γονιμοποιεῖ τὸ πλούσιον αὐτῆς πεδίον καὶ εἶτα κυλινδεῖ ἠρέμα τὰ θολὰ νερά του διὰ τῆς στενῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν πρὸς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, δι' ὃ καὶ δικαίως ὁ Πηνειὸς ἐκαλεῖτο πατὴρ τῆς Θεσσαλίας. Ἂν δὲ ὡς ἡ ἀποχωρίσασα τὰ δύο ταῦτα ὄρη ὑπεράνθρωπος δύναμις συνήνου καὶ πάλιν αὐτά, οὑτωσὶν ἀκριβῶς θὰ ἐφηρμόζοντο πρὸς ἄλληλα, ὥστε τὰ τοῦ Πηνειοῦ ὕδατα, μὴ ἔχοντα ἄλλην διέξοδον, θὰ μετέβαλλον τὴν θεσσαλικὴν πεδιάδα εἰς μεγάλην λίμνην, ὡς ἦτο ἴσως πρὸ τοῦ βιαίου τούτου ἀποχωρισμοῦ των. Τὸ γεγονὸς τοῦ βιαίου τούτου κλονισμοῦ οἱ πρόγονοι ἡμῶν παρέστησαν διὰ τῆς Τιτανομαχίας.

Ὁ Ξέρξης ἐσκέφθη νὰ κλείσῃ τὰ Τέμπη καὶ μεταβάλλῃ τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας εἰς λίμνην, ἀλλ' οἱ Θεσσαλοὶ φρονίμως ποιοῦντες ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεία προσφέροντες γῆν καὶ ὕδωρ. Ἠδύνατο νὰ τὸ πράξῃ ἆρά γε; κατ' ἐμέ, ἠδύνατο ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν μέσων ἅτινα διέθετε· ποὺ ὅμως καὶ πῶς, τοῦτο εἶνε ζήτημα, ὅπερ

μόνον έμπειροι μηχανικοί, ὧν δὲν υστερεῖ ἡ Ἑλλάς, δύνανται νὰ ἐξακριβώσωσιν. Ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει ταῦτα ἐν μεταφράσει ὡς ἑξῆς :

«Εἰς Θέρμην ὢν ὁ Ξέρξης παρετήρησε τὰ ἀντικρὺ ὑπερύψηλα βουνὰ Ὄλυμπον καὶ Ὄσσαν καὶ ἐρωτήσας ἔμαθεν ὅτι μεταξὺ αὐτῶν διὰ στενοῦ διέρχεται ὁ Πηνειός, ὅπου καὶ διάβασις πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ὑπάρχει. Ἠθέλησεν ἰδίοις ὄμμασι νὰ ἴδῃ τοῦτο καὶ ἐπιβὰς πλοίου Σιδωνίου, μετέβη ἐκεῖ καὶ ἐθαύμασε τὰ στενά. Ἠρώτησεν ἂν εἶνε δυνατὸν ὁ Πηνειὸς νὰ διοχετευθῇ ἄλλοθεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ μαθὼν ὅτι ἡ Θεσσαλία περιβάλλεται ὑπὸ βουνῶν καὶ ὅτι ταύτην μόνην τὴν δίοδον ἔχουσι τὰ ὕδατα, εἶπεν: οἱ Θεσσαλοὶ εἶνε φρόνιμοι ἄνθρωποι καὶ ὑπετάχθησαν ἀμέσως, διότι ἄλλως θὰ μοὶ ἦτο εὔκολον νὰ μεταβάλω καὶ πάλιν τὴν Θεσσαλίαν εἰς λίμνην διὰ τῆς ἀποφράξεως τῶν Τεμπῶν».

Ἐκ τῶν ρωγμῶν τῶν βράχων προβάλλει κάποτε ἀγριελαία, ἥτις κρεμαμένη ἐπὶ τῆς ἀβύσσου χαιρετᾷ διὰ τῶν θαλερῶν αὐτῆς κλώνων τὰς ἐπὶ τοῦ εἰς τὴν κορυφὴν ὀροπεδίου ἀδελφάς της· ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Ὄσσης φύεται ἡ ἀγριοσυκῆ, ὁ κισσὸς δὲ καὶ ἄλλα ἀναρριχητικὰ φυτὰ πλέκουσι τάπητα φθάνοντα μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτοῦ. Κλιματῖδες, ἀναρριχώμεναι ὡς παμμέγιστοι βόες, ἐξαπλοῦνται ἐπὶ τῶν πλατάνων, εὑρίσκουσαι εἰς αὐτοὺς καὶ στήριγμα καὶ προστασίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ κορμοῦ αὐτῶν τὸ μικρὸν καὶ ταπεινὸν ὄν, τὸ αὐτοκαλούμενον κύριος τοῦ παντὸς χαράσσει τὸ ὄνομά του, ζητῶν διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ μεθέξῃ τῆς αἰωνιότητος τῶν πλατάνων, μὴ σκεπτόμενον ὅτι καταστρέφων τὸν φλοιὸν αὐτῶν, τὸ ζωτικὸν στοιχεῖόν των, καταδικάζει καὶ ἐκείνους εἰς τὸν θάνατον, εἰς ὃν καὶ οὗτος εἶνε προωρισμένος.

Ἡ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ κεχαραγμένη ἁμαξιτὴ ὁδὸς εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ὄσσης, ποὺ μὲν κατέρχεται οὕτως, ὥστε βλέπει τις τὸν ποταμὸν βρέχοντα τὰς ρίζας τῆς πλατανοστοιχίας, ἀφ' ἧς ἀναρριχώμενος ὁ κισσὸς καὶ αἱ κλιματῖδες σχηματίζουσι φραγμόν, ποὺ δὲ ἀνέρχεται καὶ τότε βλέπει τις τὰς κορυφὰς τῶν πλατάνων καὶ διὰ μέσου τῶν φύλλων αὐτῶν τὸν Πηνειὸν εἰς βάθος ἰλιγγιῶδες. Καθ' ὅλον τὸ δίωρον διάστημα ἡ αὐτὴ μεγαλοπρεπὴς καὶ ἀξιοθέατος ἰδιοτροπία τῆς φύσεως, οἱ αὐτοὶ ἑκατέρωθεν ἀπότομοι βράχοι ἀνερχόμενοι εἰς ὕψος δυσθεώρητον καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἡ αὐτὴ θαλερότης ἐπισκιάζει τὸν ἥσυχον ῥοῦν τοῦ κυριάρχου τῆς διασφάγος τῶν Τεμπῶν. Μεταξὺ τῶν ἀποκρήμνων βράχων τῆς Ὄσσης μόνον προβάλλουσι θαλεραὶ νάπαι. Εἶνε καὶ τοῦτο γυναικεία φιλαρέσκεια, παρεμβάλλουσα μεταξὺ τῆς αὐστηρότητος τοῦ ἱματισμοῦ της, ὃν ὁ Ὄλυμπος διατηρεῖ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν Τεμπῶν, πρασίνας ταινίας.

Ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ ὑπάρχει πηγὴ δροσερὰ καὶ διαυγεστάτη, τὸ ὕδωρ τῆς Ἀφροδίτης, ἔνθα ἡ φιλάρεσκος ἐκείνη θεὰ τοῦ Ὀλύμπου κατήρχετο ἵνα λουσθῇ, τὸ καὶ αὐτοκρατορικὸν νερὸν καλούμενον, πρὸς δὲ καὶ πεντάκρουνος, οἱονεὶ παριστῶσα τοὺς πέντε δακτύλους τοῦ Χασὰν Μπαμπᾶ, ὅστις ἔκαμεν αὐτὴν νὰ ἀναβλύσῃ ἐπιθέσας τὴν παλάμην ἐπὶ τοῦ βράχου. Ἐκεῖ ὑπάρχουσι καὶ τείχη ρωμαϊκοῦ ἴσως σταθμοῦ, χρησιμεύοντος πρὸς φύλαξιν τῶν στενῶν, ἀπέναντι δὲ φαίνεται τὸ Κάστρον τῆς Ὡρηᾶς ἐπὶ ἀπορρῶγος βράχου, ἔνθα σώζεται νῦν πύλη τις μόνον, τουρκικοῦ ἴσως σταθμοῦ. Ἡ δημώδης παράδοσις περιβάλλει ἐπὶ τὸ μυθολογικώτερον τὸ ρομαντικὸν βασίλειον τῆς Ὡραίας. Διηγοῦνται λ. χ. ὅτι αὕτη πολιορκηθεῖσα στενῶς καὶ μὴ θέλουσα νὰ παραδοθῇ, ἐρρίφθη κατὰ τῶν βράχων καὶ ἐφονεύθη, ὅτι ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκείνου, εἰς ὃν ἄγει ἀτραπὸς ὑπάρχει ὁ τάφος αὐτῆς καὶ ὅτι αὕτη βογκᾷ ἐντὸς αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον μοὶ διεβεβαίωσεν ὁ ὁδηγός, ὡς ἀκούσας αὐτὸ ὁ ἴδιος· χαριζομένη αὐτῷ ἂς τὸν πιστεύσω· ἄλλως τε καὶ πολὺ πιθανὸν ἐντὸς τοῦ βράχου νὰ ὑπάρχῃ καταρράκτης, ἡ δὲ πτῶσις τοῦ ὕδατος ν' ἀκούηται ὡς βογκητόν, τοῦθ' ὅπερ μεγεθύνει ἡ δεισιδαίμων πεποίθησις, διότι καὶ ἡ πηγὴ τῆς Ἀφροδίτης ἀντικρύζει πρὸς τὸν βράχον. Διηγοῦνται προσέτι, καὶ οἱ ἑωρακότες ἐμαρτύρησαν, ὅτι ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Ὡραίας ὑπάρχει ροιὰ ἀείποτε θαλερά. Ὀλίγον ἀπωτέρω καὶ ὑπεράνω τῆς ὁδοῦ ἀναγινώσκεται ἐπὶ τοῦ βράχου ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ λατινιστὶ «F. Cassius Longinus proconsul Tempe munivit». Πιθανῶς ὁ ἀνθύπατος τοῦ Καίσαρος ἐχάραξε ταύτην, ὅτε διήρχετο τὰ Τέμπη, καταδιώκων τὸν φεύγοντα Πομπήϊον.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἐντὸς σπηλαίου ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ὑπάρχει ναὸς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, κατὰ τὴν μνήμην τῆς ὁποίας συνέρχονται καὶ πανηγυρίζουσιν οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων. Διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ πανήγυρις αὕτη ἀντικατέστησεν ἄλλην ἀρχαιοτέραν, τὴν τοῦ Ἐλευθερίου Διός, καθ' ἣν συνερχόμενοι οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ μερῶν ὑπηρέτουν τοὺς δούλους αὐτῶν; μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὴν σήμερον οἱ δοῦλοι ἐξακολουθοῦσιν ὑπηρετοῦντες τοὺς κυρίους των καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Ὁ ποταμὸς ποὺ μὲν στενοῦται καὶ τότε διέρχεται ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πλατάνων του, σχηματιζόντων διὰ τῶν ἡνωμένων κλώνων αὐτῶν θόλον, ποὺ δὲ ρέει πλατὺς σχηματίζων νησίδρια πλατανόφυτα. Τὸν σιωπηλὸν καὶ ἥρεμον ροῦν του καταλείπει μόνον παρὰ τὸ Μπαμπᾶ ἤ, ὅπως θὰ ἐλέγομεν, κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Τεμπῶν, διότι ἐκεῖ τὰ ἀφρίζοντα κύματά του προσοχθίζουσιν ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ προχώματος τῶν ἁλιέων, τοῦ κοινῶς καλουμένου Δαλιάνι (ἰχθυοτροφεῖον). Ἐκτὸς τῶν

πλατάνων βλαστάνουσιν ἐπὶ τῆς περικαλλοῦς ταύτης κοιλάδος καὶ τὰ ἑξῆς· ἡ ροιά, ὁ ἴασμος, ἡ μελία, ἡ κότινος, ἡ δρῦς καὶ ἡ πρῖνος, ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης. Ἡ δάφνη σπανίζει, ἂν καὶ ὡς κόρη τοῦ Πηνειοῦ ἔπρεπε νὰ ἀφθονῇ ἐκεῖ καὶ οὐχὶ ἀστόργως νὰ ἐγκαταλείπῃ τὸν πατέρα της.

Ὅσῳ καὶ ἂν ἐπιχειρήσῃ φαντασία ὑψηλὴ καὶ κάλαμος γλαφυρὸς νὰ περιγράψῃ τὴν ἀπαράμιλλον καλλονὴν τῆς διασφάγος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀγρίαν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἀπορρώγων βράχων τῶν ὑπερκειμένων ὀρέων, δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ περιλάβῃ ἀκριβῶς ὅ,τι μόνον ἰδίοις ὄμμασι δύναταί τις νὰ ἴδῃ καὶ νὰ θαυμάσῃ. Κατὰ πρῶτον ἴσως συμβαίνει ἵνα καὶ αἱ γλαφυρώταται περιγραφαὶ φαίνωνται ἐλλιπεῖς ὡς πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἵνα δέ πως ἀντιληφθῇ τις ὅλον τὸ ὕψος καὶ τὴν χάριν τῆς μοναδικῆς ταύτης τοποθεσίας, πρέπει νὰ διέρχηται ταύτην βραδέως, διότι τότε μόνον τὸ ἐκπεπληγμένον ὄμμα τοῦ διαβάτου δύναται νὰ θαυμάσῃ τὸ μαγευτικὸν θέαμα, ὅπερ ἐξελίσσεται πρὸ αὐτῶν τῶν ἀνὰ πᾶσαν ἀνωφέρειαν καὶ κατωφέρειαν καὶ καμπὴν τῆς ὁδοῦ μεταβαλλομένων γλαφυροτάτων εἰκόνων, ἐν αἷς θαυμασίως συνδυάζεται τὸ τερπνὸν καὶ θαλερὸν τῆς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ πλουσίας βλαστήσεως πρὸς τὴν ἐπιβλητικὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἀγριότητα τῶν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ὑπερκειμένων ὑπερυψήλων ἀποτόμων ὀρέων.

Ἀμαλία Κ. Παπασταύρου

Ο ΤΟΛΣΤΟΗ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ[1]

Εὑρίσκονται παρ' ἡμῖν ἄνθρωποι, οἵτινες ἀκούοντες τὸ ὄνομα τῆς παιδαγωγικῆς ὑψοῦσι περιφρονητικῶς τοὺς ὤμους καὶ μειδιῶσι χαιρεκάκως, φανταζόμενοι ὅτι αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διάφορον κατάταξιν τῶν στοιχείων τοῦ ἀλφαβήτου ἐντὸς μικρᾶς φυλλάδας, εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν μαθητῶν καταβιβαζομένων ραβδισμῶν καὶ εἰς

[1] Ἔργα τοῦ μεγάλου ρώσσου συγγραφέως, χρησιμεύσαντα ὡς βάσις εἰς σύνταξιν τῆς παρούσης μελέτης, εἶνε τὰ ἑξῆς:
Πρόοδος καὶ ἐκπαίδευσις ὑπὸ Λέοντος Τολστόη (ἐν γερμανικῇ μεταφράσει). — *Ἡ ἐλευθερία καὶ τὸ σχολεῖον* ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ (ἐν γαλλικῇ μεταφράσει). — *Ἡ πρόοδος τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐν Ρωσσίᾳ* ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ (ἐν γαλλικῇ μεταφράσει). — *Τὸ σχολεῖον τῆς Γιασναΐας Πολιάνας* ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ (ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει).

τὴν κατεργασίαν τοῦ κοινωνικοῦ τύπου, ὅστις ἀποκαλεῖται διδάσκαλος.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ πᾶσαι αἱ προλήψεις στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀγνοίας, δὲν ἠδύνατο αὕτη ν' ἀποτελέσῃ ἐξαίρεσιν. Ὁ εὑρισκόμενος εἰς τὰ σκοτεινὰ δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ χρώματα καὶ σχήματα· ὑπάρχει δὲ εἶδος σκοτίας, ἥτις κεῖται οὐχὶ ἔξω ἀλλ' ἔσω τοῦ ὀφθαλμοῦ, πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἐγκεφάλου, σκοτίας μεταβαλλούσης τὸ κρανίον εἰς ἀληθῆ *σκοτεινὸν θάλαμον*, καὶ ἐχούσης ἐπίσης ἀνάγκην κηρίων καὶ λαμπτήρων καὶ ἠλεκτρικοῦ φωτός. Ἂν ὑπὸ τοιοῦτο φῶς παρετήρουν τὴν παιδαγωγικὴν οἱ εὐτράπελοι περιφρονηταί της, θὰ κατέπνιγον πάντως ἐν τῷ λάρυγγί των τὸν σαρκασμὸν αὐτῶν, διότι θὰ ἔβλεπον ὅτι τὰ ρωμαλεώτατα φιλοσοφικὰ πνεύματα ἔστρεψαν ἀείποτε τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν πρὸς τὸ δυνατὸν τῆς βελτιώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιτεύξεως αὐτῆς. Ὁ Σωκράτης ὡς ἱδρυτὴς τῆς Ἠθικῆς ἐγένετο συγχρόνως καὶ ὁ ἱδρυτὴς τῆς Παιδαγωγικῆς. Ἀνακηρύξας τὴν ἀρετὴν ὡς γνῶσιν, ἄρα ὡς διδακτόν τι, κατέστησε τὴν ἀγωγὴν τῶν νέων τὴν κατ' ἐξοχὴν ἠθικὴν ἀποστολὴν τοῦ βίου. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Στωϊκὸς Χρύσιππος (ὁ ἀδίκως παρορώμενος μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἀλλοδαπῶν καὶ Ἑλλήνων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παιδαγωγικῆς, διότι ἀναντίρρητος εἶνε ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ εἰς τὸν Κουιντιλιανὸν καὶ τὸν συγγραφέα τῆς ψευδοπλουταρχείου *Περὶ παίδων ἀγωγῆς*, ἀμφοτέρους σχόντας πάντως ὑπ' ὄψει καὶ ἀμφοτέρους μιμηθέντας τὸ περὶ ἀγωγῆς τῶν παίδων ἔργον του), ἐπραγματεύθησαν τὴν παιδαγωγικὴν ὡς τμῆμα τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτῶν συστήματος. Κατὰ τοὺς νεωτέρους δὲ χρόνους τοσοῦτοι εἶνε οἱ φιλόσοφοι οἱ ἐγκύψαντες εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ἡ ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς βαίνει παραλλήλως τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Montaigne, ὁ Βάκων, ὁ Λώκ, ὁ Ρουσσώ, ὁ Ἑλβέτιος, αὐτὸς ὁ μέγας Κάντ, ἡ ρηξικέλευθος διάνοια τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ὁ Φίχτε, ὁ Ἕγελ, ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς Ἕρμπαρτ, ὁ Βένεκε, ὁ Σλαϊερμάχερ, ὁ ἱδρυτὴς τῆς Völkerpsychologie καὶ πρόδρομος τοῦ Λαζάρου καὶ Στάϊνταλ Waitz, πάντες ἠσχολήθησαν περὶ τὴν παιδαγωγικήν, τινὲς μὲν ἐκ ψυχολογικῶν, τινὲς δ' ἐξ ἠθικῶν ἐλατηρίων ἀφορμηθέντες.

Ἐκ δὲ τῶν συγχρόνων φιλοσόφων ὁ μὲν μέγας Ἕρμπερτ Σπένσερ συνέγραψε τὴν Education intellectual, moral, physical, ὁ δ' ἐκ τῶν διασημοτάτων ψυχολόγων τοῦ αἰῶνος Ἀλέξανδρος Βαίην, τὴν Education as a Science.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ τοιαύτη παιδαγωγικὴ οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν εὐρωτιῶσαν σχολαστικότητα, ἀλλ' αἴρεται ὑψηλὰ μέχρι τῆς σφαίρας

τῆς ἀληθοῦς, τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, ὡς εὐθαρσῶς καὶ εὐστόχως τὴν ἀνεκήρυξεν ὁ συγγραφεὺς τῶν «Συγκινήσεων καὶ τῆς Βουλήσεως». Ἡ τοιαύτη παιδαγωγικὴ εἰς τὴν ἀγωνιώδη ἐρώτησιν τῆς φιλοσοφίας: Πρὸς ποῖον μέρος νὰ διευθυνθῇ ἡ ἀνθρωπότης; πειρᾶται νὰ δείξῃ τὴν ὁδὸν διὰ τῆς χειρὸς λέγουσα: Ἐκεῖ!... καὶ χειραγωγεῖ αὐτὴν νὰ φθάσῃ εἰς τὸν προορισμόν της.

Πρὸς τοιαύτην ἐπιστήμην, ἀπτομένην αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ ξένος ὁ Λέων Τολστόη, ὁ οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς μυθιστορήμασιν αὐτοῦ βαθὺς ψυχολόγος καὶ κοινωνιολόγος καὶ ὡς παράρτημα τοῦ *Πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης* συνάψας μακρὰν μεταφυσικὴν θεωρίαν περὶ Ἀνάγκης, περὶ καταγωγῆς καὶ οὐσίας τῆς ἐξουσίας, περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ περίοδον ὑπὸ τοῦ προβλήματος τῆς τύχης τῆς ἀνθρωπότητος καθ' ὁλοκληρίαν σαγηνευθεὶς καὶ ἀναστὰς φιλόσοφος καὶ μεταρρυθμιστής· ὁ ἀποχωρήσας εἰς τὰς οἰκογενειακὰς αὐτοῦ γαίας καὶ διανέμων τὴν περιουσίαν του, καὶ ζῶν καὶ ἐργαζόμενος μετὰ τῶν χωρικῶν, ὁ ὑδροφορῶν καὶ θερίζων καὶ ἀροτριῶν καὶ κατασκευάζων ὑποδήματα, ὁ ἀποκηρύξας τὴν τέχνην, εἰς ἣν θεσπεσίως ἐμεγαλούργησεν, ὡς ἀθυρμάτιον περιττὸν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ καταλαμβανόμενος ὑπ' ὀργῆς ὅταν ἀκούῃ νὰ γίνεται λόγος περὶ τῶν φιλολογικῶν του ἔργων.

Ὁ ὑπέροχος οὗτος ἄνθρωπος, ὁ ὑποστὰς τὴν δεινοτάτην ἴσως κρίσιν, ἣν ὑπέστη κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ψυχὴ ἀνθρωπίνη, ἔρριψεν ἐπὶ τοῦ χάρτου μεταξὺ δύο χειρωνακτικῶν ἔργων ἢ δύο μαθημάτων εἰς τὰ τέκνα τῶν μουζίκων, ὧν ἔγινεν ἐνθουσιώδης διδάσκαλος, τὰς ἐπαναστατικὰς ἐκείνας καὶ ἀνατρεπτικάς, τὰς ὁμιχλώδεις καὶ πλήρεις μυστικισμοῦ, τὰς παραδόξους ἐνίοτε μέχρι παραφροσύνης, τὰς εὐγλώττους συνήθως μέχρι μεγαλοφυΐας, θρησκευτικάς, κοινωνιολογικάς, παιδαγωγικὰς ἐξομολογήσεις του.

Ἐνταῦθα θὰ ἐξετάσωμεν τὰς τελευταίας.

* * *

Ἡ παιδαγωγικὴ αὐτοῦ εἶνε αὐτὴ ἡ ἄρνησις τῆς παιδαγωγικῆς: εἶδος παιδαγωγικοῦ μηδενισμοῦ. Ἀφ' ὅτου ὑφίσταται ἀνθρωπότης, οὐδεὶς ἐπανέστη ποτὲ μετὰ τηλικαύτης τόλμης καὶ τηλικαύτης βιαιότητος κατὰ τῶν καθεστώτων νόμων τῆς ἀγωγῆς. Οὐδεὶς ποτε ἥρπασε διὰ τῶν στιβαρῶν του βραχιόνων μετὰ μείζονος μανίας ὅπως κλονίσῃ, ὅπως κρημνίσῃ τὸ οἰκοδόμημα τὸ τόσον ἐπιμόχθως ἀνεγερθὲν ὑπὸ τῆς διανοήσεως καὶ τῆς πείρας τῶν αἰώνων.

Λίαν εὐστόχως χαρακτηρίζει αὐτὸν ὁ Compayré: «Ὅταν βλέπω τὸν

Τολστόη ἐπικρίνοντα τὰς μεθόδους καὶ τὰ ἔργα τῆς παιδαγωγικῆς, μοὶ φαίνεται ὡς μεθυσμένος ὑλοτόμος, ὅστις εἰσδύσας εἰς ἐπιμεμελημένον κῆπον, θραύει, συντρίβει τὰ πάντα, καταφέρει ἀνηλεῶς τὸν πέλεκύν του κατὰ πάντων τῶν δένδρων, κατὰ πάντων τῶν θάμνων, ἀνυπομονῶν νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, ὅπως δυνηθῶσι ν' ἀναφυῶσιν ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ οἱ νέοι βλαστοί».

Ὁ Τολστόη ἐξ εἰλικρινοῦς καὶ βαθείας πρὸς τὸν λαὸν ἀγάπης ἐξικνουμένης μέχρις ἀποτυφλώσεως, ἐν τῇ ἡδείᾳ αὐταπάτῃ ὅτι αἱ ὁρμαὶ τοῦ λαοῦ εἶνε ἀναμάρτητοι, καὶ ὅτι ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς προνοίας ὁ λαὸς εὑρίσκει αὐτομάτως ποίων σπουδῶν ἔχει ἀνάγκην, ἐξανίσταται σφοδρῶς καθ' ἁπασῶν τῶν ἀποπειρῶν, αἵτινες ἐγένοντο μέχρι τοῦδε πρὸς διακανόνισιν τῆς ἀγωγῆς, πρὸς ὑπαγωγὴν αὐτῆς εἰς τάξιν καὶ ἑνότητα. Ἀπορρίπτει περιφρονητικῶς, διὰ τοῦ ἄκρου τοῦ ποδός, τὰς μακρὰς τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις, τὴν πίστιν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν δύναμιν τοῦ σχολείου, τὴν ἐλπίδα τῆς ἐπιτεύξεως ἰδεώδους τύπου ἀγωγῆς στηριζομένου ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων, συνᾴδοντος πρὸς τὸ λογικόν, ἐπαρκοῦντος εἰς τὰς γενικὰς ἀνάγκας ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. «Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ τῆς ἀγωγῆς, ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει μήτε νὰ τιμωρῇ, μήτε ν' ἀμείβῃ· διότι οὐδὲν ἔχει πρὸς τοῦτο δικαίωμα».

Καταρᾶται πάντα τὰ παιδαγωγικὰ καθιδρύματα, τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, τὰ παρθεναγωγεῖα, τὰ γυμνάσια, τὰ πανεπιστήμια, ὡς ἐπιχειρήσεις αὐθαιρέτους, ὡς βίαιον σφετερισμὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου. Ὁλόκληρον τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα στηρίζεται, κατ' αὐτόν, ἐπὶ καταχρήσεως τῆς ἐξουσίας. Ὁ ἐν τῷ σχολείῳ ἐξαναγκασμὸς τοῦ παιδίου ὅπως μάθῃ ὅ,τι ἡμεῖς αὐτογνωμόνως ἀποφασίζομεν, εἶνε ἔγκλημα. Ἡ προσπάθεια τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς ὁμοίους του, εἶνε ἠθικὴ δεσποτεία καὶ τυραννία. Δὲν ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ ἀναγκάσωμεν τὰς μελλούσας γενεὰς νὰ γίνωσι κατὰ τὸν τύπον καὶ ὑπογραμμὸν ἡμῶν. Ἐν γένει δικαίωμα ἀγωγῆς δὲν ὑφίσταται. «Ἡ ἀγωγὴ ὡς προμεμελετημένη μόρφωσις κατὰ πρότυπόν τι δὲν εἶνε νόμιμος».

Τοῦτο δὲ διότι κατὰ τὸν Τολστόη ἡ φιλοσοφικὴ διανόησις ἀδυνατεῖ νὰ καθορίσῃ δι' ἀκριβοῦς κριτηρίου τήν τε διδακτέαν ὕλην καὶ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας. Ἡ κατάστρωσις προγραμμάτων καὶ παιδαγωγικῶν μεθόδων εἶνε θράσος μέγα. Δὲν γνωρίζομεν, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν εἰς τί συνίσταται ἡ ἀληθῶς τῷ λαῷ ἁρμόζουσα ἐκπαίδευσις. «Θέλω νὰ διδάξω τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ νὰ διανοῶνται καὶ νὰ γράφουν· καὶ ἐν τούτοις ἐγὼ ἔπρεπε νὰ μάθω εἰς τὸ σχολεῖόν των νὰ γράφω καὶ νὰ

διανοῶμαι. Ζητοῦμεν τὸ ἰδεῶδες πρὸ ἡμῶν ἐν ᾧ εὑρίσκεται ὀπίσω ἡμῶν. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου στερεῖται τῶν μέσων τῆς πραγματώσεως τοῦ ἰδεώδους ἐκείνου τῆς ἁρμονίας, ὅπερ φέρομεν ἐν ἡμῖν, εἶνε, τοὐναντίον, ἐμπόδιον εἰς πραγμάτωσιν αὐτοῦ. Ὑγιὲς παιδίον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον πληροῖ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, ἐξ οὗ θ' ἀπομακρύνεται βραδύτερον καθ' ἑκάστην· εὑρίσκεται ἐγγύτερον τῶν μὴ διανοουμένων ὄντων, τοῦ ζῴου, τοῦ φυτοῦ, τῆς φύσεως, ἥτις εἶνε ὁ αἰώνιος τύπος τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ».

Πῶς ἐνθυμίζει τὸ χωρίον τοῦτο τὴν περιώνυμον ἀρχὴν τοῦ Αἰμιλίου τοῦ Ρουσσῶ! ἀλλ' ὁ Ρουσσώ, οὗ αἱ ὀνειροπολήσεις ἐν τούτοις εἶνε τόσον τολμηραί, εἶνε παρὰ τὸν Τολστόη σχεδὸν συντηρητικός. Πόσον ἀδυσώπητος εἶνε ἡ εἰρωνεία τοῦ ρώσσου καὶ πόσον τραχὺς καὶ βάρβαρος ἠχεῖ ὁ καγχασμός του!

Ἀλλ' ὁ θέλων νὰ ἐννοήσῃ κατὰ βάθος τὰς περὶ ἀγωγῆς ἀρχὰς τοῦ Τολστόη δὲν πρέπει ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν παιδαγωγικῶν του ἔργων· πρέπει νὰ ζητήσῃ τὰ θεμέλια, τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς ἐφ' ὧν ἑδράζεται τὸ οἰκοδόμημα καὶ ἀφ' ὧν λαμβάνει τὸ σχῆμά του. Πρὸς τοῦτο δ' ἂς ἀναγνώσῃ τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Πρόοδος καὶ ἐκπαίδευσις» τομίδιον, τὴν δριμεῖαν ἐκείνην σάτυραν κατὰ τῆς ἰδέας τῆς προόδου.

Εἴδομεν ὅτι τὸ ἰδεῶδες κατὰ τὸν Τολστόη δὲν κεῖται ἐμπρὸς ἀλλ' ὀπίσω. «Ἐγὼ δὲν συμμερίζομαι τὴν ἰδέαν τῆς προόδου· εἶμαι ἀπηλλαγμένος τῆς προλήψεως τῆς προόδου» ἀναφωνεῖ. Ἡ πρόοδος, κατ' αὐτόν, εἶνε τὸ φίλαυτον ὄνειρον τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας, αἵτινες εὐχαριστημέναι ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα παρέχουσιν αὐταῖς αἱ ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἀνάγουσιν εἰς παγκόσμιον νόμον ὅ,τι εἶνε ἁπλῶς ἀποκλειστικὸν αὐτῶν προνόμιον, καὶ διακηρύττουσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης εἶνε νῦν εὐτυχεστέρα ἢ ἄλλοτε, διότι αὗται, αἱ μηδὲ τὸ δέκατον τῆς ἀνθρωπότητος ἀποτελοῦσαι, ἀπολαύουσι περισσοτέρας εὐτυχίας. «Ἀλλά, λέγει ὁ Τολστόη, οἱ προοδεύσαντες εἴμεθα χίλιοι· ὑπάρχουσιν ὅμως ἑκατομμύρια, τῶν ὁποίων δὲν ἐφάπτεται ὁ πολιτισμός. Περὶ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ τηλεγράφου θὰ μοὶ εἴπητε; ἀλλ' ὁ λαός, τουτέστι τὰ ἐννέα δέκατα τῆς ἀνθρωπότητος, μόνον τὸν ψίθυρον τῶν τηλεγραφικῶν συρμάτων ἀκούουν. Πάντα τὰ τηλεγραφήματα τὰ διερχόμενα ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του ταχέα, οὐδὲ κατὰ κόκκον ἄμμου δύνανται ν' αὐξήσωσι τὴν εὐτυχίαν του». Ὁ λαὸς δὲν στέλλει τηλεγραφήματα, δὲν ἐπιβαίνει τοῦ σιδηροδρόμου, τοῦτο τοὐλάχιστον διισχυρίζεται ὁ Τολστόη περὶ τῶν ρώσσων χωρικῶν· δὲν ἀναγι-

νώσκει, ὥστε οὐδὲ ἡ πρόοδος τῆς τυπογραφίας ἐνδιαφέρει αὐτῷ. Μετὰ χλευαστικοῦ δὲ γέλωτος ἐρωτᾷ ἂν ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τῆς προόδου, διότι ἔχομεν περισσοτέρας ἐφημερίδας ἢ ἄλλοτε, διότι αἱ ὁδοὶ φωτίζονται κάλλιον, διότι δέρομεν ὀλιγώτερον τὰς γυναῖκας, καὶ διότι αἱ ἀγγλίδες γράφουν ἄνευ ἀνορθογραφιῶν.

Τὰς θεωρίας ταύτας ἐκφέρει ὁ Τολστόη μετὰ τοῦ ἀπαραμίλλου ἐκείνου οἴστρου, μετὰ τῆς νευρώδους ἐκείνης δυνάμεως, ἥτις ἐν ἑτέρᾳ περιοχῇ τοῦ γραπτοῦ λόγου, κατέστησεν αὐτὸν ἕνα τῶν κορυφαίων συγγραφέων τοῦ αἰῶνος· ἀλλ' ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ καταφωρῶμεν ἀδιάλειπτον τάσιν πρὸς σοφιστείαν, ἐκείνην τὴν σοφιστείαν, ἥτις προσιδιάζει εἰς τὰ ἀπόλυτα πνεύματα, τὰ ἐν τῇ ὑπερβολικῇ μονομερείᾳ των ἀπεχθανόμενα τὸ σχετικὸν καὶ τὸ βαθμιαῖον, τὰ προβάλλοντα ἀποφασιστικῶς τὸ δίλημμα : ἢ τὸ *πᾶν* ἢ τὸ *μηδὲν* καὶ κηρυττόμενα ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ μηδενός, διότι βλέπουσιν ἀνέφικτον τὸ πᾶν. . . .

Διότι δὲν εἰσέδυσε μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως ἡ πρόοδος εἰς πάντα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ἕπεται κατ'ἀνάγκην ὅτι δὲν ὑπάρχει πρόοδος; Ἀλλὰ διότι ὁ ἥλιος ἀνατέλλων ἐπὶ τῶν ὀρέων φωτίζει πρῶτον τὰς κορυφάς, κατὰ μικρὸν δ' εἰσδύει εἰς τὰς κλεισωρείας καὶ αἱ ἀκτῖνές του εἰσολισθαίνουσι βραδέως εἰς τὰ βάθη τῶν κοιλάδων, ἕπεται ὅτι δὲν ὑπάρχει ἥλιος ;

Τίς κρατῶν τὴν ἱστορίαν ἀνὰ χεῖρας δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῷ συνόλῳ ἀπολαύει μείζονος εὐζωίας ἢ κατὰ τὸν μεσαίωνα ; Βεβαίως κατὰ τὸν αἰῶνα ἡμῶν ἡ συνείδησις τῆς δυστυχίας εἶνε ὀδυνηροτέρα ἢ ἄλλοτε· ἀλλ'αὕτη δὲν μαρτυρεῖ ἀκριβῶς ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ; Ὁ διάσημος φυσιολόγος Panum ἐξηκρίβωσεν ὅτι τὰ κατώτατα ζῷα δὲν αἰσθάνονται ἄλγος, οἷον αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οἱ ἰχθύες καὶ τὰ ἔντομα θανατούμενα αἰσθάνονται περίπου ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος κεντώμενος ὑπὸ ψύλλου ἢ κώνωπος· αὐτῶν τῶν πτηνῶν τὸ ἄλγος εἶνε πολλῷ ὑποδεέστερον τοῦ ἀνθρωπίνου [1]. Ὁ νόμος, καθ' ὃν ἡ αἴσθησις καθίσταται ὀξυτέρα ἐφ' ὅσον ἀνερχόμεθα τὴν κλίμακα τῶν ὄντων, δὲν εἶνε μόνον φυσιολογικός, ἀλλὰ καὶ ἠθικός· ἡ συνείδησις τοῦ πόνου τῆς νεωτέρας κοινωνίας ἐγεννήθη μετὰ τῆς ἀφυπνισθείσης συνειδήσεως αὐτῆς· εἶδε καθαρῶς τὸ τραῦμά της, διότι ἐγένετο φῶς ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἐπεκράτει σκότος. Τὸ ζήτημα ἐνεγράφη εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν· τὸ πρόβλημα διετυπώθη φοβερὸν καὶ ἀπειλητικὸν καὶ χωρεῖ ἀκατασχέτως πρὸς τὴν λύσιν του. (ἕπεται τὸ τέλος).

[1] Höffding. Gegenstand und Methode der Psychologie I. 6.

Ἀρ. Π. Κουρτίδης.

ΕΚ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΟΥ

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΟΥΓΟΛΙΝΟΥ

Μετάφρασις μετὰ σημειώσεων ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΜΑΤΑΡΑΓΚΑ[1]

Ὑπόθεσις.

Ὁ Δάντης ἀπομακρυνθεὶς τοῦ Βόκα Ἀβάτη βλέπει ἐντὸς μιᾶς ὀπῆς δύο κατεψυγμένους. Ἐκ τοῦ ἑνὸς τούτων, τοῦ κόμητος Οὐγολίνου, τὸν ὁποῖον εὑρίσκει ἐν τῇ Ἀντηνορίδι, ἀκούει τὴν ἱστορίαν τοῦ τραγικοῦ θανάτου αὐτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων του. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦ ἐνάτου κύκλου, εἰς ὃν ἤδη εὑρίσκεται ὁ Δάντης, ἀποτελεῖται ἐκ σκληροτάτου πάγου σχηματιζομένου ἐκ τοῦ λιμνάζοντος Κωκυτοῦ καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρα ὁμόκεντρα διαμερίσματα ἢ περιβόλους, ἐν ἑκάστῳ τῶν ὁποίων τιμωρεῖται ἓν εἶδος προδοσίας ἢ δόλου. Ἐν τῷ πρώτῳ, ὅπερ ἐκ τοῦ Κάϊν τοῦ φονεύσαντος τὸν ἀδελφόν του Ἄβελ καλεῖται Καΐνα, τιμωροῦνται οἱ προδόται τῶν στενοτέρων συγγενῶν των· ἐν τῷ δευτέρῳ, ὅπερ καλεῖται Ἀντηνορὶς ἐκ τοῦ Τρωὸς Ἀντήνορος, ὅστις κατά τινα ἀρχαῖον ἱστορικὸν ἐπώλησε τὴν Τροίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, τιμωροῦνται οἱ προδόται τῆς πατρίδος ἢ τῆς ἰδίας πολιτικῆς μερίδος· ἐν τῷ τρίτῳ, ὅπερ καλεῖται Πτολεμαῒς ἐκ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ προδόντος τὸν μέγαν Πομπήϊον, τιμωροῦνται οἱ προδόται τῶν φίλων καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ, ὅπερ καλεῖται Ἰουδαϊκὴ ἢ Ἰουδαΐα, ἐκ τοῦ Ἰούδα τοῦ προδόντος τὸν Χριστόν, τιμωροῦνται οἱ προδόντες τοὺς εὐεργέτας καὶ κυρίους των. Ὁ Οὐγολῖνος καὶ Ρουγγιέρης εὑρίσκονται ἐπὶ τοῦ μεθορίου τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου διαμερίσματος, ἤτοι τῆς Ἀντηνορίδος καὶ Πτολεμαΐδος, διότι ὁ μὲν πρῶτος προὔδωκε τὴν πατρίδα του, ὁ δὲ δεύτερος πρῶτον τὴν πατρίδα καὶ ἔπειτα τὴν φιλίαν.

Ἆσμα 32. Στίχ. 124.

Εὐθὺς δ' ὡς ἐμακρύνθημεν ἐκείνου, εἶδον δύο
Κατεψυγμένους ἐν μιᾷ ὀπῇ εἰς τρόπον ὥστε
Ἡ μία ἦτο κεφαλὴ ὡς πῖλος εἰς τὴν ἄλλην.

[1] Σημ. Δ. Π. Ὁ διακεκριμένος λόγιος κ. Π. Ματαράγκας, ἀκαμάτως τὰς Μούσας θεραπεύων, παρέσχεν ἡμῖν εὐμενῶς πρὸς δημοσίευσιν τὸ ἄνω ᾆσμα ἐκ τῆς *Θείας Κωμῳδίας* τοῦ Δάντου, ἣν μεταφράσας ἐπεξεργάζεται.

Καὶ ὡς τὸν ἄρτον ὁ πεινῶν καταβροχθίζει, οὕτω
Ὁ ἄνωθεν ἐνέπηξεν ἀλλόφρων τοὺς ὀδόντας
Ἐπὶ τοῦ ἄλλου μεταξὺ αὐχένος κ' ἐγκεφάλου.

Ὄχι, δὲν ἐρροκάνισεν ἀλλέως τοὺς κροτάφους
Τοῦ Μελανίππου ὁ Τυδεὺς[4] λυσσῶν, ἢ ὡς ἐκεῖνος
Μὲ πᾶν ὅ,τι ἐνέκλειεν ἐντός του τὸ κρανίον.

Ὦ σύ, ὁ μ' οὕτω ἄγριον ἀποδεικνύων τρόπον
Τὸ φοβερόν σου κατ' αὐτοῦ, ὃν κατατρώγεις μῖσος,
Εἰπέ μοι τῆς τοσαύτης σου ὀργῆς τὸν λόγον, εἰπον,

Ὑπὸ τὸν ὅρον, ἂν αὐτὸν δικαίως αἰτιᾶσαι,
Μαθὼν εἰς τί σ' ἠδίκησε καὶ τίνες ὑμεῖς εἶσθε,
Εἰς τὸν ἐπάνω ἀνελθὼν νὰ σ' ἀνταμείψω κόσμον[2],

Ἂν αὕτη[3] δι' ἧς φθέγγομαι δὲν ξηρανθῇ ὡς τότε.

Ἆσμα 33.

Ἐκ τοῦ ἀγρίου φαγητοῦ ἀνήγειρε τὸ στόμα
Ἐκεῖνος ὁ ἁμαρτωλὸς ἐκμάξας εἰς τὰς τρίχας
Τῆς κεφαλῆς, ἣν ὄπισθεν ἤδ' εἶχε καταφάγει[4].

Ἔπειτα ἤρχισε· «Λοιπὸν ν' ἀνανεώσω θέλεις[5]
Ἄλγος φρικτὸν τὴν φρίσσουσαν καρδίαν μου πιέζον
Ὡς μόνον τὸ ἐνθυμηθῶ, πρὶν ἔτι ὁμιλήσω.

Ἂν ὅμως σπόρος μέλλουσιν οἱ λόγοι μου νὰ γίνουν
Ἐξ οὗ εἰς τοῦτον ὄνειδος, ὃν τρώγω, νὰ βλαστήσῃ,
Λαλοῦντα καὶ δακρύοντα συγχρόνως θὰ μὲ ἴδῃς.

Τίς εἶσαι ὅλως ἀγνοῶ, καὶ τίνι τρόπῳ κάτω
Ἐδῶ κατέβης, ἀλλ' ἐὰν ὁ τόνος τῆς φωνῆς σου
Δὲν μ' ἀπατᾷ, ὤ βέβαια θὰ εἶσαι Φλωρεντῖνος.

Ἐγὼ δ' ὑπῆρξα, μάθε το, ὁ κόμης Οὐγολῖνος[6],
Ὁ δ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ρουγγιέρης. Τώρ' ἀμέσως
Θ' ἀκούσῃς γείτων διατί τῷ εἰμ' ἐδῶ τοιοῦτος.

Καὶ ὅτι διὰ τῶν κακῶν καὶ πονηρῶν βουλῶν του,
Πιστεύσας ὡς μὴ ὤφειλον εἰς τοῦτον, συνελήφθην
Καὶ ἔπειτα ἀπέθανον, γνωστὰ πρὸς τί νὰ εἴπω;

'Αλλ' ὅ,τι λίαν πιθανῶς δὲν ἤκουσας εἰσέτι,
Πόσον ὑπῆρξε δηλαδὴ σκληρὸς ὁ θάνατός μου,
Θ' ἀκούσῃς καὶ τὸ μέγα του κακούργημα θὰ μάθῃς.

Μικρὸς φεγγίτης ἔνδοθεν τῆς φυλακῆς ἐκείνης
Ἥτις προσέλαβ' ἐξ ἐμοῦ [7] τὸ ὄνομα τῆς Πείνης
Καὶ ὅπου μέλλουν νὰ κλεισθοῦν πολλοὶ ἀκόμη ἄλλοι [8],

Ἐκ τῆς ὀπῆς του ἱκανάς μοὶ ἔδειξε σελήνας [9],
Ὁπότε τὰ ἀπαίσιον ἐκεῖνο εἶδον ὄναρ,
Ὅπερ τὸν πέπλον μέλλοντος διέρρηξε φρικώδους [10].

Αὐτός, ὃν βλέπεις, κύριος καὶ ἄρχων [11] μοὶ ἐφάνη,
Τὸν λύκον καὶ τοὺς λυκιδεῖς [12] θηρεύων εἰς τὸ ὄρος,
Ὅπερ ἀπείργει τοὺς Πισεῖς νὰ βλέπωσι τὴν Λούκαν. [13]

Μ' ἐξησκημένας καὶ ἰσχνὰς καὶ ταχυτάτας κύνας [14]
Ἐπὶ μετώπου πρὸ αὐτοῦ ἐβάδιζον πεμφθέντες
Οἱ Γουϊλάνδαι ἄγοντες Σισμόνδας καὶ Λαφράγκους.

'Αφοῦ δ' ὀλίγον ἔτρεξαν πατὴρ ὁμοῦ καὶ παῖδες
'Εφαίνοντο κατάπονοι καὶ εἶδον δι' ὀξέων [15]
'Οδόντων νὰ σπαράττωσιν οἱ κύνες τὰ πλευρά των.

Ὅτε μικρὸν πρὸ τῆς αὐγῆς τοῦ ὕπνου ἐξηγέρθην
Τὰ μετ' ἐμοῦ συγκάθειρκτα καθ' ὕπνους νὰ θρηνῶσι
Οἰκτρά μου τέκνα ἤκουσα καὶ ἄρτον νὰ ζητῶσιν. [16]

Θὰ εἶσαι βέβαια σκληρὸς ἂν ἤδη δὲν λυπεῖσαι,
Ὁποῖα φανταζόμενος τὰ προαισθήματά μου·
Καὶ ἂν δὲν κλαίῃς, διατί νὰ κλαίῃς συνειθίζεις;

Καὶ ἦσαν ἤδη ἔξυπνα κ' ἐγγὺς ἡ ὥρα ἦτο
Καθ' ἣν συνήθως ἔφερον τὸ σιτηρέσιόν μας
Καὶ ἀνεπόλει ἕκαστος ἐν τρόμῳ τὄνειρόν του. [17]

Ὅτε τὴν θύραν ἤκουσα τοῦ φρικαλέου πύργου
Νὰ καθηλόνουν κάτωθεν· χωρὶς ν' ἀρθρώσω λέξιν
Τὰ τέκνα εἰς τὸ πρόσωπον ἐν ἀπογνώσει εἶδον.

Ἐγὼ δὲν ἔκλαιον [18], ἐντὸς ἀπελιθώθην τόσον.
'Εκεῖνα ὅμως ἔκλαιον· ὁ δ' 'Ανσελμούκιός μου
Τί ἔχεις, εἶπε, διατί μᾶς βλέπεις οὕτω, πάτερ; [19]

Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐδάκρυσα, οὐδ' ὅλην τὴν ἡμέραν
Ἐκείνην τι ἀπήντησα, οὐδ' ἔπειτα τὴν νύκτα,
Ἕως ὁ ἄλλος ἥλιος ἐφώτισε τὸν κόσμον.

Ὅτε δ' εἰσῆλθεν ἀμυδρὰ ἀκτὶς ἐν τῇ φρικώδει
Ἐκείν' εἱρκτῇ κ' ἐμπόρεσα ἐπὶ μορφῶν τεσσάρων
Νὰ ἴδω τοῦ ἰδίου μου προσώπου τὴν εἰκόνα,[20]

Ἐξ ἄλγους ἀμφοτέρας μου ἐδάγκασα τὰς χεῖρας·
Ἐκεῖνα δὲ νομίσαντα ὅτ' ὑπερβάλλων πόθος
Τροφῆς εἰς τοῦτο μ' ὤθησεν, ἠγέρθησαν ταχέως.

Καὶ εἶπον, Ὀλιγώτερον θὰ αἰσθανθῶμεν πόνον,
Ἄν, πάτερ, φάγῃς ἐξ ἡμῶν. Μὲ ταύτας τὰς ἀθλίας
Σὺ σάρκας μᾶς ἐνέδυσας, σὺ τώρ' ἀπέκδυσόν μας »[21]

Τότ' ἐπραΰνθην ἵνα μὴ πλειότερον τὰ θλίψω·
Ἐκείνην καὶ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν βωβοὶ πάντες
Ἐμείναμεν· Ὦ γῆ σκληρά, πῶς τότε δὲν ἠνοίχθης;[22]

Ἀλλ' ὅτε ἀνατέλλουσα ἐφάνη ἡ τετάρτη,
Πρὸ τῶν ποδῶν μου ἔπεσεν ὁ Γάδδος μου ἐκτάδην,
Πάτερ μου, λέγων, διατί δὲν βοηθεῖς τὸ τέκνον;[23]

Ἐκεῖ ἀπέθανε· καὶ ὡς μὲ βλέπεις, οὕτω εἶδον
Τοὺς ἄλλους τρεῖς μου μεταξὺ τῆς πέμπτης καὶ τῆς ἕκτης
Ἀλλεπαλλήλως πίπτοντας. Τετυφλωμένος τότε[24]

Ἕνα πρὸς ἕνα, δυσχερῶς βαδίζων, ἐψηλάφουν,
Καὶ ἐπὶ δύο ἔκραξα ἡμέρας τὄνομά των·
Κατόπιν ὑπερίσχυσεν ἡ πεῖνα τῆς ὀδύνης.»[25]

Ὡς εἶπε ταῦτα μ' ὀφθαλμοὺς λοξοὺς καὶ διαστρόφους
Εἰς τοὺς ὀδόντας ἥρπασεν ἐκ νέου τὸ κρανίον
Οὗς φρικωδῶς ἐνέπηξεν εἰς τὰ ὀστᾶ ὡς κύων.

Ἀθλία Πίσα, ὄνειδος[26] τῆς χώρας τῆς ὡραίας
Ὅπου τὸ σῖ ἀντιλαλεῖ[27], ἀφοῦ οἱ γείτονές σου[28]
Βραδύνουν νὰ ἐπέλθωσιν ἐν τέλει τιμωροί σου,

Ἂς κινηθῶσιν ἡ Γοργὼ συγχρόνως καὶ Καπρία
Καὶ ἂς τεθῶσιν ὡς φραγμὸς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἄρνου
Ὥστε ἐν σοὶ πᾶσαν ψυχὴν νὰ καταπνίξουν ζῶσαν.[29]

Διότι ἂν τὸν κόμητα ἡ φήμη Οὐγολῖνον
Προδότην τῶν φρουρίων σου ἐκήρυττε, [51] σὺ οὕτω
Τὰ τέκνα του δὲν ἔπρεπε φρικτὰ νὰ βασανίσῃς.

Ἀθῶα ἀπεδείκνυεν αὐτά, ὦ Νέαι Θῆβαι, [52]
Ἡ νέα ἡλικία των, τὸν Οὔγκον καὶ Βριγάταν
Καὶ τἆλλα, ὧν τὸ ᾆσμά μου ἐμνήσθη ἀνωτέρω.

Σημειώσεις.

[1] Τυδεὺς ὁ Καλυδώνιος καὶ Μελάνιππος ὁ Θηβαῖος, μαχόμενοι ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Θηβῶν, ἐτραυμάτισαν ἀλλήλους θανατηφόρως. Ὁ Τυδεὺς ἐπιζήσας διέταξε νὰ τῷ προσαγάγωσι τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀντιπάλου του, ἣν μανιωδῶς κατέδακεν. (Στατίου Θηβαΐς, Η, 140 καὶ ἑπ.).

[2] Ν' ἀνταμείψω τὸν φιλόφρονα τρόπον σου τοῦ νὰ θελήσῃς νὰ μοὶ ἀπαντήσῃς καὶ μοὶ φανερώσῃς τὸν λόγον τῆς κατὰ τοῦ ἄλλου ὀργῆς σου.

[3] Ἂν ἡ γλῶσσα, δι' ἧς ὁμιλῶ καὶ δι' ἧς προτίθεμαι νὰ δυσφημήσω τὸν ἐχθρόν σου, δὲν ξηρανθῇ καὶ βωβαθῇ διὰ τοῦ θανάτου μου.

[4] Φοβερὰ καὶ σοβαρὰ ἀρχὴ ἐκφραζομένη ἐν πρωτοτύπῳ διὰ στίχων ἠχηρῶν καὶ ἐντόνων. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ στόματος εἰς τὰς τρίχας τοῦ αὐχένος ἐμφαίνει περιφρόνησιν ἅμα καὶ ὀργήν.

[5] Οὕτω καὶ ὁ Βιργίλιος ἐν ἀρχῇ τοῦ Β' ᾄσματος τῆς Αἰνειάδος «Infandum, regina, jubes renovare dolorem.»

[6] Οὐγολῖνος Γεραρδέσκης, κόμης τοῦ Δονορατίκου εὐγενὴς Πισαῖος ἀνήκων εἰς τὴν φατρίαν τῶν Γουέλφων, συνενοηθεὶς μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ρουγγιέρη Οὐβαλδίνη, ἐξεδίωξε τῆς Πίσης τὸν Νῖνον Βισκόντην καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἀρχήν. Ἀλλ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος εἴτε ἐκ φθόνου, εἴτε ἐκ φατριαστικοῦ μίσους, εἴτε θέλων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Οὐγολῖνον διὰ τὸν φόνον συγγενοῦς τού τινος, ὑψώσας τὴν σημαίαν καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ πολλοῦ μανιώδους ὄχλου, προσέτι βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Γουαλανδῶν, Σισμονδῶν καὶ Λαφράγκων, εὐγενῶν οἰκογενειῶν τῆς Πίσης, ἐπέπεσε κατὰ τῆς κατοικίας τοῦ κόμητος καὶ συνέλαβεν αὐτὸν μετὰ τῶν δύο υἱῶν του καὶ τῶν δύο ἐγγόνων του. Ταὐτοχρόνως διαδόσας ὅτι ὁ Οὐγολῖνος δωροδοκηθεὶς ἐπώλησεν εἰς τοὺς Φλωρεντίνους καὶ Λουκαίους φρούριά τινα, ἐνέκλεισεν αὐτὸν ὡς προδότην μετὰ τῶν ῥηθέντων υἱῶν καὶ ἐγγόνων του ἔν τινι πύργῳ τῶν Γουαλανδῶν καὶ μετὰ ἑπτὰ μῆνας διέταξε νὰ ῥίψωσι τὰς κλεῖδας τοῦ πύρ-

γου τούτου εἰς τὸν Ἄρνον, ἵνα μὴ χορηγηθῇ αὐτοῖς οὐδεμία τροφὴ καὶ οὕτω ἀποθάνωσιν, ὡς πράγματι ἀπέθανον, ἐκ πείνης.

[7] Ἤτοι ἐκ τοῦ τραγικοῦ μου θανάτου ὠνομάσθη *Πύργος τῆς Πείνης*.

[8] Ἂν ἐξακολουθήσωσιν ἐν Πίσῃ αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες.

[9] Ἤτοι εἶχον παρέλθει ἱκανοὶ μῆνες ἀπὸ τῆς ἐν τῷ πύργῳ ἐγκαθείρξεως τοῦ Οὐγολίνου, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ μηνὸς Αὐγούστου μέχρι Μαρτίου τοῦ 1288 κατὰ τὸν ἱστορικὸν Βιλλάνην.

[10] Τὸ ὄνειρον τοῦτο εἶνε λίαν ἔντεχνον κατασκεύασμα τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ, διότι δι' αὐτοῦ ὁ Οὐγολῖνος μανθάνει τὴν ἐπικειμένην αὐτῷ συμφοράν. Τὸ ἐν τοῖς Πέρσαις τοῦ Αἰσχύλου ὄνειρον τῆς Ἀτόσσης εἶνε καθ' ἡμᾶς καὶ τεχνικώτερον καὶ ποιητικώτερον.

[11] Ἤτοι ἀρχηγὸς πολυαρίθμου στίφους ἀνθρώπων.

[12] Λύκον καὶ λυκιδεῖς ὀνομάζει ἑαυτὸν καὶ τὰ τέκνα του. Ἀλλὰ διατί ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν τοῦ ζῴου τούτου καὶ οὐχὶ ἑτέρου; ἆρα διότι ἦτο Γουέλφος, ὄνομα παραγόμενον ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ Wolf, ὅπερ σημαίνει *λύκος*;

[13] Τὸ ὄρος *Ἅγιος Ἰουλιανός*, ὅπερ κεῖται μεταξὺ τῶν δύο πόλεων.

[14] Διὰ τῶν κυνῶν θέλει νὰ σημάνῃ τὸν ὄχλον τῆς Πίσης.

[15] Ἤτοι ὁ λύκος καὶ οἱ λυκιδεῖς. Νομίζομεν περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ καταπόνησις τῶν λύκων καὶ τὰ δήγματα τῶν κυνῶν προεμήνυον τὴν πεῖναν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἐν τῷ πύργῳ.

[16] Τὰ τέκνα εἶχον ὀνειρευθῆ ὅτι ἐπείνουν καὶ διὰ τοῦτο κοιμώμενα ἐζήτουν ἄρτον. Σημειωτέον ὅτι τὰ πρὸ τῆς αὐγῆς ὄνειρα ἐθεωροῦντο καὶ θεωροῦνται ὡς τὰ ἀληθέστερα.

[17] Διότι καὶ τὰ παιδία εἶχον ἴδει ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ πατρός των ὄνειρον καὶ ἀνέμενον ἔντρομα ὅ,τι κατόπιν συνέβη.

[18] Διότι τὸ μέγεθος τῆς λύπης ἔκλεισε τὰς πηγὰς τῆς καρδίας· ἀλλὰ τοσοῦτον ἐσκληρύνθην, ἢ ἐπέτρωσα, ὥστε κατέστην ἠλίθιος.

[19] Ὁ στίχος οὗτος ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἔχει πλείστην ὅσην δύναμιν. Ὀρθοῖ τὰς τρίχας, κινεῖ τὰ δάκρυα. Δυστυχῶς ἐν τῇ μεταφράσει πολὺ ἀπόλλυσιν. Οὐδ' εἶνε δυνατὸν οὔτε ἐν τῇ καθαρευούσῃ, οὔτε ἐν τῇ δημώδει νὰ μεταφρασθῇ καλλίτερα. Ἡ ὡραία ἔκφρασις ἐξῆλθεν ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ ποιητοῦ, εἶνε κραυγὴ σπαραγμοῦ. Ἂν ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ὁ μεταφραστὴς θὰ ἦτο Δάντης.

[20] Διότι καὶ τὰ τέκνα ὡς αὐτὸς ἦσαν ὠχρά, ἰσχνὰ καὶ ἔμφοβα.

[21] Ἡ τρυφερότης τῶν ἰδεῶν τούτων εἶνε ὑπερτέρα πάσης φανταστικῆς δυνάμεως καὶ παντὸς ἐπαίνου. Ἰταλός τις σχολιαστὴς τοῦ Δάντου λέγει ὅτι ἂν ἡ Ἰταλικὴ ποίησις ἤθελεν ἔχει μόνον τὸ τρίστιχον

τοῦτο θὰ ἠξιοῦτο τοῦ ...ταν τὰ μεγάλα. Πολλάκις τῇ συνέβη νὰ διακόψῃ καὶ παθητικὸν ἐν τῇ στροφ...ρουσα: Τοῦτο εἶνε καλόν! τοῦτο εἶνε εὐγε-τείπῃ. Ἀλλὰ καὶ τίς δὲν θὰ όμ... αὐτὴ νὰ πράξῃ μέγα, νὰ ἐγκαταλείπῃ φραζομένη ἰδέα εἶνε φυσικῶς ἀδύνα...ιον, τὰς πολυτελεῖς ἐσθῆτας διὰ τὸν μικρῶν παιδίων ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῶσ...

22 Σκηνὴ ἀνεκφράστου φρίκης. Πατὴρ ...τος συγγραφεῖς, οἱ ἰσχυρο-τῷ βάθει πύργου, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ...ατε δὲ τὸν οὐρανὸν, ἠξίω-θ' ἀποθάνωσι τῆς πείνης, καὶ πάντες προσβλέποντ...οίνης Λουΐζης εἰς αἴ-δης σπαρακτικῆς ὀδύνης, ἥτις ἐν τέλει ἐκρήγνυται εἰς ...ραστήσωσι μίαν τὴν γῆν ἀποστροφήν. ...Bonhomme,

23 Ἤτοι, διατί ἐν τῇ ἐσχάτῃ μου ἀγωνίᾳ δὲν μὲ ἀνακουφ...πνεύσθη λάχιστον διά τινων παραμυθητικῶν λόγων σου; Ἡ προσθήκη τ...ἀνα-λευταίας λέξεως τὸ *τέκνον*, ἣν ὑπηγόρευσεν ἐν τῇ μεταφράσει ἡ ἀνάγκ... τῆς στιχουργίας βεβαίως ἐλαττόνει τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι.

24 Διότι ἐλλείψει τροφῆς εἶχε θολωθῆ ἡ ὅρασίς του.

25 Ἤτοι ἡ πεῖνα ἔπραξεν ὅ,τι δὲν ἠδυνήθη ἡ ὀδύνη. Καὶ οὕτω δι-καιολογεῖ πῶς ἠδυνήθη νὰ καλῇ τὰ τέκνα του δύο ἡμέρας μετὰ τὸν θά-νατόν του. Ἄλλως ἦτο καὶ πολὺ φυσικὸν νὰ μὴ ἀνθέξῃ πέραν τῆς ὀ-γδόης ἡμέρας ἄνευ τροφῆς καὶ ποτοῦ. Ὅτι διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ὁ Δάντης ἠθέλησε νὰ ὑποδηλώσῃ ὅτι ὁ Οὐγολῖνος ἔδηξε καὶ ἔφαγε τὰς σάρκας τῶν τέκνων του, ὥς τις τῶν σχολιαστῶν τοῦ Δάντου ἐζήτησε νὰ ὑποστηρίξῃ, φαίνεται ἐντελῶς ἀλλόκοτον καὶ ἀνόητον. Διότι ὄχι μόνον εἶνε ὅλως ἀπίθανον ὅτι ἄνθρωπος ἐξαντληθεὶς ἐξ ὀκταημέρου πείνης καὶ μόλις ἀναπνέων θὰ ἠδύνατο νὰ φάγῃ ὠμὸν κρέας, ἀλλὰ καὶ διότι τοι-αύτη τις ἰδέα θὰ κατέστρεφεν ἅπαν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν οἶκτον, ὃν διή-γειρεν ὁ ποιητὴς ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς πατρός. Ἐκτὸς τούτου θὰ κατε-δεικνύετο ὁ κόμης εὐτελέστατος καὶ ἀσθενέστατος τὸν χαρακτῆρα ὅλως ἀλλοῖος ἐκείνου, ὃν ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτὸν ὁ Δάντης.

26 Τρομερὰ ἔκρηξις εὐγενοῦς ὀργῆς κατ' αἰσχρᾶς κυβερνήσεως, ὑπὸ τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ διαπράττωνται τοσοῦτον ἀποτρόπαια κακουργή-ματα! Καὶ ὅμως ἐκράτει ἐν Πίσῃ ἡ τῶν Γιβελλίνων φατρία, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ Δάντης. Οὐδὲν τοῦτο ἐσήμαινεν. Ὁ Δάντης ἦτο ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας καὶ ἀταξίας. Ὁπουδήποτε ἔβλεπεν αὐτὴν ἀνηλεῶς τὴν ἐμα-στίγου.

27 Ὁ Δάντης ἐν τῷ συγγραμματίῳ του ἡ *Νέα Ζωὴ* καλεῖ γλῶσσαν τοῦ *oc* τὴν τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ γλῶσσαν τοῦ *si* τὴν Ἰταλικήν. Ἑπομένως διὰ τῆς *ὡραίας χώρας* ἐννοεῖ τὴν Ἰταλίαν. Οὐχ ἧττον ἀλ-

γου τούτου εἰς τὸν Ἄρνον, ἵνα μὴ χορηγηθῇ σ... διάλε-
οὕτω ἀποθάνωσιν, ὡς πράγματι ἀπέθανον, ...

7 Ἤτοι ἐκ τοῦ τραγικοῦ μου θανάτου ... ις.

8 Ἂν ἐξακολουθήσωσιν ἐν Πίσῃ ...

9 Ἤτοι εἶχον παρέλθει ἱκανο... Ἄρνου καὶ
ξεως τοῦ Οὐγολίνου, ἥτις δ... θοδρομήσῃ
τίου τοῦ 1288 κατὰ τὸ ... η.

10 Τὸ ὄνειρον τοῦ ... Θῆβαι ἔχαι-
σίας τοῦ ποιητοῦ ... ταύτῃ παν-
αὐτῷ συμφο...
εἶνε καθ...

11 ...

ΛΙΑΣ

ΩΝ

Κατὰ τὸ 1770 ἡ δέσπ... (Madame Louise de France), ἡ νεωτάτη τῶν θυγατέρων του ... δοβίκου ΙΕ', ἦγε τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος. «Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, εἶπεν ἡ κυρία Καμπάν, ἡ δέσποινα Λουΐζα ἔζη λίαν μακρὰν τοῦ κόσμου· ἀνεγίνωσκον αὐτῇ πέντε καθ' ἑκάστην ὥρας· πολλάκις ἡ ἀλλοίωσις τῆς φωνῆς μου προὐδίδε τὴν κόπωσιν τοῦ στήθους μου. Ἡ βασιλόπαις μοὶ παρεσκεύαζε τότε ζαχαρῶδες ὕδωρ, τὸ ἔθετε πλησίον μου, προτείνουσα πρὸς ἀπολογίαν, διότι μὲ ἔκαμε νὰ ἀναγινώσκω τόσον πολύ, τὸ ἀναγκαῖον τῆς συμπληρώσεως σειρᾶς ἀναγνωσμάτων, ἣν δι' ἑαυτὴν εἶχε προδιαγεγραμμένην. Διατί ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως ἐπέμενε νὰ τελειώσῃ τόσον ταχέως τὴν σειρὰν τῶν ἀναγνωσμάτων; Τοῦτο ἦν τὸ ἀπόκρυφον αὐτῆς. Πρὸς τὸ θεαθῆναι διῆγε βίον τρυφηλόν, πράγματι ὅμως σιωπηλῶς καὶ μυστηριωδῶς προήσκει ἑαυτὴν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων παραίτησιν καὶ τὴν αὐτοθυσίαν, ἐθίζουσα ἑαυτὴν ὅπως ὑπομένῃ τὰ ὑπερβάλλοντα θάλπη ἢ ψύχη καὶ ὅπως κοιμᾶται θέτουσα ὑπὸ τὰς λεπτοϋφεῖς αὐτῆς ἐκ λινοῦ σινδόνας τὴν σάγην τῶν Καρμηλιτίδων. Τὸ ἑσπέρας, μόνη οὖσα ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτῆς, ἔσβυνε τὰ ἐκ κηροῦ φῶτα καὶ ἀνῆπτεν ἄλλα ἐκ στέατος ταῦτα, ὅπως συνειθίσῃ τὴν ὀσμὴν αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ κατ' ἀρχὰς τῇ προὐξένησεν ἀνυπόφορον ἀπέχθειαν. «Εἶχε τὴν ψυχὴν ὑψηλόφρονα; προσθέτει ἡ

κ. Καμπάν, καὶ ἀγαπῶσαν τὰ μεγάλα. Πολλάκις τῇ συνέβη νὰ διακόψῃ τὴν ἀνάγνωσίν μου ἀνακράζουσα : Τοῦτο εἶνε καλόν! τοῦτο εἶνε εὐγενές! Ἕν τι μόνον ὑπελείπετο αὐτὴ νὰ πράξῃ μέγα, νὰ ἐγκαταλείπῃ δηλονότι τὸ ἀνάκτορον διὰ τὸ κελλίον, τὰς πολυτελεῖς ἐσθῆτας διὰ τὸν τρίχινον χιτῶνα, καὶ τὸ ἔπραξεν».

Οἱ στερούμενοι θρησκευτικοῦ συναισθήματος συγγραφεῖς, οἱ ἰσχυρογνωμόνως πανταχοῦ τὸ χῶμα βλέποντες, οὐδέποτε δὲ τὸν οὐρανόν, ἠξίωσαν νὰ ἀποδώσωσι καὶ τὴν ἱερὰν ἀπόφασιν τῆς δεσποίνης Λουΐζης εἰς αἴτια ἀνθρώπινα, ἄπορον δὲ ἂν δὲν προσπαθῶσι νὰ παραστήσωσι μίαν καρμηλίτιδα ὡς ἀλαζόνα καὶ ῥᾳδιοῦργον. Ὁ κ. Honoré Bonhomme, συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου *Λουδοβῖκος ΙΕ' καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ*, ἐνεπνεύσθη κάλλιον γράφων : «Ἀνέλαμψεν ἐν τῷ Λουδοβίκῳ ΙΕ' κατὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ ἀκτὶς μετανοίας. Ἠδυνήθησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τὰ ἤθη αὐτοῦ θὰ μετεβάλλοντο ἐπὶ τὸ σεμνότερον. Ἀλλὰ μάτην! Μετ' ὀλίγον νέα εὐνοουμένη προσεφέρθη αὐτῷ, ἡ Δουβαρρύ, γινώσκομεν δὲ τὰ λοιπά! Τότε δὲ τότε, μετὰ τὴν νέαν ταύτην πολύκροτον πτῶσιν τοῦ πατρὸς αὐτῆς, καθ' ἣν εἶδεν αὐτὸν παραδιδόμενον ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς αἰσχρὰς παραλυσίας, κατάπικρος ἐξ ὀδύνης καὶ ἄπελπις ἡ δέσποινα Λουΐζα σπεύδει νὰ ἐξαιτήσηται παρὰ Θεοῦ ἐν τῇ αὐστηρᾷ διαίτῃ τοῦ μοναστηρίου, οὐχὶ συγγνώμην ὑπὲρ ἑαυτῆς — διότι δὲν ἔχει ἀνάγκην τοιαύτης — οὐχὶ τὴν ἀποπτᾶσαν γαλήνην καὶ ἡσυχίαν αὐτῆς — διότι εἶχεν αὐτοθυσιάσῃ ταύτας — ἀλλ' ἵνα ἱκετεύσῃ τὸν Θεὸν μετὰ ζέσεως, μετὰ δακρύων διὰ τὴν μετάνοιαν τοῦ πατρός της, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ βασιλέως.»

Τὴν 22 Ἀπριλίου 1769 ἐγένετο ἡ ἐν τῇ αὐλῇ ἐπίσημος παρουσίασις τῆς κομήσσης Δουβαρρὺ καὶ τὴν 30 Ἰανουαρίου 1770 ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐπεφόρτιζε τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Παρισίων δεσπότην de Beaumont νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως δι' ἑαυτὴν τὴν ἄδειαν ὅπως καθιερωθῇ. Βαθέως ἐκπλαγεὶς ὁ Λουδοβῖκος ΙΕ' ἐκ τῆς τοσοῦτον ἀπροόπτου ταύτης ἀνακοινώσεως, κατ' ἀρχὰς ἐσίγησεν· εἶτα πολλάκις ἀνέκραξεν : «Εἶνε σκληρὸν τοῦτο! εἶνε σκληρόν!» καὶ ἀνέβαλεν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας τὴν ἀπάντησίν του. Τέλος ἡ τόσον ποθητὴ συγκατάθεσις ἔφθασεν· ὁ ἀββᾶς τοῦ Τουρνέη, πνευματικὸς τῆς βασιλόπαιδος, ἔφερεν αὐτῇ ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως, χρονολογουμένην ἀπὸ 20 Φεβρουαρίου 1770 καὶ διαλαμβάνουσαν τάδε :

«Ὁ σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος, ἀγαπητή μου κόρη, ἀνακοινώσας μοι ὅσα εἴπατε καὶ παρηγγείλατε αὐτῷ, ἀκριβῶς βεβαίως θέλει σᾶς ἀναφέρει ὅ,τι τῷ ἀπεκρίθην. Ἐὰν τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὸν Θεὸν μόνον, δὲν

δύναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὴν θέλησιν καὶ ἀπόφασίν του. Βεβαίως ἐσκέφθητε προηγουμένως· ὅθεν δὲν ὀφείλω πλέον νὰ σ' ἐρωτήσω περὶ τούτου, μάλιστα φαίνεται ὅτι ἐτακτοποιήθητε· δύνασθε νὰ ὁμιλήσητε περὶ τούτου εἰς τὰς ἀδελφάς σας, ὁπόταν τὸ ἐγκρίνητε. Εἰς Κομπιέννην ἀδύνατον· ὁπουδήποτε ἄλλου ἀποφασίσατε ὑμεῖς, καὶ πολὺ θὰ λυπηθῶ.

Ἔκαμα πολλὰς θυσίας βιαζόμενος, ἀλλ' αὐτὴ ἔσται ἑκουσία ἐκ μέρους ὑμῶν. Ὁ Θεὸς θὰ δώσῃ ὑμῖν τὴν δύναμιν ὅπως ὑποστῆτε τὴν νέαν ὑμῶν κατάστασιν, διότι μετὰ τὰ γενόμενα διαβήματα δὲν δύναταί τις πλέον νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας, ἀγαπητή μοι κόρη, καὶ σᾶς εὐλογῶ».

Ὑπῆρχεν εἰς ἅγιον Διονύσιον μονὴ Καρμηλιτίδων οὕτωσὶ πτωχή, ὥστε αἱ μοναχαὶ ἐδέησε νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἐλάττωσιν τῆς τροφῆς αὐτῶν, τῆς ἤδη τόσον λιτῆς, ὁ δὲ ἀρτοποιὸς ἤρξατο ἀρνούμενος αὐταῖς ἄρτον. Τὸν οἶκον τοῦτον τὸν εἰς βαθεῖαν ἐμπεσόντα ἀπορίαν καὶ ἀπειλούμενον νὰ ἐξαφανισθῇ ἐλλείψει χρηματικῶν πόρων, ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐξελέξατο ὡς τελευταῖον αὐτῆς ἄσυλον. Καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα αἱ μοναχαὶ ἐδέοντο τῷ Ὑψίστῳ ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ κοινοβίου αὐτῶν, Λουδοβῖκος ὁ ΙΕ' ἔδιδεν εἰς τὴν κόρην αὐτοῦ τὴν τοσούτῳ περιπαθῶς ὑπ' αὐτῆς ἐπιθυμουμένην συγκατάθεσιν. Ἡ δέσποινα Λουΐζα διετήρει εἰσέτι ἄκραν μυστικότητα, ἰδίᾳ πρὸς τὰς ἀδελφάς της, ὧν αὐτὴ ἐφοβεῖτο τὰς παρατηρήσεις. Τὴν 5 Ἀπριλίου 1770 ἐλάμβανεν αὐτὴ παρὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' τὸ ἑξῆς γραμμάτιον ἐκ Σοαζύ:

«Σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας, ἀγαπητή μοι κόρη· πέμπω ὑμῖν τὸ διάταγμα, περὶ οὗ μοὶ ὡμιλήσατε διὰ τὴν ἀναχώρησιν ὑμῶν καὶ θὰ ἐκπληρώσω ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε ὅσον ἀφορᾷ καὶ τοὺς ὑπηρέτας ὑμῶν καὶ τὰς λοιπὰς θελήσεις σας. Ὀλίγας λέξεις μου λαμβάνετε τὴν ἑσπέραν ταύτην, φίλτρον μου, διότι εἶνε ἀργά». Τὸ πρωῒ τῆς 11 Αὐγούστου ἡ πριγκίπισσα ἐπέβη ἁμάξης, μετὰ μιᾶς πρὸς τιμὴν κυρίας καὶ ἑνὸς ὑπασπιστοῦ, λέγουσα τῷ ἁμαξηλάτῃ: «Εἰς ἅγιον Διονύσιον». Ἐφόρει μεταξωτὴν αἰσθητὰ μονόχρουν ὑπὸ μέγα μέλαν ἐπώμιον, καὶ ὑψηλὸν κεκρύφαλον κεκοσμημένον ὑπὸ ροδοχρόου κρωβύλου. Φθᾶσα εἰς ἅγιον Διονύσιον, λέγει τῷ ἁμαξηλάτῃ: «Εἰς τὰς Καρμηλίτιδας». Ἡ θύρα τῆς μονῆς ἠνοίγη καὶ ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐγένετο ἄφαντος. Ἡ πρὸς τιμὴν αὐτῆς κυρία, ἡ πριγκίπισσα τῆς Ghistelles καὶ ὁ ὑπασπιστὴς αὐτῆς, κ. d'Haranguier de Quincerot, ἐφρόνουν ὅτι θὰ ἐπέστρεφεν, ἀφ' οὗ ἤκουε τὴν λειτουργίαν. Δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς των ὅταν, προσκληθέντες ἔνδον τῆς μονῆς ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος, ἀνέγνωσαν τὸ βασιλικὸν διάταγμα.

Αἱ ἀδελφαὶ τῆς νεομύσταυ ἔμαθον τὸ συμβὰν τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Κατ' ἀρχὰς ἀπηλπίσθησαν, κατόπιν μετὰ τὸ πρῶτον ὀργίλον κίνημα ἐσεβάσθησαν πλέον τόσον ἁγίαν ἀπόφασιν. Ὁ κ. Ἐδουάρδος, δὲ Βαρθελεμῆ ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ τῶν θυγατέρων Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ', βιβλίῳ τοσούτῳ πλήρει γεγονότων καὶ ἐγγράφων ἔδωκε τὰς πρὸς τὴν δέσποιναν Λουΐζαν ὑπὸ τῶν δεσποινῶν Ἀδελαΐδος καὶ Σοφίας ἀπευθυνθείσας ἐπιστολάς. Ἰδοὺ ἡ τῆς δεσποίνης Ἀδελαΐδος: «Κάλλιον ἀφ' ὅσον δύναμαι νὰ σοὶ ἐκφράσω δύνασαι νὰ φαντασθῇς τί συνέβη καὶ τί συμβαίνει εἰσέτι ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Ἡ θλῖψίς μου ἐξισοῦται πρὸς τὴν ἔκπληξίν μου· ἀλλὰ μοὶ ἀρκεῖ ὅτι εὐτυχεῖς· εὔχου εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀγάπη μου, ὡς γινώσκουσα τίνων εὐχῶν ἔχω ἀνάγκην· καὶ ὑπέρποτε σήμερον ἔχω ἀνάγκην αὐτῶν. Βεβαίως θὰ ἔλθω πρὸς ἐπίσκεψίν σου, ἅμα ὡς δυνηθῶ, ἅμα ὡς αἰσθανθῶ ἐμαυτὴν ἀρκούντως ἰσχυρὰν πρὸς τοῦτο καὶ ἅμα ὡς θελήσῃς νὰ μὲ δεχθῇς χωρὶς νὰ ἀνησυχήσῃς. Χαῖρε ἀγαπητή μου· ἀπέρχομαι εἰς Τενέβρας, ἔνθα φοβοῦμαι μὴ περισπασθῶ ὀλίγον. Ἀγάπα με πάντοτε καὶ πίστευε ὅτι σὲ ἀνταγαπῶ ἐπίσης.»

Ἰδοὺ ἡ τῆς Δεσποσύνης Σοφίας ἐπιστολή:

«Ἐὰν δὲν σοὶ ὡμίλησα ἄλλοτε, ἀγαπητή μου, περὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἣν ὑπώπτευον ὅτι ἔτρεφες ὅπως γίνῃς μοναχή, ἔπραξα τοῦτο, φρονοῦσα ὅτι οὐδέποτε θὰ τὴν ἐξετέλεις. Ἀπὸ καρδίας σὲ συγχωρῶ, διότι δὲν μοὶ εἶπες τίποτε περὶ αὐτῆς. Ὡραία εἶνε ἡ θυσία σου, διότι εἶνε ἑκουσία. Ἀλλὰ φρονεῖς ὅτι ἡ θυσία εἰς ἣν ὑποβάλλεις με, ἐγκαταλιμπάνουσα ἡμᾶς, φρονεῖς, λέγω, ὅτι ἡ ἀκούσιος αὕτη θυσία εἶνε ἧττον δυσβάστακτος; Ἔσο βεβαιοτάτη, προσφιλεστάτη μου, ὅτι σὲ ἀγαπῶ, ὅτι θὰ σὲ ἀγαπῶ ἐφ' ὅρου ζωῆς, καὶ ὅτι θὰ ἔλθω πρὸς ἐπίσκεψίν σου μετὰ μεγάλης προθυμίας, ὅταν μοὶ τὸ ἐπιτρέψῃς. Σὲ ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας.»

Διπλωματικὴ ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλέως ἐν ταῖς ξέναις αὐλαῖς ἀνήγγειλεν αὐταῖς, «τὸ παραδειγματικὸν καὶ συγκινητικὸν συμβεβηκός», τὸ πρὸ μικροῦ συντελεσθέν, ὁ δὲ Πάπας Κλήμης ὁ ΙΔ' ἀπήυθυνε πρὸς τὸν χριστιανικώτατον βασιλέα θέσπισμα ὅμοιον πρὸς ᾆσμα εὐχαριστήριον.

Ἡ κ. Καμπὰν διηγεῖται ὅτι, ὅτε τὸ πρῶτον μετέβη πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς βασιλόπαιδος αὐτῆς ἐν τῇ μονῇ, συνήντησεν αὐτὴν ἐξερχομένην τοῦ πλυνοῦ ἐν ᾧ αὕτη, ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ, διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν πρὸ ὀλίγου ἔπλυνε. Τότε ἡ δόκιμος λέγει πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἀναγνώστριαν: «Δύο ἔτη πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου μου κατεχράσθην πολὺ τοὺς νέους πνεύμονας ὑμῶν, τοῦτο δὲ διότι ἐγίνωσκον ὅτι δὲν θὰ ἠδυνάμην ἐνταῦθα νὰ ἀναγινώσκω εἰμὴ τὰ πρὸς σωτηρίαν

ἡμῶν βιβλία, καὶ ἤθελον νὰ διέλθω ἐκ νέου τοὺς ἀρέσκοντάς μοι ἱστορικούς.» Εἶτα ὁμιλοῦσα περὶ τῆς εἰς τὸν μοναχικὸν βίον κλίσεως αὐτῆς εἶπε· «Πιστεύσατέ μοι, οἱ ἠθικολόγοι ἔχουσι δίκαιον λέγοντες ὅτι ἡ εὐτυχία δὲν κατοικεῖ ποσῶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις· ἀπέκτησα ἤδη τὴν περὶ τούτου βεβαιότητα· ἐὰν θέλητε νὰ εἶσθε εὐτυχής, συμβουλεύω ὑμᾶς ὅπως ἐλθοῦσα ἀπολαύσητε τῶν τέρψεων τοῦ ἀναχωρητηρίου τούτου, ἐν ᾧ ἡ τῶν ἰδεῶν δύναμις ἱκανοποιεῖται ὑψουμένη πρὸς κρείττονα κόσμον.»

Ἡ θυγάτηρ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' ἐνεκλείσθη ὁριστικῶς ἐν ταῖς κιγκλίσι τῆς μονῆς, ἀνυπέρβλητος δὲ κατέστη ἡ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ κόσμου ἄβυσσος. Τίς ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἀνακτόρων καὶ τοῦ μοναστηρίου! Χθὲς ὅλαι αἱ πολυτέλειαι, ὅλαι αἱ μεγαλοπρέπειαι, αἱ λαμπραὶ στοαί, αἱ μαρμάρινοι κλίμακες, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐνδιαιτήματα· σήμερον ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ πτωχεία, ἡ μονοτονία τοῦ βίου, αἱ κακουχίαι τοῦ κοινοβίου. Χθὲς αἱ χρυσοϋφεῖς ἐσθῆτες, αἱ ταινίαι, οἱ πολύτιμοι λίθοι, τὰ διαδήματα· σήμερον ἡ ἐκ σάγης ἐσθὴς καὶ τὸ ποτήριον τῆς μεταλήψεως. Χθὲς ὁ θόρυβος, ἡ ὀχλοβοή, σήμερον ἡ σιγὴ καὶ τὸ σκότος τοῦ μνήματος.

Λέγουσιν ὅτι αὐλικοί τινες μὴ ἐννοοῦντες τὴν Δέσποιναν Λουΐζαν ἐπικρίνουσιν ἢ οἰκτείρουσιν αὐτήν: ὅτι ὁ αὐλάρχης δὲ Μιρεποὰ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς ὡς περὶ «τρελλῆς, εἰσερχομένης εἰς τὸ μοναστήριον ὅπως θορυβήσῃ τὴν αὐλὴν ἐν ὀνόματι τοῦ οὐρανοῦ». Λέγουσιν ἐπίσης ὅτι ὁ δοὺξ τοῦ Ἐγγιένου πιστεύει ὅτι εὐφυολογεῖ λέγων ὅτι: «ἐὰν ἡ Δέσποινα Λουΐζα σπεύδει τόσον νὰ μεταβῇ εἰς τὸν παράδεισον, πράττει τοῦτο ὅπως ᾖ βεβαία ὅτι δὲν θὰ διέλθῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς τὴν αἰωνιότητα.»

Ἡ τὴν φιλόσοφον προσποιουμένη μαρκησία Διδεφφάν, γράφει ἔν τινι ἐπιστολῇ της: «Τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο δὲν ἔκαμε μεγάλην αἴσθησιν. Ὑψοῦσι τοὺς ὤμους, οἰκτείρουσι τὴν διανοητικὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς καὶ ὁμιλοῦσι περὶ ἄλλων.»

Οἰκτείρει ἡ σαρκαστικὴ μαρκησία ἡγεμονίδα, ἥτις «καθίσταται, λέγει, δυστυχὴς χιμαιρῶν ἕνεκα.» Ἀπατᾶται ἡ κ. Διδεφφὰν παρ' ὅλον αὐτῆς τὸ πνεῦμα καὶ αὐτὴ μᾶλλον ἢ ἡ Δέσποινα Λουΐζα εἶνε ἀξία οἴκτου. Πολλῷ πλείονες ὑπάρχουσι χίμαιραι ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτῆς ἢ ἐν τῇ μονῇ τῶν Καρμηλιτίδων. Ὡς πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ΙΕ' ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας αὐτοῦ ὁμολογεῖ εὐτυχῆ τὴν θυγατέρα του. «Ἀλλά, Μεγαλειότατε, λέγει αὐτῷ ἡμέραν τινὰ ἡ κ. Δουβαρρύ, οἰκτρὰν θὰ ἔχῃ ἐν τῇ μονῇ τύχην ἡ Δέσποινα Λουΐζα!

«Διόλου, ἀποκρίνεται οὗτος, θὰ εἶνε ἡ ἐκ τῆς οἰκογενείας πλείονος ἀπολαύσασα ἡσυχίας». Οἱ εὐλαβεῖς δὲν ἐφεῦρον διὰ τὸ τίποτε τὸν ἡσυ-

χασμόν. Ἴσως συμβαίνει κἄποτε καὶ εἰς αὐτόν, τὸν φιλήδονον μονάρχην, νὰ ἀηδιάσῃ τὰ ἀνάκτορά του καὶ αἰσθανθῇ τοῦθ' ὅπερ θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ νοσταλγίαν τοῦ μοναστηρίου. Μόνος ὁ Κάρολος Πέμπτος ἐπόθησε τὴν μοναχικὴν ζωήν ; Οἱ τὰ μάλιστα διεφθαρμένοι ἔχουσι κἄποτε τὰς τοῦ μυστικισμοῦ στιγμὰς αὐτῶν.

Νῦν ἡ θυγάτηρ τοῦ ἐπιγείου βασιλέως ἀφιεροῦται τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν. Ὡς προσκολλωμένη δὲ οὐχὶ πλέον εἰς τὸν ἐφήμερον θρόνον ἀλλὰ εἰς τὸν αἰώνιον σταυρόν, τυγχάνει μᾶλλον ἐλευθέρα ἐν τῇ ἑκουσίῳ αὐτῆς αἰχμαλωσίᾳ ἢ ἄλλοτε ἐν τῇ τύρβῃ τῆς αὐλῆς. Ὄχι, ὄχι, δὲν λυπεῖται διὰ τὴν στέρησιν τῶν αὐλικῶν τῶν συνωστιζομένων εἰς Oeil-de-Boeuf. Δὲν λυπεῖται διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἀνακτόρων ἐκείνων τῶν μεστῶν ἀνησυχίας καὶ μερίμνης, τῶν διαιτημάτων τούτων ἐν οἷς, ὡς λεγει ὁ Λαβρυγέρος, ἐγείρεταί τις καὶ κατακλίνεται ἐπὶ τοῦ συμφέροντος. Δὲν λυπεῖται διὰ τὴν στέρησιν τῶν κοταπῶν τούτων κολακειῶν, τοῦ βαρυήχου τούτου θορύβου, τοῦ ἀνιῶντος καὶ οὖς καὶ καρδίαν, τῶν διαβεβαιώσεων τούτων τοῦ ζήλου, τῶν σταθμουμένων ἐν τῇ τρυτάνῃ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς φιλοδοξίας καὶ πλεονεξίας, τῶν ἀλαζόνων καὶ ματαίων τούτων ἐπιδείξεων τῶν οὐδὲ πρὸς στιγμὴν δυναμένων νὰ καταστήσωσί τινα εὐτυχῆ. Αἱ τῆς μονῆς διατάξεις, ὅσῳ κἂν ὦσι σκληραὶ καὶ αὐστηραί, φαίνονται αὐτῇ ἧττον ἐπίπονοι τῶν ὑπὸ τῆς ἐθιμοταξίας ἐπιβαλλομένων ὑποχρεώσεων. Ὑπὲρ πάντα θησαυρὸν αὕτη προτιμᾷ τὸν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀναπεμπόμενον φλογερὸν στόνον, τὸ δάκρυ τῆς ἐν ἐκστάσει μοναχῆς. Ἐνταῦθα οὐκέτι σκάνδαλα, οὐκέτι ψεύδη, οὐκέτι ἀτιμία, ἀλλὰ ἀνάπαυσις καὶ ἀληθὴς ἔρως!

Περίεργον εἶνε νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ *ἄγγελος* τῆς δεσποίνης Λουΐζης ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἤτοι ἡ μοναχὴ ἡ ἐπιφορτισθεῖσα τὴν κατήχησιν αὐτῆς εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις καὶ τὰ καθήκοντα τῶν καρμηλητίδων, ἦτο ἡ ἀδελφὴ Ἰουλίου, ἡ ἐν τῷ κοσμικῷ βίῳ Ἰουλιανὴ τοῦ Mac-Mahon, ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ ἐνδόξου οἴκου, εἰς ὃν ἀνήκει ὁ στρατάρχης, ὅστις ὑπῆρξεν ἀρχηγὸς της κυβερνήσεως τῆς Γαλλίας.

Πολλοὶ σύγχρονοι δημοσιογράφοι ὡμίλησαν ὀλίγον ἀνοήτως περὶ τῶν ὑπομνημάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν πρὸς τὰ θεῖα κλίσιν τῆς βασιλικῆς καρμηλίτιδος, ὡς λ. χ. περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἀββᾶ Προαγιάρ, τοῦ τῆς κομήσσης Deohojowska καὶ τῆς πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολῆς τοῦ Chambord. Τὸ κατ' ἐμὲ ὁμολογῶ, ὅτι τοιαῦτα ὑπομνήματα μὲ συγκινοῦσι βαθύτατα.

Δὲν εἶνε ἆρά γε καλὸν νὰ σκεφθῶμεν ὅτι, οὐ μακρὰν τοῦ κοιτῶνος

ἐν ᾧ Δουβαρρὺ τις ἐξηυτέλιζε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ὑπῆρχε μικρόν τι κελλίον, ἐν ᾧ ἡ ἀπόγονος τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου ἐζήτει προσευχομένη νὰ κάμψῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ; Ἐὰν ἡ ἀκολασία ἔχῃ τὰς αἰσχρὰς καὶ σκανδαλώδεις αὐτῆς ἱερείας, πρέπει κατ' ἀντίθεσιν νὰ ἔχῃ καὶ ἡ σωφροσύνη τὰς παρθένους καὶ ἡρωΐδας αὐτῆς. Πρέπει μετὰ τῶν φαύλων μέχρι κυνισμοῦ βλασφημιῶν νὰ ἀκούωνται εὐχαὶ διάπυροι μέχρις ἐνθουσιασμοῦ. Ἵνα ἀντισταθμισθῶσι τοιαῦται ὕβρεις κατὰ τῆς θείας μεγαλειότητος, δέον νὰ ὑπάρχωσιν ἀρεταί, ὧν ὁ θεῖος καὶ ἐνθουσιώδης χαρακτὴρ παρίσταται τοῖς ἀσεβέσιν, οἱονεὶ ὑπερβολὴ καὶ εἶδος παραλογισμοῦ. Ἵνα πρὸς στιγμὴν λησμονηθῇ ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς μανία, δέον δίκαιοί τινες νὰ δεικνύωσιν ὅ,τι ὁ ἅγιος Παῦλος ὠνόμασε μανίαν τοῦ σταυρωθῆναι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τὴν τόσην ἀκολασίαν ὑπῆρχον ἔτι ἐκλεκταί τινες ψυχαί, διασώζουσαι ἐν τοῖς ἀδύτοις τῆς συνειδήσεως αὐτῶν θησαυροὺς ἁγνότητος, διὰ τοῦτο ὁ ΙΗ' αἰὼν δὲν ἀπώλετο ἐξ ὁλοκλήρου καὶ διὰ τοῦτο, ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ γυναῖκες τῆς κοινωνίας ταύτης, ἣν ἐνόμιζον τόσον διεφθαρμένην καὶ οὐτιδανήν, ἀνέμνησαν διὰ τοῦ ψυχικοῦ μεγαλείου καὶ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος σταθερότητος αὐτῶν τὴν ἠθικὴν ἰσχὺν τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὴν ἁγίαν τῶν μαρτύρων ἐνέργειαν. Τίς οἶδεν ; Ἴσως, ἂν μὴ ἡ δέσποινα Λουΐζα τῆς Γαλλίας ἐγίνετο καρμηλῆτις, ἡ σεπτὴ γυνὴ Μαρία Ἀντωανέττα δὲν θὰ ἐδείκνυτο τόσον ἀξιοπρεπὴς ἐνώπιον τῶν διωκτῶν αὐτῆς, καὶ τόσον θαρραλέα ἐνώπιον τῶν δημίων της.

(Ἐκ τῶν τοῦ Imbert de Saint-Amand).

ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΛΟΓΓΟ

Διάβαινα ἀπ' τὸ χωριό του καὶ μὲ κράτησε ςτὸ φτωχικό του τὸ βράδυ ὁ Γιάννης ὁ Κουτρῶτσος. Ὁ Μαχαλᾶς εἶνε ἀπ' τὰ καλλίτερα χωριὰ τοῦ Ξερόμερου· εἶχα νὰ δῶ πολλὰ πράμματα ἐκεῖ, ν' ἀνεβῶ ςτὸ μοναστῆρι τοῦ Λιγοβυτσιοῦ, ν' ἀνεβῶ τὴ κορφὴ τοῦ Μπούμστου, νὰ βγῶ ςτὴ παγάνα γι' ἀγριογούρουνα, μὰ ποῦ βιαζόμουνα πάλε γιὰ τὴ Κατούνα! ςτὰ ὕστερα ἀποφάσισα νὰ μείνω, σὰν τὸ γύρεβε μὲ τόση εὐχαρίστησι κι' ὁ Γιάννης ὁ Κουτρῶτσος. Τὸ τσούξαμε θέλοντας μὴ θέλοντας ςτὰ μαγαζιὰ μαζὶ μὲ τοὺς χωριανούς, ποῦ μὲ καλωσώριζαν, καὶ καμάρονε στὸ πλάϊ μου ὁ ψωμοδότης μου. Τὴν ἔχουν αὐτὴ τὴν εὐλογημένη πετριὰ οἱ Ξερομερῖτες. Σοῦ λέει, ποῦ ξεππεζεύουν ξένοι ;— ςτοῦ Γιάννη

τοῦ Κουτρώτσου! Σαββατόβραδο καὶ στὰ στερνὰ τοῦ Θεριστῆ, π' ἀπάνω κάτω τὸ χωριὸ ξεμπέρδευε ἀπ' τὰ γεννήματά του. Εἶχαν ἀνεβῆ οἱ περισσότεροι χωριανοὶ ἀπ' τ' ἀλώνια κάτω, κ' ἔβλεπες κόσμο, ποῦ μῶλεγε κι' ὁ Κουτρῶτσος. Τὲς ἄλλες μέρες ποῦ νὰ ξεμυτίσῃ τσαροῦχι ϛτὸ χωριό, ποὔταν ριγμένοι ὡς τὸ λαιμὸ ϛτὴ δουλειά . . . καὶ σταμάταγε συχνὰ μπροστά του τὸ παιδὶ τοῦ μαγαζιοῦ, ποῦ μᾶς κέρναγε ὅλους ϛτὴν ἀράδα, καμμιὰ δεκαριὰ ἀπόξω ἀπ' τὸ μαγαζὶ τοῦ Μητραύση, μὲ τὴ μποτίλλια ϛτὄνα χέρι, καὶ τὸ ρακοπότηρο ϛτὸ ἄλλο, ἕνα παιδαρέλι νευρωμένο καὶ κοντό, μὲ κατάσγουρο κεφάλι, κι' ὁλοστρόγγυλο κορμί.

Σὰν ἀποφάγαμε, βγήκαμε ὡς τὸ ξάγναντο ν' ἀνάψουμε κἄνα τσιγάρο. Φεγγαράκι, χαρὰ Θεοῦ, μέρα· ὅλα τὰ ἀψηλὰ βουνὰ γύρω καὶ πέρα ὅλο τὸ χωριό, ὅλες ἡ λάκκες, ἡ ἀραδωτὲς λίμνες, ὁ λόγγος, ὁ Ἄσπρος ποῦ ξεχύνονταν κάτω ϛτὸ κάμπο τοῦ Βραχωριοῦ καὶ τῆς Λεπενοῦς, ὅλα πλάγιαζαν μέσα ϛτὴ γλυκειὰ ἀγκαλιὰ τῆς νύχτας καὶ ϛτ' ἀχνὸ τοῦ φεγγαριοῦ φῶς, ϛτὸν ἴσκιο τοῦ Θεοῦ ἀποκάτω, κατὰ τὸν ποιητή. Φλογέραις καὶ βελάσματα, γροῦλλοι καὶ μουγκρίσματα βωδιῶν, κἄνα οὔρλιασμα τσακαλιοῦ, λαλιὰ κοκοτιοῦ, τὸ ὁρμητικὸ φύσημα τοῦ μαΐστρου, σοῦ συνέπερναν τὴ ψυχὴ σὲ μιὰ ἀδελφωμένη ἁρμονία. Κάτσαμε σὲ κάτι ξερολίθια ἴσα μὲ καμμιὰ ὥρα. Ἐκεῖ δὲ ξέρω πῶς τἄφερε ὁ λόγος καὶ γιὰ τὴ βελαόρα πῶρριχνε τὸ μεγάλο ἴσκιο της μὲς ϛτὴν ἀχνάδα τοῦ φεγγαριοῦ καταπάνω μας.

— Ἔ! τί λές, μοῦ κάνει ὁ Κουτρῶτσος, Κεριακὴ ξημερόνει, πᾶμε ταχυὰ ϛτὴ βελαόρα;

Ἐκειὸ ποῦ δὲν ἤθελα τοῦ λόγου μου, μ' ὅλη τὴ βία μου. Ξαναγυρίσαμε στὸ σπίτι. Ξαπλωθήκαμε καὶ πλαγιάσαμε. Τί τὸ θέλετε; μ' ὅλη τὴν ὄρεξι ποῦ μοῦ γέννησε μονάχα ἡ ἰδέα πῶς θὰ πέρναγα τὴ μέρα μου αὔριο ϛτὴ βελαόρα τοῦ Πεταλᾶ, ποῦ ἀρχίζουν τὰ ριζιά του ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Λεπενοῦς καὶ τελειόνουν ϛτὴ θάλασσα τ' Ἀμβρακικοῦ, ὁ ὕπνος ἦρθε καὶ μὲ πῆρε γρήγορα ϛτὲς γλυκειές του ἀγκάλες. Ἄϊντε! εὐτυχισμένε ὕπνε, ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ σὲ χαρῇ ἔτσι γλυκὰ κανένας, ὁλοένα. Πῶς κατεβαίνεις ϛτ' ἀποκαμωμένα βλέφαρα τὴν ὥρα ποῦ τὸ κορμὶ παραλυμένο ἀπ' τὴ πολλὴ τὴ κούρασι, γέρνει ἀπάνω ϛτὴ μαλλιαρὴ τὴ τσέργα, μὲ μιὰ κάππα σκεπασμένο, καὶ διαβαίνει μ' ὁρμὴ ποταμιοῦ ἀποπάνω του ὁ μαΐστρος τοῦ βουνοῦ. Πῶς ξεχνιῶνται τότε καὶ τῆς καρδιᾶς τὰ βάσανα, καὶ τοῦ λογισμοῦ ἡ σκληρὲς Ἐρινύες. Ἄϊντε γλυκὲ μάγε, εὐλογημένο βάλσαμο χωρὶς σκληρὰ ὀνείρατα, αναπαμμένη αἰωνιότης, ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ σὲ χαρῇ κανεὶς πάντα ϛτὴ μαλακὴ στρῶσι τῆς κάμαράς του. Κουμπουριὰ νὰ μῶρριχναν δὲ θὰ πονοῦσα τόσο, ὅσο

νώσκει, ὥστε οὐδὲ ἡ πρόοδος τῆς τυπογραφίας ἐνδιαφέρει αὐτῷ. Μετὰ χλευαστικοῦ δὲ γέλωτος ἐρωτᾷ ἂν ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τῆς προόδου, διότι ἔχομεν περισσοτέρας ἐφημερίδας ἢ ἄλλοτε, διότι αἱ ὁδοὶ φωτίζονται κάλλιον, διότι δέρομεν ὀλιγώτερον τὰς γυναῖκας, καὶ διότι αἱ ἀγγλίδες γράφουν ἄνευ ἀνορθογραφιῶν.

Τὰς θεωρίας ταύτας ἐκφέρει ὁ Τολστόη μετὰ τοῦ ἀπαραμίλλου ἐκείνου οἴστρου, μετὰ τῆς νευρώδους ἐκείνης δυνάμεως, ἥτις ἐν ἑτέρᾳ περιοχῇ τοῦ γραπτοῦ λόγου, κατέστησεν αὐτὸν ἕνα τῶν κορυφαίων συγγραφέων τοῦ αἰῶνος· ἀλλ' ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ καταφωρῶμεν ἀδιάλειπτον τάσιν πρὸς σοφιστείαν, ἐκείνην τὴν σοφιστείαν, ἥτις προσιδιάζει εἰς τὰ ἀπόλυτα πνεύματα, τὰ ἐν τῇ ὑπερβολικῇ μονομερείᾳ των ἀπεχθανόμενα τὸ σχετικὸν καὶ τὸ βαθμιαῖον, τὰ προβάλλοντα ἀποφασιστικῶς τὸ δίλημμα : ἢ τὸ *πᾶν* ἢ τὸ *μηδὲν* καὶ κηρυττόμενα ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ μηδενός, διότι βλέπουσιν ἀνέφικτον τὸ πᾶν.

Διότι δὲν εἰσέδυσε μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως ἡ πρόοδος εἰς πάντα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ἕπεται κατ'ἀνάγκην ὅτι δὲν ὑπάρχει πρόοδος; Ἀλλὰ διότι ὁ ἥλιος ἀνατέλλων ἐπὶ τῶν ὀρέων φωτίζει πρῶτον τὰς κορυφάς, κατὰ μικρὸν δ' εἰσδύει εἰς τὰς κλεισωρείας καὶ αἱ ἀκτῖνές του εἰσολισθαίνουσι βραδέως εἰς τὰ βάθη τῶν κοιλάδων, ἕπεται ὅτι δὲν ὑπάρχει ἥλιος ;

Τίς κρατῶν τὴν ἱστορίαν ἀνὰ χεῖρας δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῷ συνόλῳ ἀπολαύει μείζονος εὐζωΐας ἢ κατὰ τὸν μεσαίωνα ; Βεβαίως κατὰ τὸν αἰῶνα ἡμῶν ἡ συνείδησις τῆς δυστυχίας εἶνε ὀδυνηροτέρα ἢ ἄλλοτε· ἀλλ'αὕτη δὲν μαρτυρεῖ ἀκριβῶς ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ; Ὁ διάσημος φυσιολόγος Panum ἐξηκρίβωσεν ὅτι τὰ κατώτατα ζῷα δὲν αἰσθάνονται ἄλγος, οἷον αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οἱ ἰχθύες καὶ τὰ ἔντομα θανατούμενα αἰσθάνονται περίπου ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος κεντώμενος ὑπὸ ψύλλου ἢ κώνωπος· αὐτῶν τῶν πτηνῶν τὸ ἄλγος εἶνε πολλῷ ὑποδεέστερον τοῦ ἀνθρωπίνου [1]. Ὁ νόμος, καθ' ὃν ἡ αἴσθησις καθίσταται ὀξυτέρα ἐφ' ὅσον ἀνερχόμεθα τὴν κλίμακα τῶν ὄντων, δὲν εἶνε μόνον φυσιολογικός, ἀλλὰ καὶ ἠθικός· ἡ συνείδησις τοῦ πόνου τῆς νεωτέρας κοινωνίας ἐγεννήθη μετὰ τῆς ἀφυπνισθείσης συνειδήσεως αὐτῆς· εἶδε καθαρῶς τὸ τραῦμά της, διότι ἐγένετο φῶς ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἐπεκράτει σκότος. Τὸ ζήτημα ἐνεγράφη εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν· τὸ πρόβλημα διετυπώθη φοβερὸν καὶ ἀπειλητικὸν καὶ χωρεῖ ἀκατασχέτως πρὸς τὴν λύσιν του. (ἕπεται τὸ τέλος).

[1] Höffding. Gegenstand und Methode der Psychologie I. 6.

Ἀρ. Π. Κουρτίδης.

ΕΚ ΤΗΣ ΚΟΛΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΟΥ

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΟΥΓΟΛΙΝΟΥ

Μετάφρασις μετὰ σημειώσεων ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΜΑΤΑΡΑΓΚΑ[1]

Ὑπόθεσις.

Ὁ Δάντης ἀπομακρυνθεὶς τοῦ Βόκα Ἀβάτη βλέπει ἐντὸς μιᾶς ὀπῆς δύο κατεψυγμένους. Ἐκ τοῦ ἑνὸς τούτων, τοῦ κόμητος Οὐγολίνου, τὸν ὁποῖον εὑρίσκει ἐν τῇ Ἀντηνορίδι, ἀκούει τὴν ἱστορίαν τοῦ τραγικοῦ θανάτου αὐτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων του. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦ ἐνάτου κύκλου, εἰς ὃν ἤδη εὑρίσκεται ὁ Δάντης, ἀποτελεῖται ἐκ σκληροτάτου πάγου σχηματιζομένου ἐκ τοῦ λιμνάζοντος Κωκυτοῦ καὶ διαιρεῖται εἰς τέσσαρα ὁμόκεντρα διαμερίσματα ἢ περιβόλους, ἐν ἑκάστῳ τῶν ὁποίων τιμωρεῖται ἓν εἶδος προδοσίας ἢ δόλου. Ἐν τῷ πρώτῳ, ὅπερ ἐκ τοῦ Κάϊν τοῦ φονεύσαντος τὸν ἀδελφόν του Ἄβελ καλεῖται Καΐνα, τιμωροῦνται οἱ προδόται τῶν στενοτέρων συγγενῶν των· ἐν τῷ δευτέρῳ, ὅπερ καλεῖται Ἀντηνορὶς ἐκ τοῦ Τρωὸς Ἀντήνορος, ὅστις κατά τινα ἀρχαῖον ἱστορικὸν ἐπώλησε τὴν Τροίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, τιμωροῦνται οἱ προδόται τῆς πατρίδος ἢ τῆς ἰδίας πολιτικῆς μερίδος· ἐν τῷ τρίτῳ, ὅπερ καλεῖται Πτολεμαῒς ἐκ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ προδόντος τὸν μέγαν Πομπήϊον, τιμωροῦνται οἱ προδόται τῶν φίλων καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ, ὅπερ καλεῖται Ἰουδαϊκὴ ἢ Ἰουδαΐα, ἐκ τοῦ Ἰούδα τοῦ προδόντος τὸν Χριστόν, τιμωροῦνται οἱ προδόντες τοὺς εὐεργέτας καὶ κυρίους των. Ὁ Οὐγολῖνος καὶ Ρουγγιέρης εὑρίσκονται ἐπὶ τοῦ μεθορίου τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου διαμερίσματος, ἤτοι τῆς Ἀντηνορίδος καὶ Πτολεμαΐδος, διότι ὁ μὲν πρῶτος προὔδωκε τὴν πατρίδα του, ὁ δὲ δεύτερος πρῶτον τὴν πατρίδα καὶ ἔπειτα τὴν φιλίαν.

Ἄσμα 32. Στίχ. 124.

Εὐθὺς δ' ὡς ἐμακρύνθημεν ἐκείνου, εἶδον δύο
Κατεψυγμένους ἐν μιᾷ ὀπῇ εἰς τρόπον ὥστε
Ἡ μία ἦτο κεφαλὴ ὡς πῖλος εἰς τὴν ἄλλην.

[1] Σημ. Δ. Π. Ὁ διακεκριμένος λόγιος κ. Π. Ματαράγκας, ἀκαμάτως τὰς Μούσας θεραπεύων, παρέσχεν ἡμῖν εὐμενῶς πρὸς δημοσίευσιν τὸ ἄνω ᾆσμα ἐκ τῆς *Θείας Κωμῳδίας* τοῦ Δάντου, ἣν μεταφράσας ἐπεξεργάζεται.

Καὶ ὡς τὸν ἄρτον ὁ πεινῶν καταβροχθίζει, οὕτω
Ὁ ἄνωθεν ἐνέπηξεν ἀλλόφρων τοὺς ὀδόντας
Ἐπὶ τοῦ ἄλλου μεταξὺ αὐχένος κ' ἐγκεφάλου.

Ὄχι, δὲν ἐρροκάνισεν ἀλλέως τοὺς κροτάφους
Τοῦ Μελανίππου ὁ Τυδεὺς[1] λυσσῶν, ἢ ὡς ἐκεῖνος
Μὲ πᾶν ὅ,τι ἐνέκλειεν ἐντός του τὸ κρανίον.

Ὦ σύ, ὁ μ' οὕτω ἄγριον ἀποδεικνύων τρόπον
Τὸ φοβερόν σου κατ' αὐτοῦ, ὃν κατατρώγεις μῖσος,
Εἰπέ μοι τῆς τοσαύτης σου ὀργῆς τὸν λόγον, εἰπον,

Ὑπὸ τὸν ὅρον, ἂν αὐτὸν δικαίως αἰτιᾶσαι,
Μαθὼν εἰς τί σ' ἠδίκησε καὶ τίνες ὑμεῖς εἶσθε,
Εἰς τὸν ἐπάνω ἀνελθὼν νὰ σ' ἀνταμείψω κόσμον[2],

Ἂν αὕτη[3] δι' ἧς φθέγγομαι δὲν ξηρανθῇ ὡς τότε.

Ἆσμα 33.

Ἐκ τοῦ ἀγρίου φαγητοῦ ἀνήγειρε τὸ στόμα
Ἐκεῖνος ὁ ἁμαρτωλὸς ἐκμάξας εἰς τὰς τρίχας
Τῆς κεφαλῆς, ἣν ὄπισθεν ἤδ' εἶχε καταφάγει[4].

Ἔπειτα ἤρχισε· «Λοιπὸν ν' ἀνανεώσω θέλεις[5]
Ἄλγος φρικτὸν τὴν φρίσσουσαν καρδίαν μου πιέζον
Ὡς μόνον τὸ ἐνθυμηθῶ, πρὶν ἔτι ὁμιλήσω.

Ἂν ὅμως σπόρος μέλλουσιν οἱ λόγοι μου νὰ γίνουν
Ἐξ οὗ εἰς τοῦτον ὄνειδος, ὃν τρώγω, νὰ βλαστήσῃ,
Λαλοῦντα καὶ δακρύοντα συγχρόνως θὰ μὲ ἴδῃς.

Τίς εἶσαι ὅλως ἀγνοῶ, καὶ τίνι τρόπῳ κάτω
Ἐδῶ κατέβης, ἀλλ' ἐὰν ὁ τόνος τῆς φωνῆς σου
Δὲν μ' ἀπατᾷ, ὤ βέβαια θὰ εἶσαι Φλωρεντῖνος.

Ἐγὼ δ' ὑπῆρξα, μάθε το, ὁ κόμης Οὐγολῖνος[6],
Ὁ δ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ρουγγιέρης. Τώρ' ἀμέσως
Θ' ἀκούσῃς γείτων διατί τῷ εἶμ' ἐδῶ τοιοῦτος.

Καὶ ὅτι διὰ τῶν κακῶν καὶ πονηρῶν βουλῶν του,
Πιστεύσας ὡς μὴ ὤφειλον εἰς τοῦτον, συνελήφθην
Καὶ ἔπειτα ἀπέθανον, γνωστὰ πρὸς τί νὰ εἴπω;

Ἀλλ' ὅ,τι λίαν πιθανῶς δὲν ἤκουσας εἰσέτι,
Πόσον ὑπῆρξε δηλαδὴ σκληρὸς ὁ θάνατός μου,
Θ' ἀκούσῃς καὶ τὸ μέγα του κακούργημα θὰ μάθῃς.

Μικρὸς φεγγίτης ἔνδοθεν τῆς φυλακῆς ἐκείνης
Ἥτις προσέλαβ' ἐξ ἐμοῦ [7] τὸ ὄνομα τῆς Πείνης
Καὶ ὅπου μέλλουν νὰ κλεισθοῦν πολλοὶ ἀκόμη ἄλλοι [8],

Ἐκ τῆς ὀπῆς του ἱκανάς μοὶ ἔδειξε σελήνας [9],
Ὁπότε τὰ ἀπαίσιον ἐκεῖνο εἶδον ὄναρ,
Ὅπερ τὸν πέπλον μέλλοντος διέρρηξε φρικώδους [10].

Αὐτός, ὃν βλέπεις, κύριος καὶ ἄρχων [11] μοὶ ἐφάνη,
Τὸν λύκον καὶ τοὺς λυκιδεῖς [12] θηρεύων εἰς τὸ ὄρος,
Ὅπερ ἀπείργει τοὺς Πισεῖς νὰ βλέπωσι τὴν Λούκαν. [13]

Μ' ἐξησκημένας καὶ ἰσχνὰς καὶ ταχυτάτας κύνας [14]
Ἐπὶ μετώπου πρὸ αὐτοῦ ἐβάδιζον πεμφθέντες
Οἱ Γουϊλάνδαι ἄγοντες Σισμόνδας καὶ Λαφράγκους.

Ἀφοῦ δ' ὀλίγον ἔτρεξαν πατὴρ ὁμοῦ καὶ παῖδες
Ἐφαίνοντο κατάπονοι καὶ εἶδον δι' ὀξέων [15]
Ὀδόντων νὰ σπαράττωσιν οἱ κύνες τὰ πλευρά των.

Ὅτε μικρὸν πρὸ τῆς αὐγῆς τοῦ ὕπνου ἐξηγέρθην
Τὰ μετ' ἐμοῦ συγκάθειρκτα καθ' ὕπνους νὰ θρηνῶσι
Οἰκτρά μου τέκνα ἤκουσα καὶ ἄρτον νὰ ζητῶσιν. [16]

Θὰ εἶσαι βέβαια σκληρὸς ἂν ἤδη δὲν λυπεῖσαι,
Ὁποῖα φανταζόμενος τὰ προαισθήματά μου·
Καὶ ἂν δὲν κλαίῃς, διατί νὰ κλαίῃς συνειθίζεις;

Καὶ ἦσαν ἤδη ἔξυπνα κ' ἐγγὺς ἡ ὥρα ἦτο
Καθ' ἣν συνήθως ἔφερον τὸ σιτηρέσιόν μας
Καὶ ἀνεπόλει ἕκαστος ἐν τρόμῳ τὄνειρόν του. [17]

Ὅτε τὴν θύραν ἤκουσα τοῦ φρικαλέου πύργου
Νὰ καθηλόνουν κάτωθεν· χωρὶς ν' ἀρθρώσω λέξιν
Τὰ τέκνα εἰς τὸ πρόσωπον ἐν ἀπογνώσει εἶδον.

Ἐγὼ δὲν ἔκλαιον [18], ἐντὸς ἀπελιθώθην τόσον.
Ἐκεῖνα ὅμως ἔκλαιον· ὁ δ' Ἀνσελμούκιός μου
Τί ἔχεις, εἶπε, διατί μᾶς βλέπεις οὕτω, πάτερ; [19]

Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐδάκρυσα, οὐδ' ὅλην τὴν ἡμέραν
Ἐκείνην τι ἀπήντησα, οὐδ' ἔπειτα τὴν νύκτα,
Ἕως ὁ ἄλλος ἥλιος ἐφώτισε τὸν κόσμον.

Ὅτε δ' εἰσῆλθεν ἀμυδρὰ ἀκτὶς ἐν τῇ φρικώδει
Ἐκείν' εἱρκτῇ κ' ἐμπόρεσα ἐπὶ μορφῶν τεσσάρων
Νὰ ἴδω τοῦ ἰδίου μου προσώπου τὴν εἰκόνα, [20]

Ἐξ ἄλγους ἀμφοτέρας μου ἐδάγκασα τὰς χεῖρας·
Ἐκεῖνα δὲ νομίσαντα ὅτ' ὑπερβάλλων πόθος
Τροφῆς εἰς τοῦτο μ' ὤθησεν, ἠγέρθησαν ταχέως.

Καὶ εἶπον, Ὀλιγώτερον θὰ αἰσθανθῶμεν πόνον,
Ἄν, πάτερ, φάγῃς ἐξ ἡμῶν. Μὲ ταύτας τὰς ἀθλίας
Σὺ σάρκας μᾶς ἐνέδυσας, σὺ τώρ' ἀπέκδυσόν μας» [21]

Τότ' ἐπραΰνθην ἵνα μὴ πλειότερον τὰ θλίψω·
Ἐκείνην καὶ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν βωβοὶ πάντες
Ἐμείναμεν· Ὦ γῆ σκληρά, πῶς τότε δὲν ἠνοίχθης; [22]

Ἀλλ' ὅτε ἀνατέλλουσα ἐφάνη ἡ τετάρτη,
Πρὸ τῶν ποδῶν μου ἔπεσεν ὁ Γάδδος μου ἐκτάδην,
Πάτερ μου, λέγων, διατί δὲν βοηθεῖς τὸ τέκνον; [23]

Ἐκεῖ ἀπέθανε· καὶ ὡς μὲ βλέπεις, οὕτω εἶδον
Τοὺς ἄλλους τρεῖς μου μεταξὺ τῆς πέμπτης καὶ τῆς ἕκτης
Ἀλλεπαλλήλως πίπτοντας. Τετυφλωμένος τότε [24]

Ἕνα πρὸς ἕνα, δυσχερῶς βαδίζων, ἐψηλάφουν,
Καὶ ἐπὶ δύο ἔκραξα ἡμέρας τ' ὄνομά των·
Κατόπιν ὑπερίσχυσεν ἡ πεῖνα τῆς ὀδύνης.» [25]

Ὡς εἶπε ταῦτα μ' ὀφθαλμοὺς λοξοὺς καὶ διαστρόφους
Εἰς τοὺς ὀδόντας ἥρπασεν ἐκ νέου τὸ κρανίον
Οὓς φρικωδῶς ἐνέπηξεν εἰς τὰ ὀστᾶ ὡς κύων.

Ἀθλία Πίσα, ὄνειδος [26] τῆς χώρας τῆς ὡραίας
Ὅπου τὸ *σί* ἀντιλαλεῖ [27], ἀφοῦ οἱ γείτονές σου [28]
Βραδύνουν νὰ ἐπέλθωσιν ἐν τέλει τιμωροί σου,

Ἂς κινηθῶσιν ἡ Γοργὼ συγχρόνως καὶ Καπρία
Καὶ ἂς τεθῶσιν ὡς φραγμὸς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἄρνου
Ὥστε ἐν σοὶ πᾶσαν ψυχὴν νὰ καταπνίξουν ζῶσαν. [29]

Διότι ἂν τὸν κόμητα ἡ φήμη Οὐγολῖνον
Προδότην τῶν φρουρίων σου ἐκήρυττε, [51] σὺ οὕτω
Τὰ τέκνα του δὲν ἔπρεπε φρικτὰ νὰ βασανίσῃς.

Ἀθῶα ἀπεδείκνυεν αὐτά, ὦ Νέαι Θῆβαι, [52]
Ἡ νέα ἡλικία των, τὸν Οὔγκον καὶ Βριγάταν
Καὶ τἆλλα, ὧν τὸ ᾆσμά μου ἐμνήσθη ἀνωτέρω.

Σημειώσεις.

[1] Τυδεὺς ὁ Καλυδώνιος καὶ Μελάνιππος ὁ Θηβαῖος, μαχόμενοι ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Θηβῶν, ἐτραυμάτισαν ἀλλήλους θανατηφόρως. Ὁ Τυδεὺς ἐπιζήσας διέταξε νὰ τῷ προσαγάγωσι τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀντιπάλου του, ἣν μανιωδῶς κατέδακεν. (Στατίου Θηβαΐς, Η, 140 καὶ ἑπ.).

[2] Ν' ἀνταμείψω τὸν φιλόφρονα τρόπον σου τοῦ νὰ θελήσῃς νὰ μοὶ ἀπαντήσῃς καὶ μοὶ φανερώσῃς τὸν λόγον τῆς κατὰ τοῦ ἄλλου ὀργῆς σου.

[3] Ἂν ἡ γλῶσσα, δι' ἧς ὁμιλῶ καὶ δι' ἧς προτίθεμαι νὰ δυσφημήσω τὸν ἐχθρόν σου, δὲν ξηρανθῇ καὶ βωβαθῇ διὰ τοῦ θανάτου μου.

[4] Φοβερὰ καὶ σοβαρὰ ἀρχὴ ἐκφραζομένη ἐν πρωτοτύπῳ διὰ στίχων ἠχηρῶν καὶ ἐντόνων. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ στόματος εἰς τὰς τρίχας τοῦ αὐχένος ἐμφαίνει περιφρόνησιν ἅμα καὶ ὀργήν.

[5] Οὕτω καὶ ὁ Βιργίλιος ἐν ἀρχῇ τοῦ Β' ᾄσματος τῆς Αἰνειάδος «Infandum, regina, jubes renovare dolorem.»

[6] Οὐγολῖνος Γεραρδέσκης, κόμης τοῦ Δονορατίκου εὐγενὴς Πισαῖος ἀνήκων εἰς τὴν φατρίαν τῶν Γουέλφων, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ρουγγιέρη Οὐβαλδίνη, ἐξεδίωξε τῆς Πίσης τὸν Νῖνον Βισκόντην καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἀρχήν. Ἀλλ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος εἴτε ἐκ φθόνου, εἴτε ἐκ φατριαστικοῦ μίσους, εἴτε θέλων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Οὐγολῖνον διὰ τὸν φόνον συγγενοῦς τού τινος, ὑψώσας τὴν σημαίαν καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ πολλοῦ μανιώδους ὄχλου, προσέτι βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Γουαλανδῶν, Σισμονδῶν καὶ Λαφράγκων, εὐγενῶν οἰκογενειῶν τῆς Πίσης, ἐπέπεσε κατὰ τῆς κατοικίας τοῦ κόμητος καὶ συνέλαβεν αὐτὸν μετὰ τῶν δύο υἱῶν του καὶ τῶν δύο ἐγγόνων του. Ταὐτοχρόνως διαδόσας ὅτι ὁ Οὐγολῖνος δωροδοκηθεὶς ἐπώλησεν εἰς τοὺς Φλωρεντίνους καὶ Λουκαίους φρούριά τινα, ἐνέκλεισεν αὐτὸν ὡς προδότην μετὰ τῶν ῥηθέντων υἱῶν καὶ ἐγγόνων του ἔν τινι πύργῳ τῶν Γουαλανδῶν καὶ μετὰ ἑπτὰ μῆνας διέταξε νὰ ῥίψωσι τὰς κλεῖδας τοῦ πύρ-

γου τούτου εἰς τὸν Ἄρνον, ἵνα μὴ χορηγηθῇ αὐτοῖς οὐδεμία τροφὴ καὶ οὕτω ἀποθάνωσιν, ὡς πράγματι ἀπέθανον, ἐκ πείνης.

[7] Ἤτοι ἐκ τοῦ τραγικοῦ μου θανάτου ὠνομάσθη *Πύργος τῆς Πείνης*.

[8] Ἂν ἐξακολουθήσωσιν ἐν Πίσῃ αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες.

[9] Ἤτοι εἶχον παρέλθει ἱκανοὶ μῆνες ἀπὸ τῆς ἐν τῷ πύργῳ ἐγκαθείρξεως τοῦ Οὐγολίνου, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ μηνὸς Αὐγούστου μέχρι Μαρτίου τοῦ 1288 κατὰ τὸν ἱστορικὸν Βιλλάνην.

[10] Τὸ ὄνειρον τοῦτο εἶνε λίαν ἔντεχνον κατασκεύασμα τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ, διότι δι' αὐτοῦ ὁ Οὐγολῖνος μανθάνει τὴν ἐπικειμένην αὐτῷ συμφοράν. Τὸ ἐν τοῖς Πέρσαις τοῦ Αἰσχύλου ὄνειρον τῆς Ἀτόσσης εἶνε καθ' ἡμᾶς καὶ τεχνικώτερον καὶ ποιητικώτερον.

[11] Ἤτοι ἀρχηγὸς πολυαρίθμου στίφους ἀνθρώπων.

[12] Λύκον καὶ λυκιδεῖς ὀνομάζει ἑαυτὸν καὶ τὰ τέκνα του. Ἀλλὰ διατί ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν τοῦ ζῴου τούτου καὶ οὐχὶ ἑτέρου; ἄρα διότι ἦτο Γουέλφος, ὄνομα παραγόμενον ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ Wolf, ὅπερ σημαίνει *λύκος*;

[13] Τὸ ὄρος *Ἅγιος Ἰουλιανός*, ὅπερ κεῖται μεταξὺ τῶν δύο πόλεων.

[14] Διὰ τῶν κυνῶν θέλει νὰ σημάνῃ τὸν ὄχλον τῆς Πίσης.

[15] Ἤτοι ὁ λύκος καὶ οἱ λυκιδεῖς. Νομίζομεν περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ καταπόνησις τῶν λύκων καὶ τὰ δήγματα τῶν κυνῶν προεμήνυον τὴν πεῖναν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἐν τῷ πύργῳ.

[16] Τὰ τέκνα εἶχον ὀνειρευθῇ ὅτι ἐπείνουν καὶ διὰ τοῦτο κοιμώμενα ἐζήτουν ἄρτον. Σημειωτέον ὅτι τὰ πρὸ τῆς αὐγῆς ὄνειρα ἐθεωροῦντο καὶ θεωροῦνται ὡς τὰ ἀληθέστερα.

[17] Διότι καὶ τὰ παιδία εἶχον ἴδει ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ πατρός των ὄνειρον καὶ ἀνέμενον ἔντρομα ὅ,τι κατόπιν συνέβη.

[18] Διότι τὸ μέγεθος τῆς λύπης ἔκλεισε τὰς πηγὰς τῆς καρδίας· ἀλλὰ τοσοῦτον ἐσκληρύνθην, ἢ ἐπέτρωσα, ὥστε κατέστην ἠλίθιος.

[19] Ὁ στίχος οὗτος ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἔχει πλείστην ὅσην δύναμιν. Ὀρθοῖ τὰς τρίχας, κινεῖ τὰ δάκρυα. Δυστυχῶς ἐν τῇ μεταφράσει πολὺ ἀπόλλυσιν. Οὐδ' εἶνε δυνατὸν οὔτε ἐν τῇ καθαρευούσῃ, οὔτε ἐν τῇ δημώδει νὰ μεταφρασθῇ καλλίτερα. Ἡ ὡραία ἔκφρασις ἐξῆλθεν ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ ποιητοῦ, εἶνε κραυγὴ σπαραγμοῦ. Ἂν ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ὁ μεταφραστὴς θὰ ἦτο Δάντης.

[20] Διότι καὶ τὰ τέκνα ὡς αὐτὸς ἦσαν ὠχρά, ἰσχνὰ καὶ ἔμφοβα.

[21] Ἡ τρυφερότης τῶν ἰδεῶν τούτων εἶνε ὑπερτέρα πάσης φανταστικῆς δυνάμεως καὶ παντὸς ἐπαίνου. Ἰταλός τις σχολιαστὴς τοῦ Δάντου λέγει ὅτι ἂν ἡ Ἰταλικὴ ποίησις ἤθελεν ἔχει μόνον τὸ τρίστιχον

τοῦτο θὰ ἠξιοῦτο τοῦ θαυμασμοῦ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν. Ὅτι τὸ τρυφερὸν καὶ παθητικὸν ἐν τῇ στροφῇ ταύτῃ εἶνε μέγιστον, οὐδεὶς δύναται ν' ἀντείπῃ. Ἀλλὰ καὶ τίς δὲν θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ τέλει αὐτῆς ἐκφραζομένη ἰδέα εἶνε φυσικῶς ἀδύνατον νὰ συλληφθῇ καὶ ἐκφρασθῇ ὑπὸ μικρῶν παιδίων ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῶσι ταῦτα ἀνεπτυγμένα;

[22] Σκηνὴ ἀνεκφράστου φρίκης. Πατὴρ μετὰ τεσσάρων υἱῶν του ἐν τῷ βάθει πύργου, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον, καθὸ βέβαιοι ὅτι θ' ἀποθάνωσι τῆς πείνης, καὶ πάντες προσβλέποντες ἀλλήλους μετὰ βωβῆς σπαρακτικῆς ὀδύνης, ἥτις ἐν τέλει ἐκρήγνυται εἰς τὴν φοβερὰν πρὸς τὴν γῆν ἀποστροφήν.

[23] Ἤτοι, διατί ἐν τῇ ἐσχάτῃ μου ἀγωνίᾳ δὲν μὲ ἀνακουφίζεις τοὐλάχιστον διά τινων παραμυθητικῶν λόγων σου; Ἡ προσθήκη τῆς τελευταίας λέξεως τὸ *τέκνον*, ἣν ὑπηγόρευσεν ἐν τῇ μεταφράσει ἡ ἀνάγκη, τῆς στιχουργίας βεβαίως ἐλαττόνει τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι.

[24] Διότι ἐλλείψει τροφῆς εἶχε θολωθῇ ἡ ὅρασίς του.

[25] Ἤτοι ἡ πεῖνα ἔπραξεν ὅ,τι δὲν ἠδυνήθη ἡ ὀδύνη. Καὶ οὕτω δικαιολογεῖ πῶς ἠδυνήθη νὰ καλῇ τὰ τέκνα του δύο ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἄλλως ἦτο καὶ πολὺ φυσικὸν νὰ μὴ ἀνθέξῃ πέραν τῆς ὀγδόης ἡμέρας ἄνευ τροφῆς καὶ ποτοῦ. Ὅτι διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ὁ Δάντης ἠθέλησε νὰ ὑποδηλώσῃ ὅτι ὁ Οὐγολῖνος ἔδηξε καὶ ἔφαγε τὰς σάρκας τῶν τέκνων του, ὥς τις τῶν σχολιαστῶν τοῦ Δάντου ἐζήτησε νὰ ὑποστηρίξῃ, φαίνεται ἐντελῶς ἀλλόκοτον καὶ ἀνόητον. Διότι ὄχι μόνον εἶνε ὅλως ἀπίθανον ὅτι ἄνθρωπος ἐξαντληθεὶς ἐξ ὀκταημέρου πείνης καὶ μόλις ἀναπνέων θὰ ἠδύνατο νὰ φάγῃ ὠμὸν κρέας, ἀλλὰ καὶ διότι τοιαύτη τις ἰδέα θὰ κατέστρεφεν ἅπαν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν οἶκτον, ὃν διήγειρεν ὁ ποιητὴς ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς πατρός. Ἐκτὸς τούτου θὰ κατεδεικνύετο ὁ κόμης εὐτελέστατος καὶ ἀσθενέστατος τὸν χαρακτῆρα ὅλως ἀλλοῖος ἐκείνου, ὃν ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτὸν ὁ Δάντης.

[26] Τρομερὰ ἔκρηξις εὐγενοῦς ὀργῆς κατ' αἰσχρᾶς κυβερνήσεως, ὑπὸ τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ διαπράττωνται τοσοῦτον ἀποτρόπαια κακουργήματα! Καὶ ὅμως ἐκράτει ἐν Πίσῃ ἡ τῶν Γιβελλίνων φατρία, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ Δάντης. Οὐδὲν τοῦτο ἐσήμαινεν. Ὁ Δάντης ἦτο ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας καὶ ἀταξίας. Ὁπουδήποτε ἔβλεπεν αὐτὴν ἀνηλεῶς τὴν ἐμαστίγου.

[27] Ὁ Δάντης ἐν τῷ συγγραμματίῳ του ἡ *Νέα Ζωὴ* καλεῖ γλῶσσαν τοῦ *oc* τὴν τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ γλῶσσαν τοῦ *si* τὴν Ἰταλικήν. Ἑπομένως διὰ τῆς *ὡραίας χώρας* ἐννοεῖ τὴν Ἰταλίαν. Οὐχ ἧττον ἀλ-

γου τούτου εἰς τὸν Ἄρνον, ἵνα μὴ χορηγηθῇ σ... καὶ ἡ διάλε-
οὕτω ἀποθάνωσιν, ὡς πράγματι ἀπέθανον.

7 Ἤτοι ἐκ τοῦ τραγικοῦ μου θανάτου ... αι Σιένης.

8 Ἂν ἐξακολουθήσωσιν ἐν Πίσ... Ἄρνου.

9 Ἤτοι εἶχον παρέλθει ἱκαν... μου τοῦ Ἄρνου καὶ
ξεως τοῦ Οὐγολίνου, ἥτις δ... ἂς ὀπισθοδρομήσῃ
τίου τοῦ 1288 κατὰ τ... κάτοικον.

10 Τὸ ὄνειρον τοῦ ... ἀποδεδειγμένη.
σίας τοῦ ποιητοῦ ... αἱ Βοιωτικαὶ Θῆβαι ἔχαι-
αὐτῷ συμφορ... ων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παν-
εἶνε καθ'

11 ...

... ...ΙΖΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

ΔΟΚΙΜΟΣ ΕΝ ΤΗι ΜΟΝΗι ΤΩΝ ΚΑΡΜΗΛΙΤΙΔΩΝ

Κατὰ τὸ 1770 ἡ δέσποινα Λουΐζα τῆς Γαλλίας (Madame Louise de France), ἡ νεωτάτη τῶν θυγατέρων τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', ἦγε τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος. «Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, εἶπεν ἡ κυρία Καμπάν, ἡ δέσποινα Λουΐζα ἔζη λίαν μακρὰν τοῦ κόσμου· ἀνεγίνωσκον αὐτῇ πέντε καθ' ἑκάστην ὥρας· πολλάκις ἡ ἀλλοίωσις τῆς φωνῆς μου προέδιδε τὴν κόπωσιν τοῦ στήθους μου. Ἡ βασιλόπαις μοὶ παρεσκεύαζε τότε ζακχαρῶδες ὕδωρ, τὸ ἔθετε πλησίον μου, προτείνουσα πρὸς ἀπολογίαν, διότι μὲ ἔκαμε νὰ ἀναγινώσκω τόσον πολύ, τὸ ἀναγκαῖον τῆς συμπληρώσεως σειρᾶς ἀναγνωσμάτων, ἣν δι' ἑαυτὴν εἶχε προδιαγεγραμμένην. Διατί ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως ἐπέμενε νὰ τελειώσῃ τόσον ταχέως τὴν σειρὰν τῶν ἀναγνωσμάτων; Τοῦτο ἦν τὸ ἀπόκρυφον αὐτῆς. Πρὸς τὸ θεαθῆναι διῆγε βίον τρυφηλόν, πράγματι ὅμως σιωπηλῶς καὶ μυστηριωδῶς προήσκει ἑαυτὴν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων παραίτησιν καὶ τὴν αὐτοθυσίαν, ἐθίζουσα ἑαυτὴν ὅπως ὑπομένῃ τὰ ὑπερβάλλοντα θάλπη ἢ ψύχη καὶ ὅπως κοιμᾶται θέτουσα ὑπὸ τὰς λεπτοϋφεῖς αὐτῆς ἐκ λινοῦ σινδόνας τὴν σάγην τῶν Καρμηλιτίδων. Τὸ ἑσπέρας, μόνη οὖσα ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτῆς, ἔσβυνε τὰ ἐκ κηροῦ φῶτα καὶ ἀνῆπτεν ἄλλα ἐκ στέατος ταῦτα, ὅπως συνειθίσῃ τὴν ὀσμὴν αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ κατ' ἀρχὰς τῇ προὐξένησεν ἀνυπόφορον ἀπέχθειαν. «Εἶχε τὴν ψυχὴν ὑψηλόφρονα, προσθέτει ἡ

κ. Καμπάν, καὶ ἀγαπῶσαν τὰ μεγάλα. Πολλάκις τῇ συνέβη νὰ διακόψῃ τὴν ἀνάγνωσίν μου ἀνακράζουσα: Τοῦτο εἶνε καλόν! τοῦτο εἶνε εὐγενές! Ἕν τι μόνον ὑπελείπετο αὐτῇ νὰ πράξῃ μέγα, νὰ ἐγκαταλείπῃ δηλονότι τὸ ἀνάκτορον διὰ τὸ κελλίον, τὰς πολυτελεῖς ἐσθῆτας διὰ τὸν τρίχινον χιτῶνα, καὶ τὸ ἔπραξεν».

Οἱ στερούμενοι θρησκευτικοῦ συναισθήματος συγγραφεῖς, οἱ ἰσχυρογνωμόνως πανταχοῦ τὸ χῶμα βλέποντες, οὐδέποτε δὲ τὸν οὐρανόν, ἠξίωσαν νὰ ἀποδώσωσι καὶ τὴν ἱερὰν ἀπόφασιν τῆς δεσποίνης Λουΐζης εἰς αἴτια ἀνθρώπινα, ἄπορον δὲ ἂν δὲν προσπαθῶσι νὰ παραστήσωσι μίαν καρμηλίτιδα ὡς ἀλαζόνα καὶ ῥᾳδιοῦργον. Ὁ κ. Honoré Bonhomme, συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου *Λουδοβῖκος ΙΕ' καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ*, ἐνεπνεύσθη κάλλιον γράφων: «Ἀνέλαμψεν ἐν τῷ Λουδοβίκῳ ΙΕ' κατὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ ἀκτὶς μετανοίας. Ἠδυνήθησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τὰ ἤθη αὐτοῦ θὰ μετεβάλλοντο ἐπὶ τὸ σεμνότερον. Ἀλλὰ μάτην! Μετ' ὀλίγον νέα εὐνοουμένη προσεφέρθη αὐτῷ, ἡ Δουβαρρύ, γινώσκομεν δὲ τὰ λοιπά! Τότε δὲ τότε, μετὰ τὴν νέαν ταύτην πολύκροτον πτῶσιν τοῦ πατρὸς αὐτῆς, καθ' ἣν εἶδεν αὐτὸν παραδιδόμενον ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς αἰσχρὰς παραλυσίας, κατάπικρος ἐξ ὀδύνης καὶ ἄπελπις ἡ δέσποινα Λουΐζα σπεύδει νὰ ἐξαιτήσηται παρὰ Θεοῦ ἐν τῇ αὐστηρᾷ διαίτῃ τοῦ μοναστηρίου, οὐχὶ συγγνώμην ὑπὲρ ἑαυτῆς — διότι δὲν ἔχει ἀνάγκην τοιαύτης — οὐχὶ τὴν ἀποπτᾶσαν γαλήνην καὶ ἡσυχίαν αὐτῆς — διότι εἶχεν αὐτοθυσιάσῃ ταύτας — ἀλλ' ἵνα ἱκετεύσῃ τὸν Θεὸν μετὰ ζέσεως, μετὰ δακρύων διὰ τὴν μετάνοιαν τοῦ πατρός της, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ βασιλέως.»

Τὴν 22 Ἀπριλίου 1769 ἐγένετο ἡ ἐν τῇ αὐλῇ ἐπίσημος παρουσίασις τῆς κομήσσης Δουβαρρὺ. καὶ τὴν 30 Ἰανουαρίου 1770 ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐπεφόρτιζε τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Παρισίων δεσπότην de Beaumont νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως δι' ἑαυτὴν τὴν ἄδειαν ὅπως καθιερωθῇ. Βαθέως ἐκπλαγεὶς ὁ Λουδοβῖκος ΙΕ' ἐκ τῆς τοσοῦτον ἀπροόπτου ταύτης ἀνακοινώσεως, κατ' ἀρχὰς ἐσίγησεν· εἶτα πολλάκις ἀνέκραξεν: «Εἶνε σκληρὸν τοῦτο! εἶνε σκληρόν!» καὶ ἀνέβαλεν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας τὴν ἀπάντησίν του. Τέλος ἡ τόσον ποθητὴ συγκατάθεσις ἔφθασεν· ὁ ἀββᾶς τοῦ Τουρνέη, πνευματικὸς τῆς βασιλόπαιδος, ἔφερεν αὐτῇ ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως, χρονολογουμένην ἀπὸ 20 Φεβρουαρίου 1770 καὶ διαλαμβάνουσαν τάδε:

«Ὁ σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος, ἀγαπητή μου κόρη, ἀνακοινώσας μοι ὅσα εἴπατε καὶ παρηγγείλατε αὐτῷ, ἀκριβῶς βεβαίως θέλει σᾶς ἀναφέρει ὅ,τι τῷ ἀπεκρίθην. Ἐὰν τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὸν Θεὸν μόνον, δὲν

δύναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὴν θέλησιν καὶ ἀπόφασίν του. Βεβαίως ἐσκέφθητε προηγουμένως· ὅθεν δὲν ὀφείλω πλέον νὰ σ' ἐρωτήσω περὶ τούτου, μάλιστα φαίνεται ὅτι ἐτακτοποιήθητε· δύνασθε νὰ ὁμιλήσητε περὶ τούτου εἰς τὰς ἀδελφάς σας, ὁπόταν τὸ ἐγκρίνητε. Εἰς Κομπιέννην ἀδύνατον· ὁπουδήποτε ἀλλοῦ ἀποφασίσατε ὑμεῖς, καὶ πολὺ θὰ λυπηθῇ.

Ἔκαμα πολλὰς θυσίας βιαζόμενος, ἀλλ' αὐτὴ ἔσται ἑκουσία ἐκ μέρους ὑμῶν. Ὁ Θεὸς θὰ δώσῃ ὑμῖν τὴν δύναμιν ὅπως ὑποστῆτε τὴν νέαν ὑμῶν κατάστασιν, διότι μετὰ τὰ γενόμενα διαβήματα δὲν δύναταί τις πλέον νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας, ἀγαπητή μοι κόρη, καὶ σᾶς εὐλογῶ».

Ὑπῆρχεν εἰς ἅγιον Διονύσιον μονὴ Καρμηλιτίδων οὑτωσὶ πτωχή, ὥστε αἱ μοναχαὶ ἐδέησε νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἐλάττωσιν τῆς τροφῆς αὐτῶν, τῆς ἤδη τόσον λιτῆς, ὁ δὲ ἀρτοποιὸς ἤρξατο ἀρνούμενος αὐταῖς ἄρτον. Τὸν οἶκον τοῦτον τὸν εἰς βαθεῖαν ἐμπεσόντα ἀπορίαν καὶ ἀπειλούμενον νὰ ἐξαφανισθῇ ἐλλείψει χρηματικῶν πόρων, ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐξελέξατο ὡς τελευταῖον αὐτῆς ἄσυλον. Καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα αἱ μοναχαὶ ἐδέοντο τῷ Ὑψίστῳ ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ κοινοβίου αὐτῶν, Λουδοβῖκος ὁ ΙΕ' ἔδιδεν εἰς τὴν κόρην αὐτοῦ τὴν τοσούτῳ περιπαθῶς ὑπ' αὐτῆς ἐπιθυμουμένην συγκατάθεσιν. Ἡ δέσποινα Λουΐζα διετήρει εἰσέτι ἄκραν μυστικότητα, ἰδίᾳ πρὸς τὰς ἀδελφάς της, ὧν αὕτη ἐφοβεῖτο τὰς παρατηρήσεις. Τὴν 5 Ἀπριλίου 1770 ἐλάμβανεν αὕτη παρὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' τὸ ἑξῆς γραμμάτιον ἐκ Σοαζύ:

«Σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας, ἀγαπητή μοι κόρη· πέμπω ὑμῖν τὸ διάταγμα, περὶ οὗ μοὶ ὡμιλήσατε διὰ τὴν ἀναχώρησιν ὑμῶν καὶ θὰ ἐκπληρώσω ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε ὅσον ἀφορᾷ καὶ τοὺς ὑπηρέτας ὑμῶν καὶ τὰς λοιπὰς θελήσεις σας. Ὀλίγας λέξεις μου λαμβάνετε τὴν ἑσπέραν ταύτην, φίλτρον μου, διότι εἶνε ἀργά». Τὸ πρωῒ τῆς 11 Αὐγούστου ἡ πριγκίπισσα ἐπέβη ἁμάξης, μετὰ μιᾶς πρὸς τιμὴν κυρίας καὶ ἑνὸς ὑπασπιστοῦ, λέγουσα τῷ ἁμαξηλάτῃ: «Εἰς ἅγιον Διονύσιον». Ἐφόρει μεταξωτὴν αἰσθῆτα μονόχρουν ὑπὸ μέγα μέλαν ἐπώμιον, καὶ ὑψηλὸν κεκρύφαλον κεκοσμημένον ὑπὸ ῥοδοχρόου κρωβύλου. Φθᾶσα εἰς ἅγιον Διονύσιον, λέγει τῷ ἁμαξηλάτῃ: «Εἰς τὰς Καρμηλίτιδας». Ἡ θύρα τῆς μονῆς ἠνοίγη καὶ ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐγένετο ἄφαντος. Ἡ πρὸς τιμὴν αὐτῆς κυρία, ἡ πριγκίπισσα τῆς Ghistelles καὶ ὁ ὑπασπιστὴς αὐτῆς, κ. d'Haranguier de Quincerot, ἐφρόνουν ὅτι θὰ ἐπέστρεφεν, ἀφ' οὗ ἤκουε τὴν λειτουργίαν. Δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς των ὅταν, προσκληθέντες ἔνδον τῆς μονῆς ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος, ἀνέγνωσαν τὸ βασιλικὸν διάταγμα.

Αἱ ἀδελφαὶ τῆς νεομύστου ἔμαθον τὸ συμβὰν τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Κατ' ἀρχὰς ἀπηλπίσθησαν, κατόπιν μετὰ τὸ πρῶτον ὀργίλον κίνημα ἐσεβάσθησαν πλέον τόσον ἁγίαν ἀπόφασιν. Ὁ κ. Ἐδουάρδος, δὲ Βαρθελεμὴ ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ τῶν θυγατέρων Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ', βιβλίῳ τοσούτῳ πλήρει γεγονότων καὶ ἐγγράφων ἔδωκε τὰς πρὸς τὴν δέσποιναν Λουΐζαν ὑπὸ τῶν δεσποινῶν Ἀδελαΐδος καὶ Σοφίας ἀπευθυνθείσας ἐπιστολάς. Ἰδοὺ ἡ τῆς δεσποίνης Ἀδελαΐδος: «Κάλλιον ἀφ' ὅσον δύναμαι νὰ σοὶ ἐκφράσω δύνασαι νὰ φαντασθῇς τί συνέβη καὶ τί συμβαίνει εἰσέτι ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Ἡ θλῖψίς μου ἐξισοῦται πρὸς τὴν ἔκπληξίν μου· ἀλλὰ μοὶ ἀρκεῖ ὅτι εὐτυχεῖς· εὔχου εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀγάπη μου, ὡς γινώσκουσα τίνων εὐχῶν ἔχω ἀνάγκην· καὶ ὑπέρποτε σήμερον ἔχω ἀνάγκην αὐτῶν. Βεβαίως θὰ ἔλθω πρὸς ἐπίσκεψίν σου, ἅμα ὡς δυνηθῶ, ἅμα ὡς αἰσθανθῶ ἐμαυτὴν ἀρκούντως ἰσχυρὰν πρὸς τοῦτο καὶ ἅμα ὡς θελήσῃς νὰ μὲ δεχθῇς χωρὶς νὰ ἀνησυχήσῃς. Χαῖρε ἀγαπητή μου· ἀπέρχομαι εἰς Τενέβρας, ἔνθα φοβοῦμαι μὴ περισπασθῶ ὀλίγον. Ἀγάπα με πάντοτε καὶ πίστευε ὅτι σὲ ἀνταγαπῶ ἐπίσης.»

Ἰδοὺ ἡ τῆς Δεσποσύνης Σοφίας ἐπιστολή:

«Ἐὰν δὲν σοὶ ὡμίλησα ἄλλοτε, ἀγαπητή μου, περὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἣν ὑπώπτευον ὅτι ἔτρεφες ὅπως γίνῃς μοναχή, ἔπραξα τοῦτο, φρονοῦσα ὅτι οὐδέποτε θὰ τὴν ἐξετέλεις. Ἀπὸ καρδίας σὲ συγχωρῶ, διότι δὲν μοὶ εἶπες τίποτε περὶ αὐτῆς. Ὡραία εἶνε ἡ θυσία σου, διότι εἶνε ἑκουσία. Ἀλλὰ φρονεῖς ὅτι ἡ θυσία εἰς ἣν ὑποβάλλεις με, ἐγκαταλιμπάνουσα ἡμᾶς, φρονεῖς, λέγω, ὅτι ἡ ἀκούσιος αὕτη θυσία εἶνε ἧττον δυσβάστακτος; Ἔσο βεβαιοτάτη, προσφιλεστάτη μου, ὅτι σὲ ἀγαπῶ, ὅτι θὰ σὲ ἀγαπῶ ἐφ' ὅρου ζωῆς, καὶ ὅτι θὰ ἔλθω πρὸς ἐπίσκεψίν σου μετὰ μεγάλης προθυμίας, ὅταν μοὶ τὸ ἐπιτρέψῃς. Σὲ ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας.»

Διπλωματικὴ ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλέως ἐν ταῖς ξέναις αὐλαῖς ἀνήγγειλεν αὐταῖς, «τὸ παραδειγματικὸν καὶ συγκινητικὸν συμβεβηκός», τὸ πρὸ μικροῦ συντελεσθέν, ὁ δὲ Πάπας Κλήμης ὁ ΙΔ' ἀπηύθυνε πρὸς τὸν χριστιανικώτατον βασιλέα θέσπισμα ὅμοιον πρὸς ᾆσμα εὐχαριστήριον.

Ἡ κ. Καμπὰν διηγεῖται ὅτι, ὅτε τὸ πρῶτον μετέβη πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς βασιλόπαιδος αὐτῆς ἐν τῇ μονῇ, συνήντησεν αὐτὴν ἐξερχομένην τοῦ πλυνοῦ ἐν ᾧ αὕτη, ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ, διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν πρὸ ὀλίγου ἔπλυνε. Τότε ἡ δόκιμος λέγει πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἀναγνώστριαν: «Δύο ἔτη πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου μου κατεγράφθην πολὺ τοὺς νέους πνεύμονας ὑμῶν, τοῦτο δὲ διότι ἐγίνωσκον ὅτι δὲν θὰ ἠδυνάμην ἐνταῦθα νὰ ἀναγινώσκω εἰμὴ τὰ πρὸς σωτηρίαν

δύναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὴν θέλησιν καὶ ἀπόφασίν του. Βεβαίως ἐσκέφθητε προηγουμένως· ὅθεν δὲν ὀφείλω πλέον νὰ σ' ἐρωτήσω περὶ τούτου, μάλιστα φαίνεται ὅτι ἐτακτοποιήθητε· δύνασθε νὰ ὁμιλήσητε περὶ τούτου εἰς τὰς ἀδελφάς σας, ὁπόταν τὸ ἐγκρίνητε. Εἰς Κομπιέννην ἀδύνατον· ὁπουδήποτε ἀλλοῦ ἀποφασίσατε ὑμεῖς, καὶ πολὺ θὰ λυπηθῶ.

Ἔκαμα πολλὰς θυσίας βιαζόμενος, ἀλλ' αὐτὴ ἔσται ἑκουσία ἐκ μέρους ὑμῶν. Ὁ Θεὸς θὰ δώσῃ ὑμῖν τὴν δύναμιν ὅπως ὑποστῆτε τὴν νέαν ὑμῶν κατάστασιν, διότι μετὰ τὰ γενόμενα διαβήματα δὲν δύναταί τις πλέον νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας, ἀγαπητή μοι κόρη, καὶ σᾶς εὐλογῶ».

Ὑπῆρχεν εἰς ἅγιον Διονύσιον μονὴ Καρμηλιτίδων οὑτωσὶ πτωχή, ὥστε αἱ μοναχαὶ ἐδέησε νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἐλάττωσιν τῆς τροφῆς αὐτῶν, τῆς ἤδη τόσον λιτῆς, ὁ δὲ ἀρτοποιὸς ἤρξατο ἀρνούμενος αὐταῖς ἄρτον. Τὸν οἶκον τοῦτον τὸν εἰς βαθεῖαν ἐμπεσόντα ἀπορίαν καὶ ἀπειλούμενον νὰ ἐξαφανισθῇ ἐλλείψει χρηματικῶν πόρων, ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐξελέξατο ὡς τελευταῖον αὐτῆς ἄσυλον. Καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα αἱ μοναχαὶ ἐδέοντο τῷ Ὑψίστῳ ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ κοινοβίου αὐτῶν, Λουδοβῖκος ὁ ΙΕ' ἔδιδεν εἰς τὴν κόρην αὐτοῦ τὴν τοσούτῳ περιπαθῶς ὑπ' αὐτῆς ἐπιθυμουμένην συγκατάθεσιν. Ἡ δέσποινα Λουΐζα διετήρει εἰσέτι ἄκραν μυστικότητα, ἰδίᾳ πρὸς τὰς ἀδελφάς της, ὧν αὕτη ἐφοβεῖτο τὰς παρατηρήσεις. Τὴν 5 Ἀπριλίου 1770 ἐλάμβανεν αὕτη παρὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' τὸ ἑξῆς γραμμάτιον ἐκ Σοαζύ:

«Σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας, ἀγαπητή μοι κόρη· πέμπω ὑμῖν τὸ διάταγμα, περὶ οὗ μοὶ ὡμιλήσατε διὰ τὴν ἀναχώρησιν ὑμῶν καὶ θὰ ἐκπληρώσω ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε ὅσον ἀφορᾷ καὶ τοὺς ὑπηρέτας ὑμῶν καὶ τὰς λοιπὰς θελήσεις σας. Ὀλίγας λέξεις μου λαμβάνετε τὴν ἑσπέραν ταύτην, φίλτρον μου, διότι εἶνε ἀργά». Τὸ πρωῒ τῆς 11 Αὐγούστου ἡ πριγκίπισσα ἐπέβη ἁμάξης, μετὰ μιᾶς πρὸς τιμὴν κυρίας καὶ ἑνὸς ὑπασπιστοῦ, λέγουσα τῷ ἁμαξηλάτῃ: «Εἰς ἅγιον Διονύσιον». Ἐφόρει μεταξωτὴν αἰσθῆτα μονόχρουν ὑπὸ μέγα μέλαν ἐπώμιον, καὶ ὑψηλὸν κεκρύφαλον κεκοσμημένον ὑπὸ ροδοχρόου κρωβύλου. Φθᾶσα εἰς ἅγιον Διονύσιον, λέγει τῷ ἁμαξηλάτῃ: «Εἰς τὰς Καρμηλίτιδας». Ἡ θύρα τῆς μονῆς ἠνοίγη καὶ ἡ δέσποινα Λουΐζα ἐγένετο ἄφαντος. Ἡ πρὸς τιμὴν αὐτῆς κυρία, ἡ πριγκίπισσα τῆς Ghistelles καὶ ὁ ὑπασπιστὴς αὐτῆς, κ. d'Haranguier de Quincerot, ἐφρόνουν ὅτι θὰ ἐπέστρεφεν, ἀφ' οὗ ἤκουε τὴν λειτουργίαν. Δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς των ὅταν, προσκληθέντες ἔνδον τῆς μονῆς ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος, ἀνέγνωσαν τὸ βασιλικὸν διάταγμα.

Αἱ ἀδελφαὶ τῆς νεομύστου ἔμαθον τὸ συμβὰν τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Κατ' ἀρχὰς ἀπηλπίσθησαν, κατόπιν μετὰ τὸ πρῶτον ὀργίλον κίνημα ἐσεβάσθησαν πλέον τόσον ἁγίαν ἀπόφασιν. Ὁ κ. Ἐδουάρδος, δὲ Βαρθελεμὴ ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ τῶν θυγατέρων Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ', βιβλίῳ τοσούτῳ πλήρει γεγονότων καὶ ἐγγράφων ἔδωκε τὰς πρὸς τὴν δέσποιναν Λουΐζαν ὑπὸ τῶν δεσποινῶν Ἀδελαΐδος καὶ Σοφίας ἀπευθυνθείσας ἐπιστολάς. Ἰδοὺ ἡ τῆς δεσποίνης Ἀδελαΐδος: «Κάλλιον ἀφ' ὅσον δύναμαι νὰ σοὶ ἐκφράσω δύνασαι νὰ φαντασθῇς τί συνέβη καὶ τί συμβαίνει εἰσέτι ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Ἡ θλῖψίς μου ἐξισοῦται πρὸς τὴν ἔκπληξίν μου· ἀλλὰ μοὶ ἀρκεῖ ὅτι εὐτυχεῖς· εὔχου εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀγάπη μου, ὡς γινώσκουσα τίνων εὐχῶν ἔχω ἀνάγκην· καὶ ὑπέρποτε σήμερον ἔχω ἀνάγκην αὐτῶν. Βεβαίως θὰ ἔλθω πρὸς ἐπίσκεψίν σου, ἅμα ὡς δυνηθῶ, ἅμα ὡς αἰσθανθῶ ἐμαυτὴν ἀρκούντως ἰσχυρὰν πρὸς τοῦτο καὶ ἅμα ὡς θελήσῃς νὰ μὲ δεχθῇς χωρὶς νὰ ἀνησυχήσῃς. Χαῖρε ἀγαπητή μου· ἀπέρχομαι εἰς Τενέβρας, ἔνθα φοβοῦμαι μὴ περισπασθῶ ὀλίγον. Ἀγάπα με πάντοτε καὶ πίστευε ὅτι σὲ ἀνταγαπῶ ἐπίσης.»

Ἰδοὺ ἡ τῆς Δεσποσύνης Σοφίας ἐπιστολή:

«Ἐὰν δὲν σοὶ ὡμίλησα ἄλλοτε, ἀγαπητή μου, περὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἣν ὑπώπτευον ὅτι ἔτρεφες ὅπως γίνῃς μοναχή, ἔπραξα τοῦτο, φρονοῦσα ὅτι οὐδέποτε θὰ τὴν ἐξετέλεις. Ἀπὸ καρδίας σὲ συγχωρῶ, διότι δὲν μοὶ εἶπες τίποτε περὶ αὐτῆς. Ὡραία εἶνε ἡ θυσία σου, διότι εἶνε ἑκουσία. Ἀλλὰ φρονεῖς ὅτι ἡ θυσία εἰς ἣν ὑποβάλλεις με, ἐγκαταλιμπάνουσα ἡμᾶς, φρονεῖς, λέγω, ὅτι ἡ ἀκούσιος αὕτη θυσία εἶνε ἧττον δυσβάστακτος; Ἔσο βεβαιοτάτη, προσφιλεστάτη μου, ὅτι σὲ ἀγαπῶ, ὅτι θὰ σὲ ἀγαπῶ ἐφ' ὅρου ζωῆς, καὶ ὅτι θὰ ἔλθω πρὸς ἐπίσκεψίν σου μετὰ μεγάλης προθυμίας, ὅταν μοὶ τὸ ἐπιτρέψῃς. Σὲ ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας.»

Διπλωματικὴ ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλέως ἐν ταῖς ξέναις αὐλαῖς ἀνήγγειλεν αὐταῖς, «τὸ παραδειγματικὸν καὶ συγκινητικὸν συμβεβηκός», τὸ πρὸ μικροῦ συντελεσθέν, ὁ δὲ Πάπας Κλήμης ὁ ΙΔ' ἀπήυθυνε πρὸς τὸν χριστιανικώτατον βασιλέα θέσπισμα ὅμοιον πρὸς ᾆσμα εὐχαριστήριον.

Ἡ κ. Καμπὰν διηγεῖται ὅτι, ὅτε τὸ πρῶτον μετέβη πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς βασιλόπαιδος αὐτῆς ἐν τῇ μονῇ, συνήντησεν αὐτὴν ἐξερχομένην τοῦ πλυνοῦ ἐν ᾧ αὕτη, ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ, διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν πρὸ ὀλίγου ἔπλυνε. Τότε ἡ δόκιμος λέγει πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἀναγνώστριαν: «Δύο ἔτη πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου μου κατεχράσθην πολὺ τοὺς νέους πνεύμονας ὑμῶν, τοῦτο δὲ διότι ἐγίνωσκον ὅτι δὲν θὰ ἠδυνάμην ἐνταῦθα νὰ ἀναγινώσκω εἰμὴ τὰ πρὸς σωτηρίαν

ἡμῶν βιβλία, καὶ ἤθελον νὰ διέλθω ἐκ νέου τοὺς ἀρέσκοντάς μοι ἱστορικούς.» Εἶτα ὁμιλοῦσα περὶ τῆς εἰς τὸν μοναχικὸν βίον κλίσεως αὐτῆς εἶπε· «Πιστεύσατέ μοι, οἱ ἠθικολόγοι ἔχουσι δίκαιον λέγοντες ὅτι ἡ εὐτυχία δὲν κατοικεῖ ποσῶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις· ἀπέκτησα ἤδη τὴν περὶ τούτου βεβαιότητα· ἐὰν θέλητε νὰ εἶσθε εὐτυχής, συμβουλεύω ὑμᾶς ὅπως ἐλθοῦσα ἀπολαύσητε τῶν τέρψεων τοῦ ἀναχωρητηρίου τούτου, ἐν ᾧ ἡ τῶν ἰδεῶν δύναμις ἱκανοποιεῖται ὑψουμένη πρὸς κρείττονα κόσμον.»

Ἡ θυγάτηρ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' ἐνεκλείσθη ὁριστικῶς ἐν ταῖς κιγκλίσι τῆς μονῆς, ἀνυπέρβλητος δὲ κατέστη ἡ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ κόσμου ἄβυσσος. Τίς ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἀνακτόρων καὶ τοῦ μοναστηρίου! Χθὲς ὅλαι αἱ πολυτέλειαι, ὅλαι αἱ μεγαλοπρέπειαι, αἱ λαμπραὶ στοαί, αἱ μαρμάρινοι κλίμακες, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐνδιαιτήματα· σήμερον ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ πτωχεία, ἡ μονοτονία τοῦ βίου, αἱ κακουχίαι τοῦ κοινοβίου. Χθὲς αἱ χρυσοϋφεῖς ἐσθῆτες, αἱ ταινίαι, οἱ πολύτιμοι λίθοι, τὰ διαδήματα· σήμερον ἡ ἐκ σάγης ἐσθὴς καὶ τὸ ποτήριον τῆς μεταλήψεως. Χθὲς ὁ θόρυβος, ἡ ὀχλοβοή, σήμερον ἡ σιγὴ καὶ τὸ σκότος τοῦ μνήματος.

Λέγουσιν ὅτι αὐλικοί τινες μὴ ἐννοοῦντες τὴν Δέσποιναν Λουΐζαν ἐπικρίνουσιν ἢ οἰκτείρουσιν αὐτήν: ὅτι ὁ αὐλάρχης δὲ Μιρεποὰ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς ὡς περὶ «τρελλῆς, εἰσερχομένης εἰς τὸ μοναστήριον ὅπως θορυβήσῃ τὴν αὐλὴν ἐν ὀνόματι τοῦ οὐρανοῦ». Λέγουσιν ἐπίσης ὅτι ὁ δοὺξ τοῦ Ἐγγιένου πιστεύει ὅτι εὐφυολογεῖ λέγων ὅτι: «ἐὰν ἡ Δέσποινα Λουΐζα σπεύδει τόσον νὰ μεταβῇ εἰς τὸν παράδεισον, πράττει τοῦτο ὅπως ᾖ βεβαία ὅτι δὲν θὰ διέλθῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς τὴν αἰωνιότητα.»

Ἡ τὴν φιλόσοφον προσποιουμένη μαρκησία Διδεφφάν, γράφει ἔν τινι ἐπιστολῇ της: «Τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο δὲν ἔκαμε μεγάλην αἴσθησιν. Ὑψοῦσι τοὺς ὤμους, οἰκτείρουσι τὴν διανοητικὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς καὶ ὁμιλοῦσι περὶ ἄλλων.»

Οἰκτείρει ἡ σαρκαστικὴ μαρκησία ἡγεμονίδα, ἥτις «καθίσταται, λέγει, δυστυχὴς χιμαιρῶν ἕνεκα.» Ἀπατᾶται ἡ κ. Διδεφφὰν παρ' ὅλον αὐτῆς τὸ πνεῦμα καὶ αὐτὴ μᾶλλον ἢ ἡ Δέσποινα Λουΐζα εἶνε ἀξία οἴκτου. Πολλῷ πλείονες ὑπάρχουσι χίμαιραι ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτῆς ἢ ἐν τῇ μονῇ τῶν Καρμηλιτίδων. Ὡς πρὸς τὸν Λουδοβῖκον ΙΕ' ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας αὐτοῦ ὁμολογεῖ εὐτυχῆ τὴν θυγατέρα του. «Ἀλλά, Μεγαλειότατε, λέγει αὐτῷ ἡμέραν τινὰ ἡ κ. Δουβαρρύ, οἰκτρὰν θὰ ἔχῃ ἐν τῇ μονῇ τύχην ἡ Δέσποινα Λουΐζα!

«Διόλου, ἀποκρίνεται οὗτος, θὰ εἶνε ἡ ἐκ τῆς οἰκογενείας πλείονος ἀπολαύσασα ἡσυχίας». Οἱ εὐλαβεῖς δὲν ἐφεῦρον διὰ τὸ τίποτε τὸν ἡσυ-

χασμόν. Ἴσως συμβαίνει κἄποτε καὶ εἰς αὐτόν, τὸν φιλήδονον μονάρχην, νὰ ἀηδιάσῃ τὰ ἀνάκτορά του καὶ αἰσθανθῇ τοῦθ' ὅπερ θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ νοσταλγίαν τοῦ μοναστηρίου. Μόνος ὁ Κάρολος Πέμπτος ἐπόθησε τὴν μοναχικὴν ζωήν ; Οἱ τὰ μάλιστα διεφθαρμένοι ἔχουσι κἄποτε τὰς τοῦ μυστικισμοῦ στιγμὰς αὐτῶν.

Νῦν ἡ θυγάτηρ τοῦ ἐπιγείου βασιλέως ἀφιεροῦται τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν. Ὡς προσκολλωμένη δὲ οὐχὶ πλέον εἰς τὸν ἐφήμερον θρόνον ἀλλὰ εἰς τὸν αἰώνιον σταυρόν, τυγχάνει μᾶλλον ἐλευθέρα ἐν τῇ ἑκουσίῳ αὐτῆς αἰχμαλωσίᾳ ἢ ἄλλοτε ἐν τῇ τύρβῃ τῆς αὐλῆς. Ὄχι, ὄχι, δὲν λυπεῖται διὰ τὴν στέρησιν τῶν αὐλικῶν τῶν συνωστιζομένων εἰς Oeil-de-Boeuf. Δὲν λυπεῖται διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἀνακτόρων ἐκείνων τῶν μεστῶν ἀνησυχίας καὶ μερίμνης, τῶν διαιτημάτων τούτων ἐν οἷς, ὡς λεγει ὁ Λαβρυγέρος, ἐγείρεταί τις καὶ κατακλίνεται ἐπὶ τοῦ συμφέροντος. Δὲν λυπεῖται διὰ τὴν στέρησιν τῶν ποταπῶν τούτων κολακειῶν, τοῦ βαρυήχου τούτου θορύβου, τοῦ ἀνιῶντος καὶ οὖς καὶ καρδίαν, τῶν διαβεβαιώσεων τούτων τοῦ ζήλου, τῶν σταθμουμένων ἐν τῇ τρυτάνῃ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς φιλοδοξίας καὶ πλεονεξίας, τῶν ἀλαζόνων καὶ ματαίων τούτων ἐπιδείξεων τῶν οὐδὲ πρὸς στιγμὴν δυναμένων νὰ καταστήσωσί τινα εὐτυχῆ. Αἱ τῆς μονῆς διατάξεις, ὅσῳ κἂν ὦσι σκληραὶ καὶ αὐστηραί, φαίνονται αὐτῇ ἧττον ἐπίπονοι τῶν ὑπὸ τῆς ἐθιμοταξίας ἐπιβαλλομένων ὑποχρεώσεων. Ὑπὲρ πάντα θησαυρὸν αὕτη προτιμᾷ τὸν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀναπεμπόμενον φλογερὸν στόνον, τὸ δάκρυ τῆς ἐν ἐκστάσει μοναχῆς. Ἐνταῦθα οὐκέτι σκάνδαλα, οὐκέτι ψεύδη, οὐκέτι ἀτιμία, ἀλλὰ ἀνάπαυσις καὶ ἀληθὴς ἔρως!

Περίεργον εἶνε νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ *ἄγγελος* τῆς δεσποίνης Λουΐζης ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἤτοι ἡ μοναχὴ ἡ ἐπιφορτισθεῖσα τὴν κατήχησιν αὐτῆς εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις καὶ τὰ καθήκοντα τῶν καρμηλητίδων, ἦτο ἡ ἀδελφὴ Ἰουλίου, ἡ ἐν τῷ κοσμικῷ βίῳ Ἰουλιανὴ τοῦ Mac-Mahon, ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ ἐνδόξου οἴκου, εἰς ὃν ἀνήκει ὁ στρατάρχης, ὅστις ὑπῆρξεν ἀρχηγὸς της κυβερνήσεως τῆς Γαλλίας.

Πολλοὶ σύγχρονοι δημοσιογράφοι ὡμίλησαν ὀλίγον ἀνοήτως περὶ τῶν ὑπομνημάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν πρὸς τὰ θεῖα κλίσιν τῆς βασιλικῆς καρμηλίτιδος, ὡς λ. χ. περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἀββᾶ Προαγιάρ, τοῦ τῆς κομήσσης Deohojowska καὶ τῆς πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολῆς τοῦ Chambord. Τὸ κατ' ἐμὲ ὁμολογῶ, ὅτι τοιαῦτα ὑπομνήματα μὲ συγκινοῦσι βαθύτατα.

Δὲν εἶνε ἆρά γε καλὸν νὰ σκεφθῶμεν ὅτι, οὐ μακρὰν τοῦ κοιτῶνος

ἐν ᾧ Δουβαρρύ τις ἐξηυτέλιζε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ὑπῆρχε μικρόν τι κελλίον, ἐν ᾧ ἡ ἀπόγονος τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου ἐζήτει προσευχομένη νὰ κάμψῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ; Ἐὰν ἡ ἀκολασία ἔχῃ τὰς αἰσχρὰς καὶ σκανδαλώδεις αὐτῆς ἱερείας, πρέπει κατ' ἀντίθεσιν νὰ ἔχῃ καὶ ἡ σωφροσύνη τὰς παρθένους καὶ ἡρωΐδας αὐτῆς. Πρέπει μετὰ τῶν φαύλων μέχρι κυνισμοῦ βλασφημιῶν νὰ ἀκούωνται εὐχαὶ διάπυροι μέχρις ἐνθουσιασμοῦ. Ἵνα ἀντισταθμισθῶσι τοιαῦται ὕβρεις κατὰ τῆς θείας μεγαλειότητος, δέον νὰ ὑπάρχωσιν ἀρεταί, ὧν ὁ θεῖος καὶ ἐνθουσιώδης χαρακτὴρ παρίσταται τοῖς ἀσεβέσιν, οἱονεὶ ὑπερβολὴ καὶ εἶδος παραλογισμοῦ. Ἵνα πρὸς στιγμὴν λησμονηθῇ ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς μανία, δέον δίκαιοί τινες νὰ δεικνύωσιν ὅ,τι ὁ ἅγιος Παῦλος ὠνόμασε μανίαν τοῦ σταυρωθῆναι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τὴν τόσην ἀκολασίαν ὑπῆρχον ἔτι ἐκλεκταί τινες ψυχαί, διασώζουσαι ἐν τοῖς ἀδύτοις τῆς συνειδήσεως αὐτῶν θησαυροὺς ἁγνότητος, διὰ τοῦτο ὁ ΙΗ' αἰὼν δὲν ἀπώλετο ἐξ ὁλοκλήρου καὶ διὰ τοῦτο, ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ γυναῖκες τῆς κοινωνίας ταύτης, ἣν ἐνόμιζον τόσον διεφθαρμένην καὶ οὐτιδανήν, ἀνέμνησαν διὰ τοῦ ψυχικοῦ μεγαλείου καὶ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος σταθερότητος αὐτῶν τὴν ἠθικὴν ἰσχὺν τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὴν ἁγίαν τῶν μαρτύρων ἐνέργειαν. Τίς οἶδεν; Ἴσως, ἂν μὴ ἡ δέσποινα Λουίζα τῆς Γαλλίας ἐγίνετο καρμηλῖτις, ἡ σεπτὴ γυνὴ Μαρία Ἀντωανέττα δὲν θὰ ἐδείκνυτο τόσον ἀξιοπρεπὴς ἐνώπιον τῶν διωκτῶν αὐτῆς, καὶ τόσον θαρραλέα ἐνώπιον τῶν δημίων της.

('Ἐκ τῶν τοῦ Imbert de Saint-Amand).

ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΛΟΓΓΟ

Διάβαινα ἀπ' τὸ χωριό του καὶ μὲ κράτησε ςτὸ φτωχικό του τὸ βράδυ ὁ Γιάννης ὁ Κουτρῶτσος. Ὁ Μαχαλᾶς εἶνε ἀπ' τὰ καλλίτερα χωριὰ τοῦ Ξερόμερου· εἶχα νὰ δῶ πολλὰ πράμματα ἐκεῖ, ν' ἀνεβῶ ςτὸ μοναστῆρι τοῦ Λιγοβυτσιοῦ, ν' ἀνεβῶ τὴ κορφὴ τοῦ Μπούμστου, νὰ βγῶ ςτὴ παγάνα γι' ἀγριογούρουνα, μὰ ποῦ βιαζόμουνα πάλε γιὰ τὴ Κατούνα! ςτὰ ὕστερα ἀποφάσισα νὰ μείνω, σὰν τὸ γύρεβε μὲ τόση εὐχαρίστησι κι' ὁ Γιάννης ὁ Κουτρῶτσος. Τὸ τσούξαμε θέλοντας μὴ θέλοντας ςτὰ μαγαζιὰ μαζὶ μὲ τοὺς χωριανούς, ποῦ μὲ καλωσώριζαν, καὶ καμάρονε στὸ πλάϊ μου ὁ ψωμοδότης μου. Τὴν ἔχουν αὐτὴ τὴν εὐλογημένη πετριὰ οἱ Ξερομερῖτες. Σοῦ λέει, ποῦ ξεπεζεύουν ξένοι;—ςτοῦ Γιάννη

τοῦ Κουτρώτσου! Σαββατόβραδο καὶ στὰ στερνὰ τοῦ Θεριστῆ, π' ἀπάνω κάτω τὸ χωριὸ ξεμπέρδευε ἀπ' τὰ γεννήματά του. Εἶχαν ἀνεβῆ οἱ περισσότεροι χωριανοὶ ἀπ' τ' ἁλώνια κάτω, κ' ἔβλεπες κόσμο, ποῦ μῶλεγε κι' ὁ Κουτρῶτσος. Τὲς ἄλλες μέρες ποῦ νὰ ξεμυτίσῃ τσαροῦχι ςτὸ χωριό, ποὖταν ριγμένοι ὡς τὸ λαιμὸ ςτὴ δουλειά . . . καὶ σταμάταγε συχνὰ μπροστά του τὸ παιδὶ τοῦ μαγαζιοῦ, ποῦ μᾶς κέρναγε ὅλους ςτὴν ἀράδα, καμμιὰ δεκαριὰ ἀπόξω ἀπ' τὸ μαγαζὶ τοῦ Μητραύση, μὲ τὴ μποτίλλια ςτὄνα χέρι, καὶ τὸ ρακοπότηρο ςτὸ ἄλλο, ἕνα παιδαρέλι νευρωμένο καὶ κοντό, μὲ κατάσγουρο κεφάλι, κι' ὁλοστρόγγυλο κορμί.

Σὰν ἀποφάγαμε, βγήκαμε ὡς τὸ ξάγναντο ν' ἀνάψουμε κἄνα τσιγάρο. Φεγγαράκι, χαρὰ Θεοῦ, μέρα· ὅλα τὰ ἀψηλὰ βουνὰ γύρω καὶ πέρα ὅλο τὸ χωριό, ὅλες ἡ λάκκες, ἡ ἀραδωτὲς λίμνες, ὁ λόγγος, ὁ Ἄσπρος ποῦ ξεχύνονταν κάτω ςτὸ κάμπο τοῦ Βραχωριοῦ καὶ τῆς Λεπενοῦς, ὅλα πλάγιαζαν μέσα ςτὴ γλυκειὰ ἀγκαλιὰ τῆς νύχτας καὶ ςτ' ἀχνὸ τοῦ φεγγαριοῦ φῶς, ςτὸν ἴσκιο τοῦ Θεοῦ ἀποκάτω, κατὰ τὸν ποιητή. Φλογέραις καὶ βελάσματα, γρῦλλοι καὶ μουγκρίσματα βωδιῶν, κἄνα οὔρλιασμα τσακαλιοῦ, λαλιὰ κοκοτιοῦ, τὸ ὁρμητικὸ φύσημα τοῦ μαΐστρου, σοῦ συνέπερναν τὴ ψυχὴ σὲ μιὰ ἀδελφωμένη ἁρμονία. Κάτσαμε σὲ κάτι ξερολίθια ἴσα μὲ καμμιὰ ὥρα. Ἐκεῖ δὲ ξέρω πῶς τἄφερε ὁ λόγος καὶ γιὰ τὴ βελαόρα πὤρριχνε τὸ μεγάλο ἴσκιο της μὲς ςτὴν ἀχνάδα τοῦ φεγγαριοῦ καταπάνω μας.

— Ἔ! τί λές, μοῦ κάνει ὁ Κουτρῶτσος, Κεριακὴ ξημερόνει, πᾶμε ταχυὰ ςτὴ βελαόρα;

Ἐκειὸ ποῦ δὲν ἤθελα τοῦ λόγου μου, μ' ὅλη τὴ βία μου. Ξαναγυρίσαμε στὸ σπίτι. Ξαπλωθήκαμε καὶ πλαγιάσαμε. Τί τὸ θέλετε; μ' ὅλη τὴν ὄρεξι ποῦ μοῦ γέννησε μονάχα ἡ ἰδέα πῶς θὰ πέρναγα τὴ μέρα μου αὔριο ςτὴ βελαόρα τοῦ Πεταλᾶ, ποῦ ἀρχίζουν τὰ ριζιά του ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Λεπενοῦς καὶ τελειόνουν ςτὴ θάλασσα τ' Ἀμβρακικοῦ, ὁ ὕπνος ἦρθε καὶ μὲ πῆρε γρήγορα ςτὲς γλυκειές του ἀγκάλες. Ἄϊντε! εὐτυχισμένε ὕπνε, ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ σὲ χαρῇ ἔτσι γλυκὰ κανένας, ὁλοένα. Πῶς κατεβαίνεις ςτ' ἀποκαμωμένα βλέφαρα τὴν ὥρα ποῦ τὸ κορμὶ παραλυμένο ἀπ' τὴ πολλὴ τὴ κούρασι, γέρνει ἀπάνω ςτὴ μαλλιαρὴ τὴ τσέργα, μὲ μιὰ κάππα σκεπασμένο, καὶ διαβαίνει μ' ὁρμὴ ποταμιοῦ ἀποπάνω του ὁ μαΐστρος τοῦ βουνοῦ. Πῶς ξεχνιῶνται τότε καὶ τῆς καρδιᾶς τὰ βάσανα, καὶ τοῦ λογισμοῦ ἡ σκληρὲς Ἐρινύες. Ἄϊντε γλυκὲ μάγε, εὐλογημένο βάλσαμο χωρὶς σκληρὰ ὀνείρατα, ἀναπαμμένη αἰωνιότης, ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ σὲ χαρῇ κανεὶς πάντα ςτὴ μαλακὴ στρῶσι τῆς κάμαράς του. Κουμπουριὰ νὰ μὤρριχναν δὲ θὰ πονοῦσα τόσο, ὅσο

τὴν ὥρα ποῦ μὲ ξύπνησε τὸ χοντρὸ χέρι τοῦ Γιάννη Κουτρώτσου.

— Σήκω ντέ! καὶ μᾶς πῆρε ἡ μέρα.

Πετάχτηκα, φόρεσα τὰ τσαρούχια μου καὶ τυλίχτηκα μὲ τὴ κάππα μου. Ἦταν καὶ δυὸ ὧρες νύχτα ἀκόμα. Ὅσο νὰ νιφτῶ, ὁ Κουτρῶτσος ἤτανε ἕτοιμος. Ὁ καλοθύμητος χωριάτης μὲ τὰ χοντρὰ τὰ χέρια καὶ καὶ τὴ χρυσῆ καρδιά, δὲ θἄγειρε δυὸ ὧρες ςτὴ τσέργα του. Ἀπὸ μεσάνυχτα ἦταν ξυπνός, πετάχτηκε ςτὴ στάνη του, ἔγδαρε ἕνα σγοῦρι, τὸ φόρτωσε ςτὸ σακκοῦλί του καὶ ξαναγύρισε. Μιὰ λυγερὴ μὲ νυσταγμένα μάτια καὶ μ' ἀνακατωμένα μαλλιὰ μᾶς ἔβρασε ἀπόνα καφεδάκι. Τὸ ροφήξαμε ςτὸ ποδάρι, γέμισε ἕν ἀσκὶ νερὸ ὁ Γιάννης, πέρασε ςτὸ σελάχι του ἕνα χαντζάρι, κρέμασε ςτὸν ὦμό του μιὰ καραμπίνα καὶ ξεκινήσαμε μέσα ςτὴν ἀστροφεγγιά, μὲ τὸ ξεπροβόδισμα τῆς λυγερῆς. Πήραμε τὸ κατήφορο τῆς πλαγιᾶς· τὸ φεγγάρι εἶχε βασιλέψη· ςτὴν ἀνατολὴ ἀκτινοβολοῦσε ὁ γελατζῆς, ποῦ ξαπλανοῦσε μὲ τὸ ἔβγα του μιὰ φορὰ τοὺς ἀγωγιάτες, καὶ ξεκινοῦσαν νύχτα, θαρρῶντας τὴν ἀφεντιά του γιὰ τὸν αὐγερινό, κ' ἔτσι ἔπεφταν μιὰ χαρὰ ςτὰ χέρια τῶν κλεφτῶν. Κακοτοπιὰ ὅση νὰ πῇς, τὰ στρονάρια κατρακυλούσανε μαζί μας, ὁ μαΐστρος βογκοῦσε μέσα ςτὰ κλαριὰ τοῦ γαύρου καὶ τὸ θυμάρι κ' ἡ ἀγριορήγανη μᾶς χτύπαγαν κατάμουτρα μὲ τὴν ἀναπνοή των. Τὄλεγε κᾶνα παραπομένο ἀηδονάκι κᾶπου, κᾶπου, τὸ πῆρε κι'ὁ Γιάννης ὁ Κουτρῶτσος μὲ τὴ βραχνὴ φωνή του.

Συχνολαλοῦνε τὰ πουλιά, τῆς ἄνοιξις τὰ ἀηδόνια
εἶν' ὁ Θανάσης ἄρρωστος ςτὸ χέρι λαβωμένος,
τὸν κλαίει ἡ νύχτα κ' ἡ αὐγή, τὸν κλαίει τὸ μεσημέρι,
τὸν κλαῖν τὰ παλληκάρια του, τὸν κλαίει κι' ἀδερφός του.
Τάξε, ἀδερφέ μου, τάματα σ' οὖλα τὰ μοναστήρια,
τάξε κερὶ εἰς τὸ Προυσό, καὶ λάδι ςτὴ Τατάρνα,
καὶ ςτὸν ἀφέντη τὸ Χριστὸ τάξε καὶ τ' ἅρματά μου...

Σὲ καμμιὰ ὥρα πέσαμε ςτὴ Λάσπη, ἐκεῖ ποῦ εἶχε στήσῃ λημέρι ὁ Μαυροκορδάτος, κοντὰ ςτὴν ἀκρολιμνιὰ τῆς Ὀζυροῦ. Ἡ Ὀζυρὸς εἶνε λίμνη ἀρκετὰ μεγάλη, καὶ κάθε πέντε χρόνια χάνει τὰ λίγα νερά της, κ' ἀφίνει χιλιάδες στρέμματα παχύτατα, ποῦ ἡ καλαμιὰ τοῦ καλαμποκιοῦ σηκόνεται ἴσα μὲ δέντρο. Περάσαμε τὸ μεγαλόστρατο ποῦ πηγαίνει ςτὸ Βάλτο καὶ ςτὴν Ἄρτα, καὶ πήραμε τὸν ἀνήφορο τῆς βελαόρας. Ἡ βελαόρα τοῦ Πεταλᾶ εἶνε ἕνας λόγγος ἀπέραντος δἰχως σταλιὰ νεράκι, καὶ κατάπυκνος ἀπὸ πολυχρονίτικες βελανιδιές. Ὅλη ἡ δυτικὴ πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ εἶνε κατασκεπασμένη ἀπὸ θεόρατες βελανιδιές. Κ'ὅλος αὐτὸς ὁ λόγγος εἶνε τσιφλίκι τῶν χωριῶν τοῦ Μαχαλᾶ καὶ τῆς

Παπαδάτης. Τὸν Ἀλωνάρη κατεβαίνουν τὰ δυὸ χωριὰ καὶ ρίχνονται ςτὸ βελανίδι, κι' ὅταν τύχῃ νάχῃ καλὴ τιμή, κάνουν τὴ τύχη τους. Μπορεῖ μιὰ φαμελιὰ ἀνθρωποδύναμη νὰ βγάλῃ κ' ἑκατὸ δραχμὲς τὴ 'μέρα, μονάχα νὰ μαζόνῃ καὶ νὰ σωριάζῃ ὅσο μπορεῖ τὰ βελάνια ποῦ γκρεμίζει ὁ λοῦρος, σὰν δέρνει τὰ μεγάλα κλαδιὰ τῶν δένδρων. Εἶνε μιὰ ὄμορφη ζωὴ ἐκεῖ πέρα τότε ἴσια μὲ τὸν Αὔγουστο. Κάθε κλαρὶ καὶ κάθε ρίζα ἔχει καὶ τὸν ἄνθρωπό της ἀποκάτω, ποῦ μαζεύει τὴν εὐτυχία θαρρεῖς μὲ τὸ τραγοῦδι ςτὸ στόμα. Ὅλος ὁ λόγγος γεμίζει ἀπὸ ζωή, καὶ τ' ἀγρίμια δὲ βρίσκουν μονιὰ νὰ μονιάσουν. Ὅλος ὁ κόσμος ἐκεῖνος ἀποκάτω ἀπὸ τὸν θολωτὸ κι'ἀπέραντο ἴσκιο τοῦ δάσους θυμίζει πολὺ τοὺς χρόνους τοῦ Μωϋσῆ, θυμίζει τοὺς Ἑβραίους ἐκείνους, ποῦ τοὺς ἔθρεφε τὸ μάννα ἀπ' τὸν οὐρανό, γιατὶ τὸ βελάνι γιὰ τοὺς Ξερομερίτας εἶνε ἄλλο μάννα. Δὲν ἔχουν νὰ νοιαστοῦν τίποτε γι' αὐτό, εἶνε ἕνα γέννημα ποῦ γεμίζει τὴ σακκούλα τους κάθε καλοκαῖρι γιὰ ὅλο τὸ χρόνο καὶ γεννᾷ πολλοὺς τεμπέλιδες. Ὅλο τὸ βουνὸ τοῦ Πεταλᾶ πέφτει ςτὴν ἐπαρχία Βάλτου, καὶ πολὺ παραξενεύεται κανένας πῶς οἱ Βαλτινοὶ δὲ θελήσανε νὰ ζητήσουν μὲ τὸ δίκῃο τους τὸν πλούσιο αὐτὸ λόγγο, μ' ὅσα κι' ἂν λένε τὰ δυὸ χωριὰ πῶς ἡ βελαόρα τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ εἶνε πατροπαράδοτο τσιφλίκι των. Φαίνεται οἱ Βαλτινοὶ τοὺς ξεπερνοῦν ςτὴ τεμπελιὰ καὶ ςτὸ καθησιό. Ἄλλοι τεμπέλιδες αὐτοὶ πάλε! Ποῦ νὰ βγοῦν μπροστά τους οἱ Πολῖτες ἐκεῖνοι ποῦθελαν τὰ παξιμάδια βρεμμένα καὶ προτίμησαν νὰ καθίσουν μία μέρα νηστικοὶ ἀκόμα, παρὰ νὰ χαλάσουν τὸ ραχάτι τους καὶ νὰ βρέξουν τὰ παξιμάδια μονάχοι των.

Στὴν ἀρχὴ ἡ βελαόρα δὲν ἔχει καὶ πολὺ ἀνήφορο, μὰ λίγο ἀψηλότερα ἀπ' τὰ ριζιὰ ἡ κακοτοπία ἀρχίζει. Μοῦ βγῆκε ὁ Χριστὸς ἀνάποδα ἐκείνη τὴν αὐγή. Πήραμε ἕνα σύρμα κ' ἀνεβαίναμε. Σὲ κάθε βῆμα ποῦ κάναμε κ' ἕνας λαγώς, κ' ἕνα τσακάλι, καὶ μι' ἀλωποῦ, κ' ἕνα ἀγριοποῦλι ξαφνίζονταν κι' ἀνατάραζε γιὰ λίγο τὸ λόγγο μὲ τὴν τρομασμένη φευγάλα του. Ἀδειάσαμε κἄνα δυὸ φορὲς στὸν ἀέρα τὰ τουφέκια μας ςτὰ χαμένα. Δὲν εἴχαμε καιρὸ γιὰ κυνῆγι. Κι'ἀνεβαίναμε καταμουσκεμμένοι ςτὸν ἵδρωτα. Ἄρχιζε νὰ γλυκοχαράζῃ κι' ὅλας ἀψηλὰ ςτὲς κορφὲς τῶν βουνῶν, ξυπνοῦσαν γύρω ςτὰ κλαριὰ ἡ πέρδικες καὶ τὰ κοτσίφια, ἀνέβαιναν καὶ τὰ γίδια ςτὴ βοσκὴ ἀπὸ καμιὰ στάνη κάτω, κ' ἀλύχταγαν τὰ μαντρόσκυλα. Ὁ ἥλιος μᾶς πῆρε τὴν ὥρα ποῦ πατούσαμε τὴ λάκκα τοῦ βουνοῦ, *τὸ κόκκινο στεφάνι*. Ἄνοιξα καὶ τὰ δύο μου μάτια μπροστὰ ςτὸ πλημμυρισμένο φῶς, καὶ ςτὸ ξαφνικὸ ξάγναντο ποῦ ἁπλώθηκε τριγύρω μου. Ἔβαλα τὸ χέρι μου ςτὸ στόμα γιὰ νὰ μὴ μοῦ βγῆ ἡ ψυχὴ ἀπ' τὸ δρόμο, τυλίχτηκα καλὰ μὲ τὴ κάππα νὰ μὴν

πάρω κᾶνα πλευρίτη ςτὸν πρωϊνὸ ἀέρα ποῦ κυμάτιζε τὲς ἀμαλαγιὲς τοῦ βουνοῦ, κᾶτι χορτάρια πράσινα κ' ἀψηλὰ ἴσια μὲ τὸ γόνα, ποῦ δὲν τἄγγιξε ποτὲ γλῶσσα γιδιοῦ, καταλουσμένα ςτὴ δροσιὰ τῆς αὐγῆς, καὶ χρυσωμένα ςτὲς ἀκτῖνες τοῦ ἥλιου. Πρέπει νᾆχε περάσῃ ὥρα, τὴν στιγμὴ π' ἀναδευθήκαμε καὶ οἱ δύο. 'Αληθινὸ πανόραμα μᾶς τριγύριζε. "Ολη ἡ Ρούμελη γυαλὶ κάτω ςτὰ ποδάρια μας. Κάμποι, λίμνες, ποτάμια, θάλασσες, δάση, χωριὰ λευκόχρυσα, βουνὰ μεγάλα, βουνὰ πανύψηλα καὶ θεόρατα, μοναχικὰ κορφοβούνια, δοντωτὰ καὶ χρυσογάλανα, ἀψηλὰ πρὸς τὸ ἄπειρο σηκωμένα, βουνοσειρὲς ἡ μία ἀποπίσω τῆς ἄλλης, μὲ πειὸ βαθὺ μυστήριο ἡ κάθε μιά τους, μὲ κλιμακωτὰ χρώματα, ἀπὸ τὸ βαθὺ γαλάζιο, ὡς τὸ χρυσογάλανο, κι' ἀπ' τὸ χρυσογάλανο ὡς τ' ἀχνό, ἀχνὸ χρῶμα τῆς βιολέττας. Πέρα τ' ἄγρια καὶ καβαλλικευμένα τὄνα ἀπάνω ςτ' ἄλλο βουνὰ τῶν 'Αγράφων, παρακάτω τοῦ Καρπενησιοῦ τὸ Βελοῦχι, τ' "Αη Βλασιοῦ, ὁ "Αη Ἠλιᾶς, της 'Οξιᾶς, τῆς Κερᾶς-Βγένας· χαμηλότερα τὰ Κράβαρα, ἀποπίσω των ἡ κορφὲς τοῦ Λοιδορικιοῦ καὶ τῶν Σαλώνων, ὁ Ζυγὸς χαμηλότερα καὶ τὰ βουνὰ τοῦ Μωρηᾶ μὲ τὴν κορφὴ τῆς Κυλλήνης, ὅσο ποῦ χαμηλόνοντας ὁ Ζυγὸς ἄφινε ἕνα γαλανὸ κομμάτι ἀπ' τὸν Κορινθιακὸ κόλπο, κ' ἀπ' ἐκεῖ ὕστερα ἡ γαλανὴ ἁλυσίδα τῆς Ζακύνθου, τῆς Κεφαλλονιᾶς, τοῦ Θιακιοῦ, ἡ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ τ' 'Αστακοῦ, τὸ Ξερόμερο μὲ τὰ ξεροβούνια του, ὁ Μποῦμστος μὲ τὰ λιγοστά του ἔλατα καὶ τὴ περίσσια γύμνια του, ςτὸ πλάϊ του τὸ Περγαντὶ κυματιστὸ θᾶλεγες, κι' ὁλόγυμνο, καὶ πέρα, πέρα κατὰ τὴ δόλια Ἤπειρο, τὸ Κακοσοῦλι τὸ ξακουστό, μὲ τὸ κατάψηλο βουνό του, παρακάτω τὰ Τζουμέρκα, χαμηλότερα τὰ Πέντε Πηγάδια τῆς Ἄρτας ὁ κάμπος, τὰ βουνὰ τοῦ Βάλτου μὲ τὴν ἄγρια κι' ἀπότομη πλαγιὰ τῆς Καλάνας. Ὄμορφος, μὰ τὴν ἀλήθεια κύκλος, ὀμορφότερος ἀπ' ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς κύκλους, ποῦ μ' ἔκανε νὰ κυττάζω σὲ κάθε κώχη του καὶ σὲ κάθε μέρος του ἴσια μὲ τὸ μεσημέρι βουβὸς κι' ἀμίλητος, χωρὶς νὰ χορταίνω τὰ μάγια καὶ τὰ ξαφνίσματά του. Εἶχα λησμονήση καὶ τὸν Γιάννη τὸν Κουτρῶτσο μὲ τὴν ξεχαμάρα μου, καὶ θὰ τὸν ξαστοχοῦσα ἀκόμη πολύ, ἂν δὲ μὲ ξάφνιζε ἡ φωνή του.

— Ἄϊντε ! ὀρὲ καλόπαιδο, τὸ μισὸ βασίλειο ἀγναντέψαμε σήμερα ! . .

Καὶ μὲ κύτταγε χαμογελῶντας μὲ τὴν κατεβασμένη πρὸς τὰ μάτια του ντρίτσα του, μὲ τὰ δυό του χέρια κολλημένα ςτὰ γοφιά του, καὶ μὲ τὲς πλατυὲς μανίκες τ' ἁπλωμένες στὸν ἀέρα. Κ' ἐνῷ ἐκεῖνος ἔβγαλε τὸ χαντζάρι του καὶ τσάκισε ἕνα χοντρὸ κλωνάρι μαυραγκαθιᾶς, καὶ τὸ καθάριζε γιὰ σουφλί, ἐγὼ κυττοῦσα ἀκόμα ὁλόγυρά μου καὶ στοχαζόμουν μὲ πόνο πῶς ἐνῷ ἀφίνει κανεὶς τόσο εὔκολα τοὺς τόπους ποῦ τὸν

φαρμακόνουν, νὰ μὴ μπορῆ ν' ἀφήσῃ μαζί των καὶ τὸ φαρμάκι τῆς καρδιᾶς του, καὶ νὰ μὴν τὸν παίρνῃ ςτὸ κατόπι σὰν τὸν ἴσκιο του κάθε σκληρὴ ἔννοια καὶ μικρὴ συλλογή, μέσα σ' ἕνα μέρος ἔτσι ὄμορφο καὶ περήφανο, ἔτσι γεμᾶτο ἀπὸ φῶς, καὶ πλημμυρισμένο ἀπὸ χρώματα, κι' ἀπὸ καθαρὸ καὶ διάφανο αἰθέρα.

Τὸ σγοῦρι ἐβγῆκε ἀπ' τὸ σακκοῦλι, ὄντας ἑτοιμάστηκε τὸ σουβλί. Ὁ Γιάννης ὁ Κουτρῶτσος τὸ σούβλισε καὶ τὄστησε ςτὴ ρίζα ἑνὸς δένδρου κοντὰ ςτὸ πλάϊ τοῦ ἀσκιοῦ μὲ τὸ νερό. Μάζεψε ἐκεῖ γύρα ξεράδια γιὰ προσάναμμα καὶ ξύλα, καὶ σύνταξε μιὰ φωτιὰ ςτὸν θολωτὸ ἴσκιο μὲ οὐράνιες φλόγες, κ' ἔκαμε μιὰ θράκα γιὰ βουβάλι. Τὸ καϋμένο τὸ ἀρνάκι πῶς συχνογύριζε ἀπάνω ςτὴ θράκα μὲ τὰ ματάκια του πεταγμένα ὄξω, μὲ σφαγμένο τὸ λαιμό, καὶ συμαζεμμένα τὰ ποδαράκια του. Ἄρχισε νὰ μαζεύεται, νὰ κοκκινίζῃ, ν' ἀναλυώνῃ, καὶ νὰ κατασβύνῃ τὰ κάρβουνα μὲ τ' ἀδιάκοπο στράγγισμά του. Ἴσια μὲ μιὰ ὥρα κ' εἶχε ἀποψηθῆ. Κάτσαμε ὕστερα ἀποκάτω ἀπ' τὰ τεντωμένα κλαδιὰ μιᾶς γρηᾶς βελανιδιᾶς, πὄστεκε μισὴ ςτὸ φρύδι τοῦ βουνοῦ, καὶ μισὴ ἔγερνε τὰ κλαδιά της κάτω ςτὴ σάρα, βάλαμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τ' ἀσκί, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπάνω σὲ στρῶσι ἀπὸ βουνήσιες φτέρες τὸ λιανισμένο κρέας, κ' ἔτσι ξεμεσημεριάσαμε σὰν σωστὰ κλεφτόπουλα...

Εἶχε τσακίσῃ ὁ ἥλιος ὅταν ἀρχίσαμε νὰ κατεβαίνουμε. Τ' ἀσκὶ μὲ τὸ νερὸ εἶχ' ἀδειάσῃ ἀπὸ τόση ὥρα τώρα· δὲ μᾶς ἔφτασε κι' ἡ γλῶσσά μας εἶχε κολλήσῃ ςτὸ στόμα μας. Τί νὰ κάναμε ποῦ πεθαίναμε ἀπ' τὴ δίψα; σ' ὅλη τὴ βελαόρα οὔτε σταλαματιὰ νερὸ δὲν ἀναβρύει· στορνάρια κατάξερα καὶ λόγγος ἀτέλειωτος. Κύτταζα τὸν σύντροφό μου ςτὰ μάτια, μὰ κι' αὐτὸς σφόγγιζε ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ τ' ἀφρισμένο σάλιο του ποῦ τοῦ κολλοῦσε τὸ στόμα. Κυττάξαμε ἀπ' ἐδῶ, ἀπ' ἐκεῖ μήπως βρεθῆ κἄνα τσομπανόπουλο· τίποτα. Ὁ λόγγος ἁπλόνονταν ἀτέλειωτος κ' ἔρημος, καὶ ςτὸ πέσιμο τοῦ ἥλιου οἱ πανύψηλες βελανιδιὲς ἔρριχναν μακρύτερο τὸν ἴσκιο τους ἡ μιὰ ἀπάνω ςτὴν ἄλλη. Γουγιάξαμε κάμποση ὥρα μὴ μᾶς ἀκούσῃ κάνας, τίποτα, ἡ φωνή μας σβύστηκε μέσα ςτὰ κατάπυκνα φύλλα. Δὲ μᾶς ἔμενε ἄλλο παρὰ ν' ἀρχίσουμε νὰ κατεβαίνουμε ὅσο νὰ πέσουμε ςτὰ ριζιά. Καὶ τραβήξαμε. Μὰ σὲ λιγάκι τὸ σύρμα χάθηκε ἀπὸ μπροστά μας, τὰ δένδρα ὑψόνονταν ἐκεῖ ἀψηλότερα καὶ πυκνότερα, καὶ δυὸ πράσινοι ἀδιάβατοι τοῖχοι, καμωμένοι ἀπὸ πυκνὲς κληματσῖδες καὶ βάτα, καὶ μαυραγκαθιές, καὶ πουρνάρια, καὶ λυγαριές. Δὲ μπορούσαμε νὰ διαβοῦμε, πήραμε τὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ φράχτη καὶ πέσαμε πειὸ ἀπάνω. Ἀρχίσαμε νὰ ψαχαλεύουμε κάθε τόσο καὶ ν' ἀμποδᾶμε τὰ φύλλα μὲ τὰ κοντάκια τῶν τουφεκιῶν μας, μήπως

βρεθῇ κἄνα σύρμα, κἄνα μονοπάτι. Ἄξαφνα ἐκεῖ ποῦ περπάταγα ἀποκαρωμένος, καὶ κατάπινα τὸ ὕστερνό μου σάλιο, ποῦ κατάκαιε τὸ ξερὸ λαρύγκι μου, ἀγροικῶ τὸ σύντροφό μου π' ἄνοιγε προστὰ τὸ δρόμο μας, νὰ βγάζῃ μιὰ χαρούμενη φωνή.

— Μπρέ! καὶ νὰ μὴ τὸ στοχαστῶ τόσ' ὥρα!...

Πῆγα κοντά του κ' ἔσκυψα ἀπάνω ἀπ' τὸν ὦμό του. Εἴμαστε ςτὸ στεφάνι ἑνὸς γκρεμνοῦ. Ἕνα γούπατο μεγάλο, παράξενο, στρογγυλὸ σὰν χωνί, πλατύτερο ἀπάνω, καὶ στενότερο ςτὸ πάτο, ἀλλοῦ καταφυτεμμένο, κι' ἀλλοῦ βράχος γυμνὸς κατακόκκινος μᾶς ἔκοβε τὸ δρόμο. Ἄθελα ἀνατρίχιασα· ἕνα βῆμα ἀπρόσεχτο μποροῦσε νὰ μᾶς κατεβάσῃ κατακέφαλα ςτὸ βυθό του. Ἀλλ' ὅλος ὁ τρόμος μου πέρασε σὰν εἶδα σὲ λίγο τὸ Γιάννη τὸν Κουτρῶτσο σκυμένον μὲ τ' ἀσκὶ ςτὸ χέρι σὲ μιὰ γοῦρνα ςτὴν ἄκρη τοῦ γκρεμνοῦ, γεμάτη νερό. Εἶνε τὸ μόνον νεράκι ποῦ βρίσκεται ςτὴ βελαόρα. Ἀπ' αὐτὸ πίνουν τ' ἀγρίμια καὶ τ' ἀγριοπούλια, κ' οἱ κυνηγοὶ πολλὲς φορὲς φκιάνουν φυλάχτρες ἐκεῖ σιμά. Τὲς γοῦρνες αὐτὲς τὲς λένε *λίμπες*, εἶνε πολλὲς ἀπ' αὐτὲς μέσα στὸ λόγγο, καὶ κρατοῦνε τὸ νερὸ ἀπ' τὸν χειμῶνα, ὅλο τὸ καλοκαίρι. Ποῦ οἱ χιονισμένοι κάκαβοι, ποῦ ἀπαντιῶνται κάτω ςτοὺς ἀδιάβατους βάλτους! καὶ ποῦ οἱ παγωμένες βρύσες τῶν ἀψηλῶν βουνῶν ποῦ τόσο μ' εἶχαν μαγέψῃ τὸ πρωῒ ἀπ' τὴ κορφὴ τοῦ βουνοῦ!.. Ἀλλ' ἐκείνη τὴ στιγμὴ τ' ὀλίγο ἐκεῖνο νερό, τὸ σαπισμένο ἀπάνω, κάτω μὲ μιὰ γλυστερὴ πρασινάδα ὁλόγυρά του, μοῦ φάνηκε δροσερώτερο κι' ἀπ' τὸ νερὸ τοῦ ἐλατιοῦ· ἀλαφρότερο κι' ἀπ' τὸ νεράκι τοῦ κέδρου. Ἔσκυψα ςτὴν ἄκρη τῆς γούρνας καὶ ρούφηξα σὰν δαιμονισμένος ἀχόρταγα. Σὰν ξεδιψάσαμε, πήραμε τὸ δρόμο μας πάλε, τὴν ἄκρη τοῦ γκρεμνοῦ. Θέλησε ὁ Θεὸς καὶ βρέθηκε ἕνα συρματάκι. Ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψῃ ἀπὸ ὥρα, καὶ τὸ σκοτάδι πλάκωσε πολὺ γλήγωρα μέσα ςτὴν ἐρημιὰ τοῦ δάσους. Καλά, καλὰ δὲ ξέραμε ποῦ βρισκόμασταν· μονάχα νοιώθαμε πῶς κατεβαίναμε ἀπ' τὰ ξερολίθια ποῦ σέρναμε μαζί μας. Κάπου, ἐκεῖ ποῦ τὰ δένδρα ἄνοιγαν λιγάκι φανερόνονταν κ' ἕνα κομμάτι οὐρανοῦ φωτισμένο ἀπ' τὸ φεγγάρι. Ξανασαίναμε ποῦ τὸ θωρούσαμε, κ' ὕστερα πάλε σκοτάδι κατάπυκνο, ἴσκιοι κατάμαυροι κι' ἀλλόκοτοι μπροστά μας, ψιθυρίσματα παράξενα καὶ γεμᾶτα μυστήριο. Περπατούσαμε σκυφτὰ μὲ τὰ χέρια ἁπλωμένα μὴ κουντρήξουμε σὲ κἄνα κούτσουρο. Δὲν εἴχαμε καθόλου ὄρεξι γιὰ κουβέντα. Τὸ πυκνὸ ἐκεῖνο σκοτάδι, θαρροῦσες, μᾶς εἶχε πάρῃ τὴ μιλιὰ καὶ τὴ κρίσι ἀπ' τὸ στόμα. Κάποτε ρώταγα τὸν Κουτρῶτσο ἂν ἤξερε ποῦ βρισκόμαστε. Μ' ἀποκρίνονταν πάντα, πῶς σὲ λίγο θὰ πέσουμε

στὰ ριζιά, καὶ σὰν ἔβλεπε πῶς δὲν τὄκραινα πλειά, ἄρχισε νὰ μοῦ δείχνῃ πῶς δὲν ἀλαργέψαμε καὶ πολὺ ἀπ' τὸ δρόμο.

— Νά! ἡ δρακότρυπα, τὴ βλέπεις ;....

Καὶ σ' ἕνα ἄνοιγμα τῶν δένδρων φαίνονταν ἕνας ὄχτος μεγάλος, μὲ μία τρύπα πλατειά, κατακόκκινη ςτὴ μέση. Κι' ἄρχισε νὰ μοῦ διηγᾶται τὸ παραμύθι τῆς δρακότρυπας. Πῶς ἕνας δράκοντας μιὰ βολὰ κάθονταν ἐκεῖ μέσα, καὶ κάθε νύχτα ξεκινοῦσε γιὰ τὸ Βάλτο, καὶ πήγαινε κι' ἀντάμονε μιὰ βοσκοπούλα — ὄμορφη, λές, νὰ τῆς ἔπαιρνες τὸ κεφάλι μὲ τὸ σπαθὶ — ποῦ βόσκαγε ςτὰ κατσάβραχα τὰ γίδια της. Τὸ κορίτσι ἀπ' τὸ φόβο του ςτὴν ἀρχὴ δὲν εἶπε τίποτε, μὰ ςτὰ ὕστερα σὰ δὲν μποροῦσε νὰ βαστᾷ ςτὴν ἀγκαλιά του κάθε βράδυ ἕνα φοβερὸ θερίο, ποῦ τοῦ βύζανε τὸ αἷμά του, τὸ ξομολογήθηκε ςτ' ἀδερφοξάδερφά του. Κ' ἔκαμαν καρτέρι τ' ἀδερφοξάδερφά του καὶ βάρεσαν τὸν δράκοντα. Καὶ ξεκίνησε βαρεμένος ὁ δράκοντας ἀπ' τὸ Βάλτο ραντίζοντας τὸ χῶμα μὲ τὸ αἷμά του, κ' ἦρθε καὶ ψόφησε ςτὴ τρύπα του. Τὴ μέρα φαίνεται ἀκόμα τὸ αἷμά του σταλαματιές, σταλαματιὲς ςτὸ μονοπάτι, καὶ τὴ νύχτα ἀγροικιέται πάντα τὸ σκούξημό του...

Κ' ἐκεῖ ποῦ ἔλεγε ὁ Γιάννης αὐτά, ἀκούεται ἄξαφνα ἕνα τρομερὸ μούγκρισμα, ποῦ δὲ θὰ μούγκριζαν ἔτσι οὔτε δέκα βουβάλια μαζί, ποῦ τάραξε τὰ δέντρα, κι' ἀντήχησε πέρα γιὰ πέρα ὁ λόγγος.

— Τὸ νοῦ σου, μοῦ κάνει, ὁ Γιάννης ὁ Κουτρῶτσος, καὶ ςτ' αὐτιά μου ἔφτασε ὁ ἦχος ποῦ ἔκαμε ὁ λύκος τοῦ τουφεκιοῦ του.

Κρύος ἵδρωτας μὲ τσάκισε. Στὴν ἀρχὴ γέλασα ςτὴν ἰδέα, πῶς μποροῦσε νἆτανε τὸ μούγκρισμα τοῦ δράκοντα, μὰ σὰν ἀναταράχτηκαν τὰ φύλλα ἀντικρύ μου, καὶ πετάχτηκε μπροστά μου ἕνα θερίο κατάμαυρο, μ' ὁρμὴ ἀνέμου, τἄχασα, τὸ τουφέκι ξέφυγε ἀπ' τὰ χέρια μου, ἡ καρδία μου ἔδινε νὰ πεταχτῇ ἀπ' τὰ στήθη μου, καὶ μ' ὅλη τὴ δροσιὰ τῆς νύχτας ὁ ἵδρωτας ἔσταζε χοντρὲς σταλαγματιὲς ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. Στὴν ἴδια στιγμὴ ἕνα μολύβι σφύριζε ςτ' αὐτιά μου, ἀνταμωμένο μ' ἕνα κούφιο κρότο.

— Πλατόνι ὀρέ! μοῦ χουγιάζει ὁ σύντροφός μου, βάρ' του!..

Καὶ μὲ σιμόνει, μ' ἀδράζει τὸ τουφέκι μου, καὶ τ' ἀδειάζει ἀπὸ πίσω του. Τὸ πλατόνι μούγκρισε φοβερώτερα αὐτὴ τὴ φορά, κατατσάκισε τὰ κλωνάρια ςτὸ τρομασμένο διάβα του, καὶ σὲ λιγάκι ὁ λόγγος ξανάπεσε ςτὴ προτητερινὴ σιγαλιά του μὲ τὸ ἀδιάκοπο ἀνατρίχιασμα τῶν φύλλων τῶν δέντρων του.

— Σκιάχτηκες, ὀρέ! μοῦ λέει ὁ Κουτρῶτσος, κρίμα σὲ σένα!...

Ἐτραβήξαμε. Τὸ νερὸ μᾶς ξανάσανε, κ' ἡ ταραχὴ τοῦ πλατονιοῦ

ξετίναξε ἀπὸ πάνω μας κάμποση κομάρα. Εἴχαμε βατὸ πειὰ σύρμα, μὰ τὸ σκοτάδι ἀπογίνονταν ὁλοένα πυκνότερο, δὲ βλέπαμε τὴ μύτη μας, καὶ σκοντάφταμε κάθε περπατησιὰ ςτὰ κοτρόνια, καὶ πιανόμαστε κάθε τόσο ἀπὸ τὰ βάτα καὶ τὰ παληούρια. Σιγαλιὰ μεγάλη, βαθειά, γύρω μας. ἕνα χάος κατασκότεινο, τρομερὸ μᾶς τριγύριζε, καὶ τὰ τσαρούχια μας χτυποῦσαν μὲ ξερὸ χτύπο μέσα ςτὴν ἀπέραντη ἐρημιά. Ὥρα γεμάτη μυστήριο, μέρος γεμᾶτο ἴσκιους καὶ μουρμουρίσματα ἀλλόκοτα. Ἀνατριχίλα ἄθελη μὲ παράδερνε. Ὅσες παράξενες ἱστορίαις, κι' ὅσα μαγικὰ παραμύθια μ' ἀποκοίμισαν μικρὸ παιδί, μισότρομασμένο ςτὸ γωνόλιθι, κοντὰ ςτὴ φωτιὰ τοῦ φτωχικοῦ μας, ὅλα ἡ φαντασία μου τ'ἀράδιαζε, τὰ ξετύλιγε ζωντανὰ κι' ἀπαράλλακτα σὰν τὲς στιγμὲς ἐκεῖνες, ςτὸ νοῦ μου μέσα, ςτὰ μάτια μου μπροστά, ςτὸ σκοτεινό μας δρόμο ὁλόγυρα. Ἡ ἀδιάκοπη ἐκείνη σιγαλιὰ τοῦ λόγγου, τὸ ἀλλόκοτο μουρμούρισμα τῶν φύλλων, οἱ ἴσκιοι, κ' οἱ φανταστικὲς εἰκόνες, ποῦ σχημάτιζαν τὰ κατάμαυρα κορμιὰ τῶν δέντρων μὲ καμμιὰ ἀκτῖνα φεγγαριοῦ τρεμουλιασμένη μέσ' ἀπὸ τὰ κατάπυκνα φύλλα, ἀποκοίμισαν μέσα μου κάθε ἄλλο αἴσθημα, καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ φόβου, ὅσο τρομερό, τόσο καὶ γλυκὸ μαζὶ μὲ συνεπῆρε ὁλόκληρο. Μόλις ἔννοιωθα ςτὸ βυθό μου πῶς ὅλα αὐτὰ δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀπάτη τῆς ὥρας ἐκείνης, τοῦ τόπου ποῦ βρισκόμαστε, ἀλλὰ τὴν ἰδέα αὐτὴ τὴν ἔδιωχνα ἐπίμονα ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου, καὶ περπατοῦσα καταφλογισμένος, κατατρομασμένος, ἀλλ' εὐχαριστημένος βαθειὰ ἀπ' αὐτὸν τὸν τρόμο μου. Κι' ὅσο δὲν ἤθελα νὰ τὸν διώξω, τόσο μ' ἀγκάλιαζε καὶ μ' ἔσφιγγε, καὶ μὲ στρύμονε κι' αὐτός, ὅσο ποῦ κατήντησε πραγματικός, ἀληθινώτατος. Κ' ἐρροφοῦσα μ' ἀπερίγραφη ἡδονὴ κάθε συγκίνησι, κάθε σκιάξιμο, κάθε ξάφνισμα, κάθε καρδιοχτύπι. Τ' αὐτιά μου ἐβούιζαν ἀκατάπαυτα, ἡ καρδιά μου παράδερνε ςτὰ στήθη μου, τὰ νεῦρά μου ἀναταράζονταν καὶ ςτὸ παραμικρὸ τρίξιμο, ἔτρεμε τὸ κορμί μου ὅλο, κρύος ἵδρωτας ἔσταζε ἀποπάνω μου, κι'ἀκολουθοῦσα σὰν στραβός, χωρὶς αἴσθησι, τὴ φουστανέλλα τοῦ Κουτρώτσου, ποῦ μόλις ἄσπριζε μέσα ςτὸ τρισκότιδο.

Κ' ἄξαφνα ἐκεῖ ποῦ περπατούσαμε, μοῦ φάνηκε πῶς ἀντίκρυσα μέσ' ἀπ' τὰ κλαριὰ ἕνα παλάτι κατάψηλο καὶ μαρμαροχτισμένο, ἥσυχο καὶ κατάκλειστο, καταρημωμένο, μαρμαρωμένο ὁλόκληρο. Καὶ ἡ φωνή μου, ξέφυγε τρεμουλιασμένη.

— Ὀρέ, Γιάννη, σὰν τί χτίριο εἶνε ἐκεῖνο ἐκεῖ μέσα γι' ἀγνάντεψε;

Λάγκεψε ὁ σύντροφός μου, καὶ κοντοστάθηκε.

— Τί χτιριοκουβεντιάζεις; θαμποβλέπεις θάρρω; (ἀντὶ θαρρῶ).

— Μωρ' ἴσια, μπροστά μας, γιὰ τράβα....

Ὁ καλὸς ἄνθρωπος τράβηξε καὶ τὸν ἀκολούθησα. Κι' ὅμως παράξενο· τὸ χτίριο χάθηκε ἀπὸ τὴ μεριὰ ποῦ τὄβλεπα, κ' ὅσο περιπατούσαμε, τόσο κ' αὐτὸ πήγαινε μπροστά. Ὄχι ἄλλο !...

—Ἔ ! θωρεῖς κἄνα χτίριο τώρα, μωρὲ παιδί ; μοῦ κάνει ὁ Κουτρῶτσος γελῶντας.

Καὶ διὰ μιᾶς χάθηκαν καὶ δέντρα καὶ χτίρια. Τὸ μονοπάτι ἄνοιγε πολὺ σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, δὲ κάμαμε ἕνα βῆμα κι' ἀπόμεινα. Τὰ μάτιά μου εἶχαν καρφωθῇ ςτὸ ἅπλωμα τοῦ μονοπατιοῦ ἀγριεμένα, ἡ φωνή μου εἶχε κοπῇ ςτὰ χείλη μου. Κάνω ἔτσι καὶ νοιώθω ςτὸ πλευρό μου τὸ σύντροφό μου ἀμίλητο. Τοῦ πιάνω τὸ χέρι, κρύο, μάρμαρο. Κι' ἀπομείναμε κ' οἱ δύο κυττάζοντας κατατρομασμένοι. Ἕνας γίγαντας, ἕνας ἀράπης κατάμαυρος ἦτανε ξαπλωμένος ςτὰ χορτάρια. Τὸ κεφάλι του βουνό, καὶ τὰ πόδια του τριχιές. Ἄκουσα ςτὸ πλάϊ μου τὸ Κουτρῶτσο νὰ μουρμουρίζῃ:

— Παναγία βοήθα ! καὶ σὰν πῶς ἔκαμε τὸ σταυρό του.

Μ' ἄξαφνα βγάζει τὸ χαντζάρι του ἀπ' τὸ σελάχι του καὶ χύνεται κατεπάνω του. Τὸν εἶδα νὰ σηκόνῃ τὸ χέρι του μὲ δύναμι. Ἕνα τρίξιμο ξερὸ ἀκούστηκε. Ἐπῆγα σιμά του. Δὲν εἴχαμε μπροστά μας παρὰ ἕνα κούτσουρο μεγάλο, καταχαμένο, μὲ σκορπισμένα κλαδιά, καὶ στολισμένο μὲ τὸ ἀχνὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ σου, ποῦ ξεμύτιζε μέσ' ἀπ' τ' ἄνοιγμα τῶν δέντρων.

— Ἀέρας ἦτανε, ἀέρας ἔγινε, εἶπε ὁ Κουτρῶτσος· ἄϊντε τράβα τόρα νὰ πιάσουμε τὸ μεγαλόστρατο.

Γύρισα καὶ κύτταξα μιὰ στιγμὴ τὸ φεγγάρι ποῦ κυλοῦσε ςτὸν οὐρανό, καὶ μοῦ φάνηκε ἡ ἀχνάδα του παράξενη, ἀλλόκοτη ὕστερα ἀπὸ τόσο δρόμο μέσα ςτὸ πυκνὸ σκοτάδι. Ἀλλ' εἴχαμε καὶ ἄλλες ἁμαρτίες ςτὴ ράχη μας ἀκόμα. Τὸ μονοπάτι ξαναστένευε τόσο πολύ, π' ἀρχίσαμε νὰ περπατᾶμε μπουσουλίζοντας, ἀποκάτω ἀπ' τὰ παλησούρια καὶ τὲς θολωτὲς ἀγκορτσιές. Τὰ χέρια μας κατακόφτηκαν, καταματώθηκαν, καὶ τὰ γόνατά μας κατασακατεύθηκαν ςτὰ μυτερὰ στορνάρια. Κι' ἄξαφνα ἀποπάνω μας τὰ φύλλα ἄρχισαν νὰ τρέμουν, καὶ νὰ βοΐζουν σὰν νὰ τἄπιασε δαιμόνιο, κι' ἀέρας κρύος μᾶς περίχυσε, μᾶς χτύπησε κατάμουτρα. Καὶ μέσα ςτὸ φοβερὸ αὐτὸ σάλαγο, ςτὸ τρομερὸ σάλεμμα τοῦ λόγγου ὅλου, ἀσπροφόρες παρθένες, μὲ κάτασπρα μαντήλια ςτὸ κεφάλι, χειροπιασμένες καὶ μὲ σκόρπια κι' ἀνεμισμένα μαλλιά, ἄρχισαν νὰ χορεύουν ὁλόγυρά μας.

— Τὸ νοῦ σου μὴ σ' πάρουν τ' μιλιά, μοῦ ψιθύρισε ἀγάλια ὁ Κουτρῶτσος.

Έσφιξα τὸ στόμα μου, καὶ σφάλησα τὰ μάτια μου. Ἔτρεμα ὅλος σὰν βοῦρλο. Μοῦ φαίνονταν πῶς μ' ἔγγιζαν ἀνάλαφρα, σὰν νὰ μὲ χάϊδευαν, κ' ἕνα μουρμούρισμα σὰν βοὴ μελισσιοῦ μὲ ξεκούφαινε. Μπορῶ νὰ πῶ, πῶς θυμᾶμαι, ποῦ ἔκαμα τρεῖς βολὲς τὸ σταυρό μου, κ' εἶπ' ἀπομέσα μου ὅσα πατερημὰ λέγαμε μιὰ φορὰ κρυφά, μαζὶ μὲ τὴ παρέα, ὅταν πηγαίναμε νύχτα στὸ χωριό μας στὴ μισοκρεμνισμένη *Κούλια*, γιὰ νὰ διοῦμε διαόλους . . .

Ὅταν ἄνοιξα τὰ μάτια μου, εἶχαν χαθῆ καὶ Νεράιδες, κι' ἀσπροφορεμένες παρθένες. Κουρνιαχτὸς θεόρατος, φοβερὸς ἀνεμοστρόφιλας, ποῦ σκοτίδιαζε καὶ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ σηκόνονταν ἀπὸ τὸν μεγαλόστρατο, καὶ μᾶς καταστράβονε. Εἴχαμε φθάση πλειὰ στὸ δημόσιο δρόμο. Ἕνα καλυβάκι ἔχυνε ζωηρὸ φῶς, λίγο ἀπόμακρα, ἕνα χάνι βρωμερὸ καὶ μισογκρεμνισμένο. Ἡ ταραχή μου ἤτανε μεγάλη ἀκόμη. Μόλις ἀντίκρυσα τὸ φῶς καὶ τράβηξα πηλαλῶντας, μὲ τὸν σύντροφό μου ἀποπίσω. Ἄκουγα τὴ καρδιά μου νὰ χτυπᾷ σὰν σφυρὶ στὰ στήθη μου, κι' ἀπ' τὸ πολὺ λαχάνιασμα δὲ μποροῦσα νὰ κρίνω. Πέρνασα τὸ φρετζᾶτο τοῦ χανιοῦ πηδῶντας καὶ μπῆκα μέσα, φωνάζοντας μὲ κομμένη ἀναπνοή:

— Νερό ! . . . νερό ! . . .

Ὅλοι ξαφνίστηκαν ἐκεῖ μέσα, ἀπ' τὸ χατζῆ ποῦ ροφοῦσε τὸ ροῦμί του στὸ πλευρὸ μιᾶς γρηᾶς, ποῦ ἔγνεθε μὲ τὴ ρόκα της μπροστά, ὡς τοὺς χωριανοὺς πῶπαιζαν τὰ χαρτιὰ καθισμένοι διπλοπόδι ἀπάνω σ' ἕνα μακρὺ τραπέζι. Γύρισαν καὶ μὲ κύτταξαν φοβισμένοι, ξαφνισμένοι, ἄλαλοι. Μονάχα ἕνα παιδάκι μὲ κοντὰ φουστάνια, ξυπόλυτο, καὶ καταγανωμένο, ἀνατάραξε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὸ χάνι μὲ τὲς φωνές του, χωμένο μέσα στὴ ποδιὰ τῆς γρηᾶς μὲ τὴ ρόκα.

— Ἕνας παλαβός, μαννούλα μου, ἕνας παλαβός ! . . .

Μῆτσος Χατζόπουλος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ

Ἡ φοβερὰ Χολέρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδόθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος συμπτωμάτων τινῶν, ἡ αὐτὴ ὀνομασία, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἰατρῶν ἐδόθη εἰς πάθησιν ἁπλῆν τοῦ γαστροεντερικοῦ σωλῆνος καὶ ὅλως διάφορον ταύτης τὴν φύσιν, εἶνε νόσος λοιμώδης, προσβάλλουσα σύμπαντα τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὀφείλουσα τὴν γένεσιν αὐτῆς εἰς εἰδικὸν παράγοντα καὶ ἐν τέλει αὐτοφυὴς τῶν ἐκτάσεων ὅσαι κεῖνται κατὰ τὰς ἐκβολὰς καὶ τὰς συνεκστομώσεις τῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ χώρᾳ ποταμῶν Γάγγου καὶ Βραχμαπούτρα. Ἡ Χολέρα ἐνδημεῖ ἐν ταῖς ἐκτάσεσιν ἐκείναις, ἀφ' οὗ χρόνου αὗται ἐκτίσθησαν, ἀφ' οὗ ὑφίσταται ἡ γεωγραφικὴ καὶ γεωλογικὴ αὐτῶν εἰδικὴ σύστασις. Δὲν εἶνε λοιπὸν παραδεκτὴ ἡ γνώμη ἐκείνων, οἵτινες θέλουσι τὴν χολέραν ἐνδημικὴν ἐν ταῖς Ἰνδίαις ἀπό τινος καὶ μήπω ὡρισμένης μεταγενεστέρας ἐποχῆς. Τὸ ἐπιχείρημα δέ, ὅτι, ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν τῆς ἰνδικῆς χολέρας ἀπὸ τῆς γεωγραφικῆς καὶ γεωλογικῆς κτίσεως τῶν μερῶν ἐκείνων καί, ἐν γνώσει τανῦν διατελοῦντες τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς αὕτη μεταδίδεται καὶ ἐξαπλοῦται ὡς ἐπιδημία, ἐὰν σκεφθῶμεν, διὰ τίνα λόγον τότε αὕτη δὲν ἐνέσκηπτεν ὡς ἐπιδημία καὶ δὲν ἐπεξετείνετο πέραν τῶν Ἰνδιῶν, ἀφ' οὗ γνωστὸν εἶνε ὅτι οὐχὶ καὶ πάντη ἀκατοίκητα δυνατὸν νὰ ἦσαν τὰ μέρη ἐκεῖνα, συγκοινωνία δέ τις κατὰ τὰς ἐποχὰς πρὸς ἄλλα πλησιόχωρα μέρη πιθανῶς ἐτελεῖτο, εὐκόλως καταπίπτει, διότι εἰς ἐκείνας μὲν τὰς ἐποχὰς πολὺ πιθανὸν αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Γάγγου καὶ Βραχμαπούτρα ἦσαν ἀπροσπέλαστοι εἰς ἀνθρώπινα ὄντα ἐγχώρια εἴτε ξένα, ἡ δὲ συγκοινωνία διά τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐτελεῖτο ὑπὸ τοιούτους ὅρους, ὥστε καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐξῆλθε τῆς κοιτίδος αὐτῆς ἡ Χολέρα ὡς ἐπιδημία πρὸς διάφορα σημεῖα τῆς Ἰνδικῆς, πρὶν τῆς ἀπωτέρας γνωστῆς ἐποχῆς τῶν ἐτῶν 1768—71, δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰς ἄλλας διαφόρους διευθύνσεις τοῦ ὁρίζοντος ἕνεκα τῶν μεγάλων ἀποστάσεων, ἀκατοικήτων ἴσως ἢ ἀραιῶς κατῳκημένων, καὶ ἕνεκα ἐλλείψεως μέσων ταχείας συγκοινωνίας καὶ εὐνοϊκῶν μεταγωγικῶν τοῦ παράγοντος αὐτῆς ὅρων.

Ἀλλ' εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐν μόναις ταῖς ἐκβολαῖς τῶν ἄνω ὀνομασθέντων ποταμῶν κοιτάζεται ἡ ἀσιατικὴ χολέρα ; ἢ μήπως καὶ ἄλλαι τοποθεσίαι τῶν Ἰνδιῶν ἢ ἄλλων πλησιοχώρων μερῶν κατέχουσι τὸ μυστικὸν τοῦ παράγοντος αὐτὴν κομματοειδοῦς μικροβίου ; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀφ' ὅτου ἤρξατο νὰ συζητῆται καὶ μετὰ τὰς σοφὰς ἐπ' αὐτοῦ συνδιαλέξεις τῶν συνελθόντων ἐν τῇ πρώτῃ διεθνεῖ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑγιεινομικῇ συνόδῳ ἐπιστημόνων δὲν ἐλύθη ἔτι ὁριστικῶς, διότι ἀφ' ἧς ἐποχῆς δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν εἰδήσεις, ἀπὸ τοῦ παρελθόντος δηλ. αἰῶνος καὶ μέχρι σήμερον, ὑπάρχουσι τόποι ἐν Ἰνδίαις, καθ' οὓς ἡ χολέρα φαίνεται ἐνδημοῦσα (ἐν Βεγγάλῃ ἐν γένει), εἰς ἐποχὰς δὲ τινας μόνον εἰς ἐπιδημίας κατ' αὐτὰς ἐπινεμομένη. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ πλεῖστοι παραδέχονται ὅτι κοιτὶς τοῦ χολερικοῦ βακτηριδίου εἶνε μόνον τὸ Δέλτα, τὸ σχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν ἐκβολῶν τῶν ἱερῶν ἐκείνων ποταμῶν Γάγγου καὶ Βραχμαπούτρα καὶ ὅτι, ἐὰν φαίνηται ἐνδημοῦσα ἡ νόσος ἐν ἄλλοις πλησιοχώροις μέρεσι, τοῦτο δέον νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ἐκ τῆς πυκνῆς συγκοινωνίας τῆς τελουμένης κατὰ τὸν ἡμέτερον ἰδίως αἰῶνα καθ' ἅπαντα τὰ παράλια τοῦ Βεγγαλικοῦ κόλπου δι' ὅλων τῶν μέσων, καὶ ὡς ἐκ τῶν κλιματολογικῶν καὶ γεωλογικῶν ὅρων, οἵτινες ἐπικρατοῦσι κατ' αὐτὰ σχεδὸν προσόμοιοι τοῖς ἐν τῷ Δέλτᾳ.

Τὴν δὲ τελευταίως ἐξενεχθεῖσαν γνώμην τοῦ κ. Daremberg ἐν συγγραφῇ ἐκδοθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ ἐν Παρισίῳ [1] καὶ ὑπὸ ἄλλων πρὶν τούτου ὑποστηριχθεῖσαν, καθ' ἣν ἡ ἐνδημικότης τῆς χολέρας πολλαχοῦ τῶν Ἰνδιῶν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ κορεσμοῦ τοῦ ἐδάφους ὑπὸ κομματοειδῶν βακτηρίων ἐν αὐτῷ ἀποτεθέντων ἐκ παρελθουσῶν ἐπιδημιῶν χολέρας, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ταύτην εἰμὴ ὡς συμβάλλουσαν αἰτίαν καὶ οὐχὶ ὡς τὴν κυρίαν, διότι ἐὰν αὕτη ἦν ἡ κατ' ἐξοχὴν διατηροῦσα τὴν ἐνδημικότητα τῆς νόσου, ἐλλειπουσῶν ἐν τοῖς πλείστοις διαμερίσμασι τῶν Ἰνδιῶν πολλῶν τῶν εὐνοϊκῶν πρὸς τοῦτο συνθηκῶν, ἤθελεν εἶσθαι εὔκολος εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους ἡ τροποποίησις αὐτῶν καὶ ἑπομένως ὁ περιορισμὸς τῆς ἐνδημικότητος, μὴ ὑπαρχουσῶν τῶν αὐτῶν δυσκολιῶν ὅσαι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Δέλτᾳ.

Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐν τῷ Δέλτᾳ μόνον τῆς Ἰνδικῆς ἐνδημικότητος τῆς χολέρας ἀναφέρομεν καὶ τὴν μόλις πρὸ ὀλίγου ὑπὸ τοῦ Ῥώσσου Kobyline γραφεῖσαν γνώμην, τὴν στηριζομένην ἐπὶ τῆς αὐθεντικότητος τοῦ Koch καὶ ἐπιβεβαιωθεῖσαν ὑφ' ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτροπειῶν, ὅσαι ἐστάλησαν ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν πρὸς μελέτην τοῦ ζητή-

[1] Le Choléra. Ses causes. Moyens de s'en préserver par le Dr G. Daremberg, Paris 1892.

ματος. Ὁ Kobyline λοιπὸν τίθησι τὴν ἀρχήν, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ σύμπαντι μία μόνον ἑστία χολέρας διαρκὴς καὶ μόνιμος ὑπάρχει καὶ αὕτη κατὰ γενικὴν σχεδὸν πεποίθησιν κεῖται ἐν τῷ Sundarban ἢ τοῖς *χιλίοις στόμασιν* (ἐκβολαῖς), ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ τελματῶδες δέλτα, καθ' ὃ ὁ Γάγγης καὶ ὁ Βραχμαπούτρας συμπίπτουσι καὶ συναναμιγνῦσι τὰ δηλητηριώδη αὐτῶν ὕδατα. Μέχρι πρὸ αἰῶνος ἤδη (πρὶν τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς) ἔρημος καὶ ὡς ἀπαισία θεωρουμένη ἡ χώρα τοῦ Sundarban κατῳκίσθη μικρὸν κατὰ μικρόν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μόνιμον τὴν κατοικίαν αὐτῶν ἐν ταύτῃ ἐχόντων δὲν ὑπερβαίνει τὰς 2000, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐποχὰς τῆς καλλιεργείας ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἀνέρχεται μέχρι τῶν 100,000 ἐκ τῶν δυστυχῶν δὲ τούτων ἀνθρώπων, ἡ στατιστικὴ ἀποδεικνύει ὅτι, ἀποθνήσκουσιν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν πλέον τοῦ ἑνὸς τρίτου. Οἱ δ' ἐπίλοιποι, φεύγοντες τὴν καταστροφὴν ἢ ἀποσυρόμενοι, φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν ὁπωσδήποτε τὸν χολερικὸν ἰόν, ἵνα κατασπείρωσιν αὐτὸν εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς Ἰνδικῆς καὶ πέραν αὐτῆς ἐνίοτε.

Τίς δὲ ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς ἐνδημικότητος τῆς χολέρας ἐν ταῖς Ἰνδίαις; Ἰδοὺ ἕτερον ζήτημα, περὶ τῆς λύσεως τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ πάνοπλος ἐν ἐπιστημονικαῖς προόδοις τελευταία δεκαετηρὶς ἠδυνήθη ἔτι νὰ ἀποφανθῇ ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν. Πολλὰ δὲ ἐλέχθησαν καὶ πολλὰ ἐγράφησαν ἐπ' αὐτοῦ. Κατηγόρησαν τῶν προσχώσεων καὶ πλημμυρῶν τῶν δύο ποταμῶν, καταλιμπανουσῶν ἐπὶ τῶν ἐκτάσεων πληθώραν ὀργανικῶν ὑλῶν, ζωϊκῶν τε καὶ φυτικῶν ἐν διαρκεῖ ζυμώσει ὑπὸ καίοντα ἥλιον καὶ ὑπὸ κλίμα θερμὸν καὶ ὑγρόν. Ἀλλ' ὡς πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Proust, ὑπὸ τοιαύτας μόνον συνθήκας ἡ λοίμωξις τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ ἤθελε γίγνεσθαι διὰ τῶν ἐν ζυμώσει ὀργανικῶν ὑλῶν τῶν ἀποδιδομένων ἐκ τοιούτου ἐδάφους· πόσοι δὲ ἄλλοι ποταμοί, ὅπως ὁ Γάγγης, προσχώννυνται καὶ πλημμυροῦσι, καὶ ἐν τούτοις κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας δὲν ἐνδημεῖ ἡ χολέρα;

Κατηγόρησαν ἐπίσης τῆς ἀπορρίψεως ἐν τῷ ἱερῷ Γάγγῃ πτωμάτων ἀνθρώπων ἡμικαιομένων. Ἀλλὰ τότε ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν, ὅτι διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἑστία χολερικοῦ ἰοῦ ἐν ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Γάγγου, ἐξ ἅπαντος μεταξὺ τῶν ῥιπτομένων ἐν αὐτῷ (*ἡμικαύστων* nota bene) πτωμάτων ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ φέροντα τὸ κομματοειδὲς βακτηρίδιον. Τότε δὲ φυσικῶς πρέπει νὰ μετατεθῇ ἡ κοιτὶς τῆς χολέρας εἰς ἄλλας παραγαγγείους χώρας, ὅπερ πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον δὲν ἐσκέφθησαν οἱ ἐρευνηταί.

Οἱ δὲ παραδεχόμενοι νεωτέραν τὴν ἡλικίαν τῆς χολέρας ὑπεστήριξαν ὅτι ὡς πρωτογόνος αἰτία τῆς νῦν ἐνδημικότητος αὐτῆς ἐν ταῖς ἐκβολαῖς

τοῦ Γάγγου δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἡ καταστροφὴ τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων, ὅσα ἄλλοτε εἶχον τελεσθῇ ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις καὶ ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ ροὴ τῶν ὑδάτων εἶχε κατασταθῆ εὔκολος, μὴ παρακωλύουσα ἐπομένως καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν πάσης ὀργανικῆς ὕλης ὑποκειμένης εἰς σῆψιν. Ἀλλά, καθὼς διὰ πλείστων καὶ ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων ἀπέδειξεν ἐνώπιον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διεθνοῦς ὑγειονομικῆς συνόδου ὁ Goodeve, τοιαῦτα ὑδραυλικὰ ἔργα ἐγένοντο μόνον ἐν τῷ Garnatic κατὰ τὰ μεσημβρινὰ τῆς Ἰνδικῆς χερσονήσου, οὐδέποτε δὲ κατὰ τὸ Δέλτα τοῦ Γάγγου καὶ Βραχμαπούτρα, καὶ ὅτι κατ' αὐτὸ ἀπὸ αἰώνων τὰ ὕδατα χύνονται πρὸς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τὰς αὐτὰς χειρίστας συνθήκας, ὑφ' ἃς καὶ σήμερον. Ἄλλως τε ἡ ἐπιτέλεσις τοιούτων ἔργων φαίνεται ἀπραγματοποίητος, ἕνεκα τῆς μεγάλης καταλαμβανομένης ὑπὸ τῶν ἐκβολῶν ἐκτάσεως ἐδάφους (100 μιλλίων πλάτους) καὶ ἕνεκα χωροσταθμικῶν δυσκολιῶν ἀκαταβλήτων, τὰς ὁποίας ἂς εὐχηθῶμεν νὰ ὑπερνικήσῃ ἡ νεωτέρα Μηχανική, διότι τότε μόνον δυνατὴ ἡ σκέψις καὶ ἡ πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς χολερικῆς ἑστίας μέριμνα.

Οὕτω λοιπὸν ἀποδεδειγμένον εἶνε μόνον ὅτι ἡ χολέρα ἐν ὡρισμένῳ διαμερίσματι τῶν Ἰνδιῶν εἶνε ἐνδημική, ἀναπόδεικτος ὅμως εἰσέτι μένει καὶ ἄγνωστος ἡ αἰτία τῆς *εἰδικῆς* αὐτῆς ἐκφάνσεως. Ὅ,τι γνωρίζομεν ὡς θετικὸν εἶνε, ὅτι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ γεννᾶται καὶ πολλαπλασιάζεται ὁ εἰδικὸς τῆς χολέρας παράγων: ἡ ἀτμόσφαιρα, ὑφ' ἧς σκέπεται τοῦτο, εἰσὶν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐφωδιασμένα ἐν ἀφθονίᾳ διὰ πασῶν τῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν πρὸς διατήρησιν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ εἰδικοῦ χολερικοῦ μικροοργανισμοῦ.

Νῦν ἐξεταστέον, ἐὰν ἡ χολέρα ἦν νόσος γνωστὴ εἰς τοὺς ἡμετέρους προγόνους. Ἡ χολέρα ἡ ἰνδική, ἡ ἀσιατική, ἡ ἐπιδημικῶς ἐνσκήπτουσα, ἡ μεταδοτικὴ ὡς ἐκ τῆς εἰδικῆς φύσεως αὐτῆς, ἧς ὁ παράγων διὰ πολλῶν μέσων καὶ ἰδίᾳ διὰ τοῦ φορέως ἀνθρώπου εἰσκομίζεται καὶ ἐξαπλοῦται, ἡ χολέρα αὕτη ἦν ἄγνωστος εἰς τοὺς ἡμετέρους προγόνους καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν ἰατρῶν, ὧν αἱ συγγραφαὶ ἢ αἱ γνώσεις ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἐκεῖνοι, οἵ τε ἀρχαιότεροι καὶ οἱ μεταγενέστεροι, ἐγνώριζον καὶ ἀπεκάλουν νόσον τινὰ *χολέραν*· ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἀπεκάλουν τὴν *ἡμεδαπὴν* (εὐρωπαϊκὴν) *χολέραν* (Cholera nostras), τὴν προσβάλλουσαν τοὺς ἀνθρώπους ἐν θέρει ἢ φθινοπώρῳ καὶ ἕνεκα διαιτητικῶν παρεκτροπῶν ἐν γένει προκαλουμένην, μὲ μεταδόσιμον εἰς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ἰατὴν σχεδὸν πάντοτε· οὐδὲ μνείαν κἂν ποιοῦσι περὶ ἀσιατικῆς καὶ ἐπιδημικῆς χολέρας, καίτοι, ὡς γνωστόν, ἄλλαι ἐπιδημίαι, ἐκ τῆς Ἀσίας προελθοῦσαι, περιεγράφησαν ὑπὸ Ἑλλήνων ἰατρῶν

καὶ μή. Τινὲς δὲ τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν τὴν λέξιν *χολέραν* ἀπέδιδον οὐχὶ μόνον εἰς τὸ ὑφ' ἡμῶν τανῦν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *ἡμεδαπὴν χολέραν* νόσημα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐλαφρὰς παθήσεις τοῦ στομάχου καὶ ἄλλας ἐπιπεπλεγμένας νοσηρὰς καταστάσεις.

Τὴν δὲ πιστοτέραν περιγραφήν, τὴν ἀξιολογωτέραν, τὴν ἐξεικονίζουσαν τρόπον τινὰ τὴν ἡμεδαπὴν χολέραν, εὑρίσκομεν ἐν τῷ Ἀρεταίῳ ἐν τῷ «περὶ αἰτίων καὶ σημείων ὀξέων παθῶν» βιβλίῳ Β', κεφαλαίῳ Ε' καὶ κρίνομεν ἄξιον νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα. «Ἡ Χολέρα, γράφει ὁ Ἀρεταῖος, παλίνορσός ἐστι φορὴ τῆς ὕλης τῆς ἐν τῷ παντὶ ἐς τὸν στόμαχον καὶ τὴν κοιλίην καὶ τὰ ἔντερα, ὀξύτατον κακόν· διεκθέει δὲ ὕπερθεν μὲν εἰς ἔμετον τὰ ἐν τῷ στομάχῳ ἀλιζόμενα· διὰ δὲ τῆς κάτω διεξόδου τὰ ἐν τῇ κοιλίῃ καὶ τοῖς ἐντέροις ὑγρά. Ἰδέην τὰ πρῶτα μὲν ὑδατώδεα τὰ δι' ἐμέτου, τὰ δὲ δι' ἕδρης κόπρανα ὑγρά, δυσώδεα· ἀπέψιες γὰρ ξυνεχέες αἱ τῆσδε προφάσιες· ἢν δὲ τάδε ἀποκλυσθῇ, φλεγματώδεα, ἔπειτα χολώδεα. Τὰ πρῶτα μέρη ῥηϊδίως ἄπονος· ἔπειτα δὲ σὺν ἐντάσεσι μὲν ὁ στόμαχος, γαστὴρ δὲ μετὰ στρόφων· ἢν δὲ ἐς τὸ κάκιον ἐπιδιδῷ, καὶ στρόφοι μείζονες, λειποθυμίη, ἔκλυσις μελέων, ἀπορίη, ἀποσιτίη· ἢν δὲ καί τοι προσενέγκωνται, πολλῷ ῥοίζῳ ξὺν ναυτίῃ ἐς ἔμετον διεκθέει ξανθὴ χολὴ κατακορέως καὶ τὰ διαχωρήματα ὅμοια, σπασμοί, ξυνολκαὶ μυῶν τῶν ἐν τῇ κνήμῃ καὶ βραχιόνων· δάκτυλοι καμπύλοι, σκοτόδινοι, λύγξ, ὄνυχες πελιδνοί, κατάψυξις, ἄκρεα ψυχρὰ καὶ τὸ ὅλον ῥιγώδεες· ἢν δὲ ἐς τελευτὴν ἥκῃ τὸ κακόν, ἀτὰρ ἱδροῖ ὤνθρωπος· χολὴ μέλαινα ἄνω καὶ κάτω. Οὖρα σχεθεῖσα κύστις ὑπὸ σπασμοῦ· ἀλλ' οὐδὲ οὖρον ἀλύζεται ὑπὸ τῆς ἐς τὸ ἔντερον τῶν ὑγρῶν μετοχετεύσεως· ἀφωνίη, σφυγμοὶ σμικρότατοι καὶ πυκνότατοι, ὁκόσοι ἐπὶ ξυγκοπῇ· ἐντάσιες ἐμέτου ξυνεχέες, κενεαί, προθυμίαι τεινεσμώδεες, ξηραί, ἄχυλοι· θάνατος ἐπώδυνος καὶ οἴκτιστος, σπασμῷ καὶ πνιγὶ καὶ ἐμέτῳ κενῷ. Φέρει μὲν τὸ πάθος ὥρη μὲν θέρεος, δεύτερον δὲ φθινόπωρον, ἦρ ἧσσον χειμὼν ἥκιστα· ἡλικίαι δὲ αἱ τῶν νέων καὶ ἀκμαζόντων, γῆρας ἥκιστα, παιδία δὲ τουτέων μᾶλλον, ἀλλ' οὐ θανατώδεα».

Τοιαύτη ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρεταίου περιγραφὴ τῆς συμπτωματολογίας καὶ αἰτιολογίας τῆς ἡμεδαπῆς χολέρας, ἀξιοθαύμαστος πράγματι διὰ τὴν ἀκρίβειαν, τὴν εὔστοχον παρατηρητικότητα καὶ τὸ πάντων σπουδαιότερον διὰ τὴν συντομίαν, μεθ' ἧς ἐν ὀλίγαις γραμμαῖς παρέχεται πλήρης ἡ εἰκὼν ἑνὸς παθόντος χολέραν τὴν ἡμεδαπὴν καὶ ἐν τοῖς πλείσταις καὶ χολέραν τὴν ἀσιατικήν. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἡ τελευταία αὕτη ἦν ἐντελῶς ἄγνωστος τῷ Ἀρεταίῳ.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως *χολέρας* παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ Τραλλιανῷ (βιβλ. Η', κεφ. 1ον, σελ. 321· ἔκδοσις τοῦ καθηγητοῦ Puschmann) εὑρίσκομεν τὰ ἑξῆς· «Μὴ ὑπολάβῃ δέ τις χολέραν καλεῖσθαι τὸ πάθος ὅτι ὑπὸ χολῆς εἴωθε γίνεσθαι πάντως, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῶν ἐντέρων ἐθεώρουν ἐκκρινομένην τὴν διὰ γαστρὸς προσφερομένην ὕλην· τὰ δ' ἔντερα *χολάδας* ἐκάλουν οἱ παλαιοί, ὥς φησι καὶ Ὅμηρος λέγων ακέχυντο χαμαὶ χολάδες». Τούτου χάριν καὶ τὸ πάθος χολέραν ἐκάλεσαν».

Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν ὁ Τραλλιανός, συγγραφεὺς καὶ ἰατρὸς δοκιμώτατος, ζήσας περὶ τὰ μέσα τῆς Ϛ' ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ Χριστοῦ, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, μ' ὅλον ὅτι ἐγεννήθη καὶ ἠνδρώθη ἐν Λυδίᾳ, οὐδὲν γνωρίζει περὶ ἀσιατικῆς χολέρας.

Τοιουτοτρόπως καὶ διὰ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ διὰ τῶν νεωτέρων καὶ δι' ἄλλων πηγῶν, μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Sonnerat περιγραφομένης ἀσιατικῆς χολέρας κατὰ τὰ ἔτη 1768—71, ἀποδεικνύεται, πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον, ὅτι τὸ χολερικὸν βακτηρίδιον δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ, πρὶν τῆς σημειουμένης ταύτης ἐποχῆς, τὰ ὅρια τῆς κοιτίδος αὐτοῦ. Ἐδῶ δὲ καὶ ἐκεῖ ἀπαντῶσιν εἰδήσεις τινὲς ὑπὸ περιηγητῶν ἢ ἄλλων καὶ ἰατρῶν τινων συνοδευσάντων τοιούτους ἢ ἀπεσταλμένους εἰς Ἰνδίας, αἵτινες φθάνουσι καὶ μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙϚ' αἰῶνος καὶ αἵτινες περιγράφουσιν ἀτελῶς πάνυ ἐπιδημίας καὶ δι' ὧν ἀναβιβάζεται ἡ ἐξ αὐτῶν θνητότης ἀνθρώπων εἰς ἀριθμοὺς τεραστίους.

Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις αὗται οὐδὲ πόρρωθεν πληροφοροῦσιν ἡμᾶς περὶ τῆς Χολέρας καὶ διὰ τοῦτο ἀφίνομεν αὐτὰς ὡς τοιαύτας καὶ μετὰ τοῦ Hirsch πρεσβεύοντος, ὅτι περὶ τῶν λεπτομερειῶν χολερικῶν ἐπιδημιῶν μόνον αἱ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ὑπάρχουσαι πληροφορίαι δύνανται νὰ θεωρηθῶσι βάσιμοι, φρονοῦμεν, ὅτι πειστικαὶ εἰδήσεις περὶ ὑπάρξεως ἐπιδημιῶν χολέρας πρὸ τοῦ ἔτους 1768, ἐὰν ἀνακαλυφθῶσι τοιαῦται, θέλουσιν εἶσθαι ἐκεῖναι μόνον, δι' ὧν οὐχὶ ξηρά, ἔστω καὶ πιστή, περιγραφὴ τῆς νόσου παρασχεθήσεται, ἀλλὰ καὶ τρόποι μεταδόσεως καὶ ἔκτασις καταληφθεῖσα καὶ θνητότης προσγενομένη ὑπ' αὐτῆς. Ὁ Sonnerat λοιπὸν (ἔτη 1768—71) περιγράφει ἐπιδημίαν χολέρας εἰς τὰς ἐν Ἰνδοστὰν γαλλικὰς κτήσεις καὶ ἰδίως τὴν περιφέρειαν τῆς Pondichery, ἥτις ἐθέρισε περὶ τὰς 60,000 ἀνθρώπων. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1781—1791) παρετηρήθησαν ἐν Ἰνδίαις πλείονες ἐπιδημίαι χολερικαί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1783 ἐν Hurdvar[1] ὑπῆρξεν ἡ ἐπισημοτέρα. Ταυ-

[1] Ἡ πόλις αὕτη εἶνε τόπος προσκυνήματος διὰ τοὺς Ἰνδούς.

τοχρόνως δὲ σχεδὸν παρετηρήθη, ἐπίσης θανατωδεστάτη, ἐν Travancore, πόλει λίαν ἀπομεμακρυσμένῃ τῆς πρώτης, καθ' ὅτι ἡ μὲν Hurdvar κεῖται πρὸς βορρᾶν, ἡ δὲ Travancore πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἰνδικῆς χερσονήσου [1].

Αἱ ἐν Ἰνδίαις ἐπιδημίαι τῆς Χολέρας βεβαίως ἐξηκολούθησαν λίαν φονικαὶ ἐπαναλαμβανόμεναι συχνάκις καθ' ὅλα τὰ ἔτη τὰ τελευταῖα τῆς π αρελθούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς ληγούσης ἤδη. Ὑπάρχουσι λεπτομερεῖς περιγραφαὶ ἐπιδημιῶν πρὸς διάφορα σημεῖα τῆς Ἰνδικῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1816 καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1817—1823, καθ' ὃ ἔφθασε μέχρι Βιρμανίας καὶ Κίνας πρὸς ἀνατολάς, μέχρις Orenburg πρὸς βορρᾶν καὶ μέχρι τῶν συνόρων Παλαιστίνης καὶ τῶν προπόδων τῶν ὀρέων τοῦ Λιβάνου πρὸς δυσμάς. Οὕτω κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Χολέρα ἠπείλησε καὶ τὰ σύνορα τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὰ τρία ἑπόμενα ἔτη αἱ ἐπιδημίαι αὗται ἦσαν ἠπιώτεραι. Τῷ δὲ 1827 ἐνέσκηψεν εἰς Καλκούταν ἐπιδημία χολέρας φονικωτάτη παρ' ἀνθρώποις· διὰ πρώτην δὲ φορὰν τότε ἐσημειώθη, ὅτι ἡ Χολέρα ἐπέδρασε λίαν φονικῶς καὶ παρὰ διαφόροις ζῴοις, δὲν ἀναφέρεται ὅμως μετὰ θετικότητος ἐπὶ τίνων ζῴων.

Τὸ περίεργον εἶνε ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἡ Χολέρα προέβη, ἀκολουθοῦσα τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετάβασιν, πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνῆλθεν ἔτι εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη πλησίον τῶν Ἰμαλαΐων ὀρέων· αἱ πόλεις Lohore, Kashgar καὶ Kaboul κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς νόσου, ἥτις παρουσιάσθη ἔτι καὶ μέχρι τῆς λίμνης Aral. Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1828 ἡ Χολέρα ἀνεφάνη πάλιν ἐν τῇ Orenburg, ἀλλὰ κατεσβέσθη ἀμέσως ἅμα μεταβληθείσης τῆς θερμότητος τῆς ἀτμοσφαίρας ἐπὶ τὸ ψυχρόν.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους δὲ 1830 ἡ χολέρα ἄρχεται ἐπινεμομένη ἀπὸ τῆς κοιτίδος αὐτῆς κατὰ νέαν ὅλως τακτικήν, ἥτις διὰ τὴν Εὐρώπην ἔχει ὅλως νέαν σημασίαν. Αὕτη προχωρεῖ ἤδη πάλιν πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ πρὸς τὴν Orenburg, προσέβαλε δὲ ἐν ὅλῳ σχεδὸν τὸ δέκατον τῶν κατοίκων, μόλις δὲ τὸ πέμπτον τῶν προσβληθέντων ἐτελεύτησεν. Ὥστε ὁ μὲν ἐπιδημικὸς χαρακτὴρ τῆς νόσου ἤπιος, ἀλλ' ἡ τάσις αὐτῆς πρὸς ἐπέκτασιν ἐντονωτέρα, διότι ὑπερεπήδησε πᾶν παρεμβληθὲν αὐτῇ ὑγιεινὸν πρόσκομμα καὶ τὸν Αὔγουστον τοῦ ἔτους τούτου κατέλαβε τὴν ρωσσικὴν περιφέρειαν Nischnei — Nowgood, ἀφ' οὗ ταὐτοχρόνως ἢ καὶ ὀλίγον πρότερον περιηγήθη ἀπὸ Τεχεράνης εἰς Ταυρίδα καὶ μέχρι Τυφλίδος καὶ τῶν πέριξ. Ἐκεῖθεν πλέον προχωροῦσα διὰ ὁδῶν, τῆς μιᾶς τῶν μᾶλλον κατῳκημένων μερῶν τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς τῶν ὀχθῶν τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Don, ἀνῆλθε μέχρι τῆς Ἀζο-

[1] Proust. Le Cholera· κεφ. III.

φικῆς καὶ τῆς Μαύρης θαλάσσης, καταλαβοῦσα τὰς πόλεις Σεβαστούπολιν καὶ Ὀδησσόν. Μὴ εὑρίσκουσα δὲ προσκόμματα σπουδαῖα κατέλαβεν ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς ρωσσικὰς πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τὸ Κίεβον καὶ τὴν Μόσχαν. Ἐν ἅπασι τοῖς διαμερίσμασι τούτοις διετηρήθη ζωηροτάτη ἡ ἐπιδημία ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1830 μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1831. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπινεμομένη ἤδη τὰ βόρεια—δυτικὰ τῆς Ἀσίας καὶ ἐξαπλωθεῖσα πρὸς τὰ ΝΔ αὐτῆς μετεπήδησε διὰ τῶν μωαμεθανῶν προσκυνητῶν τῆς Μέκκας εἰς πολλὰ μέρη τῆς Νουβίας καὶ Αἰθιοπίας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγυπτον διὰ τοῦ Σουὲζ τὴν 15ην Ἰουλίου 1831, ἀφ' ὅπου ἐξετάθη εἰς πολλὰς πόλεις καὶ ὑπῆρξε θανατωδεστάτη μεθ' ὅλα τὰ ληφθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰμπραὴμ Πασσᾶ μέτρα. Ἀλλὰ καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Ρωσσίας ἐξετάθη μέχρι τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ τῆς Βαλτικῆς, εἰσῆλθεν εἰς Πολωνίαν, εἰς Γερμανίαν μέχρι Φραγκφούρτης καὶ Βερολίνου καὶ ἄλλων πόλεων. Ἐν τέλει τοῦ ἔτους τούτου ἐπαύσατο ὅλως ἐν Βερολίνῳ. Ἐκεῖθεν ὅμως ἐπεξετάθη ἐπὶ ἄλλων πόλεων, διὰ τῶν ὀχθῶν δὲ τῶν μεγάλων ποταμῶν καὶ διὰ ξηρᾶς κατέλαβε πλείστας πόλεις, ἐξ Ἀμβούργου δὲ ταὐτοχρόνως διὰ τῆς θαλάσσης κατέλαβε τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐκ ταύτης διῆλθεν εἰς Γαλλίαν τὸν Μάρτιον τοῦ 1832. Ἐν Παρισίῳ ἐπροξένησε μέγαν φόβον καὶ μεγάλην καταστροφήν, πρὸς δὲ ἐγένετο ἀφορμὴ ἐπαναστατικῶν ἐξεγέρσεων τοῦ ὄχλου κατηγοροῦντος τὰς ἀρχὰς ἐπὶ δηλητηριάσει τῶν πηγαίων ὑδάτων ὡς ἀφορμὴ τῆς συμβαινούσης μεγάλης θνητότητος (1).

Ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τῆς Χολέρας δὲν ἐκορέσθη καὶ ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ἐταξείδευσε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1832 τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν καὶ ἐπεσκέφθη τὴν Βορείαν Ἀμερικὴν (Καναδᾶ, Quebeck, Montreal καὶ Νέαν Ὑόρκην, εἶτα Φιλαδέλφειαν, Βαλτιμόριον).

Τὸ θέρος τοῦ 1833 κατελήφθη τὸ Μεξικόν. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Χολέρα ἐθανάτωνε τοὺς ἀμερικανικοὺς πληθυσμούς, ἐν Εὐρώπῃ εἶχε σβεσθῆ καὶ αἴφνης τὸν Ἰούνιον τοῦ 1833 ἀνεφάνη εἰς τὰ παράλια τῆς Πορτογαλλίας, διὰ θαλάσσης μετακομισθεῖσα. Ἐν Λισσαβῶνι ἐπέφερε φοβερὸν τὸν θάνατον.

Τὸν χειμῶνα δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1834 ἐπεκράτησε καθ' ὅλην τὴν Πορτογαλλίαν καὶ Ἰσπανίαν, καὶ ἐκ τούτων ἐπῆλθεν ὕστερον εἰς Μασσαλίαν καὶ τὰς λοιπὰς γαλλικὰς τῆς Μεσογείου πόλεις, ἐνεφανίσθη εἰς Ἰταλίαν καὶ εἰς Τεργέστην, εἰς ἁπάσας τὰς νήσους καὶ τὴν Μάλταν καὶ εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς.

Κατὰ τὰ ἔτη 1836 καὶ 1837 ἐπανῆλθεν ἡ Χολέρα πάλιν εἰς Ἰταλίαν ἰδίως ἐν Νεαπόλει καὶ Ρώμῃ. Τῷ 1836 προσεβλήθη ὑπ' αὐτῆς τὸ Μό-

ναχον καὶ τὰ νότια τῆς Βαυαρίας, τὸ δὲ θέρος τοῦ 1837 πάλιν τὸ Βερολῖνον καὶ ἡ Breslau καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἀνεφάνη πάλιν ἐν Ἀλγερίᾳ, μεγάλας καταστροφὰς ἐπενεγκοῦσα.

Τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1837 συμπίπτει πρὸς τὴν καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, Ἀφρικὴν καὶ Ἀμερικὴν καὶ τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰνδοστὰν Ἀσίαν ἐξαφάνισιν τῆς ὀλεθρίας νόσου, καὶ συνάμα πρὸς τὴν ὁλοσχερῆ παῦσιν τῆς πρώτης εἰς Εὐρώπην χολερικῆς πανδημίας.

Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1840 ἐγένετο ἐπιδημία χολέρας πρὸς τὴν ἄνοδον κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ Γάγγου καὶ Sind καὶ κατελήφθησαν πάλιν αἱ πόλεις Kaboul καὶ Bouckhara· τὸν δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1845 ἡ πόλις Samarkand. Τῷ 1846 μετὰ νέας δυνάμεως ἡ Χολέρα διὰ δύο πάλιν ὁδῶν, τῶν ὄχθῶν τῶν ποταμῶν καὶ τῆς ξηρᾶς, ἐπροχώρησε πρὸς βορρᾶν καὶ βορειοδυτικὰ καὶ ἔφθασεν εἰς Τραπεζοῦντα καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν (διὰ θαλάσσης) τῷ 1847 τὴν 24ην Ὀκτωβρίου. Ἡ Ρωσσία ἀφ' ἑνός, αἱ παραδουνάβειοι χῶραι, πολλαὶ τῆς Γερμανίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἑλβετίας πόλεις ἀφ' ἑτέρου, ἐγένοντο θύματα τῆς βροτολοιγοῦ νόσου. Ἡ νόσος μετέβη καὶ εἰς Ἀμερικὴν ἐπεκταθεῖσα ἐκεῖ μᾶλλον πρὸς τὴν Ν. Ὀρλεάνην.

Καὶ κατὰ τὴν δευτέραν δὲ ταύτην ἐπιδρομὴν ἡ Χολέρα ἠκολούθησεν ἐν Εὐρώπῃ τὴν αὐτὴν σχεδὸν πορείαν, ἣν καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν. Τῷ 1853 ἐπανεφάνη ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ὅπου διετηρήθη ἐν νωθρᾷ καταστάσει μέχρι τοῦ ἑπομένου ἔτους 1854, καθ' ὃ ἀνεφάνη διὰ πρώτην φορὰν ὡς ἐπιδημία καὶ ἐν Ἑλλάδι· διότι κατὰ παράδοσιν ἡ νόσος ἦλθεν εἰς Σκίαθον κατὰ τὸ 1848, ἐν τῷ λοιμοκαθαρτηρίῳ, ὅπου καὶ ἀπέθανον ὀλίγοι τῶν προσβεβλημένων καὶ τελούντων τὴν κάθαρσιν αὐτῶν, σβεσθεῖσα μετ' ὀλίγον τέλεον ἐν αὐτῇ τῇ ἑστίᾳ.

Τῇ 19ῃ Μαΐου 1854 στρατὸς περὶ τὰς 4000 συμμαχικὸς ἐξ Ἄγγλων καὶ πλειόνων Γάλλων, ἀποχωρισθέντων τῶν τελευταίων τούτων ἐκ τῆς φρουρᾶς Avignon, ὅπου ἐπεκράτει ἡ Χολέρα, κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ διὰ τῆς βίας. Ἐν τοῖς πλοίοις εἶχον ἤδη συμβῆ πολλοὶ θάνατοι ἐκ χολέρας. Ἀμέσως ἱδρύθη τὸ Γαλλικὸν Νοσοκομεῖον ἐν οἰκίαις, ὅπου νῦν τὸ Τελωνεῖον Πειραιῶς, τέσσαρες δὲ στρατιῶται ἐντὸς τῶν πρώτων πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀποβιβάσεως, προσεβλήθησαν ὑπὸ χολέρας, ἣν κατ' ἀρχὰς ἐχαρακτήρισαν ὡς κακοήθη πυρετόν, ἀλλὰ τὴν διάγνωσιν τῆς ὁποίας ἐπεβεβαίωσαν καὶ ὁ τότε νομοϊατρὸς κ. Ὀρφανίδης καὶ οἱ σταλέντες ὡς ἰατροὶ εἰς Πειραιᾶ κ. κ. Κ. Βουσάκης, Π. Ρεβελάκης καὶ ὁ μακαρίτης Καρατζᾶς. Ἐκ τῶν κατοίκων Πειραιῶς πρῶτοι προσεβλήθησαν ὁ πλησιέστατα τοῦ Τελωνείου οἰκῶν ἀποθηκάριος αὐτοῦ Βάθης καὶ εἷς ἱερεὺς

καθολικός. Εἶτα μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπενεμήθη ἡ νόσος καθ' ὅλην τὴν πόλιν, προσβαλοῦσα μᾶλλον τοὺς κακῶς διαιτωμένους· μεταξὺ δὲ τῶν ἐπαγγελμάτων αἱ τὸ τῆς πλυντρίας ἐξασκοῦσαι γυναῖκες ἠνοχλήθησαν τὰ μάλα ὑπ' αὐτῆς.

Ἡ ἐπιδημία διετηρήθη ἐν Πειραιεῖ, μικρὸν κατὰ μικρὸν ὑποχωροῦσα, μέχρι τοῦ τέλους Ἰουνίου καὶ τῶν ἀρχῶν Ἰουλίου. Περὶ τὰ τέλη δὲ Ἰουλίου ἐν Ἀθήναις, καίτοι εἶχον ληφθῆ ὑγιεινὰ μέτρα, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα πρὸ πάντων διεξέφευγον κρύφα οἱ ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἄνδρες, προσεβάλλοντο σποράδην ἐν τοῖς πέριξ τῆς πόλεως κάτοικοι αὐτῆς, χαρακτηριζομένου τοῦ νοσήματος πότε μὲν ὡς κακοήθους παγετώδους πυρετοῦ, πότε ὡς δήγματος σκορπίου, ἄλλοτε ὡς δηλητηριάσεως, μέχρις οὗ τὴν 6ην Αὐγούστου προσεβλήθη ἡ σύζυγος τοῦ ἰατροῦ Κλάδου, κατοικοῦντος κατὰ τὸ Δ' τμῆμα τῆς πόλεως, ὄπισθεν τῶν στρατώνων (νῦν φυλακῶν), ἐν οἰκίᾳ ἰδιοκτήτῳ, ἧς τὰ παράθυρα ἔκειντο ἐπὶ τῆς αὐλῆς οἰκίας, ἐν τῷ ἐξώστῃ τῆς ὁποίας πρὸ 4—5 ἡμερῶν εἶχεν ἀποθάνει γραῖά τις αἴφνης, χαρακτηρισθέντος τοῦ νοσήματος αὐτῆς ὡς κακοήθους παγετώδους πυρετοῦ. Ἡ προσβολὴ λοιπὸν τῆς συζύγου τοῦ ἰατροῦ Κλάδου ἔδωκε τὸ ἐπίσημον μήνυμα τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐν Ἀθήναις τῆς Χολέρας, ἥτις περιτρέχουσα τὰς διαφόρους συνοικίας, ἰδίως ὅμως ἐπινεμομένη τὸ Α', Γ' καὶ Δ' τμῆμα τῆς πόλεως, διετηρήθη καθ' ὅλον τὸ φθινόπωρον καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ χειμῶνος, ὅπερ φαίνεται συμπῖπτον πρὸς τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου, καθ' ὃν χρόνον ἐπαύσατο τελείως.

Ἐν τῶν πλοίων ἐκ τῶν γαλλικῶν ἀπεβίβασε, ταὐτοχρόνως σχεδὸν τῆς ἐν Πειραιεῖ ἀποβιβάσεως, καὶ στρατὸν ἐν Σύρῳ, ὅπου μετὰ 4—5 ἡμέρας ἀνεφάνη καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ Χολέρα, μεταδοθεῖσα ἀλληλοδιαδόχως καὶ μετὰ τὸ αὐτὸ σχεδὸν χρονικὸν διάστημα καὶ εἰς Τῆνον καὶ εἰς Πάρον καὶ εἰς Νάξον καὶ εἰς Θήραν. Ἐν ταῖς νήσοις ὅμως ταύταις, πλὴν τῆς Πάρου ὅπου καὶ μακρότερον διήρκεσε καὶ πλείονας κατοίκους ἐθανάτωσε, δὲν εὗρε διατροφήν, ὀλίγα θύματα καταλιποῦσα καὶ ἀποσβεσθεῖσα συντόμως.

Μετὰ παρέλευσιν καιροῦ τινος ἡ Χολέρα ἐπινεμομένη τὴν Τουρκίαν ἅπασαν, ἑπομένως καὶ τὰς τότε ὑπ' αὐτὴν νῦν δ' ἐλευθέρας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, εἰσήλασε διὰ ξηρᾶς ἐκ τῶν δασῶν τῆς Μάνης διά τινων ποιμένων, ὡς τότε διεδόθη, καὶ κατέλαβε τὸ Αἰτωλικὸν καὶ ἄλλα τινὰ μέρη τῆς Ἀκαρνανίας, διῆλθε τοῦ Μεσολογγίου, καὶ διὰ θαλάσσης ἔφθασε πρὸ τῶν Πατρῶν, ὅπου ὅμως δὲν ἐγκατεστάθη.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν Ἑλλάδι ἔνσκηψις τῆς χολέρας ὡς ἐπιδημίας

κατὰ τὸ ἔτος 1854, περὶ ἧς σήμερον ἐν ἱστορικῇ σημειώσει μόνον ὁμιλοῦμεν ὀλίγιστα, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ γράψωμεν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ ἐκτεταμένως ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐπόψεις.

Μέχρι τοῦδε ἡ Χολέρα ἀπὸ τῆς κοιτίδος αὐτῆς ὥδευσε πρὸς τὰ πρόσω διὰ ξηρᾶς πάντοτε ἐπισκήπτουσα ὡς ἐπιδημία. Τὴν τρίτην ὅμως ἐμφάνισιν αὐτῆς εἰς Εὐρώπην ἐπεχείρησε διὰ θαλάσσης καὶ δὴ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Εἶχεν ἐνσκήψει ἐν Μέκκᾳ, εἰσκομισθεῖσα εἰς Djeddah διὰ πλοίων προσελθόντων ἐξ Ἰνδιῶν μετὰ προσκυνητῶν. Περὶ τὸ τέλος Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1865 ἐπενέμετο τὴν Μέκκαν καὶ τὴν Μεδίναν, ἐν αἷς καὶ παρ' αἷς ἡ ἐξ αὐτῆς θνητότης ἦν μεγίστη. Τῶν προσκυνητῶν δὲ ἐπανερχομένων εἰς τὰς ἑαυτῶν ἑστίας, πᾶσαι αὗται προσεβλήθησαν ὑπ' αὐτῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ἦν ἡ Αἴγυπτος ὡς πλησιεστέρα, ἐν πλείσταις πόλεσι τῆς ὁποίας καὶ ἰδίως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπήνεγκε φοβερὰς καταστροφάς. Εἶτα ἡ Χολέρα ἀνεφάνη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Βηρυττῷ, ἐν Μεσοποταμίᾳ, ἐν τῇ Μαύρῃ θαλάσσῃ, ἐν Ὀδησσῷ καὶ πέραν, ἐν Μασσαλίᾳ, Παρισίοις, ἐκεῖθεν ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ, ἐπεκταθεῖσα τοιουτοτρόπως πάλιν ὡς πανδημία.

Ἡ Ἑλλὰς τότε περικυκλωθεῖσα πανταχόθεν ὑπὸ τῆς βροτολοιγοῦ νόσου, μόνον ἐν τοῖς λοιμοκαθαρτηρίοις (Σκιάθου, Δήλου) ἐμφανισθείσης ταύτης μετὰ ποιᾶς τινος ἐντάσεως, κατώρθωσε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν αὐστηρῶν καθάρσεων, ἐπιβλεπομένης ὑπ' αὐτῶν τῶν μελῶν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον. Διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ συστήματος καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν αὐτῶν ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν τὸ ἡμέτερον Ἰατροσυνέδριον ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα καθ' ὅλας τὰς λοιπὰς ἐπιδημίας τῆς Χολέρας, ὅσαι ἔκτοτε ἐνέσκηψαν ἐν Εὐρώπῃ ἢ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον[1] 1872, 1877, 1881, 1882, 1883, 1884.

Αἱ πλείονες τῶν ἐπιδημιῶν τούτων εἰσῆλθον εἰς Εὐρώπην διὰ θαλάσσης. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ ἤδη ἐπινεμομένη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Νέαν Ὑόρκην ἐπιδημία, ἥτις εἰσεκομίσθη διὰ ξηρᾶς.

Περαίνομεν τὰς ἱστορικὰς ταύτας σημειώσεις, προστιθέντες ὅτι δείκνυνται ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸ Ἰατροσυνέδριον οἱ ἐν ἐφημερίσι γράφοντες, οἵτινες ἐν πάσῃ περιστάσει κατηγοροῦσιν αὐτοῦ διὰ τὰς παρουσιαζομένας ἐλλείψεις, ἐν ᾧ ὡς ἐκ τοῦ Νόμου τὸ Ἰατροσυνέδριον *οὐδεμίαν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἔχει*, εἰμὴ ἁπλούστατα χρησιμεύει ὡς *γνωμοδοτικὸν ἐπιστημονικὸν σωματεῖον*. Καὶ ἐν τούτοις ποσάκις χάριν τῆς δημοσίας ὑγείας, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἄλλων μέσων καὶ τῆς ἐφαρ-

[1] *Hirsch*, Uber die Cholera.—*Proust*. Le Choléra.—*Δ. Ι. Οἰκονομοπούλου*· Η ἐν Αἰγύπτῳ Χολέρα τῷ 1883.

μοζομένης παρ' ἡμῖν οἰκονομίας διὰ τὴν Δημοσίαν Ὑγιεινήν, κατέβαλε τοῦτο προσωπικὴν ἐργασίαν, ἥν, ἂν ἤθελον νὰ γνωρίσωσιν οἱ ἐξ ἀγνοίας τῶν πραγμάτων ὁμιλοῦντες καὶ γράφοντες κατ' αὐτοῦ, θὰ ἠπόρουν πῶς εἶνε δυνατὸν ἐπιστήμονες, τοιαύτας παρέχοντες ἐκδουλεύσεις εἰς τὸ Δημόσιον, μηδαμινὴν δὲ σχεδὸν χρηματικὴν ἀμοιβὴν διὰ τὴν θέσιν ταύτην ἀπολαύοντες, νὰ γίνωνται συχνότατα τὸ ἀντικείμενον τῶν ὀνειδισμῶν καὶ τῶν παρατηρήσεων ὑπὸ ἄλλων, οἵτινες οὐδὲ κἂν κοπιάζουσι νὰ πληροφορηθῶσιν ὁποῖα τὰ καθήκοντα ἑκάστης τῶν δημοσίων ἀρχῶν.

Ι. Χρ. Βάμβας.

ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Χριστιανικὴ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης.—Δελτίον Α' περιέχον τὰς ἐργασίας τῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῆς 31 Δεκεμβρίου 1892.— Ἐν Ἀθήναις, 1892.

Ἡ χριστιανικὴ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία καθιδρύθη τὴν 23 Δεκεμβρίου 1884, ἐνεκρίθη δὲ διὰ Β. Διατάγματος κατὰ Μάρτιον 1885. Σκοπὸς τῆς ἑταιρείας ταύτης εἶνε νὰ περισυναγάγῃ καὶ διαφυλάξῃ τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς ἄλλας χώρας εὑρισκόμενα λείψανά τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος. Τὸ κύριον ἔργον τῆς ἑταιρείας ὑπῆρξεν ἡ σύστασις χριστιανικοῦ μουσείου, κατὰ μίμησιν τῶν ὑπαρχόντων πρὸ καιροῦ τοιούτων εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, καταρτίζει δὲ καὶ ἀρχεῖον καὶ βιβλιοθήκην σχετικῶν χειρογράφων καὶ βιβλίων.

Συνιστῶμεν εἰς τοὺς φιλίστορας τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ *Δελτίου*, ὅπου λεπτομερῶς ἐκτίθενται τὰ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας πραχθέντα μετὰ πολλῶν κόπων ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀδιαφορίας τῶν πολλῶν, ἐνίοτε μάλιστα καὶ τῆς δυσμενείας τινῶν. Ἀρχούμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ φερέοικον χριστιανικὸν μουσεῖον, μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εὗρεν ἀξιοπρεπὲς ἄσυλον ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ Μητροπολιτικοῦ μεγάρου χάρις εἰς τὴν πατρικὴν μέριμναν τοῦ σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν κυρίου Γερμανοῦ.

Ἡ ἀδιαφορία αὕτη καὶ ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἐνίοτε ὑπό τινων δυσμένεια, εἶνε ἀποτέλεσμα διαφόρων αἰτίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν καὶ τὰς ἐσφαλμένας ἰδέας, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦσι μεταξὺ ἡμῶν περὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Οἱ πολλοὶ πιστεύουσιν, ὅτι ἡ βυζαντινὴ

τέχνη ἔπλασε μόνον τύπους ἀσχήμους καὶ ἀχάριτας, ὅτι καταδεδικασμένη εἰς τὴν στασιμότητα ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννήσεως αὐτῆς, οὐδέποτε προώδευσεν οὔτε μετεβλήθη, καὶ ὅτι ἠκολούθησε πάντοτε τύπους ὁμοιομόρφους καὶ ἀμεταβλήτους.

Ἀλλ' ὅσοι εἶνε ἐνήμεροι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ὡραίων τεχνῶν (καὶ τοιοῦτοι δυστυχῶς μεταξὺ ἡμῶν εἶνε ὀλίγιστοι), γνωρίζουσι πόσον αἱ ἰδέαι αὗται εἶνε ἐσφαλμέναι καὶ πόσην καταδεικνύουσιν ἄγνοιαν καὶ ἐπιπολαιότητα. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἤρχισε σχηματιζομένη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ, διῆλθε διὰ τῶν διαφόρων φάσεων τῆς πρώτης διαμορφώσεως, τῆς νεότητος, τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς, καὶ ζῇ ἀκόμη εἰς τὸν Ἄθωνα καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀδόκιμα καὶ νόθα ἔργα τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἁγιογραφίας. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν δὲ τῶν διαπρεπεστέρων συγχρόνων καλλιτεχνῶν, ἡ βυζαντινὴ τέχνη εἰς τὴν ἀκμήν της ἐπαρουσίασε μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας ἐκδηλώσεις τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη ὑπῆρξε τέχνη πρωτότυπος. Δὲν ἐδημιουργήθη μὲν οὔτε ἀνεπτύχθη ἐξ ὁλοκλήρου ἀφ' ἑαυτῆς, κατώρθωσεν ὅμως νὰ οἰκειοποιηθῇ οὕτως εἰπεῖν ὅσα ἔλαβε παρ' ἄλλων λαῶν καὶ ἐποχῶν καὶ νὰ προσθέσῃ ἰδίους χαρακτῆρας. Συγκροτηθεῖσα κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα διὰ τῆς ἑνώσεως στοιχείων ἑλληνικῶν, ἀσιατικῶν καὶ χριστιανικῶν, ἐξεδηλώθη λαμπρῶς δι' ἔργων, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ πλοῦτος τῆς διακοσμήσεως καὶ ἡ καλλονὴ τῶν εἰκονογραφικῶν παραστάσεων εἶνε εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὰς νέας μορφὰς σοφῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἐγεννήθη εἰς τὴν ἀνατολικὴν χριστιανικὴν αὐτοκρατορίαν, ὅπου ἐδέσποζεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικὴ τέχνη. Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ μορφὰς ἑλληνικάς. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ῥώμην, τὴν ὑπερήφανον ταύτην πρωτεύουσαν τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὰν περίοδον ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας, τῶν εὐαγγελίων, τῶν λειτουργιῶν, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐπιταφίων ἐπιγραφῶν. Ἡ χριστιανικὴ τέχνη προέκυψεν ὅθεν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ἀλλ' εἰς τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα προσετέθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ στοιχεῖα ἄλλα ἀσιατικά. Μεταξὺ τῶν καλλίστων κτήσεών της ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία κατηρίθμει τὰς πλουσιωτέρας ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας. Ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς ἡ Κωνσταντινούπολις συνεδέετο στενῶς μετὰ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ της κατήγετο ἐκεῖθεν. Ἑπομένως ἡ φυλή, τὰ ἤθη καὶ αὗται αἱ τέχναι κατ'

ἀνάγκην ὑπέστησαν τὴν ἐξ Ἀσίας ἐπίδρασιν. Πρὸς τούτοις ἡ Κωνσταντινούπολις εὑρίσκετο εἰς σχέσεις ἀδιακόπους μετὰ τῶν ἰσχυροτάτων βασιλείων τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίως μετὰ τῆς Περσίας. Εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἰδίως αἱ ἐπιρροαὶ αὗται ὑπῆρξαν πολὺ οὐσιώδεις.

Εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὁ συνδυασμὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἀσιατικῆς τέχνης ἀποτελεῖ φαινόμενον περιεργότατον. Εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ταύτης ἡ πρώτη περίοδος ὑπῆρξε καθαρῶς ἑλληνική, μετ' αὐτὴν δὲ εὐθὺς ἐπῆλθεν ἡ ἀσιατικὴ ἐπίδρασις. Εἰς τὴν Συρίαν σώζονται μέχρι σήμερον πόλεις ἑλληνικαὶ σχεδὸν ἀνέπαφοι, τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐνίοτε ἀνατετραμμένα. Ἡ θέα τῶν ἐρειπίων τούτων μεταφέρει τὸν περιηγητὴν ἐν τῷ μέσῳ πολιτισμοῦ ἐξαφανισθέντος, τοῦ ὁποίου ἀποκαλύπτει οὕτως εἰπεῖν τὰ μυστήρια. Διατρέχων τὰς ἐρήμους ἐκείνας ὁδούς, τοὺς ἐγκαταλελειμμένους περιβόλους, τὰς στοὰς ὅπου ἡ ἄμπελος περιτυλίσσει συντετριμμένας στήλας, αἰσθάνεται ἐντύπωσιν ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην ὑπὸ τῆς ὁποίας καταλαμβάνεται εἰς τὴν Πομπηΐαν. Ἐπὶ ἐκτάσεως τριάκοντα ἕως τεσσαράκοντα λευγῶν ἀνηγέρθησαν περὶ τὰς ἑκατὸν ἑλληνικὰς πόλεις. Ἐντὸς τῶν καλῶς διατηρουμένων ἐρειπίων αὐτῶν κατοικοῦσι σήμερον χιλιάδες τινὲς Δρούσων καὶ Χριστιανῶν ὀρθοδόξων. Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη ἀποικία, ἥτις ὠνομάζετο Αὐρανῖτις εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ Χαουρὰν σήμερον, καθιδρύθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν, ἔζησεν ἐπὶ ἐννέα περίπου αἰῶνας καὶ ἐξηφανίσθη κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ὑπὸ τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως. Τὰ ἐρείπια ταῦτα δεικνύουσι καταφανῶς τὸν βαθμιαῖον μετασχηματισμὸν τῶν ἑλληνικῶν οἰκοδομῶν εἰς χριστιανικοὺς ναούς. Παρουσιάζουσιν οὕτω ἓν σύνολον μνημείων τῆς ἀρχικῆς καὶ μᾶλλον ἀγνώστου τῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς περιόδου, τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ τετάρτου μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον αἱ ἑλληνικαὶ ἀρχιτεκτονικαὶ μορφαὶ συνδυάζονται παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς μετὰ μορφῶν ἀρχαιοτέρων, αἱ ὁποῖαι πολλοὺς αἰῶνας πρότερον ἦσαν εἰς χρῆσιν εἰς τὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα τῆς Νινευῒ καὶ τῆς Βαβυλῶνος.

Οἱ ἔνδοξοι ἀρχιτέκτονες Ἰσίδωρος καὶ Ἀνθέμιος, οἱ κτίσαντες τὸν περιώνυμον ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, κατήγοντο ἐκ τῶν ἀσιατικῶν ἐκείνων ἐπαρχιῶν, ὅπου ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ τὸν τέταρτον καὶ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἀνεπτύχθη μετὰ μεγαλειτέρας πρωτοτυπίας. Ὁ ναὸς οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν τύπος τῆς βυζαντινῆς τέχνης, τόσον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν τῆς διακοσμήσεως καὶ τῆς ἁγιογραφίας. Σπανίως δ' ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἓν σύνολον τόσον ἐπιβλητικὸν καὶ τόσον ἁρμονικόν, ὁποῖον παρέστησεν

ὁ ναὸς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον δικαίως ἐθεώρησεν ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς τὸ μέγιστον τῆς μεγαλοπράγμονος αὐτοῦ βασιλείας κατόρθωμα.

Ἀλλ᾽ ἐὰν ἡ βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἀπετελέσθη ἐκ τοῦ ἐναρμονίου συνδυασμοῦ ἑλληνικῶν καὶ ἀσιατικῶν στοιχείων, ἐὰν ἡ διακόσμησις καθ᾽ ὅσον ἀφορᾷ τὰ ποικίλα σχήματα καὶ τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον φυσικὰ ἢ φαντασιώδη φυτὰ καὶ ζῷα ἔχει ἐπίσης τὴν ἀρχήν της εἰς συνδυασμοὺς ἑλληνικῶν καὶ ἀσιατικῶν τύπων, ὅμως ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ προέκυψεν ἀνέκαθεν μόνον ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς εἰκονογραφίας μετὰ τῶν χριστιανικῶν ἐμπνεύσεων. Ὅπως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν βυζαντινῶν, οὕτω καὶ ἡ ζωγραφικὴ αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε μόνον ἐκκλησιαστικὴ ἀλλὰ καὶ κοσμική· ἀλλ᾽ εἰδικώτερον ἔχομεν ὑπ᾽ ὄψιν τὴν ἁγιογραφίαν, τῆς ὁποίας ἡ παράδοσις περιεσώθη μέχρις ἡμῶν. Ἡ ἁγιογραφία τῶν πρώτων αἰώνων ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ζωγράφοι ἐσύστησαν καὶ ἠκολούθησαν πιστῶς οὐσιώδεις τινὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὁδηγήσει τὴν πορείαν τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ὅπως οἱ προκάτοχοι αὐτῶν τῆς καλῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς, οὕτω καὶ οἱ χριστιανοὶ ζωγράφοι ἐπεζήτησαν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἁρμονίαν εἰς τὴν διάταξιν τῶν συνθέσεων, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν στάσεων, τὴν κομψότητα τῶν πτυχῶν. Τὰς καλλιτεχνικὰς ταύτας ἀρχὰς συνεδύασαν μετὰ τῶν χριστιανικῶν ἐμπνεύσεων, καὶ ἐκ τῶν στοιχείων τούτων ἐσχηματίσθη ἡ βυζαντινὴ ἁγιογραφία. Ἡ ἐμμονὴ εἰς ὀλίγους ὡρισμένους καὶ καθολικοὺς τύπους εἶνε κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῆς τέχνης ὅλων τῶν θρησκειῶν. Ἡ εὐσέβεια τῶν πολλῶν ἀποδίδει ἔννοιαν ἱερὰν εἰς τὰς μορφὰς ταύτας καὶ θεωρεῖ ἱεροσυλίαν τὴν ἐλευθέραν δημιουργίαν νέων τύπων. Ἡ βυζαντινὴ ἁγιογραφία ἔλαβεν οὕτως ἀνέκαθεν τὴν σφραγῖδα τῆς ἱερότητος οὕτως εἰπεῖν. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἔμεινεν ἀμετάβλητος, ἀλλ᾽ ὅτι ἐξεδηλώθη πάντοτε κατὰ γενικούς τινας κανόνας, τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ὡς τὸν συνδυασμὸν τῆς κλασικῆς καλαισθησίας μετὰ τῆς χριστιανικῆς ἐμπνεύσεως. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην οἱ βυζαντινοὶ ὑπῆρξαν μεγάλοι διδάσκαλοι. Ὁμολογουμένως δὲ παρήγαγον τὸν τελειότατον τύπον τῆς ἁγιογραφίας.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω λέγομεν, ὅτι τὰ γενικὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς μελέτης τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἶνε τὰ ἑξῆς.

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη εἶνε πρωτότυπος. Ἐὰν δὲν ἐδημιουργήθη οὔτε ἀνεπτύχθη ἐξ ὁλοκλήρου ἀφ᾽ ἑαυτῆς, ἐπέτυχε νὰ προσοικειωθῇ ὅ,τι ὤφειλεν εἰς ἄλλους λαοὺς καὶ εἰς ἄλλας ἐποχάς, καὶ νὰ προσθέσῃ χαρακτῆρας ἰδίους. Συγκροτηθεῖσα κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα διὰ τῆς συνενώσεως στοιχείων ἑλληνικῶν, ἀσιατικῶν καὶ χριστιανικῶν, ἐξεδηλώθη εὐθὺς λαμ-

πρῶς εἰς ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ πλοῦτος τῆς διακοσμήσεως καὶ ἡ καλλονὴ τῆς εἰκονογραφίας εἶνε εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὰς νέας μορφὰς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ ἱστορία τῆς βυζαντινῆς τέχνης παρουσιάζει τὰς περιόδους τῆς διαμορφώσεως ἀπὸ τοῦ τετάρτου μέχρι τοῦ ἕκτου αἰῶνος, τῆς ἀκμῆς ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, καὶ τῆς παρακμῆς ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος μέχρι σήμερον. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη λοιπὸν δὲν ἐγνώριζε διαρκῶς ὁμοιόμορφον τύπον, ὅπως νομίζουσιν οἱ τὰ κατ' αὐτὴν ἀγνοοῦντες. Ἐπὶ πολλοὺς δὲ αἰῶνας ἡ τέχνη αὕτη ἰδίως διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠκτινοβόλησεν ἐφ' ὅλου τοῦ μεσαιῶνος.

Καὶ ὅμως, καίτοι εἴμεθα καθ' ὅλα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι καὶ κληρονόμοι τῶν βυζαντινῶν, πρὸ δεκάδων τινῶν ἐτῶν ἀκόμη αὐτὸ καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ βυζαντινοῦ, εἴτε περὶ τέχνης εἴτε περὶ πολιτικῆς ἐπρόκειτο, προεκάλει ἰδέας δυσμενεῖς. Ἔκτοτε χάρις εἰς ἐμβριθεῖς μελέτας ξένων καὶ ἡμεδαπῶν λογίων, ἡ παροῦσα ἡμῶν γενεὰ εἰξεύρει ὅτι τοὺς προγόνους αὐτῆς δὲν πρέπει ν' ἀναζητῇ εἰς τὴν ἐξαφανισθεῖσαν φαντασμαγορίαν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' εἰς τὸ χριστιανικὸν ἑλληνικὸν ἔθνος τοῦ μεσαιῶνος, ὅτι τὸ βυζαντινὸν κράτος ὑπῆρξεν ἓν τῶν μεγίστων, τῶν διαρκεστέρων, καὶ τῶν σπουδαιοτάτων τοῦ κόσμου πολιτικῶν κατασκευασμάτων, καὶ ὅτι εἰς τὸ Κράτος ἐκεῖνο ὀφείλονται ἡ ἀναχαίτισις τῆς ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ἀσιατικῆς ἐπιδρομῆς καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Μένουσιν ὅμως ἀκόμη μεταξὺ ἡμῶν ἐρριζωμέναι τινὲς προλήψεις, ἰδίως καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν βυζαντινὴν τέχνην, τὰς ὁποίας θέλει διασκεδάσει τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης. Καὶ εἰς τοῦτο βεβαίως θὰ συντελέσῃ καὶ ἡ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α. Μ. τῆς Εὐεργετικωτάτης ἡμῶν Βασιλίσσης διατελοῦσα χριστιανικὴ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία.

Γ. Τυπάλδος Κοζάκης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1892

Ἐπανελήφθησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου, συνεκροτήθη δὲ ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνός.

Ὑπεβλήθη τῷ Συλλόγῳ ἔγγραφον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, δι' οὗ προσκαλεῖται οὗτος, ἵνα μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἀσκουμένης σωματεμπορίας εἰς τοὺς ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν των πρὸς ἀναζήτησιν ἐργασίας εἰς Ἀθήνας ἐρχομένους ἀπόρους παῖδας. Ἀνηγγέλθη ὅτι κατὰ τὸ θέρος ἡ ἐφορεία τοῦ Συλλόγου καὶ ἡ κοσμητεία τῆς Σχολῆς ἔχουσιν ἤδη προβῆ εἰς ἐνεργείας περὶ τούτου καὶ ἦλθον εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν βουλευτῶν καὶ δημάρχων Μεγαλοπόλεως. Ὁ Σύλλογος ἐπιδοκιμάζων τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα διαβήματα, ἀνέθηκε τὴν περαιτέρω φροντίδα πρὸς συντέλεσιν τοῦ ἔργου εἰς τὴν ἐφορείαν τοῦ Συλλόγου καὶ τὴν κοσμητείαν τῆς Σχολῆς.

Ὁ κ. Ἀριστείδης Ρούκης ὑπέβαλε πρότασιν ὅπως ὁ Σύλλογος, συνεχίζων τὴν διὰ τῆς συστάσεως Σχολῶν Ἀπόρων Παίδων ἐγκαινισθεῖσαν εὐγενῆ ἀρχὴν τῆς πρωτοβουλίας εἰς κοινωφελῆ ἔργα, πρωτοστατήσῃ εἰς τὴν ἀναδάσωσιν τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπρότεινεν ὅπως ὁ Σύλλογος ἀπευθύνῃ ἔκκλησιν πρὸς τοὺς συμπολίτας ἡμῶν καὶ διενεργήσῃ κοινοὺς ἐτησίους ἐράνους, ὅπως ἐκ τοῦ σχηματισθησομένου ποσοῦ προβῇ τὸ πρῶτον εἰς τὴν τμηματικὴν ἀναδάσωσιν τῶν περὶ τὰς Ἀθήνας λόφων, εἶτα δὲ ὀργανώσῃ καὶ τὴν κατ' ἐπαρχίας σύστασιν ὁμοίων ἐπιτροπῶν ἐξ ἀντεπιστελλόντων ἐκεῖθεν μελῶν αὐτοῦ πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἰδίου κατὰ τόπους σκοποῦ.

Ἡ πρότασις τοῦ κ. Ρούκη ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου, ἐξελέγη δ' ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κκ. Ἐμ. Δραγούμη, Ν. Χλωροῦ, Θ. Χελδράϊχ, Σ. Μηλιαράκη καὶ Α. Ρούκη μελῶν τοῦ Συλλόγου, ὅπως συνελθοῦσα σκεφθῇ καὶ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ πρότασις.

Ἀπεβίωσαν κατὰ τὸ θέρος ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου ὁ Ἰωάννης Βιρβιτζιώτης ἐπίτιμον ἐν Κερκύρᾳ, Ἀναστάσιος Βυζάντιος, Μιχαὴλ Ἀβέρωφ καὶ Ἀλέξανδρος Τράϊμπερ πάρεδρα τοιαῦτα.

Ἤρξαντο τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν· τὸ προσωπικὸν τῶν διδασκάλων ἔμεινε τὸ αὐτὸ οἷον καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος.

ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ καὶ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ καὶ τὰ ἐν Ζακύνθῳ συμβάντα κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευήν, ὑπὸ Φ. Καρρερ. Ἐν Ζακύνθῳ, 1892.

Ὁ ἐκ διαφόρων γλαφυρῶν δημοσιευμάτων γνωστὸς λόγιος κ. Φ. Καρρέρ, νῦν νομάρχης Κεφαλληνίας, ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ λυπηρῶν σκηνῶν, τῶν συμβασῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἕνεκα τῆς κατὰ τῶν Ἑβραίων ἐξεγέρσεως, συνέγραψε τὸ ἀνωτέρω ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀξιόλογον βιβλίον. Ἀναφέρων ἐπὶ τροχάδην τὰς περιπετείας τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων ἱστορικῶν χρόνων, καὶ τὰς σχέσεις τοῦ ἰουδαϊσμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξετάζει κατόπιν τὸ ζήτημα τοῦ ἀντισημιτισμοῦ καὶ περιγράφει τὰς ἐπικρατούσας περὶ Ἑβραίων προλήψεις καὶ τὰ δεινοπαθήματα, ἅτινα ἕνεκα αὐτῶν ὑπέστησαν ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους. Εἶτα ἀφηγεῖται ἐν ἐκτάσει τὰ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ συμβάντα πέρυσι, ἐκθέτων καὶ χαρακτηρίζων τὰ γεγονότα ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ καὶ ἀμεροληψίᾳ. Τὸ ἀξιανάγνωστον τοῦτο πόνημα εὕρηται παρ' ἅπασι ταῖς ἐνταῦθα ἐφημερίσι καὶ τιμᾶται δρ. 3,50.

Ἐν τῇ διατριβῇ τοῦ κ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, μὴ ἐπιθεωρήσαντος τὰ δοκίμια ἕνεκα ἀσθενείας, παρεισέφρησαν τὰ ἑξῆς λάθη:

Σελ. 11 στίχ. 6: ἀνέγραφον ὕπατον ἀντὶ *τὸν ὕπατον*. Σελ. 12 στίχ. 5: ἐκρέοντες ἀντὶ *ἐκ ῥέοντος*. Σελ. 12 στίχ. 6: Ταῦτα πάντοτε ἀντὶ *πάντα*. Σελ. 13 στίχ. 15: ὅτι ἐφ' ὅλην ἀντὶ *ὅτε*. Σελ. 15 στίχ. 2: δυσκολώτερον ἔργον ἀντὶ *τοῦ ἔργου*. Σελ. 15 στίχ. 14: τῶν dolce ἀντὶ *τοῦ*. Σελ. 16 στίχ. 6: νέφελα ἀντὶ *νεφέλια*. Σελ. 16 στίχ. 10-21: τῶν παραινετικῶν—δωρεὰν ὅμως τούτων—ἕως τοῦ Ἕλληνος τούτου ἀντὶ *τοῦ παραινετικοῦ τούτου—τοῦ Ἕλληνος ταύτου*. Σελ. 16 στίχ. 25: εὐχαριστήσεώς του ἀντὶ *εὐχαριστήσεως*. Σελ. 17 στίχ. 2: θυλάκια τοῦ ἔσω ἀντὶ τοῦ *νέου*. Σελ. 17 στίχ. 6: τῶν ὤμων τὰ ἀγγελικὰ πτερύγια ἀντὶ *τῶν ἀγγέλων τὰς πτέρυγας*. Σελ. 17 στίχ. 7: εἰς κήπους ἀντὶ *κόσμους*.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ[1]

Γ'

Ἔνιοι τῶν προμνησθέντων μυθιστοριογράφων ἐστιχούργησαν τὰς διηγήσεις αὐτῶν. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ χρονικὰ ἐμμέτρως γεγραμμένα. Νόννος ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεγίστου ποιήματος τῶν Διονυσιακῶν, κατέλιπεν ἡμῖν παράφρασιν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ἐν ἑξαμέτροις. Ἐμμέτρως δὲ ἐγράφοντο καὶ αὐταὶ ἔτι αἱ ἐπιστημονικαὶ πραγματεῖαι. Ἡ τοιαύτη ἐργασία ἦν ἀρεστὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὁ δὲ κατάλογος τῶν ἔξωθεν ἢ βεβήλων καθίσταται κατ' αὐτὴν ἐκτενέστερος. Ὁ κ. Κρουμβάχερ συνάγων αὐτοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό, οὕτως ἀποκαλεῖ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν *λειτουργικῶν* ποιητῶν τῶν ἀντιπροσωπευόντων τὴν ἀληθῆ τῆς περιόδου ποίησιν καὶ παρέχει ἡμῖν λεπτομερεῖς σημειώσεις περὶ εἰκοσιδύο βεβήλων ποιητῶν, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν Γεώργιον τὸν Πισίδην, ὃν οἱ σύγχρονοι παρέβαλλον πρὸς τὸν Εὐριπίδην καὶ ὅστις ἥκιστα τυγχάνει ὢν ἄξιος τῶν δυσφημιῶν, εἰς ἃς ἐξέθηκεν αὐτὸν ἔκτοτε ἡ παραβολὴ αὕτη. Ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀνομολογεῖ ὅτι ἀνευρίσκει εἰς αὐτὸν «ἁπλότητα ἐν τῇ ἐπινοίᾳ καὶ πολλὴν τὴν ἀκρίβειαν ἐν τοῖς καλοῖς αὐτοῦ ἰάμβοις.» — Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Σοφὸς κατέλιπεν ἐκτὸς τῶν πεζῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, πλεῖστα ἔμμετρα, εἰς ἃ ὁ κ. Κρουμβάχερ ἀποδίδει τὸν ἀσθενῆ ἔπαινον «ὅτι δὲν στεροῦνται σπουδαιότητος ὑπὸ γραμματολογικὴν καὶ γλωσσικὴν ἔποψιν». Ὁ ἐκ Μιτυλήνης Χριστοφόρος, εἷς τῶν καλλίστων βυζαντινῶν ποιητῶν, ἔχει καλαισθησίαν καὶ πνεύματος χάριν, σπάνια προσόντα τῶν λογίων τῆς περιόδου ταύτης. — Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος στιχουργὸς λίαν γόνιμος, διεξέφυγε τὴν λήθην χάρις εἰς ποιήματα, ὧν ἡ ὑπόθεσις εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ συνήθους βίου, γεγραμμένα εἰς κοινὴν γλῶσσαν, ὄντα δὲ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων μνημείων τῆς δημώδους φιλολογίας. — Ὁ Ἐμμανουὴλ Φιλῆς, συγγραφεὺς μυριάδων στίχων περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ τύχῃ ἐκδότου τοῦ σοφοῦ ἑλληνιστοῦ γάλλου, τοῦ μακαρίτου Ε. Μίλλερ. Ὁ δὲ Ἰωάννης Τζέτζης ἐπέγραψε μίαν τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ συλλογῶν *χιλιάδες*.

Οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἔγραψαν ἐμμέτρως ὅ,τι οἱ σύγχρονοι αὐτῶν ἱστορικοὶ ἔγραφον ἐν πεζῷ λόγῳ. Ἐχόμενοι τῶν κλασικῶν ὑποδειγμάτων, προ-

[1] Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγ. φυλλάδιον.

σεπάθουν νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς αὐτὰ κατὰ τὸν τύπον, τὸ μόνον καθ' ὃ ἠδύναντο νὰ μιμηθῶσιν αὐτούς. Καὶ ὅτε ἡ ἀρχαία προσῳδία ἀπωλέσθη διὰ τὸ οὖς, ἐγυμνάζοντο ἔτι γράφοντες ἰάμβους ἢ χρώμενοι μέτροις ἀνακρεοντικοῖς. Μιμηταὶ ἦσαν καὶ οἱ τῆς προηγουμένης περιόδου ποιηταὶ ἀλλ' οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἦσαν ἐγγυτέρω τῶν προτύπων καὶ ἡ ἐπιτήδευσις παρ' αὐτοῖς εἶνε ἧττον καταφανής. Ἵνα δὲ ἀποδῶμεν πλήρη δικαιοσύνην, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἂν ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ σεμνύνεται ὡς παραγαγοῦσα τὸν Θεόκριτον, καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἀνεδείχθησαν ποιηταὶ ἐπιτυχῶς μιμηθέντες τοὺς ἀρχαίους· οὕτως αἱ παραποιήσεις ἀνακρεοντικῶν ᾠδῶν ἐπὶ μακρὸν ἐξηπάτησαν τοὺς κριτικούς, οἵτινες κατέτασσον αὐτὰς μεταξὺ τῶν γνησίων ποιήσεων τοῦ Τηΐου ἀοιδοῦ. Πολλὰ τῶν ἐπιγραμμάτων αὐτῶν κατέχουσι τιμητικὴν θέσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνθολογίᾳ. Δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν τὸ μόνον περισωθὲν δρᾶμα τῆς περιόδου ταύτης, τὸ ἐπιγραφόμενον «Χριστὸς Πάσχων.» Τοῦτο χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ΙΑ' ἢ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπεδόθη τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ τῷ Ναντζιανζηνῷ. Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς φύσιν εὔμοιρον κεκτημένοις μεταξὺ τῶν μιμητῶν τῆς ἀρχαιότητος, μάτην θὰ ἀναζητήσῃ τις θέρμην καὶ πρωτοτυπίαν ἀληθοῦς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως. Τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν τούτων τεκμηριοῦσι τὴν διαιώνισιν τῶν κλασικῶν παραδόσεων, τιμῶσι τὰ γράμματα καὶ ἐνίοτε τὴν εὐαισθησίαν τῶν συγγραφέων τούτων καὶ κινοῦσι τὸ ἐνδιαφέρον ὡς μνημεῖα φιλολογικά, ἀλλὰ δὲν εἶνε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἐκδηλώσεις ποιητικαὶ πραγματικοῦ συναισθήματος.

Τοιοῦτον συναίσθημα εἶχον ἆρά γε οἱ Ἕλληνες τῆς αὐτοκρατορίας; Ἐξευρέθη τρόπος πρὸς διευκρίνισιν αὐτοῦ; ἐνέπνευσε τὸ συναίσθημα τοῦτο ποιητάς, δυναμένους νὰ ἐκπροσωπήσωσι τὴν ἐποχὴν αὐτῶν κάλλιον τῶν στιχουργῶν τῶν παρῳδούντων τοὺς ἀρχαίους; Ἑνὶ λόγῳ, ὑπάρχει ποίησις ἀξία τοῦ ὀνόματος κατὰ τὴν Χριστιανικὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ; Εἰς τὰς ἀπαντήσεις ταύτας καταφατικῶς ἀποκρίνεται ὁ κ. Κρουμβάχερ. Τοῦτ' αὐτὸ δυνάμεθα νὰ πράξωμεν καὶ ἡμεῖς.

Ὑπεστηρίχθη ἐπιμόνως ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐστεροῦντο ἰδεώδους, μὴ ἐμφορούμενοι ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας, ἧς καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα ἐθεωρήθη πλέον παρ' αὐτοῖς ὡς ἀποσβεσθεῖσα. Ἐθεωρήθησαν οἱ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας Ἕλληνες ὅτι ἦσαν συναθροισμὸς λαῶν συναπτομένων μόνον διὰ τῆς κοινῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως καὶ μόνην πολιτικὴν ἀρχὴν ἐχόντων τὴν τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως, μεταμορφωθείσης εἰς ἀσιατικὸν δεσποτισμόν, λαῶν ἐστερημένων πάσης καλλιτεχνικῆς ἀγωγῆς, πλὴν τῆς δουλικῆς καὶ

ψυχρᾶς τῶν ἀρχαίων ἀπομιμήσεως καὶ μὴ ἐχόντων ἕτερον θρησκευτικὸν συναίσθημα ἢ τὸ τῆς παιδαριώδους ἀφοσιώσεως εἰς τὴν κατ' ἐπιφάνειαν εὐσέβειαν.

Κυρίως εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπῆρχε πλάνη τις. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, πρέπει ἅπαξ ἔτι νὰ τὸ ἐπαναλάβωμεν, ἦτο καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην ἐξ ἴσου βαθὺ καὶ ἰσχυρόν. Ἀντικαθίστα ὅλα. Ὁ εἰς τὸ λάβαρον σταυρὸς ἦτο τὸ σύμβολον ὑφ' ὃ καὶ δι' ὃ ἐμάχοντο. Ὁλόκληρος ἡ ὀρθόδοξος αὐτοκρατορία παρίστα τὴν πατρίδα ἔναντι τοῦ πολεμίου, ἐν ᾧ διέβλεπον τὸν ἄπιστον ἢ τὸν αἱρετικὸν μᾶλλον, παρὰ τὸν πολιτικὸν ἀντίπαλον. Ἡ θρησκεία ἐν παντὶ ἀνεμίγνυτο, ἐν ταῖς σχέσεσι μετὰ τῶν ξένων χωρῶν, ὅσον καὶ ἐν τοῖς τῆς ἐσωτερικῆς διατάξεως ζητήμασιν. Ἐν τοῖς αἰωνίοις τούτοις ἀγῶσι, τοῖς ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως διεξαγομένοις, ἡ εὐσέβεια μετέπιπτε πολλάκις εἰς φανατισμόν· δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ προφυλαχθῶσι κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας· ἡ εὐλάβεια ἀπέβαινε δεισιδαιμονία.

Τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα δὲν ἦτο μὲν πάντοτε πεφωτισμένον, ἦτο ὅμως ζωηρόν· ἐνεψύχου ἐν μέσῳ τῶν μαχῶν, παρηγόρει ἐν ταῖς κοιναῖς συμφοραῖς, ἐνεθάρρυνε τὰ πνεύματα καὶ ἐθέρμαινε τὰς καρδίας. Ἦτο τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐποχῆς ταύτης· καὶ ἐκ τούτου προῆλθε πᾶν ὅ,τι καλὸν οἱ Βυζαντῖνοι παρήγαγον. Τοῦτο πρὸ πάντων δύναται νὰ λεχθῇ προκειμένου περὶ τῆς τέχνης ἰδίᾳ. «Ἐν τῇ θρησκείᾳ ἐκδηλοῦται αὕτη ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ πρωτοτυπίᾳ καὶ ἐν ἁπάσῃ αὐτῆς τῇ αἴγλῃ· δὲν θὰ ἠδύνατο δέ τις νὰ ἐκπλαγῇ ἐκ τούτου σκεπτόμενος πόσον παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ μεσαιῶνος ἡ θρησκεία ἦτο ἰσχυρὰ καὶ ἀνεμίγνυτο εἰς πάντα τὰ τοῦ βίου»[1]. Τὰ μνημεῖα, τὰ ψηφιδωτά, τὰ λαμπρὰ αὐτῶν χειρόγραφα, ἡ χρυσοχοϊκή, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ αὐτῶν πάντα φέρουσι θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐνταῦθα ὤφειλεν ἐπίσης ἡ κριτικὴ νὰ ζητήσῃ τὴν λαμπροτέραν ἔκφανσιν τῆς φιλολογικῆς αὐτῶν μεγαλοφυΐας· ἡ φιλολογία αὐτῶν, ἡ ποίησίς των δὲν ἔπρεπε νὰ δικασθῶσι καὶ καταδικασθῶσι παραχρῆμα, πρὶν ἢ ἐξετασθῇ πᾶν ὅ,τι ἠδυνήθησαν νὰ παραγάγωσιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κυριαρχοῦντος καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν αἰσθήματος.

Οἱ ἕλληνες ἱστορικοί, οἱ πραγματευθέντες τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας, πάντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παρετήρησαν καὶ ἐξῆραν τὴν ἀξίαν τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν ποιήσεως· ἀλλ' ἡ ἀντίληψις καὶ κρίσις αὐτῶν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐσφαλμένη, ὡς ἐπηρεαζομένη ὑπὸ μεροληψίας· ἀπόγονοι τῶν χριστιανῶν τούτων, οἵτινες τοσοῦτον ἐφρόντιζον περὶ τῶν θεολογικῶν ζητημάτων, τέκνα μαχητῶν ἀπελευθερω-

[1] Ἡ Βυζαντιακὴ τέχνη ὑπὸ Ch. Bayet. ἐν Παρισίοις A. Quantin σελ. 104.

σάντων τὴν ἑαυτῶν πατρίδα καὶ ἐγγραφόντων ἐπὶ τῶν σημαιῶν των τὴν πίστιν πρὸς τῇ ἐλευθερίᾳ, ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πάσχοντες αὐταπάτην ἢ τοὐλάχιστον ὡς ἀναζητοῦντες τὸ ποιητικὸν κάλλος ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ τοῖς ὕμνοις, οὓς εἶχον συνειθίσει ν' ἀκούωσιν ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ, καίτοι οἱ Ἕλληνες οὗτοι, ὅσῳ καὶ ἂν ἦσαν ἐπιφυλακτικοὶ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, δὲν διέφυγον τὴν ἐπιρροὴν τῶν δυτικῶν, οἵτινες περιεφρόνησαν ὁλόκληρον τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν, χωρὶς νὰ ἐξετάσωσι τί δυνατὸν νὰ περιεῖχον τὰ εὐχολόγια καὶ αἱ συνόψεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ τοῦ 1871 οἱ κ.κ. Christ καὶ Παρανίκας εἶχον δημοσιεύσει τὴν *Ἑλληνικὴν ἀνθολογίαν τῶν χριστιανικῶν ποιημάτων* αὐτῶν (Anthologia graeca carminorum christianorum)· ἀλλὰ τὸ ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ πρὸ πάντων κινῆσαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἑλληνιστῶν ἦτο τὸ ὅτι ἐπανεῦρον ἐκεῖ ἀκόμη τὴν ἐπιρροὴν τῶν κλασικῶν παραδόσεων καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχαίας μετρικῆς εἴς τινα τῶν τεμαχίων ὑφ' ὧν ἀποτελεῖται· ἀκριβῶς δὲ εἰς τὰ γραφέντα μετὰ ρυθμικῶν στίχων οἱ ὑμνογράφοι ἠδυνήθησαν τὰ μάλιστα νὰ ἐπιδείξωσι τὸ τάλαντον αὐτῶν καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν. Ἡ φιλολογικὴ ἀξία τῶν ἔργων τούτων εἶχεν ἔτι ἀνάγκην ἀναγνωρίσεως. Ἡ ἀρετὴ τῆς ὑποδείξεως, τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν, ἐὰν μὴ ἡ τιμὴ αὐτὴ τῆς ἀνακαλύψεως ἀποδίδεται εἰς ἕνα Γάλλον, τὸν μακαρίτην καρδινάλιον Πίτραν. Ἀδυνατοῦμεν νὰ ὑποπτεύσωμεν τὸν αἰδέσιμον πατέρα Ἐδμόνδον Bouvy καθὼς καὶ τὸν ἔξοχον ἱεράρχην ὡς μεροληπτοῦντα ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ τονικοῦ ρυθμοῦ [1] δείκνυσιν ἡμῖν, χωρὶς νὰ ἐξέρχηται διόλου τοῦ ἀντικειμένου, του, τί ἦτο ἡ ἑλληνικὴ ὑμνογραφία. «Κατὰ τὸν ϛ' αἰῶνα, λέγει ἡμῖν (σελ. 195), μορφοῦνται δύο εἴδη ὁμιλητικῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Ἡ μὲν παραμένει πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις τῆς προηγουμένης ἐποχῆς· ἐκθέτει καὶ ὑπερασπίζει τὸ δόγμα, σχολιάζει τὴν Γραφήν, παρορμᾷ εἰς τὴν ἀρετήν.... ἡ δὲ ἐπιφυλάσσεται διὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς· τότε προσκαλοῦνται οἱ ἔνδοξοι ῥήτορες· προετοιμάζουσι τοὺς ἑαυτῶν λόγους, οἵτινες κατ' οὐσίαν δὲν εἶνε πλέον ρητορικὰ ἔργα, ἀλλ' ἀληθῆ ποιήματα. Ἡ ἐπιφώνησις, ὁ διάλογος, ἡ προσωποποιία, αἱ τολμηρόταται εἰκόνες τοῦ ἀρχαίου ποιητικοῦ λόγου διαδεχόμεναι ἀλλήλας ἀλλεπάλληλοι ἐπισωρεύονται ἄμετροι, καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ διακηρύττει πολλάκις ὅτι ἀπαγγέλλει οὐχὶ λόγον ἀλλὰ θρησκευτικὸν ᾆσμα» [1].

Αἱ εὔγλωττοι αὗται γραμμαὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς θρησκευτικῆς ποιή-

[1] Poètes et mélodes.— *Études sur les origines du rythme tonique dans l'hymnographie de l'Église grecque,* thèse presentée à la Faculté des let-

σεως αὐξάνουσι τὴν λύπην ἡμῶν διὰ τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Κρουμβάχερ ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀποκλεισμὸν τῶν ἔργων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων μετὰ παντὸς τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν θεολογίαν.

«Ἡ ἑλληνικὴ ὑμνογραφία, προσθέτει ὁ πατὴρ Bouvy, οὐδόλως εἶνε μίμησις τοῦ βεβήλου ποιητικοῦ λόγου, ἀλλὰ χριστιανικὴ κατά τε τὸ βάθος καὶ τὴν μορφήν. Ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς πίστεως, διευθυνομένη ὑπὸ τῶν συνόδων καὶ τῶν ἀρχιερέων, ᾄδεται μόνον ἐν τοῖς ναοῖς, οἱ δὲ ρυθμοὶ οὓς ἀκολουθεῖ δὲν εἶνε πλέον τὰ τῆς προσῳδίας μέτρα, ἀλλὰ ρυθμοὶ νέοι, οὓς αὐτὴ ἐδημιούργησε καὶ παρέλαβε καὶ ἐν οἷς κυριαρχεῖ τὸ τονικὸν στοιχεῖον, θριαμβεῦον τότε ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ.» Ἀλλαχοῦ δὲ λέγει: «Τὸ ἰσοσύλλαβον καὶ τὸ ὁμότονον εἶνε οἱ δύο θεμελιώδεις νόμοι τοῦ ποιητικοῦ λόγου τῶν Βυζαντίνων· ὁ πεζὸς λόγος καθίσταται ποιητικὸς ἀνεπιτηδεύτως καὶ οἱ ὑμνογράφοι ἐγένοντο ποιηταί, διότι ὄντως ἄδικον θὰ ἦτο ν'ἀρνηθῶμεν αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἔχουσι ρυθμὸν οἷος εἶνε καὶ παρ' ἄλλοις, ἐκφράζουσιν ὑψηλὰς ἰδέας· ἐχειροτονήθησαν διερμηνεῖς τῆς δημοσίας προσευχῆς, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀποστολὴ τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Τέλος ἐὰν τὰ βιβλία παρεσιώπησαν τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, οἱ συγγραφεῖς ὅμως αὐτῶν τῶν ὕμνων ἐκτήσαντο δόξαν μονιμωτέραν, τὴν δόξαν τῶν ἀληθῶν ποιητῶν· ἐπιζῶσιν ἔτι μετὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ἐν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ γλώσσῃ τῶν λαῶν».

Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ ζητήσωμεν συγγνώμην διὰ τὸ μακρὸν τῶν περικοπῶν τούτων· εὐνόητον ὅτι ἐπιθυμοῦμεν νὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ μαρτυρίας τόσῳ λαμπρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς· ἄλλως τε καὶ ὁ κ. Κρουμβάχερ ἄφθονα τοιαῦτα ἀναφέρει ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ βιβλίου του, ὅπερ εἶνε ἓν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων, ἐξετάζει τὴν τῆς ὑμνογραφίας ἱστορίαν καὶ διεξέρχεται τοὺς ποιητάς, οἵτινες παρακολουθοῦσι τὰς διαφόρους φάσεις της. Πολυάριθμοί εἰσιν οἱ ποιηταὶ οὗτοι, ὁ δὲ συγγραφεὺς ἀφιεροῖ τοῖς κυριωτέροις τούτων λεπτομερεῖς σημειώσεις· ὁ κ. Παπαδόπουλος ἐπλήρωσεν ὀγκῶδες βιβλίον τῶν μονογραφιῶν των [1]. Οἱ κράτιστοι ἀνήκουσιν εἰς τὸν ς' αἰῶνα, ὅστις εἶνε τὸ κατακόρυφον σημεῖον ὅλων τῶν κλάδων τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις.

Ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν τούτων ἐστὶν ὁ Ρωμανός. Ἀνεκηρύχθη ἅγιος ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἅγιος ὡς μελῳδός. Ἀλλ' ὡς ἀναφέρει ὁ πατὴρ Bouvy, «ἡ ἐκκλησία μόνη διετήρησε τὴν ἀνάμνησιν τῆς ὑπάρ-

tres de Paris, par le père Edmond Bouvy, des Augustins de l'Assomption. Paris 1888.

[1] Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀθήναι, 1891.

ξεως αὐτοῦ, ὅστις ἀφ' οὗ διὰ τῶν ὕμνων του ἀνεζωπύρησε τὴν θρησκείαν τῶν λαῶν, καὶ ὁ ἴδιος ἔλαβε θέσιν ἐν αὐτῇ· ἡ δὲ ἑορτή του ἑορτάζεται τὴν 1 Ὀκτωβρίου καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν· ἀλλὰ τὰ βιβλία, τὰ σχολεῖα, ἅπασαι αἱ φιλολογικαὶ παραδόσεις οὐδὲν περὶ αὐτοῦ ἀναφέρουσι.» Δὲν ἔχομεν μάλιστα, ὡς παρατηρεῖ ὁ κ. Κρουμβάχερ, οὐδ' ἀκριβῆ μαρτυρίαν ἐπιτρέπουσαν νὰ ὁρίσωμεν τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν συνέθετε τοὺς ὕμνους του. Ὁ λησμονηθεὶς οὗτος ποιητὴς θὰ ἀναλάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ κ. Κρουμβάχερ ὑπισχνεῖται ἡμῖν ἔκδοσιν πλήρη τῶν ἔργων του. Ὀλίγοι τῶν ὕμνων τούτων ὑφίστανται ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις τοῖς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· οἱ πλεῖστοι ἐν τῇ πορείᾳ τῶν αἰώνων ἀντικατεστήθησαν ὑπὸ θρησκευτικῶν ποιημάτων, ἅτινα ἡ καλαισθησία τῆς ἐποχῆς προετίμησε, καίπερ ὑποδεέστερα ὄντα. Ὁ ἐκδότης τοῦ Ρωμανοῦ θὰ ἀναδιοργανίσῃ τὸ ἔργον τούτου, ἐκθάπτων αὐτὸ τῆς κόνεως τῶν βιβλιοθηκῶν. Ἡ ἐπιχείρησις εἶνε δυσχερής, ἀλλ' ἐπιδέχεται ἀφ' ἑαυτῆς ἀμοιβήν, ἀφ' οὗ πρόκειται περὶ συγγραφέως, ὃν ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων τοῦ μέλλοντος θὰ ὑμνήσῃ ἴσως ὡς τὸν μέγιστον τῶν θρησκευτικῶν ποιητῶν πάντων τῶν αἰώνων (Κρουμβάχερ σελ. 313). Οἱ ὀλίγοι λόγιοι οἵτινες μέχρι τοῦδε ἐγνώρισαν καὶ ἀνέφεραν τὸ ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ (δὲν εἶνε δὲ πολλοί· ὁ κ. Κρούμβαχερ ἀναφέρει τέσσαρας), συμφωνοῦσι μετὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῷ τῆς πρώτης θέσεως ἐν τοῖς ἕλλησιν ὑμνογράφοις. Ὁ πατὴρ Bouvy ἐπικυροῖ τὴν κρίσιν ταύτην. «Ὁ Ρωμανός, λέγει, εἶνε ὁ πρῶτος τῶν μελῳδῶν κατὰ τὴν ποιητικὴν μεγαλοφυΐαν· τὰ ἔργα αὐτοῦ παριστῶσι τὸν λειτουργικὸν ὕμνον ἐν τῇ τελειότητί του... ἀκολουθήσατε αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς φάσεις τοῦ ἱεροῦ κύκλου... καὶ θὰ συμπεράνητε ἴσως ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν πρέπει νὰ ζηλεύῃ τὴν ἀρχαιότητα δι' οὐδένα τῶν λυρικῶν αὐτῆς ποιητῶν».

Τὸ νὰ παραγάγῃ φιλολογία τις νέον εἶδος λόγου καὶ ἐν τούτῳ τοὐλάχιστον ἕνα μεγαλοφυᾶ ποιητήν, εἶνε μέγα τι. Βλέπομεν ἐκ τούτου ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο ἔτι ἅμ' ὡς ἐκποδὼν ἐποιοῦντο τὸν κλασικισμόν, νὰ χαράξωσιν αὐτοῖς νέαν ὁδὸν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ κυριεύοντος τῆς ἐποχῆς αἰσθήματος. Διερμηνεῖς τούτου τοῦ αἰσθήματος οἱ ὑμνογράφοι εὑρίσκοντο εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν ὄγκον τῶν συγχρόνων των. Δὲν ἀπηυθύνοντο εἰς ὅμιλον λογάδων, χρώμενοι τῇ φιλολογικῇ γλώσσῃ τῆς ἐποχῆς ἀλλ' ἄνευ σχολαστικότητος, μὴ φοβούμενοι νὰ προσεγγίσωσι τοὺς δημώδεις τύπους· εἶχον ᾆσμα καταληπτὸν ὑπὸ πασῶν τῶν διανοιῶν καὶ συγκινοῦν πάσας τὰς καρδίας. Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ διακρίνουσα αὐτοὺς θέρμη καὶ πρωτοτυπία, ἥτις ἐλλείπουσα ἐφεξῆς ἐκ

τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας, ἐξασθενίζει ταύτην. Χάρις εἰς τὸν κ. Κρουμβάχερ δὲν θὰ δυνηθῇ τις πλέον νὰ ἐκφέρῃ κρίσιν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς φιλολογίας ταύτης χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τοὺς θρησκευτικοὺς ποιητάς· καὶ τότε αὕτη ἕνεκα τούτου θὰ ἐκτιμηθῇ ἔτι περισσότερον. Ναὶ μὲν τὰ σφάλματα ταύτης δὲν θέλουσιν ἀποσβεσθῇ· ἀλλὰ θὰ ἐξαγορασθῶσιν ὑπὸ τῶν προτερημάτων τῶν μελῳδῶν· τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν τούτων ὑπῆρξαν ἡ ὑψίστη καὶ ὡραιοτάτη ἔκφανσις τοῦ χριστιανικοῦ αἰσθήματος τοῦ κυριαρχοῦντος πάσης τῆς περιόδου ταύτης, ἀναφέρουσι δὲ μὲ ζωηρὰ χρώματα τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα τοῦ Βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ καὶ δικαιολογοῦσι τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς χριστιανικῆς περιόδου, ὃν ἀπεδόσαμεν, ἀρχόμενοι, εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, τὸ τοσούτῳ σπουδαῖον, πλὴν καὶ τοσοῦτον ὀλίγον γνωστόν.

Δ. Βικέλλας.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ

Πρό τινος ἀναδιφῶν πρὸς ψυχαγωγίαν τόμον παλαιὸν εἰκονογραφημένου περιοδικοῦ, ἀπήντησα ἐν αὐτῷ μεγάλην, δισέλιδον εἰκόνα, ἥτις πολλὴν μοὶ ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν. Ἀντίγραφον γνωστοῦ πίνακος, ἔργου διακεκριμένου γάλλου καλλιτέχνου ἐκ τῶν νεωτέρων, ἡ ξυλογραφία αὕτη παρίστα τοπογραφίαν χώρας βορεινῆς, ὑπὸ οὐρανὸν νεφελώδη ἔκτασιν ἀπέραντον θαλάσσης πεπηγυίας, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν πάγων ἐσφηνωμένα καὶ ἀκινητοῦντα πελώρια σκάφη, ἔχοντα τὰς πλευρὰς προεξεχούσας, τὴν πρύμνην ἀνυψωμένην, καὶ ἐν γένει τὸ βαρὺ καὶ ἄχαρι σχῆμα τῶν πλοίων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐπὶ τῶν πάγων φαίνονται ἐλαύνοντες καλπάδην ἔφιπποι στρατιῶται φέροντες τὴν ἐπιδεικτικὴν καὶ θεατρικὴν στολὴν τῶν γάλλων οὐσάρων τῆς ἐποχῆς τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τινὲς δὲ αὐτῶν φαίνονται ἤδη περικυκλοῦντες τὰ πλοῖα καὶ ἀπαιτοῦντες τὴν παράδοσιν αὐτῶν.

Ὅσον παράδοξον καὶ ἂν φαίνεται τὸ γεγονὸς πλοίων πολεμικῶν συλλαμβανομένων ὑπὸ ἱππικοῦ, ἐν τούτοις ἡ ἀπεικονιζομένη σκηνὴ δὲν ἦτο φανταστική, ἀλλὰ πραγματική. Εἶχον ἤδη νύξιν τινὰ περὶ τοῦ συμβάντος καὶ ἐγίνωσκον ὅτι τῷ ὄντι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1795 ὁ ὀλλανδικὸς στόλος, καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν πάγων παρὰ τὴν νῆσον Τέξελ ἐκυριεύθη ὑπὸ ἱππέων τοῦ τότε ἐπιδραμόντος καὶ τὴν Ὀλλανδίαν κατακτήσαντος γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐν τῇ εἰκόνι παράστασις καθί-

στα αἰσθητοτέραν τὴν ἐντύπωσιν, διὸ ἀνέτρεξα εἰς τὴν ἱστορίαν πρὸς ἀνεύρεσιν πλειόνων λεπτομερειῶν καὶ ἰδοὺ τίνας τοιαύτας ἀνεῦρον.

Ἡ ἀρτιπαγὴς Γαλλικὴ Δημοκρατία ἐπάλαιεν ἐρρωμένως κατὰ τῶν συνησπισμένων δυνάμεων. Ἐπάλαιε πανταχοῦ, κατὰ θάλασσαν, παρὰ τὰ Πυρηναῖα, παρὰ τὰς Ἄλπεις, παρὰ τὸν Ρῆνον. Μένος πολεμικὸν καὶ ἐνθουσιασμὸς ἀκράτητος ἐνέπνεον τοὺς προμάχους τῆς Δημοκρατίας καὶ ὑπὸ τοὺς ἐνθουσιώδεις ἤχους τῆς Μασσαλιώτιδος αἱ ἀσύντακτοι στρατιαὶ τῶν γάλλων μαχητῶν ἐθαυματούργουν. Κατὰ θάλασσαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸ ὑπέροχον ἀείποτε ναυτικὸν τῆς Ἀγγλίας οἱ ἀπειροπόλεμοι γάλλοι ναῦται ἡττῶντο. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἥττῃ των προεκάλουν τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ τὸ δίκροτον ὁ *Ἐκδικητὴς* κατὰ τὴν φοβερὰν ναυμαχίαν τῆς 1 Ἰουνίου (21 Μαΐου) 1794 διάτρητον ὑπὸ τῶν σφαιρῶν, ἀφοῦ ἐξηκόντιζε τὰς τελευταίας αὐτοῦ βολὰς κατὰ τῶν πολεμίων, κατεβυθίζετο αὔτανδρον, ἐνῷ τὸ πλήρωμα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἀνεβόα «ζήτω ἡ Δημοκρατία! ζήτω ἡ Ἐλευθερία!» Κατὰ ξηρὰν οἱ Ἱσπανοὶ καὶ οἱ Πεδεμόντιοι συνετρίβοντο καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν φαλάγγων τῶν Ξεβρακώτων κατῄσχυνε τὴν πεῖραν τῶν πολιῶν στρατηγῶν τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας καὶ τὴν περίφημον τακτικὴν τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου. Οἱ στρατοὶ τῆς Δημοκρατίας ἦσαν φυτώριον πολεμικῆς εὐκλείας. Ἡ λαιμητόμος εἶχεν ἤδη θερίσει πολλοὺς παλαιοὺς καὶ ἱκανοὺς στρατηγούς, ὧν τὸ κυριώτατον ἁμάρτημα ἦτο ἡ εὐγενὴς καταγωγή. Ἀλλὰ τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβον ἀμέσως νέοι εὐέλπιδες, ἐξελθόντες ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ, ἄσημα φέροντες ὀνόματα, πλὴν τὰ ὁποῖα ἔμελλε συντόμως νὰ λαμπρύνῃ ἡ αἴγλη τῆς δόξης, ὁ Μαρσὼ καὶ ὁ Λάζαρος Χός, καὶ ὁ Κλέμπερ καὶ ὁ Μορώ, ἀετιδεῖς ἐξοικειώσαντες τὰ γαλλικὰ ὅπλα μὲ τὴν νίκην, πρὶν καταστήσῃ ταύτην ὑποχείριον καὶ τὴν σύρῃ δεσμίαν ἐξόπισθεν τοῦ ἅρματός του ὁ μέγας δορικτήτωρ.

Μεταξὺ τῶν διαπρεψάντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην στρατηγῶν ἦτο καὶ ὁ Πισεγρύ, ὅστις εἵμαρτο μετὰ τοσοῦτο κλέος τοσοῦτον οἰκτρῶς νὰ τελευτήσῃ ἐν τῇ εἱρκτῇ. Γενόμενος πρῶτον ἀρχιστράτηγος τῶν ἡνωμένων στρατιῶν τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Μοζέλλα, διετάχθη κατόπιν, κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1794, ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Ζουρδὰν εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῆς βορείου στρατιᾶς, διερχόμενος δὲ διὰ τῶν Παρισίων, πολλῶν ἔτυχε φιλοφρονήσεων καὶ ἐγκωμίων παρὰ τῶν πανισχύρων τότε δημαγωγῶν, τῶν ἀρχηγῶν τῆς κρατούσης φατρίας. Ἐπευφημήθη ἐν τοῖς πολιτικοῖς συλλόγοις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Συνελεύσει καὶ ἀπῆλθε πλήρης τιμῶν καὶ δόξης, ὡσανεὶ ἐκ τοῦ ξίφους αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη τῆς πατρίδος. Ὁ Πισεγρὺ ἐφάνη ἀντάξιος τῶν προσδοκιῶν τούτων. Ἀπωθήσας κρατερῶς

τοὺς Αὐστριακοὺς κατέχοντας τότε σημεῖά τινα τῶν συνόρων καὶ ἀπειλοῦντας εἰσβολήν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Φλάνδραν νικηφόρον ἐκστρατείαν καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐχθροὺς εἰς ἀλλεπαλλήλους μάχας καὶ συμπλοκάς. Οἱ θρίαμβοι αὐτοῦ ἐπανηγυρίσθησαν ἐνθουσιωδῶς ἐν Παρισίοις· ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπερισχύσασα φατρία τῶν θερμιδωριανῶν θέλουσα νὰ προσεταιρισθῇ αὐτόν, τῷ ἀπένειμε πλείστας ὅσας τιμάς· ἀνεκηρύχθη σωτὴρ τῆς πατρίδος καὶ ἡ προτομὴ αὐτοῦ ἐστέφθη ἐν συνεδριάσει τῆς Συνελεύσεως. Ὁ Πισεγρὺ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ διαχειμάσῃ ἐν Βρυξέλλαις· ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξηντλημένος ἐκ τῶν κακουχιῶν, στερούμενος πάντων τῶν ἀναγκαίων, ἔπασχε τὰ πάνδεινα· ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐβάδιζον ρακένδυτοι καὶ γυμνόποδες σχεδόν, αὐτὸς δὲ ὁ στρατηγὸς ἐταλαιπωρεῖτο ἐκ σοβαρᾶς δερματικῆς παθήσεως. Ἀφ' ἑτέρου ὁ χειμὼν ὑπῆρξε δριμύτατος κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο· οἱ ποταμοὶ ἐπάγησαν καὶ τὸ ψῦχος ἦτο τόσον σφοδρόν, ὥστε τὸ θερμόμετρον κατῆλθεν εἰς τοὺς 18 βαθμοὺς ὑπὸ τὸ μηδενικόν Ἐν τούτοις αἱ δυσμενεῖς αὗται περιστάσεις ἀντὶ ν' ἀποθαρρύνωσιν ἐξῆψαν ἔτι μᾶλλον τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀδαμάστου στρατηλάτου, καὶ ἐν μέσῳ χειμῶνι, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1794, ἐπωφελούμενος τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀμεριμνησίας τῶν πολεμίων καὶ τῆς πήξεως τῶν ὑδάτων, ἐπεχείρησε τὴν πολύκροτον εἰς Ὁλλανδίαν ἐκστρατείαν, κατακτήσας ἐν διαστήματι δύο μόνον μηνῶν πᾶσαν τὴν θαλασσόβρεκτον ταύτην καὶ ποταμόρρυτον χώραν.

Τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ του σώματα, τὸ ἱππικόν, τὸ πυροβολικόν, αἱ ἀποσκευαὶ διήρχοντο εὐχερῶς διὰ τῶν πεπηγότων ποταμῶν καὶ βραχιόνων τῆς θαλάσσης καὶ αἱ πόλεις ἡλίσκοντο μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος, τὴν 9/20 δὲ Ἰανουαρίου 1795 ὁ Πισεγρὺ μετὰ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν ἀντιπροσώπων τῆς Συνελεύσεως εἰσήρχετο εἰς Ἀμστελόδαμον καὶ κατελάμβανε τὴν πρωτεύουσαν ταύτην ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας. Ταυτοχρόνως μία μεραρχία διαβᾶσα τὴν πεπηγυῖαν λίμνην Bies-Bosch ἐκυρίευσε τὴν Δορδρέχτην καὶ τὴν Χάγην, ἔνθα ἥδρευεν ἡ ὁλλανδικὴ συνέλευσις. Οἱ Ὁλλανδοὶ πρὸ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος ὑπετάγησαν, ἐδέχθησαν καλῶς τοὺς Γάλλους καὶ ἐτροφοδότησαν τὸν ἐξηντλημένον ἐκ τόσων κακουχιῶν καὶ στερήσεων στρατόν.

Τότε συνέβη τὸ περίεργον γεγονός, ὅπερ ἐν ἀρχῇ ἀνέφερα. Τὸ θαυμαστόν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Θιέρσου, ἀνεμίχθη ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ, τῇ ἤδη τόσον ἐκτάκτῳ. Μία μοῖρα τοῦ ὁλλανδικοῦ στόλου, ναυλοχοῦσα παρὰ τὴν νῆσον Τέξελ, μὴ προφθάσασα ἐγκαίρως ν' ἀπάρῃ κατελήφθη ὑπὸ τῶν πάγων καὶ ἔμεινεν ἀκίνητος. Ὁ Πισεγρὺ τοῦτο μαθών, ἐξέπεμψε πρὸς τὴν βόρειον Ὁλλανδίαν ἀποσπάσματα ἱππικοῦ

μετά τινων πυροβολαρχιῶν ἐλαφροῦ πυροβολικοῦ, ἅτινα διελθόντα ἐπὶ τῶν πάγων περιεκύκλωσαν τὰ πλοῖα καὶ τὰ προσεκάλεσαν νὰ παραδοθῶσιν. Οἱ ἐν τοῖς πλοίοις ἐπιβαίνοντες βλέποντες ἀδύνατον τὴν φυγὴν καὶ περιττὴν πᾶσαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι καὶ τοιουτοτρόπως διὰ πρώτην καὶ μόνην ἴσως φοράν, ἀφότου ὁ ἄνθρωπος ἐσκέφθη νὰ ἐξοπλίσῃ πλοῖα καὶ νὰ ἀναβῇ ἐπὶ τῶν νώτων ἵππου ὅπως πολεμήσῃ τοὺς ὁμοίους του, τὰ δύο ταῦτα ὄργανα τοῦ πολέμου εὑρέθησαν ἀντιμέτωπα καὶ ἐκυριεύθη στόλος ὑπὸ ἱππικοῦ.

Ἀλλ' ἡ Ὀλλανδία εἶνε τόπος ἔνθα συμβαίνουσιν οὐχὶ σπανίως παράδοξα, διότι ἡ φύσις καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἐδάφους τῆς χώρας ὑποβοηθεῖ αὐτά. Τὸ ἔδαφος τῆς παρὰ τὴν παραλίαν ξηρᾶς, ἀποτελουμένης ἀπὸ ἀπεράντους ἀμμώδεις ἐκτάσεις, εἶνε ἰσοϋψὲς μὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, πάλη δὲ λυσσαλέα καὶ προαιώνιος ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων. Τὴν πάλην ταύτην περιέγραψε διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ὁ ἀμίμητος χρωστὴρ τοῦ ἰταλοῦ Δὲ Ἀμίτσις ἐν τῷ περὶ Ὀλλανδίας βιβλίῳ του· Οἱ κάτοικοι ἀνέκαθεν ἐσκέφθησαν νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ὠκεανοῦ, διαρκῶς προσπαθοῦντος νὰ κατακλύσῃ τὴν χώραν, διὰ τεχνητῶν προχωμάτων, περὶ τῆς στερεότητος καὶ ἀντοχῆς τῶν ὁποίων διαρκὴς καταβάλλεται ἐπαγρύπνησις. Ἀλλ' ἐνίοτε ἡ ὁρμὴ τῶν ἐξηγριωμένων κυμάτων συντρίβει τοὺς χειροποιήτους φραγμούς, τὸ ὕδωρ εἰσορμᾷ καὶ κατακλύζει τὸ ἔδαφος, γαῖαι δὲ ἐκτάσεων ἀπεράντων ἐπανέρχονται εἰς τὸ κράτος τοῦ ὠκεανοῦ. Τοιαύτη καταστροφὴ φοβερὰ συνέβη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 1421. Ἡ προμνημονευθεῖσα λίμνη ἢ μᾶλλον λιμνοθάλασσα Bies-Bosch κειμένη μεταξὺ Γερτρούδεμβεργ καὶ Δορδρέχτης, ἐσχηματίσθη τότε καὶ καλύπτει χῶρον, ἐφ' οὗ ἄλλοτε ἔκειντο διεσπαρμέναι ἑβδομήκοντα καὶ δύο κῶμαι. Τὰ κύματα κατέστρεψαν ἓν τῶν προχωμάτων καὶ διὰ τοῦ ῥήγματος ἐξεχύθη τὸ ὕδωρ ἀκράτητον καὶ ἐσκέπασε τὰ χωρία καὶ τοὺς κατοίκους. Ὁ ἀκοίμητος αὐτὸς καὶ κινδυνώδης ἀγὼν μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἦτο γνωστὸς φαίνεται εἴς τινα ὀθωμανὸν μονάρχην, ὅστις ἀγανακτήσας ποτὲ ἕνεκα διαφορᾶς τινος μετὰ τοῦ ὀλλανδικοῦ ἔθνους ἀνέκραξεν: «Ἐὰν αὐτοὶ οἱ ἔμποροι μὲ παροργίσωσι, θὰ στείλω εἰς τὸν τόπον των σῶμα σκαπανέων ὅπως καταρρίψωσι τὰ προχώματα καὶ μεταβάλωσι πᾶσαν τὴν χώραν εἰς θάλασσαν.» Ἐὰν ἦτο γνώστης ὁ εἰρημένος μονάρχης τῆς ἐκφραστικῆς φρασεολογίας τῆς νεωτέρας ὑμῶν δημώδους γλώσσης, θὰ ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὴν φράσιν: θὰ τὰ κάμω ὅλα θάλασσα, μὲ φοβερὰν ὅσον καὶ ἐπιτυχεστάτην κυριολεξίαν.

Εἰς χώραν λοιπὸν ἔνθα ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων συμβαίνουσι

τοιαῦτα παράδοξα, καὶ τὰ πλοῖα κυριεύονται ὑπὸ ἱππικοῦ, ἠδύνατο νὰ συμβῇ καὶ τὸ ἀντίστροφον. Καὶ τῷ ὄντι συνέβη. Δεκαοκτὼ αἰῶνας πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πισεγρύ, ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ, εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς οἱονεὶ χερσονήσου τῆς κειμένης μεταξὺ τῆς Ζουϊδερζῆ καὶ τῶν ἐκ-βολῶν τοῦ Ἔμς, στρατιὰ πεζικοῦ κατελήφθη καὶ κατεφθάρη ὑπὸ τῆς θα-λάσσης. Τὸ ἕτερον τοῦτο παράδοξον γεγονὸς συνέβη ὡς ἑξῆς.

Ἡ Ῥώμη εὑρίσκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς της. Ὁ ὠμὸς καὶ κρυψίνους, ἀλλὰ δεξιὸς κυβερνήτης Τιβέριος εἶχε διαδεχθῆ τὸν Αὔγουστον εἰς τὴν ἀρχήν. Πάντες οἱ λαοὶ εἶχον καθυποταχθῆ εἰς τὸν ρωμαϊκὸν ἀετὸν καὶ μόνον εἰς τὰ πέρατα τοῦ ἀχανοῦς κράτους, οἱ ἀτίθασσοι Πάρ-θοι, οἱ ἄλκιμοι Βρετανοὶ καὶ ἄλλα τινὰ βαρβαρικὰ φῦλα ἐπάλαιον ἀνισχύ-ρως κατὰ τῶν ἀηττήτων λεγεώνων. Ἀλλ' οἱ ἐπιφοβώτατοι τῶν ἐχθρῶν τῆς Ῥώμης ἦσαν οἱ Γερμανοί. Εἰς τοὺς δρυμοὺς τῆς Γερμανίας ὁ ἡρωϊκὸς Ἀρμίνιος, ἐνσάρκωσις τοῦ ἱεροῦ αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας, ἀνθίστατο κρατερῶς κατὰ τῶν κατακτητῶν. Αἱ ρωμαϊκαὶ στρατιαὶ ὑπὸ τὴν ἀρχη-γίαν τοῦ λαοφιλεστάτου καὶ ἱκανωτάτου Γερμανικοῦ διέτρεχον πᾶσαν τὴν χώραν μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Βορείου Θαλάσσης, μαχόμεναι κατὰ τῶν ποικίλων λαῶν καὶ προσπαθοῦσαι φιλοτίμως ν' ἀποπλύνωσι τὸ πρόσ-φατον ὄνειδος τοῦ Βάρου. Ὁ ρωμαϊκὸς στόλος ἐστάθμευε παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἔμς, αὐτόθι δὲ ὁδηγήσας τὸν στρατόν του μετά τινας συμπλοκὰς ὁ Γερμανικός, ἐπεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς τὰς λεγεῶνας, ὅπως μεταφέρῃ αὐτὰς διὰ θαλάσσης παρὰ τὸν Ῥῆνον, ἐκπέμψας ἐν ταυτῷ διὰ ξηρᾶς μέρος τοῦ ἱππικοῦ του καὶ παραγγείλας εἰς αὐτὸ νὰ βαδίζῃ παρὰ τὴν παραλίαν. Ἔπειτα ὅμως, ὅπως καταστήσῃ τὸ φορτίον τῶν νηῶν ἐλαφρότερον διὰ νὰ πλέωσιν αὗται ἀκινδύνως εἰς τ' ἀβαθῆ ἐκεῖνα ὕδατα ἢ διὰ νὰ ἐπιπλεύσωσιν εὐκοπώτερον κατὰ τὴν ὥραν τῆς παλιρροίας, ἀπε-βίβασε τὴν δευτέραν καὶ τὴν δεκάτην τετάρτην λεγεῶνα, ἀναθεὶς εἰς τὸν ὑπαρχηγόν του Βιτέλλιον νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὰς διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν τόπον τῆς συγκεντρώσεως. Καιρὸς εἶνε ὅμως νὰ παραχωρήσω τὸν λόγον εἰς τὸν Τάκιτον, ὅστις ἀφηγεῖται μετ' ἐξόχου δυνάμεως λόγου καὶ μετὰ θαυ-μασίας παραστατικότητος τὸ γεγονὸς ἐν τοῖς Χρονικοῖς αὐτοῦ.[1]

«Ὁ Βιτέλλιος, λέγει ὁ μέγας ἱστορικός, ἐβάδισε κατ' ἀρχὰς ἀκωλύ-τως ἐπὶ ἀκτῆς ξηρᾶς, ἢ μόλις βρεχομένης ὑπὸ τοῦ ἐκπνέοντος κύματος. Πλὴν μετ' ὀλίγον ἐξωθουμένη ὑπὸ τοῦ βορείου ἀνέμου πλήμμυρα ἐκ τῶν συνήθων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰσημερίας, ὅτε ὁ ὠκεανὸς ἐξογκοῦται καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος, προσέβαλε καὶ διέσπασε τὰ ἡμέτερα τάγματα. Ἡ γῆ καλύπτεται ἐπὶ μακρὰν ἔκτασιν· θάλασσα καὶ

[1] Annales, Lib. I, LXX.

παραλία καὶ πεδιάδες, τὰ πάντα παριστῶσι θέαν ὁμοιόμορφον. Δὲν διακρίνεται πλέον τὸ στερεὸν ἔδαφος ἀπὸ τὴν ἐπισφαλῆ ἄμμον, οἱ πόροι ἀπὸ τῶν ἀβύσσων. Οἱ στρατιῶται ἀνατρέπονται ὑπὸ τῶν κυμάτων, πνίγονται ἐντὸς βαράθρων, προσκρούουσι κατὰ τῶν ἵππων, κατὰ τῶν ἀποσκευῶν, κατὰ τῶν ἐπιπλεόντων μεταξὺ τῶν τάξεών των πτωμάτων. Οἱ οὐλαμοὶ συναναμίγνυνται· οἱ ἄνδρες εὑρίσκονται ἐντὸς τοῦ ὕδατος· ποὺ μὲν μέχρι τοῦ στήθους, ποὺ δὲ μέχρι τοῦ τραχήλου, ἐνίοτε καὶ τὸ ἔδαφος ἐκφεύγει ὑπὸ τοὺς πόδας των καὶ καταβυθίζονται ἢ διασκορπίζονται. Εἰς μάτην ἐνθαρρύνουσιν ἀλλήλους διὰ τῆς φωνῆς καὶ παλαίουσι κατὰ τῶν κυμάτων. Οὐδόλως πλεονεκτεῖ ὁ ἀνδρεῖος τοῦ δειλοῦ, ὁ συνετὸς τοῦ ἄφρονος, ἡ περίσκεψις τῆς τύχης· τὰ πάντα περικαλύπτονται ὑπὸ τῆς ἀναποφεύκτου δίνης. Τέλος ὁ Βιτέλλιος κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς ὕψωμά τι, ἔνθα συνέταξε τὸν στρατόν του. Αὐτόθι διενυκτέρευσαν ἄνευ ζωοτροφιῶν, ἄνευ πυρός, οἱ πλεῖστοι γυμνοὶ ἢ τὸ σῶμα ἔχοντες καταμεμωλωπισμένον, ἀξιοθρήνητοι ὡς νὰ εἶχον περικυκλωθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ· κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τοὐλάχιστον θὰ ἠδύναντο νὰ ἐκλέξωσι θάνατον ἔντιμον, ἐνῷ ἐκεῖ ὁ θάνατος ἦτο ἄδοξος. Ἡ ξηρὰ ἀνεφάνη ἅμα τῇ ἡμέρᾳ, ἀφίκοντο δὲ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Χούνσιγκ (ποταμοῦ διερχομένου παρὰ τὴν Γρονίγγην), ἔνθα εἶχε καταπλεύσει ὁ Γερμανικὸς μετὰ τοῦ στόλου καὶ ὅπου διέταξε νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἐκ νέου αἱ δύο λεγεῶνες εἰς τὰ πλοῖα.»

Τὰ δύο ταῦτα περίεργα γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὰ ὅρια τοῦ φανταστικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ συγχέονται δυσδιακρίτως ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνίοτέ τις ἐκλαμβάνει ὡς τολμηρὸν δημιούργημα τῆς φαντασίας ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχει ἐν ἀγνοίᾳ του ἐν τῇ φύσει, ἢ ἐτελέσθη ἤδη ἐν τῇ μακραίωνι σειρᾷ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.

Χαραλάμπης Ἄννινος.

Ο ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΟΡΚΟΣ[1]

Ἡ συναίσθησις τοῦ Νομοθέτου, ὅτι καὶ ἡ ἐντελεστέρα φιλοσοφία, καὶ ἡ μᾶλλον ἠθικὴ μόρφωσις, ἀδυνατοῦσιν, ἵνα εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐμπνεύσωσι τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας, τὸ καθοδηγοῦν εἰς τὴν αὐστηρὰν τοῦ καθήκοντος ἐπιτέλεσιν, ἐξώθησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐπίκλησιν τῆς συνδρομῆς τῆς θρησκείας, ἐντεῦθεν δὲ καθιέρωσε τὸν ὅρκον, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ἐπιρροῆς τῶν βιαίων παθῶν καὶ τῶν ἰδιοτελῶν συμφερόντων. Καὶ ἀληθῶς, οὐδεὶς μελετῶν τὴν ποικιλίαν τῶν διαφόρων τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρων, καὶ τὸ ἀνέφικτον τῆς γενικῆς πάντων ἠθικῆς μορφώσεως, δύναται ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ ὑπόμνησις τῆς θεότητος, ἡ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου παράστασις τῆς ἄνωθεν, ἐπὶ πασῶν αὐτοῦ τῶν πράξεων, διηνεκοῦς ἐπιβλέψεως, ἡ εἰς πᾶν αὐτοῦ βῆμα συναίσθησις ὅτι ἱερά τις καὶ ἀόρατος δύναμις παρακολουθεῖ αὐτόν, ὅτι ὅλα ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀπὸ πάσης ἀδίκου ἢ ἐθνοβλαβοῦς πράξεως αὐτὸν ἀποτρέπουσιν. Τούτου ἕνεκα, πάντες οἱ νομοθέται[2] καὶ τῶν μᾶλλον ἔτι πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀνέγραψαν τὸν ὅρκον ὡς πρωτίστην ὑποχρέωσιν παντὸς ἀναδεχομένου οἱανδήποτε δημοσίαν λειτουργίαν, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου Ἄρχοντος μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ δημίου! Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὅρκου ἐντεῦθεν ἐξεταζομένη, φαίνεται προελθοῦσα ἐκ τῆς ὑπονοίας τοῦ Νομοθέτου, ὅτι δυνατὸν νὰ περιβληθῶσι πολιτικὰ ἀξιώματα, ἢ ν' ἀναδεχθῶσι δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ ἄνδρες μὴ ἠθικῶς μεμορφωμένοι, μὴ ἐκ φύσεως ἢ ἐξ ἀγωγῆς εὐσυνείδητοι, διὸ καὶ ἐπεζήτησε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς τοιούτους διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ φόβου τῆς θείας δίκης.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ὅρκου, ὅστις καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς Ἀσσυρίοις, Αἰγυπτίοις, Μήδοις καὶ Πέρσαις ἐπεκράτει[3].

[1] Ἀπόσπασμα ἐξ ἀνεκδότου συγγράμματος ἐπιγραφομένου: *Αἱ βουλαὶ τῆς Ἑλλάδος.*

[2] Βλ. Repert. univ. et raison. de jurisprudence par le comte Merlin. T. Doux. εἰς λ. Serment.

[3] Chamber's Encyclop. εἰς λ. oath ἐκδ. τοῦ 1883.

Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡμῶν προγόνοις, εἰς ὅλα τὰ πολιτικὰ Σωματεῖα εἰσήχθη ὁ ὅρκος, καὶ εἰς τὰ μεταξὺ διαφόρων ἔτι ἑλληνικῶν πόλεων συγκροτούμενα. Οὕτω τὰ μέλη τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου ὤμνυον τὸν ἑπόμενον ὅρκον:

«Μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσειν, μηδ' ὑδάτων ναματαίων εἴρξειν, μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ. Ἐὰν δέ τις ταῦτα παραβῇ, στρατεύσειν ἐπὶ τοῦτον, καὶ τὰς πόλεις ἀναστήσειν. Καὶ ἐάν τις συλᾷ τὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ συνειδῇ τι ἢ βουλεύσῃ τι κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ, τιμωρήσειν καὶ ποδὶ καὶ χειρὶ καὶ φωνῇ καὶ πάσῃ δυνάμει»[1]. Καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἐκκλησίαις τοῦ Δήμου πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συνεδριάσεων αὐτῶν, προηγεῖτο ὑπὸ τοῦ κήρυκος προσευχὴ εἰς τὸν ὕπατον Δία, οὗ ἄγαλμα ἵστατο ἐν τῇ Πνυκὶ παρὰ τὸ βῆμα, ὑπὸ δὲ τῶν ὑπηρετῶν περιεφέρετο εἰς τοὺς ἐκκλησιάζοντας καθάρσιον ὕδωρ. «Ἐπειδὰν τὸ καθάρσιον περιενεχθῇ, καὶ ὁ κῆρυξ τὰς πατρίους εὐχὰς εὔξηται, προχειροτονεῖν τοὺς προέδρους περὶ ἱερῶν τῶν πατρίων, καὶ κηρύκων καὶ πρέσβεων καὶ ὁσίων[2]». Ἐν τῇ προσευχῇ ταύτῃ, ἥτις ἐνόρκως ἐγένετο, κατηρῶντο καὶ τῶν ἐπὶ δώροις πολιτευομένων. «Δημοσίᾳ ἀρὰς ποιούμενοι κατὰ τῶν πονηρῶν, εἴ τις δῶρα λαμβάνειν, μετὰ ταῦτα λέγει καὶ γινώσκει περὶ τῶν πραγμάτων». Καὶ ἐν ταῖς μεταγενεστέραις τῶν Ἀθηναίων Βουλαῖς, εἰσερχόμενοι οἱ Βουλευταί, κατὰ τὴν ἔναρξιν ἑκάστης βουλευτικῆς περιόδου, προσηύχοντο εἰς τοὺς Βουλαίους θεούς, ἤτοι τὸν Δία καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, ὧν ἱερὸν ὑπῆρχεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. Ἔθυε δὲ καὶ εἰσητήρια ἡ βουλή, κατὰ Δημοσθένην, ταῦτα δ'ἀπετέλουν τὴν ἐτησίαν ἐναρκτήριον θυσίαν ἑκάστης νέας βουλευτικῆς περιόδου.[3] Καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος, οἱ ἀπαρτίζοντες τὴν Βουλὴν τῶν πεντακοσίων ὤμνυον τὸν ἑπόμενον ὅρκον: « Τὰ βέλτιστα βουλεύσω τῷ Δήμῳ τῶν Ἀθηναίων (κατὰ τοὺς Νόμους βουλεύσω). Οὐδὲ δήσω Ἀθηναίων οὐδένα, ὃς ἂν ἐγγυητὰς τρεῖς καθιστῇ τὸ αὐτὸ τέλος τελοῦντας· πλὴν ἐάν τις ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς πόλεως ἢ ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνὼν ἁλῷ, ἢ τέλος τι πριάμενος, ἢ ἐγγυησάμενος, ἢ ἐκλέγων, μὴ καταβάλλῃ»[4]. Ἐκτος τῶν βουλευτῶν, καὶ οἱ κατ' ἔτος ἐκ τοῦ Δήμου ἐκλεγόμενοι ἑξακισχίλιοι πολῖται, οἵτινες νομοθετῶν καὶ δικαστῶν ἅμα καθήκοντα ἐξετέλουν, ὑπεβάλλοντο εἰς ὅρκον, πρὶν ἢ περιδυθῶσι τὴν νενομισμένην αὐτῶν ἐξουσίαν, διὸ καὶ «*ὀμωμοκότες*» ἐκαλοῦντο.

[1] Pastoret. Stor. del. legisl. VI p. 67. Ραγκαβῆ Φιλολ. τ. ΙΕ', σ. 46.
[2] Αἰσχίνου κ. Τιμάρχου 11.
[3] Ραγκαβῆ, αὐτόθι σ. 266.
[4] Δημοσθένης κ. Τιμοκρ. 745.

Καὶ ἐν Σπάρτῃ οἵ τε Γερουσιασταὶ καὶ οἱ Ἔφοροι ὑπεβάλλοντο εἰς ὅρκον, πρὶν ἢ τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἀναδεχθῶσιν. Ἄξιον δ' ἰδιαιτέρας μνείας κρίνομεν, ὅτι οἱ Βασιλεῖς κατ' ἔτος ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὸν ἀρχικὸν ὅρκον, δι' οὗ ὑπέσχοντο ὅτι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους βασιλεύουσι· κατὰ τὴν ἐπανάληψιν δὲ ταύτην τοῦ ὅρκου τῶν Ἀνάκτων, ἀντώμνυον καὶ οἱ Ἔφοροι, ὅτι « *ἐμπεδορκούντων τῶν Βασιλέων, ἀστυφέλικτον τὴν βασιλείαν παρέξει ἡ πόλις·* »[1] ἤτοι ἀκλόνητον καὶ ἀδιάσειστον ἀπὸ πάσης τῶν πολιτῶν κατ' αὐτῆς ἐξεγέρσεως.

Καὶ οἱ Βουλευταὶ τῶν τεσσάρων Βουλῶν, τῆς ἀρχαιοτάτης Βοιωτικῆς συμπολιτείας, ὑπεχρεοῦντο, πρὶν ἢ ἀπὸ κοινοῦ συνέρχωνται καὶ ἀποφασίζωσιν, ἵνα δι' ὅρκου συνδέωνται, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Πλούταρχος τέλος ἀναφέρει, ὅτι καὶ πρὶν ἢ ἀνέλθῃ τὸ βουλευτικὸν βῆμα ὁ ὀλύμπιος Περικλῆς, ηὔχετο τοῖς θεοῖς ἵνα, « *μηδὲ ῥῆμα μηδὲν ἐκπεσεῖν, ἄκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρῆσιν ἀνάρμοστον* »[2].

Καὶ οἱ κανονισμοὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας συνελθουσῶν Συνελεύσεων, τοῦ Ἄστρους, τοῦ Ἄργους, τῆς Τροιζῆνος καὶ τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ τὰ Συντάγματα τοῦ 1844 καὶ 1864 τὸ ὅρκον ἀνέγραψαν ὡς ἀπαραίτητον τοῖς ἀναδεχομένοις τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. Ὁ δὲ πρῶτος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους Κυβερνήτης, ὁ πολὺς Καποδίστριας, καὶ παρὰ τῶν ψηφοφόρων ἀπῄτησεν ἵνα ὀμνύωσιν ὅρκον, πρὸ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐντὸς ἐκκλησίας καὶ ἐνώπιον ἱερέως, ὅτι εὐσυνειδήτως διαθέσουσι τὴν ἑαυτῶν ψῆφον.[3] Ὁ κατὰ τὸ ἤδη ἰσχύον Σύνταγμα ὅρκος τῶν βουλευτῶν ἔχει οὕτως : « Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, νὰ φυλάξω πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὸν Συνταγματικὸν βασιλέα, ὑπακοὴν εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ εἰς τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους, καὶ νὰ ἐκπληρώσω εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντά μου.» Ἀλλόθρησκοι βουλευταί, ἀντὶ τῆς ἐπικλήσεως, « ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος», ὁρκίζονται κατὰ τὸν τύπον τῆς ἰδίας αὐτῶν θρησκείας.» [4]. Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης, ἣν καθιέρωσεν ὁ ἡμέτερος Νομοθέτης, ἐγείρονται τὰ ἑπόμενα ζητήματα.

Α'. Συνᾴδει πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἣν ἐν Ἑλλάδι πρεσβεύομεν, ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἡμετέρου Νομοθέτου ;

Β'. Συνᾴδει πρός τε τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν ἐν ἰσχύι Κανονισμὸν τῆς

[1] Θουκυδίδ. Ε. 38.

[2] Πλουτάρχου, Περικλῆς Μ. Α'. σ. 289.

[3] Ἄρθρ. 57 τοῦ Συντάγμ. τοῦ 1844 καὶ 64 τοῦ Συντάγμ. τοῦ 1864.

[4] Ἄρθρ. 64 τοῦ Συντάγματος.

Βουλῆς ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἴθισται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ἵνα δίδωσι τὸν ὅρκον οἱ βουλευταί;

Γ'. Πρὸ τῶν ἐξελέγξεων τῶν ἐκλογῶν, ἢ μετὰ τὸ πέρας αὐτῶν δέον νὰ ὀμνύωσι τὸν ὅρκον;

Δ'. Δικαιοῦται ὁ βουλευτὴς ν' ἀρνῆται ἵνα δώσῃ τὸν νενομισμένον ὅρκον, ἢ νὰ προτείνῃ ἐπιφυλάξεις κατὰ τὴν ὁρκωμοσίαν;

Ε'. Ἐξυπηρετεῖ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ὁ ὅρκος τῶν βουλευτῶν;

Ϛ'. Εἶνε διατηρητέος ἢ καταργητέος ὁ ὅρκος οὗτος;

Τὴν λύσιν τοῦ πρώτου ζητήματος παρέχει ἡμῖν ἡ μελέτη τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν, ἃς διέσωσαν οἱ Εὐαγγελισταί, ἔτι δὲ ἡ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρακτικῶν τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν, ὁ Ματθαῖος ἀναγράφει τὴν ἐν προκειμένῳ γνώμην τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπὶ τοῦ ὅρους πρὸς τὸν λαὸν ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν ᾗ ἀναφέρει περὶ ὅρκου τὰ ἑπόμενα:

«Εἶπεν ὁ Κύριος, ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως· μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσῃς, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα, λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι. Ἔστω δ' ὁ λόγος ὑμῶν Ναί, ναί, Οὔ, οὔ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστιν.»[1]

Ἐκτὸς τῶν ἀνεπιδέκτων διφορουμένης ἐννοίας αὐτῶν ἐκφράσεων, καὶ πάντες οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου[2] μέχρι τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου[3], καὶ αὐταὶ αἱ Σύνοδοι, θεωροῦσι τὸν ὅρκον ὡς ἀντιστρατευόμενον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ συνιστῶσι τὴν ἀποφυγὴν αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον ὁ μέγας Βασίλειος λέγει: «Ὅρκος μὲν ἅπας ἐξοριζέσθω τοῦ καταλόγου τῶν ἀσκουμένων· ἡ δὲ κατάνευσις τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ διὰ τῆς φωνῆς κατάθεσις ἀντὶ ὅρκου κρινέσθω καὶ τῷ λέγοντι καὶ τῷ ἀκούοντι. Εἰ δέ τις ἀπιστήσειε τῇ ψιλῇ διαβεβαιώσει, κατηγορίαν τοῦ ἰδίου συνειδότος παρέχεται».

Τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὅρκου γλαφυρώτατα καταδεικνύει καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος διὰ τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου διαλόγου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ

[1] Εὐαγγελ. κ. Ματθ. V. 33.

[2] Τόμ. Α', σ. 155.

[3] Αὐγουστ. ὁμιλ. εἰς Ἰακ. Φιλολ. Συνέκδ. ἀριθ. 3. Non jurare omnino.

τινος πολυόρκου, χαρακτηρίζων ἅμα αὐτὸν ὡς καρπὸν τῆς μελαίνης ρίζης τοῦ Χόλου. Καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπιλέγει: «Περὶ παντὸς ὁ ὅρκος ἀπέστω».

Καὶ αὐταί, ὡς ἀνωτέρω ἐξέθημεν, αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἕκτη, ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς κανόνι, ρητῶς τὸν ὅρκον ἀνακηρύττει ὡς ἀπαγορευόμενον ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου[1]. Καὶ ἡ ἑβδόμη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὡς ἀντιχριστιανικὸν ὡσαύτως τὸν ὅρκον καταδικάζει, ἡ δὲ ἕκτη οἰκουμενικὴ καὶ αὕτη Σύνοδος καὶ δι' ἀφορισμοῦ τιμωρεῖ τοὺς ὀμνύοντας ὅρκους. Ὁ πειστικώτερον παντὸς ἄλλου ἱεροῦ συγγραφέως τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὅρκου καταδεικνύων εἶνε ὁ Χρυσόστομος. Ἐρωτώμενος ὑπό τινος τί ὀφείλει νὰ πράξῃ ὅταν ἡ ἀνάγκη ἀπαιτῇ τὸν ὅρκον, ὁ Χρυσόστομος ἀπαντᾷ ὅτι *ὅπου ὑπάρχει παράβασις νόμου, οὐδεμία ἀνάγκη χωρεῖ*. Ἀλλ' ὁ ἐρωτῶν ἐξακολουθεῖ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Χρυσόστομον ὅτι εἶνε ἀδύνατον ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀναγκασθῇ νὰ ὀμόσῃ ποτέ· ὁ Χρυσόστομος ὅμως καὶ αὖθις ἀπαντᾷ: Ὁ Θεὸς διέταξεν, ἵνα μηδέποτε ὁρκιζώμεθα, καὶ σὺ ἐρωτᾷς ἂν εἶνε δυνατὸν νὰ τηρήσῃς ἢ νὰ παραβιάσῃς τὴν προσταγὴν αὐτοῦ; *Δεῖξόν μοι εἰς ποῖον μέρος τοῦ Εὐαγγελίου ἀναφέρεται ὅτι ἐπιτρέπεται ὁ ὅρκος, καὶ ἐγὼ πείθομαι·* ἀλλὰ τοὐναντίον, τοσοῦτον ἀπολύτως ὁ Χριστὸς ἐμποδίζει τὸν ὅρκον, ὥστε ἐξομοιοῖ τὸν ὀμνύοντα πρὸς τὸν διάβολον. «Τὸ περισσὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστι». Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Χρυσόστομος παραδέχεται ὅτι οἱ νόμοι τῶν βασιλέων ἐπιτρέπουσι τὸν ὅρκον, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποφαίνεται ὅτι οἱ βασιλεῖς δὲν καθιεροῦσι πάντοτε νόμους πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον, ἄλλως τε καὶ κατ' ἄλλους νόμους τῶν αὐτῶν βασιλέων ἄκυροι θεωροῦνται πάντες οἱ εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας, τὰς θείας Γραφάς, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἐναντιούμενοι νόμοι[2].

Οὐ μόνον δὲ οἱ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς Δυτικῆς συγγραφεῖς παραδέχονται ὅτι ἡ δόσις οἱουδήποτε ὅρκου ἀντίκειται εἰς τὸν χριστιανισμόν[3]. Ἐκτὸς ὅλων αὐτῶν τῶν ἀποτελούντων τὰς γρανιτικὰς στήλας τοῦ ἡμετέρου θρησκεύματος, καί τινες ἔτι τῶν αὐτοκρατόρων ἀπέφυγον τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ὅρκου ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν νεαρῶν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Μετὰ τὰς προφανεῖς

[1] Πηδάλιον τῆς νοητ. νηὸς τῆς Ἀγ. καθ. Ἀποστολ. τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σ. 597.

[2] Λογ. ΙΕ' εἰς τοὺς ἀνδριάντ. τ. Ϛ', σ. 566.

[3] S. Cyprian, de mortalit, c. 4.

ταύτας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀντιχριστιανικῆς ἰδιότητος παντὸς ὅρκου, ἐκπλήσσεταί τις ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ Νομοθεσία ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν συστηματικῶς καθιέρωσε τὸν ὅρκον. Τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου ὑποδεικνύει ἡμῖν αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος διὰ τῆς περὶ τῶν βασιλέων φράσεως, ἣν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν. Οἱ βασιλεῖς, οἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς εὑρεῖαν ἐν ἑαυτοῖς ἐξουσίαν συγκεντρώσαντες, ἐθέσπιζον καὶ νόμους οὐχὶ πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον πολλάκις συνᾴδοντας. Καθ' ἡμᾶς, οὐ μόνον οἱ βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ τὴν κυβέρνησιν τῶν ἐθνῶν ἀναδεχθέντες, ἐκ τῆς γενικῆς τῶν λαῶν ἱστορίας, εἰμὴ καὶ ἐξ ἰδίας πείρας ὁδηγούμενοι, ἐμόρφωσαν τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ λαοὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀφῃρημένην τῆς θρησκείας ἰδέαν, ἀλλ' ἔχουσιν ἀνάγκην, ὅπως ἐμμείνωσιν ἐν αὐτῇ πιστοί, καὶ ὑλικῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως· ἐντεῦθεν αἱ εἰκόνες, αἱ τελεταὶ καὶ πάντα τὰ μέχρι σήμερον διασωζόμενα μέσα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Τὸ συμφέρον ἀφ' ἑτέρου, εἰς ὃ ἀπέβλεψαν οἱ ἑκάστοτε ἡγεμόνες καὶ κυβερνῆται τῶν λαῶν, ἵνα διατηρῶσιν αὐτοὺς ὑποτεταγμένους ἐφ' ὅσον ἠδύναντο ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν, ἐνέπνευσεν αὐτοῖς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ καθιερώσωσι τὸν ὅρκον ὡς μέσον θρησκευτικόν, οὗτινος τὰ πλήθη καὶ ὑλικῶς ἀντιλαμβάνονται, ὅπως ἐπιτύχωσι τοῦ σκοπουμένου. Εἰς τοιαύτην θολερὰν πηγὴν δέον ν' ἀναχθῇ ἡ ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν καθιέρωσις τοῦ πολιτικοῦ ὅρκου.

Τοῦτο ὅμως, ὅσῳ εὔλογον καὶ ἂν θεωρηθῇ, δὲν δύναται νὰ περιβάλλῃ τὸν ὅρκον διὰ τῆς χριστιανικῆς ἰδιότητος, ἧς ἐντελῶς στερεῖται. Καταδείξαντες ἤδη τὸ ἀντιχριστιανικὸν τοῦ ὅρκου τῶν βουλευτῶν, εὔκαιρον κρίνομεν ἵνα ὑπομνήσωμεν ὅτι καίτοι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐπετρέπετο ὁ ὅρκος, πολλοὶ ἔξοχοι συγγραφεῖς, ἀπεδοκίμαζον αὐτόν, ὡς ἐξευτελίζοντα τὸν ἀνδρικὸν χαρακτῆρα,[1] εἷς δ' αὐτῶν, ὁ Ἀντιφάνης, προσήγγισε καὶ αὐτῷ τῷ Ἰησοῦ, ὡς διδάξας, ὅτι «*ὁ διδοὺς τὸν ὅρκον, τῷ πονηρῷ μαίνεται*»[2].

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν μελέτην τοῦ δευτέρου ζητήματος. Συνᾴδει πρὸς τὸ Σύνταγμα καὶ πρὸς τὸν Κανονισμὸν τῆς Βουλῆς ὁ τρόπος, δι' οὗ οἱ Ἕλληνες βουλευταί, ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῶν ἑλληνικῶν Βουλῶν, ὁρκίζονται;

[1] Ὁ Αἰσχύλος λέγει «ὅρκον φεῦγε κἂν δικαίως ὀμνύῃς. Οὐχ ἀνδρὸς ὅρκοι πίστις, ἀλλ' ἀνήρ».

[2] Ὁ δὲ Βασίλειος ἀναφέρει, ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρου Κλεινίας, καίπερ ἐθνικός, ἀπέφυγε νὰ δώσῃ ὅρκον, δν ἂν ἔδιδεν, ἤθελεν ὠφεληθῆ τρία τάλαντα. Πηδάλ. σ 303.

Τὰ περὶ τούτου προβλέπουσι τὰ ἑξηκοστὸν τέταρτον καὶ ἑξηκοστὸν πέμπτον ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, καὶ τὸ δέκατον ἔνατον τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς. Κατὰ τὸ ἑξηκοστὸν τέταρτον ἄρθρον: «οἱ βουλευταὶ ὀμνύουσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καὶ εἰς δημοσίαν συνεδρίασιν τὸν ἑξῆς ὅρκον». Κατὰ τὸ ἑπόμενον τοῦ προταχθέντος ἄρθρον: «ἡ Βουλὴ προσδιορίζει διὰ κανονισμοῦ πῶς θέλει ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντά της». Κατὰ τὸ ἄρθρον τέλος δέκατον ἔνατον τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς: «ἀρξαμένης τῆς συνεδριάσεως, μόνοι οἱ βουλευταὶ καὶ ὑπουργοὶ διαμένουσιν ἐν αἰθούσῃ, οἱ ὑπάλληλοι τῆς Βουλῆς καὶ οἱ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τεταγμένοι κλητῆρες δύνανται νὰ διαμένωσιν ἐν τῇ αἰθούσῃ ἢ νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας τὸ ἀπαιτεῖ». Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν παρατεθεισῶν διατάξεων προφανῶς προκύπτει ὅτι οὔτε ἐνώπιον ἱεροῦ λειτουργοῦ, οὔτε ἐπὶ ἱερᾶς εἰκόνος ἢ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὑποχρεοῦται ὁ ἕλλην βουλευτὴς ἵνα ὀμνύῃ τὸν ὅρκον. Ἐν τούτοις ἐπεκράτησεν ἵνα πᾶς βουλευτὴς ἐνώπιον ἱερέως καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὁρκίζηται, τὰς διατυπώσεις δὲ ταύτας τὸ μὲν Σύνταγμα οὐδόλως ἀναγράφει, τὴν δὲ τοῦ ἱερέως παρουσίαν ἐμμέσως ἀποκρούει τὸ μνησθὲν ἄρθρον τοῦ κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ μόνον εἰς τοὺς ὑπουργούς, τοὺς βουλευτάς, τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Βουλῆς καὶ τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τεταγμένους κλητῆρας ἐπιτρέπει ἵνα κατὰ τὰς δημοσίας συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτῆς παρίστανται. Καὶ ὁ τρόπος λοιπόν, καθ' ὃν εἴθισται νὰ ὀμνύωσι τὸν ὅρκον οἱ ἡμέτεροι βουλευταί, εἶνε παράνομος. Ὅθεν δέον ἡ Βουλὴ νὰ τροποποιήσῃ ὡς πρὸς τοῦτο τὸν Κανονισμὸν αὐτῆς πρὸς ἀποφυγὴν ζητημάτων καὶ ματαίων τοῦ πολυτίμου αὐτῆς χρόνου ἀνάλωσιν. Ἴσως θεωρηθῇ ἀνάξιον λόγου τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλ' οἱ μελετήσαντες τὰ πρακτικὰ ὅλων τῶν ἡμετέρων βουλῶν, καὶ ἰδίᾳ τὰ τῆς πρώτης συνόδου τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου, πεισθήσονται ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνέχει σπουδαίαν πρακτικὴν σημασίαν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς οὐχὶ εὐπρεπεῖς συζητήσεις τὴν Βουλὴν ἐξέθετο. Ἂν ποτε εὑρεθῶσι βουλευταὶ ἀρνηθησόμενοι ἵνα δώσωσιν οὕτω παρανόμως τὸν ὅρκον, ἡ δὲ πλειονοψηφία τῆς βουλῆς ἀποφανθῇ, ὡς κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου ἀπεφήνατο, δύναται ν' ἀποκλείσῃ τῆς βουλῆς πάντας τοὺς ἀποστέργοντας νὰ ὀμόσωσι κατὰ τὰς παρανόμους διατυπώσεις, τὸν ὅρκον καὶ στερήσῃ ἐφ' ὅσον εὐαρεστηθῇ αὕτη, ἰσαρίθμους ἐπαρχίας τῶν νομίμων αὐτῶν ἀντιπροσώπων.

Ἐκ τοῦ ἑνὸς δὲ τούτου ἀτόπου καὶ ἄλλα πλείονα δύνανται νὰ ἐπέλ-

θωσιν. Οὕτω προεδρός τις τῆς Βουλῆς, ὑποκύπτων εἰς τὴν ἀξίωσιν αὐθαιρέτου τινὸς Κυβερνήσεως, δὲν προσκαλεῖ ἱερέα ἵνα ὁρκίσῃ ἀντιπολιτευομένους βουλευτάς, ὅπως, ἔστω καὶ προσκαίρως, προσπορίσῃ κοινοβουλευτικὴν δύναμιν τῇ φιλίως διακειμένῃ αὐτῷ Κυβερνήσει. Ἴσως ἀδύνατόν τινες θεωρήσουσιν ὅτι τοιοῦτος Βουλῆς πρόεδρος ἀναδειχθήσεται· ἡμεῖς ὅμως, φρονοῦντες ὅτι ἡ δυσπιστία ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς φρονήσεως, ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἕτερος πρόεδρος τῆς Βουλῆς ἐθεώρησεν ὡς βουλευτὴν ἄνθρωπον *μὴ ὁρκισθέντα παντελῶς*, καὶ τὸν ἐθεώρησε τοιοῦτον ὅπως τὸν καταρτισμὸν τῆς ἀπαρτίας διευκολύνῃ, οὐδόλως διστάζομεν ἵνα ὡς ἐνδεχομένην θεωρήσωμεν καὶ τὴν προεκτεθεῖσαν περίπτωσιν. Διὸ προορατικότητος ἔργον καὶ στοιχειῶδες καθῆκον ἡ Βουλὴ ἐπιτελέσει, ἂν μεταρρυθμίσῃ ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅρκου τὸν κανονισμὸν αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὸ ἐπικρατῆσαν ἐν αὐτῇ ἔθιμον.

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον ζήτημα, ἂν πρὸ τῶν ἐξελέγξεων, ἢ μετ' αὐτάς, δέον νὰ δίδωσι τὸν ὅρκον οἱ βουλευταί, φρονοῦμεν ὅτι οὔτε τὸ Σύνταγμα, οὔτε ὁ Κανονισμὸς τῆς Βουλῆς σαφῶς ὁρίζουσι τὸ τοιοῦτον. Μόνη διάταξις τοῦ Συντάγματος σχετικὴ πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα εἶνε ἡ τοῦ ἄρθρου ἑξηκοστοῦ τετάρτου, ὡς ὁρίζοντος ὅτι οἱ βουλευταὶ ὀμνύουσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν τὸν ἐν τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ διατυπούμενον ὅρκον. Ἀλλ' ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ἐγείρεται ἕτερον ζήτημα: Ἀπὸ τίνος χρονικοῦ διαστήματος μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Βουλῆς, οἱ βουλευταὶ ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν, ἢ μετὰ τὴν λῆξιν αὐτῶν ; ὁ δοκιμώτερος τῶν ἐπιζώντων τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου ὁμοεθνῶν συγγραφέων ἀποφαίνεται ὅτι τὰ καθήκοντα τῶν βουλευτῶν ἄρχονται μετὰ τὰς ἐξελέγξεις, ὅτι μετ' αὐτὰς μόνον καθίσταται ἀληθὴς βουλευτὴς ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν Βουλήν, μέχρι δὲ τῆς ἐξελέγξεως διατελεῖ ὑπὸ δοκιμασίαν, δυνάμενος καὶ νὰ ἐξωσθῇ τοῦ βουλευτηρίου· συνεπῶς ἀνάρμοστον θεωρεῖ νὰ ὁρκίζηται ὁ βουλευτὴς πρὸ τῶν ἐξελέγξεων, κατειρωνευόμενος τοῦ Θεοῦ, χλευάζων τὸν πρὸς τὸν ὅρκον προσήκοντα σεβασμόν, ὅτι θέλει ἐκπληρώσει καθήκοντα, ἅτινα δὲν ἀναλαμβάνει εἰσέτι.[1] Ὀρθῶς ὁ μνησθεὶς συγγραφεὺς ἀποφαίνεται ὅτι ἀληθὴς βουλευτὴς πᾶς βουλευτὴς ἀναδεικνύεται μετὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐκλογῆς, πλανᾶται ὅμως φρονῶν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ἐκπλήρωσιν καθηκόντων. Ἵνα ἡ γνώμη αὕτη στηριχθῇ εἰς τὴν λογικήν, δέον ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ προεξέλεγξις καὶ ἡ ἐξέλεγξις τῶν ἐκλογῶν δὲν ἀνάγονται εἰς τὸν κύκλον τῶν καθηκόντων

[1] Ἐγχειρ. Συνταγμ. Δικ. Θ. Ν. Φλογαΐτου. § 143, σ. 242.

τῶν βουλευτῶν, ἢ ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη τῶν βουλευτῶν στερεῖται ἀξίας καὶ σπουδαιότητος. Ἀλλὰ τίς μελετήσας τὴν σπουδαιότητα, ἣν περιβάλλονται αἱ ἐξελέγξεις τῶν ἐκλογῶν, τίς ἀναλογιζόμενος ὅτι ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτᾶται ὁ γνήσιος καταρτισμὸς τῶν Βουλῶν, τοιαύτην γνώμην ἀποδεχθήσεται; Πάντες οἱ πολιτειολόγοι ἀποφαίνονται ὅτι αἱ ἐξελέγξεις τῶν ἐκλογῶν ἐνέχουσι μεγίστην σπουδαιότητα. Αἱ ἐξελέγξεις εἶνε ἡ λυδία λίθος τῶν ἔργων ἑνὸς ἐθνικοῦ συνεδρίου. «Ἀπὸ τὴν ἐξέλεγξιν κρίνεται μία βουλή. Αἱ ἐξελέγξεις εἶνε, ὡς προσφυῶς ἀπεικόνισεν εἷς τῶν εὐφραδεστέρων βουλευτῶν, ὡς αἱ γεωργικαί, βιομηχανικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ ἐκθέσεις· ἀπὸ τὰ ἐκτιθέμενα δείγματα κρίνεται ὁ βαθμὸς τῆς προόδου ἑκάστου Ἔθνους»[1]. Τέλος αὐτὴ ἡ Βουλὴ ὁμοφώνως ἀπεδέξατο κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἐπὶ τῆς νέας βασιλείας συγκρότησιν, ὅτι τὸ ζήτημα τῶν ἐξελέγξεων τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν εἶνε ζήτημα «*ἐθνικῆς τιμῆς, καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον*»[2]. Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα ἐλλόγως νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ τόσῳ σπουδαῖα καθήκοντα ἀναδεχόμενος οὐδὲν ἐκπληροῖ καθῆκον; Καὶ ἂν ἀξιῶμεν παρὰ τοῦ βουλευτοῦ ἵνα δίδῃ ὅρκον, προκειμένου νὰ ἐπιψηφίσῃ καὶ τὸν ἐπουσιωδέστερον νόμον, πόσῳ μᾶλλον δέον τὴν αὐτὴν ἀξίωσιν νὰ διατηρήσωμεν, προκειμένου περὶ τοῦ γνησίου καταρτισμοῦ, τοῦ μόνου ἐκ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας προερχομένου σωματείου, καὶ τῆς περιφρουρήσεως τοῦ ἐλευθέρου τοῦ λαοῦ φρονήματος, τοῦ ἐν πάσῃ ἐκλογῇ ἐκδηλουμένου;

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ βουλευταὶ δίδουσι τὸν ὅρκον ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν εἰς τὴν Βουλήν, πρῶτος δὲ πάντων ὀμνύει, ὁ πρόεδρος[3] (Speaker). Ἀλλὰ τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἰσχύον σύστημα δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος, διότι ἡ ἐξέλεγξις τῶν ἐκλογῶν ἐνεργεῖται αὐτόθι ὑπὸ εἰδικοῦ δικαστηρίου, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν· συνεπῶς ὅταν τὸ πρῶτον οἱ βουλευταὶ εἰσέρχωνται εἰς τὴν Βουλήν, ἀνεγνωρίσθησαν ἤδη ὡς νομίμως ἐκλεχθέντες καὶ οὐδαμῶς ἐπιλαμβάνονται τῶν ἐξελέγξεων.

Ἐν Γαλλίᾳ πρὸ τοῦ 1875, ὅτε κατηργήθη ὁ βουλευτικὸς ὅρκος, κατὰ τὸ πρὸ τῆς Δημοκρατίας ἰσχύον σύστημα, τὸν ὅρκον ὤμνυον οἱ βουλευταὶ πρὸ τῶν ἐξελέγξεων τῶν ἐκλογῶν[4] (verification des pouvoirs).

Ἐν Ἰταλίᾳ, παρ' ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἰσχύον σύστημα,

[1] Ἴδ. ἀγορ. Α. Ρηγοπούλου Ἐφημ. τ. Συζ. τῆς Βουλ. τοῦ 1882, σ. 19.

[2] Ἐφημ. τ. Συζητ. τῆς Β. Συν. Α' Περ. Α'. Τ. Α', σ. 28, 29, 55, 61.

[3] Rules, Orders and Forms of proceeding of the House of Commons Art. 20, p. 6.

[4] Journal des Débats, 17 Fevr. 1865.

τῆς ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν (della verificazione delle elezioni) οἱ βουλευταὶ ὁρκίζονται πρὸ τῶν ἐξελέγξεων[1].

Ἐν Πρωσσίᾳ, Ὀλλανδίᾳ, τοῖς μεγάλοις δουκάτοις τῆς Γερμανίας, Ἰσπανίᾳ, Πορτογαλλίᾳ καὶ Βελγίῳ, οἱ βουλευταὶ πρὸ τῶν ἐξελέγξεων ὀμνύουσιν, ὡς ἀπὸ τῶν ἐξελέγξεων ἀρχόμενοι τῆς ἐπιτελέσεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν.[2]

Καὶ ἡ κοινοβουλευτικὴ ἄρα νομολογία τῶν ἀνωτέρω ἐθνῶν ὀρθότερον καταδείκνυσι τὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἰσχύον σύστημα, ἵνα οἱ βουλευταὶ ὁρκίζωνται πρὸ τῶν ἐξελέγξεων. Κατ' αὐστηρὰν ὅμως λογικήν, ὀρθότερον πάντων σύστημα θεωροῦμεν ἵνα διπλοῦν ὅρκον δίδωσιν οἱ βουλευταί, τὸν μὲν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Βουλῆς, περιοριζόμενον εἰς τὰ καθήκοντα τῶν ἐξελέγξεων, τὸν δὲ μετὰ τὴν λῆξιν αὐτῶν, ὅτε ἀναμφισβητήτως ἀναδέχονται τὰ κυρίως βουλευτικὰ καθήκοντα. Πρὸς λύσιν τοῦ τετάρτου τῶν ὑποβληθέντων ζητημάτων, ἂν ὁ βουλευτὴς δικαιῶται ν' ἀρνηθῇ νὰ ὀμόσῃ τὸν νομοθετημένον ὅρκον, δέον νὰ διακρίνωμεν τίνες οἱ λόγοι, δι' οὓς ἀρνεῖται. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν βουλευτικῶν πρακτικῶν τοῦ τε ἡμετέρου ἔθνους καὶ ἄλλων κοινοβουλευτικῶς συντεταγμένων ἐθνῶν, ἐμορφώσαμεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἀρνήσεως βουλευτῶν ἵνα ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅρκου ἀνάγονται εἰς δύο κατηγορίας, εἰς θρησκευτικοὺς καὶ εἰς πολιτικούς.

Οἱ ἀρνηθέντες μέχρι τοῦδε νὰ δώσωσιν ὅρκον βουλευταὶ ἠρνήθησαν, τινὲς μὲν διότι δὲν ἐπρέσβευον τὴν θρησκείαν πρὸς τὰ δόγματα τῆς ὁποίας διετυποῦτο ὁ ὅρκος, τινὲς δὲ διότι δὲν ἀπεδέχοντο τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος, εἰς ὃ διὰ τοῦ ὅρκου αὐτῶν ὑπέσχοντο ἀνεπιφύλακτον πίστιν καὶ ὑποταγήν. Ἡ διὰ θρησκευτικοὺς λόγους ἄρνησις τοῦ ὅρκου ἤρξατο ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξελέχθησαν βουλευταὶ καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς θρησκείαν ἀνεκτὴν μέν, ἀλλὰ μὴ καθιερωμένην ἐν τῷ Κράτει, ἡ δὲ νομοθεσία, διατελοῦσα εἰσέτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μισαλλοδοξίας, οὐδὲ κἂν προέβλεψε περὶ ἀναγραφῆς εἰδικῆς διατάξεως πρὸς διατύπωσιν τοῦ ὅρκου συμφώνως τοῖς δόγμασι καὶ ἄλλων, ἐκτὸς τῆς ἐπισήμου, θρησκειῶν. Ἵνα δὲ στηριχθῇ ἡ ἔλλειψις αὕτη τοῦ Νομοθέτου, ἐδέησε νὰ στερηθῇ ὁ λαὸς τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων του, καὶ ἐμμέσως παραβιασθῇ ὁ σπουδαιότερος τοῦ Κράτους νόμος. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, μέχρι πρὸ πεντηκονταετίας, οἱ τὸ καθολικὸν θρήσκευμα

[1] Manuale ad uso dei Senat. del Regno e dei Deputati del. Cam. Cap. l. Art. 3. p. 169.

[2] Les Constit. modernes, par F. R. Dareste T. I.-La Constit. Belge par J. S. Thonissen p. 137.

πρεσβεύοντες βουλευταί, δὲν ἠδύναντο νὰ μετάσχωσι, καίπερ νομίμως ἐκλεγόμενοι, τῆς Βουλῆς, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον κατὰ τὸν τύπον τῆς Διαμαρτυρήσεως, ἥτις ἀνεγνωρίσθη αὐτόθι ὡς ἐπίσημος τοῦ Κράτους θρησκεία. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ May, μόλις τὸ ἔτος 1829 ἐπετράπη ἵνα γίνωνται ἀποδεκτοὶ οἱ καθολικοὶ βουλευταὶ καὶ ὀμνύωσι τὸν βουλευτικὸν ὅρκον κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν θρήσκευμα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὁ Νομοθέτης κατεδείχθη ὑστερῶν τῆς προνοίας ἐκείνης, ἣν ὁ λαὸς βραδύτερον παρ' αὐτοῦ ἐξεβίασεν. Δὲν ἐφαντάζετο ὅτι ὁ λαὸς ἠδύνατο νὰ περιβάλῃ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ καὶ Ἰουδαίους, διὸ καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη τοῦ Νομοθέτου νέαν τοῦ ὑπερτάτου δικαιώματος τοῦ Λαοῦ παραβίασιν προεκάλεσεν, ἐξ ἧς ὅμως προῆλθεν ἡ ὁριστικὴ λύσις τοῦ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὁρκωμοσίας πάντων τῶν ἀλλοθρήσκων βουλευτῶν ζητήματος. Τὸ 1847 ἀπεκλείσθη τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, καίπερ νομιμώτατα ἐκλεχθείς, ὁ Ἰσραηλίτης Lionel de Rothscild, μετὰ πέντε δ' ἐτῶν παρέλευσιν ἀπεκλείσθη ὡσαύτως ἕτερος τοῦ αὐτοῦ θρησκεύματος βουλευτής, ὁ Alderman Solomos, βουλευτὴς ἐκ Greenwich, ὅστις δὲν ἠρνήθη κατ' ἀρχὴν νὰ δώσῃ τὸν ὅρκον, ἀλλ' ᾐτήσατο μόνον ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς διατυπώσεως αὐτοῦ ἡ ἑπομένη περὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως τοῦ Χριστιανοῦ ἔκφρασις[1] (The true faith of a Ghristian). Αἱ ἐπανειλημμέναι αὗται ἐξώσεις τῶν ἰουδαίων βουλευτῶν, ἐξεγείρασαι τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐπιμόνως ἐξηκολούθει ἐκλέγων καὶ ἰουδαίους βουλευτάς, ἐξεβίασαν παρὰ τοῦ Νομοθέτου τὸ 1858 εἰδικὸν νόμον, ἐπιτρέποντα τὴν βουλευτικὴν ὁρκωμοσίαν κατὰ τὰ δόγματα τῆς ἰδίας ἑκάστου θρησκείας, τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην ἀπεδέξαντο πάντα τὰ ἔθνη, τὰ διατηροῦντα τὸ σύστημα ἵνα οἱ βουλευταὶ δίδωσι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν ὅρκον[2]. Ὡς ὅμως ἀνεφάνησαν ἀλλόθρησκοι βουλευταί, ἀρνηθέντες νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον, ὡς μὴ συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας αὐτῶν διατυπούμενον, οὕτω εὑρέθησαν καὶ βουλευταὶ τὸ αὐτὸ μὲν θρήσκευμα τῶν διαμαρτυρομένων πρεσβεύοντες, ἀλλ' εἰς αἱρέσεις αὐτοῦ ἀνήκοντες, οἵτινες κατ' ἀρχὴν ἠρνοῦντο ἵνα δίδωσιν ὅρκον, ὡς εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν θρησκείας ἀντικείμενον. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ Quakers Moravians, καὶ Separatists. Δι' αὐτοὺς ὁ Νομοθέτης καθιέρωσε τὴν

[1] Gladstone and his Contempor. fifty years of social and polit. progress, by Thomas Archer T. III p. 12.

[2] Ἐν Ἑλλάδι καθιερώθη ἡ ἀρχὴ αὕτη διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864. Τὰς σχετικὰς συζητήσεις ὅρα εἰς Ἐπίσ. Ἐφημ. Συνελ. Τ. ΣΤ', σ. 558. Πότε εἰσήχθη ἐν Γαλλίᾳ ὅρα Locré, Legisl. deF rance T. 21ος.

ἁπλῆν διαβεβαίωσιν (affirmation), ἐκτιμήσας τοὺς λόγους ἐξ ὧν ὡρμήθησαν, ἀρνούμενοι πάντα ὅρκον, οἵτινες εἶνε ἐξόχως ἠθικοὶ καὶ θρησκευτικοί. Οὕτως ἐν Ἀγγλίᾳ ἐλύθη καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ὅρκου τῶν αἱρετικῶν βουλευτῶν.

Ἀλλ' ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐτοῦ κυριαρχίᾳ ἐξελέξατο βουλευτὰς ὄχι μόνον ἀλλοθρήσκους, Ἰουδαίους, αἱρετικούς, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἀθέους! (Atheists). Οἱ φρονοῦντες λίαν εὐλόγως ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος ἀποτελεῖ τὸ πρώτιστον συστατικὸν παντὸς ἐντίμου ἀνδρός, ἀξιοῦντος μάλιστα ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐκπλήσσονται ἴσως ἀκούοντες ὅτι ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐξελέξατο βουλευτὴν ἐντελῶς ἄθεον. Καὶ ὅμως εἶνε γεγονὸς πρὸ δεκαετίας μόλις συμβάν, καὶ τὸ ὁποῖον εὐρυτάτην συζήτησιν, καὶ οὐχὶ ἐν πᾶσιν εὐπρεπῆ προεκάλεσεν ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων. Οἱ ἐκλογεῖς τῆς Northampton, κατὰ τὰς γενικὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1880, ἐξελέξαντο βουλευτὴν καὶ ἄθρησκόν τινα ὀνόματι Bradlaugh. Ὅταν οὗτος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ διαρκοῦς τῆς Βουλῆς γραμματέως (Glerk of the House) ἵνα ὀμόσῃ τὸν βουλευτικὸν ὅρκον, καίπερ διαμαρτυρόμενος, ἠρνήθη, ὡς λόγον δὲ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ προέβαλεν, ὅτι οὐδεμίαν θρησκείαν πρεσβεύει, οὐδ' ἐπικαλεῖται πίστιν, ἣν θεωρεῖ καθαρὰν δεισιδαιμονίαν (superstition). Εἶμὶ πρόθυμος, προσέθηκεν, ἵνα ὡς ἔντιμος ἄνθρωπος διαβεβαιώσω τὴν Βουλὴν ὅτι θὰ ὑπηρετήσω πιστῶς τὴν Βασίλισσαν, καὶ θὰ τηρήσω τὸ Σύνταγμα, ἀλλ'οὐδένα ὅρκον ὀμνύω. Ὁ πρόεδρος τῷ ἀπήντησεν ὅτι ὁ νόμος δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἁπλῆν ταύτην διαβεβαίωσιν καὶ ἠξίωσε παρ' αὐτοῦ ἵνα δώσῃ τὸν ὅρκον· ὁ Bradlaugh ἠρνήθη καὶ αὖθις, ἐντεῦθεν δὲ ἡ Βουλὴ ἔξωσεν αὐτὸν τοῦ βουλευτηρίου, ὡς ἀρνηθέντα ἵνα ἐκτελέσῃ τὸ πρώτιστον καθῆκον παντὸς βουλευτοῦ. Ἡ κυβέρνησις ἀποδεχθεῖσα τὴν γνώμην ταύτην τῆς Βουλῆς, διέταξε τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐκλογῆς ἐν Northampton· ἀλλ' οἱ ἐκλογεῖς αὐτῆς ἀνεξελέξαντο αὐτὸν βουλευτήν. Ἡ Βουλὴ καὶ αὖθις τὸν ἀπέπεμψεν, ὅτε δὲ ὁ Bradlaugh, καίπερ ἐκδιωχθεὶς εἰσήλασεν εἰς τὸν περίβολον τῆς Βουλῆς, ἐξεδιώχθη βιαίως ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτῆς φρουροῦ, διὸ καὶ κατήγγειλεν αὐτὸν καὶ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐπὶ προσβολῇ διαπραχθείσῃ κατὰ τὴν εἰς τὴν Βουλὴν εἴσοδόν του. Τὸ δικαστήριον ὅμως ἀπέρριψε τὴν κατηγορίαν ταύτην, θεωρῆσαν ὡς νόμιμον τὴν μνησθεῖσαν πρᾶξιν τοῦ φρουροῦ τῆς Βουλῆς, ὡς συνεπείᾳ ἀποφάσεως αὐτῆς τελεσθεῖσαν. Μετὰ τὴν ἐκ τρίτου αὐτοῦ ἐκλογήν, τῷ ἐπετράπη νὰ μετάσχῃ τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς καὶ ἄνευ τῆς ὁρκωμοσίας, μέχρις οὗ εἰσαχθῇ εἰδικὸς νόμος,

πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ ἀναφυέντος ἐντεῦθεν ζητήματος· ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδεὶς εἰσήχθη τοιοῦτος νόμος, τὸ δὲ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν Bradlaugh ὡς παρανόμως ἐνασκοῦντα τὰ τοῦ βουλευτοῦ καθήκοντα· Ἐντεῦθεν ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ ἐκλογεῖς τοῦ Northampton, μιμούμενοι τοὺς πρὸ ὁλοκλήρου αἰῶνος ἐκλογεῖς τῆς Middlessex, ὡς ἐκεῖνοι τετράκις τὸν Johm Wilkes ἀνεξελέξαντο, οὕτω καὶ οὗτοι ἰσαρίθμως τὸν ἐκλεκτὸν αὐτῶν[1]. Μετὰ τὴν ἐκ τετάρτου ἐκλογὴν αὐτοῦ, ὁ Bradlaugh συνήνεσεν ἐπὶ τέλους ἵνα δώσῃ τὸν ὅρκον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως· προέταξε μόνον ὅτι ἠρκεῖτο εἰς τὴν ἐνώπιον τῆς βουλῆς μετὰ παρρησίας ἐκδήλωσιν τῶν ἀθεϊστικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐκδήλωσις νέαν ἐξήγειρεν ἐν τῇ βουλῇ θύελλαν. Πρωτεῦον τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων μέλος, ἀνῆκον εἰς τὸ ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας τότε διατελοῦν κόμμα τῶν συντηρητικῶν, ὁ Randolph Chaurchil, ἠξίωσεν ὅτι ὁ ὅρκος ἐκεῖνος ἐδίδετο καθ' ὑπόκρισιν, καθῆκον δ' εἶχεν ἡ Βουλὴ ν' ἀποπέμψῃ τοιοῦτον ἄνδρα ἀπὸ τοῦ περιβόλου αὐτῆς, καὶ ὡς μὴ δοθέντα τὸν ὅρκον αὐτοῦ θεωρήσῃ. Ἡ Βουλὴ ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν ταύτην, διὸ καὶ ἀπηγόρευσε τῷ Bradlaugh ἵνα εἰσέρχηται εἰς τὴν Βουλήν, καὶ μετέχῃ τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὡς πάντες οἱ μετὰ πάθους εἰς ἰδέαν τινὰ προσηλούμενοι καὶ ὡς ἔμβλημα τῆς πορείας αὐτῶν τὴν ἐπίτευξιν αὐτῆς αναγράφοντες, οὐδαμῶς ἀπεθαρρύνθη ἐκ τῶν συνεχῶν ἀποτυχιῶν, ἀλλὰ κατέφυγε καὶ αὖθις εἰς τὸ δικαστήριον (The jury). Τὸ ζήτημα ἦτο ἤδη ὅλως διάφορον τοῦ προηγουμένου. Πρότερον ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἂν ἠδύνατο ἡ Βουλὴ νὰ ἐξώσῃ αὐτόν, ὡς ἀρνηθέντα ἵνα δώσῃ τὸν ὅρκον· ἤδη ὅμως, ἂν ἠδύνατο ἡ Βουλὴ τὴν αὐτὴν νὰ τηρήσῃ πορείαν πρὸς αὐτόν, καίπερ, ἔστω καὶ καθ' ὑπόκρισιν, ὀμόσαντα τὸν ὅρκον. Ὁ εἰσαγγελεὺς ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ παρὰ τοιούτου ἀνδρός, ἐντελῶς ἀθρήσκου, διδόμενος ὅρκος ἐξισοῦται πρὸς τὴν μὴ δόσιν αὐτοῦ, διότι ὁ νομοθέτης, ἀξιώσας τὴν δόσιν τοῦ ὅρκου, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἰδιότητα τοῦ ὀμνύοντος. ταύτης δ' ἐλλειπούσης, οὐδαμῶς ἐκπληροῦται ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου, συνεπῶς ὤφειλε τὸ δικαστήριον νὰ θεωρήσῃ τὸν δοθέντα ὅρκον, ὡς ἄνευ ἀποτελέσματος, καὶ ἐγκρίνῃ τὴν ἐν προκειμένῳ ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς. Τὸ δικαστήριον ἀπεδέξατο τὴν γνώμην ταύτην δικαιολογῆσαν τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ διὰ τῶν σκέψεων ὅτι, ἵνα τις θεωρηθῇ ἱκανὸς πρὸς δόσιν ὅρκου, δέον νὰ πιστεύῃ εἰς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, ὁ δὲ μὴ πιστεύων

[1] Οὗτος ἐξελέχθη βουλευτὴς τὴν 19 Ἰανουαρίου 1764, ἀλλ' ἡ Βουλὴ ἠρνήθη νὰ τὸν δεχθῇ ὡς δημοσιεύσαντα λίβελλόν τινα κατ' αὐτῆς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Le North Briton».

εἰς αὐτό, εἶνε ἐντελῶς ἀνίκανος πρὸς δόσιν οἱουδήποτε ὅρκου. (A person who has not a belief in a Supreme Being, cannot take an oath). Ὁ Bradlaugh ἐξεκάλεσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἐφετείου (The Court of Appeal), ἀλλὰ καὶ αὐτὸ οὐδένα νόμιμον λόγον ἀνεῦρε πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς τοῦ κατωτέρου δικαστηρίου ἀποφάσεως[1]. Ἡ ἀμετάτρεπτος ἐν τούτοις ἐπιμονὴ τῶν ἐκλογέων τῆς Northampton, ἐξεβίασε παρὰ τῆς Βουλῆς εἰδικὸν νόμον, ἐπιτρέψαντα εἰς τὸν Bradlaugh ἵνα θεωρηθῇ ὡς μέλος τοῦ κοινοβουλίου, καίπερ καθ' ὑπόκρισιν ὀμόσαντα.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν διὰ θρησκευτικοὺς λόγους ἀρνηθέντων νὰ ὀμόσωσιν, ἠρνήθησάν τινες καὶ διὰ λόγους πολιτικούς. Ἐξελέχθησαν ἐν πολλοῖς ἔθνεσι βουλευταί, πρεσβεύοντες πολιτικὰς ἀρχὰς ἀντικειμένας πρὸς τὸ καθεστὼς πολίτευμα. Οὕτως ἐν Ἱσπανίᾳ ἠρνήθη ὁ δημοκρατικὸς Καστελλάρ, ἐν Πρωσσίᾳ οἱ Keyger καὶ Ahlman[2]· ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ τῇ συνελθούσῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1815 ἠρνήθησαν νὰ ὀμόσωσι ὅρκον ἄνευ ἐπιφυλάξεως εἰς τὸ νέον Σύνταγμα οἱ βουλευταὶ Jules de Polignac καὶ Labourdonnaye[3]· ἐπὶ Ναπολέοντος Γ' δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν δημοκρατικῶν βουλευτῶν. Ἄλλοι βουλευταὶ δὲν ἠρνήθησαν ἀπολύτως, ἀλλὰ προέβαλον ἐπιφυλάξεις κατὰ τὴν ὁρκωμοσίαν. Ἀξίας ἰδιαιτέρας μνείας κρίνομεν τὰς ἔν τε τῇ ἡμετέρᾳ Βουλῇ καὶ τῇ τῆς πρώην Ἑπτανήσου τοιαύτας ἀρνήσεις ὡς τὸ ἡμέτερον ἔθνος διαφερούσας.

Τὴν δεκάτην Μαρτίου 1850, καθ' ἣν ἐκηρύχθη ἡ ἔναρξις τῆς ἐνάτης Βουλῆς τοῦ πρώην Ἰονίου Κράτους, ἓξ βουλευταί, ἀνήκοντες εἰς τὸ κόμμα τῶν Ῥιζοσπαστῶν, ἤτοι τῶν ἀποκρουόντων πᾶσαν παρὰ τῆς Ἀγγλίας μεταρρύθμισιν, ἠρνήθησαν νὰ ὀμόσωσι τὸν ὑπὸ τοῦ διαγγέλματος τοῦ Ἁρμοστοῦ διατυπωθέντα ὅρκον, ὡς ἐνέχοντα τὴν φράσιν ὅτι ὁ Ἰόνιος βουλευτὴς θὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1817 καὶ εἰς τὰ δικαιώματα τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, τὰ πηγάζοντα ἐκ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων». Ὁ ὅρκος οὗτος ἀντέκειτο προφανῶς εἴς τε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ῥιζοσπαστῶν, ἂν δὲ τοιοῦτον ὤμνυον ὅρκον, ἐπίορκοι καθίσταντο, ὡς οὐχὶ τὴν διατήρησιν, ἀλλὰ τὴν ἔξωσιν τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἐπιδιώκοντες. Εἷς μάλιστα τῶν βουλευτῶν[4] διεκήρυξεν, ὅτι οὐδέποτε θέλει δώσει ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν τῆς πατρίδος, τοιοῦτον ὀμνύων ὅρκον, διεμαρτυρήθη δὲ κατ' αὐτοῦ ὡς ἐναντίου εἴς τε

[1] Times 30 June and 8 Decemb. 1884 and 29 Jan. 1885.
[2] Journal des Débats 9 Decem. 1867.
[3] Histoire de la Restaur. par un homme d'état p. 251.
[4] Ὁ τῆς Κεφαλληνίας Γεώργιος Τυπάλδος.

τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην, τῆς πέμπτης Νοεμβρίου 1815, «καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν μέλλον τῆς Ἑπτανησίας Ἑλλάδος, τὸ εἰς αὐτὴν ἐπιφυλασσόμενον»[1]. Τέλος δι' ἀποστολῆς πρεσβείας βουλευτῶν πρὸς τὸν Ἁρμοστὴν καὶ κατόπιν συννενοήσεως μετ' αὐτοῦ, ὑπεχρεώθησαν οἱ ἀνωτέρω βουλευταὶ νὰ ὀμόσωσιν, ὡς ἕπεται, τροπολογηθέντα τὸν ὅρκον: «Ὀρκίζομαι ἐπισήμως νὰ ἐκπληρώσω πιστῶς καὶ εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ λαοῦ τοῦ Ἡνωμένου Κράτους τῶν Ἰονίων νήσων, νὰ τηρήσω τοὺς ἐν ἰσχύι νόμους τοῦ κράτους, καὶ νὰ σεβασθῶ καὶ διατηρήσω τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τῆς προστάτιδος Ἀνάσσης, τὰ πηγάζοντα ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων ὡρισμένων σχέσεων, μεταξὺ τῆς προστάτιδος δυνάμεως καὶ τοῦ προστατευομένου κράτους». Καίτοι ὁ ὅρκος οὗτος συνεβιβάζετο ἐν μέρει πρὸς τὰ ἑλληνοπρεπῆ φρονήματα τῶν ἐθνικῶν ἐκείνων βουλευτῶν, μετὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ προέβησαν, ἐξ ἄκρας πρὸς τὴν ἱερότητα τῆς θρησκείας προσηλώσεως, καὶ εἰς τὴν ἐπομένην δήλωσιν: «Θεωροῦντες τὴν δεινὴν θέσιν καὶ τὴν ἀνάγκην εἰς τὰς ὁποίας εὑρισκόμεθα, ὡς ἐκ τῆς ἐγερθείσης δυσκολίας περὶ τοῦ ὅρκου τῶν ἀντιπροσώπων, ἕνεκα τῶν πρὸς τὴν Βουλὴν διαγγελμάτων τοῦ Ἁρμοστοῦ τῆς χθὲς καὶ σήμερον, καὶ ὀφείλοντες νὰ μὴ ριψοκινδυνεύσωμεν εἰς τοιαύτην μάλιστα στιγμὴν τὰ συμφέροντα τῶν ἐντολέων μας· θεωροῦντες ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐννοοῦντες τὸν παρὰ τοῦ Ἁρμοστοῦ προτεινόμενον τύπον τοῦ ὅρκου ὡς μὴ δυνάμενον κατ' οὐδένα τρόπον νὰ προσβάλῃ τὰ ἐθνικὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ ἑπτανησίου λαοῦ, οὔτε νὰ παραλλάξῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς περὶ τῶν Ἰονίων νήσων συνθήκης τῶν Παρισίων, ἢ νὰ προσκόψῃ τὰς συνεπείας αὐτῆς τῆς ἐννοίας, διὰ τοὺς λόγους τούτους, κρίνομεν ἁρμόδιον νὰ καθυποβληθῶμεν εἰς τὸν προμνησθέντα τύπον». Διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης παρέκαμψαν τὸν σκόπελον τῆς ἐπιορκίας καὶ ἐξησφάλισαν τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν ἐνέργειαν.

Καὶ ἐν τῇ Βουλῇ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἀνεφάνησαν βουλευταὶ μὴ ἀρνηθέντες μὲν κατ' ἀρχὴν ἵνα ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅρκου, προβαλόντες ὅμως ἐπιφυλάξεις τινάς, ὡς πρὸς τὸ καθεστὼς πολίτευμα. Τέσσαρες μόνον βουλευταί, δημοκρατικοὶ τὸ φρόνημα[2], μετὰ τὴν δόσιν τοῦ ὅρκου προέβησαν εἰς τὴν ἑπομένην δήλωσιν: «*ἐφ' ὅσον ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία δὲν ἐκδηλοῦται ὑπὲρ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος.*» Αἱ δηλώσεις αὗται οὐδεμίαν κατ' ἀρχὰς παρ' οὐδενὸς ἀντίρρησιν προεκάλεσαν. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ὅμως τῆς δωδεκάτης Νοεμβρίου 1883, σπου-

[1] Ἐπίσ. Πρακτ. Θ' Βουλῆς, συν. 15 Μαρτίου 1850. Π. Χιώτου Ἱστορ. Ἰον. Κρ. Τ. Δ', σ. 209.

[2] Οἱ Τιμολ. Φιλήμων, Ρόκος Χοϊδᾶς, Γρηγόριος Μαυρομαρᾶς καὶ Α. Πετσάλης.

δαιότατα μέλη τοῦ κοινοβουλίου προέβαλον ἀντιρρήσεις ἐπὶ παραπλησίας δηλώσεως τοῦ ἐξ Ἀττικῆς δημοκρατικοῦ βουλευτοῦ, αὐτὸς δ' ὁ πρωθυπουργὸς προέβη εἰς πρότασιν μειοῦσαν τὸν πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τοῦ φρονήματος τῶν βουλευτῶν ἀναμφήριστον αὐτοῦ σεβασμόν, ὡς σκοποῦσαν τὴν μὴ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Βουλῆς ἀναγραφὴν τῆς προεκτεθείσης ἐπιφυλάξεως. Τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ τότε προέδρου τῆς Κυβερνήσεως ἀπεδέξατο καὶ αὐτὴ ἡ Βουλή, παραβιάσασα ὁλόκληρον τὸ ἔνατον κεφάλαιον τοῦ Κανονισμοῦ αὐτῆς, τὸ ἐπιβάλλον τὴν αὐτολεξεὶ καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν τῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἑκάστης συνεδριάσεως λεγομένων[1]. Πρὸς τιμὴν τῆς Βουλῆς εὔκαιρον κρίνομεν ἵνα ὑπομνήσωμεν ὅτι, ὅτε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1874 πρωτεῦον τῆς Βουλῆς μέλος ὁμοίαν ὑπέβαλε πρότασιν, περὶ μὴ ἀναγραφῆς ἐν τοῖς πρακτικοῖς ὁλοκλήρου τοῦ ἐθνικὴν θύελλαν ἐξεγείραντος περὶ δημοκρατίας λόγου ἑτέρου πρωτεύσαντος βουλευτοῦ[2], ἡ Βουλὴ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ταύτην, ὀρθότερον καὶ συμφώνως τῷ κανονισμῷ αὐτῆς κρίνασα. Ἀκατάληπτος ἄλλως τε ἡμῖν παρίσταται ἡ ἀπόκρυψις γεγονότων ἥκιστα τῷ ἔθνει ἢ καὶ αὐτῷ τῷ ἡγεμόνι, ἐπιβλαβῶν, ἰδίᾳ δὲ ὅταν αὕτη ἐπιτυγχάνηται διὰ τῆς θυσίας ρητῶν διατάξεων τῶν ἐν ἰσχύι νόμων. Οἱ ἄλλως σκεπτόμενοι ἂς ἀναλογισθῶσι τὴν σχετικὴν γνώμην τοῦ Βάκωνος, καθ' ἣν τὸ ἀπαγορευόμενον σύγγραμμα τεκμαίρεται περιέχον σπινθῆρά τινα ἀληθείας, δν οἱ ἀπείργοντες αὐτὸ ἐπιζητοῦσι νὰ σβέσωσιν.

Αἱ προεκτεθεῖσαι τῶν δημοκρατικῶν βουλευτῶν περὶ τὸν ὅρκον ἐπιφυλάξεις παρίστανται ἡμῖν ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῶν προβαλόντων αὐτὰς καὶ ἥκιστα τὸν σκοπὸν δι' ὃν ὑπεβλήθησαν ἐξυπηρετοῦσαι, εἰμὴ ἐὰν ὁ σκοπὸς αὐτῶν εἰς ἐπίδειξιν μόνον τῶν δημοκρατικῶν φρονημάτων περιωρίζετο. Ἀφ' ἑνὸς ἀντιφάσκουσι πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅρκου, ὡς οὗτος ὑπὸ τοῦ Συντάγματος διατυποῦται· ἀφ' ἑτέρου εἰσὶν ἐντελῶς ἄσκοποι, διότι, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία εἴτε ὑπὲρ τοῦ δημοκρατικοῦ, εἴτε ὑπὲρ ἄλλου τινὸς πολιτεύματος, ἢ τοῦ ἤδη ἐπικρατοῦντος, ἐκδηλωθήσεται, ἡ αὐτὴ ἐθνικὴ κυριαρχία συμφώνως τῷ νέῳ αὐτῷ πολιτεύματι καὶ τὴν τοῦ ὅρκου διατύπωσιν καθορίσει. Τίς, τὴν ἀκεραιότητα τῆς διανοίας αὐτοῦ διατηρῶν δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ἂν τὸ ἔθνος καθιερώσῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, διατηρήσει ὅρκον ἀναγράφοντα πίστιν εἰς συνταγματικὸν βασιλέα; Καὶ ἡ μᾶλλον πρόχειρος τῆς ἱστορίας τῶν πολιτευμάτων μελέτη πάντας τοὺς παρέ-

[1] Κανονισμὸς τῆς Β. Κεφ. Θ' ἀρθ. 68 κ. ε.
[2] Τοῦ βουλευτοῦ Ζακύνθου Κ. Λομβάρδου

χοντας πίστιν εἰς τὰ γεγονότα πείθει ὅτι τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος ἀείποτε παρηκολούθησεν ἡ συμμεταβολὴ τῆς διατυπώσεως τοῦ πολιτικοῦ ὅρκου. Οὕτως ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὁ ὅρκος περιεῖχε τὴν ἔκφρασιν τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν Μονάρχην· ἀπὸ τοῦ ἔτους ὅμως 1789, ὅτε ἀνιδρύθη τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, καὶ ἡ τοῦ ὅρκου διατύπωσις μετεβλήθη, ἀντὶ δὲ τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὸν Μονάρχην, τὴν πρὸς τὸ Σύνταγμα, πρὸς τὸ ἔθνος καὶ πρὸς τὸν βασιλέα πίστιν ἀνέγραψε[1]. Μετὰ τριῶν μόλις ἐτῶν παρέλευσιν, ὅτε κατελύθη ἡ συνταγματικὴ βασιλεία καὶ ἀνιδρύθη ἡ Δημοκρατία, μετετράπη καὶ ἡ τοῦ ὅρκου διατύπωσις, τὰ μέλη δὲ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὤμνυον ὅτι πάσῃ δυνάμει διατηρήσουσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα. Μετὰ τριῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐτῶν παρέλευσιν, ὅτε ἐν Γαλλίᾳ ἀκράτητον ἐπεκράτησε τὸ κατὰ τῆς βασιλείας μῖσος, εἰδικὸς νόμος ἀνέγραψεν ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ ὅρκου καὶ τὰς ὅλως ἀναρμόστους δι' ὅρκον ἐκφράσεις, ὅτι θὰ τρέφωσι μῖσος κατὰ τῆς βασιλείας! («le serment de haine à la royauté»). Καθ' ἕτερον εἰδικὸν περὶ ὅρκου νόμον, τὸν τῆς τριακοστῆς Ἰουλίου 1799, οἱ βουλευταὶ ὤμνυον πίστιν εἰς τὴν Δημοκρατίαν, καὶ ὅτι θ' ἀντισταθῶσι δι' ὅλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τῆς βασιλείας ἐν Γαλλίᾳ, ἢ οἱασδήποτε ἄλλης τυραννίας[2]. Τέλος καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μεταβολῶν τοῦ πολιτεύματος, τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, καὶ ἐπὶ τῆς Ὑπατείας, καὶ ἐπὶ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς βασιλείας, καὶ ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, αἱ διατυπώσεις τοῦ ὅρκου τῶν τε βουλευτῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων ἔτι συνετάχθησαν συμφώνως τῷ ἑκάστοτε ἐπικρατήσαντι πολιτεύματι.

Ὅθεν καὶ λογικῶς καὶ ἱστορικῶς φρονοῦμεν ὅτι τὸ ὅλως ἄσκοπον τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βουλῇ προβληθεισῶν ἐπιφυλάξεων κατεδείξαμεν. Ἐξ ὅσων ἤδη ἀνωτέρω ἐξέθημεν, ἀρυόμεθα τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ βουλευτὴς ἔθνους, οὗτινος ὁ θεμελιώδης νόμος ἀπαιτεῖ ἐπιτακτικῶς τὴν δόσιν τοῦ ὅρκου, οὐδαμῶς δικαιοῦται ν' ἀρνηθῇ αὐτήν, ἢ νὰ προτείνῃ ἐπιφυλάξεις τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἀναιρούσας. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ὅρκος διετυποῦτο συμφώνως τοῖς δόγμασιν ὡρισμένης θρησκείας, οἱ μὴ πρεσβεύοντες αὐτὴν ἐδικαιοῦντο βεβαίως ἀρνούμενοι τὴν δόσιν τοιούτου ὅρκου· καθ' ἣν ὅμως διάγομεν ἐποχήν, ὅτε πάντα τὰ ἔθνη καθιέρωσαν τὴν τοῦ ὅρκου διατύπωσιν εἰς τρόπον πάντων τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας ἀχράντους ἀσφαλίζοντα, οὐδεὶς δικαιοῦται τὴν δόσιν αὐτοῦ ἀρνηθῆναι. Ὁ βουλευτὴς ὁ ἀποστέρ-

[1] Loi du 30 Decembre 1789.

[2] «Je jure de m'opposer de tout mon pouvoir au rétablissement de la royauté en France, et à celui de toute éspèce de la tyrannie».

γων ἵνα ὀμόσῃ τὸν ὅρκον, παραβιάζει ρητὸν καὶ σπουδαιότατον τοῦ Κράτους νόμον, ἐνῷ πρώτιστον ἔχει καθῆκον ἵνα τηρῇ πάντας αὐτοῦ τοὺς νόμους. Διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διαγωγῆς παρέχει τοῖς πολίταις τὸ αντεθνικὸν δίδαγμα τῆς παρακοῆς αὐτῶν εἰς τοὺς νόμους, λυμαίνεται τὸ κῦρος αὐτῶν, αὐτὴν ἔτι τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ὡς νομοθέτου καθυβρίζει. Ἐν τίνι δικαιώματι ὁ βουλευτὴς οὗτος ἀξιώσει παρὰ τῶν πολιτῶν τὸν πρὸς τοὺς νόμους σεβασμόν, ἐνῷ αὐτὸς οὗτος παραβιάζει αὐτούς, ἅμα τῇ εἰς τὴν Βουλὴν εἰσελεύσει του! Ἂς αναλογισθῶσιν οἱ τὴν παραβίασιν τῶν νόμων ὡς ἀβλαβῆ τυχὸν κρίνοντες βουλευταὶ τὴν ἑπομένην γνώμην τοῦ Πλάτωνος: «Ἐν ᾗ μὲν πόλει ἀρχόμενος ᾖ καὶ ἄκυρος ὁ νόμος, φθορὰν ὁρῶ τῇ τοιαύτῃ, ἑτοίμην οὖσαν· ἐν ᾗ δ' ἂν δεσπότης τῶν ἀρχόντων, οἱ δ' ἄρχοντες δοῦλοι τοῦ νόμου, σωτηρίαν καὶ πάνθ' ὅσα θεοὶ πόλεσιν ἔδωκαν ἀγαθὰ γινόμενα καθορῶ».

Τὸ ἀπολύτως ὑποχρεωτικὸν τοῦ βουλευτοῦ εἰς τὴν ἀνεπιφύλακτον δόσιν τοῦ ὅρκου καθιέρωσεν ὡς νόμιμον καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ ἡ ἡμετέρα Βουλή, ὁ νομομαθέστερος[1] δὲ τῶν ἀνελθόντων εἰς τὴν προεδρείαν αὐτῆς ἐξέφρασε τὴν γνώμην ταύτην διὰ τῆς ἑπομένης αὐτοῦ δηλώσεως:

«Τὸ πολίτευμα δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀνοχῆς, ὑπάρχει διὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐθνικῆς θελήσεως, καὶ πάντες ὡρκίσθημεν εἰς αὐτό. Τὸ προεδρεῖον δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν Κανονισμόν. Ταῦτα οὐδεμίαν ἐπιτρέπουσι μεταβολὴν τοῦ ὅρκου. Ὁ κ. Χοϊδᾶς ἀνεκηρύχθη βουλευτὴς Ἀττικῆς, προσκαλεῖται λοιπὸν νὰ δώσῃ τὸν νόμιμον ὅρκον, ὅστις εἶνε ἡ ἐπίσημος δήλωσις πρὸς τὴν Βουλὴν καὶ τὸ Ἔθνος. Τί φρονεῖ, τίνας θεωρίας ἔχει, ποίας θέλει καὶ ὑποστηρίζει, πῶς θέλει νὰ ἴδῃ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ὅλως ἀτομικά. Ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν ἄλλο ἢ τὸν διδόμενον ὅρκον, τὸν ὁποῖον προκαλεῖται νὰ δώσῃ[2]».

Διον. Θ. Σωμερίτης

[1] Ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς, Ἐφημ. Συζητ. τ. Β. Περ. Θ', Συνόδ. ϛ', σ. 17.
[2] Ὅρα ἀγόρευσιν Π. Καλλιγᾶ, προέδρου τότε τῆς Βουλῆς εἰς Ἐφημ. Συζητ. τ. Β. Περ. Θ', Συν. Γ', σ. 17.

ΤΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ;

Ἠρεμία ἀπόλυτος ἐβασίλευε σήμερον ἐν τῇ πλάσει, γαλήνη ἀκύμαντος ἐν τῇ θαλάσσῃ, αἰθρία γαλανὴ εἰς τὸν οὐρανόν. Περιχαρὴς ὁ ἥλιος ἐθέρμαινε καὶ κατέλαμπε τὸν ἀγαλλόμενον κόσμον, τὸν ὁποῖον ἐβασάνισε χθὲς ὁ μανιώδης Νότος καὶ ἡ θύελλα· οὐδ' ἴχνος ἀτμοῦ ἐθάμπονε τὴν διαυγῆ ἀτμόσφαιραν καὶ καθαρὰ καθαρὰ τὰ βουνὰ τῆς Κεφαλληνίας ἐφαίνοντο ἐγγύτατα ὡς ἐκ τῆς εὐδίας. Μόνον οἱ λάλοι *μάρτυρες*, οἱ καταδόται τῶν ἀγρίων νησσῶν, ἐφλυάρουν διαρκῶς ραμφίζοντες τοὺς σεσηπότας καλάμους, καὶ δύο—τρεῖς ἀλκυόνες μὲ τὴν βασιλικὴν στολήν των ἐπέτων ἀπὸ καλαμωτὴν εἰς καλαμωτήν. Ἐνίοτε μέγας τις κέφαλος ἐτάραττε τὰ νερά, φυγαδεύων τὰ δειλὰ ψαράκια, καὶ πολυπληθεῖς οἱ καρκῖνοι, καταλιπόντες τὰς κρύπτας των, ἐτέλουν ἀνενόχλητοι τοὺς γάμους των ὑπὸ τὸν θαλπερὸν εὐεργέτην ἥλιον.

Ἀπήλαυον καὶ ἐγὼ τὴν γαλήνην τοῦ κόσμου.

Ἄφησα εἰς τὴν πόλιν τὰς πολυταράχους μερίμνας καὶ τὰς βιωτικὰς ἀηδίας καὶ ἐκάθησα ν' ἀναπαυθῶ εἰς τὸ ἐπιθαλάσσιον παράπηγμα, τὸ πληροῦν μὲν χρήσεις καὶ προορισμοὺς πολυειδεῖς, ὀνομαζόμενον δὲ μετριοφρόνως «καφενίον ἡ Ὡρέα Ἑλλάς»· ὁ ὑπηρέτης μοῦ ἔφερε τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἀνεγίνωσκον τοὺς διαφόρους τίτλους.

«Τὸ ζήτημα τοῦ στρατοῦ.

Διαμελισθεῖσα γυνή.

Τὸ ψιμμύθιον τῶν Ὀττεντόττων· καταδίκη εἰς θάνατον δι' ὀλίγην μελάνην.

Οἱ ἡμίονοι τῶν Ἀβυσσινῶν καὶ ἡ καθαριότης.

Τί θέλει ὁ ΒΕΒΕΛ—».

Πλὴν ὁ νοῦς μου ἦτο ἀπὼν καὶ τὸ βλέμμα μου ἐπλανᾶτο εἰς τὰς ποικίλας γραμμὰς τῶν βουνῶν, τὸν ἄπειρον ὁρίζοντα, τὰ γλυκύτατα χρώματα, χωρὶς νὰ σταματήσῃ εἰς τίποτε· ἀσαφὴς ψυχικὴ κατάστασις ἐγγίζουσα εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν, ἀνέκφραστος καὶ ἄδολος ἡδονή.

Πέραν ἐκεῖ τὰ καΐκια εἶχον ἁπλώσῃ εἰς τὸν ἥλιον τὰ βραχέντα χθὲς πανία των, κρεμάμενα οὕτως ἀπὸ τῶν ἱστῶν, ἀκίνητα ὡς ἐν ζωγραφίᾳ. Αἴφνης ἐσταμάτησε τὸ βλέμμα μου εἰς λευκόν τι σημεῖον κινούμενον. Πῶς τὸ τολμηρὸν ἱστίον ἐκηλίδου τὴν γενικὴν ἠρεμίαν;

Ἦτο ἐν *πριαράκι* μὲ ἀπλωμένον τὸ πανί του· ἀλλ' εἰς μάτην· οὐδὲ ῥιπὴ ἀνέμου τὸ ἐκόλπου καὶ ἐκρέματο ἐκεῖ ταλαντευόμενον καὶ ἀπηλπισμένον· τὸ πριάρι ὠθεῖτο βραδέως διὰ *σταλικίου*.

— Παράδοξον, ἐσκέφθην, τί θέλει αὐτὴν τὴν ὥραν τὸ πριάρι εἰς τὴν πόλιν, καὶ μὲ κρεμασμένον ἔτσι τὸ πανί του! τὰ καμάκια; δὲν εἶναι ἡ ὥρα τους νὰ γυρίσουν· γιὰ τράϊνα; δὲν κάνει καιρός· τί νὰ εἶναι! Θὰ εἶναι ἴσως κάνεὶς καραβοκύρης ἰδαριοῦ· ῥωμαλέος ψαρᾶς μὲ τὴν πλατειὰν ψάθαν του καὶ τὴν ἄσπρη βράκα του, καὶ πηγαίνει στὸ σπίτι του· ποιὸς ξεύρει τί ἀνάγκη τὸν κράζει τὸν δυστυχῆ! ἴσως εἶναι ἄρρωστα τὰ παιδάκια του, ἴσως τοῦ μήνυσε ἡ καπετάνισσα.... Ἢ μὴν εἶναι καμμιὰ καραβοκύρισσα καὶ πῆγε χθὲς στὸ ἰδάρι νὰ ἰδῇ τὸν ἄνδρα της, καὶ τὴν ἔκλεισεν ἡ θαλασσοφορτοῦνα; ἡ καλὴ καραβοκύρισσα καὶ γυρίζει σήμερα στὸ σπίτι της· τὴν περιμένουν τἀγοράκια της, τὴν περιμένει ὁ παπᾶς νὰ τοῦ πληρώσῃ τὸ σαρανταλείτουργον· τὴν περιμένει ἡ φτώχεια τῆς γειτονιᾶς· τὴν τιμημένη νοικοκυρὰ μὲ τὴν ἀνοιχτὴ καρδιὰ καὶ τὰ ἱλαρὰ μάτια της, μὲ ταῖς μακραῖς πλεξίδαις καὶ τὰ πλούσια στήθια της....

Μὰ κύτταξε πῶς καταντεύεται ἐκεῖνο τὸ πανί! τί χρειάζεται ἔτσι ἁπλωμένο χωρὶς νὰ παίρνῃ διόλου;

—Τὴ θέλτε ἄλλο τὴν Ἀκρόπολις ἢ να' νὴ πάρου; ἐγρύλλισεν ὁ ὑπηρέτης τοῦ καφφενείου, γιατὶ θὰ ντνὴ πλήσω ἐφτὰ λεπτὰ σἕναν καφφετζῆ ἀπανωχωρίτη.

— Πάρε την.

Ἢ μὴν εἶναι ἡ κόρη τοῦ καραβοκύρῃ; ἡ καϋμμένη εἰμπορεῖ νὰ ἦτον ἄρρωστη καὶ πῆγε νἀναρρώσῃ στὸ ἰδάρι μεσ' στὸν ἁρμυρὸν ἀέρα τῆς λίμνης. Ὢ! πῶς θὰ κάθηται τώρα στὴ ῥίζα στὸ κατάρτι, μὲ τὸ κεφάλι ἀκουμβημένο στὸ ἀδύνατο χεράκι της, μὲ τὸ λευκὸ μαντῆλι στὸ λαιμό, τὴν κεντητὴ ποδίτσα της! τὴν καϋμμένη! πῶς ἀδυνάτησε! πῶς τὰ φλογερά της μάτια ἔγειναν τώρα ὑγρὰ καὶ περιπαθῆ! πῶς τὸ χρῶμά της τὸ γλυκομελάχροινον ἔγεινε τόσον χλωμόν! Λὲς καὶ τῆς φέρουν βάρος καὶ αἱ χονδραὶς κατάμαυραις πλεξίδαις της—κληρονομία μητρική· καὶ μόλις κινεῖται τὸ μαραμμένον καὶ ὠχρὸ χειλάκι της νὰ τραγουδήσῃ

ἤθελα νὰ πεθήνησκα
καὶ πάλι νἆταν ψέμμα,
γιὰ νἄβλεπα ποιὸς μἀγαπᾷ
ποιὸς λέει καλὸ γιὰ μένα.

Ἀλλὰ τί παράξενον πριάρι! πῶς κινεῖται τώρα ἔτσι! τώρα εἶχε τὴν πλώρη στὸ γυαλό, καὶ νὰ ποῦ στρέφει στὸν Προκοπάνιστον· καὶ πῶς ἀμπώνει ἀργὰ τὸ ἰδαροκόπελλο σὰν νἆταν βαρυφορτωμένο! Τότε τὸ

βλέμμα μου έπεσεν εἰς ἄλλο σημεῖον· τὸ μόνον κινούμενον δὲν ἦτο τὸ πριάρι μὲ τὸ πανί· δεύτερον πριάρι τὸ ἠκολούθει κατὰ πόδας, στιβαρὸς ναύτης ὤθει καὶ ἀπέσυρε τὸ σταλίκι μὲ σύντονον, μὲ θαυμαστὴν γοργότητα· ὀλίγον ἀκόμη καὶ τὸ πρῶτον πριάρι κατεφθάνετο· τί νὰ εἶναι; τότε ἄλλο ἀνάστημα διεγράφη εἰς τὸ δεύτερον πριάρι· αὐτὸς δὲν ἐλεύκαζεν ὡς ψαρᾶς· στίλβουσα ἀντανάκλασις ἐξεπορεύετο τῆς κεφαλῆς του, ὡσανεὶ ἦτο περιβεβλημένος διὰ χρυσῆς στεφάνης ὡς οἱ ἅγιοι· βεβαίως δὲν ἦτο ὁ ἅγιος Νικόλαος, θὰ ἦτο μᾶλλον κἄποιος ἀξιωματικὸς μὲ καινουργὲς πηλήκιον καὶ κατάχρυσα γαλόνια· πλὴν τί θέλει ἐκεῖ ὁ ἀξιωματικός; πῶς; κυνηγεῖ τὴν ψαροποῦλαν; εἶναι ἐρωτικὴ συνέντευξις μελετημένη ἐκεῖ ἐν μέσῳ τοῦ πόντου, ὑπὸ τὰ βάσκανα βλέμματα τοῦ Ποσειδῶνος; ἢ πρόκειται περὶ ἀπαγωγῆς; καὶ ὁ χρυσοκέφαλος αὐτὸς σπαθοφόρος εἶναι εὐτυχὴς ἐραστής; εἶναι τολμηρὸς ἀπαγωγεύς; ἢ μᾶλλον εἶναι ὁ προστάτης ἄγγελος, ὁ θεράπων τῆς Δίκης, ὁ ἄνθρωπος τοῦ νόμου, καὶ καταδιώκει τὸν ἀπαγωγέα, τὸν ἀγροῖκον ψαρᾶν μὲ τὴν τραχεῖαν φωνὴν καὶ τὰς ὀζώδεις χεῖρας; τί νὰ εἶναι;

Ἀλλ' ἰδοὺ τὸν φθάνει· τότε δύο χεῖρες προέκυψαν ἀπὸ τὸ πρῶτον πριάρι κρατοῦσαι ἓν σακκίον πλῆρες· πρέπει νὰ ἦτο βαρὺ πρᾶγμα ἐντὸς τοῦ σακκίου, διότι μόλις τὸ ἔσυρον ἔξω τοῦ χείλους καὶ μετὰ βίας τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν· ὁ ἀξιωματικὸς ἔκαμε μίαν χειρονομίαν, ὁ ψαρᾶς συνέστειλε τὸ ἱστίον, καὶ τὸ πρῶτον πριάρι ὠθούμενον συντόνως, ἔφυγεν ὡς βέλος πρὸς ταῖς Σκρόφαις.

Ὢ! εἶναι λοιπὸν μυστήριον· τί ἦτο τὸ βαρὺ σῶμα τὸ ἐντὸς τοῦ σακκίου, τὸ ῥιφθὲν εἰς τὴν θάλασσαν; ὤ! ἐδῶ βεβαίως συμβαίνει ἔγκλημα, ἀνοσιούργημα· τί νὰ εἶναι;

Τὸ δεύτερον πριάρι ἔστρεψε πρῷραν πρὸς τὴν πόλιν, καὶ μετ' ὀλίγα λεπτὰ ὁ ἀξιωματικὸς ἀπεβιβάζετο χειρονομῶν καὶ βλασφημῶν.

— «Τὰ τέρατα· τοὺς ἀχρείους· μὰ ἔννοια τους καὶ ξέρω τὰ λημέρια τους· νύχτα αὔριο εἶμαι γιὰ τὸ μύλο τοῦ Σίζα· θ' ἀφανίσω τὸ φεῖδι μέσ' στὴν τρύπα του! — παιδί, κάμε μου ἕναν καφφέ, ψιλὸ καϊμάκι — θὰ τοὺς τσακίσω — ἔχεις καὶ παξιμάδια, κουλούρια, ψωμί, κουραμάνα; ὅ,τι ἔχεις φέρε.

Ὁ ἀκάθαρτος ὑπηρέτης, μὲ τὸ ὀστεῶδες πρόσωπον καὶ τὰ σγουρὰ μαλλιά, ἐθορυβήθη.

— «Κὺρ ἀξωματ'κέ, παρείμτσ' χάρ' κουραμάνα ἔχομε, μὰ εἶναι μερῶνε· τ' φρέσκ' νὴ κλειδών' ἡ ἀδερφόσι μ' γιατ' ἔρχονται, παρείμτσ' χάρ' οἱ μουστερῆδες καὶ νὴ τσ'μπᾶν, καὶ νὴ τρῶνε, παρήμτσ' χάρ.

— «Τοὺς κλέφταις, τοὺς λῃστὰς τοῦ δημοσίου . . φέρε μου ὅ,τι εἶναι·

—βρὲ σύ, πῶς τὰ φκιάνεις ἔτσι τὰ μαλλιά σου; μὲ αὐγὰ τὰ 'λείφεις καὶ σγουρένουν ἔτσι;—τοὺς ξεύρεις, βρέ, αὐτοὺς τοὺς κακοήθεις τοὺς ἀτίμους;

— «Ὄχι, μὰ τὰ οὖλα τὰ κουνίσματα, καπιτάνιε, δὲν τσ' ξέρου.

— «Κλέφτης θᾶσαι καὶ σύ.

— «Ὄχι, μὰ τμ Παναγία τ' ἄι Παντελεημόνο, δὲν εἶμαι.

— «Ἀϊ στὸ διάβολο· ἔχεις καμμιὰ ἐφημερίδα βρέ; τὴν Ἐφημερίς;

— «Ἔχουμι τὸν Ἀχελῷο.

— «Πνίξου μέσα, ζευζέκη.

Μοῦ ἐφάνη ὅτι ἦτο ἡ κατάλληλος στιγμὴ νὰ πλησιάσω τὸν κ. ἀνθυπολοχαγόν.

— «Ἔλα 'δῶ, παιδί, εἶπα, δῶσε τὸ Ἄστυ στὸν κ. ἀξιωματικόν, ἂν θέλῃ.

— «Ἆ! εὐχαριστῶ, κύριε· λέγει τίποτε γιὰ τοὺς προβιβασμούς;

— «Δὲν λέγει, μά...

— «Εἶναι βέβαιοι θὰ πῆτε· τὸ ξεύρω, μά, τέλος πάντων...

— «Κοπιάζετε πολύ, κ. ἀνθυπολοχαγέ, ὑπὲρ τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας.

— «Τὰ τέρατα!

— «Μὰ τί ἦτο πάλι μέσ' στὸ πριάρι;

— «Τί ἄλλο νἆναι; ἕνας κατεργάρης εἶχε χαβάνι, κἔκοβε πίσω ἀπὸ τὸ πανί, καπνό· καὶ σὰν τὸν ζύγωσα, χὰπ νὰ τὸν ἀδράξω, τὄρριψε στὴ θάλασσα καὶ φοῦ... Εὗρε λύκον, καββαλίκα τώρα.

Μεσολόγγιον. **Α. Τραυλαντώνης**

ΣΤΗΝ ΣΦΙΓΓΑ[1]

Παρθένα λιονταρόκορμη, μυστήριο πετρωμένο,
Ὅταν ἐμπρός σου σκεπτικὸς καὶ μ' ἀπορία μένω,
Τὸ χωματένιο μου κορμὶ
'Σὰν νὰ πετρόνεται κι' αὐτὸ νομίζω 'σὰν καὶ 'σένα.
Κι' ὁ νοῦς μου φτερωτὸς πετᾷ σὲ χρόνια περασμένα
Μὲ θεῖα κι' ἀκράτητη ὁρμή.

[1] Ἐκ τῆς ὅσον οὔπω δημοσιευομένης συλλογῆς τοῦ ἄρτι κατὰ τὸν Φιλαδέλφειον διαγωνισμὸν βραβευθέντος ποιητοῦ κ. Γ. Στρατήγη καὶ ἐκ τῆς σειρᾶς ἰδίως τῶν *Αἰγυπτιακῶν*, παρέχομεν τοῖς ἀναγνώσταις ἡμῶν ὡς δεῖγμα τὸ παρὸν πλῆρες κάλλους καὶ ἐμπνεύσεως ποίημα.

Καὶ τότε πόθος μυστικὸς μέσα μοῦ καίει τὰ στήθεια,
Ὁ πόθος ὅπου μᾶς γεννᾷ ἡ φλογερὴ Ἀλήθεια,
Μὲ φλόγα θεϊκῆς πνοῆς,
Κι' ἐνῷ ἡ σκέψι βάσανα ἄγρυπνα φέρνει μύρια,
Θέλει ἡ ἀθάνατη ψυχὴ τὰ σκοτεινὰ μυστήρια
Νὰ ξεσφραγίσῳ τῆς ζωῆς.

Ἄχ! πές μου, σύ, ποῦ μέσα σου κλεῖς κάθε ἀπορία,
Βιβλίο πέτρινο, κλειστό, γεμάτο ἱστορία
'Στὰ στήθεια σου τὰ σκαλιστά,
Βασίλισσα τῶν Φαραὼ μὲ Πυραμίδες θρόνο,
Ποῦ τὸ μεγαλοδύναμο βλέπεις νὰ γέρνῃ χρόνο,
Σκλάβο 'στὰ πόδια σου 'μπροστά,

Σύ, ποῦ εἶδες νὰ διαβαίνουνε τοῦ κόσμου οἱ βασιληάδες,
Καὶ νὰ συντρίβουνται στρατοὶ 'περήφανοι χιλιάδες
Καὶ δοξασμένοι στρατηγοί,
Πές μου, τί θέλει ὁ ἄνθρωπος 'πάνου σ' αὐτὴ τὴ σφαῖρα,
Καὶ ἡ ψυχή μας τί ποθεῖ καὶ νύχτα καὶ ἡμέρα
Ἐπάνω 'στὴ μικρή μας γῆ;

Πές μου, ποιὸ εἶνε τῆς ζωῆς τὸ σφραγιστὸ μυστήριο,
Καὶ ποιὸ εἶνε τάχα τὸ ἄγνωστο κι' ἀόρατο ἐλατήριο,
Ὅπου τὸν ἄνθρωπο κινεῖ;
Σὺ ποῦ γνωρίζεις τοῦ καιροῦ τὰ μυστικὰ στοιχεῖα,
Ποιὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ σκοπός, καὶ ποιὰ ἡ εὐτυχία,
Ποῦ μᾶς ἀρνοῦνται οἱ οὐρανοί;

Εἶνε ἡ Γνῶσι; τῆς ψυχῆς ἡ ἄσβεστη λαχτάρα,
Ποῦ μ' ὅλη τὴ θανατικὴ μέσ' 'στὴν Ἐδὲμ κατάρα,
Κάνει φτερὰ 'στοὺς οὐρανούς,
Καὶ ἀπὸ 'κεῖ 'στῆς μάννας γῆς βυθίζεται τὰ στήθεια,
Κι' ἀπὸ τἀστέρια, ποῦ ζητεῖ νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθεια,
Διαβαίνει τοὺς ὠκεανούς;

Εἶνε ἡ Δόξα, ποῦ χρυσᾶ φτερὰ 'στὸν κόσμο ἁπλόνει,
Καὶ τοὺς μεγάλους στρατηγοὺς μὲ δάφνη στεφανόνει,
Ποῦ μέσ' 'στὸ αἷμα ἔχει βαφῇ,
Ἡ Δόξα, ὅπου τὸ σπαθί, τὴ σμίλη, τὸ κονδύλι,
Καὶ ἀκονίζει καὶ κινεῖ καὶ τὴν λατρεύουν χίλιοι
Τεχνῖται, ποιηταί, σοφοί;

Ὁ Ἔρως, ποῦ τοῦ Πλάστη μας ἐφύσησε τὸ στόμα,
Ποῦ γῆ, ἀστέρια, πέλαγα, καὶ τὸ ἄπειρον ἀκόμα,
Μὲ μιὰ πνοή του κυβερνᾷ;
Ποῦ μέσ' 'στὸ χάος χύνει φῶς, 'στὴν ἔρημο πλημμύρα,
Κάνει τὸν ἄνθρωπο θεό, καὶ 'στὴ πικρή μας μοῖρα,
Αἰώνιο βάλσαμο κερνᾷ;

Πές μου, γιατί ἐπλάσθηκες γυναῖκα καὶ λιοντάρι;
Ἡ δύναμι κι' ἡ ὡμορφιά, ποῦ ἔκανες ζευγάρι,
Ποιὰ ἔννοια ἔχουν μυστική;
Μήπως λοιπὸν ἡ δύναμι τὴν εὐτυχία δίνει,
Κι' ἡ ὡμορφιὰ 'στὰ στήθεια μας μὲ μιὰ ματιά της χύνει
Χαρὰ οὐράνια, μαγική;

Οἰδίπους ποιὸς τὰ σκοτεινὰ αἰνίγματα θὰ λύσῃ,
Βουβὴ κι' ἀμίλητη θεά, καὶ πότε θὰ 'μιλήσῃ
Τὸ στόμα σου τὸ μυστικό;
Πότε θὰ ἔλθῃ ὁ σοφὸς Μεσσίας τῶν αἰώνων,
Ποῦ ἀπ' αὐτὸ τὸν πέτρινο θὰ σὲ 'γκρεμίσῃ θρόνον
Μ' ἕνα του λόγο μαντικό;

Ἡ γνῶσι, ἡ δόξα, ὁ ἔρωτας, ἡ δύναμι, τὰ κάλλη,
Ὅ,τι 'στὸν κόσμο λάμπει, ἀνθεῖ, γελᾷ, φωτίζει, ψάλλει,
Εἶνε ὅλα ὄνειρα λοιπόν;
Ἡ πλάνη θἆνε πάντοτε ἡ τύχη μας ἡ μαύρη;
Καὶ ἡ πρωτόπλαστη ἀστραπή, ὁ νοῦς μας, δὲν θὲ ναὕρῃ
Κανένα τῆς ζωῆς σκοπόν;

Ἀπάτη ὅλα! ἐδιάβηκαν μάγοι σοφοὶ ἐμπρός σου,
Καὶ δὲν εἰμπόρεσε κανεὶς νὰ μάθῃ τὄνειρό σου,
Τὸ πρόβλημά σου τὸ δεινό!
'Στὸ βράχο σου συντρίβεται ἡ γνῶσι τοῦ ἀνθρώπου,
Καὶ τῆς ζωῆς τὸ ἀπόκρυφο τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου
Θὰ μένῃ αἰώνια σκοτεινό!

'Πῆρε τῆς Δόξης τὰ φτερὰ κι' ἀνέβη ὁ Ναπολέων
'Στὴ συννεφόχτιστη κορφὴ τῶν τάφων τῶν ἀρχαίων
Μὲ ὑπερηφάνεια περισσή·
Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ γίγαντας, ποῦ 'στὰ οὐράνια εἶδες,
Εὗρῆκε μνῆμα ταπεινό, ἀντὶ σὲ Πυραμίδες,
Ἐπάνω σ' ἔρημο νησί!

Τῆς Ρώμης τῆς ἀνίκητης, ποῦ εἶχε τὴ σφαῖρα σκλάβα,
Τὸ στρατηγὸ ἐνίκησε τοῦ ἔρωτος ἡ λάβα,
Τῆς Κλεοπάτρας μιὰ ματιά.
Τῶν λεγεώνων σκλάβωσε ἡ ὠμορφιὰ τὸ πλῆθος,
Μὰ ἐνέκρωσε τἀθάνατο βασιλικό της στῆθος
Ἑνὸς φειδιοῦ δαγκωματιά!

Μάντισσα, πές μου, τῆς ζωῆς ποιὸ εἶνε τὸ μυστήριο,
Καὶ ποιὸ εἶνε τὸ ἄγνωστο κι' ἀόρατο ἐλατήριο,
Ὅπου τὸν ἄνθρωπο κινεῖ;
Σύ, ποῦ γνωρίζεις τὰ κρυφὰ καὶ μυστικὰ στοιχεῖα,
Ποιὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ σκοπὸς καὶ ποιὰ ἡ εὐτυχία,
Ποῦ μᾶς ἀρνοῦνται οἱ οὐρανοί;

Παρθένα λιονταρόκορμη, μυστήριο πετρωμένο,
Ἀνώφελα ἀπ' τὸ στόμα σου ἀπάντησι προσμένω,
Θὰ μένῃ αἰώνια σφαλιστό.
Χίλιοι αἰῶνες θὰ διαβοῦν, ἡ γῆ θὰ σβύσῃ ἀκόμα.
Ὁ ἥλιος πάγος θὰ γενῇ, μὰ τὸ δικό σου στόμα
Θὰ εἶνε πάντοτε κλειστό.

Γεώργιος Στρατήγης

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΑ ΚΩΜΕΙΔΥΛΛΙΑ

Τὸ διάταγμα τῆς λήξεως τῆς θερινῆς περιόδου τῶν θεάτρων ὑπογράφεται ἄνωθεν. Εἶνε ἡ πρώτη βροχὴ τοῦ φθινοπώρου, ἡ τρέπουσα ἐπὶ τὸ ψυχρότερον τὴν ἀτμόσφαιραν, ἀραιοῦσα δὲ καὶ ἐκδιώκουσα τοὺς θαμῶνας τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ νυκτερινοῦ ὑπαίθρου.

Καθ' ἣν ὥραν θἀναγινώσκετε τὰς γραμμὰς ταύτας, νομίζω ὅτι τὸ ἀναμενόμενον κακὸν θὰ ἔχῃ γίνει. Ἤδη ψεκάδες τινὲς μόνον κατέπεσαν καὶ αἱ ὑπαίθριοι παραστάσεις ἐγένοντο ἀπότολμοι καὶ προβληματικαί. Χθὲς τοὺς θεατὰς τῆς *Ὁμονοίας*, ἐξημμένους ἐκ τῶν πολλῶν γελώτων, τοὺς ὁποίους προκαλεῖ ὁ *Καπετὰν-Γιακουμῆς* — ἡ ἐσχάτη attraction τῆς περιόδου, — κατέβρεξε βροχὴ παροδική, ἡ ὁποία ἀπήλπισε καὶ μερικοὺς φανατικοὺς θαμῶνας τῶν *Ὀλυμπίων*, εἰς μάτην περιμείναντας ἔξω

νάνοίξῃ τὸ θέατρον. Σήμερον ἡ ἡμέρα εἶνε εὐήλιος, γλυκεῖα καὶ πιθανόν, μὲ μικρὰν μόνον ζημίαν ὀλίγων καταρροῶν, νὰ διεξαχθῶσιν αἱ προκηρυχθεῖσαι παραστάσεις. Ἀλλὰ διὰ τὴν αὔριον, τῆς ὁποίας ἀπόψε θὰ διανεμηθῶσι δειλὰ-δειλὰ τὰ προγράμματα, τίς ἐγγυᾶται;

Ἡ κρίσιμος αὕτη ἐποχή, ὡς πᾶσα λῆξις, μᾶς κάμνει νὰ ρίψωμεν μετὰ τῶν φιλτάτων ἀναγνωστῶν τοῦ *Παρνασσοῦ* ἓν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὴν θεατρικὴν κίνησιν τοῦ θέρους, ἡ ὁποία πολλὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα παρουσιάζει καὶ πολλὰς σκέψεις εἱμπορεῖ νὰ προκαλέσῃ. Τὸ βλέμμα αὐτὸ πιθανὸν νὰ φανῇ ὀλίγον τολμηρὸν καὶ αὔθαδες, ὅταν ὑπάρχῃ κίνδυνος νὰ μὴ ἴδῃ τὰ πράγματα συμφώνως πρὸς τὴν ὅρασιν καὶ τὴν γνώμην τοῦ πολλοῦ κοινοῦ ἢ τῶν νεοχειροτονήτων κριτικῶν, ἐξ ἐκείνων ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν ὁποίων καταπέμπει ἑκάστοτε τὸ χρίσμα ἡ ἰδιότροπος θέλησις τῆς *Ἀκροπόλεως*. Ἀλλ' εἶνε εἰλικρινὲς καὶ εὐπαρρησίαστον τοὐλάχιστον, ἔχω δὲ τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ σκανδαλίσῃ κανένα, ὅταν παρίσταται ὑπὸ τὸ πρόσχημα γνώμης ἀτομικῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν οὐδένα ἀπολύτως ζητῶ νὰ παρασύρω.

Ἐν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ κοινὸν τῆς πρωτευούσης ἔδειξε φέτος ἔκτακτον πρὸς τὸ ἑλληνικὸν θέατρον προσοχὴν καὶ ἐνδιαφέρον. Τὰ δύο καὶ τὰ τρία θέατρά μας ἦσαν καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἑσπέραν κατάμεστα καὶ ὄχι ἐκ τοῦ κατωτέρου πάντοτε κόσμου, ἡ δὲ λαϊκὴ δόξα, ἡ περιβάλλουσα ἠθοποιούς τινας καὶ συγγραφεῖς, ἐξηργυροῦτο προθύμως τοῖς μετρητοῖς, προπάντων κατὰ τὰς ἐκτάκτους ἑσπέρας, πολὺ ὅμως συχνὰς καὶ σχεδὸν τακτικάς, ὅταν ἀπερίγραπτος ἦτο ἡ συρροή. Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον τὸ εὐχάριστον τοῦτο φαινόμενον ἦτο σταθερὸν ἀποτέλεσμα τῆς ὠθήσεως, ἥτις ἐδόθη πρό τινος εἰς τὴν ἑλληνικὴν σκηνὴν διὰ τῶν ὀλίγων ἀλλ' ἀλησμονήτων ἐκείνων παραστάσεων ἐν τῷ μεγάλῳ Θεάτρῳ, ἢ παροδικὴ μόνον ἔξαψις, ἡ συνήθης εἰς τὸ κοινόν μας, τὸ φερόμενον ἐδῶ κ' ἐκεῖ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ πάντοτε τί ζητεῖ, ἀποτέλεσμα τοῦ θορύβου τοῦ γενομένου περὶ τὴν Εὐαγγελίαν Παρασκευοπούλου ἢ περὶ τὰ κωμειδύλλια τὰ καταστάντα πλέον τοῦ συρμοῦ, — καθαρῶς ἀθηναϊκοῦ τούτου. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι διὰ τὴν ἑλληνικὴν σκηνὴν ἀνέτειλε νέα ἐποχή, ἐποχὴ ὑπάρξεως καὶ χειραφετήσεως, τῆς ὁποίας εὐοίωνα καὶ λίαν ἐνθαρρυντικὰ εἶνε τὰ πρῶτα ταῦτα συμπτώματα, τοὐλάχιστον ὑπὸ μίαν, ὄχι ὀλίγον οὐσιώδη ἔποψιν. Καὶ ἐν ᾧ ἀπάγονται τὰ λείψανα τῆς θερινῆς κατασκηνώσεως καὶ φεύγει ὁ κ. Παντόπουλος διὰ τὰς Πάτρας καὶ καταφεύγει ὑπὸ τὴν δάνειον στέγην τοῦ χειμερινοῦ θεάτρου ἡ κ. Παρασκευοπούλου, καὶ ἔρχεται νὰ ἐπιδείξῃ τὴν διαφημισθεῖσαν τέχνην

της ἡ Δὶς Βερώνη εἰς τὸ θέατρον τῆς Κωμῳδίας ἐν ᾧ μονιμώτερος θὰ εἶνε ὁ ξένος θίασος,—οἱ μαρμάρινοι κρότοι τῶν σφυρῶν, οἱ ἀναδιδόμενοι ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ὅπου κτίζεται ὁλονὲν τὸ Ἐθνικὸν Θέατρον, βαυκαλίζουσι γλυκύτατα τὰ ὄνειρα τοῦ ἀναπλάττοντος τὴν μέλλουσαν πρόοδον τοῦ Ἔθνους, ἓν τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς ὁποίας θεωρεῖται κοινῶς ἡ ἐθνικὴ φιλολογία καὶ ἡ σκηνή.

Ἀνωτέρω συνέδεσα τὸ ὄνομα τῆς κ. Εὐαγγελίας Παρασκευοπούλου μετὰ τῶν κωμειδυλλίων· ὄχι διότι κατεβιβάσθη ποτὲ ἡ τραγικὴ ἠθοποιὸς μέχρι τοῦ νὰ παίξῃ κωμειδύλλιον,—ὡς ἐφοβήθησαν ἴσως οἱ μετ' ἀνησύχου ὄμματος παρακολουθήσαντες τὴν ἐπίτασιν τοῦ σκηνικοῦ συρμοῦ,—ἀλλὰ διότι αὐτὰ τὰ δύο, ὑπὸ τὰ δεύτερα κρυπτομένου τοῦ ὀνόματος τοῦ κ. Παντοπούλου, ἦσαν καθ' ὅλην τὴν θερινὴν ἐποχὴν τὸ διαρκὲς θεατρικὸν ζήτημα τῆς ἡμέρας. Εἶνε κατάλληλος ἡ ἀφορμὴ νὰ εἴπωμεν τὴν γνώμην μας περὶ τῆς Κας Εὐαγγελίας Παρασκευοπούλου, ὡς ἠθοποιοῦ, ἂν καὶ κανεὶς βεβαίως δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ τὴν ἀκούσῃ. Ἀλλὰ καὶ πόσοι ἄλλοι δὲν τὴν εἶπον ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας! Κριτικὸν μὲ κῦρος ὁ τόπος μας δὲν ἔχει ἀκόμη κανένα, εἰς κανένα κλάδον. Ὁ ἐκφράζων ἀτομικὴν γνώμην μὲ ὅλην τὴν μετριοφροσύνην, βαρύνει ἰσάκις ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ ἐνίοτε περισσότερον ἀπὸ τὸν ἔχοντα τὸν κόμπον καὶ τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπιβληθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ὑπὸ ἄλλων. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ σήμερον τὴν μόνην μου δικαιολογίαν.

*

Τὴν Εὐαγγελίαν Παρασκευοπούλου εἶδα πολλάκις καὶ εἰς πολλὰ ρόλα, ἑκάστοτε δ' ἐκράτυνα τὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισα περὶ αὐτῆς ἀπὸ τὴν πρώτην φοράν. Εἶνε σχετικῶς ἡ ἀρίστη τῶν ἑλληνίδων ἠθοποιῶν· ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματά της εἶνε τόσῳ πολλά, ὥστε ἐπισκιάζουσι συνεχῶς τὰ προτερήματα καὶ καθιστῶσιν αὐτὴν ἀπολύτως μετριότητα. Πρῶτον καὶ κύριον δὲν ἔχει φωνήν. Τὸ μέταλλον τοῦ λάρυγγός της εἶνε ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν περισσοτέρων νεύρων ἀσκοῦσιν ἀλγεινὴν ἐπίδρασιν. Γνωρίζω ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θὰ καθίσταντο παράφρονες, ἐὰν ὑπὸ ἀπανθρώπου δικαστηρίου κατεδικάζοντό ποτε νἀκούσωσι μίαν ὁλόκληρον παράστασιν, πρωταγωνιστούσης τῆς Παρασκευοπούλου. Ἀλλὰ τὸ φυσικὸν τοῦτο ἀτύχημα, διὰ τὸ ὁποῖον μᾶλλον οἴκτου ἢ ἐπικρίσεως εἶνε ἀξία ἡ ἠθοποιός, ἐξαίρει καὶ καθιστᾷ ἔτι μᾶλλον ἀνυπόφορον ἡ φρικώδης προσποίησις τῆς ὁμιλίας, ἐλάττωμα πλέον ἐπίκτητον, τὸ ὁποῖον ἀγνοῶ ποῖος κακὸς δαίμων ὑπηγόρευσε καὶ παρέστησεν ὡς ὅρον ἐπιτυχίας ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ εἰς τοὺς περισσοτέρους ἕλληνας σκηνικούς. Κανεὶς των δὲν ἔμαθεν ἀκόμη, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἡ Κ. Παρασκευοπούλου, ὅτι ἡ ἀπὸ

σκηνῆς ὁμιλία κατ' οὐδὲν πρέπει νὰ διαφέρῃ τῆς καθημέραν, τῆς φυσικῆς· ἔχομεν δὲ ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ στοιχειώδους τούτου παραδείγματα ἀξιολύπητα τῷ ὄντι πολλῶν ἠθοποιῶν, οἱ ὁποῖοι, ἐν ᾧ εἰς τὸν κόσμον εἶνε συμπαθητικώτατοι καὶ κατὰ τοὺς τρόπους καὶ κατὰ τὴν φωνήν, τρέπουσιν εἰς φυγὴν τοὺς θεατάς, μόλις ἀνοίξωσι τὸ στόμα ἐπὶ τῆς σκηνῆς... Ἔπειτα ἡ κ. Παρασκευοπούλου δὲν γνωρίζει διόλου ἀπαγγελίαν. Σπανιώτατα ὁ χρωματισμὸς τῶν φράσεών της ἀποδίδει τὴν λεπτὴν ψυχολογικὴν αὐτῶν ἔννοιαν, ὡς τὴν ἐνοεῖ ὁ συγγραφεύς. Αἱ μεταπτώσεις τῆς φωνῆς της, πλούσιαι καὶ ποικίλαι ὥστε νὰ ἐκπλήττωσι τοὺς ἁπλουστέρους, οὐδέποτε σχεδὸν εἶνε κατάλληλοι καὶ ψυχολογημέναι. Σύρει κατὰ τρόπον ἀφόρητον τὰ ρ καὶ τὰ ς, τέμνει τὰς λέξεις, κάμνει παύσεις πρὸ τῶν τελειῶν καὶ τῶν κομμάτων, ὥστε φράσεις ὁλόκληροι κατόπιν ἵστανται εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ἐν γένει ἡ ἀπαγγελία της στερεῖται τῆς φυσικότητος ἐκείνης, ἥτις, ἐν ᾧ εἶνε τὸ ἁπλούστερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου, εἶνε συγχρόνως καὶ τὸ δυσκολώτερον, χρησιμεύει δὲ ὡς ἡ λυδία λίθος τῆς συστηματικῆς μορφώσεως τοῦ ἀπαγγέλλοντος. Ἀλλ' ἡ κ. Παρασκευοπούλου εἶνε ἄπλαστος καὶ ἀκαλλιέργητος. Ὄχι μόνον δὲν ἐφοίτησέ ποτε εἰς σχολὴν ἀπαγγελίας, ἀλλ' οὔτε μόνη της καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων ἐφρόντισέ ποτε, καθὼς φαίνεται, νὰ ἐκμάθῃ τοὺς στοιχειώδεις κανόνας τῆς τέχνης της, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοι ξένοι ἠθοποιοὶ συνέγραψαν καὶ βιβλία. Ἂν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ τὴν γνωρίζω προσωπικῶς, ἢ μᾶλλον νὰ τὴν ἔχω φίλην,—διότι ἔτυχον καὶ ἐγὼ τῆς τυπικῆς ἐκείνης συστάσεως, τὴν ὁποίαν ὅλος ὁ κόσμος ἐδῶ ἐπροθυμοποιήθη νὰ λάβῃ,—θὰ τῇ ἔλεγα ὅτι ὁ Λεγκουβὲ δὲν ἔχει γράψει μόνον τὴν *Ἀδριανὴν Λεκουβρὲρ* τὴν ὁποίαν γνωρίζει, ἀλλὰ καὶ ἓν βιβλίον περὶ ἀπαγγελίας, τὸ ὁποῖον θὰ τῇ συνίστων ἐνθέρμως νὰ μελετήσῃ ὡς τὸ μᾶλλον εὐμέθοδον τῶν ἐπὶ τοῦ θέματος γραφέντων. Ἂν τυχὸν μοὶ ἐπρόβαλλε τὴν ἔνστασιν ὅτι δὲν γνωρίζει γαλλικά, θὰ προσεπάθουν νὰ τῇ τὸ ἐξηγήσω μόνος μου καὶ νὰ τῇ τὸ ἀναπτύξω πρακτικῶς, χωρὶς νὰ διστάσω διόλου, διότι τὰς ἐλλείψεις τῆς διδασκαλίας μου θὰ ἀνεπλήρου ἡ ἔμφυτος εὐθυγνωσία τῆς ἐξόχου μαθητρίας. Πράγματι μοὶ λέγουν ὅτι ἡ κ. Παρασκευοπούλου εἶνε γυνὴ ἐκτάκτου εὐφυΐας καὶ ἀντιλήψεως, ὡς δὲν εἶνε καὶ δύσκολον νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ τις, μόνον ἀτενίζων τοὺς μαύρους καὶ ἀστραπηβόλους ὀφθαλμούς της. Ἀπορῶ δὲ τῇ ἀληθείᾳ πῶς δὲν εὑρέθη ἀκόμη κανείς, φίλος ἀληθὴς καὶ αὐτῆς καὶ τῆς τέχνης, νὰ τὴν συμβουλεύσῃ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις της, ἐλλείψεις οὐσιώδεις, αἱ ὁποῖαι καὶ ἰσχυροτέρου φυσικοῦ ταλάντου καλλιτέχνιδα θὰ ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐκμηδενίσουν πρὸ κοινοῦ

ὀλίγον περισσότερον τοῦ ἰδικοῦ μας ἀνεπτυγμένου καὶ ἀπαιτητικοῦ. Δύσκολον ἆρά γε θὰ τῇ ἦτο;

Ἀλλὰ μεθ' ὅσης εἰλικρινείας ὡμίλησα περὶ τῶν ἐλαττωμάτων της, ἄδικος θὰ ἤμην ἐὰν δὲν ἐξῆρα ἐδῶ τὸ μέγα καὶ ἔξοχον αὐτῆς προτέρημα, τὰ σκηνικά της, τὴν μιμικήν της. Νὰ κλείῃ τις τὰ ὦτα καὶ νὰ βλέπῃ ἀπὸ σκηνῆς τὴν Παρασκευοπούλου δὲν θέλει ὡραιότερον θέαμα. Ὁποία ὑπόκρισις, ὁποῖος βηματισμός, ὁποῖαι κινήσεις, ὁποῖαι ἐκφράσεις! Μὲ τὸ σῶμά της σχηματίζει πλαστικὰς εἰκόνας, ἀξίας γλύπτου καὶ ζωγράφου, εἰς ἑκάστην σχεδὸν σκηνήν. Ἀπὸ τῆς ἀγαλματώδους ἀκινησίας της εἰς τὴν *Γαλάτειαν*, μέχρι τοῦ σπαρακτικοῦ θανάτου της εἰς τὴν *Κυρίαν μὲ τὰς Καμελίας*, παντοῦ εἶνε ἔξοχος, παντοῦ τελεία. Εἶνε θαῦμα καλλιτέχνιδος τραγικῆς. Δὲν ἠξεύρει μόνον νὰ κλαύσῃ καὶ νὰ γελάσῃ· ἠξεύρει νὰ ἐξογκώσῃ τὰς φλέβας της, νὰ παραμορφώσῃ ὑπὸ σπασμοῦ τὸ πρόσωπόν της, νὰ ἐξακοντίσῃ κεραυνὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν της· ἴσως εἶνε ὑπερβολικὸς ὁ πρὸς αὐτὴν ἄκρατος θαυμασμὸς τῶν θαυμαστῶν της καὶ βαρὺ τὸ θυμίαμα τὸ καιόμενον διαρκῶς ὑπὸ τὴν ῥῖνά της. Ἀλλὰ πιστεύσατε καὶ ἐμέ, ὁ ὁποῖος ἔχω τὴν ἀξίωσιν ὅτι οὐδεμία μὲ παρασύρει συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια: Στιγμάς τινας, κατὰ τὰς ὁποίας πρὸς τὴν ἀμίμητον ὑπόκρισιν τῆς Παρασκευοπούλου ἔτυχε νὰ εὐαρμοστῇ τὸ μέταλλον τῆς φωνῆς καὶ ἡ ἀπαγγελία της,— διότι συμβαίνουσι καὶ τοιαῦται συμπτώσεις, — τὰς θεωρῶ ὡς τὰς καλλιτεχνικωτέρας, τὰς ὁποίας ἀπήλαυσά ποτε ἐν θεάτρῳ.

Ἀλλ' ἀρκοῦσιν ἆρά γε αἱ στιγμαί, ὅσῳ συχναὶ καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, νὰ σώσωσι τὸ σύνολον; Ἐκτὸς ὅλων τῶν ἐλλείψεων τῆς φωνῆς καὶ τῆς ἀπαγγελίας, εἶνε ἆρά γε καὶ ἡ μιμικὴ πάντοτε ψυχολογημένη οὕτως, ὥστε νἀποτελῇ τι συνεχὲς καὶ νὰ ἑρμηνεύῃ τὸν ὑπὸ τοῦ δραματικοῦ συγγραφέως περιγραφόμενον χαρακτῆρα; Λυποῦμαι διότι δὲν δύναμαι νἀπαντήσω ναὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Σπανίως ἡ κ. Παρασκευοπούλου ἑρμηνεύει πλήρη χαρακτῆρα, σπανιώτερον δὲ ἀκόμη πλάττει τοιοῦτον—ἂν ἀντελήφθην καλῶς, διότι δὲν εἶνε καὶ πολὺ πλούσιον εἰς πρωτότυπα ἔργα τὸ δραματολόγιόν της. Μόνον ὁ δυνάμενος νὰ ἐκτιμήσῃ πόσον διαφέρει ἠθοποιὸς συνεργάτης καὶ διερμηνεὺς τοῦ συγγραφέως, ἀπὸ ἠθοποιὸν καταστροφέα καὶ πλαστογράφον του, θὰ μὲ δικαιώσῃ ἂν εἶπον ἐν ἀρχῇ ὅτι ἐν γένει ἡ κ. Παρασκευοπούλου εἶνε μετριότης, μεμονωμένας τινὰς ἀρετὰς ἔχουσα, τὰς ὁποίας ὑπὲρ τὸ δέον ἐξετραγῴδησαν οἱ θεωροῦντες τὴν *Γαλάτειαν* ὡς τὸ ἐξοχώτερον *δραματικὸν* ἔργον τῆς φιλολογίας μας! Ἀλλ' ἆρά γε δὲν δικαιοῦται ἡ κ. Παρασκευοπούλου νὰ εἶνε ὑπερήφανος, ἀφ' οὗ, μεθ' ὅλας της τὰς

ἐλλείψεις καὶ τὴν ἀνισορροπίαν, παραμένει ἀκόμη μοναδικὴ καλλιτέχνις ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς; Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν Δ^{δα} Βερώνη, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ λέγονται, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἴδομεν ἀκόμη καὶ πρέπει νὰ ἤμεθα ἐπιφυλακτικοί,—ποία ἄλλη ἠμπορεῖ νὰ καυχηθῇ ὅτι ἔτυχε ταλάντου γενναιοτέρου τῆς Εὐαγγελίας Παρασκευοπούλου;

*

Ἂν τόρα θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸν κ. Εὐάγγελον Παντόπουλον, τὸν πρωτεύοντα μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν θὰ τὸν εὕρωμεν ἀσυγκρίτως ἀνώτερον καὶ τελειότερον καλλιτέχνην. Ἔχει εἰς μέγα βαθμὸν ἀνεπτυγμένα καὶ ἰσορροπημένα ὅλα τὰ προτερήματα, τὰ συνιστῶντα τὸν ἄξιον σκηνικόν. Φωνήν, ἀπαγγελίαν, σκηνικά, — δημιουργικὸν τάλαντον, μόρφωσιν, εὐφυΐαν. Εἰς ταῦτα προσθέσατε τὸ κωμικὸν χρῶμα, τὴν δύναμιν δι' ἧς εἶνε πάντοτε ὁ κύριος τοῦ γέλωτος τοῦ ἀκροατηρίου του, καὶ θὰ ἔχετε πλήρη καὶ ἐπεξηγημένον τὸν τύπον ἑνὸς τῶν τεσσάρων σκηπτούχων τοῦ ἀθηναϊκοῦ γέλωτος, οἱ ἄλλοι τρεῖς τῶν ὁποίων εἶνε οἱ δύο Ἄννινοι καὶ ὁ μέγας Σουρῆς.

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐδῶ ὁμιλῶν περὶ τοῦ Παντοπούλου· καὶ ἁπλῆ μόνον σκιαγραφία του θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τοῦ παρόντος ἄρθρου, θὰ προελάμβανε δὲ ἄλλο εἰδικόν, τὸ ὁποῖον θὰ γράψω προσεχῶς περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν θἀφήσω νὰ παρέλθῃ ἡ εὐκαιρία, χωρὶς νὰ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν μου καὶ τὴν ἀγάπην μου πρὸς τὸν καλλιτέχνην, ὁ ὁποῖος μὲ κάμνει καὶ γελῶ καὶ φρικιῶ τὸ φρῖκος ἐκεῖνο τῆς γνησίας καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως καὶ ὁ ὁποῖος μοὶ παρέσχε τόσας εὐτυχεῖς ὥρας, ὅσας φεῦ! οὐδέποτε θὰ δυνηθῶ νὰ τῷ ἀποδώσω... Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον μὲ λυπεῖ, καὶ μὲ λυπεῖ κατάκαρδα, εἶνε ὅτι ὁ κ. Παντόπουλος δὲν ἔχει νὰ παίζῃ ρόλα ἀνάλογα πάντοτε πρὸς τὴν καλλιτεχνικήν του ἀξίαν καὶ τὴν μόρφωσιν, ἀναγκαζόμενος δὲ νὰ ὑπείκῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πολλοῦ κοινοῦ κάμνει πράγματα ἀπὸ σκηνῆς, διὰ τὰ ὁποῖα αὐτὸν μὲν τὸν ἐλέγχει ἡ καλλιτεχνική του συνείδησις, τὴν δὲ τέχνην του ζημιοῖ πρὸ τῶν ὀμμάτων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσωσι τὴν θυσίαν του.

— Καλὲ δὲν βαρυέσαι! μοὶ ἔλεγεν ὡς ἐν ρεμβασμῷ ἡμέραν τινά, κατὰ τὴν ὁποίαν τῷ ἔθιξα τὸ ζήτημα τοῦτο· ἐγὼ δὲν εἶμαι καλλιτέχνης, εἶμαι παληάτσος!..

Ὁ λόγος οὗτος ὁ εἰρωνικός, ἀπόρροια ναὶ μὲν τῆς βαθείας ἀλλὰ δικαίας συναισθήσεως τῆς ἀξίας του, μαρτυρεῖ συγχρόνως καὶ περὶ τῆς πικρίας καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως, ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ καλλιτέχνου, ἀναγκαζομένου μὲ φαιδρὸν πρόσωπον νὰ παίζῃ ἐπὶ ἀναριθμήτους ἑσπέρας τοὺς *Μυλωνάδες* καὶ νὰ κάμνῃ τὴν γραῖαν

Φροσάρ εἰς τὰς *Δύο Ὀρφανάς*... Ἀλλ' εἶνε ἄρά γε συντελεστικώτερα ἢ ἱκανοποιητικώτερα καὶ τὰ νέα πρωτότυπα κωμειδύλλια, εἰς τὰ ὁποῖα περιορίζεται ὅλη ἡ διὰ τὸν μοναδικόν μας κωμικὸν προωρισμένη παραγωγὴ τῆς θεατρικῆς μας μούσης; Ἐκτὸς τοῦ μπάρμπα-Λινάρδου ἐν τῇ *Τύχῃ τῆς Μαρούλας*, ἑνὸς ἀληθοῦς ἀνθρώπου μὲ χαρακτῆρα καὶ πάθη, καὶ τοῦ ἰδιορρύθμου ἐκείνου καὶ ἐκκεντρικοῦ Ζαχαρία Παραδαρμένου, ποῖος ἄλλος ἥρως κωμειδυλλίου, ἐξ ὅσων ὑποδύεται ὁ Παντόπουλος, εἶνε ἱκανὸς πρὸς ἠθοποιίαν καλλιτεχνικὴν καὶ ἀνάδειξιν ταλάντου σκηνικοῦ οἷον τὸ ἰδικόν του; Μήπως ὁ ἄλλος ἐκεῖνος μπάρμπα-Λινάρδος, ὁ ὁποῖος μόνον τὸ ὄνομα διατηρεῖ τοῦ πατρὸς τῆς Μαρούλας, ἢ μήπως ὁ Καπετὰν-Γιακουμῆς, ἢ ὁ διδάσκαλος τοῦ *Πρασίνου Φουστανιοῦ*, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Γέρω-Νικόλας, ὁ ἔχων μολοντοῦτο κάποιαν δραματικὴν κίνησιν; Τὸ δυστύχημα εἶνε ὅτι τὰ κωμειδύλλια αὐτά, καὶ ὡς ἐκ τῆς ὑποκρίσεως τοῦ Παντοπούλου, ὁ ὁποῖος ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν παίζῃ εἶνε πάντοτε Παντόπουλος καὶ ὡς ἐκ τῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία εἰς πολλὰ εἶνε ἐπιτυχὴς ὁμολογουμένως,' ἐπεβλήθησαν, ἔγειναν τοῦ συρμοῦ καὶ ἐσχημάτισαν ὑπὲρ αὐτῶν ρεῦμα, κατὰ τοῦ ὁποίου δύσκολον εἶνε πλέον νἀντιταχθῇ φραγμός. Ἡ ἐπιτυχία τῆς *Τύχης τῆς Μαρούλας*, ἡ ὁποία ἄλλως τε εἶνε ὡραιοτάτη κωμῳδία, δυναμένη νὰ σταθῇ κάλλιστα ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἄνευ ᾀσμάτων, ἔδωκε τὴν κακὴν αὐτὴν ὤθησιν, ὥστε μετὰ τοὺς θριάμβους τῶν ἄνω κωμειδυλλίων, νὰ νομίζεται ἀδύνατον εἰς σκηνικὸν συγγραφέα νὰ παρουσιασθῇ ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ μουσικοῦ. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἰσχύος τοῦ ρεύματος, ἀρκεῖ μόνον νἀναφέρω ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ἄννινος, δὲν ἀπηξίωσε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην *Οἰκογένειαν Παραδαρμένου* ὡς κωμειδύλλιον μὲ μουσικήν, τεχνικὴν μὲν ὁμολογουμένως καὶ τιμῶσαν τὸν συνθέτην, ἀλλὰ ζημιοῦσαν μᾶλλον τὸ ἔργον, τοῦ ὁποίου ἄνευ αὐτῆς νομίζω ὅτι θ' ἀνεδεικνύετο περισσότερον καὶ ἡ γοργότης καὶ ἡ χάρις καὶ ἡ εὐφυΐα.

Προκειμένου περὶ κωμειδυλλίων θὰ ἦτο ἴσως κατάλληλος ἡ εὐκαιρία νὰ εἴπω ἐνταῦθα ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ τελευταίου τούτου. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦτο ἄδικον νὰ κριθῇ ὡς ἁπλοῦν κωμειδύλλιον, ὡς πρόφασις δηλαδὴ μουσικῆς, ἔργον ἔχον φιλολογικώτερον χαρακτῆρα, ὁ κ. Ἄννινος ἐξ ἄλλου εἶνε διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ, τὸ ὁποῖον μὲ φιλοξενεῖ σήμερον, καὶ ἡ ἐθιμοτυπία—ἔχουσι βλέπετε καὶ τὰ γράμματα τὴν ἰδικήν των,—ἀπαγορεύει νὰ γίνῃ περὶ αὐτοῦ ἐκτενέστερος ὁ κολακευτικὸς λόγος, ὅσον δίκαιος καὶ ἂν ὑποτεθῇ. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὰ ἄλλα, ἂν καὶ κατ' ἀρχὴν εἶμαι ἐναντίον αὐτῶν, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι τὰ τοῦ μακαρίτου Κόκκου εἶνε ὡραῖα κωμειδύλλια, προπάντων ἡ *Λύρα τοῦ Γέρω-Νικόλα* καὶ ὁ *Καπετὰν Γιακουμῆς*. Φιλολογικὰ ἔργα βεβαίως δὲν

εἶνε· ἀλλ' ἔχουσιν ὡραίαν σχετικῶς μουσικήν, καλὰ σκηνικὰ καὶ ἀρκετὴν εὐφυΐαν. Ὁ ποιητὴς ἦτο συγχρόνως καὶ μελοποιός, ἤξευρε δὲ καλῶς ὁποῖον χαρακτῆρα ἔπρεπε νὰ δώσῃ εἰς τὰς μελῳδίας του, ὥστε καὶ πρὸς τὸ ἔργον νὰ εὐαρμοστῶσι καὶ εἰς τὸ κοινὸν νἀρέσωσι καὶ τῆς δυνάμεως τῶν αὐτοσχεδίων του ἀοιδῶν νὰ εἶνε. Νομίζομεν ὅτι οὐδένα ἀνάξιον ἔπαινον ἀλλὰ μᾶλλον δικαιοσύνην ἀπονέμομεν εἰς τὸν ἀτυχῆ κωμειδυλλιογράφον, ἐὰν εἴπωμεν ὅτι φαιδρὰς πράγματι ἑσπέρας διῆλθον οἱ ἀθηναῖοι εἰς τὸ θέατρον τῆς *Ὁμονοίας*.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει διόλου ὅτι προβάλλομεν εἰς μίμησιν τὸν Κόκκον. Ἡμεῖς θέλομεν γενναιότερα ἔργα διὰ τὸ θέατρον, τὰ δὲ κωμειδύλλια, ὅσον καλὰ καὶ ἂν εἶνε καθ'ἑαυτά, δύνανται νἀποβῶσι κινδυνώδη, ὅταν, ὅπως παρ'ἡμῖν, ἐπικρατῶσι τόσον καὶ παραβλάπτωσι τὸ δρᾶμα καὶ τὴν σοβαρὰν κωμῳδίαν-πρὸ πάντων αὐτήν. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν πρὸς τὴν Καν Παρασκευοπούλου ὑποβολιμαῖον ἐνθουσιασμόν, ὁ ὁποῖος εἰμπορεῖ μολοντοῦτο νὰ ἐμπνεύσῃ κάποιαν ἐλπίδα περὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος, οὔτε γράφεται οὔτε παίζεται τίποτε ἀντάξιον τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς. Τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ στρεβλοῦται καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ θεάτρου παραγνωρίζεται. Δὲν εἶνε πλέον ἀπόλαυσις αἰσθητική, τῆς ὁποίας οὐδὲ ἴχνος παρέχουσι σήμερον τὰ θεάματα, εἰς τὰ ὁποῖα προστρέχει εὐαρεστότερον ὁ κόσμος, ἀλλὰ γέλως χυδαῖος καὶ κνισμὸς διαφθείρων καὶ καταστρέφων. Τὰ κωμειδύλλια εἶνε ἡ λύμη τοῦ θεάτρου, ἡ πρὸ τῆς ἀκμῆς παρακμή. Οἱ πονοῦντες ἀληθῶς τὴν καλλιτεχνίαν καὶ δυνάμενοι πρέπει νἀντιταχθῶσιν ἐναντίον τῆς φορᾶς ταύτης. Ἂς μὴ γραφῶσι καὶ ἂς μὴ διδαχθῶσι τοὐλάχιστον νέα, ἂς ἀφεθῶσι δὲ τὰ ὑπάρχοντα νὰ παλαιωθῶσιν. Ὡς ἀρτύματα καλῶν δραμάτων καὶ κωμῳδιῶν θὰ ἦσαν καλὰ καὶ τὰ κωμειδύλλια καὶ μετὰ τὴν Καν Παρασκευοπούλου ἢ τὴν Δδα Βερώνην θὰ ἠδύνατό τις εὐχαρίστως νἀκούσῃ καὶ τὴν κυρίαν Μέλπω Κωνσταντινοπούλου, τὴν συμπαθεστάτην καὶ καλλίστην τῶν γυναικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κωμειδυλλίου. Ἀλλ' ἡ ἰδέα ὅτι ἀποτελοῦσι ταῦτα σήμερον τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τὸν ἐκ τῆς σκηνῆς μᾶς καθιστᾷ σκεπτικοὺς καὶ μᾶς καταστρέφει ὅλην τὴν ἡδονὴν τὴν ὁποίαν ἄλλως θὰ ἠδυνάμεθα νἀρυσθῶμεν καὶ ἐκ τῶν κωμειδυλλίων. Ἔπειτα πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ἐλευθερωθῇ ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ κ. Παντόπουλος.

Ἐν Ἀθήναις, 4 Ὀκτωβρίου 1892.

Γρηγόριος Ξενόπουλος

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ[1]

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Τίς ἡ ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος.—Δικαστικὴ καὶ κοινωνικὴ τοιαύτη.—Ἔρευνα δικαστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐγκλήματος.—Ὑπολανθάνοντες ἐγκληματίαι (criminels latents).—Αἱ δύο μεγάλαι διακρίσεις τῶν ἐγκληματιῶν.— Πρῶτον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἴσθημα.—Ἔρευνα τούτου ἐπὶ ἐν γένει τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου.— Ἰδέαι προϊστορικαί.—Ἔνστικτα ἠθικὰ τῶν ζώων καὶ παραδείγματα.—Δεύτερον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἴσθημα.—Ἔρευνα τούτου ἐπὶ ἐν γένει τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου καὶ παραδείγματα.— Ἔλλειψις ἀμφοτέρων τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων.—*Παράφρων ἐγκληματίας*.—Παραδείγματα καὶ διαφορὰ μετὰ τοῦ ἀληθοῦς παράφρονος.—Latauvers, ὑπάλληλος συμβολαιογραφικοῦ τινος γραφείου.—*Κακοήθης ἐγκληματικὸς τύπος*, χαρακτηρισμὸς καὶ αἰσθήματα τούτου.—Eyraud, Philipsen, Menesclou, οἰκογένεια Pozzi.—Ὑπηρέτης ξενοδοχείου.— Μὴ ἐπαρκὴς ἀνάπτυξις ἠθικῶν αἰσθημάτων.—Συναισθήματα καὶ λογικόν.—Συνδρομὴ καὶ διατάραξις ἰσορροπίας τούτων.— Παραδείγματα στερουμένων ἐπαρκοῦς ἀναπτύξεως ἠθικῶν αἰσθημάτων.—*Τυχαῖος ἐγκληματίας* (criminel fortuit ou d'occasion). Ψυχολογικὴ καὶ φυσιογνωμικὴ ἔρευνα *κακοήθους ἐγκληματικοῦ τύπου*.— Φυσιογνωμικαὶ ἀποτυπώσεις ἐκ συνήθους εἰδικῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως.—Σχέσεις μετὰ τὰς φυσιογνωμικὰς ἐκφράσεις τῶν ὑπνωτιζομένων.—Ἰδέαι περὶ ὀργανικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ἀνατομικῶν διακρίσεων τοῦ κακοήθους ἐγκληματικοῦ τύπου καὶ περὶ τοῦ καταλογισμοῦ τούτων.—Ψυχολογικὴ καὶ φυσιογνωμικὴ διαφορὰ *τυχαίου ἐγκληματίου*.— *Τυπικοὶ δικαστικοὶ* ἐγκληματίαι.— Προκλητικαὶ αἰτίαι καὶ ἐπίδρασις τούτων ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τῶν τυπικῶν δικαστικῶν ἐγκλημάτων.— Καταλογισμὸς τούτων.

Α'

Καὶ τῷ ὄντι τίς ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος καὶ τίνες εἰσὶν ἐγκληματίαι;

Ὑπὸ δικαστικὴν ἔποψιν ἐγκληματίας εἶνε βεβαίως πᾶς ὁ παραβαίνων ὡρισμένας διατάξεις, ὑπὸ τῆς γενικῆς θελήσεως τῶν ἀτόμων καθορισθεί-

[1] *Κ. Δ. Π.* Ὁ κ. Λουκᾶς Νάκος, ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ ἄριστα μεμορφωμένων δικηγόρων τῆς πόλεώς μας συνέγραψε καὶ δημοσιεύει ὅσον οὔπω ἐν ἰδίῳ τεύχει ἐκτενῆ Ἐγκληματολογικὴν Μελέτην.

Ἐκ τοῦ ἀξιολόγου τούτου συγγράμματος τοῦ πραγματευομένου ἐμβριθῶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων θεωριῶν θέμα τοσοῦτον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἡμετέραν χώραν, θέλομεν δημοσιεύσει ἐν τῷ Παρνασσῷ κεφάλαιά τινα, εὐμενῶς παραχωρηθέντα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

σας ὡς ἐγκλήματα. Ἀλλ' ἡ ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος ἐμορφώθη ἀπὸ τῆς βαθμηδὸν ἀναπτύξεως τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ ἐκ τῆς κοινῆς ἐξεγέρσεως διὰ τὰς κατὰ τούτων προσβολάς. Ἂν ἐπομένως εἶνέ τις δικαστικῶς ἐγκληματίας ἀφ' ἧς στιγμῆς παράβασις ὡρισμένης διατάξεως, καθορισθείσης ὡς ἔγκλημα, τελεσθῇ, *ὑπὸ ἔποψιν* ὅμως *κοινωνικήν*, *πᾶς ὁ παραβαίνων τοιαύτας διατάξεις δὲν δύναται, ἀπολύτως, ἄνευ σχέσεως τοῦ εἴδους καὶ τοῦ μεγέθους τῆς προσβολῆς τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, νὰ θεωρηθῇ ἀντικοινωνικὸν ἄτομον, οὐδὲ πάντες ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν κοινωνίαν, ὅπως καὶ ἀντιστρόφως, ὁ μηδέποτε παραβὰς ῥητὰς τοιαύτας, δύναται νὰ ἀποτελῇ ἐπικίνδυνον ἀντικοινωνικὸν ἄτομον.*

Ὑπάρχουσι λ. χ. ἄτομα ἀποφεύγοντα τὰς βιαίας συγκρούσεις πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἔννοιαν τῶν ἐν τῇ ἐν ᾗ ζῶσι πολιτείᾳ ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ὑπούλως δίδοντα ἱκανοποίησιν εἰς τὰ ἐγκληματικὰ ἔνστικτά των (criminels latents). Ὁ ἐν δικαστηρίοις ψευδῶς καὶ ἐν ἐπιγνώσει διεκδικῶν τὴν ἀφαίρεσιν τῆς περιουσίας τοῦ ἄλλου, ὁ ἐκ προθέσεως καὶ προμελέτης σκοπῶν ἀνθρωποκτονίαν καὶ ἐκτελῶν ταύτην δι' ἀπάτης ἢ μονομαχιῶν κτλ., ὁ δι' ἀπάτης διαφθορεύς, οὗτοι πάντες δὲν διαφέρουσι κατά τινας περιστάσεις τοῦ κλέπτου, τοῦ δολοφόνου, τοῦ βιαστοῦ, ἂν μὴ εἰδικαὶ περιστάσεις δὲν καθιστῶσιν ἐκείνους ἐπικινδυνωδεστέρους ἐγκληματίας τῶν τελευταίων.

Ἐπιθυμοῦντες ἑπομένως κοινωνικῶς νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ εἶδος τοῦ ἐγκληματίου, ὀφείλομεν πρωτίστως νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς *ἐλλείψεως* ἢ τῆς *ἀδυναμίας* τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ εἰς τὸ *μέγεθος τῆς προσβολῆς* τούτων.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης οἱ νομοθέται, διερμηνεῖς τῆς ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ βασιλευούσης ἐννοίας τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, τὰς κατὰ τούτων προσβολὰς ὁρίζουσιν ὡς ἐγκλήματα καὶ ἀναλόγως τῆς σοβαρότητος τῆς προσβολῆς ῥυθμίζουσι τὰς ποινάς· εἰς δύο δὲ γενικὰς διαιρέσεις δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰ ἀντικοινωνικὰ ἄτομα: εἰς ἐγκληματίας παρ' οἷς *παντελὴς παρατηρεῖται ἔλλειψις καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδῶν* ἠθικῶν αἰσθημάτων, καὶ εἰς ἐκείνους παρ' οἷς *δὲν ὑπάρχει ἀρκοῦσα τούτων ἀνάπτυξις*[1].

Β'

Πρῶτον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἴσθημα εἶνε ἡ ἀντίστασις, ἣν ἐνδομύχως δοκιμάζομεν εἰς τὸ νὰ γίνωμεν ἑκουσίως *ἄμεσοι πρόξενοι φυσικῶν βα-*

[1] Garofalo.

σάνων καὶ *ἀλγηδόνων* εἰς τοὺς ὁμοίους μας, καὶ τόσῳ εἶνε στοιχειῶδες ὅσῳ κοινὸν παρ' ἅπασι τοῖς ζῴοις· διότι τὸ ἄτομον κέκτηται συμφύτως τὴν συμπάθειαν πρὸς τὰ ἄτομα τοῦ αὐτοῦ εἴδους, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐνστίκτου τῆς διαιωνίσεως τοῦ εἴδους, καὶ ἐκεῖθεν τὸ ἔνστικτον τῆς κοινωνικῆς συντάξεως καὶ ἡ διάπλασις τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων [1]. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνευρέσεως θήλεος πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἐνστίκτου τῆς διαιωνίσεως τοῦ εἴδους ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βάσιν τῆς κοινωνικῆς συντάξεως· ἡ δὲ τοῦ θήλεος, ὡς παραχωροῦντος, φαινομενικὴ ἀντίστασις, ἡ προσποίησις τῶν ἐπιθυμιῶν του, αἱ ἐρωτοτροπίαι αἵτινες δὲν εἶνε ἐφεύρεσις τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, ἀλλὰ χαρακτηρίζουσι τὰ θήλεα ὁλοκλήρου τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, προκαλεῖ τὰς ἐκλιπαρήσεις καὶ περιποιήσεις τοῦ αἰτοῦντος ἄρρενος· ἐντεῦθεν ἡ προτίμησις καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον, ἡ διακανόνισις τῆς γενετησίου ὁρμῆς, καὶ τέλος ἡ μόρφωσις τῆς ἰδέας συνοικεσίων καὶ τῆς ἠθικῆς [2]. Οὕτως, ἐκτὸς τῶν ἄλλων οἰκιακῶν ζῴων, ὧν αἱ προτιμήσεις ἐπὶ ὡρισμένων θηλέων εἶνε γνωσταὶ καὶ αἱ ἕνεκα ζηλοτυπίας ἀλληλοσυμπλοκαί, καὶ αὐτοὶ οἱ λύκοι σφοδρὰς μὲν συνάπτουσι μάχας πρὸς ἐκλογὴν θηλέων, καταρτιζομένων ὅμως τῶν συνοικεσίων, ἡ εἰρήνη ἐπανέρχεται καὶ τὰ θήλεα δὲν ἐνδίδουσιν ἢ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς καρδίας των [3].

Ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου αἱ μεταξὺ τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἀλληλεπιθέσεις, ὅταν δὲν ἔχωσι λόγον τὸν ἀγῶνα περὶ αὐτοσυντηρήσεως ἢ τὴν ἐκλογὴν θήλεος, ἀποτελοῦσιν ἐξαίρεσιν, ἀπαντώμεναι μονομερῶς ἐπὶ ἀτόμων, αἱ δ' ὑφιστάμεναι διηνεκεῖς καὶ κληρομικαὶ ἔχθραι μεταξὺ δύο διαφόρων εἰδῶν καταπαύουσιν, ὅταν ἡ ἀνεύρεσις τῆς τροφῆς δὲν εἶνε δύσκολος καὶ ὁ συγχρωτισμὸς εἶνε διηνεκής. Οὕτως ἡ παροιμιακὴ ἀντιμαχία μεταξὺ σκύλου καὶ γαλῆς μεταβάλλεται εἰς φιλίαν, ὅταν οὐδέτερον φοβῆται περὶ τῆς στερήσεως ἢ ἀφαιρέσεως τῆς τροφῆς του, καὶ εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἁγ. Παύλου, ὅπου αἱ γαλαῖ καὶ οἱ μῦς εἶνε ἄφθονοι, ὁ παροιμιακὸς πόλεμός των ἔχει μεταβληθῇ εἰς συμμαχίαν κατὰ τῶν πτηνῶν [4].

Ὅσῳ δὲ καὶ ἂν ἡ ἱστορία μᾶς παρουσιάζει ἐποχάς, καθ' ἃς αἱ πλέον αἱμοχαρεῖς θυσίαι οὐ μόνον δὲν ἀπετέλουν ἀντικοινωνικὰς πράξεις, ἀλλ' ἀνεγνωρίζοντο ὡς *ἠθικαί*, αὗται ὡς ἐνεργούμεναι ἄλλοτε ἐξ ἐπιβαλλομένου δῆθεν καθήκοντος πρὸς τοὺς θεούς, ὡς αἱ τῶν ἀγρίων θυσίαι τὴν σήμερον, ἢ χάριν αὐτῶν τῶν θυσιαζομένων πρὸς λύτρωσιν ἀπὸ τῶν βασάνων των (φόνοι τῶν αναπήρων παίδων, ἀδυνάτων γερόντων κτλ.),

[1] Darwin. [2] Leroy. [3] Idem.

[4] Lacassagne, Revue scientifique.

ἀποβάλλουσι τὴν ἔννοιαν προσβολῆς ἠθικῶν αἰσθημάτων, ὅπως τὴν σήμερον αἱ ἐν καιρῷ πολέμου ἐνεργούμεναι σφαγαί, χάριν ὑψηλοτέρων δῆθεν ἰδεῶν, ἢ ὅπως οἱ παρὰ τοῦ χειρούργου τῆς σήμερον ἐκτελούμενοι ἀκρωτηριασμοί· καὶ ἄλλοτε ἐνηργοῦντο ἐξ ἐνστίκτου προνοίας πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ εἴδους, κοινοῦ ἐνστίκτου παρ' ἅπασι τοῖς ζῴοις, ἅτινα φονεύουσιν ἢ ἐγκαταλιμπάνουσι τὰ ὀργανικῶς ἐλλιπῆ ἢ δύσμορφα νεογέννητα [1].

Ἕτερον στοιχειῶδες ἠθικὸν αἴσθημα διαπλαττόμενον συγχρόνως καὶ συνυπάρχον μετὰ τοῦ ἐγωϊστικοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως εἶνε ἡ *γνῶσις* ὅτι ἡ ἀφαίρεσις ξένου πράγματος ἀποτελεῖ πρᾶξιν *κακήν*. Εἶνε φυσικὸν ὅτι ἀντιτάσσει τις ἐξ ἐνστίκτου βίαν πρὸν ὑπεράσπισιν παντός, ὅπερ ἐπιθυμεῖ νὰ κατέχῃ καὶ αἰσθάνεται θλῖψιν ἐπὶ τῇ ἀφαιρέσει τοῦ πράγματός του· ἡ τοιαύτη δὲ ἐξ ἀντικειμένου προξενουμένη κατάστασις γεννᾷ καὶ τὴν ὑποκειμενικὴν γνῶσιν—τὸ στοιχειῶδες τοῦτο ἠθικὸν αἴσθημα—ὅτι ἡ ἀφαίρεσις ξένου πράγματος εἶνε *πρᾶξις κακή*. Κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς πλέον προϊστορικοὺς ἡ τοιαύτη πρᾶξις ἀπετέλει, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἀκολούθως, κολάσιμον ἀδίκημα· καὶ παρ' αὐτοῖς δὲ ἔτι τοῖς ζῴοις, καὶ ἰδίᾳ τοῖς ἐν κοινωνίᾳ ζῶσιν, ἡ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας εἶνε βεβαία [2], καθόσον αὕτη ἀποτελεῖ στοιχειώδη πρόνοιαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀτόμου. Οὕτως, ἐκτὸς τῆς ἀποκρύψεως τροφῶν ὡς ἰδίας περιουσίας, ὅπερ παρατηρεῖται ἐπὶ ἐν γένει τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, τὰ πτηνὰ σέβονται τὰς φωλεὰς τῶν ἄλλων· αἱ γαλαῖ, οἱ ἵπποι, αἱ μέλισσαι κτλ. ἐκ τῶν προφυλάξεων, ἃς λαμβάνουσι κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν ξένης τροφῆς, φαίνεται ὅτι ἔχουσι συναίσθησιν τῆς πράξεώς των ὡς κακῆς. Αἱ ὄρνιθες καὶ τὰ οἰκιακὰ ἐν γένει πτηνὰ ἐπὶ τῆς ῥιπτομένης τροφῆς ἕκαστον ἀποχωρίζει μέρος ταύτης, ὅπερ προστατεύει κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἄλλων, μεμονωμένα δ' εἶνε μεταξὺ τούτων τὰ ἐγκληματικὰ ἄτομα, ἅτινα ὡς ἔργον ἔχουσι τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀδυνατωτέρων πρὸς ἀφαίρεσιν τῆς μερίδος των. Οἱ πίθηκοι ὅταν λεηλατῶσι σποράς, τοποθετοῦσι σκοπούς, οἵτινες διὰ φωνῶν εἰδοποιοῦσι τοὺς συντρόφους των περὶ τῆς ἐμφανίσεως ἀνθρώπων· αἱ μέλισσαι παραφυλάττουσι τὴν ἐκ τῆς κυψέλης ἀπουσίαν τῆς μεγαλειτέρας δυνάμεως καὶ προσπαθοῦσι κατ' ἀρχὰς δι' ἀπάτης νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ξένης περιουσίας, ὅταν δὲ ὁ δόλος ἀποτύχῃ, τότε συσσωματωμέναι ἐπιτίθενται καὶ λεηλατοῦσι τὰς ξένας κυψέλας. Ἡ ἀλώπηξ, προκειμένου νὰ εἰσέλθῃ εἰς χωρικοὺς ὀρνιθῶνας, ἐν πλήρει συναισθήσει τῆς πράξεως ἣν

[1] Idem.

[2] Lacassagne, Leroy.

σκοπεῖ, ὅπως ἀποπλανήσῃ τοὺς κύνας, οἵτινες μέλλουσι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς φωνὰς τῶν ὀρνίθων, διατρέχει δὶς τὸν κύκλον ὃν σχηματίζουσιν οἱ ὀρνιθῶνες, εἰσέρχεται διὰ ῥήξεως τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς ἀπὸ ἐκείνης ὅπου εὑρίσκεται ἡ θύρα, καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ κύνες, ἀκολουθοῦντες τὰ ἴχνη της περιτρέχουσι κυκλικῶς τὸν ὀρνιθῶνα, αὕτη ἐξέρχεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς θύρας. Τὸ νήπιον οὐδεμίαν ἔτι ἔχον συναίσθησιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τείνει ἐνστίκτως τὰς χεῖρας πρὸς ἰδιοποίησιν τοῦ πρώτου εἰς τὴν θέαν του προσπίπτοντος πράγματος, πλὴν γοερὰς ἀφίνει κραυγὰς εἰς τὴν ἀφαίρεσιν πράγματος, ὅπερ κατέχει· μόλις δὲ μικράν τινα ἀνάπτυξιν ὑποστῇ τὸ λογικόν, ἀποχωρίζει πᾶν τὸ προστυχὸν ὡς ἰδίαν περιουσίαν.

Ἡ ἔλλειψις ἄρα τῶν δύο τούτων στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἤτοι τῆς ἀντιστάσεως, ἣν ἐνδομύχως δοκιμάζομεν ὅπως γίνωμεν *ἑκουσίως ἄμεσοι* πρόξενοι ἀλγηδόνων καὶ *φυσικῶν* βασάνων εἰς τὰ ἄτομα τοῦ αὐτοῦ εἴδους, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως ὅτι ἡ ἀφαίρεσις ξένου πράγματος ἀποτελεῖ πρᾶξιν *κακήν*, χαρακτηρίζει ἐν τῷ ζωϊκῷ ἐν γένει βασιλείῳ τάξιν ἀτόμων ἐντελῶς ἰδιαιτέραν καὶ διάφορον κατὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ κοινοῦ καὶ συνήθους τύπου.

Γ'

Αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῶν ὁμοίων μας, 1ον ἐξ *ἁπλῆς εὐχαριστήσεως* διὰ τὴν θέαν αἵματος καὶ τῶν βασάνων τῶν τρίτων, αἱ *ἄνευ σκοποῦ ἰδιοποιήσεως* ἀφαιρέσεις ξένων πραγμάτων, καὶ 2ον *ἡ μὴ ἀπέχθεια* εἰς τὰς ἐκ προσωπικῆς ἐνεργείας μας προξενουμένας *σωματικὰς* ἀλγηδόνας κατὰ τῶν ὁμοίων μας, αἱ ἐπὶ σκοπῷ *ἰδιοποιήσεως* ἀφαιρέσεις ξένων πραγμάτων, ταῦτα πάντα δὲν ἀποτελοῦσι τὴν κανονικὴν κατάστασιν τῶν ἀτόμων. Χαρακτηρίζουσιν ἰδίαν τάξιν τοιούτων. Ἡ πρώτη τοιαύτη κατάστασις τῶν ἀτόμων, τῶν ἐπιτιθεμένων δηλ. κατὰ τῶν ὁμοίων των ἐξ ἁπλῆς εὐχαριστήσεως διὰ τὴν θέαν αἵματος καὶ βασάνων τῶν τρίτων, καὶ τῶν ἄνευ σκοποῦ ἰδιοποιήσεως καὶ οὐδεμιᾶς πραγματικῆς ἀτομικῆς ἀνάγκης ἀφαιρούντων ξένα πράγματα, παρέχει πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς ἐκείνην τοῦ *παράφρονος ἐγκληματίου* (criminel aliéné), καθ' ὅσον οὐδεμία ἄλλη διατάραξις ἐν τοῖς συλλογισμοῖς καὶ ταῖς συνηθείαις τοῦ κοινωνικοῦ βίου παρατηρεῖται, ὅπως ἐπὶ τῶν ἀληθῶν παραφρόνων· ἔχουσι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐγκληματίαι πλήρη συνείδησιν τῶν φρικτῶν αὐτῶν πράξεων, ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος ἐμμόνου παρορμήσεως ἀδυνατοῦσι νὰ ἀντιστῶσι καὶ ὑπείκουσιν εἰς ἀνάγκην τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ὁ Latauvers ὑπηρέτης, μηδὲν ἕτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ παράφρονος παρουσιάζων, κατακερματίζει τὴν κυρίαν του ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ παραλύτου καὶ ἀλάλου συζύγου της, ἐξ ἁπλῆς εὐχαριστήσεως διὰ τὴν θέαν τῶν βασάνων τῶν ὁμοίων του. Μετὰ θηριώδους περιεργείας ἐντρυφῶν εἰς τοὺς σπαρακτικοὺς σπασμοὺς τοῦ προσώπου τοῦ συζύγου τοῦ θύματος καὶ κυρίου του, ἐρωτᾷ αὐτὸν εἰρωνικῶς σταυρώνων τὰς χεῖρας ἐνώπιόν του:

— Πῶς τὸ εὑρίσκει ὁ κύριος αὐτό;[1]

Ὑπάλληλός τις συμβολαιογραφικοῦ γραφείου ἐφόνευεν ἐξ ἁπλῆς εὐχαριστήσεως μικρὰς κόρας, ἄνευ βιασμοῦ. Ἀνεκαλύφθη δὲ ἡμερολόγιον τῶν πραξεών του, εἰς ὃ ἔγραφε διὰ τὸν φόνον ἐννεαετοῦς κόρης: «Ἐφόνευσα ἕνα κορίτζι· ἦτο καλὸ καὶ ζεστό» (c' était bon et chaud)[2].

Τοῦ τοιούτου φρενοπαθοῦς ἐγκληματίου διαφέρει ὁ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς δικαστικῆς ἐρεύνης ἀνήκων *ἐγκληματικὸς τύπος*, ὅτι παρὰ τῷ τελευταίῳ τούτῳ ὑπάρχει πάντοτε ἐλατήριόν τι (ὠφέλεια προσωπική, ἐκδίκησις, φθόνος κτλ.) τὸ προκαλοῦν τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐγκληματικῶν ἐνστίκτων καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἐγκληματικῆς πράξεως εἶνε *μέσον* πρὸς ἀπόλαυσιν ἄλλων ὠφελημάτων[3]. Χαρακτηρίζει τὸν τοιοῦτον ἐγκληματίαν *ἡ μὴ ἀπέχθεια* κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, παντελὴς *ἀναισθησία διὰ τοὺς φυσικοὺς πόνους τῶν θυμάτων, κυνικὴ ἀδιαφορία μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ἔλλειψις πάσης τύψεως τοῦ συνειδότος, ἀδιαφορία πρὸ τῶν ἐκφερομένων ποινῶν, πλήρης ἀναισθησία φυσικὴ καὶ ἠθική*[4], φέρει δὲ ἀναμφισβητήτως ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας τὴν ἀντανάκλασιν τῶν ψυχικῶν κακούργων διαθέσεών του[5].

Ὁ Eyraud χάριν ἀτομικῆς ὠφελείας, μελετῶν πρὸ καιροῦ τοὺς τρόπους τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ θύματός του, παρασύρει τοῦτο εἰς διεσκευασμένον μέρος, ὅπου δίδει ἱκανοποίησιν εἰς τοὺς ἐγκληματικοὺς σκοπούς του στραγγαλίζων τὸ θῦμα. Μετὰ θηριώδους δὲ ἀταραξίας ἀποχωρίζει τὴν κεφαλὴν τοῦ σώματος, περιδένει τοὺς πόδας εἰς τὸν κορμὸν καὶ περιφέρεται μετὰ τοῦ εἰδεχθοῦς φορτίου του, ὅπως εὕρῃ κατάλληλον τρόπον ἐξαφανίσεως τοῦ σώματος (Temps).

Ὁ Philipsen, Δανός, δολοφονεῖ ὑπάλληλόν τινα, ὅπως ὠφεληθῇ ποσόν τι χρημάτων, τοῦ ὁποίου τὸ θῦμά του μετέβη παρ' αὐτῷ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐξόφλησιν. Ὁ Philipsen κλείει τὴν θύραν, στραγγαλίζει τὸ θῦμά του, ἐκδύει τὸ πτῶμα, κατακόπτει τοῦτο εἰς μικρὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἐγκλείει εἰς κιβώτιον καὶ διὰ τοῦ ὑπηρέτου του ἐξαποστέλλει τοῦτο ταχυδρομικῶς εἰς Ἀμερικὴν («Temps» Février 1891).

[1] Macé. [2] Maudsley. [3] Maudsley. [4] Ferri.
[5] Lombroso, Garofalo, Ferri, Corre, Tarde.

Ὁ Méneselou, Γάλλος, παρασύρας εἰς τὸν οἶκόν του δι' ἀπατηλῶν μέσων τὴν τετραετῆ Louise, ἀφοῦ ἐκόρεσε τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις του, τὴν στραγγαλίζει, τὴν διαμελίζει εἰς 39 τεμάχια, τὰ ὁποῖα κρύπτει εἰς τὴν στρωμνήν του. Κοιμᾶται ὅλην τὴν νύκτα ἐπὶ τῶν σαρκῶν τοῦ θύματός του καὶ συλλαμβάνεται φέρων εἰς τὰ θυλάκιά του τὰς χεῖρας τοῦ θύματος.[1]

Ἡ οἰκογένεια Pozzi ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸ 1885, τῆς ὁποίας ἡ κόρη ἠρᾶτο τὸν υἱὸν οἰκογενείας Tozzi, μεθ' ἧς μίση προαιώνια τὴν ἐχώριζον, παρασύρει ὑπούλως εἰς τὴν οἰκίαν τὸν ἐραστὴν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλης τῆς οἰκογενείας ὁ υἱὸς Pozzi τὸν διαμελίζει, ἡ μήτηρ ἀποκόπτει τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ θύματος καὶ δι' αὐτῶν κτυπᾷ ἐπὶ τοῦ προσώπου, τὴν πρωΐαν δὲ πωλεῖ τὸ αἷμα τοῦ θύματος ἀναμεμιγμένον μὲ αἷμα προβάτου[2].

Κατὰ τὸ 1886 ἐν Παρισίοις ὑπηρέτης ξενοδοχείου διατρεφόμενος παρὰ τῆς ἀσέμνου γυναικὸς Lea, φονεύει ταύτην, θυμωθεὶς διότι τὸν ἐγκατέλιπεν, ἀποκόπτει τὴν κεφαλὴν τοῦ θύματος καὶ τὴν κρεμᾷ εἰς τὰ παράθυρα τοῦ δωματίου της[3].

Τοὺς τοιούτους ἐγκληματίας, οὓς εἰδικῶς ἐκαλέσαμεν *ἐγκληματικοὺς τύπους* (Types criminels), ὡς ἀποτελοῦντας τοὺς κυρίως ἐγκληματίας καὶ οὓς χαρακτηρίζει καταφανῶς ἔλλειψις καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, διαδέχεται ἡ κλάσις ἐκείνη τῶν ἐγκληματιῶν, οἵτινες δὲν στεροῦνται μὲν τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ὧν ἡ ἠθικὴ διάπλασις δὲν εἶνε ἐπαρκὴς ὅπως περιορίζῃ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων μέχρι τοῦ σημείου τῆς μὴ προσβολῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄλλου, καὶ καταπνίγῃ κατὰ τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως τὰ ἐξεγειρόμενα ἐγωϊστικὰ ἔνστικτα, τὰ ὁποῖα ἀποκλείουσι πρὸς στιγμὴν πᾶσαν ἄλλην ἔμφυτον καὶ ἐπίκτητον συμπάθειαν πρὸς τοὺς ὁμοίους του.

Παρὰ τοῖς ἀτόμοις παρ' οἷς ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ λογικοῦ δὲν εἶνε ἐπαρκής, ἡ στιγμιαία ἐπάνοδος τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τῶν ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων εἶνε συνήθης. Πᾶσα πρᾶξις τοῦ ἀτόμου, ἀπορρέουσα ἐκ συνδρομῆς διεγέρσεως καὶ ἐνεργείας συναισθημάτων καὶ λογικοῦ, εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιδράσεως ἑκατέρου τῶν δύο τούτων παραγόντων. Εὐθὺς ὡς τὸ λογικὸν καὶ τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα δὲν ἔχουσιν ἀρκοῦσαν ἀνάπτυξιν, τὸ ἄτομον εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἕρμαιον τῶν συναισθημάτων του (ὀρέξεων ἐνστίκτων, κακῶν τάσεων). Ὁ ἀπαίδευτος, ὁ ἄνευ ἀγωγῆς, ὁ ἀγρότης, ὁ ποιμὴν

[1] Macé. [2] Corre. [3] Corre.

κτλ., καίπερ μὴ στερούμενος τῶν στοιχειωδῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, ἐν ᾗ ἀνετράφη, στερεῖται ὅμως ἀναμφισβητήτως ἀνωτέρων ἠθικῶν αἰσθημάτων ὅπως ζυγίσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς λογικῆς πλάστιγγος τὰς ἀναποφεύκτους κοινωνικὰς συγκρούσεις, εἰς ἃς καθημερινῶς ὑποβάλλεται. Ἐκλαμβάνει λ.χ. ἑαυτὸν προσβεβλημένον δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἕτερος, ἀνωτέρας ἠθικῆς διαπλάσεως, θέλει θεωρήσει ὡς περιποίησιν, ἢ μετέρχεται βίαια καὶ δυσανάλογα πρὸς τὸ μέγεθος τῆς προσβολῆς μέσα πρὸς ἀνόρθωσιν ἢ ἐκδίκησιν. Μὴ ἐπιζητῶν τὴν διάπραξιν ἀντικοινωνικῶν πράξεων, δὲν ἔχει ὅμως καὶ τὴν δύναμιν, ἕνεκα μὴ ἐπαρκοῦς ἠθικῆς διαπλάσεως, νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ εὐκόλως ἄλλως τε ἐξεγειρόμενα ἐγωϊστικὰ ἔνστικτα, ἢ ἀδυνατεῖ νὰ καταστείλῃ ταῦτα, ὅταν κατὰ σύμπτωσιν ἡ ἱκανοποίησις τούτων τῷ παρουσιάζεται εὔκολος· κρύπτει λ.χ. ξένον πρᾶγμα, ὅπερ τυχαίως περιέπεσεν εἰς τὰς χεῖράς του ἢ εἰσερχόμενος δι' ὑπόθεσίν του εἴς τινα οἰκίαν καὶ εὑρισκόμενος πρὸ σωροῦ χρημάτων, ἀδυνατεῖ νὰ καταστείλῃ τὰ ἐγωϊστικὰ ἔνστικτα· βλέπων ἐν προφανεῖ κινδύνῳ ἄνθρωπον, ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποίου ἀναμένει ὠφέλειαν ἢ τὸν ὁποῖον ἁπλῶς μισεῖ, δυνάμενος δὲ νὰ τὸν σώσῃ, ἀποφεύγει νὰ τὸ πράξῃ ἢ καὶ συντρέχει ὅπως δήποτε εἰς τὸν θάνατόν του.

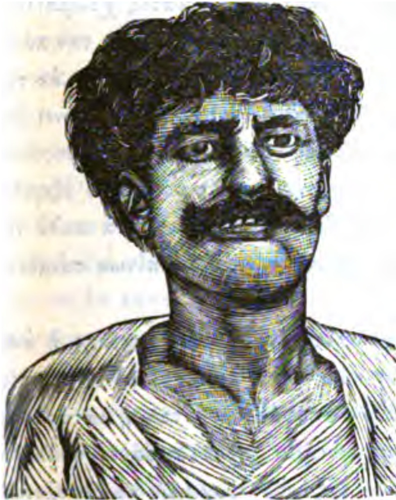
Ἀλλ' ἡ στιγμιαία ἐπάνοδος τῶν ἐγωϊστῶν ἐνστίκτων δύναται νὰ ἐπέλθῃ καὶ εἰς ἄτομα ἔχοντα ἐπαρκῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, ἕνεκα στιγμιαίας διαταράξεως τῆς ἰσορροπίας τῶν δύο παραγόντων πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ ὀργανισμοῦ—λογικοῦ καὶ συναισθημάτων — διαταράξεως προερχομένης ἕνεκα ἐξωτερικῶν προκλητικῶν αἰτιῶν (criminels par passion ou emportement).

Οἱ οὕτως ἐν γένει ἐγκληματοῦντες, εἴτε ἕνεκα μὴ ἐπαρκοῦς ἀναπτύξεως τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων, εἴτε, ὑπαρχούσης τοιαύτης, ἕνεκα στιγμιαίας διαταράξεως τῆς ἀμοιβαίας συνδρομῆς τῶν δύο παραγόντων τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκ προκλητικῶν ἐξωτερικῶν αἰτιῶν, οἱ μὴ ἐπιζητοῦντες δηλ. τὴν διάπραξιν ἀντικοινωνικῶν πράξεων καὶ ὅσοι οὐδὲ ἤθελον ὑποπέσει εἰς τοιαύτας, ἂν μὴ ἰδιαίτεραι περιστάσεις συνέτρεχον, *οἱ τυχαῖοι* ἐν ἑνὶ λόγῳ *ἐγκληματίαι*, ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν μεγάλην κατηγορίαν τῶν ἐγκληματιῶν.

Ε'

Οὗτοι εἶνε οἱ δύο γενικοὶ καὶ κεφαλαιώδεις ἐγκληματικοὶ χαρακτῆρες, οὓς ὀφείλει ἐπισταμένως νὰ μελετήσῃ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀκριβῆ ἐγκληματικὴν παραγωγὴν μιᾶς χώρας. Ὁ πρῶτος ἀποτελεῖ

τὴν κακοήθη μορφὴν τοῦ ἐγκλήματος. Μόνη ἡ διήγησις θέτει ἡμᾶς αὐτομάτως εἰς θέσιν νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν δι' ὁμοίους μας τοὺς δράστας τοιούτων ἀποτροπαίων πράξεων, νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὰ αἰσθήματά των καὶ νὰ συγκοινωνήσωμεν δι' αὐτῶν, νὰ θεωρῶμεν δὲ τούτους ὡς ὄντα ξένα ἡμῶν.

1 2

Κακοήθεις ἐγκληματικοὶ τύποι. (Δολοφόνοι ἕνεκα κλοπῆς).
Ὁ ὑπ' ἀριθ. 2 φέρει ἐπὶ τῆς ὠμοπλάτης ἐστιγμένον ἄσεμνόν τι σχῆμα.
('Ἐκ τῆς συλλογῆς Θ. Κολοκοτρώνη).

Ὁ *ἐγκληματικὸς τύπος*, καὶ ἂν δὲν ἀποτελῇ ἰδιαίτερον ἀνατομικὸν τύπον, διατελῶν ὅμως ἀναμφισβητήτως ὑπὸ τὸ κράτος ἰδίας ψυχολογικῆς καταστάσεως, φέρει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς τοιαύτης ψυχικῆς διαθέσεώς του τὴν ἀντανάκλασιν ἐπὶ τῆς μορφῆς· τὴν σφραγῖδα, οὕτως εἰπεῖν τῶν ἀενάων σκέψεων αὐτοῦ, αἵτινες εἶνε τὸ αἷμα, αἱ ἐκδικήσεις, αἱ δολοφονίαι, αἱ κλοπαί:

«Δοκεῖ μοι ἡ ψυχή, εἶπεν ὁ ἕλλην φιλόσοφος, καὶ τὸ σῶμα συμπαθεῖν »ἀλλήλοις, καὶ ἡ μὲν τῆς ψυχῆς ἕξις ἀλλοιουμένη συναλλοιοῖ τὴν τοῦ »σώματος μορφήν· πάλιν τε ἡ τοῦ σώματος μορφὴ ἀλλοιουμένη συναλ-»λοιοῖ τὴν τῆς ψυχῆς ἕξιν»[1].

Ὅπως ὁ στρατιωτικὸς φέρει τὸ αὐστηρὸν ὕφος, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἀποτυποῦται ἐπὶ τοῦ προσώπου του ἕνεκα ἀενάου τοιαύτης ψυχικῆς διαθέσεως, ὅπως ὁ διδάσκαλος, ὁ ἱερεύς, ὁ κρεοπώλης, ὁ παθητικὸς παιδεραστής, ἀποκτῶσι φυσιογνωμικὸν ἴδιον τύπον ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν συνή-

[1] Ἀριστοτέλους Φυσιογνωμικὰ Κεφ. Δ'.

θων ψυχικῶν διαθέσεων ὑφ' ἃς διατελοῦσιν [1], οὕτω καὶ τοῦ αἱμοχαροῦς *ἐγκληματικοῦ τύπου* (Type criminel) αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις εἶνε τοιαῦται, ὥστε διατηροῦσιν εἰς διαρκῆ ἐρεθισμὸν ὡρισμένους μῦς [2], καθιστῶσι σφοδροτέραν τὴν κυκλοφορίαν, καὶ φέρουσιν ἐπὶ τοῦ κέντρου τῆς ἐκπορεύσεως τῶν συναισθημάτων—τοῦ ἐγκεφάλου,—αἱμάτων πληθώραν, ἥτις διατηρεῖ τὸν ὀφθαλμὸν πλέοντα ἐν σκοτεινῷ αἵματος χρώματι· ὁ ἐρεθισμὸς ἑτέρων μυῶν διατηρεῖ τὰς ὀφρῦς συνεσταλμένας, τὴν κάτω σιαγόνα ὀγκώδη καὶ προέχουσαν πρὸς τὰ ἄκρα τῶν κλειδώσεων, ἐκ τῆς ἀενάου πιέσεως τῶν ὀδόντων, θέσιν ἣν συνήθως ἡ μορφὴ λαμβάνει διὰ πᾶσαν βιαίαν κίνησιν, τὸ κάτω χεῖλος λοξῶς διεσταλμένον, προσδίδον εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τὴν ἰδιάζουσαν μορφὴν ζώου σαρκοβόρου ἐξερεθιζομένου, καὶ τοῦ ὁποίου οἱ μυκηθμοὶ δὲν διαφέρουσι κατὰ πολὺ τοῦ ἀπαισίου ἤχου τοῦ γέλωτος καὶ τῆς φωνῆς τῶν ἀνθρωπίνων συναδέλφων του.

Καὶ εἰς τοῦ πρᾳοτάτου τὴν φυσιογνωμίαν ἐν στιγμῇ ἀπειλῆς ἢ ἀναλογισμοῦ ἐκδικήσεώς τινος ἐπιχέεται συνήθως ἡ εἰδικὴ ἐκείνη σφραγίς, ἥτις μαρτυρεῖ τὴν σύλληψιν ἀπαισίων ἀποφάσεων· ὅταν ἡ κατάστασις αὕτη εἶνε διαρκὴς ἢ συνήθης, ἡ φυσιογνωμία προσλαμβάνει ἀνάλογον ἰδιάζουσαν ἔκφρασιν. Ἕνεκα τοιούτων ἰδιαζουσῶν ψυχικῶν καταστάσεων, ἰδιαιτέραν προσλαμβάνει ἔκφρασιν ἡ φυσιογνωμία τοῦ δολίου, ἀλλὰ μὴ αἱμοβόρων ἐνστίκτων, κλέπτου, τοῦ λάγνου καὶ ἡδυπαθοῦς, παρέχουσα προφανῆ ἀντίθεσιν ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ τοῦ σεμνοῦ. Ἐκείνου τὸ βλέμμα ἐν ἡδυπαθεῖ ἐκφράσει πλέει ἐν ὑγρῷ ἀχρόῳ· ὁ δὲ ἀέναος ἐρεθισμὸς τοῦ νευρικοῦ συστήματος τοῦ λάγνου, παρέχει εἰς τὸ καταπόρφυρον βλέμμα του ἰδιάζουσαν ἔκφρασιν ἀνησυχίας καὶ ἐπιθυμίας, προκαλουμένης ἐκ τῆς ταχυτέρας κυκλοφορίας καὶ τῆς συρροῆς αἵματος ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου. Συνήθως χαρακτηρίζουσι τοῦτον ῥώθωνες διεσταλμένοι καὶ ἰδιαζούσης εὐστροφίας, χείλη παχέα καὶ προέχοντα, ἐν περιέργῳ ὁμοιότητι μὲ τὴν κλίσιν, ἣν γενικῶς λαμβάνουσι ταῦτα κατὰ τὴν γεῦσιν ἡδυπότου τινὸς ὑγροῦ. Οὕτω τοῦ παθητικοῦ παιδεραστοῦ ἡ μορφὴ προδίδει τὰς θηλυπρεπεῖς ἕξεις καὶ ἐκ τοῦ χαύνου βλέμματος καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῆς φυσιογνωμίας, ἡ δὲ ἀποτύπωσις ἐνίοτε τοῦ φύλου οὗτινος ἀντιποιεῖται τὰ χρέη, φθάνει μέχρι τοῦ βαδίσματος, τῆς φωνῆς, τῶν σχημάτων, καὶ τοῦ εἴδους ἀκόμη τῆς γλώσσης ἣν ὁμιλεῖ.

Χαρακτηριστικὴν ἐπίσης φυσιογνωμικὴν ἀντίθεσιν, ὅσῳ καὶ αἱ ψυ-

[1] Tarde.
[2] Duchenne de Boulogne.

χικαὶ αὐτῶν διαθέσεις, παρέχει ἡ φυσιογνωμία τῶν δολίων κλεπτῶν ἀπὸ ἐκείνης τῶν αἱμοβόρων ἐγκληματιῶν. Τοῦ δολίου κλέπτου τοῦ μὴ ὄντος αἱμοχαρῶν ἐνστίκτων, ἡ ὁμοία ἀπεχθοῦς γραίας φυσιογνωμία [1], ἔχει ἔκφρασιν μίγματος ὑποκρισίας πονηρίας καὶ ἀναιδείας [2]· τὸ ἀνήσυχον βλέμμα του, ἕνεκα ἀενάου προσοχῆς πρὸς ἀντίληψιν τῆς καταλλήλου στιγμῆς δι' ἐπίθεσιν, μεταπίπτει ἀκαριαίως ἀπὸ ἐκφράσεως πλήρους πονηρίας εἰς τοιαύτην ἀρρήτου ὑποκριτικῆς ἀγαθότητος. Ἡ ὅλη του ἔκφρασις καὶ στάσις, ὁμοία γαλῆς παρισταμένης εἰς ἐκλέπισιν ἰχθύων, παρέχει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δυσπιστίαν καὶ εἶνε ἀποτύπωσις ὁμοίας στάσεως καὶ ἐκφράσεως ἣν πᾶν ἄτομον, ἐπιζητοῦν νὰ ἀφαιρέσῃ τι χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ, λαμβάνει.

Αἱ τοῦ ὑπνωτιζομένου φυσιογνωμικαὶ ἐκφράσεις, ἀνάλογοι πρὸς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ ὑπνωτίζοντος, δὲν εἶνε, νομίζομεν, ξέναι πρὸς τὸ θέμα. Ἂν τὸ ἐν καταληπτικῇ καταστάσει εὑρισκόμενον ἄτομον λαμβάνῃ φυσιογνωμικὴν ἔκφρασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν εἰσηγουμένην ἰδέαν, ὁτὲ μὲν εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ ὑπνωτίζοντος νὰ φονεύσῃ τινά, συσπῶν τὰς ὀφρῦς, σφίγγον τὰς σιαγόνας, διαστέλλον τὸ κάτω χεῖλος, ἐνῷ αἴφνης ἐπὶ τοῦ βλέμματος καὶ τῆς ὅλης φυσιογνωμίας ἀποτυποῦται τῶν ἀπαισίων ἀποφάσεών του ἡ σφραγίς, ὁτὲ δὲ ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει τοῦ νὰ κλέψῃ τινά, λαμβάνον τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν καὶ στάσιν τοῦ ἐπιθυμοῦντος δολίως νὰ ἀφαιρέσῃ τι, καὶ ἄλλοτε ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει εὐχαρίστων ἰδεῶν, λαμβάνον ἀμέσως ἔκφρασιν εὐδαιμονίας καὶ ἀγαθότητος, διατί ἆρά γε νὰ δυσπιστῶμεν εἰς τὰς ἀποτυπώσεις καὶ τὴν ἐξ ἀναλόγου ἐνέργειαν διαρκῶν τοιούτων ψυχικῶν διεγέρσεων;

ϛ'

Πάντα τὰ μέτρα ἀπεδείχθησαν ἀλυσιτελῆ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ τοιούτου ἀντικοινωνικοῦ ὄντος· τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ προβάλλεται ἀπό τινος τὸ σοβαρὸν δίλημμα, ἂν ἡ τοιαύτη τοῦ ἀτόμου κατάστασις εἶνε ἀποτέλεσμα μόνον τῆς ἐπηρείας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου (ἀνατροφῆς, ἀγωγῆς, παραδειγμάτων κτλ.), ἢ αὕτη ὀφείλεται καὶ εἰς συμφύτους ὀργανικὰς ἀνωμαλίας. Τὸ πρᾶγμα δύναται νὰ ἔχῃ πολλὴν τὴν θεωρητικὴν ἀξίαν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ τὸ παρέλθωμεν ἄλυτον. Ἐφ' ὅσον τὰ προληπτικὰ μέτρα πολιτείας τινὸς δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀνατροφὴν καὶ διάπλασιν τοιούτου ὅλως ἀποτροπαίου ἀντικοινωνικοῦ ὄντος, θέλει εἶσθαι με-

[1] Lombroso. [2] Corre.

γάλη πολυτέλεια ἡ ἀπαίτησις πληρωμῆς ἰσοβίου ὑποτροφίας πρὸς νοσηλείαν του. Καὶ τίς ἀρνεῖται ὅτι ὁ πρακτικώτερος λόγος τῆς τιμωρίας τοῦ ἐγκληματίου εἶνε ὄχι μόνον ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἤδη ἐγκληματίσαντος ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, διότι κατὰ τοῦτο μόνον περιοριζομένη ἡ μέριμνα τῆς πολιτείας περὶ τῆς ἀσφαλείας της ἤθελεν εἶσθαι ἐλαχίστη, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη ὅπως ἐμπνεύσῃ τὸν φόβον εἰς τοὺς διανοουμένους νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν προσβολὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν; Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωϋσέως ἀναγνωρίζεται ἡ τοιαύτη ἀνάγκη· καὶ τὰς τότε ῥομφαίας τῶν ἀΰλων πνευμάτων, δι'ὧν ἠπειλοῦντο αἱ κεφαλαὶ τῶν ἁμαρτησάντων, διεδέχθη ὁ χωροφύλαξ, ὁ δικαστὴς καὶ ὁ δήμιος. Δὲν γνωρίζω ποίαν τινὰ γνώμην θέλει τις σχηματίσει ὡς ἐπιστήμων περὶ τοῦ καταλογισμοῦ τοῦ τοιούτου ἐγκληματίου, ἀλλ' ὡς δικαστής, ὡς δημόσιος λειτουργός, εἰς ὃν ἡ πολιτεία ἤθελεν ἀναθέσει τὴν φυλακὴν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας της, ἤθελεν εἶσθαι αὐτόχρημα δολοφονία κατὰ τοῦ συνόλου τοῦ κοινωνικοῦ ἀθροίσματος ἂν καὶ πρὸς στιγμὴν διενοεῖτο νὰ ἐφαρμόσῃ τοιαύτας ἀρχὰς περὶ τοῦ ἀξιοποίνου τῶν οὕτως ἐγκληματούντων. Καὶ τῷ ὄντι τὸν ἔσχατον διατρέχει κίνδυνον ἡ κοινωνικὴ ὕπαρξις τῶν πολιτειῶν, ἐν αἷς τοιαῦται ἤθελον ἐπικρατήσει ἀρχαὶ κατὰ τὴν τιμωρίαν τῶν ἐγκληματησάντων. Ἐν Γαλλίᾳ σκανδαλώδεις τινὲς ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ ἀπολύσεις κατηγορουμένων ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐνόρκων, συνεκίνησαν ζωηρῶς τὴν κοινὴν γνώμην, πολλοὶ δὲ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ ἐν ἐπιστημονικοῖς ἄλλοις συνεδρίοις ἔρρηξαν κραυγὴν ὀδύνης καὶ ἔκρουσαν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Ὁ εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἐφετείου τῶν Παρισίων ἐν ἀγορεύσει τού τινι ἀνεγνώρισε τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην λήψεως νομοθετικῶν μέτρων, ὅπως ἐμποδίζηται ἡ ἀπόλυσις κατηγορουμένων οὓς τὸ δικαστήριον τῶν ἐνόρκων κρίνει ἀκαταλογίστους. Ἐπρότεινε δὲ ὅπως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τίθηται ζήτημα εἰς τοὺς ἐνόρκους, ἂν ὁ κατηγορούμενος εἶνε *ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν κοινωνίαν*, καὶ ἐπὶ τῇ καταφατικῇ των ἀπαντήσει, νὰ διατάσσηται ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν συνέδρων ἡ κάθειρξις τοῦ οὕτω κρινομένου εἰς θεραπευτικόν τι κατάστημα. Ἡ λύσις αὕτη μόνη εἶνε ἱκανὴ ὅπως μηδενίσῃ τὰ μέσα ἅτινα παραμένουσι πρὸς αὐτοσυντήρησιν τῶν πολιτειῶν, καὶ αἵτινες ὡς λόγον ὑπάρξεως ἔχουσι τὴν ἀνετωτέραν ἐξασφάλισιν τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν. Ἀναμφισβητήτως δὲ ἡ ἐξασφάλισις καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἀτόμων κινδυνεύει δι' οἱασδήποτε ἄλλης ἐνεργείας παρὰ διὰ τῆς ἐξοντώσεως τῶν ἀντικοινωνικῶν ὄντων καὶ τοῦ τρόμου, ὃν ἀνάγκη ἡ πολιτεία νὰ ἐμπνέῃ εἰς ἐκείνους οἵτινες, *δι' οἱονδήποτε λόγον* εἶνε ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον, ἀφοῦ ἡ ἐπέκτασις τῆς μορ-

φύσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων ἐφ' ὅλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων εἶνε χίμαιρα. Τὸ κοινωνικὸν σύνολον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Spencer (principes de Sociologie), ἀπειλεῖται, ὡς πᾶς ὀργανισμός, διὰ τοῦ θανάτου πάντοτε, ὁσάκις ἓν τῶν ὀργάνων παύει τὴν λειτουργίαν του. Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων καὶ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων πολιτειῶν τῆς σήμερον — καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν σήμερον ὑπάρχουσι καταδιωκτικοὶ νόμοι κατὰ τῶν ἀέργων,—ποιναὶ διάφοροι ἀπαγγέλλονται καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν *παθητικῶν* ἀντικοινωνικῶν ὄντων, τῶν ἀέργων, τῶν μὴ συνεισφερόντων διὰ τὴν γενικὴν εὐημερίαν εἰς ἀντιστάθμισιν τῶν πρὸς συντήρησίν των καταναλισκομένων. Διότι πᾶσα κατανάλωσις χωρὶς καμμίαν μεταγενεστέραν ἀπόδοσιν πράγματός τινος ὠφελίμου διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀποτελεῖ δι' αὐτὴν ἀπώλειαν, τῆς ὁποίας αἱ συνέπειαι δύνανται νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου[1] καὶ δικαίως ἡ οἰκονομολογικὴ ἐπιστήμη ἀποκαλεῖ κοινωνικὸν ἔγκλημα τὸ ἐλεεῖν ἄνευ ἐρεύνης[2]. Ὅταν δὲ τοιαῦται ὑποβάλλωνται ἐξ ἐνστίκτου αὐτοσυντηρήσεως ἀρχαὶ κατὰ τῶν μὴ συνεισφερόντων εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον ὅ,τι καταναλίσκουσιν, εἶνε ἐπιτετραμμένον νὰ ἐπιζητῆται ἡ φιλανθρωπία ὑπὲρ τῶν θετικῶς ἐργαζομένων κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου; Ἡ ἐπιείκεια ὑπὲρ τούτων ἐχαιρετήθη καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ δι' αὐξήσεως τῶν ἐγκλημάτων, καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας χώρας ἡ ἀραίωσις τῶν θανατικῶν ἐκτελέσεων ἐπέφερεν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δολοφονιῶν[3]. Διὰ τοῦτο ἐξ ἴσου εὑρίσκομεν ἐγκληματικὴν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν πολιτειῶν πρὸς μόρφωσιν καὶ διάπλασιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τὴν μὴ μέριμναν τούτων πρὸς ἠθικὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἀνηλίκων ἐγκληματιῶν ὅσῳ καὶ τὴν ἐπιζητουμένην περίθαλψιν, ἐν εἴδει τρυφεροῦ ἀσθενοῦς, τοῦ ἐγκληματίου, ὡς ὑποθάλπουσαν τὸ ἔγκλημα καὶ ὑποσκάπτουσαν τὴν ἀσφάλειαν τῶν κοινωνιῶν. Φιλανθρωπότερον καὶ λογικώτερον ἤθελεν εἶσθαι ἂν ἅπασα αὕτη ἡ ἐσχάτως ἐκδηλωθεῖσα τάσις πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐγκληματιῶν ἐστρέφετο πρὸς περίθαλψιν καὶ ἀνακούφισιν τῶν θυμάτων των, τῶν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων δολοφόνος χεὶρ ἀφήρπασε τὸν προστάτην των.

Ζ'

Ὁ δεύτερος ἐγκληματικὸς χαρακτὴρ περιλαμβάνων πάντας τοὺς τυχαίους ἐγκληματίας, δὲν παρέχει διάφορον τύπον τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώ-

[1] *Feré.* [2] Léon Say. [3] Bournet.

πων, καὶ εἶνε ὀλιγώτερον ἀπομεμακρυσμένος τῶν βασιλευόντων κοινῶς ἠθικῶν αἰσθημάτων [1].

Ἐκτὸς ὅμως ἐκείνων, οἵτινες μὴ ἐπιζητοῦντες τὴν διάπραξιν τῶν ἀντικοινωνικῶν πράξεων, δὲν ἔχουσιν ἐν τούτοις ἀρκούντως ἀνεπτυγμένα τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα ὅπως καὶ ἀποφεύγωσι ταύτας, εἰς τοὺς τυχαίους ἐπίσης ἐγκληματίας ἀνήκουσιν, ὡς εἴπομεν, καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες προσβαλλόμενοι ἐνίοτε εἰς τὰ ἀπόλυτα αὐτῶν ἐγωϊστικὰ ἔνστικτα παρασύρονται εἰς πράξεις, αἵτινες, ὁσονδήποτε ἀπεχθεῖς καὶ ἂν ὦσι, δὲν τείνουσιν ἢ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν προσβληθείσης ἐλευθερίας, κατὰ τὴν ἔννοιαν ἣν ἕκαστος ἀναλόγως τῆς μορφώσεώς του ἔχει καὶ διὰ μέσων ἀναλόγων ταύτης. Ἀναμφισβητήτως εἰς τοιαύτας κοινωνικὰς παραβάσεις ὑπόκεινται συνηθέστερον οἱ ἐστερημένοι ἀνωτέρας τινὸς ἠθικῆς διαπλάσεως καὶ εἰς βαθμὸν ἐνίοτε ἀκατάληπτον δι' ἀνωτέραν τινὰ τάξιν ἀτόμων, ἀλλ' ἐκ τῶν τοιούτων παραπλανήσεων δὲν ὑπάρχει εἷς ἄνθρωπος ὅστις δύναται νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἀπηλλαγμένον, διότι τὰ ἐγωϊστικὰ ἔνστικτα εἶνε σύμφυτα τῷ ἀνθρώπῳ. Καὶ ὁ πλέον ἔντιμος ἄνθρωπος, ὁ ἀνωτέρας ἠθικῆς διαπλάσεως, δύναται κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην νὰ γίνῃ ἐγκληματίας, ὑποπίπτων εἰς τυπικὴν παράβασιν τῶν ὑπὸ τῆς γενικῆς θελήσεως τῶν ἀτόμων ὁριζομένων ὡς ἐγκλήματα· διὰ τοῦτο δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγκλημάτων τοιαύτης φύσεως ἐξαρτᾶται ἀσφαλῶς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν προκλητικῶν αἰτιῶν, αἵτινες εἶνε αἱ ἄμεσοι αἰτίαι τῶν τοιούτων ἀποπλανήσεων τοῦ λογικοῦ καὶ διαταράξεως τῆς κανονικῆς ἐνεργείας τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐν ᾗ κοινωνίᾳ ἕκαστος σέβεται τὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, ἡ δὲ ἐξουσία ἵσταται ἀμερόληπτος καὶ ἄμεσος ἀρωγὸς τοῦ τυχὸν καταπιεζομένου, σπεύδουσα εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ ἀδικοῦντος καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς προσβληθείσης ἐλευθερίας τοῦ ἀδικηθέντος, εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ ἕνεκα ἐξωτερικῶν προκλητικῶν αἰτιῶν τυχαῖα ἐγκλήματα (crimes par emportement) εἶνε σπάνια, ἡ δὲ πληθώρα τοιούτων ἐγκλημάτων δέον νὰ καταλογισθῇ ἐξ ἴσου καὶ εἰς τὴν ἀτελῆ μόρφωσιν τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔλλειψιν ἢ ἐξαχρείωσιν τῆς ἐξουσίας.

Λουκᾶς Νάκος

[1] Garofalo.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ

216 ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ

ΥΠΟ

Π. ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

(ΑΝΤΑΠΑΝΤΗΣΙΣ εἰς τὸν κ. Ἐπ. Ἐμπειρῖκον, ἐμμένοντα εἰς τὴν γνώμην περὶ ἀφομοιώσεως τοῦ ἐμπορικοῦ ἡμῶν νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς εὐθύνης τοῦ κυρίου τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου. Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ νομικῷ τμήματι τοῦ «Παρνασσοῦ»).

Κύριοι,

Ὁ ἀξιότιμος συνάδελφος ἡμῶν κ. Ἐμπειρῖκος, ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς προτάσεως αὐτοῦ μελέτην μου, ἀφοῦ ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτὸν ἀβρότητι περὶ τοὺς τρόπους πολλὰ εἶπεν εὔφημα περὶ ἐμοῦ καὶ τῆς μελέτης μου ταύτης, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς θεωρητικήν, προσέθηκεν ὅτι αὐτός, «ἀκολουθήσας τὴν ἀτραπὸν τῆς πρακτικῆς τοῦ ζητήματος μελέτης, κατέληξεν εἰς ἀντίθετον τοῦ ἐμοῦ συμπέρασμα».

Αἱ θεωρίαι, αἵτινες ἄγουσιν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα ἐκείνου, εἰς ὃ ὁδηγεῖ ἡ ὀρθῶς διεξαγομένη πρακτικὴ τῶν ζητημάτων μελέτη, εἰσὶ τοσαύτης ἐκτιμήσεως ἄξιαι, ὅσης καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ δόκτορος πασῶν τῶν ἐπιστημῶν Pangloss, ὃν γνωρίζει ἡμῖν ὁ Βολταῖρος ἔν τινι τῶν κλασικῶν αὐτοῦ διηγηματίων. Ἄλλως τε δὲ αἱ γενικαὶ θεωρίαι δὲν ἔχουσι πολλὴν σχέσιν πρὸς τὸ περὶ οὗ πρόκειται θέμα, διότι ἐξ ὅλων τῶν κλάδων τοῦ δικαίου ὁ τοῦ ἐμπορικοῦ οὐ μόνον δὲν ὑπετάχθη εἰς τὰς γενικὰς θεωρίας, ἀλλὰ τοὐναντίον ἠνάγκασε τὸν νομοθέτην νὰ διαγράψῃ ἰδιάζοντας κανόνας ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν ἐμπορικῶν, καὶ εἰδικώτερον τῶν ναυτιλιακῶν σχέσεων, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας, ὅπως μηδὲν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐπιπροσθῇ πρόσκομμα, προκύπτον ἐκ τῶν γενικῶν τοῦ δικαίου ἀρχῶν καὶ κανόνων. Διὰ τοῦτο δὲ παρ' ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν ἰδία νομοθεσία διέπει τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἴδιαι δικονομικαὶ διατάξεις καθιερώθησαν ἐν τῇ ἐκδικάσει τῶν ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν διαφορῶν, πολλαχοῦ δὲ καὶ ἴδια ἵδρυνται δικαστήρια διὰ τὰς

ἐμπορικάς, καὶ ἴδια διὰ τὰς ναυτικὰς δίκας, ὅλως διάφορα τὴν σύνθεσιν παρὰ τὰ πολιτικὰ δικαστήρια. Καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πλοίου καὶ τοῦ ναύλου ἀπαλλαγῆς τοῦ πλοιοκτήτου τῆς περαιτέρω ὑποχρεώσεως διὰ τὰς πράξεις καὶ τὰ πταίσματα τοῦ πλοιάρχου, εἰς ὃν ἀφορᾷ ἡ συζήτησις, ὅλως ἀσυμβίβαστος πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ κοινοῦ δικαίου, καθ' ἃ ἀνεπτύχθη ἐν τῇ πρώτῃ μελέτῃ μου, ὑπηγορεύθη ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων ἀναγκῶν καὶ περιστάσεων τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ἀντικρούων τὴν γνώμην μου ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀπώτατα τῶν Βρεττανικῶν χωρῶν κειμένη, δὲν ἔχει λόγον τινὰ ὑπέρτερον, ἵνα μιμηθῇ τὴν ἀγγλικὴν νομοθεσίαν, ἀδιαφοροῦσα περὶ τῶν νομοθεσιῶν τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, παρατηρεῖ ὅτι «ὁ συλλογισμὸς οὗτος *ὑπὸ ἀπατηλὸν ὅλως πρόσχημα παρουσιάζεται»*, ἐπάγων τὰ ἑξῆς: «Ἐὰν τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς νόμου δέον νὰ ὑποκύπτῃ »εἰς ἐκεῖνο τῆς πλειονότητος, καὶ νὰ γεννᾶται ἔμμεσος ἢ ἄμεσος ὑπο»χρέωσις παντὸς κράτους πρὸς παραδοχὴν τοῦ νόμου, ὃν τὰ πλείονα »τῶν κρατῶν ἔχουσιν ἀναγράψει ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι, *τότε τὸ ἀξίωμα »τοῦτο θὰ ἦτο ὅλως παρακεκινδυνευμένον»*.

Ὁ κ. συνάδελφος δὲν ἐξηγεῖ τοὺς λόγους, εἰς οὓς στηρίζει τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἣν ἐκφέρει τῷ ὄντι ὡς ἀξίωμα, ὅπερ ὅμως, ἅς μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ εἴπω, δὲν ἠρύσθη ἐκ τῆς πρακτικῆς μελέτης τῶν ναυτικῶν νομοθεσιῶν ἢ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἀστικοῦ τινος νόμου, ἡ τοιαύτη γνώμη ἤθελεν εὕρει συνηγόρους πολλὰς ἐπιστημονικὰς αὐθεντίας, διότι ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ ἡ διαφορὰ τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων, τοῦ φυλετικοῦ χαρακτῆρος, τοῦ κλίματος κτλ. παράγει καὶ τὴν διαφορὰν νομικῶν ὁρισμῶν. Ἐκ τούτου δὲ ὅσοι λαοί, τοσοῦτοι καὶ ἀστικοὶ κώδικες. Τοὐναντίον ὅμως πᾶν ὅ,τι συνδέεται πρὸς τὴν ναυτιλίαν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ διεθνοῦς δικαίου, διότι ἐκ τῶν αὐτῶν ἀναγκῶν ἔδει νὰ προκύψωσι παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς οἱ αὐτοὶ νόμοι, τὰ αὐτὰ ἔθιμα. Τούτων ἕνεκα διάσημος νομοδιδάσκαλος, ἐκ τῆς πεφωτισμένης τῶν πραγμάτων μελέτης σχηματίσας τὴν γνώμην αὐτοῦ, λέγει ὅτι ὁ μὲν χείριστος τῶν ἀστικῶν κωδίκων ἤθελεν εἶνε ὁ προωρισμένος εἰς ρύθμισιν τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων ἁπάντων τῶν λαῶν, ἐν ᾧ τοὐναντίον ὁ ἄριστος ναυτικὸς κῶδιξ ἤθελεν εἶνε ὁ προωρισμένος νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς πάντα κοινῶς τὰ κράτη. Οὐδὲν δὲ τῶν μελῶν τοῦ ἡμετέρου τμήματος ἀγνοεῖ τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη προσπάθειαν διαφόρων ἐν Εὐρώπῃ ἐπιστημονικῶν συλλόγων, ὅπως εἰσαχθῶσιν εἰς τὰς ναυτικὰς νομοθεσίας τῶν διαφόρων κρατῶν μεταρρυθμίσεις, αἴρουσαι τὰς μεταξὺ τῶν

νομοθεσιῶν τούτων οὐσιώδεις διαφορὰς καὶ προλειαίνουσαι τὴν ὁδὸν τῆς παραδοχῆς ἑνὸς διεθνοῦς ναυτικοῦ κώδικος. Συνηγοροῦσι δὲ κατὰ κανόνα οἱ τοιοῦτοι ἐπιστημονικοὶ σύλλογοι ὑπὲρ ἐκείνων τῶν νομοθετικῶν διατάξεων, αἵτινες ἀπαντῶσι κοιναὶ εἰς τὰς πλείστας ναυτικὰς νομοθεσίας.

Τὴν δὲ γνώμην τοῦ κ. Ἐμπειρίκου, ὅτι ἡ πλειονότης τῶν θαλασσίων σκαφῶν, ἣν κέκτηται ἡ Ἀγγλία, καὶ ἡ διέπουσα ταύτην νομοθεσία δέον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογραμμὸς ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν νομοθεσιῶν τῶν ἄλλων κρατῶν, οὐδ' ἐκ τῶν Ἄγγλων νομομαθῶν ὑπεστήριξέ τις.

Συγχέων ὁ ἀξιότιμος συνάδελφος τοὺς νομικοὺς κανόνας περὶ καταλογισμοῦ τῶν ἐκ τῆς συγκρούσεως παραγομένων ἐνοχῶν κατὰ τὸν γαλλικὸν ἐμπορ. νόμον πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς εὐθύνης τοῦ πλοιοκτήτου, μοὶ ἀποδίδει ἀνακριβῶς ὅτι παρέστησα, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον θέμα, τὰς τῶν ἄλλων κρατῶν νομοθεσίας ὁμοίας τῇ γαλλικῇ.

Δὲν εἶνε ὡσαύτως ἀκριβὲς τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμπειρίκου, ὅτι ὁ γαλλικὸς ἐμπορικὸς νόμος εἶνε ἀτελής, καθ' ὅτι δὲν προνοεῖ περὶ τῶν ὀφειλομένων ἀποζημιώσεων εἰς τοὺς κληρονόμους τῶν πνιγέντων ἢ ἄλλως ἀποθανόντων ἕνεκα τῆς ὑπαιτίου συγκρούσεως κτλ. Τὰ θέματα ταῦτα, ἄσχετα πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ναυτικῆς ἢ ἐμπορικῆς νομοθεσίας, διέπονται πανταχοῦ ὑπὸ τῶν γενικῶν διατάξεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου περὶ τῶν ἐξ ἀδικήματος ἢ οἱονεὶ ἀδικήματος παραγομένων ἐνοχῶν.

Ἡ περικοπή, ἣν ἀνέγνωσεν ἐκ τοῦ προλόγου τοῦ περὶ συγκρούσεως διεθνοῦς κώδικος τοῦ Autran, ἐξηγεῖ τὰ αἴτια τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν συγκρούσεων κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες παρουσιάζονται ἐν τῷ κανονισμῷ τῶν ὀφειλομένων ἀποζημιώσεων, τὰς ἀμφισβητήσεις περὶ τοῦ ἐφαρμοστέου νόμου, τῆς δικαστικῆς ἁρμοδιότητος ὑπὸ διεθνῆ ἔποψιν, κτλ. Ἀλλὰ ταῦτά εἰσιν ὅλως ἄσχετα πρὸς τὸ ἀσχολοῦν ἡμᾶς θέμα.

Αἱ δὲ στατιστικαὶ πληροφορίαι περί τε τῶν ἐκ συγκρούσεων ἐπελθουσῶν ἀπωλειῶν ἀτμοπλοίων καὶ περὶ τῶν ἐκ τούτων ἀβαριῶν, ἃς παρατίθησιν ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῷ ὑπὸ μελέτην θέματι, ἐὰν ἐδήλουν πόσαι ἐκ τῶν συγκρούσεων τούτων προῆλθον ἐξ ὑπαιτιότητος, πόσαι ἐξ ἀμφιβόλου αἰτίας, καὶ πόσαι ἐξ ἀνωτέρας βίας. Ἡ πληροφορία αὕτη ἤθελε καταδείξει διὰ τῶν ἀριθμῶν ὅτι αἱ ἐξ ὑπαιτιότητος συγκρούσεις, περὶ ὧν πρόκειται, δὲν εἶνε αἱ συχνότερον συμβαίνουσαι. Ἐπολλαπλασιάσθησαν δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ συγκρούσεις, ὡς ἀνέπτυξε πρὸ τοῦ Autran ὁ ἐμπειρότατος περὶ τὰ ἐν τῇ πράξει συμβαίνοντα de Courcy, ἐκ τῆς ἐν τῷ νῦν πλήθους τῶν ἐν τῷ πελάγει συναντωμένων ἀτμοπλοίων καὶ τῆς ὁσημέραι ἀναπτυσσομένης διὰ τῶν τελειο-

τέρων ἀτμομηχανῶν μείζονος αὐτῶν ταχύτητος. Διὰ τοῦτο τὰ ναυτικὰ κράτη ἀσχολοῦνται διηνεκῶς εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τελειοτέρου κατὰ τὸ δυνατὸν κανονισμοῦ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συγκρούσεων. Ἐντὸς δὲ τῆς τελευταίας δεκαετίας ἀλλεπαλλήλους ὑπέστη τροποποιήσεις ὁ κανονισμὸς οὗτος, φέρων διεθνῆ χαρακτῆρα· ὁ δὲ ἤδη ἰσχύων πρόκειται νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἑτέρου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποφάσεων ἐπισήμου διεθνοῦς συνεδρίου, συνελθόντος ἐν Βασιγκτῶνι τῷ 1890.

Παραλείπων ἄλλα τινὰ θέματα τῆς ἀπαντήσεως τοῦ κ. Ἐμπειρίκου, τὰ μὲν ἀλυσιτελῆ πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, τὰ δέ, ἄς μοι ἐπιτρέψῃ ὁ κ. συνάδελφος νὰ εἴπω, καταφαίνοντα ὅτι ἀνακριβῶς ἀντελήφθη τῆς ἐννοίας περικοπῶν τινων τῆς μελέτης μου, περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω τὰ ἑξῆς.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος συνηγορεῖ μὲν ὑπὲρ τῆς ἀγγλικῆς νομοθεσίας, δυσμενέστατα ὅμως διάκειται πρὸς τοὺς Ἄγγλους, παριστῶν αὐτοὺς ὡς ἐργαζομένους συστηματικῶς, ὅπως καταπνίξωσι τὴν ὁσημέραι ἀναπτυσσομένην ἀτμήρη ἡμῶν ναυτιλίαν. Οὐδαμῶς προτίθεμαι νὰ ἀμφισβητήσω τὴν ἀκρίβειαν τοῦ τοιούτου τοῦ ἀξιοτίμου συναδέλφου ἰσχυρισμοῦ, ἀμφισβητῶ ὅμως τὴν ὀρθότητα τῶν ἐπιχειρημάτων, εἰς ἃ στηρίζει τὴν γνώμην του ταύτην.

Πρῶτον τοιοῦτον ἐπιχείρημα φέρει ὅτι οἱ Ἄγγλοι, ὅπως ἀνακόψωσι τὴν πρόοδον τῆς ἡμετέρας ἀτμήρους ναυτιλίας, ἐπενόησαν καὶ ἐφήρμοσαν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀτμοπλοίων τὸ μέτρον νὰ μὴ ἐπιτρέπωσι τοῖς Ἕλλησι πλοιάρχοις νὰ φορτόνωσι κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἀτμόπλοια αὐτῶν, παρουσιάζοντες ὡς πρόσχημα, κατὰ τὸν κ. Ἐμπειρῖκον, τὴν πρόνοιαν περὶ σωτηρίας τῶν πληρωμάτων τῶν ἀτμοπλοίων, ἐκτιθεμένων εἰς κίνδυνον ἕνεκα τῆς ὑπερφορτώσεως.

Τὸ μέτρον τοῦτο, ὅπερ ἐφηρμόσθη κατὰ πρῶτον εἰς αὐτὰ τὰ ἀγγλικὰ σκάφη, ἀνεκοίνωσεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἴς τε τὰς ἄλλας κυβερνήσεις καὶ τὴν ἑλληνικήν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διεθνοῦς, οὕτως εἰπεῖν, ἀπαγορεύσεως τῆς ὑπερφορτώσεως τῶν θαλασσίων σκαφῶν. Συνέβη δ' ἴσως τινὲς ἐξ ὑμῶν νὰ ἴδητε ἀτμόπλοια φορτηγά, φέροντα ἐν τῷ μέσῳ ἑκατέρας τῶν πλευρῶν αὐτῶν γεγραμμένον διὰ λευκοῦ χρώματος μικρὸν κύκλον, τεμνόμενον δι' ὁριζοντίου γραμμῆς. Τὸ σημεῖον τοῦτο, προσδιοριζόμενον μετὰ πολλοὺς καὶ πολυπλόκους ὑπολογισμοὺς καὶ καταμετρήσεις τῶν διαστάσεων τοῦ πλοίου, δείκνυσι κατ' ἀνώτατον ὅρον τὸ βύθισμα, ὅπερ δύναται ἀκινδύνως νὰ λάβῃ τὸ ὑπὸ φορτίον πλοῖον. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ ἡ Ἀγγλία ἐφαρμόσῃ τὸ τοιοῦτον μέτρον, οἱ συγγραφεῖς, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἐν τῇ πράξει συμβαίνοντα, ἤτοι καταποντισμοὺς πλοίων καὶ ἀβαρίας

τῶν φορτίων αὐτῶν ἕνεκα τῆς ὑπερφορτώσεως, ἐκάκιζον τὸν ἐμπορικὸν νόμον, μὴ διατάσσοντα δευτέραν τοῦ πλοίου ἐπίσκεψιν μετὰ τὴν φόρτωσιν, ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παρεμποδίσεως τῆς ὑπερφορτώσεως, καὶ τῆς προλήψεως τῶν ἐξ αὐτῆς δυστυχημάτων. Οἱ δὲ πρακτικώτατοι Ἄγγλοι ἐφήρμοσαν καταλληλότερον σύστημα, ὅπερ, ὡς ἀφορῶν εἰς τὴν γενικὴν ἀσφάλειαν, γενήσεται, προϊόντος τοῦ χρόνου, παρὰ πάντων ἀποδεκτόν.

Δὲν εἶναι ἀκριβὲς τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμπειρίκου, ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ἐμμένουσιν εἰς τὴν ἐξαίρεσιν τῶν ὑπὸ ἑλληνικὴν σημαίαν πλοίων ἐν τοῖς περὶ φορτώσεως σιτηρῶν συμβολαίοις, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς καταπολεμήσεως τῆς ἑλληνικῆς σημαίας. Τὸ μέτρον τοῦτο εἶχεν ἐφαρμοσθῇ πρὸ ἐτῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἕνεκα τῶν καταχρήσεων τῶν ἑλλήνων ἐμπορoπλοιάρχων, καταδολιευομένων τοὺς φορτωτάς. Ἀλλ' ἤδη εὐτυχῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ ἕλληνες πλοίαρχοι καὶ πλοιοκτῆται, κατανοήσαντες ὅτι ἡ καλὴ πίστις εἶνε τὸ ἄριστον ἐφόδιον εἰς τὸν θέλοντα νὰ προοδεύσῃ, εὐσυνειδήτως δὲ ἀπὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν τὸ ἔργον αὐτῶν ἀσκοῦντες, ἀνέκτησαν τὴν πίστιν, ἧς πρότερον ἐστεροῦντο, καὶ συνεπῶς ὁ ὑβριστικὸς ἐκεῖνος ὅρος διὰ τὴν ἡμετέραν ναυτιλίαν ἤρθη τανῦν, τῶν ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν πλοίων γινομένων δεκτῶν εἰς τὰς φορτώσεις καὶ τῶν προπωλουμένων σιτοφορτίων, εἰς ἃ κυρίως ἐφηρμόζετο ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν πλοίων, ὡς αὐτὰ τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παρασιωπήσωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν ναυτικῶν οἴκων, τῶν συντελεσάντων κυριώτατα εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πίστεως τῆς ἐμπορικῆς ἡμῶν ναυτιλίας, καταλέγεται καὶ ὁ οἶκος, εἰς ὃν ἀνήκει ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν συνάδελφος κ. Ἐμπειρῖκος.

Τὸ δὲ μέτρον τῶν ἀγγλικῶν ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς τὰ ἀσφαλιζόμενα ὑπ' αὐτῶν ἑλληνικὰ ἀτμόπλοια Ἄγγλους μηχανικοὺς ἔχει ἀφορμὴν κυρίαν τὸ ὅτι παρ' ἡμῖν ἕνεκα, πολλῶν λόγων, οὓς δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἤδη, δὲν ἐκανονίσθησαν εἰσέτι προσόντα τῶν διευθυνόντων μηχανὰς ἀτμοπλοίων, οὗ ἕνεκα δύναται παρ' ἡμῖν οἱοσδήποτε νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν μηχανῆς ἀτμοπλοίου οἱουδήποτε. Ἡ ἔλλειψις εἶνε μὲν σπουδαιοτάτη, δὲν πρόκειται ὅμως ἤδη περὶ τούτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὅτι καὶ τὸ μέτρον τοῦτο, ὡς καὶ τὰ προεκτεθέντα, δὲν εἶνε ἐκεῖνα, ἅτινα δύνανται νὰ χαρακτηρίσωσιν ὡς δυσμενεῖς τοὺς Ἄγγλους πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν.

Τέλος ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ἐπικαλούμενος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου ὑπὲρ τοῦ ἀγγλικοῦ νόμου, ἀπορεῖ πῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπωφελὴς τῇ ἡμετέρᾳ ναυτιλίᾳ ὁ ἰσχύων θεσμός, ὅστις στερεῖ τοὺς πλοιοκτήτας τῆς

περιουσίας αὐτῶν *αὐθαιρέτως*», ὡς αὐθαίρετον χαρακτηρίζων τὸ δικαίωμα τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου νὰ ἀπαλλάσσηται τῆς περαιτέρω ὑποχρεώσεως διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πλοίου καὶ τοῦ ναύλου. Ἐπικαλεῖται δὲ καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἐντριβεστάτου εἰς τὰ τῆς ναυτιλίας κ. Μεταξᾶ, διευθυντοῦ διαφόρων ἐν Ρουμανίᾳ ἀσφαλιστικῶν ἑταιριῶν, θεωροῦντος ἄδικον ὁ μὲν κύριος τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, βυθισθέντος ἕνεκα τῆς συγκρούσεως, εἰς οὐδεμίαν νὰ ὑποχρεῶται ἀποζημίωσιν, τοὐναντίον δὲ ὁ κύριος τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, ὑποστάντος ἐκ τῆς συγκρούσεως βλάβην μόνον μικρὰν ἢ μεγάλην, νὰ παρέχῃ ἀρκοῦσαν ἀποζημίωσιν διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πλοίου τούτου μετὰ τοῦ ναύλου.

Ὁ κανὼν τῆς διὰ τῆς παραχωρήσεως ἀπαλλαγῆς τοῦ πλοιοκτήτου τῆς περαιτέρω εὐθύνης στηρίζεται εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι οὗτος δὲν κινδυνεύει πλέον ἐκείνου, ὃ ἐνεπίστευσεν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ἑτέρου, ἤτοι τοῦ πλοιάρχου. Τὴν ὀρθότητα δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ὠφελίμου, ἀνέπτυξα διὰ μακρῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ μελέτῃ μου, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου, οὐδὲν δὲ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐκείνων ἀντιλέγει ὁ κ. Ἐμπειρῖκος. Ἀλλ' ἐὰν ἤθελε συμβῇ ἵνα αὐτὸς ὁ πλοιοκτήτης ἢ πλοίαρχος, ἐννοεῖται ὅτι εἶνε ὑπεύθυνος ἀπεριορίστως, μὴ ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ἄρθρου 216 τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου, εἴτε ἐβυθίσθη τὸ πλοῖον αὐτοῦ ἐκ τῆς συγκρούσεως, εἴτε σώζεται ἀσινές. Ποιοῦμαι δὲ τὴν διάκρισιν ταύτην, διότι ὁ κ. Μεταξᾶς ἐν τῇ περικοπῇ τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ, ἣν ἀνέγνωσεν ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, φαίνεται φρονῶν ὅτι ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 216 ἀφαρᾷ καὶ εἰς τὸν ὑπαίτιον τῆς συγκρούσεως πλοιοκτήτην, ὄντα πλοίαρχον τοῦ ἰδίου πλοίου.

Σπουδαιότερον ὅμως, δύναταί τις εἰπεῖν, εὕρηται ἐν τῇ εἰρημένῃ περικοπῇ τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Μεταξᾶ ἐπιχείρημα, ὅτι κακῶς ὁ νόμος δὲν περιλαμβάνει εἰς τὴν παραχώρησιν καὶ τὴν ἠσφαλισμένην τοῦ παραχωρουμένου πλοίου ἀξίαν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο παρουσιάσθη ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1841, ὅτε συνεζητεῖτο ὁ νόμος, ὁ δοὺς τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν εἰς τὸ ἄρθρον 216. Ὁ Dalloz, κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς γνώμης νὰ μὴ περιλαμβάνηται καὶ ἡ ἀσφάλεια εἰς τὴν παραχώρησιν, ἀπηύθυνε τότε πρὸς τὴν Γαλλικὴν Βουλὴν μακρὰν περὶ τούτου ἔκθεσιν, διαλαμβάνουσαν ἐν συνόψει τάδε: «Αἱ νομικαὶ σχέσεις μεταξὺ τοῦ πλοιοκτήτου καὶ τῶν δανειστῶν ἢ φορτωτῶν εἰσιν ἄσχετοι πρὸς τὰ ἀσφαλιστικὰ συμβόλαια, ἃ ἕκαστος τούτων δύναται καὶ νὰ παραλίπῃ. Ὅταν ὁ πλοιοκτήτης δὲν θεωρήσῃ συμφέρον ἑαυτῷ νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ ἴδιον πλοῖον, παραχωρῶν αὐτὸ σὺν τῷ ναύλῳ τοῖς δα-

νεισταῖς, ἀπαλλάσσεται πάσης εὐθύνης ἐπὶ ταῖς ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου συνομολογηθείσαις ὑποχρεώσεσιν, οὐδὲν δὲ δικαιοῦνται πλέον οἱ δανεισταὶ νὰ ἀπαιτήσωσι παρ' αὐτοῦ. Ἐν τίνι λοιπὸν δικαιώματι, ἐὰν ὁ πλοιοκτήτης ἤθελε λάβει τὴν πρόνοιαν νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν μέρει ἢ ἐξ ὁλοκλήρου τὸ πλοῖον αὐτοῦ, καταβάλλων ἐξ ἰδίων τὰ ἀσφάλιστρα, οἱ δανεισταὶ καὶ οἱ φορτωταὶ ἤθελον ζητήσει νὰ ἀφαιρέσωσι ἀπ' αὐτοῦ τὸ προϊὸν τῆς προνοίας αὐτοῦ, καὶ νὰ ὠφεληθῶσι τὰ πλεονεκτήματα συμβολαίου ἀλλοτρίου πρὸς αὐτούς; Μήπως αὐτοὶ δὲν ἐδύναντο νὰ συνομολογήσωσι δι' ἴδιον λογαριασμὸν τοιαύτην ἀσφάλειαν, καταβάλλοντες ἐξ ἰδίων τὰ ἀσφάλιστρα;»

Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἀσχολοῦντος ἡμᾶς θέματος ὑπάρχουσιν ἕτεροι σπουδαιότεροι λόγοι, καταφαίνοντες τὸ ἀλυσιτελὲς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τῆς μετὰ τοῦ πλοίου παραχωρήσεως καὶ τῆς ἠσφαλισμένης τούτου ἀξίας.

Ἐν πρώτοις ἡ εὐθύνη τοῦ ἀσφαλιστοῦ διὰ τὰ ἐκ πταίσματος τοῦ πλοιάρχου ἐπακολουθήματα δὲν πηγάζει κατὰ νόμον ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναλλάγματος τῆς ἀσφαλείας, ἐκτὸς ἐὰν ρητῶς ἀνεδέξατο διὰ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ συμβολαίου καὶ τὴν τοιαύτην εὐθύνην, ἣν ἀναδεχόμενος, λαμβάνει, ἐννοεῖται, ὡς ἀντάλλαγμα, μείζονα ἀσφάλιστρα. Καθιερουμένης δὲ τῆς ἀρχῆς, ὅτι μετὰ τοῦ πλοίου παραχωρεῖται καὶ ἡ ἠσφαλισμένη τούτου ἀξία, τίς πλοιοκτήτης ἤθελε σκεφθῇ ἐφεξῆς νὰ ἀσφαλισθῇ καὶ διὰ τὰ πταίσματα τοῦ πλοιάρχου, ὑποβαλλόμενος εἰς καταβολὴν μειζόνων ἀσφαλίστρων, ὅπως, συμβάσης συγκρούσεως ἐκ πταίσματος τοῦ πλοιάρχου αὐτοῦ, ὠφεληθῶσι τὴν ἠσφαλισμένην τοῦ πλοίου ἀξίαν οἱ ἐκ τῆς συγκρούσεως ζημιωθέντες; Ποῖον ἤθελεν εἶσθαι τότε τὸ πρακτικὸν ὄφελος ἐκείνων, οὓς θεωρεῖ ἀδικουμένους ἐκ τῆς ἰσχυούσης νομοθεσίας ὁ κ. Μεταξᾶς;

Ἐκ τῆς πρακτικῆς ὡσαύτως τοῦ ζητήματος μελέτης ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν προκύπτει καὶ τὸ ἀκόλουθον ἔτι σπουδαιότερον πόρισμα.

Οἱ θαλάσσιοι κίνδυνοί εἰσι τοσοῦτον πολυειδεῖς καὶ μεγάλοι, ὥστε οὐδὲν ἕτερον μέσον σωτηρίας ὑπάρχει εἰμὴ ἡ ἀσφάλεια κατὰ τῶν κινδύνων τούτων. Οἱ ἐκ τῆς ὑπαιτίου ὅμως συγκρούσεως κίνδυνοί εἰσι σχετικῶς ἐλάχιστοι, παραβαλλόμενοι πρὸς τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀνωτέρα βία ἐπάγει τὸ δυστύχημα, δι' ὃ οὐδεὶς ὑπάρχει ὑπεύθυνος. Τὸ μέγεθος καὶ τὸ πολλαπλοῦν τῶν θαλασσίων κινδύνων καταδηλοῖ καὶ ἡ μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀσφαλίστρων, τῶν μὲν ἀστικῶν κτημάτων ἀσφαλιζομένων παρ' ἡμῖν ἀντὶ ἑνὸς ἢ καὶ ἡμίσεως τοῖς χιλίοις ἐπὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν, τῶν δὲ πλοίων, καὶ τῶν ἰσχυροτάτων καὶ νεωτάτων, ἀσφαλιζομένων οὐχὶ ἔλασσον τῶν 7 ἢ 8 τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Κατὰ τοὺς ὅρους λοιπὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς διὰ τῆς παραχωρήσεως ἀπαλλαγῆς τοῦ πλοιοκτήτου, δικαιουμένου νὰ λάβῃ τὴν ἠσφαλισμένην τοῦ πλοίου ἀξίαν, ἔχομεν τὸ ἑξῆς ἀποτέλεσμα, ὅπερ μέγιστον συμβάλλεται εἰς τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας. Συμβάσης ὑπαιτίου συγκρούσεως, ὁ κύριος τοῦ ὑπαιτίου πλοίου, παραχωρῶν αὐτὸ μετὰ τοῦ ναύλου πρὸς τοὺς ἐκ τῆς συγκρούσεως ζημιωθέντας, καὶ λαμβάνων αὐτὸς τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν, διατίθησι τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν εἰς τὴν ναυπήγησιν ἢ τὴν ἀγορὰν ἑτέρου πλοίου,καὶ συνεχίζει οὕτω τὰς ναυτιλιακὰς αὐτοῦ ἐργασίας.'Αλλὰ καὶ ὁ πλοιοκτήτης τοῦ συγκρουσθέντος πλοίου, λαμβάνων ἐπίσης τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν τοῦ πλοίου τούτου, ἐγκαταλιμπανομένου, κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ νόμου, τῷ ἀσφαλιστῇ μετὰ τῶν κατὰ τοῦ κυρίου τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου ἀγωγῶν αὐτοῦ, προβαίνει καὶ οὗτος εἰς τὴν ναυπήγησιν ἢ τὴν ἀγορὰν ἑτέρου πλοίου, καὶ ἐξακολουθεῖ τὰς ναυτιλιακὰς αὐτοῦ ἐργασίας. Οὕτω δὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὑπαιτίου συγκρούσεως ὑφίσταται ὁ ἀσφαλιστής, ὡς ὑφίσταται ταῦτα καὶ διὰ τοσαῦτα ἄλλα θαλάσσια δυστυχήματα, δι' ἃ οὐδεὶς ὑπάρχει ὑπαίτιος.

'Αλλ' ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ παραχώρησις περιλαμβάνει καὶ τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, ὁ κύριος τοῦ τοιούτου πλοίου εἶνε ἐφεξῆς κατεστραμμένος. Ἐν ἄλλοις λόγοις, πᾶν τοιοῦτον γεγονὸς καταστρέφει ἐξ ὁλοκλήρου καὶ διὰ παντὸς ἕνα πλοιοκτήτην, ἕνα τουτέστι παράγοντα τῆς μεγάλης ἐθνικῆς δυνάμεως, τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας.

'Αλλ' ἔτι μᾶλλον δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ ὀλεθρίως τοὺς πλοιοκτήτας καὶ τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν ὁ ἀγγλικὸς νόμος, ὑπὲρ οὗ συνηγοροῦσιν ὁ κ. Μεταξᾶς, ὁ κ. Ἐμπειρῖκος καὶ οἱ τῶν ἀτμοπλοίων ἰδιοκτῆται, ὧν τὰς γνώμας ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν ὁ κ. Ἐμπειρῖκος. Ὑποτεθείσθω πλοῖον, ἔχον ἀρχικῶς ἀξίαν ἐλάσσονα τῶν 8 ἢ 15 λιρῶν κατὰ τόννον, τοῦ ποσοῦ δηλονότι, οὗ μέχρι δύναται τοῦτο κατὰ τὸν ἐμπορικὸν ἡμῶν νόμον νὰ ἀσφαλισθῇ. Ὁ κύριος τοῦ πλοίου τούτου, καταστάντος ὑπαιτίου συγκρούσεως, καὶ ἐὰν παραχωρήσῃ μετὰ τοῦ πλοίου τούτου τὴν ἠσφαλισμένην ἀξίαν αὐτοῦ, δὲν σώζεται, ἐὰν γίνῃ δεκτὸν τὸ σύστημα τῆς ἀγγλικῆς νομοθεσίας. Οἱ ἐκ τῆς συγκρούσεως ζημιωθέντες δύνανται νὰ ἐπιληφθῶσι καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ περιουσίας, νὰ ἐκδιώξωσιν ἑπομένως αὐτὸν καὶ τῆς καλύβης, ὑφ' ἣν σκέπει τὴν καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου στερηθεῖσαν αὐτοῦ οἰκογένειαν! Θέλει δ' ὑποστῇ ὁ τλήμων οὗτος τηλικαύτην πανωλεθρίαν οὐχὶ διὰ σφάλμα ἴδιον, ἀλλὰ τοῦ πλοιάρχου, ἐκείνου δηλαδή, εἰς ὃν ἐπιβάλλει αὐτῷ ὁ νόμος τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀναθέσῃ τὴν κυβέρνη-

σιν τοῦ πλοίου αὐτοῦ, ἐκείνου, ὃν ἡ πολιτεία, ἀναγνωρίσασα ὡς δόκιμον πλοίαρχον, παρέσχεν αὐτῷ τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον νὰ κυβερνᾷ ἐμπορικὰ πλοῖα. Εἶνε λοιπὸν τοῦτο ἐνθαρρυντικὸν εἰς τοὺς ἐφιεμένους νὰ διαθέσωσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας ;

Ἀλλὰ μὴ ἆρά γε ἡ προτεινομένη νομοθετικὴ μεταβολὴ ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῆς ἱδρυθησομένης ἀσφαλιστικῆς ἑταιρίας, τῆς ἐπικληθείσης *ἀλληλεγγύου*[1], ἧς οἱ ἱδρυταὶ θεωροῦσιν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν ; Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτοῦ βεβαιοῖ ὅτι οἱ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἑταιρίας ταύτης προτιθέμενοι πλοιοκτῆται ἐπιζητοῦσι τὴν μεταρρύθμισιν, ὡς συμφέρουσαν πρὸ πάντων καὶ κυρίως τῇ ἐμπορικῇ ἡμῶν ναυτιλίᾳ, χαρακτηρίσας ὡς ἀνακριβῆ ὅσα εἶπον ἐν τῇ προηγουμένῃ μελέτῃ μου περὶ τῆς προφορικῆς ἀπαντήσεως, ἣν ἔδωκεν εἰς τὸν ἐρωτήσαντα συνάδελφον κατὰ τί ἡ προτεινομένη νομοθετικὴ μεταρρύθμισις θέλει ὠφελήσει τὴν εἰρημένην ἑταιρίαν. Ἴσως ἡ ἐξέτασις τῶν τηρουμένων πρακτικῶν τοῦ τμήματος περὶ τῶν λεχθέντων κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην ἀποδείξει ὅτι καλῶς ἐνόησα τότε τὰ διαμειφθέντα προφορικῶς,ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου. Ἤδη ἐξεταστέον ἐὰν ἡ προτεινομένη μεταρρύθμισις ὑπηρετῇ, ἔστω καὶ μονομερῶς, τὰ συμφέροντα τῆς ἱδρυθησομένης ἀσφαλιστικῆς ἑταιρίας.Ὁ κ. Μεταξᾶς τοιαύτην φαίνεται ἔχων γνώμην, ἅτε συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς περιλήψεως εἰς τὴν παραχώρησιν καὶ τῆς ἠσφαλισμένης τοῦ πλοίου ἀξίας, ἐξ ἧς ἐπελεύσεται τὸ ἑξῆς ἀποτέλεσμα. Παραχωρουμένης μετὰ τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἠσφαλισμένης αὐτοῦ ἀξίας, ὁ ἀσφαλιστὴς τοῦ παθόντος ἐκ τῆς συγκρούσεως πλοίου θέλει ὑποστῇ προδήλως ὀλιγώτερον βάρος, ἴσως δὲ καὶ ἀπαλλαγῇ ἐξ ὁλοκλήρου, ἐὰν ἡ ἠσφαλισμένη τοῦ παραχωρουμένου πλοίου ἀξία ἰσοφαρίζῃ τὴν ἐκ τῆς συγκρούσεως ἐπελθοῦσαν ζημίαν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἀγγλικὸν νόμον, ἐφ' ὅσον ἡ εὐθύνη τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου εἶνε ἀνωτέρα τῆς πραγματικῆς τοῦ πλοίου τούτου ἀξίας, ἠσφαλισμένης ἢ μή, κατὰ τοσοῦτον αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ ἐκ τῆς συγκρούσεως παθόντος βαρύνουσι τοῦτον, ἐπὶ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀσφαλιστοῦ τοῦ παθόντος.

Ἐρωτᾶται ἤδη, ὑπὸ τοιούτους ὅρους προκύπτει ὠφέλεια ὑπὲρ τῶν ἀσφαλιστῶν ; Ἡ καταφατικὴ ἀπόκρισις εἶνε, δύναταί τις εἰπεῖν, αὐτό-

[1] *Ἀλληλέγγυος* ἀσφαλιστικὴ ἑταιρία, καθ' ἃ λέγει ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ὀνομάζεται ἐν τῷ παρεσκευασμένῳ ἤδη καὶ εἰς χεῖρας αὐτοῦ εὑρισκομένῳ καταστατικῷ ἡ ἑταιρία αὕτη. Ὅρος *Ἀλληλέγγυος* ἀσφάλεια εἶνε καινοφανής· πιθανῶς δὲ μετεφράσθη οὕτω ὁ γαλλικὸς ὅρος assurance mutuelle, ἤτοι *ἀλληλασφάλεια*.

δηλος, αὐταπόδεικτος, ταύτην μόνον τὴν ἀντίρρησιν δεχομένη, ὅτι, ἐπειδὴ αἱ ἀσφάλειαι ἐπενοήθησαν χάριν τῆς ναυτιλίας, καὶ οὐχὶ ἡ ναυτιλία χάριν τῶν ἀσφαλειῶν, αἱ τελευταῖαι αὗται ὀφείλουσι νὰ κανονίζωσι τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα συμφώνως καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ναυτιλίας, μὴ ἔχουσαι ἄλλως λόγον ὑπάρξεως.

Ἐν τούτοις ἐγὼ ἀντιλέγω, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ ἀσφαλιστοῦ ἀπαλλαγὴ οὐ μόνον δὲν εἶνε ἐπωφελής, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον ἄγαν ἐπιζήμιος εἰς αὐτὸν τοῦτον. Τολμῶ μάλιστα νὰ εἴπω ὅτι τὴν ἀλλόκοτον ταύτην γνώμην θέλετε ἀποδεχθῆ ἅπαντες, ἀφοῦ ἀκούσητε τοὺς λόγους, εἰς οὓς στηρίζεται.

Ἐν πρώτοις δ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἔθεσα τὸ ζήτημα «ὑπὸ ἀπατηλὸν ὅλως πρόσχημα», ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν τοῦ ἀξιοτίμου συναδέλφου, καὶ διὰ τοῦτο συνεφωνήσατε πάντες εἰς τὴν καταφατικὴν αὐτοῦ λύσιν, ὡς φυσικωτάτην. Ἔπραξα δὲ τοῦτο οὐχὶ ἐκ δολίας προαιρέσεως, ἣν βεβαίως οὐδ' ὁ φίλος μου κ. Ἐμπειρῖκος ἐσκόπει νὰ μοὶ ἀποδώσῃ, ἀλλ' ὅπως ἀνεύρω τὴν δικαιολογικὴν βάσιν τοῦ παρὰ τῷ κ. Ἐμπειρίκῳ καταστατικοῦ τῆς μελετωμένης ἀσφαλιστικῆς ἑταιρίας, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται ὡς ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἑταιρίας ταύτης ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν, καθ' ὅν, ὡς προείρηται, ἐνδέχεται νὰ ἐπιβληθῶσι μείζονα βάρη εἰς τὸν κύριον τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου, ἐπὶ ἀπαλλαγῇ, ἐπ' ὠφελείᾳ δηλονότι, τοῦ ἀσφαλιστοῦ τοῦ παθόντος, ὡς καὶ τὴν δικαιολογικὴν βάσιν τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Μεταξᾶ ὑποστηριζομένης γνώμης περὶ παραχωρήσεως μετὰ τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἠσφαλισμένης τούτου ἀξίας.

Ὁ λόγος, δι' ὃν δὲν ὠφελεῖ τὸν ἀσφαλιστὴν ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν, (ἧς ἄμεσον ἐπακολούθημα ἔσεται ἡ παραγωγὴ δικαιώματος τοῦ παθόντος ἐκ τῆς ὑπαιτίου συγκρούσεως ἐπὶ τῆς συνωμολογημένης ἀσφαλείας τοῦ ὑπαιτίου τῆς συγκρούσεως πλοίου μέχρι τοῦ ποσοῦ, εἰς ὃ κατὰ τὸν ἀγγλικὸν νόμον ἐξικνεῖται ἡ προσωπικὴ ὑποχρέωσις τοῦ κυρίου τοῦ πλοίου τούτου), ἔγκειται ἐν τῇ γενεσιουργῷ αἰτίᾳ τῶν θαλασσίων ἀσφαλειῶν, ἐχουσῶν ἀναμφιλέκτως ὡς ἐλατήριον, οὐχὶ τὸ νὰ ὠφελήσωσι τοὺς ναυτιλλομένους καὶ ἐν γένει τοὺς ἐκτιθεμένους εἰς τοὺς θαλασσίους κινδύνους, ἀλλὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῶν συμφέρον. Τὸ συμφέρον, φύσει περιφίλαυτον καὶ φιλόψυχον ὄν, παρακολουθεῖ τὰ πράγματα καὶ τὰς περιπετείας αὐτῶν, καὶ πήγνυσι τὴν φωλεὰν αὐτοῦ ἐκεῖ, ὅπου εὑρίσκει τροφήν, ἀποφεῦγον ἐπιμελῶς τὰ ἄκαρπα καὶ ἄνυδρα πεδία. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ συμφέρον, ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ συναλλάγματος τῆς ἀσφαλείας τῶν κινδύνων τῆς θαλάσσης, ὑπολογίσαν, ἐξ ἑνὸς μέν,

τὸ μέγεθος καὶ τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐνδεχομένων τοιούτων κινδύνων, ἐξ ἄλλου δέ, τὰ πράγματι συμβαίνοντα τοιαῦτα δυστυχήματα, καὶ ἀνευρὸν ὅτι δύναται νὰ πορισθῇ καὶ ἐνταῦθα κέρδος, προσφέρεται πρὸς πάντα ἀποδυόμενον εἰς τοὺς τοιούτους κινδύνους, ὑπισχνούμενον αὐτῷ τὴν ἀνόρθωσιν πάσης ἐκ τοιούτου συμβεβηκότος βλάβης, ἐπὶ μικρᾷ σχετικῶς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ὑπισχνουμένης ἀποζημιώσεως ἀμοιβῇ. Ὅσῳ δὲ πλείονές εἰσιν οἱ ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῆς τοιαύτης ὑποσχέσεως καὶ ἀποδυόμενοι ὑπὸ ἀσφάλειαν εἰς τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης, τοσούτῳ ἐπωφελέστερον ὑπηρετεῖται τὸ συμφέρον τοῦ ἀσφαλιστοῦ.

Ἀλλ' ἐὰν ἐλαττωθῶσιν οἱ εἰς βάρος τοῦ ἀσφαλιστοῦ κίνδυνοι, ἐὰν οὐδὲν κατὰ μίαν τινὰ περίπτωσιν ἔχῃ νὰ ὠφεληθῇ ὁ ἀσφαλιζόμενος, προδήλως ὁ τελευταῖος, οὗτος ἕξει ἕνα λόγον ὀλιγώτερον, ὅπως κρούσῃ τὴν θύραν τοῦ ἀσφαλιστοῦ, καὶ ἰδοὺ ἡ πελατεία τούτου μειουμένη, ἐπὶ προφανεῖ αὐτοῦ ζημίᾳ. Δύναται δέ τις νὰ εἴπῃ ἐξετάζων τὰ ἐν τῇ πράξει συμβαίνοντα ὅτι ἡ αὔξησις ἢ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσφαλιζομένων, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐνδεχομένους μείζονας ἢ ἐλάσσονας κινδύνους, προβαίνει, οὕτως εἰπεῖν, οὐχὶ κατ' ἀριθμητικήν, ἀλλὰ κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν.

Ἑτέροις ῥήμασιν, ὁ ἀσφαλιστὴς οὐδαμῶς ἔχει συμφέρον εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς τρέχουσιν εἰς βάρος αὐτοῦ οἱ θαλάσσιοι κίνδυνοι, ἐξαιρουμένης, ἐννοεῖται, τῆς ἀπάτης καὶ τοῦ δόλου, περὶ ὧν δὲν πρόκειται. Ὅσῳ δὲ πλείονές εἰσιν αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐμφανίζονται οἱ εἰς βάρος τοῦ ἀσφαλιστοῦ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀσφαλιζομένου κίνδυνοι, τοσοῦτον ὁ ἀσφαλιστὴς ἐκεῖνος εἶνε εὐτυχέστερος, διότι τὸ συμφέρον αὐτοῦ καλλιεργεῖ, οὐχὶ ἐν τῇ σπανιότητι τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἐν τῇ πληθύϊ τῶν πελατῶν αὐτοῦ, οὓς καθιστῶσι πολυπληθεστέρους φυσικῶς οἱ μείζονες καὶ μᾶλλον πολυειδεῖς κίνδυνοι. Ἐὰν δὲ τοὐναντίον δεχθῶμεν ὅτι δύναται νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος, καθ' ὃν οἱ θαλάσσιοι κίνδυνοι ἤθελον καταστῇ σπανιώτεροι ἢ ἧττον ἐπιζήμιοι τῷ ἀσφαλιστῇ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἀσφαλιζομένου, ὁ τοιοῦτος ἀσφαλιστής, ὀλιγίστους εὑρίσκων φυσικῶς πελάτας, θέλει διατελεῖ διηνεκῶς εἰς κατάστασιν πτωχεύσεως, ἐκδηλουμένην εἰς τὴν πρώτην κατ' αὐτοῦ ἀπαίτησιν.

Ἰδοὺ πῶς ἡ ἀνθρωπίνη ἐπίνοια, ἢ μᾶλλον τὸ πολυμήχανον καὶ πολυόμματον συμφέρον, κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τροφὴν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μέγιστα τῶν ἀλλοτρίων δυστυχημάτων, αἶρον αὐτὰ ἐπ' ὤμων. Ἡ δὲ ἐλάττωσις τοῦ τοιούτου βάρους, ἡ ἔλλειψις μιᾶς ἀφορμῆς τῶν ἀλλοτρίων δυστυχημάτων, ἅπερ δύναται νὰ ἀναδεχθῇ ὁ ἀσφαλιστής, ἀποζημιῶν τιν ἀσφαλιζόμενον, δημιουργεῖ δι' αὐτὸν ἓν πραγματικὸν δυστύχημα, μίαν συμ-

φορὰν ἀνεπανόρθωτον. Ὅθεν ὁ ἀσφαλιστής, ὅστις εἰς τὰ φαινόμενα μόνον βλέπων, τὰ πολλάκις ἀπατηλά, καὶ κατὰ ταῦτα κανονίζων τὰ ἑαυτοῦ συμφέροντα καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, θέλει προοδεύσει τόσον, ὅσον ἤθελε προοδεύσει ἡ ἀστρονομία, ἐὰν ἀπερρίπτετο τοῦ Γαλιλαίου ἡ ἐπίνοια, ἐπεκράτει δ' ἐσαεὶ τὸ θέσφατον, ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται καὶ οὐχὶ ἡ γῆ.

Περὶ ἄλλα, ὀρθῶς ἐξετάζοντες τὰ πράγματα, ὀφείλουσι νὰ στρέψωσι τὴν ἑαυτῶν προσοχὴν καὶ νὰ ζητήσωσι τὴν ἀρωγὴν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Βουλῆς οἱ προτιθέμενοι τὴν σύστασιν τῆς μεγάλης ἑταιρίας θαλασσίων ἀσφαλειῶν, καθ' ἃ μή, συγκρουομένη ἡ ἑταιρία αὕτη πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ναυτιλίας, δύναται νὰ προκόψῃ, ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ τῶν μετόχων αὐτῆς, καὶ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, καὶ νὰ μὴ πάθῃ ὅ,τι παρ' ἡμῖν πάσχουσι συνήθως αἱ ἀνώνυμοι ἑταιρίαι, ὧν ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις δὲν ἐξέρχεται τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν διοικούντων αὐτάς, ἢ ἐξέρχεται πρὸς ἄγραν θυμάτων, ὅπερ ἔτι χεῖρον.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος εἶπε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἑταιρίαι, ἔχουσαι ἐλατήριον ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῶν τὸ ἴδιον συμφέρον, δὲν εἶνε ἄξιαι ἀνδριάντων, καὶ ἐὰν ἀποβαίνωσιν ἐπωφελεῖς καὶ εἰς ἄλλους. Διίσταμαι ἐντελῶς πρὸς τὸν κ. Ἐμπειρῖκον, καὶ διίσταμαι, ὅπως ἀποδώσω δικαιοσύνην εἰς τοὺς μελετῶντας τὴν ἵδρυσιν τῆς μεγάλης τῶν θαλασσίων ἀσφαλειῶν ἑταιρίας, εἰς ἐκείνους δηλονότι, ὑπὲρ ὧν συνηγορεῖ καὶ πρὸς οὓς συνδέεται συγγενικῶς ὁ κ. Ἐμπειρῖκος. Οἱ Ἕλληνες πλοιοκτῆται, καὶ ἰδίᾳ οἱ ἰδιοκτῆται ἀτμοπλοίων, οἱ τὴν πίστιν τῆς ἡμετέρας ναυτιλίας ἀνορθώσαντες, δὲν εἶχον ὡς ἐλατήριον εἰμὴ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον. Συνετῶς δὲ καὶ ἐντίμως ἐργαζόμενοι, οὐ μόνον αὐτοὶ πλουσίους τοὺς καρποὺς τῶν κόπων αὐτῶν ἀποκομίζουσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἀσθενεστέρους τὴν εὐεργετικὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν δύναμιν μεταδιδόντες, ἐξυπηρετοῦσι θαυμασίως, καὶ χωρὶς νὰ ἀποσκοπῶσιν εἰς τοῦτο, μεγάλα ἐθνικὰ συμφέροντα. Πρέπει ἆρά γε νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ τοιοῦτοι τῆς ἐθνικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως ἐργάται δὲν εἶνε ἄξιοι εὐγνωμοσύνης ἐθνικῆς, διότι ὡς ἐλατήριον ἔχουσι μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον; Ἀλλὰ πάσης ἀνθρωπίνης ἀγαθοεργίας πρώτιστον ἐλατήριον εἶνε τὸ ἀτομικὸν τοῦ ἐργάτου αὐτῆς συμφέρον ἐν τῇ εὐγενεστέρᾳ αὐτοῦ καλλιεργίᾳ. Καὶ τῷ ὄντι τὸ συμφέρον εἶνε ἡ μεγάλη συνεκτικὴ δύναμις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, ἧς ἄνευ τὸ πᾶν ἀποσυντίθεται καὶ ἀπονεκροῦται. Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ τὸ συμφέρον, τὸ θεμιτὸν ἐννοεῖται, καὶ θέλει ἐπέλθει πάραυτα τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ θέλει ἐπέλθει, ἐὰν ἀφαιρέσητε ἀπὸ τῆς γῆς τὴν ἀτμόσφαιραν.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, προτρέπων τὸ ἡμέτερον τμῆμα νὰ ἀποδεχθῇ τὴν

πρότασιν αὐτοῦ, ἐπάγεται τελευταῖον ἐπιχείρημα ὅτι, ἅπαξ ἐκδηλωθείσης ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἑλληνικῶν ἀτμοπλοίων τῆς γνώμης περὶ ἀφομοιώσεως τοῦ ἡμετέρου νόμου πρὸς τὸν ἀγγλικόν, καθῆκον γεννᾶται πρὸς ὑποστήριξιν καὶ παραδοχὴν αὐτῆς».

Ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον τμῆμα, ὡς τμῆμα νομικόν, ἔχει πρὸ παντὸς τὸ καθῆκον νὰ ἐρευνᾷ ἐπιστημόνως καὶ νὰ πείθηται περὶ τοῦ ὀρθοῦ πάσης νομικῆς διατάξεως, πάσης νομοθετικῆς μεταβολῆς καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ὠφελίμου. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν προλαβοῦσαν συνεδρίαν, καθ' ἣν ὁ κ. Ἐμπειρῖκος ἀνέγνω τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, παρεκλήθη ὑπὸ πολλῶν συναδέλφων νὰ ἀναζητήσῃ ἐπισήμους ἐκθέσεις ἢ γνώμας ἄγγλων συγγραφέων, συνηγορούντων ὑπὲρ τοῦ θεσμοῦ, οὗ τὴν ἐφαρμογὴν θεωρεῖ καὶ παρ' ἡμῖν ὡς λυσιτελῆ. Ἀλλὰ μόνος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ γνώμη τοῦ κ. Μεταξᾶ, ἐμπειροτάτου ἀναμφισβητήτως παρ' ἡμῖν εἰς τὰ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ἢ ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ γνώμη τῶν ἑλλήνων πλοιοκτητῶν, σχηματισάντων αὐτήν, ὡς τοὐλάχιστον λέγει ὁ κ. Ἐμπειρῖκος, ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἄγγλοι πλοιοκτῆται ἀνέχονται ἢ καὶ ἀποδέχονται ὡς συμφέροντα αὐτοῖς τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ κρατοῦντα, οὐ μόνον δὲν εἶνε ἐπαρκής, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἀνάρμοστος εἰς σύλλογον νομικῶν. Μοὶ ὑπενθυμίζει δὲ ἡ τοιαύτη πρότασις τὴν εὐφυᾶ παρατήρησιν ἑνὸς τῶν κ. συναδέλφων, ὅστις κατά τινα τῶν προλαβουσῶν συνεδριῶν βλέπων ἀναπτυσσομένην παρ' ἡμῖν ῥοπήν τινα εἰς προτάσεις περὶ νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων μὴ ἐπαρκῶς μεμελετημένας, εἶπε κάπως ἀστεϊζόμενος ὅτι, ὡς προβαίνομεν, μόνον οἱ φρουροὶ τοῦ Βουλευτηρίου θέλουσιν ἐμποδίσει ἡμᾶς. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἓν τῶν μεγίστων κακῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πολιτείᾳ εἶνε καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βουλευτηρίου φρουρός, ἐλέγχων τὴν εἰς αὐτὸ εἰσκομιζομένην τοσοῦτον ἄφθονον, ὅσον καὶ ἀκατέργαστον νομοθετικὴν ὕλην, ἥτις, ῥιπτομένη εἰς τὴν τὰ πάντα στέργουσαν χοάνην τοῦ κοινοβουλίου, μεταβάλλεται εἰς νόμους τοῦ κράτους.

Ο ΥΠΟΠΛΟΙΑΡΧΟΣ ΓΚΟΡ

Οἱ δόκιμοι τῆς γαλλικῆς φρεγάτας *Καλυψοῦς*, κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Λαλάνδ, καὶ οἱ midschipmen τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας *Ξανθῆς*, διοικουμένης ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Δάνδας, εἶχον καταστῆ κατὰ τὸ 1831 ἀχώριστοι σύντροφοι. Οἱ Ἄγγλοι ἐδίδασκον ἡμᾶς τὸ κυνήγιον τῆς ἀλώπεκος, ἡμεῖς ἐδιδάσκομεν αὐτοὺς τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ πα-

ρωτρύνομεν αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ψάλλωσι τὴν Μασσαλιώτιδα. Οὐχὶ ἄνευ τινὸς δυσκολίας κατωρθώσαμεν ἐν τούτοις νὰ τοῖς δώσωμεν νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Δουκὸς τῆς Νορθεμβελάνδης εἶχεν, ὡς πολίτης, τὰ αὐτὰ δικαιώματα μὲ τὸν υἱὸν ἑνὸς ὑποδηματοποιοῦ· ἐν τέλει συνῳκειώθησαν πρὸς τὰς ἰδέας αὐτάς. Ταῦτα συνέβαινον τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἰουλίου, ὡς ἐκ τούτου ὁ προσηλυτισμὸς ἡμῶν εἶχέ τι τὸ λίαν ἐπαγωγόν.

Ὅστις δὲν εἶδε τοὺς Γάλλους τὴν ἐπιοῦσαν ἐπαναστάσεως, πολὺ ὀλίγον τοὺς γνωρίζει. Συνήντησα, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἄνδρας σοβαρούς, οἵτινες δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον τῶν δοκίμων ἐξημμένοι.

Μεταξὺ τῶν νέων ἡμῶν συντρόφων ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ διακρίνῃ τις τὸν Γκόρ. Τὸ ἄγαλμα, ὅπερ ἤγειραν πρὸς τιμὴν τοῦ νικητοῦ τοῦ Βατερλώ, παριστᾷ τὸν νικηφόρον πρόμαχον τῆς Μεγάλης Βρετανίας ὡς ἄλλον Ἀχιλλέα. Ἡ ἰδέα οὐδόλως μοὶ φαίνεται ἐπιτυχής. Οὐδεὶς ὑπενθυμίζει τὸν Ἀχιλλέα ὀλιγώτερον τοῦ λόρδου Οὐελλιγκτῶνος. Ὁ ἀληθὴς βρετανὸς Ἀχιλλεὺς ἦτο ὁ φίλος μου Γκόρ, εὐκίνητος, ἀτρόμητος, εὔστροφος εἰς πάσας τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις μηδὲ τοῦ μπὸξ ἐξαιρουμένου.

Ὅταν ὁ Γκὸρ ἐρρίπτετο εἰς τὴν θάλασσαν ἐκ τοῦ πρωραίου κρηπιδώματος τῆς *Ξανθῆς*, ἔβλεπέ τις αὐτὸν ἀμέσως ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, διασχίζοντα τὰ νερὰ διὰ τῶν ὤμων του, προβάλλοντα τὸ στῆθος μὲ ἡμιγερμένον τὸ σῶμα ὡς ἄλλον Τρίτωνα.

Ἡ *Καλυψὼ* λίαν δικαίως ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ὁ παράδεισος τῶν δοκίμων. Τὴν ἀφῆκα μετατεθεὶς εἰς ἕτερον πλοῖον, ἔνθα αὐστηροτέρα πειθαρχία ἐπεκράτει, τὸ βρίκιον *Ἄκτιον*. Ὁ ἐν αὐτῷ βίος ἦτο βίος μετανοίας, διαδεχόμενος τὴν εὐθυμοτέραν καὶ διασκεδαστικωτέραν ζωήν.

Ἠνιῶμεν ἀπέναντι τῆς Ρόδου ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Μαρμορίκου, ὅτε αἴφνης ἦλθε νὰ ρίψῃ τὴν ἄγκυραν πλησίον ἡμῶν φρεγάτα τῆς Αὐτοῦ Βρετανικῆς Μεγαλειότητος. Μόλις τὸ πλοῖον ἠγκυροβόλησε, καὶ ἰδοὺ λέμβος ἀποσπᾶται αὐτοῦ. Ὁ Γκόρ, ὁ φίλος μου Γκὸρ μοὶ ἀποδίδεται. Δὲν εἶχον, ὅπως ἑορτάσω τὴν συνάντησίν μας ἢ ἓν κιβώτιον κυπριακοῦ οἴνου, ὃν προώριζον διὰ τὴν οἰκογένειάν μου. Τὸν ἐθυσίασα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως συνειδότος. Ἡ ἑσπέρα μας διέρρευσεν ὡς ὡραῖον ὄνειρον. Ἓν μόνον νέφος καταιγίδος ἠπείλησε νὰ τὴν διαταράξῃ...

Διετεινόμην ὅτι ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα εἶνε τραχεῖα, ἐντελῶς ἐστερημένη ἁρμονίας.

— «Εἶνε τραχεῖα δι' ὑμᾶς, οἵτινες δὲν γνωρίζετε νὰ τὴν προφέρητε, ἀπήντα μεθ' ὁρμῆς ὁ νησιώτης. Ἠκούσατέ ποτε μελῳδικώτερόν τι ἀπὸ τὴν στροφὴν αὐτὴν τοῦ Λάρα ;

It was the night—and Lara's glassy stream
The stars are studding, each with imag'd beam».

Δὲν ἐπέμεινα πλειότερον. Ἡ στροφὴ μοὶ ἐφάνη ὄντως γλυκεῖα, διότι φίλος ἀπήγγειλεν αὐτήν, φίλος ἀπὸ τοῦ ὁποίου θὰ ἐχωριζόμην ἐντός τινων στιγμῶν.

Ἐχωρίσθημεν *ἴσως διὰ παντὸς* — perhaps for ever. — Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐνδόμυχος σκέψις, ἥτις ὅλως ἀκουσίως ἡμῶν συνεσκίασε τὰς στιγμὰς τοῦ ἀποχωρισμοῦ μας. Ἀλλ' οὔτε ἐκεῖνος οὔτε ἐγὼ ἔσχομεν τὸ θάρρος νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν.

Ὁ Γκὸρ ἀνεχώρησε διὰ τὰς Ἰνδίας, ἐγὼ ἔμεινα ἐν τῇ Μεσογείῳ. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἐπέστρεφεν οὗτος εἰς τὴν Ἀγγλίαν μὲ βαθμὸν ὑποπλοιάρχου. Ὁ πατήρ του, ὁ ναύαρχος Γκόρ, τὸν ἐπανέφερεν ἐντὸς τῆς ναυαρχίδος του πλήρης χαρᾶς καὶ ὑπερηφανείας ἐν τῷ προσώπῳ τοιούτου υἱοῦ. Τὸ πλοῖον ἔμελλε νὰ κάμψῃ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος. Αἰφνιδίως λαῖλαψ ἐκρήγνυται, εἷς ναύτης πίπτει ἐκ τοῦ μεγάλου δόλωνος εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Γκὸρ δι' ἑνὸς ἅλματος εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ περιτειχίσματος τοῦ πλοίου. Διστάζει πρὸς στιγμήν, ὁ ναύτης ὑψοῖ ὑπεράνω τοῦ κύματος, ὅπερ ἀπειλεῖ νὰ τὸν καλύψῃ, τὸν ἕνα βραχίονα εἰς σημεῖον ἀπελπισίας. Ὁ Γκὸρ ρίπτεται, πρὶν ἢ ὅμως προφθάσῃ νὰ συλλάβῃ τὸν δυστυχῆ, τὸν ὁποῖον ἀπεπειράθη νὰ σώσῃ, τὸ κῦμα ξεσπᾷ καὶ καταπίνει τὴν λείαν του.

Τὸ πλοῖον ἐν τούτοις ἀνεκώχευεν. Ὁ Γκὸρ μὲ *ὀλίγαις ὀργυιαὶς* θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ φθάσῃ, ἡ ἔκκλισις δυστυχῶς παρασύρει αὐτὸ ὑπὸ τὴν σφοδρὰν τοῦ ἀνέμου πνοήν, τὸ παρασύρει τόσῳ ταχέως, ὥστε ἡ ἀπόστασις αὐξάνει ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ. Δοκιμάζουσι νὰ πέμψωσι λέμβον, ἀλλ' αὕτη συντρίβεται ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πλοίου. Ἐκ τοῦ ἐξωστέγου του ὁ ναύαρχος, μηδὲν δυνάμενος, παρίσταται θεατὴς τοῦ ἀλγεινοῦ τούτου θεάματος. Γνωρίζει ἆρά γε τίς εἶνε ὁ γενναῖος οὗτος κολυμβητής, τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τοῦ ὁποίου ζητεῖ νὰ ἐνθαρρύνῃ διά τε τῆς φωνῆς καὶ τῆς χειρός;

Ἡ καρδία του, φαίνεται, οὐδὲν τῷ εἶπεν.

Ὁ πλοίαρχος στέλλει κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν νὰ ζητήσῃ τὰς διαταγάς του. Πρέπει νὰ καταβιβάσωσι μίαν ἔτι λέμβον; Πρέπει νὰ ἐκθέσωσι τὴν ζωὴν δέκα ἓξ ἀνδρῶν πρὸς σωτηρίαν ἑνός; Ὁ ναύαρχος φέρει τὴν χεῖρα εἰς τὸ μέτωπον καὶ δι' αὐτῆς καλύπτει τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον βλέπῃ τὸν γενναῖον ἀγωνιστήν. Ἡ ἐγκατάλειψις εἶνε σκληρά, ἀλλὰ τὸ καθῆκον ὁμιλεῖ λίαν ἐπιτακτικῶς εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν. Ὁ ναύαρχος διατάσσει νὰ προχωρήσωσιν. Ἡμίσειαν ὥραν

μετὰ ταῦτα ὁ ἱερεὺς τοῦ πλοίου εἰσήρχετο εἰς τὸ δωμάτιόν του. Ὁ ναύαρχος δὲν τὸν ἐρωτᾷ. Δι' ἑνὸς βλέμματος ἐνόησεν—ὁ ἐγκαταλειφθεὶς κολυμβητὴς ἦτο ὁ υἱός του. Δὲν ἐπέζησεν αὐτῷ ἢ μῆνάς τινας μόνος. Ὀλίγον μετὰ τὴν εἰς τὸν λιμένα ἄφιξίν του ἀπέθνησκεν οὗτος προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς νόσου ἐκείνης, ἥτις οὐδέποτε φείδεται τοῦ θύματός της καὶ ἣν οἱ Ἄγγλοι λίαν ἐπιτυχῶς καλοῦσι «τεθραυσμένη καρδία» heart broken.

Ἦτο γραπτὸν νὰ μὴ ἐπανίδω τὸν John Γκόρ. Τοιοῦτον ἦν καὶ τὸ προαίσθημά μου.

(Ἐκ τῶν τοῦ Jurien de la Gravière).

Ἀνθέππη Ι. Παλαμήδους

ΦΥΤΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Περιεχόμενα

Ἀρχαὶ τῆς ἐπιστημονικῆς φυτολογίας παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Θεόφραστος. Παρὰ τοῖς Ρωμαίοις.— Κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ὅπως ἅπαντα τὰ τέλεια τοῦ πνεύματος ἔργα, οὕτω καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἔσχον γενέτειραν γῆν τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας. Ἡ ἐπιστημονικὴ φυτολογία εἶνε εἷς τῶν τελευταίων καρπῶν τῶν προσωριμασάντων ἐκ τῆς ἀνθηρᾶς τῆς Ἑλλάδος ἐποχῆς. Κατὰ τὸ ἑκατονπεντηκονταετὲς χρονικὸν διάστημα μεταξὺ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας καὶ τῆς ἐν Ἀρβήλοις μάχης ἀνεφάνησαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ σειρᾷ μεγάλοι πολιτικοὶ ἄνδρες, ἥρωες, θεόπνευστοι καλλιτέχναι, ποιηταὶ καὶ σοφοὶ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ ἑλληνικὸν πάτριον ἔδαφος ἤρξατο ἐπὶ τέλους νὰ ἐξαντλῆται παράγον τοιαῦτα δαιμόνια πνεύματα καὶ οἱονεὶ ὡς τέλος τῆς χρυσῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἀνεφάνησαν οἱ δύο μέγιστοι νόες, οἵτινες ἀνέλαβον τὸ ἔργον νὰ ἀποκαλύψωσιν ὁλόκληρον τὴν κλασικὴν παιδείαν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὅπερ δι' αὐτῆς προώδευσε καὶ μετεπλάσθη. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος δὲν ἐπέζησεν ὅπως ἴδῃ τὸ τέλος τοῦ ἔργου του· ὁ μέγας ὅμως αὐτοῦ διδάσκαλος Ἀριστοτέλης ἐγένετο ὁ διδάσκαλος πάσης ἐπιστήμης τῶν μεταγενεστέρων. Ἐνῷ πρὸ αὐτοῦ οἱ φυσιοφιλόσοφοι τῆς Ἰωνίας προσεπάθουν μὲ τὸν λύχνον τῆς σκέψεως νὰ ἐξηγήσωσι τὰ σκοτεινὰ μυστήρια τῆς κοσμικῆς τάξεως ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων, ὁ Ἀριστοτέλης ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ γνῶσις πάσης τῆς φύσεως δέον νὰ ἀπορρέῃ ἐκ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως τῶν με-

ρικῶν τῆς φύσεως φαινομένων. Ὁ αὐτός, ὅστις ἐξειργάσθη κατὰ βάθος καὶ σαφῶς τὰ λογικά, ἠθικά, αἰσθητικά, πολιτικά, κοσμικὰ καὶ μεταφυσικὰ προβλήματα, καὶ τὰ διεμόρφωσεν εἰς ἐπιστήμας ὡς οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ καὶ ὀλίγιστοι ἴσως μετ' αὐτόν, δὲν ἀπηξίωσε νὰ καταναλώσῃ μακρὰ ἔτη συντόνως μελετῶν καὶ παρατηρῶν τὴν ζωήν, τὸν ὀργανισμὸν καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν ζῴων. Οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης ἐγένετο ὁ πατὴρ τῆς ἐπιστημονικῆς Ζωολογίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ φυτὰ οὐχ ἧττον εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐταστικοῦ νοὸς τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ταῦτα ἀνεγνώρισεν ὡς ζῶντα καὶ ἔμψυχα ὄντα καὶ ἀνέπτυξε διὰ περινουστάτης συγκριτικῆς μεθόδου τὰ γενικὰ φαινόμενα τῆς φυτικῆς ζωῆς μὲ ἐκεῖνα τῶν ζῴων. Κατόπιν ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους Θεόφραστος ἐτελειοποίησε τοῦ διδασκάλου τὸ ἔργον. Αὐτὸς ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς ἐπιστημονικῆς φυτολογίας, συγγράψας τὸ *Περὶ φυτῶν ἱστορίας* καὶ τὸ *Περὶ φυτῶν αἰτίων* βιβλίον. Ἄνευ ἀμφιβολίας πρὸ τοῦ Θεοφράστου συλλέκται ριζῶν καὶ ἔμποροι βοτανῶν εἶχον γνώσεις τινὰς τῶν φυτῶν, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς παρασκευὴν μαγικῶν καὶ ἰαματικῶν ποτῶν. Ἀπὸ τῶν παναρχαιοτάτων ἤδη χρόνων κηπουροί, ἀμπελουργοὶ καὶ γεωργοὶ συνέλεξαν παρατηρήσεις περὶ τῶν καλλιεργουμένων φυτῶν, μὲ τὴν ἐπίδοσιν τῶν ὁποίων συνεδέετο ἡ εὐπορία αὐτῶν. Ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι ἔχει ἐλατήριον τὸ πρακτικὸν συμφέρον καὶ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὴν ὑλικὴν ὠφέλειαν δὲν εἶνε ἐπιστήμη. Ὅπως ἡ ἀξία τοῦ καλλιτεχνήματος δὲν ἔγκειται εἰς τὸ χρήσιμον ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον εἰς τὸ κάλλος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ Ἐπιστήμη εἶνε ἔργον τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ὅστις μὴ ἀνεχόμενος τὸ ἀναληθὲς καὶ ἀσαφές, ἐπιζητεῖ μόνην καὶ μόνην τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἐπιστήμη ἄρχεται ἅμα ὡς ὁ ἐρευνητὴς ἔμαθε νὰ ἐξετάζῃ κριτικῶς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ καὶ τὰς ξένας παρατηρήσεις, ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων νὰ διαγιγνώσκῃ τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν, ἐκ τοῦ μερικοῦ δὲ καὶ τυχαίου τὸν γενικὸν νόμον, ἅμα ὁ ἐρευνητὴς αὐτὸς δὲν συνείρῃ ἄνευ σχεδίου πράγματα, ἅτινα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἑλκύουσι τὴν προσοχὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁπλοῦ παρατηρητοῦ, ἀλλ' ἀκολουθεῖ κατὰ τὰς ἐρεύνας του καθοδηγούσας ἰδέας, καὶ θέτῃ ἐν ἑαυτῷ ζητήματα, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν μεθοδικῶς καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐπιδιώκει. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀριστοτέλης ἐμόρφωσε κατὰ πρῶτον τὴν ἐπιστήμην τῆς φύσεως καὶ ὁ Θεόφραστος οὕτως ἐγένετο ὁ πατὴρ τῆς ἐπιστημονικῆς φυτολογίας. Αὐτὸς δὲν συνέλεξε μόνον ἀπειρίαν ἁπλῶν παρατηρήσεων περὶ τῶν φυτῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἀπὸ τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νείλου μέχρι τῶν ὄχθῶν τοῦ Πόντου· τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ δὲν ἤγειραν μόνον τὰ

φυτὰ τῆς πρακτικῆς ὠφελείας, ἀλλ' ἐν ἴσῳ μέτρῳ καὶ τὰ μᾶλλον ἀσήμαντα, ὅταν ταῦτα συνετέλουν εἰς τὴν λύσιν γενικῶν ζητημάτων, ἥτις ἦτο ὁ μόνος σκοπὸς τῶν ἐρευνῶν του. Κατὰ τί διαφέρει τὸ φυτὸν ἀπὸ τὸ ζῷον; Ποῖα ὄργανα ἔχει τὸ φυτόν; ἐκ ποίων ἀρχικῶν συστατικῶν μερῶν ταῦτα συνίστανται; Ποίαν λειτουργίαν ἐκτελοῦσιν αἱ ῥίζαι, οἱ στέλεχοι, τὰ φύλλα καὶ οἱ καρποί; Πόσον χρόνον ζῶσι τὰ φυτά; τὸ αἴτιον τῆς ἀσθενείας αὐτῶν; Πῶς δυνάμεθα νὰ προφυλάξωμεν αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν; ὁποίαν ἐπίδρασιν ἔχει διὰ τὴν ἐπίδοσίν των ἡ θερμότης, τὸ ψύχος, ἡ ὑγρασία καὶ ξηρασία, ἐξωτερικαὶ πληγαί, ὑπέρμετρος καρποφορία, καλλιεργία ἢ παραμέλησις, ἔδαφος ἢ κλίμα; Τὸ φυτὸν δύναται αὐτομάτως νὰ γεννηθῇ; Πῶς διακρίνονται τὰ ἀπὸ σπέρματος μόνον φυόμενα ἀπὸ τὰ διὰ παρασπάδων ἐκβλαστάνοντα φυτά; Μὲ αὐτὰ καὶ τοιαῦτα προβλήματα ἐνησχολεῖτο ὁ Θεόφραστος, ἅτινα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε αὐτὰ τὰ ἀπασχολοῦντα ἀκόμη καὶ τοὺς σημερινοὺς ἐρευνητάς. Εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα καταφαίνεται ἡ ἐπιστημονικὴ ὡριμότης τῆς Ἀριστοτελικῆς Σχολῆς, ἂν καὶ αἱ λύσεις αὐτῶν εἶσιν ἐλλειπεῖς, καθόσον ἡ ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ἦτο εἰσέτι πρὸς τοῦτο ἀρκούντως προπαρεσκευασμένη. Οὐχ ἧττον ἐκπλήσσεταί τις διὰ τὸ παρατηρητικὸν περὶ τῶν ὅλων βλέμμα μὲ τὸ ὁποῖον ἐπροικίσθη ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ Ἕλληνος.

Τίς ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν τῶν ἀκροασαμένων ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων ἐν τῷ Λυκείῳ τῶν Ἀθηνῶν τὸν διδάσκαλον αὐτῶν Θεόφραστον ἠδύνατο νὰ προΐδῃ, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐπιστήμης, οὗτινος τὰ θεμέλια ἐτέθησαν, ἔμελλε, ὅπως ἐξακολουθήσῃ συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ διδασκάλου καὶ προαχθῇ μέχρι τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ, νὰ παρέλθωσι δύο χιλιάδες ἔτη! Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατὰ τὴν ἐποχὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου μετερσιώθη διὰ ταχυτάτης πτήσεως καὶ ἔφθασεν ὕψος, πέραν τοῦ ὁποίου ἐπὶ μακρὸν δὲν ἠδύνατο νὰ ὑψωθῇ καὶ ἤρχισεν ἀπὸ τοῦδε νὰ χωρῇ πρὸς τὸ κάτω τὴν ἀτραπὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνας καὶ ἐξηφανίσθη τέλος εἰς τὰ συγκεχυμένα βάθη μυστικῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ τῆς στρεβλῆς σχολαστικότητος. Ἐπί τινα χρόνον ἀκόμη εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Ἀλεξανδρείας, Περγάμου καὶ Πόντου, ἐν αἷς καθὼς καὶ μετὰ ταῦτα ὡσαύτως ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ μικραὶ γνώσεις φαρμακείας ἐθεωροῦντο ὡς ἀπαραίτητοι, ἐπιμελῶς ἐξητάζοντο τὰ φυτὰ τοὐλάχιστον ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς φάρμακα ἢ ἀντιφάρμακα. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνθουσιώδεις ἐρασταὶ τῆς Γεωργίας ἐξηκολούθουν νὰ παρατηρῶσι τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς καλλιεργούμενα φυτὰ καὶ τὰ κλήματα τῶν ἀμπέλων καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς Ἕλληνες ἰατροί, Διοσκουρίδης καὶ Γαληνὸς ἐπὶ κεφαλῆς, δὲν ἀπέκαμον νὰ πλουτίσωσι τὸν θησαυρὸν τῶν

φαρμάκων διὰ φυτῶν ἐχόντων πραγματικὴν ἢ ὑποθετικὴν ἰαματικὴν δύναμιν. Παρῆλθεν ὅμως ἡ ἰδεώδης ἐκείνη μελέτη, ἥτις ἐξήταζε ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, ἧς ἡ παρατήρησις καὶ ἐξακρίβωσις ἔτεινε νὰ καταστήσῃ αὐτὴν οὐσιῶδες μέρος τῆς γενικῆς τῆς φύσεως ἐπιστήμης. Καὶ πάλιν ὁ Πλίνιος ριψοκινδυνεύσας ἐπελήφθη τοῦ γιγαντιαίου ἔργου, νὰ συμπεριλάβῃ δηλαδὴ ἁπάσας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του, ὡς εἰ ἤθελε νὰ φανῇ ἐφάμιλλος τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀλλ' ὁποία ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ Ρωμαίου! Ἐκεῖνος μὲν μέγας καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὰς ἰδέας, τὰ πάντα κριτικῶς ἀντιπαραβάλλων, διανοητικῶς ἐμβαθύνων εἰς αὐτά, δημιουργικῶς διαμορφώνων, αὐτὸς δὲ μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος καὶ μεγίστης ἐπιμελείας περισυλλέγων, ἀλλ' ἄνευ αὐτοτελοῦς γνώμης καὶ ἄνευ ἰδίας αὐτοῦ παρατηρήσεως, ἑπομένως ἄνευ κρίσεως καὶ ἄνευ γνώσεως τῶν πραγμάτων. Ὁμοῦ μὲ τὸ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἐνδιαφέρον ἐξέλιπε καὶ ἡ ἱκανότης τοῦ ἐξετάζειν τὴν ζῶσαν φύσιν. Μόνον οἱ Ἄραβες ἐπί τινα χρόνον προσεπάθησαν νὰ διαφυλάξωσι καὶ αὐξήσωσι κατά τι τὴν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος διαβιβασθεῖσαν γνῶσιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τελευταῖον ἅπασα ἡ πνευματικὴ παιδεία κατεβυθίσθη εἰς τὸν παρεμφερῆ τῷ θανάτῳ ὕπνον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μετὰ μακρότατον χρόνον ἀφυπνίσθη διὰ τοῦ πνεύματος τῆς νέας ἐποχῆς, ἥτις ἤρξατο νὰ ὑποφώσκῃ ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὁ Δάντης, ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκάκιος, εἰς οὓς ἡ Εὐρώπη χρεωστεῖ ὄχι μόνον τὴν μόρφωσιν τῆς νεωτέρας φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναζωογόνησιν τῶν κλασικῶν σπουδῶν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν συγγραμμάτων. Κατὰ δὲ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα ἀφυπνίσθησαν ἐκ τοῦ μακροῦ ὕπνου ἐν Ἰταλίᾳ ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην πᾶσαι αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἐκλήθη ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἡ φυτολογία. Εὐγενὴς βυζαντῖνος ἕλλην, ὅστις ἐκ τῆς καταστραφείσης τῶν Τούρκων πατρίδος αὐτοῦ διεπεραιώθη εἰς Ἰταλίαν, σώσας μόνον τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰς γνώσεις αὐτοῦ, μετέφρασε κατὰ διαταγὴν τοῦ Πάπα τὸν Θεόφραστον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ὡσαύτως ὁ Διοσκουρίδης καὶ Πλίνιος ἐξετάφησαν ἀπὸ τὴν κόνιν τῆς λήθης καὶ ἐγένοντο τὰ συγγράμματα αὐτῶν διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας κτῆμα κοινὸν τοῦ φιλολογικοῦ κόσμου.

Ταχέως ὅμως εἶδον ὅτι πρὸς κατανόησιν τῶν φυτολογικῶν βιβλίων δὲν ἀρκεῖ ἡ γνῶσις μόνη τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν· ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσι καὶ τὰ ἀντικείμενα περὶ ὧν ταῦτα πραγματεύονται, διὸ καὶ ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ κατόπιν ἐν ταῖς Κάτω Χώ-

ραις καὶ ἐν Γερμανίᾳ, νὰ ἀναζητῶσι τὰ φυτὰ περὶ ὧν ἐνησχολήθησαν οἱ ἀρχαῖοι. Ἀληθὲς ὅτι πλεῖστα φυτὰ συνελέγησαν, ἀλλ' ἡ φυτολογία οὐχ ἧττον δὲν ἀπετέλει ἐλευθέραν καὶ καθαρὰν ἐπιστήμην, ὁποία ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' ἔμενε δούλη τῆς φιλολογίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς, καθόσον τὸ μόνον ζήτημα, ἐφ' οὗ ἐνησχολοῦντο οἱ τότε βοτανικοί, ἦτο νὰ ἀνεύρωσι πάλιν τὰ φυτὰ τοῦ Θεοφράστου, Πλινίου καὶ Διοσκουρίδου, καὶ νὰ ἀνιχνεύσωσι τὰς μυστικὰς ἰαματικὰς ἢ δηλητηριώδεις ἰδιότητας, καθ' ἃ ἀπὸ τῶν παναρχαιοτάτων χρόνων ἐπιστεύετο, ὅτι αὐτὴ ἢ ἐκείνη ἡ ἰδιότης ὑπάρχει ἐν ἑκάστῳ φυτῷ.

Ἐν τούτοις ὅμως ἐπεφάνη καὶ τὸ λυκόφως, ὅπερ ἐγένετο φωτεινότερον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Ἡ ἐπιστήμη, ἥτις ἔμενεν ἐγκεκλεισμένη καὶ μαραινομένη καθ' ἅπαντα τὸν μεσαίωνα ἐν τοῖς σκοτεινοῖς τῶν μονῶν κελλίοις, ἐξῆλθε πάλιν εἰς τὸν ζῶντα κόσμον καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἡ φυτολογία διετέλεσεν ἐν διηνεκεῖ ἀναπτύξει, ἂν καὶ τὰ ζητήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἐνησχολεῖτο κατὰ διαφόρους καιροὺς πάντη διαφοροτρόπως ἀντελαμβάνοντο. Ἀλλ' ὅσον περισσότερον ἐξαπλοῦται ἡ γνῶσις, τόσον περισσότερα ἀναφαίνονται προβλήματα.

(Ἕπεται συνέχεια).

Π. Βαλσαμάκης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ὀκτώβριος 1892

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνός. Ἤρξαντο τῇ 30 τοῦ μηνὸς τὰ ἀναγνώσματα τοῦ συλλόγου. Ὁ δὲ κ. Θ. Βελλιανίτης ὡμίλησε περὶ τῶν καφενείων ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὄθωνος.

Ὁ σύλλογος ἑώρτασεν ἰδίᾳ τὰς ἑορτὰς τῶν ἀργυρῶν γάμων τῶν Α. Α. Μ.Μ. Ἐντολῇ αὐτοῦ ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος ἐξεφώνησε τὸν κατάλληλον πανηγυρικόν. Ἐν τῇ ἑορτῇ δὲ ταύτῃ παρέστησαν αἱ ΑΑ. ΒΒ. ΥΥ. ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πρίγκιψ Νικόλαος.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἀναδασώσεως ἐκλεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ συλλόγου ἐπιτροπὴ ὑπέβαλε διὰ τοῦ κ. Α. Ρούκη τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς, καθ' ἣν προέτεινε τὰ ἑξῆς: 1) Παρακαλεῖ τὸν σύλλογον ὅπως υἱοθετήσῃ τὴν πρότασιν περὶ ἀναδασώσεως· 2) χορηγήσῃ αὐτῇ τὴν αἰτουμένην ἄδειαν πρὸς ἐνέργειαν τῶν προτεινομένων διαβημάτων παρὰ τῇ Α. Μ. ὅπως τεθῇ τὸ ἔργον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς τῶν βασιλικῶν πριγκίπων· 3) προβῇ εἰς τὴν συζήτησιν

καὶ ἐπιψήφισιν τοῦ συνυποβαλλομένου σχεδίου ὀργανισμοῦ τῆς ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ ὁποίου ὑπὸ τοῦ συλλόγου θέλει ἐκλεγῇ ἡ διαρκὴς ἐπιτροπὴ καὶ ἀρχίσει εὐθὺς τὸ ἔργον· 4) παρακαλέσῃ τὸ νομικὸν τμῆμα τοῦ συλλόγου, ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τῆς προστασίας τῶν δασῶν καὶ προπαρασκευάσῃ τὸ ἔδαφος νομοθετικῆς περὶ τούτων προνοίας εἰς τὴν κυβέρνησιν· καὶ 5) ἐπιδιώξῃ διὰ παντὸς προσφόρου μέσου παρὰ τῇ κυβερνήσει καὶ ταῖς ἁρμοδίαις ἀρχαῖς τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ λεκανοπεδίου Ἀθηνῶν καὶ ποιμνιοβοσκῆς νόμων καὶ ἀστυνομικῶν διατάξεων.

Ἀπεβίωσεν ἐν Ρόσκοβιτζ τῆς Πρωσσίας ὁ Ἑρρῖκος Κοιλίγγιος ἀντεπιστέλλον τοῦ Συλλόγου μέλος. Ὁ σύλλογος ἐψηφίσατο τὴν ἀποστολὴν συλλυπητηρίων τῇ χήρᾳ αὐτοῦ.

Μέχρι τέλους τοῦ μηνὸς ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν ἐνεγράφησαν μαθηταὶ ἐν ὅλῳ 826.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. Φυσιογνωστικὸν τμῆμα. Συνῆλθε δὶς εἰς συνεδρίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐξελέξατο πρόεδρον μὲν αὐτοῦ τὸν κ. Γ. Μακκᾶν, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Α. Κορδέλλαν καὶ γραμματέα τὸν κ. Γ. Φωκᾶν. Συνεζήτησε δὲ τοὺς ὅρους τῆς ἐκδόσεως τοῦ λεξικοῦ τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Χελδράϊχ.

Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν συνεδρίαν ὁ κ. Γ. Μακκᾶς ἐποιήσατο ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν χολερικῶν δελτίων. Χρησιμεύουσι δὲ ταῦτα, εἶπε, διττῶς· εἰς προφύλαξιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀποθαρρύνσεως καὶ εἰς τὰς μελέτας τῶν ἰατρῶν περὶ τῆς πορείας τῆς ἐπιδημίας. Κατόπιν ἀνέπτυξεν ὁ κ. Μακκᾶς τὰ ἐν τοῖς δελτίοις τούτοις παρεισφροῦντα λάθη εἴτε ἐκ ψευδῶν πληροφοριῶν, εἴτε καὶ σφαλμάτων περὶ τὴν διάγνωσιν. Διότι ἠναγκασμένοι οἱ ἰατροὶ νὰ πέμπωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν δελτία, καὶ τῆς φύσεως τῆς νόσου μὴ οὔσης ἐν ἀρχῇ σαφοῦς καὶ ἀσφαλοῦς, προτιμῶσι νὰ ἀναγράψωσι χάριν ἀσφαλείας ὡς χολερικοὺς καὶ τοὺς μὴ τοιούτους. Ἐκ τούτου ἀγόμενος ὁ κ. Μακκᾶς ἐποιήσατο διάκρισιν τῆς χολεροειδοῦς διαρροίας, τῆς χολέρας καὶ τῆς χολερίδος, ἥτις κακῶς χολερίνη καλεῖται.

Ὁ κ. Μακκᾶς ἐν τέλει ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς λέξεως *κροῦσμα* ἐν τοῖς δελτίοις, ἀντὶ πάσης ἄλλης καταλλήλου. Δύσκολον εἶνε, εἶπε, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ μεταχειρισθέντες πρῶτοι τὴν λέξιν ταύτην ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσιν Ἐρατοσθένην τὸν Κυρηναῖον, τὸν γράψαντα ἐν τῷ 32 τῶν καταστερισμῶν αὐτοῦ περὶ Ὠρίωνος,

ὅτι ἐκρούσθη ὑπὸ σκορπίου καὶ ἀπέθανεν. Οἱ πλεῖστοι τῶν χολεριώντων δὲν προσβάλλονται ἐξαπίνης, ὥστε καὶ ἰατρικῶς ἡ λέξις κροῦσμα δὲν φαίνεται προτιμητέα. Ὥστε προτιμητέα εἶνε ἡ λέξις *σύμπτωμα* καὶ σημειοῦντες νὰ γράφωμεν: τοσοῦτοι ἔσχον χολερικὰ συμπτώματα ἢ καὶ ἁπλῶς χολερικά, ἀκολουθοῦντες ἐν τούτῳ μάλιστα τὸν Ἱπποκράτην.

Τμῆμα νομικὸν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Συνῆλθεν ἅπαξ εἰς συνεδρίαν καὶ προέβη κατὰ πρῶτον εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας του. Ἐξελέγησαν δὲ αὖθις πρόεδρος ὁ κ. Ν. Δαμασκηνός, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Γ. Ἀγγελόπουλος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Δ. Ε. Ἠλιόπουλος. Μετὰ τοῦτο ὁ κ. Σ. Βάλβης ἐποιήσατο ἀνακοίνωσιν νεωστὶ ἐκδοθείσης μελέτης τοῦ κ. Γ. Στρέϊτ περὶ ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ἀρχῆς, ὁ δὲ κ. Α. Ρούκης ἐπρότεινε τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς, ἥτις νὰ μελετήσῃ καὶ προπαρασκευάσῃ τὴν σύνταξιν νομοσχεδίου περὶ προστασίας τῶν δασῶν· τὴν πρότασιν δὲ ταύτην ἀποδεχθὲν τὸ τμῆμα ἐξέλεξεν ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τῶν κ.κ. Ν. Δαμασκηνοῦ, Γ. Ἀγγελοπούλου, Ν. Δημαρᾶ, Γ. Στρέϊτ, Κ. Μ. Ράλλη, Ν. Χλωροῦ καὶ Σ. Βάλβη.

Ἡ ἐν τῷ προγενεστέρῳ καὶ τῷ παρόντι τεύχει τοῦ *Παρνασσοῦ* δημοσιευθεῖσα πραγματεία ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἡ βυζαντινὴ φιλολογία* ἐγράφη γαλλιστὶ παρὰ τοῦ κ. Δ. Βικέλα καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ γνωστῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Revue des Deux Mondes*· ἀδείᾳ δὲ τοῦ συγγραφέως μετεφράσθη παρὰ τῆς Διευθύνσεως τοῦ *Παρνασσοῦ* καὶ ἐδημοσιεύθη ἑλληνιστί.

ΠΑΡΟΡΑΜΑ. Ἐν σελ. 76, στίχ. 20, ἀντὶ *Χαουραί*, ἀνάγνωθι *Χαουράν*.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
ΩΣ ΟΡΓΑΝΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ

ἀπαγγελθεὶς ὑπὸ τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΑΝΔΡΕΟΥ Ν. ΣΚΙΑ

κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ παραδόσεων αὐτοῦ τῇ 2 Νοεμβρίου 1892

Φίλοι ὁμιληταί.

Ἐπιτραπείσης μοι τῇ εὐμενεῖ ψήφῳ τῶν σεβαστῶν τῆς ἡμετέρας σχολῆς καθηγητῶν τῆς ἀπὸ τῆς σεμνῆς ταύτης ἕδρας διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἥτις ἀπετέλεσε μὲν καὶ ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον τῆς παιδεύσεως πάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, μέλλει δὲ καὶ ὑμᾶς κατά τε τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ φοίτησιν καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἀπασχολῇ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μελέτημα, εὐκαιρότατον νομίζω καταρχόμενος ἤδη τοῦ ἔργου νὰ ἐνδιατρίψω περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς παιδευτικῆς τῶν φιλολογικῶν μελετῶν σημασίας καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς ὀρθῆς μεθόδου, μεθ' ἧς αἱ τοιαῦται μελέται δύνανται νὰ παράσχωσι τὴν ἐξ αὐτῶν προσδοκωμένην ὠφέλειαν. Διότι εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον οὐδεμία ἀλήθεια παρίσταται βεβαιοτέρα ταύτης, ὅτι ἡ μόνη αἰτία ἡ παραγαγοῦσα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὴν αἵρεσιν τῶν ἀμφισβητούντων τὴν χρησιμότητα τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ καθολικῇ τῶν πολιτῶν παιδεύσει εἶνε ἡ ἐσφαλμένη τῶν φιλολογικῶν μελετῶν ἀντίληψις καὶ ἡ πλημμελὴς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία.

Τὴν ἔμφυτον ὑπὲρ τὴν ζωώδη φύσιν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἧς τὴν τελείωσιν ἐπιδιώκει πᾶσα παίδευσις, ἀποτελεῖ πρὸ πάντων

ἡ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα δύναμις τοῦ διαγιγνώσκειν ἐντὸς τῆς χαώδους πληθύος τῶν ἔκ τε τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου εἰς τὴν συνείδησιν συντρεχουσῶν καὶ ἀλλήλαις ἀνταγωνιζομένων παραστάσεων τὰς ὁμοειδεῖς καὶ μετακινεῖν αὐτὰς ἔξω τῆς ἐκ τυχαίας συμπτώσεως ἀποτελεσθείσης ὁμάδος, ἐν ᾗ ὁμοειδεῖς μετ' ἀνομοιοειδῶν παραστάσεων εὑρίσκονται συμπεφυρμέναι, ἀναπλάττειν δὲ ἐκ τῶν οὕτως ἀπομονωθεισῶν παραστάσεων νέα καὶ ὄχι πλέον ἐκ τύχης παραχθέντα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν καὶ τὸ ποιὸν τῶν πραγμάτων ἀνταποκρινόμενα συστήματα. Ἐξωτερικὸν δὲ σύμβολον τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ συντελουμένου τοιούτου τῶν παραστάσεων μετασχηματισμοῦ εἶνε ὁ μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ δεδομένος *λόγος*, δι' οὗ τὰ τοιαῦτα τῆς διανοίας δημιουργήματα ἀποβάλλοντα τὴν πρώτην εἰδωλοφανῆ φύσιν ἀποκτῶσιν *ὑλικὸν σῶμα*, δι' οὗ μόνον καὶ ἐν τῷ παραγαγόντι αὐτὰ πνεύματι διατελοῦσι ζῶντα καὶ εἰς ἄλλους ἀνθρώπους μεταδίδονται.

Ὅσον εὐκολώτερον τελεῖται ἐν τῷ πνεύματί τινος ἀνθρώπου ἡ τοιαύτη τῶν ἐν τῇ συνειδήσει παραστάσεων διασκευή, ὅσον ποικιλώτερα καὶ πολυμελέστερα καὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ψυχικοῦ βίου εἰλημμένα εἶνε τὰ ἐξ αὐτῆς δημιουργούμενα διανοήματα, ὅσον σαφέστερον ὑπάρχει τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν, τοσοῦτον εὐρύτερον εἶνε τὸ χωρίζον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀπὸ τῆς ζωώδους χάσμα, τοσοῦτον τελειοτέρα ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξις. Τοὐναντίον δὲ ὅσον δυσκαμπτοτέρα καὶ μᾶλλον μονότονος εἶνε ἡ διανόησις, ὅσον μικρότερον μέρος τοῦ ἐν τῇ συνειδήσει πλούτου τῶν παραστάσεων καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐκ τῶν αἰσθήσεων εἰλημμένον συμπήγνυται εἰς διανοήματα, ὅσον ἀμυδρότερον καὶ μόνον ἐκ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ σημείων διακεκριμένον ὑπάρχει τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν, τοσοῦτον προσεχεστέρα πρὸς τὸ ζωῶδες εἶνε ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια. Τὴν κλίμακα δὲ ταύτην τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος παρακολουθοῦσα καὶ ἡ τὰ διανοήματα ἐξαγγέλλουσα γλῶσσα παρίσταται πλουσιωτέρα μὲν καὶ εὐμηχανωτέρα καὶ φιλοκαλωτέρα παρὰ τοῖς ὑπερέχουσι κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν λαοῖς καὶ ἀτόμοις, πτωχοτέρα δὲ καὶ δυσκαμπτοτέρα καὶ ἀγροικοτέρα παρὰ τοῖς ἀπαιδεύτοις καὶ ἀμορφώτοις.

Ὡς *πρόσωπον* συνείδησιν ἔχον ἑαυτοῦ παρίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν συνοψίζων τὸν σύμπαντα ψυχικὸν βίον τοῦ ἀτόμου ἀντιληφθῇ τὴν ἔννοιαν τοῦ *ἐγώ*· ἡ δ' *ἐξαντικειμένωσις* τῆς ἐννοίας ταύτης, ἤτοι ἡ περὶ τοῦ βάθους αὐτῆς φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τὸ πρῶτον δὲ βῆμα πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐγὼ φιλοσοφίαν, εἴτε καθ' ἑαυτοῦ εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὸν ψυχικὸν βίον

τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, εἶνε ἡ *ἐπισκόπησις τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ ἐμφαινομένης ἀλληλουχίας καὶ συνεπείας τῶν ἰδίων διανοημάτων*. Διότι καὶ ἁπλῶς μὲν πᾶσα ἀναζήτησις τῆς ἐτυμολογίας καὶ σημασιολογίας λέξεώς τινος ἢ ἐξακρίβωσις τῆς φύσεως καὶ χρήσεως γραμματικοῦ τινος τύπου εἶνε ἐν ταὐτῷ *ἀνασκόπησις τοῦ ἐν τῇ διανοήσει κρατοῦντος λόγου*, ἀλλὰ μάλιστα *ἡ κατ' ἐπίγνωσιν πεποίθησις* εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδίων κρίσεων καὶ συλλογισμῶν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάσης ἐπιστημονικῆς πραγματείας, μόνον διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν ποικιλωτάτων μορφῶν τῆς συνήθους ἐκφράσεως εἰς τοὺς ἐν τῇ συνειδήσει βαθέως ἐρριζωμένους ἁπλοῦς καὶ ἀναλλοιώτους λογικοὺς τύπους δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ.

Τοῦθ' ὅπερ λέγομεν *πνευματικὴν διαύγειαν* δὲν εἶνε ἁπλῶς ἡ ἐνδιαθέτως λειτουργοῦσα δύναμις τοῦ διαστέλλειν τὸ ἐσωτερικὸν ποιὸν τῶν νοημάτων, ἀλλ' *ἡ σαφὴς διὰ τῆς γλώσσης ἐκδήλωσις* τῆς διαστολῆς ταύτης. Ὅπως δὲ ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια δημιουργοῦσα νέας γλωσσικῶν ἐκφράσεων ποικιλίας πλουτίζει καὶ τελειοποιεῖ τὴν γλῶσσαν, οὕτως ἐξ ἀντιστρόφου ἡ τὴν διάκρισιν τῶν νοημάτων ἐκδηλοῦσα γλωσσικὴ ἔκφρασις κρατύνει καὶ ἀναπτύσσει τὴν διάνοιαν ἐμποιοῦσα εἰς αὐτὴν *τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀποτελεσματικοῦ τῆς ἰδίας ἐνεργείας* καὶ καθιστῶσα τὰ διανοήματα μόνιμον τῆς συνειδήσεως κτῆμα. Τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης μεταξὺ νοήσεως καὶ φράσεως συνέπεια εἶνε ὅτι τὰ διὰ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τινὸς παραχθέντα καινὰ καὶ ἁδρὰ διανοήματα δὲν μένουσιν ἀποκλειστικὸν αὐτοῦ κτῆμα, ἀλλὰ καὶ ὁ σπουδάζων τὴν τὰ διανοήματα ἐκεῖνα ἐκδηλοῦσαν γλωσσικὴν ἔκφρασιν ὄχι μόνον αὐτὰ ἐκεῖνα ἀντιλαμβάνεται καὶ αὐτός, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν διάνοιαν καθιστᾷ ἱκανὴν πρὸς παραγωγὴν ὁμοίων διανοημάτων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μελέτη δοκίμων λογοτεχνικῶν μνημείων ἐκφραζόντων τὰ προϊόντα τῆς ἐνεργείας διανοιῶν εἰς μέγαν βαθμὸν ἀνεπτυγμένων, *καὶ μηδὲν πρακτικῶς χρήσιμον διδάσκουσα*, εἶνε ὑπὸ παιδευτικὴν ἔποψιν πολὺ σπουδαιοτέρα καὶ ἀξιολογωτέρα τῶν τὰ χρήσιμα διδασκόντων μαθημάτων, ὡς ἐξευγενίζουσα καὶ κρατύνουσα αὐτὴν τὴν μέλλουσαν νὰ ἀντιληφθῇ καὶ χρησιμοποιήσῃ ἐκεῖνα ψυχήν. Ὁ μαθητὴς λοιπὸν ὁ μετὰ φιλοσόφου περιεργείας καὶ λεπτολόγου ἀκριβείας ἐξετάζων τὸν λεκτικὸν σχηματισμὸν δοκίμων λογοτεχνικῶν μνημείων δὲν ἐκμανθάνει ἁπλῶς ξηροὺς γλωσσικοὺς τύπους, ἀλλ' ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐν αὐτοῖς ὡς ἐν ἐκμαγείῳ τινὶ ἀποτετυπωμένην διανοητικὴν ἐνέργειαν τῶν λογοτεχνῶν, ἐξοικειοῦται πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον ἀνθρώπων τελειότερον ἑαυτοῦ ἀνεπτυγμένων, καὶ διὰ τῆς ἐξοικειώσεως ταύτης ἐξεγείρει καὶ κρατύνει τὰς εἰσέτι ἐν ἀργίᾳ καθευδούσας δυνάμεις τοῦ ἑαυτοῦ πνεύματος.

Καὶ τῶν μὲν λογοτεχνῶν ὡς ἀτόμων τὴν πνευματικὴν δρᾶσιν ἀντιλαμβάνεταί τις σπουδάζων τὸ περιεχόμενον τῶν λογοτεχνικῶν αὐτῶν ἔργων διὰ τοῦ ἐκφράζοντος αὐτὸ λεκτικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐκ τῶν παραδεδομένων γλωσσικῶν τύπων κατεσκευασμένου· ἀλλ' οἱ παραδεδομένοι οὗτοι τύποι αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀσχέτως πρὸς τὸ περιεχόμενον παριστῶσι τὸ ἐκ τῆς καθ' ὅλου πνευματικῆς παραγωγῆς πασῶν τῶν παλαιοτέρων γενεῶν *ἀποταμίευμα τῆς κοινῆς συνειδήσεως* τοῦ ἔθνους, εἰς δ ἀνήκουσιν οἱ λογοτέχναι. Ἡ κατ' ἐπιστήμην σπουδὴ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῶν τύπων τούτων, ἤτοι ἡ παρατήρησις τῆς κατὰ φυσιολογικοὺς νόμους ἐξελίξεως καὶ μεταβολῆς τῶν φθόγγων, ἡ ἀναγωγὴ τῆς ἀπειροπληθοῦς ποικιλίας τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν εἰς ὡρισμένας φωνολογικὰς κατηγορίας, ἡ ἀναπλήρωσις τῶν ἀτελειῶν τῆς ὀρθογραφικῆς παραστάσεως καὶ ἐκ τοῦ νεκροῦ γράμματος ἀναπαράστασις τῆς ζώσης φωνῆς, ἡ ἐξερεύνησις τῆς γενέσεως καὶ συγχύσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης προερχομένης παραμορφώσεως ἢ ἐξαφανίσεως τῶν γραμματικῶν τύπων, ἑνὶ λόγῳ ἡ *ἀνεύρεσις λόγου καὶ συνεπείας* ἐντὸς τῶν ἀπειροπληθῶν καὶ ποικιλωτάτων φαινομένων τῆς γλωσσικῆς παραγωγῆς ἀναριθμήτων γενεῶν ἡ συνενοῦσα τὰς ἀρετὰς φυσικῆς ἅμα καὶ ἱστορικῆς ἐπιστήμης ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴν θεωρίαν ἀναλύουσαν αὐτὴν *τὴν σύστασιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως*.

Διὰ τῆς σπουδῆς τοῦ γλωσσικοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἔργων μεγάλου τινὸς ποιητοῦ ἢ συγγραφέως, δι' ἧς μόνης ὁ μανθάνων ἐξαναγκάζεται νὰ μὴ ἀντιληφθῇ μηδὲν πλέον μηδὲν ἔλαττον τοῦ ὑπ' ἐκείνου γεγραμμένων, ἀλλὰ μόνα τὰ διανοήματα αὐτοῦ καθ' ἑαυτὰ καὶ καθ' ὃν τρόπον ἐκεῖνος διενοήθη, ἐξεγείρεται ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἡ συναίσθησις τῆς ἰδίας ἀτομικότητος, ἀντιλαμβάνεται τὰ ἀναγινωσκόμενα ὡς διανοήματα ἀλλότρια καὶ μὴ κατὰ πάντα συμφωνοῦντα πρὸς τὰ ἑαυτοῦ, ἔχει πάντοτε καὶ νὰ προσθέσῃ τι καὶ νὰ διασκευάσῃ, θὰ ἀνεύρῃ γνώμας καὶ σκέψεις, ἃς ἀνεπιφυλάκτως θὰ προσοικειωθῇ, ἑτέρας, περὶ ὧν θὰ ἐπέχῃ, ἄλλας, ἃς θὰ ἀποδοκιμάσῃ. Πολλάκις δ' ὁ μελετῶν θὰ ἀνεύρῃ τὴν αἰτίαν τῆς διαφορᾶς τῶν ἀναγινωσκομένων πρὸς τὰς ἑαυτοῦ γνώμας καὶ δοξασίας ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γνώσεων τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ παρήχθη τὸ μελετώμενον ἔργον, οὕτω δὲ θὰ κατανοήσῃ τὴν *ἀντίθεσιν τοῦ νῦν καὶ τοῦ πρῴην*, τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν *ἀντίληψιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος*. Οὐδεμία ἱστορία μεθ' οἱασδήποτε τέχνης γεγραμμένη ἀρκεῖ νὰ ἀναπαραστήσῃ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μαθητοῦ τοιαύτην ἐναργῆ εἰκόνα τῶν παρῳχημένων αἰώνων, οἵαν παρέχει ἡ τοιαύτη μελέτη τῶν λογοτεχνικῶν μνημείων τῶν παλαιῶν.

Ἄνευ τῆς τοιαύτης σπουδῆς σχεδὸν ὅλως ἀδύνατον εἶνε νὰ ἀντιληφθῇ τις τὰ ἀναγινωσκόμενα ἀπηλλαγμένα ὑποκειμενικοῦ χρωματισμοῦ ἢ νὰ *ἐξαναγκασθῇ* νὰ κρίνῃ αὐτὰ καὶ νὰ προσοικειωθῇ μετὰ λόγου ὅ,τι συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἄλλας αὐτοῦ κρίσεις καὶ ἀντιλήψεις· ἀλλ' ἢ θὰ διολισθήσωσι διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ τὰ διανοήματα τοῦ λογοτέχνου μηδὲν ἴχνος εἰς τὴν ψυχὴν καταλείποντα, ὡς ὑδράργυρος ἐπὶ πλακὸς ἐκχεόμενος, ἢ ἄνευ συναισθήσεως τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἰδίου διανοητικοῦ κόσμου πρὸς τὸν τοῦ ἀναγινωσκομένου ποιητοῦ ἢ συγγραφέως ἀπομνημονευόμενα θὰ κατασταλάξωσιν ὡς τελματιαία ἰλὺς καὶ νοῦν καὶ καρδίαν καταθάπτοντα. Διότι ἀλλοτρίας πνευματικῆς ἐργασίας προϊόντα ἄνευ συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἀτομικότητος προσλαμβανόμενα ἐκφυλίζουσι καὶ ἀποχαυνοῦσι τὸ πνεῦμα τοῦ μανθάνοντος μόνην αὐτῷ τὴν *νόον οὐ διδάσκουσαν πουλυμαθίην* τοῦ Ἡρακλείτου δωροφοροῦντα. Ὅσον δὲ μεγαλητέρα ἡ ὑπεροχὴ τοῦ μελετωμένου, τοσοῦτον δεινοτέρα ἡ διανοητικὴ καταδούλωσις τοῦ μελετῶντος.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως δοκίμου τινὸς λογοτεχνικοῦ μνημείου ὠφέλεια ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος, μεθ' οὗ ἀναγινώσκεται, καὶ τῆς συχνῆς συσχετίσεως τῶν ἀναγινωσκομένων πρὸς τὸν ὅλον κύκλον τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων τοῦ ἀναγινώσκοντος, τὴν δὲ πνευματικὴν ταύτην αὐτενέργειαν προκαλεῖ ἡ σπουδὴ τοῦ γλωσσικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ λογοτεχνήματος, εὐνόητον εἶνε ὅτι ὁ κοινότατος καὶ γνωριμώτατος γλωσσικὸς τύπος, ἤτοι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τοῦ μαθητοῦ ἡ μὴ δυναμένη νὰ διευκρινηθῇ δι' ἄλλης ἔτι γνωριμωτέρας καὶ διὰ τοῦτο ἀνίκανος νὰ γείνῃ πράγματι ἀντικείμενον σπουδῆς ἥκιστα δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν φιλομάθειαν μήπω τελείως ἀνεπτυγμένου πνεύματος. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ ἀναγινωσκόμενα προσπίπτουσι πολὺ ζωηρότερον εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ πολὺ εὐχερέστερον ἀπηχοῦσιν εἰς τὴν καρδίαν ἢ τὰ ἀλλόγλωσσα καὶ ξενότροπα, οὐδ' ὅτι πολὺ μεγαλητέραν δύναμιν ἀσκοῦσιν εἰς τὴν *διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος,* καὶ οὐδαμῶς ἀμφισβητοῦμεν ὅτι ἡ μητρικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον τῆς παιδεύσεως κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς παιδικῆς ἡλικίας· ἀλλ' ἐπίσης ὡς ἀναμφισβήτητος ἀλήθεια παρίσταται ἡμῖν ὅτι τὰ διὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης μεταδιδόμενα ἀπειράκις δυσχερέστερον δύνανται νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν ὡς πολὺ σπανιώτερον αἰσθητῆς γινομένης τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἀναγινωσκομένων πρὸς τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἀναγινώσκοντος, μέγιστος δὲ καὶ εἰς ἄκρον δυσαπόφευκτος εἶνε ὁ κίνδυνος νὰ γείνωσιν αἰσθητὰ μόνα τὰ ἐντο-

νώτερον εἰς τὴν ἀντίληψιν προσπίπτοντα τῶν λοιπῶν ἀπαρατηρήτων παρερχομένων. Ἔτι δὲ δυσχερέστερον καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἀδύνατον εἶνε νὰ διδαχθῇ ὁ μηδεμίαν ἄλλην γλῶσσαν πλὴν τῆς μητρικῆς σπουδάσας ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη, ἣν αὐτὸς θεωρεῖ ὡς ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τοῦ ἐγὼ ἐπίσης σκοτεινὸν καὶ δυσανάλυτον, ὡς ἐκεῖνο, εἶνε *ἁπλῆ παράστασις* τῆς διανοήσεως *δυναμένη νὰ διακριθῇ ἀπὸ τῶν διανοημάτων* καὶ νὰ γείνῃ καθ' ἑαυτὴν ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ὡς πᾶν προϊὸν τῆς φύσεως, ὅτι πᾶσαι αἱ κατὰ χρόνον καὶ τόπον διαφοραὶ τῆς συντάξεως ἀντιστοιχοῦσιν εἰς διαφορὰς πνευματικῆς ἀντιλήψεως, πᾶσαι δ' αἱ παραλλαγαὶ τῶν φθόγγων δὲν εἶνε ἔργα ἀλόγου αὐθαιρεσίας, ἀλλὰ προϊόντα ἱστορικῆς ἐξελίξεως συμφώνου πρὸς τοὺς νόμους τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, ὅτι τέλος ἡ γλῶσσα λειτουργεῖ κατὰ φυσικοὺς νόμους, ὧν ἡ μελέτη παρέχει εἰς τὸν φιλεπιστήμονα πλοῦτον γνώσεων καὶ διδαγμάτων, ὡς εἴπέρ τις καὶ ἄλλη ἐπιστημονικὴ πραγματεία. Τοὐναντίον δ' ὁ ἀλλοτρίαν καὶ ἀρχαιότροπον γλῶσσαν σπουδάζων ἀναγκαζόμενος διηνεκῶς τὰς μὲν φθογγολογικὰς αὐτῆς ἀλλοιώσεις νὰ παραλληλίζῃ πρὸς ἀνάλογα πάθη τῆς ἰδίας φωνῆς, τὰ δὲ ξενοτρόπως διανενοημένα καὶ ἐκπεφρασμένα νὰ ἀνάγῃ εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἔκφρασιν διαστέλλων διανόημα καὶ λεκτικὸν τύπον, λαμβάνει ἀδιαλείπτως εὐκαιρίαν νὰ διαβλέπῃ ἐν τῷ γράμματι τὴν ζῶσαν καὶ ἀείποτε ἐν ἐξελίξει διατελοῦσαν φωνήν, ἀποβάλλει εὐχερῶς τὴν πλάνην ὅτι μόνη ἡ μητρικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐκφράζει ὀρθῶς τὰ πράγματα, καὶ ἐξερχόμενος οὕτω τῶν κοινῶν καὶ πεπατημένων τρίβων τῆς νοήσεως καὶ φράσεως ὑψοῦται ὑπεράνω τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν τοῦ ἰδίου ἔθνους θεώμενος *αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτὰ τὰ πράγματα* καὶ ἀποκτῶν *κοσμοπολιτικὴν* οὕτως εἰπεῖν κρίσιν ἱκανὴν νὰ ἀντιληφθῇ ἐναργῶς πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ *πνεύματος τῶν λαῶν*. Ἡ μελέτη λοιπὸν τοῦ λεκτικοῦ τύπου τῶν ἔργων τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων οὔτε τὴν χάριν τῆς χρήσεως ἐκμάθησιν λεκτικῶν τινων ἢ συντακτικῶν τύπων σκοπεῖ, οὔτέ τι ἀναγκαῖον κακὸν εἶνε, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης ὀφείλει νὰ ὑφίσταται ὁ μανθάνων χάριν τῆς κατανοήσεως τοῦ περιεχομένου, ὡς νομίζουσι πολλοί, οὔτε ἁπλῶς περὶ μάταια διατρίβει, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ τὸν ἀνδραποδώδη βίον φιλοῦντες χρησιμοθῆραι· ἀλλ' εἶνε αὐτόχρημα εἰσαγωγὴ εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῶν παλαιοτέρων γενεῶν, *ἀντιπαράστασις τοῦ ἀτόμου ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος*.

Ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς τῆς μελέτης τοῦ λεκτικοῦ τύπου τῶν παλαιῶν λογοτεχνικῶν μνημείων εἶνε ἡ δι' αὐτῆς ἀντίληψις τοῦ πνευματικοῦ βίου

τῶν παλαιοτέρων γενεῶν, *τὰ κάλλιστα τὴν μέχρι τοῦ νῦν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος παριστῶντα.* λογοτεχνικὰ μνημεῖα εἶνε καὶ τὰ κάλλιστα ἀντικείμενα τῆς μελέτης ταύτης· διότι ὅπως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς φυσικῆς ἱστορίας λαμβάνονται ὡς παραδείγματα τὰ τελειότατα ἀνεπτυγμένα καὶ σαφέστατα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδίας φύσεως φέροντα ἄτομα, οὕτω καὶ προκειμένου περὶ τῆς διὰ φιλολογικῶν σπουδῶν διαπαιδαγωγήσεως, πρέπει μεταξὺ τοῦ συνόλου τῶν ἐθνῶν, ὧν ὁ βίος εἶνε ἀντικείμενον φιλολογικῆς μελέτης, νὰ ἀναζητηθῇ *τὸ κάλλιστα τὸν βίον τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος συνοψίσαν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ καὶ ἐν τοῖς λογοτεχνικοῖς αὐτοῦ μνημείοις τὸν τελειότατον τύπον κατὰ φύσιν ἀνεπτυγμένης γλώσσης διαπλάσαν.*

Ἐκ ταύτης τῆς ἀπόψεως κρινομένη ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία καταδεικνύει εὐθὺς τὴν ἀκαταμάχητον ὑπεροχὴν αὐτῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, καὶ παρίσταται ὡς ἀληθῶς μοναδικὸν καὶ ἀναντικατάστατον ὄργανον παιδείας διὰ πάντας τοὺς λαούς. Ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ οὐδὲν γεγονὸς δύναται νὰ εὑρεθῇ οὕτω σπουδαίως ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ μεγάλου δράματος τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιδράσαν, ὅσον ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ κόσμου. Οὐδεὶς λαὸς οὔτε ἀρχαιότερος τῶν Ἑλλήνων οὔτε νεώτερος πλὴν τῶν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτῶν ὑποταχθέντων ἠδυνήθη νὰ διαπλάσῃ κοινωνικὸν βίον *ἐθνικόν*, ἀλλ' ἀείποτε παρ' αὐτοῖς καὶ ἄρχων καὶ ἀρχόμενος παρίστανται ὡς ἄτομα παντὸς δεσμοῦ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὁλότητα ἐστερημένα καὶ ἑαυτοῖς μόνον ὑπηρετοῦντα, ὁ μὲν ἄρχων τὴν κραταίωσιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς ἐπιδιώκων καὶ τοὺς ἀρχομένους μόνον ὡς ἴδια κτήματα στέργων, ὁ δ' ἰδιώτης οὐδένα ἄλλον σκοπὸν τοῦ βίου γνωρίζων πλὴν τοῦ ζῆν καὶ χάριν μόνον τοῦ ζῆν ὑποτασσόμενος προθύμως εἰς τὸ κράτος τοῦ ὑπὲρ αὐτὸν ἰσχύοντος κυριάρχου. Κοινωνικὴ δὲ πρόοδος οὐδεμία ἐπιτελεῖται, πλὴν μόνον ἐάν τις ἐξυπηρετῇ τὰς ταπεινὰς χρείας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Τοὐναντίον δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δημιουργηθέντα κοινωνικὰ συντάγματα, ἤτοι αἱ ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαι *πολιτεῖαι* δὲν εἶνε ἄψυχα σώματα ἀσυνειδήτως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν γεγονότων συμπεπηγμένα, ὡς αἱ ἐν ταῖς ἐρήμοις ὑπὸ τῶν ἀνέμων σωρευόμεναι καὶ ὑπ' αὐτῶν πάλιν διαλυόμεναι ἀμμώδεις θῖνες, ἀλλὰ πνεύματα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πολιτῶν ἐνοικοῦντα καὶ ἐκ τῶν κεχωρισμένων ἀτόμων νέα πολυμελῆ καὶ ζωῆς πλήρη σώματα δημιουργοῦντα, ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ παρὰ Πλάτωνι Ἀριστοφάνους μυθολογούμενος Ἔρως[1]. Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πολιτείαις ἐνσωματοῦται αὐτὸ τὸ

[1] Συμπόσιον 193 Α.

πνεῦμα τῆς κοινωνικῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος τὸ μηδέποτε θνῆσκον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸς τελειοτέρας μορφὰς ἐξελισσόμενον· διὸ καὶ αἱ πολιτεῖαι πλήρη πίστιν εἰς τὴν ἰδίαν ἀθανασίαν τρέφουσαι δρῶσιν ὡς ἀεὶ βιωσόμεναι, καὶ οἱ εἰς αὐτὰς ἀνήκοντες πολῖται προσπαθοῦσι νὰ μετάσχωσι τῆς ἀθανασίας ἐκείνων ἐπιζητοῦντες ἐν τοῖς ἰδίοις ἔργοις τὴν μετὰ θάνατον ὕπαρξιν. Τὰ ἔργα αὐτῶν δὲν τελοῦνται τοῦ ζῆν, ἀλλὰ τοῦ πράττειν ἕνεκα· δὲν κανονίζουσιν αὐτὰ αἱ ταπειναὶ ἀνάγκαι τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἀλλὰ παράγει ἡ ἀκατανίκητος ἔμφυτος ὁρμὴ τοῦ εἰδωλοποιεῖν τὴν ἀρετὴν τῆς ἰδίας ψυχῆς ἐν ἔργοις ἀθανάτοις. Οἱ Ἕλληνες δὲν διακρίνονται ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῖς λαῶν ἁπλῶς ὡς ἴδιον ἔθνος, ἀλλ' ὡς *διάφορος κόσμος*· ἡ δ' ὑπ' αὐτῶν εὑρεθεῖσα διαίρεσις τῶν ἀνθρώπων εἰς Ἕλληνας καὶ βαρβάρους δὲν εἶνε ἐθνικῆς ἀλαζονείας προπέτευμα, ἀλλ' αὐτῆς τῆς πραγματικῆς ἀντιθέσεως πιστότατος χαρακτηρισμός, ἔτι καὶ νῦν διασώζων τὸ πρῶτον κῦρος, διότι καὶ σήμερον δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ βαρβάρους πάντας τοὺς μήπω ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐμπεφορημένους.

Ἡ ὑπὲρ τὰ γείτονα ἔθνη ὑπεροχὴ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀνενοχλήτους ἀπὸ παντὸς ξενικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἡ δ' ἔνδοξος ἀπόκρουσις τῆς μόνης ἐπικινδύνου παρὰ τῶν βαρβάρων ἐπιθέσεως κατὰ τὰ Μηδικὰ κατέστησεν αὐτοὺς πραγματικοὺς δεσπότας τοῦ σύμπαντος ἀρχαίου κόσμου καὶ πολὺ πρὸ τῆς στρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Διὰ τοῦτο πλήρη συνείδησιν τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῶν θέσεως ἔχοντες καὶ ἑαυτοὺς ὡς τοὺς μόνους *φύσει* κυριάρχους τοῦ κόσμου πιστεύοντες οὐδέποτε εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συγκαταθλίψωσι τὰς ἰδιοφυεῖς φυλετικὰς ἢ τοπικὰς παραλλαγὰς τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, ἵνα σύμπαντες ἀποτελέσωσι μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν πολιτικὴν ἑνότητα, ἀλλὰ πᾶσα ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς ὁλότητος ἐνυπάρχουσα ἰδιοφυΐα εὗρεν ἐλεύθερον ἔδαφος ἀναπτύξεως ἐν ταῖς πολλαῖς ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτοις ἑλληνικαῖς πολιτείαις· ἡ δ' ἐκ τούτων ἀναβλαστήσασα ἀναρίθμητος ποικιλία τάσεων καὶ πεποιθήσεων, συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν, πόθων καὶ φόβων καὶ συμφερόντων παντοίων, τόσον πολλὰς καὶ ποικίλας ἀνέπτυξε τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων πόλεων σχέσεις καὶ ἀντιδράσεις, ὥστε ἐν τῷ βραχυβίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἀνευρίσκει τις πᾶν ὅ,τι ἔν τε τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ ἀτομικῷ βίῳ δύναται νὰ παραγάγῃ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐστερημένη μακρᾶς πείρας καὶ τεθησαυρισμένων κεφαλαίων παλαιοτέρου πολιτισμοῦ.

Πάντα τὰ εἴδη τῶν πολιτευμάτων ἀπὸ τῆς πατριαρχικῆς βασιλείας τῶν ὁμηρικῶν χρόνων καὶ τῆς ἀπολυταρχικωτάτης τυραννίδος μέχρι τῆς

δημοκρατικωτάτης τῶν δημοκρατιῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ λαμβάνουσι καὶ γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν, κράτη ἐπὶ διαφορωτάτων ἀρχῶν ἀνιδρυμένα, οἷα ἡ θαλασσοκρατία τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ἡγεμονεία τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, ἡ Μακεδονικὴ βασιλεία, ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, διαδέχονται ἄλληλα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἀναπτύσσοντα πᾶν τοῦ ἰδίου ὀργανισμοῦ πλεονέκτημα καὶ μειονέκτημα, ἀπέραντος δὲ ποικιλία μεγάλων ἱστορικῶν φυσιογνωμιῶν εἰς ἄκρον μὲν διαφόρων κατά τε τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀνατροφήν, τὰς τάσεις καὶ τὰς πεποιθήσεις, ἀλλὰ πασῶν τελείων εἰς ἕκαστον εἶδος, ὡς ὁ Σόλων καὶ ὁ Πεισίστρατος, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης, ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Λύσανδρος, ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Νικίας, ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας, ὁ Φωκίων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Τιμολέων, ὁ Φίλιππος, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Ἄρατος, ὁ Φιλοποίμην καὶ ἄλλοι πλεῖστοι, δὲν φέρουσι τὸν τύπον κοινῶν θνητῶν ἑτέρων κοινῶν θνητῶν ἀρχηγούντων, ἀλλὰ δρῶσιν ὡς τέλειοι πρωταγωνισταὶ μεγάλου δραματουργήματος, ὧν οἱ ἀγῶνες καταλήγουσιν εἰς τὴν κατίσχυσιν ἢ κατάπτωσιν μεγάλης τινὸς πολιτικῆς ἀρχῆς, εἰς τὴν ἐπικράτησιν ἢ τὴν ἐξαφάνισιν σπουδαίου τινὸς ἱστορικοῦ παράγοντος. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις παρήχθησαν ἀληθῶς πολιτικὰ δημιουργήματα ὀγκωδέστερα, πολυμερέστερα, μονιμώτερα τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' οὐδέποτε πρωτοτυπώτερα· ὁ δ' ἱστορικὸς βίος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν παρίσταται ἀείποτε ὡς συνέχεια τοῦ παρελθόντος, οὐδέποτε ὡς αὐτογενὴς ἐξέλιξις, πλούσιος μὲν εἰς γεγονότα, ἀλλ' ἐνδεὴς εἰς χαρακτῆρας, ἄφθονος εἰς πληθὺν σκηνῶν καὶ δρώντων προσώπων, ἀλλ' ἥκιστα εὐσύνοπτος καὶ ὄχι σπανίως λαβυρινθώδης ἐν τῇ ἐξελίξει. Ὅ,τι αὐτὸς παράγει μόλις ἐντὸς μακραιώνων χρονικῶν περιόδων, παράγεται ἐν ὀλίγαις δεκαετίαις τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ θεωρητικὸς νοῦς τῶν Ἑλλήνων ἥκιστα ὑπὸ κρατουσῶν παραδόσεων ἢ αὐστηρῶν θρησκευτικῶν δογμάτων ἐμποδιζόμενος, ἀλλ' ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος ἐν πάσῃ ἑλληνικῇ κοινότητι ἐργαζόμενος ἀντελήφθη τόν τε φυσικὸν κόσμον καὶ τὸν κοινωνικὸν βίον ἀπὸ μυρίων ἀπόψεων, κατὰ μὲν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ ἔθνους ἀπεικονίσας αὐτοὺς διὰ πολυποικίλων καλλιτεχνοτάτης φαντασίας ἰνδαλμάτων, ἐξ ὧν συσσωματοποιηθέντων ἐν τῷ ἀπεράντῳ στερεοσκοπίῳ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀνεπλάσθη ὁ ἀληθῶς θαυμάσιος κόσμος τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ὁ ἐκτυπωθεὶς ἐν τοῖς ἀρίστοις καλλιτεχνήμασιν ἐξ ὧν παρήγαγεν ἡ ἀνθρωπότης μέχρι τοῦ νῦν· ἐν ὑστέροις δὲ χρόνοις τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ζητήσας καὶ τὸ πᾶν εἰς κρίσιν ὑποβαλὼν

ἐδημιούργησε τὸ αἰώνιον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μεγαλοτέχνημα, τὴν κρηπῖδα πάντων τῶν μέχρι τῆς σήμερον φιλοσοφικῶν συστημάτων, καὶ καθώρισε τὴν ὀρθὴν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

Ἴδιον δὲ κόσμον οἱ Ἕλληνες διὰ παντὸς ἀποτελοῦντες καὶ μόνον καθ' ἑαυτοὺς καὶ δι' ἑαυτοὺς δρῶντες, τῶν ἄλλων ἐθνῶν μηδαμῶς πρὸς αὐτοὺς διαγωνιζομένων, μόνους τοὺς Πανέλληνας ὑπελάμβανον πάντοτε ὡς θεατὰς καὶ κριτὰς τῶν ἰδίων πράξεων, ὡς οἱ θεωροῦντες εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἐξ ὧν πᾶς βάρβαρος ἀπεκλείετο· διὸ καὶ τὰ ἀπαθανατίσαντα αὐτοὺς λογοτεχνικὰ μνημεῖα μόνον ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ χάριν Ἑλλήνων εἶνε γεγραμμένα. Εἰς τὸν διὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐκπαιδευόμενον λοιπὸν ἀποκαλύπτεται πνευματικὴ κίνησις ἀληθῶς θαυμασία καὶ ἱστορία πλήρης ἐνδιαφέροντος καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος τὸν βίον συνοψίζουσα ἐκ πηγῶν ὁμογλώσσων καὶ ἁπασῶν καλλιτεχνικώτατα συντεταγμένων ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Λουκιανοῦ, ἐνῷ τῆς ἱστορίας ἁπάντων τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἄνευ ἐξαιρέσεως σπουδαιόταται καὶ οὐχὶ σπανίως αἱ μόναι πηγαὶ εἶνε κακοτεχνόταται ἐν βαρβαρίζοντι λατινισμῷ γεγραμμέναι χρονογραφίαι ἢ ἀλλόγλωσσα πονήματα, ὥστε ἄνευ παντοειδῶν ἐφοδίων καὶ καρτεροπόνου μελέτης ὅλως ἀδύνατος εἶνε ἡ ἐξ αὐτῶν τῶν πηγῶν σπουδὴ τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προερχομένη ὀρθὴ κρίσις καὶ ἀντίληψις τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν.

Ἡ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος χωρήσασα πρόοδος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατέστησε δυνατὴν τὴν ἀνάπτυξιν ἱστορικῆς δράσεως ἀληθῶς μοναδικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως θαυμασίας, χωρὶς νὰ καταστραφῇ ποτε παρ' αὐτοῖς ἡ ἁπλότης τῶν σχέσεων τοῦ πρωτογενοῦς κατὰ φύσιν βίου, οὐδὲ τὸ τεχνητὸν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ αὐτογενές· ὥστε ἡ φιλολογικὴ τῆς ἀρχαιότητος μελέτη καὶ πολιτισμὸν τελείως ἀνεπτυγμένον ἀποκαλύπτει, καὶ ἐλαχίστην ἔχει χρείαν δυσαποκτήτου πολυμαθείας, ἧς ἄνευ ἡ μελέτη τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ δὲν εἶνε δυνατή. Ἅπαντα τῶν Ἑλλήνων τὰ λογοτεχνικὰ μνημεῖα καὶ αὐτὰ τὰ τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως παριστῶντα δὲν φαίνονται ὡς ἐπιμόχθου μελέτης ἔργα δυσπροσίτου σοφίας πεπληρωμένα, ἀλλ' ὡς αὐτοσχέδιοι σκέψεις ὑγιοῦς θυμοσόφου νοῦ· πᾶσα καλλιτεχνικὴ ὑποτύπωσις εἶνε αὐτόματος καὶ ἀνεπιτήδευτος τῆς ψυχῆς το ῦλογοτεχνήσαντος πλαστουργία, οὐδαμοῦ δὲ θὰ ἀνεύρῃ τις οὔτε τὴν δουλικὴν ὑποταγὴν εἰς δεδομένον καλλιτεχνικὸν τύπον ἢ τὴν αὐθεντίαν τεχνικῶν κανόνων, οὔτε τὴν ἐκ πνεύματος ἀρνητικῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὸ κῦρος

τῶν παραδεδομένων ἐξημβλωμένην πρωτοτυπίαν, ἐξ ὧν πάσχει τὸ μέγα μέρος τῆς λογοτεχνίας τῶν νεωτέρων ἐθνῶν. Καὶ ἡ γλῶσσα δ' αὐτῶν οὐδέποτε τὸν σχηματισμὸν κλασικοῦ τινος προτύπου ἀπομιμηθεῖσα, οὐδὲ τὸν ζυγὸν οὐδεμιᾶς γραμματικῆς γνωρίσασα, ἀλλ' ἐλευθέρως ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις τῶν πολιτῶν διαμορφωθεῖσα διασώζει πάντοτε καὶ ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικωτάτην αὐτῆς μορφὴν τὴν ἀνεπιτήδευτον χάριν τοῦ ἀπαρασκεύου προφορικοῦ λόγου. Οὔτε ζοφώδη νεφεληγορίαν διὰ τοῦ στόμφου τῶν λέξεων καταπλήττουσαν, ἄλλως δὲ νοημάτων κενὴν θὰ ἀνεύρῃ τις παρ' αὐτοῖς, οὔτε τὴν ἀπεσκελετωμένην βραχυλογίαν καὶ παραλυτικὴν δυσκινησίαν τῶν διὰ ξένης γλώσσης ἐνδιαθέτως διαλογιζομένων ἢ ξενικόν τι πρότυπον ἀπομιμουμένων, οὔτε ἐπιτετηδευμένην στωμυλίαν ἐν τῇ ὑπερκορεῖ ποικιλίᾳ καὶ τοῖς λεπτοῖς διακομψεύμασι τῆς φραστικῆς περιβολῆς τὸ κάλλος ἐπιζητοῦσαν, ἧς οὐδὲ τὰ ἄριστα τῶν ἔργων τῆς νεωτέρας λογοτεχνίας εἶνε ἀπηλλαγμένα· ἀλλ' ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις παρ' αὐτοῖς οὕτω καλῶς εἶνε πρὸς τὰ νοήματα προσηρμοσμένη, ὥστε οὐδεμία διαστολὴ αὐτῶν ἀπὸ τῆς φραστικῆς περιβολῆς γίνεται αἰσθητή, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὰ τὰ νοήματα φαίνονται σωματοποιούμενα ἐν τῇ φράσει καὶ αὐτὰ ἐν ἑαυτοῖς τὸ κάλλος ἐκείνης ἐνέχοντα, ὡς τὰ σώματα τῶν εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καθισταμένων. Ἡ θυμόσοφος πρωτοτυπία τοῦ περιεχομένου ἀπεικονίζεται ἐν αὐτοποιήτῳ ἅμα καὶ καλλιτέχνῳ γλωσσικῷ σχηματισμῷ.

Ἕνεκα τῶν μοναδικῶν τούτων καὶ ἀνεκτιμήτων προσόντων ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶνε ἡ τὰς πλείστας ἰδιότητας τῆς φύσεως τῶν γλωσσῶν ἀποκαλύψασα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ ἡ μάλιστα ἐκ πασῶν τῶν τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμης συντελέσασα παρὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς μέχρις ἐπ' ἐσχάτων διατηρηθείσης μεθόδου, ἡ αὐτὴ δὲ καὶ πάλιν προώρισται νὰ παράσχῃ τὸ κατάλληλον ἔδαφος πρὸς ἀνάπτυξιν νέας ἐπιστήμης μελλούσης νὰ ἀποτελῇ τὴν κορωνίδα τῶν γλωσσικῶν σπουδῶν. Μέχρι τοῦδε μὲν ἐσπουδάσθη ἡ φύσις καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν φθόγγων καὶ τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ ἡ συντακτικὴ τῆς περιόδου κατασκευή, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τοῦ λογοτέχνου ἐπὶ τοῦ λεκτικοῦ σχηματισμοῦ, ἤτοι τὸ *ἦθος τοῦ λόγου*, ἡ ἐκ τούτου ὁριζομένη διαφορὰ τῆς ὅλης ὑποτυπώσεως τῶν λογοτεχνημάτων, ἤτοι ἡ *τεχνικὴ αὐτῶν κατασκευὴ καὶ οἰκονομία*, καὶ ὁ διάφορος βαθμὸς τῆς ὑπὸ τῶν λογοτεχνημάτων προκαλουμένης *συμπαθητικῆς διαθέσεως* τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκροατοῦ ἢ ἀναγνώστου, ἤτοι ὁ διάφορος βαθμὸς τῆς *καλλιτεχνικῆς ἀξίας αὐτῶν* δὲν ἐγένοντο εἰσέτι ἀντικείμενον ἀληθῶς ἐπιστημονικῆς πραγματείας· διότι ἥκιστα

δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν περιωπὴν ἐπιστημονικοῦ συστήματος αἱ γνωσταὶ *Ποιητικαί*, *Ῥητορικαί*, ἢ *Πραγματεῖαι περὶ τοῦ ὕφους* (Stilistik), ὡς οὐδὲν ἕτερον σχεδὸν περιέχουσαι πλὴν δογματικῶν ἀξιωμάτων ἢ ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων. Διὸ καὶ ἡ κρίσις περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ὡς νῦν γίνεται, οὐδέποτε φέρει τὸ κῦρος ἐπιστημονικῶς βεβαιωμένης ἀληθείας, οὐδ' ὅταν δὲν ἀστοχῇ τοῦ ὀρθοῦ· διότι οἱ κρίνοντες ἀδυνατοῦντες νὰ ἀναλύσωσι τὸ ἐκ τῆς ἀκροάσεως ἢ ἀναγνώσεως τῶν κρινομένων λογοτεχνημάτων παραγόμενον ἀσαφὲς καὶ ἀόριστον συναίσθημα καὶ νὰ ἀνεύρωσι τὰ παραγωγὰ αὐτοῦ στοιχεῖα ἢ προσπαθοῦσι νὰ παραστήσωσιν αὐτὸ δι' εἰκόνων ἐκ τοῦ ἀμέσως αἰσθητοῦ κόσμου εἰλημμένων ἀνίκανοι ἀποδεικνυόμενοι νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ νεφελώδους κόσμου τῆς φαντασίας εἰς τὴν πραγματικότητα *θετικῆς ἐπιστήμης*, καὶ ἐνῷ ἐπιχειροῦσι νὰ κρίνωσιν ἀλλοτρίαν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν μεταβάλλονται αἴφνης ἀπὸ κριτῶν εἰς ἀγωνιστὰς διασκευάζοντες καὶ αὐτοὶ ὡς λογοτεχνήματα τὰς κριτικὰς αὐτῶν μελέτας καὶ ἐπιζητοῦντες νὰ ἐμπνεύσωσι πίστιν εἰς ἑαυτοὺς διὰ τῶν θελγήτρων τῆς καλλιτεχνικῆς περιβολῆς, ἢ ζητοῦσι διὰ τοῦ δογματικοῦ τόνου τῶν διισχυρισμῶν νὰ ἀπονείμωσιν εἰς τὰς ἰδίας κρίσεις τὸ κῦρος ἀνεπιδέκτων ἐλέγχου ἀξιωμάτων.

Ἡ δημιουργία ἀληθῶς ἐπιστημονικῆς θεωρίας περὶ τῶν ἀνωτάτων τούτων γλωσσικῶν φαινομένων[1], στηριζομένης πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς καὶ μεθοδικῆς παρατηρήσεως καὶ ἀναλύσεως τῶν φαινομένων τοῦ καθ' ὅλου ψυχικοῦ βίου, εἶνε ἔργον τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος· πρὸς δημιουργίαν δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιστημονικῆς θεωρίας, ὡς καὶ ἁπλῶς πρὸς πᾶσαν γλωσσολογικὴν μελέτην, οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα οὔτε ἐκ τῶν ἀρχαίων οὔτε ἐκ τῶν νεωτέρων δύναται νὰ παράσχῃ τοσοῦτον καὶ τόσον διδακτικὸν ὑλικόν, ὡς ἡ ἑλληνική. Ἐν μόνῃ τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ δύναταί τις νὰ ἀνεύρῃ καὶ μάλιστα ἐν καλλιτεχνοτάτοις προτύποις πλήρη τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κατασκευῆς τῶν περιόδων ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς καὶ χαλαρᾶς παρατάξεως τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων μέχρι τῆς πολυδαιδάλου συντάξεως τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν ἀττικῶν ῥητόρων, ἐνῷ καὶ ἡ λατινικὴ καὶ πᾶσαι αἱ νεώτεραι εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι ἐν τελείως πρωτογόνῳ καὶ βαρβάρῳ καταστάσει διατελοῦσαι προσηρμόσθησαν βίᾳ καὶ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ πρὸς ἤδη τελείως ἀνεπτυγμένον ξενικὸν γλωσσικὸν τύπον διαστρέψαντα καὶ διαφθείραντα πᾶν τὸ ἐν αὐταῖς ἰδιοφυές· διὸ καὶ οὐδεμία

[1] Τὴν τοιαύτην θεωρίαν δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ *Ῥητορικήν*, ὡς ἐπιστήμην τῆς *ῥήσεως* ἢ τῆς *ἐκφράσεως*, καίτοι μέχρι τοῦδε ἐγένετο χρῆσις τῆς λέξεως ἐπὶ πολὺ στενοτέρας σημασίας.

ἐξ αὐτῶν ὑφίσταται ἀξίαν λόγου παραλλαγὴν ἑκάστοτε πρὸς ἕκαστον εἶδος λογοτεχνικῆς συνθέσεως προσαρμοζομένη, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῆς τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἀείποτε μικρὰ καὶ οὐχὶ σπανίως οὐδεμία ὑπάρχει διαφορὰ καὶ κατὰ τὸ λεκτικὸν καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν. Πάντα τὰ εἴδη τῆς λογοτεχνικῆς συνθέσεως καὶ ἐν τῷ ἐμμέτρῳ καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ ἀπὸ τοῦ ἔπους μέχρι τοῦ δράματος καὶ ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς λογογραφίας μέχρι τῆς τεχνικωτάτης ῥητορείας ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἔλαδον καὶ γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν, ἐνῷ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις σχεδὸν ἅπαντα μετεδόθησαν ἔξωθεν καὶ μάλιστα συνήθως ἤδη ἐν παρακμῇ διατελοῦντα. Μόνης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὰ ἐν ποικίλοις διαλεκτικοῖς τύποις συντεταγμένα γλωσσικὰ μνημεῖα ἀρκοῦσι σχεδὸν ἄνευ τῆς ἀπὸ ξένων γλωσσῶν ἐπικουρίας νὰ παράσχωσι σαφῆ εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως καὶ τῶν φθόγγων αὐτῆς καὶ τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντάξεως καθ' ἅπαντα αὐτῆς τὸν βίον ἀπὸ τοῦ ἰνδογερμανικοῦ αἰῶνος μέχρι τῆς τελείας παρακμῆς· μόνης δ' αὐτῆς *ἅπαντα* τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα ἔχουσιν ἢ δοκιμωτάτην ἢ τοὐλάχιστον μετρίαν λογοτεχνικὴν κατασκευήν, ἐνῷ πασῶν τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπαντῶσιν ἐν βαρβάροις καὶ κακοτεχνοτάτοις στιχουργήμασιν ἢ ἐν μεταφράσεσι πονημάτων διδακτικῶν μᾶλλον ἢ λογοτεχνικῶν, καὶ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν ἡ ἀνάπτυξις ὑπῆρξε τοσοῦτον ποικίλη, ὥστε ὄχι μόνον τὸ παρὸν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ παρελθὸν νὰ δύναται νὰ γνωσθῇ ἄνευ τῆς ἀπὸ ξένων γλωσσῶν ἐπικουρίας.

Καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς λοιπὸν ὁ ἐν τοῖς ἀρχαίοις λογοτεχνήμασιν ἀπεικονισμένος εἶνε τὸ τελειότατον πρότυπον *πολιτισμοῦ διδακτικοῦ*, καὶ διὰ τὰς ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μάθημα εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος συντελούσας γλωσσικὰς μελέτας ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶνε ἡ παρέχουσα τὸ κάλλιστον ἔδαφος· ὥστε ὄχι μόνον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοὺς αὐτὴν ἡμῶν τὴν ἐθνικὴν ὕπαρξιν εἰς τοὺς ἡμετέρους προγόνους ὀφείλοντας, ἀλλὰ διὰ πάντας τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς ἡ σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας δὲν εἶνε φόρος δεισιδαίμονος λατρείας πρὸς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ *πραγματικὴ ἀνάγκη τοῦ παρόντος*.

Ταύτην τὴν γνώμην ἔχων περὶ αὐτῆς θὰ θεωρῶ καθ' ἅπαντα τὸν βίον ὡς ἱερώτατόν μου καθῆκον καὶ ὡς διδασκάλου καὶ ὡς πολίτου ὄχι μόνον τὴν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ μετ' ἀφοσιώσεως καλλιέργειαν τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τὴν διάδοσιν τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων εἰς ὅσον ἐνδέχεται εὐρύτατον κύκλον τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας, ἵνα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν νεωτέρων διαμορφοῦντα τῇ μὲν πατρίδι παράγωσιν ἀληθῶς φιλοπάτριδας πολίτας, τῷ δὲ Ἐθνικῷ Πανε-

πιστημίῳ ἀξίους μύστας τῶν ἐν αὐτῷ διδασκομένων ἐπιστημῶν. Καὶ αἰσθάνομαι μὲν ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι προϊόντα οὖσαι τῆς ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐνομίας παραγομένης πολιτικῆς τε καὶ κοινωνικῆς εὐεξίας ἥκιστα πρόσφορον πρὸς εὐδοκίμησιν ἔδαφος εὑρίσκουσιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι, διακειμένῃ, ὡς διάκειται. Ἀλλὰ πεποιθὼς εἰς τὴν εὐγενῆ φύσιν τοῦ Ἕλληνος τὴν μηδέποτε τελείως ἐκφαυλιζομένην καὶ ἔτι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς αἰσχίστης δουλείας εἰς ἐλευθέραν ζωὴν αὐτὸν ἀνεγείρασαν, ἀπὸ ταύτης προσδοκῶ καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὰ δεινὰ τῆς παρούσης κακοδαιμονίας, καὶ νὰ ἀναδείξῃ τὴν ἡμετέραν πατρίδα εὐνομουμένην καὶ ἀληθῶς ἐλευθέραν καὶ ἱκανὴν νὰ ἐπιτελέσῃ τὸν μέγαν αὐτῆς προορισμόν.

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΧΥΟΛΟΓΙΑ

ΕΚ ΤΩΝ ΜΑΓΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α'

Διὰ τῶν δημοσιεύσεων καὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Leemans, τοῦ Parthey, τοῦ Wessely καὶ τοῦ Dieterich περὶ τῶν ἑλληνικῶν μαγικῶν παπύρων διεφωτίσθη ἱκανῶς ἡ μελέτη σημαντικῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἢ ἀκριβέστερον τῶν ἐκτροπῶν τῆς ἑλληνικῆς διανοίας. Τὰ παράδοξα δ' ἐκεῖνα ἀποβλαστήματα τῶν χρόνων, καθ' οὓς τὸ ἀστάθμητον καὶ σαλευόμενον θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἀμοιροῦν ἐμπέδων ῥιζῶν, ἐπεζήτει ἔρεισμα ἐν πάσαις ταῖς γνωσταῖς τότε θρησκείαις, δημιουργοῦν οὕτω τερατώδη θεοκρασίαν, καὶ καθ' οὓς τὴν ἐπιστημονικὴν ζήτησιν ἐθόλου ὁ ὁσημέραι ὀγκούμενος φορυτὸς τῆς δεισιδαιμονίας, εἶναι οὐχ ἥκιστα μελέτης ἄξια καὶ διὰ τὴν ῥοπήν, ἣν ἔσχον εἰς τὰς μετὰ ταῦτα τύχας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ ἐπήρεια τῶν μαγικῶν παπύρων καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῖς βιβλίων εἶνε ἀνεπίδεκτος ἀμφισβητήσεως κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους, παρατείνεται δὲ καὶ μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν, διότι ἐν αὐτοῖς δυνάμεθα ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ εὕρωμεν τὴν ἐξήγησιν προλήψεων καὶ δοξασιῶν, διατηρουμένων ἀνεπιγνώστως παρά τε τῷ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῷ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, συμφώνως πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Edw. Tylor κληθέντα νόμον τῆς ἐπιβιώσεως (survival in culture). Καίτοι δὲ δὲν ἐγένοντο ἡμῖν γνωσταὶ βυζαντια-

καὶ διασκευαὶ τῶν βιβλίων ἐκείνων, ὅμως οὐδόλως ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦτα ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, διότι τὰ περισωθέντα *Ἰατροσόφια* καὶ αἱ *Σολομωνικαὶ* προϋποθέτουσιν ἀναγκαίως παλαιότερα πρότυπα. Τὰ μὲν *Ἰατροσόφια*, ὧν τὸ ἀρχαιότατον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σταφίδα τῷ 1384 ἀντιγραφέν, δημοσιευθὲν δ' ὑπὸ τοῦ Ém Legrand[1], δηλαδὴ ὄντα ἐγχειρίδια πρακτικῆς ἰατρικῆς καὶ δεισιδαίμονος θεραπείας, εἶναι συντεταγμένα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βιβλίων, ἅτινα πρὸ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Γαληνοῦ συνέθετον «γόητες ἄνθρωποι, ἐκπλήττειν τὸν πολὺν ὄχλον ἔργον πεποιημένοι.» Αἱ δὲ *Σολομωνικαὶ* ἐπήγασαν ἐξ αὐτῶν τῶν μαγικῶν παπύρων. Εὐνόητον ὅμως εἶναι ὅτι ἀμφότερα τὰ εἴδη ταῦτα τῶν βιβλίων, προωρισμένα πρὸς χρῆσιν χυδαίων καὶ ἀπαιδεύτων ἀνθρώπων, καὶ τούτου ἕνεκα προσαρμοζόμενα ἑκάστοτε κατὰ τὰ ἐνόντα πρὸς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας αὐτῶν καὶ εἰς γλῶσσαν προσιτὴν αὐτοῖς παραφραζόμενα, πολλὰς ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολάς, καταφανεῖς γινομένας ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, μάλιστα δ' ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν σῳζομένων ἀπογράφων πρὸς ἄλληλα.

Ἀλλὰ περὶ τῆς σχέσεως τῶν μαγικῶν βιβλίων τῶν ἐσχάτων βυζαντιακῶν χρόνων πρὸς τοὺς μαγικοὺς παπύρους καὶ περὶ τῆς ῥοπῆς ἣν ἔσχον εἰς τὴν διάπλασιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς δεισιδαιμονίας ἐν Ἑλλάδι θὰ διαλάβωμεν ἐν πλάτει ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ, συνεκδοθησομένῃ μετά τινων κειμένων τῶν βιβλίων ἐκείνων. Τῆς δὲ παρούσης σκοπὸς εἶναι ἡ ὑπόδειξις τῶν βοηθημάτων, ἅτινα παρέχουσιν ἡμῖν ταῦτα πρὸς διαφώτισιν παλαιογραφικῶν τινων ζητημάτων.

Ἡ κυριωτάτη ἰδέα ἡ ἐπιπνέουσα τὰ μαγικὰ βιβλία, ἡ τὴν βάσιν αὐτῶν οὕτως εἰπεῖν συγκροτοῦσα, εἶναι ἡ δύναμις τοῦ λόγου. Διὰ τοῦ λόγου, τοῦ προφορικοῦ ἢ τοῦ ἐγγράφου, ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐξουσιάσῃ τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀγαθοποιῶν ἢ κακοποιῶν δυνάμεων καὶ νὰ καταστήσῃ ταύτας ὑπηρετικὰς τῶν θελημάτων αὐτοῦ. Ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης δοξασίας δὲν ἐθεωρεῖτο ἀδιάφορος τρόπος καθ' ὃν διετυποῦτο ἐξωτερικῶς ὁ λόγος, μάλιστα δ' ὁ γραπτός, ἀλλ' ἀναγκαία ἐκρίνετο ἡ μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐκλογὴ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὀργάνων πρὸς γραφὴν τοῦ λόγου, ὅπως μὴ ἐξ ὀλιγωρίας μειωθῇ πως ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ. Ὅθεν τὰ βιβλία ἐκεῖνα περιεῖχον ἀκριβεῖς ὁδηγίας περὶ τοῦ καταλληλοτάτου χάρτου καὶ τοῦ προσφορωτάτου γραφικοῦ μέλανος καὶ καλάμου πρὸς γραφὴν μιᾶς ἑκάστης ἐπῳδῆς ἢ ἀρᾶς ἢ ἐξορκισμοῦ, καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς κα-

[1] Bibliothèque grecque vulgaire τ. II.

τασκευῆς αὐτῶν. Ἡ εὐλάβεια δὲ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁδηγιῶν ἐκείνων, ὑπὸ δεισιδαίμονος πόθου πλήρους ἐπιτυχίας τῶν μαγγανειῶν ὑπαγορευομένη, εἶναι ἐχέγγυος τῆς ἀμεταλλάκτου διατηρήσεως τῆς τεχνικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐν χρόνῳ καθ' ὃν εἶχεν ἐκλίπῃ πλέον ἐν τῷ κοινῷ βίῳ ἡ ἄσκησις τῆς τέχνης τῆς κατασκευῆς τοιούτων γραφικῶν ὀργάνων. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι ἀσφαλεῖς ἦσαν αἱ ὁδηγίαι καὶ σύμφωνοι πρὸς τὰ διδάγματα τῆς τέχνης, ἀφ' οὗ πρακτικὸν εἶχον σκοπόν, τὴν τελειοτάτην κατασκευὴν τῶν πρὸς γραφὴν χρησίμων.

Ὅθεν εὐπρόσδεκτοι λίαν φαίνονται ἡμῖν αἱ ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις περὶ γραφικῶν ὑλῶν καὶ ὀργάνων εἰδήσεις, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἐπιτείνει ἡ σπάνις τῶν ἀλλαχόθεν περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος συναγομένων. Ἰδίᾳ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κατεργασίας τῶν μεμβρανῶν καὶ περὶ τῶν δερμάτων ἐξ ὧν αὗται κατεσκευάζοντο ἐλάχιστα γινώσκομεν [1], πρὸς λύσιν δὲ τῶν ἀποριῶν ἡμῶν εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ προσφεύγωμεν εἰς τὰς μαρτυρίας ἀράβων συγγραφέων καὶ μοναχῶν τῆς δυτικῆς καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης [2]. Τὰ μαγικὰ βιβλία ὅμως παρέχουσιν ἡμῖν δαψιλεῖς εἰδήσεις περί τε τῶν παντοίων εἰδῶν τοῦ χάρτου καὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῆς κατασκευῆς κονδυλίων καὶ γραφικοῦ μέλανος ποικιλωτάτων χρωμάτων.

Τὰ βιβλία ἐξ ὧν ἠρύσθημεν αὐτὰς εἶναι τὰ ἑπόμενα:

Α'. Χάρτινος κῶδιξ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ὑπ' ἀρ. 1265, γεγραμμένος, πιθανῶς ἐν Κύπρῳ, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙϚ' αἰῶνος. Εἶναι κολοβός, ἀποτελούμενος ἐκ φύλλων 62, σχήματος 4ου, βρίθει δ' ἀνορθογραφιῶν. Περιέχει τὴν κοινῶς λεγομένην Σολομωνικήν.

Β'. Χάρτινος κῶδιξ τῆς ἐν Μονάχῳ δημοσίας βιβλιοθήκης (Cod. gr. LXX) εἰς φύλλον, τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, περιέχων Ἰατροσοφικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ 240 μέχρι τοῦ 253 φύλλου Σολομωνικήν, ἣ ὡς ἐν τῷ κώδικι ἐπιγράφεται αὕτη: «Ὑγρομαντεία. Τὸ κληδίον τῆς πάσης τέχνης τῆς ὑγρομαντείας· εὑρεθὲν ὑπὸ διαφόρων τεχνέτων καὶ τοῦ ἁγίου προφήτου σολομῶντος.» Αἱ ἀνορθογραφίαι ἐν αὐτῷ εἶναι εὐάριθμοι, ἡ δὲ καθαρωτέρα γλῶσσα αὐτοῦ ἐλέγχει ὅτι ἀντεγράφη ἐκ διασκευῆς τῆς Σολομωνικῆς παλαιοτέρας τῆς προηγουμένης.

[1] Αἱ μόναι περὶ τούτων εἰδήσεις εἶναι αἱ περιεχόμεναι ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Μαξίμου Πλανούδου, δημοσιευθείσῃ ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου (ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ ἐθνολογ. ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος τ. Β' σ. 62-64), ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι περιεχρίοντο ἐνίοτε αἱ μεμβράναι δι' ᾠοῦ, ὅτι ἐπωλοῦντο κατὰ μέτρα καὶ ὅτι προετιμῶντο αἱ λεπταὶ τῶν παχειῶν.

[2] Gardthausen, Gr. Paläographie σ. 40.

Γ'. Χάρτινος κῶδιξ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀποκείμενος ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι κολοβός, ἐκ φύλλων 42 ὀγδόου σχήματος, γεγραμμένος ὑπ' ἀνδρὸς παντελῶς ἀπαιδεύτου εἰς γλῶσσαν χυδαίαν καὶ σόλοικον.

ΧΑΡΤΗΣ [1]

Οἱ μαγικοὶ πάπυροι μνημονεύουσι ποικίλας ὕλας, καταλλήλους πρὸς γραφὴν τῶν ἐπῳδῶν· [2] εἰσὶ δ' αὗται :

α') *Μετάλλινα ἐλάσματα* : πέταλον χρυσοῦν· χρυσῆ λεπίς· λεπὶς ἀργυρᾶ· πέταλον ἀργυροῦν· σιδηροῦς κρίκος· λαμνίον κασσιτέρινον· πλὰξ κασσιτέρινος· λάμνα ἐκ ταινίου [3]· πλάτυμμα μολυβοῦν.

β') *Ὑφάσματα* : βύσσινον ῥάκος· ὀθόνιον καθαρόν.

γ') *Διφθέραι* : πιττάκιον ἱερατικόν.

δ') *Φύλλα κλπ.* : καλπάσου φύλλον· φύλλα δάφνης· φύλλα μυρσίνης. ῥίζα πασιθέα ἢ ἀρτεμισία (Dieterich. σ. 815).

ε') *Ὄστρακα* : ὄστρακον ἀπὸ θαλάσσης· ᾠὸν ὄρνιθος (Dieterich σ. 799).

ϛ') *Ὄστρακα* (κεράμεια)· ταρίχου ὄστρακον [4].

Ἐν δὲ τοῖς ὑπὸ Ém. Legrand ἐκδοθεῖσιν ἀποσπάσμασιν Ἰατροσοφίων ἀναφέρονται αἱ ἑπόμεναι μόνον :

α') *Ὕαλος* : «σκεῦος γυάλινον». (σ. 9. 23).

β') *Ἄρτος*. «προσφορὰ λειτουργημένη.» (σ. 10).

γ') *Φύλλα* : πρασόφυλλα ἢ σκοροδόφυλλα (σ. 9)· δάφνης φύλλον (σ.

[1] Περὶ τῶν ὑλῶν ἐφ' ὧν ἔγραφον οἱ ἀρχαῖοι βλ. Blümner, Gewerbe u. Künste I, 325.-Gardthausen αὐτ. σ. 20 κἑ. (Πλὴν τοῦ παπύρου καὶ τῶν μεμβρανῶν ἀναφέρονται μετάλλινα πέταλα, ὄστρακα, ὀστᾶ, ξύλιναι σανίδες, φλοιός, φύλλα φοίνικος ἢ ἐλαίας, χάρτης).

[2] Βλ. καὶ Dieterich, Papyrus magica Musei Lugd. Batavi (= Jahrb. f. class. Phil. Suppl. Bd. XVI p. 788-799).

[3] Λάμνα τὸ λατ. lamina (ἡ λέξις εἶναι εὔχρηστος καὶ ἐν τῇ δημώδει) ταίνιον δ' εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ λατ. stannum (γαλλ. étain=κασσίτερος) ἤτοι οὐχὶ κασσίτερος ἀλλ' ἀργυρομιγὴς μόλυβδος (plomb d'œuvre γαλλ., werkblei γερμ.) ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ παπύρῳ γινομένης διακρίσεως τούτου ἀπὸ τοῦ κασσιτέρου.

[4] Ὁ Dieterich ἑρμηνεύει ἐσφαλμένως τὴν λέξιν: «τάριχος hic interpretandum mumie quod nos dicimus ;» ὅθεν καί τὰ πορίσματα, ἅτινα ἐντεῦθεν συνάγει δὲν εἶναι ἀκριβῆ. («Notissimum est semper permultum ualuisse in re magica quæ a mortuis desumpta essent.») Τὰ ταρίχους ὄστρακα εἶναι ἁπλῶς τὰ θραύσματα τῶν κεραμίνων ἀγγείων, εἰς ἃ ἐνετίθεσαν τάριχος. Πρβλ. Δημοσθ. πρὸς Λάκριτον 34 «μαρτυρεῖ ... ἐνθέσθαι Ἀπολλόδωρον εἰς τὴν ναῦν ... ταρίχους κεράμια ἕνδεκα ἢ δώδεκα».

10. 11.-Βλ. καὶ [Γαληνοῦ] περὶ εὐπορίστων Β', 27 τ· 14 σ. 489 Kuhn. Γ'. σ. 526 Κ.)· φύλλον ἐλαίας (σ. 11. 20).

δ') *Χάρτης* : χαρτὶν (σ. 12. 21. 23).

Πολυπληθέσταται ὅμως εἶναι αἱ ἀναγραφόμεναι ἐν ταῖς Σολομωνικαῖς. Καὶ δή :

α') *Μετάλλινα ἐλάσματα* : «μαχαῖριν» (Α' φ. 14β). «μολύβιν» (Α' φ. 14β, 37β, 38β, 48β). «κασσίδερος» (=κασσίτερος. Α' φ. 38β). «πέταλον ἀλόγου·» (Α' φ. 36α).

β') *Ὕαλος* : «γυαλὶν» (Α' φ. 36α).

γ') *Ὑφάσματα* : «πανὶν μεταξωτὸν» (Α' φ. 39β). «πανὶν λινὸν» (Α' φ. 40α).

δ') *Φύλλα κλπ.*: φύλλα κισσοῦ (Α' φ. 37β, 38β). φύλλα δάφνης (Α' φ. 40α, 44β, 45β)· μῆλον (Α' φ. 38α δίς· 40α. Βλ. καὶ [Γαλην] ἔνθ. ἀν. σ. 549).

ε') *Ὀστᾶ* : «πλευρὰ ἀνθρώπου ἀρσενικοῦ δεξιά.» (Α' φ. 39α).

ϛ') *Ὄστρακα*: «καινούργον κεραμίδιν» (Α' φ. 14β)· «ἕνα κεραμίδιν» (Α' φ. 40α)· «γαστρὶν ὠμὸν» (Α' φ. 36β, 37α, 41β).

ζ') *Χάρτης* : «Χαρτὶν βαμβάκινον» (Α' φ. 38β). «χαρτὶν πανπάκινον» (Γ' φ. 10β)· «ροκκοχάρτιν [1])» (Α' φ. 37β)· «χαρτὶν ἄσπρον [2])» (Α' φ. 36β, 38β).

η'.) *Μεμβράναι*. Αἱ Σολομωνικαὶ ἀναφέρουσι μεμβράνας ἐκ δερμάτων παντοίων ζῴων κατεσκευασμένας, ἐφ' ὧν πρέπει νὰ γράφωνται οἱ μαγικοὶ λόγοι. Σημειωτέον δ' ὅτι μέχρι τοῦδε ἐγινώσκομεν μόνον ὅτι πρὸς κατασκευὴν μεμβρανῶν ἐγίνετο χρῆσις δερμάτων συνηθέστατα μὲν προβάτων καὶ μόσχων, ἐνίοτε δ'αἰγῶν καὶ χοίρων, καὶ ἐν ἐξαιρετικαῖς περιπτώσεσι δορκάδων, ἐλεφάντων καὶ ὄφεων καὶ ὅτι αἱ λεπτόταται μεμβράναι κατεσκευάζοντο ἐκ δερμάτων ἀγεννήτων ἢ θνησιγενῶν ἀρνίων [3]. Καὶ ἐν ταῖς Σολομωνικαῖς συχνάκις γίνεται ἡ διάκρισις τῶν μεμβρανῶν, σκοπουμένου τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς αὐτῶν, εἰς παρθένους ἢ καθαρὰς καὶ εἰς ἀγεννήτους, ἤτοι ἐκ δέρματος ἀγεννήτων ζῴων κατεσκευασμένας.

[1] Ἀγνοῶ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως· ρόκα ἢ ροῦκα λέγεται κοινῶς τὸ εὔζωμον (eruca sativa Dc.), ρῶκας δὲ καλοῦσί τινες τῶν βυζαντινῶν τὰς σκελίδας τοῦ σκορόδου. Ἀλλὰ προδήλως ἡ σύνθεσις δεικνύει ἡμῖν ὅτι οὔτε περὶ φύλλων εὐζώμου οὔτε περὶ σκελίδων σκορόδου πρόκειται ἐνταῦθα, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομασθῶσι ταῦτα χάρται. Μήπως πρέπει νὰ γραφῇ ρακοχάρτιν, ἤτοι χάρτης ἐκ ρακῶν κατεσκευασμένος ;

[2] Ὁ προσδιορισμὸς ἄσπρος νομίζομεν ὅτι ἁρμόζει μᾶλλον εἰς χάρτην ἢ εἰς μεμβράναν.

[3] Gardthausen σ. 40, 41, 43.

1) *Ἀγέννητον χαρτίν*. Α' φ. 14α, 22α, 33α (»εἰς ἀγέννητον» καὶ ἀμέσως κατωτέρω «εἰς χαρτὶν ἀγέννητον») φ. 37β («γράψον... εἰς ἀγέννητον» ὁμοίως καὶ ἐν φ. 55α). Ἐπίσης «ἐλάφινον ἀγέννητον», «βοϊνὸν» ἢ «βοὸς ἀγέννητον», περὶ ὧν κατωτέρω.

2) *Χαρτὶν παρθένον ἢ καθαρόν*. «χ. παρθένον» (Α' φ. 13β Β. φ. 248β). «χ. καθαρὸν» (Α' φ. 37β Γ. φ. 18β) «χαρτὶν καθαρὸν καὶ παρθένον» (Βλ. κατωτέρω).

3) *Μεμβράνα ἐκ δέρματος βοὸς ἢ μόσχου*. «χαρτὶν βοϊνὸν ἀγέννητον» (Α' φ. 13α Β' φ. 248α). «χάρτης ἀγεννήτου βοὸς καθαρὸς» (Γ' φ. 18β).

4) —*ἐκ δέρματος αἰγὸς ἢ τράγου*. «χαρτὶν τράγου» (Α' φ. 13α)· «χαρτὶ τράγινον» (Β' φ. 248α)· «χαρτὶν τράου» (Γ' φ. 11β). «χαρτὶν κερατίου ἤγουν κατζίκας» (Γ' φ. 10α). Περὶ κατασκευῆς μεμβράνης ἐκ δέρματος ἐριφίου βλέπε κατωτέρω· ὁμοίως καὶ περὶ κατασκευῆς τοιαύτης

5) —*ἐκ δέρματος ἀρνίου*.

6) —*ἐκ δέρματος ἀντιλόπης ἢ ἐλάφου*. «χαρτὶν ζαρκάδος» (Α' φ. 39β); «χαρτὶν γαζέλλιον ἤγουν ἐλαφινὸν» (Α' φ. 38β), «χ. γαζέλλιον» (Α' φ. 38α, 38β)· «γαζέλλινον χαρτὶν» (Α' φ. 39β). «ἐλάφινον χαρτὶν» (Α' φ. 39β)· «χαρτὶν... ἐλαφίου ἀγέννητον» (Α' φ. 13β)· «χαρτὴ ἐλαφινὸν ἀγέννητον» (Β', φ. 248β).

7) —*ἐκ δέρματος κυνός*. «χαρτὶν κυνὸς» (Β' φ. 248β)· «σκύλλινον χαρτὶν» (Γ' φ. 11β). «χαρτὶν τοῦ κεΐονος [sic]... Ἀκόμη τὸ χαρτὶν θενὰ τὸ βαπτίζῃς κάθε χρόνον τὴν [ἡμέρ]αν τῶν φώτων· καὶ νὰ λέγῃς: Βαπτίζω σε, πλανεμένον δέρμα τοῦ κύονος [sic] τοῦ ἀγεννήτου κτλ.» (Α' φ. 42α).

8) —*ἐκ δέρματος ἵππου*· «γράφε... εἰς δέρμα ἵππου» (Β' φ. 248β)· «γράψε ταις εἰς... δέρμαν ἵππου (ἄλογον).» (Γ' φ. 10α). Ἐκ τούτων ὅμως δὲν ἐμφαίνεται σαφῶς ἂν ἐννοοῦσιν οἱ γράψαντες δέρμα ἵππου μεταπεποιημένον εἰς μεμβράναν ἢ ἁπλῶς διφθέραν. Τοῦτ' αὐτὸ εἰρήσθω καὶ περὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 10 καὶ 11.

9) —*ἐκ δέρματος χοιρίκλου*: «χαρτὶν κουνελίου.» (Α' φ. 13β, Γ' φ. 10β, 11β).

10) —*ἐκ δέρματος φώκης*· «γράψον δὲ εἰς φώκιαν» (Α' φ. 13α)· «γράψε ἐπάνω εἰς φώκης ἢ γυπὸς δέρμα.» (Β' φ. 248α)· «γράψον αὐταῖς εἰς φώκας πετζὶν γῆ γεὶς ἄλλον [1].» (Γ' φ. 11α).

11) —*ἐκ δέρματος γυπός*. «ἔπαρον γυπὸς δέρμα καὶ γράψον·» (Α' φ. 14α)· «γυπὸς δέρμα» (Α' φ. 13β, Β' φ. 248α).

[1] Ἐν τῷ χειρογράφῳ: «γιγησαλον».

12) —*ἐκ δέρματος ἀνθρώπου*; «χαρτὶν κεταρίου (;) ἀνθρωπίνου» (Α' φ. 13β)· «χάρτης κοιταρίου (;) ἀνθρώπου» (Β' φ. 248β).

Αἱ δ' ὑπὸ τῶν Σολομωνικῶν Α' καὶ Γ' παρεχόμεναι ὁδηγίαι πρὸς κατασκευὴν χάρτου ἐξ ἀγεννήτου ζῴου καὶ χάρτου καθαροῦ καὶ παρθένου, ἤτοι ἐξηγνισμένου ἔχουσιν οὕτω:

[Α' φ. 15α] «*Διὰ νὰ κάμῃς χαρτὶν ἀγέννητον*. Ἐν ταῖς ἑρμηνείαις, ὅπου λέγει νὰ γράφῃς εἰς ἀγέννητον χαρτίν, ἐτούτη εἶναι ἡ ἑρμηνεία του. Ὅταν οὖν τὸ ζῷον εἶναι ἔγκυον, ἤγουν ἐγγαστρωμένον καὶ σφαγῇ, ἔπαρε τὸ ἀγέννητον ἐκεῖνο· καὶ φυλάγου μὴν πέσῃ κάτω εἰς τὴν γῆν. Καὶ ὅταν τὸ γδέρνῃς λέγε τὰ ὀνόματα ταῦτα: *Σενυχρί*, *Ἐλωί*, *Ἐλωί*, *Γωί*, *Ἔσωθεν*, *Ἐμμανουήλ*. Καὶ ἀφ' οὗ τὸ γδάρῃς, ὕπαγε εἰς τὸν ποταμὸν ἢ εἰς ὕδωρ τρεχάμενον, καὶ πλῦνον καὶ ξῦσον καλῶς. Καὶ λέγε ταῦτα: *Ῥιγεήλ*, *Ῥασαφαήλ*, *Μορώθ*, ἅγιοι ἄγγελοι, καθαρίσατε τὸ παρὸν δέρμα, τοῦ εἶναι ἕτοιμον καὶ καθαρὸν εἰς ὅ τι μέλλω γράφειν ἐν αὐτῷ, νὰ εἶναι εὔτυχον καὶ ἀληθινόν». Καὶ τότε ἔπαρον ἕνα τζουκάλιν κινοῦργον καὶ καθαρὸν καὶ ἀσβέστην καθαρόν, καὶ πάσσησον· καὶ λέγε οὕτω: «*Ἐρλοάχ*, *Βορχαρόν*, *Ἐλί*, *Ἐλιών*, τὸ ἀτίμητον καὶ μέγα ὄνομα τοῦ μεγάλου βασιλέως, φέρε τὸ παρὸν δέρμα ἀγέννητον τοῦ εἶναι ἕτοιμον εἰς πᾶν πρᾶγμα, ὃ μέλλω γράφειν εἰς αὐτό.» Καὶ ἀφ' οὗ στεγνώσῃ γράψε πάνω εἰς τὸν λαιμὸν τὰ σημεῖα ταῦτα. [Ἕπονται 7 καβαλιστικὰ σημεῖα, κατὰ τὸ ἐν τῇ αὐτῇ Σολομωνικῇ στεγανογραφικὸν ἀλφάβητον τοῦ ἀγγέλου Μιχαὴλ δηλοῦντα τὰ γράμματα ΛΕΜΤΟΜ ?)

Διὰ νὰ κάμῃς καθαρὸν χαρτίν. Ὅταν

[Γ' φ. 12β] *Ἰδοὺ γράφομεν καὶ φανερώνομεν ὅτι πῶς γίνονται τὰ χαρτία ποῦ χρειάζουνται εἰς πάντα ταῖς δουλειαῖς*. Ἐν ταῖς ἑρμηνείγαις ὁποῦ λέγει νὰ γράφῃς εἰς ἀγέννητον χαρτίν, ἐτούτην εἶναι γὴ ἑρμηνεία αὐτῆς. Ὅταν εἶναι τὸ ζῷον ἐγγαστρωμένον, πρικοῦ νὰ γεννήσῃ, νὰ σφαγῇ· ἔπαρον τὸ ἀγέννητον ἐκεῖνο καὶ φυλάγου νὰ μὴ πέσῃ κάτω εἰς τὴν ῾ῆν [1]. Καὶ ὅταν τὸ γδέρνῃς λέγε [2] τὰ ὀνόματα αὐτά: *Σενυχφί*, *Ἐλωγί*, *Ἰλωγί*, *Ῥωγί*, *Ἔσωθον*, *Ἐμμανουήλ*. Καὶ νὰ τοὺ γδάρῃς καὶ πᾶνε εἰς τὸν ποταμόν, εἰς νερὸν τρεχάμενον πλῦνέ το, ξῦσέ το καλά. Πλύνοντάς το λέγε τὰ ὀνόματα ταῦτα: «*Ῥουεήλ*, *Ῥασαφαήλ*, *Μοραθί*, *Ἄγιγοι ἄγγελοι* [3], *καθαρίσετε τὸ παρὸν δέρμα*, τοῦ εἶναι [4] ἕτοιμον καὶ καθαρὸν εἰς τὸ μέλλω γράφειν [5] ἐν αὐτῷ, νὰ γεῖναι εὔτυχον καὶ ἀληθινόν.» [φ. 13α] Καὶ τότες ἔπαρον ἕνα τζουκάλιν καινούριον καὶ καθαρὸν ἄπιαστον, καὶ ἀσβέστην [6] καθαρὸν καὶ πάστρεψε [7] τὸ δέρμαν. Καὶ πάλε ὕπαγε εἰς τὸν ποταμὸν καὶ πλῦνέ το, καὶ πλύνοντάς το λέγε τὰ ὀνόματα αὐτά: «*Ἐρλουάχ*, *Βορχαρούν*, *Ἐλωγί*, *Ἐλιώρ*, τὸ ἀτίμητον καὶ μέγαν ὄνομα τοῦ μεγάλου βασιλέως, φέρετε τὸ παρὸν δέρμαν ἀγέννητον τοῦ εἶναι ἕτοιμον εἰς πᾶσαν πρᾶγμαν ὃ μέλλω γράφειν [8] ἐν αὐτῷ». Καὶ σὰν στεγνώσῃ γράψε ἀπάνω [9] εἰς τὸν λαιμόν του τὰ σημεῖα ταῦτα. [Ἕπονται τὰ αὐτὰ καβαλιστικὰ σημεῖα.]

Ἐδῶ φανερώνω διὰ νὰ κάμῃς καθα-

[1] Χειρ. κατα ηςτιν ην. [2] Χ. λεγ. [3] Χ. αγηγι ανγγελη [4] Χ. νατου ινη [5] Χ. μελογραφον [6] Χ. ωζβεστην [7] Χ. παστρψε [8] Χ. ομελο γραφο [9] Χ. ααπανω.

μέλλης νὰ κάμῃς καθαρὸν καὶ παρθένον χαρτὶν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ζῷον ἀρσενικόν, ἢ ἔριφον ἢ ἀρνίον ὁποῦ νὰ βυζάνῃ· καὶ σφάξε το μὲ τὴν ῥηθεῖσαν μάχαιραν τῆς τέχνης. Λέγε καὶ ταῦτα τὰ ὀνόματα: «*Ὀλαΐ, Ἀλμαΐ, Ἀνευρνευτόν, Ἰωτζαθ, Σεμπορφυράν, Ἰαού, Ἰαταρού, Ἀρούθ, Μαρουκατά, Τὰκατά, Ἀδωναΐ, Ἰεσυλσόν, Ἐναού,* Ἰά, Ἰά, τετραγράμματον καὶ *Σοφάρ,* ἅγιον ὄνομα καὶ δυνατὸν καὶ φοβερόν, καθάρισον ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας καὶ [φ. 156] ἀκαθαρσίας τοῦ ζώου τούτου τὸ δέρμαν, τοῦ εἶναι ἀληθὲς καὶ καλόν [1], εἴ τι καὶ ἂν γράφω εἰς αὐτὸ νὰ εἶναι στερεόν. Ἀμήν».Ἅμα δὲ καὶ γδάρε αὐτό, καὶ καθάρισε καὶ πλῦνέ το νερὰ ζ' καὶ λέγε τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα ὀνόματα καὶ εἴργασέ το εἰς ἀσβέστην καὶ γράφε».

ρὸν χαρτίν. Ὅταν μέλλῃ νὰ κάμῃς καθαρὸν χαρτὶν καὶ παρθένον πρόσεχε νὰ γεῖναι τὸ ζῷο ἀρσενικόν, ἢ ἐρίφιον ἢ ἀρνίον, νὰ βυζάνῃ ἀκόμη· καὶ σφάξε το μὲ τὸ εἰρημένον μαχαῖριν τῆς τέχνης, καὶ ὅταν τὸ σφάξῃς λέγε τὰ ὀνόματα αὐτά: «*Ὀλαγί, Ἐλμαγί, Ἀνερναετόν, Ἰωτζάθ. Σεμπορφυράν, Ἰαού, Ἰαταρού, Ἀβούθ, Μαρκαιά, Τακατά* [2], *Γιεσουάλ, Ἠναού, Ἰά, Ἰά, τετραγράμματον* ἅγιον ὄνομα καὶ φοβερὸν καὶ δυνατόν, καθαρίσατε τοῖς ἀκαθαρσίγαις τοῦ ζῴου τούτου, τὸ δέρμα του νὰ γεῖναι ἀληθινὸν καὶ καλό, εἴ τι νὰ γράψω εἰς αὐτὸν νὰ γεῖναι στερεωμένον.» [φ. 136] Καὶ πλῦνε αὐτὸ καὶ καθάρισέ το· καὶ πλῦνέ το μὲ νερὰ ἑπτά, καὶ λέγε τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα ὀνόματα καὶ ἄργισέ το εἰς ἀσβέστην καὶ γράψον εἴ τι θέλεις.»

Ὡς ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν δύο τούτων κειμένων καταφαίνεται (ὁ ἐν Μονάχῳ κῶδιξ δὲν περιέχει τοιαύτας ὁδηγίας) ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς εἶναι ὁ αὐτός, μικρὰν δέ τινα διαφορὰν μόνον παρουσιάζει τὸ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας χειρόγραφον, προστιθὲν ὅτι μετὰ τὸ ἐπίπασμα τῆς ἀσβέστου ἐν τῇ χύτρᾳ πρέπει τὸ δέρμα νὰ καθαρισθῇ καὶ νὰ πλυθῇ καὶ αὖθις εἰς ῥέον ὕδωρ.

ΓΡΑΦΙΚΟΝ ΜΕΛΑΝ ΚΑΙ ΧΡΩΜΑΤΑ

Πολυάριθμοι εἶναι αἱ περισωθεῖσαι ἐν μεσαιωνικοῖς χειρογράφοις συνταγαὶ πρὸς κατασκευὴν γραφικοῦ μέλανος καὶ χρωμάτων χρησίμων εἰς γραφὴν [3]. Οὐδὲν ἧττον δὲν ἀμοιροῦσιν ἐνδιαφέροντος αἱ ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις, μάλιστα διὰ τὰς ὁριζομένας ἐνίοτε παραδόξους μίξεις ὑλῶν. Ἤδη ἐν τοῖς μαγικοῖς παπύροις εὑρίσκομεν ὁδηγίαν πρὸς κατασκευὴν «Τυφωνίου μέλανος·» (στήλ. III στίχ. 23-26 παρὰ Dieterich σ. 799). Ἰδιαιτέρας δὲ μνείας ἄξιαι εἶναι αἱ παντελῶς ἀσυνήθεις ὕλαι, ὧν ὤφειλον νὰ ποιῶνται χρῆσιν οἱ μάγοι. Ἐν τούτοις δὲ τὴν πρώτην τάξιν κατέχει τὸ αἷμα. Οἱ μαγικοὶ πάπυροι παραγγέλλουσι τὸν βουλόμενον νὰ αἰτήσῃ ὄνειρον νὰ γράψῃ εἰς βύσσινον ῥάκος αἵματι ὀρτυγίου εἰκόνα Ἑρμοῦ· (στήλ. V στ. 5 σ. 802 Dieterich). Γραφὴν δι' αἵματος μνημονεύει καὶ τὸ ἕτερον τῶν ὑπὸ Legrand ἐκδοθέντων Ἰατροσοφίων (σ. 22.

[1] Χειρ. καλός. [2] Χ. τκατα.
[3] Βλ. Wattenbach, Das Schriftwesen des Mittelalters ἔκδ. ΙΙ σ. 197 κέ.

23). Αἱ δὲ Σολομωνικαὶ ἀναγράφουσι πάντοτε καὶ τὸ ζῷον ἐξ οὗ πρέπει νὰ ληφθῇ τὸ αἷμα· οὐχὶ σπανίως ἀναφέρεται ἀνθρώπινον αἷμα : «γράψον αὐτὸ μὲ αἷμαν ἀν[θρώπου].» (Α΄ φ. 14α). «μὲ τὸ αἷμαν τῆς μούττης σου.» (Α΄ φ: 39α)· «μὲ τὸ αἷμαν τοῦ δακτυλίου σου τοῦ μικροῦ». Τὰ δ' ἄλλα ζῷα, πλὴν τῶν μνημονευομένων ἐν τοῖς κατωτέρω δημοσιευομένοις ἀποσπάσμασιν, εἶναι τὰ ἑξῆς :

Αἴλουρος. «μετὰ αἵματος αἰλούρου ἤγουν κάτου.» (Α΄ φ. 39α).

Μῦς· «γράψον μὲ αἷμαν ποντικοῦ.» (Α΄ φ. 39α).

Περιστερά· «γράψον μὲ αἷμαν περιστερᾶς λευκῆς.» (Α΄ φ. 38β Βλ. καὶ φ. 39β)· «μὲ ζαφαρᾶν καὶ μὲ αἷμαν περιστερᾶς ἄσπρης.» (Α΄ φ. 37β).

Ἀλέκτωρ καὶ ἀλεκτορίς. «Γράψον . . . μὲ αἷμαν ὄρνιθας ἄσπρης καὶ πετεινοῦ ἄσπρου καὶ μίξε τα ἀμφότερα [τὰ] αἵματα τῶν ζῴων». (Α΄ φ. 37β).

Βοῦς. Ὅπως τὸ βόειον αἷμα καταστῇ κατάλληλον πρὸς μαγικὰς γραφὰς ὤφειλεν ὁ μάγος νὰ σφάξῃ αὐτὸς τὸ ζῷον, ἐπιλέγων ἐπῳδήν τινα (Α΄ φ. 15β).

Πρὸς ἐρυθρὰν γραφὴν ὁρίζεται οὐχὶ σπανίως καὶ ἡ χρῆσις κινναβάρεως, σαφῶς δὲ διαγράφεται τίνες γραμμαὶ ἐνίων σχημάτων πρέπει νὰ γράφωνται διὰ μέλανος καὶ τίνες ἐρυθραὶ (Γ΄ φ. 19α). Ἄλλαι δ' ὗλαι πρὸς γραφὴν ἀναφέρονται συχνάκις ἐν μὲν τοῖς μαγικοῖς παπύροις ἡ σμύρνα (στήλ. IV, 2. 16. V, 5. VI, 4. XI, 26), ἐν δὲ ταῖς Σολομωνικαῖς ὁ ζαφορᾶς ἢ ζαφορὰ (carthamus tinctorius L.), ἥτις ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω ἐμιγνύετο ἐνίοτε μεθ' αἵματος περιστερᾶς (Α΄ φ. 37β, 38β, 39β, 40α, 45β). Ἀμφίβολον δὲ ἂν ἡ ζαφορὰ καὶ ὁ πολλαχοῦ ἐπίσης ἀναγραφόμενος κρόκος[1] δηλοῦσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· διότι ἔν τινι χωρίῳ τῆς Σολομωνικῆς ἀναγινώσκομεν: «μὲ ἄσπρον αὐγοῦ ἤγουν κρόκον[2]». (Α΄ φ. 39α).

Πλὴν τούτων αἱ Σολομωνικαὶ ὁρίζουσιν ἴδιον μίγμα πρὸς γραφὴν τῶν

[1] «γράψον τὰ κάτωθεν μὲ κρόκον καὶ μελισόφυλλον» (Α΄ φ. 39α. Μελλισσόφυλλον εἶναι τὸ φυτὸν melissa altissima Sibth.) «γράψε μὲ μόσχον καὶ κρόκον καὶ ῥοδόστεμαν». (Α΄ φ. 22α)· «γράφε . . . μετὰ μόσχου με[τὰ] κρόκου καὶ δὲν φοβᾶσαι, ἂς εἶναι καὶ μὲ ῥοδόστεμαν». (Α΄ φ. 23α)· «μετὰ μόσχον καὶ κρόκον καὶ ῥοδόσταμον καὶ κινναβάρεως». (Γ΄ φ. 19α).

[2] Ὁ λαὸς οὐδέποτε συγχέει τὸ λεύκωμα (ἄσπρον ἢ ἀσπράδι) καὶ τὸν κρόκον (κοινῶς κορκὸς ἢ κροκὸς ἢ κρόκος) τοῦ ᾠοῦ. Ἀκατανόητος δὲ φαίνεται ἡ τοιαύτη σύγχυσις τοῦ βιβλιογράφου, ἀφ' οὗ μάλιστα οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἑρμηνείας τῆς κοινοτάτης λέξεως «ἄσπρον αὐγοῦ». Πιθανὸν ὅμως ὅτι ἡ λέξις κρόκος σημαίνει καὶ ἐν τῇ Σολομωνικῇ τὴν βοτάνην, παρενόησε δ' αὐτὴν ὁ βιβλιογράφος, μὴ διατηρηθεῖσαν ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ.

καββαλιστικῶν χαρακτήρων ἑκάστου τῶν ἑπτὰ πλανητῶν, ἡ δ' ἐν τῇ Ἱστορικῇ ἑταιρίᾳ ἀποκειμένη προστίθησι καὶ ὁδηγίας πρὸς κατασκευὴν ἰδίου γραφικοῦ μέλανος δι' ἕκαστον πλανήτην πρὸς γραφὴν τῶν ἐπῳδῶν, ὁσάκις πρόκειται ἐξορκισμὸς τῶν ἀγγέλων τῶν κυριευόντων τῶν πλανητῶν καὶ τῶν ὑποτεταγμένων αὐτοῖς δαιμόνων. Καὶ ἐν πρώτοις παραθέτομεν ὧδε τὴν ἐν τοῖς τρισὶ χειρογράφοις ἀναγραφὴν τῶν μιγμάτων.

[Α' φ. 13α] Ταῖς χαρακτήραις τοῦ Κρόνου κάμε ταις μὲ τὴν σκουρίαν τοῦ μολύβδου καὶ μὲ ξεῖδιν, καὶ κάπνισον τεάφιν καὶ γράψε εἰς χαρτὶν τράγου ταύτας.

Ταῖς χαρακτήραις τοῦ Διὸς κάμε ταις μὲ ἀργυρίου σκουρίαν καὶ μετὰ [ῥοδο]στάματος ...

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἄρεως γράψε μετὰ [κιννα]βάρεως καθαρᾶς καὶ μετὰ ῥοδοστάματος ...

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἡλίου γράψ[ον μετὰ χρυσίου καὶ] μετὰ ἀρσενίκιον [φ. 13β] πλ... [σχιστὸν] καὶ ὕδατος ...

Τῆς Ἀφροδίτης γράψον μὲ αἷμαν νυκτερίδος [χειρ. χυκερίδος] ἢ μετὰ λαζουρίου ἀδόλου [χειρ. ἄδωλον] καὶ ῥοδόσταμαν ...

Τῆς Σελήνης γράψον μὲ κρόκον καὶ μόσχον καὶ ῥοδόσταμαν μετὰ αἵματος ἀνθρώπου ...

Τοῦ Ἑρμοῦ γράψον μὲ αἷμαν βοὸς ἢ ὄνου ἢ προβάτου ἢ μετὰ γυᾶρεως [=ὑδραργύρου] καὶ ὕδατος. . .

[Β' φ. 248α] Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Κρόνου ποίησε μετὰ τῆς σκουρίας τοῦ μολύβδου καὶ μετὰ ὄξους, καὶ κάπνιζε τειάφιν αὐτάς· γράψε δὲ αὐτὰς εἰς χαρτὶ τράγινον.

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Διὸς ποίησε μετὰ ἀργυρίου σκουρίας καὶ μετὰ ῥοδοστάματος ...

Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἔαρος γράψε μετὰ κινναβάρεως καθαρᾶς καὶ ῥοδοστάματος.

[φ. 248β] Τὰς χαρακτῆρας τοῦ Ἡλίου γράφε μετὰ χρυσίου ἢ μετὰ ἀρσενικοῦ σχιστοῦ καὶ ὕδατος.

Τῆς Ἀφροδίτης αἱ χαρακτῆραι ὑπάρχουσι καὶ γράφε αὐτὰς μετὰ αἵματος νυκτερίδος ἢ μετὰ λαζουρίου ἀδόλου καὶ ῥοδοστάματος ...

[Ἐλλείπει]

Τοῦ Ἑρμοῦ χαρακτῆραι γράφονται μετὰ αἵματος βοὸς ἢ ὄνου ἢ προβάτου ἢ μετὰ ἰαρίου [= ὑδραργύρου] καὶ ὕδατος...

[Γ' φ. 12α] Οἱ χαρακτῆρες τοῦ Κρόνου κάμε ται[ς] οὕτως· ἔπαρε σκουριὰν τοῦ μολυβίου καὶ ξεῖδιν καὶ γράψε ταις εἰς χαρτὶν τράου καὶ κάπνισέ ταις μὲ θειάφιν.

[φ. 11α] Τ[οῦ] Ζεῦ οἱ χαρακτῆρε γράψον [ἀφέθη χῶρος κενός, ὅπως προστεθῶσιν ἔπειτα αἱ ὁδηγίαι.]

[φ. 10β] Ταῖς χαρακτήραις τοῦ Ἄρεως γράψον μὲ κιννάβαριν καθαρὸν καὶ μὲ ῥοδόνσταμον.

[φ. 10α] Τοὺς χαρακτῆρες τοῦ γηλίου γράψε τους μετὰ χρυσὸν ἢ μετὰ [χειρ. ημερα] ἀρσενίκιον σχιστὸν [χειρ. χρσον] καὶ ὕδατος ...

[φ. 11β] Τῆς Ἀφροδίτης οἱ χαρακτῆρες γράφονται οὕτω: ἔπαρον γαῖμα νυκτερίδος ἢ μὲ λαζοῦριν ἄδολον καὶ ῥοδόσταμον.

[φ. 10β] Ταῖς χαρακτήραις γράψον μὲ κρόκον [χειρ. χρονον] καὶ μόσχον καὶ ῥοδόσταμον καὶ μετὰ γαίματος ἀνθρώπου ...

[φ. 11α] Τοῦ Ἑρμῆ οἱ χαρακτῆρες γράψον μὲ γαῖμα βόου ἢ ὄνου ἢ προβάτου ...

Αἱ δ' ὁδηγίαι πρὸς κατασκευὴν γραφικοῦ μέλανος ἑκάστου τῶν ἑπτὰ πλανητῶν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

[Γ' φ. 10β] *Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι*[1] *τοῦ Ἡλίου.* Τὴν ὥραν ὅπου κυριεύει ὁ Ἥλιος μὲ χρυσὸν νὰ γράψῃς. Λάβε[2] ἄκραν χρυσίου[3] ἢ μετὰ ὀλίγου διαργύρου καὶ τρίψε τα ἐπιμελῶς καὶ βάλ' τα εἰς φωτίαν, ἕως ὅπου νὰ φύγῃ ὁ διάργυρος καὶ ὕστερις σύμμιξον τὸ ζουμὶ ἡλιοβοτάνου καὶ καὶ γράφε ἐν τῇ ἰδίᾳ ὥρᾳ τοῦ γήλίου.

Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τῆς Σελήνης. Τὸ μελάνι τῆς Σελήνης γίνεται μὲ τὸ ζουμὶ τῆς ἐλῃᾶς καὶ ὀρεοπάρπαρον[4] καὶ κάμφουραν καὶ γαῖμα λαοῦ[5], τρίψας καὶ ἑνώσας αὐτὰ καὶ ποῖσον μελάνην καὶ γράφε εἰς τὴν ὥραν ὅπου κυριεύει ἡ Σελήνη...

[φ. 11α] *Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τοῦ Ἄρεως. Τὸ* μελάνι τοῦ Ἄρεως, εἰς τὴν ἰδίαν ὥραν ὅπου κυριεύει τρίψον κιννάβαριν[6], βερζὶν καὶ κυνόγλωσσον[7] καὶ κομμίδιν ἐλᾶς καὶ γράψε εἴτι θέλεις εἰς τὴν ὥραν τοῦ Ἄρη...

Ἰδοὺ τὸ μελάνι τοῦ Ἑρμῆ. Τὸ μελάνι τοῦ Ἑρμῆ γίνεται κερὶ καθαρὸν καὶ ἀρχετὸν[8] σιλεημάνι[9] καὶ ὀλίγην πηουνία[10] καὶ γαῖμαν πετεινοῦ· ταῦτα πάντα ποίγησον μελάνι ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ Ἑρμῆ καὶ γράφε...

[φ. 11β] *Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τοῦ Ζεύς.* Τὸ μελάνι τοῦ Ζεὺς ἴνεται[11] οὕτως· ἔπαρον λαζοῦριν καὶ μικροῦ ἰκτίς (;) ἀριστολογίας[12] καὶ χολὴν ἰχθύος· αὐτὰ πάντα[13] τρίψον ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ Ζεὺς καὶ γράψον εἴ τι θέλεις...

Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τῆς Ἀφροδίτης. Τῆς Ἀφροδίτης τὸ μελάνι γίνεται οὕτως: γαῖμα περιστερᾶς καὶ κόρκον[14] καὶ ῥοδόσταμον καὶ ἀλογοβότανον μὲ τραγούρας[15] καὶ μόσχον ἄκρατο[16], σμίξον τῇ ἰδίᾳ ὥρᾳ τῆς[17] Ἀφροδίτης καὶ γράφε εἴ τι θέλεις...

[1] Χειρ. μελατη [2] Χ. λαβον [3] Χ. Χρισουιου.

[4] Ὀρεοπάρπαρον εἶναι ἡ βοτάνη ἡ ἄλλως καλουμένη ῥέον βάρβαρον (rheum Emodi Wall ἢ Rhaum rhaponticum L.)

[5] Χ. λαον=αἷμα λαγωοῦ. [6] Χ. χαναβαριν. [7] Χ. κυνοχλοσον. [8] =ἀρκετόν.

[9] Ἴσως τὸ κοινῶς λεγόμενον σουλιμᾶς (ἐκ τοῦ λατ. sublimatum).

[10] = παιωνίαν (Paeonia corallina Retz).

[11] Χ. ηνετε (=γίνεται).

[12] Λαζοῦριν εἶναι πιθανῶς τὸ σίλφιον· ἀλλ' ἡ ἑπομένη βοτάνη μοὶ εἶναι ἄγνωστος· ἴσως εἶναι ἡ aristolochia parvifolia Sibth.

[13] Χ. παντα παντα [14] Χ. χορνον.

[15] Τὸ μὲν ἀλογοβότανον μοὶ εἶναι ἄγνωστον· ἐν δὲ ταῖς ἑπομέναις δυσὶ λέξεσιν ὑποθέτω ὅτι ὑποκρύπτεται παρεφθαρμένον τὸ ὄνομα τοῦ μανδραγόρου, ὅστις καὶ ματραγοῦρα καὶ μεντραγοῦρα λέγεται κοινῶς.

[16] Χ. ακροτο. [17] Χ. ετη ηδια οροτις.

[φ. 12α] *Ἰδοὺ καὶ τὸ μελάνι τοῦ Κρόνου*. Τὸ μελάνι τοῦ Κρόνου εἶναι τοιούτως: Ἔπαρον κικούδια . . . [Ἀφέθη χῶρος πρὸς συμπλήρωσιν.]

Ἐκ τῶν ἄλλων χειρογράφων ἐλλείπουσιν αἱ ὁδηγίαι αὗται. Ἐν δὲ τῷ Α' καὶ τῷ Γ' ὑπάρχει καὶ ἡ ἑπομένη συνταγὴ πρὸς κατασκευὴν ἐξ ἀσβόλου μελάνης χρησίμου κατὰ τὴν λεκανομαντείαν.

[Α' φ. 41α] «καὶ ἔπαρον καὶ μούζην ἀπὸ τεγάνιν σιδηρένον ἀμίλητον[1]· καὶ βάλε μέσα λάδιν· καὶ ἀνακάτωσον μὲ τὴν μούζην νὰ γένῃ μελάνιν. Καὶ τότες ἀπὸ τὸ αὐτὸ γράψε εἰς τὴν παλάμην τοῦ κορασίου τὴν κάτωθεν· καὶ γράψον καὶ εἰς τὴν μύτην της ταῦτα τὰ ὀνόματα.»

[Γ' φ. 41α] «καὶ ἔπαρον λάδι καθαρὸν καὶ μουντζοῦρα ἀπὸ [2] τηγανίου ἀποκάτω· καὶ βάνε τὸ λάδιν μὲ τὴν μουτζοῦραν καὶ κάμε το μελάνι. Καὶ γράψε τὴν χαρακτῆρα εἰς τὴν παλάμην τῆς κόρης.» [3]

Β'.

Ἐν τῷ Journal of the Hellenic Studies (1890 τ. XI σ. 286 κέ), ὁ T. W. Allen ἐδημοσίευσε διδακτικωτάτην μελέτην περὶ ταχυγραφικῶν σημείων ἐν ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης (Regina 181), γεγραμμένῳ τῷ 1364. Ἡ ἐν τῷ κώδικι τούτῳ χρῆσις ταχυγραφικῶν σημείων, εἰς ἄκρον ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸ καινοφανές τινων ἐξ αὐτῶν, εἶναι ἀνώμαλος· διότι τοιαύτη χρῆσις γίνεται μόνον πρῶτον μὲν ἐν ὀλιγίστοις χωρίοις τοῦ κειμένου, ἐν οἷς ὁ βιβλιογράφος παρὰ τὸ σύνηθες γράφει ταχυγραφικῶς συλλαβάς τινας καὶ γράμματα· ἔπειτα ἐν τέλει τοῦ βιβλίου, ἐν πίνακι περιέχοντι ταχυγραφικὰ σημεῖα καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν καὶ τελευταῖον ἐν δυσὶ μακραῖς σημειώσεσιν, οὐδεμίαν σχέσιν ἐχούσαις πρὸς τὸ κείμενον, γεγραμμέναις δ' ἐν τῷ κενῷ χώρῳ ἀμφοτέρων τῶν σελίδων τοῦ μεταξὺ τοῦ πίνακος καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ βιβλίου φύλλου (φ. 13).

Τῶν σημειώσεων τούτων, ἃς κρίνει σπουδαιοτάτας ὑπὸ παλαιογραφικὴν ἔποψιν, ὁ Ἄγγλος ἐκδότης δημοσιεύει δυστυχῶς τὴν πρώτην μόνον, ἐν πανομοιοτύπῳ καὶ ἐν μεταγραφῇ. Διότι ἡ ἑτέρα, βραχυτέρα μὲν τῆς πρώτης κατὰ τἆλλα δ' ὁμοία, ἐπαρουσίαζε πολλῷ μείζονας δυσκολίας, ὡς λέγει. Ὁμολογεῖ δ' ὅτι ἐν μέρει μόνον ἐδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ ταύ-

[1] Χ. ἀμήλλοτον· νομίζομεν ὅτι οὕτω πρέπει νὰ διορθωθῇ, διότι συχνότατα ἐν ταῖς παρασκευαῖς τῆς λεκανομαντείας ἀναφέρονται πράγματα ἀμίλητα, ὅσα δηλαδὴ ὀφείλει νὰ λάβῃ τις σιωπῶν.

[2] Χ. επι [3] Ἐν πᾶσι τοῖς χωρίοις τῶν Σολομωνικῶν, ἅτινα παρεθέσαμεν διωρθώσαμεν τὰς ἀνορθογραφίας καὶ τὴν πλημμελῆ στίξιν τῶν χειρογράφων. Αἱ διὰ κυρτῶν γραμμάτων μεταγραφόμεναι φράσεις εἶναι ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐρυθραί.

την, καὶ προστίθησιν ὅτι ὡς εἰκάζει ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν λέξεων χάρτης, χαρακτῆρες, δέρμα, περιέχει αὕτη ὁδηγίας πρὸς ἀντιγραφὴν ψαλμῶν τινων. Τὴν κατανόησιν ὅμως τῆς σημειώσεως ταύτης ἐδυσχέρανε μᾶλλον ἡ πλημμελὴς ἀνάγνωσις λέξεών τινων, διότι, ὡς ἐκ τῆς κατωτέρω ἀντιπαραθέσεως τῆς ἡμετέρας μεταγραφῆς πρὸς τὴν τοῦ ἐκδότου καταφαίνεται, τὸ κείμενον δὲν εἶναι δύςληπτον.

Journal σ. 293.	Ἡμετέρα ἀνάγνωσις[1].
ἀπο δε τὸν νς' ψαλμὸν ἕως τον ξδ' ψαλμὸν σὺν τόνδε (?) τας	Ἀπὸ δὲ τὸν νς' ψαλμὸν ἕως τὸν ξδ' ψαλμὸν σὺν τόνδε τὰς
χαρακτήρας ὀφελουν· διανα κατα θδε βαλεις ἀνον	χαρακτῆρας ὀφελοῦν. Δια να καταβάλεις ἄνθρωπον
να (?) μηδεν ἔχει στόμαν, να σοῦ ἀπηλογηθῇ ἀμεναστεκε	νὰ μηδὲν ἔχει στόμαν, νὰ σοῦ ἀπηλογηθῇ· ἀμε να στέκ[η]
ὥσπερ βοὺς ἐμπροστάσου· ἥ ἄνδρας ἡ γυναίκας.	ὥσπερ βοὺς ἐμπροστά σου· ἤ ἄνδρας ἤ γυναίκα. †
γράψαι τοὺς ψαλμούς. ημε[ρα] β̅α εἰς ἐλαφινα δέρματα· καὶ	γράψαι τοὺς ψαλμούς· ἡμέρα Β'. εἰς ἐλαφινα δερμ[ά]τι[α] καὶ
δήπλωσον το χαρτήν· καὶ ἐπάνω τοῦ χαρτὴν τή ? δε τας χαρα	δήπλωσον τὸ χαρτήν· καὶ ἀπάνω τοῦ χαρτὶν τάςδε τὰς χαρα
κτίρας· καὶ πνησον [?] τὸ χαρτην ξυλαλῶ· καὶ λούν παν·	κτίρας· καὶ κάπνησον τὸ χαρτην ξυλαλώη καὶ λ... πάν.
καὶ τίλιξε τ' (? τυλίξετε) μετὰ μεταξοτοῦ· καὶ βαστα το εις κριτίριον	καὶ τίλεξέ τ[ο] μετὰ μεταξοτοῦ. Καὶ βάστα το εἰς κριτίριον
καὶ να θαυμασεις: τήδε [?] τῶ Ἡ[?] χαρακτήρω.	καὶ νὰ θαυμάσεις. Τάςδε εἶναι ἡ χαρακτῆρες. †

ἤτοι διορθουμένων τῶν ἀνορθογραφιῶν καὶ τῆς στίξεως: «Ἀπὸ δὲ τὸν νς' ψαλμὸν ἕως τὸν ξδ' ψαλμὸν σὺν τῶνδε τὰς χαρακτῆρας ὠφελοῦν. Διὰ νὰ καταβάλῃς ἄνθρωπον νὰ μηδὲν ἔχῃ στόμαν νὰ σοῦ ἀπολογηθῇ, ἀμὲ νὰ στέκῃ ὥσπερ βοῦς ἐμπροστά σου, ἢ ἄνδρας ἢ γυναῖκα (δηλαδὴ

[1] Ἐν στίχ. 2. Τὰ γράμματα θδε εἶναι διαγεγραμμένα ἐν τῷ χειρογράφῳ.
στ. 3. Ἐν τῇ τελευταίᾳ λέξει τὸ ἐκληφθὲν ὑπὸ τοῦ Allen ὡς ε τῆς καταλήξεως εἶναι ἡ ὀξεῖα τῆς πρώτης συλλαβῆς.
στ. 7. Ἀντὶ «καὶ πνησον» ἀναγινώσκεται σαφῶς «καὶ κάπνησον».
στ. 9. Ἐπίσης σαφῶς ἀναγινώσκεται ἡ τελευταία φράσις. Τὸ ταχυγραφικὸν σημεῖον τοῦ τας ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τέλει τοῦ 1 στίχου καὶ ἐν στ. 6, πρὸς δὲ τούτοις ἐν τῷ 7—8 στίχῳ τοῦ πανομοιοτύπου πίνακος τῶν ταχυγραφικῶν σημείων, ὃν ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἐδημοσίευσεν ὁ Allen. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ πίνακι, ἐν στ. 11—12, ἑρμηνεύεται ὡς δηλοῦν «εἶναι» τὸ ταχυγραφικὸν σημεῖον, ὅπερ ὁ Allen ἀναγινώσκει «τῶ». Καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ τελευταῖον ρ ταχυγραφικὸν σημεῖον δὲν εἶναι ω ἀλλ' ες, ὡς φαίνεται ἐκ στ. 7—8 τοῦ αὐτοῦ πίνακος.

εἴτε ἀνὴρ εἶναι οὗτος εἴτε γυνή), γράψε τοὺς ψαλμοὺς ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ εἰς ἐλάφινα δερμάτια, καὶ δίπλωσον τὸ χαρτίν, καὶ ἀπάνω τοῦ χαρτὶν [γράψε] τάςδε τὰς χαρακτῆρας· καὶ κάπνισον τὸ χαρτὶν ξυλαλόη· καί ;· καὶ τύλεξέ το μετὰ μεταξωτοῦ· καὶ βάστα το εἰς κριτήριον καὶ νὰ θαυμάσῃς! Τάςδε εἶναι οἱ χαρακτῆρες.»

Ἡ γλῶσσα τῆς σημειώσεως εἶναι σόλοικος βεβαίως, ἀλλ' ὁ γινώσκων τὴν δημώδη κατανοεῖ εὐχερέστατα τὴν ἔννοιαν αὐτῆς καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως βλέπει ὅτι πρόκειται οὐχὶ περὶ ὁδηγιῶν πρὸς γραφὴν τοῦ ψαλτηρίου, ἀλλὰ περὶ μαγικῶν μέσων πρὸς ἀποστόμωσιν ἀντιπάλων καὶ καθυπερτέρησιν ἐν δικαστικοῖς ἀγῶσιν.

Ὡς ἐκ περισσοῦ δ' ἐπιμαρτυροῦσι τοῦτο καὶ οἱ ἀμέσως μετὰ τὸ κείμενον ἐν πέντε στίχοις προςγραφόμενοι «χαρακτῆρες», καβαλιστικὰ σημεῖα συνηθέστατα ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις. Ἐν ἑνὶ μάλιστα τῶν σημείων τούτων, τῷ πρώτῳ τοῦ 11 στίχου, εἶναι ἐγγεγραμμένα ταῦτα : αο δυνας δένγεται ἐδῷ» (ὁ δεῖνας δένεται ἐδῶ), ἐξ ὧν καθίσταται δῆλον ὅτι τὸ κατὰ τὰς ὁδηγίας τῆς σημειώσεως κατασκευαζόμενον περίαπτον ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λεγομένων καταδέσμων. Ὅθεν ἐν τῷ Βατικανῷ χειρογράφῳ ἔχομεν τὸ παλαιότατον τῶν γνωστῶν ἀποσπασμάτων Σολομωνικῆς, διότι τὰ ἐν τῷ Ἰατροσοφίῳ τοῦ Σταφίδα εἶναι κατὰ εἴκοσιν ἔτη νεώτερα, ὁ δὲ χρόνος τῆς συντάξεως κεφαλαίων τινῶν τῆς εἰς τὸν Γαληνὸν ἀποδιδομένης συγγραφῆς «περὶ εὐπορίστων» εἶναι ἄγνωστος.

Ἡ χρῆσις μαγγανειῶν πρὸς ματαίωσιν τοῦ ἐπηρεασμοῦ τῶν ἀρχόντων καὶ παντὸς ἰσχυροῦ καὶ πρόςκτησιν τῆς ἐξ αὐτῶν εὐνοίας ὑπαγορεύεται συχνότατα ὑπὸ τῶν Σολομωνικῶν. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο τεκμήριον ἀρκούντως θλιβερὸν τῆς καταπτώσεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς πάμπολλοι ὑπῆρχον οἱ πιστεύοντες ὅτι ἡ δικαιοσύνη δὲν ἐζυγοστάτει τὴν πλάστιγγα αὐτῆς πρὸς τὸ δίκαιον, ἀλλ' ἐδεκάζετο διὰ βίας ἢ χάριτος· καὶ οἱ ἀδυνατοῦντες νὰ ἐπηρεάσωσιν αὐτὴν ἄλλως ἐπεζήτουν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦτο διὰ τῆς δεισιδαίμονος πίστεως αὐτῶν εἰς τὴν ἐπέμβασιν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Αἱ Σολομωνικαὶ ὑποδεικνύουσι τὴν εὔθετον ὥραν πρὸς τοιαύτας μαγγανείας : «εἰς τὴν ἕκτη τῆς σελήνης εἶναι καλὸν νὰ ποιγήσῃς δέματα περὶ κριτηρίου.» (Γ' φ. 1α. Α' φ. 5β)· ἡ 8η ὥρα τῆς Τετάρτης εἶναι καλὴ «εἰς τὸ ποιῆσαι περὶ κριτηρίου». (Β' φ. 241β)· ἄλλαι δ' ὧραι σημειοῦνται ὡς κατάλληλοι πρὸς παρουσίασιν ἐνώπιον βασιλέως, δεσποτῶν, αὐθεντῶν. Συνηθέσταται ἐπίσης εἶναι καὶ αἱ ὁδηγίαι πρὸς «γλωσσόδημα» τοῦ ἐχθροῦ· μία δὲ τούτων εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν ἐν τῷ Βατικανῷ χειρογράφῳ.

[Α' φ. 44α] «Εἰς γλωσσόδημαν . . . Καὶ γράψον τοὺς ψαλ[μοὺς] ρα' ρζ' καὶ ταῖς χαρακτήραις καὶ γράψον τὸ πρωτόπεμπτον τῆς σελήνης· καὶ κάπνισον [τὸ] χαρ[τὶν] ἄμπαριν· καὶ τότε βάλε τὸ χαρτὶν εἰς μεταξωτὸν πανὶν πράσινον· καὶ βάστα το, καὶ ἄμε εἰς ἀφεντείας καὶ εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς ἐπισκόπους, καὶ ὅ τι θέλεις γίνεται». Ἕπονται οἱ χαρακτῆρες, ὧν τινες εἶναι ὅμοιοι τοῖς ἐν τῷ Βατικανῷ χειρογράφῳ.

Ἐν τῇ ὁδηγίᾳ ταύτῃ παρεντίθενται καὶ ἐδάφια ψαλμῶν (ψαλμ. ΝΖ 8. 9 κλπ.), διότι ἐκ τῶν ἱερῶν βίβλων τὸ ψαλτήριον ἐθεωρεῖτο ὡς παρέχον τελεσφορώτατα βοηθήματα εἰς μαγγανείας. Καὶ ἐν ἄλλαις ἐπῳδαῖς παρεντίθενται συχνότατα περικοπαὶ ψαλμῶν, τὸ δ' ὑπ' ἀρ. 2316 Ἰατροσόφιον τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ὁρίζει εἰς τίνος εἴδους μαγγανείαν εἶναι ὠφέλιμος ἕκαστος ψαλμός [1].

Προκειμένου λόγου περὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν διαφοράς τινας ἀναγνώσεως τῶν χωρίων τοῦ κειμένου, εἰς ἃ ἐφηρμόσθη μερικῶς τὸ ταχυγραφικὸν σύστημα, διότι ἀναμφιβόλως μόνον δι' ὀρθῆς ἀναγνώσεως δύναται νὰ διευκρινηθῇ ἡ χρῆσις τῶν ταχυγραφικῶν σημείων. Τὰ χωρία ἐκεῖνα, ἅτινα μεταγράφει ὁ Allen, εἶναι τέσσαρα. Καὶ τῶν μὲν δύο τελευταίων ἡ μεταγραφὴ ἐγένετο ὀρθῶς (πλὴν μιᾶς λέξεως ἐν τῷ τρίτῳ, ἥτις πρέπει νὰ γραφῇ ἀντιδόσεις καὶ οὐχὶ ἀντίδοσις)· εἰς δὲ τὰ δύο πρῶτα εἰσεχώρησαν λάθη, διαφθείροντα τὴν ἔννοιαν.

Ἐν τῷ πρώτῳ ὁ Alleu ἀναγινώσκει: «τοῖς ὑπὸ τρυγόνος ? δειχθεῖσι παραχρῆμα μὲν περιωδυνίαι ἄρχονται συμβαίνειν σπασμοί τε συνεχεῖς κλπ.» Θεὶς δ' ἐρωματικὸν σημεῖον ἀντὶ τῆς τετάρτης λέξεως τοῦ κειμένου, παρατηρεῖ ταῦτα: «In No. I. the fourth word, θες has no very apparent meaning, at least I have not been able to hit on one to suit it». Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ παράλειψις τῆς λέξεως καθίστησιν ἀκατάληπτον τὸ χωρίον, διότι παραλογωτάτη ἄλλως θὰ ἐφαίνετο ἡ περιγραφὴ ὀλεθρίων δῆθεν συμπτωμάτων τοῦ δήγματος ἀθωοτάτου πτηνοῦ, τῆς τρυγόνος. Καθ' ἡμᾶς τὸ χωρίον πρέπει ἀναμφισβητήτως ν' ἀναγνωσθῇ οὕτω: «Τοῖς ὑπὸ τρυγόνος *θαλασσίας* δηχθεῖσι», καίτοι τὸ πρῶτον ἐνταῦθα εὕρηται ταχυγραφικὴ παράστασις τῆς λέξεως θαλασσίας, καθ' ὅσον γινώσκομεν. Ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς τρυγόνος, τοῦ ἰχθύος (trygon pastinaca L.), οὗ τὸ κέντρον ἐπίστευον ὅτι ἐπιφέρει τὸν θά-

[1] Legrand, Bibl. gr. vulg. II σ. 20 κέ.

νατον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ξηραίνει τὰ δένδρα, μυθολογοῦντες ὅτι καὶ ὁ Τηλέγονος ὅπλον ἔχων τοιοῦτο κέντρον τρώσας ἀπέκτεινε τὸν πατέρα αὐτοῦ Ὀδυσσέα [1].

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ χωρίῳ ὁ Allen ἀναγινώσκει: «καὶ ἐπὶ τῶν ἐχεο-«δήκτων ἐροῦμεν ἔτι δὲ ἠρτισμοὶ [?ἀρτισμοὶ] ἀψινθίων ἐλελισφάκου ἢ «θείου ξυνόζει· καὶ αὐτὴ δὲ ἀναπινυχθῆσα [?] κατεσθεῖσα [?] τῆς ἰδίας γίνεται πληγῆς ἴαμα.» Ταῦτα νομίζομεν ἀναγνωστέα οὕτω: «καὶ ἐπὶ «τῶν ἐχεοδήκτων ἐροῦμεν· ἔτι δὲ ἀρτίσκοι [?ἀρτυσμοί] ἀψινθίων ἐλελι-σφάκου ἢ θείου ξὺν ὄξει. Καὶ αὐτὴ δὲ ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἐπιτεθεῖσα τῆς «ἰδίας γίνεται πληγῆς ἴαμα·» ἤτοι: ἁρμόζει ἐπὶ τούτῳ (τῷ δήγματι τῆς τρυγόνος) ὅσα καὶ ἐπὶ τῶν ἐχεοδήκτων ἐροῦμεν· ἔτι δὲ σκευασία (ἂν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀνάγνωσις ἀρτίσκοι· ταυτόσημον δὲ θὰ ἦτο καὶ τὸ ἀρ-τυσμοί) ἀψινθίου καὶ ἐλελισφάκου ἢ θείου μετ' ὄξους· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τρυ-γὼν ἀναπτυχθεῖσα (= ἀνοιχθεῖσα, σχισθεῖσα) καὶ ἐπιτεθεῖσα ἐπὶ τοῦ δήγματος θεραπεύει αὐτό [2]. Ἡ θεραπεία τῶν νόσων διὰ τῶν προξενη-σάντων αὐτὰς αἰτίων εἶναι πρᾶγμα συνηθέστατον ἐν τῇ δημώδει ἰατρικῇ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Γαληνὸς δὲν ἀπαξιοῖ ν' ἀναφέρῃ παραδείγματά τινα τοιούτων φαρμάκων, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ δήγματος τῆς μυγαλῆς καὶ τοῦ ἔχεος ὁμοιότατα τῷ ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ κώδικος ὑποδεικνυομένῳ [3].

Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, ἀμέσως κατωτέρω, ὁ μὲν Allen ἀναγινώσκει: «Τοῖς δὲ ὑπὸ [τ]ου γαλης δεχθεῖσι κύκλω μεν προς τον τόπον τοῦ δή-«αγμ?ατος φλεγμονή. Φλύκτις δὲ ἐπανίσταται μέλαινα μεστὴ ἰχῶρος ὑδα-«τώδους καὶ τὰ πλησίον ἔπειτα πελιοῦται ῥωγάσης τε τῆς φλυκταί-«δος νομὴ ἀναλαμβάνει παραπλησίον των ἀπο των ἑρπ?υτρῶν». Ἡμεῖς

[1] Βλ. Νικάνδρ. Θηρ. 828 κἑ.—Ὀππιαν. Ἁλ. Β', 484 κἑ.— Πρβλ. Ἀριστοτ. Ζ. ἱστ. Θ', 25, 2,

[2] Τὴν σαφῶς ἀναγινωσκομένην ἐν τῷ κώδικι μετοχὴν «ἀναπτυχθεῖσα» ὁ Ἄγγλος ἐκδότης ἄγνωστον τίνος ἕνεκα λόγου μεταγράφει «ἀναπινυχθῆσα», δημιουργῶν λέξιν ἀνύπαρκτον. Ἐν δὲ τῇ ἑπομένῃ λέξει εἰκάζομεν ὅτι ἀντὶ τῆς συλλαβῆς κα ὑπάρχουσι τὰ ταχυγραφικὰ σημεῖα τὰ δηλοῦντα τὸν σύνδεσμον «καὶ» καὶ τὴν πρόθεσιν «ἐπὶ»· μὴ ἔχοντες ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν πανομοιότυπον τῆς σελίδος ἀδυνατοῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν τοῦτο, καθὼς καὶ ἂν ὑπάρχει σ ἐν τῇ τρίτῃ συλλαβῇ. Πάντως ὅμως μόνη ἡ μετοχὴ ἐπιτεθεῖσα ἁρμόζει.

[3] Περὶ τῆς θηριακῆς 10 τ. XIV σ. 246 Kuhn· «καὶ τῆς μυγαλῆς τὰ δήγματα καὶ αὐτὰ ἀναιροῦνται, ὑπ' αὐτῆς πάλιν τῆς μυγαλῆς τριβομένης καὶ ἐπιτιθεμένης ἀνωδύνως θεραπεύεται. Ὁμοίως δὲ αὐταὶ αἱ ἐχιόδηκτοι ἀπαλλάττονται τοῦ κινδύνου, εἴ τις λεπώσας τὰ σώματα ἐπιθείη αὐτοῖς τοῖς τραύμασιν.» — Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, περὶ εὐπορίστων Β', 28 τ. XIV σ. 490 Κ.

δὲ ἀναγινώσκομεν: «τοῖς δὲ ὑπὸ μυγαλῆς δηχθεῖσι [1] κύκλῳ μὲν πρὸς τὸν «τόπον τοῦ δήγματος φλεγμονή· φλυκτὶς δὲ ἐπανίσταται μέλαινα με«στὴ ἰχῶρος ὑδατώδους καὶ τὰ πλησίον ἔπειτα πελιοῦται· ῥαγείσης [2] «τε τῆς φλυκταίνης... (χρῶμα ;) [3] παραλαμβάνει [4] παραπλήσιον τῷ ἀπὸ τῶν ἑρπετῶν [5].»

Τῆς μυγαλῆς τὰ ἰοβόλα δήγματα καὶ ἀντίδοτα αὐτῶν ἀναφέρουσιν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς [6]. Περιγραφὰς δὲ τῶν συμπτωμάτων τῆς ἀπὸ τῶν τοιούτων δηγμάτων δηλητηριάσεως, ὁμοιοτάτας τῇ παρούσῃ, εὑρίσκομεν ἐν τοῖς Θηριακοῖς τοῦ Νικάνδρου (στ. 237 ἑξ. τῆς ἐχίδνης.—στ. 271 ἑξ. τοῦ κεράστου).

Ν. Γ. Πολίτης.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΤΑ ΜΑΡΜΑΡΑ

— Ἀκοῦστε, χωριανοί! Ταχιά, ποῦ θὰ σημάνουν ἡ καμπάνες, νὰ σκωθῆτε ὅλ'σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! Ὅποιος δὲν σκωθῇ καὶ δὲν πάῃ, νἄχῃ τ' Ἁϊ—Νικόλα τὴν κατάρα!

Τέτοιαν ἐδιαλάλησε προσταγὴ τὸ σαββατόβραδο 'ςτὸ μεσοχῶρι καὶ 'ςτ' ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια ὁ πρωτόγερος, ἀνεβαίνοντας σὲ ξάγναντους

[1] Τὸ Χειρόγραφον ἔχει «ὑπὸυ̤ γαλης δειχθεισι»· αἱ ὑπὸ τὸ υ δύο στιγμαὶ δηλοῦσι ταχυγραφικῶς τὸ μ. Ἐπλανήθη δ' ὁ Allen ἐκλαβὼν ταύτας ὡς τὸ ταχυγραφικὸν σημεῖον του τ, διότι πρὸς δήλωσιν τοῦ τ τίθενται αἱ στιγμαὶ συνηθέστατα ὑπεράνω τοῦ ἑπομένου γράμματος, ἐνίοτε ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, οὐδέποτε δ' ὑποκάτω.

[2] Ὁ παρὰ τῷ Allen τύπος ῥωγάσης εἶναι ἀνύπαρκτος· ἄλλως δὲ τὸ ὑπὲρ τὸ ρ ταχυγραφικὸν σημεῖον δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ ὡς α.

[3] Τὴν ἀνάγνωσιν φλυκταῖδος οὐδαμῶς ἐπιδοκιμάζομεν, οὐ μόνον διότι πλάσσεται οὕτω τερατώδης τύπος, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδέποτε ἐσήμαινε *δος* τὸ μετὰ τὴν δίφθογγον *αι* ταχυγραφικὸν σημεῖον. Μᾶλλον φαίνεται ἀνῆκον τοῦτο εἰς τὴν ἑπομένην λέξιν, πρὸς ἧς τὴν ἀποκατάστασιν ἀπαραίτητος εἶναι αὐτοψία τοῦ κώδικος. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ τὴν λέξιν χροιὰ ἢ χρῶμα.

[4] Αὕτη εἶναι ἀκριβὴς ἀνάγνωσις. Εἰς τὸ γνωστὸν καὶ ἄλλοθεν ταχυγραφικὸν σημεῖον τοῦ *αρα* προσετέθη καὶ τὸ τοῦ *π*.

[5] Ἀδυνατοῦμεν ν' ἀποφανθῶμεν ἂν εἶναι ἀσφαλὴς ἡ παρὰ τῷ Allen ἀνάγνωσις ἑρπυτρῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα δι' ἐρωτηματικοῦ σημείου δεικνύει ὅτι ἀμφίβολον εἶναι τὸ υ τῆς δευτέρας συλλαβῆς.

[6] Ἀριστοτ. Ζ. ἱστ. Η'. κγ' 3.—Νικάνδρ. Θηρ. 815—6.— Γαλην. ἔνθ. ἀν.— Ἀριστοφ. περὶ ζῴων ἐπιτομὴ Β'. 375—6 σ. 109 ἐκδ. Σ. Λάμπρου.

καὶ σὲ πεζούλια ἀπάνου, ἀκουμπῶντας κατὰ πίσω τὸ χοντροκαμωμένο κορμί του 'στὸ δεκανίκι του τὸ κρανένιο καὶ προβάλλοντας κατὰ ἐμπρὸς τ' ἀνοιχτὰ στήθια του, ὡς νἄθελε νὰ βγάλῃ μέσ' ἀπ' τὰ σωθικά του ὅλην του τὴν βροντερὴ φωνὴ καὶ νὰ τὴν χύσῃ σ' ὅλο τὸ χωριὸ γύρα.

Καὶ τὸ ταχύ, μόλις ἐτσάκισαν τὰ ἐφτὰ μεσάνυχτα κ' ἔσκασε μέσ' στ' ἀνατολικὰ καρφοβούνια τὸ λαμπρότατο ἀστέρι, ὁ Γελαντζῆς, ξάφνου μαζὶ καὶ ἡ πέντε καμπάνες τῶν ἀψηλῶν μας καμπαναριῶν ἀνατάραξαν τὸ χωριό, ἐσκόρπισαν ἀπὸ τὰ ματόφυλλα τῶν χωριανῶν τὸν γλυκὸν αὐγερινὸν ὕπνο, σὰν ἀνεμοζάλη ὠργισμένη ποῦ σηκώνεται ἄξαφνα καὶ σκορπάει τὴν πάχνη καὶ τὴν καταχνιὰ ὁποῦ πλακώνει τὴν πλάση.

Ἡ καμπάνες χτυπᾶνε ζωηρὰ κι' ἀδιάκοπα. Ἄλλες μὲ παιδιάτικους ἀσημένιους ἠχούς, μαθημένες ἀπὸ τὰ παιδιὰ ποῦ κράζουνε 'στὸ σχολιὸ σημαίνοντας αὐγὴ κι' ἀπόγιωμα, κι' ἄλλες μὲ ἠχοὺς θλιβεροὺς καὶ βαρύτατους συνηθισμένες ἀπὸ τοὺς θάνατους κι' ἀπὸ τὰ ξόδια ὁποῦ συχνότερα διαλαλοῦσαν· καὶ μιά, ἡ μεγαλείτερη τοῦ καμπαναριοῦ τ' Ἁϊ-Νικόλα, τρυπημένη κατάκορφ' ἀπὸ τουφεκιὰν κλέφτικη, ξεχώριζε ἀπ' ὅλες μὲ τὸν βραχνὸ καὶ σχισμένον ἠχό της.

Τ' αὐγουστιάτικο τὸ φεγγάρι, κυκλωμένο κι' ὁλόλαμπρο, ἔφεγγε καταμεσὶς τ' οὐρανοῦ, ἴσκιωνε τὲς φυτιὲς καὶ τὰ λαγκάδια, τὲς σπηλιὲς καὶ τὰ ριζιμιά, τοὺς φράχτες καὶ τοὺς πλοκούς, τὰ κλαριὰ καὶ τὲς στοιβανιές· κ' ἐφώταε περίγυρα τὰ βουνὰ ὅλα καὶ τοὺς γκρεμοὺς καὶ τὸ χωριὸ μέσα. Ἦταν θεοῦ χαρά. Μέρα ἡ νύχτα. Τὰ καλτερίμια τῶν ἀνηφορικῶν δρόμων τοῦ χωριοῦ, ἡ πέτρινες ροῦγες, τὰ μαρμαρένια πεζούλια, ἡ ἀφρόπλακες καὶ τ' ἀσπρολίθια τῶν σπιτιῶν ἐγιάλιζαν, ἐλαμπύριζαν εἰς τὸ σεληνόφωτο. Ἄνοιγαν ἀνάρια κι' ἀραδαριὰ τὰ παραθύρια τὰ καγγελωτά, σὰν βάρυπνα μάτια μεγάλα, κ' ἔφεγγαν μέσα τὰ σπίτια. Ὕστερ' ἄνοιγαν πόρτες καὶ παραπόρτια κ' ἐχύνονταν εἰς τοὺς δρόμους πλῆθος ἄντρες καὶ γυναικόπαιδα κ' ἔπερναν τὸν ἀνήφορο.

Ἡ καμπάνες ὁλοένα δὲν ἐσταμάταγαν. Τὰ πλήθη ὅσο ψηλότερ' ἀνέβαιναν τόσο ἐσυμπυκνώνονταν, κι' ἀγάλια ἀγάλια οἱ κορφινοὶ τοῦ χωριοῦ δρόμοι ὤμοιαζαν σκοταδερὲς ρεμματιὲς καὶ λαγκάδια δασιά, τόσο ἐμαυρολογοῦσαν. Κι' ὁ θρός, ὁπ' ἀκούγονταν 'στὰ χαμηλώματα, 'στὰ καλτερίμια καὶ 'στὰ χαλίκια ἀπὸ τὰ πατήματα τῶν λιγοστῶν διαβατῶν, σιγὰ σιγὰ ἐγένονταν τὸν ἀνήφορο σάλαγος, κι' ἀπὸ σάλαγον πλιὸ ψηλὰ χλαλοή. Κι' ἀπὸ τὴν χλαλοὴν αὐτὴ τὴ μεγάλη καὶ ἀφ' τὸ πολὺ τὸ σημανταριὸ ξαφνισμένα τὰ ὀρνίθια ξύπναγαν εἰς τὴν κούρνια τους κι' ἐφώναζαν κι' αὐτὰ πάρωρα. Καὶ πίσω πίσω οἱ δημογέροντες τοῦ

χωριοῦ μὲ τὲς κραυγὲς καὶ μὲ τὰ βιολιά, ἀπὸ ρούγαν σὲ ρούγα καὶ ἀπ' αὐλόπορτα σ' αὐλόπορταν ἀνηφορῶντας, ξύπναγαν κ' ἔπαιρναν ὀμπροστὰ ὅσους δὲν ἐδυνήθηκαν νὰ ξυπνίσουν ἡ καμπάνες.

* *
*

Δυὸ μεγάλες βαθιὲς ποταμιές, ποῦ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ κορφοβούνια ψηλά, ζώνουν τὸν μαχαιροκομμένον κοκκινόβραχο ποῦ βαστάει τὸ χωριό μας ἀπάνου του. Ἀπὸ τὸ φρύδι τοῦ βράχου, ποῦ χάσκει ὀμπρὸς κάτου γκρεμὸς φοβερὸς κι' ἄβυσσος ἄπατη, ἀρχίζουν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ἄσπρα ἄσπρα κι' ἀραδιασμένα τὸν ἀνήφορο τὄν ἀπάν' ἀπὸ τἄλλο, σὰν σκαλοπάτια, ὡς τὴν κορφή. Καὶ μὲ τὸ σχῆμά του τὸ τριγωνικό, μοιάζει τὴν νύχτα, μὲ τ' ἀναμμένα τὰ φῶτα, σὰν μέγα πολυκάντηλο τὸ χωριό μας.

Βγήκανε 'ς τὴν κορφὴ ἀπάνου. Ἐδῶ σώνεται ὁ ἀνήφορος, κι'ἀνοίγονται στρωτὰ σάδια καὶ πλαγιές. Συμπυκνωμένο ἐδῶ τὸ πλῆθος σωροὺς σωρούς, ἐμαύριζε τὰ σάδια καὶ τὲς πλαγιές. Ὡς ποὔρθαν κ' οἱ δημογέροντες μὲ τὰ βιολιά. Μὲ τὰ βιολιὰ τώρα, μὲ τὲς χαρὲς καὶ μὲ τὰ τραγούδια ποῦ ἐκάμανε πέρα, σμιγμένοι, καὶ χωριστὰ οἱ ἄνδρες ἀπὸ τὲς γυναῖκες, δὲν παράλλαζαν ἀπὸ συμπεθεριὸ κι' ἀπὸ ψίκι. Ἕνα μοναχά. Ὀπ' οὔτε γαμπρὸν οὔτε νύφην ἐπήγαιναν γιὰ νὰ πάρουν. Μὲ τὲς τριχιὲς ριγμένες πισόπλατα, εἴτε κρεμάμενες ἀπὸ τὰ χέρια, ἐπήγαιναν γιὰ τὰ μάρμαρα.

Εἶχε καῆ τὸν χειμῶνα ἡ πλιὸ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Ἅϊ-Νικόλας, καὶ τὸ καλοκαῖρι ἐκεῖνο τὴν ἐξανάχτιζαν οἱ χωριανοί. Ἐπλήρωναν μοναχὰ τὰ μεροδούλια τῶν μαστόρων κ' ἐκουβαλοῦσαν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ βουνὰ ἀπάνου κάθε βδομάδα τὴν πλάκα καὶ τὰ μάρμαρα.

Ἐκεῖ ποῦ τελειώνουν πλέον τὰ σάδια κι' ἀρχίζει πάλε ἡ μπροστέλλα τοῦ βουνοῦ, ἐκεῖ ἦταν τὰ μάρμαρα. Ἐκεῖ μὲ τοὺς κασμάδες καὶ μὲ τοὺς λοστοὺς δουλεύοντας ὅλο τὸ μεροβδόμαδο τἄχαν ἀραδιάσει σωροὺς σωροὺς χοντροκομμένα καὶ πολύμορφα τ' ἀφράτα μάρμαρα οἱ μαρμαράδες. Σὰν ὁ γονὸς τοῦ μελισσιοῦ ποῦ ρίχνει, φεύγει ἀπὸ τὸ κρινὶ καὶ σκαλώνει ἀπανωτὸ στριμωμμένο 'ς τὸ πρῶτο κλωνάρι τοῦ κλαριοῦ ποῦ τυχαίνει μπροστά του καὶ τὸ κλωνάρι μαυρίζει ὁλόβολο, ἔτσι ἐμαύρισαν τώρα τὰ κάτασπρα ἐκεῖνα κι' ἀστραφτερὰ σὰν χιόνια μαρμαροσώρια, ἀπὸ τὰ πλήθη ποῦ κόλλησαν ἀπανουθιό τους. Ἄντρες καὶ γυναῖκες, δίπλωναν τὲς φλοκάτες των σταυρωτὰ κατὰ πίσω, τὲς πίστρωναν ὕστερα σὰν προσκέφαλα κι' ἐφορτωνόνταν ἕνας μὲ τὸν ἄλλον τὰ θεόρατα μάρμαρα. Ὡς ποῦ φορτώθηκαν ὅλοι κι' ὡς π' ἀναλήφτηκαν ἀπὸ μπροστὰ οἱ ἄσπροι σωροί.

Όταν ξεκίνησαν τὸν κατήφορο κατὰ τὸ χωριό, χάραξε.

Ἄχνιζε τώρα κατὰ τὴν δύσι του τὸ φεγγάρι καὶ στ' ἀνατολικὰ κορφοβούνια, ἐκεῖ ποῦ πρῶτα ἔλαμπε ὁ Γελάντζης, ἔσκαε ὁ Αὐγερινὸς τώρα. Ὁ Μπάρρος, ὁ Καταρραχιάς, τ'Αὐτί, ἡ Νύφες κι'ἄλλες ὁλόγυρα κορφὲς ἀσπρογάλιαζαν στὸ γλυκοχάραμμα. Πλῆθος ρυάκια ἀφρόδροσα, όπ'ἔρχονται ἀπὸ τὰ κεφαλόβρυσα ἀπάνου κι' όπ' αὐλακώνουν ἐδῶ κ' ἐκεῖ ὁλοῦθε τὰ πλάγια ἐκεῖνα, ξύπναγαν 'σ' τὰ πατήματα τοῦ λιθοφορτωμένου κόσμου καὶ μὲ τὰ τρυφερά τους μουρμουρητὰ ἔλεγες ὅτι τ'ένα ρωτάει τἄλλο, νυσταγμένο τὸ μαῦρο ἀκόμα, γιὰ τὸ ξαφνικὸ ἐκεῖνο καὶ παράωρο ποδοβολητὸ τοῦ λαοῦ. Ξύπναγε ἡ πετροπέρδικα ς' τὰ τουφωτὰ κοντοπρίναρα ποῦ ἐκοιμῶταν, ἔλουε τὸν ὤμορφον λαιμὸ καὶ τὰ καμαρωτὰ στήθια της σ' τὰ κρυσταλλόνερα μέσα κι' ἀνέβαινε στὴν κορφὴ τοῦ γκρεμοῦ κι' ἄρχιζε τὸν ὁλόγλυκο τὸν κελαϊδισμό της. Ἡ πέρδικα ξύπναγε τὸ βοσκόπουλο σ' τὴ μάντρα του, καὶ τὸ βοσκόπουλο τὸ καλὸ μὲ τὴν γλυκιά του φλογέρα ξύπναγεν ὅλην τὴν πλάση.

* *
*

Οἱ χωριανοὶ ἐρροβόλαγαν τὸν κατήφορο φορτωμένοι μὲ τὰ θεόρατα μάρμαρα. Κατέβαιναν, κ' ἔτρεχαν κι' ὅλας ποιός νὰ πρωτοπεράσῃ τὸν ἄλλονε, ποιὰ νὰ παραδιαβῇ τὴν ἄλλη. Κ' ἔσκαγαν ἐκεῖ γέλοια καὶ χαρούμενες φωνές. Μπροστὰ τὰ βιολιὰ πάντα κι' οἱ δημογέροντες κ' οἱ παπάδες, φορτωμένοι κι' αὐτοί, καὶ πίσω τὸ πλῆθος. Καὶ πάρα πίσω ἀκόμα, τὰ ξακουστότερα τοῦ χωριοῦ παλληκάρια, ὁποῦ σὺν τρία καὶ σὺν τέσσερα μαζὶ ἐκατέβαζαν εἰς τοὺς στοιχειωμένους των ὤμους ἀπάνου ὁλόβολα χάλαρα, ἀκέριους βαριοκομμένους βράχους. Ἐδῶ ἐθυμῶνταν κανένας τοὺς παλιοὺς ἀντριωμένους τῶν τραγουδιῶν, τοὺς σαραντάπηχους τῶν παραμυθιῶν. Καὶ κᾶπου κᾶπου ἐσταμάταγαν γιὰ νὰ ξανασάνουν καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν.

Όταν ἐχτύπησε ὁ ἥλιος ς' τὰ βουνά, οἱ φορτωμένοι πληθυσμοὶ ἔφταχαν εἰς τὴν κορφὴ τοῦ χωριοῦ. Κ' ὕστερ' ἀπὸ λίγην ὥρα, ποῦ ξεφορτώνονταν αὐτοὶ 'ςτὸ περιαῦλι τῆς ἐκκλησιᾶς, ἡ χρυσές του ἀχτίδες ἐστεφάνωναν τὰ ἱδρωμένα καὶ περήφανα μέτωπά των. Τὰ λιθοσώρια όπ' ἄσπριζαν ὁλονυχτὶς 'ς τὸ βουνὸ ἀπάνου, λαμποκοποῦσαν τώρα στὸ περιαῦλι τῆς ἐκκλησιᾶς· καὶ γύρα τους ὁλόρθος ὁ κόσμος τοῦ χωριοῦ, ξεφορτωμένος καὶ κατακόκκινος καὶ χαριτωμένος κι' ὤμορφος καὶ λαμπρός, ἐδέχονταν μὲ χαρὲς καὶ μὲ παινετικὰ λόγια τοὺς ἀντρειωμένους, ὁποῦ στερνοὶ στερνοὶ ἐκατέβαζαν ς' τοὺς στοιχειωμένους των ὤμους ἀπάνου ὁλόβολα χάλαρα, ἀκέριους βαριοκομμένους βράχους.

Εἶχαν οἱ μάστοροι τώρα γιὰ μιὰν ἑβδομάδα μάρμαρα νὰ δουλέψουν. Ὡς

τὸ σαββατόβραδο τἄλλο, ὁποῦ ὁ πρωτόγερος θὰ φώναζε πάλι 'ς τὸ μεσοχῶρι καὶ ς' τ' ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια τὸ συνηθισμένο διαλάλημά του.

— Ἀκοῦστε, χωριανοί! Ταχιά, ποῦ θὰ σημάνουν ἡ καμπάνες, νὰ σκωθῆτε ὅλ'σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! Ὅποιος δὲ σκωθῇ καὶ δὲν πάῃ, νἄχῃ τ' Ἅϊ-Νικόλα τὴν κατάρα!

Κώστας Κρυστάλλης

ΕΣΠΕΡΙΑ ΗΧΩ[1]

Α'

Νέα βιβλία

Τοῦ περὶ ἠθικῆς διτόμου συγγράμματος τοῦ Herbert Spencer ἐξεδόθη ἐσχάτως τὸ πέμπτον μέρος ὑπὸ τὸν τίτλον *Δικαιοσύνη*. Ἡ φιλοσοφικὴ ἐργασία τοῦ Ἄγγλου κοινωνιολόγου ἀρξαμένη ἤδη ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, συνίσταται εἰς τὴν ἐπιζήτησιν ἐπιστημονικῆς βάσεως πρὸς γνῶσιν τοῦ τί καλὸν καὶ τί κακὸν ἐν τῇ διαγωγῇ ἡμῶν ἐν γένει. Ἡ ἐργασία αὕτη δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι, ὥστε νὰ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ἂν ἐπέτυχεν ἢ ἐναυάγησεν. Ἐντούτοις ἱκανῶς ἐχώρησεν ὥστε ἀδιστάκτως νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς εὔελπις προσπάθεια πρὸς καθιέρωσιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπὶ ἐπιμελῶν πορισμάτων ἐρειδομένης πείρας, ὡς αὐθεντικῆς βάσεως τῆς ἠθικῆς. Ἡ τοιαύτη βάσις θὰ ἀντικαταστήσῃ οὕτω τὴν θεολογίαν καὶ τὴν πολιτικήν, αἵτινες ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀποβάλλουσι τὸ κῦρός των. Τοῦτο δὲν συνεπάγεται πάντοτε μετατροπὴν τῶν περὶ καλοῦ καὶ κακοῦ ἐν τῇ διαγωγῇ ἰδεῶν μας, ἀλλ' ἁπλῶς ἀντικαθιστᾷ ἐπιστημονικὴν βάσιν ἀντὶ ἐμπειρικῆς, ἥτις εἶνε πολλῷ χείρων τῆς ὑπερφυσικῆς. Ὁ Σπένσερ ἐν ἄλλαις λέξεσι ζητεῖ νὰ καθιερώσῃ βάσιν τινὰ ἠθικῆς στερεωτέρας τῆς μέχρι τοῦδε ἀναγνωρισθείσης. Οἱ νομοθέται τοῦ παρελθόντος, αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκην ἣν ἔχει ἡ κοινωνία ὅπως πορεύεται καθ' ὡρισμένους τινὰς κανόνας, συνέταξαν καὶ ἐδημοσίευσαν τοιούτους ὡς θείας ἐντολάς, διότι οὐδεμία ἄλλη μέθοδος πρὸς ὑπακοὴν εἰς αὐτὰς ἦτο δυνατὴ ἐν ἐποχῇ ἡμιπολιτισμοῦ. Πολλάκις οἱ κανόνες ἦσαν ὀρθότατοι, ἀλλ' ὁ λόγος ὅστις προὐβάλλετο ὅπως τηρῶνται ἦτο ἐσφαλμένος. Οὐχὶ σπανίως οἱ κανόνες ἦσαν ἐσφαλμένοι, ἀλλ' ὁ προβαλλόμενος λόγος τῆς τηρήσεως αὐτῶν ἐξηνάγκαζε τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὑπακοήν. Καθ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς προβαίνει, ὁ κόσμος ἀνακηρύττει τὸ πλημμελὲς τοῦ συστή-

[1] Σ. Δ. Π. Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον θὰ δημοσιεύηται ἑκάστοτε ἐν τῷ *Παρνασσῷ* περίληψις τῆς ἐν Εὐρώπῃ φιλολογικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ποιήσεως συντασσομένη ἐπίτηδες παρὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ συνεργάτου ἡμῶν κ. Πλ. Δρακούλη.

ματος τούτου, καὶ ἡ συνέπεια εἶνε ὅτι μετὰ τῶν ἐσφαλμένων κανόνων ἀπορρίπτονται καὶ οἱ ὀρθοί. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη πρὸς μόρφωσιν ἐπιστήμης τῆς ἠθικῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα προκύψῃ ἀσφαλής τις ὁδηγὸς τῶν πράξεών μας. Τὴν βάσιν τῆς τοιαύτης ἐπιστήμης ἐπειράθη ὁ Σπένσερ νὰ θέσῃ. Βεβαίως εἰς τὸ μέγα ζήτημα τοῦ τί ἀγαθὸν καὶ τί κακὸν τελευταία λέξις οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ ἐξέλιξις βαίνει ἐπ' ἄπειρον, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ οἷαι δυνάμεις κρίσεως καὶ γνώσεως λανθάνουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἀτομικὴ ἐσωτερικὴ συνείδησις εἶνε ὁ ἄριστος φάρος τῆς διαγωγῆς, ἡ δὲ μόρφωσις ὑγιοῦς συνειδήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὑγιείας τῶν κοινωνικῶν ὅρων ὑφ' οὓς τὸ ἄτομον ζῇ. Μεταξὺ ἀτόμου καὶ κοινότητος ὑπάρχει ἀμοιβαία εὐθύνη, ἧς ἡ παράβλεψις ἐπιπροσθεῖ ὀλεθρίως εἰς τὴν πρόοδον.

Ἀξιόλογος σειρὰ συγγραμμάτων ὑπὸ τὸν τίτλον *Μεγάλοι Ἐκπαιδευταὶ* (Great Educators) ἤρξατο ἀπό τινος ἐκδιδομένη ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ οἴκου Χάϊνεμαν. Ἔχω ἐνώπιόν μου τοὺς δύο πρώτους τόμους τῆς σειρᾶς. Ὁ πρῶτος φέρει τὸν τίτλον «*Ἀριστοτέλης καὶ ἀρχαῖα ἐκπαιδευτικὰ ἰδεώδη*». Τοῦ δευτέρου ὁ τίτλος εἶνε «*Λογιόλας καὶ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα τῶν Ἰησουϊτῶν*». Ζητήματα ἀφορῶντα τὴν ἐκπαίδευσιν ζωηρότατα ὁλονὲν συζητοῦνται πανταχοῦ τοῦ ἑσπερίου κόσμου, ἀλλ' ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα σύμπασα ἡ δύναμις τῶν ἐκπαιδευτικῶν μεθόδων στρέφεται πρὸς τὴν ἀπόπειραν ὅπως ὁ ἄνθρωπος κινεῖται εἰς σκέψεις, καὶ ἐπομένως ἐνεργῇ ὡς ἔλλογον ὄν. Οἱ Ἄγγλοι διδάσκουσιν ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως διακεντῶσι τὴν περιέργειαν τοῦ μαθητοῦ μᾶλλον ἢ νὰ μεταδώσωσιν εἰς αὐτὸν κεφάλαια γνώσεων. Ὅπως καὶ ὁ πλοῦτος, ἡ μάθησις ἔχει ἀληθῆ ἀξίαν ὅταν ἐπιτυγχάνηται διὰ τῆς ἀτομικῆς δράσεως. Ἐν συνόλῳ δὲ ἡ μάθησις θεωρεῖται σήμερον καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς ἠθικὴ μᾶλλον ἢ ὡς διανοητική. Ἔτι πλέον, πρώτην ἤδη φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ κρίνεται ἀπαραίτητον νὰ διδάσκωνται οἱ διδάσκαλοι τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐπιστήμην. Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὁ κόσμος ὀφείλει τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκπαιδεύσεως ὡς ἠθικῆς ἅμα καὶ διανοητικῆς, ὡς ἀγούσης δηλονότι εἰς τὴν μάθησιν. Εἰς τὸν Λογιόλαν δὲ ὀφείλομεν τὸ τελεσφορώτατον σύστημα ἐξ ὅσων ποτὲ ἐπενοήθησαν πρὸς διάπλασιν καὶ μόρφωσιν τοῦ διδασκάλου.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἀριστοτέλους κ. Δάβιδσον ἐν πρώτοις ποιεῖται ταχεῖάν τινα ἐπιπόλησιν τῆς καθόλου ἰδέας τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐχούσης ὡς σκοπὸν τὴν ἐν τελείᾳ ἀναλογίᾳ ἀνάπτυξιν τοῦ πολίτου. Ἀκολούθως ἐκθέτει τὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα τῶν

διαφόρων φυλῶν καὶ πόλεων πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ ἀληθῶς κεντρῷον σημεῖον τοῦ ἔργου του, περὶ ἀθηναϊκῆς δηλονότι παιδεύσεως καὶ περὶ Ἀριστοτέλους. Δίδεται οὕτω ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς ἐκπαιδευτικῆς θεωρίας ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁμηρικοῦ ἰδεώδους, ὅταν ἡ ἐκπαίδευσις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν παραγωγὴν λαλητῶν καὶ μαχητῶν, καὶ διὰ τοῦ σπαρτιατικοῦ ἰδεώδους ἀφορῶντος εἰς τὴν σωματικὴν ῥώμην, μέχρι τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἰδεώδους ἐπιζητήσαντος τὴν ὑπάτην μάθησιν καὶ πνευματικὴν διάπλασιν. Κατόπιν τῆς μελέτης ἐπὶ τῆς ἀριστοτελικῆς θεωρίας, ὁ συγγραφεὺς ἄγει ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἐξεφαυλίσθη, καθ' οὓς μάθησις ἐσήμαινεν ἁπλῶς κενὰς θεωρίας ἀφηρημένων ἰδανικῶν, καὶ ἡ δρᾶσις ἥκιστα συνεδυάζετο πρὸς τὸν νοῦν. Ἀπὸ τῆς ἀφηρημένης ἀκαδημαϊκῆς ταύτης φύσεως, τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην ἔσωσεν ὁ χριστιανισμὸς διατηρήσας τὸ ὑψηλὸν ἰδεῶδες τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως καὶ προσθέσας εἰς αὐτό, ὡς κορωνίδα, τὴν πρακτικὴν διακέντησιν εἰς δρᾶσιν καὶ ἐνέργειαν.

Ἓν ἐκ τῶν προσφάτων βιβλίων ἅτινα προσείλκυσαν ἰσχυρότατον ἐνδιαφέρον ἐν Εὐρώπῃ εἶνε *Ὁ Κοινωνικὸς Ὁρίζων*, οὗ ὁ συγγραφεύς, καίπερ γνωστὸς ἐξ ἄλλων συγγραμμάτων ποιησάντων μεγάλην αἴσθησιν, κρύπτεται ὑπὸ τὴν ἀνωνυμίαν. Τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα εἶνε ἐξ ἐκείνων ἅτινα κινοῦσι τὰς λειτουργίας τοῦ νοὸς εἰς ἐνέργειαν, ἀναγκάζουσι τὸν ἀναγνώστην νὰ σκέπτηται — καὶ τί δῶρον πολυτιμότερον τῆς δυνάμεως τοῦ σκέπτεσθαι ; — καὶ νὰ σκέπτηται μὲ τὴν εὐφρόσυνον συναίσθησιν ὅτι κάτι τι θὰ προκύψῃ ἐκ τῆς διανοητικῆς του ταύτης κινήσεως. — Ὁ συγγραφεὺς γλαφυρώτατα εἰκονίζει τὴν ἀκατανίκητον στάσιν τῆς ἐποχῆς πρὸς τὴν συγκέντρωσιν πασῶν τῶν νεωτέρων ἐπιχειρήσεων. Δεικνύει πῶς οἱ μικρεπιχειρηματίαι ἐξατμίζονται ὡς μικροσκοπικοὶ πλανῆται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κολοσσαίων σωμάτων τῶν ἀποτελουμένων ὑπὸ μεγάλων κεφαλαιούχων. Ἡ τάσις αὕτη ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος τοὐλάχιστον, εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς τὴν στερρὰν πρόοδον τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν μηχανικῶν ἐφευρέσεων. Ἐκ τοῦ φαινομένου ὅμως τούτου, ὅπερ ἐξ ἐπιπολῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὀλέθριον, ὁ συγγραφεὺς προλέγει τὴν ἐξέλιξιν πολλῶν ἀγαθῶν. Οὐδὲν πολυτιμότερον ἢ ἡ μελέτη τοιούτων συμπερασμάτων ἐν κοινωνίαις ὡς ἡ ἡμετέρα, ἔνθα ὁ μέγας βιομηχανικὸς ὀργασμὸς δὲν ἔφθασεν εἰσέτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ. Τοιαῦται μελέται δι' ἡμᾶς χρησιμεύουσιν ὡς τηλεσκόπια δι' ὧν ἀποκαλύπτεται πᾶσα ἀτέλεια τοῦ συστήματος τῶν πρὸ ἡμῶν βαινόντων, ὅπως ἀποφύγωμεν αὐτήν, πᾶσα

δὲ ἀρετὴ ὅπως τὴν ἐφαρμόσωμεν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τάσεως περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῷ *Κοινωνικῷ Ὁρίζοντι*, οἱ ἄνθρωποι βαθμηδὸν θὰ διδαχθῶσι πῶς νὰ ἐργάζωνται εἰς μεγάλα ὀργανικὰ συστήματα. Ἀφοῦ εἰς τοῦτο ἑκόντες ἄκοντες ἱκανῶς ἐκπαιδευθῶσι, θὰ ἐγερθῶσι καὶ θὰ διεκδικήσωσι τὰ μεγάλα ταῦτα ὀργανικὰ συστήματα ὡς ἀνήκοντα αὐτοῖς, καὶ κατὰ τῆς ἀξιώσεως ταύτης οὐδεμία θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀντιταχθῇ ἀντίρρησις, διότι ἡ ἀξίωσις θὰ στηρίζηται ἐπὶ τοῦ ἀναμφισβητήτου ἀξιώματος, ὅπερ ἀπό τινος ἐπεκράτησεν, ὅτι πᾶσα ἐπιχείρησις δέον νὰ ἐνεργῆται πρὸς ὄφελος ἁπάντων, ἄλλως δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως.

Β'

Αἱ γυναῖκες καὶ ἡ καλλιτεχνία ἐν Ἀμερικῇ

Πρῶτος ὁ Ἄγγλος κοινωνιολόγος καὶ τεχνοκρίτης Ροῦσκιν ἔδειξε διὰ τῶν συγγραμμάτων του τὴν δύναμιν τῆς καλλιτεχνίας ὡς ὀργάνου πρὸς πολιτισμόν. Τῶν διδαγμάτων τοῦ Ροῦσκιν ὁ ἀμερικανικὸς λαὸς ἐπωφελήθη εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Ἐνῷ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἐν Ἀμερικῇ ἡ εἰς τὰς τέχνας ἐπίδοσις δὲν ἦτο ἀξιοσημείωτος, σήμερον ὑπάρχουσιν ἀνὰ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἀξιολογώταται καλλιτεχνικαὶ Σχολαί, δεικνύουσαι τὴν διεύθυνσιν ἣν ἡ τέχνη λαμβάνει ἐν τῇ μεγάλῃ Δημοκρατίᾳ. Ἐκ τῶν σχολῶν τούτων, πλεῖσταί εἰσι σχολαὶ θηλέων καὶ παρέχουσι διδακτικώτατον παράδειγμα τῆς εὐρύνσεως τοῦ διανοητικοῦ ὁρίζοντος τῶν γυναικῶν τῆς Ἀμερικῆς. Χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς μυριάδας τῶν παίδων ἀμφοτέρων τῶν φύλων τῶν μανθανόντων χαρακτικὴν ἐν τοῖς δημοσίοις Σχολείοις, ἡ καλλιτεχνία ἐν γένει καταλαμβάνει τὸ μέγιστον ἴσως μέρος τῆς δράσεως τοῦ ἀμερικανικοῦ βίου, καὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν θηλέων. Ἐν Βοστώνῃ, Φιλαδελφείᾳ, Ἁγίῳ Φραγκίσκῳ, Βασιγκτῶνι, Μινεαπόλει, Κινγκινάτι καὶ Σικάγῳ ἀκμάζουσι σχολαὶ καὶ μουσεῖα πλήρη καλλιτεχνικῶν συλλογῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τὴν τέχνην ἐπιμελείας ταύτης εἶνε ὅτι παρήχθησαν οὐκ ὀλίγαι γυναῖκες καλλιτεχνικῆς μεγαλοφυΐας. Ἀλλὰ δὲν εἶνε τόσῳ ἡ παραγωγὴ μεγαλοφυῶν, ὅπερ κέκτηται τὴν μεγίστην σημασίαν, ὅσῳ ἡ ἐπίδρασις τῆς τέχνης ἐπὶ τῶν ὁμάδων τοῦ ἀμερικανικοῦ πληθυσμοῦ θήλεος καὶ ἄρρενος. Χιλιάδες γυναικῶν χρησιμοποιοῦσι τὸν βίον των παράγουσαι ἔργα τέχνης ζωηρῶς ζητούμενα ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς κόσμησιν τοῦ ἡμερησίου βίου του καὶ ἀνύψωσιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας. Πλεῖσται γυναῖκες ἀκολουθοῦσι καλλιτεχνικὰς σπουδὰς ἐπὶ τέσσαρα καὶ πλείονα ἔτη καὶ τὰς δαπάνας τῆς σπουδῆς ἀρύονται ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἔργων, δι' ὧν ἀσκοῦνται·

τόσῳ τὸ κοινὸν ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῆς τέχνης. Εἰς τοῦτο βεβαίως συντείνουσι τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικά, ἅτινα χρησιμοποιοῦσι τὰς μαθητρίας καὶ ἅμα ἀποτελοῦσιν, αὐτὰ καθ'ἑαυτά, καλλιτεχνικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐν προσφάτῳ τινὶ ἐκθέσει εἰκόνων ἐν Λονδίνῳ, διακοσίων γυναικῶν ἔργα ζωγραφικῆς ἀνήρτηντο, πάνυ ἀντάξια τῶν διαπρεπῶν ζωγράφων τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα καλλιτεχνήματα αὐτῶν συνίστανται εἰς ἔργα πορσελάνης, λεπτουργήματα καὶ ἄλλα καλούμενα ἔργα βιομηχανικῆς καλλιτεχνίας. Ἐπίσης ἡ γυναικεία ἰδιοφυΐα διεκρίθη εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν δημοσίων κτιρίων. Τὰ ἄριστα τῶν δημοσίων κτιρίων τῆς Νέας Ὑόρκης ὀφείλουσι τὰς ἐσωτερικὰς ζωγραφήσεις των, τοὺς τάπητας καὶ τὰ μεγαλοπρεπῶς κεντημένα παραπετάσματα εἰς γυναῖκας.Τὰ ἄριστα δὲ προϊόντα τῶν ὑφαντουργείων εἶνε ἔργα γυναικῶν ἐπεξεργαζομένων θαυμασίως τὰ διάφορα εἴδη τῆς ὑφαντικῆς. Ἐφημερίδες καὶ περιοδικά εἰσι πλήρη εἰκόνων τῆς γυναικείας χειρός. Πλὴν τῶν κλάδων τούτων τῆς καλλιτεχνίας, οὐκ ὀλίγαι γυναῖκες διεκρίθησαν περὶ τὴν κεραμεικήν, ἧς ἡ ἐν Κιγκινάτι Σχολὴ εἶνε γνωστοτάτη. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκ τῶν Σχολῶν τούτων ἐξέρχονται πολλαὶ διδασκάλισσαι τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Τέχνης καὶ ἢ ἀναλαμβάνουσι τὴν διεύθυνσιν σχολείων ἐν οἷς πολλάκις διδάσκονται μέχρι δεκακισχιλίων παίδων ὑπὸ μιᾶς γυναικός, ἢ σχηματίζουσι καλλιτεχνικὰς κλάσεις, ἢ ἱδρύουσι καλλιτεχνικοὺς συλλόγους πρὸς διάδοσιν καὶ κυκλοφορίαν ἀντιτύπων ἢ φωτογραφιῶν τῶν ἀριστοτεχνημάτων τῆς ζωγραφικῆς.Ἄλλοτε σχηματίζουσι μικρὰς βιβλιοθήκας περιεχούσας συγγράμματα περὶ καλλιτεχνίας, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν κατ' ἰδίαν μελετωσῶν. Τοιαύτη εἶνε μία ἐκ τῶν πολλῶν διευθύνσεων, καθ'ἃς ἡ καθόλου καλλιτεχνικὴ δρᾶσις ἐν Ἀμερικῇ προάγει τὸν πολιτισμὸν τοῦ μεγάλου ἐκείνου λαοῦ.

Γ'

Ἐπιστημονικὴ πρόοδος

Ἡ χημεία ἐποιήσατο τελευταίως μεγάλας προόδους. Τὴν προσοχὴν τῶν πλείστων χημικῶν ὁλοὲν ἀπασχολεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξηγήσεως τῶν φαινομένων τῆς χημείας διὰ τῆς θεωρίας ὅτι ὅλοι οἱ χημικοὶ νόμοι εἶνε κατ' οὐσίαν μηχανικοί. Καθ' ὅλας τὰς προσφάτους ἐρεύνας φαίνεται ὅτι ὄχι μόνον ἡ χημεία, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι στρέφονται περὶ ἕνα μηχανικὸν νόμον. Τὰ ἄτομα τῆς ὕλης δὲν θεωροῦνται πλέον ὡς ἀκίνητα καὶ ἀλληλοδιατηρούμενα ἐν ἰσορροπίᾳ, ἀλλ' ὑφιστάμενα μυρίας καὶ

πολυπλόκους κινήσεις, ὅπως τὰ οὐράνια σώματα, ὅπως οἱ πλανῆται τοῦ ἡμετέρου ἡλιακοῦ συστήματος. Ἐπι τοῦ θέματος τούτου ἐδημοσιεύθησαν τελευταίως σπουδαιότατα συγγράμματα. Μόνον ἐπὶ τοῦ ἁπλουστάτου φαινομένου τῆς διαλύσεως ἅλατος ἐντὸς ποτηρίου ὕδατος γράφονται κατ' ἔτος ἑκατοντάδες πραγματειῶν. Ἡ διάλυσις τοῦ ἅλατος παρουσιάζει τὰ πολυπλοκώτατα καὶ μᾶλλον ἀπροσδόκητα φαινόμενα μηχανικῆς κινήσεως. Μία τῶν νεωτάτων θεωριῶν τῶν προκυψασῶν ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης εἶνε ἡ καλουμένη *κινητικὴ θεωρία τῶν ἀερίων*. Κατὰ ταύτην πᾶν ἀέριον εἶνε ἄθροισμα μορίων ὕλης λυσσωδῶς βομβαρδιζόντων τοὺς τοίχους τοῦ ἀγγείου, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ ἀέριον περιέχεται, ὁ δὲ ὀλλανδὸς χημικὸς Βάντχοφ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ αὐτὴ θεωρία ἰσχύει καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς διαλύσεις. Τὸ ὕδωρ θραύει τὰ δεσμὰ δι' ὧν τὰ μόρια τοῦ ἅλατος ἢ τῆς ζαχάρεως μένουσιν ἡνωμένα, καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς θραύσεως τὰ μόρια ἐκτελοῦσι τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς κινήσεις, ἃς θὰ ἐξετέλουν εἴ ποτε τὸ ἅλας ἢ ἡ ζάχαρις μετεβάλλετο εἰς ἀέριον. Βομβαρδίζουσι τὰς παρειὰς τοῦ ποτηρίου, ἀκολουθοῦντα ὅλους τοὺς φυσικοχημικοὺς νόμους τοὺς ἰσχύοντας ὡς πρὸς τὰ ἀέρια. Ἕτερος ὀλλανδὸς χημικός, ὁ Βανδερουάλς, ὑπήγαγεν εἰς μαθηματικὴν ἔκφρασιν τὴν μετάβασιν τῆς ὕλης ἀπὸ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀερίου εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ὑγροῦ. Εἶπεν ὅτι καθ' ὅσον αἱ τροχιαὶ τῶν μορίων σμικρύνουν, τὸ ἀέριον μεταβάλλεται εἰς ὑγρόν. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων καὶ ἐκ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Γάλλου φυσικοῦ Ραοὺλ, ἡ χημεία καὶ ἡ φυσικὴ φαίνονται ὅτι ἀποτελοῦσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσί τινες λειτουργίαι, αἵτινες φαίνονται ἀποκλειστικῶς ἀνήκουσαι εἰς τὴν χημείαν. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ φυσικὴ δὲν δύναται νὰ τὰς οἰκειοποιηθῇ, ὑπάρχουσι διδόμενα ὧν ἕνεκα ὁ ἠλεκτρισμὸς δικαιολογεῖται παρεμβαίνων. Ὑποστηρίζεται δηλαδὴ ὅτι πᾶν χημικὸν φαινόμενον μὴ βασιζόμενον προδήλως ἐπὶ μηχανικῶν νόμων ὀφείλεται εἰς ἠλεκτρικὸν ρεῦμα. Θεωρία τελικὴ δὲν ἐμορφώθη εἰσέτι, ἀλλ' ἡ τελευταία λέξις τῆς χημείας εἶνε ὅτι καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἕκαστον μόριον τῆς ὕλης μὲ τὰ ἐντὸς ἑαυτοῦ κινούμενα ἄτομα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁλόκληρον σύστημα ὅπως τὰ ἡλιακὰ συστήματα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, ἡ ἐπιστήμη ἐπ' ἐσχάτων κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μετανάστευσις ἀπετέλεσεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ζωῆς τὸν κύριον παράγοντα τῆς βαθμιαίας μεταμορφώσεως τοῦ ζῴου ἀπὸ τοῦ ἀτελεστέρου τύπου εἰς τὸ ἐντελέστερον. Μεταναστεύοντος τοῦ ζῴου εἰς νέας συνθήκας κλίματος καὶ βίου, καὶ διαμένοντος

ὑπ' αὐτὰς ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, μεταμόρφωσίς τις τῶν ὀργάνων αὐτοῦ συνετελεῖτο καὶ βαθμηδὸν προέκυπτε νέον ὅλως εἶδος. Οἱ πρόγονοι τοῦ ἵππου, παραδείγματος χάριν, μετηνάστευσαν, ὡς γνωρίζομεν, ἀνὰ τὴν Ἀμερικήν, Ἀσίαν, Εὐρώπην, Ἀφρικὴν καὶ πιθανῶς πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἤγαγον αἱ γεωλογικαὶ ἀνακαλύψεις τῶν ἀπολιθωθέντων τύπων ἐκλειψάντων ἤδη ζῴων. Τοιούτων εὑρημάτων ἐσχάτως μεγάλη ἀφθονία ἀγγέλλεται ἀπὸ παντοίων μερῶν τοῦ κόσμου, καὶ οἱ ἀνατομιολόγοι μετὰ δυσκολίας προφθάνουν ν' ἀνταποκρίνωνται εἰς τόσην παλαιοντολογικὴν ἐργασίαν. Τὰ εὑρήματα ταῦτα κυρίως συνίστανται εἰς «ἐλλείποντας κρίκους» μεταξὺ τῶν διαφόρων τύπων τῆς ζωολογικῆς κλίμακος. Ἐξ αὐτῶν δὲ καὶ οἱ γεωλόγοι ἐξάγουσι σημαντικὰ πορίσματα, ὅτι παραδείγματος χάριν, ὑπῆρξέ ποτε ἠπειρωτικὴ συγκοινωνία μεταξὺ Νοτίου Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας. Ὁ γεωλόγος Ἴχεριγκ ἀνενδοιάστως ὑποστηρίζει ὅτι κατὰ τὴν Δευτερογενῆ Περίοδον μεγάλη τις ἤπειρος ἐξετείνετο ἀπὸ Χιλῆς καὶ Παταγονίας, διὰ Νέας Ζηλανδίας εἰς Αὐστραλίαν, ὁ δὲ Φ. Ἀμεγγῖνος βεβαιοῖ ὅτι κατὰ τὴν Ὀλιγόκαινον καλουμένην Περίοδον ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἦτο ἡνωμένη μετὰ τῆς Εὐρώπης. Ἔν τινι τῶν τελευταίων τευχῶν τοῦ *ΙΘ' Αἰῶνος* τοῦ Λονδίνου, ὁ Κροπότκιν ἀναπτύσσει ὅτι, ἐκ τῶν εὑρημάτων τῆς Γρηλλανδίας καὶ τῆς Νέας Σιβηρίας ἐξάγεται, ὅτι κατὰ τὴν Μειόκαινον Περίοδον ὑπῆρχε μεγάλη ἤπειρος ἐκεῖ ὅπου ἤδη ἐκτείνεται τὸ ἀρκτικὸν παγωμένον ἀρχιπέλαγος, καὶ συμπεραίνει ὅτι ἡ ἤπειρος ἐκείνη ἐν ἔτι ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ —τῇ Δευτερογενεῖ Περιόδῳ.— ἦτο ὑπὸ τὸν ὠκεανόν, ἀνέθορεν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ κατὰ τὴν Τριτογενῆ Περίοδον, καὶ ἤδη πάλιν εὕρηται ὑποκάτωθεν. Τὸ ὅλον ἐνταῦθα πόρισμα εἶνε ὅτι αἱ ἤπειροι τοῦ πλανήτου μας δὲν εἶνε μόνιμοι ἀλλ' ὑπόκεινται εἰς ἀλλοιώσεις ποικίλας.

Καίτοι τὰ μικρόβια δὲν ἦσαν ἄγνωστα πρὸ ἑκατοντάδων ἐτῶν, ἡ ἐπιστημονικὴ βακτηριολογία εἶνε ὅλως πρόσφατον δημιούργημα. Ἀπό τινων ἐτῶν πλεῖστα ὅσα συγγράμματα ἐξεδόθησαν περιγράφοντα καὶ ἐρευνῶντα τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν βίον τῶν μικροσκοπικῶν ὀργανισμῶν εἰς οὓς ἀποδίδονται αἱ νόσοι. Παντὸς νέου βακτηρίου ἢ μικροκόκκου δημοσιεύεται καὶ ἡ φωτογραφία ἐν τοῖς εἰδικοῖς ἐγχειριδίοις. Περιγράφεται δ' ἐπίσης ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τρόπος τοῦ βίου καὶ αἱ μέθοδοι τῆς ἀναπαραγωγῆς αὐτοῦ. Δέκα διάφορα εἴδη τοῦ χολερικοῦ βακτηρίου ἀνεκάλυψεν ἐσχάτως ὁ καθηγητὴς Κώννιγκαμ, ὁ δὲ Λεσὸζ κατώρθωσε νὰ διαστείλῃ τὸ βακτήριον τοῦ τύφου ἀπὸ ἕτερόν τι μικρόβιον, ὅπερ κατοικεῖ διαρκῶς

ἐν τοῖς ἐντοσθίοις ἡμῶν, καὶ ὑπὸ ὡρισμένας συνθήκας ἀποκτᾷ ῥώμην καὶ μέγεθος. Ὅσον προχωρεῖ ἡ μελέτη τῶν βακτηριδίων, τόσον ἀναγνωρίζεται ὅτι ὁ μόνος τρόπος πρὸς καταπολέμησιν τῶν νοσοφόρων μικροοργανισμῶν εἶνε ἡ προεξασφάλισις τοῦ συστήματος διὰ τῶν γενικῶν ὅρων τῆς ὑγιεινῆς, καὶ ὅτι οὐδὲν φάρμακον ἰσχύει νὰ ἐξολοθρεύσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς μικροοργανισμοὺς ἅμα ἀναπτυχθῶσι. Παρετηρήθη, ἀλλὰ δὲν ἐξηγήθη ἐπαρκῶς, ὅτι ὀργανισμοί τινες ἀνθρώπων ἢ ζώων ἐν γένει, ἀνθίστανται ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς εἰσβολῆς οἱουδήποτε βακτηριδίου, ἢ ὡρισμένου βακτηριδίου. Ἐν τῷ σώματι ἡμῶν καὶ ὅλων τῶν θηλαστικῶν ὑπάρχει ἀριθμὸς περιπλανωμένων κυτταρίων ἐχόντων ἰδίαν ζωὴν καὶ ἀγαπώντων νὰ καταβροχθίζωσι τὰ εἰσβάλλοντα μικρόβια. Τὰ κυττάρια ταῦτα ἀποτελοῦσιν οὕτω τὸν στρατὸν τοῦ συστήματος, ἀλλ' ἡ τελεσφορότης αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γενικῆς ὑγιείας τοῦ σώματος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐτάχθησαν ὡς φρουροὶ καὶ πρόμαχοι. Κακὴ τροφή, παραδείγματος χάριν, ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῶν τὴν δύναμιν τοῦ καταβροχθίζειν τὰ εἰσβάλλοντα μικρόβια, ἅτινα τότε ἀφίενται ἐλεύθερα νὰ λεηλατήσωσι τὸ σῶμα. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον πόσον σοβαρὸν ζήτημα εἶνε ἡ ἐκλογὴ τῆς τροφῆς. Ἐπίσης ἡ ἔλλειψις καθαροῦ ἀέρος παραλύει τὰ εὐεργετικὰ κυττάρια. Τὸ πᾶν τέλος εἶνε νὰ διατηρῶνται ταῦτα εἰς κατάστασιν ὑγιᾶ καὶ τελεσφόρον. Τότε τὰ βακτήρια εἶνε ἀνίσχυρα, διότι μόλις εἰσέλθωσι καταβροχθίζονται. Παρετηρήθη ὅτι ὁσάκις μέρος τι τοῦ σώματος ὑγιοῦς ζῴου μολυνθῇ διὰ τῆς ἐπισκέψεως νοσοφόρου μικροβίου, ἀπειράριθμα κυττάρια συρρέουσιν ἐν μεγίστῃ σπουδῇ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ καταβροχθίζουσιν ὄχι μόνον τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀλλὰ καὶ ὅ,τι οὗτοι παρήγαγον διὰ τῆς ἐπιδρομῆς των, οἷον πύον καὶ βεβλαμμένας ἶνας. Συμβαίνει νὰ ἡττηθῶσιν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ καὶ τότε ὑπερισχύει ἡ νόσος, ἢ συμβαίνει νὰ μὴ ἄρωσιν ὁριστικὴν νίκην καὶ τότε ἔχομεν τὰ φαινόμενα τῶν χρονίων ἀσθενειῶν. Οἱ ἀμυντικοὶ οὗτοι μικροοργανισμοὶ ἐκλήθησαν διὰ διαφόρων ὀνομάτων, οἷον *ἀλεξίνια*, *σωζίνια*, *φυλαξίνια* κττ. Ἔξοχοι ἐπιστήμονες ἀσχολοῦνται ἐνδελεχῶς εἰς τὴν μελέτην καὶ κατανόησιν τῆς φύσεως τῶν θαυμασίων τούτων ὄντων, ἅτινα ἕκαστος ἐξ ἡμῶν φέρει ἐντὸς τοῦ σώματος αὐτοῦ. Οὐδεμία εἰσέτι θεωρία καθιερώθη, ἀλλ' ἐκείνη ἥτις τείνει νὰ ἀναγνωρισθῇ εἶνε ἡ θεωρία καθ' ἣν οἱ παντοῖοι μικροσκοπικοὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους δύνανται ὡς ἄριστα νὰ καταπολεμηθῶσιν ἐὰν ὁ στρατὸς τῶν κυτταρίων διατηρῆται ἐν καλῇ καταστάσει διὰ τῆς θρησκευτικῆς, ὡς εἰπεῖν, τηρήσεως τῶν ὅρων τῆς ὑγιεινῆς.

Δ'

Ἐντυπώσεις ἐν νεκροφανείᾳ

Λίαν περίεργον ἄρθρον ἐδημοσιεύθη τελευταίως ἐν τῷ μηνιαίῳ περιοδικῷ τοῦ ἐν Λονδίνῳ *Ψυχολογικοῦ Συλλόγου*. Ὁ ἰατρὸς Βίλτσης παθὼν ἐκ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, περιῆλθεν εἰς κατάστασιν νεκροφανείας διαρκεσάσης ἐπὶ τέσσαρας ὥρας. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἀφηγεῖται τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἐντύπωσιν αὐτοῦ. Μετὰ ἐπιστημονικοῦ, λέγει, ἐνδιαφέροντος παρηκολούθουν — διότι εἰ καὶ τὸ σῶμά μου παρεῖχε πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ θανάτου, ὁ νοῦς μου ἐλειτούργει τακτικώτατα — παρηκολούθουν τὰ ἐν ἐμαυτῷ συμβαίνοντα, ἵνα ἴδω τίνι τρόπῳ θὰ ἐπήρχετο ὁ θάνατος, ὃν ἐνόμιζον ἐπὶ θύραις. Εἶχον τοιαύτην διαύγειαν, ὥστε ἔβλεπον τὰ θαυμάσια τῆς σωματικῆς ἀνατομίας, καὶ ᾐσθανόμην ἅμα ὅτι μετὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων ἤμην στενότατα συνδεδεμένος ἶνα πρὸς ἶνα. Μετὰ τῆς μεγίστης ἀταραξίας ἀνέμενον νὰ αἰσθανθῶ τὸν διαχωρισμὸν τῆς ἰδίας μου συνειδήσεως ἀπὸ τῶν ἰνῶν μεθ' ὧν ἦτο συνδεδεμένη. Ἔλεγον κατ' ἐμαυτόν: «Ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν θὰ παύσω ἔχων συνάφειαν πρὸς τὸ σῶμά μου· ἂς ἐπωφεληθῶ τοῦ βραχέος τούτου χρονικοῦ διαστήματος ὅπως ἀκριβῶς κατανοήσω τίνι τρόπῳ θὰ συμβῇ τὸ γεγονὸς τοῦτο, διότι ἐπὶ τέλους αἰσθάνομαι ὅτι ἔχω πλήρεις τὰς διανοητικάς μου δυνάμεις καὶ εἶμαι εἰς κατάστασιν νὰ συλλογίζωμαι. Ἆρά γε θὰ ἐξακολουθῶ νὰ διανοοῦμαι μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων λεπτῶν, ἀφοῦ ἀποσπασθῇ τὸ *ἐγώ* μου ἀπὸ τῶν ἰνῶν μου;» Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δυνάμεώς τινος ἀνεξαρτήτου τῆς θελήσεώς μου ᾐσθάνθην ἐμαυτὸν λικνιζόμενον ὁριζοντίως, ὡσανεί τις μὲ ἔσειεν ἐπὶ δεξιᾷ καὶ ἐπ' ἀριστερᾷ. Μετ' ὀλίγον ἡ κίνησις αὕτη, ἥτις φαίνεται ἀπέσπασε τὸ *ἐγώ* μου ἀπὸ τοῦ σώματος, ἔπαυσε καὶ ἤκουσα εἰς τοὺς ταρσοὺς τῶν ποδῶν μου τριγμούς τινας, ὡσεὶ θραυομένων μικρῶν χορδῶν. Μετὰ τοῦτο ἀντελήφθην ὅτι ἀπεσυρόμην ἀπὸ τῶν κάτω μελῶν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἄνω, ὡσανεὶ συνιστάμην ἐξ ἐλαστικοῦ βραχυνομένου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτε κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον βαθμηδὸν φθάσας ἕως εἰς τὰ ἰσχία μου εἶπον κατ' ἐμαυτόν: «Τώρα, ζωὴ δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὰ ἰσχία καὶ κάτω. Δὲν δύναμαι νὰ ἐνθυμηθῶ πῶς διῆλθον διὰ τῆς γαστρὸς καὶ τοῦ στήθους, ἀλλ' εὐκρινέστατα ἀναμιμνήσκομαι τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁλόκληρος ὁ ἑαυτός μου ἐμαζεύθη ἐντὸς τῆς κεφαλῆς. Ἔκαμα τότε τὸν ἑξῆς συλλογισμόν: Εἶμαι ὅλος ἐντὸς τῆς κεφαλῆς τώρα, καὶ μετά τινα δευτερόλεπτα θὰ εἶμαι ἀνεξάρτητος τοῦ σώματος. Περιηρχόμην πέριξ τοῦ ἐγκεφάλου ὡσανεὶ ἤμην κοῖλος, περισφίγγων αὐτὸν καὶ τὰς μεμβράνας του ἐλαφρῶς πανταχόθεν πρὸς τὸ

κέντρον, καὶ ὠθούμην ἔξω διὰ τῶν ρωγμῶν τοῦ κρανίου. Ἐπὶ τέλους προέκυψα ὅλος πρὸς τὰ ἔξω καὶ οἱονεὶ ἱπτάμην ὡσεὶ πομφόλυξ ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ αὐλοῦ, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους πᾶς δεσμὸς μετὰ τοῦ σώματος ἐθραύσθη καὶ ἐλαφρότατα ἔπεσα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐκεῖθεν πάλιν ἠγέρθην καὶ ἔστην ἐν πλήρει ἀναστήματι ὄρθιος. Μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἤμην διαφανής, κυανωπῆς χροιᾶς, καὶ καθ' ὁλοκληρίαν γυμνός. Ἐν ποιᾷ τινι ἀμηχανίᾳ ἔδραμον πρὸς τὴν ἀνεωγμένην θύραν ἵνα ἀποφύγω τὰ βλέμματα δύο κυριῶν παρισταμένων ἐν τῷ θαλάμῳ. Μόλις ἔφθασα τὴν θύραν ἀνεκάλυψα ὅτι ἤμην ἐνδεδυμένος, καὶ ἐντεῦθεν ἡσυχάσας ἐπανῆλθον ὅπως συνδιαλεχθῶ μετὰ τῶν παρευρισκομένων. Ἐνῷ ἔστρεφον, ὁ ἀγκών μου ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ βραχίονος ἑνὸς τῶν δύο κυρίων τῶν ἱσταμένων παρὰ τὴν θύραν. Πρὸς ἔκπληξίν μου, ὁ βραχίων του διῆλθε διὰ μέσου τοῦ ἐμοῦ ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ τὰ διαχωρισθέντα μέρη τοῦ ἐμοῦ βραχίονος ἡνώθησαν αὖθις ὡσανεὶ ἦσαν ἐξ ἀέρος. Ἐκύταξα τὸ πρόσωπον ἵνα ἴδω ἐὰν ἔλαβεν εἴδησιν τῆς ἐπαφῆς, ἀλλ' οὐδὲν σημεῖον ἔδειξε περὶ τούτου, ἔστη μόνον προσβλέπων εἰς τὴν κλίνην ἣν ἄρτι ἐγὼ εἶχον ἀφήσει. Διηύθυνα τὸ βλέμμα μου εἰς τὸ αὐτὸ μέρος καὶ εἶδον τὸ νεκρὸν σῶμά μου. Εἶδον τοὺς διαφόρους περιστοιχοῦντας αὐτό, καὶ ἰδίᾳ παρετήρησα δύο γυναῖκας γονυκλινεῖς παρὰ τὴν κλίνην καὶ κλαιούσας. Δὲν εἶχον ὅμως ἰδέαν τῆς ταὐτότητος αὐτῶν, ἀλλὰ βραδύτερον ἔμαθον ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι ἦσαν ἡ σύζυγός μου καὶ ἡ ἀδελφή μου. Δὲν ἠδυνάμην νὰ κάμω τοιαύτας διακρίσεις συγγενείας ἢ σχέσεως. Διέκρινα μόνον μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀλλὰ τίποτε περιπλέον· ὅλοι ἠτένιζον διαρκῶς ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἐγὼ ἔστρεψα καὶ ἐξῆλθον διὰ τῆς ἀνοικτῆς θύρας, κλίνων τὴν κεφαλὴν καὶ προσέχων ποῦ ἔθετον τοὺς πόδας ἐνῷ ἐβάδιζον. Κατέβην τὴν ἐξωτερικὴν κλίμακα καὶ ἐξῆλθον εἰς τὴν ὁδόν. Ἐκεῖ ἐσταμάτησα καὶ ἔβλεψα τριγύρω. Οὐδέποτε εἶδον τὴν ὁδὸν ἐκείνην τόσῳ καθαρὰ ἢ ὅσον τότε. Οὐδεμία λεπτομέρεια αὐτῆς μοὶ διέφυγε. Ἐσημείωσα τὴν ἐρυθρότητα τοῦ ἐδάφους καὶ τὰ ἀποτελέσματα προσφάτου βροχῆς. Μὲ βλέμμα συγκινήσεως περιειργάσθην τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἅτινα ὡς ἐπίστευον ἔμελλον νὰ ἐγκαταλείψω διὰ παντός, χωρὶς ὅμως νὰ γνωρίζω ποῦ ἔμελλον νὰ ὑπάγω. Εἶτα ἀνεκάλυψα ὅτι εἶχον ἀνάστημα μεῖζον τοῦ συνήθους καὶ ἐχάρην διότι ἀνεμνήσθην ὅτι ἤμην κάπως βραχύσωμος ὅτε εἶχον τὸ σῶμά μου, τοῦθ' ὅπερ δὲν μοὶ ἤρεσεν. Ἐσκέφθην λοιπὸν μετὰ μεγάλης χαρᾶς ὅτι τὸ ἀνάστημά μου διωρθώθη. Παρετήρησα λοιπὸν ὅτι καὶ τὰ φορέματά μου συνεμορφώθησαν πρὸς τὸ αὐξῆσαν ἀνάστημα καὶ ἠπόρησα πῶς τοῦτο συνέβη καὶ πόθεν τὰ ἐνδύματα προήρχοντο. Ἐξήτασα τὸ ὕφασμα, ὅπερ ἔκρινα καλῆς ποιότητος—ἀγγλικὸν

πρᾶγμα. Ὁ ἐπενδύτης ἦτο κἄπως λίαν εὐρύχωρος ἀλλ' ἐπεδοκίμασα τοῦτο, σκεφθεὶς ὅτι ἦτο θέρος. «Ἐξαίρετα» εἶπον κατ' ἐμαυτόν· «πρὸ ὀλίγων λεπτῶν ἔπασχον κλινήρης, καὶ ἤδη ἐπῆλθεν αὐτὴ ἡ μεταβολὴ ἡ καλουμένη θάνατος, τὴν ὁποίαν τόσῳ ἔτρεμον ἄλλοτε. Παρῆλθε τώρα, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ εἶμαι εἰσέτι ἄνθρωπος ζῶν καὶ σκεπτόμενος· ναί, σκεπτόμενος διαυγῶς ὅπως πάντοτε καὶ αἰσθανόμενος ἄκραν ὑγιείαν». Ὁ ἰατρὸς Βίλτσης ἐξακολουθεῖ διηγούμενος καὶ ἄλλας λεπτομερείας, ὡς τὴν χαρὰν ἣν ᾐσθάνετο ἀναλογιζόμενος ὅτι οὐδέποτε πλέον ἔμελλε ν' ἀσθενήσῃ. Κατόπιν ἀνεκάλυψεν ὅτι λεπτεπίλεπτός τις χορδή, ὡσεὶ ἱστὸς ἀράχνης, συνέδεε τοὺς ὤμους του μετὰ τοῦ κάτω μέρους τοῦ λαιμοῦ τοῦ νεκροῦ σώματος. Μετὰ ταῦτα ἀνηγέρθη εἰς τὸν ἀέρα ὡσεὶ κρατούμενος ὑπὸ δύο χειρῶν ἃς ᾐσθάνετο ἐλαφρῶς πιεζούσας τὰ πλευρά του. Ἐχώρει μετὰ ταχύτητος ἀλλὰ καὶ ἡδονῆς μέχρις οὗ ἔφθασεν εἰς στενὴν ἀλλὰ εὐχάριστον ἀτραπὸν κλίνουσαν πρὸς τὰ ἄνω εἰς γωνίαν 25 βαθμῶν. Ἡ ἀτραπὸς περίπου ἦτο εἰς ἴσην ἀπόστασιν μεταξὺ τῶν κορυφῶν τῶν δένδρων καὶ τῶν νεφελῶν, ἐφαίνετο δὲ μὴ στηριζομένη που, καίτοι τὸ ἔδαφος ἦτο ἐκ λευκῆς ἄμμου καὶ γαλακτώδους ἀργίλλου. Αἰσθανόμενος μόνωσιν παρετήρησεν ἵν' ἀνακαλύψῃ που ἄνθρωπον ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐφαίνετο τοιοῦτος. Ἐσκέφθη ὅτι ἀνὰ εἴκοσι λεπτὰ ἀποθνήσκει εἷς ὥστε ἀπεφάσισε νὰ περιμένῃ ὀλίγον. Καίτοι ἐπερίμενεν ἀρκετὰ οὐδένα εἶδεν ἐρχόμενον. Ἐπὶ τέλους ὅτε ἤρξατο νὰ αἰσθάνηται μεγάλην μελαγχολίαν, μία φυσιογνωμία ἀνεκφράστου τρυφερότητος καὶ ἀγάπης ἐνεφανίσθη αἴφνης. Ἀπέναντι ἑαυτοῦ εἶδε τρεῖς παμμεγίστους βράχους φράττοντας τὴν ἀτραπόν. Φωνή τις ὡμίλησεν εἰς αὐτὸν προερχομένη ὡσεὶ ἔσωθεν βροντῆς καὶ λέγουσα· «Αὕτη εἶνε ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὸν αἰώνιον κόσμον. Ἅμα διέλθῃς διὰ τῶν βράχων ἐκείνων, δὲν θὰ δυνηθῇς πλέον νὰ ἐπανέλθῃς εἰς τὸ σῶμα». Ὑπῆρχον τέσσαρες εἴσοδοι, μία λίαν σκοτεινή, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς ἦγον εἰς δροσεράν, ἤρεμον καὶ ὡραίαν χώραν. Ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τοῦ βράχου, αἴφνης δύναμίς τις τὸν ἐσταμάτησεν. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἀπώλεσεν αὖθις τὴν συνείδησιν περιελθὼν εἰς νέον λήθαργον, καὶ ὅτε ἐξύπνησεν ἔκειτο ἐπὶ τῆς κλίνης. Ταχέως ἀνέλαβε καὶ θεραπευθεὶς ἔγραψε τὴν ἀνωτέρω ἀφήγησιν μετὰ ὀκτὼ ἑβδομάδας, ἀλλ' ἐδιηγήθη αὐτὴν εἰς τοὺς παρὰ τὴν κλίνην ἱσταμένους, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ληθάργου ἐξέγερσιν. Ὁ θεράπων ἰατρὸς εἶπεν ὅτι ἡ ἀναπνοὴ εἶχεν ἐντελῶς παύσει καὶ ὁ πάσχων ἐπαρουσίαζεν ὅλα τὰ συμπτώματα τοῦ θανάτου. Τὸ δίδαγμα ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξάξῃ ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης εἶνε ὅτι συναίσθησις τοῦ ἐγὼ ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν ἣν καλοῦμεν θάνατον καὶ ὅτι θάνατος κατ' οὐσίαν δὲν

υπάρχει. Ὁ εἰρημένος *Σύλλογος τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν* τοῦ Λονδίνου ἔχει συλλέξει πολλὰς μαρτυρίας, οἷα ἡ ἀνωτέρω, καὶ πᾶσαι συμφωνοῦσιν ὅτι ὁ ἀποθνήσκων βλέπει τὸ ἴδιον αὐτοῦ νεκρὸν σῶμα, ἐν τῷ ὁποίῳ πρὸ ὀλίγου κατῴκει, ὡς τι ἀλλότριον, μέχρις οὗ δὲ τέλεον χωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ, ὑφίσταται λεπτεπίλεπτος ἀλλ' ἰσχυρὰ χορδὴ συνδέουσα τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος. Ὁριστικὸς διαχωρισμὸς ἐπέρχεται ἅμα ἡ χορδὴ αὕτη κοπῇ. Ποῦ κατόπιν ἡ ψυχὴ μεταβαίνει δὲν γνωρίζομεν μὴ ἔχοντες ἐξηκριβωμένας εἰδήσεις ὡς ἡ ἀνωτέρω ἐκτιθεμένη.

Ε´

Ὁ Μασκάνης

Δύο περίπου παρῆλθον ἔτη ἀφ' ἧς ἡ *Καβαλλερία Ρουστικάνα* παρεστάθη τὸ πρῶτον, καὶ ἤδη ἔχει ἀκουσθῇ ἀφ' ὅλων σχεδὸν τῶν θεάτρων τοῦ κόσμου, νέα δὲ ἀριστουργήματα ὁ συνθέτης ἔκτοτε παρήγαγεν. Ἐν Εὐρώπῃ μόνον ἐπαίχθη εἰς τριακόσια θέατρα ἀπὸ τοῦ Πανόρμου μέχρι τῆς Στοκχόλμης, καὶ ἀπὸ τῆς Λισαβῶνος μέχρι τῆς Μόσχας, ἵνα ἀφήσωμεν τὴν Βόρειον καὶ Νότιον Ἀμερικὴν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀσίαν, ἔνθα τὸ μελόδραμα καθήδυνε τοὺς κατοίκους τοῦ Καδίκιοϊ. Τοῦτο εἰκονίζει τὴν ἐκμηδένισιν τῶν ἀποστάσεων, καὶ τὴν μονονουχὶ ἄρσιν τῶν μεταξὺ τῶν χωρῶν συνόρων, ἄρσιν ἥτις ἐπήγασεν ἐκ τῶν τηλεγράφων, σιδηροδρόμων καὶ ἀτμοπλοίων, πραγμάτων ἅτινα ὁ ἄγγλος τεχνοκρίτης Ροῦσκιν καταδικάζει ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν Τέχνην, ἀλλ' ἅτινα εἰς τοὺς μουσουργοὺς φαίνονται λίαν ἐπικερδῆ. Ὁ Πέτρος Μασκάνης ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ εἶνε πολὺ νέος, μὴ ὑπερβὰς εἰσέτι τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἀλλὰ καίτοι τόσῳ ἐνωρὶς διεκρίθη, παλαίει κατὰ τῶν κοινωνικῶν ὅρων, οἵτινες ὑποτάσσουσι τοὺς πλείστους εἰς τὴν οἰκονομικὴν δουλείαν. Ὁ Μασκάνης εἶνε υἱὸς ἐργάτου, ἀρτοποιοῦ τῆς Λιβόρνου. Ἐκπαιδευθεὶς ἔν τινι σχολείῳ τῆς Λιβόρνου, κατώρθωσε νὰ διανύσῃ δύο ἔτη ἐν Μιλάνῳ σπουδάζων, ἀλλὰ τὰς μελέτας αὐτοῦ διέκοψεν ἡ ἀνάγκη ὅπως ἀγωνισθῇ περὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἐδέησε νὰ δεχθῇ θέσιν διευθυντοῦ ὀρχήστρας παρά τινι περιηγουμένῳ θιάσῳ, παρ' ᾧ ἀφανῶς καὶ ἐπιμόχθως εἰργάζετο, ὅτε προσεκλήθη ὡσεὶ διὰ φωνῆς σάλπιγγος νὰ δράσῃ ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ. Ὁ πασίγνωστος ἐκδότης Σοντζόνιος τοῦ Μιλάνου, προσήνεγκε γέρας 8000 φράγκων πρὸς σύνθεσιν μελοδράματος ὑπὸ ἰταλοῦ μουσουργοῦ, νέου καὶ ἀγνώστου. Ὁ σκοπός του ἦτο ν' ἀνακαλύψῃ ἄξιόν τινα διάδοχον τοῦ Βέρδη, καὶ ἔχων πεποίθησιν ὅτι βεβαίως θὰ ὑπάρχῃ που τοιοῦτος νέος, ὅστις ἐλλείψει πόρων κατε-

δικάζετο εἰς στειρότητα καὶ ἀφάνειαν, ἐπίτηδες περιώρισε τὸν διαγωνισμὸν εἰς νέους ἀσχολουμένους περὶ τὴν μουσουργίαν καὶ μὴ δημοσίᾳ γνωστούς. Ὡς εὐκόλως δύναταί τις νὰ φαντασθῇ, οὐδεμία ἔλλειψις ὑπῆρχε νέων δυναμένων νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὸν ἀπαιτούμενον ὅρον τῆς ἀφανείας καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τῶν κριτῶν κατεκλύσθη ὑπὸ μουσουργημάτων καλῶν, κακῶν καὶ μετρίων. Ἀτυχῶς ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἀγρεύεται πάντοτε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐν λόγῳ διαγωνισμοῦ δύναται νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς συνηγόρους τῆς μεθόδου ταύτης ὡς διακεντώσης τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Τέχνης. Ὁ διαγωνισμὸς εἶχεν ἀγγελθῆ ἱκανὸν χρόνον πρὶν ἢ ὁ Μασκάνης ἀκούσῃ τι περὶ αὐτοῦ. Ἦτο δὲ τότε λίαν ἀργά, διότι μόνον δύο μῆνες ὑπελείποντο ἐκ τῆς ταχθείσης προθεσμίας. Ἐκτὸς τούτου ὁ Μασκάνης ἦτο ἀπερροφημένος ἐκ τῶν καθηκόντων τῆς ρουτίνας, εἰς ἣν ὑπεχρέου αὐτὸν ἡ θέσις του παρὰ τῷ περιηγουμένῳ θιάσῳ. Ἐν τούτοις ἔγραψεν αὐθωρεὶ εἴς τινας φίλους του ἐν Λιβόρνῳ, οἵτινες ἀμέσως ἐπελάβοντο τῆς συνθέσεως λιβρέττου, ὅπερ ἔστειλαν αὐτῷ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ, φύλλον πρὸς φύλλον, μέρος μάλιστα ἔστειλαν *ἐπὶ ταχυδρομικῶν δελταρίων.*

Ἴσως ἡ σπουδὴ αὕτη ἦτο πράγματι πλεονέκτημα, ὡς πολλὰ παραδείγματα δεικνύουσιν, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τοὐλάχιστον τὴν τέχνην, ἡ μέθοδος τῆς ρίνης, ἣν ὁ Ὁράτιος συμβουλεύει, δὲν παράγει πάντοτε τὰ ἄριστα ἀποτελέσματα. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὁ Μασκάνης ἐφάνη ἀντάξιος τῆς εὐκαιρίας. Τὸ μελόδραμα ἐγράφη ἐν ταχυδρομικῇ κατὰ γράμμα σπουδῇ. Δὲν ὑπῆρχε χρόνος πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ διόρθωσιν. Τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ ὁ μουσουργὸς δὲν ἔλαβε κἂν καιρὸν νὰ δοκιμάσῃ μέρος τι τοῦ ἔργου ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου, καὶ μάλιστα ὑπελείπετο νὰ γραφῇ *μία ἀκόμη σελίς!* Ἦτο ἀληθὴς συναγωνισμὸς μὲ τὸν χρόνον, ὡς ὁ διὰ μέσου τοῦ ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ πλοῦς ἐκεῖνος τοῦ Φώγγ, ὅστις ἔκαυσε φορτίον ἐπίπλων καὶ τέλος τὰ τείχη τοῦ ἀτμοπλοίου του, ἵνα φθάσῃ εἰς Λίβερπουλ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὀκταημέρου προθεσμίας. Εὐτυχῶς ὁ γηραιὸς χρόνος ἡττήθη ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ ὁ Μασκάνης κατώρθωσε νὰ ἐγχειρίσῃ τὸ ἔργον του, ὑγρὸν ἔτι, εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν κριτῶν, ἀκριβῶς ἐνῷ τὸ ὡρολόγιον ἐσήμαινε τὴν τελευταίαν ὥραν τῆς προθεσμίας. Ὁ νεαρὸς συνθέτης ἐγένετο ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς, ὅτε ἤκουσεν ὅτι τὸ ἔργον του ἐγένετο δεκτόν. Ὅτε δὲ ἔμαθεν ὅτι ἔμελλε καὶ νὰ παρασταθῇ ὅσον οὔπω ἐν Ρώμῃ, λέγεται ὅτι ἀνελύθη εἰς δάκρυα. Ἡ πρώτη παράστασις ἦτο θρίαμβος. Ὑπὸ πάντων ὡμολογήθη ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ Βέρδη, ὁ πρὸ μικροῦ ζητούμενος, ἐπὶ τέλους ἀνεφάνη. Ἡ δευτέρα παράστασις ἐγένετο ἐν τῇ γενετείρᾳ πόλει τοῦ μουσουργοῦ, Λιβόρνῳ. Ἡ διέγερσις

τῶν συμπολιτῶν τοῦ Μασκάνη ἦτο τόσῳ μεγάλη, ὥστε τὸ θέατρον κατὰ γράμμα ἐπολιορκήθη, ἐνῷ πᾶσα γωνία τοῦ θεάτρου εἶχε καταληφθῆ. Ἡ ἀστυνομία δὲν ἴσχυε νὰ συγκρατήσῃ τὰ πλήθη ἅτινα ἠπείλουν ἐν τῷ φρενήρει ἐνθουσιασμῷ των νὰ διαρρήξωσι τὸ θέατρον ὅπως εἰσέλθωσι καὶ ἐδέησεν ἐπὶ τέλους νὰ προσκληθῇ ὁλόκληρον τάγμα στρατοῦ ὅπως διαλύσῃ τὴν μεγάλην συνάθροισιν. Τὸ μελόδραμα μετ' οὐ πολὺ μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικήν, ἀγγλικήν, γαλλικήν, κινεζικὴν καὶ οὐγγρικήν. Ἀφ' ἧς παρεστάθη ἐν Δρέσδῃ καὶ ἐν Βιέννῃ ἐκίνησεν εἰς τὸν περὶ τὸν κόσμον θριαμβευτικὸν γύρον του. Ἡ παράστασίς του ἐν Λονδίνῳ πρό τινος ἀφῆκεν ἐποχὴν καὶ ἤδη ἐπανελήφθη, πανταχοῦ δὲ τὸ ἔργον ἔτυχεν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς, ἐξαιρέσει τῶν Παρισίων ἔνθα ὑπερβάλλων «πατριωτισμὸς» ἐζήτησε νὰ μειώσῃ τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἰταλοῦ Μασκάνη. Ἀλλὰ καὶ ἐν Παρισίοις βεβαίως τὸ ἔργον προώρισται νὰ νικήσῃ, ὅπως ἐνίκησε καὶ ὁ *Λόεγγριν*.

Πλάτων Ε. Δρακούλης

Η ΗΛΙΚΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Τῇ ἀληθείᾳ δὲν εἶνε ἴδιον καλῆς ἀνατροφῆς καὶ εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς νὰ ἀποκαλύπτῃ τις εἰς τὸ δημόσιον τὴν ἡλικίαν τῶν κυριῶν, ἀλλὰ προκειμένου περὶ γυναικός, ἥτις διέπρεψε κατὰ τοὺς μυθολόγους καὶ ποιητὰς πρὸ 3,000 ἐτῶν, νομίζω ὅτι δύναμαι, χωρὶς νὰ κατηγορηθῶ ἐπὶ ἀδιακρισίᾳ, νὰ προβῶ εἰς ὅλως ἀθῶαν ἢ μᾶλλον περίεργον ἀποκάλυψιν μὲ ὅλον πάντοτε τὸ ὀφειλόμενον σέβας εἰς τὸ ὡραῖον φῦλον.

Ἡ Ἑλένη, περὶ τῆς ὁποίας ἐννοῶ νὰ πραγματευθῶ, δὲν εἶνε τυχαία τις γυνή, ἀλλ' ἡ ὡραία καὶ δύσμοιρος σύζυγος τοῦ Μενελάου βασιλέως τῆς Σπάρτης, ἥτις, κατὰ τὸν ποιητήν, ἐπέφερε δεινὰ ὄχι μόνον ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ, ἀλλ' ἐγένετο ἡ ἀφορμὴ τῆς καταστροφῆς τῆς Τρωάδος.

Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε ἀνέγνωσα, ἐσχημάτισα πεποίθησιν ὅτι ὀλιγίστας ἀριθμητικὰς γνώσεις εἶχον οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ καὶ τοῦτο θὰ προσπαθήσω δι' ἐπιχειρημάτων νὰ καταδείξω. Ἐν τούτοις παρατηρῶ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἥρωες τῆς ἐποχῆς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, δὲν ἦσαν μακροβιώτεροι ἡμῶν· τοὐλάχιστον οὐδὲ ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐδὲ ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ οὐδὲ εἰς τὰ ἄλλα ἀρχαῖα βιβλία εὕρηται ἐναντία περὶ τούτου ἀπόδειξις. Ὁ Λουκιανός, ὅστις ἤκμασε τὸν Β' μ. Χρ. αἰῶνα, ἐν τοῖς ***Μακροβίοις*** αὐτοῦ ὁμιλεῖ μετὰ δυσπιστίας περὶ λαῶν καὶ ἀνθρώπων, αναφερομένων ὑπὸ ἄλλων συγγραφέων, ὅτι ἔσχον δῆθεν πολὺ μακρὰν ὕπαρξιν, ἀναμιμνησκόμενος δὲ τὸ γεγονὸς τοῦ *Ἀργανθωνίου* βασιλέως τῶν

Ταρτησσίων, ὅστις πιστεύεται ὅτι ἔζησε *πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν* ἔτη, λέγει «ἀλλὰ τοῦτο μὲν μῦθός τισι δοκεῖ [1]». Ὁ αὐτὸς ὡς παράδειγμα ἀναφέρει κατόπιν ὀνόματα ἐξόχων ἀνδρῶν οὐχὶ κοινῆς μακροβιότητος, οἵτινες ἔφθασαν τὸ 80ὸν καὶ 90ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των· ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν εἶνε τῇ ἀληθείᾳ τόσον σπάνια καὶ ἐν τῷ παρόντι.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς, πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν τοὐλάχιστον δὲν παρουσιάζει διαφορὰς καὶ συνεπῶς οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν ἢ καὶ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των, ἦσαν ἀρκετὰ γέροντες ὡς καὶ κατὰ τοὺς νῦν χρόνους.

Ἤδη ἔλθωμεν καὶ εἰς τὴν Ἑλένην.

Τινὲς πιστεύουσιν αὐτὴν θυγατέρα τοῦ Τυνδάρεω καὶ ἄλλοι τοῦ Διός, ἄλλοι δὲ ὅτι αὕτη ἐγεννήθη ἐξ ὠοῦ ῥιφθέντος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ τῆς Σελήνης εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς Λήδας, οὐχ ἧττον ἅπαντες συμφωνοῦσιν, ἀνομολογοῦντες ὅτι χάρις εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν ὡραιότητά της ἀπέκτησεν ἓν εἶδος λατρείας, τόσον ἐν Ἑλλάδι ὅσον ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀσίᾳ.

Δεκαέτις φαίνεται ὅτι ἡρπάγη ἐκ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ὑπὸ τοῦ Θησέως καὶ κατόπιν ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Τρωὸς Πάριδος, ὅτε δηλαδὴ ἦτο ἤδη σύζυγος τοῦ Μενελάου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος πρὶν ἢ συμφιλιωθῇ μετὰ τοῦ Μενελάου, ὑπανδρεύθη ἐν αὐτῇ τῇ Τροίᾳ τὸν Δηΐφοβον, ἀδελφὸν τοῦ Πάριδος. Ὅτε ὁ Μενέλαος ἔτρεξεν ἐπὶ τὰ ἴχνη της ἐν μέσῳ τῶν καπνιζόντων ἐρειπίων τῆς Τροίας, αὕτη διὰ νὰ μαλάξῃ αὐτόν, παρέδωκε προδοτικῶς εἰς χεῖράς του τὸν Δηΐφοβον, τρίτον ἢ τέταρτον σύζυγόν της. Ὁ Μενέλαος τότε, ὅστις ὡς φαίνεται κατὰ βάθος ἦτο καλῆς ζύμης ἄνθρωπος καὶ σύζυγος, τῆς συνεχώρησε γενναίως τὰς *ἀπερισκεψίας της* (οὐχὶ τόσον νεανικὰς ὡς βλέπομεν) καὶ κατηυχαριστημένος τὴν ἐπανέφερεν εἰς Σπάρτην. Ἀποθανόντος τέλος τοῦ Μενελάου, τὰ τέκνα αὐτῆς τὴν ἐξεδίωξαν καὶ τὴν ὑπεχρέωσαν νὰ ἀποσυρθῇ εἰς Ῥόδον, ἔνθα ἡ Πολυξὼ πνέουσα μένεα ἐναντίον τῶν πρωταιτίων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της Τληπολέμου φονευθέντος ἐν Τρωάδι, ἀπέστειλέ τινας τῶν δούλων της μετημφιεσμένας ὡς Εὐμενίδας πρὸς τὴν δύσμοιρον Ἑλένην, καθ' ἣν στιγμὴν αὕτη ἐλούετο καὶ τὴν ἀπηγχόνισαν κρεμάσασαι αὐτὴν ἐξ ἑνὸς δένδρου [2].

Τοιαύτην ὑπέστη τύχην ἡ ὡραιοτέρα τῶν γυναικῶν, τύχην οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἀναξίαν, ἐὰν εἶνε ἀληθῆ ὅσα περὶ αὐτῆς ἔγραψαν καὶ ἔψαλαν ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι. Καὶ ὅμως μὲ ὅλα ταῦτα ἐν Ἑλλάδι εὗρε

[1] Λουκιανοῦ. Μακρόβιοι § 10.

[2] Παυσανίας Βιβλ III Κεφ. XIX

πάντοτε ἰσχυροὺς προστάτας, καὶ θερμοὺς θαυμαστάς. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν λόγων μας ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τὸ γεγονὸς τοῦ ποιητοῦ Στησιχόρου, ὅστις πιστεύεται, ὅτι ἀπώλεσε τὴν ὅρασιν, διότι ἔν τινι αὐτοῦ ποιήματι περιεφρόνησε τὴν ἡρωΐδα ταύτην, καὶ ὅτι δὲν ἐπανέκτησε τὸ φῶς του εἰμὴ ὅτε ἐπηνώρθωσε τὸ λᾶθός του, παλινῳδήσας τὴν ὀνειδισθεῖσαν ὡραιότητα [1]. Ἡ φημηγορία αὕτη καταδεικνύει πασιφανῶς ὁποίαν ἰδέαν εἶχον περὶ ὡραιότητος ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ τούτῳ ναῷ τῆς τέχνης οἷος ὑπῆρξέ ποτε ἡ ἀρχαία Ἑλλάς.

Νῦν ἔλθωμεν εἰς τοὺς ὑπολογισμούς, μαντεύσωμεν ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατὸν ἡμῖν, τὴν ἡλικίαν τῆς σκληρᾶς αὐτῆς καλλονῆς, ἥτις ἧναψε τόσον πολεμικὸν πῦρ καὶ ἔκαμεν ὥστε νὰ χάσουν τὰ λογικά τους τόσοι φημισμένοι ἥρωες. Ὁ ὑπολογισμὸς καθ' ἡμᾶς εἶνε εὔκολος, ἐκ τῶν προτέρων δὲ μετὰ βεβαιότητος ἀποφαινόμεθα ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἡ Τροία ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἡμετέρα ἡρωΐς, ἡ μάγος Ἑλένη, διῆγε τὸ *ἑξηκοστὸν πέμπτον* ἢ τὸ *ἑβδομηκοστὸν* ἔτος τῆς ἡλικίας της!

Κόλουθος ὁ Θηβαῖος διηγεῖται ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ «Ἡ ἁρπαγὴ τῆς Ἑλένης» ὅτι ἐνῷ ἐτελοῦντο οἱ γάμοι τῆς Θέτιδος μετὰ τοῦ Πηλέως, πατρὸς τοῦ τρομεροῦ Ἀχιλλέως, ἡ φιλόνεικος Ἔρις, προσβληθεῖσα καὶ ὀργισθεῖσα ὅτι δὲν προσεκλήθη εἰς τὸ γαμήλιον συμπόσιον, εἰς ὃ παρεκάθησαν καὶ ἄλλαι θεότητες

Ἤθελεν ὀρφναίων γυάλων κληῖδας ἀνεῖσα,
ἐκ χθονίων Τιτῆνας ἀναστησάσα βερέθρων,
οὐρανὸν ὑψιμέδοντος ἀϊστῶσαι Διὸς ἕδρην.
ἤθελε δ' ἠχήεντα πυρὸς πρηστῆρα τινάσσειν·
. . . .
Ἤδη δ' Ἑσπερίδων χρυσέων ἐμνήσατο μήλων·
ἔνθεν Ἔρις πτολέμοιο προάγγελον ἔρνος ἑλοῦσα,
μῆλον, ἀριζήλων ἐφράσσατο δήνεα μόχθων.
χειρὶ δὲ κινήσασα μόθου πρωτόσπορον ἀρχὴν
ἐς θαλίην ἔρριψε, χορὸν δ' ὤρινε θεάων [1].

Τὸ χρυσοῦν μῆλον, κληθέν, ὡς εἶνε γνωστόν, μῆλον τῆς Ἔριδος, ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν ὡραιοτέραν ἀπὸ τὰς τρεῖς μεγάλας θεάς, Ἥραν, Ἀθηνᾶν καὶ Ἀφροδίτην, ὁ δὲ Πάρις ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ Διὸς ὡς κριτὴς τῆς ὡραιότητός των ἐξέλεξεν ὡς ὡραιοτέραν τὴν Ἀφροδίτην, αὕτη δὲ εἰς ἀνταμοιβὴν τοῦ ὑπεσχέθη τὴν κατάκτησιν τῆς ὡραιοτέρας γυναικὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας, δηλαδὴ τῆς Ἑλένης, συζύγου τότε τοῦ Μενε-

[1] Πλάτωνος, Φαῖδρος ἢ περὶ Καλοῦ, σελὶς 23.

[1] Κόλουθος, Ἁρπαγὴ Ἑλένης, στίχ. 49—52 καὶ 59—63.

λάου καὶ μητρὸς τῆς Ἑρμιόνης, παρθένου δεκαετοῦς ἢ δεκαπενταετοῦς.

ἀντὶ δὲ κοιρανίας Ἑλένης ἐπιβήσεο λέκτρων [1].

Αἱ δὲ ἄλλαι θεαὶ ὅπως τὸν σαγηνεύσωσιν ὑπὲρ αὐτῶν τῷ προσέφερον σοφίαν, ἰσχὺν καὶ δόξαν, ἀλλ' ὁ Πάρις ἀγνοῶν τί νὰ κάμῃ τὰ ὡραῖα ταῦτα πράγματα, προὐτίμησε τὴν *κλίνην* τῆς Ἑλένης.

Μόλις δὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς κρίσεώς του ἀπήγγειλε, μετεφέρθη διὰ θαλάσσης εἰς Σπάρτην:

Ἄρτι μὲν Ἰδαίαν ὀρέων ἠλλάξατο πόντον
καὶ λεχέων ἐπίκουρον ἐφεσπομένην Ἀφροδίτην
πολλάκις ἀκταίοισιν ἱλασσόμενος θυέεσσιν
ἔπλεεν Ἑλλήσποντον ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης [2].

ἔνθα συνηντήθη μετὰ τῆς Ἑλένης καὶ ἄνευ κόπου κατεπείσθη αὕτη ὅπως τὸν ἀκολουθήσῃ. Θαυμάζω πῶς ὁμιλοῦσι περὶ ἁρπαγῆς ἐνῷ δὲν εἶνε τοιαύτη, ἀλλὰ καθαρῶς ἑκουσία φυγή, ἀφοῦ μάλιστα αὕτη ἔφυγε μετὰ τοῦ Πάριδος οὐχὶ μόνον διότι τὸ ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ κατευχαριστημένη . . .

Ὁ Ὅμηρος προσπαθῶν νὰ τὴν δικαιολογήσῃ κἄπως, πιστεύει ὅτι ἀπροόπτως κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Πάριδος, προσθέτει δὲ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ ὅλον τὸ κακὸν ὅπερ θὰ συνέβαινεν:

οὐδέ κεν Ἀργείη Ἑλένη Διὸς ἐκγεγαυῖα,
ἀνδρὶ παρ' ἀλλοδαπῷ ἐμίγη φιλότητι καὶ εὐνῇ,
εἰ ᾔδη, ὅ μιν αὖτις ἀρήιοι υἷες Ἀχαιῶν
ἀξέμεναι οἰκόνδε φιλὴν ἐς πατρίδ' ἔμελλον·
τὴν δ' ἄτην ῥέξαι θεὸς ὤρορε ἔργον ἀεικές [3].

Ἡ *ἁρπαγὴ* ἄρα, ἔστω καὶ ἂν τοιαύτην τὴν ὀνομάσωμεν, θὰ συνέβη ὀλίγον κατόπιν τῆς τελέσεως τῶν γάμων τοῦ Πηλέως μετὰ τῆς Θέτιδος καὶ συνεπῶς μετὰ τὴν κρίσιν. Ὅθεν καὶ ὁ ποιητὴς Κόλουθος θέτει εἰς τὰ χείλη τοῦ Πάριδος τὰς λέξεις ταύτας, ἀπευθυνομένας πρὸς τὴν Ἑλένην:

αὐτὴρ ἐγὼ βασίλεια, δικασπόλος εἰμὶ θεάων
. . . .
Κύπριδος ἀγλαΐην καὶ ἐπήρατον ᾔνεσα μορφήν·
ἡ δὲ περικλήϊστον ἐμῶν ἀντάξιον ἔργον
ἐμοὶ κατένευσεν ὀπάσσαι, νύμφην ἱμερόεσσαν,
ἣν Ἑλένην ἐνέπουσι, κασιγνήτην Ἀφροδίτης.
ἧς ἕνεκεν τέτληκα καὶ οἴδματα τόσσα περῆσαι.
δεῦρο γάμον κεράσωμεν. ἐπεὶ Κυθέρεια κελεύει [4].

[1] Κόλουθος, αὐτόθι στίχ. 165.
[2] Κόλουθος, αὐτόθι στίχ. 201—204.
[3] Ὁμήρου Ὀδ. Β XXIII στίχ. 219
[4] Κόλουθος — Ἁρπαγὴ Ἑλένης στίχ. 282 καὶ 284—38.

Καθ' ὃν καιρὸν λοιπὸν ἐγένετο ἡ ἁρπαγὴ εἶνε φανερὸν ὅτι δὲν εἶχε γεννηθῇ ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ υἱὸς τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, πολὺ δὲ περισσότερον ὁ Πύρρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἔλαβε καὶ αὐτὸς μέρος εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Τρωάδος. Ἡ Ἑλένη λοιπὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἁρπαγῆς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦτο τόσον νέα, ἀφοῦ εἶχε κόρην, τὴν Ἑρμιόνην, ἥτις ἀνελύθη εἰς δάκρυα καὶ παράπονα, εἰς δικαίας μάλιστα καὶ αὐστηρὰς ἐπιπλήξεις κατὰ τῆς μητρός της, ὅτε τὴν ἐγκατέλειψε φυγοῦσα μετὰ τοῦ Πάριδος :

Ἑρμιόνη δ' ἀνέμοισιν ἀποῤῥίψασα καλύπτρην
ἱσταμένης πολύδακρυς ἀνέστενεν ἠριγενείης,
πολλάκι δ' ἀμφιπόλους θαλάμων ἔκτοσθε λαβοῦσα,
ὀξύτατον βοόωσα, τόσην ἀνενείκατο φωνήν·
Παῖδες, πῇ μὲ λιποῦσα πολύστονος ᾤχετο μήτηρ ; [1]

Ἀποδιδομένης ἐν τούτοις μιᾶς τινος ὑποθετικῆς ἡλικίας εἰς τὴν Ἑρμιόνην, μεταξὺ δηλαδὴ τοῦ δωδεκάτου καὶ δεκάτου πέμπτου ἔτους, ἕπεται ὅτι ἡ Ἑλένη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δευτέρας ἁρπαγῆς της, δὲν θὰ εἶχε ἡλικίαν μικροτέραν τοῦ 27ου ἢ 30οῦ ἔτους, μεταξὺ δὲ τῶν γάμων τοῦ Πηλέως μετὰ τῆς Θέτιδος καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Τρωάδος θὰ παρῆλθον κατ' ἀνάγκην τοὐλάχιστον 40 ἔτη, χρονικὸν διάστημα τοιοῦτον ὥστε νὰ γεννηθῇ ὁ Ἀχιλλεύς, νὰ αὐξηθῇ, νὰ ἀποκτήσῃ υἱόν, τὸν Πύρρον, ὅστις καὶ μετέσχε τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας, φονεύσας διὰ τῆς ἰδίας χειρός του τὸν γέροντα Πρίαμον καὶ θυσιάσας εἰς τὴν σκιὰν τοῦ πατρός του τὴν Πολυξένην.

Ὁ μετριώτερος λοιπὸν ἀριθμητικὸς ὑπολογισμὸς εἶνε ὅτι ἡ ἡλικία τῆς Ἑλένης, διαρκοῦντος τοῦ φοβεροῦ πολέμου (ὅστις διήρκεσε 10 ἔτη), θὰ ἐκυμαίνετο μεταξὺ τοῦ ἑξηκοστοῦ καὶ ἑβδομηκοστοῦ ἔτους, συνεπῶς δέ, ὅτε μετὰ τὸ τέλος τῆς δεκαετίας ἐπανεκτήθη αὕτη ὑπὸ τοῦ συζύγου της Μενελάου, ἐὰν δὲν διῆγε τὸ ἑβδομηκοστόν, θὰ προσήγγιζεν αὐτό.

Ἐκεῖνο ὅπερ τῇ ἀληθείᾳ εἶνε ἀνεξήγητον, εἶνε πῶς ὁ Εὐριπίδης περιγράφει τὸν Μενέλαον τόσον εὔκαμπτον ἐν τῇ συνδιαλλαγῇ, ὥστε ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς μαγευτικῆς γυναικός, τοῦ πίπτει τὸ ξίφος ἀπὸ τὰς χεῖρας, ὁ δὲ Ὅμηρος ἐν τῇ Γ Ραψῳδίᾳ τῆς Ἰλιάδος ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῆς ὡραίας γυναικός, ἥτις ἔρχεται νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν μονομαχίαν μεταξὺ Πάριδος καὶ Μενελάου, λέγει εἰς τοὺς γέροντας Τρῶας :

Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·
Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν [2]

[1] Κόλουθος — Ἁρπαγὴ Ἑλένης στίχ. 326—330

[2] Ὁμήρου Ἰλιάς, Ραψῳδία Γ, στίχ. 156—158.

Ἀλλ' ἴσως παρατηρήσῃ τις ὅτι ἡ Ἑλένη ἦτο θυγάτηρ ἢ συγγενὴς θεότητός τινος καὶ τότε βεβαίως ἔχαιρε τὴν εὔνοιαν τῶν θεῶν.

Καὶ πράγματι οὕτω θὰ ἔχῃ.

Τὸ θαῦμα τοῦτο θὰ εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ θείου, ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ὁ Μενέλαος ἦτο ἆρά γε καὶ αὐτὸς τέκνον θεοῦ; δὲν πιστεύω, οὐχ ἧττον μὲ ὅλα τὰ *ἑβδομήκοντα πέντε* ἔτη, ἅτινα ἔφερεν ἐπὶ τῆς ράχεώς του, δὲν ἦτο ὀλιγώτερον ζωηρὸς τῆς Ἑλένης. Ὁ ποιητὴς Τριφιόδωρος ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ Ἅλωσις Ἰλίου μᾶς περιγράφει αὐτὸν μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἐπανακτήσεως τῆς ἀγαπητῆς του πλήρη νεανικῆς ρώμης καὶ θάρρους καὶ τὸν ἀποκαλεῖ:

εὐχαίτης Μενέλαος [1]

Τοιουτοτρόπως οἱ συνδιαλλαγέντες σύζυγοι μετὰ τὸν ἀποχωρισμόν, ὅστις κατ' ἀκριβῆ λογαριασμὸν δὲν θὰ ὑπῆρξε μικρότερος τῶν 40 ἐτῶν, ἐναγκαλίζονται περιπαθῶς καὶ χύνουσι δάκρυα τρυφερότητος καὶ χαρᾶς.. ὑπομονὴ δὲ ἂν τὸ πρᾶγμα περιωρίζετο ἕως ἐδῶ, ἀλλ' ὁ Κόϊντος Σμυρναῖος λέγει ὅτι *γλυκέως ἐκοιμήθησαν μαζὺ ἀπολαμβάνοντες τοὺς συνήθεις ἐναγκαλισμούς*....

Εἰς τὸν τυχὸν πιστεύοντα ἀκόμη ὅτι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἦτο μακροτέρα τῆς ἰδικῆς μας καὶ εἰς τὸν ἐκλαμβάνοντα ὡς νεότητα ἐκεῖνο, ὅπερ δι' ἡμᾶς εἶνε ἔσχατον γῆρας, θὰ κάμω μίαν παρατήρησιν, ἣν παραλαμβάνω ἐκ τοῦ Ὁμήρου.

Ὁ ποιητὴς ὁμιλῶν περὶ τοῦ Νέστορος τοῦ εὐνοουμένου γέροντός του, ὅστις ἦτο σχεδὸν 80τούτης, λέγει διὰ στόματος αὐτοῦ:

Πιστεύω ὅτι ἔζησε δύο ἡλικίας ἀνθρώπου.

Ἄνδρας ρωμαλέους καὶ εὐρώστους ἔχοντας ἡλικίαν ὀγδοήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον· εἶνε λοιπὸν καὶ τοῦ ἡλίου φαεινότερον ὅτι ἡ διάρκεια τῆς τότε ζωῆς ἦτο σχεδὸν ὁμοία τῆς σημερινῆς.

Ἀλλ' οἱ ποιηταὶ γενικῶς, τοὐλάχιστον οἱ ἀρχαῖοι, εἶχον ὀλιγίστας ἀριθμητικὰς γνώσεις καὶ ὀλίγην μνήμην. Ὁ Κόϊντος Σμυρναῖος περιγράφων τὴν ἰσχὺν τοῦ Μενελάου δὲν ἐσκέπτετο αὐτὰ τὰ μικροῦ λόγου πράγματα, τὴν ἡλικίαν δηλαδὴ τῶν δύο ἐραστῶν· τοὐλάχιστον οὕτως ἐξηγεῖται τὸ πρᾶγμα.

Ὑπάρχει ὅμως ἄλλος τις ποιητὴς μέγιστος, τῆς *πραγματικῆς* σχολῆς, ὡς θὰ ἐλέγομεν αὐτὸν σήμερον, ὅστις νομίζω δὲν ἔχασε τὴν μνήμην του ἀκολουθῶν τὰς τολμηρὰς πτήσεις τῆς φαντασίας του. Ἐννοῶ τὸν Ὀβίδιον, ὅστις ἐν τῷ XV βιβλίῳ τῶν Μεταμορφώσεών του παρου-

[1] Τριφιόδωρος «Ἅλωσις Ἰλίου, στίχ. 613.

σιάζων τὴν ἔξοχον γυναῖκα ἐπιστρέφουσαν εἰς τὴν πατρίδα της καὶ κατοπτριζομένην, λέγει :

« Καὶ ἔκλαυσεν ἡ Κόρη τοῦ Τυνδάρεω ὅταν εἶδε τὰς ρυτίδας της εἰς τὸν καθρέπτην, καὶ ἠπόρησε καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία, πῶς δύο φορὰς ἐκλάπη».

Ζάκυνθος. **Δ. Ἠλιακόπουλος.**

Ο ΦΑΣΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὰς θερμὰς τοῦ θέρους νύκτας, ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, εἰς πέντε ἢ ἓξ ἀποκέντρους τῶν Ἀθηνῶν πλατείας, τὴν πλατεῖαν τῆς Ἐλευθερίας, τοῦ Θησείου, τοῦ Κολωνακίου, τοῦ Λαυρίου, ἐνιδρύεται μία τῶν προσφιλεστέρων καὶ δημοτικωτέρων ἀθηναϊκῶν διασκεδάσεων, τὸ θέατρον τοῦ Φασουλῆ. Εἰς τὸ βάθος μάνδρας τινὸς ἢ καὶ εἰς τὸ ὕπαιθρον, εἰς ἓν ἄκρον τῆς πλατείας ἐμπήγονται εἰς τὴν γῆν ὀλίγα ξύλα καὶ ἐπ' αὐτῶν καρφώνονται σανίδες, οὕτω δὲ ἀποτελεῖται μικρὰ σκηνὴ ὁμοιάζουσα πρὸς τὸ θέατρον, ἀναλόγως τῶν γνώσεων καὶ τῆς φιλοκαλίας τοῦ διευθύνοντος αὐτήν. Πρὸ τῆς μικρᾶς αὐτῆς ξυλίνης σκηνῆς στήνεται εἶδος ξυλίνου καὶ τούτου ἰκρίου, ἐφ' οὗ τοποθετεῖται μουσική, ἀποτελουμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἓν κλαρίνον, μίαν κιθάραν μίαν φυσαρμόνικαν καὶ τὴν ἀπαραίτητον γκρὰν-κάσσαν. Ἐὰν εἶνε μάνδρα, εἰς τὴν θύραν τοποθετεῖται πελωρίων διαστάσεων πρόγραμμα, δύο *ὑπάλληλοι ἐπὶ τῆς εἰσόδου*, καὶ πυκνὸν πλῆθος ἀγυιοπαίδων, ἀπευθυνόντων εἰς τὴν θύραν ἐκείνην τὰ φλογερὰ βλέμματα, τὰ ὁποῖα θὰ στηρίζουν εἰς τὴν θύραν τοῦ Παραδείσου οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς Κολάσεως. Ἐὰν τὸ θέατρον ἔχῃ ἱδρυθῇ εἰς ἓν ἄκρον τῆς πλατείας, οἱ ἀγυιόπαιδες κατακλύζουν αὐτὴν καὶ συνωθοῦνται περὶ τὰς τραπέζας τῶν θεατῶν καὶ ἀποδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου τοῦ καφφενείου τρέπονται εἰς φυγὴν συρίζοντες καὶ γιουχαΐζοντες διὰ νὰ ἐπιστρέψωσι τολμηρότεροι μετ' ὀλίγον, μόλις ἡ ὑπηρεσία του καλέσῃ ἀλλοῦ τὸν ὑπηρέτην.

Τὸ ἀκροατήριον τοῦ Φασουλῆ ἀποτελεῖται ἐκ ποικίλου πλήθους, ἰδίως οἰκογενειῶν ἐκ τῶν περάτων τῆς συνοικίας συναθροισθεισῶν ἐκεῖ, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις. Πολλάκις πέριξ μιᾶς τῶν τραπεζῶν τοῦ μικροῦ θεάτρου θεᾶται οἰκογένεια ὁλόκληρος μετὰ τῶν θηλαζόντων βρεφῶν καὶ τοῦ μικροῦ ἀνυποδήτου κορασίου τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς ὑπηρέτρια, οὐχὶ σπανίως δὲ τοὺς ἤχους τῆς ὀρχήστρας συνοδεύει τὸ κλαυθμήρισμα δύο τριῶν παιδίων δερομένων ὑπὸ τῶν μητέρων των ἢ τὸ κλασικὸν τοῦ Φα-

σουλῆ μπαγλάρωμα ἀντηχεῖ καὶ ἐπὶ τῆς ράχεως μικρᾶς ὑπηρετρίας εἰς τὴν ὁποίαν ἡ κυρία της διὰ τῆς παντούφλας συνιστᾷ νὰ μὴ χαζεύῃ εἰς τὸ θέατρον ἀλλὰ νὰ προσέχῃ τὸ παιδί. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλα ταῦτα δὲν διακόπτουν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἄλλων· ἡ μουσικὴ τοῦ θεάτρου δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν μουσικῶν ἐκτελουμένη ἀντηχεῖ εἰς ὥρας ἀπόστασιν μακρὰν καὶ τῆς πελωρίας γκρὰν-κάσσας τὸ *ἀκκομπανιαμέντο* βροντωδέστατον εἶνε καὶ ὁ Φασουλῆς δὲν ἐδιδάχθη ἀκόμη τὰς μεταπτώσεις τῆς φωνῆς, αἵτινες τόσον ἐν χρήσει εἰς ἐμψύχους συναδέλφους του, δὲν ἀπαντῶνται εἰς τοὺς ξυλίνους ἥρωας τῶν κωμῳδιῶν καὶ τῶν δραμάτων του. Ἄλλως τε ἡ μετάπτωσις τῆς φωνῆς ἡ προϋποθέτουσα πάθος καὶ πόνον, δὲν ἔχει τὸν τόπον της εἰς τὸν ξύλινον μικρόκοσμον τοῦ θεάτρου τοῦ Φασουλῆ, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ὑψίστῃ φιλοσοφίᾳ του γελᾷ ἀπὸ καρδίας τὸν ὀξύτονον καὶ παρατεταμένον γέλωτά του καὶ ὅταν ἀκόμη ἀνηλεῶς τὸν μπαγλαρώνουν ὁ σπιτονοικοκύρης του ἢ ὁ μέλλων πενθερός του.

Ἐνίοτε εἰς ἐκτάκτους τινὰς περιστάσεις, ὅταν δίδεται πανυγηρικὴ παράστασις, τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου ἢ τῆς Κυριακῆς, πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς δύο ἢ τρία ποικιλόχρωμα βεγγαλικὰ φῶτα ἀνάπτονται καὶ τότε ὁ ἐνθουσιασμὸς φθάνει εἰς τὸ κατακόρυφον. Τὸ ἔκτακτον αὐτὸ μέρος τῆς ἑορτῆς προαναγγέλλει ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑσπέρας ὁ Φασουλῆς, ἡ εἴδησις δὲ διαδοθεῖσα μεταξὺ τῶν παιδίων τῆς γειτονιᾶς, συναθροίζει τὴν ἑπομένην ἀναρίθμητα πλήθη πρὸ τοῦ θεάτρου, ἄνδρας γυναῖκας καὶ παιδία, πάντας ἐν ἀνεπισήμῳ στολῇ, τοὺς ἄνδρας μὲ τὸ γιλέκον μόνον καὶ ἀσκεπεῖς καὶ τὰς γυναῖκας μὲ τὴν λευκήν των χαμιζόλαν καὶ τὰ *κατσάρια* των καὶ δύο ἢ τρία βρέφη ἀπὸ τῶν μαστῶν των κρεμάμενα. Καὶ ὅταν ὁ καπνὸς τῶν βεγγαλικῶν φλομώσῃ τὸ ἀκροατήριον καὶ εἰσέλθῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ξυλίνην μύτην τοῦ Φασουλῆ, καὶ πνίξῃ τὴν ἔρρινον φωνήν του, τότε στρέφεται μὲ ὅλην του τὴν σοβαρότητα ὁ μικρὸς ξυλάνθρωπος πρὸς τοὺς κρατοῦντας τὰ βεγγαλικὰ ἀγυιόπαιδας καὶ ἀφ' οὗ πρῶτον κατὰ τὴν ἀπαραίτητον συνήθειάν του τοὺς διαβολοστείλῃ, ἐπιτρέπει ἔπειτα νὰ ἀπέλθουν μὲ τὰ λείψανα τῶν βεγγαλικῶν. Τότε παράδοξος ἀλλὰ κωμικωτάτη ἀκολουθεῖ σκηνή· τὰ πλήθη τῶν ἀγυιοπαίδων μετὰ φθόνου ὑποβλέποντα τοὺς δύο ἢ τρεῖς συντρόφους των οἱ ὁποῖοι ἐτάχθησαν νὰ κρατῶσι τὰ φῶτα, ρίπτονται κατ' αὐτῶν μόλις ἀκούσουν τὴν διαταγὴν τοῦ Φασουλῆ, δι' ἧς ἀπολύονται τῆς ὑπηρεσίας, καὶ κρατερὸς ἀγὼν συνάπτεται, ὁ ὁποῖος λαμβάνει σοβαρὰς διαστάσεις ἂν μὴ ἐγκαίρως χωρίσῃ τοὺς διαπληκτιζομένους κανεὶς κλητὴρ ἐκ τῶν θεατῶν ἢ ὁ ὑπηρέτης τοῦ καφφενείου.

***

Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Φασουλῆ ἐν Ἑλλάδι εἶνε ἀρχαία ὅσον καὶ ἡ τῆς χολέρας. Πράγματι, ἓν ἔτος πρὶν ἢ ἡ ἀπαισία νόσος ἐρημώση τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ζάκυνθον, ἐνέσκηψεν εἰς τὰς δύο ταύτας νήσους τυχοδιώκτης ἰταλός, ὅστις ἔφερε μεθ'ἑαυτοῦ ἐλεεινὸν θίασον ξυλίνων νευροσπάστων καὶ ἔδωκε παραστάσεις τινάς. Καίτοι ἀπὸ τῆς πρώτης παραστάσεως πλῆθος πολὺ συνέρρευσεν εἰς τὸ πρωτοφανὲς θέαμα, ὁ ἰταλὸς τυχοδιώκτης ἀπῆλθε τῆς νήσου κατάχρεως καὶ ἀφίνων ὀπίσω του τὰ ὀλίγα νευρόσπαστα καὶ τὰ πολλά του συναλλάγματα. Ἀλλὰ τὸ παράδειγμά του δὲν ἤργησε νὰ εὕρῃ μιμητὰς καὶ ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν χολέραν, ὅταν ὁ κόσμος ἤρχισε ν' ἀναπαύεται ἐκ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς, νέος θίασος νευροσπάστων ἤρχισε νὰ δίδῃ παραστάσεις, ὑπὸ διευθυντὴν κἄποιον Ἀνδρέαν Στραβόν.

Ἀλλ' οἱ καλλιτέχναι τοῦ ξυλίνου θεάτρου δὲν εἶχον ἀποκτήσῃ ἀκόμη τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν. Ἐκαλοῦντο Φακανάπας, Ἀρλεκῖνος, Κόντε-Δένιος, Πουλτσινέλλας, Κάσσανδρος καὶ Κολομβίνα ἡ ἡρωΐς, παρίσταvον δὲ κωμῳδίας ἰταλικὰς ἀπὸ τὰς ὁποίας τὸ ἑπτανησιακὸν κοινὸν ὀλίγον κατενόει.

Ἀπὸ τῆς Ἑπτανήσου τὸ ξύλινον θέατρον μετεφέρθη κατὰ τὸ 1870 εἰς Ἀθήνας, ὅπου εἰσήχθη ὑπό τινος Πειραιώτου. Ἡ πρώτη του σκηνὴ ἐστήθη ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Θησείου, ὅπου σωρηδὸν ἐτράπησαν οἱ ἀστοὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Γκαῖτε διηγῆται εἰς τ' *Ἀπομνημονεύματά* του ὅτι ὅταν πλέον μετὰ κόπους ὑπερανθρώπους καὶ ἀφειδεῖς δαπάνας τοῦ Δουκὸς τῆς Βεϊμάρης κατώρθωσαν νὰ ἑλκύσωσι πρὸς τὸ θέατρον τῆς πόλεως ταύτης αὐτὸς καὶ ὁ Σίλλερ τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ,ἔφθασεν αἴφνης εἰς Βεϊμάρην θεατρώνης τις μετὰ θιάσου κυνῶν, ἄρκτων, ἵππων καὶ πάραυτα οἱ ἀκροαταὶ τῶν δραμάτων τοῦ Σίλλερ καὶ τοῦ Γκαῖτε ἐγκατέλειψαν τὸ θέατρον ἐκεῖνο καὶ ἔσπευσαν εἰς τοὺς κύνας καὶ τὰς ἄρκτους, τῶν ὁποίων ὁ θεατρώνης ἀνεχώρησε πλούσιος ἐκ τῆς πόλεως. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ τότε ἐν Ἀθήναις. Οἱ διευθυνταὶ τῶν παριλισσίων θερινῶν θεάτρων, ἀφ' οὗ μετὰ κόπους καὶ δαπάνας κατώρθωσαν νὰ ἑλκύσωσιν ἐκεῖ τὸ κοινόν, εἶδον αἴφνης τὰ θέατρά των κενὰ καὶ τοὺς θεατάς των τρεπομένους πρὸς τὸν Φασουλῆν. Ἐν τούτοις δὲν ἤργησαν νὰ χωρισθῶσι τὰ ἐρίφια ἀπὸ τῶν προβάτων. Ἡ κατωτέρα τάξις τῆς κοινωνίας κατανοοῦσα ὅτι τὸ θέατρον τοῦ Φασουλῆ μᾶλλον ἐξ αὐτῆς ἀπέρρεε καὶ εἰς αὐτὴν ἀπηυθύνετο, κατώρθωσε νἀποδιώξῃ τὰς ἐκλεκτοτέρας κοινωνικὰς τάξεις, οὕτω δὲ ὁ Φασουλῆς ἀπέμεινε τὸ προσφιλὲς τοῦ λαοῦ θέατρον.

Ὁ Φασουλῆς τελειοποιούμενος καὶ ἐξελληνιζόμενος σὺν τῷ χρόνῳ, κα-

τέστη ὁ ἀληθέστερος τύπος τοῦ Ρωμηοῦ. Σκώπτων δριμέως ἐν παντὶ καὶ πάντοτε, ὑβρίζων ἀδιαλείπτως, μπαγλαρώνων ὅταν ἠμπορῇ νὰ καταφέρῃ τὸν ἀντίπαλόν του καὶ μπαγλαρωνόμενος οὐχὶ σπανίως ὑπ' αὐτοῦ, κατορθώνων νὰ μὴ πληρώνῃ τὸ ἐνοίκιόν του καὶ νὰ εὑρίσκεται εἰς διαρκῆ ἐμπόλεμον κατάστασιν μετὰ τοῦ σπιτονοικοκύρη του, τοῦ ὁποίου ἡ κόρη τρελλαίνεται δι' αὐτόν, πολιτικομανὴς ὡς χασομέρης τῶν Χαφτείων, ῥήτωρ ὁσάκις πρόκειται νὰ πείσῃ τὴν μητέρα τῆς ἐρωμένης του νὰ τοὺς ἀφίνῃ νὰ ὁμιλήσουν, κουτσαβάκης κἄποτε ἀπειλῶν νὰ θύσῃ διὰ τῆς κουμπούρας του, συγκεντρώνει πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς μικρὰς κακίας τοῦ ἀληθοῦς Ἀθηναίου, εἰς δὲ τὸ ἀληθὲς τοῦ χαρακτῆρός του ὀφείλει τὴν ἔκτακτον δημοτικότητά του.

Ἀναλόγως ἐπιτυχεῖς εἶνε καὶ οἱ λοιποὶ τύποι τῶν κωμῳδιῶν του. Ὁ σπιτονοικοκύρης του Ἀουρέλιος — τὸ ὄνομα διεσώθη ἐκ τῶν ἰταλικῶν — παρίσταται στερεοτύπως ὡς δύστροπος καὶ φιλάργυρος γέρων, τρέφων μακρὸν γένειον καὶ μεγάλην πρὸς τὴν κόρην του ἀγάπην, παίγνιον δὲ διαρκὲς τοῦ πονηροῦ Φασουλῆ. Ἡ οἰκοδέσποινα Παντόλφα — καὶ αὐτὸ ἰταλικὸν — εἶνε ἡ ὑποβοηθοῦσα τὰς ἐρωτικὰς σχέσεις τῆς κόρης της, κακολόγος γραῖα, διατυμπανίζουσα ὅλα τῆς γειτονιᾶς τὰ μυστήρια. Ἡ Ἀνδροφίλη ἡ κόρη ἡ ὁποία τὰ οἰκιακὰ ἐπηγγέλετο, ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη ἐσχάτως νὰ γίνῃ μοδιστροῦλα. Ὁ Περικλῆς, ὁ ὑπηρέτης τοῦ Φασουλῆ, δέχεται ἀγογγύστως τοὺς γιακάδες τοῦ κυρίου του, ἐκδικεῖται ὅμως κἄποτε ὑποκλέπτων κανὲν φίλημα τῆς Ἀνδροφίλης, τῆς ὁποίας ἡ πίστις εἶνε ὀλίγον ἐλαστική.

Ἐνίοτε ὁ Φασουλῆς παριστάνει καὶ δράματα. Τὰ σοβαρὰ ἔργα τοῦ ξυλίνου θεάτρου ἔχουν πολὺ παραξένους τίτλους. «Ἡ κυρὰ Γιαννοῦλα καὶ τὸ κανόνι τοῦ μπακάλη. «Οἱ τρεῖς κακοῦργοι τοῦ Ἄη Σιδέρη». «Πίστις ἐλπὶς καὶ ἔλεον» «ὁ Κὺρ Μανώλης καὶ ὁ μπαρμπέρης του» «Τὰ στεφανώματα τῆς Ἀνδροφίλης», θέαμα τὸ ὁποῖον ἀριθμεῖ περισσοτέρας παραστάσεις ἀπὸ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ κωμειδύλλια· τὰ δράματα ὅμως ὡς εἴπομεν τ' ἀφίνει ὁ Φασουλῆς διὰ τὰς πανηγυρικὰς καὶ εὐεργετικὰς παραστάσεις. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ παλαιὰν συνήθειαν αὐτὸς μόνος του διὰ τῆς ἐρρίνου καὶ προσποιητῆς φωνῆς του — μήπως δὲν εἶνε τοῦ συρμοῦ ἡ προσποιητὴ φωνὴ καὶ εἰς τὰς ἐμψύχους συναδέλφους τοῦ Φασουλῆ; — ἐξαγγέλλει τὸ πρόγραμμα τῆς αὐριανῆς παραστάσεως, τὴν προηγουμένην τῆς εὐεργετικῆς· ἐὰν εἰσέλθετε περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὴν μάνδραν, ἥτις τῷ χρησιμεύει ὡς θέατρον, θὰ τὸν ἴδητε ἀνερχόμενον ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ περιστρέφοντα τὴν φούνταν τῆς σκούφιας του εἰς σημεῖον ὅτι κἄτι σοβαρὸν ἔχει νὰ εἴπῃ καὶ θὰ τὸν ἀκούσετε ἀναγγέλλοντα.

«Αὔριον τὸ ἑσπέρας εἰδιοποιεῖται τὸ σεβαστὸ κοινὸ τῆς πρωτευούσης ὅπως ὁ Φασουλῆς ἔχει τὴν εὐεργετικήν του παράστασιν . . . Πάψε, κλαρίνο, νὰ μιλήσω κ' ἐγὼ λιγάκι . . . Λοιπὸν παρακαλοῦμε νὰ ἔρθῃ τὸ σεβαστὸ κοινὸ οἰκογενειακῶς. Θὰ παίξωμε τὰ «Ἀπόκρυφα τοῦ Στρατηγοῦ Βελισσάριου» καὶ θὰ τραγουδήσουμε καὶ πλακιώτικο. Ἔχει καὶ βεγγαλικά . . . Ἀπατάου . . . Πρρρρρ ! . . .»

Γ. Β. Τσοκόπουλος.

Ο ΑΝΗΡ ΚΑΙ Η ΓΥΝΗ

(ΠΑΡΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΡΥΜΑΧΕΡ)

Ὅτε ὁ πατὴρ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ μήτηρ τῶν ζώντων ἐξεδιώχθησαν τῆς Ἐδέμ, ἐπὶ πολὺ ἔκλαυσαν, ἀκολούθως δὲ εἶπον πρὸς ἀλλήλους :

— Τίνι τρόπῳ μέλλομεν νὰ ἐκπληρώσωμεν ἤδη τὸν ἐπὶ τῆς γῆς προορισμόν μας ; Τίς ὁ μέλλων νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς ;

Καὶ ἐπροχώρησαν πρὸς τὸ Χερουβεὶμ, ὅπερ τὰς θύρας τοῦ Παραδείσου ἐφρούρει. Ἡ Εὔα, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, ἐκρύβη ὄπισθεν τοῦ ὤμου του, ὅτε πρὸς τὸν οὐράνιον φύλακα ἐπαρουσιάσθησαν.

Καὶ εἶπε πρὸς τὸ Χερουβεὶμ ὁ Ἀδάμ δι' ἱκετευτικοῦ τόνου :

— Ἤδη οἱ τοῦ θείου ἀγγελιοφόροι δὲν θέλουσι βαδίζει ἐνώπιόν μας πλέον, ἀφοῦ ἁμαρτωλοὶ κατέστημεν· ἱκέτευσον λοιπὸν τὸν τοῦ παντὸς Κτίστην, ὅπως στείλῃ εἰς ἡμᾶς ἕνα τῶν ἀγγέλων του, ὅστις δύναται νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ. Τὸ δὲ Χερουβεὶμ ἀπήντησεν :

— Ὁ ἀνὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀστέρα του ἔχει, καί, μολονότι τὸ ἁμάρτημα ἔγινεν, ὁ ἀστὴρ οὗτος θέλει λάμπει μεγαλείτερος καὶ καθαρώτερος τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πλανωμένων. Ὅθεν εἰς σὲ ἀπόκειται νὰ τὸν ἀκολουθήσῃς. Ἀλλ' ὁ Ἀδὰμ ἐκ νέου ἱκέτευσεν αὐτὸν λέγων :

— Ὦ τοῦ Ἰεχωβὰ ἐντολοδόχε ! Δὸς εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τινὰ ὁρατὴν πρὸς ἣν νὰ δυνάμεθα ν' ἀτενίζωμεν, καθόσον ὁ ἅπαξ τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἀποπλανηθεὶς σκοτεινὴν καὶ ἄφωνον τὴν καρδίαν αὐτοῦ εὑρίσκει. Ἡ ἐσωτερικὴ φωνὴ οὐδαμῶς πλέον ἀκούεται.

Τότε ὁ ἄγγελος εἶπεν εἰς τὸν Ἀδάμ : Ὅτε ὁ αἰώνιος πλάσας σε ἐκ τῆς κόνεως τῆς γῆς, σοὶ ἐνεφύσησε πνοὴν ζωῆς, τὴν κεφαλήν σου πρὸς τὸν οὐρανὸν ὕψωσας καὶ πρὸς τὸν ἥλιον τὸ πρῶτόν σου βλέμμα διηυθύνθη· ὁ ἥλιος λοιπὸν ἄς σοι εἶνε ὑπόδειγμα. Ἄρχεται τῆς ἐργασίας του μετ' ἀκτινοβόλου ὄψεως· οὔτε δεξιόθεν οὔτε ἀριστερόθεν κλίνει,

φέρει παντοῦ, ὅθεν διέρχεται τὴν εὐλογίαν· περιφρονεῖ τὴν πρὸ τῶν ποδῶν του μυκωμένην καταιγίδα, καὶ μετὰ τὴν μάχην ὡραιότερον δεικνύει ἑαυτὸν καὶ ἀφθονώτερα τὰ ἀγαθὰ τοῦ διασκορπίζει. Ἄνερ, οὗτος ἄς σοι εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ταξειδίου σου.

Τότε ἡ χαρίεσσα τῶν ζώντων μήτηρ τρέμουσα ἐπλησίασε τὸν οὐράνιον ἐντολοδόχον:

— Δός καὶ εἰς ἐμὲ ὡςαύτως, εἶπεν αὐτη,λέξιν τινὰ διαφωτιςικὴν καὶ παρήγορον. Πῶς ἡ ἀσθενὴς γυνὴ θὰ ἠδύνατο πρὸς τὸν ἥλιον τὸ βλέμμα της νὰ ὑψώσῃ καὶ αὐτοῦ τὴν πορεἰαν νὰ ἀκολουθήσῃ;

Οὕτως ὡμίλησεν ἡ Εὔα, καὶ τὸ Χερουβεὶμ ἔλαβεν οἶκτον διὰ τὴν γυναῖκα· ἔστρεψε πρὸς αὐτὴν ὑπομειδειῶσαν ὄψιν καὶ τῇ εἶπεν;

« Ὅτε ὁ Αἰώνιος σὲ ἔπλασεν εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ δύοντος ἡλίου οἱ ὀφθαλμοί σου δὲν ὑψώθησαν μέχρις οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀνθέων τῆς Ἐδὲμ ἐταπεινώθησαν, καὶ ὁ πρῶτος ἦχος, τὸν ὁποῖον τὸ οὖς σου ἤκουσεν, ὑπῆρξεν ὁ ψίθυρος τῆς πηγῆς· τὸ ἔργον σου ἔστω ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς φύσεως ἔργον! Ἐν ἡσυχίᾳ αὐτη παράγει πᾶν ὅ,τι μέγα καὶ ὡραῖον, τὸ πᾶν ἐν τῷ κόλπῳ της βλαστάνει· φέρει εἰς φῶς τὸ ἄνθος καὶ τὸν καρπὸν καὶ διὰ τῶν ὅσων αὐτὴ εἰς φῶς ἔφερε κοσμεῖ ἑαυτήν. Ἀσθενὴς γύναι, ἰδοὺ τὸ ὑπόδειγμά σου.

Μετὰ δὲ τοῦτο, προσέθηκεν ὁ ἄγγελος, ἀποτεινόμενος πρός τε τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα:

— Ἡ ἕνωσίς σας ἔστω τοσοῦτον εἰλικρινὴς καὶ ἐντελὴς ὅσον ἡ τοῦ ἡλίου μετὰ τῆς γῆς.

Ἄννα Τριανταφυλλίδου

ΦΥΤΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ[1]

Περιεχόμενα

Οἱ πατέρες τῆς νεωτέρας φυτολογίας ἁπλοϊκῶς ἐπίστευον, ὅτι τὰ φυτὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἅπαντα εὑρίσκονται εἰς τὰ δάση καὶ τοὺς λειμῶνας τῆς βορείου αὐτῶν πατρίδος, ἀλλ' ἀκριβὴς παρατήρησις ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀπάτης. Ἡ ἐξέτασις ξένων χωρῶν καὶ πρὸ πάντων αἱ γεωγραφικαὶ ἀνακαλύψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐβεβαίωσαν, ὅτι ἀνομειοειδῶς εἶναι ἐξυφασμένος ὁ τάπης μὲ τὸν ὁποῖον ἡ βλάστησις καλύπτει τὴν γῆν καὶ ὅτι ὑπάρχουσι πολὺ περισσότερα φυτὰ ἐκείνων, περὶ ὧν γίνεται μνεία ἐν τοῖς αὐτοῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφόρων φυτῶν ηὔξησε τόσον ταχέως, ὥστε καὶ τὸ ἰσχυρότερον μνημονικὸν ἠδυνάτει νὰ τὰ ἐπισκοπήσῃ. Αἱ ἀρχαῖαι ὀνομασίαι δὲν ἐπήρκουν, ἔπρεπε νὰ πλασθῶσι νέα ὀνόματα. Προσπάθειαι κατεβάλλοντο ὅπως αἱ περιγραφαὶ διὰ ξυλογραφικῶν εἰκόνων κατασταθῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν καταφανεῖς. Πάντοτε ὅμως ἐπείγουσα ἐγένετο ἡ ἀνάγκη νὰ καταταχθῶσι συνοπτικῶς τὰ συλλεγέντα φυτά. Τοιαύτην κατάταξιν ὠνόμασαν «σύστημα» καὶ ἔκτοτε ἐλογίζετο ὡς τὸ ὕψιστον τῆς φυτολογίας πρόβλημα ἡ ἐξεύρεσις συστήματος, ὅπερ νὰ παρέχῃ τὴν εὐκολωτέραν ἐπισκόπησιν καὶ δι' οὗ ὡς οἷόν τε ταχύτερον ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ τὸ ἀληθὲς ὄνομα ἀγνώστου τινὸς φυτοῦ.

Μόλις περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐπῆλθεν ἡ

[1] Συνέχεια ἴδε σελ. 154.

ἰδέα τῆς κατατάξεως, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ ἐπισκοπήσῃ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν τε φυτῶν καὶ τῶν ζῴων. Ὁ Λινναῖος ἀνώτερος τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ ἔζησε, μετὰ μεγαλοφυΐας εἰς τὸ χάος τῶν ἀπειροποικίλων μορφῶν τῆς φύσεως συνέλαβε τὸ σχέδιον συστήματος, δι' οὗ διῄρεσε καὶ κατέταξεν ἐπὶ τῇ βάσει χαρακτηριστικῶν τινων τὸν φυτικὸν κόσμον εἰς Κλάσεις, Τάξεις, Γένη καὶ Εἴδη. Ἦτο μὲν ἐπίμοχθος ἀλλὰ σωτήριος σχολή, τὴν ὁποίαν ἡ φυτολογία ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν Λινναῖον. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἀπέκτησέ τις τὴν ἕξιν νὰ ἐξετάζῃ μετὰ προσοχῆς τὸ φυτόν, νὰ τὸ διαμελίζῃ καὶ τὸ συγκρίνῃ. Ὁ Λινναῖος εἶναι ὡσαύτως ὁ θεμελιωτὴς ἀξιοθαυμάστου ἐπιστημονικῆς γλώσσης, ἥτις ἔχει δι'ἑκάστην διαφορὰν φυτικῆς μορφῆς ἀκριβῆ καὶ γενικὸν καταληπτὸν ὅρον. Ἐκεῖνο δ' ὅπερ πρὸ πάντων καθιστᾷ τὸν Λινναῖον ὑπέροχον τῶν προκατόχων του εἶνε, ὅτι δὲν ἐθεώρησεν ἐξηντλημένον τὸ ζήτημα τοῦ φυτικοῦ συστήματος διὰ μόνης τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ χρησιμότητος, καθόσον καὶ αὐτὸς ἔτεινε πρὸς σύστημά τι, κατὰ τὸ ὁποῖον κατατάσσονται πρὸς ἄλληλα ἐκεῖνα τὰ φυτὰ τὰ μᾶλλον ὁμοειδῆ ἤ, ὡς αὐτὸς λέγει, τὰ πλησιέστρον μεταξύ των συγγενεύοντα. Τοιοῦτον σύστημα ὠνόμασεν ὁ Λινναῖος «φυσικὸν σύστημα». Ἀνεκήρυξε δὲ ὅτι τὸ φυσικὸν σύστημα εἶνε τὸ ὑψηλότερον καὶ τὸ τελευταῖον πρόβλημα τῆς φυτολογίας. Ἡ λύσις ὅμως αὐτοῦ ἦτο ἀνωτέρα τῶν δυνάμεων τοῦ Λινναίου. Σύγχρονος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Βερνάρδος Ζουσσιέ, διευθυντὴς τοῦ βοτανικοῦ κήπου τῶν Παρισίων. Οὗτος ἐφύτευσε ἀριθμόν τινα φυτῶν κατὰ τὴν τάξιν τοῦ φυσικοῦ συστήματος ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Τριανόν, ὁ δὲ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος Λαυρέντιος Ζουσσιέ, κάτοχος ἐμβριθοῦς πολυμαθείας ὑπῆρξε κατόπιν ὁ καθ' ἑαυτὸ δημιουργὸς τοῦ φυσικοῦ τῶν φυτῶν συστήματος, δημοσιεύσας καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ Genera plantarum secundum ordinem naturalem disposita, 1789.

Ἡ πρὸς τὴν συστηματικὴν φυτολογίαν τάσις, ἧς τὸ κύριον θέμα εἶνε ἡ περιγραφὴ καὶ κατάταξις τῶν φυτῶν βεβαίως ηὔξησε μεγάλως τὰς εἰδικὰς ἡμῶν γνώσεις,τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν μορφολογίαν τῶν φυτῶν. Ἀλλ' ὅσον ἀκριβέστερον παρετηροῦντο αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτῶν διαφοραί, τόσον περισσότερον ἠλαττοῦτο ἡ ἰδέα ὅτι τὸ φυτὸν εἶνε ἄψυχός τις μορφή, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶνε ὂν πλῆρες ζωῆς. Βεβαίως θελκτικὴ εἶνε ἡ θέα τῆς ἀπείρου ποικιλίας τῶν ἀνθέων, ἥτις κάλλιστα ἐκφράζεται διὰ τῶν λέξεων τοῦ Jean Jaques Rousseau: «Tant que j'herborise, je ne suis pas malheureux». Τὸ θέλγητρον τοῦτο ὑπάρχει προσέτι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀπεξηραμένα φυτὰ τῶν φυτολογικῶν ἡμῶν συλλογῶν. Εἰς τὸ θέλγητρον τοῦτο ἀποδοτέον ὅτι μία τόσον μονομε-

ρής τάσις, οἵαν ἠκολούθει ἡ ἀρχαία τοῦ Λινναίου Σχολή, ἐδέσμευσεν ἐπὶ δεκαετηρίδας τὸ πλεῖστον τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος φυτολόγων. Ἀκόμη τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν ἐν Ἀγγλίᾳ μᾶλλον καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἢ ἐν Γερμανίᾳ οἱ ἀκολουθοῦντες τοὺς συλλέκτας τῶν ῥιζῶν καὶ βοτανῶν, οὓς ὁ Θεόφραστος πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν ἐχλεύασεν.

Ἐνῷ ἡ Φυτολογία μετὰ τὸν Λινναῖον ἐφαίνετο προβαίνουσα εἰς μαρασμόν, πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀναφανῇ ἐν ἄλλαις ἐπιστήμαις ἔξοχος νοῦς. Ὁ Ἀρχικαγγελάριος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβου τοῦ Α' Φράνσις Βάκων ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν φυσιολόγων νέον ἐργαλεῖον καὶ ὤθησεν αὐτοὺς εἰς νέαν ὁδόν, ἥτις ἔμελε νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς ταχέως ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἀνακάλυψιν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνανέωσιν πάσης ἐν τῇ ἀνθρωπότητι παιδείας. Ὁ Βάκων ἐδόξαζεν ὅτι ὁ φυσιοδίφης δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπαύηται εἰς μόνην τὴν παρατήρησιν τῆς φύσεως, διότι αἱ ἀπαντήσεις, ἃς ἡ φύσις ἑκουσίως δίδει, εἶνε ἀσαφεῖς καὶ δυσδιάγνωστοι, ὁμοιάζουσαι μὲ τὰς ἀπαντήσεις τῶν μαντείων, ἑκάστη δὲ λύσις καλύπτει νέον αἴνιγμα. Ὁ φυσιοδίφης ὀφείλει νὰ μάθῃ δι' ἐργαλείων νὰ καταναγκάζῃ τὴν φύσιν, ὅπως αὐτὴ δίδῃ καθαρὰς καὶ ὡρισμένας ἀπαντήσεις, ὀφείλει δὲ συνάμα εἰς τὰς παρατηρήσεις του νὰ προσλαμβάνῃ ὡς ἐπίκουρον καὶ τὰ πειράματα. Ἡ διδασκαλία τοῦ Βάκωνος ἔπεσεν ἐπὶ καλῶς προητοιμασμένου ἐδάφους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πειράματα καὶ παρατηρήσεις ἀλληλοβοηθοῦνται κατὰ πᾶσαν φυσιολογικὴν ἔρευναν.

Οἱ νεώτεροι φυσιοδίφαι ἔθεσαν εἰς ἐνέργειαν τὴν ῥῆσιν ταύτην. Μὲ τοὺς μοχλοὺς καὶ τοὺς κοχλίας τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν συσκευῶν, τῶν τηλεσκοπίων, μικροσκοπίων καὶ φασματοσκοπίων ἐξεβίασαν τὰ κεκρυμμένα τῆς φύσεως μυστήρια τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, τὰ ὁποῖα αὐτὴ βεβαίως ποτὲ δὲν ἤθελεν ἑκουσίως ἀποκαλύψει.

Καὶ πρῶτον κατὰ τὴν 17ην ἑκατονταετηρίδα ἐχρησιμοποιήθη ἡ διὰ πειραμάτων μέθοδος καὶ δι' αὐτῶν ἐξητάσθησαν αἱ δυνάμεις τῆς ἀψύχου φύσεως, οἱ νόμοι τῆς πιέσεως τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τοῦ ὕδατος, τῆς βαρύτητος, τοῦ φωτὸς καὶ ὑπήχθησαν εἰς μαθηματικοὺς ὑπολογισμούς.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἡ αὐτὴ μέθοδος ἐφηρμόσθη διὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ζωῆς τῶν ζῴων, ἡ δὲ ἀνακάλυψις τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος εἶνε τὸ πρῶτον αὐτῆς ἀποτέλεσμα. Κατὰ τὴν 18ην ἐτέθη ὡσαύτως καὶ τὸ φυτὸν ὑπὸ τὴν δοκιμασίαν τοῦ πειραματισμοῦ. Ὁ Ἄγγλος Hales πρῶτος ἀντελήφθη ὅτι αἱ ζωϊκαὶ λειτουργίαι τοῦ φυτοῦ εἶνε ἀποτέλεσμα φυσικῶν δυνάμεων. Παραβάλλει τὴν δύναμιν μὲ τὴν ὁποίαν τὸ κλῆμα ὠθεῖ πρὸς τὸ ἄνω τὸν ἐαρινὸν αὐτοῦ χυμὸν ἐκ τοῦ απο-

κοπέντος μέρους μὲ τὸ βάρος στήλης ὑδραργύρου ἐχούσης ὡρισμένον ὕψος, ἢ μὲ τὴν πίεσιν τῆς ἀρτηρίας τοῦ μηροῦ ἑνὸς ἵππου. Ζυγίζει τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος, τὴν ὁποίαν δένδρον ἀπιδέας ἢ ἡλιανθέμου ἐκμυζᾷ διὰ τῶν ριζῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους κατὰ τὸ διάστημα 24 ὡρῶν. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1727 συγγράφει ϛατιστικὴν τῶν φυτῶν, δι' ἧς διδάσκει ὅτι ὁλόκληρος ἡ φυτικὴ ζωὴ εἶνε ζήτημα τῆς φυσικῆς. Ὁ Γάλλος Du-Hamel δημοσιεύει φυσικὴν τῶν δένδρων καὶ ἐξετάζει τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰ ἐν τῷ ξύλῳ καὶ τῷ φλοιῷ ρεύματα τῶν χυμῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος δημοσιεύεται ὑπὸ τοῦ Ἑλβετοῦ Bonnet συγγραφὴ περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν φύλλων, δι' ἧς πειρᾶται ὁ συγγραφεὺς νὰ ὁρίσῃ ἀκριβέστερον τὰς φυτικὰς δυνάμεις, αἵτινες στρέφουσι τὰ φύλλα πρὸς τὸ φῶς καὶ διενεργεῖται ἡ διαπνοή. Οὕτως ἡ φυσιολογία τῶν φυτῶν ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς φυσικῆς, ἔρχεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ τὸ τέλος τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἡ χημεία, ἐξελθοῦσα ἀπὸ τὸ σκότος τῶν ἀλχημικῶν ὀνείρων, ἐγένετο καὶ αὐτὴ ἀμέσως βοηθὸς τῆς φυτολογίας. Ὁ Βέλγος Ingenhouss, ὁ ἄγγλος Priestley ἀνακαλύπτουσι τὴν θαυμασίαν ἀλληλενέργειαν τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς καὶ τῆς γηΐνου ἀτμοσφαίρας, τῆς ζωῆς τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν. Οὗτοι ποιοῦσι γνωστόν, ὅτι τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ, τὸ ὁποῖον ἀποπνέουσι τὰ ζῷα, ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῶν φυτῶν καὶ ὅτι ἀντιστρόφως τὸ ὀξυγόνον, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀποπέμπουσι τὰ φυτά, εἶνε ὁ ζωτικὸς ἀὴρ τῶν ζῴων. Κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ Θεόδωρος Saussure ἐκ Γενέβης ἀποδεικνύει ὅτι διὰ τὴν θρέψιν τῶν φυτῶν ὁ μὲν ἥλιος συνεισφέρει τὸ ζωογόνον αὐτοῦ φῶς καὶ τὴν θερμότητα, ἡ δὲ ἀτμοσφαῖρα τὸ ἀνθρακικὸν ὀξὺ καὶ ἡ γῆ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν ἀμμωνίαν καὶ ὅτι ἡ τῶν φυτῶν τέφρα δὲν εἶνε τυχαῖόν τι καὶ περιττόν, ἀλλ' ἀναπόφευκτοι τοῦ φυτοῦ θρεπτικαὶ οὐσίαι, τὰς ὁποίας διὰ τῶν ριζῶν του προσλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐδάφους. Οὕτως ὁ Saussure εἶνε ὁ θεμελιωτὴς τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς χημικῆς τῶν φυτῶν θρέψεως, ἥτις ἔκτοτε κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Justus Liebig ἀναπτυχθεῖσα ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀγρονομίας.

Διὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὴν φυτολογίαν, ὅπως μέχρι τοῦδε διελάβομεν, συνεισέφερον ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη: Ἰταλοί, Ἄγγλοι, Βέλγοι, Ὁλλανδοί, Σουηδοί, Γάλλοι, καὶ μάλιστα οἱ τελευταῖοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου εἰργάσθησαν μετὰ πρωτοτυπίας καὶ δυνάμεως. Ἡ Γερμανία μόνον ἀπὸ τῆς ἀναμορφώσεως ἔπαυσε λαμβάνουσα μέρος εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀναπτύξεως. Ἂν καὶ δὲν ἔλειπον ἐν αὐτῇ ἐπιμελεῖς ργάται, ἔμενεν ὅμως καθυστεροῦσα καὶ ἠκολούθει ἄνευ ἰδίων ἰδεῶν τὴν

ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀνοιγομένην ὁδόν. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Φριδερίκου τοῦ Μεγάλου δι' ἰσχυρᾶς πρὸς τὰ πρόσω ὠθήσεως ἤρξατο ἐπιστημονικὴ κίνησις, πλημμυροῦσα μετὰ πολυχρόνιον ἀμπώτιδα. Ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐξογκοῦται πλυμμηρὶς νέας καὶ δροσερᾶς ζωῆς ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους καὶ ὅπως κατὰ τὸ θέρος ἅπαντα τὰ δένδρα ἀνθοῦσι κατὰ σειρὰν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, οὕτως ἤρξαντο νὰ ἀνθῶσι διαδοχικῶς καὶ ταχέως ἡ λαμπροτέρα φιλολογία, ἡ μουσική, ἡ φιλοσοφία καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι. Καὶ ἐν τῇ φυτολογίᾳ ἀναφαίνονται σημεῖα νέας ἐποχῆς. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου ὁ Γάσπαρ Φριδερίκος Βόλφ ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας Βιολογίας, τῆς περὶ ζωῆς διδασκαλίας, παρακολουθῶν ἐκ τοῦ ᾠοῦ τῇ βοηθείᾳ τοῦ μικροσκοπίου τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ζῴων, τὴν γένεσιν τῶν φύλλων καὶ τῶν ἀνθέων ἐν τοῖς κάλυξιν. Ὁ Κελράϊτερ, ὁ Ἔδβιγ, ὁ Κόνραδ Σπέργελ ἀπεκάλυψαν διὰ περινουστάτων πειραμάτων καὶ παρατηρήσεων τὸ μυστήριον τῆς γονιμοποιήσεως εἰς τὰ φυτά. Κατὰ δὲ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα ἡ ἐπιστημονικὴ φυτολογία ἔλαβεν ἐν Γερμανίᾳ τοιαύτην ὤθησιν ὅσον οὐδέποτε καὶ πρὸ πάντων διὰ γερμανικῆς ἐργασίας κατέλαβε ταχέως ἰσότιμον θέσιν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν συναδέλφων αὐτῆς φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν ὁποίων ἐπί τινα χρόνον καθυστέρει

Ἐὰν πρόκειται νὰ λάβωμεν ὡς ἀφετηρίαν τῆς νεωτέρας φυτολογίας, ἥτις τῇ ἀληθείᾳ εἶνε τὸ ἔργον μιᾶς γενεᾶς, τὸ ὄνομα ἑνὸς μόνου ἀνδρός, οὐδένα γιγνώσκω τοιοῦτον ἢ τὸν Γκαῖτε. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Γκαῖτε δὲν ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν καθ' ἑαυτὸ φυσιοδιφῶν, ἀλλ' ὅμως κατ' οὐδὲν καθυστέρησεν εἰς ἐμβριθεῖς τῆς φύσεως μελέτας. Κατὰ τὰς μελέτας ταύτας ὑπερηκόντιζεν ὁ λογισμὸς τὴν παρατήρησιν καὶ πολλάκις ἡ ποίησις τὸν λογισμόν, ἕως ὅτου ἐκ τοῦ περικαλλοῦς ἄνθους τῆς ποιήσεως ἀνεπτύχθη ὁ ὥριμος καρπὸς τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως. «Ἀλλ' ὅμως ποῖος δύναται «νὰ ἀρνηθῇ, κατὰ τὸν ἱστοριογράφον, ἐξ οὗ ἐρανιζόμεθα τὴν φράσιν, ὅτι «ἡ ἔνθους ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ παρατηρεῖ πολλάκις τὴν φύσιν καὶ ἐν με«γάλῳ καὶ ἐν σμικρῷ ἀκριβέστερον ἢ ὁ διὰ πολλῶν μικροτήτων ἀμαυρὸς «καὶ μικροσκοπικὸς ὀφθαλμὸς τοῦ φυσιοδίφου;»

Η ἀναμορφωτικὴ ἰδέα, τὴν ὁποίαν ὁ Γκαῖτε ὡς ὁδηγὸν ὕψωσε διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ζώσης φύσεως, εἶνε ἡ ἰδέα τῆς ἀναπτύξεως. Ὁ Φ. Βόλφ παρεσκεύαζε τὸ στάδιον τῆς ἱστορίας τῆς ἀναπτύξεως διὰ τῆς μεθόδου τῆς μικροσκοπικῆς παρατηρήσεως, ὁ δὲ Γκαῖτε ἔπλασε διὰ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου νέαν ἐπιστήμην τὴν Μορφολογίαν: τὴν διδασκαλίαν δῆλα δὴ τῶν μορφῶν τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν. Ὁ Γκαῖτε διαγιγνώσκει τὴν ζωὴν οὐχὶ ἐν τῇ τετελεσμένῃ μορφῇ ὅσον καὶ ἂν αὕτη παρίσταται

ἐν πλουσιωτάτῃ ποικιλίᾳ, καθὼς οὔτε ἐν μηχανικαῖς δυνάμεσιν, αἵτινες ἐν διηνεκεῖ ἐπαναλήψει ἐκτελοῦσι τὸ παιγνίδιον τῆς ζωῆς. Αὐτὸς διαβλέπει εἰς οἱονδήποτε ὀργανισμὸν λειτουργίαν ἀναπτύξεως, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς γενέσεώς του καὶ φέρει αὐτὸν διὰ σειρᾶς σταδίων εἰς τὸ τελικὸν αὐτοῦ τέρμα. Ὅπως διὰ τὸ σύμπαν, οὕτω καὶ διὰ τὰ ἐλάχιστα ἰσχύει ἡ ῥῆσις τοῦ Γκαῖτε :

Es muss sieh regen, schaffend handeln,
Erst sich gestalten, dann verwandeln,
Nur scheinbar steht 's Momente still ;
Das ew'ge regt sich fort in Allem
Denn Alles muss in Nichts zerfallen,
Wenn es im Sein beharren will [1]».

Διὰ τῆς παρατηρήσεως ὑπὸ τῆς μορφολογίας βοηθουμένης καὶ ἡ συστηματικὴ φυτολογία τοῦ ἐνεστῶτος ἀνήχθη εἰς ὑψηλοτέραν περιωπήν· Δὲν περιορίζεται πλέον εἰς τὴν ἁπλῆν περιγραφὴν τῶν ἐξωτερικῶν μορφῶν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν τῆς κατασκευῆς τῶν ὀργάνων. Ἀφ' ὅτου ὁ Ἀλέξανδρος Χούμβολτ διὰ τῶν ἀπαραμίλλων καὶ ζωηρῶν παραστάσεων τῶν ἐντυπώσεων, ἃς συνέλεξε κατὰ τὰς περιηγήσεις του, διεμόρφωσε τὴν αὐτοτελῆ ἐπιστήμην «τὴν φυτικὴν Γεωγραφίαν», ἀναφαίνεται συγχρόνως ἡ συνοχὴ καὶ ἀλληλουχία μεταξὺ τῶν εἰδῶν, γενῶν καὶ οἰκογενειῶν τῶν φυτῶν καὶ τῆς ἀποτυπώσεως τῆς γηΐνου σφαίρας ἐν σχέσει μὲ τὰς κλιματικὰς καὶ ἐδαφικὰς διαφοράς. Πρὸ πάντων καρποφόρως ἐνεργοῦσιν αἱ ἰδέαι αἱ συνδεόμεναι μὲ τὴν ἀνατρεπτικὴν τοῦ Δαρβίνου ἐμφάνισιν, καθ' ἃς πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὰς ἀπείρους τῶν φυτῶν μορφὰς οὐχὶ ὡς τυχαίας καὶ ἀσυναρτήτους, ἀλλ' ὡς κρίκους μιᾶς μοναδικῆς ἀδιαλείπτου σειρᾶς ἐξελίξεως, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς καὶ διελθοῦσα ἁπάσας τὰς γεωλογικὰς ἐποχάς, διεμόρφωσε τὸν φυτικὸν κόσμον, ἐν αὐξανούσῃ τελειότητι. Οὐχ ἧττον καὶ ὁ Οὔγγερ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐδήλωσαν ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς γῆς διάδοσις τῶν φυτῶν δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ, ἐὰν δὲν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων, οἵτινες εἶνε τεθαμμένοι εἰς τὰ στρώματα τῶν διαφόρων γεωλογικῶν ἐποχῶν.

Ὁ Γκαῖτε καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ φυτοῦ ἀνέτρεξε μέχρι τῆς βλαστήσεως. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου, ἀφ' οὗ ἤρχισε τὴν παρατήρησίν του, ἡ στιγμὴ καθ' ἣν ἐν τῷ σπέρματι ἐγκλειομένη βλάστη δια-

[1] Τὰ πάντα κατ' ἀνάγκην κινοῦνται, παράγοντα ἐνεργοῦσι, κατ' ἀρχὰς μορφοῦνται, ἀκολούθως μεταβάλλονται. Ἡ ἠρεμία εἶνε φαινομενική. Ἐν πᾶσιν ὑπάρχει αἰωνία κίνησις, διότι τὰ πάντα ἐν τῇ ἠρεμίᾳ εἰς τὸ μηδὲν ἀπόλλυνται.

τιτρᾷ τὸ κάλυμμα αὐτῆς καὶ ὑψώνει τὰ φύλλα πρὸς τὸ φῶς, δὲν εἶνε πραγματικὴ ἀρχὴ τῆς φυτικῆς ἀναπτύξεως. Μένει τὸ ζήτημα πόθεν γεννᾶται τὸ φύτρον. Διὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ δὲν ἀρκεῖ ὁ ἄοπλος ὀφθαλμός, οὔτε ὁ φακὸς μὲ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται ὁ φυτολόγος τῆς σχολῆς τοῦ Λινναίου. Πρὸς τοῦτο ἦτο ἀνάγκη τοῦ μικροσκοπίου, ὅπερ εἰσήχθη κατόπιν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ φυτολόγου. Τὸ ἐργαλεῖον τοῦτο ἐπέπρωτο νὰ καταρρίψῃ τοὺς φραγμούς, δι' ὧν περιωρίζετο ὁ ἀτελὴς ἡμῶν ὀφθαλμὸς καὶ φανερώσῃ τὰ ἐλάχιστα καὶ μικρότατα ἀντικείμενα. Οὕτως ὄχι μόνον ἐπεξετάθη ὁ κύκλος τῆς ὁράσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ κύκλοι τῶν γνώσεων ἡμῶν. Μετὰ 50 ἔτη ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ μικροσκοπίου, κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος δύο ἄνδρες, ὁ Μάρκελλος Μαλπίγγιος ἐκ Βολωνίας καὶ ὁ Νεεμίας Grew ἐκ Λονδίνου, ἕκαστος ἰδιαιτέρως ἐνησχολήθη νὰ ἀνατάμῃ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν φυτῶν διασκευὴν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ μικροσκοπίου. Κατὰ παράξενον δὲ σύμπτωσιν αἱ ἔρευναι ἀμφοτέρων ὑπεβλήθησαν τὴν 29ην Δεκεμβρίου 1671 εἰς τὸν Βασιλικὸν τῶν Ἐπιστημῶν Σύλλογον τοῦ Λονδίνου. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἑπομένως εἶνε ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐγεννήθη ἡ μικροσκοπικὴ τῶν φυτῶν ἀνατομία· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γνωρίζομεν ἤδη ὅτι τὸ φυτὸν δὲν συνίσταται ἀπὸ σάρκα καὶ αἷμα, φλέβας, νεῦρα καὶ μῦς, ὡς ὁ Θεόφραστος ἐδόξαζεν, ἀλλὰ καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη ἀπὸ τὰς ῥίζας μέχρι τοῦ καρποῦ συνίσταται ἀπὸ ἀοράτους μικρὰς φυσαλίδας ἢ ἀσκίδια, ἅτινα ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος αὐτῶν μὲ τὰ κύτταρα τῆς κηρήθρας ὠνομάσθησαν φυτικὰ κύτταρα καὶ ὅπως ἐκεῖνα κοῖλα οὕτως εἶνε καὶ ταῦτα, ἀλλὰ πεπληρωμένα χυμῶν. Αἱ ἀνακαλύψεις ὅμως αὗται τῶν πατέρων τῆς φυτικῆς ἀνατομίας δὲν κατενοήθησαν ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτῶν, δὲν ἤγειρον τὴν περιέργειαν ἄλλων καὶ οὕτως ἡ χρῆσις τοῦ μικροσκοπίου πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἐγκατελείφθη. Μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος ἡμῶν ἐξετάζεται ὅσον οὐδέποτε κατὰ βάθος ἡ διασκευὴ τῶν φυτῶν, καὶ ἀπὸ τῆς τρίτης δεκαετηρίδος ἐχρησίμευσε τὸ κατὰ τὸ μεταξὺ χρονικὸν διάστημα τελειοποιηθὲν μικροσκόπιον εἰς τὴν λύσιν ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυτῶν.

Τὸ πρῶτον ζήτημα, ὅπερ διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἐπρόκειτο νὰ λυθῇ, ἦτο, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν, ἡ γένεσις τοῦ φύτρου. Ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ ἀκολουθήσωμεν ἁπάσας ἰδίᾳ τὰς φάσεις, δι' ὧν ὑπὸ τῶν ἀνθαμιλλωμένων ἐργασιῶν πολλῶν ἐρευνητῶν ἀνεκαλύφθη ἡ μυστηριώδης λειτουργία, πῶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἄνθους, ἐγκεκλεισμένον ὑπὸ τῶν ἱστῶν τῆς σπερματικῆς βλάστης ἐπιτελεῖται ἡ γένεσις νέου φυτικοῦ ὄντος. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὅτι ἕκαστον φυτόν, ἀπὸ τῆς δρυὸς καὶ

τοῦ φοίνικος μέχρι τῆς κατωτάτης πόας, ἐμφανίζεται κατὰ πρῶτον ὡς ἁπλοῦν μικροσκοπικὸν κύτταρον, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς σπερματικῆς βλάστης προβαίνει μορφούμενον εἰς τὴν ὕπαρξιν. Τοῦτο ἦτο σπουδαιοτάτη ἀνακάλυψις. Ἡ γένεσις νέου ζωντανοῦ ὄντος εἶνε τῇ ἀληθείᾳ νέον δημιούργημα. Ἐκ τούτου ἐγνώσθη ὅτι τὸ μυστήριον τῆς πλάσεως ἔγκειται εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς κυττάρου.

Ὑπελείπετο εἰσέτι τὸ δεύτερον πρόβλημα: πῶς ἀναπτύσσεται ἐκ τοῦ πρώτου κυττάρου τὸ πολυσύνθετον φυτὸν μὲ τὰ ποικίλα αὐτοῦ ὄργανα, τῶν ὁποίων ἕκαστον ἀποτελεῖται ὑπὸ ἀπειραρίθμων κυττάρων. Τὸ μικροσκόπιον ἔδωκε καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὴν ἐξήγησιν. Πλαγίως διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ πρώτου κυττάρου ἐκτείνεται ὑπὸ τὴν γονιμοποιὸν ἐπίδρασιν τῆς γύρεως τοῦ ἄνθους τοῖχος, ὅστις διαιρεῖ τὸν χῶρον τοῦτον εἰς δύο. Ἕκαστος τῶν χώρων τούτων εἶνε ἓν αὐτοτελὲς κύτταρον, ὅπερ διχάζεται καὶ τοῦτο διὰ νέου τοίχου πάλιν εἰς δύο χώρους. Οὕτω τῶν κυττάρων διχαζομένων καὶ πολλαπλασιαζομένων, προκύπτει τὸ πολυκύτταρον οἰκοδόμημα, ὅπερ ὀνομάζομεν φυτόν. Καθὼς κατὰ τὴν οἰκοδομὴν οἰκίας ἐπιτίθεται κατὰ προγεγραμμένον σχέδιον λίθος ἐπὶ λίθου, τοῖχος παραπλεύρως τοίχου, οὕτω προσαρμόζεται κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ φυτοῦ κύτταρον μὲ κύτταρον κατὰ ἐκ γενετῆς σχέδιον, ὅπερ διάφορον εἰς ἕκαστον εἶδος φυτῶν, μεταβιβάζεται διὰ κληρονομικότητος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἀμετάβλητος κανὼν ὁρίζει τὴν θέσιν, τὴν διαδοχικὴν σειρὰν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν τοίχων, τὴν μεταξύ των θέσιν τῶν κυττάρων, τὴν εὔρυνσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν, ποῦ ἐν τῷ κυτταρικῷ πλέγματι δέον νὰ μένωσιν ἀνοικταὶ κεναὶ δίοδοι, καὶ ποῦ δι' ἀφαιρέσεως τῶν μεσοτοίχων ὁλόκληροι σειραὶ κυττάρων ἑνούμεναι νὰ ἀποτελῶσιν ἕνα κοινὸν χῶρον. Φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ φυσιοδίφαι ἐπειράθησαν νὰ μελετήσωσι πρῶτον τὴν ἀνάπτυξιν ἐπὶ τῶν μεγαλειτέρων ἀνθοφόρων φυτῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν μᾶλλον ἐξῳκειωμένοι. Ταχέως ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι τὰ μικρότατα καὶ ἁπλούστατα φυτά, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν Λινναῖον ἀποτελοῦσι τὰ ἀνανθῆ ἢ κρυπτόγαμα ὡς αἱ πτερίδες, τὰ βρύα, τὰ φύκη, οἱ λειχῆνες, οἱ μύκητες, εἰσὶ τὰ μᾶλλον πρόσφορα διὰ τοιαύτας παρατηρήσεις καὶ τοῦτο διότι ὅσον ἁπλούστερον τὸ φυτόν, ὅσον ἀτελῆ τὰ ὄργανα αὐτοῦ, τόσον μικρότερος ὁ ἀριθμὸς τῶν κυττάρων καὶ τόσον εὐκολωτέρα εἶνε ἡ ἐπισκόπησις τῆς διασκευῆς των. Ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τὰ φυτὰ ταῦτα τῆς κατωτέρας τάξεως, ἡ ἀνάπτυξις συνοδεύεται ὑπὸ τῶν ποικιλωτέρων καὶ ἐκπληκτικωτέρων λειτουργιῶν. Μόνον εἰς τὰ φυτὰ ταῦτα ἀπαντῶμεν ἐκεῖνα τὰ ἀναπαραγωγικὰ κύτταρα, τὰ ὁποῖα, ὡς τὰ ἐγχυματικὰ ζωΰφια, μὲ ζωηρὰς κινήσεις περιέ-

χονται ἐν τῷ ὕδατι· εἰς αὐτὰ φαίνεται χωρισμὸς τῶν γενῶν ἐν ἀοράτοις σφαιριδίοις καὶ νηματιδίοις, ἀπίστευτος ποικιλία τοῦ τρόπου τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ συγχρόνως καταπληκτικαὶ μεταμορφώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὂν κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἡλικίας τόσον διαφορετικὸν παρίσταται, ὥστε δὲν δύναταί τις νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ. Ὁ μὴ ἀσχολούμενος εἰς τοιαύτας ἐρεύνας μόλις δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ γόητρον, τὸ ὁποῖον ἀφανὲς τὸ φυτὸν κρατεῖ ἐπὶ τοῦ μικροσκοπίου ὁλοκλήρους ὥρας καὶ ἡμέρας τὸν παρατηρητήν, ἕως ὅτου οὗτος ἐπιτύχῃ νὰ συμπληρώσῃ κενόν τι ἀφορῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ φυτοῦ. Οὐδὲν ἑπομένως θαῦμα ἐὰν πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν σχεδὸν ἅπαντες οἱ σπουδαῖοι φυτολόγοι ἐνησχολήθησαν μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυτῶν. Ἄνευ δὲ ὑπερβολῆς δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι σχεδὸν ἅπασαι αἱ ἐποχὴν ἀφήσασαι μικροσκοπικαὶ ἀνακαλύψεις ἐγένοντο ὑπὸ γερμανῶν ἐρευνητῶν, οἵτινες ἀπό τινός εἰσιν ὑπέρτεροι κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Εἰς τὴν φυτολογίαν πλεῖστοι συνεισέφερον διὰ τῶν ἀνακαλύψεων καὶ συγγραμμάτων αὐτῶν, ὧν οἱ ἐξοχώτεροί εἰσιν : ὁ Σλάϊδερ, ὅστις διὰ τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κυττάρου γενικῶς καὶ ἰδίως τῆς φυτικῆς βλάστης ἔδωκε τὴν μεγάλην εἰς τὴν ἐπιστήμην ὤθησιν· μετ' αὐτὸν ὁ Οὔγγω Μὼλ, ὁ Ἀλέξανδρος Βράουν, ὁ Βίλχελμ Χοφμάϊστερ, ὁ Χαουστάϊν, ἅπαντες οὗτοι τεθνεῶτες· ἀκολούθως ὁ Ναίγελι ἐν Μονάχῳ, ὁ Πρίγκσχαϊμ ἐν Βερολίνῳ, ὁ Σὰξ ἐν Βυρτσβούργῳ, ὁ Δεβαρὺ ἐν Στρασβούργῳ. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τούτων καὶ ἄλλων διδασκάλων, ἀφοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετηρίδα σχεδὸν ἐν ἅπασι τοῖς γερμανικοῖς πανεπιστημίοις καθιδρύθησαν φυτοφυσιολογικὰ ἐκπαιδευτήρια, ἐμορφώθη σχολὴ ἐρευνητῶν, ἥτις ἐπεξειργάσατο τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυτῶν τόσον ἐπιμελῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς, ὥστε τὴν σήμερον μόλις ὑπάρχει εἶδός τι φυτοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἄλυσις τῆς ἀναπτύξεως κρίκος πρὸς κρίκον δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένη. Ἐπειδὴ δὲ ταυτοχρόνως καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κόσμου τῶν ζῴων οὐχὶ ὀλιγώτερον διὰ παρατηρήσεων ἐξηρευνήθη, εἴμεθα καὶ σήμερον εἰς θέσιν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν σύμπαντος τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ ἁπλουστάτου φυτοῦ μέχρι τοῦ τελειοτέρου ὄντος, τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ συγκρίσεως τῶν μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν νὰ ἐξακριβώσωμεν τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ ζωϊκοῦ οἰκοδομήματος.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅμως τῆς ἀναπτύξεως οὐδόλως ἐξηντλήθη ἡ βοήθεια, ἣν τὸ μικροσκόπιον παρέχει εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν φυτολογίαν, διότι τὰ κύτταρα, τῶν ὁποίων τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν παρουσιάζει ἡμῖν τὸ μικροσκόπιον, δὲν εἶνε μόνοι οἱ λίθοι τοῦ οἰκοδομήματος, διὰ τῆς ἐπ'

ἀλλήλων τοποθετήσεως τῶν ὁποίων μορφοῦται τὸ φυτικὸν σῶμα. Ἕκαστον κύτταρον εἶνε συγχρόνως καὶ ἓν ζωντανὸν ὄν, ἐν ᾧ μάλιστα ἰδίως ἑδρεύει ἡ ζωὴ τοῦ φυτοῦ. Ἐὰν τὸ δένδρον λαμβάνῃ τὴν τροφήν του ἐκ τοῦ ἐδάφους, τοῦτο πράττουσι τὰ κύτταρα τῶν ῥιζῶν του, τὰ ὁποῖα ἐκμυζῶσι τὴν ὑγρασίαν τοῦ ἐδάφους ὁμοῦ μὲ τὰς ἐν αὐτῇ ἐν διαλύσει μεταλλικὰς οὐσίας. Ἐὰν τὰ φύλλα εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀποβάλλωσιν ὀξυγόνον, τοῦτο ἐνεργοῦσι τὰ πράσινα κύτταρα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἀπορροφῶσιν ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας ἀνθρακικὸν ὀξύ, ἐκ δὲ τοῦ ἀερίου τούτου τῇ ἐπιδράσει τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς παράγουσι χρωστικὴν οὐσίαν, ἄμυλον καὶ ἄλλας οὐσίας, ἐνῷ ἀποβάλλουσι τὸ ὀξυγόνον πάλιν εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν. Ἐὰν τὸ φυτὸν αὐξάνῃ, τοῦτο γίνεται διότι τὰ κύτταρα διὰ τῆς θρέψεως αὐτῶν αὐξάνουσι καὶ ἐκτείνονται. Ἐὰν νέα ὄργανα σχηματίζωνται, τοῦτο εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν κυττάρων, τὰ ὁποῖα διὰ μερισμοῦ πολλαπλασιάζονται ἔν τισιν ὡρισμέναις θέσεσιν. Ἐὰν τὸ φυτὸν ἀσθενῇ, τοῦτο εἶνε συνέπεια τῆς διαταράξεως τῆς κανονικῆς ζωϊκῆς ἐνεργείας τῶν κυττάρων. Καὶ ἐὰν τὸ φυτὸν ἀποθνήσκῃ, πάλιν καὶ τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὰ κύτταρα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ζωὴ ἐσβέσθη.

Καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετηρίδα ἡ πειραματικὴ τῶν φυτῶν φυσιολογία ἐτελειοποίησε τὰς μεθόδους αὐτῆς καὶ ἀνέπτυξε πολὺ σαφέστερον τὴν σχέσιν τῆς φυτικῆς ζωῆς πρὸς τὸ φῶς, τὴν θερμότητα, τὴν βαρύτητα, τὸν ἠλεκτρισμὸν καὶ τὰς χημικὰς ἀλληλεπιδράσεις, οὐχ ἧττον ὑπελείπετο ἀκόμη νὰ ἐξετασθῇ ἡ φυσικὴ ζωὴ ὡς ἀπόρροια καὶ ἀρχὴν ἔχουσα τὴν ζωὴν τοῦ κυττάρου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1838 ὁ Σβὰν ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ κύκλος τῆς ἀναπτύξεως οἱουδήποτε ζῴου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἄρχεται ἀπὸ ἓν ἁπλοῦν κύτταρον, ὅτι ἅπαντα τὰ ὄργανα τοῦ ζῴου σύγκεινται ἐκ κυττάρων, τὰ ὁποῖα παρήχθησαν διὰ μερισμοῦ ἐκείνου τοῦ πρώτου κυττάρου. Ἀλλὰ καὶ τὸ κύτταρον τοῦ ζῴου εἶνε ἡ αὐτὴ μορφὴ ὡς ἐκείνη τοῦ φυτικοῦ κυττάρου : ἓν μόνον ὑπάρχει κύτταρον, μία ζωή. Ὅπως ὁ μαθηματικὸς δύναται νὰ ὁρίσῃ τὴν ἀξίαν ἀγνώστου ποσοῦ δι' ἁπλῆς ἐξισώσεως, οὕτω καὶ ὁ φυσιοδίφης διαγιγνώσκει εὐκόλως τοὺς ἀγνώστους νόμους τῆς ζωῆς κατὰ τὴν ἁπλῆν αὐτῶν ἐμφάνισιν ἐν τῷ φυτικῷ κυττάρῳ. Ἐὰν ἡ περὶ παθολογίας διδασκαλία τοῦ Μπίρχοφ στηρίζηται ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἀσθενοῦς κυττάρου τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, αὕτη θεμελιοῦται ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ φυτικοῦ κυττάρου ἐξετάσεως. Ἰδίαν ὅλως ἀξίαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔλαβεν ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μύκητος, ἥτις στενῶς συνδέεται μὲ σειρὰν σπουδαιοτάτων προβλημάτων, εἰς τὴν λύσιν τῶν ὁποίων μετ' ἐνδιαφέροντος ἀτενίζει ἡ ἀνθρωπότης. Πρὸ ἀμνη-

μονεύτων χρόνων ἀσθένειαι προερχόμεναι ἀπὸ τὰ διάφορα εἴδη τοῦ παρασίτου τούτου ἀποδεκατίζουσι καὶ πολλάκις καταστρέφουσι τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν. Κατὰ τὰ τελευταῖα εἰκοσιπέντε ἔτη προσεβλήθησαν ὑπὸ ἐπιδημικῶν νοσημάτων ἀλληλοδιαδόχως σχεδὸν ἅπαντα τὰ καλλιεργούμενα φυτά. Καὶ ὄχι μόνον ταῦτα,ἀλλὰ καὶ τὰ ἄτομα ἀκόμη, ὡς ὁ μεταξοσκώληξ, δὲν ἀπέφυγον τὴν νόσον. Ἅπασαι αὗται αἱ ἐπιδημίαι προέρχονται, ὡς γνωρίζομεν, ἀπὸ μικροσκοπικοὺς μύκητας, τῶν ὁποίων τὰ σπόρια μεταφέρονται ἀπὸ φυτοῦ εἰς φυτὸν καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον φέροντα μεθ' ἑαυτῶν συνάμα τὸ σπέρμα θανατηφόρων εἰς τὰ φυτὰ ἀσθενειῶν. Ἀφοῦ ἐγένοντο καὶ ἐβεβαιώθησαν αἱ ἀνακαλύψεις αὗται, ἀφ' ἑαυτοῦ προέκυψε τὸ ζήτημα μήπως αὐταὶ αἱ ἐπιδημικαὶ καὶ ὀλέθριαι νόσοι, αἵτινες πλανώμεναι ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, μένουσιν ἐπί τινα χρόνον καὶ κατόπιν ἐκλείπουσι· μήπως ἡ χολέρα, ὁ τύφος, ἡ εὐλογία, ἡ φθίσις γεννῶνται ἐπίσης ὑπὸ μικροσκοπικῶν μυκήτων; Βέβαιον εἶνε ὅτι καθ' ἁπάσας ταύτας τὰς ἀσθενείας δηλητηριώδης οὐσία μεταφέρεται ἀπὸ μέρος ἀσθενὲς εἰς ὑγιές. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν διφθερίτιδα, τὸν ὑποτροπιάζοντα τύφον, τὸν ἄνθρακα, τὴν ἐν τοῖς θεραπευτηρίοις ἀναπτυσσομένην γάγγραιναν, τὴν τοῦ αἵματος δηλητηρίασιν τῶν πληγωμένων καὶ τῶν λεχῶν, εἶνε ἤδη ἀποδεδειγμένον, ὅτι τὸ δηλητήριον εἰς τὰς ἀσθενείας ταύτας προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν μικροσκοπικῶν μυκήτων. Τοῦ ἀφανοῦς ἐχθροῦ ἑπομένως γνωσθέντος, ὑπάρχει ἡ πιθανότης νὰ ἐξευρεθῶσι τὰ μέσα πρὸς ἀπόκρουσιν καὶ ἀποφυγὴν τῶν φθοροποιῶν αὐτοῦ συνεπειῶν.

Ἐνόσῳ κατὰ παρελθούσας ἐποχὰς ἡ φυτολογία ἐχορήγει εἰς τοὺς ἰατροὺς τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς φάρμακα, ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἰατρικῆς στενὴ σχέσις. Τὴν σήμερον ὅμως, τῶν πλείστων φυτικῶν φαρμάκων ὑπὸ τῆς νεωτέρας φαρμακολογίας ἐγκαταλειφθέντων, ἡ σχέσις αὕτη ἐχαλαρώθη, ἀλλὰ ἀντὶ τούτου ἠνεφύχθησαν δι' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιστήμας κατὰ τὴν ἐξέτασιν νοσογόνων μυκήτων νέα προβλήματα, τὰ ὁποῖα μόνον διὰ κοινῆς ἐργασίας πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἀνθρωπότητος δύνανται νὰ λυθῶσιν. Ὡσαύτως στενῶς συνοδεύεται ἡ φυτολογία μὲ τὴν νεωτέραν ἀγρονομίαν καὶ τὴν δασικὴν οἰκονομίαν· εἰς ἐκείνην μὲν ἐπιβάλλεται νὰ ἐξερευνᾷ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς φυτόν τι δύναται νὰ παράξῃ τὸ μεγαλείτερον ποσὸν θρεπτικῆς οὐσίας, εἰς ταύτην δὲ ἡ ὑπηρεσία τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς.

Τοιουτοτρόπως ἡ φυτολογία τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκράτει αὐτὴν δεσμίαν ἡ ἀτέλεια τῶν παρατηρήσεων. Αὕτη ἐπελάβετο καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὰ ὑψηλότερα προβλήματα τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως καὶ εἶνε ὁ μέγας παράγων τῆς κα-

θόλου προόδου τῶν φώτων. Ἐξ αὐτῆς ἐλάβομεν καὶ ἀπὸ αὐτὴν περιμένομεν ὡσαύτως ἀκόμη περαιτέρω ἐξηγήσεις περὶ τοῦ κυρίου ζητήματος τῆς ζωῆς. Τί εἶνε ζωή; τί εἶνε θάνατος; πῶς γεννᾶται, πῶς διατηρεῖται, πῶς παρέρχεται ἡ ζωή; ὑπάρχει μία τις ἰδία ζωϊκὴ δύναμις, ἥτις μένει ἡ αὐτὴ ἀμετάβλητος καὶ ἄφθαρτος ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ ἄτομον καταστρέφεται; ἢ ἡ ζωὴ εἶνε φαινομενικὴ μορφὴ τῆς γενικῆς κινήσεως τῆς ὕλης; Τίνι τρόπῳ ἔλαβεν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς γῆς; Πῶς ἐν ταῖς ἀπειροπληθέσι μορφαῖς τοῦ κόσμου τῶν ζῴων καὶ τῶν φυτῶν ἐνεσωματώθη; Πῶς μετεβλήθη ἡ ζωὴ κατὰ τὰς περιόδους τῶν ἐπαλλήλων γεωλογικῶν ἐποχῶν; Καὶ αἱ ὕψισται ζωϊκαὶ ἐκδηλώσεις — συνείδησις, αἴσθησις, θέλησις, φαντασία, σκέψις, εἶνε ἐνέργεια ἰδιαιτέρας τινὸς Ἀρχῆς, ἢ εἶνε μόνον φαινομενικαὶ μορφαὶ τῆς γενικῆς ζωῆς, ἧς τὴν κεκαλυμμένην πηγὴν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν ἀνατρέχοντες εἰς τὰ ἁπλούστατα ὄντα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ φυτικὸν κύτταρον;

Διὰ τῆς συντόμου ταύτης πραγματείας προεθέμην νὰ ὑποδείξω μόνον τὰ προβλήματα τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστημονικὴ φυτολογία τὴν σήμερον τολμᾷ νὰ ἐπιληφθῇ καὶ διὰ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων ζητεῖ νὰ προετοιμασθῇ οὐχὶ δι' ὑποθετικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ δι' εἰσαγωγικῶν συμπερασμάτων ἐπιμελῶν καὶ πραγματικῶν παρατηρήσεων καὶ σειρᾶς μὲ σχέδιον ἐπινοουμένων δοκιμασιῶν. Ὀλίγη ἤθελε προκύψει ἡ ὠφέλεια, ἐὰν ἐπεχείρουν ἐν συντομίᾳ καὶ νὰ διαλάβω ἐν περιλήψει τὰς ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων μέχρι τοῦδε ἔχομεν, καθότι ἡ πνευματικὴ ἐργασία τῆς ἐπιστήμης δὲν ἀποκτᾶται ἀπὸ ἀπεσπασμένα θεωρήματα. Ὅστις θέλει νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ δειλιᾷ ὁ ἴδιος νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεκτήθησαν καὶ ἐβεβαιώθησαν τὰ ἀποτελέσματα. Ὅστις θέλει διὰ τοῦ οἴνου τῆς γνώσεως νὰ λάβῃ δυνάμεις, ὀφείλει ὁ ἴδιος νὰ φυτεύσῃ τὴν ἄμπελον, νὰ πιέσῃ τὴν σταφυλήν, νὰ περιμείνῃ τὴν ζύμωσιν πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ διαύγεια καὶ ἀναπτυχθῇ ἡ γεῦσις καὶ τὸ πνεῦμα.

Ἐνταῦθα περιώρισα τὸ θέμα μου μόνον ὅπως δώσω λογοδοσίαν τῶν σκοπῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔτεινον οἱ ἄνδρες τῆς Ἐπιστήμης, οἵτινες παρὰ πάσας τὰς μεταβολὰς τῶν προβλημάτων τῶν διαφόρων ἐποχῶν διὰ διηνεκοῦς ἐργασίας ἦλθον πλησιέστερον πρὸς ἀλλήλους ἀπὸ ἐκείνης τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἡ φυτολογία πρὸ εἰκοσιδύο ἑκατονταετηρίδων διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου ἐμορφώθη εἰς αὐτοτελῆ κύκλον ἐρευνῶν καὶ ἐξετάσεων.

(Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ) **Π. Στ. Βαλσαμάκης.**

ΠΩΣ ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ

Η ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΤΗΣ ΜΗΛΟΥ

Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1820 χωρικὸς τῆς νήσου Μήλου εἰργάζετο ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ κειμένῳ εἰς ἑκατὸν βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ μαρμαρίνου ἀμφιθεάτρου, βραδύτερον ἐν ἔτει 1844 ἀνακαλυφθέντος καὶ ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Βαυαρίας ἀγορασθέντος· ὅς ἦν ἔνθερμος τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐραστής, κάτοχος δὲ δέκα καὶ ἑπτὰ ὡραίων ἑλληνικῶν ἀγαλμάτων ἐν τῇ νήσῳ Αἰγίνῃ ἀνακαλυφθέντων. Σκάπτων ὁ ἐν λόγῳ χωρικὸς πρὸς ἐπιπέδωσιν τοῦ ἀγροῦ, εὗρε κλάσματα μαρμάρου, ἅτινα ὑπέλαβεν ὡς ἀνήκοντα εἰς κατακεχωσμένην οἰκοδομήν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μάρμαρα καὶ κυρίως οἱ λίθοι ἐχρησιμοποιοῦντο συνήθως εἰς ἐπιχωρίους οἰκοδομάς, ἐπανέλαβε μετὰ πλείονος ζήλου τὸ ἔργον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἀνακαλύψεως ἀφθονωτέρου τοιαύτης φύσεως ὑλικοῦ, ἔστη δὲ μετὰ μικρὸν ἐνώπιον εἴδους σηκοῦ, ἐντὸς βάθους ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ποδῶν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους κατακειμένου. Ὁ σηκὸς οὗτος ἐνεῖχε βεβαίως τὸ ἄγαλμα, ὅπερ εὑρέθη ἐκεῖ που κατακεχωσμένον, πλὴν δυστυχῶς συντετριμμένον. Τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο εὕρημα ἦν ἡ περιώνυμος Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου νῦν ὑπερηφάνως φιλοξενουμένη· ἐν τῷ βάθει τοῦ σηκοῦ ἐναπέκειντο τρεῖς μικροὶ Ἑρμαῖ καί τινα ἀγάλματος συντρίμματα.

Καίτοι πόρρω τοῦ νὰ φαντασθῇ τὴν ὑπέρογκον ἀξίαν τοῦ θησαυροῦ, οὗ ἀπροσδοκήτως ἐγένετο κάτοχος ὁ ἀφελὴς χωρικός, ἐνόησεν ἐν τούτοις ὅτι προὔκειτο περὶ εὑρήματος σπουδαιοτέρου ἢ τὰ συνήθη εἰς τὰς οἰκοδομὰς χρησιμοποιούμενα συντρίμματα, τῇ βοηθείᾳ δὲ τῶν υἱῶν αὐτοῦ μετεκόμισε παρ' ἑαυτῷ καὶ ἔκρυψεν ἐντὸς σταύλου τὸ ἄνω τοῦ ἀγάλματος μέρος. Πρὸς ἐκποίησιν τοῦ εὑρήματος ὁ χωρικὸς ἀνεκοίνωσε τὰ περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Μήλῳ προξενικὸν πράκτορα τῆς Γαλλίας, ὅστις ἦν ἕλλην καὶ ἐκαλεῖτο Βρέστης, προτείνων τὴν εἰς αὐτὸν ἀντὶ εὐτελοῦς ποσοῦ παραχώρησιν τοῦ θησαύρου· οὗτος δὲ μέτριος ὢν γνώστης τῶν ἔργων τῆς καλλιτεχνίας συνεβουλεύσατο τὸν κυβερνήτην γαλλικοῦ πλοίου, ὅπερ ἐτύγχανε σταθμεῦον τότε ἐν τῇ νήσῳ· ἀλλὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ γάλλου πλοιάρχου συστήσαντος αὐτῷ τὴν ἄνευ ἀναβολῆς ἀγορὰν τοῦ ἀγάλματος δὲν ἠκολούθησεν ὁ Βρέστης, θεωρήσας ἀναγκαῖον ν' ἀγγείλῃ τὰ περὶ τῆς

ὑποθέσεως ταύτης τῷ παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ πρεσβευτῇ τῆς Γαλλίας μαρκησίῳ Ριβιὲρ καὶ ζητήσῃ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ· ἡ ἐπιστολὴ τοῦ προξενικοῦ πράκτορος παρεπλανήθη καθ' ὁδὸν καὶ μόλις μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου ἀφίκετο εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ναύαρχος Γωτιὲ ἐντεταλμένος νὰ ἐκτελέσῃ ὑδρογραφικὰς ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐρεύνας, εἶχε προσεγγίσει καὶ ἐν Μήλῳ. Εἷς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πλοίου ἀποβιβασθεὶς πρωΐαν τινὰ εἰς τὴν ξηράν, ἔμαθε τὰ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀγάλματος καὶ ἔσπευσεν ἐπὶ τόπου, ὅπως δι' ἰδίας ἀντιλήψεως πεισθῇ περὶ τοῦ γεγονότος. Εἶδε λοιπὸν ἀμφότερα τοῦ περιωνύμου ἀγάλματος τὰ τμήματα, τὸ μὲν ἄνω τοῦ παγκάλου καὶ ἐρατεινοῦ ἐκείνου μαρμαρίνου σώματος μέρος ἐν τῷ σταύλῳ τοῦ μηλίου χωρικοῦ, τὸ δὲ κάτω παρὰ τὸν σηκὸν ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἀνακαλύψεως. Ἐν σπουδῇ ἀνακοινοῖ τὰ τοῦ εὑρήματος τῷ ἐν Κων/πόλει πρεσβευτῇ τῆς Γαλλίας, ἡ δὲ ἔκθεσις αὐτοῦ προλαμβάνει τὴν ἄφιξιν τῆς τοῦ ἐν Μήλῳ προξενικοῦ πράκτορος. Ὁ πρεσβευτὴς λαβὼν γνῶσιν τῆς σπουδαίας ἀνακαλύψεως, ἐντέλλεται αὐθωρεὶ εἰς ἕνα τῶν γραμματέων αὐτοῦ, ἐκτελοῦντα τότε τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπισκέψεως τῶν λιμένων τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως μεταβῇ ἐν τάχει εἰς τὴν νῆσον καὶ ἀγοράσῃ τὸ ἄγαλμα. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ διπλωματικὸς οὗτος ὑπάλληλος ἐπεβιβάζετο εἰς Μῆλον, εἶδεν ἔκπληκτος τὸ περικαλλὲς ἄγαλμα μεταφερόμενον ἐντὸς λέμβου εἰς βρίκιον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ὀθωμανικῆς σημαίας διατελοῦν.

Ἰδοὺ τί εἶχε συμβῇ.

Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀγάλματος καὶ αἱ μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ πλοίου διεξαγόμεναι πρὸς ἀγορὰν αὐτοῦ διαπραγματεύσεις εἶχον περιέλθει εἰς γνῶσιν τῶν προκρίτων τῆς νήσου, οἵτινες σπουδαίας ἔχοντες ὑποχρεώσεις εἰς πανίσχυρον τότε, εἶτα δὲ οἰκτρῶς ἀτυχήσαντα ἕλληνα ἡγεμόνα τῶν παριστρίων χωρῶν, θερμότατον δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐραστὴν καὶ φοβούμενοι μὴ ἐφελκύσωνται τὴν μῆνιν τοῦ ἰσχυροῦ ἄρχοντος, ἂν μὴ ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ τὸ πολύτιμον εὕρημα, κατώρθωσαν νὰ πειθαναγκάσωσι διὰ τοῦ ἱερέως τῆς πόλεως τὸν χωρικὸν ἵνα παραχωρήσῃ ἀντὶ εὐτελοῦς ἀμοιβῆς εἰς τὸ κοινὸν τῆς νήσου τὸ ἄγαλμα, οὕτω δὲ ἡ Ἀφροδίτη ἡτοιμάζετο ν' ἀπέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ἀφικνεῖτο εἰς τὴν νῆσον ὁ ἐντεταλμένος ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ, ἵνα κατακυρώσῃ καὶ ἀγάγῃ εἰς πέρας τὴν ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλίας γενομένην ἀγοράν. Ὁ γάλλος διπλωμάτης ἐπεχείρησε τότε νὰ κωλύσῃ τοῦ βρικίου τὸν ἀπόπλουν, ἀλλὰ τὸ μέτρον εἶχον καταστήσει περιττὸν οἱ ἐναντίοι ἄνεμοι· σπεύδει τότε πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως πικρῶς μεμφόμενος τῆς παρανόμου δῆθεν αὐτῶν

ἐπεμβάσεως ἐν ὑποθέσει συνομολογηθείσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ ἀπειλῶν τὴν εἰς τὴν ἔνοπλον δύναμιν προσφυγὴν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἠθικῇ βίᾳ ματαιουμένης ἀγορᾶς. Ἡ διάνεξις αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἐν αἷς ὁ κ. Μαρκέλλος — οὕτος ἐκαλεῖτο ὁ ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ ἀποσταλεὶς — ἐθεώρησε τελεσφόρον νὰ διατάξῃ τὴν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς περιπολίαν πεντήκοντα ἀνδρῶν ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ πλοίου οὗ ἐπέβαινε καὶ τηλικαύτην ἐπεδείξατο ἐνεργητικότητα, τοσούτῳ ἔντονον καὶ ἀπειλητικὴν στάσιν, ἐπικαλεσθεὶς καὶ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως τὴν ἐπέμβασιν καὶ μηδ' αὐτὸ τῆς κατοχῆς τῆς νήσου τὸ φόβητρον ὀκνήσας νὰ ἐπισείσῃ, ὥστε ὅ τε ἕλλην ἱερεὺς καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου ἀπαυδήσαντες καὶ ἐκφοβηθέντες, ὑπεχρεώθησαν ἐν τέλει νὰ συναινέσωσιν εἰς τὴν διὰ δημοπρασίας πώλησιν τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ ἦν ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένη ἐπιτυχία διὰ τοὺς ἀντιποιουμένους τὴν ἀπόκτησιν αὐτοῦ Γάλλους· διὰ τῆς προσθήκης ἑκατοντάδων τινῶν ἔτι γροσίων εἰς τὴν προηγουμένως συμπεφωνημένην τιμὴν ἡ ἀγορὰ ἐξετελέσθη ἀντὶ γροσίων τριακοσίων πρὸς τοῖς χιλίοις καὶ ἡ Ἀφροδίτη μετεκομίσθη εἰς τὸ γαλλικὸν πλοῖον, ὅπερ διὰ τὸν φόβον νέων ἐπεισοδίων ἔσπευσε ν' ἀποπλεύσῃ συναντῆσαν μετά τινων ὡρῶν πλοῦν τὸ γαλλικὸν μονόκροτον «Ἐλπὶς» κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ βαρώνου Δερωτούρ, ναυάρχου τῆς μοίρας τῆς Ἀνατολῆς, ὅστις προσήρχετο εἰς ὑποστήριξιν τῆς ἀγορᾶς. Ταυτοχρόνως ἐπεβιβάζετο εἰς τὴν νῆσον ὁ ἕλλην αὐθέντης, οὗ ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα, ὅστις μαθὼν τὰ διατρέξαντα ἔσπευσεν, ἀλλ' ἀνωφελῶς, εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ θησαυροῦ, καθόσον ἡ Ἀφροδίτη ἔπλεεν ἤδη πρὸς τὰ γαλλικὰ ὕδατα ὑπὸ φοβερῶν προστατευομένη τηλεβόλων. Μανιώδης ὁ πρίγκιψ δὲν ἠρκέσθη εἰς πικρὰν ἐπιτίμησιν τῶν προκρίτων, ἐπιβαλὼν αὐτοῖς καὶ πρόστιμον ἑπτακισχιλίων γροσίων· προσθετέον ἔτι ὅτι, διαδοθείσης τῆς περὶ ἀνακαλύψεως τοῦ πολυτίμου ἀριστοτεχνήματος φήμης καθ' ὅλον τὸ ἀρχιπέλαγος, Ἄγγλοι καὶ Ὁλλανδοὶ ὁρμώμενοι ἐκ Μελίτης, τῶν Ἰονίων νήσων καὶ αὐτῆς τῆς Βενετίας, εἶχον ἐκκινήσει ἵν' ἀποπειραθῶσι τὴν κατάσχεσιν τοῦ θησαυροῦ.

Κατὰ τὸν πλοῦν καὶ ἐν αἷς τὸ πλοῖον προσήγγισε λιμέσιν ἡ ἐρατεινὴ καὶ καλλιπάρειος θεὰ ἐδέξατο τὸν φόρον τῶν σεβασμάτων καὶ τοῦ θαυμασμοῦ πάντων τῶν μυστῶν τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ Νέστωρ τῶν γάλλων ἀρχαιολόγων κ. Φωβὲλ εἶδε καὶ ἐθαύμασε τὸ ἄγαλμα ἐν Πειραιεῖ, δηλώσας ὅτι ἡ ἀξία αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ὑπολογισθῇ εἰς ἴσον μὲ τὸ βάρος αὐτοῦ χρυσόν. Ὁ μαρκήσιος Δελαριβιέρ, ὁ ἐν Κων/πόλει πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου διενηργήθη ἡ τοῦ ἀγάλματος πρόσκτησις, προσήνεγκεν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας, ὅστις ἐδωρήσατο αὐτὸ εἰς

τὴν Γαλλίαν. Οὕτως ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ Λοῦβρον, ἔνθα διαμένει ἄχρι τοῦ νῦν. Κατὰ τὴν εἰς Γαλλίαν μετακόμισιν αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα ἦν εἰς δύο τεθραυσμένον κατὰ τὴν χώραν, ἐν ᾗ τελευτᾷ τὸ γυμνὸν τοῦ σώματος μέρος, ἄρχεται δὲ ὁ καλύπτων ὅλον τὸ κάτω μέρος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ἰσχίου πέπλος. Ἡ ρὶς ἦν τεθλασμένη, ἀλλὰ διετηροῦντο ἐπαρκῶς οἱ ῥώθωνες, ἡ δὲ ἀντικατάστασις αὐτῆς καὶ δυσδιάκριτος ἐγένετο καὶ οὐχὶ πάνυ δυσχερὴς διὰ τὸν γνωστὸν καὶ σχεδὸν σταθερὸν τῆς ἑλληνικῆς ρινὸς τύπον· ὑπῆρχον ἔτι ἀμυχαί τινες κατὰ τὸ πωγώνιον καὶ τὸ κάτω χεῖλος· συντετριμμένοι ὡσαύτως ἦσαν καὶ οἱ λοβοὶ τῶν ὤτων, ἴσως ἀκρωτηριασθέντες ἄλλοτε ὅπως ἀποσπασθῶσιν οἱ ἀπ' αὐτῶν ἀντὶ ἐνωτίων ἐξαρτώμενοι πολύτιμοι λίθοι. Τῇδε κἀκεῖσε ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοῦ ὑπογαστρίου ὑπῆρχον βλάβαι προξενηθεῖσαι ὑπὸ τῆς ἀξίνης κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἀπεσπασμένη δὲ ἦν ἡ θηλὴ τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ. Οἱ λατρευτοὶ τῆς θεᾶς ὦμοι ἔφερον τὰ ἴχνη τῶν σχοινίων, δι' ὧν προσεδέθη καὶ ἐσύρθη τὸ ἄγαλμα ἵνα μετακομισθῇ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πλοίου. Ἀλλ' ὁ μέγιστος καὶ σπουδαιότατος τῶν ἀκρωτηριασμῶν, ὅστις ἀπησχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ ἔτι τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ καλλιτέχνας ὡς πρὸς τὸ πραγματικὸν τοῦ ἀγάλματος ὄνομα, ἐστὶν ἡ ἔλλειψις τμήματος τῶν βραχιόνων, καθόσον ἄλλοι τῶν ἀρχαιολόγων ἄλλως ἔκριναν περὶ αὐτοῦ, καὶ Ἀφροδίτην καὶ Νύμφην καὶ Μοῦσαν καὶ Νέμεσιν καὶ Σαπφὼ ἀποκαλέσαντες τὸ ἐκ μαρμάρου ἀριστοτέχνημα, διαφωνοῦντες κυρίως ὡς πρὸς τὴν στάσιν καὶ τὴν ἔκφρασιν,ἐν αἷς ὁ Ἕλλην γλύπτης — ὑποτίθεται δὲ ὢν ὁ Πραξιτέλης — παρέστησεν αὐτήν. Πολλαὶ καὶ ἐπιμελεῖς βραδύτερον ἐγένοντο ἔρευναι πρὸς εὕρεσιν τῶν πολυτίμων τούτων κλασμάτων ἀπολήξασαι εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ἀπειροκάλων τινῶν συντριμμάτων, ἐξ ὧν εἰκάζεται ὅτι καὶ ἐν προγενεστέρᾳ ἐποχῇ ἀπόπειρα ἐγένετο ἐπανορθώσεως τοῦ ἔκτοτε ἠκρωτηριασμένου ἀγάλματος.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει

Φώτιος Δημητριάδης

Ο ΑΡΑΨ ΠΕΙΡΑΤΗΣ

Δέκα σοῦ 'βαλα κανόνια, δέκα μαῦρα ἀστροπελέκια
εἰς τὸ κάθε σου πλευρά,
ἄλλαξα τὰ ἄρμενά σου καὶ σοῦ ἔχω τὴν *καρένα*
σὰν καθρέπτη φεγγερό.

Ἂς μουγκρίζῃ ὅσον θέλῃ ὁ βοριᾶς κι' ὁ μαῦρος νότος
μέσα 'ς τἄσπρά σου πανιά.
Πέτα ἄνενοια, κορβέττα· δυνατὰ κατάρτια ἔχεις
κι' ὁλοκαίνουργια σχοινιά.

Τὴν 'περήφανη σημαία, ποῦ τὴν 'τρύπησαν τὰ βόλια
καὶ τὴν μαύρισ' ὁ καπνός,
Ψηλὰ πάλι σήκωσέ την νὰ τὴν δῇ καὶ νὰ τρομάξῃ
καθὼς πρὶν ὁ Ἱσπανός.

Ὅσον μ' ἔχεις καπετάνιο καὶ 'ς τὴν ὥρα τοῦ πολέμου
τὸ τιμόνι σου βαστῶ,
δεῖχνε ἄφοβα τὴν πρῶρα. Τίνος εἶσαι καὶ ποιὰ εἶσαι
τὧχει ὁ κόσμος ἀκουστό.

Δίπλα ἔχω τὴν Ἀσία, ἄντικρύ μου τὴν Εὐρώπη
'πίσω μου τὴν Ἀφρικὴ
κι' ἀντηχεῖ τὸ ὄνομά μου ἀπ' Ἀνατολὴ σὲ Δύσι,
ὅπου Φράγκος κατοικεῖ.

Βενετία, Βενετία, φωλιὰ δόλου καὶ ἀπάτης
ἐμπορεύτρια αἰσχρά,
πῶς θὰ σ' ἔκαμνα νὰ τρέμῃς, ἂν δὲν εἶχες προμαχῶνα
τὰ ρηχὰ σου τὰ νερά.

Πέντε σοῦ 'πιασα *γαλέρες* καὶ σοῦ ἔκαψ' ἄλλες πέντε
'ς τὰ πελάγη τ' ἀνοιχτά,
τοῦ πολέμου τὴ σημαία 'ποῦ κατέβασες ἐμπρός μου
τὸ ποδάρι μου πατᾷ.

Καὶ τοὺς φοβεροὺς Ἐγγλέζους, ποῦ σὰ γλάροι πεινασμένοι
εἰς τὴν θάλασσα πετοῦν,
τρεῖς φορὲς τοὺς ἔχω κάμει 'ς τὸ κανόνι μου ἀποκάτω
ἔλεος νὰ μοῦ ζητοῦν.

Γιὰ πενῆντα πῆχες τόπο πολεμοῦνε μεταξύ των
τῆς Φραγκιᾶς οἱ βασιλεῖς,
μὰ 'ς τὸ πέλαγος ὡς τώρα τὸν Ἀμὶρ νὰ πολεμήσῃ
δὲν ἐτόλμησε κανείς.

Μόνον γιὰ τὴν κεφαλήν μου 'ς τοὺς *κορσάρους* τῶν προσφέρουν
ἕνα κόσκινο φλωριά·
μὰ κ' αὐτοὶ γιὰ τὸν *πονέντε* πιάνουν δρόμον σὰν ἀκούσουν
πῶς τραβῶ γιὰ τὸν βορειά.

'Απὸ τὴν πατρίδα, ποῦχε κυριεύσει τὸ σπαθί μου,
μ' ἔδιωξαν οἱ 'Ισπανοὶ
καὶ ἡ Ζαλιχά μου τώρα 'ς τὴ Γρενάδα σκλαβωμένη
μέσ' τὰ σίδηρα θρηνεῖ.

'Αλλὰ πές, ἐσὺ κορβέττα, πόσες 'Ισπανίδες εἶχες
μέσ' τὸ ἀμπάρι σου κλεισταίς.
καὶ ὡς τώρα πόσες ἔχω 'ς τὸν καθένα μου τὸ φίλο
χαρισμένες ἀπ' αὐταίς.

"Οσον ὅμως κι' ἂν πλουτίζω, ὅσες κι' ἂν πετῶ στὰ ψάρια
τῶν ἐχθρῶν μου κεφαλαίς,
Ζαλιχά, ἐμπρός μου στέκεις κι' ἀδιάκοπα σ' ἀκούω
νὰ στενάζῃς καὶ νὰ κλαῖς.

Μὰ τὰ δάκρυα ποῦ χύνεις, μὰ τὸν πόνο ποῦ σοῦ καίει
καὶ σοῦ λυώνει τὴν καρδιά,
μὰ τὸν μέγα μας προφήτη, ἀκριβὰ θὰ σὲ πληρώσουν
τῆς Καστίλλιας τὰ παιδιά.

"Ας μουγκιρίζῃ ὅσον θέλει ὁ βορειὰς καὶ ὁ μαῦρος νότος
'ς τὰ λοξά σου τὰ πανιά.
Πέτα ἄνενοια, κορβέττα· δυνατὰ κατάρτια ἔχεις
κι' ὁλοκαίνουργια σχοινιά!

Γουσταῦος Λαφφών.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Νοέμβριος 1892.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Ὁ Σύλλογος συνῆλθεν εἰς ἓξ συνεδρίας. Κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα τέσσαρα ἐγένοντο ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Π. Συνοδινός, πάρεδρον μέλος, ἀνέγνω ἀνέκδοτα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Ι. Λαμπρίδης τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν διατριβὴν αὐτοῦ Καλόγηροι καὶ Λογιώτατοι.

Ὁ κ. Τιμ. Ἀμπελᾶς τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν μελέτην αὐτοῦ «οἱ Ἑπτανήσιοι ἐπὶ Ἑνετοκρατίας».

Ὁ κ. Γ. Π. Χαλκιόπουλος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τῆς ἀδείας τῶν ὑποψηφίων ἀξιωματικῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ποινικὴν νομοθεσίαν.

Ἤρξαντο αἱ θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι γινόμεναι κατὰ τὰ Σάββατα τῆς τεσσαρακοστῆς τῶν Χριστουγέννων. Ἐποιήσαντο δὲ δύο τοιαύτας ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς καὶ ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης. Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ὁμιλιῶν παρευρέθη ἡ Α. Μ. ἡ Βασίλισσα μετὰ τῆς Α. Β. Υ. τῆς πριγκηπίσσης Σοφίας.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ηὐδόκησε νὰ δεχθῇ εἰς ἰδιαιτέραν ἀκρόασιν τὴν ἐπὶ τῆς ἀναδασώσεως ἐπιτροπὴν τοῦ Συλλόγου καὶ ἀπεδέξατο ὅπως ἀνατεθῇ τὸ ἔργον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς τῶν Βασιλικῶν πριγκήπων.

Ἐγένετο δεκτὴ πρότασις ὅπως ὁ Σύλλογος προβῇ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν χάριν τοῦ σκοποῦ τῶν φυλακῶν κατατεθειμένων παρ' αὐτῷ χρημάτων. Ἐξελέξατο δὲ πρὸς τοῦτο ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Σ. Μπαλάνου, Α. Πεταλᾶ, Μ. Π. Λάμπρου, Α. Ρούκη καὶ Π. Ἀγγελοπούλου Ἀθανάτου, ἵνα σκεφθεῖσα μελετήσῃ τὸν καλλίτερον τρόπον διαθέσεως. Ἡ δ' ἐπιτροπὴ διὰ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς κ. Ἀγγελοπούλου προέτεινεν ὅπως οἱ τόκοι τῶν χρημάτων τούτων χρησιμεύωσι διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀποφυλακιζομένων, ὑπέβαλε δὲ καὶ τὸν περὶ τούτου ὀργανισμόν, ὅστις συζητηθήσεται ἐν προσεχεῖ συνεδρίᾳ.

Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κ. κ. Α. Ποττέν, Ν. Κουρῆ καὶ Ἀγ. Γιαννοπούλου ὑπέβαλε δύο ἐκθέσεις, τὴν μὲν ἀφορῶσαν εἰς τὴν ἐξέλεγξιν τῶν δαπανῶν τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς ἐπιπλώσεως τοῦ Συλλόγου, τὴν δὲ ἀφορῶσαν εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτῆς ἡ ἐπιτροπὴ ἀνωμολόγησε τὴν ἐν πᾶσι

πλήρη τάξιν καὶ ἀκρίβειαν καὶ προέτεινεν ἵνα ὁ Σύλλογος ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ τῇ ἐπιτροπῇ τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῇ τῆς ἐπιπλώσεως, ἰδίᾳ δὲ τῷ συνταγματάρχῃ κ. Ἰφ. Κοκίδῃ αδιὰ τὴν μετὰ ζήλου ἀκριβείας καὶ τάξεως ἐκτέλεσίν τῶν ἔργων». Ἔτι δὲ προέτεινεν ὅπως ἐκφρασθῶσιν αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Συλλόγου εἰς τοὺς ἐργασθέντας ἐπὶ τῆς καταμετρήσεως τοῦ καταστήματος ἀξιωματικοὺς τοῦ μηχανικοῦ κ. κ. Κ. Μαρούδην καὶ Γ. Κυπριανὸν μέλη τοῦ Συλλόγου διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ἀφιλοκερδῶς ἐργασίαν. Ὁμοίως δὲ προέτεινεν ἵνα ἐκφρασθῶσιν αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Συλλόγου εἰς τὴν Ἐφορείαν καὶ Κοσμητείαν τοῦ λήξαντος ἔτους. Πᾶσαι αἱ προτάσεις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἐγένοντο ὁμοφώνως δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Ἐψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς διὰ τὸ τρέχον ἔτος τοῦ Συλλόγου· καὶ τὰ μὲν ἔσοδα προϋπελογίσθησαν εἰς δραχμὰς 32.600, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς δραχμὰς 28.652.95.

Ἐψηφίσθησαν μέλη τοῦ Συλλόγου πάρεδρα οἱ κ. κ. Δ. Ραζῆς, Γ. Ἀντωνόπουλος, Π. Βαρατάσης, Ἠ Ζέγγελης, Ι. Κυριακός, Γ. Μπουκουβάλας, Γ. Πασπάτης, Κ. Σάμιος, ἀντεπιστέλλοντα δὲ ὁ κ. Μ. Πολίτης ἐν Ναυπλίῳ, Ἠλ. Πανταζόπουλος ἐν Καλάμαις. Μετετέθησαν εἰς τὰ τακτικὰ ψήφῳ τοῦ Συλλόγου οἱ κ. κ. Ἀλ. Λαμπρινούδης, Κ. Μαρούδης, Θ. Τζίφος τέως πάρεδρα. Μετετέθησαν ἐκ τῶν ἀντεπιστελλόντων εἰς τὰ τακτικὰ οἱ κ. κ. Τ. Ἀμπελᾶς καὶ Α. Κουρτίδης. Διεγράφησαν ἱκανὰ μέλη ἐκ τῶν παρέδρων μὴ καταβαλόντα τὴν συνδρομήν των.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. **Τμῆμα φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικόν.** Συνῆλθε δὶς εἰς συνεδρίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην τὸ τμῆμα προέβη εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας του, καθ' ἃς ἐξέλεξε πρόεδρον μὲν τὸν κ. Ἰωάννην Πανταζίδην, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Σπυρίδωνα Λάμπρον καὶ γραμματέα τὸν κ. Θεόδωρον Βελλιανίτην.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχῶν, ὁ κ. Νικόλαος Πολίτης ἀνεκοίνωσε παρατηρήσεις τινὰς περὶ χειρογράφου τῆς ἐν Βατικανῷ βιβλιοθήκης τοῦ ΙΔ' αἰῶνος περιέχοντος ἀσυνήθη ταχυγραφικὰ σημεῖα. Περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου καὶ τῆς παλαιογραφικῆς σημασίας αὐτοῦ ἐπραγματεύθη ὁ Ἄγγλος κ. T. W. Allen ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἑταιρίας πρὸς προαγωγὴν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ἀλλ' ἐσφαλμένως ἀναγνοὺς μέρη τινὰ τοῦ χειρογράφου καὶ πλεῖστα παρανοήσας, κατέληξεν εἴς τισιν εἰς συμπεράσματα ἀνακριβῆ. Ὁ δὲ κ. Πολίτης ἐπηνώρθωσε μὲν τὴν ἀνάγνωσιν τῶν περιεχουσῶν ταχυγραφικὰ σημεῖα περικοπῶν, κατέδειξε

δ' ὅτι σημείωσίς τις ὑποληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Allen ὡς ὁδηγία πρὸς ὀρθὴν ἀντιγραφὴν τοῦ ψαλτηρίου εἶνε ἁπλούστατα ἀπόσπασμα μαγικοῦ βιβλίου. Ἐκ τούτου δὲ λαβὼν ἀφορμὴν εἶπε περὶ τῶν Σολομωνικῶν καὶ τῶν ἰατροσοφίων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ εὑρεθέντας ἑλληνικοὺς μαγικοὺς παπύρους.

Ὁ κ. Σπυρίδων Π. Λάμπρος κατόπιν ὡμίλησε περὶ *Καισαρίου Δαπόντε*, τοῦ γνωστοῦ πολυγράφου τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, τῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῇ τοῦ Ξηροποτάμου συγγραφῶν καὶ ἰδίως περὶ τῶν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ ἐμμέτρῳ *Βίβλῳ Βασιλειῶν* ἐκφραζομένων παραπόνων περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐτυπώθη κακῶς ἐν Λειψίᾳ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ *Καθρέπτης Γυναικῶν*, ἀνέγνω δὲ καὶ στίχους τοῦ Δαπόντε τούτου γεγραμμένους μετὰ μέθυος ἅμα καὶ πικρίας.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ συνεδρίᾳ ὁ κ. Σταμάτιος Δ. Βάλβης ἐποιήσατο ἐκτενῆ ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς συμπράξεως τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἰδίως ἐπικειμένης τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας. Τέσσαρα, εἶπεν, εἶνε τὰ χωρία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τὰ διαλαμβάνοντα περὶ τοῦ γεγονότος τούτου, ὧν τὸ μὲν τοῦ Κικέρωνος, τὸ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν τοῖς *Πολιτικοῖς* αὐτοῦ κείμενον, τὸ τρίτον τοῦ Πλουτάρχου καὶ τὸ τέταρτον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἁπαντῶν ἐν τῇ ἐπ' ἐσχάτων εὑρεθείσῃ *Ἀθηναίων Πολιτείᾳ*. Περὶ τοῦ χωρίου τοῦ Κικέρωνος, καθ' ὃ ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία ἐγένετο *γνώμῃ* τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς, ὁ κ. Βάλβης ἀπεφήνατο ὅτι εἶνε παντελῶς ἀνιστόρητον, καίπερ πιστευθὲν ὑπὸ πολλῶν νεωτέρων σοφῶν, μάλιστα δὲ τοῦ Κουρτίου καὶ τοῦ Oncken, ὅστις καὶ *θαυμάσιον* αὐτὸ ἀποκαλεῖ. Παρασχὼν δὲ ἐξήγησιν τοῦ λόγου τῆς πλάνης τοῦ Κικέρωνος, ἐπελήφθη ὁ κ. Βάλβης τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἀληθῶς *πολυθρυλήτου* χωρίου τοῦ Πλουτάρχου, καθ' ὅ, μὴ ὑπαρχόντων *δημοσίων* χρημάτων, ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ ἔδωκεν εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων ὀκτὼ δραχμάς, καὶ οὕτως αἰτιωτάτη ἐγένετο τῆς πληρώσεως τῶν τριηρῶν. Τὸ χωρίον τοῦτο ἤγειρε τὸ δεινότατον ζήτημα πόθεν ἐλήφθησαν αἱ ὀκτὼ ἐκεῖναι δραχμαὶ αἱ δοθεῖσαι εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων ὑπὸ τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλῆς, καὶ τὸ συναφὲς μετὰ τούτου ζήτημα ἂν ἡ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλὴ εἶχεν ἁρμοδιότητα πρὸς διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως. Ὁ κ. Βάλβης διέλαβε περὶ τῶν ζητημάτων τούτων διεξοδικώτατα. Κατὰ τὸν Βοίκκιον, εἶπεν, ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ εἶχε τοιαύτην ἁρμοδιότητα, καὶ τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἦσαν δημόσια. Ἀλλὰ προφανῶς ἡ γνώμη αὕτη ἀντίκειται εἰς τὸ χωρίον τοῦ

Πλουτάρχου, καθ' ὃ *δημόσια* τότε χρήματα οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον, εἶνε δὲ ἄλλως παντὶ γνωστὸν ὅτι τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως διεχειρίζοντο τότε ἡ βουλὴ τῶν πεντακοσίων (πρότερον τῶν τετρακοσίων) καὶ οἱ ναύκραροι. Κατὰ τὸν Ἑρμᾶννον, τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἱερῶν ταμείων, ἦτο δὲ ἁρμοδία ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ πρὸς διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως. Ὁ Ἑρμᾶννος οὐδεμίαν περὶ τούτου ἐπάγεται ἀπόδειξιν, ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ ὑπεστηρίχθη καὶ ἐτροποποιήθη ὑπὸ ἄλλων σοφῶν, οἷον τοῦ Philippi καὶ τοῦ Müller Strübing.

Κατὰ τὸν κ. Βάλδην ἥ τε τροποποίησις εἶνε ἄστοχος καὶ ἡ ὑποστήριξις ἀσθενής, καὶ πιθανωτέρα καθίσταται ἡ γνώμη τοῦ Wachsmuth, καθ' ὃν *ἐξ ἰδίων* κατέβαλον οἱ Ἀρεοπαγῖται τὰς ὀκτὼ ἐκείνας δραχμὰς τὰς δοθείσας εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων. Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης εἶνε τὸ χωρίον τοῦ Πλουτάρχου, τὸ γεγονός, ὅτι διὰ ταύτην προφανῶς τὴν θυσίαν ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἔτη ἴσχυε μετὰ τὰ Μηδικὰ ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ καὶ διῴκει τὴν πόλιν, καὶ τρίτον, ὅτι συναισθανόμενοι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀρεοπαγῖται τὴν σπουδαιότητα τῆς πράξεως αὐτῶν ἔστησαν βοῦν χαλκοῦν ἐν τῇ Ἀκροπόλει εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἔργου. Μετὰ ταῦτα ἡρμήνευσεν ὁ κ. Βάλδης τὸ χωρίον τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ ἐχαρακτήρισεν οὐχὶ σπουδαῖον μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς *Ἀθηναίων Πολιτείας* τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καὶ ἐν τέλει ἐποιήσατο μακρὸν λόγον περὶ τοῦ τῆς *Ἀθηναίων Πολιτείας* χωρίου, ὅπερ ἐθεώρησεν ἐπικυροῦν τὴν γνώμην ὅτι ἐκ τῶν ἰδίων παρέσχον οἱ Ἀρεοπαγῖται τὰς ὀκτὼ ἐκείνας δραχμὰς τὰς χορηγηθείσας εἰς ἕκαστον τῶν στρατευομένων.

Τμῆμα νομικὸν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ τμῆμα τοῦτο συνῆλθε κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον εἰς πέντε συνεδρίας, ἃς κατηνάλωσεν εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ περὶ ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως νομοσχεδίου τοῦ προσεχῶς εἰσαχθησομένου εἰς τὴν Βουλήν. Ὡς ἐκ τῆς σπουδαιότητος τοῦ νομοθετήματος καὶ τῶν εἰσαγομένων δι' αὐτοῦ καινοτομιῶν εἰς ἓν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων μερῶν τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, τὸ τμῆμα προέβη μετ' ἄκρας προσοχῆς καὶ ἀναλυτικότητος καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκφέρῃ μέχρι τοῦδε τὴν γνώμην του ἐπὶ πλειόνων τῶν πεντήκοντα ἄρθρων.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ[1]

ΙΑ'

1774, Ἰουλίου 8 Ἀμστερδάμ.

Εὑρίσκομαι μὲ ἕνα τίμιό σας γράμμα δοσμένο Ἀπριλίου 19, παλαιό, καὶ κατὰ τὸν πόθο σας· μὲ μεγάλη μου στενοχωρία ἔκαμα ὑπομονή, ἕως νὰ λάβω δεύτερό σας γράμμα. Ὁ σοφολογιώτατος σιὸρ Διαμαντὴς Κοραῆς ἐπρόλαβε τὸν καιρόν, μὴν ὑπομένοντας νὰ μὲ βλέπῃ εἰς τὸ σπίτι του καὶ διὰ νὰ μείνῃ ἐλεύθερος, ἐπρόκρινε καλλιώτερα νὰ ἀφανίσῃ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν αὐθεντίαν σας καὶ μὲ ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι κακῶς ἔχοντας. Καὶ ἄκουσε ἐτούτην τὴν ὅπερα νὰ εὐφρανθῇς — εἰς τῆς 24 τοῦ ἀπερασμένου Ἰουνίου ἔδοσε τοῦ σκλάβου του ἕνα γράμμα πρὸς ἐμένα καὶ μὲ τῶδοσε, τὸ ἄνοιξα καὶ τὸ ἐδιάβασα καὶ γράφει ἔτζι: Ἀδελφὲ Σταμάτη· φρόντισον σὲ περικαλῶ διὰ τὴν κυβέρνησίν σου, διὰ νὰ μὴν σκανδαλίζεται ἡ ἀδελφότης βλέποντας μακρυσμένους ἀπὸ τὴν ἱερὰν μετάληψιν. Ἔρρωσο. Ἐγὼ διαβάζοντας ἔμεινα ἐξεστηκὼς καὶ ἔλεγα μὲ τὸν ἑαυτόν μου: πιθανὸν ἐτοῦτο; Καὶ ἐπειδὴ καὶ ἤκαμεν τέτοιαν ἀπόφασιν, ἔπρεπε νὰ μιλήσῃ καὶ νάμοῦ εἰπῇ πρῶτα τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν μὲ διώχτει ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ ὄχι ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε χωρὶς αἰτίαν νὰ μὲ διώξῃς. Ἐδῶ θὰ βγάλουν μίαν δουλεύτρα καὶ πρῶτα θὰ τῆς ποῦν τὸ σφάλμα της διὰ τὸ ὁποῖον τὴν βγαίνουν. Ἔτζι κάνουν οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι.

Ἐγὼ ὡς τόσον βλέποντας πῶς δὲν ἐκαταδέχθηκε νὰ μὲ τὸ εἰπῇ ἐκ στόματος, τοῦ γράφω καὶ ἐγὼ ἕνα γραμματάκι, καὶ τοῦ γράφω ἔτζι: «Σιὸρ Διαμαντή, αὐτὸ ὁποῦ μὲ λὲς διὰ νὰ φροντίσω διὰ τὴν κυβέρνησίν μου, ἐγὼ ἀδελφὲ δὲν ἦλθα ἐδῶ ἀπὸ ἑαυτοῦ μου ἀλλὰ ἦλθα μὲ τὴν θέλησιν τοῦ αὐθεντός μου σιὸρ Εὐσταθίου Θωμᾶ, καὶ τώρα ὁποῦ μὲ δίδεις ἄδειαν διὰ νὰ εὑρῶ κυβέρνησιν, ἔχε ὑπομονὴν νὰ γράψω τοῦ αὐθεντός μου νὰ μὲ δώσῃ ἄδειαν καὶ ὡσὰν λάβω τὴν ἄδειάν του, εὐθὺς φεύγω ἀπὸ τὸ σπίτι σου. Ἐγώ, ἀδελφέ, χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ αὐθεντός μου δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀλαργάρω ἀπὸ τὸ σπίτι.

[1] Συνέχεια ἴδε τὸ τελευταῖον φυλλάδιον τοῦ προηγουμένου τόμου.

Μὲ ἐτοῦτο ἐκαρτεροῦσα νὰ λάβω πάλι μία πόστα· περάσοντας μίαν ἡμέραν πρὸς τὸ βράδυ, βλέπω τὸν Ρήγα Νιώτη καὶ ἔρχεται στὸ σπίτι καὶ ἤκανε τὸν λυπημένον, καὶ μὲ λέγει : ὁ σιὸρ Διαμαντῆς μὲ εἶπε νὰ σοῦ εἰπῶ νὰ εὐγῇς ἀπὸ τὸ σπίτι—Τοῦ λέγω : σιὸρ Ρήγα, ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ νὰ φύγω ἀπὸ τὸ σπίτι ἂν δὲ λάβω ἄδειαν ἀπὸ τὸν αὐθέντη μου. Μὲ λέγει αὐτός : ὁ σιὸρ Διαμαντῆς δὲν θέλει νὰ εἰξεύρῃ μήτε ἀπὸ Στάθη μήτε ἀπὸ ἄλλον κανείν, ἐπειδὴ ἀτός του εἶνε καὶ ὁ Στάθης, ἀτός του καὶ ὁ σιὸρ Πατεράκης, καὶ τοὺς λοιπούς, καὶ ὁ Στάθης νὰ ἐλθῇ ἐδῶ τοῦ λέγει : πήγαινε νοίκιασε μίαν κάμαραν καὶ κάτσε, καὶ ἂν ἔχῃς λογαριασμὸν μὲ ἐμένα, ἔλα νὰ τὸν ἰδῇς. Καὶ λέγοντάς με αὐτά, μὲ λέγει καὶ ἐτοῦτο : Σταμάτη, νὰ σὲ πῶ καὶ τὴν ἀπόφασιν ὁποῦ ἔκαμεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς· μὲ εἶπεν ἂν δὲν εὐγῇς ἀπὸ τὸ σπίτι, θὲ νὰ σὲ βγάλῃ μὲ μεγάλο ἀφρόντε[1] (τὸ ὁποῖον τὸ εἶπε καὶ τοῦ σιὸρ Μπρίγκου). Λέγω τοῦ Ρήγα : τὸ ἀφρόντε ὁποῦ θὰ κάμῃ εἰς ἐμένα, τὸ κάνει τοῦ αὐθεντός μου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐγὼ ὅμως δὲν τοῦ εἶπα πῶς δὲν βγαίνω ἀπὸ τὸ σπίτι· ἂν μοῦ ἔλεγεν : εὔγα ἀπὸ τὸ σπίτι χωρὶς ἄλλο καὶ τοῦ ἐναντιώνουμουν λέγοντάς του πῶς δὲν βγαίνω, τότες ἠμποροῦσε νὰ εἰπῇ αὐτὸ ὁποῦ λές, καὶ ὄχι μὲ τέτοιαν αὐθάδειαν, ἀλλὰ νὰ μὲ μιλήσῃ ὡσὰν χριστιανὸς ὡσὰν καὶ ἡ λογιότη του. Ὡς τόσον ἐπειδὴ καὶ γυρεύει νὰ μὲ βγάλῃ μὲ ἀφρόντε, ἐγὼ φεύγω, καὶ τὰ ἑξῆς. Στὰς 30 τοῦ ἀπερασμένου Ἰουνίου ἦβγα ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἐνοικίασα μίαν κάμαραν καὶ κάθομαι ἕως νὰ λάβω τὴν ἀπόκρισί σας. Ἐγώ, αὐθέντη, διὰ τὴν ἀγάπη σας τὰ ὅσα μοῦ ἔκαμεν ἕως τὴν ὥρα ὁποῦ εὐγῆκα ἀπὸ τὸ σπίτι δὲν τοῦ εἶπα ποτὲς κανέναν ψυχρὸν λόγον, μόνον τὰ ὑπόφερνα μὲ μεγάλη μου ὑπομονή. Ἀτός μου θαυμάζομαι καὶ θαυμάζω πῶς ὑπέφερα τέτοια δυστυχισμένην ζωὴν τώρα τόσους χρόνους, εἰς τὸ ὁποῖο δοξάζω τὸν Θεὸν ὁποῦ μ' ἔδωσε τόσην ὑπομονὴ καὶ καθὼς εἶπα ἕως τὴν σήμερον ὅπου εὐγῆκα ἀπὸ τὸ σπίτι δὲν τοῦ εἶπα τίποτις. Καὶ αὐτὸ τὸ ἤκαμα διὰ νὰ μὴ ἔχῃ νὰ εἰπῇ εἰς κάθε καιρὸν πῶς μ' ἔδοσεν ὁ σιὸρ Εὐστάθιος τὸν ἄνθρωπόν του καὶ διὰ χατῆρί του ἐπέμεινα τὰ ὅσα μὲ εἶπεν. Δὲν κάνει χρείαν νὰ σὲ γράφω σὲ τί κατάστασιν εὑρίσκεται τώρα τὸ σπίτι· ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ ἔχει, δὲν εἶνε κανένας ἄξιος νὰ παρασταθῇ εἰς καμμίαν σας δουλείαν διὰ τὸ διάφορόν σας. Ἐγώ, αὐθέντη, μὲ ὅλα αὐτὰ ὁποῦ μοῦ ἤκαμε, βλέποντας τὴν ζημίαν ὁποῦ ἔχει νὰ σᾶς ἀκολουθήσῃ, εἶπα τοῦ Ρήγα νὰ πάῃ νὰ τοῦ εἰπῇ ἂν θέλῃ νὰ πηγαίνω εἰς τὸ σπίτι ὄχι νὰ τρώγω ἢ νὰ κάθωμαι ἐκεῖ, ἀλλὰ νὰ εὑρίσκωμαι εἰς τὴν δούλεψίν του καὶ εἰς τὴν Μποῦρσα,

[1] Προσβολήν.

νὰ ἤμασθε καθὼς καὶ πρῶτα, διὰ νὰ μὴ δώσωμεν κανένα σκάνδαλον εἰς τοὺς ἐδῶ φίλους σας διὰ ποίαν αἰτίαν ἐχώρισα ἀπὸ τὸν σιὸρ Διαμαντῆ, ἀγκαλὰ αὐτοὶ τὸν βλέπουν πῶς εἶνε ὑπερήφανος καὶ ἀκατάστατος, ἐγὼ τί νὰ τοὺς εἰπῶ; Ἄλλο δὲν τοὺς λέγω πάρεξ θὰ κάμω μονάχικό μου νεγότζιο καὶ μὲ λέγουν: πῶς εἰμπορεῖ νὰ γείνῃ αὐτό, ὁποῦ ὁ αὐθέντης σου σ' ἔστειλεν ἐδῶ διὰ νὰ βλέπῃς τὰ ἰντερέσσα του; Αὐτὸ ἔγεινε κακὸ τοῦ Κοραῆ. Καὶ μὲ εἶπαν καὶ τοῦτο: μήπως ἠξεύρεις ταὶς δουλειαὶς τοῦ Κοραῆ πῶς δὲν πᾶν καλὰ καὶ διὰ τοῦτο χωρίζεις; Ἂν εἶνε ἔτζι, πρέπει νὰ μᾶς ἀβιζάρῃς. Ἐγὼ τοὺς εἶπα μὲ ὅρκο πῶς δὲν εἶνε κανένας φόβος· ἂν ὁ Κοραῆς φέρνεται τοιούτης λογῆς, ὁ αὐθέντης μου δὲν εἶνε κανένας ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ μὴν εἰξεύρῃ τί κάνει καθὼς σᾶς εἶνε γνωστό. Ὅμως μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἀρχήτερα εἶχαν κακὴν ὑπόληψιν εἰς αὐτόν, καὶ τώρα ἔγινε χειρότερα. Ἐγώ, βλέποντας πῶς τὸ πρᾶγμα δὲν πάει καλά, ἐστοχάσθηκα πῶς θὰ πᾶν ν' ἀρωτήσουν τὸν σιὸρ Στέφανον καὶ τὸν σιὸρ Μπρίγκον, καὶ ἐπῆγα καὶ τοὺς ηὗρα καὶ τοὺς ἐπαρακάλεσα καὶ τοὺς εἶπα ἂν πάῃ κανεὶς νὰ τοὺς ἀρωτήσῃ διὰ ποίαν αἰτίαν ἐχώρισεν ὁ Σταμάτης ἀπὸ τὸν Κοραῆ, νὰ τοὺς εἰποῦν πῶς ἀτός του ἠθέλησε καὶ ἐχώρισε διὰ νὰ κάμνῃ μοναχικόν του νεγότζιο, καὶ ὅ,τι ἄλλο τοὺς ἐφωτίσῃ ὁ Θεὸς ὁποῦ νὰ εἶναι καλὸν πρὸς τὴν αὐθεντία σου. Ἐγὼ τοὺς ἐπερικάλεσα πολλὰ καὶ τοὺς εἶπα: ἂν εἶστε φίλοι τοῦ αὐθεντός μου καὶ ἀγαπᾶτε τὴν εὐτυχίαν του, πρέπει νὰ κάμετε ἐκεῖνο ὁποῦ γνωρίζετε πῶς εἶνε διάφορόν του. Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι μὲ ἀρωτοῦν νὰ τοὺς εἰπῶ πῶς πάνε ᾑ δουλειαὶς τοῦ σιὸρ Διαμαντῆ. Βλέπεις, αὐθέντη, σὲ τί ὑπόληψι τὸν ἔχουν; Ἐγὼ τοὺς εἶπα πῶς μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡ συντροφιὰ εἶνε καλά· ἂν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς φέρνεται καθὼς τόνε βλέπετε, ὁ αὐθέντης μου δὲν εἶνε κανένας ἄπραγος νὰ μὴν ἐξεύρῃ τί τοῦ γίνεται. Αὐτοὶ ἀποροῦν μὲ τὸ φέρσιμο τοῦ σοφολογιωτάτου, ἐπειδὴ εἰξεύρουν πῶς ἡ δουλειαίς του δὲ θὰ πᾶν καλά. Ὁ σιὸρ Μπρίγκος εἶνε ψυχραμένος μὲ τὴν αὐθεντία του, ἐπειδὴ τοῦ ἔκαμε τόσαις καλωσύναις καὶ μίαν ἡμέραν τοῦ ἐζήτησε νὰ τοῦ δανείσῃ τρεῖς χιλιάδες φιορίνια νὰ τοῦ τὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ τρεῖς ἑβδομάδας καὶ τοῦ τὸ εἶπε διὰ ἐγγράφου, καὶ τώρα ἀπέρασαν τρεῖς μῆνες καὶ ἀκόμα δὲν τοῦ τὰ ἔδωσεν. Ὁ σιὸρ Μπρίγκος μὲ κράζει καὶ μοῦ τὸ λέγει, καὶ μὲ θυμόν, λέγοντάς μας πῶς ἡ αὐθεντία του εἶνε ψεύτης, ἐπειδὴ μήτε εἰς τὸν λόγον του στέκει, ἀλλὰ μήτε εἰς τὰ γράμματά του, αὐτὸς δὲν εἶνε τιμημένος ἄνθρωπος καὶ ἐγὼ φοβοῦμαι ἀπὸ αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο θέλω τὰ χρήματά μου, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐγὼ τοῦ εἶπα πῶς: πρέπει νὰ ἔχῃς ὑπομονήν, διὰ ἀγάπη τοῦ αὐθεντός μου καὶ μὴν ἔχῃς κανένα

φόβον πῶς θὰ τὰ χάσῃς. Ἂν ἡ αὐθεντία του δὲν ψηφᾷ τὴν τιμή του διὰ τίποτες, ὁ αὐθέντης μου ὅμως τέτοια πράγματα δὲν τὰ δέχεται, ἐπειδὴς πάντοτες ἐφέρθηκε τιμημένα, καθὼς σᾶς εἶνε γνωστόν. Ἔγραψεν ἕνα γράμμα πρὸς τὴν αὐθεντία σου κατὰ τὴν ὄρεξίν του καὶ τὸ ἐπῆεν τοῦ σιὸρ Μπρίγκου νὰ ἀπογράψῃ. Ὁ σιὸρ Μπρίγκος, καθὼς μοῦ λέγει, τοῦ εἶπε πῶς: ἐγὼ δὲν κοτῶ νὰ κάμω τέτοιο πρᾶγμα· ἐγὼ σοῦ εἶπα νὰ ἔχῃς ὑπομονὴ τρεῖς μῆνες, ἕως νὰ λάβῃ ὁ Σταμάτης ἄδειαν ἀπὸ τὸν αὐθέντη του, καὶ δὲν ἠθέλησες, καὶ σοῦ εἶπα καὶ τοῦτο πῶς: ἂν ἔχῃς ὀλίγην ὑπόληψιν εἰς τὸν σιὸρ Στάθη, πρέπει νὰ λάβῃς ὑπομονὴ αὐτοὺς τοὺς τρεῖς μῆνας καὶ δὲν ἠθέλησες νὰ τὸ ἀκούσῃς, καὶ τώρα πῶς εἰμπορεῖ ἐγὼ νὰ ἀπογράψω νὰ γίνω μασκαρᾶς εἰς τὸν σιὸρ Στάθη; Ἀρχήτερα δὲν ἤθελε νὰ τὸ ἀκούσῃ νὰ κάμῃ ὑπομονὴ 3 μῆνες καὶ τώρα παρακαλεῖ νὰ ὑπογράψῃ ψεύματα διὰ τὸ χατήρι του. Ὡς φαίνεται γυρεύει μὲ τὸν τρόπον ὁποῦ ἐκαταπράϋνε τὸν πατέρα του νὰ καταπραΰνῃ καὶ τὴν αὐθεντία σου. Ἡ αὐθεντία του εἰς αὐτὸ καυχᾶται πῶς ἠμπορεῖ μὲ ταὶς γραφαίς του νὰ κάμῃ τὴν ἡμέραν πῶς εἶνε νύκτα, ὅμως ματαίως κοπιάζει. Ἡ αὐθεντία του, ἂν ἦταν ἀθῶος, δὲν ἔκαμνε χρεία νὰ παρακαλῇ τὸν ἕναν καὶ τὸν ἄλλον νὰ γράψουν καλὸ διὰ λόγου του ὠσὰν εἶνε ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου καθαρά, ἂς λέῃ καθένας ὅ,τι θέλῃ.

Ἡ αὐθεντία του φαίνεται πῶς ἔγεινεν ἕνα μὲ τὸν Ρήγα Νιώτη, ὁποῦ ἀτός του ὁσὰν ἐπρωτοήρθαμεν εἰς Ἀμστερδάμ, τὸν ἐκατηγοροῦσε πῶς εἶνε ἄχρειος, μουρντάρης, ἀκατάστατος, καὶ ἀφίνει τὰ παιδιά του καὶ γυρίζουν κακῶς κακοῦ καὶ δὲν τὰ νουθετᾷ, καὶ ἔχει νὰ δώσῃ διὰ αὐτὰ ἀπολογίαν εἰς τὸν Θεόν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ τώρα ὁποῦ κάνει καὶ ἡ αὐθεντία του τὰ ἴδια, ἔγειναν πρῶτα ξαδέλφια. Ὅμοιος τὸν ὅμοιον ἀγαπᾷ. Λογιάζει πῶς θὰ βάλουν αὐτοὺς νὰ ὑπογράψουν. Τοῦ εἶχα χάριν νὰ πάῃ νὰ εὑρῇ τὸν σιὸρ Στέφανον, καὶ ἐκεῖνος εἶνε ἀρκετὸς νὰ τοῦ εἰπῇ ἐκεῖνο ὁποῦ εἶνε πρὸς συμφέρον του, ὄχι τέτοιους κουρουνοκέφαλους ποῦ δὲν εἶνε ἄξιοι νὰ κυβερνήσουν τὸν ἑαυτόν τους. Ὅμως διὰ λόγου του τέτοιοι ἄνθρωποι δίνουν χαῖρι· ὅ,τι τοὺς λέγει νὰ τοῦ λένε εἶνε καλὸ αὐτό. Ὅμως τοιοῦτοι ἄνθρωποι δὲν εἶνε φίλοι ἀλλὰ ἐχθροί. Ἀπὸ τοῦτο νὰ καταλάβῃς, αὐθέντη, τὴν ἀγνωσίαν τοῦ Ρήγα, ὁποῦ ὅσα τοῦ εἶπεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς ἀπάνω εἰς τὸν θυμόν του νὰ μοῦ εἰπῇ, ἦλθε καὶ μὲ τὰ εἶπεν ἀπαράλλακτα. Ἔτζι κάμνουν οἱ ἄνθρωποι ὁποῦ ἔχουν γνῶσιν; ἀντὶς νὰ κάμῃ καλὸν ἤκαμε ὅλο τὸ ἐναντίον· τὸ Ρήγα ἐρώτησα ἂν τοῦ εἶπεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς τί συμφωνία ἤκαμε μὲ τὴ αὐθεντία σου δι' ἐμένα καὶ μὲ λέγει πῶς τὸν ἀρώτησε καὶ τοῦ εἶπε πῶς

δὲν τοῦ εἴπετε τίποτις διὰ ἐσένα, ἐτοῦτο μόνον τοῦ εἴπετε πῶς θὰ σᾶς δώσω καὶ τὸν Σταμάτην μαζί σου καὶ ὄχι ἄλλο τίποτις. Ἐγὼ τοῦ εἶπα : καὶ πῶς εἰμπορεῖ νὰ γείνῃ αὐτό ; Τὸν καιρὸν ὁποῦ μοῦ εἶπεν ὁ αὐθέντης μου πῶς θὰ μὲ στείλῃ μὲ τὸν σιὸρ Διαμαντῆ, τοῦ εἶπα νὰ τὸν κράξῃ ἐμπροστά μου νὰ μιλήσωμε μὲ τί τέλος πρέπει νὰ φέρνεται ὁ σιὸρ Διαμαντῆς μὲ ἐμένα, μὴ τύχῃ καὶ παγαίνοντας ἐκεῖ γυρεύει νὰ μὲ κρατῇ ὡσὰν δοῦλον τοῦ τζακίου, καὶ μὲ εἶπεν ὁ αὐθέντης μου πῶς τοῦ ἐμίλησε καὶ τοῦ εἶπε τί λογῆς πρέπει νὰ φέρνεται μὲ ἐμένα καὶ τὰ ἑξῆς. Λέγω τοῦ Ρήγα : καὶ πῶς ἠμπορεῖ νὰ γείνῃ αὐτό ; νὰ μοῦ εἰπῇ ἐμένα ὁ αὐθέντης μου ἄλλα καὶ τῆς αὐθεντίας του ἄλλα ; Αὐτὸ εἶνε φανερὸν ψεῦμα. Ὁ αὐθέντης μου δὲν εἶνε ἄνθρωπος, καθὼς τὸν εἰξεύρεις, νὰ λέῃ ψεύματα, καὶ ἂν εἶναι ἔτζι καθὼς λέει ἡ αὐθεντία του, πῶς δὲν τοῦ εἴπετε τίποτις διὰ ἐμένα, ποῦ ποτὲ δὲν τὸ πιστεύω, μοῦ ἐκάμετε μεγάλο ἄδικο, καὶ στοχασθῆτέ το ὡσὰν φρόνιμος ἄνθρωπος ἂν ἔχω δίκαιον νὰ παραπονοῦμαι. Καὶ ἡ αὐθεντία του διὰ νὰ μὴν καταδεχθῇ τὸν καιρὸν ὁποῦ ναύλωσεν τὸ καράβι νὰ ἐρωτήσῃ μὲ τί κοντιτζιόνες[1] ναυλώνουν τὰ καράβια, ἔκαμε τοῦ κεφαλιοῦ του καὶ τὸ ἐναύλωσεν χωρὶς νὰ ἔχῃ κανένας εἴδησιν καὶ τώρα τὰ ἐπῆρεν ὁ Μόρες ὅλα τὰ ἔξοδα ὁποῦ ἔπρεπε νὰ τὰ πληρώσῃ αὐτὸς ὁποῦ ἦτον καράβι ἰδικό του, καί, καθὼς λέει ὁ Σερκὴς ὁποῦ τὰ ἠξεύρει τὰ μυστικά του, ἐζημιώθηκεν ἀπὸ αὐτὸ τὸ καράβι ὑπὲρ τὰ φιορίνια 1700. Εἶνε τώρα 2 χρόνια ὁποῦ δὲν ἤθελε νὰ εἰξεύρω τὰ μυστικὰ τοῦ καντορίου, καὶ ἂν ἦτον τιμημένος ἄνθρωπος, ἀπὸ ἐμένα δὲν ἔπρεπε νὰ φυλάττεται, διότι ἐγὼ δὲν εἶμαι κανένας ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ θέλῃ τὸ κακό σας καθὼς μὲ καταλάβετε τώρα τόσους χρόνους ὁποῦ εἶμαι εἰς τὴν δούλεψί σας. Τώρα ὁποῦ θὰ κάμῃ τὴν παλάντζια[2], μὲ λέει ὁ Σερκὴς πῶς γυρεύει ἀπὸ χαρτάκια καὶ ἀπὸ τευτεράκια νὰ τὸν σηκώσῃ εἰς τευτέρι. Εἶνε ὑπόθεσις ὅπου εἶνε σχεδὸν 2 χρόνων καὶ εἶνε ἀπέραστες εἰς τὸ τευτέρι, καὶ αὐτὸ ἀπὸ ποῦ προέρχεται ; ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν ὁποῦ ἔχει εἰς τὸ νεγότζιο. Ἂν δὲν ἦτον ὁ Σερκὴς νὰ τοῦ κρατῇ τὴν κάσσα, δὲν ἤθελε εἰξεύρει μήτε ἐκεῖνα ὁποῦ παίρνει, ἀλλὰ μήτε ἐκεῖνα ὁποῦ δίδει. Ἡ αὐθεντία του, αὐθέντη μου, δὲν ἦταν διὰ πραγματευτής, ἦταν καλὸς νὰ τὸν ἔστελνε ὁ πατέρας του νὰ μάθῃ τὴν ἰατρικήν. Εἰς αὐτὸ ἦταν πολλὰ ἁρμόδιος ὁποῦ εἶνε σπουδαῖος· μὰ τὸν ἐκάμετε πραγματευτήν, ὁποῦ δὲν ἔχει τελείως εἴδησιν τί θὰ εἰπῇ πραγματεῖαι.

Ἡ αὐθεντία του φαίνεται ἕως τώρα, κατὰ τὰ ἔξοδα ὁποῦ κάμνει,

[1] Ὅρους.
[2] Ἰσολογισμόν.

νὰ ἔχῃ διὰ παρσίματά του ὑπὲρ τὰς 5 χιλιάδας φιορίνια καὶ λογιάζω τὸ καπιτάλι του νὰ μὴν ἦναι ἄλλα τόσα. Ποῦ θεμελιώνεται καὶ κάνει τόσα ἔξοδα, ἐγὼ θαυμάζω. Τὸ σπαθὶ ὁποῦ φορεῖ τὸ ἀγόρασε 63 φιορίνια, καὶ βλέπει πῶς τὸν ἐπῆραν ὅλοι σὲ κακὴν ὑπόληψιν καὶ πάλι τὸ φορεῖ χωρὶς νὰ ντρέπεται ἡ αὐθεντία του, ἢ φαίνεται, ἐντροπὴ δὲν εἰξεύρει τί θὰ εἰπῇ.

Κονοσιμέντα ἤθελεν εἰς ρεχίνι εἰς τόσους καὶ ἐπῆε καὶ τὰ ἔδειξε μήπως καὶ εἶνε ψεύτικα. Βλέπεις, αὐθέντη, σὲ τί ὑπόληψιν τὸν ἔχουν; Τὰ ὁποῖα τὰ ἔδειξαν καὶ τοῦ σιὸρ Στεφάνου καὶ τοὺς εἶπε πῶς τὰ κονοσιμέντα εἶνε καλὰ καὶ ὁ σιὸρ Στάθης εἶνε τιμημένος ἄνθρωπος καὶ μὴν ἔχετε καμμίαν ὑποψίαν εἰς αὐτόν. Εἶνε ἡ αὐθεντία του πλέον διὰ νὰ καθίσῃ ἐδῶ νὰ κάνῃ νεγότζιο; Ἡ αὐθεντία του τὸ κρέντιτο τὸ ἤχασεν, ὁποῦ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ φυλάξῃ ὡσὰν ἕνα ἀτίμητον διαμάντι. Ἐδῶ βλέπομε τοὺς Ὀλλανδέζους ὁποῦ εἶνε ὑπέρπλουτοι καὶ πάλι φυλάττουν τὸ κρέντιτό τους καὶ εὐχαριστοῦνται νὰ χάσουν 100 χιλιάδες φιορίνια παρὰ νὰ τοὺς ἐγγίξῃς εἰς τὸ κρέντιτο. Νὰ ἦταν ἄνθρωπος νὰ ἐπεριπατοῦσε μὲ τὸν φόβον Θεοῦ καὶ νὰ ἐγύρευε τὴν δουλειά του, ἡ συντροφία σας ἤθελε νὰ αὐξήσῃ σὲ καλλίτερα ἀπὸ τὴν πρώτη, ἐπειδὴ στὰς ἀρχὰς εἶχαν μεγάλην ὑπόληψιν, καὶ ὅπου ἤθελε νὰ πάῃ νὰ ζητήσῃ πρᾶγμα, τοῦ ἔδιδαν ὅσον ἤθελεν. Ἡ αὐθεντία του ἐθαρροῦσε πῶς εἶνε ἀπὸ λόγου του ὁποῦ τοῦ ἔδωσαν πίστιν. Τὴν ἔδιδαν διὰ τὴν αὐθεντία σου καὶ ὄχι διὰ τὴν λογιότητά του. Ὡς τόσον μὲ κακοφαίνεται ὁποῦ ἐχάσετε τὸν καιρὸν ματαίως καὶ δὲν ἐκατορθώσετε τίποτις. Ἡ ἀκαταστασίαις του τέλος δὲν ἔχω ποίαν νὰ πρωτογράψω. Τὰ βαμπάκια τὰ ἐχαράμισε· τῆς 14 μπάλλαις ὁποῦ ἦλθαν μὲ καπετὰν Λαγγεντέϊκ τῆς ἔδοσε στὰ 17 $^{3}/_{4}$ χρότα καὶ εὐθὺς τοῦ ἔδοσαν τὰ 17 $^{3}/_{4}$. Ὕστερα ἀπὸ αὐταὶς ἐπούλησε ταῖς ἄλλαις 30 μπάλλαις ποῦ ἦλθαν μὲ τὸ ἴδιο καράβι στὰ 18 χρότα καὶ εἶδε πῶς ἦλθε κομισιόνε ἀπὸ τὴν Ἐγγλιτέρρα καὶ ἐτράβηξαν 1600 μπάλλαις καὶ ἦταν φῶς φανερὸ πῶς θ' ἀνέβουν τὰ βαμβάκια καθὼς καὶ ἀνέβηκαν. Λέγουν νὰ ἐπουλήθηκε πρίμα στὰ 20 χρότα. Δὲν εἶνε ἐντροπή του μεγάλη νὰ μὴν εἰξεύρῃ ἀκόμα νὰ κάμῃ διαφορὰ ἀπὸ τὰ πρίμα βαμβάκια ἕως τὰ σεκόντα.

Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος χαίρομαι ὁποῦ ἐγλύτωσα ἀπὸ τὴν αὐθεντία του καὶ δὲν βλέπω ταῖς ἀκαταστασίαις του νὰ καίεται ἡ καρδία μου, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος λυποῦμαι τὴν αὐθεντία σου ὁποῦ ἔμπλεξες μὲ ἕναν τοιοῦτον καὶ περικαλῶ τὸν Θεὸν νὰ σὲ γλυτώσῃ ἀπὸ αὐτὸν μὲ καλὸν ...ς. Εἰς τὸ σπίτι ὁποῦ ἐκαθήσαμεν τώρα, δίπλα μας κάθεται μία νέα ...ταχέρισεν μὲ πεσκέσι νὰ πιάσῃ φιλίαις μὲ αὐτήν, καὶ ὡς φαί-

νεται, ἡ περισσότερη αἰτία ὁποῦ μ' ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι εἶνε αὐτὴ—καὶ μένω.

ΙΒ'

Εὑρισκούμεστε σὺν Θεῷ σταῖς 22 τοῦ παρόντος Ἰουλίου καὶ σᾶς βεβαιώνω τὴν ἄνωθεν κόπια. Ἐκάμετε πολλὰ φρόνιμα ὁποῦ δὲν τὴν συνεριστήκετε νὰ βαλθῆτε καὶ ἡ αὐθεντία σας νὰ τοῦ στείλετε πρᾶγμα ἢ νὰ τοῦ ἐμβάσετε λέτεραις. Καὶ ἂν τὸ ἀκολουθήσετε αὐτό, ἡ αὐθεντία του ἤθελε νὰ βαλθῇ χειρότερα ἀπὸ πρῶτα διὰ νὰ σᾶς παραγγέλνῃ πραγματείαις χωρὶς ν' ἀπηλογῆται τί λοῆς θὰ τὰ πληρώσῃ καὶ ἦταν βέβαιον πῶς ἤθελε νὰ σᾶς γείνῃ μεγάλος ἀφανισμός. Ἀπὸ ἐτοῦτο νὰ στοχασθῆτε ὁποῦ εἶχε τόσον χρέος καὶ δὲν στοχάζεται πρῶτα νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ χρέη του ὁποῦ εἶνε ἀναγκαιότερον, μόνον ἐψούνισε πρᾶγμα. Καὶ τώρα ὁποῦ τόνε στενοχωροῦν οἱ χρεωφειλέταις του, ἔβαλεν εἰς ρεχίνη μὲ χέρι τοῦ σιὸρ Μπρίγκου 5 μπάλλαις τσόχαις καὶ μίαν κάσσαν βελοῦδα, ἡ ὁποίαις πραγματείαις εἶνε εἰς τὸ κελιτερὸ τοῦ σιὸρ Μπρίγκου, καὶ διὰ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐπῆρε ἀπὸ τὴν Τσηγηρηλάρενα φιορίνια 6000 καὶ ἀπὸ τὸ Νύρε φιορίνια 3000 : καὶ ἐπῆρεν καὶ ἀπὸ τὸν σιὸρ Μπρῖγκον 3100: διὰ τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδωσε μίαν μπάλλαν τσόχαις καὶ τώρα τοῦ ζητᾷ τὰ ρέστα, καὶ ἂν δὲν κάμῃ τὸν τρόπον νὰ τοῦ τὰ δώσῃ, λογιάζω πῶς θὰ τοῦ δώσῃ καὶ ἄλλαις τσόχαις. Καὶ τώρα ἔφυγαν τὰ καράβια καὶ τὸ πρᾶγμα στέκει ἀκόμη στὸ κελιτερὸ τοῦ Μπρίγκου, καὶ πληρώνει διπλᾶ ἰντερέσσα. Τί μεγαλήτερη ἐντροπὴ ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἑνοῦς πραγματευτή ; ἀπὸ αὐτοὺς καθένας ὁποῦ νὰ τὸ ἀκούσῃ εὐθὺς θὰ πῇ πῶς ἔχει τὸν γκάβο χαμένον, διὰ τοῦτο πρέπει καθὼς σᾶς προήγραψα νὰ πάρετε τὰ μέτρα σας καλά, νὰ προβάλῃς νὰ διορθώσῃς τὴν δουλειά σας. Ἂν ἤβλεπα, αὐθέντη, πῶς ἦταν ἐλπίδα νὰ πάῃ ἡ δουλειά σας τῆς ἐμπρός, ἐγὼ δὲ σὲ ἔγγραφα ἔτσι, μὰ βλέπω ἡ αὐθεντία του καθὼς ἐφέρθηκε καὶ φέρνεται δὲν εἶνε καμμίαν ἐλπίδα διορθώσεως καὶ τὸ πρῶτο κρέντιτο δύσκολα τὸ λαμβάνει πλέον. Ἰδοὺ ὁποῦ σᾶς ἤδωσα ἀρκετὰ νὰ καταλάβετε ὅλη του τὴν προκοπὴ καὶ κάμε ὅ,τι σὲ φωτίσῃ ὁ Θεός. Ἐγώ, αὐθέντη, ἔκαμα τὸ χρέος μου, ἐκεῖνο ὁποῦ πρέπει νὰ κάμῃ ἕνας ἐμπιστευμένος δοῦλος πρὸς τὸν αὐθέντη του· καὶ πλέον ἀπὸ ἐμένα μὴν καρτερῇς νὰ σὲ γράψω. Τὸ χρέος μου τοῦ ἤκαμα καὶ σᾶς ἐδούλεψα ἐκεῖνο ὁποῦ ἠμποροῦσα ἕως τὴν ὥραν ὁποῦ ηὗγα ἀπὸ τὸ σπίτι —καὶ μένω.—Διὰ τὴν Σμύρνην πρὸς τὸν εὐγενῆ μοι αὐθέντη σιὸρ Εὐστάθιο Θωμᾶ, δουλικῶς χαιρετῶ,

ΙΓ'

1774, Σεμπτεμβρίου 23, Ἀμστερδάμ.

Εὑρίσκομαι μὲ ἕνα μυστικό σας γράμμα σημειωμένο Αὐγούστου 3. Εἶδα τὴν πρόφασιν διὰ τὴν ὁποίαν μὲ ηὔγαλεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ ὡσὰν μὲ εἶδε καὶ ἤμουν ἄτακτος, πῶς δὲν μὲ εἶπε καμμίαν ἡμέρα ὡσὰν γραμματισμένος ὁποῦ εἶνε καὶ ὡσὰν νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ, νὰ μοῦ εἰπῇ : Σταμάτη, αὐτὰ ποῦ κάνεις, ἐμένα δὲν μοῦ ἀρέσουν, καὶ πρόσεχε καλὰ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ περνᾷς φρόνιμα ; Καὶ ἂν ἐγὼ δὲν τοῦ ἄκουα καὶ ἀκολουθοῦσα πάλι τὰ μαθημένα μου, εἶχε χρέος καὶ δεύτερον νὰ μὲ ἐλέγξῃ καὶ τέλος πάντων νὰ τὸ γράψῃ τῆς αὐθεντίας σας, λέγοντάς σας : τὸν ἄνθρωπον ὁποῦ μ' ἐδώσετε διὰ νὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν δούλεψί μας, κάμνει τόσαις ἀταξίαις· τὸν ἐνουθέτησα μίαν καὶ δυὸ φοραίς, αὐτὸς πάλι ἀκολουθεῖ τὰ μαθημένα του, καὶ ἰδοὺ ὁποῦ σᾶς δίδω τὴν εἴδησιν, ἢ νὰ τόνε διορθώσετε ἀπὸ αὐτοῦ, ἢ γράψετέ του νὰ ἔλθῃ διὰ τὴ αὐτόθι, ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ νὰ ὑποφέρω τέτοιον ἄταχτον ἄνθρωπον εἰς τὸ σπίτι μου, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἔτζι κάμνουν οἱ ἄνθρωποι ὁποῦ ἀγαποῦν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον τους. Ἐγὼ μάλιστα ποῦ ἔδωσα τὴν αἰτίαν μία καὶ δύο φοραίς, ἂν τοῦ ἔφθαισα τίποτας, νὰ μοῦ τὸ πῇ νὰ διορθωθῶ, ἐπειδὴ καὶ τὸν ἤβλεπα πῶς ἦταν μὲ τὰ μένα ψυχραμένος, καὶ κἂν ἀπόκρισιν δὲν μοῦ ἔδωσεν—αὐτὸ τί θὲ νὰ εἰπῇ : δὲν σὲ θέλω νὰ εἶσαι εἰς τὸ σπίτι μου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ δὲν σᾶς ἤγραψα πάντοτες νὰ μὲ δόσετε ἄδειαν νὰ χωρίσωμε ; ὡστόσον ἡ αὐθεντία σου ἠμπορεῖς νὰ στοχάζεσαι, μὲ τὸ νὰ ἦναι ὁ ἄνθρωπος τρεπτός, πῶς ἐγὼ ἴσως ἄλλαξα τὰ ἤθη μου καὶ δὲν εἶμαι ἐκεῖνος ὁποῦ μὲ εἴξευρες ; Διὰ νὰ ἐπαινέσω τοῦ λόγου μου καὶ νὰ σὲ παραστήσω πῶς αὐτὰ ὁποῦ γράφει εἶνε ὅλα ψεύματα, καὶ ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔχω εἴδησιν, ἠμπορεῖς ὡσὰν ἄνθρωπος νὰ μὴ μὲ πιστεύσῃς. Διατὶ δὲν εἶνε ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον ὁποῦ νὰ εἰπῇ κακὸ διὰ λόγου του. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ αὐθεντία σου ἠμπορεῖς νὰ γράψῃς ἐδῶ εἰς ὅποιον ἀγαπᾷς νὰ σοῦ γράψῃ κατὰ Θεὸν τὴν ζωὴν καὶ τὴν πολιτεία τὴν ἐδική μου, καὶ τότες θέλεις βεβαιωθῇς εἰς ἐκεῖνα ὁποῦ σὲ γράφει ὁ σιὸρ Διαμαντῆς. Ἐκεῖνα ὁποῦ ἔπρεπε νὰ γράψω ἐγὼ διὰ τὴν αὐθεντία του, γράφει ἡ αὐθεντία του διὰ λόγου μου. Ὡς τόσον ὁ καιρὸς θέλει φανερώσει ποῖος ἦταν ἡ αἰτία.

Ἤθελα νὰ σὲ γράψω πλατύτερα, ὅμως δὲν ἠμπορῶ, ἐπειδὴ ἐτούταις ταῖς ἡμέραις μοῦ ἐκατέβηκε μίαν καταρροὴ καὶ ἀπὸ τὸν πόνον τῆς κε-

φαλῆς μου καὶ τῶν δοντίων μου ἐπρίστηκε τὸ πρόσωπόν μου καὶ μὲ μεγάλην στενοχωρίαν σὲ γράφω.

Ἄλλαις 4 μπάλλαις τσόχαις ἤβαλεν εἰς ρεχίνι μὲ χέρι τοῦ σιὸρ Μπρίγκου εἰς τὸν Νύρε. Νὰ ἡ προκοπὴ ὁποῦ ἔκαμε, νὰ κάμῃ τσόχαις νὰ τῆς βάλῃ στὸ ρεχίνι! Μεγάλη ζημία σᾶς ἐπροξένησεν αὐτὴ ἡ φάμπρικα. Θαρρεῖτε πῶς ἤκαμε λογαριασμὸν καὶ εἶδε πῶς κάμνει διάφορο καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐκαταπιάστηκεν; Ἂν ἤκανεν ἔτσι ὡσὰν πραγματευτής, ἤθελε νὰ ἰδῇ εὐθὺς τὴν ζημίαν ὁποῦ ἤθελε νὰ τοῦ ἀκολουθήσῃ· ἡ αὐθεντία του φαίνεται πῶς ἔκαμε τὴν φάμπρικα τῶν τσοχῶν διὰ δύο αἰτίαις, πρῶτον μὲν νὰ φοβερίσῃ τοὺς Ὀλλανδέζους πῶς εἶνε ἄξιος καὶ αὐτὸς νὰ κάμῃ τσόχαις, χωρὶς νὰ ἔχῃ χρεία νὰ ἀγοράσῃ ἀπὸ λόγου τους, καὶ τὸ ἄλλον νὰ βάζῃ τὸ ὄνομά του: Διαμαντὴς Κοραῆς εἰς τὰ μολύβια, διὰ νὰ δείξῃ αὐτοῦ πῶς κἄτι ἔκαμεν. Ὅσαις μεταχείρισας, ἤκαμεν εἰς τὸ νεγότζιο ἕως τὴν σήμερον εἶνε ὅλαις παιδιακίστικαις. Ἂν ἐκαζαντίσατε ἀπὸ κανένα πρᾶγμα, πρέπει νὰ τὸ ἀποδώσητε τῆς τύχης. Ἦταν τόσοι ἄλλοι τρόποι ὁποῦ ἠμποροῦσε νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ νὰ κερδίσητε χρήματα καὶ τιμὴ καὶ κρέντιτο.

ΙΔ'

Διὰ τὴν Σμύρνην πρὸς τὸν εὐγενῆ μοι αὐθέντη σιὸρ Εὐστάθιο Θωμᾶς δουλικῶς χαιρετῶ.

1774. 7 Ὀκτωμβρίου. Ἀμστερδάμ.

Εὑρίσκομαι μὲ ἕνα τίμιόν σας γράμμα δοσμένο 19 Αὐγούστου. Εἶδα τὴν ψεύτικην πρόφασιν ὁποῦ εὑρῆκε καὶ σᾶς ἔγραψε διὰ νὰ σᾶς κάμῃ νὰ πιστεύσετε εἰς τὰ λόγιά του. Αὐτὴν τὴν ἰδία πρόφασιν τὴν εἶπε καὶ τοῦ σιὸρ Μπρίγκου, καὶ ὁ σιὸρ Μπρίγκος τοῦ εἶπε, καθὼς μὲ λέει, πῶς: ἐγὼ δὲν τὸ πιστεύω αὐτὸ καὶ διὰ βεβαίωσίν μου θὰ ρωτήσω τὸν ἴδιον. Καὶ μίαν ἡμέραν μὲ τὸ εἶπεν. Ἐγὼ ὡσὰν τὸ ἄκουσα ἐγέλασα, ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἐνθυμοῦμαι ποτὲ νὰ ἔγραψεν ἡ αὐθεντία του γράμμα, γράφοντας τὰ ἐγκλήματά μου πρὸς τὴν αὐθεντία σου, καὶ ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα καὶ τὴν ἐξέσχισεν. Ἐμένα καθὼς μὲ τὰ εἶπεν ὁ σιὸρ Μπρίγκος εὐθὺς ἐπῆγα καὶ ηὗρα τὸν Ρήγα Νιώτη καὶ τοῦ τὸ εἶπα νὰ πάῃ νὰ τοῦ εἰπῇ τί καιρὸν ἦταν ὁποῦ ἔγραψεν ὁ σιὸρ Διαμαντὴς τοῦ αὐθεντός μου διὰ τῆς ἀταξίαις μου καὶ ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα καὶ ἐξέσχισε τὴν γραφήν. Ἂν εἶναι ἄνθρωπος τιμημένος, πρέπει νὰ λέγῃ ἐκεῖνο ὁποῦ εἶνε καὶ ὄχι νὰ λέγῃ ὅ,τι φθάσῃ διὰ νὰ ἀθωωθῇ. Ἕως τὴν σήμερον δὲ μοῦ

εἶπεν ὁ Ρήγας τίποτις ἢ τί τοῦ εἶπεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς περὶ τούτου. Ἡ αὐθεντία του σὰ μὲ ηὔγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι, δὲν εἴξευρε τί προφάσεις νὰ εὕρῃ νὰ εἰπῇ τῶν ἐδῶ Ρωμαίων, καὶ ἄλλα ἔλεγε τοῦ ἑνὸς καὶ ἄλλα τοῦ ἀλλουνοῦ. Ὡς τόσον ἐμένα μὲ ἀρώτησαν ὅλοι τους διὰ ποίαν αἰτίαν μὲ ηὔγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι χωρὶς νὰ δώσῃ πρῶτα εἴδησιν τοῦ αὐθεντός μου. Ἐγὼ τί νὰ τοὺς εἰπῶ, ὁποῦ οἱ ἴδιοι τὰ ξεύρουν καλλίτερα ἀπὸ μένα; Ἐτοῦτο μόνον τοὺς εἶπα, πῶς ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ μείνῃ ἐλεύθερος νὰ μὴν ἔχῃ κανένα νὰ τόνε βλέπῃ τί κάνει καὶ διὰ τοῦτο μοῦ ἔδωσε τὸν δρόμον μου.

Ὁ σιὸρ Στέφανος καὶ ὁ σιὸρ Μπρίγκος μοῦ εἶπαν πῶς: ἐμεῖς δὲν συμπεραίνομεν ἄλλο, πάρεξ θὲ νὰ κατάλαβε πῶς γράφεις τοῦ αὐθεντός σου τὴν πολιτείαν του καὶ διὰ τοῦτο σὲ ἤβγαλε διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴν εἰξεύρῃ κανεὶς τί κάμνει, καὶ μοῦ εἶπαν καὶ ἐτοῦτο: διὰ λόγου σου ἡμεῖς ἠμποροῦμε νὰ γράψωμεν κατὰ Θεὸν πῶς ἐδῶ ἀπέρασες τιμημένα. Ἐμένα, αὐθέντη, τέτοιο γράμμα δὲ μοῦ κάμνει χρεία, ἐπειδὴ ἐγὼ εἰς δόξαν Χριστοῦ ἕως τὴν σήμερον ἀπέρασα τιμημένα καὶ δὲν ἐπαρέβηκα τὰ ὅσα μὲ ἐπαράγγειλες νὰ φυλάξω. Τὸ δικό μου καπιτάλι, αὐθέντη, εἶνε ἡ τιμή μου καὶ μὴν ἔχῃς εἰς ἐμένα καμμίαν ὑποψίαν πῶς ἐγὼ ἄλλαξα τὰ ἤθη μου καὶ μὲ τὸν καιρὸν θέλετε τὸ καταλάβει σαφέστερα. Ἐμένα μὲ εἶπεν ὁ σιὸρ Στέφανος: τὸ νὰ ἔγραψες τοῦ αὐθεντός σου ἔκαμες τὸ χρέος σου, καὶ εἰς αὐτὸ δὲν ἠμπορεῖ νὰ σοῦ εἰπῇ τινας τίποτις, καὶ ὁ ἴδιος ὁ σιὸρ Διαμαντῆς νὰ μοῦ εἰπῇ περὶ τούτου τίποτις, ἐγὼ θὲ νὰ τοῦ εἰπῶ πῶς ὁ Σταμάτης ἔκαμε τὸ χρέος του ὡς δοῦλος πρὸς τὸν αὐθέντη. Ὡς τόσον ἡ αὐθεντία σας ἂν θέλετε ἕνα τέτοιο γράμμα συστατικὸ διὰ λόγου μου πῶς ἐστάθηκα τιμημένα, ἐγὼ ἠμπορῶ νὰ σᾶς τὸ στείλω εἰς κάθε καιρὸ ὁποῦ τὸ ζητήσετε. Ἂν δὲ μοῦ ἐγράφετε νὰ μὴν τύχῃ καὶ τοῦ εἰπῶ διὰ τὴν γραφὴ ὁποῦ εἶχε νὰ σᾶς στείλῃ διὰ τῆς ἀταξίαις μου καὶ ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα, ἤθελα νὰ τὸν κάμω μασκαρᾶ, εὐγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν μπροστὰ σὲ ὅλους, νὰ τοῦ δείξω ἐγὼ τί λοῆς ἀποτολμᾷ νὰ γράφῃ ὅ,τι φθάσῃ.

Τὴν πρώτην χρονίαν ὁποῦ ἐνοικιάσαμεν τὸ σπίτι καὶ ἐκαταχέρισεν νὰ κάνῃ τὴν ἀγάπη μὲ τὴν γειτόνισσα, τότες ἐστοχάσθηκεν ἡ αὐθεντία του νὰ μὲ βγάλῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴν εὕρισκε καμμίαν αἰτίαν, μοῦ ἔκαμνε τὸ μουζοντοῦρο καὶ μοῦ ἔδωσε πολλαῖς αἰτίαις διὰ νὰ καταλάβω πῶς δὲν μὲ θέλει νὰ εἶμαι μαζύ του. Τότες ἐγὼ ἐστοχάσθηκα νὰ γράψω τῆς αὐθεντίας σας, καὶ διὰ νὰ μὴ δώσω σκάνδαλον, ἔκαμα ὡσὰν χριστιανὸς καὶ ἐπῆγα καὶ ηὗρα τὸν παπᾶ καὶ τοῦ εἶπα νὰ πάῃ νὰ τὸν εὕρῃ νὰ τοῦ εἰπῇ τί τοῦ ἔφθαισα καὶ εἶνε μὲ ἐμένα

ψυχραμένος, ἄν τοῦ ἔφθαισα εἰς τίποτις ἄς μοῦ τὸ εἰπῆ νὰ διορθωθῶ. Ὁ παπᾶς πνευματικὸς ἦλθεν εἰς τὸ σπίτι καὶ τοῦ τὸ εἶπε, καὶ τοῦ λέγει πῶς αὐτὰ δὲν εἶνε πνευματικαὶς δουλειαὶς ἀλλὰ κοσμικαίς· ὅμως ἄν θέλῃ ὁ Σταμάτης νὰ πάῃ εἰς τὴν Σμύρνην ἄς πάῃ, καὶ ἐγὼ γράφω τοῦ σιὸρ Στάθη καὶ τοῦ κάνει καλλίτερη κυβέρνησιν ἀπ' ἐδῶ. Αὐτὰ μὲ τὰ εἶπεν ὁ παπᾶς. Τέλος πάντων ἀποφάσισα καὶ τοῦ τὸ εἶπα καὶ ἐγὼ ἀτός μου, λέγοντάς του νὰ μοῦ εἰπῆ τὴν αἰτίαν ὁποῦ εἶνε ψυχραμένος μὲ ἐμένα καὶ ἄν τοῦ ἔφθαισα εἰς τίποτις ἄς μοῦ τὸ εἰπῆ νὰ διορθωθῶ, καὶ μὲ λέγει πῶς: ἐγὼ δὲν ἔχω νὰ κάμω μὲ ἐσένα τίποτις, καὶ τοῦ εἶπα καὶ ἐτοῦτο, ἄν μὲ θέλῃ νὰ εἶμαι μαζύ του καλῶς, εἰδὲ καὶ δὲ μὲ θέλει, ἄς μοῦ τὸ εἰπῆ καὶ ἐγὼ φεύγω, καὶ μὲ λέγει: σὰ θέλεις, μεῖνε. Μὲ αὐτὸ ἐπέρασα τὸ ἀναμεταξὺ καμμίαν ἑβδομάδα, πάλι ἐκαταχέρισεν νὰ μὲ κάμνῃ ἐκεῖνα ὁποῦ σᾶς προέγραφα. Ἐγὼ πάλι ἔκαμνα ὑπομονὴ καὶ δὲ σᾶς ἔγραψα διὰ τὸ ἀσκανδάλιστο. Τέλος πάντων καὶ δεύτερον ἐμίλησα· καὶ μάλιστα μὲ ἐπῆρε τὸ παράπονο καὶ ἔτρεχαν δάκρυα ἀπὸ τὰ μάτια μου καὶ τοῦ εἶπα περικαλῶντάς του νὰ μοῦ εἰπῆ τὴν αἰτίαν ὁποῦ εἶνε ψυχραμένος μὲ ἐμένα· καὶ μὲ λέγει πῶς: ἐγὼ δὲν ἔχω μὲ λόγου σου νὰ κάμω. Τὴν ἄλλην ἡμέραν, ἀφοῦ ἀποφάγαμε, μὲ λέγει: ἐγὼ βλέπω καὶ εἶσαι πολλὰ στενοχωρημένος καὶ διὰ ἡσυχία σου νὰ σοῦ εἰπῶ διατὶ εἶμαι μὲ ἐσένα ψυχραμένος, καὶ μοῦ εἶπεν ἐκεῖνα ὁποῦ σᾶς προήγραψα. Μετέπειτα ἐγὼ ἀκολουθοῦσα τὴν γνώμη του, καὶ πάλι τὸν ἤβλεπα καὶ δὲν ἦταν εὐχαριστημένος. Τέλος πάντων ἀποφάσισα καὶ τὸ ἤγραψα καὶ τῆς αὐθεντίας σου, καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν σᾶς ἐζήτησα νὰ μοῦ δώσετε ἄδειαν νὰ χωρίσωμε, ἐπειδὴ ἐστοχάσθηκα κατὰ τὸ φέρσιμόν του δὲν εἶνε τρόπος νὰ κάμωμε μαζί, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην σας ἔμεινα ἕως τὴν ὥραν ὁποῦ μ' ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ἐδόξασα τὸν Θεὸν ὁποῦ ἐλευθερώθηκα ἀπὸ λόγου του. Αὐτὰ ἀκολούθησαν τὴν πρώτην χρονίαν ὁποῦ ἤλθαμεν ἐδῶ, καὶ λοιπὸν ἡ αὐθεντία του ἄν εἶχε νὰ γράψῃ διὰ λόγου μου πρὸς τὴν αὐθεντία σου, ἔπρεπε νὰ γράψῃ τότες, καὶ ἐπειδὴ καθὼς λέγει ἔγραψε καὶ ἐγὼ τὸν ἐπαρακάλεσα νὰ μὴ στείλῃ τὴν γραφήν, μετέπειτα σὰν μὲ εἶδε καὶ ἀκουλουθεῦσα πάλι τὰ ἴδια, διατί δὲ σᾶς ἔγραψεν; ὁποῦ ἀπὸ τότες ἕως τὸν καιρὸν ποῦ μ' ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι ἐπέρασαν ὑπὲρ τὰ δυόμιση χρόνια, καὶ εἰς αὐτὸ ὅλον τὸ διάστημα δὲν ἐμιλήσαμεν πλέον μαζὺ πάρεξ ἐπέζαμε τὴ μόρα. Ὡσὰν τοῦ ἔλεγα τίποτις καὶ ἦταν κατὰ τὴν γνώμη του, ἐσήκωνε τὸ κεφάλι· ποτὲ δὲ μοῦ ἔδιδεν ἀπόκρισιν εἰς ἐκεῖνα ὁποῦ τὸν ἀρωτοῦσα. Ἀπὸ αὐτὰ πρέπει νὰ καταλάβῃ κάθε φρόνιμος ἄνθρωπος, πῶς γράφει ψεύματα. Ἄν εἶχε ἡ αὐθεντία του παραμικρὴν αἰτίαν ἀπ'

ἐλόγου μου, ἤθελες ἰδῆ τί γραφαὶς ἤθελε νὰ σοῦ γράψῃ. Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος νὰ μᾶς χαρίσῃ ὑγείαν νὰ ἀνταμωθοῦμε μὲ τὸ καλὸν καὶ τότες θέλεις ἀκούσεις ἄλλα, ὁποῦ νὰ φρίξῃ τὸ πνεῦμά σου. Καὶ σοῦ δίδω καὶ ἐτούτην τὴν εἴδησιν· μὲ αὐτὸν πάντοτε νὰ φέρνεσται γλυκὰ ἕως νὰ γλυτώσετε ἀπὸ τὰ χέρια του, ἐπειδὴ ἡ αὐθεντία του ὅ,τι κακὸ ἠμπορεῖ νὰ βάλῃ ὁ νοῦς σας, τὸ κάμνει.

Ἐμεῖς ἔχομεν δίκαιον κριτὴ νὰ ἀνταποδώσῃ ἑνὸς κατὰ τὰ ἔργα του· ἐὰν ἐγὼ τὸν ἐκατέτρεξα καθὼς λέει, ὁ Θεὸς εἶνε δίκαιος, νὰ μοῦ τὸ ἀνταποδώσῃ καὶ ἐδῶ εἰς τούτην τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν, καὶ μένω.

Ὁ παπᾶς ἀποφάσισε πρὸς τὴν ἄνοιξιν νὰ ἔλθῃ διὰ τὰ αὐτόθι, ὁ ὁποῖος σᾶς εὔχεται. Ἤθελε νὰ σᾶς γράψῃ, ὅμως διὰ τὸ ἀσκανδάλιστον δὲν σὰς ἔγραψεν. Ἡ περισσότερη αἰτία ὁποῦ θέλει νὰ φύγῃ εἶνε ἀπὸ σοφολογιώτατον, ἐπειδὴ ἔδωσε κακὸ παράδειγμα εἰς ὅλους μας, καὶ δὲν ἔμεινεν εἰς ἐμᾶς κανένα σέβας. Ἀπὸ αὐτοῦ νὰ καταλάβῃς, αὐθέντη, ὁποῦ εἰς τὸ σπίτι του δὲν δέχεται κανέναν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους μήτε τὸν παπᾶ· μὲ τοῦ Ρήγα τὸ σπίτι ὅμως ἔγιναν πρῶτα ξαδέλφια, ἐπειδὴ ἐσυμφώνησαν τὰ ἤθη τους.

Δ. Γ. Καμπούρογλος

Σ. Δ. Π. Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐλάβομεν τὴν ἑξῆς ἀνακοίνωσιν, τὴν ὁποίαν ὡς συντελοῦσαν εἰς τὴν διαφώτισιν μερικῶν δυσνοήτων φράσεων τοῦ κειμένου εὐχαρίστως δημοσιεύομεν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Ὀκτωβρίου 1892.

Συγχωρήσατέ με ὅπως ἐπισύρω τὴν προσοχήν σας εἰς τὴν ἑρμηνείαν τὴν ὁποίαν δίδετε εἰς τρεῖς ὁλλανδικὰς λέξεις παρουσιαζομένας εἰς τὰς ἀνεκδότους περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Κοραῆ ἐπιστολὰς τὰς δημοσιευομένας ἐν τῷ προτελευταίῳ φυλλαδίῳ τοῦ «Παρνασσοῦ».

Ἐν σελίδι 642, ἀναφέρει ὁ Σταμάτης, γράφων πρὸς τὸν σιὸρ Εὐστάθιον Θωμᾶν ὅτι, ὁ Κοραῆς μετὰ τῶν τριῶν κορῶν τοῦ σπιτονοικοκύρη του, ἐκάθησαν εἰς τὴν «σέϊ κάμεραν» καὶ ὑποθέτετε ὅτι, ἡ λέξις «σέϊ» σημαίνει ἕξ, ὅπερ ὁλλανδιστὶ λέγεται ses.

Τὸ «σέϊ κάμερα», εἶναι μεταγραφὴ τοῦ ὁλλανδικοῦ Zykamer, ὅπερ εἶναι συγκοπὴ τῆς λέξεως Zydekamer, σημαινούσης δωμάτιον παράπλευρον τῆς θύρας τῆς εἰσόδου.

Ἐν σελίδι 645, ἀναφέρει ὁ ἴδιος τὰ μυστικὰ τοῦ καντορίου. Ἡ λέξις αὐτη, ὅπως παρουσιάζεται, εἶναι ὁλλανδικὴ μὲ λήγουσαν ἐλ-

ληνικὴν «Kantoor», ἐμπορικὸν γραφεῖον ὅπως ὀρθῶς ἐξηγήσατε.

Ἐν σελίδι 647 ἀπαντῶμεν τὰς λέξεις «γίου φράου», αἱ ὁποῖαι, ναὶ μὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν οἵαν καὶ αἱ γερμανικαὶ jung Frau ἀλλὰ γράφονται ὁλλανδιστί, jonge vroun.

Ἐλπίζων ὅτι αἱ σημειώσεις αὗται θὰ σᾶς χρησιμεύσουν, διατελῶ

Ὅλως Ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΨΥΧΑΣ.

ΣΑΟΥΛ

ΤΡΑΓΩΙΔΙΑ ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΑΛΦΙΕΡΗ

(Ἀπόσπασμα ἐξ ἀνεκδότου μεταφράσεως τῆς Τραγῳδίας).

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΣΚΗΝΗ Α'

ΣΑΟΥΛ, ΑΒΕΝΗΡ

ΣΑΟΥΛ

Ὄμορφη αὐγὴ προβαίνει. Αἱματωμένην ὄψι
ὁ ἥλιος σήμερα δὲν δείχνει· εὐτυχισμένην
ἡμέρα προμηνᾷ. Ὦ περασμένοι χρόνοι,
ποῦ εἶσθε τώρα, ὠιμέ; Ποτὲ δὲν παραιτοῦσε
'ς τὴ σκηνή του ὁ Σαοὺλ τὰ μαλακά του πεύκια
χωρὶς νὰ αἰσθάνεται ἡ καρδιά του ποῦ τὸ βράδυ
θὲ νὰ πλαγιάσῃ πάλι νικητής.

ΑΒΕΝΗΡ

Καὶ τώρα
γιατί, Σαούλ, δειλιάζεις; Τάχα σὺ δὲν εἶσαι
ποῦ ὡς ἐχθὲς τὴν αὐθάδεια ἐπάταζες τοῦ ἀπίστου;
Ὅσο ἀργότερα τώρα τὴν ὁρμὴ θελήσῃς
νὰ δώσῃς, ὁ Ἀβενὴρ σοῦ τὸ προλέγει, τόσο
ὡραιότερη θἆναι ἡ νίκη σου κ' ἡ δόξα.

ΣΑΟΥΛ

Ὦ Ἀβενήρ, ὢ πῶς, 'ς τ' ἀνθρώπινα ὅταν στρέφῃ
ὁ νοῦς μας, ἄλλα ὁ γέρος ἄλλα ὁ νέος βλέπει!
Ὅταν μὲ στέρεο χέρι τὸ βαρὺ κοντάρι,
ποῦ τώρα μόλις σέρνω, ἐλεύθερα κινοῦσα,
κ' ἐγὼ δὲν εἶχα δισταγμούς... ἀλλὰ χαμένη
γιὰ μὲ δὲν εἶναι ἡ νιότη μόνον... ἄχ! μαζί μου
καὶ τὸ ἀνίκητο ἂς ἦταν δοξασμένο χέρι
τοῦ μεγάλου Θεοῦ!... κἂν ὁ Δαβὶδ ἂς ἦταν
ἐδῶ!...

ΑΒΕΝΗΡ

Μηδὲν λοιπὸν εἴμαστ' ἐμεῖς; Τῆς νίκης
χωρὶς ἐκεῖνον κάθ' ἐλπίδα ἐχάθη; Ἆ! πλέον
νὰ ξεσύρω σπαθὶ δὲν θἄστεργ' ἀπ' τὴ θήκη,
ἂν τοῦτο ἐπίστευα, παρὰ γιὰ νὰ τὸ ἐμπήξω
'ς αὐτὸ τὸ στῆθος μου. Ὁ Δαβίδ, ποῦ πρώτη, μόνη
πάντοτ' ἐστάθη κάθε συμφορᾶς σου αἰτία...

ΣΑΟΥΛ

Ὄχι! πηγάζει κάθε συμφορά μου ἀπ' ἄλλη
φρικτότερη πηγή... Τὴ φοβερή μου θέλεις
θέσι νὰ κρύψῃς; Ἄχ! πατέρας ἂν δὲν ἤμουν,
ὡς εἶμαι, ἀγαπημένων τέκνων, θαρρεῖς τώρα
θριάμβους θὰ ζητοῦσα, καὶ ζωή, καὶ θρόνο;
Ἀστραπὴ θἄχα ὁρμήσῃ, χρόνους τώρα ὀπίσω,
μὲς τῶν ἐχθρῶν ταὶς λόγχαις· θἄχα τώρα κόψῃ
τὴν ἀβάσταχτη τούτη τῆς ζωῆς μου φρίκη.
Πόσα χρόνια μετρῶ ποῦ τὸ πικρό μου χεῖλι
κανεὶς δὲν εἶδε νὰ γελάσῃ; Τὰ παιδιά μου,
ὁποῦ τόσο ἀγαπῶ, 'ς ἄγριο θυμὸ κ' ἐκεῖνα
μὲ φέρνουν, ἂν μὲ χαϊδεύουν... Θηριώδης,
ἀκράτητος, θολός, πάντοτε ὀργὴ γεμάτος,
'ς τὸν ἑαυτό μου βάρος εἶμαι, καὶ 'ς τοὺς ἄλλους·
τώρα εἰρήνη ποθῶ, πόλεμο ξάφνου κ' αἷμα
ἡ ψυχή μου διψᾷ· φαρμάκι, φαίνεταί μου,
κρύβει κάθε ποτῆρι, δόλους κάθε φίλος·
ἀγκάθια 'ς τὸ πλευρὸ τὰ μαλακά μου πεύκια

μοῦ σταίνουν· πόνος εἶν' ὁ ὕπνος, τὰ ὄνειρά μου
τρόμος. Τί πλέον ; ποιὸς θὰ τὸ πιστεύσῃ ; τρόμον
ἡ σάλπιγγα μοῦ ἐμπνέει· τρόμος μέγας εἶναι
τὸ λάλημά της 'ς τὸν Σαούλ. Ὦ κύττ' ἂν πλέον
φεγγοβολεῖ σὰν πρῶτα τοῦ Σαοὺλ τὸ σπίτι·
κύτταξε ἂν εἶναι πλέον ὁ Θεὸς μαζί μου.
Ἀλλὰ καὶ σύ, Ἀβενὴρ (ἄχ τὸ γνωρίζεις), πότε
ἄδολος, καθὼς εἶσαι, συγγενὴς καὶ φίλος,
καὶ στρατιώτης, καὶ ἀνδρεῖος στρατηγός, καὶ στύλος
τοῦ μεγαλείου μου μοῦ φαίνεσαι, καὶ πότε
ὑποκριτὴς καὶ πλάνος, φθονερός, πανοῦργος,
ἐχθρός μου καὶ προδότης...

ΑΒΕΝΗΡ

Τώρα ποῦ ἡ γαλήνη
'ς τὴν ψυχή σου, ὦ Σαούλ, καὶ πάλι βασιλεύει,
ἄ σὺ τὰ περασμένα ἀναθυμήσου πάλι !
Ὅλη αὐτὴ (δὲν τὸ βλέπεις ;) τῆς καρδιᾶς σου ἡ ζάλη
ἀπὸ τοὺς οἴκους, ναί, πηγάζει τῶν μυρίων
προφητῶν τῆς Ραμᾶ. Ποιὸς ἐτολμοῦσε πρῶτος
νὰ σοῦ λέγῃ πῶς σ' ἄφησ' ὁ Θεός ; Ὁ αὐθάδης
πανοῦργος, μοχθηρός, φιλόδοξος Λευίτης,
ὁ ἀχρεῖος Σαμουήλ, καὶ ἀντιλαλοῦσεν ὅλο
τὸ πλῆθος τῶν ὑποκριτῶν. 'Στὴν κεφαλή σου
μὲ φθόνο νὰ ξαστράφτῃ ἀγνάντευεν ὁ γέρος
τὸ διάδημα ποῦ αὐτὸς θαρροῦσε πλειὰ δικό του.
Σχεδὸν καὶ ἀπιθωμένο 'ς τὰ λευκὰ μαλλιά του
τὸ ἐθάρρει, ὅταν ἰδοὺ μὲ ὁμόφωνο, γενναῖο
θέλημά του ὁ λαός μας 'ς τοὺς ἀνέμους ὅλα
σκορπᾷ, καὶ βασιλιᾶ θρονίζει πολεμάρχο.
Εἶναι τοῦτο τὸ μόνο κρῖμα σου. Ἀπὸ τότε
γι' αὐτὸν δὲν ἦσουν πλέον ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Ὑψίστου,
ἀφοῦ πλέον δὲν ἦσουν οὔτε σὺ δικός του.
'Στὴν ἀρχὴ γι' αὐτὸ μόνο ἀνησυχοῦσε ὁ νοῦς σου·
μὲ τὸ προφητικό του λάλημα κατόπι
τὴ φλόγα ἐξάναφτε ὁ Δαβίδ. 'Στ' ἅρματ' ἀνδρεῖος
ἦταν αὐτός, ναί, δὲν τ' ἀρνοῦμαι, ἀλλὰ καὶ δοῦλος
τοῦ Σαμουὴλ πιστός, καὶ ἀφοσιωμένος φίλος

πολὺ πρὶν τοῦ ναοῦ παρὰ τοῦ στρατοπέδου·
στρατιώτης ναὶ λαμπρός, πλὴν 'ς τὴν καρδιὰ Λευίτης.
Ἀπὸ κάθε πλαστὸ στολίδι, ὦ βασιλέα,
γύμνωσε τέλος τὴν ἀλήθεια, γνώρισέ την.
Αἷμά σου εἶμ' ἐγώ· κάθε δική σου δόξα
εἶναι δόξα δική μου· ἀλλ' ὁ Δαβὶδ νὰ λάμψῃ
δὲν ἠμπορεῖ ποσῶς, ἂν δὲν πατήσῃ ἐσένα.

ΣΑΟΥΛ

Ὁ Δαβίδ ;... Ἡ ψυχή μου τὸν μισεῖ... Καὶ ὅμως
τὴν ἀκριβή μου κόρη τοὔδωσα γυναῖκα...
Ἄχ ! σὺ δὲν ξέρεις.— Ἡ φωνὴ ποῦ τόσαις νύχταις
'ς τῆς τρυφερῆς μου νιότης τ' ἄνθι μ' εἶχε κράξῃ,
ὅταν, ἀγνώριστος ἀκόμη καὶ ἰδιώτης,
τῆς βασιλείας κἂν τὸν λογισμὸ δὲν εἶχα,
ἡ ἴδι' αὐτὴ φωνή, κἄμποσαις νύχταις τώρα,
τρόμος μοῦ ἐγίνη, καὶ μὲ σπρώχνει καὶ βροντάει
μ' ἀχὸ τρικυμιστοῦ πελάγου ὁποῦ μουγκρίζει,
«φύγε, φύγε, Σαούλ...» Ἡ σεβαστὴ καὶ ἁγία
τοῦ προφήτη μορφή, ποῦ 'ς τ' ὄνειρό μου τότε
μοῦ ἐφάνη, πολὺ πρὶν αὐτὸς μοῦ φανερώσῃ
ποῦ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ μὲ θέλει βασιλέα,
αὐτὸς ὁ ἴδιος Σαμουὴλ 'ς τ' ὄνειρο τώρα
ἄλλη, διάφορην ὄψι παρασταίνει ἐμπρός μου.
Σὲ βαθὺ στέκω ἐγὼ σκοταδερὸ λαγκάδι·
'ς ὄρος ἐπάνω ἐκεῖνον βλέπω ἀχτινοβόλο·
στέκει 'ς τὰ πόδια του ὁ Δαβὶδ γονατισμένος·
'ς τὴν κεφαλή του ὁ θεῖος γέροντας σταλάζει
τὸ μύρον τοῦ Κυρίου, καὶ μὲ τ' ἄλλο χέρι,
ὁποῦ μακρὺ μακρὺ 'ς τὴν κεφαλή μου φθάνει,
τὴν κορώνα μοῦ ἁρπάζει καὶ τὴν κόμη θέλει
τοῦ Δαβὶδ νὰ στολίσῃ ἀλλά, θὰ τὸ πιστεύσῃς ;
σὰν ἔλεος νὰ ζητοῦσεν ὁ Δαβὶδ προσπέφτει,
καὶ ἀρνεῖται νὰ δεχθῇ, καὶ κλαίει, καὶ φωνάζει
'ς τὴν κεφαλή μου ὀπίσω νὰ τὴν βάλῃ... — Ὦ θαῦμα !
Δαβίδ μου ! ποθητέ μου ! σὺ λοιπὸν ἀκόμη
πιστόν μου τέκνον εἶσαι ; καὶ γαμβρός μου ἀκόμη ;
καὶ φίλος ; καὶ καλός μου ὑπήκοος ;... Ὦ πεῖσμα !

ἀπ' τὸ κεφάλι τὴν κορῶνα νὰ μ' ἁρπάξῃ;
Σύ, ποῦ τόσο τολμᾷς, γέροντ' ἀχρεῖε, τρέμε...
Ποιὸς εἶσαι σύ;... Κι' ἂν μόνον τὸ ἐφαντάσθης, τρέμε..—
Ἄχ! πάλι ὁ νοῦς μου κινδυνεύει!...

ΑΒΕΝΗΡ

Ἂς λείψῃ μόνος,
ναί, μόνος ὁ Δαβίδ, καὶ θὰ χαθοῦν μαζί του
ὄνειρα, συμφοραίς, καὶ ὁράματα, καὶ τρόμοι.

ΣΚΗΝΗ Β'

ΙΩΝΑΘΑΝ, ΜΕΛΧΟΛ, ΣΑΟΥΛ, ΑΒΕΝΗΡ

ΙΩΝΑΘΑΝ

Χαρὰ καὶ εἰρήνη 'ς τοῦ Ἰσραὴλ τὸν βασιλέα.

ΜΕΛΧΟΛ

Ὁ Θεὸς τὸν πατέρα πάντοτε νὰ σκέπῃ.

ΣΑΟΥΛ

...Μ' ἐμένα πάντοτ' εἶναι ἡ θλῖψις.—Ὅλος θάρρος
ἄφινα σήμερα τὴν κλίνη πρὶν τῆς ὥρας,
καὶ τώρα, ὡσὰν κατάχνια τῆς ἐρήμου, ἐχάθη
κάθε μου ἐλπίδα.—Υἱέ μου, ν' ἀποφεύγω πλέον
τὴ μάχη τί ὠφελεῖ; Νὰ πέσω μέλλει; ἂς πέσω·
εἶν' ὁ φόβος κακὸ χειρότερο τοῦ ὀλέθρου.
'Στὴ μάχη σήμερα θὰ ὁρμήσω.

ΙΩΝΑΘΑΝ

Καὶ 'ς τὴ νίκη.
Σαούλ, τὸ θάρρος στήριξε· ἡ ψυχή σου ἐλπίδα
εὐλογώτερην ἄλλη δὲν ἐδέχθη· ὤ διῶξε
τοὺς φόβους· ἡ καρδιά μου αἰσθάνεται τὴ νίκη.
Ἀπὸ νεκροὺς ἐχθρῶν κατάστρωτη ἡ πεδιάδα
φρικτὴ τροφὴ 'ς τ' ἀγρίμια σήμερα θ' ἀφήσῃ.

ΜΕΛΧΟΛ

Τὴν ποθητὴ γαλήνη γλήγορα, πατέρα,
'ς τὰ δώματά σου θ' ἀπολαύσῃς. Μὲς ταῖς δάφναις

τότε τῆς νίκης σου καθήμενος, 'ς τὴν ἔρμη
Μελχόλ, περίχαρος σὺ τότε, καὶ τὸ φῶς της
καὶ τὴ ζωὴ μαζί, πατέρα μου, θὰ στέρξῃς
νὰ χαρίσῃς.

ΣΑΟΥΛ

'Α ! τέλος σὺ ποτὲ τοὺς θρήνους
δὲν παύεις ; Εἶν' αὐτὰ τὰ βάλσαμα ποῦ μέλλουν
τοῦ Σαοὺλ ν' ἀναστήσουν τὸ θλιμμένο πνεῦμα ;
μ' αὐτά, σκληρή, μὲ συμπονεῖς ; Κόρη τοῦ θρήνου,
φύγε ! πετάξου, φύγε, μάκρυνε ἀπ' ἐμπρός μου !

ΜΕΛΧΟΛ

'Οιμέ ! δὲ ἤθελες, πατέρα μου, νὰ κλαίω ;...
Πατέρα, καὶ ποιὸς ἄλλος τὴν ψυχὴ θαμμένη
'ς τὰ δάκρυα μοῦ κρατεῖ ;

ΙΩΝΑΘΑΝ

Νὰ τὸν συγχύσῃς θέλεις ;
παῦσε, ὢ παῦσε, Μελχόλ ! — Σαούλ, χαροποιήσου·
αὖρα πολέμου, νίκης 'ς τὸ στρατόπεδ' ὅλο
βασιλεύει· μ' αὐτὸ τὸ χάραμα μιὰ φλόγα,
π' ὅλα θὰ πλημμυρίσῃ τοῦ Ἰσραὴλ τὰ στήθη,
οὐρανόθεν κατέβη. Καὶ 'ς ἐσέ, γλυκέ μου
πατέρα, γλήγορα τὸ θάρρος θὰ ξανάλθῃ.

ΣΑΟΥΛ

Τί ; τὴν τρελλὴ χαρά σου καὶ 'ς ἐμὲ νὰ ἐμπνεύσῃς
ἐλπίζεις σύ ; — Τί φλόγα καὶ τί θάρρος ;... Ὅλοι
ναὶ κλάψετε. Τὸ δένδρο, ποῦ καιροὺς καὶ χρόνους
κλωνάρια ξάπλονε περήφανα 'ς ταὶς αὖραις,
ἀραχνιασμέναις ρίζαις σήμερα θὰ δείξῃ.
Θρῆνος εἶν' ὅλα, τρόμος καὶ θανάτου φρίκη.
Ὅλοι τὰ ροῦχα σας ξεσχίστε· 'ς τὰ μαλλιά σας
ἄχαρη στάχτη περιχύσετε· ναί, τούτη
ἡμέρα ἐσχάτου ὀλέθρου, ὑστερινή μας εἶναι.

ΑΒΕΝΗΡ

Χίλιαις φοραὶς σᾶς εἶπα· ἡ βαρετή σας ὄψις
τοὺς θλιβεροὺς του πόνους πάντοτε διπλόνει.

ΜΕΛΧΟΛ

Τί θ' ἀφήσωμ' ἐμεῖς τὸ μαῦρο μας πατέρα ;...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Καὶ [illegible] του σὺ μόνος νᾶσαι καὶ νὰ ὁρίζῃς ;...

ΣΑΟΥΛ

Τί τρέχει ; ὀργὴ 'ς τὴν ὄψι τῶν παιδιῶν μου ; ποῖος
τὸ θυμό τους ἀνάφτει ; σύ, 'Αβενήρ, ; ἂ τοῦτοι
αἷμα μου εἶναι, δὲν τὸ ξέρεις ;... σκέψου...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Αἷμα σου ναί, κ' ἕτοιμοι πάντοτε γιὰ σένα
ὅλο τὸ αἷμα μας νὰ χύσωμε...

ΜΕΛΧΟΛ

Ὦ πατέρα !
θαρρεῖς, μὲ σπρώχνει μόνον τοῦ ἀκριβοῦ μου ὁ πόθος,
ὅταν μὲ τόσο κλάμα σοῦ ζητῶ τὸ φῶς μου ;
Τοῦ θρόνου σου τὸν στῦλο, τοῦ 'Ισραὴλ τὸ θάρρος,
τῶν ἐχθρῶν σου τὸν τρόμο σοῦ ζητῶ, πατέρα.
'Σ ταῖς ὥραις ποῦ βλαμμένης φαντασίας πλῆξις
καὶ μαῦροι σ' ἐπλακόναν λογισμοὶ θανάτου,
δὲν ἐλάφρονε, πές μου, μὲ τὸ οὐράνιο μέλος
τῆς ψυχῆς σου τοὺς πόνους ὁ Δαβίδ ; δὲν ἦταν
ὡσὰν ἀχτῖν' αὐτὸς 'ς τὰ μαῦρα σου σκοτάδια ;

ΙΩΝΑΘΑΝ

Κ' ἐγώ... Σαούλ, σὺ ξέρεις, ἂν 'ς τὸ πλάγι ζώνω
ἕνα σπαθί· πλήν, ποῦ 'ναι τὸ σπαθί μου, ἂν πλέον
ψυχὴ 'ς τὸ πάτημά μου τοῦ Δαβὶδ δὲν δίνει
τὸ πάτημα ; Τὴ μάχη κἂν θὰ μελετοῦσε
τώρα κανείς, ἂν ἦταν ὁ Δαβὶδ μαζί μας ;
'Απὸ καιρὸ δική μας ἤθελ' εἶναι ἡ νίκη.

ΣΑΟΥΛ

Ὦ περασμένοι χρόνοι !... ὢ δοξασταὶς ἡμέραις
τῆς νίκης τοῦ Σαούλ !... 'Αραδιαστοὺς ἐμπρός μου
τοὺς λαμπρούς μου θριάμβους βλέπω νὰ προβαίνουν.

'Από τόν κάμπο, ιδού, περιχυμένος όλος
αίματωμένη σκόνη κ' ίδρωτα επιστρέφω·
μές τούς νεκρούς έχθρούς περήφανα διαβαίνω,
καί τόν Πλάστη μου ύμνῶ.. Τό Πλάστη εγώ;... Τί εἶπα;..—
Σίδερο εἶναι τ' αὐτί τοῦ Ὑψίστου 'ς τή φωνή μου·
ἄλαλος εγώ μένω... Ἡ δόξα μου ποῦ εἶναι;
ποῦ εἶναι, ποῦ τό αἷμα τῶν νεκρῶν εχθρῶν μου;...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Θαῦρισκες ὅλα 'ς τόν Δαβίδ...

ΜΕΛΧΟΛ

'Αλλά σιμά σου
ἄχ! ὁ Δαβίδ δέν εἶναι· ἀπ' τό πλευρό σου πέρα
σύ τόν εξώριζες, τό αἷμα του εζητοῦσες...
Τόν Δαβίδ, τό παιδί σου, τ' ὡραιότερό σου
στολίδι, ποῦ ἀστραπή νά σέ δουλέψῃ ὡρμοῦσε,
μέ προθυμιά, μέ πόθο, ποῦ δέν εἶχαν ὄχι
τά ἴδια τά παιδιά σου. Ἄχ! ἄφησε, πατέρα
γλυκέ...

ΣΑΟΥΛ

Τό δάκρυ, ὠιμέ, 'ς τά μάτια μου προβάλλει·
'ς τ' ἄθελο κλᾶμα ποιός δυναστικά μέ σπρώχνει;
Στεγνά τά μάτι' ἀφήσετέ μου.

ΑΒΕΝΗΡ

Νά περάσῃς
κάλλιο θά ἦταν 'ς τή σκηνή σου, ὦ βασιλέα.
Τρομαχτικό 'ς ὀλίγο θ' ἀραδιάσω εμπρός σου
τό στράτευμά σου... Πᾶμε, βεβαιώσου τέλος
ποῦ ὁ Δαβίδ ἦταν πάντα....

ΣΚΗΝΗ Γ'

ΔΑΒΙΔ, ΣΑΟΥΛ, ΑΒΕΝΗΡ, ΙΩΝΑΘΑΝ, ΜΕΛΧΟΛ

ΔΑΒΙΔ

Κ' εἶναι ἀκόμη ἀθῷος.

ΣΑΟΥΛ

Τί βλέπω εμπρός μου;

ΜΕΛΧΟΛ

'Ωιμέ !

ΙΩΝΑΘΑΝ

Τί ἔκαμες ;

ΑΒΕΝΗΡ

Αὐθάδη !...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Ἄχ ! πατέρα...

ΜΕΛΧΟΛ

Πατέρα, τῆς Μελχὸλ ἐμπρός σου
βλέπεις τὸν ἄνδρα, ποῦ σὺ μοὔδωκες.

ΣΑΟΥΛ

Ὦ θαῦμα !

ΔΑΒΙΔ

Σαούλ, ὦ βασιλέα, σὺ τὴν κεφαλή μου
χρόνους τώρα ζητεῖς· ἰδού, σήμερα ἐμπρός σου
τὴν φέρνω· εἶναι δική σου, κόψε την.

ΣΑΟΥΛ

Τί ἀκούω ;...
ὦ Δαβίδ μου !... Δαβίδ ! ἕνας Θεὸς σοῦ ἐμπνέει
τὰ λόγια τοῦτα· ἐδῶ ναὶ σήμερα σὲ φέρνει
ἕνας Θεός.

ΔΑΒΙΔ

Αὐτός, ναί, βασιλιᾶ, ποῦ μόνος
εἶναι Θεός· αὐτός, ποῦ ἐμὲ 'ς τῆς νιότης τ' ἄνθι,
ἄπραγο ἀκόμη ἀγόρι μ' ἔσπρωχνε μιὰ μέρα
τὴν τρομερὴν ἐκείνη αὐθάδεια νὰ πατάξω
τοῦ Γολιάθ, ὀπ' ὅλος σίδερο ἀντικρύ μου
ἐστήθη· αὐτός, ποῦ τόσαις 'ς τὰ φρικτὰ ἅρματά σου
ἰσώριαζε κατόπι νίκαις καὶ θριάμβους,
καὶ μὲ βουλή, ποῦ ἀνθρώπου λογισμὸς δὲν φθάνει,
τὸν ἄγνωστό του δοῦλο προσκαλοῦσε εἰς ἔργα
μεγάλα, αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ 'ς ἐσὲ μὲ φέρνει
μὲ τὴ νίκη. Καὶ τώρα ἢ στρατηγὸ μὲ θέλεις
ἢ μόνον πολεμάρχο, πρόσταξε νὰ γίνῃ.

Ἂς πέσῃ πρὶν ὁ ἐχθρός μας, ἂς σκορπήσουν
μὲ τοῦ βοριᾶ τὸ ἄγριο φύσημα τὰ νέφη,
ποῦ γύρου ὁλόγυρα 'ς τὸν θρόνο σου ἐπυκνῶσαν·
θέλει μοῦ δώσῃς τότε ἀνταμοιβὴ θανάτου.
Οὔτ' ἕνα πάτημα, ὦ Σαούλ, οὔτε μιὰ σκέψι
θὰ σοῦ στοιχίσῃ αὐτός· σὺ θέλ' εἰπῇς νὰ λάβω
τὸν θάνατο, κ' εὐθὺς ὁ Ἀβενὴρ μὲ σφάζει.—
Ἀσπίδα τότε ἢ ξίφος, ὄχι, δὲν θὰ ζώσω·
ἐμπρὸς 'ς τὸν θρόνο τοῦ ὑψηλοῦ μου βασιλέως
ἅρματα δὲν μοῦ ἁρμόζουν, ἀλλ' ἀγάπη μόνον,
ὑπομονή, ταπεινοσύνη καὶ ἀθωότης.
Εἶναι χρέος μου, ἀνίσως ὁ Θεὸς τὸ θέλει,
πιστό σου τέκνο νὰ πεθάνω, ἀλλ' ὄχι ἐχθρός σου.
Παρόμοια τοῦ γενάρχη τοῦ Ἰσραὴλ τὸ τέκνο
πρόθυμα ἐπρόσφερνε τὸ αἷμα του 'ς τὸ ὄρος,
καὶ γογγυσμὸς ἀπὸ τὰ χείλη δὲν τοῦ βγῆκε·
ἔστεκ' ἐπάνω του ἕνα χέρι νὰ τὸν σφάξῃ,
κ' ἐκεῖνος τοῦ πατρός του τ' ἄλλο χέρι ἐφίλει.—
Μοὔδωκες σὺ τὸ εἶναι, σὺ καὶ μοῦ τὸ παίρνεις·
γιὰ σέν' ἀκούσθη τ' ὄνομά μου, σὺ τὸ σβύνεις·
μ' ἔκαμες σὺ μεγάλον, σὺ μὲ μηδενίζεις.

ΣΑΟΥΛ

Ὢ τί πυκνὴ κατάχνια ξεσκορποῦν ἐμπρός μου
τὰ λόγια τοῦτα! ὢ πῶς μὲς τὴν καρδιά μου κρούουν!...
Δαβίδ, λαλεῖς γενναῖα καὶ γενναῖος ἦσουν,
ἀλλ' ἀπὸ ἔπαρσι τυφλός, νὰ μ' ἀψηφήσῃς
ἐτόλμησες κατόπι, ἐμὲ νὰ χαμηλώσῃς,
τὴ δόξα μου νὰ κλέψῃς νὰ ντυθῇς τὸ φῶς μου.
Καὶ βασιλέας σου ἂν δὲν ἤμουν, τάχ' ἁρμόζει
νὰ κατασέρνῃ ὁ νέος γέροντα στρατιώτη;
Εἰς ὅλα σὺ μεγάλος, εἰς αὐτὸ δὲν ἦσουν.
Γιὰ σένα ἐτραγουδοῦσαν τοῦ Ἰσραὴλ ἡ κόραις·
«Δαβὶδ ὁ ἀνδρεῖος ποῦ νικᾷ χιλιάδαις, μόνον
ἑκατὸν ὁ Σαούλ.» Ἄχ! τῆς καρδιᾶς τὰ φύλλα
βαθυὰ μοῦ πλήγωσες, Δαβίδ. Γιατί δὲν εἶπες;
«'Σ τῆς νιότης ὁ Σαοὺλ τὸ ἄνθι, τί χιλιάδαις;
μυριάδαις ἐνικοῦσε· αὐτὸς ὁ ἀνδρεῖος εἶναι
αὐτὸς ἔκαμ' ἐμέ».

ΔΑΒΙΔ

Τὸ εἶπα, ναί, πλὴν τοῦτος,
ποῦ μόνος ἀπὸ τότε ἀκόμη σ' ἐκυβέρνα,
δυνατώτερα ἐφώναζε· «Ἰσχυρὸς ἐγίνη
ὑπέρμετρα ὁ Δαβίδ· ὅλοι 'ς τὰ χείλη ἐκεῖνον,
πολλοὶ τὸν ἔχουν 'ς τὴν καρδιά, κι' ἂν σὺ δὲν κάμῃς
ἐκδίκησι, Σαούλ, ποιὸς τὸν κρατεῖ;» Μὲ λόγον
ἄτεχνον, ἄπλαστο, γιατί 'ς τὸν βασιλέα
δὲν εἶπες Ἀβενήρ; «Ἄχ! τοῦ Δαβὶδ ἡ δόξα,
ποῦ τὴ δική μου ἐσκέπασ', ἄγριο μῖσος, φθόνο,
γιὰ τὸ αἷμα του δίψα 'ς τὴν ψυχή μου ἀνάφτει».

ΑΒΕΝΗΡ

Ἐλεεινέ! καὶ τότε ποῦ κλεφτὰ κινοῦσες
'ς τοὺς ἱερεῖς σου συμβουλαὶς νὰ μουρμουρίζῃς·
ὅταν κρυφαὶς 'ς τὸν βασιλέα σου παγίδαις
ἔσταινες ἄπιστα, καὶ ὅταν 'ς ταὶς ἀγκάλαις
τοῦ ἐχθροῦ μας εἶχες καταφύγῃ, καὶ μ' ἀπίστους
ζωὴ ξεντροπιασμένη σέρνοντας, συντρόφους
εἶχες κ' ἐδῶ ποῦ σ' ἐδουλεῦαν, τοῦτο τάχα
ἐγὼ τὸ εἶπα ἢ σὺ τὸ ἔπραξες; Ποιὸς πρῶτα
'ς τοῦ βασιλέως μας ἐστάλαξε τὰ στήθη
τόση ἀγάπη γιὰ σέ; ποιὸς ἔχει κάμῃ νᾶσαι
σήμερα σὺ γαμβρός του; Ὁ Ἀβενὴρ καὶ μόνος.

ΜΕΛΧΟΛ

Ὄχι! 'ς ἐμέ, 'ς ἐμὲ τὸν ἔδωσε ὁ πατέρας,
'ς ἐμὲ ναί, ποῦ τὰ οὐράνια τῆς ψυχῆς του κάλλη
εἶχα γνωρίσῃ. Αὐτὸς ὁ στεναγμός μου ὁ πρῶτος,
ὁ κρυφὸς λογισμός, ἡ ἀπαντοχή μου ἐστάθη
αὐτὸς καὶ μόνος ἡ ζωή μου. Καὶ πεσμένος
'ς τὴν ἄκρα δυστυχία, ποθητὸς καὶ τότε
τῆς καρδιᾶς μου θὰ ἦταν, ὅσο κανεὶς ἄλλος
ἀπ' ὅσους βασιλεῖς ἡ Ἀνατολὴ λατρεύει.

ΣΑΟΥΛ

Καὶ σὺ θὰ δυνηθῇς, Δαβίδ, νὰ πολεμήσῃς
ὅσα σοῦ λάλησ' ὁ Ἀβενήρ; Λέγε, δὲν εἶχες

σὺ 'ς τοὺς ἀπίστους καταφύγῃ; 'ς τὸν λαό μου
δὲν εἶχες σὺ σκορπίσῃ σπέρμ' ἀποστασίας;
τοῦ βασιλέως σου τοῦ ἰδίου, τοῦ δευτέρου
πατρός σου τὴ ζωὴ πολλαῖς φοραῖς δὲν ἔχεις
ἐπιβουλεύσῃ;

ΔΑΒΙΔ

Ἰδού· γιὰ μένα ἂς ἀπαντήσῃ
τῆς χλαμύδος σου τοῦτο τὸ κομμένο μέρος.
Δὲν τὸ γνωρίζεις; λάβε, σύγκρινέ το.

ΣΑΟΥΛ

Δός μου.
Τί βλέπω; εἶναι δικό μου... ἀλλ' ἀπὸ ποῦ τὸ πῆρες;

ΔΑΒΙΔ

'Απ' τὴ χλαμύδα ποῦ φορεῖς, ἐπάνωθέ σου,
μὲ τὸ σπαθί μου τοῦτο ὁ ἴδιος τὄχω κόψῃ.—
Θυμᾶσαι τὸ Ἐγγαδί; Ἐκεῖ ποῦ μὲ θανάτου
ρομφαία προγραμμένον σὺ μ' ἐκυνηγοῦσες,
ἐκεῖ φευγάτος δίχως σύντροφο κανένα,
μὲς τὴ σπηλιά, ποῦ παίρνει τ' ὄνομ' ἀπ' τὴ βρύσι,
ἤμουν ἐγώ· σὺ μόνος ἐκεῖ μέσα, δίχως
κανέν' ἀπ' τοὺς πιστούς σου, π' ἔξωθ' ἐφυλάγαν
τὸ ἔβγα, 'ς τ' ἁπαλά σου πεύκια πλαγιασμένος
ἀμέριμνα ἐκοιμῶσουν... Ὠιμένα! μ' αἷμα
καὶ μῖσος τὴν ψυχὴ γεμάτη κ' ἐκοιμῶσουν;
ὦ! κύττα ἂν ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἀναπαίζει
τὰ σχέδια τῶν ἀνθρώπων! Ἄφοβα μποροῦσα
νὰ σὲ σκοτώσω εὐθὺς καὶ νἄβγω ἀπ' ἄλλη θύρα·
μποροῦσα ναί· τὸ ροῦχο τοῦτο ἂς μαρτυρήσῃ.
Σὺ μέγας, σὺ μονάρχης, μ' ἅρματα σὺ τόσα
φυλαγμένος, ἰδοὺ 'ς τὴν ἐξουσίαν εἶσαι
τοῦ ἀθλίου σου ἐξορίστου... Κι' ὁ Ἀβενὴρ ὁ ἀνδρεῖος
τότε ποῦ ἦταν; τόσην ἔχει τῆς ζωῆς σου
φροντίδα; τέτοιος εἶναι ὁ ζῆλος του κ' ἡ πίστις
'ς τὸν βασιλιᾶ του; Ὢ κύττα σὲ ποιὸν ἔχεις ρίξῃ
τὰ θάρρη σου, καὶ ποιὸν ἡ ὀργή σου κατατρέχει!
Εὐχαριστήθης τώρα; Φανερὸ σημάδι,

Σαούλ, δὲν ἔχεις τῆς καρδιᾶς, τῆς πίστεώς μου ;
τρανὴν ἀπόδειξι· δὲν ἔχεις τῆς ὀλίγης
ἀγάπης, τῆς πλαστῆς ψυχῆς, τῆς ἀπιστίας,
τοῦ μαύρου φθόνου τοῦ Ἀβενὴρ ;...

ΣΑΟΥΛ

Δαβίδ, υἱέ μου,...
ἐνίκησες. Καὶ σὺ βλέπε, Ἀβενὴρ, καὶ σιώπα.

ΜΕΛΧΟΛ

Ὦ Δαβίδ μου !...

ΔΑΒΙΔ

Πατέρα μου !...

ΙΩΝΑΘΑΝ

χαρᾶς ἡμέρα !

ΣΑΟΥΛ

Ἡμέρα ναὶ χαρᾶς καὶ νίκης εἶναι τούτη.
Ἐσὲ σήμερα ὁρίζω στρατηγὸ τῆς μάχης·
πρόθυμ' ἂς στέρξῃ καὶ ὁ Ἀβενὴρ, τὸ θέλω· οὐδ' ἄλλος
ἂς εἶναι ἀνάμεσό σας ζῆλος παρ' ἀνδρείας.
Υἱέ μου, σὺ 'ς τὸ πλάγι τοῦ ἀκριβοῦ σου φίλου
θὰ στέκῃς· τῆς ζωῆς σου ἐγγυητὴς ἐκεῖνος,
σὺ τῆς δικῆς του.

ΙΩΝΑΘΑΝ

Ἂν ὁ Δαβὶδ εἶναι ἀρχηγός μας,
ἐγγυητὴς ὁ Κύριος.

ΜΕΛΧΟΛ

Ὁ Θεὸς ποῦ πάλι
μᾶς ἕνωσεν, αὐτὸς θὰ σὲ φυλάξῃ...

ΣΑΟΥΛ

Φθάνει.
Σύ, πρὶν τῆς μάχης, ἔμπα 'ς τὴ σκηνή μου, ὦ τέκνο·
θὰ σοῦ γλυκάνῃ ἐκεῖ τοῦ χωρισμοῦ τὸν πόνο
ἡ ἀκριβή σου Μελχόλ. Ἂς σοῦ δροσίσῃ ὡστόσο
αὐτὴ μὲ φαγητὸ καὶ μὲ πιοτὸ τὰ σπλάχνα.
Ὦ κόρη, τῆς ψυχῆς σου ἡ τρυφερὴ γλυκάδα
τ' ἄθελα τοῦ πατρός σου λάθη ἂς διορθώσῃ.

Γ. Καλοσγοῦρος

ΚΑΛΟΓΗΡΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΙ[1]

Δὲν εἰσήλθομεν εἰσέτι εἰς τὴν τεσσαρακοστὴν καὶ βέβαιός εἰμι, ὅτι οὐδεὶς ἐνόμισεν, ἐκ τοῦ ὅτι πρόκειται καὶ περὶ τῶν καλογήρων νὰ γίνῃ λόγος, ὅτι τὴν ἑσπέραν ταύτην γενήσεται ἔναρξις τῶν θρησκευτικῶν ὁμιλιῶν. Οἱ λογιώτατοι ἄλλως κοσμικὸν φέροντες χαρακτῆρα θὰ διεμαρτύροντο κατὰ τῆς καλογηρικῆς ἐπικρατήσεως καὶ δὲν θὰ ἦτο οὔτε εἰς ἐμὲ οὔτε εἰς ὑμᾶς εὐχάριστον νὰ παραστῶμεν εἰς ἀντεγκλήσεις καὶ διαπληκτισμοὺς λογιωτάτων καὶ καλογήρων, ἐξ ὧν νικηταὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐξήρχοντο οἱ ἀβροδίαιτοι λογιώτατοι. Τοὐναντίον μάλιστα ἡ ὁμόνοια αὐτῶν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια πάσης προσδοκίας καὶ θέλετε πεισθῆ, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶνε εὐχάριστον, ἐὰν χωρήσῃ μέχρι τέλους ἡ συμφωνία αὕτη. Πρέπει εἰς τοῦτο νὰ ἐξηγηθῶ. Οἱ κάλογηροι ἔδρασαν ἀπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς συστάσεως τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς, τῶν δὲ λογιωτάτων τὸ κράτος ἤρξατο ἀναπτυσσόμενον ἀπὸ τοῦ Συντάγματος, ὑφ' οὗ νομίζομεν, ὅτι διεπόμεθα. Γινώσκοντες ἐκ τῆς ἱστορίας τὰ κατορθώματα τῶν καλογήρων, δὲν θὰ ἐπιθυμήσητε βεβαίως τὴν ἀνατύπωσιν αὐτῶν ὑπὸ μορφὴν λογιωτάτων. Περὶ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν θὰ ἀπασχολήσω τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχὴν καὶ μόνον ἡ εἰλικρινὴς ἐπιθυμία νὰ ἴδω διασπωμένην τὴν ἀλληλουχίαν ταύτην μὲ ὤθησεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἐξ ἧς εἶμαι βέβαιος, ὅτι πάντες δὲν θὰ ἀποκομίσητε εὐχαρίστους ἐντυπώσεις, ἀλλ' ἂν μόνον τὸ εὐχάριστον πρέπει νὰ ἀκούῃ τις ἢ νὰ βλέπῃ, ἡ ἀλήθεια τότε θὰ ἔπαυεν οὖσα ἀγαθὸν περιζήτητον.

Τοιαύτης μελέτης τὸ περιεχόμενον εἶνε εὐρύτερον πάντοτε ἑνὸς ἀναγνώσματος, ἀλλ' ἤμην ἠναγκασμένος νὰ σεβασθῶ τὴν ἐπικρατήσασαν συνετὴν συνήθειαν ἐν τῷ «Παρνασσῷ», τῶν ἀναγνωσμάτων νὰ μὴ ἕπηται συνέχεια εἰς τὸ προσεχές, καὶ νὰ προσπαθήσω παρὰ τὰ πολλὰ ἀποκοπέντα νὰ συντηρήσω ὅπως δήποτε τὴν αὐτοτελῆ ἀρτιότητα τοῦ διασωθέντος, καὶ τῆς ἡμετέρας οὕτω μακροθυμίας τὰ ὅρια νὰ μὴ ὑπερβῶ.

Ὅσον ὑψηλή, ὅσον θεία καὶ ἂν ᾖ ἀρχή τις, ἡ ὑπερβολὴ τῆς θερα-

[1] Ἡ μελέτη αὕτη ὡς ἀνάγνωσμα διασκευασθεῖσα καὶ ἀπαγγελθεῖσα τῇ 13 Νοεμβρίου 1892 ἐν τῷ «Παρνασσῷ», ἐξήχθη ἐξ ἀνεκδότου συγγραφῆς «περὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς σήμερον».

κείας αὐτῆς εἶνε πάντοτε ἐπιβλαβής, διότι ἐν τῇ ὑπερβολῇ ἡ παραγνώρισις καὶ ἐκ ταύτης ἡ ἐξαφάνισις ἢ ἡ διαστρέβλωσις τῆς ὑπηρετουμένης ἀρχῆς. Τοιοῦτό τι συνέβη παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν μεσαίωνα, καθ' ὃν τὸ νέον θρήσκευμα ἐκαλεῖτο νὰ ἀναπλάσῃ νέον κόσμον ἐκ τῶν συντριμμάτων τοῦ ἀρχαίου. Ἡ πρώτη ἐμφάνισίς του μὲ τὰς ἀκτινοβολούσας ὡς ὁ Ἥλιος ἀρχάς του, ἐθάμβωσεν ἀντὶ νὰ φωτίσῃ τὴν ληθαργοῦσαν καὶ ὑπὸ ποικίλης βαρβαρότητος ζοφωθεῖσαν ἀνθρωπότητα. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα αἰφνιδίως προκαταληφθὲν ἔμεινεν ἔκπληκτον καὶ ἡ λατρεία τοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἦν μᾶλλον θαυμασμὸς ἢ μετ' ἐπιγνώσεως παραδοχὴ τῶν ἐντολῶν του. Ἀλλ' ὅτε ὁ ὀφθαλμὸς ἐξῳκειώθη πρὸς τὸ νέον φῶς καὶ ὁ νοῦς ἠρεμώτερος ἐπελήφθη τῆς ἐρεύνης τῶν ἀποκαλυπτομένων ἀληθειῶν, τὴν ἔκπληξιν διεδέχθη ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ τὴν τυφλὴν ὑπακοὴν ἡ εἰλικρινὴς πεποίθησις. Ἀλλ' ὅπως ἐν παντί, οὕτω οὐδ' ἐν τῇ πραγματώσει τῶν πεποιθήσεων εὐκόλως ἐξευρίσκεται τὸ σωτήριον μέτρον, ὅπερ ὑπάρχει μὲν εἰς τὰ γνωμικὰ ὅλων τῶν λαῶν καὶ πάντων τῶν χρόνων, ἀλλὰ πρᾶγμα διαρκὲς οὐδέποτε θὰ ἀποβῇ. Ὀλίγων ἀνδρῶν ἡ πραγματικὴ αὐταπαρνησία καὶ ἀποκλειστικὴ καθιέρωσις τῇ θείᾳ λατρείᾳ παρήγαγε τὸν ζῆλον τῆς μιμήσεως καὶ τοὺς μιμηθέντας ἠκολούθησαν ἕτεροι, μέχρις οὗ ἡ συνεισφέρουσα πρόθυμος εὐσέβεια τοῦ λαοῦ πρὸς συντήρησιν τῶν τε ἀποτασσομένων ἀπὸ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν εὐκτηρίων οἴκων, ἐν οἷς ἐμόναζον, κατέστη χορηγὸς οὐχὶ πλέον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἀργομίσθου ὑποκρισίας ὁ ἀκούσιος προστάτης. Τίς θὰ τὸ ἐπίστευεν! Ἡ ὑμνολογία τοῦ Θεοῦ ἀπέβη βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα καί, τὸ θλιβερώτατον, ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἡ νομιμότης του καὶ ἐχρησίμευσεν ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ νὰ καταπέσῃ ἡ ἀκμαιοτάτη αὐτοκρατορία, ἣν τὸ κυρίαρχον πνεῦμα τοῦ δουλωθέντος ἑλληνισμοῦ ἀνίδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν τούτου κατακτητῶν.

Μὴ σκανδαλισθῇ τις ἐπὶ τῇ ἀπολύτῳ ταύτῃ καταδίκῃ τῶν καλογήρων· δὲν ἀποκλείω τὰς ἐξαιρέσεις ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ καὶ ἐξ οὐδεμιᾶς τάξεως, αὔθαδες δὲ θὰ ἦτο νὰ ἀρνηθῇ τις, ὅτι ἐκ τῆς καλογηρικῆς τάξεως προῆλθον ἄνδρες, εἰς οὓς ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς καὶ μάλιστα ὁ νεώτερος μεγάλα ὀφείλει. Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ οἱ καλόγηροι κρινόμενοι, ὡς τάξις καὶ σύνολον, μίαν γεννῶσι γνώμην, ὅτι ἂν μὴ ὑπῆρχον, δὲν θὰ ἔπραττον βεβαίως ὅσας εὐεργεσίας παρέσχον τῷ Ἑλληνισμῷ, ἀλλὰ καὶ περιττὴ θὰ ἦτο ἡ καλωσύνη των αὕτη, διότι πάντες ἄνευ αὐτῶν θὰ ἤμεθα κρείττονες ἢ ὅτι σήμερον ὑπάρχομεν. Ἡ Ἑλληνικὴ μοναρχία τοῦ μεσαίωνος ὑπέκυψεν οὐχὶ εἰς τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων τὰ πλήθη, ἀλλ' εἰς τὴν πολλὴν τῶν καλογήρων εὐσέβειαν, ἥτις ἐπά-

χυνεν αὐτοὺς τοσοῦτον, ὅσον ἐξησθενοῦτο καὶ Ἔθνος καὶ Πολιτεία.

Τοιαῦτα εἶνε τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἐν οἷς ἡ περὶ τῶν πραγμάτων φροντὶς ὑποχωρεῖ εἰς τὴν σπουδὴν περὶ τοὺς λόγους, οὐδὲν δὲ ἀπαισιώτερον προμήνυμα τύχης οἰκτρᾶς φυλῆς τινος ἢ τοῦτο. Ὑπάρχουσι κοινωνικά τινα νοσήματα, πρὸς ἃ παραβαλλόμεναι αἱ μεγάλαι κατὰ τοῦ σώματος λοιμικαὶ ἐπιδημίαι δύνανται νὰ φανῶσιν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι ἢ ἡ ἁπλῆ συνάγχη πρὸς κακοήθη διφθερίτιδα. Ἡ ὑπουλότης αὐτῶν διαφεύγει τὴν κοινὴν προσοχὴν ἐν τῇ γεννήσει αὐτῶν καὶ ἐκ τούτου χρόνια καθιστάμενα δὲν ἀπειλοῦσιν ἄτομα πλέον, ἀλλ' ἐξαφανίζουσι Κράτη καὶ θάπτουσιν ἔστιν ὅτε ἐς ἀεὶ καὶ αὐτοὺς τοὺς λαούς. Μεγίστην δὲ ἁπασῶν τούτων τῶν νόσων ὑπολαμβάνω τὴν ἀποκλειστικὴν ἐκείνην στροφὴν τῶν πνευμάτων περὶ τὴν μονομερῆ φροντίδα μιᾶς τινος θεμελιώδους ἀρχῆς, εἴτε τὴν θρησκείαν αὕτη ἀφορᾷ εἴτε τὴν πολιτείαν. Ἡ καθημερινὴ ἔρευνα ἀποτρίβει καὶ αὐτὴν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῆς ἀρχῆς καὶ ἀπὸ κοινοῦ μελήματος ἐκπίπτει εἰς ἀληθινὸν παίγνιον εἰς χεῖρας τῶν κερδοσκοπούντων ἐπὶ τῆς ἁπλότητος τοῦ πλήθους *ἐπιτηδείων*, οἵτινες οὐδαμοῦ μὲν ἐλλείπουσιν, ἀλλὰ κυρίως πληθύνονται, ὡς τὰ μικρόβια ἐν πάσχοντι ὀργανισμῷ, ἐν αἷς κοινωνίαις ὁ σάραξ τῆς διαφθορᾶς ἔστησε στερεὰν τὴν ἕδραν του.

Αἱ θορυβώδεις συζητήσεις ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς μὲν ἔχουσαι τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, πράγματι ὅμως ἐσκόπουν τὴν ἱκανοποίησιν προσωπικῶν παθῶν τῶν συζητούντων. Ἀλλ' ὅμως ἐτάρασσον τὰ πνεύματα τοσοῦτον, ὥστε συνεκέντρωσαν τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους προσοχὴν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸ νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα ὑπὸ πρωτοφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τυραννίαν, ὑπὸ τὴν τυραννίαν τὴν διανοητικήν, εἰς τὰς ἀγόνους θρησκευτικὰς ἀντεγκλήσεις. Ἡ παιδεία, ὁ στρατός, αἱ τέχναι, ἡ ἐπιστήμη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ διοίκησις, ἡ πολιτεία αὐτή, τὸ ἔθνος σύμπαν ἀκουσίως ἀπερροφήθησαν ὑπὸ τῆς φροντίδος τῶν ζητημάτων τούτων, ἅτινα ἀποβαλόντα τὸν ἀποκλειστικὸν τάξεώς τινος χαρακτῆρα κατέστησαν ζητήματα ζωῆς ἢ θανάτου καὶ τοῦ Κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, ἥτις οὐδὲν ἕτερον ἦτο ἢ Καλογήρων κοινόβιον. Διότι εἰς τὴν τάξιν ταύτην κατετάσσετο ἡ νεότης, περὶ αὐτῆς ἠσχολοῦντο τὰ γράμματα, ἐν αὐτῷ περιεκλείετο ἡ δύναμις τοῦ ἔθνους, οὐδ' ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ καὶ ἕνα λόγιον μὴ ἀσχολούμενον περὶ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ὁλόκληρον τὸ ἔθνος περιετυλίχθη τὸ μοναχικὸν μαῦρον ράσον προεξοφλοῦν οὕτως εἰπεῖν τὸ βαρὺ καὶ ἄληστον ἐπαχθοῦς δουλοσύνης ὕστερον πένθος. Ἡ γεωργία ἐξέλιπε, τὸ ἐμπόριον ἐμαράνθη δι' ἔλλειψιν τῶν ἀνταλλακτέων προϊόντων, αἱ φοβεραὶ ἀτέλειαι τῶν καλογήρων κατέστρεφον

τὴν οἰκονομικὴν τοῦ Κράτους εὐεξίαν, ὁ στρατὸς ἀφῃρέθη τὰ ἀκμαιότερα στηρίγματα αὐτοῦ καὶ τὸ ἔθνος τοὺς φυσικοὺς αὐτοῦ καὶ νομίμους φύλακας, ἐμπιστευόμενον πολλάκις τὴν τύχην του εἰς ξένους μισθοφόρους, οἵτινες πατρίδα ἔχοντες τὸν μισθὸν οὐχὶ ἅπαξ ἔστρεψαν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ Δεσπότου τῆς χθές, ὃν ὡρκίσθησαν νὰ ὑπηρετήσωσι. Πατριάρχαι, στρατηγοί, αὐτοκράτορες δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἂν ἔθιγον τῶν καλογήρων τὰ προνόμια. Οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι τοῦ ἔθνους, αἱ πρόοδοι τοῦ Μωαμεθανισμοῦ καὶ ὁ ἀθρόος ἐξισλαμισμὸς τῶν ἑλλήνων χριστιανῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας εὕρισκον αὐτοὺς ἀναλγήτους, περὶ ἓν μόνον περισπωμένους, πῶς νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πάλῃ εἴτε κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν εἴτε κατ' ἀλλήλων. Οἱ πολέμιοι εἰσήλαυνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ περιύβριζον ὅ,τι ἱερὸν ἔχει καὶ ἅγιον ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ἡ ἠχὼ τῶν συζητήσεων τῶν καλογήρων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος δὲν εἶχε καταπαύσει. Ἡ πατρὶς εἶχε πρὸ πολλοῦ σβεσθῇ ἀπὸ τῆς καλογηρικῆς μνήμης, ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις δὲν διασώζει εὐχαρίστους ἀναμνήσεις ἐκ τῆς βασιλείας τῶν μοναχῶν.

Ἐπὶ χίλια ἔτη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπάλαισεν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς του πῖπτον καὶ ἐγειρόμενον, στεφόμενον μὲ τὴν δάφνην τῆς νίκης καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἥττης ποτιζόμενον, ἀλλὰ πάντοτε διέσωζε τὴν φυσικὴν ἐκείνην ὑπερηφάνειαν, ἣν διαφυλάττουσιν αἱ παραδόσεις ἐνδόξου παρελθόντος. Κατὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ φαινόμενον ἔκτακτον. Τὸ ἔκτακτον εἶνε, ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ ἐδημιουργήθη τάξις, ἥτις προετίμησε τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τὴν αὐτοκτονίαν καὶ ἡ αὐτοκτονία ἔθνους τινὸς εἶνε σπανιώτατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶνε οἰκτρὸν καὶ λυπηρότατον, ὅτι πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων τοῦ ἔθνους ἐπὶ αἰῶνας ὅλους δὲν ἐφάνησαν ἱκανοὶ ν' ἀρθῶσιν ὑπεράνω τῆς κυκλούσης αὐτοὺς σαπρίας, ὅπως ἀπαλλάξωσιν αὐτῆς ἐγκαίρως λαὸν μεγαλόφρονα, εὐγενῆ, ἄξιον κρείττονος τύχης, θῦμα γενόμενον τῆς καλογηρικῆς ἀθλιότητος. Παρ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησιν ὁ κανών, ὅτι οἱ ἡγεμόνες εἶνε ἀντάξιοι τῶν κυβερνωμένων, σπανίως ἐφηρμόσθη· συνηθέστερον οἱ ἀρχηγοὶ ἡμῶν ἐδείχθησαν κατώτεροι τῶν ἀρχομένων.

Τοιαύτη κατάστασις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ εἰσέτι νὰ διαρκέσῃ, θαῦμα μάλιστα χρεωστούμενον εἰς τὴν ἀντοχὴν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς εἶνε, ὅτι καὶ τοσοῦτο παρετάθη. Ἀλλὰ τὰ θαύματα, ἂν μή τις ἀρνηθῇ τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑπάρξεώς των, διαιωνίζονται. Ἁμαρτημάτων τοσούτων αἰώνων ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἡ κάθαρσις καὶ δυστυχῶς ἐπῆλθε καὶ τῶν φόβων ἡμῶν βαρυτέρα καὶ ἐπιμονωτέρα πάσης προόψεως διαρκοῦσα καὶ νῦν ἔτι ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἄγνωστον δὲ εἶνε πόσων γενεῶν ἀγῶνες θὰ ἀπαιτηθῶσι πρὸς ἐξάγνισιν προπατορικῶν ἁμαρτιῶν, ἐκτὸς

ἐὰν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι φιλοδοξήσωμεν νὰ συνεχίσωμεν ~~τῶν προγόνων~~ τὰ σφάλματα.

Τὸν κίνδυνον τοῦτον διατρέχει σήμερον τὸ Ἔθνος ἀπὸ τῶν λογιωτάτων, τοῦ πλήθους δῆλον ὅτι τῶν πολυωνύμων διδακτόρων καὶ τῶν ἀποφοίτων τῶν Γυμνασίων. Μετὰ τὴν θρησκείαν ἡ πολιτικὴ καὶ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ Σύνταγμα, ὡσεὶ ἦν πεπρωμένον νὰ παρῳδήσωμεν τὸ μέγα ἔργον τοῦ μυθικοῦ προπάτορος Προμηθέως. Ἐκεῖνος κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ, ἵνα ἀνυψώσῃ διὰ τοῦ φωτὸς τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων μέχρι τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἡμεῖς σβύννομεν τοὺς δύο τούτους φανούς, ὅπως κρημνισθῶμεν βαθύτερον. Ἡ πίστις δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἡμᾶς ἢ ὅπως διδάξῃ τὴν ἀσέβειαν, καὶ πολὺ φοβοῦμαι μὴ αἱ ἐλευθερίαι τοῦ Συντάγματος ἀποβῶσιν ὁ προάγγελος δαίμων τῆς τυραννικῆς ἀναρχίας. Οὐδ' ὁ ἐλάχιστος δισταγμὸς ἀπομένει, ὅτι ἀσεβεστέρα τάξις δὲν ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ ἢ τὸ πλῆθος τῶν καλογήρων, καὶ πιστεύω, ὅτι πάντες ἔχετε πρόχειρον τὴν ἀπόδειξιν· ἀργία καὶ εὐσέβεια οὐδέποτε συνεβάδισαν. Ἐκ τούτου φαίνεται οὐχὶ ἄλογος ὁ φόβος, ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ τρυφερότης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἤ, ἂν θέλητε, τὰς ἐλευθερίας τοῦ Συντάγματος, δύναται νὰ λάβῃ ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα. Διότι εἶνε ἰδιότροπος ἐρωμένη ἡ ἐλευθερία· θέλει τοὺς ἐραστάς της νὰ ἵστανται πολὺ μακράν. Ἐπιδεικνύει μόνον πόρρωθεν τὰ ἁγνὰ καὶ παρθενικά της κάλλη καὶ δὲν μειδιᾷ ἢ εἰς τοὺς ἄπωθεν λατρεύοντας αὐτήν, ἀλλὰ θωπείας δὲν θέλει. Ἅμα θέσῃ τις χεῖρα ἐπ' αὐτήν, καταρρέει. Δυστυχῶς οἱ λογιώτατοι ἔχουσιν ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις καί, ὅπως πεισθῆτε περὶ τούτου, σᾶς παρακαλῶ νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτοὺς εὐθὺς ἀπὸ τῆς μαθητικῆς νεότητος.

Πολλοὶ ἐξ ἡμῶν διήλθομεν τὸ ἔαρ τοῦ βίου, καὶ ἐναπομένει, ἂν μή τι ἄλλο, εἰς πάντας ἀμυδρά τις ἀνάμνησις τῶν ζωντανῶν καὶ γραφικῶν ὀνείρων τῆς νεότητος. Πολλοὶ σοβαρευόμενοι ἀπαιτοῦσιν ἐν παντὶ χρόνῳ τὰς πρακτικὰς σκέψεις, ἀλλὰ πέποιθα, ὅτι πολλοὶ θὰ συμφωνήσωσι μετ' ἐμοῦ, ὅτι, καὶ ὅταν ἀκόμη διατρέχῃ τις τὴν ἡλικίαν ὄχι τῶν πόθων πλέον καὶ τῶν ὀνείρων, ἀλλὰ τὴν ἡλικίαν τῶν ὡρίμων πρακτικῶν ἀποφάσεων, δὲν θὰ ἦτο δυσάρεστον νὰ εἶχε τὴν εὐκολίαν νὰ ὀνειρευθῇ. Ἀπὸ τῶν ὀνείρων τούτων πολλάκις ἀντλεῖ ἡ ἀνθρώπινος ψυχὴ τὴν δύναμιν ἐκείνην τῆς πτήσεως, δι' ἧς μετεωρίζεται εἰς ὕψη ἀπρόσιτα εἰς τὴν πραγματικὴν ἀθλιότητα καὶ ἀρύεται τὸ σθένος εἰς ἀληθῆ μεγαλουργήματα. Πρέπει νὰ διέλθῃ τις τὰ μαθητικὰ εἰδώλια, ἵνα σπουδάσῃ καὶ δοκιμάσῃ ἀρκούντως τὴν ὡραίαν ταύτην ἡλικίαν, εἰς ἣν ὁ ἀνήκων ἀσχολεῖται μὲν εἰδικῶς εἰς οὐδέν, ὑπολαμβάνει ὅμως δυνατὰς

ὅλας τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ὀνείρων. Θέλετε νὰ μαντεύσητε τὴν μετ' εἰκοσαετίαν κατάστασιν ἔθνους τινός; Φοιτήσατε ἐπὶ ἓν ἔτος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἢ γίνεται μαθηταὶ γυμνασίου· ἐπαναπαύθητε πρὸς εἴκοσιν ὁμηλίκους καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν θὰ ἴδητε τί κυοφορεῖται διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον· θὰ ἀκούσητε τοὺς πόθους των, θὰ ἀντιληφθῆτε τῶν δυνάμεών των καὶ διὰ τούτων ὡς δι' ἀφαιρέτου θὰ εὕρητε τὸ κατάλοιπον τῆς μελλούσης πραγματικότητος. Ἡ ἀνυπομονησία, εἷς τῶν κυρίων χαρακτήρων τῆς νεότητος, ὑποκαθιστᾷ εἰς τὸν νοῦν τῶν νέων τὸ μέλλον ἀντὶ τοῦ παρόντος· προχρονολογοῦσι τὴν νεαράν των ἡλικίαν καὶ προεξοφλοῦσι τὸν ὕστερον βίον των, ἄνευ ὅμως προεξοφλητικοῦ τόκου· καὶ διὰ τί ὄχι, ἀφ' οὗ αὐτοὶ ἀγοράζουσι καὶ αὐτοὶ πωλοῦσι τὰς ἰδίας των ἀπαιτήσεις; Τέλος δὲν ὑπάρχει δυσχέρεια, ἧς φαντάζεται ἑαυτὸν ἀνίκανον νὰ κατισχύσῃ ὁ νέος· καὶ εὐλόγως· ὅταν ἔχῃ τις τὸ δικαίωμα νὰ ἐγγίζῃ τὰ πράγματα μόνον διὰ τοῦ βλέμματος, νὰ συντέμνῃ τὰς ἀποστάσεις διὰ τῆς φαντασίας, νὰ κρίνῃ τὰς πραγματικὰς δυσκολίας διὰ τοῦ αἰσθήματος, ποῖον ἐγχείρημα εἶνε ὑπέρτερον τῶν διαθέσεων τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἡλικίας, ἧς ὁ βίος εἶνε ὄνειρον καὶ σκέψεις αἱ ἐλπίδες; Ἀπελπιστικὸν θὰ ἦτο, ἐὰν ἡ φύσις παρεσκεύαζεν ἄλλως τὸ πρᾶγμα. Ὁ κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην φέρων τοσούτῳ συνεσταλμένας τὰς ἀξιώσεις του πιθανὸν νὰ εἶνε πρωΐμως φρόνιμος, ἀλλὰ δὲν εἶνε νέος, τὸ πρόωρον δὲ γῆρας μεθ' ὅλης τῆς φρονήσεώς του οὐδέποτε ὠφέλησεν· ὅταν ἡ λαμπὰς τῆς σκέψεως ἀναφθῇ τόσῳ πρωΐ, τὸ σκότος προκαταλαμβάνει τὴν μεσημβρίαν, ἀνὰ μέσον τοῦ ὁποίου μόνον ψηλαφητὰ δύναταί τις νὰ πορευθῇ, ἀλλὰ νὰ προκόψῃ, νὰ προοδεύσῃ, οὐδέποτε.

Ἀλλὰ δυστυχῶς παρ' ἡμῖν ἠλλοιώθη ἀπό τινος καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων· δὲν λέγω, ὅτι ἡ νεολαία ἔπαυσε νὰ ὀνειρεύηται, ἀλλὰ τὰ ὄνειρά της εἶνε συγκεχυμένα καὶ ἀσυνάρτητα, ὡς τὰ ὄνειρα ἀρρώστου· αἱ πτέρυγες τῆς φαντασίας ἀπεκόπησαν οὐδὲ φέρονται οἱ πόθοι της εἰς ὕψη ἠθικῆς περιωπῆς τοιαῦτα, ὥστε, ὅσον καὶ ἂν καταβῶσιν ἐν τῇ πραγματικότητι, νὰ παριστῶσι τὰς εὐγενεῖς ἐκείνας τάσεις τοῦ ἔθνους, ἐφ' αἷς ἄλλοτε ἐσεμνύνετο τὸ ἡμέτερον γένος. Τὸ πᾶν ἐμόλυνεν ὁ χρηματισμὸς καί, πρὶν ἢ ἡ νεολαία πλάσῃ ὡς ἐν σχεδιογράμματι φαντασικῷ τὰς εἰκόνας τῆς μελλούσης δράσεως, προκαταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ περιστείλῃ τὰς βλέψεις ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον, νὰ ὁρίσῃ τὸ εἶδος τοῦ βίου, ὅπερ θὰ ἐκλέξῃ, καὶ νὰ τάξῃ ἐκ τῶν προτέρων τὸν σκοπόν, ὃν ἀπαρεγκλίτως θὰ ἐπιδιώξῃ. Ὁ χρηματισμὸς δὲν εἶνε μέσον πλέον, ἀλλὰ σκοπός, παρ' ἡμῖν δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι τὸ πᾶν κα-

τήντησεν ἐμπόριον· ὅλαι αἱ τέχναι καὶ ὅλαι αἱ ἐπιστῆμαι ἀπέβησαν κερδοσκοπικαὶ ἐπιχειρήσεις καί, τὸ παραδοξότερον, ἐξωθήσαμεν τὴν μανίαν τοῦ πλουτισμοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐκθέτωμεν πρὸς πώλησιν ὡς ἐμπορικὴν πραγματείαν καὶ αὐτὸ τὸ αἴσθημα, νοθεύοντες καὶ αὐτὴν τὴν ἱερωτέραν καὶ εὐγενεστέραν σχέσιν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου διὰ τοῦ ποταποῦ πόθου τῆς πλεονεξίας καὶ φροντίζοντες μᾶλλον περὶ τῆς φερνῆς ἢ ἐκείνης, ἣν θὰ καταστήσωμεν τῶν τέκνων μας μητέρα.

Τοιαύτην ἀτμόσφαιραν ἀναπνέουσα ἡ νεολαία ἡμῶν θαῦμα θὰ ἦτο ἐὰν μὴ ἐμολύνετο. Πανταχοῦ, ὅπου ἂν σταθῇ, δὲν ἀκούει ἢ περὶ χρημάτων νὰ γίνηται λόγος καὶ δὲν ἀντιλαμβάνεται ἄλλων μακαρισμῶν ἢ τῶν γενομένων πρὸς τοὺς πλουσίους· οὗτοι καὶ μόνοι ζῶσι καὶ κινοῦνται καὶ ἡ δι' ἁλμάτων ἀναπτυχθεῖσα ἐπίδειξις ἐδηλητηρίασε τοὺς εὐγενεστέρους πόθους καὶ κατέπνιξε τὰ ἁγνότερα ἔνστικτα καὶ ἐταπείνωσε τὰς ὑπερηφάνους τῆς νεότητος ἀξιώσεις. Περισφιγχθεῖσα ἐν τῷ σιδηρῷ τούτῳ κλοιῷ ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς σκέψεως καὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, οὗτινος τὰ μέλη ἄρχονται καὶ μείρακες ἔτι νὰ σκέπτωνται, φόβος μὴ δὲν προφθάσῃ νὰ γηράσῃ. Ἡ ἀποκατάστασις, ἡ μαγικὴ αὕτη λέξις, σκανδαλίζει σήμερον ὅλας τὰς ἡλικίας καὶ ἀμφότερα τὰ γένη. Οἱ γονεῖς ἀρχίζουσι νὰ σκέπτωνται περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων των καὶ πρὶν τὰ γεννήσωσιν ἔτι, καὶ εἰς τοὺς πρώτους ἀκόμη κλαυθμηρισμοὺς τοῦ νεογνοῦ της ἡ μήτηρ τῷ ψιθυρίζει εὐχὰς περὶ ἀποκαταστάσεως. Εὐρυτέραν ἔννοιαν δὲν ἠδύνατο νὰ προσλάβῃ τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ χυδαιοτέραν σημασίαν οὐδέποτε ἀπέκτησεν. Ὁ διδάσκαλος ἐπαινῶν καὶ ἐνθαρρύνων τὸν ἐπιμελῆ μαθητὴν δὲν εὑρίσκει ἄλλον τρόπον βραβεύσεως ἢ νὰ τῷ συγχαρῇ, ὅτι θὰ ἀποκατασταθῇ εὐτυχὴς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐπιπλήττων δὲ τὸν ἀμελῆ, «ἄθλιε» τῷ λέγει «πῶς θὰ ζήσῃς, πῶς θὰ κερδίσῃς τὸν ἄρτον σου!» Ἀλλὰ καὶ ὁ μαθητὴς ἀντάξιος τοῦ διδασκάλου του, λογικευόμενος ὡς οὗτος, μὴ λαμβάνων τὸ ἀπολυτήριόν του, παραφυλάττει τὸν διδάσκαλόν του ἐν γωνίᾳ νύκτα τινὰ ἀσέληνον καὶ κρατῶν τὴν κουμποῦραν ὑψωμένην, «θέλω ἀπολυτήριον, ἵνα ζήσω», τῷ ἀπαντᾷ, «ἢ ἄλλως σὲ σκοτώνω!» Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νὰ ὑπεκκαυθῇ ὁ ζῆλος ἢ ἡ ὑπόδειξις τῆς ἀνάγκης τοῦ βίου. Ὁ πατὴρ φρονεῖ, ὅτι ἐξεπλήρωσε πάντα τὰ ἐπὶ γῆς καθήκοντά του, ἐὰν τρέξῃ, ἐκλιπαρῶν, ὑποσχόμενος, ἀπειλῶν καί, ἑνὶ λόγῳ, πάντα ποιῶν, ὅπως ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ τέκνον του τὸ δίπλωμα ἢ τὸ ἀπολυτήριον, διότι, φίλε μου, πρόκειται περὶ ἀποκαταστάσεως, χάριν δὲ αὐτῆς ἀπόλυτος παρίσταται ἀνάγκη νὰ παυθῶσιν ὀκτὼ καθηγηταὶ καὶ τρεῖς Γυμνασιάρχαι. Δι' αὐτὸ βλέπει τις τὸν Σεπτέμβριον—καίτοι οὐδ' ἐν τῷ μέσῳ

τοῦ ἔτους εἶνε ὅλως ἀσύνηθες τοῦτο—ἀναστατούμενον τὸν τόπον ἐκ τῶν μετακινήσεων τῶν διδασκάλων, οἵτινες διασταυροῦσι τὴν Ἑλλάδα σύμπασαν, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν ἀποκατάστασιν τῶν μαθητῶν, περιοδεύοντες μᾶλλον ἢ διδάσκοντες, ἂν καὶ πολλοὶ τῶν διδασκάλων μακρὰν πορεύονται ὁδὸν χάριν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀποκαταστάσεως.

Οὕτω λοιπὸν ἡ φροντὶς πάντων στρέφεται περὶ τὸν ὑλικὸν πλοῦτον, οὗ ἡ μανιώδης οὕτως εἰπεῖν δίψα ἀχαλίνωτος ἀφηνομένη ἐπισκοτίζει τὸν νοῦν καὶ πολλάκις σβύννει καὶ αὐτὸν τὸν λύχνον τῆς ἠθικῆς, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὑγιὴς κοινωνία καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου καταρρέουσι καὶ κολοσσοὶ ὑλικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ παραδόξως, ὅσῳ διώκομεν τοιουτοτρόπως τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν, τοσοῦτον αὕτη ἀπομακρύνεται ἡμῶν· διότι ἀμοχθήτως δὲν ἀποκτᾶται· ἀπαιτεῖ γνώσεις, τέχνην, ἐργασίαν. Ἀλλὰ τὰ κατηραμένα διπλώματα στερηθέντα ἀπὸ πολλοῦ τοῦ τεκμηρίου τῶν γνώσεων, συνεπήγαγον καὶ τὸ ἕτερον ὀλεθριώτατον ἀποτέλεσμα, νὰ πείσωσι τοὺς κατέχοντας, ὅτι δὲν εἶνε ἀνάγκη κόπων, ἀρκοῦσιν αὐτὰ καὶ μόνον τὰ πάντα νὰ προσπορίσωσιν. Ἀλλ' αἱ ὑποσχέσεις των δὲν πραγματοποιοῦνται καὶ ἀργά, πολὺ ἀργά, πείθονται οἱ κομισταί των, ὅτι δὲν κρατοῦσιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἢ γραμμάτια πτωχεύσαντος ἐμπόρου. Καταληφθέντες ὑπὸ ἰλιγγιάσεως ἐπὶ τῇ θέᾳ ὀλίγων εὐπόρων ἀφειδῶς καὶ ἐπιδεικτικώτερον τοῦ δέοντος δαπανώντων τὸν πλοῦτόν των, παρεσύρθημεν ἀκουσίως ὑπὸ τοῦ ὁρμεμφύτου τῆς μιμήσεως καί, μὴ ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν αὐτῶν δυνάμεων, ἐπιζητοῦμεν τὸν αἰφνίδιον καὶ ἀκαριαῖον πλουτισμόν, διότι πρὸς τὴν κανονικὴν τοῦ πλούτου εὕρεσιν κατεστήσαμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνεπιτηδείους καὶ ἀπαρασκεύους. Ἀδρανοῦντες ἐπληρώθημεν τυφλῆς πεποιθήσεως, ὅτι θ' ἀποβῶσιν ἐπ' ἀγαθῷ τὰ πράγματα ἀκόπως, ὡς δι' εὐτυχοῦς λαχείου. Οὕτω λοιπὸν περὶ ἀμφότερα πλανηθέντες καὶ τῆς παιδείας τὴν ἀποστολὴν παραγνωρίσαντες καὶ ἐπὶ τὴν κτῆσιν τῆς ὑλικῆς εὐημερίας κούφως ἐλπίσαντες, εὑρισκόμεθα πρὸ τοῦ ἀδιεξόδου περὶ ἀμφότερα ἀστοχοῦντες. Ἓν μόνον κατόπιν ὅλων τούτων ὑπολείπεται ἡμῖν πρόχειρον, ὁ δημόσιος πλοῦτος, περὶ ὅν, ὡς περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου, συγκροτεῖται ὁ ἐλεεινότερος ἀγών, τῶν ζωτικωτέρων δυνάμεων τοῦ ἔθνους κατατριβομένων ἐν τῇ ἀμφιρρόπῳ ταύτῃ πάλῃ, καθ' ἣν οὐδέτερος τῶν διαμαχομένων θὰ κερδίσῃ ποτὲ τὴν τελικὴν νίκην, ἀλλὰ φόβος εἶνε μὴ οἱ ἀνταγωνιζόμενοι ἑτοιμάσωσιν αὐτὴν ὑπὲρ τῶν νεοφύτων γειτόνων.

Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν γλυκέων ἐκείνων ὀνείρων μία καὶ μόνον φιλοδοξία ἀπέμεινεν εἰς τὴν νεολαίαν, ὁ πόθος τῆς πολιτικῆς· αὕτη εἶνε τὸ νέον

εὐρύτατον σταδιοδρομίας στάδιον, τὸ νέον βάραθρον δυνάμεων πολυτίμων, ἀλλ' ἀνωφελῶς κρημνιζομένων· ὁ πολικὸς ἀστὴρ τῶν εὐγενεστάτων τάσεων, ἀλλὰ καὶ ὁ μαγνίτης τῶν χυδαιοτάτων προσδοκιῶν· τὸ ἐνασχόλημα τοῦ ἁγνοτάτου πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῶν μαχομένων ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ, ὅταν δὲν ἔχωσι τὴν ἐξουσίαν νὰ τὰς παραβιάζωσι, καὶ τὸ σαθρὸν ἰκρίον, ἐφ' οὗ ἀναβαίνουσαι διαιωνίζουσι τὴν μνήμην των ἀληθεῖς μηδαμινότητες· ὁ κύλινδρος τελευταῖον, ὃν ἡ πολιτικὴ σύνεσις κυλίει πρὸς ὁμάλυνσιν τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀληθῆ εὐημερίαν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφροσύνη, ὅπως συντρίψῃ τὰς ἁγιωτέρας ἐλπίδας ἔθνους τινός. Ἡ σειρὴν αὕτη, ἡ διὰ τοῦ ᾄσματός της θέλγουσα τοὺς πάντας καὶ πολλοὺς μὲν ἄλλους ἐπαγωγῶς σκανδαλίζει καὶ ἀποπλανᾷ καὶ ἀπὸ πολλῶν στιβαρῶν βραχιόνων ἐστέρησε τὴν θλιβομένην ἐκ τῆς ἐρημίας της φιλτάτην ἑλληνίδα γῆν, ἀληθῆ ὅμως θραῦσιν προξενεῖ εἰς τὴν τάξιν τῶν διδακτόρων καὶ τῶν τελειοφοίτων τῶν γυμνασίων. Μαγεύουσα διὰ λαμπρῶν ὑποσχέσεων, ἐγκαταλείπει εἶτα αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην των, ἀλλ' αὐτοι ἅπαξ δελεασθέντες τρέχουσι κατόπιν της, ὅπως τὴν ἀπαγάγωσι· καὶ τρέχει ἐκείνη καὶ διώκουσιν οὗτοι καὶ πολλάκις πλανῶνται νομίζοντες, ὅτι τέλος συνέλαβον τὴν γόησσαν, ἀλλ' ἐξυπνοῦντες τὴν βλέπουσιν ἀκόμη τρέχουσαν. Περὶ τοῦτο κυρίως στρέφεται ὁ ἀγών.

Ἀμέριμνος καὶ ἀπόνητος βίος, μακρύνων ἀπὸ τῶν ὄψεων τὰ πράγματα, τροχίζει τὴν γλῶσσαν ἡμῶν περὶ τοὺς λόγους. Αἱ συλληφθεῖσαι ἐλπίδες ἀποψεύδονται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, οὐδ' ἔστιν ἄλλως γενέσθαι, ἀφ' οὗ εἰς τῶν πραγμάτων τὴν χείρωσιν οὐδαμῶς παρεσκευάσθημεν, κραταιοτέραν δὲ εὑρίσκομεν τῶν ἡμετέρων δυνάμεων τὴν ἀντίστασιν τῶν ὑλικῶν δυσχερειῶν. Ἡ τυχαία ὀλίγων καὶ τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπατηλὴ ἐπιτυχία, παρασύρει τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν πλάνην νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν αὐτὴν εὐπάτητον, ἀλλ' ὀλισθηρὰν εἶτα ἀναδεικνυομένην ὁδὸν καὶ εὑρίσκοντες τὸ στάδιον προκατειλημμένον μεταβάλλομεν τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν εὐγενῆ σταδιοδρομίαν εἰς ποταπὸν κατὰ τῶν προσώπων πόλεμον. Ἡ ἀνάγκη, ὁ ἀκαταγώνιστος οὗτος νόμος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅταν ἐπέλθῃ ἐξαλείφουσα ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου ὅ,τι εὐγενὲς ἐνοικεῖ ἐν αὐτῷ, συντρίβει τὸ γενναιότερον φρόνημα καὶ ἀφήνει ἀχαλίνωτον ὅ,τι ἀπὸ τοῦ κτήνους εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐδόθη. Ἀλλ' οἷον μυστήριον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κατασκευῇ! Ἐν τῇ ὁρμητικῇ ταύτῃ συγκρούσει καὶ τῇ ἐπικρατήσει τῆς ἀνάγκης ἐπὶ τὰ εὐγενῆ ὁρμέμφυτα, ἀπομένει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ἀμυδρά τις ἀνάμνησις ἠθικοῦ ὕψους, οὗ ὁ ἄνθρωπος πάντοτε αἰσθάνεται ἀναγκαίαν τὴν βοή-

θειαν. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ χειρίστη τῶν ὑποθέσεων ἔχει ἀνάγκην ἠθικῆς τινος ἀλοιφῆς. Καὶ τὸ προσφορώτερον ἔδαφος πρὸς τοῦτο παρέχουσι τὸ σύνταγμα καὶ αἱ ἐλευθερίαι του, τὸ ὁποῖον διαρκῶς θὰ παραβιάζηται, ἐφ' ὅσον ἂν ὅλοι οἱ Ἕλληνες μὴ διορισθῶμεν ὑπάλληλοι ἢ γίνωμεν ὑπουργοί. Ἆρά γε θὰ ἔλθῃ ποτὲ ἡ χρυσῆ αὕτη ἐποχή; Ἕως τότε ὅμως θὰ ἐξακολουθῶμεν συζητοῦντες περὶ τῶν καταπατουμένων δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, ὅπως δικαιολογήσωμεν τὴν κατάργησιν τῶν προσόντων ἢ τὴν ἐπιψήφισιν αὐτῶν, τὴν αὔξησιν ἢ τὴν ἐλάττωσιν τῶν μισθῶν, τὴν πτῶσιν ἢ τὴν ἀνάρρησιν τῶν Κυβερνήσεων. Περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Καινῆς ταύτης Διαθήκης ἀφιεροῦμεν ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις καὶ ὅμως οἱ ἑρμηνευταὶ αὐτῆς μόνον διαστρεβλοῦμεν τὸ πνεῦμά της. Μὴ αἱ αἱρέσεις τοῦ Χριστιανικοῦ δόγματος δὲν προῆλθον ἐκ τῶν καλογήρων, οἵτινες πάντες ἐκόπτοντο ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας; Οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν οἱ ἐλέῳ Ἑλληνικοῦ καὶ πνεύματος καὶ αἵματος μόλις χθὲς νεκραναστάντες, ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τυχαίων κατορθωμάτων—εἰς ἡμᾶς ὅμως πάντοτε ἐπιζημίων— ἄπληστον ρίπτουσι τὸ βλέμμα καὶ ἁρπακτικὸν πρὸς χώρας, ἃς θὰ ἐσυκοφάντει τις, ἂν μὴ ἀπεκάλει Ἑλληνικάς. Καὶ ὅμως ἡμεῖς ἀσχολούμεθα περὶ τὴν λῆψιν διπλωμάτων, ὅπως ἀποκτήσωμεν προσόντα, ἡ ἱκανοποίησις τῶν ὁποίων ὤξυνε τὸν νοῦν πάντων καὶ κατέστησε τοὺς πάντας πολιτικούς, ὥστε ὁ μηχανικὸς νὰ γνωρίζῃ καλλίτερον τὸ συνταγματικὸν δίκαιον τοῦ διαφορικοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ ὁ ἰατρὸς νὰ γίνηται ἐμπειρότερος τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Φλογαΐτου ἢ τῆς κλινικῆς παθολογίας τοῦ Beaumetz, καὶ ὁ καθηγητὴς νὰ εἶνε οἰκειότερος πρὸς τὸν Σαρίπολον ἢ τοὺς σχολιαστὰς τοῦ Πλουτάρχου. Ἐξαιρῶ τοὺς δικηγόρους, διότι οὗτοι εἶνε οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος εἰδικώτατοι συνταγματολόγοι τῆς ὑφηλίου. Τρέμω νὰ προχωρήσω εἰς τὴν σύγκρισιν τῶν πάλαι πρὸς τὰ νῦν πρὸ τῆς φοβερᾶς εἰκόνος, καθ' ἣν οἱ κακόηχοι τόνοι τῆς Βουλγαρικῆς εἰς καθαρῶς ἑλληνικὰς χώρας θὰ καταπνίγωσι τὴν ἐκπατριζομένην ἑλληνίδα φωνήν, ἐν ᾧ ἡμεῖς θὰ ἀλληλοσπαραττώμεθα περὶ ἀναστηλώσεως τῶν καταπατουμένων συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν.

Μεγαλείτερος εὐεργέτης ἡμῶν δὲν θὰ ἀνεδεικνύετο ἐκείνου, ὅστις θὰ κατώρθου τὴν ἀραίωσιν τοῦ πλήθους τῶν ἰατρῶν τῶν διαρκῶς ἀσχολουμένων περὶ τὴν θεραπείαν τοῦ πάντοτε ἀρρώστου συντάγματος. Ἂν μή τι ἄλλο, θὰ ἐπειθόμεθα ὅτι ὁ κίνδυνος δὲν εἶνε προσεχὴς τοῦ θανάτου του καὶ καταλείποντες εἰς ἄλλους, τοὺς ἁρμοδιωτέρους, τὸ ἔργον τῆς νοσηλείας τοῦ ἀσθενοῦς, θὰ ἠσχολούμεθα γονιμώτερον περὶ τὰ ἔργα ἡμῶν, οὐδὲ θὰ ἐταράττομεν τὴν ἡσυχίαν τοῦ λαοῦ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου κρούομεν συνεχῶς τοὺς κώδωνας τοῦ κινδύνου, ἐπικαλούμενοι βοήθειαν ὑπὲρ

τοῦ ραιβοσκελοῦς τούτου γεννήματος, ὅπερ ἐγήρασε πρὶν ἔτι νεάσῃ, καὶ ὅπερ πρέπει νὰ φοβῆται τὸ τελειωτικὸν κτύπημα μᾶλλον τῶν φίλων ἢ τῶν ἐχθρῶν του.

Αὐτὴ εἶνε ἡ ἀπατηλὴ διεύθυνσις, πρὸς ἣν ἐστρέψαμεν τὸν νοῦν καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς νεολαίας. Ἐθιζομένη εἰς τὴν διὰ τοῦ παντοδυνάμου τούτου μέσου ὑπερπήδησιν ὅλων τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν προσκομμάτων, εἴτε φυσικῶν εἴτε ἐκ τοῦ νόμου, ἅτινα ἐπιπροστίθενται εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ἐλπίδων της, ἀποτρέπεται τῶν ἔργων αὐτῆς, παρορᾷ τὰς ὑποχρεώσεις, ἐκπίπτει τῶν καθηκόντων αὐτῆς, ὑποτιμᾷ τοῦ νόμου τὴν δύναμιν, ἐγκαταλείπει ἀγνοοῦσα, ὅτι ἔλαχεν αὐτῇ ἡ εὐγενεστάτη ἀποστολὴ καὶ εὑρεθήσεται ἴσως ἀνέτοιμος, ὅπως ὑποστῇ ἐν τῇ κρισιμωτάτῃ στιγμῇ τὴν ἀποφασιστικὴν περὶ ἑαυτῆς καὶ τῆς πατρίδος σύγκρισιν πρὸς τὴν ἀντίζηλον νεολαίαν τῶν κληρονομικῶν ἡμῶν πολεμίων.

Ἀκτὶς ἐλπίδος ὑποφαίνεται βελτιώσεως τῶν πραγμάτων, ἀφ' ἑαυτῆς, ἂν μὴ ἡμεῖς αὐτοὶ συνειδότες τὴν πλάνην ἡμῶν ἐπιχειρήσωμεν οἴκοθεν τὴν διόρθωσιν. Ἡ κρίσις τῶν τυχῶν τῆς ἡμετέρας φυλῆς ἐπισπεύδεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ ἀκόντων ἡμῶν, ἡ ἀρξαμένη δὲ διαφθορὰ δὲν προέφθασε νὰ ἀπογυμνώσῃ ἡμᾶς πάσης ἀρετῆς. Ἀπὸ τῆς μνήμης τῆς Ἑλληνίδος νεολαίας δὲν ἀπεσβέσθησαν εἰσέτι τὰ παραγγέλματα τῶν χθὲς ἡρωϊκῶς πεσόντων πατέρων της. Ἂν ἀνοήτως σήμερον οὐχὶ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως ὠθῆται εἰς σκολιὰν ὁδόν, οὔτε τὴν νοημοσύνην της ἀπώλεσεν, οὔτε ὁ πατριωτισμός της ἐμειώθη, οὔτε τῆς προγονικῆς εὐτολμίας ὅλως ἀπεστερήθη. Καλουμένη—καὶ εἴθε τάχιστα νὰ κληθῇ — θὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ὑπέρτερον καθῆκόν της, ἡ ἐκπλήρωσις δὲ τοῦ καθήκοντος μεταβάλλει, ἀναβαπτίζει, ἀνυψοῖ, ἐξαγνίζει.

Ι. Λαμπρίδης *δικηγόρος.*

ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Η ΜΕΛΙΤΑΤΗ

Στὰ μέσα τοῦ Τρυγητοῦ ἦταν ποῦ κόπιασε μὲ τὸ καλὸ ςτὸ χωριό. Ἡ Τσέβω τ' Ζαρανίκα τὴν πρωτόειδε. Πῆγε ἀπ τὸ δειλινὸ ἴσα μὲ τὸ Ζευγαράκι γιὰ νὰ φέρῃ κᾶνα καλαθάκι σταφύλια, κ' ἡ νύχτα τὴν πῆρε ςτὸ δρόμο. Τὴν εἶδε ὁλοφάνερα κ' ἀπόμεινε ἀπ' τὴ λαχτάρα της. Προσπέρασε μπροστά της ἀψηλὴ κ' ἀσπροντυμένη, μπουρμπουλωμένη μὲ ἄσπρη μαντήλα, καὶ τὸ περπάτημά της δὲν ἀγροικῶνταν. Οὔτε νὰ

τὴν δῆ, οὔτε νὰ τὴν κυττάξῃ. Διάβηκε ἴσα τὴν ἄκρη-ἄκρη τοῦ χωριοῦ, κοντοστάθηκε μονάχα στὴν πόρτα τῆς Ἀρσένως τῆς χήρας τοῦ μακαρίτη Γκυορκάκα, καὶ χάθηκε πέρα στὴ ρεμματιά. Ἡ κακομοῖρα ἡ Τσέβω ἔκαμε τὸ σταυρό της μουρμούρισε « μὲ τὸ καλὸ νάρθῃς, μὲ τὸ καλὸ νὰ φύγῃς » κ' ἀνέβηκε στὸ χωριό. Τὸ μαγαζὶ τοῦ Νικουλούλα ἤταν ἀνοιχτὸ ἐκείνη τὴν ὥρα· πέρασε ἀπ' ἐκεῖ καὶ τὰ μολόγησε. Ἀπὸ στόμα σὲ στόμα τὸ ἴδιο βράδυ μαθεύτηκε σ' ὅλο τὸ χωριό, πῶς ἡ Τσέβω εἶδε μὲ τὰ μάτια της, τὴ *Μελιτάτη* ἀπόξω στὸ χωριό, πῶς πέρνασε καὶ κοντοστάθηκε κι' ὅλας στὴ πόρτα τῆς Ἀρσένως. Τρομάρα καὶ λαχτάρα ! . Οἱ νοικοκυρὲς ἄναψαν γλήγωρα τὰ καντήλια στὰ κονίσματα, λιβάνισαν τὰ σπίτια των, κ' ὅλα τὰ σπίτια μανταλώθηκαν, μονάχα ὁ γέρω πάρεδρος, ὁ καπετὰν Σταθάκης γύριζε ὅλη τὴ νύχτα ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι κ' ἔκανε σ' ὅλους καρδιά.

—Ὅτ' ἔχει νάρθῇ ἀπ τὸ Θεό, θάρθῇ, συχνόλεγε ὁ ἀσπρομάλλης γέροντας, καὶ σήκονε τὰ μάτια του ἀψηλά.

Ἔφεξε ὁ Θεὸς τὴ μέρα, βγῆκε ὁ ἥλιος στὰ βουνά, τὰ πουλάκια στὲς δροσιές, καὶ τὸ χωριὸ ἀπόμενε μανταλωμένο ἀκόμα. Ὅλα τὰ σπιτάκια του, ὅλες οἱ καλυβοῦλες του κατάκλειστες· κάπου-κάπου μονάχα καμμιὰ γρηούλα μισάνοιγε τὴν πόρτα της καὶ τάϊζε ἕνα σωρὸ πλακίδες, καὶ πουλάκια. Ὁ κόσμος κατατρομασμένος παράτησε καὶ τὰ καλαμπόκια του στ' ἁλώνια, καὶ τὰ ζευγάρια του στὰ χωράφια. Ἔλεγες πῶς κακὸ θανατικὸ πέρνασε καὶ ρήμωσε τὸ χωριό. Καταμεσήμερα ἔγινε πειὰ τὸ κακό. Εἶδαν πολλοὶ τὴ χήρα τὴν Ἀρσένω νὰ βγαίνῃ στὴ λότζα της καὶ νὰ βγάνῃ φωνὲς σὰν δαιμονισμένη.

— Χωριανοί ! γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τὴ τσούπα μου !...

Καὶ δάκρυα ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια της, καὶ ξέσχιζε ἀπελπισμένα μὲ τὰ νύχια της τὰ μάγουλά της, καὶ τράβαγε μὲ τὰ χέρια της τὲς πλεξίδες της. Ἡ δυστυχισμένη μάνα !. Τὴν εἶχε μονάκριβη τὴ Βασίλω της. Μ' αὐτὴ στὴν κοιλιὰ ἀπόμεινε ἀπὸ τὸν μακαρίτη τὸν ἄντρα της. Τὴν ἀνάθρεψε μὲ χίλια βάσανα· ἔβγανε τὸ ψωμί της ἀπ' τὸ στόμα, ποῦ λένε, καὶ τῆς τὄδινε. Καὶ τί ἀγάπη ! Νὰ μὴ στάξῃ, νὰ μὴ βρέξῃ. Κ' ἔγινε μιὰ μορφονειὰ ἡ Βασίλω, μία κοπέλλα, ποῦ ἔσταε τὸ μάγουλό της αἷμα. Καὶ δὲν ἦταν καὶ λίγο περήφανες γι' αὐτὴ τὴν ὀμορφιὰ μάνα καὶ θυγατέρα. Ἡ Ἀρσένω, ὅσα παλληκάρια κ' ἂν ζήτησαν τὴν κόρη της, δὲ βρῆκε κανένα στεκάμενο στὴν ὀμορφιά της. Ἔβλεπαν πολὺ ψηλὰ μάνα καὶ θυγατέρα. Καὶ τόρα ποιὸς τὸ παντύχαινε ἕνα τέτοιο κακό. Ὅλα τὰ μάτια τοῦ χωριοῦ δάκρυσαν, κ' ὅλα τὰ χείλη εἶπαν μὲ παράπονο : — Φουρτούνα της !. Δεκαεφτὰ χρονῶν κορί-

τσι, ἀπάνω στὸν ἀνθό του, κρίμα ςτὰ ξανθὰ μαλλιὰ καὶ ςτὰ μαῦρα μάτια. Στὸν πόνο τῆς δύστυχης μάνας βρέθηκαν καμπόσοι καὶ συμπόνεσαν. Ξεθάρρεψε κ' ἡ θειὰ ἡ Μητροτόναινα *ποῦ τὴν εἶχε βγάλῃ*, καὶ κοντοζύγωσαν ςτὴ λότζα. Ἄρχισαν νὰ τὴν ρωτᾶνε δειλά, δειλὰ ςτὴν ἀρχὴ ἀπὸ κάτω, ὅσο ποῦ ἀνέβηκαν ἀπάνω. Ἡ Μητροτόναινα ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ μπῆκε μέσα ἄφοβα. Τί νὰ ἰδῇ ;. Τὸ κορίτσι ξαπλωμένο ςτὸ στρῶμα πάλαιβε ὁλοζώντανο μὲ τὸ χάρο. Τὸ κορμάκι του ἔκαιε ὅλο σὰν φοῦρνος, καὶ τὰ ὄμορφα ματάκια του, ἄγρια, ἄγρια γύριζαν πρὸς τὰ δοκάρια τῆς στέγης σὰν ἀναμμένα κάρβουνα.

Τρεῖς μεροῦλες ἀγγελομαχοῦσε καὶ παράδερνε, χαμένο, παραμιλῶντας. Τριτόημερα τὴν *ἔχυσε*· γέμισε ὅλο τὸ κορμάκι του ἀπ τὴ κορφὴ ὡς τὰ νύχια, κ' ἡ μάνα της ποῦ τῆς ἄλλαζε ὥρα μὲ τὴν ὥρα τὰ σεντόνια, τὴν ἔφτυσε τρεῖς φορές, καὶ χαμογέλασε λίγο τ' ἀχεῖλί της σὰν τὴν εἶδε ςτὴ ζωή. Μῆνα ἔκαμε νὰ τὸ πάρῃ ἀπάνω του τὸ κορίτσι. Καὶ νὰ δῇς πῶς αὐτὴ εἶχε μονάχα κακὴ μοῖρα ἀπ' ὅλο τὸ χωριό. Ἡ *μελιτάτη* διαβατικὴ ἀπ' τὸ χωριό, θαρρεῖς, πῶς ζήλεψε τὴν ὀμορφιά της καὶ τὴν περιφάνεια της κ' ἔρριξε τὸ βάσκανό της μάτι, κ' ἔφυγε μακρυὰ ἀπὸ τὸν τόπο. Καὶ σὲ τί κατάντεια τὴν ἔκαμε ἡ ἀναθεματισμένη. Ἔγινε ἀγνώριστο τὸ δροσερὸ προσωπάκι της. Ἡ κακομοῖρα ἡ Ἀρσένω ἔρριχνε κάθε τόσο τὸ μάτι της κρυφὰ ἀπάνω της, καὶ πήγαινε νὰ κλάψῃ τὴ τύχη της μακρυὰ ἀπὸ τὰ μάτια τῆς κόρης της. Ἕνα δειλινὸ τ' Ἄη Δημήτρη ποῦ τὰ βουνὰ καὶ τὰ δένδρα γελοῦσαν λουσμένα ἀπὸ τὲς βροχὲς τοῦ χινόπωρου μέσα ςτὸν ἥλιο, σηκώθηκε ἀδύνατη καὶ ξασθενισμένη ποῦ ἦταν ἀπ' τὸ στρῶμα. Ἡ μάνα της τῆς ἔγειρε κ' ἔνιψε τὸ προσωπάκι της. Ὕστερα ζήτησε τὸ χτένι της καὶ ζύγωσε ςτὸν καθρέφτη. Ἔρριξε μιὰ ματιὰ ἐκεῖ μέσα καὶ τὸ πρόσωπό της κέρωσε πειὸ πολὺ ἀπ' ὅ,τι ἦταν, ἔβαλε μιὰ φωνή, καὶ τὰ μάτια της γέμισαν δάκρυα. Κύτταξε τὴ μάνα της καὶ τὴν εἶδε καταδακρυσμένη κ' αὐτή. Κ' ἔτσι μάνα καὶ θυγατέρα ἀπόμειναν κλαμένες μὲ μαρασμὸ κάμποση ὥρα. Εἶχε φύγῃ πειὰ ἡ ὀμορφιὰ καὶ ἡ περηφάνεια, ἡ χαρὰ κ' ἡ εὐτυτυχία. Τὸ δυστυχισμένο τὸ κορίτσι ἔννοιωθε ἕνα σφάξιμο κατάκαρδα ποῦ τῆς ἔφερνε φαρμακερὰ χολὴ ςτὰ βλογοκομμένα καὶ ζαρωμένα χείλη της. Ἐπῆγε κ' ἀκούμπισε ςτὸ παράθυρο. Ἔξω ὁ οὐρανὸς γελοῦσε γαλανός, τὰ πουλάκια γελοῦσαν ζευγαρωμένα, τὰ φύλλα ςτὰ δένδρα ἀνατρίχιαζαν, κ' ὁ ἥλιος ποῦ ἔγερνε πέρα ςτὰ βουνὰ ἔπαιζε μὲ τὸ νεράκι τῆς βρύσις ποῦ κυλοῦσε λαγαρὸ καὶ ἀφροπεριχυμένο ςτὰ χαλίκια τοῦ αὐλακιοῦ. Σ' ἕνα λότζο παραπέρα λυγερὲς τοῦ χωριοῦ εἶχαν στήσῃ χορό, καὶ κρατημένες ἀναμεταξύ των μὲ χιονισμένα μαντηλάκια γύρι-

ζαν, καὶ χόρευαν, καὶ τραγῳδοῦσαν ψιλά, ψιλά, κ' ἀγγελικά. Ἦταν γιορτὴ καὶ τὰ μαγαζιὰ παρέκει μὲ τὸν μεγάλο πλάτανο ποῦ σκεπάζει ὅλη τὴ λάκκα τῆς ραχούλας, ἦταν γεμᾶτα κόσμο. Ἄστραφτε ἡ φουστανέλλα καὶ ἀκούονταν γλυκὸ τὸ τραγοῦδι. Πῶς ἔστεκαν ἀπαράλλακτα κ' ὄμορφα πάντα ὅλα τριγύρω!... Τὸ καϋμένο τὸ κορίτσι ἀκούμπησε κ' ἔβλεπε πονεμένα. Διάβαιναν καὶ περνοῦσαν λεβέντικα τὰ παλλικάρια ἀποκάτω, σήκοναν κάποτε τὰ μάτια των πρὸς τὸ παράθυρο, τὴν ἔβλεπαν παραξενεμμένα ςτὴν ἀρχή, κ' ὕστερα σὰν νᾶχυναν τὸ φαρμάκι των, γιὰ τὴ παληὰ περιφρόνεσι τῆς κόρης, χαμογελοῦσαν πικρά, κ' ἔστριβαν τὸ καγγελωτὸ μουστάκι των περήφανα. Ποῦ καρδιὰ νὰ βαστάξῃ τόσο πόνο!... Ποτάμι ἔγιναν τὰ μάτια της καὶ πλημμύριζαν τὸ μαραμένο πρόσωπό της. Μ' ἄξαφνα ἀπὄνα ἀντικρυνὸ μαγαζάκι, γλυκὸ τραγουδάκι μπουζουκιοῦ ἀκούστηκε. Ἐγύρισε κ' εἶδε ἕνα λεβέντη πὄπαιζε τὰ τέλια τοῦ μπουζουκιοῦ του τραγουδῶντας σιγαλά, καὶ κατάγλυκα:

Τόσο σοῦ πρέπει ἡ βλογιά, σὰν τὸ μαργαριτάρι,
σὰν τὴ μαΐσια τὴ δροσιὰ ποῦ πέφτει στὸ χορτάρι..

Καὶ τὴν κύτταξε κατάμματα ςτὰ στερνὰ λόγια. Ἀναταράχτηκε ἡ κόρη, καὶ τὰ δακρυσμένα μάτια της ἔπεσαν φλογερὰ ἀπάνω του. Ἦταν ὁ μόνος αὐτὸς ποῦ τὴν ἔβλεπε μὲ μάτι ἐπιθυμιᾶς ἀκόμα, ὁ μόνος ποῦ τραγωδοῦσε τὰ μαραμένα κάλλη της, ὁ μόνος ποῦ τὴν ἀγαποῦσε... ἴσως ἀκόμα, χαμογέλασε καὶ τὸν κύτταξε καλλίτερα νὰ τὸν γνωρίσῃ. Τῆς ξέφυγε ἄθελα ἕνα ὄνομα ἀπ' τὰ χείλη.

— Ὁ Χαψᾶς ὁ τραγουδιστής!...

Ἦταν ὁ Χαψᾶς ὁ τραγουδιστής, ποῦ ἡ γλυκειά του φωνὴ ἀνάστηνε νεκροὺς καὶ πεθαμένους. Πόσες φορὲς ἄλλοτε δὲν τὴν εἶχε ἀποκοιμίσῃ τὸ πικρὸ παράπονό του σὲ γλυκύτατο ὕπνο, ἀξέγνοιαστη ςτὰ βάσανά του, σὰν τῆς τἄλεγε τὲς νύχτες κάτω ἀπ' τὸ παράθυρό της γλυκά, γλυκά; Καὶ τόρα αὐτὸς μονάχος ἀπόμεινε. Ὁ καϋμένος ὁ τραγουδιστής!.. Κ' ἐνῷ ἐκεῖνος ἔπαιζε τὴν πέννα του ςτὰ τέλια τοῦ μπουζουκιοῦ του γλυκά, γλυκά, καὶ σήκονε τὰ μάτια του καὶ τὴν ἔβλεπε γλυκύτερα, ἡ κόρη μὲ τὸ βλογοκομμένο πρόσωπο, καὶ τὰ μαραμένα χείλη, ἔννοιωθε πρώτη φορὰ ςτὴ ζωή της, μιὰ ταραχὴ ςτὸ βυθὸ τῆς καρδιᾶς της, ποῦ τῆς σκορποῦσε δροσερὴ εὐτυχία στὴ ψυχή της, καὶ γλυκειὰ γαλήνη ςτὸ πρόσωπό της, τόσο ποῦ τὴν ἔκανε νὰ πιστέψῃ πῶς ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἦταν ἀληθινὰ ἀπὸ κάθε φορὰ πειὸ περήφανη, καὶ πειὸ ὄμορφη...

Μήτσος Χατζόπουλος.

ΕΘΙΜΑ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ[1]

Ἡ Μεγάλη Ἑβδομὰς καὶ τὸ Πάσχα

Ὁ *μεγαλοβδόμαδος* ἢ *τὸ μεγαλοβδόμαδο*, ὡς ὁ λαὸς καλεῖ τὴν ἑβδομάδα τῶν τοῦ Κυρίου παθῶν, εἶνε ἡ ἱερωτέρα παρ' ἡμῖν χρονικὴ τοῦ ἔτους περίοδος, ἂν δὲ τὰ χριστούγεννα καὶ τὸ πάσχα εἰσὶν αἱ ἑορταὶ τοῦ οἴκου κυρίως, ἡ μεγάλη ἑβδομὰς τυγχάνει ἡ ἐξόχως τῆς ἐκκλησίας ἑορτή, τῶν ὑψηλῶν καὶ κατανυκτικῶν ἀκολουθιῶν, τῶν ἐξαιρετικῶν τελετῶν καὶ ἐθίμων, τοῦ κόσμου τῶν ναῶν καὶ τῆς παρ' ὅλων σχεδὸν τηρουμένης αὐστηρῶς νηστείας. Ἐν Ἑπτανήσῳ ὡς ἐκ τῆς μακραίωνος τῶν καθολικῶν κυβερνήσεων δεσποτείας, ὧν τὴν ἐπιρροήν, καθ' ἃ κατωτέρω ἐν θέμασί τισι θὰ εἴπωμεν, σπουδαίως ὑπέστη καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ὡς ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἔθιμα, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ καὶ ἐν γένει ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία ἔχουσι πολὺ τὸ ἐπιβάλλον, τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ ἐπιδεικτικόν, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἑβδομὰς προπάντων εἶνε διαρκὴς ἑορτὴ καὶ πανήγυρις, τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν ἐκτενεστέρων, θερμοτέρων, εὐσεβεστέρων καὶ καλαισθητοτέρων ἐκδηλώσεων τῆς λατρείας, ἀλλ' εἰς ταῦτα βεβαίως δὲν ἦτο ξένη ἡ εἰς τὰ τοπικὰ ἔθιμα καὶ τὰς πατροπαραδότους παραδόσεις ἐμμονή, καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἡ θερμότης, ἅτινα ὅμως ὁσημέραι βαίνουσι μειούμενα. Τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐθίμων τῆς μεγάλης ἑβδομάδος καὶ τοῦ πάσχα ποιοῦμαι, ἀγόμενος ἐκ πνεύματος μᾶλλον νὰ λάβωσιν ἐν πλείστοις ταῦτα τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πλέον θέσιν των, καὶ οὐχὶ ὡς ἔθιμα τῆς σήμερον. Τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ θέσμια ὁσημέραι ὑποχωροῦσιν εἰς τῆς ἐποχῆς τὴν πρακτικότητα καὶ ψυχρότητα, θὰ ὦσι μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀντικείμενα τοῦ παρελθόντος. Ἔχουσιν ὅμως πάντοτε τὴν σπουδαιότητά των καὶ ἀποτελοῦσι κεφάλαιον τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν λαῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ περιπετειῶν, συμπληροῦντα τὰ τοῦ βίου αὐτῶν ἐν τῇ καθόλου αὐτοῦ ἐκτιμήσει.

[1] Ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος Κεφαλληνίας ἐδημοσίευσα μέχρι τοῦ νῦν τὴν *Κουλούραν τῆς γωνιᾶς* (*Ἑστίας* ἀρ. 698 τοῦ ΙΔ' ἔτους), τὰ *Πανηγύρια* (*Ἑστίας* 40 καὶ 41 φύλ. τοῦ 1890), τὴν *Μισοσπορίτισαν* (*Ἑστίας* φυλ. 623 τοῦ ΙΓ' ἔτους), τὸ *Εὐχολόϊσμα* (*Ἀνθῶν* Ζακύνθου 1. 1890) καὶ τὰς *Ἀπόκρεω* ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Κεφαλληνίᾳ (*Φιλολογικῆς Ἀκροπόλεως* ἀριθ. 10.)

Τὰ προεόρτια τῆς μεγάλης ἑβδομάδος ἄρχονται ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς τῶν Βαΐων, προτεραίας τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου, κατὰ τὰς δύο δὲ ταύτας ἡμέρας οἱ παῖδες καὶ μάλιστα ἐκ τῶν χωρίων πρὸς τοῦτο ἐρχόμενοι, *λέγουν τὸν Λάζαρον*, τὸ γνωστὸν μονότονον καὶ πένθιμον ᾆσμα, μὲ τὰς ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς τὸ τέλος κολακευτικὰς πρὸς τὸν οἶκον ἔνθα ᾄδεται, εὐχὰς καὶ αἰτήσεις τῶν δώρων. Τὸ ᾆσμα ψάλλεται ἐν συμφωνίᾳ ὑπὸ τῶν παίδων πρὸ τῶν ἱερῶν εἰκόνων, εἷς δὲ τῶν ἐν τῷ ὁμίλῳ κρατεῖ μικρὸν ἐσταυρωμένον ἐντὸς ᾠοειδοῦς στεφάνου ἀνθοπλέκτου καὶ κεκαλυμμένου δι' ὑφάσματος διαφανοῦς μετὰ ταινιῶν καθηκουσῶν ἀπὸ τῆς λαβῆς. Ἀλλὰ φαίνεται παράξενόν πως, τὸ ὅτι οἱ παῖδες δὲν ψάλλουσι τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ τετραημέρου, οὗ ἔπρεπε νὰ φέρωσι τὴν εἰκόνα, ἀλλ' ἡ περιαγωγὴ τοῦ ἐσταυρωμένου ἔχει τὴν σημασίαν ὅτι δι' αὐτῆς προδηλοῦται ἡ ἱερότης καὶ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἀρχομένων ἑορτῶν ἐπὶ τῷ πάθει τοῦ Ἰησοῦ, οὗ τὴν ἀνάστασιν ἡ τοῦ Λαζάρου προδιετύπου. Εἷς τῶν συνεταίρων παίδων κρατεῖ καλάθιον ἢ μανδήλιον διὰ τὰ δῶρα, ἅτινά εἰσι κυρίως λευκὰ ἢ κόκκινα ᾠὰ καὶ κέρματα. Τὸ ᾆσμα τὸ παλαιότερον ἄρχεται ὡς ἑξῆς:

Καλημεράσας, καλομπρινό σας [1]
Καλῶς ἤρταμε στ' ἀρχοντικό σας
ἐὰν ὁρίζετε νὰ σᾶς εἰποῦμε
διὰ τὸ Λάζαρο ποῦ προσκυνοῦμε.
Ἦλθε ὁ Λάζαρος, ἦλθαν τὰ βάγια
ἦλθε ὁ υἱὸς τῆς Παναγίας
ὁ ἀφέντης μας τῆς μετανοίας
—Πούσουν, Λάζαρε, πούσουν κρυμμένος;
—ἤμουνα στὴ γῆ βαθειὰ χωμένος
καὶ μὲ τοὺς νεκροὺς ἀποθαμένος.

Τοῦ ᾄσματος τούτου εἰσὶ καὶ παραλλαγαί, συνήθως ὅμως δὲν λέγεται τοῦτο σήμερον, ἀλλὰ νέα τοιαῦτα ᾀσμάτια.

Κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν Βαΐων ἄλλοτε ἐγίνετο ἡ εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἐνοριτῶν διανομὴ ἐκείνων, ἅτινα ἔστελλον οἱ ἐφημέριοι ἐπὶ δίσκων ἀργυρῶν. Ἡ συνήθεια αὕτη ἀπαγορευθεῖσα ὡς ἀντικειμένη εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ὡς ἄσκοπος ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει πολλὰ ὀθνεῖα καὶ ἀσχημίζοντα τὴν ἐκκλησίαν καταργήσαντος μητροπολίτου Κεφαλληνίας Σπυρίδωνος τοῦ Κοντομιχάλου, σχεδὸν ἐξέλιπε. Τὰ βάϊα τῶν οἴκων ἦσαν αὐτόχρημα καλλιτεχνικώταται ἀνθοδέσμαι, ἰδιαζόντως πε-

[1] Ἡ λέξις εἶτα σύνθετος ἐκ τοῦ *καλὸ—λαμπρινό*. Τὸ ᾆσμα τοῦ Λαζάρου λέγεται διαφόρως, καὶ ἔχει ἰδιαζούσας στροφὰς διὰ τοὺς οἴκους ἱερέων, ἐπαγγελματιῶν, μελλονύμφων κλ.

πλεγμέναι καὶ πεποικιλμέναι διὰ ταινιῶν ἐκ μετάξης, ἐφέρετο δὲ ἐν τῷ μέσῳ ἡ *βαγιοφόρα*, μικρὰ στρογγύλη ἐκ χάρτου εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ πώλου ὄνου εἰσερχομένου εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, ὑψοῦντο δὲ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ βαΐου εἷς ἢ τρεῖς φοίνικες ἐπίχρυσοι, ὧν ὁ μεσαῖος ἐν σχήματι σταυροῦ, τὰ κοινὰ δὲ βαΐα τὰ διὰ τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διανομὴν προωρισμένα ἦσαν καὶ εἶνε καὶ τώρα ἁπλούστερα, εἰς αὐτὰ ὅμως εἶνε ἀπαραίτητος ὁ κλαδίσκος ἐλαίας καὶ ὁ φοῖνιξ, συνήθως δὲ συμπλέκεται μετὰ τούτων ἡ λιβανωτίς, ἡ βιολέττα, ὁ βάλσαμος καὶ ὁ ἐλελίφασκος, δένονται δὲ διὰ λωρίδος φοίνικος ἑλισσομένης εἰς τὸ κάτω μέρος.— Ἐξαιρετικά εἰσιν ἀληθῶς διὰ τὴν πλεκτικὴν καὶ τὴν ἐν καλαισθησίᾳ διάταξιν καὶ μάλιστα ἐν Ἀργοστολίῳ τὰ βαΐα τῶν πλοιάρχων, τῶν νεονύμφων, καὶ τῶν μελλονύμφων.— Ὁλόκληροι *καρδίαι* ἢ κλάδος φοίνικος ἐπλέκοντο ἐν ποικίλοις σχήμασι, συνδέσμοις, παραστάσεσιν ἐπίχρυσοι καὶ πολυανθεῖς.—Εἰδικοὶ ἦσαν ἱερεῖς ἐν Ἀργοστολίῳ καὶ ἐν Ληξουρίῳ εἰς ταῦτα, ἐπὶ ἡμέρας δὲ διήρκει ἡ τῶν βαΐων ἑτοιμασία εἰς τὰ κελλία αὐτῶν ἢ τοὺς γυναικωνίτας τῶν ναῶν.—Τὸ νεγρόνιον, τὸ γνωστὸν γιγάντιον γαρύφαλον ἠγοράζετο παρὰ τῶν ἐφημερίων ἀντὶ ἁδροῦ ἐνίοτε τιμήματος, διότι ἦτο ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τελείου τοιούτου βαΐου, πλατεῖαι δὲ ἐκ μετάξης ἢ ἀτλαζίου ταινίαι ἑλισσόμεναι περὶ τὴν λαβὴν καθῆκον μακραὶ ἀπ' αὐτῆς, κυαναῖ ἢ λευκαὶ συνήθως, τὰ βαΐα δὲ ταῦτα καθὼς καὶ ὅσα ἐστέλλοντο εἰς τοὺς οἴκους ἐτοποθετοῦντο προσωρινῶς ἄνω τῶν εἰκονοστασίων τῶν οἴκων, τὰ δὲ νυμφικὰ καὶ πλοιαρχικὰ εἰς τὰ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μέρη τῶν κλινῶν, μετεκομίζοντο δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς εἰς τοὺς ναοὺς διὰ νὰ εὐλογηθῶσιν εἶτα ἀναλαμβανόμενα, ἐξαιρετικῶς τῶν νυμφικῶν καὶ πλοιαρχικῶν, ἠρτῶντο εἰς τὰς μεταξὺ τῶν διαστύλων παραστάδας.— Ἡ διανομή, καὶ αἱ παρά τινων παλαιῶν ἱερέων γενόμεναι κερδοσκοπικαὶ διακρίσεις, ἐγένοντο ἀφορμαὶ εἴς τινας ἐρίδων καὶ αἱματηρῶν ἐπεισοδίων, διὰ τοῦτο δὲ κατὰ παλαιὰς ἀρχιερατικὰς διατάξεις καὶ ἐπιτίμια ἀπηγορεύθησαν τὰ μετ' ἀνθέων, καὶ φοινίκων καὶ ἐν γένει τὰ τεχνικῶς κατασκευαζόμενα βαΐα εἰς τοὺς ναοὺς ἐκείνους, ὡς εἰς τοὺς ἐν Ληξουρίῳ ἅγιον Νικόλαον τῶν Μανιατῶν καὶ ἁγίαν Τριάδα, ἔνθα διανέμονται ἁπλοῖ μόνον κλαδίσκοι ἐλαίας. — Ἡ εἰς τοὺς οἴκους διανομὴ καὶ αὐτὴ σχεδὸν βαίνει ἐκλείπουσα, τὰ πολυτελῆ δὲ βαΐα τῶν νυμφίων ἀντικατέστησαν ἁπλοῖ ἐκ φοίνικος σταυροί, ἐν τοῖς ναοῖς δὲ δὲν διανέμονται ἐν τῷ προνάῳ καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς, ὡς παρετήρησα ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἀνατολῆς ἐθίζεται, τοῦ ἱερέως μεταβαλλομένου εἰς πωλητὴν λαχανικῶν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀξιοπρεπέστερον καὶ ἐκκλησιαστικώτερον, ἐν τῷ ναῷ, μετὰ τὴν τεταγμένην

εὐχὴν φερόμενα εὐλαβῶς ἐπὶ κανιστρίων ἢ ἀργυρῶν δίσκων.—Διὰ τῶν βαίων οἱ ἱερεῖς κοσμοῦσι τὰς εἰκόνας τῶν διαστύλων, ἔνθα τὰ διατηροῦσι δι' ὅλου τοῦ ἔτους, ἀρτῶσι δὲ σταυροὺς ἐκ φοινίκων ἀπὸ τῶν κανδηλῶν, πολυκηρίων καὶ ἄλλων κηροβραχιόνων ἢ ἐξοχῶν τοῦ ναοῦ δι' ὅλης τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, οἱ δὲ λαμβάνοντες ἐν τῷ ναῷ ηὐλογημένον βάϊον, φέρουσιν αὐτὸ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπάνω των, τὸ δ' ἑσπέρας θέτουσιν εἰς τὰ εἰκονίσματα [1]. Τὰ βαΐα θεωροῦνται κατὰ τὰς εὐσεβεῖς ψυχὰς καὶ τὰς ἐξορκιστρίας ἀποκρουστικὰ τῶν κακῶν πνευμάτων καὶ τῆς βασκανίας καὶ ἐν γένει πάσης ἀσθενείας. Αἱ οἰκοχυραὶ ρίπτουσι φύλλα τοῦ βαΐου εἰς τὰ λιβανιστήρια καὶ περιέρχονται διὰ τούτων τὰς κλίνας τῶν ἀσθενῶν, αἱ δὲ ἐξορκίστριαι μετὰ πεποιθήσεως λέγουσι:

Ὄξου ἀρρώστια, ὄξου κακὸ
σὲ κυνηγάει τὸ βάγιο τοῦ Λαζάρου
τὸ διαβασμένο τὸ εὐλογημένο κλ.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Βαΐων καταλύεται εἰς ὅλους τοὺς οἴκους ὁ ἰχθῦς καὶ ἡ ἀλιάδα [2]· μόνον εἰς τὰς μονὰς ἀπαγορεύεται, ἐὰν συμπέσῃ καὶ ἡ ἐπίσης εἰς κατάλυσιν ἰχθύος διατεταγμένη ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐντὸς τῆς μεγ. τεσσαρακοστῆς, ἐν γένει δὲ παρὰ τῷ λαῷ θεωρεῖται μεγάλη παράβασις καὶ σπουδαία ἔλλειψις ἡ μὴ ἰχθυοφαγία. Ἀρκεῖ, λέγουσιν οἱ φανατικοὶ καὶ προληπτικοί, νὰ λείξῃ τις καὶ κόκκαλον ἐκ τῆς ὁδοῦ!

Ἡ μεγάλη ἑβδομὰς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων. Οἱ ἱερεῖς φέρουσι πλέον πένθιμα ἱερὰ ἄμφια ἐν ταῖς ἀκολουθίαις, ὡς γίγνεται καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας τῆς ὅλης μεγ. τεσσαρακοστῆς. Παλαιότερα ἐκάλυπτον τὰ μανουάλια διὰ μελανῶν ὑφασμάτων, εἰς δὲ τὰς εἰκόνας τῶν διαστύλων ἄφηνον μόνον ἀκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ἡ δὲ λοιπὴ εἰκὼν ἐμελανειμόνει. Εἰς τὰ χωρία περιτραχήλια καὶ φαινόλια μελανὰ ἠρτῶντο μεταξὺ τῶν διαστύλων, λείψανα ταῦτα τῆς φραγκοκρατίας ὡς καὶ σήμερον ἔτι ἐθίζεται εἰς τοὺς καθολικοὺς ναούς, ἐν οἷς κατὰ τὴν μεγάλην μάλιστα Παρασκευήν, ἀφαιροῦσι καὶ αὐτὰς τὰς κανδήλας καὶ σκότος βασιλεύει ἐν τοῖς ναοῖς.

Οἱ *νυμφίοι*, οἱ ὄρθροι δῆλα δὴ τῶν τριῶν πρώτων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς Κυ-

[1] Τὸ τοιοῦτο ἐθίζεται καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ μὲ τὸν *βασιλικόν*, καὶ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως μὲ τὰς *βιολέττας* καὶ τὴν μ. Παρασκευὴν μὲ τὸν *ἀμνὸν* καὶ εἰς ἄλλας ἑορτάς, ἔχουσι δὲ καὶ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἀποκρουστικὴν τῶν κακῶν πνευμάτων καὶ νόσων δύναμιν ὡς τὰ βαΐα, κατὰ τὰς δημώδεις προλήψεις.

[2] Οὕτω λέγεται παρ' ἡμῖν ἡ σκορδαλιά, ἐκ τῆς ἰταλ. λέξεως aglio=σκόροδον·

ριακῆς, εἰς μὲν τὰς μικρὰς ἐκκλησίας ψάλλονται τὸ ἀπόγευμα, εἰς τὰς μεγάλας δὲ τὸ ἑσπέρας, ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους ψαλλομένων τῶν κατανυκτικῶν καὶ ποιητικωτάτων τροπαρίων καὶ ἰδιομέλων. Ἡ συντομία τῶν ἀκολουθιῶν, ἣν ἀλλαχοῦ ἐπιδιώκουσι, παρ' ἡμῖν, δὲν εἰσήχθη, αἱ τῆς μεγάλης μάλιστα ἑβδομάδος ὑπὲρ πάσας τοῦ λοιποῦ ἔτους τελοῦνται ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητι τῶν τυπικῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ μουσικῇ τέχνῃ, μέχρι δὲ βαθυτάτης νυκτὸς φθάνει ἡ ἀκολουθία, διατρανουμένης οὕτω τῆς μεγίστης τῶν ἑορτῶν τούτων σημασίας καὶ ἱερότητος, ἀγὼν μάλιστα τελεῖται μέχρι γελοίου ἐνίοτε μεταξὺ τινων ἐκκλησιῶν ποία τούτων *θ' ἀπολύσῃ* ἀργότερον!—Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς μ. Τετάρτης δὲν ψάλλεται ὁ ὄρθρος ἐκτὸς εἰς τὰς μονάς, διότι τελεῖται ἡ ἀκολουθία τοῦ εὐχελαίου, καθ' ἣν χρίονται ἢ *μυρόνονται*, ὡς λέγεται, οὐ μόνον οἱ μεταληψόμενοι τῶν μυστηρίων κατὰ τὴν μ. Πέμπτην, ἀλλὰ πᾶς ὁ βουλόμενος. Τὰς χεῖρας δὲ καὶ τὸ πρόσωπον ἐκμάσσουσι διὰ βάμβακος, ὅστις κατόπιν καίεται ἢ ρίπτεται εἰς τὸ χωνευτήριον τοῦ ναοῦ, κατὰ δὲ τὸν ἀσπασμὸν τοῦ εὐαγγελίου ἀφίνουσιν ἐπὶ δίσκου κέρματα διὰ τοὺς ἐφημερίους.

Καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα αὐστηρὰ τηρεῖται νηστεία, μόνον τὴν μ. Πέμπτην καταλύεται τὸ ἔλαιον· τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ φαγητὸν εἶνε αἱ ἐλαίῳ καὶ παντοίοις εὐόσμοις χορταρικοῖς μαγειρευόμεναι κινάραι καὶ χλωροὶ κύαμοι, κατὰ δὲ τὴν μεγάλην Παρασκευὴν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς οἴκους οὐδὲ τράπεζα ἑτοιμάζεται διὰ τὸ πένθος τῆς ἡμέρας, μόνον δὲ μετὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἑσπέρας παρατίθεται τράπεζα μὲ κινάρας νεροβράστους, μὲ ὄξος ἠρτυμένας καί τινα γλυκίσματα, ὑπεράγαν δέ τινες γυναῖκες εὐσεβεῖς, καὶ μάλιστα εἰς τὰ χωρία, διημερεύουσιν ἐν τοῖς δι' ὅλης τῆς ἡμέρας συνήθως ἀνοικτοῖς ναοῖς, ἱστάμεναι περὶ τὸν Ἐσταυρωμένον καὶ πίνουσαι ὄξος καὶ μετ' αἰθάλης ἐνίοτε πρὸς μίμησιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ μ. Πέμπτη εἶνε ἡ ἡμέρα τῆς μεταλήψεως, καὶ ἡ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ δι' ὅλον τὸ ἔτος ἀναγκαιοῦντος ἁγίου ἄρτου. Ἐντεῦθεν θεωροῦνται αὕτη καὶ ἡ μ. Παρασκευὴ ὡς αἱ ἱερώτεραι τῆς ὅλης ἑβδομάδος ἡμέραι. Ἀπὸ πολλῶν οἴκων στέλλονται πρὸ τῆς λειτουργίας τὰ ψυχούδια ἢ προσφοραί, θεωρεῖται δὲ εὐλογία καὶ χάρις διὰ τὸν οἶκον ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου ἡ προσφορὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἐξαγωγὴν τοῦ ἁγίου ἄρτου, παρακλήσεις δὲ πρὸς τοῦτο γίνονται ἐκ μέρους τῶν γυναικῶν πρὸς τοὺς ἐφημερίους. Κατὰ τὴν λειτουργίαν ὁ ἱερεὺς ἀποχωρίζει μέγα μέρος ἁγίου ἄρτου, διότι τὴν ἡμέραν ταύτην συνέστησεν ὁ Ἰησοῦς τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, κατὰ δὲ τὰς ὥρας τῆς μ. Παρασκευῆς ἑτοιμάζει καὶ ξηραίνει συνήθως ἐπὶ ἀνθράκων καὶ φυλάττει τὸν ἅγιον ἄρτον εἰς ἀρ-

γυροῦν σκεῦος, *ἀρτοφόριον* καλούμενον, φυλαττόμενον ἐν μικρῷ κουβουκλίῳ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης, ἢ ἠρτημένον ἄνω αὐτῆς, τὴν δὲ προσφοράν, ἐξ ἧς ἐξήχθη ὁ ἅγιος ἄρτος, κόπτει εἶτα ὁ ἱερεὺς εἰς μικρὰ τεμάχια καὶ διανέμει μετὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν Ὡρῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἄλλων τοῦ πένθους ἐκδηλώσεων, καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ναῶν κώδωνες ἐσίγων. Ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς μ. Τετάρτης *ἐχήρευον* κατὰ τὴν συνήθη φράσιν, μέχρι τῆς αὐγῆς τοῦ μ. Σαββάτου, ἡ δὲ φράσις αὕτη ἦτο ἀρκούντως χαρακτηριστικὴ τοῦ πράγματος, διότι ἔμενον *χῆροι* τῶν γλωσσιδίων, ἅτινα ἀφαιρούμενα ἐφυλάσσοντο αὐστηρῶς, ἵνα ὅμως καθίσταται γνωστὴ ἡ ὥρα τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀκολουθιῶν, οἱ παῖδες τῆς ἐνορίας περιήρχοντο τὰς γειτονικὰς συνοικίας μὲ *τριζόνια* [1] καὶ *χτυπητῆρας*[2] καὶ ἤγγελλον οὕτω τὴν μετ' ὀλίγον ἔναρξιν· ὅλα ταῦτα ἔθιμα μεταφυτευθέντα εἰς τὰ μέρη μας ἐπὶ Ἐνετοκρατίας[3]. Παλαιοί τινες ἱερεῖς περιήρχοντο καὶ αὐτοὶ τὰς συνοικίας κρούοντες διὰ σφύρας τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα, ἢ ἔπληττον σήμαντρα ξύλινα πρὸς τοῦτο. Ὁ θόρυβος ἦτο μέγας προκαλῶν τὰ σκώμματα καὶ τοὺς γέλωτας, οἱ δὲ παῖδες μάλιστα εἰς τὰς κώμας διὰ στίχων εὐτραπέλων ἐκάλουν τοὺς ἐνορίτας καὶ μάλιστα τὰς γυναῖκας φ. ε.

Ἄρχοντες κι' ἀρχόντισσες καὶ χουτσοδαιμόνισσες
Ὁ παπᾶς μᾶς ἔστειλε, νἄρτετε στὴν ἐκκλησιά,
Ἔρτετε μὴν ἔρτετε, τὴ στράτα μὴν τὴν εὕρετε.

Συναφὲς πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν γλωσσιδίων ἦτο καὶ τὸ ὅτι ἀφῃροῦντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἑκατέρωθεν κρεμάμενοι κωδωνίσκοι τῶν ἱερατικῶν στιχαρίων καὶ οἱ τῶν θυμιατῶν, ἵνα μὴ ἀκούηται ἐν τῷ πενθοῦντι ναῷ καὶ πρὸ τῶν πενθούντων πιστῶν καὶ ὁ ἐλάχιστος κἂν χαρμόσυνος ἦχος.

Κατὰ τὴν Μ. Τετάρτην βάπτονται ἐν τοῖς οἴκοις τὰ κόκκινα ὠὰ τοῦ Πάσχα. Εἰς τὰς μονὰς δὲ μετὰ τὴν προηγιασμένην, ὁ ἡγούμενος δίδει πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἁγίασιν, ὡς λέγουσι, τῶν νηστευόντων πρὸς πόσιν *μεγάλον ἁγιασμὸν* διὰ τοῦ μικροῦ ἀργυροῦ δοχείου τοῦ ἐν τῇ λειτουργίᾳ χρησιμεύοντος ζέοντος ὕδατος[4]· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ τυπικόν, τὴν

[1] Ἐν Ἀθήναις *ροκάνες* ἐκ τῆς ἰταλ. roganella.

[2] Εἶδος πλήκτρων ἐκ τριῶν τετραγώνων ξύλων ἀλληλοκρουομένων, τὰ ἐν Ἰταλίᾳ battold ἢ tabelle (ἴδ. καὶ *Εἰρηναίου Ἀσωπίου* Ἡμερ. 1876 σημ. 1— νγ'.

[3] Διάταγμα τῆς 20 Ἀπριλ. 1650 τοῦ Γενικοῦ προβλεπτοῦ τῶν Ἰονίων νήσων Ἀντωνίου Τζαὶν ἐπιβάλλει τοῖς κληρικοῖς τὴν μὴ κωδωνοκρουσίαν ἀπὸ τῆς μ. Πέμπτης μέχρι τοῦ μ. Σαββάτου (ἴδ. Jungi 1856 p. 420).

[4] *Ζέον* καλεῖται καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον ἐκ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ προορισμοῦ, καὶ ἀρσ. *ζέος*.

ἡμέραν ταύτην πληροῦται τὸ ψαλτήριον, οἱ παλαιότεροι ἱερεῖς ἐκρέμων τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἢ ἐνέθετον εἰς τὸ χαῖνον στόμα τοῦ ὑπὸ τὸν ἄμβωνα ἐγγλύφου ἀετοῦ, ἔνθα ἐτηρεῖτο μέχρι τοῦ νέου Σαββάτου.

Ὅλων ὅμως τῶν ἀκολουθιῶν ἡ μακροτέρα ὡς γνωστὸν εἶνε ἡ τῶν *δώδεκα εὐαγγελίων*, ὡς καλεῖται, ἡ *τῶν Παθῶν* κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς μ. Πέμπτης, ἥτις εἰς τὰς μικρὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐξοχικὰ μονύδρια καὶ ἐξωκκλήσια ψάλλεται ἀμέσως μετὰ μεσημβρίαν. Εἰ καὶ λίαν ἐκτενής, ἀλλ' οὐχ ἧττον ψάλλεται τόσῳ ἐπακριβῶς καὶ ἀργὰ ὡς διατάσσεται, ὥστε διαρκεῖ πέραν τοῦ μεσονυκτίου, διὰ τὸ μῆκος δὲ αὐτῆς αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία [1] φέρουσι μετ' αὐτῶν ἐν τοῖς ναοῖς παντεῖα γλυκίσματα, τρωγάλια, ψητοὺς ἐρεβίνθους καὶ κυάμους, καρποὺς καὶ οἶνον ἀκόμη, πρωτεύει δὲ τούτων τὸ εἰς ὅλας τὰς νηστησίμους ἡμέρας ἐν πολλῇ χρήσει *μουστοκούλουρον* [2], ἐν σχήματι δακτυλίου, ἐξ ἀλεύρου, γλεύκους μοσχατίου, καρύων καὶ ἀμυγδάλων λειοτριμμένων, σησάμου οἴνου καὶ ἄλλων εὐωδῶν οὐσιῶν κατασκευαζόμενον καὶ ἀρκετὰ εὔγευστον καὶ τονωτικώτατον γλύκισμα· εὐτυχῶς ὅμως ἡ ἀπρεπὴς καὶ ἀσεβὴς αὕτη συνήθεια, ἡ μεταβάλλουσα τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ εἰς ἑστιατόριον καὶ τὴν ἡμέραν τῶν ἱερῶν παθῶν εἰς ἑορτὴν Βαχχικήν, σχεδὸν ἐξέλιπε.

Ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ταύτης ἡ εὐπρέπισις τῶν ναῶν εἶνε ἐξαιρετική. Πρὸ τῆς ὡραίας πύλης τίθεται τὸ τετράποδον μελαίνῃ ποδιᾷ κεκαλυμμένον, ἔχον δὲ εἴς τινας ἐκκλησίας πρὸς τὸ μέρος τοῦ καθολικοῦ τὴν εἰκόνα «*Ἴδε ὁ ἄνθρωπος*» [3], ἐπὶ τοῦ τετροπόδου τούτου τίθεται τὸ εὐαγγέλιον, ἐξ οὗ οἱ ἱερεῖς ἀναγινώσκουσι τὰς δώδεκα τεταγμένας κατὰ τὴν τῶν Παθῶν ἀκολουθίαν περικοπάς. Ἐφημέριοι καὶ ἄλλων ναῶν προσέρχονται κατὰ τὸ ἑσπέρας πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἄλλων ἐφημερίων· ἡ ἀβρότης ὅμως αὕτη ἦτο ἀνταπόδοσις, διότι οἱ ἐφημέριοι τῶν ναῶν, ἔνθα ψάλλονται αἱ ἀκολουθίαι τὸ ἑσπέρας, βοηθοῦσι τοὺς ἐφημερίους τῶν μικροτέρων ναῶν, ἐν οἷς ἡ ἀκολουθία ψάλλεται τὸ ἀπόγευμα καὶ οὗτοι ἀνταποδίδουσι τὴν βοήθειαν. Οἱ ναοὶ εἰσι στολισμένοι δι' εἰκόνων, ἠρτημένων εἰς τοὺς τοίχους, πλαισιουμένων διὰ δαφνῶν καὶ μύρτων. Ὁ ἐπιτάφιος εἶνε ἤδη ἕτοιμος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πρὸς τὸν νάρθηκα [4] μέρους τοῦ

[1] Τοῦτο γίνεται καὶ κατὰ τὴν μακρὰν *τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου* ἀκολουθίαν.

[2] Σύνθετον ἐκ τοῦ μοῦστος (mustum) καὶ κουλοῦρι.

[3] Οὕτω καλοῦσι τὴν εἰκόνα τὴν παριστῶσαν τὸν Ἰησοῦν πρὸ τῆς σταυρώσεως καὶ ὡς οὗτος ἐξῆλθε τοῦ πραιτωρίου. Καὶ οἱ Καθολικοὶ ecce homo καλοῦσιν αὐτήν, παρεφθαρμένως δὲ ἡ κοινὴ λέξις παρ' ἡμῖν εἶνε *ὁ ἰδοὺ ἄνθρωπος*.

[4] Παρ' ἡμῖν καὶ ὁ νεκρὸς καὶ ὁ ἐπιτάφιος τίθενται εἰς τὸ μέρος τὸ πρὸ τοῦ νάρθηκος, οὐχὶ δὲ πρὸ τοῦ ἁγίου βήματος, ὡς ἀλλαχοῦ.

ναοῦ, εἰς τὸ μέσον δὲ τοῦ ναοῦ ἐγείρεται κομψὸν ἰκρίον, κοινῶς pal-co καὶ παρεφθαρμένως iparco καλούμενον, μελανοῖς ἀμφίοις καὶ καλύμμασι κεκαλυμμένον, μετ' ἀναβαθμῶν ἐφ' ὧν ἀργυρᾶ κηροπήγια καὶ ἀνθοδοχεῖα—εἶδος μικροῦ βωμοῦ (altare) μὲ τὴν εἰκόνα πενθούσης Θεοτόκου (madona del dolore) συνήθως καὶ τοῦ *Ἴδε ὁ ἄνθρωπος*, ἥτις τοποθετεῖται ἐκεῖ κατὰ τὴν ἑξῆς τελετήν. Ἀναγινωσκομένου τοῦ Δ' εὐαγγελίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐξῆλθε φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, ἐξέρχονται δύο ἢ καὶ εἷς ἱερεὺς ἀπὸ τῆς δεξιᾶς τῆς ὡραίας πύλης θύρας τοῦ ἁγ. βήματος καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ἀναγινώσκεται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος περικοπὴ τοῦ εὐαγγελίου, μελανείμονες, ἔχοντες τὴν ἄνευ καλυμαυχίου κεφαλὴν κεκαλυμμένην διὰ μελανοῦ **ἀέρος** καὶ φέροντες ἐν χερσὶ τὴν εἰκόνα *Ἴδε ὁ ἄνθρωπος*, εἰς τινας δὲ ἐκκλησίας καὶ μάλιστα εἰς τὰς κώμας αὐτὴν τὴν ἐζωγραφημένην θύραν τῆς Ὡραίας Πύλης, ἐφ' ἧς συνήθως ἱστορεῖται ὁ Ἰησοῦς πρὸ τῆς σταυρώσεως καὶ τὰ λοιπὰ σύμβολα [1]. Οἱ ἱεροῖς περιέρχονται ἐν σιγῇ τὸν ναὸν τρίς, προηγουμένων λαμπάδων καὶ θυμιατοῦ, καὶ ὅταν ἀναγινώσκηται ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἡ περικοπὴ «*ἐκάθησαν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ βήματος*» θέτουσι τὴν εἰκόνα εἰς τὰς βαθμῖδας τοῦ δεσποτικοῦ θρόνου ἢ εἰς τὸ ἰκρίον τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, ἅτινα οὕτω χαρακτηρίζουσιν ὡς τὸν τόπον τοῦ Γολγοθᾶ· ἀλλ' αἱ συνήθειαι αὗται σχεδὸν ἐξέλιπον, τοποθετεῖται δὲ νῦν πρὸ τῆς ἀκολουθίας εἰς τὸ ἰκρίον ἡ εἰκὼν μόνον. Πομπωδέστερον ὅμως ἔχουσι τὰ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ Ἐσταυρωμένου. Ὁ ἱερεὺς μελανείμων ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, φέρων τὸν Ἐσταυρωμένον, δὲν ψάλλει τὸ *Σήμερον κρεμᾶται*, περιφέρων τὸν Σταυρὸν ἐν τῷ ναῷ, ὡς γίνεται ἀλλαχοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν ὡραίαν Πύλην ἱστάμενος ψάλλων αὐτὸς ἢ οἱ ψάλται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ᾆσμα, οὗ τὸ πρῶτον μέρος δὶς μὲν ἐπαναλαμβάνεται ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος, τὸ τρίτον δὲ παρουσιαζομένου συνάμα τοῦ σταυροῦ εἰς τὴν πύλην. Μετὰ τὸ ᾆσμα τοῦτο ὁ ἱερεὺς ἵσταται ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ὅτε οἱ ψάλται ψάλλουσι τὸ *μάθημα*, ἤτοι ἐπιπρόσθετόν τι πένθιμον καὶ σύμφωνον τῇ στιγμῇ ᾆσμα, ὡς τὸ *Ἔφριξε γῆ*, ἢ τὸ *Τὸν ἥλιον κρύψαντα*, ἢ τὸ *Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας*, ἢ τὸ *ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη* καὶ τὰ τοιαῦτα, τούτων δὲ περατουμένων, τρὶς περιφέρει τὸν σταυρὸν ὁ ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ ἐν μέσῳ λαμπάδων, τοποθετεῖ αὐτὸν εἰς τὸ ἐπὶ τοῦτο πέτρινον βάθρον (piedes-

[1] Εἰς τὰς τρεῖς θύρας ζωγραφίζουσι συνήθως εἰς μὲν τὴν μεσαίαν τὸν Ἰησοῦν ὡς «*Ἴδε ἄνθρωπον*», εἰς τὰς ἑτέρας δύο ἀγγέλους φέροντας τὰ σύμβολα τῆς σταυρώσεως· εἰς ἄλλας δὲ ἐκκλησίας τοὺς τρεῖς ἱεράρχας, εἰς νέους δὲ ναοὺς τοὺς τρεῖς τῆς Ἑπτανήσου προστάτας Ἁγίους.

tate ἢ κοινῶς πετροστάλι), ὄπισθεν τοῦ ἰκρίου (palco) κείμενον, γενικὴ δὲ εἶνε τότε ἡ φωταψία, εἴς τινας μάλιστα ἐκκλησίας διανέμονται καὶ κηρία τοῖς ἐκκλησιαζομένοις, ὡς πάντοτε ἐθίζεται ἐν ταῖς μοναῖς. Εἰς μέρη τινὰ τῆς νήσου καλύπτουσι τὸν Ἐσταυρωμένον δι' ὅλων τῶν κεράτων τοῦ σταυροῦ μὲ λεπτότατον μελανὸν ὕφασμα (κοινῶς velo), ἡ τελετὴ δὲ τοῦ ἐξαγομένου Σταυροῦ εἶνε γενικὴ πλέον, μόνον δὲ εἴς τινας μονὰς ἐξάγουσιν ἁπλῆν εἰκόνα τῆς σταυρώσεως. Ὅλα τἀφορῶντα εἰς τὴν τελετὴν ταύτην εἶνε καταφανῆ λείψανα τῆς φραγκοκρατίας, ἀλλὰ πάντων ἀψευδεστέρα μαρτυρία εἶνε αἱ ἑξῆς δύο ἀκόμη συνήθειαι, ὅλως ξέναι τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν. Μετὰ τὰς *Ὥρας* τῆς μ. Παρασκευῆς, ἢ πρὸ τοῦ ἑσπερινοῦ, ὁ ἱερεύς, φέρων ἅπασαν τὴν ἱερατικὴν στολὴν καὶ μὲ κεκαλυμμένον δι' ἀέρος τὴν κεφαλήν, ψαλλομένης τῆς δοξολογίας, ἵσταται πρὸ τῆς ὡραίας πύλης ἐστραμμένος πρὸς τὸν λαόν, κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὰ ἅγια, δεικνύων δὲ οὕτω τὸν μελισθέντα ἅγιον ἄρτον λέγει:

Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς·
ὁ τρώγων ἐξ αὐτοῦ κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται.

Οἱ δὲ ψάλται ψάλλουσι πολλὰ τοιαῦτα σχετικά, λήγει δὲ ἡ τελετὴ εὐλογοῦντος τοῦ ἱερέως διὰ τῶν ἁγίων, καὶ λέγοντος τὸ ***Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου***. Τὸ παράδοξον δὲ εἶνε ὅτι ἐπὶ Ἑνετοκρατίας εἰς προσομοίαν τελετὴν ἐν τοῖς καθολικοῖς ναοῖς, καθὼς καὶ κατὰ τὴν λιτανείαν τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, Corpus Domini, ὑπεχρεοῦντο νὰ παρίστανται καὶ συλλιτανεύουσι καὶ οἱ ἡμέτεροι ἱερεῖς[1]· πολλὰ δὲ νόστιμα ἐπεισόδια διασώζει ἡ παράδοσις περὶ τῆς ἐξ εὐσεβείας ἀρνήσεως ἱερέων τινῶν νὰ μετέχωσι τῶν ἱερουργιῶν καὶ τιμωρουμένων ἐκ τούτου· ἡ συνήθεια αὕτη ὅμως πρὸ χρόνων ἐξέλιπεν, ἑτέρα δὲ ἐπίσης φραγκικὴ εἶνε ἡ τῆς ***ἀποκαθηλώσεως*** κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, ἐν ᾧ κατὰ τὰ ἀπόστιχα, ψαλλομένου τοῦ δοξαστικοῦ, ***Σὲ τὸν ἀναβαλλόμενον*** κλ., οἱ ἱερεῖς καταβιβάζουσι τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ, καὶ θέτοντες αὐτὸ εἰς λευκὴν ***ρεστόμπολαν***, περιφέρουσι πρὸς ἀσπασμὸν ἐν τῷ ναῷ. Ἡ ὅλως θεατρικὴ αὕτη καὶ ἀντικειμένη εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τελετή, εἶνε ἀπόπειρα μιμήσεως τῶν κατὰ τὴν ἀποκαθήλωσιν τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ κλῖμαξ ἐνίοτε τοποθετεῖται πρὸ τοῦ Σταυροῦ, καὶ δύο ἱερεῖς παριστῶντες τὸν Ἰωσὴφ καὶ τὸν Νικόδημον καταβιβάζουσι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀφαιροῦντες τοὺς ἥλους καὶ σύροντες αὐτὸ διὰ λεπτοῦ σχοινίου ἐμπεπερασμένου διὰ τῶν ὀπῶν τῶν χειρῶν καὶ τῶν ἀντιστοίχων τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ψάλλεται τὸ

[1] Leggi Municipali σελ. 161.

«καθελὼν Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ξύλου σὺν Νικοδήμῳ». Εἰς ὀλίγας τώρα ἐκκλησίας τηρεῖται τὸ ἔθιμον, οἱ νεώτεροι δὲ ἱερεῖς περιφέρουσι μόνον πρὸς ἀσπασμὸν ὅλον τὸν σταυρὸν καὶ εἰσέρχονται ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος, ὅθεν ἐξάγουσιν ἕτερον σταυρὸν ἄνευ τοῦ σώματος καὶ τοποθετοῦσι αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ. Ἄλλοτε τὸ λεπτὸν σχοινίον τῆς ἀποκαθηλώσεως ἐτηρεῖτο παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν ὡς ἀποκρουστικὸν καὶ θεραπευτικὸν τῶν περιοδικῶν πυρετῶν καὶ ἄλλων νοσημάτων, τιθέμενον καὶ διανυκτερεῦον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῶν ἀσθενῶν. Παῖς ἔτι ὢν πολλάκις εἶδον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν μου τὸ σχοινίον, τὸ ὁποῖον ἡ κερδοσκοπικὴ εὐσέβεια παλαιοῦ τινος ἱερέως ἐπρομήθευεν εἰς τὸν οἶκόν μου.

Ἡ ἀκολουθία τῶν ὡρῶν τῆς μ. Παρασκευῆς εἶνε παρ' ἡμῖν ἡ μεγαλοπρεπεστέρα τῶν τοῦ ἔτους, διαρκοῦσα μέχρι μεσημβρίας καὶ πέραν, δὲν ἕπεται δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ ταύτῃ καὶ ἡ τοῦ ἑσπερινοῦ, ὡς ἐθίζεται εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ γίνεται μακρὰ διακοπὴ ἀναγινωσκομένου εἰς πολλοὺς ναοὺς ἑνὸς ἐκ τῶν περιλαλήτων εἰς τὸ βάθος λόγων τοῦ ἡμετέρου χρυσορρήμονος Μηνιάτου, τὸ δὲ ἑσπέρας ψάλλεται μεγαλοπρεπέστατα ὁ ἑσπερινός, ὅστις καλεῖται *Ταφιασμός*, ὁ δὲ ὄρθρος ψάλλεται κατὰ τὴν νύκτα πρὸς τὴν χαραυγήν, μόνον δὲ εἰς τὰς Μητροπόλεις τῶν δύο μας πόλεων ὁ ἑσπερινὸς ψάλλεται μετὰ μεσημβρίαν καὶ εἶτα γίνονται αἱ ἐπίσημοι τῶν ἐπιταφίων λιτανεῖαι.

Οἱ ἐπιτάφιοι ἢ *γιπιτάφιοι* κοινῶς, εἶνε εἴδη κουβουκλίων ἢ βωμῶν (**altare**), ὧν τινες ἔργα ἐξόχου ξυλογλυπτικῆς τέχνης, μετ' εἰκόνων, κεχρυσωμένοι καὶ διὰ βαρυτίμων ἀμφίων καὶ ἐπενδύσεων μελανῶν ἐνίοτε ἐστολισμένοι. Καὶ οἱ μὲν παλαιότεροι εἶχον τρεῖς *κουκούλας*, κωνοειδεῖς δηλαδὴ κορυφάς, ὧν ἡ μεσαία ἦτο ὑψηλοτέρα, ἐκ πλεκτῶν ξυλίνων στεφάνων κατασκευαζομένας, ἐξ ἑκάστου δὲ μέρους τοῦ ἐπιταφίου θυρίδας. Αἱ τρεῖς κουκοῦλαι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἀποκαθηλώσεως, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Νικόδημον καὶ τὴν Θεοτόκον, ἐντὸς δὲ τοῦ ἐπιταφίου τίθεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ εἰκόνιον ἔγγλυφον καὶ τοῦτο εἰς πολλοὺς ναοὺς τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ ἄνθη ἅτινα καλοῦνται εἰδικῶς *ἀμνός*, ἴσως διὰ τὸ ὅτι ὁ Ἰησοῦς λέγεται ὁ *ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ*. Οἱ παλαιοὶ ἐπιτάφιοι εἰς τὰς δύο στενὰς προσόψεις φέρουσιν ἀνὰ ἕνα μικρὸν σταυρὸν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπὸ τὰ πέριξ αὐτῶν ἀρτῶνται περιτραχήλια καὶ μάλιστα εἰς τὰ χωρία, ἔνθα αἱ νεάνιδες μετὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ὡρῶν στολίζουσι τοὺς ἐπιταφίους μὲ τὰ ῥόδα τῆς ἀνοίξεως καὶ τὰ ἄνθη τῶν πορτοκαλεῶν καὶ λεμονεῶν, ὧν ἐπιχρυσοῦσι τὰ φύλλα. Τὸ πρῶτον ἀναπτόμενον κηρίον τοῦ ἐπιταφίου, ἐξ ὧν ἔχει πέριξ ἐπὶ βραχιόνων, γίνεται πολλάκις ἀντικείμενον ἐρίδων,

διότι ὑπάρχει πρόληψις ὅτι εἶνε ἀποκρουστικὸν τῶν τρικυμιῶν καὶ οἱ ναυτικοὶ ἀγωνίζονται τὶς νὰ ἀποκτήσῃ τὸ ὅλον ἢ μέρος τοῦ περιφήμου κηρίου, ὅπερ ἀνάπτουσιν εἰς τὰ πλοῖα ἐν ὥραις καταιγίδων. Τοιαύτη περίπου καὶ ἡ περὶ τοῦ κηρίου τῆς λαμπρᾶς πρόληψις ἐκ μέρους τῶν γυναικῶν, ὅπερ κηρίον φερόμενον εὐλαβῶς οἴκοι τίθεται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ ἀνάπτεται πρὸ τῶν εἰκόνων ἐν ἡμέραις βροχεραῖς ἢ τρικυμιώδεσιν, ἐπικαλουμένων ἅμα τῶν γυναικῶν καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἁγίας Ἀγάθης, ἐκ τοῦ ἀναλυομένου δὲ κηροῦ, ὅπερ προσπαθοῦσι νὰ φέρωσιν ἄσβεστον εἰς τὸν οἶκον ἀπὸ τοῦ ναοῦ, κάμνουσι μικροὺς σταυροὺς οὓς ἐπικολλοῦσιν εἰς τὰ ἄνω μέρη τῶν θυρῶν, ὡς κάμνει καὶ ὁ ἀνάδοχος μετὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος.

Ὁ φανατισμὸς τοῦ λαοῦ ἄλλοτε κατὰ τῶν ἑβραίων ἐξεδηλοῦτο κυρίως κατὰ τὴν μ. Παρασκευήν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς αἱματηρὰς συνεπείας· ἐν Κεφαλληνίᾳ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, τοιαῦται σκηναὶ ὡς ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ ἐγένοντο πολλάκις καὶ ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, δὲν συνέβησαν, περιωρίζοντο δὲ εἰς τὸ νὰ πτύωσι καὶ λοιδοροῦσι τοὺς ἀτυχεῖς Ἰσραηλίτας, νὰ ραπίζωσιν αὐτούς, νὰ καίωσι δημοσίᾳ εἰκόνας καὶ εἴδωλα τοῦ Ἰούδα καὶ ἄλλων Ἑβραίων, καὶ νὰ ὑποχρεῶσιν αὐτοὺς νὰ μένωσιν ἐκ φόβου κατάκλειστοι δι' ὅλων τῶν ἡμερῶν τούτων, κατὰ δὲ τὸ μέγα Σάββατον ἐπυροβόλουν ἐπὶ τοῦ ἐξ ἀχύρου Ἰούδα, καὶ οἱ παῖδες περιερχόμενοι τὰς συνοικίας ᾖδον σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ἑξῆς:

Οἱ Ἑβραῖοι τὰ σκυλιὰ
'ποῦ σταυρῶσαν τὸ Χριστὸ
μὲ τὰ πύρινα καρφιά!
Πολὺ αἷμα ἔβγαλε
γιὰ τρεῖς μέρες ἔγιανε
Στὴν πομπή σας Ἰουδαῖοι,
Καὶ στὴ γάνα σας Ἑβραῖοι!

ὅπερ ἐπανελάμβανον καὶ αἱ γυναῖκες ὅταν ἔρριπτον κατὰ τὸ μ. Σάββατον τὰ τεθραυσμένα ἀγγεῖα καὶ τὰ σκουπίδια τοῦ οἴκου, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῆς μ. Πέμπτης μέχρι τοῦ μ. Σαββάτου ἐφυλάττοντο ἵνα ριφθῶσιν ἀπὸ τοῦ παραθύρου κατὰ τὴν ὥραν τοῦ *κομματίου*.

Οἱ παῖδες πλὴν τῶν τριζονίων, τῶν κτυπητηρῶν, τῶν ᾀσμάτων κλ. καὶ ἐν ἄλλοις συμμετεῖχον τῶν τελετῶν καὶ πομπῶν τῶν ἡμερῶν τούτων. Τὴν μ. Παρασκευὴν περιφέρονται καὶ ἀκόμη εἰ καὶ σπανιώτερον, εἰς τὰς οἰκίας, φέροντες μικρὰν εἰκόνα τοῦ ἐσταυρωμένου ἢ τῆς Παναγίας, κεκλυμμένην διὰ μέλαινος ὑφάσματος διαφανοῦς καὶ ψάλλουσι μονοτόνως καὶ πενθηρῶς τὸ

Καλὸν καὶ τ' ἅγιος ὁ Θεὸς
καλὸν καὶ ποῦ τὸ λέει
κι' ὁποῦ τὸ λέει σώνεται
κι' ὁποῦ τ' ἀκούει ἁγιάζει
κι' ὁποῦ τὸ καλ' ἀφογκρασθῇ
παράδεισο θὰ λάβῃ.
Κάτω στὰ Γεροσόλυμα
καὶ στοῦ Κυρίου τὸν τάφο
καὶ δένδρο ἐφανερώθη,
ἡ ρίζα του ἦταν ὁ Χριστὸς
οἱ κλῶν' οἱ ἀποστόλοι
καὶ τὰ ξεκλωναρίσματα
ἦσαν οἱ μάρτυρές του,
ποῦ μαρτυροῦσαν κι' ἔλεγαν
γιὰ τοῦ Κυρίου τὰ πάθη κλ. κλ.

Τὸ ἑσπέρας δὲ τῆς μ. Παρασκευῆς ἔφερον ὅλοι οἱ παῖδες ἄλλοτε, σήμερον δὲ σπανίως, ἐπὶ κοντῶν κυλινδροειδεῖς ἢ στρογγύλους φανοὺς ἐκ χρωματιστοῦ χάρτου καὶ ἠκολούθουν τῷ ἱερεῖ κατὰ τὴν περιαγωγὴν τοῦ Σταυροῦ, ὅπερ ὁμολογουμένως προσέθετε πολὺ εἰς τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ ἐπιβάλλον τῆς πομπῆς.

Τὸ ἑσπέρας τῆς μ. Παρασκευῆς μετὰ τὸν *ταφιασμόν*, ἤτοι τὸν ἑσπερινόν, ὅλοι σχεδὸν οἱ ναοὶ ἐτέλουν τὰς *processioni* ὡς τὰς ἐκάλουν ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον, ἤτοι τὰς λιτανείας τῶν ἐπιταφίων, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ τὴν αὐγὴν τοῦ μ. Σαββάτου. Ὁ ἀοίδιμος ὅμως μητροπολίτης Κεφαλληνίας Σπυρίδων ὁ Κοντομίχαλος (1842—1872) ὁ ὀλίγην μὲν παιδείαν κεκτημένος, ἀλλ' ἀνὴρ πνευματώδης, ἰσχυρᾶς θελήσεως καὶ ἄριστα διαγιγνώσκων τὰ ξένια καὶ ἄσκοπα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, μεταξὺ πολλῶν μεταρρυθμίσεων, κατήργησε τὰς λιτανείας, διατάξας νὰ λιτανεύωνται μόνον οἱ τῶν μητροπόλεων τῶν δύο πόλεών μας ἐπιτάφιοι, καὶ δὶς τοῦ ἔτους τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Γερασίμου ἐν τῇ μονῇ τῶν Ὁμαλῶν. Αἱ λιτανεῖαι τῶν ἐπιταφίων ἦσαν ἀληθῶς ὅ,τι ἀσεβὲς καὶ ἄσεμνον πολλάκις. Ἄνδρες μετὰ γυναικῶν ἠκολούθουν ᾄδοντες ἢ ψάλλοντες, περίεργον δὲ ἦτο τὸ ἔθιμον νὰ κρούωσι τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν, ὅθεν διήρχετο ἡ πομπή, μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς λιτανείας, ὅμιλοι νεανιῶν φέροντες σανίδα μὲ ἐπικεκολλημένα κηρία, περιήρχοντο δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὰς ὁδοὺς ψάλλοντες τὸ «*Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου*» καὶ ἄλλα τοιαῦτα ᾄσματα, πολλὰ δὲ συνέβαινον παρατράγῳδα καὶ μέχρι συμπλοκῶν. Τόσον δὲ ὁ λαὸς τυφλῶς ἠκολούθει τὰς πατρίους συνηθείας, ὥστε τὴν διαταγὴν τοῦ ἱεράρχου πολλάκις παρέβη, καὶ ἐπιτάφιοι (ὡς εἴς τινα ναὸν καὶ μέχρι σήμερον γίνεται)

λιτανεύεται ἄνευ ἱερέων καὶ ψαλτῶν, ἐν ἀσεβείᾳ πολλῇ καὶ σκανδαλώδει ἐπιμονῇ, ἃς ὅμως πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν προκαλεῖ ἡ μεροληπτικὴ καὶ ἄδικος ἄδεια λιτανειῶν εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ κράτους καὶ δὴ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας πολλὰ συνέβαινον τὰ ἄτοπα μεταξὺ καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων διὰ τὸν μὴ συνεορτασμὸν τῶν ἁγίων ἑορτῶν, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ἡμερολογίου. Τὸ ζήτημα τοῦ νέου καλενδαρίου ἔσχε καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ τὴν ἱστορίαν του. Ὁ εἰσαγωγὼν τὸ γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον Πάπας Γρηγόριος ΙΓ' τῷ 1582, βασιζόμενος εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ εἰς τὸ ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἐτέλουν ὑπὸ καθολικὴν κυβέρνησιν, ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ τοῦτο ἐνταῦθα προσβάλλων τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ τὰ διὰ τόσων αἰώνων τηρηθέντα ἔθιμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑορτῶν καὶ μάλιστα τῶν τῆς μ. ἑβδομάδος. Ὡς ὁ προβλεπτὴς τῆς Ζακύνθου Antonio Veniere τῷ 1582, οὕτω καὶ ὁ τῆς Κεφαλληνίας Gerolamo Tiepolo τῷ 1584 ἐποιήσαντο τὰς δεούσας παραστάσεις[1] περὶ τούτου εἰς τὰς ἐν Ἑνετίᾳ ἁρμοδίους ἀρχάς, περιγράφοντες τὴν ταραχὴν τῶν πνευμάτων καὶ τοὺς κινδύνους τῆς κοινῆς ἡσυχίας, συνάμα δὲ ὁποίαν περιφρόνησιν καὶ ἀνυποταξίαν ἐπεδείξαντο οἱ ὑπήκοοι εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Ἁγίου Πατρὸς καὶ πόσον ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ νέου Καλενδαρίου ἦτο καὶ ἀντοικονομικὴ διὰ τὴν τήρησιν διπλῶν ἑορτῶν ἐν ταῖς σχολαῖς καὶ ταῖς δημοσίαις καὶ ἰδιωτικαῖς σχέσεσιν. Ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, αἰτουμένης τῆς ἐγκρίσεως τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β', πρὸς τοῦτο δὲ ἀπεςάλησαν ἐκ μέρους τοῦ Πάπα οἱ ἐκ Κερκύρας Μιχαὴλ Ἔπαρχος καὶ ἐκ Ζακύνθου Ἰωάννης Βοναφεύς, οἵτινες τῇ συστάσει καὶ τῆς Γαλλίας, μετέβησαν εἰς Κωσταντινούπολιν, ματαίας ὅμως ἀποβάσης τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν διὰ τὸ ἄκαμπτον τοῦ Πατριάρχου[2]. Ἡ Ἑνετικὴ κυβέρνησις ἐν τῇ ὁμολογουμένῃ συνέσει αὐτῆς καὶ ἀνεξιθρησκείᾳ, βλέπουσα ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν θὰ κατωρθοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ γόητρον αὐτῆς θὰ ἐμειοῦτο παρὰ τοῖς ὑπηκόοις καὶ ὁ κίνδυνος μελλουσῶν ταραχῶν ἦτο ἄφευκτος, ἔταμε νέαν ὁδόν, κατορθώσασα οὐ μόνον τὴν μὴ ἰσχὺν τοῦ Νέου καλενδαρίου πρὸς κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων καὶ διὰ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν καθολικῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν τούτων ὑπαγωγὴν εἰς τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεγάλας δεσποτικὰς ἑορτὰς[3], ἐγκύ-

[1] Relagione di Gerolamo Tiepolo proveditore di Cefalonia 1584.

[2] Ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ Πατριαρχείας (1530—1584). Προβλ. Γεδεὼν Πατρ. πίνακας τεῦχος Η', 525.

[3] Storia antica e anecdotica d' Italia raccontata dai Veneti ambasciatori da F. Mutinelli Vol. I. Venezia 1856· καὶ Χιώτου ς' 66.

κλιος δὲ τοῦ Πάπα δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Κερκύρας Ἰωάννου Βάλδη, ἐκτείνει τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην εἰς ὅλην τὴν Ἑνετικὴν Ἀνατολὴν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς καθολικούς, τῆς τοῦ Πάπα πρὸς τοῦτο συγκατανεύσεως κατορθωθείσης διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πρεσβείας τοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ πρωτοπαπᾶ Κερκύρας ἀποσταλέντος Νικολάου τοῦ Καρτάνου[1]· ἡ ἀφομοίωσις δὲ αὕτη τῶν δυτικῶν πρὸς ἡμᾶς ἰσχύει ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ις' αἰῶνος μέχρι σήμερον ἐν Ἑπτανήσῳ. Ὁ συνεορτασμὸς τῶν δύο δογμάτων ἦτο κάλλιστον μέτρον, κατηύνασεν ἀληθῶς τὰ πνεύματα καὶ ἠδελφοποίησεν ἐν τῇ κοινῇ ἑορτῇ τοὺς πρεσβεύοντας τὰ δύο δόγματα, οἵτινες προέβαινον εἰς παντοίας ἀσχημίας καὶ προσβολὰς κατ' ἀλλήλων, ἐμπαικτικῶς καὶ σκανδαλωδῶς φερόμενοι κατὰ τὰς ἀκολουθίας καὶ πομπὰς τῶν ὑφ' ἑκάστης ἐκκλησίας ἀγομένων τοιούτων ἑορτῶν κατὰ τῶν ἐναντίων. Σήμερον καὶ οἱ ἡμέτεροι συμπολῖται καθολικοὶ ἑορτάζουσι μεθ' ἡμῶν, πολλοὶ δ' ἡμῶν μεταβαίνουσιν εἰς τὰς ἀκολουθίας των καὶ ἀκροῶνται τῶν διδαχῶν τῶν ἱεροκηρύκων των. Τὴν ἱστορικὴν ταύτην παρέκβασιν ποιησάμενοι, ὡς σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸ ζήτημα καὶ ἵνα μὴ παραλείψωμεν τὰ περὶ συνεορτασμοῦ τῶν δύο δογμάτων, μεταβαίνομεν αὖθις εἰς τὸ κύριον θέμα.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς μ. Παρασκευῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Βαΐων γίνεται *mancia* ἢ *μπονaμὰς* (buona-mano) τῶν πρωτοψαλτῶν τῆς ἐκκλησίας, περιάγεται δῆλα δὴ εὐεργετικὸς ὑπὲρ αὐτῶν δίσκος, τὸ πρᾶγμα δὲ ἐπαναλαμβάνεται καὶ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Χριστουγέννων. Αἱ ἡμέραι δὲ αὗται ἐν γένει εἶνε ἡμέραι φιλοδωρημάτων καὶ ἀμοιβῶν ἐκτάκτων διὰ τὰς ἐκτάκτους δαπάνας τῶν ναῶν, τούτου ἕνεκα ὁ ἐπίτροπος καὶ ὁ ἐφημέριος φέροντες *κασσελίτταν*, ἤτοι τετράγωνον μικρὸν χρηματοκιβώτιον ἐφ' οὗ εἶνε ἐζωγραφημένη ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου, ἐφ' ᾧ τιμᾶται ὁ ναός, περιέρχονται τὰς οἰκίας τῆς ἐνορίας πρὸς συλλογὴν ἐράνων, οἵτινες εἰδικῶς καλοῦνται *δεσποτικά*, εἴτε διότι ἀφορῶσιν εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῶν κυρίως δεσποτικῶν τούτων ἑορτῶν, εἴτε διότι ἴσως κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας συνελέγοντο ἄλλοτε πρὶν ἢ ὁρισθῇ μισθὸς τοῖς ἀρχιερεῦσι, τὰ δεσποτικὰ δικαιώματα καὶ ὅπερ καταργηθὲν πλέον διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς, χρησιμεύει διὰ τὰς ἐκτάκτους τῶν ναῶν δαπάνας.

Ὁ λαὸς δι' ἑκάστην τῶν ἁγίων ἡμερῶν ἔχει καὶ δίστιχον, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν περικοπὴν τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἡμέρας, ἢ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἑορτῆς. Ἰδοὺ ταῦτα:

[1] **Andrea Marmora** Hist. di Corfu, Venezia 1672 p. 369· καὶ Lungi pol: delle I. Jonie sotto il Dominio Veneto 102.

Μεγάλη δευτέρα	—	Μεγάλ'. ἡμέρα
Μεγάλη τρίτη	—	Μεγάλη κρίσι
Μεγάλη τετράδη	—	Μεγάλο σκοτάδι
Μεγάλη πέφτη	—	Δάκρυο πέφτει
Μεγάλη παρασκευὴ	—	Θλίψι πολλὴ
Μεγάλο σαββάτο	—	Χαραῖς γιομάτο
Μεγάλη λαμπρὴ	—	Χάσκα-μπούκα αὐγὸ κι'ἀρνί.

Τὸ μ. Σάββατον εἶνε ἡμέρα χαρᾶς καὶ κινήσεως, ἐνῷ ἡ μ. Παρασκευὴ εἶνε ὄντως ἡ πενθιμωτέρα καὶ σοβαρωτέρα τοῦ ἔτους, διότι καὶ τράπεζα δὲν παρατίθεται, καὶ πενθίμως ἐνδύονται αἱ γυναῖκες, καὶ ἡ ἀγορὰ ἀργεῖ, καὶ οἱ οἶκοί εἰσι κεκλεισμένοι. Ἡ λειτουργία τοῦ μ. Σαββάτου τελεῖται λίαν πρωΐ, μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἀποστόλου ἀνάγνωσιν, ὁ ἱερεὺς λευκῶς ἐνδυόμενος καὶ παρουσιάζων τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν ὡραίαν Πύλην ψάλλει τὸ «*Ἀνάστα ὁ Θεός*», διασκορπίζων τὸν ἐκ δαφνῶν ἢ κλαδίσκων ἐλαιῶν σωρόν, ἁρπαζόμενον παρὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων. Τὸ ᾆσμα τοῦτο εἶνε τὸ σύνθημα τῆς ἐν τῷ ναῷ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ χαρᾶς, τοῦ θορύβου καὶ τῆς κινήσεως. Ἀμέσως κρούονται χαρμοσύνως οἱ κώδωνες, ἄρχονται οἱ πυροβολισμοὶ καὶ τ' ἄλλα πυροτεχνήματα, ἐπισήμως ὅμως κηρύσσεται ἡ Ἀνάστασις ὅταν εἰς τοὺς ναοὺς τῶν μητροπόλεων ψαλῇ τὸ *Ἀνάστα ὁ Θεὸς* καὶ κρουσθῶσιν οἱ κώδωνες, διότι τότε ἀνοίγει ἡ ἀγορὰ καὶ σφάττονται τὰ ζῷα[1]. Ὁ ἱερεὺς κατερχόμενος τοῦ βήματος, τοποθετεῖ τὴν εἰκόνα ἐπὶ τετραπόδου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, ἀφοῦ ἐγκαίρως ἀρθῇ δι' ἰδίας τελετῆς ὁ ἔτι πρὸ τοῦ νάρθηκος εὑρισκόμενος ἐπιτάφιος, ὄπισθεν δὲ τοῦ τετραπόδου μένει ἐπὶ βάθρου ὁ Σταυρὸς ἄνευ τοῦ σώματος μέχρι τῆς ἀναλήψεως. Ὁ λαὸς καλεῖ τὴν στιγμὴν τοῦ Ἀνάστα ὁ Θεὸς *κομμάτι*, ἡ δὲ συνήθης φράσις διὰ τὸ πρᾶγμα εἶνε *πέφτει τὸ κομμάτι*. Ἡ σωζομένη ἀπὸ τῆς Ἑνετοκρατίας φράσις αὕτη ἔχει τὴν σχέσιν της πρὸς ἔθιμον παλαιὸν ἐκλιπὸν πλέον, καθ' ὃ ἀπὸ τοῦ πρώτου σφαττομένου βοὸς ἐφέρετο ὡς δῶρον τῷ προβλεπτῇ μέγα τεμάχιον, ἀχνίζον ἔτι καὶ αἱμόρρυτον, ὅπερ ἐκάλουν *κομμάτι* καὶ ὅπερ ἔρριπτε διὰ τὸ ταχύτερον ὁ κρεοπώλης πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ οἴκου, ὅθεν ἡ φράσις *ἔπεσε τὸ κομμάτι*, ἤνοιξεν ἡ ἀγορά, διότι πρὸ τούτου δὲν ἐπετρέπετο, καὶ διὰ τοῦτο ἔσπευδεν ὁ κρεοπώλης ἵνα πρῶτος ἐκεῖνος ἀνοίξῃ τὸ κρεοπωλεῖόν του. Περίεργος ἡ συνήθεια νὰ ῥίπτωσιν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν συντρίμματα πηλίνων ἀγγείων καὶ τὰ σκουπίδια κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κομματίου. Κατὰ τὸ μ. Σάββατον εἰς

[1] Ἡ φρ. *ἀνάσταὁ Θεὸς* μετέπεσεν ἐντεῦθεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὑπερβολικοῦ θορύβου καὶ μάλιστα ἐπὶ ἔριδος.

τοὺς οἴκους ἄλλοτε γενικῶς ἐζύμονον πρὸς κατασκευὴν τῶν ἄρτων τοῦ Πάσχα, ὀλίγοι ὅμως σήμερον τηροῦσι τὰς ὡραίας ταύτας συνηθείας. Οἱ ἄρτοι τῆς Λαμπρᾶς λέγονται ***δοξάρια*** ἢ ***λαμπροκουλοῦραι***, ἔχουσι δὲ σχῆμα οἱ μὲν πρῶτοι ***τοξοειδὲς*** μὲ σταυρὸν ἑνοῦντα τὰς ἔσω τοῦ τόξου παρειὰς [1], οἱ δὲ δεύτεροι σχῆμα συνήθως στρογγύλον μὲ διάφορα ποικίλματα, πλέγματα, πτηνάρια, ὠοθήκας, εἰς τοὺς ἄρτους δὲ τούτους ἐμπηγνύονται ὠὰ κόκκινα καὶ θὰ παρατεθῶσιν οὗτοι εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ πάσχα δι' ὅλης τῆς Διακαινησίμου. Τῶν ἄρτων τούτων, κυρίως τῶν δοξαρίων, θὰ γίνῃ διανομὴ εἰς τοὺς ὑπηρέτας, ἀγρολήπτας, παιδιὰ συγγενῶν καὶ φίλων, εἰς δὲ τὰ χωριὰ εἰς τὸν ἐφημέριον, τὴν μαῖαν καὶ τὸν διδάσκαλον, ὡς γίνεται καὶ μὲ τοὺς ἐξαιρετικοὺς τῶν Χριστουγέννων ἄρτους· τὸ πρῶτον δὲ ζυμονόμενον μικρὸν δοξάριον ἀρτᾶται εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ οἴκου δι' ὅλου τοῦ ἔτους, ὡς ὁμοίως καὶ τὸ πρῶτον χριστόψωμον κατὰ τὰ χριστούγεννα, τὴν παραμονὴν τῶν ὁποίων ἐκκρεμῶνται καὶ καίονται.

Ἡ Ἀνάστασις δὲν τελεῖται παρ' ἡμῖν, ὡς εἰς ὅλην τὴν ἀνατολὴν κατὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐκτὸς εἰς δύο μόνον ναούς, ὅπερ εἰσήχθη μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, καὶ εἰς τὰς μονάς· εἰς τὰς λοιπὰς ὅμως ἐκκλησίας ὁ ὄρθρος ψάλλεται τὸ πρωΐ, ἡ δὲ ἀνάστασις γίνεται ἔξω τοῦ ναοῦ ἐνώπιον τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς εἰκόνος ἐν μέσῳ ἐξαπτερύγων καὶ λαμπάδων· ἐν Ληξουρίῳ μάλιστα ἐθίζεται νὰ μένῃ ὁ σταυρὸς καὶ ἡ εἰκὼν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ λαμπαδηφορία εἶνε γενική, τὰ κηρία ὅμως δίδονται δωρεὰν ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων ὡς καὶ κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς λαμπρᾶς, μόνον αἱ γυναῖκες καὶ μάλιστα αἱ μελλόνυμφοι καὶ νεόνυμφοι ἀγοράζουσι χονδρὰ κηρία, ἅτινα φέρουσιν εἰς τὸν οἶκον καὶ ἀρτῶσιν ὑπὸ τὰς εἰκόνας. Τὸ ἔθιμον τῶν πυροβολισμῶν εὐτυχῶς ὁσημέραι ἐγκαταλείπεται, μεγάλη ὅμως εἶνε ἡ χρῆσις τῶν ῥοκετῶν ἀπο τινος. Ἐν τῷ ναῷ αὐτῷ ἄλλοτε ἐπυροβόλουν, αἱ ἀνευλαβεῖς ὅμως συνήθειαι ἐξέλιπον εὐτυχῶς. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς πᾶσαν ὑποστιγμὴν καὶ τελείαν, ἠχοῦσι δι' ἰδιαιτέρου τρόπου οἱ κώδωνες τοῦ ναοῦ, εἰδοποιουμένου τοῦ κρούοντος ὑπὸ ἑτέρου κρατοῦντος κωδωνίσκον εἰς τὴν μεγάλην τοῦ ναοῦ θύραν, κωδωνοκρουσία δὲ διαρκὴς γίνεται κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν ἁγίων, περίεργον δὲ καὶ τὸ ἔθιμον τοῦ κτυπᾶν τὰς ῥάβδους καὶ τὰ καθίσματα τῶν στασιδίων κατὰ τὴν ὥραν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τοῦτο εἰς ἀνάμνησιν τῶν βροντῶν ὅτε, ὡς λέγεται παρὰ τοῦ λαοῦ, ἔγραφεν ὁ Ἰωάννης τὸ Εὐαγγέλιον.

[1] Ἡ λέξις ***δοξάρι*** εἶνε παραφθορὰ τῆς λ. ***τοξάριον***.

Ἄλλοτε ἐπιστρέφοντος τοῦ ἱερέως εἰς τὸν ναὸν μετὰ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου μετὰ τὴν ἔξω τοῦ ναοῦ τελεσθεῖσαν ἀνάστασιν, ἡ μεγάλη τοῦ ναοῦ θύρα ἦτο ἔσωθεν κεκλεισμένη. Ὁ ἱερεὺς τότε ἐφώνει: «Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, ἰδοὺ γὰρ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης». Εἰς τὸν ἱερέα ἀπήντα ὁ ὄπισθεν τῆς θύρας: «Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ;» πρὸς ὃν ὁ ἱερεὺς ἔλεγε: «Κύριος δυνατὸς καὶ κραταιός, Κύριος ἰσχυρὸς ἐν πολέμῳ», . δι' ἰσχυροῦ δὲ λακτίσματος ἤνοιγε τὴν θύραν καὶ εἰσήρχετο ἐν θριάμβῳ καὶ ἐν γενικῇ τῆς ἐκκλησίας φωταψίᾳ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ψαλλομένου τοῦ «Ἀναστάσεως ἡμέρα» κ.λ. Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶνε δῆλον ὅτι σημαίνει τὴν εἰς Ἅδου κάθοδον τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ναοῦ μεταβαλλομένου εἰς Κόλασιν !

Ὁ ἀσπασμὸς ἢ ὡς λέγεται οὕτως τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» ἦτο ἄλλοτε γενικός, καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ἀλλήλους ἀσπαζομένων, δι' ὅλης δὲ τῆς ἑβδομάδος καὶ μέχρι τῆς ἀναλήψεως παλαιότερον συνήθης ἦν ὁ ἀσπασμός, ἀντὶ δὲ πάσης ἐπὶ χαιρετισμῷ λέξεως καὶ φράσεως ἔλεγον «Χριστὸς ἀνέστη» λαμβάνοντες ὡς ἀντιχαιρετισμὸν τὸ «ἀληθῶς ὁ Κύριος». Σήμερον ὅμως μεταξὺ στενοῦ κύκλου ἀτόμων ἐθίζεται τοῦτο, αἱ συνήθειαι δὲ αὗται αἱ μαρτυροῦσαι καὶ τὴν ἄκραν εὐσέβειαν, τὸ ἦθος τῆς ἡμερότητος καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, δυστυχῶς ὁσημέραι ἐκλείπουσιν, ἀνταλλάσσονται δὲ μόνον αἱ συνήθεις εἰς τὰς ἑορτὰς τυπικαὶ ἐπισκέψεις εἰς τοὺς οἴκους. Τὰ παιδιά, καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων, φέρουσι τὰς καινουργεῖς των ἐνδυμασίας καὶ μεταλαμβάνουσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐκ τῶν λοιπῶν ὀλίγοι πλέον προσέρχονται εἰς τὴν μετάληψιν. Κατὰ τὴν τοῦ ἀντιδώρου δὲ διανομὴν γίνεται ὁ ***μποναμὰς*** (buona mano) τῶν ἐφημερίων, ἤτοι τὸ φιλοδώρημα τῶν ἐνοριτῶν ὡς καὶ κατὰ τὰ Φῶτα. Δεξιᾷ τοῦ ἱερέως ἵσταται εἷς τῶν ἐπιτρόπων μὲ δίσκον ἀργυροῦν, ὅπου ρίπτουσι τὰ χρήματα οἱ ἐνορῖται ἀσπαζόμενοι τὸν ἱερέα καὶ τὸν ἐπίτροπον, εἰς τὰς μονὰς δὲ λαμβάνει ἕκαστος ὡρισμένην θέσιν μετὰ τὸν ἀσπασμόν, ἀφοῦ ἀσπασθῇ διαδοχικῶς τοὺς πρὸ αὐτοῦ.

Ἡ τράπεζα ἐν τοῖς οἴκοις εἶνε πλουσία, τὰ δὲ κόκκινα ὠὰ τῶν ὢν οὐκ ἄνευ, εἰς πολλοὺς δὲ οἴκους παρατίθεται ἡ ἐκ χλωρᾶς μυζίθρας κατασκευαζομένη τυρόπηττα. Εἰς τὴν τράπεζαν γίνεται μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου τὸ ***φιρίρισμα*** τῶν ὠῶν (ferire), ἤτοι ἡ σύγκρουσις αὐτῶν διὰ τὸ καλόν. Ἐν γένει τὸ ἀρνίον εἰς τὸν ὀβελὸν εἶνε ἀπαραίτητον, δὲν ψήνεται ὅμως εἰς τὴν αὐλὴν ὡς ἐν Ἀθήναις. Εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν μονῶν καὶ χωρίων προσφέρονται τοῖς ἐκκλησιαζομένοις παρὰ τοῦ ἱερέως

ἀνὰ ἓν κόκκινον ὠὸν καὶ τεμάχιον μυζίθρας, ἀφοῦ ἀναγνωσθῇ πρὸ αὐτῶν ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ἡ τεταγμένη εὐχή.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς λαμπρᾶς ψάλλεται ὁ ἑσπερινός, ὅλοι δὲ κρατοῦσι κηρία. Ἄλλοτε δὲ μετὰ τοῦτον ἐγίνοντο αἱ λιτανεῖαι τῆς Ἀναστάσεως ἐν εὐθυμίᾳ καὶ πυροβολισμοῖς, εἰς τὰ χωρία δὲ ἐφέροντο καὶ αἱ εἰκόνες ὅσαι ἐστέλλοντο εἰς τοὺς ναοὺς κατὰ τὴν μ. Ἑβδομάδα, αναλαμβανόμεναι παρ' ὧν ἀνήκουσιν οἴκων.

Ταῦτα εἰσι τὰ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἰδιαζόντως δὲ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πάλης ἐθιζόμενα κατὰ τὴν μ. Ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα. Ἀπό τινος ῥοπὴ νεωτερισμοῦ καὶ πνεῦμα ὑλιστικὸν ἐμείωσε τὴν πάτριον εὐσέβειαν καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ ἱερότης τῶν ἁγίων ἑορτῶν ἀπώλεσαν πολὺ ἐντεῦθεν, τὰ δὲ πατροπαράδοτα ἔθιμα ὁσημέραι ἐκλείπουσιν, οὐδὲν δ' ἐξαιρετικὸν θὰ ἔχωσιν αἱ δι' ὅλους τοὺς λόγους ἐξαιρετικαὶ αὗται ἡμέραι, μετ' οὐ πολὺ χρόνου δυστυχῶς. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ μᾶλλον προεθέμεθα νὰ διασώσωμεν χάριν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ Τυπικῆς μας ἱστορίας τὰς θρησκευτικὰς καὶ οἰκογενειακὰς συνηθείας ταύτας, ἵνα παραδώσωμεν τοῖς μεταγενεστέροις ὀλίγας σελίδας μαρτυρούσας χρόνους παλαιᾶς εὐσεβείας.

Ἐν Ληξουρίῳ Κεφαλληνίας κατὰ Νοέμβριον 1892.

Ἠλίας Α. Τσιτσέλης.

Ὁ πρόεδρος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει *Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου* Ἀν. Χρηστίδης ἀνακοινοῖ ἡμῖν εὐμενῶς τὰ ἑξῆς ἐξ ἀνεκδότου αὐτοῦ συγγραφῆς.

Σ. τ. Δ.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΩΝ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΔΟΞΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ

.... Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντιδράσεως ὁ Ἱπποκράτης δεινὸν κατήγαγε πόλεμον ἐναντίον τάξεώς τινος ἰατρῶν καὶ ἰατροσοφιστῶν. Ἤδη μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρώτης, τῆς *φυσικῆς* ἢ *φυσιολογικῆς* περιόδου καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας ἢ τῆς καθαρᾶς *φιλοσοφικῆς*, ἐσχηματίσθη, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοῦ Πρωταγόρα ἀρχῆς, πάντων εἶναι χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον[1], τάξις φιλοσόφων *σοφιστῶν* ἐπικληθέντων, ἥτις σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς τοῦ λαοῦ ἀναπτύξεως ἐν ἀρχῇ, παρεξέκλινε βραδύτερον ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν προηγηθέντων φιλοσοφικῶν συστημάτων παρορμηθεῖσα, εἰς τὸν σκεπτι-

[1] Ἀριστ. Μεταφυσικῆς Β. 10. Κεφ. 6 καὶ Διογ. Λαερτ. Τ. 2. Σ. 155.

σμόν, συνέπεια τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ πρὸς ὑποκειμενικὴν ἐξήγησιν τῶν περὶ ἡμᾶς φαινομένων τάσις, ἡ πρακτικῶς ἐκδηλωθεῖσα διὰ τῆς φιλοδοξίας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῶν ἠθῶν διαφθορᾶς· ἡ ἐπίδρασις τῶν σοφιστικῶν αὐτῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν συγχρόνων ἰατρῶν παρήγαγε καὶ τὴν τῶν ἀγυρτῶν δοκησισόφων καὶ ἰατροσοφιστῶν, τῶν ὁποίων ἥ τε περὶ ἰατρικῆς καὶ ἀνθρώπου ἰδέα ἦτο διάφορος τῆς τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ βίος ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἀσκήσει τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἀνάξιος τοῦ ὀνόματος αὐτῶν· ὁ Ἱπποκράτης οὐ μόνον τὸν εἰσαχθέντα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ σκεπτισμὸν ἐξέβαλε μὴ παραδεχόμενος, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, ἕτερον μὴ ὄν τ' ἐξαδόμενον τῆς παρατηρήσεως, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰατροσοφιστὰς δεινῶς ἐπάταξεν, αὐτοὺς δὲ τούτους ἐννοεῖ ὁ Ἱπποκράτης καὶ διὰ τῆς ὑποθήκης «ὡς δὲ πολλοῖσι τρόποισιν οἷόν τε εἴη ὑγιέας ποιέειν τὸν ἀσχλότατον χρὴ αἱρέεσθαι· καὶ γὰρ ἀνδραγαθικώτερον τοῦτο καὶ τεχνικώτερον, ὅστις μὴ ἐπιθυμέει δημοειδέος κιβδηλίης»[1]· ἐν τῷ ἀγῶνι δὲ τούτῳ δὲν ἀπέμεινεν ὁ Ἱπποκράτης μόνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ διὰ συγγραμμάτων ὑπέδειξαν τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἰατρῶν καθήκοντα καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Κνίδιοι δὲν παρέλειψαν ἐλέγχοντες τὴν τόλμην καὶ τὰ σφάλματα αὐτῶν ἐν τοῖς γυναικείοις ἰδίως νοσήμασιν[2].

Ὁ Ἱπποκράτης παρεδέχετο, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἀνάγκης ἐφεῦρον τὴν ἰατρικήν, ἤθελον δὲ ἀμελήσει αὐτῆς τέλεον, ἐὰν ἡ συνήθης διά τε τοὺς ὑγιεῖς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς δίαιτα ἥρμοζε πάντοτε καὶ συνέφερε· «νῦν δ' αὐτὴ ἡ ἀνάγκη ἰητρικὴν ἐποίησε ζητηθῆναί τε καὶ εὑρεθῆναι ἀνθρώποισιν· ὅτι κάμνουσι ταὐτὰ προσφερομένοισιν, ἅπερ οἱ ὑγιαίνοντες οὐ ξυνέφερεν, ὡς οὐδὲ νῦν ξυμφέρει»[3], ὅτι δ' ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἀσχοληθέντες οἱ σοφοὶ ἔθεσαν ἀρχὰς καὶ εἰσήγαγον σύστημα ἐρεύνης, δι' ὧν πολλὰ καὶ λαμπρὰ ἀνεκάλυψαν καὶ ἐφ' ὧν στηριζόμενοι οἱ νεώτεροι ὀφείλουσι νὰ ἐργάζωνται χωρὶς νὰ περιφρονῶσι τὸ παρελθόν[4].

Ὁ Ἱπποκράτης ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἰατρικὴ εὑρέθη διὰ νὰ θεραπεύῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, διότι πᾶσα μεταβολὴ διαίτης νόσους καὶ θάνατον προκαλεῖ «ὅτι γε εὕρηται ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ὑγεία τε καὶ τροφῇ καὶ σωτηρίῃ ἄλλαγμα κείνης τῆς διαίτης, ἐξ ἧς οἱ πόνοι, οἱ νοῦσοι καὶ θάνατοι ἐγένοντο»[5]· ὅθεν δικαίως ὠνόμασαν θείαν τὴν ἐπιστήμην ταύτην «τῷ δὲ εὑρήματι τούτῳ καὶ ζη-

[1] Περὶ Ἄρθρων Τ. 4. Σ. 312.
[2] Ἑλληνικῆς Γυναικειολογίας Σ. 52 ἀνέκδοτος.
[3] Ἀρχαίης Ἰητρικῆς Τ. 1. Σ. 574, 580.
[4] Αὐτόθι, σ. 572
[5] Αὐτόθι, σ. 578

τήματι τί ἄντις οὔνομα δικαιότερον ἢ προσῆκον μᾶλλον θείη ἢ ἰητρικήν;[1]» καλῶς δὲ καὶ ἐσκεμμένως οἱ πρῶτοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν μελετήσαντες ἐσκέφθησαν, ὅτι τέχνη τοιαύτη, τὴν διαφύλαξιν τοῦ ὑγιοῦς καὶ θεραπείαν τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἀναρωννύοντος ἀποσκοποῦσα, ἄξιον εἶναι ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Θεὸν ὡς πράγματι καὶ νομίζεται, «ὥστε καλῶς καὶ λογισμῷ τῷ προσήκοντι ζητήσαντες πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν εὗρον αὐτὰ οἱ πρῶτοι εὑρόντες, καὶ ᾠήθησαν ἀξίην τὴν τέχνην Θεῷ προθεῖναι, ὡς καὶ νομίζεται»[2]. Ὁ Ἱπποκράτης τοιαύτην περὶ ἰατρικῆς ὡς τέχνης θεραπευτικῆς γνώμην ἔχων, παραδέχεται μέν, ὅτι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν ἢ ἡ ἀνακούφισις τῶν δεινῶν αὐτῶν, θεωρεῖ ὅμως ἀδύνατον καὶ τὴν θεραπείαν παντὸς ἀσθενοῦς, «ὑγιέας μὲν ποιέειν ἅπαντας τοὺς ἀσθενέοντας ἀδύνατον»[3], διὰ πολλὰς μὲν αἰτίας καὶ διότι ἡ ποθητὴ ἀκρίβεια καὶ τελειότης εἶναί τι ἀνέφικτον, ὅθεν καὶ τὸ ἀξιομνημόνευτον καὶ διὰ πάντων τῶν αἰώνων ἀληθὲς αὐτοῦ λόγιον «ἀσκέειν περὶ τὰ νοσήματα, δύο, ὠφελέειν, ἢ μὴ βλάπτειν»[4].

Ὁ Ἱπποκράτης περὶ τῆς Ἰατρικῆς ὡς ἐπιστήμης εἶχε γνώμην ὅλως ἀλλοίαν ἢ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἰατροὶ οἱ παραδεχόμενοι, ὅτι πρὸς ὀρθὴν καὶ ἐπιτυχῆ θεραπείαν ὁ ἰατρὸς ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τί ἐστιν ἄνθρωπος, ἰδέα φιλοσοφική, πηγάσασα ἐν μέρει ἐκ τῶν περὶ ἀνθρώπου, γενέσεως καὶ ἀρχεγόνου πλάσεως ἰδεῶν τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Ὁ Ἱπποκράτης ἀντεπεξερχόμενος ὑπεστήριξεν ὅτι, καὶ περὶ τῆς φύσεως ἔτι τοῦ ἀνθρώπου ἀκριβές τι διὰ τῆς ἰατρικῆς μόνον δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν, πᾶν δ' ὅ,τι ἐκ τοὐναντίου οἱ σοφισταὶ καὶ ἰατροὶ περὶ φύσεως ἀνθρώπου γράφουσι τῇ γραφικῇ μᾶλλον ἢ τῇ ἰατρικῇ τέχνῃ ἀνήκει· ἵνα δὲ γνωρίσωμεν τί ἐστιν ἄνθρωπος, πῶς ἐγένετο καὶ πᾶν σχετικὸν πρὸς αὐτόν, ὀφείλομεν τὴν ὅλην Ἰατρικὴν νὰ μανθάνωμεν, εἰδικώτερον δὲ διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῷ συνόλῳ τὸν ἄνθρωπον νὰ σπουδάζωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐσθιόμενα, πινόμενα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα μετὰ τῶν σχετικῶν ἐπιδράσεων «νομίζω δὲ περὶ φύσεως γνῶναί τι σαφὲς οὐδαμόθεν ἄλλοθεν εἶναι ἢ ἐξ ἰατρικῆς. Τοῦτο δέ, οἷόν τε καταμαθεῖν, ὅταν αὐτέων τις τὴν ἰητρικὴν ὀρθῶς πᾶσαν περιλάβῃ· μέχρι δὲ τουτέου πολλοῦ μοι δοκέει δεῖν· λέγω δὲ τὴν ἱστορίαν ταύτην εἰδέναι ἄνθρωπος τί ἐστι, καὶ δι' οἵης αἰτίης γίνεται, καὶ τἄλλα ἀκριβέως. Ἐπεί τοί γέ μοι δοκέει, καὶ πάνυ σπουδάσας ὡς εἴπεται, εἴπερ τι μέλ-

[1] Ἀρχαίης Ἰητρικῆς Τόμ. 1. Σ. 578.
[2] Αὐτόθι, σ. 600
[3] Προγνωστ. Τ. 2. Σ. 100.
[4] Ἐπιδημιῶν τὸ Πρῶτον Τ. 2. Σ. 624.

λει τῶν δεόντων ποιήσειν, ὅ,τι ἐστιν ἄνθρωπος πρὸς τὰ ἐσθιόμενα καὶ πινόμενα, καὶ ὅ,τι πρὸς τὰ ἄλλα ἐπιτηδεύματα, καὶ ὅ,τι ἀφ' ἑκάστου ἑκάστῳ ξυμβήσεται»[1]. Ὁ Ἱπποκράτης εἰ καὶ παραδέχεται, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὅτι, τῆς δεούσης ἀκριβείας ἐν τῇ ἰατρικῇ μὴ ὑπαρχούσης. εἶναι δύσκολον νὰ τύχῃ τις τοῦ ποθητοῦ βαθμοῦ τῆς τελειότητος, συνιστᾷ ὅμως νὰ ἐπιζητῶμεν τὸ δυνατὸν καὶ νὰ τείνωμεν ἀεὶ πρὸς τὸ τέλειον· ἐὰν δὲ δὲν κατορθοῖ τις τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, δὲν πρέπει νὰ αἰτιᾶται τὴν κληροδοτηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἰατρικὴν καὶ νὰ καταδικάζῃ αὐτὴν ἐπὶ ἐλλείψει ἀκριβείας, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ θαυμάζῃ, πῶς ἐκ παντελοῦς ἀμαθείας πολλὰ οὐχὶ ἐκ τύχης, ἀλλὰ δι' ὀρθῆς καὶ καλῆς μεθόδου ἐξεῦρεν, ἐγγὺς δ' εἶναι νὰ φθάσῃ διὰ τοῦ λόγου εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀκριβείας. «Χαλεπόν, μὴ τοιαύτης ἀκριβείης ἐούσης περὶ τὴν τέχνην, τυγχάνει αἰεὶ τοῦ ἀτρεκεστάτου, πολλὰ δὲ εἴδεα κατ' ἰατρικὴν ἐς τοσαύτην ἀκριβείην ἥκοι περὶ ὧν εἰρήσεται· οὔ φημι δὴ διὰ τοῦτο δεῖν τὴν τέχνην ὡς οὐκ ἐοῦσαν οὐδὲ καλῶς ζητεομένην τὴν ἀρχαίην ἀποβαλέσθαι, εἰ μὴ ἔχειν περὶ πάντα ἀκριβίην, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον διὰ τὸ ἐγγύς, οἶμαι, τοῦ ἀτρεκεστάτου ὁμοῦ δύνασθαι ἥκειν λογισμῷ, προπίεσθαι, καὶ ἐκ πολλῆς ἀγνωσίης θαυμάζειν τὰ ἐξευρημένα, ὡς καλῶς καὶ ὀρθῶς ἐξεύρηται καὶ οὐκ ἀπὸ τύχης»[2].

Ἐν τῇ πρακτικῇ καὶ κλινικῇ ἐφαρμογῇ τῆς Ἰατρικῆς ὡς τέχνης τρία τινὰ θεωρεῖ στοιχεῖα ἐπιτυχίας: τὸν ἰατρόν, τὸν νοσοῦντα καὶ τὸ νόσημα «ἡ τέχνη διὰ τριῶν: τὸ νόσημα, ὁ νοσέων καὶ ὁ ἰητρός»[3]. Ὁ ἰατρὸς μετὰ τοῦ νοσοῦντος ὀφείλουσιν ὁμοῦ νὰ καταπολεμῶσι τὸ νόσημα, διότι τῇ ἀμοιβαίᾳ συναντηλήψει ἀσφαλέστερον θεραπεύεται, «ὑπεναντιοῦσθαι τῷ νοσήματι τὸν νοσοῦντα μετὰ τοῦ ἰητροῦ χρή»[4]· ἐντεῦθεν ἕπεται, ὅτι ὁ ἰατρὸς εἶναι ὑπερέτης τῆς τέχνης τῆς ἰατρικῆς «ὁ ἰητρός, ὑπηρέτης τῆς τέχνης»[4], πρὸς ἐπιτυχῆ δὲ ἄσκησιν τῆς λειτουργίας ταύτης ὀφείλει ὁ ἰατρὸς τὴν ὅλην ἐπιστήμην νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ νὰ ἐφιστᾷ· ὀφείλει ὅ,τι δέον, ὀρθῶς καὶ καλῶς νὰ πράττῃ, ἢ καθαρίως καὶ ταχέως νὰ διενεργῇ, ὅ,τι δὲ ἀνωδύνως δέον νὰ ἐγχειρίζηται, ἀνωδυνώτατα νὰ ἐκτελῇ καὶ ὅ,τι δέον γενέσθαι διαφερόντως ἐπὶ τὸ βέλτιον νὰ γίγνηται· «καὶ γὰρ ὁκόσα ἔργα καλῶς ἔχει ἢ ὀρθῶς, καλῶς ἕκαστα χρὴ ποιέειν καὶ ὀρθῶς, καὶ ὁκόσα ταχέως ἔργα, ταχέως, καὶ ὁκόσα καθαρίως καὶ ὁκόσα ἀνωδύνως διαχειρίζεσθαι, ὡς ἀνωδυνώ-

[1] Ἀρχαίης Ἰητρικῆς Τ. 1. Σ. 620.
[2] Αὐτόθι, σ. 596.
[3] Ἐπιδημιῶν τὸ Πρῶτον Τ. 2. Σ. 636.
[4] Αὐτόθι, σ. 636.

τατα ποιέειν, καὶ τἄλλα πάντα τὰ τοιουτότροπα διαφερόντως τῶν πέλας ἐπὶ τὸ βέλτιον ποιέειν χρή»[1]. Ἐπαινεῖ τὸν ἰατρὸν τὸν διαγιγνώσκοντα ἀκριβῶς τὰ ὀξέα νοσήματα, τὰ καὶ κινδυνωδέστερα πάντων, καὶ διὰ τῆς διαγνωστικῆς αὐτοῦ δεινότητος δυναμένου δι' ἐγκαίρου βοηθείας νὰ σώζῃ τὸν πάσχοντα: «Μάλιστα δ' ἂν ἐπαινέσαιμι ἰητρόν, ὅστις ἐν τοῖσι ὀξέσι νοσήμασι, ἃ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων κτείνει, ἐν τουτέοισι διαφέρων τι τῶν ἄλλων εἴη ἐπὶ τῷ βέλτιον»[2].

Ἡ θνησιμότης τῶν ὑπὸ ὀξέων νοσημάτων ἀσθενούντων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἱπποκράτους διὰ λόγους πολλοὺς ἦτο μεγίστη, ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς δὲ ταύτης θνησιμότητος καὶ οἱ ἰδιῶται κινούμενοι ἀνεμιγνύοντο, ἀνίκανοι δὲ ὄντες νὰ διακρίνωσι τὸν ἐν ἰατροῖς ἱκανὸν καὶ τὴν ἁρμόζουσαν τῶν νοσημάτων θεραπείαν, ἐπῄνουν ἢ ἔψεγον τὰς μᾶλλον παραδόξους καὶ ξενοτρόπους θεραπείας[3]· δι' αὐτὸ ὁ Ἱπποκράτης ἀσύμφορον καὶ βλαβερὸν ἐθεώρει τῶν ἰδιωτῶν τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἰατρῶν καὶ ὅτι πρὸς ἐπιτυχῆ καὶ ὀρθὴν θεραπείαν ὁ ἀσθενὴς μόνος δύναται νὰ συντελέσῃ διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐκθέσεως τῶν ὧν ὑφίσταται πόνων, τῶν αἰτίων, τῆς προόδου καὶ τῆς εὐτυχοῦς ἢ ἀτυχοῦς μεταπροπῆς τῆς ἀσθενείας, ὅπερ κατορθοῦται μάλιστα ὅταν ὁ πολίτης διδάσκεται περὶ τῶν νοσημάτων τὰ δέοντα: «μάλιστα δέ μοι δοκέει περὶ ταύτης δεῖν λέγοντα τῆς τέχνης γνωστὰ λέγειν τοῖσι δημότῃσι· οὐ γὰρ περὶ ἄλλου τινὸς οὔτε ζητέειν προσήκει οὔτε λέγειν ἢ περὶ τῶν παθημάτων, ὧν αὐτοὶ οὗτοι νοσέουσί τε καὶ πονέουσιν· αὐτὸς μὲν οὖν τὰ σφέων αὐτέων παθήματα καταμαθεῖν, ὡς γίνεται καὶ παύεται καὶ δι' οἵας προφάσεως αὔξεταί τε καὶ φθίνει, δημότας ἐόντας οὐ ῥηΐδιον ὑπ' ἄλλων δ' ηὑρημένα καὶ λεγόμενα εὐπετές· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἢ ἀναμιμνήσκεται ἕκαστος ἀκούων τῶν ἑωυτῷ ξυμβαινόντων»[4]· ἐντεῦθεν γίγνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἱπποκράτης ἀπῄτει οἱ ἰδιῶται ν' ἀποκτῶσι γνώσεις ἰατρικὰς χρησίμους κατὰ τὸν βίον αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ἰατρικῶν ἐθεώρει δύσκολον, διότι ἐὰν ἦτο δυνατὴ τοῖς πᾶσιν ἡ μάθησις δὲν ἤθελεν ὑφίστασθαι τέχνη ἰατρικὴ καὶ ἰατροί· «ἧς γὰρ μηδέν ἐστιν ἰδιώτης, ἀλλὰ πάντες ἐπιστήμονες διὰ τὴν χρῆσίν τε καὶ ἀνάγκην, οὐ προσήκει ταύτην οὐδένα τεχνίτην καλέεσθαι»[5]. Τὴν δυσκολίαν ταύτην καθορῶν ὁ Ἱπποκράτης ἀπαιτεῖ καὶ θεωρεῖ σπουδαῖον

[1] Περὶ Διαίτης Ὀξέων Τ. 2 Σ. 230.
[2] Περὶ Διαίτης Ὀξέων Τ. 2. Σ. 232.
[3] Αὐτόθι, 234.
[4] Ἀρχαίης Ἰητρικῆς Τ. 1. Σ. 572.
[5] Αὐτόθι, σ. 578.

ὁ ἰατρὸς νὰ γνωρίζῃ ὅσα παρὰ τοῦ ἀσθενοῦς ἤθελε πληροφορηθῇ «ὁκόσα δὲ προκαταμαθεῖν χρὴ τὸν ἰητρόν, μὴ λέγοντος τοῦ κάμνοντος, τούτων τὰ πολλὰ παρεῖται[1]». Τοιαῦτα ὁ Ἱπποκράτης περὶ εὑρέσεως τῆς Ἰατρικῆς καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς ἐπρέσβευε.

Ἀν. Χρηστίδης *Ἰατρός*.

ΝΕΩΤΑΤΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΥΚΗΝΑΙΣ

(ΠΑΝΑΡΧΑΙΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ)

Αἱ ἀρχαῖαι Μυκῆναι πολλὰς καὶ περιέργους ἐπιφυλάσσουσι κατὰ καιροὺς ἐκπλήξεις εἰς τὸν φιλάρχαιον καὶ ἐπιστήμονα κόσμον.

Τέσσαρες καὶ εἴκοσι παρέδραμον ἤδη αἰῶνες ἀφ' ὅτου ἡ εὐκλεὴς καὶ πολύφημος πόλις ἐτάφη οἰκτρῶς ὑπὸ τὰ ἐρείπιά της, καὶ ἐν τούτοις ζῇ ἀκόμη καὶ θὰ ζῇ εἰς αἰῶνας αἰώνων ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐπιστήμης. Ἡ γοητευτικὴ μυθολογία, ἡ ἱστορία ἐν μέρει καὶ ἡ Μοῦσα τῶν μεγίστων τῆς ἀνθρωπότητος ποιητῶν τὴν ἀπηθανάτησαν καὶ περιέβαλον αὐτὴν διὰ γοήτρου ἀμαράντου, ὅπερ ζωπυροῦσιν ἑκάστοτε τὰ ποιητικώτατα αὐτῆς ἐρείπια. Ἀπὸ τῆς ἐρήμου αὐτῆς χώρας ἀναφαίνονται πολλάκις μεγάλου λόγου ἄξια εὑρήματα, ζωηρὸν κινοῦντα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἐγκλείοντα τὸ θέλγητρον καὶ τὴν ποίησιν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων.

Ἀφ' ἧς ἰδίως ἐποχῆς ὁ διαβόητος Ἐλγῖνος, ὁ ἀπαίσιος συλητὴς τοῦ Παρθενῶνος, ἀνέσκαψε τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος ἢ θησαυρὸν τοῦ Ἀτρέως, ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη ἀνέπτυξε ζωηρότερον ἐνδιαφέρον εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Μυκηνῶν.

Οἱ ἀρχαιολόγοι σοφοί τε καὶ ἄσοφοι ἐπὶ ἔτη μακρὰ εἰργάσθησαν καὶ ἰσχυρῶς διεφώνησαν ἰδίως περὶ τοῦ πασιγνώστου ἤδη, πρώτου δὲ ἀνακαλυφθέντος θολωτοῦ οἰκοδομήματος, διαμφισβητοῦντες ἂν τοῦτο ἦτο ὁ τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἢ τοῦ Ἀτρέως ἢ τὰ ὑπόγεια οἰκοδομήματα τοῦ Ἀτρέως, ἔνθα ἦσαν οἱ θησαυροὶ αὐτοῦ, γενικώτερον δέ, ἂν τὸ μνημεῖον αὐτὸ ἦτο τάφος ἢ θησαυρός.

Δυστυχῶς μνημεῖα γραπτοῦ λόγου δὲν εὑρέθησαν, ὁ δὲ περιηγητὴς Παυσανίας, ὅστις εἶνε ἡ κυριωτέρα πηγὴ τῆς ἀρχαιολογίας, ἀσαφῶς καὶ συνεπτυγμένως περιέγραψε τὰ τῶν Μυκηνῶν. Ὁ φιλαλήθης Καππαδόκης οὐδεμιᾶς διὰ τοῦτο εἶνε ἄξιος μομφῆς, διότι οὔτε εἶδεν οὔτε ἔμα-

[1] Περὶ Διαίτης Ὀξ. Τ. 2. Σ. 224.

θε πλείονα καὶ εὐκρινέστερα ὅσων ἔγραψεν. Ὅτε περιηγήθη τὰς Μυκήνας αὗται ἦσαν ἀπὸ ἓξ περίπου αἰώνων ἐρείπια[1], ὡς ἐκ τούτου, ἐκτὸς τῆς *πύλης τῶν λεόντων* καὶ τῆς Περσείας κρήνης, οὐδὲν ἄλλο εἶδεν, εἰμὴ τὰ πολυθρύλητα ὑπόγεια οἰκοδομήματα (ἄδηλον μάλιστα τίνα καὶ πόσα ἐξ αὐτῶν) καί τινας τάφους. Περὶ πάντων τούτων ὅμως δὲν ἔσχεν ἀσφαλεῖς γνώσεις καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψεν ὅσα ἤκουσε λεγόμενα ἢ πιστευόμενα ὑπὸ τῶν περιοίκων κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ τότε καιροῦ.

Ἡ ἔλλειψις ἱστορικῶν πηγῶν δὲν εἶνε μικρὰ δυσχέρεια διὰ τὸν ἀρχαιοδίφην, πλανώμενον εἰς τὰ σκότη εἴκοσι καὶ τεσσάρων αἰώνων. Τούτου δ' ἕνεκα οὐδὲν ἄλλο εὐλόγως ὑπελείφθη ἢ τὸ ἀπὸ τῶν ἀνασκαφῶν φῶς πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἐπὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῶν Μυκηνῶν ἐργασίας τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία αὕτη προσδοκία δὲν ἦτον, ὅσον ὑπετέθη κατ' ἀρχάς, ἀσφαλὴς καὶ παρήγορος, διότι ἡ χώρα τῶν Μυκηνῶν δὲν ἔμεινεν ἀσύλητος εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ νέους χρόνους, ὡς αἱ νεώτεραι ἔρευναι ἀπέδειξαν.

Οἱ ῥαψῳδοί, οἱ ποιηταὶ καὶ αἱ παραδόσεις τῶν μύθων παρίστων τὰς Μυκήνας ὡς πολυχρύσους καὶ ἐγκλειούσας θησαυροὺς ἀμυθήτους, ἐξ ὧν διεφημίζοντο οἱ τοῦ Ἀτρέως καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ, καὶ ἐξοίστρουν τὴν φαντασίαν τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶνε ἀπίθανον, ὅτι αἱ Μυκῆναι καὶ πρὸ τῆς καταστροφῆς των, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἐξέπεσαν τῆς πάλαι ἀκμῆς ὑπόστησαν τὰς λαφυραγωγικὰς ὁρμὰς ἰσχυροτέρων ἐπιδρομέων. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 468 π.Χ., ὅτε οἱ Ἀργεῖοι μετὰ τῶν Τεγεατῶν καὶ Κλεωναίων κατέστρεψαν αὐτὰς καὶ ἐξεπάτρισαν τοὺς Μυκηναίους, ἡ δῄωσις τῆς χώρας ὑπῆρξε φοβερά. Οἱ πολέμιοι αὐτοὶ βεβαίως ἐλαφυραγώγησαν πρῶτον καὶ εἶτα κατέστρεψαν τὴν πόλιν. Καὶ μετὰ τὴν πανωλεθρίαν δὲ ἐκείνην κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οἱ περίοικοι ἢ ἐπιδρομεῖς θὰ ἐπέδραμον εἰς τὰ κλεινὰ ἐρείπια καὶ θὰ διήρπαζον πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐκ τοῦ ὅτι μάλιστα εἴθιστο νὰ ἐγκλείωσιν εἰς τοὺς ἀρχαίους τάφους τιμαλφῆ κτερίσματα καὶ πλοῦτον πολύν, δὲν θὰ ἔλειπον καὶ οἱ τυμβωρύχοι, κατὰ καιροὺς συλοῦντες τοὺς Μυκηναίους τάφους, ὅσον ἠδύναντο. Ἄλλως ἄνευ τῶν ἄνω ὑποθέσεων, δὲν ἐξηγεῖται πῶς

[1] Γραφικώτερον τὰς ἐξεικόνισεν ὁ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἀκμάσας Λουκιανός. Ὁ Χάρων παρακαλεῖ τὸν Ἑρμῆν νὰ τῷ ἐπιδείξῃ τὰς Μυκήνας καὶ Κλεωνάς, ὡς πόλεις ἐπισήμους· ὁ δὲ Ἑρμῆς τῷ ἀποκρίνεται: «.... Μυκήνας δὲ καὶ Κλεωνὰς αἰσχύνομαι δεῖξαί σοι.... πλὴν ἀλλὰ πάλαι μὲν ἦσαν εὐδαίμονες, νῦν δὲ τεθνᾶσι καὶ αὗται· ἀποθνήσκουσι γάρ, ὦ πορθμεῦ, καὶ πόλεις, ὥσπερ ἄνθρωποι.»

(Λουκιαν. Χάρων ἢ Ἐπισκοποῦντες, 23).

ἐξηφανίσθη ὁλόκληρος περίφημος καὶ πλουσιωτάτη πόλις ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς μεθ'ὅλου σχεδὸν τοῦ μυθικοῦ πλούτου της, μέχρι καὶ τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ λοιπῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ δὲν ἐτάφη ζῶσα, ὡς ἡ Πομπηΐα, καὶ πῶς ἐν πολλοῖς σημείοις τῶν νεωτέρων ἀνασκαφῶν καὶ ἐν τάφοις ἔτι καταφαίνονται τελεία γύμνωσις καὶ τὰ ἴχνη ἀρχαίων συλήσεων.

Ταῦτα πάντα ὑπῆρξαν ἀναμφιβόλως δυστύχημα μέγα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ κατέστησαν τὸ ἔργον αὐτῆς μᾶλλον ἐπίπονον καὶ ἐν πολλοῖς δυσχερέστατον.

Μόλα ταῦτα, μεθ'ὅλας τὰς ῥηθείσας ἐλλείψεις καὶ καταστροφὰς καὶ δῃώσεις, διετήρησεν ἀκόμη σθένος καὶ ἐλπίδας ἐκ τῶν περαιτέρω ἀνασκαφῶν. Πιθανὸν ἡ γῆ ἐκείνη νὰ κρύπτῃ ζηλοτύπως εἰς τοὺς κόλπους διασωθέντα λείψανα τιμαλφῆ καὶ χρησιμώτατα εἰς διαφώτισιν τῆς Μυκηναϊκῆς ἀρχαιολογίας. Τοῦτο ἀπέδειξαν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῷ 1876 ἀνακαλυφθέντες καὶ διαβοηθέντες πολύχρυσοι τάφοι, οἵτινες εὑρέθησαν ὄντως ἀσύλητοι, βεβαίως διότι ἦσαν κεχωσμένοι εἰς βάθος ἐννέα μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἔμειναν πάντοτε ἄγνωςτοι.

Ἀνασκαφαὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῶν Μυκηνῶν εἶχον ἐνεργηθῆ, νομίζω, ἄλλοτε. Αἱ ἐργασίαι ὅμως ἐκεῖναι δὲν ἦσαν συστηματικαὶ ἀλλὰ δοκιμαστικαί, περιωρισθεῖσαι εἰς ἀνόρυξιν φρεάτων τινῶν καὶ προχείρους ἐρεύνας.

Ἐκτάκτως εὐτυχεῖς ὑπῆρξαν αἱ τοῦ 1876 ἐνεργηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Σχλῆμαν καὶ τοῦ ἀειμνήστου ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Π. Σταματάκη.

Ἔκτοτε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία, ἀναπτερωθεισῶν τῶν ἐλπίδων της, ᾐσθάνθη σοβαρώτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς Μυκήνας καὶ ἀπὸ τοῦ 1886 ἐνήργησεν ἐπιμελεστάτας ἀνασκαφάς. Αἱ ἐσχάτως ὅμως ἐπαναληφθεῖσαι τοιαῦται ἐργασίαι της ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ φιλαρχαίου εὐπαιδεύτου καὶ δραστηρίου ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Χρ. Τσούντα ὑπῆρξαν, κατὰ τὸν παρελθόντα ἰδίως μῆνα Νοέμβριον, λίαν εὐτυχεῖς καὶ πολλοῦ λόγου ἄξιαι.

Ὁ κ. Τσούντας εἰργάσθη μετ' ἀξιεπαίνου ζήλου καὶ ὑπομονῆς· ὑπῆρξε δὲ τοσοῦτον εὐτυχὴς εἰς τὰς τελευταίας ἐργασίας του, ὥστε ν'ἀνακαλύψῃ πλεῖστα ὅσα ἄλλα ὑπόγαια οἰκοδομήματα, ὅμοια τὸ σχῆμα πρὸς τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅστις προδήλως εἶνε ὁ μεγαλοπρεπέστατος πάντων.

Πρὸ μηνὸς σχεδόν, ὅτε εἰργάζετο ἔτι ἐν Μυκήναις, ἐπεσκέφθην αὐτὰς καὶ περιειργάσθην τὰς νέας ἀνακαλύψεις, αἵτινες κινοῦσι ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θεατοῦ, ὁ κ. Τσούντας λίαν φιλοφρόνως μ' ἐξενάγησεν εἰς τ' ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα καὶ παρέσχε μοι πλείστας πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῶν εὑρημάτων του.

Ἐκεῖνο πρὸ πάντων, ὅπερ ἐβεβαιώθη ἤδη καὶ κατέστη ἀναντίρρητον καὶ κατάδηλον ἐκ τῶν τελευταίων μάλιστα ἀνασκαφῶν, εἶνε, ὅτι ὅλα τὰ ἐν Μυκήναις ἀνακαλυφθέντα μέχρι τοῦδε *ὑπόγαια οἰκοδομήματα*, παλαιὰ καὶ νέα, ἦσαν πανάρχαιοι *τάφοι*, μηδ᾽αὐτοῦ τοῦ λεγομένου θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως ἐξαιρουμένου, ὅν ἐν τούτοις εὐγλώττως εἶχεν ὑποστηρίξει ὡς *τάφον* ὁ Σταματάκης ἀπὸ τοῦ 1878 γράψας «περὶ τοῦ παρὰ τὸ Ἡραῖον καθαρισθέντος τάφου».

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην καὶ κυριωτέραν παρατήρησιν προβαίνω εἰς τὰ καθ᾽ ἕκαστα.

Θολωτοὶ τάφοι ὑπάρχουσι σήμερον ἐν Μυκήναις *ὀκτώ*, ὧν οἱ δύο ἀνεκαλύφθησαν μετὰ τὸ ἔτος 1886, ὅτε ἤρξαντο αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας. Τοῦ τελευταίου μάλιστα ἡ ὕπαρξις ἐβεβαιώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου. Ἐκ τῶν τάφων τούτων ἐκαθαρίσθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Τσούντα τέσσαρες καὶ πέμπτος τις ἐν μέρει, εἷς δὲ ἐκ τῶν ὀκτὼ μένει ἔτι κεχωσμένος, ὁ προσφάτως μόλις ἀνακαλυφθείς. Ἀπεδείχθη δέ, ὅτι πάντες εἶχον συληθῇ ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Πρέπει νὰ γίνῃ εἰδικωτέρα μνεία ἑνὸς τῶν τάφων τούτων, ὅστις κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς *πύλης τῶν λεόντων* καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω αὐτῆς. Εἶνε κυκλοτερής, μέγας καὶ τεχνικώτατα ᾠκοδομημένος, ὡραίαν ἔχων καὶ μεγαλοπρεπῆ τὴν εἴσοδον καὶ δεύτερος κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος μετὰ τὸν *τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος*, οὗ ἔχει τὸ σχῆμα καὶ τὸν ῥυθμὸν καθ᾽ ὅλα· δυστυχῶς ὅμως δὲν διεσώθη, ὡς ἐκεῖνος, ἀκέραιος, διότι ἔχει καταρρεύσει τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ κώνου του.

Οἱ ὀκτὼ αὐτοὶ τάφοι εἶνε μεγαλοπρεπῆ καὶ σεβάσμια μνημεῖα τῆς παναρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς, πολλῷ δὲ μεγαλοπρεπέστεροι πάντων τῶν πολλῶν ἄλλων, οἵτινες νεωστὶ ἀνεκαλύφθησαν. Εἶνε ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ Παυσανίας *ὀκτὼ* ἀναφέρει τάφους ἐν Μυκήναις, τὸν τοῦ Ἀτρέως, τῆς Κασσάνδρας, Ἀγαμέμνονος, Τηλεδάμου καὶ Πέλοπος (υἱῶν τῆς Κασσάνδρας), Ἠλέκτρας, Κλυταιμνήστρας καὶ Αἰγίσθου. Ἂν δὲ οἱ ὀκτὼ θολωτοὶ τάφοι εἶνε οἱ τάφοι τῶν διασήμων αὐτῶν προσώπων, ἢ ἁπλῆ σύμπτωσις εἶνε ὁ ἀριθμός, ἂς ἐξακριβώσωσιν οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀρχαιολόγοι.

Ἐκ τῶν ἄλλων δὲ τάφων τῶν πολλῶν οὐδεὶς ἦτο γνωστὸς πρὸ τοῦ 1887. Καὶ ἀνεφέροντο μέν τινες ἐξ αὐτῶν, ὧν ἡ ὀροφὴ εἶχε καταπέσει πρὸ ἐτῶν, ὡς *σπήλαια*, ἀλλ᾽ οὐδεὶς εἶχεν ὑποπτευθῆ, ὅτι ἦσαν τάφοι. Ἀπὸ τοῦ 1887 ὅμως μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθησαν τοιοῦτοι *πλέον τῶν ἑξήκοντα* (πολλοὶ ἐσχάτως) καὶ θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι καὶ ἄλλοι πολλοὶ δύνανται ν᾽ ἀνακαλυφθῶσι διὰ συντόνων ἀνασκαφῶν.

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶνε λελαξευμένοι ἐν τοῖς βράχοις τῶν πρὸς Μ. Δ. καὶ Β. τῆς ἀκροπόλεως κλιτύων. Εἶνε δὲ ὅμοιοι κατὰ τὸ σχέδιον πρὸς τοὺς ἄνω ὀκτὼ θολωτοὺς τάφους, ἔχοντες ὁμοίαν εἴσοδον καὶ θύραν καὶ κείμενοι ὑπὸ τὴν γῆν.

Ἡ εἴσοδος ἢ δρόμος, ὁ εἰς αὐτοὺς ἄγων, ἔχει μῆκος μέχρις 25 μέτρων περίπου καὶ εἶνε στενός. Αἱ δὲ θύραι εὑρίσκονται πάντοτε πεφραγμέναι διὰ ξηροτοίχου, ἀναπληροῦντος τὰ θυρόφυλλα.

Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον δωμάτια τετράγωνα, ἔχοντα ἐμβαδὸν 20-30 ἢ καὶ 35 μέτρων τετρ. παρά τινα δ' ἐξ αὐτῶν κεῖται καὶ δεύτερον, συγκοινωνοῦν μετὰ τοῦ πρώτου διὰ θυροειδοῦς ἀνοίγματος.

Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, εἰς ἣν εὑρέθησαν οἱ τάφοι οὗτοι, ἐξάγεται, ὅτι οἱ νεκροὶ ἀπετίθεντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους χωρὶς νὰ καλύπτωνται κἂν διὰ χώματος. Ἐπειδὴ ὅμως εὑρέθησάν τινες λάκκοι τετράπλευροι καὶ οἷοι οἱ σημερινοί, ἐσκεπασμένοι διὰ πλακῶν, εἰκάζεται, ὅτε οὗτοι θὰ ἐνέκλειον ἔγκριτον τῆς οἰκογενείας ἢ πατριᾶς πρόσωπον.

Λαρνάκων καὶ σαρκοφάγων χρῆσις δὲν ἐγίνετο. Ἐκ πολλῶν δὲ παρατηρήσεων κατέστη πιθανόν, ὅτι οἱ νεκροὶ δὲν ἐνεταφιάζοντο *ἐκτάδην* ἀλλ' οἷον καθήμενοι, ἔχοντες τὸ ἄνω σῶμα ἡμίορθον, τὰ δὲ κάτω σκέλη συνεσταλμένα πρὸς τὸν κορμόν.

Πολλὰ καὶ ποικίλα εἶνε τὰ ἐν τοῖς τάφοις αὐτοῖς ἀνευρεθέντα *κτερίσματα*, ὧν τὰ συνηθέστερα εἶνε τὰ ἑξῆς.

Περιδέραια ἐκ ψήφων διαφόρων σχημάτων καὶ ὕλης ποικίλης, ἤτοι λίθου, ἠλέκτρου, χρυσοῦ καὶ ὑάλου. Εὑρέθησαν δὲ καί τινα φυσικὰ θαλάσσια κογχύλια, διάτρητα συναποτελοῦντα πιθανῶς περιδέραιον. Μεταξὺ δὲ τῶν λιθίνων ψήφων πολλοῦ λόγου ἄξιαι εἶνε αἱ φέρουσαι *γλυφάς*· τοιαῦται δὲ ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὰς ἐν λόγῳ ἀνασκαφὰς περὶ τὰς πεντήκοντα, αἱ πλεῖσται σχήματος φακῆς καὶ μεγέθους πενταλέπτου περίπου, ἅπασαι δὲ διάτρητοι, σχηματίζουσαι βεβαίως περιδέραια ἢ ψέλλια, φέρουσι δ' ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως παραστάσεις ἀνθρώπων ζῴων καὶ δένδρων λίαν καλλιτεχνικάς. Ἐκτὸς τῶν ψήφων εὑρέθησαν καὶ δακτύλιοι χρυσοῖ, καί τινες σιδηροῖ, πόρπαι χαλκαῖ, κάτοπτρα χαλκᾶ (ὧν τινα ἔχοντα λαβὴν ἐξ ἐλέφαντος) καὶ ἀγγεῖα πήλινα, λίθινα καὶ χαλκᾶ, ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἓν τοιοῦτον ἀργυροῦν, κεκοσμημένον διὰ χρυσῶν πετάλων καὶ χρυσῶν κεφαλῶν ἀνδρικῶν. Πλὴν τούτων εὑρέθησαν μάχαιραι καὶ ξυρὰ χαλκᾶ, πυξίδες ἐλεφάντινοι μετὰ γλυπτῶν κοσμημάτων, ἄλλα ἐλεφάντινα ἀντικείμενα, ἰδίως πλάκες μικραὶ καὶ ταινίαι πεποικιλμέναι, κτένες ἐξ ὀστοῦ καὶ πολλὰ καὶ διάφορα χρυσᾶ καὶ ὑαλώδους μάζης ἄλλα κοσμήματα.

Οἱ Μυκηναῖοι προδήλως ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς αὐτῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ὡς οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνοος καὶ οἱ Μεγαρεῖς, εἰ μὴ βεβαίως ἡ πόλις τῶν Μυκηνῶν, ἡ πολυΰμνητος, ὡς πολύχρυσος καὶ εὐρυάγυια, ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἄνακτος τῶν ἀνάκτων, περιωρίζετο ἐντὸς τοῦ στενοχώρου τείχους τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς. Οἱ τάφοι ὅμως αὐτοὶ δὲν ἀποτελοῦσιν ἓν συνεχὲς νεκροταφεῖον, ἀλλὰ πολλὰ μικρὰ κοινοτάφια, ὧν ἕκαστον περιλαμβάνει 5—10 περίπου τάφους. Ἀντιστοιχοῦσι δὲ πιθανῶς ταῦτα πρὸς τὰς συνοικίας ἢ τὰ γένη τῆς πόλεως· διότι φαίνεται, ὅτι τότε αἱ Μυκῆναι ᾠκοῦντο κατὰ κώμας ἢ συνοικίας, κειμένας πέριξ τῆς ἀκροπόλεως (ἐν ᾗ ἤδρευεν ὁ ἄναξ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν) καὶ διακεκριμένας ἀλλήλων. Ἐν ἑκάστῃ αὐτῶν κατῴκει ἓν γένος ἢ πατριά, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν συγγενῶν οἰκογενειῶν καὶ ἔχουσα ἴδιον νεκροταφεῖον, διὰ τὰ μέλη δ' ἑκάστης οἰκογενείας ἴδιον τάφον.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐποχήν, εἰς ἣν ἀνάγονται οἱ ἐν λόγῳ τάφοι, ὁ κ. Τσούντας φρονεῖ, ὅτι εἶνε πολὺ ἀρχαιοτέρα τῆς Ὁμηρικῆς, διότι παρετηρήθη, ὅτι ὁ σίδηρος σπανίως ἐν αὐτοῖς ἀπαντᾷ, τρὶς ἢ τετράκις μόνον εὑρεθέντων σιδηρῶν ἀντικειμένων καὶ δὴ δακτυλίων. Καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μόνον εἰς κοσμήματα μετεχειρίζοντο τὸν σίδηρον, ἀποδεικνύεται ὅτι ἀκόμη ἦτο σπάνιος καὶ πολύτιμος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ὁμηρικῶν ἐτῶν κατεσκεύαζον ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐργαλεῖα. Τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει καὶ ἄλλη παρατήρησις τοῦ κ. Τσούντα. Ἔν τινι τάφῳ ἀνεκαλύφθη ἀγγεῖον ἐξ ἰδιαιτέρου τινὸς πηλοῦ, ὅστις συνήθως καλεῖται *Αἰγυπτιακὴ πορσελάνη*, διότι ἐν Αἰγύπτῳ ἐγίνετο χρῆσις αὐτοῦ. Τὸ ἀγγεῖον δὲ τοῦτο φέρει ἐγχάρακτον *ἱερογλυφικοῖς* γράμμασι τὸ ὄνομα τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως Ἀμενόφιος τοῦ τρίτου. Τοῦ αὐτοῦ βασιλέως τὸ ὄνομα ἀναγιγνώσκεται καὶ ἐπὶ Αἰγυπτιακοῦ τινος ἀντικειμένου, ἀνακαλυφθέντος ἐν Ρόδῳ ἐν τάφῳ τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ σχήματος τῶν Μυκηναίων. Ὁ Ἀμένοφις ἐβασίλευσε πιθανώτατα κατὰ τὴν 15ην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Ἡ δὲ ἀνακάλυψις τῶν τὸ ὄνομά του φερόντων αἰγυπτιακῶν ἔργων, συνδυαζομένη μετ' ἄλλων ἐνδείξεων, πείθει, κατὰ τὸν κ. Τσούνταν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐν λόγῳ τάφων, εἰ μὴ πάντες, εἶνε ἀρχαιότεροι τῆς δωδεκάτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἣν κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν παλαιῶν, ἐγένετο ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος.

Ἐπὶ πᾶσιν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος τάφοι, οἵτινες ποικίλα καὶ μεγάλα διεγείρουσι συναισθήματα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, καθιστῶσι δὲ μεγαλοπρεπεστέραν καὶ μελαγχολικωτέραν τὴν ὄψιν τῶν προϊστορικῶν ἐρειπίων, πρόκεινται ἤδη σοβαρὸν καὶ πολύτιμον μελέτημα διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, πολὺ δὲ φῶς μέλλουσι νὰ διαχύσωσιν εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν

τῶν Μυκηνῶν. Ἴσως μάλιστα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν καὶ ἄλλων ἀνακαλυφθησομένων εὑρεθῶσι καὶ ἄλλα ἴχνη προϊστορικοῦ τινος ἀκμάσαντος πολιτισμοῦ καὶ ἀγνώστου, διότι προδήλως ἔργα πολιτισμοῦ εἶνε ἡ ἐπὶ τῶν ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου, χαλκοῦ, ἐλέφαντος, ὑάλου καὶ πηλοῦ ἀνακαλυφθέντων ἤδη κτερισμάτων ἐξαίρετος τέχνη.

Ἐξ ὅλων δὲ τούτων καθίσταται σοβαρωτέρα ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηνῶν, συντονωτέρων μάλιστα καὶ εὐρυτέρων, διότι, ἀφοῦ πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε ἐνεργηθεῖσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ηὐτύχησαν, μεγάλαι ὑπάρχουσιν ἐλπίδες καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀνακαλύψεων, μεθ' ὅλας τὰς συλήσεις, ἃς ἀπ' αἰώνων ὑπέστησαν αἱ ἀτυχεῖς Μυκῆναι.

Δ. Κ. Βαρδουνιώτης.

Η ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑι ΑΚΙΝΗΤΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ[1]

Ἵνα ᾖ ἔγκυρον τὸ κληροδότημα, δέον ἵνα ἡ πλήρης καὶ ἀπόλυτος κυριότης τοῦ κληροδοτουμένου πράγματος ἀνήκῃ εἰς τὸν κληροδότην. Τὸ ἀντικείμενον τοῦ κληροδοτήματος δυνατὸν νὰ εἶνε κινητὸν ἢ ἀκίνητον, οἷον εἷς ἵππος, 1000 γρόσια, μία οἰκία καὶ καθεξῆς· ἢ νὰ εἶνε μόνον ἡ νομὴ πράγματός τινος, οἷον ἡ χρῆσις τοῦ ἵππου ἢ τῆς οἰκίας. Ἐὰν τὸ ἀντικείμενον τοῦ κληροδοτήματος εἶνε κινητόν, τότε ἐξεταστέον ἂν τὸ κινητὸν τοῦτο ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου τοῦ κληροδότου ἀνήκῃ ἐν κυριότητι ἢ μὴ εἰς αὐτόν. Ἐὰν δὲν ἀνήκῃ εἰς αὐτόν, τὸ κληροδότημα εἶνε ἄκυρον, διότι δὲν δύναταί τις νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τρίτον ὅ,τι κέκτηται ὁ ἴδιος. Ἂν τὸ κινητὸν πρᾶγμα ἦτο ἐνέχυρον, δεδομένον εἰς τὸν κληροδότην παρά τινος τῶν ὀφειλετῶν του, ἢ ἀπετέλει παρακαταθήκην ἐμπεπιστευμένην αὐτῷ, ἐπειδὴ ἡ κυριότης τῶν πραγμάτων τούτων δὲν ἀνήκει εἰς τὸν διαθέτην, ἁπλοῦν ὄντα κάτοχον, πᾶν κληροδότημα, ἔχον ὡς ἀντικείμενον τὴν παρακαταθήκην ταύτην ἢ τὸ ἐνέχυρον, ἔσται ἄκυρον, δι' ὃν προείρηται λόγον. Πρέπει λοιπὸν τὸ κληροδοτούμεμενον πρᾶγμα νὰ ἀνήκῃ κατὰ τὴν κυριότητα εἰς τὸν διαθέτην, ὁ αὐτὸς δὲ κανὼν τηρητέος καὶ περὶ τῶν ἀκινήτων. Τὰ καθαρᾶς καὶ ἀπολύτου ἰδιοκτησίας ἐν Τουρκίᾳ ἀκίνητα, τὰ λεγόμενα *μούλκια* ἢ *σίρφι μούλκ* δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀντικείμενον κληροδοτήματος.

Ἀλλὰ γνωστὸν ὅτι τὰ ἐν Τουρκίᾳ ἀκίνητά εἰσι διαφόρων εἰδῶν, διὸ δέον νὰ ἐξετάσωμεν ἓν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν κατ' ἰδίαν.

[1] Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ «Περὶ κληροδοσίας καὶ ἐπιτροπείας κατὰ τὸ ἐν Τουρκίᾳ ἰσχύον μουσουλμανικὸν δίκαιον» ἐκδοθησομένου πονήματος ὑπὸ τοῦ δικηγόρου Ἀχιλλέως Χρηστίδου, οὗτινος δημοσιεύομεν κατωτέρω τὴν ἀγγελίαν.

Ἡ ἐν Τουρκίᾳ ἀκίνητος ἰδιοκτησία διαιρεῖται εἰς δύο ἐν γένει εἴδη: α′ εἰς ἰδιοκτησίαν πλήρη καὶ ἀπολύτου κυριότητος (μούλκ, σίρφι μούλκ), καὶ β′ εἰς ἰδιοκτησίαν βακουφικήν, ἤτοι καθιερωμένην εἰς ἱερὸν ἐκπαιδευτικὸν ἢ φιλανθρωπικὸν καθίδρυμα (μουσεκαφφάτι-μουστεγαλάτι μεβκουφὲ καὶ καθεξῆς). Εἰς τὸ β′ τοῦτο εἶδος πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ τὰς δημοσίους γαίας τὰς ἀνηκούσας κατὰ τὴν κυριότητα εἰς τὸ δημόσιον (βεΐτ-οὐλ-μάλ, fise) καὶ δὴ ἐπικαρπία παρατηρεῖται ὑπό τινας ὅρους εἰς ἰδιώτας (ἴδε καὶ recherches sur la constitution de la propriété territoriale dans les pays musulmans par Wornes p. 252—253).

Εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς ἀπολύτου κυριότητος ὑπάγονται τὰ ἑξῆς κτήματα: 1ον τὰ γήπεδα, ἐστεγασμένα ἢ μή, τὰ εὑρισκόμενα ἐντὸς τῶν χωρίων, κωμοπόλεων καὶ πόλεων· 2ον ἡ γῆ ἡ θεωρουμένη ὡς προσάρτημα τῆς κατοικίας καὶ ἥτις, εὑρισκομένη πέριξ τῶν πόλεων καὶ χωρίων, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τους 800 τετραγ. πήχεις· 3ον τὰς ἀπὸ δημοσίους γαίας, καὶ γαίας πλήρους καὶ ἀπολύτου κυριότητος μεταπραπείσας δι' αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος· 4ον τὰς γαίας τῆς δεκάτης (ἐραζὶ σοριγιέ)· τοιαῦται γαῖαι εἶνε ἐκεῖναι, αἵτινες διενεμήθησαν εἰς τοὺς μουσουλμάνους ἐν καιρῷ τῆς διὰ πολέμου κατακτήσεως, ἢ ἐκεῖναι, ἃς κατεῖχον οἱ οἰκεισθελῶς ἀσπασθέντες τὸν ἰσλαμισμὸν κατὰ τὴν κατάκτησιν, ἢ ἐκεῖναι, ἃς ἀπὸ χέρσους μετέτρεψαν εἰς καλλιεργησίμους οἱ μουσουλμάνοι, ὡς αἱ γαῖαι τοῦ Χετζὰζ καὶ τῆς Βαούρας. 5ον τὰς γαίας τοῦ Χαρατσίου (ἐραζὶ χαρατζιγιέ), αἵτινες ἀποτελοῦνται ἐκ τῶν γαιῶν τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατακτήσεως εἰς τοὺς ἐντοπίους χριστιανοὺς ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει ὅπως πληρόνωσιν εἰς τὸ δημόσιον μέρος τι τῆς συγκομιδῆς, οὗ ὁ κατώτερος ὅρος εἶνε 10 % καὶ ὁ ἀνώτερος 50 %· ὡς τοιαύτας γαίας ἀναφέρομεν τὰς τῆς Μυτιλήνης καὶ Κύπρου (ἴδε καὶ ἄρθ. 2 τοῦ Ν. περὶ γαιῶν)· 6ον τὰς ἀμπέλους, τὰ ὀπωροφόρα ἢ μὴ δένδρα, ἅτινα ἐφυτεύθησαν παρ' ἰδιώτου, ἢ τὰ ἐμβολιασθέντα παρ' αὐτοῦ, ἐπὶ δημοσίας γῆς τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἁρμοδίου ἐπὶ τῶν γαιῶν ὑπαλλήλου (Ν. περὶ γαιῶν ἄρθρ. 25, 26, 27)· 7ον πᾶς πυθμὴν θαλάσσης, ποταμοῦ ἢ λίμνης, ὅστις, κεκαλυμμένος ὢν πρότερον ὑπὸ ὑδάτων, ἐπληρώθη κατόπιν ὑπό τινος ἰδιώτου δι' αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος. (Ἄρθρ. 132 τοῦ περὶ γαιῶν Νόμου).

Ὁ κύριος τῶν τοῦ α′ εἴδους ἰδιοκτησιῶν, ἤτοι τῶν τῆς ἀπολύτου κυριότητος, κέκτηται ταύτας ὡς κινητόν τι πρᾶγμα, ἑπομένως δύναται οὐ μόνον νὰ μεταχειρίζηται αὐτὰς (usus) ὡς βούλεται, ἀλλὰ καὶ νὰ διαθέτῃ (abusus) αὐτὰς δι' οἵας δήποτε συμβάσεως κατὰ τὸ δοκοῦν

αὐτῷ, ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ, καὶ χωρὶς νὰ εἶνε ἀνάγκη παρουσίας ξένου προσώπου ἐν ταῖς περὶ τούτων νομικαῖς πράξεσιν· οὕτω δύναται διὰ μόνης τῆς ἐλευθέρας συγκαταθέσεώς του νὰ δώσῃ αὐτὰς πρὸς ἀσφάλειαν δανείου του, ἐν εἴδει ὑποθήκης, νὰ δωρήσῃ αὐτὰς εἰς ἕτερον ἐνόσῳ ζῇ καὶ νὰ διαθέσῃ αὐτὰς διὰ τελευταίας βουλήσεως εἰς τρίτον ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ περιέλθῃ ἡ κυριότης ἢ ἡ χρῆσις τῶν ἀκινήτων τούτων εἰς τὸν κληροδοῦχον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κληροδότου.

Ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ ἀκίνητα βακουφικῆς φύσεως καὶ τὰς γαίας τοῦ δημοσίου. Καὶ πρῶτον τί ἐστι βὰκφ ἢ βακούφ. Ἡ λέξις βὰκφ γραμματικῶς (τοῦ τριγράμμου βάκαφα κωλύειν, κρατεῖν) σημαίνει κώλυμα, ἀκινησίαν· νομικῶς ἀντικείμενόν τι εἶνε βὰκφ ἢ βακοὺφ ὅταν καθιερώθη, ὅταν δηλ. κατέστη ἀναπαλλοτρίωτον, τεθὲν ἐκτὸς συναλλαγῆς οὕτως, ὥστε ἡ μὲν κυριότης αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν, ἡ δὲ κατοχὴ καὶ χρῆσις εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Κατὰ τὸν Ἐβοῦ Χανιφᾶ, ποιεῖν βὰκφ σημαίνει καθιστάναι ἀντικείμενον ἀναπαλλοτρίωτον, τῆς μὲν κυριότητος αὐτοῦ ἀνηκούσης εἰς τὸν καθιεροῦντα αὐτὸ καὶ τοὺς κληρονόμους του, τῆς δὲ ἐπικαρπίας αὐτοῦ χρησιμευούσης πρὸς ἐλεημοσύνην (χὰπσ οὐλ αΐνι αλὰ μούλκ οὐλ-βακήφι ουὰ τεσαδδούκου βὶλ μενφαάτι).

Ὁ νομοδιδάσκαλος οὗτος στηρίζει τὸν ὁρισμὸν τοῦτον ἐπὶ τοῦ ἑξῆς λόγου τοῦ Προφήτου: «Δὲν γίνεται ἀναπαλλοτρίωτον ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὰς κληρονομικὰς μερίδας» (λὰ χάποσον ανὲλ φεραΐζι).

Οἱ δύο λοιπὸν νομοδιδάσκαλοι Ἐβοῦ Γιοσοὺφ καὶ Ἐβοῦ Μουχαμμὲθ ὁρίζουσιν ὡς ἑξῆς τὸ βακούφιον: ποιεῖν βακούφιον νομικῶς σημαίνει καθιστᾶναι συγκεκριμένον τι πρᾶγμα ἀναπαλλοτρίωτον, οὕτως ὥστε ἡ μὲν κυριότης αὐτοῦ ἀνήκει τῷ Θεῷ, ἡ δὲ ἐπικαρπία ἐπιστρέφει τοῖς ἀνθρώποις (Ελβάκφου χούα χάπσουλ-αΐνι αλὰ μοὺλ Αλλάχι τεάλια αλὰ βέτζχι γιάβιδα νέφουχου ἰλα-λ-ιβάδι) (ἴδε Δουρὲρ Ι, 460 καὶ Μουλτέκα κεφ. βάκφ). Οἱ δύο οὗτοι νομοδιδάσκαλοι στηρίζουσι τὸν ὁρισμὸν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἑξῆς χαδήσ: ὁ Ὀμὰρ ἐλ Φαρούκ, ἀποτεινόμενός ποτε πρὸς τὸν Προφήτην εἶπεν: Ἀπέκτησα πολύτιμόν τι πρᾶγμα, πῶς δύναμαι νὰ ποιήσω δι' αὐτοῦ ἐλεημοσύνην; ὁ Προφήτης ἀπήντησε: «Διὰ τῆς κυριότητος τοῦ πράγματος τούτου ποίησον ἐλεημοσύνην οὕτως, ὥστε τὸ πρᾶγμα τοῦτο νὰ μὴ πωλῆται, νὰ μὴ δωρῆται, νὰ μὴ μεταβιβάζηται κληρονομικῶς, ἀλλὰ διὰ τῶν καρπῶν αὐτοῦ νὰ τρέφωνται οἱ ἄνθρωποι». Ὁ δεύτερος οὗτος ὁρισμὸς ἐγένετο παραδεκτὸς παρὰ τῶν χανεφιτῶν καὶ αὐτὸν ἀσπάζεται καὶ ὁ Ὀμὲρ Χελμῆ (ἐν τῷ συγγράμματί του Ἀχκιάμουλ εβκάφ, ζήτημα 1).

Τῆς βακουφικῆς λοιπὸν ἰδιοκτησίας οὔσης φύσει ἀναπαλλοτριώτου ὡς

πρὸς τὴν κυριότητα καὶ ἐπιδεκτικῆς μόνον τοιάςδε ἢ τοιάςδε χρήσεως, ἐξετάσωμεν τοὺς τύπους, ὑφ'οὓς παρουσιάζεται ἡ ἰδιοκτησία αὕτη. Διακριτέον ἐν αὐτῇ δύο μεγάλας τάξεις βακουφικῶν κτημάτων: 1) βακουφικὰ ἀφιερωθέντα ὅπως γίνηται ἡ ἄμεσος καὶ ἀτομικὴ χρῆσις τῶν κτημάτων τούτων· τοιαῦτα εἶνε τὰ ἱερὰ τεμένη, αἱ σχολαί, τὰ πτωχοκομεῖα, τὰ νοσοκομεῖα καὶ πᾶν ἵδρυμα περιλαμβανόμενον εἰς τὴν γενικὴν ἐπωνυμίαν « ἀγαθοεργὰ ἱδρύματα (μουεσσεσάτι χαϊριγιὲ — ἴδε ζήτημα 16 καὶ 178 τοῦ Ὁμὲρ Χελμὴ op. cit). 2) βακουφικὰ κτήματα καθιερωθέντα ὅπως τὸ ἐνοίκιον ἢ οἱ καρποὶ αὐτῶν δαπανῶνται χάριν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἱεροῦ ἢ φιλανθρωπικοῦ ἱδρύματος· ταῦτά εἰσι τὰ βακουφικὰ προσοδοφόρα κτήματα τὰ καὶ πολυπληθέστερα (ακαράτι-μεβκουφέ). Τὰ τελευταῖα ταῦτα κτήματα ὑποδιαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις: α') *βακουφικὰ κτήματα ἁπλοῦ μισθώματος* (ιτζαρέϊ βαχιδελῄ)· τὰ κτήματα ταῦτα εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν καὶ διατήρησιν ἑκάστου ἱεροῦ ἱδρύματος, ὅπερ διὰ τοῦ μουτεβελῆ αὐτοῦ ἐκμισθόνει αὐτὰ εἰς τρίτους, ὅπως ἤθελε ποιήσει τοῦτο καὶ ἰδιώτης τις διὰ τὸ ἑαυτοῦ κτῆμα. Τὰ κτήματα ταῦτα μόνον τῆς μισθώσεως ταύτης εἰσὶν ἐπιδεκτικά, ἑπομένως ἐπὶ τούτων ἡ κληροδοσία εἶνε ἄκυρος· β') *βακουφικὰ κτήματα διπλοῦ μισθώματος* (ιτζαρετεϊνλῆ)· τούτων ἡ ψιλὴ κυριότης μένει ἀναπαλλοτρίωτος ὡς τὸ βακοῦφι, ἡ δὲ χρῆσις αὐτῶν παραχωρεῖται εἰς ἰδιώτας ἰσοβίως, καὶ μετὰ τοῦ δικαιώματος ὅπως ἡ χρῆσις αὐτῶν μεταβιβασθῇ δωρεὰν καὶ εἰς τὰ τέκνα τῶν κατόχων. Τὸ ἓν ἐκ τῶν μισθωμάτων, ὅπερ καὶ τὸ σημαντικώτερον, ἔχει ὡς βάσιν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τοῦ ἀκινήτου, πληρόνεται δὲ ἀμέσως ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκμισθώσεως καλούμενον διὰ τοῦτο ιτζαρέϊ μουατζελέ· τὸ δὲ δεύτερον ἐτησίως, λεγόμενον ιτζαρέϊ μουετζελέ. Τὰ τοιαῦτα κτήματα ἦσαν ἀρχικῶς ἁπλοῦ μισθώματος, μετετράπησαν δὲ κατόπιν εἰς βακοὺφ κτήματα διπλοῦ μισθώματος πρὸς ἱκανοποίησιν ἐκτάκτων ἀναγκῶν τῆς διευθύνσεως τῶν κτημάτων τούτων· οἱ δὲ νομοδιδάσκαλοι διετήρησαν τὸν τύπον τῆς μισθώσεως, καὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν πώλησιν αὐτῶν, διότι ὅπως εἴδομεν ἀνωτέρω, τὰ φακουφικὰ κτήματά εἰσι φύσει ἀναπαλλοτρίωτα. Τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῶν κτημάτων τούτων παραχωρηθὲν ἀρχικῶς μόνον εἰς τὰ τέκνα τῶν κατόχων, ἐπεξετάθη κατόπιν διὰ νόμου τῆς 2 Ζιλκαδὲ 1285 (1867) καὶ εἰς ἑτέρους συγγενεῖς, ἀλλ' ἡ ἐπέκτασις αὕτη περιορίζεται εἴς τινα μόνον βακούφια καὶ δὲν εἶνε ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς ἰδιώτας. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους οἱ ἰδιῶται νέμονται τῶν κτημάτων τούτων, ἀλλ' ἡ ψιλὴ τοῦ βακουφίου κυριότης διατηρεῖται ἐπ' αὐτῶν, ἐκδηλουμένη ἰδίᾳ διὰ τῶν ἑξῆς: 1) πληρόνεται

ἐτησίως μίσθωμά τι· 2) ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ κατόχου οἱ κληρονόμοι του πληρόνουσι δικαίωμα μεταβιβάσεως (ρέσμι ἐντεκὰλ) ἀπὸ $1^1/_2$-$5^0/_0$ (Δουσδοὺρ I. 201)· 3) μὴ ὑπαρχόντων κληρονόμων ἐκ τῶν ἑπτὰ τάξεων, ἃς ὁ νόμος ὁρίζει, ἡ μίσθωσις λύεται ἀνεπιστρεπτεί, τὸ δὲ βακούφιον, γενόμενον τότε κύριος τοῦ κτήματος, ἐκμισθόνει αὐτὸ εἰς ἕτερον. 3ον *βακουφικὰ κτήματα ἐκμισθούμενα κατ'ἀποκοπὴν* (à **forfait**) καὶ καλούμενα διὰ τοῦτο μουκαταλῆ. Τοιαῦτα εἶνε τὰ εἰς βακούφια ἀνήκοντα γήπεδα ἢ ἀγροὶ ἐφ'ὧν ὑπάρχουσιν ᾠκοδομημέναι οἰκίαι ἢ ἐκφυτευμένα δένδρα ἢ ἀμπελῶνες· αἱ ἐπ' αὐτῶν οἰκίαι ἢ τὰ δένδρα θεωροῦνται νομικῶς ὡς κινητὰ καὶ εἶνε ἑπομένως ἀπολύτου κυριότητος κτήματα, τῆς ἰδιότητος δὲ ταύτης ἐν μέρει μετέχουσι καὶ τὰ βακουφικὰ κτήματα ἐφ' ὧν στηρίζονται· οὕτω λ. χ. τὰ γήπεδα ταῦτα μεταβιβάζονται κληρονομικῶς κατὰ τὸ φεραΐζ, ὅπως καὶ τὰ μούλκια, ἐννοεῖται ἐνόσῳ ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτῶν αἱ οἰκοδομαὶ ἢ τὰ δένδρα, ἀλλὰ διατηροῦσιν ἀκόμη τὸν βακουφικὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἐκδηλούμενον ἰδίως ὡς ἑξῆς. 1ον Πληρόνεται εἰς τὸ βακοὺφ τὸ ἐτήσιον δι' ἀποκοπῆς μίσθωμα (μουκαταὰς $1^0/_0$). 2ον δὲν δύνανται νὰ διορισθῶσιν ἢ κληροδοτηθῶσιν, ὅπως τὰ καθαρὰ μούλκια, ὅταν δὲ κληροδοτῶνται τὰ ἐπ' αὐτῶν ᾠκοδομημένα κτίρια ἢ τὰ ἐμφυτευμένα δένδρα, πρέπει πρὸς τὸ κῦρος τοῦ κληροδοτήματος, τὰ γήπεδα νὰ μεταβιβάζωνται ἐπισήμως ἐνώπιον τοῦ μουτεβελῆ εἰς τὸν κληροδόχον, ἄλλως τὸ κληροδότημα ἐν γένει εἶνε ἄκυρον (ἴδε Ὀμὲρ Σουλμῆ op. cit Ζητ. 276—278). Τοιοῦτον δι' ἀποκοπῆς μίσθωμα πληρόνεται καὶ εἰς τὰς δημοσίους γαίας. ὅταν αὗται καλύπτωνται ὑπὸ οἰκοδομῶν (ἴδε τὸν περὶ γαιῶν, ἄρθ. 29—34 καὶ 82). Ὅταν ἐπὶ κτημάτων βακουφικῶν διπλοῦ μισθώματος, γείνῃ ἀνάγκη νὰ ἀνεγερθῶσι σχολεῖα, νοσοκομεῖα καὶ καθεξῆς, τὰ κτήματα ταῦτα μετατρέπονται εἰς μουκαταλῆ, διότι διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοιούτων ἱδρυμάτων, τῶν κτημάτων τούτων ἐξερχομένων τῆς ἰδιωτικῆς χρήσεως, τὸ βακούφιον στερεῖται τῶν ἑκάστοτε ἐξ αὐτῶν πληρονομένων δικαιωμάτων, ἑπομένως πρὸς ἀντιστάθμισιν ἐπιβάλλεται ἐπὶ τῶν ἱδρυμάτων τούτων ἡ πληρωμὴ τοῦ μουκαταά. Διὰ τὴν μετατραπὴν ὅμως τῶν κτημάτων τούτων ὡς μουκαταλῆ ἀπαιτεῖται α΄. ἡ συγκατάθεσις τοῦ μουτεβελῆ τοῦ σχετικοῦ βακουφίου, καὶ β΄ αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα.

Τοὺς αὐτοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς παρουσιάζονται τὰ βακουφικὰ διπλοῦ μισθώματος κτήματα, εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῇ παρὰ τῶν ἰδιωτῶν γινομένῃ χρήσει τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν (εραζίϊ—εμιργιέ). Τὸ δημόσιον διατηροῦν δι' ἑαυτὸ τὴν ψιλὴν τῆς γῆς κυριότητα παρακαλεῖ τὴν χρῆσιν αὐ-

τῆς εἰς ἰδιώτας ἐπὶ τῇ ἀμέσῳ πληρωμῇ μισθώματός τινος καλουμένου τάπου ἢ μουατζελέ. (Ταποῦ ακτσεσὴ γερὴν οτζρέτι μουατζελεσὴ δηρ —Εβοῦ Σουοὺδ)· ἰδὲ καὶ Ν. περὶ γαιῶν ἀριθ. 3), συγχρόνως δὲ εἰσπράτουσιν ἐτησίως 10%$_0$ ἐπὶ τῆς συγκομιδῆς, καὶ ἄλλα μεταβιβάσεως καὶ παραχωρήσεως δικαιώματα. Ἐκ τῆς τοιαύτης λοιπὸν παραχωρήσεως τῆς χρήσεως τῶν βακουφικῶν κτημάτων καὶ τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν, οἱ ἰδιῶται δὲν δύνανται νὰ ἀρυσθῶσι δικαιώματα ἀπολύτου κυριότητος, ἀλλὰ διατελοῦσιν ἁπλοῖ αὐτῶν νομεῖς, ἑπομένως ἐπὶ τῶν τοιούτων κτημάτων πᾶν κληροδότημα εἶνε κατ' ἀνάγκην ἄκυρον. Ἀφ' ἑτέρου ἡ κατοχὴ τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπισήμου παραχωρήσεως τῆς γινομένης τῇ μεσολαβήσει τοῦ ἁρμοδίου ὑπαλλήλου, τὸ δὲ δημόσιον ἢ τὸ βακοῦφι δὲν γινώσκουσιν ἄλλον κάτοχον εἰμὴ τὸν ἐπισήμως γνωστόν. Μόνον δὲ ἡ ἐπίσημος ἐνώπιον τοῦ ἁρμοδίου ὑπαλλήλου μεταβίβασις τῶν κτημάτων τούτων ἐπετράπη, διότι μόνον οὕτω ἐξασφαλίζονται μετὰ τῆς δεούσης τάξεως τὰ συμφέροντα τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ βακουφίου· ἑπομένως πᾶσα ἄλλη μεταβίβασις τῶν κτημάτων τούτων διὰ κληροδοτήματος ἢ ἄλλως καὶ ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικαστοῦ (καδὴ) γινομένη εἶνε ἄκυρος. Ἕνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων καὶ εἰς δύο Βεζυρικὰς ἐγκυκλίους τῆς 7 Σαφὲρ 1278 καὶ 22 Ἰανουαρ. 1890 ρητῶς ἐξῃρέθησαν τὰ προρρηθέντα βακουφικὰ κτήματα καὶ αἱ τοῦ δημοσίου γαῖαι ἐκ τῶν κτημάτων, ἅτινα δύναται πᾶς χριστιανὸς ὀρθόδοξος νὰ κληροδοτήσῃ διὰ διαθήκης.

Ἐπὶ τῶν βακουφικῶν γαιῶν τῶν καλουμένων ταχσισὰτ ἐφαρμόζονται ἐν σχέσει πρὸς τὸ κληροδότημα, ὅσα προείπομεν περὶ τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν, διότι αἱ βακουφικαὶ αὗται γαῖαι εἶνε γαῖαι τοῦ δημοσίου, ὧν τὰ εἰσοδήματα μόνον ἀφιερώθησαν εἰς τὸ ἱερὸν ἢ φιλανθρωπικὸν καθίδρυμα.

Ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ γεδικίων.

Ἡ λέξις γεδικίον, ἐν τσαγατάϊ γεδοὺκ λεξιλογικῶς σημαίνει ρωγμήν, ὀπήν, τὸ ἐλλεῖπον καὶ μὴ ὁμαλόν, ὡς οἱ ὀδόντες ἐργαλείου τινὸς (ὡς ἐπίθετον γεδὴκ σημαίνει, περὶ ἀνθρώπου προκειμένου, τὸν ἔχοντα ἐλλιπεῖς τοὺς ὀδόντας, οὕτω λέγεται *γεδὴκ πασᾶ*)· νομικῶς δὲ σημαίνει τὸ δικαίωμα τοῦ στηρίζειν διαρκῶς ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας τρίτου, οἰκοδομήν τινα μετ' ἐργαλείων πρὸς ἀποκλειστικὴν ἐξάσκησιν ἐπαγγέλματός τινος ἢ τοῦ κατοικεῖν ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας τρίτου ὡρισμένον τινὰ χῶρον καλούμενον κοινῶς *χεβά*. Ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς κατόχους γεδικίων ἐπετρέπετο ἐν Τουρκίᾳ ἡ ἐξάσκησις ἐπαγγέλματός τινος καὶ ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν εἴς τινα συντεχνίαν,

Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ βλέπομεν, ὅτι τὸ γεδίκιον,ἀποτελοῦν ἀκίνητον μᾶλλον ἢ κινητὴν ἰδιοκτησίαν, ἐγκαθίσταται ἐπὶ τοῦ κτήματος τρίτου, ὅπερ οὕτω περιορίζεται ἐν τῇ χρήσει του καὶ οἱονεὶ νεκροῦται· οὕτω γίνεται ὅταν ὑπάρχοντος ἐπί τινος γηπέδου γεδικίου τινός, οὐδεμία ἄλλη οἰκοδομὴ δύναται νὰ ἀνεγερθῇ ἐπὶ τοῦ γηπέδου τούτου. Ἐπομένως νομικῶς τὸ γεδίκιον παρουσιάζει ἀνωμαλίαν τινὰ καὶ περιορισμὸν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, ἐφ' ἧς εὑρίσκεται.

Πρὸς σχηματισμὸν τοῦ γεδικίου ἀπαιτοῦνται τὰ ἑξῆς: συγκατάθεσις τοῦ ἰδιοκτήτου γῆς ἀπολύτου κυριότητος, ὅπως ἐπ' αὐτῆς ἱδρυθῇ τὸ γεδίκιον· β' συγκατάθεσις τοῦ μέλλοντος δικαιούχου τοῦ γεδικίου ὅπως πληρώσῃ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην τῆς γῆς τῇ ἀμοιβαίᾳ συμφωνίᾳ ὡρισμένον τι ποσὸν ἐφ' ἅπαξ (μουατζελὲ) καὶ πληρόνῃ προσέτι ἐτησίως ποσόν τι μικρὸν ὡς μίσθωμα (ιτζαρὲ) τῆς οὕτω κατεχομένης ὑπὸ τοῦ γεδικίου γῆς. Τούτου γενομένου ἐξεδίδετο ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ καλαμίου φερμάνιον ἢ ἐλμιχαμπέριον περὶ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ γεδικίου. Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι τὸ γεδίκιον μιμούμενον, ὡς πρὸς τὸν σχηματισμόν του, τὰ διπλοῦ μισθώματος καθιερωμένα κτήματα, δὲν δύναται νὰ εἶνε προγενέστερον τοῦ εἴδους τούτου τῶν κτημάτων, πράγματι δὲ ἀριθμοῦν βίον μόλις δύο ἑκατονταετηρίδων, διατελεῖ ἄγνωστον εἰς τὸ σεριάτι.

Τὰ οὕτω σχηματισθέντα γεδίκια εἶνε ἀπολύτου κυριότητος κτήματα (μούλκια), πολλὰ δὲ αὐτῶν κατόπιν ἀφιερωθέντα εἰς ἱερὰ καθιδρύματα ἐγένοντο βακούφια.

Τὰ γεδίκια διαιροῦνται εἰς δύο εἴδη, εἰς γεδίκια νιζαμλῆ καὶ γεδίκια νιζαμσὶζ ἢ χεβαΐ· τὰ νιζαμλῆ εἶνε ἐκεῖνα,ὧν ἡ θέσις καὶ ὁ ἀριθμὸς εἶνε ὡρισμένα καὶ ἅτινα δὲν δύνανται νὰ μετατεθῶσι, παρέχουσι δὲ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ ἐξασκεῖν ἐπάγγελμά τι· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐξάσκησις πάσης βιομηχανίας ἢ ἐμπορίου εἶνε ἐν Τουρκίᾳ ἐλευθέρα ἀπό τινων ἐτῶν, τὰ γεδίκια ἀπώλεσαν τὴν ὡς πρὸς τοῦτο σπουδαιότητα αὐτῶν. Τὰ χεβαῒ γεδίκια, ἅτινά εἰσι καὶ βακουφικά, μὴ ἔχοντα ὡρισμένην ἀμεταβλήτως θέσιν, καὶ μὴ ὄντα ὡρισμένα τὸν ἀριθμὸν δύναται νὰ μετατεθῶσι τῇ ἐλευθέρᾳ συγκαταθέσει τῶν ἰδιοκτητῶν. Τοιαῦτα εἶνε τὰ γεδίκια τῶν δωματίων ἐν χανίοις.

Ὁ σχηματισμὸς νέων γεδικίων ἀπηγορεύθη διὰ νόμου τοῦ 1247 (1831) ἐκτός τινων,ὡς τοῦ τῶν ἀρτοπωλῶν καὶ καπνοπωλῶν,φραντζελάδων καὶ μυλωνάδων ἐκ τῶν τελευταίων κοσάρων,ἐὰν ἐσχηματίσθησαν καί τινα κατόπιν τοῦ 1247 μέχρι τοῦ 1277 εἶνε ἔγκυρα, τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα μετὰ τῶν γεδικίων σερβετχανὲ εἶνε γεδίκια ἀπολύτου κυριό-

τητος, ἤτοι μούλκια, πάντα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶ βακουφικά. Τὰ δὲ χεβαὶ γεδίκια τὰ μένοντα ἀδέσποτα ἀπεφασίσθη νὰ μὴ πωλῶνται εἰς τρίτους ὑπὸ τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ οὕτω νὰ ἐξαφανίζωνται.

Πρότερον αἱ ἐπὶ τῶν ἀπολύτου κυριότητος γεδικίων (γεδικιάτι μεμλουκὲ) πωλήσεις καὶ λοιπαὶ πράξεις ἐνηργοῦντο ἐνώπιον παντὸς ἱεροδικείου, ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο ἐπήνεγκεν οὐκ ὀλίγην σύγχυσιν, διὰ τοῦ Ν. τῆς 8 Ζελχετζὲ 1277 (1860) αἱ πωλήσεις, δωρεαὶ καὶ κληροδοσίαι παντὸς ἀπολύτου κυριότητος γεδικίου ἀνετέθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ τῆς Κων/πόλεως ἱεροδικεῖον, ἐξῃρέθησαν δὲ τῆς ἁρμοδιότητος ταύτης μόνον τὰ γεδίκια τῶν καπνοπωλῶν· αἱ ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων πράξεις γίνονται ἁρμοδίως ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικείου, εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὁποίου ἀνάγεται τὸ σχετικὸν γεδίκιον τῶν καπνοπωλῶν, τοῦ Ἐγιοὺπ τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῆς Χρυσουπόλεως.

Τὰ ἀπολύτου κυριότητος ταῦτα γεδίκια δύνανται νὰ ἐνεχυριασθῶσι πρὸς ἀσφάλειαν χρέους, ἡ περὶ ἐνεχυριάσεως δὲ πρᾶξις δύναται νὰ γείνῃ ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικείου τοῦ ἐκδίδοντος τὸν περὶ δανείου τίτλον. Ἐν γένει ὅμως πᾶσα δι' αὐτῶν πρᾶξις ἢ μεταβίβασις ἵνα ᾖ ἔγκυρος, δέον ἵνα γίνηται ἐπισήμως ἐν τῷ ἱεροδικείῳ ἐνώπιον καὶ τοῦ κεχαγιᾶ τῆς συντεχνίας ἢ τῇ πιστοποιήσει αὐτοῦ (ἴδε Δουσδοὺρ Τ. Ι. σελ. 258 καὶ Étude sur la propriété faucière en Turquie par Belin, N° 356—379).

Ἑπομένως ἂν γεδίκιόν τι τοιοῦτον ἤθελε κληροδοτηθῆ μὴ ἐκπληρουμένων τῶν ἄνωθι ὅρων, ἡ τοιαύτη κληροδοσία εἶνε ἄκυρος.

Ἀχιλλεὺς Χρηστίδης.

ΠΑΝΤΟΤΕΙΝΟΝ

ΚΑΛΑΝΤΑΡΙΟΝ, ΒΡΟΝΤΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΣΕΙΣΜΟΛΟΓΙΟΝ.

Ἀνασκαλίζων διάφορα ἔγγραφα τοῦ πρὸ πεντηκονταετίας ἀποβιώσαντος πάππου μου Πανανοῦ Ἰ. Καλαϊδζάκη, ἀνεῦρον χειρόγραφον περιέχον τὴν ἀκόλουθον ὕλην :

1.—Καλλαντάριον παντοτεινόν, σὺν θεῷ, περιέχον τοὺς εἰκοσιοκτὼ κύκλους τοῦ ἡλίου, μετὰ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν καὶ τοῦ βροντολογίου, σεληνοδρομίου τε καὶ σεισμολογίου, καὶ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, τὸ τί φανερώνουσιν ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ, ἀντιγραφθὲν ἐκ τοῦ τυπω-

μένου, μεταγλωττισθέντος ἐκ τῆς οὐγγαρικῆς, ἤτοι σλαβουνικῆς καὶ ἰλλυρικῆς διαλέκτου παρά τινος ἀνωνύμου, εἰς χρῆσιν τοῦ φιλαναγνώστου.

2.—Περὶ ἀγαθῶν ζῳδίων καὶ πονηρῶν.

3.—Περὶ τοῦ ζῳδίου καὶ τοῦ στοιχείου.

4.—Βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον ἐκ τῆς πολεμικῆς ἀστροκινήσεως Ἡρακλείου τοῦ σοφοῦ.

5.—Περὶ τοῦ ζῳδίου ἐὰν βροντήσῃ.

6.—Ἕτερον βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον τοῦ χρόνου ὅλου.

7.—Ἕτερον καλλαντολόγιον.

3.—Περὶ τοῦ ὄφεως ἀστέρος, ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ τῆς σελήνης ἔχῃ τὴν κίνησιν.

9.—Περὶ πῶς εἶνε ὁ οὐρανὸς καὶ ἅπας ὁ κόσμος· εἰς πόσα μοιράζονται.

10.—Περὶ τῆς σελήνης ὅταν πρωτοφανῇ ὀρθὴ ἢ πλαγία τὸ τί σημαίνει.

11.—Περὶ ἐκλείψεως ἡλίου καὶ σελήνης.

12.—Περὶ βροντῆς τοῦ κάθε μηνὸς ἐν ᾗ ἡμέρᾳ τύχῃ τὸ τί δηλοῖ.

13.—Αἱ ἡμέραι αἱ καλαὶ ὅπου νὰ σπέρνωνται τὰ σπαρτὰ καὶ ἄλλα.

14.—Πῶς εἰσέρχεται ὁ ἥλιος εἰς κάθε ζῴδιον καὶ τί μέλλει νὰ γίνεσθαι.

15.—Περὶ σεισμῶν ὅταν γείνῃ ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ τί δηλοῖ.

16.—Ὁδηγία διὰ νὰ κάμῃς ματζοῦνι.

17.—Ὁδηγία διὰ νὰ κάμῃς κάθαρσι τοῦ ροά.

Περὶ τῆς πρωτοτυπίας καὶ ποικιλίας τοῦ περιέργου τούτου χειρογράφου εὐγλώττως λαλοῦσιν αἱ ἀνωτέρω ἀντιγραφεῖσαι ἐπικεφαλίδες τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ περιεχομένου.

Ἐν αὐτῷ δὲν τηρεῖται πάντοτε ἡ αὐτὴ σειρὰ ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους· ἄλλοτε λογίζεται πρῶτος μὴν ὁ Ἰανουάριος, ἄλλοτε ὁ Μάρτιος καὶ ἄλλοτε ὁ Σεπτέμβριος. Οὐχ ἧττον, ἐπιθυμῶν νὰ προσφέρω τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Παρνασσοῦ» ἓν ἰδιόρρυθμον πρωτοχρονιάτικον, παρατίθημι κατωτέρω ἀποσπάσματά τινα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν πρωτοχρονιάν, πρὸς τὸν Ἰανουάριον, ὡς πρῶτον μῆνα τοῦ παρ' ἡμῖν ἔτους, καὶ πρὸς τὸ 1893 ἐν γένει.

Ἐκ τοῦ πρώτου μέρους, ἀποτελουμένου ἐξ εἰκοσιοκτὼ κεφαλαίων, οἷον τὸ ἑπόμενον, καὶ περιλαμβάνοντος προρρήσεις, ἀπὸ τοῦ 1722 μέχρι τοῦ 1945 ἔτους, παραλαμβάνω τὸ κεφάλαιον προρρήσεων περὶ τοῦ 1893 ἔτους, ἔχον ὡς ἑξῆς :

1725 Τοῦ χρόνου ὁ κυριεύων εἶνε 1753
1781 ἡ ἀφροδίτη μὲ τὸ ζῴδιον 1809
1837 τοῦ αἰγοκέρου, κατοικία τοῦ 1865
1893 χρόνου. Ὁ χρόνος θέλει εἶνε 1921

πολλὰ εὔκαρπος εἰς τὰ λάδια καὶ σιτάρια, κρασὶ μετάξια καὶ εἰς τὰ ὀπωρικά. Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος εἶνε μὲ κινάδες, τὸ καλοκαίριον μὲ βροχὰς καὶ βροντάς, τὸ φθινόπωρον θέλουν πλημμυρίσουν τὰ ποτάμια καὶ βρύσαις καὶ πολλὰ κακὰ θέλουν συμβῇ, καὶ ἂς παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ μὴ μᾶς στείλῃ πανοῦκλαν. Τὸν ῥηθέντα χρόνον ὁ βασιλεὺς θέλει παιδεύσει τοὺς ἄρχοντάς του καὶ θέλει τοὺς ἐβγάλει ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Σημαίνει ἀκόμη μεγάλον πόλεμον καὶ θέλουν συμβῇ καὶ αἰφνίδιοι θάνατοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ βασιλεὺς θέλει κάμει πόλεμον εἰς τὸν τόπον του· καὶ στράταν θέλει κάμει. Ὁ λαὸς θέλει πάθει ζημίαν ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας. Καὶ θέλει ἐλθεῖ πεῖνα εἰς τὸν κόσμον, πανοῦκλα καὶ ἄλλαι ζημίαι, καὶ εἰς τὰ ζῶα θάνατος.

Πρὸς σχηματισμὸν ἰδέας τινὸς κατὰ πόσον ἐπαληθεύουσιν αἱ τοιαῦται προρρήσεις, παρατίθημι ὧδε τὸ κεφάλαιον τὸ ἀναγόμενον εἰς τὸ λῆγον 1892 ἔτος, διαλαμβάνον τὰ ἀκόλουθα:

1724 Τοῦ χρόνου ὁ κυριεύων εἶνε 1752
1780 ὁ ἑρμῆς, μὲ τὸ ζῴδιον τοῦ 1802
1033 αἰγοκέρου, κατοικία τοῦ 1834
1892 χρόνου. Ὁ χρόνος σημαίνει 1920

ἀκαρπίαν, φύραν καὶ θάνατον. Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος θέλει εἶνε μὲ κρυάδες καὶ μὲ πάχνες. Τὸ καλοκαῖρι μὲ ἀνέμους καὶ μὲ μεγάλας βροχὰς καὶ πλημμύρας ποταμῶν καὶ τὰ σιτάρια θέλουν χαθῇ. Τὸ φθινόπωρον ἀνεμῶδες μὲ βροχάς, μὲ πάχνας. Καὶ τὰ σταφύλια θέλουν χαλασθῇ. Καὶ νὰ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ μᾶς γλυττώσῃ ἀπὸ τὴν πανοῦκλαν καὶ ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς καὶ ἀστροπελέκια. Εἰς τὸν ἄνωθεν χρόνον, μὲ τὸ νὰ εὑρίσκηται ὁ ἥλιος εἰς τὸν ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ οἶκον, κλίνει διὰ τοῦτο εἰς μεγάλαις ἀρρώστιαις, καὶ θανατικὸν εἰς τὰ ζῶα· ὅτι ὁ ἑρμῆς ὁ ἀνατολικὸς εὑρισκόμενος ἑνωμένος μὲ τὸν χρόνον, διὰ τοῦτο σημαίνει καὶ πολλὰ κακὰ καὶ ζημίας εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ λογοθέτας του. Καὶ ἡ ἀφροδίτη εὑρισκομένη εἰς τὸν ἕβδομον οἶκον τοῦ οὐρανοῦ σημαίνει μεγάλας εὐτυχίας εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς γυναικοφιλεῖς ἀνθρώπους· πλὴν εἰς τὰς ἐγκαστρωμένας θέλει φέρει θάνατον ἀκίνδυνον· καὶ εἰς τὸν κοινὸν λαὸν θάνατος, καθὼς τὸ ἀποδείχνει ὁ κρότος εἰς τὸν πέμπτον οἶκον τοῦ οὐρανοῦ. Ἀκόμη σημαίνει μεγάλον πόλεμον καὶ αἱματοχυσίαις· καὶ πολλοὶ φυλακωμένοι θέλουν φύγει.

Ἐκ τοῦ ἕκτου μέρους :

Ἐγὼ τὰ κάλανδρα ἔχω ἐν τῇ ἀρχῇ μου.

Μὴν Ἰανουάριος.

Ἐὰν βροντήσῃ ἀπὸ 1 ἕως 15, ὁ σῖτος καὶ ὁ οἶνος λείψεται· καὶ ἐὰν ἀπὸ τὰς 15 ἕως 30, πάντων εὐφορία. Καὶ ἐὰν ἡ γῆ τρομάξῃ, αἰγῶν καὶ προβάτων ἀπώλεια. Καὶ ἐὰν ὁ ἥλιος οὐ δώσῃ τὸ φέγγος αὐτοῦ ὁ οὐρανός . . . . . (δυσανάγνωστον) καὶ οἱ καρποὶ πληθύνονται. Καὶ ἐὰν ἡ σελήνη κύκλους ἔχῃ, πόλεμοι καὶ πάγοι ἔσονται καὶ κριοί (;) γενήσονται. Τῷ αὐτῷ μηνί, ἐὰν σεισμὸς γένηται ἡμέρα, ὄμβροι πολλοί, καὶ φθορὰ δὲ τοῦ ἰσμαηλάτου· εἰ δὲ σεισμὸς γένηται νύκτα, θανατικὸν αἰφνίδιον ἐπαναστήσεται, καὶ χώραις πολλαὶς ἐρημωθήσονται, καὶ δάκρυα πολλὰ καὶ στεναγμοὶ κατὰ τόπους γενήσονται, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ κλύδων μέγας, καὶ τῶν δένδρων εὐφορία. Τῷ αὐτῷ μηνί, ἐὰν βροντήσῃ εἰς αὔξησιν σελήνης, ἀπορίαν καὶ σύγχυσιν τοῦ κόσμου δηλοῖ, εἰ δὲ λίγωσις, πολλὰ ἀγαθὰ σημαίνει ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐκ τοῦ ἑβδόμου μέρους :

Ἐὰν ἡμέρᾳ παρασκευῇ γίνωνται τὰ κάλανδρα, ἐστὶ χειμῶνας βαρύς, θέρος ξηρόν, καρπῶν εὐφορία, τρίγος πολύ, ὀφθαλμῶν ἐπικράτησις.

Ἐκ τοῦ δεκάτου μέρους :

Ἰανουάριος.—Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ σελήνη, ψύχρα πολλὴ καὶ καρπῶν πλῆθος· ἐὰν δὲ πλαγία, βροχὴ πολλὴ καὶ θάνατος κατὰ τόπους.

Ἐκ τοῦ ἐνδεκάτου μέρους :

Ἰανουάριος. Ἐὰν σκοτεισθῇ ὁ ἥλιος ἢ ἡ σελήνη, σίτου καὶ κριθῆς ἀπώλεια ἔσται.

Ἐκ τοῦ δωδεκάτου μέρους :

Ἰανουάριος. Ἐὰν βροντήσῃ—1— γεννήματα πολλά, εὐθηνία πολλὴ ἔσται, 2—3—4—5 ὁμοίως 6—7 χιόνι καὶ φθορὰ σίτου, 8 ἕως 12 εὐθηνία σίτου, καὶ θανατικόν, 13 λύκων πλῆθος, 14 γεννημάτων ἀπώλεια, 15—16—17 κλύδων θαλάσσης ἔσται, 18—19—20 σῖτος πολύς, 21—22—23 βασίλειον ἐπὶ βασίλειον, 24—25—26 σίτου σπάνις, 27 ἕως 30 καρποὶ πολλοί.

Ὁλόκληρον τὸ δέκατον τρίτον μέρος :

Αἱ ἡμέραι αἱ καλαί, ὅπου νὰ σπέρνωνται τὰ σπαρτά, τὸ φθινόπωρον Σεπτέμβριος αἱ 5—6—8—12—14—20—24—29, Ὀκτώβριος 3—4—15—22—26—27.

Ὅσα σπαρτὰ κάμνουν τὸν καρπὸν μέσα εἰς τὴν γῆν κρομμύδια καὶ ἄλλα, νὰ σπαρθοῦν εἰς τὸ τέλος τῆς σελήνης.

Ὅσα δὲ κάμνουν τὸν καρπὸν ἔξω τῆς γῆς, σιτάρι, ρύζι, βρώμη, κουκκία, ροβύθια, νὰ σπαρθοῦν ὅταν εἶνε νέα σελήνη.

Εἰς τὸ τὸ τέλος τῆς σελήνης τοῦ Αὐγούστου, Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου κόπτε τὰ ξύλα τῆς οἰκοδομῆς καὶ δὲν σήπονται.

Ὅταν εἶνε νέα σελήνη κόπτε τὴν κόριζαν καὶ αὐξάνει.

Τὸν Μάϊον, Αὔγουστον, Νοέμβριον, Ἰανουάριον, ἢ πρὶν ἐμπῇ σελήνη μίαν ἡμέραν ἀρχήτερα ἢ ἀφοῦ γεμίσῃ μίαν ἡμέραν 'μπροστήτερα, ἂς κόπτουν ἡ μητέρες τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ βυζί.

Ἐκ τοῦ δεκάτου τετάρτου μέρους :

Ἰανουάριος—8—εἰς τὸ ζῴδιον τοῦ ὑδροχόου. Εἰς τὴν πρώτην καὶ τρίτην ἡμέραν ἂν εἶνε ξεστεριά, ὁ χρόνος εἶνε εὔκαρπος. Ὁ γεννηθεὶς εἰς αὐτὸ τὸ ζῴδιον εἶνε συλλογιστικός, τοῦ πρέπει ἡ μάθησις, ἡ ὁποία τοῦ προξενεῖ πλοῦτον. Τὰ δὲ κοράσια ὅπου γεννηθοῦν εἰς τὰς —8— καταλαμβάνουν πολλὰ καὶ ἂς φυλάττονται ἀπὸ νερά· οἱ ἄνδρες αὐτῶν ἀποθνήσκουσι καὶ θέλουν χηρεύσει. Εἰς τὰς 14 Ἰανουαρίου ἂν τύχῃ ξεστεριά, ὁ χρόνος εἶνε καλός· ἂν δὲ τύχῃ ἄνεμος, ἀκολουθεῖ πόλεμος· εἰ δὲ καὶ εἶνε ὁ καιρὸς θολός, ἀρρωστία εἰς τὰ ζῷα· εἰ δὲ καὶ τύχῃ βροχὴ ἢ χιόνι, ἀκρίβεια θέλει εἶνε.

Καὶ ἐκ τοῦ δεκάτου πέμπτου μέρους :

Ἐὰν σεισμὸς γένῃ ἐν ἡμέρᾳ, πόλεμοι ἐμφύλιοι καὶ φόνοι, καὶ ἀκρίδες ἔσονται· ἀσθένεια καὶ καρπῶν φθορά· αἱ πηγαὶ πληθυνθήσονται αἱ βρύσεις οὐ ξηρανθήσονται· ὄμβροι πολλοὶ ἔσονται· τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ δένδρα θέλουν καρπίσουν καὶ εὐθηνία εἰς πάντα. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔσονται, καὶ στάσις δήμου, καὶ φόνοι, δάκρυα καὶ στεναγμοί. Τὰ δένδρα εὐφορήσουσι, καὶ γεννήματα πολλά, καὶ χειμὼν μέγας. Τὰ ὀψάρια θέλουν χαθῇ· χώραις μεγάλαις κινδυνεύσουν [1].

Ἐν Χανίοις 1892

Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκης.

[1] Τὸ λεκτικὸν ἀφῆκα ἀπαράλλακτον ὡς ἐν τῷ χειρογράφῳ, μόνον τὸ ὀρθογραφικὸν διώρθωσα κατὰ τὸ ἐνόν.

ΑΓΓΕΛΙΑ

Οἱ περὶ τὸ μουσουλμανικὸν δίκαιον ἀσχολούμενοι γινώσκουσιν, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ οὐ σμικρὰ ὑπάρχει ἔλλειψις εἰδικῶν πονημάτων περὶ τοῦ προσωπικοῦ παρὰ μουσουλμάνοις δικαίου πραγματευομένων. Ἀφ' ἑτέρου μέρη τινὰ τοῦ δικαίου τούτου, ὡς τὸ περὶ ἐπιτροπείας κεφάλαιον, καίπερ ἐφαρμοζόμενα οὐ μόνον ἐπὶ τῶν μουσουλμάνων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων, ὀρθοδόξων, ἀρμενίων καὶ λοιπῶν, δὲν ἐκωδικοποιήθησαν ἐν τῷ ὑπάρχοντι ἀστικῷ ὀθωμανικῷ κώδικι, ἀλλ' εὕρηνται ἐν διαφόροις συγγράμμασι τῆς ἀραβικῆς καὶ ἐν πολυαρίθμοις νομικαῖς ῥήτραις τῆς τουρκικῆς, γινόμενα οὕτως ἀπρόσιτα εἴς τε τοὺς ἀγνοοῦντας τὰς γλώσσας ταύτας καὶ εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον ἵνα διατρέξωσιν ὁλόκληρα πολλάκις κεφάλαια, περιέχοντα ἑκατοντάδας ἀτάκτους ἐρριμμένας ῥητρῶν πρὸς λύσιν ἑνὸς καὶ μόνου ζητήματος. Τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἐπιδιώκων, ἐπεχείρησα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀραβικῶν καὶ τουρκικῶν ἐν τοῖς ἱεροδικείοις τῆς Τουρκίας ἐν χρήσει κειμένων, τὴν σύνταξιν πονήματος, ὅπερ ἐπιγραφόμενον

ΠΕΡΙ ΚΛΗΡΟΔΟΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑι ΙΣΧΥΟΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

περιλαμβάνει ὅσον οἷόν τε εὐμεθόδως πάσας τὰς περὶ κληροδοσίας, ἐπιτρόπων καὶ ἀνηλίκων ἐν Τουρκίᾳ τοῦ τε ἱεροῦ καὶ τοῦ κωδικοποιημένου δικαίου διατάξεις.

Διὸ ἀναγγέλλων τὴν προσεχῆ ἔκδοσιν τοῦ πονήματος τούτου, εὐελπιστῶ ὅτι θέλω τύχει παρὰ τῷ φιλομούσῳ δημοσίῳ καὶ ἰδίᾳ τοῖς φίλοις τῆς Θέμιδος λειτουργοῖς πρόφρονος ἐνθαρρύνσεως καὶ ὑποστηρίξεως ἄνευ τῶν ὁποίων δυσκόλως παρ' ἡμῖν δύναται νὰ ἴδῃ τὸ φῶς ἐπιστημονικόν τι ἔργον.

Τὸ πόνημα ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα τυπογραφικῶν φύλλων, τιμᾶται δὲ γροσίων χρυσῶν 25, διὰ τοὺς συνδρομητὰς ἑνὸς ἀργυροῦ μετζητιὲ καὶ διὰ τοὺς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φράγκων χρυσῶν πέντε.

Πέραν τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1892.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ *δικηγόρος*.

Ἐν τοῖς Φυτολογικοῖς ζητήματι τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου παρεισέφρησαν τὰ ἑξῆς λάθη: Σελ. 156 στ. 5 ἀντὶ οἱ στέλεχοι ἀνάγνωθι *τὰ στελέχη*. Σελ. 157 στ. 28 ἀντὶ τῶν Τούρκων *ὑπὸ τῶν Τούρκων*. Σελ. 219 στίχ. 5 ἀντὶ Γεωμετρία *Γεωγραφία*. Σελ. 222 στ. 5 ἀντὶ στατιστικὴ *στατικὴ*. Σελ. 224 στ. 35 καθ' ἣν ἐν τῷ... *καθ' ἣν ὁ ἐν τῷ*. Σελ. 225 στ. 1 ἀντὶ δὲν εἶνε πραγμ. *δὲν εἶνε ἡ πραγματική*. Σελ. 225 στ. 9 ἀντὶ οἱ κύκλοι *ὁ κύκλος*. Σελ. 227 στ. 1 περιέχονται ἐν τῷ ὕδατι *περινήχονται*. Σελ. 7 ἀντὶ ἀφανὲς τὸ φυτὸν *ἀφανές τι φυτόν*. Σελ. 228 στ. 22 ἀντὶ φυσικὴ *φυτική*. Σελ. 229 στ. 5 ἀντὶ καὶ τὰ ἄτομα *καὶ τὰ ἔντομα*. Σελ. 229 στ. 31 ἀντὶ συνοδεύεται *συνδέεται*.

ΜΕΛΕΤΗΜΑ ΠΕΡΙ ΣΑΙΞΠΗΡ[1]

Περὶ τοῦ δαιμονίου τῆς Ἀγγλίας ποιητοῦ ὅστις, κατὰ τὸν Φέλτωνα[2], ἀνῆλθε μετὰ τοῦ Ὁμήρου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Παρνασσοῦ, ἐλάχιστα κατ' ἀτυχῆ συγκυρίαν ἐγράφησαν παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε.

Ἐκτενῆ βεβαίως πραγματείαν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ, δὲν δύναταί τις ν' ἀξιοῖ ἐν ἀναγνώσματι λίαν περιωρισμένα ἔχοντι ἐξ ἀνάγκης τὰ ὅρια.

Εἶνε τόσον εὐρὺς ὁ ποιητικὸς ὁρίζων τοῦ Σαίξπηρ, ὑπὸ τοσαύτας ἐπόψεις ἐξήτασε τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον, τοιαύτη εἶνε ἡ ποικιλία τῶν χαρακτήρων οὓς διέπλασεν, ὥστε καὶ ἡ συντομωτάτη τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀνάλυσις, θὰ ἀπήτει συγγραφὴν πολυσελίδου τόμου.

Γενικὰς λοιπὸν γραμμὰς τῶν φωτεινοτέρων αὐτοῦ ποιητικῶν σημείων χαράττοντες, εὐχόμεθα ὅπως τὸ ἀτελὲς τοῦτο μελέτημα ἡμῶν χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία εὐρυτέρων περὶ τοῦ μεγαλοφυοῦς ποιητοῦ μελετῶν ὑπὸ τῶν παρ' ἡμῖν εἰδικωτέρων καὶ ἁρμοδιωτέρων πρὸς τοῦτο.

Παρῆλθεν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ὁ εἴρων, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε ἀμερόληπτος Βολταῖρος, ἀπεκάλει τὸν Σαίξπηρ βάρβαρον τοῦ βορρᾶ, Γίλλιον ράκη περιβεβλημένον. Ἅπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος τιμᾷ σήμερον καὶ γεραίρει τὸν μέγαν τῆς Ἀλβίωνος δραματοποιόν, ὁμοφώνως ἀναγνωρίζων αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον ποιητὴν τῶν νεωτέρων χρόνων. Βάρβαρος τοῦ βορρᾶ ὁ ποιητὴς τοῦ Ρωμαίου καὶ τῆς Ἰουλιέττας, τοῦ Ἀδώνιδος καὶ τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ὀνείρου Θερινῆς Νυκτός.; Βάρβαρος τοῦ βορρᾶ ὁ δημιουργήσας τοὺς περιπαθεῖς καὶ ποιητικοὺς χαρακτῆρας τῆς Μιράνδας, τῆς Ὀφηλίας, τῆς Ἰμογένης, τῆς Δεσδαιμόνας καὶ τῆς Κορδηλίας, τύπους σεμνότητος, χάριτος, ἔρωτος ἁγνοῦ καὶ ἀφοσιώσεως; Βάρβαρος τοῦ βορρᾶ ὁ μέγας ψυχολόγος, ὁ βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ὁ θαυμασίως εἰκονίσας τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ συναισθήματα; Βεβαίως ὁ Βολταῖρος περιέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο, ἐν ὀξυχόλῳ διαθέσει εὑρεθείς.

Ἐτιμήθη μὲν καὶ ἐδοξάσθη ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ μέγας ποιητής, καὶ ζῶν καὶ μετὰ θάνατον, ἀλλ' ἡ δόξα τῆς παγκοσμίου διαδόσεως τῶν

[1] Ἀναγνωσθὲν ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 14 Δβρίου 1892.

[2] Greece Ancien and Modern by C. C. Felton—Boston, Osgood and C°. 1877, σελ. 132.

ἔργων του ἀνήκει εἰς τοὺς περιφανεῖς ποιητὰς καὶ σοφοὺς κριτικοὺς τῆς Γερμανίας Λέσσιγκ, Γκαῖτε, Σχίλλερ, Γερβῖνον καὶ Delius, ὧν αἱ ἐμβριθεῖς μελέται καὶ ἀναλύσεις τῶν ποιημάτων του κατέστησαν γνωστὰς εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον τὰς ἀμαράντους αὐτῶν καλλονὰς καὶ τὴν αἰωνίαν νεότητα.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξοχώτεροι τῶν γάλλων ποιητῶν καὶ λογογράφων ἐξέφρασαν κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐκφράζουσι καθ' ἑκάστην τὸν ἄπειρον πρὸς τὸν γλυκύφωνον τοῦ Αὔωνος κύκνον θαυμασμὸν αὐτῶν, οἱονεὶ διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Βολταίρου ἐξενεχθείσης βαρείας ὕβρεως.

Ὁ Σαίξπηρ, γράφει ὁ Οὐγκώ[1], δὲν ἔχει ἀνώτερόν του· δύο μόνον ὁμοίου αὐτῷ, τὸν Ὅμηρον καὶ Αἰσχύλον. Ὁ Mezières, θεωρῶν αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον ποιητὴν τῶν νεωτέρων χρόνων, προσθέτει ὅτι οὐδαμοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων ἀναφέρεται οὕτω ποικίλη μεγαλοφυΐα[2], ὁ δὲ Ἀλέξανδρος Δουμᾶς (πατήρ)[3], οὗ ὁ πρὸς τὸν Σαίξπηρ θαυμασμὸς δὲν εἶχεν ὅρια, γράφει, ὅτι οὐδεὶς μετὰ τὸν Θεὸν ἐδημιούργησε πλείονα τοῦ Σαίξπηρ.

Συγκρίνων δὲ ὁ Δουμᾶς τοὺς γυναικείους χαρακτῆρας τοῦ Σαίξπηρ πρὸς τοὺς τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου, ἐκφέρει τὴν ἀκόλουθον κρίσιν: Ἡ Ἰεσίκα, ἡ Δεσδαιμόνα, ἡ Ἰουλιέττα καὶ ἡ Μιράνδα, εἶνε τύποι ἔρωτος, χάριτος καὶ ἁγνότητος, οὓς ἐντελῶς ἠγνόει τὸ ἡμέτερον θέατρον. Οἱ χαρακτῆρες τῶν μεγάλων ἡμῶν ποιητῶν εἶνε ἀνδρικοί. Ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῶν δὲν λησμονοῦνται μὲν αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καταβιβάζονται πάντοτε, ὅσαι δὲ ὑψοῦσι σπανίως τὴν λυσίκομον αὐτῶν κεφαλήν, πλησιάζουσι σχεδὸν πάντοτε πρὸς τοὺς ἄνδρας κατά τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ πάθη αὐτῶν. Ὅθεν ἄν τις ἀναμνησθῇ ὅτι ἐπὶ Σαίξπηρ τὰ πρόσωπα τῶν γυναικῶν ὑπεκρίνοντο ἄνδρες, θὰ νοήσῃ ὁπόσον ἰσχυρότερον θησαυρὸν ἔρωτος καὶ ποιήσεως εἶχε συσσωρεύσει ἐν τῇ καρδίᾳ ὁ ἄγγλος ποιητής, ὁ μόνην τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἔχων κάτοπτρον, καὶ οὐχὶ ὡς ὁ Κορνήλιος, ὁ Μολιέρος, ὁ Ρακίνας καὶ ὁ Βολταῖρος τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Clairon, Bejart, Champselé καὶ Deseuillet.

Ὁ βάρβαρος ποιητὴς τοῦ βορρᾶ, ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Βολταῖρος, γράφει ἀλλαχοῦ ὁ Δουμᾶς, διέπλασε τοὺς θαυμασιωτέρους τύπους τοῦ γυναικείου φύλου. Ἡ Μιράνδα, ἡ Ἰμογένη καὶ ἡ Κορδηλία εἶνε ἀληθεῖς ἄγγελοι, ἐξ ὧν ἀπέσπασεν ὁ Σαίξπηρ τὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθείσας αὐτοῖς πτέρυγας, ἵνα μεταβάλῃ αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους[4].

[1] William Shakespeare, par V.Hugo, Hachette et Ce. Paris, 1880, σ. 312.
[2] Mezières, Shak. ses œuvres et ses critiques, Paris 1881.
[3] A. Dumas, Souvenirs Dramatiques. Paris Calman Lévy. 1881.
[4] Alex. Dumas, Fernande. Paris, σελ. 157.

Τῷ 1587 οἱ ἠθοποιοὶ τοῦ κόμητος Leicester, διελθόντες διὰ τῆς Στρατφόρδης, προσέλαβον εἰς τὸν θίασον αὐτῶν τὸν νεαρὸν Γουλιέλμον Σαίξπηρ, καὶ οὕτως ὁ ποιητὴς ἡμῶν, ὡς ὑπὸ τῶν βιογράφων του εἰκάζεται, πλανόδιος ἠθοποιὸς ἀφίκετο εἰς Λονδῖνον [1].

Τοῦ θεατρικοῦ αὐτοῦ σταδίου ἤρξατο ὁ Σαίξπηρ ὡς μικρὸς καὶ ἄσημος ἠθοποιός, ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι μεγαλοφυΐα τοιαύτη προήχθη τάχιστα καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν τῇ τέχνῃ, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ πρὸς τοὺς ὑποκριτὰς συμβουλαὶ τοῦ Ἅμλετ [2].

Οὐδὲν δυστυχῶς γινώσκομεν περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ σταδίου τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ πέντε ὁλόκληρα ἔτη, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1587—1592, ὅτε ἀνευρίσκομεν αὐτὸν ἠθοποιὸν ἐξέχοντα καὶ δραματοποιόν. Ἅπαξ μόνον, κατὰ τὸ 1589, βλέπομεν αὐτὸν συμμετέχοντα τοῦ θιάσου τοῦ διασήμου ὑποκριτοῦ Burbage. Τὸ πενταετὲς δὲ τοῦτο χρονικὸν διάστημα θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη περίοδος τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ παιδεύσεως [3].

Τῷ 1593 ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον αὐτοῦ ποίημα «Ἀφροδίτην καὶ Ἄδωνιν» καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος τὴν «Λουκρητίαν», ἀμφότερα ἀφιερωθέντα εἰς τὸν φίλον καὶ προστάτην αὐτοῦ λόρδον Southampton. Τὰ ποιήματα ταῦτα, γενικῆς τυχόντα ἐπιδοκιμασίας, ἐξησφάλισαν αὐτῷ θέσιν ὑπέροχον μεταξὺ τῶν συγχρόνων ποιητῶν.

Εἶχεν ἤδη ἀρχίσει τὴν συγγραφὴν τῶν ἱστορικῶν δραμάτων καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ κωμῳδιῶν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου βλέπομεν αὐτὸν ἀκαταπόνητον εἰς τὸ ἔργον, ἓν ἢ δύο δράματα ἢ κωμῳδίας γράφοντα κατ' ἔτος, καὶ ἔργα παλαιότερα μετὰ τῶν ποιητῶν Green καὶ Marlow διασκευάζοντα. Ἐντὸς δέκα ὀκτὼ ἐτῶν ἔγραψεν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας, αἵτινες, καὶ ἄνευ τῶν μετέπειτα γραφέντων ἀριστουργημάτων, ἦσαν ἱκαναὶ ν' ἀπαθανατίσωσιν αὐτόν.

Ὁ Σαίξπηρ ἐπεσκίασε πάντας τοὺς συγχρόνους αὐτῷ ποιητάς, ἀνελθὼν εἰς ὕπατον βαθμὸν δόξης καὶ τιμῆς καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, αἵτινες συνέρρεον ἀθρόαι εἰς τὰς παραστάσεις τῶν ἔργων του. Ἦτο δὲ ὁ εὐνοούμενος ποιητὴς τῆς Ἐλισάβετ, κατὰ παραγγελίαν τῆς ὁποίας ἔγραψε τὴν κωμῳδίαν τῶν «Εὐθύμων Γυναικαρίων τοῦ Οὐΐνδσορ», ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν.

Τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ διασκευασθὲν δρᾶμα Ἐρρῖκος Ϛ' παρεστάθη

[1] Fred. Gard Fleay, A. Chronicle History of the life and work of William Shakespeare. Player, poet et playmaker. London John C. Nimmo. 1886, σ. 9.

[2] Hudson, Shak. life and Characters. Boston, Ginn Healh et C°, σελ. 31.

[3] Halliwell, Outlines of the life of Shakespeare. London. Longmann Grean and C°, 1882, σελ. 62—63.

τὸ πρῶτον τῷ 1592 μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας. Πλείονες τῶν δεκακισχιλίων θεατῶν, ἀναφέρει ὁ Nash, παρέστησαν κατὰ τὰς πρώτας αὐτοῦ παραστάσεις. Περιφανῆ θρίαμβον ἤρατο ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ «Ρωμαίου καὶ τῆς Ἰουλιέττας», παρασταθέντος τῷ 1596. Ἐξ ἐφόδου, γράφει ὁ Halliwell, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐκυρίευσεν ὁ ποιητὴς τὴν πρωτεύουσαν διὰ τοῦ ἀρίστου αὐτοῦ ἔργου «Ρωμαίου καὶ Ἰουλιέττας». Μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας παρεστάθη τὸ ἐπιὸν ἔτος ἡ τραγῳδία «Ριχάρδος ὁ Γ'». Ἔκτοτε τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ, δημοτικώτατα καταστάντα, ἀνευφημοῦντο ἐξάλλως ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιῶντος πλήθους.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ ἐφ' ὅλων τῶν συγχρόνων ποιητῶν, ὥστε ἐκ 13 δραμάτων παρασταθέντων τῷ 1604 ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως Ἰακώβου τοῦ Α' ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, ὀκτὼ τούτων ἦσαν Σαιξπήρεια.

Πλανῶνται κατ' ἀκολουθίαν οἱ φρονοῦντες ὅτι ὁ Σαίξπηρ ἔμεινεν ἄγνωστος καὶ ἀφανὴς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ ὅτι μόνον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἐγένετο γνωστὸς ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Λίαν δὲ ἀτελῶς γινώσκουσι τὴν ἐποχήν του, καὶ τὴν Ἐλισαβέτειον ἐν γένει φιλολογίαν, οἱ μετ' αὐθεντίας γράψαντες παρ' ἡμῖν, ὅτι ἔμεινεν «ἀφανὴς ἢ παρηγκωνισμένος, ἕως ὅτου ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ Γκάρικ, ἵνα ἀναδείξῃ αὐτὸν ἐν τῇ παγκοσμίῳ καὶ ἐθνικῇ συνειδήσει» [1]. Οὐδὲν τούτου ἀνακριβέστερον. Ὁ Γκάρικ ἀνῆλθεν εἰς τὴν σκηνὴν τῷ 1741, ὁ δὲ Σαίξπηρ ἐτιμᾶτο καὶ ἀνευφημεῖτο ἐν Ἀγγλίᾳ 150 ἔτη πρὸ αὐτοῦ. Ὄχι μόνον δὲ ἐδοξάσθη καὶ ἐτιμήθη ζῶν ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα, μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐτιμᾶτο ὡς ὁ μεγαλοφυέστερος τῶν ποιητῶν τῆς Ἀγγλίας, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀπὸ τοῦ 1591 μέχρι τοῦ 1693 δημοσιευθέντα ποιήματα καὶ κρίσεις τῶν ἐξοχωτέρων ποιητῶν καὶ κριτικῶν Meeres, Jonson, Dryden, Μίλτωνος καὶ πολλῶν ἄλλων. Πρῶτος ὁ κριτικὸς Φραγκῖσκος Meeres, γράφων τῷ 1598 περὶ τῶν συγχρόνων ποιητῶν, ἐκφέρει τὴν ἀκόλουθον κρίσιν: «Ὅπως ὁ Πλαῦτος »καὶ ὁ Σενέκας θεωροῦνται οἱ ἄριστοι κωμῳδοποιοὶ καὶ δραματοποιοὶ »μεταξὺ τῶν Λατίνων, οὕτω καὶ ὁ Σαίξπηρ εἶνε ὁ ἄριστος τῶν Ἄγ»γλων ποιητῶν κατ' ἀμφότερα τὰ εἴδη τῆς ποιήσεως, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ »κωμῳδίαι του: Ἔρωτος μάταιοι κόποι», οἱ δύο εὐγενεῖς τῆς Βερώνης, »ἡ κωμῳδία τῶν Παρεξηγήσεων, τὸ Ὄνειρον Θερινῆς νυκτός, ὁ Ἔμπο»ρος τῆς Βενετίας, καὶ αἱ τραγῳδίαι Ριχάρδος ὁ Β', Ριχάρδος Γ', Ἐρ»ρῖκος ὁ Δ', ὁ Βασιλεὺς Ἰωάννης, ὁ Τῖτος Ἀνδρόνικος, καὶ ὁ Ρωμαῖος »καὶ ἡ Ἰουλιέττα. Ὅπως δὲ εἶπεν ὁ Αἴλιος Στίλων, ὅτι αἱ Μοῦσαι ἤθε-

[1] Ὅρα Εἰσήγησιν Λασσανείου διαγωνισμοῦ.

»λον λαλήσει τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλαύτου, ἂν ἐλάλουν λατινιστί, οὕτω »κ' ἐγώ, λέγει ὁ ρηθεὶς κριτικός, δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι ἤθελον λαλήσει »τὴν μελίρρυτον γλῶσσαν τοῦ Σαίξπηρ, ἂν ἐλάλουν ἀγγλιστί» [1].

«Γλυκύφωνε τοῦ Αὔωνος κύκνε, ἔγραφεν ὁ Ben Jonson, μικρὸν μετὰ »τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ (1623), ὁποῖον θέαμα θὰ παρίστατο εἰς τοὺς »ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, ἂν ἐνεφανίζεσο ἐπὶ τῶν ὑδάτων μας καὶ ἐπανελάμβα-»νες ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ταμέσεως τὰς πτήσεις ἐκείνας, δι' ὧν κατεγοή-»τευες τὴν Ἐλισάβετ καὶ τὸν Ἰάκωβον. — Ἀλλὰ μεῖνε, σὲ βλέπω ἀνερ-»χόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀποτελοῦντα ἀστερισμόν. Λάμπε, ὦ ἄστρον »τῶν ποιητῶν, καὶ μετὰ δυνάμεως ἢ θυμοῦ, φαίδρυνε ἢ ἐπίπληττε τὸ »καταρρέον θέατρον, ὅπερ θρηνεῖ ὡς ἡ νὺξ ἀφότου σὺ ἀπέπτης, καὶ μόνον »ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῶν ποιημάτων σου φωτίζεται. Σὺ δὲ θριάμβευε, ὦ »γηραιὰ Βρεττανία, ἡ γεννήσασα ἐκεῖνον ὃν τιμῶσιν ἅπαντα τῆς Εὐ-»ρώπης τὰ θέατρα. Δὲν ἀνῆκεν εἰς ὡρισμένον αἰῶνα, ἦτο ποιητὴς τῶν »αἰώνων, αἱ Μοῦσαι δ' ἅπασαι ἦσαν ἐν τῷ ἔαρι αὐτῶν ὅτε, ὡς ἄλλος »Ἀπόλλων, ἦλθεν ἐν μέσῳ ἡμῶν ἵνα καταχηλήσῃ τὰς ἀκοάς μας, ἢ »νὰ θέλξῃ ἡμᾶς ὡς ἄλλος Ἑρμῆς» [2].

«Δὲν ἔχεις ἀνάγκην μνημείου, φίλτατον τέκνον τῆς Δόξης, μεγάλε »κληρονόμε τῆς Φήμης», ἔγραφεν ὁ Μίλτων τῷ 1630, καθότι ἐν τῷ »θαυμασμῷ ἡμῶν καὶ τῇ ἐκπλήξει ἤγειρας Μνημεῖον ἀΐδιον [3].

«Πολὺ θὰ ἀδικήσω τὴν μνήμην του, ἔγραφεν ὁ Langbaine τῷ »1693, συγκρίνων αὐτὸν πρὸς οἱονδήποτε ἄλλον τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος.»

«Μετὰ παρρησίας ἐκφράζων τὴν ἐμὴν γνώμην περὶ τῶν ποιημάτων »του, θεωρῶ αὐτὰ ἀνώτερα παντὸς ἄλλου ἔργου γραφέντος ἐν τῇ ἡμε-»τέρᾳ γλώσσῃ. Θαυμάζω τὸν Φλετσὲρ καὶ Jonson, ἀλλ' ὀφείλω »νὰ ὁμολογήσω ὅτι, ὁσάκις παραβάλω αὐτοὺς πρὸς τὸν Σαίξπηρ, ἐνθυ-»μοῦμαι τὸ τοῦ λατίνου: Ἀγαπῶ, θαυμάζω, τὸν Τερέντιον, ἀλλὰ πλειότερον τὸν Πλαῦτον. (Terentium amo, admiror, sed Plautum magis).

Τῷ 1730, ἤτοι ἑκατὸν δέκα πέντε ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαίξπηρ, καὶ δέκα ἔτη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Γκάριχ, ὁ Βολταῖρος ἄρτι ἐξ Ἀγγλίας ἐπιστρέψας, ἔγραφε τὰ ἑξῆς: Ὁσάκις οἱ ἄγγλοι ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Σαίξπηρ, τοῦ ἀρίστου τραγικοῦ ποιητοῦ τῆς Ἀγγλίας, σχεδὸν πάντοτε συνοδεύουσιν αὐτὸ διὰ τοῦ ἐπιθέτου «δαιμόνιος».

[1] Halliwell σελ. 503.

[2] Ὅρα τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῶν ποιημάτων τοῦ Σαίξπηρ τῷ 1623.

[3] C. M. Ingleby LL. D. Shakespeare s' century of Prayse, published by the New Shakespeare Society, London 1879, σελ. 176.

Οὔτε κατὰ τὴν παράστασιν τῆς Ἀνδρομάχης τοῦ Ρακίνα, οὔτε κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κάτωνος τοῦ Ἄδισον, εἶδον ἐν τοῖς θεάτροις τοῦ Λονδίνου τοσοῦτον πλῆθος, ὅσον κατὰ τὰς παραστάσεις τῶν ἔργων τοῦ Σαίξπηρ[1]. Βραδύτερον, ὅτε ἀπέκτησα πλειοτέρας γνώσεις τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, ἐνόησα ὅτι εἶχε δίκαιον ὁ ἀγγλικὸς λαὸς χειροκροτῶν τοῦ Σαίξπηρ τὰ ἔργα»..

Σαφῶς, νομίζομεν, δηλοῦται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὁποίας τιμῆς ἀπήλαυσεν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ζῶν καὶ μετὰ θάνατον ὁ μέγας ποιητής.

Ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τῆς ὑπεροχῆς ταύτης τοῦ Σαίξπηρ; Διατί ὁ αὐτοδίδακτος υἱὸς τοῦ δημογέροντος τῆς Στρατφόρδης, ὁ ἀτελῶς καὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὰ μαθήματα διδαχθείς, ἐπεσκίασε πάντας τοὺς μεγάλους καὶ πολυμαθεῖς ποιητὰς τῆς ἐποχῆς του, συγκινήσας ὡς οὐδεὶς ἄλλος, ἅπασαν τὴν ἀγγλικὴν κοινωνίαν, καὶ ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα κυριαρχήσας τῆς ἀγγλικῆς σκηνῆς; Διατί τὰ ἔργα αὐτοῦ, κτῆμα κοινὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καταστάντα σήμερον, μελετῶνται ἀπλήστως, σχολιάζονται κατ' ἐπανάληψιν καὶ παριστάνονται πανταχοῦ, νέον ἀείποτε διεγείροντα ἐνθουσιασμόν;

Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δύναται εὐχερῶς ν' ἀπαντήσῃ πᾶς ὁ μετὰ προσοχῆς μελετήσας αὐτά.

Ὁ μέγας τῆς Ἀγγλίας ποιητής, πεπροικισμένος ὢν δι' ὑπερανθρώπου ἀντιληπτικοῦ καὶ βαθυτάτου παρατηρητικοῦ, ἀπαράμιλλον δὲ ἔχων δημιουργητικότητα καὶ γονιμότητα φαντασίας, ἀπεικόνισε διὰ ζωηροτάτων, δι' ἀνεξαλείπτων χρωμάτων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐν τῇ αἰωνίᾳ, τῇ ἀναλλοιώτῳ αὐτῆς μορφῇ. Ἐντεῦθεν ἡ αἰωνία νεότης, ἡ ἀθανασία τῶν ἔργων του. «Ἦτο φύσει σοφός, λέγει ὁ Dryden· δὲν εἶχεν ἀνάγ»κην τῶν διόπτρων τῆς παιδείας διὰ νὰ ἀναγινώσκῃ τὸ μέγα βιβλίον »τῆς Φύσεως.» «Οἱ χαρακτῆρες τοῦ Σαίξπηρ, παρατηρεῖ ὁ Σμίθ, οἱ»ανδήποτε γλῶσσαν λαλήσωσιν, ἀναγνωρίζονται αὐθωρεὶ ὡς ἀθάνατοι »ἀντιπρόσωποι τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτις συνδέει καὶ συνενοῖ ἅπαντα »τὸν κόσμον».

Τοσαύτην ἔκπληξιν καὶ τοσοῦτον θαυμασμὸν προὐξένησεν εἰς τὸν Γκαῖτε ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἔργων τοῦ Σαίξπηρ, ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκφέρῃ περὶ αὐτῶν τὴν ἀκόλουθον κρίσιν:

«Δὲν ἐνθυμοῦμαι, λέγει, ἂν βιβλίον τι, ἄνθρωπος ἢ περίστασις τοῦ »βίου μου, παρήγαγόν ποτε ἐν ἐμοὶ ἐντύπωσιν τοιαύτην, οἵαν τὰ δρά»ματα τοῦ Σαίξπηρ. Φαίνονται ἔργον πνεύματος θεσπεσίου, ὅπερ προ-

[1] Cours de Litterature française par M. Villemain. Paris Didier C°, σελ. 325.

»σήγγισε τοὺς ἀνθρώπους ἵνα, διὰ τοῦ τερπνοτάτου τρόπου, διδάξῃ αὐ»τοὺς νὰ γνωρίσωσιν ἀλλήλους. Δὲν εἶνε ποιήματα. Ἀναγινώσκων τις »αὐτὰ νομίζει ὅτι εὑρίσκεται ἐνώπιον τῶν ἀνεῳγμένων δέλτων τῆς Εἱ»μαρμένης. Ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Σαίξπηρ εὑρίσκω ἐκφραζόμενα καὶ ἀνα»πτυσσόμενα ὅσα προαισθήματα ᾐσθάνθην ποτὲ περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γέ»νους, καὶ τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῆς νεότητός μου ᾐσθανόμην, χωρὶς νὰ κα»τανοῶ αὐτὰ ἐναργῶς. Νομίζεις ὅτι σοι ἀποκαλύπτει πάντα τὰ μυ»στήρια, χωρὶς ὅμως νὰ δύνασαι νὰ εἴπῃς: «Ἰδοὺ ἡ λύσις.» Τὰ μᾶλ»λον μυστηριώδη καὶ σύνθετα πλάσματα τῆς φύσεως δρῶσιν ἐνώπιον »ἡμῶν ἐν τοῖς ἔργοις του ὡς ὡρολόγια, ὧν καὶ ἡ πλὰξ καὶ τὸ κιβώτιόν »εἰσιν ἐκ κρυστάλλου, δεικνύουσι μὲν τὴν πορείαν τοῦ χρόνου, ἀλλ' ἐνταυ»τῷ δύναταί τις νὰ ἴδῃ καὶ τοὺς κινοῦντας αὐτὰ τροχοὺς καὶ ἐλατήρια.»

Ὁ Σχίλλερ, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς παραστάσεως «Τίμωνος τοῦ Ἀθηναίου», ἔγραψε τάδε: «Ἔργον ὡς ὁ Τίμων ὁ Ἀθηναῖος τοῦ Σαίξπηρ, »ἐπὶ οὐδεμιᾶς γερμανικῆς σκηνῆς ἐδιδάχθη, καθόσον ἐγὼ γινώσκω. »Ἐν τοῖς δράμασι τοῦ Σαίξπηρ ἀνευρίσκω πρὸ παντὸς ἄλλου τὸν ἄν»θρωπον. Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔργον παρίσταταί μοι ἀληθέστερος, οὐδὲν ἄλλο »λαλεῖ πρὸς τὴν καρδίαν μου τοσοῦτον εὐκρινῶς καὶ εὐγλώττως, οὐδὲν »ἄλλο μὲ διδάσκει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ βίου τόσον, ὅσον ὁ «Τίμων ὁ Ἀθη»ναῖος.» Ἀμφότεροι δὲ οἱ περιφανεῖς ποιηταὶ τῆς Γερμανίας ἐβάδισαν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ μεγάλου Βρεττανοῦ, ὑπ' αὐτοῦ, ὡς ὑπὸ πολικοῦ ἀστέρος ὁδηγούμενοι ἐν τῷ ἐνδόξῳ ποιητικῷ αὐτῶν σταδίῳ, καὶ πολλὰ αὐτῶν ἔργα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ κατὰ μίμησιν ἐκείνου γράψαντες.

Δὲν ἦτο λόγιος, ἐπιστήμων, οὐδὲ Πανεπιστημιακὰς σπουδὰς ἠκολούθησεν ὁ ποιητής, ἀλλ' οὔτε ἄμοιρος παιδείας, ὡς ὑπὸ τῶν κριτικῶν τῆς παρελθούσης ἑκαντονταετηρίδος ἐνομίζετο. Τοὐναντίον, ἡ εὐρυμάθεια αὐτοῦ γίνεται κατάδηλος εἰς πάντα ἀναγινώσκοντα τὰ ποιήματά του.

Νομομαθεῖς, ἐκπλαγέντες ἐκ τῶν νομικῶν γνώσεων ἃς ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀναπτύσσει, δὲν ἐδίστασαν ν' ἀποφανθῶσιν ὅτι ἐσπούδασε τὴν Νομικήν. Τοῦτ' αὐτὸ ἐπανέλαβον καὶ οἱ ἰατροί, ἀποροῦντες περὶ τῶν ἰατρικῶν αὐτοῦ γνώσεων. Ναυτικός, ἀναγνοὺς τὴν «Τρικυμίαν», ἀπεφάνθη ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου ὑπῆρξε ναυτικός. Οὐδὲ θὰ διστάσωσι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἐσπούδασεν εἰδικῶς τὸν ποιμενικὸν βίον, οἱ ἀναγινώσκοντες τὸν μεταξὺ Κορίνου καὶ γελωτοποιοῦ διάλογον ἐν τῇ κωμῳδίᾳ «Ὅπως Ἀγαπᾷς», ἐν ᾗ λεπτομερῶς περιγράφεται ὁ ποιμενικὸς καὶ ἀγροτικὸς βίος. Ὁ βιογράφος τοῦ ποιητοῦ Σμὶθ ἀναφέρει, ὅτι ἐγίγνωσκε τὴν κηπουρικὴν καὶ ἐν μέρει τὴν βοτανικήν, ὅτι ἦτο κάτοχος τῶν ἐθιμοτυπιῶν τῆς αὐλῆς, γιγνώσκων ἄριστα τὴν ἱππευτικὴν καὶ ἱπποδαμαστικήν. Ἕτεροι ἀνευ-

ρίσκουσιν ἐν αὐτῷ στρατιώτην γιγνώσκοντα τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ εἰδικῶς σπουδάσαντα τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Οὔτε τὰς γνώσεις ταύτας, οὔτε τὸν Ὅμηρον καὶ Πλούταρχον, οὓς ἐμελέτησεν ἐν μεταφράσει, οὔτε τὴν Ρωμαϊκὴν Ἱστορίαν, οὔτε συγγραφεῖς Λατίνους, οὔτε τὴν σύγχρονον καὶ μεσαιωνικὴν ἱστορίαν ἐδιδάχθη βεβαίως ὁ ποιητὴς ἐν τῷ δημοσίῳ σχολείῳ τῆς Στρατφόρδης, οὗτινος τὰ μαθήματα ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ ἕνεκα χρηματικῶν δυσχερειῶν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ διατριβὴν αὐτοῦ, ἔνθα εἶχε πρόχειρα τῆς σπουδῆς τὰ μέσα. Ὁ Σαίξπηρ εἶνε μὲν γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀγγλικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ μᾶλλον παγκόσμιος τῶν ποιητῶν. Σκηνὴ τῶν δραμάτων του, γράφει ὁ Χάϋνε, εἶνε ἡ γῆ ὁλόκληρος, καὶ ἡ αἰωνιότης τὸ χρονικὸν διάστημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναστρέφονται οἱ ἥρωές του. Ἡ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ ἰδιότης τῆς μεγαλοφυΐας του εἶνε ἡ εὐρύτης τοῦ ὁρίζοντος τῶν ἔργων του. Ἄνευ ὑπερβολῆς δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐν τῷ γιγαντιαίῳ αὐτοῦ ἔργῳ περιέλαβεν ἅπαντα τὸν γνωστὸν ἡμῖν κόσμον. Βασιλεῖς, πρίγκιπες, αὐλικοὶ καὶ λαός, ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες καὶ παιδία, χωρικοὶ καὶ ἀστοί, ναῦται, στρατιῶται ὑπηρέται γελωτοποιοὶ καὶ βοσκοί, ἅπασα ἡ κοινωνικὴ κλῖμαξ ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐλισάβετ, ἡ ἀρχαία, ἡ μεσαιωνικὴ καὶ ἡ νεωτέρα ἱστορία περιγράφονται ζωηρότατα ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, θαυμασίως δὲ ἐκτυλίσσονται καὶ ἀνατέμνονται, οὕτως εἰπεῖν, τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ συναισθήματα, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐρευνητοῦ τῆς Φύσεως καὶ ἀνατομέως τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. «Ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ, παρατηρεῖ ὁ Mé-»zières, περιλαμβάνει χῶρον εὐρύτερον παντὸς ἄλλου δραματικοῦ ἀρ-»χαίου ἢ νεωτέρου. Οὐδαμοῦ, προσθέτει, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων »ἀναφέρεται οὕτω ποικίλη μεγαλοφυΐα. Οἱ μέν, ὡς ὁ Σοφοκλῆς, εἰσὶ »καθαρῶς τραγικοί, οἱ δέ, ὡς ὁ Πλαῦτος, κωμικοί. Ὁ Σαίξπηρ ἀφίησιν »εὐχερῶς τὴν ποιητικὴν χώραν τῆς τραγῳδίας, ἵνα κατέλθῃ εἰς τὸν πεζὸν »λόγον τῶν κωμικῶν, ἐκ δὲ τῶν κάτω στρωμάτων τοῦ Μίμου καὶ τῆς »Παρῳδίας, ἀνέρχεται δι' ἐλαφρᾶς πτήσεως εἰς τὰς κορυφάς, ἔνθα κά-»θηνται τὰ τραγικὰ πρόσωπα. Εἶνε γόνιμος ὡς ἡ φύσις, παράγων ἐν »ταὐτῷ εὐγενεῖς καὶ ἀγενεῖς χαρακτῆρας, εὐφυεῖς καὶ ἀφυεῖς, ἥρωας καὶ »γελωτοποιούς, θλιβερὰς ἅμα καὶ φαιδρὰς σκηνάς. Δύναται νὰ διεγείρῃ »ἐνθουσιασμὸν ἅμα καὶ γέλωτα, νὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ σκώπτῃ, καὶ μετὰ »τῆς αὐτῆς εἰλικρινείας νὰ προκαλῇ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀναγνώστου καὶ τὰ »μᾶλλον ἀντίθετα αἰσθήματα, ἅτινα συνδυάζει ἡ ἰσχυρὰ αὐτοῦ διάνοια.»

Ὁ Σαίξπηρ εἶνε τραγικός, κωμικός, λυρικὸς καὶ ἱστορικὸς ποιητής.

Γράφει τὰ τραγικώτερα καὶ φρικωδέστερα τῶν δραμάτων, Ριχάρδον τὸν Γ', Μάκβεθ, Βασιλέα Λήρ, Τίμωνα τὸν Ἀθηναῖον καὶ Κοριολανόν, ἐν οἷς διὰ τεραστίας δυνάμεως λόγου ἐκτραγῳδεῖ τὴν ὠμότητα τῶν κακουργημάτων καὶ τὴν βιαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ γλυκύθυμα καὶ θελξικάρδια λυρικὰ ᾄσματα, ὧν ἕνεκα καὶ «μελίρρυτος» ὠνομάσθη ποιητής, ἐν οἷς δι' ἁρμονικῆς καὶ μελῳδικωτάτης γλώσσης ἐκφράζει τὰ τρυφερώτερα καὶ εὐγενέστερα τῆς ψυχῆς αἰσθήματα. Γράφει τὰ περιπαθῆ ποιήματα: τὸν Ἐμπαθῆ προσκυνητήν, Λουκρητίαν καὶ Ἄδωνιν. καὶ τὸν Ρωμαῖον καὶ τὴν Ἰουλιέτταν, τὸν ὕμνον τοῦτον τοῦ ἔρωτος, ὅστις κατὰ τὸν Σλέγελ, ἀποπνέει τὴν εὐωδίαν τοῦ ἔαρος, ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὴν ἡδυπάθειαν τοῦ ᾄσματος τῆς ἀηδόνος, καὶ εἶνε τρυφηλὸς ὡς ῥόδον νεωστὶ συλλεγέν. Εὐχερῶς δὲ μεταβαίνων ἀπὸ τῆς δραματικῆς καὶ λυρικῆς ποιήσεως εἰς τὴν κωμῳδίαν καὶ τὸ ἱστορικὸν καὶ φανταστικὸν δρᾶμα, γράφει τὰς εὐφυεστάτας κωμῳδίας «τὰ εὔθυμα γυναικάρια τοῦ Οὐΐντσορ», κωμῳδίαν, ἣν μόνον ὁ ἀμιμήτως διαγραφόμενος χαρακτὴρ τοῦ εὐτραπέλου, τοῦ ψεύστου, τοῦ μεθύσου, τοῦ κυνικῆς ἀναιδείας ἀλλ' εὐφυεστάτου Φαλστάφ, ἀρκεῖ ν' ἀπαθανατίσῃ, τὴν δωδεκάτην νύκτα, τὸ Πολὺν Θόρυβον διὰ τίποτε, τὴν κωμῳδίαν τῶν Παρεξηγήσεων, τὸ Χειμερινὸν Διήγημα, τὸ ὡραιότατον φανταστικὸν δρᾶμα Ὄνειρον θερινῆς νυκτός, ἔνθα ἡ ἀχαλίνωτος τοῦ ποιητοῦ φαντασία, ἐν τῷ ὑπερφυσικῷ κόσμῳ βυθιζομένη, διαπλάττει χαριέστατα ὑπερφυᾶ ὄντα, ἐν γλώσσῃ μελῳδικωτάτῃ περὶ ἐρώτων διαλεγόμενα, καὶ τὴν χαριεστάτην βουκολικὴν κωμῳδίαν Ὅπως ἀγαπᾷς. Γράφει τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἱστορικὰς τραγῳδίας, ἐν αἷς διὰ λαμπροτάτων χρωμάτων ἀπεικονίζονται τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας, τὰ ρωμαϊκὰ δράματα Ἰούλιον Καίσαρα, Κοριολανὸν καὶ Ἀντώνιον καὶ Κλεοπάτραν, ὧν τὴν ὑπόθεσιν ἠρύσθη ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, πιστώτατα τὸν Χαιρωνέα φιλόσοφον ἀκολουθήσας, καὶ ἐξ ἀληθοῦς ἱστορίας ἐλεύθερον κατορθώσας νὰ δημιουργήσῃ δρᾶμα. Γράφει τὸν Ἄμλετ, τὴν ἀθάνατον τραγῳδίαν τῆς διανοίας, κατὰ τὸν Σλέγελ, ἔργον, οὗτινος ἀνώτερον, λέγει ὁ Οὐγκώ, δὲν παρήγαγεν ἡ ποίησις.

Ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ διέχυσεν ὁ μέγας ποιητὴς ἀκένωτον θησαυρὸν φιλοσοφικῶν ἅμα καὶ πρακτικῶν σκέψεων, ἀναλύσας καὶ τὰ μυχιαίτατα τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματα, καθ' ἁπάσας τὰς βιωτικὰς αὐτοῦ φάσεις καὶ μεταβολάς, ἐξετάσας τὰ πάντα ἀπὸ περιωπῆς, ἄνευ προκαταλήψεως ἢ μεροληψίας, καὶ μετὰ μεγαλοπρεπείας καὶ δυνάμεως λόγου, ἀναλόγου ἑκάστοτε πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ θέματος, ζωγραφίσας τὸν

χαρακτῆρα τῶν πολυαρίθμων ἡρώων, οὓς μετὰ σπανίας περιγραφικῆς δεινότητος καὶ τέχνης διέγραψε. Ὅταν δὲ ἅπτηται τῶν ψυχικῶν παθῶν, ὅταν τὸ πάθος προβῇ εἰς τὴν ἀκρότητα, τότε αἱ ἔννοιαι, γοργότατα πρὸ τῆς διανοίας τοῦ ποιητοῦ τρέχουσαι, συνελαύνονται, συνωθοῦνται, ῥέουσιν ἀλλεπαλλήλως, ὡς ἀφρίζοντα ῥεύματα χειμάρρου ἀπὸ κρημνῶν καταρρέοντος, καὶ συμπυκνοῦσιν ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ προτάσει μεταφοράς, ἀλληγορίας, ὕβρεις καὶ φοβερὰς ἀποστροφάς. Εἶνε ἀληθὲς ἡφαίστειον, πυρίνους λίθους καὶ φλόγας ἐξερευγόμενον. Τόσῳ συμπεπυκνωμέναι εἰσὶν ἐνιαχοῦ αἱ ἔννοιαι καὶ αἱ μεταφοραὶ τοῦ ποιητοῦ, ὥστε αἱ λέξεις δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ παραστήσωσιν ἐναργῶς αὐτάς. Ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἡδυεπέστερος ἢ εἰδυλλιακώτερος ἐν τῇ ἀπεικονίσει τρυφερῶν γυναικείων χαρακτήρων, ἢ τῇ περιγραφῇ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου. Τότε ἡ γλῶσσα μεταβάλλεται εἰς ἀληθῆ ᾠδήν, εἰς ᾆσμα ἀηδόνος, ἢ ἀποπνέει τὴν εὐωδίαν τοῦ δάσους καὶ τῶν ἀγρῶν. Ἀείποτε δὲ καὶ πανταχοῦ, παρατηρεῖ ὁ Γερβῖνος, ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Πάθους προσαρμόζει τὴν γλῶσσαν πρὸς τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰ ἑκάστοτε μεταβαλλόμενα πάθη αὐτῶν καὶ αἰσθήματα.

Ὁ Σαίξπηρ, παρατηρεῖ ὁ Ταίν, ἐπινοεῖ μὲ δαψίλειαν καὶ ὑπερβολήν, ἀφειδῶς διαχέων μεταφορὰς εἰς πᾶν ὅ,τι γράφει. «Αἱ ἀφῃρημέναι ἔννοιαι »μεταβάλλονται παρ' αὐτῷ εἰς εἰκόνας, σειρὰ δὲ παραστάσεων ἀναπτύσ»σεται, ἐν τῷ πνεύματί του. Δὲν ἐπιζητεῖ αὐτάς, ἔρχονται αὐτομάτως, »συνωθοῦνται ἐν αὐτῷ, καλύπτουσι τοὺς συλλογισμοὺς καὶ σκιάζουσι διὰ »τῆς λάμψεώς των τὸ καθαρὸν φῶς τῆς λογικῆς. Δὲν ἐργάζεται διὰ »νὰ ἐξηγήσῃ ἢ ἀποδείξῃ τι. Παράστασιν ἐπὶ παραστάσεως, εἰκόνα ἐπὶ »εἰκόνος, ἀντιγράφει διαρκῶς τὰς παραδόξους καὶ θείας ὀπτασίας, αἵτινες »γεννῶνται ἀλλεπαλλήλως καὶ συσσωρεύονται ἐν αὐτῷ. «Συγκρίνατε, »λέγει πρὸς τοὺς ἡμετέρους σοβαροὺς συγγραφεῖς τὴν ἑπομένην περικοπὴν »ἠρέμου διαλόγου, ἣν κατὰ τύχην μεταφράζω ἐκ τοῦ Ἄμλετ. «Καὶ ὁ »ἁπλοῦς ἰδιώτης ὀφείλει νὰ φυλάττηται ἀπὸ τοῦ κακοῦ δι' ὅλης τῆς »δυνάμεως καὶ τῆς πανοπλίας τῆς διανοίας του, ἀλλὰ κατὰ μείζονα λό»γον ἡ ψυχὴ ἐκείνη, ἀφ' ἧς ἐξαρτῶνται καὶ ἐφ' ἧς στηρίζονται τόσαι »ὑπάρξεις. Μεγαλειότης ἀποθνήσκουσα δὲν ἀποθνήσκει μόνη, ἀλλ' ὡς »βάραθρον παρασύρει πᾶν τὸ περὶ αὐτήν. Εἶνε τροχὸς πελώριος προσηρ»τημένος ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑψηλοτάτου ὄρους, καὶ μυρία μικρότερα »πράγματα ἔχων προσκεκολλημένα ἐπὶ τῶν γιγαντιαίων αὐτοῦ ἀκτί»νων. Ὅταν οὗτος πίπτῃ, ἅπαντα τὰ μικρότερα ἐξαρτήματα καὶ τε»μάχια παρακολουθοῦσι τὴν θορυβώδη πτῶσιν. Ὅταν στενάζῃ βασι»λεύς, οἰμώζει ὁ κόσμος ὅλος». Τρεῖς ἀλλεπάλληλοι εἰκόνες, πρὸς ἔκφρα-

»σιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας. Εἶνε ἀληθῶς εἰπεῖν βλάστησις. »Ἐκ τοῦ στελέχους ἀναφύεται κλάδος, καὶ ἐκ τούτου ἄλλος, πολλα»πλασιαζόμενος διὰ νέων κλαδίσκων. Ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃς εὐθεῖαν »ὁδὸν κανονικῶς κεχαραγμένην καὶ περιβαλλομένην ὑπὸ δένδρων συμ»μέτρως πεφυτευμένων, εἰσέρχεσαι ἐντὸς πυκνοῦ δάσους ἐκ δένδρων »συμπλεκομένων, καὶ ἐκ πλουσίων θάμνων, οἵτινες καλύπτουσι μὲν καὶ »κλείουσι τὴν ὁδόν, ἀλλὰ θέλγουσι καὶ θαμβοῦσι τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ »τῆς ζωηρᾶς αὐτῶν χλόης καὶ τῆς πολυτελείας τῶν ἀνθέων. Τὸ νεώτε»ρον πνεῦμα, συνηθισμένον εἰς τὰς σαφεῖς διαλέξεις τῆς κλασικῆς »ἡμῶν ποιήσεως, ἐκπλήττεται ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ πτοεῖται, αἰ»σθάνεται δυσθυμίαν, νομίζον ὅτι ὁ συγγραφεὺς παίζει, καὶ ὅτι ἐκ »φιλαυτίας καὶ ἀπειροκαλίας πλανᾶται καὶ σὲ πλανᾷ εἰς τὰς ἀτρα»ποὺς τοῦ κήπου του. Οὐδόλως. Λαλῶν οὕτω, τὸ πράττει ἐξ ἀ»νάγκης, οὐχὶ κατ' ἐκλογήν. Δὲν εἶνε ἰδιοτροπία τῆς θελήσεώς του ἡ »μεταφορά, εἶνε τὸ σχῆμα τῆς ἰδέας του. Καὶ κατὰ τὴν μεγαλειτέραν »ἔντασιν τοῦ πάθους ἐπινοεῖ ἀκόμη καὶ φαντάζεται. Ὅτε ὁ Ἄμλετ, »ἀπηλπισμένος ὤν, ἀναμιμνήσκεται τῆς εὐγενοῦς μορφῆς τοῦ πατρός του, »παρατηρεῖ τὰς μυθολογικὰς εἰκόνας, δι' ὧν ἐπλήρου τὰς ὁδοὺς ἡ φι»λοκαλία τῆς ἐποχῆς του. Συγκρίνει αὐτὸν πρὸς τὸν κήρυκα Ἑρμῆν, »νεωστὶ κατελθόντα ἐπὶ οὐρανομήκους λόφου. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λοι»δοριῶν καὶ τῆς ταραχῆς τοῦ Ἄμλετ χαρίεσσα αὕτη ὀπτασία, ἀποδει»κνύει ὅτι τὸν ζωγράφον ὑποκαθίστησιν ὁ ποιητής. Ἀκουσίως καὶ ἄπο »σκοποῦ ἀποβάλλει τὴν καλύπτουσαν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τραγικὴν »προσωπίδα, ὄπισθεν δὲ τῶν συνεσπασμένων χαρακτηριστικῶν αὐτῆς »ἀνακαλύπτει ὁ ἀναγνώστης χάριεν καὶ ἐμπνευσμένον ἀπροσδόκητον μει»δίαμα. Φαντασία τοιαύτη δέον ἐξ ἀνάγκης νὰ εἶνε βιαία. Πᾶσα μετα»φορὰ ἰσοδυναμεῖ πρὸς κλονισμόν. Ὅστις ἀκουσίως, καὶ φυσικώτατα, »μεταβάλλει εἰς εἰκόνα ξηρὰν ἰδέαν, ἔχει πῦρ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Αἱ ἀλη»θεῖς μεταφοραί εἰσιν ὀπτασίαι φλογεραί, ὁμοιάζουσαι πρὸς εἰκόνα ὑπὸ »λάμψιν ἀστραπῆς. Οὐδέποτε νομίζω, προσθέτει ὁ Ταίν, ἐν οὐδενὶ εὐ»ρωπαϊκῷ ἔθνει, καὶ εἰς οὐδένα τῆς ἱστορίας αἰῶνα ἀνεφάνη πάθος »τόσον ἰσχυρόν. Τὸ ὕφος τοῦ Σαίξπηρ εἶνε κρᾶμα μανικῶν ἐκφράσεων. »Οὐδεὶς ποτε ὑπέβαλε τὰς λέξεις εἰς τοιαύτην βάσανον. Ἀντιθέσεις »συγκρουόμεναι, ὑπερβολαὶ μανιώδεις, ἀποστροφαί, ἐπιφωνήματα, ὅλη »ἡ παραφορὰ τῆς ᾠδῆς, ἀνατροπαὶ ἰδεῶν, συσσώρευσις εἰκόνων, τὸ φρι»κτὸν καὶ τὸ θεῖον, συσσωρευμένα ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ στίχῳ [1].

»Ἂς πέσωσιν ἐπάνω σας ὅλαι αἱ ἐπιδημίαι τῆς μεσημβρίας, ὦ

[1] Tain, Hist. de la Litt. Anglaise. Paris. Hachette et C° 1877, σ. 185-188.

»αἴσχη τῆς Ῥώμης, ἀναφωνεῖ ὁ Κοριολανὸς πρὸς τοὺς ὑποχωροῦντας »στρατιώτας! Ἕλκη καὶ πανώλης ἂς περιβάλῃ τὸ σῶμά σας ὅλον, »ἵνα σᾶς βδελύσσωνται οἱ ἄνθρωποι πρὶν ἢ σᾶς ἴδωσι, καὶ νὰ μετα»δίδεται ἀλλήλοις τὸ νόσημα εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μιλίου, καὶ μὲ ἐναν»τίον ἄνεμον! Πῶς, ὦ ἀνθρωπόμορφοι χῆνες, ἐφύγετε ἐνώπιον ἀνδρα»πόδων, τὰ ὁποῖα καὶ πίθηκοι ἤθελον καταβάλει! Ἑτοιμασθῆτε νὰ »προσβάλετε μὲ ὁρμήν, διότι, μὰ τοὺς κεραυνούς, θ' ἀφήσω τὸν ἐχ»θρὸν καὶ θὰ ἐπιπέσω ἐναντίον σας».

Ζωηρότατα περιγράφει ὁ ποιητὴς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὑπερηφάνου, ὑψηλόφρονος καὶ ἀκάμπτου πολεμιστοῦ Κοριολανοῦ. «Τὸ φρόνημά του λέγει ὁ Μενήνιος, εἶνε παραπολὺ ὑψηλὸν διὰ τὸν κόσμον τοῦτον. Οὔτε τὸν Ποσειδῶνα ἤθελε κολακεύσει διὰ τὴν τρίαιναν αὐτοῦ, οὔτε τὸν Δία διὰ τοὺς κεραυνούς του. Ἔχει τὴν καρδίαν ἐπὶ τῶν χειλέων· ὅ,τι διανοεῖται, τὸ λέγει ἡ γλῶσσά του· ὅταν δὲ ὀργισθῇ, λησμονεῖ ὅτι ὑπάρχει καὶ θάνατος».

«Ἡ στρυφνότης τοῦ προσώπου του, λέγει ὁ Μενήνιος, δύναται καὶ ὡρίμους σταφυλὰς νὰ μεταβάλῃ εἰς ὄμφακας. Ὅταν περιπατῇ, κινεῖται ὡς πολεμικὴ μηχανὴ καὶ τὸ ἔδαφος σείεται ὑπὸ τὰ βήματά του. Ἡ φωνή του ὁμοιάζει πρὸς θρηνώδη ἦχον κώδωνος, ὁ δὲ γογγυσμός του πρὸς κρότον τηλεβολοστοιχίας.

Ὀφείλεις, λέγουσι πρὸς τὸν Κοριολανὸν νὰ ὁμιλήσῃς πρὸς τὸν λαὸν καὶ ζητήσῃς τὰς ψήφους αὐτοῦ.

«Τὸ ἔθος, ἀποκρίνεται ὁ ὑπερήφανος Ρωμαῖος, μοὶ ἐπιβάλλει νὰ τὸ πράξω, ἀλλ' ἐὰν εἰς πᾶν πρᾶγμα συνεμορφούμεθα πρὸς τὴν συνήθειαν, ἡ κόνις τῶν ἀρχαίων χρόνων οὐδέποτε ἤθελεν ἀποσαρωθῇ, καὶ κολοσσιαία πλάνη θὰ ἐσωρεύετο τόσον ὑψηλά, ὥστε ἡ ἀλήθεια νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπερπηδήσῃ αὐτήν». Διὰ τῶν λόγων τούτων, ὅλως ἀντιθέτων πρὸς τὰς συντηρητικὰς ἀρχὰς τοῦ ἔθνους του, δὲν προλέγει ἆρά γε ὁ ποιητής, ὡς διὰ μαντικῆς δυνάμεως, τὴν ἐπερχομένην ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας;

Οὐδόλως ἐννοῶν ὁ Κοριολανὸς νὰ περιποιηθῇ τὸν λαὸν ἢ νὰ καταβιβάσῃ τὸ φρόνημα του, λέγει:

«Ἂς μετέλθωσι κατ' ἐμοῦ πᾶσαν δυνατὴν βίαν, ἂς μὲ ἀπειλήσωσιν »ὅτι θὰ μὲ φονεύσωσιν ἐπὶ τροχοῦ ἁμάξης ἢ ὅτι θὰ μὲ σύρωσι πόδες »ἀγρίων ἵππων, ἂς ἐπισωρεύσωσι δέκα λόφους ἐπὶ τῆς Ταρπηίας Πέ»τρας, ἵνα τὸ ἀπ' αὐτῆς ὕψος τῆς ἀβύσσου ἀποβῇ τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ »ἐξικνῆται μέχρι τοῦ πυθμένος αὐτῆς ὁ ὀφθαλμός. Ἐν τούτοις, διὰ »παντὸς θὰ εἶμαι πρὸς αὐτοὺς οἷος εἶμαι.»

Πεισθεὶς ὑπὸ τῶν παρακλήσεων τῶν φίλων καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἀποφασίζει νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τοὺς πολίτας «Ἔστω, λέγει, ὀφείλω νὰ »τὸ πράξω. Μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ ὁ χαρακτήρ μου, καὶ ἄς μὲ καταλάβῃ »ἑταίρας φρόνημα! Ἄς μεταβληθῇ εἰς ἀσθενῆ φωνὴν εὐνούχου ἢ εἰς »κοράσίδος ἀποκοιμιζούσης νήπια, ἡ βροντώδης καὶ ὡς κρότος τυμπάνου »ἠχοῦσα πολεμικὴ φωνή μου! Πανούργου μειδίαμα ἄς ἐπικαθήσῃ »ἐπὶ τῶν χειλέων μου καὶ μειρακίων δάκρυα ἄς πλημμυρήσωσι τοὺς »ὀφθαλμούς μου. Ἄς κινήσῃ τὰ χείλη μου γλῶσσα ἐπαίτου καὶ καμ»φθῶσιν ὡς τὰ τοῦ λαμβάνοντος ἐλεημοσύνην, τὰ ὡπλισμένα μου γό»νατα, τὰ ὁποῖα μόνον ἐπὶ τοῦ ἀναβολέως ἐκυρτοῦντο! Δὲν θὰ τὸ πρά»ξω ἐκ φόβου, μὴ παύσω τιμῶν τὴν εἰλικρίνειάν μου, καὶ διὰ τῆς ὑπο»κρίσεως ταύτης προσάψω εἰς τὴν ψυχήν μου χαμέρπειαν ἀνεξίτηλον.

»Πρᾶξον κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀποκρίνεται ἡ ἀνταξία τοῦ Κοριολανοῦ »μήτηρ του. Εἶνε ἀτιμωτικώτερον δι' ἐμὲ νὰ ἐκλιπαρῶ σέ, ἢ σὺ ἐκείνους. »Γαῖα μιχθήτω πυρί! Προτιμότερον νὰ ὑποστῇ ἡ μήτηρ σου τὰ ἐπακό»λουθα τῆς ἀλαζονείας σου, παρὰ νὰ ζῇ φοβουμένη τὴν ἐπικίνδυνον »ἰσχυρογνωμοσύνην σου, διότι περιφρονῶ τὸν θάνατον μεθ' ὅσης καὶ σὺ »γενναιότητος. Πρᾶξον ὅπως θέλεις. Ἡ ἀνδρεία σου εἶνε ἰδική μου, »παρ' ἐμοῦ ἐθήλασες αὐτήν, ἡ ἀλαζονεία σου εἶνε ἰδική σου».

Ὁ δὲ Κοριολανὸς ἀποκρίνεται: «Ἡσύχασον, σὲ παρακαλῶ. Μετα»βαίνω εἰς τὴν ἀγοράν· μὴ μὲ ἐπιπλήττῃς. Θὰ ὑπεξαιρέσω ἀγυρτικῶς »τὴν εὔνοιαν αὐτῶν, θὰ ὑποκλέψω τὴν ἀγάπην των, καὶ θὰ ἐπανέλθω »ἀγαπώμενος ὑπὸ τῶν βαναυσουργῶν τῆς Ῥώμης».

«Ὀφείλεις, τῷ λέγει ὁ δήμαρχος, νὰ ἀπολογηθῇς πρὸς ἡμᾶς. Σὲ ἐγκαλοῦμεν ὡς ἐπιδιώξαντα τὴν κατάργησιν τῶν καθεστώτων ἐν Ῥώμῃ, καὶ θελήσαντα δι' ἐπιτηδείων τρόπων νὰ περιβληθῇς τυρανικὴν ἐξουσίαν, δι' ὃ παρίστασαι ὡς προδότης τοῦ λαοῦ.» Ὅπως ὁ ταῦρος ἐξαγριοῦται ἐπὶ τῇ θέᾳ ἐρυθροῦ ὑφάσματος καὶ ὁρμᾷ κατ' αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ἀτρόμητος Κοριολανός, ἐξαγριωθεὶς ἐκ τῆς ὑβριστικῆς πρὸς αὐτὸν γλώσσης τοῦ δημάρχου, καὶ περιφρονῶν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς πολίτας, τῷ ἐπιρρίπτει κατὰ πρόσωπον τὴν ἀκόλουθον ὕβριν:

«Ἄς περιβάλωσι τὸν λαὸν αἱ φλόγες τοῦ Ταρτάρου! Ἐμὲ νὰ ὀνο»μάσωσι προδότην! Βλάσφημε δήμαρχε! Καὶ εἴκοσι χιλιάδες θάνατοι »ἂν ἦσαν ἐντὸς τῶν ὀφθαλμῶν σου, καὶ ἄλλα τόσα ἑκατομμύρια ἐν »τῇ πυγμῇ σου, καὶ τὸ διπλάσιον τούτων ἐπὶ τῆς ψευδοῦς σου γλώσ»σης, θὰ σοὶ ἔλεγον ὅτι ψεύδεσαι, μετὰ φωνῆς τόσον εἰλικρινοῦς, μεθ' »ὅσης προσεύχομαι εἰς τοὺς θεούς».

Ὅτε δέ, τοῦ στρατοῦ τῶν Οὐολούσκων ἡγούμενος, ἵσταται πρὸ τῶν

πυλῶν τῆς Ῥώμης καὶ βλέπει τὴν μητέρα, τὴν σύζυγον καὶ τὸ τέκνον αὐτοῦ, πορευομένας πρὸς αὐτὸν ἵνα τὸν ἱκετεύσωσι νὰ μὴ προσβάλῃ τὴν Ῥώμην, λέγει μονολογῶν: Ἡ σύζυγός μου προπορεύεται, καὶ μετ' αὐτὴν »ἔρχεται ὁ σεβαστὸς ἐκεῖνος τύπος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔλαβε μορφὴν τὸ »σαρκίον τοῦτο, διὰ τῆς χειρὸς ἄγουσα τὸν ἔγγονον αὐτῆς. Ἀλλά, »μακρὰν ἐπ' ἐμοῦ πᾶσα στοργή. Ἃς διασπασθῶσιν οἱ δεσμοὶ καὶ τὰ »δικαιώματα τῆς φύσεως, καὶ μόνη ἀρετή μου ἔστω τὸ ἄκαμπτον! »Πρὸς τί οἱ ὑποκλινεῖς οὗτοι χαιρετισμοὶ καὶ τὰ περιστέρεια ἐκεῖνα »βλέμματα τὰ ὁποῖα καὶ θεοὺς δύνανται νὰ κάμνουν ἐπιόρκους; Ἀλλ' »ὅμως τήκομαι, δὲν ἐπλάσθην ἀπὸ γῆν σκληροτέραν ἐκείνης, ἐξ ἧς ἐπλά»σθησαν οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ μήτηρ μου κύπτει, ὡς ἐὰν ὁ Ὄ»λυμπος ὤφειλε νὰ κλίνῃ ἱκευτικῶς ἐνώπιον λοφίσκου· εἶνε δὲ τόσον »ἱκετευτικὸν τὸ βλέμμα τοῦ μικροῦ μου τέκνου, ὥστε ἡ μεγάλη Φύσις »ἀναφωνεῖ: «Μὴ ἀρνήθητι». Ἃς ἀνασκάψωσι τὴν Ῥώμην οἱ Οὐολοῦσκοι, »καὶ ἂς ἀροτριώσωσι τὴν Ἰταλίαν. Δὲν θὰ καταντήσω ποτὲ εἰς τοιαύ»την εὐήθειαν, ὥστε νὰ παραπλανηθῶ ὑπ' ἐμφύτου ὁρμῆς, ἀλλὰ θὰ »μείνω ὡς ἄνθρωπος δημιουργήσας αὐτὸς ἑαυτόν, καὶ μὴ γνωρίζων γεν»νήτορα». Οὐχ ἧττον ἔξοχος εἶνε καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς μητρὸς τοῦ Κοριολανοῦ Βολουμνίας: «Ὅτε ὁ υἱός μου, λέγει τῇ Βιργιλίᾳ, ἦτο τρυφερὸς παῖς καὶ τὸ μόνον τέκνον μου, ὅτε ἡ νεότης καὶ τὸ κάλλος του προσείλκυον τὰ βλέμματα πάντων (εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς ἀκόμη ἐὰν ἡμέραν ὁλόκληρον παρεκάλει δὲν θὰ ἔστεργεν ἡ μήτηρ νὰ στερηθῇ τῆς ὄψεως τοῦ υἱοῦ της οὐδ' ἐπὶ μίαν ὥραν), σκεπτομένη πόσον θὰ ἥρμοζεν ἡ τιμὴ εἰς τοιαύτην μορφήν, ἥτις θὰ ἦτο ὡς εἰκὼν ἀνηρτημένη ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἂν μὴ ἐγαργαλίζετο ὑπὸ τῆς δόξης, τὸν ἀπέστελλον εἰς τοὺς κινδύνους ἐξ ὧν ἤλπιζε νὰ δρέψῃ δόξαν. Ἀπέστειλα αὐτὸν εἰς πόλεμον αἱματηρόν, ὅθεν ἐπανῆλθεν ἐστεμμένος μὲ δρύϊνον στέφανον. Μάθε κόρη μου, ὅτι δὲν ηὐφράνθη πλειότερον ἡ καρδία μου ὅταν κατὰ πρῶτον ἤκουσα ὅτι ἐγέννησα ἄρρεν, ἢ τώρα ὅτε πρῶτον εἶδον ὅτι ἀπέδειξεν ἑαυτόν, ἀληθῶς ἄνδρα.

ΒΙΡΓΙΛΙΑ

Ἀλλ' ἐὰν ἀπέθνησκεν εἰς τὸν πόλεμον;

ΒΟΛΟΥΜΝΙΑ

Τὸ κλέος του θὰ ἦτο τότε τὸ τέκνον μου, αὐτὸ καὶ οἱ ἀπόγονοί μου. Σοὶ λέγω εἰλικρινῶς ὅτι, καὶ δώδεκα υἱοὺς ἂν εἶχον, πάντας ἐξίσου ἀγαπητοὺς ὡς τὸν φίλτατον ἡμῶν Μάρκιον, θὰ προετίμων νὰ ἴδω τοὺς ἕνδεκα ἀποθνήσκοντας γενναίως ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἢ τὸν ἕνα νὰ τρυφᾷ καὶ νὰ ἡδυπαθῇ ἐν ἀδρανείᾳ.

Ὁ Κοριολανὸς εἶνε ἐκ τῶν ἀρίστων δραμάτων τοῦ ποιητοῦ. Μετὰ σπανίας δυνάμεως λόγου καὶ βαθυτάτης γνώσεως τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν εἰκονογραφεῖ τὸν λαὸν καὶ τοὺς πατρικίους τῆς Ρώμης, σαφέστατα διαγράφων τοὺς ἐξέχοντας χαρακτῆρας οἵτινές εἰσιν ἰσχυρότατοι. Δὲν ὑπάρχει μετριότης ἢ μέσος ὅρος παρὰ Σαίξπηρ. Οἱ ἥρωές του εἶνε ἀληθῶς γίγαντες. Τύποι ἀνδρείας, φιλοπατρίας, ἔρωτος, ἀφοσιώσεως, ἰδεώδους γλυκύτητος, ζηλοτυπίας, φιλοδοξίας, συνέσεως, ὑποκρισίας, ῥᾳδιουργίας, εὐτραπελίας καὶ κυνικῆς ἀναιδείας, ἢ κτηνώδους ὁρμῆς καὶ ἀγριότητος. Τοιοῦτοι εἶνε ὁ Κοριολανός, ὁ Βροῦτος, ἡ Ἰουλιέττα, ἡ Κορδηλία, ἡ Μιράνδα, ἡ Λαίδη Μάκβεθ, ὁ Ὀθέλλος, ὁ Πρόσπερος, Ριχάρδος ὁ Γ', ὁ Ἰάγος, ὁ Φαλστὰφ καὶ ὁ Καλιβάν. Τούτου ἕνεκα ἐκλέγουσιν αὐτοὺς οἱ ἐξοχώτεροι τῶν ἠθοποιῶν, εὐρύτατον στάδιον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς δραματικῆς τέχνης εὑρίσκοντες ἐν αὐτοῖς.

Τοῦ φιλοπάτριδος Βρούτου τὸν χαρακτῆρα ἀπεικονίζει πιστῶς ὁ ἀκόλουθος πρὸς τὸν Ρωμαϊκὸν λαὸν λόγος του.—«Ρωμαῖοι συμπολῖται καὶ φίλοι. Ἀκούσατέ με ὅπως ἐννοήσητε τὴν ἀπολογίαν μου καὶ σιωπήσατε ὅπως δυνηθῆτε νὰ μὲ ἀκούσητε. Πιστεύσατέ με διὰ τὴν ἀρετήν μου, καὶ σεβάσθητε αὐτὴν διὰ νὰ δυνηθῆτε νὰ μὲ πιστεύσητε. Ἂν ἐν τῇ ὁμηγύρει ταύτῃ ὑπάρχῃ τις πιστός, φίλος τοῦ Καίσαρος, λέγω πρὸς αὐτόν, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Καίσαρα ἀγάπη τοῦ Βρούτου, δὲν εἶνε μικροτέρα τῆς ἰδικῆς του. Ἂν δὲ ὁ φίλος οὗτος ἐρωτήσῃ διατὶ ὁ Βροῦτος ἐξανέστη κατὰ τοῦ Καίσαρος, θὰ τῷ ἀποκριθῶ ὡς ἑξῆς: Ὄχι, διότι ἠγάπων τὸν Καίσαρα ὀλιγώτερον, ἀλλὰ διότι ἠγάπων τὴν Ρώμην περισσότερον. Ἠθέλετε προτιμήσει ὁ μὲν Καῖσαρ νὰ ζῇ, πάντες δ' ἡμεῖς ν' ἀποθάνωμεν δοῦλοι, παρὰ νὰ ἴδητε τὸν Καίσαρα νεκρόν, ἑαυτοὺς δὲ ἐλευθέρους; Ὁ Καῖσαρ μὲ ἠγάπα, καὶ τὸν θρηνῶ, ἦτο εὐτυχής, καὶ χαίρω, ἦτο ἀνδρεῖος καὶ τὸν τιμῶ, ἀλλ' ἦτο τυραννικὸς καὶ τὸν ἐφόνευσα. Δάκρυα εἰς τὴν ἀγάπην του, χαρὰ εἰς τὴν εὐτυχίαν του, τιμὴ εἰς τὴν ἀνδρείαν του καὶ θάνατος εἰς τὴν τυραννίδα του. Τίς ἐνταῦθα εἶνε τόσον χαμερπής, ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ γείνῃ δοῦλος ; Ἂν ὑπάρχῃ τις ἂς ὁμιλήσῃ, διότι αὐτὸν ἠδίκησα. Ὑπάρχει τις τόσον φαῦλος ὥστε νὰ μὴ ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του ; Ἂν ὑπάρχῃ τις ἂς ὁμιλήσῃ, διότι αὐτὸν ἠδίκησα.» Καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Βρούτου Πορκία εἶνε τύπος ἀφωσιωμένης καὶ ἐναρέτου συζύγου. Βλέπουσα τὴν ἀνησυχίαν καὶ δυσθυμίαν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς λέγει: Εἰπέ μοι, ὦ Βροῦτε, τὴν ἀφορμὴν τῆς λύπης σου.

Δὲν εἶμαι καλά, ἰδοὺ ἡ ἀφορμή, ἀποκρίνεται ὁ Βροῦτος, μὴ θέλων νὰ φανερώσῃ τὸν λόγον τῆς ἀνησυχίας του.

Πῶς ! ἐπαναλαμβάνει ἡ Πορκία. Πάσχει ὁ Βροῦτος καὶ ἐκτίθεται

εἰς τὰ καταστρεπτικὰ μιάσματα τῆς νυκτός, καὶ προκαλεῖ τὸν ὑγρὸν καὶ μεμολυσμένον ἀέρα διὰ νὰ δεινώσῃ τὴν νόσον αὐτοῦ; Ὄχι, Βροῦτέ μου, ἡ ἀσθένειά σου, εἶνε ἀσθένεια ψυχική, ἣν δικαιοῦμαι νὰ μάθω, ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ τῶν δικαιωμάτων μου. Γονυπετὴς σὲ ἱκετεύω, ἐν ὀνόματι τῆς πάλαι ποτὲ ὀνομαστῆς καλλονῆς μου, ἐν ὀνόματι τῶν ἐρωτικῶν σου ὅρκων καὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου, ὅστις συνέδεσε καὶ συνήνωσεν ἀμφοτέρους ἡμᾶς, σὲ καθικετεύω νὰ ἐξηγήσῃς εἰς ἐμὲ τὸ ἥμισύ σου, τὸν ἄλλον ἑαυτόν σου, τὴν ἀφορμὴν τῆς λύπης σου.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μὴ γονυπετῆς, γλυκεῖα Πορκία.

ΠΟΡΚΙΑ

Δὲν θὰ εἶχον ἀνάγκην τούτου, ἂν ἦσο ὁ καλός μου Βροῦτος. Εἰπέ μοι, Βροῦτε, ἐν τῷ συμβολαίῳ τοῦ γάμου ἡμῶν ὑπάρχει ὅρος ἀποκλείων με τοῦ νὰ μανθάνω τὰ μυστικά σου; Ὑπὸ ὅρους λοιπὸν καὶ περιορισμοὺς οὕτως εἰπεῖν σοὶ ἀνήκω, ὥστε νὰ συντρώγω μόνον, νὰ συγκοιμῶμαι καὶ νὰ συνδιαλέγωμαι μετὰ σοῦ ; Τὰ προπύλαια τῆς καρδίας σου κατοικῶ λοιπόν; Ἂν τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω, τότε ἡ Πορκία εἶνε παλλακὶς καὶ ὄχι σύζυγος τοῦ Βρούτου».

Θαυμασίως ζωγραφεῖ ὁ ποιητὴς τὸν χαρακτῆρα τῆς φιλοδόξου λαίδης Μάκβεθ.

Τὸ δεσπόζον αὐτῆς πάθος εἶνε ἡ φιλοδοξία, ἀλλὰ φιλοδοξεῖ μόνον ὑπὲρ τοῦ ἀνδρός, οὐχὶ ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐν τῷ περιφήμῳ μονολόγῳ της' μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μάκβεθ, οὐδ'ἅπαξ ἀναφέρει τὸ ὄνομά της. Σκέπτεται μόνον περὶ τοῦ συζύγου, ὃν διακαῶς ποθεῖ νὰ ἴδῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καθίσταται ὑποκρίτρια ὠμή, ἀγρία, ἄπιστος, ἀναπτύσσει ὑπερανθρώπους δυνάμεις, προσπαθεῖ παντὶ σθένει νὰ καταβάλῃ πᾶσαν τοῦ Μάκβεθ δειλίαν ἢ δισταγμόν, καὶ τοὺς ἱεροὺς νόμους τῆς ξενίας παραβαίνουσα, παρορμᾷ αὐτὸν εἰς τὸν φόνον: »Εἶσαι Γλάμης τοῦ Κανοδώρ, λέγει τῷ Μάκβεθ, καὶ θὰ γίνῃς ὅ,τι σοὶ »προερρήθη, ἀλλὰ φοβοῦμαι τὸν χαρακτῆρά σου. Ἔχει τόσην φυσικὴν »ἀγαθότητα, ὥστε δὲν σὲ ἀφίνει νὰ βαδίσῃς διὰ τῆς συντομωτάτης »ὁδοῦ. Θέλεις νὰ γίνῃς μέγας· δὲν στερεῖσαι φιλοδοξίας, ἀλλὰ σοῦ »λείπει ἡ κακία, ἥτις πρέπει νὰ συνοδεύῃ αὐτήν. Ὅ,τι ἐπιθυμεῖς τὸ »θέλεις ἐναρέτως καὶ ὄχι σκολιοδρομῶν. Ἔχεις ἀνάγκην, ὦ κραταιὲ »Γλάμη, φωνῆς, ἥτις νὰ σοὶ λέγῃ: «Οὕτω πρέπει νὰ πράξῃς, ἂν θέλῃς »τὴν απόκτησιν τοῦ πράγματος ἐκείνου, οὗτινος φοβεῖσαι πλειότερον »τὴν ἐκτέλεσιν, παρ'ὅσον εὔχεσαι νὰ μείνῃ ἀνεκτέλεστον. Σπεῦσον ἰδῶ,

[1] Jameson's. Shakespeare's heroines. London. G. Bell and Sons 1883, σ. 372.

»ἵνα δυνηθῶ νὰ ἐγχύσω εἰς τὰ στήθη σου τὸ θάρρος μου, καὶ σκορπί-»σω διὰ τῆς γενναίας μου γλώσσης, πᾶν ὅ,τι σὲ χωρίζει ἀπὸ τοῦ χρυ-»σοῦ κύκλου, δι' οὗ ἡ τύχη καὶ αἱ ὑπερφυσικαὶ δυνάμεις φαίνονται »ἐπιθυμοῦσαι νὰ σὲ στέψωσι.

Μανθάνουσα δὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως, λέγει : «Καὶ αὐτοῦ τοῦ »κόρακος ἡ φωνὴ τοῦ κρώζοντος τὴν ὀλεθρίαν εἴσοδον τοῦ Δούγκαν εἰς τὰς »ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου μου, εἶνε βραγχώδης. Ἔλθετε, ὦ δαίμονες, οἵτι-»νες παρακολουθεῖτε τοὺς ἀπαισίους στοχασμούς· μεταβάλετε τὴν γυ-»ναικείαν μου φύσιν, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν πληρώσατέ με »ὠμότητος ἀγρίας ! Πήξατε τὸ αἷμα· φράξατε πᾶσαν δίοδον πρὸς τὴν »συνείδησίν μου, ἵνα μὴ μεταμελείας αἴσθημα κλονήσῃ τὴν ἀγρίαν μου »ἀπόφασιν, καὶ μὲ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεώς της. Ὦ ὄργανα τοῦ »φόνου, ὁπουδήποτε πλανᾶσθε ἀόρατα, δεινὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους κα-»τεργαζόμενα, εἰσέλθετε εἰς τοὺς γυναικείους μου μαστούς, καὶ τὸ γάλα »εἰς χολὴν μεταβάλετε. Ἐλθέ, βαθεῖα νύξ, καλύφθητι ἐντὸς τοῦ σκο-»τεινοτάτου καπνοῦ τοῦ Ἅδου, ἵνα μὴ τὸ μὲν ὀξὺ ἐγχειρίδιόν μου ἴδῃ »τὸ τραῦμα, ὅπερ ἐπιφέρει, ὁ δὲ οὐρανός, προκύπτων διὰ τοῦ πυκνοῦ »πέπλου τῆς νυκτός, ἀναβοήσῃ «Στῆθι».

»Διὰ νὰ ἀπατήσῃς τὸν κόσμον, λέγει τῷ Μάκβεθ, ἀνάγκη νὰ φέρε-»σαι ὅπως αὐτός, ἤτοι καθόλα εὐπροσήγορος. Δεικνύου ὡς τὸ ἀθῷον »ἄνθος, ἀλλ' ἔσο ὁ ὑπ' αὐτὸ κρυπτόμενος ὄφις. Πρέπει νὰ ὑποδεχθῶμεν »τὸν ἐρχόμενον ξένον. Ἀνάθες εἰς ἐμὲ τὰ τοῦ σπουδαίου τούτου ἔργου, »οὗτινος ἡ ἐκτέλεσις ἐξασφαλίζει ἡμῖν διὰ βίου τὸ ἰσχυρὸν σκῆπτρον »καὶ τὴν παντοδυναμίαν».

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Βρούτου ἀναφέρει τὰ ἑξῆς περὶ τῆς μεταξὺ Βρούτου καὶ Κασσίου ἔριδος :

«Οἷα δ' ἐν πράγμασι μεγάλοις καὶ φίλοις πολλοῖς καὶ ἡγεμόσιν αἰ-»τιῶν αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐγγενομένων καὶ διαβολῶν, πρὶν ἕτερόν τι »ποιεῖν, εὐθὺς ἐκ πορείας καθ' ἑαυτοὺς ἐν οἰκήματι γενόμενοι, κεκλει-»σμένων τῶν θυρῶν καὶ μηδενὸς παρόντος, ἐχρῶντο μέμψεσι πρῶτον, »εἶτ' ἐλέγχοις καὶ κατηγορίαις.»

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐδημιούργησεν ὁ ποιητὴς τὸν ἀκόλουθον διάλογον.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις τῆς πρὸς ἐμὲ ἀτόπου διαγωγῆς σου. Κατεδίκασας καὶ ἐστιγμάτισας τὸν Λούκιον Πέλλαν ὡς δωροδοκηθέντα ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν Σαρδιανῶν, περιεφρόνησας δὲ τὰς ἐπιστολάς μου, ἐν αἷς συνηγόρουν ὑπὲρ τοῦ ἀνδρός, ὃν καλῶς γινώσκω.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἠδίκησας σεαυτὸν γράψας περὶ τούτου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Εἰς καιροὺς ὁποῖοι οἱ παρόντες, δὲν εἶνε πρέπον νὰ σχολιάζηται λεπτομερῶς καὶ τὸ ἐλάχιστον σφάλμα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἐπίτρεψόν μοι νὰ σοὶ εἴπω, Κάσιε, ὅτι καὶ σὲ αὐτὸν καταφρονοῦσι, λέγοντες ὅτι δὲν ἔχεις καθαρὰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀντὶ χρυσοῦ ἐμπορεύεις καὶ πωλεῖς τὰς θέσεις εἰς ἀνθρώπους ἀναξίους.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ἐγὼ δὲν ἔχω καθαρὰς τὰς χεῖρας! Λέγεις ταῦτα, διότι ἠξεύρεις ὅτι εἶσαι Βροῦτος· ἄλλως, μὰ τοὺς Θεούς, οἱ λόγοι σου οὗτοι θὰ ἦσαν οἱ τελευταῖοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τὸ ὄνομα τοῦ Κασσίου ἐξευγενίζει τὴν διαφθορὰν ταύτην, καὶ διὰ τοῦτο κρύπτει τὸ πρόσωπον ἡ Τιμωρία.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ἡ Τιμωρία!

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἐνθυμοῦ τὸν Μάρτιον, ἐνθυμοῦ τὰς εἰδοὺς τοῦ Μαρτίου. Δὲν ἐχύθη ὑπὲρ τοῦ δικαίου τὸ αἷμα τοῦ μεγάλου Ἰουλίου; Τίς ὁ κακοῦργος ὅστις ἔπληξεν αὐτὸν δι' ἄλλον λόγον καὶ οὐχὶ χάριν τοῦ δικαίου; Πῶς, ἡμεῖς οἵτινες ἐφονεύσαμεν τὸν μέγιστον ἄνδρα τοῦ κόσμου ὡς χαριζόμενον εἰς λῃστάς, νὰ μολύνωμεν τώρα τὰς χεῖράς μας δι' αἰσχρᾶς δωροδοκίας καὶ νὰ πωλήσωμεν τὸν εὐρὺν ὁρίζοντα τοῦ λαμπροῦ ἡμῶν ἀξιώματος ἀντὶ εὐτελῶν κερματίων, ἅτινα δύνανται νὰ περιλάβῃ ἡ παλάμη ἡμῶν; Θὰ προετίμων νὰ ἤμην κύων ὑλακτῶν τὴν σελήνην, ἢ τοιοῦτος Ρωμαῖος.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μή μ' ἐρεθίζῃς, Βροῦτε· δὲν θὰ τὸ ὑπομείνω· λησμονεῖς τὴν θέσιν σου, περιορίζων με. Εἶμαι στρατιώτης ἐμπειρότερος, ἀρχαιότερος· καὶ ἱκανώτερος νὰ ἐπιβάλλω ὅρους.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Σύ! δὲν εἶσαι!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Εἶμαι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Σοὶ λέγω ὅτι δὲν εἶσαι.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μή μ' ἐρεθίζῃς πλειότερον, θὰ παρεκτραπῶ· φύλαττε τὴν κεφαλήν σου· μή μ' ἐρεθίζῃς περισσότερον.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Φύγε ἀπ' ἐδῶ, οὐτιδανέ!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Εἶνε δυνατόν;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἄκουσον ὅ,τι θὰ σοὶ εἴπω. Μήπως νομίζεις ὅτι θὰ ὑποχωρήσω εἰς τὴν παράφορον ὀργήν σου;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ὦ Θεοί! Πάντα ταῦτα πρέπει νὰ ὑπομείνω;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πάντα ταῦτα ναί, καὶ ἀκόμη πλειότερα. Λύσσα μέχρις ὅτου διαρραγῇ ἡ ὑπερήφανος καρδία σου. Ὕπαγε νὰ δείξῃς εἰς τοὺς δούλους σου τὴν χολερικήν σου κρᾶσιν, καὶ προξένει τρόμον εἰς τοὺς ὑποχειρίους σου. Μήπως νομίζεις ὅτι θὰ ὑποχωρήσω εὐλαβούμενος τὰς ἰδιοτροπίας σου; Μήπως νομίζεις ὅτι θὰ ἕρπω ταπεινῶς ὅταν σὺ βαρυθυμῇς; Μὰ τοὺς Θεούς, θὰ χωνεύσῃς τὸ δηλητήριον τῆς χολῆς σου, καὶ ἂν ἔτι μέλλῃ νὰ σὲ θερίσῃ, διότι ἀπὸ σήμερον θὰ σὲ μεταχειρίζωμαι ὡς μέσον διασκεδάσεως καὶ γέλωτος, ὅταν παραφέρεσαι.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ἕως ἐδῶ κατηντήσαμεν;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Εἶπες ὅτι εἶσαι στρατιώτης καλλίτερός μου· ἀπόδειξον αὐτό· δικαιολόγησον τὸ καύχημά σου. Τὸ κατ' ἐμέ, εὐχαρίστως λαμβάνω μάθημα παρ' εὐγενοῦς ἀνδρός.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μὲ ἀδικεῖς, Βροῦτε, μὲ ἀδικεῖς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Εἶπον ὅτι εἶμαι στρατιώτης ἀρχαιότερος, ὄχι καλλίτερος. Εἶπον καλλίτερος;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Καὶ ἂν εἶπες μοῦ εἶνε ἀδιάφορον.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ὅταν ἔζη ὁ Καῖσαρ δὲν ἐτόλμα νὰ μὲ ἐρεθίσῃ οὕτω πως.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Σιωπή, σιωπή, οὐδὲ σὺ ἐτόλμας νὰ ἐρεθίσῃς αὐτὸν οὕτω πως.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ἐτόλμων!

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὄχι.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ἐτόλμων νὰ τὸν ἐρεθίσω !

ΒΡΟΥΤΟΣ

Οὐδέποτε ἤθελες τολμήσει.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Κάμνεις κατάχρησιν τῆς πρὸς σὲ ἀγάπης μου. Δύναμαι νὰ πράξω τι διὰ τὸ ὁποῖον θὰ μετανοήσω.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἔπραξες ἤδη τι, δι' ὃ ἔπρεπε νὰ μετανοήσῃς. Δὲν μὲ πτοοῦσιν αἱ ἀπειλαί σου Κάσσιε· διότι ἡ πανοπλία τῆς τιμιότητος δι' ἧς εἶμαι ὡπλισμένος εἶνε τόσον ἰσχυρά, ὥστε παρέρχονται παρ' ἐμὲ ὡς ἀσθενὴς πνοὴ ἀνέμου, ἣν οὐδὲ κἂν αἰσθάνομαι. Μοὶ ἠρνήθης τὰ χρήματα ἅτινα ᾔτησα παρὰ σοῦ, διότι δὲν εἶνε ἴδιον τοῦ χαρακτῆρός μου τὸ ἀργυρολογεῖν δι' ἀθεμίτων μέσων. Μὰ τοὺς Θεούς, θὰ προετίμων νὰ μεταβάλω εἰς νόμισμα τὴν καρδίαν μου, καὶ νὰ χύσω εἰς δραχμὰς ἑκάστην σταγόνα τοῦ αἵματός μου, παρὰ νὰ ἁρπάσω ἐκ τῶν καταπεπονημένων χειρῶν τοῦ ἀγρότου τὸν εὐτελῆ ὀβολόν του διὰ μέσων ἀτίμων. Ἤτησα παρὰ σοῦ χρήματα διὰ νὰ πληρώσω τὰς λεγεῶνάς μου, καὶ σὺ μοὶ τὰ ἠρνήθης. Ἦτο αὕτη συμπεριφορὰ ἁρμόζουσα εἰς τὸν Κάσσιον; Θὰ ἐφερόμην ἐγὼ οὕτω πρὸς τὸν Κάσσιον; Ὅταν ὁ Μάρκος Βροῦτος καταντήσῃ εἰς τοιαύτην γλισχρότητα, ὥστε νὰ ἀρνῆται εἰς τοὺς φίλους του οὕτως εὐτελῆ κερμάτια, ἑτοιμάσατε, ὦ Θεοί, τοὺς κεραυνούς σας διὰ νὰ κατακεραυνοβολήσητε αὐτόν.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δέν σοι ἠρνήθην.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ναί.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ὄχι· ἦτο τρελλὸς ὁ κομιστὴς τῆς ἀπαντήσεώς μου. Ὁ Βροῦτος συνέτριψε τὴν καρδίαν μου· ὁ φίλος πρέπει νὰ ὑπομένῃ τὰς ἀδυναμίας τοῦ φίλου, ὁ δὲ Βροῦτος παριστᾷ τὰς ἰδικάς μου μεγαλειτέρας παρ' ὅσον εἶνε.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὄχι, τοῦτο πράττω, ὅταν δι' αὐτῶν βλάπτεις ἐμέ.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν μὲ ἀγαπᾷς.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τὰ ἐλαττώματά σου δὲν ἀγαπῶ.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ὀφθαλμὸς φίλου δὲν βλέπει ποτὲ τοιαῦτα ἐλαττώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τοῦ κόλακος ὁ ὀφθαλμὸς δὲν τὰ βλέπει, καὶ ἂν ἔτι εἶνε πελώρια καὶ ὑπερμεγέθη ὡς ὁ Ὄλυμπος.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ἐλθέ, Ἀντώνιε, καὶ σύ, νέε Ὀκτάβιε, καὶ λάβετε ἐκδίκησιν παρὰ μόνου τοῦ Κασσίου, διότι ὁ Κάσσιος ἀπηύδησε ζῶν. Μισεῖται ὑπ' ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἀγαπᾷ· περιφρονεῖται ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του· ἐπιπλήττεται ὡς δοῦλος· τὰ σφάλματά του παρατηροῦνται, καταγράφονται, μανθάνονται, ἀποστηθίζονται, καὶ τῷ ἐπιρρίπτονται κατὰ πρόσωπον. Μοῦ ἔρχεται νὰ κλαύσω τόσον, ὥστε νὰ χυθῇ ἡ ψυχή μου ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἰδοὺ τὸ ἐγχειρίδιόν μου, ἰδοὺ καὶ τὸ γυμνὸν στῆθός μου, ἐγκλεῖον καρδίαν πολυτιμοτέραν τῶν μεταλλείων τοῦ πλούτου καὶ πλουσιωτέραν χρυσοῦ. Ἂν εἶσαι Ρωμαῖος, ἔκσπασον αὐτήν. Ἐγώ, ὅστις σοὶ ἠρνήθην χρήματα, σοὶ δίδω τὴν καρδίαν μου. Πλῆξον, ὅπως ἔπληξας τὸν Καίσαρα, διότι ἠξεύρω ὅτι, καὶ τὴν στιγμὴν ἀκόμη ἐκείνην καθ' ἣν ἐμίσεις αὐτὸν σφοδρότατα, τὸν ἠγάπας πλειότερον παρ' ὅσον ἠγάπησάς ποτε τὸν Κάσσιον.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὲς εἰς τὴν θήκην τὸ ξίφος σου· ὀργίζου ὅσον θέλεις· ἔχεις πλήρη ἐλευθερίαν. Κάμε ὅ,τι θέλεις, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνειδος θὰ θεωρήσω ὡς ἐπακολούθημα τῆς παραφορᾶς σου. Ὁ ἑταῖρός σου, ὦ Κάσσιε, εἶνε ἀρνίον, ὅπερ ἐνέχει τόσην ὀργήν, ὅσον πῦρ ὁ χάλυψ ὅστις, προστριβόμενος, παράγει μὲν στιγμιαίους σπινθῆρας, ἀλλὰ ψυχραίνεται ἀμέσως.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Εἰς οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν ἐχρησίμευσεν ὁ Κάσσιος ἢ εἰς τὸ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον γέλωτος καὶ σκωμμάτων τοῦ Βρούτου, ὅταν κατατρύχηται ὑπὸ λύπης ἢ βαρυθυμίας ;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὅτε εἶπον ταῦτα, ἤμην κ' ἐγὼ δύσθυμος.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Τὸ ὁμολογεῖς ; Δός μοι τὴν χεῖρά σου.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Καὶ τὴν καρδίαν μου ὡσαύτως.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ὦ Βροῦτε !

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τί συμβαίνει ;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν μὲ ἀγαπᾷς ἀρκούντως, ὥστε νὰ μὲ ὑπομένῃς ὅταν ὁ ὀξύθυμος χαρακτήρ, ὃν παρὰ τῆς μητρός μου ἐκληρονόμησα, μὲ καθιστᾷ ἐπιλήσμονα ἐμαυτοῦ ;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ναί, Κάσσιε· καὶ ἀπὸ τοῦδε, ὁσάκις παραφέρεσαι κατὰ τοῦ Βρούτου, θὰ φαντάζεται ὅτι ἐρίζει ἡ μήτηρ σου, καὶ θὰ συγχωρῇ».

Ἀναγινώσκων, λέγει ὁ Colleridge, τὴν μεταξὺ Βρούτου καὶ Κασσίου σκηνήν, κλίνω νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Σαίξπηρ εἶχέ τι τὸ ὑπεράνθρωπον. Ἐν τῇ τῶν γνωστικῶν αἱρέσει ἠδύνατό τις νὰ παραδεχθῇ τὴν ἰδέαν, ἰδέαν ἧσσον παράλογον πλείστων ἄλλων δοξασιῶν ἐκείνων, ὅτι ὁ Σαίξπηρ ἦτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὑπερτάτου Ὄντος ὡς δημιουργὸς ψυχῶν, πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὴν ἀπεικόνισιν χαρακτήρων.

Τοῦ αἱμοβόρου καὶ ὑποκριτοῦ ἡγεμόνος Ριχάρδου τοῦ Γ' τὸν χαρακτῆρα εἰκονίζει πιστῶς ἡ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐκφερομένη περὶ τοῦ χαρακτῆρός του ἀκόλουθος ὁμολογία: «Μὲ τὸ μειδίαμα ἐπὶ τῶν χειλέων δύναμαι νὰ σφάξω τὸ θῦμά μου· ἠξεύρω νὰ προσποιῶμαι τὸν »εὔθυμον, ὅταν ἡ ἀλγηδὼν σπαράσσῃ τὴν καρδίαν μου, δύναμαι νὰ »χύνω ψευδῆ δάκρυα, καὶ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, νὰ μεταβάλλω »τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου μου. Καὶ τοῦ Νέστορος κάλλιον δύναμαι »νὰ ὑποκριθῶ τὸ πρόσωπον τοῦ ῥήτορος, ν' ἀπατήσω ἐπιτηδειότερον »καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ ὡς ἄλλος Σίνων νὰ κυριεύσω νέαν »Τροίαν. Ἐγώ, εἰς ὃν ἡ ἀγρία φύσις ἠρνήθη τὰς ὡραίας συμμετρίας »καὶ τὰ εὐγενῆ χαρακτηριστικά, ἐγώ, ὁ πρὸ τοῦ ὡρισμένου χρόνου »σταλεὶς εἰς τὸν κόσμον, δύσμορφος, ἀτελὴς καὶ τόσον παραμεμορφω»μένος καὶ ἄχαρις, ὥστε οἱ κύνες ὑλακτοῦσιν ὄπισθέν μου, ὅταν χωλαίνων »βαδίζω πλησίον αὐτῶν. Ἐγὼ τέλος, ὅστις κατὰ τὰς θηλυπρεπεῖς »ταύτας τέρψεις τῆς εἰρήνης, οὐδεμίαν ἄλλην ἡδονὴν ἔχω ἵνα διέρχωμαι »τὸν χρόνον, εἰμὴ νὰ βλέπω τὴν σκιάν μου εἰς τὸν ἥλιον καὶ νὰ χλευά»ζω τὴν ἰδίαν μου δυσμορφίαν, τετέλεσται ! ἀφοῦ δὲν δύναμαι νὰ γίνω »ἐραστής, καὶ νὰ συμμετάσχω τῆς χαρᾶς τῶν εὐτυχῶν τούτων ἡμερῶν, «ἔχω ἀπόφασιν νὰ γίνω κακοῦργος καὶ νὰ μισήσω τὰς φρούδας ταύ»τας ἡδονάς. Ἐχάλκευσα συνωμοσίας, καὶ διὰ δολίων μέσων, ἤτοι μω-

[1] **Colleridge. Lectures on Shakespeare Georg Bell and Sons. 1884.**

»ρῶν προφητειῶν, λιβέλλων καὶ ὀνείρων, παρήγαγον μῖσος θανάσιμον »μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου».

Ὅταν ὁ ποιητὴς πραγματεύηται θέμα ὑψηλὸν ἢ μεγαλοπρεπές, τότε καὶ αἱ ἰδέαι καὶ τὸ ὕφος ἀνάλογοι πάντοτε πρὸς τὸ ἀντικείμενον, εἶνε ἐκτάκτου ποιητικοῦ κάλλους καὶ μεγαλοπρεπείας.

«Εἶδον καθ' ὕπνον, λέγει ἡ Κλεοπάτρα, ὅτι ὑπῆρχεν αὐτοκράτωρ »ὀνομαζόμενος Ἀντώνιος! Ὦ! ἐὰν ἠδυνάμην νὰ παραδοθῶ καὶ πάλιν »εἰς τὰς ἀγκάλας τοιούτου ὕπνου, διὰ νὰ ἴδω παρόμοιον ἄνδρα! Τὸ »πρόσωπόν του ἦτο ὡς ὁ οὐρανός, ἐπ' αὐτοῦ δὲ προσκεκολλημένοι ὁ »ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, οἵτινες περιστρεφόμενοι, ἐφώτιζον τὸ μικρὸν τοῦτο »Ο, τὴν γῆν. Αἱ κνῆμαί του διεσκέλιζον τὸν ὠκεανόν, ὁ δὲ βραχίων »αὐτοῦ ὑψούμενος ἐσκέπαζε τὸν κόσμον. Ὅτε ὡμίλει πρὸς φίλους, ἡ »φωνή του ἦτο μελῳδική, ὡς ἡ σφαῖρα κινουμένη ἁρμονικῶς, ἀλλ' ὅταν »ἤθελε νὰ ἐκφοβίσῃ καὶ νὰ συνταράξῃ τὴν οἰκουμένην, ὡμοίαζε πρὸς »κρότον βροντῆς. Ἡ γενναιοδωρία του δὲν εἶχε χειμῶνα· ἦτο διαρκὴς »ὥρα συγκομιδῆς, ἧς ἡ εὐφορία ηὐξάνετο διὰ τοῦ θερισμοῦ. Βασίλεια »καὶ νῆσοι ἦσαν ὡς νομίσματα ἐκβαλλόμενα ἐκ τοῦ θυλακίου του. Νο- »μίζεις ὅτι ὑπῆρξεν, ἢ ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἄνθρωπος τοιοῦτος »ὡς ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον εἶδον κατ' ὄναρ;

ΔΟΛΑΒΕΛΛΑΣ

Ὄχι, εὐγενὴς δέσποινα.

ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ

«Ψεύδεσαι, καὶ σὲ ἀκούουν οἱ Θεοί! Ἀλλ' ἂν ὑπάρχῃ, ἢ ὑπῆρξέ ποτε »τοιοῦτος, τοῦτο ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν τοῦ ὀνείρου. Δὲν ἔχει ἀρκετὴν »ὕλην ἡ φύσις ὅπως διαγωνισθῇ πρὸς τὴν φαντασίαν εἰς τὰ παράδοξα »ταῦτα ἰνδάλματα. Καὶ ὅμως, τὸ νὰ φαντασθῇ τις ἕνα Ἀντώνιον, θὰ »ἦτο τεχνούργημα τῆς φύσεως, κατὰ πολὺ ἀνώτερον τῶν φανταστικῶν »ἰνδαλμάτων.»

Τὴν διὰ τοῦ ποταμοῦ Κνίδου μετάβασιν τῆς Κλεοπάτρας πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀντωνίου, διὰ μεγαλοπρεποῦς καὶ μυθικῆς πολυτελείας πλοίου, περιγράφει ὡς ἑξῆς:

«Τὸ πλοιάριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινεν, ὅμοιον πρὸς ἀπαστράπτοντα »θρόνον, ἔλαμπεν ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἡ μὲν πρῷρα αὐτοῦ ἦτο ἐκ χρυ- »σοῦ σφυρηλάτου, τὰ δὲ ἱστία πορφυρᾶ καὶ τόσον ἀρωματώδη, ὥστε »οἱ ἄνεμοι ἐθώπευον αὐτὰ ἐρωτύλως. Αἱ ἀργυραῖ κῶπαι, κινούμεναι ἐρ- »ρύθμως πρὸς τὸν ἦχον τῶν αὐλῶν, παρώτρυνον τὸ ὑπ' αὐτῶν διωκόμε- »νον ὕδωρ νὰ ἐπανέρχηται ταχύτερον, ὡσεὶ ᾐσθάνετο ἔρωτα πρὸς τὰ »κτυπήματά των. Ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἦτο ὑπερτέρα πάσης περιγραφῆς.

»Κατακειμένη ὑπὸ χρυσοκέντητον σκιάδα, ὑπερέβαινε κατὰ τὴν καλ- »λονὴν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀφροδίτην, εἰς ἣν ἡ φαντασία ἐνεφύσησε κάλλος »καὶ τοῦ φυσικοῦ ἀνώτερον. Παῖδες εὐειδεῖς, ὅμοιοι πρὸς μειδιῶντας »ἔρωτας, ἵσταντο ἑκατέρωθεν αὐτῆς μετὰ ποικιλοχρόων ἀνὰ χεῖρας ῥι- »πιδίων, ἡ δὲ ἐκ τούτων παραγομένη λεπτὴ αὔρα, ἐφαίνετο αὐξάνουσα »μᾶλλον ἢ ἐλαττοῦσα τὴν θερμότητα τῶν λεπτοφυῶν παρειῶν, ἃς προσ- »επάθουν νὰ δροσίσωσι.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ

Θαυμάσιον ὄντως θέαμα διὰ τὸν Ἀντώνιον.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ

Αἱ θεραπαινίδες της, ὅμοιαι μὲ Νηρηΐδας καὶ Σειρῆνας, ὑπήκουον εἰς τὸ ἐλάχιστον αὐτῆς νεῦμα, αἱ δὲ ὑποκλίσεις των ἐπηύξανον τὰς χάριτας αὐτῶν. Μία τούτων, ἐνδεδυμένη ὡς Σειρήν, ἐπηδαλιούχει, τὰ δὲ μετάξινα σχοινία ἐκυρτοῦντο ὑπὸ τὴν ἀφὴν τῶν ἁβρῶν ἐκείνων καὶ εὐκινήτων χειρῶν. Ὀσμὴ δὲ ἡδυτάτη διεχέετο ἀπὸ τοῦ πλοιαρίου ἐπὶ τὰς γειτνιαζούσας ὄχθας. Ἡ πόλις ἅπασα ἔσπευσε νὰ τὴν ἴδη· ὁ δὲ Ἀντώνιος, καθήμενος ἐπὶ θρόνου εἰς τὴν ἀγοράν, ἔμεινε μόνος συρίζων εἰς τὸν ἀέρα· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀήρ, ἂν δὲν ἀντέβαινεν εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἤθελε μεταβῆ πρὸς θέαν τῆς Κλεοπάτρας, ἀφίνων οὕτω χάσμα ἐν τῇ φύσει.

ΑΓΡΙΠΠΑΣ

Θαυμασία ἀληθῶς ἡ Αἰγυπτία.

ΑΙΝΟΒΑΡΒΟΣ

Ἅμα ἀποβιβασθεῖσαν, προσεκάλεσεν αὐτὴν εἰς δεῖπνον ὁ Ἀντώνιος, ἀλλ' αὕτη ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἥρμοζε κάλλιον νὰ φιλοξενηθῇ οὗτος παρ' αὐτῆς. Τότε δὲ ὁ φιλόφρων ἡμῶν Ἀντώνιος, ὃν οὐδέποτε γυνὴ ἤκουσε προφέροντα τὴν λέξιν «ὄχι», ξυρισθεὶς δεκάκις, μεταβαίνει εἰς τὸ συμπόσιον, καὶ ὡς συμβολὴν προσφέρει τὴν καρδίαν του, δι' ὅσα μόνον οἱ ὀφθαλμοί του ἐγεύθησαν».

Τὴν χάριν δὲ καὶ τὰ θέλγητρα τῆς Αἰγυπτίας γοήσσης, περιγράφει ὡς ἑξῆς:

«Οὔτε ἡ ἡλικία δύναται νὰ τὴν μαράνῃ, οὔτε ἡ συνήθεια νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ποικιλίαν τῶν θελγήτρων, διότι, καὶ τὰ χαμερπέστατα πράγματα, ἔχουσι τόσην χάριν ἐν αὐτῇ, ὥστε οἱ ἅγιοι πατέρες εὐλογοῦσιν αὐτὴν καὶ ἀκολασταίνουσαν».

Τοῦ εὐτραπέλου, ἀναιδεστάτου, ψεύστου, λωποδύτου, καυχηματίου, δειλοῦ ἀλλ' εὐφυοῦς καὶ ἑτοιμολόγου Φαλστὰφ τὸν χαρακτῆρα ἀπεικονίζει ἡ ἀκόλουθος σκηνή! Ὁ πρίγκιψ Ἑρρῖκος, γινώσκων τὴν

δειλίαν τοῦ Φαλστάφ, λωποδυτοῦντος τοὺς διαβάτας μετά τινων συντρόφων αὐτοῦ, συνεννοεῖται μετά τινος φίλου, καὶ μετημφιεσμένοι, ἐπιτίθενται κατὰ τῆς λωποδυτικῆς σπείρας τοῦ Φαλστάφ, ἣν τρέπουσιν εἰς φυγήν, ἀφαιρέσαντες καὶ τὰ λάφυρα αὐτῆς. Βραδύτερον συναντηθεὶς ὁ Φαλστάφ, μετὰ τοῦ πρίγκιπος καὶ τοῦ συνοδοῦ αὐτοῦ, διηγεῖται κομπαστικῶς εἰς τοὺς ξυλοκοπήσαντας αὐτὸν τὰ ἀνδραγαθήματά του καὶ τοὺς κινδύνους οὓς διέτρεξε προσβληθεὶς ὑπὸ πολυαρίθμων ἐχθρῶν.

«Ἄκουσε τὴν ἱστορίαν, λέγει πρὸς τὸν πρίγκιπα :

Χθὲς τὸ βράδυ ἐξυλοκόπησα ἀνηλεῶς δύο ἀχρείους. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἦσαν δύο, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσα νὰ καταλάβουν τί ἐστι Φαλστάφ. Δύο φαυλόβιοι, ἐνδεδυμένοι μὲ καναβόπανα. Νὰ μὲ πτύσῃς κατὰ πρόσωπον, Ἐρρίκε, καὶ νὰ μὲ ὀνομάσῃς κτῆνος, ἂν δὲν σοῦ 'πῶ τὴν ἀλήθεια. Ἠξεύρεις τί σπαθὶ παίζω. Εἶχα λάβει θέσιν ἀμυντικήν, κρατῶν τὸ ξίφος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Τέσσαρες φαυλόβιοι, καναβοφορεμένοι, ἐπιτίθενται ἐναντίον μου.

ΕΡΡΙΚΟΣ

Πῶς τέσσαρες ! Πρὸ ὀλίγου μᾶς εἶπες δύο.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Τέσσαρες, Ἐρρῖκε, τέσσαρες εἶπα.

ΠΟΪΝΣ

Μάλιστα, μάλιστα, τέσσαρες εἶπε.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Οἱ τέσσαρες οὗτοι μοῦ ἐπιτίθενται κατὰ μέτωπον καὶ μὲ προσβάλλουν ὅλοι μαζί. Τί νὰ σοῦ πῶ, εὑρέθηκα πολὺ στενοχωρημένος. Ἑπτὰ ξίφη πίπτουν ταυτοχρόνως ἐπὶ τοῦ θώρακός μου.

ΕΡΡΙΚΟΣ

Ἑπτά ! Ἀλλὰ πρὸ μικροῦ ἦσαν τέσσαρες.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Καναβοφορεμένοι !

ΠΟΪΝΣ

Ναὶ τέσσαρες ἐνδεδυμένοι μὲ καναβόπανα.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ἑπτά, κύριε, μὰ τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους μου ! Τί ; Γιὰ κανένα μασκαρᾶ μὲ πέρνεις ;

ΕΡΡΙΚΟΣ (ἰδίᾳ τῷ Πόϊνς)

Ἄφησέ τον, θ' αὐξήσῃ ἀκόμη τὸν ἀριθμόν.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ἀκούεις λοιπόν, Ἐρρῖκε ;

ΕΡΡΙΚΟΣ

Ναί, καὶ μὲ πολλὴν προσοχήν.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ἄκουσε, διότι ἀξίζει τὸν κόπον:
Οἱ ἐννέα λοιπὸν καναβοφορεμένοι περὶ τῶν ὁποίων σοῦ ὁμιλῶ...

ΕΡΡΙΚΟΣ

Ἄλλοι δύο παράπάνω!

ΦΑΛΣΤΑΦ

Θραυσθέντων τῶν ξιφῶν αὐτῶν...

ΠΟΪΝΣ

Τὰ τεμάχιά των ἔπεσαν κατὰ γῆς.

ΦΑΛΣΤΑΦ

Ἤρχισαν νὰ ὀπισθοχωροῦν. Ἀλλὰ τότε ὁρμῶ ἐναντίον αὐτῶν, ἐπιτίθεμαι μὲ χέρια καὶ μὲ πόδια, καὶ μὲ ταχύτητα ἀστραπῆς, ξεμπερδεύω ἐννέα ἀπὸ τοὺς ἕνδεκα.

ΕΡΡΙΚΟΣ

Ὢ θαῦμα θαυμάτων· οἱ δύο ἔγιναν ἕνδεκα!»

Ὁ πρίγκιψ Ἐρρῖκος διακόπτει τὴν φαντασιώδη διήγησιν τοῦ Φαλστάφ, ἥτις ἄλλως θὰ παρετείνετο ἐπὶ πολύ, λέγων αὐτῷ: «Ἡμεῖς, δειλέ, ἐγὼ καὶ ὁ Πόϊνς σᾶς ἐπετέθημεν, καὶ σᾶς ἐτρέψαμεν εἰς φυγήν, σὺ δὲ ἔφυγες ὡς ὁ δειλότερος τῶν ἀνθρώπων. Τί ἔχεις τώρα νὰ εἴπῃς πρὸς δικαιολογίαν σου;» Ἀλλ' ὁ Φαλστὰφ δὲν χάνει εὐκόλως τὴν ἑτοιμότητα τοῦ πνεύματος: «Σᾶς ἐγνώρισα, φίλοι μου, σᾶς ἐγνώρισα πολὺ καλά, ἀλλὰ τί ἠθέλετε νὰ κάμω, παρακαλῶ; Ἐγὼ νὰ φονεύσω τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου; Ἐγὼ νὰ σύρω τὸ ξίφος ἐναντίον τοῦ πρίγκιπός μου; Ἠξεύρεις ὅτι εἶμαι ἀνδρεῖος ὡς Ἡρακλῆς, ἀλλά, παρατήρησε τὸ ἔνστικτον. Ὁ λέων δὲν ἐγγίζει τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου. Τὸ ἔνστικτον μὲ ἔκαμε δειλόν, ἀλλὰ τοῦτο μὲ κάμνει νὰ ἐκτιμῶ περισσότερον καὶ σὲ καὶ ἐμέ. Σὲ μὲν ὡς πρίγκιπα φρόνιμον, ἐμὲ δὲ ὡς λέοντα ἀτρόμητον».

Ὁ Φαλστὰφ διαταχθεὶς νὰ στρατολογήσῃ νεοσυλλέκτους, ἐκλέγει πλουσίους καὶ μονογενεῖς, οὓς ἀπολύει κατόπιν δωροδοκούμενος, ἀντ' αὐτῶν δὲ κατατάσσει εἰς τὸν στρατὸν ἡμιγύμνους καὶ πειναλέους φαυλοβίους. Ὅλος μου ὁ λόχος, λέγει ὁ ἴδιος, ἔχει ἐνάμισυ ὑποκάμισο.

Ὅτε δὲ ὁ πρίγκιψ ἐπιθεωρῶν αὐτοὺς λέγει, ὅτι δὲν εἶδέ ποτε τόσῳ ῥακενδύτας καὶ ἀθλίους νεοσυλλέκτους: «Κορμιὰ γιὰ σκότωμα, ὑψηλότατε, ἀποκρίνεται ὁ Φαλστάφ, καὶ αὐτοὶ καὶ καλλίτεροι 'ς τὸ ἴδιο χαντάκι θὰ πέσουν [1]».

[1] Μερος Α' Ἐρρίκου Δ', πράξ. 2, σκην. 4.

Οὐδὲ τοὺς λιμοκοντόρους καὶ πιθηκίζοντας παραλείπει ὁ Σαίξπηρ. Οὐδὲν διαφεύγει τὸ ἀέτειον βλέμμα του.

Ὁ Ἄμλετ, βλέπων τοὺς γελοίους καὶ προσπεποιημένους τρόπους τοῦ Ὄσρικ λέγει τῷ Ὁρατίῳ:

«Αὐτός, φίλε μου, ἐχαριεντίζετο καὶ μὲ τὸν μαστὸν τῆς μητρός του πρὶν ἢ θηλάσῃ αὐτόν. Οὗτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι τοῦ ἰδίου φυράματος, οὓς θαυμάζει ὁ ἐπιπόλαιος κόσμος, τὸ ὕφος τοῦ συρμοῦ καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τρόπους τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς ἔχοντες, κατορθοῦσι, κενὰς καὶ ἐπιπολαίας ἐκφράσεις συλλέγοντες, νὰ ὑψοῦνται εἰς τὴν κρίσιν τῆς μᾶλλον ἐκλεκτῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἐὰν φυσήσῃς αὐτούς, θὰ διαρραγῶσιν ὡς πομφόλυγες.»

Ὁ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σαίξπηρ σταχυολογῶν, παρασύρεται ἐπὶ τοσοῦτον ἐκ τῶν ποιητικῶν καλλονῶν, τῶν μεγάλων καὶ τῶν πρωτοτύπων ἰδεῶν τοῦ γίγαντος ποιητοῦ, ὥστε, σφοδρὰν αἰσθάνεται ἐπιθυμίαν, ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν ἔργων αὐτοῦ νὰ παραθέσῃ περικοπὰς ἢ σκηνὰς ὁλοκλήρους. Τῶν ὁρίων τοῦ ἡμετέρου ἀναγνώσματος μὴ ἐπιτρεπόντων τοῦτο, περιοριζόμεθα εἰς τἀνωτέρω συντόμως ἐκτεθέντα. Ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα.

Ὁ Ὅμηρος ἐπαίδευσε τὴν ἀρχαιότητα, μαθητὰς σχὼν τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Βιργίλιον καὶ Ὁράτιον. Ὁ Δάντης ἀπεδείχθη πατὴρ τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας μέχρι τοῦ Τάσου καὶ Μόντη. Ὁ Ῥαβελαὶ ἐδημιούργησε τὴν Γαλλικὴν φιλολογίαν, ὀπαδοὺς σχὼν τὸν Μονταίν, Λαφονταὶν καὶ Μολιέρον. Ἡ Ἀγγλία εἶνε ὅλη Σαίξπηρ. Οὗτος ἐδάνεισε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἰς τὸν Μίλτωνα καὶ Βύρωνα, καὶ τὸν διάλογόν του εἰς τὸν Βάλτερ Σκώτ, παιδεύσας καὶ ποδηγετήσας τὸν Γκαῖτε, τὸν Σχίλλερ, καὶ τὸν Οὐγκώ.

Ὁ Σαίξπηρ κατέβαλε τὴν κρηπῖδα τῆς Ἀγγλικῆς φιλολογίας. Εὑρὼν τὸ δρᾶμα ἐν ἀγενεῖ καὶ ταπεινῇ καταστάσει, ἐξήγαγεν αὐτὸ ἐκ τοῦ βορβόρου, ἐμφυσήσας σθένος καὶ γλυκύτητα, καθωραΐσας δὲ καὶ ἐξευγενίσας αὐτό [1]. Ὁ ἀρρενωπὸς καὶ πυκνὸς αὐτοῦ λόγος, ἐν ᾧ βρίθουσι ποικίλαι τολμηραὶ καὶ λαμπραὶ εἰκόνες, ἀντιθέσεις καὶ μεταφοραί, εἶνε θησαυρὸς ἐξ οὗ ἤντλησαν καὶ ἀντλοῦσιν ἀδιαλείπτως ἅπαντες οἱ συγγραφεῖς τῆς Ἀγγλικῆς φιλολογίας. Εἶνε ὁ πολικὸς ἀστήρ, περὶ τὸν ὁποῖον στρέφονται πάντες οἱ ἐν τῷ ποιητικῷ ὁρίζοντι ἀναφαινόμενοι *ποιητικοὶ* ἀστέρες.

«Ἐν τῇ προσωπογραφίᾳ, τῇ ἀπεικονίσει ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, παρατηρεῖ ὁ Καρλάϊλ, εἶνε τῷ ὄντι μέγας ὁ Σαίξπηρ. Ἐν τούτῳ ἀποκαλύπτεται ἅπαν τοῦ ποιητοῦ τὸ μεγαλεῖον. Ἀπαραδειγμάτιστος εἶνε φρονῶ, ἡ γαληνιαία δημιουργικὴ αὐτοῦ ὀξυδέρκεια. Ἐν τῷ ὑπ'

[1] Hudson, Shak. Life, art, and characters. Boston G. Healh et C° 1882 σ.39.

αὐτοῦ παρατηρουμένῳ πράγματι, δὲν ἀνακαλύπτει μόνον ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ὄψιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ μυστήριον αὐτοῦ. Διαλύεται ἐνώπιόν του ὡς ἐν φωτί, καὶ διακρίνει τελείως τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ. Δημιουργικὴν ὀξυδέρκειαν εἶπον, ἀλλὰ τί ἄλλο εἶνε ἡ ποιητικὴ δημιουργία, εἰ μὴ ἡ ἀκριβὴς τοῦ πράγματος ἀντίληψις; Τὴν σαφῆ δὲ καὶ διαυγῆ ταύτην ἀντίληψιν ἀκολουθεῖ αὐτομάτως καὶ ἡ κατάλληλος πρὸς ἔκφρασιν τοῦ πράγματος λέξις. Ἠθικὴ τοῦ Σαίξπηρ εἶνε ἡ εἰλικρίνεια, ἡ τόλμη, ἡ ἀνοχὴ καὶ ἡ φιλαλήθεια αὐτοῦ. Ἅπασα ἡ νικηφόρος αὐτοῦ δύναμις καὶ τὸ μεγαλεῖον δι' ὧν θριαμβεύει, πᾶν κώλυμα ἐκποδὼν ποιούμενος, εἰσὶν ὁρατὰ ἐν αὐταῖς. Εἶνε μέγας ὡς ὁ κόσμος. Δὲν εἶνε κοῖλον οὐδὲ κυρτὸν κάτοπτρον κατοπτρίζον τἀντικείμενα μὲ τὰς κοιλότητας αὐτοῦ καὶ κυρτότητας, ἀλλ' ἐντελῶς λεῖον, ἤτοι ἄνθρωπος εἰς τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους τελείως προσαρμοζόμενος. Εἶνε τῷ ὄντι μεγαλοπρεπὲς θέαμα τὸ βλέπειν πῶς ἡ μεγάλη αὐτοῦ ψυχὴ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ παντὸς εἴδους ἀνθρώπους καὶ ἀντικείμενα, τὸν Φαλστάφ, τὸν Ὀθέλλον, τὴν Ἰουλίετταν, τὸν Καίσαρα καὶ Κοριολανόν, καὶ παρουσιάζει αὐτοὺς ἐνώπιον ἡμῶν, ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ ἀκριβείᾳ. Ἡ περὶ Σαίξπηρ γνώμη, προσθέτει ὁ Καρλάϊλ, ἣν εἰδωλολατρικῶς πως ἀκούομεν ἐνίοτε ἐκφερομένην, εἶνε ἴσως ἡ ὀρθοτάτη. Νομίζω δὲ ὅτι ἡ ἀρίστη κρίσις, ὄχι μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ, ἄγει βραδέως εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Σαίξπηρ εἶνε ὁ μέγιστος τῶν μέχρι τοῦδε ποιητῶν, ἡ μεγίστη διάνοια, ἥτις ἐν τῷ γνωστῷ ἡμῖν κόσμῳ κατέλιπε φαεινότατα ἴχνη τῆς διαβάσεώς της ἐν τῷ φιλολογικῷ σταδίῳ. Ἐν συνόλῳ, οὐδένα γινώσκω ἔχοντα τοιαύτην φαντασίας καὶ σκέψεως δύναμιν, τόσον ἀτάραχον βάθος καὶ τόσον πρᾳεῖαν ἅμα καὶ εὔθυμον ἰσχύν. Τὰ πάντα κατοπτρίζονται ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ ψυχῇ τόσον ἀληθῆ καὶ διαυγῆ, ὡς ἐν γαληνιαίᾳ καὶ βαθυτάτῃ θαλάσσῃ [1]».

Σεβαστὴ βεβαίως ἡ κρίσις τοῦ ἐμβριθοῦς τῆς Ἀγγλίας κριτικοῦ, ἀλλά, εὐλόγως νομίζομεν δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ περὶ αὐτῆς ὅτι, ἐξ ἐθνικοῦ ἴσως ἐγωϊσμοῦ παρασυρθείς, παρέλειψε ν' ἀναφέρῃ τὸν Ὅμηρον ὃν οὐδέποτε λησμονοῦσιν, οὐδ' οἱ μᾶλλον ἐνθουσιώδεις τοῦ Σαίξπηρ θαυμασταί.

Τμῆμα ἰδιαίτερον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου κατέχουσι τὰ εἰς τὴν φιλολογίαν τοῦ Σαίξπηρ ἀναγόμενα συγγράμματα, βιβλιοθήκην δ' ὁλόκληρον ἀποτελοῦσι μόνον τὰ περὶ τοῦ Ἅμλετ γραφέντα. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκδόσεων καὶ μεταφράσεων τῶν ἔργων του, νέαι καθ' ἑκάστην πραγματεῖαι, βιογραφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ ἔρευναι, φιλοσοφικαὶ

[1] **Thomas Carlyle. On heros, Heroworship. and the Heroicin history. London Chapmann and Hall.** σελ. 95—96.

καὶ αἰσθητικαὶ μελέται καὶ ἀναλύσεις τῶν χαρακτήρων του, δημοσιεύονται ὑπὸ πάντων μὲν τῶν Εὐρωπαίων, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, Γερμανῶν καὶ Ἀμερικανῶν. Πανταχοῦ δὲ ὅπου βιοῦσιν Ἄγγλοι καὶ Ἀμερικανοί, λαλοῦσι καὶ γράφουσι περὶ τοῦ προσφιλοῦς ποιητοῦ, οὗτινος οἱ στίχοι καὶ τὰ ῥητὰ κοσμοῦσι τὰς ἀγορεύσεις ἢ ποικίλλουσι τὴν ὁμιλίαν παντὸς λογίου Ἄγγλου ἢ Ἀμερικανοῦ. Οὐδ' ὑπάρχει σήμερον γωνία τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀγνοοῦσα τὸν Σαίξπηρ, καὶ μὴ χειροκροτοῦσα τὰ δράματα αὐτοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ.

Τὸ δαιμόνιον δὲ τοῦτο ποιητικὸν πνεῦμα, ἦτο συγχρόνως καὶ ὁ πρακτικώτατος τῶν ἀνθρώπων. Γινώσκων κάλλιστα ὅτι *τὸ χρῆμα εἶνε ὁ ἄριστος στρατιώτης καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ αἴρεται πᾶσα δυσχέρεια,* ἤρξατο ἀποταμιεύων ἐνωρὶς τὰ διὰ τῆς ἐργασίας κερδαινόμενα χρήματα, ἀσφαλῶς τοποθετῶν αὐτὰ εἰς ἀγορὰν κτημάτων ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ πόλει. Εὐθὺς δ' ὡς ἐξησφάλισεν εἰσόδημα ἐπαρκὲς πρὸς βίον ἄνετον, ἐγκαταλείψας καὶ βασιλικὰς καὶ πριγκιπικὰς εὐνοίας, καὶ τὴν λατρείαν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἀπεσύρθη ἐν τῇ ἀκμῇ ἔτι τῆς ἡλικίας (τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἐτῶν,) ὁ ἐνδοξότερος τῶν ποιητῶν τῆς Ἀγγλίας, ἐν τῇ μικρᾷ καὶ ρωμαντικῇ πόλει Στρατφόρδη, ἔνθα ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν φίλων του διήνυσεν ἡσύχως τὸ βραχύτατον δυστυχῶς ὑπόλοιπον χρονικὸν διάστημα τοῦ βίου αὐτοῦ.

Περὶ τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ δόξης οὐδόλως φαίνεται μεριμνήσας ὁ ποιητής, διότι οὐδὲ περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐφρόντισε ζῶν. Μετὰ τὸν θάνατόν του, οἱ ἠθοποιοὶ καὶ συνάδελφοι τοῦ ποιητοῦ John Heminge καὶ Henry Condell, συλλέξαντες, ἐξέδωκαν αὐτὰ τῷ 1623. «Λυπηρόν, γράφουσιν οὗτοι, ὅτι δὲν ἔζησεν ἵνα ἀναθεωρήσῃ καὶ τυπώσῃ ὁ ἴδιος τὰ ἔργα του, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδοξεν ἄλλως τῇ Εἱμαρμένῃ, ἀναλαμβάνομεν ἡμεῖς τὴν συλλογὴν καὶ ἔκδοσιν αὐτῶν. Πολλαὶ κλοπιμαῖαι καὶ παραπεποιημέναι ἐκδόσεις αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τυποκλόπων. Τὰ παρ' ἡμῶν δημοσιευόμενα, διορθωθέντα καὶ ἀνακαθαρθέντα, εἰσὶν ὅπως συνέλαβεν αὐτὰ ἡ φαντασία Ἐκείνου, ὅστις τόσον πιστῶς ἐμιμεῖτο τὴν Φύσιν, καὶ μετὰ τοσαύτης εὐχερείας ἐξέφραζε τὰ διανοήματά του, ὥστε οὐδέποτε παρετηρήσαμεν διαγραφὴν ἐν τοῖς χειρογράφοις του. Ἀνάγνωτε αὐτὸν ἐπανειλημμένως, καὶ ἂν δὲν τὸν ἀγαπήσητε, τότε βεβαίως φόβος εἶνε ὅτι δὲν τὸν ἐννοήσατε».

Τὰ ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου ἐρευνητοῦ καὶ σοφοῦ βιογράφου τοῦ ποιητοῦ **Halliwell Philips** ἀνακαλυφθέντα ἔγγραφα ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Στρατφόρδης, σαφηνίζουσι πολλὰς σκοτεινὰς σελίδας τοῦ βίου καὶ τοῦ σταδίου τοῦ ποιητοῦ, περὶ οὗ ἐλάχιστα μόνον καὶ συγκεχυμένα πρὸ ὀλί-

πρῶτον ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ τῆς Ῥαβένας, εἶτα ἀπὸ τοῦ 1859 ἐν τῇ Ἐθνικῇ Σχολῇ τοῦ Τουρίνου, ὁπόθεν ἐξῆλθε τὸ 1863 καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν τῷ ἐκεῖ λυκείῳ Καβούρ.

Τέλος ἐνεγράφη φοιτητὴς τῆς Νομικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας. Ἡ γνωριμία μας, περιοριζομένη μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὰς ὀλίγας καὶ σχεδὸν λησμονηθείσας παιδικὰς ἀναμνήσεις, ἀνεπτύχθη ἐν Βονωνίᾳ μεταβληθεῖσα εἰς ἀληθῆ καὶ στενὴν φιλίαν. Ἐνταῦθα ἐζήσαμεν ἀπὸ τοῦ 1865 μέχρι τοῦ 1869 τὸν εὔθυμον καὶ ἀμέριμνον βίον τοῦ σπουδαστοῦ, ἐκτὸς ὀλίγων μηνῶν τοῦ 1866, καθ' οὓς μᾶς ἀπησχόλησαν τὰ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα. Καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῶν σπουδῶν του συχνότατα ἐλησμόνει τοὺς κώδικας χάριν τοῦ Βύρωνος, τοῦ Χάϊνε καὶ τοῦ **Musset**, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζεν Ἁγίαν Τριάδα του. Μετὰ τὸ δίπλωμα διέμενεν ἐν Βονωνίᾳ. Χειμερινήν τινα νύκτα τοῦ 1870, τὴν ὁποίαν δὲν δύναμαι νὰ ὁρίσω (ἦτον ἀπόκρεω), ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ δωματίῳ, ἐν ὁδῷ Ζαμπόνη, μοὶ ἀνεγίνωσκε στίχους τινὰς ἐκ τῶν εὑρισκομένων ἤδη ἐν τῇ παρούσῃ συλλογῇ καὶ ἐπειδὴ τὸν ἐνεθάρρυνα νὰ τοὺς δημοσιεύσῃ, ἀπήντησεν ἀστεϊζόμενος, ὅτι τὴν φροντίδα ταύτην θὰ μοὶ ἀναθέσῃ μετὰ τὸν θάνατόν του. Δυστυχῶς ἡ ἀστειότης ἐγένετο προφητεία. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χειμῶνα προσεβλήθη ἐξ αἱμοπτυσίας. Ἐμάθομεν τὸ γεγονὸς τοῦτο πολὺ βραδέως, διότι κατ' ἀρχὰς ἀπέκρυπτε σχεδὸν μετ' αἰδοῦς τὴν νόσον του· ἐν τούτοις τὸ ἐμάθομεν καὶ πάντες ὅσοι τὸν ἠγαπῶμεν κατελήφθημεν ὑπὸ σφοδρᾶς λύπης. Ἐκεῖνος ὅμως ἔμενεν ἀτάραχος. Ὅτε τῷ ἀνέφερα περὶ τούτου, κατὰ πρῶτον ἐμειδίασε πικρῶς, εἶτα μοὶ εἶπεν: «Ἐπὶ τέλους εἰς τί ἤμην χρήσιμος; καλλίτερα ἔτσι». Ἀπεδέχετο ἤδη μετ' ἐγκαρτερήσεως τὸ πρᾶγμα.

Κατὰ περίεργον εἰς τοὺς φθισικοὺς ἐξαίρεσιν, οὐδέποτε ἐπλανήθη περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας του. Ἐξηκολούθησεν ἐν τούτοις τὴν αὐτὴν δίαιταν τοῦ βίου καὶ εἰς τοὺς ξένους οὐδόλως ἐφάνη μεταβληθεὶς εἴτε σωματικῶς εἴτε ἠθικῶς. Ἐγένετο μόνον ὀλιγώτερον εὔθυμος. Διέκοπτεν ἐν τῷ μέσῳ ἐνίοτε τὸν ἀρξάμενον γέλωτα καὶ καθίστατο αἰφνιδίως σκυθρωπός. Πολλὰ πράγματα, ἅτινα πρότερον ἠγάπα μεθ' ὅλης τῆς θέρμης τῆς ὡραίας νεότητός του, τῷ ἐγένοντο ἀδιάφορα. Καὶ αὐτὴ ἡ ψυχή του ἐνόσει.

Ἤρχισε νὰ ταξειδεύῃ. Οἱ ἰατροὶ τοῦ εἶχον συμβουλεύσει τὸ κλῖμα τῆς Νεαπόλεως, τελευταῖον φάρμακον διοριζόμενον εἰς τοὺς ἀπηλπισμένους, μόνον ὅπως παραταθῇ ἡ ἀγωνία των. Καὶ ἡ ἀγωνία ὑπῆρξε δι' αὐτὸν φρικώδης, καταπληκτική. Εἶνε ἀδύνατον νὰ περιγραφῶσιν αἱ φρικώδεις

ἀπελπισίαι τῆς ψυχῆς, ἥτις αἰσθάνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐκλείπῃ τὸ πᾶν περὶ ἑαυτήν. Καὶ αὐτός, ὅστις δὲν ἤλπιζε πλέον, ἐζήτει τὴν φρεναπάτην καὶ ἤθελε νὰ πείσῃ ἑαυτόν, ὅτι ἐλπίζει ἀκόμη. Ἔγραφεν εἰς μίαν γυναῖκα:

Ζαλίζομαι. Βαρειὰ εἶμ' ἀρρωστημένος,
Στὸ αἷμα μέσα ὁ πυρετὸς μ' ἀνάβει.
Εἶμαι χλωμός, ἀδύνατος, σβυμένος,
Μὰ ὅταν σὲ συλλογιέμαι, ὁ πόνος παύει.

Μὰ ὅταν σὲ συλλογιέμαι, ὁ πόνος σβύνει
Κ' ἐλπίδα πάλιν στὴν καρδιά μου ἀφίνει.
Γιὰ νὰ μὴ πάσχω θέλω ν' ἀποθάνω,
Μὰ ὅταν σὲ θυμηθῶ, θέλω νὰ γιάνω.—

Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἡ ἐλπὶς τὸν εἶχεν ἐγκαταλείψῃ.

Ἡ σκληρὰ αὕτη ἀγωνία διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν μετ' ἀδιαλείπτων μεταπτώσεων βελτιώσεως καὶ χειροτερεύσεως. Ἔλεγέ τις, ὅτι ὁ θάνατος καταδικάζων αὐτὸν εἰς τὸ βραδὺ ἐκεῖνο μαρτύριον, τῷ ἀνεφώνει, ὡς ὁ Βιτέλλιος πρὸς τὰ θύματά του: «θέλω νὰ αἰσθανθῇς ὅτι ἀποθνήσκεις.»

Ἐκ τῆς ἀφελοῦς ταύτης σκιαγραφίας ἐγνωρίσατε ἤδη ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ βραχὺς βίος τοῦ Λορέντζου Στεκκέτη. Ἀπὸ τοῦ χειμῶνος τοῦ 1870, ὅτε ἐν ἡλικίᾳ 25 ἐτῶν περαιώσας τὰς σπουδάς του εἶχε λάβει τὸ δίπλωμα τῆς Νομικῆς, μέχρι τοῦ χειμῶνος τοῦ 1876, ἤτοι ἐπὶ ἓξ ὁλόκληρα ἔτη, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Γουερίνη, διῆλθεν ὁ δυστυχὴς ποιητὴς ἐν τῷ τρομερῷ ἀγῶνι μεταξὺ τῆς ὁρμητικῆς νεανικῆς αὐτοῦ δράσεως ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς νοσηρᾶς ἀπελπισίας ἀφ' ἑτέρου, φθισικὸς γνωρίζων τὴν κατάστασίν του, ἀποδεχόμενος αὐτὴν μετ' ἐγκαρτερήσεως, ἀλλὰ καὶ μὴ θέλων εὐκόλως νὰ στερηθῇ τῆς γλυκείας ἀπολαύσεως τοῦ βίου. Ἀκολουθήσωμεν πάλιν ἐπὶ μικρὸν τὴν ἀφήγησιν τοῦ Γουερίνη. Ἡ τραγῳδία βαίνει ταχέως πρὸς τὴν λύσιν

«Τὴν 2 Φεβρουαρίου 1876 ἔλαβον τηλεγράφημα, φέρον τὰς ἑξῆς λέξεις: «ἐλθὲ νὰ μὲ ἴδῃς θνήσκοντα». Τὴν ἐπαύριον ἀνεχώρησα καὶ εὗρον αὐτὸν κλινήρη παλαίοντα πρὸς τὸν θάνατον. Τὸ ψῦχος ἦτο δριμὺ καὶ ἡ μελαγχολικὴ ἐξοχὴ χιονοσκεπὴς καὶ πλήρης ὁμίχλης· ὅτε εἰσῆλθον, μοὶ εἶπε μόνον «εὐχαριστῶ». Μὲ ἀνέμενε καὶ μοὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα ὑγρὰν καὶ κατεψυγμένην, ἐξ ἧς ἔμενον μόνον τὸ δέρμα καὶ τὰ ὀστᾶ. Τὴν νύκτα ὁλόκληρον ἠγρύπνησα ἐγώ, καθήμενος πρὸ τοῦ γραφείου του καὶ ἐρευνῶν τὰ χειρόγραφά του, ἀτυχῆ φύλλα πεσόντα ἀπὸ ἐπιθανάτου δένδρου πρὶν ἢ καρποφορήσῃ. Ὦ, τί ᾐσθάνθη τότε ἡ καρ-

Θρεμμένο ἐκεῖ στὸν τάφο ἀπ' τὴν καρδιά μου.
Μὴν τ' ἀρνηθῇς ἕνα φιλί. Τὰ κόκκαλά μου
Μὲ τὸ φιλί σου, ὅπως στὴν ζωὴ ἀκόμα,
Θ' ἀνατριχιάσουν ἀπ' ἀγάπη μὲς στὸ χῶμα.

Τὸ φθινόπωρον τὸν τρομάζει. Ἐν ὅσῳ βλέπει καταπράσινα τῶν δένδρων τὰ φύλλα, ἀναμιμνήσκεται ὅτι μίαν ἡμέραν ὁ φθινοπωρινὸς ἄνεμος θὰ τὰ παρασύρῃ καὶ μετ' αὐτῶν θὰ παρασύρῃ τὴν ζωήν του, τὴν ὁποίαν εὑρίσκει τόσον γλυκεῖαν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τόσον προσκολλᾶται. Καὶ ἡ σκέψις αὕτη τῆς προσεχοῦς πτώσεως τῶν φύλλων τοῦ ἐνέπνευσεν ἓν ἐκ τῶν ὡραιοτέρων ᾀσμάτων τῆς συλλογῆς του, μικρὸν ἀριστοτέχνημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει μὲν τὴν μελανὴν ἀπογοήτευσιν τοῦ Μιλβουᾶ, ἔχει ὅμως τὴν εὔστροφον ἐκείνην μελαγχολίαν, ἥτις εἶνε τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ποιήσεως τοῦ Στεκκέτη.

Ὅταν τὰ φύλλα πέσουν, καὶ θὲ νἄρχεσαι
Στὰ μνήματα γιὰ ναὕρῃς τὸ δικό μου,
Σὲ μιὰ γωνιὰ θὲ νὰ τὸ ἰδῇς παράμερη
Κι' ἄνθη πολλὰ τριγύρω στὸ σταυρό μου.

Νὰ κόψῃς τότε σὺ γιὰ τὰ μαλλάκια σου
Τ' ἄνθη ἀπὸ τὴν καρδιά μου φυτρωμένα,
Αὐτὰ εἶν' τὰ τραγούδια, ποῦ δὲν ἔγραψα,
Καὶ τὰ κρυφὰ ποῦ δὲν σοὔχω πωμένα.

Μετ' ὀλίγον ὅμως ὡσεὶ μεταμελούμενος διὰ τὴν κρυφὴν ταύτην ἐλπίδα, ἀναμιμνήσκεται τοῦ ἔαρος, ὅπερ θὰ ἐπανέλθῃ ἀνθοστόλιστον καὶ μυροβόλον, καὶ εἰς τὴν σκέψιν αὐτὴν τοῦ ἐκφεύγει οὐχὶ κραυγὴ ἀπελπισίας, ἀλλὰ μελαγχολικὸς στεναγμός, γλυκὺς ὡς ἦχος αἰολικῆς κιθάρας. Τὸν στεναγμὸν αὐτὸν περικλείει εἰς τὸ ἑπόμενον ᾀσμάτιον:

Ὅταν τὰ χιόνια λυώσουνε καὶ πάλιν
Καὶ θὰ ξανάρθῃ 'Απρίλης στολισμένος,
Πειὸ δυνατὰ στὰ στήθη σου θὰ πάλλῃ
Ζωὴ καὶ νειότη. Θᾶμαι πεθαμένος.

Παντοῦ, παντοῦ ἡ ἀγάπη θὰ ξαπλώσῃ,
'Ακόμα καὶ στῆς γῆς μου τὰ λουλούδια,
Τὸ ρόδο ἀπ' τὴν καρδιά μου θὰ φυτρώσῃ
Ὅπως, σὰν ζοῦσα, βγαίναν τὰ τραγούδια.

Ἄχ! Τὰ τραγούδια τἄχεις συναγμένα,
Μὰ τὰ λουλούδια δὲν θὰ τὰ συνάξῃς.
Ποιὸς τὰ συνάζει τ' ἄνθη μέσ' τὰ μνήματα;
Σύ, σὲ καινούρια ἀγάπη θὰ πετάξῃς,
'Αλλοῦ θὰ δώσῃς πόθους καὶ φιλήματα,
Καὶ δὲν θὰ συλλογιέσαι πειὰ γιὰ μένα.

Βλέπετε πανταχοῦ τὴν ἰδέαν τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τὴν βλέπετε τόσον φυσικήν, τόσον συνδεδεμένην οὕτως εἰπεῖν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ὅτι ζῇ ἀκόμη, ὥστε αἰσθάνεσθε ἀμέσως τὸν ἄνθρωπον ὅστις οὐδὲν εὑρίσκει τὸ ἀπροσδόκητον ἢ τὸ παράδοξον ἐν τῇ μεταβάσει ταύτῃ ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν. Ἡ ψυχή του καταβιβρωσκομένη ὑπὸ τοῦ διαρκοῦς ἄλγους, ἔχει ἐξοικειωθῆ εἰς τὴν ἰδέαν αὐτήν, καὶ λέγει ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν γυναῖκα, ἣν ἀγαπᾷ :

Σὰν θᾶσαι στὸ μπαλκόνι σου καμμιὰ φορὰ σκυμμένη
Κι' ἀστροφεγγιὰ τρεμουλιαστὴ θὰ λάμπῃ χρυσωμένη,
Ἴσως ἀκούσῃς κἄποτε στῆς νύχτας τὴν γαλήνη
Βοή, ποῦ θὰ σὲ χαιρετᾷ καὶ μακρυνὴ θὰ σβύνῃ.

Ἐδῶ μέσα στὰ λούλουδα ποῦ σ' εἶδα πρῶτα, πρῶτα
Θαυρῇς κανένα δάκρυο μέσ' στῆς αὐγῆς τὰ φῶτα,
Μὰ θὰ τὸ πάρῃς γιὰ δροσιὰ καὶ τ' ἄνθος τὸ βρεμμένο
Θὰ βάλῃς στὰ μαλλάκια σου στολίδι ζηλεμένο.

Ὄχι, δροσιὰ δὲν εἶν' αὐτό, ποῦ τὸ λουλούδι στάζει,
Καὶ σὰν ἀσῆμι ζωντανὸ στὸν ἥλιο τρεμουλιάζει . . .
Μὸν εἶν' σημάδι ποῦ ἄφηκε τὸ κλάμμα μου ἐκεῖ πέρα.

Δὲν εἶν, ἐκείνη ἡ μακρυνὴ φωνή, βοὴ τοῦ ἀγέρα,
Μόν' εἶμ' ἐγώ, ποῦ ἐνῷ σιγὰ ψυχομαχῶ καὶ σβύνω,
Σοῦ στέλνω τὸ στερνὸ φιλὶ καὶ τὸ στερνό μου θρῆνο.

Ὀλίγα ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ εἰσι τὰ μὴ ἐμπεόμενα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικραὶ καὶ δηκτικώταται σάτυραι, ἰδίως κατὰ τῆς Παπικῆς ἱεροκρατίας, κατὰ τῆς ὀπισθοδρομικῆς ἐπιμονῆς, ἣν ἀνευρίσκει εἰς μικρὰν μερίδα τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους πρὸς παρακώλυσιν τῆς προόδου καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος. Ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὡς ξενότροπα φυτὰ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀνθῶνός του, διαφαίνονται καὶ μερικαὶ πνευματώδεις περιγραφαὶ πλήρεις εἰρωνικῆς ἀφελείας καὶ παιγνιώδους εὐστροφίας. Ἴσως ἐγράφοντο ταῦτα ἐν στιγμαῖς, καθ' ἃς ἐλησμόνει ἑαυτόν, διότι μόνον λησμονῶν ἑαυτὸν ἀπέφευγε τὴν ἰδέαν τῆς ἀσθενείας του. Ἓν ἐκ τῶν ὡραιοτέρων τοῦ εἴδους τούτου εἶνε τὸ ἐπιγραφόμενον « Πλῆξις », ἀμίμητον δὲ διὰ τὴν πρωτότυπον εὐφυολογίαν του « αἱ ἀναμνήσεις τῆς Βονωνίας».

Ἐπίσης ἐκ τῶν καλλιτεχνικωτέρων ᾀσμάτων τῆς συλλογῆς του εἶνε τὸ ἐπιγραφόμενον «Medio evo» (Μεσαίων), εἶδος ἀπολόγου βραχέος καὶ ἐκφραστικοῦ, ballade δηλαδή, τὴν ὁποίαν θὰ ἐζήλευε καὶ αὐτὸς ὁ Χάϊνε, ὁ ἀριστοτέχνης τοῦ εἴδους τούτου τῆς ποιήσεως. Ἰδοὺ αὐτό :

Ἦταν τὰ σκότη ὁλόμαυρα,
Στὸν πύργο μιὰ φωνὴ δὲν ἀντηχοῦσε·
Μὰ ὁ ξανθὸς νειὸς στὰ σίδερα
Μόνος μὲ τὸν καϋμό του, ἔτσι θρηνοῦσε :

«Πολὺ ψηλὰ ὁ κακότυχος
Τὸν πόθο τῆς καρδιᾶς μου εἶχα ριχμένο,
Τὴ ῥηγοποῦλα ἀγάπησα
Καὶ ζωντανὸν ἐδῶ μ' ἔχουν θαμμένο».

«Ἄχ ! ἕνα μόνο δάκρυο
Νἆχε γιὰ μένα, καὶ μιὰ σκέψι μόνο,
Αὐτὸ τὸ κρύο μνῆμά μου
Δὲν τ' ἄλλαζα μὲ βασιλέως θρόνο».

Ὅταν μιὰ εἰκόνα ἐφάνηκε
Ξάφνου στὴν πόρτα, κάτασπρα ντυμένη·
Κι' ὁ νειὸς μὲ τρόμο ἐρώτησε :
«Ποιὰ εἶσαι σύ, νεκρὴ δυστυχισμένη ; »

«Νεκρὴ δὲν εἶμαι—ἀπήντησε
Τ' ὥμορφο φάσμα—ἰδέ με κι' ἄγγιξέ με·
Ξέρεις ; Κοιμοῦνται οἱ φύλακες
Εἶμ' ἡ βασιλοποῦλα. Φίλησέ με.

Ἐκτὸς τῶν μικρῶν τούτων ἐξαιρεσέων, ὁ ἔρως εἶνε ἡ κυριαρχοῦσα ἔμπνευσις τῆς ποιήσεώς του. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἔρως τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται εἶνε ὅλως ἰδιόρρυθμος καὶ ἀλλόκοτος, ἔρως sui generis. Ἡ γυνὴ ἡ ὁποία ἐμπνέει τὸν Στεκκέτην δὲν εἶνε τὸ αἰθέριον καὶ ἀτμῶδες ἴνδαλμα τοῦ Λαμαρτίνου, δὲν εἶνε τὸ ἰδιότροπον καὶ ἡδυπαθὲς πλάσμα τοῦ Βύρωνος, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ ἐρωτότροπος δεσποινὶς τοῦ Χάϊνε. Ἡ γυνὴ τοῦ Λαμαρτίνου, εἶνε ὕπαρξις φαντασιώδης, μὴ ἔχουσα σάρκα καὶ ὀστᾶ, ἀλλὰ μόνον ψυχὴν αἰσθανομένην καὶ πάλλουσαν καὶ ζητοῦσαν τὸ οὐράνιον ἰδεῶδες. Ζητήσατέ την εἰς τὰ νέφη, εἰς τοὺς ἀστέρας, εἰς τὸ ἄπειρον. Ζητήσατέ την εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Ραφαήλου καὶ τοῦ Τιτιανοῦ. Ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν γῆν μὴ τὴν ζητήσητε, διότι εἰς τὴν γῆν δὲν ὑπάρχει.

Ἡ γῆ τοῦ Βύρωνος εἶνε ἐπίσης φαντασιώδης. Εἶνε κρᾶμα ἀγγέλου συγχρόνως καὶ δαίμονος, εἶνε σῶμα σφαδάζον μὲ καρδίαν ἀεικίνητον, ἔχει τὰ πάθη τῆς σαρκὸς καὶ τῆς ψυχῆς τοὺς ἀγῶνας. Ἀλλ' ἂν δὲν εἶνε ἀφρόπλαστος, ὡς ἡ Ἐλβίρα, δὲν εἶνε διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀληθής. Ἡ γυνὴ αὕτη δὲν εὑρίσκεται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἶνε ἁπλῶς ἡ γυνὴ τοῦ Βύρωνος.

Μόνος ὁ Χάϊνε, ὁ χαρακτηριστικὸς ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος ὑπῆρξεν ἀληθὴς ζωγράφος ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἡ γυνὴ τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷ, ἡ κατακτήσασα καὶ προδώσασα καὶ τυραννήσασα τὴν καρδίαν του, εἶνε ἐκείνη τὴν ὁποίαν καθ' ἑκάστην συναντῶμεν εἰς τοὺς περιπάτους, εἰς τὰς ἑσπερίδας, εἰς τοὺς χορούς. Ἔχει τὸ σῶμα ἐπιμεμελημένον καὶ κομψόν, τὴν συμπεριφορὰν ἁβράν, τὸ ἦθος παρθενικόν. Εἶνε ἡ κόρη τοῦ αἰῶνος, μὲ τὸ ᾆσμα εἰς τὸ στόμα καὶ τὸ μειδίαμα εἰς τὰ χείλη, μὲ τὸ ἐρύθημα τῆς αἰδοῦς μὲ τὴν προσποιητὴν ἐπίδειξιν τῆς αἰσθηματικότητος, ἀλλὰ καὶ τὰ πραγματικὰ πάθη της, τὴν εὐτελῆ ἐρωτοτροπίαν καὶ τὴν ταπεινὴν ματαιοδοξίαν. Εἶνε ἡ ὠχρὰ Μόλλυ, ὡραία καὶ ὑψηλὴ καὶ ψυχρά, ἡ ἀναγινώσκουσα στίχους καὶ μυθιστορήματα, ἀλλ' ἀπαρνηθεῖσα τὸν ποιητὴν διὰ νὰ νυμφευθῇ τὸν ἑκατομμυριοῦχον.

Ἡ γυνὴ ἡ ὑπαγορεύσασα τὰς γνησιωτέρας ἐμπνεύσεις τοῦ Στεκκέτη εἶνε ἐπίσης πραγματικὴ ὅσον καὶ ἡ τοῦ Χάϊνε. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι πρέπει νὰ τὴν ζητήσωμεν ὀλίγον χαμηλότερα. Ὁ φθισικὸς ποιητὴς ὑπῆρξεν ἄνθρωπος καὶ εἶχεν ἀνθρώπινα πάθη. Τὰ πάθη ταῦτα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξευγενίσῃ. Ἀπετύπωσεν αὐτά, ὅπως τὰ ᾐσθάνετο, ὡς ἐν στιγμιαίῳ φωτογραφικῷ μηχανήματι. «Τὸ ἰδεῶδες τῆς γυναικός, λέγει που ὁ ἴδιος, τὸ ἰδεῶδες τῆς γυναικὸς δὲν εἶνε δι' ἐμὲ ἐκεῖνο ὅπερ ἐζωγράφισεν εἰς τὰ ἀνακρεόντειά του ὁ Βιττορέλλης. Τὸ ἰδικόν μου ἰδεῶδες φορεῖ φόρεμα σταχτερὸν τὸ ὁποῖον κοστίζει 4.40 δραχμὰς τὸ μέτρον».

Ὁ Στεκκέτης εἶνε ἀληθὲς τέκνον τοῦ αἰῶνος ὡς ὁ Alfred de Musset. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ μὲν ἀλλοφρονῶν Γάλλος κατήντησε νὰ θεωρήσῃ τὴν γυναῖκα ὡς τὴν συγκέντρωσιν πάσης μοχθηρίας καὶ ἐλαττώματος, ἐνῷ ἡ γυνὴ τοῦ Στεκκέτη, ἡ Καρολίνα, ἡ Νερίνα, ἡ Ἔμμα,—εἶνε, βλέπετε πολλαί, ὄχι μία—εἰσὶ γυναῖκες ἀληθεῖς καὶ πραγματικαί, ἄνευ ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ ἄνευ κακίας, πλήρεις ἀφελοῦς εὐθυμίας καὶ ἀφελοῦς ἐγκαρτερήσεως, γυναῖκες ὅμως τὰς ὁποίας ἐξυβρίζει ὁ πάσχων ποιητής, διότι τὰς εὑρίσκει ψυχρὰς καὶ ἀναισθήτους, διότι δὲν κατορθοῖ εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν νὰ μεταδώσῃ τὸ ἀληθὲς ἄλγος καὶ τὴν ἀληθῆ ἡδονήν, ἣν ἐπέφερεν εἰς αὐτὸν ἡ ἐκ τῆς ψυχρᾶς καὶ ἀμειλίκτου νόσου νευροπάθεια.

Ἀκούσατε τὸ ποιημάτιον τοῦτο:

Ποιὸς εἰμπορεῖ νὰ ξαναπῇ τί ἔρωτας μὲ καίει
Γι' αὐτὴ τὴν κάτασπρη ὠμορφιά, ποῦ φαίνεται κερένια,
Ὁποῦ ποτὲ δὲν μειδιᾷ, ὁποῦ ποτὲ δὲν κλαίει,
Καὶ στὴν ἀγάπη ἀφίνεται, ψυχρὴ καὶ μαρμαρένια.—

Πόσαις φοραὶς ἐζήτησα σ' ἐκείνη τὴν ματιά της
Μιὰ λάμψι νεὔρω ἡδονῆς ἀληθινῆς μονάχη,
Πόσαις φοραὶς ἐζήτησα ψυχὴ μέσ' στὰ φιλιά της, ...
Ψυχὴ δὲν ηὗρα νἄχῃ.

Πόσαις φοραὶς δοκίμασα στὸ μυστικό μας στρῶμα
Αὐτὴν τὴν ἄπονη, φωτιὰ ποῦ μ' ἔχει κατακάψῃ
Τρελλός, νὰ κάμω καὶ σ'αὐτῆς τὴν ἀγκαλιὰ ν' ἀνάψῃ!

Καὶ πόσαις ὥραις ποῦ ἡ καρδιὰ αἷμα πικρὸ σταλάζει
Βλαστήμησα, βλαστήμησα μ' ἀπελπισιᾶς μαράζι
Τὸ φάσμ'αὐτὸ τοῦ ἔρωτος....καὶ τ' ἀγαπῶ ἀκόμα.—

Ἄλλοτε ὅμως εἶνε ἀληθέστερος. Ὁ μόνος του πόθος εἶνε ἡ ἀπόλαυσις τῆς ἀγάπης καὶ ἀδιαφορεῖ περὶ τῶν λοιπῶν. Τί τὸν ἐνδιαφέρει τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ἀφοῦ αὐτὸς ὀλίγας μόνον ἡμέρας θὰ ζήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὀλίγας ὥρας ἴσως ; Τὰς ὥρας ταύτας τὰς ὀλίγας θέλει νὰ τὰς βαπτίσῃ εἰς τὰ νάματα τῆς ἡδυπαθείας. Καὶ γράφει ὡς ἑξῆς :

Δὲν γυρεύω γιὰ νὰ μάθω ὅσα βρίσκονται κρυμμένα
Κάτω ἀπὸ τὰ μαλλιά, ποῦ δίνεις στὸ δικό μου τὸ φιλί,
Κ'ἂν στὰ στήθη σου, κοπέλλα, τὰ λευκὰ καὶ ἀφροπλασμένα,
Καρδιὰ κρύβεις Παναγίας ἢ καρδιὰν ἁμαρτωλή.

Τί μὲ μέλει γιὰ νὰ μάθω ἂν τρελλὴ στιγμὴ καμμία
'Απ' τὸν ὅρκον σου τὸν ἕνα ὡς τὸν ἄλλονε χωρῇ ;
Τί μὲ μέλει νὰ καθίσω καὶ νὰ κάμω ἀνατομία
Τῆς στιγμῆς, ποῦ ὁ ἔρωτάς μου τὴν ἀφίνεις νὰ χαρῇ ;

Δὲν γυρεύω γιὰ νὰ μάθω ἂν μέσ' τὸ κρασὶ ἐκεῖνο
Ἠμποροῦσε νᾆναι κἄποια ξένα φάρμακα βαλμένα·
Τὸ κρασί σου ἦταν ὡραῖο καὶ μ' ἀρέσει νὰ τὸ πίνω.

Δὲν γυρεύω γιὰ νὰ μάθω πόσο εἶσ' ἁγνὴ παρθένα.
'Αγαπιώμαστε μιὰν ὥρα, καὶ σ'αὐτὸ δὲν εἶνε πλάνη,
Ἤμαστε εὐτυχεῖς ἀλήθεια μιὰν ἡμέρα, καὶ αὐτὸ φθάνει.

Τοῦ εἴδους τούτου τὰ ποιήματά εἰσι τὰ νευρωδέστερα τῆς συλλογῆς. Ἔχουσιν ἀληθῆ ζωὴν καὶ αἷμα. Λυποῦμαι διότι δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ἀναγνώσω πολλά, μὴ ἐπεξεργασθεὶς τὰς μεταφράσεις. Ἐξέχει πάντων τὸ Ἆσμα τοῦ μίσους (il Canto dell' odio). Ὦ, τὸ Ἆσμα τοῦ μίσους! Ὅσοι ἀνεγνώσατε τὸν Alfred de Musset, ἐνθυμεῖσθε βεβαίως τοὺς πάλλοντας ἐκείνους στίχους, τοὺς φέροντας ἐπιγραφὴν «Νὺξ Ὀκτωβρίου» μὲ τὴν πικρὰν ἐκείνην ἀποστροφήν:

Et si je doute des larmes
C'est que je t'ai vu pleurer.

Ὁ Alfred de Musset εἶνε ἐκεῖ σκληρός, ἄκαμπτος. Ὁ Στεκκέτης εἰς τὸ Ἆσμα τοῦ μίσους εἶνε πολὺ ἀγριώτερος, εἶνε αἱμοβόρος. Πολλάκις ἐδοκίμασα νὰ μεταφράσω τὰς φρικώδεις ἐκείνας στροφάς, ἐν τούτοις πάντοτε ἔσχισα τὰ δοκίμια, διότι τὰ εὗρον ἀνάξια τοῦ πρωτοτύπου καὶ οὐδαμῶς ἀνταποδίδοντα τὴν δύναμιν τῶν ζωντανῶν ἰταλικῶν φράσεων. Ὁ Alfred de Musset παραπονεῖται, ὁ Στεκκέτης μισεῖ πραγματικῶς καὶ ἐνῷ ὁ εὐαίσθητος Γάλλος ζητεῖ ἐξ οὐρανοῦ τὴν ἐκδίκησιν, ὁ ἄγριος Ἰταλὸς σπαράσσει διὰ τῶν ὀνύχων τὸ σῶμα τῆς μισουμένης γυναικός. Καὶ τὸ μῖσός του εἶνε σφοδρὸν ὡς καὶ ὁ ἔρως του.

Ἐν τούτοις φαίνεται, λέγει ὁ Λέων Φόρτις, ὅτι ὑπῆρξε γυνή τις, ἥτις πολὺ τὸν ἔβλαψεν ἐν τῷ βίῳ του καὶ ἀφῆκεν ἴχνη ἀνεξίτηλα ἐπὶ τῆς ὑπάρξεώς του. Καὶ ὄντως. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν σπασμωδικῶν αὐτῶν κραυγῶν, διαφαίνεται ἐνίοτε γλυκεῖά τις ἀνάμνησις νεανικοῦ ἔρωτος, περιφρονηθέντος ἴσως καὶ ἀτυχοῦς, ἀλλ' ἔρωτος ἁγνοῦ καὶ ἁβροῦ καὶ εἰδυλλιακοῦ.

Εἶνε μικρὸν ποιημάτιον, ὅπερ ἐπιγράφεται Fior di Siepe καὶ ὅπερ τονισθὲν εἰς ἀπέριττον μελῳδίαν εἶνε σήμερον ἓν τῶν δημοφιλεστέρων ᾀσμάτων τῶν ἰταλικῶν αἰθουσῶν.

Φτωχό μου ἀγριολούλουδο, στὸ ἴσκιο γεννημένο,
Φτωχό μου ἀγριολούλουδο, ἀγνώριστο καὶ ξένο·
Καὶ σύ, σὰν τὴν ἀγάπη μου, ἔχεις βαθὺ μαράζι,
Καὶ σέ, σὰν τὴν ἀγάπη μου κανεὶς δὲν λογαριάζει.

Χωρὶς ἕνα χαμόγελο ἡλιοῦ νὰ σὲ ζεστάνῃ
Μέσα στὴ φράχτη θὰ χαθῇς τὴ γύρω φυτρωμένη.
Χωρὶς ἕνα χαμόγελο ἐλπίδας θὰ πεθάνῃ
Ἀγνώριστη κ' ἡ ἀγάπη μου. Ἀγάπη μου καϋμένη!

Ἄλλοτε πάλιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν θορυβωδῶν ἐρώτων καὶ τῆς ἀτελευτήτου κραιπάλης, εἰς ἣν βυθιζόμενος παρηγορεῖτο λησμονῶν τὸ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν αὐτοῦ ἄλγος, ἀναφαίνεται ἡ μορφὴ αὐτὴ τῆς περικαλλοῦς ἐρωμένης ξανθῆς, ὡς ὁ ἥλιος, ἀλλὰ καὶ ψυχρᾶς, ὡς ὁ πάγος. Καὶ τότε οἱ στίχοι ἐνέχουσι ζῶντα καὶ πάλλοντα τὸν ἀπελπιστικὸν σαρκασμὸν τοῦ Χάϊνε. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἐνέπνευσεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τοῦ δαιμονίου Γερμανοῦ.

Στ' ὄνειρό μου φάνηκε πῶς τὴν ἐξανάβλεπα,
Ἄγγελος οὐράνιος ἦλθε στὸ πλευρό μου
Καὶ μὲ ταὶς φτερούγαις της, ταὶς μαργαριτόπλεχταις,
Ἀπαλὰ μοῦ χτύπησε μέσ' στὸ πρόσωπό μου.

Ἐφοροῦσε κάτασπρα κ' ἔπεφταν ἀτέλειωτα,
Ξέπλεκα ὡς τὰ γόνατα τὰ ξανθὰ μαλλιά της·
Ἔρωτος πλημμύριζε φλόγα ἀπὸ τὸ πρόσωπο
Ἔρωτος πλημμύριζε φλόγα ἀπ' τὴ ματιά της.

Ἄχ! Μὰ σὰν ἐκύταξα τὸ γλυκὸ χαμόγελο
Νὰ φανῇ στὰ χείλη της, κόκκινα σὰν αἷμα,
Εἶπα: Εἰκόνα ἀφρόπλαστη, ἂν μοῦ χαμογέλασες,
Ἤ δικό μου ὄνειρο, ἢ δικό σου ψέμα.

Ἐκεῖνο δὲ ὅπερ τεχνικῶς χαρακτηρίζει ἅπαντα σχεδὸν τὰ μικρὰ ταῦτα καλλιτεχνήματα, εἶνε σεμνὴ μεγαλοπρέπεια συνήθως κατὰ τὴν ἀρχήν, ἥτις ἀναπτύσσεται ἐν τῇ σειρᾷ τῶν στίχων διὰ νὰ καταλήξῃ ἐν τέλει, εἴτε εἰς ἕνα βαθὺν στεναγμόν, εἴτε εἰς ἕνα καγχασμὸν εἰρωνίας, εἶτε εἰς ἄναρθρον κραυγὴν παράφρονος. Τὴν ἐσωτερικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐμπνεύσεώς του ἀφ' ἧς ἠρξάμην μελετῶν τοὺς στίχους του, συνείθησα νὰ παραβάλω πρὸς τὰς συνθέσεις τῶν φιλοσόφων γερμανῶν μουσικῶν. Καὶ ἐκεῖ, ἐνῷ γεννᾶται ἐνίοτε σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἡ μελῳδία, καὶ προσεκτικὸν τὸ οὖς προσδοκᾷ νὰ τὴν ἀκούσῃ ἐκτυλισσομένην καὶ ἀναπτυσσομένην, αἴφνης προκύπτει ἐν τῷ μέσῳ ἀπροσδόκητος καὶ καινότροπος, τόνος ἀσυνήθης, κατ' ἐπιφάνειαν ἀποτελῶν παραφωνίαν. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ψευδὴς ἐκείνη παραφωνία εἶνε τὸ μυστήριον τῆς τέχνης καὶ ἐκφράζει πολὺ πλείονα ἢ ὅσον θὰ ἐξέφραζεν ἡ κανονικὴ συνέχεια τῆς μελῳδίας.

Τοιαύτην οὕτως εἰπεῖν dissonanza, ἀντιπροσωπεύει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ κατακλεὶς τῶν μικρῶν αὐτῶν λυρικῶν τεμαχίων τοῦ Στεκκέτη. Διὰ τοὺς εἰθισμένους εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς εἰκόνας τοῦ ρωμαντισμοῦ, τὸ παράφωνον τοῦτο εἶνε ἐπαισθητὸν καθ' ὑπερβολήν.

Ἰδοὺ μία τοιαύτη dissonanza λίαν χαρακτηριστική, τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκω ὑμῖν ἵνα καταστήσω μᾶλλον καταληπτὴν τὴν ἰδέαν μου.

Ὅταν θᾶσαι γρηὰ καὶ θὰ διαβάζῃς
Αὐτοὺς τοὺς στίχους στῆς φωτιᾶς τὸ πλάϊ,
Σιγά, σιγὰ ὁ νοῦς σου θὲ νὰ πάῃ
Στὴς μέραις ποῦ σ' ἀγάπησα

Κι' ἡ κεφαλὴ στὸ στῆθός σου θὰ γύρῃ,
Ὅταν σκεφθῇς τὰ χρόνια τ' ἀνθισμένα,
Ἐμὲ κρυφὰ θὰ θυμηθῇς, ἐμένα
Ὁποῦ νεκρὸς θὰ βρίσκωμαι.

Καὶ θὰ θαρρῇς πῶς ἔρχεται ἡ φωνή μου
Μέσ' στὸν ἀγέρα ποῦ ἔξω θὰ βογκάῃ,
Καὶ θὰ θαρρῇς πικρὰ πῶς σὲ γελάει
Ἕνα περίπαιγμα σκληρό.

Καὶ ἡ φωνὴ θὲ νὰ σοῦ πῇ : Θυμᾶσαι,
Θυμᾶσαι πειὰ τὴν πρώτην ὠμορφιά σου
Καὶ τὰ χρυσᾶ μαλλιά σου, τὰ μαλλιά σου,
Ποῦ τ' ἄσπρα στήθη ἐσκέπαζαν ;

Πῶς σ' ἄλλαξε ὁ καιρός ! Ἔχει τυπώσει
Χλωμὸ τὸ πέρασμά του στὴ μορφή σου.
Ἄχ ! ποῦ εἶν' οἱ περήφανοι θυμοί σου
Καὶ τὰ μαλλιά σου τὰ ξανθά ;

Μονάχη στὴ φωτιά σου καθισμένη
Τ' ἀποθαμένα νειάτα κλαῖς ἀκόμα,
Μονάχος κι' ἐγὼ κλαίω μέσ' στὸ χῶμα.
Ἔλα λοιπόν... σὲ καρτερῶ.

Κι' ἂν στὴ ζωὴ μὲ γέλασε ἡ ἐλπίδα
Γιὰ πάντα εὐτυχισμένοι νὰ ἑνωθοῦμε,
Ἔλα.... Στὸ μνῆμα θὰ στεφανωθοῦμε,
Καὶ θὰ σαπίσωμε μαζί.

Μόνοι οἱ μυηθέντες εἰς τῆς ἰταλικῆς γλώσσης τὰ θέλγητρα δύνανται νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν καλλιτεχνικὴν ἐντέλειαν τῶν στίχων του. Καὶ ἐνῷ οἱ στίχοι τού εἰσι τετορνευμένοι, ὡσεὶ ἐξῆλθον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ τεχνίτου, τὸ ὕφος του εἶνε ἀφελὲς καὶ φυσικόν, ἡ φράσις ῥέουσα καὶ ὁμαλή, ἄνευ ἐκζητήσεως τῶν ἀρχαίων ποιητικῶν τύπων τῆς γραμματικῆς, ἐξ ὧν ἀφθονεῖ ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα, τολμηρὰ δὲ κυριολεξία διακρίνει ἐνίοτε τὴν ἀποτύπωσιν τῶν καθ' ἑαυτὰς τολμηρῶν συλλήψεών του. Ἐνίοτε εἶνε τόσον γλυκὺς ὁ στίχος του, ὥστε θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐμουσούργει ἀντὶ νὰ στιχουργῇ. Εἶνε τόσον γλυκὺς ὁ στίχος του, ὥστε δὲν δύναμαι ν' ἀντιστῶ εἰς τὸν πόθον τοῦ νὰ σᾶς ἀναγνώσω ἰταλιστὶ ἓν ἐκ τῶν βραχυτέρων, ἀλλὰ καὶ θελκτικωτέρων ᾀσμάτων τῆς συλλογῆς του.

Nell' aria della sera umida e molle
Era l' acuto odor dei campi arati,
E noi salimmo insiem su questo colle
Mentre il grillo stridea laggiù nei prati.

L' occhio tuo di colomba era levato
Quasi muta preghiera al ciel stellato,

Ed io che intesi quel che non dicevi
M' innamorai di te perchè tacevi.

Ἂν θέλετε, ἀκούσατε καὶ τὴν μετάφρασιν:

Μέσ' στὸ χλωρὸ καὶ μαλακὸ τῆς νύχτας ἀγεράκι
Μοσχοβολοῦσε δυνατὰ ὁ κάμπος ὁ σπαρμένος,
Κ' ἐμεῖς μαζὶ ἀναβαίναμε αὐτὸ τὸ βουναλάκι
Κι' ὁ γρύλλος κάτω ἐτσίριζε στὴ ῥεμματιὰ κρυμμένος.

Ἐκάρφωνες τὸ μάτι σου, περιστερένιο μάτι,
Ὅμοιο μὲ προσευχὴ βουβὴ στῶν ἄστρων τὸ παλάτι.
Κι' ἐγὼ ποῦ ἄκουσα καλὰ αὐτὰ ποῦ δὲν μιλοῦσες,
Σ' ἀγάπησα γιατὶ ἐσιωποῦσες.

Ἐπίσης ὡραῖοι εἶνε καὶ αὐτοὶ οἱ ἕξ στίχοι, τελευταία πρὸς τὴν ἐλπίδα βλέψις, τοὺς ὁποίους ἐπιγράφει ὁ ποιητὴς «Spes, ultima dea», ἤτοι «Ἐλπίς, ὑστάτη θεά», εἰς ἀνάμνησιν τοῦ διασήμου ἐκείνου στίχου τοῦ Οὔγου Φωσκόλου.

Anche la speme, ultima dea, fugge i sepolcri»

Εἶπα στὴ καρδιά μου, τὴ φτωχή μου τὴν καρδιά,
«Ἄχ ! Γιατί αὐτὸς ὁ πόνος κι' ὁ καϋμὸς ὁ πικραμένος;
Καὶ αὐτὴ μοῦ ἀπεκρίθη «Εἶν' ὁ ἔρως πεθαμένος».

Εἶπα στὴν καρδιά μου, τὴ φτωχή μου τὴν καρδιά,
«Ἄχ ! Γιατί λοιπὸν ἐλπίζω, ἀφοῦ ἔρως πειὰ δὲν μένει ;»
Καὶ μοῦ ἀπεκρίθη «Ὅποιος δὲν ἐλπίζει πειά, πεθαίνει».

Εἴμεθα ἤδη εἰς τὴν λύσιν τῆς τραγῳδίας. Φθάνομεν ἤδη εἰς τὸ θλιβερὸν τέρμα.

Τὸ τελευταῖον ποίημα τῆς συλλογῆς φέρει τὴν λατινικὴν ἐπιγραφὴν *October* καὶ εἶνε ὁ σκληρὸς ἐπίλογος μακρᾶς πάλης, ἥτις διεξάγεται εἰς τὰς βραχείας ἐκείνας σελίδας τοσοῦτον συγκινητικὴ καὶ δραματικωτάτη.

Ἀκούσατέ τον αὐτὸν τὸν *Ὀκτώβριον*. Εἶνε πικρὸς ὡς τὸ τελευταῖον ᾆσμα τῆς Τραβιάτας.

Πεθαίνω. Τραγουδοῦνε οἱ κορυδαλοὶ
Ποῦ πεταρίζουν στὸν βαθὺν αἰθέρα,
Καὶ ὁ ψυχρὸς τοῦ Ὀχτωβρίου ἥλιος
Σκορπᾷ τὴν καταχνιὰ ἀπ' τὴν ἀτμοσφαῖρα.

Μίαν ὁλόθερμη ζωῆς ἀναπνοὴ
Οἱ χλωροὶ κάμποι σὰν καπνὸ σκορπίζουν·
Πεθαίνω. Τραγουδοῦνε οἱ κορυδαλοὶ
Κ' ἡ ἀγελάδες μακρυνὰ μουγκρίζουν.

Τριανταφυλλάκια τοῦ χειμῶνος χαρωπά,
Τ' ὡραῖό σας χρῶμα πειὰ δὲν θ' ἀντικρύσω
Τὰ κρέατά μου ξεκολλοῦνε. Αὔριο
Εἰς τὸ μπαλκόνι μου πειὰ δὲν θὰ γυρίσω

Καὶ ὄντως τὴν ἐπαύριον δὲν ἐπέστρεφε πλέον εἰς τὸν ἐξώστην του ὁ ποιητής. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι στίχοι χλιαροί, ὡς ὁ ὀκτωβριανὸς ἥλιος, ἦσαν φαίνεται ἡ τελευταία ἔκλαμψις τοῦ σβεννυμένου πνεύματός του. Μὴ στρέψητε τὴν σελίδα· ὄπισθεν αὐτῆς θὰ εὕρητε τὸν ἀνθηρὸν νεανίαν, κλινήρη καὶ ἑτοιμοθάνατον, ὡς μᾶς περιέγραψεν αὐτὸν ἐν τῷ προοιμίῳ του ὁ Γουερίνης.

Βλέπω τὴν μελαγχολίαν εἰς τὰ βλέμματά σας. Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ θλιβερὰ ἱστορία του σᾶς ἐνέπνευσε τὸ πένθος, ὅπερ ἠθέλετε αἰσθανθῆ δι' ἀποθανόντα φίλον; Καὶ ἂν εἶνε σκληρὰ ἡ ἀπώλεια τῆς ζωῆς καὶ διὰ τὴν κτηνωδεστέραν ὕπαρξιν, πόσον φρικωδεστέρα ἡ ἀπόσβεσις ἑνὸς μεγάλου καλλιτεχνικοῦ πνεύματος καὶ ἡ καταδίκη τῆς τόσῳ γλυκείας φωνῆς εἰς τὴν αἰωνίαν σιγήν!

—Oh! se avesse vissuto! (Ὢ, ἐὰν ἔζη!) ἀνέκραξεν ἔνδακρυς σύσσωμος ἡ Ἰταλία, ὅταν κατὰ πρῶτον εἶδον τὸ φῶς τὰ Postuma ταῦτα. Ἀπὸ τῶν σοβαρῶν κριτικῶν, οἵτινες ἔδωκαν εἰς τὸν δυστυχῆ θανόντα τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν συγχρόνων ποιητῶν, μέχρι τῶν εὐαισθήτων κυριῶν, αἵτινες ἐδάκρυον ἀναγινώσκουσαι τοὺς αἱμάσσοντας ἐκείνους στίχους, πᾶσα ἰταλικὴ ψυχὴ ἔκλαυσε τὴν ἀφανισθεῖσαν μεγαλοφυΐαν καὶ ἐπανελάμβανε τὴν φράσιν ταύτην «Ὢ, ἐὰν ἔζη!»

Τὴν αἰσθάνομαι τὴν φράσιν αὐτὴν εἰς τὰ χείλη ὑμῶν ἀνεπαισθήτως ἀνερχομένην. Ἀλλ' αἰσθάνομαι κάτι ἄλλο ἀκόμη, τὸ ὁποῖον δὲν μοῦ λέγετε, ὅτι ἡ εὐαισθησία ἔχει τὰ ὅριά της καὶ ὅτι τέλος δὲν ἤλθετε ἐνταῦθα διὰ νὰ ἀκούητε αἰωνίως τὴν αὐτὴν μονότονον νεκρολογίαν.

Μὴ ἀνυπομονῆτε .... εἰς τὸ ὑστερόγραφον τῆς ἐπιστολῆς ἐπιφυλάσσονται τὰ ἀπροσδόκητα καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς νεκρολογίας ταύτης ὑπάρχει μία ἀπροσδόκητος ἀνακάλυψις.

— Ὁ Στεκκέτης δὲν ἀπέθανε!

Δὲν ἀπέθανε;

Μάλιστα, κυρίαι καὶ κύριοι, δὲν ἀπέθανεν.— Ὁ Στεκκέτης ζῇ, σῶος καὶ ἀκέραιος, ἐπίσης ὑγιὴς ὅσον καὶ ὑμεῖς καὶ ἴσως τὴν ὥραν ταύτην, καθ' ἣν ἡμεῖς τόσον συνεκινήθημεν πρὸς χάριν του, αὐτὸς κάθηται ἡσύχως εἰς τὴν *Πλατεῖαν τῆς Εἰρήνης* ἐν Βονωνίᾳ, ἐνῷ ὁ *ξανθὸς Ὄθων*, ὁ ἀγαπητός του γερμανὸς ζυθοπώλης τοῦ φέρει πεπληρωμένον τὸ κύπελλον ἀφρώδους ζύθου.

Δὲν ἀπέθανεν;

Μὰ ὁ πρόλογος τοῦ Γουερίνη;

Καὶ τὸ τηλεγράφημα ἐκεῖνο τὸ φρικῶδες; Καὶ ὁ ἐπιτύμβιος λίθος; Καὶ ἡ πέμπτη τοῦ νεκροταφείου κυπάρισσος;

—Ἦσαν ὅλα, ὅλα ψευδῆ. Ψευδὴς ἦτο καὶ ἡ φθίσις του, ψευδὴς καὶ ἡ δολοφόνος βήξ, ψευδὴς καὶ ὁ σκληρὸς ἐκεῖνος ἀγὼν πρὸς τὸν θάνατον. Οὐδέποτε ὑπῆρξαν πάντα ταῦτα διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε Στεκκέτης.

Ὁ Στεκέτης ἦτο ὁ Γουερίνης.

Ὁ Γουερίνης, ὅστις γράψας τοὺς στίχους αὐτούς, ἔπλασε καὶ ὁλόκληρον τὸν περὶ φθισικοῦ μῦθον, διὰ νὰ δώσῃ μεῖζον ἐνδιαφέρον εἰς τὸ ἔργον του.

Μὴ δυσανασχετῆτε ὅσοι πρὸς στιγμὴν τὸν ἐπιστεύσατε. Ἐπλανήθητε, ὡς ἐπλανήθη ἡ Ἰταλία σύμπασα ἐπί τινα χρόνον.

— Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πλαστογραφία ἐντελής, ἀνεφώνουν ἐν ἀγανακτήσει οἱ κριτικοὶ ἅμα μαθόντες τὴν ἀλήθειαν. Τοῦτο εἶνε δόλος μὴ ἐπιτρεπόμενος ὑπὸ τῆς τέχνης, ἥτις δέον νὰ ᾖ ἀληθὴς καὶ εἰλικρινής. Ἡ τέχνη πρέπει νὰ ἵσταται ὑψηλά, νὰ ἐπιβάλληται διὰ μόνης τῆς ἀληθοῦς ἀξίας, χωρὶς νὰ προσφεύγῃ εἰς τοιαῦτα τεχνάσματα. Οὔτε εἶνε συγγνωστὸς ὁ καλλιτέχνης ὁ ζητῶν νὰ ἐξεγείρῃ διὰ τοιαύτης ἀπάτης τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πλήθους.

Φαντάζεσθε τί ἐπηκολούθησεν. Οἱ τεχνοκρίται, οἵτινες πιστεύσαντες εἰς τὸν θάνατόν του ἔκαιον κατ' ἀρχὰς λιβανωτὸν πρὸ τῆς μεγαλοφυΐας του, ἤρχισαν ἤδη κρίνοντες αὐτὸν αὐστηρότερον. Οἱ ποιηταὶ τῶν πατριωτικῶν θουρίων καὶ τῶν ῥωμαντικῶν ἐρωτικῶν ᾠδῶν ἀπεκάλεσαν τὸν Γουερίνην διαφθορέα τῆς τέχνης καὶ διαφθορέα τῶν ἠθῶν. Ἐν δυσὶ λόγοις, πᾶν ὅ,τι ἐθαυμάσθη, ὡς ἔργον τοῦ ἀποθανόντος Στεκκέτη κατεκρίθη πικρῶς ὡς ἔργον τοῦ ζῶντος Γουερίνη.

Ἐν τούτοις εἶνε ἀλήθεια ἀναμφισβήτητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης, ὅτι οὐδέποτε ἡ ψυχρὰ κριτικὴ ἐμείωσε τὴν ἀξίαν τοῦ καλλιτέχνου. Τὸ κοινόν, πρὸς ὃ ὁ ποιητὴς ἀπηυθύνετο, αἱ εὐαίσθητοι καρδίαι τῆς μεμορφωμένης ἰταλικῆς κοινωνίας καὶ αὐτὸς ὁ λαός, ἀπήντησαν ἐμπράκτως εἰς τὴν κατὰ τοῦ Γουερίνη ἐπίθεσιν καὶ ἡ ἀπάντησίς των ἦτο λίαν χαρακτηριστική—ἡ ἄμεσος κατανάλωσις τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκδόσεων τοῦ βιβλίου του. Πλεῖστα ἐκ τῶν ᾀσματίων τῆς συλλογῆς του τονισθέντα ὑπὸ τῶν ἰταλῶν μουσουργῶν, φέρονται καθ' ἑκάστην εἰς τὰ στόματα πάντων. Καὶ μ' ὅλας τὰς κραυγὰς τοῦ Ρίτση, τοῦ Φόρτις, τοῦ Δεγουβερνάτις καὶ ἰδίως τοῦ Καβαλλότη, δὲν ὑπάρχει Ἰταλός, ὅστις ἐρωτώμενος περὶ συγχρόνων ποιητῶν τῆς πατρίδος του, νὰ μὴ ἀναφέρῃ ἀμέσως τὸ ὄνομα τοῦ Στεκκέτη ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ τοῦ Καρδούτση. Ἀμφότεροι, ἰδίαν ἕκαστος διανύσαντες τροχιάν, κατώρθωσαν νὰ δεσπόσωσι τοῦ συγχρόνου ποιητικοῦ ὁρίζοντος τῆς Ἰταλίας, ὁ

μὲν Καρδούτσης διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἀνεξαντλήτου πλούτου τῆς μεγάλης αὐτοῦ φαντασίας, ὁ δὲ Στεκκέττης διὰ τοῦ φυσικοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῆς πρωτοτύπου ἀληθείας, μεθ' ἧς ἀνατέμνει τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ ζωγραφίζει τὴν ὑπερβολὴν τῶν παθῶν. Ἐκεῖνο ὅμως ἰδίως, ὅπερ δὲν ἠθέλησαν νὰ συγχωρήσωσιν εἰς τὸν Στεκκέττην ἢ τὸν Γουερίνην, ἐκλέξατε εἴτε τὸ ἓν εἴτε τὸ ἕτερον τῶν ὀνομάτων ἢ καὶ ἀμφότερα, ἀφ' οὗ Στεκκέτης καὶ Γουερίνης εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον—ἐκεῖνο ὅπερ δὲν συγχωροῦσιν εἰς αὐτόν, εἶνε ἡ ψευδὴς καὶ πλαστὴ ἱστορία τῆς φθίσεως καὶ τοῦ θανάτου.

Εἰς μίαν ἐκ τῶν διαλέξεων τοῦ Φόρτις, πραγματευομένην περὶ Στεκκέτη, παρίσταται ἡ ἀναγνώστρια αὐτοῦ ὁμιλοῦσα ὡς ἑξῆς: «Νὰ ὑποκρίνηταί τις τὸν φθισικόν, ὅπως προσελκύῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἄλλων, διὰ τοῦ κρότου τοῦ βηχός· νὰ ἀσχολῆται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς τὴν πικρὰν διάγνωσιν ἀσθενείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει, διὰ νὰ μᾶς συγκινήσῃ·—νὰ πλαστουργήσῃ τὴν ἀσθένειαν αὐτὴν εἰς ἁπάσας αὐτῆς τὰς φάσεις, νὰ μᾶς περιγράψῃ διὰ στίχων ὁλόκληρον τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς καὶ ὕστερον ἀφ' οὗ μᾶς συνεκίνησεν, ἀφοῦ μᾶς ἔκαμε νὰ κλαύσωμεν, νὰ μᾶς λέγῃ ἀφελέστατα: ἦσαν ὅλα μία ἀστειότης,— εἶμαι πολὺ καλά, εὐχαριστῶ: καὶ σεῖς; Ὄχι! ὄχι! τὸν ἀγαποῦσα τόσον αὐτὸν τὸν κύριον Στεκκέτην, τώρα δὲν τὸν ἀγαπῶ πλέον, τὸν θαυμάζω μόνον. Νὰ κάμῃ τὴν ῥεκλάμαν του διὰ τοῦ θανάτου! . . εἶνε ἀσυγχώρητον.»

Καὶ τελευτῶν λέγει ὁ Λέων Φόρτις «τὸ κοινὸν ἐνίοτε ὑπνώττει καὶ πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ τις διὰ κεντημάτων. Ὁ Ὀλίνδος Γουερίνης ἐπροτίμησε νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ διὰ τοῦ ξηροῦ κρότου τῆς βηχός του. Εἶπον ἄλλοτε μεθ' ὑμῶν, κυρία μου: «κρῖμα ὅτι ὁ Στεκκέτης ἀπέθανεν,» ἤδη λέγω μεθ' ὑμῶν πάλιν: «κρῖμα ὅτι ἐπέζησε τῆς φθίσεώς του.»

Κρῖμα ὅτι ἐπέζησε τῆς φθίσεώς του! Αἰσθάνεσθε τὴν πικρίαν τῆς φράσεως αὐτῆς τοῦ Φόρτις. Τὴν ᾐσθάνθη καὶ ὁ Γουερίνης καὶ ὑπερησπίσθη ἑαυτὸν ἐρρωμένως. Ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Λορέντζου Στεκκέτη, ὅπερ διετήρησεν ἔκτοτε ὡς φιλολογικόν του ὄνομα, ἐδημοσίευσε καὶ ἄλλας συλλογὰς στίχων. Εὐγλώττως καὶ μετ' ἀπαραμίλλου πνεύματος ἀπελογήθη διά τε τὴν πλαστὴν τοῦ Στεκκέτη ἱστορίαν καὶ διὰ τὸ εἶδος τῆς ποιήσεώς του ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Νέας Πολεμικῆς. Καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι ὑπερίσχυσε τῶν πολεμίων του.

Ἐπεθύμουν νὰ μελετήσω μεθ' ὑμῶν καὶ τὴν δευτέραν ταύτην, οὕτως εἰπεῖν, περίοδον τοῦ βίου του. Ἐπεθύμουν νὰ ἀναλύσω μεθ' ὑμῶν τὸν

πρόλογον τῆς Νέας Πολεμικῆς, ἐν ᾧ ἀναπτύσσονται αἱ ἀρχαὶ καὶ τίθενται τὰ θεμέλια τῆς ἀληθοῦς συγχρόνου τέχνης.

Ἴσως ἄλλοτε, ἂν καὶ πάλιν ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀκουσθῶ παρ' ὑμῶν. Σήμερον ἡ διάλεξίς μου θὰ μετέπιπτεν εἰς μακρηγορίαν. Φοβοῦμαι δὲ μήπως ἐκθέσω τὸν ἀγαπητόν μου ποιητὴν εἰς τὸν κίνδυνον νὰ σᾶς ἀκούσῃ ἀναφωνοῦντας μετὰ τῆς ἀναγνωστρίας τοῦ Φόρτις: «Κρῖμα ὅτι ἐπέζησε τῆς φθίσεώς του!»

Ἀντώνιος Σ. Μάτεσις

ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΚΑ[1]

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ, ΕΜΠΟΡΙΚΗ, ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

[Ἔργα γνωστὰ ἡμῖν περὶ Καππαδοκίας καθόλου ἢ κατὰ μέρος ὑπὸ *Ἑλλήνων* συγγραφέντα εἶνε τάδε:

1) *Ἱστορικὴ περιγραφὴ τοῦ ἐν Βιέννῃ προεκδοθέντος χωρογραφικοῦ πίνακος τῆς μεγάλης ἀρχισατραπείας Ἰκονίου· νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἐν τῷ Πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ ἐν ἔτει 1815* (8ον μικρὸν ἐκ σελ. 73, τῆς σελιδώσεως ἀρχομένης ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ τίτλου). Σπανιώτατον βιβλίον, οὗ μόλις καθ' ὅλην τὴν περιοδείαν ἡμῶν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν ἀντίτυπον ἐσχισμένον καὶ ν' ἀντιγράψωμεν ἐν Συνασῷ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1891.

Τιμιώτερος τοῦ βιβλίου τούτου καὶ δυσεύρετος εἶνε ὁ προεκδοθεὶς χάρτης, οὗ ἀντίτυπον δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω, καίπερ πολὺ κοπιάσας. Τελευταίως ἐπληροφορήθην θετικῶς ὅτι πρωτότυπον αὐτοῦ ὑπάρχει ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Σχολῇ Φερτακαίνων (Φερτέκι), ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τῇδε κἀκεῖσε ἐρρίπτετο, ἴσως καὶ ἀπώλετο μέχρι τοῦδε.

2) Ὀλίγα περὶ Καππαδοκίας ἐν τῇ Ἐφημ. τ. μαθητῶν Β',σ. 258 καὶ 268 1854.

3) *Καππαδοκικά*, ἤτοι Δοκίμιον ἱστορικῆς περιγραφῆς . . . ὑπὸ Ν. Σ. Ῥίζου τοῦ ἐκ Συνασοῦ τῆς Καππαδοκίας ἐν Κ/πόλει 1856 σ. 150 εἰς 8ον. (Τὸν συγγρα-

[1] Σ. Δ. Π. Ἡ περισπούδαστος αὕτη διατριβή, ἔργον διακεκριμένου λογίου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, μετριοφρόνως ἀποκρύπτοντος τὸ ὄνομά του, προϊὸν δὲ μακρᾶς καὶ ἐμβριθοῦς ἐπιτοπίου ἐρεύνης, εἶνε ἀναντιρρήτως ἡ τελειοτέρα τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθεισῶν περὶ τῆς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀξιολόγου καὶ ἐνδιαφερούσης χώρας, περὶ ἧς πραγματεύεται. Ἡ Διεύθυνσις τοῦ *Παρνασσοῦ* χάριτας ὁμολογεῖ πρὸς τὸν συγγραφέα, εὐμενῶς παραχωρήσαντα αὐτὴν πρὸς δημοσίευσιν, εὔχεται δὲ ὅπως συχνάκις παρέχῃ τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ περιοδικοῦ τοιαῦτα ἔργα σεβαρᾶς ἐθνολογικῆς σημασίας.

φία έγνωρίσαμεν έν τῇ φιλοκάλῳ αὐτοῦ πατρίδι σώφρονα καὶ γηραιὸν πολίτην διευθύνοντα εὐστόχως τὰ τῆς κοινότητος).

4) Περὶ τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ εὑρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, ὑπὸ Α. Κουζηνοπούλου ἐν Πανδώρᾳ ΙΘ', 389—393 ἐν 1868.

5) *Καππαδοκικά*, ἤτοι πραγματεία ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ περὶ Κ. ὑπὸ Π. Καρολίδου τ. Α', σ. 259 ἐν Κ/πόλει 1874. Ἔργον ἀξιόλογον, οὗ δυστυχῶς ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐξέδωκε τὸν Β' τόμον.

6) *Συνασός*, ἤτοι μελέτη ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων αὐτῆς, ὑπὸ Ρίζου Ἐλευθεριάδου ἐν Κ/πόλει 1879 σ. 111. Ὁ συγγραφεὺς γνωστὸς ἡμῖν ζῇ νῦν ὡς καλὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ θεράπων καὶ τῆς Μούσης ὀπαδὸς ἐν *Ἀδὰ-παζὰρ* παρὰ τὴν Νικομήδειαν· εἶνε ἐκ Συνασοῦ ἀνεψιὸς τοῦ ἑτέρου τῶν Καππαδοκικῶν συγγραφέως κ. Ρίζου καὶ πᾶσι τοῖς καλοῖς τῷ θείῳ αὐτοῦ ἀκολουθεῖ.

7) *Τὰ Κόμανα* καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν, μονογραφία ὑπὸ Π. Καρολίδου 1882 σ. 76 + δ'.

8) *Τὸ Ἀραβάνιον* ὑπὸ Δ. Βαλαβάνη, ἐν *Ἑστίᾳ* 1882 ἀρ. 360. Ὁ αὐτὸς λόγιος ἔχει καὶ ἀρθρίδια δύο περὶ μεταλλείου τοῦ Ταύρου ἐν *Νεολόγῳ* Κ/πόλεως 19 Ἰανουαρίου 1888 καὶ «Μεταξὺ Νίγδης καὶ Ταρσοῦ» ἐν τῷ *Κρόνῳ* ἡμερολ. τῆς Κ/πόλεως τοῦ ἔτους 1881.

9) «*Ἡ πόλις Καισάρεια*» ἐν *Κόσμῳ* 1883 τ. Α', σ. 162—163, ὅπερ ἐξ ὑστέρων φαίνεται ὅτι εἶνε ἀντιγραφὴ τοῦ ἄρθρου τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας Σ. Βουτυρᾶ, οὐδεμίαν σημασίαν ἔχοντος.

10) *Ἱστορία τῆς Καππαδοκίας*, ἧς ἐξεδόθη ὁ Α' τόμος περιλαμβάνων τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ὑπὸ Ἀναστασίου Λεβίδου 1885, σελ. 324. Ὁ συγγραφεὺς ἀρχαῖος τελειόφοιτος τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς εἶνε ἐκ τῶν εὐεργετικῶς δρασάντων πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, συγγράψας καὶ διαλόγους πρὸς εὐκολίαν τῶν μαθητευομένων. Εἶνε καὶ ἄριστος ἱεροκήρυξ καὶ γνώστης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ζῇ ἰδιωτεύων ἐν τῷ Ζινδζὶ-δερέ, μόλις δυνάμενος ἐκ μικρῶν αὐτοῦ πόρων νὰ ἐξαγάγῃ τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Ὁ συγγραφεὺς πολὺ ἐνησχολήθη περὶ τὰ Καππαδοκικὰ καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ μέλλει νὰ συμπληρώσῃ ἐν διαφόροις ἐφημερίσι τῆς πρωτευούσης καὶ ἐν τῇ τουρκοφώνῳ *Ἀνατολῇ* πρβλ. ἀρ. 4459—60, 4462—64 καὶ 4483.

11) Ἐν σελ. 1—5 τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Σάββα Ἰωαννίδου τοῦ φέροντος ἐπιγραφὴν «Ἔπος μεσαιωνικόν, ὁ Βασίλειος Διγενὴς Ἀκρίτας», ἐν Κ/πόλει, 1887· φέρεται ὁ ὁρισμὸς τῆς Καππαδοκίας κατὰ τὸ ἔπος.

12) Ἐνταῦθα καταταχτέον καὶ τὸ *Γλωσσάριον Συγκριτικὸν* τῶν Ἑλληνοκαππαδοκικῶν Λέξεων ὑπὸ Π. Καρολίδου. Ἐν Σμύρνῃ, 1885].

Τὰ ἐμὰ εἶνε ἐξ αὐτοψίας καὶ μελέτης τῶν προσιτῶν μοι πηγῶν.

Ἡ *Καππαδοκία* κεῖται ἐν τῷ κέντρῳ ἀκριβῶς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀποτελεῖ μίαν τῶν 14 ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπαρχιῶν τῆς ὅλης χερσονήσου. Τίς ἡ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔκτασις αὐτῆς δὲν γινώσκεται, διότι καὶ κατ' αὐτὸν ἔτι τὸν Μικρασιάτην *Στράβωνα*, ἡ Καππαδοκία ἦτο πολυμερὴς καὶ πολλὰς ἐδέξατο τὰς μεταβολάς.

Ὄνομα. Ἡ ἐπαρχία ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτῆς ἢ ἐκ τοῦ ***Καππάδοκος*** υἱοῦ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων ***Νινύου***, ἐκγόνου δῆλα δὴ τῆς Σεμιράμιδος [1] κατ' Εὐστάθιον τὸν Θεσσαλονίκης, ἢ ἐκ τοῦ ποταμοῦ ***Καππάδοκος*** [2], ὅστις ἐχώριζε τὴν χώραν ἀπὸ τῆς Γαλατίας. Τὸ ὄνομα ὅμως εἶνε ἀρχαῖον περσικόν, ὡς τοῦτο ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου πληροφορούμεθα, λέγοντος καὶ ἐπαναλαμβάνοντος ὅτι «***οἱ Καππαδόκαι ὑπὸ Ἑλλήνων Σύριοι ὀνομάζονται***» [3], καὶ «***οἱ Σύριοι οὗτοι ὑπὸ Περσέων Καππαδόκαι καλέονται***» καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς φέρεται τὸ ***Kat(a)paduka*** [4], ὄνομα τουτέστι λαοῦ κατὰ τὸν 9ον ἢ 8ον αἰῶνα π. Χ. ἐξ ἀνατολῶν μεταναστεύσαντος. Ὥστε κατά τινας μὲν τῆς χώρας τὸ ὄνομα εἶνε τοπογραφικόν, κατ' ἄλλους δὲ ἐθνολογικόν.

Ὅρια. Τὰ πολιτικὰ τῆς Καππαδοκίας ὅρια πολλάκις μετεβλήθησαν διότι ἐπαλλήλως, ὡς γνωστόν, Ἀσσύριοι, Μῆδοι, Πέρσαι, Μακεδόνες, Ῥωμαῖοι, Βυζαντῖνοι, Σελδζοῦκοι, Ὀθωμανοὶ κατέλαβον τὴν χώραν ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ. Διὰ τοῦ ***Κιλικίου Ταύρου*** ἡ Καππαδοκία ἐχωρίζετο τῆς Ἰσαυρίας καὶ Κιλικίας, διὰ τοῦ ***Ἀμανοῦ*** (Ἀλμᾶ δὰγ) ἀπὸ τῆς Κομμαγηνῆς καὶ τῆς Συρίας [5]. Πρὸς Α ὅριον αὐτῆς ἐχρησίμευεν ὁ Εὐφράτης καὶ πρὸς Δ ἡ Γαλατία καὶ ἡ Λυκαονία.

Ὀρεογραφία. Πρὸς Α καὶ Ν ἐκτείνεται ἡ ὀροστοιχία τοῦ ***Ἀντιταύρου***, ἥτις ἐκ ΒΑ μέχρι τῆς Τραχείας Κιλικίας χωροῦσα συναντᾷ τὸν ἐκ ΔΝ προερχόμενον πολυσχιδῆ ***Ταῦρον*** (3000μ. ὕψ.) Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χώρας ὑψοῦται ὄρος αὐτοτελές, ὀρθόπαγον (pic), ὄγκος μεγαλοπρεπὴς ἀνεξάλειπτον τὴν χιόνα διατηρῶν ὡς ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ, ὁ ***Ἀργαῖος***, τουρκ. *Ezdjiaj-dagi*. Τὸ ὄρος τοῦτο ἔχει κατ' ἀκριβεστέρους

[1] «Ninos et Semiramis n'appartiennent pas à l'histoire». (Maspero Hist: Anc: des peuples d'Orient σ. 278).

[2] Κατὰ τὸν Hiller, *Καππάδοξ* ἐκ τοῦ συριακοῦ *Capdac* = ὅριον.

[3] Α', 72 καὶ Ζ', 72.

[4] Ῥίζα *Kat* = πίπτειν, ἐφορμᾶν *λατ*: cado, *σανσκρ*: çat-ru = ἐχθρὸς (ἐξ οὗ Κότυς) καὶ τοῦ pat (ρ: πατήρ, πότ-νια, δεσ-πότ-ης pot-ius κλ.) = κύριος. Κατὰ τὸν Kiepert-Lagard (Lehrbuch der alt: Geographie § 91) τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πρὸς Ν: σημιτικῶν γειτονικῶν φυλῶν, αἵτινες ἐκάλεσαν τὴν χώραν ἐκ τοῦ ἐνοικοῦντος λαοῦ τῶν *Δουχά*, ἤτοι *χώρα τῶν Δουχά*· διότι ***Katpa*** ἐν ταῖς σημιτ: γλώσσαις = *πλευρά, μέρος*, ἐπὶ γεωγραφικῆς ἐννοίας. ***Δucha*** ἢ ***Tucha*** εἶνε τὸ ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Ἀσσυρίων ἀναφερόμενον ὄνομα τοῦ λαοῦ τοῦ ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου οἰκοῦντος καὶ ὑπ' αὐτῶν τῷ 680—70 ὑποταχθέντος.

[5] Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Συρίας οἱ Καππάδοκες ἐκαλοῦντο *Λευκόσυροι*. Ὅρα *Στράβ*. ΙΚ', 542, 544. Οἱ Ἀρμένιοι συγγραφεῖς ἐκάλουν τοὺς Καππαδόκας ***Καρμίκ***, ἤτοι ***Κιμμερίους*** (***Γαμὲρ*** τῆς Α. Γραφῆς) πάλαι ἐν τῇ χώρᾳ οἰκοῦντας.

ὑπολογισμοὺς ὕψος οὐχ ἧττον τῶν τετρακισχιλίων μέτρων (=12000 ποδῶν)[1] καὶ οὕτως ἐξέχει τοῦ τῆς Μ. Ἀσίας ὑψιπέδου, ὥστε κατ' αὐτὸν ἔτι τὸν Στράβωνα οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἀναβαίνοντες — οὗτοι δὲ εἶνε εὐάριθμοι διότι ἡ ἀνάβασις δυσχερεστάτη—δύνανται ἐν αἰθρίᾳ τόν τε Εὔξεινον νὰ θεάσωνται καὶ τὸ Ἰσσικὸν πέλαγος. Τοσοῦτον δὲ ἐπιβλητικὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τὸ ὑψικάρηνον ὄρος, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ἐπὶ διετίαν ἐβίωσα, εἶνε, ὥστε δικαίως προσήνεγκον οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι αὐτῷ θείας τιμὰς καὶ ἐπὶ νομισμάτων εἰκόνιζον αὐτό[2]· οὐκ ἀπεικότως ἄρα ἠδύνατό τις τὸν Ἀργαῖον καὶ ***Καππαδοκικὸν Ὄλυμπον*** ἐπὶ τούτοις ν' ἀποκαλέσῃ. Ἄξιον δὲ σημειώσεως ἐνταῦθα ὅτι ὁ *Ἀργαῖος* (λατ. Argæus) εἶνε ἡφαίστειον ἐσβεσμένον ἐπὶ ἡφαιστειώδους ὑψιπέδου. Ἴχνη φανερώτατα καὶ σημεῖα τρανότατα τοιούτων ἐκρήξεων, λάβαν π. χ. βλέπει τις σήμερον ἐν ταῖς δυτικαῖς καὶ βορειοδυτικαῖς αὐτοῦ τε καὶ τοῦ *Ἀντιταύρου* πλευραῖς καὶ τοῖς πεδίοις. Ὁ *Στράβων* (ΙΒ', 7) ῥητῶς λέγει ὅτι τὰ ὑπὸ τὸν Ἀργαῖον πεδία ἦσαν ***πυρίληπτα καὶ μεστὰ βόθρων πυρὸς ἐπὶ σταδίους πολλούς***[3]. Θερμαὶ δὲ πηγαὶ ὑδάτων εὕρηνται πολλαχοῦ ἀλλὰ παρημελημέναι. Τὸ ὄρος εἶνε γυμνὸν πλῆρες χαλίκων καὶ πετραδίων, δι' ὧν ἡ ἀνάβασις δυσχερεστάτη καθίσταται, ὑπὸ χόρτων δὲ κατὰ τὰ ἀνατολικὰ καὶ δυτικὰ μέρη αὐτοῦ μυροβόλων μέχρι τινὸς κατὰ Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον ἐστολισμένον, ὅπου παγῶνες δὲν διατηροῦνται. Ἡ ἄνθησις αὕτη, εἰ καὶ μετρία, κοκκίνων καὶ κιτρίνων ἀνθέων ἡδέως προσπίπτει εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἀνερχομένου, ὅστις ἔχει πρὸ αὐτοῦ νὰ παρατηρῇ ἀσθμαίνων μάλιστα ποῦ δύναται στερεώτερον νὰ θέσῃ τὸν πόδα αὐτοῦ ἵνα μὴ ὀλι-

[1] Ἐν τῷ Λεξικῷ τῶν *Reisen und Entdeckungen* τοῦ Embacher σ. 354 τυχαίως ἀνέγνων: ὅτι τῷ 1879 ὁ *Tozer* καὶ ὁ *Crowder* ἀνελθόντες τὸ ὄρος κατεμέτρησαν αὐτὸ καὶ ἐπέτυχον ὕψους 13150 ποδ: τρεῖς δ' ἑβδομάδας μετὰ ταῦτα ὁ *Faansmort, Fowle* καὶ *Cooper* ἐπίσης ἀναβάντες καὶ καταμετρήσαντες αὐτὸ εὗρον τὸ ὕψος αὐτοῦ 13100 ποδῶν. Πρὸ αὐτῶν κατεμέτρησε καὶ ὁ ἐφέτος ἐν βαθεῖ γήρατι ἀποβιώσας ἔξοχος γεωγράφος καὶ περιηγητὴς ἀκούραστος *P. de Tchihatchef* εἰς 4000 μέτρα. Πρβλ. τούτου Klein Asien σελ. 50.

Κἀγὼ ἀνῆλθον τὸ ὄρος τοῦτο τῇ 15 καὶ 16 Ἰουλίου ἐνεστῶτος ἔτους. Τὰ περὶ αὐτοῦ εἰδικώτερον ἐν ἐπιμέτρῳ, εἰ δεήσει.

[2] Ὅρα παρὰ *Eckel* Doctr: num: veterum Edit. secunda t: III σελ. 187 καὶ ἑξῆς. Typus frequentissimus est mons Argaeus instar Dei ab indigenis cultus quod' de eo testatur Maximus Tyrius (Dissert. VIII) ὅστις λέγει . . . . . «*ὄρος Καππαδοκίας καὶ θεὸς καὶ ὅρκος καὶ ἄγαλμα*». Ὁ Νέρων παρίσταται ἐπὶ χρυσοῦ νομίσματος stans super monte Argaeo.

[3] Ὅτι τὸ ὄρος ἦτο ἡφαιστειῶδες καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων φαίνεται· διότι εἰκονίζεται μετὰ σπηλαίων ἢ χασμάτων, ἐξ ὧν ἐξερεύγονται φλόγες.

σθήση καὶ ἀντὶ ν' ἀνέρχηται ὄπισθεν χωρῇ· ἐπίσης ἐν μέσῳ ἄσθματι καὶ εἰσπνοῇ ψυχροῦ καὶ κρυεροῦ ἀέρος οὐχὶ δυσάρεστος εἶνε ἡ ὄσφρησις εὐόσμων χαμαιλούλουδίων, τοὐναντίον μάλιστα ἀναψυκτικὴ καὶ εὐάρεστος καθ' ἣν στιγμὴν ὀλίγον ἐπὶ στερεοῦ τινος λίθου κατὰ τὴν ἀνάβασιν ν' ἀναπαυθῇ θέλήσῃ.

Ὥς τις παραφυὰς τοῦ Ἀργαίου πρὸς τὰ ΒΔ αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν ὡριαίαν ἀπὸ τῆς Καισαρείας κεῖται καὶ τὸ ὄρος *Γηλανδὴ δάγ*, τὸ ὄρος δηλαδὴ τῶν *Ὄφεων*, ἢ ὁ *Ὀφίτης*. Πράγματι ἡ τοῦ ὄρους ἐξέλιξις εἶνε ὀφιοειδής· διὰ τούτου ἄγει ἡ ὁδὸς ἡ εἰς Ἰνδζεσοῦ καὶ ἐν γένει ἡ εἰς Κιλικίαν καὶ Λυκαονίαν.

Ἐπειδὴ ὅμως πρόκειται ἡμῖν ὁ λόγος, περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μόνον περιφερείας Καισαρείας, τούτου ἕνεκα περιοριζόμεθα εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἐν ταύτῃ μόνῃ σπουδαιοτέρων ὀρέων. Μεταξὺ τῆς πόλεως Καισαρείας καὶ τῶν κωμοπόλεων Ἀνδρονικίου, Ζινδζὶ—δερέ, Ἀγτσῆ καγιά, Στεφάνων καὶ Μουταλάσκης ὑψοῦται ὄρος ἔχον σχετικὸν ὕψος 600 μέτρων, τὸ *Δίδυμον*. Τὸ ὄρος τοῦτο κοινότερον ὀνομάζεται *βουνὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου*, διότι κατὰ τὰ παραδεδομένα ἐνταῦθα εἶδεν ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ τὴν κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου ὀπτασίαν καὶ ἐντεῦθεν παρετήρει τὴν σφαγὴν τοῦ ἀποστάτου, πρὸς δὲ τουρκιστὶ *Ἀλῆ δάγ*, διότι παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς πιστεύεται ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Α. πρὸς τὸ Ζινδζὶ δερὲ καὶ Ἀνδρονίκιον τάφος εἶνε ὁ τοῦ Ἀλῆ. Τὸ ὄρος λέγεται μὲν Δίδυμον ὡς ἔχον καὶ *δύο* κορυφὰς μεγαλειτέρας, ἀλλ' εἶνε κυρίως *τρίδυμον*, ἤτοι ἔχει καὶ τρίτην κορυφὴν καίπερ χαμηλοτέραν, ἢ κάλλιον εἰπεῖν λόφον. Ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου τὸ πάλαι ὑπῆρχε *ναὸς τῆς Θεοτόκου*, ὅστις κατηδαφίσθη· τὰ ἐρείπια αὐτοῦ ἔτι καὶ νῦν ὁρῶνται, παρ' αὐτῷ δὲ καὶ ἕτερος μικρότερος ὅμως, ὡς ἐστιν εἰκάσαι, *τοῦ ἁγίου Βασιλείου*. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ φέρεται ὅτι ὑπῆρχε ναὸς τοῦ πολιούχου τῆς Καισαρείας θεοῦ, *Διὸς τοῦ Μαζαίου*, ἴσως μετέπειτα μεταβληθεὶς εἰς χριστιανικόν, ὡς τοῦτο πολλαχοῦ πολλάκις συνέβαινεν. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν ἱερῶν τούτων ἐκκλησιῶν τελοῦνται ἱερουργίαι κατὰ τὸ ἔαρ συνεχῶς μὲν ἀλλὰ τακτικώτατα τῷ Μεγάλῳ Σαββάτῳ καὶ κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, ὅτε πολλοὶ ἀνέρχονται τὸ ὄρος οἰκογενειακῶς ὀρθόδοξοι, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ ἑτερόδοξοι. Κἀγὼ αὐτὸς ἠκροασάμην τῆς θείας ἱερουργίας ἐν ὑπαίθρῳ τῷ Μεγάλῳ Σαββάτῳ κατὰ τὸ 1891 σωτήριον ἔτος, μεταβὰς αὐτόσε μετά τινων μαθητῶν τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς ἐντολὴν ἐχόντων νὰ ψάλλωσι καὶ νὰ συλλέξωσι χρήματα διὰ τὴν Σχολήν, ἣν οὗτοι ἐξεπροσώπουν. Παράδοσις ἀναφέρει ὅτι τῇ Κυριακῇ *τοῦ Τυφλοῦ* προσήρχοντο ἐν

τῷ βουνῷ πλῆθος ὀρθοδόξων Ἀρμενίων καὶ Ὀθωμανῶν μετὰ τυμπάνων καὶ συρίγγων (ζουρνάδων) οὐχὶ μόνον εἰς προσκύνησιν καὶ τελετήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τέρψιν καὶ διασκέδασιν· ἐπειδὴ δὲ συνέβαινον ἐν τῇ πανηγύρει ταύτῃ καὶ ἀπευκταῖα, μητροπολίτης ἐξ Ἀθηνῶν [1] ἐπέμεινε καὶ ἔπαυσε τὴν τοιαύτην ὁμήγυριν, ἀφ' οὗ ὑπῆρχον ἤδη ἕτεραι πρὸς λατρείαν καὶ τέλεσιν λειτουργίας τεταγμέναι ἡμέραι, ἃς ἄνωθι ἐσημειωσάμεθα. Καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ ὡρισμένην τοῦ ἔτους ἡμέραν τελοῦσι θυσίας καὶ εὐχὰς ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ Ἀλῆ. Εἰς τὸ ὄρος ἀνέρχονται καὶ ἐκ Μουταλάσκης καὶ ἐξ Ἀνδρονικίου, ἀλλ' ἡ εὐκολωτέρα ὁδὸς καὶ ἡ εὐβατωτέρα εἶνε ἡ ἀπὸ τοῦ Ζινδζιδερέ. ὅσον δύσβατος εἶνε ἡ ἀπὸ Καισαρείας καὶ δύσχρηστος ἐφίππῳ τε καὶ πεζῷ.

Ὁ ἀὴρ τοῦ ὄρους τούτου εἶνε εὔκρατος καὶ ὑγιηρός [2]. Καίτοι τὸ ὄρος στερεῖται δένδρων, ἐν τούτοις καλύπτεται ὑπὸ ἀνθέων εὐόσμων καὶ χόρτων αὐτοφυῶν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπὶ τῶν κλιτύων τούτου θαυμασία καὶ ἐπιζήτητος ὑπάρχει βοσκή, δι' ἧς καὶ ἀσθενῆ ζῷα ἐνδυναμοῦνται καὶ ζωογονοῦνται.

Πρὸς τούτοις βουνοὶ πολλοὶ καὶ βράχοι οὐκ ὀλίγοι ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἐπαρχίαν ὑπάρχουσι, πετρώματα δὲ καὶ μονόλιθοι ἐν σχήματι πυραμίδων ἐπίσης δὲν εἶνε σπάνιοι. Ἡ περὶ τὰ *Φάρασα* (ΝΑ) χώρα εἶνε τραχεῖα, πετρώδης, δυσπρόσιτος, διότι μέχρις αὐτοῦ ἐξικνοῦνται καὶ κλάδοι τοῦ *Ἀλὰ δὰγ* τοῦ *Χαδζιλὴ βεὴ δάγ*.

Ὑδατογραφία. Ὁ Ἀργαῖος δὲν εἶνε οὐδ' ἀποτελεῖ ὑδρογραφικὸν κέντρον, ὡς ἠδύνατό τις ν' ἀναμένῃ, διότι τὰ ἀπ' αὐτοῦ καταρρέοντα ὕδατα χωνεύονται καὶ καταπίνονται εἰς ἑλώδεις τόπους καὶ ἕλη, ἢ σχηματίζουσι ρύακας ἀενάως ρέοντας πρὸς ἄρδευσιν τῶν περὶ αὐτὸν γαιῶν. Μόνον ὁ *Μέλας* ποταμός [3], τουρκ: *Καρὰ σοῦ*, ἀποτελεῖ τοῦ πράγματος τούτου ἐξαίρεσιν, ἀρδεύων δὲ τὴν πρὸς Β. τῆς Καισαρείας πεδιάδα συμβάλλει ἀριστερόθεν τῷ Ἅλυϊ.

Τὴν Καπαδοκίαν διαρρεῖ ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σπουδαιότατος ποταμὸς *Ἅλυς* [4], τουρκ: *Κιζὶλ — Ἰρμὰκ* 850 χιλιομ: ροῦν ἔχων. Ὁ

[1] Οὗτος εἶνε ὁ *Γρηγόριος*, κατὰ τὸ 1773 καὶ ἑξῆς ποιμάνας τὴν ἐπαρχίαν.

[2] Πολλοὶ προσηκόντως ἐφωδιασμένοι ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου σκηνοῦσι καὶ διάγουσιν ἡμέρας τινὰς πρὸς ἀναψυχήν. Ἐπειδὴ τὸ ὄρος στερεῖται πηγαίου ὕδατος, ὑπάρχουσιν ἀρχαῖαι δεξαμεναὶ καὶ στέρναι, ἃς ἐρχόμενοι κατὰ τὸν χειμῶνα οἱ περίοικοι καὶ ποιμένες πληροῦσι χιόνος καὶ οὕτως ἀναπληροῦσι τὴν κατὰ τὸ θέρος ἐπαισθητὴν ταύτην ἔλλειψιν.

[3] *Μέλας*, περὶ οὗ ὅρα *Στράβ*: 713', 538.

[4] Ἅλυς, οὕτως ὀνομασθεὶς ἐκ τῶν ἁλῶν, ἃς παραρρεῖ κατὰ Στράβωνα. *Κιζὶλ* δὲ *Ἰρμὰκ* ἕνεκα τῆς ἐρυθρᾶς ἄμμου, ἐξ ἧς λαμβάνει πορφυροειδὲς χρῶμα τὸ ὕδωρ αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἡ Ἀσία διῃρεῖτο εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ἅλυος καὶ

ποταμὸς οὗτος ἓξ ὥρας τῆς Καισαρείας ἀφιστάμενος καὶ πρὸς Β. αὐτῆς ρέων, δέχεται ἐν τῷ μεταξὺ πολλοὺς παραποτάμους, διαβρέχων δὲ τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Παφλαγονίαν ἐξίησιν εἰς τὸν Εὔξεινον παρὰ τὴν *Πάφραν*. Ἔχων τὰς πηγὰς αὐτοῦ ἐν τῷ ὄρει *Γκεμὶν Βελῆ δὰγ* παρὰ τὴν Ζάραν οὐ μακρὰν τῆς Σεβαστείας, διαγράφει μεγάλην καμπύλην διευθυνομένην ἀπὸ τῶν πρὸς Β. πρὸς τὰ ΝΔ καὶ ἐκ ΝΔ πρὸς τὰ ΒΔ, εἶνε ὁρμητικὸς καὶ βαθύς, ἀλλαχοῦ ρέει ἠρέμα καὶ εἶνε ἀβαθής, ψαύων δὲ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀντιταύρου καὶ τοῦ Ἀργαίου ἀφίνει τὴν *Καισάρειαν* καὶ τὴν *Νεάπολιν* πρὸς τἀριστερὰ καὶ τὸ *Κιρσεχὶρ* πρὸς τὰ δεξιά. Ὁ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Καισαρείας μεταβαίνων διὰ τῆς ἁμαξιτοῦ ὁδοῦ τῆς πρὸς τὴν *Ἄγκυραν* ἀπαντᾷ εἰς ἀπόστασιν ἑξάωρον περίπου ἀπὸ τῆς πόλεως γέφυραν (μετὰ στρατιωτικοῦ σταθμοῦ) πρὸς Δ. *Τὲκ—Γκιὸζ* καλουμένην, ἤτοι μονόφθαλμον. Αὕτη εἶνε γέφυρα τοῦ Ἅλυος, λιθίνη, ἰσχυρὰ ἐπὶ ἑνὸς μόνου θόλου στηριζομένη. Ὁ δ' ἐκ Καισαρείας διὰ τῆς εἰς Ἀμισὸν ἀγούσης ἁμαξιτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταβησόμενος διέρχεται τὴν πρὸς Α. γέφυραν *Τζὸκ Γκιὸζ*, ἤτοι πολυόμματον, διότι πράγματι ἔχει ὀκτωκαίδεκα θόλους (καμάρας).

Ἐνταῦθα μνημονευτέον καὶ τὸν *Σαρμουσακλὶ-σοῦ*, ἤτοι *ποταμὸν τῶν Σαρμούσων*, μικρὸν ποταμὸν πρὸς Α. τῆς Καισαρείας καὶ βορείως αὐτῆς ρέοντα περὶ τὰς 6 ὥρας. Ὁ ποταμίσκος οὗτος συμβάλλει τῷ *Μέλανι* ποταμῷ ὄντι, ὡς ἀνωτέρω ἐδείχθη, παραποτάμῳ τοῦ Ἅλυος.

Ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Καππαδοκίας ἔχουσιν ἐπίσης τὰς πηγὰς αὐτῶν ὅ τε *Σάρος (Σεϊχοὺν)* καὶ ὁ ἀργυροδίνης *Πύραμος (Δζιχὰν)* ποταμοὶ ἀμφότεροι διὰ τὴν ἱστορικὴν μᾶλλον καὶ γεωλογικὴν αὐτῶν σημασίαν ἐπισημότεροι, ἐκβάλλοντες εἰς τὴν Μεσόγειον μετὰ παράλληλον σχεδὸν ροῦν. Περὶ τούτων ἄλλοθι [1], διότι ἀνήκουσιν εἰς ἑτέρους νομοὺς καὶ εἰς

εἰς τὴν ἐκτὸς καὶ παρ' Ἡροδότῳ τὴν μὲν Κάτω Ἀσίαν, τὴν δὲ Ἄνω Ἀσίαν καλουμένην. (Ἀνάλογοι γεωγραφικοὶ ὅροι ἡ πέραν τοῦ Πάδου, καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου Γαλατία, ἡ πέραν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ρήνου κλ.) Ὁ *Ἅλυς* δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐχώριζε τὴν ἑλληνικὴν φυλήν, τὴν γλῶσσαν, τὴν τέχνην, τῆς Ἀσσυριακῆς.

[1] Ὁ μὲν *Σάρος* ἐκαλεῖτο καὶ *Κοίρανος* κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον. Ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἔκειντο τὰ *Κόμανα*, τὰ *Καππαδοκικά*, ὅπου ἐλατρεύετο ἡ *Μᾶ*—(οὐχὶ τὰ *Ποντικὰ*) πόλις, ἐν ᾗ πλῆθος ἑξακισχιλίων ἱεροδούλων ὑπῆρχεν ἐπὶ Στράβωνος. Δυτικὸς βραχίων αὐτοῦ εἶνε ὁ *Ζαμάντα σοῦ*. Ὁ *Πύραμος* κατὰ Στ. Βυζ. καὶ *Λευκόσυρος* καλούμενος πηγάζει, ὡς καὶ ὁ Σάρος, ἐκ τοῦ Ἀντιταύρου καὶ χύνεται εἰς τὸν Ἰσσικὸν κόλπον ἀντικρὺ καὶ παρὰ τὸ *Γιαμουρταλὶκ* ἢ ὀρθότερον εἰς τὸν *ὅρμον τοῦ Γιαμουρταλίκ*. Τούτου ἀριστερὸς συμβάλλων εἶνε ὁ *Γκιοκσοὺν* (πόλις *Κουκουσός*, γνωστὴ ἐκ τῆς ἐξορίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου). Τὰ σημερινὰ ὀνόματα τῶν δύο ποταμῶν ἀπὸ τῆς εἰς τὰ μέρη ταῦτα πρώτης διαβάσεως τῶν Ἀράβων χρονολογοῦνται.

ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς περιφερείας. Ἐκ τῶν εἰς τὸν Σάρον εἰσβαλλόντων ἐνδιαφέρει ἡμῖν νὰ γινώσκωμεν καὶ τὸν *Σαμάντα-σοῦ*, βραχίονα δυτικὸν τοῦ Σάρου, τὸν ἀρχαῖον ἐπὶ Βυζαντίνων **Ὀνοπνίκτην**[1], ὅριον τῶν νομῶν Ἀγκύρας καὶ Σεβαστείας[2].

Εἰς τὴν Καππαδοκίαν τακτέον καὶ τὸν *Ἶριν* τουρκ. *Γιεσὴλ ἰρμὰκ* ὅστις ἐκ δύο βραχιόνων τοῦ *Γκερμιλοῦ τσάϊ* ἀρχ: *Λύκου*, καὶ τοῦ *Τοσανλὴ τσάϊ* σχηματιζομένους βρέχει τὰ *Ποντικὰ Κόμανα* καὶ τὴν πατρίδα τοῦ Γεωγράφου Στράβωνος, τὴν *Ἀμάσειαν* καὶ διὰ πεντα-στόμου Δέλτα εἰς τὸν Εὔξεινον ἐκβάλει. Ὁ ποταμὸς οὗτος δὲν ὑπάγεται εἰς τὴν νομαρχίαν Ἀγκύρας, οὐδ' εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιφέρειαν τοῦ ἁγίου Καισαρείας.

Λίμναι. Ἐκ τῶν λιμνῶν μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὴν *Τάτταν* τουρ. Τοὺζ *γκιόλ*, χιλίων □ χιλιομέτρων ἐπιφάνειαν ἔχουσαν πρὸς τὰ Δ. τῆς *Καισαρείας* καὶ ΝΔ τοῦ *Κερσεχίρ*. Αὕτη εἶνε ἡ μεγαλειτίρα τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Καππαδοκίᾳ λιμνῶν καὶ ἡ μᾶλλον ἁλατοῦχος, κειμένη ἀκριβῶς ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Καπ. Γαλατίας καὶ Λυκαονίας. Ἐν τῇ *πρὸς Β. Καππαδοκίᾳ* κεῖται ἡ *Στεφάνη*[3] πρὸς Α. τῆς *Φαζημωνίτιδος* παρὰ τὴν *Λαδίκ*. Ἕτεραι μικραὶ καὶ ἀβαθεῖς λίμναι ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀργαίου ἁλατοῦχοι μεταξὺ τῆς Καισαρείας, τοῦ Ἴνδζεσοῦ καὶ τοῦ Καραχισσὰρ ὑπάρχουσιν. Αὗται ἕνεκα τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ τῶν ἐκ τῶν πέριξ βουνῶν ἀναλυόντων πάγων ἐκ τῆς συμβολῆς πολλῶν ρευμάτων ὑπερεκχειλίζουσι καὶ καθιστῶσι τὸν περὶ αὐτὰς χῶρον τῆς πεδιάδος κάθυγρον καὶ τελματώδη καὶ ἀδιάβατον. Τὸ θέρας τὸ κάθυγρον τοῦτο καὶ ὑδαρὲς μέρος ξηραίνεται, τὸ ὕδωρ κατὰ μέγα μέρος περιορίζεται ἐν μικρῷ κύκλῳ, μένει δὲ μεγας ἁλατοῦχος πηλὸς ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφύεται χλόη εἰς νομὴν καταλληλοτάτη. Λίμναι εἶνε ἡ *Ἴνδζε σοῦ σαζὶ* μεταξὺ Καισαρείας καὶ Ἰνδζεσοῦ καὶ ἡ *Δεβελὶ σαζὶ* ἐπὶ τῆς ἀπὸ Καισαρείας εἰς Δεβελὴ καὶ Καραχισσὰρ ὁδοῦ ἀριστερᾷ μὲν τῷ μεταβαίνοντι εἰς Καραχισσάρ, δεξιᾷ δὲ τῷ εἰς Δεβελή. Ἀμφότεραι εἶνε καλαμώδεις. Πρὸς ταύταις καὶ ἡ τελματώδης *Σουνελὶκ γκιόλ*. Παρὰ τὸ Κὶρ σεχὶρ ὑπάρχει καὶ ἡ *Δικσὶζ γκιόλ*. Τὰς παρὰ τὴν Ἄγκυραν παραλείπομεν.

[1] Τὸ ὄνομα προσθετέον τῷ *Λεξικῷ* τῆς Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας, ὅπερ οὔτε τὴν λέξιν *Σάμαντα*, οὔτε *Ζάμαντα* ἔχει. Πρβ. τοὺς Θεοφ. (Theoph. Cont) σελ. 280 καὶ Κεδρηνὸν ΙΙ, 213.

[2] Ἡ διοίκησις *Ζάμαντι* περιλαμβάνεται ἐν τῷ νομῷ *Σεβαστείας*.

[3] Ἡ λίμνη αὕτη κατὰ Στράβωνα ἐν ΙΒ', 560 «πολύοψος καὶ κύκλῳ νομὰς ἀφθόνους ἔχει καὶ παντοδαπάς».

Κλῖμα. Τοῦτο φυσικῷ τῷ λόγῳ ποικίλλει ἀναλόγως τῆς χώρας. Ψυχρότερον εἶνε ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ τῇ πρὸς τῷ Ταύρῳ, ἅτε ὀρεινῇ καὶ κειμένῃ ἐν ὑψιπέδῳ, ὅπερ ἠρέμα καταφέρεται ἐν κλιμακωτῇ χώρᾳ κατὰ τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκίαν. Ἕνεκα τοῦ Ἀργαίου μάλιστα τὸ κλῖμα καθίσταται ψυχρότερον καὶ αὐτῶν τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ πλάτος χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ δι' ἄλλα τῆς καθόλου Ἀσίας μέρη. Διὰ τὸ ἐπαχθὲς τοῦ κλίματος παραπονεῖται καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Καππαδόκων φωστήρ, ὁ Μέγας Βασίλειος, λέγων ἐπανειλημμένως ὅτι ἕνεκα τούτου δὲν ἠδυνήθη οὐδ' ἐκ τοῦ δωματίου αὐτοῦ νὰ προκύπτῃ[1]. Τὸ κλῖμα μάλιστα ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως δασῶν διαφέρει πολὺ πολλαχοῦ· κατὰ τὴν πόλιν τῆς Καισαρείας π. χ. ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐροῦμεν, εἶνε οὐχὶ εὐάρεστον, διότι καὶ ὁ Μέλας ποταμὸς κακοῖ τὸν περὶ τὴν πόλιν ἀέρα ἰδίᾳ κατὰ τὸ θέρος καὶ ἀναγκάζει τοὺς κατοίκους νὰ ἐπιζητῶσιν ἀλλαγὴν ἀέρος εἰς τὰ πέριξ χωρία τὰ ὑψηλότερον καὶ εὐαερώτερον κείμενα.

Προϊόντα, Βιομηχανία, Μεταλλεῖα. Ἡ περὶ τὸν Ἀργαῖον καὶ τὴν Καισάρειαν χώρα εἶνε ἄξυλος, τοιαύτη οὖσα μέχρι τῆς τοῦ νομοῦ πρωτευούσης Ἀγκύρας, ἀλλὰ γόνιμος εἰς λατομεῖα πλεῖστα, ἅτινα διευκολύνουσι τὴν οἰκοδομικήν. Ἐν τούτοις ἡ γῆ εἶνε ἀγαθὴ καρποῖς καὶ σίτῳ καὶ κριθῇ[2] καὶ παντοδαποῖς βοσκήμασι[3]. Ἀραβόσιτος, τὸ κοινῶς ***καλαμπόκι***, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ δὲν εἶνε πολύς, οὐδὲ φύεται τόσον θαλερὸς καὶ ἰσχυρός, ἀλλ' ἰσχνός. Ἐκ τῶν ἀμπελοφόρων μερῶν παράγεται οἶνος ἱκανὸς διὰ τὴν ἐπιτόπιον τοὐλάχιστον χρῆσιν (*Ἰνδζὲ-σοῦ, Οὐργκούπιον*). Προσέτι ἐξάγει ὁ τόπος τεταριχευμένον βόειον κρέας, κοινῶς ***παστουρμᾶν***, δέρματα, ἀφθονεῖ δὲ τυροῦ νωποῦ, ὀσπρίων παντὸς εἴδους (φασιόλων, φακῆς, ἐρεβίνθων, κυάμων) καρύων, μέλιτος καὶ ἅλατος ἔκ τε τῶν ἑλῶν καὶ τῶν λιμνῶν ἐξαγομένου, ἐφ' ᾧ καὶ οἱ κάτοικοι χρῶνται οὐ μόνον ὀρυκτῷ ἀλλὰ καὶ τῶν λιμνῶν ἅλατι. Καὶ ***μελιττουργία*** ὑπάρχει, ἀλλ' ἐξαγωγὴ μέλιτος δὲν γίνεται, ὡς καὶ ἀνθογάλακτος. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξήγετο καὶ ἡ ***Σινωπικὴ μίλτος***[4] κληθεῖσα

[1] Μέτιθι τὰ ἐν τῇ ΜΗ' πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Σαμοσάτων Εὐσέβιον ἐπιστολῇ· «ἐπεὶ οἵγε παρ' ἡμῖν οὕτω κατέπληξαν τὸν χειμῶνα ὡς μηδὲ τὸ μικρότατον προκύπτειν τῶν παραθύρων ἀνέχεσθαι· καὶ γὰρ τοσούτῳ πλήθει χιόνων κατενίφημεν ὡς αὐτοῖς οἴκοις καταχωσθέντες δύο μῆνας ἤδη ταῖς καταδύσεσιν ἐμφωλεύειν». Πρβλ. καὶ Ἐπιστ. ΚΖ'. Πρβλ. ἄριστον χωρίον παρὰ *Χωνιάτῃ* σελ. 47.

[2] Ἰδιαιτέρως εὐδοκιμεῖ ἐν τῇ γῇ τῆς Μ. Ἀσίας ἡ *κριθή*, ὡς τοῦτο καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχαιότητος γνωστόν. Πρβλ. τὰ περὶ τῆς ἐξ αὐτῆς τροφῆς ἐν *Ἀριστ. Νεφ.* 180 καὶ ἐν τῇ *Παλ. Διαθ.* β. *Ἰεζεκ.* Δ', 9. *Κριτ.* Ζ', 13, 2 καὶ ἀλλαχοῦ.

[3] Ὅρα καὶ Στράβ. ΙΒ', 539.

[4] *Στράβ.* ΙΒ', 589.

οὕτω, διότι ἐκ τῆς Σινώπης συνήθως ἐλάμβανον αὐτὴν οἱ ἐμπορευόμενοι πρὸ τοῦ νὰ φθάσῃ ἡ τῶν Ἐφεσίων ἐμπορία μέχρι τῆς ἔνδον Καππαδοκίας. Παρὰ τῷ Στράβωνι προσέτι φέρεται ὅτι καὶ *ὑπὸ τῶν μεταλλευτῶν* τοῦ τελευταίου τῶν Καππαδοκῶν βασιλέως Ἀρχελάου *πλάκες κρυστάλλου καὶ ὀνυχίτου λίθου* ἀνεκαλύφθησαν. Ἡ Καππαδοκία, ὡς ἐν γένει ἡ Μικρὰ Ἀσία, εἶνε πλουσία εἰς μέταλλα· ἐν τῇ διοικήσει τῆς Τοσγάτης ὑπάρχει μεταλλεῖον *ἀργύρου*, ἐν τῇ τοῦ Κιρσεχὶρ ἐπίσης *ἄργυρος*, ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Μιχαλιτζ-τσὶκ *λίθος* πρὸς κατασκευὴν καπνοσυρίγγων, ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Οὐργιουπίου (ἥτις ὑπάγεται εἰς τὸ *βιλαγιέτιον* Ἰκονίου, ἀλλ' ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Καισάρειαν) *μάρμαρος*.

Ἡ Καππαδοκία παράγει καὶ πολλὰ εἰς τὴν ἰατρικὴν χρήσιμα χόρτα καὶ βοτάνων ρίζας ὑπ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πλινίου μνημονευομένας. Ἐγνωρίσαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἄνδρα ἐξ Ἀνδρουκίου ὑπὸ ἑταιρείας ἐν Σμύρνῃ ἑδρευούσης μισθοδοτούμενον, ὅστις οὐδεμίαν ἑτέραν ἀσχόλησιν ἔχει ἀλλ' ἢ νὰ περισυλλέγῃ χόρτα καὶ ρίζας πολλάκις κατὰ χιλιάδας τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν βουνῶν καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸ προϊὸν τῆς ἀναζητήσεως αὐτοῦ εἰς Σμύρνην, ὅθεν ἐξαποστέλλεται εἰς Εὐρώπην, ἰδίᾳ δὲ εἰς Ἀγγλίαν.

Ἡ *ἄμπελος* δὲν εὐδοκιμεῖ ἐν ὅλοις τοῖς τόποις τῆς ἐπαρχίας. Ἐν τοῖς πρὸς Ν. καὶ Δ. τῆς Καισαρείας ἰδίᾳ φέρει πολὺν καὶ νόστιμον τὸν καρπόν. Ἐν τῇ κωμοπόλει *Ἰνδζὲ σοῦ*, ἐν *Προκοπίῳ* (Οὐργιοὺπ) ἐν *Συνασῷ*, ἐν *Νεαπόλει* (Νεβ-σεχὶρ) καὶ κατὰ *τὸ Καραχισσάρ*, ἐν *Ἐβερὲκ* ἡ ἄμπελος καλλιεργεῖται καὶ προοδεύει. Ἐν τοῖς ἄνω τόποις ἀξιόλογα εἶνε καὶ τὰ ἄπια, τὰ μῆλα, τὰ ἀμύγδαλα καὶ τὰ βερίκκοκα, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀμπέλου σταφίς. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι παρήγετο ἔλαιον ἐν τῇ Μελιτηνῇ καὶ ὁ *Μοναρίτης* τῆς ἐπαρχίας ταύτης λεγόμενος οἶνος ἀνθημιλλᾶτο τοῖς ἑλληνικοῖς[1].

Ἡ ἐντόπιος βιομηχανία χωλαίνει· τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν ἔλλειψιν ζητήσεως ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ εἰς τὴν τῶν κατοίκων ἀμέλειαν καὶ νωθρότητα *(ἐννοῶ τῶν χριστιανῶν)*. Ἡ *χαλκευτικὴ* εὑρίσκεται ἐν προόδῳ τινὶ καὶ κινήσει ἕνεκα τῆς τῶν χαλκίνων σκευῶν πολλῆς χρήσεως καὶ τῆς καλῆς τοῦ μετάλλου ποιότητος τοῦ ἐκ τῶν διαφόρων μεταλλείων ὀρυσσομένου. Ἡ *ταπητουργία* εἶνε μὲν ἀξία λόγου, ἀλλὰ μικρὰ καὶ πτωχή. Ἐν ταύτῃ δὲ ἐξέχει ἡ κωμόπολις Κὶρ Σεχὴρ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἐντεῦθεν ἀπέχουσα πρὸς τὰ ΒΔυτικά. Οἱ *ἀλουργεῖς ἀμφίταποι* καὶ τὰ *μάλλινα κροσσωτὰ* εἶνε ἄξια προσοχῆς. Ἐλαφρὰ ταπη-

[1] *Στράβ.* ΙΒ', 535. Ἡ λέξις *Μοναρίτης* προσθετέα εἰς τὰ ἑλλην. λεξικά.

τουργία ἤρξατο ἤδη νὰ μεταδίδωται καὶ ἀλλαχοῦ ἐκ Καισαρείας καὶ νὰ εὑρίσκῃ ὑπόληψιν καὶ ζήτησιν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει χάρις τῷ ἐμπορικῷ πνεύματι ὁμογενοῦς προκρίτου ἐν Καισαρείᾳ, τοῦ Γεωργάκη ἐφέντη Οὐράκλογλου δικηγόρου διατηροῦντος ἐργοστάσιον —κατὰ περιόδους—τοιαύτης ἐριουργίας καὶ ταπητουργίας, ἥτις περιορίζεται εἰς κατασκευὴν παραπετασμάτων, ἐπιστρωμάτων ποικιλοχρόων ἐπιτραπεζίων τε καὶ κλινῶν καὶ ὑποποδίων σκεπασμάτων καὶ τοιούτων.

Ἐν τῇ Μεγάλῃ τῆς Καισαρείας ἀγορᾷ καὶ ἡ **χρυσοχοϊκὴ** δὲν εἶνε εὐτελής. Ἐν τῇ ἀγορᾷ δύναταί τις νῦν πλεῖστα ὅσα νὰ εὕρῃ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ἐμπορίας. Αὕτη εὑρίσκεται ἐν χερσὶ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ τῶν Ἑλλήνων, ἅτε ὀλιγαρίθμων καὶ περὶ πολλὰ περιστρέφεται. Ἡ τοῦ σιδηροδρόμου εἰς Ἄγκυραν προσπέλασις διευκολύνει πολὺ τὴν ταχυτέραν διεξαγωγὴν τῶν ἐμπορικῶν ὑποθέσεων, ἡ δὲ ἐλπὶς ὅτι ἐντὸς πενταετίας θὰ συνδεθῇ σιδηροδρομικῶς καὶ ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἀναπτεροῖ τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους ἐν ταῖς ἐργασίαις αὐτῶν καὶ καρτερικοὺς καθίστησι, καίτοι ταύτας νῦν καὶ ἁμαξιτοὶ διευκολύνουσί πως.

Ὡς ἀχθοφορικὸν ζῷον χρησιμεύει πρώτιστα πάντων ἡ καρτερικὴ κάμηλος καὶ ἡ ἡμίονος· αἱ ἵπποις ἐζευγμέναι ἅμαξαι νῦν κατέστησαν εὐωνότεραι διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐμπορευμάτων, ἕνεκα τῆς συντομεύσεως τοῦ χρόνου· ἐπειδὴ αἱ ἀποστολαὶ ταχύτερον φθάνουσιν εἰς τὸν προσόντα ὅρον δι' ἁμαξῶν ἢ διὰ καμήλων. Συνήθως καθ' ἑκάστην ὀκᾶν ἀπὸ Κ/πόλεως μέχρι Καισαρείας πληρώνονται μεταφορικὰ τὸ μὲν θέρος χονδρικῶς γρόσια *δύο*, τὸν δὲ χειμῶνα 2 ½· λιανικῶς δὲ καὶ διπλάσια, ἐν ᾧ τὰ διὰ τῶν ζῴων τῶν καραβανίων ἀποστελλόμενα στοιχίζουσιν εἰς Καισάρειαν παραδοτέα 25—30 % ὀλιγώτερον, ἀλλ' ὁ ἀποδοχεὺς πρέπει νὰ εἶνε καὶ τῇ ὑπομονῇ τῆς καμήλου ὠχυρωμένος, ἐὰν θέλῃ νὰ κερδήσῃ ἐκ τῶν μεταφορικῶν, διότι οὐχὶ σπανίως καὶ 40 ὅλαι ἡμέραι ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μέχρις ἐνταῦθα μεταφοράν. Ἐκ πείρας ταῦτα σημειούμεθα. Ἡ *ἐκ Μερσίνης καὶ Ἀδάνων* ὁδὸς εἶνε συντομωτέρα· ἀπαιτεῖ 6—8 ἡμέρας διὰ τοὺς ἐμπορευομένους καὶ ἀποστολὰς ποιοῦντας· ἡ *ἐξ Ἀμισοῦ* (Σαμψοῦντος) ἀπαιτεῖ μέχρις ἐνταῦθα ἐννέα ἢ δέκα ἡμέρας τὸ πολύ.

Ἐξαγωγὴ πολλὴ γίνεται τοῦ ταριχευτοῦ βοείου κρέατος καὶ δερμάτων. Ὑπολογίζεται ὑπὸ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδημόνων ὅτι κατ' ἔτος ***εἰκοσακισχίλιαι*** ἀγελάδες θυσιάζονται πρὸς ταριχείαν.

Δίαιτα τῶν κατοίκων καὶ διατροφὴ αὐτῶν καθόλου. Οἱ κάτοικοι ἤτοι ὁ κοινὸς λαὸς διαιτᾶται εὐτελέστατα· ἄρτος ξηρὸς μετ' ὀλίγου

καστουρμᾶ, ὄσπρια, καὶ ἀληλεσμένος σῖτος (κοινῶς *πληγοῦρὶ*) μετ' ἐλαίου λινελαίου, σπανίως βουτύρου, ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Γάλα, τυρός, βούτυρον, ᾠά, κρέας καὶ ἰχθύες ἐκ τοῦ Ἄλυος, Μέλανος καὶ τῶν πέριξ τελμάτων καὶ λιμνῶν ἁλιευόμενοι εἶνε τῶν ὁπωσδήποτε εὐπορωτέρων, οἵτινες καὶ ἐκ τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς Μερσίνης πάντα τὰ χρειώδη κατὰ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μετακομίζονται καὶ τοῖς ξένοις πρὸς ἐπίδειξιν μᾶλλον παρατίθενται. Ἡ ρακῆ οὐδέποτε λείπει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ παρὰ τῷ λαῷ αὐτῷ τῶν χριστιανῶν, ἀλλ' ὁ οἶνος εἶνε σπάνιος.

Ἡ θέρμανσις ἀτελεστάτη καὶ πάντη ἀκανόνιστος· ἑκάστη οἰκία εὐποροῦσα ἢ μὴ ἔχει εἶδός τι ἑστίας θερμαντικῆς, *τανδοὺρ* καλουμένης, ἥτις συνίσταται ἐκ λακκίσκου ἀβαθοῦς περιοριζομένου ὑπὸ τραπέζης μόλις 0,50 μ. ὑψηλῆς. Τῆς τραπέζης ταύτης οἱ πόδες περιβάλλονται ὑπὸ σανίδος 0,15—0,20 μ. πλάτους ἐν εἴδει ζώνης. Ἐπὶ ταύτης δὲ τίθεται ἁπλούμενον μέγα τετράγωνικὸν ἐκ μαλλίου ὕφασμα καὶ ἐφάπλωμα. Οὕτως ἐντὸς τοῦ λακκίσκου τίθεται πήλινον πύραυνον πλῆρες καιόντων ἀνθημμένων ἀνθράκων ἢ ἀπεξηρασμένης κόπρου βοός, ἥτις χρησιμεύει τοῖς κατοίκοις καὶ ὡς καύσιμος ὕλη καὶ περισυλλέγεται ἐπιμελῶς[1], διότι ὁ τόπος, ὡς εἴπομεν, εἶνε ἄξυλος. Ὑπὸ τὸ ἐφάπλωμα λοιπὸν τοῦτο τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ οἱ φίλοι προσερχόμενοι παρακάθηνται ἐκτείνοντες τοὺς πόδας αὐτῶν μέχρι τῆς τοῦ πυραύνου περιοχῆς καὶ μέχρι τῆς ὀσφύος καλύπτονται.

Ἡ περὶ τὴν ἀμφίεσιν αὐστηρότης καθαριότης καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλῆ κομψότης εἶνε παρημελημέναι· καύχημα παρὰ ταῖς γυναιξὶν ὑπάνδροις τε καὶ μὴ θεωρεῖται τὸ φέρειν περὶ τὸν τράχηλον ὁλόκληρον ἄλυσιν χρυσίνων νομισμάτων, ἅτινα κοινῶς *φλουριὰ* λέγονται· ἐπίσης δὲ ὄπισθεν κατὰ τὴν λελυμένην αὐτῶν κόμην, ἥτις εἰς πολλὰς λεπτὰς καὶ ἰσχνὰς πλεξίδας ἐπὶ τῆς ῥάχεως ἐπιπίπτουσα φέρει τόσα νομίσματα χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ ὅσαι εἶνε καὶ αἱ πλεξίδες. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὑπάρχουσιν ἕτοιμοι καὶ φενάκαι μετὰ βοστρύχων φερόντων τὰ φλωρία ταῦτα.

(Ἀκολουθεῖ).

Β. Α. Μ.
Διδάκτωρ

[1] Λέγεται τὸ εἶδος τοῦτο τῆς καυσίμου ὕλης καὶ ὡς ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ (κυκλοτεροῦς) *τεζέκια*.

ΤΟ ΘΥΜΑ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Κωστῇ Παλαμᾷ.

Εἴχομεν συζήτησιν περὶ τῶν βιβλίων. Ὁ φίλος μου ἐνόμιζεν ὅτι τὰ βιβλία ἐξασκοῦν πολλὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου.

— Οἱαιδήποτε, λέγει, καὶ ἂν εἶνε αἱ κατόπιν περιπέτειαι τοῦ βίου. ὅσον καὶ ἂν ὑψωθῇ ἢ χανδακωθῇ ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τῆς τύχης καὶ τοῦ κόσμου, ἂν γείνῃ πλούσιος τραπεζίτης, ἢ πτωχὸς ἐπιστήμων, πάντοτε θὰ μένῃ εἰς τὸν χαρακτῆρά του ἴχνος ὁμοιότητος πρὸς τὸν ἥρωα τοῦ πρώτου μυθιστορήματος ποῦ ἐδιάβασε, καὶ θὰ κρυφοζῇ εἰς τὴν ψυχήν του μία ἀρχή, ἓν γνωμικόν, μία ἰδέα ἢ θεωρία τοῦ πρώτου φιλοσοφικοῦ ἢ ἠθικοῦ ἔργου ποῦ ἐδιδάχθη. Ἐγώ, τοὐναντίον, ἐνόμιζον ὅτι ὅλαι αἱ θεωρίαι τῶν βιβλίων, ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, ὅλοι οἱ πραγματικοὶ ἥρωες τῆς ἱστορίας καὶ οἱ ψευδεῖς τῶν μυθιστορημάτων, ὅλα αὐτὰ φυγαδεύονται καὶ διαλύονται εἰς τὴν πρώτην πνοὴν τῆς πραγματικότητος, εἰς τὴν πρώτην τῆς κοινωνίας ἐπαφήν. Ὁ ἄνθρωπος, εἶνε ἀληθές, ἀντιδρᾷ κατὰ τοῦ κόσμου ἐπί τινα χρόνον, καὶ ὑπάρχουσιν ἢ ὑπῆρξαν ἄνθρωποι διατηρήσαντες ἐπὶ ποσὸν τὴν ἐλευθερίαν των ἀπέναντι τοῦ τυραννικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις αὐτή, ἡ ἐμφάνισις αὕτη τοῦ προσωπικοῦ ἐγώ, δὲν εἶνε ἡ ὠχρὰ ἀνταύγεια ἐπεισάκτων ἐννοιῶν καὶ τύπων, ἀλλὰ μᾶλλον φυσική, ἀχώριστος μορφὴ καὶ διάθεσις, σχετιζομένη ἴσως πρὸς τὸ νευρικὸν σύστημα, τὸν καλὸν στόμαχον, τὴν κληρονομικότητα, κἄτι, τέλος, τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ἔλαβεν ἢ *ἔφερεν* ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον.

— Σία καὶ ἀράξαμεν εἰς τὴν μεταφυσικήν! εἶπεν ὁ φίλος μου· αὐτὸ τὸ ζήτημα δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ζήτημα τῆς προϋπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ὑπάρξεως νοητοῦ κόσμου, τῆς μετεμψυχώσεως, ἂν θέλῃς τέλος πάντων τὸ ζήτημα τοῦ ἀπολύτου ὄντος· καὶ αὐτὰ *εὐτυχῶς* δὲν λύονται εἰς τὸ ζαχαροπλαστεῖον· πιὲ τὴ μαστίχα σου καὶ πᾶμε γιατὶ εἶναι ὥρα τοῦ φαγητοῦ.

Τὸν ἔλαβον ἀπὸ τοῦ βραχίονος καὶ ἐξηρχόμεθα, ὅταν συνηντήσαμεν τὸν Χ*** καὶ ὁ φίλος μου μ' ἐσταμάτησε.

— Τὸν βλέπεις αὐτόν ; μοῦ εἶπε·

— Ποιὸν τὸν τρελλο-Μανώλη ;

— Γιατί τὸν λὲς τρελλόν ;

— Έτσι τὸν λέγει ὁ κόσμος.

— Ἐσὺ πῶς τὸν βλέπεις ;

— Ἐγὼ ἄλλο δὲν βλέπω, τώρα τόσα χρόνια, παρὰ νάχῃ τὸ ἕνα χέρι στὴν τσέπη, μὲ τὸ ἄλλο νὰ κρατῇ ἕνα μαντῆλι, χειμῶνα καλοκαῖρι, καὶ νὰ πηγαίνῃ περίπατον, πάντοτε τὴν αὐτὴν ὥραν, εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, μὲ τὸ ἴδιο βῆμα, τὸ ἴδιον ὕφος, τὴν ἰδίαν σιωπήν.

— Καὶ δὲν ἐστάθης ποτὲ περίεργος νὰ μάθῃς τὴν ἱστορίαν του ;

— Ἠρώτησα πολλάκις, ἀλλὰ μοῦ ἀπήντων στερεοτύπως «τὤχασεν ἀπὸ τὰ πολλὰ τὰ γράμματα»

— Θέλεις λοιπὸν νὰ τὴν ἀκούσῃς μὲ λίγα λόγια ;

— Εὐχαρίστως ὅσον νὰ πεινάσω· λέγε.

— Μὲ αὐτὸν εἴμεθα συμμαθηταὶ εἰς τὸ Γυμνάσιον· καὶ ἦτον ὁ πρῶτος μαθητής· ἔξυπνος ὅσον νὰ πῇς· ζωηρός, πρῶτος εἰς τὰ παιγνίδια, εἰς τὰ κανόνια, εἰς τὸ πάλεμμα, καὶ πρῶτος εἰς τὴν μελέτην καὶ τὰ μαθήματα. Οἱ εὐφυέστεροι μαθηταί μας τὸν ἠγάπων, οἱ στενοκέφαλοι τὸν κατέτρεχον καὶ ἂν δὲν ἀπατῶμαι, τὸν ἐφθόνουν· ὅταν ἐτελειώσαμεν τὸ Γυμνάσιον ἦτο μὲ δύο γνώμας· ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Τεργέστην νὰ γείνῃ ἐμπορoϋπάλληλος, νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ χαρῇ τὸν κόσμον, καὶ ἴσως μία ἡμέρα νὰ γείνῃ καὶ πλούσιος, ἢ νὰ σπουδάσῃ φιλολογίαν καὶ νὰ γείνῃ *σοφός*· διότι πολὺ ἐθαύμαζεν ἕνα καθηγητὴν τῶν Ἑλληνικῶν, ποῦ εἴχομεν, πολυμαθῆ καὶ εὐφυῆ ἄνθρωπον. Ἐπὶ τέλους εἴτε εὗρε κάποιαν δυσκολίαν διὰ τὴν Τεργέστην, εἴτε δι' ἄλλον λόγον, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν φιλολογίαν.

Ἦτο φύσει ρωμαλέος καὶ ἀρκετὰ εὔπορος· ἐξώδευε λοιπὸν καὶ ἔζη καλὰ εἰς τὰς Ἀθήνας· ἐσύχναζεν εἰς τὰ θέατρα, καὶ τὰ caffé-chantants, καὶ μερικοὺς χοροὺς ἀμφιβόλου ἠθικῆς, ἔκαμνεν ἐκδρομάς, γυμναστικήν, ἦτο μέλος συλλόγων, ἐδημοσιογράφει ἐνίοτε καὶ ἐφοίτα κάποτε καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον· ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ᾐσθάνθη ἀηδίαν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν σπουδαιοτέρων, λεγομένων καθηγητῶν τῆς Σχολῆς. Μετ' ὀλίγον ἠκροᾶτο μόνον τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Πῶς τὴν βρίσκεις τὴν ἐπιστήμην σου ; τὸν ἠρώτησα μίαν ἡμέραν.

— Φίλε μου, μοῦ εἶπεν, ὅλον αὐτὸ τὸ ἔτος ἔμαθα δύο πράγματα, ἀλλὰ ἀνεκτίμητα.

— Ὡς τί ;

— Πρῶτον ὅτι «Φιλολογία εἶνε ἡ γνῶσις τοῦ ἐγνωσμένου» καὶ δεύτερον ὅτι ἡ Φιλοσοφικὴ σχολὴ μποροῦσε καὶ νὰ λείπῃ καὶ νὰ τὰ δίνουν σὲ μᾶς τὰ λεπτὰ νἀγοράζωμε βιβλία.

Τὸ καλοκαῖρι, ὅταν ἐφύγαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ὁ Μανώλης ἐφωδιά-

σθη μὲ βιβλιοθήκην ὁλόκληρον· ἀγόρασε καὶ ἓν ὅπλον τοῦ κυνηγίου, ἀλλὰ δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ τὸν εἶδα πολλαὶς φοραὶς στὸ κυνῆγι· τὸν ἔβλεπον ὅμως εἰς τὸν περίπατον, εἰς τὴν μουσικὴν καὶ κάποτε εἰς τὴν Λέσχην. Ἦτο ἐνθουσιασμένος μὲ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς του· πότε εὕρισκεν ἔξοχον τὸν Δημοσθένη, πότε ὑπεράνθρωπον τὸν Θουκυδίδην, πότε ἀπομνημόνευε ραψῳδίας ὅλας ἐκ τοῦ Ὁμήρου, πότε εὕρισκε τὸ τέλειον κάλλος εἰς τὸν Σοφοκλῆ καὶ πότε τὸ ἰδεῶδες τοῦ πρακτικοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Ξενοφῶντα καὶ πάντοτε ἠγόραζε βιβλία καὶ ἐσχεδίαζε μελέτας.

Τὸ ἔτος ἐκεῖνο δὲν ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ δ' ἑπόμενον θέρος τὸν εὗρον θιασώτην τοῦ Πλάτωνος.

— Ἐκεῖ εἶνε, μοῦ ἔλεγε, τὸ σχολεῖον τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς τελειότητος· ἐκεῖ θὰ ἐσπούδασεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔγεινε Θεός. Ἦτο τώρα ἀφανέστερος, ἠγάπα μᾶλλον τὴν μοναξίαν, καὶ συχνὰ τὸν εὕρισκον κάτω ἀπὸ τὴν μικρὴν κερασιάν, ποῦ εἶνε ἀριστερὰ καθὼς πηγαίνομε στὸ ρέμμα, στὴ μέση στὸ λειβάδι, νὰ κάθηται μὲ ἓν βιβλίον στὸ χέρι, ἐνῷ αἱ μέλισσαι ἐτριγύριζον μὲ βόμβον ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του.

Μίαν ἡμέραν τὸν εἶδα σκυθρωπὸν καὶ πολὺ σκεπτικὸν νὰ κάθηται σὲ μιὰ πέτρα καταμεσῆς στὸ ρέμμα.

— Τί κάνεις ἐδῶ ; τοῦ εἶπα· θὰ σὲ πάρουν ἡ Νεράϊδες.

— Εἶμαι πολὺ στενοχωρημένος· μοῦ εἶπε· καὶ μοῦ ἐξήγησε τὸ αἴτιον τῆς στενοχωρίας του· δὲν εἰμποροῦσε νὰ ἐννοήσῃ τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος· τί εἶνε αὐτὸ τὸ ἐπὶ ταῦτα καὶ ἐπὶ θατέρου, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Τίμαιος πλάττει τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου ;

— Καὶ ἐννοεῖς, μοῦ εἶπεν, ὅτι χωρὶς τὴν θεωρίαν αὐτὴν δὲν εἰμπορεῖς νὰ ξεύρῃς τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ νὰ κατέχῃς πλῆρες τὸ θεῖόν του σύστημα.

— Μὰ δὲν χρειάζεται καὶ νὰ τὸ κατέχῃς τοῦ εἶπον· σήκω πᾶμε· ἀπόψε σέχω τραπέζι· θὰ φᾶμε ἕνα λαγών, ποῦ μέφίλεψαν· μὴ μοῦ πῇς, ὄχι.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἤρχισε νὰ μελετᾷ φιλοσοφίαν διὰ νὰ δώσῃ ἐξετάσεις εἰς τὰ γενικά· ἀλλ' οὔτε τότε ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐμελέτησεν, ἐμελέτησεν ἑβδομάδας, μῆνας, ἑξάμηνα, ἔγεινεν ὠχρότερος, σκυθρωπότερος, ἀμελέστερος εἰς τὰ κοινωνικά του καθήκοντα καὶ τὴν ἐνδυμασίαν του, μισανθρωπότερος, σοφώτερος ἴσως, ἀλλὰ δὲν ἔδωκεν ἐξετάσεις.

— Μὰ ξεύρεις, τοῦ εἶπα μιὰν ἡμέραν, πόσο μελετοῦν οἱ ἄλλοι γιὰ τὰ γενικά ; ἕνα μῆνα τὸ πολύ.

— Ἂν οἱ ἄλλοι εἶνε κτήνη, μοῦ εἶπε, δὲν θὰ πῇ πῶς πρέπει νά-

μαι κἐγώ. Ἔκτοτε οἱ οἰκεῖοί του ἤρχισαν νὰ τὸν πιέζουν νὰ δώσῃ ἐξετάσεις, οἱ δὲ ξένοι νὰ τὸν ὑποβλέπουν καὶ νὰ τὸν γλωσσοτρώγουν, νὰ τὸν ὀνομάζουν ἀκοινώνητον καὶ ἰδιότροπον, καὶ κατώρθωσαν νὰ τὸν καταστήσουν νευρικὸν καὶ μισάνθρωπον. Καὶ ὅσον ἀπέφευγε τὸν κόσμον τόσον περιωρίζετο εἰς τὴν βιβλιοθήκην του· ἐμελέτα, ἐμελέτα, πάντοτε καὶ παντὸς εἴδους βιβλία· ποιητὰς καὶ ἱστορικούς, βίους ἁγίων καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἀλλὰ πρὸ πάντων, καὶ ὡς κύριον ἔργον, τοὺς φιλοσόφους καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Ἦλθε τότε ἡ ἐπιστρατεία καὶ μὲ ἅρπαξαν ἐμέ· αὐτὸς ἐξηρέθη ὡς προστάτης οἰκογενείας· εἴθε νὰ μὴ ἐξηρεῖτο· ἴσως ἡ ἀνάγκη, ἡ θεόσδοτος πραγματικότης τὸν ἀπήλλαττεν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν βιβλίων.

Ὅταν ἀπελύθην καί, ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα μου, ἐζήτησα τὰ νέα, οἱ φίλοι μου μοῦ εἶπον δύο τρεῖς θανάτους, ἄλλους τόσους γάμους καὶ ὅτι ὁ Μανώλης ἐτρελλάθη.

— Πῶς, ὁ Μανώλης ;

— Μάλιστα καὶ τώρα τὸν ἔχουν στὸν Ἀϊγεράσιμον, στὴν Κεφαλληνίαν· καὶ οἱ ἰατροὶ ἐλπίζουν ὅτι τὸ ταξεῖδι θὰ τὸν ὠφελήσῃ.

— Καὶ πῶς ἐτρελλάθη ; τί διάγνωσιν ἔκαμαν ;

— Ἄλλοι λέγουν ὑπεραιμίαν τοῦ ἐγκεφάλου, ἄλλοι surmenage intellectuel, καὶ ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ πολλὰ τὰ γράμματα.

Ἀπὸ τότε τὸν ἔκλαιον ὡς ἀποθαμένον, ὅταν πέρυσι, ἐνῷ ἤμην εἰς τὰς Ἀθήνας γιὰ ναὖρω καμμίαν θέσιν, βλέπω αἴφνης εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅτι ἀπέθανε κἄποια πλουσία χήρα καὶ ἐκληροδότησε τὴν ἐκ 200,000 δρ. περιουσίαν της εἰς τὸν Μανώλην Χ... τυγχάνοντα ἀνεψιόν της.

— Νά, ἐσκέφθην, τὸ ἀντιφάρμακον τῆς τρέλλας καὶ τῶν βιβλίων· τώρα χρειάζεται μιὰ καλὴ νύφη, καὶ μὲ διακόσιαις χιλιάδαις δραχμαὶς δὲν θἀργήσῃ νὰ εὑρεθῇ, καὶ ὁ Μανώλης θὰ γείνῃ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, καὶ θὰ ζήσῃ εὐτυχής, δηλαδὴ θὰ ζήσῃ. Τίποτε, φίλε μου, τὰ βιβλία τοῦ εἶχον στρεβλώσῃ καὶ ἀφανίσῃ τὸν νοῦν ἀνιάτως καὶ τὸν κατέστησαν δυστυχῆ διὰ βίου. Ὅταν τὸν εἶδον τὴν τελευταίαν φοράν, ἦτον ἀκούρευτος καὶ ρυπαρὸς καὶ ἐκοπίαζε πολὺ ὅταν ὡμίλει.

— Ἤθελα νὰ σοῦ κάμω μιὰ ἐρώτησι, καϋμένε Μανώλη, τοῦ εἶπα.

— Ξεύρω τί θὰ μἐρωτήσῃς μοῦ εἶπε, διατί δὲν αὐτοκτονῶ ;

Καὶ πρὶν προφθάσω νὰ διαμαρτυρηθῶ, ἐξηκολούθησε:

— Νὰ σοῦ πῶ, φίλε μου, ἡ ἰδέα σου εἶνε πολὺ ὀρθή, ἔπρεπε νἄχω αὐτοκτονήσῃ, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ζῶ· πρὸς τί ; ὁ ἥλιος αὐτὸς ὁ ἄψυχος, ὁ ὁποῖος ἀνατέλλει καὶ δύει κανονικῶς, τίποτε δὲν μὲ διδάσκει,

τίποτε δὲν μὲ φωτίζει· τὸ σῶμα αὐτὸ τὸ ἐκ πηλοῦ, αὐτὰ τὰ τυφλὰ μάτια μου, αὐτὰ τὰ ἄχρηστα αὐτιά μου δὲν μὲ ἀφίνουν νὰ ζήσω, τὴν δένουν, τὴν σκοτίζουν, τὴν θλίβουν τὴν δυστυχῆ ψυχή μου, ἡ ὁποία διψᾷ τὴν ἀλήθειαν καὶ ποθεῖ τὸ φῶς· ὁ κόσμος αὐτός, ὁ ψεύτικος ἀπὸ τὸ Α ἕως τὸ Ω, πρὸ πολλοῦ δὲν ὑπάρχει δι' ἐμέ· ἔκαμε πολὺ καλὰ καὶ μὲ διέγραψεν ὡς τρελλόν· νὰ ζήσω διὰ νὰ βλέπω αὐτὸ τὸ ἀφρᾶτο κορίτσι, ὅπως λέγει ἡ μητέρα μου, καὶ ἐκεῖνον τὸν σοβαρὸν πολιτικὸν καὶ ὅλους αὐτοὺς τοὺς γελοίους, τοὺς μωροὺς τοὺς ἀηδεῖς πιθήκους ; δὲν πιστεύω νὰ ἔχῃς αὐτὴν τὴν ἀνόητον ἀξίωσιν, ἀφοῦ μ'ἀγαπᾷς πρέπει νἀποθάνω· τίς οἶδε ; νὰ μεταβῶ εἰς τὸ ἄγνωστον· ἴσως ἐκεῖ ὑπάρχει φῶς· ἴσως τὸ ἄγνωστον αὐτὸ νὰ εἶνε ἡ ἀλήθεια, νὰ εἶνε Θεός· ἀλλ' ὅ,τι καὶ ἂν εἶνε, θὰ εἶνε κἄτι καλλίτερον ἀπὸ τὸ χρῆμα καὶ τὰ ὡραῖα κορίτσια, τὴν εὐτυχίαν τῶν καθηγητῶν τῆς γαλλικῆς χά, χά, χά! λοιπόν, θὰ πῇς, γιατί δὲν αὐτοκτονῶ τώρα ἀμέσως ; γιατί ; εἶμαι ἄραγε δειλός ; ἴσως· εἶμαι γενναῖος καὶ περιμένω τὸν θάνατον, ὁ ὁποῖος θὰ ἔλθῃ, θὰ ἔλθῃ ἀφεύκτος ! ἢ μοῦ ἀρέσει νὰ βλέπω αὐτὴν τὴν κωμῳδίαν τοῦ κόσμου, εἰς τὴν ὁποίαν εἶμαι θεατής ; ἢ εἶμαι, μήπως καὶ ἐγὼ ὑποκριτής, καὶ πρέπει νὰ παίξω τὸν ρόλον ποῦ μοῦ ἔτυχεν εἰς τὴν διανομὴν τῶν προσώπων ; ποιὸς ξεύρει ! ἂς ἴδωμεν· ἐλπίζω ὅτι ὁ θάνατος δὲν θὰ βραδύνῃ· ὤ ! γιὰ φαντάσου, ἀλήθεια νὰ εἴμεθα ἀθάνατοι, ὅπως λένε ! φοβερόν ! τί φρικτὴ ἰδέα, νὰ μένῃς αἰωνίως ἔτσι ! ἆ ! μὲ τρομάζει καὶ μόνη ἡ σκέψις......»

Καὶ τώρα λέγε σὺ πῶς τὰ βιβλία δὲν ἐπηρεάζουν τὸν ἄνθρωπον.

— Δὲν σοῦ λέγω, εἶπον, ἡ ὑπερβολικὴ μελέτη· καὶ ἔπειτα εἶνε καὶ κατὰ τὸ ποιὸν τῶν βιβλίων.

— Ἆ ! τὰ πρύμησες τώρα· ἂς εἶνε αὐτὸ εἶνε ἄλλο μέγα ζήτημα· ἄςτο, γιατὶ πεινῶ φοβερά· καλὴ νύκτα καὶ καλὴν ὄρεξιν.

— Ἐπίσης.

Ἀ. Τραυλαντώνης

ΔΗΜΟΣΙΑ ΠΑΡΙΣΙΝΑ ΘΕΑΜΑΤΑ

ΕΝ ΥΠΑΙΘΡΩι ΚΑΙ ΥΠΟ ΣΤΕΓΗΝ

Οἱ Παρίσιοι εἶνε ἡ κατ'ἐξοχὴν πόλις τῶν δημοσίων θεαμάτων· θεαμάτων ἀνὰ πᾶσαν ὥραν, παντὸς εἴδους, θεαμάτων τέρψεως καὶ διδασκαλίας, θεαμάτων ὑπὸ στέγην ὡς ἐπίσης καὶ ἐν ὑπαίθρῳ. Εἶνε, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἓν διαρκὲς καὶ ἐκτενὲς διόραμα ἐκτυλισσόμενον ἐπὶ τῶν δύο ὀχθῶν τοῦ Σηκουάνα καὶ ἐξαπλούμενον, πέραν τῶν τειχῶν τῆς

πόλεως, ἐπὶ τῶν λόφων καὶ τῶν τοπείων, τῶν ἀλσῶν καὶ τῶν λιμνῶν, ἅτινα πλαισιοῦσι χαριέντως τὴν ὡραίαν πόλιν. Οἱ Γάλλοι καλοῦσιν αὐτὴν πόλιν — φῶς (la ville-lumière), ἐγὼ θὰ τὴν ἐκάλουν συγχρόνως: la ville-spectacle, ἤτοι τὴν πόλιν τῶν θεαμάτων.

Ὑπάρχει κἄτι εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ἀπέραντον κίνησιν, ὅπερ σὲ κάμνει νὰ χάνῃς εὐχαρίστως τὸν καιρόν σου. Ἰδοὺ μία μικρὰ παρισινή, ἥτις τρέχει σπεύδουσα διὰ τῶν ὁδῶν· ὅταν ἴδῃ ὅτι δὲν ἀκολουθεῖται, ἵσταται παρατηροῦσα τὸ πρῶτον τυχὸν ἀντικείμενον, μέχρις ὅτου ἑλκύσῃ τὴν προσοχήν· τότε τρέχει χαίρουσα διότι ἀκολουθεῖται, δυσανασχετοῦσα πολλάκις εὐχαρίστως, θυμώνουσα ἐνίοτε προκλητικῶς, ἔχουσα καθ' ἑκάστην νὰ διηγηθῇ μίαν μικρὰν ἱστορίαν εἰς τὰς φίλας της, μεθ' ὧν γελᾷ κρυφίως, κύπτουσα ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ πρὸ τῆς ἐργασίας, ἢ παίζουσα ἐντὸς τῶν κήπων, ἢ καθημένη μετ' ἀνυπομονησίας ἐπὶ τῶν σιδηρῶν θρονίων. Καὶ τρέχει ἐντὸς τῶν ὁδῶν, στρέφουσα ἐνίοτε ὅπως ἴδῃ τὸν ἀκολουθοῦντα, ὑψοῦσα τὴν ἐσθῆτά της ὅπως τὴν προφυλάξῃ ἀπὸ τοῦ πηλοῦ· καὶ σὺ ἑλκυόμενος ἀπὸ τὸ μειδίαμά της, ἀπὸ τὴν προκλητικὴν κνήμην, ἀπὸ τὰ χίλια καμώματα καὶ *τσακίσματα,* ἅτινα ἐπιτηδεύεται, — τεχνίτρια πρώτης τάξεως ἐν τοῖς τοιούτοις ἡ παρισινή, κατέχουσα ἅπαν τὸ μυστήριον τῆς χάριτος — τὴν ἀκολουθεῖς ἐπὶ πολλὰς ὥρας, ἑλκυόμενος, σπεύδων ἀσυνειδήτως. Καὶ χάνεις οὕτως εὐχαρίστως τὰς ὥρας σου, διότι καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν κατορθώσῃς νὰ ἀποσπάσῃς ἓν φίλημα ἀπὸ τὰ φιληματοφορτωμένα χείλη της, καὶ ὅταν δὲν ἐπιτύχῃς τὴν μικρὰν συνέντευξιν, ἧς ἡ ἐλπὶς σὲ κάμνει νὰ τρέμῃς ἐκ τῶν προτέρων, σοὶ μένει ὅμως εἰς τὸ βάθος κἄτι εὐχάριστον, ἀποτέλεσμα τοῦ μειδιάματος, ὅπερ ἐδέχθης, τοῦ πτερωτοῦ λόγου ὃν ἀντήλλαξας μετ' αὐτῆς, τῆς ἡδονῆς ἣν σοὶ προξενεῖ ἡ προσέγγισις ὡραίας γυναικός. Καὶ συνειθίζει τις τόσον εἰς τὰ καθημερινὰ ταῦτα τοῦ ἔρωτος στιγμιαῖα παιγνίδια, ὥστε ἡ μελαγχολία, ἣν αἰσθάνεται κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ μικροῦ ὡραίου πτηνοῦ, διασκεδάζεται ἀμέσως πρὸ νέων ἀντικειμένων, ἅτινα προκαλοῦσι τὴν περιέργειαν καὶ διασκορπίζουσι τὸ στιγμιαῖον νέφος.

Καὶ εἰσέρχεσαι οὕτως ἐλαφρός, ὡς πάντοτε, εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα δημόσιον κῆπον, πλήρη κόσμου παίζοντος ἐπὶ τῆς χλόης, ἐν τῷ μέσῳ γυμνῶν ἀγαλμάτων, ἀνθέων μυριοχρώμων, ὧν ἀγνοεῖς τὰ ὀνόματα, ἀλσῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀκούεις φιλήματα ἐραστῶν, γλυκεῖς λόγους ὑποσχέσεων, πίστεως, σχέδια ἅτινα διαρκοῦσι τόσον ὅσον καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὰ σύννεφα εἰς ἄστατον ὁρίζοντα. — Σὲ ἀγαπῶ — ψεύματα — σοὶ ὁρκίζομαι, πουλάκι μου — Ἂς εἶνε· σὲ πιστεύω. — Καὶ ἡ αὔρα διασκορπίζει ἀνὰ τὰ φυλλώματα τὰς ἡδυλογίας ὅλας, δι' ἃς γελῶσι τὰ

ἀγάλματα καὶ τερετίζουσι τὰ μικρὰ πτηνά. Πυργῖται, τρυγόνες περιστεραί, χῆνες, κύκνοι, νῆσσαι, παίζουσιν ἐπὶ τῆς χλόης, ἢ κολυμβῶσιν ἐντὸς μεγάλων δεξαμενῶν καὶ λιμνῶν. Οὐδεὶς ἐνοχλεῖ τὰ ἀθῷα αὐτὰ πτηνά, ἅτινα διατηρεῖ τὸ δημόσιον καὶ ἀγαπᾷ ὅλος ὁ κόσμος· διότι ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἥμεροι, ἐνῷ ἡμεῖς, ἐκεῖ κάτω, εἰς πολλὰ ἀκόμη εἴμεθα ἄγριοι. Καὶ ἐδῶ βέβαια ὑπάρχουσι κακοποιοὶ—διότι ἡ κακία εἶνε παγκόσμιος—ἀλλ' αὐτοὶ εὑρίσκονται εἰς τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα, ἐνῷ ἡμεῖς εἴμεθα ὅλοι σχεδὸν κακοποιοί, διότι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἐννοεῖ νὰ σεβασθῇ τοὺς νόμους καὶ νὰ μὴ ἀδικῇ τὸν πλησίον.

Καὶ ὄχι μόνον τὰ πτηνὰ παίζουσιν ἀνενόχλητα, ἀλλὰ καὶ τρέφονται ὑπὸ τοῦ κόσμου· πωλοῦνται πρὸς τοῦτο ἐκεῖ μικροὶ ἄρτοι, οὓς ἀγοράζουσι παῖδες, γυναῖκες, ἄνδρες, ῥίπτοντες τεμάχια ἐντὸς τῆς λίμνης ἢ ἐπὶ τοῦ χόρτου· καὶ οἱ πυργῖται — οἱ τόσον ἄγριοι ἐν Ἀνατολῇ— ἐδῶ τρέχουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν περιπατητῶν, καὶ αἱ νῆσσαι καὶ αἱ χῆνες προστρέχουσιν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὕδατος, ὅπως ἁρπάσωσι φωνάζουσαι τὸ ἐπιπλέον φιλοδώρημα.

Τὰ μικρὰ παιδία θέτουσιν ἐντὸς τοῦ ὕδατος τὰ πλοιάριά των, ἄλλα μὲ ἱστία καὶ ἄλλα μὲ ἀτμόν, μὲ τὴν τρίχρωμον ἐθνικὴν σημαίαν, καὶ ἐνίοτε — ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Κροστάνδης — μὲ τὸν ῥωσσικὸν ἀετόν, καὶ παρακολουθοῦσι πέριξ ἀλαλάζοντα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς μητρὸς ἢ τῆς παιδαγωγοῦ τὸν πλοῦν τοῦ μικροσκοπικοῦ σκάφους, ὅπερ ἐνίοτε ναυαγεῖ καὶ ἄλλοτε φθάνει αἰσίως εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην. Πόσων παιδίων ὁ βίος δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸ ναυτικὸν αὐτὸ παιγνίδιον!

Ἀλλ' ὅταν εἰσέλθῃ ὁ χειμὼν καὶ πνεύσωσι τοῦ βορρᾶ οἱ ἄνεμοι, τὰ ὕδατα παγώνουσιν εἰς τὰς λίμνας καὶ ἵστανται κρυσταλλωμένα εἰς τοὺς αὔλακας. Τότε ὅλος ὁ κόσμος θέτει τὰ παγοπέδιλά του καὶ τρέχει ἐπὶ τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον ἐπάγωσε κτυπηθὲν ἀπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ χειμῶνος. Καὶ ἐγὼ ὁ Ἀνατολίτης, ὅστις πρώτην φορὰν βλέπω τόσον νερὸν νὰ εἶνε στερεὸν καθὼς κρύσταλλον, ζητῶ νὰ τρέξω μὲ θάρρος, ἀλλὰ πίπτω ἐλεεινὰ καὶ ὅλος ὁ κόσμος γελᾷ μὲ τὸ ἀτύχημά μου καὶ γελῶ καὶ ἐγώ, καὶ ὅταν ἀκόμη πονῶ. Ἀλλ' ἐνίοτε σκοντάπτει ἐπάνω εἰς τὸ ἀδρανές μου σῶμα κάμμία μικρούλα, ἡ ὁποία πίπτει γελῶσα κοντά μου· καὶ τότε τὴν πέρνω ἐκ τῆς χειρός, ζητῶ νὰ στηριχθῶ ἐπάνω της, ἀλλ' ὅταν ἴδῃ, ὅτι κινδυνεύω νὰ πέσω καὶ πάλιν καὶ νὰ τὴν παρασύρω μετ' ἐμοῦ, μὲ ἀφίνει νὰ 'ξαπλωθῶ κατὰ γῆς καὶ φεύγει γελῶσα. Καὶ ἐγὼ κλαίω σχεδόν, ὄχι διότι ἔπεσα, ἀλλὰ διότι δὲν δύναμαι νὰ τὴν ἀκολουθήσω καὶ δὲν δύναμαι κρατῶν τὴν χεῖρά της νὰ τρέχω οὕτω πολλὰς ὥρας κοντὰ εἰς τὸ πλευρόν της....

Κατὰ τὸ θέρος, ὅταν ὅλα τὰ δένδρα, εἶνε ἐστολισμένα, ἀκούει τις πολλάκις νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τοῦ μέσου τοῦ δάσους γλυκεῖς φθόγγοι· εἶνε ἡ στρατιωτικὴ μουσική, ἡ ὁποία παίζει· κόσμος ἄπειρος συνωθεῖται πέριξ· οὐδεὶς κινεῖται, οὐδεὶς ὁμιλεῖ· ἕκαστος ἐνοικιάζει ἀντὶ 10 ἢ 20 λεπτῶν ἓν κάθισμα καὶ ἐν θρησκευτικῇ εὐλαβείᾳ ἀκροᾶται τῆς ὑψηλῆς τῶν μουσῶν λειτουργίας. Τὸ πανδαιμόνιον τῶν ἀθηναϊκῶν πλατειῶν, μὲ μίαν μουσικὴν εἰς τὸ μέσον χωρὶς πρόγραμμα, μὲ μουσικὴν τὴν ὁποίαν οὐδεὶς κήδεται, διότι ὅλοι *σολατσάρουν* ἐπιδεικνυόμενοι καὶ φλυαροῦντες περὶ πολιτικῆς, εἶνε ἄγνωστον ἐδῶ. Πλατεῖαι κονιορτώδεις καὶ λασπωμέναι δὲν ὑπάρχουσιν· αἱ τοιαῦται πλατεῖαι, ὡς ἡ τοῦ Συντάγματος, χρησιμεύουσιν ὡς σταθμοὶ τῶν ἁμαξῶν. Ἐδῶ ὁ κόσμος κινεῖται, παίζει, ἐρωτεύεται, ἀκούει τὴν μουσικήν του, ἐντὸς κήπου ἢ δάσους. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν φυτεύουν δένδρα· τοὐναντίον, καίουν τὰ ὑπάρχοντα. Τί δυστυχία!

Τί ὑψηλὸν πρᾶγμα ἡ μουσική· δι' αὐτὴν καὶ μόνην ἀξίζει τις νὰ ζῇ· δι' αὐτὴν θὰ κλαύσω ὅταν ἀποθάνω! ἐστηριγμένος ἐπί τινος δένδρου, ἀκούω, ζῶν ἐπ' ὀλίγον ἐν ἡδονικῇ ἀνυπαρξίᾳ, χωρὶς νὰ βλέπω τόσα ἄλλα πέριξ ἀντικείμενα, ὡραῖα καὶ τερπνά, χωρὶς νὰ γνωρίζω, ἐὰν πράγματι ζῶ ἢ ἐὰν ὀνειρεύωμαι ἐν τῷ ᾅδῃ.

* *
*

Ὀλίγον περαιτέρω πρὸ μικροῦ ξυλίνου παραπήγματος ἀκούω φωνὰς καὶ γέλωτας παιδίων. Εἶνε θεατρικὴ παράστασις Φασουλῆ, ἀλλὰ γάλλου Φασουλῆ. Διότι, ὦ Ἕλληνές μου, ἔχουσι καὶ οἱ φίλοι ἡμῶν Γάλλοι τὸν Φασουλῆ των, τὸν ὁποῖον καλοῦσι Guignol, ὡς ἔχουσιν οἱ Τοῦρκοι τὸν Καραγκιόζην, ἀχρεῖον ὅμως αὐτόν· ὁ γάλλος Φασουλῆς, ὅστις ἔχει μεγάλην ἱστορίαν, γεννηθεὶς πρὸ 100 χρόνων, νομίζω ἐν Λυῶνι, εἶνε ἐπίσης ἠθικὸς ὡς ὁ ἕλλην· ὀλιγώτερον ὅμως σατυρικὸς καὶ περισσότερον σκανδαλώδης. Τὸ κοινότερον αὐτῶν σημεῖον εἶνε τὸ ἀλύπητον ξύλον, τὸ ὁποῖον δίδεται μεταξὺ Φασουλῆ καὶ Περικλέτου. Τὸ θέατρον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εὑρίσκει τις ἰδίᾳ εἰς τὸν κῆπον τῆς Γερουσίας καὶ εἰς τὰ Ἠλύσια Πεδία, κομψόν, μὲ ἓν ὄργανον μουσικὸν κατὰ τὰ διαλείμματα, μὲ καθίσματα πέριξ, εἶνε ἐδῶ ἡ χαρὰ τῶν παιδίων, ὡς ἐν Ἑλλάδι, ἡ μόνη διασκέδασις ὁλοκλήρων ἐπαρχιῶν. Ἐν Λαρίσῃ εἶδον ἀξιωματικοὺς νὰ πηγαίνωσιν ἐν σώματι εἰς τὸν Φασουλῆν, ἐλλείψει ἄλλης ἀσχολίας καὶ διασκεδάσεως! Καὶ ὅμως πηγαίνω καὶ ἐγὼ ἐνίοτε εἰς τοῦ Guignol, οὐχὶ διὰ νὰ γελάσω διὰ τὰς εὐφυΐας καὶ τὸ ξύλον του, ἀλλὰ διὰ νὰ φαιδρυνθῶ ὀλίγον ἐκ τῆς θέας τῶν χαρωπῶν προσώπων τῶν παιδίων. Παρακολουθῶ μετὰ προσοχῆς τὰς φαιδρὰς ἀλ-

λοιώσεις τοῦ προσώπου των, ἀκούω μετὰ κατανύξεως τοὺς ἀθώους γέλωτάς των, τὰ αὐτόματα χειροκροτήματα καὶ εἶμαι εὐτυχὴς διὰ τὴν ἀληθινὴν εὐτυχίαν τῶν μικρῶν ἐκείνων ὑπάρξεων. Καὶ ἀδύνατον εἶνε νὰ μὴ ἀναπολήσω τότε τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν, καθ' ἣν ἤμουν τόσον εὐτυχής, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζω.

* *
*

Καὶ ἐξακολουθῶ κατόπιν νὰ περιπλανῶμαι ἀνὰ τὰ δένδρα, ζητῶν κἄτι — ἀγνοῶ ἀκριβῶς τι — πηγαίνων που — χωρὶς νὰ γνωρίζω ποῦ διευθύνομαι. Ἐπὶ τῶν δημοσίων θρονίων ἢ τῶν ἐνοικιαζομένων ἀντὶ δεκαλέπτου καθισμάτων κάθηνται κατὰ σειρὰν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων γυναῖκες, ἐργαζόμεναι καὶ ἐπιτηροῦσαι τὰ πρὸ αὐτῶν παίζοντα παιδία. Εἰς τὰς Ἑλληνίδας θὰ φαίνηται παράξενον πῶς δύνανται νὰ ὑπάρξωσι γυναῖκες πλέκουσαι ἢ κεντῶσαι εἰς δημόσια μέρη. Καὶ ὅμως τὸ τοιοῦτον ἐδῶ δὲν εἶνε διόλου ἐντροπή, ἡ δὲ φίλεργος Γαλλὶς δὲν χάνει οὐδὲ λεπτόν. Ἀγαπᾷ, ἐργάζεται, γελᾷ συγχρόνως.

Παρατηρῶ περαιτέρω ὡραιότατα ἐντὸς συστάδος δένδρων ἀγάλματα καὶ συμπλέγματα: τὰ ὡραιότερα τούτων, τὰ κοσμοῦντα τὸν Κεραμεικόν, εἶνε εἰλημμένα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἐξ ἧς ὁ κόσμος ἀδύνατον νὰ ἀποσπασθῇ· ὁ κῆπος τοῦ Λουξεμβούργου ἢ τῆς Γερουσίας εἶνε ὁ ὡραιότερος τῶν Παρισίων, εἶνε δὲ οἱονεὶ κτῆμα τῶν φοιτητῶν, οἵτινες διέρχονται ἐκεῖ τὰς ὥρας τῆς ἀργίας, ὅταν δὲν κλείωνται, ὡς οἱ Ἕλληνες συνάδελφοί των, εἰς τὰ καφφενεῖα, ἅτινα ἀγαπᾷ ὁ Γάλλος, ὅσον καὶ ὁ Ἕλλην. Εἶνε ὁ κῆπος ὁ κατ' ἐξοχὴν θορυβώδης· εἶνε πλήρης σκανδάλων. Οἱ φοιτηταὶ μὲ τὰς ἐρωμένας των ἀνταλλάσσουσι δημοσίᾳ φιλήματα ἢ ἀλληλοκυτάζονται ἡδέως ἢ παίζουσι διώκοντες ὁ εἷς τὸν ἄλλον. Μία μητέρα περιφέρει θριαμβευτικῶς τὰς θυγατέρας της ἀνὰ μέσον στοίχων νέων, ὧν τινες μετ' ὀλίγον γίνονται φίλοι. Μία ἐργάτις ἔχουσα ἀνηρτημένας ἐπὶ τοῦ ἀλεξιβροχίου της τρίχας γυναικείας κόμης φωνάζει ὅτι εἶνε τῆς πενθερᾶς της! Παιδαγωγοί, ὑπηρέτριαι, ἐνθυμίζουσαι *ταῖς ἀθηναΐκαῖς κουζῖναις*, χονδραὶ γυναῖκες, θρηνοῦσαι τὸ παρελθόν, μερικοὶ γέροντες μειδιῶντες θλιβερῶς, παιδία πηδῶντα καὶ φωνάζοντα, φύλακες φρουροῦντες σοβαρῶς, πτηνὰ ἱπτάμενα ἥμερα, πλοιάρια ἀκινητοῦντα ἐπὶ τῆς δεξαμενῆς, ἄνθη ὡραῖα καὶ πολύχρωμα, δένδρα ὑψηλὰ καὶ σύσκια, εὔγεστοι καρποὶ κρεμάμενοι καὶ μαγευτικὴ δύσις ἡλίου, ἔμπροσθεν τὸ Πάνθεον καὶ ὄπισθεν τὰ ὑψηλὰ κωδωνοστάσια τοῦ Ἁγίου Σουλπικίου, κόσμος ἄπειρος, λαμπρὰ μουσική, παιγνίδια ἁπανταχοῦ διὰ τὰ παιδία, καφφενεῖα διὰ τοὺς μεγάλους, τύρβη καὶ γέλωτες, *χασομέρημα* εὐχάριστον, ἰδοὺ τί εἶνε τὸ

Λουξεμβοῦργον ἐν ὀλίγοις, πλησίον τοῦ ὁποίου συνεδριάζουσιν ἐντὸς ἀμαυροῦ καὶ παλαιοῦ μεγάρου οἱ πολιοὶ πατρίκιοι τῆς Γαλλίας, ἥσυχοι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς δαιμονιῶντας συναδέλφους των τῆς Κάτω Βουλῆς, ὧν ὁ χρόνος δὲν κατηύνασεν εἰσέτι τὴν ζέσιν καὶ τὴν τρέλλαν.

Καὶ ἐξέρχεταί τις ἐκ τοῦ κήπου καὶ ἀκολουθῶν τὰς μεγάλους ὁδούς, ἀληθεῖς ἐκθέσεις, τὰ πολυθόρυβα βουλεβάρτα, τὰς λαμπρὰς διόδους, τὰς μοναδικὰς δενδροστοιχίας, ἵσταται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν πρὸ τῶν πολυτελῶν προθηκῶν, αἵτινες ἀπαστράπτουσιν, ἐμβάλλουσαι καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄρρενας εἰς ἀδιαλείπτους πειρασμούς: Τί ὡραῖα πράγματα! — Ἂν ἠδυνάμην νὰ ἀγοράσω τοῦτο, ἂν ἠδυνάμην νὰ ἔχω ἐκεῖνο! — Εἰσέρχεσαι ἐνίοτε ἑλκυόμενος εἰς τὸ κατάστημα, δίδεις ὅ,τι ἔχεις διὰ νὰ πάρῃς ὅ,τι δὲν ἔχεις, τὸ ὁποῖον μετά τινα καιρὸν δὲν θὰ ἔχῃς, ἢ ἐξακολουθεῖς, τὸ συχνότερον τὸν δρόμον σου, ἐφ' οὗ ἄλλα ἀντικείμενα σὲ ἑλκύουσιν.

Ὁ Σηκουάνας ἐξαπλοῦται ἤρεμος περιστρεφόμενος ὡς βόας ἐντὸς τῆς μεγάλης πόλεως. Δεκάδες μικρῶν ἀτμοπλοίων πλήρων γελώντων ἐπιβατῶν, οἵτινες μὲ ἄνθη ἐπιστρέφουν ἢ πηγαίνουν εἰς τὰς ἐξοχάς, τρέχουσιν ἠρέμα, σταθμεύοντα ἀνὰ διάφορα σημεῖα ἐπὶ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ὄχθης. Καὶ παρ' αὐτὰ πληθὺς ἄλλη ἐμπορικῶν ἀτμοπλοίων, ἅτινα φέρουσι μέχρι τῶν Παρισίων ἀναπλέοντα τὸν ποταμὸν ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ διάφορα ἐμπορεύματα. Διότι, ἂν καὶ ἐκπλήσσεταί τις κατ' ἀρχάς, οἱ Παρίσιοι εἶνε ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς Γαλλίας! Τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, ὅπερ διενεργεῖται διὰ τοῦ Σηκουάνα καὶ τῆς διώρυγος τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, εἶνε κατά τι ἀνώτερον τοῦ τῆς Μασσαλίας. Καὶ ὅμως οἱ Παρίσιοι δὲν εἶνε παραθαλασσία πόλις. — Κόσμος ἄπειρος ἵσταται ἐπὶ τῶν λαμπρῶν λιθοκτίστων προκυμαιῶν σκιαζομένων ὑπὸ μεγάλων δένδρων. Εἶνε οἱ περίεργοι, οἱ κεχηναῖοι, οἱ **χασομέρηδες** παρισινοί, οἵτινες ἵστανται μὲ ἀνοικτὸν στόμα πρὸ τοῦ τυχόντος ἀντικειμένου. Χίλιοι ἄνθρωποι παρατηροῦσι κυρίαν τινά, ἥτις λύει τὸν κύνα της, τοὺς κατὰ σειρὰν ἐπὶ τῆς ὄχθης ἁλιεύοντας, τοὺς κωπηλατοῦντας ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἐὰν ρεμβάζων σταθῇς πρὸς στιγμὴν ὅπως παρατηρήσῃς μελαγχολικὸς τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ, ἀμέσως γίνεται πέριξ σου μέγας κύκλος, καὶ ἕκαστος ἐρωτᾷ τὸν πλησίον: μήπως πνίγηκε κανένας; — Ἐὰν θελήσῃς νὰ ἐπισκοπήσῃς τὴν πορείαν τῶν ἀστέρων, χίλιοι διαβάται θὰ εὑρεθῶσιν ὅπως στρέψωσι τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν οὐρανόν, ζητοῦντες νὰ μάθωσι τί συμβαίνει ἐκεῖ ὑψηλά.

Καὶ ἐν τούτοις οἱ περίεργοι αὐτοὶ ἄνθρωποι δὲν γνωρίζουσι καλῶς ἢ μόνον τὴν ἰδίαν συνοικίαν. Ἐὰν τοὺς ἐρωτήσῃς: — Σᾶς παρακαλῶ, φίλε μου, εἶμαι ξένος, μοὶ λέγετε τί εἶνε τὸ λαμπρὸν αὐτὸ οἰκοδό-

μημα ; — Λυποῦμαι πολύ, φίλε μου, δὲν εἶμαι αὐτῆς τῆς συνοικίας. Πόσοι Ἀθηναῖοι δὲν θὰ ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἀκρόπολιν, πόσοι Παρισινοὶ δὲν θὰ γνωρίζωσι τὸ Λοῦβρον! Ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ αἰσθάνωμαι πέριξ μου πράγματα ἅτινα ἀγνοῶ.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ κεῖνται κατὰ σειρὰν ἐπὶ τῆς προκυμαίας, τὰ περιώνυμα παλαιοβιβλιοπωλεῖα : χιλιάδες τόμων ἐντὸς ξυλίνων θηκῶν· σωρὸς βιβλίων ἀγοραζομένων εἰς δημοπρασίας, κατὰ πτωχεύσεις, πωλουμένων ἀντὶ ὀλίγων πολλάκις λεπτῶν. Μὲ ὀλίγα χρήματα δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ ὁλόκληρον βιβλιοθήκην. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζω ποία μελαγχολία μὲ καταλαμβάνει ἐνώπιον τοῦ πελάγους τούτου τῶν βιβλίων, ὧν ὀλίγιστα ἐπιπλέουσι. Πόσα ὄνειρα, πόσαι ἐλπίδες, πόσαι φιλοδοξίαι, πόσοι στεναγμοί, πόσοι θρῆνοι, δὲν κοιμῶνται ἐντὸς τοῦ πρασινωποῦ ἐκείνου χάρτου, τὸν ὁποῖον ἤγγισαν τόσαι ἄλλαι χεῖρες, μὴ ὑπάρχουσαι πλέον! Πόσοι συγγραφεῖς δὲν ἐλησμονήθησαν. πόσοι ἐκ τῶν μὴ λησμονηθέντων εἰσέτι, θὰ λησμονηθῶσι μίαν ἡμέραν. μετὰ ἑκατόν, ἢ μετὰ χίλια ἔτη, ἀδιάφορον. Καὶ τότε, ἐν τοιαύτῃ στιγμῇ ἀπελπισίας, ὁρκίζομαι καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς συγγραφεύς, νὰ μὴ χαράξω οὐδεμίαν πλέον γραμμὴν ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον λησμονῶ τὸν ὅρκον μου — ποσάκις φεῦ! κατὰ τὸν βίον ἡμῶν δὲν καθιστάμεθα ἐπίορκοι! — καὶ λαμβάνω ἀσυνειδήτως τὴν γραφίδα, ἵνα γράψω ὅ,τι μίαν ἡμέραν θὰ ἐξαφανισθῇ. Ἀλλὰ μήπως δὲν εἶνε αὐτὴ ἡ πορεία, αὐτὸς ὁ προορισμὸς ὅλης τῆς δημιουργίας ; ὑπεράνω ἐπιπλέει ἡ ἰδέα, αἰωνία καὶ ἄφθαρτος ὡς εἶνε ὁ Θεός.

* * *

Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι σκέψεις γραπταὶ διατηρούμεναι ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς καὶ θέλγουσαι γενεὰς ἀλληλοδιαδόχους. Ἀπόδειξις ὁ Ὅμηρος. Ἆρά γε θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, καθ' ἣν καὶ οὗτος θὰ ἐξαφανισθῇ — μετὰ 100 π. χ. ἑκατοντάδας ἐνιαυτῶν ; Ἀδιάφορον. Δύναταί τις νὰ ἀποθάνῃ, ὅταν ζήσῃ τόσους αἰῶνας. Καὶ τὰς ἰδέας ταύτας σοὶ ὑπαγορεύουσι τὰ λαμπρὰ ἔργα τῆς τέχνης, ἅτινα περικλείουσι τὰ πολυπληθῆ τῆς πόλεως μουσεῖα. Ἀπὸ τοῦ μικροῦ μουσείου τοῦ Λουξεμβούργου. ἔνθα τὰ γλυπτικὰ καὶ γραφικὰ ἔργα τῶν διασημοτέρων γάλλων καλλιτεχνῶν, τῶν ἔτι ζώντων, μεταβαίνεις εἰς τὸ κολοσσιαῖον Λοῦβρον, κτίσμα ἡγεμόνων πολλῶν, ὅπως γονατίσῃς πρὸ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, ἢ πρὸ τῆς Παναγίας τοῦ Ραφαήλ. Καὶ διέρχεσαι ἐκεῖ ὥρας πολλάς, ζητῶν νὰ ἐξηγήσῃς τὸ μυστηριῶδες μειδίαμα τῆς Ζοκόνδας τοῦ Βίντζη, μαγευμένος ἀπὸ τὴν χάριν τῆς Μαδόνας. Συχνάκις τοῦ μηνὸς αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς τέχνης.

Διέρχομαι ἀδιάφορος, σπεύδων διὰ τῶν αἰθουσῶν, ἔνθα κεῖνται τὰ ἀκατάληπτα δι' ἐμὲ μνημεῖα τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τεθορυβημένος ἀπὸ τὸ σαρκαστικὸν μειδίαμα τῶν μουμιῶν, αἵτινες φαίνονται νὰ μὲ οἰκτείρωσι διότι ζῶ, φθάνω ἱκέτης πρὸ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, πρὸ τῆς ὁποίας ἵσταμαι ὥρας ὁλοκλήρους.

Καὶ ὅταν ἐνίοτε οἱ φύλακες παραμερίσωσι, καὶ οἱ ξένοι παραπλανηθῶσιν εἰς ἄλλας αἰθούσας, ἀκούω μετὰ δακρύων τὸ πικρὸν παράπονόν της. Τότε τῇ προτείνω, σπογγίζων τὰ δάκρυά της διὰ τῶν ἀσπασμῶν μου, ὅπως τὴν ἀπαγάγω καὶ φέρω αὐτήν, νοσταλγοῦσαν εἰς τὴν ἡλιοφώτιστον αὐτῆς καὶ γαλανὴν πατρίδα. Ἀλλὰ ἀφίνομεν αἴφνης καὶ οἱ δύο βαθὺν στεναγμόν, ὅταν παρατηρήσωμεν τὰ δεσμὰ τῶν εὐγενῶν αὐτῆς ἀπαγωγέων. Εἶνε ἄθραυστα, ἴσως ὅμως δὲν εἶνε καὶ αἰώνια! Ἀνόητοι σκέψεις!

Καὶ κατὰ σειρὰν ἄλλοι δεσμῶται θεοί, Ἑρμαῖ, Ἀθηναῖ Ἀπόλλωνες, Χάριτες. Ἡ Νίκη τῆς Σαμοθρᾴκης ἀκέφαλος ἐπὶ τεθραυσμένης νηός. Πολιορκητὰ Δημήτριε, ποῦ εἶσαι!

* *
*

Ἔξω ἡ πόλις ἐξαπλοῦται φαιδρά, πλουσία, ὡραία, γαργαλιστική, κρύπτουσα ὑπὸ τὸ χρυσοῦφαντον αὐτῆς πέπλον χίλια πάθη καὶ ἄλλας ἀθλιότητας. Εἰσέρχεσαι ἀσυνειδήτως εἰς ἓν τῶν μεγάλων ἐκείνων καταστημάτων, ἔνθα δύνασαι νὰ μείνῃς ὁλόκληρον ἡμέραν, βλέπων, ἀκούων, ὀσφραινόμενος, ψαύων ἁπαλά. Τὸ Λοῦβρον ἀπέναντι τοῦ ὁμωνύμου μουσείου, ἵσταται ὡς κολοσσός, ὑπὸ τὰ σκέλη τοῦ ὁποίου διέρχονται χιλιάδες ψυχῶν. Ὅλοι οἱ παρισινοὶ συρμοί, τὰ γαλλικὰ λεπτουργήματα, οἱ σινικοὶ νεωτερισμοί, ἄνθη, μύρα, χρυσὸς καὶ ἄργυρος, λεπτὰ καὶ χονδρὰ ὑφάσματα, κομψοτεχνήματα, ὅλοι οἱ πειρασμοὶ τῶν γυναικῶν, πλοῦτος ὁλόκληρος ἐκτεθειμένος ἐντὸς βελουδίνων θηκῶν, ἐντὸς ταπητοστρώτων αἰθουσῶν, ὑπὸ ἄπλετον ἠλεκτρικὸν φῶς. Τρεῖς χιλιάδες ὑπάλληλοι ὑπηρετοῦσι πέντε χιλιάδας ἐπισκέπτας. Ὁλόκληρος ἑλληνικὴ πόλις ἐντὸς ἑνὸς μαγαζείου. Ἀλλὰ πληθυσμὸς μυρωμένος ἐντὸς μαγαζείου μοσχοβολοῦντος. Τὰ ἄπειρα πλήθη τῶν ἀγοραστριῶν σὲ πιέζουσιν ἡδονικῶς, τὰ βλέμματά των σὲ ἀναγκάζουσι νὰ περιπλανηθῇς ἀσκόπως ἡμίσειαν ἡμέραν, ἀνερχόμενος καὶ κατερχόμενος τὰ πατώματα διὰ τῶν πολυτελῶν κλιμάκων ἢ διὰ τοῦ μηχανικοῦ ἀνυψωτῆρος. Ὕδωρ Κολωνίας τρέχει ἀπό τινα βρύσιν· δωρεὰν βρέχεις τὸ μανδύλιόν σου· δωρεὰν ἐπίσης πίνεις ἓν ποτὸν ἢ τρώγεις ἓν ζακχαρωτόν, ἅτινα προσφέρουσιν εἰδικοὶ ὑπάλληλοι μὲ στολὴν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας. Κατόπιν εἰσέρχεσαι εἰς τὸ ἀναγνωστήριον, ἐξαπλοῦσαι δωρεὰν ἐπὶ ανα-

παυτικῶν βελουδίνων ἑδρῶν, ἀναγινώσκεις δωρεὰν ὅλας τὰς ἐφημερίδας τοῦ κόσμου, γράφεις ἐπὶ χάρτου δωρεὰν παρεχομένου ὅλας τὰς ἐπιστολάς σου, παρατηρεῖς ἐν ἀνέσει τὰς ὡραίας εἰκόνας, αἵτινες κοσμοῦσι τὸ ἀναγνωστήριον καὶ ἀπέρχεσαι μετὰ πολλὰς ὥρας, εὐτυχής, ἐὰν τόσα θέλγητρα καὶ τόσα *δωρεὰν* δολώματα δὲν σὲ ἐσαγήνευσαν ὅπως ἀγοράσῃς τι, δυστυχής, διότι δὲν κατώρθωσας νὰ ἀποκτήσῃς μέρος τῶν ὡραίων ἐκείνων πραγμάτων.

* *
*

Καὶ ὅταν ἐξελθὼν εἰς τὴν ὁδόν, ζητήσῃς νὰ ἐπιστρέψῃς οἴκαδε, χίλια ἄλλα πράγματα σοὶ κόπτουσι καθ' ὁδὸν τὸν δρόμον. Παρατηρεῖς τὰ ἀγάλματα, ἅτινα πληροῦσι τὰς πλατείας καὶ τὰς ὁδούς· ὅλοι οἱ ἐπίσημοι Γάλλοι ἀπομαρμαρωμένοι· ἀποκαλύπτεσαι πρὸ δεκάδος κηδειῶν· εἰσέρχεσαι εἰς τὴν πρώτην τυχοῦσαν ἐκκλησίαν. Μεγάλαι λαμπάδες καίουσι πρὸ τῶν ἑκατέρωθεν ἱερῶν. Τὸ ἄδυτον λάμπει ἀπὸ τὰ κοσμήματα. Τὸ μέγα ὄργανον ἀντηχεῖ ὑπὸ τοὺς θόλους· εἰς τοὺς τοίχους λαμπραὶ εἰκόνες. Μία μαγευτικὴ φωνὴ δεσπόζουσα τῶν λοιπῶν τοῦ χοροῦ ἀνέρχεται ἐν ἐξάρσει πρὸς τὸν οὐρανόν. Κυρίαι μελανειμονοῦσαι προσεύχονται γονυκλινεῖς. Εἷς ξυρισμένος ἀββᾶς λειτουργεῖ· περιηγηταὶ ἵστανται ὡς βλᾶκες. Τὸ ἡμίφως τῶν σιγηλῶν θόλων περιβάλλει ἐν μυστηρίῳ τὸν ναόν. Πολλάκις συγκινεῖσαι, ἐνίοτε μειδιᾷς, οἰκτείρεις τοὺς ἄλλους ἢ οἰκτείρεις σεαυτὸν καὶ ἐπὶ τέλους ἐξέρχεσαι ὅπως εἰσῆλθες.

Ὀλίγον ἀπωτέρω τῆς ἐκκλησίας ἵσταται ἐν κύκλῳ μέγα πλῆθος. Ἐν τῷ μέσῳ, *σαλτιμπάγκοι* ἐκτελοῦσι διάφορα γυμνάσια, ἢ ταχυδακτυλουργοὶ ἐπιδεικνύουσι τὴν τέχνην των. Πλανόδιοι ἀοιδοὶ ψάλλουσι παλαιὰ ᾄσματα — εἶδος ἐλεημοσύνης — καὶ ἐνίοτε ἀκούεις τις καὶ τὴν ἰταλικὴν λατέρναν, ἣν συναντᾷ μετὰ τῶν Καλαβρέζων εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Οἱ μικροπωληταὶ καὶ οἱ farceurs κατέχουσι σπουδαίαν θέσιν μεταξὺ τῶν εὐώνων δημοσίων θεαμάτων, ἅτινα κινοῦσι τὴν περιέργειαν τοῦ κόσμου. Πωλοῦσι κυνάρια, χαρτοφυλάκια, ἁλύσεις ὡρολογίων, ἄνθη, ὑγρὰ θαυματοποιά, χίλια πράγματα μικρὰ καὶ περίεργα, ὑπὲρ ὧν ὁμιλοῦσι μετὰ ταχύτητος ἀνεμοστροβίλου, ὡς ἔλληνες ρήτορες ἐν παραμοναῖς ἐκλογῶν. Καὶ οἱ διαβάται τοὺς ἀκούουσι σιωπηλοί, ἕτοιμοι νὰ γελάσωσιν εἰς τὴν πρώτην τοῦ ρήτορος εὐφυΐαν.

Εἰς τὰς ἀποκέντρους συνοικίας πίπτεις πολλάκις ἐπὶ τῶν ἐτησίων πανηγύρεων, ἔνθα διασκεδάζει θορυβωδῶς ὁ λαὸς ἐν τῷ μέσῳ ξυλίνων ἵππων, παραπηγμάτων μὲ χίλια μικρὰ πράγματα, ἐργατῶν ᾀδόντων, πλήθους εὐθύμου. Καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ὀχυρώματα, τὰ λαμπρὰ δάση καὶ αἱ θαυμάσιοι ἐξοχαί, μὲ χιλίας διασκεδάσεις καὶ ἄπειρα θέλγητρα.

* *
*

Όταν δὲ ἐπέλθῃ τὸ σκότος, ἀνοίγονται τότε αἱ θύραι τῶν συναυλιῶν καὶ αἱ τῶν θεάτρων, τῶν μεγάλων δημοσίων τῆς νυκτὸς θεαμάτων. Ὑπάρχουσι περίπου ἐν Παρισίοις τριάκοντα μεγάλα θέατρα καὶ αἴθουσαι συναυλιῶν, καὶ ἄλλα τόσα μικρά. Καὶ ὅλα πλήρη πάντοτε. Ἡ μεγάλη ὄπερα λάμπει ἐκ τοῦ μαρμάρου, τοῦ πλούτου, τῆς καλλιτεχνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ μεγάλη κλῖμαξ καὶ ἡ τιμητικὴ εἴσοδος κατεσκευάσθη ἐκ μαρμάρων κομισθέντων ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου. Τέσσαρες προτομαί, παριστῶσαι τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν Ἰταλίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Γαλλίαν, ἵστανται πρὸ τοῦ στίλβοντος ἐκ χρυσοῦ foyer, καὶ ἐφ' ἑκάστης αὐτῶν ἀναγινώσκει ὑπερήφανος ὁ Ἕλλην τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἑλληνιστὶ γεγραμμένα. Ὑπὸ τοὺς θόλους τοῦ θεάτρου ἀκούεις αἴφνης καὶ ὑψοῦται θεσπέσιον μέλος καὶ ἀκούεις ἀπνευστεὶ τὰς ὑψηλὰς ἐμπνεύσεις τῶν μεγάλων μουσικῶν. Μετὰ τὴν ὄπεραν ἡ opéra comique, ἥτις προσωρινῶς ἑδρεύει ἐν πενιχρῷ θεάτρῳ, εἶνε τὸ καλλίτερον λυρικὸν θέατρον. Ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μολιέρου, ὡς ἀποκαλοῦσιν οἱ Γάλλοι τὸ Γαλλικὸν θέατρον, ἀκούει τις μετὰ ψυχικῆς τινος ἱκανοποιήσεως ἑρμηνευόμενα τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων ὑπὸ τελείων καλλιτεχνῶν. Ἐδῶ πρωτεύει ἡ τριὰς τῶν Coquelin. Ἀλλὰ ὅλοι οἱ ἠθοποιοὶ ἁμιλλῶνται περὶ τὴν τελειότητα, εἶνε δὲ μία παράστασις τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου μία τῶν μεγαλειτέρων εὐδαιμονιῶν.

Τὸ Ὠδεῖον, παλαιὸν ὡραῖον θέατρον, ἀκολουθεῖ τὰ ἴχνη τοῦ προηγουμένου. Ἀλλ' ἐδῶ ἄρχονται τοῦ σταδίου αὐτῶν οἱ ἐκ τῆς δραματικῆς σχολῆς ἐξερχόμενοι, ὅπως ἐντεῦθεν μεταπηδήσωσιν εἰς ἄλλα μεγάλα θέατρα, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Γαλλικόν. Τὰ δύο αὐτὰ θέατρα δίδωσι δὶς τῆς ἑβδομάδος, διὰ τοὺς μαθητὰς ἰδίᾳ, εἰδικὰς ἀπογευματινὰς παραστάσεις, καθ' ἃς διδάσκονται τὰ κλασικὰ ἔργα, ἰδίᾳ ὁ Μολιέρος, ὁ Ρακίνας καὶ ὁ Κορνήλιος.

Εἰς τὸ Châtelet ἑδρεύει ἡ féérie. Ἐπὶ τῆς ἀπεράντου σκηνῆς βλέπει τις πολλάκις μέχρι 300 ὑποκριτῶν. Εἶνε ἐδῶ τὰ ὡραιότερα σκηνικὰ—ὅλα πλούσια καὶ μαγικά,—τὸ μεγαλείτερον τῆς Γαλλίας *μπαλλέτον,* ἠθοποιοὶ ἄριστοι, ἀοιδοὶ κάλλιστοι. Ἡ féérie μετέχει μελοδράματος καὶ δράματος, κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας, φαντασμαγορίας, καὶ πανοράματος· θέλγει καὶ συγκινεῖ. Ἑτέρου εἴδους εἶνε αἱ μεγάλαι τοῦ Ἱπποδρόμου fééries. Εἶνε κονίστρα σιδηρο-ὑάλινος διὰ θερινὰ θεάματα, ἀπέραντος, μὲ ὀκτὼ χιλιάδας θέσεις. Εἰς τὰ θεάματα ταῦτα λαμβάνουσι μέρος 1000 περίπου πρόσωπα, συνάπτονται μάχαι σχεδὸν ἀληθεῖς, παρελαύνουσι στρατοὶ ὁλόκληροι μετὰ μουσικῶν τελείων, γί-

νονται ἱπποδρόμια, ἀγῶνες, μὲ λαμπρὰς στολάς, μὲ μοναδικὸν ἱματισμόν, μὲ θαυμάσια κινητήρια μηχανήματα. Καὶ ἡ féérie ὅλη διεξάγεται ἐδῶ μόνον διὰ κινήσεων καὶ χειρονομιῶν—διότι εἶνε παντομίμα—τόσον ἐντελῶς, ὥστε νὰ ἀντικαθιστῶσιν ἐπιτυχῶς τὴν λαλιάν. Ἡ παράστασις τῆς Ἰωάννας δ' Ἄρκ τόσον φυσικὴ εἶνε, ὥστε ὅταν αὕτη αἰχμαλωτιζομένη ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἀνέρχηται τὴν πυράν, νομίζει τις ὅτι εὑρίσκεται πρὸ πραγματικότητος. Καὶ ὁ ἀπέραντος ἱππόδρομος ἀντηχεῖ ἀπὸ τῆς ἐπευφημίας τῶν 8 χιλιάδων θεατῶν.

Τὰ ἀληθῶς ὡραῖα ταῦτα θεάματα θὰ ἀργήσωμεν πολὺ νὰ ἴδωμεν ἐν Ἑλλάδι, ἕνεκα τῶν μεγάλων ἐξόδων. Ἐδῶ ὅπως ἱκανοποιηθῇ ἡ ἑταιρία, παίζεται ἡ ἰδία féérie, ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος. Ἄλλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν λαμπρὰς τοιούτου εἴδους ἱστορικὰς παραστάσεις, μὲ τὰ γραφικὰ ἑλληνικὰ ἐνδύματα, τοὺς κλεφτοπολέμους, τὰς πυρπολήσεις τῶν θαλασσομάχων μας καὶ τὰ λοιπὰ ἡρωϊκά μας.

Ἄλλη ἀπέραντος αἴθουσα εἶνε ἡ τῶν ταυρομαχιῶν, αἵτινες διαφέρουσι τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ κατὰ τὸ ὅτι ἐν Γαλλίᾳ ἀπαγορεύεται τὸ φονεύειν τοὺς ταύρους καὶ κατὰ τὸ ὅτι ἀκόμη τὸ πλῆθος διαφέρει τοῦ μεθύοντος ἐκ τοιούτου θεάματος ἱσπανικοῦ κοινοῦ. Καὶ ὅμως ἀκούει τις πολλάκις, ὑπὸ τοὺς θουρίους ἤχους τῆς μουσικῆς καὶ τὰς παρακελεύσεις τῶν ταυρομάχων καὶ φωνάς τινας ἐνθουσιώδεις ἀπὸ τῶν θεωρείων καὶ φράσεις ἀκαταλήπτους. Εἶνε τέκνα τῆς Ἰβηρίας, μελαγχροινά, καὶ ὑπερήφανα ὡς οἱ ταῦροι, ἅτινα ἐπευφημοῦσι τοὺς ταυρομάχους συμπατριώτας των, περιφέροντας εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην τὰ λείψανα τῆς ἱσπανικῆς δόξης, ὡς οἱ πτωχοὶ Πολωνοὶ τὰ ᾄσματα καὶ τὰ γραφικὰ ἐνδύματά των.

Τὰ cirques εἶνε ἄλλου εἴδους ταραχῆς. Ἀκροβάται ἐπιχειροῦντες ἰλιγγιώδεις ἀσκήσεις, πίπτοντες ἀπὸ 20 μέτρα, ***κλάουν***, ἤτοι ἄγγλοι ***καραγκιόζιδες***, ἢ γάλλοι ἀγγλίζοντες ἐκτελοῦντες χίλια ***μασκαραλίκια***, πιερρῶτοι ἀλευρωμένοι, πίθηκοι τρέχοντες ἐπὶ ἵππων, κύνες παίζοντες μουσικήν, χοῖροι σύροντες ἁμάξας, ἐντὸς τῶν ὁποίων κάθηνται μεγαλοπρεπῶς αἶγες, πολὺ σεβασταὶ κυρίαι, ἐλέφαντες χορεύοντες, γαλαῖ συνομιλοῦσαι μετὰ ποντικῶν, ἵπποι χορεύοντες τετράχορον κανονικώτατα, καὶ χίλια ἄλλα πράγματα ἀκόμη, ἰδοὺ τί εἶνε τὰ cirques, εἰς τὰ ὁποῖα καθ' ἑκάστην συρρέουσι τέσσαρες χιλιάδες θεατῶν. Προχθὲς ἤκουσα εἰς ἓν ἐκ τούτων τέσσαρας ὡραίας νεάνιδας νὰ ψάλλωσιν ἓν ἑλληνικὸν τραγοῦδι, τὸ τρυφερόν: «Πέρδικά μ συπλουμισμένη, πέρδικά μου πλουμιστή». Τὰς ἀκούω νὰ ψάλλωσι γλυκά, ἐντείνω τὸ οὖς, πείθομαι, ὅτι ἀκούω τὴν ἑλληνίδα φωνήν, καὶ ἐγείρομαι, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκπλήξεως τοῦ κόσμου, μόνος τῆς θέσεώς μου, καὶ ἀρχίζω νὰ ἐπευ-

φημῶ καὶ νὰ χειροκροτῶ. Πόσον ὡραῖον εἶνε νὰ ἀκούῃ τις τὴν γλῶσσάν του εἰς ξένον τόπον, ἐκεῖ ὅπου δὲν τὸ περιμένει, καὶ ἡ ἀνάμνησις πατρίδος, γλυκείας νὰ φθάνῃ εἰς τὸν νοῦν σου ἐπὶ τῶν πτερύγων τρυφεροῦ ᾄσματος, τὸ ὁποῖον σοὶ ἐνθυμίζει τόσα πράγματα χαρωπά. . . .

* *
*

Πλὴν τῆς ὄπερας τὰ ἀκριβώτερα τῶν θεαμάτων εἶνε τὰ θέατρα τῶν vaudevilles καὶ τῶν μελοδραματίων. Ἐνταῦθα συχνάζει ὁ κόσμος ὁ κομψός, ὁ κόσμος τῶν πλουσίων ἑταιρῶν, οἱ mondains, οἱ πλούσιοι ὅλου τοῦ κόσμου, οἵτινες ἔρχονται ἐνταῦθα φέροντες χρυσὸν πρὸς ἀγορὰν ἡδονῶν, ὅπως οἱ ἔμποροι πηγαίνουσιν εἰς Σῦρον ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ὅπως ἀγοράσωσι δέρματα. Καὶ συνωθοῦνται ἐκεῖ δοῦκες μετὰ λιμοκοντόρων, πρίγκιπες μετ' ἀγυρτῶν ἐκ Βρασιλίας ἢ Ἱσπανίας, κόμητες μετὰ ἑταιρῶν — κἀνεὶς βασιλεὺς κρύπτεται incognito ὄπισθεν τῶν παραπετασμάτων τοῦ θεωρείου του— καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς χειροκροτοῦνται οἱ θεατρικοὶ ἀστέρες, αἱ ὡραῖαι ἀοιδοί, ἐπιδεικνύουσι τὴν φωνὴν καὶ τὸ σῶμα εἰς τὸ χειροκροτοῦν πλῆθος· ἐκ τοῦ γαλλικοῦ Vaudeville ἐγεννήθη καὶ τὸ ἑλληνικὸν κωμειδύλλιον, τὸ ὁποῖον κινδυνεύει νὰ δολοφονήσῃ, ἐκεῖ κάτω· καὶ μουσικὴν καὶ καλαισθησίαν καὶ ποίησιν καὶ δρᾶμα. Τὰ vaudevilles ταῦτα εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔργα ἐφήμερα, πλήρη λογοπαιγνίων ἄνευ ἠθικοῦ συμπεράσματος, ἅτινα ὅμως ἀρέσκουσιν εἰς τὸ πολὺ κοινόν.

* *
*

Ἀναρίθμητα ἔρχονται κατόπιν τὰ concerts, εὑρισκόμενα εἰς ὅλας τὰς συνοικίας, ἀριστοκρατικὰ καὶ γαργαλιστικὰ ἐν ταῖς ἀριστοκρατικαῖς, ὀλίγον ἀηδῆ ἐν ταῖς ἐργατικαῖς πτωχαῖς· ἐνταῦθα συρρέει ὁ πολὺς κόσμος. Νεάνιδες δεκαπενταέτιδες ὁδηγοῦνται ὑπὸ τῶν γονέων των εἰς αἰθούσας, ἔνθα ἀντηχοῦσι κομψαὶ αἰσχρολογίαι, καὶ ἐπιδεικνύονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς εὔσαρκα μέλη, πρὸ εὐπευφημοῦντος πλήθους. Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀνατροφῆς.

Ἡ ἐπισημοτέρα τῶν σημερινῶν ἀοιδῶν εἶνε ἡ Yvette Guilbert, ἥτις κερδίζει ἐτησίως ᾄδουσα ἰδιοτρόπως ᾄσματά τινα, ἀρκετὰ ἀχρεῖα, 250,000 φράγκων. Εἶνε ἡ μέλισσα τῶν συναυλιῶν, ἡ λατρεία τῶν θαμώνων τῶν concerts. Οἱ ποιηταὶ τῶν ᾀσμάτων τούτων κερδίζουσιν ἐπίσης μεγάλα ποσά. Οὕτω π. χ. εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ μᾶλλον γνωστός, ὁ Ξανρώφ, κερδίζει ἐτησίως δι' ὀλίγα τραγουδάκια, 60 χιλ. φράγκων. Ἐὰν ὁ κ. Σουρῆς ἦτο Γάλλος, θὰ ἦτο σήμερον παγκόσμιος καὶ ἑκατομμυριοῦχος. Ἀφοῦ ὅμως ἐγεννήθη Ἕλλην, ἂς ἀρκεσθῇ εἰς τὴν πανελλήνιον δόξαν του· ἐγὼ δὲν θὰ ἐζήλευα περισσότερον!

Ἄλλα κέντρα εἶνε οἱ δημόσιοι χοροί, περὶ ὧν ἔγραψα ἀλλαχοῦ, μὲ τὰς συρομένας γυναῖκας, καὶ τὰ φοβερὰ cancans, τὴν μέθην τῶν νέων, μὲ τὸν θόρυβον καὶ τοὺς γέλωτας, τὰς αἰσχρότητας καὶ τὰς ἡδονάς των. Καὶ πέραν ἀκόμη τοῦ μεσονυκτίου, ὅταν τὰ θέατρα καὶ αἱ συναυλίαι κλείσωσι, δύνασαι νὰ διέλθῃς μέχρι τῆς δευτέρας μετὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὰ ὑπόγεια ᾠδεῖα τῶν ἐρασιτεχνῶν, ἔνθα οἱ πελάται εἶνε ἐλεύθεροι νὰ ψάλλωσι καὶ ἡ κραιπάλη ἐξακολουθεῖ παννύχιος.

* * *

Ἀλλὰ τότε ὅταν ἐξέλθῃς εἰς τὰς ὁδούς, θὰ ἴδῃς πράγματα θλιβερά, ἅτινα τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἐφυγάδευε, καὶ ἅτινα σὲ ἠμπόδιζον νὰ ἴδῃς χίλια ὡραῖα ἀντικείμενα, παρελαύνοντα ἀλληλοδιαδόχως ἐνώπιόν σου. Θὰ ἴδῃς μικρὰ παιδία, ζητοῦντα ἐν ἀπογνώσει ἐλεημοσύνην, ἐπαίτας κοιμωμένους ἐν ὑπαίθρῳ, μεθύσους σωρευμένους εἰς γωνίαν τινά, ἀηδῆ γύναια ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων, σύροντα τοὺς διαβάτας, ὑπάρξεις οἰκτράς. Θὰ ἴδῃς ἐὰν εἶσαι περίεργος καὶ θέλῃς νὰ εἰσέλθῃς εἰς ὑπόπτους οἰκίας, πράγματα ἀηδῆ, πράγματα ἀπερίγραπτα.

Ἀλλ' ὅταν, ἐγωϊστής, θέλῃς νὰ ἀποφύγῃς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν ἀθλιότητα, καταφεύγεις εἰς τὸν ἔρωτα καὶ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ ζητεῖς νὰ λησμονήσῃς τὰς πικρίας τοῦ βίου, νὰ πνίξῃς τὰς ἀμφιβολίας τῆς ψυχῆς σου, νὰ πληρώσῃς τὸ κενὸν τῆς ὑπάρξεώς σου. Πλὴν φεῦ! ἀπὸ τῆς ἐπομένης ἄρχεται πάλιν ἐντός σου ὁ αὐτὸς ἀγὼν τῆς προτεραίας. Καὶ τότε ἐννοεῖς ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ σὲ παρηγορήσῃ, διότι ζῇς, ἢ μᾶλλον διότι δὲν ζῇς ὅπως θέλεις. Καὶ ῥιπτόμενος αὖθις εἰς τὸν θόρυβον τῆς μεγαλοπόλεως, ζητεῖς νὰ λησμονήσῃς τὴν δυστυχίαν σου.

Παρίσιοι. Νοέμβριος 1892.

Γ. Σ. Φραγκούδης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Δεκέμβριος 1892. Ἰανουάριος 1893.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Ὁ Σύλλογος συνῆλθεν εἰς δύο συνεδρίας. Κατὰ τοὺς μῆνας τούτους ἐγένοντο ὀκτὼ ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Ἀντώνιος Μάτεσις πάρεδρον μέλος ὡμίλησε περὶ τῶν ποιήσεων τοῦ Στεκκέτη. Ὁ κ. Δημ. Ἠλιόπουλος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ κοινωνικῶν ἀδιαθεσιῶν. Ὁ κ. Μιχ. Δαμιράλης πάρεδρον μέλος ἀνέγνω μελέτην περὶ Σαίξπηρ. Ὁ κ. Νικ. Γ. Μαντζαβῖνος τακτικὸν

μέλος ὡμίλησε περὶ δικαστικῶν πλανῶν. Ὁ κ. Γ. Μπουκουβάλας πάρεδρον μέλος ὡμίλησε περὶ τῆς διδασκαλίας ἀρχαίων δραμάτων ἐπὶ τῆς σημερινῆς σκηνῆς. Ὁ κ. Εὐάγγελος Παπαχατζῆς πάρεδρον μέλος ὡμίλησε περὶ τῶν αἰτίων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ κ. Κ.Δ. Καπράλος ἀνέγνω ἐκ τῶν Λαμιακῶν αὐτοῦ ἐντυπώσεων τὰ περὶ λουτρῶντῆς Ὑπάτης. Ὁ κ. Μ. Δ. Καλοποθάκης πάρεδρον μέλος ὡμίλησε περὶ ἀστρονομίας καὶ θρησκείας.

Ἤρξαντο αἱ διαλέξεις καὶ ἐγένοντο τοιαῦται τρεῖς. Ὁ κ. Κ. Μητσόπουλος ὡμίλησε περὶ κατακλυσμοῦ. Ὁ κ. Σπ. Π. Λάμπρος ὡμίλησε περὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ αὐτὸς ὡμίλησε περὶ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ῥώμης.

Αἱ θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι αἱ κατὰ τὰ Σάββατα τῆς τεσσαρακοστῆς τῶν Χριστουγέννων ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ Δεκέμβριον. Ἐγένοντο δὲ τρεῖς τοιαῦται, δύο ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ μία ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη.

Ὁ Σύλλογος ἐψηφίσατο τὴν σύστασιν σχολῆς ἀπόρων παίδων ἐν Πάτραις καὶ ἐξελέξατο κοσμήτορας αὐτῆς τοὺς κ.κ. Εὐθύμιον Καράκαλον, Γ. Γκολφινόπουλον, Κ. Σωτηριάδην, Σ. Σταυρόπουλον καὶ Γ. Γεωργόπουλον.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. Τμῆμα φυσιογνωστικόν. Τετράκις συνῆλθεν εἰς συνεδρίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην τούτων ἀπεδέχθη ἐν ὀνόματι τοῦ Συλλόγου τὴν γενομένην πρόσκλησιν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἀκαδημείας τῶν Ἐπιστημῶν ὅπως ἀντιπροσωπευθῇ εἰς τὴν τελεσθησομένην ἑορτὴν ἐπὶ τῇ 70ῇ ἀμφιετηρίδι τοῦ Παστὲρ καὶ ὥρισεν ἀντιπρόσωπον τὸν κ. Δημ. Βικέλαν.

Κατὰ τὴν δευτέραν συνεδρίαν ὁ κ. Θεόδ. Χέλδραϊχ ἐποιήσατο μακρὰν ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς χλωρίδος. Ὁ κ. Χέλδραϊχ ὥρισεν ὡς φυσικὰ ὅρια τοῦ ἐμβαδοῦ τῆς Ἑλληνικῆς χλωρίδος πρὸς Β. μὲν τὴν δειράδα τοῦ Αἵμου, πρὸς Ν. δὲ τὴν Κρήτην συμπεριλαμβανομένην. Ἡ χλωρὶς τῆς οὕτως ὡρισμένως συναρμογῆς ἑλληνικῶν χωρῶν, συγκρινομένη πρὸς τὴν τῆς βορείου καὶ Ἑσπερίας Εὐρώπης ἐπισύρει τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον τῶν βοτανικῶν, οὐ μόνον διὰ τὴν πληθὺν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν εἰδῶν, ἀλλ' ἰδίως καὶ ὡς ἀποτελοῦσα μεσάζοντα δακτύλιον τῆς εὐρωπαϊκῆς μετὰ τῆς ἀνατολικῆς βλαστήσεως. Ἔχει μὲν τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χλωρίδος τῆς περιμεσογείου χώρας (regio mediterranea), εἰς ἣν ὑπάγεται καὶ κατατάσσεται ἐν τῇ φυτικῇ γεωγραφίᾳ, παρουσιάζονται ὅμως ἐν αὐτῇ γένη καὶ εἴδη τινά, ἴδια τῆς Ἀνατολῆς, ἢ ἔχοντα ἐν αὐτῇ τοὺς συγγενεύοντας αὐτοῖς τύπους, ἐλλείποντα δὲ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ· ἄλλοι δὲ τύποι κοινοὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, ἐλλείπουσιν ἐντελῶς ἢ μόλις δι' ὀλιγίστων εἰδῶν παρίστανται ἐν τῇ ἑλληνικῇ χλωρίδι.

Κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους καὶ ἰδίως κατὰ τὸ ὑπερθαλάσσιον ὕψος διακρίνονται καθέτως τρεῖς κύριαι ζῶναι τῆς ἑλληνικῆς χλωρίδος, ὧν τὰ τῆς βλαστήσεως οὐσιωδῶς διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων ἤτοι α') ἡ παράλιος καὶ πεδινὴ ζώνη ἀπὸ τοῦ παραθαλασσίου μέχρι 500—700 μέ-

τρων ὑπερθαλασσίου ὕψους β') ἡ ὀρεινὴ ἢ ὑλώδης ζώνη ἀπὸ ὕψους 500—700 μέτρων μέχρι 1400—1700 μέτρων γ') ἡ ἄλπειος ἢ ὑπάλπειος ζώνη ἡ ἄνωθεν τῆς προηγουμένης μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ἐκτεινομένη. Ἀνέφερε δὲ τὰ ἐν ταῖς ζώναις ταύταις φυόμενα φυτὰ καὶ εἶπεν ὅτι ὅλη ἡ ἔκτασις ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἑλληνικῆς χλωρίδος ὑπὸ δασῶν καλυπτομένη ἀνέρχεται περίπου εἰς 280,000 ἑκτάρια, ἤτοι ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι 550,000, ἐν Πελοποννήσῳ 207,000 καὶ ἐν Εὐβοίᾳ 63,000. Κατὰ τὰ εἴδη δὲ τῶν δένδρων ὑπολογίζεται ὅτι ἡ ἐλάτη ἀποτελεῖ τὰ 35 %, ἡ χαλέπειος πεύκη 20 % καὶ τὰ φυλλοβόλα δένδρα, ἤτοι δρῦς, καστανέαι καὶ ὀξειαὶ 45 %. Ἀφοῦ δ' ὥρισε περίπου τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰδῶν τῆς ἑλληνικῆς χλωρίδος καὶ ἐξῆρε τὰ κάλλη καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῆς, ἐμνημόνευσε τῶν μελετησάντων αὐτήν, ὧν ἐξέχει ὁ πολὺς Βοασσιέ.

Ἡ γ' συνεδρία ἐγένετο ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐν Παρισίοις ἑορταζομένῃ ἑβδομηκονταετηρίδι τοῦ Παστέρ. Ὁ πρόεδρος τοῦ τμήματος κ. Μακκᾶς ἐμνήσθη τῶν εὐεργεσιῶν ἃς παρέσχεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὁ μέγας ἐπιστήμων, τὸ δὲ τμῆμα ἐψηφίσατο ἵνα ἀποσταλῇ εἰς Παρισίους τηλεγράφημα συγχαρητήριον.

Κατὰ τὴν δ' τέλος συνεδρίαν ἐγένοντο ἀνακοινώσεις καὶ συζητήσεις περὶ τῶν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων τοῦ σεισμοῦ τῆς Ζακύνθου ὑπὸ διαφόρων μελῶν τοῦ τμήματος. Οὕτως ὁ κ. Χρηστομάνος ἤλεγξεν ἀνακριβῆ τὰ γραφέντα ὅτι ἀνεφάνη ἡφαίστειον καὶ ὅτι τὸ ἔδαφος ἐσχίσθη εἰς πολλὰ τῆς νήσου σημεῖα.

Ὁ κ. Κ. Μητσόπουλος ὡμίλησε περὶ τῆς φύσεως τοῦ τελευταίου σεισμοῦ εἰπὼν ὅτι οὗτος ἦν τεκτονικὸς καὶ συνεπέρανεν εἰπὼν ὅτι οὐδένα φόβον ἔχει ἡ Ζάκυνθος ὅπως καταβυθισθῇ. Ὁ κ. Δ. Κοκίδης ὡμίλησε περὶ ἐπεκτάσεως καὶ διαδόσεως τῶν σεισμῶν, τέλος δ' ὁ κ. Μιχ. Λάμπρος ὡμίλησε περὶ τῶν ἐν θέσει Κερὶ πηγῶν τῆς πίσσης καὶ περιέγραψεν αὐτὰς ἐξ ἰδίας αὐτοψίας. Πλὴν τούτων τῶν ἀνακοινώσεων ὁ κ. Θεόδ. Χέλδραϊχ ἐπέδειξεν εἰς τὸ τμῆμα ἔκτυπα νέας φωτοτυπικῆς μεθόδου, ἧς δύναται τὸ τμῆμα νὰ ποιήσηται χρῆσιν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ λεξιλογίου τῶν Ἑλληνικῶν φυτῶν, ὁ δὲ συνταγματάρχης κ. Ἰφ. Κοκίδης ἀνέπτυξε τὰ τῆς νέας ταύτης μεθόδου. Ὡμίλησε δὲ καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Χρηστομάνος περὶ ἀναλύσεως ὑδάτων, ἀποδείξας, ὅτι πλὴν τῆς μικροβιολογικῆς τούτων ἐξετάσεως πάντως πρέπει νὰ συμβαδίζῃ καὶ ἡ χημική, ἐν παρόδῳ δ' ὡμίλησε καὶ περὶ τῶν ὑδάτων τῶν Ἀθηνῶν, εἰπὼν καὶ περὶ τῶν ὑδάτων τῆς Χελιδονοῦς, καὶ ὅτι ἡ τελευταία χημικὴ ἐξέτασις αὐτῶν ἀπέδειξε ταῦτα ἄριστα.

Τμῆμα φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικόν. Μίαν συνεκρότησε τὸ τμῆμα τοῦτο συνεδρίαν. Ἐν ταύτῃ ἐν ἀρχῇ ὁ κ. Τιμολέων Ἀμπελᾶς ἀνεκοίνωσεν ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ ἄλλοτε δημάρχου Πειραιῶς Λουκᾶ Ράλλη. Ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τούτοις εὕρηνται πολλαὶ καὶ περίεργοι σημειώσεις περὶ τοῦ Φαβιέρου καὶ τῆς ἐκστρατείας εἰς Χίον, ἔτι δὲ καὶ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδιστρίου. Τὰ ἀπομνημονεύματα ταῦτα ἐφαπτόμενα

κυρίως τῆς Σύρου καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς σκοπεῖ προσεχῶς νὰ ἐκδώσῃ ὁ κ. Ἀμπελᾶς ἐν ἰδίῳ τεύχει. Κατόπιν ἀνεκοινώθη εἰς τὸ τμῆμα σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐν Βώλῳ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Περ. Ἀποστολίδου φωτογραφία τοῦ ἐν Φεραῖς εὑρεθέντος ἀναγλύφου κατὰ τὰς ἄρτι ἐκεῖ γενομένας ἀνασκαφάς. Τὸ ἀνάγλυφον φαίνεται καλῆς Ἀττικῆς τέχνης.

Μετὰ τοῦτο ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης προέτεινε διόρθωσιν τοῦ χωρίου τοῦ Παυσανίου (Α' λα' 3) «τὴν δ' Ἱππίαν Ἀθηνᾶν ὀνομάζουσι καὶ Διόνυσον Μελπόμενον» εἰς «τὴν δ' *Ὑγεῖαν* Ἀθηνᾶν ὀνομάζουσι καὶ *τὸν* Διόνυσον Μελπόμενον». Ἐπραγματεύθη δ' εἶτα διὰ μακρῶν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Πρυτανείῳ δικαστηρίου, ἀνασκευάσας καὶ τὰς γενομένας διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις ἐν τῷ 57 κεφαλαίῳ τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας, οὗ τὸ τέλος ἀντί: «ὅταν δὲ μηδεὶς εἰδῇ τὸν ποιήσαντα τῷ δράσαντι λαγχάνει· δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φιλοβασιλεῖς καὶ τὰς τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζῴων» διώρθωσεν οὕτω: «ὅταν δὲ μη»δεὶς εἰδῇ τὸν ποιήσαντα τῷ δράσαντι *λαγχάνεται*· δικάζει δ' ὁ βα»σιλεὺς καὶ οἱ φιλοβασιλεῖς καὶ τὰς τῶν ἀψύχων [*καὶ ὑποζυγίων*] καὶ »τῶν ἄλλων ζῴων». Τὴν δὲ προσθήκην ταύτην ἐδικαιολόγησε στηριζόμενος εἰς χωρίον τι τοῦ Πλάτωνος (Νομ. Θ' σ. 873 ε). Ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος κατόπιν ὡμίλησε περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως *ροκκοχάρτι* ἀπαντώσης ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἐν προηγουμένῃ συνεδρίᾳ. Ὁ κ. Λάμπρος εἶπεν, ὅτι ροκκοχάρτι εἶνε ὁ χάρτης ὁ κατασκευαζόμενος ἐκ φύλλων ξηραινομένων τοῦ στάχυος τοῦ ἀραβοσίτου, ὅστις ἐν Ἠπείρῳ ὀνομάζεται ρόκκα. Ἐπὶ τοῦ χάρτου δὲ τούτου ἐγράφοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ μαγικοὶ λόγοι, οἱ ἐπῳδοὶ καὶ οἱ ἐξορκισμοί.

Ἐν τέλει ὁ κ. Σταμάτιος Δ. Βάλβης διέλαβε περὶ τῶν ἀμέσων ἀποτελεσμάτων τοῦ περὶ σεισαχθείας νόμου τοῦ Σόλωνος. Ὁ νόμος οὗτος, εἶπε, κατὰ τὸν Πλούταρχον « ἐλύπησε καὶ τοὺς πλουσίους ἀνελὼν τὰ συμβόλαια καὶ μᾶλλον ἔτι τοὺς πένητας, ὅτι γῆς ἀναδασμὸν οὐκ ἐποίησεν ἐλπίσασιν αὐτοῖς». Τὸ δεύτερον δ' ὅμως τοῦτο ἄμεσον ἀποτέλεσμα τοῦ νόμου διαρρήδην ἀπορρίπτει ὁ Γρότε ὡς τελέως ἀπίστευτον. Ὁ κ. Βάλβης ἀπέδειξε διὰ τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν ἀλήθειαν τῶν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου παραδεδομένων. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοτελικοῦ συγγράμματος, ἑπόμενος τῷ σοφῷ Ἄγγλῳ ἐκδότῃ Κένυον, ἐθεώρησε ψευδῆ τὴν τοῦ Χαιρωνέως πληροφορίαν ὅτι διὰ τοῦ περὶ σεισαχθείας νόμου ἀπώλεσε πέντε ταλάντων δάνεια καὶ αὐτὸς ὁ Σόλων (δέκα πέντε ταλάντων κατὰ Πολύζηλον τὸν Ῥόδιον καὶ ἄλλους). Ὁ θρῦλος οὗτος, εἶπεν ἐπλάσθη πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθῳότητος τοῦ Σόλωνος, κατηγορηθέντος ὅτι ἦτο ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἑαυτοῦ φίλων, τοῦ Κόνωνος, τοῦ Κλεινίου καὶ τοῦ Ἱππονίκου, τῶν παραστρατηγησάντων τὸν περὶ τῆς σεισαχθείας νόμον. Ἆρά γε δὲν ἠδύνατο ὁ Σόλων καὶ τὰ ἴδια συμβόλαια φαινομενικῶς ν' ἀκυρώσῃ καὶ ἐν συνεννοήσει πραγματικῶς νὰ διατελῇ; Ἐν τέλει δὲ ὁ κ. Βάλβης προέτεινε διόρθωσιν τοῦ ἑξῆς χωρίου τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας (κεφ. 13) τοῦ Σταγειρίτου:

«Ὅλως δὲ διετέλουν νοσοῦντες τὰ πρὸς ἑαυτούς, οἱ μὲν ἀρχὴν καὶ πρόφασιν

ἔχοντες τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπήν, συνεβεβήκει γὰρ αὐτοῖς γεγονέναι πένησιν, οἱ δὲ τῇ πολιτείᾳ δυσχεραίνοντες διὰ τὸ *μεγάλην* γεγονέναι μεταβολήν».

Κατὰ τὸν κ. Βάλβην, οἱ μὲν ἀρχὴν καὶ πρόφασιν ἔχοντες τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπὴν ἦσαν οἱ πλούσιοι, οἱ δὲ τῇ πολιτείᾳ δυσχεραίνοντες διὰ τὸ *μεγάλην* γεγονέναι μεταβολὴν ἦσαν οἱ πένητες. Ἀλλ᾽ ὅμως, ἐπειδὴ οἱ πένητες, ὡς διδάσκουσι συμφώνως ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλούταρχος, ἤθελον γῆς ἀναδασμόν, προδήλως ἡ γενομένη μεταβολὴ *δὲν ἦτο κατ᾽ αὐτοὺς μεγάλη*. Ὅθεν γραπτέον ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ «διὰ τὸ [οὐ] μεγάλην γεγονέναι μεταβολὴν» ἢ «διὰ τὸ [οὐ] μεγάλην γεγονέναι [τὴν] μεταβολήν», διότι πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἤδη Σολωνείου μεταβολῆς. Διὰ τῆς διορθώσεως ταύτης τὸ Ἀριστοτελικὸν χωρίον ἔχει ἀρτιωτάτην τὴν ἔννοιαν, μὴ χρῆζον τῆς τοῦ Κένυον ἑρμηνείας, καθ᾽ ἣν οὔτε ἀρχὴν καὶ πρόφασιν ἔχοντες τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπὴν καὶ οἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ δυσχεραίνοντες διὰ τὸ μεγάλην γεγονέναι μεταβολὴν ἦσαν αδιάφορα τμήματα τῆς τάξεως τῶν πλουσίων».

Νομικὸν τμῆμα καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ Τμῆμα συνῆλθεν εἰς ἓξ συνεδρίας. — Ἐξηκολούθησε δ᾽ ἡ ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου περὶ ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως συζήτησις μέχρι τοῦ ἄρθρου 71. Ἐπὶ τῶν συζητηθέντων ἄρθρων πολλαὶ ἐπηνέχθησαν τροποποιήσεις καὶ βελτιώσεις, αἵτινες ἐν καιρῷ θέλουσιν ὑποβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἁρμοδίου ὑπουργείου.

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν. Συνῆλθεν ἅπαξ εἰς συνεδρίαν καὶ προέβη εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας του, ἐξέλεξε δὲ πρόεδρον μὲν τὸν κ. Ἀλέξανδρον Σοῦτσον, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Δημ. Κορομηλᾶν καὶ γραμματέα τὸν κ. Π. Καρυδιᾶν. Κατὰ ταύτην προετάθη ἡ ἐπανάληψις τῶν λαϊκῶν συναυλιῶν, ἐξελέγη δὲ ἐπιτροπὴ πρὸς διακανόνισιν τῶν συναυλιῶν τούτων. Ἀνεκοινώθη ἐπιστολὴ πρὸς τὸ τμῆμα τοῦ ἐκ Κερκύρας μέλους κ. Ν. Τ. Βούλγαρη, ἀρχειοφύλακος, δι᾽ ἧς ἀνακοινοῦται, ὅτι δι᾽ ἀποφάσεως τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου πρόκειται νὰ κατεδαφισθῇ ἡ ἐν Κερκύρᾳ ὑπάρχουσα Βασιλικὴ Πύλη (porta Reale), παρακαλεῖται δὲ ὁ Σύλλογος νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ τούτου γνώμην του πρὸς τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Κερκυραίων. Τὸ τμῆμα ὁμοφώνως παρεδέξατο νὰ ἐκφρασθῇ πρὸς τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Κερκυραίων ἡ εὐχὴ τῆς συντηρήσεως τῆς Βασιλικῆς Πύλης.

Γνωσθέντος, ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ μουσικοῦ διαγωνίσματος ἀπεφάνθη, ὅτι οὐδὲν τῶν ὑποβληθέντων εἶνε ἄξιον τοῦ βραβείου, ἀπεφασίσθη νὰ ἐπαναληφθῇ τὸ διαγώνισμα. Ἐπειδὴ ὅμως ἀρχῆθεν ὡρισμένων ποιητῶν ὡρίσθησαν ποιήματα ἀπεφασίσθη νὰ ἀφεθῇ ἐλεύθερος ὁ συνθέτης εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ποιήματος, ὅπερ θὰ τονίσῃ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΡΑΜΑΤΩΝ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΣΚΗΝΗΣ[1]

Τῇ ἐξαδέλφῃ μου Ἑλένῃ Ν. Μπουκουβάλα.

Κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Δημοτικοῦ θεάτρου ἐπεφάνη ἀπροσδοκήτως καλλιτεχνικὸς ἀστὴρ πρώτου μεγέθους, οὗτινος ἡ λάμψις κατηύγασε τὸ πενιχρὸν ἡμῶν θεατρικὸν στερέωμα, καὶ ἐθάμβωσεν ἡμᾶς συνηθισμένους μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὰς ἀμυδρὰς ἀκτινοβολίας τῶν πλανητῶν τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς.

Οἱ φίλοι τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου, οἱ μελαγχολικῶς παραβάλλοντες τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς σημερινῆς σκηνῆς πρὸς τὴν εὔκλειαν τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς περιφανεῖς ὑποκριταί, ἑρμηνεύοντες ἔξοχα ἐξόχων δραματικῶν ἀριστουργήματα, συνεκράτουν τοὺς Ἀθηναίους δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τῶν θεατρικῶν αὐτῶν ἑδωλίων, ἀψηφοῦντας καὶ ψύχη καὶ θάλπη, οἱ θεωροῦντες τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς ὡς τὸ πρώτιστον στοιχεῖον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν προόδου, ἐπλήσθησαν ἀρρήτου χαρᾶς. Ἔβλεπον πρὸ ἑαυτῶν καλλιτέχνιδα, εἰς τὴν τέχνην τῆς ὁποίας ἠδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσι καὶ τοὺς δυσχερεστέρους χαρακτῆρας, χωρὶς νὰ κινδυνεύωσι νὰ πάθωσι τὰς ἀηδεῖς ἐκείνας ἀλλοιώσεις, τὰς διαχεούσας τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν ἐρημίαν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ θεάτρῳ. Τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν ἀθρόον προσέτρεχε καὶ μετὰ καταφανοῦς συγκινήσεως παρηκολούθει τὴν ἐξέλιξιν τῶν τραγικῶν ἐπεισοδίων, καὶ τὸ πρῶτον ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν παρουσιάσθη φαινόμενον, τιμῶν μὲν ὑπερβαλλόντως τὴν καλαισθησίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, διαλῦσαν δὲ πολλὰς ψευδεῖς περὶ αὐτοῦ γνώμας καὶ ἀποτρέψαν τὰς μεμψιμοιρίας τῶν ἀπαισιοδόξων. Ἐμεμψιμοίρουν οἱ ἀπαισιόδοξοι, ὅτι τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν τὸ ἐκλεκτόν, ἡ ἀριστοκρατία τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πλούτου ἐδείκνυτο ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Ἐμεμψιμοίρουν, ὅτι μετεκαλοῦντο ἀντὶ ἁδρᾶς δαπάνης ἔξωθεν ἀμφιβόλου πολλάκις ἱκανότητος ξένοι θίασοι καὶ παρεωρῶντο οἱ Ἑλληνικοί, οἵτινες, ἐὰν ἐτόλμων ἐκτάκτως ποτὲ νὰ προκηρύξωσι παράστασιν Ἑλληνικοῦ δράματος, σὺν τῇ

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 21 Δεκεμβρίου 1892.

πενιχρότητι τῶν εἰσπράξεων ἀπεκόμιζον τὴν ἀποθάρρυνσιν καὶ ἀπογοήτευσιν. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται μεμψιμοιρίαι δὲν ἦσαν δίκαιαι, ὡς αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν. Τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν ὑποδέχεται μετὰ μεγάλης φιλοστοργίας τὸν καλὸν ἠθοποιόν, καὶ ἀνοίγει εἰς αὐτὸν τὴν καρδίαν του καὶ τὸ βαλάντιόν του.

Τίς ἤλπιζέ ποτε, ὅτι ἡ καλλιτέχνις ἡμῶν ἡ ἐν τῷ Παραδείσῳ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος πήξασα τὴν σκηνὴν αὐτῆς καὶ ὑποκρινομένη τοὺς τραγικωτέρους χαρακτῆρας ἤθελε σαγηνεύσῃ τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ἀρεσκομένους κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην εἰς τὰ χονδροειδῆ τοῦ μπάρπα Γεώργη τῶν Μυλωνάδων ᾄσματα καὶ τοὺς ἐκνενευρισμένους ἀκκισμοὺς τῶν ἐκ τῶν τριόδων τῶν ξένων πόλεων συλλεγομένων πολλάκις ἀοιδῶν ; Τίς ἤλπιζέ ποτε ὅτι κατὰ τὸ θέρος, ὑπὸ καύσωνα ἰσχυρόν, μία γυνὴ ἤθελε κατορθώσῃ νὰ φυγαδεύσῃ ἀπὸ τῶν χειλέων ἡμῶν τὸ μειδίαμα, νὰ μᾶς ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς εὐθυμίας καὶ τῶν γελώτων καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἡμᾶς τὴν συγκίνησιν, νὰ μᾶς ἐμπνέῃ τὴν ἐκ τῆς διαδοχῆς τῶν διαφόρων τραγικῶν ἐπεισοδίων ἀνατριχίασιν ; Τίς ἡδέως δὲν ἀναπολεῖ τὴν ἀνυπομονησίαν, ὑφ' ἧς τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν εἶχε καταληφθῇ, ἀναμένον τὴν ἄφιξιν ἐκ Πατρῶν τοῦ ἑτέρου οὐχ ἧττον φωτεινοῦ ἀστέρος τοῦ θεατρικοῦ ἡμῶν στερεώματος, καὶ τὸν ἀσφυκτικὸν συνωστισμὸν ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Κωμῳδίας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἐμφάνισιν, καὶ τὰς ζωηρὰς συζητήσεις περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δυνάμεως τῶν δύο διακεκριμένων Ἑλληνίδων ἠθοποιῶν, καὶ τὰς ἐπευφημίας καὶ τὰς σφοδρὰς τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις, μὴ προερχομένης ἐκ τῶν ταπεινῶν ἐκείνων ἐλατηρίων τῶν προκαλούντων συνήθως τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς βραγχνοφώνους ἀοιδούς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀοράτων καὶ μυστηριωδῶν θελγήτρων τῆς τέχνης διεγειρομένης ἐν ταῖς ψυχαῖς θεατῶν, αἰρομένων δι' αὐτῆς ὑπὲρ τὸ βορβορῶδες τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῶν αἰσθήσεων κατώφλιον ; Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ πλῆθος τῶν τεχνοκριτῶν τῶν πληρούντων καθ' ἑκάστην τὰς στήλας τῶν ἐφημερίδων, αἵτινες κατέστησαν τὸ ἔδαφος τῆς κρατερᾶς πάλης μεταξὺ Παρασκευοπουλιστῶν καὶ Βερωνιστῶν ; Οὐχὶ «τί καινὸν» ἐν τῇ πολιτικῇ, ἀλλὰ τί καινὸν ἐν τῷ θεάτρῳ, ἦτο τὸ ἀνὰ τὰ στόματα πάντων σχεδὸν φερόμενον ἐρώτημα. Ἡ πολιτικὴ ἐν Ἀθήναις ἐπί τινα χρόνον ὑπεχώρησεν εἰς τὸ θέατρον ! Τρανότατον μαρτύριον τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ ἐν ἡμῖν ὑπεκρύπτετο ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν ἔχει εἰς τὸ ἀκρότατον ἀνεπτυγμένον τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ αἴσθημα, τοὐλάχιστον προκειμένου περὶ ἐκτιμήσεως τῶν προσώπων, καί, ἐὰν πολλάκις ἐστέρησε τῆς προσηκούσης ὑποστηρίξεως τοὺς Ἑλληνικοὺς θιάσους,

τοῦτο συνέβη διὰ τὴν ἔλλειψιν καλῶν ἠθοποιῶν καὶ μάλιστα γυναικῶν. Δὲν εἶνε πρὸς τούτοις ἀληθὲς ὅτι βαρυνόμεθα τὴν διδασκαλίαν τραγῳδιῶν, ἀλλ' ἀηδιάζομεν τὴν μετατροπὴν αὐτῶν εἰς ἀηδεῖς κωμῳδίας. Καὶ μὲν ἐκληρονομήσαμεν παρὰ τῶν προγόνων ἡμῶν τὴν τάσιν εἰς τὴν θέαν καὶ εἰς τὴν ἀκρόασιν χονδροειδῶν ἀστειοτήτων, ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τῆς μνημονευθείσης καλλιτεχνικῆς δυάδος ἀπέδειξεν, ὅτι ἐπίσης ἐκληρονομήσαμεν καὶ τὸν θεῖον ἐκεῖνον πρὸς τὴν τραγῳδίαν ἔρωτα, τὸν φλέγοντα τὰ στέρνα τῶν θεατῶν τοῦ Οἰδίποδος τυράννου καὶ τῆς Μηδείας, ἀλλ' ὅτι ὁ ἔρως ἡμῶν οὗτος εἶνε τόσον ἰδιότροπος καὶ ἀπαιτητικός, ὡς καὶ ἐκείνων, ὥστε, ἐὰν οἱ τοὺς ἥρωας ὑποκρινόμενοι δὲν φορῶσι τοὺς κοθόρνους αὐτῶν, μετατρέπεται εἰς ἀηδίαν καὶ μῖσος.

Δεύτερος δὲ λόγος, οὐχ ἧττον σπουδαῖος, τῆς φαινομένης ταύτης ἀδιαφορίας εἶνε ἡ ἔλλειψις καλῶν δραματικῶν ἔργων Ἑλληνικῶν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πολλοὶ τῶν ἡμετέρων λογίων, ἐμφορούμενοι σφοδρᾶς ἐπιθυμίας πρὸς ἀνάδειξιν τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς μετ' ἐκτάκτου φιλοπονίας ἐπεδόθησαν εἰς ποίησιν καὶ συγγραφὴν τραγῳδιῶν καὶ κωμῳδιῶν, ὧν τινα μὲν ἐπανειλημμένως διδαχθέντα μετὰ συμπαθείας καὶ ἐπευφημιῶν ἐγένοντο ἀποδεκτά, ἄλλα δέ, ὧν ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἐπικρατοῦσα γνώμη εἶνε λίαν εὐμενής, ἕνεκα τῆς θεαματικῆς αὐτῶν πολυτελείας δὲν ἀνεβιβάσθησαν εἰσέτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς. 'Αλλ' ἅπαντες θὰ συνομολογήσητε ὅτι ἐπὶ τῶν δακτύλων ἀριθμοῦνται τὰ ἔργα, ὧν ἡ δευτέρα διδασκαλία δὲν φυγαδεύει τοὺς θεατάς. Ἔργον δέ, οὗτινος ἡ ἐφ' ἅπαξ θέα κορένσει τὴν περιεργίαν ἡμῶν, δὲν εἶνε βιώσιμον. Δι' ὃ καταφεύγομεν εἰς μεταφράσεις τῶν ξένων. Καὶ πόση ἀκολασία ἐπικρατεῖ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ἐν τῷ φιλολογικῷ τούτῳ κλάδῳ, πάντες ἀναμιμνήσκεσθε, ὅσοι παρηκολουθήσατε παραστάσεις Ἑλληνικῶν δραμάτων. Τὸ **début** πολλῶν ἐκ τῶν νεαρῶν ἐρασιτεχνῶν τῆς νεωτέρας φιλολογίας γίγνεται διὰ τῶν μεταφράσεων τούτων. Τὸ μεταφράζειν ἐκ ξένης γλώσσης θεωρεῖται τοσοῦτον ἐπιπόλαιον καὶ εὔκολον ἔργον, ὥστε ὡς παράφρων θὰ ὑπελαμβάνετο ὁ προτείνων εὐσυνείδητος μεταφραστὴς εἰς θιασάρχην νὰ αναλάβῃ τὴν μετάφρασιν ἔργων ἐπ' ἀμοιβῇ. Καὶ δικαίως· διότι ἡ λεγεὼν τῶν ἐθελοντῶν μεταφραστῶν εἶνε τοσοῦτον ἀνεξάντλητος, ὅσον ἀνεξάντλητος εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρασιτεχνῶν τῆς νεωτέρας φιλολογίας. Διὰ τοῦτο, πλὴν πολὺ ὀλίγων ἐξαιρέσεων, πλουτίζεται τὸ Ἑλληνικὸν δραματολόγιον μὲ τὰ προϊόντα ἐκεῖνα τῆς ἀπειρίας, τὰ καταστρέφοντα μὲν τὸ πρωτότυπον, φθείροντα δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, εἴτε εἰς καθαρεύουσαν εἴτε εἰς δημοτικὴν ἐπιχειροῦσι τὸ παράτολμον αὐτῶν ἔργον.

Τὸ κακὸν δὲν εἶνε τοῦτο μόνον. Ἡ ἐκλογὴ πολλῶν δραμάτων γίγνεται ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιμελείας· διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τινὲς ἐκ τῶν θιασαρχῶν, νομίζοντες, ὅτι οἱ θεαταὶ αὐτῶν θὰ στρατολογῶνται, ὡς συνήθως, ἐκ τῶν τάξεων ἐκείνων τοῦ λαοῦ, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ θαμβοῦνται ἐκ τοῦ παραυτίκα προσπίπτοντος, τῶν ἀρεσκομένων εἰς τὴν θέαν τῶν θαυμάτων καὶ τῶν τεράτων, χωρὶς νὰ εἰσδύῃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς θειοτάτης τῶν τεχνῶν, ἐπιθυμοῦντες, λέγομεν, νὰ σαγηνεύωσι τὸ πλῆθος, πράττουσιν ὅ,τι ὁ θεατρώνης τοῦ Gœthe ἀπήτει παρ' αὐτοῦ[1], ἐκλέγουσι δηλ. ὅ,τι παράγει τὴν ἔκπληξιν, παρέχουσιν εἰς τὸ κοινὸν πρὸς ῥόφησιν ἰσχυρὰ ποτά, ἵνα καθιστῶσι πάντῃ ἀδρανῆ τὴν κρίσιν αὐτοῦ, πράττουσι τέλος ὅ,τι οἱ ζωγράφοι τῶν εἰκόνων τῶν ἐπαρχιακῶν ναῶν, οἵτινες εἰκονίζουσι τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας ὑπερβολικῶς καὶ τερατωδῶς, ἵνα προκαλῶσι τὴν κατάπληξιν τοῦ ἁπλοϊκοῦ πιστοῦ, θεωροῦσι δὲ ἀνοίκεια καὶ ἀκατάλληλα τὰ ἔργα ἐκεῖνα, τὰ διαχέοντα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἤρεμον καὶ γαληνιαίαν συγκίνησιν, τὰ λεπτύνοντα καὶ ἐξευγενίζοντα αὐτήν. Ἐὰν οὕτως ἐκχυδαΐζεται τὸ δρᾶμα, ἐὰν οὕτως ἡ σκηνή, ἀντὶ νὰ ὑποβοηθῇ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος τῶν θεατῶν, τοὐναντίον συντελεῖ εἰς ἀπάμβλυνσιν καὶ ἀπόσβεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ χρησιμεύῃ ὡς μέγας κοινωνικὸς διδάσκαλος, τοὐναντίον καθίσταται τῶν χαρακτήρων διαφθορεὺς καὶ τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων διαστρεβλωτής, ἀντὶ τέλος νὰ εἶνε ἡ τέχνη, ὡς εὐφυῶς ἐκλήθη, γλῶσσα τῆς ψυχῆς, τοὐναντίον καθίσταται δούλη τῶν αἰσθήσεων βάναυσος, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν θιασάρχην. Ἀρκεῖ μόνον, ὡς ὁ τοῦ Gœthe εἰλικρινῶς ἐξομολογεῖται, νὰ βλέπῃ συνωστιζόμενον τὸ πλῆθος ἀπὸ πρωΐας καὶ διαγκωνιζόμενον πρὸ τοῦ στενοῦ τοῦ θεάτρου γραφείου πρὸς ἀγορὰν εἰσιτηρίων.

Κατὰ τῆς ἀκολασίας ταύτης εἶνε ἀληθὲς ὅτι μετ' ἀξιεπαίνου ἀγανακτήσεως ἐξεγείρεται πολλάκις ἡ δημοσιογραφία καὶ περιστέλλει τὴν ἐκ τῆς ἀπληστίας ἐπιπολάσασαν ταύτην συνήθειαν, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ ἐκριζωθῇ τὸ κακόν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐκλογὴ τῶν πρὸς διδασκαλίαν δραματικῶν ἔργων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν θιασαρχῶν. Ἀλλ' ἐλπὶς ὑπάρχει ὅτι μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου θὰ καταβληθῇ πᾶσα φροντίς, ὥστε νὰ μὴ κηλιδωθῇ καὶ τὸ νέον ἐκεῖνο τῶν Μουσῶν τέμενος ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ ἀτόπου τούτου. Ἀνάγκη νὰ διαγραφῶσιν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ δραματολογίου πάντα τὰ τερατουργήματα ἐκεῖνα καὶ εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς νὰ παρασχεθῇ εἰς τὸ κοινὸν ποτὸν ἔχον τὴν ἰσχὺν οὐχὶ νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὸν ἐγκέφαλον τὴν σκοτοδίνην καὶ εἰς τὴν καρδίαν τὴν νάρ-

[1] Ὅρα πρόλογ. Φάουστ.

κην, ἀλλὰ νὰ ἐνισχύῃ τὰς ἐμφύτους αὐτοῦ καλαισθητικὰς δυνάμεις, νὰ ἐμπνέῃ εἰς αὐτὸ τὸν ἔρωτα τοῦ πραγματικῶς ὡραίου, νὰ ἐξαίρῃ καὶ νὰ ἐξευγενίζῃ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἀρετάς. Ἀνάγκη νὰ διαγραφῶσιν αἱ ἀηδεῖς καὶ τερατώδεις μεταφράσεις καὶ τῶν περιφανεστάτων ἔργων τῶν ξένων συγγραφέων καὶ νὰ μὴ ἀνοίγωνται τοῦ λοιποῦ αἱ πύλαι τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου ἢ μετὰ τέλεσιν αὐστηροτάτης καθάρσεως. Ἀνάγκη τέλος νὰ χαραχθῇ μεγάλοις χρυσοῖς γράμμασιν ἐπὶ τῆς κυρίας αὐτοῦ προσόψεως τὸ «ἑκὰς βέβηλοι», ἵνα οὕτω δυνηθῶμεν νὰ διατηρήσωμεν ἀμόλυντον τὸ θυσιαστήριον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ αἱ Ἑλληνικαὶ καρδίαι θὰ τελῶσι τὰς θυσίας αὐτῶν εἰς τὴν ὡραιοτάτην τῶν τεχνῶν.

Ἐθνικώτατον ἔργον θὰ ἐπετελεῖτο, ἐὰν ἐν τῷ δραματολογίῳ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου τὴν πρωτίστην θέσιν κατελάμβανον τὰ Ἑλληνικὰ τῶν ἀρχαίων τραγικῶν δράματα. Ἀλλ' ἂς μὴ νομισθῇ ὅτι διὰ τούτων ἐννοῶ νὰ μετενέγκωμεν τὸ Διονυσιακὸν θέατρον ἐκ τῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου· ἂς μὴ νομισθῇ ὅτι γίγνεται διὰ τούτου πρότασις νὰ ἀναβιβάζωνται ἐπὶ τῆς νεωτέρας σκηνῆς πάντα τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ἔργα καὶ ὅπως ταῦτα περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἂς μὴ νομισθῇ ὅτι δύναταί τις νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἐπαναλαμβάνωνται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἱ ἀπόπειραι ἐκεῖναι αἱ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενόμεναι πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ καὶ τῇ Ἀντιγόνῃ τοῦ Σοφοκλέους, ἢ ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ, ὡς ἐγένετο μὲν ἀλλὰ κατ' ἀκριβῆ τούτων μετάφρασιν ἢ παράφρασιν, ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράννῳ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Οὐχί.

Ἀπροκαλύπτως καὶ κατ' ἀρχὴν κηρύττομαι πρῶτον μὲν κατὰ τῆς διδασκαλίας παντὸς ἀρχαίου δράματος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὡς δηλ. περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, δεύτερον δὲ κατὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ μὲν ἡμῶν γλώσσῃ, ἀλλ' ἄνευ διασκευῆς τινος, καὶ τρίτον καθ' οἱασδήποτε διδασκαλίας τινῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἔργων.— Ἡ ἀπροκάλυπτος μὲν ἀλλ' εἰλικρινὴς αὕτη ὁμολογία γιγνομένη παρὰ θεράποντος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἴσως νὰ ἐξεγείρῃ, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον τὴν ἀπορίαν τῶν ἑλληνομαθῶν, οἵτινες, ὁσάκις κατὰ τὸ παρελθὸν ἐγένετο ἀπόπειρά τις πρὸς παράστασιν ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ δράματος, αἴνους καὶ παιᾶνας ἐτόνισαν ὑπὲρ τῶν ἀναλαβόντων τὸ δυσχερὲς ἔργον καὶ μὲ τὴν δύναμιν τῆς ὀργώσης αὐτῶν φαντασίας δὲν ἔβλεπον μακρὰν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ θυμέλη περιφανὴς θὰ ἀνηγείρετο ἐπὶ τῆς νεωτέρας τῆς Ἑλλάδος σκηνῆς καὶ θὰ περιεβάλλετο ὑπὸ λαμπροφόρων καὶ λαμπροφώνων χορευτῶν. Ὁμολογουμένως ἡ πρόθεσις τῶν φιλαρχαίων ἐκείνων ἀνδρῶν ὑπῆρξεν ἱερὰ καὶ

ἐπομένως ἐπαινετὸς καὶ ἄξιος εὐγνωμοσύνης παρὰ τῶν τὴν ἀρχαιότητα λατρευόντων ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐκεῖνος, μεθ' οὗ προέβαινον ὑπερβαίνοντες ἀπείρους δυσχερείας εἰς πραγμάτωσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ πολλάκις ὁ σκοπὸς ἐπιχειρήσεώς τινος δυνατὸν νὰ ἐνέχῃ ὅλα τὰ ἠθικὰ στοιχεῖα, νὰ ἐμπερικλείῃ φιλοδοξίαν εὐγενεστάτην καὶ ἐκπληρούμενος νὰ παρέχῃ πολλὴν ὠφέλειαν εἴς τε τὰ ἄτομα μερικῶς καὶ εἰς τὴν ὁλομέλειαν ἐν γένει τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἐν ᾧ γίγνεται ἡ ἐπιχείρησις. Ἀλλὰ τὰ μέσα τὰ διατιθέμενα πρὸς ἐκπλήρωσιν σκοποῦ τινος ἄγουσι πολλάκις εἰς πᾶν τοὐναντίον. Ποσάκις ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν δὲν βλέπομεν διαψευδομένας τὰς ἡμετέρας ἐλπίδας καὶ ἐκ τῆς ἀποτυχίας ἐν ταῖς ἐργασίαις ἡμῶν κατανοοῦμεν, ὅτι ἡ ὁδός, ἣν ἐξελέξαμεν καὶ ἐνομίζομεν ὅτι ἄγει εὐθὺ εἰς τὸν σκοπὸν ἡμῶν, δὲν ἦτο ἢ πλάνος ἀτραπὸς διπλασίως παρεκκλίνασα ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ; Ἀλλ' ἐὰν ἡ πλάνη καὶ ἀπάτη αὕτη ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ συμβαίνει οὐχὶ σπανίως, ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ καὶ μάλιστα ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐκλογῆς τῶν μέσων πρὸς διαπαιδαγώγησιν καὶ ἐξευγένισιν ἑνὸς κοινωνικοῦ σώματος αἱ ἀλγειναὶ αὗται ἀποτυχίαι παρουσιάζονται συχνότερον. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ διάφορα ἔθνη βλέπομεν καθ'ἑκάστην μεταβολὰς παιδαγωγικῶν συστημάτων, ἀνατροπὰς τῶν τέως καθεστώτων καὶ καθιδρύσεις τῶν ἄλλοτε ὡς τολμηρῶν ἢ ἀφρόνων θεωρηθέντων.

Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν ἡ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ παράστασις δράματος κατορθοῖ νὰ μυήσῃ τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας τὰ μυστήρια τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, συντελεῖ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς τραγῳδίας, οἷος ὑπὸ τοῦ ὑψίστου φιλοσόφου ὡρίσθη, ἐὰν δηλ. δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν συγκίνησιν πρὸ τῆς θέας τῶν ἐλεεινοτήτων τοῦ βίου, καὶ ἐπομένως νὰ διεγείρῃ ἐν ἡμῖν τὴν πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν ῥοπήν, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν κατὰ τῆς κακίας, καὶ νὰ παροτρύνῃ ἡμᾶς εἰς μίμησιν τῶν εὐγενῶν πράξεων διὰ τῆς ἐφ' ἡμῶν ἐπιδράσεως τῶν πνευμάτων τῶν ἐξόχων τῆς Ἑλλάδος τραγικῶν.

Ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ παίδευσις ἡμῶν, ὡς γνωστόν, βάσιν ἔχει τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐπὶ ἑπταετίαν ἐγκύπτομεν εἰς αὐτήν, ἔχοντες ἀφιερωμένας δικαίως τὰς πλείονας καθ' ἑβδομάδα ὥρας ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ μαθήματα καὶ πολλῷ πλείονας ἢ ὅσας οἱ Γάλλοι ἢ οἱ Γερμανοὶ καταναλίσκουσιν εἰς τὴν μάθησιν τῆς γλώσσης αὐτῶν.

Ὅτε ποτὲ ἐπεδείκνυον εἰς ξένον ἑλληνομαθῆ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν ἡμετέρων Γυμνασίων, ἐξεπλήττετο διατὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ὁμιλοῦσι καὶ δὲν γράφουσιν ἀπταίστως τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν, ἀλλὰ τοὐναντίον ὑπολείπονται πολὺ ὡς πρὸς τοῦτο τῶν ξένων λογίων, ἐν ᾧ

καὶ χρόνον ἀφιεροῦσιν εἰς τὴν σπουδὴν αὐτῆς τοσοῦτον, ὅσος θὰ ἤρκει πρὸς μάθησιν δύο ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ πλεῖστα μέσα βοηθητικὰ ἔχουσιν, ὧν ἐκεῖνοι στεροῦνται, ὡς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πολλὰ τῶν ἐθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ ἀρχαίου λαοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσι κέκτηνται εὐφυΐαν ἐπίζηλον. Ταῦτα ἔλεγεν ὁ ξένος παρατηρητὴς ἐκπληττόμενος διὰ τὰς μικρὰς ἡμῶν προόδους. Ἀλλ' ἡ ἔκπληξις αὐτοῦ ὑπῆρξε μείζων, ὅτε παρ' ἐμοῦ ἤκουσεν ὅτι κυριώτατον αἴτιον τῆς ἀνεπαρκοῦς μαθήσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης παρ' ἡμῖν εἶνε, τὸ ὅτι σήμερον ὁμιλοῦμεν καὶ γράφομεν γλῶσσαν Ἑλληνικήν, τουτέστι παρεφθαρμένον ἰδίωμα τῆς ἀρχαίας, ὅτι, ἐὰν εἴχομεν ἐν χρήσει ἄλλην τινὰ γλῶσσαν, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς εὐφυΐας ἡμῶν καὶ τοῦ πολλοῦ χρόνου τοῦ καταναλισκομένου εἰς αὐτήν, θὰ ἡμιλλώμεθα πρὸς τὸν Κόβητον ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς· ἑπομένως τὸ πλεονέκτημα, ὅτι εἴμεθα Ἕλληνες καὶ ὁμιλοῦμεν τὴν Ἑλληνικήν, εἶνε φαινομενικὸν μόνον· εἶνε τοὐναντίον πρόσκομμα δυσυπέρβλητον εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἰδίωμα συμβάλλεται τὰ μέγιστα πρὸς κατανόησιν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἐπικουρεῖ ἡμῖν εἰς τὴν φυσικὴν ἀντίληψιν πολλῶν χωρίων ἀκαταλήπτων εἰς τὸν ξένον, ἀποτρέπει τοὺς φιλολογοῦντας ἀπὸ τῶν γελοίων πολλάκις παρανοήσεων, εἰς ἃς περιπίπτουσιν οἱ ἀλλόγλωσσοι ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς νεωτέρας γλώσσης, ἀγνοίας συγκεκερασμένης μετὰ τῆς ὑπερβολικῆς ζητήσεως· ἀλλ' εἶνε οὐχ ἧττον ἀληθὲς ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν Ἕλλην τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, νομίζων, ὅτι κρατεῖ ἀνὰ χεῖρας βιβλία γεγραμμένα ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ, πρῶτον μὲν ἅπτεται τούτων μετὰ περισσῆς ἐπιπολαιότητος, δεύτερον δὲ παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ ἐναύλων νεωτέρων χρήσεων τῆς γλώσσης αἰσθάνεται δυσχέρειαν μεγίστην εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ τὴν ἀρχαίαν λέξιν ἢ σύνταξιν ἀπὸ τῆς νεωτέρας καὶ διὰ τοῦτο περιπίπτει εἰς οὐκ ὀλίγας πλάνας, ἃς ὑπεκφεύγει ὁ ξένος. Ὁ Ἕλλην, ἀναγινώσκων ἀρχαῖά τε καὶ νέα βιβλία ποιεῖται σύγχυσιν πολλὴν καὶ μεγάλην μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν ὑπολαμβάνων πολλάκις τὸ νέον ὡς ἀρχαῖον. Τὸ πάθημα τοῦτο δὲν εἶνε σημερινόν· ἄρχεται ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων τῆς ἀρχαιότητος Ἑλλήνων τῶν ἐπιχειρησάντων νὰ συγγράψωσιν οὐχὶ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτῶν ἰδίωμα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ μιμούμενοι τοὺς ἀρχαίους Ἀττικούς. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τῶν σοφιστῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, οἵτινες δι' ἐπιμόνου σπουδῆς ἐθήρευσαν τὴν ὀρθὴν τοῦ Ἀττικισμοῦ χρῆσιν, εὑρίσκει τις σήμερον πολλὰς λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντάξεις ἀγνώστους μὲν τοῖς

παλαιοῖς, ὑποληφθείσας δ' ὅμως ὡς ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων, ἀπατηθέντων ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἰδιώματος.

Ὁ νεώτερος Ἕλλην ἐκπλήττεται μανθάνων, ὅτι ἡ γνωστοτάτη εἰς αὐτὸν ῥῆσις εἴτε λέξις ἐνέχει ἄλλην ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἔννοιαν καὶ πολλάκις μάλιστα ἀντίθετον ὅλως τῆς σημερινῆς. Τίς π.χ. δύναται νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἡ μυριόλεκτος σήμερον λέξις «ἀφιππεύω» παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι σημαίνει οὐχὶ «καταβαίνω ἀπὸ τοῦ ἵππου», ἀλλ' «ἀπέρχομαι ἔφιππος» ; Ποσάκις δὲν ἀποδίδομεν τὸ ἐπίθετον «φρενήρης» εἰς «παράφρονας», ἐν ᾧ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ὁ «φρενήρης ἀνὴρ» ἦτο «ὁ φρόνιμος ὁ συνετὸς ἀνὴρ»; Τίς ἀναγινώσκων τὴν φράσιν «νοσήσας δ' ἔκαμε» θὰ φαντασθῇ ὅτι τὸ «ἔκαμε» σημαίνει «ἀπέθανε», ἀφ' οὗ περὶ παντὸς ἄλλου ἢ περὶ θανάτου προκειμένου γίνεται σήμερον χρῆσις τοῦ «κάμνειν» ; Ἢ τίς ἐντυχὼν τῇ φράσει «κύνες ἀργοί», θὰ νομίσῃ ὅτι πρόκειται περὶ ταχυπόδων κυνῶν, ἐν ᾧ σήμερον τὸ ἐπίθετον τοῦτο ὑπὸ πάντη ἀντίθετον ἔννοιαν παρ' ἡμῶν λέγεται ; Ἀπείρους λέξεις καὶ ρήσεις δύναταί τις νὰ ἀποθησαυρίσῃ παρανοουμένας μὲν εὐκόλως σήμερον ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων διὰ τὴν διάφορον αὐτῶν χρῆσιν, ὀρθῶς δ' ὑπὸ τῶν ξενογλώσσων ἐκλαμβανομένας, ἅτε μὴ παρασυρομένων ὑπὸ τῆς διγλωσσίας, ἧς ἕνεκα σήμερον ἡμεῖς ἐπιχειροῦντες νὰ γράψωμεν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν εὐλόγως ἀμφιβάλλομεν καὶ ἐπέχομεν περὶ παντὸς καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων αὐτῶν εἰσέτι, βλέποντες μάλιστα ὅτι καὶ οἱ θεωρούμενοι ἐντριβέστατοι περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα δὲν εἶνε οὐδ' αὐτοὶ ἀπηλλαγμένοι τοῦ κινδύνου τούτου, ἐν ᾧ ὁ ξένος ἑλληνομαθὴς δὲν φοβεῖται μὴ προσκρούσῃ εἰς τὸν ὑπὸ γαληνιαίαν ἐπιφάνειαν ὑπολανθάνοντα τοῦτον σκόπελον.

Ὁμοιάζομεν δηλ. πρὸς ἐπιχειροῦντα νὰ σπουδάσῃ καὶ ἐκμάθῃ ὄργανόν τι μουσικὸν συστηματικῶς, ἐν ᾧ μόνος αὐτὸς πρότερον ἄνευ διδασκάλου κατήρξατο τῆς σπουδῆς αὐτοῦ. Εἴδετε πόσα προσκόμματα παρεμβάλλει ἡ κατ' ἰδίαν ἀσυστηματοποίητος καὶ ἄτεχνος ἐκείνη ἐνασχόλησις. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀγανακτούντων διὰ τοῦτο μουσικοδιδασκάλων, ὅσον καὶ ἂν μετὰ ταῦτα ἀσχοληθῇ εἰς τὴν μουσικήν, θὰ ὑπολειφθῶσι τὰ ἐλαττωματικὰ ἴχνη τῆς προτέρας αὐτοῦ ἀποπείρας.

Ἐὰν λοιπὸν ἔχοντες ἐν τῇ κεφαλῇ ἡμῶν τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν δύο γλωσσῶν παραστῶμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν Ἑλληνικοῦ δράματος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, τίνες αἱ ἐξ αὐτοῦ ἀποκομιζόμεναι ἐντυπώσεις ; Ἐπειδὴ κατανοοῦμεν ἐλάχιστα, συγχέομεν δὲ τὰ πλείονα οὐ μόνον τῶν λυρικῶν τοῦ δράματος μερῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ διαλόγου, ἐπειδὴ προσπίπτουσιν ἀήθεις καὶ εἰς τῶν ἐμπειροτέρων ἑλληνιστῶν τὰ ὦτα οἱ

πλήρεις ποιητικῶν σχημάτων δύσκολοι τοῦ ποιητοῦ στίχοι, ἀπερχόμεθα τοῦ θεάτρου μὲ πλήρη πεποίθησιν, ὅτι τὰ δράματα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν εἶνε πλέον νεκρά, ὡς καὶ ἡ γλῶσσά των, καὶ ὅτι οὐδεμία δύναμις δύναται νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ζωὴν ἐκείνην, ὥστε νὰ μεταδίδῃ ἡ παράστασις αὐτῶν καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν συγκίνησιν καὶ τὰ αἰσθήματα, ὧν ἐμπεφορημένοι οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι κατέλειπον τὰ θεατρικὰ ἑδώλια. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὰ σχολικὰ βάθρα, ἐφ' ὧν καὶ χρόνον καὶ νεότητα κατηναλώσαμεν πρὸς μάθησιν γλώσσης, ἧς ἐπὶ τέλους δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀποκτήσωμεν γνῶσιν ἀξίαν τῶν κόπων ἡμῶν, ἐπειδὴ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν καὶ τὴν ἀναγκαίαν μέν, ἀλλ' ἐπίμοχθον ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἀπερχόμεθα τοῦ θεάτρου χωρὶς νὰ ἔχωμεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τὴν αὐτομάτως γενομένην ἐκείνην πρὸς τὸν ποιητὴν συμπάθειαν, τὸν παρασκευάσαντα δι' ἡμᾶς στιγμάς τινας τέρψεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν εἰσηγησάμενον ἡμᾶς εἰς τὸν κόσμον τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς εὐγενοῦς συγκινήσεως. Ἀντὶ τέλος νὰ συντελέσῃ ἡ θέα τῶν δραμάτων πρὸς στενοτέραν προσέγγισιν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς προγόνους αὐτῶν ἀριστοτέχνας, τοὐναντίον ἀπομακρύνει ἔτι μᾶλλον αὐτούς, ὄχι διότι τὰ ἔργα ἐκείνων εἶνε ἀπρόσφορα διὰ τὴν σημερινὴν σκηνήν, ὄχι διότι ἀφίστανται ἢ ἠλλοιώθησαν τὰ σημερινὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ τέρπῃ ὅ,τι ἐκείνους ἔτερπε, μηδὲ νὰ συγκινῇ ὅ,τι ἐκείνους συνεκίνει, οὐχί, ὡς βραδύτερον θὰ καταδειχθῇ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἀναβιβάζομεν ταῦτα ἐπὶ τῆς σκηνῆς μὲ τὸ περίβλημα ἐκεῖνο, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν σήμερον τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ τὴν χάριν.

Πῶς θέλετε, κύριοι, νὰ μὴ γεννῶνται ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὰ προρρηθέντα αἰσθήματα, ὅταν δὲν ἐννοῶμεν; Καὶ πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ, ὁ λόγιος ἔστω θεατής, τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα, ὡς ἐννοεῖ τὴν ἐφημερίδα του, διότι τότε καὶ μόνον τότε ἐξεγείρει τὸ ἀναγκαῖον ἐνδιαφέρον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ διὰ τῆς παραστάσεως ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ὁ θεατὴς ὁ ἐμβαπτισθεὶς ἐν τοῖς νάμασι τῆς ἀρχαίας γλώσσης μόνον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἀφ' οὗ οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὴν διδασκαλίαν τῆς γλώσσης ταύτης εἶνε ἠναγκασμένοι, πρὶν ἢ μεταβῶσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν παραδόσεων, νὰ ἀνοίγωσι δύο καὶ τρεῖς ἑρμηνευτὰς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως σχολίων καὶ ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων νὰ ἐννοῶσιν ἐπαρκῶς, ἵνα μεταδίδωσιν εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν;

Ἀφ' οὗ λοιπὸν οἱ καθ' ἑκάστην ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐντρυφῶντες καὶ πρὸς αὐτὴν προσοικειούμενοι μετὰ δυσχερείας κατανοοῦσιν ἐν τῷ θεά-

τρῳ καὶ μάλιστα χονδρικῶς, τῶν λεπτοτέρων νοημάτων καὶ δὴ ἐν τοῖς λυρικοῖς διαφευγόντων ἡμᾶς—τοῦτο τοὐλάχιστον συνέβη εἰς ἐμέ,—πόσος ἄρα εἶνε ὁ βαθμὸς τῆς καταλήψεως αὐτῶν παρὰ τοῖς ἀσχολουμένοις εἰς ἄλλας ἐπιστήμας! Περὶ δὲ τῶν μὴ τυχόντων ἐπαρκοῦς παιδείας οὐδὲ λόγος· διότι εἴτε ἐν τῇ Ἰνδικῇ εἴτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γίγνεται ἡ διδασκαλία, εἶνε τὸ αὐτὸ δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἀναρίθμητοι εἶνε αἱ παρανοήσεις καὶ κωμικαὶ μάλιστα ἐν τοῖς στίχοις ἔνθα συμβαίνουσι συχναὶ ἐκθλίψεις φωνηέντων καὶ κράσεις καὶ ἐν γένει πᾶν εἶδος συναλοιφῆς, καὶ εἰς τὰς φράσεις ἐκείνας, ἐν αἷς τὸ ἀρχαῖον συγχέεται κατὰ τὴν ἐκφώνησιν πρός τι νέον. Διὰ πάντα λοιπὸν ταῦτα ἐπωφελὲς θὰ ἀποβῇ νὰ ἀπέχωμεν τῆς παραστάσεως τῶν ἀρχαίων δραμάτων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἐὰν θέλωμεν νὰ μὴ ἀποξενώμεθα ἔτι μᾶλλον αὐτῶν.

Μὴ ἐπηρεαζώμεθα ὑπὸ τῆς μικροφιλοτιμίας, ὅτι ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς ξένης ὀργανοῦνται τοιαῦται πολλάκις παραστάσεις. Ἡ μίμησις αὕτη εἶνε ἐπιβλαβής. Ὁ ξένος δὲν παρασύρεται ὑπὸ τῆς διγλωσσίας. Γινώσκει μίαν μόνον Ἑλληνικὴν καὶ αὕτη εἶνε ἡ ἀρχαία. Δὲν περιποιεῖ εἰς ἡμᾶς αἰσχύνην ἡ ἔλλειψις αὕτη. Αἶσχος δι' ἡμᾶς εἶνε ὅτι δὲν ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν τὸν δραματικὸν τῆς ἀρχαιότητος πλοῦτον ἡμῶν, αἶσχος ἡμῶν εἶνε νὰ ἀναβιβάζωμεν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς Μήδειαν Ἰταλικὴν καὶ νὰ παρορῶμεν τὸ ἀριστούργημα τοῦ Εὐριπίδου.—Ταῦτα, ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν.

Ἀλλ' ἆρα εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναβιβασθῶσιν ἐπὶ τῆς σημερινῆς σκηνῆς καὶ νὰ ἀρέσωσιν, ἀρέσκοντα δὲ νὰ διδάξωσι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν;— Ὁ ἐγκύπτων εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ θεάτρου, τῆς ἀποτελούσης σφιγκτὴν καὶ ἀδιάσπαστον ἑνότητα, ὁ ἀνιχνεύων πάσας τὰς κατὰ τόπους καὶ χρόνους ἀλλοιώσεις αὐτοῦ, καὶ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ τὰς σημερινὰς τοῦ κοινοῦ ἀπαιτήσεις ἀναλογιζόμενος, βεβαίως θὰ πεισθῇ ὅτι ἀδύνατον ἀπολύτως ἀποβαίνει νὰ συγκινήσῃ ἡ διδασκαλία δράματος Αἰσχυλείου. Διότι πλὴν τοῦ ὅτι εἶνε πεποιημένα ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν τὸ δρᾶμα δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἦγε τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπιγενομένην ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, καὶ ἕνεκα τούτου τὸ πλεῖστον μέρος ἀνήκει εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν, περιωρισμένης οὔσης κατὰ πολὺ τῆς δράσεως τῆς διεγειρούσης τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν θεατῶν, πλὴν τοῦ ὅτι ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν Αἰσχυλείων δραμάτων ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς μεγαλορρήμονος τοῦ ποιητοῦ φράσεως καὶ ἐπὶ τῆς ποικιλίας τῶν μέτρων θὰ ἀφανισθῇ διὰ τῆς εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν μεταφράσεως καὶ οὕτω θ' ἀπογυ-

μνωθῇ ὁ ποιητὴς τοῦ ὡραιοτάτου ἐκείνου περιβλήματος τοῦ καταγοητεύσαντος ἐπὶ δεκαετηρίδας ὅλας τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, πλὴν, λέγομεν, πάντων τούτων, ἡ ἐπεξεργασία τῶν μύθων, τοῦ σώματος δηλ. τῆς τραγῳδίας, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ χάριν θεατῶν ἐν ἀκριβεστάτῃ γνώσει διατελούντων τῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἣν εὐλόγως δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ὁ σημερινὸς θεατὴς τῶν Αἰσχυλείων τραγῳδιῶν. Διότι τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὡς καὶ πασῶν τῶν φιλολογιῶν, διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, α´) εἰς τὰ μακρόβια ἐκεῖνα ἔργα, τὰ προωρισμένα νὰ ζῶσι διὰ πάντων τῶν αἰώνων, τὰ προσαρμοζόμενα εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα πάντων τῶν λαῶν, τὰ διεγείροντα πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὰς αὐτὰς συγκινήσεις, ἐφ' ὅσον πάλλουσιν αἱ αὐταὶ καρδίαι, τὰ μηδέποτε ὑπὸ τοῦ χρόνου γηράσκοντα, ἀλλ' ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν νωπά, ἀκμαῖα, ἀνθηρὰ παραδιδόμενα, εἰς τὰ διεθνῆ τέλος ἔργα, καὶ δεύτερον εἰς τὰ βραχύβια καὶ τοπικὰ ἐκεῖνα ἔργα, ἅτινα ἀκμάσαντα καὶ εὐδοκιμήσαντα ἐν τῇ συγχρόνῳ γενεᾷ γηράσκουσιν, εἴτε διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς τέχνης, εἴτε διὰ τὴν στενὴν αὐτῶν σχέσιν πρὸς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐποιήθησαν, καὶ παραδίδονται εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς ὡς μαρτύρια τῆς μεγαλοφυίας τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὰ καὶ ὡς πολύτιμα ἱστορικὰ κειμήλια τῆς καταστάσεως τοῦ φιλολογικοῦ ἐκείνου κλάδου, εἰς ὃν ἀνήκουσιν.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν δύναταί τις νὰ τάξῃ τὰ Αἰσχύλεια δράματα, ἅτινα καταπλήξαντα δικαίως τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων γεγηρακότα καὶ προὐτιμήθησαν ὡς γνωστὸν τὰ τοῦ Σοφοκλέους. Εἰς ταύτην δύνανται νὰ ταχθῶσιν ἐπίσης καὶ αἱ πλεῖσται τῶν κωμῳδιῶν τοῦ εὐφυεστάτου τῆς ἀρχαιότητος κωμικοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὧν ἡ ἀπὸ τῆς σκηνῆς σήμερον διδασκαλία οὐ μόνον θὰ προεκάλει μέτρα ἀπαγορευτικὰ τῆς Ἀστυνομίας, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐκλόνιζεν ἐν ἡμῖν τὴν διὰ τῶν αἰώνων ἀκήρατον διελθοῦσαν φήμην τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ μεγαλοφυΐᾳ· διότι οἱ θεαταὶ ζῶντες ἐν ἄλλῃ ἐποχῇ, διατελοῦντες ἐν ἀγνοίᾳ τῶν προσώπων καὶ τῶν συνηθειῶν καὶ τῶν θεσμῶν καὶ τῶν γεγονότων, καθ' ὧν ἀπευθύνονται οἱ εὐφυέστατοι ὑπαινιγμοί, δὲν θὰ αἰσθανθῶσιν ὅ,τι ᾐσθάνοντο οἱ θεαταὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀλλὰ τοὐναντίον θὰ θεωρήσωσιν ὡς ἀνούσια βωμολοχικὰ ἔργα τὰ δημιουργήματα τῆς λεπτοτάτης ἐκείνης διανοίας. Θὰ αἰσθανθῶσι τέλος οἱ σημερινοὶ θεαταὶ τοῦ Ἀριστοφάνους ὅ,τι οἱ μετὰ πεντήκοντα ἢ ἑκατὸν ἔτη ἀναγνῶσται τοῦ Σουρῆ, οἵτινες, ἂν καὶ Ρωμηοί, θὰ ἔχωσιν ἀνάγκην σχολίων καὶ σημειώσεων ἀπείρων πρὸς κατανόησιν τοῦ Ρωμηοῦ, ὃν εὐχε-

ρέστατα ἀντιλαμβάνεται ὁ σύγχρονος ἀναγνώστης. Διὰ ταῦτα πάντα ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς αὐτῶν διδασκαλία θ' ἀποβαίνῃ ἀνωφελὴς καὶ ἀτερπής, ὡς τρανότατα ἀπέδειξεν ἡ πρὸ τριῶν ἐτῶν γενομένη ἐν Παρισίοις παράστασις τῆς σωζομένης τοῦ ποιητοῦ τριλογίας, ἥτις δὲν ἐπανελήφθη ὡς ἀποτυχοῦσα ἴσως, εἰ καὶ δι' ἀδροτάτης δαπάνης πολυτελέστατα καὶ ἐντελέστατα παρεσκευάσθησαν τὰ ἐξωτερικὰ ἐκεῖνα μέσα τὰ ἀπαραίτητα πρὸς εὐπρόσωπον παράστασιν Αἰσχυλείου ἔργου· χορός, ἱματισμός, σκηνικά, μουσική.

Διὰ τὴν σημερινὴν Ἑλληνικὴν σκηνὴν προσφορώτατα εἶνε πρωτίστως μὲν τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν παγκοσμίου τούτου ποιητοῦ, ὅστις δὲν ἔγραψε μόνον διὰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, οὐδὲ διὰ τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα, ἀλλ' ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτοῦ κεφαλῇ περιέλαβε τὸν κόσμον ὅλον, ὃν τὰ αὐτὰ πάθη μαστίζουσι καὶ οἱ αὐτοὶ πόθοι κατέχουσι, καὶ ἐγεφύρωσε διὰ τῆς μεγαλουργοῦ αὐτοῦ διανοίας τοὺς μᾶλλον ἀφισταμένους τόπους καὶ χρόνους ἀπ' ἀλλήλων. Ἀνάγκη νὰ καταστῇ γνώριμος ἐν ἡμῖν ὁ μόλις κατ' ὄνομα γνωστὸς οὗτος ποιητής, ὅστις πρῶτος ἀνέπτυξεν εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην τὰ πάθη τὰ συνταράττοντα καὶ κλυδωνίζοντα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν κατὰ πάντα χρόνον καὶ κατὰ πάντα τόπον, τὸν ἔρωτα δηλ. καὶ τὴν ζηλοτυπίαν, περὶ τὰ ὁποῖα περιεστράφησαν τὰ πλεῖστα ἀριστουργήματα τῶν νεωτέρων τραγικῶν. Ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ποιητοῦ τούτου δικαίως καὶ ὁ Gœthe καὶ ὁ Ρακίνας ἐξ αὐτοῦ ἐδανείσθησαν τὰς ὑποθέσεις τῶν ὡραιοτέρων αὐτῶν δραμάτων, πιστῶς ἀκολουθήσαντες καὶ ἐν πλείστοις κατὰ λέξιν μεταφράσαντες αὐτόν. Τὸν ποιητὴν τοῦτον ὀφείλομεν ἐν πρώτοις νὰ γνωρίσωμεν, οὗ πολλὰ ἔργα ὁ ἕτερος ἀστὴρ τῆς Γερμανικῆς δραματικῆς τέχνης ὁ Σίλλερ ἐξέλεξε πρὸς μετάφρασιν προορίσας αὐτὰ διὰ τὴν σκηνὴν τῆς πατρίδος του. Ὁ ποιητὴς οὗτος εἶνε μὲν παλαιὸς ἀλλ' οὐχὶ καὶ πεπαλαιωμένος, διότι ἡ φύσις τῶν αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας δὲν μεταβάλλεται, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ Γάλλος κριτικός, ἀλλὰ μόνον ὁ τρόπος τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν· οὐδέποτε δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ πεπαλαιωμένη ἡ τέχνη ἡ ἐξικομένη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς τελειότητος αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οἱ Παρισινοί, τοὺς ὁποίους κατὰ πάντα θεωροῦμεν plus lancés dans la mode καὶ μιμούμεθα, μετ' εὐλαβείας καὶ συγκινήσεως θεῶνται πολλάκις κατ' ἔτος ἀναδιδασκόμενα δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Ρακίνα, ὧν τινα εἶνε ἀντιγραφὴ τῶν Εὐριπιδείων. Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ τούτου καταλλήλως διασκευαζόμενα θὰ ἐμποιήσωσιν ἡμῖν τὸ ἄρρητον ἐκεῖνο καὶ γλυκὺ τῆς τέχνης αἴσθημα, θὰ ἀναπτύξωσι πρὸ ἡμῶν τὰς ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων σκέψεις τοῦ ἐξόχου τῶν

τραγικῶν, θὰ μᾶς καταστήσωσι θεατὰς κατὰ τὴν ὡραίαν ρῆσιν συγχρόνου φιλολόγου[1] «τῆς ἐν τῷ δράματι γιγνομένης διαμάχης τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων καὶ παθῶν, θὰ μᾶς ἀναβιβάσωσιν ἐπὶ τῆς φοβερᾶς ἀλλὰ καὶ ὑψηλῆς κονίστρας, ἐφ' ἧς παλαίει καὶ ἀγωνίζεται ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία, ἥτις καὶ νικωμένη νικᾷ καὶ καταπίπτουσα ἀνεγείρει καὶ ἀνυψοῖ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ καρδίαν», θὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν πεποίθησιν, ἧς δυστυχῶς εἴμεθα τέλεον ἐστερημένοι, ὅτι τὸ δρᾶμα οὐ μόνον ἐδημιουργήθη, ἀλλὰ καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, θὰ δονήσῃ τὰ μυχιαίτατα τῆς καρδίας ἡμῶν, θὰ μᾶς φοβήσῃ, θὰ διαγείρῃ ἐν ἡμῖν τὸν ἔλεον καὶ θὰ κινήσῃ τὰ δάκρυα ἡμῶν, ὅπως ἐν Παρισίοις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ραχίνα λέγοντος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Ἰφιγενείας αὐτοῦ ἐν Αὐλίδι· «Μετ' εὐχαριστήσεως ἀνεγνώρισα ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, ὅπερ παρήγαγεν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θεάτρου ἡ μίμησις τοῦ Εὐριπίδου, ὅτι ἡ ὀρθὴ τῶν πραγμάτων ἀντίληψις εἶνε ἡ αὐτὴ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἡ Παρισινὴ καλαισθησία ὑπῆρξε σύμφωνος πρὸς τὴν Ἀθηναϊκήν· οἱ θεαταί μου συνεκινήθησαν ἐκ τῶν αὐτῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐκίνησαν ἄλλοτε εἰς δάκρυα τὸν σοφώτατον τῆς Ἑλλάδος λαόν, κ.λ.π.»

Εἰς τὸν Εὐριπίδην λοιπὸν ἂς παραχωρηθῶσι τὰ πρωτεῖα ἐπὶ τῆς σημερινῆς σκηνῆς καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἴς τινα τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους. Διότι, ἐὰν ὁ Εὐριπίδης διὰ τῶν φιλοσοφικῶν ἀνατομικῶν τῆς καρδίας ἀνιχνεύσεων συνταράττει τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ, ὁ Σοφοκλῆς διὰ τῆς δραματικῆς οἰκονομίας εἰς ἣν ἐδείχθη ἀριστοτέχνης ἀπαράμιλλος καὶ ἀνυπέρβλητος, διὰ τῆς[2] «ἀβιάστου καὶ φυσικωτάτης διὰ περιπετειῶν καὶ ἀναγνωρίσεων ἀπροόπτων ἐπεξεργασίας τοῦ μύθου διὰ τῆς καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἐντεχνοτάτης αὐτοῦ δέσεως καὶ λύσεως τοῦ μύθου» κατορθοῖ νὰ συγκρατῇ ἐν διηνεκεῖ ἀνησυχίᾳ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, βιάζει τοὺς θεατὰς αὐτοῦ ἐναγωνίως νὰ παρακολουθῶσι τὴν τύχην τῶν ἡρώων ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ, νὰ συμπάσχωσι καὶ νὰ ὑπεισέρχωνται ὡς ἄνθρωποι εἰς τὴν θέσιν τῶν πασχόντων προσώπων.

Περὶ τὰς δύο δεκάδας ἐκλεκτῶν δραμάτων τῶν δύο τούτων τραγικῶν δύνανται νὰ κοσμήσωσι τὸ δραματολόγιον τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου καὶ νὰ ἀντικαταστήσωσι κατὰ τρόπον Ἑλληνικόν, κατὰ τρόπον ἐθνικὸν πολλὰ τῶν ξενογλώσσων, ὧν τὸ κακόζηλον ἄρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῶν.

[1] Βερναρδάκη, εἰσαγωγὴ Φοινισσῶν, σελ. ϟε'.
[2] Αὐτόθι, σελ. πδ'.

Ἀλλὰ πῶς δύνανται τὰ δράματα ταῦτα νὰ παρουσιασθῶσι πρὸ ἡμῶν μὲ τὸ νέον αὐτῶν ἔνδυμα, ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιωθῶσι μὲν τὰ πρῶτα καὶ κύρια αὐτῶν συστατικά, νὰ ἱκανοποιήσωσι δὲ ἐπαρκῶς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς σκηνῆς;

Εἰ καὶ συναισθανόμεθα, ὅτι ἡ ἀπόκρισις εἰς τοιοῦτον ἐρώτημα εἶνε λίαν τολμηρὰ καὶ παρακεκινδυνευμένη, διότι δέον νὰ ἔχῃ τις πρὸς τοῦτο ἐν ἑαυτῷ καὶ δραματικὴν εὐφυΐαν συνδεδεμένην μεθ' ἑλληνομαθείας, οὐχ ἧττον πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἀνακίνησις τοιούτου ζητήματος, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἡμετέρα γνώμη ἀποδοκιμασθῇ, δὲν θὰ ἀποβῇ ἀνωφελής, τολμῶμεν δι' ὀλίγων νὰ διαλάβωμεν περὶ τοῦ θέματος τούτου.

Ἀνάγκη λοιπὸν πρῶτον τὸ δρᾶμα νὰ παραφρασθῇ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν, εἴτε ἐμμέτρως εἴτε καὶ λυομένου τοῦ μέτρου. Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς σημερινῆς γλώσσης εἶνε τοσοῦτον ἀκανθῶδες καὶ πεπλεγμένον, ἑκατέρου δὲ τῶν ἀδιαλλάκτως μαχομένων στρατοπέδων προμαχοῦσιν ἀκαταμάχητοι ἀριστεῖς, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὀκνοῦμεν καὶ ἁπλῶς νὰ διανοηθῶμεν αὐτό, πολὺ δὲ μᾶλλον νὰ ἐξενέγκωμεν οἱανδήποτε γνώμην. Ὡς πρὸς τὸ μέτρον ἡ τήρησις αὐτοῦ ναὶ μὲν ὑπαγορεύεται ὑπὸ λόγων καθαρῶς τεχνικῶν, δι' ὃ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν νεωτέρων δραματικῶν ἐν τοῖς πλείστοις αὐτῶν ἔργοις κατὰ μίμησιν τῆς ἀρχαιότητος ἐποίησαν ἔμμετρα τὰ ἔργα των, ἀλλ' ἡ λύσις πάλιν αὐτοῦ εἶνε συμφωνοτέρα πρὸς τὴν φύσιν. Ἐν τῇ πεζῇ τραγῳδίᾳ ὁ λόγος ἀποβαίνει ζωηρότερος, ἐλαστικώτερος, περιπαθέστερος καὶ φυσικώτερος, ἐπειδή, λυομένων τῶν δεσμῶν, ὁ ποιητὴς δὲν ἀναγκάζεται νὰ τροποποιήσῃ τὰς ἐννοίας αὐτοῦ ἢ νὰ κανονίσῃ τὴν σειρὰν αὐτῶν ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ μέτρου, ἀλλὰ στρέφων πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ περὶ ταύτας, καὶ σαφέστερος οὕτω καθίσταται καὶ μὲ δύναμιν μείζονα περιβάλλει τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι βεβαίως εἶχε λόγον ἡ ἔμμετρος ἐπὶ τῆς σκηνῆς ποίησις. Τὸ μέτρον ἦτο ἓν τῶν κυρίων ὀργάνων τῶν συντελούντων πρὸς ἀνάδειξιν τῶν ἐννοιῶν. Διὰ τῆς διαστολῆς τῶν διαφόρων χρόνων καὶ τῆς ποικίλης αὐτῶν μίξεως ἐγεννᾶτο μουσική τις ἁρμονία, συμβάλλουσα πρὸς ἔξαρσιν μὲν τοῦ περιεχομένου, ἐξωραΐσιν δὲ τῆς μορφῆς. Τὸ μέτρον λοιπὸν ἔτερπεν· ὁ ἀκροατὴς εἰσέδυεν εἰς τὸ βάθος πασῶν τῶν ἐκφάνσεων αὐτοῦ. Διότι τὸ μέτρον ἦτο ἀντιληπτόν. Καὶ σήμερον ἐπὶ τῆς σκηνῆς δύναται νὰ θέλξῃ ἡ ἔμμετρος ἀπαγγελία, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ὁ στίχος νὰ εἶνε οὕτω πεποιημένος, ὥστε νὰ γίγνηται διάκρισις κατὰ τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοῦ μέτρου καὶ νὰ διαστέλλωνται εὐκρινῶς οἱ πόδες ἀπ' ἀλλήλων. Ἀνάγκη δηλ., ἵνα κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν διακρίνωμεν τοὺς στίχους ἀπ' ἀλλήλων σήμερον,

νὰ ἐμπερικλείηται τοὐλάχιστον ἐν ἑκάστῳ διστίχῳ ἔννοια αὐτοτελής. Ἀλλὰ τοῦτο παρέχει μεγίστην δυσχέρειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἓν τῶν σπουδαιοτάτων ἐλαττωμάτων τῶν νεωτέρων δραματικῶν, ὅσοι ἔγραψαν ἢ μετέφρασαν ἐν ἐμμέτρῳ λόγῳ, εἶνε ἡ κακὴ τοῦ στίχου κατασκευή, δι' ἥν, ὅπως γίγνηται ἀντιληπτὴ ἡ ἔννοια τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων, ἀναγκάζεται εὐλόγως ὁ ἠθοποιὸς νὰ ἀπαγγέλλῃ οὕτως, ὥστε ἡ ποίησις νὰ μεταβάλληται εἰς πεζὸν λόγον ἀφύσικον, πλήρη μεταθέσεων λέξεων γιγνομένων χάριν τοῦ μέτρου, πλήρη σχημάτων καὶ τρόπων λεκτικῶν, οἵτινες φαίνονται ἀφόρητοι εἰς τὸν ἀκροατήν, νομίζοντα ὅτι ἐν πεζογραφίᾳ κακοζήλως ἐτολμήθη ὅ,τι ἐν τῇ ποιήσει εἶνε μόλις ἀνεκτόν. Ἀλλὰ καίπερ πάντων τούτων τῶν ἐμποδίων ἐπιπροσθούντων εἰς τὴν ἔμμετρον διασκευήν, οὐχ ἧττον πρέπει νὰ δοθῇ ἀπόλυτος ἐλευθερία εἰς τὴν καλαισθησίαν τοῦ διασκευαστοῦ, εἴτε διότι δύναται ἔκτακτός τις στιχουργικὴ δεινότης νὰ ὑπερβῇ πάντα τὰ μνημονευθέντα κωλύματα, καὶ διότι μάλιστα μέρη τινὰ Ἑλληνικῶν τινων τραγῳδιῶν ἀπαιτοῦσιν ἀναγκαίως τὴν ποίησιν. Ἐξαιροῦνται δὲ βεβαίως παντὸς λόγου λυρικά τινα μέρη (δὲν πρόκειται περὶ τῶν χορικῶν), ἅτινα οὐ μόνον πρέπει νὰ περιβληθῶσι τὸ ποιητικὸν ἔνδυμα, ἀλλὰ καὶ νὰ μελοποιηθῶσιν, ὡς π. χ. ὁ παρ' Εὐριπίδῃ ὕμνος τοῦ ἁγνοῦ καὶ μισέρωτος Ἱππολύτου καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἄρτεμιν.— Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ μέτρον.

Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν Εὐριπιδείων μάλιστα δραμάτων προτάσσονται πρόλογοι μακροί, δι' ὧν ὁ ποιητής, ἀφηγούμενος πάντα τὰ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν τῇ τραγῳδίᾳ δράσεως προηγηθέντα γεγονότα, εἰσάγει τὸν θεατὴν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Οἱ πρόλογοι οὗτοι θεωροῦνται σήμερον περιττοὶ καὶ ἀνοίκειοι εἰς τὸ δρᾶμα, τὸ διὰ τῆς δράσεως ἐξαιρόμενον, ἢ κάλλιον θεωροῦνται ὡς ὑπεξαίρεσις τῶν δικαιωμάτων τῶν προσώπων τοῦ δράματος. Πολλοὺς δὲ τῶν προλόγων τούτων ἀπαγγέλλουσι πρόσωπα, ἅτινα θὰ ἦτο δύσκολον σήμερον νὰ παρασταθῶσι. Τίς π. χ. ἠθοποιὸς θὰ τολμήσῃ νὰ ὑποδυθῇ τὴν Ἀφροδίτην ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Ἱππολύτου; Καὶ τίς θεατὴς δὲν θὰ ἐγέλα σήμερον ἀκούων «εἶμαι ἡ φοβερὰ καὶ περιώνυμος ἐν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις θεὰ» καὶ βλέπων πρὸ ἑαυτοῦ πᾶν ἄλλο ἢ ὁμοίωμα τῆς κεστοφόρου τοῦ Ἔρωτος μητρός;

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ᾠκονομοῦντο πάντα ταῦτα διὰ τῶν προσωπείων· ἀλλὰ σήμερον;

Οἱ πρόλογοι οὗτοι ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς παμπληθεῖς τοῦ ποιητοῦ ἐχθροὺς εἰς λοιδορίας καὶ εἰς ἐξευτελισμὸν τῆς ποιήσεως αὐτοῦ. Διότι

οὐδεὶς ποιητής, ὡς ὁ Εὐριπίδης, ἔσχε τοσούτους ἐχθροὺς καὶ ἐχθρὰς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἔσχε τηλικούτους ὑπερασπιστάς, ὅσον ὁ πανταχόθεν πολεμούμενος οὗτος τραγικός. Ἐπειδὴ πλεῖστα καὶ ἀντίθετα περὶ τῶν προλόγων τούτων ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν, ἱκανὸν μὲν ἐνταῦθα εἶνε νὰ γείνῃ λόγος μόνον περὶ τοῦ τρόπου καθ᾽ ὃν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτοὺς ὁ διασκευαστής, οἱ δὲ περιεργότεροι δύνανται νὰ ἴδωσιν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Βερναρδάκη γενομένης ἐκδόσεως τῶν Φοινισσῶν, σαφέστατα ἐκτιθεμένας τὰς ἀντιθέτους γνώμας. Τινὲς μὲν λοιπὸν τῶν προλόγων τούτων δύνανται νὰ μένωσιν ἐν τῇ διασκευασθησομένῃ τραγῳδίᾳ ἐπίσης ὡς πρόλογοι, ὡς ἔχοντες τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὸ ὅλον δρᾶμα, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἀφαιροῦσι τὸ μετὰ ταῦτα ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατοῦ, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐξεγείρουσι μᾶλλον αὐτὸ καὶ προπαρασκευάζουσι· π. χ. ὁ πρόλογος τῆς Μηδείας, τοῦ Ἱππολύτου, τῆς Ἠλέκτρας κλπ.· αἱ ἐκ δὲ τῶν ἀπαγγελλόντων προσώπων προκύπτουσαι δυσχέρειαι αἴρονται διὰ τῆς τελειότητος τῆς σκηνικῆς τέχνης· ἄλλοι δ᾽ ὅμως, ὡς π. χ. τῆς Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις, τῆς Ἑκάβης κλ., πράγματι ἀνοικονόμητοι ὄντες καὶ προσομοιάζοντες πρὸς ἄσκοπον καὶ ψυχρὰν προδιήγησιν, πρέπει παντάπασι κατὰ τὴν διασκευὴν νὰ ἀφαιρεθῶσιν, οἰκονομουμένης καταλλήλως τῆς ἀρχῆς τοῦ δράματος, αἱ δ᾽ ἐν αὐτοῖς περιεχόμεναι ἀναγκαῖαι πρὸς ἐντελῆ κατανόησιν εἰδήσεις ἢ γνῶμαι νὰ παρεμβάλλωνται προσφόρως εἰς τὸν ἐπερχόμενον διάλογον οὕτως, ὥστε νὰ μὴ φαίνηται οὐδὲν ἐν αὐτοῖς παρείσακτον.

Ἄλλη δυσχέρεια, καθ᾽ ἧς ἔχει νὰ παλαίσῃ ὁ διασκευαστής, εἶνε ἡ λύσις ἐν ταῖς πλείσταις τῶν τοῦ Εὐριπίδου τραγῳδιῶν. Γνωστὸν ὅτι ὁ τραγικὸς οὗτος, εἴτε μὴ δυνάμενος, ὡς λέγουσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, νὰ ἐφεύρῃ λύσιν κατάλληλον καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ ὅλον δρᾶμα, εἴτε, ὡς λέγουσιν οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ, μὴ ἀποδεχόμενος τὴν ὑπὸ τῆς παραδόσεως περισωθεῖσαν ἔκβασιν τῶν ἐν τῷ δράματι ἐξελιχθέντων γεγονότων, ἐπεκαλεῖτο τοὺς θεούς, ὅπως ἐπιθέσωσι τέρμα εἰς τὴν τραγῳδίαν αὐτοῦ, φέροντες συγχρόνως αὐτοὶ καὶ ὅλην τὴν ἠθικὴν εὐθύνην. Ἕνεκα τούτου μετὰ τὸ πέρας τῆς δράσεως ἀκολουθεῖ συνήθως ἄτονός πως διάλογος, ὅστις ψυχραίνει τὴν ἐκ τῆς συγκινήσεως θερμανθεῖσαν ψυχὴν καὶ χαλαρώνει τὴν ἐκ τῆς σφοδρότητος τῆς δράσεως προκληθεῖσαν κατάπληξιν. Ἐν Μηδείᾳ π.χ. μετὰ τὸν φόνον τῶν τέκνων ἐπακολουθεῖ ἐριστικὸς διάλογος μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ Ἰάσονος, ὅν, ἵνα ἀποφύγῃ ὁ **Decavall**, παρὰ τὴν παράδοσιν καὶ παρὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς Μηδείας ποιεῖ ταύτην αὐτοκτονοῦσαν, ἵνα περατώσῃ τὸ δρᾶμα αὐτοῦ συμφώνως

πρὸς τὰς νεωτέρας ἰδέας. Ὡς πρὸς τοῦτο ὁ διασκευαστής, χωρὶς νὰ ἀποστῇ πολὺ τοῦ πρωτοτύπου, δύναται νὰ συμπτύξῃ τὰ μετὰ τὴν δρᾶσιν λεγόμενα, οὕτως ὥστε οὐ μόνον νὰ μὴ χαλαρωθῇ ἡ ἐκ τῶν ἐπεισοδίων ἐντύπωσις ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ, συγχρόνως δὲ νὰ διατηρήσῃ καὶ τοῦ ποιητοῦ τὸ καθολικὸν τῆς κατασκευῆς σχέδιον. Ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν δὲ τῶν θεῶν ἢ τῶν ἡρώων, καὶ ἡ σημερινὴ ἐπὶ σκηνῆς καλῶς διεσκευασμένης παράστασις αὐτῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχουσά τι τὸ τολμηρὸν ἢ τὸ ἀπίθανον, ἀφ' οὗ, ὡς γνωστόν, ἐν τῷ προλόγῳ μὲν τοῦ Φάουστ ὁ Cœthe καταβιβάζει ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν Παντοκράτορα ἀπὸ τοῦ δυσθεωρήτου ὕψους, εἰς ὃ ἀνεβίβασεν αὐτὸν ὁ Χριστιανισμός, ἐν αὐτῷ δὲ τῷ δράματι εἰσάγει ὡς κύριον πρόσωπον δρῶντα τὸν Σατανᾶν. Ἡ σκηνικὴ σκευασία δύναται νὰ καταστήσῃ εἴτε σοβαρὰ καὶ σπουδαῖα καὶ πιθανά, εἴτε γελοῖα καὶ κωμικὰ καὶ ἀπίθανα τὰ τολμηρὰ ταῦτα ἐγχειρήματα τῶν δαιμονίων πνευμάτων.

Ἀλλ' ἡ μεγίστη πασῶν τῶν δυσχερειῶν ἐν τῇ διασκευῇ τῶν ἀρχαίων τραγῳδιῶν, καθ' ἧς πολὺς πόνος καὶ ἐπιμέλεια ἀπαιτοῦνται, εἶνε τὰ χορικά. Ὁ χορὸς ὡς γνωστὸν ὑπῆρξεν ὁ πυρὴν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δράματος. Διὰ τοῦτο ὅσον ἀνερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, τοσοῦτον μακρότερα ἀπαντῶμεν τὰ λυρικὰ στοιχεῖα· ἐν ᾧ τοὐναντίον ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐν τῷ δράματι δράσεως φυσικῶς περιέστελλε τὸν λυρισμὸν καὶ τέλος ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν τὰ ἐπεισόδια ἐκυριάρχησαν καθ' ὁλοκληρίαν ἐν τῷ δράματι, τὰ δὲ χορικὰ εἰσήγοντο μέν, ἀλλ' ὡς παρείσακτα οὕτως εἰπεῖν λυρικὰ στοιχεῖα. Πρῶτος δὲ ὁ Εὐριπίδης προεχάραξε τὴν νέαν ταύτην ὁδόν, ἀποκόψας ἔν τισι τῶν τραγῳδιῶν αὐτοῦ πάντα δεσμὸν συνέχοντα τὴν ὀρχήστραν μετὰ τῆς σκηνῆς. Πρῶτος δηλ. ὁ Εὐριπίδης ἐποίησε διάφορα χορικὰ ᾄσματα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος, γενόμενος οὕτως εἰπεῖν ὁ πρόδρομος τῆς νεωτέρας φάσεως τῆς τραγῳδίας. Διότι, παραλείποντες πάντα λόγον περὶ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες εἰς τὴν ποίησιν ἔσχον ὡς προπλάσματα τὰ Ἑλληνικὰ πάντοτε ἔργα, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους παρατηροῦμεν ὅτι ἡ προσοχὴ τῶν ποιητῶν ἐστράφη ἀμέριστος πρὸς τὴν δρᾶσιν, οἱ δὲ χοροὶ παντάπασιν ἐξέλιπον. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πολλάκις ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ χοροῦ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ. Οὕτως ἐν Γαλλίᾳ μὲν ὁ πατὴρ τῆς Γαλλικῆς τραγῳδίας, ὁ Hardi, εἰσήγαγε χορὸν ἔν τισι τῶν δραμάτων αὐτοῦ, ἀλλὰ βλέπων τὴν ψυχρὰν ὑποδοχήν, ἧς ἐτύγχανεν ἡ ἀναδρομὴ αὕτη εἰς τὸ παρελθόν, ἠναγκάσθη νὰ ἐμφανίσῃ τὸ ὡραιότερόν του ἔργον, τὸν Κοριολανόν, ἄνευ χοροῦ. Ὁ Ρακίνας πάλιν ἐμβεβαπτισμένος ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐπειρά-

θη ἐν τῇ Esther καὶ Athalie νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν Ἑλληνικὸν χορόν, ποιήσας διάφορα ᾄσματα ψαλλόμενα ἐν ἐκείνῳ μὲν τῶν δραμάτων ὑπὸ χοροῦ νεανίδων Ἰσραηλιτίδων, ἐν τούτῳ δὲ ὑπὸ χοροῦ νεανίδων τῆς φυλῆς τοῦ Λευΐ. Πλὴν δὲ τῶν δύο τούτων τραγῳδιῶν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τοῦ ἐμπνευσμένου τούτου Ἕλληνος Γαλάτου ἀναφαίνεται ὁ χορός. Καὶ ἄλλοι ἐπίσης Γάλλοι, ὡς ὁ Βολταῖρος εἰς τὸν Οἰδίποδά του, ὁ Σατωβριάνδος εἰς τὸν Μωϋσῆν του, ὁ Ozaneaux εἰς τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ὁ Ponsard εἰς τὸν Ὀδυσσέα του καὶ ἄλλοι εἰσήγαγον χορούς.

Ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ ὁ Σαίξπηρ ἐν τῷ Μάκβεθ ἐπειράθη τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Torelli εἰς τὴν Μερόπην του, καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὁ Σίλλερ εἰς τὸ δρᾶμα «Die braut von Messena» καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ μὲ ὅλην τὴν ἀπόπειραν ταύτην, εἰ καὶ πολλὰ ἐκ τῶν χορικῶν τούτων εὐδοκίμησαν, ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπικρατήσῃ ὁ χορός, διότι, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ νεωτέρα σκηνὴ δὲν ἐκρίθη πρόσφορος πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου καὶ ὁ Σαίξπηρ κατέλιπε τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ ὁ Σίλλερ· διότι εἰς οὐδὲν τῶν μετὰ ταῦτα ποιηθέντων ἔργων αὐτοῦ εὑρίσκομεν τὸν χορόν. Ἀγνοοῦμεν δὲ ἐὰν καὶ ὁ Ρακίνας θὰ ἔπραττεν ὅ,τι καὶ ὁ Σίλλερ, διότι ἡ Esther καὶ ἡ Athalie εἶνε χρονολογικῶς τὰ τελευταῖα δράματα τοῦ ποιητοῦ τούτου. Ἀλλ' ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ φαινομένου, ὅτι εἰς οὐδὲν τῶν Ἑλληνικῶν αὐτοῦ δραμάτων ὑπάρχει χορός, οὔτε εἰς τὴν Ἀνδρομάχην, οὔτε εἰς τὴν Φαίδραν, οὔτε εἰς τὴν Ἰφιγένειαν, οὔτε εἰς τοὺς «Ἐχθροὺς ἀδελφούς», ὅπερ εἶνε διασκευὴ τῶν Φοινισσῶν τοῦ Εὐριπίδου, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ἡ γνώμη τοῦ ποιητοῦ τούτου δὲν ἦτο γενικῶς ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς χορῶν εἰς παντὸς θέματος τραγῳδίαν.

Ἐπῆλθε πολλάκις εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ, ὡς ἐκτίθεται ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Esther, ἡ σκέψις «νὰ συνδέσῃ ὡς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἑλληνικαῖς τραγῳδίαις τὸν χορὸν καὶ τὸ ᾆσμα μετὰ τῆς δράσεως», ἀλλ' ἔμεινεν ἁπλῆ σκέψις ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν Ἑλληνικοῖς αὐτοῦ ἔργοις. Ἐν τῇ Esther καὶ Athalie ἀληθῶς ἐπραγματοποίησε τὴν σκέψιν ταύτην, ἀλλ' ὅλως τυχαίως, ἢ κάλλιον, διότι παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἔδαφος τὸ θέμα τοῦ δράματος καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ποιήσεως αὐτοῦ.

Τὰ δύο δηλ. ταῦτα δράματα ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα διδαχθῶσιν ὑπὸ τῶν νεανίδων τῶν φοιτωσῶν ἐν τῇ περιφήμῳ σχολῇ τοῦ Saint-Cyr. Ὁ Ρακίνας παρεκλήθη ὑπὸ τῆς Madame de Maintenon νὰ ποιήσῃ ἐπί τινος θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ θέματος ποίημά τι ἐμπεριέχον τὸ ᾆσμα συγκεκερασμένον μετὰ τῆς διηγήσεως, νὰ εἶνε δὲ ταῦτα συν-

δεδεμένα διά τινος πράξεως, ὅπως ἔνθεν μὲν ζωηρότερον καταστῇ, ἔνθεν δὲ ἀποβῇ ὀλιγώτερον μονότονον.

Τὸ ᾆσμα λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ καὶ ὁ σκοπὸς τῶν τραγῳδιῶν τούτων, διότι διὰ τῶν ἀσμάτων τούτων ἐξυμνεῖτο τὸ θεῖον, εἰς ὃ κυρίως ἀπέβλεψαν οἱ διευθύνοντες τὴν σχολήν.

Ὡς συμπέρασμα λοιπὸν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ὅτι ὁ Ρακίνας εἶχε μὲν σκοπὸν νὰ εἰσαγάγῃ χορὸν εἰς τὴν τραγῳδίαν, ἀλλὰ πάντα τὰ θέματα καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ Ἑλληνικὰ ἐθεωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τοῦτο τότε ἀπρόσφορα. Μόλις δὲ τῆς μνημονευθείσης εὐκαιρίας ἐπιλαβόμενος ἐπραγματοποίησε τὴν σκέψιν αὐτοῦ.

Τοιαύτην λοιπὸν τύχην ἔσχον αἱ ὑπὲρ τοῦ χοροῦ ἀπόπειραι. Τί λοιπὸν ὀφείλει νὰ πράξῃ σήμερον ὁ διασκευαστὴς τῶν ἀρχαίων δραμάτων χάριν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς σκηνῆς;

Εἴπομεν ἐν ἀρχῇ, ὅτι σκοπὸς τῆς διασκευῆς τῶν Ἑλληνικῶν δραμάτων εἶνε νὰ ἀρέσωσι κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν καὶ ἀρέσκοντα νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς, καὶ νὰ μὴ περιορῶμεν ἑπομένως καταβιβρωσκόμενον ὑπὸ τῆς κόνεως τὸν προγονικὸν ἡμῶν πλοῦτον, ἀλλὰ νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν καὶ χρησιμοποιήσωμεν αὐτόν, ἀναγράφοντες ὡς κορωνίδα ἐν τῷ Ἑλληνικῷ δραματολογίῳ τοῦ νέου μας θεάτρου τὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος. Πρὸς ἐκπλήρωσιν λοιπὸν τοῦ σκοποῦ τούτου ὀφείλομεν νὰ μὴ φεισθῶμεν οὐδεμιᾶς ἀναγκαίας καινοτομίας. Μὴ ὀκνήσωμεν πρὸ τῆς σκέψεως ὅτι ἐπιβάλλομεν χεῖρα βέβηλον ἐπὶ τῶν ἱερῶν τῆς ἀρχαιότητος κειμηλίων. Ἀναγκαῖον, χάριν τῆς ὅλης ἰδέας, χάριν τοῦ ὅλου, νὰ θυσιάσωμέν τινα τῶν καθ' ἕκαστον. Ἀντὶ νὰ κεῖνται ἄχρηστα καὶ ἀφανῆ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν λογίων τὰ ἀρχαῖα δράματα καὶ νὰ ὑπολαμβάνωνται μάλιστα ὡς σχολαστικοὶ οἱ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ποιητῶν τολμῶντες νὰ προφέρωσιν, εἶνε πολὺ προτιμότερον νὰ ἐξορυχθῶσι διὰ πάσης θυσίας ἐκ τῆς ἐπιμέμπτου ταύτης ἀφανείας, νὰ γείνῃ ἀντιληπτὸν τὸ πνεῦμα τὸ διῆκον διὰ πάντων τῶν ἔργων τούτων, καὶ νὰ λάβωμεν ἰδέαν, ἔστω καὶ σμικρὰν καὶ ἐλαχίστην, τοῦ κάλλους καὶ τῆς δυνάμεως τῆς τέχνης τῶν δαιμονίων ἐκείνων πνευμάτων, προσφέροντες ὡς θυσίαν εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην πᾶν ὅ,τι ἐξ αὐτῶν τῶν δραμάτων ἐμποιεῖ ἐν ἡμῖν τὸν δισταγμὸν ὅτι εἶνε ἀπρόσφορα διὰ τὴν σημερινὴν σκηνήν. Διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ὡμοιάζομεν πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις θὰ παρεπονεῖτο διὰ τὴν ἐκ τῶν κόλπων τῆς γῆς ἐξόρυξιν τῶν συντριμμάτων τῶν περικαλλῶν τῆς ἀρχαιότητος μνημείων καὶ θὰ προετίμα νὰ μένωσιν ἀεὶ τεθαμμένα ἐν αὐτῇ μόνον καὶ μόνον διότι δὲν ἔχομεν ταῦτα σήμερον ἀκέραια. Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἰδέας ὁρμώμενος καὶ τὸ

ρητὸν ἐφαρμόσας ὅτι ὁ σκοπὸς θὰ ἐξαγιάσῃ τὰ μέσα ἐτόλμησα νὰ προτείνω καὶ τὴν εἰς τὴν σημερινήν μας γλῶσσαν μετάφρασιν καὶ τὴν ἀποκοπὴν προλόγων καὶ τὴν σύμπτυξιν τοῦ τέλους ἔν τισι τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου, καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας πάλιν ὁρμώμενος θὰ τολμήσω νὰ ἐξενέγκω τὴν γνώμην μου περὶ τῶν χορικῶν.

Δὲν θὰ εἶνε λοιπὸν ἀνωφελὲς προκειμένου περὶ τῶν χορικῶν νὰ βαδίσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Ραχίνα. Τὰ μὲν δηλ. χορικὰ τὰ πολλὴν λυρικὴν ἔξαρσιν ἐμπεριέχοντα νὰ μεταφράσωμεν ἐμμέτρως καὶ μελοποιήσωμεν αὐτά, τὰ δὲ λοιπὰ νὰ ἄρωμεν παντελῶς ἐκ τοῦ δράματος.

Εἰς τοὺς ἐπεξελθόντας τὰ δράματα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν δὲν εἶνε ἄγνωστον, ὅτι τὰ χορικὰ ἐν πολλοῖς δράμασι τοῦ Εὐριπίδου ὀλίγιστον διαφέρουσι τῶν διαλογικῶν μερῶν οὐ μόνον κατὰ τὴν φανταστικὴν τῶν ἐννοιῶν παράστασιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτήν, ἐν ᾧ τοὐναντίον ἐνίοτε ὁ ποιητὴς οὗτος αἴρεται ἐν τοῖς χορικοῖς εἰς ὕψος ἐφάμιλλον πρὸς τὸ τοῦ Σοφοκλέους, ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ πολὺ ὑπὲρ τοῦτον μετεωριζόμενος. Παρὰ Σοφοκλεῖ δ' ὅμως ἡ Μοῦσα αὐτοῦ ἐν τοῖς χορικοῖς ἔχει μὲν συνήθως τετανυσμένην τὴν λύραν αὐτῆς, ἀλλ' ὑπάρχουσι χορικά τινα ἔν τισι δράμασι κατερχόμενα εἰς τὴν πεζότητά τινων τῶν Εὐριπιδείων.

Δύναται λοιπὸν ἐξ ἑκατέρου τῶν ποιητῶν τούτων ἔν τισι μὲν τῶν δραμάτων νὰ γείνῃ μετ' ἐπιμελείας ἐπιλογὴ τῶν πρὸς ἔμμετρον μετάφρασιν καὶ μελοποίησιν καταλλήλων χορικῶν, ἐν ἄλλοις δὲ νὰ ἐλλίπῃ παντάπασι τὸ Λυρικὸν στοιχεῖον. Δὲν θὰ εἶνε διδακτικὸν νὰ ψάλλωνται ἀπὸ σκηνῆς πολλὰ ἐκ τῶν πρακτικὰς καὶ κοινωνικὰς γνώμας περιεχόντων χορικῶν τοῦ Εὐριπίδου, ὡς π. χ. τὸ χορικὸν ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὁ χορὸς ἢ μᾶλλον ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ χοροῦ ἐκφράζει τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ ποῖον εἶνε προτιμότερον, νὰ ἔχῃ τις ἢ νὰ μὴ ἔχῃ τέκνα καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἅτινα πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μακρηγορίας παραλείπω.

Ἐκτὸς δὲ τούτου, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χορικῶν ἔν τισι δράμασι προλαμβάνονται ἄτοπά τινα, εἰς ἃ θὰ περιῆγεν ἡ ἐπιμονὴ πρὸς διατήρησιν τοῦ χοροῦ. Ἐν Μηδείᾳ, π. χ. ὁ χορὸς ἀποτελεῖται ἐκ Κορινθίων γυναικῶν φιλικῶς πρὸς τὴν Μήδειαν διακειμένων. Ἡ μάγισσα φανερώνει εἰς αὐτὰς ὅτι μέλλει νὰ φονεύσῃ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλόπαιδα τῆς Κορίνθου καὶ μετὰ ταῦτα τὰ τέκνα της καὶ παρακαλεῖ νὰ τηρήσωσι τοῦτο μυστικόν. Τίς σήμερον δὲν θὰ ἀπορήσῃ, ἐὰν ἴδῃ τὸν χορὸν τῶν Κορινθίων τούτων γυναικῶν ἀναβιβαζόμενον μὲν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ συνδρῶντα μετὰ τῶν δρώντων προσώπων, ψυχρῶς δὲ ἀκούοντα

τὴν φοβερὰν κατὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς πατρίδος των ἀπόφασιν μιᾶς ξένης; Δὲν θὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν μομφὴ ἐπὶ ἀπιθανότητι, ἐὰν μὴ ποιήσῃ τὸν χορὸν αὐτοῦ σπεύδοντα νὰ διακηρύξῃ τὸ πρᾶγμα, ὅσον καὶ ἂν τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τὴν Μήδειαν εἶνε συμπαθῆ; Δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ σταθῇ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς αἱματηρᾶς ἀποφάσεως ἀπαθὴς καὶ νὰ ἀρχῆται ἐκφέρων φιλοσοφήματα ἐπὶ τοῖς τεκταινομένοις; Εἶνε τοῦτο φυσικὸν σήμερον;

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδὲν τὸ ἀπίθανον εἶχεν ἡ στάσις αὕτη τοῦ χοροῦ. Διότι ὁ χορὸς μακρὰν τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς κοχλαζόντων παθῶν ἱστάμενος καὶ ἀπὸ περιωπῆς, οὕτως εἰπεῖν, θεώμενος τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐκτυλισσόμενα τραγικὰ γεγονότα ἥκιστα μετέχει, μάλιστα παρ' Εὐριπίδῃ, τῆς πράξεως. Ὁ χορὸς ἦτο κατὰ ἥττονα λόγον θεατὴς ὅμοιος πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἑδωλίων τοῦ θεάτρου καθήμενον πραγματικὸν κόσμον, θεώμενος καὶ αὐτὸς τὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς μιμητικὸν κόσμον καὶ φιλοσοφῶν ἐπὶ ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ.

Διὰ τοῦτο, ἕνεκα τῆς φύσεως δηλ. καὶ τῆς θέσεως τοῦ χοροῦ, οὐδὲν τὸ ἀπίθανον εἶχεν ἡ μνημονευθεῖσα αὐτοῦ στάσις ἐν Μηδείᾳ.

Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ οἰκονομηθῇ τὸ δρᾶμα, οὗτινος τὰ χορικὰ θὰ ἀφαιρεθῶσι, καὶ τί θὰ γείνωσιν αἱ ὡραῖαι γνῶμαι τῶν δύο τῆς ἀρχαιότητος τραγικῶν αἱ ἐγκατεσπαρμέναι ἐν αὐτοῖς;

Ὡς πρὸς μὲν τὴν οἰκονομίαν δύναται ὁ διασκευαστὴς νὰ εἰσάγῃ ἓν ἢ δύο πρόσωπα, ἵνα διεξάγωσι τὸν ἀναγκαῖον μετὰ τῶν λοιπῶν προσώπων διάλογον, οὕτω δὲ τὸ δρᾶμα κτᾶται πλείονα ποικιλίαν ἐκ τῆς συμμετοχῆς πλειόνων ἐν αὐτῷ προσώπων, ὅπερ δὲν ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εὔκολον, ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑποκριτῶν· ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, αἱ γνῶμαι καὶ ἐν γένει τὰ ὡραῖα μέρη παρενείρονται καταλλήλως εἰς τοὺς λόγους τῶν διαφόρων προσώπων, οὕτως ὥστε ὁ μὲν χαρακτὴρ αὐτῶν νὰ μὴ ἀλλοιοῦται οὐδὲ κατὰ κεραίαν, ἡ δὲ συνοχὴ νὰ μὴ πάσχῃ οὐδεμίαν χαλάρωσιν. Ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διασκευασθείσης ὑπ' ἐμοῦ Μηδείας γίγνεται μακρότερος λόγος περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν δύναταί τις νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀρχήν, μολονότι καὶ τὰ πειστικώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων δὲν ἰσχύουσι νὰ πείσωσι περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος τούτου, ὅσον ἡ ἀνάγνωσις ἔργου συμφώνως πρὸς τὰς γνώμας ταύτας διεσκευασμένου. Διότι ὅπου τὰ πράγματα δὲν συνηγοροῦσιν αὐτὰ ὑπὲρ ἑαυτῶν, οἱ λόγοι προξενοῦσιν ἀνίαν.

Διὰ τῶν κυριωτέρων τούτων καὶ ἄλλων τινῶν ἐλαφροτέρων τροποποιήσεων, ὡς π. χ. τῆς παρεμβολῆς διασαφητικῶν τινων χάριν τῶν

νεωτέρων θεατῶν φράσεων, καὶ ἄλλων τινῶν, ἃς ἡ καλαισθησία τοῦ διασκευαστοῦ καὶ ἡ ἐξ ἐπιγνώσεως τῶν σημερινῶν τοῦ θεάτρου ἀναγκῶν ἐκτίμησις αὐτοῦ μέλλει νὰ θεωρήσῃ ἀναγκαίας, ἐλπὶς ὑπάρχει ὅτι τὰ δράματα τῆς ἀρχαιότητος θὰ παρουσιασθῶσιν εὐκατάληπτα καὶ ἄμετρον ἐνθουσιασμὸν διεγείροντα θὰ τέρψωσι καὶ θὰ διδάξωσι. Τότε θὰ ἐννοηθῇ καλῶς ὑφ' ἡμῶν, πόσον χαμηλὰ κατέπεσεν ἡ τραγῳδία σήμερον ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προόδου, πόσον ὑλικώτερα καὶ ταπεινότερα παρίστανται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι καθίστανται τρυφερώτερα καὶ περιπαθέστερα. Τότε θὰ γείνῃ ἐπωφελὴς παραβολὴ τῶν ἠθικῶν καὶ λεπτῶν ὑποθέσεων τῶν ἔργων ἐκείνων καὶ τῆς μετ' ἀπαραμίλλου τέχνης ἐπεξεργασίας αὐτῶν πρὸς τὰ πλεῖστα τῶν σήμερον διδασκομένων, ἅτινα ἐπὶ ἀνηθίκων ἢ ἀσκόπων ἢ ἀκατανοήτων βάσεων πεποιημένα, στεροῦνται καὶ τῆς ἐπαγωγοῦ καὶ τεχνικῆς ἐκείνης συνθέσεως, ἥτις καὶ μόνη ἀρκεῖ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις νὰ περιάγῃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰς ἔκστασιν, ὅπερ διὰ τῆς θεαματικῆς πολυτελείας προσπαθοῦσι σήμερον νὰ ἀναπληρώσωσιν. Διότι τί ἐπαγωγότερον καὶ δραματικώτερον τῆς πάλης τῆς ἐν τῇ Ἀντιγόνῃ τοῦ Σοφοκλέους διεξαγομένης μεταξὺ τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς, συνδεδεμένης μετὰ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τοὺς θείους νόμους κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου δεσποτισμοῦ; Ἡ παρθένος ἡττᾶται καὶ πίπτει, ἀλλ' ἐν τῇ πτώσει αὐτῆς συμπαρασύρει καὶ τὸν πολυφίλητον μνηστῆρά της καὶ ἐμποιεῖ τὴν φρίκην καὶ τὸν τρόμον εἰς τὸν τύραννον.

Τίνος δράματος σημερινοῦ πλοκὴ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου, ὅστις διὰ τῆς δαιμονίας τέχνης ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν διαφόρων ἐπεισοδίων κρατεῖ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, πότε μὲν ὑψηλὰ ἐν τῇ ἐλπίδι, πότε δὲ βυθίζει εἰς τὴν ἀπελπισίαν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἥρωος καὶ συχνάκις διὰ τῆς τελειότητος τῆς τέχνης παράγει τὴν συγκίνησιν εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ φέρει τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς;

Ποῖον ἔργον εἶνε φοβερώτερον καὶ ἐλεεινότερον τῆς Ἠλέκτρας. μιᾶς παρθένου ἀσθενοῦς καὶ ἐρήμου παλαιούσης κατὰ τῶν ὑβριστῶν καὶ φονέων τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ μὴ καμπτομένης ὑπὸ τῆς βίας ἀλλὰ διὰ τῆς ἀδαμάστου αὐτῆς καὶ ῥωμαλέας ψυχικῆς δυνάμεως κορεννυούσης τὰ φιλέκδικα αἰσθήματά της διὰ τρόπου ἀγρίου μέν, ἀλλ' ἀξίου τοῦ διαπραχθέντος ἐγκλήματος; Ποίου ζωγράφου χρωστὴρ δύναται νὰ εἰκονίσῃ τὴν τεχνικὴν ἀντίθεσιν τῶν χαρακτήρων τῶν δύο ἀδελφῶν ἐν τῷ δράματι τούτῳ;

Τίς δύναται νὰ θεωρήσῃ πεπαλαιωμένην τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἱππολύτου, τὴν πάλην δηλ. τῆς ἁγνότητος καὶ τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς κατὰ

τῶν ἐνόχων αἰσθημάτων μητρυιᾶς ἐρωτομανοῦς; Ἡ ἀγνότης παραγνωρίζεται, καταδιώκεται, συντρίβεται· ἀλλ' ἡ λάμψις αὐτῆς ζωηροτέρα ἐκ τῆς πτώσεως ἀναθρώσκει καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπὶ μᾶλλον ἐξυψοῦται.

Τί εὐγενέστερον τῆς Ἰφιγενείας, προσφερούσης ἑαυτὴν ἐν Αὐλίδι ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς δόξης τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς; Δύνασθε νὰ εὕρητε συγκινητικωτέραν πάλην αἰσθημάτων τῆς ἐν τῷ δράματι τούτῳ διεξαγομένης ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἀγαμέμνονος μεταξὺ τῆς πατρικῆς στοργῆς καὶ τῆς τιμῆς τῆς ὑβρισθείσης Ἑλλάδος;

Τίς δὲν ἀναπολεῖ τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν φρίκην, ἣν ἐν ἡμῖν παρῆγεν ἡ τύχη καὶ ἡ ἐκδίκησις τῆς ἀδικηθείσης καὶ ζηλοτύπου Μηδείας; Συνεκινούμεθα ἐκ τοῦ διδασκομένου δράματος, τὸ ὁποῖον οὐδὲ σκιὰ τοῦ Εὐριπιδείου δύναται νὰ κληθῇ· καθόσον καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων ἠλλοιώθησαν καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ δράματος ὑστερεῖ ὑπερβαλλόντως τῆς Εὐριπιδείου. Θὰ ἐγέλα ὁ Εὐριπίδης ἐὰν ἔβλεπε τὴν Μήδειάν του κλαίουσαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Θὰ ἠγανάκτει, ἐὰν ἔβλεπε τὸν τριταγωνιστήν του Ἰάσονα, παριστάμενον ὡς πρόσωπόν πως συμπαθές! Τίς θεατὴς δύναται νὰ μείνῃ ἀπαθὴς πρὸ τῆς σπαραξικαρδίου πάλης τῆς διεξαγομένης ἐν τῇ ψυχῇ τῆς Μηδείας μεταξὺ τοῦ μητρικοῦ φίλτρου καὶ τῆς ζηλοτυπίας τῆς συζυγικῆς; Τίς δὲν θὰ νομίσῃ ὅτι μόλις χθὲς ἐγράφησαν αἱ περὶ τῆς τύχης τῆς γυναικὸς γνῶμαι τῆς Μηδείας;

Ἀλλ' ἵνα καὶ ἐμπράκτως ἀποκομίσητε ἀμυδράν τινα γνώμην περὶ τῆς ἐντυπώσεως, ἣν δύνανται νὰ προξενήσωσιν εἰς τοὺς θεατὰς τὰ ἀρχαῖα δράματα διεσκευασμένα, ἐπιτρέψατε νὰ ἀναγνώσω ὑμῖν μέρη τινὰ τῆς χάριν τοῦ προειρημένου σκοποῦ διασκευασθείσης Μηδείας τοῦ Εὐριπίδου· παρακαλῶ δὲ μετ' ἐπιεικείας νὰ ἀκούσητε ἔργου μὴ ἀντιποιουμένου δραματικῆς δεινότητος, ἀλλὰ μίαν μόνον φιλοδοξίαν ἔχοντος, νὰ προκαλέσῃ δηλ. τὴν προσοχὴν τῶν ἀνδρῶν τῶν μετὰ τῆς Ἑλληνομαθείας συνενούντων καὶ δραματικὴν εὐφυΐαν, ἐκ τοῦ ὁποίου συνδυασμοῦ καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἀπεκδεχώμεθα εὐχύμους τοὺς καρποὺς τῆς τοιαύτης ἐργασίας.

(Ἀνεγνώσθησαν ἔπειτα σκηναί τινες ἐκ τῆς Μηδείας διεσκευασμένης).

Γεώργιος Μπουκουβάλας

ΑΓΙΑΝΝΗΣ

'Από τὸν 'Απρίλη ἀκόμα ἀρχίζουν τὰ πανηγύρια στὸ Μεσολόγγι. Ὁ 'Αγιώργης τοῦ Μπουχωριοῦ κάνει καλὴ ἀρχή. Ὁ σιδηρόδρομος κουβαλᾷ ὁλημερὶς τὸν κόσμο στὰ χαριτωμένα ἐκεῖνα μέρη τῆς Βαράσοβας, κι' ἡ βοὴ τοῦ πανηγυριοῦ πασχίζει νὰ ξεπεράσῃ τ' ἀδιάκοπο ροχάλισμα τοῦ Φίδαρη, ποῦ κυλιέται φιδωτὸς ἀνάμεσα σὲ πυκνὰ δάση ροδοδαφνῶν, πέρα πρὸς τὴ θάλασσα. Ἔπειτα ἔρχεται ἡ μοναδικὴ 'Αγιὰ Λεοῦσα, τῆς Κλεισούρας μὲ τὸ μοναστηράκι της, καὶ τὴ θαυματουργὸ εἰκόνα τῆς Παναγίας, κρεμασμένη στοὺς ἀψηλοὺς καὶ σὰν μαχαῖρι ἴσιους ξερόβραχους τῆς θαυμαστῆς χαράδρας. Ὁ 'Αϊθανάσης ὕστερα, ἕνα ἐκκλησάκι, δέκα λεπτὰ μακρυὰ ἀπὸ τὴν πόλι, πῶχει τόση ἱστορία ὁλόγυρα στὰ ἁγιασμένα ἀπὸ τὸ λιβάνι τῆς δόξας χώματά του, καὶ παραστένει τόσο ὄμορφα ἀνάμεσα στὰ πράσινα ἀμπέλια. Ὕστερα ἔχει ἀράδα ὁ 'Αγιάννης κατὰ τὸ ρέμμα, ὁ 'Αγιάννης τοῦ Νιοχωριοῦ ὕστερα πέρα ἀπὸ τὸ νησὶ τ' 'Ανατολικοῦ, κοντὰ στὸν ποταμὸ τὸν Ἄσπρο, κ' ἔτσι πάει λέοντας ὅλο καὶ πανηγύρια ὅλο τὸ Μάη, ὅσο ποῦ φθάνει τὸ πανηγύρι τῆς Κλείσοβας, στὸ ἱστορικὸ νησάκι, κι' ἡ μεγάλη κι' ἡ ἀσύγκριτη χαρὰ τοῦ Ἄϊ Συμιοῦ, ποῦ τὴν ξιστόρησε πέρυσι στὸ «Ἄστυ» τόσο γραφικὰ ὁ φίλος Πέτρος 'Αβράμης. Καὶ ποῦ νὰ τὰ λέμε ὅλα ἴσια μὲ τὸν Αὔγουστο καὶ παρέκει. Ὅλ' αὐτὰ τὰ πανηγύρια δὲ παραλλάζουν μεταξύ τους καὶ πολύ· ὅλα ἔχουν τὴν αὐτὴ ὄψι, καὶ τὸ καθένα ἔχει καὶ μιὰ δική του χάρι κανένα δὲν ἔχει ξεχωριστὸ γνώρισμα, καὶ τὸ καθένα ἔχει κ' ἕνα δικό του μάγεμμα. Ἴσως ὅλ' αὐτὰ τὰ κάνει ἡ ἄνοιξι μὲ τὴν ξαφνικὴ ἄνθησί της, ἴσως τὰ κάνει αὐτὸς ὁ τόπος, ποῦ κάθε ραχούλα του, κάθε λαγγαδιά, κάθε κάμπος μαγεύει τὸ μάτι, καὶ συνεπαίρνει τὴ ψυχή. Ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶνε παρὰ ἁπλᾶ, μικρούλια ἐξωκκλησάκια, ἄλλα κάπως περιποιημένα, ἀσβεστωμένα, μὲ ψηλὰ δεντράκια, γύρω, μὲ πράσινους θόλους, καὶ ἄλλα ἔρημα, μαυρισμένα, ξασπρισμένα, μὲ τὴ μιὰ πλευρά τους νιοχτισμένη, μὲ τὴν ἄλλη παλαιά, ἀπομεινάρι χρόνων βυζαντινῶν, μὲ κἄνα παράξενο φυτρωμένο δεντράκι ἀψηλὰ στὴν στέγη τοῦ ἱεροῦ, μὲ δυό, τρία μνήματα στὸ πλάϊ, μὲ χαμμιὰ μάντρα ὁλόγυρα, ἢ μὲ κἄνα μισογκρεμνισμένο γυροβόλι. Εἶνε ὅμως καὶ διαφορές. Ἡ 'Αγία 'Ελεοῦσα ἔχει καλὰ χτίρια, κηπαρέλια κομψά, καλὰ κελλιά, μικρὲς πλατεῖαις

καλοπεριποιημέναις, ἀπ' τὸ καιρὸ ποῦ ζοῦσε ὁ μακαρίτης Παλαμᾶς, ὁ πρῶτος καλόγηρος τοῦ μοναστηριοῦ, ποῦ τὸ κεφάλι του στόλιζε ὁ καλογηρικὸς σκοῦφος, καὶ τὸ σελάχι του κουμπούραις καὶ γιαταγάνια (σὲ κάνα φυλλάδιο τοῦ «Παρνασσοῦ» θὰ δώσουμε τὴν περίεργη εἰκόνα τοῦ σχωρεμένου αὐτοῦ ἀνθρώπου, εἰκόνα π' ἀξίζει νὰ στολίσῃ σωστὸ μυθιστόρημα), καὶ ὁ Ἅϊ Συμιὸς μὲ τὸ καλοχτισμένο μοναστηράκι του, καὶ τὴν ἀθάνατη ρομάντζα του. Τ' ἄλλα ὅλα εἶνε ἀφημένα στὴν τύχη τους. Κοιμοῦνται, λές, ἀλάκερο τὸ χρόνο σὲ βαθὺ ὕπνο· ἀρῃὰ καὶ ποῦ νὰ τὰ ξυπνήσῃ κάποτε τὸ μουρμούρισμα τοῦ παππᾶ, σὲ καμιὰ μονοεκκλησία, ἢ τὸ τραγοῦδι καμμιᾶς παρέας, ποῦ ὁ πόθος τῆς ἐξοχῆς τὴν φέρνει καὶ ξεφαντόνει στὴν ἐρημιά τους. Κοιμοῦνται, θαρρεῖς, μὰ σ' αὐτὸ τὸν ὕπνο τους, σ' αὐτὴ τὴ νάρκη τους, λὲς καὶ μαζεύουν μάγια, λὲς κι' ἀραδιάζουν στολίδια, γιὰ νὰ ξυπνήσουν τὴ μέρα τῆς γιορτῆς περιχυμένα ἀπὸ φῶς καὶ ζωή, καταστολισμένα ἀπὸ ἄνθη καὶ χηλιδονιῶν λαλήματα, ξαφνισμένα στὸν ἀχὸ τοῦ νταουλιοῦ, καὶ στοῦ ζουρνᾶ τὸ ξελαρύγκισμα.

Ἀποβραδὺς ἀκόμα τῆς παραμονῆς ξεκινᾷ ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν πόλι γιὰ τὸ πανηγύρι. Πρῶτος ἀπ' ὅλους ὁ Ἐπίτροπος μὲ τὸ γαϊδουράκι του φορτωμένο ἀπὸ κεριά, κι' ἀπὸ χίλια δυὸ λογῆς πράγματα. Ὁ ἐπίτροπος ἀπάνω κάτω εἶνε ἕνας κοντός, κοντούτσικος ἀνθρωπάκος, νάνος σωστὸς ποῦ πέρνει μαζί του ἀγκομαχῶντας μιὰν ἀσήκωτη φουστανέλλα, κι' ἕνα φέσι κόκκινο ποῦ ζυγίζει τ' ὀλιγώτερο, τὸ μισὸ ἀνάστημά του. Ἂν καὶ εἶνε τοσολάκης, εἶν' ἀκούραστος, ἔχει φτερὰ στὰ πόδια, καὶ τρέχει, τρέχει ὁλοένα. Ποῦ τὸν βλέπεις, ποῦ τὸν χάνεις, τόρα ἐδῶ, καὶ τόρα ἐκεῖ. Καὶ μήπως κάνει καὶ λίγαις δουλειαὶς ὁ ἄνθρωπος!.... Αὐτὸς μονάχος θὰ πλύνῃ ταὶς πλάκες τῆς ἐκκλησούλας, αὐτὸς θὰ ξαραχνιάσῃ τοὺς τοίχους, θὰ ξεσκονίσῃ τὰ ποντικοφαγωμένα βιβλία, θὰ καθαρίσῃ τὰ καντήλια καὶ θὰ πλύνῃ τὰ μανάλια, θὰ σφογγίσῃ τὰ κονίσματα, θὰ σαρώσῃ τὰ στασίδια, θὰ βάψῃ μὲ τὸ πιὸ ἀστραφτερὸ χρῶμα τὸ πάγκο τῶν ἐπιτρόπων, θὰ πλέξῃ στεφάνια γιὰ ταὶς πόρταις, θὰ σιγυρίσῃ τὰ ταξίματα καὶ τὰ χαρίσματα τῶν πιστῶν, θὰ βάλῃ τέλος τὰ πόδια του σ' ἀδιάκοπο ἀτμό, θὰ ἱδρώσῃ χίλιαις στιγμαὶς τὴν ὥρα, θὰ μπαϊλίσῃ στὰ ὕστερα, καὶ γιὰ ὅλ' αὐτὰ θὰ μείνῃ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἂν τὰ καταφέρῃ νὰ εὐχαριστηθῇ ὁ κόσμος, καὶ νὰ γίνουν ὅλα μὲ ἡσυχία καὶ τάξι. Εἶνε νὰ τὸν λυπᾶται καὶ νὰ τὸν ζηλεύῃ κανεὶς μαζί, αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο. Κατὰ δεύτερο λόγο ἔρχονται οἱ μεταπράτηδες, γιατὶ ἀλλοιῶς δὲν μποροῦμε νὰ τοὺς ποῦμε. Αὐτοὶ πάντα εἶνε ἀμαξάδες, καφετζῆδες, τσαρουχάδες, κάθε καρυδιᾶς καρύδι, ἀν-

θρωπάκοι ποῦ πετᾶνε τὴ σκούφια τους γιά.... πανηγύρι. Βρίσκουν ἀπὸ τὴν παραμονὴ ἕνα παληάλογο τὸ φορτόνουν μὲ δυὸ-τρεῖς βίκαις κρασί, μὲ λίγο συριανό, μὲ μερικὲς μποτίλλιες μαστίχα καὶ μέντα, μὲ κᾶνα παλιοτενεκέ, μὲ κᾶνα γκιογοῦμι, κ' ἐμπρός. Μόλις φτάσουν ἀραδιάζουνται ὁ ἕνας στὸ πλάι τοῦ ἄλλου, κουλλουρόνουν τὸ ἐξωκκλησάκι, ἁπλόνουν καμμιὰ τέντα γιὰ τὸν ἥλιο, ἀραδιάζουν μπροστά τους ταὶς μποτίλλιαις, ζώνουνται μιὰ μεγάλη ποδιά, ἀπὸ χέρια μάλιστα. Κι' ὅμως αὐτοὶ εἶνε ποῦ δίνουν ζωὴ στὸ πανηγύρι, αὐτοί 'νε ποῦ χύνουν τὴν ὄρεξι στὸν κόσμο, ποῦ ἀψόνουν τὸ γλέντι, καὶ δροσίζουν τὰ λαρύγκια, κι' ἀνάβουν τὰ κεφάλια, καὶ θερμαίνουν τὰ αἵματα, καὶ τονίζουν τὰ τραγούδια. Ἂς βάλουμε τόρα καὶ τοὺς βλάχους, ἢ τοὺς Ἀμπλανήτες, ποῦ βρίσκουνται ἐκεῖ ὁλόγυρα, καὶ βρίσκουν τὸν καιρὸ νὰ κάμουν τὸν χασάπη μὲ καμμιὰ κατοχρονίτικη γίδα. Ὁ κόσμος ὅμως ποῦ θέλει νὰ γλεντήσῃ κάνει τὸ κουμάντο του ἀπὸ τὴν πόλι. Στὰ πιὸ μακρυνὰ πανηγύρια μαζεύονται πιρέαις πιρέαις, θηλυκοὶ κι' ἀρσενικοὶ καὶ δυνάμει τοῦ περὶ ρεφενὲ νόμου, φροντίζουν νὰ μὴ λείψῃ τίποτις ἀπὸ τὰ τραπέζια. Σ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως ἔχει πέρασι ὁ λαὸς καὶ μόνο, τ' ἀληθινὸ καὶ δροσερὸ αὐτὸ λουλοῦδι τῆς χώρας, καὶ ἡ λεγάμενη ἀριστοκρατία— σὰν πῶς κατάντησαν καὶ τὰ χωριά μας σήμερα, κάνουν κ' ἐκεῖ κοινωνικὴ διάκρισι!—δὲν παρασκοτίζεται γιὰ τέτοια ψυλλοπηδήματα. Τὸ πολύ, πολὺ μπορεῖ νὰ φανερωθῇ ὡς ἐκεῖ μὲ κᾶνα ἀμάξι. Στὰ ὄμορφα αὐτὰ πανηγύρια, στὰ γλυκὰ αὐτὰ ξεφαντώματα, ἀνάμεσα στοὺς μεθυστικοὺς ἐκείνους τόπους, δὲ μπορεῖ παρὰ μόνο ὁ ἀργάτης νὰ γλεντήσῃ παρὰ μόνο ὁ ψαρᾶς νὰ χαρῇ. Ὁ ἀργάτης ποῦ σὲ συγκινεῖ βαθύτατα, καὶ σὲ κάνει νὰ δακρύζῃς εὐλογημένο δάκρυ, σὰν τὸν βλέπῃς νὰ γυρνᾷ ἀπ' τὰ χωράφια τὸ βράδυ μὲ τ' ἀγκομάχημα στὸ στόμα, μόλις κρατημένος στὰ πόδια του, κι' ἀνοίγοντας ὅμως τὰ σκασμένα καὶ χοντρά του χείλη σὲ πρόσχαρο χαμόγελο μπροστὰ στὴ γυναικούλα του, καὶ στὴ γελούμενη θωριὰ τοῦ μωροῦ του. Καὶ πόσο συγκινητικὴ εἶνε ἡ μεγάλη ἐκείνη χαρά, καὶ τὸ ξεφάντωμα τοῦ πανηγυριοῦ!.. Κάθε δεντράκι, κάθε μυρωμένος ἴσκιος, κάθε δροσερὸ λιβαδάκι, ἀντηχεῖ ἀπὸ λιγυρὰ τραγούδια, καὶ ἀργυρὰ γέλια. Τ' ἀψηλὰ τοῦ Ἁγιάννη δέντρα σχηματίζουν ἕνα θόλο μεγάλο ἕναν ἴσκιο πράσινο κ' ἐκεῖ μαζεύεται ὁ περισσότερος κόσμος, ὅσο ποῦ θὰ ἀποψαλῇ ἡ λειτουργία. Καὶ ὕστερα τὸ κάθε γελαστὸ καλυβάκι, τὸ κάθε ζηλευτὸ σπιτάκι τῶν σταφιδιῶν καὶ τῶν ἀμπελιῶν ἀνοίγει τὴ πόρτα του, καὶ τὰ παράθυρά του πρὸς τὴ μεγάλη ἐκείνη πρασινάδα τοῦ κάμπου, ποῦ τὴν φιλεῖ ἐρωτεμμένα χαμηλὰ χαμηλὰ ἡ γαληνεμμένη λιμνοθάλασσα. Διαλέγουν πάντα τὸν

καλὸ τὸν ἴσκιο ἀποκάτω ἀπὸ θολωτὰ πλατάνια καὶ σκληροτράχηλαις κατάψηλαις λεύκαις· ὁ καπνὸς τῆς φωτιᾶς καὶ τῆς ἀνθρακιᾶς σηκόνεται ἐκεῖθε στὸν καλοκαιρινὸ οὐρανὸ διάφανος, καὶ σχηματίζει ὄμορφαις κολόναις πλημμυρισμέναις ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολὴ τοῦ ἥλιου· οἱ ἄντρες παραστέκουν στῶν ἀρνιῶν τὸ ψήσιμο, τὰ κορίτσια τὰ ξεπλανᾷ ἡ ὀμορφιὰ τῆς γῆς, ὁ ἀνασασμὸς τῆς ἄνοιξις καὶ τρέχουν, καὶ χάνουνται ἀνάμεσα στὰ φιδωτὰ καὶ θολωτὰ ἀπὸ κατάψηλαις πράσιναις καλαμιαὶς μονοπάτια, πέρα στὰ σπαρμένα χωράφια, στὰ καλοκλαδεμμένα κλήματα. Καὶ παίρνουν τόση χάρι, τόσην ὀμορφιά, τόση μαγνητικὴ δύναμι, μέσα σ' ἐκείνη τὴν ἐξοχή! Θαρρεῖς πῶς ὅλοι ἔχουν ἕνα κόψιμο, ἀπὄνα καλοῦπι πῶς ἔχουν χυθῆ. Γελασταίς, γελασταὶς μὲ τὰ γλυκύτερα χρώματα ἀπάνω τους, μὲ ταὶς πιὸ χαριτωμέναις ποδίτσαις τους, ποῦ σὲ σκλαβόνουν τόσο σφιχτά, μὲ τὰ κομψὰ ἀναστήματά τους, τὰ τορνευτὰ μέλη τους, τὰ παιδικὰ κουνήματα, τὴν περίσσια ἀμέλειά τους, ξέσκεπες, μ' ἀνεμισμένα μαλλιά, μὲ καμμιὰ πλεξίδα μακρυὰ μακρυὰ καὶ χαλοπλεμένη, μὲ κἄνα λεπτὸ λεπτὸ ἀραχνομάντηλο στῶμορφο κεφαλάκι τους, τρέχουν σὰν Νεράιδες, πετοῦν σὰν πουλάκια, γελοῦν σὰν ἀγγελούδια. Ἀλλοίμονο στὸν ἄνθρωπο ποῦ θὰ συναπαντηθοῦν τὰ μάτια του μαζὶ μὲ τὰ δικά τους. Καὶ τί μάτια !.. Μάτια ποῦ κλειοῦν τὸν Διάλο μέσα σταὶς κόραις τους.· Καὶ νὰ τὰ συντυχαίνῃς ξαφνικὰ ἀνάμεσα στ' ἀψηλὰ ἀστάχυα τοῦ χωραφιοῦ, περιτριγυρισμένα ἀπὸ χρυσάφι, μαλλιῶν, κι' ἀπὸ χρυσάφι ἀσταχυῶν. Καὶ νὰ καρφόνουνται ἴσια καταπάνω σου, νὰ σὲ περονιάζουν φλογισμένα, νὰ σοῦ χαμογελοῦν δαιμονικά, καὶ νὰ κλαῖνε ὑγρὰ μέσα σταὶς βλεφαρίδες τους, καὶ νὰ γελοῦν μαζὶ μὲ τὴ ξαστεριὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ νὰ παίζουν μαζὶ μὲ τὸ τρελλὸ μαϊστραλάκι τῆς θάλασσας... Ὄμορφαις μέσα στὴν ὄμορφη ἐκείνη φύσι !...

Μάγεμμα ἡ φύσι κ' ὄνειρο στὴν ὀμορφιὰ καὶ χάρι ....

Μάγεμμα, κι' ὄνειρο, ποῦ ἄμποτε νὰ μὴ ξυπνοῦσε κανεὶς ἀπὸ δαῦτο, μέσα στοῦ κόσμου τὴ πεζότητα, καὶ στῆς ζωῆς τὸν σκληρὸ ἀγῶνα. Ἄμποτε ν' ἀποκοιμοῦσε τῆς ψυχῆς του τὰ ὄνειρα στὴν ἁρμονικὴ ἐκείνη ὥρα, μιὰ γιὰ πάντα, μέσα στὸ ἀτέλειωτο γύρισμα τοῦ χρόνου. Ἐκεῖ δὲ μπορεῖς νὰ κάμῃς ἕνα βῆμα, νὰ περάσῃς μιὰ ρεμματιά, ν' ἀναβῇς μιὰ ράχι τοῦ Ζυγιοῦ, νὰ πάρῃς ἕνα χλοερὸ μονοπάτι καὶ νὰ μὴν ἀνοιχθῆ μπροστά σου καὶ μιὰ καινούργια εἰκόνα. Ἐδῶ τὸ χαμηλὸ καλύβι χωρίζει τόσο γραφικὰ ἀπὸ τὴν πρόσχαρη ὄψι τῶν ἐξοχικῶν σπιτιῶν, ἐκεῖ ἡ πλεχτὴ φυλάχτρα τοῦ δραγάτη στὴν κατάψυλη κορφὴ τῆς λεύκας δὲν παραλλάζει τόσο ἀπὸ φωλιὰ πουλιοῦ, παραπέρα χύνει τόση ἁρμονία τὸ ἀκούραστο κατρακύλισμα τοῦ ρυακιοῦ, τόρα κρυμμένο σὲ

πυκνὸ δάσος ἀπὸ ροδοδάφναις, καὶ τόρα φανερὸ κι' ἠλιοφώτιστο μὲ τ' ἀσημένια πετραδάκια του στὸ βυθό του, καὶ τοὺς ἀνθοσπαρμένους ὄχτους του στὸ πλάι του, παρέκει τοῦ νερόμυλου τ' ἀδιάκοπο βογκητό, ἀψηλότερα χαράδραις καὶ λαγκαδιαὶς ἄλλου ἠλιοφώτισταις, κι'ἄλλου σκοτειναὶς καὶ γεμάταις μυστήριο, ραχούλαις στρογγυλαὶς πρασινισμέναις καὶ φορτωμέναις πρόβατα, καὶ γεμάταις θυμάρια, καὶ μὲ γλυκὸ ἀντίλαλο βελασμάτων καὶ κουδουνιῶν, ἐδῶ ἐρημιὰ ποθητή, ἐκεῖ ζωὴ ἀγαπημένη ἐδῶ σιγαλιὰ βαθύτατη, κι' ἐκεῖ φωνὴ γελαστή, καὶ γέλιο ἀσημένιο, ἐδῶ ἀηδονιοῦ λαρυγγισμοί, βοσκοῦ σούρισμα, βουκόλου χούγιασμα, ἀχὸς κοπαδιοῦ, κι' ἀχὸς φλογέρας, ἐκεῖ χελιδονιοῦ ἀτέλειωτο λάλημα, τσαπιοῦ σήκωμα στὸν ἀέρα, ἀγκομάχημα δουλευτοῦ, γλυκὸ τραγοῦδι Ρούμελης, πρόσχαρη θωριὰ ἐλιοστασιοῦ, βαθὺ περιβολιοῦ μυστήριο, κι' ἀνθοσπαρμένου τόπου ἀναπνοή. Καὶ πέρα στὴν ἀκροθαλασσιὰ τὸ Μεσολόγγι, ἕνας μικρὸς σωρὸς ἀπὸ μικρὰ σπιτάκια κάτασπρα στὴν ἀντηλιά, ροδοβαμμένα στὴ δύσι, θαμπὰ στὴ καταχνιὰ τῆς ἀνατολῆς, ἕνας μικρούλης φράχτης, σωτήρας τῆς Ρωμηοσύνης, ποῦ ἔκαψε λιβάνι θαυμασμοῦ στ' ὄνομά του ἡ ἀνθρωπότης, πἄφηκε τὸ ὑστερνὸ τῆς ψυχῆς του φύσημα ὁ Βύρων.

Ὅσ' ἀρχίζει ὁ ἥλιος καὶ κατεβαίνει πρὸς τὴ δύσι του, τόσο ξεθυμαίνει καὶ τὸ πανηγύρι. Ἀγάλι' ἀγάλια οἱ παρέαις, ὕστερα ἀπὸ τὴν κούρασι ὅλης τῆς μέρας κατεβαίνουν στὴ πύλη μὲ περίσσια ὄρεξι ἀκόμα. Ὑστερνὰ ἀπομένουν τὰ νταούλια, κ' ὑστερνότεροι οἱ μεταπράτηδες κ' ὁ... ἐπιτροπάκος Τ' ἁμάξια ἀνταμόνουνται μὲ τὰ φορτωμένα ἀπὸ σκαμνιὰ καὶ πάγκους κάρρα. Ἂν τύχῃ νὰ μὴ παίζῃ μουσικὴ στὴ Τουρλίδα ἔρχεται πιὸ πολὺς κόσμος ἀπὸ τὴ Πύλη ἴσια μ' ἐκεῖ. Ὁ δρόμος τοῦ Μπουχωριοῦ γεμίζει. τότες ἀπὸ πλῆθος. Ἐκεῖ κοντὰ στὰ Ταμπακαριὰ σὲ κἄνα λιοστάσι αὐτοκαμωμένο βελοῦχι ἁπλόνει τὰ σκαμνιά του κ' ὅσο νὰ πέσῃ ὁ ἥλιος πέρα στὰ βουνὰ τοῦ Ξερόμερου, καὶ νὰ βραδυάσῃ περπατάει ἐκεῖ ὁ κόσμος. Κι' ὅταν ὁ κάμπος χαθῇ μέσα στὸ πρωτοσκότιδο, κι' ὁ Ζυγὸς μὲ τὰ μάγια του μόλις ροδοκοκκινίζῃ ἀψηλὰ στὰ κορφοβούνια του κ' ἡ θάλασσα πέρα ξυπνᾷ στὰ πρῶτα φιλιὰ τῆς νυχτερινῆς αὔρας, ὁ κόσμος χύνεται στὴν πόλι, στὴ Τουρλίδα σταὶς γειτονιαίς, καὶ ξαρναχίζουν τὰ τραγούδια, τὰ γέλια, οἱ περίπατοι, οἱ ἔρωτες, καὶ ἡ χαρὰ πέρ' ἀπ' τὰ μεσάνυχτα. Ἔξω τὸ ἐρημοκκλησάκι βουβὸ κι' ἔρημο τόρα, κἄνα τσομπανόπουλο ξεγελασμὸ ἀπὸ τῆς νύχτας τὰ κάλλη καὶ τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς γυρμένο στὴ μηλίτσα του σκορπᾷ κἄνα τρεμουλιαστὸ τραγοῦδι στὸν ἀέρα μὲ τὴ φλογέρα του, καὶ κἄνας σκεπτικὸς διαβάτης, ὑστερνὸ ἀπομεινάρι τοῦ πανηγυριοῦ, ἀπομένει ἀκόμα ἐκεῖ στὴν ἐρημιὰ κρατημένος ἀπὸ καμμιὰ γλυκειὰ ἐνθύμησι.

Μῆτσος Χατζόπουλος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

Ὁ βίος τῶν ἔργων ἀνδρῶν εἶνε πάντοτε ἐπωφελὲς ἀνάγνωσμα, πεποίθαμεν δὲ ὅτι μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ἀναγνωσθήσεται καὶ ὁ τοῦ διασήμου ρώσσου μουσικοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάϊν, τοῦ δι' ἀπαραμίλλου κλειδοκυμβαλιστικῆς τέχνης καὶ ἀθανάτων συνθεμάτων ἐπισπασαμένου γενικὸν ἐνσουσιασμὸν καὶ ἀναδείξαντος ἑαυτὸν οὐ μόνον καύχημα τῆς πατρίδος του, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου μουσικοῦ κόσμου. Ἡ βιογραφία αὕτη συνετάχθη ὑπὸ διαπρεποῦς Βρετανοῦ διὰ τρόπου ἐπαγωγοῦ καὶ μεστοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀφιερουμένη εἰς τὴν κυρίαν Ὄλγαν Νοβικώφ. Προβαίνομεν εἰς τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον εὐχαρίστως, ὅσῳ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ τὸ ἔργον μετεφράσθη νῦν τὸ πρῶτον ὑπὸ ὁμοεθνοῦς ἐξ εὐπατριδῶν δεσποινίδος πάνυ εὐγενῶς χορηγησάσης ἡμῖν τὰ χειρόγραφα αὐτῆς πρὸς εὐρυτέραν καὶ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ δημοσίῳ διάδοσιν τῶν μεγάλων ἔργων τοῦ ρώσσου μελοποιοῦ καὶ τῶν μεγάλων τιμῶν τῶν ἀπονεμηθεισῶν τῇ μεγαλοφυΐᾳ αὐτοῦ. Ἐσμὲν βέβαιοι ὅτι καὶ ἕτεραι Ἑλληνίδες θὰ παράσχωσιν ἡμῖν εὐκαιρίας νὰ ἐκτιμήσωμεν προϊόντα τῆς φιλοπονίας αὐτῶν τοσοῦτον χρήσιμα καὶ συντελεστικὰ εἰς ἐπίρρωσιν καὶ ἀναζωπύρησιν καὶ τοῦ παρ' ἡμῖν καλλιτεχνικοῦ φρονήματος, ὅσον τὸ ὑπὸ τῆς ἐξ εὐπατριδῶν δεσποινίδος Χαρικλείας Ν. Μ. φιλοπονηθέν, τὸ διὰ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ βίου μεγάλου καλλιτέχνου διδάσκον τὴν ἀλήθειαν τοῦ λογίου τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὅτι «τῶν *πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγαθὰ οἱ θεοί*», διότι καὶ ὁ Ρουβινστάιν διὰ τοιούτων καὶ μόνον διὰ τοιούτων ἐκτήσατο ἄφθιτον κλέος.

Πρόλογος τοῦ Συγγραφέως. Παρουσιάζων ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ δημόσιον τὸ βιογραφικὸν τοῦτο δοκίμιον δὲν ἀξιοῖ ὅτι παρέχει ἔργον τέλειον ἢ πλῆρες. Παρουσιάζει αὐτὸ ὡς ἀπάνθισμα γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν, συνειλεγμένων ἐν Πετρουπόλει ἐξ ἐπιστηθίων φίλων τοῦ μεγάλου συνθέτου καὶ κλειδοκυμβαλιστοῦ, ἐκ ρωσσικῶν ἐφημερίδων, συγγραμμάτων καὶ φυλλαδίων καὶ ἐκ πληροφοριῶν ἀρυσθεισῶν ἐν τῇ Ρώμῃ διαφόρων προσωπικῶν μετ' αὐτοῦ συνδιαλέξεων. Ἐν Πετρουπόλει μηνὶ δεκεμβρίῳ 1889.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γέννησις καὶ πρώτη ἐμφάνισις αὐτοῦ ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ.

Ἐν Ρωσσίᾳ τὸ ἔτος 1829 δὲν ἦτο καθ' ὅλα εὐάρεστον καὶ δὴ τοῖς ἐν αὐτῇ οἰκοῦσιν Ἰουδαίοις. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ

ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καθ' ὅσον κατὰ τὰ ἄλλα προήγετο ἡ ἡμέρωσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις, κατὰ τοσοῦτον ηὔξανε καὶ ἡ ἐπίτασις τῶν ἀνησυχιῶν αὐτῶν.

Κατὰ τὸ 1810 οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεκλείοντο πάσης δημοσίας θέσεως· ἀπηγορεύετο αὐτοῖς ἡ κατ' ἀρέσκειαν διαμονὴ ἢ μετάβασις ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν — ὅπερ νόμῳ καὶ νῦν ἰσχύει—πρὸς δὲ ἀπηγορεύετο αὐτοῖς ἡ ἀγορὰ γαιῶν, ἡ κατὰ βούλησιν ἐκπαίδευσις τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ ἀντὶ ὑπερόγκων φόρων παρείχετο αὐτοῖς ἄδεια ἐξασκήσεως εἰδῶν τινων ἐμπορίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐγεννήθη ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν τῇ 16/28 Νοεμβρίου 1829 ἐν Βεσβοτινέσι, χωρίῳ παρὰ τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαυΐας.

Οὐδὲν ἧττον οἱ Ἰουδαῖοι μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου οὐ μόνον ἐκτῶντο τὰ τῆς συντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπρόσκοπτα εἶχον τὰ τῆς διαφυλάξεως τῶν ἐθίμων, τῆς γλώσσης, τῆς περιβολῆς αὐτῶν καὶ κατώρθουν ν' αὐξάνωνται καὶ πληθύνωνται. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Νικολάου ἐξεδόθη τὸ μέγα περὶ Ἰουδαίων *οὐκάζιον*, τὸ τοσαύτης σχὸν ῥοπὴν καὶ ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ὡς ἐκ τούτου ἔμελλε κατόπιν νὰ διαλάμψῃ ὡς φαεινότατος τοῦ ἐν Ρωσσίᾳ καλλιτεχνικοῦ στερεώματος ἀστήρ, ὡς ἔξοχος φιλάνθρωπος, εὐεργέτης, θερμουργὸς πατριώτης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ *οὐκαζίου* τούτου ὁ οἶκος Ρουβινστάιν ἠρίθμει ἑξήκοντα μέλη καὶ εἶχεν ἀρχηγὸν τὸν πάππον τοῦ διασήμου μουσικοδιδασκάλου, ἄνδρα οὐχὶ κοινὸν τὸν χαρακτῆρα, καλούμενον δὲ Ρόμαν Ρουβινστάιν. Ὅτε ὁ γέρων οὗτος ἀνέγνω τὸ οὐκάζιον, συγκαλέσας τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του ἐν Βερτισέφ, κειμένῳ ἐν τῷ κυβερνείῳ Κιέβου, παρὰ τὴν ὁμώνυμον πόλιν, εἶπε: «Προτιμότερον νὰ ὑποστῶμεν τὸ βάπτισμα ἐν τῷ ἁγίῳ ὕδατι καὶ τὸ χρῖσμα καὶ γείνωμεν χριστιανοὶ ἢ ν' ἀπολέσωμεν τὴν περιουσίαν ἡμῶν.»

Ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν ἦγε τότε τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ οὐδεὶς ἐφαντάζετο τὴν ὑπολανθάνουσαν ἐν τῷ νηπίῳ μουσικὴν μεγαλοφυΐαν. Ὁ πατήρ του, Γρηγόριος Ρουβινστάιν, Ἰουδαῖος ἐκ Πολωνίας, ἦτο ἀδαὴς τῆς μουσικῆς, ἀδαέστερος δ' αὐτῆς ἦν ὁ πάππος αὐτοῦ, ὁ ρέκτης Ρόμαν Ρουβίνστάιν, ἐν γένει δέ, ἐξαιρέσει τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κλάρας Λέβεστον, Ἰουδαίας ἐκ Γερμανίας, ἥτις ἦτο δόκιμος κλειδοκυμβαλίστρια, οὐδὲν ἕτερον μέλος τῆς οἰκογενείας, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ, ἐφρόντιζε περὶ μουσικῆς.

Τὸ τέταρτον ἔτος μετὰ τὸ γενικὸν ἐν Βερτιτσέφ βάπτισμα τῆς ὅλης οἰκογενείας Ρουβινστάιν, Γρηγόριος, ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν, μετέβη εἰς Μόσχαν, ἔνθα χάρις εἰς τὸ βάπτισμα καὶ τὴν οὕτω διαφυλαχθεῖσαν πατρικήν του περιουσίαν, ἐγκατέστη ὡς ἰδιοκτήτης καὶ διευθυντὴς ἐργοστασίου μολυβδίνων γραφίδων.

Ὁ Ἀντώνιος, ὁ καὶ πρεσβύτερος υἱός αὐτοῦ, ἦτο τότε πενταέτης, πλήρης ζωηρότητος, μακροὺς ἔχων ξανθοὺς βοστρύχους καταπίπτοντας ἐπὶ τῶν ὤμων του καὶ ἐπισκιάζοντας τοὺς σύννοιαν ἐκφράζοντας ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· ἔψαλλεν ἀπαύστως ᾀσμάτια καθ' ἅπασαν τὴν ἡμέραν καὶ ὅτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐκάθητο ὅπως κρούσῃ τὸ κλειδοκύμβαλον, ἵστατο παρ' αὐτῇ· καὶ ἔβλεπεν αὐτὸν ἡ μήτηρ πάντοτε προσεκτικώτατον ἀκροατήν. Τέλος, ὅτε ἡμέραν τινὰ εὗρεν αὐτὸν προσπαθοῦντα νὰ παίξῃ εἶδος ὀργάνου, ὅπερ αὐτὸς κατεσκεύασεν ἐκ ξύλου καὶ ἐλαστικῶν νημάτων ἐν σχήματι τετραχόρδου, ἐμόρφωσε τὴν γνώμην ὅτι ὁ υἱός αὐτῆς εἶχε κλίσιν εἰς τὴν μουσικὴν καὶ ἤρξατο νὰ δίδῃ αὐτῷ τὰ πρῶτα μαθήματα.

Προώδευε μετὰ θαυμαστῆς ταχύτητος· οὐδεμία δυσχέρεια ἀνεχαίτιζεν αὐτὸν καὶ μετὰ τοσαύτης εὐχερείας ἐμάνθανεν, ὥστε ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος διδάξασα μόνη ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ αὐτὸν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πρωτεύοντος τότε ἐν Μόσχᾳ κλειδοκυμβαλιστοῦ, τοῦ καθηγητοῦ Βιλουέν.

Δὲν παρῆλθεν ἔκτοτε ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Μόσχας διελέγετο μετὰ θαυμασμοῦ περὶ τῆς ἐκτάκτου μουσικῆς εὐφυΐας καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς δεινότητος τοῦ μικροῦ Ρουβινστάιν· ἐν τέλει δέ, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1839, ἐπιτροπὴ φιλανθρώπων, ἀναλαβοῦσα συναυλίαν, προσῆλθε παρὰ τῷ Γρηγορίῳ Ρουβινστάιν καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ νὰ ἐκτελέσῃ ἐπὶ κλειδοκυμβάλου τεμάχιά τινα δημοσίᾳ ἐπὶ φιλανθρωπικῷ σκοπῷ.

Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Γρηγόριος Ρουβινστάιν ἠρνήθη· ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐπιζήτησις θεαμάτων παίδων ἐκτάκτως πρωΐμου μεγαλοφυΐας δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπεκταθῆ μέχρι Μόσχας, ἀφ' ἑτέρου δὲ σύστημα τῶν ἰουδαϊκῶν οἰκογενειῶν ἢ τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων ἑλκουσῶν τὸ γένος ἦτο νὰ συγκρατῶσι μᾶλλον καὶ τηρῶσι περιωρισμένους τοὺς *μικροὺς* ἢ νὰ σπεύδωσιν εἰς ἐπίδειξιν αὐτῶν. Οἱ γονεῖς τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν συνῃσθάνοντο βεβαίως τὸ ἔξοχον προσὸν τοῦ υἱοῦ των, ἐφοβοῦντο ὅμως τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἀποτέλεσμα τῶν πρωΐμων δημοσίων ἐγκωμίων καὶ τὴν ἐκ τούτου τυχὸν βλάβην τοῦ χαρακτῆρός του· πρὸς δὲ οὐδ' ἐσκέπτοντο τότε νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ἐξ ἐπαγγέλματος μουσικόν. Μετὰ πολλὰς ὅμως καὶ θερμὰς παρακλήσεις, ἡ ἐπιτροπή, ἡ πρὸς φιλανθρωπικὸν σκο-

πὸν ἀναλαβοῦσα τὴν ὀργάνωσιν συναυλίας, κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν παρὰ τῶν γονέων καὶ οὕτως ἡ πρώτη πρὸ τοῦ δημοσίου ἐμφάνισις τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ἐγένετο τῇ 23 Ἰουλίου 1836 ἐν τῷ ἐν Μόσχᾳ *Πετρόβσκι πὰρκ* ἐνώπιον ἀκροατηρίου ζωηρότατον ἐνθουσιασμὸν ἐκδηλώσαντος.

Κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ὁ Ρουβινστάιν ἀνέκρουσε τὸ **Allegro** ἐκ τῆς συναυλίας τοῦ Χοῦμελ συνοδευόμενος ὑπὸ ὀρχήστρας, τὸ **Andante** τοῦ Τάλβεργ καὶ τέσσαρα μικρὰ τεμάχια ἐκ τῶν τοῦ Λίστ, Φίηλδ καὶ Χένσελτ· ἐφημερὶς δέ τις τῶν τότε ἐκδιδομένων ὑπὸ τὸν τίτλον *Γαλάτεια τῆς Μόσχας*, κατεχώριζεν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· «*Πρώτη πρὸ τοῦ δημοσίου ἐμφάνισις ἐννεαετοῦς παιδός, τοῦ καλλιτέχνου Ἀντωνίου Ρουβινστάιν*» τὰ ἑπόμενα:

«Τὰ διαλείμματα τὰ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἑκάστου τεμαχίου, ὅπερ ὁ νεαρὸς Ρονβινστάιν ὄντως ἀνέκρουε μετὰ θαυμασίας τέχνης, ἐπληροῦντο ζωηροτάτων χειροκροτημάτων καὶ γενικὸς ἦτο ὁ θαυμασμὸς τοῦ ἀκροατηρίου αὐτοῦ. Τὸ μᾶλλον ἐκπλῆττον ἦτο ἡ εὐχέρεια δι' ἧς ὁ καλλιτέχνης παῖς ὑπερεπήδα πᾶσαν δυσχέρειαν· αἱ μικραὶ χεῖρές του διέτρεχον τὰς κλεῖδας τοῦ κλειδοκυμβάλου μετὰ μεγίστης ταχύτητος ἀποσπῶσαι γλυκυτάτους καθαροὺς φθόγγους, τοῦτο δὲ πάντοτε μετὰ τῆς πρεπούσης δυνάμεως· ἀλλὰ τὸ κορυφοῦν τὸν θαυμασμὸν ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου παιδὸς πλήρης ἀντίληψις τῆς ἰδέας καὶ κατανόησις τοῦ σκοποῦ τοῦ συνθέτου. Βεβαίως κέκτηται πνεῦμα καλλιτέχνου καὶ αἰσθάνεται τὸ καλόν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μουσικὸν τάλαντον, σὺν τῷ χρόνῳ τελειοποιούμενον καὶ συμπληρούμενον θὰ παράσχῃ αὐτῷ ἀναμφιβόλως θέσιν ἔντιμον ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπισημοτήτων.»

Ἡ τελευταία αὕτη προφητεία κατὰ γράμμα ἐπληρώθη, τὸ δὲ ἀκροατήριον τῆς Μόσχας, τὸ τοσούτῳ ζωηρὸν φόρον τιμῆς ἐπιδαψιλεῦσαν τῷ μικρῷ καλλιτέχνῃ, ὃν ὁ διευθυντὴς Βασίλωφ, ἵνα γίνηται θεατὸς τοῖς πᾶσιν, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τραπέζης, ἦν ἁπλῶς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν μυρίων ἄλλων ἀκροατηρίων τῶν καταληφθέντων ὑπὸ ἐκστάσεως καὶ θαυμασμοῦ πρὸ τῆς μουσικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν.

Ἡ συναυλία καὶ ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἔκρινε περὶ τοῦ σταδίου τοῦ παιδός, ἔκτοτε ἀφοσιωθέντος εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν μουσικῶν σπουδῶν αὐτοῦ παρὰ τῷ Βιλουὲν καὶ ἀρξαμένου νὰ παρουσιάζηται εἰς μουσικὴν περιοδείαν ἐκτελεσθεῖσαν μετὰ διετίαν.

Ἡ ἐν Μόσχᾳ διαμονὴ τοῦ Ρουβινστάιν οὐκ ὀλίγον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν τάσεων καὶ τῶν ἰδεῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς πεποιθήσεως αὐτοῦ ἐπὶ τὸ μουσικὸν μέλλον τῆς Ρωσσίας, πε-

ποιθήσεως, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἣν συνεμερίσθη καὶ ὁ Λίστ. Ἡ Μόσχα καὶ νῦν ἔτι εἶνε ἡ μουσικὴ πρωτεύουσα τῆς Ρωσσίας καὶ ἡ ἀκραιφνῶς ἐκπροσωποῦσα αὐτὴν πόλις. Ἐν αὐτῇ βλέπει τις τὴν ἀληθῆ ρωσσικὴν ζωὴν καὶ ἐν αὐτῇ εὑρίσκει ἅπαντα τὰ γνήσια ἐθνικὰ ἔθιμα, τοὺς ἐθνικοὺς τρόπους καὶ πρωτοτυπίας, ὧν ἴχνη καὶ σημεῖα δὲν ἀπαντῶσιν ἔτι ἐν τῇ λίαν εὐρωπαϊζούσῃ Πετρουπόλει.

Ἡ Μόσχα εἶνε πόλις, ἧς ὁμοία δὲν ὑπάρχει ἐν Εὐρώπῃ κατά τε τὴν ὡραιότητα καὶ τὴν ἐκθάμβωσιν τοῦ ὄμματος τοῦ ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Κρεμλίνου ἐκτεινομένου ἐπὶ μαγευτικοῦ θεάματος. Ἑκατοστύες ἐπιχρύσων κωδωνοστασίων ἐκκλησιῶν ἀπαστράπτουσι καὶ ἀκτινοβολοῦσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον· αἱ προσόψεις τῶν οἰκιῶν εἶνε κίτριναι, λευκαὶ ἢ ρόδιναι· αἱ στέγαι εἶνε ἐρυθραί, πράσιναι ἢ κυαναῖ καὶ πάντα ταῦτα ἐν συνόλῳ ἀποτελοῦσιν ἐξαίσιον χρωματικὸν σύμπλεγμα, ὅπερ ἐννοεῖ τις μόνον ὅταν ἴδῃ. Κατὰ τὸ ἔαρ, ὅταν αἱ πασχαλέαι, αἱ φίλυραι, αἱ ἀκακίαι ἀνθίζωσιν ἐν ἅπασι τοῖς κήποις· ὅταν οἱ πέριξ λόφοι καλύπτωνται ὑπὸ χλόης καὶ ὁ ποταμὸς Μόσχας ἐκτυλίσσηται ὡς ἀργυρᾶ ταινία ἀνὰ μέσον τῶν κήπων καὶ τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως, ἡ Μόσχα εἶνε ὡς μαγική τις ὀπτασία. Ἐν αὐτῇ οἱ κάτοικοι εἶνε ἀκραιφνεῖς Ρῶσσοι, ἐφ' ὧν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ροπὴν ἔσχεν ὁ πολιτισμὸς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· ἔχουσι ζηλοτυπίαν τινὰ καὶ ἀρκοῦνται εἰς τὰ ἑαυτῶν, συναίσθημα, ὅπερ χαρακτηρίζει τὸ βάθος τῆς καρδίας παντὸς ἀκραιφνοῦς ρώσσου καὶ ὅπερ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ Κρεμλίνου καὶ τῶν ἑκατοντάδων περικαλλῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ φαίνεται εὑρίσκον προσφορώτερον ἔδαφος ὅπως ἐνισχυθῇ καὶ ἐρριζωθῇ.

Ὁ Ρουβινστάιν ᾐσθάνθη τὴν ροπὴν ταύτην ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας καὶ διετέλεσε πιστὸς αὐτῇ μεθ' ὅλας τὰς περιπετείας καὶ τὴν πεῖραν τῆς ὡρίμου ἡλικίας. Ἔζησεν ἐν Μόσχᾳ συμμεριζόμενος τὸν βίον καὶ τὰς σκέψεις τῶν ἄλλων ὁμηλίκων παίδων, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ ἔχων συντρόφους τὰς δύο ἀδελφὰς καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας, ὅτε ἡ ζωὴ— καὶ ἡ βαρυτέρα πασῶν εἶνε ἡ τοῦ καλλιτέχνου — ἤρχετο δι' αὐτὸν ἐν πάσῃ τῇ σοβαρότητι αὐτῆς διὰ τῆς πρώτης μουσικῆς αὐτοῦ περιοδείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

Πρώτη μουσικὴ περιοδεία.

Ὁ Ρουβινστάιν γεννηθεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἶδε κατὰ τὴν νεότητα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ὡρίμου ἡλικίας του τὴν λαμπροτάτην

περίοδον τοῦ αἰῶνος τούτου, οὗ τὸ κατακόρυφον ἰδίᾳ ἡ ἐποχή, περὶ ἧς νῦν γράφομεν.

Ὁ διανοητικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης εἰσήρχετο τότε εἰς νέαν καὶ χρυσῆν φάσιν· πυρσοὶ μεγαλοφυΐας πανταχόθεν ἀπήστραπτον. Ὁ Χάϊνε καὶ ὁ Μυσσὲ διέχεον νεανικὸν ἐνθουσιασμόν· ἡ Γεωργία Σάνδη ἐξείλιττε τὰς τολμηρὰς θεωρίας αὐτῆς· ὁ Λὶστ ἐν τῷ ζωηρῷ βίῳ αὐτοῦ ὁτὲ μὲν παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς λίμνης τοῦ Κόμου ἐν μέσῳ κιτρεῶν καὶ μύρτων, ὁτὲ δὲ ἐν πολυτελέσιν αἰθούσαις τῶν Παρισίων, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ συγχρόνων Ἀσπασιῶν καὶ Ἀξιοθεῶν, ἔζη ὡς ἀχαλίνωτος ἰχνηλάτης τῶν ἀπολαύσεων τοῦ βίου κατὰ τὰς περιγραφὰς τὰς ἀνευρισκομένας ἐν ταῖς σελίσι τοῦ *Δεκαημέρου* τοῦ Βοκκακίου· ὁ ἁβρὸς καὶ ρεμβώδης Σωπὲν ἐν τῷ μέσῳ τῶν περικαλλῶν γυναικῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐδίδασκε διὰ τοῦ κλειδοκυμβάλου αὐτοῦ τοῦ συστήματος Πλέγελ ὅτι ἐν τῷ ἔρωτι, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ποιήσει ὑπάρχει βαθύτερον αἴσθημα τοῦ τέως ὑπὸ τοῦ κόσμου ἀντιλαμβανομένου.

Ἦτο ἐποχὴ αἰγλήεσσα, μεστὴ παραφόρου ρομαντικότητος, μεγάλων ἔργων καὶ ἔτι μείζονος ζωτικότητος. Ἡ τευτονικὴ νεολαία ἐμπνεομένη ὑπὸ τῶν σελίδων τοῦ Γκαῖτε ἀπειργάζετο θαύματα, αἱ δὲ τῶν Παρισίων αἴθουσαι ἀπήστραπτον πληρούμεναι ὑπὸ σθεναρᾶς καὶ ἐνθουσιώδους νεότητος ἐγκλειούσης πᾶν ὅ,τι ἔξοχος διάνοια, εὐφυΐα, τέχνη, ἀκμὴ ἡλικίας καὶ ἐλπὶς ὑπόσχεται.

Ἐν ταῖς γερμανικαῖς αἰθούσαις τῶν διαλέξεων, τοῦ δημοσίου βίου, ἐν ταῖς οἰκογενειακαῖς ἀναστροφαῖς καὶ τοῖς γραφείοις τῶν ἐκδοτῶν παρετηρεῖτο μεγάλη ἀλλοίωσις καὶ ἀκμαία δρᾶσις πάντων τῶν στοιχείων τῆς ζωτικότητος καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

Ὁ Μένδελσων συνέγραφε συνθέματα ἐπὶ συνθεμάτων καὶ ἕκαστον ἑπόμενον ἦτο θαλερώτερον καὶ περιπαθέστερον τοῦ προηγουμένου· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ ἐν ὁδῷ *Λειψίας* περιλαμποῦς λέσχης, διεμορφοῦτο τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο συναίσθημα τῆς τέχνης, οὗ τὴν ἐπίδρασιν φέρουσι καὶ οἱ ἡμέτεροι χρόνοι.

Ὁ Βέμπερ ἐπέρανε τὰ συνθέματα αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ Freischütz καὶ τοῦ Oberon, μέσῳ χρώμενος τῇ μουσικῇ, ἐδίδασκε τὸν κόσμον τὴν εὔνοιαν τῶν ὑπὸ τῆς ρομαντικῆς σχολῆς ἐπενεχθεισῶν εἰς πάντα μεταβολῶν.

Ὁ Σοῦμαν, κεκυφὼς πρὸ τοῦ γραφείου του, μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἔγραφε τὰς σελίδας τῆς *Μουσικῆς Ἐφημερίδος* (Musik Zeitung) πρὸς διάπλασιν τοῦ φρονήματος τῶν ὁμοεθνῶν του κατὰ τὰς εὐρυτέρας καὶ ἀληθεστέρας ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καταγγέλλων τὸ ψευδὲς καὶ νόθον, βοηθῶν τὴν νεωτέραν γενεὰν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν μεγάλων

ἰδεῶν καὶ ἐνθαρρύνων πάντα εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀχωρίστως συμβαδίζοντος μετὰ τοῦ εὐγενοῦς, τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐν τῇ τέχνῃ· ταυτοχρόνως δὲ διὰ τῶν συνθεμάτων του ἐκληροδότει τοῖς μεταγενεστέροις ἀκένωτον θησαυρόν.

Ὁ Βετῶβεν καὶ ὁ Σούβερτ ἀνεπαύοντο ἐν Βάριγκ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πέριξ λόφων, ὁ δὲ γερμανικὸς λαὸς μόνον τότε ἤρχιζε νὰ κατανοῇ καὶ αἰσθάνηται τὴν ἡδύτητα τῶν ἀθανάτων ἔργων τοῦ Βετῶβεν.

Ὁ κύκνος τοῦ Πεζάρου καὶ ὁ περιπαθὴς ἐφάμιλλος αὐτοῦ Βελλίνης, προήγαγον εἰς φῶς νέαν γενεὰν ἀοιδῶν, οἷοι οἱ Μάριος, Γκρίζι, Μαλιβράν, Ζουλίνι, Πάστα, Λαπλὰς πρωτεύσαντες ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἀνυπέρβλητοι μείναντες μέχρι τοῦδε ὡς ὑποκριταί, καλλιτέχναι καὶ ἀοιδοί.

Ὁ Ἔρνστ διεδέξατο τὸν Παγανίνην καὶ ὁ Λίστ, ὁ λίαν ἐπιτυχῶς ὑπό τινος τῶν συγχρόνων του παραβληθεὶς πρὸς μετέωρον, εἰ μὴ συνεκρατεῖτό που, ἐξετόξευε κατὰ διαλείμματα τὰς ἀκτῖνας τῆς μεγαλοφυΐας του ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, γοητεύων πάντας διὰ τῆς χάριτος, τῆς ἀφελείας, τῆς ὀξύτητος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ καταλείπων πανταχοῦ θαυμασμὸν καὶ πόθον τῆς ἐπανόδου του. Ἦτο τότε εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς φήμης του· ἦτο τὸ εἴδωλον τῶν μουσολήπτων, τῶν συναναστροφῶν, τοῦ δημοσίου καί, δίκην ἡλίου, ἐπεσκίαζε πάντα ἄλλον ἀστέρα. Ἀπίστευτον ἐφαίνετο ὅτι ὅμοιος αὐτοῦ ἠδύνατό ποτε νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὅτε ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ρωσσίας διεδόθη περὶ ὑπερφυοῦς κλειδοκυμβαλιστοῦ παιδός, ἀκαταγωνίστου ἐν τῇ ἐκτελέσει, μετὰ χλευασμοῦ ἠκούσθη ἡ διάδοσις αὕτη. Οὐχ ἧττον ὅμως, ὅτε κατὰ τὸ 1841—42 ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν ἐξῆλθε μετὰ τοῦ διδασκάλου του Βιλουὲν εἰς πρώτην μουσικὴν περιοδείαν, κατεδείχθη ὅτι ἡ φήμη αὕτη δὲν ἦτο καυχησιλογία θεατρώνου ἢ δημοσιογραφικὸς μῦθος.

Ἐν ἀρχῇ ὁ Ρουβινστάιν μετέβη εἰς Παρισίους καὶ τοῦτο ἦτο σπουδαιότατον γεγονὸς ἐν τῷ βίῳ τοῦ νεαροῦ καλλιτέχνου, διότι ἐν Παρισίοις συνήντησεν οὐ μόνον τὸν μέγιστον τῆς ἐποχῆς ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ κλειδοκυμβαλίζειν, ἀλλὰ καὶ τὸν διασημότατον διὰ τὸ ὄργανον τοῦτο συνθέτην, τὸν Λὶστ καὶ τὸν Σωπέν.

Ἡ ἐντύπωσις τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Λὶστ ἐπὶ τοῦ Ρουβιστάιν ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρά, ὥστε, ὡς αὐτὸς ἀφηγεῖτο, δὲν ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυά του. Καὶ ὁ Λίστ παρέστη εἰς τὴν συναυλίαν τοῦ Ρουβινστάιν καί, ὡς ὁ Βετῶβεν ἐνηγκαλίσθη τὸν Λίστ, ὅτε οὗτος τὸ πρῶτον ἔπαιξεν, οὕτω καὶ ὁ Λὶστ ἐγερθεὶς ἐνηγκαλίσθη τὸν Ρουβινστάιν, κηρύττων αὐτὸν δημοσίᾳ διάδοχον καὶ συνάδελφον αὐτοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Σωπέν, οὗτος προσεκάλεσε τὸν Ρουβινστάιν εἰς

τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καί, ἀφοῦ ἤκουσε τεμάχιά τινα ἐκτελεσθέντα ὑπὸ τοῦ νεαροῦ καλλιτέχνου, ἐκάθισε καὶ αὐτὸς πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ ἐξετέλεσεν ἐκ τῶν ἰδίων του ἔργων ἐπιχαρίτους τινὰς *μαζούρκας*. Ἐν γένει ἡ ἐν Παρισίοις διαμονὴ ἦτο μέγα γεγονὸς ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ρουβινστάιν καὶ μετὰ λύπης οὗτος ἐγκατέλιπε τοιαύτην λαμπρὰν σκηνὴν ὅπως μεταβῇ εἰς ἄλλας πόλεις.

Ἐν Λονδίνῳ, διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον, κατηνάλωσεν ἑβδομάδας τινὰς παίζων ἐν ἰδιωτικοῖς μεγάροις πρὶν ἐκτελέσῃ συναυλίαν, καὶ παραδόξως πως ὁ νεαρὸς καλλιτέχνης ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ τοῦ Λονδίνου ἐπισκέψει αὐτοῦ ἐλαχίστης μνείας ἠξιώθη ὑπὸ τοῦ τύπου, τοῦθ' ὅπερ ἀποδοτέον ἴσως εἰς τὸ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὑρίσκετο ἐν Λονδίνῳ ὁ Μένδελσων. Ὁ Ρουβινστάιν ἠκροάσατο αὐτοῦ κρούοντος τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὁ δὲ Μόσλες, ὃν καθ' ὁλοκληρίαν ἀπησχόλει τότε ἡ ἐν Λονδίνῳ παρουσία τοῦ Μένδελσων, ἔγραψεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ «ρώσσου παιδός, οὗ οἱ δάκτυλοι ἐλαφροὶ ὡς πτερὸν καὶ ἰσχυροὶ ὡς δάκτυλοι ἀνδρός». Ὁ ***Ἐξεταστὴς*** ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ρωσσικὸν θαῦμα*» περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἔγραψε τὰ ἑξῆς:

«Ρῶσσος παῖς, ὀνόματι Ἀντώνιος Ρουβινστάιν, γεννηθεὶς ἐν Μολδαυΐᾳ, μὴ συμπληρώσας εἰσέτι τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, εὑρίσκεται καὶ ἀπό τινων ἑβδομάδων διαμένει ἐν Λονδίνῳ μετὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ κ. Βιλουέν, ὅπως παράσχῃ τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ δεῖγμα τῆς ἐκτάκτου ἱκανότητος αὐτοῦ, καίτοι μέχρι τοῦδε δὲν ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ δημοσίου. Ἐν ἰδιωτικαῖς συναναστροφαῖς κατέδειξε τὴν περὶ τὸ κρούειν τὸ κλειδοκύμβαλον δύναμιν αὐτοῦ καὶ ἐπεσπάσατο τὸν θαυμασμὸν οὐ μόνον τῶν προθύμως καὶ εὐχερῶς ἐκπληττομένων ὑπὸ πρωΐμων μεγαλοφυϊῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν μουσικοδιδασκάλων τῶν κρινόντων ὑπὸ μόνον τεχνικὴν ἔποψιν. Ὁ παῖς οὗτος ὁ κατὰ τὰ ἄλλα λίαν μικρὸς ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ ἀσθενοῦς κράσεως, ἔχει τὴν κεφαλὴν εὐρεῖαν καὶ ἐκτελεῖ διὰ τῶν μικρῶν του δακτύλων αὐτὴν ἐκείνην τὴν μουσικήν, ἐν ᾗ διέπρεπεν ὁ Τάλβεργ, καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὁποίας ἐπὶ τὸ ἀστειότερον ἐλέγετο, ὅτι ὁ διάσημος οὗτος καλλιτέχνης ἐπροικίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως ὑπὸ πέντε δακτύλων καὶ δύο ἐν ἑκάστῃ χειρὶ ἀντιχείρων θετομένων εἰς κίνησιν ὑπ' ἀτμομηχανῆς. Ἠκούσαμεν τοῦ Ρουβινστάιν ἐκτελοῦντος τοιαῦτά τινα μουσικὰ ἔργα καὶ δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ἄπταιστον ἀκρίβειαν τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν, τὸ δὲ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, τὴν δύναμιν δι' ἧς, κατὰ πρωτοφανὲς φυσικὸν δῶρον, κατορθοῖ ν' ἀντλῇ μυϊκὸν σθένος, ὅπερ ὁ κρίνων ἐκ τῆς ὅλης

σωματικῆς κατασκευῆς καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν βραχιόνων καὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐδέποτε θὰ τῷ ἀπέδιδε. Πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν ἀγαπώντων τὴν ἐλαφρὰν μουσικὴν ἀνέκρουσε συνθέματά τινα ἐκ τῶν τοῦ Λίστ, Τάλβεργ, Χέρτσ κτλ., ἀλλ' ὅταν ἔχῃ πρὸ αὐτοῦ ἀκροατὰς ἀποκλειστικῶς γνώστας τῆς μουσικῆς, προτιμᾷ τὰ ἐμβριθῆ συνθέματα τῆς παλαιᾶς γερμανικῆς σχολῆς—τὰς σοφὰς καὶ δυσχερεῖς ἐμπνεύσεις τοῦ Σεβαστιανοῦ Μπὰχ καὶ Χάνδελ καὶ πάντα ταῦτα ἐκτελεῖ μετ' εὐχερείας καὶ ἀκριβείας ἀπροσπελάστου εἰς πολλοὺς καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν μουσικοδιδασκάλων, τὸ δὲ θαυμαστότατον, ἐκτελεῖ πάντα ταῦτα χωρὶς νὰ ἔχῃ πρὸ αὐτοῦ τετράδιον, ἀλλ' ἐκ μνήμης, προσὸν τοσοῦτον, ὡς φαίνεται, ἀνεπτυγμένον παρ' αὐτῷ, ὅσον σπανίως ἀπαντᾷ καὶ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διὰ μακρᾶς ἀσκήσεως προσπαθήσαντας νὰ ἀποκτήσωσιν αὐτό. Συνιστῶμεν τὸ θαῦμα τοῦτο—ὅπερ καὶ πράγματι τοιοῦτον—οὐ μόνον εἰς τοὺς ἐραστὰς τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς φυσιολόγους καὶ ψυχολόγους τοὺς διὰ τῶν παρατηρήσεών των δυναμένων ἴσως νὰ εὐρύνωσι τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις καὶ ἐπιχύσωσι φῶς τι ἐπὶ τοῦ τόσον ἀκατανοήτου ὅσον καὶ ἐνδιαφέροντος καὶ ἔστιν ὅτε θλιβεροῦ θέματος τῆς πρωΐμου μεγαλοφυΐας συνδυαζομένης, ὡς καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, μετὰ μερικῆς προώρου δυνάμεως».

Ὁ γράψας τὰ ἀνωτέρω κ. Αἴρτων, ἦτο καλὸς μουσικός, εὐπαίδευτος καὶ ἀνεξάρτητος κριτικός, ὡς παρὰ τοῦ Ἕλλα μανθάνομεν, καὶ ἐν ἄλλαις δ' εὐκαιρίαις ὁ Αἴρτων γράφων ἐν τῇ ἐφημερίδι αὐτοῦ περὶ τοῦ Ρουβινστάιν ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἀληθὲς θαῦμα.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπιτυχία τῆς συναυλίας τοῦ Ρουβιστάιν δὲν ἦτο τοσοῦτον μεγάλη ὅσον προσεδοκᾶτο. Οἱ ἐν Λονδίνῳ ἦσαν τότε ἀποκλειστικῶς προσηλωμένοι εἰς τὸ εἴδωλον αὐτῶν, τὸν Μένδελσων, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὀλίγον διέθετον χρόνον ὅπως ἀκούσωσιν ἄλλα μουσικὰ θαύματα. Ὁπωσδήποτε μεγίστη ἦτο ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ρουβινστάιν ἐν ἰδιωτικαῖς συναναστροφαῖς καὶ ἰδίᾳ παρὰ τῷ κ. Ἕλσεγερ, μεγάλῳ προστάτῃ τῶν ὡραίων τεχνῶν καὶ ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ *Χρόνου*.

Εἶτα ὁ Ρουβινστάιν καὶ ὁ διδάσκαλός του ἐξηκολούθησαν τὴν περιοδείαν αὐτῶν, ἐπεκταθεῖσαν εἰς Νορβηγίαν, Σουηδίαν, Δανίαν, Γερμανίαν, Αὐστρίαν καὶ Γαλλίαν· πανταχοῦ δ' ἔτυχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς, ὁ δὲ Σοῦμαν ἐν τῇ *Μουσικῇ Ἐφημερίδι* αὐτοῦ γράφει περὶ «Oudine,» μελέτης ἐπὶ κλειδοκυμβάλου Op. I. ὑπὸ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν, ἀποκαλῶν αὐτὸν «ἔξοχον παιδίον κτησάμενον ἤδη μεγάλην κλειδοκυμβαλιστοῦ φήμην.»

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιοδείας ταύτης ἦτο ἤδη δωδεκαέτης καὶ

ουχὶ ὡς ἔνιοι γράφουσι περίπου δωδεκαέτης. Πάντα τὰ μουσικὰ λεξικὰ καὶ αἱ βιογραφικαὶ σημειώσεις ἐσφαλμένως παρέχουσι τὴν χρονολογίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Ρουβινστάιν, τοῦτο δὲ προέρχεται παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὅστις μέχρι πρό τινων ἐτῶν ἔλεγεν ὅτι ἐγεννήθη τὴν 18/30 Νοεμβρίου καὶ οὐχὶ τὴν 16/28, ὡς ἀναφέρουσι τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τοῦ Βεσβοτινέσι καὶ μόλις ἐσχάτως εἶχεν ἀνακαλύψει ὅτι οὐχὶ κατὰ τὸ 1830 ἀλλὰ κατὰ τὸ 1829 ἐγεννήθη. Ἕτερον σφάλμα ὅλων τῶν λεξικῶν εἶνε ὅτι ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν Ἀντώνιον Γρηγόριον Ρουβινστάιν καὶ οὐχὶ ἁπλῶς Ἀντώνιον Ρουβινστάιν. Τὸ σφάλμα τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ρωσσίᾳ ἐπεκράτει ἔθιμον νὰ δίδηται εἰς τὰ τέκνα τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ Ἀντώνιος Γρηγοριόβιτς ἢ καὶ ὅταν αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν ὑπογράφηται «Α. Γ. Ρουβινστάϊν» οὐδὲν ἄλλο σημαίνει εἰμὴ ὅτι ὁ Ἀντώνιος εἶνε τέκνον τοῦ Γρηγορίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Βίος ἐν Βερολίνῳ. Ἐγκατάστασις ἐν Ρωσσίᾳ.

Κατὰ τὸ 1843 ἡ κυρία Ρουβινστάιν, γυνὴ δραστηρία καὶ πλήρης πεποιθήσεως οὐ μόνον ἐπὶ τὸ τάλαντον τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῆς υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ νεωτέρου, τοῦ Νικολάι, ὅστις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἦτο καλλιτέχνης ἐπισκιασθεὶς ὑπὸ τῆς τὰ πάντα κατακλυζούσης φήμης τοῦ ἀδελφοῦ, μετέβη μετὰ τῶν δύο τούτων τέκνων εἰς Βερολῖνον ἵνα συμβουλευθῇ τὸν Μέγερβερ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν. Ὁ Μέγερβερ, ὡς θὰ ἔπραττε καὶ πᾶς ἄλλος, ἔδωκεν αὐτῇ τὴν προχειροτάτην καὶ ἀρίστην συμβουλήν, ταύτῃ δ' ἀκολουθήσασα καὶ ἡ κυρία Ρουβινστάιν ἔμεινεν ἐν Βερολίνῳ, ἔνθα οἱ δύο ὑπερφυεῖς παῖδες ἐγένοντο μαθηταὶ τοῦ διασήμου μελοποιοῦ καθηγητοῦ Δέεν.

Παρ' αὐτῷ αἱ πρόοδοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ταχεῖαι, ἰδίᾳ δὲ ἡ τοῦ Νικολάι, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1846 ἡ κυρία Ρουβινστάιν, λαβοῦσα τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς ἠσθένει, ἐπανέκαμψεν ἐν σπουδῇ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Νικολάι εἰς Μόσχαν, ἔνθα εὗρε τὸν σύζυγον νεκρόν.

Ἔκτοτε νέα περίοδος βίου ἄρχεται διὰ τὸν Ἀντώνιον, διότι ὅτε ἐξεκαθαρίσθη ἡ περιουσία τοῦ πατρός, κατεφάνη ὅτι ἐλάχιστα ὑπελείποντο διὰ τὰ τέκνα καὶ τὴν οἰκογένειαν. Οὕτω δὲ ὁ Ἀντώνιος, ὁ μείνας ἐν Βερολίνῳ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου ἔτους τῆς ἡλικίας εὑρέθη ἠναγκασμένος νὰ κτᾶται μόνος τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Ἀπελθὼν ἐκ Βερολίνου μετέβη εἰς Βιέννην, ἔνθα διδάσκων διέτριψε μέχρι τοῦ 1847. Εἶτα ἐπεχείρησε περιοδείαν ἀνὰ τὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τοῦ πλαγιαυλιστοῦ

Χάιντλ. Ἀλλ' ἐπῆλθον χαλεπώτεροι καιροὶ καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Βερολῖνον μετὰ μεγάλων προσδοκιῶν καὶ εὐρείας φιλοδοξίας. Τὰ πάντα ὅμως προσέκοψαν εἰς τὸ κενὸν τοῦ βαλαντίου. Ἡ δυσχερὴς θέσις τοῦ τότε ἐφήβου Ρουβινστάιν παρεῖχε νέον χρωματισμὸν εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὰς πανηγυρικὰς ὑποδοχὰς δι' ὧν ἐχαιρετίσθη ὁ ὑπερφυὴς παῖς ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην περιοδείᾳ.

Ἐν τούτοις αἱ περιστάσεις ἀπέβαινον δεινότεραι· ἡ τύχη ἐδείκνυτο αὐτῷ δυσμενεστέρα ἐν Βερολίνῳ ἢ ἐν Βιέννῃ, καθότι ἡ χώρα ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων διαμαχῶν τοῦ 1848, καθ' ἃς ὑπὸ τὴν κατακλύζουσαν τὰ πάντα πολιτικὴν ἔξαψιν, οὐδεμία προσοχὴ ἐδίδετο εἰς καλλιτεχνικὰ ἔργα, ὥστε ὁ Ρουβινστάιν ἐν τῇ ἀπέλπιδι θέσει αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ἀμβοῦργον καὶ ἐκεῖθεν ἀποπλεύσῃ εἰς Ἀμερικήν.

Ἀτυχῶς ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιον τῆς εἰς Ἀμερικὴν μεταβάσεως, διότι καίτοι ἀφίκετο εἰς Ἀμβοῦργον, οἱ φίλοι ἀπέτρεψαν αὐτὸν τοιούτου διαβήματος καὶ ἑπόμενος ταῖς συμβουλαῖς αὐτῶν, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐπανέκαμψε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1848 εἰς Πετρούπολιν.

Ἐν τοῖς ρωσσικοῖς μεθορίοις συνέβη αὐτῷ ἀπρόοπτον, ὅπερ ὑπερβολικῶς μὲν χρωματίζεται ἐν τοῖς διαφόροις βιογραφίαις τοῦ μεγάλου κλειδοκυμβαλιστοῦ, ἀλλ' ὅπερ, καίπερ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἥκιστα ἐπικίνδυνον, μετεῖχε σοβαρότητος καὶ παρέσχεν ἱκανὰς ἐνοχλήσεις τῷ νεαρῷ καλλιτέχνῃ. Ὁ Ρουβινστάιν, ὡς συνειθίζουσιν οἱ νεαροὶ μουσικοί, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ πελωρίων διαστάσεων κιβώτιον πλῆρες τετραδίων μουσικῶν συνθεμάτων. Αἱ διαστάσεις καὶ τὸ βάρος τοῦ κιβωτίου διήγειρον τὰς ὑπονοίας τῶν ἐν τοῖς μεθορίοις κλητήρων τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας καὶ τὰ πάντα κατεσχέθησαν οὐχὶ δὲ καὶ ἀλόγως, καθόσον μέσον τῶν ἀναρχικῶν πρὸς εἰσαγωγὴν ἀπηγορευμένων ἀντικειμένων εἰς Ρωσσίαν ἦτο τὸ εἰσάγειν τοιαῦτα ὑπὸ τὸ κάλυμμα μουσικῶν τετραδίων.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς δυσαρέστους φήμας· διεδόθη ὅτι ὁ Ρουβινστάιν ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ὅτι ἔμεινε καθειργμένος ὁλοκλήρους μῆνας, ὅτι θ' ἀπεστέλλετο εἰς τὴν Σιβηρίαν ἂν κατὰ καλὴν τύχην ὁ κόμης Βιελόρσκι, μουσικὸς Μαικήνας τῆς ἐποχῆς ταύτης, δὲν ἐμάνθανε τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχε ὁ νεαρὸς φίλος του καὶ δὲν ἐπενέβαινε καὶ διέσωζεν αὐτὸν ἐγκαίρως. Τοιαῦτα καὶ παραπλήσια διεδίδοντο, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι τὰ μουσικὰ συνθέματα κατεσχέθησαν καὶ ἔμειναν ὑπὸ κατάσχεσιν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ρουβιστάιν ἀπέκαμε ν' ἀναζητῇ αὐτὰ καὶ ἤρξατο ὁλο-

σχερῶς νὰ τὰ λησμονῇ, ὅτε ἡμέραν τινὰ ἐν τῷ τοῦ Βερνάρδου βιβλιοπωλείῳ μουσικῶν ἔργων τὸν ἠρώτησέ τις ποῖα ἦσαν τὰ μουσικὰ συνθέματα τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομά του, κατ' εἰδοποίησιν τῆς *Ἐφημερίδος τῆς Ἀστυνομίας*, δημοπρατούμενα· διότι, ὡς τοῦτο τακτικῶς συνέβαινεν, ἡ Ἀστυνομία διὰ τοιούτων δημοσιεύσεων προειδοποίει τοὺς κυρίους τῶν πωλουμένων ἀντικειμένων ἵνα οὗτοι ἐγκαίρως προσέλθωσι καὶ τὰ διεκδικήσωσιν. Ὁ Ρουβινστάιν ἐμνήσθη τότε τῶν μουσικῶν αὐτοῦ συνθεμάτων καὶ ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν πρὸς ἀναζήτησιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά· πάντα πλέον εἶχον πωληθῇ εἰς διαφόρους παντοπώλας, ἢ βουτυροπώλας καὶ οὐδέποτε πλέον ἐπανεῖδεν αὐτά.

Ὁ Ρουβινστάιν ἀφίκετο εἰς Πετρούπολιν ἔχων, οὕτως εἰπεῖν, συνοδοιπόρον τὴν χολέραν, ἥτις ἀκριβῶς τότε, κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα τοῦ 1848 ἐνέσκηψεν ἐν Ρωσσίᾳ καὶ ὁσημέραι ἐπετείνετο. Ὁ Ρουβινστάιν εὐτυχῶς διέφυγε τὴν νόσον καὶ τῇ 21 Νοεμβρίου παρέστη ἐν τῇ δοθείσῃ ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Λυκείου Πέτρου καὶ Παύλου συναυλίᾳ ὑπὸ τοῦ διασήμου Βιετάν, καθ' ἣν οἱ δύο καλλιτέχναι ἐξετέλεσαν *σονάταν* τοῦ Μπὰχ ἐπὶ τετραχόρδου καὶ κλειδοκυμβάλου.

Περὶ τῆς συναυλίας ταύτης ὑπάρχει ἀφήγησίς τις, ἐὰν μή τι ἄλλο, θυμηδίαν προκαλοῦσα, δημοσιευθεῖσα δὲ ὑπὸ κριτικοῦ τινος ὀνόματι Δάμκε, ὅστις ρίπτει τὰ βέλη του κατὰ τῶν δύο καλλιτεχνῶν. Ὁ Δάμκε ἦτο ὀξύχολος ἐπικριτὴς πεφυσιωμένος πως ἐπὶ ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ ἐμπνεύσεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα χρήσιμος ἀνὴρ ἐκ τῶν τότε ἐν Πετρουπόλει καὶ οὐ σμικρὸν συντελέσας εἰς τὴν διάπλασιν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ δημοσίου μουσικοῦ αἰσθήματος. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Ρουβινστάιν καὶ ὁ Βιετὰν ἀνέγραψαν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῶν, ὅτι θὰ ἐξετέλουν *σονάταν* τοῦ Μπὰχ ἐπὶ κλειδοκυμβάλου μετὰ τετραχόρδου, ἀλλὰ γινώσκοντες ἴσως τὰς τάσεις τοῦ δημοσίου καὶ θέλοντες ν' ἀρέσωσιν αὐτῷ, ἀντὶ τῆς ὅλης *σονάτας* ἐξετέλεσαν τὰ ζωηρότερα μέρη τῆς ἐν Mi *μείζονι σονάτας* καὶ τὸ γοργὸν μέρος τῆς ἐν La μείζονι, κατὰ τοῦ συμφυρμοῦ δὲ τούτου ἡ κριτικὴ ἐπετέθη μετ' αὐστηρότητος καὶ ὀξύτητος.

Ὁ Ρουβινστάιν τῇ 19 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔδωκε τὴν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ὡς παῖς ἐθαυμάσθη, πρώτην μουσικὴν αὐτοῦ συναυλίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς διόδου Νέβσκη, συμπράξει τοῦ Σοῦβερτ ἐπὶ βαρβίτου καὶ τῆς κυρίας Κόννιγκ διασήμου ἀοιδοῦ ἐξ Ὁλλανδίας. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Ρουβινστάιν ἐξετέλεσε τὴν πρώτην συναυλίαν του, οὐχὶ τὴν περίπυστον ἐν Mi ἐλάσσονι τὴν νῦν καλουμένην πρώτην, ἀλλὰ πρωϊμωτέραν τινὰ συναυλίαν του ἐν Fa μείζονι, μήπω ἐκδοθεῖ-

σαν, νῦν ἀπολεσθεῖσαν, ἴσως δὲ καὶ λησμονηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ρουβινστάιν.

Ἡ συναυλία, κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν κριτικῶν, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Δάμκε ἐξαιρουμένου, ἦτο ἀξία κρείττονος τύχης. Ὁ Δάμκε ἰδίᾳ, ὁ μὴ εὐχερὴς εἰς ἐπαίνους, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐξαίρει τὴν πρώτην συναυλίαν τοῦ νεαροῦ μουσικοῦ. Ἡ συναυλία αὕτη ταχέως ἐπεσπάσατο τὴν εὔνοιαν τοῦ δημοσίου καὶ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1849 ὁ Ρουβινστάιν ἐκ νέου ἐτέλεσε «τὴν ὡραίαν ταύτην συναυλίαν» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Δάμκε. Ἅπασαι αἱ ρωσσικαὶ ἐφημερίδες ἀφιέρουν ἐκτενῆ ἄρθρα ἐκτιθέντα τὰ κατ' αὐτὴν καὶ φύλλον τι παραδόξως πως ἀπεκάλει τὸν Ρουβινστάιν **ξένον.**

Τῇ 9 Μαρτίου ὁ Ρουβινστάιν μετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Βιετὰν δοθείσης συναυλίας καὶ τῇ 1 Μαΐου ἦτο εἷς ἐκ τῶν τεσσάρων ἐκτελεστῶν — οἱ τρεῖς ἄλλοι ἦσαν ὁ Λέβι, Δάμκε (ὁ κριτικὸς) καὶ ὁ Φράκμαν — τῶν ἀναλαβόντων νὰ ἀνακρούσωσι τὸ Contrast τοῦ Μόσλες.

Τῆς περιόδου τῶν συναυλιῶν κατὰ Μάιον περατουμένης, μετέβη ὁ Ρουβινστάιν τὸν Ἰούλιον εἰς Μόσχαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Νίζνι-Νοβγορὼδ καὶ ἄλλας ἐπαρχιακὰς πόλεις, ἐν αἷς μετὰ πάσης ἐπιτυχίας ἔδωκε συναυλίας.

Κατὰ τὰ ἔτη 1848, 1849 καὶ 1850 ἡ χολέρα κατεμάστιζε τὴν Πετρούπολιν, ἀλλ' οἱ τῆς Πετρουπόλεως κάτοικοι παρὰ τὸν σπουδαῖον ἀριθμὸν τῶν θανάτων τῶν ἀναγραφομένων ἐν τοῖς ἡμερησίοις χολερικοῖς δελτίοις, ἑπόμενοι τῇ ἀρχῇ «πίωμεν καὶ φάγωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθανούμεθα» ἐβίουν ὡσεὶ μηδὲν τὸ ἀπειλητικὸν ὑπῆρχε, καὶ μελοδράματα, συναυλίαι, χοροὶ μετημφιεσμένων καὶ πάντα τὰ εἴδη τῶν διαχύσεων ἦσαν ἐν πλήρει ζωηρότητι.

Ὁ Χένσελ τότε ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ τοῦ σταδίου αὐτοῦ, ἦτο τὸ εἴδωλον καὶ ὁ θαυμασμὸς τοῦ λαμπροῦ ἀριστοκρατικοῦ σμήνους τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὁ Βιετάν, ὁ πρίγκιψ τῶν τετραχορδιστῶν, ὡς ἀπεκάλουν αὐτὸν αἱ ἐφημερίδες, ἦτο κατὰ πάντα χειμῶνα τακτικὸς φοιτητὴς τῆς Πετρουπόλεως καὶ τὸ ἰταλικὸν μελόδραμα διετέλει ἐν πάσῃ τελειότητι.

Κατὰ τὸ 1850 ὁ Μάριος, ἡ Γκρίζι, οἱ Τάμερλικ καὶ Ταμβουρίνη ἔδρων ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα πεπληρωμένη ἦτο τοῦ ἐξάλλου ἐκείνου καὶ νῦν ἀκαταλήπτου ἐνθουσιασμοῦ, ὃν τότε προὐκάλει τὸ ἰταλικὸν μελόδραμα. Αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν ὁμολογεῖ ὅτι δάκρυα τῷ ἀπέσπων οἱ γλυκεῖς τόνοι τῆς φωνῆς τοῦ Μαρίου καὶ τῆς Γκρίζι καὶ ἐξίσταται ἀναμιμνησκόμενος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους συνέθετο τὸ πρῶτον μελόδραμά του *Δη-*

μήτρι Δόνσκοϊ καὶ ἐν μεγάλῃ συναυλίᾳ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, ἐξετέλεσε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου τούτου. Ἀλλ᾽ ὁποία μουσικὴ ἑορτὴ ἦτο ἡ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους, τῇ 17 Δεκεμβρίου, ὅτε ἐν τῇ συναυλίᾳ τῆς κυρίας Σάλομαν ὁ Τάμβερλικ, ὁ Ταμβουρίνι, ὁ Βιετὰν καὶ ὁ Ρουβινστάιν ἔδρασαν ὁμοῦ ἐν τῇ μεγαλοπρεπεστάτῃ τῶν μουσικῶν αἰθουσῶν, ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν εὐγενῶν! Ἔκτοτε ἐστερεώθη ἡ ἐν Πετρουπόλει θέσις τοῦ Ρουβινστάιν καὶ πάντες ἀνεγνώριζον ἐν αὐτῷ νεαρὸν κλειδοκυμβαλιστὴν καὶ μελοποιὸν οὐ μόνον ἐκτάκτου ἀλλὰ καὶ ὁσημέραι ἀναπτυσσομένης δυνάμεως. Τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς κοινῆς ταύτης γνώμης ἀναπαριστᾷ τὸ ἔτος 1852, καθ᾽ ὃ οἱ κριτικοὶ ὡς ἐκ συνθήματος φαίνονται καταβάλλοντες πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἀνθαμιλλώμενοι τίς θὰ ὑπερακοντίσῃ τοὺς λοιποὺς ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ καὶ τοῖς ὑπὲρ τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου ἐγκωμίοις.

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1858 ἐξετέλεσε συναυλίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ Λίχτενταλ, ὁ δὲ φίλος αὐτοῦ Δάμκε, ἐν ὁρμῇ ἀκατασχέτου ἐνθουσιασμοῦ, τὸν προσεφώνησεν *ἀληθῆ καλλιτέχνην, φύσει καὶ θέσει τοιοῦτον*. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ Ρουβινστάιν ἐξετέλεσε τὴν συναυλίαν του μὴ λαβὼν ὑπ᾽ ὄψιν τὴν δαπάνην καὶ μόνον ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν τέχνην καί, ὡς ὁ Δάμκε ἔγραφεν, οὐχὶ ὡς ἄλλοι χάριν ἀργυρολογίας· ὅτε δὲ ἀφίκετο ἡ στιγμὴ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν λογαριασμῶν, διὰ τὸν νεαρὸν καλλιτέχνην, καίτοι ἡ αἴθουσα ἦτο κατάμεστος ἀκροατῶν, οὐδὲν ἄλλο ὑπελείφθη ἢ ἡ τιμή. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἤρκει, διότι εὗρε πρώτης τάξεως ὀρχήστραν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μεγάλης αὐτοῦ συμφωνίας — δευτέρου αὐτοῦ συνθέματος — καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου τοῦτο ἐπόθει. Οὕτω λοιπὸν ὁ ἀστὴρ τοῦ Ρουβινστάιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνυψοῦτο. Ἐκέκτητο τὸ σπουδαῖον προσὸν τῆς ἐργατικότητος, τὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Γκαῖτε ἐξυμνούμενον, καὶ τὸν χρόνον αὐτοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀφιέρου εἰς τὴν τέχνην.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 1852, τὸ πρῶτον μελόδραμά του *Δημήτρι Δόνσκοϊ* ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας ἐν τῷ *Μεγάλῳ Θεάτρῳ*. Τῷ μελοδράματι τούτῳ ὁ Ρουβινστάιν ὀφείλει πολυτιμοτάτην ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ φιλίαν, τὴν μετὰ μάλα εὐπαιδεύτου καὶ περισπουδάστου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γυναικός, τῆς μεγάλης δουκίσσης Ἑλένης. — Γνώρισμα τῆς ὀξείας νοημοσύνης τῆς μεγάλης δουκίσσης εἶνε ὅτι εὐθὺς διέκρινε τὸν ἀληθῆ μαργαρίτην καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλιτεχνικῆς εὐφυΐας του, οὕτω δὲ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1852 ὁ Ρουβινστάιν προσεκλήθη ὑπ᾽ αὐτῆς καὶ ἐγκατέστη εἰς τὰ ἐν Καμενόϊ Ὀστρὸβ ἀνάκτορά της.

Εὐχερῶς συμπεραίνει τις πόσον εὐτυχὴς ἦτο ἐν αὐτοῖς ὁ νεαρὸς μου-

σικός. Τὰ ἀνάκτορα τῆς μεγάλης Δουκίσσης ἦσαν τὸ ἐντευκτήριον εἰς ὅ,τι ἐν παιδείᾳ, ἀκμῇ, καλλονῇ καὶ λαμπρότητι ἀνθρωπίνῃ ὑπῆρχεν ἐν Ῥωσσίᾳ ἢ ἐπεσκέπτετο αὐτὴν— εἶδος βασιλικῆς ἐπαύλεως Rambouillet —εἰς ὃ προσθετέον καὶ τὴν καλλονὴν τοῦ τοπίου ἰδίᾳ ἐν ὥρᾳ ἔαρος καὶ θέρους.

Οἱ μὴ ἐπισκεφθέντες τὴν Ῥωσσίαν δὲν δύναται νὰ μορφώσωσιν ἔννοιαν τῆς ἀγριωπῆς, δροσοβόλου, γοητευτικῆς ὡραιότητος τοῦ θέρους βορείων κλιμάτων, τῶν διαυγῶν νυκτῶν, τῆς ζωηρότητος τῆς χλόης, τῆς λεπτότητος τῶν ἀνθέων καὶ τῶν φυλλωμάτων. Ἰδίᾳ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Καμενόι Ὀστρὸβ κείμενα, ὡς καὶ τὸ ὄνομά των δηλοῖ, ἐπὶ νήσου τοῦ Νέβα καὶ περιστοιχιζόμενα ὑπ' ἄλλων ἐξ ἴσου ἐπιχαρίτων νήσων, σκιαζόμενα ὑπὸ ἐλάτων καὶ ἄλλων δασυφύλλων δένδρων, φαιδρυνόμενα ὑπὸ τῶν ᾀσμάτων τῶν ἀηδόνων καὶ κοσσύφων, πανταχοῦ παρέχοντα σκιάδας καὶ περιπάτους μονήρεις καὶ ἐπαγωγοὺς ἦσαν καὶ εἶνε εἶδος Ἀρκαδίας ἐν μικρογραφίᾳ καὶ κατ' ἐξοχὴν προσφυὲς ἐνδιαίτημα εἰς ῥεμβώδεις καὶ ποιητικοὺς χαρακτῆρας, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς καλλιτέχνην, εἰς οὗ τὰς φλέβας σκιρτᾷ θερμὸν νεότητος αἷμα, αἴσθημά τι ἀορίστου μυστικισμοῦ καὶ ἐπιζητήσεως ἐν τῷ βίῳ καλοῦ, μὴ ἐξανθῆσαν εἰσέτι ὑπὸ τοῦ χρόνου ἢ τῆς πείρας, ἀλλὰ μεστὸν ἐλπίδος καὶ πεποιθήσεως εἰς τὸ μέλλον, καθιστώσης τὴν ζωὴν μυχιαίτατον τῆς καρδίας ὀνειροπόλημα.

Ἐν τοιούτῳ ἐνδιατήματι ὁ Ρουβινστάιν τῇ αἰτήσει τῆς Μεγάλης Δουκίσσης ἤρξατο συνθέτων τρία μελοδράματα, ***Θωμᾶν τὸν παράφρονα***, τὴν ***Ἐκδίκησιν*** καὶ τὸν ***Κυνηγὸν τῆς Σιβηρίας***, ἅπαντα ἐπὶ ρωσσικῶν θεμάτων, διότι ἡ Μεγάλη δούκισσα ἦτο ἐνθουσιώδης λάτρις τῆς Ῥωσσίας καὶ ἔμπλεως πεποιθήσεως ἐπὶ τὰς δυνάμεις αὐτῆς· ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῆς βασιλικῆς φίλης του, ἡ ἐλπὶς καὶ πεποίθησις, αἱ ἐν Μόσχᾳ παιδιόθεν ἐμφωλεύουσαι ἐν τῇ καρδίᾳ του, ἀνέθαλλον εἴ πέρ ποτε ἰσχυραὶ καὶ ἀκμαῖαι.

Κατὰ τὸ 1853 ἐδημοσίευσε τὰς δύο πασιγνώστους διὰ κλειδοκύμβαλον μελῳδίας αὐτοῦ, ἐξ ὧν τὴν ἑτέραν, τὴν ὡραίαν μελῳδίαν ἐν μείζονι ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Α. Α. Ὑψ. τὴν Μεγάλην δούκισσαν Ἑλένην. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν συναυλίᾳ ἐκτελεσθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ ἀνέκρουσε τὴν ἐν μείζονι τριῳδίαν, τὴν ἐν *la* ἐλάσσονι *σονάταν* διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον καὶ συνάμα τὸν μαργαρίτην τῶν ὅλων ἔργων αὐτοῦ, τὴν πασίγνωστον *σονάταν* ἐν fa μείζονι διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον, ἥτις ὁπουδήποτε εἶνε γνωστὴ καὶ καλλιεργεῖται μουσικὴ ἐκτελεῖται καὶ ἀκούεται πάντοτε μετ' εὐχαριστήσεως. Ἀναμφιβόλως εἰς τὸ

ἐξαίσιον κάλλος τῆς *σονάτας* ταύτης συνεβάλλετό πως καὶ ἡ ἔμπνευσις, ἣν ὁ Ρουβινστάιν ἤντλει ἐκ τῆς λαμπρότητος τῆς συναναστροφῆς τῶν λογίων ἀνδρῶν καὶ περικαλλῶν γυναικῶν τῶν συνδιαιτωμένων ἐν τοῖς ἐν Καμενόι Ὀστρὸβ ἀνακτόροις τῆς Μεγάλης δουκίσσης καὶ ἐκ τῆς ὡραιότητος τῶν περὶ τὰ ἀνάκτορα τοπίων.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1853 παρατηροῦμεν ὅτι μετέβαλεν ἐπὶ τὰ κρείττω τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ ἐν Fa μείζονι συναυλίαν κατὰ τὸ andante, ἀλλὰ πάντοτε Ρουβινστάιν ὁ συνθέτης ἐπισκιάζει Ρουβινστάιν τὸν κλειδοκυμβαλιστήν.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ ὁ Βάλφ διῆλθεν ἐκ Πετρουπόλεως, ἔνθα οὐ μικρὰν ἐντύπωσιν κατέλιπον τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ ἔαρ, ***Θωμᾶς ὁ παράφρων***, ἡ ***Ἐκδίκησις*** καὶ ὁ ***Κυνηγὸς τῆς Σιβηρίας*** ἐπερατώθησαν, τὸ πρῶτον δὲ τούτων ἐδιδάχθη μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας ἐν τῷ θεάτρῳ, ὅπερ βραδύτερον ἐκάη καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γηπέδου ἀνωκοδομήθη τὸ νῦν Θέατρον ***Μαρία***. Τὰ ἄλλα μελοδράματα οὐδέποτε ἐδιδάχθησαν, χαθέντων τῶν χειρογράφων ἐν τῷ θεάτρῳ, ἀλλ' ὁ ***Κυνηγὸς τῆς Σιβηρίας*** διασώζεται καὶ νῦν ἐν Πέτερχωφ, ἐν αὐτῇ τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ρουβινστάιν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ ἀκαταπόνητος καλλιτέχνης παρεσκευάζετο εἰς μεγάλην περιοδείαν χάριν συναυλιῶν καὶ ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῇ ἐκ νέου ἐπὶ τῶν σκηνῶν τῶν παιδικῶν αὐτοῦ θριάμβων καὶ καταδείξῃ τῷ κόσμῳ ὁποῖος ἀπέβη ὁ ***ὑπερφυὴς παῖς***.

Πάντες οἱ χλευάζοντες τὰς πρωΐμους μεγαλοφυΐας ἂς ἀναλογισθῶσι πόσον φρονίμως θ' ἀπέφευγον κενὰς ἀπεραντολογίας, ἂν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅπως ἀπαριθμοῦσι τὰς ὑπερφυεῖς πρωϊμότητας τὰς μὴ κατόπιν δούσας καρπόν τινα, οὕτω φαίνονται λησμονοῦντες ὅτι ὁ Τάσσος ἀπεστήθιζε καὶ συνέταττε ποιήματα ἑπταέτης· ὅτι ὁ Β. Πασχὰλ μόλις ἐν ἡλικίᾳ ἓξ ἐτῶν ἔλυσε μόνος τὸ τριακοστὸν δεύτερον πρόβλημα, τοῦ Εὐκλείδου· ὅτι ὁ Μόζαρτ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἡλικίαν συνέθετε συναυλίαν ἐπὶ κλειδοκυμβάλου καὶ ὅτι, σχεδὸν ἄνευ ἐξαιρέσεως, πάντες οἱ διάσημοι μουσικοὶ ἦσαν τοιαῦται πρωϊμότητες εἴτε ὡς ἐκτελεσταὶ εἴτε ὡς συνθέται καὶ ἔσθ' ὅτε καὶ κατ' ἀμφότερα ὡς ὁ Βετῶβεν, ὁ Μπάχ, ὁ Χάνδελ, ὁ Σωπέν, ὁ Μένδελσων καὶ ὁ Λίστ.

(Ἕπεται συνέχεια).

ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΚΑ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ, ΕΜΠΟΡΙΚΗ, ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ[1]

Γεωργία καὶ Κτηνοτροφία. Ἡ Γεωργία εἶνε κύριον μέλημα τοῦ πτωχοῦ καὶ ὑπὸ ἀναγκῶν πολλῶν περιστοιχιζομένου λαοῦ ὀθωμανῶν τε καὶ χριστιανῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ δὲν ἀκμάζει· διότι πάντες περιορίζονται εἰς τὴν ἐξαγωγὴν καὶ παραγωγὴν τοσαύτης ποσότητος, οἵα ἱκανὴ νὰ ἐπαρκέσῃ πρὸς διατροφὴν τῶν κατοίκων μετά τινος περισσεύματος διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος· καὶ τοῦτο ἐκ φόβου λιμοῦ, ὅστις οὐχὶ ἅπαξ ἐμάστισε τοὺς κατοίκους καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη. Σπείρονται μὲν γαῖαι πολλαὶ καὶ αἱ καλλίτεραι αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ἧττον μένουσιν ἀκαλλιέργητοι οὐκ ὀλίγαι, καὶ αἱ ἧττον εὔφοροι. Πολλαὶ πάλιν γαῖαι ἐφάπαξ καλλιεργηθεῖσαι μένουσιν ἐπὶ ἔτη πρὸς ἀνάπαυσιν, ἕτεραι δὲ ἑτοιμάζονται πρὸς σποράν· καὶ ὁ λιπασμὸς αὐτῶν δὲν γίνεται τακτικὸς καὶ εὐμέθοδος. Ἡ ἀνάγκη μόνον καθίστησι τοὺς φύσει μαλθακοὺς κατοίκους δραστηρίους ἔν τισι μέρεσι καὶ δὴ ἐν τοῖς περὶ τὴν Καισάρειαν χωρίοις, ἔνθα αἱ γαῖαι ὑπόπετροι καὶ ἀμμώδεις οὖσαι χρῄζουσι περισσοτέρας ἐπιμελείας, κατ' ἔτος λιπάζονται, ποτίζονται δι' αὐλάκων καὶ ρυακίων, ἐπίτηδες κατὰ τάξιν καὶ καθ' ὥρας τακτὰς διανεμομένων τῶν πρὸς ποτισμὸν ὑδάτων εἰς ἕκαστον τῶν χωραφίων. Ὡς παρετηρήσαμεν ἡ γῆ καλλιεργεῖται δι' ἀρότρων ἐλαφρῶν μικρῶν ὑπὸ ζεύγους συνήθως μὲν βοῶν ἀλλὰ καὶ ἵππων συρομένων, τὸ δὲ ἄροτρον εἰσχωρεῖ εἰς ὀλίγιστον βάθος· ὥστε ἕκαστος ἐννοεῖ ὅτι βαθεῖαν σκαφὴν καὶ ἐπιμελημένην σπανίως ἀπαντᾷ καὶ ὅτι ἄγνωστος ἐνταῦθα τυγχάνει ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ πλείων τῆς μιᾶς συγκομιδῆς, δι' ἣν ἡ γῆ ἀδιακόπως παράγει, ὡς συμβαίνει ἐν Εὐρώπῃ. Οὐχ ἧττον ὁμολογητέον ὅτι κατ' ἔτος παρατηρεῖταί τις πρόοδος καὶ ἐπὶ τὰ βελτίω μεταβολὴ τῆς ἡσιοδείου ταύτης καταστάσεως τῆς Γεωργίας.

Προϊόντων ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν· τούτοις προσθετέον καὶ τὸν κα-

[1] Συνέχεια· ἴδε προηγ. φυλλάδιον.

πνόν. Εἰς τὴν κτηνοτροφίαν δίδεται μείζων προσοχὴ οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς ἐπιτοπίου καταναλώσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξαγωγικῆς ἐμπορίας τοῦ ταριχευτοῦ κρέατος. Βόες καὶ πρόβατα τὰ ἰδιάζοντα καὶ διακρινόμενα διὰ τὴν μεγάλην καὶ παχεῖαν αὐτῶν οὐράν, γνωστὰ μάλιστα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὸ ὄνομα ***Καραμάνια,*** ὡς ἐκ Καραμανίας προερχόμενα, εἶνε ὁ σπουδαιότερος παράγων τῆς κτηνοτροφίας. Πρὸς βοσκὴν τῶν ζώων λειμῶνες τεχνητοὶ δὲν ὑπάρχουσι πολλοί, σπανίως δὲ φυτεύεται ***τριφύλλιον*** πρὸς τοῦτο. Οἱ ποιμένες τούτου ἕνεκα ἀναγκάζονται κατὰ τὸ θέρος νὰ ἀπομακρύνωνται τῶν κοιλάδων καὶ νὰ ἐπιζητῶσι νομὴν παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν διαφόρων βουνῶν καὶ ὀρέων ὑπὸ τὰ δροσερὰ ὕδατα τοῦ Ἀργαίου καὶ τὰς ροὰς τοῦ Ἅλυος, ὡς τοῦτο παρετηρήσαμεν καὶ ἡμεῖς τελευταῖον ***κατὰ τὴν εἰς Ζινδζὶ δερὲ*** διὰ τοῦ ***Τεκὶρ πρὸς τὸ Ἐβερὲκ*** μετάβασιν ἡμῶν ὑπὸ τὰς Α. ὑπωρείας τοῦ Ἀργαίου μεσοῦντος Ἰουλίου. Τὰς βοσκὰς ταύτας νέμονται δι' αὐτοκρατορικῶν φερμανίων οἱ ***Τουρκομάνοι*** (κοινῶς ***Τουρμένιδες***), οἵτινες κατὰ Μάιον πανοικεὶ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καταλείποντες τὰς ἐν ταῖς πόλεσι καὶ χωρίοις κατοικίας αὐτῶν καὶ τὰ ποίμνια αὐτῶν μετὰ τῶν προστατευτικῶν κυνῶν καὶ τῶν φορτηγῶν ὄνων ἄγοντες, διατρίβουσιν αὐτόθι καὶ σκηνοῦσιν ἐν ἀνοικτοῖς πεδίοις, χλοεροῖς ὅμως καὶ καταφύτοις μέχρις Αὐγούστου. Ὑπὸ τὰς σκηνὰς ταύτας δέχονται τοὺς ξένους αὐτῶν καὶ περιποιοῦνται προσφέροντες ὕδωρ κατάψυχρον, γάλα παχὺ ἅμ' ἀμελγόμενον, ὀξύγαλα καὶ νωπὸν βούτυρον.

Αἶγες σπανίζουσιν· ἐν Ἀγκύρᾳ ὅμως καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἀγιάς, ὑποδιοικήσει τοῦ νομοῦ, ὑπάρχουσι πολλαὶ διακρινόμεναι διὰ τὸ μῆκος καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ ἐρίου αὐτῶν. Ἐκ τούτων τὸ πολυτελὲς ***τιφτίκι.***

Ὄνοι ὑπάρχουσιν ὀλίγοι· πλείονες ὡς χρησιμώτεροι οἱ ἵπποι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἱπποφορβεῖα· οἱ κάτοικοι ***χοίρους*** πάνυ ὀλίγους τρέφουσιν.

Ἐκ τῶν ἀγρίων ζώων ἀπαντῶσι συνήθως ***ἀλώπεκες, λύκοι*** καὶ ἐνιαχοῦ ***ἄρκτοι*** μικραί.

Ὀρνιθοτροφία δὲν ὑπάρχει, διότι αὕτη τὴν οἰκογενειακὴν χρῆσιν μόνον ὑπηρετεῖ.

Σηροτροφία μικρὰ καὶ σποραδικὴ τελεῖται· τούτου ἕνεκα περιποιοῦνται καὶ τὰς συκομορέας, ὧν οὐχ ὑπάρχει ἀριθμός.

Διαίρεσις φυσικὴ καὶ πολιτική. Ἡ χώρα, ἐν ᾗ συνηντήθη ὁ μέγας Κῦρος καὶ ὁ Κροῖσος, διῃρέθη φυσικῶς ὡς ἐκ τῶν περικλειόντων αὐτὴν ὀρέων καὶ τῶν διαρρεόντων ποταμῶν ὡς ἑξῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι:

α') Εἰς τὴν Καππαδοκίαν τὴν πρὸς τῷ Ταύρῳ καὶ τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ.

β') Εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ταύρου καὶ ἐπέκεινα αὐτοῦ.
γ') Εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ἅλυος καὶ τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἅλυος.

Κατὰ τὴν πρώτην φυσικὴν διαίρεσιν διηρέθη καὶ πολιτικῶς, τουτέστιν εἰς τὴν Μεγάλην Καππαδοκίαν καὶ εἰς τὴν Ποντικήν. Ἐγένετο δὲ ἡ διαίρεσις αὕτη κατὰ τὸν Στράβωνα ἐπὶ Περσῶν ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῆς χώρας, ἴσως διότι, ἂν μὴ σφαλλώμεθα, ἐπὶ *Ἀριαράθου τοῦ Β'*, ὅτε κατελύθη τὸ Καππαδοκικὸν κράτος, ἡ Καππαδοκία ἥ τε πρὸς τῷ Πόντῳ καὶ ἡ Νότιος (=μεγάλη) διετέλουν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον. Οὕτω δὲ πολιτικῶς ἡνωμένην παρέλαβον τὴν Καππαδοκίαν οἱ Μακεδόνες καὶ δὴ ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου μέγας στρατηγὸς Περδίκκας. Ἡ εἰς δύο ὅμως κράτη διαίρεσις ὑφίσταται μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας, τότε δὲ αἱ δύο σατραπεῖαι[1] ἀνεδείχθησαν ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα κράτη, τὸ ὑπὸ Ἀριαράθην τὸν Γ' μέγα καὶ εὐρὺ καὶ τὸ ὑπὸ Μιθριδάτην τὸν Β' μικρὸν καὶ στενόν.

Καὶ ἡ μὲν πρὸς τῷ Ταύρῳ περιελάμβανε τὰς ἑξῆς *δέκα* στρατηγίας ἢ ἐπαρχίας, αἵτινες κατὰ τὸ παρὰ πόδας γεωγραφικὸν διάγραμμα ἔκειντο:

Πρὸς Βορρᾶν

Ἡ Χαμανηνὴ[2]

Ἐν τῷ κέντρῳ

Β.) *Μοριμηνὴ*[3]	*Σαρασιηνὴ*[5]	*Λαουηανσηνὴ*[7]
Ν.) *Γαρσαυρῖτις*[4]	*Κιλικία*[6]	*Σαργαραυσηνὴ*[8]

Πρὸς Νότον

Τυανῖτις[9]	*Καταονία*[10]	*Μελιτηνὴ*[11]
		Ἀραβηνὴ (Kiepert)

[1] Αἱ ἐπὶ Περσῶν.
[2] Κατὰ *Kiepert* (Atlas Antiquus Tab: IV) Chammanene, κατὰ Sprumer Menke (Atlas antiquus N° XXV) *Chamannene*. Νῦν *Χαϊμανὰ* ἔτι καλεῖται.
[3] Σήμερον *Ποζοὺκ ὀβά*, ὑπὸ τὰς ΝΔ. ὑπωρείας τοῦ *Τσιτσὲκ δάγ*.
[4] Τὸ περὶ τὴν πόλιν *Ἀκ—σεράι* μέρος, ΝΑνατολικῶς τῆς *Τάττας* λίμνης.
[5] Ἡ χώρα ἡ πέριξ τοῦ *Κὶρ σεχήρ*.
[6] Ἡ τῆς *Καισαρείας* χώρα καὶ ἡ περὶ τὸν *Ἀργαῖον*.
[7] Ἡ περὶ τὸ *Ἀραπκὶρ* χώρα ἴσως. Ταύτης ΒΔ ἡ *Μικρὰ* Ἀρμενία.
[8] ΝΔυτικῶς τῆς Σεβαστείας.
[9] Ἡ περὶ τὴν *Νίγδην* καὶ τὰ ἀρχ. *Τύανα (Κιλισσὲρ χισσὰρ)* χώρα.
[10] Ἡ περὶ τὰ *Κόμανα* τὰ Καππαδ. χώρα, περὶ ἧς ἐν Στράβωνι.
[11] Ἡ περὶ τὴν σημερινὴν *Μελιτηνὴν (Μαλάτιαν)*.

Ἢ κατ' ἄλλην διαίρεσιν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸν Ἀντίταυρον ἔχομεν νέον διάγραμμα τόδε:

Χαμανηνὴ		*Λασυηανσηνὴ*
Σαρασυηνὴ	*Ἀντίταυρος*	*Σαργαραυσηνὴ*
Μοριμηνὴ		*Μελιτηνὴ*
Γαρσαυρῖτις		
Τυανῖτις	*Καταονία*[1]	

Ἡ δὲ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία διῃρεῖτο ὧδε:

Ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἅλυος.

	Ἀμισηνὴ	
Γαζηλωνῖτις	*Φαλημωνῖτις*	*Φανάροια*
τὸ δὲ λοιπὸν ἡ	*Ἀμασέων χώρα.*	

Ἡ Καππαδοκία μετὰ τὸν *Ἀσσοὺρ-ραβ-ἀμὰρ* βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων ἔμεινεν ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοδιοίκητος[2] περὶ τὰ 1060 π. Χ. Ἐπὶ τοῦ *Κυαξάρου* νικητοῦ τῆς Νινευὶ αἱ πρὸς Δ. τοῦ Εὐφράτου τυρανικαὶ φυλαὶ ἐξεώσθησαν πρὸς τὸν Εὔξεινον καὶ τὸν Καύκασον καὶ ἀντικατέστησαν ὑπὸ λαῶν φρυγικῆς καταγωγῆς ὡς τῶν Ἀρμενίων καὶ *ἰρανικῆς* ὡς τῶν Καππαδοκῶν. Ἐπὶ Δαρείου τοῦ *Ὑστάσπου* αὕτη ἀπετέλει τὴν *12ην* σατραπείαν ἐκ τῶν *23* ἐν ὅλῳ τοῦ Περσικοῦ κράτους[3] περιλαμβάνουσα πᾶσαν τὴν κεντρικὴν χώραν τῆς Μ. Ἀσίας *ἀπὸ τοῦ Ταύρου μέχρι τοῦ Εὐξείνου πρὸς Βορρᾶν.*

Κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου τούτου βασιλέως ἔτη τὸ Περσικὸν κράτος διῃρεῖτο εἰς *τριάκοντα καὶ μίαν* σατραπείαν. Ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ φαίνεται ὅτι ἡ Καππαδοκία εἰς *δύο* διῃρέθη ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐκτάσεως[4].

Ἡ διὰ τῆς Καππαδοκίας ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπήνεγκε τὴν τελείαν κατάλυσιν τοῦ καππαδοκικοῦ κράτους. Κατὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Μακεδονικῆς αὐτοκρατορίας, ἤτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου δορικτήτορος, καθ' οὗ οἱ Καππάδοκες ἐπολέμησαν ἐν Γρανικῷ

[1] Καὶ κατ' ἄλλην διαίρεσιν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὴν Καππαδοκίαν ὡς πρὸς *τὸν Ταῦρον*. Ταύτην ὅμως εὕρομεν παρατηροῦντες παρὰ *Στράβωνι* ΙΒ', 534.

[2] Προχείρως ὅρα ἐν *Maspero* Hist. Ancienne des peuples d'Orient, édit. 3ème σ. 285, 342 καὶ 478. Πρβλ. καὶ *Ἡροδότου* Α', 103 κ. ἑ. Γ', 90—97.

[3] Πρβ. *Ἡροδ. Γ'*, 90 — 95 ἀριθμοῦνται *εἴκοσι* σατραπεῖαι. Παρὰ Maspero ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 544, *εἴκοσι καὶ τρεῖς*.

[4] Καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένετο νέα διαρρύθμισις τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ σατραπειῶν, περὶ ὧν δὲν εἶν νῦν ὁ λόγος.

συνταχθέντες τοῖς Πέρσαις καὶ ἐξηκολούθησαν μέχρι τῆς ἐν Ἀρβήλοις μάχης αὐτῷ ἀνθιστάμενοι, ἡ Καππαδοκία προωρίσθη διὰ τὸν Εὐμένην. Ἀλλ' *Ἀριαράθης ὁ Β'* [1] ἠρνήσατο νὰ παραδώσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ τῷ *Εὐμένει* μέχρις οὗ τῷ 322 ἐξηναγκάσθη πολέμῳ πρὸς τοῦτο. Ὁ *Ἀριαράθης* ζωγρηθεὶς ἐφονεύθη, μετὰ ἑξαετίαν ὅμως καὶ ὁ *Εὐμένης*. Ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν διαδόχων ὁ μετ' ὀλίγων μόνον ὀπαδῶν διαφυγὼν ἐξ ὅλης τῆς οἰκογενείας τὴν σφαγὴν υἱὸς *Ἀριαράθου τοῦ Β'* λαβὼν ἐπικουρίας παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας *Ἀρδοάττου*, παρ' ᾧ φιλοξενούμενος διέμενεν, εἰσήλασεν εἰς τὴν πατρικὴν χώραν καὶ νικήσας τὸν διάδοχον τοῦ Εὐμένους ἐγκατέστησεν αὖθις τὴν πατρικὴν δυναστείαν μετὰ 21 ἐτῶν κυριαρχίαν τῶν ξένων. Μετὰ τὴν ἐν *Ἰψῷ* μάχην (301 π. Χ.) διετέλεσεν ἡ Καππαδοκία ἀνεξάρτητος ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς Ἀριαράθας μὲν *ἐννέα* (—102), *τρεῖς δὲ* Ἀριοβαρζάνεις. Ἐκ τῶν βασιλέων τούτων σημειούσθω ἡμῖν ἐνταῦθα *Ἀριαράθης ὁ Ϛ'* τῷ 188 μετὰ πολλὰς ἐνεργείας κατορθώσας νὰ τύχῃ εἰρήνης παρὰ τῶν Ρωμαίων, ἀφ' οὗ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ πρὸς σωφρονισμὸν διὰ τὴν ἀντιρρωμαϊκὴν αὐτοῦ πολιτικὴν *ἑξακόσια* μὲν τάλαντα κατὰ τὸν ἡμέτερον *Πολύβιον* [2], *τριακόσια* δὲ κατὰ τὸν ρωμαῖον *Τ. Λίβιον* [3]. Ἔκτοτε οἱ τῆς Καππαδοκίας βασιλεῖς διετέλεσαν πιστοὶ τῶν Ρωμαίων σύμμαχοι καὶ ὑπὸ τὴν φιλικὴν αὐτῶν προστασίαν.

Ἀριαράθης ὁ Ϛ' ἰδίᾳ διεκρίθη ἐπὶ τῇ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κλίσει αὐτοῦ καὶ τῇ φιλοσόφῳ αὐτοῦ μελέτῃ, ἐφ' ᾗ τότε ἡ Καππαδο-

[1] *Ἀριαράθης ὁ Α'* περὶ τὸ 375 ὡς βοηθήσας ἐν δεινῇ καὶ κρισίμῳ περιστάσει *Ἀρταξέρξει τῷ Μνήμονι* (405—359) θεωρεῖται ὡς ὁ πραγματικῶς ἱδρυτὴς τοῦ καππαδοκικοῦ βασιλείου. Ὁ ὑπὸ τοῦ *Στράβωνος* (ΙΒ' 534) *πρῶτος* προσαγορευόμενος *Καππαδόκων βασιλεὺς* εἶνε *Ἀριαράθης ὁ Γ'*, ὁ ἔγγονος τοῦ Α', ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἠλευθέρωσε τὴν Καππαδοκίαν καὶ μετὰ τὴν διαμελισμὸν τοῦ μακεδονικοῦ κράτους ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς αὐτῆς, ἐθεωρήθη *καὶ πρῶτος* κατὰ τὸ σύστημα καὶ τῶν λοιπῶν βασιλέων τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου.

[2] «Κατὰ τὴν Ἀσίαν Γναΐου (Gn: Manlius) τοῦ Ρωμαίων στρατηγοῦ ἐν Ἐφέσῳ παραχειμάζοντος, ἦλθον πολλοὶ παρὰ πολλῶν πρεσβευταὶ καὶ παρὰ τοῦ τῶν Καππαδοκῶν β. τοῦ Ἀριαράθου· διότι ὡς μετασχὼν οὗτος τῆς κατὰ τῶν Ρωμαίων μάχης τοῦ Ἀντιόχου ἐφοβεῖτο περὶ τῶν καθ' αὑτόν. Τοῖς παρὰ τοῦ Ἀριαράθου εἶπε, λέγει ὁ Πολύβιος ἐν βιβλ. ΚΒ. § 24 *«ἑξακόσια τάλαντα δόντας τὴν εἰρήνην ἔχειν.»*

[3] *Lib. XXXVIII c. 37* (a C. 188). «Legati... et ab Ariarathe rege. Kappadocum venerunt... huic sexcenta talenta argenti sunt imperata». Ἐν δὲ 39... Gn: Manlius cum... et Ariarathus rex parte dimidia pecuniae imperatae beneficio Eumenis, cui desponderat per eos dies filiam (ἐκαλεῖτο *Στρατονίκη*) remissa in amicitiam est acceptus.»

κία τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ἐγένετο [1]· ἀνενεώσατο δὲ καὶ οὗτος τὴν πρὸς Ρωμαίους φιλίαν καὶ συμμαχίαν [2] καὶ ἐφρόντισε σπουδαίως περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ κράτους αὐτοῦ, ὥστε μεγάλην εὔνοιαν παρὰ τῷ λαῷ καὶ συμπάθειαν ἐκτήσατο. Καὶ οἱ μετὰ τοῦτον βασιλεῖς ἦσαν θιασῶται τοῦ ἑλληνισμοῦ [3].

Μετὰ *Ἀριοβαρζάνην τὸν Γ'* φονευθέντα (42 π. Χ.) ἀνῆλθε τὸν καππαδοκικὸν θρόνον Ἀριαράθης, ὅστις ζῶντος τοῦ Καίσαρος ἔλαβε μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ὅμως τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκβληθεὶς τῆς ἀρχῆς καὶ εἰς Ρώμην μεταβὰς ἐπανέκαμψεν ἄπρακτος εἰς Καππαδοκίαν, ἅτε ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Καίσαρος. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ κατέλαβε τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀντωνίου, ὅστις ἀντ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνεβίβασε τὸν υἱὸν τῆς προσφιλοῦς ἑαυτῷ ἑταίρας, *τὸν Σισσίναν*. Ὁ Ἀριαράθης ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ περισπασμῶν τοῦ Πομπηΐου ὠφελούμενος ἐπέρχεται καὶ ἀνακτᾶται τὴν προτέραν ἀρχὴν ἐν τῇ πατρικῇ χώρᾳ. Ἀλλ' αὖθις ἐπελθὼν ὁ Ἀντώνιος ἐκβάλλει τοῦ θρόνου τὸν Ἀριαράθην καὶ παραδίδωσι τὰς ἡνίας εἰς τὸν *Ἀρχέλαον* υἱὸν ὁμώνυμον τοῦ ἱερέως τῶν Κομάνων καὶ τῆς ἑταίρας *Γλαφύρας*, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁμομήτριον ἀδελφὸν *τοῦ Σισσίνα*. Ὁ Ἀρχέλαος προσεκτήσατο τὴν *τραχεῖαν* Κιλικίαν, ἐν τοῖς παραλίοις τῆς ὁποίας ἐπὶ τῆς νήσου *Ἐλαιούσσης* ἔκτισε πόλιν, ἣν πρὸς τιμὴν τοῦ *Αὐγούστου* ἐκάλεσε καὶ *Σεβαστὴν* καὶ δι' αὐτονομίας αὐτὴν ἐτίμησεν. Ἐν ταύτῃ διήγαγε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου αὐτοῦ [4].

Τῷ 17 μ. Χ. κατέστη Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία καὶ διῳκεῖτο ἀπὸ Τιβερίου μέχρι τοῦ Βεσπασιανοῦ ὑπὸ (procurator) β. ἐπιτρόπου.

Ἐπὶ *Τραϊανοῦ* περιελάμβανε καὶ τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, ὑπήγετο δὲ εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπαρχίας τὰς ὑπατικάς [5].

[1] Πολλὰ σχετικὰ παρὰ *Διόδ. τῷ Σικελιώτῃ* Fragment: l. XXXI «παιδείας τε ἑλληνικῆς μετασχεῖν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην ἐπαινεῖσθαι ἀρετήν... τήν τε ἄλλην ἀγωγὴν τοῦ βίου ἀξιολογωτάτην ἐνδεικνύμενος καὶ φιλοσοφίᾳ προσανέχων, ἐξ οὗ καὶ ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀγνοουμένη πάλαι Καππαδοκία, τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν.»

[2] Πρβλ. *Epitom*. *Λιβίου* XLVI.

[3] *Ἀρεορβαζάνης ὁ Β'* καὶ ὁ *Γ'* διεκρίθησαν διὰ τὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ζῆλον αὐτῶν· ἀνῳκοδόμησαν τὸ ἐν Ἀθήναις ᾠδεῖον τὸ ἐπὶ Σύλλα καταστραφέν. Πρβλ. *C. J. G. τ. Α'*, *μέρ*. Β', σ. 409.

[4] Πρβλ. περὶ αὐτοῦ καὶ *Στράβ*. 534, 535. Ἦτο καὶ συγγραφεύς· πρβλ. *Πλίνιον* 37, 46, 37, 2 κλ.

[5] Διότι ὑπῆρχον καὶ ἐπαρχίαι *πραιτοριαναὶ* καὶ *ἱπποτικαί*.

Ἐπὶ *Διοκλητιανοῦ* (περὶ τὰ 297) ὑπῆρχεν ἡ εἰς δύο ἐπισκοπὰς διαίρεσις τῆς Καππαδοκίας, εἰς *πρώτην* καὶ εἰς *δευτέραν* [1].

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Θεοδοσίου, ἤτοι μετὰ τὴν ὁριστικὴν διαίρεσιν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικήν, ὅτε καὶ ἡ *Γαλατία* καὶ ἡ *Κιλικία* καὶ ἡ *Φρυγία* διηρέθησαν εἰς *δύο*, καὶ ἡ Καππαδοκία διῳκεῖτο διῃρημένως καὶ ἡ μὲν *πρώτη* Καππαδοκία εἶχε πρωτεύουσαν τὴν *Καισάρειαν*, ἡ δὲ *δευτέρα τὰ Τύανα*, τῆς *Μελιτηνῆς* ἤδη ὁρισθείσης ὡς πρωτευούσης τῆς *δευτέρας Ἀρμενίας*.

Κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ἐποχὴν ἡ Καππαδοκία περιελήφθη ἐν τῷ θέματι *τῆς Ἀρμενίας*. Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ Καππαδοκία ἀπετέλεσεν ἡ μὲν *μικρὰ* ἰδιαίτερον *Θέμα Καππαδοκίας*, ἡ *δὲ μεγάλη* πρὸς ΒΑ. τῆς μικρᾶς κειμένη *τὸ τῶν Χαρσιανῶν*, ἐν ᾧ ἡ Καισάρεια.

Μετὰ ταῦτα ὑπέκυψεν ἡ Καππαδοκία κατὰ μέρος μὲν εἰς τὴν *τῶν Σελδζούκων* τοῦ Ἰκονίου βασιλείαν, κατὰ μέρος δὲ εἰς τὴν τῶν *Δανισμενιδῶν*, ἐφ' ἧς *διὰ* τῆς Καισαρείας (ΝΔ. καὶ ΝΑ.) διῆλθε καὶ τὸ ὑπὸ τὸν *Γοδεφρεῖδον τὸν Βουϊλλῶνος* σταυροφορικὸν στράτευμα τὸ κατὰ τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁδεῦον [2]. Τὸ βασίλειον τῶν Σελδζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ ταῦτα περιέλαβε καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν Ἀμισὸν ἐν τῷ Εὐξείνῳ, οὕτως ὥστε διέκοπτε τὴν ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας συνέχειαν τοῦ *ἑλληνικοῦ βασιλείου Δαβὶδ τοῦ Κομνηνοῦ* τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ Λασκάρεως Θεοδώρου τῷ 1215 καταληφθέντος καὶ *τοῦ τῆς Τραπεζοῦντος*. Εἶτα ἐπῆλθεν ἡ κατοχὴ ὑπὸ τῆς μογγολικῆς δυναστείας τοῦ *Ἰλκανὶ* ἐκ Περσίας [3], ἡ τοῦ βασιλείου τοῦ *Βουρχανεδδίν*, ἣν διεδέξατο ὁριστικῶς ἡ *τῶν Ὀθωμανῶν*.

Ἀλλ' ἐξέστω ἡμῖν ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις ὀλίγιστα περὶ τῆς Καππαδοκίας *τῆς πρὸς τῷ Πόντῳ* παρατηρῆσαι, καίτοι ταῦτα δὲν θὰ συμπέσωσι τοῖς μετὰ ταῦτα ἐκτεθησομένοις.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου μετὰ τὴν ἐν Ἴψῳ μάχην, ἧς ἄνωθι ἐμνήσθημεν, διετέλεσαν ἀνεξάρτητοι· ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀσιατικοῦ τούτου καὶ ἑλληνικοῦ ἅμα κράτους ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἐπιμονῇ καὶ τῇ ἐκτάκτῳ προσωπικῇ ἱκανότητι τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ἰδίᾳ τοῦ ἐπιφανεστάτου *Μιθρι-*

[1] Κατὰ *Μαλαλᾶν* (ἐκδ. Βόν. σ.).

[2] Ὅρα χάρτην *Spruner-Menke* ἀρ. 84 καὶ *Michaud* Histoire des Croisades 7ème édition τόμ. Δ' τὸν χάρτην.

[3] Αὕτη κατελήφθη ὑπὸ τοῦ *Τιμοὺρ βέη* τῷ 1390, τοῦ κοινῶς γνωστοῦ *Ταμερλάνου*. Πάντα τὰ ἐν τῇ ἄνω σελίδι γεγραμμένα ἡμῖν δύναται ὁ βουλόμενος καὶ γεωγραφικῶς καὶ ἱστορικῶς νὰ ἐξελέγξῃ ἀνελίττων τοὺς χάρτας τοῦ Spruner-Menke ἀριθ. 84—89.

δάτου τοῦ Ϛ' [1] τοῦ *Μεγάλου* καὶ *Εὐπάτορος* ἐπικαλουμένου. Τὰ ὅρια τοῦ κράτους τοῦ βασιλέως τούτου, περὶ οὗ τοσαύτας σελίδας πληροῦσιν τὰ ἱστορικὰ ἐγχειρίδια [2], ἐξετείνοντο πολύ· διότι ἐν αὐτοῖς περιελαμβάνετο ἡ *Μικρὰ Ἀρμενία*, ἡ *Κολχίς*, ἡ *Καππαδοκία*, ἡ *Γαλατία*, ἡ *Βιθυνία* καὶ ἡ *Παφλαγονία*. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ΒΑ. ἐξετείνοντο τὰ ὅρια τοῦ κράτους μέχρι τῆς *Κριμαϊκῆς χερσονήσου* (*Βοσποριανὸν* κράτος). Ὁποῖον τὸ τέλος τοῦ Μιθριδάτου καὶ τοῦ Ποντιακοῦ τούτου κράτους, οὗ πρωτεύουσα ἐχρημάτισεν ἡ τὸν βασιλέα ἐνεγκαμένη Σινώπη [3], ἐκ τῆς Ἱστορίας γνωστόν. Τῷ 64 καταλυθὲν προσηρτήθη μετὰ ἓν ἔτος εἰς τὴν ρωμαϊκὴν περιφέρειαν ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία κατὰ μέγα μέρος. Τῷ 27 π. Χ. ὡς καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἦτο ἡ *Βιθυνία καὶ ὁ Πόντος πραιτοριανὴ* ἐπαρχία διοικουμένη ὑπὸ Πραίτορος, ἀνθυπάτου (*proconsul pro praetore*). Τῷ 117 μ. Χ. κατέστη ρωμαϊκὴ *αὐτοκρατορικὴ* ἐπαρχία. Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὁ Πόντος διηρέθη εἰς Πόντον πρὸς Δ. τὸν *Ἑλενόποντον* καὶ εἰς *Πόντον τὸν Πολεμωνιακόν*· καὶ τοῦ μὲν πρώτου πρωτεύουσα ἀνεδείχθη ἡ *Ἀμάσεια*, τοῦ δὲ δευτέρου τὸ *Πολεμώνιον* [4] Κατὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον αἱ δύο τελευταῖαι διετηρήθησαν, ἀλλ' ὁ μὲν Ἑλενόποντος συνεπτύχθη τῷ θέματι τῷ *Ἀρμενιακῷ*, ὁ δὲ Πολεμωνιακὸς τῷ τῆς *Χαλδείας* [5]. Τὴν αὐτὴν δὲ καθόλου τύχην ἔσχε καὶ ἡ Καππαδοκία ἡ πρὸς τῷ Πόντῳ οἵαν καὶ ἡ πρὸς τῷ Ταύρῳ, περὶ ἧς τὰ δέοντα ἄνω ἐρρήθησαν.

Ἐνταῦθα μόνον ἄξια σημειώσεως ὅτι ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἅλυος χώρα *Φαζηλωνῖτις* διεκρίνετο διὰ τὸ εὔφορον αὐτῆς καὶ τὴν ἐριουργίαν· εἰσήγετο ἐν αὐτῇ ὅμως σῖτος ἐκ Κριμαίας, οἶνοι καὶ ἔλαια ἐκ τοῦ Αἰγαίου. κηρὸς καὶ πίττα ἐκ Κολχίδος. Ἐξήγοντο διὰ τὴν ἐμπορίαν ἰχθύες ἁλίπαστοι, μυρινέλαιον, ἔριον ἐκ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐν τῷ Μιθριδατικῷ δὲ κράτει ἔχει τις ν' ἀποθαυμάσῃ καὶ τὰ τότε πολλὰ *ναυπηγεῖα* ἐν *Σινώπῃ, Τραπεζοῦντι, Κερασοῦντι, Κοτυώροις*, ἐξ ὧν *οἰκεῖαι νῆες* αὐτῷ προσεγένοντο *τετρακόσιαι* ἅμα δὲ καὶ *ἱππικόν* [6].

Γλῶσσα. Ὀλίγα τινὰ σημειώματα ἐνταῦθα περὶ τῆς ἐν Καππα-

[1] Ὀρθότερον *Μιθραδάτου*. Ἐγεννήθη τῷ 132, ἐβασίλευσε τῷ 120—63 π. Χ. Ἠμοίρει ἑλληνικῆς παιδείας.

[2] Δυστυχῶς *οὐχὶ ἑλληνιστὶ* συγγεγραμμένα.

[3] *Στράβ.* ΙΓ', 545.

[4] Πρβλ. *Bouillet* Atlas d'Histoire et de Geographie IIème édit. 1872 σελ. 851. Σήμερον ἡ λέξις διετηρήθη ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ μητροπολίτου *Νεοκαισαρείας*.

[5] Πρβλ. *Χάρτην Μεσαιων. ἑλληνισμοῦ*, ἐκδ. Ζαφειροπούλου.

[6] Πρβλ. *Ἀππιαν.* Μιθριδ. 119 καὶ *Πολυβ.* Ε', 55· τὸ ἱππικὸν 50,000

δοκίᾳ λαλουμένης γλώσσης ἔν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ νῦν εἶνε ἀνάγκη νὰ ρηθῶσι, διότι καὶ ἐν τῇ ἀνελίξει τῶν περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς ἐπαρχίας τῶν ἡμετέρων σημειώσεων τούτου χρῄζομεν. Ἡ γλῶσσα ἰδίᾳ ἐνταῦθα πολλὰς ὑπέστη τὰς μεταβολάς· ἢ ἀπώλετο ἢ ἔμεινε μιξοβάρβαρός τις διάλεκτος ἀνάμικτος ἀρχαίας καππαδοκικῆς, τουρκικῆς καὶ ἑλληνικῆς, ἢ ἀλλαχοῦ μὲν ἔμεινεν ἑλληνικὴ ἡ ὁμιλουμένη, ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν αὕτη διετηρήθη μόνον ἐν τῇ ἱερουργίᾳ καὶ ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅπερ ἑκατέρωθι πάλιν τουρκιστὶ ἐκφωνεῖται ἵνα γένηται καταληπτὸν παρὰ τῷ λαῷ.

Τίς ἦν ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα καὶ τίνι ὁμοφυλίᾳ ἀνῆκεν ἀφιέμεθα τοῖς γλωσσολόγοις νὰ λύσωσι τὸ δυσεπίλυτον τοῦτο ἔτι ζήτημα. Ἐγκρατής τις τῆς γλωσσολογίας καὶ γλωσσομαθὴς ἐρχόμενος ἐνταῦθα *πρέπει ἐγγύτερον ἐπιτοπίως νὰ μελετήσῃ* τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας, ἐὰν ἔτι ὑπελείφθησάν τινα. Τοιαύτη ἡ γνώμη τοῦ ἀρίστου *Kiepert* ἐν Memoir über die Construction der Karte von Klein-Asien *σ. 186*. Ἐνταῦθα δὲ ἄξιον εἶνε καὶ πρέπον νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ νὰ συστήσωμεν τὰ σοφὰ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ G. Perrot περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γεγραμμένα [1]. «Ἡ (περὶ »τῆς γλώσσης) ἔρευνα δέον νὰ γένηται ὅσον οἷόν τε τὸ ταχύτερον, διότι »ἀφ' ὅτου οἱ ἐν Καππαδοκίᾳ ἀπολαύουσι πλείονος ἡσυχίας καὶ οἱ συγ»κοινωνίαι κατέστησαν εὐχερέστεραι, ἡ αὔρα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν »γραμμάτων γίνεται ἐπαισθητὴ καὶ οἱ κάτοικοι μεταπέμπονται διδα»σκάλους καὶ ἐξ Ἀθηνῶν—θὰ ἐπέλθῃ δὲ ἡ πρὸς τὴν σχολαστικότητα »τάσις καὶ ἐπιτήδευσις καὶ ἐπομένως θ' ἀπωλεσθῶσιν αἱ χυδαῖαι καὶ »παλαιαὶ ἐγχώριοι φράσεις...καὶ τὰ δημώδη ᾄσματα ἅτινα ἔχουσι τό»σην σπουδαιότητα διὰ τὸν φιλόλογον...» [2]

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Καππαδοκικῇ, περὶ [ἧς ἄλλοι ἄλλα δοξάζουσιν, ἡ ὕπαρξις ὀνομάτων ἰρανικῶν δὲν δύναται νὰ διαμφισβητηθῇ, οὔτε ἡ συγγένεια τῶν Καππαδοκικῶν μηνῶν πρὸς τοὺς τῆς νέας περσικῆς [3], ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τῆς Ἀριανῆς ὁμοφυλίας συγγένεια δὲν δύναται νὰ ἀποκρουσθῇ. Οἱ πολλοὶ περὶ τῆς Καππαδοκικῆς γλώσσης γράψαντες, ὁ *Lagard*, *Lassen*, ὁ *Mordtmann* πατὴρ κλ. διχογνωμοῦσι καὶ αἱ θεωρίαι αὐτῶν διάφοροι εἶνε.

[1] **Souvenir d'un voyage en Asie Mineure. Paris, 1867.**

[2] Ὁ ἡμέτερος κ. *Π. Καρολίδης* πρὸ ἑπταετίας ἐξέδωκεν ἐν Σμύρνῃ «*Γλωσσάριον* Συγκριτικὸν Ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων, ἤτοι ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ Ἑλληνικὴ διάλεκτος» ἐκ σελ. 222 εἰς 8ον.

[3] *Καρολίδου* Γλωσσάριον σελ. 24.

Ἀλλ' ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, ὅτε ἤρξατο καὶ ἡ ἵδρυσις τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐγχωρίων βασιλέων Ἀριαραθῶν καὶ Ἀριοβαρζανῶν, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἴπομεν, ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μεγάλας προόδους ἐποιήσατο καὶ ὁριστικῶς αὕτη τὴν οἰκείαν θέσιν ἐν τῇ χώρᾳ κατέλαβεν. Ἐντεῦθεν μάλιστα μεθύστερον καὶ εἰς Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν ἀπῳκίσθησαν Ἕλληνες *ἀνάσπαστοι* ὑπὸ Τιγράνου καὶ ἐκεῖ μετεδόθη ἡ γλῶσσα καὶ ἐπεκράτησε τῆς ἐγχωρίου. Πρὸς τῇ ἑλληνίδι [1] ὅμως διετηρήθη καὶ ἡ ἐγχώριος διάλεκτος ἰδίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐπαφῆς· διὸ βλέπομεν ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο *δίγλωσσοι* μὲν ἐπὶ τούτῳ, *μιξοβάρβαροι* δὲ διὰ τὴν ἐκ γονέων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καταγωγὴν αὐτῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη, τὸ δίγλωσσον δῆλα δὴ αὐτῶν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων διδαχῆς. Ὁ *Ἀπόστολος Παῦλος* καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διδάσκουσι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν *Ἰκονίῳ* κλ. *ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ*· οἱ κάτοικοι ἐννοοῦσιν αὐτούς, ἀλλὰ φωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους *Λυκαονιστὶ* [2]. Διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κυριαρχίας τῶν Ρωμαίων αἱ ἐγχώριαι διάλεκτοι ὁλονὲν ἐφθείροντο, ἀλλὰ ζήτημα εἶνε νὰ κριθῇ τίς πρότερον τῶν διαλέκτων τούτων καὶ τίς βραδύτερον ἐξηλείφθη. Αἱ διατηρηθεῖσαι εἶνε μόνον ἡ τῶν Καππαδοκῶν καὶ ἡ τῶν Γαλατῶν μέχρι τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος, διότι ἐπὶ Στράβωνος ἤδη πολλαὶ εἶχον ἀπολεσθῇ. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διεδόθη καὶ διὰ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ διὰ τῆς ἱδρύσεως πολλῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὧν δώδεκα μόνον εἶχε καταστρέψει ὁ τῆς Ἀρμενίας βασιλεὺς τῶν βασιλέων *Τιγράνης,* ἐγένετο ἐν Καππαδοκίᾳ κοινὴ καὶ ἐπίσημος καὶ ἀντικατέστησε τὰς διαλέκτους, εἰ καὶ βεβαίως οὐχὶ καθαρεύουσα ἑλληνική, ἀτθίς. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξενίκησεν ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἀπὸ τοῦ *Δ'* καὶ *Ε'* αἰῶνος οἱ αὐτόχθονες Καππαδόκαι ταύτῃ ἐχρῶντο μεμιγμένῃ ἰδιώμασι καὶ φράσεσι διαλεκτικαῖς· προσήνεγκον ὅμως ταύτην οἱ Καππαδόκαι ὡς σημειοῦται καὶ ὁ *Φιλόστρατος* «Παχείᾳ τῇ γλώττῃ...συγκρούοντες μὲν τὰ σύμφωνα τῶν στοιχείων, »συστέλλοντες δὲ τὰ μηκυνόμενα καὶ μηκύνοντες τὰ βραχέα» ὡς τοῦτο παρατηρεῖται καὶ σήμερον [3]. Ἡ μιξοβάρβαρος γλῶσσα διετηρήθη καθ'

[1] *Πλουτάρχ.* Λουκουλ. § 35. Ὅρα καὶ § 14.

[2] *Πράξ.* ΙΔ', 11 καὶ ἑξῆς.

[3] Οὕτως οἱ μαθηταὶ κλ. προφέρουσι τὰ δύο σύμφωνα τὰ ἐπάλληλα *ππ*, *ττ*, *μμ* κλ. ἐπίσης διπλασιάζουσι τὰ ὑγρὰ ἐν τῇ προφορᾷ, ὡς ἐλεεινὸς προφέρουσιν *ἐλλεινός*, τὸ ἄρθρον *τὰ* ὡς *ντά*, δηλαδὴ ὁ φθόγγος τοῦ *τ* ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *δαλ* εἰσήχθη βεβαίως. Πρβλ. Φιλοστράτ. Β. Σοφ. II, 13.

όλην την βυζαντινήν εποχήν και μεθ' όλας τας διαφόρους περιπετείας άς διήλθεν ή χώρα, έν τισι μέρεσι και χωρίοις λίαν αποκέντροις της Καππαδοκίας διεσώθη ώς εκ θαύματος. Ἰδίᾳ διετηρήθη σὺν τῇ θρησκείᾳ καὶ ἡ γλῶσσα ἐν τῷ ΝΔ. τμήματι αὐτῆς μεταξὺ τῶν δυσπροσίτων κοιλάδων τοῦ *Ἀντιταύρου* καὶ τοῦ *Κιλικίου Ταύρου*. Θαῦμα εἶνε τῇ ἀληθείᾳ νὰ παρατηρῇ τις διερχόμενος ἀπὸ Νικομηδείας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ προχωρῶν δι' Ἀγκύρας μέχρι Καισαρείας καὶ βορειότερον ἔτι καὶ ἀνατολικώτερον ἐντὸς τῆς χερσονήσου ν' ἀπαντᾷ ἀείποτε τουρκοφώνους κοινότητας χριστιανικάς· ἐὰν μὴ ὑπῆρχε τὸ σημεῖον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ ἡ θρησκεία, τότε θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν, διότι τὰ ἑλληνικὰ μόνον ἐν τοῖς σχολείοις ἀκούονται καὶ ἐν τοῖς τροπαρίοις τῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα ἄριστα καὶ καλλίτερον ἡμῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς μεγαλοπόλεσιν οἱ κάτοικοι γινώσκουσι. Τοῦτο δ' ἄλλως εἶνε φυσικὸν φαινόμενον ἐξηγούμενον καὶ ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῶν χωρίων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παρὰ τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς ἱεροψάλταις, οἵτινες ὅμως, εἰρήσθω ἐνταῦθα, δὲν γινώσκουσιν ἃ ἀναγινώσκουσι καὶ ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ὅπερ ἀνεπτύχθη ζωηρότερον ἐκεῖ ἔνθα ἐκωλύετο περισσότερον ἡ θεραπεία τούτου καὶ οἱ κάτοικοι ἐν τῇ ἐξωτερικῇ λατρείᾳ τούτου παραμυθίαν τινὰ καὶ ψυχικὴν γαλήνην εὕρισκον. Εἰς τὸ αἴσθημα τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ ἐν θρησκευτικοῖς πράγμασιν ἐμμονὴ τῶν κατοίκων καὶ ἡ διάσωσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρ' αὐτοῖς, ἤτοι *ἡ μὴ ἀλλαξοπιστία*[1]. Ἐν ᾧ π. χ. ὅλον τὸ εὐρὺ παρὰ τὴν Καισάρειαν πεδίον ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν τὸ οροπέδιον τοῦ Ἀργαίου, ὅπου ὑφίσταται καὶ ζῇ συμπαγὴς ὀρθόδοξος πληθυσμός, διέρχεταί τις χωρὶς ν' ἀκούσῃ ἐν τοῖς ἀγυιαῖς *οὐδὲ γρῦ ἑλληνικόν,* αἴφνης εἰς τὰς δυσπροσίτους τοῦ Ἀντιταύρου κοιλάδας πρὸς τὰ ΝΔ. μέρη τοῦ Ἀργαίου ἀπαντᾷ κώμας καὶ χωρία ἑλληνόγλωσσα καὶ ἔν τισι πάλιν γλῶσσαν ἔχουσαν ἀρχαϊσμοὺς καὶ ῥίζας λέξεων καὶ τύπων ἑλληνικωτάτων, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ πολλὰς τοπικὰς διαφοράς. Θὰ προσπαθήσωμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον νὰ ὁρίσωμεν τὰς κοινότητας ταύτας, αἵτινες εἰρήσθω ὅτι ὑπάγονται οὐ μόνον ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς *μητροπόλεως Καισαρείας ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Ἰκονίου.*

Δυστυχῶς ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν πρὸ τῆς τῶν κοινοτήτων τούτων ἀπαριθμήσεως ὅτι ἐν πολλαῖς τούτων ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἢ ἐν γένει ἡ ὁμιλουμένη διάλεκτος ἐν ταύταις ἤρξατο νὰ ἐκλίπῃ ὑποχωροῦσα πρὸ τῆς γλώσσης τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται νῦν ἐν ***Μισθίῳ,***

[1] Ἡ ἀλλαξοπιστία γίνεται ἐκ πείσματος ἢ ἐκ συμφέροντος.

ἐν *Φαράσοις* καὶ ἀλλαχοῦ ἕνεκα τῆς τῶν διεπόντων ἀκηδίας καὶ ἀφροντισίας. Ἐν πολλαῖς οἰκογενείαις παρετηρήσαμεν μετὰ πολλῆς τῆς λύπης ὅτι αἱ προμήτορες καὶ ἐν γένει αἱ ἀρχαῖαι γυναῖκες ὡμίλουν τὴν ἑλληνικὴν ὁπωςδήποτε καὶ οὐδὲν τουρκικὸν ἐνόουν, τοὐναντίον δὲ παῖδας ἢ οὐδὲν ἢ ὀλιγίστας λέξεις τῆς ἑλληνικῆς νοοῦντας καὶ τουρκιστὶ διαλεγομένους. Ἡ ἀνάγκη κατώρθωσε τοῦτο, διότι ὁ χωρικὸς διὰ τῆς ἰδίας διαλέκτου αὐτοῦ μεταβαίνων εἰς τὰ πέριξ χωρία καὶ εἰς τὰς ἀγορὰς δὲν ἠδύνατο νὰ συνεννοηθῇ, ἠναγκάζετο ἄρα νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν γλῶσσαν, ἵνα τὰς χρείας αὐτοῦ καὶ τὰς ληψοδοσίας ἐκτελῇ. Ἐν *Ἀνδαβὰλ* π. χ. ἡ ἑλληνικὴ ἐξέλιπε καὶ ταύτην ἀντικατέστησεν ἡ τουρκική. Ὥστε ἡ τοῦ σοφωτάτου Γαλάτου Perrot παρατήρησις καὶ προφητεία ἤρξατο νὰ πραγματοποιῆται, ἀλλὰ δυστυχῶς ὅλως ἀντιθέτως· διὰ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας δὲν ἐπεκράτησεν ἡ καθαρωτέρα ἑλληνικὴ καὶ δὲν ἐξέλιπον αἱ ἐγχώριοι λέξεις καὶ τὰ δημώδη ᾄσματα καὶ ἰδιώματα τῆς ἐθνικῆς Καππαδοκικῆς γλώσσης χάριν αὐτῆς, ἀλλὰ τοὐναντίον ὑπεχώρησαν ταῦτα πρὸ τῆς τουρκικῆς. Διάλεκτον *Φαρασιωτικὴν* ἠκούσαμεν πολλάκις, καίπερ μὴ ἐπὶ τόπου μεταβάντες ἕνεκα φόβου ἐνταῦθά τε καὶ ἀλλαχοῦ—διότι ξενίζουσιν αἱ περὶ τὴν μονὴν κοινότητες ἀποικίας τινὰς—ἅμα δὲ καὶ ἐν Σινασῷ. Ἐν πολλαῖς περιστάσεσι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ λεγόμενα ἢ μελῳδικῶς ᾀδόμενα θρησκευτικὰ ᾄσματα, ἀλλ' ἅμα τῇ μικρᾷ ἐξηγήσει ἐνεβαθύνομεν εἰς πολλὰς ῥίζας ἀρχαίας ἑλληνικῆς, οὐκ ὀλίγας τῆς λατινικῆς καὶ ἐν γένει τῆς ἀρίας ὁμοφυλίας, ὡς δείγματα παρέχει ἡμῖν ὁ εἰδικώτερος ἡμέτερος Π. Καρολίδης ἐν τῷ *Γλωσσαρίῳ* αὐτοῦ.

Σήμερον ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ τουρκικῇ γλώσσῃ διακρίνει τις πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις πρὸ πάντων ἐκκλησιαστικάς, αἵτινες ὅμως κοσμοῦνται διὰ τουρκικῶν καταλήξεων. Οὕτως ἀναγκάζεται ἐν τοιαύτῃ γλώσσῃ νὰ γράφῃ τὰς κανονικὰς αὐτοῦ διαταγὰς ὁ μητροπολίτης καὶ ἐν ταύτῃ νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· οὕτω λέγεται : κληρικὸς-*λάρ,* χριστιανὸς-*λάρ,* ὀρθόδοξος-*λάρ,* λόγος-*δὰ* (ὁ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λόγος), ψαλτήριον-*δά,* εὐαγγέλιον-*δά* κλ. κλ. Τουτέστι τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα κλίνονται καὶ ἔχουσι πτωτικὰς καταλήξεις τῆς τουρκικῆς γλώσσης. Ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν λέξεων δύναταί τις παρὰ τοῖς ὁπωςδήποτε ἐν σχολείοις φοιτήσασι καὶ λέξεις ἑλληνικὰς ἐν τῷ μεταξὺ ἀρχαίας νὰ ἀκούσῃ ἐν μέσῳ τῆς τουρκικῆς εὐγλωττίας ὡς π. χ : *ἀντίκομμα* (ἀντίθετον κόμμα) *ἀντιπολίτευσις* κλ.

Ἐν τῇ τουρκικῇ γλώσσῃ τὴν σήμερον ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐ μόνον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καισαρείας, ἀλλὰ καὶ τῇ

τῆς Ἀγκύρας καὶ ἐν τῇ τῆς Νικομηδείας αὐτῆς. Ὁ ἀπιστῶν ἂς λάβῃ τὸν κόπον νὰ μεταβῇ εἰς *Σαπάνδζαν* ἢ εἰς *Ἀδὰ—παζάρ*, οὐ μακρὰν τῆς Νικομηδείας, ἵνα περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἡμετέρων διαβεβαιώσεων πεισθῇ. Ἄλλοτε καὶ αὐτὴ ὅλη ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο τουρκιστί, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο τὰ ὑπάρχοντα βιβλία, τουτέστιν αἱ δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων τουρκιστὶ μεταφράσεις· τὸ πρᾶγμα ὅμως νῦν ἐμετριάσθη πως· ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τουρκιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ·ἐναλλάξ· ἐπίσης οἱ λόγοι τε καὶ τὰ πάντα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἱερατικῆς σχολῆς ἐκφωνοῦνται ἀείποτε ἑλληνιστί. Οἱ τελειόφοιτοι ὅμως οἱ τοὺς λόγους αὐτῶν ἑλληνιστὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἱερατικῆς σχολῆς ἐκφωνοῦντες, τούτους ἐν μεταφράσει ὡς ἔχουσιν ἀπαγγέλλουσιν ἐν τοῖς πέριξ χωρίοις. Ἄλλοτε πολὺς θόρυβος ἐγίνετο καὶ τὸ πλῆθος εἰς ὀργὴν ἐξερρήγνυτο ἐὰν ἐν ἐπισήμοις ἑορταῖς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲν ἀνεγινώσκετο τουρκιστὶ ἵνα γένηται καταληπτόν. Ὁ νῦν μητροπολίτης ἐξηγεῖται τουρκιστὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅταν ἑλληνιστὶ ἀπαγγελθῇ· μητροπολίτης δὲ καὶ διδάσκαλος μὴ κατέχων τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν εἶνε ἐνταῦθα ἄχρηστος, ὁ μητροπολίτης μάλιστα καὶ ἀπόβλητος. Ὁ νῦν ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν προφερόμενος μαθητὴς καί περ τραχέως πως, μεταβαίνων κατὰ τὰς διακοπὰς ἢ τὰς ἑορτὰς οἴκοι εἶνε ἠναγκασμένος νὰ συνεννοῆται τουρκιστὶ μετὰ τῶν γονέων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων αὐτοῦ, τὰ δὲ μικρὰ τέκνα οἴκοθεν νοεῖται ὅτι μέχρι τοῦ 6ου ἢ 7ου ἔτους οὐδὲν ἑλληνικὸν (παρὰ τῶν γονέων αὐτῶν) ἀκούουσιν. Ἕνεκα τούτου πανταχοῦ ὅπου εὑρισκόμεθα καὶ διετρίβομεν τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως καὶ τὴν σύστασιν νηπιαγωγείων τοῖς ἁρμοδίοις συνεστήσαμεν. Ἐν Ἀγκύρᾳ ἐπείσθησαν τοῖς λεγομένοις ἡμῶν καὶ ἐδικαίωσαν ἡμᾶς, ἐκεῖ δὲ προχωρεῖ ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς τῆς ἀπολεσθείσης δηλ. μητρικῆς ταχύτερον· τὰ μικρά, ὡς καὶ ἡ διδάσκαλος, δυσκολεύονται κατ' ἀρχὰς πρὸς κατανόησιν μιᾶς ἢ ἑτέρας λέξεως τῆς διδασκαλίσσης, ἥτις ἕνεκα τούτου πρέπει ἅπαξ ἢ δὶς καὶ τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν τουρκικὴν τούτοις νὰ προσφέρῃ, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξοικειοῦνται καὶ μετὰ γλυκύτητός τινος ἀτενίζουσι πρὸς τὸ στόμα αὐτῆς ἵνα ἐπαναλάβωσι τὸ ἐκπεσὸν ἐξ αὐτοῦ ῥῆμα. Τοῦτο γράφομεν ἐκ πείρας.

Ἑλληνόγλωσσοι κοινότητες ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ***Λυκαονίᾳ*** (Ἰκονίῳ). Ἐν τοῖς ΝΑ. μέρεσι τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ἀργαίου ὑπάρχουσι κοινότητες τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον προφερόμεναι· κατὰ πρῶτον τάσσομεν ἐνταῦθα τὴν ***Σινασόν***, μετέπειτα δὲ τὴν ***Ζαλέλαν***, τὰ ***Ποτάμια*** (***Ὀρτάκιοϊ***), τὴν ***Μαλακοπήν*** (κοινῶς ***Μαλακουπιά***), τὴν ***Ἀραειοῦ*** (***Ἔρε-***

γι)[1] ἐπὶ πεδιάδος *Πουτάκι όβασὶ* καλουμένης γεωργουμένης καλῶς ἀλλ' ἀνύδρου, τὰ χωρία *'Αξός*, *Τροχός*, *Λῆμνος*, *Φλογητά*, *Σεμένδρα*, *'Αραβάν*, *Κουρτονούς*[2], *Μισθίον*, *Τελμησσός (Τιλμωσὸν* τουρκιστί), *'Ανδαβάλ*. Προσθῶμεν δὲ καὶ τὰ *Φερτάκαινα*, κοινῶς *Φερτέκι*, ἔνθα ὅμως ἡ τουρκικὴ προχωρεῖ, καίτοι ἡ κωμόπολις ἦτο ἑλληνόφωνος καὶ προθυμεῖται νὰ διατηρῇ σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖον[3]. Τὰ ἄνω μέρη κεῖνται ἐντεῦθεν τοῦ 'Αντιταύρου· τούτοις προσθετέον καὶ τὸ *Καριπλέρ*, *'Απτουρραχμάν*, *Τσουρουργιούρτ*, τὸ *Κίσκε* (ἀρχ. Κισκισός) *'Αφσάρκιοι* καὶ τὰ *Φάρασα*, πάντα κείμενα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος τοῦ *Σάρου* τοῦ Ζαμάντα καλουμένου ποταμοῦ. Πρὸς Β. τοῦ Ἅλυος καὶ τοῦ οροπεδίου τοῦ 'Αργαίου ἀπαντῶσιν ἐπίσης ἐγκατεσπαρμέναι κοινότητες ἑλληνόφωνοι, ἀλλ' αὗται εἶνε ἀποικίαι Λαζῶν ἐκ τῆς Λαζικῆς προελθοῦσαι χάριν τῆς μεταλλευτικῆς ἐργασίας.

('Ακολουθεῖ).

Β. Α. Μ.
Διδάκτωρ

'Εν τοῖς Καππαδοκικοῖς τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου, σελ. 377, ἀντὶ 'Ανδρουκίου ἀνάγν. *'Ανδρονίκου*, καὶ σελ. 378 ἀντὶ Οὐρακόγλου ἀνάγν. *Οὐραήλογλου*.

ΦΩΤΟΒΟΛΙΑ ΦΥΤΩΝ

Τὰ φαινόμενα τῆς φωτοβολίας τῶν φυτῶν, γνωστὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, πάντοτε ἐξηγήθησαν διὰ τῆς φαντασίας καὶ ἀπεδόθησαν εἰς ὑπερφυσικὰ αἴτια.

Κατὰ τὰς ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων γενομένας ἀπειραρίθμους παρατηρήσεις, τὰ φαινόμενα ταῦτα δύνανται νὰ καταταχθῶσιν εἰς τρεῖς τύπους: α') Φωτοβολία δι' ἠλεκτρικῶν σπινθήρων· β') Φωτοβολία δι' ἀναθυμιάσεως πτητικῶν καὶ αἰθερίων ἐλαίων· καὶ γ') Φωτοβολία ἀληθοῦς τῳόντι φωσφορισμοῦ.

Ἡ δι' ἠλεκτρισμοῦ φωτοβολία εἶνε συνήθης εἰς τὰ ἄνθη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνοίξεως αὐτῶν καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς γονιμοποιήσεως.

Εἴς τι παρ' ἡμῖν σχεδὸν σπάνιον φυτόν, αὐτοφυὲς ὅμως παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν, τῶν διωρύγων καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἑρπόντων φυτῶν,

[1] 'Απέχει 4ωρον τῆς Νεαπόλεως (*Νεβσεχήρ*)· δίωρον ἐκ τούτου ἀφίσταται ἡ *Μαλακοπή*.

[2] Τὸ *Κούρτονους* καὶ τὸ *'Αραβὰν* ἀφίστανται ἀλλήλων δεκάλεπτον.

[3] Ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν χωρίων τούτων παρατηρεῖται ἡ ἔλλειψις τοῦ ἄρθρου.

τὸ φιδόχορτον, ὁ Drancunculus vulgaris τῶν βοτανικῶν, ἠδυνήθην νὰ παρατηρήσω ἀξιοσημείωτα φαινόμενα φωτοβολίας.

Τὸ ἄνθος τοῦ φυτοῦ τούτου ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν παχεῖαν κυανόχρουν μεγάλην σπάθην, τὴν ὁποίαν περιβάλλει σπάδιξ μακρός, ὄρθιος, μελανὸς καὶ φωτεινὸς καὶ ὅστις ἐκπέμπει ὀσμὴν πτώματος ἀνυπόφορον. Ὅταν τὸ ἄνθος ἀνοίγῃ, ἤτοι ὅταν κλίνῃ ἡ σπάθη πρὸς τὸ ὀπίσω καὶ ὁ σπάδιξ ὑψοῦται, ἐὰν θέσωμεν τὴν χεῖρα ὑπὸ τὸ ἄνθος αἰσθανόμεθα ἀναπτυσσομένην ἰσχυρὰν θερμότητα. Ἐὰν δὲ ἡ ἄνοιξις τοῦ ἄνθους συμβῇ κατὰ τὴν ἑσπέραν, ὡς παρετήρησα, φαίνονται τρεῖς ἢ τέσσαρες φωτειναὶ ἐκλάμψεις λίαν ζωηραί, ὡς ἠλεκτρικοὶ σπινθῆρες, διευθυνόμεναι ταχέως ἀπὸ τὸν σπάδικα πρὸς τὸν πόδα τῆς σπάθης καὶ στρεφόμεναι πέριξ τοῦ σπάδικος. Φαινόμενον σπάνιον ἴσως, διότι εἶνε καὶ σπάνιοι οἱ παρατηρηταί.

Πλεῖστα ἄλλα ἄνθη παράγουσι δυνατὰς ἠλεκτρικὰς ἐκρήξεις κατὰ τὴν ἄνοιξιν αὐτῶν ἢ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γονιμοποιήσεως.

Ἡ κοινὴ Καπουκίνη ἢ tropacolum majus παρουσιάζει οὐχὶ σπανίως κατὰ τὸ θέρος καὶ κατὰ τὰς θυελλώδεις νύκτας τὸ φαινόμενον ἀπείρων σπινθήρων, οἵτινες ἐκρήγνυνται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἄνθους ἅμα ἀνοιγομένου.

Καὶ αὐτὴ ἡ Καλενδούλα τῶν ἀγρῶν (Canledula officinalis) ἐκπέμπει σπινθῆρας ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἄνθους καθὼς καὶ ἡ κοινὴ Φιτολάκα ἡ αἱμόχρους (Phitolaca decandra) ἐκπέμπει μικροὺς σπινθῆρας ἰδίως ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ ὑπέρου.

Εἰς τὴν ῥηθεῖσαν φιτολάκαν καθὼς καὶ εἰς τὴν *Οἰνοθήραν* (Oenothera), εἰς τὸ *πολύανθες* κ.τ.λ. ἐνίοτε ἡ φωτοβολία διαρκεῖ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπὸ τὰ διάφορα τοῦ ἄνθους μέρη.

Ὁ Δάουδεν (Dawden) λέγει ὅτι εἶδεν ἑσπέραν τινὰ εἰς διπλοῦν ἄνθος τῆς Καλενδούλας, καλλιεργουμένης ἐν τῷ κήπῳ του, ἐκπεμπομένους ἐκ τῶν πετάλων διαρκῶς ἐπί τινα χρόνον χρυσοχρόους σπινθῆρας καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρετήρησε καὶ εἰς τὸν μήκωνα (Papavero pilosum).

Ὁ δὲ Λανκέστερ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν Βερβενίων μακρὰς φλόγας μεταβαινούσας ἀπὸ τὸ ἓν εἰς ἕτερον φυτὸν καὶ μὲ φῶς τοσοῦτον ζωηρόν, ὁμοιάζον μὲ μικρὰν πυρκαϊάν, ἥτις ἐπανελήφθη πλέον ἢ ἅπαξ καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑσπέρας.

Ἄλλα ἄνθη ἐκπέμπουσι συνεχεῖς φωτοβόλους σπινθῆρας, ὡς ἡ Adoxa Maschatelina, ἡ Girasola, τὸ Giglio Maragone κτλ.

Εἰς τὰς μνημονευθείσας περιστάσεις ἡ φωτοβολία προέρχεται ἀπὸ

[illegible] ἢ ἠλεκτρικὴν φωτοβολίαν, εἴτε διότι κατὰ [illegible] ὡς ἠλεκτροφόροι, εἴτε δι' ἀληθοῦς, ἐν- [illegible] τοῦ ἄνθους, παραγωγῆς ἠλεκτρισμοῦ, ὅπερ εἶνε [illegible] εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἀφοῦ λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ [illegible] ἀνάπτυξιν, ἥτις παράγεται κατὰ τὴν [illegible]

[illegible] γεννᾶται αὐτομάτως ἐκ τῆς ἀναφλέξεως ἐπεξ- [illegible] ὑπὸ αἰθερίων καὶ πτητικῶν ἐλαίων, τὰ ὁποῖα [illegible] ὑπὸ τῶν ἀρωματικῶν ἀνθέων.

[illegible] ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῇ τὸ ὑπὸ τῆς θυγατρὸς [illegible] γεγονὸς ἐπὶ τῆς Λευκῆς Δικτάμου (Dictamus [illegible] παραγωγῆς σπινθήρων, οἵτινες ἐσβέννυντο εὐθὺς ὡς [illegible] ὅπερ ὁ πατὴρ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσῃ.

[illegible] (Dictamus fraxinella) παράγει τοσαύτην πο- [illegible] εὐφλέκτου οὐσίας ἐκ τῶν θαυμασίων αὐτῶν λευκῶν [illegible] διὰ ροδοχρόων γραμμῶν, ὥστε δύνανται ταῦτα [illegible] ὡραίαν φλόγα, ἐὰν πλησιάσωμεν εἰς τὸ ἄνθος πυρεῖον [illegible] ἐν καιρῷ θερμῆς καὶ ὑγρᾶς ἑσπέρας, ἀναπτυσσομένου [illegible] καὶ ἀρωματικοῦ καπνοῦ.

[illegible] τούτοις τὸ φαινόμενον τοῦτο νὰ συμβῇ αὐτομάτως [illegible] θερμῆς νυκτὸς τοῦ θέρους, πιθανῶς διὰ τῆς ἀναπτύ- [illegible] παραγομένης ἐκ τῆς ἀνοίξεως τῶν ἀνθέων, ὅτε φαίνε- [illegible] τῆς νυκτὸς τὸ φυτὸν ἐπὶ μίαν στιγμὴν καλυπτόμενον [illegible] ἐρυθρᾶς φλογός, ἥτις ἀμέσως σβέννυται, ἀποδίδουσα πυκνὸν [illegible]

[illegible] δυνάμεθα νὰ κάμωμεν καὶ τεχνικῶς, κλείοντες δηλαδὴ [illegible] φραξινέλας ἐντὸς ὑαλίνου κυτίου μὲ κάλυμμα.

[illegible] ἐντὸς τοῦ κυτίου ἀτμόσφαιρα κορεσθῇ ἀπὸ ἀτμοὺς αἰθε- [illegible] τικούς, εἴτε αὐτομάτως, εἴτε πλησιάζοντες ἀνημμένον πυρεῖον [illegible] στιγμὴν καθ' ἣν ἀνοίγεται τὸ κάλυμμα, παράγεται ζωηρο- [illegible] κύανος φλόξ, ἥτις ἐκχύνεται εἰς πολυαρίθμους γλώσσας, ἀκο- [illegible] ἐννυται καὶ ἐκ τοῦ δοχείου ἀνέρχεται λευκὸς πυκνὸς καπνός. [illegible] αμα δύναται, κλειομένου ἐκ νέου τοῦ καλύμματος, νὰ ἐπα- [illegible] ρὶς κατὰ τὸ διάστημα 24 ὡρῶν.

[illegible] ὔτα οὔτε ἡ πρώτη περίστασις τῆς φωτοβολίας οὔτε ἡ δευ- [illegible] σχέσιν μὲ τὴν αὐτόματον φωτοβολίαν, θέλω νὰ εἴπω, μὲ τὸν [illegible] όν.

[illegible] θέλομεν μνημονεύσει ἁπάσας τὰς σχετικὰς μὲ τὴν φωτο-

βολίαν παρατηρήσεις, τοῦτο ἤθελεν ἀποτελέσει μακρὰν πραγματείαν καὶ ἐπιφυλάσσομαι εἰς ἄλλην περίστασιν νὰ ὁμιλήσω ἐκτενέστερον.

Ἤδη ποιοῦμαι λόγον περὶ τοῦ περιέργου φαινομενένου, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ φωσφοροῦχον Εὐφόρβιον (Euphorbia phosforea) τῆς Βρασιλίας.

Τὸ φυτὸν τοῦτο, ὅταν ἐκκοπῇ ἢ πληγωθῇ, ἐκρέει γαλακτώδη λευκὸν χυμόν, πικρὸν καὶ δηλητηριώδη. Ἐὰν τὸ γάλα τοῦτο ἐλαφρῶς θερμανθῇ καὶ παρατηρηθῇ ἐν τῷ σκότει, φαίνεται λάμπον καὶ φωσφορίζον, ἐὰν δὲ ἰσχυρῶς ταραχθῇ, αὐξάνει ὁ φωσφορισμὸς καὶ φαίνεται ὡς τακεὶς ἄργυρος.

Ἡ Βασίλισσα τῆς νυκτὸς (Cereus meticalus), ἡ Koënigin der Nacht τῶν Γερμανῶν, εἶνε φυτὸν σαρκῶδες ὅμοιον μὲ τοὺς κοινοὺς Κάκτους, καὶ φύεται ἐπὶ τῶν οροπεδίων τοῦ Μεξικοῦ, ἀνοίγει δὲ τὰ θαυμάσια αὐτῆς ἄνθη μόνον τὴν νύκτα. Τὰ ἄνθη ταῦτα λευκοῦ καθαροῦ χρώματος, ἐκτὸς τοῦ κέντρου αὐτῶν, ὅπερ εἶνε κίτρινον, διαχύνουσι, κατὰ τὰς αἰθρίους καὶ σκοτεινὰς νύκτας ἐκείνων τῶν ἐρήμων, ζωηρὸν φῶς, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀρκούντως ἰσχυρόν, ὥστε δύναταί τις νὰ ἀναγνώσῃ.

Αὐτὸ τὸ φυτικὸν θαῦμα, τοῦ ὁποίου ὁ Kerner (Pflanzenleben p. 601 p. 1 Lipsia, 1887) ἔδωκε λαμπρὰν εἰκόνα, συναρπάζει τὸ πνεῦμα τῶν περιηγητῶν, οἵτινες τὸ βλέπουσι κατὰ πρώτην φορὰν καὶ προξενεῖ βαθεῖαν συγκίνησιν.

Ταῦτα δὲν εἶνε τὰ μόνα, ἅτινα παρετηρήθησαν σχετικῶς μὲ τὸν φωσφορισμόν. Καὶ ἄλλα μᾶλλον ἐνδιαφέροντα καὶ θαυμάσια εἶνε γνωστὰ εἰς τὸ βασίλειον τῶν φυτῶν καὶ δικαιολογοῦσι τὸν θαυμασμόν, τὸν ὁποῖον τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐγείρει εἰς τὸν δύσπιστον παρατηρητὴν ἱστάμενον πρὸ ἑνὸς φυτοῦ ἱκανοῦ αὐτομάτως παράγοντος φωτός.

(Ἐκ μεταφράσεως).

Π. Στ. Βαλσαμάκης.

ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΣ ΠΟΛΕΩΝ ΤΙΝΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων τῶν ἄλλοτε ἐν τῇ Νέᾳ Πιερίᾳ πρὸς Β. καὶ Ν. τοῦ ὄρους Παγγαίου κειμένων ἦσαν μέχρι πρό τινος, τινὲς μὲν ὅλως ἄγνωστοι, τινὲς δὲ κακῶς τοποθετημ[...]
Περὶ τούτων εἴχομεν γράψει πρὸ ἓξ ἐτῶν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντιν[...]

ἐκδιδομένη Ἐφημερίδι «Ἐπιθεώρησις» (ἤδη δὲ «Νέα Ἐπιθεώρησις» νομίζω). Ἀλλ' ὑπάρχουσι καί τινες ἀκόμη Μεσαιωνικαὶ πόλεις, ὧν ἡ θέσις ἐντελῶς ἀγνοεῖται, ἢ εἰσιν ἐσφαλμένως τοποθετημέναι. Τοιαῦται εἰσί:

1. Τρέμουλα.

Ἡ Βυζαντινὴ αὕτη πόλις, ἧς νομίζω, ἡ θέσις εἶνε ὅλως ἄγνωστος, ἔκειτο μεταξὺ τοῦ λιμένος τῆς Ἐλευθερουπόλεως (Λευθεραὶ) καὶ τοῦ Ρωσσικοῦ Ταρσανᾶ, ἐπινείου τοῦ Νουζλᾶ, καθ' ὃ μέρος ἔκειτο ἄλλοτε ἡ *Οἰσύμη*. Φέρει δὲ ἡ θέσις αὕτη τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη.

2. Μοσυνόπολις.

Ταύτην τινὲς τῶν ἡμετέρων τοποθετοῦσιν ἐν Μποσιανῷ τσιφλικίῳ (Νοτ.) τῆς Δράμας, ἄλλοι δὲ πλησίον τῆς Γιουμουρτζίνας, ἢ Γεμουλτζίνας· καὶ ὅμως ἀκριβῶς τὴν θέσιν της κατέχει ἡ σημερινὴ κώμη *Μεσορώπη* καὶ *Μουσουρώπη*, παρά τινων προφερομένη, παρὰ δὲ τῶν γερόντων τοῦ τόπου καὶ τῶν πέριξ, *Μοσυρόπολι* καὶ *Μισυρόπολι* καλουμένη, ἥτις κεῖται τρεῖς ὥρας περίπου μακρὰν τοῦ Πραβίου ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Ἐν τῇ νέᾳ *Πιερίᾳ*.

3. Δημητρέτση.

Τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον, ὅπου τῷ 1185 Νοεμβρίῳ μηνί, ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς ὁ στρατηγὸς τῆς Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας κατέστρεψε τοὺς Νορμανούς, ἡμαρτημένως ὅλως τοποθετεῖται παρὰ τὸ χωρίον Καραγιάννη, ἐν ᾧ ἔκειτο, καὶ σήμερον ἀκόμη κεῖται, πολὺ μακρὰν τῆς ἀνωτέρω θέσεως, ὀλίγας ὥρας νοτιο-δυτικῶς (ἂν ἐνθυμοῦμαι καλῶς) τῆς παρὰ τὰς Σέρρας γεφύρας τοῦ Στρυμῶνος ποταμοῦ, φέρον καὶ τὴν σήμερον τὸ αὐτὸ ὄνομα *Δημητρίτση*, καὶ ἀνῆκόν τινι τῶν ἐν Σέρραις ὁμογενῶν.

4. Βρανόκαστρον καὶ Βρενόκαστρον.

Τὸ φρούριον τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἐρείπια ἀρκετὰ σώζονται ἤδη πλησίον τῆς νῦν κώμης *Παλαιοχώρι* ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ δύο ὥρας μακρὰν τοῦ *Πραβίου* ἀπέχον, ὠνομάσθη *Βρανόκαστρον* οὐχὶ ἐκ τοῦ *Ἐβρενὸζ* στρατηγοῦ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω ρηθέντος στρατηγοῦ Βρανᾶ, ὅστις μετὰ τὴν κατὰ τῶν Νορμανῶν νίκην του ἀνήγειρε πρὸς ἄλλοις τισὶ καὶ αὐτό, ὅπως παρακωλύῃ τὰς κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπιδρομάς.

5. Δρυάνοβον καὶ Δράνοβα.

Τὸ μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ Πραβίου, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Παγγαίου ὄρους

κείμενον μικρὸν χωρίον *Δρυάνοβον* παρὰ τῶν πολλῶν καὶ *Δράνοβα* παρὰ τῶν εντοπίων καλούμενον, δὲν εἶνε Σλαυϊκὸν ἢ Βουλγαρικόν, ὡς τὸ θέλουσί τινες, ἀλλ' εἶνε Ἑλληνικόν, ἑλληνικώτατον, κατοικούμενον πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑφ' ἑλλήνων χριστιανῶν, νῦν δὲ ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ ὀθωμανῶν. Ἡ λέξις *Δρυάνοβον* εἶνε σύνθετος ἐκ τοῦ δρῦς καὶ ἄνοβα= ἄνω τῶν δρυῶν, ἄνω τοῦ δάσους· καὶ τοιουτοτρόπως καὶ σήμερον εὑρίσκεται. Ἄνοβα δὲ καὶ κάτοβα παρὰ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ μερῶν σημαίνει τὸ *ἄνω* καὶ *κάτω*.

6. Σύμβολον καὶ Νεάπολις.

Ἡ πόλις Σύμβολον(ἐκ τοῦ ὄρους Συμβόλου ὀνομασθεῖσα) ἔκειτο ἀπέναντι καὶ πλησιέστατα τῆς Καλαμίτσας, μικροῦ κτήματος τοῦ ἐν Καβάλλᾳ κ. Ὄφφμαν, πρὸς δυσμὰς τῆς Καβάλλας, ὅπου φαίνονται ἀρχαίας πόλεως ἐρείπια.

Τῆς δὲ ὑπό τινων ἐκεῖσε τοποθετουμένης *Νεαπόλεως* τὴν θέσιν κατέχει ἡ νῦν *Καβάλλα*, ὡς ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ θέλομεν ἀποδείξει.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τρεῖς σχεδὸν ὥρας μακρὰν καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς κωμοπόλεως Πραβίου ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Παγγαίου, κεῖται ἡ κώμη Μισθιάνια, κατοικουμένη ὑπὸ ἀναμίκτου πληθυσμοῦ χριαστιανῶν τε καὶ ὀθωμανῶν. Πρὸς νότον τῆς κώμης ταύτης καὶ εἰς ἀπόστασιν πέντε λεπτ. τῆς ὥρας ὑπάρχει λόφος τις Κουλὲ ἢ Καλὲ ὀνομαζόμενος, περιτετειχισμένος ὑπὸ ἐρειπίων πελασγικῶν τειχῶν. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ πρό τινων ἐτῶν εἴχομεν τοποθετήσει τὸ τεῖχος Πέργαμος, ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τοῦ ὁποίου ἄλλοτε, καθ' Ἡρόδοτον, διῆλθεν ὁ Ξέρξης ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὰ πέριξ δὲ τοῦ λόφου τούτου ἀπὸ πέρυσι παρεχώρησε τοῖς κατοίκοις ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις πρὸς φύτευσιν ἀμπέλων. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς λοιπὸν κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἀνεκαλύφθησαν πλεῖστοι τάφοι ἀρχαῖοι, ἐν οἷς ἐνυπῆρχον ἀγγεῖα πήλινα καλῆς τέχνης καὶ νομίσματα χάλκινα, ὀλίγα δὲ ἀργυρᾶ, ἴσως δὲ καὶ χρυσᾶ, πρὸς δὲ καὶ κοσμήματα γυναικεῖα. Μεταξὺ δὲ τούτων ἐπὶ ἐπιτυμβίων πλακῶν εὑρέθησαν καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἐπιγραφαί, ἃς δημοσιεύομεν ἀφίνοντες τοῖς ἁρμοδίοις τήν τε συμπλήρωσιν καὶ ἑρμηνείαν αὐτῶν.

1

ΕΝΘΑΠΟΛΥΤΑΜΩΝΚΕΙΜΑΙΝΕΚΥΣ
..ΑΛΛΑΠΡΙΝΗΛΙΚΙΑΣΕΝΑΕΙΔΑΟΔΟΜΟΙΣ
ΕΝΝΕΑΚΑΙΔΕΚΑΕΤΙΝΑΠΟΠΑΤΡΟΣ.....Α
ΣΓΙ......Ν
ΕΝΘΑΠΟΛΥΚΛΑΥΣΤΟΣΚΕΙΜΑΔΕΟΥΑ
ΛΙΠΟΜ.....ΚΑΣΙΓΝΗΤΟΝΔΕΤΕΑΔΕΛ
ΦΟΝ
ΛΥ.........ΘΕΣΙΤΡΥ...

Σύγκειται ἀπὸ ὀκτὼ σειρὰς γραμμάτων· τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων πού μὲν εἶνε 0,02 μέτρου, πού δὲ ὀλιγώτερον· τὰ γράμματά εἰσι μᾶλλον πεπλατυσμένα. Εἰς τὴν τετάρτην σειρὰν λείπουσι πέντε ἢ ἓξ γράμματα· εἰς τὴν ἕκτην φαίνονται ἐλλείποντα πέντε γράμματα, καὶ εἰς τὴν ὀγδόην ἐννέα τοιαῦτα.

2

ΝΟC
ΚΑ
ΙΠΥΡΩΝΛν
ЄΤΩ

Ἡ πλὰξ εἶνε ἠκρωτηριασμένη· ὕψος γραμμάτων 0,02 μέτρου. Εὑρίσκεται ἤδη ἐν τῇ οἰκίᾳ Κρουστάλη ἐν Μεσθιάνια.

3

ΤΟΥC
ΑΠЄΜΘ
ΓΟΜΗ
ЄΖCΤ

Ὕψος γραμμάτων ὅσον 0,02 μέτρ. περίπου· τὸ τῆς τρίτης σειρᾶς γράμμα φαίνεται καὶ ὡς μ καὶ ὡς δύο λ.

4

Μ.ΒΑΙΒΙΟΣΟΥΑ
ΛΗΣΕΤΩΝΒΜΘ

Ὕψος γραμμάτων 0,03.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Νοεμβρίου 1892.

Ἰωάννης Δ. Ἀφθονίδης
Ἰατρός.

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

La résurrection d'un art. — Le théatre grec moderne par GEORGES BOURDON. (Εἷς τόμ. εἰς 8ον ἐξ 123 σελίδων).—Paris, 1892.

Κριτικοὶ ὀνομαστοὶ καὶ εἰδικοὶ εἰς τὴν δραματικὴν φιλολογίαν ἐν Παρισίοις, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὀνομάσωσι τὸ βιβλίον τοῦτο ἓν σύγγραμμα ὑψηλῆς κριτικῆς (un livre de haute critique), ἓν ἔργον ἀληθοῦς ἀξίας. Πολλοὶ ἐγνώρισαν παρ' ἡμῖν τὸν κ. Georges Bourdon, νέον εὐφυᾶ, ὅστις ἔκαμεν ἐπιτόπιον ἀνάκρισιν περὶ τοῦ θέματος, περὶ οὗ μετὰ τόσης γλαφυρότητος, καλαισθησίας καὶ φιλοσοφικῆς κριτικῆς ἐπραγματεύθη. Συνωμίλησε μετὰ τῶν πλείστων δραματικῶν συγγραφέων μας, ἀνέγνωσε τὰ κάλλιστα ἐκ τῶν ἔργων των, ἐφυλλολόγησε τὰ ἐπίλοιπα, καὶ ἤκουσέ τινα ἀπὸ τῆς σκηνῆς διδασκόμενα. Ὅ,τι εἶδεν, ὅ,τι ἤκουσε, τὸ μεταφέρει, καὶ ἐξάγει συμπεράσματα ἀληθῶς ἐμβριθῆ.

Ὁ κ. Bourdon βλέπει εἰς τὴν ἀναγεννωμένην φιλολογίαν ἡμῶν, τὸ ἔργον ἑνὸς ἔθνους νέου. Βεβαιοῖ, ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες οὔτε τοῦ Αἰσχύλου ἀπόγονοι εἶνε, οὔτε τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἡ παλαιὰ Ἑλλὰς ἀπέθανεν, ὅπως ἀπέθανεν ὅλος ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἐκ τῶν λειψάνων δὲ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ ἐκ ποικίλων στοιχείων, ἐσχηματίσθη διὰ μέσου τῶν περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, τὸ νεοελληνικὸν ἔθνος, ἔθνος εὐφυές, δραστήριον, ἔχον εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλάχιστα καλλιτεχνικόν. Κατὰ τὸν κ. Bourdon ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἐξηφανίσθη ὅλος. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ φυλαὶ συνεχωνεύθησαν μετ' ἄλλων φύλων, ἐκ τοῦ κράματος δὲ τούτου, ἐφ' οὗ ἐπετέθη ἡ σφραγὶς τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν, ἐξῆλθεν ὁ τύπος τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους. Ἡ θεωρία αὕτη περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους εἶνε καὶ ὑπὸ φιλολογικὴν ἔποψιν οὐσιώδης, διότι τὸ ἐθνολογικὸν ζήτημα στενότατα συνδέεται πρὸς τὸ ζήτημα τῶν πνευματικῶν ἰδιοτήτων ἑνὸς ἔθνους.

Ὁ κ. Bourdon ἐκθέτει πῶς αἱ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας δραματικῆς τέχνης ἐξέλιπον, πῶς ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ ἀπὸ τὰς παντομιμικὰς παραστάσεις τοῦ ἐκπνέοντος ἑλληνισμοῦ μετέβη εἰς τὰ χριστιανικὰ δράμ-

ματα, καὶ πῶς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐμυήθησαν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διὰ μεταφράσεων ἐκ τῆς ἰταλικῆς καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλολογίας. Ὅ,τι ὁ κ. Bourdon λέγει, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς δραματικῆς φιλολογίας, ἀληθεύει καὶ περὶ ὁλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὴν ὁποίαν ὁπωσοῦν ἐγνωρίσαμεν ἐκ τῶν ἔργων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τὴν ἐδιδάχθημεν δηλαδὴ εἰς τὰ βιβλία τῶν ξένων.

Τὸ χαρακτηριστικόν, κατὰ τὸν κ. Bourdon, τῆς νεοελληνικῆς δραματικῆς φιλολογίας, παρεκτὸς τῆς πτωχείας της, εἶνε ἡ ἔλλειψις ὡρισμένης τινὸς διευθύνσεως, ἐθνικοῦ τινος ἰδιορρύθμου σχεδίου. Εὑρισκόμεθα κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου, εἰς μεταβατικόν τι στάδιον. Ποῖαι ἄρά γε εἶνε αἱ τάσεις τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου; Ὁ κ. Bourdon, θεωρῶν τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας μᾶλλον κλίνοντας πρὸς τὸν λυρισμὸν ἢ πρὸς τὴν ψυχολογίαν, προβλέπει ὅτι τὸ νεοελληνικὸν θέατρον θέλει προσηλωθῆ μᾶλλον εἰς τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα παρὰ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐνδομύχων ἐλατηρίων, ὅτι ἑπομένως θὰ κλίνῃ μᾶλλον πρὸς τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὸν αἰσθηματισμὸν παρὰ πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὸν *ρεαλισμόν*.

Ὅ,τι κυρίως ἀποτελεῖ τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης τοῦ κ. Bourdon εἶνε ἡ ἀλήθεια τοῦ συνόλου τῶν παρατηρήσεών του, ἡ ὀρθότης τῶν συμπερασμάτων, καὶ ἐνίοτε τὸ φιλοσοφικὸν ὕψος μὲ τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ θέμα. Εἰς τὸν κ. Bourdon δὲν θὰ συγχωρηθῇ ἴσως παρά τινων, ὅτι προσέκρουσεν εἴς τινας φυλαυτίας. Ἀλλ' ἡ τόσον εὐχάριστος ἀνάγνωσίς τῆς μελέτης του θέλει πείσει πάντα ἀμερολήπτως διατεθειμένον, ὅτι ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν δίδει τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας εἶνε ἐν τῷ συνόλῳ ἀκριβεστάτη, ἐὰν ὄχι τόσον κολακευτική. Μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων ἀξιολόγων ἔργων τὰ ὁποῖα ὡς ἔξοχα ἀναφέρει ὁ κ. Bourdon, ἀναλύει ἓν ἀριστούργημα, τὴν *Γαλάτειαν* τοῦ Βασιλειάδου. Ἀληθῶς ἡ *Γαλάτεια* δὲν εἶνε ἴσως δρᾶμα καθ' ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλ' εἶνε ἓν εἶδος δραματικοῦ ποιήματος, καὶ ἀδιστάκτως λέγομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι εἶνε ἐφάμιλλον πρὸς τὰ τοιούτου εἴδους ἀριστουργήματα τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Γκαῖτε, τοῦ Σχίλλερ, τοῦ Βύρωνος, τοῦ Ποῦσκιν, τοῦ Musset. Δυστυχῶς ὁ Βασιλειάδης ἀπέθανε τριακονταετὴς μόλις, ἐὰν δὲ ὁ θάνατος δὲν συνέτριβε τὴν θείαν μοῦσάν του, ἡ *Γαλάτεια* βεβαίως δὲν θὰ ἦτο τὸ μόνον αὐτοῦ ἀριστούργημα. Κατὰ τὸν κ. Bourdon, πλὴν τῆς *Γαλατείας*, ἓν ἀκόμη ἀριστούργημα ἔχει ἡ δραματικὴ ἡμῶν φιλολογία, τὸν *Γάμον τοῦ Κουτρούλη* τοῦ Α. Ρ. Ραγκαβῆ.

Εἰς τοὺς θέλοντας νὰ λάβωσιν ἔννοιαν ἀκριβῆ καὶ ἀπὸ περιωπῆς

τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας, συνιστῶμεν θερμῶς τὴν τερπνοτάτην ἀνάγνωσιν τοῦ ὡραίου βιβλίου τοῦ κ. Bourdon. **X.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Enchiridium dictionis epicae. scripsit J. van Leeuwen J. f. Pars prior. Lugduni Batavorum, apud A. W. Sijthoff. 1892. Σελ. 274.

Οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν ὅτι ἡ μικρὰ ἐκείνη ἀλλ' ἔνδοξος χώρα, ἣν αἱ Μοῦσαι φαίνονται μάλιστα πασῶν φιλήσασαι, ἔμελλέ ποτε ἡμῖν νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἀκριβέστατον ὁμηρικὸν κείμενον καὶ τὸν μεθοδικώτατον ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης ὁδηγόν. Ὁ νηφάλιος τῶν Ὁλλανδῶν νοῦς ὥσπερ ἐν πᾶσίν ἐστι ζητητικὸς καὶ εὑρετικός, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὁμηρικῇ σπουδῇ ἀπετόλμησε γενναίως νὰ προβῇ πέραν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φραγμοῦ ζητῶν νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ἐν πολλοῖς σαθρῶς παραδεδομένον κείμενον ὡς οἷόν τε ἐγγύτατα τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ μορφῆς.

Ὁ ἐπιφανὴς Λέρσιος ἐν τῷ περὶ Ἀριστάρχου συγγράμματι κατέδειξε μὲν τὴν ἀρίστην τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κριτικοῦ μέθοδον ἐρειδομένην ἐπὶ μακρᾶς τῶν ὁμηρ. ποιημάτων μελέτης, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ ἀκριβὴς τῆς ὁμηρικῆς χρήσεως γνῶσις, ἔθηκε δ' οὕτω τὰς βάσεις τῆς μεθόδου, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸ ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν κείμενον. Μετὰ τὸν Λέρσιον οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ σχεδὸν εἰς πέρας ἤγαγον τὸ ἔργον.

Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἀναπαυθῇ ἐπὶ τοῦ Ἀρισταρχείου κειμένου; Μόνη ἡ τοῦ δίγαμμα ἔλλειψις ἐν αὐτῷ ἀρκεῖ νὰ δείξῃ πόσον ἀπελείπετο τοῦ ἀρχικοῦ. Αἱ μετὰ τὴν ἐκ τῆς γλώσσης ἐξαφάνισιν τοῦ δίγαμμα συμβᾶσαι παρεμβολαὶ στίχων καὶ αἱ ἕνεκα τῆς ἐξαφανίσεως ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς καὶ ἄλλων παλαιῶν ὑπομνηματιστῶν ἀναγκαῖαι, ὡς τότε ἐδόκει, μεταβολαί εἰσι πλεῖσται, ἡ δὲ κριτικὴ ὀφείλει ἐκείνας μὲν νὰ ὀβελίσῃ, ταύτας δὲ νὰ ἐπανορθώσηται, ἀφ' οὗ ἤδη γνωστὴ εἶνε ἡ τοῦ κακοῦ ἀρχή. Καὶ ἐπειράθησαν μὲν πολλοί, ὀνομαστέοι δὲ οἱ **Bekker, Cobét, Naber, Herwerden. Nauck, Fick** ἅπαντες μύσται τοῦ ἕλληνος λόγου, τὸν δὲ κολοφῶνα ἐπέθηκαν δύο ἄνδρες δεξιώτατοι ὁ **J. van Leeuwen** καὶ ὁ **Mendes da Costa.** Ἡ ὁμηρικὴ αὕτη ἔκδοσις εὑρίσκεται παρὰ τῷ αὐτῷ ἐκδότῃ **Sijthoff.**

Τὸ σήμερον ὑφ' ἡμῶν ἀγγελλόμενον *ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς λέξεως*

εἶνε ὄντως ἀριστοτέχνημα διανοίας καὶ ἐντρεχοῦς τῆς ἐπικῆς γλώσσης σπουδῆς ἀποτέλεσμα. Προηγεῖται σαφὴς καὶ ἀκριβὴς τοῦ ἡρωϊκοῦ ἑξαμέτρου περιγραφή· ὅ,τι κάλλιστον μέχρι νῦν δίδαγμα ἔχει εὑρεθῆ, τοῦτο παρέλαβεν ὁ ἐξόχως φιλόκαλος van Leeuwen· εἰς λεπτομερείας νὰ εἰσέλθωμεν κωλύει οὐχὶ ὁ χρόνος ἀλλ' ὁ τόπος. Ἕπεται τὸ περὶ φωνηέντων καὶ διφθόγγων κεφάλαιον, ἔπειτα τὸ περὶ συμφώνων καὶ τέλος τὸ περὶ κλίσεως ὀνομάτων κλπ. μέχρι τοῦ περὶ ἀντωνυμιῶν ἐξόχως δυσχεροῦς ζητήματος, ἐν ᾧ ὁ Ὁλλανδὸς καθηγητὴς αὐτὸς αὑτοῦ κράτιστος ἀναφαίνεται. Τὸ δεύτερον τεῦχος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ συγγραφέως ἐκδοθήσεται ἐντὸς τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

Ἐν παντὶ τῷ βιβλίῳ ἐγκατασπείρονται σοφὰ παρατηρήματα, ἅπερ ὁ ἐπαΐων ἀναγνώστης οὐ μόνον ἀσπάζεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀλλὰ πειρᾶται καὶ αὐτὸς νὰ ἐπικυρώσῃ αὐτὰ διὰ τῆς διορθώσεως τῶν ὀλίγων ἐναντιουμένων ἐξαιρέσεων. Ἰδίᾳ μετὰ τέχνης καὶ χάριτος κλασικοῦ λογογράφου γεγραμμένα δύνασαι νὰ ὑπολάβῃς τὰ περὶ τοῦ δίγαμμα διειλημμένα ἐν σελ. 131 κ. ἑφ., ἐν γλώσσῃ ἀκριβῶς λατινικῇ, ἥτις ἐν Ὁλλανδίᾳ οὐδέποτε ἐπαύσατο ἀκμάζουσα. Ἐνταῦθα ἐκτίθενται μετ' ἀπαραβλήτου κομψότητος τὰ περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ δίγαμμα ὑπὸ τοῦ Bentley καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἔριδες κ. τ. δ., ἀποδείκνυται δὲ τρανότατα πόσον ἀναγκαία εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς φυγῆς κάθοδος αὐτοῦ εἰς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον.

Πολλὴν χάριν ὀφείλομεν ἐν τῷ ἀνδρὶ ὅτι μετ' ἐξαιρέτου φιλοπονίας συνήγαγεν ἐν τάξει πάσας τὰς λέξεις, αἵτινες συμφώνως βεβαίοις τεκμηρίοις εἶχον τὸ δίγαμμα καὶ ἀπηρίθμησε πρὸς ἑκάστῃ λέξει πάντας τοὺς ὁμηρικοὺς στίχους, ἐν οἷς τὸ δίγαμμα ἄνευ μεταβολῆς δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ. Τοὺς τοιούτους στίχους δικαίως κρίνει ἤτοι ἐφθαρμένους ἢ παρεμβλήτους. Ἀπειράριθμοι εἶνε οἱ στίχοι, οὓς δι' ἐλαφροτάτης μεταβολῆς ἀποκατέστησεν, ὅσους δὲ δι' ἁπλῆς μεθόδου ἀδυνατεῖ νὰ ἐπανορθώσηται, τούτους καταλείπει τοῖς ἄλλοις διορθοῦν.

Ἡ ἐμβρίθεια καὶ ἡ πειθώ, ἣν κέκτηται ὁ van Leeuwen, εἶνε ὑπέρτεροι τῶν ἐμῶν ἐπαίνων. Τὰς ἐρεύνας τῆς γλωσσολογίας λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ μὲν ἀπίθανα σιγῇ εὐκόσμῳ παρέρχεται, τὰ δὲ βέβαια μόνα παραλαμβάνει καὶ τὰ ἄδηλα ὡς ἄδηλα ἀναγράφει ἐκ σωφροσύνης μὴ προχωρῶν πέραν τῶν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ ἁλωτῶν. Καίτοι σχεδὸν συρμὸς κατήντησε παρὰ πολλοῖς μάλιστα τῶν ἐν Γερμανίᾳ φιλολόγων τὸ ζητεῖν τὰ ἀδύνατα εὑρεθῆναι· ἧς τάσεως ἔξαρχος καὶ προηγεμὼν ἀναφαίνεται ὁ Wilamowitz, ἀνὴρ καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην εὐφυέστατος καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν οὐκ ἄμουσος, ὅστις ὅμως βίᾳ καὶ ὁρμῇ

ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα συχνὰ φερόμενος καὶ τῷ νεύματι αὐτοῦ ζητῶν νὰ ἐκβιάσηται τὴν σιγῶσαν ἀρχαιότητα νὰ ὁμολογήσῃ καὶ ἄκουσα ὅπερ αὐτὸς θέλει, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Πυθίαν, φαίνεται λησμονῶν, ὅτι, ἂν ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἤκουσε παρὰ τῆς μάντιδος: ἀήττητος εἶ, ὦ παῖ,» οὐδαμῶς παράδοξον ὁ Τεύτων διδάσκαλος ν' ἀκούσῃ τὴν γενικὴν καὶ δικαίαν κραυγὴν «ἀνόητος εἶ, ὦ παῖ».

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐδὲν σχεδὸν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὸ προκείμενον. Ὅ,τι δὲ μετὰ πάσης πεποιθήσεως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, τοῦτο ἐπεφυλάξαμεν ἐν τέλει τῆς παρούσης βιβλιογραφίας, ὅτι δηλ. ὁ θέλων ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς τὸν Ὅμηρον νὰ μελετήσῃ, οὐδὲ ἓν βῆμα δύναται νὰ βαδίσῃ, ἂν μὴ ἔχῃ τὴν μνημονευθεῖσαν ὁμηρικὴν ἔκδοσιν καὶ τὸ ἄριστον ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς γλώσσης· τῷ ἄλλως φρονοῦντι ἀνοίγονται αἱ πύλαι τῆς Βυζαντινῆς παλαίστρας.

Ἐν Χάλλῃ τῆς Γερμανίας.

Γ. Μ. Σακόρραφος.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ

Ἀπόσπασμα συλλογῆς βραβευθείσης ἐν τῷ Γλωσσικῷ διαγωνίσματι κατὰ Μάρτιον τοῦ 1892 [1].

1.

Ἄβιβλος παπᾶς
μεγάλος ψεύτης.

Ἡ Λακωνικὴ αὕτη παροιμία λέγεται ἐν Ἀνάφῃ καὶ οὕτως:

Ὁ παπᾶς ὁ ξεστηθιάρης
πάντα πάντα ψεμματάρης.

[1] Περὶ τῶν παροιμιῶν τούτων ἡ ἐπιτροπὴ συνισταμένη ὑπὸ τῶν κυρίων Σ. Κουμανούδη, Ἰ. Πρωτοδίκου καὶ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Γ. Ν. Χατσιδάκη, ἐξήνεγκε τὴν ἑξῆς κρίσιν: «Ἡ δὲ Συλλογὴ ἀνεκδότων παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων, ἡ φέρουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ῥῆσιν «Ἄβιβλος παπᾶς μεγάλος ψεύτης» ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 742 μεγάλων καὶ περιέχει 6,300 παροιμίας. Πρὸς τούτοις ὁ συντάξας αὐτὴν ἀναφέρει συχνὰ καὶ τὴν ἀντίστοιχον γαλλικὴν παροιμίαν ἢ ἄλλως φροντίζει νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Ἡ κατάταξις ἐγένετο κατ' ἀλφάβητον καὶ τοῦτο εὐλόγως, ἵνα δύναται ἕκαστος εὐκόλως παραβάλλων πρὸς τὰς ἐκδεδομένας νὰ ἀνευρίσκῃ τὰς ἀνεκδότους. Ἵνα δὲ καὶ καθ' ὕλην εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξέτασις αὐτῶν, ὁ συγγραφεὺς ἐζήτησε νὰ ταξινομήσῃ αὐτὰς εἰς διαφόρους τάξεις, ἤτοι εἰς ποι-

ἀληθεῖς ἠλεκτρικοὺς σπινθῆρας ἢ ἠλεκτρικὴν φωτοβολίαν, εἴτε διότι κατὰ τὰς θυελλώδεις νύκτας ἐνεργοῦσιν ὡς ἠλεκτροφόροι, εἴτε δι' ἀληθοῦς, ἐφόσον διαρκεῖ ἡ ἄνοιξις τοῦ ἄνθους, παραγωγῆς ἠλεκτρισμοῦ, ὅπερ εἶνε βεβαιότατον, καὶ ὅπερ εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἀφοῦ λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὴν μεγάλην τῆς θερμότητος ἀνάπτυξιν, ἥτις παράγεται κατὰ τὴν ἄνοιξιν τῶν ἀνθέων.

Ἡ φωτοβολία ἐνίοτε γεννᾶται αὐτομάτως ἐκ τῆς ἀναφλέξεως ἐπερχομένης ἢ προκαλουμένης ὑπὸ αἰθερίων καὶ πτητικῶν ἐλαίων, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν ἀρωματικῶν ἀνθέων.

Εἰς τὸ αἴτιον τοῦτο ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῇ τὸ ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λινναίου παρατηρηθὲν γεγονὸς ἐπὶ τῆς Λευκῆς Δικτάμου (Dictamus Album), ἤτοι τῆς παραγωγῆς σπινθήρων, οἵτινες ἐσβέννυντο εὐθὺς ὡς ἀνεφλέγοντο, γεγονὸς ὅπερ ὁ πατὴρ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσῃ.

Ἡ κοινὴ Φραξινέλα (Dictamus fraxinella) παράγει τοσαύτην ποσότητα αἰθερίου καὶ εὐφλέκτου οὐσίας ἐκ τῶν θαυμασίων αὐτῶν λευκῶν ἀνθέων πεποικιλμένων διὰ ροδοχρόων γραμμῶν, ὥστε δύνανται ταῦτα νὰ παράξωσιν ὡραίαν φλόγα, ἐὰν πλησιάσωμεν εἰς τὸ ἄνθος πυρεῖον ἀνημμένον ἰδίως ἐν καιρῷ θερμῆς καὶ ὑγρᾶς ἑσπέρας, ἀναπτυσσομένου συγχρόνως λευκοῦ καὶ ἀρωματικοῦ καπνοῦ.

Δύναται πρὸς τούτοις τὸ φαινόμενον τοῦτο νὰ συμβῇ αὐτομάτως κατὰ τὴν διάρκειαν θερμῆς νυκτὸς τοῦ θέρους, πιθανῶς διὰ τῆς ἀναπτύξεως θερμότητος παραγομένης ἐκ τῆς ἀνοίξεως τῶν ἀνθέων, ὅτε φαίνεται εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτὸς τὸ φυτὸν ἐπὶ μίαν στιγμὴν καλυπτόμενον ὑπὸ ζωηρᾶς ἐρυθρᾶς φλογός, ἥτις ἀμέσως σβέννυται, ἀποδίδουσα πυκνὸν καπνόν.

Τὸ πείραμα δυνάμεθα νὰ κάμωμεν καὶ τεχνικῶς, κλείοντες δηλαδὴ φυτὸν τῆς Φραξινέλας ἐντὸς ὑαλίνου κυτίου μὲ κάλυμμα.

Ὅταν ἡ ἐντὸς τοῦ κυτίου ἀτμόσφαιρα κορεσθῇ ἀπὸ ἀτμοὺς αἰθερίους ρωμαντικούς, εἴτε αὐτομάτως, εἴτε πλησιάζοντες ἀνημμένον πυρεῖον κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀνοίγεται τὸ κάλυμμα, παράγεται ζωηροτάτη ἐρυθροκύανος φλόξ, ἥτις ἐκχύνεται εἰς πολυαρίθμους γλώσσας, ἀκολούθως σβέννυται καὶ ἐκ τοῦ δοχείου ἀνέρχεται λευκὸς πυκνὸς καπνός.

Τὸ πείραμα δύναται, κλειομένου ἐκ νέου τοῦ καλύμματος, νὰ ἐπαναληφθῇ τρὶς κατὰ τὸ διάστημα 24 ὡρῶν.

Μολαταῦτα οὔτε ἡ πρώτη περίστασις τῆς φωτοβολίας οὔτε ἡ δευτέρα ἔχουσι σχέσιν μὲ τὴν αὐτόματον φωτοβολίαν, θέλω νὰ εἴπω, μὲ τὸν φωσφορισμόν.

Ἐὰν ἠθέλομεν μνημονεύσει ἁπάσας τὰς σχετικὰς μὲ τὴν φωτο-

βολίαν παρατηρήσεις, τοῦτο ἤθελεν ἀποτελέσει μακρὰν πραγματείαν καὶ ἐπιφυλάσσομαι εἰς ἄλλην περίστασιν νὰ ὁμιλήσω ἐκτενέστερον.

Ἤδη ποιοῦμαι λόγον περὶ τοῦ περιέργου φαινομενένου, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ φωσφοροῦχον Εὐφόρβιον (Euphorbia phosforea) τῆς Βρασιλίας.

Τὸ φυτὸν τοῦτο, ὅταν ἐκκοπῇ ἢ πληγωθῇ, ἐκρέει γαλακτώδη λευκὸν χυμόν, πικρὸν καὶ δηλητηριώδη. Ἐὰν τὸ γάλα τοῦτο ἐλαφρῶς θερμανθῇ καὶ παρατηρηθῇ ἐν τῷ σκότει, φαίνεται λάμπον καὶ φωσφορίζον, ἐὰν δὲ ἰσχυρῶς ταραχθῇ, αὐξάνει ὁ φωσφορισμὸς καὶ φαίνεται ὡς τακεὶς ἄργυρος.

Ἡ Βασίλισσα τῆς νυκτὸς (Cereus meticalus), ἡ Koënigin der Nacht τῶν Γερμανῶν, εἶνε φυτὸν σαρκῶδες ὅμοιον μὲ τοὺς κοινοὺς Κάκτους, καὶ φύεται ἐπὶ τῶν ὀροπεδίων τοῦ Μεξικοῦ, ἀνοίγει δὲ τὰ θαυμάσια αὐτῆς ἄνθη μόνον τὴν νύκτα. Τὰ ἄνθη ταῦτα λευκοῦ καθαροῦ χρώματος, ἐκτὸς τοῦ κέντρου αὐτῶν, ὅπερ εἶνε κίτρινον, διαχύνουσι, κατὰ τὰς αἰθρίους καὶ σκοτεινὰς νύκτας ἐκείνων τῶν ἐρήμων, ζωηρὸν φῶς, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀρκούντως ἰσχυρόν, ὥστε δύναταί τις νὰ ἀναγνώσῃ.

Αὐτὸ τὸ φυτικὸν θαῦμα, τοῦ ὁποίου ὁ Kerner (Pflanzenleben p. 601 p. 1 Lipsia, 1887) ἔδωκε λαμπρὰν εἰκόνα, συναρπάζει τὸ πνεῦμα τῶν περιηγητῶν, οἵτινες τὸ βλέπουσι κατὰ πρώτην φορὰν καὶ προξενεῖ βαθεῖαν συγκίνησιν.

Ταῦτα δὲν εἶνε τὰ μόνα, ἅτινα παρετηρήθησαν σχετικῶς μὲ τὸν φωσφορισμόν. Καὶ ἄλλα μᾶλλον ἐνδιαφέροντα καὶ θαυμάσια εἶνε γνωστὰ εἰς τὸ βασίλειον τῶν φυτῶν καὶ δικαιολογοῦσι τὸν θαυμασμόν, τὸν ὁποῖον τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐγείρει εἰς τὸν δύσπιστον παρατηρητὴν ἱστάμενον πρὸ ἑνὸς φυτοῦ ἱκανοῦ αὐτομάτως παράγοντος φωτός.

(Ἐκ μεταφράσεως).

Π. Στ. Βαλσαμάκης.

ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΣ ΠΟΛΕΩΝ ΤΙΝΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων τῶν ἄλλοτε ἐν τῇ Νέᾳ Πιερίᾳ πρὸς Β. καὶ Ν. τοῦ ὄρους Παγγαίου κειμένων ἦσαν μέχρι πρό τινος, τινὲς μὲν ὅλως ἄγνωστοι, τινὲς δὲ κακῶς τοποθετημέναι. Περὶ τούτων εἴχομεν γράψει πρὸ ἓξ ἐτῶν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει

ἐκδιδομένη Ἐφημερίδι «Ἐπιθεώρησις» (ἤδη δὲ «Νέα Ἐπιθεώρησις» νομίζω). Ἀλλ' ὑπάρχουσι καί τινες ἀκόμη Μεσαιωνικαὶ πόλεις, ὧν ἡ θέσις ἐντελῶς ἀγνοεῖται, ἢ εἰσιν ἐσφαλμένως τοποθετημέναι. Τοιαῦται εἰσί:

1. Τρέμουλα.

Ἡ Βυζαντινὴ αὕτη πόλις, ἧς νομίζω, ἡ θέσις εἶνε ὅλως ἄγνωστος, ἔκειτο μεταξὺ τοῦ λιμένος τῆς Ἐλευθερουπόλεως (Λευθεραὶ) καὶ τοῦ Ρωσσικοῦ Ταρσανᾶ, ἐπινείου τοῦ Νουζλᾶ, καθ' ὃ μέρος ἔκειτο ἄλλοτε ἡ *Οἰσύμη*. Φέρει δὲ ἡ θέσις αὕτη τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη.

2. Μοσυνόπολις.

Ταύτην τινὲς τῶν ἡμετέρων τοποθετοῦσιν ἐν Μποσιανῷ τσιφλικίῳ (Νοτ.) τῆς Δράμας, ἄλλοι δὲ πλησίον τῆς Γιουμουρτζίνας, ἢ Γεμουλτζίνας· καὶ ὅμως ἀκριβῶς τὴν θέσιν της κατέχει ἡ σημερινὴ κώμη *Μεσορώπη* καὶ *Μουσουρώπη*, παρά τινων προφερομένη, παρὰ δὲ τῶν γερόντων τοῦ τόπου καὶ τῶν πέριξ, *Μοσυρόπολι* καὶ *Μισυρόπολι* καλουμένη, ἥτις κεῖται τρεῖς ὥρας περίπου μακρὰν τοῦ Πραβίου ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Ἐν τῇ νέᾳ *Πιερίᾳ*.

3. Δημητρέτση.

Τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον, ὅπου τῷ 1185 Νοεμβρίῳ μηνί, ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς ὁ στρατηγὸς τῆς Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας κατέστρεψε τοὺς Νορμανούς, ἡμαρτημένως ὅλως τοποθετεῖται παρὰ τὸ χωρίον Καραγιάννη, ἐν ᾧ ἔκειτο, καὶ σήμερον ἀκόμη κεῖται, πολὺ μακρὰν τῆς ἀνωτέρω θέσεως, ὀλίγας ὥρας νοτιο-δυτικῶς (ἂν ἐνθυμοῦμαι καλῶς) τῆς παρὰ τὰς Σέρρας γεφύρας τοῦ Στρυμῶνος ποταμοῦ, φέρον καὶ τὴν σήμερον τὸ αὐτὸ ὄνομα *Δημητρίτση*, καὶ ἀνῆκόν τινι τῶν ἐν Σέρραις ὁμογενῶν.

4. Βρανόκαστρον καὶ Βρενόκαστρον.

Τὸ φρούριον τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἐρείπια ἀρκετὰ σώζονται ἤδη πλησίον τῆς νῦν κώμης *Παλαιοχώρι* ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ δύο ὥρας μακρὰν τοῦ *Πραβίου* ἀπέχον, ὠνομάσθη *Βρανόκαστρον* οὐχὶ ἐκ τοῦ *Ἐβρενὸζ* στρατηγοῦ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω ῥηθέντος στρατηγοῦ Βρανᾶ, ὅστις μετὰ τὴν κατὰ τῶν Νορμανῶν νίκην του ἀνήγειρε πρὸς ἄλλοις τισὶ καὶ αὐτό, ὅπως παρακωλύῃ τὰς κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπιδρομάς.

5. Δρυάνοβον καὶ Δράνοβα.

Τὸ μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ Πραβίου, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Παγγαίου ὄρους

κείμενον μικρὸν χωρίον *Δρυάνοβον* παρὰ τῶν πολλῶν καὶ *Δράνοβα* παρὰ τῶν ἐντοπίων καλούμενον, δὲν εἶνε Σλαυϊκὸν ἢ Βουλγαρικόν, ὡς τὸ θέλουσί τινες, ἀλλ' εἶνε Ἑλληνικόν, ἑλληνικώτατον, κατοικούμενον πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑφ' ἑλλήνων χριστιανῶν, νῦν δὲ ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ ὀθωμανῶν. Ἡ λέξις *Δρυάνοβον* εἶνε σύνθετος ἐκ τοῦ δρῦς καὶ ἄνοβα= ἄνω τῶν δρυῶν, ἄνω τοῦ δάσους· καὶ τοιουτοτρόπως καὶ σήμερον εὑρίσκεται. Ἄνοβα δὲ καὶ κάτοβα παρὰ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ μερῶν σημαίνει τὸ *ἄνω* καὶ *κάτω*.

Θ. Σύμβολον καὶ Νεάπολις.

Ἡ πόλις Σύμβολον (ἐκ τοῦ ὄρους Συμβόλου ὀνομασθεῖσα) ἔκειτο ἀπέναντι καὶ πλησιέστατα τῆς Καλαμίτσας, μικροῦ κτήματος τοῦ ἐν Καβάλλᾳ κ. Ὄφφμαν, πρὸς δυσμὰς τῆς Καβάλλας, ὅπου φαίνονται ἀρχαίας πόλεως ἐρείπια.

Τῆς δὲ ὑπό τινων ἐκεῖσε τοποθετουμένης *Νεαπόλεως* τὴν θέσιν κατέχει ἡ νῦν ***Καβάλλα***, ὡς ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ θέλομεν ἀποδείξει.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τρεῖς σχεδὸν ὥρας μακρὰν καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς κωμοπόλεως Πραβίου ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Παγγαίου, κεῖται ἡ κώμη Μισθιάνια, κατοικουμένη ὑπὸ ἀναμίκτου πληθυσμοῦ χριαστιανῶν τε καὶ ὀθωμανῶν. Πρὸς νότον τῆς κώμης ταύτης καὶ εἰς ἀπόστασιν πέντε λεπτ. τῆς ὥρας ὑπάρχει λόφος τις Κουλὲ ἢ Καλὲ ὀνομαζόμενος, περιτετειχισμένος ὑπὸ ἐρειπίων πελασγικῶν τειχῶν. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ πρό τινων ἐτῶν εἴχομεν τοποθετήσει τὸ τεῖχος Πέργαμος, ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τοῦ ὁποίου ἄλλοτε, καθ' Ἡρόδοτον, διῆλθεν ὁ Ξέρξης ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὰ πέριξ δὲ τοῦ λόφου τούτου ἀπὸ πέρυσι παρεχώρησε τοῖς κατοίκοις ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις πρὸς φύτευσιν ἀμπέλων. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς λοιπὸν κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἀνεκαλύφθησαν πλεῖστοι τάφοι ἀρχαῖοι, ἐν οἷς ἐνυπῆρχον ἀγγεῖα πήλινα καλῆς τέχνης καὶ νομίσματα χάλκινα, ὀλίγα δὲ ἀργυρᾶ, ἴσως δὲ καὶ χρυσᾶ, πρὸς δὲ καὶ κοσμήματα γυναικεῖα. Μεταξὺ δὲ τούτων ἐπὶ ἐπιτυμβίων πλακῶν εὑρέθησαν καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἐπιγραφαί, ἃς δημοσιεύομεν ἀφίνοντες τοῖς ἁρμοδίοις τήν τε συμπλήρωσιν καὶ ἑρμηνείαν αὐτῶν.

1

ΕΝΘΑΠΟΛΥΤΑΜΩΝΚΕΙΜΑΙΝΕΚΥΣ
··ΑΛΑΠΡΙΝΗΛΙΚΙΑΣΕΝΑΕΙΔΑΟΔΟΜΟΙΣ
ΕΝΝΕΑΚΑΙΔΕΚΑΕΤΙΝΑΠΟΠΑΤΡΟΣ·····Α
ΣΓΙ······Ν
ΕΝΘΑΠΟΛΥΚΛΑΥΣΤΟΣΚΕΙΜΑΔΕΟΥΑ
ΛΙΠΟΜ·····ΚΑΣΙΓΝΗΤΟΝΔΕΤΕΑΔΕΛ
ΦΟΝ
ΛΥ·········ΘΕΣΙΤΡΥ···

Σύγκειται ἀπὸ ὀκτὼ σειρὰς γραμμάτων· τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων πού μὲν εἶνε 0,02 μέτρου, πού δὲ ὀλιγώτερον· τὰ γράμματά εἰσι μᾶλλον πεπλατυσμένα. Εἰς τὴν τετάρτην σειρὰν λείπουσι πέντε ἢ ἓξ γράμματα· εἰς τὴν ἕκτην φαίνονται ἐλλείποντα πέντε γράμματα, καὶ εἰς τὴν ὀγδόην ἐννέα τοιαῦτα.

2

ΝΟϹ
ΚΑ
ΙΠΥΡΩΝΑν
ЄΤΩ

Ἡ πλὰξ εἶνε ἠκρωτηριασμένη· ὕψος γραμμάτων 0,02 μέτρου. Εὑρίσκεται ἤδη ἐν τῇ οἰκίᾳ Κρουστάλη ἐν Μεσθιάνια.

3

ΤΟΥϹ
ΑΠЄΜЄ
ΓΟΜΗ
ЄΖϹΤ

Ὕψος γραμμάτων ὅσον 0,02 μέτρ. περίπου· τὸ τῆς τρίτης σειρᾶς γράμμα φαίνεται καὶ ὡς μ καὶ ὡς δύο λ.

4

Μ·ΒΑΙΒΙΟΣΟΥΑ
ΛΗΣΕΤΩΝΒΜΘ

Ὕψος γραμμάτων 0,03.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Νοεμβρίου 1892.

Ἰωάννης Δ. Ἀφθονίδης
Ἰατρός.

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

La résurrection d'un art. — Le théatre grec moderne par GEORGES BOURDON. (Εἰς τόμ. εἰς 8ον ἐξ 123 σελίδων).—Paris, 1892.

Κριτικοὶ ὀνομαστοὶ καὶ εἰδικοὶ εἰς τὴν δραματικὴν φιλολογίαν ἐν Παρισίοις, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὀνομάσωσι τὸ βιβλίον τοῦτο ἓν σύγγραμμα ὑψηλῆς κριτικῆς (un livre de haute critique), ἓν ἔργον ἀληθοῦς ἀξίας. Πολλοὶ ἐγνώρισαν παρ' ἡμῖν τὸν κ. Georges Bourdon, νέον εὐφυᾶ, ὅστις ἔκαμεν ἐπιτόπιον ἀνάκρισιν περὶ τοῦ θέματος, περὶ οὗ μετὰ τόσης γλαφυρότητος, καλαισθησίας καὶ φιλοσοφικῆς κριτικῆς ἐπραγματεύθη. Συνωμίλησε μετὰ τῶν πλείστων δραματικῶν συγγραφέων μας, ἀνέγνωσε τὰ κάλλιστα ἐκ τῶν ἔργων των, ἐφυλλολόγησε τὰ ἐπίλοιπα, καὶ ἤκουσέ τινα ἀπὸ τῆς σκηνῆς διδασκόμενα. Ὅ,τι εἶδεν, ὅ,τι ἤκουσε, τὸ μεταφέρει, καὶ ἐξάγει συμπεράσματα ἀληθῶς ἐμβριθῆ.

Ὁ κ. Bourdon βλέπει εἰς τὴν ἀναγεννωμένην φιλολογίαν ἡμῶν, τὸ ἔργον ἑνὸς ἔθνους νέου. Βεβαιοῖ, ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες οὔτε τοῦ Αἰσχύλου ἀπόγονοι εἶνε, οὔτε τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἡ παλαιὰ Ἑλλὰς ἀπέθανεν, ὅπως ἀπέθανεν ὅλος ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἐκ τῶν λειψάνων δὲ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ ἐκ ποικίλων στοιχείων, ἐσχηματίσθη διὰ μέσου τῶν περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, τὸ νεοελληνικὸν ἔθνος, ἔθνος εὐφυές, δραστήριον, ἔχον εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλάχιστα καλλιτεχνικόν. Κατὰ τὸν κ. Bourdon ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἐξηφανίσθη ὅλος. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ φυλαὶ συνεχωνεύθησαν μετ' ἄλλων φύλων, ἐκ τοῦ κράματος δὲ τούτου, ἐφ' οὗ ἐπετέθη ἡ σφραγὶς τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν, ἐξῆλθεν ὁ τύπος τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους. Ἡ θεωρία αὕτη περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους εἶνε καὶ ὑπὸ φιλολογικὴν ἔποψιν οὐσιώδης, διότι τὸ ἐθνολογικὸν ζήτημα στενότατα συνδέεται πρὸς τὸ ζήτημα τῶν πνευματικῶν ἰδιοτήτων ἑνὸς ἔθνους.

Ὁ κ. Bourdon ἐκθέτει πῶς αἱ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας δραματικῆς τέχνης ἐξέλιπον, πῶς ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ ἀπὸ τὰς παντομιμικὰς παραστάσεις τοῦ ἐκπνέοντος ἑλληνισμοῦ μετέβη εἰς τὰ χριστιανικὰ δρά-

ματα, καὶ πῶς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐμυήθησαν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διὰ μεταφράσεων ἐκ τῆς ἰταλικῆς καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλολογίας. Ὅ,τι ὁ κ. Bourdon λέγει, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς δραματικῆς φιλολογίας, ἀληθεύει καὶ περὶ ὁλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὴν ὁποίαν ὁπωσοῦν ἐγνωρίσαμεν ἐκ τῶν ἔργων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τὴν ἐδιδάχθημεν δηλαδὴ εἰς τὰ βιβλία τῶν ξένων.

Τὸ χαρακτηριστικόν, κατὰ τὸν κ. Bourdon, τῆς νεοελληνικῆς δραματικῆς φιλολογίας, παρεκτὸς τῆς πτωχείας της, εἶνε ἡ ἔλλειψις ὡρισμένης τινὸς διευθύνσεως, ἐθνικοῦ τινος ἰδιορρύθμου σχεδίου. Εὑρισκόμεθα κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου, εἰς μεταβατικόν τι στάδιον. Ποῖαι ἆρά γε εἶνε αἱ τάσεις τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου; Ὁ κ. Bourdon, θεωρῶν τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας μᾶλλον κλίνοντας πρὸς τὸν λυρισμὸν ἢ πρὸς τὴν ψυχολογίαν, προβλέπει ὅτι τὸ νεοελληνικὸν θέατρον θέλει προσηλωθῆ μᾶλλον εἰς τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα παρὰ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐνδομύχων ἐλατηρίων, ὅτι ἑπομένως θὰ κλίνῃ μᾶλλον πρὸς τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὸν αἰσθηματισμὸν παρὰ πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὸν *ρεαλισμόν*.

Ὅ,τι κυρίως ἀποτελεῖ τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης τοῦ κ. Bourdon εἶνε ἡ ἀλήθεια τοῦ συνόλου τῶν παρατηρήσεών του, ἡ ὀρθότης τῶν συμπερασμάτων, καὶ ἐνίοτε τὸ φιλοσοφικὸν ὕψος μὲ τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ θέμα. Εἰς τὸν κ. Bourdon δὲν θὰ συγχωρηθῇ ἴσως παρά τινων, ὅτι προσέκρουσεν εἴς τινας φυλαυτίας. Ἀλλ' ἡ τόσον εὐχάριστος ἀνάγνωσίς τῆς μελέτης του θέλει πείσει πάντα ἀμερολήπτως διατεθειμένον, ὅτι ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν δίδει τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας εἶνε ἐν τῷ συνόλῳ ἀκριβεστάτη, ἐὰν ὄχι τόσον κολακευτική. Μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων ἀξιολόγων ἔργων τὰ ὁποῖα ὡς ἔξοχα ἀναφέρει ὁ κ. Bourdon, ἀναλύει ἓν ἀριστούργημα, τὴν *Γαλάτειαν* τοῦ Βασιλειάδου. Ἀληθῶς ἡ *Γαλάτεια* δὲν εἶνε ἴσως δρᾶμα καθ' ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλ' εἶνε ἓν εἶδος δραματικοῦ ποιήματος, καὶ ἀδιστάκτως λέγομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι εἶνε ἐφάμιλλον πρὸς τὰ τοιούτου εἴδους ἀριστουργήματα τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Γκαῖτε, τοῦ Σχίλλερ, τοῦ Βύρωνος, τοῦ Πούσκιν, τοῦ Musset. Δυστυχῶς ὁ Βασιλειάδης ἀπέθανε τριακονταετὴς μόλις, ἐὰν δὲ ὁ θάνατος δὲν συνέτριβε τὴν θείαν μοῦσάν του, ἡ *Γαλάτεια* βεβαίως δὲν θὰ ἦτο τὸ μόνον αὐτοῦ ἀριστούργημα. Κατὰ τὸν κ. Bourdon, πλὴν τῆς *Γαλατείας*, ἓν ἀκόμη ἀριστούργημα ἔχει ἡ δραματικὴ ἡμῶν φιλολογία, τὸν *Γάμον τοῦ Κουτρούλη* τοῦ Α. Ρ. Ραγκαβῆ.

Εἰς τοὺς θέλοντας νὰ λάβωσιν ἔννοιαν ἀκριβῆ καὶ ἀπὸ περιωπῆς

τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας, συνιστῶμεν θερμῶς τὴν τερπνοτάτην ἀνάγνωσιν τοῦ ὡραίου βιβλίου τοῦ κ. Bourdon. **X.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Enchiridium dictionis epicae. scripsit J. van Leeuwen J. f. Pars prior. Lugduni Batavorum, apud A. W. Sijthoff. 1892. Σελ. 274.

Οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν ὅτι ἡ μικρὰ ἐκείνη ἀλλ' ἔνδοξος χώρα, ἣν αἱ Μοῦσαι φαίνονται μάλιστα πασῶν φιλήσασαι, ἔμελλέ ποτε ἡμῖν νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἀκριβέστατον ὁμηρικὸν κείμενον καὶ τὸν μεθοδικώτατον ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης ὁδηγόν. Ὁ νηφάλιος τῶν Ὀλλανδῶν νοῦς ὥσπερ ἐν πᾶσίν ἐστι ζητητικὸς καὶ εὑρετικός, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὁμηρικῇ σπουδῇ ἀπετόλμησε γενναίως νὰ προβῇ πέραν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φραγμοῦ ζητῶν νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ἐν πολλοῖς σαθρῶς παραδεδομένον κείμενον ὡς οἷόν τε ἐγγύτατα τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ μορφῆς.

Ὁ ἐπιφανὴς Λέρσιος ἐν τῷ περὶ Ἀριστάρχου συγγράμματι κατέδειξε μὲν τὴν ἀρίστην τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κριτικοῦ μέθοδον ἐρειδομένην ἐπὶ μακρᾶς τῶν ὁμηρ. ποιημάτων μελέτης, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ ἀκριβὴς τῆς ὁμηρικῆς χρήσεως γνῶσις, ἔθηκε δ' οὕτω τὰς βάσεις τῆς μεθόδου, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸ ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν κείμενον. Μετὰ τὸν Λέρσιον οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ σχεδὸν εἰς πέρας ἤγαγον τὸ ἔργον.

Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἀναπαυθῇ ἐπὶ τοῦ Ἀρισταρχείου κειμένου; Μόνη ἡ τοῦ δίγαμμα ἔλλειψις ἐν αὐτῷ ἀρκεῖ νὰ δείξῃ πόσον ἀπελείπετο τοῦ ἀρχικοῦ. Αἱ μετὰ τὴν ἐκ τῆς γλώσσης ἐξαφάνισιν τοῦ δίγαμμα συμβᾶσαι παρεμβολαὶ στίχων καὶ αἱ ἕνεκα τῆς ἐξαφανίσεως ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς καὶ ἄλλων παλαιῶν ὑπομνηματιστῶν ἀναγκαῖαι, ὡς τότε ἐδόκει, μεταβολαί εἰσι πλεῖσται, ἡ δὲ κριτικὴ ὀφείλει ἐκείνας μὲν νὰ ὀβελίσῃ, ταύτας δὲ νὰ ἐπανορθώσηται, ἀφ' οὗ ἤδη γνωστὴ εἶνε ἡ τοῦ κακοῦ ἀρχή. Καὶ ἐπειράθησαν μὲν πολλοί, ὀνομαστέοι δὲ οἱ Bekker, Cobet, Naber, Herwerden. Nauck, Fick ἅπαντες μύσται τοῦ ἕλληνος λόγου, τὸν δὲ κολοφῶνα ἐπέθηκαν δύο ἄνδρες δεξιώτατοι ὁ J. van Leeuwen καὶ ὁ Mendes da Costa. Ἡ ὁμηρικὴ αὕτη ἔκδοσις εὑρίσκεται παρὰ τῷ αὐτῷ ἐκδότῃ Sijthoff.

Τὸ σήμερον ὑφ' ἡμῶν ἀγγελλόμενον *ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς λέξεως*

εἶνε ὄντως ἀριστοτέχνημα διανοίας καὶ ἐντρεχοῦς τῆς ἐπικῆς γλώσσης σπουδῆς ἀποτέλεσμα. Προηγεῖται σαφὴς καὶ ἀκριβὴς τοῦ ἡρωϊκοῦ ἑξαμέτρου περιγραφή· ὅ,τι κάλλιστον μέχρι νῦν δίδαγμα ἔχει εὑρεθῆ, τοῦτο παρέλαβεν ὁ ἐξόχως φιλόκαλος van Leeuwen· εἰς λεπτομερείας νὰ εἰσέλθωμεν κωλύει οὐχὶ ὁ χρόνος ἀλλ' ὁ τόπος. Ἕπεται τὸ περὶ φωνηέντων καὶ διφθόγγων κεφάλαιον, ἔπειτα τὸ περὶ συμφώνων καὶ τέλος τὸ περὶ κλίσεως ὀνομάτων κλπ. μέχρι τοῦ περὶ ἀντωνυμιῶν ἐξόχως δυσχεροῦς ζητήματος, ἐν ᾧ ὁ Ὁλλανδὸς καθηγητὴς αὐτὸς αὑτοῦ κράτιστος ἀναφαίνεται. Τὸ δεύτερον τεῦχος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ συγγραφέως ἐκδοθήσεται ἐντὸς τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

Ἐν παντὶ τῷ βιβλίῳ ἐγκατασπείρονται σοφὰ παρατηρήματα, ἅπερ ὁ ἐπαΐων ἀναγνώστης οὐ μόνον ἀσπάζεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀλλὰ πειρᾶται καὶ αὐτὸς νὰ ἐπικυρώσῃ αὐτὰ διὰ τῆς διορθώσεως τῶν ὀλίγων ἐναντιουμένων ἐξαιρέσεων. Ἰδίᾳ μετὰ τέχνης καὶ χάριτος κλασικοῦ λογογράφου γεγραμμένα δύνασαι νὰ ὑπολάβῃς τὰ περὶ τοῦ δίγαμμα διειλημμένα ἐν σελ. 131 κ. ἑφ., ἐν γλώσσῃ ἀκριβῶς λατινικῇ, ἥτις ἐν Ὁλλανδίᾳ οὐδέποτε ἐπαύσατο ἀκμάζουσα. Ἐνταῦθα ἐκτίθενται μετ' ἀπαραβλήτου κομψότητος τὰ περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ δίγαμμα ὑπὸ τοῦ Bentley καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἔριδες κ. τ. δ., ἀποδείκνυται δὲ τρανότατα πόσον ἀναγκαία εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς φυγῆς κάθοδος αὐτοῦ εἰς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον.

Πολλὴν χάριν ὀφείλομεν ἐν τῷ ἀνδρὶ ὅτι μετ' ἐξαιρέτου φιλοπονίας συνήγαγεν ἐν τάξει πάσας τὰς λέξεις, αἵτινες συμφώνως βεβαίοις τεκμηρίοις εἶχον τὸ δίγαμμα καὶ ἀπηρίθμησε πρὸς ἑκάστῃ λέξει πάντας τοὺς ὁμηρικοὺς στίχους, ἐν οἷς τὸ δίγαμμα ἄνευ μεταβολῆς δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ. Τοὺς τοιούτους στίχους δικαίως κρίνει ἤτοι ἐφθαρμένους ἢ παρεμβλήτους. Ἀπειράριθμοι εἶνε οἱ στίχοι, οὓς δι' ἐλαφροτάτης μεταβολῆς ἀποκατέστησεν, ὅσους δὲ δι' ἁπλῆς μεθόδου ἀδυνατεῖ νὰ ἐπανορθώσηται, τούτους καταλείπει τοῖς ἄλλοις διορθοῦν.

Ἡ ἐμβρίθεια καὶ ἡ πειθώ, ἣν κέκτηται ὁ van Leeuwen, εἶνε ὑπέρτεροι τῶν ἐμῶν ἐπαίνων. Τὰς ἐρεύνας τῆς γλωσσολογίας λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ μὲν ἀπίθανα σιγῇ εὐκόσμῳ παρέρχεται, τὰ δὲ βέβαια μόνα παραλαμβάνει καὶ τὰ ἄδηλα ὡς ἄδηλα ἀναγράφει ἐκ σωφροσύνης μὴ προχωρῶν πέραν τῶν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ ἁλωτῶν. Καίτοι σχεδὸν συρμὸς κατήντησε παρὰ πολλοῖς μάλιστα τῶν ἐν Γερμανίᾳ φιλολόγων τὸ ζητεῖν τὰ ἀδύνατα εὑρεθῆναι· ἧς τάσεως ἔξαρχος καὶ προηγεμὼν ἀναφαίνεται ὁ Wilamowitz, ἀνὴρ καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην εὐφυέστατος καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν οὐκ ἄμουσος, ὅστις ὅμως βίᾳ καὶ ὁρμῇ

ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα συχνὰ φερόμενος καὶ τῷ νεύματι αὐτοῦ ζητῶν νὰ ἐκβιάσηται τὴν σιγῶσαν ἀρχαιότητα νὰ ὁμολογήσῃ καὶ ἄκουσα ὅπερ αὐτὸς θέλει, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Πυθίαν, φαίνεται λησμονῶν, ὅτι, ἂν ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἤκουσε παρὰ τῆς μάντιδος: ἀήττητος εἶ, ὦ παῖ,» οὐδαμῶς παράδοξον ὁ Τεύτων διδάσκαλος ν' ἀκούσῃ τὴν γενικὴν καὶ δικαίαν κραυγὴν «ἀνόητος εἶ, ὦ παῖ».

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐδὲν σχεδὸν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὸ προκείμενον. Ὅ,τι δὲ μετὰ πάσης πεποιθήσεως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, τοῦτο ἐπεφυλάξαμεν ἐν τέλει τῆς παρούσης βιβλιογραφίας, ὅτι δηλ. ὁ θέλων ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς τὸν Ὅμηρον νὰ μελετήσῃ, οὐδὲ ἓν βῆμα δύναται νὰ βαδίσῃ, ἂν μὴ ἔχῃ τὴν μνημονευθεῖσαν ὁμηρικὴν ἔκδοσιν καὶ τὸ ἄριστον ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς γλώσσης· τῷ ἄλλως φρονοῦντι ἀνοίγονται αἱ πύλαι τῆς Βυζαντινῆς παλαίστρας.

Ἐν Χάλλῃ τῆς Γερμανίας.

Γ. Μ. Σακόρραφος.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ

Ἀπόσπασμα συλλογῆς βραβευθείσης ἐν τῷ Γλωσσικῷ διαγωνίσματι κατὰ Μάρτιον τοῦ 1892 [1].

1.

Ἄβιβλος παπᾶς
μεγάλος ψεύτης.

Ἡ Λακωνικὴ αὕτη παροιμία λέγεται ἐν Ἀνάφῃ καὶ οὕτως:

Ὁ παπᾶς ὁ ξεστηθιάρης
πάντα πάντα ψεμματάρης.

[1] Περὶ τῶν παροιμιῶν τούτων ἡ ἐπιτροπὴ συνισταμένη ὑπὸ τῶν κυρίων Σ. Κουμανούδη, Ἰ. Πρωτοδίκου καὶ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Γ. Ν. Χατσιδάκη, ἐξήνεγκε τὴν ἑξῆς κρίσιν: «Ἡ δὲ Συλλογὴ ἀνεκδότων παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων, ἡ φέρουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ῥῆσιν «Ἄβιβλος παπᾶς μεγάλος ψεύτης» ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 742 μεγάλων καὶ περιέχει 6,300 παροιμίας. Πρὸς τούτοις ὁ συντάξας αὐτὴν ἀναφέρει συχνὰ καὶ τὴν ἀντίστοιχον γαλλικὴν παροιμίαν ἢ ἄλλως φροντίζει νὰ ὑποδεικνύῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Ἡ κατάταξις ἐγένετο κατ' ἀλφάβητον καὶ τοῦτο εὐλόγως,ἵνα δύναται ἕκαστος εὐκόλως παραβάλλων πρὸς τὰς ἐκδεδομένας νὰ ἀνευρίσκῃ τὰς ἀνεκδότους. Ἵνα δὲ καὶ καθ' ὕλην εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξέτασις αὐτῶν, ὁ συγγραφεὺς ἐζήτησε νὰ ταξινομήσῃ αὐτὰς εἰς διαφόρους τάξεις, ἤτοι εἰς ποι-

Ἡ παροιμία λέγεται ἐπὶ τῶν κακῶς ποιούντων τι δι' ἔλλειψιν μέσων ἢ ἐργαλείων. Ἐὰν δὲ οἱ ἀγράμματοι τῶν ἱερέων δυσκόλως ἀπαγγέλλουσι τὰς εὐχὰς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, πολὺ περισσότερον, ὅταν δὲν ἔχωσιν ἐμπρός των τὸ εὐχολόγιον ἢ τὸ Εὐαγγέλιον. Ὁμοιάζει δὲ πρὸς τὴν παρ' Ἀποστολίῳ φερομένην ῥῆσιν: «Ἀπελθόντων τῶν ὀμμάτων, τὰ τῆς μνήμης ἄξια ῥᾳδίως ἐκφεύγει.»

Σημ. Ἡ λέξις *ἄβιβλος* ἀπαντᾷ παρὰ Τζέτζῃ κατὰ τὴν πρώτην κλίσιν, *ἀβίβλης*, Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δηλοῖ ὅτι ἡ λέξις δὲν ἐλέγετο καὶ κατὰ τὴν β' κλίσιν καὶ ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν τά, *γυμνασίαρχος* καὶ *γυμνασιάρχης*, *τριήραρχος* καὶ *τριηράρχης*, *νόμαρχος* καὶ *νομάρχης* καὶ πλεῖστα ἄλλα.

2.

Ἀγάλι' γάλια βρίσκ' ἡ τάβλα τὸ καρφί της.

Ἡ παροιμία αὕτη ὁμοιάζουσα τῇ παρ' Ἀραβαντινῷ

πῦρεν ἡ τέντσερη τὸ κούπωμά της·

καὶ ταῖς παρὰ Βενιζέλῳ:

πῦρ' ἡ ἀμάδα τὸ ἀξί· καὶ
πῦρ' ἡ ἀρίδα τὸ ῥόζο· καὶ
πῦρ' ἡ πέτρα τὴν ἀμάδα

λέγεται ἐπὶ τῶν ταχέως ἢ βραδέως λαμβανόντων τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας των. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι ἔλεγον:

Ὀψὲ θεῶν ἀλέουσι μύλοι,
ἀλέουσι δὲ λεπτά.

Σημ. Ἡ λέξις·*ἀγάλια* κατὰ μὲν τὸν Κοραῆν γίνεται ἐκ τοῦ *ἀγανός*, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τοῦ *ἀκαλός*. Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ διαλάβωμεν, ὅταν Θεοῦ θέλοντος ἐκδώσωμεν τὰς παροιμίας εἰς βιβλίον.

3.

Ἀγάλια γάλια γίνεται ἡ ἀγουρίδα μέλι
κι' ἀπὸ τὸ μέλι σ' τὸ κρασὶ
καὶ σ' τὸ βαένι μπαίνει. (Λακεδαίμονος)

4.

Ἀγάλια γάλια φύτευεν ὁ φρόνιμος ἀμπέλι,
ἦρθ' ὁ καιρὸς καὶ γίνηκεν ἡ ἀγουρίδα μέλι. (Λακεδ.)

μενικάς, εἰς γεωργικάς, εἰς ἐμπορικάς, εἰς θεολογικὰς κλπ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ καὶ Λεξιλόγιον αὐτῶν, οὗ τὸ Α μόνον προέλαβε νὰ πέμψῃ. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἀνὴρ λόγιος καὶ φιλόπονος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ παντὸς ἐπαίνου ἄξιον. Διὰ ταῦτα ἡ ἐπιτροπεία ἐπαινεῖ προθύμως τὸν φιλόπατριν ἄνδρα καὶ μετὰ χαρᾶς μεγάλης κρίνει τὸ ἔργον αὐτοῦ ἄξιον νὰ βραβευθῇ.»

5.

'Αγάλια γάλια φύτευεν ὁ γέροντας σ'τὴν ἔρημό ἀμπέλι,
κι' ἀγάλια γάλια γίνηκεν ἡ ἀγουρίδα μέλι. (Λακεδαίμονος)

Αἱ ἐν Λακεδαίμονι αὗται παροιμίαι ἐν χρήσει λέγονται ἐπὶ τῶν δι' ὑπομονῆς καὶ καρτερίας κτωμένων τὰ ἀγαθά. Ἂν ταῖς παροιμίαις ταύταις ὁμοιάζει ἡ ἀρχαία

Κατὰ ποδὸς βάσιν

ἧς μνείαν ποιεῖται ὁ Πλάτων ἐν Νόμοις (Θ, 918, Α) ἐπὶ τῶν κατὰ μικρόν τι πραττόντων καὶ μετὰ τέχνης, ἐπέχομεν ἔν γε τῷ παρόντι νἀποφανθῶμεν. Οἱ Γάλλοι ἔχουσι δύο τοιαύτας παροιμίας:

Avec le temps et la paille
les nèfles mûrissent.

Avec le temps et la patience
la feuille du murier devient satin.

6.

'Αγάλια γάλια τὰ τούμπανα
γιατ' εἶν' ἀφεντικὸς ὁ γάμος.

Ἡ παροιμία αὕτη ἀντίθετος τῇ παρὰ Ζαφειροπούλῳ 1178.

'Αγάλια γάλια τὰ τούμπανα
γιατ' εἶνε φτωχὸς ὁ γάμος

ἐλήφθη πιθανῶς ἐκ τῶν διασκεδάσεων τῶν πλουσίων, αἵτινες δὲν εἶνε τόσον θορυβώδεις ὡς αἱ τῶν πενήτων. Ἂν ἡ παροιμία ἐλήφθη ἐκ δημοτικοῦ ᾄσματος, δὲν δυνάμεθα νἀποφανθῶμεν. Ἰδοὺ δὲ τί ἀπαντῶμεν ἔν τινι Λακωνικῷ ἀνεκδότῳ ᾄσματι:

Σιγὰ σιγὰ τὰ τούμπανα καὶ ἀραῖα τὰ παιγνίδια
γιατ' ἐν' ἡ χαρὰ λυπητερὴ κι' ἡ κόρη γκαστρωμένη.

7.

'Αγάπαε ἡ Μάρω τὸ χορὸ
κι' ηὗρε ἄντρα ταμπουρλῆ. (Ζακύνθου)

8.

'Αγάπαε ἡ Μάρω τὸ χορὸ
κι' ηὗρ' ἄντρα μὲ λύρα
ξαπέζα καὶ χόρευε
Μάρω ἡ κακομοῖρα. (Λακεδαίμονος)

Ἐπὶ τῶν συμφωνούντων κατὰ τὰ ἤθη· ὁμοίᾳ τῇ ἀρχαίᾳ:

Ὅμοιος ὁμοίῳ πελάζει·
καὶ αἰεί τοι τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς καθ' Ὅμηρον (Ὀδυσ. Ρ, 218).

9.

Ἀγάπα με θεοτικὰ κι' ὄχι διαβολεμένα,
νὰ πᾶμε ς' τὴν παράδεισο τὰ δυὸ ἀγκαλιασμένα.

Ἐπὶ τῶν ἀπαιτούντων εἰλικρίνειαν εἰς τοὺς ἔρωτας καὶ ἐν γένει ἐπὶ παντὸς ἀγαπῶντος τὸ εἰλικρινὲς καὶ ἄδολον.

10.

Ἀγάπα με μιὰ ὀργιὰ
νὰ σ' ἀγαπῶ μιὰ τριχιά. (Λακεδαίμονος)

Λέγεται καὶ ἀντιθέτως

11.

Δέ με θέλεις μιὰ ὀργιὰ
δέ σε θέλω μιὰ τριχιά.

Ἐπὶ τῶν ἀνταποδιδόντων τὰ ἴσα καὶ περισσότερα.

12.

Ἀγαπᾷ τὰ ξινόμηλα· καὶ
Ἀγαπᾷ τὰ ξινά.

Εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν γυναικομανῶν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπὶ τοιούτων ἔλεγον:

Μῦς λευκός.

13.

Ἀγάπαε τὸ φίλο σου μὲ τὸ ζακόνι πῶχει. (Λακεδαίμονος)

14.

Ἀγάπαε τὸ φίλο σου μὲ τὴν αἰτίαν πῶχει. (Ἀθηνῶν)

Συμβουλὴ ὀρθή, διότι οὐδεὶς ἄνευ ἐλαττωμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι συμβουλεύοντες ἔλεγον:

Ἤθη φίλων γίγνωσκε,
μιμήσει δὲ μή· καὶ
Μηδ' ἔχθαιρε φίλον σὸν ἁμαρτάδος ἕνεκα μικρᾶς.

Ὁ δὲ θεῖος Χρυσόστομος ἐν ΟΘ' ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (§ δ') λέγει «οὐκ ἤκουσας τῆς ἔξω παροιμίας λεγούσης, ὅτι *δεῖ τοὺς φίλους μετὰ τῶν ἐλαττωμάτων ἔχειν;*»

15.

Ἀγαπάω τὸ Γαρμπῆ,
γιατὶ βρέχει καὶ κρατεῖ. (Ζάκυνθος)

Παρατήρησις στηριζομένη ἐπὶ τῆς πείρας, διότι, ὅταν ἐπικρατῇ ὁ δυτικονότιος ἄνεμος, ὁ κοινῶς Γαρμπῆς λεγόμενος, ὁ καιρὸς εἶνε μὲν βροχερός, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαλείμματα ἡ βροχὴ παύει.

16.

Ἀγάπη ποὖχα κι' ἔχασα ἀπ' τὴν ἀνεμυαλιά μου,
τώρα τὴν βλέπω σ' ἄλλονε καὶ καίγετ' ἡ καρδιά μου.

Ἐπὶ τῶν μεταμελομένων, διότι κατέλιπον τὴν πρώτην ἀγάπην καὶ δυστυχούντων.

17.

Ἀγκίστρι δὲν πιάν' ἀπάνω του.

Ἐπὶ τῶν ἄγαν πενήτων.

Λεβηρίδος γυμνότερον

ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι τὸν ἄγαν πένητα. Ὁμοίαν ταύτῃ παροιμίαν θὰ παραθέσωμεν ἐν τῷ στοιχείῳ Κ.

18.

Ἀγέρα μου καλοκαιρινέ,
νά σ' εἶχα τὸν χειμῶνα. (Ἀνάφης)

Λέγεται ἐπὶ τῶν ἀναμιμνησκομένων εὐτυχίας παρελθούσης. Ἄρα ἐπὶ εὐχῆς ἀδυνάτων.

19.

Ἁι (=ἁγία) Βαρβάρα μίλησε
κι' ἅι (=ἅγιος) Νικόλας ἀπελογήθη·
καὶ σὺ μικρὲ Σαββατιανὲ
τί γυρεύεις σ' τὴ μέση ;

20.

Ἁι Βαρβάρα μίλησε
ἅϊ Νικόλας ἀπελογήθη
καὶ σὺ πτωχοΣάββατε,
τί θέλεις σ' τὴ μέση ;

21.

Ἁι Βαρβάρα μίλησε
ἅϊ Νικόλας ἀπελογήθη·
καὶ σὺ Κακοσάββα,
τί θέλεις σ' τὴ μέση ; (Κυνουρίας)

22.

Ἅι Βαρβάρα μίλησε
κι' ἅι Σάββας ἀπελογήθη
κι' ἅι Νικόλας ἔδραμε
νὰ πάῃ νὰ βαφτίσῃ. (Λακεδαίμονος)

23.

Ἅγια Βαρβάρα μίλησε
κι' ἅγιος Σπυρίδων ἀπελογήθη
κι' ἅγιος Νικόλας ἔρχεται
σ' τὰ χιόνια φορτωμένος. (Λακεδαίμονος)

24.

Ἅγια Βαρβάρα μίλησε
καὶ ἅγιος Σπυρίδων ἀπελογήθη
κι' ἅγιος Νικόλας ἔρχεται
σ' τὰ χιόνια φορτωμένος·
τὰ γένεια του ἐτίναξε
τὸν κόσμον τὸν ἐγιόμισε. (Λακεδαίμονος)

25.

Ἁγιὰ Βαρβάρα λάλησε
κι' ἅ(γ)ι Σάββας ἀπεκρίθη
κι' ἅ(γ)ι Νικόλας ἔτρεχε
νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθεια. (Μάνης)

28.

Ἁγιὰ Βαρβάρα γέννησε
κι' ἅ(γ)ι Σάββας ἀπεκρίθη
κι' ἅ(γ)ι Νικόλας ἔτρεχε
γιὰ νὰ βαφτίσῃ. (Μάνης)[1]

Ἅπασαι αἱ εἰρημέναι παροιμίαι λέγονται ἐπὶ τῶν μεταβολῶν τῆς ἀτμοσφαίρας, αἵτινες κατὰ τὰ λεγόμενα Νικολοβάρβαρα ἐπέρχονται· ἀνάγονται δὲ εἰς τὰς Μετεωρολογικὰς παροιμίας.

[1] Αἱ δύο αὗται παροιμίαι δὲν ὑπῆρχον ἐν τῇ Συλλογῇ τῇ βραβευθείσῃ. Τῆς Μάνης τὰς παροιμίας μετὰ γλωσσαρίου σκοποῦμεν βραδύτερον νὰ δημοσιεύσωμεν.

27.

'Αγιὰ δευτέρα βόηθα με,
καὶ τρίτη καὶ τετράδη,
πέμπτη καὶ παρασκευὴ
ποτὲ νὰ μὴ δουλεύω·
τὸ σάββατο σ' τὸ λουτρό.
καὶ τὴν κυριακή·
ὅ,τι κάμουν[1] ὁ ἄλλος κόσμος κι' ἐγώ.
(Λακεδαίμονος)

Ἡ παροιμία αὕτη λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀέργων καὶ πονηρῶν γυναικῶν παραλλάσσει τῆς παρὰ Καββαδίᾳ φερομένης. Αἱ τοιαῦται γυναῖκες ὑπάγονται εἰς τὸ γένος τῶν ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου τοῦ 'Αμοργίνου κωμῳδουμένων. Δυστυχὴς δὲ ὁ ἀνὴρ ὁ τοιαύτης τυχὸν γυναικός.

ἆ τάλας ἀνήρ
ὅστις κακὸν τοιοῦτον ἀγκαλίζεται!

28.

Ἅγιος ποῦ δὲ θαματουργεῖ
μήτε λιβάνι μήτε κερί. (Λακεδαίμονος)

Ἡ παροιμία διάφορος τῶν παρὰ Βενιζέλῳ, Ζαφειροπούλῳ καὶ Καββαδίᾳ λέγεται ἐπὶ τῶν ἀναξίων ἀμοιβῆς, ὡς μὴ ἀσκούντων ἢ ἐκτελούντων τὸ ἑαυτῶν καθῆκον. Οἱ Γάλλοι λέγουσιν:

Un saint qu'on ne choure pas.

29.

'Αγιοῦ μὴν τάξῃς τάξιμο
καὶ κουζουλοῦ κουλοῦρι. (Κρητικὴ)

Διάφορος τῶν παρὰ 'Αραβαντινῷ καὶ Ζαφειροπούλῳ λέγεται ἐπὶ τῶν ὀφειλόντων νὰ εἶνε ἀκριβεῖς καὶ ἀκόλουθοι πρὸς τὰς ὑποσχέσεις των, διότι ἡ ἄρνησις συνεπάγεται τὴν τιμωρίαν.

30.

'Αγκαλιάζει τὴν φτώχεια μὲ τὰ νύχια. ('Ηπείρου)

'Επὶ τῶν πενεστάτων.

[1] 'Αξία παρατηρήσεως ἡ σύνταξις τοῦ *κάμουν* μετὰ ἑνικοῦ ὑποκειμένου. 'Ο λαὸς γινώσκει τὴν σύνταξιν τῶν περιληπτικῶν ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν κανόνων τοῦ Συντακτικοῦ.

31.

Ἀγκελώθ' ἡ νύφη μας σ' τὴν ἀλευροθήκη. (Λακεδ.)

Εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν προφασιζομένων ὅτι ἔπαθόν τι κακόν.

32.

Ἄγνεστα κι' ἀνύφαντα
σ' τὴν τέμπλα κρεμασμένα. (Τρικάλων Θεσαλ.)

Ὁμοία τῇ παρὰ Βενιζέλῳ Τ,11. Λέγεται ἐπὶ τῶν ἀλόγως καὶ ἀτάκτως ἐργαζομένων.

33.

Ἁγνότερος περιστερᾶς.

Ἡ περιστερὰ λαμβάνεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ὡς σύμβολον τῆς ἁγνότητος καὶ ἀκακίας. «Γίνεσθε οὖν ὑμεῖς φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ *ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί*» (Ματθ. 10, 16· πρβλ. Ὠσηέ, 7, 11).

Ἡ παροιμία λέγεται καὶ εἰρωνικῶς. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον:

Ἁγνότερος πηδαλίου.

34.

Ἀγοράζει, ἀλλὰ δὲν πωλεῖ. (Κυνουρίας)

Ἐπὶ τῶν ἄγαν εὐφυῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πονηροτάτων, οἵτινες αὐτοὶ μὲν σιωπῶσιν, ἀκούουσι δὲ τῶν ἄλλων ἵνα ἐκ τῆς ἁπλότητος αὐτῶν ἐπωφελῶνται.

35.

Ἄγουρος ἀφοῦ γεννηθῇ
κι' ἡ κόρη ἀφοῦ κατασταθῇ. (Ἀνάφης)

Ἡ παροιμία εἶνε ἐλλειπτική, ἢ ἵνα ὀρθότερον γραμματικῶς εἴπωμεν, λέγεται κατὰ βραχυλογίαν· ὁ ἄγουρος, τὸ ἀγόρι ἀλλαχοῦ, εἶνε ὡραῖος ἅμα γεννώμενος, ἡ δὲ κόρη, ὅταν ἐλθοῦσα εἰς ὥραν γάμου ἀποκατασταθῇ, ἤτοι ὑπανδρευθῇ.

36.

Ἀγουροφᾶς ἐκέρδισε. (Ἀνάφης)

37.

Ἀγουροφάγος ἔφαγε
κι' οὐρμοφάγος καρτερεῖ. (Λακεδαίμονος)

Αἱ παροιμίαι διαφέρουσαι τῶν παρὰ Βενιζέλῳ (Ο, 1) καὶ δημ. παροιμιῶν Παρνασσοῦ (393), λέγονται ἐπὶ τῶν προλαμβανόντων ἄλλους ἀναμένοντας καὶ βραδύνοντας εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των.

38.

Ἄδεια εἶχε ἡ γρῃὰ
κι' ἀγόραζε γουρούνια.

Διάφορος τῆς παρὰ Βενιζέλῳ (Η, 45) καὶ τῶν ἡμετέρων (ἐν Η, 38 κέξ.). Λέγεται ἐπὶ τῶν ἐμβαλλόντων ἑαυτοὺς εἰς δυσχερείας· οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον:

Ἀνδρὶ Λυδῷ πράγματα οὐκ ἦν,
ἀλλ' αὐτὸς ἐξελθὼν ἐπρίατο.

39.

Ἀδειανὸς καλόγηρος
τὴ γάτα λύει καὶ δένει.

Διάφοροι τῶν παρὰ Καββαδίᾳ λέγονται ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αἱ ἀνωτέρω.

40.

Ἄδειο σακκὶ δὲ στέκει,
γεμᾶτο δὲ λιγύζει. (Λακεδαίμονος)

Πληρεστέρα τῶν παρὰ Βενιζέλῳ (Α, 25) καὶ Καββαδίᾳ (Α, 81) λέγεται ἐπὶ πεινώντων καὶ ἐπὶ κεκορεσμένων, ὡς δηλονότι ὁ κενὸς σάκκος δὲν ἵσταται, οὕτω καὶ ὁ πεινῶν δὲν ἀντέχει, ἐν ᾧ τοὐναντίον συμβαίνει. Δύναται δὲ νὰ ἐφαρμόζηται ἡ παροιμία καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαφρῶν τὸν νοῦν καὶ ἀστάτων καὶ ἐπὶ τῶν σταθερῶν τὴν γνώμην.

(Ἕπεται συνέχεια).

Κ. Νεστορίδης, *γυμνασιάρχης*.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Φεβρουάριος 1895.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνός. Ἐγένοντο τρία ἀναγνώσματα. Ὁ κ. Δ. Κακλαμάνος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ ἐφημερίδων καὶ ἐφημεριδογράφων. Ὁ κ. Στ. Δ. Βάλβης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἰσχύος τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος. Ὁ κ. Φιλοποίμην Παρασκευαΐδης ὡμίλησε περὶ τῆς λευκῆς Βασιλίσσης.

Ἐπανελήφθησαν αἱ θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι καὶ ἐγένοντο τοιαῦται τρεῖς, δύο ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ μία ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου

Μοσχάκη. Ἐπανελήφθησαν ὁμοίως αἱ φιλολογικαὶ ἐπιστημονικαὶ διαλέξεις καὶ ἐποιήσατο τοιαύτην μίαν ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος περὶ τῶν ἐκ τοῦ ὕδατος φυσικῶν φαινομένων.

Ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ σεισμοῦ παθόντων Ζακυνθίων διωργανώθη ἐν τῷ Συλλόγῳ μουσικὴ καὶ ποιητικὴ προεσπερίς, ἐξ ἧς ἀπέμεινε καθαρὸν κέρδος ἐκ δρ. 3022.25, ὅπερ ἀπεστάλη τῇ κεντρικῇ ὑπὲρ τῶν παθόντων ἐπιτροπῇ.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σύλλογον ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου δρ. 500 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τοῦ ἐτησίου ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων χοροῦ.

Ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Σύλλογον δωρεὰς ὁ κ. Στ. Ζαφειρόπουλος δρ. χιλίας, ὁ κ. Θεόδωρος Π. Ροδοκανάκης δρ. χιλίας, ὁ κ. Γ. Πασπάτης δρ. 500, ὁ κ. Ἰ. Φωτίου δρ. 500, ὁ κ. Ἐδ. Λόου δρ. 100 καὶ ὁ μουσικὸς ὅμιλος τῶν Χεμελσβέργερ δρ. 100.

Ὁ ἀποβιώσας Λεωνίδας Γεωργιάδης ἰατρὸς κατέλιπε τῷ Συλλόγῳ διὰ διαθήκης του τρεῖς μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, παραληπτέας μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτῶν μετὰ τῶν ἑξῆς σωματείων: τοῦ ἐνταῦθα Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν ἡ *Ἀνατολή*, τοῦ ἐν Πειραιεῖ Ὁμίλου τῶν Φιλομούσων, τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Λέσχης τῶν συντεχνιῶν, τοῦ ἐν Οἰνόῃ ἀναγνωστηρίου ἡ Φιλαδέλφεια, τοῦ ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου Ἀναγνωστηρίου «ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ».

Ἐνεγράφησαν μέχρι τέλους Φεβρουαρίου ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν μαθηταὶ 1250, ἀπέναντι 1150 ἐγγραφέντων πέρυσι κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Μενέλαος Νεγρεπόντης** ἐκ τῶν παλαιοτέρων μελῶν τοῦ Συλλόγου, πολλαχῶς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθείς.

Μετετέθησαν ἐκ τῆς τάξεως τῶν παρέδρων εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν οἱ κ.κ. Π. Κανάκης, Π. Γρυπάρης, Ι. Ἰσηγόνης, Ἀ. Μεταξᾶς, Κ. Μπαλάνος καὶ Ε. Παπαχατζῆς.

Ἐψηφίσθη μέλος ἐπίτιμον ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Γερμανός. Ὁμοίως ἐψηφίσθη μέλος ἐπίτιμον ὁ Σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Καθολικῶν κ. Ἰωσὴφ Ζαφῖνος.

Ἐψηφίσθησαν μέλη πάρεδρα οἱ κ.κ. Κ. Ἀγγελόπουλος, Μ. Δαμηράλης, Π. Λουκάκος, Κ. Καλούδης, Α. Κούπας, Π. Μπασιάκος καὶ Δ. Ι. Σοῦτσος. Ὁμοίως ἀντεπιστέλλοντα οἱ κ.κ. Γ. Γεωργόπουλος καὶ Α. Παΐζης ἐν Πάτραις, Δ. Κυμπρίτης ἐν Βηρυττῷ, Ε. Λαδόπουλος ἐν Σύρῳ, Α. Ταμβακόπουλος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. **Τμῆμα καλῶν τεχνῶν.** Μίαν συνεκρότησε συνεδρίαν. Ἐν ταύτῃ ὁ συνταγματάρχης κ. Ἰφ. Κοκίδης ὡμίλησε περὶ τῆς νεωτέρας ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀνατρέξας εἰς τοὺς πρώτους ἀρχιτέκτονας τῆς νέας πόλεως τὸν Χάνσεν, τὸν Σάουβερτ τὸν Καυταντζόγλου, ἐμνημόνευσε τῶν κατόπιν τούτων ἐργασθέντων, οἵτινες πάντες ἠκολούθησαν τὸν ἑλληνικὸν ρυθμόν, τὰ μάλιστα ἁρμόζοντα τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ. Ἐλθὼν δ' ἐπὶ τὰ σημερινὰ ἔψεξε τοὺς παρενσάγοντας εἰς τὴν νεωτάτην ἀρχιτεκτονικὴν στοιχεῖα ξένα τοῦ ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ καὶ ταῦτα μὴ λαμβανόμενα ἐκ τοῦ καλοῦ ρυθμοῦ τῶν ξένων ἀρχιτεκτονικῶν. Συνεπέρανε δ' ἐν τέλει εἰπὼν ὅτι καλὸν εἶνε ὅπως διὰ καταλλήλων δημοσιευμάτων ἀναπτυχθῇ τὸ καλλιτεχνικὸν αἴσθημα τοῦ κοινοῦ, ὅπερ οὕτω νὰ ἀπαιτῇ σχέδια μὴ ἀπομακρυνόμενα τοῦ ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ, ὅστις εἶνε τὰ μάλιστα ὑπέροχος καὶ λαμβάνεται καθ' ἑκάστην ὡς μίμησις ὑπὸ τῶν ξένων.

Τμῆμα ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικόν. Μίαν συνεκρότησε συνεδρίαν. Κατὰ ταύτην ἐγένοντο τρεῖς ἀνακοινώσεις. Ὁ κ. Μιχαὴλ Χρυσοχόος ὡμίλησε περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ παναρχαίων τύμβων, οὓς ὁ λαὸς ἀποκαλεῖ διὰ τοῦ ὀνόματος τούμπαις καὶ οἵτινες ὅμοιοι εὑρίσκονται καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πολλαχοῦ. Ἰδίως δ' ἐνδιέτριψεν εἰς ἕνα τούτων εὑρεθέντα κατὰ τὸ 1888 ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Δανοῦ ἀρχαιολόγου κ. Κίγκ παρὰ τῇ Πέλλᾳ. Ὁ τύμβος οὗτος εἶνε περιεργότατος, ὑπέβαλε δὲ καὶ σχεδιαγράμματα αὐτοῦ καὶ εἰκόνας.

Μετὰ τοῦτο ἀνεγνώσθη ἀνακοίνωσις τοῦ ἀντεπιστέλλοντος ἐν Βόλῳ ἑταίρου κ. Π. Χ. Ἀποστολίδου περὶ τῶν ἐν Φεραῖς γενομένων τελευταίων εὑρημάτων, τοῦ καλλιτέρου τῶν ὁποίων ἀπεστάλη καὶ φωτογραφία πρὸς τὸ τμῆμα. Ἡ θέσις, ἐν ᾗ ἀνευρέθησαν ἐκ τυχαίας ἀνασκαφῆς ἀνορυττομένης τάφρου πρὸς παροχέτευσιν τοῦ ὕδατος τῆς Ὑπερείας Κρήνης, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Τούρκων Σπαΐλῆκι, ἦτο δὲ ἀρχαῖον ἐκεῖ νεκροταφεῖον, καὶ ἔκειτο βεβαίως ἐκτὸς τῶν τειχῶν, πιθανῶς παραπλεύρως τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἦγεν εἰς Παγασὰς ἢ καὶ Βοίβην.

Ὁ κ. Σταμάτιος Δ. Βάλβης ἀνεκοίνωσεν ἰδίας διορθώσεις ἀναγομένας εἰς τὸ ἕβδομον κεφάλαιον τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὸν κ. Βάλβην ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἀντὶ μὲν τοῦ ***διεῖλεν*** ὀφείλει νὰ γραφῇ ***διελών,*** ἡ δὲ λέξις ***τιμήματα***, συνώνυμος οὖσα τῇ λέξει ***τέλη,*** ὀφείλει νὰ διαγραφῇ. Ὡσαύτως ὁ κ. Βάλβης παρέστησεν ὅτι μετὰ τὴν λέξιν ***θῆτα*** ὀφείλῃ νὰ γραφῇ ***τὰς μὲν ἀρχάς.***

Τμῆμα φυσιογνωστικόν. Συνῆλθεν ἅπαξ εἰς συνεδρίαν. Ἐν ταύτῃ ἐγένοντο αἱ ἑξῆς ἀνακοινώσεις. Ὁ κ. Ε. Καλλιοντζῆς ἐπέδειξε 1)

λίθον μήκους 9 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου καὶ πλάτους 6 1)2, βάρους δὲ 110 γραμμαρίων, ἐξαχθέντα δι' ὑπερηβικῆς τομῆς ἐξ ἀνδρὸς 76 ἐτῶν· ἀποτέλεσμα δ' ὑπῆρξεν ἡ ἴασις· 2) κόνιν λίθου διὰ λιθοτριψίας ἐξαχθεῖσαν ἐκ παιδὸς ἡλικίας ἓξ ἐτῶν ἐκ Νάξου μετὰ ἰάσεως, βάρους δὲ 4 γραμμαρίων· 3) σιελόλιθον ὅσον πυρῆνα ἐλαίας ἐκ γυναικὸς 35 ἐτῶν καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάλυσις γενομένη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Χρηστομάνου παρέσχεν ἀνθρακικὸν ὀξαλικὸν καὶ τρυγικὸν ἀσβέστιον καὶ ἴχνη μαγνησίου, ἅπαντα συγκεκολλημένα διὰ λευκωματώδους τινὸς οὐσίας. κ. Δ. Μπαλάνος ὡμίλησε περὶ νεκρώσεως ὁλοκλήρου τοῦ σώματος τῆς κάτω σιαγόνος εἰς ἄνδρα ἡλικίας ἐτῶν 50, γενομένης δὲ εἰς διάστημα δύο μηνῶν. Ὁ κ. Μ. Χρυσοχόος ἀνεκοίνωσε τὸ πόρισμα αὐτοῦ νέων μελετῶν ἐξ ἐπιτοπίου ἐπισκέψεως τελευταίως γενομένης τῆς Πρασιάδος λίμνης, ἐπέδειξε δὲ φωτογραφίας ἐκεῖ ληφθείσας, ἐν αἷς διακρίνονται αἱ ἐπιλήμνιοι καλύβαι, καὶ διάφορα ἐκεῖθεν περίεργα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα Τὸ τμῆμα παρεδέξατο ὅπως ὁ χάρτης τῆς Πρασιάδος λίμνης ἐκδοθῇ δαπάναις τοῦ Συλλόγου.

Ἐν τέλει ὁ κ. Γ. Πιλάβιος ἀνεκοίνωσε σπουδαιοτάτας παρατηρήσεις ἀφορώσας εἰς τὴν χρῆσιν τῆς μαλεΐνης πρὸς θεραπείαν τῆς μάλιος τῶν ἵππων. Ἀνέφερεν ὅτι ἐπὶ τεσσάρων περιστάσεων ἐκδεδηλωμένης ἐσωτερικῆς μάλιος διὰ τῆς ἐπανειλημμένης χρήσεως τῆς μαλεΐνης ἐπέτυχε τὴν ἐντελῆ ἐξαφάνισιν παντὸς κλινικοῦ νοσηροῦ συμπτώματος καὶ ὅτι οἱ μαλιῶντες οὗτοι ἵπποι σήμερον χαίρουσιν ἄκρας ὑγείας ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατῷ. Τὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις του ἐγκαίρως ἀνεκοίνωσε καὶ πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ὡς καὶ πρὸς τὸ παρὰ τῇ Ἰατρικῇ τῆς Γαλλίας Ἀκαδημίᾳ κτηνιατρικὸν τμῆμα. Περαιτέρω ἀνεκοίνωσεν ὅτι νῦν ἐργάζεται ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀνοσίαν τοῦ ὀργανισμοῦ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ μαλικοῦ ἰοῦ διὰ προφυλακτικῶν ἐμβολιασμῶν.

Ἐν τῇ διατριβῇ «περὶ ἰατρῶν καὶ ἰατρικῆς δοξασίαι τοῦ Ἱπποκράτους» (τεῦχος Δεκεμβρίου) παρεισέφρησαν: ἐν σελ. 297: ἀντιδράσεως ἀντὶ *αὐτοῦ δράσεως*· ἐν σ. 298: καὶ τὴν ἀντὶ *καὶ τὴν τάξιν*· ἐν σ. 298: τ' ἐξαδόμενον ἀντὶ *τὸ ἐξαγόμενον*· ἐν σ. 298: ἀσχολότατον ἀντὶ *ἀοχλότατον*· ἐν σ. 299: εἵπεται ἀντὶ *εἴσεται*· ἐν σ. 300: προπίεσθαι ἀντὶ *προσίεσθαι*· ἐν σ. 301: δυναμένου ἀντὶ *δυνάμενον*.

Ο ΣΕΡΒΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

ΛΑΖΑΡΟΣ Κ. ΛΑΖΑΡΕΒΙΤΣ

Μεγαλειότητες, Ὑψηλότητες,
Κύριοι καὶ Κυρίαι.

Ὁ πολυτρόπως τήν τε ἐκπολιτιστικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς νέας Ἑλλάδος εὐεργετήσας ἀξιόλογος φιλολογικὸς σύλλογος *Παρνασσὸς* ἠξίωσέ με πρὸ ἐνιαυτοῦ τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ὀνομάσῃ με ἐπίτιμον μέλος αὐτοῦ.

Καίτοι δὲ φανερὸν εἶνε ὅτι τοιαύτη τις ἐκτίμησις οὐχὶ εἰς τὸ πρόσωπον ἐμοῦ ἐγένετο, ἀλλ' εἰς τὴν φιλικὴν χώραν, τὴν ὁποίαν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἐκπροσωπῶ,—ὅμως καθῆκον ἐμὸν ἐθεώρησα διὰ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα μου προσενεχθεῖσαν ταύτην τιμὴν νὰ εὐχαριστήσω.

Διὰ νὰ πράξω δὲ τοῦτο ἐπαξίως, σκοπιμώτατον ἐθεώρησα νὰ ἀφοσιώσω πάντα τὸν ἐλεύθερον χρόνον μου, ὅπως ἐργασθῶ πρὸς στενοτέραν γνωριμίαν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν ἡμῶν. Οὗτοι βεβαίως εἶνε μὲν στενὰ συνδεδεμένοι διὰ τῶν κοινῶν σκληρῶν τυχῶν τοσούτων αἰώνων, διὰ τῶν κοινῶν θρησκευτικῶν τε καὶ ἄλλων συμφερόντων καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος—νομίζω δ' ὅμως ὅτι ὁ τοιοῦτος σύνδεσμος πολὺ θὰ ἐκέρδαινεν ἀμοιβαίως κατ' ἀγάπην ἐγκάρδιον, ἂν ὁ ἕτερος τῶν λαῶν ἠδύνατο νὰ εἰσχωρήσῃ βαθύτερον διὰ τοῦ βλέμματος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἑτέρου παρ' ὅσον μέχρι τοῦδε συνέβη.

Λοιπὸν ἠρξάμην ἀπὸ τῆς μεταφράσεως ποιημάτων τινῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν σερβικήν, καὶ σήμερον θέλω νὰ δοκιμάσω νὰ γνωρίσω εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν τὰ ἔργα ἑνὸς τῶν καλλιτέρων Σέρβων ποιητῶν.

Δὲν εἶνε σύμπτωσις ἁπλῆ ὅτι ἠρξάμην ἀπὸ τοῦ δράματος καὶ τοῦ διηγήματος διὰ νὰ φθάσω εἰς τὸ σκοπούμενον.

Ἂν θέλῃ τις βασίμως νὰ γνωρίσῃ λαόν τινα, δὲν ἀρκοῦσιν εἰς τοῦτο μόνον αἱ ἱστορικαί, ἐθνογραφικαί, στατιστικαί, οἰκονομολογικαὶ καὶ πο-

λιτικαὶ σπουδαί, ἀλλ' εἶν' ἀνάγκη νὰ γνωρίσῃ καὶ τὴν ἠθικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται.

Ποῦ δ' ὅμως δύναταί τις νὰ σπουδάσῃ κάλλιον αὐτὴν ἢ ἐν τῇ καλλιλογίᾳ αὐτοῦ; εἰς πάσας τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἱστορίας τὰς ἐποχὰς καὶ εἰς πᾶν πεπαιδευμένον ἔθνος ἡ καλλιλογία αὐτοῦ εἶνε ἡ πιστὴ εἰκὼν συμπάσης τῆς πνευματικῆς ζωῆς, διότι ἐν τῇ ποιήσει εὑρίσκεται ἡ ἀθάνατος τοῦ ἔθνους ψυχή.

Σήμερον ὅτε διάστασις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκπολιτίσεως, σήμερον ὅτε ὁ πεπαιδευμένος ἄνθρωπος εἶνε εἰς τὴν ἀμφιβολίαν, βλέπων τὰς προόδους τὰς γιγαντιαίας τῆς ἐκπολιτίσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν ὁσημέραι αὐξάνοντα ὄλεθρον τῶν ἠθῶν, καὶ ἠναγκασμένος εἶνε νὰ ἐρωτήσῃ ἑαυτόν, ἂν τοῦ λαοῦ ἡ ἐκπαίδευσις προσφέρῃ τι καὶ ὁσονδήποτε εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος—σήμερον τὸ δρᾶμα, ἡ μυθιστορία καὶ τὸ διήγημα, τὸ ἐκ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς ἀπορρέον, ἔχουσιν ἔτι μείζονα σημασίαν.

Εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τοῦ λόγου ἓν μόνον παράδειγμα. Ἐκ των ποιήσεων τοῦ Τολστόϊ δύναταί τις νὰ γνωρίσῃ κάλλιον σύμπαντα τὸν βίον τοῦ ρωσσικοῦ ἔθνους παρ' ὅσον ἐξ ὁλόκληρων βιβλιοθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν περὶ τοῦ κολοσσαίου τούτου κράτους.

Βεβαίως πάντα τὰ λεχθέντα ἰσχὺν ἔχουσι μόνον διὰ τοὺς ἀληθῶς μεγάλους ποιητάς, ὧν τὰ ἔργα, παρὰ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, ἐγένοντο ἤδη κτῆμα τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ποιηταὶ—καὶ δὲν χρήζει νὰ ὀνομάσω τούτους πρὸς ἡμᾶς—μετ' αὐτοὺς δὲ ὁ Σαιξπῆρος, ὁ Ρακίνας, ὁ Δάντης, ὁ Γκαίτης, ὁ Τολστόϊ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, σήμερον πλέον δὲν εἶνε μόνον Ἕλληνες, Ἄγγλοι, Γάλλοι, Ἰταλοί, Γερμανοὶ καὶ Ρῶσσοι, ἀλλ' εἶνε οἱ ἀθάνατοι ποιηταὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀσχέτως πρὸς πάντα ὅσα χωρίζουσι τοὺς ἀνθρώπους κατὰ φυλάς, ἔθνη, θρησκείας καὶ κράτη.

Ἴσως μετ' ἐκπλήξεως θὰ μὲ ἐρωτήσητε, ἂν ἐγὼ τάσσω μεταξὺ τῶν προμνημονευθέντων μεγάλων ποιητῶν καὶ τὸν Σέρβον Λάζαρον Κ. Λαζάρεβιτς, ὅστις μόνον ὀκτὼ διηγήματα ἔγραψε, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα νῦν πρῶτον πιθανῶς ἀκούετε.

Εἰς τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα ἀποφεύγω κατὰ τὸ παρὸν νὰ ἀπαντήσω ὁριστικῶς, ἂν καὶ πρὸ δύο ἐνιαυτῶν, ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ τοῦ Λαζάρεβιτς τάφου, καὶ ἐκ πόνου, ὅτι ἀπωλέσαμεν αὐτὸν τόσον νεαρόν, εἶχον ἐκφράσῃ παρόμοιόν τι. Ἀλλ' ὅ,τι δύναμαι νὰ εἴπω σήμερον, καὶ περὶ οὗ θὰ δύνασθε νὰ ἔχητε ἰδίαν γνώμην μετὰ τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσιν, εἶνε τὸ ὅτι ὁ Λαζάρεβιτς ἐτόλμησε νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰ μεγάλα τῆς

ἀνθρωπίνης ψυχῆς προβλήματα καὶ νὰ λύσῃ αὐτά, ἂν μὴ καλλίτερον, ἀλλὰ βεβαίως καινοφανέστερον ἢ τινες τῶν ἐνδοξοτάτων ποιητῶν.

«Ἐν τοιαύτῃ ἐργασίᾳ τὸ διακρῖνον δὲν εἶνε τὸ ποσόν, ἀλλὰ τὸ ποιόν. Ὁ Τουργένιεφ ἦτο εἷς τῶν ἐνδοξοτέρων ῥώσσων ποιητῶν ὅτε δὲν εἶχεν ἔτι γράψῃ πλείονας τῶν πέντε θηρευτικῶν εἰκόνων αὐτοῦ[1].»

Κατὰ ταῦτα, καὶ τὰ ὀλίγα ἄνθη τῆς ἀληθῶς ποιητικῆς ψυχῆς τοῦ Λαζάρεβιτς, δὲν ἀποτελοῦσι μόνον τὸ καλλίτερον κόσμημα τῆς νέας σερβικῆς φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ κηρύττουσιν ἤδη εἰς πάσας σχεδὸν τὰς γλώσσας τὰς εὐρωπαϊκὰς ὅτι, τὸ ἔθνος τὸ σερβικὸν οὐχὶ μόνον ποίησιν ἔχει ἐθνικήν, τὴν ὁποίαν οἱ ἁρμοδιώτεροι ἐμοῦ ἔθεσαν παράλληλον πρὸς τὴν τοῦ Ὁμήρου, ἀλλὰ καὶ τεχνικοὺς ποιητάς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνεφέροντο μετ' εὐφημίας καὶ ἐν ταῖς πλουσιωτέραις φιλολογίαις.

Κατ' ἀρχὰς λίαν σκόπιμον ἐθεώρησα νὰ παράσχω εἰς ὑμᾶς συνοπτικὴν περίληψιν πάντων τῶν διηγημάτων τοῦ Λαζάρεβιτς· μεγάλην ὅμως ᾐσθανόμην λύπην καὶ τὸ ἐλάχιστον αὐτῶν μέρος νὰ παραλίπω· τόσον καλά μοι ἐφαίνοντο πάντα. Ὅθεν, ἐξ ἀνάγκης ἀπεφάσισα: ἓν μὲν αὐτῶν ὁλόκληρον νὰ μεταφράσω, ἐξ ἄλλου δὲ περικοπήν τινα μόνον, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς δυσκολίας περὶ τὴν προτίμησιν, προσδιώρισα τέλος ἐπὶ τούτῳ τὸ ἐπιγραφόμενον: «*Πρώτη φορὰ μὲ τὸν πατέρα 'ς τὸν ὄρθρο*» καὶ τὸ μέρος ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται: «*'Σ τὸ πηγάδι*».

Καὶ προετίμησα μέν, ὡς ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν βλέπετε, τὴν μετάφρασιν αὐτῶν εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἰδίωμα, ἐξ ἑνὸς μέν, ἀπὸ τῆς σκέψεως ὅτι, προχειρότερον αὐτὸ εἰς ἐμὲ ὄν, θὰ καθίστα μοι εὐχερεστέραν τὴν πιστὴν ἀπόδοσιν τῶν χαρίτων τῶν διηγημάτων, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ ἀπὸ τῆς πεποιθήσεως, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισα κατόπιν παραστάσεως τοῦ ἔτι τὴν ἑλληνικὴν διδάσκοντός με, ὅτι ἐκεῖνο, καὶ μεθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς παραμορφώσεις, ἀρετῶν ἐστερημένον δὲν εἶνε. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ ἀλλοεθνῶν κατακτητῶν καὶ δουλείας μακρᾶς παρεισέπεσον εἰς τὴν καθωμιλημένην καὶ ξέναι λέξεις· αἱ πλήρεις ὅμως ζωῆς καὶ κινήσεως ἑλληνικαὶ καταλήξεις ὑπέβαλον καὶ ταύτας εἰς τὸν ζυγὸν τῆς γλώσσης τῆς ἐθνικῆς, τὸ δὲ καταληπτὸν αὐτῆς τοσαύτην δύναμιν περιεποίησε, καὶ τόσον γνώριμον εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως αὐτὴν κατέστησεν, ὥστε οὐδ' αὐτοὶ οἱ λόγιοι, λαλοῦντες ἢ γράφοντες, ἠδυνήθησαν νὰ ἐκφύγωσι τὸ κράτος αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω λόγων εἰς τὴν προτίμησιν τοῦ κοινοῦ ἰδιώματος διὰ τὴν μετάφρασιν ἤγαγόν με καὶ τὰ παρὰ Σέρβοις συμβάντα κατὰ τὴν

[1] **Desiderius, «Narodne Novine,» 1883, Biogradske Kujizevne studije.**

ἀρχὴν τῆς νέας ἡμῶν φιλολογίας. Ὁ ἐπισημότατος *Βοῦκ Κάραδζιτς*, ὁ θεμελιωτὴς τῆς νέας σερβικῆς φιλολογίας, προκειμένου περὶ ἐκλογῆς τοῦ καταλληλοτέρου εἰς αὐτὴν ἰδιώματος, ἐξέλεξεν ὡς τοιοῦτον τὴν γλῶσσαν τὴν κοινὴν τοῦ λαοῦ, καὶ μεγάλως ἀπὸ τούτου ηὐχαριστημένοι εἴμεθα, καθόσον καὶ ὁ μόλις ἀναγινώσκων Σέρβος καταλαμβάνει πάντα τὰ γεγραμμένα.

Τοσαῦτα ὡς πρὸς τὴν προτίμησιν τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης, εἰς ἣν προσφέρομεν ὑμῖν τὰ τοῦ Λαζάρεβιτς διηγήματα.

Ἔχει δὲ τὸ πρῶτον ὡς ἑξῆς:

«Ἤμουν τότε—εἶπεν αὐτὸς — μόλις ἐννέα χρονῶν· δὲν ἐνθυμοῦμαι σωστὰ τὰ καθέκαστα· θὰ διηγηθῶ ὅσα ἐνθυμοῦμαι· ἡ ἀδελφή μου ἡ μεγαλητέρα γνωρίζει τὸ ὅλον· ὁ ἀδελφὸς ὁ μικρότερος τίποτε· δὲν ἐτρελλάθηκα νὰ τοῦ διηγηθῶ τέτοια πράγματα.

Ἡ μητέρα μου, ὅταν ἐμεγάλωσα καὶ ἐσυχνορώτησα, μοῦ διηγήθηκε πολλὰ καὶ διάφορα. Ὁ πατέρας μου, φυσικά, οὐδὲ ἕνα λογάκι.

Αὐτός, ὁ πατέρας μου δηλαδή, ἐφοροῦσε τὰ φορέματα τὰ τούρκικα· μοῦ φαίνεται πῶς τὸν βλέπω νὰ 'ντύνεται· τὸ τσεμάντανι τὸ κόκκινο τὸ βελουδένιο μὲ μερικαὶς σειραὶς χρυσογαϊτάνου· ἐπάνω εἰς αὐτὸ τὸ ροῦχινο πράσινο μιτάνι· τὸ συλάχι του ἦτο χρυσοκέντητο· εἰς αὐτὸ μέσα εἶχε τὸ χαρμπὶ μὲ τὸ χέρι τὸ φιλδισένιο καὶ ἕνα μαχαιράκι μὲ φηκάρι ἀσημένιο καὶ μὲ χεράκι ἀπὸ σεντέφι· ἀπ' ἐπάνω 'ς τὸ συλάχι του τὸ μεταξωτὸ ζουνάρι μὲ τὰ κρόσσια 'ποῦ τοῦ κτυποῦσαν τἀριστερὸ τὸ μερί. Τὸ ροῦχινο πουτοῦρί του ἦτο κεντημένο μὲ μεταξωτὸ γαϊτάνι καὶ 'ς τὸ ποδοστράγαλο ἐτελείωνε μὲ γλώσσαις τρεῖς, 'ποῦ τοῦ ἐσκέπαζαν τὸ μισὸ τὸ πόδι, μὲ τὰ ποδόχτια τὰ ἄσπρα καὶ τὰ 'ποδήματα τὰ ξέχωστα· εἰς τὸ κεφάλι θέτει τὸ φέσι του τὸ τουνεζίνικο 'γυρμένο 'ς τἀριστερά. Εἰς τὰ χέρια του ἕνα τσιμποῦκι ἀμπανόζικο μὲ τὸ στόμα κιχλιμπαρένιο, δεξιὰ δὲ καὶ ἀπὸ κάτω 'ς τὸ ζουνάρι εἶχε τὴν καπνοσακκούλα τὴν κεντημένη μὲ χρυσάφι καὶ μὲ χάνδραις. Σωστὸς λεβέντης.

Ὁ τρόπος του ἦτο περίεργος. Ἀλήθεια, εἶνε πατέρας μου· ἀλλ' ἀφοῦ ἀπεφάσισα νὰ τὰ διηγηθῶ ὅλα, δὲν ὠφελεῖ νὰ διστάζω. Ἦτο πολύ, πολὺ βαρύς· μόνον ἐπρόσταζε, καὶ μόνον μίαν φορὰν ἂν ἔλεγε καὶ δὲν τὸ ἔκαμνες, κρύψου. Ἐθύμωνε διὰ τὸ τίποτε, καὶ ἤθελε πάντα νὰ ἔχῃ τὸ δίκηο. Κανεὶς δηλαδὴ δὲν ἐτολμοῦσε νὰ τοῦ ἀντιμιλήσῃ. Ὅταν ἐθύμωνε πολύ, ἔβριζε τὸ ἀλληλούϊα. Ἐκτυποῦσε μόνον μὲ τὸ χέρι, καὶ μίαν μόνον φοράν, ἀλλ' ἀδελφέ, μὲ ἕνα του κτύπημα σὲ ἐξάπλωνε.

Ἐθύμωνε πολὺ εὔκολα, ἐκατσούφιαζε, ἐδάγκανε τὸ κατώχειλό του, ἀνέσερνε τὸ μουστάκι του τὸ δεξιό, τὰ φρύδια του σύσπαναν εἰς τὸ μέτωπόν του, καὶ ἄστραπταν τὰ μαῦρά του τὰ 'μάτια. Ἀλλοίμονον, ἂν ἤρχετο τότε δὰ κἀνεὶς καὶ τοῦ ἔλεγεν ὅτι ἐγὼ δὲν ἐγνώριζα τὸ μάθημά μου. Δὲν ἠξεύρω διὰ τὶ τὸν ἐφοβούμουν τόσο. Καὶ τέλος, ἂν μίαν φορὰν μ' ἐκτυποῦσε, τί μὲ τοῦτο; ἀλλὰ μ' ἐφόβιζαν ἐκεῖνα τὰ 'μάτια· ὁσάκις ἐγύριζεν αὐτά, ἦσαν ὡς καθὼς νὰ ἔρριχνε μὲ τὴν σφενδόνα, καὶ χωρὶς νὰ ξεύρῃς πῶς καὶ διὰ τί, τρέμεις ὡς καλάμι τρεμολιάρικο.

Ποτὲ δὲν ἐγέλασε· τοὐλάχιστον ὄχι καθὼς ὁ ἄλλος κόσμος. Ἐνθυμοῦμαι πῶς μίαν φορὰν ἐκρατοῦσε τὸν μικρόν μου ἀδελφὸν εἰς τὰ γόνατά του. Τοῦ εἶχε δώσῃ τὸ ὡρολόγι του διὰ νὰ παίξῃ, καὶ ὁ Γιωργάκις μας ἤθελε νὰ τὸ βάλῃ μὲ τὴν βίαν εἰς τοῦ πατέρα τὸ στόμα, καὶ ἐφώναζε μὲ ὅλα του τὰ δυνατά, διότι αὐτὸς δὲν τὸ ἄνοιγε. Ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφὴ 'ξεκαρδισθήκαμε γελῶντας, ἀλλὰ καὶ 'ς τὸν πατέρα ἤρχετο ὀλίγο γέλοιο καὶ ἔσερνε συχνὰ τὸ ἀριστερὸ μέρος τοῦ στόματος, ἐνῷ τὸ δέρμα γύρω 'ς τὸ 'μάτι του ἐσούφρωνεν. Αὐτὸ ἦτο σπανιώτατο πρᾶγμα, καὶ νὰ πῶς αὐτὸς ἐγελοῦσεν ἐκεῖ, ὅπου ἕνας ἄλλος θὰ γελοῦσε μὲ τόσο ξεφωνητό, ὥστε νὰ τὸν ἀκούουν εἰς τὸ καπελιὸ τοῦ Τέτρεμπ.

Ἠξεύρω πάλιν ὅτι, ὅταν ἀπέθανεν ὁ θεῖός μου, τὸν ὁποῖον εἶχε σύντροφον εἰς τὸ ἐμπόριον, καὶ τὸν ὁποῖον ἀγαποῦσε πολὺ—ἡ θεία μου, ἡ μητέρα μου, ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ ἐμεῖς τὰ παιδιὰ φωναίς, κλάϋματα, μυρολόγια, ὅλο ξεφωνητὸ—καὶ ὁ πατέρας τίποτε· οὐδὲ ἕνα δάκρυ, οὐδὲ ἕνα ὤχ! Μόνον ὅταν τὸν ἐσήκωσαν διὰ νὰ τὸν 'βγάλουν ἀπὸ τὸ σπίτι, τὸ κάτω χεῖλι τοῦ πατέρα ἤρχισε νὰ τρέμῃ, νὰ 'ξανατρέμῃ. Ἐστυλώθηκε 'ς τὴν θύρα· ἦτο κίτρινος, ἀλλ' ἐσιωποῦσε.

Ὅταν ἔλεγε κἄτι τι, καὶ ἂν ἐπρόκειτο διὰ τὸ κεφάλι του, δὲν ὑποχωροῦσεν· ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ ἴδιος μετενοοῦσεν. Ἠξεύρω ὅταν ἔβγαλε τὸν δοῦλον Πρόκα ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν. Ἔβλεπα πῶς μετανοεῖ, πῶς λυπεῖται, ἀλλὰ δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ. Τὸν δοῦλον αὐτόν, τὸν Πρόκα, τὸν ἀγαποῦσε περισσότερον ἀπὸ ὅλους. Ἠξεύρω ὅτι τὸν ἐκτύπησε μίαν μόνη φορά, διότι, ὅταν ἔπιασε ρακί, δὲν ἔκλεισε τὴν κάνουλα τοῦ βαρελίου, καὶ ἔτρεξεν ἀπ' αὐτὸ πολύ. Ὄξω ἀπ' αὐτὴ τὴν φορά, ποτὲ ἄλλοτε δὲν τὸν ἄγγιξε οὐδὲ μὲ τὸ δάχτυλο. Τοῦ ἐμπιστεύετο ὅλα καὶ τὸν ἔστελνεν εἰς τὰ χωριὰ νὰ συνάξῃ τὰ χρεωστούμενα καὶ ἄλλα διάφορα. Ἠξεύρετε διὰ τί τὸν ἐδίωξε; διὰ τὸ τίποτε. Τὸν εἶδε νὰ παίζῃ τῆς πεντάραις... Ἔπειτα θὰ ἀρχίσετε νὰ θαυμάζετε.

Αὐτὸ ἦτο εἰς τῆς ἡμέραις τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ὁ Πρόκας ἦλθεν εἰς τὸ ἐργαστῆρι, διὰ νὰ ἀνανεώσῃ τὸ φυλλάδι τῆς ὑπηρεσίας του. Ὁ πα-

τέρας ἔβγαλεν ἐνενῆντα γρόσια καὶ λέγει: «Λάβε τὴν δούλεψί σου· δὲν σὲ χρειάζομαι περισσότερο· πήγαινε νὰ εὕρῃς θέσιν ἐκεῖ ποῦ παίζουν τῆς πεντάραις.» Ὁ Πρόκας ἔβαλε τὸ φέσι του 'ς τὰ 'μάτια, τὰ ὁποῖα ἔτρεχαν ὡσὰν βροχὴ καὶ ἐπαρακαλοῦσεν. Αὐτὸ ἐπήραξε τὸν πατέρα· τὸ εἶδα καλά· ἀλλὰ θαρρεῖτε πῶς ὑπεχώρησε; Θεὸς νὰ φυλάξῃ· ἔβγαλεν ἀκόμη καὶ τοῦ ἔδωσε ἕνα φλωρί: «Λάβε, εἶπε, καὶ φύγε τὸ γρηγορώτερον.» Ὁ Πρόκας ἔφυγε καὶ ὁ πατέρας ἔμεινε μετανοημένος διότι ἐδίωξε τὸν καλλίτερο δοῦλο διὰ τὸ τίποτε.

Ποτὲ δὲν ἀστείζετο· οὔτε μὲ 'μᾶς τὰ παιδιά, οὔτε μὲ τὴν μητέρα, οὔτε μὲ ἄλλον κανένα. Δὲν ἦτο, νὰ εἰπῇς ἀπ' ἐκείνους ὅπου κτυποῦν— ὡς καθὼς ὑπάρχουν — Θεὸς νὰ φυλάξῃ! Ἀλλὰ κάπως ἔτσι: πάντα κρύος, πάντα θυμώδης· σοῦ ἦτο χειρότερος ἀπὸ ξένον. Τέτοιος ἦτο· καὶ αὐτὴ ἡ καϋμένη καλή, ἀδελφέ, καλή, καθὼς ἁγία, καὶ τὸν κυττάζει καθὼς τὸ στρουθὶ κυττάζει τ' αὐγό του. Ὅταν τῆς λέγῃ κάτι τι μὲ θυμό, αὐτὴ σκάζει ἀπὸ τὰ κλάϋματα καὶ εἶν' ἀναγκασμένη νὰ κρύβῃ τὰ δάκρυά της καὶ ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀπ' ἐμᾶς. Ποτὲ δὲν ἐπῆγε μ' αὐτὴν πουθενά, οὐδ' αὐτὴ ἐτολμοῦσε νὰ τοῦ ζητήσῃ τέτοιο πρᾶγμα. Δὲν ἐδέχετο ὥστε αὐτὴ νὰ ἀνακατώνεται εἰς τὴν πραγμάτῃα του καὶ εἰς τῆς δουλῃαίς του. Μίαν φορὰν τοῦ εἶπε «Μῆτρο, διὰ τί δὲν δίδεις τὸ ρακὶ εἰς τὸν Στάνογιε; καὶ αὐτὸς νὰ καὶ τῆς ἐξεφώνησε·» Μήπως καὶ πεινᾷς ἐσύ; μὴ καὶ σοῦ λείπει τίποτε; τὰ χρήματα εἶνε 'ς τὰ χέρια σου. Ὅταν δὲν θὰ σὲ φθάσουν, τότε νὰ μοῦ εἰπῇς· ἀλλ' εἰς τὴν δουλῃά μου νὰ μὴ ἀνακατώνεσαι.»

Ἡ μητέρα τὰ χρειάζεται καὶ σιωπᾷ.

Μὲ τὸν κόσμον ὡμιλοῦσε τὸ ἴδιο· Εἰς τὸν καφενὲ εἶχε τὴν συντροφία του, καὶ μόνον μ' αὐτοὺς ἔλεγε κανένα λόγο. Μόνον τὸν κουμπάρον του τὸν Ἠλία τὸν ἐτιμοῦσεν ὅσον ἠμποροῦσε περισσότερο. Αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐτολμοῦσε νὰ τοῦ εἰπῇ ὅ,τι θέλει, ἐπειδὴ μόνον αὐτὸν κάπως ἐφοβεῖτο.

Ἐμᾶς τὰ παιδιὰ καὶ τὴν μητέρα, μᾶς ἀγαποῦσε, ἔχω νὰ τὸ εἰπῶ. καὶ ἦτο φανερόν· ἀλλὰ μᾶς ἐκρατοῦσε πολὺ σφικτά. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ποτὲ οὐδὲ τὸ παραμικρὸ σημεῖο τῆς ἀγάπης του. Ἀλήθῃα, τὴν νύχτα, ὁσάκις ἐξεσκεπαζόμεθα, μᾶς ἐσκέπαζε· δὲν μᾶς ἄφινε νὰ σκύφτωμεν εἰς τὸ πηγάδι, ν' ἀναιβαίνωμεν εἰς τὴ μουριά. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε· τὸ κάμνουν καὶ οἱ πατέρες οἱ ἄλλοι· αὐτοὶ ὅμως ἀγοράζουν εἰς τὰ παιδιά τους καὶ ζαχαρωτά, καὶ χρυσόχαρτο, καὶ τόπι 'ποῦ πετᾷ ὡς εἰς τὴν κορφὴ τῆς λεύκης.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπήγαινε μόνον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, εἰς τὸν κα-

φενὲ κάθε βράδυ. Δειπνίζομεν· αὐτὸς βάλλει τὸ τσιμποῦκι 'ς τὴν ἀμασχάλη τὴν ἀριστερά. σπρώχνει τὴν καπνοσακκούλαν ἀπὸ κάτω 'ς τὸ ζουνάρι, καὶ δρόμο. Τὸ καλοκαῖρι 'γύριζεν εἰς τῆς ἐννιά, τὸν χειμῶνα καὶ προτήτερα· ἀλλὰ κἄποτε περνοῦν καὶ τὰ μεσάνυχτα καὶ δὲν ἔρχεται. Αὐτὸ ἔκαιγε τὴν καϋμένη τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφή μου. Ἐγὼ δὲν ἤξευρα τότε ἀκόμα τὸ τί θὰ εἰπῇ ξεφάντωμα. Αὐταὶ ποτὲ δὲν ἐπλάγιασαν προτοῦ ὁ πατέρας νὰ ἔλθῃ, καὶ ἂς ἦτο 'ς τὰ 'ξημερώματα. Καθίζουν εἰς τὰ κρεββάτια καὶ δὲν τολμοῦν ν' ἀνάψουν οὐδὲ τὰ κεριά. Νὰ ἤξευρες, καϋμένε, πόσον ἐθύμωνεν, ὅταν ἔβλεπε τὸ κερὶ νὰ καίῃ. Ἄκουσα μία φορά, ὅταν ἦλθεν ἀργὰ εἰς τὸ σπίτι, ὅτι ἐμουρμούριζε :

— Τί θέλει τὸ κερὶ εἰς τέτοιαν ὥρα ;

— Διὰ νὰ ἰδῇς, Μῆτρο, νὰ ξεντυθῇς—λέγει ἡ μητέρα μου.

— Καὶ δὲν ἠξεύρω 'γὼ ν' ἀνάψω τὸ κερί ; ἢ θαρρεῖς πῶς εἶμαι μεθυσμένος καὶ δὲν θὰ ἠμπορέσω νὰ τὸ εὕρω ;

—Ὄχι, Μῆτρο—μαζεύεται ἡ μητέρα μου—ἀλλ' ἤθελα νὰ εἰπῶ..

— Τί νὰ εἰπῇς ; θέλεις ἡ γειτονιὰ νὰ νομίσῃ πῶς εἰς τὸ σπίτι μου κοίτεται 'πεθαμμένος ;

Τί 'πεθαμμένος ; θαρρεῖται πῶς ἐπίστευεν ὅ,τι ἔλεγε ; πολὺ 'ποῦ τὸν μέλει διὰ τὴν γειτονιά ! Δὲν θέλει αὐτὸς ὥστε ἡ μητέρα νὰ κρατῇ λογαριασμὸ πότε 'βγαίνει καὶ πότε γυρίζει, καὶ ἀπὸ τὸ κακό του δὲν ἠξεύρει πῶς νὰ ἀρχινήσῃ. Αὐτὸς ἤθελε νὰ κοιμᾶται ἡ μητέρα καὶ ὅταν ἀκόμη ὕπνον δὲν ἔχει· καὶ τοῦτο, μόνον διὰ νὰ ἠμπορῇ αὐτὸς νὰ ξεφαντώνῃ χωρὶς βάσανα. Αὐτὸ καὶ μόνον τὸν ἔκαιγε· τοῦτο ἦτο φανερό.

Ἔπινε πολλὰ ὀλίγο, καὶ μόνον κρασί. Τὸ ρακί, καὶ ὅταν τὸ ἐδοκίμαζε διὰ νὰ ἀγοράσῃ, τὸ ἔφτυνε καὶ ἐμάζευε τὸ πρόσωπό του. Καὶ τὸν καφὲ δὲν τὸν ἀγαποῦσε. Μὰ τότε τί ἔκαμνε 'ς τὸν καφενὲ ὅλη τὴν νύχτα ;—θὰ 'ρωτήσετε. Ἐδῶ σοῦ εἶνε ἡ ἀτυχία. Ἂν ἔπινε, θαρρῶ, θὰ ἦτο μισὴ δυστυχία· ἀλλά. . Θὰ ἰδῆτε.

Αὐτὸ ἔφαγε τῆς μητέρας τὴν μισὴ τὴ ζωή. Ἔκλαιγε πολλαὶς φοραὶς ἕως νὰ σκάσῃ καὶ εἰς κανένα δὲν ἐπαραπονέθη.

Μίαν φορὰν ἔρχεται εἰς τὸ σπίτι ἔτσι ἀργά. Τίποτε. Τὴν ἡμέρα τὴν ἄλλη, πάλι τίποτε. 'Αλλ', ἀδελφέ μου, ἡ μητέρα βλέπει πῶς αὐτὸς δὲν ἔχει τὸ ὡρολόγι του. Αὐτὸ τὴν ἔκοψε, καὶ τὸν ἐρωτᾷ :

— Μῆτρο, ποῦ τὤχεις τὸ ὡρολόγι ;

Αὐτὸς ἄγριεψε, κυττάζει πλάγια καὶ λέει :

— Τὸ ἔστειλα 'ς τὸ Βελιγράδι διὰ νὰ τὸ διορθώσουν.

— Μὰ καλὰ ἐπήγαινε, Μῆτρο ;

— Καὶ μήπως εἶμαι τυφλὸς ἢ τρελλὸς νὰ μὴν ἠξεύρω πότε πηγαίνει καὶ πότε δὲν 'πηγαίνει τὸ ὡρολόγι ;

Τί νὰ κάμῃ ἡ μητέρα ; σιωπᾷ. Ἔπειτα μὲ τὴν ἀδελφὴ ξεφωνίζει· «Ἄχ ! ἀλλοίμονον εἰς ἐμένα. Θὰ δώσῃ ὅ,τι ἔχομε καὶ 'ς τὰ γεράματα θὰ ξενοπλένω.»

Μίαν ἄλλη φορά, ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἡ ὥρα δέκα, νὰ κ' ἔρχεται ἀπὸ τὸν καφενέ. Ἔφερνε 'ς τὸ κεφάλι λοξὰ βαλμένο ἕναν ἀστραχανένιο σκοῦφο, εἰς τὰ στήθια ἐπάνω ἀλυσίδα μεγάλη καὶ χονδρὴ ὡς ἕνα δάκτυλο, εἰς τὸ συλάχι ἀσημένιο πιστόλι στολισμένο μὲ χρυσάφι καὶ μὲ πετράδια. Ἦλθε μέσα καὶ 'σὰν νὰ ἦτο μαζευμένο τὸ δέρμα του γύρω 'ς τὸ 'μάτι του τὸ ἀριστερό. Εἶχε κάπως διάθεσι καλή. Ἅμα 'μπῆκε ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ ζουνάρι τὸ ὡρολόγι, τάχα διὰ νὰ ἰδῇ τί ὥρα εἶνε ;

— Τὸ ξενακέρδησες ;—ἐρώτησεν ἡ μητέρα· ἀλλ' εὐθὺς ἐπῆρε 'πίσω τὸ λόγο—σοῦ τὸ διώρθωσαν πλέον τὸ ὡρολόγι ;

— Διωρθωμένον εἶνε—λέγει αὐτός.

— Καὶ τί ἀλυσίδα εἶνε αὐτή ;

— Μία ἀλυσίδα 'σὰν κάθε ἀλυσίδα—λέγει αὐτὸς κάπως μαλακὰ καὶ χωρὶς νὰ ξεφωνίζει.

— Ἠξεύρω—λέγει ἡ μητέρα—ἀλλ' ἀπὸ ποῦ τὴν ἔχεις ;

— Τὴν ἀγόρασα.

— Καὶ τὸ σκοῦφο ; τέτοιο ἔχει μόνον ὁ Μίχος ὁ ταμίας ;

— Καὶ αὐτὸν τὸν ἀγόρασα.

— Σοῦ τὸν ἐπούλησε ;

— Τὸν ἐπούλησε.

— Καὶ τί εἶνε...

Ἀλλ' ἐδῶ ὁ πατέρας ἀγριεύει καὶ αὐτὴ ἐσιώπησεν.

Αὐτὸς ἄρχισε νὰ ξεντύνεται. Ἐγὼ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ 'πάπλωμα κυττάζω. Ἔβγαλε ἀπὸ τὸ ζουνάρι ἕνα δέμα τόσο μεγάλο, ὅσον ἡ φούχτα καὶ τὸ ἔρριξεν εἰς τὸ τραπέζι, καὶ ἐκεῖνο ἐβρόντησε. Μόνον φλωριά, ἀδελφέ !

— Νὰ—λέγει— τοποθέτησε αὐτά, καὶ ἐβγῆκεν εἰς τὸ μαγερειό.

Ἡ μητέρα 'πῆρεν ἐκεῖνο τὸ δέμα κάπως μὲ τὰ δύο τὰ δάκτυλα, καθὼς σηκώνουν τὰ πανιὰ τῶν παιδιῶν τὰ λερωμένα.

— Τί νὰ κάμω—λέγει τῆς ἀδελφῆς—μ' αὐτὰ τὰ χρήματα ; αὐτὰ εἶνε καταραμένα. Αὐτὰ εἶνε τοῦ διαβόλου. Αὐτὰ θὰ τὰ πάρῃ ὁ διάβολος ὅπως καὶ τὰ ἔφερε.

Καθὼς βλέπετε, αὐτοῦ δὲν ἦτο πλέον οὔτε εὐτυχία οὔτε ζωή. Ἄλλοτε, μοῦ διηγεῖτο ἡ μητέρα μου, αὐτὸς ἦτο ὅλως διόλου διαφορετι-

κός. Καὶ ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι, ἀλλὰ σκοτεινά, πῶς μὲ κρατοῦσεν εἰς τὰ γόνατα, ὅταν ἤμουν πολὺ μικρός· μοῦ ἔκαμνε φλογέραις, μὲ ἔπαιρνε μαζί του εἰς τὸ ἀμάξι, ὅταν ἐπήγαινεν εἰς τὸ χωράφι· ἀλλά, λέγει ἡ μητέρα, ἀφ' ὅτου ἄρχισε τὴν συντροφιὰ μὲ τὸν Μίχον τὸν ταμία, μὲ τὸν Κώστα ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς Μακεδιᾶς, μὲ τὸν Ἄλβρεχτον τὸν φαρμακοποιὸν καὶ μὲ καμπόσους ἄλλους—ὅλα ἐγύρισαν καὶ 'πηγαίνουν ὡς καθὼς δὲν πρέπει. Ξεφωνίζει, δὲν βαστάζει τὰ 'ρωτήματα, εὐθὺς ἀναγρυπώνει «τήραξε τὴ δουλιά σου» ἢ τὸ πολὺ πολὺ «δὲν ἔχεις ἄλλα βάσανα.» Ἔτσι εἶνε, ὡς καθὼς σᾶς εἶπα. Ἔβλεπεν αὐτὸς ὅτι δὲν ἀξίζει ὅ,τι κάμνει, ἀλλὰ τὸν ἐπῆρεν ὁ ἐξαποδῶ 'ς τὰ 'δικά του τὰ χέρια καὶ δὲν τὸν ἀφήνει. Καὶ μ' ὅλα αὐτὰ—εἶνε ἀστεῖο νὰ τὸ εἴπῃ τις — καὶ μ' ὅλα αὐτὰ ἦτο καλὸς ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἔτσι.

Μίαν φορὰν ἦλθε 'ς τὸ σπίτι, τί καιρὸ νομίζετε; δὲν εἶνε μοναχός· θαυμάζει ἡ μητέρα. Ἐπέρασε μὲ κάποιον πλησίον τῆς θύρας καὶ συχνὰ ἐμουρμούριζαν. Ἐπῆγαν εἰς τὴν αὐλήν. Ὀλίγον ὕστερα ἀκούομεν πατήματα ἀλόγου καὶ χλημιντρισμούς. Δὲν ἠξεύραμε τί ἦτο αὐτό.

Ὅταν αὐτὸς ἐμπῆκεν, ἐγὼ ἄρχισα νὰ ρουχαλίζω καὶ ἡ ἀδελφή μου ἔκαμνε τὸν κοιμισμένο. Εἶπε «καλὴ 'σπέρα» καὶ ἐσιώπησε. Σιωπᾷ αὐτός, σιωπᾷ ἡ μητέρα, περιμένω ἐγώ.

Ἄρχισε τότε ἡ μητέρα μὲ φωνὴ βραχνή.

— Ἐπῆραν τὸ ἄλογο;

— Τὸ ἐπῆραν—λέγει αὐτός.

Ἐσιώπησαν πάλιν. Ἡ μητέρα μόνον κάθε στιγμὴν ἐσφούγγιζε τὴν μύτη καὶ ἐγὼ ἐκατάλαβα ὅτι κλαίει.

— Μῆτρο, μὰ τὸν Θεό σου, μὰ τὰ παιδιά μας αὐτά, ἄφησε, ἀδελφέ μου, τὴν συντροφιὰ μὲ τὸν διάβολον. Ὅποιος ἀπ' αὐτὸν 'πιάνεται, χάνει καὶ τοῦτον τὸν κόσμο καὶ τὸν ἄλλο. Κύτταξε τὸν Γιάννη τὸν χαρτοπαίκτη. Τί ἔμπορος ὅπου ἦτο, καὶ ἐκατάντησε νὰ δουλεύῃ καὶ ν' ἀγοράζῃ τομάρια εἰς τὰ χωριὰ διὰ τοὺς ἑβραίους. Διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, δὲν λυπεῖσαι νὰ περιμένω ἐγὼ 'ς τὰ γεράματά μου ἀπ' ἄλλον ἕνα κομμάτι ψωμὶ καὶ τὰ παιδιά μας αὐτὰ νὰ δουλεύουν ξένους;— καὶ τότε ἄρχισε νὰ κλαίῃ μὲ πνίξιμο.

Ὁ πατέρας ἀγρίεψε πάλι.

— Καὶ τί ἄρχισες νὰ μ' ἐξορκίζῃς μὲ τὰ παιδιὰ καὶ νὰ μὲ κλαίῃς ζωντανό; τί μυξοκλαίεις δι' ἕνα βρωμάλογο; δὲν ἐκέρδισεν αὐτὸ ἐμένα, ἐγὼ ἐκέρδισα αὐτό. Ἂν θέλῃς αὔριο νὰ σοῦ ἀγοράσω δέκα.

Κλαίει ἡ μητέρα δυνατώτερα.

— Ἠξεύρω, Μῆτρο, ἀδελφέ,—λέγει αὐτὴ τρυφερὰ — μὰ οἱ ἐχθροὶ

θὰ τὰ 'πάρουν ὅλα· μὰ τὰ παιδιά μας τὰ ἀδύνατα· ἄφησε, ἀδελφέ, τὰ καταραμένα τὰ χαρτιά. Ἠξεύρεις ὅτι μὲ τὴ ράχι μας καὶ μὲ 'ματωμένον ἱδρῶτα ἐκερδίσαμεν ὀλίγη στέγη, διὰ νὰ βάλωμε τὸ κεφάλι μας, καὶ τόρα νὰ μὲ διώξουν ἀπὸ τὰ καλά μου τιποτένοι φαγάδες;

— Καὶ ποιὸς σὲ διώχνει;

— Δὲν μὲ διώχνει κανείς, ἀδελφέ μου, ἀλλὰ θὰ μὲ διώξῃ, ἂν ἀκολουθήσῃς τὰ ἴδια. Αὐτὸ εἶνε τέχνη ἀπὸ τὸ Θεὸ καταραμένη.—

— Μὰ ἐγὼ σοῦ εἶπα ἑκατὸ φοραὶς νὰ μὴ μοῦ διαβάζῃς ὡς ὁ παπᾶς, καὶ νὰ μὴ μυξοκλαίῃς χωρὶς ἀνάγκη. Δὲν μοῦ 'πῆρε τὸ νοῦν ὁ κόρακας, διὰ νὰ μοῦ χρειάζεται γυναῖκα ἐπίτροπος.—

Ἡ ἀγαθὴ ψυχὴ σιωπαίνει. Πνίγεται. Δάκρυα περισσότερα δὲν ἔχει. Αὐτὰ τρέχουν εἰς τὰ στήθια, πέφτουν ἐπάνω 'ς τὴν καρδιά, καὶ πετρώνουν.

Ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέραν αὐτὸς ὅλο τὰ παληά. Πολλαὶς φοραὶς ἔφερνεν ὁλόκληρα φυσέκια γεμάτα χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἔχανεν· πολλαὶς φοραὶς ἤρχετο χωρὶς δακτυλίδια, χωρὶς ὡρολόγι καὶ χωρὶς τὸ συλάχι τὸ χρυσοκέντητο. Ἄλλοτε ἔφερνεν ἀπὸ τρία ὡρολόγια καὶ ἀπὸ κάμποσα δακτυλίδια. Μίαν φορὰν ὑποδήματα, γούναν, ἄλλη φορὰ σέλλα, ἔπειτα δωδεκάδα χουλιαριῶν ἀσημένιων καὶ μίαν φορὰ βαρέλι γεμάτο λακέρδα, καὶ πολλαὶς τέτοιαις τρελλαμάδαις. Ἕνα βράδυ ἔφερε τὸ ἴδιο τὸ ἄλογο, τὸ 'δικό μας. Τὴν ἡμέρα τὴν ἄλλη τοῦ ἀγόρασε χάμουρα καινούρια. Τὰ λουριὰ ἔπεφταν ἕως εἰς τὰ γόνατα καὶ τὰ κρόσσια τοῦ ἐκτυποῦσαν τὰ μάγουλα. Τὸ ἔζεψεν εἰς τὸ ἁμάξι, ἔβαλε τὸ κάθισμα ἐμπρὸς εἰς τὸ ἐργαστῆρι, καὶ τρεχάλα μέσα 'ς τὴν πόλι, ὥστε 'ποῦ καὶ ἡ πέτρες ἐπετοῦσαν ἀπὸ τὸ λιθόστρωτο. Ἐμεῖς εἴχαμε πλέον συνηθίση· μόνον ἡ μητέρα ἔκλαιγε καὶ ἐβασανίζετο.

Καλέ, καὶ πῶς ὄχι; τὸ ἐμπόριο χαλασμένον, οἱ δοῦλοι ἕνας ὕστερον ἀπὸ τὸν ἄλλο διώχνονται· ὅλα 'πηγαίνουν καθὼς εἰς δύστυχο σπίτι, καὶ τὰ λεπτὰ ἐξοδεύονται ὡσὰν βροχή. Μὰ νὰ ἰδῆτε. Αὐτοὶ οἱ κακοσύντροφοι ἀρχίνησαν νὰ ἔρχονται καὶ 'ς τὸ σπίτι μας· κλείνονται 'ς τὸ μεγάλο δωμάτιο· ἀναύουν κάμποσα κεριά· βροντοῦν τὰ φλωριά· καπνίζει ὁ καπνός, γλιστρᾷ τὸ χαρτί, καὶ ὁ δοῦλός μας ὁ Στόγιαν δὲν παύει νὰ τοὺς ψαίνῃ καφέδες, καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἡμέρα μᾶς δείχνει κάμποσα φλωριά, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδωσαν διὰ πιοτό. Καὶ ἡ μητέρα μας κάθεται μαζὶ μ' ἐμᾶς εἰς τὸ ἄλλο τὸ δωμάτιο· ἔχει τὰ 'μάτια κόκκινα, κίτρινο τὸ πρόσωπο, τὰ χέρια κατάστεγνα, καὶ κάπου—κάπου λέγει: «Θεέ, σὺ νὰ μᾶς εἶσαι φίλος.»

Καὶ ἔτσι αὐτὸς ἐξεχώρησεν ὅλως διόλου ἀπὸ τὸ σπίτι. Σιωπᾷ μόνον.

Τὴν μητέρα ποτὲ δὲν τὴν ἐκύτταξε 'ς τὰ 'μάτια. Ἐμᾶς τὰ παιδιὰ δὲν μᾶς χαϊδεύει, δὲν μᾶς λέγει κανένα λόγον μὲ θυμό, καὶ ποῦ νὰ μᾶς εἰπῇ κανένα καλό; ὁλονὲν φεύγει ἀπὸ τὸ σπίτι· μόνον χρήματα μᾶς δίδει ὅσα καὶ ἂν θέλωμεν. Ἂν ζητήσω ν' ἀγοράσω πετροκόνδυλο, μοῦ δίδει ὁλόκληρη σφάντσικα. Διὰ τροφὴν ἀγόραζε τὸ καλλίτερο 'ποῦ ἦτο 'ς τὴν πόλι. Τὰ φορέματά μου τὰ καλλίτερα 'ς τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ καὶ μ' ὅλα αὐτά, ἦτο κάτι τι βαρύ, ὅταν ἔβλεπα τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφή. Ἐγήρασαν, κίτρινες, λυπημένες, βαρύγνωμες. Πουθενὰ δὲν ἔβγαιναν οὐδὲ διὰ τῆς σλάβας τὴν ἑορτήν, καὶ 'ς ἐμᾶς ἡ γυναῖκες ἤρχοντο 'λιγοστά. Μόνον ἄνδρες καὶ μάλιστα οἱ διαφθαρμένοι καὶ οἱ λωποδύτες, ὅπως τοὺς ἔλεγε ἡ μητέρα μου. Τὸ ἐργαστῆρί μας σχεδὸν δὲν ἐδούλευε «Μπᾶ! —ἔλεγεν ὁ πατέρας μου— ἐγὼ νὰ κάθωμαι νὰ ζυγιάζω διὰ τὸν χωριάτη εἴκοσι παραδιῶν λουλάκι; ἂς ὑπάγῃ 'ς τὸν ἑβραῖο.»

Ἡ μητέρα δὲν τολμᾷ πλέον οὐδὲ τὸ στόμα ν' ἀνοίξῃ. Λέγει 'πῶς τῆς εἶπε μίαν φορά. «Ἄκουσε σὺ καὶ κατάλαβε καλὰ τί θὰ σοῦ 'πῶ καθαρὰ 'ς τὰ σερβικά. Ἂν ἀκόμη μοῦ εἰπῇς ἕνα λόγο δι' αὐτὰ τὰ πράγματα, θὰ 'πάρω ἄλλο σπίτι, καὶ θὰ μετακομισθῶ· σὺ τότε 'μπορεῖς νὰ διαβάζῃς ὡς παπᾶς ὅποιον θέλεις. Ἐν-θυ-μή-σου-κα-λά.»

Ἐκείν' ἡ καϋμένη σωπαίνει ὡσὰν νὰ ἐμολυβώθη· σφίγγει τὴν καρδιά, λυώνει ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν, καὶ μόνον τὸν Θεὸ παρακαλεῖ «Θεέ μου, σὺ νὰ μὲ βοηθήσῃς!

Βλέπετε τώρα πλέον τί θὰ 'βγῇ ἀπ' ὅλα αὐτά.

Ἕνα βράδυ ἦλθαν ἐκεῖνοι ὅλοι. Μ' αὐτοὺς ἦλθε καὶ κάποιος Πέτρος Ξελενμπάτσις, χοιρέμπορος, ὁ ὁποῖος εἶχε, καθὼς ἔλεγαν, ἐργασίαις μὲ τὴν Πέσταν· μὲ τὸ μουστάκι ἀνασηκωμένο 'ς τὰ ἔξω, μὲ τὰ μαλλιὰ 'πίσω χωρισμένα, μὲ τὰ τσουλούφια ὡς εἰς τὰ μάγουλα καταιβασμένα. Χοντρόσωμος καὶ παχουλοπρόσωπος, μὲ τὸ καπέλλο λοξά, καὶ μὲ χρυσὴν ἁλυσίδα 'πάνω 'ς τὸ γελέκι· τὴν ἴδια τὴν ὁποίαν εἶχε ὁ πατέρας. Εἶχε 'ς τὸ χέρι δακτυλίδι τὸ ὁποῖον, ἀδελφέ, τόσον ἄστραφτε, ὥστε νὰ μὴ 'μπορῇς νὰ τὸ βλέπῃς. Ὅταν περιπατῇ, σηέται, ὁμιλεῖ χοντρὰ καὶ βραχνιασμένα καὶ ὁλονὲν γελᾷ μὲ 'κεῖνα τὰ μικρὰ τὰ 'μάτια καὶ πρασινωπὰ 'σὰν τὴ χολή, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σὲ 'πιάνει τρεμούλα, καθὼς νὰ εἶνε τῆς κουκουβάϊας.

Τὸ λοιπὸν ἦλθαν, λέγω. Ὁ Στόγιανος ὁ δοῦλος εἰς τὴν ἑστιὰ ψαίνει καφέ. Ἄναψαν τέσσερα κεριά. Ὁ καπνὸς ἀπὸ τὰ σιγάρα ξεπετάχθηκε καθὼς ἀπὸ καπνοδόχο. Πίνουν καφέ, σιωπαίνουν ὡς οἱ Τοῦρκοι· μόνον 'γλιστροῦν τὰ χαρτάκια καὶ ἀκοῦς πῶς βροντᾷ τὸ φλωρί. Αὐτὸ ἦτο νύχτα τρομερή· ἐμεῖς μὲ τὴν μητέρα σφαλισθήκαμεν εἰς τὸ ἄλλο

τὸ δωμάτιον. Αὐτὴ δὲν κλαίει πλέον, οὐδ' ἡ ἀδελφή. Τὰ πρόσωπά των 'σὰν ρουφιγμένα, τὰ 'μάτια των βαθουλωμένα καὶ κυττάζουν σκιαγμένα, τρομερά. Ἐκεῖνο, ὅταν ἀπέθανεν ὁ θεῖος, ἐμπρὸς εἰς τοῦτο δὲν ἦτο τίποτε.

Πολλαὶς φοραὶς ὁ πατέρας ἦλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν μας. Ἦτον ὅλος ἱδρωμένος, ξεστηθιασμένος μὲ τὸ 'πουκάμισο ξεκουμπωμένο, ὥστε νὰ βλέπωνται ἡ πυκνὲς καὶ μαῦρες τρίχες τῶν στηθιῶν του. Ἦτο κατσουφιασμένος ὡς Τοῦρκος. «Δῶσε ἀκόμα» λέγει εἰς τὴν μητέρα. Αὐτὴ σφίγγει τὴν καρδιά, σιωπᾷ καθὼς πέτρα, ἀνοίγει τὸ κιβῶτι, καὶ μὲ τὴ φούχτα της χύνει 'ς τὴν ἰδικήν του, καὶ αὐτὸς δένει εἰς τὸ μαντῆλι.

Κυττάζει ἀγριεμμένος παράπλευρα καὶ συχνοκινεῖ τὰ πόδια καθὼς ἐγώ, ὅταν μὲ περιμένουν ἔξω τὰ συντρόφια, καὶ καρτερῶ ἕως ὅτου ἡ ἀδελφὴ νὰ μοῦ κόψῃ ἕνα κομμάτι ψωμί. Πέρνει τὰ χρήματα, γυρίζει τὸ κεφάλι πρὸς τὸ μέρος τὸ ἄλλο, καὶ ὅταν ξεκινῇ, μουρμουρίζει διὰ τὸν ἑαυτόν του· «Μόνον αὐτὰ ἀκόμη.» Φεύγει τότ' ἀπὸ τὸ δωμάτιο μὲ τὰ σωστά του.

Ἀλλὰ μὲ τὸ «ἀκόμ' αὐτὰ» καὶ «ἀκόμ' αὐτὰ» σοῦ ἦλθεν εἰς τὸ δωμάτιον καὶ πέμπτη φορά, ἔτσι 'ς τὴς τρεῖς ὕστερον ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα.

— Δῶσε—λέγει τῆς μητέρας μου, καὶ τὸ πρόσωπό του ἔγεινεν ὡσὰν τὸ χῶμα.

Ἡ μητέρα κινήθηκε πρὸς τὸ κιβῶτι, ἀλλὰ τὰ πόδια της ἐτρέκλιζαν. Εἶδα τότ' ἀπὸ τὸ πάπλωμ' ἀπὸ κάτω πῶς ὁ μεγάλος ὁ πατέρας μου 'τρεμούλιαξε καὶ πιάσθηκεν ἀπὸ τὴν θερμάστρα.

— Γλήγορα — λέγει τῆς μητέρας μου, συχνοκινεῖ τὰ πόδια του καὶ σφουγγίζει μὲ τὸ μανίκι τὸν ἵδρωτα.

Ἡ μητέρα τοῦ προτείνει.

— Δῶσε τὸ ὅλο— λέγει αὐτός.

— Τὰ τελευταῖα δέκα φλωριὰ — εἶπεν αὐτή. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἦτο πλέον φωνή, οὔτε ψιθύρισμα· ἦτο πνιγμός.

Αὐτὸς ἁρπάζει τὰ χρήματα καὶ 'βγαίνει τρέχωντας.

Ἡ μητέρα μου πέφτει λιποθυμένη κοντὰ 'ς τὸ κιβῶτι. Ἡ ἀδελφὴ ξεφωνίζει, ἐγὼ πετάχθηκα ἀπὸ τὸ κρεββάτι· ἐπετάχθη καὶ ὁ Γιωργάκις. Ἐκαθήσαμεν εἰς τὸ πάτωμα πλησίον αὐτῆς, τῆς φιλοῦμε τὸ χέρι καὶ φωνάζουμε «Μάνα, μανούλα !»

Αὐτὴ ἔβαλεν εἰς τὸ κεφάλι μου τὸ χέρι της καὶ ἐψιθύριζε κάτι τι. Ἔπειτα ξεπετάχθηκεν, ἄναψεν ἁγιοκέρι καὶ ἄναψε τὸ καντῆλι ἐμπρὸς εἰς τὸν ἅγιο Γιώργη.

— Ἔλατε, παιδιὰ — εἶπεν αὐτὴ — παρακαλέσετε τὸν Θεό, νὰ μᾶς σώσῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ κακό!

Ἡ φωνή της ἦτο ὡσὰν κουδοῦνι. Τὰ 'μάτια της ἦσαν λαμπυρὰ ὡσὰν τὸ ἄστρι τὸ 'σπερινό.

Ἐμεῖς ἐτρέξαμεν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ ἐγονατίσαμεν ὅλοι. Ὁ Γιωργάκις ἐγονάτισεν ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν μητέρα καὶ μὲ τὸ πρόσωπο γυρμένο πρὸς αὐτήν. Κάμνει τὸν σταυρό, τὸ καϋμένο, καὶ διαβάζει τὸ πρῶτο τὸ μισὸ τοῦ «Πάτερ ἡμῶν,» τὸ ὁποῖον εἶχε μάθη. Ἔπειτα ξανακάμνει τὸν σταυρό, φιλεῖ τῆς μητέρας τὸ χέρι καὶ ξανὰ τὴν κυττάζει.

Ἀπὸ τὰ 'μάτια της τὰ δυὸ τὰ δάκρυα τρέχουν βρύσι. Αὐτὰ ἐκύτταζαν τὸν οὐρανὸ καὶ τὸν ἅγιον. Ἐκεῖ ἐπάνω ἦτο κάτι τι, τὸ ὁποῖον ἔβλεπεν αὐτὴ μόνη. Ἐκεῖ ἦτο ὁ Θεός της, τὸν ὁποῖον ἐκύτταζεν αὐτή, καὶ ὁ ὁποῖος ἔβλεπεν αὐτήν. Καὶ τότ' ἐχύθηκεν εἰς τὸ πρόσωπό της κάποια εὐτυχία καὶ κάποιο φῶς καὶ μοῦ ἐφάνη 'σὰν ὁ Θεὸς νὰ τὴν ἐχάδευε μὲ τὸ χέρι του, ὡσὰν νὰ ἐγλυκογέλα ὁ ἅγιος, καὶ τὸ στοιχηὸ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ κοντάρι του ὡσὰν νὰ ξεψύχισε.

Θαμβώθηκαν ἔπειτα τὰ 'μάτια μου καὶ ἔπεσα πρόμυτα εἰς τὴν ἄκρη τοῦ φορέματός της καὶ εἰς τὸ χέρι της τὸ ἀριστερό, μὲ τὸ ὁποῖο μ' ἐκράτησε καὶ παρακάλεσα διὰ ἑκατοστὴν φοράν:

— Θεέ, ἐσὺ βλέπεις τὴν μητέρα μου. Θεέ, σὲ παρακαλῶ διὰ τὸν μπαμπᾶ μου· — καὶ ἔπειτα, δὲν ἠξεύρω διὰ τί ἐπρόσθεσα: «Θεέ, νὰ σκοτώσῃς ἐκεῖνον τὸν Ζελενμπάτσι!

Πολὺν καιρὸν ἐμείναμεν ἔτσι παρακαλῶντας. Ἡ μητέρα μου ἔπειτα ἐσηκώθη, ἀνέβηκεν εἰς τὴν καρέκλα, διὰ νὰ φιλήσῃ τὸν ἅγιο Γιώργη, Τὸ ἴδιο ἔκαμεν ἡ ἀδελφή μου, καὶ ἀκολούθως ἐσήκωσαν ἐμένα καὶ τὸν Γιωργάκι, διὰ νὰ τὸν φιλήσωμε καὶ ἐμεῖς. Ἔλαβεν ἡ μητέρα μετ' αὐτὰ τὸ δεμάτι τοῦ βασιλικοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπ' ὀπίσω ἀπὸ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ γιαλὶ μὲ τὸ ἁγίασμα, τὸ ὁποῖον ἦτο κρεμασμένο ἀπὸ κάτω ἀπ' αὐτήν, ἔβρεξε τὸ βασιλικὸ 'ς τὸν ἁγιασμό, καὶ μουρμουρίζουσα κάτι τι, ἐσταύρωσε μ' αὐτὸν τὸ δωμάτιο. Ἄνοιξε τότε τὴ θύρα, καὶ πατῶντας εἰς τὰ δάχτυλα, ἐπῆγεν ἕως εἰς τὴν θύρα τοῦ μεγάλου δωματίου, καὶ ἐσταύρωσε καὶ αὐτὴν μὲ τὸ ἁγίασμα.

Ἔ! Πόσον ἐλαφρωμένον ἐνόησα τὸν ἑαυτόν μου! Πόσον ἤμουν εὐτυχής. Ὡσὰν νὰ ἐπῆρα λουτρό. Διατί ποτὲ τόρα δὲν ἠμπορῶ νὰ αἰσθάνωμαι τὰ ἴδια;

Εὐθὺς ὅπου ἡ μητέρα ἐσταύρωσε τὴν θύρα τοῦ δωματίου τοῦ μεγάλου, ἐσηκώθη μέσα θόρυβος. Δυνατὸ δὲν ἐστάθη νὰ καταλάβουμεν τίποτε· μόνον ὁ Ζελενμπάτσις ἐφώναξε μίαν φορὰν ὅσον ἠμπόρεσε. «Καὶ

ποιὸς ἠμπορεῖ νὰ μὲ βιάσῃ νὰ παίξω ἀκόμα ; ποῦ εἶν' αὐτός» ; Ἔπειτα πάλιν ἀκατανόητος θόρυβος καὶ μαλώματα. Τότε ἀκούσαμεν πῶς ἄνοιξαν τὴν θύρα, πατήματα, μουγγρίσματα.

Ἀλλ' ὁ πατέρας εἰς τὸ δωμάτιο δὲν μᾶς ἦλθε. Ἄδικα τὸν ἐπεριμέναμεν· ἐξημέρωσε πλέον, ἐγὼ καὶ ὁ Γιωργάκις ἀπεκοιμήθημεν, καὶ αὐτὸς ἀκόμα δὲν ἦλθεν.

*
* *

Ὅταν ἐξύπνησα, ὁ ἥλιος ἦτο πλέον πολὺ ψηλά. Ἐκαταλάμβανα 'πῶς εἶμαι φοβερὰ κοπιασμένος καὶ ξεκομμένος· ἀλλ' ἀδύνατον ἐστάθη νὰ κλείσω τὰ 'μάτια. Ἐσηκώθηκα.

Τὸ ὅλον εἶχεν ὄψιν ἐπίσημη, ἀλλὰ καὶ θλιβερή. Ἔξω ἡσυχία. Δροσερὸς ἀέρας ἔμπαινεν ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ 'ς τὴν εἰκόνα 'μπροστὰ ἔτρεμεν ἀκόμα τὸ φῶς τῆς καντήλας. Ἡ μητέρα μου καὶ ἡ ἀδελφὴ πανιασμένες, μὲ τὰ 'μάτια βρεγμένα καὶ μὲ τὰ πρόσωπά των ὡσὰν τὸ κερί, τρίζουν τὰ δάχτυλα, πηγαίνουν ἀκροπάτητα, καὶ ψιθυρίζουν κάποια λόγια θρησκευτικά. Δὲν μᾶς ἔφεραν νὰ προγευθοῦμεν, οὐδὲ μᾶς ἐρώτησαν ἂν πεινᾶμεν ἢ ὄχι. Ἡ μητέρα δὲν μὲ στέλνει 'ς τὸ σχολεῖο!

Τί σιμαίνει αὐτό ;—ἠρώτησα τὸν ἑαυτόν μου—εἶν' ἐδῶ 'ς τὸ σπίτι κανένας 'πεθαμμένος ἢ 'γύρισεν ὁ μακαρίτης ὁ θεῖος, καὶ πρέπει νὰ τὸν ξαναθάψωμεν ;

Ἐσκιάχθηκα τότε καὶ ἐνθυμήθηκα τὰ τῆς περασμένης νύχτας, καὶ μηχανικὰ ἐμουρμούρισα «Θεέ, ἀμὰ νὰ σκοτώσῃς ἐκεῖνον τὸν Ζελενμπάτσιν.»

Χωρὶς νὰ ἔχω τίποτε 'ς τὸν νοῦν μου, ἐντύθηκα καὶ ἐβγῆκα ἀπὸ τὸ δωμάτιο. Χωρὶς νὰ θέλω, ἐκίνησα πρὸς τὴν θύρα τοῦ μεγάλου δωματίου, ἀλλ' ἀπεσύρθηκα, ἐπειδὴ ἐκατάλαβα πῶς ἡ μητέρα μ' ἔπιασεν ἀπὸ τὸ χέρι.

Ἐγύρισα. Ἀλλ' αὐτὴ δὲν εἶπε τίποτε. Μόνον καὶ μόνον ἔβαλε τὸ δάχτυλό της εἰς τὸ στόμα. Τότε μ' ἔφερεν ὡς εἰς τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ καὶ μὲ ἀπόλυσεν. Αὐτὴ ἐγύρισε 'πίσω εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ ἐγὼ ἔμεινα εἰς τὴν θύρα. Κυττάζω κατόπιν αὐτῆς καὶ δὲν ἠξεύρω τί νὰ σκεφθῶ. Τότε πάλιν ἐκρυφοζύγωσα πατῶντας εἰς τὰ δάχτυλα ἕως εἰς τὸ μεγάλο δωμάτιο καὶ ἔρριξα μέσα μιὰ 'ματιὰ ἀπὸ τὴν κλειδαριά. Βλέπω:

Εἰς τὴν μέση τοῦ δωματίου τραπέζι· ὁλόγυρά του ἡ καρέκλες ἄτακτα 'βαλμένες καὶ δυὸ ἢ τρεῖς ἀνάποδα. Εἰς τὸ πάτωμα χιλιάδ' ἀπὸ χαρτάκια τοῦ παιγνιδιοῦ κι' ἀπὸ πατημένα καὶ ἀπάτητα σιγαρέτα. Ἕνα σπασμένο φιλζάνι καὶ ἀπὸ κάτω εἰς ἕνα χαρτάκι ἐμισοφαίνετο ἕνα φλωρί. Τὸ τραπεζομάντηλο ἦτο κατὰ τὸ μισὸ καταιβασμένο. Εἰς τὸ

τραπέζι σκορπισμένα χαρτάκια, φιλζάνια πεσμένα, πολλὴ σκόνη καὶ στάχτη τοῦ καπνοῦ. Μένουν ἀκόμη μερικὰ πινάκια ἀδηανά. Μόνον εἰς ἕνα σωρὸς καπνοῦ, τιναγμένος ἀπὸ λουλᾶ. Τέσσαρα πηγοκέρια χωρὶς κεριά· μόνον εἰς ἕνα καίγει μὲ φλόγα μεγάλη τὸ χαρτὶ τὸ χοντρό, μὲ τὸ ὁποῖον ἦτο τυλιγμένο τὸ κερί. Μαῦρος καπνὸς ἐσηκώνετο ἕως εἰς τὰ ἐπάνω τοῦ δωματίου.

Εἰς ἕνα κάθισμα, εἰς τὸ τραπέζι κοντά, μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη πρὸς τὴν θύρα, ἐκάθητο ὁ πατέρας μου· καὶ τὰ δυό του τὰ χέρια 'ς τὸ τραπέζι, καὶ μὲ τὸ μέτωπον ἐπάνω 'ς αὐτὰ πλαγιασμένος, ἀκίνητος. Τὸν ἔβλεπα πολὺν καιρόν. Ἀλλ' αὐτὸς ἄσειστος. Εἶδα μόνον ὅτι τὰ λαγαρά του ἀνεβοκαταίβαιναν. Ἐθαύμαζα καὶ ἐσκέφθηκα πολλὰ μαῦρα... Μοῦ ἐφαίνετο ὅτι εἶναι 'πεθαμμένος, καὶ ἐθαύμαζα, πῶς ὁ 'πεθαμμένος ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἀναπνοή! Μοῦ ἐφαίνετο ὅτι τὸ χέρι του ἦτο ἀπὸ χοντρόχαρτο, καὶ ὅτι δὲν ἠμπορεῖ πλέον μ' αὐτὸ νὰ κτυπήσῃ —καὶ τέτοιες τρέλλες.

Ὁ Θεὸς τὸ ἠξεύρει ἕως πότε θὰ ἐκύτταζα ἀπὸ τὴν κλῃδαριά, ἂν πάλι δὲν μ' ἄγγιζε τῆς μητέρας τὸ χέρι. Δὲν μοῦ εἶπε τίποτε. Μόνον μοῦ ἔδειξε μ' ἐκεῖνα τὰ καλὰ τὰ 'μάτια τὴν θύραν. Ἐγώ, δὲν ἠξεύρω διὰ τί—διὰ μιᾶς ἔβγαλα τὸ καπέλλο, τῆς ἐφίλησα τὸ χέρι, καὶ ἐβγῆκα ἔξω.

Ἡ ἡμέρα ἦτο σάββατον· ὅταν ἐβγῆκα 'ς τὸ δρόμο, ὁ κόσμος ἐπήγαινε κατὰ τὴ συνήθεια, καὶ ὁ καθένας ἐκύτταζε τὴν ἐργασίαν του. Πολλοὶ χωριάτες ἔφερναν, καθένας, εἰς τὴν ἀγορὰν κἄτι τι· οἱ πραγματευτάδες βλέπουν εἰς τὰ σακκιὰ μέσα, καὶ ψάχνουν ἄλλοι τ' ἀρνάκια. Ὁ Νοβάκος ὁ κλητήρας, φωνάζει καὶ προστάζει ποῦ καὶ πῶς νὰ σταθοῦν τὰ ἀμάξια. Ὁ Σρέτενος ὁ γραμματικὸς πηγαίνει μὲ τὸν τυμπανιστὴν εἰς τὴν πόλιν ὅλη καὶ διαβάζει πῶς ἐμποδίζεται νὰ ἀπολύουν τοὺς χοίρους εἰς τοὺς δρόμους. Ὁ Τρίφκος ἔβγαλε τὸ ἀρνὶ καὶ φωνάζει «Ἐλᾶτε, ζεστὸ» καὶ ὁ Ἰόζας ὁ μεθυσμένος χορεύει μέσα εἰς μίαν γούρνα.

— Διατί, βρέ, τἀργαστῆρι εἶναι κλῃσμένο;—μὲ 'ρώτησεν ὁ Ἴγνατος ὁ γούναρις, ὁ ὁποῖος ἐπέρασεν ἐκείνη τὴ στιγμή.

— Ἔτσι—λέγω ἐγώ.

— Νὰ μὴν εἶναι ἄρρωστος ὁ Μῆτρος;

— Ὄχι—λέγω ἐγώ.

— Μήπως ἐπῆγε πουθενά;

— Εἰς τὸ χωριὸ— εἶπα ἐγὼ καὶ ἔτρεξα εἰς τὴν αὐλήν.

Νά τους μετ' αὐτὰ οἱ δυό, 'ποῦ τοὺς λέγουν νυφοδηγούς, δηλαδὴ δυὸ ἀπὸ τὰ συντρόφια μου, τὰ ὁποῖα ἔστειλεν ὁ διδάσκαλος διὰ νὰ ἰδοῦν διὰ τί δὲν ἐπῆγα εἰς τὸ σχολεῖο.

Μόλις τότε ἐσκέφθηκα πῶς ἔπρεπε νὰ ὑπάγω εἰς αὐτό. Ἐπῆρα τὰ βιβλία καὶ 'ς τὸ χέρι κομμάτι ψωμί, καὶ κυττάζω τὴν μητέρα καὶ τοὺς συντρόφους.

— Νὰ εἰπῆτε 'ς τὸν Κύριον πῶς ὁ Μίσχος δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἔλθῃ προτήτερα. Εἶχε δουλειά.

Ὄχ! Ἐκεῖνο τὸ χέρι. Νὰ ἦτο τρόπος νὰ τὸ χορτάσω φίλημα, ὅταν αὐτὴ κοιμᾶται, ὥστε νὰ μὴ μὲ ἰδῇ.

Τί ἦτο 'ς τὸ σπίτι μας τὸν καιρὸν ὅπου ἐγὼ ἔλειπα εἰς τὸ σχολεῖο, δὲν ἠξεύρω· δηλαδὴ τὸ ἠξεύρω, ἐπειδή, ὅτε ἀπ' αὐτὸ ἐγύρισα, εὑρῆκα ὅλα ὡς καθὼς τὰ ἀφῆκα. Ἡ μητέρα καὶ ἡ ἀδελφή μου μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα. Οὐδὲ τὸ γεῦμα ἔγεινε μαγείρευμα. Περνοῦν πατῶντας εἰς τὰ δάχτυλα κοντὰ ἀπὸ τὸ μεγάλο τὸ δωμάτιο, καὶ μόνον χουχουλίζουν. Σωστὰ τὰ ἴδια καθὼς ἔκαμαν ὅταν ἀπέθανεν ὁ θεῖος. Ὁ Γιωργάκις εἰς τὴν αὐλὴν ἔδεσεν εἰς τὴν οὐρὰ τῆς γάτας ἕνα μπρικάκι καὶ εὐχαριστεῖτο ἀπὸ τὰ τρεχάματά της. Οἱ καλφάδες ράφτουν εἰς τὸ δωμάτιόν των. Ὁ Στόγιανος ἐπλάγιασε μέσα 'ς τ' ἄχυρα καὶ κοιμᾶται ὡσὰν νὰ εἶναι μεσάνυχτα.

Ὁ πατέρας μου κάθεται ἀκόμη ὅπως ἐκάθετο καὶ δὲν κινεῖται. Τὸ μιτάνι ἦτο ἀνασυρμένο 'ς τὴν πλατειά του τὴ ράχι, καὶ μὲ τὴν ἀναπνοὴν ἀνεβοκαταίβαινε γύρω 'ς τὴ ζώνη.

Ἀπὸ πολλὴν ὥραν εἶχε σημάνει ὁ ἑσπερινός. Ἡ ἡμέρα τελειώνει καὶ εἰς τὴν ψυχή μας τὸ ἴδιο τὸ πελάγισμα — καὶ παντοῦ τὸ ἀτελείωτο· μόνον τὰ σύννεφα σωρεύονται πυκνότερα. Τὸ ὅλον γίνεται περισσότερον ἀνυπόφορο, περισσότερο φοβερό, καὶ πλειότερον ἀπελπιστικόν. Θεέ, ἐσὺ νὰ τὰ γυρίσῃς εἰς τὸ καλό.

Ἐγὼ 'καθόμουν εἰς τὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ· κρατοῦσα 'ς τὸ χέρι ἕνα βιβλίο τοῦ σχολείου, ἀλλὰ δὲν ἐδιάβαζα. Εἶχα ἰδῆ εἰς τὸ παράθυρο τὸ πρόσωπο τὸ κίτρινο τῆς μητέρας μου στηριγμένον εἰς τὸ κατάστιγνό της χεράκι. Τ' αὐτιά μου ἐβούιζαν. Δὲν ἤμουν εἰς κατάστασιν οὔτε κἂν νὰ σκεφθῶ.

Διὰ μιᾶς ἡ κλειδαριὰ ἔκαμε κράκ· ἡ μητέρα 'χάθηκεν ἀπὸ τὸ παράθυρο· ἐγὼ ἐτρόμαξα.

Ἡ θύρα τοῦ μεγάλου δωματίου ἀνοίχθηκεν. Εἰς τὸ κατῶφλι ἐστέκετο αὐτὸς — ὁ πατέρας μου.

Εἶχε τὸ φέσι του σπρωχμένο λίγο πρὸς τὰ 'πίσω, καὶ ἔπεφταν ἀπὸ κάτω ἀπ' αὐτὸ τὰ μαλλιὰ 'ς τὸ ψηλό του τὸ μέτωπο. Τὰ μουστάκια κρεμασμένα, τὸ πρόσωπό του σκουντουφλιασμένο καὶ γερασμένο. Ἀλλὰ τὰ 'μάτια, τὰ 'μάτια! Ὅλως διόλου διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ προτητερινά.

Σὰν νὰ ρουφίχτηκαν καὶ νἄφυγαν εἰς τὸ κεφάλι, μισοσκεπασμένα ἀπὸ τὰ βλέφαρα, κινοῦνται σιγά, ἄστατα καὶ κυττάζουν ἀνόητα· τίποτε δὲν ζητοῦν, δὲν σκέπτονται τίποτε. Ἦτον εἰς αὐτὰ κἄτι τι ἄδηο· ἦσαν ὅμοια μὲ τὸ τελεσκόπι, τοῦ ὁποίου εἶνε σπασμένα τὰ γυαλιά. Εἰς τὸ πρόσωπό του κἄποιο λυπηρὸ καὶ συμπαθητικὸ χαμώγελο, τὸ ὁποῖον ποτὲ προτήτερα δὲν ἦτο. Ἔτσι ἐφαίνετο ὁ θεῖός μου, ὅταν ἐζήτησε νὰ τὸν μεταλάβουν.

Ἐπέρασε σιγὰ τὸ προδόμι, ἄνοιξε τὴν θύρα τοῦ δωματίου μας, ἐπρόβαλε τὸ κεφάλι μέσα καὶ χωρὶς νὰ εἰπῇ οὐδὲ ἕνα λόγον, ἀπεσύρθηκε. Ἔκλησε τὴν θύρα καὶ 'βγῆκεν εἰς τὸν δρόμο, καὶ σιγαλὰ διευθύνθη εἰς τοῦ κουμπάρου τοῦ Ἠλία τὸ σπίτι.

Μοῦ διηγεῖτο ἔπειτα ὁ Θωμᾶς, ὁ υἱός τοῦ κουμπάρου, πῶς ὁ πατέρας μου μὲ τὸν ἰδικόν του ἐκλήσθησαν εἰς ἕνα δωμάτιον, πῶς ὡμίλησαν κἄτι τι πολλὴν ὥραν καὶ σιγαλά, πῶς ἔπειτα τοὺς ἔφεραν χαρτὶ καὶ μελάνι, πῶς ἔγραψαν κἄτι τι, ἔβαλαν τῆς σφραγίδαις καὶ τὰ λοιπά. Ἀλλὰ τί ἦτον αὐτό, δὲν εἶνε γνωστὸν οὐδὲ θὰ τὸ μάθῃ ποτὲ κἀνείς.

Κατὰ τὰς ἐννέα καὶ μισή, ἐμεῖς εἴχαμεν ὅλοι πλαγιάση 'ς τὰ κρεββάτια· ἡ μητέρα μόνον ἐκάθητο μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια καὶ κυττάζει τὸ κερὶ χωρὶς κἀνένα νόημα.

Εἰς αὐτὸ τὸ μεταξὺ ἔτριξεν ἡ θύρα τῆς αὐλῆς. Ἡ μητέρα εὐθὺς ἔσβυσε τὸ κερὶ καὶ πλάγιασε καὶ αὐτὴ εἰς τὸ κρεββάτι.

Ἡ καρδία μου ἀπὸ τὸ πάπλωμ' ἀπὸ κάτω κτυποῦσε ὡσὰν κἀνεὶς νὰ κτυποῦσε μὲ τὸ σφυρὶ εἰς τὰ στήθια μου.

Ἀνοίχθηκεν ἡ θύρα καὶ ὁ πατέρας ἐμπῆκε, ἐγύρισε μίαν ἢ δύο φοραὶς εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἔπειτα, χωρὶς νὰ ἀνάψῃ τὸ κερί, ἐξεντύθη καὶ πλάγιασε. Ἤκουα πῶς πολὺν καιρὸν ἐστριφογύριζεν εἰς τὸ κρεββάτι, καὶ ἔπειτα ἐκοιμήθηκα.

Δὲν ἠξεύρω πόσο κοιμήθηκα, ὅταν ἐκατάλαβα κἄποιαν ὑγρασίαν 'ς τὸ μέτωπό μου. Ἄνοιξα τὰ 'μάτια καὶ ἐκύτταξα. Γεμᾶτο τὸ φεγγάρι ἔβλεπεν εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ τὸ φῶς του τὸ λεπτό, καθὼς τῆς ἀράχνης τὸ νῆμα, ἔπεφτεν εἰς τῆς μητέρας τὸ πρόσωπον. Τὰ 'μάτια της ἦσαν κλεισμένα· τὸ πρόσωπό της ὡσὰν ἀνθρώπου βαρυαρρωστημένου καὶ τὰ στήθια της ἀνήσυχα ἐκινοῦντο.

Εἰς τὸ κεφάλι της ἐπάνω ἔστεκεν ὁ πατέρας μου. Ἔστρεφεν ἀκίνητος εἰς αὐτὴν τὸ βλέμμα του.

Ὀλίγον ὕστερον ἐπλησίασεν εἰς τὰ κρεββάτια μας. Κυττάζει ὅλους μας, κυττάζει τὴν ἀδελφή μου.

Ἦλθε πάλιν εἰς τὴν μέση τοῦ δωματίου, ἐκύτταξεν ὁλόγυρα καὶ ἐψιθύρισε «Κοιμοῦνται». Ἀλλ' ἐσκιάχθηκεν ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ψιθύρισμα, καὶ ἐπετρώθηκεν ἐκεῖ ὁποῦ ἦτο.

Πολὺν καιρὸν ἐστάθηκεν ἀκίνητος. Εἶδα μόνον πῶς κάποτε τὰ μάτια του ἄστραπταν ἐνῷ ἐκύτταζαν ἄλλοτ' ἐμᾶς, ἄλλοτε τὴν μητέρα — ἀλλ' ἐμεῖς οὐδὲ μὲ τ' αὐτὶ νὰ κινηθοῦμεν.

Τότε αὐτὸς πατῶντας εἰς τὰ δάχτυλα καὶ πλάγια ἐβημάτιζε χωρὶς νὰ σηκώσῃ τὰ 'μάτια ἀπ' ἐπάνω μας, ἐξεκρέμασε μὲ προσοχὴ ἐκεῖνο τὸ πιστόλι τὸ ἀσημένιο, τὸ ἔβαλεν ἀπὸ τὴν γούναν ἀπὸ κάτω, ἐκαταίβασε τὸ φέσι 'ς τὰ 'μάτια καὶ γλήγορα, πατῶντας ἐλεύθερα, ἐβγῆκεν ἔξω.

Μόλις ἐκλείσθηκεν ἡ θύρα, καὶ ἡ μητέρα ἐσηκώθηκεν εἰς τὸ κρεββάτι· μαζὶ μ' αὐτὴν ἐσηκώθη καὶ ἡ ἀδελφή μου. Σωστὰ φαντάσματα.

Ἡ μητέρα γλήγορα, ἀλλὰ μὲ προσοχήν, ἐκαταίβηκεν ἀπὸ τὸ κρεββάτι, καὶ ἐκίνησε πρὸς τὴν θύραν· ἡ ἀδελφὴ ἤθελε νὰ κάμῃ τὸ ἴδιο.

— Μένε μὲ τὰ παιδιὰ — εἶπε σιγαλὰ ἡ μητέρα καὶ 'βγῆκεν ἔξω.

Ἐγὼ 'ξεπετάχθηκα καὶ κίνησα πρὸς τὴν θύρα. Ἡ ἀδελφὴ μ' ἔπιασεν ἀπὸ τὸ χέρι, ἀλλ' ἐγὼ τῆς ἐξέφυγα καὶ τῆς εἶπα:

— Μένε μὲ τὰ παιδιά.

Ὅταν ἐβγῆκα ἔξω, ἔτρεξα πρὸς τὸν φράκτη τῆς αὐλῆς, καὶ κατὰ τὸν φράκτην, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τῆς βυσινιαίς, ἔφθασα σκυφτὰ ἕως εἰς τὸ πηγάδι καὶ χαμωκάθησα ὀπίσω ἀπ' αὐτό.

Ἡ νύχτα ἦτο λαμπρά· ὁ οὐρανὸς λάμπει· τὸ φεγγάρι φωτοβολεῖ· δροσερὸς ὁ ἀέρας· δὲν κινεῖται τίποτε. Εἶδα τότε τὸν μπαμπᾶ πῶς ανασηκωτὰ ἐκρυφοκύτταξε εἰς τὸ δωμάτιο τῶν καλφάδων καὶ πάλιν ἐπῆγε μακρύτερα.

Τέλος ἐστάθηκεν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν στέγη τοῦ ἀμπαριοῦ καὶ ἔβγαλε τὸ πιστόλι.

Εἰς τὴν στιγμὴ τὴν αὐτὴ εὑρέθηκεν, ἀπὸ ποῦ δὲν ἠξεύρω, ἡ μητέρα.

Ἐτρόμαξεν ὁ ἄνθρωπος· ἐκάρφωσεν ἐπάνω της τὸ βλέμμα του μ' ἀνοικτὸ τὸ στόμα.

— Μῆτρο, ἀδελφέ, ἀφέντη μου, τί σκοπεύεις νὰ κάμῃς;

Ὁ πατέρας μου 'σκιάχθηκε. Στέκεται 'σὰν κερί, κυττάζει τὴν μητέρα μὲ ἄδειο τὸ βλέμμα καὶ ἡ φωνή του ἦτο ὡσὰν σπασμένο κουδοῦνι.

— Πήγαινε, Μαρίτσα, ἄφησέ με, ἐγὼ χάνομαι.

— Πῶς χάνεσαι, ἀφέντη μου, ὁ Θεὸς μαζί σου. Τί λόγια εἶν' αὐτά;

— Ὅλα τὰ ἔδωσα — εἶπεν αὐτὸς καὶ ἅπλωσε τὰ χέρια.

— Ἂς τὰ ἔδωσες, ἀδελφέ, ἐσὺ καὶ τὰ κέρδισες.

Ὁ πατέρας ἀπεσύρθηκεν ἕνα βῆμα καὶ τὴν κυττάζει μὲ ἀπορία μεγάλη.

— Ἀλλ' ὅλα—εἶπεν αὐτὸς—ὅλα, ὅλα!

— Δὲν πειράζει—εἶπεν ἡ μητέρα.

— Καὶ τὸ ἄλογον—εἶπεν αὐτός.

— Τὸ παληοψοφίμι—λέγει ἡ μητέρα.

— Καὶ τὸ χωράφι...

— Τὴν ἐρημιά.

Αὐτὸς ἐπλησίασεν εἰς τὴν μητέρα, τὴν κυττάζει 'ς τὰ 'μάτια 'σὰν διὰ νὰ τὴν φάγῃ. Ἀλλ' αὐτή, καθὼς ἕνας ἅγιος ὁποῦ ἦτο.

— Καὶ τὸ σπίτι—εἶπεν αὐτὸς καὶ ἐγούρλωσε τὰ 'μάτια.

— Δὲν πειράζει—εἶπεν ἡ μητέρα—ἐσὺ νὰ ζήσῃς καὶ νὰ εἶσαι καλά!

— Μαρίτσα!

— Μῆτρο!

— Τί εἶν' αὐτὰ ὅπου λέγεις, Μαρίτσα;

— Λέγω: Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ ζωὴ 'ς ἐσένα καὶ 'ς τὰ παιδιά μας ἐκεῖνα. Ἐμᾶς δὲν μᾶς ἔθρεψεν οὔτε τὸ σπίτι οὔτε τὸ χωράφι. Σὺ μᾶς ἐτροφοδότησες. Κανεὶς ἀπὸ 'μᾶς δὲν θὰ πεινάσῃ ἐνόσῳ σὺ εἶσαι μεταξύ μας.

Ὁ πατέρας μου 'σὰν νὰ ζαλίσθηκε καὶ στηρίχθηκε μὲ τὸν ἀγκῶνά του εἰς τῆς μητέρας τὸν ὦμον.

— Μαρίτσα—ἀρχίνησεν αὐτὸς — μὰ καὶ σύ;....

Ἐδῶ ἡ φωνή του ἐπνίγη, ἐσκέπασε τὰ 'μάτια μὲ τὸ μανίκι καὶ ἐσιώπησε.

Ἡ μητέρα τὸν ἔπιασεν ἀπὸ τὸ χέρι.

— Ὅταν ἐπανδρευθήκαμεν, δὲν εἴχαμεν τίποτε· μόνον ἕνα χαλί, ἕνα ταψὶ καὶ δύο τρία σκαφίδια. Σήμερον, δόξα νἄχῃ ὁ Θεός, εἶνε γεμᾶτο τὸ σπίτι.

Ἐγὼ εἶδα πῶς ἔπεσε μία σταλαγματιὰ δακρύου ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ μανίκι τοῦ μπαπᾶ καὶ πῶς ἄστραψεν εἰς τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ.

— Ἀλησμόνησες ὅτι ἔχομεν ἀκόμη τὴν ἀποθήκη γεμάτην ἀπὸ κηκίδι;

— Γεμάτη εἶνε—λέγει ὁ πατέρας μὲ φωνὴ μαλακὴ καθὼς τὸ μετάξι, σέρνει τὸ μανίκι ἐπάνω 'ς τὰ 'μάτια καὶ καταιβάζει τὸ χέρι.

— Καὶ τί κάμνουν ἐκεῖνα τὰ δύο ἁρμάθια τῶν φλωριῶν; διὰ τί νὰ κοίτωνται τόσα χρήματα; πάρε τα διὰ τὴν πραγμάτεια σου.

— Νὰ τὰ βάλωμεν εἰς τὰ σιτάρια.

— Μήπως τάχα ἐγηράσαμε πολύ; δόξα νἄχῃ ὁ Θεός, ἔχομεν ὑγείαν,

καὶ τὰ παιδιά μας εἶνε καλά. Θὰ παρακαλεῦμεν τὸν Θεὸ καὶ θὰ ἐργαζώμεθα.

— Ὡς τίμιοι ἄνθρωποι.

— Ἐσὺ δὲν εἶσαι ἀπ' ἐκείνους μὲ τὰ δεμένα τὰ χέρια — καθὼς ὑπάρχουν τέτοιοι. Ἐγὼ δὲν δίδω τὰ χέρια σου μόνα δι' ὅλο τὸ κεφάλαιο τοῦ Παρανός, καὶ νὰ ἦτο ἀκόμα ἄλλος τόσος.

— Καὶ θ' ἀποκτήσωμεν πάλιν σπίτι.

— Καὶ θὰ τὸ 'βγάλωμεν πέρα καὶ μὲ τὰ παιδιά. Καὶ τότε δὲν θὰ μ' ἀναθεματίζουν ἀπεθαμένον... Ἀπὸ πότε δὲν τὰ εἶδα !...

— Ἔλα νὰ τὰ ἰδῇς — εἶπεν ἡ μητέρα καὶ τὸν σέρνει ἀπὸ τὸ χέρι 'σὰν παιδὶ μωρό.

Ἀλλὰ μὲ τρία βήματα ἤμουν εἰς τὸ δωμάτιον. Εἶπα μόνον εἰς τὴν ἀδελφή μου σιγὰ «Πλάγιασε», καὶ ἐγὼ ἐσκεπάσθηκα 'πανωκέφαλα μὲ τὸ 'πάπλωμα.

Μόλις οἱ δυό τους ἐπάτησαν τὸ κατῶφλι καὶ νὰ καὶ ἐκτύπησαν βροντερὰ ἡ καμπάνες διὰ τὸν ὄρθρο.

Βροντερὰ ὁ ἦχος ἐξαπλώνετο μέσα 'ς τὴν σιγαλὴ τὴ νύχτα καὶ τρομάζει ἡ ψυχὴ τοῦ χριστιανοῦ.

Καθὼς τὸ κῦμα πέρνει τὰ κλαδιὰ τὰ κατάξερα, ἔτσι κι' αὐτὸς ὁ ἦχος πέρνει τὸν πόνο καὶ τὴ θλῖψι, σχίζει τὰ δέματα τῆς ματαιότητος, καὶ ἡ ψυχὴ ταπεινωμένη ὁμιλεῖ μὲ τὸν οὐρανόν.

— Παιδί μου, σήκω νὰ 'πᾶμε 'ς τὴν ἐκκλησιά !

* * *

Ἐπῆγα πέρυσι 'ς τὸ Βελιγράδι διὰ τὴν πραγμάτεια καὶ εἶδα τὸν Πέτρο Ζελεμπάτσι μὲ φορέματα ἀλυσοδεμένου καταδίκου. Σπάζει πέτραις...»

Εἰς τὸν πρόλογον τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως εἶπον ὅτι ὁ Λαζάρεβιτς ἐτόλμησε νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰ μεγάλα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς προβλήματα καὶ νὰ λύσῃ αὐτά, ἂν μὴ καλλίτερον, ἀλλὰ βεβαίως καινοφανέστερον ἤ τινες τῶν ἐνδοξοτάτων ποιητῶν.»

Ἐὰν μοὶ ἐπιτρέπεται, πρὸς ὑποστήριξιν ταύτης τῆς γνώμης, θὰ προσθέσω ἓν ἀκόμη μέρος ἄλλου διηγήματος τοῦ Λαζάρεβιτς.

Τίς δὲν γνωρίζει τὴν κωμῳδίαν τοῦ Σαιξπήρου, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μέγας ποιητὴς ἐξημερώνει μίαν ἀγρίαν γυναῖκα. Γνωστὰ εἶνε καὶ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ὁ Σαιξπῆρος φθάνει εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Εἶνε αὐτά: τὸ ξύλον καὶ ἡ πεῖνα. Αὐτὸ τοῦτο τὸ θέμα ἔχει καὶ ὁ Λαζάρεβιτς εἰς τὸ διήγημα τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται «'Σ τὸ πηγάδι». Ἀλλὰ

ποία διαφορὰ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος! Ἀντὶ τοῦ ξύλου καὶ τῆς πείνης — μία μόνον ψυχολογικὴ ἐπίδρασις.

Εἰς μίαν μεγάλην πατριαρχικὴν οἰκογένειαν ὀγδοήκοντα ψυχῶν, τὴν ὁποίαν κυβερνᾷ ὁ πάππος Ματθίας μετὰ τῆς μεγαλητέρας του νύμφης, Ραδόϊκας, τῆς χήρας τοῦ ἀδελφοῦ του—ὁ νεώτερος ἔγγονος, ὁ Ἀρσένης ἐνυμφεύθη. Ἡ νεωτάτη νύμφη τῆς μεγάλης οἰκογενείας εἶνε ἡ μοναχοκόρη τοῦ πλουσίου Βουρμάζοβιτς, ἡ εὐμορφοτάτη, ἀλλὰ καὶ πολὺ τεθωπευμένη Ἀνόκα. Ὅλαι αἱ γυναῖκες τῆς μεγάλης οἰκογενείας ἐγνώριζαν ὅτι ἡ Ἀνόκα δὲν εἶνε διὰ τὸν οἶκόν των, ἀλλὰ ὁ πάππος εἶπεν ὅτι ἤκουσε παρὰ τῶν παλαιῶν «ὅτι δὲν πρέπει οἱ μεγαλήτεροι νὰ ματαιώνωσιν αὐτὰ τὰ πράγματα τῶν νέων» καὶ ἡ νεωτάτη νύμφη ἦλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Μόλις παρῆλθον ἓξ μῆνες — ἡ παραχαϊδευμένη καὶ ἀγρία Ἀνόκα κατήντησε νὰ ἀνατρέψῃ ὅλα τὰ ἤθη τοῦ οἴκου, νὰ γείνῃ ἀληθῶς κίνδυνος διὰ τὴν ἥσυχον καὶ εὐχάριστον ζωὴν τῆς μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Ὅλαι αἱ γυναῖκες, ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ τί πρέπει νὰ πράξωσιν, ὅπως σώσωσι τὸν οἶκον ἀπὸ τοῦ ἀτυχήματος τούτου, ἀλλ' οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον λόγον εἰς τὸν πάππον. Ἐπὶ τέλους αὐτὸς οὗτος ὁ σύζυγος ἀπεφάσισε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν πάππον καὶ ἐν ἀπελπισίᾳ νὰ ζητήσῃ παρὰ τούτου τὸ μέσον τῆς θεραπείας.

Ἰδοὺ δὲ πῶς μετ' αὐτὰ συνεχίζεται τὸ διήγημα:

«Ὁ Ἀρσένης εἶνε ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Ἀπὸ τὰ μικρά του χρόνια ἔμαθε μόνον νὰ ὑπακούῃ. Οὐδὲ ξύλα ἤξευρε νὰ πουλήσῃ εἰς τὴν πόλιν, ἂν δὲν τοῦ ἔλεγαν ἀπὸ τὸ σπίτι, πόσα νὰ ζητήσῃ.

Ὁ παπποῦς ἦτο μόνος εἰς τὸ δωμάτι του, ὅταν ὁ Ἀρσένης ἐμπῆκε. Καὶ ἐπειδὴ ὁ γέρος δὲν ἐμποροῦσε πλέον νὰ ἐργασθῇ ἄλλο τίποτε, ἐξεφλούδιζε κουκιά.

Ὁ Ἀρσένης ἔβγαλε τὴ σκούφια του καὶ ἤθελε νὰ φιλήσῃ τοῦ παπποῦ τὸ χέρι.

Ὁ παπποῦς δὲν ἐσήκωσε τὸ κεφάλι, δὲν τοῦ ἔδωσε τὸ χέρι, μόνον ἐμουρμούρισε ξερὰ-ξερά: «Νὰ ζήσῃς!»

— Παπποῦ! Σὲ παρακαλῶ... ἐγώ... τί νὰ κάμω... Πρέπει νὰ πατήσω 'ς τὸ πρόσωπό μου ...

Ὁ παπποῦς τὸν ἐκύτταξε κατσουφιασμένος.

— Ἐγὼ—ἐξακολούθησεν ὁ Ἀρσένης—δὲν ἠμπορῶ πλέον... νὰ μὴ θυμώσῃς ...

Ὁ παπποῦς ἐσήκωσε τὸ κεφάλι, ἔσπρωξεν ἀπ' ἐμπρός του τὸ καλάθι μὲ τὰ κουκιὰ καὶ θυμωμένος ἐξεφώνησε:

— Τὰ 'ξεύρω ἐγὼ ὅλα! 'Αμ' τί ἄνθρωπος εἶσαι ἐσύ, βρέ; Ἐσὺ εὑρέθηκες μ' ἐκείνην... μ' ἐκείνην τὴν ...

Ἐδῶ ἐσιώπησεν.

—... ἐκείνην... μίαν... νὰ μοῦ χαλάσῃς τὸ σπίτι ;

Ὁ Ἀρσένης ἐπετρώθηκεν, ὅταν ἄκουσεν ὅτι ὁ παπποῦς τὰ ἠξεύρει ὅλα. Ἡ φωνὴ τὸν ἐπρόδωσεν ὅταν εἶπε:

— Σὲ παρακαλῶ, παπποῦ, ἐγὼ δὲν ἠξεύρω τί νὰ κάμω. Συχώρεσέ με.

Καὶ ἐκίνησε πάλιν νὰ τοῦ φιλήσῃ τὸ χέρι.

Ὁ παπποῦς ἐτράβηξε τὸ χέρι.

— Τράβα ἀπ' ἐδῶ. Μή μου λερώνῃς τὸ χέρι. Σὺ εἶσαι ἄνδρας ;

Ὁ Ἀρσένης ἐγύρισε πρὸς τὸν τοῖχον, ἐσκέπασε τὰ 'μάτια.

— Ἠμπορεῖς νὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις ἀπ' ἐμένα καὶ ἀπ' αὐτήν. Ἐμένα 'μπορεῖς νὰ σκοτώσῃς, αὐτὴν νὰ τὴν διώξῃς. Ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ σοῦ εἶνε συχωρεμένα. Ἀλλά, μὰ τὸν Θεόν σου, μὴ μὲ διώχνῃς ἀπὸ κοντά σου.

Τὸ πηγοῦνι τοῦ παπποῦ ἐτρεμούλιαξεν ὀλίγο. Ἤθελε νὰ κρύψῃ τὴ συγκίνησί του, ἐστερεώθηκεν ἀφεντικά, ἐσήκωσε τὸ κεφάλι καὶ τὸ ἐστράβωσεν ὀλίγο.

— Βλέπεις, παιδί μου, σὺ τὴν ἐδιάλεξες· σοῦ εἶπα ἐγὼ νὰ μὴ τὴν 'πάρῃς ;

— Ὄχι, Θεὸς νὰ φυλάξῃ! Ἐγὼ πταίω μόνος.

Τὸ πωγῶνι τοῦ παπποῦ 'κινήθηκε πάλι κατὰ τὴ μύτην.

— Καὶ τόρα ἐγὼ νὰ διορθώνω ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα χάλασες ἐσύ.

— Ὁ Θεὸς καὶ σύ!

— Μὰ ἰδοὺ πῶς δὲν ἠξεύρω μὲ ποῖον τρόπον.

Ἂν ἦτον αὐτοῦ ἡ Ροδόϊκα ἤθελε νὰ ἰδῇ εἰς τὰ 'μάτια τοῦ παπποῦ τὰ σουφρωμένα κάποια παιδικὴν αὐταξίαν.

— Ὅπως σοῦ εἰπῇ ὁ Θεὸς—λέγει ὁ Ἀρσένης.

— Καὶ σὺ... αὐτήν... ἔτσι... δὲν τὴν ἀγαπᾷς πλέον ;

Ὁ Ἀρσένης τὰ ἔχασε. Ἤθελε νὰ σιωπήσῃ, ἀλλ' ὁ παπποῦς τὸν κυττάζει μέσα 'ς τὰ 'μάτια.

— Εἶνε μιὰ πεισματάρα...

— 'Ξεύρω, 'ξεύρω, μὰ ἐγὼ σὲ 'ρωτῶ: Τὴν ἀγαπᾷς σὺ ἀκόμη ἢ ὄχι;

Ὁ Ἀρσένης πάλιν ἐσιώπησεν. Ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ὁ παπποῦς τὸν κυττάζει καὶ περιμένει.

— Πρέπει—λέγει ὁ Ἀρσένης—νὰ τὴν πολυχάδεψεν ὁ Μπουρμάζης. Ἠξεύρεις εἶνε ἡ μοναχοκόρη του.

Ὁ παπποῦς ἔχασε τὴν ὑπομονήν του.

— Ἀκοῦς, βρέ, τί σὲ 'ρωτῶ ἐγώ; Ἐγὼ σὲ 'ρωτῶ νὰ μοῦ εἰπῇς ἂν

τὴν ἀγαπᾷς ἀκόμη τὴν 'Ανόκα. Αὐτὸ νὰ μοῦ εἰπῇς καὶ ὄχι ἄλλο.

Ὁ 'Αρσένης ἐκρέμασε τὸ κεφάλι, ἔβαλε τὴν μύτη του 'ς τὴν φούχτα καὶ 'ντροπιασμένος ἀπήντησεν :

— Ἐγώ, δὲν ξεύρω...

— Μὰ πρέπει νὰ 'ξεύρῃς, ἐπειδὴ ἐγὼ κατ' αὐτὸ θὰ κρίνω τί πρέπει νὰ κάμω, νὰ μὴ σοὺ κακοφανῇ ἔπειτα καὶ νὰ εἰπῇς τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο.

— Ὄχι ἐγώ.—

— Καλά. Ἄφησέ με τόρα νὰ σκεφθῶ.—

Ὅποιος ἤξευρε νὰ διαβάσῃ 'ς τὸ πρόσωπο τοῦ παπποῦ, ἤθελεν εὐθὺς γνωρίσῃ ὅτι αὐτὸς ἀπεφάσισε πλέον τί θὰ κάμῃ καὶ ὅτι ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τὸ σχέδιόν του.

*
* *

Αὐτὴν τὴ βραδιά, ὅταν ἐκάθησαν νὰ δειπνήσουν, οἱ ἄνδρες ἐκάθησαν, ὅπως εἶν' ἡ συνήθηα, κατὰ τὰ χρόνια των. 'Απὸ τῆς γυναῖκες ἐπαρακάθησεν εἰς τὸ τραπέζι μόνον ἡ Ραδόϊκα. Ἡ γυναῖκες τρώγουν ξεχωριστά. Μόνον δύο ἢ τρεῖς ὑπηρετοῦν τοὺς ἄνδρας. Ἦτο ἡ σειρὰ τῆς 'Ανόκας νὰ ὑπηρετήσῃ. 'Αλλὰ ἐνῷ ἡ δύο φέρνουν τὸ φαγητὸ καὶ τὸ πιοτό, αὐτὴ στηρίχθηκε μὲ τὴν πλάτην εἰς τὴν θύρα καὶ ἔβαλε τὸ δάχτυλό της εἰς τὴ μύτην.

Ὁ παπποῦς οὐδὲ νὰ τὴν κυττάξῃ. Ὅλοι σιωποῦν. Ἡ καρδιὰ τῆς Ραδόϊκας κτυπᾷ, κτυπᾷ... Ἡ 'Ανόκα δὲν στοχάζεται τίποτα.

Ὅταν ἐτελείωσε τὸ δεῖπνον, οἱ ἄνδρες ἔκαμαν τὸν σταυρόν τους, καὶ μόνον ἐπερίμενα νὰ σηκωθῇ ὁ παπποῦς.

Αὐτὸς ἔσπρωξεν ἀπ' ἐμπρός του τὸ ψωμί, τὸ κουτάλι καὶ τὸ πηροῦνι, καὶ ἔβαλε τὸ μαχαῖρί του 'ς τὸ φηκάρι. 'Ακούμπησεν εἰς τοὺς δύο του ἀγκῶνας, ἐκύτταξε ὁλόγυρα ὅλους, καὶ ἐσταμάτησε τὸ βλέμμα του εἰς τὴν 'Ανόκαν.

Αὐτὴ ἐτρόμαξε. 'Απόλυσε τὰ χέρια κάτω καὶ ἤθελε νὰ ἔβγῃ ἔξω.

— Περίμενε ὀλίγο, κόρη μου— ἐξεφώνησεν ὁ παπποῦς μὲ ἀσυνήθιστη δυνατὴ φωνή.

Ὅλοι ἐτρόμαξαν. Μὲ τὴν ἴδια τὴ φωνὴν ἐξακολούθησεν ὁ παπποῦς :

— Σύ, παιδί μου,... μὲ 'σένα ὅπως ἀκούω... σὺ δὲν εἶσαι εὐχαριστημένη 'ς τὸ σπίτι μου, καὶ μὲ τὸν κόσμον μου ;

Ποιὸς εἶδε νὰ ἀπαντᾷ γυναικήσιο κεφάλι ; καὶ ἡ 'Ανόκα σιωπᾷ, ἀλλ' ἔσφιξε μὲ τὸ χέρι τὸ μερί της τόσον φοβερά, ὥστε τὰ νύχια της ἐμπῆκαν εἰς τὸ κρέας.

Ὁ παπποῦς μὲ τὴν ἴδια τὴ φωνὴ καὶ μὲ τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο ἐξακολούθησε :

— Ἐγὼ αὐτὰ δὲν τὰ θέλω ἐν ὅσῳ ζῶ. Δὲν ἀφίνω ἐγὼ νὰ γείνῃ τὸ σπίτι μου φυλακὴ διὰ κἀνένα ἀπὸ τὰ παιδιά μου. Ἀκούω ὅτι ἐκεῖνες ἡ γυναῖκες (καὶ μὲ τὸ πωγῶνι ἔδειξε τὸ μαγερειὸ) σὲ πειράζουν καὶ σὲ προσβάλουν. Ἀλλὰ ἐδῶ, εἶμαι ἐγὼ ἀφέντης!

Ἡ Ἀνόκα εἶδε κἄτι τι κακὸ εἰς τὸ σουφρωμένο τὸ πρόσωπο τοῦ παπποῦ καὶ μὲ τὸ μῖσος ᾐσθάνθη πρώτην φορὰν καὶ τὸν φόβον.

— Ἐσένα ὅλο σὲ πειράζουν. Αὐταὶ θέλουν νὰ ἐργάζεσαι σὺ διὰ ὅλους ὡσὰν σκλάβα, σάματι νὰ ἦλθες σὺ ἀπὸ κἀνένα τιποτένιο σπίτι.

Ἐδῶ ἔγεινεν ὁ γέρος τόσον ἀνάποδα γλυκὺς καὶ τρυφερός, ὥστε τὰ μαλλιὰ τῆς Ἀνόκας ᾽πῆγαν ᾽ς τὸν ἀνήφορον.

— Ἀλλ᾽ ἐγὼ αὐτὰ δὲν τ᾽ ἀφήνω. Ἐγὼ εἶμαι πλέον πολὺ γέρος καὶ ἀσθενής, καὶ μοῦ εἶνε πολὺ δύσκολον νὰ κυβερνῶ τόσον κόσμον. Καὶ δὲν θέλω πλέον... ἐγώ...

Τὸ πρόσωπό του ἐγούρλιασε, καὶ ἄρχισε νὰ ξεφωνίζῃ μὲ βραχνιασμένη φωνήν:

— Ἀκούσατέ με ὅλοι, καὶ σὺ Ραδόϊκα, καὶ σὺ Μπλάγοϊε, καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι! Εἰς ὅλους σας, καὶ τῆς γυναῖκές σας, προστάζω νὰ ὑπακούετε εἰς ὅλα αὐτὴν ἐδῶ—καὶ μὲ τὸ χέρι, τὸ ὁποῖον ἔτρεμε ὡς τὸ καλάμι ἔδειξε τὴν Ἀνόκα — καὶ δὲν θέλω αὐτὴ τίποτε νὰ ἐργάζεται εἰς τὸ σπίτι μου, νὰ μὴ λερώσῃ τ᾽ ἀφεντικά της τὰ χέρια. Οὐδὲ κρασὶ νὰ φέρῃ. Καὶ ὅποιος δὲν τὴν ὑπακούει, καὶ τὴν προσβάλλει τὸ παραμικρό, αὐτὸν νὰ τὸν σκοτώσῃ ὁ Θεός.

Αὐτὸς ἐπετάχθηκεν. Ὁ καϋμένος ὁ γέρος! Ἦταν μεγαλειότατος, καὶ πάλιν ἦτο διὰ γέλοιο καὶ διὰ θλίψι. Ὅταν ἐβγῆκεν, ἐτρεμούλιαζε ᾽σὰν τὴν πηχτή.

Ὅλοι ἔκαμαν τὸν σταυρόν τους καὶ ἐσηκώθηκαν. Σιωπηλῶς ἐπέρασαν κοντὰ τῆς Ἀνόκας, ἀλλὰ καθένας ἐπρόσεξε νὰ μὴ τὴν ἀγγίζῃ. Φοβερὸν ἀγρίευμα ἐξέσκιζε τὴν Ἀνόκα. Ἐσὰν τρελλὴ ᾽πετάχθηκεν εἰς τὸ μαγερειὸ ᾽ς τῆς γυναῖκες.

— Ἀκούσατε σεῖς;

Γυναῖκες καὶ νὰ μὴν ἀκούσουν!

— Τόρα θέλω νὰ μοῦ στρώσετε ἀπὸ κάτω ἀπ᾽ τὴν φλαμουριά. Θέλω τὸ στρῶμα τοῦ παπποῦ, τὸ μαξιλάρι τῆς Ροδόϊκας, τὸ χαλὶ τοῦ Μπλάγοϊε, καὶ θέλω σύ, Πετρούλα, ὁποῦ ἔχεις ἀδελφὸ καταδικασμένο, νὰ πάρῃς ἕνα κονταρόξυλο καὶ νὰ μοῦ διώχνῃς ταὶς ὄρνιθες ἀπὸ τὴν φλαμουριά, καὶ ὅλην τὴν νύχτα νὰ στέκεσαι κοντά μου. Καὶ ὅποιος δὲν ὑπακούει «ὁ Θεὸς νὰ τὸν σκοτώσῃ.» Ἀκούσατε, βρέ;

Θεέ μου! Κάποια φορὰ γίνεται ὁ ἄνθρωπος χειρότερος ἀπὸ τὰ θηρία!

Κανεὶς δὲν εἶπε έναν λόγον. Εἰς ὅλους εἶχεν ἔμπη ὁ φόβος καὶ τὸ περισσότερο διὰ τὰ λόγια τοῦ παπποῦ «νὰ τὸν σκοτώσῃ ὁ Θεός».

Ὁ Ἀρσένης ἔφυγεν ἕως εἰς τὸ ἀλῶνι. Ἔβαλε τὸ κεφάλι εἰς τὰ δεμάτια τοῦ σιταριοῦ καὶ μυξοκλαίει. Τί τὸν ὠφελεῖ; ὁ ὕπνος δὲν εἶνε χαλί, διὰ νὰ τὸ τραβήξῃ 'πανωκέφαλα.

Καὶ ἔστρωσαν τῆς Ἀνόκας νὰ κοιμηθῇ.

Ἀλλὰ δὲν ἦτο τόσον εὔκολο ν' ἀποκοιμηθῇ, ὅπως αὐτὴ ἐθαρροῦσε.

Ὅ,τι ποτὲ δὲν ἦτο, τόρα τὸ αἰσθάνθηκε, τὴν ἀπομόνωσί της καὶ ἀκόμη χωρὶς στέγη 'ς τὸ κεφάλι. Τῆς ἐφαίνετο ὡς καθὼς νὰ ἦταν ἐπάνω εἰς ἄγριο ἄλογο χωρὶς χαλινάρι ἢ νὰ ἦταν εἰς πλοῖον, τὸ ὁποῖον ταράζει ἡ τρικυμία καὶ πηδαλιοῦχο δὲν ἔχει. Ρίχνεται κατ' ἐπάνω της ἡ ἰδία ἀγρία της καρδιὰ καὶ κανεὶς δὲν εἶνε νὰ τὴν ὑπερασπισθῇ. Ὁ κόσμος ἐγύρισεν ἀνάποδα, καὶ τῆς φαίνεται πῶς στέκεται κατωκέφαλα.

Ἀλλὰ τὸ σκυλίτικο τὸ πεῖσμα δὲν τὴν ἀφήνει.

— Τί νυστάζεις, σγουρολεπίδα, ὅταν ἐγὼ προστάζω; θέλεις νὰ σὲ σκοτώσῃ ὁ Θεός;

Τὸ φεγγάρι λάμπει 'σὰν μεσημέρι. Τὸ ὅλον ἀπέθανε διὰ νὰ ἀναζήσῃ· ἀλλ' ἐπάνω 'ς τὴν καρδιὰ τῆς Ἀνόκας μαζεύεται κἄτι τι νεκρικό.

Ἔτσι τὰ πράγματα δὲν ἠμποροῦν νὰ μείνουν—ἀλλὰ τί νὰ κάμῃ;

Νὰ γυρίσῃ 'ς τὸν πατέρα της — τί νὰ τοῦ εἰπῇ; «ὁ παπποῦς ἐπρόσταξεν ὅλοι νὰ μ' ὑπακούουν.» Ἀδύνατον· ποῦ νὰ πάῃ 'ς τὸν πατέρα; ἡ νύχτα κυριεύει ὁλονέν, καὶ θὰ περάσῃ καὶ αὐτή, καὶ θὰ ἀστράψῃ ἡ ἡμέρα, καὶ θὰ ζεστάσῃ ὁ ἥλιος, καὶ αὐτὴ ἡ κακομοίρα ποῦ θὰ κυττάξῃ; νὰ ἀγριέψῃ ἀκόμα; ποῦ εἰμπορεῖ περισσότερο; νὰ συμφιλιωθῇ; πῶς; αὐτὴ νὰ ταπεινωθῇ; Ὄχι!

Ἡ ἰδέαις της διασταυρώνονται 'σὰν τοῦ χαλιοῦ τὰ νήματα εἰς τὰ μιτάρια, ξεπλένονται καὶ νεροβγάνονται· ἡ κούρασι καταπονεῖ τὰ πάθη, τὴν ἀγάπη, τὸ μῖσος, τὴν πεῖνα καὶ τὴν δίψα. Ἀλλ' ὅταν ἔπεσαν ὁλόκληρα βουνὰ 'ς τὰ βλέφαρά της, καὶ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τὰ κλείσουν, τότε τῆς ἔγεινε πολὺ βαρύ, ἀνυπόφερτο καὶ τόσο μακρύ, ὥστε ἤθελε νὰ ἠμποροῦσε νὰ ἀναποδογυρίσῃ τὸν κόσμο, ἢ νὰ βάλῃ τὸ κεφάλι της ἀπὸ κάτω 'ς τὴν μυλόπετρα καὶ ν' ἀποκοιμηθῇ ἔστωντας καὶ μὲ τὸν ὕπνον τὸν νεκρικό.

Ἀλλὰ εἰς τὸν ὕπνον δὲν προστάζει ὁ παπποῦς, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν φοβᾶται τὴν κατάρα του.

Ἡ Ἀνόκα ἐσηκώθηκε. Ἐκύτταξε τὴν μαύρην εἰκόνα τῆς Πετρούλας πλησίον της.

Ἔξαφνα κἄτι τι ἐγύρισε μέσα στὰ στήθια της.

Ὁλονὲν ἀνεπάντεχα καὶ ἀτελείωτα δυνατὰ κάποια χριστιανικὴ χορδὴ ἐκινήθη εἰς τὰ στήθια της.

— Πετρούλα, πήγαινε νὰκοιμηθῇς !

Ἡ Πετρούλα δὲν εἶπε τίποτε. Ἔρριξε τὸ κονταρόξυλο καὶ κίνησε.

— Πετρούλα !

Ἡ Πετρούλα ἐτρόμαξε καὶ ἐσταμάτησεν ὡσὰν νὰ ἐφύτρωσεν ἐκεῖ.

— Πετρούλα, ἀδελφή μου, συχώρεσέ με !

Ἡ γυναικήσια καρδιὰ ἐνδίδει, τρομάζει καὶ λυώνει.

— Ἀνόκα, ψυχή μου, ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ ἦσαι συχωρεμένη.

— Πετρούλα, ἀδελφή . . .

Αὐτὴ τὴν ἐπῆρεν ἀπὸ τὸ χέρι, τὴν ἔβαλε νὰ καθήσῃ κοντά της, τὴν ἀγκάλιασε, καὶ ἔκλαιγαν· καὶ ἡ δύο.

Τί γλυκὰ 'ποῦ κλαίουν—σὰν τὰ παιδιὰ τὰ βυζανιάρικα !

Τὸ ὅλον σιωπᾷ, καὶ δὲν ἀκούεται τίποτε. Μόνον αὐτὲς ἡ δύο ἀγκαλιασμένες πνιγοκλαίουν καὶ φιλιοῦνται. Ἡ Ἀνόκα τὴν φιλεῖ ὅπου τὴν προφθάνει, ἡ Πετρούλα 'ς τὸ μέτωπο καὶ 'ς τὸ λαιμό. Καὶ τὸ φεγγάρι σάμα τι νὰ σούφρωνε τὰ φρύδια του.

— Πετρούλα, καρδούλα μου, θ' ἀποθάνω. Σύ, ἀδελφή μου, νὰ μὲ πλύνῃς, καὶ νὰ μοῦ βάλῃς πολὺ βασιλικό. Δάγκωσε ἕνα μῆλο καὶ βάλε το 'ς τὸ νεκροκράββατο. Κανεὶς ἄλλος ἀπ' ἐσένα δὲν μ' ἀγαπάει!

— Σώπα, τρελούλα μου, πῶς δὲν σ' ἀγαπᾷ· ὅλοι σ' ἀγαποῦν.

— Ὄχι, ὄχι, τὸ 'ξεύρω ἐγώ.

— Ἀπὸ ποῦ τὸ ξεύρεις, χαρούλα μου, ἀφοῦ ἐσὺ μ' ἐμᾶς ἀκόμη δὲν ὡμίλησες. Ἐγὼ θὰ προτιμοῦσα προτήτερα ν' ἀποθάνω παρὰ ν' ἀφήσω κανένα νὰ σοῦ εἰπῇ ἕνα μαῦρο λόγο.

Πάλιν ἀγκαλιάσθηκαν, πάλιν πνιγοκλαίουν.

— Ἀμ' ὁ παπποῦς ;

— Ὁ παπποῦς, ψυχή μου, εἶνε γέρος καλὸς καὶ ἀγαθός. Πήγαινε μόνον εἰς αὐτὸν ἔτσι 'πῶς εἶσαι, καὶ θὰ ἰδῇς.

— Καλά, θὰ 'πάω. Ἐειά σου, καρδούλα μου, καὶ ἂν 'πεθάνω...

Ἡ Πετρούλα τῆς ἔβαλε τὸ χέρι 'ς τὸ στόμα.

Ἡ Ἀνόκα 'πῆρε τὸ χέρι της καὶ τὸ ἔβαλε γύρο 'ς τὸ λαιμό της.

—Ἂν ἀποθάνω, μὴ μὲ θυμᾶσαι μὲ τὸ κακό. Καὶ τόρα πήγαινε, σὲ παρακαλῶ.

— Δὲν σ' ἀφήνω ἐγὼ ὅσο ζῶ.

— Ἀλλὰ σὲ παρακαλῶ ὅπως παρακαλοῦν τὸν Θεόν.

— Καὶ σύ, ποῦ θὰ πᾷς ;

— Ἄφησέ με, μοῦ κάμνει τόση γλύκα. Ἄφησέ με, ὁ Θεὸς νὰ σὲ βοηθήσῃ, μὰ τὸ παιδί σου ἄφησέ με. Σὺ δὲν ἠξεύρεις πῶς μοὔρχεται τόρα.

Ἡ Πετρούλα ἐκρύφθηκεν ὀπίσω ἀπὸ τ' ἀμπάρι διὰ νὰ ἰδῇ ποῦ θὰ πάῃ ἡ Ἀνόκα. Ἀλλὰ ἡ νύχτα βασιλεύει ἀκόμα καὶ ἡ Πετρούλα δὲν ἐμπόρεσε νὰ ἰδῇ 'πῶς ἡ Ἀνόκα ἐπῆγεν εἰς τὸ κατῶφλι τοῦ δωματίου τοῦ παπποῦ καὶ ἐκάθησε ἐπάνω σ' αὐτό.

Καὶ ὁ παπποῦς δὲν ἔκλεισε τὸ 'μάτι ὅλην τὴν νύχτα.

Οἱ πρῶτοι πετεινοὶ ἐλάλησαν, οἱ πρῶτοι κήρυκες τῆς νέας ἡμέρας καὶ ζωῆς. Οὐδέποτε ἕως τόρα αὐτὸ τὸ λάλημα δὲν εἶχε φανῆ εἰς τὴν Ἀνόκα τόσον ὡραῖον.

Ὁ παπποῦς ἐσηκώθη. Ἔσπρωξε τὸ χαλὶ ἀπ' ἐπάνω του, ἔκαμε τὴν προσευχή του, ἐκάθησε σταυροπόδι, ἔμεινεν εἰς τὸ κρεββάτι καθήμενος εἰς τὸ σκοτάδι καὶ συλλογιζόμενος διάφορα πράγματα.

Ἐλάλησαν καὶ οἱ δεύτεροι πετεινοί.

Ὁ παπποῦς ἐσηκώθη καὶ κίνησε κατὰ τὸ πηγάδι.

Εἰς τὸ πρῶτο φῶς τῆς ἡμέρας εἶδεν ἐπάνω ς' τὸ κατῶφλί του μορφὴν ἀνθρωπινήν.

— Ποιὸς εἶσαι σὺ αὐτοῦ;

— Ἐγὼ εἶμαι, παπποῦ, ἡ Ἀνόκα. Θέλω ν'ἀποθάνω. Συχώρεσέ με, ἂν ἠμπορεῖς.

Ὁ παπποῦς ἐτρόμαξε καὶ ἐτρέκλισε.

— Παιδί, εἶνε ἁμαρτία ἀπὸ τὸν Θεό. Βλέπεις αὐτὰ τὰ μαλλιά; Κανένα πρόβατον δὲν τὰ ἔχει ἀσπρότερα.

Ἡ Ἀνόκα ἔπιασε τὴν ἄκρη τῆς γούνας του καὶ τὴν ἐφίλησε.

— Σοῦ ἔφταιξα φοβερά, σοῦ ἔφερα ἄνω-κάτω τὸ σπίτι. Συχώρεσέ με, ἂν πιστεύῃς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ!

Δὲν εἶνε τίποτε εὐκολώτερον παρὰ νὰ κάμῃ τινὰς ἕνα γέρο νὰ κλάψῃ. Τὰ δάκρυα διὰ μιᾶς ἐπλημμύρησαν. Τὴν ἔπιασε μὲ τὰ χέρια τὰ δύο ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ τὴν ἐφίλησε.

— Ἔλα 'δῶ!

Αὐτὴ ἐμπῆκε κατόπιν του εἰς τὸ δωμάτιον.

— Κάθησε αὐτοῦ!

Αὐτὴ ἐκάθησεν εἰς τὸ σκαμνάκι, ὁ παπποῦς εἰς τὸ κρεββάτι.

— Καθάρισέ μου ὀλίγον αὐτὰ τὰ κουκιά.

Αὐτὴ καθαρίζει κουκιά.

Ὁ παπποῦς τὴν κυττάζει εὐχαριστημένος. Καὶ οἱ δύο σιωποῦν· δὲν λέγουν τίποτε, μόνον ἡ καρδιὰ κάμνει τὸ δικό της καὶ ἡ ἡμέρα κυριεύει.

—Ἔλα τόρα ἐδῶ.

Αὐτὴ ἐπῆγε κατόπιν του εἰς τὸ ἀχοῦρι, καὶ ἔβαλε τὴν ταγὴν εἰς τὰ ἀλόγατα ὅπως αὐτὸς τῆς ἔδειξε. Δὲν εἶχε κανένα φόβον πλέον οὐδ' ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Μπλάγοϊε τὸ δαγκανιάρικο καὶ κλοτσιάρικο.

— Τόρα νὰ ἔλθῃς ἐδῶ.

Τὴν ἐπῆγε 'ςτὸ κουμάσι. Αὐτὴ ἐτσάκησε κάμποσα κολοκύθια καὶ τὰ ἔρριξεν εἰς τοὺς χοίρους.

Ὅλο τὸ σπιτικὸν εἶχε ξυπνήσει, ἐσηκώθη καὶ πηγαίνει κατόπιν τους μὲ φόβο καὶ μὲ γουρλωμένα 'μάτια, ἀλλὰ προσέχουν καλὰ νὰ μὴ τοὺς ἰδοῦν ἐκεῖνοι.

Ὁ Ἀρσένης τόσον ἐθαύμασε καὶ ἐσάστισεν, ὥστε ἀνέβηκεν εἰς τὴν καρυδιὰ καὶ ἐκρύφθηκεν εἰς τὰ φύλλα, καὶ ἀπ' ἐπάνω κυττάζει τὸ θαῦμα τὸ ἀνίδωτο.

Ὁ παπποῦς ἐξανάνιωσε. Σὰν νὰ ἐχόρευεν ὁποῦ ἐπήγαινε.

— Ἔλα τόρα 'ς τὸ πηγάδι.

Ἦλθαν στὸ πηγάδι.

— Βγάλε !

Ἡ Ἀνόκα ἔβγαλε τὸν κουβᾶ.

— Χύνε.

Ἡ Ἀνόκα πέρνει νερὸ ἀπὸ τὸν κουβᾶ μὲ νεροκολόκυθο καὶ ὁ παπποῦς ἐξώδεψε ὅλον τὸν κουβᾶ ρίχνωντας καὶ ξαναρίχνωντας εἰς τὸ πρόσωπο καὶ εἰς τὸ κεφάλι.

— Σφούγγισέ με.

Ἡ Ἀνόκα ἐξέπλεξε τὰ μαλλιά της καὶ ἄρχισε νὰ τὸν σφουγγίζῃ. Εὔκολον εἶνε νὰ στεγνώξῃ τις τὸ νερό, ἀλλὰ τὰ 'μάτια τοῦ γέρου ἦσαν ἀδύνατα καὶ τὰ δάκρυα δὲν ἔπαυαν ἀπὸ τὸ νὰ τρέχουν.

Ὁ παπποῦς εἶδε κάμποσους εἰς τὴν αὐλή.

— Ἐλᾶτε ἐδῶ σεῖς. Τί δὲν νίβεσθε ; δὲν βλέπετε πῶς ἡ Ἀνόκα περιμένει νὰ σᾶς ρίξῃ νερό ;

Κάποια παιδικὴ ἀξιοπρέπεια ἐβασίλευε εἰς τὸ πρόσωπό του.

— Ὅλοι, ὅλοι ! Αὐτὴ ἡ καϋμένη θὰ χύσῃ νερὸ εἰς ὅλους. Καὶ αὐτὴ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ κανένα τὸ ἴδιο, θὰ ἐχάλαγεν ὁ κόσμος.

Μὲ συστολὴν ἐπλησίαζαν οἱ ἄνδρες καὶ ἡ γυναῖκες εἰς τὸ πηγάδι, καὶ μετὰ τὸ νίψιμο καθ' ἕνας ἔλεγεν «εὐχαριστῶ» καθὼς ἕνας κύριος.

Εἰς τὰ 'μάτια τοῦ Ἀρσένη ἔγεινε 'ξαστεριά. Ἦλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὸ πηγάδι, ἐδιασκέλισε, ἔσκυψε, καὶ ἐπρόβαλε τὰ χέρια.

— Ἀπρός !

Αὐτὴ ἄρχισε νὰ τοῦ ρίχνῃ.

— Ἀμὰ πῶς χύνεις ἐσύ; ὅλο 'ς τὰ μανίκια !

— Ὄχι, ὄχι, δὲν τὸ ξανακάμνω.

Μὲ τὸ χέρι τ' ἀριστερό του σηκώνει τὰ μανίκια, καὶ μὲ τὸ δεξὶ τοῦ χύνει νερό.

— Ἔ, νὰ ζήσῃς.

Ἡ Πετρούλα τρέχει ἀπὸ μίαν εἰς τὴν ἄλλην συννυφάδα, ὅλη καταδακρυσμένη, ψιθυρίζει κἄτι τι, κάμνει χειρονομίαις καὶ κτυπᾷ τὰ στήθια της.

Ὁ παπποῦς ὁλονὲν τρεκλίζωντας ἐμπῆκεν εἰς τὸ δωμάτιόν του, ἄνοιξε τὸ κιβῶτι, ἔβγαλε μίαν ἁρμάθα ἀπὸ ἀρχαῖα τάλαρα, καὶ ἕνα μικρὸ προσόψι, τὰ ἔβαλεν εἰς τὸν κόρφον του καὶ ἐπῆγε πάλιν εἰς τὸ πηγάδι.

Ὅλοι εἶχαν νιφθῆ καὶ ὅλους εἶχεν ὑπερετήσῃ ἡ Ἀνόκα.

Τὸ ὅλον εἶχε λάβῃ κἄποια μυστηριώδη ἐπισημότητα, καὶ τ' αὐτιά τους σὰν νὰ ἄκουαν τὸ τροπάρι «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων». Καὶ μόνον νὰ ρίξουν πουθενὰ ἕνα μάσκουλο—ὅλοι θὰ ἀρχινοῦσαν νὰ σταυροκοπιοῦνται.

— Καὶ εἰς αὐτὴν κανεὶς δὲν θὰ ρίξῃ νερό;

Ὅλοι ἔτρεξαν εἰς τὸν κουβᾶ.

— Τόρα, ἀφοῦ ἐγὼ εἶπα. Τόρα προτιμῶ νὰ τῆς ρίξω μόνος μου. Ἔλα, γυιέ μου, νὰ νιφθῇς !

Ποιὸς ἠξεύρει τί τρέμει περισσότερο: τὰ χέρια τοῦ παπποῦ ἢ ἡ καρδιὰ τῆς Ἀνόκας!

Τὴν ἐσφούγγισε μὲ τὸ προσόψι. Τῆς ἔβαλε 'ςτὸ λαιμὸ τὴν ἁρμάθα μὲ τὰ τάλαρα.

— Ὅλο αὐτὴ ἡ καϋμένη. Ἀλλ' ἐγὼ σᾶς λέγω, κυττάξετε καλὰ ἐκεῖνο ποῦ σᾶς εἶπα χθὲς τὸ βράδυ: ὅποιος προσβάλῃ αὐτὴν καὶ 'ς τὸ παραμικρό, ὁ Θεὸς νὰ τὸν σκοτώσῃ !

* * *

Ἄνθρωποι ! Εἶνε ἀλήθεια ὅτι καὶ ὁ οὐρανὸς κἄποτε χαμογελᾷ καὶ χαίρεται. Ὁ διπόδαρος τὸν κυττάζει, ἀνοίγει τὰ χέρια τόσον ὥστε νὰ τοῦ καίῃ ὁ ἥλιος τὸ ἀριστερὸ μαστάρι καὶ ἡ ψυχή του ἀναιβαίνει ὡς ἀόρατο θυμίαμα καὶ συνδένεται μὲ τὸ θόλο τὸν οὐράνιον. Ἔτσι εἶνε, μὰ τὸ Θεό.»

Ἄλλα ἕξ, ὡς ταῦτα, διηγήματα ἔγραψε, καθὼς προεῖπον, ὁ Λαζάρεβιτς.

Ἐν ἕκαστον αὐτῶν εἶνε μικρὸν φιλολογικὸν κόσμημα.

Αὐτὰ δὲν εἶνε μόνον δημιουργήματα τῆς ποιητικῆς φαντασίας,

ἀλλ' ἀποτελέσματα ἀκριβοῦς παρητηρήσεως, σοβαρᾶς σπουδῆς, βαθείας ψυχολογικῆς ἀναλύσεως.

Ὁ Λαζάρεβιτς δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐκτάκτων ρωμαντικῶν ὑποθέσεων καὶ χαρακτήρων· αὐτὸς ἅπτεται τῆς πλήρους ζωῆς τοῦ λαοῦ· γνωρίζει νὰ κρατῇ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου διὰ τῆς καλλιτεχνικῆς γραφῆς, διὰ τῆς λεπτῆς ψυχολογικῆς ἐξηγήσεως πασῶν τῶν κινήσεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ τὸ ὅλον εἶνε διυφασμένον διὰ συμπαθοῦς λεπτοῦ συναισθήματος. Αἱ εἰκόνες αὐτοῦ δὲν εἶνε μόνον φωτογραφίαι τοῦ βίου πισταὶ ἀλλ' ἄψυχοι, ἀλλὰ εἶνε δαιμονίου ζωγράφου ἀπεικάσματα, ἐν τοῖς ὁποίοις εὑρίσκεται ὄχι μόνον ἡ ὁμοιογραφία, ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ ἡ ψυχικὴ τοῦ πρωτοτύπου.

Ὁ Λαζάρεβιτς εἶνε πραγματιστὴς ἐν τῇ καλλιτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ. Ὄχι μόνον δὲν ἐκλέγει προστύχους ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ μετ' εὐλαβείας ἐκτρέπεται τῆς ὁδοῦ αὐτῶν. Οἱ ἐθνικοὶ αὐτοῦ τύποι εἶνε ἄνθρωποι εὐχάριστοι, τοὺς ὁποίους εἰσέτι δὲν ἤρξατο νὰ διαβιβρώσκῃ τὸ διεφθαρμένον τοῦ αἰῶνος πνεῦμα. Αὐτοὶ εἶνε κεκαλυμμένοι ὑπὸ ἀληθῶς ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας[1].

Εἰς τὸ διήγημα, τὸ ὁποῖον ἀνεκοίνωσα ὑμῖν πρῶτον, ὁ ποιητὴς ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὕψος τῆς ποιήσεως τῆς δραματικῆς. Ὁποῖον κόσμημα πολυτελὲς εἶνε ἡ μικρὰ ἐκείνη σκηνὴ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ἀνὴρ κατὰ πρῶτον γνωρίζει ὁποίαν ἔχει γυναῖκα, ἐν ᾗ ἡ γυνὴ συμφιλιώνει τὸν σύζυγον αὐτῆς πρός τε σύμπαντα τὸν κόσμον καὶ πρὸς ἑαυτόν, καὶ σώζει αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐτοκτονίας[2].

Ἡ διαγραφὴ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Μήτρου εἶνε ψυχολογικὴ μικροσκόπησις. Ἐν τῇ ψυχολογίᾳ κεῖται τὸ θέλγητρον καὶ ἡ σημασία πάντων τῶν διηγημάτων τοῦ Λαζάρεβιτς. Καὶ ἐκεῖ, ἔνθα περιγράφει ἀντικείμενα ψυχῆς ἐστερημένα, φαίνεται ὡσὰν νὰ ἐμπνέῃ εἰς αὐτὰ τοιαύτην, καὶ πάλιν οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ περιέγραψεν αὐτὰ ὅπως εἰς τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἐνεφανίζοντο. Τὰ διηγήματα αὐτὰ εἶνε συγκεκριμένα διδάγματα διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. «Ἐγώ, λέγει ὁ διδάκτωρ *Μίλαν Σάβιτς*[3] — δὲν γνωρίζω τὴν φιλολογίαν ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐφ' ὅσον αὐτὴν γνωρίζω, τὸ ψυχολογικὸν διήγημα ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ διὰ τοῦ Τουργένιεφ καὶ τοῦ Μπρὲτ Χάρτ. Παρατάττω δὲ εἰς αὐτοὺς μετὰ πεποιθήσεως ἀσαλεύτου καὶ τὸν Λαζάρεβιτς.»

[1] **La Revue de l'Orient, 1886, N° 28.**

[2] **Desiderius (Janko Ibler), l. c.**

[3] **Dr Milan Savitj, Letopis Matice srpske, 1886, III sv.**

Ἐν τοῖς διηγήμασιν αὐτοῖς—λέγει ὁ συνάδελφος τοῦ Λαζάρεβιτς, ὁ ποιητὴς *Παῦλος Μάρκοβιτς Ἀδάμοβ*[1] — ἡ σοβαρὰ σπουδὴ τοῦ βίου ὁλοκλήρου λαοῦ συνεζεύχθη μετὰ τῆς ποιήσεως καὶ ἐγέννησαν τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀληθείας. Τὰ πρόσωπα, περὶ ὧν διηγεῖται, δὲν εἶνε νευρόσπαστα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ποιητὴς ποιεῖ ὅ,τι θέλει, ἀλλ' εἶνε ἄνθρωποι ζῶντες, πεπροικισμένοι διὰ σαρκός, δι' αἵματος, δι' ὀστῶν, διὰ καλῆς μορφῆς, καὶ διὰ ψυχῆς ἀνθρωπίνης· καὶ τούτου ἕνεκα τὰ διηγήματα αὐτοῦ ἔχουσιν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν.

«Πᾶν ἀληθὲς ποιητικὸν δημιούργημα, πᾶς ἀνδριὰς ἐκ ψυχροῦ μαρμάρου ἢ χαλκοῦ, πᾶσα εἰκὼν ζωγράφου ἀξίου τοῦ ὀνόματος, πᾶσα παράστασις ἠθοποιοῦ, πᾶν ᾆσμα τοῦ ἀοιδοῦ, πρέπει νὰ μετέχωσι ψυχῆς, ἐὰν θέλωσι νὰ εἶνε ἀληθῆ καλλιτεχνήματα. Ὅταν τὰ κοινὰ ταῦτα ἀνθρωπικὰ στοιχεῖα συνυφανθῶσι μετὰ τοῦ στοιχείου τοῦ ἐθνικοῦ, κατὰ τρόπον ὥστε, νὰ μὴ δύνανται νὰ διακριθῶσιν ἐκεῖνα ἀπὸ τούτου τότε χαίρει πᾶν τέκνον τοῦ ἔθνους αὐτοῦ καὶ λογίζεται μέλος ἰσότιμον συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ κάλλιστον, ὅπερ βλέπει ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ, ἀναγράφει εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ ὡς ἰδιότητα τούτου. Δὲν δυνάμεθα νὰ ψέξωμεν διὰ τοῦτο αὐτόν, ὅταν συλλογισθῶμεν πόσον εὐεργετικῶς τὸ τοιοῦτον ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Ἡ καλλιτεχνία καὶ ἡ ποίησις πρέπει πάντοτε νὰ ἐργασθῶσι κατ' αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν. Διὰ τὰ ἔθνη τὰ μικρά, τὸ τοιοῦτον ἔχει ἓν προσέτι καλόν: ἐμπνέει θάρρος καὶ ἐγκαρτέρησιν διὰ τὸν μέγαν καὶ δεινὸν ἀγῶνα.»

Βλάδαν Γεώργεβιτς.

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Λαζάρου Κ. Λαζάρεβιτς ἐδημοσίευσαν ἐν τῷ 105 τεύχει τοῦ περιοδικοῦ «Ὀτάδζβινα» 1891:

Δρ. Βλάδαν Γεώργεβιτς. I. Ἐπιτάφιον λόγον.
II. Τὸν ἰατρὸν Λάζαρον Κ. Λαζάρεβιτς.
III. Τὸν ποιητὴν Λάζαρον Κ. Λαζάρεβιτς.

Δρ. Μίλαν Ἰοβάνοβιτς. Ἐπιτάφιον λόγον.

Δρ. Ἰόβαν Δζούριτς. Ἐπιτάφιον λόγον.

Ἰάνκο Ἰμπλερ. Βελιγραδινὰς φιλολογικὰς μελέτας, ἐν τῇ ἐπιφυλλίδι τῶν «Narodne Novine» 1883, ἀριθ. 218—223.

Τὸ βοεμικὸν φιλολογικὸν φύλλον «Koleda» ἐδημοσίευσε τὴν βοεμικὴν μετά-

[1] Stražilovo, 1886, Nº 34.

φρασιν ἑνός, καὶ τὸ βοεμικὸν περιοδικὸν «Ruch» ἄλλου διηγήματος τοῦ Λαζάρεβιτς.

Τὸ γαλλικὸν φύλλον «La revue de l'Orient» ἐδημοσίευσε γαλλιστὶ τὸ διήγημα τὸ ἐπιγραφόμενον «Εἰς καλὴν ὥραν οἱ κλέφται».

Δρ. Μίλαν Σάβιτς ἔγραψε περὶ τῶν πρώτων ἓξ διηγημάτων τοῦ Λαζάρεβιτς εἰς τὸ περιοδικὸν «Letopis Matice srpske» 1889, III.

Παῦλος Μάρκοβιτς 'Αδάμοβ, περὶ τῶν διηγημάτων τοῦ Λαζάρεβιτς, εἰς τὸ φιλολογικὸν φύλλον «Strazilovo», 1886, ἀριθ. 39.

Ἡ ρωσσικὴ ἐφημερὶς «Russkija Vjedomosti» 1887, ἀριθ. 117 ἔχει ἐπίφυλλον περὶ τῆς ρωσσικῆς μεταφράσεως τοῦ διηγήματος «Ἡ εἰκὼν τοῦ σχολείου».

Ἐν τῷ χροατικῷ φιλολογικῷ φύλλῳ Knjizevna smotra» 1887, ἀριθ. 1, εὑρίσκεται ἀνώνυμος μελέτη περὶ τῶν ἔργων τοῦ Λαζάρεβιτς.

Τὸ γερμανικὸν φιλολογικὸν φύλλον «An der schönen blauen Donau» ἐδημοσίευσε τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ «Σ' τὸ πηγάδι».

Δρ. Μίλιβοϊ Σχρέπελ ἐδημοσίευσε μεγάλην λαμπρὰν μελέτην «Οἱ νεώτατοι σέρβαι διηγηματογράφοι: Ι. Λάζαρος Κ. Λαζάρεβιτς» εἰς τὸ χροατικὸν φιλολογικὸν φύλλον «Vienac», 1887, ἀριθ. 6, 7, 8 καὶ 9.

Σ. Μπιελάνοβιτς, περὶ τῶν διηγημάτων τοῦ Λαζάρεβιτς—ἐν τῇ σερβικῇ ἐφημερίδι τῆς Δαλματίας «Srpski List», 1887, ἀριθ. 21.

Ἡ ρωσσικὴ ἐφημερὶς «Grazdanin» 1888 ἐδημοσίευσεν ἐν παραρτήματι τὴν ρωσσικὴν μετάφρασιν τοῦ διηγήματος «Εἰς καλὴν ὥραν οἱ κλέφται».

Τὸ γερμανικὸν φύλλον «Das Magazin für die Literatur des Jnn-uad Auslandes. Wochenschriff der Weltliteratur», 1889, ἐδημοσίευσε τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ «Πρώτη φορὰ μὲ τὸν πατέρα εἰς τὸν ὄρθρο».

Α. Σχαράποβ μετέφρασεν εἰς τὴν ρωσσικὴν δύο τῶν διηγημάτων τοῦ Λαζάρεβιτς εἰς τὸ ρωσσικὸν περιοδικὸν «Russki Vjestnik» 1889.

Καὶ τὸ σπουδαιότερον ρωσσικὸν περιοδικὸν «Vjestnik Evropi» ἐδημοσίευσε τὸ «Πρώτην φορὰν μὲ τὸν πατέρα εἰς τὸν ὄρθρο».

Ἡ σερβικὴ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν, ἐν τῇ ἐπισήμῳ συνεδριάσει αὐτῆς, τὴν 26 Ἰουνίου 1890, ἐβράβευσε τὸ τελευταῖον διήγημα τοῦ Λαζάρεβιτς, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται «Αὐτὸς ξεύρει ὅλα» κατόπιν ἐκτιμήσεων τῶν ἀκαδημαϊκῶν: *Σβέτισλαβ Βούλοβιτς* καὶ *Μίλαν Ἰοβάνοβιτς*, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» 1890, ἀριθ. 152—158.

Σ. Διευθ. Παρνασσοῦ. Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη τοῦ κ. Βλάδαν Γεώργεβιτς, πρέσβεως τῆς Σερβίας ἐν Ἀθήναις, ἀνεγνώσθη τὴν 1 Μαρτίου ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ, παρισταμένης τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ πολυαρίθμου καὶ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, ἐνθουσιωδῶς χειροκροτήσαντος τὸν ρήτορα. Εὐτυχεῖς λογιζόμεθα δυνάμενοι νὰ παράσχωμεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ ἡμετέρου περιοδικοῦ τὸ γλαφυρὸν τοῦτο ἔργον, δι' οὗ ὁ ἐπιφανὴς ξένος λόγιος κατέστησε γνωστὸν εἰς τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον ἕνα τῶν ἐπισημοτάτων συγγραφέων τῆς συμπαθοῦς ἡμῖν πατρίδος του, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἰδίαν δεξιότητα καὶ τὴν χάριν, μεθ' ἧς χειρίζεται τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν.

ΥΠΟ ΤΗΝ ΣΚΙΑΝ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

Τῷ φίλῳ Γ. Ἀργυροπούλῳ. *Εἰς Σοφίαν.*

Α'

Τὸν Ἀδριανὸν Καρμέλον τὸν ἐγνώρισα ἐν Βαγδάτῃ ἡμέραν τινὰ τῆς ἀνοίξεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρητος. Ὁ ποταμὸς ὀλίγον ἔτι κατεπλημμύρει τὴν πόλιν, οἱ κάτοικοι περίτρομοι ἔβλεπον τὸ ὁρμητικὸν αὐτοῦ ρεῦμα ὑψούμενον, ἕκαστος δὲ ἐξέφραζε τὴν γνώμην του περὶ τῶν ληπτέων σωτηρίων μέτρων. Ὁ Ἀδριανὸς μόνος ἐβύθιζεν ἀπαθῶς τὸ μελαγχολικὸν αὐτοῦ βλέμμα ἐντὸς τῶν βαθυρρόων κυμάτων, ἔλεγε δὲ μετ' ἀδιαφορίας πρὸς τὸν φίλον ὅστις μὲ τὸν ἐσύστησε:

— Τί σημαίνει ἂν καταποντισθῶμεν ἐν τῇ πλημμύρᾳ; Ἁπαλώτερον καὶ δροσερώτερον σάββανον τοῦ ρεύματος τούτου δὲν θὰ εὕρωμεν πουθενά.

Ἡ φράσις αὕτη συνοδευθεῖσα μὲ μειδίαμα μελαγχολικὸν ἤρκεσε διὰ νὰ γίνωμεν φίλοι. Καὶ τοῦ μὲν Τίγρητος ἡ ὁρμὴ καὶ τὰ ὕδατα βαθμηδὸν ὠλιγώστευσαν, ἐπερίσσευσεν ὅμως κατ' ἀντίθεσιν ἡ φιλία ἡ συνδέσασα τότε ἡμᾶς.

Ἰδοὺ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀδριανοῦ:

Ὑψηλός, μελαγχροινός, τριακονταετὴς περίπου. Στάσις ἀρρενωπή, ἔκφρασις ἑλκυστική, μειδίαμα σπάνιον ἀλλ' ἡδύτατον. Μέτωπον εὐρὺ προδίδον φαντασίαν καὶ ἐμβρίθειαν, ἐλαφρῶς διηυλακωμένον ὑπὸ νεογεννήτων ρυτίδων. Ὀφθαλμοὶ ὀνειροπόλοι, χρώματος πρασινωποῦ, βεβυθισμένοι εἰς τὰς κόγχας των καὶ ἀντικατοπτρίζοντες τὴν ψυχικὴν ταραχὴν ἑκάστης στιγμῆς. Ρὶς εὐθεῖα, ὀλίγον γρυπή, ἐμφαίνουσα τὴν εὐστάθειαν τοῦ χαρακτῆρος. Στόμα κανονικόν, κοσμούμενον ὑπὸ ἁβρῶν καὶ ροδαλῶν χειλέων κρυπτόντων τὴν δίψαν τοῦ φιλήματος, ὑπὸ μέτριον καὶ εὔμορφον μύστακα. Γένειον βραχύ, κωνικόν, δασύτριχον. Ἐν ὀλίγαις λέξεσι φυσιογνωμία συμπαθής, τύπος οὐχὶ τυχαῖος, πρόσωπον προξενοῦν ἐντύπωσιν. Ὅλα δὲ αὐτὰ τὰ ὑπερήφανα χαρακτηριστικὰ ἐστηρίζοντο ἐφ' ἑνὸς εὐρώστου σώματος, ὅπως εἰς τὰ μαρμάρινα ὑπόβαθρα τῆς ἀρχαιότητος ἐτοποθετοῦντο, λόγῳ καλλιτεχνικῆς ἐπιδείξεως, τὰ ἀμίμητα ἑλληνικὰ ἀγάλματα.

Κατήγετο, ὡς ἔλεγεν, ἐκ μικρᾶς νήσου τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀλλ' ἀνετράφη καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἶχεν ἐκ φύσεως ἄπειρον κλίσιν πρὸς τὴν φιλολογίαν, τὰς ὡραίας τέχνας, τὴν ποίησιν. Κατ' ἀρχὰς ἐπεθύμει νὰ ἀναδειχθῇ, νὰ ἐκτιμηθῇ, νὰ δοξασθῇ. Βραδύτερον ὅμως ὁ πόθος περιωρίσθη εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἑνὸς ὀνείρου του, νὰ καταστῇ δηλονότι ἐπάξιος κόρης τὴν ὁποίαν συνήντησεν ἐν τῷ βίῳ του. Ἐπολέμησεν, ὡς ἔλεγε, πρὸς μυρίους ἐχθρούς, ἐπάλαισε πρὸς πλείστας δυσχερείας, ἐξώδευσε τὰς νεανικάς του δυνάμεις κατ' ἀπείρων προσκομμάτων, οὐδὲν κατώρθωσεν. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ἥτις συχνάκις κατελάμβανεν αὐτόν, ὁ ἀνδρικὸς χαρακτὴρ του ἐξανίστατο σαρκαστικῶς ὡς ἂν ἐμυκτήριζε τὴν ἀδυναμίαν του. Ἡ βάσανος τοῦ Ταντάλου ἦτο τίποτε ἀπέναντι τῆς ἰδικῆς του βασάνου. Καὶ ὅμως ἐξηκολούθει προσπαθῶν, ἐνεργῶν, ἐπιμένων.

Ἡμέραν τινὰ ὁ ἀντιπρόσωπος ἐμπορικοῦ οἴκου τοῦ Λονδίνου ἐπρότεινεν αὐτῷ τὴν θέσιν λογιστοῦ εἰς τὸ ἐν Βαγδάτῃ κατάστημά των. Ὡς ὁ πνιγόμενος ἐν τῷ πελάγει συλλαμβάνει τὸ πρῶτον τυχὸν ἀντικείμενον πρὸς σωτηρίαν του, ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς καὶ ἐκίνησε πλήρης ἐλπίδων διὰ τὴν πρωτεύουσαν τῶν καλιφῶν.

Πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ παρεκάλεσε μίαν ἐξαδέλφην του, νεωστὶ ὑπανδρευθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ τῷ γράφῃ ἐνίοτε περὶ τῶν γνωστῶν προσώπων καὶ οἰκογενειῶν, ἤλπιζε δὲ οὕτω νὰ εἶνε ἐνήμερος τῶν συμβαινόντων περὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸν πρόσωπον.

Ὅταν παρῆλθεν ἡ πρώτη ὁρμὴ τῆς γνωριμίας του μὲ τὸν νέον τόπον, ὁ Ἀδριανὸς ἐβυθίσθη καὶ πάλιν ἐν τῷ πελάγει τῶν μαύρων του σκέψεων. Τί ἐζήτει αὐτὸς εἰς τὴν ἀπωτάτην ταύτην χώραν, τὴν μακρὰν τῆς φήμης καὶ τῆς δόξης, τὴν ἄγνωστον, τὴν ἀπόκεντρον ; Τί ἤθελεν εἰς τὴν Βαγδάτην, ὅπου ἡ νεότης του θὰ ἐμαραίνετο προώρως καὶ ὅπου ἐπὶ τέλους θὰ ηὐτοκτόνει ἠθικῶς ἡ ὀργῶσα διάνοιά του ; Ὅπως ἡ σκωρία ἀρχίζει βαθμηδὸν νὰ καλύπτῃ τὸν ἐν τῇ ὑγρασίᾳ τεθειμένον σίδηρον, οὕτω καὶ ἡ νοσταλγία κατελάμβανεν ὁσημέραι τὸν Ἀδριανόν· μηχανικῶς ἐκτελῶν τὸ καθῆκόν του, ὡς μόνην αὐτοῦ παρηγορίαν εὕρισκε τὰς ἐπιστολὰς τῆς ἐξαδέλφης του καὶ μεμονωμένην τινὰ τοποθεσίαν παρὰ τὸν ποταμόν, ὅπου συνήθως μεταβαίνων τὴν ἑσπέραν ἀνεπαύετο περιστοιχούμενος ἀπὸ τὰς ὀνειροπολήσεις του. Ἐκεῖ συχνάκις εὕρισκον αὐτὸν καὶ ἐγώ, στηρίζοντα τὴν ράχιν του ἐπὶ τοῦ κορμοῦ γηραιοῦ φοίνικος καὶ ἀτενίζοντα ἀορίστως ἢ τὸν γλαυκὸν καὶ διαυγῆ ὁρίζοντα, ἢ τὰς διακυμάνσεις τοῦ Τίγρητος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκολύμβων ζωηροὶ ἀραβόπαιδες.

Βαθμηδὸν ἡ τοποθεσία αὕτη κατέστη τὸ μέρος τῶν τακτικῶν μας

συνεντεύξεων. Ὁσάκις ὁ Ἀδριανὸς ἔλειπεν ἐκ τοῦ γραφείου του, οἱ ὑπάλληλοι ἐγνώριζον κάλλιστα ὅτι θὰ εὕρισκον αὐτὸν ἐκεῖ. Ἐγὼ δὲ συχνάκις μετέβαινον «ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν φοινίκων» καὶ ἐκεῖ διηρχόμεθα εὐαρέστους τινὰς ὥρας, λησμονοῦντες ὅτι ἀπείχομεν μῆνας ὁλοκλήρους τοῦ πολιτισμένου κόσμου, χιλιάδας λευγῶν τῆς ποθητῆς Εὐρώπης καὶ ἑκατομμύριον λεπτῶν ἀπὸ τοῦ τόπου τῶν ὀνείρων μας.

Τὸ μέρος ὅπερ ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν «ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν φοινίκων» ἦτο ρωμαντικώτατον. Δασύλλιον ἐκ τριάκοντα περίπου ὑψικαρήνων δένδρων ἀποτελούντων κυκλικὸν καὶ βαθύσκιον ἀναπαυτήριον. Ἀναμέσον τῶν φοινικοδένδρων τὰ βαθυπράσινα ἑσπεριδοειδῆ ἀνέδιδον τὰς μεθυστικὰς αὐτῶν εὐωδίας. Ἐνώπιον τῶν ἀστεροειδῶν αὐτῶν ἀνθέων κατὰ τὴν ἄνοιξιν ἢ τῶν κρεμαμένων χρυσομήλων κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐλησμόνει τις τὰς λύπας του καὶ ἀναπολῶν ἐποχὰς παρελθούσας, ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο ἥρως παραμυθίου τῆς Χαλιμᾶς. Ὅταν ὁ ἥλιος ἔδυεν, αἱ ἀνταναχλῶσαι αὐτοῦ ἀκτῖνες κατεχρύσιζον καὶ τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ καὶ τὰ θυσανωτὰ τῶν φοινίκων φυλλώματα, τότε δὲ ὁ κύκλος ἐκεῖνος τῶν δένδρων ἀπεικόνιζεν ὡς διὰ γοητείας ἓν τῶν μυθολογικῶν ἐκείνων κρησφυγέτων, ἅτινα περιέκλειον τὴν ὡραιοτέραν τοῦ κόσμου καλλονήν, περιμένουσαν ἀνυπομόνως τὸν ἥρωα τοῦ μύθου ἵνα ἀπαγάγῃ ἐκεῖθεν αὐτήν.

Δὲν ἐχρειάσθη πολὺς καιρὸς διὰ νὰ συνδεθῶ στενῶς μετὰ τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐν τῇ ξενιτείᾳ καὶ τῇ στερήσει τὰ αἰσθήματα εἶνε ταχύτερα καὶ ὁρμητικώτερα. Ἐνῷ δέ, ὡς μοὶ ἔλεγε, καὶ ἡ ἐξαδέλφη του αὐτὴ ἀκόμη ἠγνόει τὸν ἔρωτά του, ἐξεμυστηρεύθη ὅμως αὐτὸν εἰς ἐμὲ μετὰ τῆς μεγαλειτέρας εἰλικρινείας.

— Ἆ! φίλε μου, μοὶ ἔλεγεν. Εἶνε κρῖμα νὰ γεννηθῇ τις ποιητὴς καὶ νὰ καταντήσῃ ἐξ ἀνάγκης καταστιχογράφος. Εἰς τὴν ἡλικίαν εἰς ἣν εὑρίσκομαι εἶμαι ἀκόμη τίποτε καὶ ὅμως ἔχω ἐξοδεύσει τὸ ἥμισυ τοῦ βίου μου. Ἐνόσῳ δὲν ἐγνώριζον τὰς πικρίας τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ συστάδην, ἐφανταζόμην αὐτὸν ὡς παράδεισον εὐανθῆ καὶ καταπράσινον. Ὠνειρευόμην πάντοτε ρόδα καὶ ἴα περὶ ἐμέ, φήμην καὶ δόξαν περιφανῆ καὶ κατέληγον ἐντὸς μιᾶς περιποθήτου ἀγκάλης, ἥτις θὰ συνεμερίζετο μετ' ἐμοῦ τὰ ἀγαθὰ τῆς ὑφηλίου. Ἔπλεον ἐντὸς ὠκεανοῦ χαρίτων καὶ ἐνέκρυπτον ἐν ἐμοὶ ὡς ὁ ἰδιοτελέστατος φιλάργυρος θησαυροὺς αἰσθημάτων καὶ τρυφερότητος, οὓς ἤθελον νὰ καταθέσω ἀθίκτους πρὸ τῶν ποδῶν τῆς φίλης μου. Ὅπως οἱ πλεῖστοι ἔφηβοι, διέβλεπον καὶ ἐγὼ μὲ τὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς τὸ ἰδανικὸν ἐκεῖνο πλάσμα, ὅπερ ἔμελλε νὰ καταστῇ σύντροφος τοῦ βίου μου. Προεξώφλουν διὰ τῆς φαντασίας μου τὰς τρυ-

φερωτέρας θωπείας, τὰς θερμοτέρας περιπτύξεις, τὰ μᾶλλον διάπυρα φιλήματα. Ἤθελον αὐτὴν ὡραίαν, νοήμονα, αἰσθηματικήν, ἀφελῆ, φιλοπαίγμονα, μεγαλόκαρδον. Γνωρίζεις πόσον δυσκόλως εὑρίσκεται τὸ ἰδανικὸν ἑνὸς ποιητοῦ ἐν τῇ πραγματικότητι. Ὁσάκις ἐνόμιζον ὅτι ἀπήντων αὐτὴν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς δεῖνα ἢ τῆς τάδε, δὲν ἤργουν δυστυχῶς ν' ἀπογοητευθῶ. Φρονεῖς βεβαίως ὅπως καὶ ἐγὼ ὅτι τοιαῦται κόραι εὑρίσκονται ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ λεγομένῃ τάξει; καὶ ὅμως δὲν εἶνε πάντοτε ἀληθές. Ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων αἱ πλεῖσται τῶν νεανίδων τούτων ἐπιθυμοῦσι δι' ἐραστὴν καὶ σύζυγον, διπλωμάτην, δημόσιον ὑπάλληλον, ἢ τραπεζίτην· σύζυγον δηλαδὴ διὰ τὸν τύπον μόνον· εἶδος εἰσιτηρίου διὰ τὴν ἄγνωστον εἰσέτι αὐταῖς κοινωνίαν. Τὸ αἴσθημα, τὴν εὐφυΐαν, τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἀρετήν, τὰ θεωροῦσι καλὰ διὰ τοὺς ταπεινοὺς μόνον διδασκάλους, οἵτινες κερδίζουν κατὰ μῆνα μόλις ὅσα ἐξαρκοῦσι διὰ τὴν τροφὴν καὶ ἐνδυμασίαν των. Ἡ μεσαία πάλιν τάξις, ὦ! αὐτὴ εἶνε ἐνίοτε ἀλαζονεστέρα. Καὶ ὅμως παντοῦ, ὡς εἶπον, ὑπάρχουσιν ἐξαιρέσεις. Ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ἰδική μου ἐξαίρεσις.

Εἶνε κόρη ἐμπόρου εὐκαταστάτου. Ἔλαβε τὴν δέουσαν οἰκιακὴν ἀνατροφὴν μετὰ τῆς ὁποίας συνενόνει τὴν χάριν, τὴν καλλονὴν καὶ τὸ πνεῦμα. Φαντάσου, φίλε μου, τὸ πρόσωπον μιᾶς θεᾶς, οἵαν θὰ ἐφαντάζοντο αὐτὴν οἱ πρόγονοί μας. Κόμην λεπτήν, πλουσίαν, ἁπαλήν, πάγχρυσον. Ὀφθαλμοὺς στιλπνοὺς ὡς τὸ μαῦρον βελοῦδον, ἡδυπαθεστάτους ἅμα καὶ ἀκτινοβόλους, ὀφθαλμοὺς οἵτινες νομίζεις ὅτι θὰ ἐξήρχοντο τῶν κοιλωμάτων αὐτῶν, ἐὰν δὲν περιώριζον αὐτοὺς ὡς πυκνὸν περίφραγμα ἑλικοειδεῖς καὶ μακραὶ βλεφαρίδες. Ρῖνα εὐθεῖαν καὶ λεπτὴν ὡς τὴν ρῖνα τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου. Στόμα καταπόρφυρον, διανοιγόμενον ὡς τὸ ἄνθος μιᾶς ροιᾶς, μειδιῶν χαριέστατα καὶ ὑποδεικνύον κανονικοὺς καὶ παλλεύκους ὀδόντας. Δέρμα δέ, ὢ! δέρμα, ἐξ ἐκείνων ὑπὸ τὰ ὁποῖα διαρρέει μαγνητικόν τι ρευστόν, ἑφελκύον σε ὡς ὁ μαγνήτης τὴν λεπτὴν καρφίδα. Τὸ παράστημα αὐτῆς θὰ ἐζήλευον αἱ ἡγεμονίδες τῆς ἀρχαιότητος, τὸ δὲ πνεῦμά της αἱ Κυρίαι τῆς αὐλῆς Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'· ὀνομάζεται.... ἀλλὰ τί σὲ χρειάζεται τὸ ὄνομά της, ἀφοῦ ἴσως ὀφείλω νὰ ἀπελπισθῶ παντελῶς ἐξ αὐτῆς;

— Ὤ! ὄχι· ἐννοῶ νὰ μὲ τὸ εἴπῃς. Δὲν μὲ ἀρέσκει ποτὲ νὰ προσκυνῶ εἰκόνα τινά, χωρὶς νὰ γνωρίζω εἰς ποίαν ἁγίαν ἀνήκει. Λοιπόν;

— Λοιπὸν ὀνομάζεται Πολύμνια. Τὴν ἐγνώρισα τυχαίως ἐν τῷ Βοσπόρῳ, ὅπου εἶχον μεταβῆ, συνοδεύων τὴν ἐξαδέλφην μου καὶ τὸν σύζυγόν της. Κατοικεῖ ἐν Νεοχωρίῳ, τὸ μαγευτικὸν ἐκεῖνο προάστειον, τὸ ὁποῖον βεβαίως γνωρίζεις καλλίτερον ἐμοῦ. Ἐπεριπατήσαμεν μίαν ὅλην

ἑσπέραν μὲ πανσέληνον ἐπὶ τῆς προκυμαίας τοῦ Καλενδέρ, συνδιαλεγόμενοι περὶ διαφόρων ἀντικειμένων καὶ συμφωνοῦντες καθ' ὅλα. Ἀντηλλάξαμεν ποιητικάς τινας σκέψεις, μετεδώκαμεν ἀλλήλοις τὰς ἰδέας μας, ὅτε δὲ ἐξηντλήθημεν ὁμιλοῦντες, ἐρρεμβάζομεν, ἀκροώμενοι τοῦ ἡδέος φλοίσβου τοῦ Βοσπορείου ρεύματος· οὐδέποτε ἐπὶ ζωῆς μου ᾐσθάνθην τὴν καρδίαν μου τόσον πεπληρωμένην, τὸν κόσμον τόσον εὐδαίμονα, τὴν ζωὴν τόσον ποθητήν. Ὅταν ἀπεχωρίσθημεν ἐνόμιζον, ὅτι ἀφῆκα πλησίον της τὴν καρδίαν μου καὶ ὅτι ἔλαβον παρ' αὐτῆς μέρος τῆς ἰδικῆς της..

Ἔκτοτε τὴν εἶδον τρίς. Μετὰ τοῦ πατρός της ἀντήλλαξα λέξεις τινὰς συνήθεις, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἐνόησα ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀγαπᾷ μόνον τοὺς λογαριασμούς, τὰ κατάστιχα, τὸ Λαβεῖν καὶ τὸ Δοῦναι. Ἐπιθυμεῖ νὰ θησαυρίσῃ χρήματα, παραμελεῖ τὸν θησαυρὸν δν ἐδώρησεν αὐτῷ ὁ Θεός. Λόγου γενομένου περὶ νέων τινῶν τῆς ἐποχῆς, μοὶ ἐπήνεσε πολὺ δύο τρεῖς πλουσιόπαιδας, δούς μοι ἐν εἴδει φιλικῆς συμβουλῆς τὴν πασίγνωστον ἰδέαν νὰ κερδήσω χρήματα. Ἡ ζωὴ κατήντησε δύσκολος τὴν σήμερον—μοὶ εἶπε—καὶ εἶνε ἀνάγκη ἢ νὰ εὕρῃ τις πατρικὴν περιουσίαν, ἢ νὰ σχηματίσῃ τοιαύτην, ἄλλως κινδυνεύει νὰ μείνῃ εἰς τοὺς πέντε δρόμους. Ἐγὼ αὐτός, προσέθηκεν, ἂν δὲν ἐσχημάτιζον κεφάλαιον, οὐδέποτε θὰ ἐνυμφευόμην, καὶ τὴν κόρην μου δὲν θὰ θυσιάσω ὑπ' οὐδένα ὅρον, ἂν ὁ ζητήσας αὐτὴν δὲν ἔχῃ τοὐλάχιστον κεφάλαιον ἑκατὸν χιλιάδων φράγκων.

Ἐννοεῖς πόσον οἱ λόγοι οὗτοι μὲ ἐπίκραναν. Κεφάλαιον ἑκατὸν χιλιάδων φράγκων! Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος αὐτός, κατ' ἐμέ, παρεφρόνει. Ποῖος εἶνε ὁ ἔμμισθος νέος ὅστις, δι' ἐντίμων κερδῶν, κατορθώνει ἐν τῇ νεότητί του ν' ἀποκτήσῃ τοιοῦτο ποσόν; Ὁ τίμιος ἄνθρωπος σπανίως μὲν πεινᾷ, ἀλλὰ καὶ σπανίως πλουτεῖ. Αἱ περὶ πλουτισμοῦ ἰδέαι του ἐδείκνυον ἄνθρωπον σκεπτόμενον μόνον περὶ ὑλικοῦ κεφαλαίου καὶ περιφρονοῦντα παντελῶς πᾶσαν ἠθικὴν περιουσίαν. Εἶνε ὡς ἂν μὲ ἔλεγε: Τὴν κόρην μου αὐτὴν τὴν ὁποίαν φαίνεσαι τόσον ἀρέσκων, προορίζω ἢ δι' ἕνα κληρονόμον ἢ δι' ἕνα.... ἄτιμον! Χωρὶς νὰ προσθέσω τι εἰς τὴν ἀμετάκλητον ταύτην λογικήν, ἀπεσύρθην αἰσθανόμενος τὴν καρδίαν μου συσπειρουμένην, ὅπως ἡ τρυγὼν εἰς τὸ ἄκουσμα κεραυνοῦ. Νὰ ἐξακολουθήσω ποτίζων τὸ αἴσθημά μου μὲ ἐλπίδας, νὰ βλέπω αὐτὸ διακλαδιζόμενον, ἴσως δὲ καὶ ἐπεκτεῖνον τὰς ρίζας του ἐπὶ τῆς καρδίας ἐκείνης, μὲ ἐφαίνετο ἄνανδρον κατόπιν τῶν ποταπῶν μὲν ἀλλὰ θετικῶν ἰδεῶν τοῦ πατρός της. Ἄλλως τε ἀμφέβαλλον ἂν καὶ ἐκείνη ᾐσθάνετό τι πρὸς ἐμέ!... ἴσως μόνον ἐφαίνετο εὑρίσκουσα εὐχαρίστησίν τινα συνδιαλεγομένη μετ' ἐμοῦ, ὅπως οἱ ἀναγινώσκοντες τὰ ἔργα ἀγνώστου ἢ

ἀποθαμένου τινὸς συγγραφέως! Πολὺ προσεπάθησα νὰ τὴν λησμονήσω ἀλλ' ἀδύνατον. Ἐσκέφθην νὰ τὴν καταστήσω κοινωνὸν τῶν αἰσθημάτων μου, νὰ τὴν ἀπαγάγω εἰ δυνατὸν μακράν, ἀλλὰ τὸ φάσμα τῆς πραγματικότητος μ' ἐπανελάμβανε σαρκαστικῶς: Εἶσαι πτωχός! Γνώριζε ὅτι ἡ δυστυχία δολοφονεῖ τὴν ἀρετήν, ὅπως ἡ διαφθορὰ δηλητηριάζει τὴν ψυχήν. Ἐταλαντευόμην μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀπωλείας, ζωῆς καὶ θανάτου. Ποσάκις ἡ ἄνανδρος ἰδέα τῆς αὐτοκτονίας μὲ ἦλθε κατὰ νοῦν! Τὴν ἀπεδίωξα ὅμως μετὰ φρίκης. Εἶπον, πρέπει νὰ γείνῃ τι, πρέπει νὰ πλουτήσω. Ἀγνοεῖς ἴσως, φίλε μου, ὁπόσην δύναμιν καὶ θέλησιν ἐμπνέει τὸ αἴσθημα τοῦ ἔρωτος! Ἐνόμιζον ὅτι εἶχον πτέρυγας καὶ ὅτι θὰ ἠδυνάμην νὰ ἀνέλθω εἰς τοὺς οὐρανοὺς νὰ συνάξω τοὺς ἀμετρήτους ἀστέρας διὰ νὰ τοὺς ρίψω ἐνώπιον τοῦ πατρός της λέγων αὐτῷ: Χόρτασε λίρας χρυσᾶς! Κατόπιν πλείστων ἀνωφελῶν προσπαθειῶν, μοὶ παρουσιάσθη ἐν τέλει ἡ θέσις ἣν κατέχω καὶ τὴν ὁποίαν ἐδέχθην, νομίζων ὅτι δι' αὐτῆς μοὶ ἠνοίγοντο αἱ πύλαι τοῦ παραδείσου. Πόσον ὅμως ἠπατώμην! Τρία παρῆλθον ἔτη καὶ αἱ μικραί μου οἰκονομίαι παρουσιάζουσι μόλις τὸ πεντηκοστὸν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός της ὑποδειχθέντος ποσοῦ. Τὸ πᾶν ὅθεν ἀπώλετο δι' ἐμέ. Ἐκείνη ἀγνοεῖ ἴσως τὸν διάπυρον ἔρωτά μου καὶ ἀμφιβάλλω ἄν ποτε ἀπέτεινε περὶ ἐμοῦ ἐρώτησίν τινα εἰς τὴν ἐξαδέλφην μου, πρὸς ἣν ἐξ ὑπερηφανείας οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐρώτησιν ἀπευθύνω, τῆς ὁποίας ὅμως τὰς ἐπιστολὰς πάντοτε ἀνοίγω μετ' ἀγωνίας· οὐδὲν δυστυχῶς μὲ ἔγραψέ ποτε περὶ αὐτῆς· παροδικῶς μόνον, περιγράφουσά με ἕνα χορόν, μοὶ ἀνέφερε καὶ τὸ ὄνομά της μεταξὺ τῶν παρευρεθέντων.

Ἰδού, φίλε μου, ἡ ξηρὰ ἱστορία μου. Ἐν τῇ ἐποχῇ καθ' ἣν ζῶμεν, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὴν ὁποίαν ἀναστρεφόμεθα, αἱ πραγματικαὶ ἀρεταὶ φέρουν ἀπόχρωσιν ἠθικῶν ἐλλείψεων. Ἡ ἀξιοπρέπεια θεωρεῖται ὡς ἀλαζονεία, ἡ εἰλικρίνεια ὡς χυδαιότης, ἡ δὲ τιμιότης ὡς βλακεία. Δεικνύεις ἱκανὴν στωϊκότητα εἰς τὰ τοῦ κόσμου καὶ θὰ ἤμην εὐτυχὴς ἂν ἠδύνασο νὰ μοὶ μεταδώσῃς μέρος αὐτῆς. Ἔχεις φάρμακόν τι διὰ νὰ καταστείλῃς τὰς ἀκατασχέτους ὁρμὰς τῆς καρδίας μου; Φέρε το. Θὰ τὸ δεχθῶ μετ' εὐγνωμοσύνης καὶ θὰ ὀφείλω χάριτας εἰς τὴν γνωριμίαν μας.

Ἐκ τῆς πυρετώδους ἀφηγήσεως τοῦ Ἀδριανοῦ ἐνόησα ὅτι εἶχον ἀπέναντί μου ἄνθρωπον παραφόρως ἐρωτευμένον. Εἴς τινα μέρη αὐτῆς εὕρισκον τὴν διαγωγήν του ἀκατάληπτον, δὲν ἐσυγχώρουν δὲ αὐτῷ τὴν πρωτοφανῆ ὑπερηφάνειαν καὶ ἐπιφύλαξίν του. Τοιοῦτος ἔρως ἔπρεπε νὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς ἀνάλογον ἔρωτα. Οὐχ ἧττον ἠθέλησα κάπως νὰ τὸν παρηγορήσω.

— Εἰς τοιαύτας περιστάσεις τὸ καλλίτερον φάρμακον εἶνε ὁ χαρακτὴρ τοῦ πάσχοντος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν δεικνύεις ὑπερηφάνειαν ἀνεξήγητον καὶ λογικὴν ὀρθοτάτην. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξακολουθεῖς νὰ ἀγαπᾷς παραφόρως πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖς ἂν ἀνταποκρίνηται. Ἡ ἀπόστασις ἥτις σὲ χωρίζει τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὁ χρόνος ὅστις παρῆλθεν ἔκτοτε ὤφειλον νὰ σὲ θεραπεύσωσιν ἐξ ὁλοκλήρου.

— Ἀπ' ἐναντίας. Ἡ ἀπόστασις αὕτη μεγεθύνει ἐν τῇ φαντασίᾳ μου τὰ ἀντικείμενα, ὡς ἂν ἡ φαντασία μου ἦτο φακὸς τηλεσκοπίου. Αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν πλέον ἐρωτευμένον παρά ποτε, καὶ καθόλου παράδοξον μίαν ἡμέραν νὰ σὲ ἀποχαιρετίσω διὰ νὰ ὑπάγω νὰ τῆς εἴπω ἐξ ἀπροόπτου: Ἰδοὺ ἐγώ· ἔκλεξον· τὴν χεῖρά μου ἢ τὴν ζωήν μου.

— Ὄχι δά! ὄχι δά! Τί μελοδραματικὰ πράγματα εἶνε αὐτά; Ἔσο πρακτικώτερος. Ἄλλως τε μήπως ἡ κατάστασις αὕτη ἡ ἀπασχολοῦσα αἰνάως τὸ πνεῦμά σου δὲν καθιστᾷ ἧττον πικρὰν τὴν ξενιτείαν; ἐγὼ στενοχωροῦμαι ἐδῶ φοβερά· δὲν ἔχω τί νὰ σκεφθῶ καὶ τί νὰ ὀνειροπολήσω. Δὲν ἀγαπῶ εἰμὴ τὸ καλὸν φαγοπότι, τὴν εὐθυμίαν, τὸν γέλωτα καὶ τὸν ὕπνον, πράγματα μηδόλως σχετιζόμενα μετὰ τῆς καρδίας, ὀλίγον ἀπασχολοῦντα τὴν κεφαλήν, ὁδηγοῦντα δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ζῴώδη κατάστασιν· ἐνῷ σὺ ἔχεις πλήρη τὴν καρδίαν σου, φαντάζεσαι κόσμον γοητειῶν καὶ ἡδυπαθείας, τὸν βλέπεις, τὸν ψηλαφεῖς καὶ τότε διέρχεσαι ὥρας εὐδαιμονίας. Σὺ ἀγαπᾷς καὶ ἀγαπᾷς τὸ ἰδεωδέστερον πλάσμα, ὅπερ καὶ συνήντησας. Ὅταν δέ τις ἀγαπᾷ, ζῇ. Ὤφειλες ὅθεν νὰ εἶσαι ἐν μέρει εὐτυχής.

— Πράγματι· εἴμεθα συνήθως πλέον εὐτυχεῖς ὅταν ἐλπίζωμεν ἢ ὅταν ἀπολαμβάνωμεν· ἀλλ' ἡ ἐλπὶς αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶνε αἰωνία. Γνωρίζεις ὅτι ἐνίοτε διασκεδάζω στιχουργῶν. Ἰδοὺ λοιπὸν ὡς ἀπάντησις εἰς τὴν θεωρίαν σου τὸ τελευταῖόν μου δίστιχον, ὅπερ θὰ φυλάξω ὡς τὸ ἠθικόν μου σύμβολον:

«Εἶνε μηδὲν τὸ ἀγαπᾶν
Ν' ἀγαπηθῇς εἶνε τὸ πᾶν».

. . . .

Β'

. . . .

Τὸ μυστήριον τοῦ γάμου ἐτελέσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Νεοχωρίῳ. Οἱ νεαροὶ σύζυγοι ἐξῆλθον τῆς Ἐκκλησίας ὅλως συγκεκινημένοι καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ πλήθους συγγενῶν καὶ φίλων. Ἀπὸ μέρους τῆς νύμφης ἦσαν οἱ γονεῖς αὐτῆς καί τινες πλησιέστεροι συγγε-

νεῖς. Ἀπὸ μέρους τοῦ γαμβροῦ ἦσαν ἡ ἐξαδέλφη του μετὰ τοῦ συζύγου της, πολλοὶ δὲ φίλοι, οἱ πλεῖστοι συνομίληκοί του, ζωηροί, εὔθυμοι, ποιηταὶ καὶ αὐτοί. Σκίρτημα χαρᾶς ἐζωγραφήθη εἰς τὸ μελαγχολικὸν τοῦ γαμβροῦ πρόσωπον ὅταν κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ μυστηρίου ὁ ἱερεὺς εἶπε τό: «Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀδριανὸς τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ Πολύμνιαν....» καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἀμφοτέρων στεφάνους ἐξ ἀνθέων πορτοκαλέας.

Πόσον ὡραία εἶνε ἡ Πολύμνια ἐν τῇ νυμφικῇ αὐτῆς ἐσθῆτι! ὅλαι αἱ συνοδεύουσαι αὐτὴν νεάνιδες εἶνε ὠχραὶ καὶ ἀφανεῖς ὡς τὰ λευκάνθεμα ἐνώπιον ῥόδου. Ἡ γαμήλιος συνοδεία, ὅλη χαρά, φθάνει μετὰ μικρὸν ἐν τῷ παραθαλασσίῳ οἴκῳ τοῦ πενθεροῦ καταλλήλως διασκευασθέντι. Οὕτως εἶχε συμφωνηθῇ. Ὁ Ἀδριανὸς μετὰ τῆς Πολυμνίας θὰ διήρχετο τὸν μῆνα τοῦ μέλιτος παρὰ τὰς μαγευτικὰς τοῦ Βοσπόρου ἀκτάς.

Εἰς πολλὰ ἄλλα πράγματα ἔμεινεν ἐπίσης σύμφωνος ὁ Ἀδριανὸς μετὰ τῶν γονέων τῆς Πολυμνίας. Οὕτως, ἐναντίον τῆς ἐπικρατούσης ἐθιμοτυπίας, θὰ ἐτηροῦντο τὰ ἀρχαῖα φαναριωτικὰ ἔθιμα. Θὰ ἐδίδετο γεῦμα εἰς τοὺς προσκεκλημένους, τὸ ὁποῖον θὰ διεδέχετο χορὸς μέχρις ὅτου κουρασθοῦν. Ἔπρεπε νὰ χαρῶσιν ὅλοι οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι εἰς τὴν χαρὰν τῶν ἀγαπητῶν νεονύμφων.

Ὀρχήστρα, συγκειμένη ἐκ τῶν καλλιτέρων μουσικῶν τῶν θεάτρων τοῦ Πέραν, προσεκλήθη ἐπὶ τούτῳ. Ἤδη ἤρχισε νὰ παίζῃ τεμάχιά τινα ἠλεκτρίσαντα ὅλους τοὺς παρεστῶτας. Ἐκ τῆς θύρας φαίνεται ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ ἑστιατορίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκεται ἀνθοστόλιστος τράπεζα.

Μετ' ὀλίγον ὁ κλῆρος ἐπευχόμενος τοῖς νεονύμφοις ἀπέρχεται, τὰ φῶτα ἀνάπτονται, αἱ κυρίαι μεταβαίνουσι πρὸς ἐπιδιόρθωσιν τῆς κόμης των, τὸ γεῦμα ἀγγέλλεται, καὶ παρακολουθῶν τοὺς πενθεροὺς ὁ Ἀδριανός, ὁδηγεῖ τὴν Πολύμνιαν εἰς τὴν τράπεζαν.

Τὸ γεῦμα εἶνε ζωηρότατον· ἕκαστος προσπαθεῖ νὰ εἴπῃ ὅσας δύναται εὐφυΐας. Ἡ ἀριστερὰ πρὸ πάντων ἄκρα τῆς τραπέζης εἶνε ὅλη γέλως καὶ θόρυβος. Ἐκεῖ οἱ εὐθυμότεροι τῶν φίλων τοῦ Ἀδριανοῦ χαριεντίζονται μετά τινων νεανίδων. Ὁ πενθερὸς φαίνεται ἀλλάξας τὸ σύνηθες πρόσωπον διὰ προσώπου φαιδροῦ καὶ εὐχαριστημένου. Περὶ τὰ ἐπιδόρπια ἐγειρόμενος λέγει μετὰ φωνῆς συγκεκινημένης: Πίνω, παιδιά μου, εἰς τὴν εὐτυχίαν σας.— Ζήτω ἡ νύμφη, ἀπαντᾷ νέος τις, στενὸς φίλος τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ οἱ λοιποὶ ἐπαναλαμβάνουσιν ἐν χορῷ : ζήτω· ἡ δὲ Πολύμνια μειδιᾷ ὅλη ἀγαλλίασις. Τότε ἐγείρεται ἕτερος, ὁ διδάσκαλος τοῦ χωρίου, δοὺς ἄλλοτε μαθήματα τῇ Πολυμνίᾳ, συγκεκινημένος δὲ καὶ αὐτός, εὔχεται τοῖς νεονύμφοις «ὄλβον Ἀβρααμιαῖον καὶ

πᾶν καταθύμιον...» — Ἀκούσατε καὶ ἐμὲ φωνάζει τρίτος, νεανίας οὗτος καὶ κρατῶν πλῆρες ποτήριον λέγει:

«Κενῶστε τὰ ποτήρια σας· ἐμπρός!
καὶ εὐχηθῆτε βίον μέλι, γάλα.
Νὰ ζήσουνε καὶ νύφη καὶ γαμπρὸς
τὰ χρόνια τοῦ παπποῦ μας Μαθουσάλα.»

— Μπράβο, μπράβο· ὡραῖα! ἀνέκραξάν τινες.

— Περιμένομεν καὶ ἄλλο, Δημητράκη.

— Σιγά, σιγά· νὰ μοῦ ἔλθῃ πρῶτον ἡ ἔμπνευσις!

— Τὴν ἔχεις δίπλα σου!

Καὶ πράγματι ὁ αὐτοσχέδιος στιχουργὸς ἐκάθητο πλησίον χαριεστάτης κορασίδος, ἥτις παρευθὺς ἠρυθρίασεν ὡς ὥριμον κεράσιον.

Ὁ Ἀδριανὸς εὑρίσκετο εἰς τὸ ζενὶθ τῆς εὐδαιμονίας. Χωρὶς νὰ τρώγῃ, χωρὶς νὰ πίνῃ, ἐχόρτασε καὶ ἐμέθυσε. Μόλις ἐτόλμα νὰ προσίδῃ τὴν μνηστήν του, ἥτις ἐπλήρωνε τοῖς μετρητοῖς ἑκάστην φράσιν τῶν συνδαιτυμόνων δι' ἑνὸς γοητευτικοῦ μειδιάματος. Στραφεῖσα τέλος πρὸς αὐτὸν τῷ εἶπε μετὰ χάριτος:

— Καὶ τὸ τετράστιχον ποῦ μὲ ὑπεσχέθης;

Ὁ δὲ Ἀδριανὸς παρουσιάζων αὐτῇ ποτήριον κενὸν τῇ εἶπε σιγαλῇ τῇ φωνῇ:

Ὁ ἔρως δηλητήριον,
οὗ ἡ καρδία σου μεστή·
δός, φίλη μου, ποτήριον
καὶ θὰ τὸ πίω ἀπνευστί.

— Καὶ νὰ φαρμακωθῇς! μάλιστα· δὲν τὸ θέλω.

Ἐπὶ τοῦ ὕφους αὐτοῦ ἐξηκολούθησε τὸ γεῦμα. Ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ καὶ δύο-τρεῖς πρωτόπειροι στιχουργοὶ κινήσαντες τὸν γέλωτα τῶν παρακαθημένων. Εἷς σχολαστικὸς θέλων νὰ στιχουργήσῃ ἐπὶ ποτηρίου σαμπάνιας, εὗρηκεν ὡς ὁμοιοκατάληκτον μὲ τὸν *καμπανίτην* τὸν *ἀμανίτην*· ἕτερος θέλων νὰ φανῇ ἐρωτότροπος πρὸς τὴν ἀγαθὴν γείτονά του κυρίαν *Ἀννέταν*, ἔκαμεν ὑπὲρ αὐτῆς πρόποσιν διπλόνων τὴν *πετσέταν* του, οὕτω δὲ ἐξηκολούθουν, ὅτε ἤρχισεν ἡ μουσικὴ νὰ παιανίζῃ ὡραῖον ἐμβατήριον. Τότε ὁ Δημητράκης ἐγερθεὶς εἶπε:

Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ μουσικὴ ἐμβατηρίους παίζει,
εἶνε καιρὸς ν' ἀφήσωμεν, κυρίαι, τὸ τραπέζι.

— Παίζει, τραπέζι, χμ! εἶπεν ὁ διδάσκαλος· ἂς εἶνε.

Ἀλλ' ἤδη ἠγέρθησαν ἅπαντες καί τινες ἐξῆλθον ἐπὶ τοῦ ἐξώστου ἀναπνέοντες τὴν ἑσπερινὴν τοῦ Βοσπόρου αὔραν· ὄπισθεν τῶν ὀρέων τῆς

ἀνατολικῆς ἀκτῆς ἀνέτελλεν ἡ σελήνη μεγαλοπρεπὴς καὶ φωτοβόλος ἀνθαμιλλωμένη πρὸς τὴν Πολύμνιαν.

Ὁ Ἀδριανὸς ὡς ἐν ἐκστάσει μόλις ἤκουε τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωνὰς τῶν νέων προεξοφλούντων τὰ τοῦ χοροῦ, ὁμιλούντων περὶ νέων στροφῶν καδρίλλιας καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ γαλλικοῦ βὰλς ἀπὸ τὸ γερμανικόν. Ἔπλεεν εἰς πέλαγος ρεμβασμῶν καὶ εἶχε καρφωθῆ οὕτως εἰπεῖν ἐπί τινος καθήκλας εὑρεθείσης ἐπὶ τοῦ ἐξώστου.

Μετ' ὀλίγον ὁ χορὸς ἤρχισεν ἐν τῇ αἰθούσῃ. Εἰς τὸ περὶ τὸν ἐξώστην κιγκλίδωμα τὸ αἰγόκλημα περιεπτύσσετο ἐπιχαρίτως τὰς ἀναρριχωμένας βεγγαλικὰς ροδάς. Τὰ ἄνθη τοῦ πρώτου ἀνέδιδον ἡδυπαθέστατα ἀρώματα. Τὰ ἀστεροειδῆ τοῦ περιπλεκομένου ἰάσμου ἄνθη ἔβλεπον τὸν Ἀδριανὸν μετ' ἀπορίας καθήμενον ἐκεῖ, ὡς μυρίοι ὀφθαλμοὶ νυκτοβίων νυμφῶν. Ἡ σινικὴ ἀκακία κατάμεστος ἀπὸ τὰς νωχελῶς κρεμαμένας ἀνθήλας της, ἐνόμιζες ὅτι ἀνεμίγνυε καὶ αὐτὴ τὰς εὐωδίας τῶν ἰσβαφῶν ἀνθέων της, ζητοῦσα ἐπίσης νὰ τέρψῃ.

Ὁ χορὸς ἐξηκολούθει.

Τότε πλησιάσασα ἡ Πολύμνια τὸν Ἀδριανόν:

— Μὰ ποῦ εἶσαι; Καλὲ τί μελαγχολίαις εἶνε αὐταίς; Ὡραῖος γαμβρὸς ν' ἀφίνῃ τόσον κόσμον μόνον του!..... Ἢ μήπως μοῦκαμες πάλιν κἀνὲν τετράστιχον;— καὶ μετ' ἀπεριγράπτων ἀκκισμῶν — ὤ! ἂν ἔκαμες, 'πέ μου το! 'πέ μου το, χρυσέ μου· τὸ θέλω.

Καὶ ὁ Ἀδριανὸς ρίπτων ἐπ' αὐτῆς περιπαθέστατα βλέμματα, τῇ εἶπε:

Διὰ τὴν μοῖραν τὴν κακή μου
ἀκόμη λέγεσαι τοῦ κόσμου,
πλὴν μετ' ὀλίγον, γλυκὺ φῶς μου,
γίνεσαι πλέον ἰδική μου!

— Ἂν δὲν μᾶς... ἔβλεπαν θὰ ... σὲ... 'φιλοῦσα, τῷ εἶπε, καὶ ὡς συλφὶς διωλίσθησεν ἐντὸς τοῦ στροβίλου τῶν χορευτῶν.

Ὁ χορὸς ἐξηκολούθησεν οὕτω μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, ὅτε οἱ προσκεκλημένοι ἐξ ἰδίων ὡμολόγησαν ὅτι ἦτο ἀνάγκη ἀναπαύσεως. Οἱ πλεῖστοι ἀπεχαιρέτισαν τοὺς πενθεροὺς καὶ τοὺς νεονύμφους εὐχόμενοι πολλὰ τὰ ἀγαθά· ἄλλοι ἀπεσύροντο ἀθορύβως, ἔφθασε δὲ τέλος καὶ ἡ ὥρα καθ' ἣν ὁ Ἀδριανὸς συγκεκινημένος καὶ καρδιοκτυπῶν μετέβη εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον.

Ὁ θάλαμος οὗτος ἦτο ἁπλοῦς, περιπετασμένος ἐκ κυανοῦ ἐπιχρύσου τοιχοχαρτώματος. Δύο παράθυρα, βλέποντα εἰς τὸν κῆπον, ἐκρύπτοντο ὑπὸ καταπετάσματα ἐκ δαμασκηνωτοῦ κυανοῦ. Ἐν τῷ βάθει ὑπῆρχε κλίνη ἧς τὸ ἀέτωμα ἐκόσμει χρυσοῦς στέφανος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου χρυσοῦς

πτερωτὸς ἐρωτιδεὺς ἐτάνυε τὸ τόξον του. Αἱ κορτίναι αὐτῆς ἦσαν ἐπίσης ἐκ ραβδωτοῦ κυανοῦ σηρικοῦ καλυπτομένου ὑπὸ δικτυωτῶν λευκῶν κεντημάτων παριστώντων σκηνὰς τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου· τὰ περιπόδια τῆς κλίνης ἦσαν ἐξ ἀτλαζίου ἐπίσης κυανοῦ ἀπαστράπτοντος μονοχρώμου. Ἐπὶ γεγλυμμένης τραπέζης ἐτέθησαν δύο λυχνίαι μεγαλοπρεπεῖς, μὲ θαμβὰς σφαίρας, στηριζόμεναι ἑκάστη ἐπὶ τοῦ ὤμου χαλκίνου Ἀπόλλωνος, ἀντικατοπτριζόμεναι δὲ φιλαρέσκως ἐντὸς τοῦ καθρέπτου κατεπλημμύρουν τὸν θάλαμον φωτὸς ἀμυδροῦ. Ὁ καθρέπτης, οὗτος ὠοειδὴς μὲ χρυσοῦν ἀνάγλυφον πλαίσιον ἐκρέματο, διὰ χονδρῶν κυανῶν κρωσσῶν, ἀπέναντι τῆς κλίνης. Ἐν τῷ ἡμίφωτι τοῦ βάθους διεκρίνοντο δύο ἀντίγραφα εἰκόνων διασήμων καλλιτεχνῶν, τῶν ὁποίων ἡ μία παρίστα τὸν Δία καὶ τὴν Ἀντιόππην τοῦ Τιτιανοῦ, ἡ δὲ ἄλλη τὸν Ὀρφέα καὶ τὴν Εὐρυδίκην τοῦ Πουσέν. Ἡ ἀντανάκλασις τῶν λυχνιῶν ἐπὶ τοῦ καθρέπτου καὶ τῶν εἰκόνων μετέδιδε τοῖς πέριξ τὸ κυανοῦν τῶν ὑφασμάτων χρῶμα, ὁ δὲ θάλαμος μετεβάλλετο εἰς ὀλύμπιον δῶμα χαρίτων, εἰς ἐαρινὴν φωλεὰν χελιδόνων, ἢ εἰς μυστηριῶδες ἄντρον νυμφῶν!

Ἅμα εἰσῆλθεν ἐν αὐτῷ ὁ Ἀδριανός, ᾐσθάνθη ὅτι λεπτὰ καὶ τερπνὰ ἀρώματα ἐπλήρουν τὴν ἀτμόσφαιραν. Ἦσαν ἆρά γε αἱ εὐωδίαι τῶν ἀνθέων τοῦ κήπου εἰσδύσασαι ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τούτῳ τοῦ ἔρωτος καὶ περικλεισθεῖσαι ἐκ περιεργείας ἐκεῖ, ἢ μήπως ἁβρὰ καὶ ἐρωτότροπος χεὶρ περιέρρανε δι' αὐτῶν τὸν θάλαμον, διεγείρουσα ἐπαφροδίτως τὴν εὐπαθεστέραν αὐτοῦ αἴσθησιν; Ἔπεσε κεκμηκὼς ἐπὶ ἀνακλίντρου. Ἠσθάνετο τὴν καρδίαν του πάλλουσαν βιαίως καὶ ἐκαιροφυλάτει ὅπως μεταδώσῃ τοὺς παλμοὺς αὐτῆς καὶ εἰς ἑτέραν καρδίαν διὰ περιπαθοῦς καὶ θερμῆς περιπτύξεως. Τὰ χείλη του ὑπέτρεμον ἡδυπαθῶς, ἡ δὲ διαυγὴς διάνοιά του βαθμηδὸν κατεσκοτίζετο. Ὅτε ἡ Πολύμνια παρουσιάσθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἀτημέλητος, γυμνώλενος, λυσικρήδεμνος, ἀξιολάτρευτος, θελκτικωτάτη. Τὴν ἔβλεπεν ἐντὸς ἀεροϋφάντου καὶ νεφελώδους ἐσθῆτος, ὡς μίαν τῶν Καρυατίδων τοῦ Παρθενῶνος ἐμψυχωθεῖσαν καὶ ἱσταμένην ἐνώπιον αὐτοῦ. Διὰ τῶν ὑποτρεμόντων χειλέων του ἐψιθύρισε:

Εἶν' ἐκ βελούδου ἁπαλοῦ
οἱ γλαφυροί σου ὦμοι
καὶ ἡ χρυσῆ σου κόμη
ἀφρόεν κῦμα Πακτωλοῦ ....

Ἐν τῇ μέθῃ τῶν πόθων του ἠγέρθη. Τῷ ἐφάνη ὅτι ὁ θάλαμος ἐστρέφετο περὶ αὐτόν. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἀνοίγων παραφόρως τὰς ἀγκάλας

του, ὥρμησεν ὅπως περιπτυχθῇ τὴν Πολύμνιαν, ἤκουεν ὄπισθεν αὐτοῦ βήματα καὶ διὰ μιᾶς, ὡς διὰ μαγείας, οἱ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ θαλάμου κατέρρευσαν, ἡ Πολύμνια ἐχάθη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ὅλος ὁ περὶ αὐτὸν κυανοῦς κόσμος διελύθη, ὡς καπνός, καὶ ὁ Ἀδριανὸς ἀσχάλλων καὶ κατάπληκτος, εὑρέθη μόνος του «ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν φοινίκων!»

Ζεῦγος κορυδαλῶν φιλοπαιγμόνως ἀλληλασπαζομένων ἐντὸς τῆς καρδίας μικροῦ φοίνικος, ἐτρόμαξεν ἐπίσης, ἀφὲν δὲ ἠχηρὸν τιτίβισμα, ἐχώθη ἐντὸς τῶν πυκνῶν φυλλωμάτων τῶν πορτοκαλεῶν.

Γ'

Τὰ βήματα ἅτινα ἐπέφεραν τὴν ταραχὴν ταύτην ἦσαν τὰ ἰδικά μου. Ὅταν τὸν ἐπλησίασα, ὁ Ἀδριανὸς μὲ παρετήρει τρέμων καὶ ἔκπληκτος, ἔτριβε δὲ τοὺς ὀφθαλμούς του μὴ δυνάμενος ν' ἀρθρώσῃ λέξιν.

— Τί ἔπαθες, ἀδελφέ ; Τί σοῦ συμβαίνει ;

— Τίποτε... τίποτε... ἐπανελάμβανεν. Ἀλλά... περίεργον... δῶσέ με τὸ χέρι σου.. κάθησε πλησίον μου νὰ σοῦ τὰ διηγηθῶ.. περίεργον!.. περίεργον! καὶ συνελθὼν μετά τινα λεπτὰ μοῦ διηγήθη μὲ πολλὰς διακοπὰς τὴν ἀνωτέρω φαντασμαγορίαν τὴν ὁποίαν ἡ ἔλευσίς μου τόσον ἀποτόμως διέκοψε.

— Ἆ ! εἶνε φοβερόν, μὲ εἶπε, φίλε μου, νὰ ζῇ τις μὲ τὴν φαντασίαν του· κινδυνεύει ἐνίοτε νὰ ἐκληφθῇ ὡς τρελλός.

— Τρελλὸς ἴσως, οὐδέποτε ὅμως βλάξ. Ἔπειτα ἂν θέλῃς τὴν γνώμην μου, πρέπει νὰ δώσῃς σημασίαν τινὰ εἰς αὐτὸ τὸ ὅραμα. Ὁ τόπος, ἐν ᾧ εὑρισκόμεθα, εἶνε τόπος δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων. Οἱ πρόγονοί μας ἄλλως τε διῄρουν τὰ προγνωστικά των εἰς ὁράματα, ὀνείρους καὶ ὀπτασίας. Δὲν ἀξιῶ ἀρχαιολογικὰς γνώσεις διὰ νὰ σὲ ἐξηγήσω εἰς ποίαν κατηγορίαν ἀνήκει τὸ ἰδικόν σου πάθημα, ἀλλ' ὅπως δήποτε θὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ μ' ἐνθυμηθῇς. Ἔλαβες τὸ ταχυδρομεῖόν σου ;

— Ὄχι ! πότε ἔφθασε ;

— Πρὸ τριῶν ὡρῶν.

— Περίεργον ! πῶς νὰ μὴ μὲ τὸ φέρουν ἀκόμη ;

— Νομίζω ὅτι διακρίνω τὸν ἄνθρωπόν σου. Μάλιστα· 'ς τὴ φωνή...

Πράγματι ὁ ὑπάλληλος τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφθασε κομίζων αὐτῷ δέσμην ἐπιστολῶν καὶ ἐφημερίδων. Ὁ Ἀδριανὸς λαβὼν τὴν δέσμην ἀπέπεμψεν αὐτόν.

Ἐνῷ διεχώριζε τὰς ἐπιστολὰς ἀνέκραξε μετὰ χαρᾶς:

— Τῆς ἐξαδέλφης μου !

— Ἐμπρὸς λοιπόν· ἡ ἐξήγησις τοῦ δράματος.

Ἤνοιξε πυρετωδῶς τὴν ἐπιστολὴν καὶ ταχέως διέτρεξεν αὐτήν. Τὸν παρετήρουν. Οἱ χαρακτῆρές του διὰ μιᾶς ἠλλοιώθησαν· ὠχρότης ἐκάλυψε τὴν ὡραίαν του ὄψιν, αἱ χεῖρές του νευροπαθῶς ἔτρεμον. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ τέλος χωρὶς νὰ μὲ εἴπῃ λέξιν μοὶ ἔτεινε τὴν ἐπιστολήν, προσκαλῶν με διὰ μηχανικοῦ νεύματος νὰ τὴν ἀναγνώσω. Ἰδοὺ τί περιεῖχε:

Ἀγαπητέ μοι Ἀδριανέ,

«Τὸ κυριώτερον νέον τῆς ἐπιστολῆς μου ταύτης εἶνε ὅτι προχθὲς τὴν Κυριακὴν ὑπανδρεύσαμεν τὴν Πολύμνιαν. Οἱ γάμοι της ἔγειναν ἄνευ θορύβου καὶ πλήθους, διότι ὁ γαμβρὸς μὲ τὸν πενθερὸν ἔμειναν σύμφωνοι διὰ νὰ μὴ γίνουν ἔξοδα μάταια. Μολονότι δὲ ἡ καϋμένη ἐπεθύμει νὰ διασκεδάσουν τοὐλάχιστον αἱ φίλαι της, τῇ ἀπηγορεύθη ὅμως καὶ αὐτό. Ὁ Κωστάκης καὶ ἐγὼ ἐμείναμεν καὶ εἰς τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον ὡμοίαζε μᾶλλον πρὸς γεῦμα κηδείας ἢ γάμου, ἀφοῦ πράγματι ἡ δυστυχὴς Πολύμνια ἐκήδευε τόσας χάριτας. Πόσας φορὰς ὁ Κωστάκης καὶ ἐγὼ σὲ ἐνθυμήθημεν! Μάλιστα ὁσάκις ἐβλέπομεν τὸν γαμβρὸν μὲ τὸν ὁποῖον μᾶς ἔκαμες κ' ἐγελούσαμεν ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα. Θὰ τὸν ἐνθυμῆσαι, πιστεύω. Εἶνε ὁ Σωτηράκης ὁ Ἰνέκογλους, μὲ τὸν ὁποῖον ἐπεράσαμεν μίαν βραδειὰν εἰς τὸ Νεοχῶρι. Ἐνθυμεῖσαι ποῦ μᾶς ἔλεγες ὅτι ἤθελες νὰ ἔχῃς τὰ φρύδια του διὰ μουστάκια σου; Ἐνθυμεῖσαι ὅταν ἐκαθήσαμεν ὅλοι εἰς τὴν προκυμαίαν ποῦ μᾶς εἶπεν ὅτι ἔχει κάλους ποῦ τὸν ἐνοχλοῦν καὶ ἔβγαλε sans façon τὸ μποτίνι του; Ἐνθυμεῖσαι πόσον ἐγελούσαμεν μὲ τὴν Πολύμνιαν ἐκεῖνο τὸ βράδυ; Ἰδοὺ πῶς ὑπακούουσα εἰς τὴν θέλησιν τῶν γονέων της, ἠναγκάσθη νὰ τὸν δεχθῇ διὰ σύζυγον. Γνωρίζεις ὅτι ἂν καὶ εἶνε 45 ἐτῶν, εἶνε ὅμως πλούσιος, ἔχει δὲ καὶ κτήματα εἰς τὴν πατρίδα του, τὸ Ἰκόνιον, ὅπου τὴν ἐρχομένην ἑβδομάδα μεταβαίνουσιν οἱ νεόνυμφοι. Ὡραῖον voyage de noce! Φαίνεται ὅτι θὰ ταξειδεύσουν μὲ κερβάνια ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας. Τί νά σε εἰπῶ; τὴν λυποῦμαι τὴν καϋμένην τὴν Πολύμνιαν.

«Ὁ Κωστάκης σὲ ἀσπάζεται καὶ σὲ παρακαλεῖ νὰ τῷ στείλῃς ὀλίγον σπόρον μετάξης ὡς δεῖγμα· λέγουν ὅτι ὑπάρχει πολὺς εἰς τὰ μέρη σας. Ἔχεις πολὺν καιρὸν νὰ μᾶς γράψῃς. Πάλιν ἐτεμπέλιασες;

»Τελειόνουσα τὴν παροῦσάν μου σὲ εὔχομαι καὶ «'ς τὰ δικά σου», καὶ σὲ ἀσπάζομαι,

Ἡ ἐξαδέλφη σου ΕΙΡΗΝΗ.»

Τὸ ἀφελὲς τῆς ἐπιστολῆς ὕφος, ὡς πικρὰ τῆς εἱμαρμένης εἰρωνεία, βαθέως μὲ συνεκίνησε. Δὲν ἐτόλμων νὰ ἴδω τὸν Ἀδριανόν. Τέλος ὅμως, ἀποφασίσας ὁπωσοῦν νὰ τὸν παρηγορήσω ἐστράφην πρὸς αὐτὸν καὶ ἤρχισα:

— Φίλε μου....

Ἀλλ' ἐνῷ ἐγὼ ἀνεγίνωσκον, ὁ Ἀδριανὸς εἶχε λιποθυμήσει.

Κ. Μεταξᾶς *Βοσπορίτης*

Η ΠΡΟΘΕΣΙΣ «ΑΠΟ»

Ὁ τῷ ὄντι ἀοίδιμος ἄλλως Κοραῆς λέγει εἰς τὸν Α' τόμον τῶν *Ἀτάκτων* του (σελ. 151—152)· «Ὅπως ἂν ἦναι, ἡ βάρβαρος σύνταξις τῆς *ἐκ* (μὲ αἰτιατικὴν δηλ.) δὲν εἶναι πλέον εἰς χρῆσιν τὴν σήμερον. Ἔμεινεν ὅμως ἄλλη βαρβαρότης, σύγχρονος καὶ συγγενὴς ταύτης, ἡ σύνταξις τῆς συνωνύμου προθέσεως *ἀπὸ* (μὲ αἰτιατ. δηλ.), ἐπειδὴ λέγομεν, *ἀπὸ τὸν νοῦν, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον,* ἀντί, ἀπὸ τοῦ νοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἴσως μὲ τὸν καιρὸν ἐξαλειφθῇ καὶ τό, *ἀπὸ τόν,* ὡς ἐξηλείφθη τό, *ἐκ τόν*».

Καὶ πάλιν εἰς τὴν σελίδα 331 τοῦ αὐτοῦ τόμου λέγει· «Σημείωσι τὴν σύνταξιν τῆς *σὺν* προθέσεως μὲ αἰτιατικήν, ὡς ἐσύντασσαν καὶ τὴν *ἐκ* καὶ τὴν *ἀπό.* Σήμερον δὲν ἔμεινεν εἰς τὴν γλῶσσαν πλὴν ἡ βάρβαρος σύνταξις τῆς *ἀπό.* Τῆς δὲ *σὺν* εὑρίσκεται καὶ εἰς τοὺς Ἑβδομήκοντα (Ἐκκλησιαστ. γ', 17), «σὺν *τὸν* δίκαιον καὶ σὺν *τὸν* ἀσεβῆ κρινεῖ ὁ Θεός».

Πιστεύομεν, ὅτι οὔτε, ἐὰν μὲ αἰτιατικὴν πλέον συντάσσεται ἡ *ἀπό,* θὰ ἦτον ἡ ἀφορμὴ νὰ πικραίνεται ἓν ἔθνος, οὔτε πάλιν λόγος νὰ σκιρτήσῃ ἀπὸ χαράν, διότι σῴζεται μία δωδεκὰς φράσεων, ὅπου διετηρήθη ἡ μὲ γενικὴν παλαιὰ σύνταξις ταύτης τῆς προθέσεως. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴν γλῶσσαν καὶ πάντα διὰ τὴν γλῶσσαν ἐνδιαφερόμενον εἶναι τὰ τελειωμένα γεγονότα. Ἀλλ' οὐδὲ πάλιν χωρὶς λόγον ἐπαρουσιάσθησαν τὰ γεγονότα ταῦτα. Ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὑπερίσχυσεν εἰς τὴν σύνταξιν τῶν προθέσεων ἡ αἰτιατικὴ εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀναλογίας ἢ συνεκδρομῆς. Ἐπειδὴ λέγεται εἰς τὴν οἰκίαν, πρὸς τὸν ἄνθρωπον (κίνησις εἰς τόπον), πρὸς δήλωσιν τῆς ἀντιθέτου ἐννοίας (κινήσεως ἀπὸ τόπον) ἤρχισε νὰ λέγεται καὶ *ἀπὸ τὴν οἰκίαν, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον.* (Σύγκρινέ τι ἀνάλογον εἰς τὴν παλαιάν, τὸ *ἐμποδὼν* [ἀντί, ἐν

ποσὶ] σχηματισθὲν κατὰ τό, ἐκποδών). Τοιοῦτόν τι συνέβη καὶ εἰς πολλὰ ῥήματα. Πολλὰ τῷ ὄντι ῥήματα, συντασσόμενα ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς μὲ γενικὴν ἢ δοτικήν, ἤρχισαν νὰ συντάσσωνται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς παλαιοὺς μὲ αἰτιατικήν. (Βλ. τὰς συντάξεις ῥημάτων ὁποῖα τά, ἀκούω, αἰσθάνομαι, πίνω, ἐφίεται, καταφρονῶ, μέμνημαι, ἐπιλανθάνομαι, ἐνθυμοῦμαι, ἀπολαύω, μετέχω, κληρονομῶ κ.τ.τ). Ἡ τοιαύτη μὲ αἰτιατικὴν σύνταξις τῶν ῥημάτων τούτων φανερώνει τὴν μετάβασιν αὐτῶν εἰς ἄλλο γένος· παριστᾷ τὴν στάσιν τοῦ ὑποκειμένου ἀπέναντι τοῦ ἀντικειμένου ἐνεργοτέραν, τὴν δὲ τοῦ ἀντικειμένου παθητικωτέραν· παριστᾷ τὸ ὑποκείμενον ὡς τροποποιοῦν τὸ ἀντικείμενον καὶ μεταβιβάζον αὐτὸ εἰς ἄλλην κατάστασιν. Ἡ τοιαύτη μεταρρύθμισις τῆς συντάξεως λοιπὸν σημειώνει νέαν περίοδον τοῦ βίου τῶν ρημάτων τούτων, περίοδον δραστηριωτέραν καὶ ζωηροτέραν. Ἐξ ὅσων εἴπαμεν ἀκολουθεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ἐξακολουθῶμεν μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι βάρβαρος θὰ ἦτον σήμερον ἡ μὲ γενικὴν σύνταξις τῆς ἀπὸ καὶ ἄλλων τινων προθέσεων, ὡς ἐπίσης καί τινων ῥημάτων, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον βάρβαρος θὰ ἐθεωρεῖτο ἡ μὲ αἰτιατικὴν σύνταξις τῶν αὐτῶν προθέσεων καὶ ῥημάτων εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους Ἕλληνας. Πρέπει νὰ ἐξοικειωθῶμεν ἐπίσης μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι βαρβαρότης αὐτόχρημα θὰ ἦτον τὸ νὰ θεωρῶμεν βαρβάρους τὰς μὲ αἰτιατικὴν τοιαύτας τῶν προθέσεων καὶ τῶν ῥημάτων συντάξεις. Ἄλλως δὲ ὅ,τι ὡς πρὸς τὴν ἑνότητα τοῦ βίου τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι νὰ πληροφορηθῶμεν, ὅτι εἰς μέγα πλῆθος φράσεων ἡμεῖς οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες μεταχειριζόμεθα τὴν πρόθεσιν ἀπὸ ἐπὶ τῶν αὐτῶν σημασιῶν, ὅπου τὴν μετεχειρίζοντο καὶ οἱ παλαιοί, ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ἕως τὸν Θουκυδίδην, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἕως τὸν Ἀριστοτέλη καὶ ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστὰς ἕως τὸν Πτωχοπρόδρομον. Τώρα ἂς ἐξετάσωμεν τὰς διαφόρους ταύτας σημασίας τῆς ἀπό. Ἡ πρόθεσις αὐτη σημαίνει καθ' ὅλου *χωρισμὸν* καὶ *ἀπομάκρυνσιν*, καὶ

Α'. Ἐπὶ ΤΟΠΟΥ φανερώνει·

α') **κίνησιν** 1) *ἀπό τι σημεῖον* κυριολεκτικῶς. ***Ἀπὸ τὴν Πόλην ἔρχομαι καὶ στὴν κορφὴ κανέλλα*** (παροιμ.). — ***Ἐγκρεμίστηκε ἀπὸ τ' ἄλογο.*** — ***Ἀπὸ πέτρα σὲ λιθάρι*** (παροιμ.). — ***Πρόσταγμ' ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς σοῦ φέρνω, κι' ἀφιγράσου.*** — ***Ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη ὁ χαλασμός.*** — Ὁμοίως καὶ οἱ παλαιοί. ***Ἀπὸ Σκύλλης εἰς τὴν Χάρυβδιν.*** — ***Ἀπ' οὐρανόθεν*** (Ὅμ.). Καὶ ἡμεῖς σήμερον πλεοναστικῶς ὅπως ὁ Ὅμηρος ἐκφράζομεν πολλάκις τὴν ἀπὸ τόπον κίνησιν λέγοντες· ***Ἀπὸ 'δῶθε, ἀπὸ κεῖθε, ἀπὸ κάτουθε, ἀπὸ πάνουθε, ἀπὸ μακρυάθε, ἀπὸ***

μέσαθε, ἀπ' ὄξουθε, ἀπὸ κἄπουθε. Καὶ αἱ ἑξῆς φράσεις τῆς γαλλικῆς γλώσσης εἶναι πλεοναστικαὶ devant, du dehors= de, ab ante, de (le) de hors καὶ πλεοναστικώτεραι αἱ, de devant. Τὰ ἐπιρρήματα ταῦτα ἐκφέρονται καὶ σήμερον χωρὶς ληκτικὸν ν, ἀπαράλλακτα ὅπως πρὸ τριάντα περίπου αἰώνων τὰ ὁμηρικὰ *ἔντοσθε, ἔκτοσθε, ἔνερθε, νέρθε, ὕπερθε, ἀπάνευθε, ἀπάτερθε.* Ἰδίως κίνησιν ἀπὸ τὰ ἄνω πρὸς τὰ κάτω· *Ἔπεσε ἀπὸ τὸ παραθύρι, ἀπὸ τὸ μόντζο, ἀπὸ τὸ βράχο, καὶ δὲν εἶπε Γιέζους.*

Σημ. *Μόντζος*=ἰταλ. bozzo=μπαλκόνι, ἐξώστης.—*Γιέζους*=Ἰησοῦς, Ἰησοῦ μου ἢ Παναγία βόηθα, δηλ. ἀμέσως ἐξέπνευσεν.

Οἱ παλαιοὶ *κατὰ τῶν πετρῶν* (Ξνφ.), *κατὰ τοῦ τείχεος* (Ἡρδ.). De mure se dejecit. Μεταφορικῶς· *Τὸν ἐπέταξε ἀπὸ τὸ θρόνο.* — *Ἀπ' ἀχεῖλι βγαίνει λόγος καὶ σὲ χίλιους κατανταίνει.* — *Ἀπὸ νερὸ 'ς ἀλάτι* ('=ὡς=ἕως).—*Ἀπὸ χέρι σὲ χέρι.*

Ἀπὸ τὰ στήθια σου φωτιὲς βγαίνουν καὶ μὲ φλογίζουν,
καὶ ἀπὸ τὰ μάτια σου ἀστραψιὲς για νὰ μὲ δαιμονίζουν.

Ἀπὸ κακὸ χρειοφειλέτη καὶ σακκὶ ἄχερα (Παροιμ.).

Σημ. *χρειοφειλέτης*=ὁ παλαιὸς Ἰωνικὸς τύπος. Καὶ σακκὶ ἄχερα, ὑπονοεῖται τό, ἂν λάβῃς, νὰ ἦσαι εὐχαριστημένος.

Ἀπὸ τὴ φωτιὰ στὰ κάρβουνα (Παροιμ.).

Ἀπὸ τὸ Θεὸ θὰν τὄβρῃς (ἢ τωὕρῃς) πῶς μ' ἐκατάντησες,
μοῦ ἔφαγες τὸ βιός μου, καὶ μ' ἀπαράτησες.

Ἀπὸ τὸ στόμα σου καὶ στοῦ Θεοῦ τ' αὐτὶ (Παροιμ.). — *Ἔπαρε λάδι ἀφ' τὴν κορφὴ καὶ μέλι ἀπὸ τὸν πάτο* (Παροιμία).

Γιατί ἀφορμὴ ἐξεράθηκε, κόρη, ἡ γαρουφαλιά σου,
ποῦ τὴν ἐσυχνοπότιζες γάλ' ἀπὸ τὰ βυζιά σου;

(Δημοτικόν). — Καὶ ἐλλειπτικῶς· *Ἔρχομαι ἀπὸ τοῦ Νομάρχη* (τὸ γραφεῖον). — *Ἔφυγα ἀπὸ τοῦ Γεράσιμου* (=ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Γ.). — *Τὸ ἀγόρασα ἀπὸ τ' Ἄβλιχου* (τὸ ἐμπορικό). — Σύγκρ. τῶν παλαιῶν τὰ, ἐν (εἰς) ᾅδου, κλ.

Ἰδίως ἡ *ἀπὸ* μὲ τὰ ρήματα *βγάνω, παίρνω* κ.τ.τ. δηλοῖ ἐξαγωγήν, ἀπόσπασιν, π. *Βγάνω πέτρ' ἀπὸ τὴ γράβα* (πετροκοπειό, λατομεῖον). — *Βγάρ' του τὸ τσάχαλο ἀπὸ τὸ μάτι του.* — *Δὲν παίρνεις* (δὲν ἔπαιρνες) *χρυσὸ μῆλο ἀπὸ τὸ χέρι του* (παροιμιακὴ ἔκφρασις ἐλλειπτική. Ὑπονοεῖται τοιαύτη τις ἔννοια· τόσον ἦτον καταβεβλημένος ἀπὸ τὴν λύπην, ἀπὸ τὴν ἀρρωστίαν).— *Κι' ἀπὸ τὴ μυῖγα σπλῆνα* (ἐπίσης παροιμιώδης ἔκφρασις ἐλλειπτική. Ὑπονοεῖται τό, *βγάνει.* Λέγεται ἐπὶ εἰς ἄκρον μικρολόγου φιλοκερδείας).

2) *κίνησιν διά τινος σημείου, διάβασιν*· μέσ' ἀπό, ἀνάμεσ' ἀπό. Ἐπέρασα (μέσ') ἀπὸ τὸ λόγγο, κ' ἦρτα 'δῶ. — *Πῶς ἐμπόρεσες κ' ἐπετάχτηκες ἀπὸ τὸ παραιθύρι; — Περνάει ἀπὸ κλειδωνότρυπα.* (Παροιμ. ἔκφρ. ἐπὶ ἰσχνοῦ ἢ ἐπιτηδείου λεγομένη).—*'Από 'δῶθε ἐδιαβήκαμε. — 'Από κεῖθε ἐπεράσαμε.* — Εἰς φράσεις, ὁποία ἡ ἑξῆς, ἡ ἀπὸ φανερώνει *πάροδον, πέρασμα* ἀπ' ἔξω ἀπὸ κάνὲν μέρος, π. χ.

'Ἀπὸ τὴν πόρτα σου περνῶ, κ' εὑρίσκω κλειδωμένα,
σκύφτω, φιλῶ τὴν κλειδωνιά, καὶ φεύγω πικραμένα. (Δημοτικόν).

Σημ. Ἐδῶ ἡ ἀπὸ δὲν σημαίνει, διὰ τῆς θύρας, ἐνῷ ἦτον ἀνοικτή, ἀλλά, πλησίον ἀπὸ τὴν θύραν, ἐνῷ ἦτον ἔστω καὶ κλειστή.

Ἐπέρασ' ἀφ' τὴν πόρτα σου, καὶ σοῦπα μπονασέρα,
κι' ὁ σκύλος ὁ πατέρας σου ἔβγαλε τὴ μαχαῖρα. (Δημοτικόν),

Σημ. Ἐπέρασα ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα σου, ἐνῷ ἦτον βέβαια ἀνοικτή. Μπονασέρα = καλὴ σπέρα· Ἰταλ. buona sera. — *Μαχαῖρα* δὲν εἶναι τό, μάχαιρα, ἀλλὰ μεγεθυντικὸν ἀπὸ τὸ μαχαῖρι, ὡς ἀπὸ τὸ ποδάρι-ποδάρα, ἀχείλια-ἀχεῖλες, μάτια-μάτες, χέρι-χέρα.

Εἰς φράσεις ὁποῖαι αἱ ἑξῆς φανερώνει ἡ *ἀπὸ* μετάβασιν εἰς τόπον, ὄχι κίνησιν διὰ τόπου, ἢ κίνησιν πλησίον ἀπὸ τόπον· π. χ. *Πέρασ' ἀπὸ τὸ σπίτι τ' ἀπόγιομα. — Πέρασ' ἀφ' τὸ γραφεῖο αὔριο. Πέρασ' ἀφ' τὴν ἐκκλησιά.* Αἱ φράσεις αὗται ἰσοδυναμοῦν μὲ τάς· ἐλθὲ εἰς τὸ σπίτι, ἐλθὲ εἰς τὸ γραφεῖον, ἐλθὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Οὕτω πως ἐκφραζόμενοι παρασταίνομεν ὡς προσωρινὴν καὶ στιγμιαίαν τὴν διαμονὴν τοῦ προσώπου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθυνόμεθα, εἰς τὸ σπίτι, εἰς τὸ γραφεῖον, εἰς τὴν ἐκκλησίαν· τὴν παρασταίνομεν ὡς *διάβασιν* τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὴν ἔξοδόν του ἀπὸ τὴν οἰκίαν του διὰ τὴν κυρίαν του ἐργασίαν, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ νὰ ἔλθῃ πρὸς στιγμὴν εἰς τὸ σπίτι μας τὸ θεωροῦμεν ὡς δευτερεῦόν τι, ὥς τι πάρεργον, ὡς διάβασιν. Διὰ τοῦτο ἡ ἔκφρασις, *πέρασ' ἀπ' τὸ σπίτι* κ.τ.τ. εἶναι εὐγενικωτέρα, ἐνῷ ἡ, *ἔλα (στὸ) σπίτι,* εἶναι τραχυτέρα, καὶ ἀπευθύνεται εἰς πρόσωπα ἐξαρτώμενα ἀπὸ τὸ προσκαλοῦν πρόσωπον ἢ οἰκειότατα μὲ αὐτό.—Καὶ *μεταφορικῶς· Μοῦ ἐπέρασ' ἀπὸ τὸ νοῦ.* Ὅπως δέ, ὡς ἀνωτέρω εἴπαμεν, τό, *περνάω ἀπό,* φανερώνει καὶ διάβασιν (διὰ τόπου) καὶ μετάβασιν (εἰς τόπον), ἔτσι καὶ τό, *μοῦ ἐπέρασ' ἀφ' τὸ νοῦ* ἔχει δύο σημασίας, ἤτοι α' μοῦ ἔφυγεν ἀπὸ τὸν νοῦν ἡ ἰδέα ὡς διαβάτις· β' ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν μου καὶ ἔμεινεν ἐπί τινα καιρόν. Π. χ. μοῦ ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ νοῦ ν' ἀγοράσω λεμόνια=ἐλησμόνησα.—*Κύτταξε, τί τοῦ ἐπέρασ' ἀπὸ τὸ νοῦ, πῶς εἶναι ῥήτορας*=τί τοῦ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν.— Κακόζηλοι μεταφράσεις κατὰ λέξιν τῶν ἀνωτέρω ἐκφράσεων τῆς ὁμι-

λουμένης γλώσσης, *περνάω ἀπὸ τὸ σπίτι κτλ.* εἶναι αἱ ἑξῆς, αἱ ὁποῖαι ἐμβῆκαν εἰς τὴν λογίαν καὶ θαυμάζονται ἀπό τινας, *διέρχομαι διὰ τῆς οἰκίας, διέρχομαι ἐκ τοῦ γραφείου τοῦ δεῖνος* κττ. Ὁμοίως καὶ φράσεις τοιαῦται τῆς λογίας γλώσσης ὡς ἡ, *περιπατῶ μεθ' ὅλην τὴν βροχήν,* εἶναι κακόζηλοι μεταφράσεις τῶν φράσεων τῆς ὁμιλουμένης, περβατεῖ μ' ὅλην τὴν βροχὴ κττ.

β') **Στάσιν** (ἥτις προϋποθέτει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κίνησιν), 1) κυριολεκτικῶς. *Σὲ γνωρίζω. ἀπ' τὰ πέρ' ἀμπέλια.*

Σημ. Πέρ'=πέρα=μακράν.

Ἐκείνη ζῆ χώρι' ἀπ' τὸν ἄντρα της.

Σημ. *Χώρι'*=χώρια=χωριστά.

Ἀπ' ἄξου ἀπὸ τὸ χορὸ πολλὰ τραγούδια [ξέρεις] (Παροιμ.)— *Ἀπ' ὄξου φάτσα καὶ μέσα λινάτσα* (Παροιμία ἰσοδύναμος μὲ τὴν θεωρία ἐπισκόπου καὶ καρδία μυλωνᾶ). — *Ἔ ἀπὸ τὸ σπίτι, ἀπὸ τὸ χαράδι, ἀπὸ τὸ ἀρχοντικό.* — Σύγκρ. μὲ ταύτας τὰς παλαιὰς ἐκφράσεις· *Οἱ ἀπὸ τῶν οἰκιῶν φεύγουσιν. Οἱ ἀπὸ τῶν πύργων ἐπαρήξουσιν.*—*Ἐπάνω ἀπὸ τὸ τραπέζι.* — *Ἀπουκάτου ἀπὸ τὸ μάγκο.* — *Ἀπὸ 'δῶ ἀπὸ τὸ ποτάμι.*— *Ἀπὸ 'κεῖ ἀπὸ τὸ γιοφύρι.*—*Ἐκειὸς ποῦν' ἔπειτ' ἀπὸ τὸ Νικολὴ* = ὁ μετὰ τὸν Ν.—*Ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ Γεράσιμο* = ὁ μετὰ τὸν Γ.— Σύγκρ. τὸ λατιν. tertius ab illo.

Σημ. Ἐκειὸς=ἐκεῖνος· ποῦν'=ποῦναι=ποῦ εἶναι=ὁ ὁποῖος εἶναι.

Ἀπὸ ταχειά, ἀπὸ κοντά, ἀπὸ μέσα (Βλ. Α', α', 17).— Ὁμοίως καὶ ὁ Ὅμηρος· *Τὸν δ' ἐκίχανον* || *ἐκτὸς ἀπὸ κλισίης σὺν τεύχεσιν* (Ἰλ. Κ, στ. 150-141). *Τῆλε δ' ἀπὸ αὐτοῦ* || *αἰχμὴ χαλκείη χαμάδις βόμβησε πεσοῦσα* (Ἰλ. Π, 117-118).—Καὶ 2) μεταφορ. *μακρυὰ ἀπὸ τὰ μάτια, μακρυὰ ἀπὸ τὴν καρδιά.* (Ὑπονοεῖται ῥῆμα στάσεως σημαντικὸν ὡς εἶναι, εὑρίσκεταί τις).—Οὕτω καὶ ὁ Ὅμηρος· *ἐπιφλέγει— πῦρ— ἀπ' ὀφθαλμῶν* (Ἰλ. ΚΓ', 53)· — καί· *ἀπὸ θυμοῦ εἰμι* (Ἰλ. Α', 563). — Ἐδῶ ὑπάγονται καὶ αἱ ἑξῆς φράσεις, αἱ ὁποῖαι δηλοῦσι κυρίως *ἐξάρτησιν*· *Ὁ πνιμμένος πιάνετ' ἀπὸ τὰ μαλλιά του* (παροιμ.). —*Πιάνετ' ἀπὸ τσὶ μολόχες* (παροιμ. ἔκφρασις). — *Τὸν ἅρπαξε ἀπὸ τὸ σκουτί.*—*Τὸν ἔσυρε ἀπὸ τ' αὐτί.*— *Τὸ πονηρὸ πουλὶ πιάνεται κι' ἀπὸ τὰ δυὸ ποδάρια* (παροιμ.). — *Τόνε σέρνει ἀπὸ τὴ μύτη* (ἕλκειν τινὰ τῆς ρινός (παροιμ. ἔκφρ.).—*Ἂς μὲ κρατῇ ἡ μανοῦλά μου, κι' ἂς μὲ κρατῇ ὄθε θέλει* (παροιμ.).

Σημ. Ὄθε = ἀπ' ὅποιο μέρος.

Πιάστο, τράβηχτο (= τράβηξέ το), *ἀπάνουθε, ἐδῶθε, ἐκεῖθε,* δηλ. ἀπὸ τὸ ἐπάνω, ἀπὸ τὸ ἐδῶ, ἀπὸ τὸ ἐκεῖ μέρος τοῦ σώματος, ποῦ μέλ-

λει νὰ πιασθῇ. *Ἐκρέμασ' ἕνα σκοινὶ ἀπὸ τὸ πατερό, κι' ἐφουρκίστηκε.*

Σημ. Πατερὸ=δοκός. Ἀπαράλλακτα καὶ ὁ Ὅμηρος· *Ἀψαμένη βρόχον ἀπὸ μελάθρου* (Ὀδ. ΙΑ', 378). Ἀπὸ τὴν μεταφορικὴν ἔννοιαν τοῦ τόπου προέρχονται αἱ ἑξῆς ἐκδοχαὶ τῆς ἀπό·

γ) **Διαίρεσις.** *Ἀπ' ὅλους αὐτοὺς δὲ διαλὲς δέκα.*

Σημ. δὲ=δέν· διαλὲς=διαλέγεις, ἐκλέγεις.

Ποιὸν ἀπὸ τοὺς τρεῖς λῃστάδες θέλεις νὰ λευτερώσω;—ἕν' ἀπὸ τὰ δύο.

Σημ. Ἕν'=ἕνα.

Μί' ἀπὸ τσὶ πολλαὶς (ὑπον. φορές).

Σημ. Μί'=μία=μίαν.

Δῶσέ μου (ἢ δός μου) *δυόμισυ λίτρες κρέας ἀπὸ μηρί. Δὲν εἶναι τίποτ' ἀπὸ δαῦτο, ἀπὸ δαύτονε* (δηλ. τίποτε καλὸν ἀπὸ αὐτό, ἀπὸ αὐτὸν θεωρούμενον ὡς σύνολον ἰδιοτήτων, προσόντων).—*Ἀπ' ὅσα ἀκοῦς μὴν πιστεύῃς τίποτα, κι' ἀπ' ὅσα βλέπεις, τὰ μισά* (παροιμ.).

Σημ. Τὰ μισὰ πίστευε.

Ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Ν. Δ. *Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν;* (Ματθ. 27, 21). — *Ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα* (Λουκ. 6,13).—Καὶ εἰς τοὺς παλαιοτέρους· *Ἀπὸ ἑκατὸν παίδων εἷς μοῦνος* (Ἡρόδ. 6, 27)—*Ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν* (Θουκυδ. 7, 87).—*Ἀπὸ Λήιδος αἶσαν λαχών* (Ὁμ. Ὀδ. Ε', 40).

Ἐπειδὴ δὲ ὅ,τι εἶναι μέρος τινός, εἶναι καὶ τῆς αὐτῆς ποιότητος μὲ αὐτό, ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς διαιρέσεως προέρχεται ἡ ἔννοια τοῦ εἴδους, λογῆς, ποιότητος. Π. χ. Δέν μ' ἀρέσει ἀπ' αὐτὸ τὸ πρᾶμμα· θέλω καλλίτερο.

Σημ. *Πρᾶμμα*=ὕφασμα. πανί· *πραμματευτὴς*=ἔμπορος πανικῶν· *πραμματευτάρικα*=ἐμπορικὸ πανικῶν.

Δὲ μ' ἀρέσουν' ἀπὸ φτειὲς τσὶ κουτσοῦνες· θέλω μεγαλύτερες.

δ') **Μέθεξις.**

Ἀπὸ πῆττα, ποῦ δὲν τρῷς, ἄς τηνε κι' ἄς καίεται (παροιμ.).

Σημ. Τρῷς=τρώγεις.

Γιὰ σένα μ' ἐσκοτώσανε, ἔβγα καὶ σὺ καὶ κλάψε,
καὶ πᾶρ' ἀπὸ τὸ αἷμά μου καὶ τὰ μαλλιά σου βάψε. (Δημοτικ.).

Σημ· Πᾶρ'=πᾶρε, ἔπαρε, λάβε.

ε') **Ἐπιμερισμός.** Ἐμπαίνανε στὴν ἐκκλησιὰ γιὰ νὰ ψηφίζουνε ἀπὸ πέντε τὴ φορὰ (ἢ *πέντε-πέντε* τὴ φορά, ἤτοι ἀνὰ πέντε), δηλ. ἕκαστος ὅμιλος, ἑκάστη ὁμὰς ἀπετελεῖτο ἀπὸ πέντε.—*Κάθε λαμπάδα εἶναι ἀπὸ τρεῖς λίτρες.* — Σύγκρ. καὶ παλαιὰς φράσεις ὁποία ἡ ἑξῆς· *Στέφανος ἀπὸ ταλάντων ἑξήκοντα* (Δημοσθ,)— Ἀπὸ τοιαύτας φρά-

σεις τῆς παλαιᾶς, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ὄνομα (ἰδῶ π. χ. τὸ στέφανος) ἤθελεν εἶσθαι εἰς πληθυντικόν, προῆλθεν ἡ ἐπιμεριστικὴ σημασία τῆς ἀπὸ εἰς τὴν ὁμιλουμένην. Τοιαῦτα δὲ παραδείγματα ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς Βυζαντινούς· π. χ. *Παξαμάτας τέσσαρας ὡς ἀπὸ ἓξ οὐγκιῶν.—Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα μοναστήρια ἀπὸ διακοσίων ψυχῶν.* Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα καὶ εἰς ἀναλόγους φράσεις τῆς ὁμιλουμένης ὑπονοεῖται τό, *ἕκαστος, -η, -ον, ἀποτελούμενος, -νη, -νον ἀπό.* Ἀπ' ἐδῶ προκύπτει ἡ ἔννοια τοῦ *μέτρου* καὶ *τιμήματος*· *Κασμίρι ἀπὸ δυὸ μπράτσα πλατύ.—Βρακὶ ἀπὸ 15 δραχμὲς τὸ μπράτσο.*

ς') **Διάκρισις, παράθεσις, διαφορά.** Εἶναι *ὁ καλύτερος ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας. — Ἀφ' τὸν ἐλεϳὸ στὸ χαμολεϳὸ φωτϳὰ νὰ κάψῃ καὶ τοὺς δυό.* (Παροιμ. ὑπονοεῖται τό, διότι δὲν ὑπάρχει κάμμία μεταξὺ αὐτῶν).—*Ἀπὸ τὸ τίποτε, καλὸ 'ν' καὶ τὸ χαλάζι* (ἤ, στὴν ἀναβρεξϳὰ καλὸ 'ν' καὶ τὸ χαλάζι). Σημ. 'ν' = εἶναι.

> Ἀπ' ὅλα τὰ πετούμενα ὁ ψύλλος ἔχει χάρι·
> μέσ' στὰ βυζϳὰ τῶν κοριτσϳῶν μπαίνει καὶ σουλατσάρει (Δημοτικόν).

Σημ. *Σουλατσάρει* = περιδιαβάζει, περιπατεῖ, σιρϳανίζει, ξεφαντώνει. Ἡ λέξις ἰταλική, solazzare, παλαιογαλλ. solacier, λάτιν. solatiare, solatium, solor. solatus, consolor, (ἀγγλ. solace) παρηγορῶ, *κονσολάρω, κονσολᾶδος.*

ζ') **Ἀλλαγή, ἀλλοίωσις, μεταβολή.** *Ἀπὸ χαμόϊ* (=χαμόγειον) *ἐγίνηκε παλάτι.— Ἀπὸ λοχία τὸν ἐκάμανε μὲ μία λοχαγό.— Ἀπὸ μυλωνᾶς, δεσπότης* (παροιμ. ὑπονοεῖται, ἔγεινε).—Νὰ σημειωθῇ ἡ σύνταξις τῆς ἀπὸ μὲ ὀνομαστικήν. Ἡ ὑπονοουμένη ὡς ὑποκείμενον τῆς προτάσεως ὀνομαστικὴ (μυλωνᾶς) εἵλκυσε τὴν αἰτιατικὴν (μὲ τὴν ὁποίαν ἔπρεπεν ἡ ἀπὸ νὰ συνταχθῇ) πρὸς τὸν ἑαυτόν της. Μὲ ὀνομαστικὴν ἐπίσης συντάσσεται πολλάκις καὶ ἡ *διά,* π. χ. *σπουδάζει γϳὰ γϳατρός.—Εἶναι καλὸς γϳὰ σκαφτϳάς.—Εἶναι πολὺ ἄξϳος γϳὰ καπιτάνϳος.*— Καὶ πάλιν ἐδῶ ἡ ὡς ὑποκείμενον τοῦ ὑπονοουμένου ῥήματος *γείνῃ,* ἢ τινος τοιούτου, ὑπονοουμένη ὀνομαστικὴ μετεμόρφωσε τὴν περιμενομένην αἰτιατικήν. Σύγκρ. καὶ τὰς παλαιὰς πλοκάς, *ἀνὰ εἷς, καθ' εἷς,* καὶ τῆς ὁμιλουμένης τό, *καθ' ἕνας,* ὅθεν πάλιν τὸ *κάθε μία.*

η') **Ἀπαλλαγή, ἐλευθέρωσις, ἀπόλυσις, στέρησις.** *Ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὰ βάσανα. — Ἐγλύτρωσε ἀπὸ τοῦ λύκου τὸ στόμα.—Ἐχάθηκε ἀπὸ τὸν κόσμο.*—Σύγκρ. τὸ Ὁμηρικόν· *ἀπὸ αἰῶνος νέος ὤλεο,* Ἰλ. Ω', 725. — *Ἀπὸ δράκος ὠρφάνεψε ἀπὸ πατέρα.*

Σημ. δράκος, ὄνομα *εὐκτικόν,* ὡς θὰ ἦτον καλὸν νὰ ὀνομάζωνται αὐτά, σημαίνει δὲ παιδὶ ἀβάπτιστον, τὸ ὁποῖον εὐχόμεθα νὰ γείνῃ μεγάλος καὶ δυνατὸς ὡς δράκος ἢ δράκοντας.

Ἀγλοι' ἀπὸ κειόνε, ποῦ λείπει ἀπὸ τὸ γάμο του (παροιμία).

Σημ. Ἀγλοι'=ἀγλοιά=ἀλλοίμονον.

Ἐγλύτρωσε ἀπὸ τοῦ παππᾶ τὸ κουτάλι (παροιμιακὴ ἔκφρασις), δηλ. ἰσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ θανάτου, ὅστις ὅταν πλησιάζῃ, μεταλαμβάνει ὁ χριστιανὸς τῶν ἀχράντων μυστηρίων, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν.

Σημ. *Κουτάλι* εἶναι ἡ λαβὶς (=κοχλιάριον, ὄχι πυράγρα), μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς μεταδίδει τὴν θείαν κοινωνίαν εἰς τὸν μεταλαμβάνοντα.

Ποτὲ ἀπὸ πρύμη χαραβιοῦ δὲ λείπει πρασινᾶδα,
κι' ἀπὸ τὸ μαγουλάκι σου, ἡ ροδοκοκκινᾶδα (Δημοτικόν).

Σύγκρ. καὶ τὰ σύνθετα **ἀπήλογος, ἀφόρκος, ἀπόκαιδο, ἀπόκαππας.**

Σημ. ἀφόρκος=ἐπίορκος.

θ') **Προφύλαξις, ἀπόκρυψις.** *Φυλάσσουνε ἀπὸ τὰ κρυφοφάϊκα σκυλιά.* — *Μὴ φοβᾶσαι ἀπὸ κειούς, ποῦ μονάχα τὸ κορμὶ μποροῦνε νὰ σκοτώνουνε·* (Ν. Δ. *Μὴ φοβῆσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα.* Λουκ. 12, 4). — *Ἄπεχε ἀπὸ κειούς, ποὖναι φτονεροί.* — *Ἔμπα μέσ' ἀπὸ τὸν ἥλιο·* βραχυλογία = ἔμπα μέσα στὸ σπίτι, απομακρυνόμενος ἀπὸ τὸν ἥλιον. — Ἀπαράλλακτα καὶ ὁ Μάρκος (7,17)· *Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου* (ὁ Ἰησοῦς). — *Ἀπὸ σημειωμένον' ἄνθρωπο ὁ Θεὸς νὰ σὲ φυλάῃ* (παροιμ.). — *Ἀπὸ σιγαλὸ ποτάμι [σήκωνε] ψηλὰ τὰ ροῦχά σου* (=προφύλασσέ τα) (παροιμ.).

Ἐπειδὴ ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῆς προθέσεως, ἡ τοῦ ἀποχωρισμοῦ, περιέχει τὴν ἄννοιαν τῆς κινήσεως, ἡ δὲ ἔννοια τῆς κινήσεως περικλείει τὰς ἐννοίας τοῦ τόπου καὶ τοῦ καιροῦ, ἀκολουθεῖ, ὅτι ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ τόπου ἀναπτύσσεται τοῦ **καιροῦ** ἡ ἔννοια. Τῆς **ἀπὸ** λοιπὸν γίνεται χρῆσις καὶ

Β' ΕΠΙ ΚΑΙΡΟΥ, διὰ νὰ δηλωθῇ τὸ σημεῖον τοῦ καιροῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον γίνεταί τι. Π. χ *Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Νῶε.* — *Ἀπὸ τὸν καιρὸ πώβρέθηκε ἡ μπαρούτη* (ποῦ ἐφευρέθη ἡ πυρῖτις). — *Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἔμου.* (Παροιμ. ἔκφρ. — Περὶ τοῦ Ἔμου δημοτικὸν τραγοῦδι εἰς «Κυψέλην» Ζακύνθου 1885 σελ. 262). — *Ἀπὸ τὰ ψὲς* (=χθές), *ἀπὸ τὰ προχτές, ἀπὸ τ' ἀντίπροχτες, ἀπὸ τὰ πέρυσι, ἀπὸ τὰ πρόπερσι, ἀπὸ τ' ἀντιπρόπερσι* (=ἀπὸ ἐδῶ καὶ τρία χρόνια). (Σύγκρ. τό, *ἐκεῖ στὰ πρῶτα* (=κατὰ τὰς ἀρχάς), καὶ ἁπλῶς, *στὰ πρῶτα,* καὶ τὸ ὁμηρικόν, *ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε* (Ἰλ. Α', 6). — *Ἀπὸ τὴν αὐγὴ τοῦ Θεοῦ ὅσο μὲ τὸ βράδυ.* Ὡς πρὸς τὴν φράσιν, αὐγὴ τοῦ Θεοῦ, σύγκρ. τὴν ὁμηρικήν, *αἰθέρος ἐκ δίης* (Ἰλ. Π, 365). — *Ἀπὸ Μαρτιοῦ καλακαιριοῦ, κι' ἀπ' Ἄγουστο χειμῶνας.* (παροιμ.).

Τοῦτο εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ ὀλίγιστα παραδείγματα τῆς μὲ γενικὴν συντάξεως τῆς ἀπό.—Καὶ ἐλλειπτικῶς· *λείπει ἀπὸ δώδεκα χρονῶνε·* (δηλ. ἀπὸ παιδὶ δώδεκα ἐτῶν ἀποδημεῖ).

'Απὸ τὰ ψὲς τὸ δειλινὸ λείπει ὁ ἄντρας μου 'στὸ μύλο·
γε̮ιὰ πέστε μου, γειτόνισσες, νὰ παντρευτῶ ἢ νὰ μείνω;

Σημ. Νὰ πάρω ἄλλον ἄνδρα ἢ νὰ μείνω ὡς εὑρίσκομαι, μ' ἐκεῖνον δηλ. τὸν ὁποῖον ἔχω;

Σύγκρ. τὰ παλαιά· *'Αφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυσμῶν.* (Ξεν.) — Πολλάκις διὰ τῆς ἀπὸ δηλοῦται τό, ἔπειτα· *"Επειτ' ἀπὸ τὸ γ̮ιόμα, ἔπειτ' ἀπὸ τὸ δεῖπνο.*— Σύγκρ. τὸ Ὁμηρικόν· *ἀπὸ δ' αὐτοῦ* (δείπνου) *θωρήσσοντο* (Ἰλ. Θ', 54). Σύγκρ. καὶ τὰ οὐσιαστ. *ἀπόγ̮ιομα* (ἀπομεσήμερο), τὸ ἐκκλησιαστ. *ἀπόδειπνον* καὶ τὰ ἐπιρρήματα, *ἀποβδόμαδα* (=ἔπειτα ἀπὸ τὴν τρέχουσαν ἑβδομάδα), *ἀπόλαμπρα, ἀπόπασχα* (μετὰ τὸ Πάσχα), *ἀπολείτουργα* καὶ *ἀπολείτρουγα* (ἔπειτα ἀπὸ τὴν θείαν λειτουργίαν). — Καὶ μεταφορικῶς, ἐπὶ τοπικοῦ χρόνου τρόπον τινά· π. χ. *'Ερχόμουνα ἀπὸ τὸ θέατρο* (=τὴν ὥραν, ὅτε τελειώνει ἡ παράστασις, τὸ μελόδραμα εἰς τὸ θέατρον).— Καὶ ἐπὶ ἀτομικοῦ χρόνου, οὕτως εἰπεῖν· *'Απὸ μικρὸς στὰ βάσανα, ἀπὸ μικρὸς στὰ πάθ̮ια.*

'Απὸ μικρὸς ἐφύτευε ὁ φρόνιμος ἀμπέλι,
κ̮ι' ἀγάλ̮ι' ἀγάλ̮ια 'γίνηκε ἡ ἀγουρίδα μέλι. (Παροιμ.).

Σημ. Καὶ ἐδῶ ἡ ἀπὸ συντάσσεται μὲ ὀνομαστικήν. Βλ. ἔμπροσθεν Α', ζ'.

'Επειδὴ δὲ ὅ,τι προέρχεται ἀπὸ ἕνα τόπον ἢ καιρὸν ἔχει τὴν ἀρχήν, τὴν **πηγὴν** καὶ τὴν **αἰτίαν** του εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον τοῦ τόπου ἢ τοῦ καιροῦ, ἀκολουθεῖ, ὅτι ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπὸ ἕνα τόπον κινήσεως ἢ τῆς ἀπὸ ἕνα καιρὸν γενέσεως προκύπτει τῆς **ἀπὸ** ἡ ἔννοια τῆς

Γ' ΑΡΧΗΣ, ΑΙΤΙΑΣ ἐν γένει, καὶ ἰδίως

α') τῆς **προελεύσεως, καταγωγῆς**· *'Απὸ ῥόδο βγαίνει ἀγκάθι, κ̮ι' ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ῥόδο·* (παροιμ.). "Ολοι γεννοκρατ̮ιόμαστε ἀπὸ τὸ Νῶε.— 'Ετοῦτο τὸ τραντάφυλλο εἶναι ἀπὸ χέρι (ἀπὸ χέρι δηλ. προσώπου ἀγαπητοῦ).

Κεφαλωνῖτες εἵμαστε σαράντα πέντε ὅλοι,
ἀπὸ Ληξοῦρι καὶ χωρ̮ιὰ καὶ μέσ' ἀφ' τ' 'Αργοστόλι.

'Απὸ τὸ Θ̮ιὸ νὰν τὤβρης (=τὸ εὕρῃς) ὅ,τι μῶκαμες.— 'Απὸ λόγο σὲ λόγο ἤρταμε καὶ στὰ χέρ̮ια.— Τὦχω ἀπὸ τὸν παππούλη μου (ἐνν. ἀκούσει).— Τὦχει ἀπὸ τὴ γεν̮ιά μου νἆναι ἀράθυμος (=ὀξύθυμος).— Τὦχει ἀπὸ τὸ σπίτι νἆναι τσιγκούνης (=φιλάργυρος). — Σύγκρ. Τὸ ὁμηρικόν, κάλλος ἀπὸ χαρίτων ἔχουσαι (Ὀδ. Ζ', 18).

Γειὰ ἰδές με πῶς ἐγίνηκα μαῦρος σὰν τὸν Ἀράπη,
δὲν εἶμ' ἀπὸ τὴν Ἀραπιά, μόν' εἶμ' ἀφ' τὴν ἀγάπη.

Σημ. Τὸ δεύτερον ἀπὸ (ἀφ' τὴν ἀγάπη) ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν Γ', ε'.

β') **Τὴν ὕλην,** *ἀπὸ τὴν ὁποίαν γίνεταί τι.* — Ἐτοῦτο τὸ τραπέζι εἶν' ἀπὸ καρύ. — Κόψε ξύλο, κάμε Γιάννη, κι' ἀπὸ κουτσουπιά, Βασίλη. (Παροιμ.). — Ἐκειὸ τὸ ἄγαρμα εἶναι ἀπὸ τὸ πουλιὸ (=πλέον) ἄσπρο μάρμαρο. — Εἶναι ἀπὸ χρυσάφι, ἀπ' ἀσῆμι, ἀπὸ πέτρα, ἀπὸ πωρί, ἀπὸ ἄχερα. — Αἱ πλοκαὶ αὗται ἰσοδυναμοῦν μὲ τ' ἀντίστοιχα μετουσιαστικὰ ἐπίθετα *κάρυνο, μαρμαρένιο, χρυσό, ἀσημένιο, πέτρινο, πώρινο, ἀχερένιο.* — Σύγκρ. τὰ παλαιά, ἀπ' ὄμφακος τεύχειν οἶνον (Αἰσχλ. Ἀγ., 970). — Ἀπὸ γλυκερῶ μέλιτος (Θεόκρ).

γ') **Ὄργανον, μέσον,** *διὰ τοῦ ὁποίου γίνεταί τι* (ὀργανικὸν αἴτιον).

Θέλει νὰ φτειάση βαπόρο ἀπὸ χεριοῦ του. — Σύγκρ. τὸ παλαιόν, ἀπὸ χειρὸς ἐργάζεται μεγάλα.

δ') **Πρόσωπον** ἢ **παράστασιν** ἄλλην, *ὅθεν προέρχεται, ἐνεργεῖται, γίνεταί τι* (ποιητικὸν αἴτιον). — Δὲν ἐκατορτώθηκε τίποτ' ἀπὸ δαύτονε. — Θὰ σοῦ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ποιὸν ἐγίνηκε ἡ κλεψιὰ καὶ τὰ φονικά. — Δὲν ἦρτα ἐδῶ ἀφ' ἑαυτοῦ μου ἢ ἀπὸ θεαυτοῦ μου. Σύγκρ. τῆς Παλ. Διαθήκης τό, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα· Σύγκρ. καὶ τὰ παλαιότερα, οὐδὲν μέγα ἔργον ἀπ' αὐτοῦ ἐγένετο (Ἡρόδ. 1, 14). — Ἐπράχθη ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν (Θουκυδ. 1, 17). Εἰς αὐτὰ τὰ ἀπὸ τὴν παλαιὰν παραδείγματα ἡ *ἀπὸ* ἰσοδυναμεῖ σχεδὸν μὲ τὴν *ὑπὸ* μὲ γενικήν. Ἀπὸ τοιαύτας δὲ φράσεις τῆς παλαιᾶς ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ συνήθης χρῆσις τῆς ἀπὸ (μὲ αἰτιατικὴν) εἰς τὴν ὁμιλουμένην πρὸς δήλωσιν τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου.

ε') **Ἀφορμὴν** *(κινητικόν, προτρεπτικόν, ἀναγκαστικὸν αἴτιον).* — Τὸ λέγεις ἀπὸ πάθος. — Ἀπὸ τὴ σκάση του δὲν ἔφαε. — Δὲν μπορεῖ νάν τονε ἰδῆ (ἢ νάν τονε γδῆ) ἀπὸ φτόνο.

Σημ. Δὲν μπορεῖ νάν τονε γδῆ=τὸν μισεῖ.

Δὲν εἶν' αὐγὴ νὰ σηκωθῶ, νὰ μὴν ἀναστενάξω,
νὰ κάτσω στὸ προσκέφαλο, κι' ἀπὸ καρδιᾶς νὰ κλάψω.

— Ἀπὸ εὐλάβεια ἐπῆα στὸν Ἅγιο, βοήθεια μας, ξυπόλυτη. — Ἡ σκύλλ' ἀπὸ τὴ βιάση της γεννάει τυφλὰ κουτάβια. — Δὲν ἔβλεπα ὀμπρός μου ἀπὸ τὸ πολὺ φῶς (ἀπὸ τὴ νύστα ποῦχα, ἀπὸ τὴ μεγάλη πεῖνα). — Τὸν ἀγαπάει ἀπὸ τὴν καρδιά του. — Σύγκρ. Τὸ παλ. ἀπὸ ψυχῆς φιλεῖν (Αἰσχλ. Εὐμ. 674). Ἀπὸ τὴν περηφάνεια του κι' ἀφ' τὸ πολὺ καμάρι, ἂν πέση χάμου ἡ μύτη του δὲ σκύφτει νὰν τὴν πάρη. —

'Αφ' τὲς πληγὲς τοῦ στήθους μου ἐφάνηκ' ἡ καρδ̮ιά μου.

ς') **Πόρον** *ζωῆς*, **μέσα** *δυνάμεως*, **πηγὴν** *γνώσεως*.—Ζῆ ἀπὸ κλεψ̮ιές.— Ἐπλούτησε ἀπὸ λαθρεμπόρια.— Ἔκαμε γοργονᾶ (κορβανᾶν =θησαυρόν, χρήματα) ἀπὸ τὰ μοναστηρ̮ιακά.

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι τοῦ σπαθ̮ιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψι, ποῦ μὲ β̮ιὰ μετράει τὴ γῆ.

Ὅπ' ἀγαπάει γνωρίζεται ἀφ' τὴν περπατησ̮ιά του,
'Αλλοῦ πατεῖ, ἀλλοῦ βρίσκεται κ̮ι' ἀλλοῦ 'ν' τὸ νόημά του.

Σημ. νόημα=προσοχή.—'Οπ'=ὁποῦ=ἐκεῖνος, ὁποῦ.

Μεγάλ' ὄνομα ἔβγαλε ἀφ' τὴν παλληκαρ̮ιά του.—Κάθε δεντρὶ γνωρίζεται ἀφ' τὸν καρπό, ποῦ κάνει.— 'Ἀπὸ παράδες τοῦ χωρικῶνε ἐγίνηκε ἡ ἐκκλησ̮ιά.

'Αφ' τὰ μάτ̮ια σου γνωρίζω, πῶχεις κᾶτι νὰ μοῦ πῇς·
πές μου το, γλυκε̮ιά μου ἀγάπη, πές μου το, καὶ μὴ ντραπῇς.

Σημ. *πῶχεις*=ποῦ ἔχεις=πῶς ἔχεις=ὅτι ἔχεις.

Σύγκρ. Τὸ παλαιόν, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων θεωρεῖται ὁ Θεὸς ('Αρστλ. περὶ Κόσμου).

Ὅπως δὲ ἀποβάλλεται ἡ συλλαβὴ *τὰ* τῆς *μετά*, καὶ γίνεται *μέ*, (διότι ἴσως ἐσυγχύσθη ἡ συλλαβὴ αὕτη *τὰ* τῆς *μετὰ* μὲ τὸ πληθυντικὸν οὐδέτερον ἄρθρον *τὰ* (μετὰ ταῦτα, μετὰ πολλὰ = μὲ τὰ ταῦτα, μὲ τὰ πολλά), ὁμοίως καὶ προσθέτεται, καὶ λέγομεν, μετ' ἐμὲ=μὲ ἐμὲ (μετ' ἐμοῦ). — Καλῶς ἦρτεν ὁ Χάροντας νὰ φᾶ νὰ π̮ιῇ *μητά* μας (στίχος τραγουδ̮ιοῦ Κυπριακοῦ).

Σημ. μητά=μετά=μέ.

Πιθανώτερον εἰς τὰς φράσεις ταύτας νὰ διετηρήθη ἀκεραία ἡ παλαιὰ πρόθεσις *μετὰ* μὲ τροπὴν μόνον τῆς γενικῆς εἰς αἰτιατικήν. Κατ' ἀναλογίαν τούτων λέγομεν καί, γ̮ιὰ τὰ μέ, γ̮ιὰ τὰ σέ, καί, ἀπὸ τὰ μένα, ἀπὸ τὰ σένα ἢ ἀπὸ τ' ἐμένα ἀπὸ τ' ἐσένα. Ἴσως εἰς τὴν παρεμβολὴν τῆς συλλαβῆς ταύτης συνετέλεσαν καὶ φράσεις ὁποῖαι αἱ, ἀπὸ τὰ 'ψές, ἀπὸ τὰ προχτές, ἀπὸ τὰ τώρα, ἀπὸ τὰ τότες ἢ τότενες.

Ἡ *ἀπὸ* πρὸ τῶν δασυνομένων διατηρεῖ τὸ π, ὡς ***ἀπ' ὅπου***, ***ἀπ' ὅθε*** ἢ ***ἀπ' ὅθενε***, ***ἀπ' ὅπουθε***, ***ἀπ' ὅπο̮ιονε***, ***ἀπ' ὅσα***, ***ἀπ' ὅλα ὅλα***, ***ἀπ' ὥρα 'ς ὥρα***· πρὸ τοῦ ***ὄντες*** ὅμως δασύνει τὸ π.

Σημ. *ὄντες*=ὅτε, ὅταν, *ἀφ' ὄντες*, *ἀφ' ὄντις* καὶ *ἀφ' ὄντσι*.

Καὶ εἰς τὴν ἐποποιίαν τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτα (ἐκδ. Α. Μηλ̮ιαράκη) τὸ *ἀφ' ὄντις* ἀπαντᾶται τρεῖς φορές.

'Αφόντις ἔκλαυσαν αὐτήν, ἔθαψαν ἅμα πάσας (ς. 473).

'Αφόντις ἀπεδείπνησεν βαίνει εἰς τὸ κουβοῦκλιν (ς. 1829).

Ἀφόντις ὁ παράριστος γενναῖος ὁ Ἀκρίτης (ς. 4,326).

Ὡς πρὸς τὸ ἀφοῦ, δὲν ἔχομεν σήμερον τὴν συνείδησιν, ὅτι εἶναι σύνθετον ἀπὸ τὴν *ἀπὸ*, ἀφοῦ τὸ *οὐ* μόνον του δὲν λέγεται.

Ἐνῷ δὲ πρὸ τῶν δασυνομένων φωνηέντων διατηρεῖται τὸ ψιλὸν *π* τῆς ἀπό, ἀπ' ἐναντίας πρὸ τοῦ ψιλοῦ *τ* δασύνεται π.χ. ἀφ' τὸν ὕπνο, ἀφ' τὰ χέρια. Ὅθεν τοῦ πρώτου τῆς νέας Ἑλλάδος ποιητοῦ Σολομοῦ τὸ *ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη* εἶνε ἐναντίον τῆς φωνητικῆς τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, ἀφοῦ ὁ ἴδιος λέγει, φτωχὸς ἀντὶ πτωχὸς κ.τ.λ. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ εἰπῇ, *ἀφ' τὰ κόκκαλα*. Τὸ *ἀφ'* πάλιν τοῦτο γίνεται *ἀχ* συγχυζόμενον μὲ τὸ *ὀχ* ἀπὸ τὸ *ὀκ* προελθὸν ἀπὸ τὴν πρόθεσιν *ἐκ*, κατ' ἀφομοίωσιν τοῦ φωνήεντος *ε* μὲ τὸ συνήθως ἑπόμενον *ο*, π.χ. ὀχ τὸν ὕπνο, ὀχ. τὸ πολὺ σκοτάδι. Τὸ ὀχ ἢ μᾶλλον *ἀχ* πάλιν τοῦτο, κατὰ τροπὴν τοῦ χ εἰς ς ἔγεινεν *ἀς* εἰς τὸν Πόντον· π.χ. ἀς τὰ ψές=ἀπὸ τὰ χθές, *ἀς τῆς πορτῆς τὸν καιρὸ*=ἀπὸ τῆς πορθήσεως (τῆς Κωνσταντινουπόλεως) τὸν καιρόν.—Σύγκρ. καὶ τὰ ἐπιγραφικά, *ἐχ Θετταλίας* (322—319 π. Χ.), *ἐχ φυλῆς* (444—440 π. Χ.), *ἐχφορήσαντι* (329 π. Χ.), *ἐχ Χαλκίδος* (445 π. Χ.).

Ἀπὸ τοῦτο λαμβάνομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ παλαιὰ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐνῷ δὲν ὑποφέρει δύο δασέα εἰς δύο ἀλλεπαλλήλους συλλαβάς, τὰ ὑποφέρει εἰς μίαν (*φθείρω, φθόνος* κ.λ.). Ἀπ' ἐναντίας ἡ ὁμιλουμένη, λαγικωτέρα, ὑποφέρουσα δύο δασέα εἰς δύο συλλαβὰς ἀλλεπαλλήλους (*θρέφω, θάπτω*), δὲν τὰ ἀνέχεται εἰς μίαν, οὐδ' ὑποφέρει πάλιν μαζὶ δύο ψιλά, ἀλλὰ τρέπει ἀπὸ μὲν τὰ δύο δασέα τὸ δεύτερον εἰς τὸ ἀντίστοιχον ψιλόν, ἀπὸ δὲ τὰ δύο ψιλὰ τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἀντίστοιχον δασύ· π.χ. φθόνος = φτόνος, φθάνω = φτάνω, πτωχὸς= φτωχός, λεπτὸν=λεφτό. Ἔτσι δὲ γίνεται καὶ ἡ φθογγοπλοκὴ ἁρμονικωτέρα ὡς ἀποτελουμένη ἀπὸ ἑτεροειδῆ φωνῆς στοιχεῖα, διότι ἡ ἁρμονία εἶνε συναρμογὴ ἀνομοίων, ἑνότης εἰς ποικιλίαν. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ προφορὰ γίνεται ὁμαλωτέρα, διότι ἀποφεύγομεν ἔτσι τὴν ἄκραν *ψιλότητα* (ΠΤωχὸς) καὶ τὴν ἄκραν δασύτητα (ΦΘόνος), καθότι ἐνῷ εἰς τὸ *πτωχὸς* ἔχομεν εἰς τὴν πρώτην συλλαβὴν δύο στοιχεῖα συμφωνικῆς φωνῆς (π—τ), εἰς τὸ *φθόνος* ἔχομεν τέσσαρα *phth*. Διὰ τῆς τροπῆς εἰς τὰ ἀντίθετα ἔχομεν καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν *μεσότητα*, δηλ. ἀπὸ τρία φωνῆς στοιχεῖα φτόνος—pht, φτωχὸς—pht εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην λέξιν.

Ἡ πρόθεσις αὕτη σπανίως ἀπαντᾶται μὲ γενικὴν συντασσομένη. Τὰ ὀλίγιστα λείψανα τῆς τοιαύτης παλαιᾶς συντάξεως τῆς *ἀπὸ* εἶνε τὰ ἑξῆς, *ἀπὸ καρδιᾶς*·

Δὲν εἶν' αὐγὴ νὰ σηκωθῶ νὰ μὴν ἀναστενάξω,
νὰ κάτσω στὸ προσκέφαλο, κι' ἀπὸ καρδιᾶς νὰ κλάψω (Δημοτικόν).

Ἀπὸ Θεοῦ, π.χ. *θάρτω χωρὶς ἄλλο νὰ σὲ ἰδῶ, ὄξ' ἀπὸ Θεοῦ*.

Σημ. *χωρὶς ἄλλο*=ἐξ ἅπαντος, ἀφεύκτως.

Ὄξ'=ὄξου=ὄξω=ἔξω, δηλ. ἐξαιρουμένης τῆς περιπτώσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤθελε προέλθει τι ἐκ θεοῦ ἀντιβαῖνον εἰς τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμούς. Σύγκρ. τοῦ Θουκ. τό, ἡμᾶς εἰκὸς νῦν τὰ *ἀπὸ θεοῦ* ἠπιώτερα ἕξειν. Βλ. καὶ τὴν πλοκὴν *ἀπὸ θεοῦ* εἰς τὴν Ν. Δ.—Ἄλλαι φράσεις, ὅπου ἀπαντᾶται ἡ ἀπὸ μὲ γενικὴν εἶνε αἱ, *ἀπὸ διαόλου, ἀπὸ χεριοῦ του*.

Ἀπὸ Μαρτιοῦ καλοκαιριοῦ, κι' ἀπ' Ἄγουστο χειμῶνας : *Ἀπὸ λόγου μου, ἀπὸ λόγου σου, του, της, μας, σας, τους*.

Σημ. *Τά, μας, σας, τους* εἶναι ἀντὶ γενικῶν (=ἡμῶν, ὑμῶν, αὐτῶν).

Ἀπὸ καινουργῆς, μὲ τὴν ὁποίαν ἔκφρασιν ἠμποροῦμεν πληρέστατα νὰ μεταφράσωμεν τοῦ Θουκυδ. (3,92) τό, *ἐκ καινῆς* (ἐνν. *ἀρχῆς*).

Ὅσα ἕως τώρα εἴπαμεν ἀποβλέπουν τὴν χρῆσιν τῆς *ἀπὸ* εἰς τὴν σύνταξιν. Καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν δὲ διετήρησεν ἡ πρόθεσις τὰς αὐτὰς περίπου σημασίας ὡς εἰς τὴν παλαιάν. Κἄποτε ὅμως, ὡς ἐκ τῆς διαφόρου ἐκδοχῆς τῆς αὐτῆς σημασίας τῆς προθέσεως, προέρχεται διαφορὰ καὶ μάλιστα ἀντίθεσις ἐννοίας ἀπὸ τὴν παλαιὰν εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ῥῆμα, π.χ. *ἀπομανθάνω* εἰς τὴν παλαιὰν δηλοῖ ὅ,τι εἰς τὴν ὁμιλουμένην τό, *ξεμαθαίνω* (*ἐκμαθαίνω), τὸ δὲ *ἐκμανθάνω* σημαίνει ὅ,τι τῆς ὁμιλουμένην τό, *ἀπομαθαίνω*. Ἡ διαφορὰ αὕτη καὶ ἀντίθεσις προέρχεται ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους τοῦ *ἀποχωρισμοῦ*, τοὺς ὁποίους φανερώνει ἡ *ἀπό*, ἤτοι α') *ἀποχωρίζομαι* ἀπὸ τὸ νὰ μανθάνω, ὡς στερούμενος αὐτοῦ, *ἀπομανθάνω* (ξεμαθαίνω), β') *ἀποχωρίζομαι* ἀπὸ τὸ νὰ μανθάνω, ὡς συμπληρώσας αὐτό, *ἀπομαθαίνω* (ἐκμανθάνω).

Ἰδίως μὲ ῥῆμα σύνθετος ἡ πρόθεσις καὶ ἐξεταζομένη ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς θέσεως τῆς αὐξήσεως τοῦ ῥήματος, αὕτη, ἀφοῦ, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι προθέσεις, διέτρεξε κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας τὰ δύο προηγούμενα στάδιά της, τώρα διατρέχει τὸ τρίτον. Ἐξηγούμεθα. Τὸ *πρῶτον στάδιον* τῶν προθέσεων, αἱ ὁποῖαι συνώδευαν ῥῆμα ἦτον ἡ *παράταξις* ἢ *προσέγγισις*, τὸ δεύτερον, *παράθεσις* ἢ *χαλαρὰ σύνθεσις*, τὸ τρίτον, *σφιγκτὴ σύνθεσις* ἢ *συγχώνευσις*. Εἰς τὸ πρῶτον στάδιον εἶναι τόσον κρύα καὶ χαλαρὰ ἡ σχέσις τῆς προθέσεως καὶ τοῦ ῥήματος, ὥστε ἀδιαφοροῦν τὰ δύο ταῦτα μέλλοντα συνθετικά, ἂν μεταξὺ τῶν μορφῶν των παρεμβάλλωνται τὰ κορμία ἄλλων λέξεων καὶ τὰς χωρίζουν π.χ. *ἀπ'* ἐμεῖο κάρη *τάμον* (Ὁμ. Ἰλ. Ε, 214 καὶ ἀλλοῦ). Εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τηρεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν της ἡ πρόθεσις ἀπί-

ναντι τοῦ ῥήματος, καὶ ἀντιστρόφως. Αἱ προθέσεις, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἔχουν ἔννοιαν ἐπιρρηματικήν (Σύγκρ. *ἀνὰ—ἄνω,—κατὰ—κάτω, ἐκ, ἐξ—ἔξω, ἐς, εἰς—ἔσω, ἀντὶ—ἄντα).* Ἀλλὰ πᾶσα μία τῶν δύο τούτων λέξεων, πρόθεσις καὶ ῥῆμα, ἐκφράζουσα, χωρισμένη ἀπὸ τὴν ἄλλην, γενικωτέραν τινὰ ἔννοιαν, προσδιορίζεται πάλιν ἀπὸ τὴν ἄλλην πᾶσα μία, καὶ τό, *τάμον* ἀπὸ τήν, *ἀπό,* καὶ ἡ *ἀπὸ* ἀπὸ τό, *τάμον.* Πᾶσα μία ἔχει χρείαν τῆς βοηθείας τῆς ἄλλης. Εἰς τὸ πέλαγος τοῦ λόγου, βλέπετε, αἱ γνωρίζουσαι τὰς τοποθεσίας προθέσεις ἀναλαμβάνουν τὸ ἔργον τῶν πλοηγῶν τῶν ἀεικινήτων ῥημάτων. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ συνδεθοῦν στενότερον πρόθεσις καὶ ῥῆμα. Ἐπέρασαν αἰῶνες ἐπάνωθέν των, εἶδαν ὅτι εἶνε κάλλιον νὰ συζευχθοῦν κ' ἐσυζεύχθησαν, καὶ ἔχομεν πλέον *ἀποτέμνω,* καὶ εἴμεθα εἰς τὸ *δεύτερον στάδιον* τῆς σχέσεως τοῦ κλιτοῦ καὶ τοῦ ἀκλίτου. Ἐδῶ πλέον ἡ ἔννοια τῆς προθέσεως ὑπετάχθη εἰς τοῦ ῥήματος τὴν ἔννοιαν· ἡ ἔννοια τοῦ *τόπου* ὑπήχθη εἰς τὴν μᾶλλον σύνθετον ἔννοιαν τῆς *κινήσεως*, καὶ ἡ ἔννοια πάλιν τῆς κινήσεως, τοῦ ῥήματος, ἠλλοιώθη ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν τοπικήν.

Ἀλλ' καὶ εἰς τὸ στάδιον τοῦτο δὲν ἀφήνεται μὲν τόπος μεταξὺ τῆς προθέσεως καὶ τοῦ ῥήματος τόσος, ὥστε νὰ χωρήσῃ μία ἢ περισσότεραι λέξεις ἄλλαι, ὡς εἰς τὸ πρῶτον στάδιον, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν δύο συνθετικῶν ἀφήνεται σχισμή, ὥστε νὰ χωροῦν πρόσθετα στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ ῥήματος, *αὐξήσεις συλλαβικαί, χρονικαί, διπλασιασμοί, ἀπΕτεμνον, ἀπΗρχόμην, ἀποΤΕτμηκα.* Ἐν τούτοις αἱ ἔννοιαι τῶν δύο συνθετικῶν τείνουν εἰς πληρεστέραν ἑνότητα.

Ἡ τελεία ἕνωσις τῶν δύο ἐννοιῶν συνεπιφέρει τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο στοιχείων, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὸ *τρίτον στάδιον.* Εἰς τὸ δεύτερον στάδιον ἡ σύνδεσις ἦτον μᾶλλον ἐξωτερική, καὶ διὰ τοῦτο ἡ αὔξησις γίνεται ἐσωτερική. Ἡ ἐσωτερικότης τῆς αὐξήσεως εἶναι τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἐξωτερικότητος τῆς συνδέσεως. Εἰς τὸ τρίτον στάδιον ἡ σύνδεσις εἶναι ἐσωτερική, καὶ διὰ τοῦτο γίνεται ἐξωτερικὴ ἡ αὔξησις, *Ἐπαράτρεχα, Ἐδιάβαζα, Ἐπρόσεχα.* Εἰς τὸ πρῶτον στάδιον εἶναι ἕλξις καὶ προσέγγισις, εἰς τὸ δεύτερον, μηχανικὴ ἕνωσις, εἰς τὸ τρίτον χημικὴ τρόπον τινά. Ἐδῶ, εἰς τὸ τρίτον στάδιον, εἶναι κρᾶμα, εἰς τὸ δεύτερον σωρός, εἰς τὸ πρῶτον γειτνίασις. Ἡ πάλη τῶν δύο τούτων τάσεων καὶ ἡ εἰς συγχώνευσιν ῥοπὴ παρατηρεῖται ἀπὸ τὸ δεύτερον ἀκόμη στάδιον. Μάρτυρες, τὰ ἀναποφάσιστα καὶ ἀμφιρρεπῆ ἀκόμη ῥήματα, *καθῖσα—ἐκάθισα, καθηῦδον—ἐκάθευδον κ.λ.* Ἡ συγχώνευσις αὐτὴ τοῦ τρίτου σταδίου εἶναι εἶδος συνθέσεως τελειότερον, ὅπως ἡ κυρίως σύνθεσις εἶναι τελειότερον παρὰ ἡ παράθεσις εἶδος.

Δὲν κρίνομεν τώρα ἀπὸ σκοποῦ νὰ παραθέσωμεν διαφόρους φράσεις λατινικάς, ὅπου ἡ *ab* πρόθεσις ἢ *a*, συγγενὴς τῆς *ἀπό*, σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ *ἀπὸ* εἰς ἀναλόγους φράσεις τῆς ὁμιλουμένης· metus *ab* illo= φόβος *ἀπ'* αὐτόν, *a* fronte=ἀπ' ἐμπρός, *a* latere=*ἀπὸ* τὸ πλάγι, *ab* Africa=*ἀπὸ* τὴν Ἀφρικήν, *ab* hoste interfectus =*ἀπὸ* τὸν ἐχτρὸ φονευμένος, *a* patre laudor—*ἀπὸ* τὸν πατέρα (μου) ἐπαινοῦμαι, *ab* ense morior=πάω (φονεύομαι) *ἀπὸ* σπαθί, *ab* aliquo disco =*ἀπὸ* κἄποιον μαθαίνω, *ab* aliquo accipere aliquid =λαβαίνω κἄτι *ἀπὸ* κἄποιον, *ab* animo doleo=*ἀπὸ* τὴν ψυχή μου χλίβομαι (= θλίβομαι), laboro *ab* oculis=ὑποφέρνω(=πάσχω) *ἀπὸ* τὰ μάτια μου, *ab* ira=*ἀπὸ* θυμό.

Ἡ *ἀπό*, αἰολικῶς ἀπύ, ποιητικῶς *ἀπαὶ* (Σύγκρ. *διαὶ*=*διά*, *παραὶ* =παρά, *ὑπαὶ*=ὑπὸ) ἔχει ὡς σύστοιχον ἐπίρρημα εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν νηπίων τῆς ὁμιλουμένης, μὲ ἀναβιβασμὸν τόνου, τὸ *ἄπου*=μακρὰν π.χ. *πάει, ἐπῆε, εἶναι ἄπου'*= ἀνεχώρησεν. (Σύγκρ. τὰ παλαιὰ *ἄπωθεν*, ἄπωθε [οἱ ἄπωθεν, ἄπωθεν νεώς]). Ὁμοίως σύστοιχον ἡ *ἀνὰ* ἐπίρρημα ἔχει τὸ *ἄνου, ἀπάνου*, καὶ ἡ *κατὰ* τὸ *κάτου*, μὲ ἀναβιβασμὸν ἐπίσης τοῦ τόνου καὶ μὲ τροπὴν τοῦ *ω* εἰς *ου*. Ἡ πρόθεσις εἶναι συγγενὴς τῶν ἐπιρρημάτων *αὖ* καὶ *ἄψ*, τῶν λατιν. προθέσεων *ab*, *abs* καὶ τοῦ ἀχωρίστου *au*, τῆς ἰταλικῆς *a*, τῆς σανσκριτ. καὶ ζενδ, *apa*; τῆς σουηδ. καὶ γοτθ. *af*, τῆς ἀγγλοσαξων. *of*, τῆς ἀγγλικῆς *of* καὶ τοῦ ἀγγλ. ἐπιρρήμ. *off* τῆς παλαιογερμαν. *aba* καὶ τῆς ἀχωρίστου γερμανικῆς *ab*. [1]

Ἀργοστόλι, Φεβρουάριος 1893. **Π. Βεργωτής.**

Η ΔΙ' ΑΕΡΟΣΤΑΤΩΝ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ

Καίτοι ἀνεπτύχθησαν εἰς βαθμὸν μέγιστον τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, οἱ δὲ σιδηρόδρομοι, ταχύτεροι τῶν ἀτμοπλοίων, διασχίζουσιν ἤδη τὰς ἠπείρους καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις, ὁ ἄνθρωπος τῇ πρὸς τὴν πρόοδον ὁρμητικῇ φορᾷ τοῦ αἰῶνος ἀκολουθῶν νέον μέσον ταχύτερον συγκοινωνίας ἐπιδιώκει, τὴν διὰ τοῦ ἀεροστάτου. Εἶνε ἄρά γε τοῦτο κατορθωτόν, ἢ μὴ ὁ ἐπιζητῶν τὴν τελειοποίησιν αὐτοῦ ἐπιστήμων παρόμοιόν τι ζητεῖ τοῖς ἄλλοτε τὴν εὕρεσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου ἢ τὴν λύσιν τοῦ τετραγωνισμοῦ τοῦ κύκλου ἐπιζητοῦσιν;

Πλεῖσται πρὸς τοῦτο παρεμβάλλονται δυσκολίαι. Ἂν ὁ ἀὴρ εἶχε

[1] Σ. Δ. Π. Ἡ ἐμβριθὴς αὕτη πραγματεία τοῦ διακεκριμένου λογίου κ. Π. Βεργωτῆ εἶνε ἀπόσπασμα τοῦ ὑποβληθέντος καὶ βραβευθέντος κατὰ τὸ περυσινὸν Γλωσσικὸν διαγώνισμα Γλωσσαρίου τῆς Κεφαλληνίας.

τὴν πυκνότητα τοῦ ὕδατος, οὐδὲν εὐκολώτερον ἢ ἡ κατασκευὴ ἀεροπόρου τινὸς πλοίου, κινουμένου δι' οἱασδήποτε δυνάμεως, ἀπὸ τῆς μυώδους ἀνθρωπίνης μέχρι τῆς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ἀλλ' ὁ ἀὴρ ἐλαφρὸς ὢν κακῶς ὑποβαστάζει τὸ ἱπτάμενον πλοῖον, ἀφ' ἑτέρου δὲ πνέων ὡς ἄνεμος ἀντίξοος παραφέρει αὐτὸ καὶ ταχέως καταστρέφει.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων δυστυχῶν ἀποπειρῶν, ὧν αἱ πλεῖσται κατέληξαν διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τῶν ἐπιχειρούντων αὐτάς, πολλοὶ ὁρμώμενοι ἐθεώρησαν τὴν ἐπινόησιν τοῦ ἀεροστάτου ὅλως μωρὰν καὶ τὸ ζήτημα τῆς δι' αὐτοῦ συγκοινωνίας ἄλυτον. Ἀλλὰ μὴ τῆς αὐτῆς δὲν ἔτυχον ἐν ἀρχῇ ὑποδοχῆς πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε μεγάλαι ἐφευρέσεις, αἱ εὐεργετήσασαι καὶ εὐεργετοῦσαι τὴν ἀνθρωπότητα, πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἐπινοήσεις, αἱ λαμπρύνασαι τὸν αἰῶνα ἡμῶν ; Μὴ ὁ Φούλτων, ὅτε ἐφεῦρε τὸ διὰ ζέοντος ὕδατος ταχύτερον μέσον μεταφορᾶς, δὲν ἀπεδοκιμάσθη παρὰ τῆς ἄλλως τε πεφωτισμένης Γαλλικῆς Αὐλῆς ; Δὲν κατεδιώχθη ὁ Στέφενσων ὑπὸ τῶν ἄγγλων χωρικῶν, ὅτε ἐχωρομέτρει τὸν πρῶτον αὐτοῦ σιδηρόδρομον ; Δὲν ἐβασανίσθη ὁ Γαλιλαῖος, διότι ἀπεδείκνυεν ἐνώπιον τοῦ παπικοῦ δικαστηρίου ὅτι ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ δὲν εἶχε σταματήσει τὸν ἥλιον ; Αὐτὸς δὲ ὁ πολὺς Θιέρσος δὲν ἔκραζεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς βουλῆς ὅτι θὰ ἦτο μωρία ἡ κατασκευὴ τοῦ σιδηροδρομικοῦ συμπλέγματος τῆς Γαλλίας ;

Καὶ ἐν τούτοις ἡ γῆ ἐξακολουθεῖ διαγράφουσα τὴν ἐν 365 ἡμέραις περὶ τὸν ἥλιον τροχιάν της, τὸ ζέον ὕδωρ εὐρύνει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ κράτος αὐτοῦ, τὸ δὲ δημόσιον ἀγανακτεῖ ὁσάκις ἡ ἀναμενομένη ἁμαξοστοιχία ἀφικνῆται ἐπιβραδύνουσα καὶ καθυστεροῦσα τρία μόνον λεπτά, ἀφοῦ διέτρεξε 500 χιλιόμετρα.

Μεθ' ὅλας τὰς μνημονευθείσας ἀποτυχίας καὶ τὰ συμπαρομαρτήσαντα ταύταις τραγικὰ συμβάντα, κατ' οὐδὲν ἐμειώθη ὁ ζῆλος τῶν περὶ τὴν ἀεροστατικὴν ἀσχολουμένων. Οὕτω δ' αὕτη ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ ἀδελφοὶ Μοντγολφιέροι εὕρισκον ὅτι σφαῖραι πεπληρωμέναι θερμοῦ ἀέρος ὑψοῦντο εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, μεγίστας ἐποιήσατο προόδους. Τὸν θερμὸν ἀέρα, ὀλίγον ἐλαφρότερον ὄντα τοῦ ψυχροῦ, ἀντικατέστησαν ἤδη εἰς τὰ νέα ἀερόστατα ὗλαι μᾶλλον ἐλαφραί, ὡς τὸ ἀεριόφως καὶ τὸ ὑδρογόνον. Ἐκ τούτων τὸ ὑδρογόνον προτιμότερον, σήμερον μάλιστα, ὅτε διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς πρὸς φωτισμὸν πᾶς κίνδυνος ἐκρήξεως δι' ὀξειδώσεως τοῦ ἀερίου τούτου ἐξέλιπεν ὁλοτελῶς. Ἡ κινητήριος λοιπὸν δύναμις, ἡ φέρουσα πρὸς τὰ ἄνω, εὑρέθη ἤδη, οὐδ' ἀπασχολεῖ τοὺς ἐπιστήμονας.

Ὑπολείπεται ὅμως τὸ κυριώτερον, πρὸς ὃ ἤδη πάντων τῶν ἐπιστη-

μόνων στρέφονται αἱ ἔρευναι, ἡ διεύθυνσις τοῦ ἀεροστάτου: τοῦτο τὸ ζήτημα. Εἶνε δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ δύναμις ἱκανῶς ἰσχυρά, ὅπως, διδουσα τὴν ἀπαιτουμένην ὤθησιν εἰς τὸ ἐναέριον πλοῖον, δυνηθῇ νὰ προαγάγῃ τοῦτο κατ' ἐναντίου ἀνέμου ; Γνωστοῦ δὲ ὄντος ὅτι ἄνεμος μέτριος ἔχει ταχύτητα 6 μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον, ἄνεμος δὲ ὁρμητικὸς 15 μέχρις 20 μέτρων, θὰ εἶνε δυνατόν ποτε ἡ ἐπιστήμη νὰ παράσχῃ τόσην ταχύτητα τοῖς ἀεροστάτοις ;

Ὡς κινούσας δυνάμεις τρεῖς μέχρι τοῦδε μετεχειρίσθη ἡ ἀεροστατική: τὴν μυώδη τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἀτμὸν καὶ τὸν ἠλεκτρισμόν.

Κατὰ τὸ 1872 πρῶτος ὁ διάσημος μηχανικὸς Δουπουὺ Δελὼμ κατεσκεύασεν ἀερόστατον ὠθούμενον ὑπὸ ἕλικος παρομοίας τῇ τῶν ἀτμοπλοίων καὶ ὡς κινοῦσαν δύναμιν ἐξέλεξε τὸν ἄνθρωπον. Τὸ ἀερόστατον ἠδυνήθη οὕτω νὰ διανύσῃ διάστημά τι μετὰ ταχύτητος 2μ.80 κατὰ δευτερόλεπτον.

Ἀλλ' ἡ ἀναλογία τῆς ἐργασίας, ἣν δύναται νὰ παράσχῃ ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸ βάρος αὐτοῦ, εἶνε μικρά. Ἄνθρωπος π. χ. ἔχων τὴν μέσην βαρύτητα τῶν 75 χιλιογράμμων μόλις δύναται νὰ παράσχῃ ἡμίσεως ἵππου ἐργασίαν, ἤτοι ἥμισυ χιλιόγραμμον βάρους, καὶ ταῦτα εἰς μικρὸν χρόνου διάστημα. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη εὐτυχῶς εὐμοιρεῖ ἄλλων παραγωγῶν δυνάμεων, κατὰ πολὺ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπερτέρων. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, ἀτμομηχανὴ παράγει ὑπὸ ἴσον βάρος ἑξάκις τὸ ἔργον ἀνθρώπου, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει μόνον τῆς καταναλισκομένης ὕλης, ὅταν ἡ διάρκεια εἶνε σημαντική.

Ἂν ἡ ἀναλογία τοῦ βάρους τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ παραγομένην δύναμιν ἦτο ὅση ἡ τῶν πτηνῶν, τὸ ζήτημα τῆς ἀεροστατικῆς θὰ ἐλύετο. Προσκολλῶντες πτέρυγας εἰς τὸ σῶμα ἡμῶν θὰ ἠδυνάμεθα εὐκολώτατα νὰ ἀεροβατῶμεν· διότι οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ πτῆσις τῶν πτηνῶν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ὑπὸ καταλλήλους γωνίας καὶ ἐπιφανείας ἱκανὰς προσκρούσεως τῶν πτερύγων αὐτῶν κατὰ τοῦ ἀέρος. Πρὸς κίνησιν ὅμως τῶν πτερύγων ἀπαιτεῖται δύναμις, τὰ δὲ πτηνὰ εἶνε ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολλῷ ἡμῶν ἰσχυρότερα. Ὁ ἐλάχιστος στρουθὸς συγκριτικῶς πρὸς τὸ βάρος του εἶνε ἑξάκις καὶ ὀκτάκις ἡμῶν ἰσχυρότερος. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ἀφ' ἑαυτοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοῦ Ἰκάρου πτῆσιν, κἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἥλιος ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην θὰ σεβασθῇ τὰς κηρίνας αὐτοῦ πτέρυγας.

Ἐν τούτοις τῶν πτηνῶν τὴν πτῆσιν ζηλώσαντες ἀεροναῦταί τινες ἐπειράθησαν νὰ ἀρθῶσιν εἰς τὰ ὕψη χρώμενοι ἂν οὐχὶ τῇ μυώδει αὐτῶν δυνάμει, ἄλλῃ ἔξωθεν προερχομένῃ, τῷ ἀτμῷ. Καὶ ἰδοὺ καὶ πάλιν ὁ

Φεύλτων, δν ἀρχόμενοι παρεστήσαμεν κακὸν κακῶς ἀποδιωκόμενον τῆς Γαλλικῆς Αὐλῆς, μεταρσιούμενος διὰ τῆς ἐφευρέσεως αὐτοῦ καὶ παρέχων καὶ ἐκεῖ εἰς τοὺς αἰθέρας τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ. Οὕτω κατεσκευάσθη κατὰ τὸ 1882 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Βαρανόφσκη ἀερόστατον ἔχον σχῆμα ὑπερμεγέθους πτηνοῦ, κινούμενον δι' ἀτμοῦ. Ἀτμομηχανὴ εὑρισκομένη ἐν τῷ κέντρῳ παρεῖχε τὴν κίνησιν εἰς δύο ὑπερμεγέθεις πτέρυγας ἐκ τῶν πλαγίων καὶ εἰς εἶδός τι κώπης τεθειμένης ὄπισθεν καὶ χρησιμευούσης εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀεροστάτου. Αἱ δοκιμαὶ ἐπέτυχον, ἀλλ' ἡ ἐπιτευχθεῖσα ταχύτης δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ δικαιώσῃ τὰς προσδοκίας τῆς ἐπιστήμης.

Τριάκοντα ἔτη πρότερον, κατὰ τὸ 1852, ὁ Ἐρρῖκος Ζιφφὰρ μετεχειρίζετο ἐπίσης τὸν ἀτμὸν πρὸς κίνησιν ἀεροστάτου ἔχοντος σχῆμα ἀτράκτου. Τὸ ἀερόστατον ἠδυνήθη νὰ διανύσῃ ἐν ἠρέμῳ ἀέρι 4 μέτρα κατὰ δευτερόλεπτον, ἤτοι 1 μ. 20 πλέον τοῦ ἀεροστάτου τοῦ Δουπουΰ.

Καίτοι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὑπῆρξεν ἀνώτερον τοῦ παρὰ τοῦ Δουπουῢ ἐπιτευχθέντος, ἐν τούτοις ἡ χρῆσις τοῦ ἀτμοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐγκατελείφθη. Ἡ ἐπιστήμη ἔστρεψεν ἐπ' ἐσχάτων τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς ἄλλην δύναμιν, ἥτις παρέσχε κρείττονα ἀποτελέσματα, τὸν ἠλεκτρισμόν. Τοῦτο ἀπέδειξαν αἱ πρὸ ἑπταετίας γενόμεναι δοκιμαὶ ὑπὸ τῶν γάλλων λοχαγῶν Ρενὰρ καὶ Κρέβς. Ἀερόστατον, ἔχον σχῆμα σιγάρου καὶ ὠθούμενον ὑπὸ ἕλικος κινουμένης δι' ἠλεκτρικῆς συστοιχίας, ἠδυνήθη νὰ ἀναπτύξῃ ταχύτητα 5 μ. 50 κατὰ δευτερόλεπτον, ἤτοι περίπου 20 χιλιαμέτρων καθ' ὥραν. Τὸ ἀερόστατον ἀνελθὸν ἀπὸ Σαλαί, μετὰ διαφόρους ἑλιγμοὺς καὶ ἀεροπορίαν 75 χιλιομέτρων, ἥτις διήρκεσεν 23 λεπτὰ τῆς ὥρας, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ἀνεχώρησε. Καίτοι ἡ δοκιμὴ ἐγένετο ἐν ἠρέμῳ ἀέρι, τεθέντος ὅτι συνήθης ἄνεμος δὲν ἔχει ταχύτητα μείζονα τῶν 6 μέτρων, ἐννοεῖ τις ὅτι τὸ ἀερόστατον τῶν γάλλων ἀεροναυτῶν εὐκόλως θὰ ἀνθίστατο κατὰ τοιούτου ἀνέμου.

Ἡ μηχανὴ τοῦ ἀεροστάτου τούτου ἠδύνατο νὰ παράσχῃ δύναμιν 12 ἵππων. Ἐκ τούτων μόνον 8 ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν πρώτην δοκιμήν. Οἱ κατασκευασταὶ ἐβεβαίωσαν ὅτι διὰ τῆς μεγίστης δυνάμεως τῶν 12 ἵππων ἠδύναντο νὰ πραγματώσωσι ταχύτητα μέχρις 6 μ. 90 κατὰ δευτερόλεπτον, ἤτοι περίπου διπλασίαν τῆς τοῦ Ζιφφὰρ καὶ τριπλασίαν τῆς τοῦ Δουπουΰ. Τίς ὅμως ἡ σύστασις τῆς ἠλεκτρικῆς συστοιχίας, εἰς ἣν κυρίως ὀφείλεται τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα; Ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἀποκρύψῃ τοῦτο. Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅταν αὕτη θεωρῇ τὸ μυστικὸν τοῦτο ἀναγκαῖον

πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας αὐτῆς, ἀλλ' ἐσμὲν βέβαιοι ὅτι τὸ πείραμα τοῦ Σαλαὶ ἐπεσπάσατο τὴν προσοχὴν τῶν ἠλεκτριστῶν ἐπὶ τῆς ὠφελείας τῶν ἐλαφρῶν ἠλεκτρικῶν συστοιχιῶν καὶ τούτου τεθέντος, εἶνε βέβαιον ὅτι θὰ εὑρεθῇ συστοιχία, εἰ μὴ ἐλαφροτέρα, τοὐλάχιστον τοσοῦτον ἐλαφρὰ ὅσον ἡ τοῦ λοχαγοῦ Ρενάρ.

Ὁρμώμενοι ἐξ ὅσων γνωστὰ ἡμῖν ἐγένοντο περὶ τῆς ἀεροπορίας ταύτης, ὡς βάσιν δὲ λαμβάνοντες τοὺς παρ' αὐτῶν τῶν κατασκευαστῶν δημοσιευθέντας ἀριθμούς, θὰ προσπαθήσωμεν διὰ βραχέων νὰ δείξωμεν οἵα πρόοδος ἐπετελέσθη ἐν τῇ ἀεροστατικῇ διὰ τῆς τελειοποιήσεως ταύτης τῶν Ρενὰρ καὶ Κρέβς, καὶ οἵαν ἐν γένει ὑπεροχὴν ἐπὶ τοῦ ἀτμοῦ κέκτηται ὁ ἠλεκτρισμός, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, καίπερ φοβούμενοι μή, προσάγοντες ἐνταῦθα νέαν σειρὰν ἀριθμῶν καὶ τεχνικῶν ὅρων, κουράσωμεν τοὺς ἐπιεικεῖς τῶν ἀναγνωστῶν, ὧν τὴν ὑπομονὴν ἐξήντλησεν ἤδη τὸ ξηρὸν τῆς διατριβῆς ἡμῶν θέμα.

Ἡ ἠλεκτρικὴ συστοιχία τοῦ ἀεροστάτου τοῦ Σαλαὶ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ δύναμιν πραγματικὴν 12 ἵππων ἐν διαστήματι 4 ὡρῶν. Τοῦ βάρους αὐτῆς μετὰ τῆς ἀναγκαίας πρὸς μετατροπὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος δυναμομηχανῆς ἀνερχομένου εἰς ἔλασσον τῶν 500 χιλιογράμμων, ἑκάστη ἵππου δύναμις ἐνεργοῦσα ἐπὶ μίαν ὥραν ἀναλογεῖ πρὸς βάρος 10 χιλιογράμμων. Πρὸς παροχὴν ἴσης δυνάμεως κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ἀτμομηχανή, ἔστω ἡ μέχρι τοῦδε τελειοτάτη, θὰ κατηνάλισκεν 1 χιλιόγραμμον γαιάνθρακος καὶ 8 χιλιόγραμμα ὕδατος καθ' ὥραν καὶ κατὰ ἵππου δύναμιν, ἤτοι ἐν συνόλῳ κατ' ἐλάχιστον ὅρον 9 χιλιόγραμμα· διὰ δύναμιν δὲ 12 ἵππων ἐνεργούντων ἐπὶ 4 ὥρας θὰ ἀπῄτει βάρος ὕλης 432 χιλιογράμμων· ὥστε μόνον τὸ ὑλικὸν τὸ ὑπὸ τῆς ἀτμομηχανῆς καταναλωθησόμενον, τοῦ βάρους αὐτῆς τῆς ἀτμομηχανῆς μὴ ὑπολογιζομένου, ἀναλογεῖ περίπου πρὸς τὸ βάρος τῆς ἠλεκτρομηχανῆς τοῦ ἀεροστάτου τοῦ Σαλαί.

Ὁ ἠλεκτρισμὸς λοιπὸν ὑπὸ ἴσον βάρος δύναται νὰ παράσχῃ μείζονα τοῦ ἀτμοῦ δύναμιν. Ἐνταῦθα δὲ ἔγκειται, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἀεροστατικῆς, νὰ εὑρεθῇ δηλ. πρὸς ὤθησιν καὶ διοίκησιν τῶν ἀεροστάτων μηχανὴ ὅσον ἐλαφρὰ τοσοῦτον καὶ ἰσχυρά. Ὁ ἠλεκτρισμὸς εἶνε ἆρά γε ἡ δύναμις αὕτη ; Πῶς οὐχί, ἀφοῦ διὰ τῶν Ρενὰρ καὶ Κρέβς, ἀφοῦ διὰ τῶν πειραμάτων, ἅτινα ἐκτελοῦσιν ἀδιακόπως τὰ γενικὰ ἐπιτελεῖα τῶν κυριωτέρων στρατῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐν οἷς πρωταγωνιστεῖ ὁ ἠλεκτρισμός, τοιαῦτα ἐπετεύχθησαν ἀποτελέσματα ; Ἂν ὅμως αἱ προσδοκίαι τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐδικαιώθησαν ὁλοτελῶς, ἂν ἡ διὰ τοῦ ἀεροστάτου ἀποκατάστασις συγκοινωνίας ταχυ-

τέρας τῆς διὰ τῶν ἀτμοπλοίων καὶ τῶν σιδηροδρόμων δὲν ἐπετεύχθη ἔτι, μὴ λησμονῶμεν ἀφ' ἑτέρου ὅτι καὶ ὁ ἠλεκτρισμὸς τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ διατρέχει καὶ ὅτι ἔτη ἴσως παρέλθωσι μέχρις οὗ ἀναχθῇ εἰς τὴν πρέπουσαν περιωπήν. Ἡ ἐπιστήμη ἀγνοεῖ ἔτι τὴν σύστασιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, γινώσκουσα δὲ ὅτι διὰ θερμότητος προέρχεται καὶ θερμότητα παράγει ἀδυνατεῖ εἰσέτι νὰ παραγάγῃ αὐτὸν ἐκ θερμότητος κατ' εὐθεῖαν. Ὅταν διὰ τῶν ἐρευνῶν τῆς ἐπιστήμης καταστῇ δυνατὸν νὰ μετασχηματίζωμεν τὸ καιόμενον χιλιόγραμμον γαιάνθρακος κατ' εὐθεῖαν εἰς ἠλεκτρισμὸν ἄνευ τῆς βοηθείας λέβητος καὶ ἀτμομηχανῆς, ὁ δὲ ἠλεκτρισμὸς τότε καταστῇ παγκόσμιος, τὸ ζήτημα, ὅπερ ἀπησχόλησεν ἡμᾶς ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ, ἔσται ἀφ' ἑαυτοῦ λελυμένον. Ἴσως τότε ἐπαληθεύσῃ τὸ λεχθὲν ὑπὸ Ἀμερικανοῦ τινος, μετὰ Χριστὸν προφήτου, ὅτι κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ἡ μεταξὺ τῶν ἠπείρων συγκοινωνία ἔσται οὕτως ἀνεπτυγμένη, ὥστε οἱ κάτοικοι τῆς μιᾶς θὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ μεσημβρίας, ὅπως παρευρεθῶσιν εἰς τὰς θεατρικὰς ἑσπερίδας τῆς μᾶλλον μεμακρυσμένης ἠπείρου κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει. **Η. Γεωργόπουλος,** *μηχανικὸς*

ΙΟΥΛΙΟΣ ΦΕΡΡΥ

Ὁ θάνατος τοῦ ἐπιφανοῦς γάλλου πολιτευτοῦ ΙΟΥΛΙΟΥ ΦΕΡΡΥ, μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Γερουσίας, βαθύτατα συνεκίνησε σύμπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ὑφ' ἃς ἐπῆλθεν ὁ θάνατος οὗτος εἶχέ τι τὸ τραγικόν, ἦτο οἱονεὶ κάθαρσις δράματος ἐκ τῶν προκαλούντων τὴν συντριβὴν καὶ τὸν ἔλεον. Ἀφοῦ διεδραμάτισε μέρος σημαντικὸν εἰς τὰ πολιτικὰ συμβάντα τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ ἀνῆλθον εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων, ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ ἐκ τῆς πολιτικῆς δράσεως, ὡς ὑποπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ λαοῦ. Ἀπτόητος ἀπέναντι τῆς κατ' κατ'αὐτοῦ ἐγερθείσης φοβερᾶς θυέλλης τῆς λαϊκῆς κατακραυγῆς, ὑπερήφανος ἐν τῇ συναισθήσει τοῦ ἰδίου καθήκοντος, ἔζησεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐν τῇ ἀφανείᾳ, γενναίως ὑπομείνας καὶ τὰ σκώμματα καὶ τὰς ὕβρεις καὶ τὰς συκοφαντίας, ἀναμένων τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἤθελον ἀναγνωρισθῇ αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις του. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἐβράδυνεν, ἀλλ' ἦλθεν ἐπὶ τέλους. Τὰ τελευταῖα σκανδαλώδη γεγονότα

τὰ συνταράξαντα τὴν Γαλλίαν σύμπασαν κατέδειξαν τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην τῆς ἀναθέσεως τῶν κοινῶν εἰς χεῖρας ἐντίμους, εἰς χαρακτῆρας δεδοκιμασμένης ἀγνότητος καὶ ἡ ἐξιλεωθεῖσα κοινὴ γνώμη ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἀδικηθέντα πολιτικὸν ἄνδρα, ὅστις ἀμέσως προσεκλήθη νὰ καταλάβῃ ἓν τῶν ὑψίστων τῆς πολιτείας ἀξιωμάτων. Ὀλίγας ὅμως ἡμέρας μετὰ τὴν περιφανῆ ταύτην ἱκανοποίησιν, καὶ μετὰ τὸν θρίαμβον τὸν ὁποῖον ἤρατο διὰ τοῦ λόγου ὃν ἀπήγγειλεν ἀναλαμβάνων τὰ ὑψηλά του καθήκοντα, λόγου μεστοῦ συνετῆς φιλοπατρίας καὶ ἀξιοπρεπείας καὶ μετριοπαθείας, ὁ θάνατος ἐσφράγισε τὰ εὔγλωττα αὐτοῦ χείλη.

Ἡ εἴδησις τοῦ θανάτου του καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠκούσθη μετὰ λύπης εἰλικρινοῦς, διότι ὁ ἀνὴρ διατρίψας ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον ἐν Ἀθήναις ὡς διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς κυβερνήσεώς του, ἦτο προσωπικῶς γνωστός, συνεδέετο δὲ μετὰ τῆς ἡμετέρας χώρας διὰ κοινῶν δεσμῶν συμπαθείας. Ὁ ἑλληνικὸς τύπος πολλὰ ἔγραψεν ὑπὲρ τῆς μνήμης του, τὸ *Ἄστυ* δὲ ἐδημοσίευσε καὶ μίαν ἐπιστολὴν αὐτοῦ λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει ἐχούσῃ οὕτω:

Παρίσιοι, 27 Ἰουνίου 1873.

Φίλε κύριε,

«Ὅταν σᾶς ἀπεχαιρέτων, πρὸ τριῶν μόλις μηνῶν δὲν ὑπωπτευόμεθα οὔτε σεῖς οὔτε ἐγώ, ὅτι ἀντηλλάσσομεν τοὺς λόγους τῶν μακρῶν ἀποχαιρετισμῶν. Ἐπέστρεφον εἰς τὴν Γαλλίαν πλήρης ἐλπίδος καὶ ἐμπιστοσύνης, ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν μᾶλλον προσφάτων εἰδήσεων, ἐκείνων αἵτινες πρὸ ὀλίγου εἶχον πληροφορήσει τὴν ἐκπεπληγμένην Εὐρώπην περὶ τῆς θαυμασίας ἀπελευθερώσεως ἡμῶν. Ἡ κυβέρνησις, ἥτις πρὸ μικροῦ εἶχε συντελέσει τὸ τεράστιον τοῦτο ἔργον, μοὶ ἐφαίνετο, ὅπως ἐφαίνετο εἰς τὸν κόσμον ὅλον, κυβέρνησις θεμελιωμένη, καὶ ἡ Γαλλία ἔμελλεν, ἐπί τινα χρόνον τοὐλάχιστον, νὰ ῥίψῃ τὴν ἄγκυραν καὶ ν' ἀναπνεύσῃ. Ἀλλὰ μόλις ἔφθασα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡ κρίσις, ἥτις ἔμελλε νὰ συμπαρασύρῃ τὰ πάντα, ἀπεκαλύπτετο διὰ συμπτωμάτων, πρὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδυνάμην νὰ πλανηθῶ, ἤτοι διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς προεδρείας τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, προμηνυούσης τὴν ἀνατροπὴν αὐτῆς τῆς προεδρείας τῆς Δημοκρατίας, καὶ διὰ τῆς περιφήμου ὑποψηφιότητος, ἥτις ἔμελλεν ὀλίγας ἡμέρας βραδύτερον νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κ. Θιέρσου ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων τὴν ἀποτυχίαν, ἐξ ἧς δὲν ἀνέκυψε. Τὰ γεγονότα ἐξετυλίχθησαν μετὰ φοβερᾶς ταχύτητος· αἱ συνέπειαι ἐπηκολούθησαν τὰ αἴτια μετὰ τῆς μοιραίας ἐκείνης ἀκρι-

δείας, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν σύγχρονον ἱστορίαν· ἡ κυβέρνησις τοῦ κ. Θιέρσου ἀνετράπη, καὶ ἠναγκάσθην ν' ἀρνηθῶ τὴν συνδρομήν μου εἰς τὴν ὑποκριτικήν, τὴν ἄνευ ἀρχῶν, τὴν ἄνευ μέλλοντος καὶ ἄνευ βάσεως σύστασιν, ἥτις ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄλλην, παρέδωκεν ἐκ νέου τὰς τύχας ἡμῶν εἰς τὸ ἄγνωστον.

«Ἀρκοῦσαν ἔλαβα πεῖραν τῶν ξένων πραγμάτων ἀπὸ ἑνὸς ἔτους, ὅπως γινώσκω τὴν κρίσιν ἣν ἡ Εὐρώπη φέρει περὶ τῆς τελευταίας ἡμῶν περιπετείας. Ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶνε εὐνοϊκή. Ἠδυνάμην νὰ χαρῶ διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος κόμματος. Πλὴν ἐρυθριῶ ὡς πατριώτης. Αἱ διοικοῦσαι τάξεις μίαν φορὰν ἀκόμη ὑπήκουσαν εἰς τυφλοὺς φόβους καὶ ἔχασαν τὴν εὐκαιρίαν, ἥτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δοθῇ εἰς αὐτὰς καταλληλοτέρα, ὅπως ἱδρύσωσιν ἐν Γαλλίᾳ κυβέρνησιν ἐλευθέραν καὶ μετριοπαθῆ. Ὁ κ. Θιέρσος ἤθελε νὰ συναρμόσῃ τὸ πολίτευμα τῶν μεσαίων τάξεων τοῦ 1830 πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀλλ' αἱ μεσαῖαι τάξεις ἐκώφευσαν. Ὁ βαθμηδὸν φωτιζόμενος ὁρίζων ἐσκοτίσθη ἐπὶ μᾶλλον. Δὲν ἠξεύρομεν ποῦ μᾶς φέρουσι, καὶ τὸ λυπηρότερον, τὸ ταπεινωτικώτερον εἶνε, ὅτι οἱ κρατοῦντες τὸ πηδάλιον δὲν γνωρίζουσιν οὔτε ἐκεῖνοι ποῦ μᾶς ὁδηγοῦσιν.

«Ἀλλ' ὅ,τι ἂν συμβῇ, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι τηρῶ τοῦ εὐγενοῦς τόπου σας ἀνάμνησιν ἥτις οὐδέποτε θὰ ἐξαλειφθῇ, ὅτι φιλέλλην ἦλθον, φιλέλλην ἀπῆλθον, καὶ φιλέλλην θὰ παραμείνω καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν συμπαθῶν καὶ γλυκειῶν ἀναμνήσεων, τὰς ὁποίας ἀποκομίζω ἐκ τῆς βραχείας ἀποστολῆς μου, θέτω εἰς τὴν πρώτην τάξιν ὑμᾶς, ἀγαπητὲ κύριε, καὶ ὅλους τοὺς ἰδικούς σας. Διατηρήσατέ μοι, εἰς ἀντάλλαγμα ὀλίγον τι ἐκ τῆς φιλίας ἐκείνης, τῆς ὁποίας ἡ χαριεστάτη καὶ ἀξιολογωτάτη οἰκογένειά σας μοὶ ἔδωκε τόσον ἄφθονα καὶ τόσον πολύτιμα δείγματα.

«Πιστεύσατε, ἀγαπητὲ κύριε, εἰς τὰ πλήρη ἀγάπης αἰσθήματά μου.

ΙΟΥΛΙΟΣ ΦΕΡΡΥ.»

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν κ. Γ. Τυπάλδον Κοζάκην, μεθ' οὗ ὁ μεταστὰς συνεδέετο διὰ προσωπικῆς φιλίας. Πρὸς τελείαν δὲ κατανόησιν αὐτῆς, παραθέτομεν χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ ***Παρνασσοῦ*** πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις διπλωματικοῦ σταδίου τοῦ Φερρύ.

Ὁ Ἰούλιος Φερρὺ ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας φθίνοντος τοῦ θέρους τοῦ **1871**, ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος καὶ πληρεξούσιος πρεσβευτὴς τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας παρὰ τῇ Αὐλῇ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπεκράτει τότε

ἐν Ἀθήναις πολὺ μικρὰ ἐκτίμησις περὶ τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων τῆς Γαλλίας. Τὸ γαλλικὸν ἔθνος εὑρίσκετο ὑπὸ τὸ βάρος φοβερᾶς καταστροφῆς, ὁποίας ὁμοίαν δὲν ἀνέφερον τὰ χρονικὰ τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Τὸ μέλλον τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος τῆς Γαλλίας ἐφαίνετο πλέον παρὰ ἀμφίβολον. Προσωπικῶς δὲ περὶ τοῦ Ἰουλίου Φερρὺ διεδίδετο ὅτι εἶχε τάσεις σοσιαλιστικάς, καὶ ὅτι ἡ στάσις αὐτοῦ διαρκοῦντος τοῦ κινήματος τῆς Κομούνας τῶν Παρισίων δὲν ὑπῆρξεν ἀνεπίληπτος. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἔφθασεν ὁ Ἰούλιος Φερρὺ εἰς Ἀθήνας, ὅπου τὸν ἀνέμενον βασιλεία συγγενεύουσα μετὰ τῶν ἰσχυροτάτων βασιλευόντων οἴκων τῆς Εὐρώπης, καὶ διπλωματικὸν σῶμα ἐν τῷ συνόλῳ ἐλάχιστα εὐμενὲς πρὸς τὴν Γαλλικὴν Δημοκρατίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τότε ἀνωτέρα τῶν Ἀθηνῶν κοινωνία, χροιὰν οὕτως εἰπεῖν ἔχουσα μοναρχικὴν καὶ ἀριστοκρατικήν, δὲν ἦτον εὐμενῶς διατεθειμένη πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Γαλλίας. Ὁ ἀρκούντως ἀποκλειστικὸς ἐκεῖνος κύκλος ἐσώζετο ἀκόμη τὸ 1871, ἀποτελούμενος ἐκ τῶν λειψάνων τῆς περὶ τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος προνομιούχου ὁμάδος, ἧς κέντρον ἦσαν οἱ Φαναριῶται. Ὅλας αὐτὰς τὰς κατ' αὐτοῦ προκαταλήψεις τὰς μετέβαλεν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἂν ὄχι πάντοτε καὶ ὑπὲρ τοῦ πολιτεύματος ὅπερ ἐξεπροσώπει, ὁ Ἰούλιος Φερρὺ διὰ τῆς ἐξόχου προσωπικότητός του, διὰ τῆς δεξιότητός του, διὰ τοῦ συμπαθοῦς χαρακτῆρός του, καὶ πρὸ πάντων διὰ λεπτῆς τινος συναισθήσεως τοῦ ἁρμόζοντος κατὰ τὰς περιστάσεις, τῆς συναισθήσεως ἐκείνης ἣν οἱ Γάλλοι ὀνομάζουσι tact. Ἐκαλλιέργησε τὰς τόσον καλὰς καὶ ὠφελίμους εἰς τὴν Ἑλλάδα γενομένας σχέσεις τῆς ἡμετέρας Αὐλῆς πρὸς τοὺς ἡγέτας τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας. Διέλυσε τὰς κατ' αὐτοῦ προλήψεις τῶν ξένων καὶ τῶν ἡμεδαπῶν, μεθ' ὅλην τὴν ἐπίμονον ἀντίπραξίν τινων ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις συναδέλφων του καὶ ἰδίως τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας βαρώνου Pottenburg. Ὁ Ἰούλιος Φερρὺ ἦτο τὸ 1871 ἀνὴρ περίπου τεσσαρακονταπενταετής, καλοῦ ἐξωτερικοῦ, ὁμιλητικός, πολὺ περιποιητικὸς πρὸς τὰς Κυρίας, κομψὸς τὴν περιβολὴν καὶ τοὺς τρόπους καὶ ἀριστοκρατικὸς τὰς ἕξεις. Αἱ περὶ τῶν πολιτικῶν μας ἀνδρῶν καὶ περὶ τοῦ πολιτεύματός μας κρίσεις του ἦσαν αὐστηραὶ μᾶλλον. Ἀλλὰ μεγάλως ἐτίμα τὴν νοημοσύνην καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἶνε δ' ἄξιον ἀναγραφῆς ὅτι αὐτὸς ὁ ἀδιάλλακτος δημοκρατικὸς ἐν Γαλλίᾳ, ἐθεώρει ἐν Ἑλλάδι τὴν μοναρχίαν ὡς τὸν σπουδαιότατον αὐτῆς θεσμόν.

Τὰ δὲ πολιτικὰ συμβάντα, ἅτινα ὑπαινίσσεται ἡ ἐπιστολὴ αὕτη γραφεῖσα ἐκ Παρισίων ὀλίγον μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τοῦ

Φερρύ, περιστρέφονται κυρίως περὶ τὴν ἀπροσδόκητον ἀνάρρησιν τοῦ στρατάρχου **Μὰκ-Μαῶν** εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, γενομένην τὴν 24 Μαΐου 1873 καὶ θεωρηθεῖσαν τότε ὡς προανάκρουσμα πραξικοπήματος πρὸς παλινόρθωσιν τῆς βασιλείας ἐν Γαλλίᾳ. Καὶ εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμὰς ἀκόμη διαφαίνεται ἡ ἔνθερμος φιλοπατρία τοῦ ἀνδρός, ἥτις ἠμφισβητήθη μὲν καὶ ἠδικήθη προσκαίρως ἀλλ' ηὐτύχησε ν' ἀναλάμψῃ καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ θριαμβευτικῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων, μέλλει δὲ βεβαίως νὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως ὑπὸ τῆς ἀμερολήπτου ἱστορίας.

X **

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΤΑ ΜΕΤΕΩΡΑ

Ἐκεῖ ὅπου ὁ Πηνειὸς ἀφίνων τὴν στενὴν κοιλάδα τὴν μεταξὺ τοῦ δασώδους Κερκητίου (Κόζιακα) ὄρους καὶ τῶν παραφυάδων τῆς Κρατσόβας, τῆς ὀρεινῆς χώρας τῶν Αἰθίκων, εἰσέρχεται μεγαλοπρεπὴς εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας, ὑψοῦνται ἀριστερᾷ βράχοι μεμονωμένοι, δυσθεώρητοι, παραδόξου σχήματος καλούμενοι προσφυῶς Μετέωρα. Εἶνε δὲ ταῦτα ἡ ἀνώμαλος βραχώδης ἄκρα δειράδος τῶν Καμβουνίων βαθύτερον εἰσχωροῦσα εἰς τὴν πεδιάδα.

Εἰς τὴν βάσιν ἑνὸς τούτων τῶν βράχων, ἀπροσίτου καὶ σήμερον ἔτι, κεῖται ἡ κωμόπολις Καλαμπάκα (Σταγοὶ) εἰς τὴν θέσιν ἢ ἐκεῖ που ἔνθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Αἰγίνιον. (Αἰγίνιον δὲ Τυμφαιών, ὅμορον Αἰθικίᾳ καὶ Τρίκκῃ. Στράβ. σελ. 450).

Εἶνε περίεργον πῶς τὰ περισωθέντα ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δὲν ἀναφέρουσιν οὐδὲν περὶ τῶν τόσῳ περιέργων τούτων βράχων, οἵτινες ὡς μελαψοὶ γίγαντες ὑπὸ ποικιλωτάτας μορφὰς ἐκφύονται ἐκ τῆς πεδιάδος καὶ παρουσιάζουσιν ἓν τῶν σπανιωτέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων φυσικῶν φαινομένων.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἐκεῖ τὰ ὄρη ἦσάν ποτε ἡνωμένα καὶ ἐκ βιαίου σεισμοῦ, ὅστις ἐπέφερε τόσας ἀλλοιώσεις εἰς τὰ θεσσαλικὰ ὄρη, ἀπεσπάσθησαν καὶ ταῦτα ἀφήσαντα τοὺς φανταστικοὺς τούτους βράχους μεταξὺ αὐτῶν, τοὺς ὁποίους βαθμηδὸν ἡ ἐπίρροια τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τὰ κατερχόμενα ὕδατα ἀπεγύμνωσαν πάσης βλαστήσεως καὶ κατέστησαν αὐτοὺς λείους ὡς νὰ ἐλαξεύθησάν ποτε διὰ γλυφῖδος.

Τὸ ὕψος καὶ ἡ ἐπιβλητικὴ μεγαλοπρέπεια αὐτῶν παρεκίνησαν τοὺς πρώτους χριστιανοὺς ἵνα ἀνέλθωσι, τίς οἶδε τὸ κατ'ἀρχὰς διὰ ποίων μέσων, καὶ νὰ ἱδρύσωσιν ἐκεῖ, ὅπου ἀετὸς μόνον δύναται ἐλευθέρως νὰ στήσῃ τὴν καλιάν του, εὐκτηρίους οἴκους, ὅπως ἐκεῖθεν οἱονεὶ πλησιέστερον ὑμνῶσι τὸ θεῖον.

Ἀναχωρήσαντες ἐκ τοῦ σταθμοῦ δι' ἡμιόνων κατὰ τὴν 4 Μ. Μ. ἀφήκαμεν ἀριστερᾷ τὴν Καλαμπάκαν καὶ ὄπισθέν μας ἀμπέλους καὶ ἀγροὺς μωρεοφύτους. Ἑλικοειδὴς ἀτραπὸς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους, ἄλλοτε λιθόστρωτος καὶ σκιαζομένη εἰς πολλὰ μέρη ἀπὸ ἀρκεύθους, φέλικας καὶ πρίνους μᾶς ἔφερε μετὰ μιᾶς ὥρας πορείαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ὅπου κάμψαντες γωνίαν τινὰ εὑρέθημεν ἀπέναντι τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῆς πλησιεστέρας καὶ προσιτωτέρας ὅλων. Ἐκεῖ ἀφιππεύσαμεν καὶ διέβημεν τὴν σιδηρᾶν γέφυραν, ἥτις ἄλλοτε χάριν ἀσφαλείας ἦτο κινητή, καὶ κάτωθεν τῆς ὁποίας στενὸν καὶ βαθὺ χάσμα ἐκτείνεται προκαλοῦν ἴλιγγον. Ἀπὸ τοῦ βάθους τούτου ἀνερχόμενος ὁ κισσὸς περιπλέκει τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Μονῆς.

Ἦτο ὡραία θερινὴ ἀσέληνος νύξ. Μετὰ τὰς πρώτας δεξιώσεις τοῦ ἀνθηγουμένου πατρὸς Σωφρονίου καὶ ἀφοῦ πρῶτον ἐπεσκέφθημεν τὸν Ναόν, ἐξήλθομεν ἐπὶ μικρᾶς πλατείας ἐπὶ τοῦ βράχου, ἥτις ἔβλεπε πρὸς τὴν Καλαμπάκαν. Ἀστέρες ἀργυροῖ ἔλαμπον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ κάτωθεν ἄλλοι ἀστέρες χρυσοῖ, τὰ φῶτα τῆς κωμοπόλεως, καὶ ἡμεῖς ἱστάμεθα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χάους, ἰλιγγιῶντες ν'ἀτενίσωμεν εἰς τὴν πρὸ τῶν ποδῶν μας χαίνουσαν ἄβυσσον, τὴν ὁποίαν τὸ σκότος τῆς νυκτὸς καὶ οἱ μελανοὶ βράχοι καθίστων διπλασίως βαθυτέραν καὶ φοβερωτέραν· ἐνῷ ὁ οὐρανὸς διαγελῶν ἄνωθεν ἡμῶν ἐφαίνετο πολὺ πλησιέστερον καὶ μᾶς προσεκάλει τρόπον τινὰ ἐκεῖ νὰ στρέψωμεν τὰ βλέμματά μας.

Τὴν πρὸ τοῦ δείπνου ὥραν διήλθομεν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Μονῆς, ἔνθα ὁ πατὴρ Σωφρόνιος, τῇ παρακλήσει μας, πάνυ καλοκἀγάθως μᾶς διηγήθη τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν ὡς ἐγνώριζεν. Ἰδοὺ ἐν συνόψει αὕτη.

Ὁ Ἅγιος Στέφανος ἡ πλουσιωτέρα καὶ νῦν Μονὴ ἐκτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Κανταχουζηνοῦ τὸ 757 μ. Χ. Οὗτος γενόμενος καλόγηρος μετωνομάσθη Ἀντώνιος. Ἡ μία πλευρὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους ἐκτίσθη ἐκ νέου τὸ 1857 ὑπὸ τοῦ νῦν ἡγουμένου πατρὸς Κωνσταντίου. Ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου εὑρίσκεται εἰκὼν τῆς Θεομήτορος, ἡ λεγομένη Πορταρίτισσα, φέρουσα χρονολογίαν 387 μ. Χ.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐκάη πρὸ 200 ἐτῶν. Ἡ ἀπώλεια ἦτο μεγάλη καὶ ἐθνική, διότι βεβαίως θὰ περιεῖχε πολύτιμα κειμήλια

ἀφοῦ κτήτορες καὶ μονάζοντες ἦσαν αὐτοκράτορες καὶ μεγιστᾶνες. Ἡ νέα ἐκκλησία ἡ ἀφιερωθεῖσα εἰς μνήμην τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους ἐκτίσθη πρὸ 22 ἐτῶν.

Τὴν μονὴν τῶν Μετεώρων ἀφιερωμένην εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος, ἔκτισε μοναχὸς ἐξ Ὑπάτης Ἀθανάσιος, τὴν ἐμεγέθυνε δὲ καὶ τὴν ἐπροίκισεν ὁ Ἰωάσαφ, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐγκατέλιπε τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον χάριν τοῦ μοναχικοῦ σχήματος.

Τὸ Βαρλαὰμ ἐκτίσθη ἀπὸ δύο ἀδελφοὺς εὐγενεῖς Ἰωαννίτας: τὸν Θεοφάνην καὶ Νεκτάριον. Περὶ τῶν ἄλλων Μοναστηρίων, ἤτοι τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῶν ὑποδεεστέρων τῶν ὑπαγομένων εἰς ταῦτα ὡς κυριαρχικά, δὲν ἐγνώριζε νὰ μᾶς εἴπῃ τι. Ἐὰν αἱ σημειώσεις μου εἶνε ἐλλιπεῖς καὶ ἀσυνάρτητοι, εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν πληροφοριῶν, ἃς ὁ σεβάσμιος ἀνθηγούμενος μᾶς παρέσχεν. Ἀκολούθως μᾶς ἔδωκε τὸ βιβλίον ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ ἐπισκέπται γράφουσι τὰς ἐντυπώσεις των εἰς πεζὸν ἢ ἔμμετρον λόγον καὶ εἰς διαφόρους γλώσσας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρετήρησα εἶνε ὅτι οὐδεὶς Ἄγγλος, Γάλλος ἢ Γερμανὸς ἔγραψε τὰς ἐντυπώσεις του εἰς ἄλλην παρὰ τὴν μητρικήν του γλῶσσαν, ἐνῷ πολλοὶ Ἕλληνες ἔγραφον ταύτας εἰς γλῶσσαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐδανείζοντο καὶ τὰς ἐντυπώσεις των. Ἐκτὸς τούτου οἱ περισσότεροι, θέλοντες νὰ ὑψωθῶσιν ὑπεράνω ἑαυτῶν, κατέπιπτον εἰς σημεῖον τοιοῦτο, ὥστε ἐπισκέπτης τις ἔγραψεν ὅτι «ἔκρινε καλὸν νὰ καῇ ἡ βίβλος ἐκείνη, διότι γέμει ἀνοησιῶν.» Ἡ ἀνάγνωσις τῆς συμβουλῆς ταύτης ἐπηύξησε τὴν ἱλαρότητά μας, ἥτις δὲν ηὐχαρίστησε τὸν πατέρα Σωφρόνιον, κρύψαντα τὴν βίβλον ἵνα μὴ γράψωμεν καὶ ἡμεῖς τὰς ἐξ αὐτῆς ἐντυπώσεις μας.

Ὅταν τὴν χαραυγήν, μετὰ νύκτα κακίστην, ἣν διήλθομεν ἐπὶ ποδός, διότι λεγεῶνες ζωϋφίων μᾶς ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὰς κλίνας μας καὶ νὰ τραπῶμεν εἰς ἄτακτον φυγήν, εὑρέθημεν συνηθροισμένοι ἐπὶ τῆς μικρᾶς πλατείας, ὡραῖον καὶ ποικίλον θέαμα ἐξελίσσετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας. Κάτωθεν ἡμῶν εἰς βάθος καταπληκτικόν, ἐπὶ τῆς βάσεως ἑνὸς τῶν βράχων, Καλογήρου ἐπιλεγομένου, ἐπακουμβῶσα ἡ Καλαμπάκα περιεκυκλοῦτο ἑτέρωθεν ἀπὸ τοὺς εὐθαλεῖς ἐκ μωρεῶν κήπους της καὶ τὰς ἀμπέλους της. Ἡ κοίτη τοῦ Πηνειοῦ, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὰς ἐφέρετο δεξιῶς καὶ πλησίον τῶν ἀπέναντι βράχων, νῦν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατατρώγει τὴν μωρεόφυτον πεδιάδα τῆς Καλαμπάκας, ἥν, ἂν δὲ ληφθῇ πρόνοια κυβερνητική, ἀπειλεῖ νὰ μεταβάλῃ εἰς χαλικώδη κοίτην, ἥτις κατὰ τὸ θέρος ὁπότε τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ δι' ἀποτόμου στροφῆς ἀπομακρύνονται καὶ περιοριζόμενα εἰς τὸ βαθύτερον μέρος αὐτῆς διέρχονται ὑπὸ τὴν γέφυραν τῆς Σαρακίνας, τῆς ὁποίας

τὸ ἓν τόξον στηρίζεται ἐπὶ βράχου ὁμοίας φύσεως μὲ τοὺς τῶν Μετεώρων, ἀντανακλᾶται κάτασπρος κατ'ἀντίθεσιν τῶν ἑκατέρωθεν σκοτεινῶν βράχων. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τῆς γεφύρας καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Κερκητίου ὄρους ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Φαλώρια. Ἡ γέφυρα αὕτη εἶνε ἀρχαίας κατασκευῆς, ἀλλὰ τὸ ἓν τόξον αὐτῆς καταστραφὲν ἀντικατεστάθη διὰ ξυλίνου ἐπὶ τουρκοκρατίας. Μετὰ τὴν ἄνοιξιν, ὅταν πίπτωσι ραγδαῖαι βροχαὶ καὶ ἀναλύωσι μεγάλην ποσότητα χιόνος, ὁ Πηνειὸς πλημμυρεῖ, καὶ ἐπειδὴ τὸ στενὸν τῆς γεφύρας Σαρακίνας δὲν ἐπετρέπει τὴν δίοδον, ἐκχειλίζει καὶ βραχίων μέγας ἐξέρχεται τῆς κοίτης καὶ λαμβάνει τὴν πρὸς τὴν Τρίκκην ἄγουσαν, καθ'ὁδὸν δὲ συναντᾷ τὸν Ληθαῖον ὃν πλημμυρεῖ καὶ ἐπιφέρει καταστροφὰς εἰς τὴν πόλιν. (Ὁ Στράβων λέγει ὅτι τρεῖς ὑπῆρχον Ληθαῖοι ποταμοί: «πολὺ δὲ πλησιέστερον ὁ Ληθαῖος (ποταμὸς) ἐμβάλλων εἰς τὸν Μαίανδρον, τὴν δὲ ἀρχὴν ἔχων ἀπὸ Πακτύου τοῦ τῶν Ἐφεσίων ὄρους, ἕτερος δέ ἐστι Ληθαῖος (ποταμὸς) ὁ ἐν Γορτύνῃ καὶ ὁ περὶ Τρίκκην, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀσκληπιὸς γεννηθῆναι λέγεται» Στράβ. σελ. 903). Ἀπέναντι ὑψοῦται ὁ Κόζιακας κατάφυτος μὲ τὰς βραχώδεις κορυφάς του. Μικροὶ γήλοφοι, ὡς αἱ εὑρισκόμεναι ἔξωθεν τῆς Λαρίσσης τοῦμπαι, ἀλλὰ φυσικοὶ καὶ κατάφυτοι, εἶνε ἐσπαρμένοι ἐπὶ τῆς στενῆς κοιλάδος μεταξὺ τῶν Μετεώρων καὶ τοῦ ποταμοῦ. Ἐπὶ ἑνὸς τούτων εἶνε ὁ ναὸς τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, ὅστις τὴν φορὰν ταύτην ἐξελέξατο ταπεινὸν μέρος διὰ κατοικίαν του. Ἐκεῖθεν ὁ Πηνειός, ὡς κατακτητής, μεγαλοπρεπῶς εἰσβάλλει εἰς τὴν πεδιάδα, ὑπερήφανος διότι μελανοὶ γίγαντες παρίστανται ὡς φύλακες κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ, ἕτοιμοι νὰ καταπλακώσωσι τὸν τολμηρόν, ὅστις ἤθελε διαμφισβητήσει αὐτῷ τὴν διάβασιν, ἐνῷ εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος ὁ Ὄλυμπος καὶ ἡ Ὄσσα ἀπεχωρίσθησαν ἵνα ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν ἔξοδόν του ἐκ ταύτης.

Τὸ βάθος τῆς κοιλάδος, ἐξ ἧς ἐξορμᾷ ὁ ποταμός, χάνεται εἰς καμπυλότητας τῶν παραφυάδων τοῦ τε Κόζιακα καὶ τῆς Κρατσόβας. Βαθειὰ εἰς τὸν ὁρίζοντα ΒΔ. ἐκτείνονται κλιμακηδὸν αἱ δειράδες τῆς Πίνδου, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα φαίνεται ἐγγίζουσα τὸν οὐρανόν, ὄπισθεν δὲ τούτων κρύπτεται ἡ Ἤπειρος. Ἐκεῖθεν εἴδομεν καὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ὡραιότητα οὔτε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀνατολῆς, ὅταν ὁ ἥλιος ἀναδύῃ ἐκ τῆς θαλάσσης.

Ἐξελθόντες τῆς Μονῆς ἀνήλθομεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν Μετεώρων, ἥτις Κουκούλα ὀνομάζεται. Ἐκεῖθεν φαίνονται ὅλοι οἱ βράχοι ἐπὶ τῶν κορυφῶν καὶ τῶν πλευρῶν τῶν ὁποίων εἶνε ἐκτισμέναι αἱ λοιπαὶ Μοναί, ὧν τινες τόσον ἀκριβῶς ἐφαρμόζονται ἐπὶ τοῦ χείλους αὐτῶν,

ὥστε νομίζει τις ὅτι εἶνε συνέχεια τοῦ βράχου. Ὁ ὑψηλότερος ὅλων εἶνε ὁ τῶν Μετεώρων καὶ πλησίον τούτου ὁ τοῦ Βαρλαάμ. Εἶνε παράδοξος ἡ ἰδιοτροπία αὕτη τῆς φύσεως ἡ θέσασα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος τοὺς ἀχειροποιήτους τούτους βράχους, οἱ ὁποῖοι φαίνονται ὡς νὰ ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ ἴδιον ἐκμαγεῖον· μεταξὺ δὲ τῶν ὑψηλοτέρων βράχων Μετεώρων καὶ Βαρλαὰμ καὶ τοῦ ταπεινοτέρου τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει κατωφέρεια εἰς τὴν ὁποίαν αἱ διαφόρου μεγέθους βράχοι, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, ἀποτελοῦσι κλίμακα καὶ φαίνονται ὡς νὰ ἐρρίφθησαν ἐκεῖ χάριν παιδιᾶς. Δὲν εἶνε ἀμφιβολία ὅτι οἱ βράχοι οὗτοι παρήχθησαν ἐξ ἡφαιστιογενοῦς ἐκρήξεως. Ἀνάγονται δὲ εἰς τὸ εἶδος τῶν κοκκολίθων καὶ εἶνε μία σύμμιξις χαλίκων ὁμοίων τῶν τῆς θαλάσσης ἀνὰ τὰς παραλίας καὶ τιτάνου, ὅπου ἀναμὶξ εὑρίσκονται καὶ παντοειδῆ θαλάσσια κογχύλια, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι εἰς προϊστορικὴν ἐποχὴν οἱ βράχοι οὗτοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ὑδάτων.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἐσωτερικῶς οἱ βράχοι οὗτοι θὰ ἔχωσι πολλὰ σπηλαιώδη κοιλώματα, τινὰ τῶν ὁποίων καθήκουσι μέχρι τῆς ἐπιφανείας, περιπατῶν δέ τις ἐπὶ τῶν βράχων καὶ κτυπῶν διὰ ράβδου ἢ λίθου ἐπ' αὐτῶν, ἀκούει ἠχὼ ὁμοίαν ἐκείνης ἣν ἀναδίδει καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Αἰδηψοῦ.

Ἐκ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου στενὴ ἀνώμαλος καὶ ὀλισθηρὰ ἀτραπὸς εἰς τὴν δυτικὴν τοῦ ὄρους πλευρὰν μᾶς ἔφερε μετὰ 20 λεπτῶν πορείαν πρὸ τοῦ βράχου τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἀνάβασις δὲν ἦτο τόσον εὔκολος εἰς δειλοὺς ἐπισκέπτας, διότι ἡ ἐκλογὴ ταύτης ἐπρόκειτο μεταξὺ τοῦ δικτύου καὶ τῆς ἐναερίου κλίμακος στηριζομένης μέχρι τινὸς ἐπὶ τοῦ βράχου, ταύτην διαδέχεται γέφυρα ξυλίνη ἐπὶ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, καὶ αὕτη συνέχεται μὲ κρεμαστὴν ἄλλην κλίμακα ἐντὸς ὀπῆς τοῦ βράχου ὁπόθεν ἐξέρχεταί τις ὡς ἀπὸ ᾅδην εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· καὶ ὅμως ἡ τελευταία αὕτη εἶνε ἡ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τῶν ἀνελθόντων, διότι καίτοι τρεῖς ἐκ τῆς συνοδίας μας ἀνῆλθον μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μία κυρία, δὲν εἶχον τὴν τόλμην νὰ τοὺς μιμηθῶ, ἀλλ' ἐκάθισα μετὰ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν εὐθαλῶν δρυῶν. Ἐκεῖθεν μέχρι Καλαμπάκας ἐλάβομεν τὴν πλέον ἀπότομον ἀτραπὸν καθὸ συντομωτέραν. Αὕτη χρησιμεύει καὶ ὡς δρόμος τῶν ὑδάτων ἐν καιρῷ καταιγίδων, αἵτινες φαντάζομαι πόσον φοβεραὶ θὰ εἶνε εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὁπότε μελανὸς οὐρανὸς περικαλύπτει τοὺς μελανοὺς βράχους καὶ ἀγρία ἠχὼ ἀντηχεῖ μεταξὺ αὐτῶν. Εἰς πολλὰ μέρη ἦτο τόσον ὀλισθηρά, ὥστε δὲν ἠδύνατό τις νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν πετρῶν, αἵτινες εἴς τινα μέρη ἀπετέλουν ἀληθῆ μωσαϊκὰ ὡς νὰ ἐφιλοτέχνησεν

αὐτὰ ἐπιτηδεία χεὶρ τεχνίτου. Τὸ ὕδωρ κατερχόμενον ἔχει ὑποσκάψει τὸν βράχον τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ἡ κωμόπολις Καλαμπάκα κεῖται ἐν μέρει ἐπὶ βραχώδους κατωφερείας καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὑψηλοτέρου καὶ ἀπροσιτωτέρου τῶν βράχων Καλογήρου ἐπιλεγομένου. Εἶνε ἕδρα τοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ὑπάρχει μαρμάρινος ἄμβων, ἐν ᾧ ἡ ἀνάβασις γίνεται διὰ δύο ἀντιθέτως κειμένων κλιμάκων, τέσσαρες δὲ κίονες ὑποβαστάζουσι τὸν οὐρανὸν αὐτοῦ. Λέγουσιν ὅτι ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐτίθετο ὁ θρόνος τοῦ Ἀνδρονίκου.

Τὸ ἀπὸ Καλαμπάκας ταξείδιον εἶνε τερπνότατον, διότι ὁ συρμὸς τρέχει κατ᾽ ἀρχὰς μεταξὺ τῶν μωρεοφύτων ἀγρῶν καὶ ἀμπέλων ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν μελανῶν βράχων ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους. Ὅταν δὲ εἰσέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα, βλέπει τις τὸν Πηνειὸν παρακάμπτοντα τὸν Κόζιακα καὶ λούοντα τοὺς πόδας αὐτοῦ. Παρέχει συναντᾷ ὡραῖα χωρία κατάφυτα καὶ περιβαλλόμενά τινα ἐξ αὐτῶν ἀπὸ ποτάμια, συμβάλλοντα τῷ Πηνειῷ. Καὶ διὰ τῆς γραφικῆς ταύτης ὁδοῦ εἰσέρχεται εἰς τὸν σταθμὸν τῶν Τρικκάλων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἐπειδὴ συνέπιπτε καὶ ἡ ἐτησία ἐμπορικὴ πανήγυρις, εἶχον ὄψιν μεγαλοπόλεως. Τοσοῦτον πλῆθος εἶχε συρρεύσει ἐκεῖ ἕνεκα τῆς ἑορτῆς, ὥστε καὶ ὁ σταθμὸς καὶ οἱ δρόμοι καὶ ἡ ἔξωθεν τῆς πόλεως ἀγορὰ ἔγεμον πανηγυριστῶν.

Ἀμαλία Παπασταύρου

ΕΚ ΤΩΝ ΕΡΕΙΠΙΩΝ

1. ΤΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ

(Sonnet)

Οἱ λογισμοί μου στρώνονται καὶ κάνουν μονοπάτι,
τὸ μονοπάτι ὅπου ἀργὰ ὁ νοῦς μου ἀκολουθεῖ·
κ᾽ ἐνῷ ἡ καρδιά μου ἀκούραστη τοῦ λέγει: περιπάτει
αὐτὸς ποτὲ δὲν εἰμπορεῖ 'στὴν ἄκρη νὰ βρεθῇ.

Στὸ μονοπάτι ἁπλόνονται ἀγριεμμένοι βάτοι
κ᾽ ἕνα λουλοῦδι μοναχὸ καὶ φοβισμένο ἀνθεῖ·
οἱ βάτ᾽ εἶν᾽ ἀτελείωτοι κι᾽ ἀγκάθια εἶνε γεμάτοι
καὶ τὸ λουλοῦδι ἀρχινᾷ κι᾽ αὐτὸ νὰ μαραθῇ.

—Οἱ βάτ' εἶν' ἡ ἐνθύμησες καὶ τὸ λουλοῦδι ἡ ἐλπίδα—
Τὸ μονοπάτι κἄποτε τὸ δέρν' ἡ καταιγίδα
κ' οἱ βάτοι ἀγριεύουνε καὶ τὸ λουλοῦδι γέρνει.

Μὰ ἐκεῖ ποῦ λέγω πῶς θὰ 'δῶ τὰ φύλλα του 'ςτὸ χῶμα,
ξαναγεννιέται μόνο του κι' ἀνθίζει, ἀνθίζει ἀκόμα
γιατὶ ἀπ' τοὺς βάτους πάντοτε ζωὴ καινούργια παίρνει.

2. 'ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ

Εἶνε ἡ ὥρα ἡ βραδυνὴ π' ἀνάβουν τὰ φανάρια·
λίγα ἀστεράκια ποῦ καὶ ποῦ φέγγουν ἀνάρια-ἀνάρια
καὶ τὰ σβυστὰ παράθυρα φωτίζοντ' ἕνα-ἕνα.
ὅλοι γυρνοῦν 'ςτὸ σπίτι των μὲ πόδια κουρασμένα
γιατὶ προσμένει ἀπὸ νωρὶς στρωμένο τὸ τραπέζι·
ἐμπρὸς 'ςτὴν πόρτα ὁλόχαρο ἕνα παιδάκι παίζει
καὶ κτίζει σπίτια ψεύτικα μὲ λασπωμένο χῶμα,
ὅπως ἐγώ, τρανὸ παιδί, ἐλπίδες κτίζω ἀκόμα. . .
Μὲ κουρασμένο τὸ μυαλὸ σέρνω τὰ βήματά μου
καὶ χαμαρόνω ἀπὸ κρυφὰ μιὰ κόρη, ὅπου 'μπροστά μου
μαζὶ μὲ τὴ μητέρα της βαδίζουν πλάι-πλάι·
ἡ κόρη ἀκατάπαυστα μιλεῖ, χαμογελάει,
καὶ παίζει τὴν ὀμπρέλα της μέσ' 'ςτ' ἄσπρα δάκτυλά της·
ρόδα καὶ κρῖνοι δροσεροὶ ἀνθοῦν 'ςτὰ μάγουλά της,
τὰ χείλη ποῦ χαμογελοῦν καὶ πάντ' ἀνοιγοκλείνουν
τὴ μυρωδιὰ τῆς πασχαλιᾶς ὁλόγυρά των χύνουν
καὶ τὰ πουλάκια ποῦ περνοῦν ζηλεύουν τὴ λαλιά της...
Κατάκοπ' ἡ μητέρα της μὲ τὰ λευκὰ μαλλιά της
καὶ μὲ σκυμμένο τὸ κορμὶ σιγὰ-σιγὰ βαδίζει
καὶ 'στὸ πλευρὸ τῆς κόρης της τὸ σῶμα της στηρίζει,
γιατὶ θαρρεῖ πῶς δὲν βαστοῦν τὰ βήματά της μόνα.

Τί θέλει τάχα ἡ ἄνοιξι 'ςτὸ πλάι τοῦ χειμῶνα;

Ἰωάννης Πολέμης.

ΞΟΡΚΙΑ

(ΕΞ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΗΣ)

Λούγκα[1].

Λούγκα δρούγκα πάει στὴν Πόλη.
Πάει στὰ ἄγρια τὰ βουνά,
Ποῦ δὲν λαλᾶν κοκκόρια,
Οὔτε γεννιέται νύφη καὶ γαμπρός.
Ἡ δρούγκα ἦρθε,
Ἡ λούγκα δὲν ἦρθε,
Πάει στὰ ἄγρια τὰ βουνά.

Τὴν λούγκαν τὴν ξορκίζουν πρὶν λαλήσῃ, δῆλα δὴ πρὶν ὡριμάσῃ, μὲ τρία ἀδράχτια, τῶν ὁποίων τὰς ἄκρας θέτουν εἰς τὸ πῦρ ἕως ὅτου μαυρίσουν· μετὰ ταῦτα κάμνοντες μὲ τὰς θερμανθείσας ἄκρας τῶν ἀδραχτίων τρὶς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῆς λάγκας, λέγουν τρὶς τὸ ἀνωτέρω ξόρκι, εἰς ἑκάστην ἐπανάληψιν τοῦ ὁποίου πτύουν τρίς.

Σπλῆνα[2].

Καλῶς τὸ νιὸ φεγγάρι
Καὶ τ' ἄξιο παληκάρι.
Ὅ,τι σῶχουν ριμμένα,
Στὸν τοῖχο κολλημένα.
Ἡ σπλῆνα ἐπαινέφτηκε νὰ γένῃ σὰν ἐσένα,
Κι' ἐκείνη ἐκατάντησε σὰν τοῦ φειδιοῦ τὴ γλῶσσα.
Τὸ φεγγάρι σὰν ἁλῶνι
Καὶ ἡ σπλῆνα σὰν βελόνι (τρίς).

Λέγοντες τὸ ἀνωτέρω ξόρκι τρίβουν τὴν κοιλίαν τοῦ πάσχοντος πρὸς τὸ μέρος τοῦ σπληνός.

Κριθαράκι[3].

Χάμ! χάμ! κριθαράκι,
Ἐγὼ σ' ἔσπειρα σταράκι
Καὶ σὺ βγῆκες κριθαράκι
Πέσε μέσ' τὸ πηγαδάκι (τρίς).

[1] Ἐξοίδημα ποῦ βγαίνει συνήθως ὑπὸ τὴν μασχάλην.
[2] Πάθος τοῦ σπληνός.
[3] Τὸ γνωστὸν οἴδημα ποῦ βγαίνει ἐπὶ τῶν βλεφάρων.

Ξορκίζουν πλησίον ἑνὸς πηγαδιοῦ, ὁ δὲ ἐξορκιστὴς πρέπει νὰ εἶνε πρῶτο θηλυκὸ παιδί.

Σφελαγγόδερμα[1].

Ὁ Χριστὸς τραπέζι στρώνει
Κι' ὅλους τοὺς ἅγιους καλεῖ
Τὴν κυρὰ[2] δὲν τὴν καλεῖ
Γιατὶ σουρεῖ[3] καὶ κατουρεῖ.
Φεῦγα σφελαγγόδερμα
Γιατὶ σὲ κυνηγάει
Τὸ ξεῖδι, τὸ λάδι καὶ τὸ κυνηγόχωμα[4] (τρίς).

Πέρνουν ξεῖδι, λάδι καὶ κυνηγόχωμα, τὸ βράζουν ἐντὸς πηλίνου ἀγγείου κάμνοντες οὕτω μίαν ἀλοιφήν, διὰ τῆς ὁποίας ἀλείφοντες τὸ σφελαγγόδερμα τοῦ ἐξορκιζομένου λέγουν τρὶς τὸ ἄνω ξόρκι.

Ἀερικό[5].

Ἀερικὸ κι' ἀνεμικὸ τί γύρευες 'δῶ ποὔρθες;
Νὰ πᾷς νὰ βγῇς σὲ ὄρι, σὲ βουνό, σὲ ριζιμνὸ λιθάρι,
Νὰ ξεραθῇ ἡ ρίζα του, νὰ μαραθῇ ἡ κορφή του (τρίς).

Θέρμαις.

Ὅσο ἀπέχ' ὁ οὐρανός, τόσο κι' ἀπ' τὸ κορμί σου
Νᾶνε μακριὰ ἡ θέρμαις κ' ἡ ἀρρώστια.
Ἄκου Χριστὲ καὶ Παναγιὰ τ'σ ἁμαρτωλῆς τὴ χάρι
Πάρε τὴ θέρμ' ἀπ' τὸ κορμὶ καὶ ρίξ'νε στὸ χορτάρι (τρίς).

Καίουν τρία φύλλα δάφνης καὶ λιβανίζουν τὸν πάσχοντα.

Ἀβασκαμός[6].

Γρίβος καβαλάρ'ς[7] πέραγε στὴ μέσ' ἀπ' τὸ παζάρ'
Στάχτ' πούλησε,
Στάχτ' ἀγόραζε,
Στάχτ' στὰ μάτια π' ἀβασκάναν τὸ παιδί μ'.
Κόκκιν' γελάδα[8] πέραγε, μὲ τὸ παληομούσκι τ'σ ἀντάμα
Ὅσ' τ'ν εἴδανι,
Οὖλ' τ'ν ἀβασκάνανι,
Καὶ 'κεῖν' π' ν' ἀβησκάνανι,
Ἐκεῖν' τ' ξαβασκάνανι.
Κι' ὅσ' ἀβασκάναν τὸ παιδί μ',
Ἐκεῖν' νὰ τὸ ξαβασκάν'νι (τρίς).

Εἰς ἑκάστην ἐπανάληψιν ρίπτουν κάρβουνο ἀναμμένο μέσα σὲ ποτῆρι μὲ νερό.

[1] Σειρὰ ἐξανθημάτων ἐπὶ τοῦ προσώπου τῶν μικρῶν παιδιῶν.
[2] Ὄνομα νεράιδας. [3] Συρίζει.
[4] Τὸ χῶμα τῆς φωλεᾶς τῆς σφηκός.
[5] Ἀερικὸς πόνος λέγεται πᾶς πόνος προερχόμενος ἐκ τοῦ ἀέρος.
[6] Τὸ ξόρκι τοῦτο εἶνε διὰ μικρὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα ξορκίζει ἡ μήτηρ των.
[7] Ὁ διάβολος. [8] Ἡ κακὴ ὥρα

Κάψιμο.

Ὁ Χριστὸς βαφτίστ'κε
Στὸν Ἰουρδάν' ποταμό.
Ἀληθινὰ βαφτίστ'κε
Κ' ἡ φωτιὰ σβήστ'κε (τρίς).

Εἰς ἑκάστην ἐπανάληψιν ἀλείφουν τὸ καὲν μέλος μὲ λάσπην.

Ἀνδρέας Μαρούλης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Μάρτιος 1895.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνός. Ἀπεφασίσθη ὅπως δωρηθῶσιν εἰς τὴν Φιλαρμονικὴν Ἀθηνῶν τὰ δανεισθέντα αὐτῇ μουσικὰ ὄργανα. Ἀνεκοινώθη εἰς τὸν Σύλλογον ὅτι ἡ Α.Μ. ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἐπὶ ἀναδασώσεως ἐπιτροπῆς, ὁρίσας τὴν Α. Υ. τὸν πρίγκιπα Γεώργιον ὡς πρόεδρον αὐτῆς. Ἀνεκοινώθη ἐπίσης ἡ τακτοποίησις τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Συλλόγου καὶ ἐζητήθη πίστωσις διὰ τὸ δέσιμον τῶν βιβλίων. Διεγράφησαν μέλη μὴ καταβαλόντα τὴν ἑαυτῶν συνδρομήν, ἐξελέγησαν δὲ μέλη ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Κάρολος Πέλ, Ἐμμ. Ἀντωνιάδης, Ρ. Ι. Καλαϊσάκης, Θ. Ροδοκανάκης, Π. Σαλβάγος· πάρεδρα οἱ κκ. Δ. Βενιζέλος, Μ. Ἰορδανόπουλος, Α. Μάτσας, Ν. Μουραβάκης, Ν. Βλάγκαλης καὶ Π. Σαρόγλους· μετετέθησαν δὲ εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν μελῶν οἱ κκ. Π. Κουτσαλέξης, Δ. Μπαλάνος, Γ. Τραπάντζαλης, Σ. Τυπάλδος.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. Τμῆμα Καλῶν Τεχνῶν. Δὶς συνῆλθε τὸ τμῆμα τοῦτο, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Α. Σούτσου. Κατὰ τὴν πρώτην ἀνακοίνωσιν ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ προέδρου σχέδιον περὶ διατάξεων σχετικῶν πρὸς τὴν δραματικὴν ἰδιοκτησίαν, ἀνεγνώσθησαν δὲ πλὴν αὐτοῦ καὶ σημειώσεις ὑπὸ τοῦ κ. Κορομηλᾶ, εἰλημμέναι ἐκ μακρᾶς αὐτοῦ ἐκθέσεως περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου. Τὸ ὑπὸ τοῦ προέδρου ὑποβληθὲν σχέδιον στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τῆς γαλλικῆς νομοθεσίας· καὶ ἄλλοτε δὲ ἠσχολήθη πρὸ ἐτῶν ὁ κ. Σοῦτσος ὡς πρόεδρος τοῦ δραματικοῦ συλλόγου εἰς τὸ αὐτὸ θέμα καὶ αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἔκτοτε γενόμεναι δεκταὶ εἶχον διατυπωθῆ κατὰ τὸ συνέδριον τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων εἰς σχέδιον νόμου ἐκτυπωθὲν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ συνεδρίου.

Τὸ τμῆμα μεθ' ἱκανὴν σύσκεψιν ἀπεφάσισεν ὅπως αἱ προκαταρκτικαὶ αὗται μελέται ὑποβληθῶσιν εἰς τὸ νομικὸν τμῆμα τοῦ συλλόγου, παρακληθησόμενον νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτὰς καὶ ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν, ὅπως ἐκ τῆς κοινῆς ταύτης ἐργασίας τῶν δύο τμημάτων προκύψῃ σχέδιον νόμου διαβιβασθησόμενον ἁρμοδίως εἰς τὴν Κυβέρνησιν μετὰ τῆς παρακλήσεως νὰ ἀναλάβῃ τὴν νομοθετικὴν μέριμναν περὶ τῆς δραματικῆς ἰδιοκτησίας.

Κατόπιν ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ κ. Φιλίππου Οἰκονομίδου ἀπεφασίσθη ὅπως τὸ τμῆμα διαβιβάσῃ εἰς τοὺς ἐπιζῶντας συγγενεῖς τοῦ φιλέλληνος

γαλάτου ποιητοῦ Κασιμίρου Delavigne, οὗ μετά τινας ἑβδομάδας τελεῖται ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἑκατονταετηρὶς τῆς γεννήσεως, φιλόφρονα ἐπιστολὴν διατρανοῦσαν τὰ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ποιητοῦ τῶν μεσσηνιακῶν ᾠδῶν αἰσθήματα τῶν εὐγνωμονούντων Ἑλλήνων. Προέτεινε δὲ ὁ αὐτὸς κ. Οἰκονομίδης καὶ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ὑπὸ τοῦ «Παρνασσοῦ» ἐτησίου ἑορτασμοῦ τῆς ΚΕ' Μαρτίου.

Κατὰ τὴν δευτέραν δὲ συνεδρίαν ὁ πρόεδρος κ. Α. Α. Σοῦτζος ὡμίλησε περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ κατ' αὐτὴν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν. Ἀνέπτυξεν ὁποῖαι ἦσαν αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Ἰταλίας, ἡ ἐπιρροὴ τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν, τὰ ἔργα των καὶ ἡ δι' αὐτῶν προπαρασκευὴ τῆς ἀναγεννήσεως, ἐν τέλει δὲ ἐμνημόνευσε τῶν γνωστοτέρων κατὰ τὴν ἀναγέννησιν ἐν Ἰταλίᾳ διαπρεψάντων Ἑλλήνων ζωγράφων.

Μετὰ τοῦτον ὁ κ. Γ. Δουρούτης ὡμίλησε περὶ τῆς ἐν τῷ ναϊδρίῳ τῆς Ἁγίας Φιλοθέης ὑπογείου κρύπτης καὶ τῶν εἰκόνων ἀρίστης Βυζαντινῆς τέχνης τῶν εὑρισκομένων ἐν τοῖς κελλίοις τῆς μονῆς. Ἐξέφρασε δὲ τὴν ἰδέαν, ὅπως τὸ τμῆμα παρακαλέσῃ τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν ἵνα διατηρηθῶσι καὶ αἱ κρύπται καὶ αἱ εἰκόνες. Ὁ αὐτὸς κ. Δουρούτης εἶπέ τινα περὶ τῶν ἐν τῷ ναῷ τῆς Καπνικαρέας γραφεισῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τῶν εἰκόνων ἀναφερομένων καὶ τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας, ἔψεξε δὲ τὸ ἀνακριβὲς αὐτῶν.

Τμῆμα Ἀρχαιολογικόν. Τὸ τμῆμα τοῦτο συνεκρότησε μίαν μόνην συνεδρίαν, καθ' ἣν ὁ χειρουργὸς κ. Κωνστ. Λάμπρος ἐποιήσατο τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρουσαν ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις ἐν χρήσει χειρουργικῶν ἐργαλείων. Ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου του ἐμνήσθη διὰ λέξεων θερμῶν ὁ κ. Κ. Λάμπρος τῶν ἰατρικῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν τῶν καθηγητῶν κκ. Ἀναγνωστάκη καὶ Μαγγίνα. Εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἐρεύνας, εἶπεν ὁ κ. Λάμπρος, ὅτι ὀφείλει τὴν πρώτην ἰδέαν περὶ σχηματισμοῦ συλλογῆς ἀρχαίων ἐργαλείων χειρουργικῆς. Ἐπέδειξεν εἶτα ἐκ τῶν παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐν χρήσει ἐργαλείων τὰς σικύας, μαχαίρια, βελόνας πρὸς συρραφὴν ἐπὶ τραυμάτων, ἐργαλεῖα πρὸς παρακέντησιν τοῦ ὕδρωπος ἀσκίτου καὶ παρακέντησιν τοῦ ὀφθαλμοῦ κλπ.

Πρὸς κύρωσιν δὲ τῶν λεγομένων του ἀνέφερεν ὁ κ. Λάμπρος εἰς τὰ περὶ ἑκάστου τῶν ἐργαλείων ἐκτιθέμενα σειρὰν ὅλην καταλλήλων καὶ συναφῶν χωρίων ἔκ τε τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Γαλανοῦ, τοῦ Ἀετίου, Ἀρεταίου καὶ τῆς λοιπῆς χορείας τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν συγγραφέων καὶ τοῦ Κέλσου καὶ τῶν Ἀράβων καὶ δὴ τοῦ Ἀβουλκασήμ.

Τμῆμα Νομικόν. Τὸ τμῆμα συνῆλθε δὶς εἰς συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Ν. Δαμασκηνοῦ καὶ προέβη εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ περὶ ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως νομοσχεδίου. Ὁ κ. Ἀραβαντινὸς παρετήρησεν ἀντίφασιν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τοῦ ἄρθρου τούτου καὶ τοῦ περὶ διακρίσεως κτημάτων νόμου. Τὸ τμῆμα, μετὰ μακρὰν συζήτησιν, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος οἱ κ. κ. Δαμασκηνός, Δημαρᾶς, Λουκάκος, Ρακτιβὰν καὶ ἄλλοι, ἐδέχθη πρὸς ἄρσιν τῆς φαινομένης ἀντιφάσεως, ἵνα ἡ κατάσχεσις τῶν ἀσυγκομίστων καρπῶν ἐγγράφηται εἰς τὸ βιβλίον τῶν ἀκι-

νήτων, νὰ διατηρῇ δὲ τὸ προνόμιόν του ὁ ἐνυπόθηκος δανειστής, μόνον ἂν ἡ ἀπαίτησίς του καταστῇ ληξιπρόθεσμος μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς ὡριμάνσεως καὶ συλλογῆς τῶν καρπῶν. Ἐπίσης μακρὰ καὶ ἐπίμονος ἔλαβε χώραν συζήτησις ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 76, τὸ ὁποῖον εἶνε ὅλως νέον, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ξένων δικονομιῶν ἀπαντώμενον. Τὸ τμῆμα ὡς ἐκ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐν αὐτῷ γεννωμένων ζητημάτων, ἀνέβαλε νὰ ἀποφανθῇ ὁριστικῶς καὶ διέκοψε τὰς ἐργασίας του, ἐπαναλαμβανομένας μετὰ τὸ Πάσχα.

Τμῆμα Φυσιογνωστικόν. Ἅπαξ συνῆλθε τὸ τμῆμα τοῦτο ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ κ. Γ. Μακκᾶ. Ὁ καθηγητὴς κ. Α. Χρηστομάνος ἐποιήσατο ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ συμβάντος τὴν 28 Ἰανουαρίου (9 Φεβρουαρίου) ἐ. ἔ. ἡμέραν Πέμπτην καὶ ὥραν 8.20′ μ. μ. σεισμοῦ τῆς Σαμοθράκης. Ὁ κ. Χρηστομάνος ἀποσταλεὶς ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ σπουδάσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σεισμοῦ, ἐμνημόνευσε δὲ φαινομένων τινῶν λίαν ἐνδιαφερόντων καὶ πρωτοφανῶν, οἷον τοῦ σχεδὸν ταὐτοχρόνως καὶ ἐξ ἀντιθέτων διευθύνσεων προελθόντος σεισμικοῦ θαλασσίου κύματος, ὅπερ ἐν Σαμοθράκῃ ἐγένετο αἰσθητὸν ἐκ Β πρὸς Μ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σεισμοῦ, ἐν δὲ τῇ ἀπέναντι παραλίᾳ τοῦ Δεδεαγὰτς κατὰ τὴν ὥραν 8.25′ μ. μ. ἐκ Μ πρὸς Β.

Εἶχε δ' ὁ σεισμὸς διεύθυνσιν ἐκ ΝΔ πρὸς ΒΑ καὶ κατέρριψεν ἐκ τῶν 550 περίπου οἰκιῶν τῆς νήσου τὰς 400. Μετὰ τὸν κ. Χρηστομάνον ὁ κ. Κοκκίδης ἀνεκοίνωσε τοὺς ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθέντας πίνακας μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων συναρμολογηθέντας ἐκ πασῶν τῶν αὐτῷ γνωστῶν πηγῶν καὶ τετυπωμένας τῇδε κἀκεῖσε. Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων συμπληροῦνται αἱ τοῦ μακαρίτου Σμὶθ δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ τοῦ συλλόγου ἐν τῇ μετεωρολογίᾳ καὶ φαινομενολογίᾳ τῆς Ἀττικῆς, καὶ δι' αὐτὸ τὸ τμῆμα ἐψήφισε καὶ τὴν δημοσίευσιν τούτων.

Ἀναγνώσματα κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον ἐγένοντο τὰ ἑξῆς: τοῦ κ. Βλάδαν Γεώργεβιτζ, πρέσβεως τῆς Σερβίας ἐν Ἀθήναις περὶ τοῦ Σέρβου ποιητοῦ Λαζάρου Λαζάρεβιτζ, τοῦ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδου περὶ τοῦ βίου τῶν ἐντόμων, μετὰ προβολῆς εἰκόνων, τοῦ κ. Π. Κ. Ἀποστολίδου περὶ φυσιολογικῆς ψυχολογίας, τοῦ κ. Κ. Βάμβα περὶ συναγωνισμοῦ, τοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου περὶ Ἱπποδρόμου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἁγίας Σοφίας, μετὰ προβολῆς εἰκόνων, τοῦ κ. Δ. Σωμερίτου περὶ τῆς ἀξίας τοῦ βουλευτικοῦ ὅρκου, τῆς κυρίας Καλλιόπης Κεχαγιᾶ ὁδοιπορικαὶ ἐντυπώσεις ἐξ Ἀμερικῆς, τοῦ κ. Α. Καράλη περὶ Χίου καὶ Χίων, τοῦ κ. Κ. Μητσοπούλου περὶ σεισμῶν, μετὰ προβολῆς εἰκόνων, τοῦ κ. Τιμ. Ἀμπελᾶ περὶ τῶν Ἑπτανησίων ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν, τοῦ κ. Α. Δευτεραίου περὶ ἀλβανικῶν καὶ μαυροβουνιωτικῶν περιέργων, καὶ τοῦ κ. Ἠλία Τσιτσέλη περὶ τῶν χαρακτήρων τοῦ Λασκαράτου.

Θρησκευτικαὶ δὲ ὁμιλίαι ἐγένοντο τρεῖς, δύο παρὰ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη καὶ μία παρὰ τοῦ κ. Ἀναστ. Διομήδους Κυριακοῦ.

ΧΙΟΣ ΚΑΙ ΧΙΟΙ[1]

Ἐπὶ τῆς κυανῆς τοῦ Αἰγαίου θαλάσσης ἐκτείνεται ὡραία καὶ πολυπαθὴς νῆσος, κυκλουμένη πέριξ ὑπὸ τῆς Λέσβου, τῆς ἡρωϊκῆς νήσου τῶν Ψαρῶν, τῆς Ἰκαρίας καὶ τῆς Σάμου, ἔχουσα δ' ἔναντι, πρὸς Ἀνατολάς, τὴν Μικρασιατικὴν Χερσόνησον (καὶ εὑρισκομένη ὑπὸ τὴν 38° 28' Β πλάτους καὶ 23° 55' Α μήκους), ἡ Χίος ἡ διὰ τὰς φυσικὰς καλλονὰς καὶ τὸ γλυκὺ καὶ εὔκρατον τοῦ κλίματος αὐτῆς δικαίως βασίλισσα καὶ παράδεισος τοῦ Αἰγαίου ὀνομασθεῖσα.

Πρῶτοι τῆς νήσου κάτοικοι ἐγένοντο οἱ Πελασγοὶ καὶ οἱ Κρῆτες, μεταξὺ δὲ τῶν ἀρχαίων αὐτῆς βασιλέων ἀναφέρει ἡ παράδοσις τὸν διογενῆ καὶ ἀντίθεον Ραδάμανθυν, τὸν γενόμενον νομοθέτην τοῦ Αἰγαίου πρὶν κληθῇ κριτὴς τῶν νεκρῶν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀριάδνης Οἰνοπίωνα, τὸν πρῶτον οἰνοποιὸν καὶ καλλιεργητὴν τῆς ἀμπέλου ἐν Χίῳ, πατέρα δὲ τῆς περιλαλήτου Μερόπης, ἣν ὁ γίγας κυνηγὸς Ὠρίων ἐτόξευσε διὰ τῶν βελῶν τοῦ ἔρωτος, ἐφ' ᾧ καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καταβληθεὶς διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πανισχύρου ὅπλου αὐτοῦ, τοῦ οἴνου.

Ἕνεκα τῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ 1130 π. Χ. ἀποικίαν οἱ Ἴωνες, ἥτις λόγῳ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς σπουδαιότητος ἀπετέλεσε μέρος τῆς Ἰωνικῆς ὁμοσπονδίας.

Ἡ Χίος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα περιφανῆ κατεῖχε θέσιν μεταξὺ τῶν Ἰωνικῶν πόλεων. Ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν προσβληθείσης Μιλήτου τῷ 498, μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς ὑπετάχθη τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ. Μετέσχε τῆς ἐν Λάδῃ ναυμαχίας, ἐν ᾗ, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, αἱ πλεῖσται τριήρεις τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀπεχώρησαν, αἱ δὲ τῶν Χίων ἑκατὸν τὸν ἀριθμόν, μετ' ἴσου σχεδὸν ἀριθμοῦ ἄλλων παραμείνασαι, ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν 600 Περσικῶν μὴ λειποτακτήσασαι ὡς αἱ ἄλλαι, ἀλλὰ μόναι σχεδὸν νικηφόρως ναυμαχήσασαι (Ϛ', 13, 15). Μετέσχε τῶν ἐν Μυκάλῃ καὶ Πλαταιαῖς μαχῶν, ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Κίμωνος τῷ 449, συνεμάχησε μετὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἀπὸ τοῦ 449 μέχρι τοῦ 413, συμμετέσχε τῆς ἐν ἔτει 441 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Περικλέους καταστολῆς

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ».

τῆς ἐπαναστατησάσης Σάμου, ὡς καὶ τῆς ἐν ἔτει 414 ἐκστρατείας τῆς Σικελίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἑνωθεῖσα μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τῷ 412, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων βοηθουμένη ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν, τῷ αὐτῷ δὲ ἔτει καταλαβόντος τὴν νῆσον τοῦ Καλλικρατίδα, συνεμάχησεν αὖθις μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Μετέσχε τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχης, τῷ δὲ 394 ἕνεκα τῆς σπαρτιατικῆς τυραννίας ἐκδιώξασα τὴν φρουρὰν συνεμάχησε μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐξ ὧν ἀπέσπασεν αὐτὴν ὁ τῶν Θηβῶν στρατηγὸς Ἐπαμεινώνδας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου ὑπετάχθη εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν. Πιεζομένη ὅμως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐζήτησε τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἑαυτῆς ἐλευθερίας.

Προσβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Χάρητος καὶ τοῦ ναυάρχου Χαβρίου ἀντέστη γενναίως, σωθεῖσα δὲ ἔδραμε πρὸς βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου· τῇ συνδρομῇ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τῷ 356 τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Τῷ 340 ἐβοήθησε καὶ πάλιν τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, τῷ δὲ 338 μὴ θέλουσα νὰ ὑποταχθῇ τῷ Ἀλεξάνδρῳ, παρεδόθη τῷ σατράπῃ Φαρναβάζῳ· ἀλλὰ μετὰ τὰ ἐν Ἰσσῷ ἐδέχθη τὴν Μακεδονικὴν φρουράν.

Ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα, ἡ νῆσος ἔσχε τὰς τύχας ἁπασῶν τῶν τῆς Μικρασίας Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὑπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅτε δὲ οἱ Ρωμαῖοι παρέστησαν προστάται τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἡ Χίος ἐκηρύχθη ὑπὲρ αὐτῶν, χρησιμεύουσα ὡς ὁρμητήριον κατὰ τὸν πρὸς τὸν Ἀντίοχον πόλεμον. Ἀλλ' ὅμως ἕνεκα τῶν ὑπὸ τῶν ρωμαίων στρατιωτῶν προκαλουμένων ἀνησυχιῶν, μετέστη πρὸς τὸν Μιθριδάτην, ὅστις καταλαβὼν αὐτὴν μετήγαγε τοὺς κατοίκους τῷ 86 ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐξείνου, ὁπόθεν ἐπανήγαγε πάλιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ὁ Σύλλας, καταστήσας τὴν νῆσον ἀνεξάρτητον, μέχρι τοῦ Οὐεσπασιανοῦ.

Κατὰ τὸν Η' μ. Χ. αἰῶνα ἡ νῆσος ὑπέστη πολλὰ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν· τῷ 1089 κύριος αὐτῆς ἐγένετο ὁ Τοῦρκος πειρατὴς Τσεχᾶς, κατατροπώσας τὸν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ σταλέντα στόλον, εἶτα δὲ φυγών, φόβῳ μὴ καὶ ἑτέρα ἀποσταλῇ κατ' αὐτοῦ ναυτικὴ δύναμις. Τῷ 1124 ἡ νῆσος ἐξεπορθήθη ὑπὸ τοῦ Ἐνετοῦ ναυάρχου Δομινίκου Μιχέλη.

Αἱ νῖκαι τῶν Ἐνετῶν ἀνησύχησαν τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνόν, ὅστις, συλλαβὼν τοὺς ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ὕδασι περιπλέοντας Ἐνετούς, ἐφυλάκισεν. Τότε ὁ δόγης τῆς Ἐνετίας Βιτάλης Μιχέλης, ἀντεκδικούμενος, κατῆλθε μετὰ 120 πλοίων καὶ σὺν ἄλλαις πόλεσιν, ἐκυρίευσε

καὶ τὴν Χῖον· τῷ 1171 ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἑνετίαν, ἡ δὲ Χίος ἀνεκτήθη πάλιν ὑπὸ τῶν Βυζαντίων. Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1204 δευτέραν σταυροφορίαν ἡ Χίος ἑάλω ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, οὓς ἐκδιώξας ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, παρέδωκε ταύτην τῷ Βενεδέτῳ Ζαχαρίᾳ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου ἐνέμοντο ταύτην οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Μαρτῖνος καὶ Μπενέτος. Τῷ 1329 ἀνεκτήθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὑφ' οὗ ὁ μὲν Μαρτῖνος ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς ὡς ἀντιστὰς αὐτῷ, ὁ δὲ Μπενέτος συνταχθεὶς τῷ αὐτοκράτορι παρέμεινεν ἄρχων τῆς νήσου. Μὴ συμμεριζόμενος ὅμως τὰς σκέψεις τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπῆλθε τῆς νήσου, καὶ συναγαγὼν ἄνδρας τινὰς ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ καὶ ἡττήθη.

Τῷ 1346 ἡ νῆσος ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, διέμεινε δὲ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ 210 ἔτη μέχρι τοῦ 1556, ὅτε κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ Τούρκου ναυάρχου Πιαλῆ Πασᾶ. Ἡ Χίος ἐκυριεύθη ἐπὶ στιγμὴν τῷ 1559 ὑπὸ τοῦ Φλωρεντινοῦ Βιργινίου Ὀρσίνη, καὶ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν τῷ 1649· ἀλλὰ κυρίως εἰπεῖν, ἡ νῆσος ἀπὸ τοῦ 1556 παραμένει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

....

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1821, θέλομεν σημειώσῃ βραχείας τινὰς εἰδήσεις περὶ τῆς περικαλλοῦς ταύτης νήσου, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς, κατὰ τοὺς πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνους.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων, ἀπ' αὐτῶν μάλιστα τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου (ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα στ. 38), τοῦ ἀποκαλοῦντος αὐτὴν «νῆσον λιπαρωτάτην», ἡ Χίος ἐθεωρεῖτο διά τε τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματος καὶ τὸ εὔκαρπον αὐτῆς ἐκ τῶν πλουσιωτάτων πόλεων. Ὁ Θουκυδίδης ἀποκαλεῖ αὐτὴν μεγίστην τῶν συμμαχικῶν πόλεων (Θουκυδ. Η', 15). Ἑρμοκράτης δ' ὁ Συρακόσιος λέγει τοὺς Χίους πλουσιωτάτους τῶν Ἑλλήνων (Θουκυδ. Η', 45)· πάντες δ' ἐν γένει οἱ ἀρχαῖοι ἐκθιάζουσι τὴν ἐμπορικὴν αὐτῶν ἱκανότητα καὶ τιμιότητα, πλὴν τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅστις ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ στίχου

πολλήν γ' ἀφεῖλες τοῦ βίου κιβδηλίαν

κατηγορεῖ τοὺς Χίους ὡς κατασκευαστὰς κιβδήλων νομισμάτων. Ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ ὁ σοφὸς Κοραῆς ἐν τοῖς Ἀτάκτοις «εἰς τὸν στίχον τοῦτον, οὐδὲ μεθύων, ἐμπορεῖ νὰ εὕρῃ τοὺς Χίους», οὓς οὗτος ἐφαντάσθη κωμῳδοποιουμένους ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους.

Ὁ πλοῦτος αὐτῶν προήρχετο ἰδίᾳ ἐκ τοῦ ἐμπορίου, τῆς ναυτιλίας καὶ τῶν προϊόντων· τὸν οἶνον αὐτῆς ἐξύμνησαν Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς. Κατὰ τὸν Διοσκορίδην (Ε',174) ἦτο «εὔτροφος, πότιμος,

ἧττον μεθύσκων, ρεύματος σταλτικός, χρήσιμος εἰς τὰ ὀφθαλμικά. Ὁ Ἀριστοφάνης ἐπαινῶν αὐτὸν λέγει: (Ἐκκλ. 1139)

Οἶνος δὲ Χῖός ἐστι περιλελειμμένος
καὶ τἆλλ' ἀγαθά· πρὸς ταῦτα μὴ βραδύνετε.

Ὁ δὲ Πλούταρχος (περὶ Εὐθυμίας, 10), ἀναφέρει, ὅτι ὁ χῖος οἶνος ἐπωλεῖτο ἀκριβώτατα, τιμωμένου τοῦ κάδου μνᾶς, δηλ. ἑκατὸν παλαιῶν δραχμῶν· ἡ μαστίχη αὐτῆς, ἡ ἔκπαλαι καὶ νῦν διατηροῦσα τὴν μονοκρατορίαν, ὑπερεῖχε πασῶν τῶν ἀλλαχοῦ παραγομένων, ὁ δ' Ἡλιογάβαλος κατεσκεύαζεν ἐξ αὐτῆς καὶ οἶνον τὸν μαστίχοινον· μεταξὺ δὲ τῶν εὐγεύστων σύκων ἄριστα ἦσαν κατὰ τὸν Ἀθήναιον (Γ', 78) καὶ τὰ τῆς Χίου. Ὁ Θεόφραστος (περὶ λίθων § 6), ὁ Στράβων (ΙΔ', κ. Α'), ὁ Πολυδεύκης (Ὀνομ. σ. 474), ὁ Λουκιανὸς (Ἀλ. Ἱστ. 2,40), ὁ Πλίνιος (Hist. natur. XXXVI, 17) καὶ ὁ Κικέρων, μαρτυροῦσι περὶ τῶν λατομείων αὐτῆς, καὶ τῆς κεραμίτιδος γῆς, ἐξ ἧς κατεσκευάζοντο τὰ ἔτι καὶ νῦν γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *χῖα κεράμια*, ἐξ ὧν Ἴων ὁ τραγικός, νικήσας εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐχάρισεν ἀνὰ ἓν εἰς ἕκαστον Ἀθηναῖον, βεβαίως κενὸν καὶ οὐχὶ πλήρη τοῦ Ἀριουσίου οἴνου, τοῦ ἀρίστου πάντων κατὰ Στράβωνα (ΙΔ' κ. Α'). Ἄλλοι δὲ τῶν ἀρχαίων εὐφήμως λαλοῦσι περὶ τῆς χίας γῆς, τῆς ἐχούσης τὴν ἰδιότητα κατὰ τὸν Διοσκορίδην (Ε', 174), νὰ καθιστᾷ «εὔχρουν τὸ πρόσωπον καὶ τὸ σῶμα ὅλον» καὶ ἧς χρῆσιν ἐποιοῦντο αἱ γυναῖκες πρὸς καλλωπισμὸν αὐτῶν. Τὸ ἐλάττωμα τοῦτο τοῦ χρίειν τὸ πρόσωπον ἐκληρονόμησαν καὶ αἱ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὀλίγον μετὰ ταύτην χῖαι γυναῖκες, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν περιηγητῶν, νομίζουσαι ὅτι οὕτως ἐπηύξανον τὸ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον φυσικὸν αὐτῶν κάλλος· τοῦτο δὲ μαρτυροῦσι καὶ οἱ ἑξῆς δημώδεις στίχοι:

—Εἶν' να χαμπάρια ἀπ' τὴ Χιό;
—Κουντουροῦδι περισσό,
Σουλοῦμα μὲ τὸ καντάρι,
Κοκκινάδι μὲ τὸ φτυάρι.
—Ἀμὲ σιτάρι;
—Ὁ τόπος ἐν τὸ ζάρει.

Ἕνεκα τῶν ἐκ τοῦ ἐμπορίου κερδῶν οἱ Χῖοι, ὡς καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ Ἰωνικαὶ πόλεις, συνείθισαν εἰς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν τρυφήν. Γνωστὴ ἡ ἔκφρασις *χῖαι τράπεζαι*, δι' ἧς ἐδηλοῦτο ὁπόσον οἱ Χῖοι ἠρέσκοντο εἰς τὰ λαμπρὰ ἐδέσματα καὶ τὰ Λουκούλλεια γεύματα, περιβόητοι δὲ οἱ ταῦτα παρασκευάζοντες μάγειροι, ὧν ἑνὸς τὸ ὄνομα, τοῦ Νηρέως, διέσωσεν ἡμῖν ὁ κωμικὸς Εὔφρων· οὗτος τοσοῦτον ηὐδοκίμει

περὶ τὴν ἕψησιν τοῦ γόγγρου, τοῦ σημερινοῦ μουγγρίου, τοῦ ἀξίου καὶ θεῶν τραπέζας νὰ κοσμῇ, ὥστε διὰ τοῦτο συνεκρίθη πρὸς ἕνα τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος (Ἀθήν. Θ', σ. 379). Γνωστὴ ὡσαύτως ἡ τὴν τρυφὴν τῶν Χίων σημαίνουσα ἔκφρασις *Ζωὴ Χία*, καὶ ἡ τὸν φαιδρὸν καὶ εὔθυμον αὐτῶν χαρακτῆρα ὑποδηλοῦσα *Χῖος Γέλως*. Πάντα δὲ ταῦτα ἐκληρονόμησαν καὶ οἱ νεώτεροι Χῖοι, ὧν παροιμιῶδες κατέστη τὸ αἱμύλον, ζωηρόν, φαιδρὸν καὶ εὐτράπελον.

Αἱ δὲ Χῖαι ἦσαν ἐν γένει χαρίεσσαι, εὐφυεῖς καὶ σώφρονες, ἐφημίζοντο δὲ καὶ ἐπὶ κάλλει· ἐστεροῦντο μὲν πνευματικῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ ἦσαν ἄρισται οἰκοκυραί, καὶ τὴν τῶν συζύγων εὐδαιμονίαν ὡς κύριον αὐτῶν μέλημα ἐθεώρουν. Κατὰ τὸν ἐν ἔτει 1555 περιηγηθέντα τὴν Χίον, Πέτρον Βελλώνιον, αἱ Χῖαι ἦσαν αἱ μᾶλλον εὐπροσήγοροι καὶ ὡραῖαι πασῶν τῶν γυναικῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἱ δὲ ἄνδρες εὐγενέστατοι. Τὴν αὐτὴν δὲ γνώμην ἐκφράζει καὶ ὁ Τουρνεφόρτιος· ὁ δ' ἐν ἔτει 1801 περὶ Χίου γράψας Σοννίνης, ἀναφέρει ὅτι οἱ ταύτην οἰκοῦντες Ἕλληνες εἶνε οἱ εὐγενέστατοι, φιλοφρονέστατοι, εὐθυμότατοι, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ εὐφυέστατοι πάντων τῶν Ἑλλήνων· ὅτι αἱ χῖαι γυναῖκες εἶνε θελκτικώταται, ὁ δὲ βλέπων αὐτὰς ἐλευθέρως καθημένας πρὸ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, καὶ μετὰ ζωηρότητος συμπεριφερομένας πρὸς τοὺς ξένους, ἀναγκάζεται νὰ σχηματίσῃ ἀρίστην περὶ τῶν γυναικῶν τούτων γνώμην, σκεπτόμενος ὅτι ὑπὸ τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ὑποκρύπτεται ἡ αὐστηροτάτη σωφροσύνη καὶ ἀρετή.

Καὶ αὐταὶ δ' ἔτι αἱ παρθένοι μεταβαίνουσαι κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς παρὰ τὸν χείμαρρον Παρθένιον, συνέτρωγον, συνέπαιζον καὶ ἐχόρευον μετὰ τῶν νέων, μιμούμεναι τὰς προγόνους αὐτῶν, αἵτινες, κατὰ τὸν Ἀθήναιον (ΙΓ', 566), ἐπάλαιον δημοσίᾳ εἰς τοὺς ἀγῶνας μετὰ τῶν νέων.

Πολλὰ ἀνέκδοτα ἠδύνατό τις νὰ παραθέσῃ ἐνταῦθα καταδεικνύοντα τὸ εὔθυμον καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐπιγραμματικὸν καὶ τὸ ἀστεῖον ῥοπὴν τῶν Χίων, ὧν ἕνεκα καὶ Γάσκωνες τῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ἐκλήθησαν. Καὶ παροιμίαι δὲ μαρτυροῦσι τοῦτο:

Εἶδες Χιώτη φρόνιμο; εἶδες πράσιν' ἄλογο.

καὶ

ὅλοι οἱ Χιώταις εἶν' λωλοὶ
ποιὸς ὀλίγο ποιὸς πολὺ

σημαίνουσαι ὅτι ἅπαντες οἱ Χῖοί εἰσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διασκεδαστικοὶ καὶ εὔθυμοι, οὐχὶ δὲ ὥς τινες φρονοῦσιν, ἐκλαμβάνοντες

κατὰ γράμμα τὴν παροιμίαν, οὓς καὶ παραπέμπομεν πρὸς τὸν περιηγητὴν Ὀλιβιέρον, λέγοντα: «Ἡ ἐπονείδιστος ἔννοια τῆς παροιμίας ταύτης οὐδόλως ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου, τῶν συνενούντων τὴν φρόνησιν πρὸς τὴν ζωηροτάτην καὶ ἐρασμιωτάτην φαιδρότητα. Οὐδεμιᾶς ἀνατολικῆς πόλεως οἱ κάτοικοι εἶναι ὡς αὐτοὶ μεμορφωμένοι, ἔμφρονες καὶ εὐφυεῖς».

*
* *

Ἴσως ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Κερδῴου Ἑρμοῦ ὑπῆρξεν ἡ μόνη κρατοῦσα ἐν τῇ ἀνθοστεφεῖ νήσῳ, ἰδίαν δ' ἀπετέλουν τάξιν οἱ ἱεροφάνται τοῦ Λογίου, μακρὰν τοῦ πλήθους ἱστάμενοι καὶ μόνοι κοινωνοῦντες πρὸς τὰς Μούσας.

Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Ἑρμῆς ἦν ὁ ἐφευρέτης τῆς κιθάρας καὶ τῆς λύρας, τούτων δὲ τοὺς γλυκεῖς ἤχους ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας δὲν ἔπαυσαν ἀντιλαλοῦντες τῆς Χίου οἱ μυρτοκόσμητοι βουνοί.

Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἀρώματος τῶν ἑσπεριδοειδῶν, ὅπερ συμμιγνύμενον μετὰ τῆς εὐωδίας τοῦ θαλασσίου ἀφροῦ σπεύδει νὰ ὑποδεχθῇ καὶ μεθύσῃ τὸν προσπλέοντα ναυβάτην, εἰς ὡρῶν ὅλων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν χιακῶν ἀκτῶν, ἐὰν ὁ καιρὸς εὔδιος, θ' ἀκούσῃ ἀπὸ δροσορρύτου τινὸς λόχμης ἐξερχόμενα ᾄσματα ἁμιλλώμενα κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ πάθος πρὸς τὰ ἔξοχα δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ρούμελης, κατὰ τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν χάριν πρὸς τὰ περιώνυμα κρητικὰ δίστιχα.

Τὰ ᾄσματα ταῦτα ἐμπνέει τῆς πατρίδος ἡ ἀγάπη. Ἀφ' οὗ ὁ κάτοικος τοῦ πόλου λατρεύει τὰ ἐκ πάγου σπήλαια, ἅτινα εἶνε δι' αὐτὸν ἡ γλυκεῖα πατρίς, πῶς ὁ Χῖος νὰ μὴ ἐνθουσιᾷ διὰ τὴν γῆν, ἣν καὶ οἱ ξένοι καλοῦσι παράδεισον; Ἐμπνέουσιν αὐτὰ ὡσαύτως ὁ τὸ κράτος ἔχων αἰώνιον υἱὸς τῆς Ἀφροδίτης, ἡ μαύρη ἀλλὰ πλουτοδότειρα ξενητειά, καὶ ἡ ὁτὲ μὲν λευκὴ ὡς εὐχή, ὁτὲ δὲ μαύρη ὡς ἡ κατάρα θάλασσα. Τὰ πλεῖστα μάλιστα τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων τῆς Χίου εἶνε μᾶλλον θαλασσινά, δυνάμενα ν' ἀποτελέσωσιν εἰδικὸν κλάδον φιλολογίας ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὰ τῶν ἑλληνικῶν μερῶν, ἐν οἷς πολλάκις παρετηρήθη καὶ ἐσημειώθη σχετικὴ σπάνις.

Καὶ εἶνε τόσον παθητικὰ τὰ ᾄσματα ταῦτα, ὥστε ὡς αὐτὴ αὕτη ἡ Μοῦσά των ἀφηγεῖται:

Ἕνας νέος τραγούδησε ἀνάμεσα πελάγου·
δώδεκα κάστρα ᾽ξύπνησε καὶ δέκα μοναστήρια,
᾽ξύπνησε καὶ μιὰν καλογρηὰν ᾽πὸ μέσ' ἀφ' τὸ κελλίν της
κι' ἐστάθη ἀνατολικὰ κι' ἔκαμε τὸ σταυρόν της:

Ἄμε, σταυρέ μου, 'ς τὸ καλό' ράσο μου, 'ς τ' Ἅγιον Ὄρος,
καὶ σύ, κουμποσχοινάκι μου, ἄμε 'ς τὸν Ἅγιον Τάφον,
κι' ἐγὼ θὰ 'πα' νὰ 'παντρευτῶ, νὰ πάρω παλληκάρι,
νὰ πάρω 'ναν τραγουδιστή, τὸ πρῶτον τσαμπουνιάρη

Ἐκ τῶν ἐρωτικῶν διστίχων ἅτινα πάμπολλά εἰσι τεθαμμένα ἐν τῇ μνήμῃ τῶν πρεσβυτῶν καὶ ἀνίστανται ἐκ τῶν χειλέων τῆς φαιδρᾶς νεότητος, ἠδύνατό τις ποιητικωτάτην νὰ συμπλέξῃ ἀνθοδέσμην. Προχείρως ἐκ ταύτης ἀποσπῶμεν δύο ἢ τρία:

Γιὰ δές τονε πῶς [γ]είνηκε μαῦρος σὰν τὸν 'Αράπη
ἐν εἶν' ἀπὸ τὴν 'Αραπιά, μόν' εἶν' ἀφ' τὴν ἀ[γ]άπη.

—

Σὰν 'π' ἄφτει τὸ καλὸν κερὶ καὶ ἐν ἀνελιόνει,
ἔτσι ἀ[γ]απᾷ κι' ὁ φρόνιμος καὶ ἐν τὸ φανερόνει.

—

Ἐπῆρέ μου τὴ λε[μ]ονιὰ ἀντάμα μὲ τὴ ρίζα,
'ποῦ ἅπλωνα τὰ ροῦχά μου ἀπάνω καὶ μυρίζα.

Ἰδίως ὅμως χαρακτηριστικὰ τῶν Χίων εἶνε οὐχὶ τὰ αἰσθηματικὰ ἀλλὰ τὰ πλήρη φαιδρᾶς σατύρας καὶ εὐθύμου σκώμματος δίστιχα, πολλαὶ πλήρεις φιλοσοφικοῦ πνεύματος παροιμίαι, καὶ τὰ αἰνίγματα, ἀποτελοῦντα θέμα μελέτης ἰδίας διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐφυΐαν, ἀλλὰ μελέτης ἀποκρύφου διὰ τὸ οὐχὶ περίσεμνον τῆς φράσεως τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν.

*
* *

Εἴπομεν ἤδη τινὰ περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐμπορίου τῆς νήσου, ἤδη δὲ πρὸ τῆς συμπληρώσεως αὐτῶν, καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐν γένει ἐμπορικοῦ πνεύματος τῶν συγχρόνων Χίων, θέλομεν ἀναφέρει τινά, ὅπως ἀποδείξωμεν ὅτι οἱ τοῦ Κερδῴου ὀπαδοί, προσεμειδίων καὶ τῷ Λογίῳ, θεραπεύοντες μετ' ἐπιτυχίας τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα.

Ἐκ τῶν ἑπτὰ πόλεων τῶν περὶ τῆς γενέσεως τοῦ Ὁμήρου ἐριζουσῶν ἦτο καὶ ἡ Χίος, ἐν ᾗ, ἂν μὴ ἐγεννήθη, ἔζησεν ὅμως ἐπὶ πολύ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ὁμηρικοῦ ὕμνου, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς ἀποτεινόμενος πρὸς τὰς ἐν Δήλῳ συνηθροισμένας κόρας, λέγει αὐταῖς:

Τυφλὸς ἀνήρ, οἰκεῖ δὲ Χίῳ ἔνι πεπαλοέσσῃ·
τοῦ πᾶσαι μετόπισθεν ἀριστεύουσιν ἀοιδοί (Ὁμ. ὕμν. Ἀπόλ. 172—173).

Ἐν αὐτῇ ἐγεννήθησαν ρήτορες, ἱστορικοὶ καὶ σοφισταί: *Ἀναξιμένης*, ὁ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ μεταξὺ τῶν ἐνδόξων σοφιστῶν συγκαταρι-

θυμούμενος, ***Θεόκριτος,*** ὁ ἐπὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀκμάσας, σοφιστής, ῥήτωρ, ἱστορικὸς καὶ ποιητής, ἄριστα ἰδίᾳ σκωπτικὰ ἐπιγράμματα γράψας, ἀνὴρ φιλόπατρις, ὅστις, κατὰ τὸν Ἀθήναιον, ἔσκωψε τὸν Ἀλέξανδρον αἰτήσαντα παρὰ τῶν Χίων πορφύραν, ὅπως ἐνδύσῃ τούς τε φίλους καὶ στρατηγούς, εἰπὼν τὸ τῆς Ἰλιάδος :

. . . . τόνδε κατ' ὄσσε
Ἔλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή (Ἰλ. Ε, 82)

Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ὠργίσθη μόνον, ὁ ἐκ τῶν διαδόχων ὅμως αὐτοῦ Ἀντίγονος, μαθὼν ὅτι ἀπεκαλεῖτο ὑπ' αὐτοῦ Κύκλωψ, ὡς ὢν μονόφθαλμος, τὸν ἐκάλεσε διὰ τοῦ ἀρχιμαγείρου του, εἰς ὃν ὁ Θεόκριτος, ἀπεκρίθη ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (περὶ παίδ. ἀγ. 14) : «Εὖ οἶδα ὅτι ὠμόν με θέλεις τῷ Κύκλωπι παραθεῖναι». Τὸ σκῶμμα ὅμως ἐπληρώθη διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ Θεόκριτος ἔγραψεν ἐπιστολάς τινας καὶ ἱστορίαν τῆς Λιβύης. Ὁ ***Θεόπομπος,*** ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰσοκράτους, διάσημος ῥήτωρ καὶ ἱστορικὸς ἀκμάσας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. Πλούσιος ὢν οὗτος περιῆλθε πάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ χώρας, ἀπαγγέλλων λόγους ῥητορικούς, καὶ ὕλην πρὸς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ συλλέγων. Ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου, Φιλιππικά, λόγους ἱστορικούς, ἑλληνικὰς καὶ χιακὰς ἱστορίας, ὧν λείψανα διεσώθησαν ἐσπαρμένα παρὰ διαφόροις συγγραφεῦσιν. Ὁ Ἰσοκράτης ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ ἔλεγεν ὅτι ἦτο «τῇ φράσει πολύς, καὶ συνεχὴς καὶ φορᾶς μεστός, φιλαλήθης ἐν οἷς ἔγραψεν» (Σουΐδας, ἐν λέξ. Ἔφορος). Ὁ ***Θεόπομπος,*** ἦν κατ' ἐξοχὴν δημοσιολόγος καὶ κοινωνιολόγος, τύπος δὲ φανατικοῦ ἱεροκήρυκος τῆς ἀρετῆς, στηλιτεύσας, ὀνειδίσας καὶ κατηγορήσας τοὺς κόλακας, τοὺς προδότας, τοὺς δημαγωγούς, ὧν ἐξήταξε καὶ αὐτὰς τὰς ἀφανεῖς αἰτίας καὶ τὰ πάθη, ἐξ ὧν ἐγένοντο τοιοῦτοι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τοὺς ἰατροὺς ἐκείνους, «οἳ τέμνουσι καὶ καίουσι τὰ διεφθαρμένα τοῦ σώματος, εἰς βάθος τὰ καυστήρια καὶ τὰς τομὰς φέροντες, οὐδὲ τῶν ὑγιαινόντων καὶ κατὰ φύσιν ἐχόντων στοχαζόμενοι» (Διον. Ἁλικ. πρὸς Γν. Πομπ. ἐπιστ. § 6).

Ποιηταὶ Χῖοι ἀναφέρονται : ***Ἴων*** ὁ τραγικὸς καὶ λυρικὸς ἀκμάσας περὶ τὴν 82 Ὀλυμπιάδα, καὶ γράψας δράματα, ἐλεγεῖα, διθυράμβους, παιᾶνας, ὕμνους, κωμῳδίας καὶ ἐπιγράμματα. Ἔγραψεν ὡσαύτως εἰς πεζὸν λόγον τὴν «Χίου κτίσιν» περιέχουσαν τὴν ἀρχαιολογικὴν ἱστορίαν τῆς νήσου, τὰς Ἐπιδημίας καὶ τοὺς Τριγμούς, ὁ ***Λικύμνιος,*** ὁ περὶ

τὸ 545 π. Χ. ἀκμάσας λυρικὸς ποιητής. Φιλόσοφοι δέ, *Ἀρίστων,* ὁ καὶ Φάλανθος ἕνεκα τῆς φαλακρότητος αὐτοῦ ἐπικληθείς, καὶ Σειρὴν διὰ τὸ κάλλος τοῦ λόγου. Ἦτο μαθητὴς τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Πολέμωνος, ὧν τὰ διδάγματα μὴ παραδεχόμενος ἐντελῶς, νέαν ἵδρυσε φιλοσοφικὴν αἵρεσιν, πρεσβεύουσαν ὅτι μέσος ὅρος μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας δὲν ὑπῆρχεν, ὅτι ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἦν ἡ ἀρετή, πάντα δὲ τ' ἄλλα ἀδιάφορα τοῖς σοφοῖς. Ἔγραψε προτρεπτικά, διατριβὰς περὶ σοφίας καὶ ἔρωτος, ὑπομνήματα περὶ κενοδοξίας καὶ ἄλλα. Ἤκμασε δὲ περὶ τὸ 270 π. Χ. καὶ ἀπέθανεν ἐξ ἡλιάσεως. Ἐποίησαν δ' αὐτῷ τὸ ἑξῆς χλευαστικὸν ἐπίγραμμα :

Τί δὴ γέρων ὢν καὶ φάλανθος ὦ 'ρίστων
Τὸ βρέγμα δῶκος ἡλίῳ καταπτῆσαι ;
Τὸ γὰρ τὸ θερμὸν πλεῖον ἢ δέον ζητῶν
Τὸν ψυχρὸν ὄντως εὗρες οὐ θέλων ᾄδην.

Μαθηματικοί : *Ἱπποκράτης*, ὁ περὶ τὴν γεωμετρίαν ἰδίᾳ ἀσχοληθείς· *Μητρόδωρος,* ὁ τοῦ Θεοκρίτου υἱὸς καὶ μαθητής, γράψας Τρωϊκά, Ἰωνικά, Ἐπιτομὴν τῶν ῥιζοτομουμένων καὶ περὶ φύσεως· *Σκύμνος* ὁ γεωγράφος, ἀκμάσας περὶ τὸ 74 π. Χ. καὶ γράψας περιήγησιν εἰς στίχους ἰαμβικούς· *Οἰνοπίδης* ὁ ἀστρονόμος, εἰς ὃν ἀποδίδεται ἡ εὕρεσις τῆς ἐλλειπτικῆς γραμμῆς· *Γλαῦκος* ὁ διάσημος μεταλλουργὸς ὁ τὴν τοῦ σιδήρου κόλλησιν ἐπινοήσας, καὶ κατασκευάσας τὸν ἀργυροῦν κρατῆρα, ὃν ὁ Ἀλυάττης ἐδώρησεν εἰς τοὺς Δελφούς, ὡς «καὶ ὑποκρητηρίδιον σιδήρεον κολλητόν», τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (Α', 25) ἦτο «θέης ἄξιον διὰ πάντων τῶν ἐν Δελφοῖσιν ἀναθημάτων»· *Δημόκριτος* καὶ *Δίων,* ὁ κατὰ τὸν Μέναιχμον (Ἀθήν. ΙΔ') πρῶτος τὸ σπονδεῖον μέλος κιθαρήσας. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ὡραίαις τέχναις πολλοὶ διέπρεψαν Χῖοι. Ὡς μουσικοὶ ἐφημίσθησαν *Γλαύκη,* ἡ ὡραία κιθαρῳδός, ἡ κατὰ τὸν Αἰλιανὸν (περὶ ζῴων, Ε' 29) καὶ εἰς κριοὺς καὶ χῆνας ἐμπνεύσασα τὸν ἔρωτα, καὶ ἐρωμένη τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Ὡς ἀγαλματοποιοὶ δὲ *Βούπαλος,* ὁ ἀκμάσας περὶ τὸ 549 π. Χ. καὶ κατασκευάσας κατὰ τὸν Πλίνιον, ἄγαλμα Ἀρτέμιδος, ἧς τὸ πρόσωπον ἐγγὺς μὲν θεώμενον ἐφαίνετο μελαγχολικόν, πόρρωθεν δὲ ἱλαρόν, καὶ Ἀπόλλωνος, καὶ Χαρίτων χρυσᾶ ἀγάλματα ἀνακείμενα εἰς τὸ ἐν Σμύρνῃ ἱερὸν τῆς Νεμέσεως, ἄγαλμα τῆς Τύχης καὶ ἄλλα. Περὶ αὐτοῦ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀθήνιδος, λέγει ὁ Σουΐδας (λ. Ἱππῶναξ) ὅτι μὴ ἀνεχόμενοι τὰ σατυρικὰ βέλη τοῦ ἰαμβογράφου Ἱππώνακτος, οὗ τὸν ἀνδριάντα εἶχον πλάσῃ πολὺ τερατωδέστερον τοῦ φυσικοῦ, ηὐτοκτόνησαν· *Σώστρατος,* ὁ μετὰ τοῦ

Ἑκατοδώρου ποιήσας τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀλιφείρας θαυμάσιον διὰ τὸ κάλλος καὶ ἄριστον τὴν τέχνην χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ *Παντίας*, ὁ τούτου υἱός, ὁ κατὰ Παυσανίαν (ϛ', 3, 9, 14) κατασκευάσας τοὺς τρεῖς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἀνατεθειμένους ἀνδριάντας, Νικοστράτου, Ἀριστέως, Ξενοδίκου, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τούτου τὸ καθαρῶς χιακὸν διεσώθη μεταδιδόμενον διὰ τῶν αἰώνων εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Χίων, ὧν τινες δι' ἀμάθειαν θέλουσιν αὐτὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ Παντολέων ἢ Παντελεήμων.

Μετὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους μεγαλωνύμους Χίους, ἐπέρχεται μακρὸς χρόνος, καθ' ὃν βεβαίως πολλοὶ ἀνεδείχθησαν, ἀλλ' ἐφ' ὧν ἡ δᾳς τῆς ἐρευνώσης ἐπιστήμης δὲν ἔρριψεν ἔτι τὰς ἀκτῖνάς της.

Νεώτεροι δὲ τιμήσαντες τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, καὶ οὐκ ὀλίγον συντελέσαντες διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν φώτων εἰς τὴν παλιγγενεσίαν τῆς πατρίδος, εἰσὶν οὐκ ὀλίγοι· ἐκ τούτων θέλομεν μνημονεύσει ἐν συντόμῳ τῶν κυριωτέρων μόνον, τῶν καθ' αὐτὸ Χίων, παραλείποντες τοὺς Λατίνους, πλὴν ἑνὸς τοῦ πολλοῦ Λέοντος Ἀλλατίου γεννηθέντος τῷ 1586. Ὁ Ἀλλάτιος ἐξεπαιδεύθη ἐν Ῥώμῃ περὶ τὴν θεολογίαν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὰ γραμματικά· ἐγένετο δ' ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων φιλολόγων τῶν χρόνων αὐτοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν ἐπανῆλθεν εἰς Χῖον ἀλλὰ μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὸν ἥσυχον βίον, ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην καὶ ἤρξατο σπουδάζων τὴν ἰατρικήν. Τὴν λαμπρὰν σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀλλατίου κηλιδοῖ ἀποτρόπαιον στῖγμα. Ἐγένετο ἐξωμότης τῆς πατρίου θρησκείας. Ὁ Πάπας Παῦλος Θ', διώρισεν αὐτὸν μετέπειτα καθηγητὴν τῆς Ἑλληνικῆς, Ἀλέξανδρος δ' ὁ ϛ', βιβλιοθηκάριον τοῦ Βατικανοῦ. Ἦτο φιλοπονώτατος, πολυμαθέστατος καὶ μὲ τεράστιον πεπροικισμένος μνημονικόν. Πλὴν τῶν ἐν τοῖς περιθωρίοις τῶν βιβλίων τῆς Βαρβερινῆς βιβλιοθήκης πολλῶν σημειώσεων, ἐξέδωκε πλεῖστα χειρόγραφα, μετέφρασεν ἕλληνας συγγραφεῖς, ἔγραψε δὲ καὶ περὶ τὰ 30 συγγράμματα, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγα ἀπαντῶσιν ἴχνη τῆς παπικοσχολαστικῆς σοφίας καὶ δεισιδαιμονίας. Ἀπέθανε τὸ 1669 ἐν Χίῳ ὀγδοηκοντούτης, πρὸ τοῦ θανάτου του δὲ ἵδρυσε σχολὴν ἐν Χίῳ χάριν τῶν τέκνων τῶν Δυτικῶν. Ἕλληνες δὲ Χῖοι διεκρίθησαν:

Μιχαὴλ ὁ Σοφιανός, ἀκμάσας πιθανῶς περὶ τὸ 1540. Ἐσπούδασε καὶ ἐδίδαξεν ἐν Παταβίῳ. Ἀνὴρ σοφὸς καὶ ποιητὴς ἅμα, ἔγραψε σχόλια εἰς τὸν Αἰσχύλον καὶ μετέφρασε λατινιστὶ τὸ περὶ Ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους.

Γεώργιος ὁ Κορέσιος ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος καὶ ἰατρὸς σπουδάσας ἐν Πίσῃ, ἐν ᾗ ἐδίδαξε καὶ τὴν Ἑλληνικήν. Θεολόγος ἐκ τῶν ἀρίστων

προσεκλήθη ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου ὅπως διαλεχθῇ πρὸς Λήγηρον τὸν Λουθηρανόν. Συνέγραψε πλεῖστα ἐκκλησιαστικὰ καί τινα φιλολογικὰ συγγράμματα. Πόσον δὲ ἐσέβοντο καὶ ἐξετίμων αὐτὸν δεικνύει ἡ μέχρι σήμερον ἀνὰ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ φερομένη παροιμία :

Ἂν ἀρέσῃ τοῦ Κορέσῃ,
Ὁλονοῦ τοῦ κόσμ' ἀρέσει.

Παΐσιος ὁ Λιγαρίδης, διατελέσας ἐπὶ δεκαετίαν τρόφιμος τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γρηγοριανοῦ φροντιστηρίου, καὶ διδάκτωρ τῆς φιλολογίας καὶ θεολογίας ἀναγορευθείς. Ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον καὶ τὸν καθολικισμόν, καὶ προεχειρίσθη μητροπολίτης Γάζης. Σταλεὶς ὅμως πρὸς προσηλυτισμὸν εἰς Ἀνατολήν, καὶ ἐλεύθερον ἑαυτὸν αἰσθανθείς, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πάτριον θρήσκευμα καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ὀρθόδοξος μητροπολίτης Γάζης. Ἔγραψε πλεῖστα κατὰ τῶν Λατίνων, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τοῦ Πάπα.

Νικόλαος ὁ *Νησιώτης,* ἐν τοῖς ἰταλικοῖς γυμνασίοις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν λατινικὴν σπουδάσας, καὶ γράψας ποιήματα ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστί.

Σάββας ὁ Σεκιάρης, ὁ δι' ὁμοιοκαταλήπτων στίχων θρηνήσας τὴν ἐν ἔτει 1695 ὑπὸ τῶν Τούρκων γενομένην ἅλωσιν τῆς Χίου. Κατὰ τὸν Α. Βλαστόν, τὸ ποίημα τοῦτο ἐσώζετο παρερριμμένον μέχρι τοῦ 1822 ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σεκιάρη).

Δημήτριος ὁ Πεπανός, ὁ καὶ Δομέστιχος ἐπικαλούμενος, γεννηθεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ περατώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ γυμνασίῳ τῆς Ῥώμης. Πλὴν τῆς φιλολογίας καὶ τῆς θεολογίας, ἦτο ἐγκρατὴς καὶ τῆς ἰατρικῆς, ἐκαλλιέργει δὲ καὶ τὴν ποίησιν· τὰ συγγράμμκτα αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντα ἐν Χίῳ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου προξένου Στελίου Ῥαφαέλλη, ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1781 εἰς τόμους 4 ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Ἀμαδούτζη.

Εὐστράτιος ὁ Ἀργέντης, σπουδάσας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος τὴν ἰατρικὴν ἐν Χάλλῃ τῆς Σαξωνίας, καὶ περιηγηθεὶς χάριν εὐρυτέρας μαθήσεως τὴν Ἰταλίαν, Γερμανίαν καὶ Αἴγυπτον. Πατριαρχεύοντος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοῦ Ματθαίου, ἐστάλησαν ἐκ Ῥώμης οἱ Κύριλλος καὶ Γαβριήλ, ἐπὶ σκοπῷ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀζύμων παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις, ὁ δὲ πατριάρχης ἐνετείλατο αὐτῷ νὰ ἀντιταχθῇ τούτοις. Τότε ἔγραψε καὶ τὸ περὶ ἀζύμων σύνταγμα αὐτοῦ, οὗ ἕνεκεν ὁ Κύριλλος ἀπέθανεν, ὡς λέγεται, ἐκ λύπης. Ἔγραψε πλεῖστα συγγράμματα, ἀπέθανε δὲ τὸ 1750.

Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, γεννηθεὶς τῷ

1636. Ἀπολέσας τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐν βρεφικῇ ἡλικίᾳ ἐπαιδαγωγήθη ὑπὸ τῆς σοφῆς αὐτοῦ μητρὸς Λοξάνδρας, ἐσπούδασε δὲ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἰατρικὴν ἐν Παταβίῳ. Ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδίδαξεν ἐπὶ ἑπταετίαν ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ, ἐξασκῶν ἅμα καὶ τὴν ἰατρικήν, ἧς παραιτηθεὶς ἐπεδόθη εἰς τὴν πολιτικήν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παναγιώτου Νικουσίου, οὗτινος ἦτο γραμματεύς, διωρίσθη διερμηνεὺς τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ μέγας λογοθέτης. Ὡς διερμηνεὺς διέπρεψε καὶ ἐπῃνέθη διά τε τὴν πολιτικὴν περίνοιαν, εὐμάθειαν καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Πλὴν τῆς πολυκρότου περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος διατριβῆς αὐτοῦ, ἔγραψε καὶ πλεῖστα ἄλλα.

Κωνσταντῖνος ὁ Γορδάτος, ὁ καὶ Λίλας ἐπονομαζόμενος, γράψας περὶ τῆς τῶν Σφαιρῶν χρήσεως καὶ σύνοψιν ἱερᾶς θεολογίας, καὶ συλλέξας κατὰ τὸν Α. Βλαστὸν πάσας τὰς ἐκδόσεις τοῦ διασήμου Ἄλδου Μανουκίου.

Ἰωάννης ὁ Τσελεπῆς, μαθητεύσας ἐπὶ δεκαπενταετίαν ἐν Πίσῃ ὡς τρόφιμος τῆς ἐν Λιβόρνῳ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐδίδαξεν ἐν Χίῳ φυσικομαθηματικὰ ἀπὸ τοῦ 1799—1821. Μετέφρασε πλεῖστα συγγράμματα, ἐξ ὧν οὐδὲν διεσώθη.

Δωρόθεος ὁ Πρώιος, ὁ ἀπαγχονισθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 10 Ἀπριλίου 1821. Ἐδίδαξε φυσικομαθηματικὰ ἐν Χίῳ μέχρι τοῦ 1798, εἶτα δὲ διηύθυνε τὴν ἐν Κουρουτσεσμὲ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Μουρούζη ἱδρυθεῖσαν σχολήν.

Ὁ προπάτωρ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, *Ἀντώνιος ὁ Ρύσιος,* ἰατροφιλόσοφος, διδαχθεὶς ἐν Ρώμῃ τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικήν, καὶ θαυμασίας συνθέσας πινδαρικὰς ᾠδάς.

Ὁ *Βαρδαλάχος,* γεννηθεὶς τῷ 1775 καὶ σπουδάσας τὴν ἰατρικὴν ἐν Παταβίῳ, γενόμενος δὲ καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν Βουκουρεστίῳ, σχολάρχης Χίου τῷ 1815, καὶ Ὀδησσοῦ τῷ 1820. Φλεγόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἴδῃ τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα, ἀνεχώρησεν ἐξ Ὀδησσοῦ τῷ 1830, φθάνων δ' εἰς Αἴγιναν ὅπως ἐπισκεφθῇ τὸν φίλον καὶ συσπουδαστὴν αὐτοῦ Ἰωάννην Καποδίστριαν, ἐπνίγη, ναυαγήσαντος τοῦ πλοίου, ὁ ἀτυχὴς διδάσκαλος. Ἔγραψε ποικίλα συγγράμματα.

Νεόφυτος ὁ Βάμβας, γεννηθεὶς τῷ 1770, καὶ τὰ ἐγκύκλια ἐν Χίῳ παιδευθείς, ἠκροάσατο τῶν Ἀθανασίου Παρίου καὶ Δωροθέου Πρωΐου. Τῷ 1803 μετέβη εἰς Κωνσταντινούπουλιν ἔνθα ἐξοικονομήσας χρήματά τινα, ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἠσχολήθη περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Τῷ 1815 κατὰ σύστασιν τοῦ Κοραῆ διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ἐν

Χίῳ σχολῆς. Μεμυημένος εἰς τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, παρέλαβε τοὺς ἐν τῇ σχολῇ τῆς Χίου φοιτῶντας Ὑδραίους, μετέβη δὲ μετ' αὐτῶν εἰς Ὕδραν, καὶ διήγειρε τὸ φρόνημα τῶν νησιωτῶν· εἶτα ἠκολούθησεν εἰς Πελοπόννησον ὡς γραμματεὺς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην. Ἐδίδαξεν ἐν Ἑπτανήσῳ μέχρι τοῦ 1828, τῷ 1834 διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ἐν Σύρῳ σχολῆς, τῷ δὲ 1837 καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἔγραψε πολλά, ἀπέθανε δὲ τῷ 1855.

Κωνσταντῖνος ὁ Κοκκινάκης, γεννηθεὶς τῷ 1781 καὶ σπουδάσας ἐν Χίῳ καὶ Κωνσταντινουπόλει. Μεταβὰς πρὸς τελειοτέραν κατάρτισιν ἐν Βιέννῃ, καὶ ἀπορῶν χρημάτων, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ θέσιν εἰς ἐμπορικὸν γραφεῖον. Ἠσχολήθη εἰς μεταφράσεις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ καὶ Γαλλικοῦ, τῷ δὲ 1816 τῇ προτροπῇ τοῦ Κοραῆ ἀνέλαβε μετὰ τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου τὴν ἔκδοσιν τῆς διακοπείσης φιλολογικῆς ἐφημερίδος *Λογίου Ἑρμοῦ.* Ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως νὰ διακόψῃ τὴν ἔκδοσιν τῷ 1821 καὶ χαρακτηρισθεὶς ὡς συνένοχος τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος, ἐφυλακίσθη, τῷ δὲ 1825 ἀποφυλακισθεὶς κατῆλθεν εἰς Αἴγιναν, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1831. Ὁ Κοκκινάκης διέπρεψε καὶ ὡς ποιητής, καὶ δὴ Τυρταῖος πολεμικῶν θουρίων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀγῶνος πολλὰ τῶν ἐγερτηρίων αὐτοῦ ἐψάλλοντο μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲ—μοῖρα ζηλευτὴ διὰ σύγχρονον ποιητὴν—ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Μασσαλιῶτιδα τῶν Γάλλων σώζεται παρ' ἡμῖν ἓν ᾆσμά του εἰς πολλὰ χείλη καὶ πάσας τὰς καρδίας. Διότι, τίς ἐξ ἡμῶν δὲν γνωρίζει τὸν Ἕλληνά του ψάλλοντα :

Ὦ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν κλπ. ;

Καὶ πλείστους ἄλλους ἀκμάσαντας καὶ συντελέσαντας εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος παραλείπομεν, ἀρκούμενοι εἰς ἐκεῖνον ὅστις καὶ μόνος ἠδύνατο νὰ τιμήσῃ τὴν νῆσον, τὴν κορωνίδα τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν, ὃν γλαφυρώτατα χαρακτηρίζει ὁ Θερειανὸς ἀποκαλῶν αὐτὸν «ἀρχιτέκτονα καὶ ἀναμορφωτὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, διαπρύσιον κήρυκα τῆς ἀρετῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, εἰσηγητὴν καὶ ἱεροφάντην νέων ἀρχῶν, ἔχοντα παρ' ἡμῖν τοιαύτην θέσιν, οἵαν ὁ Montaigne παρὰ Γάλλοις, ὁ Βάκων παρ' Ἄγγλοις, καὶ ὁ Θωμαζαῖος καὶ Λέσιγκ παρὰ Γερμανοῖς, ἀνεξάντλητον θησαυρὸν λόγων καὶ ἔργων ἐν ὠφελείᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων».

*
* *

Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην ἐξιστορήσωμεν ἤδη τὰ τοῦ ἐμπορίου.

Ὁ Δημοσθένης ἐν τῇ πρὸς τὸν Λάκριτον παραγραφῇ (σ. 942) μνημονεύει Χίου ἐμπόρου διαμένοντος ἐν Πόντῳ καὶ δανείσαντος χρήματα πρός τινα ναύκληρον ἐπὶ ὑποθήκῃ. Οἱ ἀρχαῖοι Χῖοι δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὸ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἀκτοπλοϊκὸν μόνον ἐμπόριον, μεταφέροντες καὶ ἐκποιοῦντες ἀπὸ λιμένος εἰς λιμένα τά τε ἴδια καὶ τὰ ἔξωθεν ἐμπορεύματα, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀξιολόγου αὐτῶν ναυτικοῦ περιέπλεον τὰ παράλια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, προσωρμίζοντο εἰς τὸν Εὔξεινον καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐν ᾗ, κατὰ τὸν Πολύαινον καὶ τὸν Στέφανον Βυζάντιον, εἶχον καὶ ἀποικίαν Χίαν καλουμένην, εἰς τὴν Τύρον, τὴν Καρχηδόνα, τὴν Κυρήνην, τὴν Μασσαλίαν, τὰς Σποράδας καὶ τὰς Κυκλάδας, μάλιστα δὲ εἰς τὴν ἱερὰν καὶ ἀνθοῦσαν τότε Δῆλον, εἰς ἣν μετέφερον χάριν ἐμπορίας τὰ προϊόντα ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν πρὸς τὸ ἐμπόριον κλίσιν τῶν ἀρχαίων ἐκληρονόμησαν καὶ οἱ νεώτεροι χῖοι, ἰδίᾳ δ' ἀνέπτυξαν αὐτὸ τὰ ἀνὰ τὴν ξένην διασπαρέντα τέκνα της, τὰ τιμήσαντα καὶ τιμῶντα διὰ τῆς δραστηριότητος, φιλεργίας καὶ ἐμπορικῆς αὐτῶν ἰδιοφυΐας τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα ἐν τῇ ξένῃ, τὰ ἄξια ταῦτα τέκνα τὰ καταστήσαντα τὸ ὄνομα Χῖος, συνώνυμον πρὸς τὰς λέξεις *τιμὴ* καὶ *πίστις,* οἱ ἄνδρες οἱ καταστάντες ὁ ἐμπορικώτατος τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ τῆς πείρας καὶ τῶν φώτων τῶν ὁποίων «κρέμανται» ὡς εἶπεν ὁ σοφὸς φιλέλλην Θείρσιος «αἱ ἐμπορικαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐλπίδες».

Πλουτήσαντες διὰ τῆς ἐμπορίας, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς λιτότητος, εὐτυχοῦντες δὲ καὶ προκόπτοντες ἐν τῇ ξένῃ, μεγάλως συνεισέβαλλον πρὸς τὸν καλλωπισμὸν τῆς νήσου, ἀνεγείραντες δημοσίαν σχολήν, βιβλιοθήκην, νοσοκομεῖον, καὶ συντελοῦσι πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κατοίκων, ὧν τὰ τέκνα παραλαμβάνοντες, ἐν τοῖς ἑαυτῶν γραφείοις, παντοειδῶς ὑποστηρίζουσιν. Ὁ Ὀλιβιέρος λέγει, «ὅτι ἅμα διέβη τὸν μικρὸν πορθμόν, ἐνόμισεν ὅτι μετηνέχθη εἰς ἄλλην χώραν, εἰς ἄλλο κλίμα. Εἶδε τοὺς Ἕλληνας στενάζοντας, ὑπούλους, ἀπολιτεύτους, δειλούς, ἀμαθεῖς, δεισιδαίμονας· ἀλλ' ἐν Χίῳ εὗρεν ἄνδρας ἀπολαμβάνοντας ποιᾶς τινος ἐλευθερίας, χρηστούς, εὐγενεῖς, τολμηρούς, βιομηχάνους, πεπαιδευμένους καὶ πλουσίους». Τὰ αὐτὰ δ' ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ὀλλανδὸς Δάππερ καὶ ὁ Σατωβριάνδος καὶ ὁ Λαμαρτῖνος γράφων «ὅτι δὲν ἐγνώρισεν ἐν Εὐρώπῃ χώραν παριστῶσαν ὄψιν πλουσιωτέραν τῆς Χίου».

Μὴ ἔχοντες οἱ Χῖοι ἑτέραν ἀσχολίαν, παρεδίδοντο, μετὰ τὴν τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων παίδευσιν, εἰς τὸ ἐμπόριον. Οἱ πλεῖστοι τούτων νεώτατοι ἀποστελλόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Σμύρνην τὸ

πρῶτον, κατώρθουν κατὰ μικρὸν διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀδιακόπου ἐργασίας νὰ πλουτῶσι, πλουτοῦντες δὲ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἑαυτῶν ἐργασίας, διὰ τῆς ἱδρύσεως ὑποκαταστημάτων καὶ εἰς ἄλλα μέρη. Ὅπου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἂν ἀποκατέστησαν, τάχιστα ἡ πόλις αὕτη ἤκμαζε, παρήκμαζε δὲ εὐθὺς ὡς οὗτοι ἀπεσύροντο. Παράδειγμα ἡ μικρὰ τοῦ Αἰγαίου νῆσος, ἡ Σύρος, εἰς ἣν μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ τὰς ταύτην ἐπακολουθησάσας σφαγάς, κατέφυγον σωζόμενοι ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ὀλέθρου, Σμυρναῖοι, Κυδωνιᾶται, Θεσσαλοί, Μακεδόνες, Ψαρριανοί, Ὑδραῖοι καὶ Κρῆτες, καὶ εἰς ἣν προσῆλθον ἐν ἔτει 1822 καὶ οἱ Χῖοι. Ἡ νῆσος αὕτη ἡ ὑπ' αὐτῶν ἀποικισθεῖσα, κατέστη ἡ ἐμπορικωτάτη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀποίκων κατέστη γνωστὴ τοῖς εὐρωπαίοις βιομηχάνοις, διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἤρξαντο προσορμιζόμενα εἰς τὸν λιμένα αὐτῆς πάσης ἐθνικότητος πλοῖα, κομίζοντα διάφορα ἐμπορεύματα, καὶ καθιστῶντα αὐτὴν κέντρον ἐμπορικόν. Μέχρι δὲ πρό τινων ἐτῶν ἀκόμη μόνον τὰ συναλλάγματα τὰ φέροντα τόπον ἐκδόσεως τὴν Σύρον δὲν ἐθεωροῦντο ὕποπτα ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἀγοραῖς. Περὶ δὲ τῆς ὑπολήψεως, ἧς ἀπελάμβανον οἱ Χῖοι παρὰ τοῖς εὐρωπαίοις ἐργοστασιάρχαις, ἀρκούμεθα εἰς τὸ ἑξῆς γεγονός, ὅπερ ἠκούσαμεν οὐ μόνον παρὰ Χίων, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶν ἔτι τῶν Πελοποννησίων, τῶν σχεδὸν διαδεξαμένων σήμερον τοὺς Χίους ἐν Σύρῳ. Κατὰ τὸ 1840 καὶ κατόπιν ὅτε τὸ ἐμπόριον εὑρίσκετο ἀποκλειστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Χίων, πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῇ μὴ τοιούτων ἐζήτησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ἐργοστασιάρχας, διὰ νὰ προμηθεύωνται ἀπ' εὐθείας τὰ εἴδη, ἅτινα ἠγόραζον διὰ τῶν Χίων. Τοσοῦτον ὅμως ὑπελήπτοντο τοὺς Χίους οἱ ξένοι, ἕνεκα τῆς τιμιότητος καὶ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν τάξεως, ὥστε ἀπέστελλον εἰς τούτους τὰς ἐπιστολὰς καὶ ἠρώτων ἐὰν οἱ γράψαντες ταύτας εἶνε Χῖοι, διότι ἄλλως δὲν ἐννόουν νὰ ἐκτελέσωσι τὰς παραγγελίας αὐτῶν, εἰμὴ μόνον ἐὰν προέμβαζον τὴν ἀξίαν τῶν παραγγελθέντων,

Στερεούμενοι οὕτω μικρὸν κατὰ μικρόν, βλέποντες τὰς πιστώσεις αὐτῶν ἀδιαλείπτως αὐξανομένας, εὑρίσκοντες δὲ τὸν ἐν Σύρῳ κύκλον τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν λίαν περιωρισμένον, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτείνωσι τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, καὶ μεταβῶσιν εἰς τὰ κέντρα αὐτὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου, ἐν οἷς ἕτεροι συμπατριῶται αὐτῶν, νέοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου Κολόμβοι εἶχον μεταβῆ, σωθέντες κατὰ τὴν καταστροφήν, οἱ μὲν ὑπὸ Ψαρριανῶν καὶ Ὑδραϊκῶν πλοίων, οἱ δὲ ὑπὸ ξένων φιλανθρώπων, παραλαβόντων καὶ ἀναδειξάντων αὐτοὺς ἐν τῇ ξένῃ ἕνεκα τῆς τιμιότη-

τος καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἔρωτος αὐτῶν. Τὰ στενὰ ὅρια τῆς διατριβῆς ταύτης δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν νὰ ἐξιστορήσωμεν λεπτομερῶς τὴν Ὀδύσσειαν τῶν προσφύγων τούτων, οἵτινες εἰθισμένοι ἐν τῷ πλούτῳ καὶ τῇ ἀφθονίᾳ, εὑρέθησαν αἴφνης ἄστεγοι καὶ ἀπροστάτευτοι. Ἀλλ' ὁ θέλων νὰ λάβῃ ἐντελῆ γνῶσιν τῶν δοκιμασιῶν ἃς ὑπέστησαν, ἂς ἀναγνώσῃ τὴν βιογραφίαν ἑνὸς τούτων, ἣν ὑπὸ τὸν τίτλον «Λουκῆς Λάρας» τοσούτῳ χαριέντως ἀφηγήθη ὁ κ. Δ. Βικέλας.

Τί δὲ νομίζετε ὅτι ἀπέγειναν οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι καὶ ἀπροστάτευτοι ἄνδρες, οἱ εἰς τὰ τέσσαρα τοῦ ὁρίζοντος ἄκρα διασπαρέντες μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου, οἱ ἄνευ μέσου ἀρξάμενοι τοῦ ἐμπορικοῦ αὐτῶν σταδίου, καὶ τοσαῦτα ὑποστάντες δεινά; Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν εἶνε σήμερον διεσπαρμένοι εἰς Λονδῖνον, Μαγχεστρίαν, Λιβερπούλην, Μασσαλίαν, Ὀδησσόν, Ταϊγάνιον, Τεργέστην, Βιέννην, Κωνσταντινούπολιν, Καλκούτταν, Βομβάην, Ταυρίδα καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν αἷς ἵδρυσαν καὶ διευθύνουσι μεγάλους ἐμπορικοὺς οἴκους· οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι εἶνε οἱ σήμερον ἀνὰ πάντα τὸν ἐμπορικὸν κόσμον γνωστοὶ Ράλλιδες, Σκυλίτζαι, Ἀργένται, Ροδοκανάκαι, Πετροκόκκινοι, Μαυρογορδάτοι, Πασπάται κτλ. οἱ τιμῶντες τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, οἱ τόσους νεαροὺς ἑλληνόπαιδας ἐν τοῖς ἑαυτῶν καταστήμασι χειραγωγοῦντες, οἱ τοσαύτας εὐεργεσίας πράττοντες, οἱ προθύμως πάντοτε τὸ χρῆμα αὐτῶν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος συνεισφέροντες.

Διὰ τῆς ὡραίας ταύτης κατακλεῖδος θὰ ἐπεράτουν τὴν μικράν μου μελέτην παρουσιάζων, ὅπως ἐν τοῖς δράμασιν, ἀποθεουμένους τοὺς ἥρωας, οὓς δὲν ἴσχυσαν νὰ καταβάλωσιν αἱ δοκιμασίαι καὶ αἱ συμφοραί, διότι ἐνίσχυεν αὐτοὺς ἡ θεὰ ἐργασία διὰ τῶν δύο εὐρώστων βραχιόνων της, τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας· οὕτω θὰ ἐπεράτουν τὴν μελέτην μου, ἂν πικρὸν παράπονον Χίου δὲν ὑπελείπετο ἔτι ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ἥτις μάτην συγκρατηθεῖσα ἐπὶ τοσοῦτον αἰσθάνεται ἤδη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκχύσῃ αὐτό.

Θὰ διακοπῶσιν ἆρά γε αἱ μεγάλαι χιακαὶ παραδόσεις τοῦ πατριωτισμοῦ, τοῦ δὲ Κοραῆ οἱ ἀπόγονοι θὰ μεταβληθῶσιν ἐξαίφνης εἰς ἀπάτριδας κοσμοπολίτας; Ἀλλ' ἂν ὄχι, διατί τότε ὁ ἐκ Χίου μεταβαίνων εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ἐνῷ ἀμέσως ἀναγνωρίζει τοὺς πατέρας, οὐδὲ νὰ διακρίνῃ δύναται τὰ τέκνα αὐτῶν, ἅτινα ξενικὴ ἀνατροφή, ξενικὴ γλῶσσα, ξενικὰ ἴσως αἰσθήματα εἰς ξένους καθ' ἑκάστην μεταβάλλουσιν;

Τόσον λοιπὸν ἀνάξια λόγου εἶνε τῶν γονέων τὰ χαρακτηριστικά, ὥστε οὗτοι μὲν μετὰ ζήλου ἀποφεύγουσι νὰ τὰ μεταδώσωσι, τὰ δὲ τέκνα μετὰ φρίκης νὰ τὰ ἀποδεχθῶσιν;

Καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἡ ἑλληνικὴ τοσούτῳ ταπεινὴν καταγωγὴν ἀνακαλεῖ, ὥστε καὶ αὐτὰς τὰς ὀλίγας λέξεις, ἃς οἴκαδε ἐξέμαθον, ἂν ἀδυνατοῦσιν ἐντελῶς νὰ λησμονήσωσι, στρεβλοῦσι τοὐλάχιστον διὰ ξενικῆς προφορᾶς;

Τιμῶσιν ἀληθῶς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα οἱ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Χῖοι, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀνατροφῆς, ἣν δίδουσί τινες εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν ἡ τιμὴ αὕτη πέπρωται μοιραίως νὰ ἐκλίπῃ. Οἱ κληρονόμοι τῶν μεγάλων τούτων Χιακῶν ὀνομάτων κατὰ μέγα μέρος μόνον τὸν πτερωτὸν πλοῦτον θὰ κληρονομήσωσιν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἄφθαρτον ἀρετήν, ἥτις παρήγαγε τὸν πλοῦτον τοῦτον. Μετὰ φρίκης δὲ θ' ἀντηχήσῃ ἐν τῇ δούλῃ Χίῳ ἡ εἴδησις ὅτι ὑπάρχουσι τέκνα αὐτῆς, ἅτινα ἐνῷ δικαιώματι γένους καὶ κοινῶν ἀγώνων καὶ δοκιμασιῶν ἠδύναντο νὰ ὦσιν ἀληθεῖς Χῖοι, ἐπροτίμησαν νὰ γείνωσι.... ψευδο-ἄγγλοι, ψευδο-γάλλοι, ψευ-ρῶσσοι!....

Ἀλλὰ στῶμεν ἐνταῦθα. Τὸ ἁμάρτημα, τὸ ἔγκλημα μᾶλλον, κατενοήθη καὶ ἡ ἐξάγνισις ἤρξατο διὰ τῆς ἀποστολῆς ἑλληνοπαίδων τινῶν εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης καὶ ἑδραίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Μόνον διὰ τῆς τοιαύτης ἑλληνικῆς ἀνατροφῆς οἱ παῖδες τῶν Χίων θὰ καταστῶσιν ἄξιοι τῆς ὑπολήψεως τῶν ξένων, ὅπως ἐγένοντο καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν. Μόνον διὰ τοιαύτης ἀνατροφῆς θὰ δύνανται νὰ μεγαλαυχῶσι δικαίως ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτῶν καὶ θὰ γίνωσιν ἄξιοι τοῦ τιμίου παρελθόντος τῶν πατέρων των, καὶ τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς, ἣν ἡ θεία Πρόνοια ἐνεπιστεύθη εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦ μέλλοντος.

Ἀλέξ. Καράλης

ΤΟ ΚΕΛΛΙ ΤΟΥ ΧΤΙΚΙΑΣΜΕΝΟΥ

Ἔπεσεν ὄχι κανεὶς πανίσχυρος πρωθυπουργός, ὁ ὁποῖος ἐπὶ ἔτη μακρὰ ἐβάρυνε τὸν τράχηλον καὶ ἠλάφρυνε τὸν στόμαχον τῶν ἀντιπάλων του, ὄχι κανὲν ἐπίσημον καὶ βαρὺ οἰκοδόμημα ἑλκῦον διὰ τῆς ἱστορίας του τοὺς περιηγητὰς ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, ἢ συνδεόμενον μὲ τοπικὰς ἀναμνήσεις καὶ συνδαυλίζον τὰς φατρίας καὶ πληροῦν τὸν τύπον μὲ διατριβάς, ὡς ἡ Porta Reale τῆς Κερκύρας. Ἔπεσεν ἀπὸ τὴν φοβερὰν θύελλαν τὴν συντρίψασαν τὰς κυπαρίσσους καὶ παρασύρασαν τὸν σιδηρόδρομον, μία ἀσήμαντος φωλειὰ ἐκ τούβλων, ἕνας περίεργος οἰκίσκος ἐστημένος ἐκεῖ παρὰ τὸν Ἅϊ-Θανάσην ἐπὶ τεσσάρων λι-

θίνων στύλων, ἠρειπωμένος, ξασβεστωμένος μὲ φαινομένας τὰς σαθρὰς σανίδας του, ὡς πλευρὰ θνησιμαίου, ἄνευ ἀξίας διὰ τὸν ἰδιοκτήτην, ἄνευ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν κόσμον.

Καὶ ἡ πτῶσίς του, θλιβερὰ ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἀναζῶσαν φύσιν, μοῦ ἀνέμνησε τὴν ἱστορίαν του, ἱστορίαν μικρὰν καὶ σκοτεινήν, ἀλλ' ἀρκετὰ περίεργον.

Θὰ εἶνε τώρα δέκα πέντε καὶ πλέον ἔτη, ἀφ' ὅτου μίαν ὡραίαν Παρασκευήν, ἡμέραν προσεγγίσεως τοῦ *Ἰονίου*, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν λιμένα μας δύο περίεργοι ξένοι. Ὁ εἷς ἦτο ἀνὴρ ὑψηλὸς καὶ ἰσχνὸς μὲ παρειὰς κοίλας καὶ νοσηρῶς ἐρυθράς, μὲ μακρὰν ξανθόλευκον κόμην καὶ μακρὸν ἐπίσης καὶ παρημελημένον γένειον, παλαιωμένα ἐνδύματα καὶ ὕφος ἀγέρωχον· ὁ σύντροφός του ἦτο γυνή, ἢ μᾶλλον ἀπὸ σῶμα γυναικός, ἰσχνή, κοντή, βλογιοκομμένη, ἀλλοίθωρος, φλύαρος, εὐκίνητος, σεισοπυγοῦσα, καὶ ἐφαίνετο ὡς ὑπηρέτρια τοῦ ἀνδρός· τὸ σῶμα καὶ αἱ κινήσεις της ἐχορήγησαν ἀμέσως καὶ τὸ ὄνομά της· οἱ φαιδροὶ καὶ φιλοσκώμμονες λεμβοῦχοι τοῦ λιμένος τὴν ὠνόμασαν *κολοβήν*, καὶ ὅταν, ἀργότερα, ἐγνώσθη τὸ ὄνομά της «Μαρία» ἔζησε καὶ ἀπέθανεν ὑπὸ τὸ ὄνομα «***Μαρία ἡ κολοβή***». Ὁ ὑψηλὸς καὶ ἰσχνὸς ξένος δὲν ἐφαίνετο μὲν πλούσιος ἐκ τῆς περιβολῆς του, ἀλλ' ἐπλήρωνε πλουσιοπάροχα εἰς ἀργυρᾶ στιλπνὰ νομίσματα, ἑλκύσας οὕτω τὴν ὑπόληψιν τῶν λεμβούχων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς· καὶ ὅταν ὁ καπετὰν-Γιαννακός, ὁ χωλὸς προϊστάμενος τῆς ἑταιρίας τῶν λεμβούχων, ὑψώσας τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ βιβλίου καὶ διευθετήσας τὰ ὀμματοϋάλιά του ἠρώτησε μὲ σοβαρότητα τὸν ἐπιμόχθως κωπηλατοῦντα Μούχλιον:

— Ἔ μουρὲ Μούχλιο, ἔχουμε πολλοὺς ἐπιβάταις σήμερα ;» ὁ Μούχλιος ἔδειξε διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ τὸν ξένον καὶ ἀπήντησεν·

— Ἔχουμε ἕνανε πάξίζει γιὰ χίλιους.

Ἀφοῦ ἀπεβιβάσθησαν, ὁ μὲν ὑψηλὸς καλοπληρωτὴς συρθεὶς ἐπιπόνως μέχρι τοῦ καφφενείου ἀνεκλίθη ἐπὶ σκληροῦ σκαμνίου, καταληφθεὶς ὑπὸ βηχός, ἀνέλαβε δὲ τὰς φροντίδας τοῦ περαιτέρω ταξειδίου ἡ ***κολοβὴ Μαρία***. Ἐπλησίασεν εἰς ἕνα ἁμαξηλάτην, καὶ ἀφοῦ διὰ νευμάτων συνεννοήθη περὶ τῆς ἁμάξης, ἠθέλησε νὰ ἐρωτήσῃ καὶ περὶ ξενοδοχείου.

— Ἔχει ἐντῶ λοκάντα, mangiare, dormire κύριος ;

— Μουρὲ Νιζάμηνη, ἐφώναξεν ὁ ἁμαξηλάτης, εἶνε Ἰταλιάνα, μουρέ· ἔλα νὰ πουλήσῃς ὅσα ξέρεις. Ὁ κληθεὶς Νιζάμης προσῆλθεν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς διερμηνεύς, καὶ ἡ Ἰταλὶς ἐπανέλαβε τὴν ἐρώτησίν της:

— Ἔχει ἐντῶ λοκάντα ;

— Μπράβο, 'μπράβο, si, si, λοκάντα λέει! ἔχει καὶ παράχει.

— Mangiare ? ἐπανέλαβεν ἡ Ἰταλίς, ἐξηγοῦσα τὴν λέξιν διὰ χειρονομίας.

— Μπράβο, μπράβο· νὰ ψήσωμ' ἕνα πεταλάκι, ἄϊντε !

— No; mangiare de l'carne.

— Carne λέει; κριὰς Παρασκευὴ σήμερα !! τί, σκυλιὰ εἴμαστε ;

— No σκυλί, agnello, capito ;

— Ταρνάνα μας, εἶπεν ὁ Νιζάμης, ἀπελπισθεὶς νὰ συνεννοηθῇ.

— Τσίμπι, τσίμπι, τσάρδι . . .

— Ἀντίο Γλαρέντζα καὶ Κατάκωλο, προσέθεσαν ἐν χορῷ οἱ συναθροισθέντες πέριξ λεμβοῦχοι, καὶ ἡ πτωχὴ Ἰταλὶς ἠρυθρίασεν ἐξ ἀμηχανίας, ὅταν ἐπλησίασεν ὁ βήχων κύριος. Ἀπηύθυνεν ἰταλιστὶ τὸν λόγον πρὸς τὴν Μαρίαν καὶ ἀνέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὴν ἅμαξαν.

— Ὑπάρχει ξενοδοχεῖον εἰς τὴν πόλιν σας ;

Ἠρώτησε μὲ ἀσθενῆ φωνὴν, ἀλλ' εἰς καθαρὰν Ἑλληνικήν.

— Ἀκοῦς λέει· πολλὰ ὄχι ἕνα, ἀπήντησεν ὁ ἁμαξηλάτης.

Ἀλλὰ φθάσας εἰς τὴν πόλιν, δὲν κατῴκησεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον· ἐνοικίασεν ὁλόκληρον μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλειτέρας οἰκίας καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ ἐν ὄλβῳ καὶ ἐν ἀνέσει· τὴν ἐπίπλωσε κομψότατα, ἔστησε πολύτομον βιβλιοθήκην καὶ τὴν περιέβαλε μὲ κῆπον καὶ μὲ ἄνθη.

Περιττὸν νὰ τὸ εἴπω· ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς του, ἀπέβη τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας ἐν τῇ πόλει μας. Εἰς τὰς μικρὰς κοινωνίας, ὅπου οἱ ἄνθρωποι γνωρίζουν ἀλλήλους ἀκριβέστατα, ὅπου τὰ κρυφότερα μυστήρια ξεψαχνίζονται καὶ σχολιάζονται τὰ μυχιαίτατα αἰσθήματα, φαινόμενον τοιοῦτον ἦτο φυσικὸν νὰ κινήσῃ τὴν περιέργειαν ὅλων καὶ νὰ προκαλέσῃ ἐρεύνας καὶ κατοπτεύσεις μέχρι κακοηθείας.

Τὸ πρῶτον θῦμα τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ὑπῆρξεν ἡ πτωχὴ Μαρία· οἱ παντοπῶλαι, οἱ οἰνοπῶλαι, οἱ καπνοπῶλαι, οἱ ἔμποροι, οἱ ἀχθοφόροι, ἐνῷ ἐθηλάκωνον τὸ ἀργυροῦν της νόμισμα, ἔκρινον χρέος νὰ τῆς ἀποτείνουν πάντοτε καὶ τὴν ἐρώτησιν:

— «Τί εἶνε ὁ ἀφέντης σου ;»

— «Πρόξενος εἶνε τἀφεντικό ;»

— «Τί δουλειὰ κάνει ὁ κύριός σου ;»

— «Ντικὴ του ντουλειά, ἀπήντα ἡ Μαρία, κάνε καὶ σὺ ντικὴ σου· τί μελει γιὰ ἄλλο; cospetto di Baccho !»

Ὁ ξένος ἐν τούτοις οὐδένα ἐπλησίαζεν· ἡ ζωή του ἐμερίζετο μεταξὺ τοῦ κήπου, τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῆς προκυμαίας, ὅπου συνήθως περιεπάτει μὲ βραδὺ καὶ κανονικὸν βῆμα, ἱστάμενος ἐνίοτε ἵν' ἀναπνέῃ βαθέως.

αὐγόν, τὸ ὁποῖον ἔβραζεν ὁ ἴδιος. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν προσβαλλόμενος ὑπὸ νέας αἱμοπτυσίας, κατέπιπτεν εἰς τὴν κλίνην, καὶ τότε τὸν ἐνεθυμεῖτο ἡ φιλανθρωπία. Ἡ μήτηρ τῆς οἰκοδεσποίνης του καὶ ἄλλη μία γραῖα, τῆς ὁποίας ὁ μονογενὴς υἱὸς εἶχεν ἀποθάνῃ ἀπὸ φθίσιν, ἤρχοντο πρὸς νοσηλείαν του· τοῦ ἔβραζον τὸ γάλα, ἔπλυνον τὰ ματωμένα μανδήλια καὶ τοῦ παρεῖχον δαψιλεῖς συμβουλὰς ἰατρικὰς καὶ ἠθικάς· ἀλλ' ὅταν ὁπωσοῦν ἀνελάμβανε, τὰς ηὐχαρίστει καὶ τὰς ἀπήλλαττε τοῦ κόπου νὰ ξαναέλθουν.

— Τώρα εἶμαι πολὺ καλά, ἔλεγε μειδιῶν, δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ βασανίζεσθε· εὐχαριστῶ. Καὶ ὅμως παρετείνετο ἡ ζωή του· μυστηριῶδες καὶ ἀνεξήγητον φαινόμενον τῆς τύχης ἢ τῆς προνοίας! ν' ἀποθνήσκῃ ἡ μνηστευμένη νέα ἡ πλήρης ὑγείας, κάλλους, ὀνείρων καὶ πόθων, καὶ νὰ ζῇ ὁ ἑτοιμοθάνατος φθισικός, ὁ μὴ ἔχων τεμάχιον ἄρτου, ἢ τὰ τυφλὰ ἐκεῖνα καὶ κωφὰ καὶ ἀνάπηρα ἐκτρώματα τὰ ἐπαιτοῦντα τὸν ὀβολόν.

Ἀλλ' ὁ δυστυχὴς Χτικιασμένος θὰ εἶχεν ἄλλως ὑπολογίσῃ· διότι μετ' ὀλίγον τὰ χρήματά του ἐξέλιπον ἐντελῶς· δὲν εἶχεν οὔτε τὸ ἐνοίκιον νὰ πληρώσῃ· καὶ τότε διὰ πρώτην φορὰν ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ.

Ὁ οἰκοδεσπότης του εἶχε κτίσῃ εἰς τὰ ὅρια τῆς ἀμπέλου του τὸν οἰκίσκον ἢ μᾶλλον τὴν φωλεάν, ἡ ὁποία κεῖται σήμερον ἐνώπιόν μου συντετριμμένη ἀπὸ τὴν θύελλαν, διὰ νὰ χρησιμεύῃ ὡς καταφύγιον τοῦ ἀγροφύλακος ἐν καιρῷ χειμῶνος· ἡ θέσις δὲν ἦτο ἔξοχος· ἦτο χθαμαλὴ πλησίον τοῦ χάνδακος, ὅπου ἐκόαζον οἱ βάτραχοι ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου, περιβαλλομένη ἀπὸ βάτους καὶ ἀσφοδέλους. Οἱ ἀσφόδελοι, ὅταν ἤνθουν, εἶχον ἀληθῶς ποιάν τινα χάριν, ἀλλὰ χάριν ψυχράν, νεκρικήν.

Ἐν τούτοις ὁ Χτικιασμένος ἐζήτησεν αὐτὴν τὴν φωλεὰν ὡς κατοικίαν καὶ ὁ καλὸς οἰκοδεσπότης, τὸ μὲν εὐγνωμονῶν δι' ὅσα εἶχεν ὠφεληθῆ ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ προθυμούμενος ν' ἀπαλλάξῃ τὸν οἶκόν του ἀπὸ τὸ μίασμα, δι' ὃ οἱ γείτονες παρεπονοῦντο, τοῦ παρεχώρησε τὴν φωλεὰν ἐκείνην, ἡ ὁποία εὐθὺς μετωνομάσθη ἁρμοδίως «*τὸ κελλὶ τοῦ Χτικιασμένου*».

Ἐκεῖ μετέφερον τὸ στρῶμά του, μίαν ξυλίνην πολυθρόναν, τὸ μόνον ἔπιπλον ποῦ τοῦ ἔμενε, καὶ ἓν βιβλίον μὲ κίτρινον ἐξώφυλλον, τὸ μόνον λείψανον τῆς πλουσίας ἄλλοτε βιβλιοθήκης του, τὴν ὁποίαν εἶχε πωλήσῃ ἐκ διαλειμμάτων. Ἐκεῖ ἔζησε τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς ἀμφίβολον καὶ βασανισμένην, καὶ ἐκεῖ μίαν ὡραίαν ἐαρινὴν ἡμέραν—τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς τοῦ Πάσχα—εὑρέθη νεκρὸς ἐπὶ τῶν σανίδων, μὲ συνεσπασμένα τὰ γόνατα, τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ

θλιβερῶς ἡμικλείστους τοὺς κρυσταλλωμένους ὀφθαλμούς του.

Οἱ διερχόμενοι ἐκεῖθεν καὶ οἱ ἀγροφύλακες ἔβλεπον συχνὰ τὸν αἰγοτρόφον γαλακτοπώλην νὰ σταματᾷ ἐκεῖ τὰς ζωηρὰς αἶγάς του καὶ νὰ ἀνέρχηται βραδέως τὴν στενὴν καὶ σαθρὰν κλίμακα τοῦ κελλίου διὰ νὰ κενώσῃ μισὴν ὀκᾶν γάλακτος εἰς τὸ παλαιὸν πήλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἔτεινεν ὁ Χτικιασμένος, ἐξάγων τὴν σκελετώδη χεῖρά του.

— Τὸ πληρώνεσαι τὸ γάλα ; τὸν ἠρωτήσαμεν μίαν ἡμέραν.

— Πῶ, ἔτσι κάνε χάρισμα τὸ δίνω !

— Καὶ ποιὸς σὲ πληρώνει ;

— Μὲ πληρώνει πᾶσα μῆνα ἕνα δασκάλα ἀπὸ τὸ Νιοχῶρι.

— Τί μυστικὴ φιλανθρωπία, τί περίεργο δασκάλα !

Συνήθως ἐκείτετο ἐπὶ τοῦ στρώματος καὶ ἠκούομεν μόνον τὸν ἀπηλπισμένον βῆχά του, ἀλλ' ἐνίοτε ἔφερε τὴν πολυθρόναν πρὸς τὴν θύραν καὶ ἡ νεκρικὴ κεφαλή του ἐνέβαλλε τὴν φρίκην εἰς τὰ παιδιὰ καὶ τὰς γυναῖκας καὶ ἐκίνει τὸν οἶκτον τῶν ἀνδρῶν. Ἐθεᾶτο δὲ μὲ βλέμμα ἀπαθὲς καὶ ἀφῃρημένον τὸν διερχόμενον κόσμον, τοὺς ζωηροὺς καὶ ρωμαλέους νεανίας, τοὺς πτωχοὺς Ἀμπλιανίτας, τοὺς ὠχροὺς πλουσίους, τοὺς κεκυφότας γέροντας καὶ τοὺς ὀλβίους μεμνηστευμένους, τοὺς ἐπαίτας καὶ πέραν ἐκεῖ πρὸς ἀνατολάς, τὰ λευκάζοντα μάρμαρα τῶν τάφων· καὶ ἀπέδιδε τοὺς χαιρετισμοὺς τῶν διαβατῶν μὲ ἐλαφρὸν κίνημα τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ θλιβερόν του μειδίαμα, διότι πᾶσα λέξις ἐτιμωρεῖτο μὲ παροξυσμὸν βηχός. Ὅταν ἦλθεν ἡ ἄνοιξις καὶ ἤνθησαν οἱ πένθιμοι ἀσφόδελοι, κατέβη μετὰ πολλοῦ κόπου, συνέλεξεν ὀλίγα ἄνθη καὶ τὰ ἔθεσεν εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ κελλίου του. Ἔκτοτε δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὴν ὀπὴν ἐκείνην τὸ ποτήριον μὲ τὰ ἄνθη τῶν ἀσφοδέλων, καὶ τοῦτο ἤρκεσε διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸν δυστυχῆ καὶ νέον ὄνομα· *«ὁ χτικιασμένος μὲ τὰ σπερδούκλια»* τὸν ὠνόμαζον οἱ κηπουροί, *«ὁ ἀσφοδελὸς λειμὼν»* ἠστεΐζοντο οἱ λογιώτεροι.

Ἡ χαρὰ τῶν πανηγύρεων ἐπέρασεν ὑπὸ τοὺς πόδας του· πῶς ἄρά γε νὰ ἤχουν εἰς τὰ ὦτά του οἱ κρότοι των ὅπλων καὶ οἱ καλπασμοὶ τῶν ἵππων καὶ αἱ φαιδραὶ ἰαχαὶ τῶν πανηγυριστῶν ! ἢ μήπως δὲν τὰ ἤκουε κἄν, ξένος παντὸς τοῦ περιβάλλοντος, ἀτενίζων εἰς κόσμον ἄλλον, εἰς περισσότερον φῶς ! Ἂν τοὐλάχιστον ἡ θρησκεία ἔχυνε βάλσαμον ἐλπίδος εἰς τὴν θλιβερὰν ψυχήν του ! Ἀλλ' οὐδὲν σημεῖον ἐμαρτύρει δυστυχῶς τοιαύτην παραμυθίαν.

*
* *

Ἦτο ὄψιμον τὸ Πάσχα κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος· καὶ οἱ πολῖται, ἀφοῦ ἔφαγον καὶ ὕπνωσαν ἀναπληροῦντες τὴν νηστείαν καὶ τὴν ἀϋπνίαν τῆς

μεγάλης ἑβδομάδος, ἐξῆλθον μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου διὰ νὰ ἴδουν καὶ προσκυνήσουν τὰ «*Κονίσματα*». Τὰ παιδιὰ μὲ τὰς λαμπάδας των καὶ οἱ ἄνδρες μὲ τὰς γυναῖκάς των, νέοι καὶ γέροντες, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι, φουστανελλάδες καὶ φραγκοφόροι καὶ πανωβρακάδες, ὅλοι μὲ καινουργῆ περιβολὴν καὶ εὔθυμον φυσιογνωμίαν ἀνέμενον τὴν τελετὴν ὁμιλοῦντες περὶ τῶν ἀρνίων των, ἐνῷ κατάμαυρος καὶ ἀπειλητικὸς ἵστατο ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ βαρελίου ὁ χάρτινος Ἰούδας κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα τὸ μανδήλιον μὲ τὰ ἀργύρια, καὶ μέλλων διὰ χιλιοστὴν φορὰν νἀποτίσῃ διὰ πυρπολήσεως τὸ παράνομον σφάλμα του.

Εἰς ἄλλα μέρη ἡ τελετὴ τῆς Ἀγάπης γίνεται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡμεῖς ἔχομεν καὶ πρὸς τοῦτο τὸ *Ἡρῷόν μας*. Ἐντὸς αὐτοῦ, μεταξὺ τοῦ τάφου τοῦ Βότσαρι καὶ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Βύρωνος, πλησίον τῶν παλαιῶν βομβῶν καὶ τῶν θραυσμένων κανονίων, ἑορτάζομεν τὴν ἔξοδον, ψάλλομεν τὸν ἐπιτάφιον, τὰ μνημόσυνα, τρισάγια, ἐντὸς αὐτοῦ τελοῦμεν καὶ τὴν Ἀγάπην τῆς Ἀναστάσεως.

Ἡ τελετὴ ἐφάνη ἤδη, ὁ δαιμονισμένος πάταγος τῶν μάσκλων καὶ τρομπονίων ἁμιλλᾶται πρὸς τὰς ὠρυγὰς τῶν εὐσεβῶν ψαράδων καὶ μόλις ἀκούεται κατὰ διαλείμματα τὸ χαρμόσυνον «Χριστὸς ἀνέστη...» τῶν παιδίων, προηγεῖται ὁ σταυρὸς μὲ τὰ ἑξαπτέρυγα καὶ ἀκολουθοῦσιν οἱ ἱερεῖς ἐν στολῇ περιστοιχίζοντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, φερομένας ὑπὸ παιδίων ἢ ἀνδρῶν παιδιοφρόνων. Ὁ Χριστός, ἡ Παναγία, ἡ Ἀνάστασις, ὁ ἅγιος Σπυρίδων καὶ ἡ ἁγία Παρασκευὴ παρελαύνουσι βραδέως, ἐνῷ ὁ πυρπολητής, θηλακώσας ἀρκετὰς δεκάρας, βιάζεται νὰ τελειώσῃ μὲ τὸν ταλαίπωρον Ἰούδαν καὶ μὲ τὸ κοινόν.

Αἴφνης δύο, τρεῖς, πέντε, ἕξ, ἐκ τῆς ὁμηγύρεως ἀποσπώμενοι σπεύδουσι πρὸς τὸ νοσοκομεῖον· τούτους ἀκολουθοῦν ἄλλοι καὶ ἄλλοι καί, διαδιδομένου τοῦ κινήματος, ὁ χῶρος τῆς πλατείας μένει κενός. Δύο ἀγροφύλακες, κρατοῦντες ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ τοὺς πόδας, ἐκόμιζον εἰς τὸ νοσοκομεῖον τὸ σῶμα τοῦ ἀθλίου χτικιασμένου· τὴν περιέργειαν διαδέχονται τὰ σχόλια..

« Σήμερον ηὗρε νὰ πεθάνῃ ποῦ ὁ κόσμος ἀνασταίνεται !»

— «Θαύρῃ ἀνοιχτὴ τὴν πόρτα τοῦ Παραδείσου· ἦτον ἅγιος ἄνθρωπος».

— «Τοὐλάχιστον μάρτυς».

— «Περίεργος ὕπαρξις» !

— «Δυστυχισμένον πλάσμα» !

Καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ὁ βίος τοῦ δυστυχοῦς καὶ ἐπαναφέρονται εἰς τὴν μνήμην τὰ ὀλίγα ἀνέκδοτα ποῦ ἦσαν

γνωστὰ καὶ σκυθρωπάζουν αἱ μορφαὶ καὶ βραδύνεται τὸ βῆμα, ὡς ἂν ἡ εἰκὼν ἐκείνη τοῦ θανάτου νὰ ἐπεκάθησεν εἰς τὰ στήθη ὅλων, ἐνῷ πυρσοκροτεῖ καὶ καίεται ὁ χάρτινος Ἰούδας, καὶ διαβάζει ὁ παπᾶς τὸ Εὐαγγέλιον εἰς διαφόρους γλώσσας.

«Γκιουνλερὶν μπιριντὲ ἀκσὰμ βακτηντά . . .»

Νικᾷ ἡ λύπη τὴ χαρά· καὶ ἐγὼ εἰσῆλθον εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ὅπου εὗρον τὸν ἀνθυπίατρον τῆς ὑπηρεσίας.

— «Λυπηρὰ σύμπτωσις· ἀλήθεια».

— «Θὰ μὲ βάλῃ σὲ βάσανα νὰ κάνω νεκροψίαν· Λαμπριάτικα».

Καὶ διέταξε νὰ τὸν τοποθετήσουν εἰς τὸ μάρμαρον τοῦ νεκροτομείου, ἐνῷ ἐγὼ ἐφρικίων μὴ ἀντέχων μήτε νὰ μείνω μήτε νὰ φύγω.

Αἴφνης εἰσῆλθεν εἰς τὸ νοσοκομεῖον μία νέα καὶ κομψὴ κυρία. Εἴτε ἡ ψυχή μου ἦτο διατεθειμένη οὕτως, εἴτε ἡ νέα ἐκείνη εἶχεν ἀσυνήθη ἔκφρασιν, μοῦ ἔκαμεν εὐθὺς ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν· ἦτο μελανείμων, ὑψηλὴ καὶ ἰσχνή· δὲν εἶχε κανονικοὺς χαρακτῆρας, καὶ τὸ δέρμα της ἀκόμη ἐφαίνετο ἐσκληρυμένον, τὰ χείλη της ἦσαν ὠχρά, ἐφαίνοντο αἱ φλέβες τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν κροτάφων της, καὶ οἱ ὀφθαλμοί της ἀκόμη ἦσαν μικροὶ καὶ στακτεροί· ἀλλ' εἰς τὴν ὄψιν της διεχύνετο τόση ψυχή, τόσον αἴσθημα, ὥστε εὐθὺς σοῦ ἐπεβάλλετο, ὡς ἀνωτέρας φύσεως ὄν.

— Κύριε ἀνθυπίατρε, ἔφεραν ἐδῶ τὸ πτῶμα τοῦ δυστυχοῦς χτικιασμένου ; καὶ αἱ χεῖρες καὶ τὰ χείλη της ἔτρεμον, ἐνῷ ὡμίλει.

— Μάλιστα, κυρία.

— Δὲν εὑρέθη τίποτε εἰς τὸν νεκρόν του; ἔγγραφα, σημειώσεις, χαρτοφυλάκιον ;

— Εὑρέθησαν μάλιστα αὐτὸ τὸ χαρτοφυλάκιον καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον.

Ἡ μελανείμων νέα τὰ ἔλαβε καὶ κανεὶς δὲν ἐσκέφθη νὰ τὴν ἐμποδίσῃ· ἤνοιξε τὸ χαρτοφυλάκιον καὶ εἰς μίαν σελίδα παρετήρησα ζωγραφισμένον διὰ μολυβδοκονδύλου ἕνα σταυρόν.

Ἔρριψα ἓν βλέμμα καὶ εἰς τὸ βιβλίον· ἦσαν τὰ *Mémoires d'un suicidé* τοῦ **Maxime du Camp**, καὶ ἔφερον εἰς τὸ περιθώριον σημειώσεις διὰ μολυβδίδος.

Ὑπέδειξα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν ἰατρὸν καὶ τὸν ἠρώτησα διὰ τοῦ βλέμματος, ἂν δὲν ὑπώπτευεν αὐτοκτονίαν· ἐκεῖνος ἀνύψωσε τοὺς ὤμους.

— Θὰ τὸ ἰδοῦμε, ἐψιθύρισεν. Ἐν τούτοις ἡ νέα, ἀφοῦ περιειργάσθη ἐπὶ μικρὸν τὸ βιβλίον καὶ τὸ χαρτοφυλάκιον·

— Ἐλπίζω, εἶπεν ἔτι μᾶλλον τρέμουσα, ὅτι θὰ μ' ἐπιτραπῇ νὰ τὸν κηδεύσω, διότι εἶνε συγγενής μου.

— Συγγενής σας ! ἀπὸ ποῦ εἶσθε ;

— «Εἶμαι δασκάλα ἐδῶ εἰς τὰ περίχωρα· διὰ τὴν κηδείαν ἐμποδίζει τίποτε ;..

— Τίποτε, ἀνάγκη μόνον νὰ γείνῃ πρὶν ἡ νεκροψία.

— Νεκροψία ! εἶπεν ἡ γυνὴ καὶ ἔρρηξε τρομερὰν κραυγήν· αἱ χεῖρες αὐτῆς συνεσπάσθησαν εἰς τὸν ἀέρα, συνεσπάσθη καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἔπεσεν ἐπίστομα ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου· ἐκ τῆς πτώσεως ἐθραύσθησαν, ὡς φαίνεται, οἱ ὀδόντες της καὶ ἀφρὸς αἱματόεις ἐξήρχετο τοῦ στόματός της, ἐνῷ τὸ σῶμά της ἐσφάδαζεν ἐναγωνίως.

Ἤρχισα καὶ ἐγὼ νὰ ὠχριῶ καὶ νὰ τρέμω.

— Πήγαινε, μοῦ εἶπεν ὁ ἰατρὸς—εἶνε ἐπιληπτική—σ' εὑρίσκω στὴν πλατεῖαν·—au revoir.

Μεσολόγγιον, Ἀπρίλιος 1893. **Α. Τραυλαντώνης.**

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΙΑΠΩΝΙΑΣ'

ΕΛΛΗΝΟΣ ΤΑΞΕΙΔΙΩΤΟΥ

Κόβε 18/30 Νοεμβρίου 1892.

Δοθείσης μοι εὐκαιρίας νὰ περιέλθω ὀλίγας πόλεις τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς, δίδω ἐνταῦθα ὅσον οἷόν τε περιληπτικὴν καὶ ἄνευ ἀξιώσεων σημείωσιν τῶν ὅσων ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν περιέργειάν μου, παρεισάξας γενικά τινα, τὰ ὁποῖα ἤντλησα ἐκ διαφόρων πηγῶν. Τὸν ἐπιθυμοῦντα πλείονα καὶ λεπτομερέστερα, παραπέμπω εἰς τὸν ὁσημέραι αὔξοντα ἀριθμὸν ἀγγλοαμερικανικῶν, γερμανικῶν, γαλλικῶν καὶ ἰαπωνικῶν συγγραμμάτων· ἱστορίαν ἰδίως τῆς ἰαπωνικῆς τέχνης ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκδηλώσεις θέλει εὕρει ἐν τῷ διτόμῳ συγγράμματι τοῦ Γάλλου Luis Gonse, ἐπιγραφόμενον: «L'art Japonais»,«ἡ ἰαπωνικὴ τέχνη».Εἶνε ἴσως γνωστὸν ὅτι ἡ Σινικὴ καὶ ἡ Ἰαπωνία ἐπιτρέπουσι τοῖς ξένοις νὰ διαμένωσι καὶ ἐμπορεύωνται εἰς ὡρισμένας μόνον παραλίους πόλεις. Τούτων αἱ κυριώτεραι ἐν Κίνᾳ εἶνε : Shanghai, Swatow, Ningpo, Formosa, Chefo καὶ Canton ἀνοιγεῖσαι τῷ εὐρωπαϊκῷ ἐμ-

Σημ. Δ. Π. Αἱ ὁδοιπορικαὶ αὗται σημειώσεις ἐγράφησαν ἄνευ ἀξιώσεως παρ' Ἕλληνος ἰατροῦ ἐπισκεφθέντος πρό τινος τὰς ἀπωτάτας ἐκείνας χώρας, δημοσιεύομεν δὲ αὐτὰς εὐχαρίστως, καίπερ στερουμένας φιλολογικοῦ χαρακτῆρος, καὶ διότι εἶνε αἱ πρῶται ἑλληνιστὶ γραφεῖσαι ἀτομικαὶ ἐντυπώσεις περὶ τῶν χωρῶν αὐτῶν καὶ διότι περιέχουσι πληροφορίας χρησίμους, ἀναγομένας εἰς τὰ αὐτόθι ἑλληνικὰ συμφέροντα.

πορίῳ μετὰ πολέμους καταλήξαντας εἰς τὴν ὑπογραφὴν συνθηκῶν τὸ 1842 ἐν Nankin, τὸ δὲ 1858 ἐν Tientsin.

Ἀλλὰ πολὺ πρότερον οἱ Ἄγγλοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Σινικῶν θαλασσῶν, κύριοι γενόμενοι τῆς κατὰ τὰ Μαλαϊκὰ στενὰ χερσονήσου Μαλάκας καὶ πλειοτέρων νήσων, ὧν αἱ κυριώτεραι εἶνε ἡ νῆσος Penang καὶ ἡ νῆσος Singapore. Καὶ ἡ μὲν νῆσος Penang παρεχωρήθη τῷ 1785 ὑπὸ τοῦ Rajah τῆς Queda τῷ ἄγγλῳ πλοιάρχῳ Light διὰ τὴν Ἑταιρίαν τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν ἐπὶ ἐτησίᾳ πληρωμῇ 10000 μεξικανικῶν δολλαρίων. Μικρὰ ἀλλὰ λίαν θελκτικὴ νῆσος εἶνε εὐρὺς κατάφυτος κῆπος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κεῖνται τῇδε κἀκεῖσε αἱ τῶν Εὐρωπαίων—Ἄγγλων κυρίως καὶ ἴσως ἰσαρίθμων Γερμανῶν — οἰκίαι. Τὸ ἐμπόριον αὐτῆς ἀκμαῖον ἄλλοτε, ἤρχισε πρό τινων ἐτῶν νὰ ἐκπίπτῃ. Ἡ δὲ Singapore, καταληφθεῖσα τὸ 1819 ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Stamford Rafles, ἡνώθη πρὸς τὴν Penang τὸ 1825 ἕδρα διοικήσεως γενομένη. Μεγαλειτέρα τῆς Penang καὶ ἐπίσης ὡραία ἔχει εὐρύτατον καὶ πλούσιον βοτανικὸν κῆπον, μουσεῖον, καλὰς ὁδοὺς προσλαβοῦσα μέγα μέρος τοῦ ἐμπορίου τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἄλλοτε ἐν Penang. Ἀφ' ὅτου δὲ (1886) ἐγένετο ἀπόπειρα κατοχῆς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ρώσσων, οἱ Ἄγγλοι ἐργάζονται ἀκαταπαύστως εἰς ὕψωσιν ὀχυρωμάτων κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος ὡς ἐπίσης καὶ εἰς Penang καὶ εἰς Hongkong.

Ἡ τελευταία αὕτη πρὸς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Σινικῆς κειμένη παρεχωρήθη τοῖς Ἄγγλοις ὑπὸ τῶν Κινέζων μετὰ τὸν πόλεμον (τὸν τοῦ Ὀπίου ἐπικληθέντα) δυνάμει τῆς ἐν Nankin ὑπὸ Henri Pottinger καὶ Kewing ὑπογραφείσης συνθήκης (29 Αὐγ. 1842) «νὰ κατέχηται ἐς ἀεὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς Βρετ. Μεγαλειότητος, τῶν κληρονόμων καὶ διαδόχων αὐτῆς.» Ἡ παραχώρησις αὕτη συνωδεύετο ὑπὸ 22 ἑκατομμυρίων μεξικανικῶν δολαρίων πολεμικῆς ἀποζημιώσεως. Τὴν σχεδὸν ἄδενδρον ἄλλοτε καὶ ἄκαρπον ταύτην νῆσον, ἐνδιαίτημα ἁλιέων καὶ πειρατῶν ἐν διαστήματι ὀλίγων σχετικῶς ἐτῶν οἱ Ἄγγλοι ἐκαλλώπισαν ὡς πόλιν εὐρωπαϊκήν, κατέστησαν δὲ τὸ σημαντικώτερον ἐμπορικὸν κέντρον τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς, διότι ἐδῶ συγκεντροῦται πᾶν ὅ,τι ἡ Σινικὴ καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ Ἰαπωνία παράγουσι διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀγοράν, ἐντεῦθεν δὲ ἀποστέλλονται τὰ διὰ τὰ δύο ταῦτα κράτη προωρισμένα εὐρωπαϊκὰ προϊόντα. Μεγάλαι ὡραῖαι καὶ εὐρεῖαι οἰκοδομαὶ στολίζουσι τὴν πόλιν, ὁδοὶ κάλλιστα ἐστρωμέναι καὶ πάντοτε καθαραί, δημόσιοι κῆποι, δένδρα ὑψηλὰ σύσκια, πρό τινων ἐτῶν μόλις φυτευθέντα, εὐρὺ πεδίον διὰ ἱπποδρομίας, football καὶ criquet, σειρὰ λιθίνων γεφυρῶν ἑνουσῶν

μεταξὺ ἀλλήλων λόφους ἢ ῥάχεις ὀρέων, ὅπου ἡ ἀγγλικὴ ἰδιοτροπία μόνη ἠδύνατο νὰ εὕρῃ μέρος κατάλληλον πρὸς οἰκοδομὴν μεμονωμένων ἐνίοτε οἰκιῶν, σιδηρόδρομος αἰωρητὸς ἀνερχόμενος εἰς ὕψος 1200 ἀγγλικῶν ποδῶν ἐπὶ ὄρους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ἄλλη πόλις ἔχουσα δύο ξενοδοχεῖα πρώτης τάξεως, νοσοκομεῖον, κοιμητήριον τέλος τόσον καλῶς διατηρούμενον ὥστε καὶ ὡς περίπατος χρησιμεύει καὶ προσωρινὴ μετὰ κάματον ἀνάπαυσις τοῖς μὴ ἀκόμη λαβοῦσι δικαίωμα διαμονῆς ἐν αὐτῷ

Ἑκάστη τῶν ὧν ἐμνήσθην νήσων ἐκτὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς συνοικίας ἔχει καὶ τμῆμα ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ἐγχωρίων (Μαλαίων, Ἰνδῶν τινων καὶ κυρίως Κινέζων) κατοικούμενον. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐχὶ λίαν καθάριον καὶ εὔοσμον δίδει τῷ ξένῳ ἰδέαν περὶ τῆς σινικῆς ζωῆς, συμπληρουμένην διὰ τῆς ἐπισκέψεως τῆς ὀκτάωρον ἀπὸ Hongkong ἀπεχούσης καθαρῶς (;) κινεζικῆς πόλεως Canton. Στενοτάτας ἔχουσα ὁδοὺς (ὅπως τὰ πεζοδρόμια τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ) καὶ κακὴν ἀποδιδούσας ὀσμήν. οἰκίας δὲ ἰσογείους καὶ πυκνὰς ἡ πόλις αὕτη παρέχει τῷ ἐπισκέπτῃ θέαν τῆς ὁποίας τὸ πρωτότυπον ὀφείλεται εἰς τὴν ἔκτακτον ἀνὰ τὰς ὁδοὺς κίνησιν, τὰ πλούσια καταστήματα, τὰς πρὸ αὐτῶν ἀνηρτημένας ἐρυθρὰς χρυσᾶς καὶ μαύρας ἐπιγραφάς, καὶ τοὺς πολυαρίθμους καὶ πολυχρόους ἐκ χάρτου μεγάλους φανούς, ὄψιν διαρκοῦς ἑνετικῆς ἢ μᾶλλον κινεζικῆς ἑορτῆς δίδοντας ὅλῃ τῇ πόλει. Ἀλλὰ ἀφοῦ τις ἐπισκεφθῇ τὸν ναὸν τῶν ὠμοτήτων, τὸν ναὸν τὸν περιέχοντα τὰ ἀγάλματα 500 θεοτήτων (μεταξὺ τῶν ὁποίων εὕρηται καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Μάρκου Polo), τὴν πενταόροφον παγόδαν, τὴν τῶν Κινέζων ὡραίαν λέσχην. τὰς φυλακάς, τὸ μέρος εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτελοῦνται αἱ θανατικαὶ ποιναὶ (αἵτινες κυρίως συνίστανται εἰς τὸν διὰ σπάθης ἀποκεφαλισμὸν) ὅπου πάντοτε βλέπει τις ἢ αἷμα νωπὸν τῆς προτεραίας ἢ μίαν ἢ καὶ πλείους κεφαλάς, τὸ κοιμητήριον ἐν ᾧ οἱ νεκροὶ διαιτῶνται εἰς δωμάτια ἐντὸς ξυλίνων θηκῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία πολλάκις ἀνέρχεται εἰς 4 ἢ 5000 φρ., ἀφοῦ τέλος διαβῇ διὰ τῆς ταταρικῆς συνοικίας ὅπως ἴδῃ τοὺς κοινὰ μετὰ τῶν Κινέζων ἔχοντας τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιογνωμίας Ταρτάρους, δὲν θὰ βλέπῃ τὴν ὥραν νὰ ἐξέλθῃ τοῦ δαιδάλου τούτου τῶν πνιγηρῶν δρόμων, ὅπως ἀναπνεύσῃ ὀλίγον καθαρὸν ἀέρα καὶ ἀφαιρέσῃ τὸ πιέζον τὰ στήθη αὐτοῦ βάρος. Σημειωτέον δὲ ὅτι μετὰ τὸ Πεκῖνον αὕτη εἶνε ἡ μεγαλειτέρα πόλις τῆς Σινικῆς καὶ ἡ ἐμπορικωτέρα.

Οἱ πλεῖστοι τῶν Κινέζων μὲ τὴν γνωστὴν τοῖς πᾶσι μορφὴν κιτρίνην. καὶ ἄτριχον, ἔχοντες ἐξυρισμένον τὸ ἥμισυ ἔμπροσθεν μέρος τῆς κε-

φαλῆς, ἐνῷ ὄπισθεν κρέμαται μακρὰ μέχρι τῶν ποδῶν πολλάκις ἐν βόστρυχι κόμη, ἐργάζονται κινοῦνται περιφέρονται, μόνον τὸ ἀπὸ ὀσφύων μέχρι γονάτων μέρος τοῦ σώματος αὐτῶν κεκαλυμμένον ἔχοντες, γυμνὸν δὲ τὸ λοιπόν· ἄλλοι φέρουσιν ἐλαφράν τινα ἐνδυμασίαν, οἱ δὲ ἐν σχέσεσι μετὰ τῶν ξένων ἐρχόμενοι καὶ οἱ ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως φέρουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πλούσια ἐκ μετάξης ἐνδύματα. Ὁμοίως δέ πως καὶ αἱ γυναῖκες ἐνδύονται, ὥστε ἂν οἱ ἄνδρες δὲν ἔφερον τὴν μακρὰν κόμην, θὰ ἐδυσκολεύετό τις ἐκ πρώτης ἐντυπώσεως νὰ εἴπῃ ἂν τὸ πρὸ αὐτοῦ ὂν εἶνε γένους ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ.

Ἡ τροφή των εἶνε λιτὴ ἐξ ὀρύζης καὶ παστῶν ἢ καὶ νωπῶν ἰχθύων συνισταμένη, ἀλλ' ἐκτίθεται ἐν πινακίοις εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ξένου τοιαύτη, ὥστε πᾶν ἄλλο ἢ ὄρεξιν νὰ γευθῇ αὐτῆς ὑποκινεῖ· κατά τινας περιηγητάς, τρώγουσι καὶ κρέας ἵππων, καμήλων καὶ κυνῶν. Δύο ἐξ ἁπλοῦ ξύλου ἢ ἐλεφαντόδοντος λεπτοὶ ραβδίσκοι 8—12 δακτύλων μήκους χρησιμεύουσιν αὐτοῖς ὡς κοχλιάριον, περόνιον καὶ μάχαιρα. Ἐνδιαιτῶνται δὲ οὐ μόνον εἰς τὰς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς οἰκίας ἀλλὰ οἰκογενειακῶς καὶ ἐντὸς μικρῶν πλοιαρίων καὶ λέμβων (sampan καλουμένων), δι' ὧν μεταφέρουσιν ἐπιβάτας ἢ ἐμπορεύματα. Κυβερνᾷ δὲ τὴν λέμβον κωπηλατεῖ, ἀναβιβάζει ἢ καταβιβάζει τὰ ἱστία (ἔχοντα σχῆμα πτερύγων πεταλούδας) μὲ τὸ βρέφος ἐπὶ τῆς ράχεως αὐτῆς ἡ σύζυγος τοῦ Κινέζου βοηθουμένη ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὑπὸ τῶν τέκνων ἀρρένων ἢ θηλέων.

Κατηγορήθησαν οἱ Κινέζοι ἐπὶ συνήθει ἐκτρώσει, βρεφοκτονίᾳ καὶ ἐκθέσει βρεφῶν. Ἀλλ' ὁ ἰατρὸς κ. Morache ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Πεκίνῳ ἐνδιατρίψας ἀποκρούει τὴν τοιαύτην κατηγορίαν, βεβαιῶν ὅτι τὰ ἐγκλήματα ταῦτα δὲν εἶνε συνηθέστερα τῶν ἐν Εὐρώπῃ. Πολλὰ ἀληθῶς πτώματα βρεφῶν εὑρίσκονται συχνὰ ἀνὰ τὰς ὁδούς, ἀλλ' ὁ θάνατος αὐτῶν ὀφείλεται οὐχὶ εἰς βίαν ἀλλ' εἰς μολυσματικὰς ἀσθενείας (διφθερίτιδα κτλ.), αἱ ὁποῖαι ἐπιπολάζουσιν εἰς πάσας τὰς Κινεζικὰς πόλεις. Ἐγκαταλείπουσι δὲ αὐτὰ εἰς τὰς ὁδοὺς ὡς στερούμενοι τῶν πρὸς ταφὴν ἐξόδων (ἐξ οὗ ἐπὶ τὸ οἰκονομικώτερον καὶ ἡ συνήθεια τοῦ καίειν τὰ πτώματα). Διότι κατὰ τὸν κ. Morache, πάντοτε πενία ἐντελὴς μαστίζει τοὺς Κινέζους, οὕτως ὥστε εἰς τὴν ἀστυνομίαν τοῦ Πεκίνου μόνον εἶνε ἐγγεγραμμένοι 70,000 ἐπαιτῶν, οἵτινες ἀναγνωρίζουσι καὶ ἀρχηγὸν «πρίγκιπα τῶν ἐπαιτῶν» λεγόμενον. «Τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα, γράφει ὁ ἰατρὸς Morache, πλανῶνται ἄνευ ἐνδυμάτων τὸ στῆθος καὶ τὴν κοιλίαν μόλις κεκαλυμμένον ἀπὸ βρωμερὰ ράκη . . . Πολλάκις ὑπὸ θερμοκρασίαν — 10 βαθμῶν εἴδομεν ταλαιπώρους γυναῖκας φερούσας βρέφη μὴ συμπληρώσαντα τὸ ἔτος ὑπὸ τεμάχια

καλύμματος· ἄπορον ἀληθῶς πῶς δὲν ἀποθνήσκουσιν ὅλοι τὸν χειμῶνα!» Ὁ πρίγκιψ τῶν ἐπαιτῶν, ἀληθὴς δύναμις ἐν καιρῷ στάσεων καὶ ταραχῶν ἀφοῦ δύναται νὰ διαθέσῃ τοιοῦτον στρατόν, ὑποχρεοῦται ὁσάκις ἔγκλημά τι διαπραχθῇ, νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν ἐγκληματίαν μεταξὺ τῶν ὑπηκόων του, ἀδιάφορον ἂν εἶνε πράγματι ἔνοχος, ἢ ἂν ὁ ἀληθὴς ἔνοχος ἀνήκῃ εἰς τὸ σῶμά του.

Τὸ Σινικὸν κράτος μεθ' ὅλα ταῦτα εἶνε τόσον εὐρύ, ὥστε καταβάλλει κατ' ἔτος εἰς τὸ ἀγγλικὸν ταμεῖον 17,000,000 λιρῶν μόνον εἰς ἀντάλλαγμα τοῦ ἰνδικοῦ ὀπίου. Ἡ χρῆσις τούτου εἶνε λίαν ἐξηπλωμένη, κατέχει δὲ παρὰ Κινέζοις τὴν αὐτὴν θέσιν ἣν παρ' Εὐρωπαίοις ὁ καφές, ὁ καπνὸς καὶ τὸ οἰνόπνευμα. Ὅπως τὰ προϊόντα ταῦτα, οὕτω καὶ τὸ ὄπιον ὅταν γίνηται κατάχρησις αὐτοῦ, παράγει βλάβας θανατηφόρους. Ἀλλὰ ἡ χρῆσις αὐτοῦ, ἡ μεμετρημένη, κατὰ τὸν ἰατρὸν Morache καὶ πολλοὺς ἄλλους παρατηρητάς, δὲν βλάπτει, εἶνε δὲ τονωτικὴ καὶ βοηθεῖ πᾶν εἶδος ἐργασίας. Λόγῳ καθαριότητος, ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας οἱ Εὐρωπαῖοι κατοικοῦσιν ἀποκεχωρισμένοι τῶν ἐγχωρίων ἐπὶ γηπέδων, τὰ ὁποῖα παρεχώρησεν αὐτοῖς ἡ Σινικὴ ἀρχή.

Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ἐν Ἰαπωνίᾳ· καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1853 μόνον οἱ Ὁλλανδοὶ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαμένωσιν ἐπὶ τοῦ νησιδίου Decima, τὸ ὁποῖον παρέδωκεν αὐτοῖς ἡ κυβέρνησις μετὰ τὴν γενικὴν ἐξολόθρευσιν τῶν χριστιανῶν κατὰ τὸ 1838· τὸ δὲ 1853 μετὰ τὰς ἀπειλὰς τοῦ ἀμερικανοῦ commodore Perris, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη διὰ συμβάσεων τοῦ 1853 καὶ 1857 νὰ ἀνοίξῃ τοῖς ξένοις τὸ Nagasaki, Nicgata, Hakodata, Yokohama, Osaka, Kobe καὶ πᾶσαν πόλιν 24 μίλια ἀπέχουσαν ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἄνω λιμένων· πρὸς δὲ καὶ ἡ πρωτεύουσα Tokio (ἀρχαία Yedo) εἶνε ἐλευθέρα τοῖς ξένοις, καίπερ μὴ ὑπαγομένη εἰς τοὺς διὰ συμβάσεων ἀνοικτοὺς λιμένας. Ἀλλ' ὁ θέλων νὰ περιέλθῃ τὰς πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ ὅπου εὑρίσκονται τὰ κειμήλια τῆς Ἰαπωνικῆς τέχνης, ὀφείλει νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ ὑπουργείου μέσον τοῦ προξενείου ἢ τῆς πρεσβείας τοῦ εἰς οὗ ἀνήκει ἔθνους, εἰδικὸν πρὸς τοῦτο διαβατήριον. Ἐν τῷ διαβατηρίῳ πρέπει νὰ ὁρίζωνται αἱ πόλεις εἰς ἃς ὁ αἰτῶν θέλει νὰ μεταβῇ—καὶ συμφέρον εἶνε νὰ ὁρίσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν πλειοτέρας—ὁ χρόνος τῆς ἐν αὐταῖς διαμονῆς—3 τὸ πολὺ μῆνας—πρὸς δὲ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς εἰς αὐτὰς μεταβάσεως· λόγοι ὑγείας φέρονται συνηθέστερον.

Κατὰ τὴν βραχεῖαν ἐν Ἰαπωνίᾳ ἢ Νιππωνία (χώρα τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου) διαμονήν μου ἠδυνήθην νὰ ἐπισκεφθῶ ἐκ μὲν τοῦ λιμένος Yokahama, εἰς τὸν ὁποῖον πρῶτον προσήγγισε τὸ φέρον με ἀτμόπλοιον,

τὴν πρωτεύουσαν Tokio, τὰς πόλεις Nikko καὶ Camekura, ἐκ δὲ τοῦ λιμένος Kobe τὰς πόλεις Nara, Osaka καὶ Kioto. Ὅ,τι ἐν ταῖς διαφόροις ταύταις πόλεσιν ἀξιοθαύμαστον ὀφείλεται εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀρχιτεκτονικήν. Οἱ ναοὶ (templi) τῆς Σχεντοϊκῆς καὶ Βουδδικῆς θρησκείας καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς εὑρισκόμενα ἔργα τῶν ζωγράφων εἶνε τὰ μνημεῖα τῆς Ἰαπωνικῆς τέχνης. Κτισμένοι ἐκ ξύλου χαμαικυπαρίσσου (hinoki) κυρίως ἐπὶ λόφων ἐν μέσῳ δασῶν, πάντες ἔχουσι τὸ αὐτὸ σχῆμα, τὴν αὐτὴν διαίρεσιν, τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν καὶ τὸν πλοῦτον μόνον διαφέροντες. Τὴν προσοχὴν ἐπισύρει πρῶτον εἶδός τι προπυλαίων Tori καλούμενον καὶ συνιστάμενον ἐκ δύο καθέτων ὑψηλῶν ἀλλὰ λείων δοκῶν (ἐκ ξύλου ἢ λίθου ἢ ὀρειχάλκου), τῶν ὁποίων αἱ κορυφαὶ ἑνοῦνται δι' ἄλλης δοκοῦ ὁριζοντείου, κάτωθεν δὲ αὐτῆς παραλλήλως καὶ εἰς μακρὰν ἀπόστασιν εὕρηται ἄλλη ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναρτῶνται αἱ προσφοραὶ ἢ αἱ γραπταὶ παρακλήσεις καὶ προσευχαὶ τῶν πιστῶν. Ὁ ναὸς κεῖται εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Tori περικεκλεισμένος ἐντὸς ἑνὸς ἢ δύο τοίχων καὶ περιστοιχούμενος ἀπὸ ἄλλα εἴδη παρεκκλησίων οὕτως εἰπεῖν, ἀφιερωμένων εἰς διαφόρους θεότητας, ἀπὸ παγόδας, νιπτῆρας, κωδωνοστάσια, ὀρειχαλκίνους λαμπτῆρας ἐντὸς τῶν προαυλίων, οἰκήματα διὰ τοὺς ἱερεῖς, τὰς ἱερὰς χορευτρίας, τοὺς ἱεροὺς ἵππους. Ὁ θέλων νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν θεότητα κρούει τύμπανον ἐκεῖ εὑρισκόμενον ἢ σημαίνει κώδωνα ἢ κτυπᾷ τὰς παλάμας ζητῶν διὰ τοιούτων μέσων νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν τῆς θεότητος, εἶτα δὲ γονατίζων ἑνοῖ τὰς παλάμας καὶ προσεύχεται αἰτῶν παρὰ τῶν θεῶν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς· τοῦτο δὲ γίνεται οὐχὶ ἐν κοινῷ ὡς παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, ἀλλὰ ἰδιαιτέρως καὶ ἕκαστος δέεται διὰ λογαριασμόν του.

Ὁ Σχιντοϊσμὸς εἶνε ἡ ἐθνικὴ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων, ἥτις στερουμένη δογμάτων εἶνε ἡ ἀποθέωσις τῆς φύσεως, τῶν ἐνδόξων προγόνων καὶ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων. Ὁ Βουδδισμὸς ἦλθεν ἐκ Κίνας διὰ τῆς Κορέας κατὰ τὸν 6 αἰῶνα μ.Χ., παραδέχεται δὲ ὕπαρξιν κόσμου πέραν τοῦ τάφου, παράδεισον ἀνοικτὸν εἰς ὅλους, ἀφοῦ πρότερον ἡ ἁμαρτήσασα αὐτῶν ψυχὴ καθαρισθῇ δεόντως διὰ μεταβάσεως εἰς ἓν ἢ πλείονα σώματα ζώων ἢ ἀνθρώπων τελειοτέρων. Ὁ Βουδδισμὸς ἐγένετο δημοτικὸς κατὰ τὸ ἔτος 800, ὅτε ὁ ἱερομόναχος Kobo Daishi συνεχώνευσεν ἐν αὐτῷ τὴν λατρείαν τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ τῶν ἀρχαίων ἰαπωνικῶν μύθων, οὕτως ὥστε ὁ αὐτὸς ναὸς ἐχρησίμευε καὶ διὰ τὰς δύο θρησκείας. Εἰς τὸν βουδδισμὸν καταργήσαντα τὸ πνεῦμα τῶν τάξεων (casta) τῆς θρησκείας τοῦ Βράχμαν καὶ τὰς αἱματηρὰς θυσίας τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, ἀριθμοῦντα δὲ περὶ τὰ 500 ἑκατομ. ὀπαδῶν, ὀφείλουσι κατὰ τὸν Dep-

ping οἱ Ἰάπωνες τὸν πολιτισμὸν οὗ ἀπήλαυσαν ἐπὶ αἰῶνας. Μή τις ὅμως νομίσῃ ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης θρησκείας ἔχουσι τὸν φανατισμὸν ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἀπαντᾷ τις παρὰ χριστιανοῖς ἢ παρὰ μωαμεθανοῖς· οὐδὲν πάθος θρησκευτικὸν κυριεύει αὐτούς· μὲ τὴν αὐτὴν ἀδιαφορίαν ἐπισκέπτονται πάντα οἶκον ἀφιερωμένον εἰς λατρείαν θεότητος οἱασδήποτε, μηδὲ τῶν καθολικῶν ἢ ρωσσικῶν ἐξαιρουμένων. Ὁ κ. Bousquet λέγει μάλιστα, ὅτι στεροῦνται παντὸς αἰσθήματος θρησκευτικοῦ ὁποῖον οἱ χριστιανοὶ τοὐλάχιστον ἐννοοῦσιν αὐτό· διὸ καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐτῶν ἑορταί εἰσιν ἀφορμαὶ ἀργίας, ἀπολαύσεων ὑλικῶν καὶ διασκεδάσεων.

Θὰ ἐξηρχόμην τῶν ὁρίων τῆς σημειώσεως ταύτης ἂν ἀνελάμβανον λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν πολλῶν τῆς Ἰαπωνίας ναῶν· ἀρκοῦμαι μόνον νὰ ὀνομάσω τοὺς κυριωτέρους τούτων. Τοιαῦτά εἰσιν ἐν Tokio τὰ ἐν Shiba Park τεμένη ἐκ τῶν ὡραιοτέρων ὑπὸ ἔποψιν τέχνης καὶ πλούτου χρυσοῦ, χρημάτων, ἀραβουργημάτων, ἐρυθρᾶς laque (βερνίκιον τὸ ὁποῖον διὰ τομῶν ἐξάγεται ἐκ τοῦ δένδρου Rus vernicifera, διὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ὁποίου οἱ Ἰάπωνες εἶχον καὶ ἔχουσιν ἀκόμη τὸ μυστικόν). Ἐδῶ ὅπως καὶ εἰς τὰ τεμένη τοῦ Ueno εὑρίσκονται οἱ τάφοι τῶν ἀπὸ 1616-1866 ἡγεμονευσάντων διαφόρων Shogun, τοῦ πρώτου καὶ τρίτου ἐξαιρουμένων· ἐν Tokio ἐπίσης ὑπάρχει τέμενος τῆς θεᾶς Kuanuon ἢ Εὐσπλαγχνίας, τὸ Sengakusi ὅπου εἶνε τεθαμμένοι οἱ 47 Ronins· τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον ἐπὶ ὀχυροῦ λόφου, διάφορα δημόσια κτίρια, ὑπουργεῖα, πανεπιστήμιον, ξενοδοχεῖα εὐρωπαϊκῆς πολυτελείας. ἡ αὐτοκρατορικὴ δίαιτα, καεῖσα κατὰ τὸ 1891, νῦν δὲ ἀνακτιζομένη.

Πρὸς βορρᾶν τοῦ Tokio καὶ 5 ὥρας μακρὰν διὰ βραδυπόρου σιδηροδρόμου κεῖται ἡ πόλις Nikko (2.000 ἀγλ. πόδας ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης)· ἐν αὐτῇ εὕρηται ἡ Ἐρυθρὰ γέφυρα (Mi Hashi) πλάτους 18 ποδῶν, μήκους δὲ 84 ἐπὶ λιθίνης στήλης στηριζομένη, κατασκευασθεῖσα δὲ ἐκ ξύλου laqué ἐρυθροῦ χρώματος· διὰ τῆς γεφύρας ταύτης ἄλλοτε τὸ 1638 μόνοι οἱ Shogun εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διέρχωνται. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπίσης εὑρίσκονται καὶ τὰ δύο μαυσωλεῖα τοῦ Yeyasu (1542—1616) καὶ Jemitsu (1604—1657) τοῦ 1ου καὶ 3ου Shogun τῆς δυναστείας τῶν Tokugawa. Ἡ θέα τῶν δύο τούτων ναῶν ἀνταμείβει πληρέστατα πάντα λαβόντα τὴν ἀπόφασιν νὰ διασχίσῃ ἐπὶ ἑβδομάδας τόσας θαλάσσας, ὅπως ἔλθῃ καὶ ἴδῃ αὐτά, εἶνε δὲ βεβαίως τὰ τελειότερα τοῦ εἴδους μνημεῖα τῆς Ἰαπωνικῆς τέχνης. Ἡ ἀπαράμιλλος αὐτῶν τοποθεσία συντελεῖ οὐκ ὀλίγον νὰ ὑψώσῃ τὴν ἁρμονίαν τῶν γραμμῶν, τὴν λεπτὴν ἐργασίαν, τὴν πλουσίαν ἀλλὰ μεμε-

τρημένην ἐκ laque καὶ χρυσοῦ διακόσμησιν, τὴν θαυμασίαν γλυπτικὴν τοῦ Zingoro. Οὔτε περιγραφὴ οὔτε εἰκονογραφία ἀρκοῦσι νὰ παράσχωσι τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἡ ἐκ τοῦ πλησίον μόνον θέα χορηγεῖ. Ὁ κ. Bousquet, ὅστις δὲν περιγράφει τὰ κατὰ τοὺς Ἰάπωνας καὶ τὴν Ἰαπωνίαν πάντοτε ὑπὸ ρόδινα χρώματα, κλίνει γόνυ πρὸ αὐτῶν ὅπως καὶ πρὸ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βούργης καὶ πρὸ τῶν μνημείων τῆς Ρώμης καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ Kamakura, πρωτεύουσα ἐπὶ Yaritomo (ὅστις ἔδωκε τὸ 1192 εἰς τὴν θέσιν τοῦ Shogun τὴν σημασίαν καὶ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν διετήρησε μέχρι τοῦ 1867), ἔρημος δὲ σχεδὸν τώρα, ἔχει ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Θεὸν τοῦ πολέμου (Hachiman) πρὸ τοῦ ὁποίου εὕρηται δένδρον ἱερὸν icho 1000 ἐτῶν περίπου, ναὸν τῆς θεᾶς Kwaunuon περιέχοντα τὸ ἄγαλμα αὐτῆς ἐξ ἐπιχρύσου ξύλου βερνικωμένου ὕψους 30 ἀγγλικῶν ποδῶν. Ἡ πόλις αὕτη εἶνε διάσημος διὰ τὸ κολοσσιαῖον ἄγαλμα ἐξ ὀρειχάλκου τοῦ Βούδδα καθημένου ἐπὶ lotus ὀκλάδην, τὸ ὁποῖον πιθανῶς χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1252· (ὁ ναὸς ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκετο κατεστράφη τὸ 1494 καὶ ἔκτοτε δὲν ἀνῳκοδομήθη). Ὁ κ. Satow λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι, μεταξὺ τῶν ἰαπωνικῶν τεχνουργημάτων οὐδὲν ἄλλο παρέχει τοιαύτην ἐντύπωσιν μεγαλείου ἢ τόσον ἀληθῶς συμβολίζει τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ Βουδδισμοῦ, ἤτοι τὴν πνευματικὴν γαλήνην τὴν προερχομένην ἀπὸ τελείαν γνῶσιν καὶ καταδάμασιν παντὸς πάθους. Ἔχει ὕψος 49 ἀγγλ. ποδῶν, περιφέρειαν δὲ 97. Τὸ ἓν οὖς ἀπέχει τοῦ ἄλλου 17 πόδας, ὁ ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ ὀφθαλμὸς ἔχει μῆκος 3 ποδῶν καὶ ἡ περιφέρεια τοῦ ἀντίχειρος εἶνε 3 ποδῶν, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σώματος εἶνε κενόν, ἐπιτρέπει δὲ τὴν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγάλματος ἄνοδον. Ἀσκεπὲς ὅπως εἶνε τὸ ἄγαλμα τοῦτο τοῦ Βούδδα, ὑπερτερεῖ κατὰ τοῦτο νομίζω ἄλλου ὁμοίου εὑρισκομένου εἰς Nara. Εἶνε κατὰ 4 πόδας ὑψηλότερον, ἀλλὰ περικεκλεισμένον ἐντὸς τῶν τείχων ναοῦ, μολονότι ἐπίσης ὡραῖον προξενεῖ ὀλιγωτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸν παρατηρητὴν ἠναγκασμένον νὰ ὑποβάλλῃ τὸν τράχηλον αὐτοῦ εἰς ὀχληρὰν γυμναστικὴν ὅπως κατορθώσῃ νὰ ἴδῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀγάλματος. Δὶς ἢ τρὶς μέχρι τοῦδε ἐκάη ὁ περιέχων αὐτὸ ναὸς καὶ ἂν ἅπαξ ἔτι συμβῇ τοῦτο, εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ μὴ ἀνεγερθῇ πλέον, ὅπως αναδειχθῇ κάλλιόν ἡ ἀξία τοῦ ἀγάλματος.

Kioto ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα, τὴν ὁποίαν κυκλοῖ στεφάνη ὀρέων, περιέχει ἐκτὸς τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων πληθὺν μονῶν καὶ ναῶν, ἐν οἷς εὑρίσκονται τὰ πλειότερα ἔργα τῶν διασημοτέρων Ἰαπώνων ζωγράφων, γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα Kakemonos, ἤτοι ζωγραφίαι ἐπὶ μεταξί-

νου ὑφάσματος μᾶλλον μακροῦ ἢ πλατέος, ὅπερ ἑλίσσεται ἐπὶ ξύλων ἀξίας, προσηρμοσμένων εἰς τὰ δύο ἄκρα αὐτοῦ. Ἐπισημότεραι τῶν μονῶν καὶ ναῶν εἶνε οἱ Kinkakuji καὶ Daitokuji ἔχοντες τὰ ἔργα τῶν ζωγράφων Kano Masanobu, Kano Tanshin, Kano Tanyu· προσωπογραφία τις τοῦ τελευταίου τούτου ἔχει περίεργον ὁμοιότητα μὲ τὸν τρόπον τοῦ γράφειν τοῦ Albert Durer. Εἰς τὰς δύο μονὰς ταύτας οἱ ἱερεῖς συνήθως προσφέρουσι τοῖς ἐπισκέπταις τέϊον παρεσκευασμένον κατὰ τὸ ἰαπωνικὸν ἔθος. Ἐγεύθην τὸ πρασινωπὸν τοῦτο καὶ ἄνευ ζακχάρεως ὑγρόν, φοβούμενος μὴ παρεξηγηθῇ ἡ ἄρνησίς μου· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο δι' ἐμὲ μαρτύριον, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου πολλάκις ὑπώπτευσα ὅτι ἀντὶ τείου πικρὰν ἰπεκακουάνην οἱ ἱερεῖς μοὶ προσέφερον. Ὁ Chiou Ju ὁ ὡραιότερος ναὸς μετὰ τὸν ἐν Nikko, ἔχει ἔργα τοῦ Naohobu Nabumasa καὶ Tanyu καὶ μέγαν κώδωνα χυθέντα τὸ 1633 καὶ ζυγίζοντα 74 τόνους. Ἐν τῷ ναῷ τῆς San-ju san-gendo εὑρίσκονται 1000 ἐπίχρυσα ἀγάλματά (5 ποδ. ὕψους ἕκαστον) παριστῶντα τὴν ἑνδεκαπρόσωπον χιλιόχειρον θεὰν Kwannon· 300 τούτων ἐπεξειργάσθησαν οἱ Kokei καὶ Koei, 200 ὁ Unkei καὶ τὰ λοιπά, ὁ Shichijo Daibusshi. Παρὰ τὸν ναὸν τοῦτον εὑρίσκεται ἄλλος περιέχων ξύλινον ἄγαλμα τοῦ Βούδδα μὲ κεφαλὴν μόνον ἐπίχρυσον, ἡ πενταόροφος παγόδα Yosaka οἱ παρὰ τὸν σταθμὸν δύο ναοὶ Nishi Hougwani καὶ Higashi Hougwani καὶ ἡ ἐν γραφικωτάτῃ τοποθεσίᾳ μονὴ Tofukuji, ἐν ᾗ εὑρίσκεται ἡ εὐρυτέρα ἰαπωνικὴ εἰκονογραφία (8 μέτρ. ἐπὶ 12). Ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσα ἐκ τῆς τελευταῖον ἀποτεφρωσάσης τὸν ναὸν πυρκαϊᾶς κεῖται ἤδη ἐν παρεκκλησίῳ ἐντὸς θήκης. Ἀπῃτήθη ἐπίμονος παράκλησις καὶ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἐκεῖ παρατυχόντος Ἀμερικανοῦ, πρὸς δὲ καὶ μικρόν τι δῶρον ὅπως πείσῃ τὸν φυλάσσοντα τὸ ἔργον ἱερέα νὰ ἐκτυλίξῃ αὐτό. Ἐγράφη τὸ 1408 ὑπὸ Meitshio, παριστᾷ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Sakia πέριξ τοῦ ὁποίου πάσης τάξεως γένους καὶ ἡλικίας ἄνθρωποι καὶ ἐν κατωτέρᾳ σειρᾷ παντὸς εἴδους ζῷα κλαίουσι καὶ ὀδύρονται. Εἶνε ἀδύνατον ὁ βλέπων αὐτὴν τὴν εἰκόνα νὰ μὴ θαυμάσῃ τὴν εὐρύτητα τῆς ἐκτελέσεως, τὴν ἐναρμόνιον χρῆσιν τῶν χρωμάτων, τὴν ζωηρὰν ἔκφρασιν τῆς λύπης τοσοῦτον διάφορον εἰς τόσα διάφορα πρόσωπα. Εἶνε ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιοθαυμάστων ἔργων τῆς Ἰαπωνικῆς τέχνης, τῆς ὁποίας ἡ αἰσθητικὴ εἴς τινα ἔργα τοὐλάχιστον ἀντίκειται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων παραδεδεγμένην.

Gosho καὶ Nijo no Nikya εἶνε τὰ ἐν Kioto δύο ἀνάκτορα, διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται εἰδικὴ ἄδεια γραπτή. Τὸ ἐξωτερικὸν τὸ Gosho ὁμοιάζει τόσον πρὸς ἀνάκτορα ὅσον καὶ πρὸς στρατῶνα ἢ

φυλακήν. Ἄνευ πίλου, ἐπανωφορίου καὶ ὑποδημάτων (τοῦθ' ὅπερ λίαν δυσάρεστον ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, διότι τὰ μὲν δωμάτια δὲν θερμαίνονται, αἱ δὲ θύραι μένουσι αἰωνίως ἀνοικταὶ) ὁ ἐπισκέπτης ἀφοῦ ἐπιδείξῃ τὴν εἰδικὴν ἄδειαν καὶ ὑπογράψῃ τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ εἰς ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο βιβλίον, ὁδηγούμενος ὑπὸ φύλακος, διέρχεται διὰ μέσου σειρᾶς ἄλλων μὲν μικροτέρων ἄλλων δὲ εὐρυτέρων ἀλλὰ κενῶν ἐπίπλων δωματίων, ὧν οἱ τοῖχοι μόνον καὶ αἱ θύραι καλύπτονται ὑπὸ εἰκόνων τοῦ Tosu Mitsu Kijo καὶ ἄλλων ἰαπώνων ζωγράφων· ἐν τούτων ὑπενθυμίζει ὅτι εὑρίσκεταί τις ἐντὸς ἀνακτόρου, εἶνε δὲ τὸ δωμάτιον τοῦ θρόνου κατεσκευασμένου ἐκ ξύλου χαμαικυπαρίσσου, γύρω τοῦ ὁποίου πίπτουσιν ἐν εἴδει παραπετάσματος ταινίαι μεταξωταὶ χρώματος ἐρυθροῦ, λευκοῦ καὶ μαύρου. Τὸ Nijo ἐκτισμένον ἐν εἴδει φρουρίου μὲ πυργίσκους καὶ τάφρους. περὶ αὐτὸ—«ὄνειρον χρυσῆς ὡραιότητος» κατὰ τὸν Satow—ἐχρησίμευσεν ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1867 μέχρι τοῦ 1883 ὡς νομαρχεῖον καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ πως τὴν κακὴν κατάςασιν θυρῶν τινων, τῶν ὁποίων κατεστράφησαν αἱ εἰκόνες, καὶ τοῦ πατώματος ἐκ κοινοτάτων σανίδων ἢ ἀκατεργάστων ἢ ἐκ τῆς κακῆς χρήσεως φθαρεισῶν, ἐν ζωηρᾷ ἀντιθέσει πρὸς τοὺς τοίχους καὶ τὴν ὀροφήν, ὅπου ἄφθονος ὁ χρυσὸς εὑρίσκεται καλυπτόμενος μόνον ἀπὸ λαμπρὰς εἰκόνας, δένδρων, ἀνθέων, ζῴων, πτηνῶν, ἔργων τῆς σχολῆς τοῦ Kano, πρὸς δὲ καὶ θαυμαστὰ γλυπτικῆς ἔργα τοῦ διασημοτέρου Ἰάπωνος γλύπτου καὶ ἀρχιτέκτονος Hidori Zingoro, ὅστις καὶ τὰς δύο ἐν τῇ αὐλῇ πύλας τοῦ ἀνακτόρου ἐφιλοπόνησεν.

Παρὰ τὸ Kioto τέλος εὑρίσκονται τὰ ταχέα ῥεύματα τοῦ Katsuragawa καὶ $^{3}/_{4}$ τῆς ὥρας μακρὰν τοῦ Kioto, ἡ λίμνη Biwa παραβαλλομένη κατὰ τὴν ὡραιότητα καὶ τὴν ἔκτασιν πρὸς τὴν τῆς Γενεύης· παρ' αὐτὴν δὲ εἶνε τὸ χωρίον Otsu, ὅπου τὸν Μάϊον 1891 ἐγένετο ἡ κατὰ τοῦ Τσάρεβιτς ἐπίθεσις καὶ ἡ ἀποτελεσματικὴ ἐπέμβασις τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Χώρα εὐφορωτάτη, ἀφοῦ ἐν πλήρει μηνὶ Νοεμβρίῳ ὑπὸ πίπτουσαν χιόνα φύονται κρόμμυα καὶ λοιπὰ λαχανικά, ἡ Ἰαπωνία ἐκτυλίσσει εἰς τοὺς μηδέποτε ἀποκάμνοντας ὀφθαλμοὺς τοῦ διὰ ξηρᾶς ταξειδεύοντος πανόραμα ποικίλον, μαγευτικὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς καλῶς καλλιεργουμένων πεδιάδων, καταφύτων λόφων, ὑψηλῶν ὀρέων, ἡφαιςείων ἄλλων μὲν ἐν ἐνεργείᾳ, ἄλλων δὲ ἐν ἀργίᾳ, ὅπως τὸ Fusijama (12.000 ἀγγλ. ποδ. ὕψος) πρὸ πολλοῦ σβεσθέν. Αἱ πόλεις αὐτῆς πᾶσαι ἔχουσι καλάς, καθαρὰς καὶ εὐθείας ὁδούς. Αἱ οἰκίαι εἶνε χαμηλαὶ καὶ ἐκ ξύλου, ἐξ οὗ καὶ αἱ συχναὶ πυρκαϊαί· ἀλλ' ἡ προτίμησις τῶν τοιούτων οἰκοδομῶν ἐξηγεῖται, διότι ἀφ' ἑνὸς τὸ ξύλον εἶνε ἄφθονον καὶ εὐθηνόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ

αἱ ἐκ σεισμῶν βλάβαι καὶ ζημίαι σχετικῶς μικραί. Τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τῶν οἰκιῶν εἶνε προωρισμένον διὰ κατοικίαν, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μέρος διὰ καταστήματα· αἱ διὰ λευκῶν γραμμάτων ἐπιγραφαὶ αὐτῶν ἐπὶ μαύρης ἢ βαθέας κυανῆς ὀθόνης δίδουσι πένθιμον ὄψιν εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν, νομίζει δέ τις ὅτι εἰς πᾶσαν οἰκίαν εἶνε καὶ εἷς νεκρός· μόνον αἱ εὐρωπαϊκαὶ συνοικίαι τῶν παραλίων πόλεων ἔχουσιν οἰκίας ἐκ λίθου ἢ ἐρυθρῶν πλίνθων κατὰ τὸ ἀγγλοαμερικανικὸν σύστημα.

Οἱ Ἰάπωνες κοσμικώτεροι τῶν Κινέζων φέρουσιν ἐνδυμασίαν ὁμοιάζουσάν πως τῇ τῶν θεσσαλομακεδόνων, ἀντὶ δὲ δερματίνων ὑποδημάτων ἔχουσι ψάθινα ἢ ξύλινα πέδιλα ὁμοιάζοντα πρὸς τὰς *γαλόντσας* τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν· ὁ ποῦς συγκρατεῖται ἐπ' αὐτῶν διὰ δύο λωρίδων σχηματιζουσῶν τρίγωνον, τοῦ ὁποίου ἡ κορυφὴ παρατεινομένη διέρχεται καὶ χωρίζει τὸν πρῶτον δάκτυλον τοῦ ποδὸς τῶν λοιπῶν, περιφέρονται δὲ ἀσκεπεῖς οἱ πλεῖστοι· πολλοὶ ὅμως φέρουσι πίλους εὐρωπαϊκοὺς μὲ τὴν ἐθνικήν των ἐνδυμασίαν, ἐνῷ ἄλλοι, μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τοῦ Μικάδου καὶ τῆς Αὐτοκρατείρας, παρεδέχθησαν εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν ἀπὸ ὑφάσματα τοιαῦτα, ὥστε νομίζει τις ὅτι ἠγοράσθησαν παρ' εὐρωπαίοις παλαιοπώλαις. Τὴν κόμην ἔφερον μακρὰν ὅπως οἱ Κινέζοι μέχρι τοῦ 1868, ὅτε τὸ ἔθιμον κατηργήθη δι' ἐπανειλημμένων διατάξεων ὅπως καὶ τὸ harikiri ἢ ἔθιμον τοῦ σχίζειν τὴν κοιλίαν εἴτε συνεπείᾳ καταδίκης εἴτε ἐξ ἰδίας προαιρέσεως.

Αἱ γυναῖκες μικρότεραι τὸ ἀνάστημα τῶν ἀνδρῶν μὲ μελανὴν ὡραίαν κόμην, χαρίεσσαι, ἔχουσι πρόσωπον μὴ συνᾷδον πολὺ μὲ τὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἔχουσι περὶ ἀπολύτου ὡραιότητος, ἀλλὰ τὸ σῶμα αὐτῶν εἶνε εὔπλαστον καὶ αἱ χεῖρες μικραί, λευκαὶ μὲ λεπτὰ παχουλὰ δάκτυλα, θὰ ἐκίνουν τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τῶν ὡραιοτέρων γυναικῶν τῆς Εὐρώπης. Ἅμαξαι ἐν Ἰαπωνίᾳ ὑπὸ ἵππων συρόμεναι δὲν ὑπάρχουσιν ἢ εἶνε εὐάριθμοι· ἡ μετάβασις ἀπὸ ἑνὸς σημείου εἰς ἄλλο ἢ καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν γίνεται διὰ μικρῶν ἁμαξῶν **jinrishka** καλουμένων καὶ συρομένων ὑπό.... ἰθαγενῶν, ἁμιλλωμένων εἰς τὸν δρόμον πρὸς ἵππον· σύροντες καὶ συρόμενοι ἀναμιμνήσκουσι τὴν πάντοτε γέλωτα ἐν τοῖς ἱπποδρομίοις προκαλοῦσαν σκηνὴν κυνὸς ἢ πιθήκου σύροντος ἄλλον πίθηκον, καὶ ἀληθῶς ἔχει τι τὸ ταπεινωτικὸν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἐννοοῦσι νὰ παραιτηθῶσι τοῦ ἔργου τούτου, δι' ὃ καὶ ἐξανέστησαν καὶ ὀλίγου δεῖν ἐφόνευον τὸν πρὸ ἐτῶν θελήσαντα νὰ εἰσάξῃ τὴν χρῆσιν τῶν ὑφ' ἵππων συρομένων ἁμαξῶν.

Ἡ Ἰαπωνία, γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τοῦ Μάρκου Πόλου, ἀλλὰ τῆς ὁποίας

ἡ ἀνακάλυψις ἀποδίδεται τῷ Πορτογάλλῳ Fernand Pinto (1542), μέχρι τοῦ 1867 διετέλει ὑπὸ φεουδαλικὴν κατάστασιν παραπλησίαν πρὸς τὴν ἐν Εὐρώπῃ ὑπάρξασαν. Ὁ Μικάδος εἶχε μόνον τὸν τίτλον καὶ ἐβασίλευεν, ἐνῷ ὁ Shogun ἐξήσκει πᾶσαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν. Ὑπὸ τὸν Shogun ἦσαν οἱ 250 Daimios στρατηγοὶ καὶ πρίγκιπες, κύριοι ἀπεράντων ἰδιοκτησιῶν, τὰς ὁποίας ὁ Shogun ἐμοίραζεν αὐτοῖς κατόπιν ἐπιτυχῶν πολέμων κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ Οἱ Daimio ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διαμένωσιν ἐπὶ 6 μῆνας εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει νὰ ἀφίνωσιν ἐκεῖ τὰς οἰκογενείας των ὥστε νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ἐνέχυρα ἐν δεδομένῃ στάσει αὐτῶν κατὰ τοῦ Shogun. Ὑπὸ τοὺς Daimio ἦσαν οἱ Samurai, ἡ κυριωτέρα, ἐπικινδυνεστέρα καὶ ἡ μείζονα ἐπιρροὴν ἐξασκοῦσα τάξις τοῦ ἔθνους· οὗτοι διαιρούμενοι πάλιν εἰς πλειοτέρας τάξεις, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἦτο ἡ τῶν Hatomoto, ὑπηρέτουν ἐν καιρῷ πολέμου ὡς ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται· ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης συνώδευον εἰς τὰς δημοσίους τελετὰς τοὺς κυρίους αὐτῶν καὶ ἐφύλαττον τὴν εἴσοδον τῆς ὠχυρωμένης κατοικίας αὐτῶν, Shiro ὀνομαζομένην. Ὅτε ἀπεβάλλοντο τῆς ὑπηρεσίας ἢ οἰκειοθελῶς παρῃτοῦντο, ἐλέγοντο Ronin ἢ ἄτακτοι, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς μικρᾶς στρατιᾶς μετήρχοντο ἐπάγγελμα ἀρματωλοῦ καὶ κλέπτου. Ἔπειτα ἤρχετο ἡ τάξις τῶν χωρικῶν, τῶν ἐπαγγελματιῶν, τῶν ἐμπόρων, τῶν παριῶν καὶ ἐργατῶν καὶ τέλος ἡ τῶν πτωχῶν ἐξ ἐλεημοσύνης ζώντων. Ἡ ἱστορία τῆς Ἰαπωνίας μικρὸν ἐνδιαφέρον παρέχει τῷ Εὐρωπαίῳ, διότι εἶνε σειρὰ πολέμων ἐμφυλίων λαβόντων τέλος τὸ 1867 διὰ τῆς καθαιρέσεως τοῦ βασιλεύοντος οἴκου τῶν Tokugawa, τῆς παραιτήσεως τοῦ Shogun καὶ τῶν Daimio ἀπὸ τῶν τίτλων αὐτῶν (ἀποκαταστάντων τὸ 1884 διὰ Βασ. διατάγματος, ἐξ οὗ οἱ παρόντες τίτλοι τῶν μαρκησίων, κομήτων κτλ.), διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ νῦν Μικάδου Mutsutlitu καὶ διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης εἰς Tokio. Ἔκτοτε ἄρχεται νέα ἐποχὴ διὰ τὴν Ἰαπωνίαν. Ὁ Μικάδος παρεδέχθη τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν· νῦν δὲ κυβερνᾶται ἡ Ἰαπωνία ὅπως τὰ δυτικὰ ἔθνη δι' Ὑπουργείων καὶ δύο Βουλῶν. Τὰ μέλη τῆς Ἄνω βουλῆς διορίζονται ἢ ἐκλέγονται ἢ εἶνε ἐκ γενετῆς τοιαῦτα δικαιώματι κληρονομικῷ· οἱ ἀποτίοντες φόρον ἐτήσιον 40 φρ. ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι μέλη τῆς Κάτω βουλῆς· ταῦτα εἶνε 300 τὸν ἀριθμόν, ἐκλογεῖς δέ εἰσιν οἱ ἀποτίοντες ἐτήσιον φόρον ἄνω τῶν πέντε φράγκων. Συνεστήθησαν Σχολεῖα, Πανεπιστήμια, Πολυτεχνεῖα, Ναυτικὴ σχολή, τηλέγραφοι σιδηρόδρομοι, στρατὸς καὶ στόλος, ὑψώθησαν κάμινοι ἐργαστηρίων, ἡ γεωργία προήχθη, τὸ ἐμπόριον ηὔξησεν σύ-

τως ὥστε πλημμυρεῖ τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης μὲ μέταξαν, τέϊον, ὄρυζαν, παρεκτὸς τῶν ἐκ πορσελάνης καὶ λοιπῶν ἔργων τέχνης ἀρχαίας ἢ νεωτέρας.

«Ἐξ ὅλων τῶν ἐθνῶν τῶν ζώντων ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης, τοῦ Νέου Κόσμου, καὶ τῆς Αὐστραλίας, γράφει ὁ πολὺς γεωγράφος Elisée Reclus, οἱ Ἰάπωνες εἶνε οἱ μόνοι οἵτινες παρεδέχθησαν οἰκειοθελῶς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως, καὶ οἵτινες ζητοῦσι νὰ ἐφαρμόσωσι πάσας τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῆς κατακτήσεις. Δὲν εἶχον ὡς τόσοι ἄλλοι λαοὶ τὴν δυστυχίαν νὰ ἀπολέσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν καὶ ἡ βία δὲν ἐπέβαλλεν αὐτοῖς ἤθη ἔθνους νικητοῦ. Ἡ ἐπήρεια ξένης θρησκείας δὲν συνεσπείρωσεν αὐτοὺς ὡς ἀγέλην ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν προσηλυτιτάντων αὐτούς (convertisseurs). Ἐλεύθεροι πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς, ὡς ἑκούσιοι μαθηταὶ οὐχὶ ὡς ὑπόδουλοι εἰσέρχονται εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ὅπως δανεισθῶσι τὰς ἰδέας καὶ τὰ ἤθη αὐτοῦ.»

Πρὸς τοιοῦτον ἔθνος Ἀμερικὴ καὶ Εὐρώπη ἔσπευσαν νὰ συνδέσωσι διπλωματικὰς σχέσεις καὶ ὑπογράψωσι συμβάσεις ἀσφαλιζούσας τοῖς ὑπηκόοις τὴν εἴς τινας πόλεις διαμονὴν καὶ διαφόρων ἐπιτηδευμάτων ἐξάσκησιν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ δικάζωνται αἱ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐγχωρίων διαφοραὶ ἐνώπιον τῶν οἰκείων προξενείων, ἡ δὲ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μετάβασις νὰ γίνηται κατόπιν χορηγήσεως εἰδικοῦ διαβατηρίου, τὸ ὁποῖον ἑκάστοτε αἰτεῖ τὸ προξενεῖον ἢ ἡ πρεσβεία παρὰ τῆς ἰαπωνικῆς Κυβερνήσεως. Τοιαύτας συμβάσεις ἔχουσιν ἡ Ἀμερική, Ἀγγλία, Γερμανία, Ρωσσία καί, νομίζω ἡ Ἰταλία. Ἡ Πορτογαλία καὶ τὸ Μεξικὸν παραδέχονται τὴν ἐγχώριον διαδικασίαν· οἱ δὲ ὑπήκοοι αὐτῶν μεταβαίνουσιν ὁπουδήποτε τῆς Ἰαπωνίας ἐπὶ τῇ ἐπιδείξει τοῦ μεξικανικοῦ ἢ πορτογαλλικοῦ διαβατηρίου.

Μέχρι τοῦδε τοιαῦται σχέσεις δὲν ὑφίστανται μεταξὺ Ἰαπωνίας καὶ Ἑλλάδος. Δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω κατὰ πόσον ἐκ τούτου βλάπτονται τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου· ἀλλ' ἡ ἀνώμαλος αὕτη κατάστασις, ἀδιάφορος τῷ εἰς Ἑλλάδα μεταβαίνοντι Ἰάπωνι εἶνε ἀσύμφορος, ὀχληρὰ καὶ ἐπιζήμιος τῷ χάριν μελέτης καὶ μαθήσεως ἢ ἁπλῶς χάριν διασκεδάσεως εἰς Ἰαπωνίαν ταξειδεύοντι Ἕλληνι (καὶ ἡ ἀπόστασις δὲν εἶνε μικρά: 10000 ἀγγλ. μιλλίων). Εὐτυχήσας—ἀδιάφορον πῶς—νὰ παρακάμψω τὴν δυσκολίαν τῆς ἐπιτυχίας διαβατηρίου, ζητῶ διὰ τῶν γραμμῶν τούτων νὰ ἐπισύρω τὴν προσοχὴν τοῦ τυχὸν μελετῶντος νὰ μεταβῇ εἰς Ἰαπωνίαν καὶ ἀποτρέψω αὐτὸν ἀπὸ ταξείδιον ἄσκοπον, ἂν μὴ αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν σχέσεις καταστῶσιν «ὁμαλαί». Καὶ εἶνε μὲν δυνατὸν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι ἡ Ἰαπωνικὴ

κυβέρνησις νὰ ἄρῃ τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ξένων ἐπικρεμαμένην ἀπαγόρευσιν· ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καλῶς φρονῶ θὰ ἔπραττεν ἡ Ἑλλὰς ἐπιδιώκουσα συνομολόγησιν συμβάσεως· εἶνε δὲ πρόσφορος ἡ περίστασις, διότι πρόκειται νὰ ἀνανεωθῶσι καὶ αἱ μεταξὺ τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ τῆς Ἰαπωνικῆς προσεχῶς λήγουσαι συμβάσεις. Καθ' ἃ εἰδήμων ἔλεγέ μοι, σύμβασις ὁμοία τῇ μεταξὺ Ἰαπωνίας καὶ Μεξικοῦ τελευταῖον ὑπογραφείσῃ, θὰ παρεῖχε πλεονεκτήματα τῇ Ἑλλάδι καὶ θὰ ἐγένετο εὐκολώτερον δεκτὴ παρὰ τῆς Ἰαπωνίας.

Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὑπάρχουσι καὶ τώρα εὐάριθμοι Ἕλληνες ἐν Ἰαπωνίᾳ. Ἀντιπρόσωποι τοῦ ὡραίου φύλου ὑπὸ ξένην ὅμως σημαίαν εἶνε ἡ τὸ γένος Ταμπακοπούλου ὡραία κυρία Cazenave, σύζυγος τοῦ ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις, νῦν δὲ ἐν Tokio ἀκολούθου τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας (οἷς ὁ γράφων πλείστας ὀφείλει χάριτας, διότι αὐτὸν ἄγνωστον ὄντα φιλοφρόνως ἐξένισαν καὶ οὐδὲ ἐλαιῶν καὶ μαστίχης ἐστέρησαν), ἡ τὸ γένος Ραγκαβῆ πριγκίπισσα Lobanow, σύζυγος τοῦ ρώσσου ἐν Yokohama προξένου, καὶ τέλος ἡ σύζυγος γάλλου πράκτορος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα μὲ διαφεύγει.

Ἕλληνες δὲ δύο, οἱ ἀδελφοὶ Φιλίππου, καπνέμποροι, οἵτινες πρὸ πέντε μηνῶν σοβαρὰς ὑπέστησαν ζημίας ἕνεκα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωμάλου καταστάσεως. Πρὸ τριῶν ἐτῶν μετερχόμενοι τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν ἐν Yokohama ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἀρχῶν ἔμενον ἀνενόχλητοι. Αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἔβαινον κατ' εὐχήν, διὸ θελήσαντες νὰ αὐξήσωσι τὴν σφαῖραν τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν, προσεκτήσαντο εὐρωπαϊκὰς μηχανὰς πρὸς κατασκευὴν σιγαρέτων, οὐκ ὀλίγα πρὸς τοῦτο δαπανήσαντες· ἀλλ' ἀνταγωνισταὶ ὑποδείξαντες ταῖς ἐντοπίοις ἀρχαῖς τὸ ἔκνομον τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ κλείσωσι τὸ κατάστημά των· μετὰ δὲ τεσσάρων μηνῶν διαδικασίαν — τὸ εὐτυχὲς τέλος τῆς ὁποίας συνετέλεσαν νὰ ἐπιτευχθῇ εὐμενεῖς καὶ ἰσχυραὶ ξέναι ἐπεμβάσεις—κατώρθωσαν νὰ ὑποφύγωσι καταστρεπτικὴν δι' αὐτοὺς κατάσχεσιν καὶ τιμωρίαν· τώρα δὲ ἐργάζονται ὡς ὑπάλληλοι γάλλου ὑπηκόου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα καλύπτει αὐτούς, μετέφερον δὲ πρὸς ἀσφάλειαν τὰς μηχανὰς εἰς Shanghai, ὅπου συνέστησαν καὶ ἄλλο κατάστημα.

Κὰρ

ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΚΑ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ, ΕΜΠΟΡΙΚΗ, ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ[1]

Πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Εἰ καὶ ἐν τοῖς καθέκαστα περὶ ταύτης ποιησώμεθα λόγον, ἐν τούτοις ὀλίγαι λέξεις ἐνταῦθα γενικώτερον εἰρημέναι χρειάζονται. Ὡς ἐν ἑτέρᾳ ἡμῶν ἐκθέσει περὶ τῆς ἱερατικῆς σχολῆς καὶ τῶν περὶ ταύτην περιστρεφομένων ζητημάτων ἐκτενῶς ἐπραγματεύθημεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ἐν τοῖς ἑξῆς μόνον. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ὅλῃ συγκεντροῦται ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἀντιπροσωπεύεται ἐν τῇ ἱερατικῇ σχολῇ, τῇ *πρώην* Ροδοκανακείῳ. Ἡ σχολὴ ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Τ. Προδρόμου ἀπὸ *δεκαετίας* λειτουργοῦσα καὶ πλήρους γυμνασίου τάξεις ἔχουσα ἐκπέμπει κατ' ἔτος ἀνὰ τὰς κώμας τῆς ἐπαρχίας καὶ τῶν γειτόνων ἔτι ἐπαρχιῶν, Ἰκονίου καὶ Σεβαστείας, διδασκάλους, οἵτινες προτίθενται πάντοτε νὰ ἐξευγενίσωσι καὶ νὰ ἐκπολιτίσωσι διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν τοὺς κατοίκους καὶ νὰ στηρίξωσιν ἔτι ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ διὰ δύο ἢ τριῶν λόγων, οὓς ἠθικῶς ὑποχρεοῦνται νὰ ἐκφωνῶσιν ἐπ' ἐκκλησίας καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Ἀλλ' ἐπετεύχθη τι μέχρι τοῦδε, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ μέλλοντος; Δυστυχῶς οὐχί· διότι μόλις μέχρι σήμερον εἰς 30 ἀνέρχονται οἱ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα προτιμήσαντες καὶ ἐξασκοῦντες, καὶ οὗτοι ὑπήχθησαν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἀνθ' ἧς ἐλάχιστα ἀπολαύουσι[1], διότι ἦσαν ὑπότροφοι. Νῦν ἐπειδὴ τὸ κληροδότημα τοῦ εὐγενεστάτου κ. Θ. Ροδοκανάκη ἔπαυσε, καὶ αἱ ὑποτροφίαι κατηργήθησαν, οὕτως ὥστε μετὰ τῶν 4 διακόνων μόλις ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνέρχεται τοὺς ὀκτώ. Ἐκ τῶν εἰρημένων κατανοεῖται ὅτι ἡ ἱερατικὴ σχολὴ κατέστη σχολὴ ἀποκλειστικῶς τῶν δυναμένων νὰ πληρώσωσι τὰ ἐτήσια δίδακτρα ἢ τῶν ὅπως δήποτε ἐξευρισκόντων αὐτά, ἤτοι σχολὴ τοῦ πλούτου.

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδ. 6.

[1] Συνήθως εἰς *20* λίρας ἀνέρχεται ὁ ἐτήσιος μισθὸς αὐτῶν, οὐδέποτε δὲ ὑπερβαίνει τὰς *36*. Ἐπομένως ἕκαστος προθυμεῖται ν' ἀποτινάξῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο καὶ νὰ γίνῃ ὑπηρέτης ἢ ὑπάλληλος.

Ἐν τισι τῆς Καισαρείας κέντροις εὕρηνται ἱδρυμένα διάφορα ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα· τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι ὁ κοινὸς λαὸς ἤρξατο νὰ κατανοῇ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ συγκοινωνία μετὰ τῆς Σμύρνης, τῆς Ἀμισοῦ, τῆς Μερσίνης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις ἡ ξενιτεία τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν νέων ἐπήνεγκε μεταστροπήν τινα καὶ κίνησιν πρὸς τὰ βελτίω ἐν τοῖς ἐν γένει τῆς ἐπαρχίας ἐκπαιδευτικοῖς. Ἡ διοργάνωσις τῶν σχολείων, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἡ ἵδρυσις τοῦ κτιρίου ἐξασφαλισθῇ, δὲν εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ ἱκανοποιῇ ἔστω καὶ κατὰ μικρὸν τὸν ἐπισκεπτόμενον αὐτὰ ὡς οὐδὲ στοχάζεται τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Ἐν πολλοῖς ἐγεννήθη ἡμῖν ἡ πεποίθησις ὅτι ἀσκόπως καὶ οὐχὶ ἐπωφελῶς δαπανῶνται χρήματα, ἅτινα μετὰ πολλῶν μόχθων καὶ κόπων παρὰ τῶν ἐν διαφόροις πόλεσιν ἐγκατεστημένων πατριωτῶν καὶ συνεγχωρίων συλλέγονται· τοῦτο δὲ διότι ἐπίβλεψίς τις κεντρικὴ καὶ ἐπιστασία πατρικὴ δὲν ὑφίσταται. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς περὶ τὴν Καισάρειαν χωρίοις· σήμερον πρόκριτός τις ἐκλεγεὶς ἔφορος καὶ θέλων νὰ ἀναδειχθῇ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ κἄτι ἐγένετο, προσκαλεῖται καὶ ἕτερον διδάσκαλον, ζητεῖ καὶ πρόγραμμά τι ἐκ τῆς ἱερατικῆς σχολῆς ἐὰν ἔχῃ φίλον τινὰ διδάσκοντα ἐν αὐτῇ, ἐφαρμόζει αὐτὸ ὡς δύναται· ἀλλὰ τὸ μετεπιὸν ἔτος τί συμβαίνει; ἡ φαινομενικὴ ἐκείνη καὶ ἐκκεντρικὴ λάμψις ὁλονὲν ἀμυδρὰ καθίσταται· ἡ σχολὴ βαίνει εἰς δῆθεν κανονικὴν πορείαν καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὴν πρὸ δύο ἐτῶν κατάστασιν εἴτε ἕνεκα ἐλλείψεως πόρων, εἴτε εὐγενοῦς ἁμίλλης καὶ προθυμίας· ἀναφύονται οὕτω φιλονικίαι, ἔριδες, κόμματα, οἱ εὐπορώτεροι τότε στέλλουσι τὰ τέκνα των εἰς τὴν ἱερατικὴν σχολήν, ἡ δὲ σχολὴ τῆς κοινότητος ἐκείνης ἀφίεται εἰς τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ διδασκάλου. Παράδειγμα ἔστω ἡμῖν καὶ αὐτὴ ἡ πόλις Καισάρεια, ἥτις ἐφέτος εἶχε καλλίτερα σχολεῖα, κάλλιον κατηρτισμένα, δι' ἃ καὶ δωμάτια τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως κατελήφθησαν, ὁ δὲ μητροπολίτης ἠναγκάσθη ἐκ ταύτης ν' ἀπομακρυνθῇ.

Ἄνθρωποι ἀγράμματοι οὐδὲ γρῦ ἑλληνικὸν καὶ ἐκ τῶν τῆς παιδεύσεως ἐννοοῦντες, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξελέγξωσι τὴν τῶν διδασκάλων ἱκανότητα διευθύνουσι τὰ τῆς παιδείας ἐν τοῖς χωρίοις· κατὰ τούτους ἐργατικὸς καὶ ἱκανὸς διδάσκαλος εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου μέχρι τῆς δύσεως αὐτοῦ περισυλλέγει ἐν ταῖς βαθμῖσι καὶ τοῖς θρανίοις τοῦ σχολείου, τοῦ δωματίου ἢ τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τὰ τέκνα τῆς κοινότητος, ὡς ἄλλη ὄρνις τοὺς νεοσσοὺς αὐτῆς. Ἐπίσκεψις τοῦ μητροπολίτου ἢ ἀνδρὸς σωφρονοῦντος ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις πολλὰ ἀγαθὰ δύναται νὰ ἐπενέγκῃ· διότι, ὡς ἰδίοις ὄμμασι παρετηρήσαμεν,

οἱ ἄνθρωποι χαίρουσι βλέποντες τὰ χωρία αὐτῶν γενόμενα ὑποκείμενα ἐπισκέψεων καὶ μερίμνης τινὸς ἀνθρώπων ἐγγραμμάτων καὶ ἐπαϊόντων, εὐχαρίστως δὲ ἀκούουσι τὰς γνώμας αὐτῶν, φιλοτιμούμενοι μεθ' ὅλην τὴν πτωχείαν αὐτῶν νὰ φανῶσι περιποιητικοὶ καὶ φιλόξενοι. Μία δωρεὰ χάρτου τινὸς γεωγραφικοῦ ἢ πίνακός τινος ζωολογικοῦ ἢ καὶ ἑνὸς μεδζιτιὲ ἀναπτεροῖ αὐτῶν τὴν πρὸς τὰ γράμματα στοργήν· εἴκοσιν ἀλφαβητάρια διανεμόμενα μεταξὺ τῶν ἀνυποδήτων ἀπόρων μαθητῶν ζωογονεῖ τὴν ἔφεσιν τῶν μικρῶν, τὸν ζῆλον αὐτῶν ἐπαυξάνει καὶ τὴν τῶν γονέων καρτερίαν ἐνδυναμοῖ. Ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις τὴν Καισάρειαν, τὸ Ἰνδζεσοῦ, τὴν Σινασὸν καὶ Νεάπολιν ἅμα δὲ τὰ τρία ἢ τέσσαρα περὶ τὸ Ζινδζιδερὲ χωρία, τὴν Μουταλάσκην, τὸ Ταβλοσσύνιον, τὴν Κερμήραν καὶ τὸ πρὸς τὰ ΒΔ Ἀνδρονίκιον, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ, τότε ἀφόβως κηρύττομεν ὅτι ἐν πᾶσι καὶ πανταχοῦ ἡ παίδευσις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ χωλαίνει. Καὶ τοῦτο ἵνα δῆθεν ἀνδρωθῇ ἡ ἱερατικὴ σχολή.

Τί δὲ πρέπει νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν χωρίων ἐκείνων, ἅτινα ἕνεκα ἐλλείψεως πόρων οὐχὶ μόνον διδασκάλους ἀλλὰ καὶ ἱερεῖς δὲν ἔχουσιν; Μόλις κατὰ τὸ Πάσχα ἀποστέλλεται ἱερεύς τις ἐκ τῶν ἄλλων χωρίων ὅπου τρεῖς ὑπάρχουσιν, ἵνα περιοδεύσῃ ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ ἐγγὺς τοῖς ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς ἐν ταῖς χριστιανικαῖς αὐτῶν ἀνάγκαις χεῖρα βοηθείας παράσχῃ. Καὶ ὅμως τὰ χωρία εἶνε ὀρθόδοξα, οὔτε ἀρχιερέως οὔτε ἱερέως πόδα ἢ ὄμμα βλέπουσι· καί τοι δὲ πτωχά, ὁ ἱερεὺς ὁ πρὸς πνευματικὴν αὐτῶν ἐπίσκεψιν μεταβαίνων ἐπιστρέφει φέρων ἐπὶ τῶν ζῴων καλάθους πλήρεις ᾠῶν, ὄρνιθας, ἀμνοὺς πολλάκις, σῖτον, σταφίδας κλ. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὑρίσκονται ἀπὸ διετίας μέχρι σήμερον χωρία· ὁ δὲ Προτεσταντισμὸς κατ' ὀλίγον ἐξαπλοῖ τὰ αὐτοῦ δίκτυα. Ἱερεῖς ὀρθόδοξοι προσέρχονται εἰς τοῦτον. Τὰ ὄργανα αὐτῶν ἱδρύουσι σχολεῖα, ἀνεγείρουσιν ἐκκλησίας ἢ μεταβάλλουσιν οἰκίας εἰς τοιαύτας, δωρεὰν διδάσκουσι, διανέμουσι βιβλία καὶ πολλῶν οἰκογενειῶν καὶ τὸν στρατιωτικὸν φόρον πληρώνουσιν εἰς τὴν κυβέρνησιν. Τοῦτο παρετηρήσαμεν κατὰ τὴν περιοδείαν ἡμῶν ἐν τῷ χωρίῳ *Ἐρκελέτ*.

Ἤθη καὶ ἔθιμα. Ταῦτα εἶνε σχεδὸν τὰ αὐτὰ ταῖς πόλεσιν. Οὐχ ἧττον ἡ αὐστηρότης τῶν ἠθῶν ἔτι, ἡ ἀρχαΐζουσα καὶ σεμνή, ὑφίσταται καὶ ἔκλυσις αὐτῶν σπανιώτατα παρατηρεῖται. Αἱ τελεταὶ τῶν γεννήσεων, τῶν γάμων, τῶν κηδειῶν οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερον ἔχουσιν. Οἱ συγγενεῖς τοῦ θανόντος προσώπου κόπτονται καὶ ὀδύρονται ἐκτάκτως οὐ μόνον κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ἄλλας τακτὰς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ νεκροῦ, ἐφ' οὗ ἀνάπτουσι λαμπάδα καὶ καίουσιν ἐν θυμιατηρίῳ θυμίαμα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου ὁ ἀνὴρ δύναται νὰ εἰσέλθῃ ταχύτερον εἰς γάμου κοινωνίαν ἢ ἡ σύζυγος ἐν περιπτώσει χηρείας αὐτῆς. Οἱ ἄνδρες καὶ χηρεύσαντες ἅπαξ ἢ δὶς συνηθέστατα νυμφεύοντες νεάνιδα ἄγαμον ἔτι, καίπερ δυσανάλογον τὴν ἡλικίαν. Αἱ νεάνιδες λίαν μικραὶ ἐκδίδονται ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν· οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον νὰ βλέπῃ τις σήμερον τὴν μαθήτριαν μόλις δεκατριετῆ κόρην, ἣν χθὲς ἐδίδασκεν ἐν τῷ παρθεναγωγείῳ, μὴ ἐπανερχομένην εἰς τὴν σχολήν, διότι αἱ εὐχαὶ τοῦ ὑμεναίου ἀνέμενον αὐτήν. Ἐπικρατεῖ δ' ἔτι καὶ νῦν τὸ σύστημα οἱ γονεῖς νὰ ἀρραβωνίζωσι τὰ τέκνα αὐτῶν ἐνῷ ἔτι ταῦτα εἶνε βρέφη. *Προὶξ* δὲν ὑπάρχει κατ' ἀρχήν· οὐχ ἧττον τόσα φλωρία, ἢ τόσα ἔπιπλα κλ. δίδονται τῇ κόρῃ ἅμα νυμφευομένῃ. Καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ σπάνις ἀνδρῶν, τούτου ἕνεκα πολλαὶ οἰκογένειαι προσφεύγουσι καὶ εἰς αὐτοὺς *τοὺς ἐξορίστους,* οἵτινες πολλάκις *κατὰ δεκάδας* παρουσιάζονται εἰς Καισάρειαν καὶ εἰς Ζινδζιδερέ. Καί τινες μὲν αὐτῶν ἅπαξ συζευγνύμενοι μένουσιν ἐνταῦθα καὶ ἐπαναπαύονται ἢ τῇ βοηθείᾳ τῶν συγγενῶν αὐτῶν ἀναλαμβάνουσιν ὑπηρεσίαν ἢ ἐργασίαν τινά—καὶ οὕτω σωφρονίζονται· ἄλλοι ὅμως κακοήθεις, ἀφ' οὗ κατασπαταλήσωσι τὴν σμικρὰν τῆς συζύγου αὐτῶν περιουσίαν καὶ ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς ἀναπαυθῶσιν, ἢ δραπετεύουσι καὶ ἀφανεῖς γίνονται, ἢ ὑποσχόμενοι ὅτι θὰ ἐπανέλθωσι τὸν προσήκοντα καιρὸν ἀναχωροῦσιν ὡς τίμιοι (!) οἰκογενειάρχαι καὶ δὲν ἐπανέρχονται πλέον. Οὗτοι δὲ δυστυχῶς εἶνε καὶ οἱ πλείονες.

Εὐτύχημα οὐ σμικρὸν διὰ τὸν τόπον εἶνε, ὅτι οἱ νέοι ξενιτευόμενοι καὶ ἐκπατριζόμενοι ἐπανακάμπτουσιν εἰς τὰς πατρικὰς ἑστίας καὶ νυμφεύονται μὴ ἔχοντες βεβαίως τὰς ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ προικὸς καὶ περὶ προσόντων ἀπαιτήσεις. Ἡ γυνὴ ἐνταῦθα εἶνε *ὑπόζυγος οὐχὶ σύζυγος,* εἶνε καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως θεραπαινίς, δούλη τοῦ ἀνδρός, ὁ ἀνὴρ συντρώγων καὶ συμπίνων τοῖς ξένοις αὐτοῦ ὑπηρετεῖται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν τέκνων αὐτοῦ—οὐχὶ κορασίων—ἀλλ' ὑπὸ τῆς συζύγου ἢ καὶ πενθερᾶς αὐτοῦ, καίτοι ἔχει ὑπηρέτας. Σπανιώτατα δὲ συντρώγει τῇ συζύγῳ αὐτοῦ ἐν τῇ αὐτῇ τραπέζῃ. Ἐντὸς εἶνε φιλογύνης καὶ ζητεῖ πάντοτε νὰ ἔχῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἀποθήκας πλήρεις προμηθειῶν, ὅπως ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ ἐν γένει ἡ οἰκογένεια τρώγῃ, πίνῃ καὶ εὐφραίνηται. Ἐν γένει δὲ ἐν ταῖς συναναστροφαῖς καὶ ταῖς ἑσπερίσιν αὐτῶν αἱ γυναῖκες κάθηνται ἐν ἰδιαιτέρῳ θαλάμῳ, ὡς ἐν γυναικωνίτιδι, καὶ οἱ ἄνδρες ἰδιαιτέρως.

Θεατρικαὶ παραστάσεις καὶ ἐν γένει δημόσια θεάματα οὐχ ὑπάρχουσιν· ἐξαίρεσιν ποιεῖται ἡ *Σιnασός,* ἐν ᾗ φιλόμουσοι καὶ φιλότιμοι

νέοι δίδουσι δύο ἢ τρεῖς παραστάσεις ἔν τινι μεγάλῃ αἰθούσῃ καφείου πρὸς ὄφελος τῶν πτωχῶν ἢ καὶ τῶν σχολῶν. Κατώρθωσαν οἱ Σισανῖται νὰ ἔχωσι καὶ ὑποκριτικὰς στολὰς καὶ μουσικῆς νὰ μὴ στερῶνται.

Περὶ *μέτρων, σταθμῶν, συγκοινωνιῶν* κλ. ἔχομεν ἐν τῇ περὶ Καισαρείας § σημειώσει τὰ δέοντα, εἰς ἃ καὶ παραπέμπομεν.

Ἀρχόμενοι νῦν ἀμεσώτερον τῆς ἐργασίας ἡμῶν, ἐπάναγκες θεωροῦμεν πρὸς τακτικωτέραν καὶ εὐμεθοδεστέραν ἀντίληψιν τῆς γεωγραφικῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς διαιρέσεως τῆς ἐπαρχίας νὰ παρασυνάψωμεν τὰ ἑξῆς σχετικὰ πρὸς τὴν νῦν πολιτικὴν διαίρεσιν καὶ εἶτα ἐν διαγράμματι νὰ παραθῶμεν τὴν ἐκκλησιαστικήν, ἣν ὡς βάσιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν τιθέμεθα.

Τὴν Καππαδοκίαν κατέχει νῦν κατὰ μέγα μέρος τὸ εὐρὺ βιλαέτιον τῆς Ἀγκύρας, ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν ᾗ ἑδρεύει ὁ γεν. διοικητὴς καὶ τὸ ὄνομα λαβόν. Τὸ βιλαέτιον ἤτοι ὁ νομὸς ὁρίζεται πρὸς Β ὑπὸ τοῦ τῆς Κασταμονῆς, πρὸς Α ὑπὸ τοῦ τῆς Σεβαστείας, πρὸς ΝΑ ὑπὸ τοῦ τῶν Ἀδάνων, πρὸς Δ ὑπὸ τοῦ τῆς Προύσης καὶ πρὸς ΝΔ ὑπὸ τοῦ τοῦ Ἰκονίου. Ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς *τέσσαρας* διοικήσεις (*μουτεσαριφλίκια*) ἤτοι τὴν τῆς *Ἀγκύρας*, τὴν τοῦ *Κὶρ σεχίρ*, τῆς *Ὑοσγάτης* καὶ τὴν τῆς *Καισαρείας*.

Ἡ διοίκησις *Ἀγκύρας* περιλαμβάνει *ἕνδεκα* ὑποδιοικήσεις (=*καζάδες*), ὧν προΐσταται καϊμακάμης, ἐκτὸς τῆς τῆς πόλεως [1].

Ἡ διοίκησις *Κιρσεχήρ, τρεῖς* ὑποδιοικήσεις (ἐκτὸς τῆς πόλεως) [2].

Ἡ διοίκησις *Ὑοσγάτης, τέσσαρας* ὑποδιοικήσεις (ἐκτὸς τῆς πόλεως). Καὶ ἡ τῆς *Καισαρείας δύο* ἤτοι ἐκτὸς τῆς ὑποδιοικήσεως τῆς πόλεως Καισαρείας, τὴν τοῦ *Δεβελὴ* καὶ τοῦ *Ἰνδζὲ σοῦ*, ὑφ' ἣν ὑπάγεται καὶ ὁ *ναχιγιὲς Καραχισσάρ*.

Ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις. Αὕτη ἐν τῇ μακρᾷ τῶν ἐνιαυτῶν σειρᾷ δὲν ἔμεινε βεβαίως ἡ αὐτὴ οἷα νῦν. Ὁ μητροπολίτης τῆς ἐπαρχίας ταύτης πρῶτος τῇ τάξει ἐν τοῖς ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μητροπολίταις φέρει τὴν φήμην «*Ὑπέρτιμος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀνατολῆς*». Ἡ ἐπαρχία

[1] Τὸ *βιλαέτιον*=γενικὴ διοίκησις διαιρεῖται εἰς *σανδζάκια*, ὧν προΐσταται *μουτεσαρίφης* (=διοικητής). Τὰ *σανδζάκια* διαιροῦνται πάλιν εἰς *καζάδες*, ὧν προΐσταται *καϊμακάμης*. Ἕκαστος *καζᾶς* αὖθις εἰς *ναχιγιέδες*=*δήμους*, ἐν οἷς ἑδρεύει *μουδίρης*.

[2] Ἡ ἕδρα ἑκάστου *νομοῦ, διοικήσεως, ὑποδιοικήσεως* μετέχει τῆς ἀμέσου ὑποδιαιρέσεως· οὕτω π. χ. ἡ *διοίκησις* Ἀγκύρας ἔχει οὐχὶ *ἕνδεκα* ὑποδιοικήσεις, ἀλλὰ σὺν ἑαυτῇ *δώδεκα*.

Καισαρείας Καππαδοκίας, ἡ πρώτη ἐν τοῖς συνταγματίοις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, διετήρει ἄλλοτε καὶ ἐπισκόπους. Τὰς ὑπὸ τὸν Καισαρείας ἐπισκοπὰς δὲν εἶνε πρᾶγμα δυσχερὲς ν' ἀπαριθμήσῃ τις, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους ὑπὸ Parthey καὶ τὰς νεωτέρας συναφεῖς ἐργασίας τοῦ διασήμου καθηγητοῦ Gelzer ἐν Jena. Ἡ Καππαδοκία διῃρέθη εἰς δύο ἐπαρχίας τὸν χειμῶνα τοῦ 371—372 ἐπὶ Οὐάλεντος θέλοντος νὰ πικράνῃ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Καισαρείας, τὸν Μ. Βασίλειον, διὰ τοῦ ὑποβιβασμοῦ τῆς ἕδρας αὐτοῦ καὶ τῆς σμικρύνσεως τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας. Ἡ μικρὰ κώμη *Ποδανδὸς* ὡρίσθη κατὰ πρῶτον ὡς μητρόπολις τῆς νέας ἐπαρχίας Καππαδοκίας τῆς Δευτέρας, ἀλλ' εἶτα τὰ *Τύανα*. Τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ ἐρίδων μεταξὺ τοῦ Ἀνθίμου ἐπισκόπου τῶν Τυάνων καὶ τοῦ Βασιλείου ζητοῦντος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Τυάνων καὶ ἐν γένει πάντων τῶν ἐν τῇ *Δευτέρᾳ* Καππαδοκίᾳ ἐπισκόπων, τοῦ πρώτου ἀξιοῦντος νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος καὶ δὴ ν' ἀναγνωρισθῇ μητροπολίτης τῆς νέας ταύτης ἐπαρχίας.

Ἡ σήμερον ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις βάσιν μὲν ἔχει τὴν διοικητικήν, οὐχ ἧττον καὶ ταύτης παραλλάσσει, διότι κωμοπόλεις καὶ χωρία ἐκκλησιαστικῶς τῷ μητροπολίτῃ Καισαρείας ὑπαγόμενα ὑπόκεινται διοικητικῶς τῇ γεν. διοικήσει Ἰκονίου, ὡς τὸ *Προκόπιον*, ἡ *Σινασὸς* κλ.[1] Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐπισυνάψωμεν ὧδε τὸ διάγραμμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας τῆς ἐπαρχίας, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος, κέντρον τιθέμενοι τὴν ἕδραν αὐτῆς τὴν Καισάρειαν.

Διαιροῦμεν δὲ ταύτην εἰς *τέσσαρα* γεωγραφικὰ τμήματα, εἰς τὸ Ἀνατολικόν, Δυτικόν, Βόρειον καὶ Νότιον.

Α' Τμῆμα Ἀνατολικόν. *Ἀπόστασις*[2].

1) ἡ πόλις *Καισάρεια,* ἕδρα, κέντρον τῆς ἐπαρχίας.
2) ἡ κωμόπολις *Ἀνδρονίκιον* ὧραι ἐφ' ἵππου 2.

[1] Καὶ ἡ Δευτέρα Καππαδοκία ἐπὶ *Ἰουστινιανοῦ* διῃρέθη εἰς δύο τῷ 536. Ἡ *Μωκισσὸς* ἀνεγνωρίσθη ὡς πρωτεύουσα τῆς *Τρίτης* Καππαδοκίας μετονομασθεῖσα *Ἰουστινιανόπολις*. Ὁ Ramsay (σ. 283) τῆς Historical Geogaphy ὑποσημειοῦται ὅτι οὐδαμοῦ ἐν ἀρχαίῳ ἐγγράφῳ ἐπέτυχε τῷ τίτλῳ τούτῳ. Ἥ τε *Μωκισσὸς* καὶ τὰ *Τύανα* φέρονται ὡς μητρόπολις *Καππαδοκίας τῆς Δευτέρας*.

[2] Ἀπόστασιν μετροῦμεν ἐκ Καισαρείας εἰς ὥρας ἐφ' ἵππου τακτικῶς βαίνοντος. *Κωμόπολις* ἡ ἄνω τῶν 400 οἰκιῶν, *κώμη* ἡ κάτω 400, *χωρίον* τὸ κάτω τῶν 100.

3) ἡ κώμη *Ζινδζὶ-δερέ*, παρ' ᾗ ἡ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὧραι 2.

4 ἡ κωμόπολις *Μουταλάσκη* ὧραι 1.

5) ἡ κώμη *Ταβλουσσούνιον* ὧραι 2.

6) ἡ κωμόπολις *Κερμήρα* ὧραι 2 ¹/₂.

7) τὸ χωρίον *Ταξιάρχης*, παρ' ᾧ ἡ τῶν Παμ. Ταξιαρχῶν ἱερὰ μονὴ ὧραι 4.

8) τὸ χωρίον *Κέσι* ὧραι 4.

9) τὸ χωρίον *Βέξε* εἰς ἀπόστασιν ἐφ' ἵππου ὡρῶν 4 ¹/₂.

10) τὸ χωρίον *Ἀγιρνὰς* (ἢ Ἀγηρνὰς) ὧραι 5.

11) τὸ χωρίον *Σκόπη* ὧραι 5.

12) τὸ χωρίον *Κέργκεμε*, παρ' ᾧ τὸ εὐάερον μονύδριον τῆς Παναγίας ὧραι 7.

13) τὸ χωρίον *Σαρμουσακλὶ* ὧραι 7 ¹/₂—8.

14) τὸ χωρίον *Καραδζόρεν* ὧραι 10.

Β' Τμῆμα Δυτικόν.

Πρὸς Δ τῆς Καισαρείας εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς.

15) ἡ κωμόπολις *Ἰνδζεσοῦ* ὡρῶν 6.

16) ἡ κωμόπολις *Προκόπιον* (Οὐργκιοὺπ) ὡρῶν 12.

17) ἡ κωμόπολις *Σινασὸς* ὡρῶν 13.

18) ἡ κώμη *Ζαλέλα* ὡρῶν 14.

19) ἡ κώμη *Ποτάμια* ὡρῶν 18.

20) ἡ πόλις *Νεβσεχὴρ* ὡρῶν 18 (ἀπέχουσα τῶν Ποταμίων ὥρ. 6).

Γ' Τμῆμα Βόρειον

Πρὸς Β αὐτῆς κεῖνται εἰς ἀπόστασιν ὡρῶν.

21) ἡ κώμη *Ἐρκελὲτ* 2 ¹/₂.

22) τὸ χωρίον *Μόλου* 3 ¹/₂.

23) τὸ χωρίον *Τσουκοὺρ* 13.

24) τὸ χωρίον *Τασλὶκ* 15.

25) τὸ χωρίον *Ρουμ κаβὰκ* 16.

26) τὸ χωρίον *Τσὰτ* 24.

27) ἡ πόλις *Ὑοσγάτη* 26.

28) τὸ χωρίον *Τσατμὰ* 30.

29) τὸ χωρίον *Καριπλὲρ* 30.

30) τὸ χωρίον *Ἀπδουρραχμανλὴ* 36.

Δ' Τμῆμα Νότιον.

Πρὸς Ν τῆς Καισαρείας κεῖνται:

31) ἡ κώμη *Ἅγιος Κωνσταντῖνος* (κυρίως συνοικία κεχωρισμένη τῆς κωμοπόλεως *Ἐδερὲκ*) ὧραι 9.

32) τὸ χωρίον *Ζῆλα* ὧραι 11.

33) τὸ χωρίον *Καραδζαδιρὰν* ὧραι 12.

34) τὸ χωρίον *Πὲς-καρδὰς* ὧραι 14,

35) τὸ χωρίον *Χόσδζα* ὧραι 14 ½.

36) τὸ χωρίον * *Τσουρουργιοὺρτ* ὧραι 15.

37) τὸ χωρίον *Ταστζῆ* ὧραι 15.

38) τὸ χωρίον *Σαδῆ* ὧραι 16.

39) τὸ χωρίον * *Κίσκε* ὧραι 16 ½.

40) τὸ χωρίον *Κόρουμδζε*[1] ὧραι 21.

41) τὸ χωρίον * *Ἀφσάρκιοϊ* ὧραι 17.

42) τὸ χωρίον *Παχτετζὶκ* ὧραι 19.

43) τὸ χωρίον * *Φάρασα* ὧραι 26.

Τῷ ἄνωθι διαγράμματι ἑπόμενοι ἀρχόμεθα περιγράφοντες τὰ τῆς ἐπαρχίας, ἥτις, ὡς ἄνωθεν διακρίνεται, ἐκ 43 ἢ μᾶλλον ἐκ 44 κωμοπόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων ἀποτελεῖται, ὧν μόναι αἱ διὰ τοῦ ἀστερίσκου σεσημασμέναι εἶνε *ἑλληνόφωνοι*.

Καισάρεια.

Ἡ πόλις *Καισάρεια*[2] πρωτεύουσα τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας τῆς ἐπαρχίας Καππαδοκίας εἶνε ἕδρα ἕλληνος ὀρθοδόξου μητροπολίτου πρώτου ἐν τῇ ἱεραρχικῇ τάξει, *Ἰωάννου τοῦ Ἀναστασιάδου*, ἅμα δὲ καὶ ἕδρα μουτεσαριφλικίου ὑπαγομένου τῷ νομῷ Ἀγκύρας, ὡς εἴπομεν. Ἡ πόλις αὕτη ἡ τοσοῦτον κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας ἐπενεργήσασα ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς διαδόσεως τῶν φώτων ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ ἐκαλεῖτο πρότερον *Μάζακα*[3] μητρόπολις οὖσα τῶν

[1] Καὶ *Κοζάνη* λεγόμενον.

[2] Ὑπὸ αὐτὸ τὸ ὄνομα φέρονται οὐκ ὀλίγαι: ἐπισημότεραι· 1) ἡ ἐν Παλαιστίνῃ παραλία (*πύργος τοῦ Στράτωνος*)· 2) ἡ *Φιλίππου*· 3) Καισάρεια ἡ πρὸς τῷ *Λιβάνῳ*, ἡ νῦν *Ἄρκη* (πρβλ. χάρτην Μεσαιων. ἑλληνισμοῦ ὑπὸ *Ζαφειροπούλου*)· 4) ἡ ἐν *Ἀφρικῇ*, λιμήν, ἡ πρότερον *Ἰώλ*, ἐν τῇ Μαυριτανίᾳ νῦν *Σερσέλ*· 5) ἡ *Τιγγιτικὴ Καισάρεια* ἐν τῇ Ἀφρικῇ.

[3] Ἴσως ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς Μεγάλης τῶν Καππαδόκων θεᾶς *Μᾶ*, λατρευομένης καθ' ἅπασαν τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ διάφορα ὀνόματα· πρβλ. Στράβ.

Καππαδόκων καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατὰ τὸν γεωγράφον Στράβωνα [1], εἶτα δὲ *Εὐσέβεια* πρὸς τιμὴν *Ἀριαράθου* τοῦ *Ε'* τοῦ *Εὐσεβοῦς* (220—166 π. Χ.), ἐφ' οὗ ἡ πόλις καὶ αὐτόνομος ἑλληνικὴ ἀποικία κατέστη, καὶ δὴ *Εὐσέβεια ἡ πρὸς τῷ Ἀργαίῳ,* ἅτε κειμένη ὑπὸ τὰς βορείους κλιτῦς τοῦ ὑψικαρήνου τούτου ὄρους, πρὸς διαστολὴν *Εὐσεβείας τῆς πρὸς τῷ Ταύρῳ, τῶν Τυάνων.* Τὸ νῦν ὄνομα αὐτῆς ἔλαβεν ἐπὶ *Τιβερίου Καίσαρος* πρὸς τιμὴν τοῦ θετοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἢ πιθανώτερον αὐτοῦ τούτου τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος, ἐφ οὗ, ὡς ἐρρήθη ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ἡ Καππαδοκία ἐγένετο ρωμαϊκὴ ἐπαρχία (17 μ. Χ.)[2]. Ἡ παλαιὰ πόλις ἀπεῖχε τοῦ μὲν Πόντου περὶ τοὺς ὀκτακοσίους σταδίους πρὸς Ν. τοῦ Εὐφράτου μικρὸν ἐλάττους ἢ διπλασίους, τῶν *Κιλικίων Πυλῶν (Γκουλὲκ Μπογὰζ* τουρκ., νῦν) κατὰ Στράβωνα ἓξ ἡμέρας· καταστραφεῖσα δὲ ὑπὸ σεισμοῦ ἔκειτο εἰς τὸ μέρος *Ἐσκίσεχηρ* πρὸς Ν τῆς νῦν πόλεως, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουσι φυτεῖαι, ἄμπελοι, ἐρείπια τάφρων, λουτρώνων κλ.

Ἡ πόλις κεῖται ἐπὶ πεδινῆς θέσεως ἀνεχομένης ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τοῦ Ἀργαίου, ἀτείχιστος, μεσαίτατος τόπος οὖσα τῶν ξύλα ἐχόντων ἅμα καὶ λίθον πρὸς οἰκοδομίαν καὶ χόρτον διὰ τὴν κτηνοτροφίαν. Τὴν πεδιάδα πρὸ τῆς πόλεως διαρρεῖ ὁ *Μέλας* ποταμὸς (Καράσοῦ) πρὸς τὸ μέρος τοῦτο δεχόμενος καὶ τὸν *Σαρμουσακλὶ* ἢ *ποταμὸν τῶν Σαρμούσων,* ὅστις καὶ πολλοὺς τοὺς ἰχθῦς τρέφει [3] Ἐπὶ τῆς πε-

ΙΒ' 3. «Ἐν τῷ Ἀντιταύρῳ ἵδρυται τὰ Κόμανα καὶ τὸ τῆς Ἐνυοῦς ἱερόν, ἣν ... *Μᾶ* ὀνομάζουσιν». Εἶνε ἡ Μᾶ *Ἄρτεμις*· Πρβλ. καὶ *Πλουτ,* 6. Σύλλα· 9. ἔνθα «ἡ θεὰ τῶν Κομάνων ἐτιμᾶτο παρὰ Ῥωμαίοις, εἴτε δὴ ὡς Σελήνη, εἴτε ὡς Ἐνυώ, εἴτε ὡς Ἀθηνᾶ»· ὁ κάτοικος λέγεται *Μαζακηνὸς καὶ Μαζακεύς.* Ἐν τῇ Σανσκρίτῃ *mah, maha* σημαίνει *μέγας, ἰσχυρός. Μαζεὺς* δὲ ὄνομα τοῦ Διὸς ἐν Φρυγίᾳ. (Ζενδ. *maz, maza* εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτό. πρβλ. *Ahuramazda* ἐν *Kuhn* Z. r. 11, 148).

[1] *Στράβ.* ΙΔ', 2, 29 καὶ ΙΒ'. 7.

[2] Ἀσύστατα καὶ ἀπίθανα τὰ παρὰ *Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ* de Themat, 6. I. σ. 20. «Καισάρεια μητρόπολις, ἡ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Καίσαρος Ἰουλίου». Ἐπίσης καὶ τὰ παρ' *Ἑρμείᾳ τῷ Σωζομενῷ,* ὅστις ἐν Βιβλ. Ε', κεφ. Δ' περὶ τῆς πρὸς τοὺς Καισαρεῖς πολιτείας τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸν λόγον ἔχων λέγει «τὴν πρὸς τῷ Ἀργαίῳ Καισάρειαν, μεγάλην καὶ εὐδαίμονα καὶ μητρόπολιν οὖ-«σαν τοῦ Καππαδ. κλίματος ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν πόλεων ἐξήλειψεν ὁ βασι-«λεύς· καὶ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Καίσαρος ἀφείλετο, ἧς πάλαι ἔτυχεν ἐπὶ *Κλαυ-«δίου Καίσαρος*».

[3] Πλείονα ἐν τοῖς περὶ χωρίου *Σαρμουσακλί.* Ὁ *Σαρμουσακλὶ* ποταμὸς λέγεται ὑπό τινων οὐχὶ ὀρθῶς νομίζομεν *Σκορδίσκος (Σαρμουσὰκ* τουρκ.—*σκόρδον,* προσφιλέστατον τοῖς Καππαδόκαις προσφάγιον).

διάδος ἔξω τῆς πόλεως πρὸς τ' ἀριστερὰ τῆς ἁμαξιτοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν Μουταλάσκην, Ταβλοσούνιον, Κερμήραν κλ. διατηροῦνται ἔτι ἀρχαῖα περσικὰ οἰκοδομήματα ἠρειπωμένα, πύργοι, τάφοι μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν, ἐξ ὧν δύναται ὁ ἐπιστήμων πάντως οὐκ ὀλίγας ν' ἀρυσθῇ γνώσεις, διότι ἀρχαιότερα μνημεῖα τοῦ *Πολιούχου Διός*, τῆς *Ἀθηνᾶς* ἐπυρπολήθησαν καὶ πρότερον καὶ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ τοῦ *πατρῴου Ἀπόλλωνος* καὶ δὲν ὑπάρχουσι πλέον. Ρητῶς παρὰ *Σωζομενῷ* (ἐκδ. *Migne*, 184) φέρεται : «Ἐμίσει τοὺς οἰκήτορας *(τῆς πόλεως ὁ Ἰουλιανὸς)* ὡς πανδημεὶ χρι-«στιανίζοντας καὶ *πάλαι καθελόντας τοὺς παρ' αὐτοῖς νεώς*, πολι-«ούχου Διὸς καὶ πατρῴου Ἀπόλλωνος. Ἐπὶ δὲ *καὶ τὸ τῆς Τύχης*, «ὃ μόνον περιελείφθη αὐτοῦ βασιλεύοντος πρὸς τῶν χριστιανῶν ἀνετράπη, «δεινῶς ἀπηχθάνετο πάσῃ τῇ πόλει . . .» Ἀνασκαφαὶ ὅμως τυχαίως γενόμεναι χάριν θεμελίων οἰκιῶν καὶ λοιπῶν οἰκοδομημάτων ἀπέδειξαν ὅτι εἶνε δυνατὸν ν' ἀνευρεθῶσιν ἀρχαῖα ἐρείπια ὑπὸ τὴν γῆν οὐκ ὀλίγα· ἐπιγραφαὶ π. χ. εὑρέθησαν πλεῖσται ἑλληνικαὶ καὶ λατινικαὶ ἐπιτύμβιοι μάλιστα, ἐν αἷς ἄξιον σημειώσεως εὕρομεν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μεγαλοπρεποῦς ὄρους καὶ κύριον ὄνομα ἀνδρῶν ἐχρησίμευεν [1].

Ἡ Καισάρεια περὶ τοὺς 400,000 κατοίκων ἀριθμοῦσα ἄλλοτε, νῦν μόλις περὶ τὰς 56,000 ψυχὰς ἔχει, ἐν δεκακισχιλίοις περίπου οἰκίαις, καί τοι κατὰ τὰς κυβερνητικὰς ἀπογραφὰς ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως μόλις ἀνέρχεται εἰς *τεσσαρακοντακισχιλίους*.

Τοῦ πληθυσμοῦ τούτου ἀνήκουσι τοῖς μὲν *Ὀθωμανοῖς* 6,000 οἰκίαι· τοῖς *Ἀρμενίοις* 2,830 οἰκίαι· τοῖς *Διαμαρτυρομένοις* 190 οἰκίαι· τοῖς *Καθολικοῖς* 180 οἰκίαι· τοῖς *ἡμετέροις μόλις* 400 οἰκίαι[2].

Οἱ ὀρθόδοξοι ἔχουσι δύο ναοὺς τὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου, τὸν καὶ μητροπολιτικόν, καὶ τὸν τοῦ ἁγ. Βασιλείου, μετὰ *τριῶν* ἱερέων, ὧν ὁ εἷς χρησιμεύει καὶ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος καὶ ἑνὸς διακόνου. Ὁ ναὸς τοῦ *ἁγίου Νικολάου* πρὸ τοῦ 1650 ἤδη ὑφιστάμενος, ἀνεκτίσθη τῷ 1850 καὶ τῇ κα' Μαΐου ἀνεκαινίσθη εὐμεγέθης καὶ ἱκανῶς ὡραῖος. Ἐπὶ τῆς ἔξω πύλης τοῦ ναοῦ εὕρηται ἐπὶ μαρμάρου τόδε τὸ ἐπίγραμμα κεχαραγμένον :

[1] Π. χ. *Κορινθιὰς Ἀργαίου τῷ ἀνδρὶ Ἀργαίῳ καὶ Ἀργαείρᾳ τῇ θυγατρί.* Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰς συλλογὰς τῶν ἐπιγραφῶν· ἴσως σπουδαιότερόν τι ἠδυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν.

[2] Αἱ Γεωγραφίαι καὶ διάφοροι περιηγηταὶ ἄλλως ἐκτιμῶσι τὸν πληθυσμὸν τῆς Καισαρείας. Ὁ ἄνω σημειούμενος εἶνε ὁ ἀληθής.

Τόνδε Σοὶ ὑψιμέδοντι ἄνακτι νεὼν ἀνέθηκε
Καισαρέων λεὼς κάλλει λαμπόμενον.
Ἀλλὰ σὺ οὐ χατέεις δόμου· ἐσσι γὰρ οὐ περιληπτὸς
οὐρανὸν ἠδέ γένη ἀμφὶς ἔχων παλάμαις.
Εἷς δόμος ἕν τοι ἕδος χάριεν καλὸν ἄρκιον
ἧ φῆς ἄσπιλος εὐσεβέων καρδίη
Τῷ τοι ναὸν τόνδε θαμίζομεν γήθεος πλήρεις
σμήχοντες ψυχὰς καὶ καθαγνιζόμενοι.
Ὦ Μάκαρ, ἀλλ' ἐθέλοις θεραπόντεσιν ἔνδοθι ναίειν
Νικόλεω θείου εὔγμασι καμπτόμενος.
αων' Μαΐου κα'.

Τουρκιστὶ παρὰ τὴν ἄνωθι ἐπιγραφὴν φέρεται καὶ τόδε:

Ἅγιος Νικόλασσούν σερὶφ χανεσὶ
Καππαδοκίανην πούδηρ ἀνασή.
Ἀπδοὺλ μεδζὶτ χοὺμ ἰδέρκεν ταχδηνδὰ
Τελικλί- τὰς νὰμ μαχαλδὲν τασλαρὴ
Καϊσερὶ ροὺμ μιλλέτινδὲν χαρδζαρή.

Πρὸ τῶν προθύρων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ ναοῦ εὕρηται ὁ τάφος τοῦ εὐκλεεστάτου μητροπολίτου Καισαρείας τοῦ μακαρίτου *Εὐσταθίου τοῦ Κλεοβούλου*. Ἐντὸς δὲ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ ᾠκοδόμηται ἡ μητρόπολις καὶ ἡ σχολὴ τῆς πόλεως.

Οἱ ἡμέτεροι διατηροῦσιν ἑλληνικὸν σχολαρχεῖον, οὗπερ αἱ αἴθουσαι κατέλαβον νῦν καὶ αὐτὰ τὰ δωμάτια τοῦ μητροπολιτικοῦ οἴκου. Τοῦ σχολείου τούτου προΐσταται ἀρχαῖος τελειόφοιτος τῆς Μ. Σχολῆς ἐκ Ταβλοσουνίου καὶ τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε ἐπισκεψάμενος, ψάλλων ὡς δεξιὸς ψάλτης ἐν τῷ ναῷ. Ἐν τῷ σχολαρχείῳ φοιτῶσι μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ καὶ *ἑνὸς* τελειοφοίτου τῆς ἱερατικῆς Σχολῆς πάντα τὰ στοιχειώδη μαθήματα διδασκόμενοι περὶ τοὺς 60.

Τῷ σχολαρχείῳ ἀναποσπάστως συνδέεται καὶ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἐν ᾧ φοιτῶσι παῖδες περὶ τοὺς 150, οἵτινες διδάσκονται ὑπὸ τοῦ ἱεροδιακόνου τῆς μητροπόλεως καὶ τοῦ τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς βοηθοῦ. Πρόοδος οὐχὶ ἐπαισθητή.

Τὸ παρθεναγωγεῖον λειτουργεῖ ὑπὸ *δύο* διδασκαλίσσας, ἐν ᾧ 50 φοιτῶσι κοράσια μέχρι δεκατριῶν ἐτῶν ἡλικίας.

Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐν τῇ *Ἔξω Πόλει (Δισαρὶ-σὰρ)* διατηρεῖται μικρὸν γραμματοδιδασκαλεῖον ὑπὸ διδάσκαλον πρὸς περιορισμὸν μᾶλλον τῶν παίδων χρησιμεῦον. Φοιτῶσιν ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς 60 παῖδες.

Ὥστε ἡ κατ' ἔτος φοίτησις ἐν τοῖς σχολείοις τῆς ὀρθοδόξου κοινότητος κυμαίνεται περὶ τὸν στρογγύλον ἀριθμὸν 300. Δυστυχῶς ἡ προσδοκωμένη πρόοδος δὲν ἐπιτελεῖται, ὁ δὲ λόγος ἁπλούστατος, ὅτι οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι τὴν ἑλληνικὴν μόνον ἐν τῇ σχολῇ λαλοῦσι καὶ σπουδάζουσι περὶ αὐτήν, ἀλλ' ἐκτὸς τῶν τῆς σχολῆς τοίχων ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ βασιλεύει ἡ τουρκική, ἥτις, ὡς παρετηρήσαμεν, δὲν φαίνεται νὰ ὑποχωρῇ τῇ ἑλληνικῇ. Ἡ Καισάρεια ἄρα εἶνε τουρκόφωνος ἑλληνικὴ χώρα, καίτοι μητρόπολις τῆς ἐπαρχίας ὅλης, ἡ δὲ πολιτικὴ καὶ οἰκογενειακὴ κατάστασις τῶν ὁμογενῶν κατοίκων ἤ τι ὀλίγον ἢ οὐδὲν διαφέρει τῆς τῶν ἄλλων κοινοτήτων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ. Οἱ τῆς πόλεως κάτοικοι εἶνε ἀφωσιωμένοι ταῖς ἐμπορικαῖς αὐτῶν καὶ χρηματιστικαῖς ἐργασίαις, εἶνε εὐφυέστατοι, πονηροί, σχεδὸν οὐδέποτε ἐξαπατώμενοι, διὸ καὶ Ἰουδαῖος οὐδεὶς ἐν τῇ ἀγορᾷ εὑρίσκεται, διότι δὲν δύναται νὰ ζήσῃ. Χάρις δὲ τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνῃ καὶ ἀλλαχοῦ συμπολίταις αὐτῶν αἱ πρὸς διατήρησιν τῶν σχολείων αὐτῶν δαπάναι ἐξασφαλίζονται. Οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περιφερόμενοι δίσκοι ἀποφέρουσι μικρὰ ποσά. Τὰ ῥιπτόμενα ἐν αὐτοῖς κερμάτια εἶνε τῶν *δύο* παράδων ἢ τῶν *πέντε* τὸ πολύ.

Οἱ κάτοικοι καὶ ἰδίᾳ αἱ γυναῖκες αὐτῶν εἶνε ἐκτάκτως φιλακόλουθοι· καὶ αὐτὰς τὰς καθ' ἡμέραν ἑσπερινὰς δεήσεις ἐπισκέπτονται. Καθ' ὁμίλους καὶ συστήματα ἐπισκέπτονται καὶ φιλοφρονοῦνται ἀλλήλους κατὰ τὰς ὀνομαστικὰς αὐτῶν ἑορτὰς ἢ τὰς ἐν γένει τοιαύτας. Ἀλλ' ἐν ταύταις οἱ κατὰ τὴν κοινωνικὴν θέσιν ὑπερέχοντες καὶ πρόκριτοι ἀναμένουσι κατ' οἶκον τὰς ἐπισκέψεις τῶν ὑποδεεστέρων, εἶτα δὲ ἀνταποδίδουσι ταύτας μεθ' ἡμέρας. Ἡ αὐτὴ τάξις ἐπικρατεῖ καὶ παρὰ τοῖς συνοίκοις ἔθνεσι, μεθ' ὧν εἰς σχέσεις φιλίους οἱ ἡμέτεροι διατελοῦσι δεχόμενοι τὰς ἐπισκέψεις τῶν ἐκλεκτῶν καὶ ἀνταποδιδόντες ταύτας.

Ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει, ἐν ᾗ ὅ τε ἱερὸς ναὸς καὶ τὰ σχολεῖα, ὑπάρχει καὶ *βιβλιοθήκη*, κλειστὰς ὅμως ἔχουσα τὰς θυρίδας· ὑπὲρ τοὺς 700 τόμους διαφόρων θεολογικῶν καὶ φιλολογικῶν συγγραμμάτων περιέχουσα οὐδενὶ χρησιμεύει ἢ πρὸς θέαν μόνον τῷ ἐπισκεπτομένῳ τὸν μητροπολίτην ἢ τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ὑποδοχῆς.

Τοιαύτη ἐστὶν ἡ *πνευματικὴ κίνησις* τῆς πάλαι ποτὲ *μεγάλης* Καισαρείας, ἧς γνώρισμα κατὰ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, οἱ λόγοι. Τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως πρὸ πεντηκονταετίας ἤκμαζον καὶ μαθητὰς ἐξέπεμπον ἀνὰ τὰ χωρία οἱονεὶ ὡς κέντρον φωτοβόλου ἀκτῖνος, νῦν μόλις συντηροῦνται, διότι οἱ εὖ ἔχοντες ἀποστέλλοντες τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὴν δίωρον ἀπέχουσαν ἱερατικὴν σχολήν, ἀφροντιστοῦσι περὶ τῆς τῶν λοι-

πῶν τέκνων τοῦ λαοῦ ἐκπαιδεύσεως ἢ ἐὰν δὲν ἀφροντιστῶσιν ὅλως, δὲν δεικνύουσιν ὅμως μέγαν καὶ πολὺν τὸν ζῆλον, δι' οὗ πολλὰ τὰ καλὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσιν.

Οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι μόλις ἀνέρχονται τοὺς τετρακισχιλίους. Εἶνε δὲ ἐκ τῶν ἥκιστα ξενιτευομένων· καίτοι ὀλιγοπληθέστεροι τῶν συνοίκων, ἐν τούτοις ἀσκοῦσι μείζονα ἐπιρροὴν ἐν τοῖς κυβερνητικοῖς κύκλοις. Ἐπισκεψώμεθα νῦν τὰ τῶν συνοίκων ἐθνῶν.

Οἱ Ἀρμένιοι ἔχουσιν οἰκίας 2830. Ἐν ταύταις ἠρίθμηνται μόλις 1600 στέφανα, τρισκαίδεκα ὅμως περίπου χιλιάδες ψυχαί. Ἔχουσι τρεῖς ναούς, δύο ἐν τῇ πόλει τὸν τοῦ Σούρπ Σερκὶζ καὶ Ἀσβαζὶν (=Παναγία) καὶ ἕνα ἐν τῇ ἔξω, τοῦ Κιρκὸρ Λουσαβορίτς, ἐν αἷς διακονοῦσιν *ἐννέα* ἱερεῖς, ἤτοι τριπλάσιοι τῶν ὀρθοδόξων. Τῆς ἀρμενικῆς κοινότητος προΐσταται ἀρχιμανδρίτης εὐπαίδευτος καὶ ἄγαν ζηλωτὴς τῆς παιδείας, ἐγγεγραμμένος ἐν τοῖς ἀρχιερατικοῖς ἐκλεξίμοις, ὀνόματι Διρδὰτ (ἐφένδης). Καὶ σχολεῖα διατηροῦσιν, ἐν οἷς τρεῖς διδάσκαλοι. Σημειωτέον ὅτι οἱ Ἀρμένιοι ἀφίνουσι τὰ θυγάτρια αὐτῶν νὰ φοιτῶσι νῦν εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους συσταθὲν ἐν ἐπίτηδες οἰκίᾳ σχολεῖον τῶν *Ἰησουϊτῶν*, ἔνθα ἀδελφαὶ διδάσκουσαι τὴν γαλλικήν. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτῶν τῆς ἐπιμελείας, τῆς αὐταπαρνησίας, ἣν παρετηρήσαμεν, κατώρθωσαν νὰ προσελκύσωσι πολλὰς μαθητρίας ἐν τῇ σχολῇ. Ἐκ τῶν προσερχομένων 70 % ἀνήκουσι ταῖς ἀρμενιακαῖς οἰκογενείαις. Οἱ ἀρμένιοι ἔχουσι καὶ μέγα μέρος τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῆς ἀγορᾶς τῆς Καισαρείας ἐν χερσὶν αὐτῶν καὶ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἀγορᾷ ἐργαστηρίων κατέχουσιν ὡς ἰδιοκτῆται.

Οἱ *ἀρμενοκαθολικοὶ* ἀριθμοῦσιν ἐν οἰκίαις 180 μόλις 40 στέφανα καὶ περὶ τὰς ἑξακοσίας ψυχάς. Ἔχουσιν ἐκκλησίαν ἐν ὀνόματι τοῦ Σταυροῦ κτισθεῖσαν τῷ 1885 καὶ ἱερεῖς *τρεῖς* διδάσκοντας τακτικῶς τοὺς πιστοὺς αὐτῶν. Τῆς καθολικῆς κοινότητος διατηρούσης μικρὸν ἀλλὰ καλῶς κατηρτισμένον σχολεῖον, προΐσταται *ἐπίσκοπος* (ὁ Βόγος ἐφένδης).

Οἱ *διαμαρτυρόμενοι* ἐν οἰκίαις 190 ἀριθμοῦσι ψυχὰς 500 καὶ στέφανα 45. Διατηροῦσι σχολεῖα *δύο* καὶ ἐκκλησίαν τῷ 1861 κτισθεῖσαν. Ὁ προϊστάμενος αὐτῶν καλεῖται Κεροπὲ ἐφένδης.

Ἰουδαῖοι ἐν Καισαρείᾳ δὲν βιοῦσι, καθότι, ὡς ἄνω ἐρρήθη, οὐδὲν δύνανται νὰ κερδοσκοπήσωσιν ἐκ τῆς μετὰ τῶν Καισαρέων ληψοδοσίας.

Ὀθωμανοὶ εἶνε οἱ λοιποὶ κάτοικοι· ἐκ τούτων οἱ ὀκτακισχίλιοι εἶνε *νικιὰχ ἀλτινδά*, ἤτοι ἔγγαμοι.

Ἡ Καισάρεια εἶνε πατρὶς πολλῶν σπουδαίων ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἐξέχει ὁ

Στῦλος τῆς Ἀληθείας κατὰ Σωκράτην τὸν σχολαστικὸν [1] μέγας Βασίλειος. Ἐπίσης καὶ τοῦ Ἱστορικοῦ Προκοπίου.

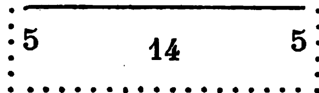
Ὠνομάζετο δὲ κατὰ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον καὶ *μητρόπολις οὐχ ἧττον τῶν λόγων ἢ τῶν πόλεων, ὧν ὑπέρκειται καὶ καθ' ὧν ἔχει τὴν δυναστείαν*, ὡς μέχρι τοῦδε. Ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖον καὶ ξενοδοχεῖα, ὧν τὸ ξενοδοχεῖον τῶν λεπρῶν ἔξω τῆς πόλεως κείμενον ἐκαλεῖτο *Βασιλειάς*. [2] Ἡ Καισάρεια ἐπανειλημμένως κατεστράφη ὑπὸ ἐπιδρομῶν καὶ σεισμῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ τελευταίως τῷ 1832, ἐν τούτοις πάλιν δὲν εἶνε μικρὰ κώμη ἐρειπωθεῖσα κλπ. ὡς φέρεται ἐν τῇ μόνῃ ἐγκεκριμένῃ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Γεωγραφίᾳ τοῦ κ. Ἀντωνιάδου (σελ. 214 καὶ Β' ἔκδοσις), ἀλλὰ πόλις ἀκμάζουσα καὶ πολυπληθής, ὡς ἄνω ἐδιδάξαμεν. Εἶνε ἕδρα διοικητοῦ καὶ μητροπολίτου, ὅστις δι' ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου ἐν ταύτῃ ἑδρεύοντος διοικεῖ τὰ τῆς ἐπαρχίας καὶ τὰς τῶν διαφόρων αὐτῆς κοινοτήτων ὑποθέσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ συμβούλιον διεξάγει.

Ἐν τῇ πόλει ὑπάρχουσι *δζαμία* 28, *μεδρεσέδες* (=ἱεροσπουδαστήρια) 27 καὶ ἕτερα μικρὰ εὐκτήρια *μεσδζίτ*, περὶ τὰ *πεντήκοντα*. Ἐκ τῶν δζαμίων τούτων σημειωτέα τὸ 1) *Οὐλοὺ δζαμί*, οὗ ὁ *μιναρὲς* διὰ πλίνθων ὀπτῶν ᾠκοδομημένος ἔχει ὕψος πεντήκοντα μέτρων, διακρινόμενος πρῶτος ἐκ τῶν ἔξωθεν εἰς τὴν πόλιν προσερχομένων, ἀπ' ἐκκλησίας μετατραπὲν κατὰ τὰ λεγόμενα. Ἐπεσκευάσθη τῷ 1135 τῆς Ἐγείρας κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἐξωθύρας ἐπιγραφήν. Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ δζαμίου τούτου ᾠκοδομήθη παράρτημα, ἐν ᾧ ἐτέθησαν τἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκη προσεκτήθη ἀναλώμασι τοῦ ἐκ τῆς ἐπαρχίας καταγομένου καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποθανόντος *Ρασὶδ ἐφένδη*, σημαντική, περὶ τοὺς χιλίους τόμους ἔχουσα πρὸς χρῆσιν τῶν οὐλεμάδων καὶ τῶν ἱεροσπουδαστῶν· 2) *Χαβὰντ χωτοὺν δζαμισὶ* ἐν τῇ συνοικίᾳ *Καγρὶ παζὰρ* πρὸς μνήμην τῆς συζύγου τοῦ Σουλτάνου *Ἀλκεδδὶν Χουβὰντ* ὀνόματι ἀνεγερθὲν τῷ 635 ἔτει τῆς Ἐγείρας. Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ δζαμίου εὕρηται καὶ ὁ τάφος τῆς θανούσης (*τουρμπές*, μαυσωλεῖον) κατ' ἀραβικὸν ρυθμὸν ἐστολισμένος, τὸ βάθρον τοῦ ὁποίου εἶνε ὅλον μαρμάρινον. Τὸ δζαμίον τοῦτο εὐρύτατον ὂν ἔχει θολωτὰς ἀψῖδας (κεμὲρ) πολλάς, ὁ προνάρθηξ αὐτοῦ ἔχει πλάτος 48 τακτικῶν βημάτων. 3) Ἄξιον σημειώσεως πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εἶνε καὶ τὸ *Κουρσουμλὶ δζαμισὶ* ἐντὸς εὐ-

[1] Ἐκδ. *Migne*, 241.

[2] Ἐν Σωζομενοῦ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ ἐκδ. *Migne* 269 φέρεται: «*Βασιλειάδος*, ὃ πτωχῶν ἐστιν ἐπισημότατον καταγώγιον, ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Καισαρείας ἐπισκόπου κατασκευασθέν, ἀφ' οὗ τὴν προσηγορίαν τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν».

ρέος περιβόλου χρησιμεύοντος ἄλλοτε καὶ ὡς νεκροταφείου, οὕτως ἐπικληθέν, διότι εἶνε μολυβδοσκέπαστον. Ὁ νάρθηξ αὐτοῦ ὁ ἐξωτερικὸς ἀποτελούμενος ἐκ τρουλλωτῶν θόλων ἓξ τὸν ἀριθμόν, ὑποβαστάζεται ὑπὸ μαρμαρίνων κιόνων ἰσαρίθμων. Καὶ ἡ κεντρικὴ πύλη τῆς εἰσόδου εἶνε μεγάλη, ὑψηλή, ἐκ μαρμάρου τὰς πλευρὰς αὐτῆς κατεσκευασμένας ἔχουσα. Ἅπας ὁ ἐξωτερικὸς χῶρος ἐστεγασμένος ὢν πρὸ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ δζαμίου βαστάζεται ἑκατέρωθεν ὑπὸ πέντε κιόνων ὑψηλῶν μέν, ἀλλ' οὐχὶ ἀναλόγως καὶ παχέων· κατὰ δὲ τὴν πρόσοψιν ὑπὸ δεκατεσσάρων, οὕτως ὥστε οἱ δύο ἐν τῇ γωνίᾳ ἑκατέρωθεν ὑψούμενοι κίονες νὰ δύνωνται νὰ συναριθμῶνται μετὰ τῶν τῶν μικροτέρων πλαγίων πλευρῶν

Ἐκτὸς τούτων ἐντὸς τοῦ ὑπάρχοντος φρουρίου *(καλέ)*, ὅπερ πρὸ 912 ἐτῶν ἀκριβῶς ἀνῳκοδομήθη, ὑπάρχει κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν Ὀθωμανῶν καὶ δζαμίον κτισθὲν ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', τῷ ὁποίῳ παρεδόθησαν αἱ κλῆδες τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ κατέχοντος τότε αὐτὴν Καραμάνογλου, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπολιορκεῖτο στενῶς ἡ Κωνσταντινούπολις. Τούτου ἕνεκα καὶ τὸ δζαμίον φέρει τὸ ὄνομα ***Φατιχιὲ Τζαμισί.*** Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένου, ἂς σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ἡ Καισάρεια ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πορθητοῦ αὐτῇ προαιρέσει ἄνευ αἱματοχυσίας. Τοῦτο χρήζει ἱστορικῆς ἐρεύνης, ἥπερ ἐνταῦθα διατρίβοντες ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν· διότι ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ πόλις ἐπὶ Σουλτάνου ***Βαγιαζὴτ τοῦ Β'*** προσηρτήθη εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς χώρας.

Δημόσια κτίρια ἄλλα κυβερνητικὰ νέα καὶ εὐρύχωρα οὐχ ὑπάρχουσιν ἐκτὸς τῶν ἀναγκαιούντων, ἤτοι τοῦ ***διοικητηρίου,*** ὅπερ ἀπὸ ἔτους ἀντικαθίσταται διὰ νέου μεγάλου λιθίνου οἰκοδομήματος, ***δύο στρατώνων,*** διότι ἐν Καισαρείᾳ ἑδρεύει καὶ στρατάρχης (commandant, ***φερὶκ Χουσεὶν Σερὶφ πασσᾶς,*** τετιμημένος διὰ τῶν παρασήμων ***Ὀσμανιὲ*** καὶ ***Μεδζητιὲ*** δευτέρας τάξεως), καὶ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου. Ὁ τῶν ἐν Καισαρείᾳ ὀθωμανῶν χαρακτὴρ εἶνε καλός. Πρὸς ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν διάπλασιν αὐτῶν συντελοῦσιν οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προερχόμενοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, οἵτινες χρησιμεύουσι τοῖς ἄλλοις πρότυπον ἐν τῇ καθόλου πολιτικῇ καὶ τῇ συμπεριφορᾷ. Ἐν τούτοις περὶ τὰ 90 μικρὰ γραμματοδιδασκαλεῖα λειτουργοῦσιν ἐν τοῖς διαφόροις τῆς Καισαρείας συνοικίαις, κοινῶς συνοικιῶν σχολεῖα καλούμενα *(μαχαλλὲ μεκτιπή)*· ἀπὸ ἐτῶν δὲ ὑφίσταται καὶ Γυμνάσιον

(μεκτέπι ρουστιέ), ἐν ᾧ διδάσκουσιν ἐπιμελεῖς καὶ καλοὶ διδάσκαλοι. Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶνε ὅτι οἱ ἐν τῇ πόλει Καισαρείᾳ ὀθωμανοὶ διδάσκαλοι καὶ ἱεροδιδάσκαλοι *(οὐλεμάδες)* διακρίνονται ἐπὶ ἀραβικῇ μαθήσει, ἐπὶ γνώσεσι τῆς περσίδος καὶ δὴ καὶ τῶν νόμων. Τοσαύτη δὲ ἡ φήμη αὐτῶν, ὥστε καὶ ἐκ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν προσέρχονται πολλοὶ ἱεροσπουδασταὶ εἰς τοὺς μεδρεσέδες ἐπὶ τούτῳ· *(Ἀρεμπὶ βε Φαρσὶ λισανινὶ βὲ ἴλμι Φηκηχὶ ταχσὶλ ἰτμὲκ ἰτσοὺν*, ὡς αὐτῇ λέξει ἔλεγον ἡμῖν). Ἐν τῷ σχολείῳ *ρουσδιέ*, ὅπερ ἵδρυται ἀντικρὺ τῷ διοικητηρίῳ *(κονάκ)* ἐκτὸς τῆς καλλιγραφίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀριθμητικῆς καὶ ἡ γεωγραφία διδάσκεται.

(Ἀκολουθεῖ) **Β. Μ. Α.**

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤῌ

ΛΑΠΠΑΣ Ἢ ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

Εἰς ἔκθεσιν τῶν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ μὲ ὤθησεν ἡ πρὸ ἡμερῶν ἀνεύρευσις τῆς κατωτέρω ἐπιγραφῆς, γεγλυμμένης ἐν τῇ προσόψει βάθρου

Χαῖρε Διομήδη Συμβρίτιε
Χαίρετε πάντες

καὶ τῆς παρ' αὐτὸ ἀρᾶς κεχαραγμένης ἐπὶ μολυβδίνης πλακὸς μικρῶν διαστάσεων :

«Παραδίδωμι τοῖς καταχθονίοις θεοῖς τοῦτο τὸ ἡρῷον φυλάσσειν »Πλούτωνι καὶ Δήμητρι καὶ Περσεφόνῃ καὶ Ἐρινύσι καὶ πᾶσι τοῖς »καταχθονίοις θεοῖς. Εἴ τις ἀποκοσμήσει τοῦτο τὸ ἡρῷον ἢ ἀναστομώ»σει ἤ τι καὶ ἕτερον μετακινήσει ἢ αὐτὸς ἢ δι' ἄλλου μὴ γῆ βατὴ μὴ »θάλασσα πλωτὴ ἀλλ' ἐκριζωθήσεται παγγενεί. Πᾶσι τοῖς κακοῖς πεῖ»ραν δώσει καὶ φρίκῃ καὶ πυρετῷ τριταίῳ καὶ τεταρταίῳ καὶ ἐλέφαντι »καὶ γλώσσῃ (;) μολύβδου (;) πυρὶ καὶ ὅσα κακὰ καὶ ὀλέθρια γίνεται »ταῦτα γενέσθω τῷ τολμήσοντι ἐκ τούτου τοῦ ἡρῴου μετακινῆσαί τι».

Ἀμφότερα τὰ εὑρήματα προέρχονται ἐξ Ἀργυρουπόλεως, κώμης μεσογείου, τετράωρον περίπου ἀπεχούσης τῆς πόλεως Ρεθύμνης, ἐν ᾗ μετά τινος δισταγμοῦ τάττουσιν οἱ ἀρχαιολόγοι τὴν ὑπὸ Πολυβίου, Δίωνος τοῦ Κασσίου καὶ Πτολεμαίου μνημονευομένην αὐτόνομον Λάππαν, μίαν τῶν ἀρχαίων κρητικῶν πόλεων, ἧς ἡ κτίσις ἀποδίδοται τῷ Ἀγαμέμνονι.

* * *

Γνωστόν ἐστιν, ὅτι διὰ τῆς λέξεως ἥρως ἐχαρακτηρίζετο ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις κυρίως ὁ ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ παντοίοις κατορθώμασι διαπρέψας πρὸς ὄφελος τῆς ἀνθρωπότητος, μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν θεῶν εὐνοούμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τιμώμενος· παρ' Ὁμήρῳ ἥρως ἐκαλεῖτο πᾶς ἀνδρεῖος, ἔντιμος, ἐπιχειρηματικός, ἐλεύθερος ἀνήρ, βραδύτερον καθαρῶς ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἁπλῶς ὁ ἀποθανών, ὡς λέγομεν ὁ «μακαρίτης»· ἡρῷον δὲ τὸ ἱερὸν ἥρωος, βραδύτερον πᾶν κοιμητήριον καὶ ἐπὶ τέλους πᾶς τάφος.

Γνωστὸν ὡσαύτως, ὅτι ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων συνεθάπτοντο ἐν τοῖς ἡρῴοις ἀραὶ γεγλυμμέναι ἐπὶ λίθων ἢ κεχαραγμέναι ἐπὶ μολυβδίνων πλακῶν, ἐλάχιστον διαφέρουσαι τῆς ἀνωτέρω παρατιθεμένης, πρὸς περιστολὴν τῆς ἐξ ἀσεβείας βεβηλώσεως καὶ καταστροφῆς τῶν μνημείων, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι προηγεῖτο τῶν ἀρῶν σημείωσις δηλοῦσα τὸν ἱδρυτήν, ὡς ἐν Ἀθηναϊκῇ ὁμοίᾳ σχεδὸν τῇ προκειμένῃ ἀρᾷ προηγοῦνται τὰ ἑπόμενα :

«Ἀντωνεία ἡ καὶ Σωκρατικὴ τῷ γλυκυτάτῳ μοι ἀνδρὶ Ἀντιόχῳ »τῷ καὶ Σισωνίῳ (;) ἐποίησα τὸ ἡρῷον τοῦτο τέλος καμάτων.

»Παραδίδωμι τοῖς καταχθονίοις κλπ.»

Ἐν τῇ ἀνωτέρω ἀρᾷ τοιοῦτος πρόλογος ἐλλείπει καὶ θὰ ἠδυνάμεθα ἁπλούστατα ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι τὸ ἡρῷον ἦν τάφος ἑνὸς ἁπλοῦ πολίτου, ἀναγόμενος εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὡς ἐμφαίνει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ κειμένου, εἰ μὴ ἡ ἐν τῷ βάθρῳ ἐπιγραφὴ προεκάλει βαθυτέραν μελέτην.

Τὸ ἐν αὐτῷ κύριον ὄνομα συναρπάζει ἐκ πρώτης ὄψεως τὸν ἐρευνητήν, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐστηρίζετο ἀνδριὰς ἐνδόξου ἀνδρός, ἥρωος, καλουμένου Διομήδους Συμβριτίου, καὶ ἡ ὑπ' αὐτὸ φράσις «Χαίρετε πάντες» μαρτυρεῖ ἀναμφιβόλως, ὅτι ὁ ἀνδριὰς ἐκόσμει κοιμητήριον πλειόνων πολιτῶν, διαπρεψάντων ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἀρεταῖς, εἴτε ἡρωϊκῶς πεσόντων· τὸ δὲ κείμενον τῆς ἀρᾶς, ὅτι οἱ ἱδρυταὶ τοῦ ἡρῴου, ἐξ ἄκρας ἐκτιμήσεως καὶ εὐλαβείας πρὸς τὴν μνήμην ἐκείνων, χάριν τῶν ὁποίων ἠγέρθη, ποθοῦντες τὴν διαιώνισιν αὐτοῦ συνέθαψαν τὸν φρικαλέον ἐξορκισμόν, πανδήμως ἴσως ἀπαγγελθέντα κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ μνημείου.

Παρεκβατικῶς σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ μνεία τῆς ἐλεφαντιάσεως, καίτοι ἀπαντώσης συνήθως εἰς τὰς τοιαύτας ἀράς, παρέχει τὸ ἐνδόσιμον νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ εἰδεχθὴς νόσος ἐλεφαντίασις λυμαίνεται ἔκτοτε τὴν νῆσον.

Ἀλλ' ἆρά γε τὸ ἱερὸν τοῦτο κοιμητήριον ἐφιλοξένησεν ὡρισμένως τὰ

ὀστᾶ ἀνδρείων Λαππαίων πολεμιστῶν, πεσόντων κατὰ τὸν μεταξὺ Κνωσσίων καὶ Λυττίων πόλεμον (221—220 π. Χ.), ὅτε ἡ Λάππα συνεμάχει τῇ πρώτῃ, ἢ ὅτε αὕτη συνεμάχει μετὰ τῶν Λυττίων ἢ τῶν κατοίκων τῆς Γόρτυνος, τῆς μιᾶς τῶν τριῶν μεγίστων καὶ ἐπιφανεστάτων πόλεων τῆς Κρήτης. Καθόσον ἡ συμμαχία τῆς Λάππας, οὐ μόνον ἕνεκα τῶν ἀποκρήμνων ὀρέων ἀλλὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ τὴν ἀνδρείαν τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἦτο πολύτιμος καὶ περιζήτητος· τὰ πλεονεκτήματα δὲ ταῦτα συνέβαλον καθ' ὅλας τὰς ἱστορικὰς περιόδους εἰς τὸ ν' ἀντιστῇ αὕτη ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ νὰ διατηρηθῇ αὐτόνομος ἄχρι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, μεθ' ὅλους τοὺς ἐσωτερικοὺς πολέμους, οἵτινες ἀδιαλείπτως ἐσπάρασσον τὴν νῆσον, νὰ τύχῃ δ' ἐξαιρετικῆς εὐνοίας καὶ εὐημερήσῃ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Αὐγούστου, ὁπότε ταχθεῖσα μετὰ τοῦ Ὀκταβίου κατὰ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου ἀποκατέστη ἐξ εὐγνωμοσύνης τοῦ νικητοῦ προνομιοῦχος, ὡς μαρτυρεῖ ἐν τοῖς ἑπομένοις ὁ Πολύβιος «Κυδωνιάτας δὲ καὶ Λαππαίους ἐλευθέρους »ἀφῆκεν, ὅτι τινὰ αὐτῷ συνήραντο· καὶ τοῖς γε Λαππαίοις καὶ τὴν »πόλιν ἀνεστῶσαν συγκατῴκισε».

* *
*

Ὅσον καὶ ἂν φαίνηται πειστικὴ ἡ προεκτεθεῖσα εἰκασία, ὡς ἐκ τοῦ χώρου ἐν ᾧ τὸ ἡρῷον ἱδρύθη, εἰς διάφορα ἄγει συμπεράσματα ὁ συνδυασμὸς καὶ ἡ ἔρευνα τῶν κατωτέρω ἱστορικῶν εἰδήσεων.

Ὁ κ. Ν. Σταυράκης, εἰδικῶς μελετήσας καὶ ἱκανὰς συναρμολογήσας πληροφορίας περὶ τῶν ἀρχαίων κρητικῶν πόλεων, εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν ἀξιόλογον στατιστικὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, μνείαν ποιεῖται προεισαγωγικῶς, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ὑπῆρχεν ἑτέρα πόλις αὐτόνομος ἐκ τῶν συμμαχησασῶν μετὰ τοῦ Εὐμένους βασιλέως τῆς Περγάμου (195—159 π. Χ.) καλουμένη Συβριτία καὶ Σύβριτα ἢ Σούβριτα, ἀπαντῶσα καὶ Σίβυρτος, Σούβριτος καὶ Σούβριτα—τὸ ἐθνικὸν Σιβρύτιος καὶ Σιβύρτιος—κειμένη δ' ἐπὶ τῶν παρὰ τὸ χωρίον Θρόνος τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου φαινομένων ἀρχαίων ἐρειπίων. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου, ἡ Λάππα, καθὼς καὶ τόσαι ἄλλαι αὐτόνομοι πόλεις τῆς Κρήτης, συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοῦ Εὐμένους. Σὺν τούτοις γνωστόν ἐστιν, ὅτι εἷς τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, Σιβύρτιος καλούμενος, ἡνώθη κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ ἰδίου Εὐμένους, εἶτα δὲ μετασχὼν συνωμοσίας κατὰ τούτου καὶ φωραθεὶς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ· ἀλλὰ τοῦ Εὐμένους θανατωθέντος διὰ τῆς ἐξυφανθείσης προδοσίας ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, ἑνὸς τῶν διασημοτάτων ἀρχηγῶν

τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου, ἠξιώθη ὁ Σιβύρτιος μεγάλων ἐνδείξεων εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους τοῦ 'Αντιγόνου.

'Εὰν λοιπὸν τὸ ἐπὶ τοῦ βάθρου κύριον ὄνομα δὲν ἔφερε τέως ἄγνωστον ἱστορικὸν πρόσωπον, ἐὰν ὁ ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀφανείας ἀναδύων ἥρως Διομήδης δὲν ἦτο ἔξοχος πολίτης ἢ ἄρχων τῆς Σιβύρτου (πόλεως Συμβρίτου μὴ ὑπαρξάσης) πιθανῶς ἀφορᾷ τὸ ὄνομα εἰς αὐτὸν τὸν στρατηγὸν Σιβύρτιον, ἐν πάσῃ περιπτώσει γραφέν, ἢ μᾶλλον ἀντιγραφὲν λελανθασμένως Συμβρίτιος. Περὶ τοῦ προφανοῦς δὲ τούτου λάθους πείθει με καὶ τὸ ὅτι τὸ δοθέν μοι ἀντίγραφον ἦν δυσανάγνωστον καὶ ἐν πολλοῖς ἡμαρτημένον ἐξ ἀπειρίας τοῦ ἀντιγραφέως, οὗ ἕνεκα δυσχερῶς συνεπλήρωσα τὸ κείμενον τῆς ἀρᾶς τῇ βοηθείᾳ τῶν δημοσιευθεισῶν ἄλλων ὁμοίων.

* *
*

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τεκμηριοῦται δεδικαιολογημένως ἐν μέρει ὅτι, ἕνεκα τῶν μετὰ τῆς Περγάμου συμμαχικῶν σχέσεων τῆς Λάππας, διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἡρῴου ἐπεδιώκετο ἡ δόξα τοῦ στρατηγοῦ Σιβυρτίου μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, ἂν οὐχὶ καὶ ἡ ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου διαιώνισις τῆς ἀναμνήσεως τῆς μετὰ τῆς Περγάμου συμμαχίας. Καὶ μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ πορίσματος τούτου ὡς πιθανωτέρου, διασκεδάζονται αἱ ὡς ἐκ τῆς ταὐτότητος σχεδὸν τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχαίων πόλεων Λάππας καὶ Λάμπης ὑφιστάμεναι ἀμφιβολίαι τῶν ἀρχαιολόγων περὶ τοῦ τίς τῶν δύο τούτων πόλεων ἔκειτο ἔνθα σήμερον ἡ κώμη 'Αργυρούπολις, καθοριζομένου ὅτι αὕτη κατέχει τὴν τοποθεσίαν τῆς Λάππας.

* *
*

Καθὼς ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ὁ μόλις διακρινόμενος φανὸς εἰς τὸ ἀχανὲς πέλαγος ἁπλῶς καὶ μόνον μαρτυρεῖ μακρόθεν σκάφους ἀγνώστου τὴν θαλασσοπορίαν, ἀπαραλλάκτως ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς ἀρᾶς πρωτοπρόσωπος λέξις «παραδίδωμι» ὁδηγεῖ ἁπλῶς, ὅτι τὸ ἡρῷον ἤγειρεν εἷς καὶ μόνος· ἀλλὰ τίς οὗτος, ἰδιώτης, ὁ Δῆμος, ὁ Ἄρχων, ὁ 'Αντίγονος, ἢ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Αὔγουστος ; Ἓν οἶδα, ὅτι θετικὴν λύσιν τῶν ἀποριῶν ἐλλείψει ἐπαρκῶν δεδομένων καθιστᾷ ἀνέφικτον τὸ βαθὺ σκότος πελάγους, ἐπίσης ἀχανοῦς, τῶν μεσολαβούντων αἰώνων.

* *
*

Λέγεται, ὅτι ἡ 'Αργυρούπολις εἶχέ ποτε μεταλλεῖα ἀργύρου καὶ νομισματοκοπεῖον, ἴχνη τῶν ὁποίων δὲν φαίνονται. Σώζονται οὐχ ἧττον ἐκεῖ τάφοι ἀρχαῖοι ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐν φυσικοῖς τε καὶ τεχνητοῖς ὑπογείοις, ἐκθάπτονται διάφορα κτερίσματα καὶ πρὸ ὀλίγων χρόνων ἀνευρέθη κορμὸς ἀκεφάλου ἠκρωτηριασμένου ἀγάλματος, μετενεχθέντος καὶ

κατακειμένου ἐν τῷ δημοτικῷ κήπῳ Χανίων. Σώζονται ἐπίσης αἱ βάσεις ἐρειπίων οἰκοδομῆς ὁμοίας λουτρῶν καὶ ἄλλα ἐρείπια ἐνετικῶν οἰκοδομῶν. Ἐπὶ τῆς προσόψεως δὲ τοῦ ἀνωφλίου μεγάλης αὐλείου θύρας ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφὴ

Omnia mundi fumus et v. (*=vanitas*)

ἤτοι «ἅπαντα τὰ ἐγκόσμια καπνὸς καὶ ματαιότης».

Εἰς τὰ ἀνευρισκόμενα νομίσματα — Αὐτοκρατορικὰ μετ' ἐπιγραφῆς ΛΑΠΠΑΙΩΝ ἢ ΛΑΠΠΑΙ ΣΥΛΩΚΟΣ. — Αὐγούστου μετ' ἐπιγραφῆς ΘΕΩ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩ ΛΑΠΠΑΙΩΝ, ΘΕΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΛΑΠ. — Δομιτιανοῦ μετ' ἐπιγραφῆς ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΛΑΠΠΑΙ ἢ ΛΑΠΠΑΙΩΝ, ΚΑΙΣΑΡ ΛΑΠΠΑΙΩΝ, ΔΟΜΙΤΙΑ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΛΑΠΠΑΙΩΝ, ΣΕΒΑΣΤΗ ΛΑΠΠ καὶ ΔΟΜΙΤΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ.—Ἀδριανοῦ ΑΥΤ ΚΑΙ ΤΡΑ ΑΔΡ ΛΑΠΠΑΙΩΝ — καὶ Κομμόδου μετ' ἐπιγραφῆς ΛΑΠΠΑΙΩΝ, εἰκονίζονται Ἀπόλλων μὲ λύραν ἢ κιθαρίζων, Παλλάς, Ἄρτεμις, κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δαφνηφόρου, κεφαλὴ Ποσειδῶνος, ἄγνωστος κεφαλὴ ἀνδρικὴ ἢ γυναικεία δαφνηφόρος καὶ μή, λύρα, γλαὺξ ἐπὶ κατακειμένου ἀμφορέως μετὰ κεφαλῆς βοός, τρίαινα ἐν μέσῳ δύο δελφίνων, τρεῖς στάχυς κλπ. (Πλείονας λεπτομερείας περὶ νομισμάτων Λάππας, ὅρα εἰς νομισματολογίαν Ἰ. Σβορώνου).

*
* *

Καίτοι πρὸ τῆς κώμης ρέει ὁ ποταμὸς Πετρές, διακρίνονται εἰς τὴν ὄπισθεν πλευρὰν τῶν Μ. Α. ὑπερκειμένων ἐρυμνῶν ὀρέων ἴχνη ἀρχαίου ὑδραγωγείου διοχετεύοντός ποτε εἰς αὐτὴν πόσιμον ὕδωρ ἐξ ὑπερδιώρου ἀποστάσεως. Καὶ τοῦτο ἀκόμη διαπιστοῖ, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἤκμαζον κοινωνικῶς, προτιμήσαντες τὴν δι' ἀδρᾶς δαπάνης διοχέτευσιν ὕδατος ἀνὰ μέσον τῶν ὀρέων ἐκ λίαν μεμακρυσμένης πηγῆς, ἀντὶ τῆς ἐπιπόνου ὑδρεύσεως ἐκ τῆς βαθυτάτης κοίτης τοῦ ποταμοῦ, καὶ μάλιστα ἐὰν ἔκτοτε ἐπεκράτει τὸ σήμερον ἐπικρατοῦν ἐν τοῖς χωρίοις ἔθιμον νὰ ἐκτελῶσι τὸ ἔργον τοῦ ὑδροφόρου ἐπ' ὤμων διὰ λαγηνῶν αἱ δέσποιναι καὶ δεσποινίδες.

Παρὰ τὴν βάσιν τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἐν τῇ κώμῃ ἐκκλησίας τῶν ἁγίων ἑπτὰ Παρθένων κατάκεινται ἐν σειρᾷ ἑπτὰ λίθινα πελεκητὰ κοιλώματα, *γοῦρνες,* ἐκ τῶν ὁποίων πηγάζει ὕδωρ, στειρεῦον κατὰ πᾶν θέρος μέχρι τῆς πανηγύρεως τῆς ἐκκλησίας, ὁπότε, τελουμένης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, ἀναβλύζει ἐκ νέου τὸ ὕδωρ ἐξ ὅλων συγχρόνως τῶν κοιλωμάτων καὶ ρέει ἔκτοτε ἀδιακόπως, ὡς ἀφηγοῦνται οἱ ἐγχώριοι.

*
* *

Ἀπὸ τοῦ 1878 καὶ ἐφεξῆς καλεῖται ἡ κώμη Ἀργυρούπολις, Ἀργυρόπολις καὶ Πόλις ἐπὶ τὸ συντομώτερον· τὸ ἐθνικὸν Ἀργυροπουλίτης. Ἐπὶ δεκαετίαν ἀπὸ τοῦ 1868—1878, ὅτε ὁ Σάββας πασσᾶς διετέλει ὑποδιοικητὴς Σφακίων, ἐπεκλήθη Σταμπόλκιοι. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1822—1868 εἶχεν ἀποδοθῇ εἰς αὐτὴν ἐπὶ Ἀφεντούλη τὸ ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1669 ἁλώσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἀποσιωπηθὲν ὄνομα Ἀργυρόπολις, ὡς ὁ ἀείμνηστος θεῖός μου Κ. Κριτοβουλίδης ὑποσημειοῖ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ, ὅπερ ἀντικατέστη διὰ τῶν εὐτελῶν ὀνομάτων Σαμαρόπολις καὶ Γαϊδαρόπολις, πρὸς κάλυψιν τῆς διασημότητος τοῦ τόπου.

Ἀφοῦ ἔφερε τὸ ὄνομα Ἀργυρόπολις καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἄρα δὲν εἶνε τοῦτο μεταγενέστερον, ἀλλ' οὐδ' ἀπαντᾷ μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχαίων κρητικῶν πόλεων· κατὰ συνέπειαν δὲν ὑπολείπεται ἢ νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν πρὸς εὕρεσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Καὶ δὲν διστάζω νὰ ὑποθέσω, ὅτι ὠνομάσθη οὕτως οὐχὶ ἀπὸ ἀνυπάρκτων ἀργυρωρυχείων, ἀλλ' ἀπὸ Ἀργυροπούλων τῶν Ἀργυροστεφανητῶν, ἑνὸς τῶν δώδεκα εὐγενῶν οἴκων τοῦ Βυζαντίου, οἷς διενεμήθη ἡ Κρήτη ἐν ἔτει 1185, κατὰ τὴν δευτέραν κατάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων.

Περὶ αὐτῶν διαλαμβάνει ὁ τῆς διανομῆς αὐτοκρατορικὸς ὁρισμὸς Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Βασιλέως καὶ Αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων τὰ ἀκόλουθα: «Οἱ Ἀργυρόπουλοι δὲ Ἀργυροστεφανῆται ἐχέτωσαν καὶ οὗτοι «τὸ πρῶτον σύνορόν των ἀπὸ τὸν λειμῶνα τοῦ Διγενῆ πρὸς τὸ Γοράκι «(ἀνάγνωθι Γεράνι) ἤγουν Φαλλόνι τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸ Ρίβολον Σου«ριάνο, ἕως τὴν Μούγιαν τοῦ Ἀργυροῦ (ἀνάγνωθι Ἁρμυροῦ)», ἤτοι ἀπὸ τὸ Γεράνι ἕως τὸν Ἁρμυρόν, ἀκριβῶς τὴν ἔκτασιν τὴν ὁποίαν κατέχει ἡ ἐπαρχία Ἁγίου Βασιλείου, ἥτις ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διετήρησε τὸ ὄνομα «Ἐπαρχία Ἀργυρουπόλεως» μέχρις ἐσχάτων, ὁπότε διὰ λόγους διοικητικοὺς προσηρτήθη ἡ κώμη Ἀργυρούπολις μετὰ τοῦ ὁμωνύμου Δήμου εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ρεθύμνης.

Ἡ πολυώνυμος αὕτη κώμη κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1881 γενομένην ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἠρίθμει 730 χριστιανοὺς κατοίκους.

*
* *

Ἀξία εὐγνωμοσύνης ἡ σκαπάνη τοῦ γεωργοῦ, ἡ φωτοβόλος αὕτη λυχνία τῆς ἀρχαιολογίας, ἥτις καί μοι παρέσχε τὴν εὐάρεστον ἀφορμὴν νὰ περιγράψω τὴν ἀσθενῆ ἀντίληψίν μου περὶ Λάππας καὶ Ἀργυρουπόλεως. Κεκτημένη αὕτη τὸ ἀποκλειστικὸν πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐκθάπτῃ τὰ ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς γῆς τεθησαυρισμένα προγονικὰ κει-

μήλια, θὰ δικαιῶται εὐλόγως ἡμέραν τινὰ ν' ἀξιωθῇ παρὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης ἀνδριάντος καὶ βωμοῦ καὶ θυσιαστηρίου· καθόσον πράγματι φωτίζει τὴν ἱστορίαν ὡς λάμπων ἥλιος.

Ἐν Χανίοις Κρήτης 1893. **Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκης.**

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΙΘΗΚΩΝ

Ὁ προφορικὸς λόγος ὅστις χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ παρούσῃ αὐτοῦ βαθμῖδι, ἀπετέλεσεν ἀείποτε τὸ μέγα μυστήριον ὅπερ οὐδὲ ἐπιστήμη οὐδὲ ἀγχίνοια ἠδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ ἐξιχνιάσῃ. Τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο τῆς γενέσεως τοῦ ἐνάρθρου λόγου εἶνε ἀληθῶς τὸ κέντρον πάντων τῶν ἄλλων, καὶ πᾶσα διαλεύκανσις αὐτοῦ θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διάχυσιν πολλοῦ φωτός. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ ἄγγλος Ριχάρδος Γκάρνερ ἀσχοληθεὶς ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀνθρωποειδῶν πιθήκων, κατέληξεν εἴς τινα συμπεράσματα δικαιολογοῦντα ἡμᾶς νὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ τὸ δῶρον τοῦτο, δι' οὗ ἀκόπως ἐξωτερικεύομεν τὰ διανοήματα ἡμῶν, δὲν εἶνε τόσῳ πραγματικὸν δῶρον ὅσῳ ἀπόκτημα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιτευχθὲν διὰ τῶν μεθόδων τῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων φθόγγων τοῦ ἀνάρθρου ζῴου μέχρι τῶν ρητορικῶν καὶ λογογραφικῶν ἀριστουργημάτων τοῦ γένους μας. Ὁ Γκάρνερ θέλων νὰ περιβάλῃ τὰ συμπεράσματά του διὰ τοῦ κύρους τῆς θετικῆς ἀποδείξεως, ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ἄγρια δάση τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς τὰ κατοικούμενα καὶ κυριαρχούμενα ὑπὸ τῶν ἀνθρωποειδῶν πιθήκων, διότι οὐδαμοῦ ἄλλοθι οἱ στενοὶ οὗτοι συγγενεῖς μας δύνανται νὰ συναντηθῶσιν. Ὁ Γκάρνερ ἔχει πεποίθησιν ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε ὄχι μόνον ἐπαρκὴς διὰ τὰς ἀνάγκας των ἀλλὰ καὶ ἐπιδέχεται ἐκμάθησιν ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων. Ὁ τολμηρὸς ἐξερευνητὴς ἐπὶ τούτῳ ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῇ ὁριστικῶς καὶ μονίμως μεταξὺ τῶν σκιμπατζήδων, ἵνα σπουδάσῃ τὸν βίον των ἐν τῇ ἀγρίᾳ αὐτῶν καταστάσει, καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ σχέσεις καὶ γνωριμίας μεταξὺ αὐτῶν. Ἀντὶ λεξικοῦ, γραμματικῆς καὶ διερμηνέων, ὁ Γκάρνερ ἔχει μαζί του ἓν φωνόγραφον ἐφ' οὗ πᾶσα ἔκφρασις τῶν ἀγρίων φίλων του θὰ ἀναπαρίσταται καὶ θὰ μένῃ ἐκεῖ πρὸς ἰδιαιτέραν μελέτην του. Ἐν τῷ φωνογράφῳ προσέτι ἀποταμιεύει τὰς ἐκφράσεις τῶν ἀγρίων ἀνθρωπίνων φυλῶν, αἵτινες κατοικοῦσιν οὐ μακρὰν τῆς πολιτείας τῶν πιθήκων, ἵνα κάμῃ συγκριτικὰς σπουδάς. Βραδύτερον τὰ φωνογραφήματα ταῦτα θὰ τεθῶσιν εἰς τὴν

χρῆσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου, μετὰ τῶν στιγμιαίων φωτογραφιῶν τῶν κυριωτέρων καθηγητῶν τοῦ Γκάρνερ, ἵνα οὕτω δυνάμεθα, ὄχι μόνον νὰ ἀκούωμεν τοὺς ἤχους των ἀλλὰ καὶ νὰ βλέπωμεν τὰ χείλη των ὅπως ἦσαν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκφράσεως τῶν ἤχων. Φωνόγραφον, τηλέφωνον, φωτογραφικαὶ μηχαναί, ἠλεκτρικαὶ μηχαναὶ καὶ ἄλλα δευτερεύοντα ἐπιστημονικὰ ἐφόδια θὰ ἀποτελέσωσι τὴν ὅλην ἐξάρτυσιν τῆς μοναδικῆς ταύτης ἐκστρατείας. Τὸ σπουδαιότατον ὅμως ἀντικείμενον ὅπερ ὁ Γκάρνερ λαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ εἶνε κλωβὸς εἰδικῶς κατασκευασθεὶς καὶ σχεδιασθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τούτῳ. Ὁ κλωβὸς συνίσταται ἐξ εἰκοσιτεσσάρων τεμαχίων καὶ κατεσκεύασται ἐκ χαλυβδίνου σύρματος πανισχύρου. Δύναται δὲ νὰ στηθῇ ταχύτατα ὡς στρατιωτικὴ σκηνή. Στηνόμενος ἔχει τὸ σχῆμα κύβου καὶ καταλαμβάνει χῶρον ἓξ τετραγωνικῶν ποδῶν καὶ ἡμίσεως. Οἱονδήποτε ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων τεμαχίων, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θύρα τοῦ κλωβοῦ, ὥστε ὁ Γκάρνερ δύναται νὰ ἔχῃ ὅσας θέλει θύρας, ἀνοιγομένας καὶ κλειομένας διὰ κλειδελατηρίων. Ὀροφὴν καὶ ἔδαφος τοῦ κλωβοῦ ἐπίσης δύναται νὰ καταστήσῃ οἱονδήποτε μέρος αὐτοῦ. Ἐντὸς τοῦ κλωβοῦ τούτου, ὅστις θὰ εἶνε ἠγκυροβολημένος διὰ τεσσάρων σχοινίων προσδεδεμένων εἰς τέσσαρα παρακείμενα δένδρα, θὰ εἰσέρχηται πρὸς ἀσφάλειαν ἵνα παρακολουθῇ τὰς κινήσεις τῶν ἀγρίων γειτόνων του. Θὰ τῷ χρησιμεύῳ ἐπίσης καὶ ὡς οἴκημα ἐν χώραις ἔνθα θ'ἀναγκάζεται νὰ παραμένῃ ὅπως συνθηκολογῇ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, ἢ μανθάνῃ τὴν γλῶσσαν φυλῆς, ἀφ' ἧς ἀπεκδέχεται βοήθειαν ἢ πληροφορίας. Τὸν κλωβόν του ὁ Γκάρνερ δύναται ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ πληρώσῃ ἠλεκτρισμοῦ ὁσάκις λάβῃ ἀνάγκην νὰ προστατεύσῃ ἑαυτὸν κατὰ παντὸς ἐπιδρομέως ὅστις ἅμα ἐπ' ἐλάχιστον θίγων αὐτὸν θὰ δοκιμάζῃ τοιοῦτον ἠλεκτρικὸν ρεῦμα, ὥστε νὰ ἐλαττοῦται ὁ ἐχθρικὸς ζῆλός του. Οὕτω θὰ εἶνε ἀσφαλὴς ὄχι μόνον διὰ τὴν ζωήν του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἐφόδια καὶ τὰς τροφάς του, ἃς οὐδεὶς θὰ δύναται νὰ πλησιάσῃ ἂν τυχὸν ἀπουσιάζῃ ὁ κύριος τοῦ κλωβοῦ. Εἰς ἀπόστασιν μιλλίων τινῶν ἀπὸ τοῦ κλωβοῦ ὁ Γκάρνερ θὰ δύναται νὰ συγκοινωνήσῃ διὰ τοῦ τηλεφωνικοῦ σύρματος, ὅπερ ἔχει προσηρτημένον εἰς τὸ διάφραγμα τοῦ φωνογράφου του. Εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ σύρματος εἶνε προσηρτημένον ἕτερον τηλέφωνον κεκρυμμένον ἐντὸς μεταλλίνου κώνου, χρωματισμένου διὰ πρασίνου χρώματος ἵνα μὴ διακρίνηται ἀπὸ τὰ φύλλα ἢ τὰ μνία. Τοποθετήσας αὐτὸ εἰς κατάλληλον μέρος καὶ θέσας πλησίον δέλεάρ τι ἐν εἴδει τροφῆς, κατόπτρου, ἢ ξοάνου πρὸς προσέλκυσιν τῶν πιθήκων, παραφυλάττει αὐτὸ ἐπιμελῶς καὶ ὁσάκις πίθηκός τις προσελάσῃ, πᾶς φθόγγος ὑπ' αὐτοῦ

ἐκφερόμενος μεταβιβάζεται διὰ τοῦ τηλεφωνικοῦ σύρματος εἰς τὸ φωνόγραφον τοῦ κλωβοῦ. Ταὐτοχρόνως φωτογραφικὴ μηχανὴ καταλλήλως τοποθετημένη ἐκ τῶν προτέρων, κινητοποιεῖται διὰ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος καὶ ἡ εἰκὼν τῆς σκηνῆς ἐξασφαλίζεται. Διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος προσέτι παράγει ἠλεκτρικὸν φῶς τὴν νύκτα, ὥστε ἡ φωνογραφικὴ μηχανὴ λειτουργεῖ ἐν πάσῃ ὥρᾳ τοῦ ἡμερονυκτίου. Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Γκάρνερ ἀπὸ τοῦ κλωβοῦ πᾶν ζῷον πλησιάζον εἰς τοῦτον φωτογραφεῖται μόνον του, διότι ἀπὸ τῆς μηχανῆς ἀνήρτηται σχοινίον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου εἶνε προσδεδεμένον τεμάχιον τροφῆς πρὸς δέλεαρ. Οὕτω τὸ ζῷον λαμβάνον τὴν τροφὴν κινητοποιεῖ τὴν μηχανὴν καὶ φωτογραφεῖται.

Ταῦτα πάντα εἶνε ἄξια πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ἰδίως, διότι ὁ Γκάρνερ ἀντιθέτως πρὸς τὸ εἰδεχθὲς ἔργον τοῦ Στάνλεϋ ἀνέλαβεν ἀποστολὴν εἰρήνης καὶ ὄχι κατακτήσεως, οὐδεμία δὲ ἔνοπλος δύναμις ἀνδρῶν χαρακτηρίζει τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Τὸ περιεργότατον τῶν ἐφοδίων του εἶνε ἡ συστατικὴ ἐπιστολή, ἣν κομίζει πρὸς τὸν φύλαρχον τῆς Λουκατέλας ἐν τῷ κεντρικῷ Κόγκῳ, ἐκ μέρους Ἄγγλου τινὸς ζήσαντος ἐκεῖ καὶ ἀποκτήσαντος ἐμπιστοσύνην, φιλίαν καὶ δὴ καὶ συγγένειαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς Λουκατέλας. Τὸ περίεργον τῆς ἐπιστολῆς συνίσταται εἰς τὸ μοναδικῶς πρωτότυπον τοῦ εἴδους της, διότι δὲν εἶνε *γράμμα* ἀλλὰ φωνογράφημα. Ἡ σύστασις *ἐλαλήθη* λουκατελιστὶ ἐν Λονδίνῳ ἐπὶ τοῦ φωνογράφου, ὅπερ ὁ Γκάρνερ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ἵνα ἀναπαραγάγῃ τὴν λαλιὰν καὶ τοὺς λόγους τοῦ συσταίνοντος αὐτὸν φίλου του. Ὁ μέγας φύλαρχος οὗτος θ' ἀκούσῃ ἰδίοις ὠσὶ τὸν λευκὸν φίλον του διαβεβαιοῦντα ὅτι ὁ Γκάρνερ εἶνε ἄξιος πάσης ἐμπιστοσύνης, ὅτι κέκτηται θαυμασίας δυνάμεις πρὸς ἐπιτέλεσιν σπουδαιοτάτων πραγμάτων, ἀλλ' ὅτι πᾶν ὅ,τι ἐπιτελέσῃ θὰ εἶνε διὰ τὸ καλὸν τοῦ φυλάρχου καὶ τοῦ λαοῦ του. Ἡ φωνὴ τοῦ ἀπόντος φίλου του προσέτι τὸν παροτρύνει νὰ πιστεύῃ ἀδιστάκτως εἰς πᾶν ὅ,τι ὁ Γκάρνερ τοῦ λέγει καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον του, ἐπιτρέπων τοῖς ὑπηκόοις του νὰ ἀκολουθῶσιν αὐτὸν καὶ νὰ μὴ φοβῆται κακὸν ἀλλὰ νὰ φέρηται πρὸς τὸν Γκάρνερ φιλοφρόνως καὶ νὰ τοῦ λέγῃ πάντοτε τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Γκάρνερ ἔχει μεγίστην πεποίθησιν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ ἔργου, ὅπερ ἀνέλαβε καὶ διαβεβαιοῖ διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου ὅτι θὰ φέρῃ ἐξ Ἀφρικῆς τοιαῦτα τρόπαια, ὥστε ὁ κόσμος νὰ πεισθῇ ὅτι ὁ ἀνὴρ δὲν ἐγεννήθη ἐπὶ ματαίῳ, καὶ ὅτι τὰ τρόπαια ταῦτα δὲν θὰ ἐπιτευχθῶσι διὰ ἐπιθέσεων, πολιορκιῶν, μαχῶν, αἰχμαλωσιῶν καὶ τῶν ἄλλων τοῦ

Ἄρεως χαρακτηριστικῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς Ἀθηνᾶς, ἤτοι διὰ τῶν θαυμασίων μέσων, ἅτινα ἡ ἐπιστήμη θέτει εἰς τὴν εὐεργετικὴν χρῆσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιστημονικὰ ὄντως εἶνε καὶ τὰ ὅπλα δι' ὧν εἶνε ἐφωδιασμένος ἵνα ἀμυνθῇ ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς, οἷον ἠλεκτρισμός, δηλητήρια καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὁπουδήποτε πήξῃ τὸν κλωβόν του ὁ Γκάρνερ θὰ ἔχῃ ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν πεντήκοντα περίπου βημάτων κρεμάμενον μέγαν ἠλεκτρικὸν λαμπτῆρα σφαιρικόν, δυνάμενον ἐν μιᾷ στιγμῇ ν' ἀνάπτηται καὶ νὰ σβέννυται, κατὰ τὴν παρουσιαζομένην ἀνάγκην.

Πλάτων Δρακούλης.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ[1]

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ

(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Μεγάλη συναυλικὴ περιοδεία.

Τῇ 12 Μαρτίου τοῦ 1854, ὁ Ρουβινστάιν ἐξετέλεσε συναυλίαν ἐν Πετρουπόλει ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην περιοδείας, τῆς πρώτης γενομένης ὅτε ἦτο δωδεκαέτης, καὶ κατὰ τὴν συναυλίαν ταύτην ἐξετέλεσε τήν τε ἐν *fa* μείζονι συμφωνίαν καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 ἐν *sol* μείζονι συναυλίαν. Εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ ὕπατον σημεῖον πάσης δυνατῆς φιλοδοξίας ὡς κλειδοκυμβαλιστὴς καὶ μελοποιός, σύμπασα δ' ἡ Πετρούπολις μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀνωμολόγει τοῦτο. Ἦτο, ἂν μὴ ὁ πρῶτος, ἐκ τῶν πρώτων καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Λίστ κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα οὐχὶ σπανίως ἐπεσκέπτετο τὴν Πετρούπολιν· διεφημίζετο δὲ πρὸς τούτοις ὁ Ρουβινστάιν ὡς εἷς τῶν ἐξοχωτέρων συνθετῶν τῆς ἐποχῆς καὶ τοιοῦτος ἦτο.

Ὁ Ρουβινστάιν ἐπεχείρησε τὴν περιοδείαν αὐτοῦ πλήρης θαρραλέου φρονήματος. Πανταχοῦ ἀνέμενεν αὐτὸν ἐπιτυχία προκαλοῦσα ἐνθουσιασμόν· πράγματι ἡ περιοδεία αὕτη ἦτο θριαμβευτικὴ πορεία ἀνὰ τὴν Εὐρώπην· ὁπουδήποτε ἐνεφανίζετο ἐδέσποζεν. Ἐν Ρόττερδαμ αὐτῷ τι

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 6.

καὶ τῷ Λίστ συνέβη ἀστεῖον ἐπεισόδιον. Ἀμφότεροι οἱ καλλιτέχναι εἶχον προσκληθῇ νὰ συμπράξωσιν εἰς μουσικὴν ἑορτὴν καὶ καταλύσαντες εἰς τὸ αὐτὸ ξενοδοχεῖον συνείθιζον ὁμοῦ καὶ νὰ ἐξέρχωνται. Ἡμέραν τινὰ ἔχοντες ἀνάγκην ἀγορᾶς ἀντικειμένων τινῶν μετέβησαν εἴς τι τῶν παρὰ τὴν προκυμαίαν καταστημάτων, περατώσαντες δὲ τὰς ἀγορὰς ἀνεζήτησαν τὴν ἅμαξαν αὐτῶν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ἁμαξηλάτης ᾤχετο ἀπιών. Μὴ δυνηθέντες ν' ἀνεύρωσιν αὐτόν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανακάμψωσι πεζῇ. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀμφότεροι ἦσαν νέοι. Ὁ μὲν Λίστ ὑψηλός, ἐπιβλητικός, φιλάρεσκος, καίτοι ἀκατάστατος ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ του, φέρων χειρόκτια ἀνοικτοῦ χρώματος καὶ μακρὰν κόμην κυμαινομένην ἐπὶ τῶν ὤμων του, ὁ δὲ Ρουβινστάιν ἔχων κεφαλὴν λέοντος καὶ χαρακτηριστικὰ ἀναμιμνήσκοντα τὸν Βετῶβεν ἀπετέλουν ἀμφότεροι ἀντίθεσιν παραδόξων ἀνθρώπων, ἡ δ' ἐμφάνισις αὐτῶν βαδιζόντων παραπλεύρως ἐκίνησε τὴν περιεργίαν τοῦ πλήθους βλέποντος δύο παράξενα ὄντα, ἰδίᾳ δὲ τὴν τῶν ἰχθυοπωλίδων, τῶν ἡλιοκαῶν τούτων ἀμαζόνων τῶν παρατεταγμένων μετὰ τῶν κανίστρων αὐτῶν ἀνὰ τὴν προκυμαίαν· αἴφνης δὲ οἱ δύο καλλιτέχναι εὑρέθησαν περιεζωσμένοι ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ ἐκτεθειμένοι εἰς τοὺς χλευασμοὺς αὐτοῦ.

Ὁ Λίστ, ἀριστοκρατικὸς μέχρις ὀνύχων εὑρίσκετο ἐν προφανεῖ ἀδημονίᾳ, ὅπερ ἰδοῦσαι αἱ γυναῖκες ἔτι μᾶλλον περιέσφιγγον τὸν κύκλον αὐτῶν περὶ τοὺς δύο καλλιτέχνας καὶ ἐγένοντο ἔτι μᾶλλον ἰταμώτεραι καὶ σπαρακτικώτεραι, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασεν αὐτοὺς μηδὲ κατὰ βῆμα πλέον νὰ δύνανται νὰ προχωρήσωσι· αἱ δὲ γυναῖκες ἐχόρευον περὶ αὐτούς, ἔσυρον αὐτοὺς ἐκ τῶν βραχιόνων καὶ τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἐρρήγνυον βροντώδεις καγχασμούς. Ἡ θέσις τῶν καλλιτεχνῶν ἀπέβαινε πάντῃ ἀφόρητος, ὅτε ὁ Ρουβινστάιν ἐν ἐξάψει ὑφ' ἧς ἐνίοτε κατελαμβάνετο, διέσπασεν ὁρμητικῶς τὸν κύκλον ἑπομένου καὶ τοῦ Λίστ καὶ ἀμφότεροι ἐν πάσῃ ταχύτητι ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸ ξενοδοχεῖον, παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν χλευαστικῶν ἐπιφωνημάτων καὶ τῶν συριγμῶν τῶν διωκτῶν μέχρι τῶν θυρῶν τοῦ καταλύματος αὐτῶν.

Κατὰ τὴν μουσικὴν ταύτην περιοδείαν ὁ Ρουβινστάιν δὲν ἐπεσκέψατο τὴν Ἀγγλίαν. Διεξαγομένου τότε τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἡ Ἀγγλία εἰς πάντα Ρῶσσον ἦτο γῆ ἀπηγορευμένη, ἡ δὲ ἐκ Κρονστάνδης διὰ τηλεσκοπίου θέα τοῦ ἠγκυροβολημένου ἐν τῇ Βαλτικῇ βρεττανικοῦ στόλου ἦτο δι' αὐτὸν ἐπαρκὴς ἀντίληψις τῶν ἀγγλικῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο πραγμάτων.

Τὸν Σεπτέμβριον ἐπεσκέφθη τὴν Λειψίαν, ἔνθα τὸ πρῶτον συνήντησε τὸν Βάρτολφ Σέμφ, ἐκδότην μουσικῶν συνθεμάτων αὐτοῦ καὶ

κατὰ Ἰανουάριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1856 ὁ Σὲμφ ἀνέλαβέ τινα τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Πρὸς τούτοις ὁ ἐκ Μαγουντίας Σὼτ πολλὰ ἄλλα τῶν ἔργων τοῦ Ρουβινστάιν ἐδημοσίευσε· καὶ οὕτω πανταχόθεν ἡ τύχη προεμειδία τῷ νεαρῷ μελοποιῷ κλειδοκυμβαλιστῇ.

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1855—56 ὁ *Ἀπολεσθεὶς Παράδεισος* μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας ἐδιδάχθη ἐν Βαϊμάρῃ, πρὸς δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ὁ Ρουβινστάιν ἐξετέλεσε σειρὰν συναυλιῶν ἐν Βιέννῃ.

Κατὰ τὸ 1857, τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου περατωθέντος ἤδη, μετέβη εἰς Λονδῖνον, ἔνθα τοὺς πάντας ἠλέκτρισε διὰ τῆς θαυμασίας ἐκτελέσεως, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ δεινότητος. Παρουσιάσθη πρὸ τοῦ δημοσίου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς *Μουσικῆς Ἑνώσεως* τῶν συναυλιῶν τοῦ Τζῶν Ἕλλα οὐχὶ πλέον ὡς πρωΐμου μεγαλοφυΐας παῖς, ἀλλ' ὡς τέλειος καλλιτέχνης, ὁ δὲ διαπρεπὴς οὗτος διευθυντὴς ὀρχήστρας ἀφηγεῖται ὅτι «ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐν τῇ φιλαρμονικῇ συναυλίᾳ ἐμφανίσεως τοῦ Μένδελσων δὲν ἐξεδηλώθη ὑπὸ μουσολήπτου ἀκροατηρίου ζωηρότερος ἐνθουσιασμὸς τοῦ καταλαβόντος πάντας ἐπὶ τῇ ἐκτελέσει τοῦ Ρουβινστάιν κατὰ τὸ 1857 ἐν τῇ *Μουσικῇ Ἑνώσει*». Εἶνε ἀληθὲς ὅτι κριτικοί τινες ἔγραψαν δυσμενῶς, ἀλλὰ τὰ γραφόμενα αὐτῶν ἦσαν πιτυλίσματα μελάνης, μηδενὸς δυναμένου νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν αἰγλήεσσαν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ, αἱ δὲ μετριότητες, πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὁποίων ἔγραφον κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν καὶ αὐτοῦ τοῦ Λὶστ ἔμενον εἰς τὴν βαθμῖδα εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ οὐχὶ εἰς τὰ ὕψη τῆς ἐπηρμένης ἀξιώσεως αὐτῶν.

Κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ διαμονήν του ἀστεῖον ἐπεισόδιον συνέβη τῷ Ρουβινστάιν ἐν τῇ αὐλῇ. Ἡ φίλη του, ἡ μεγάλη δούκισσα Ἑλένη ἔδωκεν αὐτῷ συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἀλβέρτον, ἣν ὁ Ρουβινστάιν ἐλθὼν εἰς Ἀγγλίαν ἐπέδωκε διὰ τῆς ρωσσικῆς πρεσβείας. Μετ' οὐ πολὺ ἔλαβε σημείωσιν παρὰ τοῦ συνταγματάρχου Φίλιψ ὁρίζουσαν τὴν ἡμέραν τῆς ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος ὑποδοχῆς αὐτοῦ. Ἐπιστάσης τῆς ἡμέρας ὁ συνταγματάρχης προσῆλθεν εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον ἵνα παραλάβῃ τὸν Ρουβινστάιν. Ἐν τοῖς ἀνακτόροις παρεκλήθη νὰ ἀναμείνῃ μικρὸν καὶ εἰς δοθησόμενον σημεῖον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς. Τοῦτο ἦτο ἁπλούστατον, καὶ ἅμα δοθέντος τοῦ σημείου ὁ Ρουβινστάιν εἰσῆλθεν· ἀλλὰ πρὸς μεγίστην αὐτοῦ ἔκπληξιν εὗρεν ὁλόκληρον τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν—ἐξαδέλφους, θείας, θείους — ἐν μεγάλῃ στολῇ καὶ παρασήμοις ἱσταμένην ἐν ἡμικυκλίῳ πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ.

Τί ἐσήμαινε τοῦτο;

Ὁ Ρουβινστάιν προύχώρησεν ὑποκλινόμενος. Ἡ βασίλισσα, ὁ πρίγκηψ Ἀλβέρτος καὶ ὁλόκληρος ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῷ ἀνταπέδωκαν τὸν χαιρετισμὸν δι' ἑτέρας ὑποκλίσεως· εἶτα ἐπηκολούθησε νεκρικὴ σιγή, τοῦ μὲν Ρουβινστάιν ἱσταμένου πρὸ τοῦ ἡμικυκλίου καὶ ὅλως ἀγνοοῦντος τὶ ὑπελείπετο αὐτῷ νὰ πράξῃ, τῆς δὲ βασιλικῆς οἰκογενείας σοβαρῶς καὶ σιωπηρῶς προσβλεπούσης.

Αἱ στιγμαὶ ἐκεῖναι ἦσαν φοβεραὶ καὶ λίαν ὀδυνηρὸς ἐφιάλτης διὰ τὸν Ρουβινστάιν, ὅστις συνελθὼν πως καὶ ἀρξάμενος νὰ ρίπτῃ βλέμματα περὶ αὐτὸν διέκρινε παρ' ἑαυτῷ κλειδοκύμβαλον, εἰς ὃ καὶ ἀμέσως διηυθύνθη καὶ ἀνοίξας αὐτὸ ἤρξατο κρούων.

Ἐν τῷ ἅμα τὸ ἡμικύκλιον διεσπάσθη καὶ ἤρξαντο ψιθυρισμοὶ καὶ μειδιάματα, ὁ δὲ πρίγκηψ Ἀλβέρτος προσελθὼν ἔστη παρὰ τῷ κλειδοκυμβαλιστῇ ἀκροώμενος. Ὁ Ρουβινστάιν ἔμαθε κατόπιν ὅτι ἐπιδοθείσης τῆς ἐπιστολῆς του διὰ τῆς ρωσσικῆς πρεσβείας καί, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕνεκα τοῦ πολέμου, πολλῶν μυστικῶν διπλωματικῶν ἀποστολῶν διασταυρουμένων, ἐξελήφθη ὡς μυστικός τις ἀπεσταλμένος ἀπ' εὐθείας παρὰ τῆς ρωσσικῆς Αὐλῆς ἀποσταλεὶς εἰς Λονδῖνον ὡς δῆθεν μουσικός.

Κατὰ τὸ 1858 ὁ Ρουβινστάιν ἐκ νέου ἐπανέκαμψεν εἰς Λονδῖνον, ἔνθα ἔδρεψεν ἔτι μείζονας καὶ ἐνθουσιωδεστέρας ἐπιτυχίας· ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ μετέσχε συναυλίας τοῦ κ. Wylde καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἐν sol μείζονι συναυλίαν τοῦ Βετῶβεν.

Πρὸ τῶν εἰς Λονδῖνον μεταβάσεων αὐτοῦ καὶ ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα δύο ἐτῶν εἶχε περατώσει τέσσαρας συμφωνίας—ὧν αἱ δύο ἀπωλέσθησαν,—τέσσαρας συναυλίας ἐπὶ κλειδοκυμβάλου—ὧν ἡ μία ἀπωλέσθη,—τέσσαρα μελοδράματα, τὸν «*Ἀπολεσθέντα παράδεισον*», σύνθεμα δι' ἔγχορδα ὄργανα καὶ ἄλλα μουσικὰ ἔργα, πάντα συντεθέντα μεταξὺ τοῦ 1848 καὶ τοῦ 1858 καὶ ἀνερχόμενα εἰς ἐπέκεινα τῶν πεντήκοντα —οὐ σμικρὸς ἀριθμός, λαμβανομένου ἰδίᾳ ἐν ὄψει, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1854 εἶχεν ἀναλάβει τέσσαρας ἀλλεπαλλήλους περιοδείας ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ ὅτι σπανίως διέμενεν εἰς ἑκάστην πόλιν πλέον τῆς ἑβδομάδος.

Μετὰ τὸ 1858 συνέγραψε *Die Kinder der Haide*, ἔργον διδαχθὲν τῇ 21 Φεβρουαρίου τοῦ 1861 ἐν Βιέννῃ μετὰ πληρεστάτης ἐπιτυχίας καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ τοῦ συνθέτου. Ἐξέστω ἡμῖν νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μεμψιμοιρῇ κατὰ τῆς τύχης, διότι ἐν τῷ Ἀντωνίῳ Ρουβινστάιν, τῷ μεγάλῳ κλειδοκυμβαλιστῇ συνθέτῃ, τῷ διαδόχῳ—ὡς ἐνθουσιωδῶς αἱ βιενναῖαι ἐφημερίδες ἀπεκάλουν αὐτὸν—

τοῦ Βετῶβεν, δυσκόλως ἠδύνατό τις πλέον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν πρὸ τεσσαρακαίδεκα ἐτῶν πτωχὸν νέον τὸν ἠναγκασμένον νὰ διδάσκῃ μαθήματα ἐν Βιέννῃ, τὸν ἄγνωστον καὶ παρορώμενον καὶ ἐγκαταλιπόντα τὴν πόλιν ταύτην πρὸς ἀναζήτησιν τύχης εἰς ἄλλους τόπους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἵδρυσις τοῦ ἐν Πετρουπόλει Ὠδείου.

Κατὰ τὸ 1862 ἱδρύθη ἐν Πετρουπόλει τὸ Ὠδεῖον, ἔργον καὶ ἰδέα τοῦ Ρουβινστάιν. Ἐὰν ὁ μέγας κλειδοκυμβαλιστὴς συνθέτης τοῦτο καὶ μόνον ἔπραττε, καὶ οὕτω θὰ ἀπέβαινεν ἄξιος τῆς ἐγκαρδίου εὐγνωμοσύνης τῆς Ρωσσίας καὶ τῶν ρώσσων μουσικῶν, διότι ἔπραττε πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὅ,τι ὁ Μένδελσων ἐν Λειψίᾳ διὰ τὴν Γερμανίαν, παρασχὼν αὐτῇ ἵδρυμα ἀγλαῶν καρπῶν. Κατὰ τὸ 1861 τὸ μουσικὸν ἐν Ρωσσίᾳ αἴσθημα διετέλει ἐν ἀδρανείᾳ. Ἡ Αὐλὴ καὶ ἡ ἀριστοκρατία περιέθαλπον τὸ Ἰταλικὸν μελόδραμα, οὗ ἤρχετο ἡ παρακμή, ἡ οἰκτρὰ παρακμὴ κακῶς συνερραμμένων μελῳδιῶν, αἰσθημάτων, βεβιασμένων φωνῶν. Ὁ Χένσελτ, ἕτερος ἐν μικρογραφίᾳ Σωπέν, ἠσχολεῖτο ἀποκλειστικῶς δι' ἀριστοκρατικοὺς ἐρασιτέχνας ἀποτελοῦντας τὸ ἄνθος τῶν πετρουπολιτικῶν αἰθουσῶν, ἡ δὲ μεσαία τάξις ἐστερεῖτο καὶ ὁδηγοῦ καὶ εὐκαιριῶν πρὸς διάπλασιν μουσικοῦ φρονήματος, ἐν γένει δὲ δὲν ὑπέφωσκε φαιδρὸν μουσικὸν μέλλον. Ἔλειπεν ἐν Ρωσσίᾳ πᾶν διὰ τὴν τέχνην ταύτην ἵδρυμα καὶ τὰ ὀλίγα μουσικὰ σχολεῖα καὶ ἀνεπαρκῆ ἦσαν καὶ κακῶς διηυθύνοντο, οἱ δὲ Ρῶσσοι, ὡς ἐν τῇ αὐτῇ ἐποχῇ οἱ Ἄγγλοι, μὴ ἔχοντες ἰδίαν ἐγχώριον διδασκαλίαν, προσέτρεχον εἰς ξένας μουσικὰς καὶ ξένους μουσικοδιδασκάλους.

Ὁ Ρουβινστάιν πρὸ πολλοῦ διεῖδε τὴν ἀνάγκην Ὠδείου καὶ ἐμελέτησε τὸν τρόπον τῆς τε ἱδρύσεως καὶ ἐπιτυχίας τοιούτου, ἐξαιτησάμενος δὲ καὶ τὴν συμβουλὴν τῆς Μεγάλης δουκίσσης Ἑλένης, τοῦ κόμητος Βιελόρσκι καὶ ἄλλων φίλων εὗρεν αὐτοὺς θερμοὺς καὶ ἐνθουσιώδεις προμάχους τοῦ σχεδίου αὐτοῦ· οὕτω δὲ ἐξομαλισθεισῶν τῶν πρώτων δυσχερειῶν καὶ ἐπιτευχθείσης παρὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς σχετικῆς ἀδείας, ὁ Ρουβιστάιν κατώρθωσεν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Ρωσσικοῦ μουσικοῦ Συλλόγου νὰ ἱδρύσῃ τὸ νῦν ἐν Πετρουπόλει Ὠδεῖον τὸ μηδενὸς τῶν ἐν Εὐρώπῃ τοιούτων ὑστεροῦν χάρις τῇ διηνεκεῖ φροντίδι καὶ μερίμνῃ τοῦ μεγάλου κλειδοκυμβαλιστοῦ. Δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἑτέρου μνημείου τῆς φιλανθρωπίας καὶ φιλοπατρίας αὐτοῦ, οὐδ' ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τούτου περιφανέστερον.

Ὁ Ρουβινστάιν τοῦ οὕτως ἱδρυθέντος Ὠδείου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν, πολλὰ δαπανῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ ἱδρύματος καὶ διδάσκων τοὺς πανταχόθεν τῆς Ρωσσίας συρρεύσαντας μαθητάς, τοῦτο δὲ ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἠδύνατο ἄλλως νὰ χρησιμοποιῇ τὸν χρόνον αὐτοῦ καὶ νὰ θησαυρίζῃ περιοδεύων ἀνὰ τὴν Εὐρώπην· ἀλλὰ τὰ πάντα ἐθυσίαζε καὶ δὲν ἐφείδετο κόπων, ἐνοχλήσεων καὶ φροντίδων πρὸς ἐπίτευξιν καὶ ἑδραίωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἐξ οὗ νῦν ἡ Ρωσσία καὶ οἱ ρῶσσοι σπουδασταὶ προσκομίζονται ὠφελείας.

Διαρκούσης τῆς διευθύνσεώς του καὶ ἕνεκεν αὐτῆς, ὁ Ρουβινστάιν δὲν ἐδυνήθη νὰ μεταβῇ κατὰ τὸ 1863 εἰς Δρέσδην καὶ νὰ ἴδῃ τὴν πρώτην παράστασιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ Feramors, τοῦ τυχόντος λαμπρᾶς παρὰ τοῦ δημοσίου ὑποδοχῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο βασίζεται ἐπὶ θέματος ληφθέντος ἐκ τοῦ συγγράμματος Lalla Rookh τοῦ Moore, ἀλλά, καίτοι ὁ μέγας κλειδοκυμβαλιστὴς συνθέτης χάριν τῆς ἀξιεπαίνου ἀφοσιώσεώς του εἰς τὴν ἑδραίωσιν τοῦ Ὠδείου, ἐστερήθη προσωπικῶς τῶν θριαμβευτικῶν χειροκροτημάτων καὶ ἐπαίνων τῶν μεγαλοφυῶν ἔργων αὐτοῦ, εὕρισκεν ἀντιστάθμισμα ἐν τῇ ἐκλογῇ βίου μᾶλλον ἠρέμου καὶ ἁπλοῦ. Δὲν ἦτο πλέον ὁ πλάνης, ὁ ἀπὸ τοῦ 1854 μέχρι τοῦ 1861 μεταβαίνων ἐν θριάμβῳ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ὁ ἠναγκασμένος νὰ ἐγκλείηται εἰς ἑλβετικοὺς ἀγροτικοὺς οἰκίσκους ἢ ἐν ταῖς γερμανικαῖς θέρμαις νὰ ἐνοικιάζῃ καίπερ μόνος, ὁλοκλήρους οἰκίας διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν περιέργειαν τοῦ πλήθους ἤ, ὡς ἔλεγε, «τὰ κλειδοκυμβαλίσματα τῶν ἀγγλίδων κυριῶν», ἀλλ' ἐγκατέστη ἥσυχον διάγων ἐν Πετρουπόλει βίον, ἐκτελῶν συναυλίας ἢ διευθύνων τοιαύτας, ἐπιμελούμενος τὰ τοῦ Ὠδείου, φοιτῶν εἰς οἰκιακὰς συναναστροφὰς καὶ ἐν τῷ τέλει, ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ᾐσθάνθη παλμὸν ἔρωτος καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ρωσσίδα δεσποινίδα Βέραν Τσεκουάνωφ.

Τὸν γάμον του ἐτέλεσε τὴν 12 Ἰουλίου τοῦ 1865 μετὰ πολλῆς λαμπρότητος, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπεχείρησεν ἑτέραν μεγάλην μουσικὴν περιοδείαν. Οὕτω κατὰ Σεπτέμβριον ἦν ἐν Λειψίᾳ συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τῆς κυρίας Ρουβινστάιν.

Ἐν ἔτει 1867 εὑρίσκετο ἐν Δρέσδῃ ἐκτελῶν τὴν τετάρτην συναυλίαν αὐτοῦ ἐν *re* ἐλάσσονι (Op. 70). Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος μετέβη εἰς Παρισίους διαρκούσης τῆς ἐκθέσεως, ἔνθα ἐξέπληξεν ὡραίαν ἰαπωνίδα μέλπων σὺν αὐτῇ ᾆσμα τῆς πατρίδος της.

Κατὰ τὸ 1867 ἀπεσύρθη ἐκ τῆς διευθύνσεως τοῦ Ὠδείου καταλιπὼν τὰ πάντα ἄριστα λειτουργοῦντα καὶ ἐπανήρξατο τῶν μουσικῶν περιοδειῶν αὐτοῦ, ταχέως διαδεχομένων ἀλλήλας. Ἐν ἔτει 1870 ἐδι-

δάχθη ἐν Κένιξβεργ ὁ ***Πύργος τοῦ Βαβέλ,*** καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, μικρὸν ἀπὸ τῆς εἰς Ἀμερικὴν μεταβάσεως αὐτοῦ συνέγραψε τὴν θελκτικωτάτην εἰσαγωγὴν τοῦ ***Δὸν Κιχώτου,*** πολλὰς χαριτοβρύτους τετραῳδίας καὶ ᾄσματα, τὴν ***Φαντασίαν*** ἐν *do* ὑφέσεως διὰ κλειδοκύμβαλόν καὶ ὀρχήστραν, τὴν λαμπρὰν Ballade διὰ κλειδοκύμβαλον ***Λεονώραν,*** ἥπερ καὶ ἐξοχώτατον ἔργον τῆς κλειδοκυμβαλιστικῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ρουβινστάιν ἦτο ἐν Γερμανίᾳ ἐκτελῶν συναυλίας, καὶ κατὰ τὸ 1871 ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐν Αὐστρίᾳ, τῇ δὲ 12 Ἰουλίου, συμπληρουμένης τῆς ἕκτης ἐπετηρίδος τῶν γάμων αὐτοῦ, ἑώρτασε τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν φαιδρᾷ ὁμηγύρει φίλων. Κατὰ τὸ θέρος τοῦτο ὡς καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἠσχολήθη εἰς σύνθεσιν τοῦ μελοδράματος ***Δαίμονος*** ἐπὶ θέματος ληφθέντος ἐκ τοῦ ὡραίου ποιήματος τοῦ Λερμοντώφ.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Σεπτέμβρίου τοῦ 1872 ἀπῆλθε κατευθυνόμενος εἰς Ἀμερικήν, ἔνθα παρέστη εἰς 215 συναυλίας καὶ συνέθεσε ποικιλίας καὶ παραλλαγὰς ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου Yankee Doodle. διηύθυνε δὲ τὰς πλείστας τῶν συμφωνιῶν αὐτοῦ καὶ ἐξετέλεσεν πάσας τὰς διὰ κλειδοκύμβαλον συναυλίας αὐτοῦ.

Ὁ Ρουβινστάιν ἐπεσκέψατο ἐν Ἀμερικῇ πάντα τὰ ἄξια λόγου καὶ ἐξ ὅλων ηὐχαριστήθη, ἐξαιρέσει ὅμως τῆς συνηθείας τοῦ δημοσίου τοῦ ἀποκαλεῖν τὰς συναυλίας θεάματα. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξοικειωθῇ πρὸς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἐκφράσεως καὶ ἡμέραν τινὰ εἰς τὸν ἐρωτήσαντα αὐτὸν πότε θὰ ἔχωμεν θέαμα; «***Μὴ αἱ συναυλίαι μου εἶνε θηριοτροφεῖον***»; ἀπήντησε μετὰ ζωηρότητος.

Ἐν Ἀμερικῇ ὁ Ρουβινστάιν εἶχε πολλὰ ἐπεισόδια, ἐν οἷς τὸ ἑπόμενον. Ἡμέραν τινὰ μετα τὴν συναυλίαν, καθ' ἣν ἐξετέλεσε διάφορα συνθέματα τοῦ Σωπὲν καὶ Σοῦμαν, εἷς τῶν παρεστώτων φαινόμενος, ὡς αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν λέγει, «ὡσεὶ ἐνσάρκωσις τῆς ὅλης Ἀμερικῆς» ἐγερθεὶς ἐπλησίασε τὸν μέγαν καλλιτέχνην καὶ πλήξας αὐτὸν μετ' οἰκειότητος ἐπὶ τοῦ ὤμου τῷ εἶπε προστατευτικῷ τῷ τρόπῳ: «Εὖγε, κ. Ρουβινστάιν, παίζετε ἀξιόλογα, ἀλλὰ διατί δὲν παίζετέ τι καὶ διὰ τὴν καρδίαν»; — «Διὰ τὴν καρδίαν»; ὑπέλαβεν ἀφελῶς ὁ Ρουβινστάιν, «ἀλλ' ἔπαιξα διὰ τὴν καρδίαν τὴν ἐμήν, οὐχὶ διὰ τὴν ὑμετέραν».

Ἄλλοτε πάλιν, ἐνῷ ἐξετέλει συναυλίαν ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Νέας Ὀρλεάνης, τινὲς τῶν ἀκροατῶν ἐνόμισαν ὅτι ἐπυρπολεῖτο τὸ θέατρον· ὡς δὲ ἦν ἑπόμενον ἐπηκολούθησε πανικός. Ὁ Ρουβινστάιν, χωρὶς νὰ ταραχθῇ, παρέμεινε πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ οὕτω διὰ τῆς ψυχραι-

μίας συνετέλεσε νὰ καταπραΰνῃ τὴν ἀνησυχίαν καὶ παρακωλύσῃ ἀληθῆ συμφορὰν ὡς ἐκ τοῦ πλήθους τοῦ ἀκροατηρίου· ἐν τῷ τέλει κατενοήθη ὅτι ὁ φόβος ἦτο ὅλως μάταιος προκληθεὶς ἐξ ὀπτικῆς ἀπάτης ὡς ἐκ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, αἵτινες ἀντικατωπτρίζοντο ἐπὶ χαλκίνης πλακὸς ἀνηρτημένης ἀπέναντι παοαθύρου.

Ἡ ἐν Ἀμερικῇ ἐπιτυχία τοῦ Ρουβινστάιν ὑπερηκόντισε πᾶσαν προσδοκίαν. Μετὰ τὴν πρώτην καὶ μόνην ἐπίσκεψιν, ὁ μέγας καλλιτέχνης ἐλάμβανεν ἀνὰ πᾶν ἔτος προσκλήσεις ἐπανόδου. Πολλάκις ᾐσθάνθη διάθεσιν ἀποδοχῆς τῶν προσκλήσεων τούτων, διότι ἀπεκόμισεν ἀρίστας ἐξ Ἀμερικῆς ἐντυπώσεις· «εἶνε, ἔλεγεν, ἀξιόλογος λαός, πεπροικισμένος δι' αἰσθήματος καλλιτεχνικοῦ καὶ μεστὸς δράσεως»· ἀλλὰ τὸ διὰ θαλάσσης ταξείδιον ἐπτόει αὐτόν· «ἐξαίσιον θέαμα», ἔλεγεν «εἶνε ἡ θάλασσα, ὅταν τὴν βλέπῃ τις, ἀλλὰ φοβερὸν τὸ νὰ εἶνε ἐν αὐτῇ».

Ὁ Ρουβινστάιν, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν 215 συναυλιῶν ἐπανέκαμψε κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1873 εἰς Πέτερχοφ ἀκμαῖος καὶ εὐδιάθετος πρὸς ἐργασίαν, ὡσεὶ μὴ εἶχεν ἐξέλθει τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ ἀμέσως ἤρξατο νὰ συνθέτῃ τοὺς «*Μακκαβαίους*» καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 δραματικὴν συμφωνίαν ἐν *re* ἐλάσσονι.

Περατώσας τὰ ἔργα ταῦτα ἐπεχείρησε κατὰ τὸ 1874 περιοδείαν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1885 οἱ *Μακκαβαῖοι* ἐδιδάχθησαν τὸ πρῶτον ἐν Βερολίνῳ, ἡ δὲ *Δραματική του Συμφωνία* καὶ ὁ *Δαίμων* τὸ πρῶτον ἐν Πετρουπόλει· ἀρκοῦσα δὲ ἱκανοποίησις τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ φιλοδοξοτάτου μουσικοῦ ἡ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἀναβίβασις τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς σκηνῆς τριῶν μεγάλων ἔργων.

Κατὰ τὸ 1876 ὁ Ρουβινστάιν ἐκ νέου ἐξῆλθεν εἰς ἐκτενῆ περιοδείαν μεταβὰς καὶ εἰς Λονδῖνον κατὰ τὸν Μάιον, ἔνθα ἔδρεψε νέας δάφνας. Ἐν μουσικῇ ἐφημερίδι κριτικός τις ἔγραφεν ὅτι «εὗρεν ἐνθουσιασμὸν ὑπερβαλόντα πᾶν ὅ,τι καὶ οἱ θερμότατοι θαυμασταὶ αὐτοῦ ἀνέμενον» καὶ παρακατιὼν προσέθετεν· «Ἐλλείπουσι λέξεις πρὸς ἀκριβῆ παράστασιν τῆς κλειδοκυμβαλιστικῆς τέχνης αὐτοῦ», ὅπερ λίαν καλῶς ἐννοοῦσιν οἱ ἀκούσαντες τὸν μέγαν κλειδοκυμβαλιστήν.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐπεδόθη εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ *Ἐμπόρου Καλάσνικοφ*. Τὸ θέμα ἐλήφθη ἐκ περιόδου τῆς ῥωσσικῆς ἱστορίας ἀναγομένης εἰς τὴν ἐποχὴν Ἰβὰν τοῦ Τρομεροῦ. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ *Μακκαβαῖοι* ἐδιδάχθησαν ἐν Πετρουπόλει μετὰ πληρεστάτης ἐπιτυχίας καὶ ὁμοθύμων παρὰ τῶν κριτικῶν ἐπαίνων. Τὸ ἔτος 1878 εὗρε τὸν Ρουβινστάιν μεταβαίνοντα ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν. Ἐπεσκέψατο τὴν Βιέννην, τὸ Ἀμστελόδαμον, τὰς Βρυξέλλας, τοὺς Παρισίους, τὸ Κενιξβέργην

τὴν Λειψίαν, τὸ Ἀνόβερον, τὸ Βερολῖνον καὶ πολλὰ ἄλλα μέρη. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἐν Πετρουπόλει θέατρον *Μαρίας* ἐδιδάχθη ὁ *Ἔμπορος Καλάσνικοφ*. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐκ συμπτώσεως ἀπεσύρθη ἡ ἄδεια δευτέρας παραστάσεως τοῦ δράματος. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐξετελέσθη ἀπαγχονισμὸς καταδίκου, ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τῷ δράματι ὁμοία ποινὴ ἐξετελεῖτο ἐπὶ τοῦ *Ἐμπόρου Καλάσνικοφ* καὶ ἡ ὅλη μουσικὴ ἔφερε χαρακτῆρα ἐξαισίου τραγικοῦ μεγαλείου, τὰ δύο ταῦτα σύγχρονα γεγονότα ἐνεποίησαν ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν ἐπὶ τοῦ δημοσίου καὶ κατὰ συνέπειαν ἀπηγορεύθη ἡ περαιτέρω διδαχὴ τοῦ μελοδράματος. Ἀτυχὴς σύμπτωσις, καθότι ὁ *Καλάσνικοφ* εἶναι ἀπαράμιλλον μελόδραμα, μεστὸν δραματικῆς θερμότητος καὶ δράσεως, ἐξαίσιος δὲ ἡ ὅλη μουσικὴ τοῦ ἔργου τούτου.

Παραδόξως πως ἐνῷ πάντα τ' ἄλλα δράματα τοῦ Ρουβινστάιν ἐδιδάχθησαν καὶ ἐκτὸς τῶν ρωσσικῶν συνόρων, ἤτοι ἐν Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, τὸ μελόδραμα τοῦτο, καίπερ ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ μεστὸν διὰ τοὺς ξένους ἐνδιαφέροντος, ἕνεκεν ἴσως τοῦ ἀποκλειστικῶς ρωσσικοῦ χαρακτῆρος, οὐδαμοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐδιδάχθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'

Ὁ «Νέρων»

Τῇ 1 Νοεμβρίου 1879 παρέστη ὁ Ρουβινστάιν ἐν ἑνὶ τῶν λαμπροτάτων καὶ μεγίστων θριάμβων ἐξ ὅσων κατήγαγε κατὰ τὸ μακρὸν καὶ ἀγλαὸν στάδιον αὐτοῦ, αἱ δὲ τιμαὶ αὗται τῷ ἀπεδόθησαν κατὰ τὴν διδαχὴν τοῦ «*Νέρωνος*» ἐν τῷ Μελοδραματικῷ θεάτρῳ τοῦ Ἀμβούργου.

Ἡ παράστασις διήρκεσε τέσσαρας ὥρας καθ' ἃς ἀδιάπτωτος ἐπεκράτει ἐνθουσιασμός· ὅτε ἐν τῷ τέλει ὁ μεγαλοφυὴς συνθέτης ἀφεὶς τὴν ῥάβδον τῆς διευθύνσεως τῆς ὀρχήστρας ἐστράφη ὅπως εὐχαριστήσῃ δι' ὑποκλίσεως τῷ δημοσίῳ, ἅπαξάπαν τὸ ἀκροατήριον ὡς εἷς ἄνθρωπος ἠγέρθη καὶ φρενιτιωδῶς ἐχειροκρότει καὶ ἀνευφήμει αὐτὸν ἀναγκασθέντα τεσσαρακαιδεκάκις νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν σκηνὴν μεθ' ὅλων τῶν ὑποκριτῶν πρὸ τῆς αὐλαίας, καίτοι προκεχωρηκυίας ἤδη τῆς ὥρας. Ὁ Χὰνς φὸν Βύλοφ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀκροατὴν ἐφαίνετο ἐνθουσιῶν καὶ ὅτε πλέον οἱ ὑποκριταὶ ἀπηύδησαν καὶ δὲν ἤθελον νὰ προσέλθωσιν εἰς νέας προσκλήσεις τοῦ δημοσίου, ὁ Ρουβινστάιν ὑπὸ πλήθους φίλων συνωδεύθη ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ ἡ λαμπρὰ ἑορτὴ ἔληξε δι' εὐθύμου δείπνου καθ' ὃ ὁ μέγας συνθέτης ἤκουσεν ἀτελευτήτους ἐνθουσιώδεις προσφωνήσεις καὶ ἄφθονος ἔρρευσεν ὁ καμπανίτης. Πολὺ τῆς ἐπιτυχίας ὀφείλεται

εἰς τὴν προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ρουβινστάιν διεύθυνσιν τῆς ὀρχήστρας, διότι ἐκέκτητο ἐν ἐξόχῳ βαθμῷ τὴν δύναμιν τῆς μεταδόσεως εἰς τὴν ὀρχήστραν πάσης τῆς θερμότητος καὶ τοῦ οἴστρου αὐτοῦ. Πράγματι, κατὰ τοῦτο ὑπῆρξεν ἀπαράμιλλος καὶ διὰ τοῦτο προσφιλέστατος τοῖς ἀποτελοῦσι τὴν ὀρχήστραν, διότι, ὡς μέλος τι ὀρχήστρας ἔλεγε, μόνον ὑπὸ τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ᾐσθάνετό τις ἡδονὴν ἐκτελέσεως.

Παραδόξως πως ὁ Ρουβινστάιν οὐδέποτε διηύθυνεν ὀρχήστραν τοῦ θεάτρου τῆς Πετρουπόλεως καὶ τοῦτο εἶναι ἀνεξήγητον εἰς πάντα ξένον ἐπισκεπτόμενον τὴν Ρωσσίαν καὶ ἀναλογιζόμενον ὅτι οἱ γερμανοὶ θεατρῶναι θὰ ἔδιδον πᾶν ὅ,τι ἠδύναντο διὰ νὰ ἔχωσιν ἔστω καὶ ἐπί τινας μῆνας τὸν Ρουβινστάιν διευθυντὴν τῆς ὀρχήστρας αὐτῶν. Μετὰ τὴν τοῦ **Νέρωνος** διδασκαλίαν ὁ Ρουβινστάιν ἐπεχείρησε νέας μουσικὰς περιοδείας, τὸ δ' ἐπιὸν θέρος, τοῦ ἔτους 1880, συνέθετεν ἐν Πέτερχοφ τὴν πέμπτην συμφωνίαν αὐτοῦ ἐν *sol* ἐλάσσονι, γνωστὴν ὑπὸ τὸν τίτλον ***ρωσσικὴ συμφωνία***.

Ἡ συμφωνία ἐξετελέσθη ἐν Πετρουπόλει τὸν Ὀκτώβριον ἐν χειρογράφῳ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ τοῦ Ρουβινστάιν καὶ μετ' ἐκτάκτου ἐπιτυχίας. Ἐκ Πετρουπόλεως μετέβη εἰς Ἀμβοῦργον, ἔνθα ὁ **Δαίμων** ἐδιδάσκετο τὸ πρῶτον ἐν Γερμανίᾳ. Κατόπιν ὁ Ρουβινστάιν μετέβη εἰς Βερολῖνον καὶ διέτρεξεν ἅπασαν τὴν Εὐρώπην ἐκτελῶν συναυλίας, ἐν Μαδρίτῃ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1881, ἐν Λονδίνῳ τὸν Μάιον καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Σκωτίας, Ἀγγλίας καὶ Ἰρλανδίας. Πανταχοῦ ἔτυχε θερμοτάτου ἐνθουσιασμοῦ ἐκδηλώσεων, καί τινες ἀποχαιρετήριοι συναυλίαι παρέσχον αὐτῷ τὸ θέαμα ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ρουβινστάιν ἐνεφανίσθη ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τρεῖς ἰδιότητας, ὡς κλειδοκυμβαλιστής, συνθέτης καὶ διευθυντὴς ὀρχήστρας. Τὸ μελόδραμα αὐτοῦ, **Δαίμων,** ἐδιδάχθη ἐν τῷ Covent Garden ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, συμπραττόντων τῶν Τρεβέλλι καὶ Ἀλβάνι ὡς ἀοιδῶν· κατόπιν δ' ἐδιδάχθη ὁ ***Πύργος τοῦ Βαβέλ***.

Ὁ **Δαίμων** ὑπόθεσιν ἔχει εἰλημμένην ἐκ τῶν ἐξόχων ποιημάτων τοῦ Λερμοντώφ, ἀλλὰ τὸ θέμα εἶναι ἀκατάλληλον διὰ μελόδραμα, διότι ἡ παράστασις τοῦ Διαβόλου ἐρχομένου εἰς τὴν γῆν καὶ τιτρωσκομένου ὑπὸ ἔρωτος πρὸς περικαλλῆ γυναῖκα, ὁσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι πρόσφορος ἐν ποιήματι, καθίσταται δυσχερὴς ἐπὶ σκηνῆς. Εἶναί τι ὅλως ἀπρόσιτον εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ἐστερημένον παντὸς στοιχείου πιθανότητος, ἄνευ τῆς ὁποίας πᾶν δραματικὸν ἔργον ναυαγεῖ. Ὅτε τὸ μελόδραμα τοῦτο ἐδιδάχθη ἐν Covent Garden, καὶ ἡ ἐπὶ σκηνῆς διδασκαλία αὐτοῦ ἐξετελέσθη μετὰ πάσης καὶ περὶ τὰ δευτερεύοντα αὐτὰ

τελειότητος, δὲν ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῇ ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν Διάβολον, ἢ νὰ φαντασθῇ διάβολον ἐρώμενον τῆς Ταμάρας· πλὴν τούτου δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ποίημα τοῦ Λερμοντὼφ ἦτο πάντῃ ἄγνωστον τῷ πλείστῳ τοῦ δημοσίου. Ἐν Ρωσσίᾳ, ἔνθα ὁ λαὸς εἶναι ἀφελέστερος καὶ εὐδιαθετώτερος διὰ τὸ ὑπερφυσικόν, γινώσκει δὲ καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Λερμοντώφ, τὸ μελόδραμα τοῦτο τοῦ Ρουβινστάιν εἶναι δημοτικόν, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐν Λονδίνῳ δὲν ἔτυχε συμπαθειῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ρουβινστάιν ἀπώλεσε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικολάι, διευθυντὴν τότε τοῦ Ὠδείου τῆς Μόσχας καὶ διαπρεπέστατον μουσικὸν κλειδοκυμβαλιστὴν ἐν Ρωσσίᾳ, ἀδελφὸν ὅστις, εἰ μὴ ἦτο ἡ τὰ πάντα ἀπορροφῶσα προσωπικότης τοῦ ὑπερόχου ἀδελφοῦ, πλειότερον θὰ διεφημίζετο.

Ἡ ἀπώλεια ἦτο σκληρὰ διὰ τὸν Ρουβινστάιν καὶ τὴν λυπηρὰν εἴδησιν ἔμαθεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐν Μαδρίτῃ θριάμβων αὐτοῦ. Κατὰ μῆνα Ἰούνιον ἐξετέλεσεν ἐν Παρισίοις δύο συναυλίας καὶ εἶτα ὁ μέγας καλλιτέχνης ἐπανέκαμψεν εἰς *Πέτερχοφ,* ἵνα μετὰ κοπιῶδες ἔαρ διέλθῃ ἡσύχιον θέρος. Ἀλλὰ συνήθως οὐδ' ἐν Πέτερχοφ τῷ παρείχετο τοιαύτη ἄνεσις. Περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν φίλων καὶ θαυμαστῶν ἠναγκάζετο νὰ ἐξέρχηται, καὶ εἰ μὴ εἶχε τὴν ἕξιν ν' ἀφιεροῖ τακτικῶς ὥρας τινὰς τῆς ἡμέρας εἰς συνθέσεις, πᾶσα ἐργασία θὰ τῷ ἦτο ἀδύνατος, ἄπορον δὲ εἶναι πότε εὕρισκε καιρὸν καὶ ν' ἀντιγράφῃ — ὅπερ πάντοτε ὁ ἴδιος ἔπραττε — τὰ χειρόγραφα, διότι ἐξαιρέσει ὀλίγων τινῶν ἑβδομάδων τὰς ὁποίας διήρχετο κατὰ τὸ θέρος ἐν Πέτερχοφ, καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον περιώδευεν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἐκτελῶν συναυλίας ἢ διευθύνων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ηὔξανε συγκειμένη ἐκ δύο υἱῶν καὶ μιᾶς θυγατρός. Ἄπορον δ' ὅτι οὐδὲν τῶν τέκνων αὐτοῦ ἐφάνη ἀποκλῖνον εἰς τὴν μουσικήν, καὶ τοῦτο ἴσως διότι αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν δὲν ἐνεθάρρυνεν αὐτὰ εἰς τοιοῦτο στάδιον. Ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Ἰάκωβος, περὶ τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἠσχολεῖτο ἐπισταμένως εἰς τὰς σπουδὰς αὐτοῦ· ἡ Ἄννα, κατά τινα ἔτη νεωτέρα, ἡ κατ' ἐξοχὴν εὐνοουμένη τοῦ Ρουβινστάιν ηὔξανεν ὁσημέραι ἐρασμιωτέρα, ἀληθὴς εἰκὼν λεπτοφυοῦς καλλονῆς, καὶ ὁ νεώτερος υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἦτο εἰσέτι παιδάριον. Ὁ μέγας μουσικὸς ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ, ἦτο ἥκιστα οἰκουρός, ἀλλ' εὐνόητος ἦν ἡ εὐχαρίστησις, ἣν μετὰ κοπιώδεις περιοδείας, ᾐσθάνετο ἐπανακάμπτων εἰς Πέτερχοφ καὶ ὁ πόθος μεθ' οὗ ὑπὸ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του ἀνεμέ-

νετο ἡ ἡμέρα τῆς ἐπανόδου του. Ἐν τῇ οἰκίᾳ ὁ Ρουβινστάιν ἐδέχετο ἀτελευτήτους ἐπισκέψεις καὶ κατὰ τὰς ἑσπέρας, καθ' ἃς αὐτός, ὁ βαρβιτιστὴς Δαβιδόφ, καὶ ὁ ἔξοχος οὔγγρος τετραχορδιστὴς Ἄουερ ἔπαιζον, ἡ ἔπαυλίς του, καίπερ εὐρεῖα, δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ τοὺς προςερχομένους θαυμαστάς, καὶ ἔξωθεν αὐτῆς, ἐπὶ τῆς πρασιᾶς, ἐπὶ τῶν δένδρων, ἐπὶ τῶν βαθμίδων, τῶν ἐξωστῶν, συνωστίζετο τὸ πλῆθος καὶ ἐν βαθυτάτῃ σιγῇ ἤκουε τοὺς ἁρμονικοὺς φθόγγους τοὺς διαχεομένους ἐκ τῶν ἀνοικτῶν παραθύρων τῆς αἰθούσης.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1881 ὁ Ρουβινστάιν ἐξῆλθεν εἰς νέαν περιοδείαν καὶ κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1882 ἡ πέμπτη συμφωνία αὐτοῦ ἐξετελέσθη ἐν Λειψίᾳ, διευθύνοντος αὐτοῦ. (Ἕπεται συνέχεια).

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ[1]

41.

Ἄδειος ὁ πάνω μαχαλᾶς καὶ
ἄδειο τὸ πάνω πάτωμα

Εἰρωνικῶς ἐπὶ μωρῶν καὶ ἀνοήτων. Πολλὰς παροιμίας ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι περὶ τοιούτων, ὡς τὰς *Μωρότερος Μωρύχου, Μωρότερος* ἢ *ἀρχαιότερος Ἰβύκου,* καὶ ἄλλας.

Avoir des chambres vides
dans la tête καὶ
quand la maison est haute
il n'y a rien au grenier,

λέγουσι καὶ οἱ Γάλλοι.

42.

Ἄδειασέ μας τὰ πιάτα (Ζακυνθία)

ὁμοία τῇ γνωστῇ

ἄδειασέ μας τὴ γωνιά,

ἥτις ἐν Μάνῃ συμπληροῦται·

43.

Ἄδειασέ μας τὴ γωνιὰ·
τὴ φετεινὴ χρονιὰ

ἐπὶ τῶν ἀποπεμπομένων ὡς ὀχληρῶν.

Οἱ δὲ Γάλλοι λέγουσι

Montrez nous vos talons.

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 6.

44.

'Αδελφὸς τοῦ Γιάννη
εἰν' ὁ Παρασκευᾶς (Κυνουρίας)

Ἐπὶ τῶν ὁμοίων τὸ φρόνημα.

Συνῆλθον 'Ατταγᾶς καὶ Νουμήνιος ἢ
Συνῆλθεν 'Ατταγᾶς Νουμηνίῳ

κατὰ τοὺς ἀρχαίους.

45.

'Αδιαφόρετα πασχίζεις καὶ τοῦ κάκου πολεμᾷς,
τὸ ψαράκι ποῦ ψαρεύεις δὲν εἶνε τρόπος νὰ τὸ φᾶς ('Αθηνῶν)

ἐπὶ τῶν μάτην κοπιώντων

ἀδύνατον θηρᾶν

ἔλεγον οἱ ἀρχαιοι.

46.

'Addio φτώχεια
ὁμοία τῇ ἄφσε γειὰ τῆς φτώχειας

ἐπὶ τῶν ἀνελπίστως πλουτούντων.

ἅλις δρυός.

47.

'Αέρα κοπανίζει καὶ
ἀέρα κοπανιστὸν γυρεύει (Ἠπείρου)

Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ἀέρα δέρειν
Οἱ Γάλλοι Battre l'eau.

48.

Αἱ μὲν χεῖρες χεῖρες Ἠσαῦ,
ἡ δὲ φωνὴ φωνὴ Ἰακώβ.

Ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ὁμοία ταύτῃ εἶνε ἡ τῶν ἀρχαίων

Τοῦτο τὸ ὑπόδημα ἔρραψε μὲν Ἱστιαῖος,
ὑπεδήσατο δ' Ἀρισταγόρας.

49.

Αἴ! Συμπέθερε, συμπέθερε Μιχάλη,
μὴ φουσκώνῃς τὸ ζουμὶ καὶ χύνεται τὸ λᾶδι (Λακεδ.)

Ἐπὶ ἄγαν φιλαργύρων.

50.

Αἰσχρὸν ἐστι καὶ λέγειν.

Ἡ παροιμιώδης αὕτη φράσις ἐλήφθη ἐκ τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου (ε' 22) λέγοντος: «Τὰ γὰρ κρυφῇ γενόμενα ὑπ' αὐτῶν *αἰσχρὸν ἐστι καὶ λέγειν*».

51.

Ἀκαμάτρα ἂν βράσῃ κουκιά,
θὰ τὰ φάγουμε ὠμά. (Ἠπείρου)

Διάφορος τῆς παρὰ Βενιζέλῳ Α, 36.—Σαφής.

52.

Ἀκαμάτρας χέρ' ἱδρώνει
κι' ἀκαματεροῦ ποδάρι. (Λακεδαίμονος)

53.

Ἀκόμα βρωμάει τὸ γάλα σου σ'τὸ στόμα.

Διάφορος τῆς παρ' Ἀραβαντινῷ 190 (πρβλ. Βενιζ. Β, 76) — Λέγεται ἐπὶ ἀνθρώπων, ὧν οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις δεικνύουσι μωροὺς καὶ ἀνοήτους.

Ὅτι ἡ παροιμία ταύτην ἔχει τὴν ἔννοιαν καὶ οὐχὶ ὅπως παρανοοῦντες ἑρμηνεύουσιν αὐτὴν ὁ μακαρίτης Ἀραβαντινὸς καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ λαβὼν αὐτὴν Βενιζέλος «Ἐπὶ τῶν ἐντρυφώντων δαπάνῃ τῆς πατρικῆς περιουσίας καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ἱδρώτων καὶ ἀγώνων των» καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ὁμοίας γαλλικῆς παροιμίας.

Il est encore à la bavette

καὶ il est encore si jeune, que si on lui tordait le nez, il en sortirait ancore du lait.

54.

Ἀκόμα δὲν ἀπέθανα κι' ἀνάψαν τὰ κεριά μου
καὶ πῆραν τὴν ἀγάπη μου μέσα ἀχ τὴν ἀγκαλιά μου. (Ἠπείρου)

Πληρεστέρα τῆς παρὰ Βενιζέλῳ (Α, 40)· ὁμοία τῇ ἀρχαίᾳ

Πρὶν τῆς νίκης τὸ ἐγκώμιον ᾄδειν.

55.

Ἀκόμη δὲν ἀρχίσαμε
πέντε σακκιὰ γιομίσαμε (Λακεδαίμονος)

Ἐπὶ τῶν ἀνοήτων καυχωμένων ἐπὶ ἐργασίᾳ, ἣν δὲν ἔφεραν εἰς πέρας.

56.

Ἀκόμη δὲ βγῆκε ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τῆς μάνας του καὶ

57.

Ἀκόμη δὲ βγῆκε ἀπ' τ' αὐγὸ
καὶ παντρειὰ γυρεύει.

Διάφοροι τῆς παρ' Ἀραβαντινῷ (14 πρβλ. Βενιζέλ. 44). Λέγονται εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν τελείως ἀπείρων· οἱ ἀρχαῖοι ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔλεγον

Οὐδ' ἐπτέτης φράτορας (=ὀδόντας) ἔφυσας.

58.

Ἄκουε καὶ τοῦ μεγαλητέρου σου τὰ λόγια.

Ἐπὶ τῶν φροντιζόντων περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων.— Ἡ ἀρχὴ τῆς παροιμίας ταύτης προῆλθεν ἐκ τούτου.

Μήτηρ τις ὑπερβᾶσα τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ἤκουσε τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ της λέγοντος πρὸς τὸν νεώτερον: Ἀδελφέ μου, καλὸν εἶνε πρὸς ἀποφυγὴν δαπάνης καὶ νὰ ἔχωμεν τὸ κεφάλι μας ἥσυχο, νὰ φροντίσωμεν νὰ εὕρωμεν ἄνδρα τῆς μητρός μας. Ἡ μήτηρ χωρὶς νὰ περιμένῃ τὴν ἀπάντησιν τοῦ νεωτέρου, εἶπε πρὸς αὐτόν: Παιδί μου, *ἄκουε καὶ τοῦ μεγαλητέρου τὰ λόγια.*

59.

Ἄκουε, μανοῦλα,
καὶ φούσκωνε, μυζήθρα.

Διάφορος τῶν παρὰ Βενιζέλῳ (Α, 48, 49) καὶ δημοτ. παροιμ. Παρνασσοῦ (186). Λέγεται ἐπὶ τῶν ἐπιπληττόντων τοὺς ἀναιτίους ὅπως συνετισθῶσιν οἱ ὑποδεέστεροι ἁμαρτάνοντες. Ὁμοία τῇ κοινῇ:

Ἐγὼ τὰ λέω τῆς πεθερᾶς μου
γιὰ νὰ τ' ἀκούσ' ἡ νύφη.

60.

Ἄκουε μὲ τ' αὐτιά σου
καὶ βλέπε μὲ τὰ μάτιά σου. (Ζακυνθία)

Συμβουλὴ ἀξιόλογος.

61.

Ἄκουε σακκὶ δεμένο,
καὶ πάντεχέ το γεμᾶτο. (Τρικκάλων)

Ἐπὶ τῶν ὀρθῶς καὶ εὐλόγως κρινόντων τὰ πράγματα· διότι ὅταν ἀκούῃ τις σακκὶ δεμένο, ἐξ ἀνάγκης αὐτὸ θὰ εἶνε πλῆρες.

Ἄκουγέ το, σακκοδεμένε
καὶ σ' τὸν τοῖχ' ἀκουμπισμένε.

Διάφορος τῆς παρὰ Βενιζέλῳ (Α, 46) καὶ Ζαφειροπούλῳ (21). Λέγεται ἐπὶ τῶν εὐπίστων καὶ μωρῶν.

62.

Ἄκουροι καὶ κουρεμένοι
ἦσαν ὅλοι μαζωμένοι (Τρικάλων)

Ἐπὶ ὀχληρᾶς συναθροίσεως πολλῶν φύρδην μίγδην. Ὁμοία τῇ

Κουτσοὶ στραβοὶ
στὴν ἀγιὰ Παρασκευή.

63.

Ἀκοῦς ἐκεῖ!

Ἐπὶ θαυμαζόντων διὰ τὰ γεγονότα ἢ λεγόμενα.

64.

Ἄκουσες λᾶδι; τρέχα
ἄκουσες στεφάνι; φεῦγα (Λακεδαίμονος)

Ἐπὶ τῶν διωκόντων τὰς ὠφελείας καὶ φευγόντων τὴν ζημίαν. Ἡ παροιμία λέγεται ἐν Λακεδαίμονι, διότι οἱ σπεύδοντες εἰς βαπτίσια ὠφελοῦνται ὁπωσδήποτε, οἱ δὲ εἰς γάμους ζημιοῦνται, διότι εἶνε ὑπόχρεοι νὰ ῥίπτωσιν εἰς τὸν δίσκον τῶν ἱερέων.

65.

Ἀκοῦτέ το, γειτόνοι:
πνευμόνια μαγειρεύω ἢ τηγανίζω

ὁμοία τῷ

Γιὰ δές τέ με, γειτόνισσαις,
ποῦ ψάρια μαγειρεύω.

Ἐπὶ ὀκνηρῶν ἐπιδεικνυομένων ὅτι περὶ σπουδαῖα ἀσχολοῦνται!

66.

Ἄκραις μέσαις.

Ἐπὶ τῶν ἀτελῶς εἰδότων τὰ πράγματα καὶ ἐπὶ τῶν ἀτελῆ ποιουμένων ἀφήγησιν. Ὁμοία τῇ παρ' ἀρχαίοις.

Ἄκρῳ ἅψασθαι δακτύλῳ καὶ
ἄκρῳ τῷ ὄνυχι

67.

ἀκριβαὶς ἢ σαλάταις του (Λακεδαίμονος)
ἀκριβὰ τὰ σφογγᾶτά σου.

68.

ἀκριβὸς κελλάρης
καλὸς κελλάρης καὶ
ἀκριβὸς κελλαρτσῆς
πάντα κελλαρτσῆς. (Τρικάλων)

ὅμοιαι τῇ παρὰ Ζαφειροπούλῳ (15)· λέγονται ἐπὶ τῶν τιμίων διαχειριστῶν, περὶ ὧν οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον

ταμίας ἀγαθὸς

(Ἕπεται συνέχεια).

Κ. Νεστορίδης, *γυμνασιάρχης*.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΗ. *Νέα ποιήματα*. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἑστίας», 1892. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ κρίνωμεν δι' ὀλίγων λέξεων τὰ νέα ἔργα τοῦ γνωστοῦ ποιητοῦ κ. Στρατήγη. Ἁπλῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀγγέλλομεν τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν, σημειοῦντες ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα, ἐν οἷς καταλέγεται καὶ τὸ βραβευθὲν κατὰ τὸν Φιλαδέλφειον λυρικὸν ἀγῶνα τοῦ 1892 *Ἔρως καὶ ψυχή*, διακρίνονται διὰ τὴν ἔμπνευσιν, διὰ τὸ γνήσιον ποιητικὸν αἴσθημα καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν καλλιέπειαν καὶ γλαφυρότητα, ἔν τε τῇ καθαρευούσῃ καὶ τῇ δημώδει, τὰς ὁποίας μετ' ἴσης δεξιότητος χειρίζεται ὁ κ. Στρατήγης.

ΑΝΔΡΕΑ ΒΡΑΝΑ. *Ἡ Καταστροφὴ τῆς Ζακύνθου*. Ἐν Κερκύρᾳ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ν. Πετσάλη, 1893. Μεθ' ὅλην τὴν παρατηρουμένην ἀσάφειαν καὶ τὴν ἔλλειψιν ἐγκρατείας καὶ εὐστοχίας περὶ τὴν ἔκφρασιν, διαφαίνεται οὐχ ἧττον εἰς τὸ ποίημα τοῦτο τοῦ κ. Βρανᾶ αἴσθημα ὄχι σύνηθες, στιχουργία ἐπιτυχὴς καὶ ἄλλα ποιητικὰ προσόντα προοιωνιζόμενα ὅτι ὁ νεαρὸς ποιητὴς θὰ δυνηθῇ νὰ παραγάγῃ διὰ τῆς ἀσκήσεως ἔργα πολὺ τελειότερα εἰς τὸ μέλλον.

ΜΑΡΚΟΥ ΓΕΩΡΓ. Α. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ. *Ἔρως καὶ αὐτοκτονία*. Ἀθῆναι, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Γ. Σταυριανοῦ, 1893. Τὸ συγκινῆσαν πρό τινος τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν σπαρακτικὸν δρᾶμα τῆς αὐτοκτονίας δύο ἐραστῶν, ἐνέπνευσε τὸν κ. Γιαννόπουλον, ὅπως συγγράψῃ καὶ δημοσιεύσῃ τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶνε μελέτη, γεγραμμένη μετὰ περισσῆς νεανικῆς ζωηρότητος καὶ θέρμης. Τὸ ὕφος θὰ ἦτο καλλίτερον ἐὰν ἦτο ὀλιγώτερον ῥητορικὸν καὶ ἐὰν ἔλειπον ἐξ αὐτοῦ αἱ δύσχρηστοι καὶ σπάνιαι ἀρχαῖαι λέξεις. Ἀλλὰ καὶ ὅπως ἔχει τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γιαννοπούλου ἀναγινώσκεται εὐχαρίστως ὡς πρωτόλειον νέου εὐπαιδεύτου καὶ φιλομαθοῦς εὐγενῶς φιλοδοξοῦντος ὅπως διακριθῇ εἰς τὸ στάδιον τῶν γραμμάτων.

Λεξικὸν Ἑλληνοαγγλικόν. *Μετὰ παραρτήματος Κυπριακῶν λέξεων*, ὑπὸ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, διερμηνέως καὶ πρωτοκολλητοῦ τοῦ ἐπαρχιακοῦ δικαστηρίου Λευκωσίας τῆς Κύπρου. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, 1892. Ἐκ τοῦ τυπογραφίου Ἐρβέρτου Ε. Κλάρη. Τὸ λίαν ἐπιμελῶς καὶ εὐμεθόδως συντεταγμένον λεξικὸν τοῦτο συνιστῶμεν ἐκθύμως εἰς πάντας τοὺς καταγινομένους περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης. Εὑρίσκεται παρὰ τῷ ἐνταῦθα βιβλιοπωλείῳ τῆς «Ἑστίας».

Ο ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ

ΩΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ

Ἡ χαρακτηρογραφία καὶ ἡ σάτυρα, ἔχουσι στενὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν, καὶ ἐκείνη μὲν εἶνε εἶδος λόγου κυρίως πεζὸν καὶ φιλοσοφικόν, αὕτη δὲ ποίησις κυρίως ἐπαγωγὸς καὶ εὐπρόσιτος διά τε τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἐγείρει καὶ διὰ τὸ εὔχαρι τῆς τε ἰδέας καὶ τοῦ στίχου, ἀλλ' ἀμφότεραι ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀπορρέουσι πηγῆς, ἀπὸ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὅστις παρέχει τὴν ζύμην ἐξ ἧς πλάσσει τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ὁ χαρακτῆρας συγγράφων καὶ ὁ σατύρας ποιούμενος· καὶ ναὶ μὲν εἰς πολλὰ τοῦ λόγου εἴδη ἀντικείμενον ἐρεύνης καὶ σκοπὸς τυγχάνει ὁ ἄνθρωπος ἐν ταῖς πολλαπλαῖς καὶ ποικίλαις λειτουργίαις καὶ ἐκδηλώσεσι τῶν ψυχικῶν καὶ διανοητικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων ἢ τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' ἡ χαρακτηρογραφία καὶ ἡ σάτυρα κρίνουσαι αὐτὸν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ὁμοίους ἐπαφαῖς, κατὰ τὰς ἐμφύτους ἢ κτηθείσας ἀρετὰς ἢ κακίας, εἰσὶν εἴδη κυρίως κοινωνικὰ καὶ πρακτικῶς σκοπιμώτατα. Ὁ σκοπὸς ἀμφοτέρων, καθ' ἃ καὶ ἱστορικῶς ἀποδείκνυται, δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι συμπορεύεται μετὰ τῆς ἠθικῆς· καὶ ὄντως ἡ σάτυρα διὰ τοῦ ψόγου, τῆς χλεύης, τῆς ὕβρεως, τῆς εἰρωνίας καὶ τῆς ἐν γένει προσωπικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀφετηρίας, ἀποτομώτερον καὶ ἀμεσώτερον ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ κακοῦ, καυτηριάζουσα τὰς ἀτομικὰς καὶ κοινωνικὰς πληγὰς καὶ ἀπεργαζομένη οὕτω τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ πεπτωκότος ἠθικῶς ἀτόμου, καὶ τῆς κοινωνίας τὴν πρὸς τὸ καλὸν ἐπίρρωσιν, ἔργον ἐμπείρου καὶ καλῶς μεριμνῶντος γεωργοῦ οἱονεὶ μετερχομένη, ἀνασπῶντος τὰ βλαβερὰ φυτά, καὶ ἀποτέμνοντος τοὺς ἀσθενεῖς τῶν δένδρων κλάδους· ἡ δὲ χαρακτηρογραφία τυγχάνει μὲν φαινομενικῶς ἀντικειμενικὴ ἐργασία, ἁπλῆ τρόπον τινὰ ἀντιγραφεὺς κακιῶν καὶ ἀρετῶν, ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν εἶνε ξένη καὶ ὑποκειμενικῆς τινος τοῦ συγγραφέως διαθέσεως πρὸς σύγκρισιν τούτων, ἀπαθῶς καὶ φιλοσοφικῶς βαδίζουσα χωρὶς νὰ ἐκφέρῃ ἠθικὰ συμπεράσματα, ἀλλὰ τὰς μὲν ἀρετὰς περιγράφουσα μᾶλλον ἐνδιαφερόντως, ἐνθουσιωδέστερον καὶ ὡς τύπους τελειότητος ἰδεώδους, τὰς δὲ κακίας, οὐχὶ ἄνευ ἐμμέσου ψόγου ἐν συμπαραβολῇ πρὸς τὸ ὑπονοούμενον ἀντίθετον ἰδεῶδες. Τοιουτοτρόπως τὰ εἴδη ταῦτα τοῦ λόγου εἰσὶ δύο

ὁδοὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἀπολήγουσαι τέρμα, ἀπὸ τῶν αὐτῶν σκοπῶν καὶ ἰδεῶν ὁρμώμεναι. Ἀλλ' ἡ σάτυρα δὲν δύναται βεβαίως νὰ φέρῃ τὸ ἐπιδιωκόμενον τέλος, ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς κοινωνίας, χωρὶς τῆς μελέτης τῶν χαρακτήρων, ἄρα ἡ σάτυρα προϋποτίθησι τὴν χαρακτηρογνωσίαν οἱονεὶ διάγνωσιν τῆς ὑγιεινῆς καὶ νοσολογίας τῆς κοινωνίας ἧς προώρισται ἐν γένει ἢ ἐν μέρει θεραπευτής. Τὰ δύο εἴδη συγχειραγωγούμενα οὕτως, εἰσὶ σπουδαιοτάτου κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀληθεῖς τῆς ἠθικῆς ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι. Εἶνε κατ' ἀκολουθίαν εὐεξήγητον ὅτι ὁ σατυρικὸς ποιητής, τοῦ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικοῦ χαρακτῆρος ποιήματος, εἶνε πάντοτε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κοινωνικὸς φιλόσοφος, ἀπόδειξις δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου εἶνε καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Ἀνδρέας Λασκαρᾶτος ὁ γνωστὸς ποιητὴς σατυρῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων καὶ χαρακτήρων συγγραφεύς, διάγνωσις καὶ ἀνατομία ψυχῆς ἀφ' ἑνός, μετὰ τῆς θεραπευτικῆς ἀφ' ἑτέρου συμβαδίζουσαι. Τοιαύτη ἀπεδόθη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πάντοτε σημασία εἰς τὴν σχέσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν εἰδῶν τούτων. Ὁ Θεόφραστος τὸν σκοπὸν τῆς χαρακτηρογραφίας ἄριστα διαγράφει ἐν τῷ πρὸς Πολυκλέα προοιμίῳ «Ἐγὼ γάρ, ὦ Πολύκλεις, λέγει, συνθεωρήσας εἰς πολλοῦ χρόνου τὴν »ἀνθρωπίνην φύσιν (καὶ βεβιωκὼς ἔτη ἐννενήκοντα ἐννέα) ἔτι δὲ ὡμι»ληκὼς πολλαῖς τε καὶ παντοδαπαῖς φύσεσι καὶ παρατεθεάμενος ἐξ ἀ»κριβείας πολλῆς τούς τε ἀγαθοὺς τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς φαύλους »ὑπέλαβον δεῖν συγγράψαι ἃ ἑκάτερος αὐτῶν ἐπιτηδεύουσιν ἐν τῷ βίῳ» ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ῥητορικῇ του ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ ἐξετάζει τὸ περὶ παθῶν καὶ χαρακτήρων, ἅτινα θεωροῦνται ὑπὸ τῶν γραμματολόγων καὶ φιλοσόφων ὡς πολύτιμος προσθήκη εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ διδασκάλου φιλοσοφίαν, ὅστις ἐπίσης προσωποποιεῖ τοὺς χαρακτῆρας ὡς ἐξεικονιζόμενα πρόσωπα. Τὴν πρὸς τὴν σάτυραν δὲ στενὴν σχέσιν τῆς χαρακτηρογραφίας προφανέστατα δεικνύει τὸ ὅτι ὁ Ἐρέσσιος φιλόσοφος κατ' Ἀθήναιον ἐμιμεῖτο καὶ σκωπτικῶς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηριζομένους. καὶ τὸ ὅτι κατὰ Πλούταρχον ἔκλινε πρὸς τὴν ἀστειότητα, τόση δὲ ἡ σχέσις καὶ ἡ ἀλληλεπίδρασις τῶν δύο τούτων τοῦ λόγου εἰδῶν, ὥστε ἄλλοι μέν, ἐν οἷς καὶ ὁ πολὺς Κοραῆς, ὀνομάζουσι τὸν Θεόφραστον διὰ τὴν περιγραφὴν τῶν κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων ἐν ταῖς γελοιωτάταις καὶ βδελυρωτάταις αὐτῶν ἀπόψεσιν, εἰσηγητὴν τῆς νέας κωμῳδίας, τῆς ἀδελφῆς ταύτης τῆς σατύρας, καὶ τὸν Μένανδρον δραματοποιήσαντα μόνον τοῦ διδασκάλου τὸ ἠθικὸν σύστημα τῶν χαρακτήρων, ἄλλοι δὲ τοὐναντίον, ἐν οἷς καὶ ὁ σοφὸς Θερειανός, ὅτι οἱ χαρακτῆρες τοῦ ἐξ Ἐρεσσοῦ φιλοσόφου εἰσὶ μᾶλλον ἀποτυπώματα σκηνικῶν διδασκαλιῶν

κατὰ τὴν ἰδίαν του φράσιν, ἀναγομένων εἰς τὴν νέαν κωμῳδίαν, διαφερομένων οὕτω τῶν σοφῶν μόνον περὶ τῆς πατρότητος ἢ υἱότητος τούτου ἢ ἐκείνου τῶν δύο περὶ οὗ ὁ λόγος εἰδῶν.

Ἡ σειρὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου εἴδους, ἐκ μέρους τοῦ Λασκαράτου, δὲν καταστρέφουσι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν σχέσιν. Κατὰ φιλοσοφικὴν ἀκρίβειαν ἔδει νὰ προηγηθῇ ἡ ἔκδοσις τῆς συγγραφῆς τῶν χαρακτήρων, καὶ εἶτα αἱ σάτυραι, ἀλλ' ἂν τοῦτο δὲν ἐγένετο, τοὐναντίον δὲ προηγήθησαν αὗται, δὲν ἕπεται ὅτι ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ δὲν προηγήθη ἡ χαρακτηρογνωσία· ὁ βίος τοῦ Λασκαράτου ἀποδεικνύει ἐν ὅλαις ταῖς ἐκδηλώσεσι τῆς διανοητικῆς καὶ ψυχικῆς του ἐργασίας ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, ὅτι ἂν μέχρι πρὸ χρόνου μικροῦ δὲν ἐξεδόθη ὑπ' αὐτοῦ εἰδικὸν περὶ χαρακτήρων σύγγραμμα, ὅλα τὰ πεζὰ καὶ ποιητικά του ἔργα βάσιν ἔσχον τὴν κοινωνίαν ἐν ταῖς ποικιλίαις τῶν χαρακτήρων διαφόρως ἐκδηλουμένων ὡς ἀντικειμένων ὕβρεως, χλεύης, μελέτης, ἐπαίνου, διδάγματος. Ὁ Λασκαρᾶτος συγχρόνως ἐμελέτα τὴν κοινωνίαν καὶ ἔγραφε κυρίως σατύρας, τὰ δ' ἔργα του ἐντεῦθεν ἔχουσι μᾶλλον χαρακτῆρα ἐμμέτρων κοινωνικῶν μελετημάτων. Πρὶν ὅμως ἐπιληφθῶμεν τῆς περὶ τοῦ τελευταίου του συγγράμματος κρίσεως, δὲν νομίζομεν ἀπὸ σκοποῦ ν' ἀναφέρωμεν βραχέα τινὰ τοῦ βίου αὐτοῦ, παρέχοντες εἰκόνα σμικρὰν αὐτοῦ, σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον καὶ πρὸς τὰς τοῦ συγγραφέως ῥοπάς.

Ὁ Λασκαρᾶτος εἶνε ἐκ τῶν γνωστοτέρων συγγραφέων καὶ ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, διά τε τὴν πρωτοτυπίαν τῶν ἔργων του, τὴν λεπτότητα τοῦ πνεύματος, τὸ ἰδιοφυὲς ὕφος, τὰ ἀντικείμενα ἅτινα διεπραγματεύθη, τὸ ἔξοχον σατυρικὸν ἅλας καὶ διὰ τὴν πρὸς τὰς πεποιθήσεις καὶ ἰδέας αὐτοῦ ἀμετάπτωτον ἐμμονὴν καὶ θάρρος. Βαίνων ἤδη θαλερὸς εἰς τὸ ὑπερογδοηκοστόν, οὐδαμῶς ἀπώλεσε τὸ νεανικὸν πῦρ, ἀόκνως ἐργαζόμενος καὶ ὢν ὑπόδειγμα ἀκαταπονήτου καὶ ἐρευνητικοῦ λογίου. Ὑπὸ τὸ ἰσχνόν, ξηρόν, ἤρεμον καὶ ἀπαθές, κρύπτει ῥώμην ἀξιοσημείωτον πνεύματος καὶ σώματος, ἵσταται δὲ φρουρὸς ἄγρυπνος πρὸ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων, περὶ πάντων σκεπτόμενος καὶ ἐργαζόμενος, συντρέχων παντὶ πνευματικῷ ἀγῶνι, συλλόγῳ καὶ ἔργῳ, ψέγων τὰ κατ' αὐτὸν παράχορδα καὶ ἐπαινῶν τὰ κατ' αὐτὸν ὀρθά. Ἡ φαντασία του εἶνε γονιμωτάτη, μὲ τὸν προσφιλῆ του ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐνδεκασύλλαβον καὶ τὸν τύπον τῶν σονέττων, αἱ ποιήσεις του διαδέχονται ἀπὸ τῆς νεότητός του ἀλλήλας πλήρεις ἅλατος, δηκτικαὶ τὰ πολλά, πάντοτε δὲ κινοῦσαι τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινωνίας. Εἶνε δύσκολον νὰ συμβῇ τι ἄξιον λόγου ἐν τῷ κοινωνικῷ ἢ πολιτικῷ

βίῳ, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὸ φῶς ποίησις ἢ πεζὴ διατριβὴ τοῦ Λασκαράτου, ἐὰν δὲ τύχῃ ἐχθρικῆς ἀπαντήσεως, μεροληπτικῆς κρίσεως, ἢ κακοβούλου ἐκθέσεως, ἡ ἄμυνά του ἐννοεῖ νὰ φθάσῃ μέχρι τῶν ἄκρων, καταλήγουσα μάλιστα εἰς ἐπίθεσιν ἐνίοτε ὑπερβολικῶς ἀμείλικτον.

Τὸ Ληξούριον ἔνθα ἐγεννήθη ὁ Λασκαρᾶτος τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, εἶνε τόπος ἐν ᾧ διὰ λόγους κλιματολογικοὺς καὶ κοινωνικοὺς πλεονάζουσιν οἱ ἰδιότροποι καὶ παράξενοι χαρακτῆρες. Τὸ σατυρικὸν ἅλας ἀφθονεῖ, πολλὴ δὲ εἶνε ἡ ἀγχίνοια, ἡ ἑτοιμότης τῶν λόγων, τὸ εὐτράπελον τῆς φράσεως, τὸ φιλοσκῶμμον καὶ τὸ εὔχαρι τῶν κατοίκων. Αἱ μεταξὺ Ἀργοστολιωτῶν καὶ Ληξουριωτῶν κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ αἰῶνος ἔτη διαμάχαι, ὁ λυσσώδης ἀνταγωνισμὸς τῶν ἐντοπίων ἐν Ληξουρίῳ μερίδων ὑπὸ ἀριστοκράτας ἀρχηγούς, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μαχομένους διὰ τὰ σκῆπτρα, εἶχον αὐτόχρημα ἐμβάλει εἰς ἀναστάτωσιν τὴν μικράν μας πόλιν, καὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς ἐκδηλώσεις ποιητικῶν φύσεων, σατυρικῶν καὶ πικροχόλων. Ὁ Λασκαρᾶτος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὰ νεανικά του ἔτη διερχόμενος, ὢν δ' ἐκ φύσεως ἐρευνητικός, καὶ ὀργῶν εἰς μελέτας, μὲ τὴν ἔμφυτόν ζωηρότητα τοῦ πνεύματός του, καὶ μὲ τὴν γονιμότητα τῆς φαντασίας του ἦτο φυσικὸν νὰ δράσῃ ἐν πρώτοις, καὶ νὰ αἰσθανθῇ καὶ ἀποδώσῃ τὰς ἐπὶ τοῦ πνεύματός του ἐπηρείας τῶν τότε γεγονότων. Ἀπὸ τοῦ στενοῦ ἐκείνου κύκλου ἐτάνυσε τὸ πρῶτον τὰς πτέρυγας ὁ Λασκαρᾶτος. Τὰ πρῶτά του ἔργα ἀπὸ τῶν γεγονότων τούτων ἐπήγασαν, καὶ ἀπὸ τῶν τοπικῶν ἤρξατο ἡ εἰς γενικὰ τῆς κοινωνίας ζητήματα μετέπειτα ἐκδηλωθεῖσα ἐν τῷ πεζῷ καὶ τῷ ἐμμέτρῳ λόγῳ φιλολογική του δρᾶσις. Ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τῶν κατοίκων, ἦτο καὶ χαρακτὴρ τοῦ Λασκαράτου, ἀλλ' εἰς καλλιέργειαν, εἰς κοινωνικὴν σκοπιμότητα τρεπόμενος, διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς εὐφυΐας. Ἀνήκων εἰς εὔπορον οἶκον καὶ ἀριστοκρατικόν, ἐκ τῶν γνησιωτέρων ἀπογόνων τοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕʹ αἰῶνος ἐνταῦθα ἐκ Νεαπόλεως ἐλθόντος καὶ ἐγκαταστάντος, κόμητος Collela Tipaldo, ἔτυχεν ἀπὸ παίδων τῆς δεούσης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, προορισθεὶς εἰς ἐπιστήμονα ἵνα συνεχίσῃ τὸ κλέος διακριθέντος παλαιοῦ τοῦ οἴκου του καὶ ὁμωνύμου αὐτῷ ἰατροφιλοσόφου. Ἐν Ἰταλίᾳ γενόμενος διδάκτωρ τὰ νομικά, πολλὰς πόλεις περιηγηθεὶς καὶ ἐπ' ἀρκετὸν ἐν Ἀγγλίᾳ βιώσας, ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα εὐτυχήσας νὰ παραστῇ εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ πατρός του Γερασίμου, ἀνδρὸς εὐφυεστάτου καὶ πολυπείρου. Νυμφευθεὶς κατόπιν τὴν εὐπαίδευτον καὶ νουνεχῆ Πηνελόπην Κοργιαλένια, ἔζησεν ἐπ' ὀλίγον μόνον ἐν Ληξουρίῳ πρὸς κανονισμὸν τῶν οἰκογενειακῶν του ὑποθέσεων,

μεθ' δ όριστικῶς έκτοτε έγκατέστη εἰς Ἀργοστόλιον, ὅθεν ἀπεμακρύνθη μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ διωγμοῦ του. Τὸ ἐπάγγελμά του δὲν μετῆλθε εἰμὴ ἐπί τινα καιρὸν ὡς δικαστής, διακριθεὶς ἐπὶ ἐντιμότητι καὶ αὐστηρότητι οὐχὶ ἀμίκτῳ ἐνίοτε ἰδιοτροπιῶν. Ἦτο πολὺ φυσικὸν τοῦτο· ποιητὴς ἐκ φύσεως ὁ Λασκαράτος, εἰς τὰς χώρας τῆς φαντασίας τοῦ αἰσθήματος, τοῦ ἰδεώδους ζῶν, δὲν ἦτο τὸ δυνατὸν ν' ἀρέσκηται εἰς τοὺς ξηροὺς καὶ ἀτερπεῖς τῶν νόμων τύπους, εἰλικρινὴς δέ, εὐθαρσής, φιλαλήθης, ἀφιλοκερδής, ὑψηλόφρων ἀνὴρ ὡς ἐκεῖνος δὲν ἠδύνατο ν' ἀσκῇ πρακτικῶς ἐπιστήμην ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν κατ' αὐτὴν ἀδυνατεῦσαν ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ ψεύδους, τῆς στρεψοδικίας, τῆς ἀνειλικρινείας καὶ τῆς κερδοσκοπίας. Καὶ ἔπραξε καλῶς. Ἐξοχότητα νομικὴν δὲν θὰ εἴχομεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λασκαράτου. Τίς οἶδε εἰς τίνα τίτλον τῶν πανδεκτῶν, εἰς ποίαν σελίδα τῶν Ἐνετικῶν στατούτων, εἰς ποῖον τοῦ Ἰονίου Κώδικος ἄρθρον θὰ ἐξηντλεῖτο ἡ εὐφυΐα του, εἰς τίνα χειρόγραφα, εἰς ποίων συμβολαίων καὶ ἀποφάσεων τὴν κρίσιν θὰ περιωρίζετο τῆς διανοίας του ὁ ὀργασμός, χωρὶς ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ νὰ καταλείψῃ ἴχνη τῆς διαβάσεώς του, αἰτίας φήμης ἀγλαῆς ἐν τῷ μέλλοντι. Ἄγαμος ἔτι ἀνέτειλεν εἰς τὸν Παρνασσόν· Αἱ ὡραιότεραι ποιήσεις του τότε σχεδὸν ὅλαι ἐγράφησαν. Εἰς τὸ χαρωπὸν κλῖμα, ὑπὸ τὸν γελόεντα τοῦ Ληξουρίου οὐρανὸν ἐδέχθη τὰ πρῶτα τῆς Μούσης φιλήματα, τὰ δὲ ἔργα του, ὧν προεξάρχει τὸ «Ληξοῦρι», ἔχουσι περίπου ἀντικείμενα ἐντόπια. Αἱ ἐμπνεύσεις του προήρχοντο ἐν πλείστοις ἐκ γεγονότων καὶ προσώπων συγχρόνων, τὰ δὲ ἔργα του ἐν γένει κάλλιστα δύναταί τις νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς δημώδη φιλοσοφήματα καὶ σατυρικοκοινωνικὰς περὶ Κεφαλληνίας μελέτας. Αἱ θρησκευτικαὶ τοῦ τύπου προλήψεις, καὶ τὸ ἐν πολλοῖς ὑπερβολικὸν τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, πρὸ πάντων δὲ τοῦ κλήρου ἡ μικρὰ μόρφωσις καὶ ἡ ἀμφίβολος ἠθικὴ πολλῶν τότε κληρικῶν παρέσχον ἔκτοτε εὐρὺ στάδιον μελετῶν καὶ ἀγώνων τῷ Λασκαράτῳ, ὅπερ ἀποτελεῖ ἔκτοτε τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν συγγραφῶν του καὶ ποιήσεων, καὶ ὅπερ ἐξέτεινε πέραν τῶν τύπων καὶ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, εἰς ἄλλας οὐσίας καὶ δογμάτων συζητήσεις, ὅπερ ὡς εἰκὸς ἠρέθισε καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας τὰ νεῦρα, καὶ παρώργισε πολλοὺς τοῦ λαοῦ, ἐντεῦθεν δὲ πολλὰ ὑπέστη ὁ ποιητὴς δεινά. Ὅστις γνωρίσῃ τὸν Λασκαράτον θ' ἀπορήσῃ βεβαίως πῶς ὑπὸ τόσην σοβαρότητα καὶ ὀλιγολογίαν, κρύπτει τόσην θερμότητα καὶ σατυρικὴν ἀφθονίαν. Ἀναστρεφόμενος μετ' ὀλίγων, ἐν τῷ οἴκῳ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας διαμένων, οὐχὶ κοινωνικὸς καὶ ὁμιλητικός, οὐδαμῶς δὲ περίεργος καὶ φιλόκαινος, κατορθοῖ οὐχ ἧττον νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ βάθη τῶν κοινωνικῶν

ἀδύτων καὶ τῶν οἰκογενειακῶν ἀπορρήτων. Εἶνε ἀφανὴς ἐρευνητὴς καὶ ὅλα τὰ γινώσκει καὶ γράφων φαίνεται ὡς ἄνθρωπος διαγαγὼν τὸν βίον ἐν συνεχεῖ καὶ θερμῇ ἐπιμιξίᾳ μεθ' ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὡς ἀληθὴς ἄνθρωπος τῆς ἀγορᾶς, τοῦ καφενείου, τοῦ οἰνοπωλείου, ὡς στοιχεῖον καὶ παρὼν ἐν πάσῃ τύρβῃ κοινωνικῇ. Αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων εἰσὶν αὐτῷ γνωστόταται. Παντὸς ἀτόμου καὶ οἴκου ἡ ἱστορία γνωρίζεται κατὰ βάθος ὑπ' αὐτοῦ, οὐδέποτε ὅμως μετῆλθεν ἔργον χαιρεκάκου ἐπικριτοῦ, οὐδὲ κακογλώσσου ἐν ταῖς ὁμιλίαις αὐτοῦ. Αἱ ἕξεις τοῦ βίου του εἰσὶν ἁπλοϊκώταται. Εἰς τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ Ῥιτσᾶτα μικράν του ἔπαυλιν μεταβαίνει συχνάκις πεζῇ καὶ μόνος, ἀδιαφορῶν διά τε ὑπερβολικὸν ψῦχος ἢ τὸν πολὺν καύσωνα. Ἐκεῖ τὸ θέρος μένει οἰκογενειακῶς ἐπὶ πολύ, ζῶν λιτοβίως καὶ μεμετρημένως γράφων καὶ μελετῶν πάντοτε, ἐν μέσῳ τῶν ἀγροτικῶν του ἀσχολιῶν, καὶ ἂν τυχὸν εὑρεθῇ ἐκεῖ μόνος, αὐτὸς ὁ ἴδιος περιποιούμενος ἑαυτὸν καὶ τὸν οἶκόν του, συλλέγων τὰ ξυλάρια καὶ μαγειρεύων, οὐδένα ἐνοχλῶν ἀλλὰ καὶ οὐδένα φοβούμενος. Ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ τοῦ Λασκαράτου ἐπικρατεῖ ἡ φιλόνεικος τάσις. Ἡ κυρία Lambert ἐν Παρισίοις ἄριστα διετύπωσε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ, ἀποκαλέσασα αὐτὸν bataillour, ὅπερ οὐ μόνον δὲν ἀπέστερξεν ὁ Λασκαρᾶτος ἀλλ' ὁμολογεῖ ὅτι αὐτὸς εἶνε ὁ χαρακτήρ του, ὃν καὶ περιέγραψεν ἐν τῷ Φιλονείκῳ, ἑνὶ τῶν ἀρίστων ἐκ τῶν χαρακτήρων του.

Τοιοῦτος περίπου ὁ ἡμέτερος ἔγκριτος συμπολίτης, ἐπειδὴ δὲ τὸ περὶ χαρακτήρων ἔργον του βάσιν ἔχει συγχρόνους χαρακτῆρας καὶ ἐπιτόπια ἔθιμα, ἐκρίναμεν καλὸν καὶ νὰ προτάξωμεν καὶ νὰ παρενείρωμεν ἐν τοῖς μετέπειτα τὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς συγχρόνου αὐτοῦ κοινωνίας τινά, ἵνα καταστήσωμεν τὴν μελέτην τοῦ ἔργου του εὐχερεστέραν. Οἱ χαρακτῆρες τοῦ Λασκαράτου εἶνε εἰκόνες συγχρόνων μᾶλλον ἢ γενικοὶ τύποι, ἀλλὰ πλήρεις ἀληθειῶν καὶ ἀξιωμάτων δυναμένων νὰ μὴ ἀφίσωσιν αὐτοὺς στενῶς περιωρισμένους εἰς τὸν τοπικὸν κύκλον. Ἕπεται οὕτω τῷ Θεοφράστῳ, ὅστις τὴν ὕλην τῶν χαρακτήρων του ἠρύσθη ἐκ τοῦ τότε καθημερινοῦ τῶν Ἀθηναίων βίου ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, διὰ τὰς πολλὰς ὅμως ἀληθείας, ὡς λέγει ὁ Donalson, διαμενόντων πάντοτε καὶ πανταχοῦ σπουδαῖον καὶ διδακτικώτατον ἀνάγνωσμα. Τοιοῦτοι καὶ οἱ τοῦ Λαβρυγὲρ χαρακτῆρες εἰλημμένοι ἐκ τῶν προσώπων τοῦ αἰῶνός του, ἄλλων τοὐναντίον χαρακτηρογράφων φιλοσοφησάντων ἐπὶ τοῦ ἐν γένει ἀνθρώπου καὶ γραψάντων χαρακτῆρας παντὸς τόπου καὶ χρόνου.

Τὸ ἔργον οὗ ἐπελάβετο ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶνε εὔκολον. Ἐκ τῶν εἰδῶν

τοῦ λόγου τῶν δυσχερῶν τήν τε σύλληψιν τῆς ἰδέας καὶ τὴν περιγραφὴν ὁμολογουμένως τυγχάνει ἡ χαρακτηρογραφία. Ἀπαιτεῖται ἐρευνητικὴ ἐκ φύσεως τάσις, κρίσις ὑγιής, φιλοσοφικὴ καὶ κοινωνικὴ τοῦ συγγραφέως μόρφωσις, πρὸ παντὸς δὲ πολυπειρία βίου. Καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις, αἱ οἰκογενειακαὶ περιπέτειαι, ἡ ἐθνικὴ καὶ τοπικὴ ἱστορία, τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, αἱ φυσικαὶ οἰκογενειῶν καὶ ἀτόμων ῥοπαὶ καὶ ἰδιοτροπίαι καὶ ἄλλα πολλὰ πρέπει νὰ ὦσιν ὑπὸ τὰς σκέψεις καὶ ἐν γνώσει τοῦ συγγραφέως χαρακτήρων. Ἕκαστον ἄτομον δύναται νὰ ᾖ καὶ ἀντικείμενον ἰδίου χαρακτῆρος, καὶ ἐν πάσῃ οἰκογενείᾳ καὶ κοινωνικῇ τάξει, δύναται εἰσδῦον τὸ ἐρευνητικὸν βλέμμα τοῦ συγγραφέως νὰ φέρῃ εἰς φῶς πρωτοτυπίας καὶ ποικιλίας, ἐξαρτᾶται δὲ ἐκ τῆς ἐκλεκτικῆς ψαλίδος του καὶ τῆς δεξιᾶς του ῥαφίδος νὰ συναρμολογηθῶσιν αἱ καθ' ἑαυτὰς πολλάκις φαινομενικῶς ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλας ἰδιότητες, ἀλλὰ σχετικώταται πράγματι ποικιλίαι καὶ παραλλαγαί, ὡς συνέπειαι βάσεως φιλοσοφικῆς, ἐξ ἧς ἀπορρέουσι καὶ ἐξ ἧς ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας ἀναχωρεῖ ὁ ἐπιλαβόμενος τὴν ἐπ' αὐτῶν κρίσιν, συνδυάζει καὶ περιγράφει τοὺς χαρακτῆρας ἐν ἑνότητι καὶ ἀπόψει φιλοσοφικῇ ἀνάγων τὰς ποικιλίας εἰς εἶδος, εὑρίσκων τὰ κοινὰ τῶν παραλλαγῶν, καὶ χωρίζων τοὺς ἰδιοφυεῖς καὶ σπανίους. Ἀλλ' ἡ περιγραφὴ χαρακτήρων οὐχὶ γενικῶν εἶνε ἔτι δυσκολώτερον καὶ οὐχὶ τόσον εὐκατόρθωτον ἔργον. Καὶ ὄντως ἐν ἑκάστῳ τόπῳ αἱ συνθῆκαι τοῦ βίου, αἱ οἰκογενειακαὶ ἱστορίαι, τὸ κλῖμα, αἱ κοινωνικαὶ περιστάσεις, δημιουργοῦσι χαρακτῆρας δυσκόλως ἴσως ἀλλαχοῦ ἀπαντῶντας, καὶ μάλιστα ἐνίοτε ὅλως ἰδιοφυεῖς (sui generis), ἐν Κεφαλληνίᾳ μάλιστα εἶνε πολλοὶ τοιοῦτοι, ὧν ἄλλους μὲν σώζει ἡ μνήμη καὶ ἡ παράδοσις, ἄλλοι δὲ πρόκεινται ὑπὸ τὰς ὄψεις μας ἔτι, ἄξιοι ἀληθῶς μελέτης. Καὶ οἱ πολυπειρότεροι καὶ οἱ εὐφυέστεροι καὶ οἱ γηραιότεροι, ὁμολογοῦσιν ὅτι τὸ ἦθος τοῦ Κεφαλῆνος ἔχει τι τὸ ὅλως ἰδιάζον. Τὸ πρακτικὸν καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, αἱ ἀριστοκρατικαὶ παραδόσεις, ἡ πολλῶν οἴκων ἐμμονὴ εἰς τὰ πατροπαράδοτα, καὶ ἐν γένει ἡ πολυτάραχος ἐπὶ πολλὰ ἔτη κοινωνικὴ δρᾶσις σὺν τῇ φυσικῇ τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ξηροῦ ἐδάφους ἐπιρροῇ ἐδημιούργησαν τύπους καὶ χαρακτῆρας πολὺ περιέργους καὶ δὴ σπανίους, ἐν γένει δὲ ἡ εὐφυΐα καὶ τὸ εὐτράπελον τῶν μεγαθύμων κατοπτρίζονται εἰς τὰ τόσα λογοπαίγνια, ἀστειότητας, περιέργους ἱστορίας, εὐφυέστατα βιωτικὰ ἐπεισόδια, διατηρούμενα ἀπὸ παλαιοτέρων χρόνων διὰ τῆς μεταδόσεως τοῖς μεταγενεστέροις, καί εἰσιν ἀψευδῆ τεκμήρια τῶν οὐχὶ κοινῶν χαρακτήρων τῶν Κεφαλλήνων.

Ἀλλὰ πρὸ τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν γνωστῶν ἀτόμων, ὁ συγγραφεὺς

πόσα πρέπει νὰ ὑπερπηδήσῃ! Δέον νὰ ἀντιπαρέλθῃ τόσους ἐνδοιασμούς, νὰ προσκρούσῃ ἀδιαφόρως πρὸς ἐρριζωμένας πεποιθήσεις καὶ ἰδέας, πρὸς ὑπολήψεις λογιζομένας ἀτρώτους, πρὸς ὑποχρεώσεις παντοίας φύσεως, καὶ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν σφαῖραν ἐκείνην ἐξ ἧς αὐτὸς ψιλὸς καὶ ξένος ὀφείλει εἰλικρινῶς νὰ σκεφθῇ καὶ γράψῃ ἐκποδὼν θέμενος πᾶν πρόσκομμα· ἐντεῦθεν δέ, ἔργον ὡς τὸ τοῦ Λασκαράτου, δὲν εἶνε βεβαίως ἐργασία εὐάρεστος, καὶ δικαία ὀφείλεται αὐτῷ ἐκτίμησις διὰ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ θάρρος.

Ὁ Λασκαρᾶτος ὅμως δὲν ἐβάδισε τὴν γνωστὴν μόνον ὁδὸν τῆς περιγραφῆς δηλαδὴ ἐν τῷ ἔργῳ του, ἀλλ' ἐκ τῶν χαρακτήρων ἐξάγει ἐν τέλει διδάγματα ἠθικά, δι' ὅλης δὲ τῆς περιγραφῆς ὑψοῖ τὴν ἀρετὴν ἐν ἐνθουσιασμῷ καὶ ἐλέγχει τὰς κακίας, γινόμενος φιλόσοφος ἅμα καὶ διδάσκαλος. Ἀληθῶς τὸ ἔργον τοῦ πολιοῦ συγγραφέως εἶνε ἐκ τῶν δυσκόλως παρ' ἡμῖν δημοσιευομένων. Ὁ κ. Λασκαρᾶτος κατώρθωσεν ἐν τῇ ἐκ σελ. 222 συγγραφῇ αὐτοῦ νὰ δημοσιεύσῃ διακοσίους δέκα καὶ ἐννέα χαρακτῆρας, μόνος νομίζομεν ἐν Ἑλλάδι ἐγκαινίζων οὕτω τοιαύτην τῆς νέας ἡμῶν γραμματολογίας ἐργασίαν. Ὁ συγγραφεὺς τόσων γνωστοτάτων πεζῶν καὶ ποιητικῶν πονημάτων, ὁ εὐσταθὴς τῶν ἰδεῶν του λάτρις καὶ μάρτυς, ὁ σατυρικώτατος ποιητὴς οὗ μείζονα δὲν ἔχει ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, ἡ γνωστὴ ἔντιμος προσωπικότης, δὲν ἠδύνατο ἢ καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ νὰ συνεχίσῃ τὰς ὑπὲρ τῆς προόδου ἐργασίας αὐτοῦ καὶ νὰ παράσχῃ καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἔργῳ τὴν εἰκόνα τῆς ἠθικῆς του ἀξίας καὶ νέα δείγματα τῆς ὀξυνοίας, τῆς πείρας, τῆς ἐμπνεύσεώς του. Ὁ γέρων συμπολίτης ἡμῶν, πολυπειρώτατος ὤν, πολλὰ ἰδὼν καὶ παθών, ἐρευνητικός, κριτικός, εὐθαρσής, εἰλικρινής, φιλοπρόοδος, ἐπελάβετο ἔργου ὄντως ἀνταξίου αὐτοῦ. Τὴν κοινωνίαν τῆς νήσου μας ἄριστα γνωρίσας παρέχει διὰ τῆς περὶ χαρακτήρων συγγραφῆς, καλλίστην συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Κεφαλληνίας κοινωνικῶς ἐξεταζομένης. Εἰς πλείστους τῶν χαρακτήρων του ἀναγνωρίζομεν τὰ ἰδιάζοντα αἰσθήματα, τὰς ῥοπάς, τὰ ἐλαττώματα ἢ πλεονεκτήματα γνωστῶν ἐνταῦθα προσώπων ζώντων καὶ μή, εὐχαριστεῖται δὲ λίαν ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, τὴν ὡραίαν ἀφήγησιν, τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ ὡς καλοῦ ἀνατόμου περιγράφοντος τῆς διανοητικῆς καὶ ψυχικῆς συστάσεως τῶν χαρακτηριζομένων τὰς λεπτομερείας.

Οἱ χαρακτῆρες δὲν εἶνε μακροσκελεῖς, ἀπέφυγε δὲ οὕτω ὁ συγγραφεὺς τὸ φορτικόν. Συντομία καὶ περιεκτικότης ἐν ἑκάστῳ καθιστῶσιν αὐτὸν καὶ καταληπτότερον καὶ εὐαρεστότερον, ἐπικρατεῖ δὲ ἐν ὅλῃ σχεδὸν τῇ συγγραφῇ ἡ συνήθης τῷ κ. Λασκαράτῳ σατυρικὴ κλίσις. Εἶνε

μᾶλλον οἱ χαρακτῆρές του πεζαὶ τρόπον τινὰ σάτυραι μετὰ τελικοῦ ἠθικοῦ διδακτικοῦ συμπεράσματος, ἢ χαρακτήρων ἀνάλυσις κατὰ φιλοσοφικὴν ἀκρίβειαν καὶ γραμματολογικὴν αὐστηρότητα. Ὁ ποιητὴς ὑπερισχύει τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ ποιητὴς σατύρας δηκτικῆς ὅσον καὶ διδακτικωτάτης. Ἦτο δύσκολον τῷ ποιητῇ ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς σατυρικῆς του φύσεως. Τὸ ξένον τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας εἶδος τῆς σατύρας, ἰθαγενὲς τῶν Ῥωμαίων μόνον, ὁ Λασκαρᾶτος κυρίως ἀπὸ πολλοῦ εἰσήγαγεν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν φιλολογίᾳ ὑπὸ τὸν αὐστηρόν της τύπον, δι' ἔργων πολλῶν ἐκτιμηθέντων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑσπερίᾳ. Αἱ ἰδέαι εἶνε εὐπροσιτώτεραι διὰ τῆς ποιήσεως καὶ μάλιστα τῆς σατύρας μεταδιδόμεναι. Φιλοσοφία εἶνέ τι δυσπέλαστον τοῖς πολλοῖς καὶ ψυχρόν, ὁ δὲ Λασκαρᾶτος δὲν ἔκαμε κακὰ νὰ καταστήσῃ τὸ ἔργον του καὶ διὰ τοῦ ὕφους, καὶ διὰ τῆς σατυρικῆς ἐν πολλοῖς ἀποχρώσεως, καὶ διὰ τῆς ἁπλότητος τῆς περιγραφῆς, καὶ διὰ τῆς ποιητικῆς χάριτος μεθ' ἧς ἐκτυλίσσει τὰς φιλοσοφικάς του σκέψεις, ἐπαγωγὸν καὶ συνεπῶς εὐπρόσιτον καὶ ἀρεστόν, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι εἰς τοῦτο λίαν συντείνει ἡ χρῆσις γλώσσης δημώδους μὲ τὴν ἁπλῆν καὶ χαρίεσσαν φρασεολογίαν της καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν κυριολεξιῶν της. Ὁμολογουμένως γλῶσσα σατύρας δὲν δύναται ἄλλη νὰ παράσχῃ τὴν πολλὴν καὶ σκόπιμον λεξιλογίαν ἢ ἡ δημοτική, ἀπόδειξις ὅτι ὁ τόσας βελτιώσεις εἰς τὰ μέτρα καὶ τὴν γλῶσσαν εἰσαγαγὼν ἐν ταῖς σατύραις διάσημος Ῥωμαῖος ποιητὴς Λουκίλιος, ὥρισε γλῶσσαν τῆς σατύρας τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Εἰς τὴν συγγραφὴν λοιπὸν τῶν χαρακτήρων, τὴν σατυρικοφιλοσοφικὴν οὕτως εἰπεῖν, τοιαύτην γλῶσσαν μετεχειρίσατο καὶ ὁ ἡμέτερος Λασκαρᾶτος. Ὁ συγγραφεὺς τυγχάνει εἷς τῶν σθεναρωτάτων ὑπερμάχων τῆς δημοτικῆς. Ἐνωρίτερον πάντων ἐκήρυξε τὰ δόγματά του καὶ ἐπὶ πολὺ μόνος σχεδὸν μετ' ἐπιμονῆς καὶ πεποιθήσεως ἠμύνθη κατὰ τῶν ἐραστῶν τῆς καθαρευούσης, ὡς τὴν λέγουσιν. Ἐφιλοσόφησεν, ὕβρισεν, ἔσκωψεν, ἐσατύρισεν, ἐγήρασεν ἐπὶ τέλους εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἤδη ἐν πολλῇ χαρᾷ καὶ ἱκανοποιήσει βλέπει εὐχύμους καὶ πλουσίους τοὺς καρπούς. Καὶ ἡμεῖς δεχόμεθα τὴν δημοτικὴν ὡς γλῶσσαν ποιήσεως ἔν τισιν εἴδεσιν αὐτῆς, πρωτίστως ἐν τῇ σατύρᾳ καὶ τῇ λυρικῇ, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι εἰς λόγον πεζὸν κυρίως, ἡ χρῆσις τῆς δημώδους ταπεινοῖ τὸ ἀντικείμενον, καὶ δὲν δύναται νὰ παράσχῃ τοὺς τόσους τεχνικοὺς καὶ ἐπιστημονικοὺς ὅρους, τὸ νευρῶδες τῆς φράσεως, τὴν σοβαρὰν μορφήν, καὶ τὰ καλλυντικὰ τοῦ λόγου πρὸς ἀκριβῆ καὶ λυσιτελῆ τῆς ἐννοίας ἐκτύλιξιν. Ἀλλ' ὁ Λασκαρᾶτος, καθ' ἃ ἔφθημεν εἰπόντες, εἰς ὅλα τὰ εἴδη τοῦ λόγου ἐχρήσατο τῇ δημώδει, οὐχ ἧττον ὅμως,

προκειμένου λόγου περὶ τῆς περὶ χαρακτήρων συγγραφῆς, ὡς περὶ αὐτῆς ἀνωτέρω διελάβομεν, δὲν νομίζομεν ὅτι κακῶς ἔπραξεν ὁ συγγραφεύς. Τὸ ἔργον εἶνε μᾶλλον σάτυρα ἢ φιλοσόφημα, ποίησις ἢ πεζόν, τούτου ἕνεκα τοιαύτην ἔδει νὰ μεταχειρισθῇ γλῶσσαν καὶ ὕφος. Ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα δὲν εἶνε ταῦτα ἀμιγῆ ἀρχαϊκῶν λέξεων καὶ τύπων καὶ πολλῶν ξενισμῶν, δι' ὅλου δὲ τοῦ ἔργου δὲν φαίνεται ὁ συγγραφεὺς συνεπὴς πρὸς τὰς περὶ γλώσσης ἰδέας του, οὐδὲ τηρεῖ ταυτότητα κανόνος. Οὐ μόνον ταῦτα ἀλλὰ καὶ λέξεις ἀγνώστους ἐν τῇ δημοτικῇ μεταχειρίζεται, καὶ νέας δημιουργεῖ δυσκαταλήπτους ἐνίοτε, καὶ τύπους γραμματικοὺς καινοφανεῖς καὶ δὴ ἑρμαφροδίτους, καὶ τοῦτο πολλάκις ἄνευ προφανοῦς ἀνάγκης, ἐξ ἐλλείψεως δηλαδὴ ἀναλόγου λέξεως ἢ φράσεως ἢ τύπου τῆς δημοτικῆς. Φαίνεται ἀκουσίως ἀναγνωρίζων τὴν ἔν τισι πενίαν ὁπωσδήποτε ταύτης καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης προσφυγὴν εἰς τὰ πλούτη τῆς καθαρευούσης, τὸ περίεργον ὅμως εἶνε ὅτι εἰς τὰ πρῶτά του ἔργα ὁ Λασκαράτος ἔγραψεν ἐν γλώσσῃ καθαρῶς δημοτικῇ καὶ ὅλως σχεδὸν ἀμιγεῖ, διὰ τῆς παρελεύσεως δὲ τοῦ χρόνου δὲν φαίνεται περιοριζόμενος εἰς ταύτην αὐστηρῶς. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν σχηματισμὸν νέων λέξεων, ὁ γηραιὸς λόγιος βεβαίως ὁρμᾶται ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ δημώδης ὡς γλῶσσα ζῶσα καὶ οὐχὶ ἐν παρακμῇ, πρέπει νὰ καλλιεργηθῇ καὶ τελειοποιηθῇ· νομίζομεν ὅμως ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε ἔργον ἀκαδημείας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γλωσσικῶν ἀναλογιῶν καὶ συνθηκῶν τοῦ λόγου ἐπιλαμβανομένης.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως, ἐν οὐσίᾳ δὲ τὸ ἔργον ἐξετάζοντες, ὀλίγας σχετικῶς τὰς ἐλλείψεις εὑρίσκομεν ἐν αὐτῷ. Εἰς τὴν περιγραφὴν χαρακτήρων τινῶν, δὲν φαίνεται ξένη ἡ προσωπικὴ ἀφετηρία, ὁμολογουμένως δὲ ἀμειλίκτως καὶ ἐπιμόνως λίαν μέχρι πλήξεως ἐνδιατρίβει ἔν τισι. Εἰς πολλὰ χωρία νομίζει τις ὅτι ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἰάμβους Σιμωνίδου ἢ λόγους Ἀρχιλόχου τοῦ Παρίου, ἐνῷ ἔδει μετὰ μείζονος ψυχραιμίας νὰ ἐπιληφθῇ ἀντικειμένων κυρίως φιλοσοφικῶν, ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα ἡ ἀξία τοῦ ἔργου δὲν μειοῦται πολὺ ἐκ τούτου, αἱ δὲ ἰδιοτροπίαι ἄλλως τε καὶ αἱ ἀτομικαὶ ἐλλείψεις τοιούτων ἀνδρῶν πρέπει νὰ ὦσι συγγνωσταί.

Οἱ χαρακτῆρες, δὲν εἶνε ἀφηγήσεις ξηραί. Ὑπὸ τὴν ἐκτύλιξιν τῆς ἰδέας ὑπεμφαίνεται αὐτὸς ὁ συγγραφεύς, οἷος τυγχάνει ἐν ταῖς κοινωνικαῖς καὶ οἰκογενειακαῖς αὐτοῦ σχέσεσι. Ἐὰν ἐμβαθύνῃ τις ὑπὸ τὴν χάριν τοῦ λόγου καὶ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ κ. Λασκαράτου, βλέπει τοῦτον ἀκουσίως ἢ ἑκουσίως γιγνόμενον δεύτερον ὅρον συγκρίσεως ἢ ἰδεῶδες ἐν τῇ ἀναλύσει ἐνίων χαρακτήρων. Ἰδίᾳ ἐν τῷ **Φιλονείκῳ** ὡς

ἐρρήθη ἀνωτέρω, ἐν τῷ καινοτόμῳ, ἐν τῷ οἰκογενειάρχῃ, ἐν τῇ συζυγικῇ εὐδαιμονίᾳ κλ. βλέπει τὴν εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ εἰλικρινῶς καὶ ὑπερηφάνως προκύπτουσαν. Τινὲς τῶν χαρακτήρων εἰσὶν ὄντως ἀριστουργήματα, ἀπνευστὶ ἀναγινωσκόμενοι, διὰ τὴν ἀκρίβειαν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὸ ἠθικὸν τέλος καὶ τὴν χάριν τῆς περιγραφῆς, οἷος ὡς ὁ ἀδιάκριτος, ὁ ἄγνωμος, ὁ παινεσιάρης, ὁ πρέπων ἱερεύς, ὁ παπᾶς ὁποῖος εἶνε, ἡ προκοπὴ στεῖρα, ὁ πολέμιος τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ ἐνάρετος, ὁ μηδενιστὴς καὶ ἀσκητής, ὁ φιλόπονος, ὁ ἀδούλης, ὁ φιλόξενος, ὁ χοντράνθρωπος, ὁ ἐντροπαλός, ὁ χρεώστης μας, ὁ πρέπων δικηγόρος, ὁ δικηγόρος ὁποῖος εἶνε, ὁ ἐκλογεύς, ὁ νεόπλουτος χυδαῖος, ὁ ἀφῃρημένος, ὁ ἀχάριστος, ὁ ἰδιότροπος, ὁ ἄνανδρος.

Χάριν τῶν μὴ ἀναγνωσάντων τοὺς χαρακτῆρας τούτους παραθέτομεν ἐνταῦθα τρεῖς ἐξ αὐτῶν :

ΜΗΔΕΝΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΣΚΗΤΗΣ

Ὁ Μηδενιστὴς διὰ τῆς πολιτικῆς, καὶ ὁ Ἀσκητὴς διὰ τῆς θρησκείας, ἐπιδιώκουν παρομοίως τὸν μηδενισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, μὲ ἀκαταλόγιστον φανατισμόν.

Θεωροῦνται ἀμοιβαίως ὡς ἀντίθετοι μεταξύ τους, ἐπειδὴ κινοῦνται ἀπὸ ἀντίθετα μέρη· ἀλλὰ καταλήγουν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, τὸν μηδενισμόν.

Οἱ δύο τοῦτοι, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι αὐτοὶ μόνοι εὑρίσκονται στὴν ἀλήθεια, καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι ζοῦνε στὰ ψέμματα, καὶ ζοῦν ἀκολούθως ζωὴν πλημμελῆ καὶ ἄφρονα, ἀπαιτοῦν νὰ ἐπιβάλλουν τὴν νομιζομένην τους ἀλήθειαν εἰς τοὺς ἄλλους, ὄχι διὰ τῆς πειθοῦς, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐθεντίας· καὶ ὅταν ἠμποροῦν, καὶ διὰ τῆς βίας.

Ἔτσι, ὁ ἕνας λέγει τὸν ἑαυτόν του ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, ἐνῷ βιάζει τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· ὁ ἄλλος λέγει τὸν ἑαυτόν του φιλελεύθερον, ἐνῷ βιάζει τὴν ἐλευθερίαν.

Ὁ ἀσκητής, αὐτοχειροτονούμενος ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Κόσμον, ἀπαιτεῖ νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸν Κόσμον εἰς τὰς θρησκευτικάς του δοξασίας. Ὁ μηδενιστὴς αὐτοχειροτονούμενος διεκδικητὴς τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ εἰς τὸν Κόσμον, ἀπαιτεῖ νὰ ὑποτάξῃ ὅλον τὸν Κόσμον εἰς τὸ πολίτευμα τὸ ὁποῖον αὐτὸς θέλει. Αὐθάδης τύραννος ὁ ἕνας, αὐθάδης τύραννος ὁ ἄλλος.

Ἄκρον ἰδανικὸν τοῦ ἀσκητῆ, ὁ μηδενιστικὸς ἀσκητισμός. Ἄκρον ἰδανικὸν τοῦ μηδενιστῆ, ὁ μηδενιστικὸς μηδενισμός.

Οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τὸν ἀσκητήν, τότε μόνον θὰν ἦναι τέλειοι ὅταν, παραιτοῦντες τὴν κοινωνικὴν ζωήν, σπαρθοῦν ἐν ὀνόματι θρησκείας εἰς τὰς ἐρημίας, νὰ ζοῦν ἀσκητάδες, καὶ ν' ἀποφεύγονται ἀνάμεσό τους.

Οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὸν μηδενιστήν, τότε μόνον θὰν ἦναι τέλειοι, ὅταν παραιτοῦντες τὰ ἐθημοποιημένα, ἀθετήσουνε τὴ θρησκεία, καταργήσουν τὴν οἰκογένειαν, λύσουνε τοὺς κοινωνικοὺς δεσμοὺς ὅλους, καὶ μιμηθοῦν τοὺς σκύλους εἰς τὸ πολίτευμα.

Ἰδοὺ ὅθεν δύο ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι κινούμενοι ἀπὸ δύο ἀντίθετα ἄκρα, ἀπαντῶνται εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, εἰς τὴν διάλυσην καὶ μηδενισμὸν τῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς τὴν ἀγρίαν του κατάστασην. Ἀλλά,

Τὰ ἄκρα ἐγγίζονται!

Ο ΧΟΝΤΡΑΘΡΩΠΟΣ

Δεχόμενος εἰς τὸ σπῆτί σου τὸν χοντρἄθρωπο, τί ἄλλο 'μπορεῖς νὰ προσμείνῃς νὰ ἰδῇς καὶ ν' ἀκούσῃς ἀπὸ αὐτόν, παρὰ χοντροκουβέντες καὶ χοντροκαμόματα;

Θὰ σοῦ διηγηθῇ μὲ ὅλες τὲς λεφτομέριες, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον σφάζει τὸ γουρουνόπουλο αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ πῶς ἔπειτα τὸ συγυρίζει καὶ τὸ σουβλίζει.

Ἐψὲς τὸ βράδυ ἔφαε ῥαπάνια· κ' ἔφαε πολλά· καὶ τοῦ ἐκάμανε φούσκωμα· κ' ἐρευότουνε ὅλη-νύχτα. . .

Κ' ἐκεῖνος ὄντες ἔχῃ τὸ σακκοῦλί του γιομάτο, δὲν ἔχει χρεία κανένανε.

Καὶ τὸ γαϊδαρό του δὲν τὸν προσέχει ὁ ἄνθρωπός του, καὶ τὸν ἔπιασε τὸ σαμάρι, καὶ τοῦ ἐπλήγωσε τὴ ῥάχη...

Κ' ἐνῷ σοῦ κάνει τέτοιες καὶ ἄλλες ὅμοιες ὁμιλίες, φτυεῖ στὸ πάτωμα. Καὶ κάποτε μάλιστα σοῦ κάνει καὶ τὴ χάρι νὰ τρίψῃ τὴ φτυσιά του μὲ τὸ παποῦτσί του.

Ἂν τὸν ἐκάλεσες νὰν τόνε γέψῃς, μὴ βάλῃς κοντά του τὴν Κυρία σου, μήτε τὴν κόρη σου· καὶ τὸ μεσάλι εὐθὺς ἔπειτα στεῖλέ το στὴν πλύση.

Στὸ θέατρο θέλει τὸν ἰδεῖς νὰ κρεμιέται ἀπὸ τὸ θεωρεῖο, καὶ νὰ φωνάζῃ τὲς ἐντύπωσές του.

Στὴν ἀγορὰ συνομιλεῖ ἀδελφικάτα μὲ ὅλους τοὺς χαμάλιδες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ξεχωρίζεται, ἢ ξεχωρίζεται μόλις.

Τὸν ἔμπασες εἰς τὴν κάμαρά σου νὰ συνομιλήσετε γιὰ ὑπόθεσες ; Μὰ ἐκείνην τὴν ἡμέρα ἐκεῖνος ἔφαε ἀλιάδα, κ' ἔπιε καὶ κρασὶ ἄφθονο...... Ἐνδέχεται δὲ καὶ τὰ πόδια του νὰ ἦναι δύο ἀνθοδέσμες, εἰς τὴν ὀσμὴν τῶν ὁποίων ἐκεῖνος βέβαια θὰν ἦναι συνηθισμένος, ἀλλὰ σὺ ὄχι.

Ἡ ὅλη ἐξωτερική του συμπεριφορά, συμφωνοῦσα μὲ τὴν ψυχική του κατάσταση, τὴν ἐξωτερικευομένην διὰ τῶν ὁμιλιῶν του, σοῦ δείχνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος τοῦτος ἢ ἔζησε καὶ ἀναθράφηκε μεταξὺ χυδαίων, ἢ ἡ φύση του ἦτον τέτοια, ποῦ ἀντιστάθηκε σ' ὅλην τὴν ὁπωσοῦν καλὴν ἀναθροφήν, καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῆς καλῆς κοινωνίας.

Μεταξὺ χοντρανθρώπων.

Κουμπάρος ἔτυχε νὰ ξενίζεται παρὰ Κουμπάρου. Στὸ τραπέζι εἶχαν' ἐληὲς καὶ χαυγιάρι, ἀλλ' ὁ ξενιζόμενος Κουμπάρος ἐχούμηξε στὸ χαυγιάρι, κ' ἔδειχνε ὅτι θέλη νὰν τὸ καταπγῇ ὅλο μόνος του. Ἔτσι, ὁ σπητάτος·

«Φάε, λέει Κουμπάρ' ἐληές.»

«Καλόν' καὶ τὸ χαυγιάρι.» ἀποκρίθηκε ὁ ξένος.

Πραγματικῶς, τὸ χαυγιάρι ἐκαταπιόθηκε· καὶ τότες ἄρχισε τὲς ἐληὲς μά, χαύτοντας ἀπὸ δύο τὴ φορά. . . . . Καὶ τότε πάλε ὁ σπητάτος·

«Ἀπὸ δύο, Κουμπάρε, χώνετε τοὺς πεθαμένους εἰς τὸ χωριό σου ;

«Ἀπὸ δύο, λέει ὁ ξένος, καὶ ὅντες πέσουνε καὶ πολλοί, τοὺς χώνουμε καὶ ἀπὸ τρεῖς.» Στιβάζοντας τότες ἀπὸ τρεῖς εἰς τὸ στόμα του ! . . .

Καὶ πάλε ὁ σπητάτος·

«Μὰ ξέρεις, Κουμπάρε, ποὖσαι χοντρός ;»

«Ἄι ! λέει ὁ ξένος, καὶ ποῦ νἄβλεπες τὸν ἀδερφό μου ! Δὲν τόνε χωράει ἡ πόρτα !»

Ο ΦΑΝΤΑΣΜΕΝΟΣ ΝΕΟΠΛΟΥΤΟΣ ΧΥΔΑΙΟΣ

Ὁ φαντασμένος νεόπλουτος χυδαῖος, εἶναι πουλάρι ποῦ ἐμπῆκε σὲ σταῦλο, ἔφαε, ἐχόρτασε, ἔβαλε δύναμη, καὶ γυρεύει νὰ δείξῃ τὴ δύναμή του σ' ὅποιους διαβάτες δὲν τοῦ κάνουν τόπο.

Ἀδιάφορο ἂν τὴ νέα του φορεσιά, καὶ τὴν ἔγκαιρή του καλοζωΐα τὲς ἀπόχτησε μὲ οἰκιακὰ αἴσχη, ἢ μὲ νόθεψες πραγματειῶν, ἢ καὶ μὲ τὰ δύο τοῦτα· ὁ φαντασμένος μας ἔχει χρεία νὰ δείξῃ τὴ σπουδαιότητά του, διὰ νὰ λάβῃ κατοχήν, ἔτσι τοῦ φαίνεται, στὴν ἀνώτερη τάξη τῆς κοινωνίας. Κάμετέ του τόπο. Τὸ πουλάρι κλοτσάει.

Ἂν εἶναι γέροντας, δὲν καταδέχεται πλέον τοὺς πρώην ὁμοτίμους του χυδαίους. Δὲν συχνάζει παρὰ στὰ Καφφενεῖα τὰ συνήθως συχναζόμενα ἀπὸ ἄρχοντες. Κ' ἐκεῖ, κάθεται στὸν προφανέστερον τόπο.

Ἰδέτε τον—Περπατεῖ κορδομένος καὶ φουσκομένος. Χτυπᾷ μὲ στόμφο

τὸ χοντρό του μπαστοῦνι· προσπαθεῖ νὰ χαιρετηέται μὲ ἄρχοντες· καὶ στρέφει τὰ βλέμματά του ἀπὸ τοὺς φτωχούς, εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς τῶν ὁποίων ἀποκρίνεται μὲ ἀκαταδεξίαν.

Ἀποφεύγει νὰ ἀπαντηέται μὲ τὸν παλαιὸν ἀφεντικόν του, εἰς τὸ σπῆτι τοῦ ὁποίου ὑπηρέτησε χρόνους πρῶτα. Καὶ φτγεῖ, καὶ βήχει μὲ πάταγον, θεωρῶντας τοῦτο ἀρχοντικὸ προσόν.

Ἐπειδὴ δὲ νομίζει ὅτι στὴν ἀρχοντιὰ εἶναι ὅλες ἡ ἐντέλειες, 'μπασμένος, κατὰ ποῦ τοῦ φαίνεται, εἰς τὴν ἀρχοντιά, θεωρεῖται δι' αὐτὸ τοῦτο ἐνδεδυμένος ὅλες τὲς ἐντέλειες. Ἀκολούθως καὶ προκομμένος.

Προκομμένος! Μὰ πρέπει καὶ οἱ ἄλλοι νὰν τὸ μάθουνε πῶς ὁ Σιὸρ Τάδες ἀρχοντεύοντας ἐπρόκοψε. Καὶ ὁ Σιὸρ Τάδες προβαίνει στὸ παρεθύρι του μὲ βιβλίο, ποῦ τὸ βαστάει ἀνοιχτὸ καὶ κυττάζει μέσα! ...... Τί ὡραῖο πρᾶμμα ν' ἀρχοντέψῃ κανεὶς καὶ νὰ βαστάῃ βιβλίο! ....

Ὁ καϋμένος τοῦτος θὰν ἐζοῦσε εὐτυχής, ἂν ἡ νέα του κοινωνικὴ θέση τοῦ ἔδινε καὶ γνώση· ἂν ἡ ἀπραγές του δὲν τὸν ἐχθέτανε σὲ δυσάρεστα, ὥστε νὰν τοῦ φαρμακεύουν τὴν ὕπαρξή του, καὶ νὰ δείχνουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἡ πρώτη του κοινωνικὴ θέση ἦτον ἁρμοδιώτερη δι' αὐτόν.

Δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ συγχαρῶμεν ἰδιαζόντως τῷ συγγραφεῖ διὰ τοὺς χαρακτῆρας τούτους καὶ τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. Εἰς ἄλλους ὅμως ἠδύνατο πλείονα καὶ σπουδαιότερα νὰ εἴπῃ, τινὰς δὲ καὶ ὅλως νὰ παραλείψῃ χωρὶς νὰ μειώσῃ τοῦ ἔργου τὴν ἀξίαν· θὰ ὕψου δὲ τοῦτο ἔτι πλεῖον· ἐὰν ἀπέφευγε ποιάς τινας ἀντιπαθείας ἐν τῇ περιγραφῇ χαρακτήρων ὡρισμένων προσώπων, ἐπίσης ἄλλους, οὐχὶ ὀρθῶς, καθ' ἃ καὶ αὐτὸς λέγει, συμπεριέλαβεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ καὶ ὠνόμασε χαρακτῆρας, ἐνῷ δὲν εἶνε ἢ νοσήματα, ἕξεις καὶ ἀδυναμίαι ἀνθρώπιναι, καλῆς ἢ κακῆς ἀνατροφῆς συνέπειαι, ἢ καθαρὰ ἐπαγγέλματα, ὡς ὁ τρελλός, ὁ μονομανής, ὁ περιποιητικός, ἡ ὑπηρέτρια κλ. Ὡσαύτως δὲν εἶνε ἀντικείμενον τοιαύτης ὕλης, εἰκόνες τινές, αἵτινες μετά τινων ἐκ τῶν χαρακτήρων δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι καταλληλότερον μελέται κοινωνικαί, καθ' ὃ μὴ ἐρευνῶσαι καὶ περιγράφουσαι ἕξεις δημιουργουμένας ἐκ τῶν ἠθικῶν ἢ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁρίζεται ὁ χαρακτὴρ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ του ἀπόψει, ἀλλ' ἐξηγοῦσαι καὶ ἱστοροῦσαι γεγονότα κοινωνικὰ σχετικὰ τῆς ὅλης κοινωνικῆς τοῦ τόπου καταστάσεως, οὐχὶ ὅμως ἄλλως τι ἀνάξιαι σημασίας διὰ τὰς πολλὰς ἀληθείας, ἂν καὶ οὐχὶ σπανίως, ἐκφέρει ὁ συγγραφεὺς σκέψεις καὶ ἰδέας μὴ συμβιβαζομένας πρός τι

τῆς ἱστορίας· τὰ διδάγματα καὶ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ ἐλπίδας.

Εἰ καὶ αὐτὸς φοβεῖται μὴ ὑποδείξῃ ἔν τινι χαρακτῆρι γνωστὸν ἄτομον, δὲν δύναται οὐχ ἧττον νὰ τὸ ἀποφύγῃ καὶ γίνονται τὰ πρόσωπα καταφανῆ, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς ἔχει τοῦτο ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅτι εἰς ἐκεῖνο εὗρεν ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χαρακτῆρος καὶ εἶχεν οἱονεὶ πρότυπα πρὸ αὐτοῦ. Ἀνὴρ πολύπειρος πρὸς μείζονα ἐπεξήγησιν τῶν γραφομένων του, φέρει καὶ παραδείγματα εἰλημμένα ἐκ τῆς συγχρόνου ἡμῶν κοινωνίας ἢ τῆς πρὸ ἡμῶν γενεᾶς ἣν ἐγνώρισε, καὶ ἄλλας παρεισάγει λεπτομερείας καὶ ἐπεισόδια, ποικίλλων οὕτω τὸ ὅλον ἔργον καὶ καθιστῶν αὐτὸ ἔτι προσφιλέστερον καὶ κινοῦν μεῖζον τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τοὺς ὅσους τυγχάνουσιν ἐν γνώσει τῶν ἐπιτοπίων πραγμάτων· τὸ δὲ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Θεοφράστου ἔν τισι διαλογικὸν προσδίδει ἔτι μείζονα τὴν χάριν εἰς τὸ ὅλον ἔργον.

Τοιοῦτο τὸ περισπούδαστον σύγγραμμα τοῦ ἡμετέρου σεβαστοῦ συμπολίτου, νέον εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ καὶ διδακτικώτατον τὸν σκοπόν. Αἱ μικραί του ἐλλείψεις ἐξαφανίζονται σχεδὸν πρὸ τῶν τόσων ἀρετῶν τοῦ ἔργου. Εἶνε ἀδιόρατοι σχεδὸν κηλῖδες εἰς τὴν ἄπλετον στιλβηδόνα τοῦ ὅλου. Ἡ Κεφαλληνία, προστίθησι, διὰ τῆς νέας τοῦ κ. Λασκαράτου συγγραφῆς, εἰς τὴν οὐχὶ πτωχὴν συμβολὴν τῶν τέκνων της ἐν τῇ διανοητικῇ δράσει τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γενεᾶς, ἓν ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξίων λόγου προϊόντων, καὶ καθιστᾷ ἡμᾶς ὑπερηφάνους διὰ τὸν σεβαστὸν συγγραφέα καὶ ποιητήν.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ, κατ' Αὔγουστον λήγοντα.

Ἠλίας Α. Τσιτσέλης.

ΟΛΙΓΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑΣ

Ἓν τῶν παραδόξων φαινομένων τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ κοινωνία, εἶνε ὁ κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ταῦτα ἔτη πολλαπλασιασμὸς τῆς αὐτοκτονίας. Καθ' ἑκάστην ἀναγινώσκομεν εἰς τὰς ἐφημερίδας εἰδήσεις περὶ αὐτοκτονίας προσώπων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, πάσης ἡλικίας καὶ τάξεως. Τὸ φαινόμενον δὲν κάμνει πλέον ἐντύπωσιν. Πολλαὶ ἐφημερίδες τὸ ἀναγγέλλουσι διὰ στερεοτύπου τίτλου· ἡ αὐτοκτονία ἢ αἱ αὐτοκτονίαι τῆς χθὲς ἢ τῆς σήμερον. Ἀπαράλλακτα ὅπως ἀναγγέλλονται καὶ αἱ ἀνθρωποκτονίαι! Ἐν τούτοις πρὸ

τριάκοντα ἐτῶν ἀκόμη ἡ αὐτοκτονία παρ' ἡμῖν ἦτο φαινόμενον σπάνιον, σπανιώτατον δὲ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ αἴτια τῆς ἀντιθέσεως ταύτης. Αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος παρ' ἡμῖν εἶνε πολλαὶ καὶ μεγάλαι. Τὰ δὲ αἴτια αὐτῶν ποικίλα καὶ πολυσύνθετα. Ἡ μεγάλη ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ δόνησις τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ καθιδρυθεῖσα ἐν Ἑλλάδι νέα τάξις τῶν πραγμάτων, ἡ βιαία καὶ ἄμεσος μεταβολὴ ὅλων σχεδὸν τῶν ὅρων τοῦ οἰκογενειακοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἡ ὡς χείμαρρος εἰσβολὴ νέων ἰδεῶν καὶ ἠθῶν, καὶ πλεῖσται ἄλλαι περιστάσεις τῆς μεταβατικῆς καταστάσεως τὴν ὁποίαν διερχόμεθα, ἐπέφερον μεταβολὰς οὐσιώδεις εἰς τὰς ἰδέας, τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰ αἰσθήματα ἡμῶν. Τόσον δὲ μᾶλλον ὑπῆρξε μεγάλη ἡ ραγδαία αὕτη ἀλλαγὴ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν διαίτης, ὅσον αὕτη συνέπεσε συγχρόνως μετὰ τοῦ ποικίλου νεωτεριστικοῦ ὀργασμοῦ τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, πρὸς τὰ ὁποῖα προσπαθοῦμεν νὰ προσαρμόσωμεν τὸν βίον μας. Ἀφίνομεν κατὰ μέρος τὸ ζήτημα πῶς ἡ ἐπίτασις τῆς αὐτοκτονίας παρ' ἡμῖν σχετίζεται πρὸς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, καὶ περιοριζόμεθα ἐνταῦθα ν' ἀνακοινώσωμεν ὀλίγας αὐτοσχεδίους ἡμῶν σημειώσεις περὶ αὐτοκτονίας.

Α'

Συχνάκις ἀκούομεν συζητούμενον τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἡ αὐτοκτονία εἶνε πρᾶξις ἑκουσία ; Ἢ πρέπει νὰ θεωρῶμεν αὐτὴν πάντοτε ὡς νόσον, ὡς μονομανίαν, ὡς σύμπτωμα παραφροσύνης ;

Ἐπιφανεῖς ψυχίατροι ὑπεστήριξαν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ αὐτοκτονία εἶνε πάντοτε νόσος, πάντοτε πρᾶξις φρενοβλαβοῦς.

Ἡμεῖς συντασσόμεθα μετὰ τῶν φρονούντων, ὅτι ἡ τόσον ἀποκλειστικὴ αὕτη γνώμη, ἡ θεωροῦσα τὴν αὐτοκτονίαν πάντοτε παραφροσύνην, ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν εἰς πολλὰς περιστάσεις ὁ αὐτόχειρ εἶνε φρενοβλαβής, εἰς πολλὰς ἄλλας δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ τοιοῦτος. Ὁ ὑλόφρων, βεβαρημένος ἀπὸ τὴν ζωήν, εἶνε συνεπὴς πρὸς τὰς ἀρχάς του ὅταν θέτῃ τέρμα εἰς τὴν ὕπαρξίν του. Ἐπίσης συνεπεῖς πρὸς τὰς ἰδέας των εἶνε οἱ αὐτοκτονοῦντες ἕνεκα ἀνωτέρων τινῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν πεποιθήσεων, ὅταν τὴν χεῖρα αὐτῶν δὲν σταματᾷ πίστις θρησκευτική. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ εἴπωμεν διὰ πλείστας ἄλλας περιστάσεις, καθ' ἃς ἄνθρωπός τις ἔχων τὴν ἀκεραιότητα τῶν διανοητικῶν του δυνάμεων, προτιμᾷ τὸν θάνατον ζωῆς ἀτίμου, ὀδυνηρᾶς, ἀφορήτου εἰς αὐτὸν ἕνεκα λόγων ἠθικῶν ἢ φυ-

σικῶν. Ὅλας αὐτὰς τὰς αὐτοκτονίας δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς προκαλουμένας ὑπὸ παραφροσύνης. Ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ἑπομένως, ὅτι ὁ αὐτόχειρ δὲν στερεῖται πάντοτε διανοητικῆς ἀκεραιότητος. Ἡ κοινὴ παρατήρησις μᾶς πείθει περὶ τούτου. Φέρομεν δὲ παράδειγμα ἓν πρόσωπον γνωστὸν εἰς τὴν νεωτέραν ἡμῶν ἱστορίαν. Ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἷς νέος Ἕλλην, ὑπάλληλος ἐμπορικοῦ οἴκου ἐν Ὀδησσῷ, ἀποφασίζει ν' αὐτοκτονήσῃ, πυροβολεῖ καθ' ἑαυτοῦ, διατρέχει ἐκ τῆς πληγῆς του τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀλλὰ σώζεται. Ὁ νέος οὗτος ἱκανὰ ἔτη μετὰ ταῦτα ὑπῆρξεν εἷς τῶν νοημονεστέρων ὑπουργῶν τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου, ἔγραψεν ὡραῖα ἀπομνημονεύματα, καὶ ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν προβεβηκυῖαν ἔχων μέχρι τέλους ἀκεραίαν καὶ ἀκμαίαν τὴν διάνοιάν του.

Ὑπάρχουσι λοιπὸν δύο μορφαὶ αὐτοκτονίας. Εἰς τὴν μίαν, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ θέλησις τοῦ αὐτόχειρος μένουσι, μέχρι βαθμοῦ τινος τοὐλάχιστον, ἀκέραιαι. Εἰς τὴν ἄλλην, ἡ καταστροφὴ τῶν διανοητικῶν δυνάμεων εἶνε καταφανής. Ὁ δικαστής, ὁ ἠθικολόγος καὶ ὁ ἰατρὸς ὀφείλουσι νὰ μελετῶσι τὸ ζήτημα τῆς αὐτοκτονίας ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ἐπόψεις, καὶ νὰ χωρίζωσι μετ' ἐπιστημονικῆς ἀμεροληψίας τὰς οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων διαφερούσας ταύτας περιστάσεις.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ χωρισμὸς οὗτος δὲν εἶνε πάντοτε εὔκολος. Διότι προκειμένου περὶ φαινομένων τῆς νοσηρᾶς ψυχολογίας, τόσον εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς αὐτοχειρίας ὅσον καὶ εἰς ποικίλα ἄλλα ψυχολογικὰ φαινόμενα, τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς ἀλλοφροσύνης καὶ τοῦ λογικοῦ εἶνε δυσδιάκριτα. Ἐδῶ δὲ παρουσιάζονται συχνότατα αἱ πλέον πολύπλοκοι δυσχέρειαι διὰ τὸν ψυχολόγον, ὅστις εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης ἀνάγκη νὰ εἶνε πρὸ πάντων ψυχίατρος.

Ὁ Βολταῖρος ἔγραψε κάπου: «Θὰ ἦτον ἐπιθυμητὸν ὅλοι ὅσοι λαμβάνουν τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐξέλθουν τῆς ζωῆς, ν' ἀναφέρωσιν ἐγγράφως τὰς ἀφορμὰς τῆς ἀποφάσεώς των, προσθέτοντες καὶ ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς φιλοσοφίας των. Τοῦτο δὲν θὰ ἦτον ἀνωφελὲς εἰς τοὺς ἐπιζῶντας καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος».

Ἡ εὐχὴ αὕτη τοῦ μεγάλου φιλοσόφου ἔλαβεν ἐπιστημονικώτατα τὴν πραγματοποίησίν της εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὑπάρχουσιν εἰς τοὺς Παρισίους εἰς τὰ ὑπουργεῖα τῶν ἐσωτερικῶν, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν στρατιωτικῶν, ἐπίσης καὶ εἰς τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῆς ἀστυνομίας, ὑπὲρ τὰς 300,000 φάκελλοι αὐτοκτονησάντων. Οἱ προϊστάμενοι τῶν γραφείων τῶν ἀρχῶν τούτων προθύμως ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς σπουδαίως ἐργαζομένους τὴν ἀναδίφησιν τῶν ὀδυνηρῶν τούτων ἀποκαλύψεων τῆς ὑστάτης

ὥρας. Διαπρεπὴς γάλλος ἰατρός, ὁ Dr Des Etangs, ὠφελήθη ἐκ τῆς πολυτίμου ταύτης πηγῆς ψυχολογικῶν μελετῶν, καὶ ἀκολουθῶν οὕτως εἰπεῖν τὰ γεγονότα ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ αἵματος, διηρεύνησεν ὀδυνηρὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξεδηλώθησαν παρὰ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου. Ἐξήτασε τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, καὶ εἰς τὸ πένθιμον πανόραμα τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, εἶδε παρελάσαντας ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τόσον ἀκριβὰ ἀπέκτησαν τὸ προνόμιον νὰ συνεισφέρωσι μετὰ θάνατον τὴν συμβολήν των εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐρεύνας τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα τῶν αὐτοκτόνων εἶνε περιεργώτατα καὶ διδακτικώτατα. Σημειοῦμεν δὲ μόνον, κατὰ τὸν ἰατρὸν Des Etangs, τὰ αἰσθήματα τὰ ἐκφραζόμενα ἐν αὐτοῖς κατὰ τὴν τάξιν τῆς συχνότητος αὐτῶν, ὡς ἑξῆς. Ἐπιτιμήσεις· παράπονα· ὕβρεις· πομπώδεις λόγοι καὶ σκέψεις περὶ τῶν αἰτίων τοῦ τραγικοῦ τέλους· ἀποχαιρετισμοί· ὁδηγίαι περὶ κηδείας· ὁμολογία ἐγκλήματος, ἐμμανοῦς ἔρωτος ἢ κακῆς τινος πράξεως· αἴτησις συγγνώμης· φροντὶς περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν τέκνων· ἐμπιστοσύνη ἐπὶ τὴν συγγνώμην τοῦ Θεοῦ· λόγοι εὐμενεῖς· λύπη διὰ τὴν στέρησιν τῆς ζωῆς· πίστις εἰς μέλλουσαν ζωήν· διάφοροι ἀγωνιώδεις δυσφορίαι· πίστις εἰς τὸ πεπρωμένον. Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ προσήλωσις εἰς τὴν ζωὴν δύναται νὰ συνυπάρξῃ μετὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς αὐτοχειρίας, τόσον πιεστικὰ εἶνε τὰ αἰσθήματα τὰ ὠθοῦντα τὸν αὐτόχειρα εἰς τὴν ὑστάτην αὐτοῦ ἀπόφασιν. Τὰ ὑπὸ τοῦ δόκτορος Des Etangs δημοσιευόμενα ἔγγραφα διαφωτίζουσιν ἀκριβῶς τὸ ψυχολογικὸν πρόβλημα, πῶς ἡ ἐπιθυμία τοῦ θανάτου κατισχύει πολλάκις ὅλων τῶν ἄλλων αἰσθημάτων [1].

Ἐὰν μελετήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτοκτονίας εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, θέλομεν παρατηρήσει τὴν διαφορὰν τῶν ἰδεῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. Ἡ ἀρχαιότης διὰ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν δοξασιῶν αὐτῆς, οὐσιωδῶς πανθεϊστικῶν, ὑπῆρξε μᾶλλον ἐπιβοηθητικὴ οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς αὐτοκτονίας καὶ συνεπῶς ἐπιεικὴς πρὸς αὐτήν, καίτοι φιλόσοφοί τινες κατεδίκαζον αὐτήν. Ἀπ' ἐναντίας ὁ χριστιανισμὸς ἐδείχθη αὐστηρότατος καὶ ἐνίοτε ἀμείλικτος. Εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην πολλαχοῦ κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ

[1] Etudes sur la mort volontaire, etc. par M. A. Des Etangs.—Paris, 1860.
Ἀξιόλογον ἐργασίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ Δρος Des Etangs ἔκαμε καὶ ὁ ἔξοχος γάλλος ψυχίατρος Brierre de Boismont, ὅστις συνέλεξεν, ἀνέγνωσε καὶ ἐπεξήγησε χιλίας τριακοσίας εἰκοσιοκτὼ ἐπιστολάς, σημειώσεις καὶ ἔγγραφα διάφορα αὐτοκτόνων.

παρελθόντος αἰῶνος, τὰ πτώματα τῶν αὐτοκτόνων ἠτιμάζοντο καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύοντο ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ἐν Γαλλίᾳ τὰ δημευόμενα κτήματα τῶν αὐτοκτόνων περιήρχοντο εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Βασιλέως, ὅστις ἐχάριζεν αὐτὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς εὐνοουμένους του, ἐνίοτε καὶ εἰς μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Λείψανα τοιαύτης αὐστηρότητος σκληρᾶς καὶ ἀδίκου πρὸς τὰς ἀθώας οἰκογενείας τῶν αὐτοκτονούντων δὲν σώζονται σήμερον. Εἴς τινα μέρη ὅμως ἐπικρατοῦσιν ἀκόμη θρησκευτικαὶ προλήψεις ἀπέναντι τῶν αὐτοκτόνων, καὶ τοιαύτας τάσεις παρατηροῦμεν καὶ παρ' ἡμῖν, ὁσάκις βλέπομέν τινας ν' ἀπαιτῶσι τὴν ἄρνησιν τῆς ἀποδόσεως τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν εἰς τὰ λείψανα τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ναυαγῶν τῆς ζωῆς. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις, ἡ ἰατρικὴ ἐπανέφερε τὰ πράγματα εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνθρώπινον αὐτῶν ἔποψιν. Ὅπως πρὸ δύο περίπου αἰώνων ἀφήρεσε τοὺς δαιμονιζομένους ἀπὸ τοὺς ἐξορκισμούς, τοὺς μάγους ἀπὸ τὰς πυράς, καὶ τοὺς παράφρονας ἀπὸ τὰ κελλία καὶ τὰς κακομεταχειρίσεις, οὕτως ἀφήρεσε τὴν αὐτοχειρίαν ἀπὸ τὰς ποινάς, αἵτινες ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ μεσαιῶνος, δὲν εἶνε ὅμως πλέον ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς μας. Διότι ἡ ἰατρικὴ κατέδειξεν ὅτι ὑπῆρχε μεγάλη σύγχυσις εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν διαφόρων περιπτώσεων, προκύπτουσα ἐκ τῆς ἀτελείας τῶν γνώσεων περὶ τῆς ψυχικῆς παθολογίας, καὶ ὅτι μέρος τῶν αὐτοκτόνων ἦσαν πράγματι παράφρονες καὶ ἐπομένως ἀνεύθυνοι. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἄλλην κατηγορίαν τῶν αὐτοκτόνων, τῶν ὁποίων ἡ εὐθύνη φαίνεται μέχρι τινὸς βεβαία, ὄχι μόνον, ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω, τὰ ὅρια τῆς παραφροσύνης καὶ τοῦ λογικοῦ εἶνε δυσδιάκριτα, ἀλλὰ συχνάκις εἰς τὴν ἀπέλπιδα ἀπόφασιν αὐτῶν εὐθύνονται καὶ ἄλλα πρόσωπα, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτὴ ἡ κοινωνία διὰ τῶν προλήψεών της καὶ τῆς ἀδυσωπήτου ἀνάγκης, ἐν ᾗ περισφίγγει οὕτως εἰπεῖν τοὺς ναυαγοὺς τῆς ὑπάρξεως. Οὕτως ἡ ἐπιστημονικὴ ψυχολογία ἀπολήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ αὐτοκτονία εἶνε φαινόμενον πολυσύνθετον, τοῦ ὁποίου παράγοντες εἶνε νοσηρὰ ψυχικὴ καὶ σωματικὴ κατάστασις, πεπλανημέναι ἰδέαι κοινῶς διαδεδομέναι, προλήψεις τοῦ κοινωνικοῦ περιέχοντος, καὶ ποικίλα ἄλλα αἴτια μοιραίως ὠθοῦντα εἰς τὴν ὑστάτην ἀπόφασιν. Τοιούτου πολυσυνθέτου φαινομένου πρόσφατον παράδειγμα εἴχομεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ πολυθρύλητον δρᾶμα δύο ἀτυχῶν νέων. Διότι ἀναντιρρήτως ἡ ἔξαψις, ἥτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν διπλῆν ἐκείνην αὐτοκτονίαν, ὑπῆρξεν ὅλως ψευδὴς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐπίπλαστος, καθόσον εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἐκδήλωσιν καὶ ἀνέλιξιν ὁ ἔρως δύναται μὲν νὰ δώσῃ πολὺν εὐτυχίαν,

ἀλλ' ὄχι παραφορὰν καὶ μανίαν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ σημειοῦμεν, ὅτι μεταξὺ τῶν περιστατικῶν τῆς αὐτοκτονίας τῆς Μαρίας Βέμπερ, ἀναφέρεται μετὰ λυρισμοῦ καὶ ὁ τρόπος δι' οὗ ἐξετέλεσεν αὐτὴν ριφθεῖσα ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος. Καὶ ὅμως ἡ περίπτωσις αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ καινοφανές. Ἡ ἐπιστήμη κατέδειξεν, ὅτι ἡ καταχρήμνισις ἀπὸ ὕψους εἶνε τρόπος αὐτοκτονίας ἰδιάζων εἰς τὰς γυναῖκας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὑπάρχων τοῦ γυναικείου ὀργανισμοῦ. Ἄγνωστα εἶνε τὰ αἴτια τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου φαινομένου, τοῦ ὁποίου ἡ Σαπφὼ παρίσταται ὁ ἀρχαῖος πολυύμνητος τύπος.

Β'

Εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης, τὰ ψυχολογικά, τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ φαινόμενα, δὲν εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ μελετηθῶσιν ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἔποψιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀρχῶν, ὅπως εἰς προλαβούσας ἐποχάς. Σήμερον ὁ ἀληθὴς ἐπιστήμων ὅταν θέλῃ νὰ μελετήσῃ κοινωνικόν τι φαινόμενον, εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετάσῃ τὰς ποικίλας περιστάσεις ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων τοῦτο παρουσιάζεται. Οὕτω προκειμένου περὶ τῆς ἐπιτάσεως τῆς αὐτοκτονίας παρ' ἡμῖν, παρατηροῦμεν τὴν σχέσιν τοῦ φαινομένου πρὸς τὰς κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἱστορικὰς περιστάσεις, αἵτινες μετέβαλον βιαίως τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἡμῶν δίαιταν. Ἀναλύοντες δὲ λεπτομερῶς τὰ φαινόμενα τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν, κατανοοῦμεν ὅτι αὗται ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ μας, συνεπῶς ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ μας συστήματος.

Καὶ ἀληθῶς ἡ μελέτη τῆς αὐτοκτονίας ἐν γένει ὡς φαινομένου ψυχολογικοῦ, βάσιν ἔχει τὴν μελέτην τῶν αἰτιῶν, αἵτινες ταράσσουν, παραβλάπτουν ἢ καταστρέφουν τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἐπιχειρῶν τὴν τόσον ἐνδιαφέρουσαν ταύτην μελέτην, πρέπει ἀδιστάκτως νὰ φέρῃ τὸν λαμπτῆρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως εἰς τὰ μυστήρια τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ ν' ἀνακαλύψῃ τὰ αἴτια τῶν ἠθικῶν ὀδυνῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπλοκῶν καὶ τῆς ἀπείρου ποικιλίας αὐτῶν. Ἡ ἰατρικὴ κατέδειξεν, ὅτι μορφαί τινες νοσημάτων ἀνταποκρίνονται πρὸς ὡρισμένην τινὰ κατάστασιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ἐὰν τὸ κοινωνικὸν περιέχον ἐπηρεάζῃ τὴν φυσικὴν ὑγείαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπίσης ἐπηρεάζει καὶ τὴν ἠθικὴν ὑγείαν του. Διότι ἡ σχέσις τῆς ὀργανικῆς οἰκονομίας καὶ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων εἶνε ἄμεσος καὶ συνεχής, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον δυὰς αὕτη ἀποτελεῖ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὀργανισμόν. Ἐντεῦθεν δὲ εἶνε εὔκολον νὰ εἰκάσωμεν τὴν σχέσιν τῶν κοινωνικῶν αἰτίων πρὸς τὴν αὐτοκτονίαν.

Διὰ τοῦτο, θεωροῦμεν ἀσκόπους τὰς μεμψιμοιρίας τινῶν συγγραφέων μας, οἵτινες ἐπ' ἀφορμῇ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῆς αὐτοκτονίας καὶ ἄλλων κοινωνικῶν νοσημάτων παρ' ἡμῖν, καταδικάζουσι διὰ φράσεων πομπωδῶν τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὀπισθοδρομήσωμεν εἰς τὸ πρώην καθεστώς, οὔτε λυπούμεθα διὰ τοῦτο. Ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων, ἡ πρόοδος, ὁ πολιτισμός, ἀκολουθοῦσι τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἀνελίξεως. Πλὴν ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἀνέλιξις αὕτη ἔχει τὰς ὀδύνας της, προκαλεῖ βιαίας καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον βαθείας μεταβολὰς εἰς τὰ ἤθη καὶ τὰς ἕξεις μας, αἱ δὲ μεταβολαὶ αὗται ἐπηρεάζουσι τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ὑγείαν τῆς κοινωνίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει εἶνε ὑποκείμενος νὰ δέχηται τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων. Διὰ τοῦτο ἐπὶ παραδείγματι βλέπομεν παντοῦ μίαν ὁμάδα ἀνδρῶν, τὴν ἀποτελοῦσαν τὸν στρατόν, νὰ δέχωνται τὴν ἐπίδρασιν τῆς περιβαλούσης αὐτοὺς στρατιωτικῆς ἀτμοσφαίρας. Οὕτω πᾶς τις δέχεται ἀναποδράστως τὴν ἐπήρειαν τοῦ περιέχοντος, ἐν ᾧ ζῇ.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ αὐτοκτονία εἶνε φαινόμενον προκύπτον ἐκ νοσηρᾶς τινος ἀλλοιώσεως τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Εἶνε δὲ κατάδηλον ὅτι μεταξὺ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων παρουσιάζεται τὸ αὐτὸ φαινόμενον τὸ παρατηρούμενον εἰς ὅλα τὰ σύγχρονα πολιτισμένα ἔθνη, ἤγουν ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν νόσων τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἰδιαιτέρα τις μορφὴ νοσημάτων χαρακτηρίζει τὴν ἐποχήν μας. Ἡ μορφὴ αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τῶν μυστηριωδῶν ἐκείνων ἀλλοιώσεων τοῦ ὀργάνου τῆς διανοίας, ἐν τῷ ὁποίῳ βεβαιοῦται τόσον συχνὰ περίοδός τις ἀδυναμίας τῶν ψυχικῶν δυνάμεων προμηνύουσα τὴν διαστροφὴν ἢ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Ὅπως ἔχει σήμερον ὁ κοινωνικὸς βίος, πολλαὶ παρουσιάζονται αἱ αἰτίαι αἱ ἐπηρεάζουσαι τὸ νευρικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου ἡ νοσηρὰ ἀλλοίωσις ἐπιδρᾷ ὕστερον καὶ ἐπὶ ὅλου τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων. Ὁ ἀγὼν τοῦ βίου εἰς τὴν ἐποχήν μας, αἱ θλίψεις αἱ πηγάζουσαι ἐκ τῆς πτώσεως ἀπὸ κοινωνικῆς τινος περιωπῆς, ἐκ χρηματικῶν ζημιῶν, ἐξ ἀποτυχούσης φιλοδοξίας, ἐκ τραυματισθείσης κενοδοξίας, φαίνονται ἐπενεργοῦσαι κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Μὴ λησμονῶμεν δὲ καὶ τὴν ἐπιρροὴν εὐθηνῆς τινος φιλολογίας ἐπὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ νευρικοῦ συστήματος τῶν νεωτέρων καὶ τῶν μᾶλλον ἡμιμαθῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Διότι ἐὰν ἡ τακτικὴ καὶ προοδευτικὴ ἐκπαίδευσις, ἐὰν ἡ ἀπόκτησις ἀληθειῶν καὶ γνώσεων οὐσιωδῶς χρησίμων εἰς τὸν βίον, εἶνε τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ἐξ ὅσων ὁ

πολιτισμὸς δύναται νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ, ἀπ' ἐναντίας αἱ στρεβλαὶ ἀναγνώσεις ἐρεθίζουσι καὶ μολύνουσι τὴν φαντασίαν.

Παύομεν ἐδῶ τὰς αὐτοσχεδίους ταύτας σημειώσεις μας. Ἐθίξαμεν ἁπλῶς τὸ πολυσύνθετον ζήτημα τῆς παρ' ἡμῖν τόσον ἐπιταθείσης αὐτοκτονίας, ὅπως καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο δὲν πολεμεῖται διὰ φράσεων κενῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς μελέτης τῶν ποικίλων καὶ πολυσυνθέτων φαινομένων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ἡ κοινωνία. Μόνον δὲ τοιαύτη λεπτομερὴς τῆς κοινωνίας μας μελέτη δύναται ἴσως νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς νὰ ἐξεύρωμεν τὰ πρόσφορα πρὸς ἐξυγίανσιν αὐτῆς μέσα.

Γ. Τυπάλδος Κοζάκης

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΣΤΑ ΧΑΛΑΣΜΑΤΑ

Μόλις ἐβγάλαμε τὸν ἀνήφορα τοῦ Διπόταμου κ' ἐκονέψαμε 'ςτὲς Δυὸ Ἐκκλησιές. Μᾶς εἶχε πάρει τὸ μεσημέρι. Φωτιὰν ἔχυνε ὁ οὐρανὸς ἀπὸ 'πάνου μας. Ὁ ἥλιος ἐζάριζε. Αὔγουστος μῆνας. Βάχτι καλοκαῖρι. Τῆς ποταμιᾶς ἡ πνοὴ δὲν ἔφταν' ἐδῶ. Καὶ τ' ἀέρι ὁποῦ κατέβαζαν τὰ βουνά, ἄναφτε 'ςτὴν πετρίλα ποῦ πέρναε καὶ μᾶς ἔπνιγε τὸν ἀνασασμό. Καὶ δὲ δύνοντα νὰ μᾶς δροσερέψουν οὔτε ἡ πρασινάδα τοῦ ἀριοῦ λόγγου ποῦ διαβαίναμε, οὔτε τῆς ρεμματιᾶς τὸ τρεχάμενο λιγοστὸ νερό. Μαραμένες ἀπὸ τὸ λιοπῦρι καὶ ξεδροσισμένες ἐκρέμονταν ἀπὸ τὰ πουρνάρια ἡ ἀγράμπελες, παρόμοιες μὲ τὴν κόρη τοῦ Θεόκριτου ὕστερ' ἀπὸ τὸ κρυφὸ πλάγιασμά της μὲ τ' ἀχόρταγο τὸ βοσκόπουλο. Καὶ 'ςτὰ λουμάκια οἱ ζιζικάδες ἐσυγκρατοῦσαν τ' ἀτέλειωτο καὶ μονότονο τραγούδι τους. Τὰ πουλάκια τῆς ἐρημιᾶς δὲν ἀκουγόταν. Πετοῦσαν ἀπὸ κλαρὶ σὲ κλαρὶ μὲ ξανοιγμένα τὰ στόματα ἀπὸ τὴν κάψα, ζητῶντας δροσιά, βουβὰ κι' ἄλαλα, μὲ τὴν ἀγωνία ζωγραφισμένη 'ςτὰ μικρὰ ζωηρὰ ματάκια τους. Ἡ γαλατσίδα, ἡ σχοιναριὰ καὶ τὸ χαμοκέρασο ἀνάδιναν βαριὰν σύσμιχτη μυρουδιά, θερμασμέν' ἀπὸ τὴν ἀχτίδα. Καὶ μᾶς ἐζάλιζε ἡ ἀντιλιάδα ποῦ βάριε 'ςτὰ πετρώματα κ' ἔπεφτε σὰν χεριὰ πύρινη 'ςτὰ κουρασμένα μάτια μας.

Ξεφόρτωσαν 'ςτὸν ἴσκιο οἱ ἀγωγιάτες. Τέσσερες ἀγωγιάτες, ψηλοὶ βλάχοι, μὲ τὲς ἄσπρες μάλλινες φορεσιές, μὲ ξουρισμένους τοὺς σβέρκους

καὶ τοὺς τσαμπάδες κοντοὺς ἀρβανίτικους. Ὁ Χίτας ὁ Πολιάνος, ὁ Γιάννης ὁ Ἀρβανίτης, ὁ Γάκης ὁ Γκιτρίμης κι' ὁ Ντούλας ὁ Μπαρμπούτας. Ἐξέσφιξαν τὲς ἴγγλες, ἔδεσαν τὰ προκόβια 'στὰ σαμάρια, ἔβγαλαν τὰ καπίστρια, ἐπεδίκλωσαν, κι' ἀπόλυκαν τὰ δεκατρία μουλάρια τους νὰ βοσκήσουν 'στὰ ξηραμένα χορτάρια τῆς πλαγιᾶς ἀπόπερ' ἀπὸ τὸ ρέμμα. Ἐγιοματίσαμε. Ἦτον ἡ σαρακοστὴ τοῦ Δεκαπενταύγουστου κι' ἐφάγαμε ξερὸ ψωμὶ μ' ἐλιὲς καὶ μὲ ξῦδι 'ς ἕνα πινάκι ξύλινο πῶφερνε μαζί του ὁ Γάκης ὁ Γκιτρίμης. Ὕστερα ὁ Χίτας ὁ Πολιάνος πῆγε νὰ φέρῃ κρυόνερο μὲ τὸ βουτσέλι ἀπὸ μιὰ βρύση κρυφὴ τὸν ἀνήφορο, χωμένην μέσα 'στὰ σχοῖνα, ποῦ μοναχὰ οἱ ἀγωγιάτες κ' οἱ πιστικοὶ τὴν εἰξεύρουν. Κι' ὁ Γιάννης ὁ Ἀρβανίτης κατέβηκε 'στὴν ποταμιὰ γιὰ νὰ κλέψῃ σταφύλια, ἀπὸ τὰ λιγοστὰ ἀφύλαγα ἀμπέλια τῶν Παλιοχωρίτων. Γήραμε νὰ πάρουμε καὶ λίγον ὕπνο. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγωγιάτες 'πῆγε κοντὰ 'στὰ πράμματα γιὰ νὰ μὴ πηδήσουν δῶθε ἀπὸ τὸ ρέμμα καὶ μποῦν μέσα 'στὰ καλαμπόκια καὶ κάμουν ζημιά. Τὰ λίγα χωράφια τῶν Παλιοχωρίτων, χωρισμένα μὲ ξερολίθι καὶ βασταγμένα μὲ τοίχους ἀπάνου 'στὲς κατωφέριες καὶ 'στοὺς βράχους, ἦταν σπαρμένα μὲ καλαμπόκι. Ξερκὰ ὅμως, δίχως νερὸ τὰ καϋμένα τὰ σπαρτά, ἐπροστέλευαν ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀνάριες τὲς λυγνὲς καλαμιές τους μὲ τ'ἀχαμνὰ στάχια, κ'ἔγερναν καταμεριὰ τὲς μαραμένες τους φοῦντες λυπητερά, σὰν κεφάλια παραπονεμένων ραγιάδων. Ἐγὼ ἔπιακα ἕναν παχὺν ἴσκιο βαλανιδιᾶς, σιμὰ σὲ παλιὸν ξερότοιχο χωραφιοῦ, ἔστρωσα τῆς καβάλας μου τὴ φλοκωτὴ βελέντζα καταγῆς 'στ' ἀπάτητα ξηρόχορτα, ἔβαλα προσκέφαλο τὸ δισάκκι μου τὸ τράγιο, καὶ χωρὶς νὰ βγάλω οὔτε φόρεμα οὔτε τσαρούχια, ξαπλώθηκα τ'ἀνάσκελα σκεπασμένος μ' ἕνα λαφρὸ κοντοκάπι. Ὅσο νὰ μὲ πάρῃ ὁ ὕπνος, ἔρριχνα τὰ μάτια μου 'στὰ ντυμένα βουνὰ τοῦ Δρύσκου καὶ τοῦ Βασταβετσιοῦ ἀντίπερα, ὁποῦ τὰ σκέπαζε μιὰ ἀγανὴ καταχνιὰ γαλάζια, ἄκουα τοὺς εὔθυμους τραγουδιστάδες τοῦ καλοκαιριοῦ, τοὺς ζιζικάδες, παρέβαλλα τοὺς ἤχους ὁπ' ἔρχονταν ἀπὸ τὰ πέντε τσοκάνια τῶν μουλαριῶν, κ' ἐκύτταζα μιὰ κόκκινη πλουμιστὴ πασχαλίτσα, ποῦ κολλημένη ἀπάνου 'ς ἕνα κίτρινο ἀγριολούλουδο, ὁποῦχε ἀνθίσει ἀνάμεσα 'στὰ χορτάρια καὶ 'στὰ περιπλοκάδια τοῦ παλιοῦ τοίχου, βύζανε τὸν γλυκὸν χυμό του. Μοῦ θύμησε τὸ ζαχάρωμα ποῦ ἀπολάβει κανένας κολλημένος 'στὰ κόκκινα καὶ φλογερὰ χείλη τῆς κορασιᾶς. Καὶ μὲ τὴ θύμηση αὐτὴ τὴν κατάγλυκια, ἀποκοιμήθηκα.

Ὅταν μ' ἐξύπνησαν γιὰ νὰ κινήσουμε, εἶδα ποῦ ξέβγαιναν ἀπὸ τὲς ζόρκες κορφὲς τοῦ Σπανοῦ, ἀπάνου, μεγάλα μαυριδερὰ σύγνεφα μὲ

ἄσπρες ράχες, ὡσὰν κύματα ἀφρισμένα. Ἐχρυσώνονταν κ' ἐγιάλιζαν τὰ μπροστινὰ ἀσπράδια της ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ πίσω πίσω ἡ μαυρίλα τους πρόβαινε φοβερή. Φόρτωσαν οἱ ἀγωγιάτες. Πρῶτα ἔκαμαν τὲς καβάλες μας κ' ὕστερα τὰ φορτιά. Ἐγὼ μοναχὰ κι' ὁ ξαδερφός μου ἤμαστε καβάλες. Τ' ἄλλα τὰ πράμματα τἄχαν φορτωμένα μὲ μαλλιὰ δικά τους καὶ ξένα οἱ ἀγωγιάτες. Σὰν ἀποφόρτωσαν καὶ ξεκινήσαμε γνοιάστηκε ὁ Πολιάνος τὰ σύγνεφα κ' εἶπε:

— Βροχὴ θὰ μᾶς πάρῃ.

— Σύγνεφό εἶνε καὶ θὰ διαβῇ, ἀπολογήθηκε ὁ Ἀρβανίτης.

— Γκὲσ' γκέσ'! ρούσ' ρούσ'!

Φώναξε ὁ Γκιτρίμης 'ςτὲς δυὸ μοῦλες, τὴν γκέσα καὶ τὴν ρούσα, ποὔχαμ' ἐγὼ κι' ὁ ξάδερφός μου κι' ὁποῦ τραβοῦσαν μπροστά. Κ' ἡ γλήγορες μοῦλες, μόλις ἄκουσαν τὴ σαλαγὴ τοῦ ἀγωγιάτη, ἔσφιξαν τὴν περπατησιά τους καὶ μᾶς μάκριναν ἀπὸ τὸ καρβάνι. Τοὺς μπήκαμε κ' ἐμεῖς ὕστερα μὲ τὰ συρτάρια τοῦ καπιστριοῦ 'ςτὰ καπούλια· καὶ μὲ τὲς φτέρνες μας 'ςτὰ λαγγόνια κ' ἔστρωσαν 'ςτὸν ἀνήφορα τῆς βρύσης τοῦ Ζαβογιάννη τὸ πλιὸ γλήγορο καὶ πλιὸ καμαρωμένο ραβάνι τους. Ἐμεῖς 'ςτὴ βρύση τοῦ Ζαβογιάννη κι' αὐτοὶ 'ςτὸν Πλάτανο τῆς ρεμματιᾶς. Αὐτοὶ 'ςτὴ βρύση τοῦ Ζαβογιάννη κι' ἐμεῖς 'ςτοῦ Τρίκκα. Μιὰ τουφεκιὰ τόπον ἀλάργα. Μέσ' 'ςτοῦ Τρίκκα, τὰ σύγνεφα μᾶς σκέπασαν τὸν ἥλιο καὶ βαθιὰ ἠχολόγησε μιὰ βροντή. Ὅσο μᾶς δρόσισαν τὰ σύγνεφα ποῦ μᾶς ἴσκιωσαν ἀπὸ τὸ λιοπῦρι, τόσο μᾶς φόβισε ἡ βροντή. Σηκώθηκε κ' ἕνα ἀνεμόχολο δυνατὸ ξάφνου, ποῦ τύλιξε μεσουρανῆς τὸν κορνιαχτὸ κ' ἐπάσχιζε νὰ ξερριζώσῃ τὰ δέντρα. Σκόρπαε τὰ ξηρὰ φύλλα τους καὶ τοῦ βουνοῦ τὰ στεγνὰ τσάχαλα, τὰ παράδερνε ἐδῶ κ' ἐκεῖ 'ςτὸ χάος τοῦ ἀθέρα καὶ τ' ἄρριχνεν ὕστερα ὀλόβολα μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴ γῆ ποῦ τὰ σήκωσε κι' ἀπὸ τὰ κλαράκια ποῦ τά 'κοψε. Σὰν ἐπέρασε μιὰ στιγμὴ τ' ἀνεμόχολο, ἔλαμψε λίγο ὁ ἥλιος 'ςτὰ λόγγα τοῦ Σκλεύπου πέρα, καὶ κατόπι δὲν τὸν ξανάειδαμε ὡς τὴν ἄλλη αὐγή. Κατόπι ξανἦλθε τ' ἀνεμόχολο μὲ χοντρὲς στάλες βροχῆς, καὶ τῆς βροντῆς οἱ ἀντίλαλοι μᾶς ἐσίμωναν. Ὡς ποῦ τ' ἀνάριο ἀνεμόβροχο ἔγεινε πυκνότατο κι' ὡς ποῦ τ' ἀστροπελέκια τ' οὐρανοῦ ἔσκαγαν καταπεφαλῆς μας. Τότε σὰν νἄνοιξαν ἀποπάνου μας καταρράχτες ἀρίφνητοι. Μᾶς ἔζωσε ἡ μπόρα στενὰ στενὰ ὁλόγυρα, μᾶς ἔδερνε τὸ νεροπόντι ἀλύπητα, μᾶς ἔσπρωχνε ὁ ἄνεμος, μᾶς φλώμοναν τὰ μάτια ἡ ἀναλαμπὲς τῶν ἀστραπῶν ὁπ' ἔσχιζαν τὰ σύγνεφα ἀπὸ χίλιες μεριές, κι' ὁποῦ γιόμοζαν τὸν ἀέρα μὲ τὴ βαριὰ μυρουδιὰ τῆς θιάφης, καὶ μᾶς ξεκώφεναν οἱ βρόντοι καὶ τὰ ρεκάσματα κ' οἱ βρουχισθοὶ τοῦ ἀνήμερου

ἀστραποπέλεκα, ποῦ πήδαε φλογερὸς καὶ θανατοφόρος ἀπὸ κορφοβοῦνι σὲ κορφοβοῦνι κι᾽ ἀπὸ λογγιὰ σὲ λογγιά, κυνηγῶντας τὸν Πειρασμό. Τρικυμὸς μέγας. Γαζέπι ἀπάντεχο.

Ὁ ξάδερφός μου ἐρχόταν παραπίσω. Ἐτὲς κοδέλες τοῦ δασωμένου ἀνήφορα τοῦ Τρίκκα τὸν ἔχασα, μέσα 'ςτὰ κοτρόνια 'ςτὲς πουρναρότουφες καὶ 'ςτὴ θολούρα. Ξεπέζεψα γλήγορα νὰ πάρω ἀπάνω μου τὴν καπότα. Τραβῶντάς την ὅμως ἔγειρε ἡ καβάλα μου, κι᾽ οὔτε ἀνάκαρα εἶχα, οὔτε ὁ συρμυτὸς μ᾽ ἄφινε νὰ τὴν ἀνασηκώσω. Ξάφνου πελάγωσε ὁ δρόμος μου καὶ κατάθολο ὁρμητικὸ ρέμμα νεροῦ μοῦ πόντιασε τὰ καλαμοπόδαρα ὡς τὰ γόνατα. Σύνωρα ἡ μαυρίλα μὲ κυκλώνει πηχτότερη, ἡ βροχὴ πέφτει πλιὸ πυκνὴ καὶ πλιὸ δαρτὴ καὶ 'ςτὸ πλάγι μου ὁ κεραυνὸς ἐμπουμπούνιζε τρανταχτὰ κι᾽ ἄγρια τὸν ἀθέρα κ᾽ ἐφώτιζεν ὑπέρλαμπρα τὴ σκοτεινάδα, ὡς πῶμεινα πολλὴν ὥρα ὀλότρομος μὲ κλεισμέν᾽ ἀπὸ τὴ θαμπάδα τὰ μάτια. Τότε τὸ φόρτωμα τοῦ μουλαριοῦ μ᾽ ἔφυγε ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ ποῦ τὸ βάσταγα πάσχοντας νὰ τὸ ἀνασηκώσω, καὶ κύλισε 'ςτὰ ποδάρια μου μέσ᾽ 'ςτὸ νερὸ τὸ θολωμένο. Ὅταν ἐγύρισ᾽ ἀπὸ τὸ χωριό, μὲ μέρες, εἶδα παράμερα τοῦ δρόμου ἐδῶ ἕναν ξέρακα οὐρανογείτονα περιγδαρμένον ἀπὸ τὴ φλούδα κι᾽ ἀπὸ τὰ κλωνάρια του. Ἦτον ὁ ἔλατος ὁ τρανός, ποὖχε κάψει τ᾽ ἀστραποπέλεκο δίπλα μου τώρα. Τώρα ἡ καπότα μου ἔγεινε δυσκολόβρετη. Τὴν εἶχε ἀποκάτω του τὸ πεσμένο σαμάρι τοῦ μουλαριοῦ. Τὰ χρειάστηκα τώρα. Ἔπλεγαν 'ςτὸ νερὸ τὰ ποδάρια μου, μ᾽ ἔπνιγε ἡ βροχὴ ἀποπάνου, μῶμπαινε ἀπὸ τὴν τραχηλιὰ μέσα κατάσαρκα ἡ σταλαματιά της, μοῦ μοῦσκεσε τὰ σκουτιά, μοῦ πόντιαζε τὸ κορμὶ κ᾽ ἔπεφτε κάτου, 'ςτὰ λαγαρὰ καὶ 'ςτὰ σκέλια. Βόηθαε κι᾽ ὁ ἄνεμος. Μοῦ ξάνοιγε τὰ φορέματα κ᾽ εὕρισκε ἡ βροχὴ καιρὸ καὶ τόπο νὰ μὲ προυχάῃ ὅπου τῆς βόλης. Ἄρχισα νὰ τρεμουλιάζω ἀπὸ τὸ κρύο ποῦ μὲ σήκωνε. Μ᾽ ἐφόβιζε κ᾽ ἡ θεομηνία. Μ᾽ ἔσκιαζαν καὶ τὰ κλαριὰ γύρα ποῦ μῶμοιαζαν 'ςτὴ μεγάλη μου παραζάλη, 'ςτὴ φοβερὴ μαυρίλα καὶ 'ςτὸ ἄναμμα τοῦ τρικυμοῦ, μὲ κακοὺς ἀνθρώπους, μὲ φαντάσματα, μ᾽ ἴσκιους. Φώναξα τοῦ ξαδερφοῦ μου. Οὔτ᾽ ἐγὼ δὲν ἀγροίκησα τὴ φωνή μου. Τόσο ἦτον ἀδύνατη μέσ᾽ 'ςτὴ μέση τῆς μανισμένης χλαλοῆς τοῦ τρικυμοῦ καὶ 'ςτὴν ταραχὴ τῶν κατεβασμένων λαγκαδιῶν.

Τὸ καϋμένο τὸ ζῷό μου, ὁλόγυμνο, μὲ κρεμασμένο τὸ σαμάρι ἀπὸ τὴν ζερβιά του μεριά, τῶπνιγε ἡ βροχή. Ἐγιάλιζε μουσκεμμένη ἡ τρίχα του κ᾽ ἔσταζε τὸ νερὸ ἀπὸ τ᾽ αὐτιὰ τὰ κατεβασμένα, ἀπὸ τὰ ρουθούνια τὰ χαρβαλωμένα, ἀπὸ τὴν κοντὴ χαίτη, ἀπὸ τὴν μακριὰν οὐρά, ἀπὸ τὴν κοιλιά, ἀπ᾽ ὁλοῦθε. Μ᾽ ἐτήραε παραπονετικὰ μὲ τὰ

μάτια του τὰ μεγάλα, σὰν νὰ μοῦ ζητοῦσε βοήθεια. Γιατὶ πάσχιζε νὰ γυρίσῃ τὰ πισινά του κατὰ τὸν συρμητὸ τῆς βροχῆς καὶ δὲ δύνονταν, καρφωμένο ἐκεῖ, 'ςτὸν τόπο, ἀπὸ τὸ πεσμένο σαμάρι, ποῦ ὁλοένα τὸ καταπλάκωναν οἱ ἄμμοι καὶ τὰ χαλίκια ποῦ παρέσερνε ἡ σούδα τοῦ δρόμου. Τὸ λυπόμουν τὸ μαῦρο πλιότερο κι' ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου. Φοβόμουν νὰ μὴν κάμῃ 'ςτὰ μάτια. Ἀλλὰ ποιὰ βοήθεια μποροῦσα νὰ τοῦ προσφέρω καὶ δὲν τοῦ τὴν πρόσφερα; Ἐφώναξα πάλι τοῦ ξαδερφοῦ μου. Ἐφώναξα ἕναν ἕνα κατ' ὄνομα τοὺς ἀγωγιάτες. Τὰ μπουμπουνίσματα τ' οὐρανοῦ μ' ἀποκρινόνταν κ' οἱ βρουχισμοὶ τοῦ ἀνέμου. Τὸ μουλάρι, ὡσὰν νἄνοιωσε τοὺς φόβους μου, ἄρχισε νὰ φυσομανάῃ δυνατὰ μὲ τὰ διάπλατα ρουθούνια του, ν' ἀνασηκώνῃ τ' αὐτιά του καὶ νὰ χύνῃ χλημιντρίσματα δυνατὰ κατὰ ἐκεῖ ποῦ γύριζα ἐγὼ τὸ πρόσωπό μου φωνάζοντας. Τώρα μῶδινε αὐτὸ τὸ καϋμένο βοήθεια. Ὅμως οὔτε ἡ φωνές μου οὔτε τὰ χλιμιντρίσματά του μᾶς ἔφερναν ἀπάντηση ἀνθρωπινή, μεσ' στὴν νεροποντὴ ποῦ μᾶς ἔπνιγε. Μποροῦσα νὰ φύγω ἐγὼ καὶ νὰ γυρίσω 'ς τοῦ Τρίκκα μοναχός μου. Μὰ τότε τί θὰ ἐγινότουν τὸ δόλιο μουλάρι. Ξάφνου φωτάει μιὰ ἰδέα τὸν σκοτεινιασμένον λογισμό μου, παρόμοια μὲ τὴν ἀστραπὴ ποῦ φώταε ὁλόγυρά μου τὴν σκοτεινιασμένη πλάση. Σπρώχνω μ' ὅλο τὸ ζόρι μου καὶ ρίχνω τὴ μούλα καταγῆς δίπλα, ἀπάνου 'ςτὸ πεσμένο σαμάρι της. Ψάχνω ἐκεῖ καὶ βρίσκω εὔκολα τὰ λουριὰ τῆς μάλλινης ἴγγλας της, τὰ λύνω, τὴν ξαλαφρόνω ἀπὸ τὸ σαμάρι κ' ὕστερα τὴν ἐτράβηξ' ἀπὸ τὰ καπίστρι κι' ἐσηκώθηκε ὀρθή. Ὅταν σηκώθηκε ὀρθὴ ἔρρευαν ποτάμι τὰ νερὰ ἀπὸ 'πάνου της, σὰν εἶχε βουτηχθῆ 'ςτὸ βηρὸ μέσα. Ἔτσι τὴν ἔσυρ' ἀπὸ τὸ καπίστρι, κι' ἀφίνοντας ἐκεῖ τὸ σαμάρι της μὲ τὴ καβάλα μου ὁλόβολη, κολυμπημένα 'ςτὸ νερὸ μέσα, γύρισα μαζὺ μὲ τὴν μούλα τὸν κατήφορο 'ςτὸ χάνι τοῦ Τρίκκα. Τὸ χάνι ἦτον κλεισμένο. Ἔλειπε 'ςτὸ χωριό του ὁ Παλιοχωρίτης χαντζῆς. 'Στοῦ κατωγιοῦ του τὴν πόρτα ἐστέκονταν εἰς ἕναν παραστάτη ριζωμένος ὁ ξάδερφός μου, ζυφτάρι καμωμένος ἀπὸ τὴ βροχή. Ἡ μούλα του δὲν μπόρεσε νὰ βαστάξῃ 'ςτὸ συρμητό. Κόλωσε μὲ μιᾶς πίσω. Θέλησε τοῦτος μὲ τὰ χτυπήματα νὰ τὴν βάλῃ μπροστά. Κι' αὐτή, μέσ' 'ςτὸ πεῖσμά της, πέταξε δυὸ τρεῖς κλοτσιὲς μὲ τὰ δυὸ τὰ πισινά της, τὸν ἔρριξε τ' ἀπίστομα 'ςτὸ σιάδι, κ' ἔφυγε μοναχή της τὸν κατήφορο κ' ἐχώθηκε 'ςτὰ κλαριὰ τοῦ λόγγου μέσα. Ὅλην τὴν ἐπίλοιπη βροχὴ ἐκεῖ τὴν ἐφάγαμε, ὁλόρθοι 'ςτὴν πόρτα τοῦ κατωγιοῦ μὲ τὸν ξάδερφό μου.

Ὕστερα, σὰν πῆρε ν' ἀνασταλάζῃ, φάνηκαν κ' οἱ ἀγωγιάτες. Πρόφτακαν αὐτοὶ κ' ἔπιακαν τὰ μεγάλα κλαριὰ τοῦ λόγγου. Ὁ Πολιάνος

πῆγε νὰ βρῇ τὴν χαμένην μούλα του, ποῦ καβαλίκευε ὁ ξάδερφός μου, ὁ Γκιτρίμης πῆρε τὸν ἀνήφορο νὰ ξεθάψῃ ἀπὸ τὴν ἀρίνα τὴν καβάλα μου, ὁ Μπαρμπούτας ἐτσόλιαζε τὰ φορτωμένα τὰ πράμματα, κι' ὁ Γιάννης ὁ Ἀρβανίτης σκαρφάλωσε ἀπὸ χαρακιὰ σὲ χαρακιὰ τοῦ τοίχου μὲ τὰ ζόρκα ποδάρια του 'ςτὸ παραθύρι τοῦ χανιοῦ, τἄνοιξε μ' ἕναν γερὸ γρόθο, πήδησε μέσα καὶ μᾶς ἄνοιξε ἀπὸ μέσα τὴν πόρτα. Ἡ καλή μας τύχη ποὖχε κἄν κοντοπούρναρα ξηρὰ τὸ χάνι μέσα. Τοὺς βάλαμε φωτιὰ καὶ κάμαμε μιὰ τζόρα γιὰ νὰ στεγνώσουμε. Ἀπόξω, ἀνασταλάζοντας κι' ἀνασταλάζοντας ὁ οὐρανός, σουρούπωσε. Ἄστοχα ἀπὸ τὴν σκοτεινάδα τῆς μπόρας βρεθήκαμε 'ςτὸν ἴσκιο τῆς νύχτας ποῦ πρόβαινε ἀγαλιγάλι. Τὸν ἥλιο δὲν τὸν ξανάειδαμε ὡς τὴν αὐγή. Νὰ ξενυχτίσουμε 'ςτὸ χάνι δὲν εἱμπορούσαμε, γιατὶ τὰ πράμματα ἤθελαν θροφὴ καὶ 'ςτὸ χάνι θροφὴ δὲν ἦτον.

— Ἀπάνου, 'ς τοῦ μοναστηριοῦ τὰ σιάδια θὰ βγοῦμε νἄβρουμε βοσκή, λέει ὁ Πολιάνος.

Βγήκαμε καὶ 'ςτοῦ μοναστηριοῦ τὰ σιάδια μὲ τὸ σουρούπωμα. Ἐδῶ μᾶς εὕρηκε κ' ἡ νύχτα. Κονέψαμε. 'Στὰ κράκουρα κατάψηλα. 'Στὴν κορφὴ τοῦ ἀνήφορα. Εἴχαμε μπροστὰ τὰ Χαλάσματα. Ὁ Γάκης ὁ Γκιτρίμης ἔλεγε νὰ περάσουμε ἀποβραδὺς καὶ τὰ Χαλάσματα, γιὰ νὰ μὴ βροῦμε τὸ δρόμο χαλασμένον τὴν αὐγή. Μὰ νύχτα πάλι πῶς νὰ περάσουμε τὰ Χαλάσματα, ποῦ κινδυνεύαμε χωρὶς ἄλλο νὰ χαθοῦμε; Ὕστερα ὁ Γιάννης ὁ Ῥοκᾶς ἀπὸ τὸ χωριὸ κι' ὁ Δῆμος ὁ Ἀλοίμονος ἀπὸ τὸ Παλιοχῶρι, ποὖχαν πάρει τὴ χρονιὰ ἐκείνη τὸ δρόμο, θἄβγαιναν τὴν ἄλλη μέρα μὲ τοὺς ἀργάτες καὶ μὲ τὰ σύνεργά τους καὶ θὰ τὸν ἔφτιαναν.

— Ἔτσι θὰ κάνουμε τρεῖς μέρες ὡς τὸ χωριό, λέει ὁ Γκιτρίμης.

— Κ' ἐκεῖ ποῦ νὰ χαθοῦμε τέτοιαν ὥρα 'ςτὰ Χαλάσματα ὁλότελα; Τὸν ρωτάει ὁ Μπαρμπούτας.

Ὅλ' εὕραμε καλλίτερα τὰ λόγια τοῦ Μπαρμπούτη κ' ἔτσι ἐμείναμ' ἐδῶ, 'ςτὰ Χαλάσματα. Ξεφόρτωσαν οἱ ἀγωγιάτες κι' ἄπλωσαν 'ςτὰ θεόρατα κοτρώνια, περίγυρα τῆς χορταριασμένης πλαγιᾶς, τὰ τσόλια τῶν μουλαριῶν τους μὲ τὰ δικά μας τὰ διπλάρια καὶ τὲς καπότες. Κατόπι κουβάλησαν κἄτι χοντρὰ κούτσουρα ποῦ κατέβασαν ὡς ἐκεῖ τὰ ξερολάγκαδα ἀπὸ τὲς ράχες. Τέτοιαν πύρα δὲν ξανάειδα ποτὲς ἄλλην φορά. Ξέκοψε σιγὰ σιγὰ ἡ βροχή. Τὰ σύγνεφα τραβήχτηκαν ἕνα ἕνα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ξαστέρωσε τὸ ἀπέραντο χάος του. Τὸ σκοτάδι ποῦ μᾶς περίφραξε ἦτον βαθύτατο. Τὸ κρύο τ' ἀπόβροχου ἀψύ. Ἔλαμπαν συμπυκνωμένα τ' ἀστέρια ἀποπάνου μας γλυκύτατα, σὰν νὰ ζητοῦσαν νὰ

μερέψουν χαϊδευτικὰ μὲ τὰ θεϊκὰ φιλήματά τους τὸ καταπονεμένο μας ἀπὸ τὴ θολούρα κορμί. Ἡ ἀσημένια ἀχτίδα ἑνοῦ μεγάλου καὶ λαμπερώτατου, ποὖχε προβάλει κατὰ τὴν Τσούμα τοῦ Δράκου τ' ἀψήλου, ἔπεφτε ὡς τὰ φυλλοκάρδια μου καὶ τὰ γλύκαινε καὶ τὰ βαλσάμωνε. Ἡ νύχτα ἦτον σιωπηλότατη. Μόνον ὁ καταρράχτης τῆς σιμοτινῆς λαγκαδιᾶς θορυβοῦσε τὰ σκότη. Φυφύριζαν τὰ βρεμμένα ξύλα τῆς πύρας μας κ' ἡ ἁπλωτερὴ λάμψη της ἔβαφε μὲ τὸ πορφύρινο χρῶμά της τὰ κοτρώνια καὶ τὲς ὄψες μας, ποῦ καθόμασταν ἀραδαριὰ σταυροπόδι ὁλόγυρά της.

— Τί χάση κόσμου ποῦ ἦτον αὐτή! Λέει ὁ Μπαρμπούτας, ἀναγυρίζοντας τὰ σύδαυλα τῆς φωτιᾶς.

— Τέτοια νεροποντὴ ποτὲ δέ με μετἆχε βρῆ, λέει ὁ Πολιάνος.

— Οὐδ' ἐγὼ τὴ θυμᾶμαι, εἶπε ὁ Γιάννης ὁ Ἀρβανίτης.

Δὲν ξέρω ἂν ἀκόμα τὴν θυμοῦνται οἱ ἀγωγιάτες μου, ὅμως ἐγὼ δὲ θά τηνε ξεχάσω ποτέ, μοῦ φαίνεται, γιατὶ ἀκριβὰ τήνε πλήρωσα ἀργότερα μ' ἀκέριαν ἀρρώστια τρίμηνη 'ςτὸ στρῶμα.

Ἀπόδειπνα ἄρχεψαν ἄλλες κουβέντες οἱ ἀγωγιάτες. Εἶπαν γιὰ τὰ χωριανικὰ πρῶτα. Πιάνονταν τότε οἱ χωριανοὶ γιὰ τὲς βοσκὲς ἀπάνου, γιὰ τὰ βουνά, κ' εἶχαν χωριστῆ σὲ δυὸ μερίδες, 'ςτοὺς καποτορραφτάδες, ὁποῦ δὲν ἔχουν πρόβατα κι' ὁποῦ γύρευαν πληρωμὴ γιὰ τὰ βοσκοτόπια τοῦ Γαλαρόκαμπου, καὶ 'ςτοὺς προβατάρηδες, ὁποῦθελαν νὰ βόσκουν τὰ κοπάδια τους ἀνέξοδα 'ςτὰ βουνά. Κ' εἶχαν ἐρθῆ σὲ μεγάλους καυγάδες οἱ δυὸ τοῦτες μερίδες ἀναμεταξύ τους. Ἀρματώνονταν ἀπὸ τὴ μιὰ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά. Ἔπιαναν ἔτσι σὰν ὀχτροὶ τὰ βοσκοτόπια ἀπάνου. Λημέριαζαν, ξενύχτιζαν ἐκεῖ ὅλο τὸ καλοκαῖρι. Ἐκεῖνοι ἐχυμοῦσαν μὲ χουγιακτὰ καὶ μὲ ποδοβολὴ κ' ἔβγαζαν τὰ κοπάδια ἀπὸ τὰ βοσκοτόπια. Τοῦτοι πάλι πετιῶνταν ἀπὸ τὰ ριζιμιὰ ποῦ παραφύλαγαν τὸ ζωντανὸ βιό τους κ' ἔπαιρναν ὀμπροστὰ σὰν τραγιὰ τοὺς κυνηγητάδες. Κ' ἔτσι καμμιὰ βολὰ ἔρχονταν καὶ 'ςτὰ χέρια καὶ κάπου κάπου καὶ 'ςτ' ἅρματα, κ' ἔπαιζε ξύλο κι' ἄνοιγαν λαβωματιές. Κακοπάθαιναν καὶ τὰ μαῦρα τὰ πρόβατα. Αὐτὰ ξανάλεγαν οἱ ἀγωγιάτες. Κ' ἔπαιρναν ὅλο τὸ δίκιο μὲ τὸ μεράδι τους αὐτοί, γιατ' ἦταν ἀπὸ τὴ φάρα τῶν τσελιγκάδων. Ὕστερα εἶπαν γιὰ τοὺς νέους μαχτάριδες ποῦ θὰ νἄβγαζαν τὴ χρονιὰ ἐκείνη. Δυὸ βγάζ' ἡ φάρα τους, καὶ συζητοῦσαν ποιοὺς θὰ νὰ προτιμοῦσαν. Κι' ἀνάφερναν ὀνόματα, Γάκης Σούλτης, Λάμπης Γκιτρίμης, Κώστας Μάκης, Μῆτρος Νίκας. Κατόπι πέσαν 'ςτῶν χειμαδιῶν τὸ ζήτημα. Ποῦ θὰ νὰ ξεχείμαζαν φέτο, 'ςτῆς Ἄρτας ἢ 'ςτῆς Πρέβεζας τὸν κάμπο. Κι' ἀράδια-

ζαν ὀνομασίες χειμαδιῶν, Κάμπος, Μαμτσαούση, Γρεμενίτσα, Λοῦρος, άμαρη, Τριανταφυλλιά, Φραξύλα, Παλιουρόφορο, Παλιόκαστρο, Πούντα. Ἐγώ, ἀκούγοντας, ἀναγύριζα τὴ φωτιὰ κι' ἀποστέγνωνα ὁλοένα ὅσα σκουτιὰ τοῦ κορμιοῦ μου δὲν εἶχα προφτάσει νὰ στεγνώσω 'ςτὸ χάνι τοῦ Τρίκκα.

Ξάφνου γροικᾶμε νὰ ροβολᾶν ἀπὸ τὸν ἀνήφορο 'ςτοὺς χαλιάδες ποδοβολητὰ καὶ κουδουνισμοὶ κοπαδιοῦ.

— Κύπρους ἔχουν, γιδερὰ εἶνε. Πετιέται καὶ λέει ὁ Γκιτρίμης.

Κι' ἀληθινά. Σὲ λίγο πέρασαν ἀπὸ κοντά μας καμμιὰ πενηνταριὰ γίδια πηδῶντας τὸν κατήφορο.

— Γουάι, γουάι! φίου!... Ἀκούστηκε καὶ τοῦ γιδάρη ἡ στριγγιὰ σαλαγὴ καὶ τὸ ψηλὸ σούρισμα, καὶ χέρι χέρι νάτος μᾶς πρόβαλε ξαφνικὰ μπροστά.

— Καλμέρα σας.

Μᾶς χαιρίτισε ὀρθὸς μὲ τὴν ἀγκλίτσα 'ςτὸ χέρι καὶ μὲ τὴν τραβατσίκα 'ςτὸν ὦμο.

— Τὸν ἀνάποδό σου τὸ χρόνο, στραβόξυλο τοῦ διατάνου, τοῦ λέει ὁ Ἀρβανίτης. Μέρα γιὰ μεσάνυχτα εἶνε τώρα, ὠρὲ χαντακωμένε; Τί τὴν κακή σ' καλμερνᾷς;

— Μ' τί νὰ εἰπῶ ντέ; Εἶπε ὁ γιδάρης, κυτάζοντας τὸν Ἀρβανίτη μὲ βλακίστικο γέλοιο.

— Γιά σας, ὥρα καλή, μ' τί, καλμέρα ἀδά;

— Ἄσ' τὸν ἄνθρωπο καὶ χαλμερνάει γι' αὔριο, λέει ὁ Πολιάνος.

— Ἔ, γιά σας δά, ὥρα καλή, ξαναγελάει βλακίστικα ὁ πιστικός.

— Ποῦθ' εἶσαι ὠρέ; τὸν ρωτάει ὁ Ἀρβανίτης.

— Ἀπ' τὸ Παλιοχῶρι.

— Πῶς σὲ λέν;

— Μπάρτζο.

Μπάρτζους λὲν τοὺς τράγους πῶχουν τὰ μοῦτρα παρδαλά, ἀσπρόμαυρα. Παρόμοιος ἦταν 'ςτὸ πρόσωπο κι' ὁ γιδάρης τοῦτος. Παιδὶ ἀκόμα, παλληκαρᾶς, κ' εἶχε τὰ κοντά του μαλλιὰ μεριὲς ἄσπρα καὶ μεριὲς μαῦρα. Παρασήμαδος ἄνθρωπος. Τὸ πηγούνι του μακρὺ-μακρύ, ἀπόλαε τὸ κατήφορο μυτερὸ τραχιὸ γένειο, μόλις ἴδρωναν τὰ μουστάκια του, σπανὸς θὰ νὰ γένονταν, ἡ μύτη του γερακάτη, ὑπερβολικὰ καμαρωτή, ἔγγιζε μὲ τὴν ἄκρα της τ' ἀπάνω ἀχεῖλι κ' ἔδινε στὴν ὄψη του μορφὴ μπύτσικου τράγου. Τὰ μαῦρα καὶ μεγάλα του μάτια, ποῦ γιάλιζαν σὰν σβυσμένα κάρβουνα μέσα στὲς κόχες τους, ἦταν γιομάτα βαρβατίλα, ἄλλης εἰδῆς μάτια, καὶ τὰ φρύδια του τάχε γυρμέν' ἀνά-

ποδα κατ' απάνω, σὰν τῶν νεράιδων ποῦ λὲν τὰ παραμύθια. Σωστὸς τράγος ὁ ἀβάσκαγος. Ὅλα τοῦ κορμιοῦ του καὶ τῆς ὄψης τὰ σημάδια μὲ τράγον τὰ παρόμοιαζαν. Ὁ γέρο Θεόκριτος, ἂν ἦτον, θὰ τὸν παρώμοιαζε μὲ τὸν Πᾶνα. Ὁ Ἀρβανίτης ὁ Γιάννης, σὰν τὸν ανατράνιζε ἀπὸ τὴν κορφὴ ὡς τὰ πόδια τοῦ λέει !

— Ὡρέ, νὰ μὴ λάθεψε καὶ σ' ἔπιακε μὲ κἄναν τράγο ἡ μάνα σου στὴ στάνη ;

Ὁ πιστικὸς ἐγέλασε πάλι βλακίστικα χωρὶς νὰ εἰπῇ λόγο.

— Εἶνε μεγάλο τὸ χωριό σου, ὡρέ ; Τοῦ κάνει πάλι ὁ Ἀρβανίτης.

— Κασαμπᾶς, σὰν τὰ Γιάννινα.

— Ὄχι δά, λάθεψες, σὰν τὴν Πόλη ἤθελες νὰ 'πῇς, τοῦ λέει γελῶντας ὁ Πολιάνος.

— Ἔ, σὰν τὴν Πόλι, ντὲ κ' ἐγώ.

— Ἔχ 'ς πάει ἐσὺ στὰ Γιάννινα ;

— Ὄχι.

— Ὅπως τὰ γλέπω ἀπὸ τὴ ράχη. Ἔτσ' εἶνε κι' αὐτὰ μέσα στὸ λόγγο χωμένα, σὰν τὸ χωριό μ'. Ἔχουν καὶ μιὰ λούτσα στν' ἄκρη. Ἐκεῖ ποτίζουν τὰ πράμματά τσ' αὐτοῖνοι ; Γιά, μαλλιὰ τράω κ' ἔχετε φορτωμένα. Ἄιντε ἄιντε, ὡρέ, τί τσελιγκάδες θὰ νἆν' ἐκεῖ ; Μ' τσ' φτάν' ἐκείν' δὰ ἡ τοσούλα ἡ μικρὴ ἡ λούτσα γιὰ νὰ ποτίζουν τὰ κοπάδια τ'ς ; Κι' ὅλο 'ςτὸν κάμπο αὐτοῖν' κάθουνται ; Δὲ βγαίνουν στὸ βνὸ μπὶτ καὶ μπίτ ; Ζᾶνε τὰ πρόβατά τ'ς καὶ τὸ καλοκαίρ' στὸν κάμπο ;

Ὁ Ἀρβανίτης, ποῦ τὸν ἐκύτταζε καὶ τόρα μὲ ὀλάνοιχτα τὰ μάτια γιὰ τὰ παράξενα λόγια του, δὲ φτούρησε πλιὰ καὶ τοῦ φώναξε μὲ εἰρωνικὸ χαμόγελο.

— Τί κουτοκουβετιάζεις, ὡρὲ ἀγριόγιδο ; . . .

Δὲν πρόφτακε νὰ πῇ ἄλλο, κι' ἡμεῖς ὅλοι σκάσαμε τὰ γέλοια δυνατά. Τοῦτο τὸν ἐπείραξε τὸ γιδοβοσκό, κοκκίνησε 'ςτὸ πρόσωπο ἀπὸ ντροπή, δὲν ξαναγέλασε, μᾶς κύτταξε ἀραδαριὰ ὅλους γοργὰ γοργὰ καὶ λέγοντας :

— Ὡρέ, σεῖς μὲ περγελᾶτε ! ἔκαμε τρεχάλα τὸν κατήφορο πηδῶντας σὰν τὸ κατσίκι.

Τότε ἀχαλόγησαν τὰ σιάδια ἀπὸ χαχάγελα, κι' ὁ Γιάννης ὁ Ἀρβανίτης σούριζε δυνατὰ μὲ τὰ δυὸ δάχτυλά του καταπίσω τοῦ γιδοβοσκοῦ πῴφευγε, καὶ τοῦ ρέκαζε σὰν τραγί :

— Μπὲ κὲ κὲ κὲ κέ ! τσάπ, τσάπ !

— Οὔ, τὸ ζωντόβολο ! φώναξε ὁ Πολιάνος.

— Ὡρὲ εἴμεστε κ' ἐμεῖς ἐκεῖ 'πάνου, μὰ τοῦτος εἶνε μπὶτ γιὰ τὸ διάτανο, ἄμ' ντὶπ'ἀγρίμ', ὡρ' ἀδερφέ;

Κ' ὕστερ' ἀπὸ μιὰν ὥρα ἀκόμα θυμούμασταν τὴ μορφὴ καὶ τὰ λόγια τοῦ Μπάρτζου καὶ γελάγαμε.

— Γιατί παραξενεύεστε; λέει ὁ Γκιτρίμης, πόσ' εἶνε τέτοι' ἐδῶ ἀπάν'!

— Μπορεῖ νἆνε, μὰ ὄχι τόσο σὰν τοῦτον, λέει ὁ Ἀρβανίτης.

— Καὶ χειρότερ' ἀκόμα, ξαναλέει ὁ Γκιτρίμης. Ποῦ νὰ ἰδῆτε τὸν Κώςα Θόδωρο, ἐδῶ δά, στὴν Προσβάλα! Ἐγὼ δὲν τὸν εἶδα, μὰ ὅπως μοῦ μολόγησαν. Εἶν' ἐνενῆντα χρονῶν ἄνθρωπος. Ἀφ' ὄντας μικρὸ παιδὶ πῆρε τὸν τρουβὰ καὶ τὴν κλίτσα στὸ χέρι του καὶ πάει στὰ πρόβατα, δὲν ξαναγύρισε στὸ χωριό. Ξέμαθε ὁλότελ' ἀπὸ τὸ χωριὸ τώρα. Ἄλλοι τοῦ πᾶν τὸ ψωμί, ἄλλοι τοῦ πᾶν τὴν ἀλλαξιά· ὅλο στὰ βουνά του αὐτός, στὰ κλαριά, στοὺς ἴσκους. Τὸν χειμῶνα κατεβαίνει στὰ χειμαδιὰ τῆς Λάμαρης. Ποῦ νὰ ζυγώσ' ἐκεῖ στὸ χωριό! Οὔτε κι' ἀπὸ γυναίκα ξέρει ἀκόμα. Μιὰ βολὰ πέρναε ἀπόξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα κατηφορῶντας στὰ χειμαδιά. Ὁ χωριανός του ὁ Καράλης τὤχεινε κολτσίδα γιὰ νὰ τὸν πάρῃ μιὰ ψύχα στὰ Γιάννινα. Ὁ Κώστα Θόδωρος δὲν τὸ κουνοῦσε ἀπὸ τὸ κοπάδι. Στὸν πάτο τὸν κατάφερε ὁ Καράλης. Ἀκοῦτε ἢ ὄχι; Ὁ Κώστα Θόδωρος χαρτέρειε νὰ ἰδῇ στὰ Γιάννινα στροῦγγες κι' αὐτὸς καὶ μαντριά. Γιὰ τσελιγγάτο τἄχε πάρει στὸν νοῦ του κι' αὐτός. Μήνα ρώτησε καμμιὰ βολὰ γιὰ νὰ μάθῃ; Τί τὸν ἔγνοιαζε γιὰ νὰ ρωτήσῃ; Κ' ὕστερα, σὰν γέροντας, ἔλεγε πῶς τὰ ξέρ' ὅλα, ἀφοῦ ἤξερε κι' ὁρμήνευε τοὺς μικρότερους γιὰ τὴν τσομπάνικη ζωή· καὶ νὰ ρωτήσῃ τώρα τοὺς μικρότερους γιὰ τὰ Γιάννινα, τοῦ 'ρχόνταν ντροπή, ἦτον περήφανος. Κ' ἔτσι τἄπλασε αὐτὸς στὸ λογισμό του σὰν μεγάλο τσελιγκάτο. Σὰν μπῆκε στὰ Γιάννινα κ' εἶδε τὰ ψηλὰ ἐκεῖνα τὰ σπίτια μὲ τὰ πολλὰ παραθύρια, τοὺς δρόμους, τὰ μπεζεστένια, τὸ παζάρι, τὰ μαγαζιά, τὰ κάστρα, τὰ σαράγια, τὸν κόσμο, τὴν κίνηση, μαθημένος αὐτὸς ἀπὸ τὰ χαμηλά του γρέκια, ἀπὸ τὴ συντροφιὰ τοῦ κοπαδιοῦ κι' ἀπὸ τὴν ἐρημιὰ τοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ χειμαδιοῦ, ἔμεινε ὁλόρθος, κ' ἔχασκε σὰν ἀλλαλιασμένος. Κ' ὕστερα πῶφυγε, τύναξε στὸ κουμέρκι τὸν κορνιαχτὸ ἀπὸ τὰ βοϊδοτσάρουχά του, πῆρε κ' ἕνα λιθάρι κ' ἔρριξε πίσω του, καὶ τοῦ λέει τοῦ Καράλη: «Πίσω μοῦ εἶσε, διάτανε! ἀμ' ποῦ μ' ἔφερες ἐδῶ, ὡρὲ κουμπάρε; πάντεχα πῶς ἤμουν πεσμένος μέσα στὴν κόλαση; Ἀκόμα βουΐζουν τ' αὐτιά μ' ἀπ' τ'ν ἀχλαλονὴ τῶν κολασμένων. Μπά, π' νὰ τοὺς κάψ' ἡ ἀστραπὴ ντέ. Μ' τί ἤταν τοῦτ' ὡρὲ Καράλ'! Σὰν διατάν' μῶμοιαζαν

ὅλ' ντυμέν' ἔτσι. Σὰν ἐκείνους π' γλέπω τ' Λαμπρὴ 'στν' Ἀγιὰ-Παρασκευὴ 'στν' ἐκκλησιά, πῶχουν ζουγραφσμέν' τὴν κόλασ'. Κ' ἐκεῖν' οἱ δρόμ', κ' ἐκεῖνα τὰ σπίτια; Μπά, Θέ μ', φύλαξέ με!» Κ' ἔκαμε τὸ σταυρό του ὁ ἄνθρωπος. «Μωρὲ πῶς ζοῦν ἔτσ' ἀπανουτοί, πῶς παίρνουν ἀέρα!» Ἔλεγε. Ὁ Καράλης γέλαε, τί νἄκανε. Τώρ' ἂν τὸν ρωτήσῃς τὸν Κώστα Θόδωρο γιὰ τὰ Γιάννινα: «Φεῦγα, γιέ μ', θὰ σοῦ πῆ, ἀπὸ δαῦτα, μὴ μπῇς ἐκεῖ μέσα τί θὰ πεθάν'ς. Μιὰ ψίχα μπῆκα 'γὼ μέσα μιὰ βολὰ ὅλ' ὅλ' 'ςτ' ζωή μ' καὶ πῆγε νὰ μ' πιαστῆ ἡ ἀνάσα. Φεῦγ' ἀπὸ δαῦτα μακριά. Βνὸ καὶ πάλε βνό. Στάν' καὶ πάλε στάν'».

— Κ' ἐγὼ τὄ'χω ἀκουστὰ γιὰ τὸν Κώστα Θόδωρο, λέει ὁ Πολιάνος.

— Νὰ σᾶς μολογήσω 'γὼ ἄλλο ἕνα.

Λέει ὁ Μπαρμπούτας. Καὶ μᾶς μολόγησε γιὰ τοὺς δώδεκα τσελιγκάδες, ποὖχαν τὰ δεκατρία σαμσιὰ (τσιμπούκια), «βέργ' ἀγιό, μαμὲ παφίλ, λουλὲ βοϊδοκὲ» (βέργ' ἀπ' ἀγιόκλημα, μαμὲν ἀπὸ πάφιλα καὶ λουλὲν ἀπὸ βοϊδοκέρατο). Ποῦ πῆγαν μιὰ φορὰ στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πῆραν τὸν διάκο γιὰ τράγο, τὸ ἅγιο βῆμα γιὰ τσαγκαδομάντρα, τοὺς ψαλμοὺς γιὰ τραγούδια, τὸ θυμιατὸ γιὰ σιδηροσφεντόνα καὶ τὰ κλωνιὰ τοῦ λιβανιοῦ γιὰ γιδοκακαράντζες. Πῶχασαν μέσα τὸ Γῶγο, σὰν σκώθηκαν νὰ φύγουν, κ' ἔμπηξαν τὲς φωνὲς γιὰ νὰ τὸν βροῦν. Πῶκαμαν τὸ Γῶγο παπᾶ, ποὖξερε τὸ «πάτερ ἡμῶν» μοναχὰ ὅλο ὅλο, ποῦ λειτούργαε γιὰ ἐκκλησιὰ στὸ μανδρὶ μέσα, καὶ μοίραζε γιὰ μεταλαβιὰ ξυνόγαλο στὴν κολοκύθα. Ποῦ δὲν εἴξεραν πότε πέφτ' ἡ Λαμπρὴ καὶ λογάριαζαν μὲ χαράκα στὲς κλίτσες καὶ μὲ γιδοκακαράντζες γιὰ νὰ τὸ βροῦν. Ποὖρθε ὁ Γέρο-Κουδούνας ὕστερα, ὁ θρῆσκος, ποῦ πήγαινε ταχτικὰ κάθε χρονιὰ μία βολὰ στὴν ἐκκλησιά, κ' εἴξερεν ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τοὺς εἶπε πῶς ἀνάμεσα ἀπὸ Σαββάτο καὶ Δευτέρα πέφτ' ἡ Λαμπρή.

Κι' ἄλλα τέτοια μᾶς εἶπε ὁ Μπαρμπούτας. Ὡς ποῦ μὲ δείλιασε ἡ φωτιὰ ἐμένα καὶ τυλιγμένος σὲ μιὰ καπότα ἀποκοιμήθηκα στὸ χέρι. Μὲ τὰ γλυκοχαράμματα διαβήκαμε τὰ Χαλάσματα. Κάπου κάπου βρήκαμε χαλασμένον τὸ δρόμο. Ὁ τόπος ἐδῶ εἶνε ὅλος σάπιο χῶμα, δίχως βράχο ὁλότελα. Κι' ὅποτε βρέχει ξεκόβονται μπλάνες μπλάνες τὰ χώματα καὶ ρεύουν στὸ χάο κάτου. Παρασέρνονται τότε καὶ δρόμος καὶ κλαριά, ὅ,τι τύχει ἀπάνου τους. Βλέπαμε τὴν αὐγὴ ἀπὸ ἀντίπερα τὸ πανόραμα τοῦτο, ποῦ μᾶς τὸ σκέπασε ὁ ἥλιος κατόπι μὲ τοὺς ἀχνοὺς ὁ πῶβγαλαν, ἀπὸ τὴν νώπη τοῦ τόπου, ἡ καυτερές του ἀχτῖνες.

Κώστας Κρυστάλλης.

ΠΕΡΙ ΗΜΕΡΑΣ

Ὁ χρόνος, ὡς ἅπαντα τὰ συνεχῆ ποσά, ἐμετρήθη καὶ μετρεῖται διὰ μονάδων αὐθαιρέτων, ἐν αἷς τὴν πρώτην κατέχουσι θέσιν, ἕνεκα τῆς ἀμέσου σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰς συνθήκας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἡ ἡμέρα καὶ ὁ ἐνιαυτός. Τούτων ἡ πρώτη ἔσται τὸ ὑποκείμενον τῆς ἡμετέρας διατριβῆς.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ, μόλις ἐμφανισθέντι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἀμέσως προὐξένησε τὴν δέουσαν ἐντύπωσιν τὸ φαινόμενον τῆς ἀνατολῆς ἢ ἐμφανίσεως καὶ τῆς δύσεως ἢ ἐξαφανίσεως τοῦ ἀστέρος ἐκείνου, οὗτινος ἡ μὲν ὑπὲρ τὸν ὁρίζοντα παρουσία ἀναποσπάστως συνδέεται μετὰ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἐργασίας, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν ὁρίζοντα ἐξαφάνισις ὡς ἀποτέλεσμα ἔχει τὸ σκότος καὶ τὴν τῆς ἐργασίας κατάπαυσιν. Φυσικὴ δὲ συνέπεια τῆς ἐντυπώσεως ταύτης εἶνε ὅτι, ἀπὸ τῆς μᾶλλον παρῳχημένης ἐποχῆς, ἡ ἡμέρα ἐθεωρήθη ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν πρὸς μέτρησιν τοῦ χρόνου μονάς. Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐν ἡμέραις ἕξ, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, καίτοι εὐάριθμοί τινες σοφοὶ ἠθέλησαν δι' ἑκάστης τῶν ἓξ τούτων ἡμερῶν νὰ ἐνοήσωσι σημαινομένην οὐχὶ ἁπλῆν ἡμέραν, ἀλλ' ὁλόκληρον γεωλογικὴν περίοδον, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς μυριάδας ὅλας ἐτῶν, καὶ νὰ συνδυάσωσιν οὕτω, κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν, τὴν Γένεσιν τοῦ Κόσμου ἢ Κοσμογονίαν τοῦ Μωϋσέως μετὰ τῶν δῆθεν πορισμάτων τῆς συγχρόνου Γεωλογίας.

Κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην, οἱ ἐνασχοληθέντες περὶ τὴν μέτρησιν τοῦ παρελθόντος χρόνου, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς Γῆς ὡς σώματος οὐρανίου διακεκριμένου τῆς διαπύρου σφαίρας τοῦ Ἡλίου, ἐν καταστάσει ἀεροειδοῦς ἢ καὶ ρευστῆς πεπυρακτωμένης σφαίρας, μέχρι τῆς διὰ καταψύξεως συστολῆς αὐτῆς καὶ τῆς μερικῆς πήξεως τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς ἐπιπολῆς στρωμάτων, τῆς ἐκρευστώσεως εἶτα τοῦ ἐν καταστάσει ὑδρατμοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ὕδατος, οὗτινος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ σχηματισμὸς εἶνε πολὺ μεταγενέστερος τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς γηΐνης σφαίρας ἐν τῷ διαστήματι, — διότι ἡ ἀπαιτουμένη πρὸς χημικὸν χωρισμὸν τοῦ ὕδατος εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ, ὑδρογόνον καὶ ὀξυγόνον, θερμοκρασία μόλις ὑπερβαίνει τοὺς 1000°,

συνέπεια τοῦ ὁποίου εἶνε ὅτι, τῆς ἀρχεγόνου γηΐνης σφαίρας οὔσης ὑπερθέρμου, ἀδύνατος ἦτο ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς ἢ καὶ ἐν τῇ διαπύρῳ αὐτῆς ἀτμοσφαίρᾳ παρουσία τοῦ ὑδρατμοῦ,—ἔδει νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ Μωϋσῆς, περιγράφων τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, μετεχειρίσθη, πρὸς παράστασιν τοῦ πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένου χρόνου,—βεβαίως δέ, προκειμένου περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἠδύνατο οὗτος ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς τὸν χρόνον ἀναφοράν, ἔπραξε δὲ τοῦτο μόνον ἵνα γείνῃ μᾶλλον καταληπτός,—**τὴν ἐλαχίστην** τῶν **μᾶλλον γνωστῶν καὶ ἀκοπώτερον καταληπτῶν** χρονικῶν μονάδων, ἀσχέτως πρὸς τὴν μακρὰν ἢ βραχεῖαν διάρκειαν αὐτῆς. Ἐὰν ἀπὸ τοιαύτης ἀφετηρίας ὡρμῶντο, θὰ ἀπέφευγον, ὡς ἄντικρυς ματαιοπονίαν, τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐπιδιωχθέντα συμβιβασμὸν τῆς μωσαϊκῆς κοσμογονίας μετὰ τῶν πορισμάτων τῆς γεωλογικῆς ἐπιστήμης.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Μωϋσῆς, ὡς παρατηροῦσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συμβιβαστικῆς θεωρίας, μεταχειρίζεται ἐνίοτε τὸν ὅρον **ἡμέρα** πρὸς παράστασιν χρονικῶν περιόδων πολλάκις ἀορίστων ἢ καὶ μὴ ἐξισουμένων κατὰ διάρκειαν πρὸς τὴν ἡμέραν, ὡς καὶ σήμερον τοῦτο γίνεται (ἐν ἄλλοις βλέπε Γενέσεως Ε, 1—32. Ζ, 3—4. Η, 22. Θ, 29. Ἐξόδου Β, 11. Β, 13 κτλ). Τὰ χωρία ὅμως ἐν οἷς περιγράφεται ἡ δημιουργία, εἶνε κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, λίαν σαφῆ, ὁρίζοντα χρονικὸν διάστημα ἀπὸ μιᾶς ἡλιακῆς δύσεως μέχρι τῆς ἐπομένης, ἢ καὶ διάστημα ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Τοιαῦτα δὲ εἶνε τὰ ἑξῆς :

«. . . Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία» (Γεν. Α, 5).

«... Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα δευτέρα» (Α, 9).

«... Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τρίτη» (Α, 13).

«... Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γεννηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν τῆς γῆς, . . . καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιρούς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. . . . . Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους· τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Καὶ ἔθετο αὐτούς. . . . καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους. . . . Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τετάρτη» (Α, 14—19. Πρβλ. Α, 23. Α, 31).

«Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἃ

ἐποίησε· καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. Καὶ ηὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν· ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι» (Β, 2—4).

Καὶ κατωτέρω :

«Ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἑπτά, ἐγὼ ἐπάγω ὑετὸν ἐπὶ τὴν γῆν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, ...» (Ζ, 4).

«Καὶ ἐγένετο μετὰ τὰς ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν τῷ ἑξακοσιοστῷ ἔτει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Νῶε, τοῦ δευτέρου μηνός, ἑβδόμῃ καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός, τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐρράγησαν πᾶσαι αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου, καὶ οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ ἠνεῴχθησαν· καὶ ἐγένετο ὁ ὑετὸς ἐπὶ τῆς γῆς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ εἰσῆλθε Νῶε... εἰς τὴν κιβωτόν» (Ζ, 10—14).

«. . . .ἐνεδίδου τὸ ὕδωρ καὶ ἠλαττονοῦτο μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας. Καὶ ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς ἐν μηνὶ τῷ ἑβδόμῳ, ἑβδόμῃ καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός, ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ Ἀραράτ» (Η, 4. Πρβλ. Η, 10. Η, 12. ΙΖ, 12, 14· Ν, 3—4. Ἐξόδ. Β, 13. ΙΓ, 6—7, 21—22· κτλ.)

«Ἐν γὰρ ἡμέραις ἓξ ἐποίησε Κύριος τόν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ· διὰ τοῦτο ηὐλόγησε Κύριος τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν» (Ἐξόδ. 11—12).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀσφαλῶς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ Κοσμογονίᾳ εἶνε ἡ γνωστὴ καὶ ὡρισμένη ἡμέρα, οὐχὶ δὲ ἀόριστος καὶ μεταβλητῆς κατ' ἀρέσκειαν διαρκείας χρονικὴ περίοδος.

* *
*

Ἡ ἡμέρα ἦτο, εἶνε καὶ θὰ εἶνε ἡ θεμελιώδης μονὰς πρὸς μέτρησιν τοῦ χρόνου. Περὶ αὐτῆς δὲ ὄντος τοῦ λόγου, δέον νὰ ἐξετάσωμεν ταύτην ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς διαρκείας ἢ τοῦ μεγέθους, τῆς διαιρέσεως αὐτῆς εἰς τμήματα, τῆς στιγμῆς τῆς ἐνάρξεως καὶ τῆς λήξεως αὐτῆς δι' ἕκαστον τόπον τῆς γῆς ἰδίᾳ, τελευταῖον δὲ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς σχετικῆς πρὸς τοὺς διαφόρους τόπους τῆς γῆς ἀρχῆς καὶ τέλους αὐτῆς.

Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τῆς διαρκείας καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ἡμέρας εἰς τμήματα, σημειούμεθα ὅτι παρ' Ὁμήρῳ μὲν οὐδαμοῦ φαίνεται αὕτη ἔχουσα τὴν σημασίαν τοῦ νυχθημέρου, πλὴν ἐν συνθέσει μετὰ τῶν ἀριθμητικῶν : ἕξ, ἐννέα, ἐν ταῖς : ἑξῆμαρ καὶ ἐννῆμαρ (Ὀδ. Κ, 80· Κ, 28· Μ, 397· Ι, 82· Μ, 447· Ἰλ. Α, 53 καὶ ἀλλαχοῦ).

Φέρεται δὲ συνήθως παρ' ἐκείνῳ ὑπὸ τὰ ὀνόματα: **ἦμαρ** καί, σπανιώτερον, **ἠμέρη**, ἐν τελείᾳ διαστολῇ πρὸς τὴν νύκτα, καὶ διαιρεῖται εἰς μέρη τρία, ἅτινα καλοῦνται: **ἠώς, μέσον ἦμαρ,** καὶ **δείλη** ('Οδ. Η, 228· 'Ιλ. Φ, 111· 'Οδ. Ω, 314· 'Ιλ. Ν, 828· Θ, 541· Μ, 279· Π, 385· Θ, 72· Ο, 613· Π, 836· 'Οδ. Λ, 294· Ξ, 253· Β, 55· Ι, 74 καὶ ἀλλαχοῦ).

'Επίσης παρ' 'Ησιόδῳ ἡ ἡμέρα φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα **ἦμαρ** καὶ **'Ημέρη**, ὁλοσχερῶς διαστελλομένη τῆς νυκτός (Θεογ. 720—24· 525· 596—597· 647· 748· κτλ. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 385, 565, 612, 663 καὶ ἀλλαχοῦ), καὶ παρίσταται ὡς θυγάτηρ τῆς Νυκτός· «Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἴθηρ τε καὶ 'Ημέρη ἐξεγένοντο», [1] ὡς ἀκολουθοῦσα ἐκείνην· διότι οἱ Ἕλληνες, ὡς καὶ ἄλλοι ἀνατολικοὶ λαοὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἠρίθμουν τὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Οὕτω καὶ παρ' 'Ομήρῳ προηγεῖται ἡ νὺξ τῆς ἡμέρας (**νύκτας τε καὶ ἦμαρ**).

Κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ 'Ηροδότου, οἱ Ἕλληνες πρὸ αὐτοῦ ἐγνώρισαν παρὰ τῶν Βαβυλωνίων τὴν διαίρεσιν τῆς ἡμέρας εἰς 10 ἴσα μέρη, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς ἑπομένης περικοπῆς:

«Πόλον μὲν γὰρ καὶ γνώμονα καὶ τὰ δυώδεκα μέρεα τῆς ἡμέρης παρὰ Βαβυλωνίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες». [2]

Ἕκαστον δὲ τῶν δώδεκα τούτων μερῶν τῆς ἡμέρας (βεβαίως τοῦ νυχθημέρου) ἀντεστοίχει πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος ἀνατολὴν ἑκάστου τῶν δωδεκατημορίων τοῦ οὐρανίου ἰσημερινοῦ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ 'Ιππάρχου ('Επ. τ. Φαιν II καὶ III), τὰ δωδέκατα ταῦτα τοῦ νυχθημέρου ἐδιπλασιάσθησαν ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων ἀστρονόμων εἰς 24 ἴσα πρὸς ἄλληλα μέρη, εἰς ἃ ἀπεδόθη τὸ γενικὸν ὄνομα **ὧραι**, ὅπερ ἐξέφραζε καὶ τὰς ἐποχὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ (**ὧραι τοῦ ἐνιαυτοῦ**), καὶ τὰ τέσσαρα ἀρχαῖα τμήματα τῆς ἡμέρας (**ὧραι τῆς ἡμέρας**), ἅτινα ἐκαλοῦντο: **ἕως, μεσημβρία, ἑσπέρα** καὶ **νύξ**. (Παρ' 'Ομήρῳ ἡ λέξις **ὥρα-ὥρη**-ἐσήμαινε καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ τὴν ὥραν τοῦ νυχθημέρου, ἐν γένει δὲ τὸν πρός τι ἁρμόδιον χρόνον).

Τὰ 24 ταῦτα μέρη τοῦ νυχθημέρου ὠνομάσθησαν **ὧραι ἰσημεριναὶ (horae æquinoctiales)** πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀπὸ τῶν δώδεκα ὡρῶν τῆς ἡμέρας καὶ τῶν δώδεκα ὡρῶν τῆς νυκτός, αἵτινες ἐκαλοῦντο **ὧραι καιρικαὶ (horæ temporales)**, καὶ αἵτινες εἰσαχθεῖσαι παρέμειναν ἐν τῇ κοινῇ χρήσει. 'Επειδὴ ὅμως αὗται δὲν εἶνε ἴσαι πρὸς ἀλλήλας ἢ μόνον κατὰ τὰς ἐποχὰς τῶν ἰσημεριῶν, διότι ἡ διάρκεια αὐ-

[1] Θεογ. 124.
[2] II, 109.

τῶν συμμεταβάλλεται μετὰ τῆς διαρκείας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁρίζωσι διὰ τοῦ ὑπολογισμοῦ, δεδομένου τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους τοῦ τόπου, τὴν ὑπάρχουσαν σχέσιν μεταξὺ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, κατὰ τὰς διαφόρους ἡμέρας τοῦ τροπικοῦ ἔτους, καὶ νὰ ὑπολογίζωσιν ἑπομένως πρὸς ποίαν καιρικὴν ὥραν τῆς ἡμέρας ἢ τῆς νυκτὸς ἀντεστοίχει δεδομένη ἰσημερινὴ ὥρα, καὶ ἀντιστρόφως. Συνήθως ὅμως, ἐν τοῖς ἀστρονομικοῖς ὑπολογισμοῖς, μετεχειρίζοντο πρὸς μέτρησιν τοῦ χρόνου τὴν διαίρεσιν τῆς ἡμέρας εἰς ἑξηκοστὰ πρῶτα (ἤτοι ἑξηκοστὰ πρώτης τάξεως), ὧν ἕκαστον εἶχεν ἀξίαν 24 λεπτῶν, καὶ εἰς ἑξηκοστὰ δεύτερα, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἀξίαν ἴσην πρὸς 24 δευτερόλεπτα, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἀλλὰ πρὸς ἀκριβῆ μέτρησιν τῆς ἡμέρας (καὶ τοῦ ἔτους) ἀπητοῦντο ὄργανα, τοιοῦτον δέ, πρὸ τῆς ἐποχῆς ἔτι τοῦ Ἡροδότου (βλέπε ἀνωτέρω), Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῶν Βαβυλωνίων—ἴσως διὰ τοῦ Ἀναξιμάνδρου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Διογένους, τοῦ Λαερτίου, τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Σουΐδα,—τὸν γνώμονα,—ὅστις, ἐκ τῶν διαφόρων αὐτοῦ χρήσεων, ἐκαλεῖτο καὶ σκιαθήρας ἢ σκιάθηρον, σκιοθήρας ἢ σκιόθηρον καὶ ἡλιοτρόπιον. Τὸ ὄργανον τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐκ καθέτου στυλίσκου, περὶ τὸν πόδα τοῦ ὁποίου ἦσαν κεχαραγμένοι συγκεντρικοὶ κύκλοι ἐπὶ ὁριζοντίου ἐπιπέδου. Ἡ μεσημβρινὴ γραμμὴ τοῦ τόπου εὑρίσκετο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πρόκλου, διὰ διχοτομήσεως τοῦ μεταξὺ δύο ἴσων σκιῶν τοῦ γνώμονος περιεχομένου τόξου, ἐχρησίμευε δὲ συνάμα καὶ εἰς προσδιορισμὸν κατὰ προσέγγισιν τῶν ἰσημεριῶν καὶ τῶν ἡλιοστασίων, διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ μεγίστου, τοῦ ἐλαχίστου καὶ τοῦ μέσου μήκους τῶν μεσημβρινῶν σκιῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῶν ἐκ τῆς ὑποσκιάσεως σφαλμάτων, μόλις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, ὁ μαθηματικὸς Facundus Novus προσήλωσε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου, μικρὰν σφαῖραν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ γνώμονος.

Τὸ ὄργανον τοῦτο ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Μέτωνα καὶ τοὺς προγενεστέρους τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς Ἕλληνας ἀστρονόμους, πρὸς μέτρησιν τοῦ τροπικοῦ ἐνιαυτοῦ διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἡλιοστασίων καὶ τῶν ἰσημεριῶν. Ἀλλὰ πᾶσα διὰ τοῦ ὀργάνου τούτου γενομένη μέτρησις δὲν ἠδύνατο νὰ ὁρίσῃ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ἢ κατὰ προσέγγισιν μιᾶς τοὐλάχιστον ἡμέρας.

Ἀνακαλυφθείσης δὲ τῆς τριγωνομετρίας ὑπὸ τοῦ Ἱππάρχου διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἀστρονομίας, ἠδυνήθησαν, δεδομένης τῆς ἐγκλίσεως τῆς ἐκλειπτικῆς κατὰ προσέγγισιν, νὰ ὑπολογίσωσι τριγωνομετρικῶς, διὰ τοῦ μήκους τῆς σκιᾶς τοῦ γνώμονος, τὸ πλάτος τῶν διαφόρων τόπων,

βοηθείᾳ τῶν ὑπὸ τῶν ἀλεξανδρινῶν Ἑλλήνων ἀστρονόμων κατασκευασθέντων πινάκων. Ἤδη δὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, ὁ ἐκ Μασσαλίας ἕλλην θαλασσοπόρος Πυθέας, κατὰ τὰς ἐκδρομὰς αὐτοῦ εἰς τὰς βορείους χώρας, συνέλεξε πολυτίμους πληροφορίας, σημειώσας ἐν διαφόροις χώραις τὰ μέγιστα μήκη τῶν μεσημβρινῶν σκιῶν τοῦ γνώμονος αὐτοῦ καὶ τὴν μεγίστην τῆς ἡμέρας διάρκειαν. Αἱ μεσημβριναὶ αὗται σκιαὶ διέφερον, κατὰ τὰ διάφορα πλάτη, οὐ μόνον κατὰ τὰ μήκη αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς διευθύνσεις αὐτῶν. Ἐντεῦθεν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Κλεομήδους καὶ τοῦ Στράβωνος, ἡ διάκρισις τῶν διαφόρων τόπων εἰς: **ἀμφισκίους**, τοὺς μεταξὺ τῶν τροπικῶν κειμένους, **ἑτεροσκίους**, τοὺς πέραν τῶν τροπικῶν μέχρι τῶν πολικῶν κύκλων, καὶ **περισκίους**, οἵτινες κεῖνται παρὰ τῷ ἑτέρῳ τῶν πόλων εἰς ἀπόστασιν ἐλάσσονα τῆς τοῦ ἰσημερινοῦ μέχρι τοῦ ἑτέρου τῶν δύο τροπικῶν. Ὁ Πτολεμαῖος προστίθησιν ὅτι, μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων, οἱ κατοικοῦντες ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πόλου πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐτησίως μίαν μόνην ἡμέραν καὶ μίαν μόνην νύκτα διαρκούσας ἀνὰ ἓξ ὅλους μῆνας. Μεταξὺ δὲ τῶν **ἑτεροσκίων**, διέκρινον, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν **ἀντισκίων**, τοὺς κατοίκους τοῦ νοτίου ἡμισφαιρίου, οἵτινες βλέπουσι τὴν σκιὰν αὐτῶν πρὸς νότον, ἐνῷ ἡμεῖς βλέπομεν αὐτὴν πρὸς βορρᾶν. Ἐκ τῶν Λατίνων, ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, ἀποδίδει ἡμαρτημένως τὸ ὄνομα **ἀντίσκιοι** εἰς τοὺς ἀμφισκίους τῆς ἰσημερινῆς ζώνης.

Ἐν Ἀθήναις, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοφάνους, τὰ μήκη τῶν σκιῶν τοῦ γνώμονος ὡρισμένου τινὸς ὕψους ἐχρησίμευον πρὸς ὁρισμὸν τῆς ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔδει νὰ εἶνε γνωσταὶ ἐκ προτέρων, εἴτε ἐμπειρικῶς, εἴτε καὶ διὰ πίνακος, κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ τροπικοῦ ἔτους, μὴ ταυτιζομένου μετὰ τοῦ πολιτικοῦ τῶν Ἀθηναίων ἔτους, αἱ μεταβληταὶ σχέσεις τῶν διαφόρων μηκῶν τῶν σκιῶν τοῦ γνώμονος κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας, εἴτε ἰσημερινάς, εἴτε καιρικάς. Ἀλλὰ πιθανὸν εἶνε ὅτι περιωρίζοντο εἰς προσεγγίσεις ἐμπειρικὰς καὶ λίαν χονδροειδεῖς. Ἀντὶ τῶν **μηκῶν** τῶν σκιῶν. αἱ διευθύνσεις αὐτῶν ἠδύναντο κάλλιον νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς τοῦτο. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (Βλέπε ἀνωτέρω), οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῶν Βαβυλωνίων ὄργανον καλούμενον **πόλος**, ὅπερ ἄλλοι ἕλληνες συγγραφεῖς, οἷος ὁ Ἀθήναιος, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι, καθιστῶσιν ἡμῖν γνωστόν. Ἦτο δὲ τοῦτο εἶδος ἡλιακοῦ ὡρολογίου (**ὡρολόγιον σκιαθηρικόν**), δι' οὗ ὡρίζοντο εἴτε αἱ ἰσημεριναί, εἴτε αἱ καιρικαὶ ὧραι τῆς ἡμέρας, διὰ τῆς διευθύνσεως τῶν σκιῶν ἐπὶ πλακὸς ἐφ' ἧς

ἦσαν κεχαραγμέναι αἱ ὡρικαὶ γραμμαί. Τὸ ὄργανον τοῦτο ὑπέστη κατόπιν διαφόρους μετασχηματισμοὺς καὶ τελειοποιήσεις, αἵτινες μετεβιβάσθησαν κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Τὰ ἡλιακὰ ὡρολόγια προσδιώριζον τὸν **ἀληθῆ ἡλιακὸν χρόνον**, διαφέροντα τοῦ **μέσου ἡλιακοῦ χρόνου** ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῆς φαινομενικῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου. Ἐντεῦθεν προκύπτουσιν αἱ μικραὶ διαφοραί, αἱ ἄλλοτε προσθετικαί, ἄλλοτε ἀφαιρετικαί, μεταξὺ τῶν **ἀνωμάλων νυχθημέρων** καὶ τῶν **ἴσων** καὶ **ὁμαλῶν**. Αἱ μικραὶ αὗται διαφοραί, προστιθέμεναι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, παρέχουσι τὰς ἀπὸ τοῦ **μέσου χρόνου** διαφοράς, αἵτινες αὐξάνουσι μέχρι πλέον τοῦ ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας. Ὁ Πτολεμαῖος διέσωσεν ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν μέθοδον τῆς μεταβολῆς τοῦ ἀληθοῦ χρόνου εἰς χρόνον μέσον, καὶ τἀνάπαλιν.

Πρὸς μέτρησιν δὲ τοῦ χρόνου, ἀπουσίᾳ ἢ καὶ παρουσίᾳ τοῦ ἡλίου, τὰ ἡλιακὰ ὡρολόγια ἀντικατεστάθησαν ἐπιτυχῶς διὰ τοῦ **ὑδραυλικοῦ ὡρολογίου (horologium hydraulicum ἢ horarium aquarium)**, ὅπερ ἦτο τελειοποίησις τῆς ἀρχικῆς **κλεψύδρας**, ἥτις ἐκαλεῖτο καὶ **ὑδρολόγιον** ἢ **ὑδροσκόπιον**. Τὰ ὑδραυλικὰ ταῦτα ὡρολόγια ὑπελόγιζον φυσικῶς τὰς ἰσημερινὰς ὥρας, τοῦτο δὲ ἐγίνετο διὰ τῆς μετρήσεως τοῦ βάρους τοῦ ἐκρέοντος ὕδατος ἢ καὶ τοῦ ὄγκου αὐτοῦ, μετρουμένου ἐντὸς βαθμολογημένου ὑποδοχέως. Φανερὸν δὲ ὅτι, πρὸς ὁμοιόμορφον ῥοὴν τοῦ ὕδατος ἐκ τοῦ περιέχοντος αὐτὸ ἀγγείου, ἔδει νὰ εἶνε τοῦτο διαρκῶς πλῆρες. Ἀλλά, διά τινων μηχανικῶν συνδυασμῶν, περιγραφομένων ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου ἐν τῇ **Ἀρχιτεκτονικῇ** αὐτοῦ, κατεσκευάζοντο καὶ ὑδραυλικὰ ὡρολόγια παρέχοντα τὰς καιρικὰς ὥρας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς δι' ὡρισμένον πλάτος.

Ἐπὶ πλέον, οἱ ἀστρονόμοι ὑπελόγιζον τὸν χρόνον διὰ τῆς διαβάσεως τῶν ἄστρων διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ, οὕτω δὲ ὑπελόγιζον τὰς ὥρας εἰς χρόνον **ἀστρικόν**, ἤτοι εἰς εἰκοστὰ τέταρτα τοῦ νυχθημέρου τοῦ περιλαμβανομένου μεταξὺ δύο διαδοχικῶν διαβάσεων ἀπλανοῦς τινος ἀστέρος διὰ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀρχαῖοι ἀστρονόμοι δὲν μετεχειρίζοντο τὸν ἀστρικὸν χρόνον κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτῶν, μετέτρεπον αὐτὸν εἰς μέσον ἡλιακὸν χρόνον. Ἐπίσης δι' ὑπολογισμοῦ μετετρέποντο οἱ εἰς ἄλλους μεσημβρινοὺς ἀντιστοιχοῦντες χρόνοι τῶν παρατηρήσεων εἰς χρόνους τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ τόπου, οἷον διὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς, εἰς χρόνον τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας. [1]

[1] Τὰ τελευταῖα ταῦτα περὶ μετρήσεως τοῦ χρόνου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐσταχυολογήθησαν ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἀστρονομία* μελέτης τοῦ κ. Th. H. Martin.

* *
*

Σήμερον οἱ ἀστρονόμοι, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι, διακρίνουσι διάφορα εἴδη ἡμέρας (νυχθημέρου), ἤτοι τὴν **ἀστρικήν**, τὴν **ἀληθῆ ἡλιακὴν** καὶ τὴν **μέσην ἡλιακὴν** ἡμέραν (**ἀστρονομικὴν** καὶ **πολιτικήν**). Τούτων ἡ πρώτη ἀποτελεῖ τὸν χρόνον τὸν περιλαμβανόμενον μεταξὺ δύο ἀνωτέρων διαδοχικῶν διαβάσεων τοῦ αὐτοῦ ἀπλανοῦς διὰ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ. Ἄρχεται δὲ αὕτη κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν τὸ ἐαρινὸν σημεῖον διέρχεται διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ καὶ διαιρεῖται εἰς 24 ἀστρικὰς ὥρας, μετρουμένας ἀπὸ 0 μέχρις 24, καὶ εἶνε σταθερᾶς διαρκείας, ἐξισουμένη πρὸς 23 ὥρ. 56′ 3″, 45, λείπεται ἄρα τῆς μέσης ἡλιακῆς ἡμέρας κατὰ 3′ 56″,55. Ἕνεκα δὲ τῆς σταθερᾶς διαρκείας τῆς ἡμέρας ταύτης, χρησιμοποιοῦσι ταύτην οἱ ἀστρονόμοι ὡς μονάδα πρὸς μέτρησιν τοῦ χρόνου· ἀλλ' ἐπειδὴ διαδοχικῶς αὕτη ἄρχεται κατὰ πᾶσαν ὥραν τῆς ἡλιακῆς ἡμέρας, ἀδύνατον εἶνε νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς χρονικὴ μονὰς κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου.

Ἡ **ἀληθὴς ἡλιακὴ** ἡμέρα ἀποτελεῖ τὸν χρόνον τὸν περιλαμβανόμενον μεταξὺ δύο ἀνωτέρων διαδοχικῶν διαβάσεων τοῦ κέντρου τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ, καὶ εἶνε μεταβλητῆς διαρκείας διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: **α′**) διότι ἡ φαινομενικὴ κίνησις τοῦ ἡλίου ἐπὶ τῆς ἐκλειπτικῆς, ἢ ἡ πραγματικὴ κίνησις τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον, δὲν εἶνε ἰσοταχής· **β′**) διότι ἡ ἐκλειπτικὴ δὲν ταυτίζεται μετὰ τοῦ ἰσημερινοῦ, ἑπομένως, παρὰ μὲν τὰ ἡλιοστάσια, τὸ αὐτὸ τόξον αὐτῆς, οἷον 1°, προβάλλεται ἐπὶ τοῦ ἰσημερινοῦ κατὰ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ μέγεθος, ἐνῷ κατὰ τὰς ἰσημερίας, προβάλλεται κατὰ τόξον μικρότερον· καὶ **γ′**) διότι ἡ ἀπόστασις τῆς Γῆς ἀπὸ τοῦ Ἡλίου εἶνε ἑκάστοτε διάφορος, ἑπομένως ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς μοιρῶν τόξου ἐπὶ τῆς ἐκλειπτικῆς ὑποτείνει ἄνισον γωνίαν εἰς τὸ κέντρον τῆς Γῆς, μεγίστην μὲν κατὰ τὸ περιήλιον, ἐλαχίστην δὲ κατὰ τὸ ἀφήλιον.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ ἡλιακὴ ἡμέρα εἶνε μεταβλητῆς διαρκείας, καὶ μεγίστη μὲν τὴν 11/23 δεκεμβρίου, ἐλαχίστη δὲ τὴν 4/16 σεπτεμβρίου ἑκάστου ἔτους. Κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας ὑφίσταται διηνεκεῖς αὐξομειώσεις

Ἕνεκα τῆς ἀνίσου διαρκείας τῆς ἡλιακῆς ἡμέρας, ἐφαντάσθησαν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, τὴν μέσην ἡλιακὴν ἡμέραν. Πρὸς τοῦτο νοητέον **ὑποθετικόν τινα** Ἥλιον, ἤτοι μέσον Ἥλιον, ἀναχωροῦντα ἀπὸ τοῦ ἐαρινοῦ ἰσημερινοῦ σημείου ταὐτοχρόνως μετὰ τοῦ ἀληθοῦς, διατρέχοντα τὸν ἰσημερινὸν ἰσοταχῶς καὶ συμπληροῦντα τὸν κατὰ τοῦτον φαινομενικὸν αὐτοῦ δρόμον, ἐν ᾧ χρόνῳ

καὶ ὁ ἀληθὴς Ἥλιος διατρέχει ὁλόκληρον τὴν ἐκλειπτικήν. Ὁ μεταξὺ δύο διαδοχικῶν ἀνωτέρων διαβάσεων τοῦ κέντρου τοῦ μέσου τούτου Ἡλίου χρόνος καλεῖται μέση ἡμέρα (ἀστρονομικὴ καὶ πολιτική), ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲ γίνεται δῆλον ὅτι ὁ μέσος Ἥλιος ὁτὲ μὲν προηγεῖται, ὁτὲ δὲ ἕπεται τοῦ ἀληθοῦς Ἡλίου, ἐπομένως ὅτι καὶ ἡ μέση ἡλιακὴ μεσημβρία, ἤτοι ἡ στιγμὴ τῆς διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ τόπου τινὸς διαβάσεως τοῦ κέντρου τοῦ μέσου Ἡλίου, ὁτὲ μὲν προηγεῖται, ὁτὲ δὲ ἕπεται τῆς ἀληθοῦς ἡλιακῆς μεσημβρίας, ἤτοι τῆς διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ διαβάσεως τοῦ κέντρου τοῦ ἀληθοῦς Ἡλίου. Ἐπειδὴ δὲ τὴν διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ διάβασιν τοῦ ἀληθοῦς μόνον Ἡλίου δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, καθ' ὅσον ὁ ἕτερος εἶνε ὑποθετικός, ἀνάγκη, δεδομένης τῆς ἀληθοῦς μεσημβρίας, νὰ εὑρίσκωμεν διὰ τοῦ ὑπολογισμοῦ τὴν μεσημβρίαν τοῦ μέσου χρόνου. Τοῦτο κατορθοῦται διὰ προσθέσεως τῆς καλουμένης ἐξισώσεως τοῦ χρόνου, ἤτοι θετικοῦ τινος ἢ ἀρνητικοῦ ἀριθμοῦ, ὅστις προστιθέμενος εἰς τὴν ἀληθῆ μεσημβρίαν παρέχει τὴν μέσην. Προφανῶς ἡ ἐξίσωσις τοῦ χρόνου εἶνε θετικὴ μέν, ἐὰν ὁ ἀληθὴς Ἥλιος διέρχηται· διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ πρὸ τοῦ μέσου Ἡλίου, ἀρνητικὴ δὲ κατὰ τὴν ἐναντίαν περίπτωσιν.

Πρὸς ἀκοπώτερον δὲ προσδιορισμὸν τῆς μέσης μεσημβρίας ἐκ τῆς ἡλιακῆς, καὶ τἀνάπαλιν, κατεσκευάσθησαν πίνακες ὁρίζοντες δι' ἕκαστον ἔτος τὴν μίαν τούτων δεδομένης τῆς ἑτέρας, τοιούτους δὲ πίνακας δημοσιεύουσιν ἐτησίως τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον Connaissance des temps καὶ Annuaire du Bureau des Longitudes ἀστρονομικὰ δημοσιεύματα.

Διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν πινάκων τούτων βεβαιούμεθα ὅτι ὁ ἀληθὴς χρόνος συμπίπτει μετὰ τοῦ μέσου τετράκις μόνον τοῦ ἔτους, ἤτοι τὴν 3/15 ἀπριλίου, τὴν 2/14 ἰουνίου, τὴν 20/1 σεπτεμβρίου καὶ τὴν 12/24 δεκεμβρίου. Κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας, ἡ μέση μεσημβρία προηγεῖται ἢ ἕπεται τῆς ἀληθοῦς· καὶ προηγεῖται μὲν αὕτη ἐκείνης ἀπὸ τῆς 2/14 ἰουνίου μέχρι τῆς 20/1 σεπτεμβρίου, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς 10/24 δεκεμβρίου μέχρι τῆς 3/15 ἀπριλίου, ἕπεται δὲ αὕτη τῆς καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν διάστημα τοῦ ἔτους, ἤτοι ἀπὸ τῆς 3/15 ἀπριλίου μέχρι τῆς 2/14 ἰουνίου, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς 20/1 σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 12/24 δεκεμβρίου. Ἡ διαφορὰ τοῦ μέσου χρόνου πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς, οὐδέποτε ἐξισουμένη πρὸς 17', ἀνέρχεται εἰς 14', 26'', 46 (τὴν 26/10 φεβρουαρίου 1893), εἰς 3', 51'', 04 (τὴν 2/14 μαΐου), εἰς 6' 16'', 62 (τὴν 14/26 ἰουλίου), καὶ εἰς 16' 21'', 10 [(μεγίστη) τὴν 21/2 νοεμβρίου ἐ. ἔ].

Ἄρχεται δὲ ἡ μὲν **μέση ἀστρονομικὴ** ἡμέρα κατὰ τὴν μέσην μεσημβρίαν καὶ διαιρεῖται εἰς 24 ὥρας, μετρουμένας ἄνευ διακοπῆς ἀπὸ 0 εἰς 24, ἤτοι ἀπὸ μιᾶς μεσημβρίας μέχρι τῆς ἐπομένης, ἡ δὲ **μέση πολιτικὴ** ἡμέρα κατὰ τὸ μεσονύκτιον τοῦ μέσου χρόνου, ἤτοι 12 ὥρας πρὸ τῆς ἀστρονομικῆς, καὶ διαιρεῖται εἰς δύο ἐφεξῆς περιόδους, ὧν ἑκάστη ἀποτελεῖται ἐκ 12 ὡρῶν. Τούτων αἱ πρῶται, ἀπὸ μεσονυκτίου μέχρι μεσημβρίας, ἀποτελοῦσι τὰς ὥρας τῆς πρωΐας, αἱ δὲ δεύτεραι, ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, ἀποτελοῦσι τὰς ὥρας τῆς ἑσπέρας.

Τρέπεται δὲ ὁ μέσος πολιτικὸς χρόνος εἰς μέσον ἀστρονομικόν, ὡς ἑξῆς: Ἐὰν μὲν ὁ μέσος πολιτικὸς χρόνος ἐκφράζεται εἰς ὥρας τῆς ἑσπέρας, αὐτὸς οὗτος, διὰ παραλείψεως τοῦ ὀνόματος **ὧραι ἑσπέρας**, εἶνε ὁ ζητούμενος ἀστρονομικὸς τῆς αὐτῆς μηνολογίας, ἐὰν δὲ ὁ μέσος πολιτικὸς χρόνος ἐκφράζεται εἰς ὥρας πρωΐας, τότε, πρὸς τροπὴν αὐτοῦ εἰς μέσον ἀστρονομικόν, ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῆς μηνολογίας μία ἡμέρα, προστίθενται 12 ὧραι, ὁ δὲ οὕτω προκύπτων ἀριθμὸς εἶνε ὁ ζητούμενος μέσος ἀστρονομικὸς χρόνος.

Ἐν παραδείγματι

ἡ 6η ὥρα 56′ τῆς πρωΐας τῆς 1 μαρτίου, κατὰ μέσον πολιτικὸν χρόνον,

ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν 18ην ὥρ. 56′ τῆς 28 φεβρουαρίου (1893), κατὰ μέσον ἀστρονομικὸν χρόνον.

Ἀντιστρόφως, τρέπεται ὁ μέσος ἀστρονομικὸς χρόνος εἰς μέσον πολιτικόν, ὡς ἑξῆς: Ἐὰν μὲν ὁ δεδομένος ἀριθμὸς τῶν ὡρῶν τοῦ μέσου ἀστρονομικοῦ χρόνου εἶνε μικρότερος τοῦ 12, αὐτὸς οὗτος, διὰ τῆς προσγραφῆς τοῦ ὀνόματος **ὧραι ἑσπέρας**, εἶνε ὁ ζητούμενος μέσος πολιτικὸς τῆς αὐτῆς μηνολογίας, ἐὰν δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὡρῶν ὑπερβαίνῃ τὸν 12, αὐξάνεται ἡ μηνολογία κατὰ μίαν ἡμέραν, ἀφαιροῦνται ἀπὸ τῶν ὡρῶν 12, ὁ δὲ οὕτω προκύπτων ἀριθμὸς εἶνε ὁ ζητούμενος μέσος πολιτικός, ἐκφραζόμενος εἰς ὥρας πρωΐας.

Ἐν παραδείγματι

ἡ 19η ὥρα 42′ τῆς 19 ἰουλίου, κατὰ μέσον ἀστρονομικὸν χρόνον, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν 7ην ὥρ. 42′ τῆς πρωΐας τῆς 20 ἰουλίου, κατὰ μέσον πολιτικὸν χρόνον.

Ὑπολογίζεται δὲ ἡ διάρκεια τῆς μέσης ἡλιακῆς ἡμέρας ὡς ἑξῆς:

Ἐπειδή, ἕνεκα τῆς προηγήσεως τῶν ἰσημεριῶν, ὁ ἀληθὴς Ἥλιος δὲν διατρέχει ἅπασαν τὴν ἐκλειπτικὴν εἰς 366,2422166 ἀστρικὰς ἡμέρας (τροπικὸν ἔτος), ἐπίσης καὶ ὁ μέσος Ἥλιος δὲν διατρέχει ὁλόκληρον τὸν

ἰσημερινὸν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἀλλ' ὑπολείπεται αὐτῷ, μετὰ τὴν πάροδον τῶν ἀστρικῶν τούτων ἡμερῶν, νὰ διατρέξῃ εἰσέτι μικρόν τι τόξον ἐκ 50'',2 περίπου. Ὅθεν ἐν μιᾷ ἀστρικῇ ἡμέρᾳ, ὁ μέσος Ἥλιος διατρέχει (ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἡμερησίαν αὐτοῦ κίνησιν, ἤτοι ἐκ Δ. πρὸς Α.) τόξον τι $\tau = \frac{360^\circ - 50'',2}{366,2422166}$. Τὸ ἐν μιᾷ ἄρα ἀστρικῇ ἡμέρᾳ ὑπὸ τοῦ μέσου Ἡλίου διανυόμενον, κατὰ τὴν ἡμερησίαν αὐτοῦ κίνησιν, τόξον δὲ εἶνε 360° ἀλλὰ $360^\circ - \tau$. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μέσος Ἥλιος χρειάζεται 1 ἀστρικὴν ἡμέραν ὅπως διανύσῃ τόξον $360^\circ - \tau$, ἕπεται ὅτι, ὅπως διατρέξῃ 360°, ἤτοι ὅπως μετρηθῇ 1 μέση ἡλιακὴ ἡμέρα, χρειάζεται χρόνον : 1 ἀστρ. ἡμ. $\times \frac{360^\circ}{360^\circ - \tau}$. Ἐὰν δὲ ἀντικαταστήσωμεν τὸ ποσὸν τ διὰ τῆς ἐκ τῆς ἀνωτέρω σχέσεως ὁριζομένης τιμῆς αὐτοῦ (3538'', 505), εὑρίσκομεν τὴν διάρκειαν τῆς μέσης ἡλιακῆς ἡμέρας ἴσην πρὸς 1,002739 ἀστρικὰς ἡμέρας περίπου, ἤτοι 1 ἀστρ. ἡμ. 0 ὥρ. 3' 56'', 555.

Ἕνεκα τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης διαφορᾶς τοῦ μέσου χρόνου πρὸς τὸν ἀληθῆ, μετακινεῖται μετὰ τῆς μεσημβρίας καὶ ἡ στιγμὴ τῆς κατὰ μέσον χρόνον ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ Ἡλίου, ὁτὲ μὲν προηγουμένη τῆς ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος ἐμφανίσεως τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας, ὁτὲ δὲ ἑπομένη ἐκείνης, οὕτω δὲ προκύπτει τὸ ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξον φαινόμενον τῆς ἀνίσου διαρκείας τοῦ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ἀνατολῆς μέχρι τῆς μέσης μεσημβρίας χρονικοῦ διαστήματος, πρὸς τὸ ἀπὸ τῆς μέσης μεσημβρίας μέχρι τῆς ἀληθοῦς δύσεως, παύει δηλαδὴ φαινομενικῶς ἡ μεσημβρία οὖσα τὸ μέσον τῆς ἡμέρας, μόνον δὲ κατὰ τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας τέσσαρας ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ (3/15 ἀπριλίου, 2/14 ἰουνίου, 20/1 σεπτεμβρίου καὶ 12/24 δεκεμβρίου), καθ' ἃς συμπίπτει ὁ μέσος χρόνος μετὰ τοῦ ἀληθοῦς, συμπτίπτει καὶ ἡ μεσημβρία μετὰ τοῦ μέσου τῆς ἡμέρας.

Ἕτερον φαινόμενον, ὀφειλόμενον εἰς τὴν διαφορὰν ταύτην τοῦ μέσου πρὸς τὸν ἀληθῆ χρόνον, εἶνε καὶ τὸ ἑξῆς : Ἅπαντες γινώσκομεν ὅτι ἡ ἡ μὲν αὔξησις τῆς ἡμέρας καὶ ἡ ἐλάττωσις τῆς νυκτὸς ἀστρονομικῶς ἄρχεται, ἐν τῷ βορείῳ ἡμισφαιρίῳ τῆς Γῆς, ἀπὸ τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ βαίνει μέχρι τῶν θερινῶν τροπῶν, ἡ δὲ ἐλάττωσις τῆς ἡμέρας καὶ ἡ αὔξησις τῆς νυκτὸς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ βαίνει μέχρι τῶν χειμερινῶν τροπῶν. Ἡ αὐξομείωσις αὕτη γίνεται ἀνωμάλως, ἤτοι ἡ αὔξησις ἢ ἡ ἐλάττωσις τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς δὲν εἶνε ἡ αὐτὴ δι' ἁπάσας τὰς ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀλλὰ μεγίστη

μὲν περὶ τὰς ἰσημερίας (περὶ τὰ 3 λεπτὰ καθ' ἑκάστην, εἰς τὰ ἡμέτερα πλάτη), ἐλαχίστη δὲ κατὰ τὰ ἡλιοστάσια (μὴ ἐξισουμένη οὐδὲ πρὸς 1 λεπτὸν καθ' ἑκάστην). Ὁπωσδήποτε, ἡ αὔξησις ἢ ἡ ἐλάττωσις αὕτη, εἴτε μεγάλη, εἴτε καὶ μικρά, φυσικὸν εἶνε νὰ διανεμηθῇ ἐξ ἴσου εἴς τε τὸ πρὸ μεσημβρίας καὶ εἰς τὸ μετὰ μεσημβρίαν χρονικὸν διάστημα τῆς ἡμέρας, καί, κατὰ συνέπειαν, ὁ Ἥλιος δέον ν' ἀνατείλῃ τὰς ἑπομένας τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου ἡμέρας, οἷον τὴν 12/24 δεκεμβρίου, ἐνωρίτερον τῆς 9/21 δεκεμβρίου, νὰ δύσῃ δὲ τὴν 12/24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς βραδύτερον τῆς 9/21 δεκεμβρίου, κατὰ χρονικὸν διάστημα, ἔστω καὶ ἐλάχιστον, τὰς δὲ κατόπιν ἡμέρας 13/25 δεκεμβρίου, κτλ. ν' ἀνατείλῃ ἐπὶ μᾶλλον ἐνωρίτερον καὶ νὰ δύσῃ ἐπὶ μᾶλλον βραδύτερον.

Καὶ ταῦτα μὲν πράγματι συμβαίνουσι κατὰ τὸν ἀληθῆ χρόνον, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὸ μέσον· διότι, ἕνεκα τῆς προηγήσεως τῆς μέσης μεσημβρίας, καὶ ἑπομένως καὶ τῆς ἀνατολῆς κατὰ μέσον χρόνον, ἀπὸ τῆς 12/24 δεκεμβρίου καὶ ἐφεξῆς, τὰ ὡρολόγια τοῦ μέσου χρόνου ὁρίζουσι τὸ ἀπὸ τῆς μέσης ἀνατολῆς μέχρι τῆς ἀληθοῦς μεσημβρίας χρονικὸν διάστημα βραχύτερον τοῦ ἀληθοῦς, ἤτοι δεικνύουσιν ὥρας μᾶλλον προκεχωρηκυίας καὶ τὴν ἡλιακὴν ἀνατολὴν συμβαίνουσαν ἀργότερον τῆς πραγματικῆς. Ἀντιστρόφως, ἕνεκα τῆς αὐτῆς μετακινήσεως τῆς μέσης μεσημβρίας, τὰ ὡρολόγια ταῦτα ὁρίζουσι τὸ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς μεσημβρίας, μέχρι τῆς μέσης δύσεως διάστημα μακρότερον τοῦ ἀληθοῦς, ἑπομένως δὲ τὴν ἡλιακὴν δύσιν συμβαίνουσαν ἀργότερον τοῦ δέοντος. Οὕτως ἐξηγεῖται πῶς, ἀπὸ τῶν χειμερινῶν τροπῶν μέχρι τῆς 25/6 ἰανουαρίου, ἡ ἡλιακὴ ἀνατολὴ συμβαίνει, κατὰ μέσον χρόνον, ὁλονὲν βραδύτερον τῆς τῆς 9/21 δεκεμβρίου, ἐνῷ, ἀντιστρόφως, ἤδη ἀπὸ τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου, ἡ ἡλιακὴ δύσις σημειοῦται συμβαίνουσα ἀργότερον τοῦ δέοντος.

Τὰ αὐτὰ φαινόμενα κατ' ἀντίστροφον τάξιν συμβαίνουσι περὶ τὴν 21/2 νοεμβρίου, ὁπότε, τῆς μέσης μεσημβρίας ἑπομένης τῆς ἀληθοῦς, ἡ ἡλιακὴ ἀνατολή, ὡς καὶ ἡ ἡλιακὴ δύσις, συμβαίνουσι κατὰ μέσον χρόνον ἐνωρίτερον τοῦ δέοντος, ἤτοι τὸ μὲν ἀπὸ τῆς μέσης ἀνατολῆς μέχρι τῆς ἀληθοῦς μεσημβρίας διάστημα φαίνεται μακρότερον τοῦ ἀληθοῦς, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς μεσημβρίας μέχρι τῆς μέσης δύσεως βραδύτερον τοῦ δέοντος.

* *
*

Τὸ ζήτημα τῆς **ἡμέρας** εὑρίσκεται εἰς ἄμεσονν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ φαινομένου τοῦ **λυκαυγοῦς** [ἠοῦς, λύκης, σκιόφωτος, κνέφους, λυκόφωτος, ἀμφιλύκης, περιόρθρου (;)], ἤτοι τοῦ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ

Ἡλίου καὶ μετὰ τὴν δύσιν αὐτοῦ γνωστοῦ φωτὸς τοῦ οὐρανοῦ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὀφειλόμενον εἰς τὸν φωτισμὸν τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τῆς ἀτμοσφαιρας ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, διακρίνεται εἰς **πολιτικὸν** καὶ **ἀστρονομικὸν** λυκαυγές. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἄρχεται ἢ τελευτᾷ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Ἥλιος φθάσῃ εἰς 6° κάτωθεν τοῦ ὁρίζοντος ἀπόστασιν, ὁπότε οἱ πλανῆται καὶ οἱ ἀπλανεῖς τοῦ πρώτου μεγέθους ἄρχονται ἀναφαινόμενοι, τὸ δὲ ἀστρονομικὸν λυκαυγὲς ἄρχεται ἢ τελευτᾷ ἅμα ὁ Ἥλιος φθάσῃ εἰς 18° κάτωθεν τοῦ ὁρίζοντος ἀπόστασιν.

Εἶνε δὲ ἡ διάρκεια τοῦ τε πολιτικοῦ καὶ τοῦ ἀστρονομικοῦ λυκαυγοῦς, ἕνεκα τῆς ἀνίσου πρὸς τὸν ὁρίζοντα πλαγιότητος τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου, διάφορος, ἐξαρτωμένη ἔκ τε τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους τῶν τόπων καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἐκλειπτικῆς θέσεως τοῦ Ἡλίου (ἢ τῆς Γῆς), μεγίστη μὲν περὶ τὰς τροπὰς καὶ εἰς μείζονα πλάτη, ἐλαχίστη δὲ περὶ τὰς ἰσημερίας καὶ ἐπὶ τοῦ γηΐνου ἰσημερινοῦ. Οὕτω τὸ μὲν πολιτικὸν λυκαυγές, ἔν τε ταῖς Ἀθήναις καὶ τῇ Κωνσταντινουπόλει, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων μικρᾶς διαφορᾶς τοῦ πλάτους, ἔχει, κατὰ μέσον ὅρον, τὴν 3/15 ἑκάστου μηνός, τὴν ἑξῆς διάρκειαν :

	Ἰανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Ἀπρίλιος	Μάϊος	Ἰούνιος	Ἰούλιος	Αὔγουστος	Σεπτέμβριος	Ὀκτώβριος	Νοέμβριος	Δεκέμβριος
Λεπτά..	32	30	29	30	33	35	34	31	29	29	31	32

Τὸ δὲ ἀστρονομικὸν λυκαυγές, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔχει τὴν ἑξῆς διάρκειαν (καθ' ἡμερομηνίας τοῦ γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου) :

		Ἀθῆναι	*Κωνσταντινούπολις*
Ἰανουαρίου	1	1 ὥρ. 36′	1 ὥρ. 41′
»	16	1 » 34′	1 » 39′
»	31	1 » 32′	1 » 36′
Φεβρουαρίου	15	1 » 30′	1 » 34′
Μαρτίου	12	1 » 29′	1 » 33′
»	17	1 » 30′	1 » 34′
Ἀπριλίου	1	1 » 31′	1 » 36′
»	16	1 » 36′	1 » 41′
Μαΐου	1	1 » 41′	1 » 48′
»	16	1 » 48′	1 » 57′
»	31	1 » 54′	2 » 5′
Ἰουνίου	15	1 » 58′	2 » 11′
»	30	1 » 58′	2 » 10′

		Ἀθῆναι	Κωνσταντινούπολις
Ἰουλίου	15	1 » 53′	2 » 4′
»	30	1 » 47′	1 » 55′
Αὐγούστου	14	1 » 40′	1 » 47′
»	29	1 » 35′	1 » 40′
Σεπτεμβρίου	13	1 » 31′	1 » 36′
»	28	1 » 29′	1 » 34′
Ὀκτωβρίου	13	1 » 29′	1 » 33′
»	28	1 » 30′	1 » 34′
Νοεμβρίου	12	1 » 32′	1 » 37′
»	27	1 » 34′	1 » 39′
Δεκεμβρίου	12	1 » 36′	1 » 41′
»	27	1 » 36′	1 » 41′

Εἰς χώρας δὲ βορειότερον ἡμῶν κειμένας, τὸ ἀστρονομικὸν λυκαυγές, πρό τε τῆς ἀνατολῆς καὶ μετὰ τὴν δύσιν τοῦ Ἡλίου, διαρκεῖ περισσότερον, καὶ δυνατὸν τὸ ἄθροισμα τῶν δύο τούτων νὰ ἔχῃ διάρκειαν μείζονα τῆς τῆς νυκτός, ἥτις οὕτως ὁλοσχερῶς ἀφανίζεται, ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ἑωθινοῦ λυκαυγοῦς, ὧν τὸ δεύτερον διαδέχεται ἀμέσως τὸ πρῶτον. Τοῦτο, ἐν παραδείγματι, συμβαίνει ἐν Πετρουπόλει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μαΐου μέχρι τῶν μέσων τοῦ αὐγούστου (ν. ἡμ.), τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν Παρισίοις περὶ τὰς θερινὰς τροπάς, τοῦ Ἡλίου μὴ ἀφικνουμένου, κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, εἰς ἀπόστασιν 18° κάτωθεν τοῦ ὁρίζοντος.

*
* *

Ἕτερον ζήτημα, σχετιζόμενον ἀμέσως πρὸς τὸ προκείμενον, εἶνε τὸ τῆς σταθερᾶς ἐπιμηκύνσεως τῆς ἡμέρας, καί, ἐπομένως, τῆς κατ᾽ ἴσον ποσὸν ἐλαττώσεως τῆς διαρκείας τῆς νυκτός, ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῆς γηίνης ἀτμοσφαίρας διαθλάσεως τοῦ φωτός. Ἐν γένει ἡ διάθλασις ἀνυψοῖ τοὺς ἀστέρας ὑπεράνω τῆς πραγματικῆς θέσεως εἰς ἣν οὗτοι εὑρίσκονται, πλὴν τῶν εὑρισκομένων ἐπὶ τοῦ κατὰ κορυφὴν σημείου (ζενὶθ) τὴν στιγμὴν τῆς παρατηρήσεως, οἵτινες κεῖνται εἰς ἣν θέσιν καὶ φαίνονται. Συνεπείᾳ τούτου, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τὸ σχῆμα τῶν παρουσιαζομένων ὑπὸ μορφὴν δίσκου ἀστέρων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης, κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἢ τὴν δύσιν αὐτῶν, φαίνεται παραμεμορφωμένον καὶ οὐχὶ τελείως κυκλικὸν (ἰδίᾳ κατὰ τὸ πλησιέστερον τῷ ὁρίζοντι τμῆμα τοῦ δίσκου αὐτῶν, ὅπερ παρίσταται ὡς ἡμιέλλειψις ἀντὶ ἡμικυκλίου), ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἐπιταχύνεται μὲν ἐν γένει ἡ στιγμὴ τῆς ἀνατολῆς, τῶν ἀστέρων καὶ τοῦ Ἡλίου καθισταμένων ὁρατῶν πρὶν ἢ ἀληθῶς ὑπερβῶσι τὸν ὁρίζοντα, ἐπιβραδύνεται δὲ ἡ στιγμὴ τῆς δύσεως,

τῶν ἀστέρων καὶ τοῦ Ἡλίου ὁρατῶν ὄντων καὶ μετὰ τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ὑπὸ τὸν ὁρίζοντα δύσιν.

Τὸ φαινόμενον τῆς διαθλάσεως ἐξηγεῖ πῶς δυνατὸν ἐνίοτε (ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἔκλειψιν τῆς Σελήνης τῆς 23/4 νοεμβρίου 1892), κατά τινας σεληνιακὰς ἐκλείψεις, νὰ εἶνε ὁρατή, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ σελήνη ἀνατέλλουσα ἐν ἐκλείψει, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Ἥλιος δύων. [1]

Ἐγκαταλείποντες τοῖς ἀστρονόμοις τὴν φροντίδα τῆς διορθώσεως τῶν φαινομένων ὑψῶν τῶν ἀστέρων, κατὰ τὰς διαφόρους ὑπὲρ τὸν ὁρίζοντα θέσεις αὐτῶν, περιοριζόμεθα εἰς τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα ἀποτελέσματα τῆς ἀτμοσφαιρικῆς διαθλάσεως ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης ἐπιμηκύνσεως τῆς ἡμέρας, κατά τε τὴν ἀρχὴν καὶ κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς. Συμβουλευόμενοι τοὺς πίνακας τῆς ἀτμοσφαιρικῆς διαθλάσεως, εὑρίσκομεν ὅτι αὕτη ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος, ἤτοι εἰς ὕψος 0°, ἀνέρχεται εἰς τὸ ἀρκούντως σημαντικὸν ποσὸν τῶν 33' 47'', 9 (εἰς θερμοκρασίαν + 10° καὶ βαρομετρικὸν ὕψος 0,760 μ.), ὅπερ δηλοῖ ὅτι τοῦ Ἡλίου, ἢ καὶ οἱουδήτινος ἄλλου ἀστέρος, εὑρισκομένου ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος, ἤτοι ἀνατέλλοντος ἢ δύοντος, ἡμεῖς βλέπομεν αὐτὸν 33' 47'' 9 τῆς μοίρας ὑπεράνω τοῦ ὁρίζοντος, τοῦ μέσου δὲ γωνιώδους μεγέθους τῆς διαμέτρου τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου ἀνερχομένου εἰς 32' 3'', 64, ἕπεται ὅτι κατὰ μὲν τὴν φαινομενικὴν τοῦ Ἡλίου ἀνατολήν, τὸ ἀνώτερον (δυτικὸν) τμῆμα τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου δὲν ἅπτεται ἔτι τοῦ ὁρίζοντος, καθ' ἣν στιγμὴν εἶνε παρ' ἡμῶν ὁρατὸς ὁλόκληρος ὁ ἡλιακὸς δίσκος, κατὰ δὲ τὴν φαινομενικὴν τοῦ ἄστρου τούτου δύσιν, τὸ ἀνώτερον (ἀνατολικὸν) τμῆμα τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου εὑρίσκεται ἤδη ὑπὸ τὸν ὁρίζοντα, ἐνῷ ἡμεῖς ἐξακολουθοῦμεν βλέποντες ὁλόκληρον τὸν ἡλιακὸν δίσκον. Ἔχομεν ἄρα πραγματικὸν κέρδος ἡμέρας, πλέον τοῦ διπλασίου τοῦ εἰς τὸ τόξον τῶν 33' 47', 9 ἀντιστοιχοῦντος χρόνου. Ὁ χρόνος οὗτος, ἕνεκα τῆς διαφόρου πλαγιότητος τοῦ φαινομενικοῦ ἡμερησίου ἡλιακοῦ δρόμου πρὸς τὸν ὁρίζοντα, εἶνε κατὰ τόπους διάφορος,

[1] Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἦτο γνωστὸν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀστρονόμοις τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καὶ ἡρμηνεύετο ἀκριβῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐν τῇ ἀνωτέρω ὑποσημειωθείσῃ μελέτῃ τοῦ κ. Martin ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κλεομήδης βεβαιοῖ ὅτι οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ἀληθῆ ἑρμηνείαν τῶν ἐκλείψεων τῆς Σελήνης διὰ τῆς σκιᾶς τῆς Γῆς ἀντέτασσον εἰς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην παρατηρήσεις τινὰς ἐκλείψεων αὐτῆς, ὁρατῶν ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος πρὸ τῆς δύσεως τοῦ Ἡλίου, προστιθεὶς ὅτι τινὲς μὲν τῶν ἀστρονόμων ἀπέρριπτον τὰς παρατηρήσεις ταύτας ὡς ἀδυνάτους, ἄλλοι δὲ ἡρμήνευον αὐτὰς διὰ τῆς *κατακλάσεως* ἢ *διακλάσεως* (κατὰ τὸν κ. Martin *ανακλάσεως*) τοῦ φωτὸς τῶν δύο τούτων ἄστρων.

ἐλάχιστος μὲν εἰς τὰς χώρας τὰς ἐπὶ τοῦ γηΐνου ἰσημερινοῦ κειμένας, μέγιστος δὲ ἐπὶ τῶν πόλων, ἐν γένει δὲ μεγεθυνόμενος καθ' ὅσον ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ προχωροῦμεν ἢ νοτιώτερον πρὸς τοὺς πόλους. Οὕτως ὑπολογίζεται ὅτι εἰς μὲν τὸν ἰσημερινὸν ἡ ἐπὶ πλέον διάρκεια τῆς ἡμέρας, ἕνεκα τῆς διαθλάσεως, δὲν ὑπερβαίνει τὰ 5 λεπτὰ τῆς ὥρας (ἀνὰ 2 $^1/_2$ λεπτὰ κατὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν), εἰς τὰ ἡμέτερα πλάτη ἰσοῦται περίπου πρὸς 8 λεπτὰ (ἀνὰ 4 λεπτὰ πρωΐας καὶ ἑσπέρας), πολλῷ δὲ ἀνωτέρα ταύτης εἶνε ἡ αὔξησις τῆς ἡμέρας καθ' ὅσον προχωροῦμεν εἰς παραλλήλους μᾶλλον τοῦ ἰσημερινοῦ ἀπέχοντας.

*
* *

Ἡ διάρκεια τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς δὲν εἶνε ἡ αὐτὴ εἰς τοὺς διαφόρους τόπους τῆς γῆς, οὐδὲ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον δι' ὅλου τοῦ ἔτους. Μόνον κατὰ τὰς ἰσημερίας (8ην δηλ. μαρτίου καὶ 11ην σεπτεμβρίου) δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις γενικῶς ὅτι πανταχοῦ γῆς αἱ ἡμέραι εἶνε ἴσαι πρὸς τὰς νύκτας, διότι τότε μόνον ὁ κύκλος τοῦ φωτισμοῦ συμπίπτει μετὰ τοῦ γηΐνου ἄξονος καὶ διχοτομεῖ πάντας τοὺς παραλλήλους. Τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος ἐξαιροῦνται, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἐπὶ τοῦ ἰσημερινοῦ κείμενοι τόποι, οἵτινες ἔχουσι διηνεκῆ ἰσημερίαν, διότι (οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ θέσις τοῦ κύκλου τοῦ φωτισμοῦ) ὁ ἰσημερινός, ὡς μέγιστος κύκλος τῆς γηΐνης σφαίρας, διχοτομεῖται πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἐπίσης μεγίστου κύκλου τοῦ φωτισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ γήινοι πόλοι, ὧν ἕκαστος (μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἕνεκα τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτὸς ἐπιμηκύνσεως τῆς ἡμέρας ἑκατέρου τῶν πόλων) ἔχει συνεχῆ ἡμέραν ἑξάμηνον, διαρκοῦσαν ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἑτέρας ἰσημερίας, ἣν διαδέχεται συνεχὴς νὺξ ἑξάμηνος ἐπίσης, διαρκοῦσα πάλιν ἀπὸ τῆς ἰσημερίας ταύτης μέχρι τῆς ἐπανόδου τῆς πρώτης. Εἰς πάσας τὰς λοιπὰς χώρας τῆς γῆς, ἡ διάρκεια τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς παραλλάσσει ἀναλόγως πρὸς τὸ γεωγραφικὸν πλάτος τοῦ τόπου καὶ πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους, ἐν γένει δὲ ἡ διάρκεια τῆς ἡμέρας εἶνε τοσούτῳ μεγαλειτέρα ὅσῳ ὁ τόπος κεῖται εἰς μείζονα ἀπὸ τοῦ γηΐνου ἰσημερινοῦ ἀπόστασιν καὶ ὅσῳ ἡ ἐποχὴ εἶνε πλησιεστέρα πρὸς τὰς θερινὰς τροπὰς τοῦ τόπου τούτου. Οὕτως ἡ μεγίστη ἡμέρα πάντων τῶν ἐν τῷ βορείῳ ἡμισφαιρίῳ κειμένων τόπων, καὶ ἑπομένως, ἡ μεγίστη νὺξ πάντων τῶν πρὸς νότον τοῦ ἰσημερινοῦ κειμένων, συμπίπτει μετὰ τῆς 9/21 ἰουνίου, ἡ δὲ μεγίστη ἡμέρα πάντων τῶν ἐν τῷ ἡμισφαιρίῳ τῆς γῆς κειμένων τόπων, καὶ ἑπομένως, ἡ μεγίστη νὺξ πάντων τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ ἰσημερινοῦ κειμένων, μετὰ τῆς 9/21 δεκεμβρίου. Ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐνῷ ἡ μεγίστη ἡμέρα τῶν Ἀθηνῶν (κειμένων εἰς πλάτος 37° 58′ 8″ —

Παρθενών), ἀνέρχεται, μετὰ τῆς εἰς τὴν διάθλασιν τοῦ φωτὸς ὀφειλομένης ἐπιμηκύνσεως, εἰς 14 ὥρ. 48', ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (κειμένης εἰς πλάτος 41° 8' 29'',8—Ναὸς Ἁγίας Σοφίας) εἶνε ἐπιμηκεστέρα ταύτης, ἀνερχομένη εἰς 15 ὥρ. 5', ἡ δὲ μεγίστη ἡμέρα τῶν Παρισίων (κειμένων εἰς πλάτος 48° 50' 11'',2—Ἀστεροσκοπεῖον) ἀνέρχεται εἰς 16 ὥρ. 7'. Ἐπίσης ἡ μεγίστη ἡμέρα καὶ ἡ μεγίστη νὺξ τῶν ἐπὶ τῶν πολικῶν κύκλων κειμένων τόπων ἀνέρχεται εἰς 24 ὅλας ὥρας, ἤτοι, κατὰ μὲν τὰς θερινὰς τροπάς (9ην ἰουνίου), οἱ ἐπὶ τοῦ βορείου πολικοῦ κύκλου κείμενοι τόποι ἔχουσιν ἀδιάλειπτον ἡμέραν, ἑπομένως δὲ καὶ δύο (ἀνωτέραν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν μεσημβρίαν, καὶ κατωτέραν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ μεσονύκτιον) μεσημβρινὰς διαβάσεις τοῦ ἡλίου, ἐνῷ οἱ ἐπὶ τοῦ νοτίου πολικοῦ κύκλου τόποι ἔχουσι συνεχῆ εἰκοσιτετράωρον νύκτα, κατὰ δὲ τὰς χειμερινὰς τροπὰς (9ην δικεμβρίου) τὰ αὐτὰ φαινόμενα συμβαίνουσιν ἀντιστρόφως.

Ἀξιοσημείωτα δὲ ἰδίᾳ εἶνε τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ μέγεθος τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, ἐν ταῖς μεταξὺ τῶν πολικῶν κύκλων καὶ τῶν οἰκείων πόλων κειμέναις χώραις. Τῷ ὄντι, ἡ συνεχὴς ἡμέρα διά τε τοὺς πολικοὺς κύκλους, ὡς καὶ διὰ τοὺς πόλους καὶ τοὺς μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων κειμένους τόπους, ἄρχεται ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἡλιακὸς δίσκος, κατὰ τὸν φαινομενικὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκλειπτικῇ δρόμον, ὑπερβῇ τὸν ὁρίζοντα τῶν τόπων τούτων, ἤτοι ἀφ' ἧς στιγμῆς εὑρίσκεται ὁ Ἥλιος ἐν τῇ ἐκλειπτικῇ τόσας μοίρας πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς νότον τοῦ ἰσημερινοῦ ὅση ἡ εἰς μοίρας ἀπόστασις τοῦ τόπου τούτου ἀπὸ τοῦ πλησιεστέρου πόλου, ὁπότε ἐξακολουθεῖ οὗτος ὢν ὁρατός, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ' ὅλον τὸν περὶ τὸν ὁρίζοντα, ἐξ Α. πρὸς Ν. πρὸς Δ. πρὸς Β., ἀνιόντα καὶ κατιόντα ἡμερήσιον σπειροειδῆ αὐτοῦ δρόμον. Οὕτως, ἐν παραδείγματι, τοῦ μὲν βορείου, ὡς καὶ τοῦ νοτίου πόλου τῆς γῆς, ὁ ὁρίζων συμπίπτει, ὡς παράλληλος, μετὰ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἰσημερινοῦ, ἑπομένως ἡ συνεχὴς αὐτῶν ἡμέρα ἄρχεται ἢ λήγει ἐν ἑκατέρῳ τούτων, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ κέντρον τοῦ Ἡλίου συμπέσῃ μετὰ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἰσημερινοῦ, ὅπερ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, συμβαίνει κατὰ τὰς ἰσημερίας. Ἐπίσης ἡ συνεχὴς ἡμέρα ἑκατέρου τῶν πολικῶν κύκλων ἄρχεται ἢ λήγει καθ' ἣν στιγὴν τὸ κέντρον τοῦ Ἡλίου φθάσῃ ἐπὶ τῆς ἐκλειπτικῆς εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ οὐρανίου ἰσημερινοῦ (πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς νότον) ἴσην πρὸς τὴν ἔγκλισιν, ἤτοι πρὸς τὴν γωνιώδη ἀπόστασιν τοῦ πολικοῦ κύκλου ἀπὸ τοῦ οἰκείου πόλου, τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, κατὰ τὰς τροπάς· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον εὑρίσκεται ὅτι ἡ συνεχὴς ἡμέρα τόπου τινὸς κειμένου, ἐν παραδείγματι,

ἐπὶ τοῦ 78ου παραλλήλου βορείου πλάτους (οἷον τὸ κέντρον τῆς νήσου Σπιτζβέργης), ἄρχεται ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ κέντρον τοῦ Ἡλίου φθάσῃ εἰς ἀπόστασιν 12° ἀπὸ τοῦ οὐρανίου ἰσημερινοῦ, ἤτοι πρὸς ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὰς μοίρας τοῦ μεσημβρινοῦ τὰς ἀπὸ τοῦ τόπου τούτου μέχρι τοῦ βορείου πόλου, ὅπερ συμβαίνει ἕνα περίπου μῆνα μετὰ τὴν ἐαρινήν, καὶ ἕνα περίπου μῆνα πρὸ τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας. Εὐχερῶς δὲ γεωμετρικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος, κατὰ τὴν ἀνωτέραν μεσημβρινὴν διάβασιν, μέγιστον ὕψος τοῦ κέντρου τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου (μετρούμενον πρὸς νότον μὲν διὰ τοὺς ἐν τῇ βορείῳ κατεψυγμένῃ ζώνῃ κειμένοις τόπους τῆς γῆς, πρὸς βορρᾶν δὲ διὰ τοὺς ἐν τῇ νοτίῳ) ἐξισοῦται πρὸς τὴν ἔγκλισιν (=23° 27′ 16″ περίπου) ηὐξημένην κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πλησιεστέρου πόλου γωνιώδη ἀπόστασιν τοῦ τόπου. Κατὰ ταῦτα, τὸ μέγιστον ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος ὕψος τοῦ ἡλιακοῦ κέντρου, ἐπὶ μὲν τοῦ βορείου πόλου τῆς γῆς, ἰσοῦται πρὸς 23° 27′ 16″ (=23° 27′ 16″+0°), κατὰ τὰς θερινὰς τροπάς, τὸ ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος τοῦ βορείου πολικοῦ κύκλου ὕψος τοῦ ἡλιακοῦ κέντρου ἰσοῦται πρὸς 46° 54′ 32″ (=23° 27′ 16″+23° 27′ 16″), τὸ δὲ μέγιστον ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος ὕψος τοῦ κέντρου τοῦ Ἡλίου ἐπὶ τοῦ 78ου παραλλήλου ἰσοῦται πρὸς 35° 27′ 16″ (=23° 27′ 16″+20°).

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ μερικώτερον ἡμῶν ζήτημα καὶ ἀναλάβωμεν τὸν ὑπολογισμὸν τῆς διαρκείας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς τόπου κειμένου μεταξὺ τοῦ πολικοῦ κύκλου καὶ τοῦ πόλου, οἷον τόπου κειμένου ἐπὶ τοῦ 78ου παραλλήλου. Τὴν 8ην μαρτίου, ὁ τόπος οὗτος ἔχει ἰσημερίαν, ἤτοι ἡμέραν δωδεκάωρον καὶ νύκτα ἐπίσης δωδεκάωρον. Τὴν 9ην ἀπριλίου περίπου, ἄρχεται ἡ συνεχὴς αὐτοῦ ἡμέρα, ἥτις ἐκτείνεται, κατὰ τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα, μέχρι τῆς 10ης αὐγούστου, ἤτοι ἐπὶ μῆνας 4· ἀπὸ τῆς 8ης ἄρα μαρτίου μέχρι τῆς 9ης ἀπριλίου, ἡ ἡμέρα αὐτοῦ αὐξάνει καί, κατὰ συνέπειαν, ἡ νὺξ ἐλαττοῦται κατὰ 12 ὅλας ὥρας, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ εἰς μέσην ἡμερησίαν αὔξησιν 24 λεπτῶν· τὴν 11ην σεπτεμβρίου, ὁ τόπος οὗτος ἔχει καὶ πάλιν ἰσημερίαν· ἀπὸ τῆς 10ης ἄρα αὐγούστου μέχρι τῆς 11ης σεπτεμβρίου, ἡ ἡμέρα αὐτοῦ ἐλαττοῦται καί, κατὰ συνέπειαν, ἡ νὺξ αὐξάνει κατὰ 12 ὅλας ὥρας, ἤτοι κατὰ 24 λεπτὰ ἡμερησίως κατὰ μέσον ὅρον· τὴν 10ην ὀκτωβρίου, ἄρχεται ἡ συνεχὴς αὐτοῦ νύξ, διαρκοῦσα μέχρι τῆς 9ης φεβρουαρίου, ἤτοι ἐπὶ μῆνας 4· τελευταῖον δέ, ἀπὸ τῆς 9ης φεβρουαρίου μέχρι τῆς 8ης μαρτίου, ἡ ἡμέρα αὐτοῦ αὐξάνει κατὰ 12 ὥρας, ἤτοι κατὰ 24 λεπτὰ ἡμερησίως, καὶ ἀπὸ τῆς τελευταίας ταύτης ἡμέρας ἐπανέρχονται τὰ φαινόμενα κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι τὰ

ἀνωτέρω τροποποιοῦνται ἐπαισθητῶς ἐκ τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτός, ἥτις ἀποτέλεσμα ἔχει τὴν μετάθεσιν τῶν ἀνωτέρων σημειωθέντων ὁρίων τῆς συνεχοῦς ἡμέρας, πρὸς τὰς ἰσημερίας μέν, κατὰ τὸ θερινὸν τμῆμα τῆς περιόδου ταύτης, πρὸς τὰς χειμερινὰς δὲ τροπάς, κατὰ τὸ χειμερινόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὑπολογίζεται ἡ διάρκεια τῆς ἡμέρας καὶ τὰ ὅρια ἑκατέρας τῶν συνεχῶν ἡμερῶν, δι' οἱονδήποτε τόπον κείμενον ἐντὸς τῶν κατεψυγμένων ζωνῶν. Γενικῶς δέ, ὡς συνάγεται τοῦτο ἐκ τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων, ὅσῳ τόπος τις κεῖται πλησιέστερον τοῦ πόλου, τόσῳ καὶ ἡ συνεχὴς αὐτοῦ ἡμέρα εἶνε ἐπιμηκεστέρα· ὅσῳ δὲ πλησιέστερον πρὸς τὸν πολικὸν κύκλον, τόσῳ καὶ ἡ συνεχὴς αὐτοῦ ἡμέρα ὀλιγώτερον μακρά.

Ὁ ἑπόμενος πίναξ δεικνύει τήν, ἀνεξαρτήτως τῆς διαθλάσεως, διάρκειαν τῆς μεγίστης ἡμέρας κατὰ τὰ διάφορα πλάτη.

Πλάτη.	*Διάρκεια τῆς μεγίστης ἡμέρας.*	*Πλάτη.*	*Διάρκεια τῆς μεγίστης ἡμέρας.*
0°	12 ὥρ. —	40°	14 ὥρ. 51′
5°	12 » 17′	45°	15 » 26′
10°	12 » 35′	50°	16 » 9′
15°	12 » 53′	55°	17 » 7′
20°	13 » 13′	60°	18 » 30′
25°	13 » 34′	65°	21 » 9′
30°	13 » 56′	66° 33′	24 » 0′
35°	14 » 22′		

Βόρεια πλάτη	*Ὁ ἥλιος δὲν δύει ἐπὶ ἡμέρας περίπου*	*Ὁ ἥλιος δὲν ἀνατέλλει ἐπὶ ἡμέρας περίπου*
66° 33′	1	1
70°	65	60
75°	103	97
80°	134	127
85°	161	153
90°	186	179

Προκειμένου περὶ νοτίων πλατῶν, δέον ν' ἀνταλλάξωμεν τὰς θέσεις τῶν ἐν τῷ ἀμέσως ἀνωτέρω πίνακι ἡμερῶν καθ' ἃς ὁ Ἥλιος δὲν δύει πρὸς τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ὁ Ἥλιος δὲν ἀνατέλλει ἐν τῷ βορείῳ ἡμισφαιρίῳ. Ἡ παρατηρουμένη δὲ ἐν γένει ὑπεροχὴ τῆς μεγίστης συνεχοῦς ἡμέρας τῶν μεταξὺ 66° 33′ καὶ 90° βορείου πλάτους παραλλήλων ἀπὸ τῆς μεγίστης συνεχοῦς νυκτός, ἀποδοτέα εἰς τὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν μείζονα τοῦ νοτίου ἔκτασιν τοῦ βορείου τμήματος τῆς ἐκλειπτικῆς (διότι ὁ Ἥλιος κατέχει τὴν ἑτέραν τῶν ἑστιῶν τῆς γηΐνης τροχιᾶς,

ἐπομένως δὲ αὕτη τέμνεται διὰ τῆς γραμμῆς τῶν ἰσημεριῶν εἰς δύο ἄνισα, ὧν μεῖζον τὸ βόρειον, τμήματα), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐλάσσονα ταχύτητα τῆς περὶ τὸν Ἥλιον περιφορᾶς τῆς Γῆς ἕνεκα τῆς ἀπὸ τοῦ Ἡλίου μείζονος ἀποστάσεως αὐτῆς, κατὰ τὸ βόρειον τῆς ἐκλειπτικῆς τμῆμα.

* * *

Τελευταῖον ζήτημα σχεδιαζόμενον πρὸς τὸ προκείμενον εἶνε τὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ χρόνου τῶν διαφόρων τόπων τῆς γῆς, ἢ μερικώτερον τῆς διαφορᾶς τῆς μεσημβρίας. Τῆς Γῆς οὔσης σφαιρικῆς καὶ φωτιζομένης ὑπὸ τοῦ Ἡλίου, ἀναγκαίως τὰ διάφορα σημεῖα τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς, πλὴν τῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γεωγραφικοῦ μεσημβρινοῦ, ἔχουσι διαφόρους ὥρας τοῦ νυχθημέρου, ἐν γένει δὲ ἡ στιγμὴ τῆς διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ φαινομενικῆς διαβάσεως τοῦ κέντρου τοῦ Ἡλίου, ἡ ὁρίζουσα τὴν μεσημβρίαν ἑκάστου σημείου τῆς γηΐνης ἐπιφανείας, εἶνε διάφορος διὰ τὰ διάφορα ταῦτα σημεῖα, καὶ προηγεῖται μὲν ἡ στιγμὴ τῆς μεσημβρίας τῶν ἀνατολικώτερον κειμένων τόπων, ἕπεται δὲ φυσικῶς ἡ τῆς μεσημβρίας τῶν πρὸς δυσμὰς ἐκείνων κειμένων. Οὕτως ἡ μεσημβρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Ἁγίας Σοφίας) προηγεῖται, ὡς γνωστόν, τῆς μεσημβρίας τῶν Ἀθηνῶν (Παρθενῶνος), κατὰ 0 ὥρ. 20′ 58″, 5, ἡ μεσημβρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως προηγεῖται τῆς τῶν Παρισίων (Ἀστεροσκοπείου) κατὰ 1 ὥρ. 46′ 32″, 4, ἡ δὲ τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ 1 ὥρ. 25′ 33″, 9.

Τὸ ζήτημα τῆς τροπῆς τοῦ χρόνου τόπου τινὸς εἰς χρόνον ἑτέρου, εἶνε σήμερον ἐκ τῶν ἁπλουστάτων, καθ' ὅσον εὐχερῶς ὑπολογίζεται ἡ μεταξὺ δύο τινῶν τόπων διαφορὰ τοῦ χρόνου, δεδομένης τῆς κατὰ μῆκος διαφορᾶς τῶν τόπων τούτων. Διότι, ἐπειδὴ ἡ διαδοχὴ τῶν ὡρῶν τῆς ἡμέρας ἐν τοῖς διαφόροις σημείοις τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς προκύπτει ἐκ τῆς περιστροφῆς τῆς Γῆς περὶ τὸν ἑαυτῆς ἄξονα, ἡ δὲ περιστροφὴ αὕτη γίνεται ἰσοταχῶς, ἕπεται ὅτι ἐν διαστήματι 24 μέσων ὡρῶν, ἅπαντες οἱ ἐπὶ τῆς Γῆς νοούμενοι ἡμιμεσημβρινοὶ διέρχονται διαδοχικῶς διὰ τοῦ κέντρου τοῦ Ἡλίου, ἤτοι συμπληροῦται ἐν τῷ διαστήματι τῶν 24 τούτων ὡρῶν ὁλόκληρος περιφέρεια ὑφ' ἑκάστου τῶν σημείων τούτων. Ἄρα ἡ εἰς 15° μήκους ἀντιστοιχοῦσα διαφορὰ τοῦ χρόνου ἰσοῦται πρὸς 1 ὥραν ἢ 60′, τοῦ ἀνατολικώτερου κειμένου τόπου ἔχοντος μεσημβρίαν 1 ὥραν πρὸ τοῦ ἑτέρου. Κατὰ παρόμοιον τρόπον εὑρίσκεται ὅτι εἰς 1° διαφορὰν μήκους ἀντιστοιχεῖ 4′ διαφορὰ χρόνου, εἰς 1′ μοίρας διαφορὰν μήκους ἀντιστοιχεῖ 4″ διαφορὰ χρόνου, καὶ εἰς 1″ μοίρας διαφορὰν μήκους ἀντιστοιχεῖ 4‴ διαφορὰ χρόνου, ἐξ οὗ

συνάγομεν ἀμέσως ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν λεπτῶν τῆς ὥρας εἶνε τετραπλάσιος τοῦ τῶν μοιρῶν τοῦ μήκους, ὁ τῶν δευτερολέπτων εἶνε τετραπλάσιος τοῦ τῶν λεπτῶν τοῦ μήκους, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν τριτολέπτων τῆς ὥρας εἶνε τετραπλάσιος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δευτερολέπτων τῆς μοίρας τοῦ μήκους. Πρὸς ὑπολογισμὸν ὅθεν τῆς διαφορᾶς τοῦ χρόνου ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ μήκους, πολλαπλασιάζομεν διαδοχικῶς τὰ δευτερόλεπτα, λεπτὰ καὶ μοίρας τοῦ μήκους ἐπὶ 4, ὀνομάζοντες τὸ μὲν πρῶτον γενόμενον τριτόλεπτα ὥρας, τὸ δεύτερον δευτερόλεπτα ὥρας, καὶ τὸ τρίτον λεπτὰ τῆς ὥρας. Ἀντιστρόφως δέ, πρὸς ὑπολογισμὸν τῆς διαφορᾶς τοῦ χρόνου, διαιροῦμεν διαδοχικῶς τὰ λεπτά, δευτερόλεπτα καὶ τριτόλεπτα τῆς ὥρας διὰ τοῦ 4, καὶ καλοῦμεν τὸ μὲν πρῶτον πηλίκον μοίρας, τὸ δεύτερον λεπτὰ τῆς μοίρας, καὶ τὸ τρίτον δευτερόλεπτα τῆς μοίρας. Οὕτως, ἐν παραδείγματι, γινώσκοντες ὅτι ἡ διαφορὰ τοῦ χρόνου μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν ἀνέρχεται εἰς 20′ 58′′, 5, εὑρίσκομεν τὴν κατὰ μῆκος διαφορὰν ἀνερχομένην εἰς 5° 14′ 37′′, 5. Ἐπίσης γινώσκοντες τὴν μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Παρισίων ἀφ' ἑνός, Ἀθηνῶν δὲ καὶ Παρισίων ἀφ' ἑτέρου, διαφορὰν τοῦ χρόνου, ἀνερχομένην εἰς 1 ὥρ. 46′ 32′′, 4, διὰ τὴν πρώτην, καὶ 1 ὥρ. 25′ 33′′, 9, διὰ τὴν δευτέραν πόλιν, εὑρίσκομεν τὰς διαφορὰς τοῦ μήκους ἐξισουμένας εἰς 26° 38′ 6′′ καὶ 21° 23′ 28′′, 5.

Τὰ τελευταῖα ταῦτα ζητήματα ἁπλοποιοῦνται ἐπαισθητῶς διὰ τῶν πινάκων τῶν δημοσιευομένων ἐν τοῖς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσιν ἀστρονομικοῖς περιοδικοῖς, ἐν οἷς σημειοῦται πλὴν τῆς κατὰ μῆκος διαφορᾶς καὶ ἡ κατὰ χρόνον (τῶν ἀξιολογωτέρων τοὐλάχιστον σημείων τῆς γηΐνης ἐπιφανείας), ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τῶν Παρισίων, ἁπλῆ δὲ ἀφαίρεσις μεταξὺ τῶν ἐν τοῖς πίναξι τούτοις ἀναγραφομένων ἀριθμῶν ἀρκεῖ πρὸς ἄμεσον λογισμὸν τῶν διαφορῶν τούτων.

Ἕνεκα δὲ τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης καὶ ἑρμηνευθείσης διαφορᾶς τοῦ χρόνου εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς γηΐνης ἐπιφανείας, ἡ ἡμέρα, καὶ κατὰ συνέπειαν, τὸ ἔτος, δὲν ἄρχεται τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἁπανταχοῦ γῆς, ἑπομένως, ἐὰν παρατηρητὴς ἠδύνατο ἀκαριαίως νὰ μεταφερθῇ εἰς ἅπαντα τὰ σημεῖα τῆς γῆς, θὰ ἐβεβαιοῦτο ὅτι, τὴν μεσημβρίαν τῆς 15ης φεβρουαρίου, ἐν παραδείγματι, κατὰ τὸν χρόνον Κωνσταντινουπόλεως, σημειοῦται : 15η φεβρουαρίου 1 ὥρα μ. μ., εἰς τὸν 15° πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεσημβρινόν· 15η φεβρουαρίου 2 ὧραι μ. μ , εἰς τὸν 30° πρὸς Α. 15η φεβρουαρίου μεσονύκτιον (ἤτοι τέρμα τῆς 15ης φεβρουαρίου), εἰς τὸν 180° πρὸς Α. τῆς Κων/λεως μεσημβρινόν. Ἀλλ' ἐὰν ὁ αὐτὸς παρατηρητὴς ἔβαινε

κατὰ τὴν ἐναντίαν διεύθυνσιν, ἤτοι πρὸς Δυσμάς, θὰ ἐβεβαιοῦτο ὅτι, τὴν αὐτὴν στιγμὴν θὰ ἐσημειοῦτο : 15η φεβρουαρίου 11 ὧραι π. μ., εἰς τὸν 15° πρὸς Δυσμὰς τῆς Κων/λεως μεσημβρινόν· 15η φεβρουαρίου 10 ὧραι π. μ., εἰς τὸν 30° πρὸς Δ.· 14η φεβρουαρίου μεσονύκτιον (ἤτοι τέρμα τῆς 14ης φεβρουαρίου), εἰς τὸν 180° πρὸς Δ. τῆς Κων/πόλεως μεσημβρινόν. Ἐντεῦθεν ἕπεται τὸ παράδοξον τοῦτο ὅτι οἱ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μεσημβρινοῦ (180° πρὸς Α. καὶ 180° πρὸς Δ. τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς Κων/λεως) κείμενοι τόποι δέον νὰ καλῶσι τὴν αὐτὴν ἡμέραν 14ην καὶ συνάμα 15ην φεβρουαρίου, καθ' ὅσον οὗτοι ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ θαλασσοπόρων ἐλθόντων ἀπὸ δυσμῶν ἢ ἀπὸ ἀνατολῶν. Ὅ,τι δὲ συμβαίνει διὰ τοὺς ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ εἰς ἀπόστασιν 180° πρὸς Α. ἢ πρὸς Δ. τῆς Κων/λεως κειμένους τόπους, αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ διὰ πάντα τόπον κείμενον πρὸς Α. ἢ πρὸς Δ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ οἱουδή τινος ἄλλου σημείου τῆς γηΐνης ἐπιφανείας, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι συναντῶνται ἐν αὐτῷ δύο ταξειδιῶται ἀναχωρήσαντες μὲν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου, βαίνοντες δὲ ἀντιθέτως πρὸς συνάντησιν ἀλλήλων.

Ἐὰν δὲ ὁ ταξειδιώτης περιπλεύσῃ τὴν Γῆν κατὰ διεύθυνσιν ἀπὸ Δ. πρὸς Α. καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως, θὰ εὑρεθῇ μετρῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὡρολογίων τῶν τόπων δι' ὧν διῆλθε, μίαν ἐπὶ πλέον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἐν γένει τοῦ σημείου τῆς ἀναχωρήσεως) ἡμέραν, ἐνῷ, τοὐναντίον, θὰ μετρῇ μίαν ἐπὶ ἔλαττον ἡμέραν ἐκείνης, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι συνεπλήρωσε τὸν περίπλουν τῆς γῆς κατὰ διεύθυνσιν ἀπ' Α. πρὸς Δ.

Οὕτω, λέγει ὁ κ. Rousselet, τὸν 17ον αἰῶνα, ὁ πατὴρ Ἀλφόνσος Sanctius, μεταβὰς ἀπὸ τῆς ἱσπανικῆς Manille (ἐπὶ τῆς μεγάλης τῶν Φιλιππίνων νήσων Luçon) εἰς τὴν πορτογαλλικὴν ἀποικίαν Macao (ἐν Σινικῇ παρὰ τὴν Hong-Kong), ἡτοιμάσθη τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ν' ἀναγνώσῃ τὰς εὐχὰς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἑορταζομένου τὴν 2 Μαΐου (ν. ἡμ.) Μεγάλη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις καὶ ἡ ἀγανάκτησις αὐτοῦ, ὅταν οἱ πορτογάλλοι ἱερεῖς εἰδοποίησαν αὐτὸν ὅτι ἑώρτασαν ἤδη τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τὴν προτεραίαν τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ, καὶ ὅτι, τῆς ἡμέρας ἐκείνης, οὔσης 3ης μαΐου, ἔδει ν' ἀναγνωσθῶσιν αἱ εὐχαὶ τῆς ἑπομένης ἡμέρας.

Ἤδη δὲ παρουσιάζεται τὸ ἀρχικῶς τεθὲν ζήτημα : Εἰς ποῖον τόπον καὶ πότε ἄρχεται ἡ ἡμέρα ἡ καλουμένη, ἐν παραδείγματι, 15η φεβρουαρίου ;— Ἡ ἀπόκρισις φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως εὐχερής : ἡ 15η φεβρουαρίου ἄρχεται καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Ἥλιος διέρχεται διὰ τοῦ με-

σημβρινοῦ τοῦ κειμένου εἰς ἀπόστασιν 180° ἀπὸ τοῦ πρώτου μεσημβρινοῦ, ὁπότε εἶνε μεσονύκτιον ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τούτου, καὶ ἑπομένως ἄρχεται ἡ πολιτικὴ ἡμέρα πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου μεσημβρινοῦ κειμένων τόπων. Ἀλλ' ὡς γνωστόν, ἅπαντα τὰ ἔθνη δὲν συνεφώνησαν εἰσέτι πρὸς παραδοχὴν τοῦ αὐτοῦ πρώτου μεσημβρινοῦ, καὶ διὰ λόγους μᾶλλον φιλοτιμίας ἢ ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης ὑπολογίζουσι τὰ γεωγραφικὰ μήκη ἀπὸ διαφόρου καὶ ἰδίου ἕκαστον μεσημβρινοῦ, οἷον οἱ Ἄγγλοι ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Greenwich (Β. Π. 51° 28′ 39″ — Δ. Μ. 2° 20′ 14″,4 ἀπὸ Παρισίων), οἱ Ἀμερικανοὶ ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπίου τῆς Washington (Β. Π. 38° 53′ 39″ — Δ. Μ. 79° 23′ 16″), οἱ Ρῶσσοι ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου τῆς Pulkowa (Β. Π. 59° 46′ 19″ — Ἀ. Μ. 27° 59′ 26″), οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ ἀρχαιότεροι γεωγράφοι ἀπὸ τοῦ τῆς νήσου Φέρου (île de Fer — Β. Π. 27° 46′ 30″ — Δ. Μ. 20° 14′ 36″), κτλ. Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι δι' ἕκαστον τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ἡ αὐτὴ μηνολογία ἄρχεται εἰς διάφορα σημεῖα τῆς γηΐνης ἐπιφανείας, ἡ δὲ διὰ συνενώσεως τῶν σημείων τούτων σχηματιζομένη γραμμὴ τῆς διακρίσεως τῶν κατὰ μίαν μηνολογίαν διαφερουσῶν χωρῶν, γραμμὴ ἔχουσα ἀνώμαλον ἐπὶ τοῦ χάρτου σχῆμα, διέρχεται ἀνατολικῶς τῆς Νέας Ζέμβλας, εἶτα μεταξὺ τῶν νήσων Viti καὶ τῆς Νέας Καληδονίας καὶ τῶν Ἑβρίδων, εἶτα μεταξὺ τῆς Μελανησίας καὶ τῆς Μικρονησίας, εἶτα μεταξὺ τῶν Φιλιππίνων καὶ τῆς Βορνέου, παρακολουθοῦσα ἐν τέλει τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῶν πρὸς τὸν Εἰρηνικὸν παραλίων τῶν Ἰαπωνικῶν νήσων διεύθυνσιν.

Οὕτω κατωρθώθη νὰ μηδενισθῶσιν αἱ διάφοροι συγχύσεις καὶ πλάναι, αἵτινες δύνανται νὰ προκύψωσι κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς μηνολογίας τῶν διαφόρων σημείων τῆς γηΐνης ἐπιφανείας, ἕνεκα τῆς κατὰ τόπους διαφορᾶς τῆς μεσημβρίας.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἠλίας Γ. Βαλσαμάκης.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ[1]

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Κ.Μ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ἱερὸν Μελόδραμα

Κατὰ τὸ 1882 ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆς Λειψίας Signale ἀνεδημοσιεύθη ἐκ συγγράμματος ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ Λεβίνσκυ καὶ φέροντος τὴν ἐπιγραφὴ «Vor den Coulissen» ἐπιστολὴ τοῦ Ρουβινστάιν περὶ ἱεροῦ Μελοδράματος.

«Πολλάκις» — γράφει — «καὶ πολλαχόθεν μοὶ ἐγένετο ἡ ἐρώτησις τί διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἱεροῦ μελοδράματος ἐννοῶ, ἐπιγραφῆς ἣν ἔδωκα εἰς τὰ συνθέματά μου «Ἀπολεσθέντα Παράδεισον» καὶ «Πύργον τοῦ Βαβέλ.» Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην πολλάκις προφορικῶς ἀπεκρίθην, ἀλλὰ ὑπὸ πολλῶν μοὶ ἐζητήθη καὶ ἐγγράφως ἡ περὶ τοῦ ἀντικειμένου ἰδέα μου, ἐνῷ δὲ ἀνελογιζόμην περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου τοιαύτης δηλώσεώς μου, καὶ δὲν εἶχον εἰσέτι ὁριστικῶς ἀποφασίσει ἂν προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ πράξω τοῦτο διὰ φυλλαδίου, συγγράμματος ἢ διατριβῆς ἐν ἐφημερίδι, ἔλαβον τὴν ὑμετέραν τιμητικὴν πρόσκλησιν νὰ δώσω εἰς τὸ ὑμέτερον ἔργον «Vor den Coulissen» προϊόν τι τοῦ καλάμου μου. Ἐπωφελοῦμαι ὅθεν τὴν οὑτωσὶ παρεχομένην μοι εὐκαιρίαν ἵνα ἀπαντήσω, καίτοι συντόμως, ἐπί τινων σημείων τοῦ θέματος, καθότι καὶ ὁ τίτλος τοῦ ὑμετέρου συγγράμματος λίαν κατὰ τοῦτο πρόσφορος.

«Τὸ ἐκκλησιαστικὸν μελόδραμα (oratorium) εἶνε ἔκφανσις τῆς τέχνης, καθ' ἧς ἀνέκαθεν συνησθανόμην συναίσθημα προκαλοῦν διαμαρτυρίας. Τὰ γνωστότατα ἔργα τοῦ κλάδου τούτου τῆς τέχνης μὲ ἐνεποίουν πάντοτε, οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν μελέτης αὐτῶν, ἀλλ' ἀκροάσεως καὶ ἐκτελέσεως, ψυχρὰν εἰ μὴ καὶ δυσάρεστον ἐντύπωσιν. Ἡ ἐν αὐτοῖς σκληρότης τόσον τοῦ μουσικοῦ ὅσον καὶ τοῦ ποιητικοῦ τύπου μοὶ ἐφαίνετο

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 8.

ὅλως ἀσύμφωνος πρὸς τὴν ἄκραν δραματικότητα τοῦ θέματος, ἁπλῶς καὶ μόνον τὸ βλέπειν ἔξοχα πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ἀναπαριστώμενα ὑπὸ ψαλλόντων κυρίων φερόντων μέλαν φράκον, λευκὸν λαιμοδέτην, κιτρίνας περιχειρίδας καὶ κρατούντων τετράδια πρὸ τῆς ρινός, καὶ ὑπὸ κυριῶν ἐν νεωτάτου συστήματος περιβολῇ καὶ ἔστιν ὅτε ὅλως ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον διεσκευασμένη, ἀλγεινῶς πάντοτε διέθετέ με ὥστε οὐδέποτε ἠσθάνθην τὴν ἐλαχίστην τέρψιν. Αὐθορμήτως ἐπήρχετό μοι ἡ ἰδέα καὶ ἡ σκέψις πόσον μεγαλοπρεπέστερον καὶ δραστικώτερον θὰ ἦτο διὰ τὴν ἀντίληψιν ἂν πάντα ταῦτα παρίσταντο ἐπὶ σκηνῆς μετὰ τῆς πρεπούσης δράσεως, περιβολῆς καὶ διακοσμήσεως. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἀναγκαία βεβαίως ἦτο ἡ τροποποίησις τοῦ κειμένου ἀπὸ διαλογικοῦ εἰς δραματικόν, τοῦθ' ὅπερ κατ' ἐμέ, οὐχὶ δύσκολον καὶ οὐδαμῶς ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν μουσικήν.

«Τὴν ἔνστασιν ὅτι ἁγιογραφικὰ θέματα, ἕνεκα τοῦ ἱεροῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, δὲν πρέπει ν' ἀναβιβάζωνται ἐπὶ σκηνῆς, δὲν παραδέχομαι. Οὕτω θὰ ἀνωμολόγεις ὅτι τὸ θέατρον εἶνέ τι ποταπὸν καὶ φαῦλον καὶ οὐχὶ ὄργανον ὑψίστων μορφωτικῶν σκοπῶν. Ἐν ταῖς πινακοθήκαις, ἵνα μεταχειρισθῶμεν παραλληλισμόν τινα, ἡ σιξτίνα Παναγία εἶνε τὸ μόνον ἔργον τὸ ἐκτεθειμένον εἰς ἰδιαιτέραν αἴθουσαν, ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι ἱεραὶ εἰκόνες τῶν διασημοτάτων καλλιτεχνῶν εἶνε πολλάκις ἀνηρτημέναι παραπλεύρως εἰκονογραφιῶν ἀπεικονιζουσῶν σκηνὰς ἐν καπηλείοις, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ παραβλάπτηται ἐκ τῆς τῶν μὲν ἢ τῶν δὲ ἀντίληψις. Ἀπόδειξις τῆς τάσεως τοῦ λαοῦ πρὸς ἱερὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς θεάματα εἶνε σὺν ἄλλοις αἱ παραστάσεις τῶν μυστηρίων ἐν τῷ μεσαίωνι· πάντες δὲ γινώσκομεν τὴν κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἐφ' ὅλων ἐπίδρασιν τῶν ἐν Ὀβεραμεργάου γινομένων κατὰ περιόδους παραστάσεων τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, καίτοι ἡ μελοποιία αὐτῶν ὅλως ἁπλοϊκή. Οἵα ὅμως θὰ ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ ἀκροατηρίου ἐντύπωσις ἂν τοιαῦτα ἔργα τοῦ Μπάχ, τοῦ Χάντζελ, τοῦ Μένδελσον, διασκευαζόμενα, δραματικῶς ἐδιδάσκοντο! Ὡς παράδειγμα, ἐπέρχεταί μοι εἰς τὸν νοῦν ἡ ὡραία καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐντύπωσις ἡ προξενουμένη, ὑπὸ τῶν διαφανῶν εἰκόνων τῶν ἀνὰ πᾶσαν τετραετίαν παριστανομένων ἐν τῇ βερολινείῳ Ἀκαδημείᾳ τῶν τεχνῶν ἐν συνοδίᾳ τοῦ μουσικοῦ χοροῦ τοῦ μητροπολιτικοῦ Ναοῦ.

«Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ἐπὶ σκηνῆς διδαχὴ τοιούτων θεμάτων θὰ ἦτο ἱεροσυλία, εἶνε λίαν διαδεδομένη καὶ δὲν δύναται ὁλοσχερῶς νὰ παροραθῇ, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὴν ὀργάνωσιν ἰδιαιτέρου πρὸς τοῦτο κλάδου τέχνης καὶ ἰδιαιτέρου θεάτρου ἀποκλειστικῶς πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἱδρυομένου.

«Τὸν κλάδον τοῦτον τῆς τέχνης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν θύραθεν, ἠδύνατό τις ν' ἀποκαλέσῃ «Ἱερὸν μελόδραμα» καὶ τὸ Θέατρον «Ἱερὸν» ἔχον ἰδίους καλλιτέχνας καὶ ἰδίους μουσικοὺς χορούς, συνάμα δὲ ἴδιον κανονισμὸν διὰ τὸ δημόσιον καὶ τρόπον τινὰ ἀποτελοῦν «Ναὸν τῆς Τέχνης.»

«Ὅλως θὰ παρεξηγεῖτο ἡ ἰδέα μου ἐάν τις ἀπέδιδεν αὐτὴν εἰς τάσιν ἐξυπηρετήσεως, διαδόσεων ἢ ἐκπροσωπήσεως ἐκκλησιαστικῶν σκοπῶν ἢ συμφερόντων. Ἔχω ὑπ' ὄψιν ἁπλῶς καὶ μόνον ζήτημα τέχνης, ὅπερ μοὶ φαίνεται ὑψηλόν, ὡραῖον, ἄξιον πραγματώσεως ἀνεξαρτήτως παντὸς ἐκμεταλλευτικοῦ σκοποῦ. Καλῶς βεβαίως ἀναλογίζομαι τὰς δυσχερείας τοῦ ἔργου, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκω αὐτὰς ἀνυπερβλήτους.

«Α'.—Τὰ πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ ἔργου ἀπαιτούμενα χρηματικὰ μέσα δὲν εἶνε δυσεύρετα, διότι τὸ καινοφανὲς καὶ πρωτότυπον τῆς ἐπιχειρήσεως μετὰ βεβαιότητος θὰ προσπορίσῃ ἀφθόνους εἰσπράξεις.

«Β'.—Οὐδὲ τὸ τεχνικὸν μέρος παρουσιάζει ἀκαταγωνίστους δυσχερείας. Ἀοιδοὶ δυνάμενοι ἀποκλειστικῶς ν' ἀφιερωθῶσιν εἰς τὸν κλάδον τοῦτον δὲν ἐλλείπουσι, διότι εἰς πολλοὺς καὶ πολλὰς ἀοιδούς, ἀέργους, καίτοι ἄλλως διαπρεπεῖς, τὸ Ἱερὸν Θέατρον θὰ ἦτο σωτηρία, συνάμα δὲ ἕτεροι νέοι θὰ προήγοντο εἰς τὸ μέσον ἔχοντες ἰδιοφυΐαν πρὸς τὸν κλάδον τοῦτον.

«Γ'.—Καὶ τὸ σκηνικὸν δὲ μέρος δὲν δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἀκαταγωνίστους δυσχερείας καὶ ἰδίᾳ ἕνεκα τῶν τεραστίων προόδων, τῶν γενομένων καὶ δσημέραι γινομένων ὑπὸ τῆς Μηχανικῆς καὶ τῆς Κοσμητικῆς τέχνης. Οὐχ ἧττον ὅμως ἀρχιτέκτων, μηχανικὸς καὶ διακοσμητὴς τοῦ νέου θεάτρου, δέον νὰ ἐργασθῶσι κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος τοῦ ἱδρύματος. Πῶς τοῦτο θὰ γίνηται, δὲν ἀπόκειται εἰς ἐμὲ τὸν ξένον εἰς τὰ τοιαῦτα νὰ διδάξω, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιστάσει θὰ ἀπῃτεῖτο οὐσιώδης τροποποίησις τῆς τέως οἰκοδομήσεως θεάτρων, τῆς θέσεως τῆς ὀρχήστρας, τοῦ διὰ τὸ ἀκροατήριον χώρου κτλ. Καὶ ἐν τῇ διασκευῇ τῶν τῆς σκηνῆς θὰ ἦτο ἐπάναγκες νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλὰ τῶν θεμάτων ἀπαιτοῦσι τριμερῆ διαίρεσιν τῆς σκηνῆς πρὸς ἀναπαράστασιν τοῦ Οὐρανοῦ, τῆς Κολάσεως καὶ τῆς Γῆς.

«Δ'.—Αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὰ χορικὰ δυσχέρειαι καὶ ἰδίᾳ τὰς πολυφώνους χορικὰς ᾠδὰς (ὡς π. χ. τὰς ἀναδιπλώσεις), δὲν εἶνε ὀλίγαι, οἱ χοροὶ ὅμως καὶ ἐν τοῖς νῦν θεάτροις ὑπερπηδῶσι δυσχερείας οὐδαμῶς μικροτέρας, ἄλλως τε καὶ ἡ πληρωμὴ τῶν μελῶν δύναται νὰ εἶνε ἀνωτέρα τοῦ ἐν τοῖς νῦν θεάτροις, πρὸς δὲ διὰ τοῦ καὶ νῦν ἐφαρμοζομένου καὶ λίαν ἀξιοσυστάτου συστήματος τῆς χρησιμοποιήσεως ὑπεραρίθμων πρὸς

περιστολὴν εἰς τὸν ἐλάχιστον ὅρον τῆς ἀνάγκης δράσεως ὑπὸ τῶν ᾀδόντων μελῶν τοῦ χοροῦ, ὑπερπηδᾶται ἡ μεγάλη δυσχέρεια τῆς ἐν ρυθμῷ μέλψεως καὶ ταυτοχρόνου δράσεως.

«Διὰ τῆς ἐξομαλίσεως τῶν τεσσάρων τούτων κυριωτέρων δυσχερειῶν τὸ ἔργον φαίνεταί μοι τεχνικῶς εὐκατόρθωτον. Οὕτω φαντάζομαι θέατρον, ἐν ᾧ, ἐν χρονολογικῇ τάξει, δυνατὸν καθ' ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης νὰ διδαχθῶσι τὰ κυριώτερα γεγονότα τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης. Τὰ γεγονότα ταῦτα καὶ τὰ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς Διαθήκαις πρόσωπα εἶνε τόσον ἔξοχα καὶ ἐπιβάλλοντα, τόσον ὡραῖα καὶ ποιητικά, ὥστε ἡ σκηνικὴ καὶ προσπίπτουσα εἰς τὰς αἰσθήσεις ἀναπαράστασις αὐτῶν τῇ συμπράξει πάντων τῶν μέσων τῆς τέχνης, θὰ ἐπεσπᾶτο τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ δημοσίου, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σκεπτικῶν καὶ θ' ἀφώπλιζε τὴν τάξιν ἐκείνην, τὴν φεύγουσαν τὸ θέατρον, διότι πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτῆς εἶνε τόπος ἀπωλείας· ἂν ἡ ἀναπαράστασις τῆς 'Αγίας Γραφῆς διὰ τῆς ζωγραφικῆς δὲν εἶνε ἱεροσυλία, διατί τοιαύτη νὰ εἶνε ἡ διὰ τῆς δραματικῆς τέχνης;

«Ἂν τοιαύτη τις ἐπιχείρησις ἐπραγματοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ τὸ θέατρον περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν διδαχὴν τῶν ἀριστουργημάτων (τροποποιουμένων ὡς ἀνωτέρω εἴρηται) τῶν ἡμετέρων κλασικῶν συνθετῶν, θὰ ὑπῆρχεν οὕτω πλούσιον ὑλικὸν καὶ ἐπαρκὲς εἰς πολλοῦ χρόνου διάστημα. Οὐχ ἧττον ὅμως εὐκταῖον εἶνε ὅπως οἱ σύγχρονοι συνθέται ἐπιδίδωνται εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς τέχνης καὶ παρασκευάζωσι τὸ δι' αὐτὸν ὑλικόν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόνον τὸ θέμα ὅπως δώσῃ εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν χαρακτῆρα Ἱεροῦ μελοδράματος, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ κατάλληλον μουσικὸν ὕφος, π. χ. εὐρύτερον ᾆσμα, πλειοτέρα πολυφωνία, μεγαλοπροπεστέρα ἀπαγγελία ἢ ἐν τοῖς θύραθεν μελοδράμασιν· ἄλλως τε καὶ αὐτὸ τὸ θέμα δέον νὰ διαπλασθῇ κατὰ κανόνας διαφέροντας τῶν ἐν χρήσει ἐν ταῖς συνθέσεσι τῶν θύραθεν μελοδραμάτων καὶ ἐπιβάλλοντας οὐχὶ τόσον ζωηρότητα ἐν τῇ δράσει, ὅσον μεγαλοπρέπειαν ἐν τῇ φωνητικῇ ἐκφράσει. Μία εἰκών, μία δραματικὴ στιγμὴ ἀρκεῖ δι' ὁλόκληρον πρᾶξιν· ἡ δ' ἐπέκτασις τῶν δεήσεων, τῶν θρήνων, τῶν εὐχαριστιῶν, τῶν αἴνων, ἡ μεμπτέα ἐν τοῖς θύραθεν μελοδράμασιν, ἐν τοῖς ἱεροῖς θὰ ἦτο ἀπαραίτητος ὅρος. Ἐν αὐτοῖς τόπου, χρόνου καὶ δράσεως ἑνότης δὲν εἶνε νόμος· ἡ διέγερσις συναισθήματος, καὶ οὕτως εἰπεῖν, συναισθήματος ἱερᾶς τέχνης, εἶνε ἡ τάσις καὶ ὁ σκοπός.

«Ἐκ τῶν ἤδη ὑπαρχόντων μελοδραμάτων τῶν συντιθεμένων ἐπὶ βάσεως ἁγιογραφικῆς μόνον ὁ «Ἰωσὴφ» τοῦ Méhul εἶνε ἴσως κατάλληλον δι' ἱερὸν θέατρον, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἄλλα· διότι ἡ μουσικὴ ἐκ-

φρασις αὐτῶν εἶνε λίαν κοσμικὴ καὶ τὸ ὕφος τῶν θεμάτων αὐτῶν μᾶλλον ἁρμόζει εἰς θύραθεν θέατρον, καθότι παρεισάγονται π. χ. ἐρωτικαὶ σκηναὶ μὴ ἀπαντῶσαι εἰς Ἁγίας Γραφάς. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι κατ' ἀρχὴν πρέπει ν' ἀποκλείωνται αἱ τοιαῦται, ἀλλὰ νὰ ἀναπαρίστανται αἱ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ ἀπαντῶσαι, ὡς π. χ. τῆς Ἰουδὴθ καὶ Ὀλοφέρνου, Σαμψὼν καὶ Δαλιδᾶς, τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων καὶ πολλῶν ἄλλων, οὐχὶ δὲ νὰ παρενείρωνται κατ' ἐπίνοιαν. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ ὀρχήσεις ἐφ' ὅσον καὶ ἐν τῷ θέματι ὑπάρχουσι, δὲν πρέπει ν' ἀποκλείωνται, ἀλλὰ καὶ αὗται δέον νὰ συντίθενται οὐχὶ κατὰ ῥυθμοὺς στροβίλων ἢ πολκῶν κτλ., ἀλλὰ νὰ φέρωσιν ἀνατολικὸν χρωματισμόν.

«Τὰ θέματα τοῦ Ἱεροῦ Θεάτρου εἶνε μὲν περιωρισμένα, ὡς ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀντλούμενα, ἀλλ' ἀπεριόριστον ἔχουσι τὸ στάδιον τῆς μουσικῆς συνθέσεως, διότι ἐν αὐτοῖς δὲν ἀποκλείεται, ὡς ἐν τοῖς θύραθεν θεάτροις, ἡ ἀνασύνθεσις ὑποθέσεως ἐφ' ἧς ὑπάρχει ἤδη σύνθεμα καὶ δὴ ἐπιτυχῶς εἰργασμένον σύνθεμα. Τοὐναντίον, ἐπὶ τῶν ἱερῶν θεμάτων δύνανται πολλοὶ συνθέται ἓν καὶ τὸ αὐτὸ θέμα διαφοροτρόπως νὰ χρωματίζωσι καὶ τονίζωσιν ἄνευ φόβου ἀποτυχίας παρὰ τῷ δημοσίῳ, ἕνεκα τῆς ὑπ' ἄλλου προηγουμένου συνθέτου μελοποιήσεως αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἱερῷ δράματι τὸ ἐνδιαφέρον δὲν συνδέεται μετὰ τῆς νωπότητος τοῦ θέματος, ἀλλὰ τῆς διαπλάσεως καὶ τῆς μουσικῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ. Οὕτω θεωροῦμεν τὴν ἐν πάσῃ μεγάλῃ πόλει τοῦ κόσμου ὕπαρξιν ἱεροῦ θεάτρου, οὐ μόνον δυνατήν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαίαν. Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει πανταχοῦ ἐκκλησιαστικὰ μελοδράματα, ἀπαιτεῖται μόνον ἡ μεταφύτευσις αὐτῶν ἀπὸ τῶν αἰθουσῶν τῶν συναυλιῶν, εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου, ἵνα μὴ μόνον ἀπαγγέλλωνται, ἀλλὰ καὶ παριστάνωνται.

«Ἡ ἰδέα αὕτη ἀπασχολεῖ με ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας καὶ ἐπέκεινα. Εἰς πολλὰς ἀποπείρας πρὸς πραγμάτωσιν αὐτῆς προέβην καὶ πολλὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου ἀντήλλαξα ἰδέας μετὰ διαπρεπῶν καὶ ῥοπὴν δυναμένων νὰ ἀσκήσωσι προσώπων.

«Μεταξὺ ἄλλων σχεδίων ὑπέθαλπον καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἠδύνατό τις τῶν ἡγεμονευόντων πριγκίπων μικροῦ γερμανικοῦ κράτους νὰ ἐγκολπωθῇ τὴν ἰδέαν, διότι παρὰ τοιούτοις ἀπαντᾷ πολλάκις λίαν ἐπωφελὴς ἀγάπη καὶ φροντὶς περὶ τῆς τέχνης, ἀλλ' ὁ Μέγας δοὺξ τοῦ Βαϊμὰρ μοὶ ἐξεφράσθη, ὅτι, καὶ ἂν ἔτι εἶνε δυνατὴ ἡ πραγμάτωσις τοιούτου σχεδίου, μόνον ἐν μεγάλῃ τινὶ πρωτευούσῃ θὰ εὕρισκε πρόσφορον ἔδαφος ἐπιτυχίας. Ἄλλοτε πάλιν μοὶ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ἱδρύσεως τοιούτου θεάτρου ἐν Βερολίνῳ, ὡς μεγάλης ἑστίας πολιτισμοῦ καὶ τέχνης· ἀνε-

κοίνωσα λοιπὸν τὴν ἰδέαν μου εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργὸν φὸν Μύλλερ, διότι πᾶν ἀναγόμενον εἰς ἱερὰ πράγματα εἶνε τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ, καὶ μοὶ ἀπεκρίθη ὅτι ἡ ἰδέα μου εἶνε ἐφαρμόσιμος μόνον προκειμένου περὶ τῆς Παλαιᾶς, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς Νέας Διαθήκης, καὶ ὅτι δὲν εἶνε ἔργον τοῦ Κράτους τοιαύτη ἐπιχείρησις. Κατόπιν ἐσκέφθην ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ᾗ πλειότερον ἢ ἐν Γερμανίᾳ εἶνε εἰς τὰ ἔθιμα εἰσηγμένον τὸ ἐκκλησιαστικὸν μελόδραμα, θὰ εὕρισκον τὸ πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ἰδέας μου προσφορώτερον ἔδαφος, ἀλλ' ὁ δέκανος τοῦ Οὐεστμίνστερ Στάνλεϋ μοὶ εἶπεν, ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, μόνον παρὰ τῷ ὄχλῳ ἠδύνατο ἡ ἰδέα μου νὰ εὕρῃ ὑποστήριξιν καὶ τὸ προσφορώτερον πρὸς τοῦτο ἔδαφος θὰ ἦτο παράπηγμά τι ἐν μεγάλαις ἀγοραῖς καὶ πανηγύρεσι! Ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα πρὸς ἐξεύρεσιν τρόπου ἐνάρξεως τοῦ ἔργου περιώρισα τὸ σχέδιόν μου εἰς μόνον τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἀποκλείσας τὴν Νέαν καὶ ἀπετάθην τῇ Ἰουδαϊκῇ Κοινότητι τῶν Παρισίων. Οἱ διέποντες αὐτὴν ἐφάνησαν μὲν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι χρηματικῶς τὸ σχέδιόν μου, ἐφοβοῦντο ὅμως ἠθικῶς τὴν ἐπὶ τοῦ δημοσίου ἐντύπωσιν τοιαύτης τινὸς ἐκ μέρους αὐτῶν πρωτοβουλίας. Ἐν τέλει ἐσκέφθην νὰ ἐφαρμόσω τὴν ἰδέαν μου ἐν Ἀμερικῇ παρὰ τοῖς ἐπιχειρηματίαις ὑπερωκεανίοις θεατρώναις, τοῖς δυναμένοις διὰ ἐκμεταλλεύσεως τοῦ σχεδίου μου νὰ εὕρωσιν εὐρύτατον στάδιον κερδοσκοπίας. Ἐν Ἀμερικῇ ἡ ἐπιχείρησις θὰ ἐπετύγχανεν, ἀλλ' ἐνῷ κατὰ τὰ ἄλλα ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς ἔβαινε καλῶς, ἡ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ σπάνις καλλιτεχνῶν ἐματαίωσε τὰ πάντα. Ἐσκέφθην ἐπὶ τέλους περὶ ἱδρύσεως καλλιτεχνικῆς ἑταιρίας, μελλούσης ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἐργαζομένη πνευματικῶς, ὑλικῶς καὶ διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ σχεδίου, ἀλλ' ἡ μεγάλη δυσχέρεια τῆς προσελκύσεως πολλῶν καλλιτεχνῶν, προκειμένου περὶ νέας μουσικῆς ἰδέας, ἐπτόησέ με καὶ ἀπέτρεψέ με τοιαύτης ἀποπείρας.

«Ὑπὸ τοιούτων σκέψεων προαγόμενος συνέθηκα τὸν Ἀπολεσθέντα Παράδεισον, ἐν πρώτοις ὡς ἐκκλησιαστικὸν μελόδραμα, κατόπιν δὲ πάντοτε ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἰδέας ἐλαυνόμενος, ἐτροποποίησα καὶ ἔδωκα αὐτῷ δραματικὸν χαρακτῆρα καὶ τύπον ἱεροῦ μελοδράματος. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξα καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ Πύργου τοῦ Βαβέλ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἀπέβαλον τὴν πεποίθησιν ὅτι θᾶττον ἢ βράδιον πραγματοποιηθήσεται τὸ σχέδιόν μου, συνθέτω ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων τὸν Κάϊν καὶ Ἄβελ, τὸν Μωϋσέα, τὸ Ἆσμα τῶν Ἀσμάτων καὶ τὸν Χριστόν, ἀδιαφορῶν ἂν θ' ἀναβιβασθῶσί ποτε ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἢ οὔ!» (ὑπογρ.) Ἀντώνιος Ρουβινστάιν.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ρουβινστάιν πολλὴν ἔκπληξιν διήγειρε, καὶ πολυειδῶς ἐσχολιάσθη. Αἱ κυριώτεραι τῶν μουσικῶν ἐφημερίδων ἀνεδημοσίευσαν καὶ αὐστηρῶς ἐπέκριναν αὐτήν, διότι πάντες εἰς τὸ συμπέρασμα κατέληγον ὅτι ὁψέποτε τοιαύτη τις ἰδέα ἐπραγματοποιεῖτο, θὰ ἰσοδυνάμει ὑστάτῳ ἀποχαιρετισμῷ διδομένῳ τῷ μεγάλῳ παλαιῷ τύπῳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μελοδράματος.

Ἀλλ' οὐδὲν τοιούτου συμπεράσματος ἀτοπώτερον. Τὸ ἱερὸν μελόδραμα οὐδέποτε δύναται νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ. Διατί δὲ νὰ συμβῇ τοιοῦτό τι, ἀφοῦ ὑπάρχει χῶρος δι' ἀμφοτέρους τοὺς κλάδους τούτους τῆς τέχνης; Ὁ Ρουβινστάιν, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἰδέας ὡς πάντες οἱ μεταρρυθμισταί, οὐδαμῶς ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸ δυνατὸν τῆς συγχρόνου ὑπάρξεως ἀμφοτέρων τῶν κλάδων, ὅπερ καὶ θὰ διηυκόλυνε τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἑαυτοῦ ἰδέας, ἀλλά, ὡς λέγει ἡμῖν, εὑρίσκει τὸ ἐκκλησιαστικὸν μελόδραμα ξηρόν, ἀνιαρὸν καὶ θέλει τὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐξοστρακισμὸν αὐτοῦ, μὴ προσέχων ποσῶς εἰς τὰ συναισθήματα πολλῶν σεβόντων καὶ ἀγαπώντων αὐτό. Ἡ καταφορὰ αὕτη ἦτο σφάλμα, ἀλλ' ὁ Ρουβινστάιν δὲν εἶνε ἐκ τῶν ἀναρπαζομένων ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ ἰδέας τινὸς καὶ προσεχόντων εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων αὐτῶν.

Ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ ἐπικριταὶ αὐτοῦ ὑψοῦσι τρεμούσας ὑπὸ φρίκης χεῖρας κατὰ τῆς ἰδέας ἱεροῦ μελοδράματος. — «Ἱερὰ θέματα ἐπὶ τῆς σκηνῆς; φωνοῦσιν, εἶνέ τι φοβερόν!» — Ἐὰν δέ τις ἠρώτα αὐτούς· «Διατί φοβερόν;» δὲν θὰ εὕρισκον σαφῆ καὶ λογικὴν ἀπόκρισιν.

Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἡ νῦν κατάστασις τῶν θεάτρων ἡμῶν εἶνε αἶσχος διὰ τὴν ἡμετέραν δεκάτην ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα καὶ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα τῆς Χριστιανωσύνης. Τὸ θέατρον, ἡ μεγάλη τῆς ἠθικῆς σχολὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ ναὸς αὐτῶν μέχρι τῆς παρακμῆς, τῆς μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ἀρξαμένης, παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἐπίχαρι συνεντευκτήριον ἐκλελυμένων καὶ ἑταιρουσῶν. Διατί τοῦτο; Ἀλλὰ μὴ διότι ἔχει οὕτως ὀφείλομεν νὰ κατακρίνωμεν τὸ θέατρον; Ἐξετάσωμεν μᾶλλον τὴν ἰδέαν τοῦ Ρουβιστάιν καὶ ἐπωφεληθῶμεν αὐτῆς. Μεριμνήσωμεν περὶ τῶν ἡμετέρων θεάτρων καὶ μεταρρυθμίσωμεν αὐτὰ ἤ τινα αὐτῶν, ἵνα ἀποδώσωμεν αὐτοῖς τὴν πάλαι ἁγνότητα.

Ἡ ἐκ τούτου ὠφέλεια τῆς κοινωνίας ἔσται μεγίστη. Βεβαίως ἕκαστος ἔχει τὰς ὀρέξεις καὶ διαθέσεις του καὶ οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἐπικρίνῃ αὐτόν. Πολλοὶ θὰ προετίμων τὴν οἰκίαν αὐτῶν ἢ νὰ μεταβῶσι πρὸς ἀκρόασιν ἁγιογραφικῶν παραστάσεων, ἀλλὰ πολὺ μεγαλείτερος εἶνε ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων, οἵτινες θὰ συνέρρεον εἰς ἱερὸν μελόδραμα ἵνα

μάθωσι καὶ εὐχαριστηθῶσι. Διατί λοιπὸν οὗτοι νὰ στερῶνται τοιαύτης εὐκαιρίας χάριν τοῦ μὴ κλονισμοῦ τῆς θέσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μελοδράματος, ἀφοῦ μάλιστα ὑπάρχει ἐπαρκὴς χῶρος δι' ἀμφότερα ; τὸ ἱερὸν μελόδραμα δὲν προϋποτίθησιν οὐδ' ὀφείλει νὰ ἐπιζητήσῃ ἢ δύναται νὰ ἐπενέγκῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, καὶ ἑπομένως δὲν ὑφίσταται λόγος τῆς μὴ παραλλήλου ὑπάρξεως καὶ ἐπιδόσεως ἀμφοτέρων.

Ἡ ἐξέτασις τῆς ἰδέας ἱεροῦ μελοδράματος δὲν εἶνε ἄμοιρος ἐνδιαφέροντος, διότι ἀναμφήριστον εἶνε ὅτι ἐλεύσεται ἡ ἡμέρα τῆς πραγματώσεως αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν θὰ ὑπάρχῃ τότε ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν ὁ συλλαβὼν τὴν ἰδέαν, ἵνα καθοδηγήσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ πρῶτα κινδυνώδη βήματα.

Πρὸς διάπλασιν τοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ δὲν ὑπάρχει μέσον προσφορώτερον τοῦ θεάτρου οὐδ' ἰσχυρότερον αὐτοῦ δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, εἴτε πρὸς τὸ καλόν, εἴτε πρὸς τὸν κακόν, καὶ ὅμως ἡ ἀναμφήριστος αὕτη ἀλήθεια δὲν αἴρει ἐκ τοῦ μέσου τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τὸ θέατρον μᾶλλον πρὸς τὸ κακὸν συντελεῖ. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ὑπάρχουσί τινες μηδενὶ τρόπῳ δυνάμενοι δι' ἰδίας σκέψεως ἢ διδαχῆς νὰ συλλάβωσι καὶ μορφώσωσιν ἠθικὰ συστήματα, ἀλλὰ πολὺ πλειότεροι εἶνε οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τοιαύτας ἀντιλήψεις εἰμὴ μόνον διὰ τοῦ ἀναπαραστατικοῦ τρόπου. Ἀπόδειξις δὲ τούτου οἱ τύποι τοῦ Μεθοδισμοῦ, αἱ φωναὶ τοῦ Στρατοῦ τῆς Σωτηρίας, αἱ χιλιάδες σκληροκάρδων συγκινουμένων ὑπὸ εἰκόνων ἀναπαριστανουσῶν τὴν ἀγωνίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐν ταῖς τρώγλαις τοῦ Λονδίνου ὑπάρχουσι μυριάδες οἰκτρῶν ἀνθρωπίνων, ὄντων γεννωμένων, βιούντων καὶ θνησκόντων δίκην κυνῶν καὶ ἄνευ ἄλλης τινὸς ἰδέας, εἰμὴ τῆς ὑπὸ τῆς πείνης, τῆς καταβιβρωσκούσης τὰ σπλάγχνα αὐτῶν ὀξυνομένης ἁρπακτικῆς τάσεως καί, καθ' ὅλον τὸν ἐλεεινὸν αὐτῶν βίον, οὐδέποτε συλλαβόντων ἔννοιάν τινα περὶ μελλούσης ζωῆς, περὶ Χριστοῦ ἢ Θεοῦ. Διὰ τὰ ὄντα ταῦτα θὰ ἦτο σωτήριόν τι **Ἐκκλησία τέχνης**, οἵαν θέλει ὁ Ρουβιστάιν καὶ οἵα δύναται νὰ ἐπιδράσῃ καὶ εἰσδύσῃ, ἔνθα οὐδέποτε δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἐξ ἄμβωνος καὶ ἡ διὰ συγγραμμάτων διδασκαλία. Τὸ μᾶλλον προσεγγίζον εἰς τὴν περὶ ἱεροῦ μελοδράματος ἰδέαν τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε τὸ καὶ νῦν κατὰ δεκαετίαν παριστανόμενον ἐν Ὀβεραμεργάου ὑπὸ τὸν τίτλον τὰ **Πάθη τοῦ Χριστοῦ** δι' ἐπιχάριτος μέν, ἀλλ' ἁπλοϊκοῦ τρόπου καὶ τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεστοῦ ἐνδιαφέροντος δοκιμίου **Τέχνη ἐν τοῖς ὄρεσι** δίδει τὴν ἑπομένην περιγραφήν.

«Καίτοι γινώσκομεν, ὅτι δι' ὁσωνδήποτε εἴπομεν οὐδαμῶς θὰ μεταβάλωμεν τὴν γνώμην τοῦ πλείστου μέρους τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν θεωρούντων τὰ παριστάμενα ἐν Ὀβεραμεργάου «Πάθη τοῦ Χριστοῦ» ὥς τι ἀνόσιον καὶ βέβηλον, μὴ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῶν ἀτομικῶν ἡμῶν ἐντυπώσεων, θὰ ἀναγράψωμεν ἁπλῶς τὴν ἀλήθειαν, τὴν πηγάζουσαν ἐκ προσωπικῶν διαβεβαιώσεων πολλῶν προσώπων, ἅτινα εἶπον ἡμῖν ὅτι ἡ πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν ἀναπαράστασις τῶν γεγονότων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀφῆκεν εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν βαθυτέραν ἐντύπωσιν ἢ οἱαδήποτε ἄλλη καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτῶν διδαχή.»

Οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε βεβαίως ἰσχυρὸν ἐκ μέρους αὐτόπτου μάρτυρος ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ Ἱεροῦ μελοδράματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πλήρης συνηγορία πρὸς ἵδρυσιν τοιούτων, ἐνῷ ἕτερος συγγραφεὺς κληρικὸς καὶ ἀνταποκριτὴς τοῦ Χρόνου, ὁ Αἰδ. Malcolm M'Coll, ἄνευ περιστροφῶν γράφει ἐν ἀνταποκρίσει του ὅτι «οὐδέποτε εἶδε κατανυκτικωτέραν παράστασιν τῆς ἐν Ὀβεραμεργάου καὶ μᾶλλον συντελεστικὴν εἰς διέγερσιν ἀρίστων καὶ ἁγνοτάτων συναισθημάτων τῆς καρδίας»· παρακατιὼν δὲ προστίθησι· — «λησμονοῦμεν συνήθως ὅτι αἱ βαθύταται καὶ διαρκέσταται τῶν ἐντυπώσεων εἶνε κατ' ἐξοχὴν αἱ διὰ τῶν ὀμμάτων πλήττουσαι τὸν νοῦν. Ἐπιτυχὴς φωτογραφία ἀπόντος φίλου δίδει περὶ αὐτοῦ ἐναργεστέραν ἰδέαν πάσης, ἔστω καὶ ἀκριβεστάτης προφορικῆς περιγραφῆς. Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον ἐφαρμόζεται ἐπὶ κατηγοριῶν τινων ἀνθρώπων, ὧν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἀντιληπτικὴ δύναμις δὲν εἶνε ἐξησκημένη εἰς τὸν διὰ μόνου τοῦ λογικοῦ σχηματισμὸν ἰδεῶν. Δι' εἰκόνων ὅμως τιθεμένων πρὸ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν, τὸ πνεῦμά των ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἀντιλαμβάνεται σειρὰς γεγονότων, ἅπερ ἄνευ τοιαύτης δι' εἰκόνων παραστάσεως, ἡ ἀντίληψις αὐτῶν δυσκόλως θὰ ἐπεδέχετο ἔστω καὶ διὰ πολυμήνου καὶ πολυετοῦς ἔτι περιγραφῆς. Ἀλλά, καὶ οὕτως, ἡ ἐντύπωσις μηδὲ κατὰ τὸ ἥμισυ θὰ ἦτο τόσον ζωηρὰ καὶ διαρκής, ὅσον ἡ προσγινομένη διὰ τῶν αἰσθήσεων. Οὕτω λοιπὸν ἐνταῦθα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἡ ἱστορία καὶ ἡ τύχη τῆς ἀνθρωπότητος ἐχαράχθη ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ καρδίᾳ χιλιάδων θεατῶν καὶ ἐχαράχθη διὰ τρόπου ἀνεξαλείπτου. Δὲν λέγω, καίτοι θεωρῶ τοῦτο πιθανώτατον, ὅτι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ ἡ γραπτὴ ἢ προφορικὴ διδαχή, ἀλλ' ἄνευ δισταγμοῦ λέγω ὅτι δὲν θὰ κατώρθου τοῦτο ἄνευ παρελεύσεως ὁλοκλήρων ἐτῶν. Οὐδόλως αἰσχύνομαι νὰ ὁμολογήσω ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἐμέ, συνῃσθάνθην ἐνταῦθα μετὰ ζωηρότητος, ἧς ὁμοίαν δὲν συνῃσθάνθην ποτέ, τὴν θαυμασίαν ἑνότητα τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης».

Ἂν ἡ ἄξεστος παράστασις ἐν Ὀβεραμεργάου τοιαύτην παρήγαγεν ἐντύπωσιν ἐν τῷ πνεύματι ἱερέως τοῦ Εὐαγγελίου, ὁποία δὲν θὰ ἦτο ἡ ἐπίδρασις «Ἐκκλησίας Τέχνης», οἵαν ἤθελεν ὁ Ρουβινστάιν, ἐπὶ τῶν ἀμεριμνοβίων καὶ ἀδιαφόρων, ἐπὶ χιλιάδων νέων τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καθοδηγουμένων ὑπὸ ἐπιστημόνων καθηγητῶν εἰς τὰς τρίβους τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ τῆς ἀμφιβολίας ἢ κάλλιον τῆς ἀμεριμνομερίμνης τοῦ ἀπολαυστικοῦ βίου ;

Θὰ εἴχομεν οὕτω τὸ ἀντίδοτον κατὰ πάντων ταύτων· θὰ εἴχομεν μέσον ἐπιδράσεως πρὸς καθοδήγησιν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς καλῆς ὁδοῦ, ἣν καὶ ὁ Σωπενάουερ δὲν δύναται νὰ μὴ προτιμήσῃ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς, ἣν ὁ χριστιανισμὸς θεωρεῖ ὡς μακαριότητα καὶ οἱ φιλόσοφοι ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθόν.

Ἐὰν τὸ ἱερὸν δρᾶμα ἢ τὸ ἱερὸν μελόδραμα ἦτο νεωτερισμὸς τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς, βεβαίως θὰ κατελαμβανόμεθα ὑπὸ δισταγμοῦ τινος· ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν πρώτων χρόνων κατήγγελλον μὲν τὰ ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ θέατρα, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ θέατρον ὡς τοιοῦτο, καίτοι κατὰ τοὺς τότε χρόνους εἶχον ταῦτα ἀποβάλῃ πολὺ τῆς πρώην τελειότητος καὶ διετέλουν ἐν οἰκτρᾷ καταπτώσει, εἰς ἣν κατ' ἐξοχὴν συνετέλεσεν ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ἡ ἔξοχος σαρκαστικὴ αὐτοῦ δεινότης, διότι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ δημοσίου δαπάνῃ παντὸς εὐγενοῦς καὶ μεγάλου.

Αἱ ἐν τῷ Μεσαίωνι παραστάσεις τῶν Μυστηρίων κατέπεσον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμῖν τὴν ἐπίδρασιν τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Σοφοκλέους καὶ παρουσιάζει ἡμῖν τὸ αἴνιγμα πάσης ἐποχῆς, τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους παρασκευασθεῖσαν διὰ τῶν Νεφελῶν τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ εἰς ἐγγυτέρω ἡμῖν ἐποχὰς δεικνύει ποία ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βωμαρσὲ καὶ τοῦ «Φιγαρῶ» αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ. Ἀλλὰ μὴ ἀπαιτοῦνται λόγοι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπιδράσεως τοῦ θεάτρου ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀνθρώπων ; Ὁ Ρουβιστάιν φαίνεται μηδαμῶς ἀποβλέπων εἰς πάντα ταῦτα· τὸ ὅλον δι' αὐτὸν ζήτημα εἶνε ἡ τέχνη, ἀλλ' ὑπεράνω τοῦ ζητήματος τούτου ὑπάρχει ἕτερον μεῖζον καὶ τοῦτο ἀποβλέπει οὐ μόνον εἰς τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

(Ἕπεται συνέχεια).

ΕΚ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ Α. ΚΟΡΑΗ ΕΙΣ ΤΟ ΞΕΝΟΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΕΝΥΔΡΩΝ ΤΡΟΦΗΣ

---

1. Καὶ αἱ βούγλωσσοι τοῦ τῶν πλατέων ἰχθύων γένους εἰσίν, ὅθεν καὶ soleae (γαλλ. soles) ὑπὸ τῶν ῥωμαίων καλοῦνται, ὅ ἐστι σανδάλια, διὰ τὸ πλατύ. Ἔστι δ' ἡ βούγλωσσος ἣν νῦν ἁπλῶς γλῶσσαν ὀνομάζομεν.

2. Ψῆτται δέ εἰσι τὰ παρ' ἡμῖν λεγόμενα ψησσία οὐδετέρως, καθάπερ δηλοῖ καὶ ὁ Πτωχοπρόδρομος ἐν τῷ Κατὰ ἡγουμένων, στ. 99,

Καὶ μὴν θωρῇς τοὺς βαθρακούς, τὰς ἴσχας, τὰ ψησσία.

3. Πολλὰ ὀνίσκων εἴδη· εἷς μέν, ὃν οἱ Γάλλοι merluche ὀνομάζουσιν, ἕτερος δέ, ὃν merlan, ἄλλος δέ, ὃν hadou, καὶ τέταρτος, ὁ μέγιστος, ὅς ἐστιν ἡ καλουμένη morue, ὥστε δυσχερές ἐστι τῷ ἐντυγχάνοντι τῷ ὀνόματι ἐν ταῖς τῶν παλαιῶν βίβλοις συνιδεῖν περὶ τίνος ὀνίσκου ὁ λόγος ἐστίν. Ἐπιτείνει δὲ τὴν ἀπορίαν καὶ ἡ τοῦ θαλασσίου ὄνου συνωνυμία· οἱ μὲν γὰρ τὸν αὐτὸν οἴονται εἶναι τὸν ὄνον τῷ ὀνίσκῳ, οἱ δὲ ἕτερον· καὶ ὄνον φασὶ καλεῖσθαι ὑπό τινων καὶ γάδον.

4. Ὁ πάγουρος, ὃν ἡ συνήθεια παγούριον καλεῖ, τῶν μαλακοστράκων ἐστί.

5. Μύραινα (γαλλ. Murène) ἡ παρ' ἡμῖν νῦν, ὡς καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν πάλαι, καλουμένη σμύραινα.

6. Μελάνουρος, ὅπερ ἡ συνήθεια μελανούριον καλεῖ.

7. Πέρκη, ἔσωσαν τοὔνομα καὶ οἱ νεώτεροι· καλεῖται γὰρ perca ἰταλ., perche γαλλ., perch ἀγγλ., parsch ἢ barsch γερμ., ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς φωνῇ καὶ πέρκη καὶ περκίδα.

8. Τριχὶς μὲν θηλυκῶς καὶ ἀρσενικῶς τριχίας ἡ sarda, θρίσσα δὲ ἡ sardina.

9. Βελόναι καὶ ῥαφίδες, διὰ τὸ εἰς ὀξύτατον ἀπολήγειν τὴν κεφαλὴν βελονίδια καὶ βελονίδας ἡ συνήθεια καλεῖ.

10. Βόακες ἀρσενικῶς, βοῦπαι παρ' ἡμῖν θηλυκῶς. Παραπλήσιον εἶναι λέγει Σπεύσιππος (παρ' Ἀθην. σ. 313) τὸν βόακα τῇ σμαρίδι.

11. Παρ' ἡμῖν τανῦν ὁ ἴουλος ἢ ἡ ἰουλὶς καλεῖται γίλος ἢ σγουρέλλα (ἰταλ. zigurelle).

12. Οἱ σαῦροι, ἡ συνήθεια σέσωκε τὸ παλαιὸν ὄνομα σαυρίδια λέγουσα. Ἀλλὰ σαῦρος καὶ τράχουρος καὶ ἡ νῦν καλουμένη λακέρδα, αὕτη δὲ ρωμαϊκόν ἐστιν ὄνομα, lacerta, σημαῖνον τὸν χερσαῖον σαῦρον, τὸν καὶ σαύραν θηλυκῶς λεγόμενον.—«Σαῦρος (φησὶν Ἡσύχιος), τὸ ἑρπετὸν ζῷον καὶ ἰχθὺς μέγας.» Ὁ δὲ τοῦ Ὀππιανοῦ (Ἁλιευτ. Α, 99) σχολιαστὴς τὸν τράχουρον ὅμοιον εἶναί φησι τῇ παλαμύδι.

13. Χάννη θηλυκῶς παρ' Ἀριστοτέλει, χάννος δ' ἀρσενικῶς παρ' Ἀθηναίῳ, ὁ καὶ νῦν χάννος (γαλλ. seran).

14. Ἐρυθρῖνος (γαλλ. pageau), ἔσωσεν ἡ συνήθεια τοὔνομα ὑποκορίσασα εἰς τὸ οὐδέτερον ἐρυθρίνιον, χυδ. λυθρίνι.

15. Ξιφίας νῦν ξιφιὸς ὀνομάζεται (γαλλ. espadon), ὡς κολιὸς παρὰ τὸ κολίας.

16. Ὁ Θύννος (γαλλ. thon), ἔσωσε καὶ παρ' ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα. Παρ' Ἀθην. σ. 383 λέγεται, «ἔστι δὲ γενναῖος Βυζαντίῳ, ἔν τε Καρύστῳ».

17. Κολιὸν καλοῦμεν νῦν τὸν κολίαν, σκομβρίον δὲ τὸν σκόμβρον (γαλλιστὶ maquereau).

18. Ὄρκυνος, πηλαμύς, ἔσωσεν ἡ συνήθεια τὸ ὄνομα, τοῦ μὲν μεταθέσει στοιχείων ὄκρυνον, τὴν δὲ παλαμύδαν καλοῦσα. Ἀλλὰ κατά τινας τῶν παλαιῶν θύννος καὶ ὄρκυνος καὶ πηλαμὺς οὐ διαφόρου εἴδους, ἀλλὰ διαφόρου ἡλικίας, ἐστὶν ὀνόματα, ὥστε τὸν αὐτὸν ἰχθὺν ἐξ ᾠοῦ μὲν ἐξιόντα καλεῖσθαι αὐξίδα, ἐπὶ ποσὸν δὲ μεγέθους προελθόντα πηλαμύδα, μείζω δὲ γενόμενον θύννον, ἔτι δὲ μείζω ὄρκυνον.

19. Χελιδόνες, ὥσπερ ἡ παρ' ἡμῖν συνήθεια χελιδονόψαρα καλεῖ.

20. Κύων, τούτου εἴδη τὸ νῦν σκυλόψαρον καὶ ὁ καρχαρίας (γαλλ. requin).

21. Σαργός, ἔσωσεν ἡ συνήθεια τὸ ὄνομα, ὡς καὶ τὸ τοῦ παρεμφεροῦς σπάρου.

22. Ἀμίαι ἢ γόμφοι τὰ νῦν γουφάρια, ὧν μνημονεύει καὶ Πτωχοπρόδρομος ἐν τῷ Κατὰ ἡγουμένων, σ. 425,

Ἐκεῖνα τὰ γοφάρια, τὰς ἴσχας, τὰ ψησσία.

Εἰκὸς δὲ τὰς ἀμίας γόμφους ὠνομάσθαι διὰ τὸ διάφορον τῶν ὀδόντων τοῦ ζῴου· — τοιούτους γὰρ φέρει τοὺς ὀδόντας ἡ ἀμία (γαλλιστὶ

bonitøn), ἀρίστη δ' ἡ ἐν Βυζαντίῳ, ὧν Ἀρχίστρατος παρ' Ἀθην. σ. 278 λέγει,

ἔστω δ' αὐτή σοι Βυζαντίου ἐξ ἐρατεινοῦ,
εἴπερ ἔχειν ἀγαθὴν ἐθέλεις.

23. Σάλπαι, αἱ τῷ αὐτῷ καὶ νῦν ὀνόματι καλούμεναι σάλπαι καὶ παρ' ἐνίοις σάρπαι.

24. Λάβρακες, καὶ τούτων τοὔνομα καθ' ὑποκορισμὸν ἡ συνήθεια διέσωσε λαβράκια καλοῦσα.

25. Ὀρφός, ἔσωσε καὶ παρ' ἡμῖν τὸ ἴδιον ὄνομα μεταθέσει τῶν στοιχείων ῥοφός·—καὶ ἑτέραις ὀνόμασιν εἰσὶν οἳ τῶν ἡμετέρων καλοῦσιν αὐτόν, πετρόψαρον, ὡς ἄριστον τῶν πετραίων ἰχθύων φημιζόμενον, καὶ χελούδαν, ἴσως διὰ τὴν παχύτητα τῶν χειλέων.

26. Γέρουλαν ὀνομάζει τὴν μαινίδα ἡ παρ' ἡμῖν συνήθεια παρὰ τὸ τῶν Ἰταλῶν girolo (γαλλ. girelle), ἔστι δὲ παρεμφερὴς τῇ σμαρίδι.

27. Τὸ ξυρίχι ὅτι παρ' αὐτό ἐστι τὸ ὀξύρρυγχος περιττὸν καὶ λέγειν, τούτου δὲ τοῦ ὀξυρρύγχου τὰ ᾠὰ ταριχευθέντα ἀποτελεῖ τὸ παρ' ἡμῖν χαβιάριον.

28. Χρύσοφρυς, οὗ ὄνομα παρ' ἡμῖν τσιπούρα.

29. Κεστρεῖς, ὧν ἡ παρ' ἡμῖν συνήθεια τοὺς μὲν μείζους κεφάλους, τοὺς δ' ἥττονας κεφαλόπουλα καλεῖ.

30. Λευκίσκοι, οὐδενὶ τῶν κεφάλων διαφέροντες ἢ τῷ μεγέθει καὶ τῇ χρόᾳ λυκουρίνια παρ' ἡμῖν καλοῦνται καὶ βοῦροι.

31. Ῥόμβος (γαλλ. turbot) τὸ συάκιον, ὃ σύαξ ἀρσενικῶς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντίων, παρεμφερὴς τῇ ψήττῃ, τὸ παρ' ἡμῖν ψησσίον (ἄλλως πησσί).

32. Σκορπίος καὶ νῦν οὕτω.

33. Συναγρίς, καὶ ἡ παρ' ἡμῖν συνήθεια συναγρίδαν καλεῖ ἀπ' εὐθείας συναγρίδα.

34. Τρίγλη καὶ τρίγλα, ἐπιφανεστάτη ὄψει, σέσωσται καὶ παρ' ἡμῖν ἐνιαχοῦ τοὔνομα οὐδετέρως τριγλίον (γαλλ. rouget-barbet), ἀλλ' οἱ παρ' ἡμῖν ἰταλοχυδαΐζοντες χαίρειν ἐάσαντες τὸ ἀρχαῖον ὄνομα βαρβοῦνι καλοῦσιν αὐτὴν παρὰ τὸ barbone, ὃ τὸν πωγωνοφόρον σημαῖνον εἰς προσηγορικὸν τῆς τρίγλης ὄνομα μετηνέχθη. Καὶ πάλαι δὲ πωγωνοφόρος ἐκαλεῖτο, καὶ παρὰ Ξενοκράτει (λς') ὡς γενειᾶτις, ὡς παρ' Ἀθηναίῳ σ. 284, ὁ δὲ Πτωχοπρόδρομος ἐν τῷ Κατὰ ἡγουμένων, σ. 178, τὰς τρίγλας τριγλία μουστακάτα καλεῖ.

35. Φάγρος, ἔστιν ὁ παρ' ἡμῖν νῦν οὐδετέρως λεγόμενος φαγρίον φαγγρίον.

—

36. Γόγγρος καὶ παρ' ἡμῖν γογγρίον καὶ χυδαιέστερον μουγγρίον, μουγγρί.

37. Φάλαιναι, βαλαίνας νῦν ὀνομάζομεν αὐτὰς κατὰ Μακεδόνων διάλεκτον, καθ' ἣν καὶ Βίλιππος ὁ Φίλιππος ἐκαλεῖτο. Καὶ τοῖς ρωμαίοις δὲ πάλαι ἡ διὰ τοῦ β ἤρεσε γραφὴ balaena, ὅπερ καὶ τοῖς νεωτέροις ἅπασιν ὡς εἰπεῖν ἔθνεσι. Σημειωτέον μέντοι ὡς ἡ παρὰ τοῖς νῦν baleine γενικόν ἐστιν ὄνομα διαφόρων μεγίστων κητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ φυσητήρ, physeter, cachalot.

38. Δελφῖνες, καὶ παρ' ἡμῖν τῷ αὐτῷ ὀνόματι ἔτι καὶ νῦν καλοῦνται δελφίνια, ὑπ' ἐνίων δὲ καὶ γουρουνόψαρα διὰ τὸ πιμελές. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα δελφὶν ταὐτὸν σχεδόν ἐστι τῷ δέλφακι τῷ τὸν χοῖρον ἐμφαίνοντι «δελφάκιον χοιρίδιον» φησὶν Ἡσύχιος· ὡσαύτως καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις, οἱ μὲν Ἰταλοὶ porco marino, οἱ δὲ Γερμανοὶ meerschwein, θαλάσσιον χοῖρον, καλοῦσι τὸν δελφῖνα.

39. Κνίδαι. Ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, τῆς κνίδης ἣν ἡ χυδαία φωνὴ τσικνίδαν (γαλλ. ortie) καλεῖ, ὠνόμασται ἡ θαλασσία κνίδη (γαλλ. ortie de mer), ἣν νῦν καλοῦμεν κολλητσᾶνον, παρὰ τὸ κολλᾶ, διὰ τὸ ἰσχυρῶς προσφύεσθαι καὶ οἷον προσκολλᾶσθαι ταῖς πέτραις. Οὕτω γὰρ καὶ κολλητσίδαν, ἕτερον τῆς κνίδης φυτόν, ὀνομάζομεν τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ξάνθιον (γαλλ. glouteron).

40. Ὀστράκια καλεῖ ἃ κοινότερον ὀστρακόδερμα λέγεται. Ταῦτα διαιρεῖται εἴς τε τὰ σκληρόστρακα καὶ τὰ μαλακόστρακα, οἷα ἀστακοί, κάραβοι, καρίδες, πάγουροι.

41. Βάλανος, εἰ χρὴ Βελλωνίῳ (περὶ ἐνύδρ. σ. 396) πιστεύειν, ἡ τῶν ἀρχαίων βάλανός ἐστιν ἡ παρ' ἡμῖν νῦν καλουμένη καλόγνωμη, ἐμφερὴς τοῖς θαλασσίοις μυσὶ τοῖς κοινῶς καλουμένοις μυδίοις (γαλλ. moules).

42. Κόγχας οἱ ἀρχαῖοι καὶ χήμας ὠνόμαζον τὰ ὑφ' ἡμῶν νῦν παρὰ τὰ τελευταῖον τοῦτο ὄνομα καλουμένας χηβάδας, ὥσπερ παρὰ τὸ ἀρχαῖον μυζάω ἐσχηματίσαμεν βυζάνω.

43. Ἐχῖνοι, καὶ ἐν τῇ νῦν συνηθείᾳ διεσώθη, τὸ ὄνομα παρεφθαρμένως ἐχινοί, ἀχινοί.

44. Κτένες τὰ ἐν τῇ νῦν συνηθείᾳ κτένια. Τοὺς ἐν Μιτυλήνῃ κτένας ἐπαινεῖ Ἀρχίστρατος παρ' Ἀθην. σ. 92.

45. Λεπάδες, πεταλίδας ἡμεῖς τὸ ὀστρακόδερμον τοῦτο καλοῦμεν, περὶ οὗ Αἰλιανός φησιν (περὶ ζ. ἰδιοτητ. ς', 55) «οὐκ ἂν ἀποσπάσαις αὐτάς, οὐδ' ἐν λάβοις δακτύλοις τοῦ Μίλωνος.»

46. Μύακες, οὕτω καλοῦνται ἐπιτατικῶς οἱ μέγιστοι τῶν μυῶν,

τῶν παρ' ἡμῖν νῦν ὀνομαζομένων μυδίων, κατὰ συγκοπὴν τοῦ ὑποκοριστικοῦ μυϊδίων.

47. Ὄστρεα, ἀττικώτερον ὄστρεια κατὰ Φώτιον, ὅθεν τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ καθ' ὑποκοριστικὸν τύπον ὀστρείδια.

48. Πίνναι, καὶ ἐν τῇ νῦν συνηθείᾳ διεσώθη τὸ ὄνομα.

49. Κογχύλιον καὶ κόγχη οὐ μόνον γένος ἐξαίρετον ὀστρακοδέρμων ἐδήλου, ἀλλὰ καὶ ἁπάντων ἁπλῶς τῶν ὀστρακοδέρμων αὐτὸ τὸ ὄστρακον, ἀντιδιῃρημένως πρὸς τὸ σαρκῶδες τοῦ ζῴου. Καὶ οἱ Γάλλοι μετενεγκόντες εἰς τὴν ἰδίαν φωνὴν coquilles (κογχύλια) καλοῦσι τὰ τῶν ὀστρακοδέρμων καλύμματα, τὰ δὲ τῶν ᾠῶν καὶ τῶν καρύων coquilles καὶ coque (κόγχας).

50. Στρόμβοι ἐν γένει καλοῦνται τὰ κοχλιώδη ὀστρακόδερμα, ἅπερ οἱ Γάλλοι toupies καὶ trompes ὀνομάζουσι, τὸ μὲν διὰ τὸ βέμβικι ἐοικέναι, ὃν ἡ συνήθεια σβούραν ἢ ἀσγαβίδαν ὀνομάζει, τὸ δὲ διὰ τὸ ἀντὶ σάλπιγγος χρῆσθαι τοὺς ἀρχαίους τοὺς στρόμβους. Ἔσωσε δ' ἡ συνήθεια τοὔνομα στρομβάκιον καλοῦσα ἐκεῖνο τοῦ θαλασσίου στρόμβου τὸ εἶδος, τὸ ὑπὸ τοῦ Λινναίου strombus gallus ὀνομαζόμενον, στρόμβος δ' ὡσαύτως καλεῖται νῦν καὶ ὁ κατὰ τὸ ἄκρον σχοινίου ἤ τινος ἄλλου κόμβος.

51. Σωλῆνες. Ἐφύλαξε τοὔνομα ἡ συνήθεια, τὸ γένος μόνον ἐναλλάξασα, τὰς σωλῆνας γὰρ θηλυκῶς καὶ οὐ τοὺς σωλῆνας λέγει. Ἐκαλοῦντο δὲ κατ' Ἀθήναιον σ. 90 καὶ αὐλοὶ καὶ δόνακες καὶ ὄνυχες.

52. Τευθὶς ἐστι τὸ νῦν παρ' ἡμῖν λεγόμενον καλαμάριον, ἡ δ' ἐπισημοτάτη αὐτῆς σκευασία τευθὶς σακτὴ ἢ ὠνθυλευμένη πάλαι ἐλέγετο διὰ τὰ ὀνθυλεύματα, ἡδύσματα, ὅτι ἔσαττον, ἐγέμιζον αὐτήν. «Ὠνθυλευμένον τὸ διασεσαγμένον ἀρτύμασι» φησὶν Ἡσύχιος.

53. Τήθεα, οὐδετέρως εἰσὶν αἱ παρ' ἡμῖν νῦν λεγόμεναι φοῦσκαι, ὅπερ ὄνομα πρόδηλον ἔχει τὸ ἔτυμον παρὰ τὸ φύσκη, ἐμπεφυσημένον γάρ ἐστι τὸ ὄστρακον καὶ μαζοειδές, ὅθεν ἔοικε τυχεῖν καὶ τοῦ ὀνόματος τήθεα παρὰ τὴν τηθήν, τουτέστι τὴν θηλάζουσαν, πανάρχαιον δὲ τὸ ὄνομα, καὶ γὰρ παρ' Ὁμήρῳ φέρεται (Ἰλ. Β, 746):

Εἰ δή που καὶ πόντῳ ἐν ἰχθυόεντι γένοιτο,
πολλοὺς ἂν κορέσειεν ἀνὴρ ὅδε, τήθεα διφῶν.

54. Κύβια ἐκαλοῦντο τῶν ταριχηρῶν παλαμύδων καὶ ἄλλων τὰ τεμάχη ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἐμφεροῦς ὄντος τοῖς κύβοις, πάντων δὲ τῶν ταριχηρῶν ἔκπαλαι μήτηρ τὸ Βυζάντιον, ὅθεν καὶ παρ' Ἀθηναίῳ σ. 116 φέρεται :

θύννων δ' ὡραίων[1] Βυζάντιον ἔπλετο μήτηρ
καὶ σκόμβρων βυθίων,

ἔνθα ταριχηροὶ σκόμβροι οἱ νῦν τσῆροι, ὧν καὶ Πτωχοπρόδρομος μνημονεύει ἐν τῷ Κατὰ ἡγουμένων, σ. 201,

Σκόρδα κεφάλια δώδεκα καὶ τσήρους δεκαπέντε.

55. Λυκόστομοι αἱ καλούμεναι ξενικῷ ὀνόματι ἀντσούϊαι (ἰταλ. aciuga, γαλλ. anchois), οὕτω δ' ἐκαλοῦντο, ὥς φησιν Αἰλιανὸς (περὶ ζ. ἰδιοτητ. Η, 18), διὰ τὸ μέγιστον ἔχειν στόμα ὡς πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα, καλοῦνται δὲ νῦν ἐνιαχοῦ καὶ χαψία, οἱονεὶ καψία, παρὰ τὸ κάμπτω, διὰ τὸ οὕτω μικρὰς εἶναι, ὥστε μιᾷ κάψει, ἐνθέσει, ἑκάστην αὐτῶν ἐσθίεσθαι.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει. **Μ. Κεφάλας.**

ΑΙ ΕΝ ΤΗΝΩι ΔΥΤΙΚΑΙ ΜΟΝΑΙ

Ἦτο ἡ ἑβδόμη πρωϊνὴ ὥρα, ὅτε ἐπὶ θαλάσσης ἠρεμούσης ἀνοίξεως, ἐξήλθομεν τοῦ ἀμφιθεατρικοῦ τῆς Σύρου λιμένος, κατευθυνόμενοι διὰ ταχυπλόου ἀτμοκινήτου πρὸς τὴν νῆσον Τῆνον, ὅπου μετὰ πλοῦν πέντε τετάρτων τῆς ὥρας ἀφικνούμεθα.

Ἡ πετρόγειος τῆς Τήνου νῆσος παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν ὡσεὶ μηδεμίαν φυτικὴν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ζωὴν φιλοξενοῦσα, καὶ μόνον αἱ ὡς χιὼν λευκαὶ αὐτῆς καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων μικρῶν χωρίων οἰκίαι καὶ ναΐσκοι παρέχουσι τῷ θεωμένῳ συναίσθημά τι εὐχάριστον, ἀσθενὲς ὅμως τόσον, ὥστε διστάζει τις νὰ τὸ ἐξομολογηθῇ.

Ἀποβιβαζόμεθα ἐν τούτοις καὶ ἐπειγόμενοι νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσαν τῶν Οὐρσουλινῶν γαλλικὴν σχολήν, τρεπόμεθα τὴν πρὸς τὸ χωρίον Λουτρὰ ἄγουσαν, ὅπου αὕτη ἱδρύθη, ἐπὶ ἡμιόνων φερόμενοι ἀναρριχωμένων θαυμασίως ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων τῆς πόλεως πετρωδῶν ἀνωφερειῶν. Ἐπὶ ὥραν οὕτω βαδίσαντες, ἀνήλθομεν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τῆς ὁδοῦ ἡμῶν σημείου, ὁπόθεν ὁρατὸν ἐγένετο καὶ τὸ ἀντίθετον τῆς νήσου ἔδαφος, πετρῶδες μὲν πάντοτε καὶ ἀνώμαλον, ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὸ τῆς πόλεως ὑπερκείμενον ἐκ στάχεων πανταχόθεν κεκαλυμμένον, ἐστολισμένον δ' εἰς διάφορα αὐτοῦ

[1] *Ἐαρινῶν*, ὥρα γὰρ κατ' ἐξοχὴν τὸ ἔαρ (ἴδ. Ἡσύχ. λεξ. *ὡραῖον*).

σημεῖα ὑπὸ πολυχρώμων τῆς ἀνοίξεως ἀνθέων, καὶ μόλις ὑποπρασινιζόντων δένδρων φοβουμένων εἰσέτι νὰ ἐπιδείξωσι τὰ φυλλώματά των ἐκ τῆς ἀσυνήθους ἐπιμονῆς τοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο χειμῶνος,

Μὴ δυνηθέντες μ' ὅλα ταῦτα τὰς πρώτας ἡμῶν ξηρὰς ἐντυπώσεις καθ' ὁλοκληρίαν ν' ἀποβάλωμεν, ἠκολουθοῦμεν τὴν πετρώδη ἀτραπόν, ἐρωτήσεις μόνον τινὰς ἀποτείνοντες εἰς τοὺς ἀγωγιάτας περὶ τῶν ὀνομασιῶν, τῶν τοποθεσιῶν καὶ τῶν διεσπαρμένων κατὰ μικρὰς ἀποστάσεις ἀπειραρίθμων χωρίων· διασχίσαντες δὲ τὸ χωρίον Ξυνάρα μετὰ τέταρτον ὥρας, ἀφικνούμεθα εἰς Λουτρά, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ διαμείνωμεν ἐπί τινας ἡμέρας.

Εἶνε δὲ τοῦτο χωρίον ὑπὸ τριακοντάδος ἀποτελούμενον συμπεπυκνωμένων οἰκιῶν, ὧν οἱ κάτοικοι ἅπαντες συντηροῦνται ἐργαζόμενοι καὶ ὑπηρετοῦντες ἐν τοῖς κτήμασι τῆς μόνης τῶν Οὐρσουλινῶν, καὶ τῆς παρ' αὐτῇ τῶν Ἰησουϊτῶν. Μικρὸν καὶ οὐδὲν τὸ ἰδιάζον ὡς χωρίον ἔχον, πλὴν ὡραίου σχετικῶς ναοῦ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ἀφιερωθέντος, πυκνοὺς δέχεται ἐν τούτοις ἔκ τε τῆς ἐλευθέρας καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος ἐπισκέπτας, σπεύδοντας ἐκεῖ πρὸς συνάντησιν τῶν θυγατέρων αὐτῶν, τὴν μόρφωσιν τῶν ὁποίων ταῖς Οὐρσουλίναις ἐνεπιστεύθησαν.

Στιγμάς τινας μόνον ἐν τῇ παρὰ τὴν Μονὴν οἰκίᾳ τῆς ἀξιολόγου Σταματικῆς παραμείναντες, καθαροτάτης καὶ πάντα τὰ χρειώδη τοῖς ξένοις παρεχούσης, δεχομένης δὲ τοὺς ἐπισκέπτας μετ' αὐταπαρνήσεως καὶ ἀγαθῆς συμπεριφορᾶς, ἀγνώστου καθ' ὅλου εἰς τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι τοὺς ξενοδόχους ἐπαγγελλομένους, γλυκείας δὲ μᾶλλον φιλοξενίας ἐμπνεούσης συναίσθημα, κρούομεν τὸν κώδωνα τῆς Μονῆς διελθόντες μικρόν τι προαύλιον, εἰς ὃ φθάνει τις ἀφ' οὗ διέλθῃ μικρὰν ἐκ σιδηρῶν κιγκλίδων θύραν καὶ διασκελίζει πέντε ἢ ἓξ ἐκ μαρμάρου βαθμῖδας, καὶ ὁπόθεν δεξιᾷ μὲν ἐκτείνεται κατάφυτος καὶ ἀνθοστεφὴς κῆπος, ἀριστερᾷ δὲ κεῖται ἡ θύρα τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς, πρὸ τοῦ ὁποίου σειρὰ κυπαρίσσων προσδίδει ἁγιότητα μυστικήν, διαθέτουσαν τὴν ψυχὴν εἰς εὐφροσύνην διπλασιαζομένην ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἐκεῖ γλυκείας ἠρεμίας, μηδαμῶς τὴν συμβίωσιν τόσων ἐντὸς τῆς Μονῆς ὑπάρξεων προδίδουσαν.

Συνεσταλμένως τέλος ἀνοιγείσης τῆς θύρας, ἐπεφάνη ἡ ἀγαθωτάτη μορφὴ μεσήλικος μοναχῆς, τὴν ὑποδοχὴν καὶ ἀναγγελίαν τῶν ἐπισκεπτῶν ἀναλαβούσης, ἥτις ἀφ' οὗ μὲ πραότατον μειδίαμα ἠρώτησεν ἡμᾶς ποῖοι εἴμεθα καὶ τί ζητοῦμεν, μᾶς προσεκάλεσεν ἐπιχαρίτως νὰ ἀκολουθήσωμεν αὐτὴν εἰς τὴν τῆς ὑποδοχῆς αἴθουσαν, εἰς τὴν ὁποίαν

ἐφθάσαμεν, βαδίζοντες ὑπὸ τὴν αὐτὴν σιωπήν, κρυφίαν προκαλοῦσαν συγκίνησιν καὶ ὑπολανθάνον ἐν τῇ ψυχῇ συναίσθημα γαλήνης ἀναγεννῶσαν, τὸ ὁποῖον ἐπέτεινεν ὁ ἁπλοῦς διάκοσμος τῆς μυροβόλου ἐκ τῶν τοῦ κήπου ἀνθέων αἰθούσης, ἣν ἡ ἀποστίλβουσα καθαριότης καὶ ἡ τάξις καθίστων πλουσιωτέραν ἄλλων πολυτελέστερον ηὐτρεπισμένων.

Μετά τινων στιγμῶν ἀνυπόμονον προσδοκίαν προσῆλθεν εἰδοποιηθεῖσα ἡ Ἡγουμένη, γυνὴ μᾶλλον εὔσωμος, τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῆς, ὡς ἐφαίνετο, ὑπερβᾶσα. Ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῆς, ὑπὸ ἀδιαλείπτου στολιζομένῳ σοβαροῦ μειδιάματος, ὑπερτέρα τις τῆς συνήθους τοῦ νοὸς ζωγραφεῖται δύναμις καὶ θέλησις· ἀφ' οὗ δὲ τὰς συνήθεις ἀντηλλάξαμεν φιλοφρονήσεις, ἔσπευσε νὰ διατάξῃ ὅπως ὁδηγήσωσι πρὸς ἡμᾶς τὰς πρὸ ἑξαετίας ἐν τῇ μονῇ ἐκπαιδευομένας συγγενεῖς δεσποινίδας. Ὅτε δ' αὗται μετ' ὀλίγον προσῆλθον, ἡ μὲν Ἡγουμένη ἀπῆλθεν εὐγενῶς μόνους ἡμᾶς μετ' αὐτῶν ἀφήσασα, ἵνα συνομιλήσωμεν κατ' ἰδίαν, μοναχὴ δέ τις ἄλλη προσέφερεν ἡμῖν καφὲ καὶ ἄλλα ἀναψυκτικά, πλὴν σιγάρων, αὐστηρῶς τοῦ καπνίσματος ἀπαγορευομένου.

Ὥραν σχεδὸν διήλθομεν μετὰ τῶν δεσποινίδων, διαρρεύσασαν ταχέως τόσον, ὅσον ἀστραπιαίως παρέρχονται εὐτυχεῖς στιγμαί. Ἐπιφανεῖσα δὲ κατόπιν ἡ Ἡγουμένη καὶ παρακληθεῖσα ἐπέτρεψεν ἡμῖν τὴν μετὰ τῶν δεσποινίδων ἐκτὸς τῆς Μονῆς διημέρευσιν, συστήσασα αὐταῖς μεθ' ἁβρότητος νὰ μᾶς ὁδηγήσωσιν εἰς τὸν τῆς Μονῆς κῆπον, τοῦθ' ὅπερ ἀμέσως ἐπωφελήθημεν, εἰσελθόντες διὰ τῆς ἐν τῷ προαυλίῳ μικρᾶς θύρας εἰς αὐτόν, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς ἐφ' ὅλης τῆς πρὸς ἀνατολὰς πλευρᾶς αὐτῆς, ἐπὶ ἐκτάσεως 6—7 στρεμμάτων ἀνωμάλου ἐδάφους κατωφεροῦς, τεχνητῶς ἰσοπεδωθέντος.

Ὑπὸ σκιάδας βαδίσαντες ἐκ σειρῶν δένδρων ὀπωροφόρων καὶ μὴ καὶ διὰ μέσου μυροβόλων ἀνθέων, στολιζομένας εἰς διάφορα αὐτῶν σημεῖα ὑπὸ βωμῶν ἀληθῶς ποιητικωτάτων, τοῦ μὲν φέροντος ὡραῖον τῆς Παναγίας ἀγαλμάτιον, ἱστάμενον ὑπὸ τὸν θόλον τεχνητοῦ βράχου, τοῦ δὲ κειμένου ὑπὸ τὸ κοίλωμα συμμετρικωτάτου μικροῦ κτιρίου προσδίδοντος εἰς τὴν μαγείαν τοῦ κήπου, καὶ μάλιστα ἐν ὥρᾳ ἀνοίξεως, μυστικήν τινα ἁγιότητα, συναίσθημά τι ἄγνωστον, ξένου ἄλλου κόσμου, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν δυτικὴν τοῦ κήπου ἄκραν, ἔνθα εὑρέθημεν πρὸ καλλιτεχνικωτάτου καὶ ἐκ φιλοκάλου πολυτελείας ἀπαστράπτοντος ναΐσκου, ἀφιερωμένου τῷ ἁγίῳ Μιχαήλ, προστατεύοντος δὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀνθοστόλιστον μικρὸν νεκροταφεῖον, ἤρεμον τόσον, ὅσον ἁγνὸς καὶ ἤρεμος φαίνεται ὁ διὰ λευκῶν ἀνθέων ἐπιστεφόμενος, ἐκεῖ, πρὸ τῶν

ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πολυτελῶν τοῦ ναοῦ βαθμίδων, κείμενος τάφος τῆς πρὸ δύο ἐτῶν ταφείσης νεωτάτης μοναχῆς, ἡδέως ἐκεῖ ἀναπαυομένης, ὑπὸ τὰ ἁρμονικὰ τῶν ἀηδόνων ᾄσματα.

Ἐξελθόντες μετὰ μικρὸν καὶ μεταβάντες εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου δεῖπνον καλὸν ἀνέμενεν ἡμᾶς παρατεθειμένον εἰς ἐπιτραπέζια σκεύη καθαρότητος ἀγνώστου καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τοὺς χωρικοὺς τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, μετὰ δίωρον ἐκεῖ ἀνάπαυσιν, ἣν διήλθομεν εὐχάριστα διαλεγόμενοι, μετέβημεν χάριν περιπάτου καὶ εἰς τὸν ἕτερον τῆς Μονῆς κῆπον, Θαβὼρ ἐπικαλούμενον, τέταρτον δὲ τῆς ὥρας τοῦ χωρίου ἀπέχοντα. Πλούσιος ἐξ ὀπωροφόρων δένδρων καὶ λεμονεῶν καταφόρτων ἐκ καρποῦ ὁ κῆπος οὗτος, χορηγῶν ἅπαντα τὰ εἴδη τῶν λαχανικῶν τῶν διὰ τὴν Μονὴν ἀπαιτουμένων, καὶ παρέχων ἐπίσης χόρτον διὰ τὰς ἀγελάδας καὶ αἶγας, ἐξ ὧν τὸ γάλα ἀφθόνως πορίζονται, διασχιζόμενος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπὸ χειμάρρου μικροῦ, κεκαλυμμένου ὑπὸ συσκίων δένδρων, δροσερὸν διατηρούντων τὸ δι' αὐτοῦ ῥέον διαυγὲς ὕδωρ, προσφιλὴς κατέστη περίπατος διὰ τὰ ἐν τῇ Μονῇ κοράσια, συχνὰ ἐκεῖ ὁδηγούμενα καὶ μάλιστα ἐν ὥρᾳ ἔαρος καὶ θέρους.

Ἀφ' οὗ ἐπ' ἀρκετὸν ἐν τῷ κήπῳ ἀνεπαύθημεν, ἀνυπομονοῦντες νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἀποτελούντων τὴν Μονὴν οἰκοδομῶν διαίρεσιν, ἐπανελθόντες ἐπεσκέφθημεν αὐτὰς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτῆς τῆς Ἡγουμένης, εὐγενῶς τὴν παράκλησίν μας ἀποδεχθείσης.

Τρεῖς εἶνε αἱ κυρίως τὴν Μονὴν ἀποτελοῦσαι οἰκοδομαί, αὐτοτελεῖς μέν, ἀλλὰ συνεχόμεναι καὶ μίαν ἀποτελοῦσαι μεγίστην, ὑπὸ ὅρους ἀνεγερθεῖσαι ἀρίστους διὰ τὸν πρὸς ὃν ὡρίσθησαν σκοπόν. Ἡ πρώτη τριώροφος, ἡ πρὸ τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς εἰσέρχεταί τις εἰς τὴν Μονήν, ὁ κατὰ μῆκος τῆς ἀρκτικῆς αὐτῆς πλευρᾶς ναὸς καὶ ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἀμφοτέρων μεγίστη ἐπίσης οἰκία, ἥτις καίπερ διώροφος, κειμένη ὅμως ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐδάφους, φαίνεται ὑψηλοτέρα τῶν λοιπῶν. Πέριξ τούτων εἰς διάφορα ἀπόκεντρα τοῦ κήπου σημεῖα ὑπάρχουσι τὰ πλυντήρια, οἱ κλίβανοι καὶ οἰκίσκοι διὰ τοὺς ἐν τοῖς κτήμασι τῆς Μονῆς ἐργαζομένους.

Θαυμασία ἀληθῶς εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ τῶν κτιρίων ἁπάντων διαίρεσις, ὡς ἐπίσης ὡραῖος εἶνε κατά τε τὸ μέγεθος, τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ καλλιτεχνικωτάτην διακόσμησιν ὁ ναός. Δι' ἑκάστην τάξιν ὑπάρχουσι διπλαῖ καὶ εὐρύχωροι αἴθουσαι παραδόσεων, χάριν τῆς ἀνανεώσεως τοῦ ἀέρος· πανταχοῦ ἐπικρατεῖ καθαριότης παραδειγματική, τόσον δὲ πολυτελῆ καὶ ἄφθονά εἰσι τὰ πρὸς ἐκπαίδευσιν ἐργαλεῖα, ὥστε ἐξ αὐτῶν καὶ μόνον τῆς μαθήσεως νὰ ἐρασθῇ δύναταί τις, καὶ μάλιστα μεταδιδομένης εἰς τὰς μαθητρίας διὰ τοῦ ἁγνοῦ ἐ-

κείνου καὶ χριστιανικοῦ ἀδιαλείπτου μειδιάματος καὶ τῆς ὑπομονῆς τῶν διδασκουσῶν μοναχῶν.

Εὐρεῖς εἰσιν, εὐάεροι καὶ εὐήλιοι οἱ κοιτῶνες, φωτιζόμενοι διὰ πολλῶν μεγάλων παραθύρων· ἕκαστος αὐτῶν διαιρεῖται εἰς δύο σειρὰς θαλαμίσκων, ἐμπεριεχόντων κλίνην, νιπτῆρα καὶ ἅπαντα τὰ διὰ τὰ κοράσια χρήσιμα ἐν ἀπαστραπτούσῃ τάξει καὶ καθαριότητι, οὕτω δὲ καίτοι πολλαὶ μαθήτριαι ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ, ἑκάστη ἐν ταὐτῷ ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ αὐτῆς δωματίῳ διαιτᾶται μετ᾽ἀνέσεως, μετὰ πάντων τῶν ὅρων τῆς ὑγιεινῆς, ὑπὸ τὴν ἀδιάλειπτον ἐπίβλεψιν τῆς ἀντικρὺ ἑκάστης σειρᾶς θαλαμίσκων ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ αὐτῆς θαλάμῳ διαμενούσης μοναχῆς.

Ἕπεται σειρὰ θαλάμων, ὧν ἕκαστος περιέχει κλειδοκύμβαλον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς, ἡ αἴθουσα τῶν ἀσπρορρούχων, ἡ τῶν ἐργοχείρων, ἐν ᾗ ἀπεθαυμάσαμεν τελείας τέχνης ἐργόχειρα, φαρμακεῖον καλῶς ἐφωδιασμένον ὑπὸ μοναχῆς χειριζόμενον, μικρὸν κομψὸν θέατρον, αἱ τοῦ δείπνου αἴθουσαι, πάντα ταῦτα οἰκοδομηθέντα ὑπὸ τοὺς ἐπιστημονικωτέρους, σχετικῶς πρὸς τὸν σκοπόν, ὅρους.

Ἅπασα σχεδὸν κατὰ μῆκος ἡ ἰσόγειος ἀρκτικὴ πλευρὰ τῆς πρώτης τριωρόφου οἰκίας, διασκευασθεῖσα καταλλήλως, διατίθεται ὑπὲρ τῶν ἀπόρων ἢ μικρὰ καταβαλλόντων δίδακτρα κορασίων, ἀλλ᾽ ἐπίσης μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐκπαιδευομένων· καίτοι δὲ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ζῶσι καὶ ταῦτα στέγην, εἰς οὐδεμίαν ὅμως ἔρχονται ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἐπὶ πληρωμῇ ἐκπαιδευομένων.

Ἀποθαυμάσαντες τέλος τὴν διάταξιν καὶ ἐξαιρέτους ἀποκομίζοντες ἐντυπώσεις, ἐπανήλθομεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ἡ Ἡγουμένη εὐηρεστήθη νὰ χορηγήσῃ ἡμῖν τὰς ἑξῆς πληροφορίας, περὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ διοικήσεως τῆς Μονῆς.

Ἡ ἵδρυσις αὐτῆς ὀφείλεται εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς Ἡγουμένην, Ἰγνατίαν ὀνομαζομένην, πρὸ ἑπτὰ περίπου ἐτῶν τελευτήσασαν. Θυγάτηρ οὖσα αὕτη εὐγενοῦς διπλωμάτου, ἐπίζηλον ἐπὶ πολὺ σχόντος θέσιν καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀγγλικὴν πρεσβείαν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός της τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἀναλαβοῦσα κατὰ τὸ 1862 ἔτος καὶ ἀποχωρισθεῖσα τῆς μητρός της, ἀφιέρωσε πᾶσαν τὴν πατρικὴν κληρονομίαν ὑπὲρ τῆς μονῆς. Κατὰ δὲ τὸ 1868, συμβοηθοὺς ἔχουσα τὴν νῦν Ἡγουμένην καὶ τὰς δύο μετ᾽ αὐτὴν μοναχὰς ἀδελφὴν St Augustin καὶ ἀδελφὴν St Xavier (διότι αἱ μοναχαὶ αὗται ἀναλαμβάνουσαι τὸ μοναχικὸν σχῆμα προσλαμβάνουσι καὶ τὸ ὄνομα ἁγίου τινὸς ἑκάστη, οἱονεὶ τιθέμεναι ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ προστασίαν), ἀποτελούσας

ἤδη τὸ ἀνώτερον διοικητικὸν τῆς Μονῆς προσωπικόν, δι' ἐργασίας ὑπερανθρώπου καὶ μετὰ θείας αὐταπαρνήσεως ἀνύψωσαν τὴν Μονὴν εἰς τοιοῦτον ἐπίζηλον σημεῖον, ὥστε πλεῖστοι κάτοικοι διαφόρων μεγάλων τῆς Γαλλίας πόλεων, εἰς αὐτὰς κατὰ προτίμησιν τὰς αὐτῶν θυγατέρας ἐμπιστεύονται, καὶ τοῦτο διότι ἐναρέτως ἀληθῶς βιώσασαι καὶ ἄφθονα ἀποκτήσασαι τὰ μέσα, τὰς ἀρίστας ἐκλέγουσι μεταξὺ τῶν μοναχῶν τοῦ τάγματός των, διά τε τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν χορασίων καὶ τὰς λοιπὰς τῆς Μονῆς ἀνάγκας. Δύναταί τις ἀδιστάκτως νὰ εἴπῃ ὅτι ἑκάστη τῶν ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ μοναχῶν εἶνε μία προσωπικότης. Ἑκάστη αὐτῶν διακρίνεται δι' ἔξοχα πλεονεκτήματα. Εὐτυχήσαντες κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς ἀναχωρήσεώς μας ἡμέραν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀδελφὴν Ste Cécile διδάσκουσαν μετὰ τῆς ἀδελφῆς της Enfanst Jésus τὴν Μουσικήν, ἀπεθαυμάσαμεν ἐν αὐτῇ τὴν αὐταπάρνησιν τῶν γυναικῶν τούτων, αἵτινες ἀφιέρωσαν τόσα φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα, ὑπὲρ μόνον τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων.

Πόσον αἱ γυναῖκες αὗται προσεγγίζουσι πρὸς τὸ θεῖον διὰ τῆς ἐξόχου ὑπὲρ τῶν κοινωνιῶν αὐταπαρνήσεώς των!

Ἡ δευτέρα μετὰ τὴν Ἡγουμένην μοναχή, ἣν ἀτυχῶς δὲν ἐγνωρίσαμεν, ἀδελφὴ St Augustin ὀνομαζομένη, εὐγενοῦς καὶ λαμπρᾶς καταγωγῆς, ἔχει ἀδελφὴν ἐπίσης μοναχήν, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ νοσοκόμος ἡ νοσηλεύσασα τὸν θανόντα Αὐτοκράτορα Φρειδερῖκον, πατέρα τῆς συζύγου τοῦ ἡμετέρου διαδόχου, ἡ δὲ τρίτη ἀδελφὴ Ξαβερία, ἐκτάκτου μορφώσεως, ὑπὸ τοιούτου κοσμεῖται ψυχικοῦ κάλλους, ἐκφραστικώτατα ἀποτυπουμένου ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς, ὥστε ἀρκεῖ νὰ τὴν ἴδῃ τις μίαν μόνην στιγμὴν ἵνα μή ποτε τὴν λησμονήσῃ.

Τὸ πᾶν ἐν τῇ Μονῇ, διοικουμένῃ ἀνεξαρτήτως, λειτουργεῖ ὑπὸ τὰ νεύματα τῆς Ἡγουμένης, συμπράττοντος μετ' αὐτῆς συμβουλίου ἀπὸ ἓξ ἀποτελουμένου μοναχάς.

Ἀπήλθομεν συναποφέροντες αἴσθημα σεβασμοῦ καὶ ἐντυπώσεως βαθείας, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ παρευρεθῶμεν κατὰ τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν εἰς τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μονῆς λειτουργίαν.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Ἀντωνίου, τὸν ὁποῖον ηὐτυχήσαμεν νὰ γνωρίσωμεν καὶ τοῦ ὁποίου τὴν καλωσύνην καὶ φιλοξενίαν μετ' εὐγνωμοσύνης πάντοτε θὰ ἐνθυμώμεθα, μετέβημεν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἰησουϊτῶν βιούντων, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου κειμένῃ.

Εὑρεθέντες πρὸ ἀνθρώπων τῶν ὁποίων τὸ πολύγλωττον καὶ ἡ πολυμάθεια εἶνε ἀσυνήθως ἔκτακτος, κατεμαγεύθημεν ὑπὸ τῆς ἀπερίττου

ἐκείνης ἀπλέτητος καὶ ἀφελείας, μεθ' ἧς ἐδέχθησαν ἡμᾶς ἐν τῇ ἀπλουστάτῃ αὐτῶν αἰθούσῃ. Τέταρτον τῆς ὥρας δὲν εἶχε παρέλθει, καὶ εὑρισκόμεθα πρὸ φίλων, καὶ ἐθεωροῦμεν αὐτοὺς ὡσανεὶ ἀπὸ πολλῶν χρόνων γνωρίμους. Ὁποία ἀληθῶς μαγεία ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, πόσον δὲ ὑπὸ τὴν ἀφέλειαν τῶν τρόπων καὶ τὴν προσήνειάν των, καθίστανται ἐπιβλητικοί, διὰ τῆς διανοητικῆς των ὑπεροχῆς, τῆς σοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, τὰ ὁποῖα ἅπαντα καταναλίσκουσι πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς μόνον αὐτὸν τὸν σκοπόν. Ὑπὸ ὁποίου σεβασμοῦ καταλαμβάνεταί τις ἀπέναντι αὐτῶν, ἀναλογιζόμενος ὅτι τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὰς διακρίσεις, ἃς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἤθελον ἀπολαμβάνει ὡς ἐκ τῆς πνευματικῆς των ὑπεροχῆς, θυσιάζουσιν ἑκουσίως, προτιμῶντες καὶ ἀφοσιούμενοι εἰς ζωὴν στερήσεων, μακρὰν τῶν κοινωνιῶν, τὰς ὁποίας ἐπισκέπτονται τότε μόνον ὅτε πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσωσιν αὐτάς.

Παντοῦ ὅπου οὗτοι βιοῦσιν, ἐκεῖ ἠθῶν ἐξημέρωσις, ἐκεῖ πρόοδος, ἐκεῖ εὐγένεια χαρακτῆρος, ἐκεῖ φιλοπονία, ἐκεῖ τέλος διανοητικὴ ἀνάπτυξις, πάντα ταῦτα ἔργα τῶν χειρῶν των, θεμελιούντων τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν.

Εὐτυχήσαντες νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν Ἑλλάδα σχεδὸν ἅπασαν, δὲν ἐφαντάσθημέν ποτε ὅτι εἰς τὴν λησμονημένην ἐκείνην τῆς νήσου Τήνου γωνίαν, ἠθέλομεν συναντήσει τόσην πρόοδον καὶ φιλοπονίαν, τοιαύτην ἐξημέρωσιν χαρακτῆρος καὶ μόρφωσιν.

Ἔδαφος ἄγονον καὶ πετρῶδες, μετεβλήθη διὰ τῆς φιλοπονίας τῶν κατοίκων εἰς γῆν εὐφορωτάτην· πρέπει νὰ μεταβῇ τις ἐκεῖ διὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν φιλεργίαν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν, δι' ὑπερανθρώπου ἐργασίας, πετρώδεις κατωφέρειαι, εἰς ἐπιπέδους μετεβλήθησαν καὶ εὐφόρους ἀγροὺς διὰ τοιχωμάτων, ἀπιστεύτους ἀπαιτούντων κόπους, τὴν ἡμερότητα τῶν ἠθῶν, τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρος, τὸν σεβασμὸν τῆς ξένης ἰδιοκτησίας, ἄγνωστα καθ' ὅλου εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Κατερχόμενοι εἰς τὸ παράλιον ἡμέραν τινὰ πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἐν τῷ ὁρμίσκῳ Κολυμβήθρᾳ νεοδμήτου τῆς Μονῆς ὡραίας οἰκίας, χρησιμευούσης ὡς θερινὴ τῶν μαθητριῶν διαμονή, καὶ χάριν τῶν θαλασσίων λουτρῶν ἐκεῖ κτισθείσης, φθάσαντες εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐκ τῶν πέριξ βουνῶν σχηματιζομένης κατασπάρτου κοιλάδος, ἐμείναμεν ἔκπληκτοι πρὸ τῆς συντελεσθείσης αὐτόθι ὑπερανθρώπου σχεδὸν ἐργασίας, ἀνελογίσθημεν δὲ ὁποία θὰ ἦτο ἡ Ἑλλὰς ἐὰν κατῳκεῖτο ὑπὸ τοιαύτης φιλοπονίας. Μετάβητε ἐκεῖ σεῖς οἱ ἐπαγγελλόμενοι τοὺς ἀναμορφωτὰς τῆς ἡμετέρας χώρας, οἱ ἀποροῦντες καὶ μὴ γνωρίζοντες ποῦ ἀποδοτέα ἡ τόση ἐν Ἑλλάδι ἐγκληματικότης, ὅπως ἴδητε, τί δύναται ἡ ἐνίσχυσις

τοῦ θρησκευτικοῦ χριστιανικοῦ φρονήματος εἰς ἕνα λαόν, πρᾶγμα ὅπερ οὐδέποτε σεῖς συναισθανθέντες, ἀφίνετε νὰ τὸ ἐξυπηρετῶσιν οἱ ἀγροικότεροι τῶν κοινωνιῶν ἄνθρωποι.

Δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὸν δῆμον Περαίας, ἐκ πλείστων χωρίων καὶ κωμοπόλεων ἀποτελούμενον, οὔτε χωροφύλακες, οὔτε ὅπλα φονικά, οὔτε κλητῆρες μαχαιροφόροι. Εἰς ἕκαστον αὐτοῦ χωρίον εἷς καὶ μόνος ὑπάρχει φρουρός, ἄοπλος, καὶ ὅμως εἰς πάντας ἐπιβαλλόμενος καὶ τὰ πάντα ἐξασφαλίζων, εἶνε δὲ οὗτος εἷς... παππᾶς !...

Πρὸς τίνα δὲ ταῦτα πάντα ὀφείλονται;

Πρὸς τὰς Οὐρσουλίνας μοναχάς, αἵτινες ἐκπαιδεύουσι τὰ κοράσια, εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὁποίων ριζόνουσι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν, πρὸς τοὺς Ἰησουΐτας, διὰ τῶν διδαχῶν τῶν ὁποίων καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως κρατύνεται τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα, καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ χωρίῳ Ξυνάρα ἐντὸς τοῦ μεγάρου τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἐκκλησιαστικὴν σχολήν, ἥτις μορφόνει ἱερεῖς καὶ διδασκάλους δι' ἕκαστον τοῦ δήμου χωρίον.

Δὲν ὑπάρχει χωρίον ἓν χωρὶς νὰ ἔχῃ ἕνα τοὐλάχιςον μέγιςον σχετικῶς ὡραῖον ναόν, ἐκεῖ δὲ ἐν πάσῃ οἱαδήποτε στιγμῇ εἰσερχόμενός τις, εὑρίσκει γονυκλινεῖς πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ καὶ προσευχομένους, διότι εἰς αὐτὸ ἐδιδάχθησαν, εἰς αὐτὸ συνείθισαν διὰ τῆς ἀνατροφῆς νὰ ἐπιζητῶσι τὴν ἀνακούφισιν, καὶ τὴν παρηγορίαν, ἐπὶ τῶν ἀτυχημάτων καὶ παθῶν των, καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ψεῦδος, τὸν φόνον, τὴν κλοπήν, καὶ ἐν γένει τὸ κακούργημα.

Ἡ σπουδὴ ἐπὶ τῶν ἀθανάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος φιλοσόφων, ποιητῶν, ρητόρων, ἱστορικῶν εἶνε αἱ βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ Ἰησουΐται οὗτοι θεμελιόνουσι τὰς ἀρχάς των, τὰς σκέψεις των. Ἕκαστος αὐτῶν εἶνε κάτοχος τῆς φιλολογίας πολλῶν ξένων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἀνέγνωσαν δὲ ἡμῖν συγχρόνως ὁ μὲν πατὴρ Μιρέννα, νεώτατος ἔτι, ἐπιγράμματα εἰς ὁμηρικὴν γλῶσσαν γραφέντα, ὁ δὲ πατὴρ Δέστρο ἐν καθαροτάτῃ καθομιλουμένῃ ἐπιτυχεστάτας ποιήσεις.

Ὁποία δὲ κατέλαβεν ἡμᾶς ἔκπληξις ὅτε ἐρωτήσαμεν αὐτοὺς ἑτοίμους ὄντας πάντοτε, εὐθὺς ὡς διαταχθῶσι νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ ἀγριώτερα τῆς γῆς μέρη, τί ἀπέναντι τόσων θυσιῶν καὶ ἀρετῶν ἀπολαμβάνουσι καὶ ἀπήντησεν ἡμῖν ὁ πατὴρ Μιρέννα μετ' ἀφελείας: — Ἡμεῖς, κύριοι, δὲν ἔχομεν τίποτε εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, οὔτε ὀβολόν. Εἰς ἐμέ, ἂν χρειασθῶ ὀλίγον καπνὸν ἤ τι ἄλλο, τὸ ζητῶ καὶ τὸ λαμβάνω ἀπὸ τὸν προϊστάμενον. Εἶνε ὄντως ἄξιοι θαυμασμοῦ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι. Τόσον εὐρεῖαν πολυμάθειαν, τόσα ἔξοχα πλεονεκτήματα, μετ' αὐταπαρνήσεως ὑπερανθρώπου ἀφιεροῦσιν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς προόδου αὐτῆς, ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν των πεποιθήσεων. Ἐγνωρίσαμεν μεταξὺ αὐτῶν ὀγδοηκοντούτη μοναχὸν ἐκ τῶν τοῦ δευτερεύοντος τῆς Μονῆς προσωπικοῦ, ἀκμαῖον εἰσέτι καὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν μὴ ἐξελθόντα αὐτῆς, ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενον, καὶ εὕρομεν αὐτὸν τόσον εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένον εἰς τὴν ἰδέαν ἣν περὶ Θεοῦ ἔχομεν, ὥστε μετὰ πόθου, ἀνυπομονεῖ νὰ ἴδῃ ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν τὸν θάνατον, ἵνα ταχύτερον μεταβῇ εἰς τὴν πραγματικὴν ἐπουράνιον ζωήν.

Ἡ μόνη αὐτῶν τρυφὴ καὶ ἀπόλαυσις εἶνε ἡ μελέτη. Ἡ φιλομαθεία των εἶνε ἀξιοθαύμαστος. Ἀπερχόμενοι τῆς Ἰταλίας χωρὶς οὐδὲ λέξιν νὰ γνωρίζωσιν ἐκ τῆς καθομιλουμένης ἑλληνικῆς, μετὰ μῆνας μόνον ἀπροσκόπτως καὶ εὐληπτότατα ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδάσκουσι, λαμπροὺς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀπαγγέλλοντες ἑλληνιστὶ λόγους.

Μὴ εὐτυχήσαντες νὰ γνωρίσωμεν τὸν προεστῶτα πατέρα Ρωμάνον ἀπουσιάζοντα καὶ εὐγενῶς προσκληθέντες παρὰ τῶν πατέρων Δέστρου, Μιρέννα καὶ Λόγγου ἵνα παρακαθίσωμεν εἰς τὸ δεῖπνόν των, ἐγνωρίσαμεν ἅπαν τὸ λοιπὸν προσωπικὸν τῆς Μονῆς ἐκ δέκα ἐν ὅλῳ ἀποτελούμενον μοναχῶν, τῶν ἓξ ἀποτελούντων τὸ δευτερεῦον αὐτῆς προσωπικόν.

Μικρὰ ἔχοντες εἰσοδήματα, μόλις ἐξαρκοῦντα διὰ τὴν συντήρησίν των ἐκτὸς τοῦ μεγάλου ναοῦ των, ὅστις εἶνε μεγαλοπρεπής, κεκοσμημένος ὑπὸ πολυχρώμων μαρμάρων καὶ ὑπὸ εἰκόνων ἐξόχου ζωγραφικῆς τέχνης, κατὰ τὰ ἄλλα ζῶσιν ἐν μεγίστῃ ἁπλότητι ἐντὸς εὐρυχώρου καὶ ἁπλουστάτης οἰκοδομῆς. Ἐπισκεφθέντες τέλος τὰς πλουσίας αὐτῶν βιβλιοθήκας, κάλλιστα ταξινομημένας, καὶ τὸν πλούσιον ἐξ ὀπωροφόρων δένδρων καὶ λαχανικῶν κῆπον, τὸ μόνον αὐτῶν κτῆμα, ἀπήλθομεν ἀποκομίζοντες εἰλικρινῆ πρὸς αὐτοὺς σεβασμόν.

Τὴν ἐπομένην, ἡμέραν Κυριακήν, παρευρέθημεν κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μονῆς τῶν Οὐρσουλινῶν, τελεσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Μιρέννα. Ἅπασαι παρῆσαν κατ' αὐτὴν αἱ μοναχαὶ καὶ τὰ κοράσια ἀκροώμενα μετ' εὐλαβείας ἐμπνευομένης ἐκ τῆς κατανύξεως τῶν μοναχῶν. Ἵσταντο πρὸ τῶν ἑδωλίων αὐτῶν κατὰ μῆκος τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ναοῦ· συγκίνησιν δ' ἐνέπνεεν ἡ μελῳδία τῶν ὑπ' αὐτῶν ψαλλομένων τῇ συνοδίᾳ τοῦ ἁρμονίου, ἱερῶν ᾀσμάτων καὶ ἡ πλουσία διακόσμησις τοῦ ναοῦ, φέροντος λατινικοῖς γράμμασιν ἄνωθεν ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφήν:

«Inflama cor nostrum amore tui
Cor Jesu, flagrans amore nostri».

Ἐξελθόντες τοῦ ναοῦ, διετελοῦμεν ὑπὸ τὸ κράτος ψυχικοῦ τινος ἁγίου συναισθήματος, τὸ ὁποῖον μειδιῶσαν ἐκράτει ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ βάθος αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἡμῶν. **Χ. Ε. Κανελλόπουλος.**

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἀπρίλιος—Μάιος

Συνεκροτήθησαν κατὰ τοὺς μῆνας τούτους τέσσαρες συνεδριάσεις.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον ΚΘ' ἔτος τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν οἱ ἑξῆς:

Πρόεδρος ὁ κ. Ν. Γ. Πολίτης, ἀντιπρόεδροι οἱ κκ. Ἀρ. Ῥούκης, Δ. Α. Κορομηλᾶς καὶ Π. Ταμπακόπουλος. Γενικὸς Γραμματεὺς ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος. Εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Γ. Ι. Πίσσας καὶ Κ. Χρηστοφῆς. Ἔφορος ὁ κ. Ἰφ. Κοκίδης. Ταμίας ὁ κ. Κ. Κουτσαλέξης. Ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης ὁ κ. Π. Παπαδάκης.

– Ἔφορος τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ὁ κ. Κ. Βάμβας καὶ κοσμήτορες οἱ κκ. Β. Ἀντωνόπουλος, Ι. Λαμπρίδης, Δ. Π. Λάμπρος, Μ. Στελλάκης, Σ. Κωνοφάος, Σ. Δαμασκηνός, Ι. Θεοφιλᾶς, Κ. Γαρδίκης. Μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς οἱ κκ. Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Ν. Κουρῆς καὶ Α. Γιαννόπουλος. Μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ οἱ κκ. Π. Ι. Φέρμπος, Τ. Ἡλιόπουλος, Ι. Μεσχάκης καὶ Ε. Ἐμπειρῖκος καὶ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῶν βιβλίων οἱ κκ. Δ. Παπαμιχαλόπουλος, Ν. Γερμανός, Α. Καράλης καὶ Γ. Ι. Δουρούτης.

Ἐψηφίσθη ἡ συναφὴ σχέσεων τῇ αἰτήσει αὐτῶν μετὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑταιρείας ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ τοῦ ἐν Πειραιεῖ γυμναστικοῦ Συλλόγου Ὀλύμπια.

Ὁ κ. Α. Καρακάρης ἐκ Τεργέστης ἀπέστειλε πρὸς τὸν γενικὸν γραμματέα τοῦ Συλλόγου 50 μετοχὰς τοῦ Πατριωτικοῦ Δανείου ἵνα διαθέσῃ αὐτὰς ὡς βούλεται ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων. Ὁ γενικὸς γραμματεὺς διεβίβασε τὴν δωρεὰν εἰς τὴν κοσμητείαν τῆς Σχολῆς, ἥτις ἀπεφάσισεν ὅπως αὗται χρησιμεύσωσιν ὡς βραβεῖα τῶν ἀριστευόντων παίδων.

Ἐψηφίσθησαν μέλη οἱ ἑξῆς: Ἐπίτιμον ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀρχιμανδρίτης κ. Εὐθ. Πατλάκος, πάρεδρον ὁ κ. Ν. Τριανταφυλλάκος καὶ ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Δ. Βαρδουνιώτης ἐν Ἄργει, Ν. Χαϊκάλης, Γ. Γρυπάρης καὶ Δ. Ταμπακόπουλος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Ἀχιλλεὺς Σιγρὶ καὶ Λουδ. Μαγχάιμερ ἐν Τεργέστῃ.

Ἐψηφίσθησαν τακτικὰ μέλη μετατεθέντα ἐκ τῆς τάξεως τῶν παρέδρων οἱ κκ. Βασ. Νάζος, Μιχ. Δαμηράλης, Ν. Βαφειαδάκης καὶ Σταμ. Βαφειαδάκης.

Τὴν 2 Μαΐου ἤρξαντο αἱ ἐξετάσεις τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν, τὴν δὲ 9 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐγένετο ἡ τελετὴ τῆς διανομῆς τῶν βραβείων.

Κατ' ἀμφοτέρας τὰς τελετὰς παρῆσαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Σχολῆς, πολλὰ τῶν μελῶν καὶ ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως, ὁ Νομάρχης, ὁ Δήμαρχος καὶ ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων.

Εἰς τὰς ἐξετάσεις προσῆλθον 335 μαθηταὶ ἐξ ὧν προήχθησαν 281 καὶ 54 ἀπερρίφθησαν.

Κατὰ τάξεις τὰ πρῶτα βραβεῖα ἔλαβον οἱ ἑξῆς παῖδες:

Ε' τάξεως Π. Βάρλας, ἐκ Λακεδαίμονος, ἐφημεριδοπώλης.
Δ' » Γ. Λινάρδος, ἐκ Μεγαλοπόλεως, ὑποδηματοκαθαριστής.
Γ' » Φίλιππος Ἰωάννου, ἐκ Καστορίας, ἐμβαλωματής.
Β' » Δ. Πούπαλος, ἐκ Χίου, τέκτων.
Α' » α' τμῆμα Α. Χριστοφῆς, ἐκ Κύπρου, ὑπηρέτης.
β' » Α. Καμπουράκης, ἐκ Κρήτης, ὑπηρέτης.
γ' » Γ. Καλογερῆς, ἐκ Κορίνθου, ὑπηρέτης.

Αἱ κυρίαι Εὐανθία Κατζιλιέρη καὶ Ἑλένη Γεωργαντοπούλου προσήνεγκον χρηματικὰ βραβεῖα ἐκ Δρ. 50 καὶ 25 διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων.

ΙΑΔΟΣ ΛΙΜΝΗΣ

ΝΕΣΤΟΣ ΠΟΤ.
Ροδόπη
Μ. Ὄρος
Γεραντζίκ
ΘΡΑΚΗ
ΔΡΑΒΗΣΚΟΣ (ΔΡΑΜΑ)
ΦΙΛΙΠΠΟΙ
ΚΡΗΝΙΔΕΣ
ΣΚΑΒΑΛΑ
ΑΚΟΝΤΙΣΜΑ
Ἐγνατία
ΣΑΠΑΙΟΙ
Σαρί-Σιαμπάν
ΝΕΣΤΟΣ ΠΟΤ.
Ὁδός
ΤΕΝΑΓΗ
ΔΑΤΟΝ
ΑΥΛΩΝ
ΠΕΡΓΑΜΟΣ
ΦΑΓΡΗΣ
ΝΕΑΠΟΛΙΣ
ΣΥΜΒΟΛΟΝ
ΚΟΛΠΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΑΙ
ΑΝΤΙΣΣΑΡΑ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ
ΚΟΛ.
ΚΟΛ.
ΘΑΣΟΣ

Ἀθῆναι τῇ 26 Φεβρουαρίου 1893

Η ΠΡΑΣΙΑΣ ΛΙΜΝΗ

ΕΝΘΑ Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΑΔΙΚΩΣ ΕΛΕΓΧΕΤΑΙ ΣΦΑΛΛΟΜΕΝΟΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ.

Μέγας ἀπό τινος ἠγέρθη πόλεμος μεταξὺ τῶν τε ξένων σοφῶν καὶ τῶν παρ' ἡμῖν λογίων τῶν περὶ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν ἀσχολουμένων περὶ τῆς θέσεως τῆς Πρασιάδος Λίμνης ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἡ Μακεδονία, ὡς ἀποτελοῦσα τὴν καρδίαν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ περιλαμβάνουσα τὰ παράλια ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου ποταμοῦ, κατέχει γεωγραφικῶς σπουδαιοτάτην θέσιν διὰ τῶν βαθέων αὐτῆς κόλπων καὶ εὐρέων λιμένων πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ἐν τῇ καθόλου δὲ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῶν μεγάλων αὐτῆς τέκνων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐκυρίευσε καὶ μετέπλασε διὰ τοῦ πολιτισμοῦ της τὴν γνωστὴν τότε οἰκουμένην· ἡ δὲ Ἑλλὰς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς πράγματι ἐμεγαλούργησε καὶ ἐπεξέτεινε τό τε ὄνομα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς καὶ πέραν τῶν Ἰνδιῶν μέχρι τοῦ Γάγγου ποταμοῦ. Διεδραματίσθησαν δὲ ἐν αὐτῇ καὶ ὅπου τὰ τέκνα της τροπαιοφόρα διῆλθον τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα γεγονότα, ὥστε δικαίως ἡ μελέτη τῆς χώρας ταύτης θεωρεῖται καὶ εἶνε πηγὴ ἀνεξάντλητος πρὸς πᾶσαν μελέτην.

Ἡ Μακεδονία, πλουσία οὖσα εἰς ὄρη, εἰς πεδιάδας καὶ ποταμοὺς εἶνε πλουσιωτέρα καὶ εἰς λίμνας καὶ ἴσως οὐδεμία ἄλλη χώρα ἐν χώρῳ τοσούτῳ ἔχει περισσοτέρας αὐτῆς. Ἔχει ἐν ὅλῳ περὶ τὰς εἴκοσι μεγάλας καὶ μικράς.

Ἐξ ὅλων τούτων, ἓξ λίμναι εἶνε αἱ διαφιλονεικοῦσαι τὴν θέσιν τῆς Πρασιάδος καὶ εἶνε αὗται· 1) ἡ παρὰ τοὺς Φιλίππους λίμνη τοῦ Πραβίου, 2) ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ ἢ Τάχινοῦ παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, 3) ἡ λίμνη τοῦ Βουτκόβου, 4) ἡ τῆς Δοϊράνης, 5) ἡ τῶν Βεσικίων καὶ 6) ἡ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Ἑκάστη τῶν λιμνῶν τούτων παρατηροῦμεν ὅτι ἔχει τοὺς ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ τοὺς ἐναντίον καὶ εἶνε πάντες διῃρημένοι· τὸ δὲ περίεργον εἶνε ὅτι, διὰ τῶν αὐτῶν κειμένων τοῦ Ἡροδότου ὑποστηρίζει ἕκαστος τὴν γνώμην του· καὶ ἐνῷ ἀγωνίζονται ὑπὲρ μιᾶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ δια-

φωνοῦσιν εἰς ὅλα, εἰς ἓν μόνον εὑρίσκονται πάντες σύμφωνοι, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος κακῶς γεωγραφεῖ, ὅτι ἔγραψεν ἐκ πληροφοριῶν καὶ συγχέει τὴν Πρασιάδα πρὸς ἄλλας λίμνας, καὶ τὸν Ὄρβηλον καὶ τὸ Δύσωρον πρὸς ἄλλα ὄρη, ὡς καὶ τὴν ἐπὶ Ἀμύντου Μακεδονίαν. Τούτου δεδεμένου, ἕκαστος εὑρίσκει εὐκόλως πολλὰ ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του, ἀλλὰ πάντοτε εἰς βάρος τοῦ Ἡροδότου.

Τὴν λίμνην Πρασιάδα πρῶτος καὶ μόνος ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, περιγράφων τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μεγαβάζου εἰς τὴν Παιονίαν. Πρὸς κατάληψιν δὲ τῶν ὅσων θὰ εἴπωμεν περὶ τῆς Πρασιάδος Λίμνης, συντελεστικὸν νομίζομεν ν' ἀναφέρωμεν καὶ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὅλον τὸ κείμενον τὸ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης πραγματευόμενον, ὡς καὶ τὴν αἰτίαν τὴν προκαλέσασαν τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, διότι οἱ μεμονωμένας παραθέτοντες περικοπὰς πρὸς πίστωσιν τῆς γνώμης των, ἀνεπαισθήτως ἀλλοιοῦσι τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου καὶ διάφορα ἐξάγουσι συμπεράσματα. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ τόσαι διαφωνίαι. (Ἡροδότου Βιβλίον Ε', 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 καὶ 17).

«....... Ταῦτα μὲν λέγοντες περὶ τῆς χώρας ταύτης (τῆς Θράκης). »τὰ δὲ παραθαλάσσια αὐτῆς ὑπέταξεν ὁ Μεγάβαζος εἰς τοὺς Πέρσας... »Ὁ Δαρεῖος ἀφήσας εἰς τὴν Θράκην τὸν στρατηγόν του Μεγάβαζον »καὶ διελθὼν τὸν Ἑλλήσποντον ἔφθασεν εἰς τὰς Σάρδεις. Τὸν βασιλέα »ἠκολούθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ δύο Παίονες ἀδελφοί, Πίγρης καὶ »Μαντύης, οἵτινες θέλοντες νὰ γίνωσι τύραννοι τῆς πατρίδος των, »ἔρχονται εἰς τὰς Σάρδεις φέροντες μαζί των καὶ μίαν ἀδελφήν των »μεγαλόσωμον καὶ ὡραίαν· καιροφυλακτήσαντες δὲ ὅτε ὁ Δαρεῖος ἐπρο»κάθητο εἰς τὸ προάστειον τῶν Λυδῶν, ἔκαμαν τὸ ἀκόλουθον. Ἐνδύ»σαντες τὴν ἀδελφήν των ὅσον ἠδύναντο καλλίτερα, τὴν ἔστειλαν νὰ »ἀντλήσῃ ὕδωρ ἔχουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της τὸ ἀγγεῖον καὶ διὰ τοῦ »βραχίονος σύρουσαν ἵππον καὶ κλώθουσαν λῖνον. Ὅτε διήρχετο πρὸ »τοῦ Δαρείου, οὗτος τὴν περιειργάσθη, καθόσον ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔκαμνεν »οὔτε Περσικὰ ἦσαν, οὔτε Λυδικά, οὔτε ἴδια γυναικῶν ἄλλου τινὸς »ἔθνους Ἀσιατικοῦ. Ἐκ περιεργείας λοιπὸν στέλλει δορυφόρους τινὰς νὰ »παρατηρήσωσι τί θὰ κάμῃ ἡ γυνή. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἠκολούθουν ὄπι»σθεν, ἡ δὲ γυνὴ ἀφοῦ ἐπότισε τὸν ἵππον καὶ ἐγέμισε τὸ ἀγγεῖόν της »ὕδωρ, διῆλθε πάλιν ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον φέρουσα τὸ ὕδωρ ἐπὶ τῆς »κεφαλῆς καὶ σύρουσα κατόπιν τὸν ἵππον δεμένον ἀπὸ τὸν βραχίονά της καὶ στρέφουσα τὸ ἀδράκτιον.

»Θαυμάζων ὁ Δαρεῖος δι' ὅσα ἤκουσε καὶ ὁ ἴδιος εἶδε, διέταξε νὰ »φέρωσιν αὐτὴν ἔμπροσθέν του. Ἀμέσως δὲ ἐπαρουσιάσθησαν καὶ οἱ »ἀδελφοί της, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐκεῖ πλησίον κατασκοπεύοντες. Ὅτε ὁ »Δαρεῖος ἠρώτα πόθεν ἦτον ἐκείνη, οἱ νέοι ἀπήντησαν ὅτι ἦσαν Παί»ονες καὶ ἐκείνη ἀδελφή των. Ὁ Δαρεῖος δὲ πάλιν εἶπε, τίνες ἄν»θρωποι εἶνε οἱ Παίονες καὶ ποῖον μέρος τῆς γῆς κατοικοῦσι καὶ τί »θέλοντες ἦλθον εἰς τὰς Σάρδεις. Οὗτοι τῷ ἀπεκρίθησαν, ὅτι ἦλθον »διανὰ ἀφιερώσωσιν ἑαυτοὺς εἰς ἐκεῖνον καὶ ὅτι ἡ Παιονία εἶνε εἰς »τὰς ὄχθας τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ. Ὁ δὲ Στρυμὼν δὲν εἶνε »μακρὰν τοῦ Ἑλλησπόντου· καὶ ἔτι ὅτι ἦσαν ἄποικοι τῶν Τευκρῶν ἐκ »Τρωάδος. Οὗτοι μὲν ταῦτα ἀπεκρίνοντο εἰς ἑκάστην ἐρώτησιν. Ὁ δὲ »Δαρεῖος ἠρώτα αὐτοὺς ἔπειτα, ἐὰν ὅλαι αἱ γυναῖκες ἐκεῖ ἦσαν ὁμοίως »ἐργάτιδες· οἱ νέοι δὲ ἀπεκρίθησαν προθύμως ὅτι καὶ αὐτὸ οὕτως εἶχε »καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔκαμνε καὶ ἡ ἀδελφή των.

»Τότε ὁ Δαρεῖος γράφει γράμματα πρὸς τὸ Μεγάβαζον, τὸν ὁποῖον »εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν Θρᾴκην στρατηγόν, διατάσσων αὐτὸν νὰ σηκώσῃ »τοὺς Παίονας ἀπὸ τοὺς τόπους των καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα των καὶ »τὰς γυναῖκάς των καὶ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὴν Περσίαν. Ἀμέσως λοιπὸν »ἱππεύς τις φέρων τὰς διαταγὰς τρέχει εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ πε»ράσας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐγχειρίζει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Μεγάβαζον. »Οὗτος δὲ ἀμέσως ἔλαβεν ὁδηγοὺς ἀπὸ τὴν Θρᾴκην καὶ ἐξεστράτευσε »κατὰ τῆς Παιονίας.

»Μαθόντες δὲ οἱ Παίονες, ὅτι οἱ Πέρσαι ἤρχοντο ἐναντίον των, συ»ναχθέντες ἐξεστράτευσαν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, νομίζοντες ὅτι »ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο θὰ ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσβάλωσιν οἱ Πέρσαι καὶ »ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐμποδίσωσι τὸ στράτευμα τοῦ Μεγαβάζου ἐπερχό»μενον.

»Οἱ δὲ Πέρσαι μαθόντες ὅτι οἱ Παίονες συνηθροίζοντο καὶ ἐφύλατ»τον τὴν εἴσοδον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, ἔχοντες ὁδηγούς, λαμβά»νουσι τὴν ἄνω ὁδόν, καὶ χωρὶς νὰ τὸ νοήσωσιν οἱ Παίονες, εἰσπί»πτουσιν εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν, οὔσας δὲ ἐρήμους ἀνδρῶν εὐκόλως τὰς »ἐκυρίευσαν. Οἱ δὲ Παίονες, ὡς ἔμαθον ὅτι αἱ πόλεις ἐκυριεύθησαν, »ἀμέσως διασκορπισθέντες ὑπῆγαν εἰς τὰ ἴδια καὶ παρεδίδοντο εἰς »τοὺς Πέρσας. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἐκ τῶν Παιόνων τοὺς Σιρο»παίονας καὶ Παιόπλας καὶ τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος Λί»μνης ἐσήκωσαν οἱ Πέρσαι ἀπὸ τὰς πατρίδας των καὶ τοὺς ἔφερον »εἰς τὴν Ἀσίαν.

»Οἱ δὲ κατοικοῦντες περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος καὶ Δόβηρες καὶ Ἀ-

»γριᾶνες καὶ Ὀδόμαντοι καὶ οἱ περὶ τὴν Πρασιάδα Λίμνην, »ποτὲ δὲν ἐκυριεύθησαν ἀπὸ τὸν Μεγάβαζον. Ἐπεχείρησε δὲ νὰ κυρι»εύσῃ καὶ τοὺς κατοικουμένους ἐντὸς τῆς λίμνης τῶν ὁποίων αἱ κα»τοικίαι εἶνε τοιαῦται: Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λίμνης στήνουσι σταυροὺς »ὑψηλοὺς καὶ ἐπάνω αὐτῶν ζευγνύουσι σανίδας ἔχοντες καὶ εἴσοδον »στενὴν ἀπὸ τὴν ξηρὰν μὲ μίαν γέφυραν. Αὐτοὺς δὲ τοὺς σταυροὺς »τοὺς ὑποστηρίζοντας τὰς σανίδας, ἔστησαν κατ' ἀρχὰς κοινῶς ὅλοι οἱ »πολῖται, μετὰ ταῦτα ὅμως τοὺς στήνουσιν ἀκολοθοῦντες νόμον τινὰ »τοιοῦτον. Ὁσάκις νυμφεύεταί τις (λαμβάνει δὲ ἕκαστος πολλὰς γυ»ναῖκας) φέρων ἀπὸ τὸ ὄρος τὸ ὀνομαζόμενον Ὄρβηλον τρεῖς σταυροὺς »τοὺς στήνει ὑποκάτω, κατοικοῦσι δὲ τοιουτοτρόπως............. »Περὶ τούτου θὰ δμιλήσωμεν κατωτέρω.

»Οἱ κυριευθέντες λοιπὸν Παίονες ἐφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν· ὁ δὲ Με»γάβαζος ἀφοῦ ὑπέταξε τοὺς Παίονας, πέμπει εἰς τὴν Μακεδονίαν »ἑπτὰ Πέρσας, οἱ ὁποῖοι μετ' αὐτὸν ἦσαν οἱ σημαντικώτατοι εἰς τὸ »στρατόπεδον· ἐπέμποντο δὲ αὐτοὶ πρὸς τὸν Ἀμύνταν νὰ ζητήσωσι »γῆν καὶ ὕδωρ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Βασιλέως Δαρείου. Εἶνε δὲ ἀπὸ τὴν »Πρασιάδα Λίμνην ἡ ὁδὸς πολλὰ σύντομος εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κα»τόπιν τῆς Λίμνης ἀμέσως εἶνε πρῶτον μεταλλεῖον ἀπὸ τὸ ὁποῖον μετὰ »ταῦτα εἶχεν εἰσόδημα ὁ Ἀλέξανδρος ἓν τάλαντον ἀργυροῦν καθ' »ἑκάστην. Μετὰ τὰ μεταλλεῖα δὲ καθὼς περάσῃ τις τὸ ὄρος τὸ λεγό»μενον Δύσωρον εἶνε εἰς τὴν Μακεδονίαν.»

Ἀκριβέστερον καὶ σαφέστερον δὲν ἠδύνατο νὰ περιγράψῃ ταῦτα ὁ Ἡρόδοτος. Ἄπορον δὲ φαίνεται ἡμῖν πῶς ἐκ τοιούτου κειμένου τόσον ἀντίθετοι προκύπτουσι γνῶμαι. Ἂς ἴδωμεν ἤδη ποῖα ἐκ τῶν λιμνῶν, ἃς ἀνεφέραμεν, παρουσιάζει τὰς συνθήκας ταύτας.

Πρὸς βορρᾶν τῆς Μακεδονικῆς χερσονήσου (Χαλκιδικῆς) καὶ μεταξὺ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου πρὸς ἀνατολὰς καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ πρὸς δυσμὰς ἐκτείνεται μακρὰ καὶ στενὴ κοιλάς, τῆς ὁποίας τὰ κατώτερα μέρη κατέχουσιν αἱ λίμναι Βόλβη καὶ Ἁγίου Βασιλείου. Ἡ μὲν Βόλβη, γνωστὴ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, κατέχει τὸ ἀνατολικὸν τῆς κοιλάδος μέρος καὶ ἔχει μῆκος μὲν 48 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 3—5· ἔχει καθαρὰ ὕδατα καὶ μέγα βάθος 5—6 μέτρων. Ἡ πρὸς τὸν Στρυμονικὸν κόλπον ἔξοδος ἐφράσσετο ὑπὸ ὀρέων διὰ μέσου τῶν ὁποίων ἤνοιξε τὴν ὁδόν του διὰ ῥήξεως ὁ Ῥήχιος ποταμός, ὅστις ἐκρέει ἐκ τῆς Βόλβης καὶ ἐσχημάτισε τὸν Αὐλῶνα, μήκους 7 χιλιομέτρων καὶ πλάτους 120 μόνον μέτρων, ὅστις Ἀρέντα Μπεσγὰζ καλεῖται σήμερον, ἴσως ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀρεθούσης, ἥτις κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, ὕπερθεν τῆς εἰσόδου τοῦ

Αὐλῶνος· ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς δὲ ὄχθης τῆς ἐξόδου εἶνε ὁ Βρομίσκος, ὅπου ὁ Βρασίδας κατερχόμενος ἐκ τῆς Ἄρνης καὶ διελθὼν τὸν Αὐλῶνα ἀφίκετο περὶ δείλην (Θουκυδ. Δ', 103). Ὁ κύριος Δήμιτσας ἐσφαλμένως τοποθετεῖ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τοῦ Ῥηχίου τὰς ἀνωτέρω πόλεις, ὅπερ βεβαίως εἶνε λάθος ἐκ παραδρομῆς.

Πρὸς δυσμὰς τῆς Βόλβης, ὅπου ἡ κοιλὰς εὐρύνεται, εἰς τὴν αὐτὴν περίπου γραμμὴν κεῖται ἡ λίμνη τοῦ Λαγκαδᾶ ἢ τοῦ Ἁγ. Βασιλείου ἐκ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου, κειμένου ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ὄχθης εἰς τὸ μέσον αὐτῆς. Ἔχει αὕτη μῆκος μὲν 12 χιλιομέτρων καὶ πλάτος ἴσον τοῦ τῆς Βόλβης· τρέφει καὶ αὕτη πολλοὺς καὶ διαφόρους ἰχθῦς καὶ ἀνήκει σήμερον εἰς τὰς ἰδιαιτέρας τοῦ Σουλτάνου κτήσεις. Ἀπέχουσιν αἱ λίμναι αὗται ἡ μία τῆς ἄλλης ἕνδεκα καὶ πλέον χιλιόμετρα, ἡ δὲ μεσολαβοῦσα πεδιὰς ἔχει ἀρκετὸν ὕψος περὶ τὸ μέσον καὶ ἐσφαλμένως ἀναφέρουσιν ὅτι συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς Βόλβης.

Εἰς τοὺς τοποθετοῦντας ἐπ' αὐτῆς καθὸ ἀνωνύμου τὴν Πρασιάδα τοῦ Ἡροδότου, ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Δήμιτσας ὅτι ἐπειδὴ αὕτη πολὺ μακρὰν τῆς Παιονίας κεῖται καὶ μακρύτερα ἀκόμη τοῦ Ὀρβήλου, ὁπόθεν καθ' Ἡρόδοτον ἐπορίζοντο ξυλικὴν πρὸς κατασκευὴν τῶν καλυβῶν των, ἡ τοιαύτη γνώμη καὶ εἰκασία οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ ὑπόστασιν.

Τὰ Τενάγη τῶν Φιλίππων.

(Λίμνη Πραβίου).

Μεταξὺ τῶν ὀρέων Παγγαίου (Μπουνὰρ-Δὰγ) πρὸς μεσημ., Συμβόλου πρὸς ἀνατολ., Μπὸζ-Δὰγ (Φαλακρὸν) πρὸς βορρᾶν καὶ Μενοικίου πρὸς δυσμὰς ἐκτείνεται ἡ εὐρεῖα πεδιὰς τῶν Φιλίππων ἢ ὅπως σήμερον λέγεται, ἡ πεδιὰς τῆς Δράμας. Ἔχει αὕτη μῆκος μὲν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς περὶ τὰ 60 χιλ., πλάτος δὲ 14—15. Τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος αὐτῆς παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τοῦ Πραβίου μέχρι τῆς Γεφύρας Κάραβος παρὰ τὸ χωρίον Καλαμπόκι εἰς μῆκος 17 περίπου χιλ. καὶ μέσον πλάτος 3—3,50 χιλ. κατέχει τὸ ἕλος τῶν Φιλίππων· σήμερον δὲ πρὸς τὸ ἄνω μέρος λέγεται λίμνη τοῦ Πραβίου. Ὅλος ὁ χῶρος οὗτος κατέχεται ἀπὸ ἕλη, ἔνθα φύονται παντοῖα φυτὰ λιμναῖα καὶ κάλαμοι. Μόνον δὲ περὶ τὸ μέσον τοῦ ἄνω ἕλους συγκεντροῦται εἰς μικρὰν ἔκτασιν καὶ βάθος καθαρὸν ὕδωρ, ὅπου φαίνεται ὑπάρχει καὶ μεγάλη πηγή, διότι ἐξ αὐτῆς ἐκρέει ποτάμιον τὸ ὁποῖον διασχίζει κατὰ μῆκος τὸ ἕλος καὶ συμβάλλει τῷ Ἀγγίτῃ ἄνωθεν τῆς γεφύρας τοῦ χωρίου Ἀγγίστα.

Δὲν εἰξεύρω ἐὰν ἄλλος τις ἔγραψεν ἢ ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ Πρασιὰς λίμνη εἶνε τὰ Τενάγη τῶν Φιλίππων, ἐπίσης ἀγνοῶ καὶ ἐάν τις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφέρῃ αὐτὰ ὡς λίμνην. Ὁ κ. Σταῦρος Μερτζίδης ἰατρός, κατοικῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ ἐν Δράμᾳ καὶ ἐν Καβάλᾳ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν πολλάκις νὰ ἐπισκεφθῇ πᾶσαν τὴν περὶ τὸ Πάγγαιον χώραν καὶ μελετήσῃ αὐτὴν καὶ ἐπιτοπίως διερευνήσῃ. Ἀποτέλεσμα τῆς περὶ τὰ γεωγραφικὰ μελέτης τῶν μερῶν τούτων εἶνε ἡ περὶ τῆς ἀρχαίας Γεωγραφίας πραγματεία, ἣν ἐξέδωκε τὸ 1885 ὑπὸ τὸν τίτλον: «Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναι αὐτῶν τοποθετήσεις». Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ἀφιεροῖ ἓν κεφάλαιον, τὸ ΙΔ', σελ. 100—109, εἰς τὴν Πρασιάδα λίμνην.

Ὁ κ. Μερτσίδης ἄνευ περιστροφῶν, ἀφοῦ κακίζει πάντας ὅσοι τοποθετοῦσι τὴν Πρασιάδα αὐθαιρέτως εἰς τὴν Βόλβην λίμνην ἢ τὴν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τοὺς ἄλλους ὅσοι τὴν φέρουσιν ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀχινοῦ ἢ τοῦ Βουτκόβου καὶ τῆς Δοϊράνης, ἀποφαίνεται μετὰ τόλμης, ἣν ἐμπνέει πεποίθησις, ὅτι ἡ Πρασιὰς Λίμνη εἶνε τὸ ἕλος τῶν Φιλίππων, ὅπερ Λίμνην τοῦ Πραβίου καλοῦσι σήμερον.

Τὴν γνώμην του ταύτην ἐπιρρωννύει καὶ τὸ ἀνώνυμον αὐτῆς καὶ δὲν πιστεύει, ὅτι οἱ τοσοῦτον ἀκριβεῖς καὶ λεπτολόγοι ἀρχαῖοι νὰ μὴ ἔδωσαν καὶ εἰς αὐτὴν ὀνομασίαν τινὰ πρὸς διάκρισιν τῶν ἄλλων λιμνῶν. Ὁ κ. Μερτσίδης ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι πάντοτε παρὰ τὰς λίμνας ὑπῆρχον καὶ ὁμώνυμοι πόλεις ἢ χωρία ἢ ὄρη ἢ καὶ ποταμοί, οἱ ὁποῖοι ἔδιδον ἢ ἐλάμβανον τὰ ὀνόματα. Οὕτω π. χ. ἡ Βοιβηὶς εἶχε παρὰ τὰς ὄχθας της τὴν Βοίβην· ἡ Νεσωνὶς τὴν πόλιν Νέσωνα, ἡ Βόλβη λίμνη τὴν Βόλβην ἢ Βολβόν, ἡ Κερκινῖτις τὸ ὄρος Κερκίνην, ἡ Λουδία τὸν Λουδίαν ποταμὸν καὶ τόσαι ἄλλαι, ἑπομένως πολὺ πιθανὸν καὶ ἡ Πρασιὰς νὰ εἶχε τὸ Πράσιον ἢ τὴν Πρασιάν. Οὕτω πως τὸ Πράβιον γίνεται Πράσιον καὶ τὰ τενάγη Πρασιὰς Λίμνη. Ὁ Ἡρόδοτος περιγράφων τὸν βίον τῶν ἐντὸς τῆς Πρασιάδος οἰκούντων καὶ τὸν τρόπον τῆς ἁλιείας, λέγει: «Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λίμνης στήνουσι σταυροὺς ὑψηλοὺς καὶ ἐπάνω »αὐτῶν ζευγνύουσι σανίδας....... Τοὺς σταυροὺς δὲ τούτους τοὺς ἔφε-»ρον ἀπὸ τὸ ὄρος τὸ ὀνομαζόμενον Ὄρβηλον» (Ἡροδ. Βιβλ. Α', 16).

Εἶνε μὲν εὔκολον νὰ βαπτίσῃ τις τὰ τενάγη εἰς Πρασιάδα Λίμνην καὶ τὸ Πράβιον εἰς Πράσιον, ἀλλὰ καὶ νὰ θέσῃ τις πλησίον αὐτῶν καὶ τὸν Ὄρβηλον δὲν εἶνε τόσον πρόχειρον. Ὁ κ. Μερτσίδης θεωρεῖ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἡροδότου ἢ παραποιημένον ἐκ τῶν ἀντιγράφων ἢ λελανθασμένον, καὶ ὅτι ἀντὶ τοῦ Παγγαίου ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὸν Ὄρβηλον, ὅστις κεῖται πολὺ μακράν. Ἀναλόγως δὲ πρὸς Βορρᾶν θέτει καὶ

τὸ Δύσωρον ὄρος, ὅπου νῦν τὸ Μπὸζ-Δάγ (φαλακρόν), ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἡ ἐπ᾽ αὐτοῦ ὁδὸς οὐδαμῶς φέρει ἀμέσως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὡς ἀλάνθαστον συμπέρασμα φέρεται, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἐπεσκέφθη τὰ μέρη ταῦτα καὶ ὅτι ἔγραφεν ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν. Εἶνε γνώμη, ἣν δυστυχῶς πολλοὶ ἀσπάζονται καὶ ἰδίως ὅσοι ἐκ τῶν γραφείων των γράφουσιν ἢ ἐκ μεμονωμένων περιηγήσεων κρίνουσι.

Ἡ Λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ ὡς Κερκινῖτις καὶ Πρασιάς.

Ἡ τὴν θέσιν τῆς Πρασιάδος διαφιλονεικοῦσα λίμνη εἶνε ἡ τοῦ Ἀχινοῦ, ἐκτεινομένη καὶ αὕτη δυτικῶς τοῦ Παγγαίου, ἥτις συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς λίμνης τοῦ Πραβίου διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ. Ἡ λίμνη αὕτη ἔχει τοὺς περισσοτέρους ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἐπικρατεῖ. Παραδέχονται δὲ αὐτὴν ὡς τὴν Κερκινίτιδα καὶ Πρασιάδα συγχρόνως.

Ἡ κοιλὰς τοῦ Στρυμόνος.

Μεσημβρινοδυτικῶς τῆς πεδιάδος τῆς Δράμας καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Παγγαίου ὄρους ἐκτείνεται μακρὰ καὶ ὡραία κοιλάς, ἔχουσα πρὸς ἀνατολὰς τὸ ὑπερύψηλον καὶ ὡραῖον ὄρος, τὸ Πάγγαιον (Μπουνὰρ-Δάγ) ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἄκρας τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ Ἀμφίπολις, πρὸς βορρᾶν τὸ Μενοίκιον ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ μέχρι τοῦ Στρυμόνος καὶ τὴν Κερκίνην (Μπέλες) ὡραίαν καὶ κατάφυτον ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ (Βαρδάρ).

Μεσημβρινῶς δὲ κεῖται σειρὰ ὀρέων ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ, καὶ εἶνε ταῦτα τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γνωστὸν καὶ συνεχόμενον ὄρος Κερδύλιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνατολικὴ ἄκρα ἡνοῦτό ποτε μὲ τὸ Πάγγαιον παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ὁ Στρυμὼν ἤνοιξε τὴν δίοδόν του. Πρὸς δυσμὰς τούτου κεῖται ὁ Βερτίσκος (ὄρος Σωχοῦ, Γερμάνι καὶ Ὀξυὰ) μέχρι τοῦ Λαχανᾶ, ὅπου ἡ ὁδὸς φέρει ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Σέρρας, καὶ δυτικῶς τούτου διευθυνομένου ὀλίγον πρὸς βορρᾶν ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ τὸ Δύσωρον ὄρος (Καρὰ-Δάγ), ὅπερ πρὸς βορρᾶν στρεφόμενον ἑνοῦται μετὰ τῆς Κερκίνης πρὸς νότον καὶ ταύτης στρεφομένης. Ἐκεῖ ὅπου ἑνοῦται ἡ Κερκίνη μὲ τὸ Δύσωρον εἶνε ἡ δίοδος, ἥτις φέρει πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ Αἰστραῖον (Στρούμνιτσα) καὶ σχηματίζεται οὕτως ἡ μεσημβρινὴ ἄκρα τῆς κοιλάδος παρὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμόν, ἥτις κλείεται πρὸς δυσμάς.

Ἡ ὡραία, εὐρεῖα καὶ μακρὰ αὕτη κοιλὰς ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ ἢ ἀπὸ τοῦ Παγγαίου ὄρους κειμένου πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Πετροβουνίου (Τασλὶ-Δάγ), ὅπου ἑνοῦται ἡ

Κερκίνη καὶ τὸ Δύσωρον καὶ στενοῦται ἡ κοιλάς, ἢ ὀρθότερον, ἀπὸ τῆς Ἀμφιπόλεως μέχρι τῆς Δοβήρου ἔχει μῆκος μὲν περὶ τὰ 125 χιλιόμετρα, μέσον δὲ πλάτος περὶ τὰ 18—20.

Ἡ κοιλὰς αὕτη, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν, ἔχει τρεῖς ὡραίας καὶ μεγάλας λίμνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία κατέχει τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτῆς καὶ κεῖται μεταξὺ τῶν ὀρέων Κερδυλίου (Ὀξυᾶς) εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ Ἄργιλος, ὅπου νῦν αἱ Κρούστοβες μεσημβρινῶς, τοῦ Παγγαίου πρὸς ἀνατολὰς καὶ τοῦ Μενοικίου πρὸς βορρᾶν, τῶν ὁποίων τὰ κράσπεδα βρέχει. Αὕτη εἶνε ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ ἣν σχηματίζει ὁ Στρυμὼν ποταμὸς κατερχόμενος ἐκ τοῦ Ὀρβήλου καὶ διὰ τῶν στενῶν τῆς Βέτραινας μεταξὺ Κερκίνης καὶ Μενοικίου εἰσέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα παρὰ τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου. Ἡ κοιλὰς αὕτη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ Παγγαίου μέχρι τῆς λίμνης τοῦ Βουτκόβου καλεῖται καὶ εἶνε κοιλὰς τοῦ Στρυμόνος, ἢ ὅπως σήμερον τὴν λέγουσι, πεδιὰς τῶν Σερρῶν, ἐκ τῆς σημαντικῆς καὶ ἀρχαίας πόλεως Σέρραι, ἥτις κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῆς μεσημβρινῆς δειράδος τοῦ Μενοικίου ὄρους, βαθύτερον εἰς τὴν πεδιάδα χωρούσης.

Ἠκριβολογήσαμεν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς κοιλάδος ταύτης, διότι ἐνταῦθα ἔκειτο καθ' Ἡρόδοτον ἡ Παιονία (Ἡροδ. Ε', 13). Παιονικὰ δὲ φῦλα κατῴκουν ἐκτὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος καὶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ Παγγαίου ὄρους καὶ τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων ὑπὸ διάφορα ὀνόματα. (Ἡροδ. Θουκυδ. Στράβ.)

Ὁ στρατηγὸς τοῦ Δαρείου Μεγάβαζος στρατοπεδεύων ἐν Θρᾴκῃ, ὡς ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ κυριεύσῃ τοὺς Παίονας, ἔλαβεν ὁδηγοὺς ἐκ Θρᾴκης καὶ ἐπορεύετο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Δὲν μᾶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος ποίαν ἠκολούθησεν ὁδὸν ἡ στρατιὰ τῶν Περσῶν, ἐὰν ἦλθε διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ἡ ὁδὸς ὅμως ἣν ἔδει νὰ ἀκολουθήσῃ βεβαίως ἦτο ἡ παραλία. Καὶ μέχρι μὲν τῆς Καβάλας μία παραλία ὁδὸς φέρει ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ σήμερον ἀκόμη· δι' αὐτῆς κατῆλθεν ὕστερον καὶ ὁ Ξέρξης ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Ἑλλάδος. (Ἡρόδοτ. Βιβλ. Ζ', 109 καὶ ἑξῆς.)

Οἱ δὲ Παίονες μαθόντες τοῦτο καὶ συναχθέντες ἐξεστράτευσαν πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, νομίζοντες ὅτι ἐκεῖθεν θὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν εἰσβολήν των οἱ Πέρσαι. (Ἡροδ. Ε'.) Καὶ δικαίως, διότι, ἐὰν οἱ Παίονες κατῴκουν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ καὶ ἡ Παιονία κατεῖχε τὴν κοιλάδα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς λίμνης τοῦ Βουτκόβου μέχρι

τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, ἡ μόνη εἴσοδος εἰς αὐτὴν διὰ θαλάσσης εἶνε αὐτὸς ὁ Στρυμονικὸς κόλπος καὶ ἡ διὰ τῆς Ἀμφιπόλεως εἴσοδος. Εἰς τὸ μέρος λοιπὸν τοῦτο κατέβησαν ὡπλισμένοι οἱ Παίονες καὶ περιέμενον τοὺς Πέρσας. Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Περσικὸς στρατός, κατερχόμενος ἐκ τῆς Θράκης εἰς τὴν Παιονίαν, παρηκολουθεῖτο καὶ ὑπὸ πλοίων ἢ καὶ πολὺ πιθανὸν μόνον διὰ πλοίων νὰ ἐπεχείρησε τὴν ἀποβίβασιν.

Οἱ Πέρσαι ὅμως μαθόντες ὅτι οἱ Παίονες ἐφύλαττον τὴν εἴσοδον ἐκ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης, ἔχοντες ὁδηγούς, λαμβάνουσι τὴν ἄνω ὁδόν. Βεβαίως τὴν κατάληψιν τῆς εἰσόδου ἐκ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης ἔμαθον οἱ Πέρσαι πρὶν φθάσωσιν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, δηλ. τὸν Στρυμονικὸν κόλπον καὶ διὰ νὰ λάβωσι τὴν ἄνω ὁδόν, πιθανώτατα εὑρίσκοντο πρὸς τὸν κόλπον τῆς Καβάλας, διότι μία παραλία ὁδὸς φέρει ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ σήμερον ἀκόμη, ἡ δὲ θαλασσία ἀκολουθοῦσα τὴν ξηράν, εἰς τὴν Καβάλαν πρῶτον θὰ φέρῃ καὶ αὕτη. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔμαθον οἱ Πέρσαι τὴν κατάληψιν τῆς εἰσόδου καὶ ἔλαβον τὴν ἄνω ὁδὸν διὰ τῆς πεδιάδος τῶν Φιλίππων, ἥτις καὶ συντομώτερον φέρει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ.

Ἀπὸ τῆς Καβάλας ὅμως εὐθὺς ὡς διέλθῃ τις τὸ Σύμβολον ὄρος, ὅπερ ἐνταῦθα εἶνε καὶ χαμηλότερον, ἀμέσως εὑρίσκεται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων· αὐτόθι ἀκριβῶς ὅπου τὸ σημερινὸν χωρίον Βασιλάκη, ἡ ὁδὸς διχάζεται καὶ ἡ ἀριστερὰ ἀκολουθοῦσα τὰς ὑπωρείας τοῦ Συμβόλου ὄρους ἔχουσα δεξιὰ τὸ ἕλος, φέρει εἰς τὸ Πράβιον (Πέργαμον), ὅπου πάλιν διχάζεται καὶ ἡ μὲν ἀριστερὰ διὰ μέσου τοῦ Συμβόλου καὶ Παγγαίου φέρει εἰς Ἠιόνα καὶ Ἀμφίπολιν, ἡ δὲ ἄλλη ἀκολουθοῦσα τὰς πρὸς βορρᾶν ὑπωρείας τῆς Παγγαίου ἔχουσα δεξιὰ τὸ ἕλος καὶ μεσημβρινοδυτικῶς στρεφομένη ἔχουσα δεξιὰ τὸν Ἀγγίτην ποταμόν, φέρει ἐπίσης εἰς Δραβίσκον καὶ Ἀμφίπολιν. Οἱ Πέρσαι ὅμως ἅμα διελθόντες τὸ Σύμβολον ὄρος ἔλαβον τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ ὁδόν, ἔχοντες ἀριστερὰ τὸ ἕλος καὶ δεξιὰ τοὺς Φιλίππους. Φθάσαντες δὲ εἰς τὸν Ἀγγίτην ποταμὸν ἠκολούθησαν τὴν μεταξὺ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Μενοικίου καὶ αὐτοῦ ὁδὸν καὶ ἔχοντες ἀριστερὰ τὸν Ἀγγίτην, ἔφθασαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ἀκριβῶς ὅπου ὁ Ἀγγίτης χύνεται εἰς τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινοῦ, ἥτις κατέχει, ὡς εἴπομεν, τὸ κατώτερον τῆς κοιλάδος μέρος πρὸς τὴν εἴσοδον.

Οἱ Πέρσαι εἰσερχόμενοι εἴτε διὰ τῆς μιᾶς εἴτε διὰ τῆς ἄλλης ὁδοῦ αὐτὴν ἔπρεπε πρῶτον ν' ἀπαντήσωσι καὶ περὶ αὐτῆς ἔπρεπε νὰ κάμῃ λόγον ὁ Ἡρόδοτος πρώτιστα.

Τὴν λίμνην ταύτην ὄχι μόνον δὲν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ μάλιστα ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ λέγει : **Ἐπὶ ποταμὸν Ἀγγίτην ἐκδιδόντα εἰς τὸν Στρυμόνα** (Ἡροδ. Ε', 15 καὶ ἀλλαχοῦ). Ὁ Δαρεῖος θέλων ν' ἀνταμείψῃ τὸν Μιλήσιον Ἱστιαῖον διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις του, τῷ εἶπε νὰ ζητήσῃ ὅ,τι θέλει, οὗτος δὲ ἐζήτησε τὴν Μύρκινον τὴν Ἠδωνίδα (Ἡροδ. Ε', 11. Θουκυδ. Δ', 107). Ὁ δὲ τόπος οὗτος εἶνε εἰς τὸν Στρυμόνα ποταμὸν καὶ ὀνομάζεται Μύρκινος. (Ἡροδ. Ε', 23). Ἠδωνὶς δὲ ὠνομάζετο ὅλη ἡ βορειανατολικὴ πλευρὰ τῶν ὀρέων Βερτίσκου καὶ Κερδυλίου μέχρι τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ ἢ τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ καὶ ἀπετέλει μέρος τῆς Βισαλτίας. Εἰς τὴν βορειοτέραν ἄκραν αὐτῆς εἰσχωρούσης εἰς τὴν λίμνην καὶ ἀπέναντι τῆς συμβολῆς τοῦ Ἀγγίτου ἔκειτο ἡ Μύρκινος. Ἄνω τῆς λίμνης εἰς θέσιν κατάφυτον καὶ κατάρρυτον, ἐξ οὗ εἶνε ἄποπτα ὅλα τὰ πρὸς βορρᾶν, κεῖται τὸ χωρίον Ἀηδονοχῶρι ἤ, ὅπως οἱ γείτονες Τοῦρκοι ἐμπαικτικῶς τὸ καλοῦσι, Γαϊδαροχῶρι. Ἐκεῖ εὑρίσκονται πολλὰ ἀρχαιοτήτων λείψανα, τὰ ὁποῖα μάλιστα οἱ κατὰ καιροὺς διδάσκαλοι συλλέξαντες τὰ φυλάττουσιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου· ἄνωθεν τοῦ χωρίου ἐπὶ λόφου εἶνε μικρὸν μοναστήριον Ἅγιος Ἰωάννης· ἐκεῖ εἶδον ἐπιτύμβιον πλάκα καλῆς τέχνης ἐπὶ μέλανος μαρμάρου παριστῶσαν πεζὸν μαχόμενον πρὸς ἱππέα. Μεταξὺ δὲ τοῦ χωρίου καὶ τοῦ μοναστηρίου εὑρίσκονται πολλοὶ τάφοι, τοὺς ὁποίους οἱ κάτοικοι ἀνοίγουσι καὶ εὑρίσκουσιν ἐνίοτε διάφορα κοσμήματα· νομίσματα δὲ εὑρίσκονται πάμπολλα, χάλκινα τὰ πολλὰ καὶ πλεῖστα ἠγόρασα τοιαῦτα, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἐκ παραδόσεως λέγουσιν ὅτι ἐκεῖ ἦτο ἄλλοτε μεγάλη πόλις. Τὸ (Α) Ἠδωνοχῶρι δὲν εἶνε ἡ τῶν Ἠδωνῶν χώρα ;

Πρῶτος καὶ μόνος ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅστις ἀναφέρει μὲ τὸ ὄνομα Κερκινῖτις τὴν λίμνην ταύτην, εἶνε ὁ Ἀρριανός. «Ἅμα δὲ »τῷ ἦρι ἀρχομένῳ ἐξελαύνει ἐφ' Ἑλλησπόντου, τὰ μὲν κατὰ Μακεδο»νίαν τε καὶ τοὺς Ἕλληνας....... ἦν δὲ αὐτῷ ὁ στόλος παρὰ τὴν λί»μνην τὴν Κερκινῖτιν ὡς ἐπ' Ἀμφίπολιν καὶ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ »τὰς ἐκβολάς, διαβὰς δὲ τὸν Στρυμόνα παρήμειβε τὸ Πάγγαιον ὄρος» κτλ. (Ἀρριαν. Ἀνάβασ. Α', 11, 3).

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου φαίνεται ὅτι ὁ στόλος τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς Κερκινίτιδος, ὥς τινες ὑποθέτουσιν, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ Στρυμόνος παρὰ τὰς ἐκβολάς. Ἐνταῦθα εὐρύνεται ἡ κοίτη τοῦ Στρυμόνος καὶ σχηματίζεται κολπίσκος βαθύτατος, ὅπου καὶ σήμερον

ἀκόμη μεγάλα μάλιστα πλοῖα καταφεύγουσιν ἐν καιρῷ τρικυμίας.

Ἐκ τῶν νεωτέρων οἱ πλεῖστοι (τὴν γνώμην τῶν ὁποίων συμμερίζεται καὶ ὁ κ. Δήμιτσας) παραδέχονται ὅτι Πρασιὰς Λίμνη εἶνε ἡ τοῦ Ἀχινοῦ, ἣν συγχρόνως ἀναγνωρίζουσιν ὡς τὴν Κερκινῖτιν τοῦ Ἀρριανοῦ, ἐνῷ ἀφίνουσιν ἀνωνύμους ἄλλας παρακειμένας. Ὁ δὲ κ. Δήμιτσας ἀγωνίζεται πολὺ μάλιστα ν' ἀποδείξῃ τοῦτο καὶ τέλος παραδέχεται τὸ διώνυμον τῆς λίμνης, ἐξ ὧν τὸ μὲν Πρασιὰς εἶνε Παιονικόν, Κερκινῖτις δὲ ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐκ τοῦ ὄρους Κερκίνη τοῦ Θουκυδίδου, τὸ ὁποῖον ὅμως κεῖται πολὺ ἄνω τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ, ὥρας 10 περίπου (Δήμ. χωρογρ. σελ. 202).

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο νομίζομεν, ὅτι φθάνουσιν οἱ τὴν Κερκινίτιδα καὶ Πρασιάδα ταὐτίζοντες ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου τοῦ Ἡροδότου, τὸ ὁποῖον παρερμηνεύουσιν: «Οἱ δὲ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος καὶ αὐτὴν τὴν »λίμνην τὴν Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου ..... »ἔστι δὲ σύντομος κάρτα εἰς τὴν Μακεδονίαν».

Ἐνταῦθα ἐξ ἅπαντος συμβαίνει σύγχυσίς τις καὶ ταυτίζουσι τὸ Πάγγαιον ὄρος πρὸς τὴν Πρασιάδα λίμνην, ἐνῷ ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλεῖ περὶ δύο χωριστῶν πραγμάτων. Διότι, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ὁ Ἡρόδοτος σαφῶς λέγει, ὅτι ὁ Μεγάβαζος καθυπέταξεν: «ἐκ τῶν Παιόνων τοὺς »Σιροπαίονας καὶ Παιόπλας καὶ τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος Λίμνης».

Ὅταν λοιπὸν ταυτίζωσι τὸ Πάγγαιον ὄρος πρὸς τὴν Πρασιάδα Λίμνην, ἥτις εἶνε λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ καὶ Κερκινῖτις συγχρόνως, τότε κατ' ἀνάγκην τοὺς Σιροπαίονας, οἵτινες κατῴκουν πέριξ τῶν Σερρῶν, ἥτις καὶ Σίρις ἐκαλεῖτο καὶ τοὺς Παιόπλας, οἵτινες κατῴκουν ἄνω τῶν Σερρῶν βορειοδυτικῶς εἰς τὸ ἀνώτερον τῆς κοιλάδος μέρος καὶ τὰ ἄλλα ἀκόμη φῦλα τὰ μέχρι τῆς Πρασιάδος, πρέπει νὰ τὰ θέσωμεν μεταξὺ τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ, ὅπερ οὔτε λογικὸν εἶνε, οὔτε καὶ χῶρος νὰ τὰ περιλάβῃ ὑπάρχει.

Ἀφοῦ λοιπὸν τόσοι σοφοὶ παραδέχονται τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινοῦ ὡς τὴν Κερκινίτιδα καὶ τὴν Πρασιάδα συγχρόγως, τὴν δὲ γνώμην αὐτῶν καὶ παραδέχεται καὶ ὑποστηρίζει ὁ διακεκριμένος παρ' ἡμῖν γεωγράφος κ. Μ. Δήμιτσας, ἂς ἐπιτραπῇ καὶ εἰς ἡμᾶς ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἐρωτήσωμεν τίνι τρόπῳ θὰ συμβιβάσωσι τὰ ἀνωτέρω περὶ Πρασιάδος πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορούμενα.

Πάντη ἀνεξήγητον μένει εἰς τὸν κ. Δήμιτσαν, πῶς κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐκ τῆς Πρασιάδος καὶ τοῦ παρακειμένου Δυσώρου μετέβαινέ τις εὐθὺς εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν ἐπὶ Ἀμύντου, ἥτις μόλις ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Διὸ δή, κατὰ τὴν γνώμην του, ὁ ἐσφαλμένος

συνδυασμὸς τοῦ Ὀρβήλου, τῆς Πρασιάδος, τοῦ Δυσώρου καὶ τῆς ἐπὶ Ἀμύντου Μακεδονίας, ἀποδοτέος εἰς τὴν τοῦ Ἡροδότου ἄγνοιαν τῶν μερῶν τούτων, ὡς ὀρθῶς καὶ ὁ Μάνερτ περὶ τούτων παρατηρεῖ (Δημ. χωρ. σελ. 203).

Ὁ Ἡρόδοτος πταίει. Μ' ὅλας τὰς σοφὰς παρατηρήσεις τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἴξευρε τί ἔγραφεν, ἀφοῦ καὶ τὰ ὡς παραμύθια περὶ ἄλλων μερῶν θεωρούμενα, ἀληθῆ καὶ ἀκριβέστατα ἀπεδείχθησαν.

Θὰ φανῶμεν καὶ δικαίως ὑπὲρ τὸ δέον τολμηροὶ ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἡμεῖς οὐ μόνον ἀρνούμεθα τὴν ταυτότητα τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ μὲ τὴν τῆς Πρασιάδος, ἀλλὰ οὐδὲ ὡς Κερκινῖτιδα παραδεχόμεθα αὐτὴν ἀκόμη μ' ὅλην τὴν ῥητὴν τοῦ Ἀρριανοῦ μαρτυρίαν.

Ὁ Στρυμὼν ποταμός, ἐκ τῶν ὑπερβορείων μερῶν κατερχόμενος, εἰσέρχεται διὰ τῶν στενῶν τῆς Βέτραινας εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν. Ἄλλοτε ἄφινε δεξιὰ τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου, νῦν δὲ χύνεται εἰς αὐτὴν ἀπό τινος (7-8 ἐτῶν)· ἐξερχόμενος ταύτης φέρεται πρὸς τὰς μεσημβρινὰς ἄκρας τῆς πεδιάδος πρὸς τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων καὶ ἀλλάσσει συχνὰ κοίτην, ἥτις εἴς τινα μέρη εἶνε εὐρεῖα καὶ εἰς ἄλλα στενὴ καὶ βαθεῖα. Κάτωθεν ὅμως τῆς Νιγρίτας ἡ κοίτη εὐρύνεται πολὺ καὶ σχηματίζεται ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ, ἥτις δὲν εἶνε οὔτε ἡ Πρασιάς, οὔτε ἡ Κερκινῖτις, ὡς θέλομεν ἀποδείξει. Ὁ Στρυμὼν φέρεται παρὰ τὸ χωρίον Ἀχινοῦ καὶ ἀποτόμως στρέφεται πρὸς βορρᾶν παρὰ τὰ χωρία Πιθιλινὸ καὶ Δοξόπη· ἐκεῖ φαίνεται ἡ ῥοὴ καὶ ἔχει βάθος ἀρκετόν. Ὅλον τὸ ἄλλο τῆς λίμνης μέρος εἶνε ἀβαθὲς καὶ εἰς πολλὰ μέρη δεικνύονται ὑπὸ τῶν ἁλιέων ἴχνη ἀρχαίων κτιρίων ὑπὸ τὸ ὕδωρ. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τῆς λίμνης τὸ σχῆμα δεικνύει ὅτι ὁ ποταμὸς εὐρυνόμενος ἀκολουθεῖ τὰς διαφόρους αὐτοῦ στροφάς.

Ἡ λίμνη αὕτη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ δὲν ὑπῆρχεν ἢ δὲν εἶχε τὰς σημερινὰς διαστάσεις, διότι ἐκεῖνοι ἐφρόντιζον ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας ῥοῆς τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐκαθάριζον τὴν πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως κοίτην αὐτοῦ παρὰ τὴν Γέφυραν.

Ἐκ τοῦ ὄρους Ὀξυᾶς (Βερτίσκου), ὅπερ μεσημβρινῶς τῆς λίμνης ὑψοῦται, κατέρχεται χείμαρρος παρὰ τὸ χωρίον Καστρὶ διὰ χαράδρας ἀποτόμου καὶ κατωφεροῦς, ὅστις εἶνε ὁ Βισάλτης. (Δήμ. χωρ. σελ. 170). Οὗτος δέχεται τὰ ὕδατα μεγάλης ἐκτάσεως καὶ ἐν καιρῷ βροχῶν καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἄνοιξιν, ὁπότε ἀναλύουσι μεγάλαι ποσότητες χιόνος, εἶνε φοβερὸς καὶ παρασύρει ὁλοκλήρους βράχους. Ὁ χείμαρρος οὗτος

συμβάλλει σήμερον καθέτως τῷ Στρυμόνι, παρὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας γεφύρας καὶ πάντοτε πληροῖ τὴν κοίτην πετρῶν. Ὅταν τοῦτο συμβαίνῃ, οἱ ἐκεῖ κάτοικοι μ' ἐβεβαίωσαν, ὅτι ὁ ποταμὸς στρέφεται πρὸς τὰ ἄνω, τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ ὁρμή του, ὥστε τὰ ἄνω τῆς γεφύρας μέρη πλημμυροῦσιν. Ἀπαράλλακτα συμβαίνει τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Πηνειοῦ, εἰς ὃν καθέτως χύνεται ὁ Τιταρήσιος ποταμός (Ξηριᾶς)· ἡ ὁρμή του ἐκτοπίζει τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ καὶ τὰ στρέφει πρὸς τὴν Νεσωνίδα λίμνην, ἣν πλημμυρεῖ καὶ δι' αὐτῆς τὴν Βοιβηΐδα. Τὰ αὐτὰ βεβαίως συνέβαινον καὶ τότε, ἀλλὰ διὰ νὰ προλάβωσι τὰς πλημμύρας ἐκανόνισαν, ὡς φαίνεται, τὴν κοίτην τοῦ χειμάρρου διὰ τείχους κυκλοτεροῦς, ἴχνη τοῦ ὁποίου καὶ σήμερον φαίνονται· δι' αὐτοῦ ἔστρεφον δεξιὰ τὸ ῥεῦμα καὶ ἐχύνετο εἰς τὸν Στρυμόνα ἀκριβῶς παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τοῦ Κερδυλίου. Σήμερον ἡ τεχνητὴ αὕτη κοίτη τοῦ χειμάρρου προσεχώθη καὶ συχνὰ φράττει τὴν ῥοήν· προσθέσατε δὲ ὅτι τὴν ἐλευθέραν τοῦ Στρυμόνος ῥοὴν παρεμποδίζουσι διὰ τεχνητῶν μέσων καὶ οἱ κερδοσκόποι τῶν ἰχθυοτροφείων ἐνοικιασταί. Ἐντεῦθεν νομίζω καὶ ἡ μεγάλη τῆς λίμνης ἐπέκτασις πρὸς τὰ ἄνω.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἂς ἐπιτραπῇ ἡμῖν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου: «Ἡ δὲ γῆ αὕτη ἡ περὶ τὸ Πάγγαιον οὖρος καλέεται Φυλλὶς κατατείνουσα τὰ μὲν πρὸς ἑσπέραν ἐπὶ τὸν ποταμὸν Ἀγγίτην ἐκδιδόντα εἰς τὸν Στρυμόνα, τὰ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τείνουσα εἰς αὐτὸν τὸν Στρυμόνα......».

Οὐδὲν σαφέστερον καὶ περιγραφικώτερον τοῦ μέρους τούτου καὶ ἀντάξιον τῆς λεπτολόγου ἀκριβείας τοῦ πατρὸς τῆς Ἱστορίας. Ἡ Φυλλὶς κεῖται κατὰ μῆκος ἐπὶ τῶν κρασπέδων τοῦ Παγγαίου καὶ ἐκτείνεται ἀκριβῶς πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἀγγίτου, ἔχουσα πρὸς νότον τὸν Στρυμόνα, ὁ δὲ Ἀγγίτης ποταμὸς χύνεται εἰς τὸν Στρυμόνα καὶ οὐχὶ εἰς τὴν λίμνην. Ὁ Ἀγγίτης ἐφύλαξε τὸ ὄνομά του μέχρις ἡμῶν καὶ οὐδεὶς ποτε διενοήθη νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν ταυτότητά του. Ἐκ τῆς παρουσίας ὅμως τῆς λίμνης, ἣν ἐβάπτισαν Κερκινίτιδα καὶ Πρασιάδα συγχρόνως, ἀπεφάνθησαν πολλοὶ ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο εἶνε λανθασμένον καὶ ἕτεροι ζητοῦσιν ἀλλαχοῦ τὸν Ἀγγίτην.

Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὴν πείσμονα ἐμμονὴν τῶν πολλῶν εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο παρατηρῶ ὅτι ὁ εἷς ἀκολουθεῖ τὸν ἄλλον ἄνευ τινὸς ἐξελέγξεως καὶ τὰ αὐτὰ ἀναμασσῶσιν ἐπιχειρήματα. Οὐδεὶς δὲ διενοήθη ποτὲ νὰ διαφιλονεικήσῃ τοῦ Ἀρριανοῦ τὴν Κερκινίτιδα, τὴν ὁποίαν αὐτογνωμόνως ταυτίζουσι τῇ Πρασιάδι καὶ δὲν δυσκολεύονται καθόλου νὰ φέρωσι τὴν ἐπὶ Ἀμύντου Μακεδονίαν

τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, νὰ παρεμβάλωσι μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς λίμνης τὸ Δύσωρον, νὰ καθίσωσιν ἐπὶ τοῦ Μενοικίου τὸν Ὄρβηλον καὶ νὰ μετατοπίσωσι τὸ Πάγγαιον πρὸς ἀνατολάς. Ποῦ ;...... νὰ τὸ ῥίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν πέραν τῆς Θάσου ἴσως καὶ νὰ παρεμβάλωσι μεταξὺ Παγγαίου καὶ λίμνης Ἀχινοῦ τόσα ἔθνη καὶ Σιροπαίονας καὶ Παιόπλας καὶ ἄλλα μέχρι τῆς Πρασιάδος φῦλα, καὶ ὅλα ταῦτα διὰ νὰ συμβιβάσωσι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ ἱστορούμενα.

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρει τὴν πλήμμυραν τοῦ Στρυμόνος οὔτε ὡς λίμνην, ἥτις τότε ἢ δὲν ὑπῆρχεν, ἢ δὲν εἶχε τὰς σημερινὰς διαστάσεις. Ὁ δὲ Θουκυδίδης, ὅστις ἐπιτοπίως ἔγραψε τὰ ἐπὶ τὴν Ἀμφίπολιν ἱστορούμενα μεταξὺ Κλέωνος καὶ Βρασίδα, ἔρχεται εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης, ἣν ἐσχημάτισα ἐκ τῶν ἐπὶ τόπου παρατηρήσεών μου, μὴ δυνάμενος νὰ συμβιβάσω τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων παραδεδεγμένα, λέγει: «Προηγουμένως οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδυνήθησαν διερχόμενοι διὰ τῆς Θεσ-»σαλίας νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Στρυμόνος καὶ νὰ προσβάλλωσι τοὺς »συμμάχους τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἐνόσῳ δὲν ἦσαν κύριοι τῆς γεφύρας δὲν »θὰ ἠδύναντο νὰ διέλθωσι τὸν ποταμὸν τοῦτον, ὅστις σχηματίζει εὐ-»ρεῖαν λίμνην ἄνωθεν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ὁποίου τὸ πλησίον τῆς »Ἠιόνος στόμιον φυλάσσεται ὑπὸ πλοίων» (Θουκυδ. Βιβλ. Δ', Κεφ. 109)· καὶ ἀλλαχοῦ, περιγράφων τὰς κινήσεις τοῦ Κλέωνος, ἀναφέρει μόνον «πρὸς τὴν λίμνην».

Ἐὰν παρατηρήσωμεν μεθ' ὁποίας λεπτομερείας καὶ ἀκριβείας περιγράφει ὁ Θουκυδίδης τὰς κινήσεις τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων καὶ προσδιορίζει τὰς θέσεις καὶ τὰς ἄλλας περὶ τὴν Ἀμφίπολιν πόλεις, εἶνε ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶσιν ὅτι παρέλειψε τὸ ὄνομα τῆς λίμνης, ἥτις ἔβρεχε τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἡ Ἀμφίπολις.

Ἡ λίμνη τοῦ Βουτκόβου.

(Κερκινῖτις).

Εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν πρὸς δυσμὰς καὶ περὶ τὸ μέσον τῆς ὅλης κοιλάδος, μεταξὺ τῶν ὀρέων Κερκίνης πρὸς βορρᾶν καὶ Δυσώρου πρὸς νότον, ὅπου ἡ κοιλὰς στενοῦται, καὶ δεξιὰ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ εἰσερχομένου εἰς τὴν πεδιάδα ἐκ τῶν στενῶν τῆς Βέτραινας, κεῖται ἡ λίμνη τοῦ Βουτκόβου, ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῇ χωρίου λαβοῦσα τὸ ὄνομα. Εἰσερχόμενος ὁ Στρυμὼν εἰς τὴν πεδιάδα ἀλλάσσει συχνὰ κοίτην καὶ δι' ἐπισωρεύσεως ἄμμου καὶ πετρῶν κατέστησεν ἄγονον καὶ ἀκαλλιέργητον μέγα μέρος τῆς ἄνω κοιλάδος αὐτοῦ.

Πρὸ ἐτῶν ἀφήσας τὴν κοίτην ἐχύνετο εἰς τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου, νῦν δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὰς παλαιάς του κοίτας καὶ ἀφίνει δεξιὰ τὴν λίμνην. Ἄνω τῆς λίμνης ταύτης ἡ κοιλὰς βαθμηδὸν στενοῦται ὡς καὶ περὶ τὸ μέσον τῶν δύο λιμνῶν Βουτκόβου καὶ Δοϊράνης εἰς τὴν θέσιν Δουὰ-Τεπέ (λόφος προσευχῆς). Ἡ Κερκίνη καὶ τὸ Δύσωρον διὰ χαμηλῶν προεκτάσεων ἑνοῦνται καὶ χωρίζουσιν εἰς δύο τὴν ἄνω κοιλάδα· ἐνταῦθα εἶνε καὶ ἡ διανομὴ τῶν ὑδάτων. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης (Δουὰ-Τεπὲ) τὰ μὲν διευθύνονται πρὸς ἀνατολὰς καὶ χύνονται εἰς τὴν λίμνην τοῦ Βουτκόβου, τὰ δὲ ἀντίθετον ἔχοντα ῥοὴν πρὸς δυσμάς, χύνονται εἰς τὴν τῆς Δοϊράνης.

Ἡ λίμνη λοιπὸν αὕτη (ἡ τοῦ Βουτκόβου) κειμένη εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Κερκίνης καὶ σχηματιζομένη ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν ὑδάτων τοῦ ὄρους τούτου, εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ ἀναφερομένη Κερκινῖτις, τὴν ὁποίαν μόνος αὐτὸς ἀναφέρει, ὅσον γνωρίζω.

Ἡ λίμνη αὕτη μετατοπισθεῖσα ἐν ἀγνοίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ ὀλίγον κάτωθεν τῆς θέσεώς της εἰς τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινοῦ, ἀνώνυμον τότε, φέρει τόσην ἀναστάτωσιν εἰς τὰ κείμενα τοῦ Ἡροδότου. Ἄλλως τε ὁ Ἀρριανὸς θέτων ὡς ἀφετηρίαν τοῦ στόλου τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, δὲν ἔδωκε προσοχὴν οὔτ' ἠκριβολόγησεν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς Κερκινίτιδος καὶ ὠνόμασε τὴν μίαν, ἀνώνυμον οὖσαν, ἀντὶ τῆς ἄλλης. Πολὺ πιθανὸν δὲ καὶ νὰ τὸν παρεξηγῶμεν ἡμεῖς, διότι διὰ τῆς φράσεως **παρὰ τὴν λίμνην τὴν Κερκινῖτιν** νὰ ἐννοῇ καὶ τὴν πράγματι ταύτην τὴν ἀπωτέρω κειμένην.

Ἐκ τῶν περὶ τὴν Κερκινίτιδα οἰκούντων οἱ λογιώτεροι καὶ οἱ διδάσκαλοι τῶν πέριξ χωρίων καὶ ἐν Σέρραις καὶ ἐν Νιγρίτᾳ παραδέχονται ὡς Πρασιάδα τὴν λίμνην ταύτην, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν, πολὺ δίκαιον ἔχουσι καὶ ὅλων τῶν ἄλλων τῶν περὶ Πρασιάδος γραψάντων ὀρθότερα αὐτοὶ σκέπτονται καὶ πλησιέστερον εἰς τὴν ἀλήθειαν εὑρίσκονται. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ πολὺς Κίπερτ καὶ ταύτην σημειοῖ εἰς τοὺς Ἀρχαιολογικούς του χάρτας ὡς Πρασιάδα, ἀλλὰ δι' ἐρωτηματικοῦ σημείου, τὸ ὁποῖον θέτει ὅπου δὲν ἔχει σαφῆ γνώμην.

Ἡ Κερκινῖτις σχήματος σχεδὸν στρογγύλου ἔχει μέσην διάμετρον 5 περίπου χιλιομέτρων, ὥστε ἡ ἔκτασίς της δὲν εἶνε καὶ τόσον μικρὰ ὅπως τινὲς τὴν φαντάζονται. Κεῖνται δὲ πέριξ αὐτῆς χωρία πολλά, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἠδύνατο νὰ διαθρέψῃ τοιαῦτα· καὶ περιβάλλεται ἀπὸ ἕλη τὸ πλεῖστον, ἕλος καὶ αὐτὴ οὖσα· εἶνε δὲ ἰχθυοφόρος ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ λίμναι. Ἐὰν δὲ ἐπλήρου καὶ τοὺς ἄλλους τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἡροδότου ὅρους καὶ ἡ Μακεδονία δὲν ἦτο τόσῳ μα-

κρὰν καὶ ὑπῆρχεν ὁμοιότης τις τοῦ τρόπου τῆς ἁλιείας, δὲν θὰ εἴχομεν κανένα δισταγμὸν νὰ παραδεχθῶμεν ταύτην ὡς τὴν Πρασιάδα καὶ νὰ συμβιβάσωμεν οὕτω τὴν γνώμην τινῶν, ταυτιζόντων τὴν Κερκινίτιδα πρὸς τὴν Πρασιάδα.

('Ακολουθεῖ) **Μ. Χρυσοχόος**

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ

ΚΑΙ Η ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ ΕΝΝΟΙΑ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ BUNSEN.

Περὶ τὸ 495 ἤρξατο διδάσκων ὁ Σωκράτης ἐν Ἀθήναις τὴν δημώδη αὐτοῦ φιλοσοφίαν.

Ἡ περιγραφὴ τοῦ Ξενοφῶντος περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Σωκράτους μετὰ τῆς εὐγενοῦς νεολαίας καὶ τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀριστοκρατίας δεικνύει τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἄβυσσον, ἥτις ἐχώριζε τὸν Σωκράτην ἀπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Ὅσον ἀνεπαρκὴς καὶ ἂν εἶνε ἡ αὐθεντία τοῦ Ξενοφῶντος, ὅσον περιωρισμένη καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ δύναμις τοῦ πνεύματός του, κατενόησεν ὅμως σαφῶς καὶ ἐξέθηκε πιστῶς τὰ στοιχειώδη μέρη καὶ τὴν πορείαν τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας. Παρ' αὐτῷ εὑρίσκομεν τοὺς κοινοὺς τύπους πρακτικῆς ὀρθοφροσύνης, οἵτινες ἀνεπλήρουν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς εὐγενοῦς Ἀθηναϊκῆς νεολαίας τὸν φόβον τῶν θεῶν καὶ τὸν τοῦ Ἅδου καὶ τῶν τιμωριῶν αὐτοῦ. Δύναταί τις ν' ἀναγάγῃ τοὺς περὶ διαγωγῆς κανόνας τούτους εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀπολαύειν καὶ τοῦ κτᾶσθαι, διττὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἐγωϊσμοῦ, κανόνας κατ' οὐσίαν καὶ ἐξ ἴσου ξένους πρὸς τὴν ἠθικήν. Τὸ οὐσιῶδες ἀξίωμα τῆς Ἀθηναϊκῆς νεολαίας ἦτο τὸ ἑξῆς: Ζητεῖν τὸ ὠφέλιμον, κτᾶσθαι καὶ ἀπολαύειν, ἀλλὰ προσέχειν εἰς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Ἡ γνῶσις τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ ὀφείλει τις ν' ἀγαπᾷ διότι εἶνε ἀγαθόν, ἦτο τόσον ξένη καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς χρηστοτάτους ἄνδρας, ὥστε ὁ Σωκράτης ἵνα ἐπαναγάγῃ αὐτοὺς εἰς ἄλλας ἰδέας, ὤφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἑαυτοῦ μέθοδον βῆμα πρὸς βῆμα μετ' αὐστηρότητος, ἥτις θὰ ἐφαίνετο σήμερον παιδαριώδης.

Ἡ μέθοδος δὲ αὕτη συνίστατο εἰς τὸ ἀνελθεῖν μέχρι τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς, μέχρι τῆς πρώτης βάσεως, ἐφ' ἧς ἐστηρίζοντο οἱ νέοι καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν, οἱ Σοφισταί· δι' ἐπαγωγικῶν αὐστηρῶν συλλογισμῶν ὁ Σωκράτης ἠνάγκαζε τοὺς ἐναντίους ν' ἀναγνωρίσωσιν, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν, τὸ προσωπικὸν συμφέρον, δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸ λογικὸν

καὶ παρέσυρε τὸ πνεῦμα εἰς ἀντιφάσεις ἀναρίθμους. Ἔπειτα ὁ Σωκράτης, ὅπως δι' ἰδίας αὐτῶν πείρας δοκιμάσωσιν, ἐὰν τὸ ζήτημα τοῦτο διήγειρεν ἐν αὐτοῖς ἐπιθυμίαν τινὰ σπουδαιοτέραν καὶ βαθυτέραν, ὡδήγει αὐτοὺς νὰ ἐρωτῶσιν ἑαυτούς· τί εἶνε, λοιπόν, πραγματικῶς τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθόν ;

Πρὸ τοῦ Σωκράτους οἱ Σοφισταὶ ἐδίδασκον τοὺς εὐγενεῖς καὶ πλουσίους νέους τὴν τέχνην τοῦ πείθειν τοὺς ἄλλους καὶ οὐχὶ τοῦ προσακτᾶσθαι ἑαυτοῖς πεποίθησιν οἱανδήποτε καὶ πιστεύειν εἰς ἀλήθειαν, προϊὸν τῆς σκέψεως καὶ ἀτομικῆς πείρας. Τὸ πολὺ ὑψοῦντο μέχρι τῆς γνώσεως τοῦ καλῶς ἐννοουμένου συμφέροντος μετὰ τύπων ἀξίων τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν τοῦ τελευταίου αἰῶνος.

Πῶς ἠδύνατο ἐν τοιαύτῃ κοινωνίᾳ νὰ γεννηθῇ καὶ ν' ἀναπτυχθῇ ἀληθὴς ἠθικότης, ἥτις δύναται νὰ εἶνε ἡ θυγάτηρ καθαρωτάτης περὶ θεοῦ συνειδήσεως ; Ἡ μὲν ἐπικράτησις τῆς δημοκρατίας δὲν συνεπήγαγε τὴν κατάστασιν ταύτην, ἡ δὲ ἀριστοκρατικὴ τάξις ὁσάκις ἤρχετο εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἐδείκνυε καλῶς ὅτι αὐτὴ ἦτο ἡ μάλιστα διεφθαρμένη τάξις τοῦ ἔθνους· ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν, οἱ Πεισιστρατίδαι διὰ τῆς ἀνηθίκου καὶ ἀσεβοῦς διαγωγῆς αὐτῶν κατέστησαν αὐτὴν τὸ ἀντικείμενον μίσους ἀδιαλλάκτου καὶ ἡ ἵδρυσις βασιλείας νομίμου ἦτο προφανῶς ἀδύνατος, εἰ καὶ ὁ Σωκράτης σαφῶς διέκρινεν αὐτὴν τῆς τυραννίας. Ἵνα καθαρίσῃ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, φιλόσοφος, προφήτης τοῦ πνεύματος, δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ σκεφθῇ ἢ λαμβάνων στάσιν, ἣν ὁ Σωκράτης ἔλαβεν ἀπέναντι αὐτῆς. Ἡ τύχη τῶν Πυθαγορείων ἐξεδήλωσε τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀποπείρας τῶν φιλοσόφων νομοθετῶν. Ἡ ἀναμόρφωσις λοιπὸν ὤφειλε νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν λογίων. Παραλαμβάνομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ **Brandis** τὴν περίληψιν τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος.

Ἡ δημώδης θρησκεία, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, συνίσταται ἐξ ἱερῶν τελετῶν καὶ ἐκ μύθων περὶ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς συνέστησαν οἱ πρόγονοι· καὶ οὐ μόνον ἡ δόξα τῆς πόλεως ἐνδιαφέρον ἔχει περὶ τῆς τηρήσεως τῶν ἐθίμων τούτων, ἀλλὰ καὶ αἱ προσευχαί, αἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος αὐτῶν, εἶνε εὐάρεστοι εἰς τὴν θεότητα. Πᾶς λοιπὸν χρηστὸς πολίτης ὀφείλῃ νὰ μετέχῃ τῶν θυσιῶν, τῶν ἑορτῶν τῆς δημοσίας λατρείας καὶ κατὰ πάσας τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας τοῦ βίου του ὀφείλει νὰ συμμορφοῦται πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζόμενα θρησκευτικὰ καθήκοντα.

Μοὶ φαίνεται, λέγει ὁ Σωκράτης ἐν τῷ Φαίδρῳ [1], ὅτι εἶνε πόνος ἀνωφελής, μόχθος ἀνόητος τὸ ζητεῖν ἐξήγησιν τῶν ἱερῶν μύθων διὰ τοῦ λόγου ἢ διὰ τῆς ἐξορίας· διότι ἡ ἀπόπειρα αὕτη καὶ ἄν ποτε ἐπιτύχῃ, θὰ ὑπολείπηται πάντοτε πληθὺς μύθων, παραδόσεων θαυμασίων, τὰς ὁποίας ἡ κριτικὴ αὕτη δὲν θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ ἐξηγήσῃ. Ἀποδίδω, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Σωκράτης, πολὺ διάφορον σπουδαιότητα εἰς τὰ σύμβολα, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς μυστηρίοις, ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν μυστικῶν ἢ ἄλλων θεολόγων. Εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν παραδόσεων ἀνήκουσιν ὅ,τι λέγεται περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, περὶ τῆς διατριβῆς αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς ἐν φυλακῇ ἢ ἐν φρουρᾷ, ἣν δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῇ νὰ ἐγκαταλίπῃ καὶ περὶ ἄλλων ὁμοίων ἀξιωμάτων. Καὶ ἐγὼ δὲν ἐγενόμην μύστης αὐτῶν, ἀλλὰ οὐδένα ἀποτρέπω νὰ μυηθῇ τὰ μυστήρια ταῦτα· οὐχ ἧττον ὅμως ὁ ἄνθρωπος, ὅστις θέλει νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν, εἰσελθέτω πρὸ παντὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ καρδίᾳ καὶ προσκτησάτω διὰ σκέψεως ἐμβριθοῦς καὶ ἐπιμόνου γνῶσιν σαφῆ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔτειναν ὅλαι αἱ προσπάθειαί μου πολυχρονίου μελέτης, καὶ διῆλθον πάσας τὰς ὁδοὺς σοφίας καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως, αἵτινες παρουσιάσθησαν εἰς ἐμέ. Ἡ ἀποστολή μου εἶνε τοῦ λοιποῦ νὰ διδάσκω τοὺς ἄλλους τὴν ἀλήθειαν, ἣν εὗρον δι' ἐμαυτόν· διὰ τῆς ἐργασίας τῆς καθαρᾶς σκέψεως ὀφείλω ν' ἀναρριπίσω ἐξ ἀρχῶν, τὰς ὁποίας μοὶ ἀπεκάλυψεν ἡ συνείδησίς μου, τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα περιέχουσι καὶ νὰ ἀποκτήσω τὴν σταθερότητα, ἥτις εἶνε ἡ μοναδική, ἡ ἀλάνθαστος ἐγγύησις τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας ἐν τῷ βίῳ τούτῳ. Τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν ὑπάρχουσι καὶ εἶνε ταὐτά, ὅπερ ἀποδεικνύει συγχρόνως τὸ λογικὸν καὶ ἡ πεῖρα.

Ὁ Σωκράτης, ὁ Ἡσαΐας τῶν Ἀθηνῶν, κηρύττει τὴν φιλοσοφίαν,

[1] «Ἐγὼ δέ, ὦ Φαῖδρε, ἄλλως μὲν τὰ τοιαῦτα χαρίεντα ἡγοῦμαι, λίαν δὲ δεινοῦ καὶ ἐπιπόνου καὶ οὐ πάνυ εὐτυχοῦς ἀνδρός, κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, ὅτι δ' αὐτῷ ἀνάγκη μετὰ τοῦτο τὸ τῶν Ἱπποκενταύρων εἶδος ἐπανορθοῦσθαι καὶ αὖθις τὸ τῆς Χιμαίρας καὶ ἐπιρρεῖ δὲ ὄχλος τοιούτων . . . . . . αἷς εἴ τις ἀπιστῶν προσβιβᾷ κατὰ τὸ εἰκὸς ἕκαστον, ἅτε ἀγροίκῳ τινὶ σοφίᾳ χρώμενος, πολλῆς αὐτῷ σχολῆς δεήσει. Ἐμοὶ δὲ πρὸς αὐτὰ οὐδαμῶς ἐστι σχολή· τὸ δὲ αἴτιον, ὦ φίλε, τούτου τόδε· οὐ δύναμαί πω κατὰ τὸ Δελφικὸν γράμμα γνῶναι ἐμαυτόν· γελοῖον δή μοι φαίνεται, τοῦτο ἔτι ἀγνοοῦντα τὰ ἀλλότρια σκοπεῖν. Ὅθεν δὴ χαίρειν ἐάσας ταῦτα, πειθόμενος δὲ τῷ νομιζομένῳ περὶ αὐτῶν, ὃ νῦν δὴ ἔλεγον, σκοπῶ οὐ ταῦτα, ἀλλὰ ἐμαυτόν, εἴτε τι θηρίον τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον καὶ μᾶλλον ἐπιτεθυμμένον, εἴτε ἡμερώτερόν τε καὶ ἁπλούστερον ζῷον, θείας τινὸς καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον» (Φαῖδρ. 229, C).

τὴν ἀληθῆ γλῶσσαν τοῦ πνεύματος τῆς ἀριανῆς φυλῆς. Ἄρχεται ἐκδηλῶν πάσας τὰς πλάνας, εἰς ἃς ἔπεσεν ὁ ἀνθρώπινος λόγος καὶ τελευτᾷ δεικνύων εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶνε ὑποκειμενικαὶ ἰδέαι τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, ἀλλὰ μᾶλλον αἰώνιοι καὶ θεῖαι ἀλήθειαι. Ἡ πλήρης καὶ τελεία γνῶσις τῶν ἀληθειῶν τούτων ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν· ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀληθὴς σοφία εἶνε ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι δὲν ἔχει τὴν γνῶσιν ταύτην· διὰ τὴν ὁμολογίαν ταύτην τῆς ἀδυναμίας μου, λέγει ὁ Σωκράτης, ἠξιώθην νὰ κηρυχθῶ ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς χρησμοῦ ὁ σοφώτατος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ περὶ Θεοῦ συνείδησις ἐν τῇ ἀνθρωπότητι εἶνε κατ' ἀκολουθίαν ἔμφυτος εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ κέκτηται ἀξίαν ἀντικειμενικὴν καὶ πραγματικήν. Ἀλλ' ὁ Ἕλλην καὶ ἰδίᾳ ὁ Ἀθηναῖος ἔχουσι πρὸς τούτοις εἰκόνα τῆς ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτῶν, ἐν τῷ θεωρουμένῳ ἀμεταβλήτῳ θεσμῷ τῆς πολιτείας, ἐν τῇ ἀπαραβιάστῳ αὐθεντίᾳ τῶν νόμων, οἵτινες διέπουσι τὴν κοινωνίαν. Καὶ ἵνα μὴ παραβῇ τοὺς νόμους τούτους ὁ Σωκράτης, ἠρνήθη νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς φυλακῆς μετὰ τὴν καταδίκην του. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ὥραν διέταξε τὸν μαθητὴν αὐτοῦ νὰ θυσιάσῃ ἀλέκτορα εἰς τὸν Ἀσκληπιόν, ἵνα ἀποδώσῃ αὐτῷ χάριν ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ του, τοῦτο βεβαίως δὲν ὑπῆρξε σκῶμμα ἢ ὑποκρισία. Ἠθέλησεν ὁ Σωκράτης διὰ τούτου νὰ δείξῃ εἰς τὸν λαόν, ὅτι ἐθεώρει τὸν θάνατον ὡς εὐεργεσίαν τῆς θεότητος, ἥτις ἀπήλλαξεν αὐτὸν ἐκ τῶν βασάνων τοῦ βίου του.

Πᾶν ὅ,τι μέγα, ἐμβριθές, ἀληθῶς φιλοσοφικὸν ἐν τῇ περὶ Θεοῦ συνειδήσει παρὰ τοῖς δύο ἀθανάτοις μαθηταῖς τοῦ Σωκράτους, ἀνάγεται εἰς τὸν Σωκράτην, ὡς θεωρία καὶ ὡς πρᾶξις. Ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον ὁ Σωκράτης εἶνε πολὺ ὑπεράνω τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, οἵτινες ἀναγνωρίζουσιν ἐν αὐτῷ τὸν πνευματικὸν πατέρα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας.

Ἐρρήθη ὅτι ὁ Σωκράτης κατεβίβασε τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ λόγου τούτου εἶνε ὅτι ὁ Σωκράτης ἀπέστη τῶν ἀφῃρημένων θεωριῶν, τῶν ἐκ τοῦ προτέρου (à priori) μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, ἵνα ἱδρύσῃ πᾶσαν φιλοσοφίαν ἐπὶ τῆς πείρας, ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου. Ἂς πειραθῶμεν νὰ σκιαγραφήσωμεν διὰ γενικῶν χαρακτήρων τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ συνειδήσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ παρὰ τῷ Σωκράτει.

Ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἠθικὴ εἶνε ἀδελφαὶ καὶ περὶ τούτου μαρτυρεῖ τὸ λογικὸν καὶ ἡ συνείδησις: τὸ ἀληθὲς εἶνε τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀγαθὸν

εἶνε τὸ ἀληθές· τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶνε συμφέρον, οὔτε ἡδονὴ καὶ ἀπόλλυσι τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα, ὅταν δὲν ἀσκῆται κατὰ τρόπον τελέως ἀφιλοκερδῆ· τὸ ἀγαθὸν μόνον ἐξασφαλίζει τὴν σοφίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἀγαθὸν ἔχει τὴν ἕδραν του ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀνθρώπῳ, καὶ ἐμφαίνεται εἰς τὰ ἐκτὸς διὰ τῶν καλῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ εἶνε ἀναγκαίως ἀθάνατος, διότι ἡ προσωπικότης, πεπροικισμένη διὰ σκέψεως καὶ θελήσεως, ἀντὶ νὰ προκύπτῃ ἐκ τῆς φύσεως, ἐν ᾗ τὸ πᾶν εἶνε ἐν διηνεκεῖ μεταβολῇ, εἶνε τοὐναντίον ἡ ἀρχὴ τοῦ σύμπαντος καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος τοῦ κόσμου.' Διὰ τοῦτο ταχέως ἢ βραδέως τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἀνάγκης θὰ θριαμβεύσῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν τῇ πίστει εἰς τὸν θρίαμβον τοῦτον ἔγκειται ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια.

'Αλλ' ἡ περὶ θεοῦ συνείδησις παρὰ τῷ Σωκράτει ἐνωρὶς ἀφίκετο εἰς ἀνάπτυξιν, εἰς τελειότητα, αἵτινες ὑπερέβησαν κατὰ πολὺ πάσας τὰς λογικὰς αὐτῆς ἐννοίας. Δὲν ὑπῆρχε μάλιστα σχέσις λίαν καταληπτή, εἰ καὶ δὲν ὑπῆρχε τυπικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἀποτελεσμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ παρατήρησις τὸν εἶχεν ὁδηγήσει, καὶ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὤφειλεν εἰς τὸν ἐσκεμμένον λόγον. Ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτὸν τόσον ἀφθόνως ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, προσήγγισεν αὐτὸν οὕτω πρὸς τὸν θεὸν διὰ τῆς ἠθικῆς τελειότητος, ὥστε ἅπασαι αἱ διανοητικαὶ αὐτοῦ προσπάθειαι, ἅπασα ἡ ἐνέργεια τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ, ὅσον σπουδαῖα καὶ ἂν εἶνε ταῦτα, φαίνονται σχεδὸν δυσανάλογα πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν στοιχείων τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θρησκείας, αἵτινες εἶνε ἔμφυτοι ἐν αὐτῷ καὶ ἐκδηλοῦνται αὐτομάτως. Ὑπαινιττόμεθα τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην φωνήν, τὴν ὁποίαν ἐκάλει «Τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον», ἥτις ὡμίλει αὐτῷ συχνότατα καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἀπεκαλύφθη αὐτῷ ἐν προφητικῇ ὁράσει. Εἶνε δ' εὔκολον νὰ σαφηνισθῇ τὸ τόσον σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα περὶ τοῦ βίου τοῦ Σωκράτους, ἐὰν ἀπομακρύνωμεν ἔνθεν μὲν τὰς ἐπιπολαίους ἀρνήσεις τῶν φιλοσόφων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, οἵτινες ἄνευ ἐμβριθοῦς ἐξετάσεως εἶδον ἐν αὐτῷ μῦθον, ἔνθεν δὲ τὰς ἀπίστους καὶ δεισιδαίμονας ἑρμηνείας τῶν μυστικῶν φιλοσόφων τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος περὶ τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους. Ἂς ἀνατρέξωμεν εἰς τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα, ἵνα οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν δυνηθῶσι νὰ μορφώσωσιν ἐπὶ τοῦ οὐσιώδους τούτου γεγονότος γνώμην ἰδίαν.

Ὡς πρὸς τὴν προφητικὴν ὅρασιν, ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Σωκράτους ἐν διαλόγῳ ἀναμφισβητήτου αὐθεντικότητος, ὅστις ἐγένετο τρεῖς ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, ἐν τῷ Κρίτωνι. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ἔμαθον τῇ προτεραίᾳ, ὅτι ἡ ἱερὰ ναῦς ἐπιστρέφουσα ἐκ Δήλου εἶχεν ἤδη προσορμισθῇ εἰς τὸ Σούνιον καὶ ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ τῇ

ὑστεραίᾳ εἰς Πειραιᾶ. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πλοίου ἔληγεν ἡ διδομένη προθεσμία εἰς τοὺς καταδικασθέντας κατ' ἀρχαίαν καὶ ἱερὰν συνήθειαν, τῇ δ' ἑπομένῃ τῆς εἰσόδου τοῦ πλοίου εἰς τὸν λιμένα ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ θανατικὴ ποινή. Ὁ Σωκράτης ἔμελλε λοιπὸν νὰ ἀποθάνῃ τῇ ὑστεραίᾳ. Οἱ φίλοι αὐτοῦ εἰσελθόντες ὄρθρου βαθέως εἰς τὴν φυλακὴν εὑρίσκουσιν αὐτὸν κοιμώμενον ὕπνον βαθύτατον.

Ὁ Σωκράτης ἐγερθεὶς ἐρωτᾷ αὐτούς, διὰ τί ἦλθον τόσον πρωΐ· καὶ αὐτοὶ ἀποκρίνονται, ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπίκειται. Ὁ Σωκράτης τότε λέγει αὐτοῖς, ὅτι ἐπειδὴ θὰ ἀποθάνῃ τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ἀφίξεως τοῦ πλοίου, νομίζει ὅτι τὸ πλοῖον δὲν ἔρχεται ταύτην τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ τὴν ἑπομένην. Ἐπὶ τῇ ἐκπλήξει τῶν φίλων του ὁ Σωκράτης ἐξηγεῖται εἰς αὐτοὺς ὡς ἑξῆς·

«Τεκμαίρομαι δ' ἔκ τινος ἐνυπνίου, ὃ ἑώρακα ὀλίγον πρότερον ταύ»της τῆς νυκτὸς καὶ κινδυνεύεις ἐν καιρῷ τινι οὐκ ἐγεῖραί με... Ἐδόκει »δέ μοι γυνὴ προσελθοῦσα καλὴ καὶ εὐειδὴς λευκὰ ἱμάτια ἔχουσα, κα»λέσαι με καὶ εἰπεῖν· «ὦ Σώκρατες, ἤματί κεν τριτάτῳ Φθίην ἐρίβωλον »ἵκοιο.» Οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε τοῦ Ἀχιλλέως ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁμιλοῦντος περὶ τῆς ἐπανόδου του εἰς τὴν πατρίδα· οὕτως ὁ Σωκράτης ᾐσθάνετο ὅτι διὰ τοῦ λαμπροῦ ὀνείρου ἐκαλεῖτο πρὸς τὴν πατρίδα.

Ἡ προρρηθεῖσα δὲ αὕτη βραδύτης ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐπραγματώθη. Οὐδείς ποτε ἑρμηνευτὴς ἐξέλαβε τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ὡς σύμβολον ἢ ὡς πλάσμα καὶ οὐδεὶς ἀμφέβαλεν ὅτι ὑπῆρξε γεγονός. Οἱ ἀρνούμενοι τὴν δύναμιν τῶν ὁρώντων εὑρίσκονται ἐν τῇ ἀνάγκῃ νὰ θεωρῶσι τὸν Σωκράτην καὶ Πλάτωνα ὡς ἀπατεῶνας ἢ νὰ βλέπωσι μόνον τύχην ἀνεξήγητον ἐν τῇ συμφωνίᾳ τῆς ὁράσεως τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς βραδύτητος τῆς ἀφίξεως τοῦ πλοίου. Τὸ γεγονὸς τοῦτο πρὸς τούτοις δὲν εἶνε μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του.

Πᾶσα προφητικὴ ὅρασις δύναται ἐπὶ τέλους νὰ μεταβάλληται εἰς ἐσωτερικὴν ἀντίληψιν, εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν ἐκείνην διανοητικὴν κατάστασιν, ἐν ᾗ ὁ ὀνειροπολῶν δὲν ἀπόλλυσι τὴν μνήμην. Ὁ Σωκράτης ἤκουεν ἐντὸς ἑαυτοῦ θείαν φωνήν, ἡ ὁποία προεδήλου αὐτῷ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πράξεών του. Εἰς οὐδένα ἀπέκρυπτε ταῦτα οὐδὲ ὑπερηφανεύετο ἐπὶ τούτῳ. Αὐτὴ μάλιστα ἡ ὁμολογία ἐχρησίμευεν ὡς κυρία ἀφορμὴ τῆς κατηγορίας ἐπὶ ἀσεβείᾳ, ὅπερ δεικνύει ἡ ἀπολογία τοῦ Σωκράτους, ἥτις διεσώθη αὐτολεξεὶ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Ἰδού, λέγει ὁ Σωκράτης, τὸ κεφάλαιον τῆς κατηγορίας:

«Σωκράτη, φησίν, ἀδικεῖν τούς τε νέους διαφθείροντα καὶ θεοὺς οὓς »ἡ πόλις νομίζει οὐ νομίζοντα, ἕτερα δὲ δαιμόνια καινὰ εἰσάγοντα.» (Κεφ. ΙΑ').

Ὁ Σωκράτης ἐπανέρχεται πολλάκις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν τῷ χωρίῳ, ἐν ᾧ ἀπολογεῖται, ὅτι δὲν μετεῖχε τῶν κοινῶν, ἀφ' ἧς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις μάχην, μάτην ἀντετάχθη κατὰ τῆς θανατικῆς ποινῆς ἀνόμως ἀπαγγελθείσης κατὰ τῶν δέκα στρατηγῶν.

«Ἴσως ἂν οὖν δόξειεν ἄτοπον εἶναι, ὅτι δὴ ἐγὼ ἰδίᾳ μὲν ταῦτα »συμβουλεύω περιὼν καὶ πολυπραγμονῶν, δημοσίᾳ δὲ οὐ τολμῶ ἀνα»βαίνων εἰς τὸ πλῆθος τὸ ὑμέτερον ξυμβουλεύειν τῇ πόλει. Τούτου δὲ »αἴτιόν ἐστιν ὃ ὑμεῖς πολλάκις ἐμοῦ ἀκηκόατε πολλαχοῦ λέγοντος, ὅτι »μοι θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται (φωνή), ὃ δὴ καὶ ἐν τῇ γραφῇ »ἐπικωμῳδῶν Μέλιτος ἐγράψατο, ἐμοὶ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἐκ παιδὸς ἀρξά»μενον, φωνή τις γιγνομένη, ἣ ὅταν γένηται, ἀεὶ ἀποτρέπει με τούτου, »ὃ ἂν μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὔ ποτε· τοῦτ' ἔστιν ὅ μοι ἐναν»τιοῦται τὰ πολιτικὰ πράττειν. Καὶ παγκάλως γ' ἐμοὶ δοκεῖ ἐναντιοῦ»σθαι· εὖ γὰρ ἴστε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ ἐγὼ πάλαι ἐπεχείρησα »πράττειν τὰ πολιτικὰ πράγματα, πάλαι ἂν ἀπολώλη καὶ οὔτ' ἂν ὑμᾶς »ὠφελήκῃ οὐδὲν οὔτ' ἂν ἐμαυτόν. Καὶ μή μοι ἄχθεσθε λέγοντι τἀλη»θῆ· οὐ γάρ ἔστιν ὅστις ἀνθρώπων σωθήσεται, οὔτε ὑμῖν, οὔτε ἄλλῳ »πλήθει οὐδενὶ γνησίως ἐναντιούμενος καὶ διακωλύων πολλὰ ἄδικα καὶ »παράνομα ἐν τῇ πόλει γίγνεσθαι, ἀλλ' ἀναγκαῖόν ἐστι τούτῳ τὸν τῷ »ὄντι μαχούμενον ὑπὲρ τοῦ δικαίου, καὶ εἰ μέλλει ὀλίγον χρόνον σωθή»σεσθαι, ἰδιωτεύειν ἀλλὰ μὴ δημοσιεύειν» (Ἀπολογ. κεφ. ιθ'.)

Ἐπὶ τέλους ἀπαγγελθείσης τῆς καταδίκης, ὁ Σωκράτης ἐπανέρχεται ἔτι ἅπαξ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην καὶ θείαν φωνήν, καὶ καλεῖ αὐτὴν ἐνταῦθα μὲν προφητείαν, ἐκεῖ δὲ σημεῖον τοῦ θεοῦ. Ἔπειτα ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἀληθεῖς του δικαστάς, οἵτινες ἐψήφισαν ὑπὲρ αὐτοῦ λέγει αὐτοῖς :

«Τοῖς δὲ ἀποψηφισαμένοις ἡδέως ἂν διαλεχθείην ὑπὲρ τοῦ γεγονό»τος τουτουΐ, ἐν ᾧ οἱ ἄρχοντες ἀσχολίαν ἄγουσι καὶ οὔπω ἔρχομαι οἷ »ἐλθόντα με δεῖ τεθνάναι. Ἀλλά μοι, ὦ ἄνδρες, παραμείνατε τοσοῦ»τον χρόνον· οὐδὲν γὰρ κωλύει διαμυθολογῆσαι πρὸς ἀλλήλους, ἕως »ἔξεστιν. Ὑμῖν γὰρ ὡς φίλοις οὖσιν ἐπιδεῖξαι ἐθέλω τὸ νυνί μοι ξυμ»βεβηκὸς τί ποτε νοεῖ. Ἐμοὶ γάρ, ὦ ἄνδρες δικασταὶ — ὑμᾶς γὰρ »δικαστὰς καλῶν ὀρθῶς ἂν καλοίην — θαυμάσιόν τι γέγονεν. Ἡ γὰρ »εἰωθεῖά μοι μαντική, ἡ τοῦ δαιμονίου, ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ παντὶ »πάνυ πυκνὴ ἀεὶ ἦν καὶ πάνυ ἐπὶ σμικροῖς ἐναντιουμένη, εἴτι μέλλοι »μοι μὴ ὀρθῶς πράξειν· νυνὶ δὲ ξυμβέβηκέ μοι, ἅπερ ὁρᾶτε καὶ αὐτοί, »ταυτὶ ἅ γε δὴ οἰηθείη ἄν τις καὶ νομίζεται ἔσχατα κακῶν εἶναι. Ἐμοὶ »δὲ οὔτε ἐξιόντι ἕωθεν οἴκοθεν ἠναντιώθη τὸ τοῦ Θεοῦ σημεῖον, οὔτε

»ἡνίκα ἀνέβαινον ἐνταυθοῖ ἐπὶ τὸ δικαστήριον, οὔτ' ἐν τῷ λόγῳ οὐδαμοῦ μέλλοντί τι ἐρεῖν· καίτοι ἐν ἄλλοις λόγοις πολλαχοῦ δή με ἐπέσχε »λέγοντα μεταξύ· νυνὶ δὲ οὐδαμοῦ περὶ ταύτην τὴν πρᾶξιν, οὔτ' ἐν »ἔργῳ οὐδενὶ οὔτ' ἐν λόγῳ ἠναντίωταί μοι. Τί οὖν αἴτιον εἶναι ὑπο»λαμβάνω; ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ, κινδυνεύει γάρ μοὶ τὸ ξυμβεβηκὸς τοῦτο »ἀγαθὸν γεγονέναι καὶ οὐκ ἔσθ' ὅπως ἡμεῖς ὀρθῶς ὑπολαμβάνομεν, ὅσοι »οἰόμεθα κακὸν εἶναι τὸ τεθνάναι. Μέγα μοι τεκμήριον τούτου γέγονεν· »οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως οὐκ ἠναντιώθη ἄν μοι τὸ εἰωθὸς σημεῖον, εἰμή τι »ἔμελλον ἐγὼ ἀγαθὸν πράξειν» ('Απολογ. κεφ. λά.)

Ἰδοὺ τί προκύπτει ἐξ ὅλων τούτων.

1) Ὅ,τι ὁ Σωκράτης ἐκάλει δαιμόνιον, τὸ θεῖον ἐν αὐτῷ, ἦτο μὲν ἐσωτερικὴ φωνή, ἀλλὰ δὲν ἦτο δαίμων, πνεῦμα συνοδεῦον αὐτὸν ἀοράτως.

2) Ἡ φωνὴ αὕτη τῆς ψυχῆς οὐδέποτε προέτρεπεν αὐτόν, ἀλλ' ἦτο οὕτως εἰπεῖν ὅλως ἀρνητική.

3) Τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην φωνήν, ὁ Σωκράτης ἐθεώρει ὡς θεῖον σημεῖον, ὅπερ ὤφειλε νὰ ἀκολουθῇ.

4) Ἡ φωνὴ αὕτη δὲν ἐταυτίζετο μετὰ τῆς συνειδήσεως, μετὰ τῆς φωνῆς ἐκείνης, ἡ ὁποία ἀποτρέπει ἐπίσης τὸν ἄνθρωπον πάσης ἀνηθίκου καὶ παρανόμου πράξεως· διότι τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους ἀπέτρεπεν αὐτὸν ἐνίοτε πράξεως καθ' ἑαυτὴν λογικῆς καὶ ἠθικῆς, ἀλλ' ἀσυμφόρου.

5) Ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον γνωστοποίησις τοῦ συμφέροντος ἢ τοῦ φόβου. Ὁ Σωκράτης διαρρήδην λέγει τοῦτο. Ἐν κεφαλαίῳ, τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους ἦτο ἡ συνείδησις καταστᾶσα προφητική. Ὁ προορισμὸς ἑκάστου ἀνθρώπου εὑρίσκει ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς καταστάσεσιν, ἐν φαινομένοις, τὰ ὁποῖα φαίνονται αὐτῷ ξένα, βοηθείας διευκολυνούσας ἢ ἐμπόδια κωλύοντα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ του. Ὅταν λοιπὸν ἡ ἠθικὴ προσωπικότης ἀναπτυχθῇ ἐλευθέρως, πρέπει ἡ ψυχὴ νὰ ἀντιληφθῇ μετὰ ἐπισκοπήσεως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ζωηρᾶς τὰς βοηθείας ταύτας ἢ τὰ κωλύματα τῶν περιστάσεων. Ἡ ἐπισκόπησις λοιπὸν αὕτη ἢ ἡ ἐποπτεία εἶνε τὸ ἠθικὸν ἔνστικτον, ὅπερ ἔνθεν μὲν ἀποδίδει εἰς τὸν ἠθικὸν ἄνθρωπον τὰς αὐτὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας τὸ ζωϊκὸν ἔνστικτον ἀποδίδει εἰς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον, ἔνθεν δὲ δεικνύει αὐτῷ τὸ κακὸν ἢ ἀποτρέπει αὐτὸν ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εἶνε δύναμις ὅλως ἀρνητική, οὐδέποτε ὠθοῦσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πρᾶξιν, διότι ἡ πρᾶξις εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς λογικῆς καὶ ἐσκεμμένης θελήσεως. Οὕτως ἡ σφαῖρα ἐνεργείας τοῦ ἠθικοῦ ἐνστίκτου θὰ περιορίζηται λέγουσα εἰς τὸν ἄνθρω-

που : Ἄπεχε, καίτοι ἡ πρᾶξις, ἣν διανοεῖσαι, δὲν εἶνε μεμπτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' εἶνε μόνον ἐναντία εἰς τὸν ἰδιαίτερον προορισμὸν τῆς ὑπάρξεώς σου.

Πολλαὶ ἄλλαι μαρτυρίαι τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους βεβαιοῦσι καλῶς τὴν ἡμετέραν γνώμην ὡς πρὸς τοῦτο, καὶ δύναταί τις νὰ εὕρῃ αὐτὰς ἐν τῷ Εὐθύφρονι, τῷ Εὐθυδήμῳ, τῷ Φαίδρῳ, τῷ Θεαιτήτῳ.

Ἂς μνημονεύσωμεν μόνον τοὺς ὡραίους λόγους, οὓς ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ του ἀποδίδει τῷ Σωκράτει. Ὁ Σωκράτης ἀπαριθμῶν τὰς αἰτίας, αἵτινες προέτρεπον ἄλλα πνεύματα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, προσθέτει τοὺς λόγους, οἵτινες παρώρμησαν αὐτὸν νὰ ἐμμένῃ ἐν τῇ ἐρεύνῃ ταύτῃ τῆς ἀληθείας.

«Τὸ δ' ἡμέτερον οὐκ ἄξιον λέγειν, τὸ δαιμόνιον σημεῖον· ἢ γάρ »πού τινι ἄλλῳ ἢ οὐδενὶ τῶν ἔμπροσθεν γέγονε. Καὶ τούτων δὴ τῶν »ὀλίγων οἱ γευόμενοι καὶ γευσάμενοι ὡς ἡδὺ καὶ μακάριον τὸ κτῆμα, »καὶ τῶν πολλῶν αὖ ἱκανῶς ἰδόντες τὴν μανίαν, καὶ ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν »ὑγιὲς ὡς ἔπος εἰπεῖν περὶ τὰ τῶν πόλεων πράττει, οὐδ' ἔστι ξύμμαχος, »μεθ' ὅτου τις ἰὼν ἐπὶ τὴν τῶν δικαίων βοήθειαν, σώζοιτ' ἄν· ἀλλ' ὥσ»περ εἰς θηρία ἄνθρωπος ἐμπεσών, οὔτε ξυναδικεῖν ἐθέλων, οὔτε ἱκανὸς »ὢν εἷς πᾶσιν ἀγρίοις ἀντέχειν, πρίν τι τὴν πόλιν ἢ φίλους ὀνῆσαι προ»απολόμενος ἀνωφελὴς αὑτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἂν γένοιτο, ταῦτα »πάντα λογισμῷ λαβὼν ἡσυχίαν ἔχων καὶ τὰ αὑτοῦ πράττων, οἷον ἐν »χειμῶνι κονιορτοῦ καὶ ζάλης ὑπὸ πνεύματος φερομένου ὑπὸ τειχίον »ὑποστάς, ὁρῶν τοὺς ἄλλους καταπιμπλαμένους ἀνομίας, ἀγαπᾷ, εἴ πῃ »αὐτὸς καθαρὸς ἀδικίας τε καὶ ἀνοσίων ἔργων τόν τε ἐνθάδε βίον βιώ»σεται καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ μετὰ καλῆς ἐλπίδος ἵλεώς τε καὶ »εὐμενὴς ἀπαλλάξεται. Ἀλλά τοι, ἦ δ' ὅς, οὐ τὰ ἐλάχιστα ἂν δια»πραξάμενος ἀπαλλάττοιτο. Οὐδέ γε, εἶπον, τὰ μέγιστα, μὴ τυχὼν »πολιτείας προσηκούσης· ἐν γὰρ προσηκούσῃ αὐτός τε μᾶλλον αὐξήσε»ται καὶ μετὰ τῶν ἰδίων τὰ κοινὰ σώσει.» (Πολιτ. ϛ', 496, Β).

Ἐν τῇ θαυμασίᾳ καὶ συγκινητικῇ ταύτῃ ὁμολογίᾳ πίστεως τοῦ ἀρχαίου σοφοῦ παρατηροῦμεν ἐν πρώτοις ὅτι αὐτὸς οὐδόλως ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς καὶ ἀρνητικὸς οὗτος σύμβουλος ἀπαλλάττει αὐτὸν τῶν δραστικωτάτων προσπαθειῶν, ἵνα φθάσῃ εἰς τὴν σοφίαν. Δυσκόλως, λέγει ὁ Σωκράτης, εὑρίσκεται ἄνθρωπος πρὸ ἐμοῦ (ὁμιλεῖ ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἱστορικῶν χρόνων), ὅστις ἐγνώρισε τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην φωνήν· ἕνεκα δὲ τῶν συμβουλῶν ταύτης δὲν ἀπομακρύνομαι τῶν καρτερικῶν μου προσπαθειῶν ὑφ' οὐδενὸς περισπασμοῦ. Ἀλλὰ καὶ

ὀλίγοι ἐκ τῶν ἀνθρώπων ὠθοῦνται ὑπὸ ἐνστίκτου, ὑπὸ ἐμφύτου ἰσχύος ν' ἀνευρενῶσι τὴν σοφίαν ὡς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, καὶ μόνον οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μένουσι πιστοὶ εἰς ἑαυτούς, καὶ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ὡπλισμένοι δι' ὑπομονῆς, ἡ ὁποία οὐδέποτε ἀπατᾷ, θὰ εἶνε ἐπίσης οἱ μόνοι, οἵτινες ἐξέρχονται τοῦ βίου πλήρεις ἐλπίδος.

Ὁ Σωκράτης τίθησι συγχρόνως τὰ ὅρια τῆς διανοητικῆς ταύτης δυνάμεως, δὲν ἀποδίδει λοιπὸν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅσον θεῖον καὶ ἂν εἶνε, κῦρος πραγματικὸν παρ' ἀφοῦ ἐδοκίμασε διὰ πολλῆς πείρας τὴν φιλαλήθειαν, ἀφ' οὗ ἐπεσκόπησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ὁμοιότητα τῶν συμβουλῶν τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης φωνῆς πρὸς τὰς τῆς σοφίας καὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Θεάγην, διάλογον καθ' ἡμᾶς προφανῶς ἀπόκρυφον, οὗτος διέψευσε καὶ κατέστησεν ὑλικωτέραν τὴν ἰδέαν τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους, καὶ ἐν τοῖς μύθοις οὓς διηγεῖται εἶνε ἡ πηγὴ ὅλων τῶν μυστικῶν ὀνειροπολήσεων τοῦ Πλουτάρχου καὶ τῶν Νεοπλατωνικῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ὅ,τι συνδέει τὸ ζήτημα τοῦτο πρὸς τὴν γενικὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἡμετέρου ἔργου, εἶνε ὅτι ἡ ἔξοχος παρατήρησις, ὑφ' ἧς ὁ Σωκράτης ἦτο πεπροικισμένος, ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν θείαν τάξιν τοῦ κόσμου, εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀγαθοῦ ὡς ὄντος τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐκδηλοῦται ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Σωκράτους κατὰ τὴν πανηγυρικωτάτην στιγμὴν τοῦ βίου του ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς ἀπολογίας του.

«Οὐδὲ τὰ ἐμὰ νῦν ἀπὸ ταὐτομάτου γέγονεν, ἀλλά μοι δῆλόν ἐστι »τοῦτο ὅτι ἤδη τεθνάναι καὶ ἀπηλλάχθαι πραγμάτων βέλτιον ἦν μοι. »Διὰ τοῦτο καὶ ἐμὲ οὐδαμοῦ ἀπέτρεψε τὸ σημεῖον, καὶ ἔγωγε τοῖς κα»ταψηφισαμένοις μου καὶ τοῖς κατηγόροις οὐ πάνυ χαλεπαίνω» (Ἀπολογ. κεφ. ΚΓ').

Τοιουτοτρόπως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς περὶ Θεοῦ συνειδήσεως ἡ ἐσωτερικὴ φωνὴ τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ προφητικὴ ὅρασις, ἥτις τελευτᾷ τὸν βίον του, δὲν εἶνε, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἄλλο τι ἢ ἡ μαντικὴ δύναμις οὐσιωδῶς ἠθική, ἣν συνηντήσαμεν ἀλλαχοῦ παρὰ τοῖς προφήταις τῶν Ἑβραίων. Καὶ ἐνταῦθα μὲν μένει ἀρνητική, παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις εἶχε χαρακτῆρα θετικόν, δύναμιν βεβαιωτικήν. Ἡ προφητικὴ φωνὴ τοῦ Σωκράτους εἶνε κατὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς Πυθίας ὅ,τι αἱ ὁράσεις τῶν προφητῶν κατὰ τὰς προρρήσεις τῶν ἄλλων Σημιτικῶν ὁρώντων ἀπὸ τοῦ ἀπλήστου Βαλαὰμ μέχρι τοῦ χρηστοῦ Ἀγάβου τοῦ προφητεύσαντος τὴν φυλάκισιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου[1]. Ὁ Ἕγελος βλέπει ἐν τῷ δαιμονίῳ

[1] Πρβλ. Πράξεων τῶν Ἀποστ. ια', 28.

τοῦ Σωκράτους μέσον ὅρον μεταξὺ τῆς ὅλως ἐξωτερικῆς, ὅλως ὑλικῆς προφητείας τῶν χρησμῶν καὶ τῆς ἐπισκοπήσεως τοῦ καθαροῦ πνεύματος, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἀποδεχόμεθα τὸν ὁρισμὸν τοῦτον· τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους εἶνε φαινόμενον οὐσιωδῶς πνευματικὸν καὶ ὅλως ἐσωτερικόν. Ἡ ἐμφάνισις πνεύματος μαντικοῦ εἶνε παρὰ τῷ Σωκράτει ὡς παρὰ τοῖς προφήταις ἐμφάνισις καθαρῶς ψυχική. Εἶνε ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ λογικοῦ καὶ ἐσκεμμένου χαρακτῆρος τοῦ λόγου καὶ τῆς πράξεως παρὰ τῷ Σωκράτει. Εἶνε ὁ καρπὸς τῆς καθαρᾶς ἠθικῆς του, ἡ ἀμοιβὴ τοῦ εὐσεβοῦς ἔρωτός του πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐν κεφαλαίῳ, ὁ Σωκράτης ἐκέκτητο αἴσθημα, ἐπισκόπησιν, ἣν ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ θαύματα, θὰ ὠνομάζομεν τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἐσωτερικὸν θαῦμα τῆς ψυχῆς, ἤτοι τὸ πνευματικὸν ἔνστικτον, ὅπερ πρέπει νὰ γνωρίσωμεν ὡς πάντες ἀναγνωρίζομεν τὸ ὑλικὸν καὶ φυσικὸν ἔνστικτον. Ἡ οὐσία τοῦ ἐνστίκτου τούτου ἦτο ἡ ἐξαίρετος αἰσθητικότης, ἥτις ἐδήλου κατ' ἀρχὰς καὶ ἄνευ σκέψεως ὅ,τι ἀντεμάχετο πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ Σωκράτους, ἀπολύτως ὡς τὸ φυσικὸν ἔνστικτον ἀναγγέλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀντίθετον τῆς ζωϊκῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος.

Ἐὰν ἤδη παραβάλωμεν τὴν περὶ Θεοῦ συνείδησιν παρὰ τῷ Σωκράτει πρὸς τὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἱδρυταῖς κοινωνιῶν ἢ σχολῶν φιλοσοφικῶν ἢ θρησκευτικῶν, ὡς παρὰ τῷ Πυθαγόρᾳ, Βούδᾳ, Ζωροάστρῃ, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ πρωτοτυπία τοῦ Σωκράτους συνίστατο εἰς τὸ νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του μόνον τὰς ἀληθείας, περὶ ὧν ἕκαστος ἡμῶν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἐρωτῶν τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν, ἐνισχυόμενος ὑπὸ σκέψεως καὶ ἀκούων τὰς διδασκαλίας τοῦ λογικοῦ. Δὲν ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς μαθητάς του οὔτε τὰ μυστήρια οὔτε τὰ μαντεῖα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος μετεῖχε κατ' ἰδίαν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἀφ' ὅτου ἀνεγνώρισεν ὅτι ὅλα τὰ ὑπάρχοντα ἐν αὐτοῖς ἀληθῆ στοιχεῖα, ἠδύνατο κάλλιον ἔτι νὰ προσκτῶνται διὰ τῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς ἀκριβοῦς σπουδῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· ἀφ' ὅτου ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ κατὰ συνείδησιν ἐξέτασις αὕτη ἦτο ἡ ἀληθὴς ἐπικύρωσις, ἡ ἀπαραίτητος ἀφοσίωσις, ἡ λυδία λίθος καὶ ἡ ὁριστικὴ δοκιμασία. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι, ἔλεγεν, ὁμιλῶν περὶ μυστηρίων, προέρχονται ἐκ λαμπρᾶς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλλείπει ἡ ἐσκεμμένη συγκατάθεσις τοῦ ἡμετέρου λογικοῦ, ἀντικαθιστᾶσιν, ὡς ἡ δημώδης θρησκεία, ἐξωτερικὴν ὑλικὴν λατρείαν ἀντὶ τῆς ἐσωτερικῆς λατρείας.

Ἀλλὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ δημοσίαν ταύτην λατρείαν δὲν κατεδίκαζε, τοὐναντίον μετεῖχεν αὐτῆς εἰλικρινῶς, προσευχόμενος ἐνδομύχως πρὸς τὸν θεὸν ἐν τῷ βωμῷ τῆς συνειδήσεώς του.

Ἐὰν παρακολουθήσῃ τις τὴν σκέψιν του μέχρι τῶν τελευταίων ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, θὰ ἀνακαλύψῃ συνείδησιν προφητικήν, ἀληθῶς ὑψηλήν. Ἡ διαφορά, ἡ διαχωρίζουσα ἔτι τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν καὶ τὴν θρησκείαν τῆς ψυχῆς, μέλλει νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ θὰ ἐξαφανισθῇ ποτε, διότι ὁ Θεὸς προστατεύει ἡμᾶς, ὡς ἔλεγεν ὁ Σωκράτης. Ἡ ἐνδόμυχος αὕτη πίστις καὶ ἡ διάταξις τῶν ἰδεῶν εὑρίσκουσι μετ' ὀλίγον τὴν ἀνάπτυξίν των ἐν τῷ θείῳ τοῦ Πλάτωνος πνεύματι.

Ἐν Γυθείῳ. **Κ. Νεστορίδης.**

ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΞ ΑΛΕΝΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΙΣ ΚΑΪΡΟΝ

Ὁ διὰ πρώτην φορὰν ταξειδεύων ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κάϊρον, μένει ἔκπληκτος ἐκ τῶν νέων καὶ πρωτοφανῶν εἰκόνων, αἵτινες ἐκτυλίσσονται ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅταν, ἀφοῦ ἡ ἁμαξοστοιχία περάσῃ τὴν Μαραιώτιδα λίμνην, ἐν ᾗ ἀντανακλῶνται αἱ γραφικώταται τοποθεσίαι, εὑρεθῇ ἐν μέσῳ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πεδίου, ὅπερ ἐκτείνεται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ τὸν ὁρίζοντα τοῦ ὁποίου δὲν περικλείει οὐδεὶς λόφος, οὐδὲν ὕψωμα. Ἡ καταπράσινος αὕτη πεδιὰς ἐκτεινομένη ἐπ' ἄπειρον, διασχιζομένη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον παρὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς Νείλου, τεμνομένη καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη παρὰ διωρύγων, ποικιλλομενη δὲ παρὰ τῶν ἔνθεν κἀκεῖσε χωρίων, ἐκ μικρῶν μικροτάτων κωνοειδῶν ἐκ πλίνθων φαιόχρων οἰκίσκων, καὶ ἐκ τῶν ἐκ φοινίκων δασῶν, προκαλεῖ ἀληθῶς τὸν θαυμασμὸν τοῦ περιηγητοῦ. Ὁλοκλήρους ὥρας βαδίζει ἡ σιδηροδρομικὴ ὁλκή, χωρὶς ἡ εἰκὼν αὕτη νὰ διακοπῇ που, παντοῦ ἡ αὐτή, πάντοτε ἡ ἰδία. Ἐκ τῆς πεδιάδος ταύτης λείπει τὸ ποικίλον τῶν δυτικῶν χωρῶν, τὰ ὑψηλὰ ὄρη, τὰ δάση, οἱ λειμῶνες, τὰ ῥυάκια κτλ., τὰ καθιστῶντα τὰ μέρη ταῦτα ὡραῖα. Ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ, ἔνθα οὐδεμία ἀπαντᾶται σκιὰ ἄλλη ἢ τῆς κορυφῆς τοῦ φοίνικος, τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀνωτέρω ἀναπληροῖ ὅπως ἐκδιώξῃ τὴν μονοτονίαν τὸ θαυμάσιον φῶς τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, ἕνεκα τούτου γεννῶνται πανταχοῦ πέριξ ἀπειρίαι διαφόρων χρωμάτων, καὶ τὰ διάφορα τοπία φαίνονται ἄλλα μὲν ὑπὸ ἐλαφρὰν ζώνην διαφανοῦς σκιᾶς, ἐπ' ἄλλων δὲ πάλιν ῥίπτει χρώματα ποικίλα καὶ ἐκπλήττοντα. Ἡ Αἴγυπτος, κατὰ τὴν γνώμην ὅλων τῶν ἐπισκεπτῶν, εἶνε ὁ καθρέπτης, ἐν ᾧ ἀντανα-

κλᾶται ὁ διαφανὴς οὐρανὸς μετ' ἀπαραμίλλου γλυκύτητος, οὐδαμοῦ ἀνευρίσκει τις τὸ μέλαν χρῶμα τοῦ ἄλω (fond) τῶν δυτικῶν χωρῶν, αἱ πυκνότεραι σκιαὶ προσλαμβάνουσι τὸ ὡραῖον κυανοῦν χρῶμα· ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οὐδέποτε ἐβασίλευσεν ἠὼς καὶ λυκόφως. Περίεργος ἀληθῶς ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἡ χώρα αὕτη! Κεκλεισμένη ἐντὸς δύο ἐρήμων ἡ πεδιὰς αὕτη τοῦ Νείλου, φαίνεται ἐξεικονισθεῖσα ἐκ χειρὸς καλλιτέχνου ἐξοικειωθέντος εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς εἰκόνας. Ἐν οὐδεμιᾷ χώρᾳ εὕρηται τοιοῦτος μεγαλοπρεπὴς ποταμός, οἷος ὁ Νεῖλος τῶν Αἰγυπτίων, ὁ θεὸς Νεῖλος, ὁ Νοὺμ (ζῶν ὕδωρ) τῶν Ἀράβων, ὁ υἱὸς τοῦ Διός, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ὁ Μέγας Νεῖλος, κατὰ τὸν Κικέρωνα· οὐδὲν ἀπολύτως πλὴν αὐτοῦ δύναται νὰ ἐμποιήσῃ τὴν συναίσθησιν τοῦ μεγαλείου ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἠρεμίᾳ· τὸ χρῶμα τῶν ὑδάτων του τὸ σύνηθες εἶνε τὸ κιτρινωπόν, τὸ ἐρυθρὸν ἐν τῇ πλημμύρᾳ (περίεργον καὶ ἀνεξήγητον φαινόμενον), τὸ φαιὸν ἐνίοτε, καὶ ἐξ ἀποστάσεως τὸ κυανοῦν, ὡς ἐκ τῆς ἀντανακλάσεως τοῦ οὐρανοῦ. Οὐδεὶς ἕτερος ποταμὸς ἔχει τὴν ἐπιβλητικότητα τοῦ Νείλου, καὶ πολὺ δικαίως, ἀφοῦ εἶδε γεννώμενον τὸν πολιτισμὸν καὶ τοσαύτας δυναστείας παρελθούσας, θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εἶνε ἡ ἐκπροσώπησις τῆς ἀπαθείας καὶ ἀταραξίας ἐν μέσῳ τόσων μεταβολῶν καὶ τοσούτων ἀνθρωπίνων ἀπαγοητεύσεων· κατὰ τὴν νύκτα εἶνε ἀκόμη ὡραιότερος, ὅταν φωτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν σελήνην. Παρὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀπελάμβανεν ἄλλοτε ἀληθοῦς λατρείας, ὅτε δὲ τὰ ὕδατα δὲν κατήρχοντο κατὰ τὴν ὡρισμένην ἐποχήν, τὴν 13 ἡμέραν τοῦ μηνὸς τῶν Κοπτῶν Βαουνέ (7 Ἰουνίου), οὗτοι ἔρριπτον ἐντὸς αὐτοῦ τὴν ὡραιοτέραν καὶ νεωτέραν παρθένον, ἀφοῦ προηγουμένως τὴν ἐνέδυον πλουσιώτατα· ἀφοῦ κατήργησε τὴν συνήθειαν ταύτην ὁ Ἀμρού, ἔρριπτον ἄγαλμα ἐστολισμένον. Ἄλλοτε οἱ Αἰγύπτιοι, λέγει ὁ Ed. Planchaut (L'Égypte, σ. 172) ὅπως ἐξευμενίσωσι τὸν θεόν των, ἔρριπτον εἰς τὸν Νεῖλον μίαν νεάνιδα· σήμερον τὴν νεάνιδα ἀντικαθιστᾷ πλαγγών, ἀλλὰ κατ' ἀλλόκοτον παραλογισμόν, ἡ πλαγγὼν ῥίπτεται εἰς τὸν ποταμὸν διὰ χειρὸς τοῦ δημίου [1].

[1] Ποῖαι αἱ πηγαὶ τοῦ Νείλου, ἄγνωστον· **quaerere caput Nili**, ἦτο πρόβλημα διὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς γεωγράφους· **les sources du Nil sont encore inconnues** (**Geo: universelle de Malte-Brun**, τόμ. 6, σελ. 12).

Κατὰ τὸ Καρτούμ, τελεῖται ἡ ἕνωσις τοῦ Λευκοῦ Νείλου μετὰ τοῦ Κυανοῦ, κατὰ τοὺς γεωγράφους δέ, ὁ Λευκὸς ἀποτελεῖ τὸν κυρίως ποταμόν, ἀλλ' ὁ Κυανοῦς εἶνε ὁ φέρων τὴν γονιμοποιοῦσαν πλημμύραν· κατὰ τὰς πυραμίδας τῆς Γκίζας, ὁ ποταμὸς διχοτομεῖται καὶ σχηματίζει τὸ λεγόμενον Δέλτα· αἱ καλλιεργούμεναι γαῖαί εἰσι 5 ἑκατομμύρια φεδδανίων (τὸ φεδδάνιον ἔχει 2,400 τετραγ. μέτρα). Ὁ ἐξαγόμενος βάμβαξ κατ' ἔτος εἶνε 29—39 ἑκατομ. χιλιόγραμμα. Τὸ

Ἅπασα ἡ Αἴγυπτος βρέχεται ἐκ τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου, δικαίως ἐπικληθεῖσα παρὰ τοῦ Ἡροδότου ὡς δῶρον τούτου· εἰς ὅλα τὰ μέρη αἱ διώρυγες μεταφέρουσι τὰ πολύτιμα ὕδατα, πανταχοῦ δὲ ἀφίνει ἀποσυρόμενος τὴν εὐεργετικὴν ἰλύν, ἥτις τρέφει καὶ παχύνει τὴν γῆν, ἵνα οἱ καλλιεργηταὶ συλλέξωσι κατόπιν τοὺς παραχθησομένους θησαυρούς, οὓς ἐν αὐτῇ ἀπέκρυψεν.

Οὐδεὶς ὁ ἱκανὸς νὰ περιγράψῃ τὴν χώραν ταύτην ἐν τῷ μεγαλείῳ καὶ ὡς ἔχει ἐν τῇ πραγματικότητι. Ἐξ ὅλων τῶν τολμησάντων τὴν περιγραφήν, ἐπέτυχε μόνος ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἀμροὺ-Μπὲν-ἐλ-άς, διακριθεὶς κατακτητὴς καὶ στρατηγὸς Ἄραψ, ὅστις ἀπαντῶν εἰς τὸν Καλίφην Ὀμάρ, ζητήσαντα παρ' αὐτοῦ, «εἰκόνα τῆς Αἰγύπτου ἀρκετὰ πιστὴν ὥστε νὰ δύναται νὰ φαντασθῇ ὅτι βλέπει τὴν ὡραίαν ταύτην χώραν ἰδίοις ὄμμασι», τῷ ἔγραψεν : «Ὦ ἡγεμὸν τῶν πιστῶν, φαντάσθητι ἔρημον αὐχμηρὰν καὶ πεδιάδα ἐξαίσιον ἐν τῷ μέσῳ δύο ὀρέων, ὧν τὸ μὲν ἔχει σχῆμα γηλόφου ἐξ ἄμμου, τὸ δὲ ὁμοιάζει πρὸς γαστέρα ἵππου ἢ μᾶλλον ὕβον καμήλου». Καὶ κατόπιν, ἀφοῦ περιγράφει διὰ τῶν ὡραιοτέρων χρωμάτων τὴν διανομὴν τῶν ὑδάτων, τὰς συγκοινωνίας κλπ. ἐπιφέρει:

«C'est ainsi que l'Egypte offre successivement, ô prince des fidèles ! l'image d'un dèsert aride et sablonneux, d'une plaine liquide et argentée, d'un marécage couvert de limon noir et épais, d'une plaine verte et ondoyante, d'un parterre semé des fleurs le plus variées et d'un vaste champ couvert de moissons jaunissantes. Béni soit à jamais le nom du createur de tant de merveilles ! Τὴν ἔξοχον ταύτην περιγραφὴν παραθέτομεν ὡς ἔχει γαλλιστὶ ἡ ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ μετάφρασις ἐξ ἐπιστολῆς σωζομένης ἀκόμη σήμερον, μετ' αὐτὴν δὲ οὐδὲν ἔχει τις νὰ προσθέσῃ Κατὰ τὸν δρόμον συναντᾷ τις τὸν φελάχον μὲ τὸν κυανοῦν καὶ λευκὸν ποδήρη χιτῶνα εἰς τὸ ἄκρον τῆς διώρυγος, ποτίζοντα τοὺς ἀγρούς του ἐκ φρεάτων, ὧν τὸ ὕδωρ ἀντλεῖται διὰ βοῶν περιστρεφομένων, βουβάλους καὶ καμήλους, τὰ ὡραῖα δάση ἐκ φοινίκων ἢ τὰς ὑψιτενεῖς ἀκακίας. Ἡ ἁμαξοστοιχία, ἀφοῦ διέλθῃ τὸ Δαμαγχούρ, Τέλ-ἐλ Μπαρούτ, τὸ Κάφρ-Ἐ-Ζαγιάτ, τὴν Τάνταν, φθάνει εἰς Βέγχαν καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τῆς τελευταίας πόλεως ἀντικρύζει ἀμέσως ὁ

ἐντὸς τριετίας δαπανηθὲν ποσὸν διὰ τὰ ἀφορῶντα τὴν διανομὴν τῶν ὑδάτων ἔργα ἀνέρχεται εἰς 25 ἑκατομμύρια· ἀλλὰ λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Νεῖλος καθ' ἕκαστον ἔτος γίνεται ὁρμητικώτερος, αἱ δαπάναι θ' αὐξάνωσι. (Planchaut l' Egypte. Le Nil).

ὀφθαλμὸς πρὸς τὰ δεξιά, «τρία χειροποίητα καὶ οὐρανογείτονα ὄρη», τὰς Πυραμίδας δηλαδὴ τῆς Γκίζας, τὰς μᾶλλον γνωστάς, ἐφ' ὅσον δὲ προχωρεῖ ἡ ἁμαξοστοιχία, ἄρχονται φαινόμεναι καὶ αἱ ἐξοχαὶ τοῦ Καΐρου, ὧν τινές εἰσιν ἀληθῆ ἀνάκτορα, καὶ κατόπιν τὸ τέμενος τοῦ Μεχμὲτ 'Αλῆ, ὅπερ δεσπόζει τοῦ Καΐρου ἐπὶ τοῦ λόφου Μοχατὰμ μὲ τοὺς δύο του μεγαλοπρεπεῖς μιναρέδες· μετὰ τοῦτο ὁλόκληρον δάσος μιναρέδων δεικνύει ὅτι ἔφθασέ τις εἰς Κάιρον.

Κάιρον.

"Οστις δὲν εἶδε τὸ Κάιρον, οὐδὲν εἶδε, λέγει ὁ Léon Hugonnet· ἠδύνατό τις δὲ ἔτι νὰ προσθέσῃ ὅ,τι καὶ περὶ τῶν Παρισίων λέγεται, ὅτι δηλαδὴ τὸ Κάιρον δὲν ἐκτίσθη ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας. Ἡ πόλις φαίνεται ἅμα πλησιάσῃ ὁ περιηγητὴς περιστοιχιζομένη ἀπὸ ἐρείπια· πανταχοῦ πέριξ τῆς ζώνης τῆς πόλεως κεῖνται ἀνάκτορα καὶ μνημεῖα ἐν ἐρειπιώδει καταστάσει. Παρ'ὅλων τῶν περιηγητῶν, οἵτινες ἐπεσκέφθησαν τὴν Αἴγυπτον, μεταξὺ τῶν ὁποίων πλῆθος καλλιτεχνῶν, ὁμολογεῖται, ὅτι οὐδεὶς λαὸς ἔχει περισσότερον ἀνεπτυγμένην τὴν καλαισθησίαν τῆς οἰκοδομικῆς ἀπὸ τοὺς "Αραβας· οὐχ ἧττον, ἐνῷ ἔχουσι ἄπειρον φαντασίαν, χάριν, κομψότητα καὶ λοιπά, λείπει ἐξ αὐτῶν τὸ πνεῦμα τῆς συντηρήσεως τῶν ὑπαρχόντων, l'amour de la tradition. Τοῦτο μαρτυρεῖ αὐτὴ ἡ ἱστορία τοῦ Καΐρου.

"Οτε ὁ 'Αμροὺ περὶ τὰ 640 ἐκυρίευσε τὴν 'Αλεξάνδρειαν μ' ὅλον αὐτοῦ τὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὴν πρωτεύουσαν ταύτην τῆς Αἰγύπτου, καὶ πρωτεύουσαν ἅμα τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ αἴσθημα τῆς κατακτήσεως τὸν ὤθησε πρὸς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, καὶ ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὸ τεῖχος τῆς Βαβυλῶνος ἐπὶ τοῦ ὄρους Μοχατὰμ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Νείλου ὄχθης, ἔδωκε διαταγὴν ν' ἀνεγείρωσιν ἐπὶ τοῦ μέρους αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον· ἀλλά, προκειμένου κατόπιν νὰ λύσωσι τὰς σκηνάς, παρετήρησαν ἐπὶ τῆς τοῦ στρατηγοῦ σκηνῆς, ζεῦγος περιστερῶν, ὅπερ, εἶχε κτίσει τὴν φωλεάν του. Τοῦτο ἤρκεσεν ὅπως ὁ 'Αμροὺ, ἐκ σεβασμοῦ, καὶ προλήψεως ἴσως, διατάξῃ νὰ μένῃ ἡ σκηνὴ καὶ ὅτε κατόπιν πάλιν ἀπεφασίσθη νὰ οἰκοδομηθῇ πόλις, ὅλοι οἱ στρατιῶται ἑνὶ στόματι ἐφώναξαν νὰ κτισθῇ αὕτη ὅπου ἔκειτο ἡ σκηνὴ τοῦ στρατηγοῦ, ἕνεκα δὲ τούτου, καὶ τῇ ἐδόθη τὸ ὄνομα Φουτάτ, ὅπερ σημαίνει σκηνή. Μία ὁλόκληρος συνοικία τῆς πόλεως ἀνῆκεν εἰς τοὺς στρατιώτας, 'Ελ-'Ασκὲρ διὰ τοῦτο ἐπικληθεῖσα, ἥτις ὅμως, τοῦ χρόνου προϊόντος, κατέστη στενόχωρος καὶ προσελήφθη τότε ἡ πεδιὰς ἡ μεταξὺ τῆς Φουτάτ, καὶ 'Ελ-'Ασκὲρ ἥτις, ἦτο πλήρης τάφων χριστιανῶν καὶ ἑβραίων, καὶ ἡ

ὁποία, διενεμήθη εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν σωμάτων, ὀνομασθεῖσα ἕνεκα τούτου Ἐλ-Καταγιάχ, χῶρος δηλαδὴ παραχωρούμενος δωρεάν. Μετ' ὀλίγον χρόνον ἔγειναν τόσαι ὡραῖαι οἰκοδομαὶ ἐν τῷ Ἐλ-Καταγιάχ, ὥστε τὸ Φουτὰτ ὑπέστη ἀληθῆ ἔκλειψιν· ἡ περιγραφὴ τῶν ἐν αὐτῇ ἀνεγερθέντων ἀνακτόρων εἶνε κἄτι τι μυθικόν, μεταξὺ δὲ τῶν ὡραιοτέρων ὑπερεῖχον τὰ τοῦ Ἀχμὲτ-ἐτν-Τουλάν. Κατὰ τὴν περιγραφὴν ἣν ποιεῖται ὁ Hugonnet, εἰς αὐτὰ εἰσήρχετό τις διὰ πλείστων θυρῶν, ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἓν belvédère, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡ θέα ἐξετείνετο ἐπὶ τοῦ Φορυτὰτ τοῦ Νείλου, τῆς καταπρασίνου νήσου Ροτάχ, καὶ ἐπὶ τῆς πρὸ τῶν πυραμίδων ἐρήμου, ἐπὶ τῆς σκοπιᾶς δὲ ταύτης ὁ Ἀχμὲτ ἠγάπα ν' ἀναπαύηται. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Χομαρουγάχ, ὅστις ἐπλούτισε τ' ἀνάκτορα εἰς βαθμὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἀνθρώπινος φαντασία ἀδυνατεῖ νὰ φθάσῃ· ἐν τοῖς θαυμασίοις κήποις τοῖς κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐν τῷ Κορανίῳ, διεκρίνοντο οἱ κορμοὶ τῶν δένδρων, οἵτινες ἦσαν περιτετυλιγμένοι μὲ πλάκας ἐπιχρυσωμένου χαλκοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο σωλῆνες σχηματίζοντες ἀπειρίαν κρηνῶν. Ἐν τοῖς κήποις τούτοις ὑπῆρχον ὁλόχρυσα *κιόσκια* γέμοντα ἀγαλμάτων φερόντων ὁλόχρυσα διαδήματα καὶ ψέλλια· ἐν μέσῳ ἑνὸς τῶν μαγικῶν τούτων κήπων ὑπῆρχε μικρὰ λίμνη πλήρης ὑδραργύρου, γύρωθεν ἔχουσα σειρὰν κιόνων ἐκ μαρμάρου μὲ κορυφὰς ἐπαργύρους καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων, ἀνταναχλώμενον τὸ φῶς τῆς σελήνης, παρεῖχε ἀπειρίαν ὡραίων χρωμάτων. Ἀργυροῦς δακτύλιος, καὶ μετάξινον σχοινίον ἐκράτουν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς πλῆρες ἀέρος προσκεφάλαιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καθήμενος ὁ πρίγκηψ ᾐωρεῖτο κατὰ τὰς πολὺ θερμὰς θερινὰς νύκτας. Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι ἡ ἀνωτέρω περιγραφὴ ἔχει τι τὸ ὑπερβολικόν· εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον συνέβη κατὰ τὸ πρῶτόν μου ταξείδιον ἐν Καΐρῳ νὰ ἐπισκεφθῶ ἐν Σούμπρᾳ τὰ λεγόμενα λουτρὰ τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ, καὶ καὶ διακρατῶ ζωηρῶς ἐν τῇ μνήμῃ μου τὴν ἐντύπωσιν ἣν εἰς ἐμὲ καὶ εἰς τὸν σύνοδόν μου Advocat Ὀλλανδὸν Πρόξενον μᾶς ἔκαμεν ἡ θέα τῆς λίμνης ἐν τῷ κέντρῳ μονορόφου τετραγωνικοῦ μεγάρου περιτριγυριζομένου ἐκ σειρᾶς μαρμαρίνων κιόνων βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ὑψηλὴ ἐκ μαρμάρου πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἐξήρχετο ἐκ στόματος κροκοδείλων· πρὸς αὐτὴν ἔφερε μικρὰ κομψὴ λέμβος, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πασᾶς περιεφέρετο, τῶν γυναικῶν τοῦ χαρεμίου κωπηλατουσῶν. Ἀδύνατος ἡ περιγραφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ πλούτου, τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τῆς χάριτος τοῦ κομψοῦ τούτου μεγάρου· ἐνόμιζέ τις, εὑρισκόμενος κάτωθέν τινος τῶν κιόνων τούτων καὶ βλέπων ἐντὸς τῆς λίμνης, ὅτι εὑρίσκεται ἐν ἀνακτόρῳ τινὶ τῶν παραμυθίων τῆς Χα-

λιμᾶς, μεταφερθεὶς παρὰ ὑπερανθρώπου ὄντος, παρά τινος μαγίσσης. Τὸ ἀνάκτορον τοῦτο ὑπάρχει ζῶσα εἰκὼν τῆς ἀνατολικῆς μεγαλοπρεπείας, οἱ κίονες καὶ οἱ κροκόδειλοι σώζονται, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ χρυσῆ λέμβος καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ χαρεμίου· οἱ ἀνακλιντῆρες καὶ τὰ διβάνια ὑφίστανται ἐπίσης, ἀλλὰ ἐφθαρμένοι καὶ εἰς τεμάχια τὰ ἐπ' αὐτῶν ὑφάσματα. Παρῆλθε τὸ μεγαλεῖον, παρῆλθεν ἡ δόξα τῶν ἀνακτόρων τούτων ὡς καὶ τῶν τοῦ Χομαρουγιάχ.

Ἀλλ' ἐπέπρωτο καὶ τὸ Ἐλ-Καταγιὰχ νὰ ὑποστῇ τὴν ἔκλειψιν τοῦ Φουτάτ. Ὅτε οἱ Καλίφαι Φατιμῖται ἐκυρίευσαν τὴν Αἴγυπτον, ἐσκέφθησαν νὰ ἀνεγείρωσι νέαν πόλιν ἀνωτέραν τοῦ Βαγδάτ. Ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Τζουχὰρ ἐχάραξε τὴν νέαν ζώνην περιλαμβάνουσαν τὸ Φουτὰτ καὶ Ἐλ-Καταγιὰχ μέχρι τοῦ ὄρους Μοχατάμ. Τὴν στιγμὴν τῆς θεμελιώσεως ἔδει νὰ ὁρίσῃ ἡ ἀνατολὴ τοῦ πλανήτου Ἄρεως, ἀραβιστὶ Ἐλ-Καχέρ, ἤτοι ὁ νικητής· ἐκ τούτου καὶ ἡ πόλις ὠνομάσθη Ἐλ-Καχίρα (νικήτρια), ὄνομα ὅπερ οἱ ἱστορικοὶ τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον εἰς Ἀλκάϊρον καὶ κατόπιν Κάιρον. Ἡ πόλις φέρει ἐπίσης καὶ τὴν ὀνομασίαν Ἐλ-Μαχροῦσα (ἡ καλῶς προφυλαγμένη). Σήμερον ἐκ τοῦ πλήθους τούτου τῶν ἀνακτόρων, ἅτινα, πλὴν τοῦ Ἀμρού, καὶ οἱ κατόπιν πρίγκιπες Ταυλὰν Τζουχάρ, Χασὰν ἀνήγειραν, δὲν ὑφίστανται ἢ ἐρείπια καὶ μόνον ἐρείπια· νέα πάλιν ἀνηγέρθησαν, ἀλλὰ τὰ πλεῖονα τούτων καὶ ἰδίως τὰ ἐπὶ Μεχμὲτ Ἀλῆ, Ἀβᾶς Πασᾶ, Σαῒδ Πασᾶ καὶ Ἰσμαὴλ εἰσιν ὄγκοι ἄνευ καλαισθησίας. Τὸ Φουτὰτ φέρει σήμερον τὴν ὀνομασίαν τοῦ παλαιοῦ Καΐρου, le vieux Caire· πλησίον τούτου ἀνηγέρθη νέα συνοικία ἢ μᾶλλον πόλις, ἡ Ἰσμαηλία, ἐπὶ τοῦ Ἰσμαὴλ ἀνεγερθεῖσα. Ἡ περίμετρος τοῦ Καΐρου εἶνε 24 χιλιόμετρα, περιέχει 400,000 πληθυσμόν, 400 τζαμία, 1170 καφφενεῖα, 140 σχολεῖα, 40 ἐκκλησίας χριστιανικάς, 13 συναγωγὰς καὶ 1265 ὀκέλας, ὡς τὰς ὀνομάζουσιν, ἤτοι μεγάλας οἰκοδομὰς μετὰ πολλῶν κατοικιῶν. Ἡ ἀνωτάτη θερμοκρασία τοῦ κλίματος εἶνε 40° καὶ ἡ κατωτάτη 9. Ἡ ἱστορία ἐν τούτοις ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ 813 ἢ 833 ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Διονύσιος εὗρε τὸν Νεῖλον πεπηγότα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο λέγεται ὅτι ἐπανελήφθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν.

Τὸ νέον Κάιρον περιέχει λαμπρὰς λεωφόρους, κομψότατα μέγαρα, θέατρον ἰταλικοῦ μελοδράματος κλπ., μεγαλοπρεπέστατα ξενοδοχεῖα ἁμιλλώμενα μὲ τὰ πρώτης τάξεως εὐρωπαϊκά, ἀληθῆ ἀνάκτορα, ἀνεγερθέντα χάριν τῶν κατὰ μυριάδας τὸν χειμῶνα ἀφικνουμένων περιηγητῶν. Τὸ Κάιρον εἶνε πόλις διεθνής· βλέπει τις ἀνθρώπους ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς σφαίρας, εἶνε ἡ προσφιλὴς τῶν touristes πόλις· ἐν μεγά-

λῳ ἀριθμῷ διακρίνει τις, ἰδίᾳ τοὺς Ἄγγλους ἐκ τῶν ἐνδυμασιῶν των, τοῦ ξηροῦ καὶ μεμετρημένου βαδίσματός των, τὰς Ἀγγλίδας μὲ τὸ ἀρρενωπὸν ὕφος των, τὰς δερματίνας ζώνάς των, τὰ ψιάθινα καπέλα των, καὶ ἀναζητούσας πάντοτε τρόπον νὰ γίνωσι διακριταί· πανταχοῦ φαίνεται πλῆθος Ἄγγλων στρατιωτῶν, βαδιζόντων καθ' ὁμίλους· πλήρεις ὑπεροψίας, μὲ τὸ ἄκαμπτον βάδισμά των, τὴν μικρὰν πίπαν ἐπὶ τοῦ στόματος, τὸν ἐν εἴδει σκούφου ἐρυθρὸν καὶ ἄνευ χάριτος πῖλόν των, κρατούμενον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ λεπτοῦ λωρίου, τὸ μαστίγιον ἀνὰ χεῖρας καὶ μὲ τὰ θορυβοῦντα ὑποδήματά των, πλημμυροῦσι τὰς ὁδούς, ἂν ἔλειπον δὲ οἱ Ἄραβες, θὰ ἔλεγέ τις ὅτι εὑρίσκεται ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἐκ τῶν ξενοδοχείων τοῦ Καΐρου πρέπει τις νὰ μνημονεύσῃ τρία, ἀληθῆ μέγαρα, μὲ ὅλην τὴν ἄνεσιν, καὶ ὅλην τὴν πολυτέλειαν, τὰ Continental, Sepphard καὶ New Hôtel. Ἤδη ἑταιρία τις ἀνέλαβε νὰ μεταβάλῃ εἰς ξενοδοχεῖον τὰ ἀνάκτορα τῆς Γκιζίρας καὶ ἤρξαντο μάλιστα αἱ ἐπισκευαί. Τὰ ἐγκαίνια τούτου θὰ γίνωσι τὴν 1 Νοεμβρίου ε. ε. Τὰ ξενοδοχεῖα ὅμως ταῦτα δὲν ἐργάζονται, ἢ μόνον τὸν χειμῶνα· τὸ ἔαρ οὐδεὶς μένει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, καὶ ἐκ τῶν κατοίκων ἀκόμη πολλοὶ κατέρχονται εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἢ μεταβαίνουσιν εἰς Εὐρώπην.

Κέντρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Καΐρου εἶνε ἡ πλατεῖα τῆς Ἐσβεκίας, ἣν τόσον καλῶς περιέγραψαν ὁ Σατωβριάνδος, ὁ Γκωτιὲ καὶ ἄλλοι, καὶ ἥτις ὑπέστη πολλὰς μεταβολάς. Ἔχει ἤδη λαμπρὸν κῆπον, μετὰ ἐαρινοῦ θεάτρου, ἀλλὰ μὴ συχναζόμενον παρὰ τοῦ καλοῦ κόσμου. Τὸ ξενοδοχεῖον, ἐν ᾧ κατῴκησα, τὸ New Hôtel ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης, εἶνε ἐν τῇ ὡραιοτέρᾳ θέσει· οὐδὲν τερπνότερον, ἢ νὰ κάθηταί τις ἐπὶ τῶν ἀναπαυτικωτάτων καθισμάτων τῆς ἔμπροσθεν τοῦ ξενοδοχείου μεγάλης véranda, καὶ νὰ βλέπῃ τὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του παρέλασιν ἀνθρώπων διαφόρων φυλῶν καὶ ἐνδυμασίας, τοὺς μικροὺς Ἄραβας καὶ Ἀβυσσινούς, μὲ τὸ κοντὸν ἔνδυμά των, τοὺς καβάσηδες τῶν διαφόρων προξενείων μὲ τὰς ποικίλας ἀνατολικὰς ἐνδυμασίας των, τοὺς μικρεμπόρους τῶν ἀρχαιοτήτων, τῶν ταπήτων, τὰς ἰθαγενεῖς γυναῖκας μὲ τὰ κεκαλυμμένα πρόσωπά των καὶ δεικνυούσας μόνον τοὺς μικροὺς πόδας των μὲ τὰ ἐπιδεικτικοῦ χρώματος ὑποδήματά των, ἐν τέλει, τὰ μεγαλοπρεπῆ διαφόρων εἰδῶν ὀχήματα, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἔχουσι τρέχοντας ἔμπροσθεν μαύρους δρομεῖς ἢ σεΐζηδες μὲ ὡραίας ἐνδυμασίας καὶ γυμνοὺς τοὺς πόδας μέχρι τοῦ γόνατος καὶ τὰς χεῖρας μέχρι τοῦ βραχίονος, τοὺς ὁποίους θαυμάζει τις καὶ λυπεῖται συγχόνως. Ἐκ τῆς πλατείας μεγαλοπρεπεῖς λεωφόροι ἄγουσι πρὸς τὴν Ἰσμαηλίαν

καὶ δι' αὐτῶν καὶ τῆς πρὸ τοῦ μακροτάτου στρατῶνος Κάιρ-Νὶλ ὁδοῦ, πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Καΐρου Βουλάκ. Ἐπὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς Νείλου εἰσὶ προσδεδεμέναι πολλαὶ *μουχαρεβίαι* καὶ τὰ ὡραῖα ἀτμόπλοια τῆς ἑταιρίας Κούκ, διὰ τῶν ὁποίων οἱ περιηγηταὶ ἐπισκέπτονται τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Μεγάλη καὶ ὡραία γέφυρα μήκους 406 μέτρων καὶ στοιχίσασα 2,300,000 φράγκα, φέρει εἰς τὴν ἔναντι ὄχθην, ἐν ᾗ ὁ ῥωμαντικώτατος περίπατος τῆς Γκιζίρας κυκλοτερὴς μὲ παμμέγιστα δένδρα, ὧν οἱ εἰς τὴν κορυφὴν κλάδοι ἑνοῦνται μὲ τοὺς τῶν ἔναντι δένδρων, σχηματίζοντες οὕτω σκιὰν ὑπὸ τὴν ὁποίαν τρέχουσι τὰ ἐκλεκτὰ ὀχήματα τῶν ὑπουργῶν, τῶν χαρεμίων των, τῶν διπλωματῶν καὶ πλῆθος ἐφίππων Ἀγγλίδων. Ἐκ τῆς Γκιζίρας ἑτέρα γέφυρα φέρει εἰς τὴν Γκίζαν, ἐν ᾗ εὕρηται τὰ ἀνάκτορα τῆς Γκίζας καὶ τὸ Μουσεῖον. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ Μπουλὰκ εἰς Κάιρον, συχνὰ ἀπαντᾷ τις κηδείας, αἵτινες ἔχουσί τι τὸ παράδοξον. Ἐπὶ κεφαλῆς προηγεῖται σῶμα τυφλῶν, βλακωδῶς κινουμένων ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, καὶ μὲ ταχὺ βῆμα, ψαλλόντων δὲ ᾆσμά τι εὔθυμον, ὄπισθεν αὐτῶν φέρεται ὁ νεκρὸς ἐντὸς ἁπλοῦ κιβωτίου μὲ τέσσαρας πόδας, ὧν ἕκαστον κρατεῖ εἷς Ἄραψ· ὁ ἐντὸς τοῦ κιβωτίου, κεκαλυμμένου μὲ ἐρυθρὸν ὕφασμα, νεκρός, ἕνεκα τοῦ ταχέος καὶ ἀτάκτου βήματος, κινεῖται διαρκῶς· ὄπισθεν ἔρχονται γυναῖκες πεζαὶ ἢ ἐπὶ ὄνου κρατοῦσαι μανδύλιον καὶ προσποιούμεναι ὅτι κλαίουσιν ἢ φωνάζουσαι, ὁ φυρμὸς δὲ αὐτὸς τῶν φωναζουσῶν γυναικῶν καὶ τῶν τυφλῶν μὲ τὰ εὔθυμα ᾄσματά των εἶνε θέαμα κωμικὸν μᾶλλον ἢ πένθιμον. Αἱ κηδεῖαι ὅμως τῶν μεγάλων διαφέρουσι· ἅμα τῇ εἰδήσει τοῦ θανάτου τινὸς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι συνέρχονται εἰς τὸν οἶκόν του καὶ ἐπὶ δύο ἡμέρας τρώγουσι καὶ πίνουσιν εἰς βάρος τοῦ θανόντος, παραδιδόμενοι εἰς θορυβώδεις ἐπιδείξεις. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς κηδείας λαμβάνει χώραν ἀγρία σκηνή· ὅλαι αἱ γυναῖκες τοῦ οἴκου ἐπιπίπτουσιν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ καὶ προσποιοῦνται ὅτι θέλουσι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκφοράν· ἡ πένθιμος αὕτη κωμῳδία παίζεται κάπως μετά τινος συνειδήσεως. Ἀληθὴς μάχη λαμβάνει χώραν, τέλος ἐξέρχεται ὁ νεκρός, προηγεῖται κάμηλος φέρουσα τεμάχια ὠμοῦ κρέατος, ὅπερ διανέμεται καθ' ὁδὸν εἰς τοὺς πτωχούς· κατὰ τὸν δρόμον οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι προθυμοποιοῦνται νὰ φέρωσι τὸν νεκρόν, ὥστε καταντᾷ οὗτος νὰ πηδᾷ ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα. Ἀφοῦ περατωθῇ ἡ κηδεία, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸν οἶκον τοῦ νεκροῦ, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται αἱ ἑορταί, οἱ χοροί, αἱ ἐπιδείξεις. Διαρκοῦντος τοῦ ἔτους, καθημέραν τὴν ἰδίαν ὥραν αἱ γυναῖκες συνέρχονται καὶ πάλιν, φωνασκοῦσι πίπτουσαι χαμαὶ κτλ. Περίεργον πῶς ὁ θόρυβος ἀρέσκει εἰς τοὺς Ἄραβας,

καὶ εἶνε ὁ μόνος τρόπος, δι' οὗ ἐκφράζουσι τὰς ἐντυπώσεις των! Συχνὰ ἀπαντᾷ τις καθ' ὁδὸν γαμηλίους πομπάς. Εἰς τοὺς γάμους τῶν πλουσίων προηγεῖται ὀρχήστρα, ταύτην δὲ ἀκολουθεῖ σειρὰ κομψοτάτων ὀχημάτων. Ἡ τελευταία εἶνε ἐζευγμένη μὲ τέσσαρας ἵππους, ἕκαστον τῶν ὁποίων κρατεῖ εἷς σεΐζης· ἐντὸς αὐτῆς κάθηται ἡ νύμφη, κεκαλυμμένη μὲ πυκνότατον πολυτελὲς ὕφασμα, καὶ ἀκολουθουμένη ὑπὸ ἐφίππων καὶ ἐπαιτῶν. Εἰς τοὺς γάμους τῶν πτωχῶν ἡ νύμφη ἀκολουθεῖ πεζῇ καὶ κεκαλυμμένη, ὁδηγοῦσι δὲ τὰ βήματά της δύο γυναῖκες. Συνήθως μὲ τοὺς γάμους γίνονται καὶ αἱ περιτομαὶ πρὸς ἀποφυγὴν ἄλλης δαπάνης καὶ διὰ τὴν καλὴν τύχην· ὁ ἥρως τῆς τελευταίας ἑορτῆς ἀκολουθεῖ ἐντὸς ἁμάξης καὶ ἐπὶ ὄνου, καὶ ὅπως ἀποφύγωσι τὴν βασκανίαν, τὸν ἐνδύουσι μὲ γυναικεῖον ἔνδυμα.

Ὁ βίος ἐν Καΐρῳ δὲν εἶνε βεβαίως σήμερον ὁ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱστορικοῦ Ἰσμαὴλ «ὁ παρισινὸς βίος ἐν Καΐρῳ», ἀλλ' εἶνε εἰσέτι καθ' ὅλα εὐρωπαϊκός. Τὸ θέατρον τοῦ Καΐρου εἶδε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὅλους τοὺς ἐξέχοντας παρισινοὺς ἠθοποιούς, τοὺς πρώτους ἀοιδοὺς καὶ τὰς πρώτας χορευτρίας τῆς Ἰταλίας. Ἡ αἴθουσά του εἶνε πολὺ ὡραία, περιέχουσα καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν φαινόμενον τεσσάρων πρὸς τὰ δεξιὰ θεωρείων περιβεβλημμένων μὲ κράσπεδα μελανὰ μετὰ λευκῶν garnitures ἐν σχήματι ἀνθέων καὶ φύλλων, ἔσωθεν τῶν ὁποίων βλέπουσι χωρὶς νὰ φαίνωνται, αἱ γυναῖκες τῶν χαρεμίων. Ηὐτύχησα νὰ ἴδω παριστανομένην τὴν Ἀΐδαν, τὸ μελόδραμα ὅπερ ἐγράφη, ὡς γνωστόν, παρὰ τοῦ Βέρδη, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Κεδίβου Ἰσμαήλ. Αἱ ἐνδυμασίαι, αἱ σκηνογραφίαι καὶ ἐν γένει ὁ διάκοσμος ἦσαν πλουσιώτατα καὶ κατεσκευασμένα κατὰ σχέδιον ληφθὲν ἐπὶ τῇ βάσει προτύπων ἐκ τοῦ μουσείου καὶ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ Mariette-Pacha. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνέρχονται ἀληθεῖς Νουβιανοὶ Ἄραβες, ἡ ὄρχησις δὲ τῶν μικρῶν μαύρων εἶνε θελκτικωτάτη. Οἱ Καϊρῖνοι ἤκουσαν τὸ πρόσωπον τῆς Ἀΐδας, νὰ ὑποδύωνται αἱ διάσημοι ἀοιδοὶ Porrani, Stolz καὶ ἄλλαι. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματος εἶνε ἠρανισμένη ἐξ ἱστορίας, ἣν ὁ Μαριέττ ἀνέγνω ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀθώρ.

Ἐν γένει τὸ Κάιρον εἶνε ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα πόλις τοῦ κόσμου. Ἐν αὐτῇ βλέπει τις ζῶσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς τῆς Μέμφιδος, μέχρι τῆς σημερινῆς ἐντελῶς παρισιανῆς, εἰς ἣν ἔφθασε, διελθοῦσα διὰ τῆς τῶν Ἀράβων. Ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς βλέπει τις τὸ ἀρχαῖον Κάιρον μὲ τὸν ὅλως ἀνατολικὸν τύπον, τὰς στενὰς ὁδούς, τὰς οἰκίας μὲ τὰ ἱστορικὰ καφάσια, τὰ περίφημά των τζαμία μεγάλης ἀρχαιότητος, ὡς τὸ τοῦ Ἀμρού· ἐπὶ

τῆς ἑτέρας δὲ φαίνεται ἡ νέα πόλις μὲ τὰς πλατείας της, τὰς λεωφόρους της, τὰς ὡραιοτάτας οἰκίας της κλπ. Δίκαιον ἴσως εἶχεν ἡ πριγγίπισσα τῶν Ἀραβικῶν μύθων τῆς Χαλιμᾶς λέγουσα «ὅτι ἡ εὐχαρίστησις τοῦ νὰ βλέπῃ τις τὴν ἐρωμένην του κατὰ μέτωπον, εἶνε κατωτέρα τῆς θέας τοῦ Καΐρου.»

Τὰ εἰς τὸ Κάιρον καὶ τὰ περίχωρα αὐτοῦ ἄξια ἐπισκέψεώς εἰσιν οἱ τάφοι τῶν Καλιφῶν, τὰ τζαμία, ἡ ἀκρόπολις, τὰ λουτρά, οἱ Δερβίσαι, ἡ ἀγορὰ τοῦ παλαιοῦ Καΐρου, τὸ Μουσεῖον, αἱ ἱστορικαὶ Πυραμίδες τῆς Γκίζας καὶ τῆς Σαχάρας καὶ πολλὰ ἴσως ἄλλα. Ἐξ αὐτῶν κατὰ τὰ δύο ταξείδια ἅπερ ἔκαμα, ἐπεσκέφθην μόνον ὅσα ἠδυνήθην, ὅταν ἡ ὑπηρεσία μοὶ ἐπέτρεψε, καὶ τούτων θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς δώσω μικρὰν ἰδέαν.

Μουσεῖον τῆς Γκίζας. Ἀπὸ τοῦ 1890 τὸ ἄλλοτε μουσεῖον τοῦ Μπουλὰκ ἕνεκα τοῦ στενοῦ χώρου μετεφέρθη εἰς τὴν Γκίζαν καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Κεδίβου Ἰσμαὴλ, ἔξωθεν τοῦ Καΐρου καὶ εἰς ἀπόστασιν 20 λεπτῶν τῆς ὥρας, τῇ φροντίδι τοῦ κ. E. Gribaut γενικοῦ διευθυντοῦ τῶν μουσείων καὶ τῶν ἀνασκαφῶν. Δύο πρὸ πάντων ἄνθρωποι εἰργάσθησαν εἰς τὸ νὰ περισυλλέξωσιν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη τὰς αἰγυπτιακὰς ἀρχαιότητας, δύο Γάλλοι, ὁ Mariette καὶ ὁ Maspero. Εἰς τὸν πρῶτον πρὸ πάντων ἀνήκει ἡ ἀνακάλυψις τοσούτων ἀρχαίων κτιρίων καὶ μνημείων· ἐκ μικρᾶς ἡλικίας λαβὼν ἀφορμὴν ἔκ τινος μουμίας, ἥτις ἐξετέθη εἰς τὸ δημαρχεῖον τῆς Boulogne-sur-mer πατρίδος του, ἐπεδόθη εἰς τὴν Αἰγυπτολογίαν, ἀπέθανε δὲ τὴν 17 Ἰανουαρίου 1880, καὶ ἐτάφη, κατὰ τὴν τελευταίαν του θέλησιν, πλησίον τοῦ μουσείου.

Τὸ μουσεῖον τοῦτο περιέχει 91 αἰθούσας, ἐν αἷς ὁ μέγας πλοῦτος τῶν αἰγυπτιακῶν ἀρχαιοτήτων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φαραὼ μέχρι τῶν τελευταίων ἔργων τῆς Χριστιανικῆς Κοπτικῆς ἐποχῆς, μετὰ λεπτομερειῶν, αἵτινες ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ μουσείῳ ἀπαντῶνται. Αἱ καθ' ἑκάστην νέαι ἀνακαλύψεις ἐντὸς ὀλίγου χρόνου θὰ καταστήσωσι καὶ τὸ μέγαρον αὐτὸ ἀνεπαρκές. Τὸ μουσεῖον τοῦτο εἶνε εἰδικῶς Φαραωνικόν. Ἐκ τῆς Ἑλληνο-Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς Κοπτικῆς ἐποχῆς δὲν περιλαμβάνει ἢ ὀλίγιστα καὶ μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δείξῃ πῶς ἐσβέσθη ἡ τέχνη αὕτη ἡ τόσῳ εἰδική, ἥτις ἀνεπτύχθη ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου· αἱ ἀρχαιότητες αὗται θὰ σταλῶσιν εἰς τὸ ἐνταῦθα μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἱδρυθὲν τῷ 1892, ὅπου καὶ ἡ πρωτεύουσα τῶν Πτολεμαίων.

Ἡ ταξινόμησις, ἐκτὸς τῶν μικρῶν ἐκθεμάτων, ἐγένετο κατὰ χρονολογικὴν σειράν. Εἰς τὸ ἰσόγειον εἶνε τὰ βαρέα σώματα καὶ εἰς τὸ πρῶ-

τον πάτωμα τὰ μικρότερα, ἐπὶ τῆς θύρας δὲ ἑκάστης αἰθούσης ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἀναφέρουσα τὴν ἐποχὴν καὶ τὰ εἴδη τῶν ἐκθεμάτων. Ταῦτα διαιροῦνται εἰς μνημεῖα θρησκευτικά, κηδειῶν, πολιτικά, ἱστορικά, ἑλληνικά, ρωμαϊκά. Οὐδὲν ἔθνος ἔχει τοσαῦτα μνημεῖα ἀρχαιότητος ὅσα ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος.

Μετέβην εἰς ἐπίσκεψιν τὴν δεκάτην ὥραν τῆς πρωΐας. Πόσον γραφικὴ εἶνε θέσις ἐν ᾗ εὕρηται τὸ οἰκοδόμημα, ἐντὸς ὡραίου κήπου καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Νείλου ὄχθης! Ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐν ᾗ μετέβην (τέλη Μαρτίου), τὰ φύλλα τῶν δένδρων ἤρχιζον νὰ πίπτωσιν, ὅπως παραχωρήσωσι τὴν θέσιν εἰς τὰ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἀναφυόμενα νέα· ὁ Ἀπρίλιος εἶνε τὸ φθινόπωρον τῆς Αἰγύπτου.

Περιγραφὴς ἐκτενὴς τοῦ Μουσείου εἶνε ἀδύνατος· ἀπαιτεῖ χρόνον πολὺν καὶ μελέτην οὐκ ὀλίγην· ἡ ἁπλῆ μόνον ὀνοματολογία ἤθελε πληρώσει τόμον ὁλόκληρον. Θὰ περιορισθῶ νὰ σημειώσω διὰ βραχέων τὰ σοβαρώτερα.

Καὶ δή, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰς ἱερογλυφικὰς γραφάς, οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον εἰς ἕνα καὶ μόνον θεόν, αἰώνιον, χωρὶς ὄνομα, χωρὶς μορφήν, χωρὶς ἀρχὴν καὶ τέλος· ἡ δοξασία ὅμως αὕτη ὑπῆρχε, παρὰ τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς μεμυημένοις, διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς πλησίον τοῦ ἀοράτου θεοῦ ὑπῆρχον ἄλλοι δευτερεύοντες ὑπὸ μυρίας πάντοτε καὶ παραδόξους μορφὰς λατρευόμενοι. Ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων θρησκείᾳ, τὰ πάντα ἦσαν συμβολικά, πᾶσαι αἱ μεταφυσικαί των ἰδέαι ἐξεπροσωποῦντο διὰ διαφόρων σημείων ἢ συμβόλων. Κατὰ τοὺς Αἰγυπτίους, ἡ ἀθανασία ὑπῆρξε οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ψυχήν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα. Ἡ τιμωρία τῶν κακῶν ἦτο ἡ ἐξουδένωσις, τῶν δ' ἀγαθῶν ἡ ἐπάνοδος μετὰ 7,000 ἐτῶν ὕπνον εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν πρὸ τοῦ θανάτου κατάστασιν, ἄνευ πόνων, ἄνευ θλίψεως, ἄνευ νέου θανάτου. Τούτου ἕνεκα ἡ ταρίχευσις τῶν νεκρῶν καὶ ἡ ἐπιμεμελημένη προφύλαξις, ὅπως τὸ σῶμα εἶνε ἐν ἀσφαλείᾳ κατὰ πάσης ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιρροῆς, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον οἱ αἰγυπτιακοὶ τάφοι γέμουσιν ἀγαλμάτων, ἅτινα ἔθετον ἵνα ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ σῶμα, μεθ' ὅλας τὰς προφυλάξεις, ἤθελε διαλυθῇ ἢ κλαπῇ, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως νὰ εὑρεθῇ τὸ ἐκπροσωποῦν τὸν θανόντα ὁμοίωμα ὡς ἀναγνώρισις καὶ ὡς σύμβολον, τουτέστι τῆς ἀνανεώσεως τῆς προτέρας καταστάσεως. Ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς τάφοις εὕρηται ἐπίσης ἀπειρία κανθάρων ἐκ διαφόρων ὑλῶν, καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὰς ἰδίας δοξασίας, ὁ κάνθαρος ἦτο ζῷον ἄρρεν καὶ θῆλυ ἐν ταὐτῷ, ἡ ἐκπροσώπησις δηλαδὴ τοῦ ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους θεοῦ, καὶ συγχρόνως τὸ σύμβολον τῆς ἀναστάσεως, καὶ κατ' ἀ-

κολουθίαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς· ἕνεκα τούτου καὶ ἐν τῷ νεκρῷ ἐτίθετο πλησίον τῆς καρδίας, ἥτις θὰ ἐδέχετο πρώτη τὸ ἐμφύσημα τῆς ψυχῆς ἐπιστρεφούσης ἐξηναγκασμένης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἐμβριθὴς μελέτη τῆς Αἰγυπτιολογίας καταδεικνύει ὅτι μεγίστη ἡ ἐπικρατοῦσα ὁμοιότης ἐν ταῖς δοξασίαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς πρὸς τὴν θεοποίησιν τῶν πάντων· ἐπίσης καὶ αἱ πλεῖσται νεώτεραι θρησκεῖαι ἀπεμιμήθησαν τοὺς Αἰγυπτίους. Ὡς ἐν παραδείγματι, ὁ Ὄσιρις, ἦτο κατὰ Πλούταρχον καὶ τὸν Μαριὲτ πασᾶν, ὁ μεσολαβῶν μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τῶν τελευταίων, τούτου ἕνεκα κατήρχετο εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ μορφὴν ζῴου· τὸ τοιοῦτον οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ θεωρία τῆς μετεμψυχώσεως τῶν νεωτέρων. Ἡ μήτηρ τοῦ Ἄπιος, ἐθεωρεῖτο παρθένος, καὶ μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν κρίσιν ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ, εὑρέθη σαρκοφάγος παριστῶν τὸ Δικαστήριον τοῦ Ὀσίριδος, φέροντος διάδημα μετὰ ἡλιακοῦ δίσκου, συμβόλου τοῦ φωτὸς καὶ κεράτων τράγου, συμβόλου τῆς γενετησίου δυνάμεως, καὶ δικάζοντος μὲ μαστίγιον ἀνὰ χεῖρας τὰς ψυχάς· εἰς τοὺς πόδας του εἰκονίζεται ὁ Ὧμς καὶ ὁ Τυφών, ζῷα ἐξ ἡμισείας κροκόδειλοι καὶ ἱπποπόταμοι, οὓς δύναταί τις νὰ παρομοιάσῃ τῷ ἀρχαίῳ Κερβέρῳ· κατόπιν ὁ Θὼθ γράφων τὰ βάρη ἑκάστης ψυχῆς καὶ πλησίον αὐτοῦ πλάστιγξ. Ὁ Θὼθ οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἡμέτερος Ἑρμῆς. Ἐπὶ μονολίθου τινὸς εὕρηται γεγραμμένον, «ἀκολουθῶ τὸν θεὸν ἐξ ἀληθοῦς λατρείας· ἔδωκα ἄρτον εἰς τοὺς πεινάσαντας, ὕδωρ εἰς τοὺς διψάσαντας, ἐνδύματα εἰς γυμνούς, ἄσυλον εἰς τοὺς ἐγκαταλελειμμένους», ὑψηλὰ διδάγματα τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ παρόμοια τῶν ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τούτων πάντων ἕνεκα, πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Αἴγυπτον ξένων πρεσβεύουσιν, ὅτι ἥ τε καλλιτεχνία παρ' Ἕλλησι καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου ἐπήγασαν ἐκ τῶν Αἰγυπτίων [1]. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν καλλιτεχνίαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρουσιν ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ κατατομὴ εἶνε καθαρῶς αἰγυπτιακή, καὶ ὅτι τὰ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φειδίου ἔργα εἰσὶν ἀπαράλλακτα μὲ τὰ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐκ τῶν ἐν τῷ μουσείῳ μνημείων ἀναφέρω τροχάδην τὰ ἑξῆς.

Ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πανθέου, ἓν σύμπλεγμα ἐκ δέκα θεῶν, δύο ζῴων, καὶ δύο κεφαλῶν ζῴων. Ἐν τῷ μέσῳ καὶ εἰς τὰς δύο πλευρὰς ὁ

[1] Ἴδε L. Hugonnet, Égypte σελ. 133 καὶ ἐφεξῆς, ἔνθα καὶ οἱ παρ' αὐτῶν μνημονευόμενοι, ὡς καὶ ἡ τοῦ Ch. Blanc γνώμη, ὅτι «il est assez claire aujourd'hui que l'art des Égyptiens a engendré celui des Hellènes. La Grèce est à l'Égypte ce que le beau est au sublime».

Ὄσιρις, ἐν συνοδίᾳ δύο Ἀρποκρατῶν, περαιτέρω δύο Ἄπεις καὶ δύο κεφαλαὶ Ἄνουβι. Ἕτερον σύμπλεγμα παριστῶν ἐν μέσῳ τὸν Νέφερ-Τοὺμ ὄρθιον κρατοῦντα ἀκινάκην· ὡς υἱὸς τοῦ Βάδι, οὗτος ἐκπροσωπεῖ τὴν ἡλικιακὴν θερμότητα ὡς ζωογόνον δύναμιν· ἀριστερὰ εἷς ἰχνεύμων· τὸ ἱερὸν τοῦτο ζῷον, κατὰ τὰς Αἰγυπτιακὰς δοξασίας, εἶνε ἄρρεν καὶ θῆλυ, γονιμοποιεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ, εἶνε ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν ταὐτῷ. Δεξιὰ ἕτερον ζῷον μὲ κεφαλὴν ἱπποποτάμου, ὁ Ἄπις (ὁ Μινώταυρος τῆς Κρήτης), στηριζόμενος ἐπὶ δύο δακτυλίων, συμβόλων τοῦ «κακοῦ» ἡττημένου. Κάτωθι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Ὀσίριδος, στηριζομένου ὑπὸ τῆς γυναικός του καὶ τοῦ υἱοῦ του Ὥρου, οὐχὶ πλέον ὡς Ἀρπογαράτου (Ὥρου παιδίου), ἀλλ' ἀνδρὸς (Ὥρου ἡλίου). Ἕτερον σύμπλεγμα τὸ παριστῶν τὸν θεὸν Φθά (Ἥφαιστον), δημιουργὸν τοῦ κόσμου, κάτωθι αὐτῶν βρέφη ἐκπροσωποῦντα τὸν ἴδιον θεόν, ὡς σπέρμα τοῦ κόσμου, ἐν μέσῳ ὁ ἴδιος Βάδι, ἀλλὰ μὲ κεφαλὴν γαλῆς ἢ λέοντος. Ἕτερον σύμπλεγμα εἶνε τὸ ἐκπροσωποῦν τὸν Ἀρποκράτην ὑπεγειρόμενον ἀπὸ τὴν Ἶσιν καὶ Νίφτιν, τὸν Ἥλιον δηλαδὴ ἀνατέλοντα καὶ νικητὴν τοῦ Ἐρέβους, ἐν ἄλλοις λόγοις ὑπόσχεσις περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς διδομένης τῷ θνήσκοντι, ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ ὁποίου εὑρίσκομεν τὴν τριάδα ταύτην.

Ἕτερον, τὸ ὡραιότερον ἴσως, σύμπλεγμα, εἶνε τρία ἀγάλματα ἐκ λίθου, ἀνευρεθέντα ἐν Σαχάρᾳ, πλησίον μουμίας· τὸ ἐν τῷ κέντρῳ ἄγαλμα εἶνε τὸ τοῦ θανόντος ὑπαλλήλου Ψαμητίχου, ἀριστερὰ ὁ Ὄσιρις, δεξιὰ ἡ Ἶσις, σύζυγος καὶ ἀδελφή του· ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ψαμητίχου, ἀγελὰς στηρίζει τὴν ἑαυτῆς κεφαλήν· τὸ σύμπλεγμα τοῦτο παριστᾷ τὸν πρὸ ὀλίγου ἀποβιώσαντα, ὃν ὑποδέχεται ἡ ἀγελὰς ὅπως τὸν μεταφέρῃ εἰς τὸν θεόν· εἶνε ἀρίστης κατασκευῆς.

Ἐκ τῶν ξυλίνων ἀγαλμάτων τὸ ὡραιότερον, τὸ ἐκπλῆττον τὸν θεατήν, εἶνε τὸ παρὰ τοῦ Μαριὲττ πασᾶ ἐντὸς τάφου τῆς Μέμφιδος ἀνακαλυφθὲν καὶ παριστῶν ἄνδρα ὄρθιον περιπατοῦντα μὲ τὴν ῥάβδον ἀνὰ χεῖρας, ὅπερ ἐξετέθη καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν Παρισίων. Περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Μαριὲττ ὅτι εἶνε πλέον τῶν 6,000 ἐτῶν καὶ προγενέστερον τῶν Πυραμίδων! χαῖρε, δηλαδὴ βάθος ἀμέτρητον ἀνθρωπίνου φαντασίας! Δὲν εἶνε γνωστὸν τίνα παριστᾷ καὶ τίς ὁ καλλιτέχνης· περὶ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Ch. Blanc ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς: «Τὸ ξύλινον τοῦτο ἄγαλμα εἶνε ἡ ὑπάτη ἔκφρασις τῆς ἀληθείας. Οὐδέποτε ἡ τέχνη ὑπερέβη οὐδὲ θὰ ὑπερβῇ ποτε αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν ἀφελῆ καὶ ἀληθῆ ἀπόδοσιν τοῦ φυσικοῦ. Ζῶν, λαλοῦν οἱονεὶ καὶ ἀναπνέον τὸ ὁμοίωμα τοῦτο καθίσταται ἔτι μᾶλλον ἀξιόλογον ὡς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἠθικῆς

φυσιογνωμίας μετὰ τῆς ἐκφράσεως τῆς φυσικῆς μορφῆς. Ἐνυπάρχει ἁπλότης ἐν τῇ ὑπερσαρκίᾳ τοῦ πατριάρχου τούτου καὶ ἐκφράζει ἀγαθότητα ἡ προέχουσα αὐτοῦ γαστήρ».

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν μνημείων, τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον εἶνε τὸ παριστῶν τὸν Χεφρῆνα, θεμελιωτὴν τῆς Δ' δυναστείας, ἀριστούργημα ὑπὸ ἔποψιν τέχνης, ἀνευρεθὲν ἐντὸς φρέατος, εὑρισκομένου ἐντὸς ἑνὸς δωματίου τῆς μεγάλης Σφιγγός, πλησίον τῶν Πυραμίδων τῆς Γκίζας, ἀρχαιοτάτης τέχνης, ὅτε δηλαδή, κατὰ τὸν Μαριὲτ πασᾶν, τὰ τρία τέταρτα τῆς γῆς ἦσαν βυθισμένα εἰς τὰ σκότη τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς! Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν τέχνην τῶν ἀγαλμάτων, παρετηρήθη ὅτι τὰ ἐν Μέμφιδι ἀνευρεθέντα ἐκπροσωποῦσι πάντοτε τὸ φυσικόν, τὸ πραγματικόν· τὰ δ' ἐν Θήβαις τὸ ἄκαμπτον, τὸ ξηρόν, τὸ παράδοξον.

Ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ καὶ ἡ θέα αἰγυπτιακοῦ τάφου. Οἱ Αἰγύπτιοι ὅπως καὶ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει, δὲν ἔδιδον μεγίστην προσοχὴν εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωήν, ὡς βραχεῖαν, ἐνῷ τοὐναντίον, λόγῳ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἐπεμελοῦντο πολὺ τοὺς τάφους χάριν τῆς συντηρήσεως τοῦ σώματος. Ὁ αἰγυπτιακὸς τάφος διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· α') τὸ κύριον οἰκοδόμημα μακρόθεν φαινόμενον καὶ ἐστολισμένον ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται δωμάτια διὰ τοὺς ἐπισκέπτας, ἀρκετὰ εὐρύχωρα· β') φρέαρ ἐντὸς τῆς γῆς, καὶ γ') εἰς τὸ βάθος ὑπόγειον, ἔνθα ἡ μούμια ἐν βαθείᾳ ἡσυχίᾳ ὑπνώττουσα τὸν πρὸ τῆς μελλούσης ἀναστάσεως ὕπνον. Συχνότατα πλησίον τῶν φρεάτων ἐν οἷς κεῖται ἡ μούμια, ὑπάρχουσιν ἕτερα φρέατα παρθένα, ὀνομασθέντα ψευδῆ, παρὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἅπερ ἀνέσκαπτον οἱ Αἰγύπτιοι ὅπως ἀπατήσωσι τοὺς κλέπτας. Τὸ σῶμα ἐνέδυον καλῶς καὶ περιετύλισσον μὲ πλῆθος ὑφασμάτων ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ἀπαραλλάκτως ὡς τὰ βρέφη οἱ ἡμέτεροι χωρικοί, ἐντὸς πολλαπλοῦ περιτυλίγματος, μεθ' ὃ ἔθετον αὐτὸ ἐντὸς κιβωτίου, τοῦτο ἐντὸς φερέτρου ἐκ παχέος ξύλου, τοῦτο πάλιν ἐντὸς ἄλλου φερέτρου καὶ κατόπιν ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου· ὅλα αὐτὰ τὰ κιβώτια σώζονται ἐν ἀρίστῃ καταστάσει. Ὁ Ρενάν, ὅστις ἐπεσκέφθη τοὺς αἰγυπτιακοὺς τάφους μετὰ τοῦ Μαριὲτ πασσᾶ, παρέχει τὴν ἑξῆς ὡραίαν περιγραφήν:

«Εἶνε ὄντως αὐτὴ ἡ αἰώνιος κατοικία τοῦ νεκροῦ, ὅπου προσέρχονται κατὰ καιροὺς πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ. Κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τῶν οἰκείων του, τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του, τῶν οἰκετῶν του, τῶν γραφέων του, τῶν κυνῶν του καὶ τῶν πρασίνων πιθήκων του, ἐζωγραφισμένων ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ θαλάμου. Ἡ εἰκὼν τοῦ μεταστάντος ἀνάγλυφος εὕρηται ἐν τιμητικῇ θέσει, συνήθως δὲ πολλαχοῦ ἀπαντᾷ. Ἐπὶ μεγά-

λης μονολίθου στήλης ἀναγράφονται οἱ τίτλοι του, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ βιογραφία του· ἂν ἐν τῷ οἴκῳ του ὑπῆρχεν ἄτομον φέρον χαρακτηριστικόν τι σημεῖον, δυσμορφίαν τινὰ ἐπὶ παραδείγματι, ἀναπαρίσταται τοῦτο ὅπως μὴ διαταραχθῶσιν αἱ ἀναμνήσεις τοῦ νεκροῦ. Πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ βίου καὶ τῆς ἐποχῆς του φαίνονται ἀπεικονιζόμεναι πέριξ. Ὁ βίος δὲ οὗτος εἶνε πάντοτε ἀγροτικὸς καὶ διαρρέει εἰς ἐπαύλεις, ἤτοι κτίρια ἐλαφρὰ ἐπὶ κομψῶν κιονίσκων ἐστηριγμένα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοικιδίων ζώων ὅσα ἐκέκτητο ὁ θανὼν (βοῶν, ὄνων, κυνῶν, πιθήκων, αἰγάγρων, δορκάδων, χηνῶν, μελεαγρίδων, νησσῶν, πελαργῶν, τρυγόνων) ἐπιμελῶς ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ τοίχου. Εἰς τὰς λεπτομερείας ταύτας προστίθενται καὶ πᾶσαι αἱ ἀναμνήσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀποθανόντος, αἱ παιδιαὶ καὶ αἱ ὀρχήσεις, καὶ οἱ ἐπὶ λέμβων ἀγῶνες καὶ οἱ ψάλται καὶ αἱ ἀοιδοὶ μὲ τὴν βοστρυχώδη καὶ διάκοσμον ἐκ φύλλων χρυσοῦ κόμην, τὰ πάντα ἀναφέρονται. Τὸ πραγματικὸν ἐν τῇ ἀναπαραστάσει εἶνε τέλειον, τὰ πάντα ἀπεικονίζονται διὰ χαριέσσης γλυφῆς ἐγχρώμου, λεπτοτάτης, ἥτις πρὸ πάντων ἐπιδιώκει νὰ εἶνε ἐκφραστική· γραφαὶ δὲ ἱερογλυφικαὶ ἐξηγοῦσι κατὰ πλάτος πᾶν τὸ τυχὸν δυσνόητον ἐν τοῖς ἀπεικάσμασιν.

»Εἰσὶν ἐν ἑνὶ λόγῳ κατοικίαι φανταστικαὶ ἐν αἷς ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ διαιτᾶται, ἔνθα οὗτος φοιτᾷ καὶ ἔνθα ἀνευρίσκει τὴν εὐμάρειαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἕξεις. Τὸ φῶς οὐδαμῶς εἰσέδυεν ἐκεῖ ὅταν αἱ θύραι ἐκλείοντο. Εἰσήρχοντο μόνον κατά τινας ἐπετείους ἡμέρας διὰ ν' ἀνανεώσωσι τὰ προσφερόμενα ἀντικείμενα. Ἤγοντο ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ὁ θανὼν διετήρει καὶ μετὰ θάνατον τὰς ὀρέξεις καὶ τὰς ἀνάγκας ἃς εἶχεν ἐν τῇ ζωῇ. Παρέθετον αὐτῷ ἐδέσματα καὶ πάντα τὰ χρειώδη σκεύη».

Κατὰ τὸν Μαριὲτ πασσᾶν, τὸ πολὺ περίεργον ὅταν τις εἰσέρχηται εἰς τὰ ἐξωτερικὰ δωμάτια τῶν τάφων, εἶνε ὅτι ἐνῷ βλέπει μέγαν ἀριθμὸν εἰκόνων ἐπὶ τῶν τοίχων, μετὰ ζωηροτάτων χρωμάτων, δὲν ἀνευρίσκει μεταξὺ αὐτῶν οὔτε μίαν εἰκόνα παριστῶσαν τὸ θεῖον, οὐδὲν θρησκευτικὸν ἔμβλημα. Οἵα ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν εἰκόνων τούτων τῶν πρὸ ἑπτακισχιλίων ἐτῶν γραφεισῶν καὶ τῶν κατόπιν ἐν Θήβαις γενομένων, ἐν αἷς βασιλεύει ἡ εἰδωλολατρεία, ὁ συμβολικὸς φετιχισμός! Τὸ δὲ ἔτι περιεργότερον εἶνε ὅτι ἡ τελειοτέρα ἐποχὴ εἰς ἣν ἀνῆλθεν ἡ τέχνη εἶνε ἡ ἀρχαιοτέρα. Κατὰ τὸν Ρενὰν δέ, τὸ ἐκπλῆττον εἶνε ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος δὲν φαίνεται ἔχων ἀρχήν. Ἀρχή του εἶνε ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ ἱστορία του ἡ συνεχὴς παρακμὴ 70 αἰώνων. Ἴσως ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ, σκέπτεται ὁ Hugonnet, ὅτι ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἦλθεν ἔξωθεν· ἀλλὰ τότε ἐκ τίνος τόπου; ἐκ τῶν Ἰνδιῶν; ἀλλ' ἐν τῷ

τόπῳ τούτῳ δὲν ἀνευρέθη τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τοιαύτης ἀρχαιότητος οἵα ἡ Αἰγυπτιακή.

Χάρις εἰς τὰς ἐπιμόνους ἐρεύνας τῶν Lepsius, Rougé, Mariette καὶ Brugsch, 145 τάφοι, ἄριστα συντηρούμενοι, ἀνεκαλύφθησαν ἐν Μέμφιδι· ἡ τελειοτάτη αὐτῶν συντήρησις ὀφείλεται εἰς τὰ ἐπ' αὐτῆς στρώματα ἄμμου, ἅτινα δὲν διεπέρα ὁ ἀὴρ καὶ ἡ ὑγρασία.

Ἐν τῷ μουσείῳ παρατηρεῖ τις ἀπειρίαν κοσμημάτων ἀνευρεθέντων εἰς τὰς νεκροπόλεις τῆς Μέμφιδος, Θηβῶν καὶ Ἀβύδου· τὰ περισσότερα καὶ τιμαλφέστερα ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ βασιλεύοντος Ἀα-Χότεπ, θανόντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' δυναστείας· ἡ ὡραία ἅλυσις ἐκ χρυσοῦ, ἐξ ἧς κρέμαται χρυσοῦς κάνθαρος ἔχει μήκους ἑνὸς περίπου μέτρου. Ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ ἀνευρέθη μία λέμβος ἐκ χρυσοῦ· τὸ βάθρον ἐφ' οὗ αὕτη στηρίζεται εἶνε ἐκ ξύλου καὶ οἱ τροχοὶ αὐτοῦ ἐξ ὀρειχάλκου, μὲ τέσσαρας ἀκτῖνας. Ἐντὸς τῆς λέμβου εὑρίσκονται δώδεκα κωπηλάται ἐξ ἀργύρου, εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἀνὴρ κρατῶν ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ μικρὰν ἀξίνην, σύμβολον ἀρχηγοῦ, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ ῥάβδον· εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος ἵσταται ἄλλος ἀνὴρ ὄρθιος ἐντὸς μικροῦ θαλαμίσκου, ὀπίσω δὲ ὁ πηδαλιοῦχος διευθύνων διὰ κώπης. Ἡ ἐκ χρυσοῦ αὕτη λέμβος ἡ ἐν τῷ τάφῳ ἀνευρεθεῖσα, ἔχει πολλὴν τὴν ἀναλογίαν μὲ τὴν τοῦ Χάρωνος· τὸ θανὸν ἄτομον λείπει, καὶ τοῦτο ἴσως διότι διὰ τῆς λέμβου ὡδηγοῦντο αἱ μούμιαι ἐνώπιον τοῦ κριτηρίου μετὰ τὴν κάθαρσίν των. Ἐπίσης εὑρίσκονται ἐν τῷ μουσείῳ βέλη, ὧν τὰ ἄκρα ἀντὶ βελόνης ἔχουσιν ὀστοῦν ζῴου ἢ ἰχθύος, ξίφη ἐκ ξύλου, ἓν σάρωθρον, σχοινία, καθίσματα μικρά, ἐν εἴδει tabourets ὑποδείγματα ἐκ παπύρου, ἄρτος, ᾠά, κόκκοι σίτου, κτένια διαφόρου μεγέθους· ἡ θέα ξηρῶν ἀνθέων μὲ ἔκαμε νὰ ἐκπλαγῶ καὶ νὰ θαυμάσω πρὸ πάντων διὰ τὴν συντήρησίν των ἐπὶ τόσας χιλιάδας ἐτῶν, διότι δὲν διέφερον σχεδὸν τῶν ἀνθέων, ἅτινα σήμερον ἀποξηραίνομεν πρὸς συντήρησιν. Τεμάχια ὑφασμάτων ὑπάρχουσιν εἰς μέγαν ἀριθμόν, καθὼς ἐπίσης καὶ παπύρων, ἀγγεῖα κενά, ἢ περιέχοντα κόνιν λευκοῦ μετάλλου, ἀντιμωνίου. Λαμπρῶς διατηρεῖται πλάξ τις, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ὁποίας εἶνε ὁ ἄρχων τῶν θεῶν Ἀμποῦ-Ῥὰ δεχόμενος τὰ σέβη τοῦ Θουτμῆ ἐνώπιον θεᾶς ἐκπροσωπούσης τὴν Θηβαΐδα. Κάτωθι ὑπάρχει ποίημα ἱερογλυφικὸν ἰδίου ῥυθμοῦ· σᾶς τὸ παραθέτω ἐκ περιεργείας ὡς τὸ μετέφρασα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μεγάλου λευκώματος τῶν Délié et Béchard. Ὁ θεὸς ὁμιλεῖ πρὸς βασιλέα.

1) Ἦλθον, σὲ ἐξουσιοδοτῶ νὰ κτυπήσῃς—τοὺς πρίγκιπας τοῦ Ταχί,

θὰ τοὺς ἐξαποστείλω νὰ πέσωσιν εἰς τοὺς πόδας σου, ὅταν θὰ διέρχησαι διὰ τῶν χωρῶν των. — Τοὺς ἔκαμα νὰ ἴδωσι τὴν μεγαλειότητά σου — παρομοίαν μὲ τοῦ ἄρχοντος τοῦ φωτός, λάμπεις ἐπ' αὐτῶν ὡς ἡ εἰκών μου.

2) Ἦλθον, σὲ ἐξουσιοδοτῶ νὰ κτυπήσῃς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀσίας καὶ νὰ αἰχμαλωτίσῃς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ τόπου Ῥετενοῦ.

Τοὺς ἔκαμα νὰ ἴδωσι τὴν μεγαλειότητά σου — ἐνδυθεῖσαν τὴν ζώνην της, λαμβάνουσαν τὰ ὅπλα καὶ πολεμοῦσαν ἐπὶ τοῦ ἅρματος.

3) Ἦλθον, σὲ ἐξουσιοδοτῶ νὰ κτυπήσῃς — τὴν Ἀνατολήν, καὶ νὰ εἰσέλθῃς μέχρι τῶν πόλεων τῆς ἱερᾶς γῆς.

Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἱερογλυφικῶν ἐγένετο κατορθωτή, ἀφ' ἧς οἱ Γάλλοι τὸ 1799 ἀνεκάλυψαν τὸν λίθον ὀνομαζόμενον τῆς Ῥωξάνης, φέροντα ἐπιγραφὴν μὲ χαρακτῆρας ἱερογλυφικούς, αἰγυπτιακοὺς καὶ ἑλληνικοὺς καὶ ἀναφέροντα τὰς πράξεις Πτολεμαίου Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Γάλλον Champollion ὡς κλεὶς τῶν ἱερογλυφικῶν. Ἐν τῷ τμήματι τῶν Ἑλληνο-ρωμαϊκῶν ἀγαλμάτων, ὅπερ εἶνε πτωχότατον, διακρίνεται ἄγαλμα γυναικὸς ποδήρη χιτῶνα περιβεβλημένης, ἀνευρεθὲν ἐν Τὲλ-μουδὰμ τῆς Κάτω Αἰγύπτου, παριστῶν γυναῖκα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, προτομὴ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Ἡρακλέους, τρεῖς κεφαλαὶ ἀνευρεθεῖσαι ἐν Φαγιούμ, καί τινα κοσμήματα· ἡ μία τῶν κεφαλῶν εἶνε ἔργον καλῆς τέχνης.

Αἱ ἐν τῷ μουσείῳ μούμιαί εἰσι πολλαί, ὡς καὶ οἱ σαρκοφάγοι καὶ τὰ ἐκ χονδροῦ χάρτου (cartonnage) φέρετρα. Μόνος ὁ Μασπερὼ ἀνεκάλυψεν ἐν Δέιρ-Ἐλ-Μπαχὰρ 36, ὧν αἱ πλεῖσταί εἰσι βασιλέων καὶ πριγκίπων τῆς ΙΖ' δυναστείας, περιλαμβανομένης καὶ τῆς τοῦ Θουτμῆ καὶ τοῦ Ραμπῆ. Μεταξὺ τῶν ἐν τῷ μουσείῳ μουμιῶν πολλαὶ διατηροῦνται ἐν ἀρίστῃ καταστάσει· εἶδον μίαν, ἧς ὁ ὀφθαλμὸς ἦτο κλειστός, ὡς ἂν ἔκαμνε μορφασμόν τινα καὶ ἡ θέα τῆς ὁποίας διήγειρε φόβον. Ἀφοῦ ἐπεσκέφθην ὅλας τὰς ἐν ταῖς θήκαις τῶν τοίχων καὶ τὰς ἐπὶ βάθρων, κατόπιν μετέβην εἰς ἑτέρας δύο αἰθούσας καὶ ἔμεινα ἐνεὸς καὶ ἐν ταραχῇ, ἀπέναντι τοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου θεάματος· καὶ αἱ δύο αἴθουσαι, ἔγεμον ἀπὸ μουμίας ἀτάκτως ἐπὶ τοῦ πατώματος ἐρριμένας· ἐνόμιζέ τις ὅτι εὑρίσκετο ἐν πολεμικῷ πεδίῳ κατόπιν φονικῆς μάχης μαύρων. Μεταξὺ αὐτῶν αἱ πλεῖσται ἦσαν ἄριστα ἐπίσης διατηρημέναι· ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἠδυνήθην νὰ μείνω ἐπὶ πολὺ ἀπέναντι τόσων πτωμάτων χιλιάδων ἐτῶν, ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπον καὶ κατῆλθον τὴν κλίμακα, καθόσον ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον τμῆμα τοῦ μουσείου, ὅπερ ἐπεσκέφθην.

Πυραμίδες τῆς Γκίζας

Τὰ πράγματα φθείρει ὁ χρόνος καὶ αἱ πυραμίδες τὸν χρόνον, λέγει παροιμία τῶν Ἀράβων, καὶ ἔχει πολὺ τὸ δίκαιον. Περὶ τῶν πυραμίδων πολλά εἰσι τὰ γραφέντα, καθόσον καὶ τὸ θέμα εἶνε γόνιμον.

Ἡ πρὸς τὸ Μουσεῖον ἄγουσα εἶνε ἡ αὐτὴ ἡ καὶ εἰς τὰς πυραμίδας. Ἀφοῦ διέλθῃ τις τὰς φυλακάς, λοξεύει πρὸς τὰ δεξιά, ἐπὶ ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, φερούσης κατ' εὐθεῖαν εἰς τὰς Πυραμίδας, ἃς ἀρχίζει τις νὰ διακρίνῃ ἀμέσως ἀφοῦ ἐγκαταλείψῃ τὰς φυλακάς. Βλέπων αὐτὰς ἐμακάριζον ἐμαυτὸν διὰ τὸ εὐτύχημα καὶ ἀνελογιζόμην τὸ λόγιον τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τοὺς στρατιώτας του: «ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν πυραμίδων τούτων τεσσαράκοντα αἰῶνες σᾶς βλέπουσι», μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι δὲν εἶμαι στρατιώτης τοῦ Ναπολέοντος καὶ δὲν μὲ παρετήρουν τεσσαράκοντα αἰῶνες, ὡς ὁ μέγας στρατηγὸς εἶπεν, ἀλλὰ ἑξήκοντα, ὡς εἶνε βεβαιωμένον σήμερον. Ἐφ' ὅσον ἡ ἅμαξα ἐπλησίαζεν, ἐπὶ τοσοῦτον ἐμεγεθύνοντο αἱ πυραμίδες, ἕως ὅτου μετὰ μιᾶς ὥρας ἁμαξοδρομίαν ἐφθάσαμεν. Αἱ πυραμίδες αὗται ἀνηγέρθησαν ἐπὶ λοφίσκων ἐξ ἄμμου. Οἱ Ἄραβες τὰς ὀνομάζουσι Χαράματ (γηράματα). Ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἅμα προσεγγίσῃ τις μέχρι 200 μέτρων ἀποστάσεως δὲν ἔχει τι τὸ ἔκτακτον, ἴσως διότι ἀπὸ τῆς ἐκ Καΐρου ἀναχωρήσεως ἐξακολουθητικῶς εἴχομεν αὐτὰς ἐνώπιόν μας, οὐχ ἧττον τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, ὁ φοβερὸς αὐτῶν ὄγκος ἐκπλήττει, ἅμα δὲ παρατηρήσῃ τις αὐτὰς ἐν συγκρίσει πρὸς ἀνεγερθέντα ἀνατολικώτερον τῆς μεγάλης πυραμίδος οἶκον, ἐκθαμβοῦται ἐκ τοῦ ὕψους των. Ἔναντι τῆς μεγάλης πυραμίδος καὶ εἰς ἀπόστασιν τριῶν λεπτῶν τῆς ὥρας ἀνηγέρθη πρὸ διετίας μεγαλοπρεπέστατον καὶ καθ' ὅλα εὐρωπαϊκὸν ξενοδοχεῖον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ πολὺν κόσμον, μὲ ὡραῖα δωμάτια, μὲ μεγίστην αἴθουσαν ἑστιατορίου, φωτιζομένην ἐκ τῆς ὀροφῆς καὶ μετὰ θεωρείου ἐν ᾧ παιανίζει κατὰ τὰ γεύματα ὀρχήστρα. Τὸ ξενοδοχεῖον τοῦτο ἐκτίσθη παρ' Ἀμερικανοῦ τινος ἐξ εὐχαριστήσεως διὰ τὴν ὑγείαν ἣν ἀπέκτησεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ, καὶ ὅπως δύνανται νὰ μένωσι καὶ ἄλλοι, ἔχοντες ἀνάγκην ξηροῦ καὶ εὐκραοῦς κλίματος, οἷον τὸ τῶν Πυραμίδων, ἐκ τοῦ ὀνόματος δὲ τῆς συζύγου του ὠνομάσθη τοῦτο «Mena House»· ἁμιλλᾶται πρὸς τὰ καλλίτερα τοῦ Καΐρου, εἶνε δὲ κατῳκημένον ἀπὸ πλῆθος περιηγητῶν κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἡ ἐπὶ τῆς προσόψεως δὲ καὶ ἔναντι τῆς πυραμίδος ὡραία véranda γέμει τοιούτων, ἐξηπλωμένων νωχελῶς ἐπὶ τῶν ἀναπαυτικῶν μακρῶν καθισμάτων μὲ τὸ αἰώνιον βιβλίον ἀνὰ χεῖρας. Ἐκ τοῦ ξενοδοχείου τούτου ἀναχωρεῖ τις ἐν συνοδίᾳ τοῦ ὁδηγοῦ, ἂν κατορθώσῃ νὰ ἐκδιώξῃ τὴν

μυρμηκιὰν αὐτῶν καὶ μείνῃ μὲ ἕνα μόνον, κατευθυνόμενος διὰ τῆς μεγάλης πυραμίδος τοῦ Χέοπος, ἣν παρακάμπτει, ἀφίνων τὴν ἑτέραν πρὸς τὰ δεξιά, καὶ δι' ὁδοῦ ἀμμώδους πρὸς τὸν ναὸν τῆς Σφιγγός. Τὸν ναὸν τοῦτον οἱ Ἄραβες ὀνομάζουσι «πατέρα τοῦ φόβου». Εἶνε γνωστόν, ὅτι ἡ Σφὶγξ αὕτη σύγκειται ἐκ κεφαλῆς ἀνθρωπίνης καὶ σώματος λέοντος καθημένου, τοὺς δύο ἐμπροσθίους πόδας ἔχοντος ἀνοικτοὺς καὶ κατ' εὐθεῖαν γραμμήν· ἡ ῥίς της εἶνε ἐφθαρμένη, ὡς λέγουσιν, ἀπὸ τοὺς στρατιώτας τοῦ Καμβύσου. Ἔχει 59 μέτρων μήκους, ὁ γῦρος τῆς κεφαλῆς 27, τὸ ὕψος ἐκ τῆς κοιλίας 18 καὶ τοῦ προσώπου 9 μέτρων. Εἶνε γεγλυμμένη ἐπὶ τοῦ εὑρεθέντος μεγάλου βράχου, ἀτυχῶς οὐχὶ ἐπὶ ὑψώματος, τούτου δ' ἕνεκα δὲν εἶνε ὁρατὴ μακρόθεν· μέρος τοῦ σώματος εἶνε ἐκτὸς τῆς ἄμμου καὶ ἔργον ἀδεξίων χειρῶν. Μεταξὺ τῶν δύο ἐμπροσθίων ποδῶν κάτωθι τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχει μικρὰ θύρα, ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ἄδυτον, ἐκ τριῶν μονολίθων συγκείμενον, ὧν οἱ δύο ἀφῃρέθησαν· ὁ ὑπάρχων ἔχει ὕψος 4 καὶ πλέον μέτρων καὶ παριστᾷ τὸν Θουτμῆν προσφέροντα σπονδὴν εἰς τὴν Σφίγγα. Ἡ θέσις τῆς Σφιγγὸς εἶνε ὡς νὰ φυλάττῃ τὰς Πυραμίδας, ἃς ἔχει ὄπισθεν αὐτῆς. Ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ στῆθος εἶνε γυναικός. Κατὰ τὸν Mariette, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς Σφιγγὸς οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευον τὸν Ὧρον, τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, καὶ ἡ Σφὶγξ παρίστα συμβολικῶς τὴν διάβασιν τοῦ Ἡλίου διὰ τοῦ Λέοντος καὶ τῆς Παρθένου. Οὐ μακρὰν τῆς Σφιγγός, εὑρίσκεται ναὸς ὑπόγειος ἀφιερωμένος, κατὰ τὸν Mariette, εἰς τὸν θεὸν Ἀμάρχῃ· ἡ στέγη δὲν ὑπάρχει· ὁ ναὸς σύγκειται ἐκ τριῶν αἰθουσῶν καὶ μικροῦ δωματίου μεθ' οὗ συγκοινωνοῦσι κρύπται· ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἀνευρέθη τὸ ἄγαλμα τοῦ Χεφρῆνος ἐντὸς φρέατος. Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην, ἐπιστρέφει τις διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς τὴν μεγάλην πυραμίδα τοῦ Χέοπος. Ἡ πυραμὶς αὕτη ἡ καὶ μεγαλειτέρα ὅλων (οἱ Ἄραβες τὴν ὀνομάζουσι Χοὺτ) ἀνηγέρθη πρὸ 6,110 ἐτῶν παρὰ τοῦ Κουφροῦ, οὗτινος τὸ ὄνομα ἀνευρέθη ἐπὶ λίθου τῆς πυραμίδος, καὶ ὅστις ὑπῆρξε βασιλεὺς τῆς Δ' δυναστείας. Ἡ βάσις κεῖται 33 μέτρα ἄνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ Νείλου, ἔχει δὲ μῆκος 232 μέτρων καὶ ὕψος 146. Εἶνε γνωστὸν πῶς γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ βοηθείᾳ τριῶν πάντοτε Ἀράβων. Αἱ βαθμῖδες εἶνε ὑψηλαί· οὐαὶ δὲ τῷ ἔχοντι κοντοὺς πόδας, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἐδοκίμασα νὰ ἀνέλθω· ἄλλως τε καὶ τῆς βάσεως οὔσης ὑψηλοτέρας, ὡς εἶπον, ἀρκετὰ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Νείλου, βλέπει τις ὅ,τι καὶ ἐκ τῆς κορυφῆς, δηλαδὴ τὸ Κάιρον, τὸ ὄρος Μοχάταμ, τὸν Νεῖλον, τὰς πυραμίδας τῆς Σαχάρας, καὶ τὴν ἔρημον. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑπάρχουσιν ἀναρίθμητα ὀνόματα, ἐπιγραφαί, ποιήματα κλπ., ἐφθαρμένα τὰ πλεῖστα,

ἀλλ' ὡς ἔμαθον ἀναγινώσκονται καθαρῶς, ἐν ἐξ αὐτῶν ἑλληνιστὶ κεχαραγμένον, ἔχον δὲ οὕτως: «ὅτι ἡ Ὄσσα καὶ τὸ Πήλιον ἡνώθησαν μὲ τὸν Ὄλυμπον, εἶνε μῦθος· ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τι τὸ μυθικόν, ἀλλ' ὅλοι τὸ βλέπομεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, εἶνε ὅτι ἡ κορυφὴ τῶν πυραμίδων φθάνει τὰς Πλειάδας»· καὶ τὸ ἑξῆς λατινιστί, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶνε ἀδελφῆς ἀναμιμνησκομένης τὸν ἀποθανόντα ἀδελφόν της· «εἶδον τὰς πυραμίδας χωρὶς ἐσέ, ὦ πολυαγαπημένε μου ἀδελφέ, σοῦ ἔδωκα πᾶν ὅ,τι ἠδυνήθην, τὰ δάκρυά μου, καὶ ἐν βαθυτάτῃ λύπῃ γράφω τὸ παράπονον τοῦτο». Τὸ τελευταῖον ἀντεγράφη τῷ 1336 παρὰ τοῦ Guillaume de Baldousal. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυραμίδος εἰσέρχονται διὰ θύρας κειμένης εἴκοσι μέτρα ὑπεράνω τῆς βάσεως· πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς θύρας ταύτης ὑπάρχει ἄνοιγμα τετραγωνικὸν διὰ τοῦ ὁποίου δύναταί τις νὰ εἰσέλθῃ ἢ μᾶλλον νὰ ὀλισθήσῃ καθήμενος· ἡ θύρα αὕτη εἶνε πρὸς τὰ ἔσω τοῦ τοιχώματος βαθέως, καὶ τοῦτο, ὅπως κλείῃ ἔξωθεν δι' ὀγκολίθων, καὶ δὲν εἶνε οὕτω προσιτὴ ἡ εἴσοδος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυραμίδος. Ἐπὶ τῶν μονολίθων, οἵτινες σχηματίζουσι τὴν θύραν, ἀπειρία ἐπίσης ὑπάρχει ὀνομάτων καὶ ἐπιγραφῶν, διακρίνεται δὲ ἡ τοῦ Ἀλ. Σούτσου μεγάλοις κεφαλαίοις γράμμασι· «Ζήτω τὸ Σύνταγμα ὅσον καὶ αἱ πυραμίδες»· ἂν ἔζῃ σήμερον ὁ ποιητὴς ἴσως θὰ ἐπανήρχετο, ὅπως τὴν ἀπαλείψῃ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πυραμίδος ὑπάρχει διάδρομος ἓξ ἕως ὀκτὼ μέτρων μετ' αὐτὸ δωμάτιον, ἐν μέσῳ τοῦ διαδρόμου αὐτοῦ ὑπάρχει εἴσοδος, ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ ὁ εἰσερχόμενος, εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπαντᾷ ἄλλο δωμάτιον ἀρκετὰ εὐρύ, καὶ πλησίον αὐτοῦ ἕτερον, τῆς Βασιλίσσης καλούμενον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει σαρκοφάγος. Ἐπιστρέφων τις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εἰσόδου, ἀπαντᾷ ἑτέραν μικρὰν εἴσοδον, πρὸς τὰ ἀριστερά, φέρουσα εἰς ἕτερον εὐρὺ ἐπίσης δωμάτιον, τὸ τοῦ Βασιλέως καλούμενον, ἐν ᾧ κεῖται ἑτέρα σαρκοφάγος· ἄλλο τι ἄξιον περιεργείας δὲν παρατηρεῖ τις καὶ σπεύδει νὰ ἴδῃ τὸ φῶς διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου δι' οὗ εἰσῆλθεν. Ἡ πυραμὶς αὕτη, κατὰ τὸν Hugonnet, ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν λίθων τοῦ ὄρους Μοχάταμ· δέκα ἔτη ἐχρειάσθησαν ὅπως γείνῃ ἡ ὁδὸς δι' ἧς μετέφερον τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὄχθης τοῦ Νείλου. 100,000 ἐργάται, ἀνανεούμενοι κατὰ τριμηνίαν, εἰργάσθησαν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς. Μετεχειρίσθησαν ξυλίνους μηχανάς, αἵτινες ἀνεβίβαζον τοὺς λίθους ἀπὸ τῆς μιᾶς βαθμῖδος εἰς τὴν ἄλλην, ὑπῆρχον δὲ τόσαι μηχαναὶ ὅσαι καὶ βαθμῖδες. Ἡ ἑτέρα πυραμὶς τοῦ Χεφρῆνος κεῖται μακρὰν τῆς πρώτης 120 μέτρα, ἡ βάσις αὐτῆς εἶνε 215 μέτρως τὸ δὲ ὕψος 139. Ἡ ἄνοδος εἰς αὐτὴν εἶνε πολὺ δύσκολος,

ἐνῷ ἡ εἴσοδος εὐκολωτέρα· ἐσωτερικὸς διάδρομος 30 καὶ πλέον μέτρων φέρει εἰς δωμάτιον 14 μέτρων μήκους καὶ 5 πλάτους· πρὸς τὸ βόρειον μέρος εὑρίσκεται αὐλὴ 6 μέτρων βάθους, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπάρχουσι τάφοι. Τρίτη πυραμὶς μικροτέρα κατὰ πολὺ τῆς ἄλλης εὑρίσκεται ἀνατολικομεσημβρινῶς ἡ τοῦ Μοκερίνου, υἱοῦ τοῦ Χέοπος, 108 μέτρων βάσεως καὶ 66 ὕψους· ἐντὸς αὐτῆς εὑρίσκεται διάδρομος 30 μέτρων φέρων εἰς ἓν δωμάτιον καὶ μίαν αἴθουσαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχε σαρκοφάγος, ὅστις κατὰ τὸ 1838 ἀφῃρέθη καὶ συναπολέσθη μετὰ τοῦ μετακομίζοντος αὐτὸν ἐμπορικοῦ πλοίου. Ἀνατολικῶς τῆς μεγάλης πυραμίδος, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἥτις φέρει εἰς τὴν Σφίγγα ὑπάρχουσιν ἕτεραι τρεῖς μικραὶ πυραμίδες, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρίσκεται μόνον εἷς μονόλιθος ἀνακαλυφθεὶς παρὰ τοῦ Mariette καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου μανθάνομεν ὅτι ὁ Κουφροὺ ἔκτισε τὴν πυραμίδα πρὸς τιμὴν τῆς πριγκιπίσσης Χάνσεν.

Τοιαῦται εἰσιν αἱ πυραμίδες τῆς Γκίζης, διότι ὑπάρχουσι καὶ αἱ τῆς Σαχάρας, διακρινόμεναι ἐκ τοῦ μέρους τῶν πυραμίδων τούτων, ἀλλ᾿ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν, ἐν ὅλῳ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον, ὡς ἐρρήθη, περὶ τὰς 50. Τίς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνεγέρσεως τῶν πυραμίδων, ἄγνωστον· οἱ Αἰγυπτιολόγοι πολλὰ λέγουσιν. Ἄλλοι μὲν ὅτι ἐχρησίμευον ὡς τάφοι βασιλέων, ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλάτων, δι᾿ ἀστρονομικοὺς λόγους, ἄλλοι πρὸς φύλαξιν κειμηλίων. Κατ᾿ ἄλλους πάλιν, αἱ πυραμίδες ἀνεγείροντο ὅπου οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν ἀρκετὰ προφυλαγμένοι ἐκ τῶν ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων, ὅπου δὲ τοὐναντίον ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, ἀνεγείροντο ὀβελίσκοι, οἱ μὲν σύμβολον τοῦ γυναικείου φύλου, οἱ δὲ τοῦ ἀνδρικοῦ· παρετηρήθη δὲ ὅτι αἱ μὲν πυραμίδες ὅλαι εἰσὶν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς, οἱ δὲ ὀβελίσκοι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι πολλὰ συγγράμματα φυλασσόμενα ἐν ταῖς πυραμίσιν ἐχάθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενον Ἑκαταίου τοῦ ἐκ Μιλήτου· καὶ ὁ Πλούταρχος ἐπίσης ἀναφέρει συγγραφεῖς, ὧν τὰ ἔργα δὲν ὑπάρχουσι.

Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν πυραμίδων ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἀρκετὰ κεκμηκότες ὅπως ἑτοιμασθῶμεν διὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς Κάιρον, ἐν συνοδίᾳ πολλῶν Ἄγγλων καὶ Ἀγγλίδων, τῶν τελευταίων ἐπὶ καμήλων. Περὶ ὥραν ἑβδόμην ἀνήλθομεν εἰς τὴν ἅμαξαν· ἔστρεψα καὶ ἔρριψα ἓν ἔτι βλέμμα ἐπὶ τῆς μεγάλης πυραμίδος, βλέμμα ἀποχαιρετισμοῦ καὶ θαυμασμοῦ, διαλογιζόμενος οἷον παρελθὸν χιλιετηρίδων διῆλθεν ὁ μέγας οὗτος ὄγκος, καὶ πόσον ἀκόμη καιρὸν θὰ διέλθῃ μέχρι συν-

τελείας ἴσως τοῦ κόσμου, καὶ πόσον καταλλήλως ὁ Delille εἶπεν, ὅτι

Leur masse indestructible a fatigué le temps !

Αὗται αἱ ἐντυπώσεις ἃς ἀπεκόμισα ἐκ τῶν ἐπισκέψεών μου, ὁδηγηθεὶς ἐκ πολλῶν ἀναγνωσμάτων περὶ Αἰγύπτου καὶ ἰδίᾳ τῆς συντόμου πραγματείας τοῦ Hugonnet καὶ τοῦ ἄρτι ἐκδοθέντος παρὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως ἐπισήμου ὁδηγοῦ τοῦ Μουσείου τῆς Γκίζης ὑπὸ τοῦ γάλλου διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου J. de Morgan. Προσεπάθησα κατὰ τὸν ὀλίγιστον εἰς τὴν διάθεσίν μου χρόνον νὰ ἐξετάσω λεπτομερῶς τὰ μέρη ταῦτα χάριν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀναγνωστῶν τοῦ Παρνασσοῦ καὶ οὐχὶ βεβαίως τῶν ἐνταῦθα, εἰς οὓς εἶνε πολὺ γνωστά, ἢ τῶν ξένων, οἵτινες κατὰ μυριάδας ἐπισκέπτονται τὴν Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτον ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες τὰ πάμπολλα περὶ αὐτῆς συγγράμματα, ἅτινα ἐκδίδονται καθ' ἑκάστην εἰς διαφόρους γλώσσας.

Εἴθε νὰ μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὰ τόσα ἄλλα μέρη, ἅτινα ἔχει ἡ χώρα αὕτη, ἡ κατὰ τοὺς ξένους κλασικὴ καὶ μυστηριώδης γῆ τῆς Αἰγύπτου, ἡ κοιτὶς αὕτη τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

Λεωνίδας Μπαῖρας

ΚΑΒΑΛΛΕΡΙΑ ΡΟΥΣΤΙΚΑΝΑ[1]

Ὁ Τουρίδδου Μάκκα, ὁ υἱὸς τῆς θειᾶς-Νούτσιας, ἀφοῦ ἐπέστρεψε ἀπὸ τὸν στρατὸν ὅπου ὑπηρέτει, ἐκαμάρωνε εἰς τὴν πλατεῖαν μὲ τὴν στολὴν τοῦ βερσαλλιέρου καὶ μὲ τὸ κόκκινον φέσι, τόσον ὁποῦ ὡμοίαζε μ' ἐκεῖνον ὁποῦ πωλεῖ τῆς τύχης τὰ γραμμένα, ὅταν τοποθετῇ ἔξω τὸ τραπέζι του μὲ τὸ κλωβίον τῶν καναρινίων. Αἱ νεάνιδες τὸν ἐκύτταζαν μὲ ἄπληστον βλέμμα ὅταν μετέβαινον εἰς τὸν ναὸν κρύπτουσαι τὴν μορφήν ὑπὸ τὰς πτυχὰς τοῦ πέπλου των, καὶ τὰ παιδία τὸν ἐτριγύριζαν ὡσὰν μυῖαι. Εἶχε φέρει καὶ μίαν καπνοσύριγγα μὲ τὸν βασιλέα ἔφιππον, τόσον καλὰ σκαλισμένον ὁποῦ ἐφαίνετο ζωντανὸς καὶ ἤναπτε τὰ πυρεῖα εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ πανταλονίου του, σηκώνων τὸ πόδι, ὡς νὰ ἤθελε νὰ δώσῃ λάκτισμα. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἡ Λόλα, τοῦ κυρ

[1] Ἐκ τοῦ διηγήματος τούτου τοῦ ἰταλοῦ συγγραφέως G. Verga ἐξήχθη τὸ ἐμώνυμον δρᾶμα καὶ τὸ ὁμώνυμον ἐπίσης καὶ πολύκροτον καταστὰν μελόδραμα τοῦ Μασκάνη. Τὸν τίτλον αὐτοῦ, ὅστις ἠδύνατο νὰ μεταφρασθῇ «Ἱπποτισμὸς χωριάτικος» ἀφίνομεν ἀμετάφραστον ὡς πασίγνωστον.

Ἀγγέλου ἡ κόρη δὲν ἐφάνη οὔτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε εἰς τὸν χορόν, διότι εἶχεν ἀρραβωνισθῆ μὲ ἕνα ἀπὸ τὴν Λικοδίαν, καραγωγέα, ἕνα ὅστις εἶχεν εἰς τὸν σταῦλόν του τέσσαρα καλὰ μουλάρια τοῦ Σκορτίνου. Ὅταν τὸ πρωτοέμαθεν ὁ Τουρίδδου, νὰ πάρῃ ὁ διάβολος! ἤθελε νὰ τὸν ξεκοιλιάσῃ αὐτὸν τὸν Λικοδιανόν! δὲν ἔκαμεν ὅμως τίποτε καὶ ἐξεθύμανε πηγαίνων καὶ τραγουδῶν ὅσα τραγούδια πεισματάρικα εἴξευρε ἀποκάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα τῆς νέας.

— Μὰ δὲν ἔχει ἄλλη δουλειὰ νὰ κάνῃ ὁ Τουρίδδου τῆς θειᾶς-Νούντσιας, ἔλεγον οἱ γείτονες, παρὰ νὰ ξενυκτᾷ τραγουδῶντας σὰν τὸ νυκτοποῦλι;

Τέλος πάντων τὴν συναπάντησε τὴν Λόλαν μίαν ἡμέραν ὁποῦ ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν Παναγίαν τοῦ Κινδύνου, ὅπου εἶχε μεταβῇ διὰ τάξιμον· αὐτὴ ὅταν τὸν εἶδεν δὲν ἄλλαξε καθόλου τὸ πρόσωπόν της ὡσὰν νὰ μὴ τὴν ἔμελε τίποτε.

— Σὰν τὰ χιόνια! τῆς εἶπεν ἐκεῖνος.

— Ὤ! καλῶς τὸν κὺρ Τουρίδδου, μοῦ τὸ εἶπαν πῶς ἐπέστρεψες ἀπὸ τὴν πρωτομηνιά.

— Ἐμὲ μοῦ εἶπαν καὶ κἄτι ἄλλα πράγματα· ἀλήθεια πῶς ὑπανδρεύεσαι μὲ τὸν κὺρ Ἄλφιον, τὸν καραγωγέα;

— Ἂν εἶνε θέλημα Θεοῦ! ἀπήντησεν ἡ Λόλα σύρουσα ὑπὸ τὸν πώγωνα τὰς δύο ἄκρας τοῦ μανδυλίου της.

— Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ τραβᾶτε ἐσεῖς ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ τὸ κάμνετε ὅπως θέλετε. Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἦτο νὰ γυρίσω κ' ἐγὼ ἀπὸ τόσον μακρυνὰ μέρη καὶ ν' ἀκούσω αὐτὴν τὴν καλὴν εἴδησιν, κυρὰ Λόλα!

Ὁ καϋμένος ἤθελε νὰ δείξῃ γενναιότητα, ἀλλ' ἡ φωνή του ἦτο βραγχνή, ἐπεριπάτει ὀπίσω ἀπὸ τὴν νέαν καμαρωτὰ καὶ ἡ φούντα τοῦ φεσίου του ἐταλαντεύετο καὶ ἐκτύπα τοὺς ὤμους του πότ' ἐδῶ, πότ' ἐκεῖ. Ἐνδομύχως αὐτὴ ἐλυπεῖτο διότι τὸν ἔβλεπε τόσον σκυθρωπόν, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὸν παρηγορήσῃ μὲ γλυκὰ λόγια.

— Ἄκουσε, κὺρ Τουρίδδου, τοῦ εἶπεν ἐπὶ τέλους, ἄφισέ με νὰ προφθάσω ταὶς συντρόφισσαίς μου. Τί θὰ εἰποῦν εἰς τὸ χωριὸ ἂν μὲ ἰδοῦν μαζί σου;

— Δίκηο ἔχεις, ἀπήντησεν ὁ Τουρίδδου, τώρα ὁποῦ ὑπανδρεύεσαι τὸν κὺρ Ἄλφιον, ὁποῦ ἔχει τέσσαρα μουλάρια στὸν σταῦλόν του, δὲν εἶνε σωστὸ νὰ δώσῃς ἀφορμὴ τοῦ κόσμου νὰ ὁμιλῇ. Ἡ μητέρα μου ὅμως ἡ κακομοίρα ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ τὸ ψαρό μας μουλάρι καὶ ἐκεῖνο τὸ ἀμπελάκι κοντὰ εἰς τὸν δημόσιον δρόμον τὸν καιρὸν ὁποῦ

ἐγὼ ἤμουν στρατιώτης. Ἄχ! πάει ὁ καλὸς καιρός· δὲν ἐνθυμεῖσαι πλέον τὴν ἐποχὴν ὁποῦ συνωμιλούσαμεν ἐσὺ στὸ παράθυρο κ' ἐγὼ στὴν αὐλήν, ὅταν μοῦ ἐχάρισες κ' ἐκεῖνο τὸ μανδύλι πρὶν φύγω, ὁποῦ ὁ Θεὸς τὸ ξεύρει πόσα δάκρυα ἔχω χύσει μέσα σ' αὐτό, ὅταν ἔφυγα κ' ἐπῆγα τόσον μακρυά, ὁποῦ κανεὶς δὲν ἐγνώριζε οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ μας! Τώρα ἔχε γειά, Λόλα· ἂς τάξουμε καὶ ἂς ποῦμε πῶς τὸ πουλὶ ἐπέταξε καὶ πῶς ἡ φιλία μας ἐτελείωσεν.

Ἡ Λόλα ἐνυμφεύθη τὸν καραγωγέα, καὶ τὴν Κυριακὴν ἐφάνη εἰς τὸν χορὸν μὲ τὰ χέρια ἐμπροστὰ διὰ νὰ φαίνωνται ὅλα τὰ χονδρὰ χρυσᾶ δακτυλίδια ὁποῦ τῆς εἶχε χαρίσει ὁ σύζυγός της. Ὁ Τουρίδδου ἐξηκολούθει νὰ συχνοπερνᾷ ἀπὸ τὸ σωκάκι μὲ τὴν πίππαν του εἰς τὸ στόμα, καὶ μὲ τὰ χέρια εἰς ταὶς τσέπαις, προσποιούμενος τὸν ἀδιάφορον καὶ ῥίπτων γλυκαὶς ματιαὶς εἰς τὰ κορίτσια, μέσα του ὅμως ἐθερίζετο, διότι ὁ σύζυγος τῆς Λόλας ἦτο τόσον πλούσιος ὥστε νὰ χαρίζῃ τόσον χρυσάφι καὶ διότι αὐτὴ ἔκαμνε πῶς δὲν τὸν ἔβλεπεν ὅταν ἐπέρνα.

— Ἐμπρὸς στὰ μάτια της θὰ τὸ κάμω, διὰ νὰ σκάσῃ αὐτὴ ἡ σκύλλα! ἐψιθύριζεν.

Ἀντικρὺ τῆς κατοικίας τοῦ κὺρ Ἀλφίου ἐκάθητο ὁ κὺρ Κόλας ὁ ἀμπελουργός, ὁ ὁποῖος ἦτο τετράπλουτος, ὅπως ἔλεγαν, καὶ εἶχε μίαν θυγατέρα. Ὁ Τουρίδδου δός του δός του τὰ ἐκατάφερε νὰ ἔμβῃ καπέλι εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ κὺρ Κόλα καὶ ἤρχισε νὰ τριγυρίζῃ μέσα εἰς τὸ σπίτι καὶ νὰ λέγῃ κἄποτε κανένα γλυκὸ λόγο εἰς τὸ κορίτσι.

— Διατί δὲν πηγαίνεις νὰ τὰ εἰπῇς εἰς τὴν κυρὰ-Λόλαν αὐτὰ τὰ γλυκόλογα; ἀπήντα ἡ Σάντα.

— Ἡ Λόλα τώρα εἶνε κυρὰ μεγάλη. Ἡ Λόλα ὑπανδρεύθη κ' ἐπῆρε βασιλικὸ ὑποκείμενο.

— Ἐγὼ δὲν τ' ἀξίζω τὰ βασιλικὰ ὑποκείμενα.

— Ἀξίζεις γιὰ ἑκατὸν Λέλαις, καὶ ξεύρω κἄποιον ὁποῦ μπροστὰ εἰς ἐσὲ δὲν θὰ ἐκαταδεχόταν νὰ τὴν κυττάξῃ τὴν Λόλαν, γιατὶ μπροστὰ σ' ἐσένα ἡ Λόλα δὲν εἶνε ἄξια νὰ σοῦ βγάλῃ τὰ παπούτσια.

— Ξεύρεις τί εἶπεν ἡ ἀλεποῦ ὅταν δὲν ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ τὰ σταφύλια.......

— Εἶπε, τί νόστιμη ποῦ εἶσαι, κυρά μου!

— Κάτω τὰ ξεράδιά σου, κὺρ Τουρίδδου.

— Φοβεῖσαι μὴ σὲ φάγω;

— Ἐγὼ δὲν φοβοῦμαι οὔτε σὲ οὔτε ἑκατὸν ὡσὰν ἐσέ.

— Τὸ ξεύρομεν πῶς ἡ μητέρα σου ἦτον ἀπὸ τὴν Λικοδία καὶ τὸ αἷμα σου πέρνει φωτιὰ εὔκολα. Οὔ!.. πῶς ἤθελα νὰ σὲ φάγω μὲ τὰ μάτια!

— Μὲ τὰ μάτια φάγε με ὅσο θέλεις, γιατὶ μὲ αὐτὸ δὲν θὰ μὲ βλάψῃς. Ὡστόσον σήκωσε αὐτὸ τὸ δεμάτι.

— Γιὰ σὲ θὰ σήκωνα ὅλο τὸ σπίτι!

Αὐτὴ διὰ νὰ μὴ κοκκινίσῃ τοῦ τράβιξε μιὰ μ' ἕνα κομμάτι ξύλο ὁποῦ ηὗρε πρόχειρον καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὸν κτυπήσῃ.

— Κάμε γρήγορα, διότι μὲ ταὶς κουβένταις δουλειὰ δὲν γίνεται.

— Ἂν ἤμουν πλούσιος, μία τέτοια γυναῖκα ὡσὰν ἐσὲ θὰ ἐζητοῦσα νὰ πάρω, κυρὰ Σάντα.

— Ἐγὼ δὲν θὰ πάρω κανένα βασιλικὸ ὑποκείμενο, σὰν τὴν κυρὰ Λόλα, μὰ ἔχω κ' ἐγὼ τὴν προῖκά μου, ἂν ὁ Θεὸς μοῦ πέμψῃ κανένα.

— Τὸ ξεύρουμε δὰ πῶς εἶσαι πλούσια, τὸ ξεύρουμε.

— Σὰν τὸ ξεύρεις, τότε κάμε γρήγορα, γιατὶ ὁ πατέρας ὅπου καὶ ἂν εἶνε ἔφθασε, καὶ δὲν θέλω νὰ μ' εὕρῃ στὴν αὐλήν.

Ὁ γέρος ἤρχισε νὰ μὴ τὰ βλέπῃ αὐτὰ μὲ καλὸ μάτι, ἀλλὰ ἡ κόρη ἐπροσποιεῖτο ὅτι δὲν τὸ ἔννοιωθε, ἐπειδὴ ἡ φούντα τοῦ φεσίου τοῦ βερσαλλιέρου τῆς εἶχε γαργαλίσει τὴν καρδιὰ καὶ τὴν ἔβλεπε πάντα νὰ σείεται ἐμπρὸς στὰ μάτια της. Ἀφοῦ ὅμως ὁ πατέρας ἔβγαλε τὸν Τουρίδδου ἀπὸ τὴν δουλειά του, ἡ κόρη του ἄνοιγε τὸ παράθυρον καὶ ὅλο τὸ βράδυ συνωμιλοῦσε μαζί του, τόσον ὁποῦ εἰς τὴν γειτονιὰ ἄλλος λόγος δὲν ἐγίνετο.

— Τρελλαίνομαι διὰ σένα, ἔλεγεν ὁ Τουρίδδου· ἔχασα τὸν ὕπνον καὶ τὴν ὄρεξίν μου.

— Κολοκύθια!...

— Ἤθελα νὰ εἶμαι ὁ υἱὸς τοῦ βασιλειὰ διὰ νὰ σὲ πάρω γυναῖκα.

— Ἀλλοῦ, ἀλλοῦ!....

— Μὰ τὴν Παναγία, σὰν λουκοῦμι θὰ σ' ἔτρωγα!

— Ἂς τ' αὐτά.

— Μὰ τὴν πίστιν μου!...

— Ὤχ! μανούλα μου!...

Ἡ Λόλα ὁποῦ τὰ ἤκουε κάθε βράδυ κρυμμένη ὀπίσω ἀπὸ τὴ γλάστρα τοῦ βασιλικοῦ της, καὶ ἄχνιζε κ' ἐκοκκίνιζε, μίαν ἡμέραν ἐκάλεσε τὸν Τουρίδδου.

— Ἔτσι λοιπόν, κὺρ Τουρίδδου, δὲν χαιρετᾷς πλέον τοὺς παλῃοὺς φίλους;

— Μά!... εἶπε μὲ στεναγμὸν ὁ νέος, καὶ ποῖος ἠμπορεῖ νὰ σὲ χαιρετίσῃ τοῦ λόγου σου!

— Ἂν ἔχῃς ἐπιθυμίαν νὰ μὲ χαιρετίσῃς, τὸ σπίτι μου τὸ ξεύρεις. ἀπήντησεν ἡ Λόλα.

Ὁ Τουρίδδου ἐπῆγε νὰ τὴν χαιρετίσῃ τόσον συχνά, ὥστε ἡ Σάντα τὸ ἔννοιωσε καὶ τοῦ ἔκλεισε τὸ παράθυρον κατάμουτρα. Οἱ γείτονες τὸν ἔδειχναν μὲ χαμόγελο ἢ μὲ κανένα κίνημα τῆς κεφαλῆς, ὅταν ἐπέρνα. Ὁ σύζυγος τῆς Λόλας ἐτριγύριζε μὲ τὰ ζῷά του εἰς τὰς ἐμπορικὰς πανηγύρεις.

— Τὴν Κυριακὴν θὰ ὑπάγω νὰ ἐξομολογηθῶ, διότι εἶδα ἀπόψε εἰς τὸν ὕπνον μου μαῦρο σταφύλι.

— Ἄφισε, ἄφισε! ἔλεγε μὲ παρακάλια ὁ Τουρίδδου.

— Ὄχι, τώρα πλησιάζει τὸ Πάσχα καὶ ὁ ἄνδρας μου θὰ ἐπαραξενευότουν γιατὶ δὲν ἐπῆγα νὰ ἐξομολογηθῶ.

— Ἆ, ἐψιθύριζεν ἡ Σάντα ἡ κόρη τοῦ κὺρ Κόλα, περιμένουσα γονατισμένη νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά της νὰ σταθῇ ἐμπρὸς εἰς τὸ ἐξομολογητήριον, ὅπου ἡ Λόλα ἔλεγε τὰς ἁμαρτίας της. Ἔννοιά σου καὶ δὲν θὰ σὲ στείλω εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ λάβῃς ἄφεσιν!

Ὁ κὺρ Ἄλφιος ἐπέστρεψε μὲ τὰ μουλάρια του γεμάτος παράδες καὶ ἔφερεν ὡς δῶρον εἰς τὴν σύζυγόν του ἕνα ὡραῖον φόρεμα διὰ τὰς ἑορτάς.

— Δίκαιον ἔχεις νὰ τῆς φέρνῃς δῶρα, τοῦ εἶπεν ἡ γειτόνισσα ἡ Σάντα, διότι ὅταν ἐσὺ λείπῃς, ἡ γυναῖκά σου σοῦ στολίζει τὸ σπίτι.

Ὁ κὺρ Ἄλφιος ἦτον ἀπὸ ἐκείνους ὁποῦ βάζουν στραβὰ τὸ φέσι καὶ ὅταν ἤκουσε νὰ τοῦ ὁμιλοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τὴν γυναῖκά του, ἤλλαξε χρῶμα τὸ πρόσωπόν του ὡσὰν νὰ τὸν εἶχαν μαχαιρώσει.

— Νὰ πάρῃ ὁ διάβολος! ἀνέκραξε, κύτταξε μήπως δὲν εἶδες καλά, διότι δὲν θὰ σ' ἀφίσω μάτια νὰ κλάψῃς οὔτε σ' ἐσέ, οὔτε σὲ ὅλο σου τὸ συγγενολόγι!

— Ἐγὼ δὲν συνειθίζω νὰ κλαίω, ἀπήντησεν ἡ Σάντα, ἐγὼ δὲν ἔκλαυσα οὔτε ὅταν εἶδα μὲ αὐτά μου τὰ μάτια τὸν Τουρίδδου, τὸν υἱὸν τῆς θειᾶς-Νούντσιας νὰ ἐμβαίνῃ τὴν νύκτα εἰς τὸ σπίτι τῆς γυναίκας σου.

— Καλά, ἀπήντησεν ὁ κὺρ Ἄλφιος, σ' εὐχαριστῶ πολύ.

Ὁ Τουρίδδου, τώρα ὁποῦ ἐγύρισεν ὁ γάτος, δὲν ἐτριγύριζε πλέον εἰς τὸ σωκάκι καὶ ἔβγαζε τὴν σκάσι του εἰς τὸ καπηλεῖον μὲ τοὺς φίλους. Τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα εἶχαν ἕνα πιάτο μὲ λουκάνικα κ' ἐγλεντοῦσαν. Ὅταν ἐμβῆκε μέσα ὁ κὺρ Ἄλφιος, ὁ Τουρίδδου ἀπὸ τὸν τρόπον μόνον ποῦ τὸν ἐκύτταξε ἐκατάλαβε πῶς ἦλθε διὰ ἐκείνη τὴ δουλειὰ καὶ ἀπέθεσε τὸ πηρούνι του εἰς τὸ πιάτο.

— Ἔχεις τίποτε νὰ μὲ διατάξῃς, κὺρ Ἄλφιε; τοῦ εἶπεν.

— Τίποτε, κὺρ Τουρίδδου, μὴν ἐνοχληθῇς, εἶχα καιρὸν ποῦ δὲν σὲ ἔβλεπα καὶ ἤθελα νὰ σοῦ ὁμιλήσω διὰ ἐκείνην τὴν δουλειὰ ποῦ ξεύρεις.

Ὁ Τουρίδδου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπρόσφερε ἕνα ποτήρι, ἀλλὰ ὁ Ἄλφιος τοῦ ἔσπρωξε τὸ χέρι. Τότε ὁ Τουρίδδου ἐσηκώθη καὶ τοῦ εἶπε :

— Ἐδῶ εἶμαι, κὺρ Ἄλφιε.

Ὁ καραγωγεὺς τοῦ ἀγκάλιασε τὸν λαιμὸν μὲ τὸ χέρια του :

— Ἂν θέλῃς αὔριον νὰ ἔλθῃς κοντὰ εἰς ταὶς φραγκοσυκιαὶς τῆς Καντζίριας, ἠμποροῦμεν νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ ἐκείνην τὴν δουλειὰ ποῦ ξεύρεις.

— Περίμενέ με εἰς τὸν δημόσιον δρόμον ὅ,τι βγαίνει ὁ ἥλιος καὶ πηγαίνομεν μαζί.

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἐφίλησε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, τὸ φιλὶ τῆς μονομαχίας. Ὁ Τουρίδδου ἐδάγκασε τὸ αὐτὶ τοῦ καραγωγέως καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τοῦ ἔδωσε ρητὴν ὑπόσχεσιν νὰ μὴ λείψῃ.

Οἱ φίλοι ἄφισαν τὸ φαγητὸν χωρὶς νὰ βγάλουν λέξιν καὶ συνώδευσαν τὸν Τουρίδδου ἕως μὲ τὴν κατοικίαν του. Ἡ θειὰ-Νούντσια ἡ καϋμένη τὸν ἐπερίμενε ἀργὰ κάθε βράδυ.

— Μάννα, τῆς εἶπεν ὁ Τουρίδδου, ἐνθυμεῖσαι ὅταν ἐπῆγα στρατιώτης ποῦ ἔλεγες πῶς δὲν θὰ γυρίσω πλέον ; Δός μου ἕνα φιλὶ ὡσὰν ἐτότε, διότι αὔριον θὰ φύγω πάλιν νὰ πάγω μακρυά.

Πρὶν ξημερώσῃ ἐπῆρε τὸ μαχαῖρί του, ἕνα μαχαῖρι μὲ σοῦστα ὁποῦ εἶχε κρύψει ἀποκάτω ἀπὸ τὸν σανὸν ὅταν ἐπῆγε στρατιώτης, καὶ ἐξεκίνησε διὰ ταὶς φραγκοσυκιαὶς τῆς Καντζίριας.

— Χριστὲ καὶ Παναγία μου ! ποῦ πᾷς μὲ τόση σπουδή ; ἐρωτοῦσε ἡ Λόλα μὲ φωνὴ κλαυμένη τὸν σύζυγόν της, ὁ ὁποῖος ἑτοιμαζότουν νὰ ἐξέλθῃ.

— Ἐδῶ σιμὰ πηγαίνω, ἀπήντησεν ὁ κὺρ Ἄλφιος, μὰ γιὰ σὲ θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ μὴ γυρίσω ὀπίσω.

Ἡ Λόλα μὲ τὸ ὑποκάμισον προσηύχετο κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι καὶ ἐφιλοῦσε συχνὰ τὸ κομβολόγι ὁποῦ τῆς εἶχε φέρει ὁ μοναχὸς-Βερναρδῖνος ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Τόπους, καὶ ἔλεγεν ὅλα τὰ πατερημὰ ὁποῦ ἐνθυμεῖτο.

— Κὺρ Ἄλφιε, ἤρχισε νὰ λέγῃ ὁ Τουρίδδου ἀφοῦ ἐπεριπάτησε κάμποσην ὥραν μαζὶ μὲ τὸν σύντροφόν του, ὁ ὁποῖος δὲν ἔβγαζε λέξιν καὶ εἶχε τὸ καπέλλο του κατεβασμένον ὡς τὰ μάτια, μὰ τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ξεύρω πῶς ἔχω ἄδικον καὶ θ' ἄφινα νὰ σκοτωθῶ. Ἀλλὰ πρὶν ἔλθω ἐδῶ, εἶδα τὴν γρῃά μου, ὁποῦ εἶχε σηκωθῆ, μὲ τὴν πρόφασι τάχα πῶς ἤθελε νὰ κυττάξῃ τὸ κοτέτσι, σὰν νὰ τῆς τὸ ἔλεγε κρυφὰ ἡ καρδιά της, καὶ μὰ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, θὰ σὲ σκοτώσω σὰν σκυλί, διὰ νὰ μὴν τὴν κάμω νὰ κλάψῃ, τὴν γρῃούλα μου.

— Τόσον τὸ καλλίτερο, ἀπήντησεν ὁ κὺρ Ἄλφιος, θὰ κτυπήσωμε γερὰ καὶ οἱ δύο μας.

Καὶ οἱ δύο ἔπαιζαν καλὰ τὸ μαχαῖρι. Ὁ Τουρίδδου ἔφαγε τὴν πρώτην μαχαιριάν, ἀλλὰ ἐπρόλαβεν ἐγκαίρως καὶ τὴν ἐδέχθη ἐπάνω στὸν βραχίονα· τοῦ τὴν ἐπλήρωσε, καλὰ καὶ αὐτὸς καὶ τοῦ ἐτράβηξε μιὰ μαχαιριὰ κατὰ τὴν μασχάλην.

— Ἄ, κὺρ Τουρίδδου! ἔχεις βλέπω σκοπὸν νὰ μὲ ξεκάμῃς!

— Σοῦ τὸ εἶπα· τώρα ποῦ εἶδα τὴ γρηά μου εἰς τὸ κοτέτσι, μοῦ φαίνεται πῶς τὴν ἔχω πάντα μπροστὰ στὰ μάτια μου.

— Ἄνοιξέ τα καλὰ τὰ μάτιά σου, τοῦ ἐφώναξεν ὁ κὺρ Ἄλφιος, διότι τώρα θὰ σοῦ δώσω τὴν καλή.

Καὶ ὅπως ὁ Τουρίδδου ἐστέκετο εἰς φύλαξιν καὶ ἐκρατοῦσε τὸ ἀριστερὸ χέρι ἐπάνω στὴ πληγὴ ποῦ τὸν ἐπονοῦσε καὶ σχεδὸν ἐσέρνετο κάτω μὲ τὸν ἀγκῶνά του, ὁ ἀντίπαλός του ἅρπαξε μιὰ χοῦφτα χῶμα καὶ τοῦ τὴν ἔρριψε στὰ μάτια.

— Ἄχ! ἐφώναξεν ὁ Τουρίδδου, τυφλωμένος, ἐχάθηκα!

Κ' ἐπροσπαθοῦσε νὰ φύγῃ μὲ κάτι ἀπηλπισμένα πηδήματα πρὸς τὰ ὀπίσω· ἀλλὰ ὁ κὺρ Ἄλφιος τὸν ἐπρόφθασε καὶ τοῦ ἔδωσε μιὰ μαχαιριὰ εἰς τὸ στομάχι καὶ ἄλλη μία εἰς τὸν λαιμόν.

— Τώρα ἔγιναν τρεῖς! αὐτὴ σοῦ τὴ δίνω γιὰ τὸ σπίτι ποῦ μοῦ ἐστόλισες. Τώρα ἡ μάννα σου θ' ἀφίσῃ ταῖς κόττταις της.

Ὁ Τουρίδδου ἔκαμε μερικὰ βήματα ἐδῶ κ' ἐκεῖ μέσα εἰς ταῖς φραγκοσυκιαῖς καὶ ἔπειτα ἔπεσε μακρὺς φαρδὺς κατὰ γῆς. Τὸ αἷμα ἔβγαινε ἀφρίζοντας μὲ μουρμουρητὸ ἀπὸ τὸν λαιμόν του καὶ οὔτε κἂν: Ἄχ! μανοῦλά μου! δὲν ἠμπόρεσε νὰ εἰπῇ.

Χ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ[1]

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

«Σουλαμῖτις.» — Ἱστορικαὶ Συναυλίαι.

Ὁ Ρουβινστάιν, ρίψας εἰς τὸ μέσον τὴν καινοφανῆ ἰδέαν περὶ ἱεροῦ μελοδράματος, ἐπεδόθη εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Σουλαμίτιδος, ἧς ἡ μουσικὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ θελκτικωτέρα πάσης ἄλλης προγενεστέρας

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 9.

αὐτοῦ καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, λυπηρὸν εἶνε ὅτι ὁ μέγας συνθέτης προσέκρουσεν εἰς τὰς προλήψεις μεγάλου μέρους τοῦ δημοσίου λαβὼν ὡς θέμα τὴν ἰδεώδη καὶ περικαλλῆ χριστιανικὴν ἀλληγορίαν πρὸς ἔκφρασιν ἡδυπαθεστάτων αἰσθημάτων ἐρωτικοῦ ᾄσματος. Ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ὀπαδὸς τοῦ κ. Ρενὰν καὶ ἀνήκει εἰς τὴν νέαν σχολὴν τῶν Ἑρμηνευτῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος, πρὸ δεκαπέντε περίπου αἰώνων καὶ ἔχων πρόχειρα χειρόγραφα καὶ παραδόσεις ἀπολεσθείσας κατόπιν, ἔσφαλεν ἐν τῇ ἀντιλήψει τοῦ Ἄσματος τοῦ Σολομῶντος, δὲν δύναταί τις ν' ἀναμένῃ παρὰ τῆς νέας σχολῆς τῶν φιλοσόφων, τῆς ἐστερημένης πάντων τούτων τῶν μέσων, διόρθωσιν τοῦ σφάλματος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπίτασιν αὐτοῦ, οἱ δὲ — ἀνεξαρτήτως τῶν ἄγαν εὐλαβῶν — οὕτω μόνον ἐξετάζοντες τὸ ζήτημα, καὶ οἱ τοιοῦτοι δὲν εἶνε ὀλίγοι, θὰ ἔχωσι πάντοτε ἀπέχθειάν τινα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ μελοδράματος τούτου καὶ θὰ κατακρίνωσι τὸν Ρουβινστάιν ἐπὶ τοιαύτῃ ἐκλογῇ.

Ἡ «Σουλαμῖτις» ἐδιδάχθη τῇ 8 Νοεμβρίου 1883 ἐν Ἀμβούργῳ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ τοῦ Ρουβιστάιν.

Πρὸ τούτου, κατὰ τὸν Ἀπρίλιον ἐν τῷ Signale τῆς Λειψίας ἐδημοσιεύθη ἡ μεστὴ ἐνδιαφέροντος ἐπιστολὴ τοῦ Ρουβινστάιν πρὸς τὸν Βάρτολφ Σέμφ, ἐκδότην ἐν Λειψίᾳ, ἐξαιτησαμένου παρὰ τοῦ Ρουβινστάιν τὴν ἔκδοσιν πλήρους σειρᾶς τῶν κλασικῶν μουσικῶν ἔργων. Ἀξία σημειώσεως εἶνε ἡ εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην ἀπάντησις τοῦ Ρουβινστάιν. Ἐν ἀρχῇ ὑποδεικνύει τὸν ἀκριβέστερον τρόπον πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν μεγάλων μουσικοδιδασκάλων καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς διαγνώσεως οὐ μόνον τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως χωρίων τινῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθορισμοῦ, ὅπερ καὶ σπουδαιότατον, τῶν χρόνων· εἶτα δὲ δηλοῖ ὅτι δὲν δύναται ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην ἐργασίαν, καθότι θεωρεῖ ἱεροσυλίαν τὴν ὑφ' οἱουδήποτε μετασκευὴν ἢ διόρθωσιν τῶν κλασικῶν καὶ παρουσίασιν αὐτῶν ὑπὸ ἔνδυμα, ὅπερ κατ' ἀνάγκην θὰ ἦτο τὸ τῶν προσωπικῶν τάσεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ἐκδότου. Περαίνων δὲ προσθέτει ὅτι, ἂν ὁ κ. Σέμφ ἐπεθύμει νὰ ἀπαρτίσῃ ἐπιτροπὴν πεπαιδευμένων μουσικῶν πρὸς συζήτησιν καὶ ἀπόφασιν περὶ πασῶν τούτων τῶν δυσχερειῶν, προθύμως θὰ παρεῖχε πᾶσαν σύμπραξιν.

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον (1884) ὁ Ρουβινστάιν διηύθυνεν ἐν Λειψίᾳ τὴν ἐν sol ἐλάσσονι πέμπτην συμφωνίαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν Πέτερχοφ τὸ μονόπρακτον κωμικὸν μελόδραμα αὐτοῦ Ψιττακὸς καὶ συνέθεσε τὴν Ἡρωϊκὴν Φαντασίαν δι' ὀρχήστραν. Ὁ Ψιττακὸς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐδιδάχθη ἐν Ἀμβούργῳ κατὰ μῆνα Νοέμβριον,

καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ Ἡρωϊκὴ Φαντασία ἐξετελέσθη ἐν Πετρουπόλει ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ συνθέτου. Καὶ τὸ κατόπιν ἔτος 1885 διῆλθεν ὁ Ρουβινστάιν ἐν περιοδείαις, δίδων συναυλίας καὶ διευθύνων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συνθεμάτων αὐτοῦ. Κατὰ Ἰανουάριον εὑρίσκετο ἐν Μόσχᾳ, κατὰ Φεβρουάριον διηύθυνε τὴν ἐν Λειψίᾳ διδασκαλίαν τοῦ Πύργου τοῦ Βαβέλ· καὶ αὐτὸς δὲ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν συναυλιῶν «Gewandhaus» ἐξετέλεσε τὴν συναυλίαν τοῦ Βετῶβεν ἐν mi ἐλάσσονι. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου εὑρίσκετο ἐν Φραγκφόρτῃ ἐπὶ τοῦ Μείνου, ἔνθα διηύθυνε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀπολεσθέντος Παραδείσου καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ Δραματικῶν Συμφωνιῶν ἐν re ἐλάσσονι ἐν τῷ «Museums Gesellschaft Concert» καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἐν sol ἐλάσσονι συναυλίαν τοῦ Βετῶβεν. Κατόπιν μετέβη εἰς Ὀλλανδίαν, καὶ κατὰ Μάρτιον εἰς Βιέννην, ὁπόθεν ἐπανέκαμψεν εἰς Ρωσσίαν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνέθεσεν ἐν Πέτερχοφ τὴν ἕκτην συμφωνίαν αὐτοῦ ἐν la ἐλάσσονι. Ταυτοχρόνως ἐπεδόθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πολλὰς δυσχερείας παρέχοντος προγράμματος τῶν μεγάλων ἱστορικῶν συναυλιῶν αὐτοῦ. Αὗται ἐξετελέσθησαν ἐν Βερολίνῳ, Βιέννῃ, Πετρουπόλει, Μόσχᾳ, Λονδίνῳ. Περιλαμβάνουσιν ὁλόκληρον τὴν φιλολογίαν τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ σύγκεινται ἐκ τῶν ἑξῆς τμημάτων.

ΤΜΗΜΑ Α'.

Byrd. Carmen's Whistle.

Bull J. The King's Hunting Jig.

Couperin. La Ténébreuse, la Favorite, la Fleurie, le Bavolet flottant, la Bandoline, le Réveil Matin.

Rameau J. R. Le Rapel des Oiseaux, la Poule, Gavotte et Variations.

Scarlatti D. Fugue du Chat-Sonata A dur.

Bach J. S. Fantasie Chromatique.— Gigue B dur.—Sarabande et Gavotte. —Prelude et Fugue, C moll, D dur.—Prélude E moll, E dur, E moll.

Handel. Harmonious Blacksmith, Air and Variations.—Fugue E moll, Sarabande et Passacaille, Gigue, A dur.—Aria con Variaziani, D moll.

Bach Ph. E. Rondò, H moll. La Xenophone, Sibylle, Les langueurs tendres. La complainte.

Haydn J. Thème et Variations, F moll.

Mozart W. A. Fantasie, C minor.—Gigue, G major.—Rondò. A minor.—Alla turca.

ΤΜΗΜΑ Β'.

Beethoven. Sonaten, Op. 27, Op. 31, Op. 53, Op. 57, Op. 91, Op. 101. Op. 109, Op. 111.

ΤΜΗΜΑ Γ'

Schubert. Op. 94, 2 Momens Musicales.—Minuet, Op. 9, Impromptu.

Weber. Op. 12. Moment Capriccioso.—Op. 65 Invitation à la Valse.—Op. 72, Pollaca E dur.

Mendelssohn. Variations sérieuses.— Op. 16, Caprice E moll.- Songs without words, H dur, A minor.—Venetian Gondellied, A dur, E dur, H moll, E dur, A dur, E dur F dur.—Volks lied F moll.—Scherzo e capriccioso, F moll.

ΤΜΗΜΑ Δ'

Schuman. Op. 17, Fantasia C dur.—Kreisleriana.—Études Symphoniques.—Sonata F moll.—Fantasia Stucke : Des Abends, in der Nacht, Traumeswirren, Warum.— Op. 82, Vogel als Prophet.— Romance D minor.—Carnival.

ΤΜΗΜΑ Ε'

Field. Nocturnes, E major, A major, B dur.

Moscheles. Op. 95, Conte Enfantine..

Henselt. Et oiseau je suis, Étude.

Thalberg. Op. 54, Ètude A moll.

Liszt. Consolation, D dur, E dur.—Au bord d'une source.—La Gita in Gondola.—Auf dem Wasser zu Singen (Lied Schubert)—Serenade (Lied Schubert).—Erl Kõnig (Lied Schubert).—Soireés de Vienne.—Étude des concert, D major.

ΤΜΗΜΑ Ϛ'

Fantasie. Op. 49, F moll.

Préludes. E moll.—A dur.—A dur.—B moll.—D dur.—D moll.

Mazurkas. H moll.—F moll.—C dur.—B moll.

Balladen. G moll.—F dur.—A dur.—F moll.

Impromptu.F moll.—C dur.

Nocturnes. D dur.—G dur.—C moll.

Scherzo. H moll.

Barcarolle.

Valse. A dur.—H moll.—A dur.

Sonata. B moll.

Berceuse.

Polonaises. Cis moll.—C moll.—A dur.

ΤΜΗΜΑ Ζ'

Chopin. Étude.—A dur.—F moll.—E dur.—C moll.—E moll.—E dur.—H moll.—A dur.—A moll.—Cis moll.—C moll.

Glinka. Tarantella.

Balakiref. Islamey. Fantaisie Orientale.

Tchaikowsky. Chant sans paroles. Waltz Scherzo. Romance, F moll Scherzo à la Russe.

Rubinstein N. Tepsllet N Album. Op, 16. Waltz.

Τὴν κολοσσιαίαν ταύτην ἐπιχείρησιν ὁ Ρουβινστάιν ἐπεράτωσεν ἐν Λονδίνῳ, κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1886. Γιγάντειον ὄντως ἔργον καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ Ρουβιστάιν ἐξετέλει ἅπαντα τὰ συνθέματα ταῦτα ἐκ μνήμης καὶ ἄνευ βοηθητικοῦ τινος τετραδίου. Ἐθεώρει τὰς συναυλίας αὐτοῦ ταύτας ὡς τὴν τελευταίαν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς σκηνῆς ἐμφάνισιν αὐτοῦ, καὶ ὡς τὸ ὕστατον χαῖρε πρὸς τὸ θαυμάσιον στάδιον αὐτοῦ τὸ λαμπρότατον ἐξ ὅσων ὁ μουσικὸς κόσμος εἶδε κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα.

Κατὰ τὴν περιοδείαν αὐτοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ κύκλου τούτου τῶν συναυλιῶν ἠσθένησεν ἐν Παρισίοις. Εὐτυχῶς ἡ ἀσθένεια ἦτο ἐλαφρὰ καὶ παροδική, καίτοι εἰς οὐ σμικρὰν ἀνησυχίαν ἐνέβαλε τοὺς φίλους αὐτοῦ, διότι ὁ μέγας κλειδοκυμβαλιστὴς συνθέτης οὐ μόνον εἶχε σθεναρὰν κρᾶσιν, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε καθ' ὅλον τὸν βίον του ἐνόσησε σοβαρῶς. Μετ' οὐ πολὺ ἀναρρώσας ἐπανέκαμψε, κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1886, εἰς Πέτερχοφ μετ' ἐγκαρδίου ἐνθουσιασμοῦ χαιρετισθεὶς ὑπὸ τῶν πολυπληθῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος ἐπελήφθη τῆς συνθέσεως τοῦ μεγάλου ἱεροῦ μελοδράματος τοῦ «Μωϋσέως», καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα μετέβη εἰς Πετρούπολιν, ἔνθα ὠργάνωσε σειρὰν συμφωνικῶν συναυλιῶν πρὸς μεγίστην χαρὰν τοῦ μουσικοῦ τῆς Πετρουπόλεως κόσμου. Μόνον οἱ ἰδόντες τὴν ἀχανῆ τῶν συναυλιῶν αἴθουσαν, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Salle de Noblesse, δύνανται ν' ἀντιληφθῶσι τὸ λαμπρὸν θέαμα τὸ ὁποῖον αὕτη παρίστα κατὰ τὰς ἑσπερίδας ταύτας. Ἡ μεγάλη αὕτη αἴθουσα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἦτο μεστὴ κόσμου, καὶ ὑπὸ τὸ μαγικὸν ῥαβδίον τοῦ διευθυντοῦ τῆς ὀρχήστρας, ὅστις ἦτο αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν, αἱ ἀθάνατοι συμφωνίαι τοῦ Βετῶβεν, τοῦ Σούβερτ καὶ τοῦ Σοῦμαν ἠκούσθησαν ἐκτελεσθεῖσαι μετ' ἀπαραμίλλου τελειότητος.

Κατὰ τὰς ἑσπερίδας ταύτας σειρὰ ἐφίππων χωροφυλάκων ἵστατο παρατεταγμένη πρὸς παρακώλυσιν τοῦ συνωστισμοῦ καὶ τῆς μεγάλης συρροῆς τῶν ἁμαξῶν, τῶν σπευδουσῶν εἰς τὰ προπύλαια τῆς Αἰθούσης τῶν εὐγενῶν. Ἡ λαμπροτάτη περίοδος τῶν συναυλιῶν τούτων ἦτο ἡ τοῦ 1886-1887, καθ' ἣν διευθύνων ὁ Ρουβινστάιν ἀνήρπαζε διὰ τῆς μουσικῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ καὶ εἰς ἔκτασιν περιῆγεν ὀρχήστραν καὶ ἀκροατήριον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Ὁ Ρουβινστάιν ἐν Πετρουπόλει.

Ὁ Ρουβινστάιν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1887 ἐπιμόνως παρεκλήθη ν' ανα-

λάβῃ ἐκ νέου τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὠδείου, ὅπερ ἀπεδέξατο μόνον μετὰ μακροὺς δισταγμοὺς καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἔχῃ ἐλευθερίαν ἐνεργείας οἵαν ἐνόει αὐτός, χωρὶς νὰ δύναταί τις νὰ παρεμβάλῃ παρατηρήσεις· ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐζήτει ἀπόλυτον κυριαρχίαν ἐν τῷ Ὠδείῳ. Οἱ ὅροι αὐτοῦ ἐγένοντο προθύμως ἀποδεκτοί, καὶ ὁ Ρουβινστάιν διῆλθε τὸ ἔαρ ἐν τῷ Ὠδείῳ λαμβάνων σημειώσεις περὶ πάντων, ἵνα ἐν γνώσει δυνηθῇ νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῶν γινομένων καταχρήσεων. Τὸ θέρος διῆλθεν ἐν Πέτερχοφ σχεδιάζων, γράφων τὴν ἕκτην συμφωνίαν αὐτοῦ Op. III ἐν do ἐλάσσονι, ἐκτελεσθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐν Λειψίᾳ, συνθέτων τὸ τελευταῖον αὐτοῦ μελόδραμα «Γκορούσκαν», καὶ περαίνων τὸ πρῶτον μέρος τοῦ «Μωϋσέως». Κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐγκατέστη ἐν Πετρουπόλει, καὶ ὁριστικῶς ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὠδείου. Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ὁ τύπος ἠσχολεῖτο εἰς δημοσιεύσεις διατριβῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Ὠδεῖον παρουσίαζε σκηνὴν τσίστο σκανδάλς (πλήρους σκανδάλου) ὡς οἱ Ρῶσσοι λέγουσι, διότι ὁ Ρουβινστάιν οὐ μόνον ἀπέπεμψε μαθητὰς καὶ ἄρδην ἀνέτρεψε τὸ πρόγραμμα τῶν σπουδῶν, ἀλλ' ἀπέλυσε καὶ καθηγητὰς καὶ εἴς τινας αὐτῶν ἔδωκε κατωτέρας θέσεις.

Ἀναμφήριστον ὅτι ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιαύτης ριζικῆς μεταρρυθμίσεως, διότι ὁ Ρουβινστάιν ἠδύνατο κάλλιον νὰ μεταχειρισθῇ τὸν χρόνον ἢ νὰ ἐγείρῃ ἄνευ λόγου τρικυμίας ἐναντίον αὐτοῦ. Καλλιτέχνης κεκτημένος φήμην παγκόσμιον, οἵαν αὐτός, πολιορκούμενος ὑπὸ ἑκατοντάδων θεατρωνῶν, ὑποβαλλόντων αὐτῷ σαγηνευτικωτάτας προτάσεις, οὐδόλως εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν Ὠδείου πρὸς ἁπλῆν μόνον διεύθυνσιν καὶ οὐχὶ προαγωγὴν αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Οὕτω λοιπὸν ὁ Ρουβινστάιν μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν δραστηριότητος ἀνέλαβε τὴν ἐργασίαν καὶ ἠθέλησε δίκην κύματος νὰ καθαρίσῃ πᾶσαν ἀνωμαλίαν, ὡς ἐκ τούτου πᾶσα ἡ μετὰ τοῦ Ὠδείου συνδεομένη Πετρούπολις εὑρίσκετο ἐν μεγάλῳ σάλῳ καὶ διῃρέθη εἰς δύο μερίδας. Οὐδὲν ἧττον ὁ λόγος τοῦ Ρουβινστάιν ἦτο νόμος, καὶ τὰ πράγματα ἐκανονίσθησαν ὡς αὐτὸς ἠθέλησεν· ἐξελέξατο τέσσαρας μαθητὰς κλειδοκυμβάλου, καὶ ἔλαβεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ διεύθυνσιν, κατήρτισε τάξιν διὰ τοὺς μαθητὰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸ μουσικὸν ἐπάγγελμα, εἰς οὓς δὶς τῆς ἑβδομάδος ἐδίδασκε κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ἅπασαν τὴν μουσικὴν φιλολογίαν· οὕτω κατὰ τὸ ἔαρ τὰ πάντα εἶχον οὕτω καλῶς τακτοποιηθῆ καὶ ἡ ἔξαψις τοσοῦτον κατηυνάσθη, ὥστε σύμπαν τὸ Ὠδεῖον ἠτένιζε μετ' ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν διάσημον διευθυντὴν αὐτοῦ, ἐσίγησαν δὲ καὶ οἱ μᾶλλον δριμεῖς τῶν ἐπικριτῶν

Κατὰ τὸ 1887, ἐν τῷ μέσῳ πασῶν τούτων τῶν διαμαχῶν, ἔσχεν ὁ Ρουβινστάιν τὴν τιμὴν νὰ γείνῃ πάππος, τῆς μόνης θυγατρὸς αὐτοῦ Ἄννης προικισάσης αὐτὸν δι' ἐγγόνου—τιμὴν τὴν ὁποίαν ὁ μέγας μουσικὸς ἀπεδέξατο διὰ μορφασμοῦ δηλοῦντος εὐθυμίαν. Τὸ θέρος τοῦ 1888 μετέβη κατὰ τὸ σύνηθες εἰς Πέτερχοφ, ἔνθα περατώσας τὸ μελόδραμα «Γκορούσκαν» ἐπεδόθη εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου μέρους τοῦ «Μωϋσέως»· μετέβη δὲ πρὸς ἀπόδοσιν καὶ τῆς ἐτησίας ἐπισκέψεως εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἤδη προβεβηκυῖαν τὴν ἡλικίαν, ἅτε ὑπερεβδομηκοντούτιδα, διαμένουσαν ἐν Ὀδησσῷ καὶ ἔχουσαν ἅπασαν τὴν ἀγάπην της συγκεκεντρωμένην εἰς τὸν ἔξοχον υἱὸν αὐτῆς Ἀντώνιον.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος τοῦ 1888—89 ὁ Ρουβινστάιν ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὰ καθήκοντα τῆς διευθύνσεως τοῦ Ὠδείου καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔδωκεν ἡμιδημοσίους τινὰς συναυλίας πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐν αἷς παρίσταντο καὶ ὀλίγοι τινὲς ἐκλεκτοὶ ἀκροαταὶ περιχαρεῖς ἐπὶ τῇ παραδοχῇ αὐτῶν. Αἱ μουσικαὶ αὗται τελεταὶ ἦσαν ἔξοχοι εἰς τὸ εἶδος αὐτῶν. Ὁ Ρουβιστάιν πάντοτε ἐν ἀρίστῃ ψυχικῇ διαθέσει, πάντοτε ἐνθουσιώδης καὶ πλήρης θερμῆς δράσεως, διηρμήνευε μετ' ἔρωτος τὰ ἐκτελούμενα μουσικὰ ἔργα. Αἱ περὶ αὐτῶν εἰς τοὺς μαθητὰς παρατηρήσεις ἦσαν μεσταὶ χάριτος καὶ βαθύτητος. Εἰς τὰς συναυλιακὰς ταύτας παραδόσεις διεξήρχετο χρονολογικῶς ἅπασαν τὴν σειρὰν τῆς κλειδοκυμβαλιστικῆς φιλολογίας, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ καὶ ἀπὸ τοῦ Byrd, Bull, Gibbons κατερχόμενος εἰς τοὺς πρώτους διδασκάλους τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς σχολῆς καὶ εἶτα διὰ τοῦ Μπὰχ εἰσήρχετο εἰς τὴν Γερμανικὴν σχολήν, ἐξ ἧς ἀνέπτυσσε τὰ ἔργα τοῦ Χάνδελ, Μόζαρτ, Χάυδν, Βετῶβεν, Σούβερτ, Βέμπερ, Μένδελσον, Σοῦμαν, Σωπέν, Τάλβεργ καὶ Λίστ.

Ἦσαν χρυσαῖ ἑσπερίδες ταχέως διαρρέουσαι. Τὰ χειροκροτήματα ἀπηγορεύοντο, ἀλλ' ἐνίοτε ὁ ἐνθουσιασμὸς ἀπέβαινεν ἀκράτητος καὶ ἐξ ἁπάντων τῶν χειλέων ὁμοθύμως ἐξερρήγνυντο ἐπιφωνήσεις θαυμασμοῦ. Τότε ὁ Ρουβινστάιν κατέλιπεν ὁρμητικῶς τὸ κλειδοκύμβαλον καὶ κινῶν τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας, προσεπάθει νὰ φανῇ δυσηρεστημένος ἐπὶ τῇ αὐτοφώρῳ ταύτῃ παραβάσει τῶν κανονισμῶν αὐτοῦ, ἐνῷ κατὰ βάθος ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦτο διατεθειμένος νὰ ἐπιφωνήσῃ «εὖγε!» εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Αἱ συναυλίαι αὗται ἔληξαν τῇ 14 Μαΐου· τότε δὲ εἰς τὸν ἀπαράμιλλον κλειδοκυμβαλιστὴν προσηνέχθη προσφώνησις κεχαραγμένη ἐπὶ ἀργυρᾶς πλακὸς ἐχούσης πλαίσιον ἐξ ὀλοσηρικοῦ, καὶ ἀναρτηθεῖσα εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συναυλιῶν τοῦ Ὠδείου.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον εἰς νέας δοκιμασίας ἐξετέθη τὸ μελόδραμα αὐτοῦ Καλάσνικωφ. Ὡς εἴπομεν, τὸ μελόδραμα τοῦτο ἅπαξ μόνον ἐδιδάχθη κατὰ τὸ 1878, καὶ εἶτα ἡ ἐκ δευτέρου διδασκαλία ἀπηγορεύθη. Ἀλλ' ὁ νῦν αὐτοκράτωρ, ὁ ἰδὼν τὸ μελόδραμα κατὰ τὴν πρώτην διδασκαλίαν, τοσοῦτο καλὴν ἐντύπωσιν περὶ αὐτοῦ διετήρησεν, ὥστε ὅτε μετὰ δεκαετίαν τῷ ὑπεβλήθη τὸ μελοδραματολόγιον τῆς θεατρικῆς περιόδου, ἐξαλείψας δύο ἄλλα μελοδράματα, τὰ ἀντικατέστησε διὰ τοῦ Ἐμπόρου Καλάσνικωφ καὶ τοῦ Νέρωνος τοῦ Ρουβιστάιν. Μετά τινα χρόνον, ἐνῷ ὁ Ἔμπορος Καλάσνικωφ εὑρίσκετο ὑπὸ μελέτην, διεδόθη, κατὰ τὴν παραμονὴν μάλιστα τῆς γενικῆς ἐπαναλήψεως, ὅτι δὲν θὰ ἐδιδάσκετο. Φίλοι τινὲς τοῦ Ρουβιστάιν ἐκπλαγέντες ἐκ τούτου ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὑποτιθέντες ὅτι αἱ διαδόσεις ἦσαν ἐνέργειαι ἀτόμων τινῶν ἐκ προσωπικοῦ πάθους κατὰ τοῦ Ρουβιστάιν. Δὲν ἦτο ἀνάγκη πλειοτέρων λόγων δι' αὐτοκράτορα εὐθὺν καὶ δίκαιον, ὡς Ἀλέξανδρον τὸν Γ'. Θέλων δὲ νὰ κρίνῃ ὁ ἴδιος, ἀπεφάσισε νὰ παραστῇ εἰς ἰδιαιτέραν παράστασιν τοῦ ἔργου τοῦ Ρουβινστάιν. Οὕτω καὶ ἐγένετο· ὁ δ' αὐτοκράτωρ ἐξερχόμενος τῆς παραστάσεως ἐδήλωσεν ὅτι κατ' οὐδὲν εὕρισκε τὸ ἔργον ἐπιλήψιμον καὶ διέταξε τὴν ἐκ νέου ἐν τῷ μελοδραματολογίῳ ἐγγραφὴν αὐτοῦ. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ μελοδράματος ἦτο μεγίστη, διότι οὐ μόνον ἡ μουσικὴ εἶνε μεγαλοπρεπής, πλουσία, μεστὴ μελῳδίας καὶ βαθυτάτης ἐντυπώσεως ἐθνικοῦ ρωσσικοῦ χρωματισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς σύνολον εἶνε ἔργον ἐξόχου δραματικῆς δυνάμεως. Μετὰ τρεῖς παραστάσεις διεγράφη ἐκ νέου ἐκ τοῦ μελοδραματολογίου, διότι ἐν τῇ πρώτῃ πράξει τοῦ ἔργου ὑπάρχουσι σκηναὶ δεήσεως καὶ ὀργίων. Βεβαίως ὁ καλλιτεχνικὸς κόσμος λυπεῖται ἐπὶ τῇ διαγραφῇ τοῦ ἔργου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου λυπηρὸν εἶνε ὅτι ὁ Ρουβινστάιν καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος δὲν παρουσιάζουσι δι' εὐσχημοτέρου τρόπου τὰς τοιαύτας ἱστορικὰς εἰκόνας. Ἐλπίσωμεν ὅτι νῦν ὁ Ρουβινστάιν, ὡς φέρων καὶ τὸν τίτλον ἐξοχότητος, ἀποδοθέντα αὐτῷ κατὰ τὸ 1888, θὰ ἐπιδιορθώσῃ ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον καὶ τὰ μέρη ταῦτα τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ θὰ περιβάλῃ αὐτὰ διὰ καταλληλοτέρου ἐνδύματος, διότι εἶνε ἄδικον ἡ καλλίστη μουσικὴ τοῦ Καλάσνικωφ ν' ἀπολεσθῇ ἐν τῇ λήθῃ.

Τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1889 ἐτέλεσεν ἐν Πέτερχοφ τὴν ἐπετηρίδα τῆς πρώτης πρὸ τοῦ δημοσίου ἐμφανίσεως αὐτοῦ γενομένης ἐν Μόσχᾳ τῇ 23 Ἰουλίου 1839· ὁ δὲ μέγας καλλιτέχνης ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ταύτῃ ἐγένετο ἀντικείμενον θριαμβευτικῶν διαδηλώσεων. Συγχαρητήρια τηλεγραφήματα τῷ ἀπεστάλησαν ἐξ ἁπάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου,

λίαν δὲ τιμητικὸν τῷ ἀπεστάλη καὶ παρὰ τοῦ Τσάρου, ὅτε δὲ κατόπιν ὁ μέγας καλλιτέχνης μετέβη εἰς τ' ἀνάκτορα ἵνα ὑποβάλῃ εὐχαριστίας, ἡ Α. Μεγαλειότης τὸν ἐκράτησεν εἰς τὸ πρόγευμα τοῦθ' ὅπερ, κατὰ τὰ αὐλικὰ ἔθιμα ἦτο ὅλως ἐξαιρετικὴ τιμή.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τούτου ὁ Ρουβινστάιν ἐπέρανε τὸ ἔργον «Concertstück» διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ ὀρχήστραν, ἀφιερωθὲν τῷ ἐν Παρισίοις μαθητῇ αὐτοῦ κ. Βράιτνερ.

Ἡ πεντηκονταετηρὶς τοῦ μουσικοῦ σταδίου τοῦ Ρουβινστάιν, ἡ συμπίπτουσα μετὰ τοῦ ἑξηκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἑωρτάσθη ἐπισήμως ἐν Πετρουπόλει τῇ 30 Νοεμβρίου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ δουκὸς Γεωργίου τοῦ Μεκλεμβούργου Στρέλιτς. Χρυσοῦν μετάλλιον, ἐκτυπωθὲν ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Μουσικῆς Ἑταιρίας, ἐπεδόθη τῷ ἥρωϊ τῆς ἡμέρας, ὅστις ἀνεκηρύχθη ταὐτοχρόνως ἐπίτιμος πολίτης τοῦ Πέτερχοφ, ἐπίτιμον μέλος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πετρουπόλεως καὶ ἐν τέλει ἔλαβε παρὰ τοῦ κόμητος Βορόντσωφ Δάσκωφ τὴν εἴδησιν, ὅτι ἡ Α. Μεγαλειότητος εὐηρεστήθη νὰ τῷ ὁρίσῃ ἐτησίαν σύνταξιν λιρῶν ἀγγλικῶν 300 ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Ἡ ἐν Πέτερχοφ ἔπαυλις.

Ὄνειρον τοῦ Ρουβινστάιν ἦτο ν' οἰκοδομήσῃ ἰδίαν ἔπαυλιν, ὅπερ καὶ ἐπραγμάτωσεν, οἰκοδομήσας ἐν ἔτει 1874 τὴν ἐν Πέτερχοφ.

Ὡς ὁ Βετῶβεν, ὁ Σοῦμαν καὶ ὁ Μένδελσον, οὕτω καὶ ὁ Ρουβινστάιν ἠγάπα περιπαθῶς τὰς καλλονὰς τῆς φύσεως, καὶ ἐν Πέτερχοφ, κειμένῳ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου περιστοιχίζεται ἀφθόνως ὑπὸ παντός, ὅπερ ἡ φύσις ἐκλεκτὸν παρέχει. Τὸ τοπίον τοῦτο κεκαλυμμένον ὑπὸ δασῶν, θελκτικῶν ἐπαύλεων, αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων, διαυγῶν πηγῶν καὶ ἐπιχρύσων κωδωνοστασίων κεῖται εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι περίπου βερστίων ἀπὸ τῆς Πετρουπόλεως, καὶ ἡ εἰς αὐτὸ μετάβασις εἴτε διὰ σιδηροδρόμου εἴτε διὰ πλοίου εἶνε ἐξ ἴσου μαγευτική. Ὁ σιδηρόδρομος διασχίζει μυροβόλα δάση, διακοπτόμενα ὑπὸ περικαλλῶν κοιλάδων, διαρρεομένων ὑπὸ διαυγῶν ρυάκων, ὧν αἱ ὄχθαι εἶνε κατεσπαρμέναι διαφόροις ποικιλοχρόοις ἄνθεσιν ἢ πεδίοις πλουσίοις εἰς βοσκάς, ἐν αἷς οἱ βόες μόλις διακρίνονται ὡς ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ χόρτου· οὐχ ἧττον δὲ θελκτικὴ εἶνε καὶ ἡ δι' ἀτμοπλοίου μετάβασις. Ὁ εὐρὺς Νέβας, ὁ κυανοῦς τὸ χρῶμα, βαθὺς καὶ θορυβώδης εἶνε

μεστὸς κινήσεως. Αἱ πολυτελεῖς θαλαμηγοὶ τοῦ Τσάρου, φέρουσαι τὴν αὐτοκρατορικὴν σημαίαν ἵστανται ἠγκυροβολημέναι παρὰ ταῖς μεγαλοπρεπέσιν ἐκ γρανίτου προκυμαίαις· ἐφ' ὅσον δύναται νὰ φθάσῃ τὸ βλέμμα δὲν βλέπει τις εἰμὴ πολυτελῆ ἀνάκτορα, κήπους, ἐκκλησίας καὶ δημόσια ἱδρύματα. Παρὰ τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ ὑψοῦνται τὰ μεγάλα πολεμικὰ σκάφη τὰ ἀενάως ὑπὸ τοῦ Τσάρου ναυπηγούμενα· ἐάν τις προχωρήσῃ ὀλίγον ἐν τῷ κόλπῳ καὶ στρέψῃ τὸ βλέμμα εἴτε πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὸν πελώριον φαιόχροον ὄγκον τοῦ Ἁγίου Ἰσαάκ, πρὸς τοὺς ἀπειραρίθμους τρούλλους τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς μεγαλοπρεπῶς ὑψωμένους πρὸς τὸ κυανοῦν στερέωμα καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα, εἴτε στρέψῃ αὐτὸ πρὸς τὸ μέρος τῆς Φινλανδίας τῆς σκιαγραφουμένης εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος, ἔχει πάντοτε ἐξαίσιον θέαμα κατὰ τὴν καλλονήν, τὴν καθαρότητα καὶ ζωηρότητα τοῦ χρωματισμοῦ.

Τὸ Πέτερχοφ καὶ ἐν καιρῷ θέρους, ὡς ἐν καιρῷ ἔαρος, καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον, ὡς καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος εἶνε πάντοτε ἐπέραστον ἐνδιαίτημα.

Κατὰ τὸ ἔαρ τὰ δάση—τὸ δὲ Πέτερχοχ ἀποτελεῖ ἀπέραντον δάσος — εἶνε κατάσπαρτα ἐξ ἀγρίων ὑακίνθων, ἀνθεμίδων, κιτρίνων καὶ φαιῶν μυροβόλων ἴων. Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους τὸ Πέτερχοφ εἶνε ἀληθὴς παράδεισος· χιλιάδες κοσσύφων καὶ στρουθίων ᾄδουσι καὶ τρυλίζουσι πανταχόθεν· ὁ ἀήρ, καθαρὸς καὶ δροσερός, ἀποπνέει τὸ λεπτὸν ἄρωμα τῶν ἀνθέων καὶ τὴν βαλσαμώδη ὀσμὴν τῆς ἐλάτης· ἄπειραι πηγαὶ καὶ ρυάκια, φαιδρὰ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν παγερῶν κατὰ τὸν χειμῶνα δεσμωτηρίων αὐτῶν, τρέχουσι σκιρτῶντα ἐπὶ τῶν πετρωμάτων καὶ ἁπλοῦντα τὰ χρυσίζοντα ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου νάματα αὐτῶν. Εἶτα σὺν τῇ προόδῳ τοῦ ἔαρος ἀνθίζουσιν αἱ φιλύραι καὶ αἱ πασχαλέαι, καὶ ἀκούεται τὸ μελῳδικὸν ᾆσμα τῶν ἀηδόνων. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἂν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις ἢ νὰ φαντασθῇ ἔαρ περικαλλέστερον, δροσερώτερον, θελκτικώτερον, ποιητικώτερον τοῦ τῶν βορείων κλιμάτων, τοῦ βραδέος ἐρχομένου καὶ καθ' ὃ φαειναὶ νύκτες συγχέουσι λυκόφως δύσεως καὶ ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἔτι μᾶλλον ρητέον τοῦτο περὶ τοῦ ἔαρος ἐν Πέτερχοφ, τοῦ ὑπὸ ἀπεράντων δασῶν προστατευομένου κατὰ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν τρικυμιῶν.

Κατὰ τὸ θέρος, ὅτε οἱ δίανθοι καὶ τὰ ρόδα εἰς πάντας τοὺς κήπους ἀνθοῦσιν, οἱ ἐξῶσται, **datschas**, ὡς ἀποκαλοῦνται τῶν ρωσσικῶν ἐπαύλεων καταστράπτουσιν ἐκ πορφυρῶν γερανίων, τὰ δὲ ἡλιοτρόπια ἐκπέμπουσι τὰ χρυσοϋφῆ ἄνθη αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ ὅλου ἐκείνου τοῦ πρασίνου χρώματος, τὸ Πέτερχοφ εἶνε δροσερὸν καὶ ἀναπαυτικὸν ἐνδιαί-

τημα. Χαρίεσσαι περιστεραὶ καὶ πτηνὰ πτερυγίζουσι πανταχόθεν, καὶ μόνον ὁ κοασμὸς τῶν βατράχων διαταράττει τὴν γαλήνην τῆς φύσεως.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον, ὅτε ἅπαντα τὰ δάση περιβάλλονται τὴν ὑπέρυθρον στολήν, τὸ θέαμα εἶνε ἐξ ἴσου ἐράσμιον. Τότε τὸ ἔδαφος εἶνε κατεστρωμένον ὑπὸ παχέος τάπητος κιτρίνων φύλλων, καὶ ἐλεύθερον τὸ ὄμμα ἔχει πρὸ αὐτοῦ χρωματισμὸν οἰκιῶν καὶ φυλλωμάτων ποικιλώτατον.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τὰ πάντα εἶνε λευκὰ καὶ ἔρημα. Ἡ χιὼν καλύπτει τοὺς γυμνοὺς τῶν δένδρων κλάδους καὶ παρέχει εἰς αὐτοὺς φανταστικὰς μορφάς. Κατὰ τὰς μακρὰς παγερὰς νύκτας, αἱ ἀποκρυσταλλωμέναι πεδιάδες μαρμαίρουσιν ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς σελήνης καὶ ὁ διασχίζων ἐπὶ ἑλκύθρου τὰς ἀπεράντους ταύτας πεδιάδας, τὰς μηδὲν ἴχνος ὁδοῦ παρουσιαζούσας καί, καλῶς περιτετυλιγμένος εἰς τὴν σισύραν αὐτοῦ καὶ μὴ ἔχων ἄλλο τι ὡς συντροφίαν εἰμὴ τὸ χάριεν κωδώνισμα τῶν κωδωνίσκων τῶν ἵππων του, τῶν δίκην ἀνέμου ἐλαυνόντων ἐπὶ τῶν πάγων τοῦ φινλανδικοῦ κόλπου, ἀπομακρύνεται πάντοτε μετὰ λύπης τοῦ λευχείμονος Πέτερχοφ.

Ἡ ἔπαυλις τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε περικαλλὴς καὶ εὐρύχωρος, ξυλίνη δὲ ὡς ἅπασαι αἱ ρωσσικαὶ Datschas. Εἶνε ᾠκοδομημένη ἐπὶ γηλόφου καὶ φαιὰ τὸν χρωματισμόν· ἄνθη πανταχόθεν περιβάλλουσιν αὐτὴν καὶ ἐξαίσια δένδρα σκιάζουσι μαγευτικὴν πρασιὰν μετ' ἐπιμελείας συντηρουμένην. Ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ ἐκτείνεται εὐρὺς ὀπωροφόρων δένδρων κῆπος καὶ ἡ εἴσοδος τῆς οἰκίας εἶνε ὑπὸ ὡραῖον περιστύλιον, κεκοσμημένον διὰ παντοειδῶν ἀνθέων. Κατόπιν ὑπάρχει μακρὰ αἴθουσα, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἄρχεται ἑλικοειδὴς κλῖμαξ, ἄγουσα εἰς τὸν πύργον τοῦ Ρουβινστάιν, ἐν ᾧ ἔχει τὸ σπουδαστήριον αὐτοῦ, εὐρὺ δωμάτιον φωτιζόμενον ὑπὸ μεγάλου πρὸς τὴν θάλασσαν παραθύρου. Ἐνταῦθα ἐν ἡσυχίᾳ καὶ περισυλλογῇ ὁ μέγας καλλιτέχνης ἐργάζεται. Εὑρίσκεται ὡς ἐν τῷ στοιχείῳ αὐτοῦ· τὸ γραφεῖον τοποθετημένον πρὸ τοῦ παραθύρου καὶ ἐγγὺς τὸ μέγα κλειδοκύμβαλον Becher, δεξιᾷ δὲ εὐρὺ ἀνάκλιντρον ἔχον ἑκατέρωθεν πελωρίας θήκας μεστὰς μουσικῶν συνθεμάτων αὐτοῦ· καὶ μεταξὺ ἁπάντων τῶν ἄλλων προεξέχουσαν θέσιν κατέχει δεινὴ τὴν ὄψιν προτομὴ τοῦ Μεφιστοφελοῦς ἐκ χαλκοῦ, ὃν ὁ Ρουβινστάιν χαριεντιζόμενος ἀποκαλεῖ ὑποβολέα τῶν ἐμπνεύσεων αὐτοῦ· τὸ δωμάτιον ἔχει σχῆμα ἡμικυκλίου καὶ ἐκτὸς ἀγαλματίου ἀπεικονίζοντος τὴν μοῦσαν Εὐτέρπην, τεθειμένου ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου ἀπέναντι τοῦ καλλιτέχνου, ἐκτὸς τάπητος, δώρου ἐπιμελῶς ἐξειργασμένου ὑπὸ θιασώτιδος τοῦ καλλιτέχνου καὶ ὀλίγων καθισμάτων, οὐδὲν ἕτερον

ἔπιπλον περιέχει. Τὸ δωμάτιόν του εἶνε τὸ προσφιλὲς ἐνδιαίτημα τοῦ Ρουβινστάιν· τὸ λοιπὸν τῆς περικαλλοῦς οἰκίας παραχωρεῖ προθύμως εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκογένειαν καὶ τοὺς προσκεκλημένους· ἀλλὰ τὸ γραφεῖον αὐτοῦ εἶνε δι'αὐτὸν ἱερόν, καὶ ὀλίγιστοι, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν προσωπικῶν φίλων, εἰσέδυσαν εἰς αὐτό. Ἡ ἀπὸ τῶν παραθύρων ἐξελισσομένη θέα εἶνε μαγευτική, ἰδίᾳ δὲ τὰς ἑσπέρας, ὅτε ἡ θάλασσα μαρμαίρει ὑπὸ τὰς ἀργυρᾶς ἀκτῖνας τῆς σελήνης καὶ τὰ δένδρα ἀποτελοῦσιν ὄγκους σκιεροὺς καὶ παραδόξους ὑπὸ τὸ λευκὸν φῶς αὐτῆς.

Ἡ ἔπαυλις εἶνε διώροφος. Ὁ πρῶτος ὄροφος προώρισται δι' ὑποδοχάς, περιλαμβάνων εὐρὺ ἑστιατόριον, αἴθουσαν σφαιριστηρίου, μουσικῆς, βιβλιοθήκης, τρεῖς αἰθούσας ὑποδοχῆς, καὶ τὸν ἰδιαίτερον ἐξώστην τοῦ Ρουβιστάιν, εἰς ὃν μεταβαίνει τις διερχόμενος μικρὸν ἑστιατόριον καὶ τρεῖς ἄλλους ἐξώστας, πάντας μεστοὺς ἀνθέων καὶ φυλλωμάτων. Ἐν γένει τὸ ὅλον οἴκημα βρίθει ἀγαλμάτων καὶ ἀνθέων, μετὰ πολλῆς ἀγάπης καλλιεργουμένων ὑπὸ τῶν Ρώσσων καὶ θαυμασίως θαλερῶν. Πράγματι δὲ καὶ ἐν τῷ οἰκήματι τοῦ Ρουβινστάιν ὑπάρχουσι φοίνικες καὶ δενδρύλλιά τινα τῶν τροπικῶν κλιμάτων, ἐξαισίας καλλονῆς. Παρὰ τὸ κλειδοκύμβαλον εἶνε τοποθετημέναι αἱ προτομαὶ τοῦ Γκαῖτε, Σαιξπὴρ καὶ Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ παρ' αὐταῖς αἱ τοῦ Μπάχ, Βετῶβεν καὶ Σοῦβερτ. Ἐν συνόλῳ ἡ ἔπαυλις μετὰ τῶν κομψῶν δαπέδων, τῶν καλλιτεχνικῶν ἐπὶ τῶν φατνωμάτων τοιχογραφιῶν, τῶν ἀνθέων καὶ ἀγαλματίων αὐτῆς εἶνε κομψοτάτη. Τὰ λαμπρὰ δῶρα τὰ προσενεχθέντα τῷ Ρουβινστάιν κατὰ τὸ μακρὸν στάδιον αὐτοῦ στολίζουσι τὴν βιβλιοθήκην, τὰ δὲ ραβδία διευθυντοῦ τῆς ὀρχήστρας, τὰ λευκώματα, αἱ προσφωνήσεις ἐντὸς πλουσίων πλαισίων ἢ κεχαραγμέναι ἐπὶ ἀργυρῶν πλακῶν ὡς καὶ οἱ ἀπειράριθμοι ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου στέφανοι ἐξαίρουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν λαμπρότητα τοῦ οἰκήματος. Οὐδὲν ἐν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ τιμαριωτικόν, ἀλλὰ εἶνε κομψὸν καὶ ἐπιμεμελημένον καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς τάσεις τοῦ Ρουβιστάιν.

Ὁ μέγας καλλιτέχνης ἄκρως ἀρέσκεται εἰς τὴν ἐν τῇ ἐπαύλει διαμονήν, καὶ παρέχει πάντοτε ἀφειδῆ καὶ ἡγεμονικὴν φιλοξενίαν.

Καὶ ὄντως, πόσην φιλοξενίαν δὲν εἶδον οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκήματος τούτου, καὶ πόσων καλλιτεχνικῶν συγκινήσεων δὲν ἐγένοντο οἱ μάρτυρες, ἰδίᾳ κατὰ τὰς περιπύστους ἐκείνας μουσικὰς ἑσπερίδας, καθ' ἃς ὁλόκληρος ἡ Πετρούπολις, γνωστὴ καὶ ἄγνωστος, ἔσπευδε ν' ἀκούσῃ τὸν καλλιτέχνην! Νῦν τὰ πάντα εἶνε ἡσυχώτερα· φλογερὸν πῦρ τῆς νεότητος δὲν διαθερμαίνει πλέον τὸν Ρουβινστάιν· ἔζησεν ἐπέκεινα τοῦ ἡμίσεως αἰῶνος· τὰ τέκνα αὐτοῦ ἡλικιώθησαν καὶ ὁσάκις οἱ φίλοι καὶ

οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ τῷ παρέχουσι τὴν κατὰ τοῦτο εὐκαιρίαν, προτιμᾷ τὴν γαλήνην τοῦ ἐν μέσῳ τῶν βιβλίων, τῶν σκέψεων τῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς τέχνης ἡσυχίου βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ὁ Ρουβινστάιν ὡς καθηγητής

Ἓν τῶν μᾶλλον δυσνοήτων χαρακτηριστικῶν τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε ἡ ἱκανότης αὐτοῦ ὡς καθηγητοῦ, διότι ὡς δὲν δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Σαλλούστιος ἦτο τὸ ἄωτον τῆς ἠθικότητος, ἢ ὁ Σενέκας τῆς ἀδιαφορίας πρὸς τὸν πλοῦτον ἁπλῶς καὶ μόνον διότι ἔγραψαν ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα, οὕτω δυσκόλως δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Ρουβινστάιν, ὁ μεστὸς ἰδιοτροπιῶν, ὁ εὐμετάβολος καὶ ἀεικίνητος ἠδύνατο νὰ εἶνε καλὸς καθηγητὴς ἁπλῶς καὶ μόνον διότι ἔδιδε μαθήματα. Πρὸς καρποφόρον ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου ἀπαιτεῖται ἱκανὴ δόσις ὑπομονῆς, ἀταραξίας καὶ πρᾳότητος, προσόντων, ἅπερ ἥκιστα βεβαίως θ' ἀνέμενέ τις παρὰ τοῦ Ρουβινστάιν.

Καὶ ὅμως ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἦτο ὑπομονητικός, ἀτάραχος, πρᾷος πρὸς τοὺς μαθητὰς οἵτινες ἔχουσιν ἢ εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ τὸν ἀποκαλῶσι διδάσκαλόν των, ταὐτοχρόνως δὲ ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἐξεπλήρου εὐσυνειδήτως τακτικῶς καὶ ἀφωσιωμένως τὸ καθῆκον τοῦτο. Ἡ ὑπομονὴ αὐτοῦ ἦτο ἀπεριόριστος ὅσον καὶ αἱ γνώσεις αὐτοῦ. Οὐδέποτε παραφέρεται ὡς ὁ Βύλωφ, ἀλλ' οἱ δηκτικώτατοι τῶν σαρκασμῶν τοῦ Βύλωφ εἶνε μέλι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν καυστικὴν εἰρωνείαν τοῦ Ρουβινστάιν, ὅταν μαθητὴς δὲν ἐννοῇ ὅ,τι ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ. Οὐδὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν εἰρωνείαν ταύτην, ὡς οὐδὲν παραβάλλεται πρὸς τὴν ἀξίαν, τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν βαθύτητα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ, καίπερ ἥκιστα ἐπιπόλαιος, δὲν εἶνε σκοτεινὴ ἢ δύσληπτος, ἀπαιτεῖ ὅμως μεγάλην παρὰ τῶν μαθητῶν προσοχὴν καὶ εἶνε διδακτικὴ καὶ πολύτιμος ὡς ὑπερτέρα καὶ ἐλευθέρα πάσης προσωπικῆς προτιμήσεως ἢ ἰδιοτροπίας. Ὁ Ρουβινστάιν διδάσκων, τίθησι κατὰ μέρος τὰς ἰδίας αὐτοῦ συμπαθείας καὶ ὑποχρεοῖ τοὺς μαθητὰς νὰ σπουδάζωσιν ἀποκλειστικῶς τοὺς κλασικοὺς ἐπὶ ἀκριβεστάτων κειμένων. Ὁ μουσικὸς κόσμος πρὸ πολλοῦ ἀπέκλινεν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἑρμηνεία ἡ δοθεῖσα ἐπὶ τοῦ Tausig εἰς τὴν ἐν mi ἐλάσσονι συμφωνίαν τοῦ Σωπὲν εἶνε βελτίωσις τοῦ πρωτοτύπου, καὶ ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Βύλωφ ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Βετῶβεν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Klindworth ἐκδόσεις

τῶν ἔργων τοῦ Σωπὲν εἶνε πολυτίμου ἀξίας διὰ τοὺς σπουδαστάς· ἀλλὰ δὲν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ τὴν ἔξαψιν τοῦ Ρουβινστάιν ὁσάκις μαθητὴς ἐπαρουσίαζεν αὐτῷ τοιαύτας ἐκδόσεις. «Ἔχω ἀνάγκην, ἐρωτᾷ σαρκαστικῶς, νὰ μοὶ παίξητε τὸν Βετῶβεν τοῦ Βύλωφ, τὸν Μπὰχ τοῦ κ. Τσέρνεϋ;» Διότι θεωρεῖ ἀφόρητον τὴν τάσιν συγχρόνων τινῶν καλλιτεχνῶν θελόντων κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς νὰ ἐπεξεργασθῶσι καὶ παρουσιάσωσιν εἰς τὸν κόσμον ἔργα τοῦ Βετῶβεν ἢ τοῦ Σωπέν. «Θέλω τὸν Βετῶβεν, θέλω τὸν Μπάχ, θέλω τὸν Σωπὲν ὡς αὐτοὶ οὗτοι ἐξεδηλώθησαν», ἀνεφώνει πολλάκις μετὰ ζωηρότητος ὁ Ρουβινστάιν· «δι' ἐμὲ εἶνε πάνυ καλοί· πρέπει δὲ καὶ διὰ τοὺς μαθητάς μου νὰ εἶνε πάνυ καλοί».

Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε ἡ σοβαρότης μεθ' ἧς ἐπιδίδεται εἰς αὐτήν· δὲν ἦτο ἁπλῆ παράδοσις, δὲν ἦτο ἐνασχόλησις μιᾶς ὥρας τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ ζωτικώτατος πόθος ὁλοκλήρου ὑπάρξεως. Ὡς καθηγητὴς φαίνεται μέγας ἱεροφάντης τῆς τέχνης, Σωκράτης καὶ οὐδέποτε Ἐπικούρειος. Παρ' αὐτοῦ οὐδὲν ἐγένετο πρὸς ἐπίδειξιν· οὐδεμία προσθήκη, οὐδεμία ἀλλοίωσις τοῦ κειμένου, καὶ ὅτε τυχὸν ἐξετελοῦντο ὀλίγα τινὰ τεμάχια, ὡς π. χ. τὸ νεκρώσιμον Ἐμβατήριον τοῦ Σωπέν, εἰς ἃ εἰσῆγε παραλλαγάς, οὐδέποτε ἐπέτρεπε τοῖς μαθηταῖς νὰ πράττωσι τὸ αὐτό· «ἐγώ, κύριε, ἔλεγεν ἀφελῶς καὶ γελῶν πρὸς τὸν μαθητήν, κάμνω τὸ καὶ τό, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἕπεται ὅτι πρέπει ν' ἀκολουθήσητε τῷ παραδείγματί μου, διότι πράττω οὐχὶ καλῶς. Σημειώσατε λοιπὸν τὴν ἰδιοτροπίαν μου καὶ μὴ μιμήθητε αὐτήν». Κατὰ τοῦτο ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἐξόχως μέγας, ἐξόχως καλλιτέχνης καὶ μέγας διδάσκαλος.

Αἱ παραδόσεις αὐτοῦ ἦσαν μᾶλλον φροντιστήρια ποιήσεως, ἑρμηνεῖαι τοῦ νοήματος καὶ τοῦ ἰδεώδους τῶν μεγάλων μελοποιῶν, οὐδαμῶς δὲ κοινόν τι μάθημα· οἱ μαθηταὶ πρὶν προσέλθωσιν αὐτῷ ὤφειλον νὰ γινώσκωσι τὸ τεχνικὸν μέρος καὶ πῶς ἐκτελεῖται τεμάχιόν τι· ἐχάραττε δὲ εἰς τὸν νοῦν αὐτῶν τὸ κάλλος, τὴν ἰδέαν ἑκάστου συνθέματος, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀντὶ διδασκάλου ἦτο μᾶλλον ὑποφήτης, διότι ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν ἀλήθειαν· ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωμεν μουσικὴν Ἀκαδημείαν, μουσικὸν Λύκειον κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἀκμασασῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ὑπὸ τὰ προσφιλῆ τῷ Πλάτωνι δένδρα καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Λυκαβηττοῦ, κρᾶμα τοῦ ἰδεώδους καὶ τοῦ ὑλικοῦ, ὁ Ρουβινστάιν θὰ ἦτο ἡ προεδρεύουσα θεότης· ἀλλ' ἀτυχῶς ἄλλαι σκέψεις καὶ ἄλλαι φροντίδες ἀπασχολοῦσι τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου.

Ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος συνθέτης, τὸν ὁποῖον ὁ Ρουβινστάιν δίδει εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἶνε ὁ Ἰωάννης Σεβαστιανὸς Μπάχ, διότι ὁ Μπὰχ διὰ τὸν Ρουβινστάιν εἶνε εἶδος Εὐαγγελίου· χρῆται δὲ μόνον τῇ ἐκδόσει τῶν συνθεμάτων τοῦ Μπάχ, τῇ γενομένῃ ὑπὸ τῆς «Ἑταιρίας Μπὰχ» καὶ διὰ τὰ ἔργα τοῦ Βετῶβεν, μεταχειρίζεται μόνον τὰς ἐκδόσεις τοῦ Βράιτκοπφ καὶ Χέρτελ. Μεγάλην σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ τὸν τονισμόν· εἶνε ἧττον λεπτολόγος ἢ κάλλιον ἧττον φανταστικὸς ἢ ὁ Βύλωφ ὡς πρὸς τὴν φρᾶσιν, καὶ οὐδενὸς κόπου φείδεται ὅπως ἐγκολάψῃ τοῖς μαθηταῖς συντηρητικὴν καίτοι εὐρεῖαν ἰδέαν περὶ τῆς Τέχνης. Ἐν γένει ὁ Ρουβινστάιν εἶνε διδάσκαλος ὑπὸ τὴν ἀρίστην ἔννοιαν τῆς λέξεως ταύτης, καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ εἶνε μουσικῶς ἀκριβεστέρα παντὸς ἄλλου συγχρόνου διδασκάλου· λυπηρὸν ὅμως ὅτι τὸ Πέτερχοφ δὲν δύναται νὰ εἶνε διὰ τοὺς σπουδαστὰς τοῦ κλειδοκυμβάλου, ὅτι ἦτο ἡ Βάιμαρ κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς Λίστ καὶ ἂν ἔτι ἡ διδασκαλία περιωρίζετο εἰς βραχεῖαν κατ' ἔτος περίοδον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Ὁ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστής

Τόμους δύναταί τις νὰ γράψῃ πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ. Ἀλλ' οὐδ' ὁλόκληροι τόμοι ἐπαρκοῦσι πρὸς τοιαύτην ἀπεικόνισιν, διότι τὸ γράφειν περὶ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ εἶνε θέμα μὴ ἔχον τέλος. Τίς δύναται νὰ ἀπεικονίσῃ τὴν θαυμασίαν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, τὸ τί ἐκεῖνο τὸ ὑπάρχον ἐν αὐτῇ καὶ ἐλλεῖπον ἐν τῇ τῶν ἄλλων· τὸ κρᾶμα ἐκεῖνο πάθους καὶ μυστηκισμοῦ, χάριτος, λεπτότητος, ἐλαφρότητος, ζωηρότητος, ποιήσεως, τελειότητος, μεγαλείου, δυνάμεως, μεγαλοπρεπείας, ἐν ἑνὶ λόγῳ, ψυχῆς;

Ὁ ἀκροασάμενος τοῦ Ρουβινστάιν ἀπήλαυσεν ὑψίστης ἡδονῆς ἐν τῷ βίῳ· ἔγνω ἀπερίγραπτον καὶ οὐρανίου κάλλους εὐτυχίαν. Δι' αὐτὸν τὰ μουσικὰ σήματα εἶνε μέσον καὶ οὐχὶ σκοπός, καὶ κατορθοῖ νὰ δίδῃ καὶ κατὰ τὴν παραλλαγὴν αὐτῶν ἔννοιαν, ἰδέαν καὶ μορφήν, διότι δι' οἱουδήποτε τρόπου καὶ ἂν ἐκτελῇ, ἡ κυριωτάτη αὐτοῦ φροντὶς εἶνε τὸ ἰδεῶδες, καίτοι ἀκριβῶς διὰ τοῦτο πολλάκις ἐξετέθη εἰς ἐπικρίσεις. Ἐπικρίνουσιν αὐτὸν λέγοντες ὅτι ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν ἐκτελῇ, εἴτε τεμάχιον τοῦ Μπάχ, εἴτε τοῦ Βετῶβεν, εἴτε τοῦ Σοῦμαν, εἶνε πάντοτε Ρουβινστάιν, ὑποκαθιστῶν τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν μεγάλων τούτων μουσικοδιδασκάλων, ὅπερ, καθὰ διατείνονται, ἀντιβαίνει εἰς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης.

Ἂν αἱ ἐπικρίσεις αὗται ἦσαν εἰλικρινεῖς, θὰ εἶχον βεβαίως ἀξίαν, ἀλλ' οὐδέποτε μείζων ἀδικία διεπράχθη κατὰ καλλιτέχνου τῆς οὕτω προσγιγνομένης τῷ Ρουβινστάιν, οὗ ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἔργων ἑκάστου μουσικοδιδασκάλου ἀντίληψις εἶνε πιστοτάτη καὶ ἑπομένως ὑπερτέρα πάσης ἐπικρίσεως. Βεβαίως ἡ ἀντίληψις αὐτοῦ εἶνε μᾶλλον πρωτότυπος καὶ διάφορος τῆς τῶν ἐπικριτῶν αὐτοῦ· ἀλλὰ πῶς ἦν ἄλλως γενέσθαι; Ἂν τὸν Μπάχ, τὸν Βετῶβεν ἄλλως ἐννοοῦσιν αὐτοὶ καὶ ἄλλως ὁ Ρουβινστάιν, τοῦτο οὐδὲν σημαίνει εἰ μὴ ὅτι ἡ ἀντίληψις μεγάλου καλλιτέχνου εἶνε πάντοτε ἀκριβεστέρα τῆς τῶν ἄλλων, τῶν κατωτέρων αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρὸς τί ἡ τοιαύτη συζήτησις; Πότε εἴδομεν δύο μεγάλους καλλιτέχνας ἑρμηνεύοντας ὁμοιοτρόπως ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύνθεμα; Ἡ μῆνις τῶν ἐπικριτῶν καὶ εὐαρίθμων τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Ρουβινστάιν ἔχει δύο λόγους· τὴν περὶ τὴν τέχνην ἀπαράμιλλον δεξιότητα τοῦ Ρουβινστάιν καὶ τὴν συντηρητικότητα ἐν τῇ τέχνῃ, ἥτις ἑδραιωθεῖσα ὑπὸ τῆς εὐρείας διανοίας τοῦ Μένδελσον καὶ τοῦ Σοῦμαν, κατέπεσεν εἶτα ἐν ταῖς χερσὶ σχολαστικῶν ἐπαγγελματιῶν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι μερίς τις κριτικῶν ἐνεκολπώθη τὰς μεθόδους τοῦ Σοῦμαν καὶ Μένδελσον χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν νοημοσύνην καὶ τὴν διαυγῆ ἀντίληψιν τῶν μεγάλων τούτων καλλιτεχνῶν, καὶ ἑπομένως δὲν κατανοεῖ ὅτι οὗτοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ οὐχὶ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀληθοῦς τέχνης.

Ὁ πρῶτος λόγος καὶ ἡ πραγματικὴ αἰτία τῶν κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν ἐπιθέσεων εἶνε, ὡς εἴπομεν, ἡ περὶ τὴν τέχνην δεξιότης αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ δεξιότης αὕτη τοῦ Ρουβινστάιν, εἶνε αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν· ἂν δέ τις ἠκροᾶτο αὐτοῦ ἐκτελοῦντος τὴν Appassionata Sonata τοῦ Βετῶβεν καὶ συγχρόνως ἠκροᾶτο οἱουδήποτε ἑτέρου γνωστοῦ καλλιτέχνου, ἐκτελοῦντος τὸ αὐτὸ σύνθεμα, θὰ κατενόει τὴν μεγίστην διαφοράν. Ἀλλὰ τί τοῦτο σημαίνει; ἂν δύο ἀοιδοὶ ᾄδουσι τὸ αὐτὸ ᾆσμα, οὐδεὶς μέμφεται τὸν ἐξ αὐτῶν ᾄδοντα μετὰ φωνῆς μᾶλλον μελῳδικῆς καὶ τεχνικῆς· καὶ ὅμως τοῦτο ἀκριβῶς ἐπικριταί τινες πράττουσι κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν, καὶ οὐ μόνον κατ' αὐτοῦ, διότι ἐν γένει τοιοῦτό τι συμβαίνει ἐν τῇ κλειδοκυμβαλιστικῇ τέχνῃ τῆς ἐποχῆς. Πράγματι ὑπάρχουσι πεμπτοβάθμιοί τινες κλειδοκυμβαλισταί, ἐστερημένοι μὲν ἀτομικῆς δεξιότητος, κατορθοῦντες ὅμως διὰ τῶν ἐπικρίσεων αὐτῶν νὰ παρίστανται ὡς μεγάλοι καλλιτέχναι, καὶ τοῦτο διότι δὲν γίνεται ἡ προσήκουσα διάκρισις μεταξὺ πρωτοτυπίας καὶ ἀτομικότητος δεξιᾶς περὶ τὴν τέχνην καὶ πρωτοτύπου καὶ συνθετικῆς ἀτομικότητος.

(Ἀκολουθεῖ).

ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ κόσμος ἀρχίζει νὰ ἀνομολογῇ ὅτι ἡ ἐγκληματικότης μεταβιβάζεται κληρονομικῶς ὅπως ἡ ἀσθένεια, καὶ ὅτι εἶνε ἐξίσου παράλογον νὰ μεμφώμεθα παῖδα γεννηθέντα μὲ ἠθικήν τινα ἀνωμαλίαν ἐν τῷ χαρακτῆρί του, ὅπως θὰ ἦτο παράλογον νὰ αἰτιώμεθα αὐτὸν ἐλθόντα εἰς τὸν κόσμον μὲ σωματικήν τινα δυσμορφίαν. Εἶνε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐντελῶς ἀνεύθυνος ὅσον ἀφορᾷ τὸν χαρακτῆρά του; Βεβαίως ὄχι· ἡ προσωπικότης βαρύνει ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν κληρονομικότητα, καὶ ἀκριβῶς ὡς καθῆκον ἡμῶν εἶνε νὰ ἐκριζώσωμεν τὰ σπέρματα τῶν νόσων καὶ νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν κληρονομικὴν μεταβίβασιν ὑγιεστέρου αἵματος, οὕτως ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἐπιτακτικῶς νὰ ἐκριζώσωμεν τὴν ἐγκληματικὴν τάσιν, καὶ ἐξασφαλίσωμεν τὴν κληρονομικὴν μεταβίβασιν ἡμερωτέρου ἤθους.

Πρὸς ἐκρίζωσιν τοῦ ἐγκλήματος δέον ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τοῦτο ἀναγνωρίζει ἡ νεωτέρα ἐγκληματολογικὴ ἐπιστήμη. Οὐδαμοῦ τὸ φῶς τῆς νέας ταύτης ἐπιστήμης ἐχρησιμοποιήθη τελεσφορώτερον ἢ ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ τῆς Νέας Ὑόρκης, ἐπὶ παραδείγματι, εἰσήχθη μεταρρύθμισις ὁμοφώνως καὶ ἐντόνως ἐπαινεθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐγκληματολόγων. Ἡ μεταρρύθμισις αὕτη συνίσταται εἰς τὴν καλουμένην «ἀόριστον κράτησιν».

Ὁ ἐγκληματίας δὲν δύναται νὰ κρατηθῇ μακρότερον τοῦ μεγίστου ὅρου τῆς ὑπὸ τοῦ ἀδικήματος αὐτοῦ διαγραφομένης διαρκείας. Ἀλλά, ἐντὸς πάντοτε τοῦ ὁρίου τούτου, κρατεῖται ἐπ' ἀόριστον μέν, μέχρις οὗ ὅμως δειχθῇ ὅτι αἱ ἐλαττωματικαὶ αὐτοῦ τάσεις ἐξερριζώθησαν. Ἡ μέθοδος τῆς θεραπείας εἶνε λίαν ἀξιοσημείωτος, ὡς ἀξιοσημείωτά εἰσι τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ὑπάρχουσιν οἱ μυκτηρίζοντες τὴν ἴασιν τοῦ ἐλαττώματος διὰ «εἰδικῆς διαίτης, λουτρῶν, μασσάζ, γυμναστικῆς καὶ διδαχῆς» ὡς περιγράφουσι τὴν μέθοδον. Οἱ ἐγκληματολόγοι ὅμως δὲν λέγουσι τοῦτο, ἀλλ' ἰδοὺ ἡ ἐπιστημονικὴ βάσις τῆς θεωρίας των. Τὸ μέγα ἠθικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ κακούργου εἶνε ἡ τυλώδης αὐτοῦ ἀναισθησία. Σῶμα καὶ πνεῦμα εἶνε στενότατα συνδεδεμένα καὶ ἐκ χιλιάδων παρατηρήσεων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ τυλώδης ἀναισθησία εἶνε καὶ τὸ μέγα ὑλικὸν χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ. Τὸ μασσάζ καὶ τὰ τουρ-

κικὰ λουτρά, ἅτινα ἀποτελοῦσι τόσῳ μέγα μέρος τῆς θεραπείας ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς Νέας Ὑόρκης, ἀφορῶσιν εἰς τὸ παρασχεῖν ὑγείαν εἰς τοὺς ἱστοὺς τοῦ σώματος, διακεντῆσαι τὸ δερματικὸν σύστημα καὶ ἀναπτύξαι τὸν νευρικὸν ὀργανισμόν. Τὸ πνεῦμα τότε μετέχει τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μεθόδου ταύτης. Δὲν μεταβάλλεται δι' αὐτῆς ὁ κακοῦργος καὶ ἐνάρετος ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθίσταται εὐαίσθητος εἰς τὰς ἀξιώσεις καὶ τὰ θέλγητρα τῆς ἀρετῆς. Καὶ τοιοῦτος ἀκριβῶς δὲν εἶνε ὁ κοινὸς ἐγκληματίας. Φύσει καὶ ἕξει εἶνε μόνον εὐαίσθητος εἰς τὰ θέλγητρα τῶν ὀρέξεών του. Ἴδωμεν τώρα τὴν θεωρίαν ταύτην πῶς λειτουργεῖ ἐν τῇ πράξει.

Τῷ 1886 ὁ ἰατρὸς Βέϋς, ἐξ Ἐλμίρας, ἐξέλεξε χάριν πειράματος ἕνδεκα κακούργους ἄγοντας ἡλικίαν μεταξὺ δεκαεννέα καὶ εἰκοσιεννέα ἐτῶν.

Κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ὅλοι ἦσαν βραδεῖς τὴν ἀντίληψιν, ὡς πρὸς τὴν φυσιογνωμίαν δὲ παρεῖχον τὰ πλέον εὐδιάκριτα χαρακτηριστικὰ τῶν ἐγκληματικῶν τάσεων. Τὰ ἐγκλήματα ὧν ἦσαν ἔνοχοι ἦσαν, ἐπίθεσις, βαλαντιοτομία, κλοπὴ καὶ ἀπαγωγή. Ἐπὶ δύο ἔτη ἦσαν ἐν φυλακῇ χωρὶς ἐννοεῖται σημεῖα βελτιώσεως. Ὁ ἰατρὸς Βέυς ἀνέλαβε νὰ τοὺς ἀναμορφώσῃ διὰ τῆς νέας μεθόδου. Ἤρξατο ὑποβάλλων αὐτοὺς εἰς τουρκικὰ λουτρά, σωμασκίαν, καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴν διδασκαλίαν. Ὅτι σωματικὴ βελτίωσις ταχέως ἐπῆλθεν οὐδόλως εἶνε ἐκπληκτικόν. Αἱ πλαδαραὶ σάρκες των κατέστησαν βαθμηδὸν ἁδραὶ καὶ τὸ ἀόριστον τοῦ βαδίσματος μετεβλήθη εἰς θετικὸν καὶ ἐλαστικόν, ὁ δὲ πρὶν θολὸς ὀφθαλμὸς ἀνέλαμψεν ἐκ διαυγείας. Ἀλλὰ σὺν τῇ ὑλικῇ ταύτῃ μεταβολῇ, ἐπῆλθε καὶ «διανοητικὴ ἀφύπνισις, δρᾶσίς τις ἐγκεφαλική, μηδέποτε πρὶν ἐκδηλωθεῖσα κατὰ τὸν ἐν τῇ φυλακῇ βίον των. Ὁ καθαρῶς ζῳώδης ἄνθρωπος ἐφαίνετο ὑποχωρῶν πρὸ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ βελτίωσις παρετηρήθη ἐν πάσῃ σφαίρᾳ, ἠθικῇ, διανοητικῇ καὶ ὑλικῇ, ἐν διαστήματι δὲ δεκαοκτὼ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πειράματος, πάντες, ἐξαιρέσει δύο, ἀπελύθησαν ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει τοῦ λόγου των, καὶ ζῶσιν ἔκτοτε ἐντίμως ἐργαζόμενοι.

Ἐγένετο καὶ σκέψις νὰ προστεθῇ ἡ ἀνωτέρα σπουδὴ τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας εἰς τὴν συνήθη σωμασκίαν καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀναμορφωτηρίου τῆς Ἐλμίρας. Κατὰ τῆς ἰδέας ταύτης κατ' ἀρχὰς ἀντετάχθη φοβερὰ ἀπέχθεια, προκληθεῖσα ἐκ πλήρους συγχύσεως, ἀλλ' ὅτε ψηλαφητὰ πλεονεκτήματα συνεδέθησαν πρὸς τὴν περὶ τὴν σπουδὴν ταύτην εὐδοκίμησιν, ἡ ἀγγλικὴ φιλολογία ἤρχισε νὰ γίνηται ἀσπαστή, καὶ τὰ φυσικὰ θέλγητρα τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἐξάρσεως αὐτῆς συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον.

«Όστις διέλθη διά των διαδρόμων και των πινακοθηκών μας — λέγει μία πρόσφατος έκθεσις της Ελμίρας — δύναται να γίνη μάρτυς περιέργου θεάματος, ανθρώπων ασχολουμένων υπό το αεριόφως εις την ανάγνωσιν ουχί του συνήθους μυθιστορήματος ή ελαφρού τινος ιστορικού έργου, αλλά προλόγου ποιητικών έργων, της τραγωδίας του Αμλέτου, των φιλοσοφικών έργων του Έμερσον, των εμβριθών σελίδων του Βάκωνος, μέ σημειωματάριον εσθ'· ότε ανά χείρας πλήρες ιδίων παρατηρήσεων.

«Φαντάσθητε — λέγει η έκθεσις — τον άθλιον εκείνον εκ των καταγωγίων της μεγαλοπόλεώς μας να έρχηται να αναγνώση χάριν ηδονής, την ιστορίαν της Αναγεννήσεως ή να ζητή τόσον επιμόνως τους υπό του Τζόβετ μεταφρασθέντας διαλόγους του Πλάτωνος, ώστε εδέησε να ψηφισθή ειδικός κανονισμός όπως το έργον τούτο αγορασθή υπό της βιβλιοθήκης!»

Οι πολέμιοι της αναμορφωτικής ταύτης μεθόδου αντιτάσσουσι διαφόρους θεωρίας, στρεφομένας όλας περί το εξής επιχείρημα· «έκαστος θα επιθύμει να εγκληματήση, όπως αντί τιμωρίας, τύχη του προνομίου να λάβη πρώτης τάξεως εκπαίδευσιν».

Αλλά το επιχείρημα τούτο δεν διαφέρει του πρό τινων γενεών προβαλλομένου κατά των αμφισβητούντων το δόγμα του αιωνίου πυρός. Οι τότε υποστηρίζοντες το επωφελές της πίστεως εις το αιώνιον πυρ ισχυρίζοντο ότι άνευ του φόβου τούτου πάσα κοινωνία θα μετεβάλλετο εις πανδαιμόνιον οργίων και ελαττώματος. Εν τούτοις είνε αναντίρρητον σήμερον ότι ουδεμία τιμωρία ασκεί πτόησίν τινα επί του πνεύματος των εγκληματικών τάξεων, αλλ' εξ εναντίας η επίδρασις των βασανιστηρίων και της φυλακής προσθέτει εις την τάξιν των εγκληματιών πολλούς, οίτινες άλλως ουδέποτε θ' ανήκον εις αυτήν.

Εκ των απολυθέντων από του καταστήματος της Ελμίρας, 85 επί τοις εκατόν ετράπησαν οριστικώς εις έργα εντίμου φιλοπονίας. Και τούτο αληθώς είνε ικανή ένδειξις περί του υγιούς της νέας επιστημονικής θεωρίας όπως η νέα μέθοδος δοκιμασθή υπό πάσης πεπολιτισμένης κοινωνίας.

Αναλογισθώμεν ήδη επί στιγμήν τίς είνε η θέσις του ποινικού νόμου μεν την φρικτήν σειράν των ποινών και τιμωριών του. Τί επιδιώκει το ποινικόν δίκαιον; Να βασανίση τους ανθρώπους; Ή μήπως επιδιώκει να τους τιμωρήση απλούστατα χάριν της τιμωρίας; Όχι βεβαίως. Το ποινικόν δίκαιον επιδιώκει να προλάβη το έγκλημα. Τούτο ενθυμού και θα ίδης πώς η νέα επιστήμη λειτουργεί. Μας λέγει: «ανατρέξατε

εἰς τὴν κινοῦσαν τὸν κακοῦργον δύναμιν, δι' ἐμμέσων τρόπων, καὶ ματαιώσατε τὸν πόθον αὐτοῦ ὅπως διαπράξῃ κακούργημα». Ἐὰν τοῦτο ἐγίνετο, οἷον λαμπρὸν ἀποτέλεσμα θὰ ἐπηκολούθει! Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λοιποῦ δὲν θ' ἀπεῖχον τοῦ κακουργεῖν ἐκ φόβου πρὸς τὴν ποινήν, ἀλλὰ διότι τὸ κακὸν εἶνε κακὸν καὶ ἐπομένως δέον νὰ ἀποφεύγηται.

Ἀπαντῶντες ἐπιπολαίως οἱ ἄλλοι, λέγουν· «καταστήσετε τὴν ζωὴν τοῦ ἐγκληματίου τόσον ὁμαλὴν καὶ οἱ ἐγκληματίαι θ' αὐξήσουν.» Τοῦτο πράγματι δὲν εἶνε ἀπάντησις, διότι ἐν πρώτοις ὁ νῦν ἐν ἰσχύϊ κατάλογος τῶν τιμωριῶν δὲν ἐμποδίζει τοὺς ἐγκληματίας ἀπὸ τοῦ νὰ διαπράττωσι κακουργήματα ἐπανειλημμένως.

Ἔπειτα: Ἡ κλοπὴ δὲν ηὔξησεν ἀφ' ὅτου κατηργήθη ἡ κατ' αὐτῆς θανατικὴ ποινὴ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τρίτον: Οὐδέποτε ἡ αὐστηρότης τοῦ ποινικοῦ κώδικος ἀπέβη τελεσφόρος πρὸς πρόληψιν τῶν ἐγκλημάτων.

Καὶ τέλος, ἡ συναίσθησις τοῦ ὀνείδους εἶνε τὸ ἰσχυρότατον ἐλατήριον τὸ ἀποτρέπον ἀπὸ τὰς διαπράξεις τοῦ κακοῦ, καὶ ὄχι ἡ συναίσθησις τοῦ φόβου. Τὸ δὲ ὄνειδος ὅπερ περιάπτει ἡ κακουργία αὐξάνει καθ' ὅσον αὐξάνει ἡ πρὸς αὐτὸ εὐαισθησία. Οὕτως ὥστε, ἐφ' ὅσον αἱ ποιναὶ καθίστανται ὀλιγώτερον αὐστηραί, ἐὰν ἐνταυτῷ ἡ ἠθικὴ συναίσθησις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ αὐξάνῃ καὶ ἰδίως ἐὰν ἡ εὐαισθησία αὐξάνῃ, τὰ κακουργήματα θὰ ἐλαττωθῶσι κατ' ἀριθμόν τε καὶ κατὰ βαθμόν.

Πλάτων Δρακούλης.

ΔΙΑ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΤΟΥ ΑΥΤΟΘΑΥΜΑΣΜΟΥ[1]

Τίς ἐξ ὑμῶν δὲν ἔτυχε νὰ θαυμάσῃ ἑαυτόν! Οἱ δικηγόροι, οἱ ἰατροί, οἱ πολιτευόμενοι, οἱ στρατιωτικοί, οἱ θεολόγοι, οἱ ἔμποροι, οἱ ἐργάται, αἱ δέσποιναι, αἱ κόραι, ὅλοι ὅλοι καὶ ὅλαι ὅλαι θὰ ἔχουν νὰ ἐνθυμηθοῦν περιστάσεις καθ' ἃς ἐθαύμασαν ἑαυτούς. Ἐκ τῶν δικηγόρων ἕκαστος θὰ συνέπεσέ ποτε νὰ σκεφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι ἂν ἡ δεῖνα ὑπόθεσις δὲν εἶχεν ἀνατεθῇ αὐτῷ, θ' ἀπώλετο· ἐκ τῶν ἰατρῶν ὅτι ἄνευ τῆς ἐκτάκτου διαγνωστικῆς ἱκανότητός του, ὁ τάδε ἀσθενὴς θὰ ἐγκατέλειπε τὸν πρόσκαιρον βίον· ἐκ τῶν στρατιωτικῶν, ὅτι μόνος οὗτος ἐφάνη γινώσκων τὸ ἔργον του εἰς ἔκτακτόν τινα περίστασιν· ἐκ τῶν

[1] Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν *Κοινωνικῶν ἀδιαθεσιῶν*, διατριβῆς ἀναγνωσθείσης ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ.

θεολόγων ὅτι τῷ συνέβη ποτὲ νὰ διδάξῃ καὶ κἄτι, τὸ ὁποῖον πράγματι ἐπρέσβευεν· ἐκ τῶν πολιτευομένων, ὅτι ἔσωσεν ἓν ὁποιονδήποτε ζήτημα διὰ τῆς ἀγορεύσεως ἢ τῆς σιγῆς του. Ποία δὲ παρακαλῶ ἐξ ὑμῶν, κυρίαι μου, δὲν ἔτυχέ ποτε νὰ θαυμάσῃ τὴν μορφήν της πρὸ τοῦ κατόπτρου, νὰ φαντασθῇ ὅτι οἰκοκυρὰ ὡς αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἄλλη, ὅτι σύζυγος ἢ μήτηρ ἢ καὶ πενθερὰ ὡς αὐτὴν εἶνε κτῆμα δυσεύρετον ;

Αὐτὸς ὁ ἐνδόμυχος αὐτοθαυμασμὸς εἶνε μία τῶν κοινοτέρων ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν. Ἀλλ' ὅταν ἐξωτερικεύηται, ὅταν ἐκδηλοῦται προφορικῶς ἢ ἐγγράφως, ὅταν τὸ ἐγώ σας, τὸ ὁποῖον θαυμάζετε ἀποπειρᾶσθε νὰ τὸ ὑμνήσητε σεῖς αὐτοὶ καὶ τὸ ἐπιδείξητε εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸ ἐπιβάλητε εἰς αὐτόν, τότε αὐτὴ ἡ προσπάθειά σας καταντᾷ μία μέθοδος, μία μέθοδος ὀλίγον διαφέρουσα τῆς μεθόδου τοῦ πορτοφολίου.

Ἀτυχῶς δὲ ἀπό τινος ἡ μέθοδος αὕτη ἤρξατο διαδιδομένη παρ' ἡμῖν. Ἄτομα αὐτοθαυμαζόμενα ἐκτρέπονται εἰς τὰς αὐθαδεστέρας τῶν ἀξιώσεων καὶ ὑποστηρίζουσιν αὐτάς, διασαλπίζοντα τὰ ἔξοχα προτερήματά των, οὐχὶ δὲ σπανίως ἐπιτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ των. Διότι αἱ κοινωνίαι ἐνίοτε ὁμοιάζουσι τὰ μικρὰ παιδία, τὰ ὁποῖα ζαρόνουν ὅταν κτυπήσῃ τις δυνατὰ τὸν πόδα κατὰ γῆς ἐνώπιόν των. Ὅταν παραστῇ τις πρὸ κοινωνίας τινὸς κτυπῶν μετὰ πατάγου τὰ προτερήματά του, οὐχὶ σπανίως αὕτη ὑποχωρεῖ, παύει νὰ λειτουργῇ ἡ κρίσις της καὶ ἀνοίγει πρὸς τὸν θορυβοῦντα τὸν δρόμον, ὃν οὗτος ἐπιθυμεῖ.

Ποσάκις δὲν ἠκούσατε αὐτοθαυμαζομένους, ποσάκις δὲν εἴδετε αὐτοὺς μὲ τὰς ἀξιώσεις τῶν ὁποίων ἐγελάσατε ἄλλοτε, πολὺ ὑπεράνω ἐκείνων, οὓς σεῖς πράγματι ἐκρίνετε ἀξίους θαυμασμοῦ ; Ποσάκις δ' ἐπὶ τέλους δὲν κατηντήσατε καὶ σεῖς αὐτοὶ νὰ πιστεύσητε εἰς τὸν τάλαντον τῶν ἐπιτηδείων τούτων αὐτοθαυμαστῶν ;

Τὸ φαινόμενον εἶνε λίαν περίεργον, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀκίνδυνον. Ἡ κοινωνία ἐκείνη, παρ' ᾗ ἡ ἐργασία, ἡ εὐφυΐα, ἡ ἀξία ὑποχωροῦσι πρὸ τῆς θρασύτητος τοῦ αὐτοθαυμασμοῦ εἶνε καταδεδικασμένη νὰ διέλθῃ ὅλα τῆς ἐκλύσεως τὰ στάδια καὶ μόνον διὰ βιαίου τινὸς κλονισμοῦ ν' ἀνακύψῃ.

Οἱ αὐτοθαυμασταί εἰσι συνήθως θρασύδειλα ὄντα. Τὰ πάντα τολμῶσιν, ἀλλὰ τρέμουσι καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς σκιᾶς των. Ἐπαγγέλλονται τὸν φίλον πρὸς πάντας, ἀλλ' οὐδένα ἀνέχονται, οὐδένα συμπαθοῦσι, πρὸς οὐδένα διάκεινται πράγματι φιλίως. Ἐνῷ τοὺς βλέπετε νὰ σᾶς θωπεύωσιν, αἰσθανεσθε τὰ δήγματα τῶν ὀδόντων των ἐπὶ τῆς σαρκός

σας. Ἐὰν τοὺς ῥαπίσητε, σπεύδουσι ν' ἀσπασθῶσι τοὺς πόδας σας, ἐὰν τοὺς ἀσπασθῆτε σπεύδουσι νὰ σᾶς ῥαπίσωσι. Μισοῦσιν ὅλον τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐπιθυμοῦν οὐδεὶς νὰ τοὺς μισῇ. Ἡ κολακεία, ἡ εὐτέλεια, ἡ ἀναίδεια, εἰσὶ τὰ κυριώτερα μέσα δι' ὧν ὑποβοηθοῦσι τὸν διὰ τῶν κραυγῶν τοῦ αὐτοθαυμασμοῦ ἐπιδεικνυόμενον σκοπόν των. Ὁ τύπος τοῖς χρησιμεύει συνηθέστατα ὡς φωτογραφικὴ μηχανὴ τοῦ εἰδώλου των ἐγώ. Γράφουσιν ἰδίᾳ χειρὶ ἄρθρα, ἐν οἷς ἀφ' ἑνὸς ἐξαίρεται ἡ ἔκτακτος ἱκανότης των, ἡ ἔκτακτος ἐπίδοσίς των εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἡ ἔκτακτος μετριοφροσύνη των, ἀφ' ἑτέρου δὲ καλεῖται τὸ φιλόμουσον κοινόν, εἴτε ὡς πολιτεία εἴτε ὡς κοινωνία, νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς περιστάσεως καὶ ἀναβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ περίβλεπτα σημεῖα, ἀφ' ὧν μόνον δύνανται νὰ δράσωσιν ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτοῦ.

Οἱ τύποι οὗτοι τοῦ τύπου οὐδενὸς βεβαίως ἐξ ἡμῶν διαφεύγουσι τὴν προσοχήν. Δυσπιστεῖτε πρὸς αὐτοὺς κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ βαθμηδὸν ἐξοικειοῦσθε πρὸς τοὺς χαρακτῆράς των, πιστεύετε εἰς τὴν μορφήν των, ἀνέχεσθε τὰς ἀξιώσεις των καὶ χωρὶς κἂν νὰ ἐννοήσητε πῶς, σᾶς ἁρπάζουν διὰ τῆς μεθόδου των τὴν ἐμπιστοσύνην σας, ὅπως ἄλλοι διὰ τῆς ἰδικῆς των μεθόδου τὸ βαλάντιόν σας.

Δ. Σ. Ἠλιόπουλος.

ΠΑΝΤΟΤΕΙΝΟΝ

ΚΑΛΑΝΤΑΡΙΟΝ, ΒΡΟΝΤΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΣΕΙΣΜΟΛΟΓΙΟΝ [1]

Β'

Περὶ τοῦ ζῳδίου ἐὰν βροντήσῃ.

Παρθένος ἐὰν βροντήσῃ.— Αἰγυπτίων πόλεμος καὶ εἰς τὰ πλοῖα κίνδυνος· ὄσπρια πολλά, κριθάρι πολύ, ἰχθύων κράτησις, ἄνεμος ἀκατάστατος, χειμῶνας ὄψιμος, σιτάρι ὀλίγον, καὶ ψύχρος. Εἰ δὲ σεισμὸς γένηται, ἀρρωστία πολλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ζυγὸς ἐὰν βροντήσῃ.— Πόλεμοι καὶ σφαγαὶ πρὸς ἀλλήλους, ἀκαρπία, εἰς τὰ ὄρη θηρίων ψόφος, χειμῶνας καλός, δρόμοι ποταμῶν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν αἰχμαλωσία κατὰ τόπους· εἰς δὲ τὴν δύσιν λιμὸς καὶ φόβος ἐθνῶν. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, θάνατον δηλοῖ, καὶ ἀπώλειαν τῶν ζώων, καὶ δρόμι τῆς κοιλίας καὶ νόσος πολλή.

[1] Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου. Ὅρα φυλλάδιον 4 «Παρνασσοῦ».

Σκορπίος ἐὰν βροντήσῃ.—Λιμός, καὶ ἀλληλοσφαγίαι, χειμῶνας πολύς, καρποὶ ὀλίγοι καὶ ὀσπρίων φθορά. Εἰς τὰ μέρη τῶν Φράγκων κρίσις πολλή, εἰς τούς... (δυσανάγνωστον) ζῆλος πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δὲ σεισμὸς γένηται, στάρι καὶ κριθάρι πολὺ καὶ χαρὰ πολλὴ εἰς τὸν κόσμον.

Τοξότης ἐὰν βροντήσῃ.—Ὄχλησιν σημαίνει εἰς τὴν χώραν καὶ ταραγμὸν ἐνορίαις, σιτάρι πολύ, χαλιπὲ (ἀκατανόητον) πολλαί, χειμῶνας ὄψιμος, ἀκρίδες πολλαί. Εἰς τὴν θάλασσαν χαϋμὸς ὀψαρίων. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, λιμὸς καὶ ὅτι κακὸν εἶνε εἰς τὸν κόσμον γενηθήσεται.

Αἰγόκερως ἐὰν βροντήσῃ.— Μεγάλων ἀνθρώπων ταραγμός, ἀστραπαὶ πολλαί, εἰς τὴν ἀνατολὴν κρουσέβονται τόποι ἀπὸ ἔθνος, λιμὸς ὀλίγος, ἀρρωστία πολλή, καρπῶν φθορά. Ὅπου δὲν ἐβρόντησε θάνατος, εἰς τὴν θάλασσαν ζάλη, μεγάλων ἀνδρῶν χαϋμός, ἀρρωστία ἐπικίνδυνος. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, χώρα μεγάλη χάνεται.

Ὑδροχόος ἐὰν βροντήσῃ.— Πολλὴ χαρὰ εἰς τὸ μέρος τῶν Παφλάγων, νόσοι ἀθάνατοι, σιτάρι καὶ κριθάρι πολύ, ὄσπρια ὀλίγα, χειμῶνας πολύς, χαρὰ καλὴ εἰς τὴν πόλιν, στερέωμα ἐξουσίας ἀνδρῶν ἀρχόντων, ἀκρίδων φθορά. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, πόλεμοι πολλοί, ὄχλησις πολλή.

Ἰχθὺς ἐὰν βροντήσῃ.— Σιτάρι ὀλίγον, κριθάρι πολύ, ἀνθρώπων κίνδυνος, εἰς τὴν πόλιν κοινὸς λιμός, χειμῶνας ἰσχυρὸς καὶ καλὸς πρώιμος καὶ ὄψιμος, εἰς τὰ ὄρη ἀκαρπία, φθορὰ θηρίων, εἰς τὴν ἀνατολὴν χαρὰ βασιλέων. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, ἀρρωστία πολλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Κριὸς ἐὰν βροντήσῃ.—Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐξίκισις χώρας μεγάλης, ὀφθαλμόπονος πολὺς καὶ νόσος, θάνατος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, σιτάρι καὶ κριθάρι πολύ, χειμῶνας ποικίλος. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, θανατικὸν δηλοῖ.

Ταῦρος ἐὰν βροντήσῃ.— Εἰς τὴν χώραν ἐκείνην σιταρίου φθορὰ καὶ εἰς τὴν πόλιν χαρά, εἰς τὴν ἀνατολὴν λιμὸς καὶ ἀλληλοσφαγίαι μεγάλαι, Κεφαλῆς χαϋμός, νόσοι ὀλίγαι εἰς τὴν δύσιν καὶ νόσοι τετραπόδων. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, ὄχλησις καὶ ταραγμοὶ κατὰ τόπον καὶ χαϋμοί.

Δίδυμος ἐὰν βροντήσῃ.— Εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἀρρωστία εἰς τοὺς ἀνθρώπους, σιταρία φθορά, βοῶν ἀπώλεια, ὄχλησις εἰς τὸν κόσμον, ἐξικισμὸς εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀπώλεια τετραπόδων καὶ θηρίων. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, κρίσις πολλὴ κατὰ τόπους.

Καρκῖνος ἐὰν βροντήσῃ.— Ἄνεμοι πολλοί, Φράγκων κινδυνεύσεις, βοῶν ἀπώλεια, χειμῶνας πολὺς καί τινος αὐθέντου ἐπιφάνεια. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, ὄχλησις καὶ ταραγμοὶ κατὰ τόπον καὶ χαϋμοί, καὶ λώβα σωμάτων δηλοῖ· ὀσπρίων φθορὰ καὶ οἶνος πολύς.

Λέων ἐὰν βροντήσῃ.—Ὅλων τῶν καρπῶν ἀπώλεια, εἰς τὴν δύ-

σιν ἐθνῶν κίνησις, λειχῆνα, καὶ φθορά, θάνατος αἰφνίδιος, χειμῶνας καλός, σιτάρι καὶ κριθάρι πολύ, εἰς τὰ ὄρη καρποί, ἄνεμοι ἄνυδροι, θαλάσσης κίνδυνος εἰς τὰ πλοῖα. Εἰ δὲ σεισμὸς γενῇ, θανατηφόροι νόσοι καὶ σοφῶν ἀνθρώπων ἀπώλεια.

Γ'

Περὶ σεισμῶν.

Μάρτιος.— Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, ἀλόγων καὶ ζώων, βοῶν τετραπόδων, πάντων φθορὰν σημαίνει· τὰ δὲ ἐσθιόμενα ζῶα αὐξηνθήσονται· ὀψάρια καὶ καρποὶ ἐν τοῖς δένδροις εὐπορήσονται καὶ ἀγάπη ἐν τῷ κόσμῳ. Εἰ δ' ἐν νυκτί, ἐν πάσαις θόρυβος καὶ ταραχὴ καὶ στάσις ἀνθρώπων ἔσται, τόποι δὲ πολλοὶ ἐρημωθήσονται, καὶ εἰς τὴν ἀνατολὴν νόσος μεγάλη καὶ πολλὴ ἔσται, καὶ τὰ θαλάσσια καὶ ποτάμια ζῶα αὐξηνθήσονται, καὶ αἱ πόλεις μεταβάλλουσι τὴν κατάστασιν, καὶ ἄλλος ἔσται ἐπιμελητὴς τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ ἀπὸ ταραχὴν εἰς χαρὰν ἐλεύσονται.

Ἀπρίλιος. — Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, Αἰγυπτίων Βασιλεῖς ἐπιβουλεύσονται ἀλλήλοις, καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς ταραχθήσεται μεγάλως καὶ ἡ εἰρήνη θορύβου ἐστί, καὶ ἀνὴρ ἔνδοξος ἀπολεῖται, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κινδυνεύσουν· ὄμβρος πολὺς ἔσται, οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα εὐφορήσουσι, πόλεμοι δυνατοί, καὶ οἱ ἄρχοντες νικοῦνται. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, ἀντιλογίαι ἔσονται εἰς τοὺς δημίους καὶ τυράννους, οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν ἀποστήσονται ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐναντίον αὐτῶν φόνος ἔσται, ἔριδες καὶ ἀκαταστασίαι στοὺς δημίους· εἰς τὴν δύσιν ἄρχων τύραννος ἀπολεῖται, καὶ ὄμβρος πολὺς ἔσται, καὶ ὁ σπόρος πληθυνθήσεται· ἐν Αἰγύπτῳ λιμὸς ἔσται, καὶ τὸν Ἰούλιον ἔκλειψις γενήσεται, καὶ ὁ καιρὸς ὅλος σκοτεινιασμένος θέλει ἔσται, καὶ συννεφιασμένος, καὶ βαρύς.

Μάιος.— Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, πόλεων καὶ χωρῶν ταραχὴ καὶ πόλεμος ἔσται· οἱ ὑπερπλούσιοι ἀπολοῦνται, οἱ πένητες πλουτήσουσι, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν δύσιν ἡγεμόνες ἀποβληθήσονται, καὶ πάσῃ τῇ γῇ ἀφορία ἔσται, ἡ δὲ πόλις ἐκείνη ἐδαφίζεται. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, πολλὰ ἀγαθὰ σημαίνει· πᾶσαν νόσον καὶ ὀργὴν Θεοῦ φεύξονται οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, καὶ ἡ χώρα ἀντιστήσεται τοῖς ἐχθροῖς αὐτῆς, τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ πληθυνθήσονται, καὶ οἱ ὄμβροι ὀλιγοστοὶ ἔσονται, καὶ σίτου πλῆθος ἔσται.

Ἰούνιος. — Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, οἱ βασιλεῖς ἄτιμοι ἔσονται, καὶ οἱ ἡγεμόνες καταβιβασθήσονται, καὶ ἀπολοῦνται καὶ οἱ περὶ τὸν ῥήγα, καὶ εὐτελεῖς προβιβασθήσονται, καὶ γεννήματα πολλὰ ἔσται, μετοικισμὸς ἔσται κατὰ τόπους, καταδρομή, καὶ αἰχμαλωσία, καὶ φόνοι μεγάλοι· καὶ μετεωρισμὸς καὶ ὄμβρος τοῦ αὐτοῦ τόπου βραδύνουσι.

Ἰούλιος. — Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, βαρβάρων νίκη ἔσται, καὶ στάσις, καὶ ἀπογύμνωσις, καὶ πτῶσις πανούργου ἀνθρώπου, ἀπώλεια ἀρχόντων, καὶ ἔθνος ἐπὶ ἔθνους ἀναστήσεται. Εἰ δ' ἐν νυκτί, κακία ἔσται τῇ πόλει ἐκείνῃ, βαρβάρων ἐχθρῶν ἐπίκισις σὺν τοῖς περιφανεστάτοις αὐτῶν, ζημίαι καὶ δυσπραγία, καὶ ὄμβροι πολλοί. Εἰ δὲ βραδύς, γεννήματα περισσά, καὶ ἀκρίδες θέλουν φανῇ, καὶ φαντασία ἔσται ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, καὶ τὰ μικρὰ ζῷα φανταστήσονται.

Αὔγουστος. — Τῷ αὐτῷ μηνὶ ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, λύπη, πένθος καὶ κλαυθμὸς ἔσται ἐκείνῳ τῷ τόπῳ συνεχῆ, καὶ θλῖψις τὰς πόλεις καὶ τὸν λαὸν καθέξει, αἱ μεγάλαι πόλεις ἐρημωθήσονται, καὶ τὰ δένδρα πληγήσονται, καὶ ἱερὰ μεγάλα καταπατηθήσονται............ (δυσανάγνωστον) καὶ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ κατὰ τόπους. Εἰ δὲ νύκτα, τὰ μικρὰ ζῷα ἀπολοῦνται, αἱ δὲ πηγαὶ τῶν ὑδάτων αὐξηνθήσονται, καὶ οἱ ὄμβροι καὶ τὰ γεννήματα αὐξηνθήσονται, καὶ πολλὰ καλὰ ἔσται τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Σεπτέμβριος. — Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, ἀπόλειψις καὶ ἀφανισμὸς ἔσται, στενοχωρία καὶ φόβος κατὰ τόπους, πόλεμος τοῖς ἀνθρώποις ἔσται· φῆμαι μεγάλαι ἔσονται, καὶ οἱ ὄμβροι πολλοί, καὶ ἰχθύων ὀλιγόστευσις. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, οἱ περὶ τοῦ τόπου ἄρχοντες κινδυνεύσουσιν, ἀναστήσονται ἐπ' ἄλλων· καὶ τοῖς ἀνθρώποις νόσος πολλὴ ἔσται.

Ὀκτώβριος. — Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, πόλεμοι, καὶ μάχαι, καὶ ταραχαὶ ἔσονται, καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων ἀπολοῦνται· ὄμβροι πολλοὶ ἔσονται, κοιλιόπονος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰ τραγία ὀλιγοστεύσουσιν, ὀλίγα ἔσονται. Εἰ δὲ νυκτί, καρπῶν φθορὰν δηλοῖ, καὶ στενοχωρίαν, καὶ πεῖναν, θανατικόν, καὶ σωμάτων ἀνθρώπων ὀλιγόστευσις, καὶ ἀκρίδες πολλαὶ φανήσονται, καὶ καταφάγουν τὰ γεννήματα· ὄμβροι ἔσονται καὶ τὰ πάντα ἀστοχήσουσιν.

Νοέμβριος. — Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, τῆς πόλεως ἐκείνης οἱ ἄρχοντες τὰ ταμεῖα καὶ σκῆπτρα αὐτῶν ἀφέντες φεύξονται μᾶλλον, καὶ τὸ ἔθνος ἀναχωρήσει εἰς ἄλλους τόπους καὶ ἑτέρους βασιλεῖς, καὶ ἄλλοι τῶν βασιλείων αὐτῶν λήψονται, καὶ ἐρημωθήσονται καὶ κακὴ αἵρεσις εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἔσται· καὶ βροχὴ πολλή· τὰ ἄγρια καὶ μεγάλα ζῷα ἀπολοῦνται καὶ τὰ βρέφη. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, ὑπὸ πολέ-

μου μεγάλου θανατωθήσονται, καὶ εἰς ἄλλους τόπους φεύξονται, καὶ ἕτεροι βασιλεῖς διαδεχθήσονται, καὶ ναοὶ ἐρημωθήσονται. καὶ γεννήματα ζητηθήσονται, ὕστερον δὲ πάντων διορθωθήσονται, καὶ τὰ ζῷα τῆς θαλάσσης αὐξηνθήσονται.

Δεκέμβριος.— Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἡμέρᾳ, πόλεμος, καὶ ἀπώλεια ἔσται, καὶ ὄμβρος πολύς· αἱ πηγαὶ πληθυνθήσονται, καὶ τὰ δένδρα εὐφορήσουσι, καὶ εὐθηνία ἔσται τῶν πάντων τοῦ κόσμου, ὁ βασιλεὺς καταπατηθήσεται, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ λυπηθήσονται, καὶ ἐν ἄλλοις τόποις φεύξονται, καὶ ἄλλοι τὴν βασιλείαν αὐτῶν διαδέχονται, ἐκκλησίαι ἐρημωθήσονται καὶ τὰ ἄγρια ζῷα ψοφήσουσι. Εἰ δὲ νυκτί, ἀπὸ μάχης καὶ πολέμου θάνατος πολύς, καὶ βασιλέως σκῆπτρα ἐγκαταλείπονται, ἀπὸ τῆς ἰδίας πατρίδος φεύξονται ἐν ἄλλοις τόποις, ὄμβροι πολλοὶ ἔσονται, καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα εὐφορήσουσιν.

Ἰανουάριος.— (Τὰ περὶ αὐτοῦ ὅρα εἰς τὸ προδημοσιευθὲν μέρος).

Φεβρουάριος.— Ἐὰν σεισμὸς γενῇ ἐν ἡμέρᾳ, πολλὰ κακὰ σημαίνει τοῦ τόπου ἐκείνου, καὶ τῶν προεστῶν καὶ ἡγουμένων ἀπώλεια, ἐπιβουλαί, ταραχῆς πλῆθος, καὶ κρότον δηλοῖ καὶ ἡ γῆ· εὐφροσύνη καὶ μεταβολὴ καλή· αἱ πόλεις αἱ καλαὶ εὔθυμοι γίνονται καὶ ὄμβροι πολλοί· τὰ γεννήματα αὐξηνθήσονται. Εἰ δ' ἐν νυκτί, στάσις, ταραχαὶ καὶ κακοβουλαὶ κακίστων ἀνθρώπων, καὶ πτῶσις πολλῶν ἔσται, καὶ σῖτος πολύς, βροχαὶ πολλαί, καὶ χάλαζαι.

Δ'

Περὶ τῆς σελήνης.

Ὅταν πρωτοφανῇ ὀρθὴ ἢ πλαγία τὸ τί γίνεται.

Ἰανουάριος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ ἡ σελήνη, ψύχρα πολλὴ καὶ καρπῶν πλῆθος· ἐὰν δὲ πλαγία, βροχὴ πολλὴ καὶ θάνατοι κατὰ τόπους.

Φεβρουάριος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, ψύχρα πολλὴ καὶ σῖτος πολὺς γίνεται· ἐὰν δὲ πλαγία, ἀσθένειαν δηλοῖ πολλήν.

Μάρτιος.— Ἐὰν ὀρθή, ψύχρα καὶ σῖτος πολὺς γίνεται· ἐὰν πλαγία, βροχὴ πολλὴ πολλὴ καὶ νοσήματα τοῖς ἀνθρώποις.

Ἀπρίλιος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, ψύχρα, βροχαὶ καὶ νοσήματα μεγάλων ἀνθρώπων, χάλαζαν δηλοῖ· εἰ δὲ πλαγία, καλὸς χρόνος ἐν ὅλῃ τῇ γῇ, καὶ ἀγαθὸς υἱὸς γενήσεται.

Μάιος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, οἶνος πολὺς γενήσεται καὶ θάνατος γλυκύς· εἰ δὲ πλαγία, χάλαζα, καὶ σῖτοι. καὶ οἶνος πολὺς γενήσεται.

Ἰούνιος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, ἄνεμοι πολλοὶ θέλουν φυσήσουν, καὶ δυνατὸς πλὴν ἀβλαβὴς καὶ εἰς καρποὺς καὶ εἰς ἀνθρώπους· εἰ δὲ πλαγία, ἀέρων πλῆθος βροχερόν, οἴνου λεῖψις, καὶ ὀπωρῶν ἀπώλεια, καὶ βλάβη εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἰούλιος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, ἀσθένειαν δηλοῖ καὶ ὅσα γένουν εἰς κῆπον θέλουν ξεβγῇ· εἰ δὲ πλαγία, καταχνιαὶ πολλαί, καὶ χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν.

Αὔγουστος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, σίτου γέννησιν δηλοῖ καὶ ὅσα γεννοῦν εἰς καλὸν θέλουν ἐκβῇ· εἰ δὲ πλαγία, εἰς ὅσα καὶ ἂν γεννοῦν, κακά.

Σεπτέμβριος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, καρπῶν πλῆθος ἔσται, καὶ καῦσις, καὶ καλωσύνη εἰς πάντα, καὶ καλὸς χειμών· εἰ δὲ πλαγία, κενότης, καὶ καταχνιά, καὶ βροχὴ πολλὴ εἰς τὸν κόσμον, καὶ ρεῦσις ποταμῶν.

Ὀκτώβριος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, ψύχρα ὀλίγη, χειμὼν καλός, καρπὸς πολύς· εἰ δὲ πλαγία, βροχὴ πολλή, πικρὸς χειμὼν καὶ χιονάτος ἔσται.

Νοέμβριος. — Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, χειμὼν πολύς, ψύχρα καὶ χιόνι πολύ· εἰ δὲ πλαγία, χειμὼν καλός, καιρὸς ἀγαθός, ἄνεμοι πολλοί.

Δεκέμβριος.— Ἐὰν ὀρθὴ φανῇ, καρπὸς καλὸς καὶ πολύς, καὶ διὰ τὰ ζῶα καλόν· εἰ δὲ πλαγία, ψύχρα γῆς, καὶ παγωνιά, πολλή, ἀέρων πλῆθος, καὶ καρπῶν εὐφορία.

Ε′

Περὶ τοῦ ὄφεως ἀστέρος.

Ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ τῆς σελήνης ἔχει τὴν κίνησιν

Εἰς	τὰς	1—11—21	ἔχει	τὴν	κίνησιν	εἰς	τὸν	λεβάντε
»	»	2—12—22	»	»	»	»	»	συρόκον
»	»	3—13—2[illegible]	»	»	»	»	»	ὄστριαν
»	»	4-14—24	»	»	»	»	»	γαρπὴ
»	»	5—15—25	»	»	»	»	»	πονέντε
»	»	6—16—26	»	»	»	»	»	μαΐστρο
»	»	7—17—17	»	»	»	»	»	βορέα
»	»	8—18—28	»	»	»	»	»	γρέγο

» » 9—19—29 εἶνε εἰς τὰ καταχθόνια τοῦ ᾅδου, καὶ ὅταν εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ, τότε κυριεύει ὅλους τοὺς ἀνέμους, καὶ βλέπου μὴν κάνῃς καμμίαν δουλείαν τότε, διότι εἶνε κακὸν πρᾶγμα.

(Ἀκολουθεῖ). **Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκης.**

Η ΠΡΑΣΙΑΣ ΛΙΜΝΗ ΔΟΪΡΑΝΗ Μητρόπολις.

Η ΠΡΑΣΙΑΣ ΛΙΜΝΗ[1]

ΕΝΘΑ Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΑΔΙΚΩΣ ΕΛΕΓΧΕΤΑΙ ΣΦΑΛΛΟΜΕΝΟΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ.

Ἡ λίμνη τῆς Δοϊράνης

(Ἡ Πρασιάς).

Πρὸς δυσμὰς τῆς Κερκινίτιδος λίμνης, εἰς ἀπόστασιν 35 χιλιομέτρων περίπου, ἐκτείνεται τὸ ἄνω μέρος τῆς περιγραφείσης κοιλάδος, ἥτις στενουμένη ἔχει πρὸς βορρᾶν τὸ ὄρος Μπέλες (Κερκίνην), ἐκτεινόμενον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ· πρὸς νότον δὲ τὸ ὄρος Καρὰ-Δάγ (Δύσωρον), τὴν αὐτὴν ἔχον διεύθυνσιν ἀπὸ τῆς Κερκινίτιδος μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ, ὅπου τὰ δύο ὄρη ἑνοῦνται διὰ τοῦ *Τασλὶ-Δάγ* (Πετροβουνίου), ὅπερ φράσσει τὴν κοιλάδα πρὸς δυσμάς. Εἰς τὸ ἄκρον αὐτῆς εἶνε ἡ λίμνη τῆς Δοϊράνης, ἥτις κατέχει τὸ κατώτερον τῆς κοιλάδος μέρος. Ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ *Δουὰ-τεπὲ* (λόφος δεήσεως) ἄρχεται ἡ κοιλὰς τῆς Δοϊράνης καὶ ἐκεῖθεν τὰ ὕδατα, ἀντίθετον ῥοὴν ἔχοντα πρὸς δυσμάς, χύνονται εἰς τὴν λίμνην τῆς Δοϊράνης.

Τὴν θέσιν τοῦ ὄρους Κερκίνης καὶ τὴν ταυτότητα αὐτοῦ πρὸς τὸ σημερινὸν Μπέλες προσδιορίζει ἀκριβέστατα ὁ Θουκυδίδης, περιγράφων τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Σιτάλκους, βασιλέως τῶν Ὀδρυσῶν, ὅστις «πο»ρευόμενος κατὰ τῆς Μακεδονίας διῆλθε πρῶτον διὰ τῶν ὑπὸ τὴν κυ»ριαρχίαν του πόλεων, ἔπειτα διὰ τοῦ ἐρήμου ὄρους Κερκίνης, τὸ »ὁποῖον εἶνε μεθόριον μεταξὺ Σιντῶν καὶ Παιόνων (Θουκυδ. Β΄, 98). »Διῆλθε δὲ αὐτὸ διὰ τῆς ὁδοῦ, ἣν ἤνοιξε, κόψας τὰ δάση, ὅταν ἐξε»στράτευε κατὰ τῶν Παιόνων καὶ ἔφθασεν εἰς Δόβηρον τὴν Παιονικὴν »διὰ τοῦ ὄρους, ἔχων δεξιὰ μὲν τοὺς Παίονας, ἀριστερὰ δὲ τοὺς Σιν»τοὺς καὶ τοὺς Μαίδους» (Θουκυδ. αὐτόθι). Ἡ Κερκίνη καὶ σήμερον ἀκόμη εἶνε δασώδης καὶ ἀδιάβατος καὶ μία ὁδὸς φέρει διὰ τοῦ ὄρους ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῆς Στρουμνίτσης εἰς τὴν τῆς Δοϊράνης. Ἡ Κερκίνη ὡς καὶ τὸ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς κείμενον ὄρος Μενοίκιον εἶνε αἱ μεσημβριναὶ δειράδες τοῦ μεγάλου κεντρικοῦ ὄγκου, ὅστις καλεῖται Ὄρβηλος

[1] Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε φυλλάδ. 10.

καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐγνωρίζοντο ἐπὶ Ἡροδότου καὶ Παρορβηλαία ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ὀρβήλου χώρα ἐκαλεῖτο.

Τὸ Δύσωρον ὄρος εἶνε αὐτὸ τὸ Καρὰ-Δάγ καὶ Τασλὶ-Δάγ, ἅτινα ἐφύλαξαν ὑπὸ τουρκικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ὄρους: Καρὰ-Δάγ (μαῦρο βουνό)· Καρὰ-Σοῦ (μαῦρο νερό)· καὶ ἐνταῦθα οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐννοοῦσι τὸ μαῦρον, ἀλλὰ τὸ δύσκολον, τὸ δυσδιάβατον καὶ ἐν γένει τὸ δυνάμενον νὰ παρέξῃ δυσκολίας καὶ κακόν τι.

Οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες δὲν λέγουσι τὸ κακὸν ἀμέσως, ἀλλὰ περιφραστικῶς πάντοτε, ἔχουσι πολλὰ Καρὰ-Δὰγ ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ὑπὸ τὴν αὐτὴν πάντοτε ἔννοιαν. Οὕτω τοὺς μεγάλους καὶ δυσδιαβάτους ποταμοὺς τῆς Μακεδονίας ὀνομάζουσιν Ἰντζὲ-Καρὰ-Σοῦ τὸν Ἁλιάκμωνα, Καρὰ-Ἀσμὰκ τὸν Λουδίαν, Στροῦμα-Καρὰ-Σοῦ τὸν Στρυμόνα καὶ Καρὰ-Σοῦ-Τσάϊ τὸν Νέστον· ἅπαντες δὲ οἱ ποταμοὶ οὗτοι εἶνε μεγάλοι καὶ κινδυνώδεις εἰς τοὺς τολμηροὺς διαβάτας.

Οὕτω λοιπὸν ὑπὸ τῶν ὀρέων περικυκλουμένη ἡ λίμνη τῆς Δοϊράνης, ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἀκτῆς αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Τασλὶ-Δὰγ ἔχει τὴν Δοϊράνην, πόλιν νεωτέραν, ἥτις ἐφύλαξε μέχρις ἡμῶν τὸ ἀρχαῖόν της ὄνομα, καὶ καθαρώτερον εἰς τὴν τουρκικὴν γραφήν, διότι προφέρεται μὲν Δόϊραν, γράφεται ὅμως Δόβηραν. Πρὸς βορρᾶν αὐτῆς μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τῶν βραχωδῶν ὑπωρειῶν τοῦ Τασλὶ-Δὰγ λαξευτὴ εἴς τινα μέρη καὶ εἰς ἄλλα κτιστή, διέρχεται ὁδὸς ἁμαξιτὴ νῦν, ἥτις μετὰ μίαν ὥραν φέρει εἰς ἀνοικτὸν ἐπικλινὲς ἐπίπεδον καὶ συναντᾷ ἀμέσως μικρὸν βραχώδη καὶ μεμονωμένον λόφον ἐπὶ τῆς λίμνης, ὃν ἀφίνει δεξιά, Μοναστῆρι καλούμενον, φαίνονται δὲ ἐπ' αὐτοῦ αἱ βάσεις ἀρχαίου ναοῦ ἴσως. Ἓν τέταρτον πέραν τούτου ἀπαντῶμεν ἕτερον εὐρύτερον λόφον, Τουπλέτσι καλούμενον, περιρρεόμενον ὑπὸ ῥύακος, ὅπου καὶ ὑδρόμυλος· ἐπ' αὐτοῦ καὶ πλησίον εὑρίσκονται ἀρχαῖά τινα μάρμαρα ἐπὶ τάφων τουρκικῶν διασωθέντα, διάφορα ἀρχαῖα νομίσματα καὶ ἄλλα συντρίμματα ἀγγείων Εἰς τὴν θέσιν ταύτην οἱ κάτοικοι θέτουσι τὴν παλαιὰν Δοϊράνην (Δόβηρον) ὀρθῶς νομίζω.

Εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Δοϊράνης ὄχθην πρὸς βορρᾶν καὶ ὀλίγον ἀνατολικῶς κεῖται μικρὸν χωρίον Πρὲς καλούμενον ἰδιόκτητον· ἡμίσειαν δὲ ὥραν ἄνω τούτου πρὸς βορρᾶν καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς πεδιάδος ὑψοῦται φυσικὸς λόφος Σακὶ-Τεπὲ καλούμενος (σκληρὸς λόφος). Πρὸς ἀνατολὰς τούτου συνέχεται γήλοφος δεύτερος καὶ τρίτος χθαμαλώτεροι. Τὸν λόφον τοῦτον περιβάλλει ποτάμιον ἐκ τῶν ὀρέων κατερχόμενον, ὅπερ διερχόμενον πλησίον τοῦ Πρὲς χύνεται εἰς τὴν λίμνην.

Ἐπὶ τῶν λόφων τούτων καὶ εἰς τοὺς πέριξ καλλιεργημένους ἀγρούς, οἱ κάτοικοι εὑρίσκουσι πάμπολλα νομίσματα χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα τὰ πλεῖστα, ὅλων τῶν ἐποχῶν, δακτυλιολίθους καὶ ἄλλα κοσμήματα, συντρίμματα δὲ κεράμων καὶ ἀγγείων πάμπολλα. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα, ἰδίως ὅμως ἡ θέσις ἐμφαίνουσι τὴν ὕπαρξιν πόλεως μεγάλης καὶ δὴ πλουσίας. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης εἶνε ἄποπτα ὅλα τὰ πέριξ· τὰ δὲ ἀνὰ τὴν κοιλάδα καὶ τοὺς πρόποδας τῶν κύκλῳ ὀρέων χωρία μικρὸν ἀπέχοντα ἀλλήλων καὶ ὑπὸ δασῶν καὶ πυκνῆς φυτείας περιβαλλόμενα, παρουσιάζουσιν ἀπέραντον καταπράσινον καὶ πεποικιλμένον τάπητα, ἐφ' οὗ ἡ ὅρασις ἀναπαύεται.—Εἰς τὰ διαυγῆ καὶ ἀρρυτίδωτα τῆς λίμνης ὕδατα κατοπτριζομένη ἡ πέριξ πρασινίζουσα φύσις, δίδει τὸ χρῶμά της εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς λίμνης. Ἐπὶ τῆς θέσεως ἰδίως ταύτης (Σακὶ-Τεπὲ) εὑρισκόμενός τις καὶ τὴν λίμνην μετὰ τῶν πέριξ θεώμενος, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναφωνήσῃ· ἰδοὺ ἡ Πρασιάς. Καὶ ἐὰν παρὰ τὴν Πρασιάδα λίμνην ἔκειτο καὶ ὁμώνυμός τις πόλις, ἡ θέσις της εἶνε ἐξ ἅπαντος αὕτη.

Τὸ σχῆμα τῆς λίμνης εἶνε στρογγύλον καὶ ἔχει διάμετρον 7 $^1/_2$ χιλιομέτρων καὶ περίμετρον 24 ἤτοι 5—6 ὡρῶν περίπου, ὥστε δὲν εἶνε μικρά, ὥς τινες τὴν ὑποθέτουσιν, ἀλλὰ μεγαλειτέρα τι τῆς Κερκινίτιδος. Τὸ μέγεθός της εἶνε μόνιμον, καὶ ἀνεπαισθήτους ἔχει αὐξομειώσεις. Ὁ πυθμήν της εἶνε ἀμμώδης καὶ πετρώδης εἰς πολλὰ μέρη. Τὸ βάθος της φθάνει μέχρις ἕνδεκα μέτρων, εἰς ἓν δὲ μέρος πρὸς βορρᾶν μεταξὺ Τοπλέτσι καὶ Πρὲς εἶνε τὸ βάθος της μέγα, ὅπου καὶ πηγὴ μεγάλη ὑπάρχει, διότι τὸ ὕδωρ κατὰ πυκνὰς περιόδους βράζει, ὡς λέγουσι, καὶ συμβαίνει τοῦτο κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας συχνότερον. Καὶ εἶνε τοῦτο ὀρθόν, ὡς φαίνεται, διότι τὸ ἐξερχόμενον ὕδωρ εἶνε πολὺ περισσότερον τοῦ διὰ μικρῶν ρυακίων καὶ πηγῶν εἰσερχομένου, ὅπερ οὐδόλως ἐξαρκεῖ εἰς τὴν ἐξάτμισιν ἀναλόγως τῆς ἐπιφανείας, οὔσης 40 καὶ πλέον τετραγωνικῶν χιλιομέτρων.

Ἐκροὴν ὑδάτων τακτικὴν καὶ ἀέναον ἔχει ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους, ἐκεῖ ὅπου ταπεινούμενον τὸ Δύσωρον χωρίζεται εἰς δύο. Ποτάμιον Γκιολοῦν-Ἀγιαῆ (Ποῦς λίμνης) τουρκιστὶ καλούμενον, ἀενάως ρέον, ἔχει διὰ μέσου τοῦ Δυσώρου τὴν δίοδόν του. Ἡ χαράδρα δι' ἧς ἐξέρχεται, οὖσα βαθεῖα, στενή, πετρώδης καὶ ὀδοντωτὴ εἰς μῆκος τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων, ὁμοία τῆς τῶν Τεμπῶν καὶ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ παρὰ τὴν Ἀρέθουσαν Αὐλῶνος (Ἀρέτα-Μπουγὰζ), δεικνύει τὴν δι' ἀποτόμου κλονισμοῦ βιαίαν τοῦ ὄρους διάσπασιν. Κατὰ τὴν ἔξοδόν του ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης αὐτοῦ καὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευ-

ρᾶς τοῦ ὄρους εἶνε τὸ μικρὸν χωρίον Δεβρόφτσα. Δὲν εἶνε καὶ τοῦτο δευτέρα τις ἀπήχησις τῆς Δοβήρου μὲ τὴν Σλαβικὴν κατάληξιν φτσα;

Ὁ ποταμὸς πρὸς μεσημβρίαν ρέων, φέρεται παρὰ τὸ χωρίον Κιλινδίρ, ὅπερ ἀφίνει δεξιά. Ὀλίγον κάτωθεν αὐτοῦ (20′ τῆς ὥρας) ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης καὶ εἰς τὴν συμβολὴν ἑτέρου ρύακος ὑψοῦται τεχνητὸς λόφος ἐπίπεδος ἄνω, ὅπου καὶ πέριξ ἀρχαίας οἰκήσεως σημεῖα φαίνονται (ἴσως ἡ Καλίνδοια).

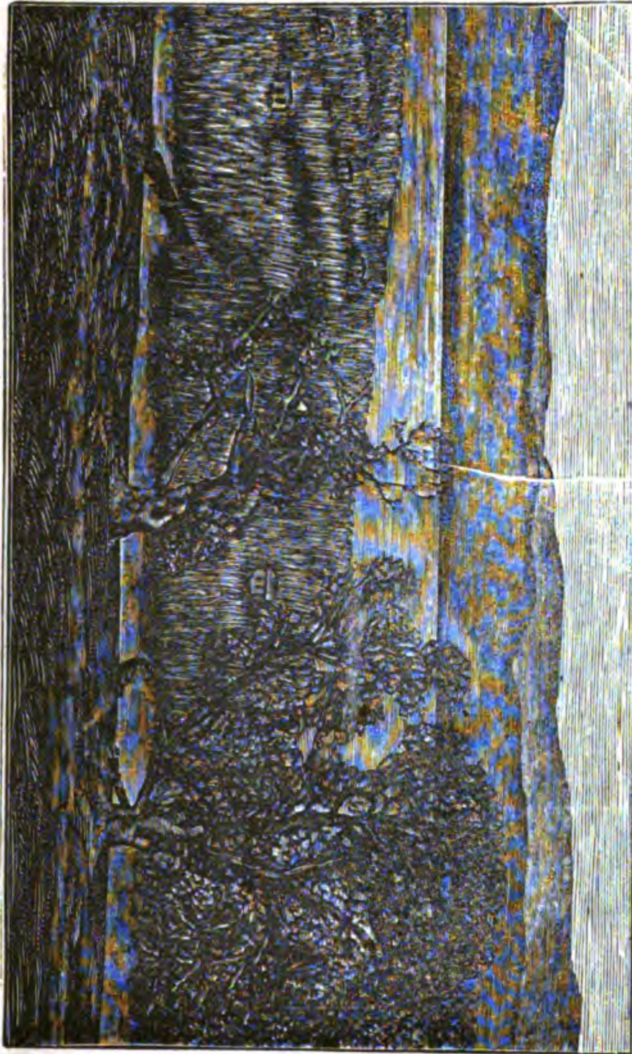
Τὸ ποτάμιον τῆς Πρασιάδος δεχόμενον καθ' ὁδὸν καὶ ἄλλα ἐκ τῶν πέριξ ρυάκια εἰς ἀπόστασιν τετράωρον πρὸς μεσημβρίαν σχηματίζει τὴν δίδυμον λίμνην τοῦ Ἀματόβου ἢ τῆς Χάρτζιανης ἐκ τῶν παρακειμένων αὐτῇ χωρίων, ἥτις εἶνε στενὴ καὶ μακρά· περὶ τὸ μέσον δὲ στενοῦται τόσον, ὥστε καὶ ὁδὸς διέρχεται καὶ εἰς δύο ἐνίοτε χωρίζεται. Ταύτην συγχέουσί τινες πρὸς τὴν λίμνην τῆς Δοϊράνης καὶ ἄλλοι δὲν τὴν ἀναφέρουσι παντελῶς. Παρὰ τὴν ἀκτὴν αὐτῆς διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος καὶ δι' αὐτῆς τὸ ποτάμιον τῆς Πρασιάδος χύνεται εἰς τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν παρὰ τὸ χωρίον Ἀμάτοβον, τὴν ἀρχαίαν Ἀμυδόνα, ὡς ἀλλοῦ θὰ εἴπωμεν.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὀρέων Κερκίνης καὶ Δυσώρου, νομίζω ὅτι ἀπὸ τοῦδε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αὕτη εἶνε ἡ τοῦ Ἡροδότου Πρασιάς, ἥτις ἕλη σχεδὸν δὲν ἔχει, περιβάλλεται ὅμως ἡ μεσημβρινοδυτικὴ παραλία καὶ μέρος τῆς βορείας ἀκτῆς, ἤτοι τὰ $^{2}/_{5}$ τῆς περιφερείας της, καὶ εἰς πλάτος 200-800 καὶ πλέον μέτρων ὑπὸ πυκνῶν καλαμώνων, ἐνῷ τὰ ὕδατά της εἶνε καθαρὰ καὶ διαυγῆ, οἱ δὲ κάτοικοι τὰ προτιμῶσι τῶν πηγαίων καὶ μάλιστα τὸν χειμῶνα. Γυναῖκες καὶ κοράσια εἰς χεῖράς των ἢ ἐπ' ὤμου φέρουσαι τὰς ὑδρίας των, ἀφίνουσι τὰς ἐμβάδας των εἰς τὴν ξηράν, ἀνασηκώνουσι τὰ φορέματά των μέχρι γονάτων καὶ εἰσέρχονται 10—15 βήματα ἐντὸς τῆς λίμνης, ὅπου γεμίζουσι τὰς ὑδρίας των, ἐνῷ ὑπάρχουσι πολλαὶ βρύσεις ἀνὰ τὴν πόλιν.

Τοιαύτη λοιπὸν οὖσα ἡ Πρασιὰς μὲ ὕδατα καθαρὰ καὶ πόσιμα καὶ ἄνευ ἑλῶν, θὰ ἦτο καὶ τότε ὅπως καὶ σήμερον πρόσφορος πρὸς κατοικίαν. Ἔχει ἀπειρίαν ἰχθύων, ὅσον οὐδεμία ἄλλη λίμνη τοῦ αὐτοῦ ἢ καὶ μεγαλειτέρου μεγέθους, ἡ δὲ ποιότης αὐτῶν εἶνε ἀρίστη καὶ προτιμῶνται τῶν ἄλλων λιμνῶν.

Ἡ Δοϊράνη εἶνε ἕδρα ὑποδιοικήσεως (Καϊμακαμλὶκ) καὶ ἕδρα ἐπισκοπῆς, συνεπῶς ἔχει καὶ ὑποδεεστέρας διοικητικὰς καὶ δικαστικὰς ἀρχάς, ταχυδρομεῖον καὶ τηλεγραφεῖον, ἔχει σχολεῖα τουρκικά, ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικά, κεῖται ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Τασλὶ-Δὰγ κτλ., εἰς

ἀνωφέρειαν ἀπὸ τῆς λίμνης 180 μέτρων, ἐνῷ ἡ λίμνη ἔχει ὕψος 165 μέτρων ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἡ ἐκ τῆς λίμνης ἄποψις εἶνε ὡραιοτάτη καὶ αἱ ποικίλαι τουρκικαὶ οἰκοδομαὶ ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλ-

Ἡ Πρασιὰς μετὰ τῆς παραλίου ὁδοῦ.

λης κείμεναι, καὶ ἐν μέσῳ δένδρων, παρουσιάζουσιν ἄποψιν εὐάρεστον καὶ γραφικωτάτην. Ἔχει πληθυσμὸν περὶ τὰς 8,000, ἐξ ὧν οἱ περισσότεροι Τοῦρκοι, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν κατοίκων εἶνε ἁλιεῖς καὶ ἀποζῶσι καὶ πλουτίζουσιν ἐξ αὐτῆς.

Οἱ ἐπαγγέλματι ἁλιεῖς ἔχουσιν ἰδιόκτητα ἰχθυοτροφεῖα (διβάρια) ἢ ὀρθότερον ἰχθυοφυλακεῖα ἐντὸς τῶν καλαμώνων, οἵτινες κατέχουσιν ὅλον τὸ δυτικὸν τῆς λίμνης μέρος, ἐκτεινόμενον πρὸς μεσημβρίαν καὶ βορρᾶν ἀπὸ τῆς πόλεως Δοϊράνης μέχρι τοῦ χωρίου Πρές. Ἐντὸς δὲ τούτων οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἁλιεῖς στήνουσι καλύβας ὡς ἑξῆς.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν καλαμώνων καὶ μακρὰν τῆς ἀκτῆς ἐμπήγουσι σταυροειδῶς ξύλα μεγάλα καὶ σκληρὰ τὰ ὁποῖα ἢ ἀγοράζουσιν ἢ τὰ

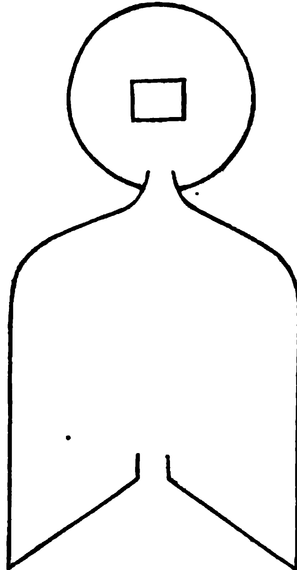

Καλύβη.

ξυλεύονται εἰς τὰ πέριξ δάση. Τὰ ξύλα ταῦτα ἀφίνουσιν ἄνω τοῦ ὕδατος περὶ τὸ ἓν ἢ δύο μέτρα καὶ συνδέουσι ταῦτα δι' ἄλλων καὶ διὰ πλαγίων τὰ στηρίζουσιν· ἐπ' αὐτῶν κατασκευάζουσι τὰς καλύβας των, τὰς ὁποίας καλῶς περιποιοῦνται καὶ κατοικησίμους αὐτὰς καθιστῶσι μὲ πολλὰ ἐνίοτε διαμερίσματα καὶ εἶνε τοιαῦται καθ' ὅλην τοῦ καλαμῶνος τὴν ἔκτασιν περὶ τὰς διακοσίας, συγκοινωνοῦσι δὲ μὲ τὴν ξηρὰν

ἢ διὰ στενῆς γεφύρας ξυλίνης ἢ ἀνοίγουσι δίοδον μεταξὺ τῶν καλαμώνων ἐκριζοῦντες τοὺς καλάμους καὶ συγκοινωνοῦσι διὰ τῶν πλοιαρίων των, ὧν ἡ κατασκευὴ εἶνε τοιαύτη περίπου. Μακρὰ 5—6 μέτρων μὲ πλάτος ἑνὸς μόνου εἰς τὸ μέσον. Τὸ κάτω μέρος ἄνευ τρόπιδος εἶνε ἐπίπεδον, τὰ δὲ ἄκρα στενά. Εἰς τὸ ἓν ἄκρον ὅπου ἵσταται ἢ κάθηται ὁ λεμβοῦχος ἔχουσι προσηρμοσμένον ξύλον καθέτως, δύο μέτρων μήκους. Εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ εἶνε οἱ σκαλμοὶ ἐφ' ὧν στηρίζουσι τὰς κώπας των. Τὸ ξύλον τοῦτο ἀφαιρεῖται καὶ παύει ἡ χρῆσις τῶν κωπῶν, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὰς διόδους τῶν καλαμώνων. Τότε τὰ κινοῦσι διὰ κονταρίων.

Κατὰ τὸν χειμῶνα δὲ καὶ τὸν καιρὸν τῆς ἁλιείας κατοικοῦσι πάντοτε ἐν αὐταῖς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Πέριξ τῆς καλύβης ἕκαστος διὰ πυκνῶν πλεκτῶν καλαμωτῶν περικλείει χώρους ἐκτεταμένους καὶ προετοιμάζει οὕτω τὰ ἰχθυοτροφεῖά του (διβάρια) τὰ ὁποῖα διαιροῦσιν εἰς δύο, μικρότερον, τὸ πέριξ τῆς καλύβης καὶ μεγαλείτερον, τὸ πρὸς τὴν λίμνην· συγκοινωνοῦσι δὲ διὰ μικροῦ ἀνοίγματος, τὸ ὁποῖον κλείουσιν ὅταν θέλουν. Τὸ πρὸς τὴν λίμνην ἀφίνουσιν ἀνοικτὸν εἰς τρόπον ὥστε καὶ αὐτοῦ ἡ εἴσοδος νὰ εἶνε μικρὰ καὶ νὰ κλείεται εὐκόλως. Ἐγκλείουσι δὲ τοὺς ἰχθῦς ἐντὸς τοῦ ἰχθυοτροφείου κατὰ τρόπον πολὺ παράδοξον καὶ ἴσως μοναδικόν.

Ἰχθυοφυλακεῖα.

Ὡς ἐπέλθῃ ὁ χειμὼν καὶ μάλιστα ὅταν παγώσῃ ὁ Δούναβις καὶ αἱ πρὸς βορρᾶν λίμναι, κατέρχονται ἰχθυοφάγα πτηνὰ πολλῶν εἰδῶν καὶ κατακλύζουν τὰς μεσημβρινὰς λίμνας ὅπως διαχειμάσωσιν καὶ εὕρωσιν εὐκολώτερον τὴν τροφήν των. Εἶνε δὲ περὶ τὰ δέκα εἴδη, ἐξ ὧν τινα εἶνε ἐγχώρια καὶ διαιτῶνται ἐκεῖ μονίμως[1].

Ὅταν ἐπέλθῃ τὸ ψῦχος καὶ πνέωσιν οἱ βόρειοι ἄνεμοι, ἕνεκα τῶν καλαμώνων καὶ τῶν περικυκλούντων αὐτὴν ὀρέων τὸ βόρειον τῆς λίμνης μέρος ἠρεμεῖ, ἐνῷ τὸ ἄλλο τὸ ἀνατολικὸν ἔχει κύματα καὶ ἐνίοτε

[1] Εἶνε ταῦτα, ὅπως οἱ ἐγχώριοι τὰ καλοῦσι, τὰ Λίσκα, Ἄτσικα, Γκάρο, Κρά, ἐκ τῆς φωνῆς των, Λόλα, μὲ ὡραῖον πτέρωμα δι' ὧν κατασκευάζουσι τόσα πολύτιμα διὰ τὰς κυρίας εἴδη, Κουκάλκα, Βρανιτσά, Κιουρίτρα, Κουζιοφάρια, Ἄλικα καὶ Πάπιαις.

φοβερά· ἡ περίστασις αὕτη εἶνε κατάλληλος διὰ τὸ κυνήγιον τῶν ἰχθύων ἐκ μέρους τῶν ἰχθυοφάγων πτηνῶν. Οἱ ἰχθῦς τότε ἔντρομοι καταφεύγουσι πρὸς τὸ βόρειον μέρος καὶ εἰσέρχονται εἰς τοὺς καλαμῶνας διὰ ν' ἀποφύγωσι τὸν κίνδυνον καὶ εὑρίσκονται εἰς τὰ περιφράγματα. Τὰ πτηνὰ τὰ καταδιώκουσιν ἕως ἐκεῖ, οἱ ἁλιεῖς ὅμως ἱστάμενοι ἄνω τῶν καλυβῶν των διὰ χειρονομιῶν καὶ φωνῶν ἀγρίων τὰ ἐκδιώκουσι χωρὶς νὰ τὰ φονεύωσιν ἢ νὰ τὰ πυροβολῶσι. Ταῦτα ἐπανέρχονται πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς λίμνης καὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὸ κυνήγιόν των. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐξακολουθεῖ ἡ προφύλαξις αὕτη καὶ αἱ φωναὶ ἀδιακόπως ἀκούονται ἡμέραν καὶ νύκτα πρὸς ἐκδίωξιν τῶν πτηνῶν. Τὴν νύκτα μάλιστα αἱ φωναὶ εἶνε συνεχεῖς, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον φωτίζουσι τὰς καλύβας των. Τὸ θέαμα τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ξηρᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς λίμνης ἰδίως, εἶνε μαγευτικὸν καὶ ἴσως μοναδικόν.

Οἱ ἰχθῦς καὶ διότι καταφεύγουσιν ἐκεῖ πρὸς διαχείμασιν καὶ διότι εὑρίσκουσιν ἡσυχίαν ἴσως καὶ διότι παθαίνουσιν, ὡς λέγουσι, νάρκην τινά, συσσωρεύονται τόσον πολλοί, ὥστε κατὰ γράμμα πήγνυται ἡ λίμνη. Ὅταν λοιπὸν ἴδωσιν οἱ ἁλιεῖς ὅτι εἰσῆλθον ἀρκετοὶ ἰχθῦς εἰς τὸ περιφράγματά των, κλείουσιν ἕκαστος τὸ ἰδικόν του, καὶ οὕτως ἔχουσιν πλῆθος ἰχθύων εἰς τὴν διάθεσίν των. Τοῦτο γίνεται ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν, τὸ πολύ, κλείουσιν ὅλα. Ἅμα ἡ ἐργασία αὕτη τελειώσῃ καὶ ὅλα τὰ ἰχθυοτροφεῖα κλεισθῶσιν, οἱ ἁλιεῖς συλλαμβάνουσι καί τινα πτηνά, τὰ ὁποῖα τοῖς ἀναγκαιοῦσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν. Κατασκευάζουσι μέγαν κύλινδρον ἐκ καλαμωτῆς, τὸν ὁποῖον φράττουσιν ἀπὸ τὸ ἓν μέρος καὶ τὸν θέτουσιν ἐντὸς τῆς λίμνης πλαγίως, ὥστε τὸ ἥμισυ αὐτοῦ νὰ εἶνε ἄνω· τότε ρίπτουσιν ἰχθῦς τινας δεμένους ἐντός· τὰ πτηνὰ ὁρμῶσιν εἰς καταδίωξιν καὶ εἰσέρχονται ἐντὸς τοῦ κυλίνδρου, οἱ ἁλιεῖς παραφυλάττοντες ἀνασύρουσι δίκτυον, ὅπερ ἔχουσι βυθισμένον εἰς τὴν λίμνην καὶ τὰ συλλαμβάνουσιν. Ὅταν ἔχωσιν ἀρκετὰ τοιαῦτα κόπτουσι τὰς πτέρυγάς των καὶ τὰ φυλάττουσιν.

Ὅταν ἔχωσιν ἀνάγκην νὰ συλλάβωσι πολλοὺς ἰχθῦς κάμνουσι τὸ ἑξῆς. Ἀπολύουσιν ἐντὸς τοῦ περιφράγματος τὰ ἰχθυοφάγα πτηνά, ὧν τὰς πτέρυγας ἔχουσι κομμένας· ταῦτα πεινασμένα ὁρμῶσι πρὸς καταδίωξιν τῶν ἰχθύων, οὗτοι ἔντρομοι καταφεύγουσι πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος καὶ διὰ τῆς στενῆς διόδου εἰσέρχονται εἰς τὸ μικρότερον διαμέρισμα, ὅπου ὁ ἁλιεὺς ἔχει τὴν καλύβην του καὶ παραφυλάττει· εὐθὺς ὡς ἐννοήσῃ ὅτι εἰσῆλθον πολλοί, κλείει τὴν δίοδον, ἀποσύρει τὰ πτηνὰ καὶ ἐπέρχεται ἡ ἡσυχία. Τότε ὁ ἁλιεὺς ἐκ τῆς καλύβης του δι' ἐργαλείου, ὅπερ **κουτάλα** καλοῦσιν, ἀφοῦ ἀνοίξῃ τὴν καταπακτὴν ἢ ἐκ τοῦ ἄκρου

τῆς καλύβης του ἢ καὶ ἐκ τοῦ πλοιαρίου του, ἐξάγει ὅσους θέλει ἰχθῦς. Τὸ ἐργαλεῖον δὲ εἶνε τοιοῦτον.

Ἐπὶ μακροῦ κοντοῦ 3—4 μέτρων προσαρμόζουσιν εἰς τὸ ἓν ἄκρον στεφάνην σιδηρᾶν ἢ ξυλίνην 50—60/₀₀ διαμέτρου καὶ προσδένουσι· εἰς τὴν στεφάνην σάκκον δικτυωτόν.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἁλιείας εἰς οὐδεμίαν ἄλλην τῆς Μακεδονίας λίμνην γίνεται, οὔτε καλύβας ἔχουσιν ἐν αὐταῖς, οὔτε ἰχθυοτροφεῖα διατηροῦσιν, ἁλιεύουσι δὲ διὰ τῶν συνήθων μέσων, ὡς καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. Ἔχουσι μόνον μικρὰς καλύβας καὶ μικρὰ περιφράγματα, ὅπου ἐγκλείουσιν ὅσους ἰχθῦς συλλαμβάνουσι, καὶ δὲν τοὺς πωλοῦσιν ἀμέσως. Ἰδίως εἰς τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινοῦ τοῦτο εἶνε ἀδύνατον, διότι ὁ ποταμὸς συχνὰ πλημμυρεῖ καὶ παρασύρει καὶ καλύβας καὶ ἰχθυοτροφεῖα.

Εἶνε ὡς εἴπομεν οἱ ἰχθῦς τῆς Πρασιάδος οἱ καλλίτεροι ὅλων τῶν λιμνῶν, ἐξαιρέσει εἰδῶν τινων, ἅτινα εὑρίσκονται εἰς τὰς λίμνας Ἀχρίδος καὶ Καστορίας. Ἀγορασταὶ ἀπὸ τὰ πέριξ ἔρχονται καθ' ἑκάστην. Τοὺς μεταφέρουσι δὲ μέχρι Μητροβίτζης καὶ Θεσσαλονίκης καὶ εἰς ὁμοίας ἀποστάσεις καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἀπὸ πρωΐας καταφθάνουσι καΐκια μετ' ἰχθύων, τοὺς ὁποίους μεταφέρουσιν ἀμέσως εἰς κοφίνους καὶ τοὺς ζυγίζουσι· πωλοῦνται δὲ διὰ δημοπρασίας, ἀφοῦ πρότερον ἀφαιρεθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνοικιαστοῦ 20 τοῖς 100, ὅπερ λαμβάνει ἢ ἐκ τοῦ ἀγοραστοῦ εἰς χρήματα ἢ ἐκ τοῦ πωλητοῦ εἰς εἶδος. Ἀνήκει δὲ καὶ αὕτη εἰς τὰς ἰδιαιτέρας τοῦ Σουλτάνου κτήσεις.

Ἑβδομήκοντα καὶ πλέον καΐκια ἐξυπηρετοῦσι τὴν ἀγορὰν ταύτην, τὰ ὁποῖα καταφθάνουσι τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρις ἑσπέρας καὶ μετακομίζουσιν ἐκ τῶν ἰχθυοτροφείων ὅλον τὸ ἀναγκαῖον ποσόν, ὅπερ κατὰ τὴν ζήτησιν ἀναβαίνει ἀπὸ 3—5 χιλιάδων ὀκάδων καθ' ἑκάστην. Τὰ ἰχθυοτροφεῖα εἶνε εἰς θέσιν πάντοτε νὰ δώσωσιν ἕκαστον ἀνὰ χιλίας ὀκάδας· τοσαύτη ἀφθονία ἰχθύων ὑπάρχει.

Εἴδη ἰχθύων ἡ Πρασιὰς ἔχει πολλά, ἀριθμούμενα εἰς ἐννέα περίπου. Τὰ μεγαλείτερα εἶνε δύο· οἱ Γουλιανοὶ (Σόμ, ἐκεῖ καλούμενοι, $^1/_2$ ὀκ. μέχρι 40) καὶ τὰ Γρεβάδια (Κρὰπ $^1/_2$—12 ὀκ.) Ταῦτα εἶνε πολὺ ὀλίγα καὶ μόλις εὑρίσκονται 10/₀₀ ἐπὶ τῆς ὅλης ἁλιείας. Τὰ πολυπληθέστερα ὅμως καὶ τὰ καλλίτερα εἶνε τὰ Πρακιὰ ἢ Περκιὰ καὶ αἱ Πλατίτσες, Πλατάνια ἢ Λευκόψαρα, ἀλλοῦ καλούμενα. Τὸ βάρος τούτων φθάνει εἰς μίαν ὀκᾶν τὰ πρῶτα καὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν τὰ δεύτερα. Τὰ δὲ ἄλλα εἶνε πολὺ μικρὰ καὶ ὀλίγιστα ἁλιεύονται.

Ἀφοῦ περιεγράψαμεν, ὅπως ἠδυνήθημεν, τὴν Πρασιάδα καὶ τὰ κατ'

αὐτήν, δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι, καὶ ὁ Ἡρόδοτος περὶ αὐτῶν λέγει (Βιβλ. Ε' 16).

«Οἱ δὲ κατοικοῦντες περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος καὶ Δόβηρες καὶ Ἀγριᾶνες καὶ Ὀδόμαντοι καὶ οἱ περὶ τὴν Πρασιάδα λίμνην ποτὲ δὲν ἐκυριεύθησαν ἀπὸ τὸν Μεγάβαζον. Ἐπεχείρησε δὲ νὰ κυριεύσῃ καὶ τοὺς κατοικουμένους ἐντὸς τῆς λίμνης, τῶν ὁποίων αἱ κατοικίαι εἶνε τοιαῦται.

«Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λίμνης στήνουσι σταυροὺς ὑψηλοὺς καὶ ἐπάνω αὐτῶν ζευγνύουσι σανίδας ἔχοντες ὡς εἴσοδον στενὴν ἀπὸ τὴν ξηρὰν διὰ γεφύρας. Αὐτοὺς δὲ τοὺς σταυροὺς τοὺς ὑποστηρίζοντας τὰς σανίδας ἔστηναν κατ' ἀρχὰς κοινῶς ὅλοι οἱ πολῖται, μετὰ ταῦτα ὅμως τοὺς στήνουσιν ἀκολουθοῦντες νόμον τινὰ τοιοῦτον· ὁσάκις νυμφεύεταί τις (λαμβάνει δὲ ἕκαστος πολλὰς γυναῖκας) φέρων ἀπὸ τὸ ὄρος τὸ καλούμενον Ὄρβηλον τρεῖς σταυροὺς τοὺς στήνει ὑποκάτω, κατοικοῦσι δὲ τοιουτοτρόπως. Ἕκαστος ἔχει ἐπὶ τῶν σανίδων τούτων καλύβην, εἰς τὴν ὁποίαν ζῇ, καὶ θύραν καταπακτήν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὰς σανίδας κατέρχεται εἰς τὴν λίμνην. Τὰ δὲ μικρὰ παιδία τὰ δένουσι μὲ σχοινίον ἀπὸ τὸν πόδα φοβούμενοι μὴ κατακυλισθῶσι. Ἀντὶ χόρτου εἰς τοὺς ἵππους καὶ τὰ ὑποζύγια δίδουσιν ἰχθῦς· ἔχουσι δὲ τόσον πλῆθος, ὥστε ὅταν σηκώσῃ τις τὴν καταπακτὴν θύραν, ἀφίνει μὲ σχοινίον εἰς τὴν λίμνην κόφινον κενὸν καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν τὸν ἀνασύρει πλήρη ἰχθύων, τοὺς ὁποίους ὀνομάζουσι πάπρακας καὶ τίλωνας.»

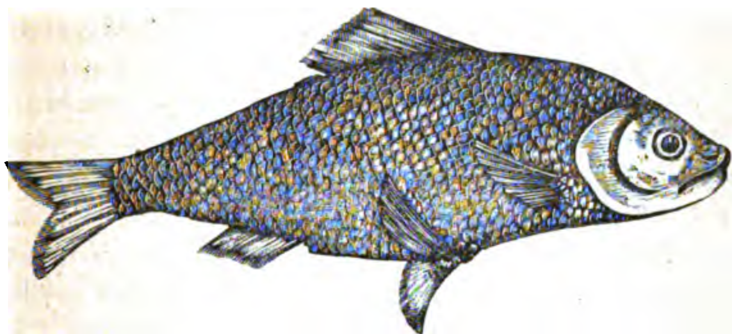
Ἐὰν ἐπανήρχετο εἰς τὴν ζωὴν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἐπανελάμβανε τὴν περιγραφὴν τῆς Πρασιάδος του, ὕστερον ἀπὸ τόσους αἰῶνας, δὲν ἠξεύρω ἂν θὰ ἔκαμνεν ἄλλην τῆς προηγουμένης περιγραφήν.

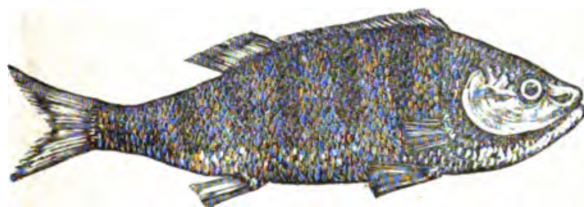
Τόση δὲ πληθὺς ἰχθύων ὑπῆρχεν, ὥστε δι' αὐτῶν ἔτρεφον καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὰ ὑποζύγια. Τὴν τοιαύτην τοῦ Ἡροδότου πληροφορίαν ἐθεώρουν καὶ θεωροῦσιν ἴσως ἀκόμη ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας διέσωσε περὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων λαῶν κατὰ χιλιάδας ἐτῶν προϋπαρξάντων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξακρίβωσις εἶνε δυσχερὴς ἢ ἀδύνατος· καὶ ὅμως ἐπιστήμων στρατιωτικὸς κτηνίατρος (ὁ κ. Πιλάβιος) μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι καὶ οἱ ἵπποι καὶ ἄλλα ζῷα συνηθίζουσιν εὐκολώτατα εἰς τοιαύτην τροφὴν καὶ καλῶς μάλιστα τρέφονται· ἐγὼ δὲ αὐτὸς εἶδον ἐν Δοϊράνῃ κριὸν νὰ τρώγῃ λαιμάργως νωποὺς ἰχθῦς. Τὸ αὐτὸ δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ εἰς τὰς περιαγομένας ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν αἶγας.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει δύο εἴδη ἰχθύων τοὺς Πάπρακας καὶ Τίλωνας.

Ἡ λίμνη, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ἔχει καὶ ἄλλα εἴδη, ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος νομίζω ὅτι ἀναφέρει τὰ κυριώτερα καὶ τὰ πρωτεύοντα κατά

τε τὴν ποσότητα καὶ τὸ μέσον μέγεθος. Ἐὰν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπὶ τόπου εὑρισκόμενός τις παρατηρήσῃ τοὺς ἐκ τῆς λίμνης ἐξαγομένους ἰχθῦς, δὲν θὰ ἴδῃ ἄλλους τούτων· ἐπὶ ἑκατὸν λ. χ. κοφίνων αἱ 90 εἶνε Περκιὰ καὶ Πλατίτσες καὶ 10 μόλις ἐκ τῶν ἄλλων εἰδῶν, ἐξ ὧν τὸ πλεῖστον Γρεβάδια. Τοιαύτη ὑπάρχει μεταξύ των διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ ποσόν.

Περκιὰ ἢ Πρακιά.

Περκιὰ ἢ Πρακιὰ εἶνε αὐτοὶ οἱ τοῦ Ἡροδότου Πάπρακες καὶ ἐφύλαξαν μέχρις ἡμῶν τὸ ὄνομα· εἶνε σχεδὸν ἴδιον τῆς Πρασιάδος εἶδος, διότι οἱ τῶν ἄλλων λιμνῶν πολὺ διαφέρουσι καὶ κατὰ τὸ χρῶμα καὶ κατὰ τὴν ποιότητα, καὶ οὐδεμία ἄλλη λίμνη παράγει ὅσους αὕτη. Εἶνε κοντὰ καὶ ὀλίγον πλατέα καὶ ὁμοιάζουσι κατά τι εἰς τὸ χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὰ θαλάσσια Μελανούρια, ἔχουσι δὲ ραβδώσεις κανονικὰς ἀπὸ τῆς ράχεως εἰς τὴν κοιλίαν, ἥτις εἶνε ὑπόλευκος· αἱ ραβδώσεις εἶνε βαθύτεραι καὶ καταλήγουσιν εἰς τὸ φαιόν.

Τὸ ὄνομα Τίλων δὲν διεσώθη εἰς καμμίαν ἐν Μακεδονίᾳ λίμνην, ἀπαντᾶται ὅμως τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς ἓν εἶδος τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Τιλιανὸς καὶ εἶνε ὁμοιότατον πρὸς ἕτερον εἶδος τῆς Πρασιάδος, τὸ καλούμενον Πλατίτσες, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰς ἄλλας λίμνας λέγονται Λευκόψαρα. Εἶνε ταῦτα πλατέα τὸ σχῆμα,

ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, ὡραῖα τὴν θέαν, ἡ δὲ ράχις των εἶνε βαθέως κεχρωματισμένη, κυανοειδὴς καὶ ἀπολήγει εἰς λευκὸν πρὸς τὴν κοιλίαν. Τὰ πτερύγια καὶ ἡ οὐρά του εἶνε ἐρυθρὰ καὶ μάλιστα τὰ τῆς κοιλίας, ἔχουσι δὲ πολλὰς ἀκάνθας.

Τὰ ἰχθυοτροφεῖα κρατοῦσι κλειστὰ μέχρι τῆς πρώτης Μαρτίου, ὁπότε ὑποχρεωτικῶς ἀνοίγουσι τὰ διβάρια καὶ οἱ ἰχθῦς ἐξέρχονται καὶ μένουσιν ἐλεύθεροι μέχρις Ὀκτωβρίου, ὁπότε ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἴδια.

Μεταξὺ τῆς λίμνης Πρασιάδος (Δοϊράνης) καὶ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ κεῖται τὸ ὄρος Τασλὶ-Δάγ (Πετροβοῦνι), ὅπερ ἀποτόμως μὲν ὑπεράνω τῆς λίμνης ὑψούμενον, ἠρέμα δὲ ταπεινούμενον πρὸς τὸν Ἀξιόν, εἶνε πετρῶδες καὶ δυσδιάβατον καὶ ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν τοῦ Δυσώρου δειράδα πρὸς δυσμάς. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς φέρεται χαράδρα, τῆς ὁποίας τὰ νερὰ συμβάλλουσι τῷ ἐκ τῆς λίμνης ἐκρέοντι ποταμίῳ πρὸ τοῦ χωρίου Δοβρόφτσα παρὰ τὴν γέφυραν. Ἄνω τῆς γεφύρας ταύτης καὶ ἀριστερᾷ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἥτις φέρει ἀπὸ Κιλινδὶρ εἰς Δοϊράνην, ὀνομάζεται Στὰ Μαδέμια, ὅπου καὶ σήμερον ἀκόμη φαίνονται λείψανα ἀρχαίων μεταλλείων.

Ὁδὸς ὀρεινὴ καὶ ἀνωφερὴς φέρει ἀπὸ τῆς λίμνης εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀξιοῦ. Ὁδεύων τις πρὸς δυσμὰς μετὰ μιᾶς ὥρας ἄνοδον διέρχεται τὴν χαράδραν εἰς τὴν θέσιν Ἐκι-τσιεσμὲ (δύο βρύσες) καὶ ἀφίνει ἀριστερᾷ τὰ Μαδέμια· ἐντεῦθεν μετὰ δύο καὶ ἡμισείας ὡρῶν ὁμαλὴν κατωφέρειαν διὰ τοῦ ἐπικλινοῦς ὀροπεδίου Κεσισλὴ φέρει εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀξιοῦ (ἀπέναντι τοῦ νῦν Γεβγελῆ), ὅστις ἦτο τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τῆς τότε ἐπὶ Ἀμύντου Μακεδονίας. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη συντομωτέρα κατά τι διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἀτραπός, ἥτις φέρει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν Ἀξιόν, εἰς τὸ αὐτὸ περίπου σημεῖον.

Καταφανεστέρα θὰ καταστῇ ἡ ταυτότης τῶν περιγραφέντων τούτων μερῶν, ἐὰν πρὸς ταῦτα παραβάλωμεν καὶ τὸ σχετικὸν τοῦ Ἡροδότου χωρίον (Βιβ. Ε', 17)·

«Οἱ κυριευθέντες λοιπὸν Παίονες ἐφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ δὲ Μεγάβαζος, ἀφοῦ ὑπέταξε τοὺς Παίονας, πέμπει εἰς τὴν Μακεδονίαν ἑπτὰ Πέρσας, οἱ ὁποῖοι μετ' αὐτὸν ἦσαν οἱ σημαντικώτεροι εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐπέμποντο ἵνα ζητήσωσι γῆν καὶ ὕδωρ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Δαρείου. Εἶνε δὲ ἀπὸ τὴν Πρασιάδα λίμνην ἡ ὁδὸς λίαν σύντομος εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀμέσως μετὰ τὴν λίμνην ὑπάρχει μεταλλεῖον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰσόδημα ὁ Ἀλέξανδρος ἓν τάλαντον ἀργυροῦν καθ' ἑκάστην. Μετὰ τὰ μεταλλεῖα δὲ καθὼς περάσῃ τις τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον Δύσωρον, εὑρίσκεται εἰς τὴν Μακεδονίαν.»

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος θέτων τὴν Παιονίαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, δὲν ἀναφέρει κἂν λίμνην. Περιγράφων δὲ τὰ ὅρια τῆς Φυλλίδος λέγει ὅτι πρὸς δυσμὰς ἔχει τὸν Ἀγγίτην ποταμὸν καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὸν Στρυμόνα, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἀγγίτης χύνεται καὶ οὐχὶ τὴν λίμνην. Ἀναφέρων δὲ Μύρκινον τὴν Ἠδωνίδα θέτει αὐτὴν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Στρυμόνος καὶ οὐχὶ τῆς λίμνης. Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ἀνωνύμως αὐτὴν ὡς λίμνην καὶ ἀλλαχοῦ σαφῶς ὅτι ὁ Στρυμὼν ἄνωθεν τῆς γεφύρας σχηματίζει εὐρεῖαν λίμνην.

Ἐὰν λοιπὸν ἀπομακρύνωμεν ἐκ τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ τὴν Κερκινίτιδα καὶ τὴν Πρασιάδα, τὰ πάντα ἐξηγοῦνται καὶ τὰ κείμενα τοῦ Ἡροδότου εἶνε σαφέστατα καὶ ἀκριβέστατα· ἀποδεικνύεται δὲ καὶ ἐνταῦθα ὅτι ὁ Ἡρόδοτος κάλλιστα ἐγνώριζε τοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους περιέγραψε καὶ μάλιστα δὲν θὰ ἔλεγε περισσότερα ἐὰν σήμερον τὰ ἔγραφεν.

Ὁ Ἀρριανὸς θέτων τὴν Κερκινίτιδα ἢ μετατοπίζων αὐτὴν εἰς τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινοῦ, περιέπεσε βεβαίως εἰς πλάνην καὶ ἐξέλαβε τὴν ἀνώνυμον ὡς τὴν Κερκινίτιδα.

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν δι᾽ ἐκείνους ἐκ τῶν νεωτέρων, οἵτινες ἐπὶ τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινοῦ, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης, θέτουσι καὶ τὴν Πρασιάδα λίμνην ; Οἱ πρῶτοι περὶ τούτων γράψαντες βεβαίως παρεννόησαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἀπεπλανήθησαν εἰς τὰς κρίσεις των, οἱ δὲ μετὰ ταῦτα ἀνεξετάστως ἀπεδέχθησαν τὰς ἐσφαλμένας ἐκείνων γνώμας καὶ δὲν ὤκνησαν νὰ μετατοπίσωσιν ὄρη λίμνας, ποταμούς, πόλεις, ἔθνη ὁλόκληρα καὶ θαλάσσας ἀκόμη καὶ φέρωσιν ἀδικαιολόγητον ἀναστάτωσιν, ἐπιπολαίως ἄγνοιαν τῷ Ἡροδότῳ καταλογίζοντες, ἵνα ἁπλῶς ὑποστηρίζωσι γνώμην τὴν ὁποίαν ἐκ προκαταλήψεως ἀπεδέχθησαν καὶ οὐδέποτε ἔλαβον τὸν κόπον ἐπὶ τόπου νὰ ἐξετάσωσι.

Μ. Χρυσοχόος

ΦΙΛΤΡΑ, ΕΠΩΔΑΙ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΕΙΑΙ

(Ἐξ ἀνεκδότου πραγματείας περὶ τῶν «Ἑλληνίδων Ἑταιρῶν)

Μία τὰ μάλιστα περίεργος καὶ ἐνδιαφέρουσα ὄψις τοῦ ἑταιρικοῦ βίου εἶνε ἀναμφιβόλως καὶ ἡ πίστις καὶ ἐνασχόλησις τῶν γυναικῶν τούτων περὶ τὰ φίλτρα καὶ τὰς ἐπῳδάς, δι᾽ ὧν ἐπειρῶντο νὰ κατακτήσωσι τὸν ἐραστὴν ἤ, τὸ συνηθέστερον, νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τοὺς ἐγκαταλειφθέν-

τας κόλπους των τὸν προδώσαντα τὴν πίστιν καὶ ἀρνηθέντα τοὺς ὅρκους ἐνίσκον.

Ἐτέλουν δὲ τὰς μαγείας ἢ φαρμακείας ταύτας, ἤτοι αὐταὶ αἱ ἑταῖραι, καὶ μάλιστα αἱ πρεσβύτεραι, ἢ κατέφευγον εἰς τὰς καλουμένας φαρμακευτρίας ἢ φαρμακίδας, περίεργα καὶ ἀγυρτικὰ γραίδια, περὶ ὧν ἐλέγοντο καὶ ἐπιστεύοντο θαυμάσιά τινα, οἷον ὅτι κατῆγον τὴν σελήνην, ὅτι ἐπέτοντο τὴν νύκτα κτλ. καὶ αἵτινες ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐτρύγων τὰς ἀτυχεῖς ἐρωτολήπτους.

Ὡς δειναὶ φαρμακεύτριαι ἐφημίζοντο αἱ Σῦραι, καὶ μάλιστα αἱ Θεσσαλαί, ἡ δὲ Μήδεια ἡ τρομερὰ μάγισσα, ἡ ὁποία ἔδρασε κυρίως ἐν Ἰωλκῷ, ἐθεωρεῖτο μετὰ τῆς Κίρκης καὶ τῆς Ἑκάτης ἡ προστάτις τῶν μαγισσῶν καὶ τῆς μαγείας· ἐπίσης καὶ τὰ βότανα ἢ ἄλλα ἀντικείμενα, χρησιμεύοντα ὡς φίλτρα, ἐκαλοῦντο ἐνίοτε **βοτάναι τῆς Ἰωλκοῦ**.

Αἱ φαρμακεῖαι ἐτελοῦντο τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς Σελήνης, ἣν καὶ ἐπεκαλοῦντο αἱ μάγισσαι ὡς Σελήνην ἢ ὡς Ἄρτεμιν ἢ ὡς Ἑκάτην· ἂν δὲ κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς φαρμακείας ἠκούοντο ὠρυόμενοι οἱ κύνες τῆς πόλεως, ἐθεωρεῖτο τοῦτο εὐοίωνον εἰς ἐπιτυχίαν, διότι ἐπιστεύετο ὅτι ἡ Ἑκάτη ἀνερχομένη ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἐκ τῶν τάφων περιήρχετο τὰς τριόδους, οἱ δὲ κύνες βλέποντες αὐτὴν ὑλάκτουν ἐκ σεβασμοῦ καὶ τρόμου· ἐκρότουν δὲ τότε αἱ μάγισσαι πρὸς τιμήν της χάλκινα σκεύη καὶ τὴν ἐπεκαλοῦντο θερμότερον. Θεστυλί, λέγει παρὰ Θεοκρίτῳ [1] ἡ φαρμακεύτρια πρὸς τὴν θεράπαιναν :

Θεστυλί, ταὶ κύνες ἄμιν ἀνὰ πόλιν ὠρύονται
ἁ Θεὸς ἐν τριόδοισι· τὸ χάλκεον ὡς τάχος ἄχει.

Ὡς φίλτρα ἐχρησίμευον πολλὰ καὶ ποικίλα ἀντικείμενα, ποικίλαι δ' ἦσαν καὶ αἱ χρήσεις αὐτῶν ἀνάλογοι μὲ τὴν περίστασιν καὶ τὴν δεινότητα τῆς φαρμακίδος. Τὰ συνηθέστερα φίλτρα ἦσαν μαγικαὶ βοτάναι, ἡ δάφνη, ἡ κυπάρισσος, ἡ ἀγρία συκῆ, δρεπόμεναι τὴν νύκτα εἰς τὰ νεκροταφεῖα, ἢ τὰ πίτυρα, τὰ ἄλφιτα, τὸ ἱππομανές, ἡ ἴυγξ, ἡ δαγύς, ὁ ρόμβος, ᾠὰ καὶ πτερὰ γλαυκὸς βαμμένα δι' αἵματος βατράχου, ὀστοῦν ἀφαιρεθὲν ἀπὸ τὸ στόμα πεινώσης κυνός, σαύρα τριμμένη εἰς κόνιν καὶ ἀναλελυμένη, ὀστᾶ νεκρῶν ἐξορυττόμενα τὴν νύκτα διὰ τῶν ὀνύχων [2] καὶ ἀποσπώμενα διὰ τῶν ὀδόντων, μαῦρον ἔριον προβάτου [3], ρύγχος λύκου, ὀδόντες ὄφεως [4], καὶ εἴτι ἄλλο.

Τὸ ἱππομανὲς ἦτο φυτὸν φυόμενον κυρίως ἐν Ἀρκαδίᾳ τὸ ὁποῖον

[1] Θεοκρίτου II. 30. [2] Ὁρατ. Ἐπῳδ. V.
[3] Θεόκρ. ἀνωτ. [4] Ὁρατ. Σατυρ. 1. VIII.

τρώγων ὁ ἵππος ἢ ὁ πῶλος ἐμαίνετο εἰς ἀπόλαυσιν τῆς θηλείας. Ἱππομανὲς δ' ἐκαλεῖτο ἐπίσης, καὶ ἐθεωρεῖτο φίλτρον ἰσχυρότατον, κρεατῶδές τι ἔκφυμα τοῦ μετώπου τοῦ ἀρτιγεννήτου πώλου, τὸ ὁποῖον ἔτρωγεν, ὡς ἐπιστεύετο, ἡ μήτηρ φορβάς, ἐπεζήτουν δὲ μετὰ μανίας αἱ φαρμακεύτριαι. Ἡ ἴυγξ εἶνε τὸ χαριτωμένον καὶ φιλάρεσκον πτηνάριον τὸ σήμερον καλούμενον σεισοπυγίς, σουσουράδα ἢ κωλοσοῦσα· ἐθεωρεῖτο ἀναπόσπαστον βοήθημα οὐ μόνον πάσης φαρμακίδος, ἀλλὰ καὶ πάσης ἑταίρας ἢ φιλαρέσκου γυναικὸς καταφευγούσης εἰς μαγείας, ἵνα ἑλκύσῃ τὸν ἐρώμενον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωκράτης ὁμιλῶν πρὸς τὴν Θεοδότην [1] χαριεντίζεται ὅτι διὰ τῆς ἴυγγος ἑλκύει καὶ δελεάζει τοὺς νεανίσκους ἑταίρους του· ἡ ἴυγξ ζῶσα ἢ νεκρὰ ἐτίθετο περὶ τὸν ῥόμβον καὶ συνεστρέφετο μετ' αὐτοῦ διαρκούσης τῆς φαρμακείας, ἐνῷ ἡ μάγισσα ἢ ἡ ἑταίρα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπανελάμβανεν·

Ἴυγξ, ἕλκε μου ἐκεῖνον πρὸς τὸν οἶκόν μου τὸν ἄνδρα·

ὁ δὲ ῥόμβος ἦτο κυκλοτερὲς ὄργανον ξύλινον καὶ χάλκινον, ὅμοιον πρὸς τὸν σημερινὸν σβοῦρον, καὶ τὸ ὁποῖον περιστρεφόμενον ἀπέδιδέ τινα ἦχον, βαρὺν μέν, ἐὰν ἐστρέφετο βραδέως, ὀξὺν δέ, ἐὰν ταχύτερον· τὸν ῥόμβον ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν αἱ φαρμακίδες πάντοτε ἐντὸς τοῦ κόλπου των[2]. Ἡ δαγὺς ἦτο κηρίνη πλαγγὼν παριστῶσα τὸν ἐρώμενον καὶ ὑποβαλλομένη εἰς διάφορα βασανιστήρια. Ἐνίοτε ἐγίνετο χρῆσις δύο [3] πλαγγόνων, τῆς μιᾶς κηρίνης τῆς δ' ἄλλης ἐξ ἐρίου· ἡ κηρίνη ἐτίθετο γονυπετὴς πρὸ τῆς ἄλλης, ἐβασανίζετο δ' ὑπ' αὐτῆς πολυτρόπως καὶ ἐπὶ τέλους διεσπᾶτο καὶ ἀνεδύετο, ἐπᾳδούσης τῆς φαρμακίδος:

Οὕτω καὶ ἡ σάρξ του νὰ λυθῇ ἀπὸ τὸν ἔρωτα.

Ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἡ χρῆσις τῆς κηρίνης πλαγγόνος, ὅπως καὶ ἄλλων φίλτρων καὶ μαγγανευμάτων, σώζεται καὶ σήμερον παρὰ τοῖς μάγοις καὶ ταῖς μαγίσσαις.

Πλὴν τῶν ἀβλαβῶν τούτων φίλτρων, αἱ δεινότεραι τῶν φαρμακίδων μετεχειρίζοντο καί τινα ἀπαισιώτερα καὶ ἀληθῶς κακοῦργα μέσα.

Τοιοῦτον λ. χ. εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ Ὁρατίου περιγραφόμενον ἐγκληματικὸν φίλτρον τῆς Κανιδίας· ἡ βδελυρὰ φαρμακίς, ἡ ὁποία εἶχε καὶ ἀξιώσεις ἔρωτος, βοηθουμένη ἀπὸ τὰς δύο συντρόφους της ἔστησε πρῶτον τὸν λέβητα, τὸ ἀπαραίτητον αὐτὸ ὄργανον πάσης μαγείας, καθ' ὅλους τοὺς τόπους καὶ τοὺς αἰῶνας· κατόπιν προήγαγον μικρὸν καὶ ἁπαλὸν παιδάριον, τὸ ὁποῖον εἶχον κλέψῃ· τὸ ἐγύμνωσαν καὶ χωρὶς νὰ

[1] Ξενοφ. Ἀπέμνημον. [2] Λουκιανοῦ. Ἑταιρ. διαλογ.

[3] Ὁρατ. σατύρ. ἀνωτ.

λυπηθῶσι τὴν λευκὴν καὶ ἀθώαν σάρκα του, χωρὶς νὰ καμφθῶσιν ἀπὸ τὰς ἱκέτιδας φωνὰς καὶ τὰ παιδικά του βλέμματα, τὸν ἔθαψαν εἰς τὴν γῆν μέχρι τοῦ λαιμοῦ· εἰς τὴν θέσιν δὲ ταύτην ἔμελλε νὰ μείνῃ τὸ πτωχὸν πλάσμα μέχρις οὗ ἀποθάνῃ· ἐν τῷ μεταξύ, καὶ ἐνῷ ἐξηκολούθουν τὰς φαρμακείας των, παρέθετον πρὸ τῶν ἀπλήστων ὀφθαλμῶν του προκλητικὰ ἐδέσματα καὶ εὐώδη ποτά, τὰ ὁποῖα ἤλλασσον τρὶς τῆς ἡμέρας· τὸ παιδίον διττῶς οὕτω βασανιζόμενον ἐμαραίνετο καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέθνησκε. Ἀλλὰ πρὶν ξεψυχήσῃ, ἐνῷ προσήλου ἤδη τὰ τελευταῖα ἀπηλπισμένα βλέμματά του εἰς τὰ πρὸ αὐτοῦ ἐδέσματα, αἱ μέγαιραι ὥρμων τὸ ἐξέθαπτον τὸ διεμέλιζον καὶ ἀφήρουν τὸν μυαλόν του. Ὁ μυελὸς δ' οὗτος ἐθεωρεῖτο τρομερὸν καὶ ἄφυκτον φίλτρον, ἔχον τὴν δύναμιν νὰ σύρῃ τὸν ἐρώμενον εἰς τοὺς πόδας τῆς ἐρώσης, νὰ τὸν καθιστᾷ ταπεινὸν καὶ γελοῖον ἢ νὰ τὸν βασανίζῃ μέχρι θανάτου.

Ὑποθέτω ἐν τούτοις ὅτι τὸ φίλτρον καὶ ἡ περιγραφὴ αὕτη, ἂν δὲν εἶνε κακόνουν ἐπινόημα τοῦ ποιητοῦ, ἀποβλέπει μόνον τὰς Ῥωμαίας ἑταίρας καὶ φαρμακίδας. Ἐν Ἑλλάδι τὰ ἤθη ἦσαν πάντοτε ἡμερώτερα, ἁβρότερα δὲ καὶ τερπνότερα ἰδίᾳ τὰ τῶν ἑταιρῶν· τὰ δὲ φίλτρα των ἁπλούστερα καὶ ἀθωότεραι καὶ χαριέστεραι αἱ φαρμακεῖαί των.

Αἱ φαρμακεύτριαι [1] τοῦ Θεοκρίτου ἔστησαν καὶ αὐταὶ τὸν λέβητα ὑπὸ τὰς ὠχρὰς ἀκτῖνας τῆς Σελήνης· ὁ λέβης, πιθανώτατα, ἦτο πλήρης ὕδατος ἀνταναχλῶντος τὸν οὐρανὸν μὲ τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν σελήνην, ὁ φυσικὸς δ' αὐτὸς κατοπτρισμὸς ἐγέννησεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν ὅτι αἱ μάγισσαι κατῆγον τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα.

Τὸν λέβητα ἔστεψαν μὲ μαῦρον ἔριον προβάτου, **φοινικέῳ οἰὸς ἄωτῳ**, εὐχηθεῖσαι νὰ δεθῇ δι' αὐτοῦ καὶ ὁ ἐρώμενος, ὁ βαρὺς καὶ σκληρὸς Δέλφις, ποῦ ἐπὶ δώδεκα ἡμέρας δὲν ἐκτύπησε τὴν θύραν, δὲν ἠρώτησεν ἂν ζοῦν ἢ ἀπέθανον· ἐπικαλοῦνται κατόπιν τὴν Σελήνην καὶ τὴν χθονίαν Ἑκάτην τὴν τρομερὰν νὰ καταστήσῃ τὰ φίλτρα των ἰσχυρὰ ὡς τὰ τῆς Κίρκης καὶ τῆς Μηδείας· καὶ ἐνῷ ἡ φίλη ἢ ἡ θεράπαινα στρέφει διαρκῶς τὸν ρόμβον μὲ τὴν ἴυγγα ἐπικαλουμένη τὴν θελκτικήν της δύναμιν

ἴυγξ, ἕλκε τὸ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα

ἡ ἀτυχὴς ἐρῶσα ρίπτει κατὰ σειρὰν τὰ φίλτρα εἰς τὸν λέβητα ἢ ἐπιπάσσει εἰς τὸ πῦρ ἐπᾴδουσα

τὰ Δέλφιδος ὄστια πάσσω.

[1] Εἰδυλλ. II.

Πρῶτον τὰ ἄλφιτα, κατόπιν ἡ δάφνη καὶ τρίτον τὰ πίτυρα, τὰ ἄφυκτα καὶ πανίσχυρα,

τὰ καὶ τὸν ἀναιδῆ κινῆσαι κ' ἀδάμαντα·

καὶ ὅπως καίεται ἡ δάφνη καὶ κροτεῖ καὶ ἄναψεν ἐξαίφνης, καὶ ἡ σάρξ τοῦ Δέλφιδος θέλει καῇ ἐκ τῆς φλογὸς τοῦ ἔρωτος[1]· τήκεται κατόπιν ὁ κηρὸς ἵνα τακῇ κ' ἐκεῖνος ὑπὸ ἔρωτος, καὶ στρέφεται ὁ ρόμβος ὁ χαλκοῦς ὁ ἱερὸς τῆς Ἀφροδίτης ἵνα στρέφηται βαρυθυμῶν καὶ ὁ ἐρώμενος περὶ τὴν θύραν τῆς ἐρώσης· ἀκολουθοῦσι τρεῖς σπονδαὶ καὶ τὸ ἱππομανές, ἐκ τοῦ ὁποίου μαίνονται

καὶ πῶλοι ἂν ὤρεα καὶ θοαὶ ἵπποι·

κατόπιν τίλλεται καὶ καίεται κλωστὴν πρὸς κλωστὴν τεμάχιον ἐκ τῆς χλαίνης τοῦ Δέλφιδος, τὸ ὁποῖον ἔχασεν ἢ ἐλησμόνησέ ποτε εἰς τὸν οἶκόν της, ἐπικαλεῖται ὁ ἔρως καὶ ἡ ἴυγξ καὶ ἀναβάλλεται δι' αὔριον τὸ φίλτρον τῆς τριμμένης σαύρας, κακὸν ποτόν· ἡ δὲ θεράπαινα ἀναλαμβάνει ν' ἀλείψῃ διὰ φίλτρων τὸ κατώφλιον τοῦ Δέλφιδος πτύουσα καὶ ψιθυρίζουσα

τὰ Δέλφιδος ὄστια μάσσω.

Αὐτὴ εἶνε ἡ ἀπλοϊκὴ τῆς ἑλληνίδος φαρμακεία, ἣν ἀκολουθεῖ θερμὴ καὶ ἀφελὴς ἡ ἐξιστόρησις τοῦ ἔρωτός των, τοῦ κάλλους τοῦ ἀνδρός, τῆς πρώτης συνεντεύξεως καὶ τῆς πρώτης ἡδονῆς, καὶ τελειώνει μὲ ἀπειλὰς περὶ νέων κακῶν φαρμάκων καὶ ἀσπασμὸν πρὸς τὴν Σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τῆς ἡσύχου νυκτὸς τοὺς ὀπαδούς.

Μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω καέντων φίλτρων ἠριθμήθη καὶ τὸ κράσπεδον τῆς χλαίνης τοῦ Δέλφιδος, ἦτο καὶ τοῦτο ἀπαραίτητον: νὰ ἔχῃ δηλονότι ἡ φαρμακὶς πρᾶγμά τι ἀνῆκον εἰς τὸν ἐρώμενον, οἷον ἔνδυμα ἢ ὑπόδημα ἢ καὶ τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς του, ἀκριβῶς ὅπως αἱ σημεριναὶ μάγισσαι ἀπαιτοῦσι τὰ καλούμενα σημάδια, τρίχας ἢ κομμένα νύχια ἢ τὸ ὑποκάμισον κτλ. τοῦ μαγευομένου· φαίνεται δ' ὅμως ὅτι τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἠδύνατο ἐνίοτε ν' ἀναπληρώσῃ ἡ δαγύς. Προχειροτέρας καὶ κοινοτέρας συνεπῶς φαρμακείας τὴν περιγραφὴν μᾶς διέσωσεν ὁ Λουκιανός.

Ἡ φαρμακὶς εἶνε Σύρα τὸ γένος, γραῖα μέν, ἀλλ' ὠμὴ ἀκόμη καὶ συμπαγής, μέτριον δ' ἀπαιτοῦσα τὸ τίμημα τῶν ἐπῳδῶν της ἀφύκτων

[1] Ἡ ἔκφρασις ὑπενθυμίζει νεώτερά τινα μάγια· ἡ ἐρῶσα προμηθεύεται ζωντανὰ μικρὰ ἰχθύδια, τὰ ὁποῖα ἀργοκαίει εἰς τὸ πῦρ ἀσπαίροντα, ἐπᾴδουσα ἑκάστοτε·

καίει καίει τὸ ψαράκι καὶ σπαρτάρει
ἔτσι νὰ σπαρτάρῃ καὶ γιὰ μένα τὸ κορμάκι του.

ἄλλως τε καὶ ἀλανθάστων. Αὐτὴ ἀντὶ μιᾶς δραχμῆς καὶ ἄρτου ἐπανήγαγε μετὰ τέσσαρας ὅλους μῆνας εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐγκαταλειφθείσης Βακχίδος τὸν ἀδίκως χαλεπαίνοντα καὶ ξενοκοιμώμενον Φανίαν τὸν ἐραστήν της.

Ἡ Σύρα ἀντὶ λέβητος ἐχρειάσθη κρατῆρα εὐμεγέθη, ἀντὶ δὲ ὕδατος οἶνον γλυκὺν καὶ μαγικόν, ἐξ οὗ ἐπετρέπετο μόνον αὐτὴ νὰ πίνῃ, πλὴν τούτων ἐχρειάσθη ἅλας καὶ θεῖον καὶ δᾷδα, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἑπτὰ μεγάλους ὀβολούς, τὸ ἰσχυρότατον τῶν φίλτρων. Τότε ἐκρέμασεν ἀπὸ πασσάλου τὰ σημάδια καὶ τὰ ὑπεθυμίασε διὰ τοῦ θείου σπείρουσα τὸ ἅλας εἰς τὸ πῦρ καὶ μνημονεύουσα ἀμφοτέρων τὰ ὀνόματα, τῆς ἑταίρας δηλονότι καὶ τοῦ ἐρωμένου. Βακχὶς καὶ Φανίας ἢ Πάμφιλος καὶ Μύρτιον· ἐξήγαγε κατόπιν ἐκ τοῦ κόλπου της τὸν ρόμβον καὶ τὸν ἔστρεφε ψιθυρίζουσα τὴν ἐπῳδήν της τὴν πανίσχυρον. Καὶ τέλος πληρωθεῖσα καὶ ἀποπέμπουσα τὴν ἑταίραν, ἐδίδαξεν αὐτὴν ἰσχυρὸν κατὰ τῆς ἀντιπάλου μίσηθρον. Τὸ μίσηθρον τοῦτο, τουτέστι μέσον ἵνα ὁ ἐρώμενος μισήσῃ τὴν ἀντίζηλον, σῳζόμενον, νομίζω, μέχρι σήμερον εἶνε τὸ ἑξῆς:

Ἡ ἀτυχοῦσα ἑταίρα παρεφύλαττε περιπατοῦσαν τὴν ἀντίζηλον καὶ παρετήρει, χωρὶς νὰ φαίνεται, τὰ ἐπὶ τοῦ χώματος [1] ἴχνη τῶν ποδῶν της, μόλις δ' ἐκείνη παρήρχετο, σπεύδουσα κατεπάτει καὶ ἠμαύρου διὰ τῶν ἰδίων ποδῶν τὰ ἴχνη ταῦτα, ἐπιβαίνουσα διὰ μὲν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς εἰς τὸ ἀριστερὸν ἴχνος, διὰ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ εἰς τὸ δεξιὸν καὶ ἐπιλέγουσα·

Ἐπιβέβηκά σοι καὶ ὑπεράνω εἰμί.

Αὗται καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἦσαν αἱ φαρμακεῖαι, αὐτὰ δὲ καὶ τὰ φίλτρα. Τί δ' ὅμως ἦσαν αἱ ἐπῳδαί;

Ἐκτὸς τῶν μικρῶν νύξεων τοῦ Θεοκρίτου, ἐν αἷς εἶνε κατάδηλος καὶ ἡ σφραγὶς τοῦ ποιητοῦ, παράδειγμα ἐπῳδῆς προερχομένης ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ λαοῦ, καθόσον γνωρίζω, οὐδὲν σῴζεται· ὁ Λουκιανὸς ἀρκεῖται μνημονεύων ὅτι αἱ ἐπῳδαὶ συνέκειντο ἀπὸ βαρβαρικὰ καὶ φρικώδη ὀνόματα, καὶ ὅτι ἀπηγγέλλοντο ἐπιτρόχῳ τῇ γλώσσῃ. Ἀλλ' αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ εἴδησις καὶ ἡ ἀναλογία πρὸς τὰ σημερινὰ ξόρκια καὶ γητέμματα μᾶς ἐξηγεῖ τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἴχνους ἐπῳδῆς.

[1] Καὶ σήμερον τὸ χῶμα τοῦτο τῶν πατημάτων τηρούμενον καὶ λαμβανόμενον διὰ τῆς παλάμης τῆς ἀντιζήλου χρησιμεύει ὡς *σημάδι* πρὸς *κάμωμα*, ἤτοι φαρμακείαν.

Ἡ φύσις ἀληθῶς τῶν τοιούτων ποιημάτων ἀπαιτεῖ νὰ εἶνε ἀκατάληπτα καὶ ἠχηρὰ ἵνα πτοῶσι καὶ ἐπιβάλλωνται περισσότερον· λέξεις ἄσχετοι καὶ ἄνευ ἐννοίας πολλάκις τίθενται παραλλήλως μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ ἠχοῦσιν ὁμοίως, παραλλάσσουσαι συνήθως κατὰ ἓν σύμφωνον, ρ ἢ τ, π ἢ μ. Αἱ καταλήξεις διαστρέφονται, νέαι λέξεις μεγαλόφωνοι δημιουργοῦνται καὶ συντίθενται, ἀνακυκῶνται τῶν ἁγίων καὶ τῶν δαιμόνων τὰ ὀνόματα, μεταφέρονται ἀπὸ ἑνὸς εἰς ἄλλο φράσεις ἀσυμβίβαστοι, διακοπτόμεναι συχνὰ ἀπὸ χασμήματα, πτυσίματα ἢ σταυροκοπήματα, καὶ ὅλα αὐτὰ παραδίδονται προφορικῶς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀπροσέκτων στρεβλούμενα καὶ ταραττόμενα καὶ ἀληθῶς εἰς φρίκην καὶ βαρβαρισμὸν ἀπολήγοντα. Καὶ ταῦτα μὲν εἶνε τὰ περὶ τοῦ ζητήματος ἱστορικώτερα, πλὴν δ' ὅμως τούτων πλεῖστα ἀναφέρονται ἀπίθανα καὶ τερατώδη, μεταμορφώσεις μάλιστα μαγικαί, θαυμάσιαι, ἀνάλογοι πρὸς τὰς μαγείας τῶν παραμυθίων, μαρτυροῦσαι δ' ἁπλῶς τὴν φαντασίαν καὶ εὐπιστίαν τοῦ λαοῦ· ἄλλος μετεμορφώθη εἰς φυτὸν καὶ ἄλλη διὰ φαρμάκων, εἰς κόρακα, ἵνα πετάξῃ πρὸς τὸν ἐραστήν, καὶ ὁ πτωχὸς ὁ Λούκιος εἰς ὄνον, πειραματιζόμενος, καὶ εἶδε καὶ ἔπαθε καὶ ἔδρασε πάμπολλα.

Ἀλλ' ἡ ἐξέτασις πάντων τούτων ἀνήκει εἰς εἰδικὴν πραγματείαν, τὸ δὲ θέμα μου ἐνδιαφέρει μόνον ἡ πίστις ἡ βαθεῖα, ἣν αἱ ἑταῖραι ἔτρεφον πρὸς τὰ φίλτρα καὶ τὰς φαρμακείας, καὶ ἡ ἐπίδρασις ἣν αὕτη ἤσκει εἰς τὰς πράξεις, τὰς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματά των, οἵαν ἀκριβῶς εἰς τὰς σημερινὰς συναδέλφους των ἀσκεῖ ἡ πίστις πρὸς τὰ ξόρκια τὰ γητέμματα καὶ τὰ καμώματα.

Μετὰ θέρμης ἐπεζήτουν τὴν καλλιτέραν φαρμακίδα δαπανῶσαι πρὸς τοῦτο ὅ,τι εἶχον μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν κοσμημάτων των· συχνὰ διεπληκτίζοντο μεταξύ των μὲ τὴν ἁπλῆν ὑπόνοιαν μαγείας, ἐτόλμων νυκτερινὰς ἐφόδους εἰς τὰ νεκροταφεῖα, καὶ ἀπέβαινον θύματα τῶν γραϊδίων, ὅσα ἐπηγγέλλοντο τὸν ἔρωτα διὰ φαρμάκων.

Ἀλλ' ὅμως αὐταὶ αἱ φαρμακίδες, ἀπόμαχοι ὡς τὰ πολλὰ ἑταῖραι, δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὰς μαγείας των, διότι μὴ ἀρκούμεναι εἰς τὴν δύναμιν τῶν φίλτρων των, ἀλλὰ δοξάζουσαι, ὅπως καὶ αἱ σημεριναὶ μάγισσαι καὶ ξορκολογίστραι, ὅτι

καλὰ ν' καὶ τ' ἅγια τοῦ Θεοῦ
καλὰ ν' καὶ τὰ ρεμέντια,

δὲν ἀπηξίουν νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν μεσολάβησιν τῶν φίλων καὶ ὁμηλίκων τοῦ ἐρωμένου, νὰ ἐπικαλῶνται δὲ μάλιστα τὴν συνδρομὴν

τῶν δούλων, τῶν οἰκοσίτων καὶ μυστικαποδόχων δούλων, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των, τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ νεαροῦ κυρίου των καὶ τῆς ἐξόχου πανουργίας των, πολλὰ ἔβλαπτον τὰς ἑταίρας, εἰς διαρκῆ καὶ ἄμεσον σχέσιν πρὸς αὐτὰς εὑρισκόμενοι. Αἱ σχέσεις αὗται τῶν ἑταιρῶν πρὸς τοὺς δούλους ἐξετάζονται ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ.

Ἐν Μεσολογγίῳ.

Α. Τραυλαντώνης.

ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΥΠΑΤΗΣ[1]

(ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ).

Ἀψευδὴς Νύμφη.—Ὁ τιτανώδης λόφος.—Ἀρλεκῖνοι.—Περιγραφὴ τῆς πηγῆς.— Τὰ λουτρὰ ἐν τῇ ἀρχαιότητι.—Ἡ οἰκία Χατζίσκου.—Ἡ Οἴτη μαστιζομένη ὑπὸ καταιγίδος. — Ὁ Ἡρακλῆς ἐπὶ τῆς Πυρᾶς καὶ εἶτα εἰς τὸν Ὄλυμπον.— Βίος ἀβίωτος.— Δωμάτια δημόσια καὶ ποντικοί.—Ὧραι λουτρῶν.— Εἴσοδος ἐν τῇ δεξαμενῇ· ἐντυπώσεις *λουτρατζῆ*.—*Ἄλαλος* ὁμιλῶν· θεραπευτικὴ ἰδιότης νέα πολύτιμος ἐφεύρεσις τῶν..... ἐνοικιαστῶν.— Ὁ *Βουλαντζὲ* ὑπηρέτης.— Τερπνὴ τοποθεσία.— Πλῆξις, μονοτονία, δυσθυμία.— Πενιχρὰ ἑσπερίς· Κῶτσος ὁ Καρπενήσιος, *τὸ Ὀδοιπορικόν του, τὸ τραγοῦδί του*.—Οἱ λεπροὶ τῆς Ὑπάτης, ἡ τρώγλη των, ὁ βίος των, οἱ ἔρωτές των.— Οἱ νέοι λουτῆρες.— Τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου καταστήματος, τὸ ἐκκλησιαστικὸν πραξικόπημα καὶ ἡ παράδοξος θυσία.—Ὑστερόγραφον.

X

Πρὸ πεντήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ὁ ἀείμνηστος Ξαβέριος Λάνδερερ ἐπιτοπίως μελετήσας καὶ ἐπιστημονικώτατα ἀναλύσας τὰ ἰαματικὰ λουτρὰ τῆς Ὑπάτης, ἔγραφε περὶ αὐτῶν ὅτι πολλοὶ πάσχοντες ἤθελον μεταβαίνει κατ' ἔτος πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς θεραπευτικῆς ταύτης ἀψευδοῦς Νύμφης καὶ ὀλίγιστοι ἤθελον ἐπιστρέψει χωρὶς νὰ ὑμνῶσιν εὐγνωμόνως τὸ δῶρον τοῦτο τῆς φύσεως[2]. Πρὸ ἑνὸς ἔτους περιηγούμενος τὴν Φθιώτιδα ἐπεσκέφθην τὴν «ἀψευδῆ ταύτην Νύμφην» ἣν ἐκθειάζουσι πάντες σχεδὸν οἱ λουσθέντες εἰς τὰ θαυματουργὰ αὐτῆς ὕδατα καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἐπείσθην, ὅτι πᾶν ὅ,τι γράφεται ἢ λέγεται περὶ τῶν λουτρῶν τούτων εἶνε ἀληθέστατον.

Ὁ τιτανώδης λόφος ἐφ' οὗ ἀραιῶς εἰσι πεφυτευμένα ὀλίγα τινὰ δένδρα καὶ ἀνεγείρονται οἰκήματα πρὸς χρῆσιν τῶν λουομένων, εἰς μεγάλην εὑρίσκεται ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περιθέουσαν αὐτὸν καταπράσινον πεδιάδα

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ «Παρνασσῷ» τὴν 15 Ἰανουαρίου 1893.

[2] Ξ. Λάνδερερ. Περὶ τῶν λουτρῶν τῆς Ὑπάτης, 1836.

καὶ πρὸς τὰ κατάφυτα χωρία τὰ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντα μετὰ ζηλευτῆς χάριτος. Εὐδιακρίτως βλέπει τις μακρόθεν τὸν λευκὸν ἐκεῖνον λόφον ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τὴν ὑψίκρημνον Οἴτην ἐπιβάλλουσαν καὶ μεγαλοπρεπῆ διήκουσαν μέχρι τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, οὗτινος μόλις φαίνεται ἡ ὑγρὰ κυανῆ ἐπιφάνεια.

Τρεῖς ἁμαξηλάται κυρίως ἔχουσι τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν λουτρῶν, τῇ συγκαταθέσει τῶν συναδέλφων των, μεταφέροντες ἑκάστην πρωΐαν τοὺς λουτρατζῆδες, ὡς καλοῦνται παραδόξως πως οἱ εἰς τὴν ἰαματικὴν πηγὴν ζητοῦντες θεραπείαν ἀσθενεῖς. Οἱ λοιποὶ ἁμαξηλάται τῆς Λαμίας ἐργάζονται μεταξὺ Λαμίας καὶ Στυλίδος ἢ μεταξὺ Λαμίας καὶ Καρπενησίου. Ἀναμεταξύ των ἔχει συναφθῆ ἄγραφον συμβόλαιον τηρούμενον ἀπαρεγκλίτως καὶ εὐσυνειδήτως. Πρέπει λοιπὸν νὰ ζητήσῃ τις ἢ τὸν ἀρειμάνιον φουστανελλοφόρον Ἠλιάν, ἀληθῆ τύπον Ῥουμελιώτου φοροῦντα ψάθαν γιγαντιαίων διαστάσεων, ἢ τὸν Κουτσόν, ὡς συνήθως ὀνομάζουσι, τὸν συμπαθῆ βρακοφόρον Γεώργην τὸν ἔχοντα τὸν ἕνα πόδα ξύλινον καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς περιηγητικὸν πῖλον λευκὸν ὑπ' Ἄγγλου τινὸς δωρηθέντα αὐτῷ, ἢ τέλος τὸν Τσότραν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν αὐτοῦ περιβολὴν καὶ τὰ κλέφτικα τσαρούχια. Ἀξιοσημείωτοι προσωπικότητες ἀντιπροσωπεύουσαι τὰ ποικίλα εἴδη τῆς ἐνδυμασίας τῶν συγχρόνων. Ἑλλήνων! Οὗτοι ἀνεξαιρέτως εἰσὶ τίμιοι, εἰλικρινεῖς καὶ ὑπὲρ τὸ δέον περιποιητικοί. Ὀφείλω ἐνταῦθα νὰ ἐξάρω τὴν ἀκρίβειαν μεθ' ἧς ἐκτελοῦσιν οἱανδήποτε παραγγελίαν τῶν λουομένων καὶ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς τακτικώτατα μεταφέρουσι γράμματα καὶ τηλεγραφήματα ἐκ Λαμίας, ἀναπληροῦντες οὕτω τὴν ἀδικαιολόγητον ἔλλειψιν ἐν τοῖς λουτροῖς ταχυδρομικοῦ γραφείου καὶ τηλεγραφείου. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸ μίαν ὥραν τῶν λουτρῶν ἀπέχον χωρίον Ὑπάτη ὑπάρχουσι τὰ μέσα ταῦτα τῆς συγκοινωνίας ἀλλά..... ὁ διανομεὺς κατέρχεται εἰς τὰ λουτρὰ μόνον ὅταν τὸ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν εἰσπραχθησόμενον κέρδος εἶνε ἀνάλογον....... τῆς ἀπληστίας του! Τὸ μεταξὺ Λαμίας καὶ λουτρῶν διάστημα εἶνε 2 ½ ὡρῶν, ἃς εὐχαρίστως διέρχεταί τις ἐντὸς ἀναπαυτικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἁμάξης συρομένης ὑπὸ τριῶν ρωμαλέων ἵππων. Ἀλλ' ἵνα ἡ συγκοινωνία ᾖ πλήρης καὶ μᾶλλον ἄνετος, ἀνάγκη νὰ ἐπισπευσθῇ ἡ πρὸ πολλοῦ καιροῦ ἀρξαμένη γεφύρωσις τοῦ Σπερχειοῦ.

Μικρὰ ἀκανόνιστος πλατεῖα μὲ δύο-τρεῖς μωρέας καὶ δύο πεῦκα ἐν τῷ μέσῳ περισφιγγομένη ὑπὸ ἰσογαίων ἠριθμημένων δωματίων, ἓν τῶν ὁποίων χρησιμεύει ὡς καφεστιατόριον, εἶνε τὸ κυριώτερον μέρος τῶν λουτρῶν ἀνῆκον εἰς τὸ Δημόσιον. Εἰς μίαν πλευρὰν τῆς πλατείας ταύ-

της κεῖται ἡ πηγή, ἔχουσα περιφέρειαν 50 μέτρων περίπου, πέριξ τῆς ὁποίας ἀνεγείρονται ξύλινα ἐλεεινὰ παραπήγματα μὲ θύρας κατεστραμμένας καὶ μικρὰν ὀπὴν κάτωθι, ἀφ' ἧς κρέμαται σεσαθρωμένη ξυλίνη κλῖμαξ ὁδηγοῦσα εἰς τὴν δεξαμενήν, ἐστεγασμένην διὰ ψευδαργύρου. Τὸ μεσημβρινὸν ὅμως μέρος τῆς πηγῆς μένει ἐλεύθερον, ὅπως εἰσέρχηται καθαρὸς ἀτμοσφαιρικὸς ἀὴρ ἐξασθενίζων τὴν δύναμιν τῶν ἀναπεμπομένων ἐκ τῶν ὑδάτων ἀσφυκτικῶν ἀερίων. Ἡμέραν τινὰ ἠθέλησαν νὰ κλείσωσι καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἀνεγείροντες δωμάτια, ἀλλ' ἀμέσως τὴν ἐπομένην ἠναγκάσθησαν νὰ καταρρίψωσιν αὐτά, διότι οἱ λουόμενοι ὑπέφερον δεινῶς ἐξ ἀσφυξίας, δύο δὲ ἐξήχθησαν ἐκεῖθεν ἡμιθανεῖς καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ συμβῶσι δυστυχήματα. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς εἶνε κεκορεσμένον ἀνθρακικοῦ ὀξέος, οἱ ἐπιχειρήσαντες δὲ ἀνάλυσιν αὐτοῦ βεβαιοῦσιν, ὅτι περιέχει θειϊκὸν ἀσβέστιον, θειϊκὸν κάλιον, θειϊκὸν μαγνήσιον, χλωριοῦχον νάτριον, χλωριοῦχον κάλιον, χλωριοῦχον μαγνήσιον, χλωριοῦχον ἀσβέστιον, ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον, ἀνθρακικὸν νάτριον, ἀνθρακικὸν μαγνήσιον, βρωμιοῦχα καὶ ἰωδοῦχα ἅλατα, πυριτικὸν ὀξὺ καὶ ὑδροθειϊκὸν ὀξὺ (ὑδροθειωμένον) [1]. Ἕνεκα τοῦ τελευταίου τούτου ἡ ὀσμὴ τοῦ ὕδατος ὁμοιάζει μὲ τὴν τῶν σεσηπότων ὠῶν καὶ τὸ χρῶμα αὐτοῦ εἶνε πρασινοειδὲς θολόν. Τὸν κρατῆρα περιθέει λίθινον περιτείχισμα, ἐφ' οὗ κεῖται ξυλίνη ἐσχάρα κατασκευασθεῖσα τῇ ἐνεργείᾳ τῆς συζύγου τοῦ ἀοιδίμου Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου, ἥτις τῇ ὑποδείξει διασήμου ἐν Βιέννῃ ἰατροῦ ἦλθεν εἰς τὰ λουτρὰ ταῦτα. Ἀξιοσημείωτον εἶνε ὅτι αἱ διάφοροι δοκοὶ τῆς ἐσχάρας ταύτης εἰσὶ συνηρμοσμέναι διὰ γόμφων (ξυλίνων καρφίων) μόνων δυναμένων ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὕδατος. Μετὰ φρίκης ἀναλογίζομαι τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν δὲν ὑπῆρχεν ἡ εὐεργετικὴ αὕτη ἐσχάρα. Πῶς νομίζετε ἐλούοντο τότε οἱ ἀσθενεῖς; οἱ περισσότεροι φοβούμενοι ἔμενον εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κρατῆρος ἐντὸς ἀνεπαρκοῦς ὕδατος, τινὲς δὲ τολμηρότεροι καὶ γνωρίζοντες κολυμβητικὴν ἐπλησίαζον εἰς τὸ κέντρον, κρατούμενοι ὅμως στερρῶς ἔκ τινος σχοινίου, διότι καὶ ὁ ἄριστος κολυμβητὴς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἐκεῖ οἰκτρὸν θάνατον. Διηγοῦνται μάλιστα, ὅτι πολλοὺς κατέπιε τὸ ἀχανὲς ἐκεῖνο στόμιον, χωρὶς νὰ φανῇ οὔτε ἴχνος κἂν αὐτῶν μετὰ ταῦτα.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ κυκλοειδοῦς περιτειχίσματος σώζεται ἀρχαία ἐνεπίγραφος πλὰξ δυσκόλως σήμερον ἀναγινωσκομένη εἰς ἣν θέσιν εὑρίσκεται. Πολλάκις μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς δεξαμενῆς εἶδον πολλοὺς συνωστιζομένους πέριξ τοῦ ἀρχαίου τούτου κειμηλίου προθυμο-

[1] Ἔκθεσις περὶ τῶν ἐν Ὑπάτῃ λουτρῶν κτλ. ὑπὸ Ε. Παπανικολάου, ἰατροῦ.— Γαληνὸς τόμ. γ', σελ. 120.

ποιουμένους τίς πρῶτος ν' ἀναγνώσῃ αὐτό. Δυστυχῶς δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ εἶνέ τις περίεργος· πρέπει συνάμα νὰ εἶνε καὶ ὀλίγον ἀρχαιολόγος, ἂν καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οὔτε τοῦτο ὠφελεῖ, καθότι ἡ πλὰξ αὕτη δέον προηγουμένως νὰ ἐξαχθῇ ἐκεῖθεν καὶ μετ' ἐπιμελείας νὰ καθαρισθῇ, ἵνα ἀναγνωσθῇ ἀπταίστως. Ἡ θειοῦχος αὕτη πηγὴ ἦτο γνωστὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἴσως δὲ πλησίον αὐτῆς ἐθεάθησαν πολλάκις καὶ αἱ θετταλαὶ γόησσαι ἀπατῶσαι ἀναιδῶς διὰ μαγγανειῶν τὰ πλήθη. Ὁ Bursian ἐν τῇ Γεωγραφίᾳ του περὶ τῆς Ἑλλάδος ἀναφέρει, ὅτι τὰ λουτρὰ ταῦτα ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τοῦθ' ὅπερ ἴσως συνδυαζόμενον πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι ἐγγὺς τῆς πόλεως (Ὑπάτης) ἐπὶ τοῦ ὄρους Πυρᾶ ἐφύετο πολὺς καὶ πρὸ πάντων ἄριστος ἐλλέβορος, συνετέλεσε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἰδίως χρόνους ἡ Ὑπάτη νὰ φημισθῇ ὡς ἕδρα τῆς θεσσαλικῆς μαγγανείας[1].

Ἐκτὸς τοῦ Δημοσίου, μεγάλας ὠφελείας ἐκ τῶν λουτρῶν προσπορίζεται καὶ ὁ κ. Ν. Χατζίσκος, κατέχων πλησίον γαίας ἐκτεταμένας. Πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος ἔχει ἀνεγείρει εὐρυχωρότατον οἴκημα, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι δωμάτια εὐάερα καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς, ὡς φαίνεται, κατασκευασμένα. Ἡ οἰκία αὕτη, καίτοι πρὸ τριετίας καὶ πλέον οἰκοδομηθεῖσα, ἔχει εἰσέτι πολλὰς ἐλλείψεις. Πρὸ παντὸς δέον νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ διάδρομος, ὁ ὁποῖος καίτοι εἶνε ὡραῖος καὶ εὐρύτατος, ὡς ἔχει ὅμως σήμερον εἶνε λίαν ἐπικίνδυνος ἕνεκα τῶν διασταυρουμένων ἐκεῖ ρευμάτων τοῦ ἀέρος.

Ἡ θέσις ἐφ' ἧς ὑψοῦται τὸ οἰκοδόμημα εἶνε περίοπτος· ἰδίως ὡραιότατα ἐκεῖθεν φαίνεται πολὺ πλησίον μέρος τῆς φαραγγώδους καὶ χασματώδους Οἴτης, κληθείσης ἕνεκα τούτου Καταβόθρας. Ἡ κυκλοτερὴς κορυφὴ περιστεφομένη ὑπὸ θελκτικῶν ἐλάτων καὶ ἄλλων δένδρων φέρει ἐν τῷ μέσῳ μεγάλην τινὰ σχισμήν, ἐξ ἧς προβάλλει ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ 6,800 οὖσα ποδῶν, Πυρᾶ ὀνομαζομένη, διότι ἐπ' αὐτῆς τραγικὸν εὗρε τέλος ὁ Ἡρακλῆς, ὁ ἐνδοξότερος τῆς ἀρχαιότητος ἥρως. Οὐδέποτε θέλω λησμονήσει τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα τῆς Οἴτης μαστιζομένης ὑπὸ τῆς καταιγίδος. Φαντασθῆτε νέφη παμμεγέθη καλύπτοντα αὐτὴν μέχρι τῶν ὑπωρειῶν, ἀστραπὰς διασταυρουμένας μετὰ λάμψεως ἐξαισίας ἐν μέσῳ ἐρεβώδους σκοτίας, αἱ ὁποῖαι ἐφαίνοντο τρόπον τινὰ καταδιώκουσαι τὴν πυκνὴν ἐκείνην νεφέλην, φερομένην ὑπὸ τοῦ ἀνέμου μετὰ μεγάλης ταχύτητος ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, βροντὰς βαρυκρότους διασειούσας τὴν γῆν καὶ τέλος ραγδαιοτάτην βροχὴν πλήττουσαν μεθ' ὁρμῆς τὸν συμπαγῆ ἐκεῖνον ὄγκον. Ἐν τῇ τρομερᾷ

[1] Geographie von Griechenland von C. Bursian, τόμ. α', σελ. 89.

ταύτῃ στιγμῇ τῆς θυέλλης ἀνεμνήσθην τοῦ ἐπὶ τῆς πυρᾶς θανόντος Ἡρακλέους καὶ ἡ φαντασία μου μεταπηδῶσα εἰς τοὺς μυθικοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους μοὶ ἔδειξεν ἐπὶ τοῦ ὄρους κύματα καπνοῦ ἀνερχόμενα εἰς τὸν οὐρανόν, φλόγα λάμπουσαν καὶ σπινθηροβολοῦσαν, τὸ δὲ σῶμα τοῦ ἥρωος ἕτοιμον νὰ καταναλωθῇ. Αἴφνης ὅμως νέφος ἐξ οὐρανοῦ κατελθὸν ἁρπάζει καὶ μεταφέρει εἰς τὸν Ὄλυμπον ἐν μέσῳ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν τὸν υἱὸν τοῦ Διός!

Ὁ βίος ἐν τοῖς λουτροῖς τῆς Ὑπάτης εἶνε πολὺ δαπανηρός, ἰδίως δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐννοοῦσι κἄπως ἀνέτως νὰ διέλθωσιν ἐκεῖ εἴκοσιν ἡμέρας. Ἐὰν λάβῃ τις δωμάτιον μὲ μίαν κλίνην ἐν τῇ οἰκίᾳ Χατζίσκου, θέλει πληρώσει δι' ἐνοίκιον ἑκάστης ἡμέρας δραχ. ὀκτὼ (γράφω τὸν ἀριθμὸν ὁλογράφως πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως). Τὸ χείριστον δὲ εἶνε, ὅτι ἡ ὑπέρογκος αὕτη τιμή, ἣν οἱ ἐνοικιασταὶ θεωροῦσιν εὐτυχῶς λίαν ἐπαρκῆ (;) δίδεται διὰ τέσσαρας μόνον τοίχους καὶ μίαν κλίνην ἐκ σανίδων. Ἡ τροφὴ ἣν παρέχει τὸ πλησίον κείμενον μικρὸν ξενοδοχεῖον, εἶνε μὲν σχετικῶς εὐθηνή, ἀλλ' ἀθλιεστάτη καὶ μάλιστα δι' ἀσθενεῖς! Ὅλα σχεδὸν τὰ φαγητὰ εἶνε δι' ἀνθρώπους ἔχοντας σιδηροῦν στόμαχον καὶ τὴν γεῦσιν ἀμβλεῖαν. Τὸ ἅλας καὶ τὸ πέπερι κυριαρχοῦσιν ἐφ' ἁπάντων τῶν ἐδεσμάτων· οἱ πάσχοντες ἰδίως ἐξ ἐκζεμάτων εἶνε εἰς θέσιν νὰ μᾶς πληροφορήσωσι περὶ τῶν περιφήμων τούτων ὑγιεινῶν καρυκευμάτων! Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπίπλωσιν τοῦ ἑστιατορίου, τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἐν γένει διασκευὴν τοῦ ἰσογείου κτιρίου, δὲν ἔχω δυστυχῶς ν' ἀναφέρω τίποτε καλόν. Ὁ ξένος εἰσερχόμενος ἐντὸς καὶ παρατηρῶν ξυλίνας τραπέζας ἐστρωμένας διὰ ῥυπαρῶν σινδόνων, παροψίδας καὶ χειρόμακτρα, τὰ ὁποῖα ἀλλάσσουσι μόνον ἅπαξ τοῦ ἔτους (;) καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ ἀναθεματίζει τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς τὰ λουτρὰ τῆς Ὑπάτης.

Δωμάτια οἰκονομικὰ μὲ τρεῖς μόνον δραχμὰς καθ' ἡμέραν εὑρίσκει τις πλησίον τῆς πηγῆς, ἀλλὰ θὰ ἔχῃ ἑκὼν ἄκων καὶ πολλοὺς συνοίκους . . . ποντικοὺς διαταράσσοντας ἀναιδῶς τὴν ἡσυχίαν του. Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ καθίστησι τὴν ἐν αὐτοῖς διαμονὴν πάντῃ ἀδύνατον, εἶνε ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἀφοδευτηρίων, ἀναγκαζομένων ὡς ἐκ τούτου τῶν ἀσθενῶν νὰ περιέρχωνται τὰ πέριξ τοπεῖα, εἴτε ὑπὸ τὸν φλέγοντα ἥλιον τοῦ θέρους, εἴτε ὑπὸ τὴν νυκτερινὴν δρόσον!

Εἰς τὸ λουτρὸν εἰσέρχεταί τις πληρώνων 50 λεπτά. Ὁ ἰατρός, ὅστις παραδόξως πως ἐμφανίζεται ἀνὰ πᾶσαν νέαν Σελήνην, κανονίζει τὰς ὥρας καθ' ἃς ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος· συνήθως ἀπὸ τῆς 5—7 π.μ.

λούονται οἱ ἄνδρες, ἀπὸ τῆς 7-9 αἱ γυναῖκες, ἀπὸ τῆς 9-10 πάλιν οἱ ἄνδρες καὶ ἀπὸ τῆς 10—11 οἱ παρὰ τὴν πηγὴν οἰκοῦντες δυστυχεῖς οἱ πάσχοντες ἐξ ἐλεφαντιάσεως. Μετὰ ταῦτα ἐκκενοῦσι τὴν δεξαμενὴν καὶ τὸ θειοῦχον ὕδωρ παφλάζον ρέει διὰ μικροῦ καταρράκτου πρὸς μεσημβρίαν. Τότε ἔρχονται παρὰ τὸν κεντρικὸν κρατῆρα οἱ ἐσωτερικὴν ποιούμενοι τοῦ ὕδατος χρῆσιν, πίνοντες δυο-τρία ποτήρια ἢ καὶ περισσότερα καὶ οἱ θέλοντες νὰ εἰσπνεύσωσι τὰ διάφορα ἀέρια. Ἡ γεῦσις τοῦ ὕδατος εἶνε ἀηδὴς καὶ μόλις συγκρατεῖ τις τὸν ἔμετον. Ἐν τούτοις ἀσθενής τις πάσχων ἐκ τοῦ στομάχου ἔπινε 15—20 ποτήρια καθ' ἡμέραν μετ' εὐχαριστήσεως· λίαν δὲ περίεργον εἶνε, ὅτι οὔτε μίαν φορὰν κἂν ἐλούσθη, ἀλλ' ἤρχετο ἐνταῦθα ἐπὶ τρία κατὰ συνέχειαν ἔτη ἵνα πίνῃ μόνον ἐκ τῆς πηγῆς, τὰ μέγιστα, ὡς ἔλεγεν, ὠφελούμενος εἰς τὴν χρονίαν πάθησίν του. Μετὰ μεσημβρίαν ὡσαύτως ὑπάρχουσιν ὧραι ὡρισμέναι καθ' ἃς γίνεται χρῆσις τῶν λουτρῶν. Ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς ὑπάρχει μικροσκοπικὸν ὡρολόγιον ἔκ τινος πασσάλου ἀνηρτημένον δεικνύον τοῖς λουομένοις τὴν ὥραν. Πολλάκις δὲ παρετηρήθη· ὅτι ἔμενον πλέον τοῦ κεκανονισμένου χρόνου ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς οἱ ἔχοντες ἀσθενῆ τὴν ὅρασιν, οὓς ἐξῆγον ἐκεῖθεν διὰ τρομερᾶς κωδωνοκρουσίας.

Τὸ πρῶτον λουτρὸν μοὶ ἐπροξένησε μεγάλην στενοχωρίαν. Κατ' ἀρχὰς ᾐσθάνθην ῥῖγος καθ' ὅλον μου τὸ σῶμα, καίτοι ἡ θερμοκρασία εἶνε 26°—27° R, εἶτα μὲ κατέλαβε τοιαύτη φοβερὰ δύσπνοια, ἕνεκα τοῦ εἰς μεγάλην ποσότητα εὑρισκομένου ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ὥστε μικροῦ δεῖν ἔπιπτον ἀναίσθητος ἐντὸς τοῦ κοχλάζοντος ὕδατος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάβρυσις εἶνε λίαν ὁρμητική. Μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξῳκειούμην μὲ τὴν ἄλλως τε εὐάρεστον ταύτην θερμοκρασίαν, στηριζόμενος ἀναπαυτικώτατα ἐπί τινος ξυλίνου ἐρείσματος ἐν τῷ μέσῳ εὑρισκομένου καὶ ἡδέως πλέον ἐγκατελίμπανον τὸ σῶμά μου ἐντὸς τοῦ ὑποχλιάρου ἐκείνου ὕδατος, οὗτινος αἱ φυσαλίδες ἔπαιζον χαριέντως μὲ τὰς χρυσᾶς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ἔβλεπον ἀνθρωπίνους κεφαλὰς ποικιλομόρφους. Μολονότι δὲ μεγάλος ὑπάρχει συγχρωτισμὸς ἐν τῇ δεξαμενῇ, ὅπου ἀνὰ πᾶσαν ὥραν λούονται ταυτοχρόνως 30—40 ἄτομα καὶ πολλάκις τὰ σώματα ἐφάπτονται ἀλλήλων, οὐχ ἧττον οὐδεμία μέχρι τοῦδε κολλητικὴ νόσος μετεδόθη. Ἴσως ἡ τοῦ ὕδατος θαυματουργὸς δύναμις (τοῦτο τοὐλάχιστον πιστεύουσιν οἱ πλεῖστοι) ἀπομακρύνει οἱανδήποτε λοιμώδη νόσον· ἀδύνατον ὅμως νὰ ἐξαλείψῃ καὶ τὴν χειρίστην ἐντύπωσιν, ἣν προξενεῖ ἡ θέα ἀνθρώπου πάσχοντος ἐξ ἐκζεμάτων, τοῦ ὁποίου τὸ ἑλκῶδες σῶμα προξενεῖ φρίκην καὶ ἀηδίαν.

Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι τὰ λουτρὰ ταῦτα, ὅπως τὰ πλεῖστα τῆς Ἑλ-

λάδος, δὲν ἐμελετήθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἰατρῶν ἀγνοούντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ποίας παθήσεις ἰδίως εἰσὶ χρήσιμα. «Ἐν πολλῇ καὶ πανακειώδη πως χρήσει φέρονται νῦν ἐν τῇ θεραπευτικῇ τὰ τῶν θειοπηγῶν ἢ θειοχρηνῶν ὕδατα· ἀλλ' ἵνα παραγγελθῶσι προσηκόντως, ἀπαιτοῦσι γνῶσιν ἀκριβῆ τῶν ἑαυτῶν στοιχείων καὶ τῶν ἐνδείξεων»[1]. Συμβαίνει πολλάκις τὸ παράδοξον, πολλοὶ ἀσθενεῖς μόνοι των ἄνευ τῆς γνώμης τῶν ἐπιστημόνων νὰ προστρέχωσιν εἰς τὴν ἰαματικὴν ταύτην πηγήν. Ἐγνώρισα Ἕλληνά τινα ἐκ Μιτυλήνης, ὅστις ἀφοῦ περιῆλθε καὶ ἄλλα λουτρὰ τῆς Εὐρώπης, κατέληξεν ἐνταῦθα τῇ συστάσει φίλου τινός. Ἡ τρομερὰ ἀποτρόπαιος νόσος, ἧς ἄς μοι ἐπιτραπῇ ν' ἀποσιωπήσω ἐνταῦθα τὸ ὄνομα, εἶχε προσβάλει αὐτὸν ἄλλοτε ἐν τῇ νεανικῇ του ἡλικίᾳ μετὰ σφοδρότητος, προξενήσασα δριμεῖς πόνους εἰς ὅλας τὰς ἀρθρώσεις τοῦ σώματός του. Ἐνίοτε ἐνῷ μοὶ ὡμίλει, ἠγωνία εἰς τὴν προφορὰν τῶν λέξεων καὶ πολλάκις μὴ δυνάμενος νὰ ἐνθυμηθῇ τί κατὰ νοῦν εἶχε νὰ μοὶ εἴπῃ, διέκοπτεν ἀποτόμως τὴν ὁμιλίαν του. Προσεπάθουν, ἐφ' ὅσον μοὶ ἦτο δυνατόν, νὰ διασκεδάσω τὴν καταβασανίζουσαν αὐτὸν δυσθυμίαν, διηγούμενος πῶς ἄλλοι ἀσθενεῖς ἐκ τῆς αὐτῆς νόσου κατατρυχόμενοι εὗρον θεραπείαν ἐπὶ δύο-τρία ἔτη κατὰ συνέχειαν λουσθέντες ἐνταῦθα. Καὶ ὢ τῆς παραδόξου συμπτώσεως! ὁ ἄλαλος, ὡς τὸν ἐκάλουν, μετὰ τὸ 25ον λουτρὸν εὑρίσκετο εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ ὁμιλῇ εὐχερῶς. Μετ' ἀπορίας τὸν ἤκουον κατόπιν φιλονεικοῦντα ζωηρῶς μετὰ τοῦ ὑπηρέτου τοῦ ξενοδοχείου περὶ τῆς ἀθλίας ποιότητος τοῦ φαγητοῦ! Πλεῖστα παραδείγματα δύναταί τις νὰ προσαγάγῃ εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης, ὅτι τὰ λουτρὰ τῆς Ὑπάτης εἰσὶ μοναδικὰ διὰ τοιούτου εἴδους παθήσεις. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου θεραπεύουσιν ἀποτελεσματικῶς, κατὰ τὰς παρατηρήσεις ἐνίων ἰατρῶν, δερματικὰ νοσήματα, χρονίας βρογχίτιδας, ἄσθματα βρογχικά, φαρυγγίτιδας χρονίας, στομαχικοὺς κατάρρους, χρονίας ἐξογκώσεις τοῦ ἥπατος κτλ. Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἀπαρίθμησιν ταύτην, θέλομεν καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ὑπάρχει νόσημα ἐν τῇ ὑφηλίῳ μὴ θεραπευόμενον ὑπὸ τῶν λουτρῶν τούτων. Ἰδίως μετὰ περισσῆς κενολογίας καὶ φορτικῆς πολυλογίας ἐκθειάζουσιν αὐτὰ οἱ. . . ἐνοικιασταί, οἱ μέγιστον συμφέρον ἔχοντες νὰ συρρέωσιν ἀθρόοι εἰς τὴν πανάκειαν ταύτην οἱ ἐκ τῆς ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλάδος ἀσθενεῖς. Κατώρθωσαν μάλιστα αὐτοὶ ν' ἀνακαλύψωσιν ἐν τοῖς λουτροῖς καὶ πολύτιμον μεταλλικὴν ἀξίαν!

Ὑπὸ ἔποψιν διασκεδάσεως ὁ βίος ἐνταῦθα εἶνε λίαν μονότονος, πληκτικός, ἀνούσιος. Τὴν πρωΐαν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ἐν τῇ πλατείᾳ πεύ-

[1] Θ. Ἀφεντούλη.—Φαρμακολογία τόμ. γ', σελ. 266.

κων παίζουσι μπεζίκ, πρέφαν ἢ κοντσίναν, ἀναγινώσκουσιν ἐφημερίδας ἢ μυθιστορήματα, οἱ δὲ πολιτικομανεῖς θέτουσιν ἐπὶ τοῦ τάπητος ὅλα τὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας καὶ ἰδίως τὸ ἐπίκαιρον τῆς Ἑλλάδος οἰκονομικὸν ζήτημα, πίνοντες τὸν ἀπαραίτητον καφὲν ὃν σερβίρει αὐτοῖς ποῖος νομίζετε; ὁ Βουλανζέ! Μάλιστα ὁ πολὺς Βουλανζέ. Τοιοῦτον φέρει ὄνομα μεσῆλιξ ὑπηρέτης ἥκιστα εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένος, οὗτινος ἥ τε μορφή, τὸ παράστημα καὶ αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι πολὺ διαφέρουσι τοῦ ἀλησμονήτου Γάλλου δημεγέρτου καὶ οὐδόλως δικαιολογοῦσι τὸ παρατσοῦκλι.

Μετὰ μεσημβρίαν περιπατοῦσιν ἐπὶ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ τῆς Ὑπάτης μέχρι τῆς θέσεως Πλατάνου. Ἐκεῖ ὑπάρχει μία καὶ μόνη μικρὰ πηγὴ ἀμφιβόλου καθαριότητος, ποσίμου ὕδατος, ἀνεπαρκὴς λίαν διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν λουομένων. Ὅσοι ὅμως ἐπιθυμοῦσι καὶ δύνανται ἀγοράζουσι δροσερὸν καὶ διαυγέστατον ὕδωρ μεταφερόμενον καθ' ἑκάστην διὰ βυτίων ἐκ τῆς Ὑπάτης ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Τὸ ζήτημα τοῦ ὕδατός ἐστι σπουδαιότατον καὶ πρέπει ἡ Κυβέρνησις νὰ μεριμνήσῃ τάχιστα περὶ διοχετεύσεως καταλλήλου τοιούτου ἐκ τοῦ πέριξ ἐν ἀφθονίᾳ ὑπάρχοντος. Ὁ περίπατος εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἶνε ὡραιότατος. Ἡ Οἴτη φαίνεται πρὸς μεσημβρίαν ἐν ὅλῳ της τῷ μεγαλείῳ ὑπὸ τὸ γλυκὺ λυκόφως μὲ τὰς βαραθρώδεις αὐτῆς πλευράς, ποικιλόχρους ὡς ἔξοχος ὑδατογραφία δοκίμου καλλιτέχνου κοσμοῦσα τὸ μικρὸν τοῦτο τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Πρὸς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ ἐν μέσῳ θαλερᾶς φύσεως διακρίνεται χαριεστάτη ἡ Ὑπάτη κλιμακηδὸν διατεταγμένη ἐπί τινος μαγευτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους. Πρὸς βορρᾶν ὑψοῦται ὁ δυσπρόσιτος Τυμφρηστὸς ὡς γιγάντιος πυραμὶς καὶ πρὸς βορρᾶν ἡ πολύδενδρος Ὄθρυς, ὡς ἄλλοτε ἐκαλεῖτο, ἥτις σήμερον δυστυχῶς εἶνε ἐντελῶς ἀπεψιλωμένη ἕνεκα τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν δασῶν της. Μεθ' ὅλους τοὺς προστατευτικούς μας νόμους περὶ δασῶν, οἱ ἐμπρησμοὶ ὁσημέραι ἀνυπολογίστους προξενοῦσι ζημίας εἰς τὴν μικρὰν ἡμῶν χώραν. Ἀφοῦ δὲ κατεστράφησαν χιλιάδες θαλερῶν δένδρων, εἰς ὧν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ συντήρησιν ἄλλα ἔθνη δαπανῶσιν ἑκατομμύρια, ἐπιλαμβανόμεθα νῦν τῆς ἀναδασώσεως. Τὸ δυστύχημα ὅμως εἶνε, ὅτι ἡ μὲν καταστροφὴ προχωρεῖ γιγαντιαίοις βήμασιν, ἐνῷ ἡ ἀναδάσωσις . . . οὔτε κἂν ἤρχισεν ἀκόμη. Διὰ τοῦτο προτιμότερον εἶνε παντὶ σθένει νὰ διασώσωμεν τοὺς ὑπάρχοντας ἔτι συνδένδρους τόπους ἀπὸ τῆς βαρβάρου καταστροφῆς διὰ νόμων τιμωρούντων ἀμειλίκτως τοὺς ἐμπρηστὰς τῶν δασῶν. Ἡ Ὄθρυς διευθυνομένη ἐκ Δ. πρὸς Α. μέχρι τῆς θαλάσσης χωρίζει τὸν Μαλιακὸν ἀπὸ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ὡς φυσικὸν ἰσοϋψὲς τεῖχος ἀνεγειρομένη με-

ταξὺ Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Θεσσαλίας σχηματίζουσα τὴν παλαιὰν ὁροθετικὴν γραμμήν. Εὐτυχῶς ἡ ὄπισθεν τῆς ὀροσειρᾶς ταύτης κειμένη πλουσία χώρα ἐγένετο ἀναιμάκτως ἑλληνική, ἡ δὲ Ὄθρυς ἀδελφικῶς ἑνώνει σήμερον τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Θεσσαλίας! Ἡ σκηνογραφικὴ αὕτη τοποθεσία συμπληροῦται ἀνατολικῶς ὑπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, οὗτινος τὰ κυανᾶ ὕδατα συμμίγνυνται παρὰ τὰς Θερμοπύλας, μετὰ τῶν θολῶν ὑδάτων τοῦ Σπερχειοῦ,

Τὴν ἑσπέραν οὐδεμία παρατηρεῖται κίνησις, οὐδὲ ὑπάρχει διασκέδασίς τις, ἥτις ὁσονδήποτε πενιχρὰ καὶ ἂν εἶνε εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας καθίστησι τὴν διέλευσιν τῶν ὡρῶν ἧττον πληκτικὴν καὶ ὀλιγώτερον μονότονον. Ὁ φωτισμὸς τοῦ μοναδικοῦ κέντρου τῶν λουτρῶν, τῆς μικρᾶς πλατείας, εἶνε ἐλλειπέστατος, ἀθλιέστατος. Ἐκεῖ οὐχ ἧττον συναθροίζονται καθ' ἑκάστην ὅλοι συνδιαλεγόμενοι κάτωθι τῶν πεύκων ὡς νυκτερινὰ φαντάσματα, καθήμενοι ἐν μέσῳ μαύρης σκοτίας, ὡς κακοποιὰ πνεύματα βυσσοδομοῦντα ἐγκλήματα. Τὸ πάφλασμα τοῦ ἐκ τῆς πηγῆς ἀναβλύζοντος ὕδατος, ἡ ἀνυπόφορος αὐτοῦ ὀσμή, ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀναδιδομένη χλιαρὰ θερμοκρασία, ἡ εἰς τὰ πέριξ βασιλεύουσα ἐρεβώδης νὺξ καὶ ἡ ἀπὸ μακρὰν ἐρχομένη κλαυθμηρὰ φωνὴ τῆς γλαυκὸς διαθέτουσι δυσθύμως τὴν ψυχὴν ἐκείνων πρὸ πάντων οὓς βαρύνει ἡ δυστυχία ἢ πάθος ἀνήκεστον κατατρύχει τὸ σῶμα αὐτῶν.

Ἐνίοτε δύο ἢ τρεῖς *γύφτοι*, μουσικοὶ ἐκ τοῦ χωρίου, κατερχόμενοι μὲ τὸ ὀχληρὸν αὐτῶν τύμπανον, διαταράσσουσι τὴν σιγὴν τῆς νυκτὸς καὶ ὑπὸ τὸ νυσταλέον φῶς τῶν φανῶν τοῦ παρὰ τὴν πλατεῖαν καφενείου ἀρειμάνιος φουστανελλοφόρος χωρικὸς *σύρει* τὸν χορόν, πηδῶν, περιστρεφόμενος, ποιῶν διαφόρους ἀκκισμούς, μορφάζων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, κτυπῶν ἠχηρῶς τὸν ἀντίχειρα μετὰ τοῦ μεσαίου δακτύλου τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ ἐκβάλλων ἀσυναρτήτους φράσεις βροντοφώνους, ὁμοίας ἐκείνων ἃς ἀκούει τις προφερομένας ὑπὸ ἀγωγέως παροτρύνοντος τὸ ζῷόν του νὰ βαδίσῃ ταχύτερον. Ἐν μέσῳ τῆς θορυβώδους ταύτης διασκεδάσεως διὰ πρώτην φορὰν συνήντησα πηροφόρον τινὰ Καρπενήσιον ***Κῶτσον*** καλούμενον, ἀείποτε μειδιῶντα, συμπαθέστατον, τραγῳδοῦντα διάφορα δημώδη ᾄσματα. Ὁ δυστυχὴς ἐπαίτης τραυλίζων ὑπερβολικὰ προκαλεῖ ἀκράτητον τὸν γέλωτα, ὁσάκις μάλιστα ἀπαριθμεῖ ταχέως μὲ τὴν ρουμελιώτικην αὐτοῦ προφορὰν τὰ ἀπὸ Καρπενησίου μέχρι Λαμίας πολυάριθμα χωρία, ἃ διέρχεται πολλάκις τοῦ ἔτους ὡς ἀπόκληρος τῆς τύχης ζητῶν ἄσυλον καὶ τροφήν. Χάριν περιεργείας παρατίθημι ἐνταῦθα τὸ «Ὁδοιπορικὸν τοῦ Κώτσου»: Ἀπ' τὸ Καρπενῆσι, Καρατεράη, τὸ Ἄμπλα, τὴ Λάσπη, τὴν Στρατῶνα, τὸ Κάψ, τὰ

Χάνια, τὰ Πόταμα, Πουρνάρη, Βαρυμπόπη, τὸ Μάκρηση, τὸ Καστρί, τὸ Ζέλη, τὸ Λιανοκλάδι, τὰ Καλύβια μὲς τῇ Λαμία. Τὸ νόστιμον δὲ εἶνε, ὅτι ἀντιστρόφως δὲν δύναται νὰ κάμῃ τὴν ἀπαρίθμησιν ταύτην προφασιζόμενος, ὅτι εἶνε ἀνήφορος καὶ κουράζεται. Πῶς νομίζετε ὠνόμαζε τὸν ἐπόπτην ἀξιωματικὸν τῶν λουτρῶν; βούλγαρον δηλ. φρούραρχον. Ἰδοὺ καὶ ἓν νόστιμον ἐπεισόδιον συμβὰν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κ. φρουράρχου. Ἡμέραν τινὰ μετὰ πολλὰς παρακλήσεις μου συγκατετέθη τέλος νὰ δεχθῇ ἓν σιγάρον Ἀβάνας. Μεθ' ἡδονῆς εἰσέπνει τὸν εὐωδιάζοντα καπνὸν καὶ ὑπεροπτικῶς ἀπήντα εἰς τοὺς ἐρωτῶντας αὐτὸν περὶ τῆς ποιότητος τοῦ σιγάρου ὑποκρινόμενος τὸν ἀριστοκράτην. Τότε ἔρχεται ὁ κ. φρούραρχος καὶ ἀστεϊζόμενος λέγει πρὸς αὐτόν: Μπρὲ κουρελιάρη, ποιὸς σοῦδωκε ποῦρο καὶ 'μένα τίποτε ποῦμαι ἐδῶ καπετάνος;— Ὁ κύριος . . . . ἀμ' ἔχω ὑπόληψι ἐγώ, δὲν εἶμαι σὰν ἐσένα!. . . . . . Ἐκ πρώτης ὄψεως ὁμολογουμένως φαίνεται ἀηδὴς μὲ τὴν ρακώδη του ἐνδυμασίαν καὶ τὴν ἀπεψιλωμένην καὶ τετριμμένην αὐτοῦ κάππαν, κάτωθι τῆς ὁποίας κρύπτει πήραν γιγαντιαίων διαστάσεων πλήρη τροφίμων. Ἀλλ' ὑπὸ τὸ πενιχρὸν καὶ ρυπαρὸν ἐκεῖνο περίβλημα πάλλει καρδία εὐγενὴς καὶ ἀγαθὴ αἰσθανθεῖσα καὶ αὐτὴ ἄλλοτε τὰς σφοδρὰς τοῦ ἔρωτος συγκινήσεις καὶ ὀνειροπολήσασα βίον ἀνέφελον καὶ θελκτικόν. Ἡ νεανικὴ ζωὴ τοῦ Κώτσου παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτεὶ καὶ σήμερον ψάλλει ὁ δύστηνος τὸ «τραγοῦδι τοῦ Γέρου» τὸ μᾶλλον ἀγαπητόν του τραγοῦδι:

«Καϋμένοι χρόνοι καὶ καιροὶ καὶ σεῖς καϋμένα νειάτα,
»Οἱ χρόνοι πᾶνε κ' ἔρχονται καὶ οἱ καιροὶ διαβαίνουν,
»Τὰ νειάτα πιὰ δὲν ἔρχονται καὶ δὲ ξαναγυρίζουν.
»Ὅταν θ' ἀνθίσῃ ὁ ξέρακας νὰ βγάλῃ νειὸ βλαστάρι,
»Τότε θὰ νὰ γυρίσουνε νἄλθουν τὰ νειάτα 'πίσω.
»Ὅταν θὰ σμίξουν δυὸ βουνὰ νὰ γλυκοφιληθοῦνε,
»Τότε θὰ νὰ γυρίσουνε νἄλθουν τὰ νειάτα 'πίσω.
»Ὅταν θ' ἀσπρίσ' ὁ κόρακας νὰ γείνῃ περιστέρι,
»Τότε θὰ νὰ γυρίσουνε νἄλθουν τὰ νειάτα 'πίσω!»

Πολλάκις ἔλαβα ἀφορμὴν νὰ θαυμάσω τὴν ὀλιγάρκειάν του. Οὐδέποτε ἐδέχθη μονόδραχμον χαρτονόμισμα, οὐδὲ χάλκινα κἂν κερμάτια περισσότερα τῶν εἴκοσι λεπτῶν. Κατὰ τὰς ὥρας δὲ τοῦ φαγητοῦ ποτὲ δὲν ἤρχετο εἰς τὸ ἑστιατόριον, ἀλλ' ἐν τῇ πλατείᾳ μένων ἔτρωγε τεμάχια ξηροῦ ἄρτου μετ' ὀρέξεως. Ἐφοβεῖτο ν' ἀλλάξῃ συνήθειαν γνωρίζων τὴν σκληρὰν ἀνάγκην τῆς ἐπιούσης! Τί τὸ ὄφελος ἐὰν σήμερον ἐν τοῖς λουτροῖς ἔτρωγεν ὀρεκτικώτατα καὶ πλούσια ἐδέσματα ὑπὸ φιλανθρώπου τινὸς προσφερόμενα, ἀφοῦ αὔριον ἔν τινι χωρίῳ περι-

φερόμενος θὰ ἠναγκάζετο νὰ φάγῃ τὸν ξηρὸν ἄρτον πτωχοῦ χωρικοῦ;

Παρὰ τὴν πηγὴν ἐντὸς ἀθλιεστάτου οἰκίσκου διῃρημένου εἰς μικρὰ δωμάτια ζῶσι τέσσαρες λεπροί, ὧν ἡ θέα προξενεῖ φρίκην καὶ ἀηδίαν. Ἡ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπικοινωνία αὐστηρῶς εἶνε αὐτοῖς ἀπηγορευμένη, ἀλλ' ἐνίοτε διαφεύγοντες τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπόπτου ἀξιωματικοῦ τῶν λουτρῶν, ἀπομακρύνονται τοῦ οἰκήματος αὐτῶν καὶ τοποθετοῦνται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Ὑπάτης ζητοῦντες ἐλεημοσύνην. Ἡ βδελυρὰ αὕτη λοιμώδης νόσος, γνωστὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς τοῦ κόσμου, προσβάλλουσα κυρίως τὸ δέρμα καὶ τὰς μυξώδεις μεμβράνας τοῦ στόματος καὶ τοῦ λάρυγγος εἶνε, ὡς γνωστόν, ἀνίατος καὶ μετὰ 15—20 ἔτη προξενεῖ ἀναποδράστως τὸν θάνατον. Οἱ λεπροὶ τῆς Ὑπάτης διάγουσι φρικώδη ζωὴν ἐντὸς τῶν ρυπαρῶν τρωγλῶν των, σύροντες μετ' ἄχθους τὸ ἠλλοιωμένον αὐτῶν σαρκίον μακρὰν τῆς κοινωνίας, ἥτις βδελύσσεται αὐτούς, μακρὰν τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, οἵτινες ἀποφεύγουσιν αὐτούς. Ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου ἐξέρχονται ἡσύχως τῆς κρύπτης των ὡς ἄμορφοι σαρκώδεις ὄγκοι ἐνδεδυμένοι ρυπαρὰ καὶ ἐξεσχισμένα ἐνδύματα, καθήμενοι παρὰ τὴν πηγὴν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀκίνητοι, μελαγχολικοί, ὧν τὸ στυγνὸν βλέμμα σπαράσσει τὴν καρδίαν. Ἅπαξ τῆς ἡμέρας ἐν ὡρισμένῃ ὥρᾳ λούονται ἐντὸς τῆς πηγῆς μεγάλως ἀνακουφιζόμενοι ἐκ τῶν καταβασανιζουσῶν αὐτοὺς ἀλγηδόνων. Τὸ ἑσπέρας ὑπὸ τὸ θαμβὸν φῶς ἀθλίας λυχνίας λαμβάνουσι τὴν ἑσπερινὴν αὐτῶν τροφὴν ὀκλαδὸν καθήμενοι, πάντοτε κατηφεῖς, περίλυποι, ἐκβάλλοντες μόνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν βραγχώδεις φωνὰς ὁμοίας πρὸς ἐπιθανάτιον ρογχασμόν, ἐλεεινολογούμενοι καὶ πρὸς στιγμὴν ἀλλήλους παρηγοροῦντες, ἀκούοντες τὸ πλησίον αὐτῶν παφλάζον ὕδωρ, παρ' οὗ τοῦ λοιποῦ ἐλπίζουσι θεραπείαν τῆς ἐπαράτου νόσου. Μετ' ὀλίγον ἐκ τῶν ραγάδων τῶν σεσαθρωμένων θυρῶν διολισθαίνουσιν αἱ τελευταῖαι τρεμοσβύνουσαι λάμψεις τοῦ λύχνου διασπῶσαι τὸ πυκνὸν σκότος τῆς νυκτὸς καὶ οἱ δύσμοιροι λωβιασμένοι παραδίδονται εἰς ἀνήσυχον ὕπνον. Ὢ πόσον προτιμότερον θὰ ἦτο, ἂν ἐκοιμῶντο ἐκεῖ τὸν αἰώνιον ὕπνον, ἀφοῦ ἡ μόνη ἐναπολειφθεῖσα αὐτοῖς παρηγορία, ἡ μόνη αὐτῶν ἀνακούφισις εἶνε ὁ θάνατος καὶ οὐδὲν πλέον. Καὶ ἐν τούτοις ὁ θάνατος εἶνε φρικωδέστερος καὶ αὐτῆς τῆς ἀθλίας ζωῆς των. Ἄνευ ἑνὸς σχοινίου, ἁπλοῦ σχοινίου θὰ στερηθῶσι τῆς ὑστάτης ἐλπίδος των, τῶν τελευταίων εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας! Ὁ κ. Ι. Μ. Δαμβέργης ἔν τινι τῶν διηγημάτων του ὡς ἑξῆς ἀφηγεῖται, διὰ τοῦ στόματος ἑνὸς λεπροῦ τῆς Φθιώτιδος τὸ ἐλεεινὸν καὶ σπαραξικάρδιον τέλος τῶν ἀποκλήρων τούτων τῆς μοίρας: «Μὰ τί σὲ μέλει ἐσένα, ἀφεντικό μου, γι' αὐτά;

Ἄφησε νὰ σοῦ πῶ γιὰ τὸ σκοινὶ ποῦ μ' ἐρώτησες. Τοῦ λόγου σου στέκεις τόση ὥρα καὶ μ' ἀκούεις, κι' ἐγὼ εἶμαι ξαπλωμένος μπροστά σου. Νὰ μὲ συμπαθᾷς. Δὲν 'μπορῶ νὰ σηκωθῶ. Εἶνε καὶ τὸ χέρι μου μὲ τῆς πληγαίς, εἶνε κι' ἡ ἀδυναμία, ὅλα μοῦ λένε πῶς 'λίγαις εἶνε ἡ 'μέραις μου. Γι' αὐτὸ ἤθελα παράδες, γιὰ νὰ φωνάξω νὰ μοῦ πάρουνε σκοινί. Ἄκουσε τί θὰ τὸ κάνω. Ἔτσι εἶνε ἐδῶ συνήθειο. Θὰ πάω στὴ σπηλιά μου, θὰ τὸ ζωστῶ καὶ θὰ ρίξω ἔξω μακρυὰ τὴν μιὰ ἄκρη. Ἅμα μαθευθῇ πῶς ἐπῆρα σκοινί, καταλαβαίνουν πῶς ψυχομαχῶ καὶ θὰ στείλουνε κανένα νὰ 'δῇ ἂν πέθανα. Ἔρχεται αὐτὸς ἀπ' ὄξω καὶ τραβᾷ τὸ σκοινὶ ὅπου βγαίνει ἀπὸ τὴ σπηλιά. Ἂν δῇ πῶς κουνιέται καταλαβαίνει πῶς ὁ ἄρρωστος εἶνε ζωντανὸς ἀκόμη καὶ φεύγει. Ἄλλοι σακάτηδες γελάστηκαν καὶ μία καὶ δύο φοραῖς καὶ δὲν 'πέθαναν. Ποιὸς 'ξέρει τὶ συλλογίζονται ἐκείναις τῆς φριχταὶς ὥραις! . . Ποιὸς 'ξέρει τὶ μαρτύρια ! . . τὶ βάσανο ! . . Ἐγὼ γιὰ πρώτη φορὰ θὰ τὸ ζωστῶ. . . Καὶ σὰν ἰδοῦνε πῶς δὲν κουνῶ τὸ σκοινί μου, τότε θὰ καταλάβουνε πῶς πέθανα, πῶς ἐσώθηκαν ἡ ἁμαρτίαις μου καὶ τὰ βάσανά μου καὶ θὰ φωνάξουν ἕνα δύο ἀκόμη, γιὰ νὰ μὲ τραβήξουν καὶ νὰ μὲ ρίξουν μέσα σὲ κανένα λάκκο. Τότε, μόνο τότε θἄρθῃ καὶ παπᾶς νὰ πῇ ἕνα «Θεὸς συχωρέσοι» ἀπὸ πάνω. . . Ἀλληθῶς, μήτε λάκκος, μήτε παπᾶς ! . . . .». Καὶ ὅμως μεθ' ὅλας τὰς χειμαζούσας τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου μεγάλας δυστυχίας, αἰσθάνεται οὗτος ἀκατανίκητον πρὸς τὴν ζωὴν θέλγητρον καὶ φοβεῖται πρὸ τῆς ἰδέας τοῦ θανάτου! Οἱ ἐλεφαντιῶντες τῆς Ὑπάτης ἀγαπῶσιν, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς ὑφηλίου καὶ πρὸς χάριν τοῦ ἔρωτος λησμονοῦσι πᾶσαν θλῖψιν, πάντα πόνον, πᾶσαν ὀδύνην. Ἡμέραν τινὰ ἦλθε πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ λεπροῦ ἀδελφοῦ της Γιώργη νεαρὰ κόρη ἐκ τῆς αὐτῆς προσβεβλημένη ἀσθενείας παραμείνασα τέσσαρας ἡμέρας ἐν τῷ μεμονωμένῳ ἐκείνῳ οἰκίσκῳ. Εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας οἱ τρεῖς ἕτεροι σύντροφοι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς διημφισβήτησαν τὴν γνησιότητα τῆς ἀδελφικῆς της ἀγάπης, ὁ ζωηρότερος δὲ ἐξ αὐτῶν ὁ καὶ μᾶλλον ἐρωτόληπτος, ἐζήτει ἐπιμόνως νὰ κατακτήσῃ τὴν καρδίαν τῆς λωβιασμένης νέας. Ἀλλ' αὐτὴ ἀρεσκομένη ἀσυνήθως πως νὰ χαριεντίζηται μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ οὐδεμίαν ἔδιδε προσοχὴν εἰς τὰς ἐρωτοτροπίας τοῦ λεπροῦ. Ἡ σκληρὰ αὕτη ἀδιαφορία ἔσχεν ὡς ἀναπόφευκτον συνέπειαν τὴν ἀκουσίαν αὐτῆς ἀπαγωγὴν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων καταδίωξιν τοῦ ἐρωτομανοῦς λωβοῦ, ὃν εὗρον μετὰ τῆς ἐκλεκτῆς τῆς καρδίας του ἐντὸς ἐγκαταλελειμμένης καλύβης ποιμένος εἰς μακρὰν ἀπόστασιν τοῦ χωρίου Μεξιάταις. Αἱ εὐωδιῶσαι λυγαριαί, αἱ κατὰ ἑκα-

τοντάδας εὑρισκόμεναι ἐκεῖ χελῶναι καὶ ὁ φλύαρος γρύλλος ὑπῆρξαν οἱ μόνοι μάρτυρες τῆς στιγμιαίας εὐδαίμονος ζωῆς τοῦ ἀτυχοῦς λεπροῦ!

Πρὸς Α. τῆς πηγῆς εἰς ἀπόστασιν 100 περίπου μέτρων ἀνεγείρεται σήμερον δαπάναις τοῦ Δημοσίου μέγα κατάστημα, οὗτινος ἡ δαπάνη θέλει ὑπερβῆ τὰς 200 χιλιάδας, περιλαμβάνον 40 ἀπομονωτικοὺς λουτῆρας καὶ δύο κοινὰς δεξαμενάς. Ἡ θαυμασία ὁμολογουμένως ἰαματικὴ ἰδιότης τοῦ ὕδατος τούτου καὶ ἡ κατ' ἔτος μεγάλη συρροὴ ἀσθενῶν ἔκ τε τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος ἠνάγκασε τὴν Κυβέρνησιν νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν ἀπομονωτικῶν τούτων λουτήρων, ἐν οἷς θέλουσιν εὑρίσκει πλέον πᾶσαν ἄνεσιν καὶ εὐκολίαν οἱ λουόμενοι. Τὸ ὕδωρ, οὗτινος ἡ ἀναβλύζουσα ποσότης μὴ οὖσα σταθερά, ἀλλὰ παραλλάσσουσα κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους, ἀνέρχεται κατ' ἐλάχιστον εἰς 10 λίτρας ἀνὰ δευτερόλεπτον, ἤτοι εἰς 800 περίπου κυβικὰ μέτρα ἀνὰ πᾶν ἡμερονύκτιον, λαμβανόμενον διὰ σιδηρῶν σωλήνων ἐκ τοῦ κεντρικοῦ κρατῆρος ἔχοντος βάθος 14 μέτρων, θέλει διοχετεύεσθαι ἐν τῷ μεγάλῳ καταστήματι, οὗτινος ὁ ἀερισμὸς θὰ γίνεται φυσικῶς μὲν διὰ θυρίδων, τεχνικῶς δὲ δι' ἀεριστικῶν μηχανῶν. Οἱ ἐπιστημονικῶς ἐξετάσαντες τὰ ὕδατα ταῦτα ἀποφαίνονται μετὰ θετικότητος, ὅτι οὐδόλως θέλουσιν ἀπολέσει τὴν ἰαματικὴν αὐτῶν δύναμιν μεταφερόμενα ἐντὸς τῶν νέων λουτήρων. Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ὑπάρχουσι πολλοί, ἰδίως ἀσθενεῖς, ἰσχυριζόμενοι ὅτι τὰ διάφορα συστατικὰ αὐτοῦ ἐπαισθητῶς θέλουσιν ἀλλοιωθῇ καὶ φοβούμενοι μήπως τὸ πολυδάπανον ἐκεῖνο κτίριον χρησιμεύσῃ μετά τινα καιρὸν μόνον εἰς κατοικίαν τῶν λουομένων. Κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ σοβαρὸν τοῦτο ζήτημα θέλει διευκρινισθῇ τὸ προσεχὲς ἔαρ, ὅτε παραδοθήσονται εἰς κοινὴν χρῆσιν οἱ νέοι λουτῆρες. Ἐν τῷ καταστήματι τούτῳ ἐλήφθη φροντὶς περὶ κατασκευῆς δωματίου ὑδροθεραπευτικῆς καὶ ἑτέρου εἰσπνοῆς τῶν ἀερίων καὶ ἐν γένει πᾶσα καταβάλλεται προσπάθεια περὶ διακανονίσεως τῶν καθ' ἕκαστα κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἵνα ἡμέραν τινὰ καταστῶσιν, εἰ δυνατόν, ὅμοια τῶν ἐν Εὐρώπῃ ὑπαρχόντων λουτρῶν.

Κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν παρευρέθην εἰς τὴν κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λίθου γενομένην τὴν 28ην Ἰουλίου 1891 παρουσίᾳ τοῦ Νομάρχου Φθιώτιδος, βουλευτοῦ τινος φουστανελλοφόρου καὶ τοῦ φρουράρχου Λαμίας. Ἅπαντες οἱ ἐν τοῖς λουτροῖς παρεπιδημοῦντες παρῆσαν ἐν σώματι κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην. Κάτωθι σκιάδος φιλοκάλως διεσκευασμένης ἐτέλεσε τὸν ἁγιασμὸν ἱερεύς τις ἐκ τοῦ πλησίον χωρίου Μεξιάταις ὀνομαστὸς διὰ τὴν ἀγραμματωσύνην του, ὅστις ἀκριβῶς εἰπεῖν

τὰ ἔκαμε θάλασσα. Ἀντὶ τῶν γνωστῶν εὐχῶν τοῦ ἁγιασμοῦ, ἀπήγγειλε μετ' ἀμιμήτου βραδυλογίας διάφορα ἄλλα ἄσχετα ὅλως τροπάρια, ἅτινα ἐγνώριζεν ἀπὸ μνήμης ἐκ παιδικῆς ἡλικίας. Καὶ διὰ νὰ λάβῃ τὸ πρᾶγμα μᾶλλον κωμικὴν χροιάν, ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας...... βιβλίον, ὑποκρινόμενος, ὅτι ἀνεγίνωσκεν, ἐνῷ χωρὶς ὑπερβολὴν ἠγνόει καὶ αὐτὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου! Μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου πραξικοπήματος, νεαρὸς ἐξ Ὑπάτης χωρικὸς ἔσφαξεν ὡραῖον καλοθρεμμένον ἀμνὸν οὗτινος τὸ πορφυροῦν αἷμα ἔρρευσεν ἀφθόνως ἐπὶ τοῦ θεμελίου λίθου, ἐφ' οὗ κατόπιν ὁ Νομάρχης, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως, ἔρριψε διὰ πτύου ἄσβεστον καὶ ἄμμον. Παράδοξος συνήθεια! Τὸ κλαυθμηρὸν βλήχημα τοῦ προβάτου, ὁ σφαδασμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τὴν τρομερὰν μάχαιραν, τὸ ἐκ τοῦ λάρυγγος ἀναβλύζον θερμὸν αὐτοῦ αἷμα θεωροῦνται ὡς τὰ μέγιστα συντελοῦντα εἰς στερεοποίησιν τῶν θεμελίων, ἐνῷ κατόπιν τὸ τρυφερόν του κρέας καλοψημένον δι' ὀβελοῦ, ἀποστάζον λίπος, εὐωδιάζον, νοστιμώτατον, ἐνδυναμώνει πράγματι τὸν στόμαχον τῶν προσκεκλημένων!

Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνέγερσις τοῦ κτιρίου τούτου, ὅπως προσδώσῃ τοῖς λουτροῖς ὄψιν εὐρωπαϊκήν. Ἀνάγκη προσέτι καὶ ὁ πέριξ χῶρος νὰ διαρρυθμισθῇ ἐπὶ τὸ ἀνθρωπινώτερον καὶ νὰ φυτευθῇ διὰ δένδρων. Ἐκεῖνο δὲ ὅπερ τὰ μέγιστα θέλει ὠφελήσει τὰ λουτρὰ εἶνε ὁ σιδηρόδρομος Πειραιῶς-Λαρίσσης, μέλλων νὰ διέλθῃ πλησίον αὐτῶν διὰ τοῦ χωρίου Λιανοκλαδίου. Πρώτιστα ὅμως πρέπει ν' ἀποξηρανθῶσι τὰ ἐνιαχοῦ τοῦ Φθιωτικοῦ πεδίου ὑπάρχοντα ἕλη, ἅτινα σήμερον εἶνε ἡ κυρία ἀφορμὴ τῶν ἐπιπολαζόντων ἐκεῖ δυσιάτων πολλάκις πυρετῶν. Πολλοὶ ἀσθενεῖς ἐρχόμενοι εἰς τὰ λουτρὰ ἀπαλλάσσονται τοῦ κατα-βασανίζοντος αὐτοὺς πάθους, ἀπερχόμενοι δὲ κομίζουσιν εἰς τὰ ἴδια τοὺς ὀχληροὺς τούτους πυρετούς, ἵνα διὰ μυριοστὴν φορὰν ἐπαληθεύσῃ τὸ ρητὸν «οὐδὲν καλὸν ἄμικτον κακοῦ».

Κ. Δ. Καπράλος.

ΤΙ ΕΖΗΤΕΙ ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ Η ΘΛΙΨΙΣ

ΠΟΛΩΝΙΚΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ Ε. ΟΡΣΖΕΣΣΚΟ

Διὰ τῆς πεδιάδος διήρχετό ποτε, κομψότατα ὑπὸ τῆς φύσεως ἐστολισμένη, ἡ Θλῖψις, προξενοῦσα μεγάλας ζημίας καὶ καταστροφάς.

Οἱ μέλανες πέπλοι, δι' ὧν ἦτο κεκαλυμμένη, ἐσκίαζον τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ἐκ τοῦ ὠχροῦ προσώπου της ἔπιπτεν ἐπὶ τῶν ἀνθέων νεκρικὴ χροιά, ἐκ δὲ τῆς βαρείας πνοῆς αὐτῆς οἱ στάχυς ἐκάμπτοντο πρὸς τὴν γῆν, σκορπίζοντες ἀνωφελῶς τοὺς πληροῦντας αὐτοὺς κόκκους. Μεταξὺ τῶν κατοικούντων τὴν πεδιάδα ἠγέρθη ὡς εἰκὸς ἰσχυρὸς γογγυσμός, ἐναντίον τῆς ἀπροσκλήτου καὶ ὀλεθρίας ταύτης ξένης.

—Ὦ ζοφερὸν φάντασμα,—ἐκραύγασαν—διατί ἐξῆλθες ἐκ τῆς ἀβύσσου τοῦ πονηροῦ καὶ πλανᾶσαι ἀνὰ τὸν κόσμον, ἵνα ἐξουθενώσῃς, σκοτίσῃς καὶ δηλητηριάσῃς πᾶν ὅ,τι ἀναπτύσσεται ἐν αὐτῷ;

— Ὑποδείξατέ μοι τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπὶ ματαίῳ ἀναζητῶ μέχρι τοῦδε μεταξὺ ὑμῶν — ἀπεκρίθη ἡ Θλῖψις — καὶ τότε θὰ κατέλθω εἰς τὰ καταχθόνιά μου καὶ οὐδέποτε θ' ἀνησυχήσω τὴν γῆν. Ἀλλ' ἐνόσῳ δὲν ἀνεύρω πᾶν ὅ,τι ζητῶ, δὲν θέλω παύσει περιφερομένη ἀνὰ τὸν κόσμον, ὡς ἡ προγονικὴ καὶ ἀδυσώπητος κατάρα.

Ἀκούσασα ταῦτα, πρώτη προσέδραμε πρὸς αὐτὴν ἡ Εὐθυμία καί, αἰωρήσασα εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν ροδόχρουν νεφύδριον, ἐν ᾧ ἀπήστραπτεν ἑσμὸς ἀργυρῶν ἀστερίσκων, ἐμινύρισε:

— Ἐμὲ θὰ ζητῇς, ἀναμφιβόλως, ζοφερὸν φάντασμα; Ἰδοὺ ἐγὼ παροῦσα! Παρατήρησον πόσον εἶμαι ὡραία καὶ εὔστροφος! Γνωρίζω νὰ ψάλλω ἀργυροήχως, νὰ χορεύω θελκτικῶς καὶ νὰ γελῶ διὰ τὸ τίποτε. Ἡ πνοὴ τοῦ στήθους μου δροσίζει ὡς ὁ Ζέφυρος, καὶ ἐκ τοῦ ἀθύρματος τούτου, ὅπερ κρατῶ εἰς τὴν χεῖρα, καίπερ μικροῦ καὶ εὐθραύστου, ρέει τὸ ἀθάνατον τῆς λήθης ὕδωρ. Παρατήρησόν με λοιπὸν καλῶς, γραῖα φλύαρος, καὶ κρημνίσου!

Ἀλλ' ἡ Θλῖψις δι' ἀρνητικῆς ἀνανεύσεως τῆς κεφαλῆς ἀνεπέτασε κύκλῳ μακρὰν τοὺς μέλανας αὐτῆς πέπλους, καὶ ἡ Εὐθυμία, ἥτις δὲν ἀντέσχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ἀπέπτη μακρὰν καὶ ἔντρομος, καταβεβλημένη, ἔπεσεν ἐν μέσῳ τῶν μεμαραμένων στάχεων καὶ ἀνθέων.

Τότε ἀνωρθώθη ἐν ὅλῃ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τοῦ ἀναστήματός της, μὲ πρόσωπον εἰλικρινὲς καὶ ἀμέμπτως λευκόν, ἡ Δικαιοσύνη καὶ ἔστη πρὸ τῆς Θλίψεως.

— Ἡ Εὐθυμία εἶνε ὂν λίαν ἀξιαγάπητον, ἀλλ' ἀσταθὲς — εἶπεν ἡ Δικαιοσύνη — καὶ οὐκ ὀλίγας ἀσχημίας δύναταί τις νὰ εὕρῃ ὑπὸ τὸ ροδόχρουν ὕφασμα τῶν ἐνδυμάτων της. Ἐγὼ εἶμαι καθαρά, ὡς τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς καὶ εὐθεῖα ὡς καλῶς ἀναπτυχθεῖσα αἴγειρος. Οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐπ' ἐμοῦ ὑπάρχει στῖγμα, δυνάμενον νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ βδελυροῦ σιέλου τοῦ ψεύδους, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη διατηρεῖται ἐν ἐμοὶ σκιὰ ἀδικήματος. Ὡς ἐκ τούτου ἴσως ἡ μορφή μου, ἥτις ἄλλως τε δὲν εἶνε

ὀνειροπόλησις ἀλλὰ πραγματικότης, θὰ σὲ ἀναγκάσῃ νὰ ἐλευθερώσῃς τὸν κόσμον ἐκ τῆς παρουσίας σου.

Ἡ Θλῖψις προσέβλεψε μετ' εὐμενείας τὴν Δικαιοσύνην, καὶ μάλιστα τὸ ὠχρὸν αὐτῆς πρόσωπον ἐνεψύχωσεν ἀσθενὴς ἀκτὶς ἀνακουφίσεως. Ἐν τούτοις ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν ἀρνητικῶς.

— Σ' ἐκτιμῶ, ὦ Δικαιοσύνη ! — ἀπεκρίθη ἡ Θλῖψις — καὶ ὁμολογῶ, ὅτι ἂν δὲν σὲ συνήντων πλειστάκις, ἡ μέλαινα στολή μου θὰ ἦτο διπλασίως θλιβερωτέρα καὶ ἡ πνοή μου δηλητηριωδεστέρα. Ἀλλὰ δὲν εἶσαι σὺ τὸ ὂν ὅπερ ἀναζητῶ καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἔχεις ἐξουσίαν νὰ μὲ ἀπελάσῃς τοῦ κόσμου.

Ἀκούσασα τὴν πρὸς τὴν Δικαιοσύνην δοθεῖσαν ἀπάντησιν ἡ Φιλοπονία, ἠνώρθωσε τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας κυρτωθεῖσαν ῥάχιν της, ἀπέμαξε τὸν ἐκ τοῦ ἐρρυτιδωμένου προσώπου της ῥέοντα ἱδρῶτα διὰ τῆς τυλώδους παλάμης της, δι' εὐρείας ἀναπνοῆς ἠνώρθωσε τὰ στιβαρά, ἀλλὰ πεπονημένα μέλη της καὶ ἔστη πρὸ τῆς Θλίψεως.

— Δι' ἐμοῦ, μόνον δι' ἐμοῦ — εἶπεν ἡ Φιλοπονία — διατηρεῖ ἡ ζωὴ τὴν εὐπορίαν καὶ τὸ λογικόν, πᾶν ὅ,τι παρέχει διὰ τῶν δώρων τούτων ἡ φύσις· — ἐγὼ ὑπερβαίνω μάλιστα κατὰ τὴν ἐφευρετικότητα καὶ τὴν ἰσχὺν τὴν μαθήτριαν καὶ κυρίαν μου, διότι τελειοποιοῦσα τὰ πλάσματα αὐτῆς καὶ αὐξάνουσα τὴν ὡραιότητα, ἀπομακρύνω τὰ προσκόμματα ἅτινα θέτει εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐτυχίαν καὶ προφυλάσσω ἐκ τοῦ δηλητηρίου τοῦ ἐπιπροσθοῦντος ἀνὰ πᾶν βῆμα. Μεταβάλλω τὰς ἐρήμους εἰς χλοεροὺς λειμῶνας καὶ καρποφόρους κήπους, ἐπὶ τῶν χαραδρῶν τῶν ὀρέων καὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων στρώνω ἀσφαλεῖς ὁδούς· ἀνιδρύω μεγαλοπρεπεῖς πόλεις, διὰ τῶν θαυμάτων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, πληρῶ ἀναρίθμητα καὶ κολοσσαῖα θησαυροφυλάκια, εἰς τὰς ἀνθρωπίνους κεφαλὰς κρύπτω τοὺς σπινθῆρας τοῦ πνεύματος καὶ ἀναπτύσσω τὸ ἔμβρυον τῆς φαντασίας, πρὶν ἢ οὗτοι ἐκραγῶσιν εἰς φλόγα τῆς ἀληθείας καὶ ὡραιότητος. Ἄνευ ἐμοῦ οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, νὰ ζήσῃ, νὰ ἀνθίσῃ, νὰ σκεφθῇ, νὰ ἀνακαλύψῃ, νὰ δημιουργήσῃ. Ἄνευ ἐμοῦ πᾶν σπέρμα δέον ν' ἀπολεσθῇ ἐπὶ ματαίῳ, πᾶσα λάμψις νὰ σβεσθῇ ἐν ἀκαρεῖ, πᾶν προτέρημα νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐλάττωμα καὶ πᾶν ἐλάττωμα νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς τέρας. Τοιαύτη εἶμαι καὶ ἐλπίζω ὅτι πρὸ τοῦ γηραλέου, σεβασμίου καὶ ἐκ τῶν ὑπεραρίθμων ἐκδουλεύσεων ἀκτινοβόλου προσώπου μου θὰ ἐξαφανισθῇς ὡς ὁμίχλη.

Ἡ Θλῖψις περίλυπος ἐκίνησε τὴν κεφαλήν.

— Εἶσαι ἀξιοσέβαστος διὰ τὰς πολλὰς ἐκδουλεύσεις σου, ὦ Φιλοπονία ! — τοῦτο οὐδόλως δύναμαι νὰ τὸ ἀρνηθῶ. Ἂν σὺ δὲν ἦσο, οὐ-

δὲν θὰ ὑπῆρχε, διότι καὶ τὸ μικρὸν στρουθίον, διὰ νὰ ἔχῃ τὴν φωλεάν του, καὶ ὁ μικρὸς ἰχθὺς ἵνα τρέφηται διὰ τῶν σκωλήκων, καὶ τὸ φυτὸν διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωὴν ἐντὸς τῶν ἱστῶν του, ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς σου. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος, ἀφοῦ μ' ὅλην τὴν ἀναμφισβήτητον ὕπαρξίν σου, ἐγὼ ἐν τούτοις παρὰ τὸ πλευρόν σου ἐπὶ τοσοῦτον ὅσον καὶ σὺ χρόνον διατρέχω τὸν κόσμον ; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ· εἰς τὰς ἀναριθμήτους καὶ πολυσυνθέτους πτυχὰς τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ κρύπτονται πλεῖσται τοιαῦται σπεῖραι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πέπλοι μου καθίστανται πλειότερον ἔτι μέλανες καὶ ἔτι μείζων ὠχρότης πίπτει ἐπὶ τοῦ προσώπου μου. Ὥστε βλέπεις, ὅτι ἀπὸ καταβολῆς κόσμου καὶ εἰς τὸ μέλλον ὀφείλομεν νὰ συμβαδίζωμεν.

Ἡ Φιλοπονία ἦτο ἐχέφρων, ὡς ἐκ τούτου ἐννόησεν ὅτι ἡ Θλῖψις εἶχε δίκαιον καὶ ἀπεμακρύνθη μετὰ θαλερῶν δακρύων εἰς τοὺς ὀφθαλμούς.

Ἀλλ' αἴφνης ἀντήχησεν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ αἰφνίδιος καὶ ἰσχυρὸς κρότος, θόρυβος, πάταγος, ἐν οἷς ἠδύνατό τις νὰ διακρίνῃ ἤχους σαλπίγγων καὶ τυμπάνων, καὶ κρότον βαρυτάτων τροχῶν, καὶ συριγμὸν πολλῶν ὁμοῦ πτερύγων, καὶ μουσικήν, παιανίζουσαν νικητήριον παιᾶνα. Ταυτοχρόνως ἀνεφάνη καὶ κατηύγασεν ὁλόκληρον τὸν ὁρίζοντα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον μαγευτικὴ λάμψις, ἐν ᾗ διεγράφοντο ἅπαντα τῆς ἴριδος τὰ χρώματα, ὑπερέχοντος ὅμως τοῦ πορφυροῦ καὶ τοῦ χρυσοχρόου.

Ἐν μέσῳ τοῦ ἰσχυροτάτου τούτου θορύβου καὶ τῆς λάμψεως, χρυσοῦν ἅρμα, συρόμενον ὑπὸ τεσσάρων λεόντων μὲ κυματιζούσας χαίτας, κατήρχετο ἔκ τινος ἀρκούντως μεγάλου ὑψώματος, περιστοιχούμενον ὑπὸ πλήθους πτερωτῶν ἀγγέλων, ὧν τινες ἔφερον ἀκτινοβολοῦντα ὅπλα, ἄλλοι ἐκράτουν παρὰ τὰ χείλη καὶ τὰ στέρνα μουσικὰ ὄργανα, ἄλλοι ἀνύψουν εἰς τὰς χεῖρας δοχεῖα πλήρη καρπῶν, ἀνθέων καὶ ἀφρίζοντος οἴνου. Ἐκράτησεν ὡς ἀπολιθωθέντας εἰς τὸν ἀέρα τοὺς τροχοὺς αὐτοῦ κεκοσμημένους δι' ἀδαμάντων.

Ἐπὶ τοῦ ἅρματος ἐκάθητο γίγας φέρων μακρὰν πορφυρόχρουν χλαῖναν, ἔχων ὕφος ἀλαζόνος θεότητος, καὶ μετ' ἀστεροκοσμήτου διαδήματος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

Ἄνωθεν, ἐξ ἀρκετοῦ ὕψους, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς Θλίψεως τὸ παγερὸν αὐτοῦ βλέμμα καὶ εἰς τὸ ἄπειρον ἀντήχησε φωνή, ἐξ ἧς κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου καὶ ἐκρύβησαν εἰς τὰ ἄσυλα αὐτῶν ἅπαντες οἱ ἐν ἐκείνῳ τῷ πεδίῳ κατοικοῦντες.

— Εἶμαι ἡ Δύναμις, ἐπίσης φυομένη ἐν τῇ γῇ, ὡς ἐνυπάρχει βαθέως ἐν αὐτῇ ὁ ζωτικώτερος αὐτῆς μυελὸς καὶ τὸ πολυτιμότερον κειμήλιον — ὁ χρυσός ! Διὰ τῶν ριζῶν μου διεπέρασα τὸ λάμπον τοῦτο

ὀστοῦν τῆς γῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς διέρχονται ὅλον τὸν ὀργανισμόν μου χυμοί, οἵτινες μὲ ζωογονοῦσι καὶ μὲ κρατύνουσι. Στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἑδραίων τούτων βάσεων, κατέχω εἰς τὰ μέλη μου μέγα τι, ἐπιτάττον, νικηφόρον, ἀνεκτίμητον : τὴν δύναμιν — καὶ δι' αὐτῆς, ὡς ὁ γεωργὸς τὸν ἀγρόν, καλλιεργῶ τὸ πεδίον τῆς ἀδυναμίας. Ἐπιπίπτω ὡς θύελλα ἀνὰ τὸν κόσμον καὶ κάμπτω πάντα τὰ πρὸ ἐμοῦ· ὅστις δὲ ἀρνεῖται νὰ καμφθῇ, κατασυντρίβω αὐτόν. Πράττω πᾶν ὅ,τι θέλω· λαμβάνω ὅ,τι ἐπιθυμήσω· δημιουργῶ ἢ καταστρέφω, κατὰ βούλησιν, ἣν μοὶ φέρει ἡ στιγμή. Τρώγω, πίνω, διασκεδάζω, κοιμῶμαι ἐπὶ τῶν ἀνθέων· ὁ δαίμων τοῦ πλούτου διαχέει ἐνώπιόν μου ὅλας τὰς τέρψεις καὶ ἡδονὰς τῆς γῆς, καὶ ὁ δαίμων τοῦ ἐπαίνου διὰ σαλπίγγων καὶ αὐλῶν ἐξυμνεῖ τὸ ὄνομά μου. Τὶς δύναται νὰ διασαλεύσῃ τὰς βάσεις μου; τίς δύναται νὰ συντρίψῃ τὴν δύναμίν μου; πρὸ τῆς λάμψεως καὶ τοῦ μεγαλείου μου τίς δύναται νὰ ἀντιστῇ; Οὐχὶ σύ, βεβαίως, ζοφερὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον περιφρονῶ καὶ τὸ ὁποῖον διὰ τῶν λεόντων καὶ τῶν τροχῶν μου δύναμαι νὰ καταπατήσω καὶ ἐξολοθρεύσω. Ἔξω τοῦ δρόμου μου!

Ἐκράτει εἰς τὰς χεῖρας ξίφος, ὄγκου χρυσοῦ καὶ τόξον εἰς τὴν τεταμένην χορδὴν τοῦ ὁποίου ἠκτινοβόλει ἑκάστοτε σπινθὴρ κεραυνοῦ. Οἱονεὶ εἰς ἀπάντησιν τῶν ὑπὸ τῆς Δυνάμεως λεγομένων, ἡ Θλῖψις ἐν τῷ μεταξὺ ἐμεγεθύνετο ἐντὸς τῶν σκοτεινῶν αὐτῆς πέπλων, ἐπλατύνετο, διὰ τοῦ ὠχροῦ αὐτῆς προσώπου ἤγγιζε τὸν οὐρανόν, καὶ τέλος, ἐνώπιον τῆς λάμψεως αὐτῆς, τοῦ θορύβου καὶ τοῦ πατάγου, ἀνύψωσε τεῖχος ἐκ μελαίνης, πυκνῆς καὶ γιγαντιαίας νεφέλης. Ἐκ δὲ τῆς νεφέλης ταύτης, ὡς ἐκ μέχρις οὐρανῶν ἐξικνουμένου τύμβου, ἤρξαντο ἐξερχόμενοι τοσοῦτον βαθεῖς στεναγμοί, τοσοῦτον πικροὶ ὀλοφυρμοί, θρῆνοι καὶ στόνοι, ὥστε ἐξοργισθεῖσα ἡ Δύναμις ἔρριψεν ἐπ' αὐτῆς χιλίας ἀστραπὰς τοῦ ξίφους της καὶ ἑκατομμύριον σπινθήρων τοῦ τόξου της. Ταυτοχρόνως οἱ λέοντες αὐτῆς λυσσωδῶς ἐβρυχῶντο, οἱ δὲ δαίμονες διὰ περιφρονητικῶν καγχασμῶν, ὡς κεραυνοί, προσέβαλον τὴν νεφέλην. Ἀλλ' ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ὄψει ἡ Θλῖψις ἦτο ἐπιμονωτέρα ἢ πρότερον· ὅσῳ μᾶλλον ἔπληττον αὐτὴν οἱ κεραυνοὶ καὶ προσέβαλλον οἱ καγχασμοί, τοσούτῳ αὕτη ἀνεπτύσσετο καὶ ηὔξανον, ἐπλεόναζον καὶ ἐξεδηλοῦντο διὰ μεγάλων κλαυθμῶν οἱ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς στεναγμοὶ καὶ θρῆνοι. Ἐν τέλει, ἐνόησεν ἡ Δύναμις ὅτι μόνην τὴν Θλῖψιν δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ, ἀπέστρεψε μετὰ περιφρονήσεως τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦ τοσοῦτον μηδαμινοῦ, ὅσον καὶ ἀπροσπελάστου δι' αὐτὴν φάσματος καὶ διηύθυνε τοὺς λέοντας αὐτῆς πλαγίως, ὁπόθεν ἀφικνεῖτο

μέχρις αὐτῆς ὀσμὴ νωπῆς λείας ἢ ἀδοκίμαστος ἔτι ἡδονὴ καὶ κολακευτικὸς ἔπαινος.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῆς, ἐκ τοῦ ἠρεμοῦντος ἤδη καὶ ἐπεσκοτισμένου ὕψους, κατῆλθε σχῆμά τι ὑψηλόν, γαλήνιον, σεμνὸν καὶ δι' εὐμενοῦς φωνῆς ὡμίλησε πρὸς τὴν μέλαιναν νεφέλην τῆς Θλίψεως:

— Πολλὰ πράγματα ἐννοῶ καὶ καταλαμβάνω, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ ξίφη παθῶν διαπερῶσι τοὺς κόλπους μου. Ταῦτα οὐδεὶς δύναται νὰ διακρίνῃ, διότι ἡ ἀπόκρυψις τῶν βασάνων εἶνε ἓν ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων μου. Διδάσκω τοὺς πάντας, ἐγὼ δὲ φέρω ἐν ἐμοὶ αἰωνίους καταιγίδας, προερχομένας ἐκ τῶν ἐλαχίστων γνώσεών μου. Πολλάκις λέγω μετὰ χαρᾶς: γνωρίζω, ἀλλὰ συχνάκις μετὰ πικρίας ὁμολογῶ ὅτι: δὲν γνωρίζω! Ἄνευ ἐμοῦ ὁ κόσμος θὰ ἦτο σκοτεινός, καὶ ὅμως αἰσθάνομαι, ὅτι δι' ἐμοῦ οὐδόλως ἀποκαθίσταται τέλειον φῶς, καὶ συντρίβομαι ὡς ἐκ τούτου ὑπὸ αἰωνίας λύπης. Ὥστε, ὡς βλέπεις, Θλῖψις, τυγχάνομεν ἀμφότεροι στενοὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, ὅτι εἴμεθα μάλιστα αὐτόχρημα ἀδελφαί, ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως τῶν συμφυεισῶν πρὸς ἀλλήλας καρδιῶν· διότι ὅστις δὲν ἐθλίβη ποτὲ δὲν δύναται νὰ εἶνε σοφός, — καὶ ὁ σοφὸς ὀφείλει νὰ εἶνε τεθλιμμένος. Ὀνομάζομαι Σοφία. Εἰπέ μοι, τίνα ζητεῖς ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ, καὶ ἐγὼ βλέπουσα καθαρώτερον τῶν ἄλλων, θὰ σὲ βοηθήσω ἴσως νὰ εὕρῃς τὸ ὂν ἐκεῖνο, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται ἡ ἐξαφάνισίς σου ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Εἶνε ἀληθέστατον, ὅτι διὰ τὴν δύσμοιρον γῆν δὲν εἶσαι ἢ ζόφος, βάρος καὶ δηλητήριον· διατοῦτο αἰσθάνομαι πρὸς αὐτὴν συμπάθειαν, ἥτις ἀπορρέει ἐξ ἀγαθῆς ἀλλὰ καὶ ἀνωφελοῦς ἰδιότητος τῆς φύσεώς μου. Εἰς ἐπίμετρον, ὅταν ἐπιστρέψῃς διὰ παντὸς εἰς τὴν ἄβυσσόν σου, κ' ἐγὼ βεβαίως θ' ἀπαλλαγῶ τῶν φροντίδων, τῶν καταιγίδων καὶ τῆς λύπης. Τίνα ζητεῖς, ὦ Θλῖψις;

Προδήλως ἡ Θλῖψις πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Σοφίαν διέκειτό πως μετ' εὐμενείας, διότι ἐφ' ὅσον ἐμακρυλόγει, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ Θλῖψις ἀπηλλάσσετο μᾶλλον ἐκ τῆς γιγαντιαίας ὄψεως ἣν ἡ Δύναμις ἠνάγκασε αὐτὴν νὰ λάβῃ, ἐσμικρύνετο, ἐλεπτύνετο μέχρι ὅτου καὶ πάλιν ὡμοίασε πρὸς μακρόν, ἰσχνόν, ζοφερὸν φάντασμα, καὶ μὲ κεκλιμένην κεφαλὴν φέρουσα τὸν ὠχρὸν δάκτυλον ἐπὶ τῶν κυανῶν χειλέων ἤρξατο διαλογιζομένη ἂν εἶνε πρέπον ἐπὶ τέλους νὰ ἀναγγείλῃ εἴς τινα τὸν σκοπὸν τῶν περιπλανήσεών της. Ἐν τούτοις, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ᾐσθάνετο ζωηρὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ καταχθόνια αὐτῆς ὅθεν κατήγετο, καὶ νὰ κατακλιθῇ ἐν τῷ πυθμένι αὐτῶν εἰς αἰώνιον ὕπνον.

Δὲν ἦτο κακὴ καὶ διὰ τοῦτο ἡ αἰωνία περιπλάνησις, καθ' ἣν αὐτὴ

ἠδύνατο νὰ προξενῇ εἰς τοὺς ἄλλους μόνον δυσαρεσκείας, μεγάλως ἤδη κατέβαλεν αὐτὴν καὶ ὀδυνηρῶς, ᾐσθάνετο τὸ καταθλῖβον αὐτὴν βάρος τῆς ἀρᾶς ἁπάσης τῆς οἰκουμένης. Ὡς ἐκ τούτου μετὰ βραχεῖαν σκέψιν, εἶπεν :

— Ἐνδέχεται, ὦ Σοφία, νὰ γνωρίζῃς μέσον τι διὰ τοῦ ὁποίου νὰ μὲ ἀπαλλάξῃς τῆς ζωῆς καὶ ἀπ' ἐμοῦ τοὺς ζῶντας. Ἐπὶ τούτῳ γνώρισον.... ἀλλὰ πόσον ὀλίγον ἐννοεῖς καὶ γνωρίζῃς ἀφοῦ καὶ σὺ δὲν ἐμάντευσες τὸ μυστήριον τοῦτο !.... Μάθε ὅτι εἰς τὸν μέγαν ὄγκον τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐγκλημάτων τῶν κατοικούντων εἰς τὸ πεδίον τοῦτο ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀναζητῶ.... τὴν Ἀγαθότητα.

Ἐπὶ τοῦ γαληνιαίου, καίπερ διηυλακωμένου ἀπὸ ἴχνη μεγάλων παθῶν προσώπου τῆς Σοφίας, ἀπετυπώθη ἡ ἔκπληξις.

— Πᾶν ἄλλο, ἀδελφή μου, ἠδυνάμην νὰ προσδοκῶ ἢ ὅ,τι εἶπες τώρα. Τὴν ἀρετὴν ἀναζητεῖς ; Ἀλλὰ ὑπάρξεις φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε τόσον πολλαὶ ἐνταῦθα, ὥστε αὐτὴ αὕτη ἡ πληθώρα των εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς εὐθηνίας αὐτῶν ! Εἰς τὰς ἀγορὰς ὅπου οἱ κάτοικοι τοῦ πεδίου τούτου προμηθεύονναι πᾶν ὅ,τι πλειότερον τοὺς ἀρέσκει, οὐδεὶς ἤδη ζητεῖ Ἀρετήν, καὶ ἄν ποτε ζητήσῃ τις, δύναται νὰ λάβῃ ἀντὶ τριῶν ὀβολῶν σεβασμοῦ καὶ ἑνὸς ὀβολοῦ ἐπαίνου. Παντοειδεῖς φάσεις αὐτῆς καὶ ἀντίτυπα ὑπάρχουσι τοσαῦτα, ὅσοι καὶ ἀστέρες εἰς τὸν οὐρανόν. Παρατήρησον ἐκείνην, ἐν παραδείγματι, ἥτις εἶνε ἐγγύτερον πρὸς ἡμᾶς, μεθ' ὁποίας σπουδῆς ἀκκίζεται, ἀποδίδουσα εἰς ἕκαστον εὐγενῆ ὑπόκλισιν ἢ προσφέρουσα τὴν ἐλαχίστην ὑπηρεσίαν. Οὐδένα παραβλέπει, οὐδένα περιφρονεῖ, τὸ μειδίαμα αὐτῆς εἶνε ἡδὺ ὡς τὸ μέλι, τὸ σῶμά της εὔκαμπτον ὡς ὁ κάλαμος.... Ἰδοὺ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐζήτεις.

Ἡ Θλῖψις ἔκαμε χειρονομίαν ἀδιαφορίας.

— Αὐτὴν πρὸ πολλοῦ τὴν γνωρίζω. Ψευδῶς ὠνομάσθη Ἀγαθότης. Αὕτη φέρει πολλὰ ὀνόματα, εἰς τὰ ὁποῖα μόνον ἓν τέταρτον τοῦ γράμματος θὰ εὕρῃς ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου. Αὐτὴ δὲν εἶνε ἄλλο ἢ περιποίησις, εὐκαμψία σκέψεως καὶ θελήσεως, δίψα κολακευτικῶν ἐγκωμίων....

Ἡ Σοφία εἶχεν ἤδη ἀποστρέψει τὸ βλέμμα καὶ εἶπε :

— Λοιπόν, παρατήρησον ἐκείνην τὴν ἄλλην. Βλέπεις πόσον ἐπιτηδείως διέρχεται μεταξὺ τῶν πολυποικίλων φυτῶν τοῦ πεδίου τούτου, οὐδὲν τούτων θίγουσα, οὔτε διὰ τοῦ ἄκρου τῆς ἐσθῆτός της, απομακρύνουσα ἀφ' ἑκάστου τὴν χεῖρα, προσπαθοῦσα νὰ μὴ πατήσῃ διὰ τοῦ ποδὸς οὐδὲ τὸν εὐτελῆ χόρτον οὔτε τὸν στάχυν ; Καὶ αὐτὴ μήπως δὲν εἶνε ἡ Ἀγαθότης ;

— Ὄχι, εἶπεν ἡ Θλῖψις, — ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ὀνομάτων ἅτινα ἡ φύσις μὲ διέταξε ν' ἀποστηθίσω, αὕτη καλεῖται Οὐδετερότης καὶ Ἀδράνεια.

— Λοιπὸν τότε θὰ σοὶ δείξω ἀκόμη μίαν. Παρατήρησον ἐκείνην ἐκεῖ, εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦται ἐρύθημα ἀπληστίας, μίσους καὶ ἀλαζονίας, καὶ ταὐτοχρόνως ἐν τῇ λιθίνῃ σιγῇ διαστέλλονται τὰ λεπτὰ χείλη καὶ ἠρέμα, σεμνῶς σταυροῦνται ἐπὶ τοῦ στήθους αἱ χεῖρες, συγκρατούμεναι ἐκ τῆς ἐπαφῆς πρὸς πᾶν προστυγχάνον ἀντικείμενον. Ἡμεῖς ὀλίγον ἐνδιαφερόμεθα περὶ τοῦ τί κρύπτεται καὶ κραυγάζει ἐν αὐτῇ, ἀφοῦ τοῦτο δὲν ἐκφράζεται οὔτε διὰ φωνῆς οὔτε διὰ κινήσεως. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ τοσοῦτον εὐγενής, σεμνὴ καὶ ἀβλαβής, δὲν εἶνε ἡ Ἀγαθότης;

— Καμμίαν πίστιν μὴ δίδεις εἰς αὐτά, — πικρῶς μειδιῶσα εἶπεν ἡ Θλῖψις· αὐτή, τοὐναντίον εἶνε Κακία συνωδευομένη ὑπὸ τῆς Πονηρίας, ἀλλ' οὐχὶ παρορμουμένη ὑπὸ τῆς Τόλμης. Ἂν κλεισθῶσιν ὅλοι οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ ὦτα, αὕτη συλλαμβάνει ἐλαφρῶς πᾶν ὅ,τι ὑπέβλεπε καὶ ἐνεδρεύουσα τὸ ἀντικείμενον τῆς ὀργῆς ἢ τοῦ μίσους της, δάκνει ἐξαπίνης.

Ἡ Σοφία ἐβυθίσθη εἰς διαλογισμοὺς καὶ ἡ Θλῖψις ἐξηκολούθησε:

— Βλέπω ὅτι πρέπει νὰ σοὶ διαγράψω εὐκρινέστερον τὸν σκοπὸν τῶν ἐρευνῶν μου. Καίτοι τὸ βλέμμα σου εἶνε ἀκριβές, ἐνίοτε ὅμως ἐπισκοτίζει αὐτὸ καὶ ἀπατᾷ ἡ πληθὺς καὶ ἡ ποικιλία τῶν σκηνῶν, τὰς ὁποίας ἀνερευνᾷς. Ἵνα ἐξαφανισθῶ ἐκ τοῦ πεδίου τούτου, πρέπει νὰ συναντήσω καὶ καταστήσω δέσποιναν αὐτοῦ τὴν Ἀρετήν, — εἰλικρινῆ, δραστηρίαν, παράτολμον, συμπαθῆ, γνωρίζουσαν νὰ κρύπτῃ τὰ δάκρυά της καὶ ἀπομάσσῃ τὰ ξένα, φοβουμένην τὴν ἀδικίαν, ὡς τὸ πῦρ φοβεῖται τὸ ὕδωρ, σπεύδουσαν δὲ ὡς ἐπίκουρος καὶ θῦμα ὅπως σπεύδει ἡ ἔλαφος πρὸς τὴν πηγήν. Ἀγαθότητα, ἐξελέγχουσαν τὴν ὑπαιτιότητα, οὐχὶ ὅπως τιμωρήσῃ τὸν ἔνοχον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνακαλύψῃ ἔστω καὶ ἐλαχίστην δόσιν ἀθωότητος. Ἀγαθότητα, διὰ τῆς γλυφῖδος τῆς εὐγνωμοσύνης χαράττουσαν ἐν τῇ μνήμῃ πᾶσαν γνησίαν εὐεργεσίαν καὶ ἀπορρίπτουσαν ἐκ τῆς καρδίας ὡς ἀνωφελῆ λίθον, πᾶν προσωπικὸν ἀδίκημα. Ἀγαθότητα, ἥτις ἐμφανίζεται ὡς Δικαιοσύνη μέν, διότι, ἀπολαμβάνει τῶν ξένων ἀγαθῶν ἀντὶ νὰ ἐπιθυμῇ ταῦτα δι' ἑαυτήν, ὡς Φιλοπονία, διότι ἄκρως ποθεῖ νὰ φέρῃ εἰς τὸν κόσμον ἀγαθὰ καὶ εὐτυχίαν, καὶ ὡς Σοφία, διότι κέκτηται τοιαῦτα θαυματουργὰ καὶ τελεσφόρα μέσα, δι' ὧν θεραπεύονται αἱ πληγαὶ καὶ ἀποδιώκονται τὰ σκότη....

— Παῦσον, παῦσον, ὦ Θλῖψις, διέκοψεν ἡ Σοφία,— διότι οὐδὲν καινόν μοὶ λέγεις, οἱ δὲ λόγοι σου διεγείρουσιν αὖθις ἐν ἐμοὶ οἶκτον διὰ τὸν κόσμον.

Ὡς ἐκ τούτου ἤδη ἡ Θλῖψις εἶπε μόνον :

— Ἂν ἡ Ἀγαθότης, τὴν ὁποίαν ἀναζητῶ, ἐκυριάρχει ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ, ἡ περιπλάνησίς μου θὰ ἦτο περατωμένη. Μετὰ τοῦ πλήθους τῶν σκοτεινῶν ὑπάρξεων, μεθ' ὧν ἐπικοινωνοῦσα ἐγκατέλιπον τὸν Τάρταρον, θὰ ἠδυνάμην νὰ ἐπιστρέψω εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν πυθμένα αὐτοῦ νὰ κατακλιθῶ καὶ ν' ἀναπαυθῶ ἐν εἰρήνῃ.

Ἔπαυσεν ὁμιλοῦσα, ἡ δὲ Σοφία, βεβυθισμένη εἰς διαλογισμούς, ἐπὶ μακρὸν ἵστατο μὲ τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ἐπὶ τῆς χειρός. Ἐπὶ τέλους εἶπε :

— Σὲ συλλυποῦμαι, ἀδελφή μου, καὶ μετὰ σοῦ ἅπασαν τὴν οἰκουμένην....

— Φρονεῖς ἴσως, ὅτι τοιαύτη ὕπαρξις δὲν ὑφίσταται ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ ; — διὰ τρομώδους ἐξ ἀνησυχίας φωνῆς ἠρώτησεν ἡ Θλῖψις.

Ἡ Σοφία, καὶ αὖθις μετὰ μακρὰν σκέψιν εἶπεν :

— Ἀγνοῶ !

— Καὶ ἀπεμακρύνθη.

Ἡ δὲ Θλῖψις, ὡς καὶ πρότερον, δὲν ἔπαυσε περιφερομένη ἀνὰ τὸ πεδίον· οἱ μέλανες πέπλοι δι' ὧν ἦτο κεκαλυμμένη ἐσκίαζον τοῦ ἡλίου τὸ φῶς· ἐκ τοῦ ὠχροῦ προσώπου της ἔπιπτεν ἐπὶ τῶν ἀνθέων νεκρικὴ χροιὰ καὶ ἐκ τῆς βαρείας πνοῆς αὐτῆς οἱ στάχυς ἐκάμπτοντο πρὸς τὴν γῆν καὶ ἐσκόρπιζον ἀνωφελῶς τοὺς πληροῦντας αὐτοὺς κόκκους....

(Ἐκ τοῦ ρωσσικοῦ)

Ἀγ. Κωνσταντινίδης.

ΝΕΚΡΙΚΑΙ ΤΕΛΕΤΑΙ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΝΕΩΤΕΡΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ

Ὅτι ἡ ἐπιστήμη πρὸ πολλοῦ ἀπέρριψε τὸν ἀβάσιμον ἰσχυρισμὸν τοῦ Φαλμεράϋερ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, εἶνε γεγονὸς ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως. Οἱ ὀλίγοι ἐμμένοντες εἰσέτι εἰς τὴν παράλογον ταύτην πρόληψιν, οὐδέποτε ἢ πάντῃ ἐπιπολαίως ἐμελέτησαν τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως δὲ τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας. Βεβαίως ὁ ξένος ὁ ἐπισκεπτόμενος ὀλίγας μόνον πόλεις τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ

τὰς μᾶλλον ἐξευρωπαϊσθείσας, δὲν ἀνευρίσκει τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, τὴν Ἑλλάδα τῶν ὀνείρων του, διότι καὶ αὐτή, ὡς πάντα τὰ ἐπὶ γῆς, μετεβλήθη, εἶνε δὲ αὐτόχρημα μωρὰ ἡ ἀξίωσις ἐνίων ὅτι δὲν εὑρίσκουσι τὴν καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδα οἵαν τὴν περιγράφει ὁ Παυσανίας καὶ ὁ Ὅμηρος· ἀλλὰ τὴν χώραν δὲν ἀπαρτίζουσιν ὀλίγαι μόνον πόλεις· πρέπει νὰ εἰσδύσῃ τις εἰς τὰ ἔγκατα αὐτῆς, νὰ μελετήσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ ἤθη, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν τύπον τοῦ λαοῦ, ἵνα ἀσφαλῶς κρίνῃ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, ἄλλως ὁ τοιοῦτος δὲν βλέπει «εἰμὴ τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κείμενα σκιερὰ σημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ βίου».

Ἐν Ἑλλάδι ἐκτὸς τῶν λειψάνων τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἀγαλμάτων, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ὄχι ὀλιγώτερον σεβαστὰ καὶ ἔνδοξα, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα.

Ἔθιμα τῶν πρώτων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ διατηροῦνται εἰσέτι ἐν τῇ χώρᾳ, ὀλίγα δὲ ἐξ αὐτῶν, νομίζω, ἀρκοῦσι νὰ καταδείξωσιν ὅτι ὁ ἠθικὸς τύπος τῶν ἐθνῶν ὡς καὶ ὁ φυσικὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μὴ ἀναμίξεως ἑνὸς λαοῦ μετ' ἄλλου, εἰς πᾶν ὅ,τι συσχετίζεται μὲ τὸν βίον αὐτοῦ, ἔστω καὶ ὅταν οἱ λαοὶ οὗτοι εὑρεθῶσιν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης συνηνωμένοι.

Ἡ Ἑλλὰς ὑποδουλωθεῖσα ὑπὸ διαφόρων ἐθνῶν οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ θεωρῇ αὐτὰ ὡς ἐχθρικῶς ριφθέντα εἰς τοὺς κόλπους της, οὐδέποτε συνηνώθη ἢ συνεταυτίσθη μὲ αὐτά, οὐδέποτε μὲ αὐτὰ συνέκλαυσεν ἢ συνεώρτασε. Καίπερ δούλη, δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι ἐβασίλευσε καὶ ἐκυριάρχησεν ἐφ' ἑαυτῆς, τοὺς δὲ φόρους τῆς ὑποτελείας πρὸς τοὺς κατακτητὰς αὐτῆς ἔδιδε μετὰ περισσοτέρας ὑπερηφανείας παρὰ μεθ' ὅσης πλεῖστοι ὅσοι ἡγεμόνες ἔδιδον τὰ λύτρα πρὸς τοὺς λεηλατοῦντας τὴν χώραν των πειρατάς, πρὶν ἢ κατακτηθῇ ἡ Ἀλγερία.

Διὰ νὰ καταδείξωμεν ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ὡς καὶ οἱ πρόγονοί των μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας διετήρουν τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθιμα, θὰ παραθέσωμεν δύο μόνον παραδείγματα ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλλάδος. Κατὰ τὸν μεταξὺ Αἰγινητῶν καὶ Ἀθηναίων πόλεμον οὐδεὶς ἐκ τῶν τελευταίων ἐπέζησεν εἰμὴ εἷς καὶ μόνος, ὅστις ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν θλιβερὰν εἴδησιν, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἀθηναίων γυναικῶν αἵτινες καταληφθεῖσαι ὑπὸ τῆς ἀπελπισίας ὅτι ἀπώλεσαν τοὺς συζύγους αὐτῶν, τὸν ἐφόνευσαν διὰ τῶν καρφίδων τῆς κεφαλῆς των, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι φρίξαντες ἐπὶ τῇ σκληρότητι ταύτῃ, ἀπηγόρευσαν ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ εἰς τὰς γυναῖκας νὰ στολίζωνται κατὰ τὸ δωρικὸν ἔθος, ὅπερ ἦτο σύνηθες εἰς τὰς Ἑλληνίδας καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὑπέδειξαν αὐταῖς τὸ ἰωνικόν, ἄνευ τουτέστιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καρφίδων.

Πλὴν οἱ Ἀργεῖοι καὶ Αἰγινῆται φοβούμενοι μὴ διὰ τῆς καταργήσεως τῶν κοσμημάτων τούτων ἀπολεσθῶσι καὶ τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα διέταξαν ἵνα αἱ γυναικεῖαι τῆς κεφαλῆς καρφίδες κατασκευάζωνται τοῦ λοιποῦ μακρότεραι.

Ἐπιστρέψαντος ἐξ Ἰταλίας εἰς Ὕδραν τοῦ Ἀντωνίου Κριεζῆ μὲ τὰ φράγκικα (φορέματα ἐννοεῖται) οἱ ἀγαθοὶ ὑδραῖοι πατριῶται τὸν περιεκύκλωσαν ἐν μέσῃ ἀγορᾷ καὶ ὀργίλως ἠπείλουν αὐτὸν ὅτι θὰ τὰ ξεσχίσουν ἐπάνω του ἂν δὲν δώσῃ τὸν λόγον τῆς τιμῆς του ὅτι δὲν θὰ τὰ φέρῃ πλέον. Καὶ ὁ ἥρως τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν ἐννοήσας τὸν σεβασμὸν τῶν πατρίων ἐθίμων τῶν συμπολιτῶν του, ὑπέκυψεν εἰς τὴν λαϊκὴν θέλησιν.

Πλὴν τῶν ἀπείρων ἐθίμων ἅτινα διατηροῦσιν ἐκ τῶν προγόνων των οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες τὰ ἀφορῶντα τοὺς νεκροὺς εἶνε τὰ μᾶλλον ἀξιοπαρατήρητα, καθ᾽ ὅσον οὔτε ὁ χριστιανισμὸς κατίσχυσε νὰ τὰ ἐξαλείψῃ.

Ἐν Ἑλλάδι αἱ κηδεῖαι παρουσιάζουσι τὴν νίκην τοῦ θανάτου ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ, τούτου ἕνεκεν εἶνε ἀδύνατον νὰ συμμετάσχῃ τις τῶν λυπηρῶν αὐτῶν θεαμάτων χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ θρησκευτικήν τινα συμπάθειαν, σκεπτόμενος ὅτι ἐὰν ὑπάρχῃ τι δυνάμενον νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς ἰσχύος αὐτῆς τοῦ θανάτου, τοῦτο εἶνε τὸ ἱερὸν αἴσθημα τὸ διαιωνίζον τὴν μνήμην τῶν φιλτάτων ἡμῶν.

Οἱ τελευταῖοι φόροι σεβασμοῦ οἵτινες ἀπονέμονται σήμερον εἰς τὴν μνήμην τοῦ νεκροῦ ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, καταδεικνύουσι πασιφανῶς τὴν ἀρχαιότητά των. Ἵνα λάβωμεν ἰδέαν καθαρὰν καὶ τελείαν, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν μερικῶς ὅλας ἐκείνας τὰς τελετὰς ἃς τελοῦσιν ὅταν ψυχορραγῇ τις καὶ ὅταν ἐκπνέῃ, ὅσας ἄλλας παρακολουθοῦν τὴν ταφὴν καὶ κατόπιν ἐκείνας δι᾽ ὧν περατοῦται ἡ θλιβερὰ πομπή.

Καὶ πρῶτον ὁ θρησκευτικὸς νόμος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἐπιβάλλει αὐτοῖς ὅταν ψυχορραγῇ τις νὰ καλῶσι τὸν ἱερέα ὅπως ἀναγνώσῃ προσευχάς τινας καὶ συστήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀσθενοῦντος εἰς τὸν Ὕψιστον, τὸ κοινῶς λεγόμενον ἀναπαψιμάρι. Τὴν θρησκευτικὴν ταύτην συνήθειαν εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ εὐχαὶ ἀπετείνοντο εἰς τὸν Ἑρμῆν, λατρευόμενον ὡς ὁδηγοῦντα τὰς ψυχάς, ἤτοι ψυχοπομπόν.

Ὁμοίως παρ᾽ ἀρχαίοις ἦτο συνήθεια νὰ παρίστανται σιωπηλοὶ πέριξ τῆς κλίνης τοῦ ψυχορραγοῦντος οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ὅπως ἀκούσωσι τὰς τελευταίας αὐτοῦ λέξεις, αἵτινες οὐδέποτε καὶ παρ᾽ ἡμῖν λησμονοῦνται.

Ἡ Ἀνδρομάχη κλαίουσα πρὸ τοῦ αἱμοφύρτου πτώματος τοῦ Ἕκ-

τορος καὶ παραπονουμένη ὅτι ἐστερήθη τῆς παρηγορίας ταύτης θρηνολογεῖ :

'Αρητὸν δὲ τοκεῦσι γόον καὶ πένθος ἔθηκας
Ἕκτορ, ἐμοὶ δὲ μάλιστα λελείψεται ἄλγεα λυγρά.
Οὐ γάρ μοι θνήσκων λεχέων ἐκ χεῖρας ὄρεξας·
οὐδέ τί μοι εἶπες πυκινὸν ἔπος, οὗτε κεν αἰεὶ
μεμνήμην νύκτας τε καὶ ἤματα δακρυχέουσα.
('Ομ. 'Ιλιάδος Ω, στίχ. 741).

Μόλις ὁ ψυχορραγῶν ἀποδώσῃ τὴν ὑστάτην αὐτοῦ πνοήν, ἡ πρώτη φροντὶς τῶν περιστοιχούντων αὐτὸν εἶνε νὰ κλείσωσι τὸ στόμα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, διότι εἶνε μεγάλη πρὸς τὸν νεκρὸν ἀσέβεια νὰ ἔχῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα ἀνεωγμένον. Εἶνε κοινή, κοινωτάτη εὐχὴ παρ' ἡμῖν, ἡ μήτηρ ἢ ὁ πατὴρ νὰ εὔχωνται ὅπως τοὺς ἀξιώσῃ ὁ Θεὸς τὸ παιδί τους νὰ τοὺς κλείσῃ τὰ μάτια. Τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος βρίθουσι τοιούτων ἐκφράσεων :

«Εἰς τὴ στερνή μου τὴ στιγμὴ τὰ μάτια νὰ μοῦ κλείσῃς».

καὶ ἄλλοθι :

«Μὸν κλεῖστέ μου τὰ μάτια μου, φιλῆστε μ' ἕνας ἕνας»
(Δημ. Ἄσμ. Ζαμπελ. Σλ. 695).

Τὸ αὐτὸ ἐπρέσβευον καὶ οἱ ἀρχαῖοι· ἡ σκιὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος παραπονεῖται ἐναντίον τῆς Κλυταιμνήστρας οὐχὶ διότι ἐφονεύθη, ἀλλὰ διότι δὲν ἔλαβε τὴν μέριμναν τοὐλάχιστον νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ.

. . . . ἡ δὲ κυνῶπις
νοσφισατ', οὐδέ μοι ἔτλη ἰόντι περ εἰς 'Αΐδαο
χερσὶ κατ' ὀθφαλμοὺς ἑλέειν, σύν τε στόμ' ἐρεῖσαι.
('Ομ. 'Οδυσσείας Λ, στίχ. 424).

Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους Κρίτων, ὡς εἶδε τὸν διδάσκαλον ψυχθέντα ὑπὸ τοῦ φαρμάκου καὶ στήσαντα τὰ ὄμματα «ξυνέλαβε τὸ στόμα τε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς» (Πλατ. Φαιδ. 118).

Μετὰ τοῦτο οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ στενότεροι τῶν φίλων ἢ καὶ ἐπὶ τοῦτο προσκαλούμεναι γυναῖκες (σαββανῶστραι κοινῶς λεγόμεναι) λούουσι τὸν νεκρόν. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραττον καὶ οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ πρῶτος φόρος τῆς φιλίας ὃν παρέσχεν ὁ 'Αχιλλεὺς εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου εἶνε αὐτός.

Δμωὰς δ' ἐκκαλέσας λοῦσαι κέλετ', ἀμφὶ τ' ἀλεῖψαι,
. . . .
Τὸν δ' ἐπεὶ οὖν δμωαὶ λοῦσαν . . . .
('Ομηρ. 'Ιλιάδος Ω, στίχ. 582 καὶ 587).

Ὁ Κρέων ἐν ταῖς Φοινίσσαις τοῦ Εὐριπίδου λέγει πρὸς τὸν χορόν·

Ἐγὼ δ' ἥκω μέτα
γέρων ἀδελφὴν γραῖαν Ἰοκάστην, ὅπως
λούσῃ, πρόθηταί τ' οὐκέτ' ὄντα παῖδ' ἐμόν.
Τοῖς γὰρ θανοῦσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα
τιμὰς διδόντα, χθόνιον εὖ σέβειν θεόν.
(Στιχ. 1322).

Κατόπιν ἐνδύουσι τὸν νεκρὸν διὰ τῶν ὡραιοτέρων καὶ πλουσιωτέρων ἐνδυμάτων του ὡς οἱ ἀρχαῖοι·

Ἀμφὶ δὲ σ' ἔστησαν κοῦραι ἁλίοιο γέροντος,
οἴκτρ' ὀλοφυρόμεναι, περὶ δ' ἄμβροτα εἵματα ἕσσαν
(Ὁμηρ. Ὀδυσσ. Ω, στίχ. 59).

Ὡσαύτως καὶ ὁ Σωκράτης ὀλίγας στιγμὰς πρὶν ἀποθάνῃ παραγγέλλει εἰς ἕνα τῶν μαθητῶν του ὅπως τῷ φέρει τὸν ὡραιότερον μανδύαν του, ἵνα εὑρεθῇ ἕτοιμος διὰ τὸν τάφον.

Ἐὰν ὁ νεκρὸς εἶνε μελλόνυμφος ἢ καὶ νεόνυμφος, παρ' ἡμῖν, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τίθεται ὁ γαμήλιος στέφανος, ἐὰν δὲ παιδίον, κόρη ἢ ἄγαμος μὴ ὑπερβὰς τὸ 30ὸν ἔτος, τότε κοσμεῖται ἡ κεφαλή του ἢ τὸ φέρετρον αὐτοῦ δι' ἁπλοῦ στεφάνου ἐξ ἀνθέων. Μία τοιαύτη συνήθεια ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ βίῳ τοῦ Περικλέους. Ὁ ἔξοχος οὗτος τῆς ἀρχαιότητος ἀνήρ, λέγει ὁ ἱστορικός, ἀπώλεσεν ἐκ τοῦ λοιμοῦ τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων του, ἀλλὰ «οὐ μὴν ἀπεῖπεν, οὐδὲ προὔδωκε τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν συμφορῶν· ἀλλ' οὐδὲ κλαίων, οὐδὲ κηδεύων, οὐδὲ πρὸς τάφῳ τινὸς ὤφθη τῶν ἀναγκαίων, πρίν γε δὴ καὶ τὸν περίλοιπον αὐτοῦ τῶν γνησίων ἀποβολεῖν Πάραλον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καμφθείς, ἐπειρᾶτο μὲν ἐγκαρτερῶν τῷ ἤθει καὶ διαφυλάττων τὸ μεγαλόψυχον· ἐπιφέρων δὲ τῷ νεκρῷ στέφανον, ἡττήθη τοῦ πάθους πρὸς τὴν ὄψιν, ὥστε κλαυθμόν τε ῥῆξαι καὶ πλῆθος ἐκχέαι δακρύων, οὐδέποτε τοιοῦτον οὐδὲν ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ πεποιηκώς» (Πλουτάρχου—Περικλῆς § λστ'.).

Τὸν νεκρὸν τοποθετοῦσιν ἐν τῷ φερέτρῳ, ἐν ᾧ τίθεται προσκεφάλαιον ἐφ' οὗ ἐρείδεται ἡ κεφαλή του. Τὸ προσκεφάλαιον εἶνε ἐκ λευκοῦ καλύμματος πεπληρωμένον διὰ φύλλων λεμονέας. Χρῆσιν τῶν φύλλων ἔκαμνον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ὡς ἐξάγεται ἔκ τινος χωρίου ἀρχαιοτάτου συγγραφέως, τοῦ ὁποίου μνημονεύει ὁ Ἀθήναιος ἐν τῷ ΙΑ' βιβλίῳ τῶν Δειπνοσοφιστῶν στίχ. 16:

νέκυς δὲ χαμαιστρώτους ἐπί τινας
εὐρείης στιβάδος προέθηκ' αὐτοῖσι θάλειαν
δαῖτα ποτήριά τε, στεφάνους ἐπὶ κρασὶν ἔθηκεν.

Ἐκτὸς τοῦ προσκεφαλαίου, παρ' ἡμῖν συνειθίζεται ἀκόμη νὰ θέτωνται ἐν τῷ φερέτρῳ τὸ κτένιον, δι' οὗ ἐκτενίζετο ὁ θανών, αἱ βελόναι δι' ὧν ἐρράφη τὸ προσκεφάλαιον, καί τινα ἄλλα πράγματα προσφιλῆ τῷ νεκρῷ. Ἀποθανούσης πρό τινος προσφιλεστάτης μοι ἀδελφῆς, καθ' ἣν στιγμὴν ἐγὼ αὐτὸς μετὰ αἱμασσούσης καρδίας ἐτοποθέτουν ἐν τῷ φερέτρῳ τὸν νεκρόν της καὶ ἡτοιμαζόμην νὰ κλείσω αὐτό, αἱ παριστάμεναι φίλαι γυναῖκες μὲ καθικέτευον ἵνα θέσω ἐν αὐτῷ πάντα ταῦτα, καὶ ἠναγκάσθην νὰ ἐκπληρώσω τὴν παράκλησίν των. Τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, συνθάπτοντες διάφορα πράγματα, οἷον ἐνώτια, ψέλλια, ἐσθῆτας, δακτυλίους, ἀγγεῖα κτλ. ἀναρίθμητα δὲ μέχρι τοῦδε τοιαῦτα εὑρέθησαν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τάφοις.

Ἡ συνήθεια νὰ τοποθετῶμεν πάντοτε τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν τῷ φερέτρῳ εἰς τρόπον ὥστε οἱ πόδες νὰ ὦσιν ἐστραμμένοι πρὸς τὴν θύραν ἀφ' ἧς θὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ ἵστανται πέριξ αὐτοῦ οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ὅπως τὸ κλαύσωσιν εἶνε ἀρχαιοτάτη· ἐξάγεται δὲ ἐκ τοῦ κατωτέρω χωρίου ἐν ᾧ ὁ ὠργισμένος Ἀχιλλεὺς λέγει:

Οὐ πόσις, οὐδὲ βρῶσις, ἑταίρου τεθνηῶτος,
ὅς μοι ἐνὶ κλισίῃ δεδαϊγμένος ὀξέϊ χαλκῷ
κεῖται, ἀνὰ πρόθυρον τετραμμένος· ἀμφὶ δ' ἑταῖροι
μύρονται.

(Ὁμ. Ἰλιάδος Τ, στίχ. 210).

Παρ' ἡμῖν, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ προσκαλοῦσι γυναῖκας ἵνα κλαύσωσιν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ καὶ ἐξυμνήσωσι τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς χάριτάς του· τινὲς τῶν γυναικῶν τούτων πληρώνονται, ἄλλαι δὲ προσέρχονται αὐτόκλητοι. Τὰ θρηνώδη αὐτὰ γυναικεῖα ᾄσματα, κοινῶς μοιρολόγια, ἐκτελοῦνται ὡς ἀκολούθως. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁμίλου αὐτοῦ τῶν θρηνῳδῶν γυναικῶν τίθεται ἡ πλειότερον αἰσθανομένη τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν τοῦ ἀποβιώσαντος, αὐτὴ ἀρχίζει, αἱ δὲ λοιπαὶ ἄλλοτε ὅλαι ὁμοῦ, ἄλλοτε ἀνὰ μία ἑκάστη κλαίουσι καὶ μετὰ λυγμῶν ἀποπερατοῦσι τὰς αὐτοσχεδίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ τοῦ νεκροῦ θρηνῳδίας των.

Ἄκουσα μαῦρα κλάμματα, γυναίκεια μοιρολόγια,
Πῶς κλαῖν ἡ Καπετάνισσαις γιὰ τοὺς Καπεταναίους
Καὶ κλαίει ἡ μαύρη ἡ Κώσταινα τὸ δόλιό της τὸν ἄνδρα.

καὶ

Ποιὸς θέ ν' ἀκούσῃ κλάϋματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια
Διαβᾶτ' ἀπὸ τὴν Λειβαδιὰ καὶ σύρτε στὴ Βελίτσα
Κ' ἐκεῖ ν' ἀκοῦστ κλάϋματα δάκρυα καὶ μοιρολόγια

(Δημοτ. Ζαμπελίου σελὶς 650 καὶ 655).

Ἡ συγκινητικωτάτη αὐτὴ συνήθεια εἶνε πανόμοιος πρὸς ἐκείνην, ἣν περιγράφει ὁ μέγιστος τῆς ἀρχαιότητος ζωγράφος.

Οἱ δ' ἐπεὶ εἰσάγαγον κλυτὰ δώματα, τὸν μὲν ἔπειτα
τρητοῖς ἐν λεχέεσσι θέσαν, παρὰ δ' εἷσαν ἀοιδούς,
θρήνων ἐξάρχους, οἵτε στονόεσσαν ἀοιδὴν
οἱ μὲν ἄρ' ἐθρήνεον, ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες.
Τῇσιν δ' Ἀνδρομάχη λευκώλενος ἦρχε γόοιο
Ἕκτορος ἀδροφόνοιο κάρη μετὰ χερσὶν ἔχουσα.
(Ὁμ. Ἰλιάδος Ω, στίχ. 719).

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ Ὁμήρου, ἀπαντᾷ τις μοιρολόγια καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δραματικῇ ποιήσει. Ὁ Ἄδμητος λέγει πρὸς τὸν χορὸν

Πάρεστε, καὶ μένοντες ἀντηχήσατε
παιᾶνα τῷ κάτωθεν ἀσπόνδῳ θεῷ·
(Εὐριπίδου Ἄλκηστις στίχ. 245).

Τὰ νήπια ὅμως κατ' ἐξαίρεσιν μοιρολογοῦσιν αὐταὶ αἱ μητέρες, παρομοιάζουσαι αὐτὰ ὁτὲ μὲν μὲ πτηνόν, ὁτὲ δὲ μὲ ἀστέρα καὶ ἄλλοτε μὲ ἄνθος. Οὐδεμία δημώδης φιλολογία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὅμοια τούτου·

«Ποῦ πᾷς, γαϊτάνι, νὰ σαπῇς, 'γκόλφι μου, ν' ἀραχνιάσῃς,
Γαρούφαλο βενέτικο ν' ἀλλαξομουσουδιάσῃς;
Παιδάκι μου, τὸν πόνο σου ποῦ νὰ τὸν ἀπιθώσω;
νὰν τόνε ῥήξω τρίστρατα, τὸν 'παίρνουν οἱ διαβάταις,
νὰν τόνε ῥήξω στὰ κλαριά, τὸν παίρνουν τὰ πουλάκια·
θὰ τόνε βάλω στὴν καρδιά, νὰ τὸν καταρριζώσω,
νὰ περβατῶ νὰ μὲ πονῇ, νὰ στέκω νὰ μὲ σφάζῃ·
θὰ πάγω καὶ στὸ χρυσικὸ γιὰ νὰ τόνε χρυσώσῃ,
νὰ φκειάσω 'να χρυσὸ σταυρό, κ' ἕν ἀσημένιο γκόλφι
νὰ προσκυνάω τὸ σταυρό, καὶ νὰ φιλῶ τὸ 'γκόλφι.»

Καὶ ἐν ἑτέρῳ ᾄσματι ἡ μήτηρ λέγει

«Τί νὰ τὴ κάμω τὴ ζωὴ χωρὶς ἐσέ, παιδί μου;

Ὁ ἀνωτέρω στίχος δὲν ἐνθυμίζει τὸν θρῆνον τῆς Ἑκάβης;

Τρωῇσιν δ' Ἑκάβη ἀδινοῦ ἐξῆρχε γόοιο·
Τέκνον, ἐγὼ δειλὴ τί νυ βείομαι, αἰνὰ παθοῦσα,
σεῦ ἀποτεθνηῶτος;
(Ὁμηρ. Ἰλιάδος Χ, στίχ. 430.)

Μεριμνῶμεν περὶ τῆς ταφῆς τοῦ πτώματος ἐκ φόβου σήψεως. Καὶ ἡ συνήθεια αὕτη εἶνε ἀρχαιοτάτη. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνδυόμενος τὴν νέαν πανοπλίαν, ἣν ἡ Θέτις τῷ δίδει ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του, στρεφόμενος πρὸς τὴν μητέρα του λέγει

[illegible]

[illegible] ἡ σύζυγος [illegible] πληροῦσι τὸν [illegible] ἀποσπῶσι τὰς [illegible] τὰ στήθη καὶ τὸν [illegible]

[illegible] σου,
[illegible] σου καὶ τράβα τὰ μαλλιά σου.

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον τὴν συνήθειαν ταύτην, καθὰ δὲ λέγει ὁ χαριέστατος Λουκιανός, οἱ ζῶντες ἐγένοντο οἰκτρότεροι τοῦ νεκροῦ.

Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἐθίμου τούτου ἔχομεν καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ὁμήρου·

Πρῶται τόν γ' ἄλοχός τε φίλη καὶ πότνια μήτηρ
τιλλέσθην, ἐπ' ἄμαξαν ἐΰτροχον ἀΐξασαι,
ἁπτόμεναι κεφαλῆς· κλαίων δ' ἀμφίστασθ' ὅμιλος.
Καὶ νύ κε δὴ πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα
Ἕκτορα δακρυχέοντες ὀδύροντο πρὸ πυλάων
(Ἰλιάδ. Ω, στίχ. 710.)

Καὶ ἐν τῇ δεκάτῃ ἐνάτῃ ῥαψῳδίᾳ :

Βρισηῒς δ' ἄρ' ἔπειτ ἰκέλη χρυσέῃ Ἀφροδίτῃ,
ὡς ἴδε Πάτροκλον δεδαϊγμένον ὀξέι χαλκῷ,
ἀμφ' αὐτῷ χυμένη, λίγ ἐκώκυε, *χερσὶ δ' ἄμυσσε*
στήθεά τ' ἠδ' ἁπαλὴν δειρήν, ἰδὲ καλὰ πρόσωπα.
(Ἰλιάδος Τ, στίχ. 282).

Ἀλλὰ καὶ παρ' Εὐριπίδῃ ἀπαντᾷ ἐν τῇ Α' Πράξει τῶν Ἱκετίδων·

Ἴτ', ὦ ξυνῳδοὶ κακοῖς
ἴτ', ὦ ξυναλγηδόνες,
χορόν, τὸν Ἅδας σέβει.
διὰ παρῆδος ὄνυχα λευκὸν
αἱματοῦτε, χρῶτά τε φόνιον
(στίχ. 72).

Μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τελεῖται τὸ νεκρικὸν συμπόσιον ἢ αἱ εὐωχίαι, κοινῶς παρηγορίαι. Τὸ συμπόσιον τοῦτο τελεῖται ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τοῦ θανόντος καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχή, ἵνα ἐν πάσῃ κηδείᾳ θανόντος προσώπου ἐγγάμου φέρωνται ἄρτοι, τυρός, ἐλαῖαι, οἶνος, ὅπως οἱ βουλόμενοι ἐκ τῶν προπομπῶν τρώγοντες καὶ πίνοντες μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, συγχωρῶσι τὸν θανόντα. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑπτανήσῳ, μετὰ τὴν ταφὴν οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι στέλλουσιν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀποβιώσαντος καφέδες ἢ σοκολάτας μετὰ γλυκισμάτων ἢ διπύρων, ἄλλοι, οἱ στενότεροι τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, πέμπουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐδώδιμα καὶ ποτά, ὡς λόγου χάριν ζωμὸν μετὰ κρέατος, σοῦπαν καὶ λοιπά, ἵνα φάγῃ ἡ πενθοῦσα οἰκογένεια.

Καὶ ἡ συνήθεια αὕτη εἶνε ἀρχαιοτάτη. Ὁ Ὅμηρος περιγράφων τὰς ἐπικηδείους τιμὰς τὰς ἀπονεμηθείσας εἰς τὸν Ἕκτορα, τελευτᾷ τὸ ἀθάνατον ἔπος του διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων :

Χεύαντες δὲ το σῆμα, πάλιν κίον· αὐτὰρ ἔπειτα
εὖ συναγειρόμενοι δαίνυντ' ἐρικυδέα δαῖτα,

δώμασιν ἐν Πριάμοιο διοτρεφέος βασιλῆος·
Ὣς οἵγ' ἀμφίεπον τάφον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο
(Ἰλιάδος Ω, στίχ. 801).

Ὁμοιως καὶ ἐν τῷ περιφήμῳ περὶ στεφάνου λόγῳ τοῦ Δημοσθένους, ἐν ᾧ ὁ μέγας ῥήτωρ ἀνεδείχθη τόσον ἔνδοξος, ἐκλεχθεὶς κατὰ προτίμησιν τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῶν ἀντιζήλων του, ὅπως ἐγκωμιάσῃ τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντας λέγει : «Τοῦτο δ' ἑώρων παρ' ἑαυτοῖς καὶ παρ' » ἐμοί, παρὰ δ' ὑμῖν οὔ, διὰ ταῦτ' ἐμὲ ἐχειροτόνησαν καὶ οὐχ ὑμᾶς, » καὶ οὐχ ὁ μὲν δῆμος ὄντως, οἱ δὲ τῶν τε τελευτηκότων πατέρες καὶ » ἀδελφοὶ οἱ ὑπὸ τοῦ δήμου τόθ' αἱρεθέντες ἐπὶ τὰς ταφὰς ἄλλως πως, » ἀλλὰ δέον ποιεῖν αὐτοὺς τὸ περίδειπνον ὡς παρ' οἰκειοτάτῳ τῶν τε» λευτηκότων· ὥσπερ τἄλλ' εἴωθε γίγνεσθαι, τοῦτ' ἐποίησαν παρ' ἐμοί, » εἰκότως»· § 288.

Ἡ ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ παρ' ἡμῖν γίνεται τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου ἡμέραν· τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀκόλουθου ἐπιτυμβίου ἐπιγράμματος τοῦ Καλλιμάχου :

Δαίμονα τίς δ' εὖ οἶδε τὸν αὔριον, ἁνίκα καὶ σέ,
Χάρμι, τὸν ὀφθαλμοῖς χθιζὸν ἐν ἀμετέροις,
τᾷ ἑτέρᾳ κλαύσαντες ἐθάπτομεν ; οὐδὲν ἐκείνου
εἶδε πατὴρ Διοφῶν χρῆμ' ἀνιαρότερον.
(Ἑλλην. Ἀνθολογία ad Platini Codicis Lipsiae, 1820, σελ. 341).

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ 24ῳ βιβλίῳ τῆς Ὀδυσσείας λέγει ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀχιλλέως ἔκλαυσαν ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἡμέρας καὶ δέκα ἑπτὰ νύκτας καὶ ὅτι τὴν δεκάτην ὀγδόην ἀπετεφρώθη, ἀλλὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὡρισμένον διάστημα καθ' ὃ ὤφειλε νὰ διαμείνῃ ὁ νεκρὸς ἐν τῷ οἴκῳ· αὐτὸ ἐγένετο ἴσως κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἢ ἥρωας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς δημοσίους ἐκδηλώσεις τοῦ πένθους τῶν νεωτέρων, αὗται εἶνε πανόμοιαι τῶν ἀρχαίων. Οἱ γεννήτορες, οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς τοῦ ἀποβιώσαντος ἐνδύονται μέλανα ἐνδύματα, διάγουσι βίον ἀπομεμονωμένον, ἀποφεύγουσι τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς πανηγύρεις, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐκκλησίαν, ἰδίως ἡ μήτηρ καὶ ἡ ἀδελφή. Εἰς τὴν θέαν ξένου τινὸς ὑπενθυμίζοντος αὐτοῖς τὸν ἀποβιώσαντα ἀρχίζουν τὰ κλαύματα. Οἱ ἄνδρες, καὶ ἰδίως οἱ χωρικοί, οὐδὲ αὐτὰ τὰ γένεια ξυρίζουσι. Τὰ παράθυρα τοῦ οἴκου τοῦ ἀποβιώσαντος μένουσιν ἡμίκλειστα ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας κρεμῶσι μέλανα ὑφάσματα. Δύστηνος μήτηρ ἐν Ζακύνθῳ, τῆς ὁποίας ἐφόνευσαν τοὺς δύο υἱοὺς τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ ἐν δια-

στήματι ἑνὸς καὶ πλέον ἔτους, κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ τελευταίου στεγανῶς κατέκλεισε τὰ παράθυρά της καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῶν παραθυροφύλλων ἐχάραξε διὰ ζεούσης πίσσης μέλανας σταυρούς.

Ἡ συνήθεια τῶν μελανῶν ἐνδυμάτων ὡς δεῖγμα πένθους εἶνε ἀρχαιοτάτη.

Ἡ Ἰφιγένεια πρὶν θυσιασθῇ παρακαλεῖ τὴν μητέρα της·

Ἰφ—Μήτ' οὖν γε τὸν σὸν πλόκαμον ἐκτέμῃς τριχὸς
Μήτ' ἀμφὶ σῶμα μέλανας ἀμπίσχῃ πέπλους
. . . .
Κλυτ.—Τί δαὶ κασιγνήταισιν ἀγγελῶ σέθεν;
Ἰφ—Μήδ' ἀμφὶ κείναις μέλανας ἐξάψῃ πέπλους
(Ἰφιγ. ἐν Αὐλίδι στίχ. 438—9 448—9).

Ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ ἀποβιώσαντος εἶνε τὰ πρόσωπα ἅτινα διατηροῦσι τὸ πένθος ἐπὶ μακρότερον χρόνον, καίτοι ἡ διάρκεια τοῦ πένθους παρ' ἡμῖν εἶνε δώδεκα μῆνες, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις.

Αὐλῶν δὲ μὴ κάτ' ἄστυ, μὴ λύρας κτύπος
Ἔστω σελήνας δώδεκ' ἐκπληρουμένας
(Εὐριπίδου Ἄλκηστις στίχ. 430).

Καὶ ὁ Αἰσχίνης ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους λόγῳ αὐτοῦ, ὅστις μετεχειρίσθη ἅπασαν αὐτοῦ τὴν τέχνην ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν μισητὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἔλειψε νὰ ἐπιρρίψῃ εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ συκοφαντίαν καὶ τὴν παράβασιν τῆς εἰρημένης συνηθείας: «Οὗτος τοίνυν, ὦ Ἀθηναῖοι, ὁ τηλικοῦτος τὸ μέγεθος κόλαξ, ἑβδόμην δ' ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν ἐβουθύτει καὶ παρενόμει, τὴν μόνην ὁ δείλαιος καὶ πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας» Αἰσχίνου κατὰ Κτησιφῶντος § 78.

Μετὰ τὴν ταφὴν διετέλουν οἱ ἀρχαῖοι πολλαχῶς τιμῶντες τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος διὰ θυσιῶν, ἃς ἐτέλουν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀποθανόντος· ἐκ τῶν εἰρημένων θυσιῶν ἦν πρώτη μὲν ἡ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ θανόντος τελουμένη, ἥτις ἐλέγετο τρίτη· δευτέρα δὲ ἡ κατα τὴν ἐνάτην, ἥτις ἐλέγετο ἔνατα· τρίτη δὲ ἡ κατὰ τὴν τριακοστὴν ἡμέραν· αὕτη ἐκαλεῖτο τριακάς. Πλὴν τούτων τῶν θυσιῶν, οἱ ἀρχαῖοι ἐτέλουν καὶ ἑτέραν θυσίαν κατ' ἔτος, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτελεύτησεν ὁ θανών. Αἱ ἐπὶ τοῦ τάφου θυσίαι ἐλέγοντο κοινῶς εὐαγίσματα καὶ χοαί, διότι διὰ τὴν θυσίαν κατεσκευάζετο κρᾶμα ἐκ γάλακτος, μέλιτος καὶ ὕδατος (Ἰδὲ Ὁμηρ. Ὀδ Κ 518 καὶ Ω 26, καὶ Βενιζέλου Βίος ἀρχαίων Ἑλλ.)· ἀλλ' ἐκτὸς τούτων προσέφερον πλακοῦντας ἐκ μέλιτος καὶ ἀλεύρου, καρπούς, ἄνθη παντὸς εἴδους,

ἰδίως ὅμως ρόδα, κρίνα κλάδους μύρτου καὶ δάφνης, ταινίας καὶ ἐν γένει πράγματα σχετικὰ εἰς τὴν τάξιν, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀπασχόλησιν τοῦ ἀποβιώσαντος. Τοιαύτας θυσίας δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ ἀκινδύνως ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, διότι τελοῦμεν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς ἱερουργίας καὶ δὴ τριήμερα, ἐννεαήμερα, τεσσαρακονθήμερα, ἑξάμηνα καὶ ἐτήσια μνημόσυνα, καθ' ἃ φέρομεν εἰς τὸν ναὸν ἄρτους (προσφοράς), σῖτον ἑβρασμένον (κόλλυβα), λαμπάδα, λίβανον, οἶνον καὶ ἔλαιον, ἅτινα ὡς θυσίας παρέχομεν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ κολλύβων, διὰ νὰ καταδείξωμεν τὴν σχέσιν τοῦ ἐθίμου τούτου, θὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ κυρίως κόλλυβα κατασκευάζονται ἐκ σίτου ἑβρασμένου καὶ περιρραίνονται διὰ μέλιτος καὶ πετροσελίνου. Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔστεφον τὸ μνῆμα διὰ σελίνων, ἐξ οὗ καὶ παροιμία ἦν, δεῖται σελίνου, ἐπὶ τῶν ἐπικινδύνως νοσούντων λεγομένη (Πλουτ. Τιμ. 26). Τὰ κόλλυβα (σῖτος μετὰ μέλιτος), λέγει ἐν τῇ συγκριτικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ κ. Ι. Νικολαΐδης Λεβαδεύς, συνειθίζονται ἀπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ὅστις ἀναμίξας τὰ ὤνια τοῖς λειψάνοις τῶν εἰδωλοθύτων παρεκίνει τοὺς Χριστιανοὺς εἰς κρεωφαγίαν τῇ πρώτῃ ἑβδομάδι τῶν νηστειῶν. Παρατίθενται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν νεκρικῶν τελετῶν, ὑπεμφαίνοντα τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκφύεται ὁ σπειρόμενος σῖτος, ὅταν ἀποθάνῃ ὑπὸ τὴν γῆν (Α. Κοραῆ ΙΕ' 36, 37, 38).

Μεταξὺ τῶν ἡμερῶν τῶν μνημοσύνων εἰσὶ καὶ ἡ *τρίτη* καὶ ἡ *ἐνάτη*· οἱ ἱερεῖς λειτουργοί, πρέπει νὰ ὦσιν εἷς, τρεῖς, ἑπτὰ ἐννέα· οἱ ἄρτοι πρέπει νὰ ὦσιν ἐπίσης εἷς, τρεῖς, ἑπτά, ἐννέα, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, αἱ λαμπάδες ὡσαύτως ἰσάριθμοι τούτων, ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτεραι ἂν εἶνε, πρέπει νὰ ὦσιν ἀναποφεύκτως ἀριθμοῦ περιττοῦ.

Ἀριθμοῦ περιττοῦ πρέπει νὰ ὦσιν αἱ ἅμαξαι αἱ παρακολουθοῦσαι τὴν ἐκφοράν, οἱ ἐν τοῖς ναοῖς ἄνθρωποι κατὰ τὰς νεκρωσίμους τελετὰς καὶ τὰ μνημόσυνα, ἑνὶ λόγῳ ὁ περιττὸς ἀριθμὸς ἐπικρατεῖ παρ' ἡμῖν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐθυσίαζον εἰς τὸν Πλούτωνα ἀνὰ ζεύγη, καθ' ὅσον ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς ὀλέθριος θεωρούμενος, ἦν εὐάρεστος τῷ Πλούτωνι ἢ τῷ Ἅδῃ, ἐνῷ ὁ ἀριθμὸς ὁ ἄνισος ἢ περιττὸς ἤρεσκεν εἰς τὰς θεότητας τοῦ Οὐρανοῦ, αἵτινες ἐγίγνοντο εὐμενεῖς (Πλουτ. Ἠθ. Ρωμ. 12.)

Ὑπάρχει συνήθεια εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ ἐγκαταλείπωσι τὰ ὀστᾶ τῶν νεκρῶν εἰς τὴν ἐρημίαν τοῦ τάφου. Ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη, μετὰ παρέλευσιν πενταετίας ἀπὸ τῆς ταφῆς, ὁ βουλόμενος δύναται νὰ ἐκθάψῃ τὰ ὀστᾶ τῶν συγγενῶν του καὶ μετακο-

μίση αὐτὰ εἰς σαρκοφάγον τινὰ τοῦ ναοῦ ἢ εἰς τὸ ὀστεοφυλάκιον τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ κοιμητηρίου. Ἐν τῷ κοιμητηρίῳ Καλαμῶν εἶδον ἐγὼ αὐτὸς τοιοῦτον ὀστεοφυλάκιον, ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου ἐκρέμαντο ἀρκετὰ σανίδια, περιέχοντα ὀστᾶ καὶ ἐπὶ τῶν σανιδίων αὐτῶν ἀνέγνωσα διάφορα ὀνόματα οἰκογενειῶν, τὰ πλεῖστα ὅμως τῶν ἐκθαπτομένων ὀστῶν ἐρρίπτοντο σωρηδὸν ἐν τῷ εἰρημένῳ ὀστεοφυλακίῳ. Παρ' ἡμῖν οἱ βουλόμενοι νὰ ἐκθάψωσι τὰ ὀστᾶ τῶν συγγενῶν των, τῇ ἀδείᾳ πάντοτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ διοικητικῆς ἀρχῆς, πλύνουσιν αὐτὰ καλῶς δι' ὕδατος, κατόπιν δι' οἴνου λευκοῦ. Τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι. Ἀκούσατε τὸν Ὅμηρον·

Αὐτὰρ ἐπεὶ δή σε φλὸξ ἤνυσεν Ἡφαίστοιο
ἠῶθεν δή τοι λέγομεν λεύκ' ὀστέ', Ἀχιλλεῦ,
οἴνῳ ἐν ἀκρήτῳ καὶ ἀλείφατι· δῶκε δὲ μήτηρ
χρύσεον ἀμφιφορῆα· Διονύσοιο δὲ δῶρον
φάσκ' ἔμεναι, ἔργον δὲ περικλυτοῦ Ἡφαίστοιο·
Ἐν τῷ τοι κεῖται λεύκ' ὀστέα, φαίδιμ' Ἀχιλλεῦ,
μίγδα δὲ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο θανόντος
(Ὀδυσσείας Ω, στίχ. 71)

Ἡ πυρὰ τῶν ἀρχαίων εἶνε ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶνε ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν· ὁ χριστιανισμὸς ἀπηγόρευσε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἀλλ' ὅμως δὲν κατίσχυσε καὶ νὰ τὸ ἐξαλείψῃ. Εἶνε ἱστορικὸν γεγονὸς ὅτι ὁσάκις ὁ βάρβαρος κατακτητὴς κατελάμβανε τμῆμά τι τῆς ἑλληνικῆς γῆς, οἱ ἐκπατριζόμενοι ἕλληνες ἔθετον ἐν χρήσει τὴν πυρὰν καίοντες τὰ ὀστᾶ τῶν γονέων των, ἵνα μὴ τὰ καταπατήσῃ ὁ ἐχθρός.

Τὸ δημοτικὸν ᾆσμα τῆς Πάργας ἐπιβεβαιοῖ τοὺς λόγους μας.

Βλέπεις ἐκείνην τὴ φωτιά, μαῦρον καπνὸ ποῦ βγάνει ;
Ἐκεῖ καίγονται κόκκαλα, κόκκαλα ἀνδρειωμένων.
Ἐκεῖ ναι κόκκαλα γονιοῦ, ποῦ τὸ παιδὶ τὰ καίει
Νὰ μὴν τὰ βροῦνε *Λιάπιδες*, ἐχθροὶ μὴν τὰ πατήσουν.
(Ζαμπελ. Δημοτ. 641 σελ.).

Καὶ ἕτερον ᾆσμα, τὸ μοιρολόγι τῆς Πάργας, προσεπιμαρτυρεῖ τὴν ἐκταφήν.

Ἄστε, λεβένταις, τ' ἅρματα, κι' ἀφῆστε τὸ τουφέκι·
Σκάψτε πλατειά, σκάψτε βαθυὰ ὅλα σας τά κιβούρια,
Καὶ τ' ἀντρειωμένα κόκκαλα ξεθάψτε τοῦ γονιοῦ σας,
(αὐτόθ σελ. 642).

Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔκαιον τὰ πτώματα τῶν συγγενῶν των καὶ συνέλεγον τὰ ὀστᾶ, ἵνα μὴ κατακτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ των.

Ὁ Νέστωρ, προσκαλῶν τοὺς Ἀτρείδας καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν

'Αχαιῶν εἰς ἀνακωχὴν ὅπλων διὰ νὰ μεταφέρῃ τὰ αἱμόφυρτα πτώματα διὰ τῶν ἁμαξῶν μακρὰν τοῦ πεδίου καὶ εἰς τὴν πυράν, λέγει

.................ἀτὰρ κατακήομεν αὐτοὺς
τυτθὸν ἀπὸ πρὸ νεῶν, ὥς κ' ὀστέα παισὶν ἕκαστος
οἴκαδ' ἄγῃ, ὅτ' ἂν αὖτε νεώμεθα πατρίδα γαῖαν.
(Ομήρ. 'Ιλιὰς Η, στίχ. 33).

Ἡ συνήθεια αὕτη ἐνισχύει τὴν γνώμην τῶν σοφῶν ἐκείνων, οἵτινες πιστεύουσιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἔκαιον τὰ σώματα τῶν ἡρώων, τῶν πιπτόντων εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλάξωσιν αὐτοὺς τῶν ἀσεβειῶν τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Πάτροκλος ἀπετεφρώθη, ὁ δὲ Αἴας ἐτάφη.

Οἱ Σουλιῶται ἀπέκοπτον τὴν κεφαλὴν τοῦ σώματος τῶν συναγωνιστῶν των, οἵτινες ἔπιπτον μαχόμενοι εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἵνα μὴ μίαν τοιαύτην ἄτιμον πρᾶξιν προξενήσωσιν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸ σῶμά των.

Γύρισε πίσω πάρεμε, πάρε μου τὸ κεφάλι,
Νὰ μὴν τὸ πάρῃ ἡ παγανιὰ καὶ ὁ *Ἰσοὺφ Ἀράπης*
Καὶ μοῦ τὸ 'πάῃ στὰ *Γιάννινα τ' Ἀλῆ Πασσᾶ τοῦ σκύλου.*
(Ζαμπελ. Δημ.)

Τὰ περὶ 'Αστραπογιάννου καὶ Λαμπέτη δίδουσιν ἀκριβῆ ἰδέαν οὐχὶ μόνον τῶν αἰσθημάτων, ὑφ' ὧν ἐνεπνέοντο αἱ ψυχαὶ τῶν ἀκαταδαμάστων ἐκείνων πολεμιστῶν καὶ ἡρώων, ἀλλὰ καὶ μίαν ἔτι ἀπόδειξιν περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ σχέσεως τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ἀρχαίους.

'Εν τοῖς ἀθανάτοις στίχοις τοῦ λατρευμένου μου φίλου καὶ ἐθνικοῦ ποιητοῦ, ἀειμνήστου Βαλαωρίτου, ὁ πληγωμένος 'Αστραπόγιαννος καθικετεύει τὸν νεαρὸν κλέφτην Λαμπέτην ἵνα ἀποκόψῃ τὴν κεφαλήν του.

Τὸ αἷμα τ' ἄπιστο μὲ τὸ δικό μου
Δὲν θέλω ἐπάνω του ν' ἀνταμωθῇ.
Φαρμάκι ἀγλύκαντο μὲς τὸ λαιμό μου
Δὲ θέλω σύντροφο κάτου στὴ γῆ.

Χτύπα, Λαμπέτη μου . . . Ἅπλωσε, πιάσε,
Σφίξε στὰ δάχτυλα τ' ἄσπρα μαλλιά'. . .
Τὰ χέρια ἐσταύρωσα . . . Μὴ μὲ φοβᾶσαι . . .
Κόψε με . . πάρε με 'ς τὴν ἀγκαλιά.

Ἡ συνήθεια αὕτη ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ὁ Εὔφορβος μαχόμενος μὲ τὸν Μενέλαον τῷ λέγει:

Ἦ κέ σφιν, δειλοῖσι, γόου κατάπαυμα γενοίμην,
εἴ κεν ἐγὼ κεφαλὴν τεὴν καὶ τεύχε' ἐνείκας,
Πάνθῳ ἐν χείρεσσι βάλω καὶ Φρόντιδι δίῃ.
('Ομηρ' 'Ιλ. Ρ, στίχ. 38).

Ἐκ πάντων τούτων, ἄν καὶ δὲν ἠρευνήσαμεν εἰμὴ ἕν μόνον μέρος τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τοῦτο ἀτελέστατα, πασιφανῶς ἀποδεικνύεται ἡ σχέσις τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς ἀρχαίους καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παρὰ πάντα ἄλλον ὡς πρὸς τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Ζάκυνθος, 1892.

Διονύσιος Ἠλιακόπουλος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ[1]

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

Ὁ δεύτερος λόγος τῶν κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν ἐπικρίσεων εἶνε σοβαρωτάτη μομφὴ κατὰ καλλιτέχνου, ἀπευθυνομένη δὲ κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὅλως ἐξαμβλωματική, διότι δὲν ὑπῆρξε καλλιτέχνης πιστότερος τοῦ Ρουβινστάιν, κατὰ γενικὸν κανόνα, — καὶ οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι ἔχουσιν ἐξαιρετικὰς στιγμὰς — εἰς τὰ κείμενα τῶν συνθεμάτων τὰ ὁποῖα ἐξετέλει. Ὅτε εἶχε πρὸ αὐτοῦ σύνθεμα τοῦ Βετῶβεν, ἐξετέλει σύνθεμα τοῦ Βετῶβεν, ὅτε προὔκειτο περὶ ἔργου τοῦ Μπάχ, τὸ ἐκτελούμενον ἦν ἔργον τοῦ Μπάχ, ὡς ἦτο τὸ ἐκτελούμενον τοῦ Σωπὲν ἢ τοῦ Σοῦμαν, ὅτε ἐξετέλει ἔργα τῶν μουσικοδιδασκάλων τούτων.

Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκεῖ ἕν βλέμμα ἐπὶ προγράμματος συναυλιῶν αὐτοῦ περιλαμβάνοντος τεμάχιον οἷον ἡ «Appassionata Sonata», ἡ «Berceuse» τοῦ Σωπέν, ἡ «Fantasia Chromatica» τοῦ Μπάχ, ἡ «Fantasia» ἐν *do* μείζονι τοῦ Σοῦμαν. Τὰ τέσσαρα ταῦτα τεμάχια ἀπαιτοῦσι μεγάλην δεξιότητα καὶ ἀκρίβειαν παρὰ τοῦ καλλιτέχνου τοῦ ἐπιλαμβανομένου τῆς ἐκτελέσεως καὶ δεξιότητα ἰδιάζουσαν εἰς τὸ ἰδεῶδες ἑκάστου τῶν συνθετῶν τούτων. Καὶ ὅμως οὐδεὶς τῶν συγχρόνων κλειδοκυμβαλιστῶν κατέχει τὴν ἐπαρκῆ εἰς πάντα ἰδιοφυΐαν τοῦ Ρουβινστάιν, τολμηρότατος δὲ εἶνε ὁ ἐπικριτὴς ὁ ἀρνούμενος τοῦτο. Ὑπάρχουσι βεβαίως μετριότητες τὰ πάντα ψέγουσαι· ὅταν ὅμως ὁ λέων ὀρθοῖ τὴν χαίτην, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅταν ὁ Ρουβινστάιν παρουσιάζηται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν συναυλιῶν αὐτοῦ, αἱ μετριότητες αὗται συν-

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 10.

Ἐκτὸς τοῦ προσκεφαλαίου, παρ' ἡμῖν συνειθίζεται ἀκόμη νὰ θέτωνται ἐν τῷ φερέτρῳ τὸ κτένιον, δι' οὗ ἐκτενίζετο ὁ θανών, αἱ βελόναι δι' ὧν ἐρράφη τὸ προσκεφάλαιον, καί τινα ἄλλα πράγματα προσφιλῆ τῷ νεκρῷ. Ἀποθανούσης πρό τινος προσφιλεστάτης μοι ἀδελφῆς, καθ' ἣν στιγμὴν ἐγὼ αὐτὸς μετὰ αἱμασσούσης καρδίας ἐτοποθέτουν ἐν τῷ φερέτρῳ τὸν νεκρόν της καὶ ἡτοιμαζόμην νὰ κλείσω αὐτό, αἱ παριστάμεναι φίλαι γυναῖκες μὲ καθικέτευον ἵνα θέσω ἐν αὐτῷ πάντα ταῦτα, καὶ ἠναγκάσθην νὰ ἐκπληρώσω τὴν παράκλησίν των. Τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, συνθάπτοντες διάφορα πράγματα, οἷον ἐνώτια, ψέλλια, ἐσθῆτας, δακτυλίους, ἀγγεῖα κτλ. ἀναρίθμητα δὲ μέχρι τοῦδε τοιαῦτα εὑρέθησαν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τάφοις.

Ἡ συνήθεια νὰ τοποθετῶμεν πάντοτε τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν τῷ φερέτρῳ εἰς τρόπον ὥστε οἱ πόδες νὰ ὦσιν ἐστραμμένοι πρὸς τὴν θύραν ἀφ' ἧς θὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ ἵστανται πέριξ αὐτοῦ οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ὅπως τὸ κλαύσωσιν εἶνε ἀρχαιοτάτη· ἐξάγεται δὲ ἐκ τοῦ κατωτέρω χωρίου ἐν ᾧ ὁ ὠργισμένος Ἀχιλλεὺς λέγει:

Οὐ πόσις, οὐδὲ βρῶσις, ἑταίρου τεθνηῶτος,
ὅς μοι ἐνὶ κλισίῃ δεδαϊγμένος ὀξέϊ χαλκῷ
κεῖται, ἀνὰ πρόθυρον τετραμμένος· ἀμφὶ δ' ἑταῖροι
μύρονται.

('Ομ. Ἰλιάδος Τ, στίχ. 210).

Παρ' ἡμῖν, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ προσκαλοῦσι γυναῖκας ἵνα κλαύσωσιν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ καὶ ἐξυμνήσωσι τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς χάριτάς του· τινὲς τῶν γυναικῶν τούτων πληρώνονται, ἄλλαι δὲ προσέρχονται αὐτόκλητοι. Τὰ θρηνώδη αὐτὰ γυναικεῖα ᾄσματα, κοινῶς μοιρολόγια, ἐκτελοῦνται ὡς ἀκολούθως. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁμίλου αὐτοῦ τῶν θρηνῳδῶν γυναικῶν τίθεται ἡ πλειότερον αἰσθανομένη τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν τοῦ ἀποβιώσαντος, αὐτὴ ἀρχίζει, αἱ δὲ λοιπαὶ ἄλλοτε ὅλαι ὁμοῦ, ἄλλοτε ἀνὰ μία ἑκάστη κλαίουσι καὶ μετὰ λυγμῶν ἀποπερατοῦσι τὰς αὐτοσχεδίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ τοῦ νεκροῦ θρηνῳδίας των.

Ἄκουσα μαῦρα κλάμματα, γυναίκεια μοιρολόγια,
Πῶς κλαῖν ἡ Καπετάνισσαις γιὰ τοὺς Καπεταναίους
Καὶ κλαίει ἡ μαύρη ἡ Κώσταινα τὸ δόλιό της τὸν ἄνδρα.

καὶ

Ποιὸς θέ ν' ἀκούσῃ κλάϋματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια
Διαβᾶτ' ἀπὸ τὴν Λειβαδιὰ καὶ σύρτε στὴ Βελίτσα
Κ' ἐκεῖ ν' ἀκοῦστ κλάϋματα δάκρυα καὶ μοιρολόγια

(Δημοτ. Ζαμπελίου σελίς 650 καὶ 655).

Ἡ συγκινητικωτάτη αὐτὴ συνήθεια εἶνε πανόμοιος πρὸς ἐκείνην, ἣν περιγράφει ὁ μέγιστος τῆς ἀρχαιότητος ζωγράφος.

Οἱ δ' ἐπεὶ εἰσάγαγον κλυτὰ δώματα, τὸν μὲν ἔπειτα
τρητοῖς ἐν λεχέεσσι θέσαν, παρὰ δ' εἷσαν ἀοιδούς,
θρήνων ἐξάρχους, οἵτε στονόεσσαν ἀοιδὴν
οἱ μὲν ἄρ' ἐθρήνεον, ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες.
Τῇσιν δ' Ἀνδρομάχη λευκώλενος ἦρχε γόοιο
Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο κάρη μετὰ χερσὶν ἔχουσα.
(Ὁμ. Ἰλιάδος Ω, στίχ. 719).

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ Ὁμήρου, ἀπαντᾷ τις μοιρολόγια καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δραματικῇ ποιήσει. Ὁ Ἄδμητος λέγει πρὸς τὸν χορὸν

Πάρεστε, καὶ μένοντες ἀντηχήσατε
παιᾶνα τῷ κάτωθεν ἀσπόνδῳ θεῷ·
(Εὐριπίδου Ἄλκηστις στίχ. 245).

Τὰ νήπια ὅμως κατ' ἐξαίρεσιν μοιρολογοῦσιν αὐταὶ αἱ μητέρες, παρομοιάζουσαι αὐτὰ ὅτὲ μὲν μὲ πτηνόν, ὅτὲ δὲ μὲ ἀστέρα καὶ ἄλλοτε μὲ ἄνθος. Οὐδεμία δημώδης φιλολογία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὅμοια τούτου·

«Ποῦ πᾷς, γαϊτάνι, νὰ σαπῇς, 'γκόλφι μου, ν' ἀραχνιάσῃς,
Γαρούφαλο βενέτικο ν' ἀλλαξομουσουδιάσῃς;
Παιδάκι μου, τὸν πόνο σου ποῦ νὰ τὸν ἀπιθώσω;
νὰν τόνε ῥήξω τρίστρατα, τὸν 'παίρνουν οἱ διαβάταις,
νὰν τόνε ῥήξω στὰ κλαριά, τὸν παίρνουν τὰ πουλάκια·
θὰ τόνε βάλω στὴν καρδιά, νὰ τὸν καταῤῥιζώσω,
νὰ περβατῶ νὰ μὲ πονῇ, νὰ στέκω νὰ μὲ σφάζῃ·
θὰ πάγω καὶ στὸ χρυσικὸ γιὰ νὰ τόνε χρυσώσῃ,
νὰ φκειάσω 'να χρυσὸ σταυρό, κ' ἓν ἀσημένιο γκόλφι
νὰ προσκυνάω τὸ σταυρό, καὶ νὰ φιλῶ τὸ 'γκόλφι.»

Καὶ ἐν ἑτέρῳ ᾄσματι ἡ μήτηρ λέγει

«Τί νὰ τὴ κάμω τὴ ζωὴ χωρὶς ἐσέ, παιδί μου;

Ὁ ἀνωτέρω στίχος δὲν ἐνθυμίζει τὸν θρῆνον τῆς Ἑκάβης;

Τρωῇσιν δ' Ἑκάβη ἀδινοῦ ἐξῆρχε γόοιο·
Τέκνον, ἐγὼ δειλή τί νυ βείομαι, αἰνὰ παθοῦσα,
σεῦ ἀποτεθνηῶτος;
(Ὁμηρ. Ἰλιάδος Χ, στίχ. 430.)

Μεριμνῶμεν περὶ τῆς ταφῆς τοῦ πτώματος ἐκ φόβου σήψεως. Καὶ ἡ συνήθεια αὕτη εἶνε ἀρχαιοτάτη. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνδυόμενος τὴν νέαν πανοπλίαν, ἣν ἡ Θέτις τῷ δίδει ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του, στρεφόμενος πρὸς τὴν μητέρα του λέγει

'Αλλὰ μάλ' αἰνῶς
δείδω μή τοι τόφρα Μενοιτίου ἄλκιμον υἱὸν
μυῖαι, καδδῦσαι κατὰ χαλκοτύπους ὠτειλὰς
εὐλὰς ἐγγείνωνται, ἀεικίσσωσι δὲ νεκρὸν
('Εκ δ' αἰὼν πέφαται) κατὰ δὲ χρόα πάντα σαπήῃ.
('Ομηρ. 'Ιλιάδος Τ, στίχ. 23).

Παρ' ἡμῖν οὐδέποτε νεκρὸς θάπτεται τὴν νύκτα. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ὁμοίως τὴν πρόληψιν νὰ μὴ θάπτωσι τὴν νύκτα, πιστεύοντες ὡς κακὴν τὴν νυκτερινὴν ταφήν. Τὸν ἀκόλουθον οἰωνὸν ἀπευθύνει ἡ Κασσάνδρα πρὸς τὸν Ταλθύβιον καταρωμένη αὐτόν:

Ἦ κακὸς κακῶς ταφήσῃ νυκτός, οὐκ ἐν ἡμέρᾳ
(Εὐριπίδου Τρωάδες στίχ. 447).

Ἡ νεκρικὴ συνοδία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἶνε σχεδὸν ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων. Εἴδομεν ἤδη ὅτι ὁ Πλούταρχος λέγει περὶ τοῦ Περικλέους «ἀλλ' οὐδὲ κλαίων οὐδὲ κηδεύων κτλ.» Ὁμοίως καὶ ἡμεῖς παρακολουθοῦμεν τὸ φέρετρον καὶ οὐχὶ μόνον οἱ φίλοι καὶ οἱ οἰκεῖοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ στενότεροι συγγενεῖς, εἰς πλεῖστα δὲ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ αὐτοὶ αἱ γυναῖκες, συγγενεῖς τε καὶ φίλαι ὡς παρ' ἀρχαίοις. Εὐθὺς δὲ ὡς φθάσῃ ἡ κηδεία εἰς τὸν ναόν, μετὰ τὰς συνήθεις εὐχάς, ἀπονέμομεν εἰς τὸν νεκρὸν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν. Πάντες οἱ παριστάμενοι ἀπὸ τοῦ ἱερέως μέχρι τοῦ τελευταίου ὑπηρέτου ἀσπάζονται τὸν νεκρόν, ἢ ἂν τὸ φέρετρον εἶνε κεκλεισμένον, τὸ πῶμα καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῦ σταυρόν.

Ἡ εὔσπλαγχνος αὐτὴ τελετὴ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος ἦτο συνήθης καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀρχαίοις, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αὐτὴ ἐγίνετο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀπέσυρον αὐτὸν ἐκ τοῦ ἰκρίου ἵνα τὸν ὁδηγήσωσιν εἰς τὸν τάφον.

'Ανδρῶν Φεραίων εὐμενὴς παρουσία,
νέκυν μὲν ἤδη πάντ' ἔχοντα πρόσπολοι
φέρουσιν ἄρδην πρὸς τάφον τε καὶ πυράν·
Ὑμεῖς δὲ τὴν θανοῦσαν, ὡς νομίζεται
Προσείπατ' ἐξιοῦσαν, ὑστάτην ὁδόν.
(Εὐριπίδου, Ἄλκηστις στίχ. 606).

Κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ σκληροῦ ἀποχωρισμοῦ ἡ μήτηρ ἢ ἡ σύζυγος καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ νεκροῦ καὶ ἰδίως αἱ μοιρολογίστριαι πληροῦσι τὸν ἀέρα δι' ὀλοφυρμῶν, λυγμῶν καὶ θρήνων, τινὲς αὐτῶν ἀποσπῶσι τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των, ἢ ἀμύσσουσι τὰς παρειάς, τὰ στήθη καὶ τὸν λαιμόν των.

Κι' ὅταν θὰ μὲ περάσουνε νεκρὸ ἀφ' τὴ γειτονιά σου,
Τράβα τὰ μαγουλάκια σου καὶ τράβα τὰ μαλλιά σου».

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον τὴν συνήθειαν ταύτην, καθὰ δὲ λέγει ὁ χαριέστατος Λουκιανός, οἱ ζῶντες ἐγένοντο οἰκτρότεροι τοῦ νεκροῦ.

Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἐθίμου τούτου ἔχομεν καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ὁμήρου·

Πρῶται τόν γ' ἄλοχός τε φίλη καὶ πότνια μήτηρ
τιλλέσθην, ἐπ' ἄμαξαν ἐΰτροχον ἀΐξασαι,
ἁπτόμεναι κεφαλῆς· κλαίων δ' ἀμφίστασθ' ὅμιλος.
Καὶ νύ κε δὴ πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα
Ἕκτορα δακρυχέοντες ὀδύροντο πρὸ πυλάων
(Ἰλιάδ. Ω, στίχ. 710.)

Καὶ ἐν τῇ δεκάτῃ ἐνάτῃ ραψῳδίᾳ :

Βρισηῒς δ' ἄρ' ἔπειτ ἰκέλη χρυσέῃ Ἀφροδίτῃ,
ὡς ἴδε Πάτροκλον δεδαϊγμένον ὀξέι χαλκῷ,
ἀμφ' αὐτῷ χυμένη, λίγ ἐκώκυε, *χερσὶ δ' ἄμυσσε*
στήθεά τ' ἠδ' ἁπαλὴν δειρήν, ἰδὲ καλὰ πρόσωπα.
(Ἰλιάδος Τ, στίχ. 282).

Ἀλλὰ καὶ παρ' Εὐριπίδῃ ἀπαντᾷ ἐν τῇ Α' Πράξει τῶν Ἱκετίδων·

Ἴτ', ὦ ξυνῳδοὶ κακοῖς
ἴτ', ὦ ξυναλγηδόνες,
χορόν, τὸν Ἅδας σέβει.
διὰ παρῆδος ὄνυχα λευκὸν
αἱματοῦτε, χρῶτά τε φόνιον
(στίχ. 72).

Μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τελεῖται τὸ νεκρικὸν συμπόσιον ἢ αἱ εὐωχίαι, κοινῶς παρηγορίαι. Τὸ συμπόσιον τοῦτο τελεῖται ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τοῦ θανόντος καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχή, ἵνα ἐν πάσῃ κηδείᾳ θανόντος προσώπου ἐγγάμου φέρωνται ἄρτοι, τυρός, ἐλαῖαι, οἶνος, ὅπως οἱ βουλόμενοι ἐκ τῶν προπομπῶν τρώγοντες καὶ πίνοντες μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, συγχωρῶσι τὸν θανόντα. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑπτανήσῳ, μετὰ τὴν ταφὴν οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι στέλλουσιν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀποβιώσαντος καφέδες ἢ σοκολάτας μετὰ γλυκισμάτων ἢ διπύρων, ἄλλοι, οἱ στενότεροι τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, πέμπουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐδώδιμα καὶ ποτά, ὡς λόγου χάριν ζωμὸν μετὰ κρέατος, σοῦπαν καὶ λοιπά, ἵνα φάγῃ ἡ πενθοῦσα οἰκογένεια.

Καὶ ἡ συνήθεια αὕτη εἶνε ἀρχαιοτάτη. Ὁ Ὅμηρος περιγράφων τὰς ἐπικηδείους τιμὰς τὰς ἀπονεμηθείσας εἰς τὸν Ἕκτορα, τελευτᾷ τὸ ἀθάνατον ἔπος του διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων :

Χεύαντες δὲ το σῆμα, πάλιν κίον· αὐτὰρ ἔπειτα
εὖ συναγειρόμενοι δαίνυντ' ἐρικυδέα δαῖτα,

δώμασιν ἐν Πριάμοιο διοτρεφέος βασιλῆος·
Ὡς οἵγ' ἀμφίεπον τάφον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο
(Ἰλιάδος Ω, στίχ. 801).

Ὁμοιως καὶ ἐν τῷ περιφήμῳ περὶ στεφάνου λόγῳ τοῦ Δημοσθένους, ἐν ᾧ ὁ μέγας ρήτωρ ἀνεδείχθη τόσον ἔνδοξος, ἐκλεχθεὶς κατὰ προτίμησιν τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῶν ἀντιζήλων του, ὅπως ἐγκωμιάσῃ τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντας λέγει : «Τοῦτο δ' ἑώρων παρ' ἑαυτοῖς καὶ παρ' » ἐμοί, παρὰ δ' ὑμῖν οὔ, διὰ ταῦτ' ἐμὲ ἐχειροτόνησαν καὶ οὐχ ὑμᾶς, » καὶ οὐχ ὁ μὲν δῆμος ὄντως, οἱ δὲ τῶν τε τελευτηκότων πατέρες καὶ » ἀδελφοὶ οἱ ὑπὸ τοῦ δήμου τόθ' αἱρεθέντες ἐπὶ τὰς ταφὰς ἄλλως πως, » ἀλλὰ δέον ποιεῖν αὐτοὺς τὸ περίδειπνον ὡς παρ' οἰκειοτάτῳ τῶν τε» λευτηκότων· ὥσπερ τἄλλ' εἴωθε γίγνεσθαι, τοῦτ' ἐποίησαν παρ' ἐμοί, » εἰκότως»· § 288.

Ἡ ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ παρ' ἡμῖν γίνεται τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου ἡμέραν· τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀκόλουθου ἐπιτυμβίου ἐπιγράμματος τοῦ Καλλιμάχου :

Δαίμονα τίς δ' εὖ οἶδε τὸν αὔριον, ἀνίκα καὶ σέ,
Χάρμι, τὸν ὀφθαλμοῖς χθιζὸν ἐν ἁμετέροις,
τᾷ ἑτέρᾳ κλαύσαντες ἐθάπτομεν ; οὐδὲν ἐκείνου
εἶδε πατὴρ Διοφῶν χρῆμ' ἀνιαρότερον.
(Ἑλλην. Ἀνθολογία ad Platini Codicis Lipsiae, 1820, σελ. 341).

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ 24ῳ βιβλίῳ τῆς Ὀδυσσείας λέγει ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀχιλλέως ἔκλαυσαν ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἡμέρας καὶ δέκα ἑπτὰ νύκτας καὶ ὅτι τὴν δεκάτην ὀγδόην ἀπετεφρώθη, ἀλλὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὡρισμένον διάστημα καθ' ὃ ὤφειλε νὰ διαμείνῃ ὁ νεκρὸς ἐν τῷ οἴκῳ· αὐτὸ ἐγένετο ἴσως κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἢ ἥρωας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς δημοσίους ἐκδηλώσεις τοῦ πένθους τῶν νεωτέρων, αὗται εἶνε πανόμοιαι τῶν ἀρχαίων. Οἱ γεννήτορες, οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς τοῦ ἀποβιώσαντος ἐνδύονται μέλανα ἐνδύματα, διάγουσι βίον ἀπομεμονωμένον, ἀποφεύγουσι τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς πανηγύρεις, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐκκλησίαν, ἰδίως ἡ μήτηρ καὶ ἡ ἀδελφή. Εἰς τὴν θέαν ξένου τινὸς ὑπενθυμίζοντος αὐταῖς τὸν ἀποβιώσαντα ἀρχίζουν τὰ κλαύματα. Οἱ ἄνδρες, καὶ ἰδίως οἱ χωρικοί, οὐδὲ αὐτὰ τὰ γένεια ξυρίζουσι. Τὰ παράθυρα τοῦ οἴκου τοῦ ἀποβιώσαντος μένουσιν ἡμίκλειστα ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας κρεμῶσι μέλανα ὑφάσματα. Δύστηνος μήτηρ ἐν Ζακύνθῳ, τῆς ὁποίας ἐφόνευσαν τοὺς δύο υἱοὺς τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ ἐν δια-

στήματι ἑνὸς καὶ πλέον ἔτους, κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ τελευταίου στεγανῶς κατέκλεισε τὰ παράθυρά της καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῶν παραθυροφύλλων ἐχάραξε διὰ ζεούσης πίσσης μέλανας σταυρούς.

Ἡ συνήθεια τῶν μελανῶν ἐνδυμάτων ὡς δεῖγμα πένθους εἶνε ἀρχαιοτάτη.

Ἡ Ἰφιγένεια πρὶν θυσιασθῇ παρακαλεῖ τὴν μητέρα της·

Ἰφ—Μήτ' οὖν γε τὸν σὸν πλόκαμον ἐκτέμῃς τριχὸς
Μήτ' ἀμφὶ σῶμα μέλανας ἀμπίσχῃ πέπλους
. . . .
Κλυτ.—Τί δαὶ κασιγνήταισιν ἀγγελῶ σέθεν ;
Ἰφ—Μήδ ἀμφὶ κείναις μέλανας ἐξάψῃ πέπλους
(Ἰφιγ. ἐν Αὐλίδι στίχ. 438—9 448—9).

Ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ ἀποβιώσαντος εἶνε τὰ πρόσωπα ἅτινα διατηροῦσι τὸ πένθος ἐπὶ μακρότερον χρόνον, καίτοι ἡ διάρκεια τοῦ πένθους παρ' ἡμῖν εἶνε δώδεκα μῆνες, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις.

Αὐλῶν δὲ μὴ κάτ' ἄστυ, μὴ λύρας κτύπος
Ἔστω σελήνας δώδεκ' ἐκπληρουμένας
(Εὐριπίδου Ἄλκηστις στίχ. 430).

Καὶ ὁ Αἰσχίνης ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους λόγῳ αὐτοῦ, ὅστις μετεχειρίσθη ἅπασαν αὐτοῦ τὴν τέχνην ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν μισητὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἔλειψε νὰ ἐπιρρίψῃ εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ συκοφαντίαν καὶ τὴν παράβασιν τῆς εἰρημένης συνηθείας: «Οὗτος τοίνυν, ὦ Ἀθηναῖοι, ὁ τηλικοῦτος τὸ μέγεθος κόλαξ, ἑβδόμην δ' ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν ἐβουθύτει καὶ παρενόμει, τὴν μόνην ὁ δείλαιος καὶ πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας» Αἰσχίνου κατὰ Κτησιφῶντος § 78.

Μετὰ τὴν ταφὴν διετέλουν οἱ ἀρχαῖοι πολλαχῶς τιμῶντες τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος διὰ θυσιῶν, ἃς ἐτέλουν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀποθανόντος· ἐκ τῶν εἰρημένων θυσιῶν ἦν πρώτη μὲν ἡ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ θανόντος τελουμένη, ἥτις ἐλέγετο τρίτη· δευτέρα δὲ ἡ κατα τὴν ἐνάτην, ἥτις ἐλέγετο ἔνατα· τρίτη δὲ ἡ κατὰ τὴν τριακοστὴν ἡμέραν· αὕτη ἐκαλεῖτο τριακάς. Πλὴν τούτων τῶν θυσιῶν, οἱ ἀρχαῖοι ἐτέλουν καὶ ἑτέραν θυσίαν κατ' ἔτος, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτελεύτησεν ὁ θανών. Αἱ ἐπὶ τοῦ τάφου θυσίαι ἐλέγοντο κοινῶς εὐαγίσματα καὶ χοαί, διότι διὰ τὴν θυσίαν κατεσκευάζετο κρᾶμα ἐκ γάλακτος, μέλιτος καὶ ὕδατος (Ἰδὲ Ὁμηρ. Ὀδ Κ 518 καὶ Ω 26, καὶ Βενιζέλου Βίος ἀρχαίων Ἑλλ.)· ἀλλ' ἐκτὸς τούτων προσέφερον πλακοῦντας ἐκ μέλιτος καὶ ἀλεύρου, καρπούς, ἄνθη παντὸς εἴδους,

ἰδίως ὅμως ῥόδα, κρίνα κλάδους μύρτου καὶ δάφνης, ταινίας καὶ ἐν γένει πράγματα σχετικὰ εἰς τὴν τάξιν, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀπασχόλησιν τοῦ ἀποβιώσαντος. Τοιαύτας θυσίας δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ ἀκινδύνως ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, διότι τελοῦμεν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς ἱερουργίας καὶ δὴ τριήμερα, ἐννεαήμερα, τεσσαρακονθήμερα, ἑξάμηνα καὶ ἐτήσια μνημόσυνα, καθ' ἃ φέρομεν εἰς τὸν ναὸν ἄρτους (προσφοράς), σῖτον ἑβρασμένον (κόλλυβα), λαμπάδα, λίβανον, οἶνον καὶ ἔλαιον, ἅτινα ὡς θυσίας παρέχομεν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ κολλύβων, διὰ νὰ καταδείξωμεν τὴν σχέσιν τοῦ ἐθίμου τούτου, θὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ κυρίως κόλλυβα κατασκευάζονται ἐκ σίτου ἑβρασμένου καὶ περιρραίνονται διὰ μέλιτος καὶ πετροσελίνου. Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔστεφον τὸ μνῆμα διὰ σελίνων, ἐξ οὗ καὶ παροιμία ἦν, δεῖται σελίνου, ἐπὶ τῶν ἐπικινδύνως νοσούντων λεγομένη (Πλουτ. Τιμ. 26). Τὰ κόλλυβα (σῖτος μετὰ μέλιτος), λέγει ἐν τῇ συγκριτικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ κ. Ι. Νικολαΐδης Λεβαδεύς, συνειθίζονται ἀπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ὅστις ἀναμίξας τὰ ὤνια τοῖς λειψάνοις τῶν εἰδωλοθύτων παρεκίνει τοὺς Χριστιανοὺς εἰς κρεωφαγίαν τῇ πρώτῃ ἑβδομάδι τῶν νηστειῶν. Παρατίθενται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν νεκρικῶν τελετῶν, ὑπεμφαίνοντα τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκφύεται ὁ σπειρόμενος σῖτος, ὅταν ἀποθάνῃ ὑπὸ τὴν γῆν (Α. Κοραῆ ΙΕ' 36, 37, 38).

Μεταξὺ τῶν ἡμερῶν τῶν μνημοσύνων εἰσὶ καὶ ἡ *τρίτη* καὶ ἡ *ἐνάτη*· οἱ ἱερεῖς λειτουργοί, πρέπει νὰ ὦσιν εἷς, τρεῖς, ἑπτὰ ἐννέα· οἱ ἄρτοι πρέπει νὰ ὦσιν ἐπίσης εἷς, τρεῖς, ἑπτά, ἐννέα, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, αἱ λαμπάδες ὡσαύτως ἰσάριθμοι τούτων, ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτεραι ἂν εἶνε, πρέπει νὰ ὦσιν ἀναποφεύκτως ἀριθμοῦ περιττοῦ.

Ἀριθμοῦ περιττοῦ πρέπει νὰ ὦσιν αἱ ἅμαξαι αἱ παρακολουθοῦσαι τὴν ἐκφοράν, οἱ ἐν τοῖς ναοῖς ἄνθρωποι κατὰ τὰς νεκρωσίμους τελετὰς καὶ τὰ μνημόσυνα, ἑνὶ λόγῳ ὁ περιττὸς ἀριθμὸς ἐπικρατεῖ παρ' ἡμῖν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐθυσίαζον εἰς τὸν Πλούτωνα ἀνὰ ζεύγη, καθ' ὅσον ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς ὀλέθριος θεωρούμενος, ἦν εὐάρεστος τῷ Πλούτωνι ἢ τῷ Ἅδῃ, ἐνῷ ὁ ἀριθμὸς ὁ ἄνισος ἢ περιττὸς ἤρεσκεν εἰς τὰς θεότητας τοῦ Οὐρανοῦ, αἵτινες ἐγίγνοντο εὐμενεῖς (Πλουτ. Ἠθ. Ρωμ. 12.)

Ὑπάρχει συνήθεια εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ ἐγκαταλείπωσι τὰ ὀστᾶ τῶν νεκρῶν εἰς τὴν ἐρημίαν τοῦ τάφου. Ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη, μετὰ παρέλευσιν πενταετίας ἀπὸ τῆς ταφῆς, ὁ βουλόμενος δύναται νὰ ἐκθάψῃ τὰ ὀστᾶ τῶν συγγενῶν του καὶ μετακο-

μίσῃ αὐτὰ εἰς σαρκοφάγον τινὰ τοῦ ναοῦ ἢ εἰς τὸ ὀστεοφυλάκιον τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ κοιμητηρίου. Ἐν τῷ κοιμητηρίῳ Καλαμῶν εἶδον ἐγὼ αὐτὸς τοιοῦτον ὀστεοφυλάκιον, ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου ἐκρέμαντο ἀρκετὰ σανίδια, περιέχοντα ὀστᾶ καὶ ἐπὶ τῶν σανιδίων αὐτῶν ἀνέγνωσα διάφορα ὀνόματα οἰκογενειῶν, τὰ πλεῖστα ὅμως τῶν ἐκθαπτομένων ὀστῶν ἐρρίπτοντο σωρηδὸν ἐν τῷ εἰρημένῳ ὀστεοφυλακίῳ. Παρ' ἡμῖν οἱ βουλόμενοι νὰ ἐκθάψωσι τὰ ὀστᾶ τῶν συγγενῶν των, τῇ ἀδείᾳ πάντοτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ διοικητικῆς ἀρχῆς, πλύνουσιν αὐτὰ καλῶς δι' ὕδατος, κατόπιν δι' οἴνου λευκοῦ. Τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι. Ἀκούσατε τὸν Ὅμηρον·

Αὐτὰρ ἐπεὶ δή σε φλὸξ ἤνυσεν Ἡφαίστοιο
ἠῶθεν δή τοι λέγομεν λεύκ' ὀστέ', Ἀχιλλεῦ,
οἴνῳ ἐν ἀκρήτῳ καὶ ἀλείφατι· δῶκε δὲ μήτηρ
χρύσεον ἀμφιφορῆα· Διονύσοιο δὲ δῶρον
φάσκ' ἔμεναι, ἔργον δὲ περικλυτοῦ Ἡφαίστοιο·
Ἐν τῷ τοι κεῖται λεύκ' ὀστέα, φαίδιμ' Ἀχιλλεῦ,
μίγδα δὲ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο θανόντος
(Ὀδυσσείας Ω, στίχ. 71)

Ἡ πυρὰ τῶν ἀρχαίων εἶνε ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶνε ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν· ὁ χριστιανισμὸς ἀπηγόρευσε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἀλλ' ὅμως δὲν κατίσχυσε καὶ νὰ τὸ ἐξαλείψῃ. Εἶνε ἱστορικὸν γεγονὸς ὅτι ὁσάκις ὁ βάρβαρος κατακτητὴς κατελάμβανε τμῆμά τι τῆς ἑλληνικῆς γῆς, οἱ ἐκπατριζόμενοι Ἕλληνες ἔθετον ἐν χρήσει τὴν πυρὰν καίοντες τὰ ὀστᾶ τῶν γονέων των, ἵνα μὴ τὰ καταπατήσῃ ὁ ἐχθρός.

Τὸ δημοτικὸν ᾆσμα τῆς Πάργας ἐπιβεβαιοῖ τοὺς λόγους μας.

Βλέπεις ἐκείνην τὴ φωτιά, μαῦρον καπνὸ ποῦ βγάνει ;
Ἐκεῖ καίγονται κόκκαλα, κόκκαλα ἀνδρειωμένων.
Ἐκεῖ ναι κόκκαλα γονιοῦ, ποῦ τὸ παιδὶ τὰ καίει
Νὰ μὴν τὰ βροῦνε *Λιάπιδες*, ἐχθροὶ μὴν τὰ πατήσουν.
(Ζαμπελ. Δημοτ. 641 σελ.).

Καὶ ἕτερον ᾆσμα, τὸ μοιρολόγι τῆς Πάργας, προσεπιμαρτυρεῖ τὴν ἐκταφήν.

Ἄστε, λεβένταις, τ' ἅρματα, κι' ἀφῆστε τὸ τουφέκι·
Σκάψτε πλατειά, σκάψτε βαθυὰ ὅλα σας τὰ κιβούρια,
Καὶ τ' ἀντρειωμένα κόκκαλα ξεθάψτε τοῦ γονιοῦ σας,
(αὐτόθ σελ. 642).

Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔκαιον τὰ πτώματα τῶν συγγενῶν των καὶ συνέλεγον τὰ ὀστᾶ, ἵνα μὴ κατακτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ των.

Ὁ Νέστωρ, προσκαλῶν τοὺς Ἀτρείδας καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν

Ἀχαιῶν εἰς ἀνακωχὴν ὅπλων διὰ νὰ μεταφέρῃ τὰ αἱμόφυρτα πτώματα διὰ τῶν ἁμαξῶν μακρὰν τοῦ πεδίου καὶ εἰς τὴν πυράν, λέγει

.................ἀτὰρ κατακήομεν αὐτοὺς
τυτθὸν ἀπὸ πρὸ νεῶν, ὥς κ' ὀστέα παισὶν ἕκαστος
οἴκαδ' ἄγῃ, ὅτ' ἂν αὖτε νεώμεθα πατρίδα γαῖαν.
(Ομήρ. Ἰλιὰς Η, στίχ. 33).

Ἡ συνήθεια αὕτη ἐνισχύει τὴν γνώμην τῶν σοφῶν ἐκείνων, οἵτινες πιστεύουσιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἔκαιον τὰ σώματα τῶν ἡρώων, τῶν πιπτόντων εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλάξωσιν αὐτοὺς τῶν ἀσεβειῶν τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Πάτροκλος ἀπετεφρώθη, ὁ δὲ Αἴας ἐτάφη.

Οἱ Σουλιῶται ἀπέκοπτον τὴν κεφαλὴν τοῦ σώματος τῶν συναγωνιστῶν των, οἵτινες ἔπιπτον μαχόμενοι εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἵνα μὴ μίαν τοιαύτην ἄτιμον πρᾶξιν προξενήσωσιν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸ σῶμά των.

Γύρισε πίσω πάρεμε, πάρε μου τὸ κεφάλι,
Νὰ μὴν τὸ πάρῃ ἡ παγανιὰ καὶ ὁ *Ἰσοὺφ Ἀράπης*
Καὶ μοῦ τὸ 'πάῃ στὰ *Γιάννινα τ' Ἀλῆ Πασσᾶ τοῦ σκύλου.*
(Ζαμπελ. Δημ.)

Τὰ περὶ Ἀστραπογιάννου καὶ Λαμπέτη δίδουσιν ἀκριβῆ ἰδέαν οὐχὶ μόνον τῶν αἰσθημάτων, ὑφ' ὧν ἐνεπνέοντο αἱ ψυχαὶ τῶν ἀκαταδαμάστων ἐκείνων πολεμιστῶν καὶ ἡρώων, ἀλλὰ καὶ μίαν ἔτι ἀπόδειξιν περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ σχέσεως τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ἀρχαίους.

Ἐν τοῖς ἀθανάτοις στίχοις τοῦ λατρευμένου μου φίλου καὶ ἐθνικοῦ ποιητοῦ, ἀειμνήστου Βαλαωρίτου, ὁ πληγωμένος Ἀστραπόγιαννος καθικετεύει τὸν νεαρὸν κλέφτην Λαμπέτην ἵνα ἀποκόψῃ τὴν κεφαλήν του.

Τὸ αἷμα τ' ἄπιστο μὲ τὸ δικό μου
Δὲν θέλω ἐπάνω του ν' ἀνταμωθῇ.
Φαρμάκι ἀγλύκαντο μὲς τὸ λαιμό μου
Δὲ θέλω σύντροφο κάτου στὴ γῆ.

Χτύπα, Λαμπέτη μου ... Ἅπλωσε, πιάσε,
Σφίξε στὰ δάχτυλα τ' ἄσπρα μαλλιά'. . .
Τὰ χέρια ἐσταύρωσα . . . Μὴ μὲ φοβᾶσαι . . .
Κόψε με . . πάρε με 'ς τὴν ἀγκαλιά.

Ἡ συνήθεια αὕτη ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ὁ Εὔφορβος μαχόμενος μὲ τὸν Μενέλαον τῷ λέγει :

Ἦ κέ σφιν, δειλοῖσι, γόου κατάπαυμα γενοίμην,
εἴ κεν ἐγὼ κεφαλὴν τεὴν καὶ τεύχε' ἐνείκας,
Πάνθῳ ἐν χείρεσσι βάλω καὶ Φρόντιδι δίῃ.
(Ὁμηρ· Ἰλ. Ρ, στίχ. 38).

Ἐκ πάντων τούτων, ἂν καὶ δὲν ἠρευνήσαμεν εἰμὴ ἓν μόνον μέρος τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τοῦτο ἀτελέστατα, πασιφανῶς ἀποδεικνύεται ἡ σχέσις τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς ἀρχαίους καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παρὰ πάντα ἄλλον ὡς πρὸς τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Ζάκυνθος, 1892.

Διονύσιος Ἠλιακόπουλος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ[1]

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

Ὁ δεύτερος λόγος τῶν κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν ἐπικρίσεων εἶνε σοβαρωτάτη μομφὴ κατὰ καλλιτέχνου, ἀπευθυνομένη δὲ κατὰ τοῦ Ρουβινστάιν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὅλως ἐξαμβλωματική, διότι δὲν ὑπῆρξε καλλιτέχνης πιστότερος τοῦ Ρουβινστάιν, κατὰ γενικὸν κανόνα, — καὶ οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι ἔχουσιν ἐξαιρετικὰς στιγμὰς — εἰς τὰ κείμενα τῶν συνθεμάτων τὰ ὁποῖα ἐξετέλει. Ὅτε εἶχε πρὸ αὐτοῦ σύνθεμα τοῦ Βετῶβεν, ἐξετέλει σύνθεμα τοῦ Βετῶβεν, ὅτε προὔκειτο περὶ ἔργου τοῦ Μπάχ, τὸ ἐκτελούμενον ἦν ἔργον τοῦ Μπάχ, ὡς ἦτο τὸ ἐκτελούμενον τοῦ Σωπὲν ἢ τοῦ Σοῦμαν, ὅτε ἐξετέλει ἔργα τῶν μουσικοδιδασκάλων τούτων.

Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκεῖ ἓν βλέμμα ἐπὶ προγράμματος συναυλιῶν αὐτοῦ περιλαμβάνοντος τεμάχιον οἷον ἡ «Appassionata Sonata», ἡ «Berceuse» τοῦ Σωπέν, ἡ «Fantasia Chromatica» τοῦ Μπάχ, ἡ «Fantasia» ἐν *do* μείζονι τοῦ Σοῦμαν. Τὰ τέσσαρα ταῦτα τεμάχια ἀπαιτοῦσι μεγάλην δεξιότητα καὶ ἀκρίβειαν παρὰ τοῦ καλλιτέχνου τοῦ ἐπιλαμβανομένου τῆς ἐκτελέσεως καὶ δεξιότητα ἰδιάζουσαν εἰς τὸ ἰδεῶδες ἑκάστου τῶν συνθετῶν τούτων. Καὶ ὅμως οὐδεὶς τῶν συγχρόνων κλειδοκυμβαλιστῶν κατέχει τὴν ἐπαρκῆ εἰς πάντα ἰδιοφυΐαν τοῦ Ρουβινστάιν, τολμηρότατος δὲ εἶνε ὁ ἐπικριτὴς ὁ ἀρνούμενος τοῦτο. Ὑπάρχουσι βεβαίως μετριότητες τὰ πάντα ψέγουσαι· ὅταν ὅμως ὁ λέων ὀρθοῖ τὴν χαίτην, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅταν ὁ Ρουβινστάιν παρουσιάζηται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν συναυλιῶν αὐτοῦ, αἱ μετριότητες αὗται συν-

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 10.

στέλλονται καὶ ἀποκρύπτονται. Ἀφ' ἑτέρου πάλιν, θὰ ἦτο ἄτοπος καὶ ἡ μὴ παραδοχὴ ὅτι καὶ ὁ Ρουβινστάιν ἐνίοτε παραφέρεται ὑπὸ τῆς ἰδιοσυγκρασίας αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ «ἐνίοτε» καὶ τὸ «ἀπάντοτε» δὲν εἶνε τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Ὑφίστανται ἡμέραι καθ' ἃς δὲν ἔχει διάθεσιν καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ εἶνε λελανθασμένη, ἀλλά, καίτοι ὑπάρχουσιν ἄγαν ζηλωταὶ διισχυριζόμενοι ὅτι καὶ ἡ ἐσφαλμένη ἐκτέλεσις τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε κρείσσων τῆς ὀρθῆς ἄλλων καλλιτεχνῶν, τοῦτο βεβαίως δὲν εἶνε παραδεκτόν. Τὸ ἐσφαλμένον εἶνε ἐσφαλμένον καὶ ὡς τοιοῦτον ἀσύγγνωστον. Προτιμότερον δὲ τὸ λέγειν ὅτι αἱ ἐσφαλμέναι αὗται κρούσεις χωνεύονται εἰς τὰ πελάγη καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν ὀρθῶν. Οὐδεμία εἰς μουσικὸν μείζων ἡδονὴ ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀκροάσεως τοῦ Ρουβινστάιν. Εἰς τὸ πνεῦμα ἀνοίγει νέαν ἀντίληψιν πραγμάτων, σκέψεων, ἰδεῶν, κόσμων· διότι ὁ Ρουβινστάιν ὅταν ἐκτελῇ, εἶνε πλέον ἢ κλειδοκυμβαλιστής, εἶνε ποιητής, μάγος. Ὅταν ἐκτελῇ ἔργον τοῦ Βετῶβεν, μεταρσιούμεθα μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἄπειρον· ὅταν τοῦ Σοῦμαν, εἰσδύομεν εἰς ἄδυτα μυστικισμοῦ καὶ ρομαντισμοῦ· ὅταν τοῦ Σωπέν, περισυλλεγόμεθα εἰς ρεμβασμούς, θίγονται αἱ τρυφερώτεραι χορδαὶ τῆς καρδίας καὶ πτερυγίζουσι πρὸ ἡμῶν αἱ μυχιαίταται χαραὶ καὶ λῦπαι τοῦ βίου. Καὶ πῶς τοῦτο; δύναταί τις νὰ ἐρωτήσῃ. Ἀκριβῶς τοῦτο εἶνε τὸ μυστικὸν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ὁ καταληπτὸς λόγος εἶνε ὅτι ἔχει καρδίαν γινώσκουσαν πάντα ταῦτα καὶ συναρμοζομένην εἰς πάντα ταῦτα, ἐμβαθύνασαν εἰς πάντα τὰ μυχιαίτατα ψυχικὰ συναισθήματα. Ὅταν δ' ἐκτελῇ, ἀποκαλύπτει ἡμῖν καὶ ἐξηγεῖ αὐτά, δεικνύει τίς ἡ μουσικὴ καὶ τίς ἡ δύναμις αὐτῆς.

Καταλλήλως πρὸς τοῦτο καὶ ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτόν. Νομίζει τις ὅτι αἱ χεῖρές του ἐπλάσθησαν διὰ κλειδοκύμβαλον· εἶνε εὔστροφοι, ἐλαφραί, ἰσχυραί, μετὰ δακτύλων πεπλατυσμένων κατὰ τὰ ἄκρα καὶ ἀνοιγομένων εἰς παντοειδεῖς διασκελισμούς, ὡς ἐξ ἐνστίγματος δ' αἰσθανόμεναι πάσας τὰς λεπτότητας τῆς κρούσεως ἀπὸ τοῦ τελειοτάτου legato μέχρι τοῦ τραχυτάτου staccato. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου κέκτηται τὸ προσὸν ν' ἀποσπᾷ ἐκ τοῦ κλειδοκυμβάλου πᾶσαν τὴν χάριν ἀνθρωπίνης φωνῆς, καὶ τοῦτο μετὰ πάθους, μελαγχολίας καὶ μετ' ἐκφράσεως οἱουδήποτε κατὰ βούλησιν ἄλλου συναισθήματος. Οἱ ἀκούσαντες αὐτὸν νὰ ἐκτελῇ τινας τῶν ἰδίων αὐτοῦ χαριεσσῶν romances ἢ nocturnes τοῦ Σωπέν, ἄληστον θαυμασμὸν ᾐσθάνθησαν ἐπὶ τῇ εὐστροφίᾳ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὅτε μετά τινα λεπτὰ τὸν ἔβλεπον βυθιζόμενον εἰς τὰς φοβερὰς δυσχερείας τὰς ἐγκατεσπαρμένας εἰς ἄλλα συνθέματα αὐτοῦ, εἰς polonaise τινὰ τοῦ Σωπέν, ἢ εἰς ραψῳδίας

τοῦ Λίστ καὶ τοῦτο μετὰ πυρὸς καὶ πάθους καὶ μετὰ δεξιότητος τέχνης ὑπερπηδώσης πᾶν πρόσκομμα καὶ πᾶσαν δυσχέρειαν καὶ ἀποδιδούσης εἰς ἕκαστον σύνθεμα πᾶσαν τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς ἐν αὐτῷ ἰδέας.

Ἀκριβῶς ἡ ἔκτακτος αὕτη ἰδιοφυΐα ἐκπλήττει καὶ θαμβοῖ τινας τῶν ἐπικριτῶν, μὴ δυναμένους νὰ ἐξηγήσωσι μήτε τοῦτο, μήτε αὐτόν. Ὕπαρξιν ὄντος συζευγνύντος ἐν τῷ βίῳ τοιούτους χειμάρρους ἀντιθέτων παθῶν καὶ αἰσθημάτων θεωροῦσιν ὡς ἀκατάληπτόν τι. «Εἶνέ τι παρὰ φύσιν» λέγουσι· ἀλλά, δόξα τῷ Θεῷ, δέν εἶνε τοιοῦτόν τι. Εἶνε κολοσσαῖον, θαυμάσιον, καταπληκτικόν, ἀλλ' οὐχὶ παρὰ φύσιν· εἶνε τὸ ἀποτελοῦν τὴν αἴγλην τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ρουβινστάιν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ.

Πολλάκις ἐρρήθη ὅτι ὁ Ρουβινστάιν δὲν ἐμόρφωσεν ἰδίαν σχολὴν κλειδοκυμβαλιστῶν, ὅπερ καὶ ἀληθές. Εἷς μόνον εἶνε ὁ Ρουβινστάιν καὶ δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἄλλον, διότι τὸ μυστήριον τῆς θαυμασίας ἐκτελέσεως τοῦ Ρουβινστάιν ἔγκειται ἐν τῇ ἐκτάκτῳ αὐτοῦ ὑπεροχῇ ὑπὸ ἔποψιν τόνου καὶ κρούσεως, ἡ δὲ ὑπεροχὴ αὕτη εἶνε ἄσκησις τὴν ὁποίαν δὲν δύναταί τις νὰ διδάξῃ, ἀκριβῶς δὲ ἐν τούτῳ ἔγκειται καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Ρουβινστάιν ἐν συγκρίσει πρὸς οἱονδήποτε ἄλλον.

Πράγματι ἐν τούτῳ ἔγκειται καὶ ἡ μεγίστη διαφορὰ τῆς ἐκτελέσεως Ρουβινστάιν καὶ τῆς τῶν ἄλλων. Πολλάκις ἐρρήθη καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον διαδεδομένων ἐπικρίσεων εἶνε ὅτι οὐδέποτε ἐκτελεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τεμάχιον ὁμοιομόρφως. Ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἀλήθειά τις, καὶ κατὰ συνέπειαν προήχθησάν τινες καὶ μέχρι τοῦ δισχυρισμοῦ ὅτι προέρχεται ἐκ μὴ σαφοῦς ἀντιλήψεως τῆς ἰδέας τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτελουμένων συνθεμάτων. Ἀλλ' ὁ Ρουβινστάιν, ὡς πάντες οἱ ἔξοχοι καλλιτέχναι, κεῖται ὑπεράνω πάσης ἐπικρίσεως. Οἱ ἐπικριταὶ δύνανται νὰ γράφωσι καὶ διαδίδωσιν ὅ,τι θέλουσιν· ὁ Ρουβινστάιν ὅμως ἦτο καὶ εἶνε θαῦμα καὶ καύχημα τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Ὁ Ρουβινστάιν ὡς συνθέτης.

Ἡ εἰς Ρωσσίαν ἐπάνοδος τοῦ Ρουβινστάιν κατὰ τὸ δέκατον ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἦτο ἀτυχὲς διάβημα. Βεβαίως ἐν αὐτῇ καὶ δόξα καὶ τιμαὶ ἐπεδαψιλεύθησαν αὐτῷ, ἀλλὰ τὸ στάδιον τῆς δράσεως ἦτο περιωρισμένον. Μεγάλα ἐν αὐτῇ εἰργάσατο, ἀλλὰ ταῦτα δὲν

ἐξετιμήθησαν ἐπαρκῶς, διότι τὸ ἔδαφος δὲν ἦτο εἰσέτι κατὰ τοῦτο ὥριμον· οὕτω δὲ πολλάκις αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ παρεγνωρίθησαν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ ἀνετράπησαν. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἂν διέμενεν ἐν αὐτῇ θ' ἀπέβαινε περιφανέστερος, εὐτυχέστερος καὶ κάλλιον θὰ κατενοεῖτο τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ. διότι ὁ ἀληθὴς Ρουβινστάιν, ὡς χαρακτὴρ καὶ ὡς καλλιτέχνης, εἶνε ἄγνωστος εἰς τὰ ἐννέα δέκατα καὶ αὐτῶν τῶν ἀπειροπληθῶν συναδέλφων αὐτοῦ ἐν τῇ τέχνῃ.

Ἐν Ρωσσίᾳ παρενοήθη καὶ κατεπολεμήθη ὑπὸ ζηλοτυπιῶν καὶ ῥᾳδιουργιῶν, ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ Εὐρώπῃ δὲν εἶνε ἐπαρκῶς γνωστὸς ὡς καλλιτέχνης. Χαρακτὴρ ὡς τὸν αὐτοῦ, ὑπερήφανος, συνεσταλμένος καὶ σιωπηρός, εἶνε ἀνίσχυρος πρὸς πᾶσαν πάλην τοῦ βίου· δὲν ὑπείκει εἰς θελήσεις τῶν συγχρόνων καὶ βαδίζει μόνος, καίτοι οὐδεὶς ἄλλος μουσικὸς μείζονα αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Δὲν εἶχεν ὡς Βάγνερ τὸ εὐτύχημα νὰ εὕρῃ ἕνα Λὶστ ἢ ἕνα Λουδοβῖκον τῆς Βαυαρίας, καὶ ὅμως οὐδ' ὁ Βάγνερ ἦτο θερμουργότερος αὐτοῦ μουσικὸς ἀνακαινιστής. Οὐδεὶς ἔτυχεν ἥττονος τοῦ Ρουβινστάιν προστασίας καὶ οὐδεὶς ἔχρῃζε μείζονος. Ὁ Βάγνερ περιφρονηθεὶς καὶ χλευασθεὶς κατὰ τὴν νεότητα καὶ τὴν ὥριμον ἡλικίαν, κατώρθωσεν ἐν τέλει κατὰ τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν νὰ ἐπιβληθῇ χάρις εἰς τὴν ἀδάμαστον αὐτοῦ ἐπιμονὴν καὶ τὴν γενναιοδωρίαν ἰσχυρῶν φίλων, οὓς οὐκ ἐπαύετο ἐκλιπαρῶν· ἀλλ' ὁ Ρουβινστάιν, σιωπηρὸς πάντοτε, καὶ νῦν τοιοῦτος εἶνε.

Ἂν διέμενεν ἐν Γερμανίᾳ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ζωηρᾶς δράσεως καὶ κινήσεως τοῦ μουσικοῦ κόσμου, ἡ σιωπὴ αὕτη θὰ τῷ ἦτο ἀδύνατος. Ὁσάκις θὰ ᾐσθάνετο πάτημα ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, θὰ ἤσχαλλε καὶ θὰ ἐφώνει, θὰ εἶχε μαθητὰς διαδίδοντας τὴν φήμην καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ, θὰ ἐσχημάτιζε κύκλον φίλων καὶ θιασωτῶν προθύμων τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων αὐτοῦ· ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἐν Γερμανίᾳ θὰ ἔζη, κτώμενος δύναμιν καὶ δρᾶσιν ἐν τῇ φλογερᾷ καμίνῳ τῆς μουσικῆς ζωῆς καὶ ἐργασίας, ἐνῷ κεκλεισμένος ἐν Πετρουπόλει ἐστερεῖτο εὐκαιριῶν ἀναπτύξεως ἰδίας δράσεως. Ἀλλὰ καὶ περιωρισμένος κατώρθωσε νὰ ἀφίσῃ μνημεῖον τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ὠδείου, σχολῆς μουσικῆς, νεωτέρας μέν, οὐδεμιᾶς ὅμως ἄλλης τῶν ἐν Εὐρώπῃ ὑστερούσης. Ὄντως ἡράκλειον ἔργον, ἀλλὰ καὶ ἥκιστα ὠφέλιμον τῷ Ρουβινστάιν ὡς συνθέτῃ, καὶ τῇ διαδόσει τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ εἰς τὸν ἔξω μουσικὸν κόσμον.

Περὶ τοῦ Ρουβινστάιν ὡς συνθέτου δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἔπεσεν ὁ μανδύας τοῦ Σοῦβερτ· ὑπὸ ἔποψιν μελῳδίας δὲν ὑπάρχει σήμερον ἐφάμιλλος αὐτοῦ, διότι ὡς ὁ Βρὰμς εἶνε ἡ σύγχρονος παρασημαντικὴ μεγαλοφυΐα, ὁ Βάγνερ ἡ δραματική, οὕτω καὶ ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἡ λυρική. Ὡς συνθέτης ᾀσμάτων εἶνε ἔξοχος, ἐφάμιλλος τοῦ Σοῦβερτ. Πᾶν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Μοῦαρ, Βύρωνος, Γκαῖτε, Χάινε, Μυσσὲ ἐκλεκτὸν ἐνέδυσε διὰ μουσικῶν στροφῶν ἀθανάτου καλλονῆς. Οὐδὲν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ἐρασμιώτερον τῶν «Ἑβραϊκῶν μελῳδιῶν» ἐπὶ κειμένου τοῦ Βύρωνος· εἶνε τελειότης, ἄωτον ποιητικῆς τελειότητος. Τί περιπαθέστερον τῆς «Ἀβρᾶς» αὐτοῦ, ἧς τὸ ἀγριωπὸν κάλλος καὶ ἡ πρωτοτυπία κατισχύει πάσης συγκρίσεως; Τί δὲ ἡδύτερον τῶν πολλῶν ᾀσμάτων τοῦ ἔαρος, ἐν οἷς φαίνεται ὡς ἐν κλωβῷ δεσμώτης ὁ φιλοπαίγμων ζέφυρος τοῦ Ἔαρος!

Ταῦτα καὶ μόνα—χείμαρρος μαργαριτῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ βίου, μαργαρῖται προσφερόμενοι τοῖς πᾶσι, προσιτοὶ τοῖς πᾶσι—ἀρκοῦσι πρὸς διαιώνισιν τῆς φήμης τοῦ Ρουβινστάιν. Ὁ χρόνος δὲν δύναται νὰ μαράνῃ τὸ κάλλος αὐτῶν· θὰ παραμείνωσι τοιαῦτα ὡς ἡ καλλονὴ τῆς Ἠοῦς, τὸ ἄρωμα τῶν ἀνθέων, ὁ φλοῖσβος τῶν ὑδάτων, ἡ χάρις τῶν δασῶν καὶ ὀρέων καὶ πάντων τῶν φυσικῶν θεαμάτων. Εἶνε δι' ἔθνος πολύτιμος θησαυρός. «Ἀθύρματα, ἀθύρματα!», λέγουσιν ἐπιπόλαιοί τινες ἐπικριταί, στρέφοντες μίαν ἢ δύο σελίδας τῶν συντόμων τούτων μελῳδιῶν· τὰ ἀθύρματα ὅμως ταῦτα εἶνε ἀνεκτίμητοι μαργαρῖται! — Ὁ Ρουβινστάιν συνέθεσε τοιαῦτα ὑπερδιακόσια.

Ὁ ἔξοχος καλλιτέχνης διήνυσε βίον μεστὸν ἐργασίας· ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι αἱ συναυλίαι, αἱ περιοδεῖαι, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἐν τῷ Ὠδείῳ ἀπησχόλουν αὐτὸν καθ' ὁλοκληρίαν· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πολυπληθῆ ᾄσματα αὐτοῦ δὲν ἦσαν εἰμὴ ἐμπνεύσεις ἐν ὥραις σχολῆς· ἐκτὸς δὲ πάντων τούτων ἡ μουσικὴ ἐργασία αὐτοῦ εἶνε ἐκτενεστάτη, διότι καὶ ἡ ἐργατικότης αὐτοῦ εἶνε ἔκτακτος. Συνέθηκε δέκα μελοδράματα, τέσσαρα κατὰ τὴν πρώτην ἄφιξίν του εἰς Πετρούπολιν (1850—51), τρία τῇ προτροπῇ τῆς Μεγάλης δουκίσσης Ἑλένης, ἐξ ὧν τὰ δύο ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν ἀποτέφρωσιν τοῦ θεάτρου, εἰς ὃ τὸ πρῶτον ἐδιδάχθησαν, εἶτα τὴν Lalla Rookk ἢ Feramors, die Kinder der Haide, τὸν «Ἔμπορον Καλάσνικοφ», τὸν «Νέρωνα», τὸν «Δαίμονα» καὶ τὴν «Γκοριοῦσκαν». Ἐργασία κολοσσαία, πρὸ τῆς ὁποίας προάγεταί τις νὰ φωνήσῃ «Ἀρκεῖ!» Ἀλλ' οὐχί, διότι ἔχομεν πρὸς τούτοις τὰ Ἱερὰ μελοδράματα, τοὺς «Μακκαβαίους»,

τὸν «Πύργον τοῦ Βαβέλ», τὸν «Ἀπολεσθέντα Παράδεισον», τὴν «Σουλαμίτιδα» καὶ τὸν «Μωϋσέα». Πρὸς δὲ ἔχομεν ἓξ μεγάλας συμφωνίας, δύο τῶν ὁποίων, ὁ «Ὠκεανὸς» καὶ ἡ «Δραματική», εἶνε μεγαλοπρεπέστατα ἔργα. Εἰς ταῦτα προσθετέον πέντε συναυλίας διὰ κλειδοκύμβαλον, συναυλίας καὶ διευθετήσεις διὰ τετράχορδον καὶ βάρβιτον, τετραῳδίας δι' ἔγχορδα ὄργανα, πεμπτῳδίας, τριῳδίας, εἰσαγωγάς, καὶ ἄπειρα τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον, ἐξ ὧν πολλὰ ὡς ἡ ballade «Λεωνόρα» εἶνε ἐκτάκτου καλλονῆς συνθέματα. Ἀλλὰ θὰ ἔλεγέ τις «ἀρκεῖ πλέον».

Ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ διακρίνει τις σουβέρτιον μελῳδικὴν χάριν ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φλογερᾶς ἰδιοσυγκρασίας καὶ ποιητικῆς ἐξάρσεως. Ἐπιτυχῶς εἰσέρχεται εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς τέχνης, καὶ καθ' οἱονδήποτε τρόπον εἰργάσθη κατ' οὐδένα ἀπέτυχεν. Εἶνε καθ' ἅπαντα ποιητής· δύναται νὰ δονῇ κατὰ βούλησιν ἁπάσας τὰς χορδὰς τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας· πάθους, χαρᾶς, ἄλγους, πόθου, μελαγχολίας, ἀθυμίας, ἔρωτος, μίσους, φόβου, ἀδημονίας, ἐκστάσεως. Πάντων ἡ μεγαλοφυΐα αὐτοῦ κατέχει τὰς κλεῖδας. Τὰ φέροντα ἀριθμὸν ἔργα αὐτοῦ ἀνέρχονται εἰς 113, μὴ συμπεριλαμβανομένων πολλῶν συνθεμάτων τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, ἅπερ ἀπωλέσθησαν ἢ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ρουβινστάιν ἐλησμονήθησαν. Διισχυρίσθησάν τινες ὅτι ὁ Ρουβινστάιν ὑπὲρ τὸ δέον πολλὰ συνέγραψεν· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε παραλογισμός. Πάντες οἱ συνθέται, καλλιτέχναι ἢ συγγραφεῖς ὑπ' αὐτῆς τῆς ἰδιοφυΐας αὐτῶν προαγόμενοι εἶνε γόνιμοι εἰς ἔργα. Γράφουσιν οὐχὶ δι' ἑαυτοὺς ἢ δι' ἄλλους, ἀλλὰ διότι πρέπει νὰ γράφωσι. Καὶ περὶ τοῦ Ρουβινστάιν ὁ χρόνος καὶ αἱ μέλλουσαι γενεαὶ θὰ κρίνωσι καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, βεβαίως δὲ πλείονα ἢ ἡμεῖς θὰ τῷ ἀποδώσωσι δικαιοσύνην καὶ ὅταν μέγα μέρος τῆς συγχρόνου μουσικῆς ἀπαρχαιωθῇ καὶ περιπέσῃ εἰς λήθην, τὰ ἡμέτερα τέκνα καὶ οἱ ἔγγονοι ἡμῶν θὰ τιμῶσι τὸν Ρουβινστάιν καὶ θὰ τέρπωνται ἐν τοῖς ἔργοις καὶ τῇ μεγαλοφυΐᾳ αὐτοῦ. Ἐὰν ἦτο ἧττον πιστὸς εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἧττον φιλόπατρις καὶ ἧττον πρόθυμος εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν συμφερόντων ἄλλων, θὰ ἔβλεπε ζῶν πλήρη τὸν θρίαμβον αὐτοῦ. Αἱ περὶ Ἱεροῦ μελοδράματος ἰδέαι αὐτοῦ θὰ διεδίδοντο ἢ καὶ θὰ ἐπραγματοῦντο καὶ μεγάλως θὰ ἐπέδρα ἐπὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ κόσμου. Ἡ Γερμανία θὰ ἐγίνωσκε πῶς νὰ τιμήσῃ, ν' ἀκούσῃ, νὰ ἐννοήσῃ, νὰ προαγάγῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, ἐνῷ ἡ Ρωσσία ἧττον συντελεστικὸν κατὰ τοῦτο ἔδαφος παρέσχεν αὐτῷ.

Μετά τινα ἔτη, ὅταν ἡ ἰσχυρὰ αὐτη μεγαλοφυΐα θὰ ἐκλίπῃ, ὅταν

αἱ συμβουλαὶ αὐτοῦ αἱ τοσάκις παραγκωνισθεῖσαι δὲν θὰ εἶνε πρόχειροι καὶ οἱ μὴ θελήσαντες νὰ ἐκτιμήσωσιν αὐτὸν θὰ εὑρεθῶσιν ὡσεὶ ναῦται ἐν κινδύνῳ ἄνευ κυβερνήτου, θὰ συναισθανθῶσι τὴν ἀδικίαν καὶ θὰ λυπηθῶσι.

Κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ Ρουβινστάιν

(ἀντιγεγραμμένος ἐκ τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ὠδείου Πετρουπόλεως).

Ἔργ.

1 Onidine, μελέτη διὰ κλειδοκύμβαλον.
1 Ἓξ ᾄσματα.
2 Δύο φαντασίαι.
2 Δύο ᾄσματα.
3 Δύο μελῳδίαι.
3 Ἆσμα.
4 Μαζούρκα.
4 Ρωσσικὸν ᾆσμα.
5 Τρία τεμάχια κλειδοκυμβάλου, Πολωνέζα C μεῖζον, Κρακοβιὲν E ὑφέσ., Μαζούρκα G μεῖζον.
5 Ἡ ἀηδών.
6 Ταραντέλλα, διὰ κλειδοκύμβαλον, B μεῖζον.
6 Die Lerche.
7 Impromptu Caprice, διὰ κλειδοκύμβαλον, A ἔλασ.
7 Hommage à Jenny Lind,
8 Ἓξ ᾄσματα.
8 Voix intérieures διὰ κλειδοκύμβαλον, Volkslied, Rêverie Impromptu.
9 Ὀκταῳδία.
9 Τρεῖς μελῳδίαι διὰ κλειδοκύμβαλον—Chanson Russe, Nocturne sur l'eau, La Cataracte.
10 Καμένοι Ὀστρόβ, εἴκοσι τέσσαρες εἰκόνες διὰ κλειδοκύμβαλον.
10 Δύο Nocturnes.
11 Τρία τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον.—Allegro Appassionato, Andante, Allegro.
11 Τρία τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ βάρβιτον.—Andante quasi adagio, Allegro con Moto, Allegro risoluto.
11 Τρία τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον. Moderato Allegro con moto, Allegretto.
12 Sonata.

13 Sonata G μεῖζον, διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον.
14 Ὁ χορός, φαντασία δεκαμερής.
1 Caprice, 2 Polonaise, 3 Contredanse, 4 Valse, 5 Intermezzo, 6 Polka 7 Polka Mazurka, 8 Mazurka, 9 Galop, 10 Le Rêve.
15 Δύο Τριῳδίαι διὰ κλειδοκύμβαλον, τετράχορδον καὶ βάρβιτον, F μεῖζον καὶ G ἔλασσον.
16 Τρία τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον.—Impromptu E ὑφέσ.. Berceuse D μεῖζον. Sérénade G ἔλασσον.
17 Τρεῖς τετραῳδίαι δι' ἔγχορδα ὄργανα G μεῖζον, C ἔλασσον, F μεῖζον.
18 Sonata διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ βάρβιτον, D μεῖζον.
19 Sonata διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον, A ἔλασσον.
20 Sonata διὰ κλειδοκύμβαλον, C ἔλασσον.
21 Τρία Caprices διὰ κλειδοκύμβαλον, F διέσ. μεῖζον, D μεῖζον, E ὑφέσ. μεῖζον.
22 Τρεῖς Sérénades F μεῖζον, G ἔλασσον, E ὑφεσ. μεῖζον.
23 Τρεῖς Études.
24 Ἕξ préludes, A ὑφέσ. F ἔλασσον, G μεῖζον, B ἔλασσον, G μεῖζον, C ἔλασσον.
25 Concerto, E ἔλασσον.
26 Δύο τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον, Romance F μεῖζον Impromptu A ἔλασσον.
27 Δέκα Romances.
28 Δύο τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον, Nocturne G ὑφεσ.,, Caprice E ὑφεσ.
29 Δύο νεκρώσιμα ἐμβατήρια—F ἔλασσον ἐπὶ τῷ θανάτῳ καλλιτέχνου. C ἔλασσον ἐπὶ τῷ θανάτῳ ἥρωος.
30 Δύο τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον, Barcarolle, F ἔλασσον. Allegro Appassionato, D ἔλασσον.
31 Ἕξ ᾄσματα διὰ τέσσαρας ἀοιδούς,—1. Die Schlanke Wasserlilie (ἐκ τῶν τοῦ Χάϊνε). — 2. Trinklied, Wie die Nochtigallen (Merza Schaffy). 3. Meeresstille und Glücklische (Γκαῖτε). —4. Jagdlust (Tieck). — 5. Die Rache (Uhland).—Wiederhalle,
32 Ἕξ ᾄσματα, κείμενον ἐκ τοῦ Χάινε,
33 Ἕξ ᾄσματα.
34 Δώδεκα ᾄσματα.

35 Concerto, F μεῖζον.
36 Δώδεκα ᾄσματα,
37 Ἀκροστιχὶς διὰ κλειδοκύμβαλον, *L*, F μεῖζον
A, G ἔλασσον
U, B ὑφεσ. μεῖζον
R, D ἔλασσον
A, F μεῖζον
38 Suite διὰ κλειδοκύμβαλον,—Prélude, Minuet, Gigue, Sarabande, Gavotte, Passacaille, Allemande, Courante, Passepied, Bourée.
39 Sonata, διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ βάρβιτον, G μεῖζον.
40 Συμφωνία, F μεῖζον.
41 Sonata διὰ κλειδοκύμβαλον, F μεῖζον.
42 Συμφωνία, Ὠκεανός, C μεῖζον.
43 Εἰσαγωγή.
44 Ἑσπερίδες ἐν Πετρουπόλει, ἓξ τεμάχια—Romance, Preghiera, Nocturne, Scherzo, Impromptu, Appassionato,
45 (ἀρθ. 1). Συναυλία διὰ κλειδοκύμβαλον G μεῖζον· (ἀρθ. 2) Barcarolle, A ἔλασσον.
46 Συναυλία τετράχορδον καὶ ὀρχήστρα.
47 Τρεῖς Τετραῳδίαι δι' ἔγχορδα ὄργανα, E ἔλασσον, B ὑφεσ. μεῖζον, D ἔλασσον.
48 Δώδεκα Δυῳδίαι.
49 Sonata F ἔλασσον, βιόλα καὶ κλειδοκύμβαλον.
50 Ἓξ χαρακτηριστικὰ τεμάχια διὰ τέσσαρας χεῖρας.—Nocturne Barcarolle, Berceuse, Scherzo, Caprice, Marche.
51 Ἓξ τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον, — Melancolie, G ἔλασσον. Jouissance, B μεῖζον. Rêverie, A ἔλασσον. Caprice. Δ ὑφεσ. Passion, F μεῖζον. Coquetterie, B μεῖζον
52 Τριῳδία, B μεῖζον.
53 Ἓξ fugues, A ὑφεσ., F ἔλασσον, μεῖζον, B ἔλασσον, G μεῖζον, C ἔλασσον.
54 Oratorio, ὁ «Ἀπολεσθεὶς Παράδεισος».
55 Τετραῳδία.
56 Τρίτη Συμφωνία, A μεῖζον.
57 Ἓξ ᾄσματα.
58 Σκηνὴ καὶ ᾆσμα διὰ Contralto καὶ ὀρχήστραν.
59 Τετραῳδία, F μεῖζον.

60 Συναυλίας Εἰσαγωγή, Β ὕφεσ.
61 Τρία ᾄσματα διὰ χορὸν ἀνδρῶν.
62 Ἓξ ᾄσματα διὰ ποικίλας φωνάς.
63 Νηρηΐς, Ρουσάλκα (Λέρμοντωφ) χορὸς μετὰ ὀρχήστρας διὰ γυναικείας φωνάς. (Rusalka),
64 Ἓξ ᾄσματα, κείμενον ἐκ τῶν τοῦ Κρίλωφ.
65 Συναυλία, διὰ βάρβιτον καὶ ὀρχήστραν.· Α ἔλασσον.
66 Τετρῳδία, C μεῖζον.
67 Ἓξ Δυῳδίαι.
68 Φάουστ, χαρακτηριστικὰ τεμάχια δι' ὀρχήστραν.
69 Τέσσαρα τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον,—Caprice. Α ὕφεσ., Nocturne, G μεῖζον, — Scherzo, Α ἔλασσον, — Romance, Β ἔλασσον. Forcata, D ἔλασσον.
70 Συναυλία διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ ὀρχήστραν, δι' ἔλασσον.
71 Τρία τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον. — Nocturne, Mazurka, Scherzo.
72 Ἓξ ᾄσματα.
73 Φαντασία διὰ κλειδοκύμβαλον, F μεῖζον.
74 Cantata μετὰ ὀρχήστρας.
75 Λεύκωμα τοῦ Πέτερχοφ ἐκ δώδεκα τεμαχίων. — Souvenir, Ε μεῖζον, — Aubade, Ε ὑφέσ., — Marche funèbre, G μεῖζον, —Impromptu, Ε ὕφεσ.,—Rêverie,—Caprice, F μεῖζον,—Pensées, F διεσ. ἔλασσον,—Nocturne, G μεῖζον, —Prelude, D μεῖζον,—Mazurka. D ἔλασσον,—Romance, Β ὕφεσ. μεῖζον,—Scherzo, Ε μεῖζον.
76 Ἓξ ᾄσματα.
77 Φαντασία διὰ κλειδοκύμβαλον, Ε ἔλασσον.
78 Δώδεκα ᾄσματα.
79 Ἰβὰν ὁ Τρομερός, εἰκὼν δι' ὀρχήστραν.
80 Ὁ «Πύργος τοῦ Βαβέλ»—ἱερὸν μελόδραμα».
81 Ἓξ μελέται διὰ κλειδοκύμβαλον.
82 Ἑπτὰ ἐθνικοὶ χοροί,— Ρωσσικός, Καυκάσιος, Πολωνικός, Οὑγγρικός, Ἰταλικός, Γερμανικός, Βοημικός.
83 Δώδεκα ᾄσματα.
84 Φαντασία διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ ὀρχήστρας, C μεῖζον.
85 Τριῳδία ἀρθ. 4, Α μεῖζον.
86 Romance καὶ Caprice διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον.
87 «Δὸν Κιχῶτος», χαρακτηριστικὸν τεμάχιον δι' ὀρχήστραν.

88 Θέμα καὶ Ποικιλίαι, D μεῖζον, διὰ κλειδοκύμβαλον.
89 Sonata, διὰ τέσσαρας χεῖρας, D μεῖζον.
90 Δύο τετραῳδίαι δι' ἔγχορδα ὄργανα, G ἔλασσον, E ἔλασσον.
91 Die Gedichte und das Requiem-für Mignon.
92 Δύο Σκηναὶ καὶ ᾄσματα διὰ mezzo-soprano καὶ ὀρχήστραν, —«Ἑκάβη—» «Ἀγάρ».
93. Διάφορα — 1. Ballade Λεωνόρα. — 2. Ποικιλίαι Yankee Doodle.—3. Τρία ᾄσματα.—4. Δύο ρωσσικαὶ Sérénades D ἔλασσον καὶ A ἔλασσον.—5. Δύο μελέται, D ἔλασσον, A μεῖζον.—6. Scherzo, F μεῖζον.—7. Barcarolle, A ἔλασσον.— 8. Δύο τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον — Μελῳδία, F διεσ. ἔλασσον. Impromptu, A ὑφεσ..—9. Δώδεκα τεμάχια.
94 Συναυλία διὰ κλειδοκύμβαλον, E ὑφεσ.
95 Δραματικὴ Συμφωνία ἀρθ. 4, D ἔλασσον.
96 Συναυλία, D ἔλασσον, διὰ βάρβιτον καὶ ὀρχήστραν.
97 Ἑξαῳδία, D μεῖζον.
98 Sonata διὰ κλειδοκύμβαλον.
99 Τετραῳδία, G ἔλασσον.
100 Sonata ἀρθ. 4 A ἔλασσον διὰ κλειδοκύμβαλον.
101 Δώδεκα ᾄσματα.
102 Ρωσσικὸν Caprice.
103 Προσωπιδοφορία διὰ τέσσαρας χεῖρας (12 τεμάχια).
104 Ἓξ τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον. — Élégie, Variations, Études, Barcarolle, Imprombtu, Ballade.
105 Δώδεκα ᾄσματα.
106 Δύο τετραῳδίαι δι' ἔγχορδα ὄργανα, A ὑφεσ. καὶ F ἔλασσον.
107 Ρωσσικὴ Συμφωνία ἀρθ. 5, G ἔλασσον.
108 Τριῳδία ἀρθ. 5, C ἔλασσον.
109 Δώδεκα τεμάχια διὰ κλειδοκύμβαλον.—Prélude, Valse, Nocturne, Scherzo, Impromptu, Rêverie, Caprice, Bauchaniges, θέμα καὶ ποικίλματα, Μελέτη, E ὑφεσ.
110 Ἡρωϊκὴ φαντασία.
111 Συμφωνία, ἀρθ. 6, A ἔλασσον.
112 Ἱερὸν μελόδραμα, 4 ἀριθμοί. «Μωϋσῆς».
113 Concertstürke, διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ ὀρχήστραν.

Ἔργα μὴ ἠριθμημένα.

Feramors. Δαίμων. Μακκαβαῖοι. Ἔμπορος Καλάσνικοφ. Νέρων.

Σουλαμῖτις. Εἰσαγωγὴ καὶ μελόδραμα «Δημήτρι Δόνσκοϊ». Δύο μελέται διὰ κλειδοκύμβαλον ἐπὶ δύο Οὐγγρικῶν μελῳδιῶν. Barcarolle, G μεῖζον διὰ κλειδοκύμβαλον. Trot de Cavalerie διὰ κλειδοκύμβαλον. Valse Caprice, E ὑφεσ. Cadenzas διὰ συναυλίας, Βετῶβεν. D ἔλασσον Συναυλία, Μόζαρτ. Ἓξ ᾄσματα. Δύο ᾄσματα. Ἆσμα, Hüte dich. Ἆσμα Chanson d'Amour. Ἆσμα Φατμέ. Bluet διὰ κλειδοκύμβαλον. Μαρία, Πόλκα. Ἆσμα, Wenn Ich diese Klage. Μελόδραμα, «Θωμᾶς ὁ Παράφρων». Μελόδραμα, «Οἱ Κυνηγοὶ τῆς Σιβηρίας». Μελόδραμα, «Ἡ Ἐκδίκησις».

(Ἀκολουθεῖ)

ΑΛΒΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΙΚΑ ΠΕΡΙΕΡΓΑ

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ ἀναγνώσω ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ περίεργά τινα ἔθιμα τῆς Ἄνω καὶ Μέσης Ἀλβανίας, ἰδίως δὲ διηγήθην τὰς τοῦ γάμου καὶ τοῦ λεγομένου αἵματος (vendetta) διαφόρους λεπτομερείας. Σήμερον θέλω λάβει ἐπίσης τὴν τιμὴν νὰ διηγηθῶ ὑμῖν ἕτερα οὐχ ἧττον περίεργα ἔθιμα τοῦ λαοῦ ἐκείνου, μεθ' οὗ διὰ τοσούτων δεσμῶν συνδεόμεθα.

Ἐν τῇ Ἄνω Ἀλβανίᾳ ὑπάρχουσι διάφοροι φυλαί, αἵτινες τοσοῦτον ἀλλήλων διαφέρουσιν, ἀνεξαρτήτως θρησκεύματος, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι οὐδεμία σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν. Οἱ κάτοικοι π. χ. τῆς Σκόδρας διαφέρουσι τῶν Μιρδιτῶν κατά τε τὴν γλῶσσαν, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, καὶ οὗτοι πάλιν οὐσιώδεις διαφορὰς παρουσιάζουσι μετὰ τῶν λεγομένων Μελισόρων.

Ἵνα περιγράψῃ τις ἰδιαιτέρως ἅπαντα τὰ ἔθιμα τῶν διαφόρων τῆς Ἀλβανίας φυλῶν ἤθελε χρειασθῆ ὁλοκλήρους τόμους, τοῦθ' ὅπερ οὐ τοῦ παρόντος βεβαίως· θέλω λοιπὸν περιορισθῆ νὰ παράσχω ὑμῖν γενικὴν εἰκόνα τῶν κυριωτέρων ἐθίμων, ἅτινα ἐπικρατοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσι, σημειῶν ἑκάστοτε καὶ τὰς μᾶλλον ἀξίας λόγου διαφορὰς παρὰ τοῖς διαφόροις ὀρεινοῖς, καὶ δὴ παρὰ τοῖς λεγομένοις Μιρδίταις, οἵτινες καὶ πολυπληθέστεροί εἰσι καὶ σπουδαιοτέραν ἐν γένει κατέχουσι θέσιν ἐν τῇ Ἄνω Ἀλβανίᾳ, πλέον ἢ ἅπαξ ἕνεκα τῶν πατροπαραδότων αὐτῶν ἐθίμων εἰς δυσχερεστάτην πράγματι θέσιν ἐμβαλόντες τὴν κυρίαρχον Δύναμιν. Πρὸς τοῦτο θέλω παρουσιάσει ὑμῖν τὸν Ἀλβανὸν ἀπὸ τῆς

ἑαυτοῦ γεννήσεως ἄχρι τοῦ θανάτου του, παραλείπων μόνον τὰ τοῦ γάμου του ἐπεισόδια, ἅτινα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διηγήθην ὑμῖν. Ἐν σχέσει δὲ μετὰ τῶν περιγραφησομένων ἀλβανικῶν ἐθίμων θέλω ἀναφέρει ὀλίγα τινὰ καὶ ἐκ τῶν ἐν Μαυροβουνίῳ ἐπικρατούντων, καὶ ἰδίως περὶ τῆς κοινωνικῆς ἐν γένει θέσεως, ἣν τὸ ὡραῖον φῦλον κατέχει παρὰ τοῖς ἰδιορρύθμοις κατοίκοις τῶν Μαύρων ὀρέων.

Μόλις ἡ Ἀλβανὴ παρθένος νυμφευθῇ, ἀναλαμβάνει ὁριστικῶς τὴν διεύθυνσιν τοῦ οἴκου της, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τὴν σημασίαν, ὑφ' ἣν γίνεται τοῦτο παρ' ἡμῖν, τῆς ἐπὶ ψιλῷ μόνον ὀνόματι διευθύνσεως· ἐκείνη δὲν ἔχει ὑπ' αὐτὴν λεγεῶνα ὑπηρετῶν· μόνη της προετοιμάζει τὸν ἄρτον, μόνη της μαγειρεύει, μόνη τέλος ἐκτελεῖ ἁπάσας τὰς ἐργασίας τῆς οἰκίας. Παρὰ τοῖς ὀρεινοῖς μάλιστα ὑπόκειται εἰς πλειοτέρους ἀκόμη κόπους, ἠναγκασμένη οὖσα νὰ μεταβαίνῃ πρὸς προμήθειαν ξύλων, καὶ τὸ χειρότερον, νὰ παρακολουθῇ τὸν σύζυγόν της εἰς τὴν γινομένην καθ' ἑκάστην τετάρτην ἀγορὰν τῆς Σκόδρας. Ὁ σύζυγος ἔφιππος ὢν προηγεῖται πολὺ αὐτῆς, μέγα τσιμπούκιον εἰς τὰς χεῖρας κρατῶν καὶ μόνον φορτίον φέρων τὰ πολυπληθῆ του ὅπλα, ἐνῷ ἡ ταλαίπωρος σύζυγος βαδίζει ὄπισθεν κετυρτωμένη ὑπὸ τὸ βάρος σάκκου, περιέχοντος συνήθως ἀραβόσιτον πρὸς πώλησιν, καὶ περιρρεομένη ὑπὸ ἱδρῶτος. Ἐνῷ δὲ βαδίζει οὕτω, πλέκει συγχρόνως χονδρὰς περικνημίδας, ἵνα μὴ μένωσιν ἀργαὶ αἱ χεῖρές της. Λίαν ἄτοπον θεωρεῖται παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἡ γυνὴ κατὰ τὰς ἑβδομαδιαίας ταύτας ἐκδρομὰς νὰ ἵσταται πλησίον τοῦ συζύγου της, ἢ νὰ ἀναβῇ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐπί τινος ἵππου, οὗτινος τὸ φορτίον ἐπωλήθη ἤδη εἰς τὴν ἀγοράν. Οὐχί, ὀφείλει νὰ ἐπιστρέψῃ πεζὴ εἰς τὸ χωρίον της, ὅπερ πολλάκις ἀπέχει πολλὰς ὥρας!

Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ γυνὴ εὑρεθῇ εἰς ἐνδιαφέρουσαν κατάστασιν, σπουδαίως μεταβάλλεται ἡ θέσις της· παύουσιν οἱ μεγάλοι κόποι, ἄρχεται δὲ σειρὰ ὅλη ἐξιδιασμένων καὶ πολλάκις γελοίων περιποιήσεων, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλεπουσῶν εἰμὴ εἰς τὴν αἰσίαν γέννησιν τέκνου, εἰς ὃ οἱ Ἀλβανοὶ μεγίστην πάντοτε ἀποδίδουσι σημασίαν. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ὀρεινοὶ συγκατατίθενται ἀπέναντι τοῦ μεγάλου αὐτοῦ γεγονότος νὰ κατέλθωσιν ἄχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ βοηθῶσι κατά τι τὰς συζύγους των ἐν τοῖς ἐπιπονωτέροις τοὐλάχιστον ἔργοις των. Μόλις γεννηθῇ τὸ παιδίον, καὶ μάλιστα ἐὰν εἶνε ἄρρεν, στολίζουσι τὴν λεχὼ ἵνα ὑποδεχθῇ τὰς πολυπληθεῖς ἐπισκέψεις, αἵτινες ἐκ τῶν περάτων τῆς πόλεως θέλουσι συρρεύσει ἐκεῖ ὅπως εὐχηθῶσι τὴν μητέρα ἐπὶ τῷ εὐτυχεῖ γεγονότι. Ἡ δυστυχὴς λεχὼ εἰσέτι πάσχουσα, καὶ μεγίστην

ἀνάγκην ἀναπαύσεως ἔχουσα, εἶνε ἠναγκασμένη νὰ ἀνακάθηται ἐν τῇ κλίνῃ της δεχομένη τὰς εὐχὰς τῶν ὀχληρῶν ἐπισκεπτῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ὡς δῶρον καὶ ἀριθμόν τινα ὠῶν, δι' ὧν ἐπιψαύων τὸ πρόσωπον τοῦ νεογεννήτου ἀνακράζει τρὶς «πρὲ φάκετ μπάρ», δηλαδὴ εὔχεται νὰ μὴ κηλιδωθῇ ποτε τὸ μέτωπον τοῦ παιδίου, ἀλλὰ νὰ μείνῃ λευκὸν ὡς τὸ ὠόν. Κατὰ τὰς ὀχληρὰς καὶ ἐνίοτε κινδυνώδεις διὰ τὴν ὑγείαν τῆς λεχοῦς ἐπισκέψεις ταύτας ὁ σύζυγος μένει κεκρυμμένος, οἱονεὶ ἐντρεπόμενος διὰ τὴν γέννησιν τοῦ τέκνου του, ὅπερ μόνον μετὰ ὀκτὼ ὅλας ἡμέρας, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, δύναται νὰ ἴδῃ.

Γενικῶς αἱ Ἀλβαναὶ τρέφουσι μόναι των τὰ τέκνα των· πρέπει νὰ ὑπάρξῃ σπουδαιότατον κώλυμα ὅπως ἀποφασίσωσι νὰ παραιτηθῶσι τῆς ὄντως μητρικῆς ταύτης φροντίδος καὶ παραδώσωσι τὰ φίλτατά των εἰς τροφόν.

Συνήθως ἀγαπῶσι ταῦτα μέχρι λατρείας, μὴ δεχόμεναι νὰ τὰ ἐπιπλήξωσιν` οὐδὲ εἰς τὰς μεγαλειτέρας παρεκτροπάς των· ἡ τυφλὴ αὕτη ἀγάπη φθάνει ἄχρι τοῦ σημείου νὰ προτιμῶσι μᾶλλον νὰ ὑποχωρῶσι καὶ εἰς τὰς παραλογωτέρας ἀπαιτήσεις των ἢ νὰ ἴδωσι ταῦτα κλαίοντα· ἐννοεῖται δὲ βεβαίως ὁποίων δεινῶν πρόξενος δύναται νὰ γείνῃ ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη ἀγάπη.

Πρὸ τοῦ 1855 οὐδὲν σχεδὸν συστηματικὸν σχολεῖον ἐλειτούργει ἐν τῇ Ἄνω Ἀλβανίᾳ, τῆς διοικήσεως μὴ ἐπιτρεπούσης τὴν ἵδρυσιν αὐτῶν· ἕνεκα δὲ τούτου τὰ τέκνα τῶν Ἀλβανῶν διέμενον τότε ἐντελῶς ἀγράμματα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1855, τῇ συντόνῳ ἐνεργείᾳ τῶν ἑκάστοτε Αὐστριακῶν προξένων, ἱδρύθησαν ἐν Σκόδρᾳ διάφοροι σχολαί, ἐξ ὧν πρωτεύει ἡ τῶν Ἰησουϊτῶν, τέλειον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα περιλαμβάνουσα. Ἐν αὐτῇ φοιτῶσι τὰ τέκνα τῶν πλουσιωτέρων καθολικῶν Ἀλβανῶν, ἐλάχιστα δίδακτρα πληρώνοντα, ἐνῷ τὰ τῶν πτωχοτέρων ἐκπαιδεύονται δωρεὰν ἐν τῇ σχολῇ τῶν Φραγκισκανῶν. Ἐλλείψει ἑλληνικῶν σχολείων αἱ ὀλίγαι, πλὴν καθαραὶ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, αἵτινες ἐν Σκόδρᾳ ὑπάρχουσιν, ἀναγκάζονται νὰ πέμπωσι τὰ τέκνα των εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἰησουϊτῶν, ὅθεν μετά τινα ἔτη ἐξέρχονται ἄσπονδοι τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐχθροί, καὶ οὐδὲ κἂν Ἕλληνες καταδεχόμενοι πλέον νὰ ὀνομάζωνται! Διδάσκουσιν αὐτοὺς ἐκεῖ ἐν ἰδίοις βιβλίοις, ὑπὸ Ἰησουϊτῶν ἐπιτηδείως συντεταγμένοις, ὅτι ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς κατοικεῖται ὑπὸ πεντακοσίων μόνον χιλιάδων κατοίκων, ὧν τὰ $^4/_5$ εἶναι ἁγνοὶ καθολικοί, οἱ δὲ ἕτεροι σχισματικοί!!! Μετὰ τὴν ἐκ τῆς σχολῆς ἔξοδον τῶν ἑλληνοπαίδων τούτων, οἱ Ἰησουΐται τοὺς παρακο-

λουθοῦσι βῆμα πρὸς βῆμα, ἕως οὗ κατορθώσωσι νὰ τοὺς νυμφεύσωσι μετὰ καθολικῶν Ἀλβανῶν, ὁπότε πλέον χάνουσιν ὁλοτελῶς τὸν ἐθνισμόν των. Δέκα ὁλόκληροι, καθαρῶς ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξηφανίσθησαν· εἷς δὲ υἱὸς μιᾶς τῶν οἰκογενειῶν τούτων τυγχάνει σήμερον ἐν Μακεδονίᾳ ὁ φανατικώτερος μαθητὴς τοῦ γνωστοῦ διαβολέως τοῦ Ἑλληνισμοῦ Μαργαρίτου.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκβασιν ἐπανέρχομαι εἰς τὸ θέμα μου.

Αἱ Ἀλβαναὶ κόραι ἄχρι τοῦ 12ου ἔτους φοιτῶσι καὶ αὗται εἴς τι σχολεῖον ὑπὸ ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους διευθυνόμενον· ἀπὸ τοῦ ἔτους ὅμως τούτου ἄρχονται ἐπιμελέστατα κρυπτόμεναι, οὐδενός, ἐκτὸς τῶν στενοτάτων συγγενῶν των, δυναμένου νὰ τὰς ἴδῃ· ἰδίως δέ, ὅταν δὲν φημίζωνται ἐπὶ καλλονῇ, τότε οὐδὲν ἀνθρώπινον ὄμμα δύναται νὰ τὰς ἴδῃ. Κατὰ πᾶσαν ἑορτὴν λίαν πρωῒ γίνεται ἰδιαιτέρα λειτουργία διὰ τὰς παρθένους, ὁπότε οὐδεὶς βέβηλος, ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων καθολικῶν ἱερέων, δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν ναόν. Αἱ Ἀλβαναὶ κόραι κεκαλυμμέναι ὑπὸ ἐρυθρᾶς τινος σινδόνος, μόλις ἀφινούσης ἐλευθέραν τὴν ῥῖνα καὶ μέρος μόνον τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τσαρτσάφι Ἀλβανιστὶ καλουμένης, μεταβαίνουσι πολλαὶ ὁμοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐνῷ εἰς τὰς διαφόρους καμπὰς τῶν ὁδῶν ἐνεδρεύουσι διάφοροι νέοι Ἀλβανοί, εἰς ὥραν γάμου ὄντες, προσπαθοῦντες οἱ ταλαίπωροι νὰ διεισδύσωσιν ὑπὸ τὴν πυκνὴν σινδόνα, καὶ ἀνακαλύψωσι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νέας. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τῶν μὲν εὐειδῶν παρθένων ἡ σινδὼν ὑπόκειται κατὰ παράδοξον τρόπον εἰς μυστηριώδεις κυμάνσεις, ἐπιτρεπούσας νὰ φανῶσιν ἐπί τινας στιγμὰς τὰ θέλγητρα τῆς ἐπιτηδείας Ἀλβανῆς· τοὐναντίον ἡ τῶν δυσειδῶν σινδών, ἅμα τῇ ἐπιφόβῳ ἐμφανίσει τῶν νέων, προσκολλᾶται στερεώτατα ἐπὶ τοῦ προσώπου, μόλις ἐπιτρέπουσα νὰ φανῇ τὸ ἄκρον τῆς ῥινός, ἐκτός, ἐννοεῖται, ἐὰν καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε δύσμορφον.

Ἀφοῦ τὰ τέκνα τῶν Ἀλβανῶν διαμείνωσιν ἐπί τινα ἔτη εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ἐκμάθωσι πᾶν ὅ,τι ἀναγκαιοῖ αὐτοῖς, εἰσέρχονται εὐθὺς κατόπιν εἰς τὸ ἐμπόριον, ἔνθα κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἁπλοῖ ὑπηρέται, εἶτα δὲ βαθμηδὸν ἀνερχόμενοι διδάσκονται τελείως τὰ τοῦ ἐμπορίου ἐν γένει, καὶ καθίστανται ἐπὶ τέλους διευθυνταὶ καταστημάτων. Οὐδὲν μέχρι τοῦδε τέκνον Ἀλβανοῦ ἐν Σκόδρᾳ ἐγένετο ἐπιστήμων. Λίαν δὲ ἐνωρίς, συνήθως κατὰ τὸ 20ὸν ἔτος, νυμφεύονται καὶ εἰσέρχονται ὁριστικῶς εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον.

Δὲν συμβαίνει ὅμως οὕτω καὶ διὰ τὰ τέκνα τῶν Ἀλβανῶν Τούρκων, οἵτινες τρέφουσιν ἀκατανόητον ἀποστροφὴν διὰ τὸ ἐμπόριον.

Κατ' ἀρχὰς εἰσάγουσιν οὗτοι τὰ τέκνα των εἰς προκαταρκτικόν τι σχολεῖον, ὑπὸ γέροντος χότζα διευθυνόμενον, καὶ ἀφοῦ ἐκμάθωσιν ἐκεῖ τὰ προκαταρκτικὰ στοιχεῖα τῆς ὀθωμανικῆς γλώσσης, εἰσέρχονται κατόπιν εἰς τελειότερα σχολεῖα, Μενδρεσὲ καλούμενα, ἔνθα ἀφ' ἑνὸς μὲν τελειοποιοῦνται εἰς τὴν δύσκολον ὀθωμανικὴν γλῶσσαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκγυμνάζονται εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων, ἅπερ τοσοῦτον ἀγαπῶσι νὰ φέρωσι κατόπιν κομπαστικῶς ἐπὶ τῶν σελαχίων των.

Τὰ δὲ τέκνα τῶν ὀρεινῶν, καὶ ἰδίως τῶν Μιρδιτῶν, οὐδόλως εἰς σχολεῖα συχνάζουσι, τῶν γονέων αὐτῶν θεωρούντων ὡς ματαίαν ὅλως ἀπασχόλησιν τὴν εἰς τὰ σχολεῖα φοίτησιν. Ἓν ἔτος μετὰ τὴν γέννησιν παιδίου, εἴτε ἄρρενος εἴτε θήλεος, λαμβάνει χώραν παρ' αὐτοῖς ἡ λεγομένη ἑορτὴ τῆς κόμης, ἧς τὰς λεπτομερείας παραθέτω ἐνταῦθα. Μετὰ μακρὸν συμπόσιον, εἰς ὃ ἡ ρακὴ καὶ ὁ οἶνος πρωτεῦον λαμβάνουσι μέρος, καὶ ὅπερ παρατείνεται συνήθως μέχρι βαθείας νυκτός, φίλος τις στενὸς τῆς οἰκογενείας φέρει τὸ παιδίον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁμηγύρεως καὶ κείρει τὴν κόμην αὐτοῦ, ἣν ἐναποθέτει μετ' ἀργυροῦ τινος δώρου εἴς τινα θήκην, τὴν ὁποίαν κλείει κατόπιν ἀσφαλῶς. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνοίγει τὴν θήκην, λαμβάνει τὸ ἀργυροῦν δῶρον καὶ ρίπτει εἰς τὸ πῦρ τὴν κόμην τοῦ παιδίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη παρὰ τοῖς Μιρδίταις θεωρεῖται ὡς δευτέρα βάπτισις τοῦ παιδίου, ἵνα οὕτως, ὡς νομίζουσιν οὗτοι, δύο Ἅγιοι Ἰωάνναι προστατεύωσιν αὐτό. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἑορτῆς ταύτης, ὁ πατὴρ δωρεῖ εἰς τὸ τέκνον του τὸ πρῶτον ὅπλον, ἀπὸ καρδίας εὐχόμενος ὅπως τοῦτο μὴ ἐπὶ μακρὸν σιγήσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παιδίου, ἀλλὰ τοὐναντίον καθ' ἡμέραν, εἰ δυνατόν, κροτῇ, φονεῦον τοὺς ἐχθροὺς τῆς οἰκογενείας του.

Μόλις τὰ παιδία τῶν ὀρεινῶν ἐνδυναμωθῶσι κατά τι, ἄρχονται βοηθοῦντα τοὺς γονεῖς των εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας των· δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὰ νὰ παίξωσιν εἰμὴ μόνον τὰς ἑορτὰς καὶ ἐνώπιον τῶν ἀρχηγῶν τοῦ χωρίου των· τὰ δὲ παιγνίδια αὐτῶν συνίστανται εἰς τὴν πάλην, εἰς τὴν ὠκυποδίαν καὶ εἰς τὴν σκοποβολήν. Εἰς τοὺς νικητὰς τῶν ἀνωτέρω γυμνασίων ὁ πρεσβύτερος τῶν χωρικῶν ἀποτείνει κολακευτικοὺς ἐπαίνους, καὶ εὔχεται ἵνα οὗτοι καθ' ὅλον των τὸν βίον ἐξακολουθῶσι νικῶντες τοὺς ἐχθρούς των πρὸς δόξαν καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν χωρίων των.

Αἱ δὲ κόραι τῶν ὀρεινῶν Ἀλβανῶν οὐδόλως κρύπτονται, ὡς τὰ κοράσια τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἀλβανῶν, ἀλλ' ἐνωρίτατα ἀναλαμβάνουσι τὰ ἐπίπονα τῶν γυναικῶν ἐν γένει ἔργα, μεταβαίνουσι πρὸς προμήθειαν ξύλων, βόσκουσι τὰ ποίμνια, συνοδεύουσι τοὺς γονεῖς των εἰς

τὴν ἀγοράν, καὶ ἐν γένει ἐκτελοῦσι τὰς ἐπιπονωτέρας ἐργασίας. Πάντοτε μόναι αἱ κόραι τῶν Μιρδιτῶν διατρέχουσι μεγάλας ἐκτάσεις, βέβαιαι οὖσαι ὅτι οὐδεὶς θὰ τολμήσῃ οὐχὶ νὰ τὰς προσβάλῃ, ἀλλ' οὐδὲ κἂν νὰ τὰς ἀτενίσῃ. Εἶνε μεγάλη ἐντροπὴ νέα κόρη νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς νέον· ἐὰν κατὰ τύχην φωραθῶσιν ὁμοῦ, ὁσονδήποτε ἀθῶα καὶ ἂν εἶνε ἡ συνομιλία των, ἡ τῆς νέας ὑπόληψις ἐσαεὶ ἀπώλετο, οὐδεὶς δὲ συγκατατίθεται πλέον νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἥτις σπανιώτατα λαμβάνει χώραν, οὐδέποτε σχεδὸν ἡ ἀθῶα νέα κατορθώνει νὰ ἐπιζήσῃ, βεβαρυμένη ὑπὸ τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος διὰ τὸ μέγα αὐτὸ ἔγκλημά της! Ὁ Δὸν Ζαρίκης, ἐφημέριος τῶν Μιρδιτῶν, διηγεῖται ὅτι πρό τινος καιροῦ ὀρεινός τις θέλων νὰ ἀστειευθῇ εἶπεν ἐνώπιον πολλῶν ἀτόμων πρὸς τὴν ἀδελφὴν ἑνὸς φίλου του ὅτι τὴν εἶδε δῆθεν συνομιλοῦσαν μετά τινος γνωστοῦ νέου. Ἡ νέα, μόλις δεκαπενταέτις, τοσοῦτον ἐτρώθη ἐκ τῆς συκοφαντίας ταύτης, ὥστε κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἀφοῦ ἐξωμολογήθη καὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἔλαβε πιστόλιον καὶ μεταβᾶσα εἰς τὸ μέρος, ἔνθα παρεκάθηντο ἅπαντες οἱ προὔχοντες τοῦ χωρίου της, ηὐτοκτόνησεν ἐνώπιον πάντων, ἀφοῦ πρῶτον ἐπεκαλέσθη τὸν Θεὸν μάρτυρα τῆς ἀθωότητός της. Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ συκοφάντης ἔπιπτεν ὑπὸ τὸ ἐκδικητικὸν πυροβόλον τοῦ ἀδελφοῦ της.

Κατὰ μίμησιν τῶν Σλαύων, οἱ ὀρεινοὶ Ἀλβανοὶ ἔχουσι τὴν συνήθειαν τῆς ἀδελφοποιήσεως· συμφωνοῦσι δηλαδὴ δύο ἐξ αὐτῶν καὶ ὁρκίζονται μεταξύ των ἀλληλοβοήθειαν καθ' ὅλον των τὸν βίον. Ἡ τελετὴ τῆς ἀδελφοποιήσεως, Πομπρατὶμ καλουμένη, γίνεται οὕτως: Οἱ σκοποῦντες νὰ ἀδελφοποιηθῶσιν Ἀλβανοὶ μεταβαίνουσιν εἰς τὸν ναὸν καὶ μεταλαμβάνουσιν· εἶτα ἕκαστος αὐτῶν κάμνει ἐλαφράν τινα τομὴν ἐπὶ τοῦ βραχίονός του καὶ ἀναμιγνύουσιν ἐντὸς ποτηρίου οἴνου τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τομῶν ἐκρεῦσαν ὀλίγον αἷμα, ἐξ οὗ καὶ οἱ δύω πίνουσιν ἐναλλάξ, ὁρκιζόμενοι ἐνώπιον ἐκ τῶν προτέρων προσδιορισθέντων μαρτύρων πίστιν καὶ ἀλληλοβοήθειαν· ὁσάκις ὅμως ἡ ἀδελφοποίησις πρόκειται νὰ γείνῃ μεταξὺ Χριστιανοῦ καὶ Ὀθωμανοῦ, τὸ αἷμα δὲν συμμιγνύεται, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν συλλέγει ἰδιαιτέρως ἐντὸς ποτηρίου ρακῆς τὸ ἑαυτοῦ αἷμα καὶ τὸ δίδει πρὸς πόσιν εἰς τὸν ἄλλον. Δὲν ὑπάρχει παράδειγμα εἰς τὴν Ἀλβανίαν ὁ ὅρκος τῆς ἀδελφοποιήσεως νὰ διαρρηχθῇ ἕνεκα προδοσίας. Παρὰ τοῖς Μιρδίταις ἡ τοιαύτη συνήθεια εἶνε τοσοῦτον κοινή, ὥστε εἶνε δύσκολον νὰ ἀνεύρῃ τις ἕνα μόνον μὴ ἔχοντα πληθὺν ὅλην ἀδελφοποιτῶν. Τὸ ἔθος τοῦτο παρ' αὐτοῖς καθίσταται ἐνίοτε αἰτία αἱματηροτάτων σκηνῶν· διότι ἡ

τυχὸν γενομένη προσβολὴ πρός τινα Μιρδίτην ἀντανακλᾷ ἐξ ἴσου ἐπὶ ὅλων τῶν ἀδελφοποιτῶν αὐτοῦ, οἵτινές εἰσιν ὑπόχρεοι νὰ τιμωρήσωσι διὰ τῶν ὅπλων τὸν προσβαλόντα, ὅστις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῶν ἑαυτοῦ ἀδελφοποιτῶν, καὶ οὕτω τὸ πρᾶγμα γενικεύεται καὶ συμπλοκαὶ σοβαρώταται λαμβάνουσι χώραν.

Ἕκαστος ὀρεινὸς ἔχει προστάτην τὸν συνώνυμόν του Ἅγιον, ὃν μετὰ μεγάλης πομπῆς πανηγυρίζει κατ' ἔτος. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην δέχεται τὰς ἐπισκέψεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων του, οὓς ὀφείλει νὰ κρατήσῃ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὸν οἶκόν του, τρέφων αὐτοὺς διὰ τῶν καλλιτέρων ἀμνῶν του. Ἡ δαπανηρὰ αὕτη συνήθεια εἶνε βάρος δυσβάστακτον διὰ τοὺς πτωχοὺς ἐκείνους ἀνθρώπους, τινὲς τῶν ὁποίων στερούμενοι ἀμνῶν καὶ νομίζοντες ὅτι ἤθελον ἐσαεὶ ἀτιμασθῆ, ἐὰν παρέλειπον τὴν ἐθιμοταξίαν ταύτην, ἀναγκάζονται πολλάκις νὰ κλέψωσι παρὰ τῶν γειτονικῶν των φυλῶν τοὺς ἀναγκαίους ἀμνοὺς ὅπως ἑτοιμάσωσι τὸ γεῦμα εἰς τοὺς πολυπληθεῖς ἐπισκέπτας των. Ἐπὶ τοῦ ἐθίμου τούτου διηγοῦνται ὅτι πτωχός τις Μιρδίτης, οὗτινος τὸ ὄνομα δὲν περιελαμβάνετο εἰς τὸ ἑορτολόγιον τῶν Ἁγίων, καὶ δὲν ὑπεβάλλετο ἑπομένως εἰς τὰς συνήθεις ἐτησίας δαπάνας, βλέπων ὅτι παρὰ πάντων περιεγελᾶτο καὶ κατηγορεῖτο ἐπὶ ἀσυγγνώστῳ φιλαργυρίᾳ, κατέφυγεν εἰς τὸν ἐφημέριον, εἰς ὃν διηγήθη τὰ βάσανά του, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τῷ ἀλλάξῃ τὸ ὄνομα. Ὁ ἐφημέριος συγκατετέθη καὶ τὸν ἀφῆκεν ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξῃ οἱονδήποτε ἤθελεν ὄνομα. Ὁ Μιρδίτης ἐξελέξατο τὸ ὄνομα Ἰωάννης, καὶ μετὰ χαρᾶς μετέβη ὅπως ἀναγγείλῃ τὴν εὐφρόσυνον εἴδησιν εἰς τοὺς φίλους του. Μετά τινας ἡμέρας ἑώρτασεν ἐπισήμως καὶ μετ' ἐκτάκτου λαμπρότητος τὸν προστάτην του Ἅγιον. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Ἅγιος οὗτος ἑορτάζει πολλάκις τοῦ ἔτους, καὶ ὁ ταλαίπωρος ὀρεινὸς ἠναγκασμένος ὢν νὰ πανηγυρίζῃ πλέον ἢ ἅπαξ τὸν προστάτην του, ἐξήντλησε ταχέως τοὺς ἀμνούς του, καὶ ἠναγκάσθη καὶ ἐκ δευτέρου νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ἐφημέριόν του, ὃν παρεκάλεσε νὰ τῷ ἐπιδείξῃ τὴν εἰκόνα τοῦ συνωνύμου του Ἁγίου. Ἔκπληκτος ὁ ἐφημέριος τὸν ὡδήγησεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τῷ ἔδειξε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἐνδεδυμένου διὰ δέρματος προβάτου. «Ἆ! πτωχέ μου Ἅγιε! ἀνέκραξεν ὁ πτωχὸς Μιρδίτης, διατί προτοῦ νὰ λάβω τὸ ὄνομά σου δὲν ἐσκέφθην νὰ σὲ παρατηρήσω; Βλέπων σε τόσον κακῶς ἐνδεδυμένον θὰ ἐνόουν ἀναμφιβόλως ὅτι κατήντησες εἰς τὴν πενίαν ταύτην ἕνεκα τῶν πολλῶν σου ἑορτῶν καὶ τῶν πολυπληθῶν σου φίλων». Ἀπὸ τῆς στιγμῆς

ταύτης ὁ ὀρεινὸς ἐγκατέλειψε τὸ ὄνομα Ἰωάννης καὶ ἀνέλαβε τὸ πρῶτον αὐτοῦ ὄνομα.

Ὅπως ἅπαντες οἱ ἀμαθεῖς, οἱ ὀρεινοὶ ἔχουσι πλείστας ὅσας δεισιδαιμονίας, ὧν τινας διὰ τὸ περίεργον θέλω ἀναφέρει ὑμῖν. Εἶνε πεπεισμένοι ὅτι ἐὰν κλείσωσιν ὕδωρ ἐντὸς κολοκύνθης καὶ ἀφήσωσιν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, καθίσταται τοῦτο πανάκεια πάσης ἀσθενείας.—Ὅταν ἱερεύς τις μεταβαίνῃ παρ' αὐτοῖς ὅπως ἁγιάσῃ τὴν οἰκίαν των, πάραυτα σπεύδουσιν ἅμα τῇ ἐξόδῳ αὐτοῦ νὰ ρίψωσιν ὄπισθέν του ζεστὴν τέφραν, νομίζοντες ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου προλαμβάνουσι τὰς πυρκαϊὰς τῶν οἰκιῶν των. Κατὰ τὴν ἑβδομάδα τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου οὐδέποτε ὁ ποιμὴν πωλεῖ ἀμνόν τινα, ἔστω καὶ ἂν τῷ ἐδίδετο τριπλασία τῆς πραγματικῆς ἀξίας τιμή, πεπεισμένος ὅτι ἐὰν ἔπραττε τοῦτο, οἱ λύκοι ἤθελον καταβροχθίσει τὰ λοιπὰ ζῷά του. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἑβδομάδα αἱ γυναῖκες νηστεύουσι καὶ δὲν ἐργάζονται διὰ νὰ προφυλάξωσι τὰ τέκνα των ἀπὸ τῶν δηγμάτων τῶν ὄφεων.—Οὐδέποτε ὁ ὀρεινὸς σπείρει τὴν Παρασκευήν, οὐδὲ ἄρχεται ἀροτριῶν τὸ Σάββατον.

Ὑπάρχει παρὰ τὸ Δουλτσίνιον θειοῦχός τις πηγή, λίαν ἐπιτηδείως ἐκμεταλλευομένη ὑπὸ πονηροῦ τινος γέροντος. Οὗτος πρὸ ἐτῶν διὰ διαφόρων πρακτόρων διέδωκεν ὅτι αὕτη θαυματοποιὸν τῷ ὄντι δύναμιν κέκτηται ἐπὶ τῶν ἀτέκνων ἐν γένει γυναικῶν. Ἐὰν στεῖρά τις λουσθῇ ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, βεβαίως μετά τινα χρόνον θὰ τεκνοποιήσῃ. Καὶ ἵνα καταστήσῃ ποικιλωτέραν καὶ μᾶλλον προσοδοφόρον τὴν ἐπιχείρησίν του, ὁ πονηρὸς γέρων διῄρεσε πρό τινος τὴν πηγήν του εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν προώρισται διὰ τὰς ἄρρεν τέκνον ἐπιθυμούσας γυναῖκας, τὸ δὲ διὰ τὰς προτιμώσας τὸ θῆλυ. Δι' ἕκαστον μέρος τῆς πηγῆς εἶνε ὡρισμένη ἡ τιμὴ τοῦ λουτροῦ· σημειωτέον ὅμως ὅτι τὸ μέρος τὸ τοσοῦτον θαυμασίως προκαλοῦν τὴν γέννησιν ἄρρενος εἶνε πολὺ ἀκριβώτερον. Κατ' ἔτος λοιπὸν πλῆθος ἀτέκνων γυναικῶν, παντὸς θρησκεύματος, συρρέουσιν εἰς τὴν ῥηθεῖσαν πηγήν, καί, ἀφοῦ πληρώσωσι τὰ κεκανονισμένα τέλη, εἰσορμῶσιν εἰς τὴν πηγὴν καὶ ἐπὶ ὁλοκλήρους ὥρας εἰς αὐτὴν διαμένουσιν, ἵνα ὅσον οἷόν τε ἀσφαλέστερον ἐπενεργήσῃ ἐπ' αὐτῶν τὸ θαυματοποιὸν ὕδωρ, καὶ ἐννοήσωσιν, εἰ δυνατόν, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὰ σκιρτήματα τοῦ τόσον ποθητοῦ ἐμβρύου. Πόσαι ἐξ αὐτῶν πράγματι τεκνοποιοῦσι, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνακαλύψω· ἓν μόνον γνωρίζω ὅτι πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἐπιστρέφουσιν ἀσθενεῖς εἰς τοὺς οἴκους των, ἕνεκα τοῦ ψύχους ὅπερ ἐπι-

κρατεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς θαυματοποιοῦ δυνάμεως τῆς ἐν Δουλτσινίῳ πηγῆς.

Ἐν τῇ Ἄνω Ἀλβανίᾳ ὑπάρχουσι πλεῖστοι Ὀθωμανοὶ ἱερεῖς ἐκτὸς τοῦ κυρίως αὐτῶν ἔργου καὶ τὸν ἰατρὸν ἐπαγγελλόμενοι. Ἡ ἰατρικὴ ὅμως τῶν ἁπλοϊκῶν αὐτῶν χοτζάδων οὐδόλως εἶνε πολύπλοκος ὡς ἡ ἡμετέρα· δὲν ἀπαιτεῖ διάγνωσιν, οὐδὲ πολυειδῆ θεραπείαν, συνισταμένη ἁπλῶς εἰς τὴν χορήγησιν χαρτίνων τινῶν τεμαχίων μετὰ ἱερογλυφικῶν γραμμάτων. Ὁ Ἀλβανὸς μόλις ἀσθενήσῃ, προστρέχει εἰς τὸν πλησιέστερον αὐτοῦ χότζαν, εἰς ὃν ἐν ὀλίγοις διηγεῖται τὰ τῆς ἀσθενείας του· ὁ ἔμπειρος ἰατρός του διαγινώσκει ἐν τῷ ἅμα τὴν ἀσθένειαν, ἥτις κατατρύχει τὸν πελάτην του, καὶ πάραυτα ἄρχεται γράφων τὰ ἱερογλυφικά του σύμβολα ὁτὲ μὲν διὰ μαύρης, ὁτὲ δὲ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἐνῷ συγχρόνως διὰ μυστηριώδους ψαλμῳδίας ἐπικαλεῖται τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν. Τὰ χάρτινα τεμάχια παραγγέλλεται ὁ ἀσθενὴς νὰ θέσῃ εἰς ποτήριον ὕδατος, καὶ μετά τινας ὥρας νὰ πίῃ ἀπνευστὶ τὸ καταρρυπανθὲν ἐκ τῆς προστύχου μελάνης ὕδωρ καὶ νὰ καταβροχθίσῃ ἅμα ἅπαντα τὰ μυστηριώδη χάρτινα τεμάχια. Διὰ τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης θεραπείας πᾶσα ἀσθένεια ἀνεπιστρεπτεὶ παρέρχεται! Ἡ φήμη τῆς θαυματοποιοῦ ταύτης καὶ ὀλιγοδαπάνου θεραπείας συμπαρέσυρε καὶ πολλοὺς χριστιανοὺς Ἀλβανούς, οἵτινες ἤρξαντο προστρέχοντες καὶ οὗτοι εἰς τοὺς πολυπληθεῖς χοτζάδες· τοῦτο ὅμως δὲν ἤρεσε ποσῶς εἰς τοὺς καθολικοὺς ἱερεῖς καὶ μάλιστα τοὺς Ἰησουΐτας, οἵτινες ἐνήργησαν παρὰ τῷ Πάπᾳ ὅπως δοθῇ καὶ αὐτοῖς ἡ ἄδεια τοῦ θεραπεύειν τοὺς καθολικοὺς ἀσθενεῖς διὰ παρομοίου θεραπείας. Ἐγεννήθη λοιπὸν σπουδαῖος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν χοτζάδων καὶ τῶν καθολικῶν ἱερέων περὶ τῆς μᾶλλον θαυματοποιοῦ δυνάμεως τῶν χαρτίνων τεμαχίων· καὶ οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἐκ τῆς προτεραιότητος πεῖραν, οἱ δὲ καθολικοὶ ἱερεῖς ἀντέταξαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὴν εὐλογίαν τοῦ Πάπα, ὅστις κατ' ἔτος πέμπει φορτίον ὁλόκληρον χαρτίνων τεμαχίων, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ηὐλογημένων!

Ἀπεκλείοντο ὅμως τῆς εὐεργετικῆς ταύτης θεραπείας οἱ Σλαῦοι ὀρθόδοξοι τῆς Σκόδρας, οἵτινες ἐκ φανατισμοῦ, καίπερ βεβαίως ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐκ τῶν δεινῶν των ἀπαλλαγήν, δὲν ἐδέχοντο νὰ προστρέξωσιν οὔτε εἰς τοὺς χοτζάδες οὔτε εἰς τοὺς καθολικοὺς ἱερεῖς. Διαβούλια λοιπὸν ἐγένοντο, καὶ ἐμβριθεῖς σκέψεις ἀντηλλάσσοντο πρὸς λύσιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος. Καὶ ἐπὶ τέλους ἀπεφασίσθη νὰ ἀνατεθῇ ἡ θεραπεία αὕτη εἰς γραῖάν τινα γυναῖκα, ἔχουσαν ἤδη ἐμπειρικάς τινας ἰατρικὰς γνώσεις, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον νὰ προκληθῇ

πρότερον ἐπ' αὐτῆς ἡ εὐλογία τοῦ ἐν Πρεσρένῃ Σλαύου Μητροπολίτου. Οὕτω προσετέθη καὶ τρίτη ἀνεξάντλητος ἰατρικὴ πηγὴ διὰ τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα!

Πρὶν ἢ ἀφηγηθῶ ὑμῖν τὰ τῶν κηδειῶν ἐν γένει ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ δώσω πέρας εἰς τὴν συνοπτικὴν ταύτην εἰκόνα τοῦ καθ' ὅλου βίου τῶν Ἀλβανῶν, θέλω ἀναφέρει ὑμῖν ὀλίγιστά τινα περὶ τῶν Μαοροβουνίων, ὧν ἄλλως τε τὰ ἔθιμα ἐν τοῖς πλείστοις ὁμοιάζουσι μὲ τὰ τῶν γειτόνων αὐτῶν ὀρεινῶν Ἀλβανῶν.

Ἐν Μαυροβουνίῳ ἡ γυνὴ πολλοῦ γε καὶ δεῖ νὰ κατέχῃ οἵαν παρ' ἡμῖν θέσιν. Ἐκεῖ ὁ ἀνὴρ εἶνε τὸ πᾶν, τὸ δὲ ὡραῖον φῦλον χρησιμεύει ἁπλῶς πρὸς ἐξυπηρέτησίν του. Ὁ ἀνὴρ εἶνε ὁ κύριος, ἡ δὲ γυνὴ ἡ δούλη. Αὐτὴ καὶ μόνη ὀφείλει νὰ φροντίσῃ περὶ παντὸς ἀφορῶντος τὴν οἰκίαν· ὁ ἀνὴρ οὐδὲν ἄλλο καθῆκον ἔχει εἰμὴ νὰ ἐπιβλέπῃ τὰ ὅπλα του, ὅπως ταῦτα ὦσιν ἕτοιμα εἰς πᾶσαν πρόσκλησιν τοῦ ἡγεμόνος του. Καθ' ἑκάστην πρωΐαν λίαν ἐνωρὶς ἐγειρομένη σπεύδει εἰς τὰ πέριξ ὄρη νὰ κόψῃ τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν οἰκίαν ξύλα, εἶτα ἐπιστρέφουσα κατασκευάζει πελώριον στρογγύλον ἐξ ἀραβοσίτου ἄρτον, ὃν θέτουσα ἐντὸς ὁμοιομόρφου σάκκου κρεμᾷ εἰς τὸν τοῖχον παρὰ τὰ ὅπλα τοῦ συζύγου της, καὶ λαμβάνει ἐκεῖθεν τὸν χθὲς κατασκευασθέντα παρόμοιον ἄρτον, ὅπως χρησιμεύσῃ διὰ τὸ φαγητὸν τῆς ἡμέρας. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐπαναλαμβάνεται τακτικῶς καθ' ἡμέραν, καὶ τοιουτοτρόπως ὁ σύζυγος, μόλις προσκληθῇ εἰς ἐκστρατείαν, εὑρίσκει πάντοτε παρὰ τὰ ὅπλα του ἕτοιμον ἄρτον ἐπαρκοῦντα αὐτῷ διὰ τρεῖς ἡμέρας. Ἕνεκα τοῦ ἐθίμου τούτου, τοῦ αὐστηρῶς πάντοτε τηρουμένου, ἡ Μαυροβουνιωτικὴ κυβέρνησις δύναται εἰς πᾶσαν στιγμὴν νὰ καλέσῃ ὑπὸ τὰς σημαίας τοὺς ἑαυτῆς ἄνδρας, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ ἀπασχοληθῇ διὰ ζωοτροφίας καὶ πολεμεφόδια, ἐξ ὧν ἐν ἀφθονίᾳ διαθέτει ἕκαστος στρατιώτης.

Ἐνῷ δέ, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ γυνὴ ἐν Μαυροβουνίῳ διαχειρίζεται ἁπάσας τὰς οἰκιακὰς ὑποθέσεις, ἐν καιρῷ πολέμου δὲν καθεύδει, ἀλλὰ παρακολουθεῖ τὸν σύζυγόν της εἰς τὰς ἐκστρατείας, συμμεριζομένη μετ' ἐκείνου ἁπάντων τῶν κινδύνων. Δὲν θὰ διηγηθῶ ὑμῖν τὰ οὐχὶ σπάνια παραδείγματα, καθ' ἃ πολλαὶ γυναῖκες τῶν Μαυροβουνίων ἠνδραγάθησαν κατὰ τὸν τελευταῖον Τουρκο-Μαυροβουνιωτικὸν πόλεμον, ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀντιστᾶσαι εἰς τὰς ἐφόδους τῶν πολυπληθῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων· κατὰ τὴν παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Ὀστρὼγ ἐξαήμερον ἀπελπιστικὴν ἀντίστασιν ἐναντίον τῶν πενταπλασίων δυνάμεων τοῦ στρατάρχου Σουλεϋμὰν Πασᾶ, δέκα γυναῖ-

κες ἐπί τινος ἀποκρήμνου βράχου τοῦ Μέλανος ὄρους ἱστάμεναι ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν ὥρας ἀνέκοψαν τὰς λυσσαλέους ἐφόδους ὁλοκλήρου λόχου ἐπιλέκτων στρατιωτῶν !

Ἡ γυνὴ λοιπὸν τοῦ Μαυροβουνίου τὸν παρακολουθεῖ εἰς τὴν μάχην φέρουσα ἐπ' αὐτῆς τὰ πολεμεφόδια, τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ, διότι ἐν τῇ πτωχῇ ἐκείνῃ Ἡγεμονίᾳ ἐλλείπουσιν ἐντελῶς τὰ διάφορα μέσα μεταφορᾶς, ἅτινα τὰ ἄλλα Κράτη διαθέτουσιν ἐν ταῖς ἐκστρατείαις. Τὴν ἑσπέραν, ἀφοῦ ἑτοιμάσωσι τὸ δεῖπνον διὰ τοὺς κεκμηκότας ἄνδρας, αὗται δὲν ἡσυχάζουσιν, ἀλλά τινες μὲν αὐτῶν ἐκτελοῦσι χρέη φρουρῶν ἐν τῷ ἐν παντελεῖ σκοτίᾳ διατελοῦν στρατοπέδῳ, ἕτεραι δὲ διασπειρόμεναι ἀναλόγως πάντοτε τῶν ὁδηγιῶν καὶ ἀναγκῶν εἰς τοὺς μακρὰν τοῦ στρατοπέδου λόφους, ἀνάπτουσι πολυπληθῆ πυρὰ καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς ἀντιπάλους νὰ ἀπατηθῶσι καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν Μαυροβουνίων καὶ ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν. Πλέον ἢ ἅπαξ τὸ τέχνασμα τοῦτο τῶν Μαυροβουνίων γυναικῶν ἐστοίχισεν ἀκριβὰ εἰς τοὺς τούρκους στρατιώτας.

Συνεπείᾳ τῶν ἀδιαλείπτων τούτων κόπων τὸ ὡραῖον φῦλον ἐν Μαυροβουνίῳ οὐδόλως διαπρέπει ἐπὶ καλλονῇ. Αἱ πλεῖσται γυναῖκές εἰσιν ἐξησθενημέναι, ἄναιμοι, καὶ σχεδὸν ἅπασαι δύσθυμοι, ἐνῷ τοὐναντίον τὸ ἄρρεν φῦλον εἶνε γνωστὸν ἐπὶ καλλονῇ, ἐπὶ ἀνθηρᾷ ὑγείᾳ καὶ ἐπὶ ἀρειμανίῳ παραστάσει.

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα περὶ Μαυροβουνίων, ἐπιλαμβάνομαι τοῦ τελευταίου μέρους τῆς πραγματείας ταύτης, τοῦ ἀφορῶντος τὰς κηδείας παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς. Μόλις Ἀλβανός τις ἀποθάνῃ, σχετικός τις τῆς οἰκίας μεταβαίνει ἀπὸ θύρας εἰς θύραν καὶ κτυπῶν δι' ὀγκώδους ράβδου ἀναγγέλλει τὸ δυστύχημα, εἰδοποιῶν ἅμα τὴν ὥραν τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ, ἥτις παρὰ τοῖς χριστιανοῖς λαμβάνει πάντοτε χώραν 24 ὥρας μετὰ τὸν θάνατον. Ἀφοῦ τὸ πτῶμα πλυθῇ καλῶς τὸ περιβάλλουσι διὰ μεταξίνου ὑποκαμίσου καὶ τὸ ἐκτείνουσιν ἐπὶ τῆς νεκρικῆς κλίνης, ἣν παντοιοτρόπως κοσμοῦσι διὰ τῶν πολυτιμοτέρων αὐτῶν ὑφασμάτων. Οἱ συγγενεῖς διέρχονται τὴν νύκτα προσευχόμενοι καὶ διηγούμενοι ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον τὰς ἀρετὰς τοῦ μακαρίτου. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες ὅπως ἐπιδείξωσι τὴν θλῖψίν των περιβάλλονται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ὑπὸ χονδροῦ μαύρου μανδύου, τόσον τὸν χειμῶνα ὅσον καὶ τὸ θέρος, ἱστάμενοι σιωπηλοὶ ἐν τῷ νεκρικῷ θαλάμῳ, αἱ δὲ γυναῖκες ἐν ἑτέρῳ δωματίῳ κεκαλυμμέναι τὸ πρόσωπον ὑπὸ πυκνοτάτου πέπλου, ᾄδουσι μεγαλοφώνως συγκινητικώτατα μοιρολόγια. Συχνάκις προσκαλοῦσι πρὸς τοῦτο εἰδικὰς γυναῖκας, αἵτινες ψάλλουσαι ἀδιακόπως, ἐπιβλέπονται ἅμα

ὅπως μὴ παραλειφθῇ τι ἐκ τῶν πατροπαραδότων ἐθίμων· Ὅταν ἅπασαι αἱ γυναῖκες συνενωθῶσι πέριξ τοῦ νεκροῦ, ἡ μήτηρ, σύζυγος ἢ ἡ ἀδελφὴ ἄρχεται πρώτη ψάλλουσα διάφορα νεκρικὰ ᾄσματα, ἅτινα ἐν χορῷ κατόπιν ἐπαναλαβάνονται ὑπὸ τῶν πολυπληθῶν γυναικῶν. Ἡ ταλαίπωρος γυνὴ ᾄδουσα ἀποσπᾷ μετὰ μανίας τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της καὶ κτυπᾷ μετ' ἀληθοῦς παραφορᾶς τὰ στήθη της, ἡ δὲ λύπη της ἐπαυξάνουσα ἐκ τῆς θέας τοῦ πτώματος καὶ τῶν κραυγῶν τῶν πέριξ γυναικῶν εἶνε τοιαύτη, ὥστε δύναται νὰ ἀποσπάσῃ τὰ δάκρυα καὶ τοῦ σκληροτέρου ἀτόμου. Ὅταν ἐκλείψῃ πλέον ἡ φωνὴ τῆς δυστυχοῦς μητρός, ἄρχεται ἡ σύζυγος ἢ ἡ ἀδελφὴ ἑτέρων μοιρολογίων, ἅτινα πραγματικῶς εἰσι συγκινητικώτατα καὶ πλήρη τρυφερότητος. Οἱ ὀρεινοὶ μάλιστα Ἀλβανοί, ἐνῷ ᾄδουσι, ξεσχίζουσιν ἅμα φρικωδῶς διὰ τῶν ὀνύχων τὸ πρόσωπόν των καὶ τὸ αἷμα ἐν ἀφθονίᾳ ῥέει. Ἰδοὺ ἐν παραδείγματι ἓν τοιοῦτον μοιρολόγιον μητρὸς πρὸς ἀποθανόντα υἱόν, μεταφρασθὲν κατὰ λέξιν ἐκ τῆς Ἀλβανικῆς :

«Κοιμᾶσαι, ὦ τέκνον μου, τὸν αἰώνιον ὕπνον, οἱ δὲ ὀφθαλμοί σου εἶνε κεκλεισμένοι, ὅπως κάλλιον ἀναμφιβόλως ἀναπολῇς τὴν μητέρα καὶ τοὺς συγγενεῖς σου. Τὸ γλυκύ σου μειδίαμα, ὅπερ οὐδόλως ἐξέλιπε, μοὶ ἀφίνει εἰσέτι ἀμυδράν τινα ἐλπίδα· ζῇς, ὦ γλυκύ μου τέκνον, εἶνε ἁπλοῦν παίγνιον, δὲν εἶνε οὕτω ; Διότι ἤθελεν εἶσθαι πρωτοφανὴς σκληρότης νὰ μὲ ἐγκαταλείψῃς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας σου, ἐνῷ ὁ πατήρ, οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαί σού εἰσι τόσον εὐδαίμονες νὰ σὲ βλέπωσι κατὰ πᾶσαν στιγμήν. Ἄκουσόν με, ὦ γλυκύτατε υἱέ μου, εὐσπλαχνίσθητι τὴν θλῖψίν μου· ἡ φωνή μου, ἥτις φθάνει μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, θὰ φθάσῃ βεβαίως καὶ μέχρι τῆς καρδίας σου, ἣν θὰ συγκινήσῃ ! Ἰδέ ! ἰδὲ πῶς ἡ μήτηρ σου κτυπᾶται ! Ἰδὲ πῶς ἀπελπίζεται ! Ἰδὲ τὰ δίκην χειμάρρου ῥέοντα δάκρυά της ! Πῶς ! ἀκόμη δὲν τὴν εὐσπλαχνίσθης ; Ὢ ! ὁ ἀπαίσιος θάνατος ἀποκληροῖ καὶ τὴν τρυφερωτέραν καρδίαν, καὶ τὴν ἀναγκάζει νὰ ἀπωθήσῃ καὶ αὐτὰς τὰς ἱκεσίας μητρὸς ἀπηλπισμένης».

Τὰ ᾄσματα ἐξακολουθοῦσι καθ' ὅλην τὴν νύκτα μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἔρχονται νὰ ἐκφέρωσι τὸν νεκρόν· τότε δὲ αἱ γυναῖκες ὁρμῶσι πρὸς τὸν νεκρόν, καὶ ἀληθῶς μεγίστη δύναμις ἀπαιτεῖται ὅπως ἀποσπάσωσιν αὐτὰς ἐκεῖθεν καὶ τὰς ἐγκλείσωσιν εἴς τι δωμάτιον, ἔνθα ἐξακολουθοῦσιν ᾄδουσαι καὶ ὀλοφυρόμεναι. Ἅμα μεταφέρωσι τὸν νεκρὸν εἰς τὸ κοιμητήριον, συγγενής τις τοῦ ἀποθανόντος προσκαλεῖ τοὺς στενοτέρους φίλους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ λάβωσι μέρος εἰς τὸ ἑτοιμασθὲν συμπόσιον, ὅπερ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ εἶνε λιτότατον,

ἀποκλειστικῶς ἐκ νηστησίμων φαγητῶν συγκείμενον. Φιάλη πλήρης οἴνου κυκλοφορεῖ συνεχῶς παρὰ τοῖς συνδαιτυμόσιν, ὧν ἕκαστος πρὶν πίῃ, ἀποτείνει δέησιν πρὸς τὸν Ὕψιστον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος.

Ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους μετὰ τὸν ἐπισυμβάντα θάνατον κατὰ πᾶσαν ἑορτὴν αἱ συγγενεῖς γυναῖκες τοῦ μεταστάντος συνέρχονται τακτικῶς εἰς τὸν οἶκόν του καὶ κλαίουσι καὶ ὀδύρονται, ὡσεὶ νὰ ἦτο παρὸν εἰσέτι τὸ πτῶμα. Μόλις μετὰ παρέλευσιν τριετίας τὸ πένθος τελειώνει, ἐκτὸς τῆς χήρας, ἥτις ὀφείλει νὰ φέρῃ τὸ πένθος καθ' ὅλον της πλέον τὸν βίον, ὁσονδήποτε νέα καὶ ἂν εἶνε. Σπανιώτατα συμβαίνει χήρα τις νὰ νυμφευθῇ ἐκ νέου, ὁπότε βεβαίως ἐξάγει τὰ πένθιμα ἐνδύματα.

Ἀλέξ. Γ. Δευτεραῖος.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ[1]

69.

Ἀλαñ καὶ μπιλαñ
ἀπὸ τὸν ὕπνο σ' τὸ φαεῖ

ὁμοίᾳ τῇ

Ἡ κυράτσα Θωμαñ
ἀπὸ τὸν ὕπνο σ' τὸ φαεῖ

ἐπὶ ὑπνηλῶν καὶ ἀέργων, περὶ ὧν καὶ οἱ Γάλλοι λέγουσι

Aller du lit à la table
et de la table au lit.

70.

Ἀλάφια ζωντανὰ
κι' ἀρκούδια μερωμένα.

Εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν κεναῖς ταῖς χερσὶν ἐκ τοῦ κυνηγίου ἐπιστρεφόντων. Φαίνεται ὅτι ἡ παροιμία ἐλήφθη ἔκ τινος δημοτικοῦ ᾄσματος

Ἀλάφια ἀπὸ μπροστὰ
κι' ἀγρίμια μερωμένα

(Χασιώτου Ἠπειρ. ᾆσμ. σ. 132).

71.

Ἀλειμμένος ὁ τροχὸς

ἢ

ἀλείφθηκεν ὁ τροχὸς

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 8.

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' Ἀραβαντινῷ (21) λέγεται ἐπὶ τῶν χρήμασι διαφθειρομένων ἢ δεκαζομένων, περὶ ὧν οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον

Βοῦς ἐπέβη

καὶ Βοῦν ἐπὶ γλώττῃ φέρει.

72.

Ἀλεστικά, φουρνιάτικα
κι' ὁ νοικοκύρης ἄδειος. (Λακωνία)

Ἐπὶ τῶν ἀποζώντων διὰ τὰς πολλὰς δαπάνας ἢ καὶ ἐπὶ τῶν λίαν φορολογουμένων.

73.

Ἀλεύκοντο παιδὶ
κι' ἀσαράντιγο παιδὶ
ἥλιος (ἢ μάτι) μὴ τὸ ἰδῇ. (Λακεδαίμονος)

Παρατήρησις ἐπὶ τῆς πείρας στηριζομένη, διότι καθὼς τὸ πανὶ τὸ μὴ λευκανθὲν εἶνε ἄσχημον, οὕτω καὶ τὸ νήπιον, ὅταν μὴ παρέλθωσι τεσσαράκοντα ἡμέραι.

74.

Ἀλῆ πασᾶς σ' τὰ Γιάννινα
κι' ὁ Ζῶτος σ' τὸν Ἁγιογιάννη. (Σπάρτης)

Ἐπὶ τῶν καυχωμένων ἐπὶ παλληκαρισμῷ καὶ ἁρπαγῇ.

Ἐν ἁγίῳ Ἰωάννῃ, χωρίῳ μίαν ἀπέχοντι ὥραν τῆς Σπάρτης, διασήμῳ ἐπὶ τῇ ἀφθονίᾳ τῶν πορτοκαλεῶν καὶ τῶν ὑδάτων, ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως Ζῶτός τις καυχώμενος ἐπὶ τῷ παλληκαρισμῷ του. Καὶ αὐτὸς καὶ οἱ πέντε υἱοί του κακοὶ κακῶς ἀπώλοντο.

Ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος ὃς τοιαῦτά γε ῥέζοι!

75.

Ἀλησμονοῦνται κι' ἡ φιλιαὶς
πᾶνε κι' ἡ ἀγάπαις!
σ' τοὺς δρόμους π' ἀπαντιόμαστε,
σὰν ξένοι, σὰν διαβάταις!

Ὁμοίᾳ τῇ

Μάτια ποῦ δὲ βλέπονται
γλήγορα λησμονιοῦνται.

76.

Ἄλλα εἶνε τὰ μάτια τοῦ λαγοῦ
κι' ἄλλα τῆς πέρδικας.

77.

καὶ ῎Αλλα εἶνε τὰ μάτια τοῦ λαγοῦ
κι' ἄλλα τὰ μοῦτρα τῆς γερακίνας

῞Ομοιαι τῇ παρ' Ἀραβαντινῷ (26), Καββαδίᾳ (Α, 254) καὶ Βενιζέλῳ (Α, 70) λέγονται ἐπὶ τῶν ἐχόντων μεγάλην διαφοράν, περὶ ὧν οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον

῎Αλλο γλαῦξ, ἄλλο κορώνη φθέγγεται

οἱ δὲ Γάλλοι

Composer la rose au pavot.

78.

῎Αλλα λέ' ἡ θειά μου
κι' ἄλλ' ἀκοῦν ταὐτιά μου. (Τρικάλων)

79.

καὶ ῎Αλλα λέ' ὁ ἀρβανίτης
κι' ἄλλα λέ' ὁ ταμπουρᾶς του. (Κυνουρίας)

80.

καὶ ῎Αλλα λέω 'γὼ τῆς θειᾶς μου
κι' ἄλλα λέγ' ἐμένα ἡ θειά μου.

῞Ομοιαι τῇ παρὰ Βενιζέλῳ (Α, 57) καὶ Καββαδίᾳ (Α, 262) λέγονται ἐπὶ τῶν ἀποφευγόντων νἀποκρίνωνται εἰς τὰς ἐρωτήσεις· ὁμοία περίπου τῇ ἀρχαίᾳ

ἐγὼ σκόροδά σοι λέγω,
σὺ δὲ κρόμμυ' ἀποκρίνει.

81.

῎Αλλα λέει τὸ στόμα του
κι' ἄλλα ἡ καρδιά του. (Λακεδαίμονος)

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' Ἀραβαντινῷ (22) καὶ Καββαδίᾳ (Α, 259), καὶ τῇ

82.

῎Αλλα μοῦ λὲν τὰ χείλη σου
κι' ἄλλα μοῦ λὲν οἱ φίλοι σου

Λέγονται ἐπὶ τῶν διβούλων καὶ διπροσώπων, περὶ ὧν οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον·

Δύο τοίχους ἀλείφειν

Καθ' ὧν ὁ Φωκυλίδης ἔγραφε

Μισῶ τὸν ἄνδρα τὸν διπλοῦν πεφυκότα,
χρηστὸν λόγοισι, πολέμιον δὲ τοῖς τρόποις.

Κ. Νεστορίδης, *γυμνασιάρχης*.

ΜΕΛΕΤΗ

ΠΕΡΙ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ ΚΑΙ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΙΔΙΑι ΔΕ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΒΕΤΙΑι.

Τὸ ζήτημα τῶν ποινικῶν φυλακῶν ἐθεωρεῖτο ἐπὶ πολὺ ὡς ζήτημα φιλανθρωπίας καὶ αἰσθήματος· ὑπῆρξεν, ὡς εἰπεῖν, ὁ ἱστός, ἐφ' οὗ οἱ ἰδεολόγοι ἀμφοτέρων τῶν ἡμισφαιρίων ἐτέρποντο ὑφαίνοντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς θεωρίας των, τὸ θέμα, ἐφ' οὗ οἱ φιλάνθρωποι πασῶν τῶν χωρῶν ἐτόνιζον ἑκάστοτε τὰς αἰσθηματικὰς αὐτῶν ἑτεροφωνίας. Σήμερον τὸ πρόβλημα τῶν φυλακῶν θεωρεῖται πρὸ παντὸς κοινωνικὸν ζήτημα, συνδεόμενον στενῶς μετ' αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς δημοσίου ἀσφαλείας καὶ τάξεως.

Προκειμένου ἤδη περὶ ζητήματος ἀφαιροῦντος αὐτὴν τὴν δημόσιον ἀσφάλειαν διὰ τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐγκληματίου, ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα διὰ βραχέων τὰς ἀρχάς, αἵτινες διέπουσι σήμερον ἐν γένει μὲν τὰς σωφρονιστικὰς φυλακὰς τῆς Ἀμερικῆς καὶ Εὐρώπης, ἰδίᾳ δὲ καὶ πρὸ πάντων τῆς Ἑλβετίας, ἐφιστῶν ἐπ' αὐτῶν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν τῶν διαχειριζομένων τὰ ἐν Ἑλλάδι.

Καίπερ μὴ ἀγνοῶν τὰς δυσκολίας ἃς ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειροῦσα ἐπαρκῆ μεταρρύθμισιν τῶν φυλακῶν τοῦ Κράτους, φρονῶ οὐδὲν ἧττον ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδεικνυομένου σκοποῦ δύο πράγματά εἰσι πρὸ παντὸς ἀπαραίτητα: ἡ μεταβολὴ τοῦ συστήματος τῆς ἐν ταῖς φυλακαῖς πειθαρχίας καὶ ἡ κατασκευὴ ἢ ἡ τροποποίησις τῆς οἰκοδομῆς τῶν ὑπαρχουσῶν, τοσοῦτο μᾶλλον ὅσον, ἐκτὸς τῶν ἐν Ἀθήναις φυλακῶν τοῦ κ. Συγγροῦ καὶ ἐκείνων τῆς Κερκύρας, οὐδεμία τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκπληροῖ τὴν ἀποστολήν της.

Πρόσφορος οἰκοδομὴ σωφρονιστικῆς φυλακῆς δέον νὰ ἐπιδιώκῃ τὰ ἑξῆς: **Ἀσφάλειαν πλήρη, ἐπιθεώρησιν καὶ κατάταξιν εὐχερῆ, εἴσοδον ἀπρόσκοπτον. καὶ ταχεῖαν ἐν ἅπασι τοῖς διαμερίσμασιν αὐτῆς, ἀρκοῦντα χῶρον πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας τῶν ἐν αὐτῇ κρατουμένων καὶ διευκόλυνσιν τῆς ἐργασίας των. Κελλία κεχωρισμένα, τὸν ἁρμόζοντα χῶρον διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν καὶ διὰ τὸ θεραπευτήριον.**

Ἐπὶ πλέον δέον ἵνα πάντα τὰ μέρη τῆς οἰκοδομῆς ὑπόκεινται, εἰ δυνατόν, ἀμέσως ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν. Τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς αὐτοὺς ὅρους ἐκπληροῦσιν ἐν Ἑλβετίᾳ αἱ σωφρονιστικαὶ φυλακαὶ Γενεύης καὶ Λωζάννης, μάλιστα δὲ ἡ τῆς Γενεύης (prison de l'Evêché).

Ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἀνωτέρω συνθηκῶν ἐξήρτηται κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ βελτίωσις τῆς ἐν ταῖς φυλακαῖς πειθαρχίας, ἀποτελούσης λίαν οὐσιῶδες ἀντικείμενον, ὡς συνδεομένης ἀναποσπάστως οὐ μόνον μετὰ τῆς δημοσίου ἀσφαλείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἐγκληματίου. Τούτου ἕνεκα οὐσιωδέστατον μέλημα τῶν διευθυνόντων τὰς ποινικὰς φυλακὰς ὑπῆρξεν ἀείποτε ἡ κραταίωσις τῆς ἐν αὐταῖς πειθαρχίας. Πρὸς διατήρησιν δὲ τῆς πειθαρχίας — ἐκτὸς τῶν ἄλλων πειθαρχικῶν ποινῶν, ἃς ἐπιφυλάσσομαι νὰ συνοψίσω κατόπιν, πραγματευόμενος εἰδικῶς περὶ τῶν σωφρονιστικῶν φυλακῶν Λωζάννης — ἓν τῶν δραστικωτέρων φαρμάκων ἐθεωρήθη καὶ ἡ προσωρινὴ στέρησις τῆς ἐργασίας, — μόνη προσφυγὴ κατὰ τῆς ἀνίας — καὶ ἡ ἐν εἱρκτῇ ἀπομόνωσις, ἐφ' ὡρισμένον χρόνον, τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς ἀπειθούντων.

Ἡ ἀπομόνωσις, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐπανορθωτικῶν φυλακῶν Φιλαδελφείας, ἀναπληροῖ πάσας τὰς σωματικὰς ποινάς, ἃς ἐπέβαλλον ἄλλοτε συνήθως τοῖς καταδίκοις, πρὸς διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς πειθαρχίας, καὶ τοῦτο καθ' ὅσον ἐν τῇ ἀπομονώσει αὐτοῦ ὁ κατάδικος (réclusion solitaire) δύναται νὰ συναισθανθῇ πλειότερον τὴν ἑαυτοῦ θέσιν.

Ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ κατάταξις (classification) ἀφ' ἑτέρου τῶν καταδίκων, κατὰ τὴν διάφορον φύσιν τῶν ἐγκλημάτων, καθ' ἡλικίαν καὶ κατὰ τὰ μέσα ἅτινα ἐνδεχόμενον νὰ ἔχωσιν οὗτοι ὅπως βλάψωσιν ἀλλήλους, ἀποτελεῖ ὡσαύτως ἓν τῶν σπουδαιοτέρων ἀντικειμένων ὑγιοῦς σωφρονιστικοῦ συστήματος. Τοιουτοτρόπως, ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως, δέον νὰ ἔχωσιν οὗτοι — ἐκτὸς τῶν χωριστῶν κελλίων τοῦ ὕπνου — κεχωρισμένα ἐπίσης ἐργοστάσια καὶ διαφερούσας αὐλάς. Κλάσις τις καταδίκων δὲν πρέπει, ἐπ' οὐδεμιᾷ στιγμῇ, νὰ συγκοινωνῇ μεθ' ἑτέρας κλάσεως· ἐννοεῖται πόσον ἐπικίνδυνοι ἀποβαίνουσιν αἱ τοιαῦται μεταξὺ αὐτῶν συγχρωτίσεις. Πανταχοῦ ἔνθα σκοπεῖται ἡ ἠθικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἐγκληματίου, ἡ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀπομόνωσις αὐτοῦ παρίσταται ἀναγκαία ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους ἐπόψεις. Ἀκριβῶς αὐτὸ τοῦτο σκοποῦσαι, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ αἱ φυλακαὶ Λωζάννης καὶ Γενεύης, ᾠκοδομήθησαν ἑκάστη διὰ χωριστῶν κελλίων (cel-

lules) κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀπομονώσεως τοῦ John Howard.

Οὕτω, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ἀτομικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἐὰν ὁ φυλακισμένος δὲν δυνηθῇ ν' ἀπομάθῃ καὶ ἀποβάλῃ τὰς κακίας του, ἐὰν τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας, ἐὰν τὰ μαθήματα καὶ ἡ ἐν ταῖς φυλακαῖς διδαχὴ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, δὲν κατισχύσωσι νὰ ἐπαναφέρωσιν αὐτὸν ὀλισθήσαντα ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, τοὐλάχιστον αἱ κακίαι του ἔσονται καθαρῶς ἀτομικαί, μὴ δυνάμεναι νὰ μεταδοθῶσιν. Ἄλλως, τὸ σύστημα τῆς ἀπομονώσεως καθιστᾷ δυσκολωτέρας καὶ σπανιωτέρας, ἴσως μάλιστα ἀδυνάτους, τὰς ἐν τῇ φυλακῇ ἐξεγέρσεις καὶ συνωμοσίας.

Παρετηρήθη ὅτι ὑπὸ πλημμελὲς σύστημα φυλακῶν, τὰ ἐγκλήματα ἀντὶ νὰ περισταλῶσιν, ἀπ' ἐναντίας αὐξάνουσι. Αὐξάνουσι δὲ ταῦτα καὶ πολλαπλασιάζονται, καθ' ὅσον παραμελεῖται ἡ εὐκαιρία τοῦ ἐπαναγαγεῖν τοὺς ἐγκληματήσαντας ἐπὶ τὸ ἀγαθόν. Ἡ προσφορωτέρα στιγμὴ πρὸς τοῦτο παρίσταται κατὰ τὸν χρόνον τῆς κρατήσεως αὐτῶν πρὸς ἀπότισιν τῆς ποινῆς των.

Ἐπὶ χρόνους μακροὺς διάφοροι ποινικαὶ νομοθεσίαι δὲν εἶχον ἕτερον σκοπὸν καὶ ἄλλην ἀρχήν, παρ' ἐκείνην τοῦ ἀποχωρίσαι τοὺς ἐνόχους ἐκ τῆς κοινωνίας διὰ τῆς καταδίκης αὐτῶν εἰς παρατεταμένην καὶ αὐστηρὰν κάθειρξιν, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ ν' ἀπαλλάξωσιν αὐτὴν ἐφ' ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον χρόνον. Σήμερον ὅμως ἡ ἀνθρωπότης καὶ ὁ πολιτισμὸς ἔχει ὅλως ἀλλοίας βλέψεις. Ἀντὶ τοῦ ἐγκαταλείπειν σιδηροδεσμίους τοὺς καταδίκους κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου των, ἀντὶ τοῦ ἐξαφανίζειν αὐτοὺς τῆς κοινωνίας καὶ μὴ ἀσχολεῖσθαι περὶ αὐτῶν, ἀναγνωρίζει τοὐναντίον, ὅτι οἱ ἐγκληματήσαντές εἰσι καὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι, ἀποπλανηθέντες μὲν τῆς εὐθείας, ἀλλὰ δυνάμενοι νὰ βελτιωθῶσι καὶ ἐπανέλθωσιν εἰς αὐτήν. Πιστεύομεν ἀδιστάκτως—ἔλεγεν ὁ Léon Faucher—ὅτι δὲν ὑπάρχει κακοποιὸς ἀδιόρθωτος, οὔτε ἠθικὴ ἀσθένεια περὶ ἧς ν' ἀπελπισθῶμεν. Ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον δὲν ἐσβέσθη ἐντελῶς τὸ λογικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ—ὅτε εὑρισκόμεθα πλέον ἐνώπιον παράφρονος καὶ οὐχὶ ἐνώπιον ἐγκληματίου—διατηρεῖται ἐν αὐτῷ χορδή τις εὐαίσθητος, ἣν δυνάμεθα νὰ θίξωμεν. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἔχει συνείδησιν ἑαυτοῦ, αἰσθάνεται τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν, ἐννοεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ συμφέροντος ἢ ἐκείνην τοῦ καθήκοντος. Δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ἐπὶ τοσοῦτον κακός, ὥστε νὰ μὴ εἶνε ἀγαθὸς ἔν τινι δεδομένῃ στιγμῇ, ὅστις νὰ μὴ ἔχῃ γενναίας τινὰς ὁρμὰς καὶ ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἐγκλείῃ ἐν ἑαυτῷ σπέρματα τελειοποιησιμότητος. Τὸ πᾶν ἤρτηται ἐκ τῆς δεξιότητος, ἧς ποιούμεθα χρῆσιν πρὸς ὑποδοχήν του. Οὕτως, εἷς τῶν ἀπαραιτήτων

ὅρων ἀποτελεσματικῆς ποινῆς θεωρεῖται καὶ ὁ ἐπιτρέπων τῷ καταδίκῳ νὰ ἐπαναλάβῃ, μετὰ τὴν ἔκτισιν αὐτῆς, τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσιν του.

Ἀπαγγελλομένης καταδίκης τινός, τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει, ἀπέναντι τοῦ καταδίκου αὐτοῦ τὸ καθῆκον νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν—στερούμενον τῆς καταχρασθείσης ἐλευθερίας του,—κατὰ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἐπιδημιῶν, αἵτινες ἐνδεχόμενον νὰ προσβάλωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν χρόνον τῆς κρατήσεώς του. Τὸ καθῆκον αὐτὸ δὲν ἐξεπληρώθη δυστυχῶς, ἢ λίαν μὲν ἀτελῶς μέχρι τοῦδε ὑπό τινων κυβερνήσεων, παρεγνωρίσθη δ' ἐντελῶς ὑφ' ἑτέρων. Οἱ κατάδικοι, μετὰ τὴν ἀπότισιν τῆς ποινῆς των, ἐξέρχονται τῶν φυλακῶν χείρονες παρ' ὅ,τι εἰσῆλθον. Καὶ ἀληθεύει τοῦτο οὐ μόνον περὶ τῶν καταδίκων, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ὑποδίκων ἢ προφυλακισμένων. Αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλακαί εἰσι κατ' ἐξοχὴν σχολεῖα διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως.

Ἀπέχοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἴπωμέν τι περὶ τῶν ἡμετέρων φυλακῶν, περιοριζόμεθα ἤδη νὰ εἴπωμεν ἐν παρόδῳ ὅτι πανταχοῦ σχεδὸν οἱ κρατούμενοι τάσσονται ὑπὸ δύο διαφόρους κατηγορίας, αἵτινες οὐδέποτε πρέπει νὰ συγχέωνται. Οἱ μέν εἰσιν ὑπόδικοι· οἱ δὲ κατάδικοι. Τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων οὔσης ἔτι ἀμφιβόλου, ἡ προφυλάκισις αὐτῶν δὲν πρέπει ν' ἀποβαίνῃ ποινή, καὶ δὲν εἶνε νόμιμος ἢ μέχρι τοῦ ἀναγκαίου σημείου πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὑποδίκου ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης. Τούτων ἕνεκα ἡ ὕπαρξις ἐξεταστικῶν φυλακῶν καθίσταται ἀπαραίτητος.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν, ἀλλ' ἀναγκαίαν ταύτην παρέκβασιν, δὲν νομίζω ὅλως ἄσκοπον, πρὶν ἢ προχωρήσω εἰς τὴν σκοπουμένην ἀνάλυσιν τοῦ ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς φυλακαῖς Λωζάννης κρατοῦντος συστήματος, νὰ χαράξω προκαταρκτικῶς γενικάς τινας γραμμὰς περὶ τῶν κυριωτέρων σωφρονιστικῶν συστημάτων. Ἡ ἱστορία τούτων ἤθελε μὲ παρασύρει πολὺ ἢ ὅσον ἐπιτρέπουσι τὰ στενὰ ὅρια περιοδικοῦ. Τούτου ἕνεκα περιορίζομαι ἀναφέρων τὰ κυριώτερα ἐκ τούτων, χωρὶς νὰ ἐπιμείνω ἐξετάζων τὰς ποικίλας φάσεις δι' ὧν διῆλθον.

Ταῦτά εἰσι τὰ ἐφεξῆς:

Α'. Τὸ ἐπισωρευτικὸν καλούμενον, ἢ ἄλλως, τὸ σύστημα τῆς περιληπτικῆς φυλακίσεως (emprisonnement collectif).

Β'. Τὸ κελλιακὸν (système cellulaire).

Γ'. Τὸ προοδευτικὸν ἢ Ἀγγλοϊρλανδικόν, ἤτοι τὸ τοῦ Crofton, καὶ

Δ'. Τὸ τῶν σωφρονιστικῶν ἀποικιῶν (colonies pénitentiaires).

Τὸ περιληπτικὸν σύστημα ἐγκαταλείπει τοὺς καταδίκους νὰ συγκοινωνῶσιν ἐλευθέρως πρὸς ἀλλήλους. Ἐκ τούτου οἱ μᾶλλον διεφθαρμένοι

μεταξὺ αὐτῶν δὲν λείπουσιν, ἐννοεῖται, διαφθείροντες τοὺς ἄλλους, ἡ δὲ φυλακὴ ἀποβαίνει τοιουτοτρόπως σχολεῖον διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως.

Τὸ κελλιακὸν σύστημα συνίσταται εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης μεταξὺ τῶν κρατουμένων συγκοινωνίας· μάλιστα δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῆς Φιλαδελφείας, οἱ κρατούμενοι ἐγκλείονται ἡμέραν καὶ νύκτα ἐντὸς κελλίων, κεχωρισμένοι καὶ μὴ δυνάμενοι οὔτε νὰ ἴδωσιν ἀλλήλους, οὔτε νὰ ὁμιλήσωσι. Τὸ τῆς Auburn διαφέρει ουσιωδῶς τοῦ τῆς Φιλαδελφείας, ἅτε ποιούμενον χρῆσιν τῶν ἑπομένων μέσων: τῆς φυλακίσεως ἑκάστου χωριστά, ἐντὸς ἰδιαιτέρου στενοῦ δωματίου κατὰ τὴν νύκτα; τῆς ἐν κοινῷ ἐργασίας εἰς ἐργοστάσια, διαρκούσης τῆς ἡμέρας, μετ' αὐστηρᾶς ὅμως σιγῆς, ἐκφοβίσεως καὶ ἄλλων σωματικῶν τιμωριῶν.

Τὸ προοδευτικὸν σύστημα τὸ λειτουργοῦν σήμερον ἐν Βελγίῳ, Ἀγγλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ, ἄρχεται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ καταδίκου ἐντὸς κελλίου, ἐξακολουθεῖ νὰ κρατῇ αὐτὸν ἐπί τινας μῆνας ὑπὸ κελλικὴν κράτησιν, ἀκολούθως δ' ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τῶν συγκρατουμένων, καὶ ἐπὶ τέλους, ἀναλόγως τῆς καλῆς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὴν ἐργασίαν, παρέχει αὐτῷ ἀμοιβάς τινας, καταλῆγον εἰς τὴν προσωρινὴν ὑπὸ ὅρον ἀποφυλάκισίν του (libération conditionnelle).

Τὸ τῶν σωφρονιστικῶν ἀποικιῶν (système des colonies pénitentiaires), βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀπασχολήσεως τῶν κρατουμένων εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν μᾶλλον ἠθικοποιούντων καὶ τῶν ὀλιγώτερον δαπανηρῶν.

Μεταξὺ τῶν συστημάτων αὐτῶν ἅτινα διέπουσιν ἐν γένει τὰς φυλακὰς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, δύο κυρίως εἰσὶ τὰ πρωτεύοντα: τὸ Πενσυλβανικὸν καὶ τὸ Ὠβέρνιον. Ἀμφότερα ὀφείλονται εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, ἑκάτερον δ' αὐτῶν ἔχει τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας του. Εἰς Auburn, πόλιν περίφημον ἰδίᾳ διὰ τὰς σωφρονιστικὰς αὐτῆς φυλακάς, εἰσήγαγον τὴν ἀπομόνωσιν τῶν κρατουμένων κατὰ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐν κοινῷ ἐργασίαν διαρκούσης τῆς ἡμέρας, ὑπὸ τὸν νόμον τῆς σιγῆς. Τὸ σύστημα τῆς Φιλαδελφείας ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ αὐστηρότητι συνίστατο, ἀπ' ἐναντίας, εἰς τὸ κρατεῖν τοὺς καταδίκους ἐντελῶς κεχωρισμένους ἀπ' ἀλλήλων ἡμέραν καὶ νύκτα, ἐγκλείστους δ' ἐντὸς στενῶν οἰκίσκων ἄνευ ἐργασίας [1], ἄνευ περιπάτου καὶ ἐν σιγῇ, καθ' ὅλην τὴν μακρὰν διάρκειαν τῆς κρατήσεώς των,

[1] Ἡ ἐργασία, καὶ αὐτὴ μεμονωμένη, εἶχεν εἰσαχθῇ βραδύτερον ἐν ταῖς φυλακαῖς Φιλαδελφείας.

ἐπὶ δεκάδας ὅλας ἐτῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἰσοβίως. Τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς ἐννοεῖται, δὲν ἠθικοποίει, δὲν ἐσωφρόνιζεν, ἀλλ' ἐφόνευεν, ἀλλ' ἀπεκτήνου αὐτούς, πρὶν ἔτι παραφρονήσωσι.

Παρετηρήθη γενικώτερον, ὅτι ἐκ τῶν δύο αὐτῶν συστημάτων, τὸ μὲν τῆς Φιλαδελφείας διέπει τὰς φυλακὰς τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῷ ἐκεῖνο τῶν σωφρονιστικῶν φυλακῶν τῆς Auburn ἀποτελεῖ τὸν κανόνα τῆς Δύσεως.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῆς μετανοίας, ἔλεγεν εἷς τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Ἰταλίας,—ὁ Tangrède Canonico,—ἐν τῷ διεθνεῖ συνεδρίῳ τῷ συνελθόντι πρὸ διετίας ἐν Πετρουπόλει πρὸς μεταρρύθμισιν τῶν ποινικῶν φυλακῶν, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῆς μετανοίας ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς κοινωνικῆς τιμωρίας, παρήγαγε δύο συστήματα σωφρονιστικῶν φυλακῶν, ἀνταποκρινόμενα εἰς τὰ δύο κυριώτερα συστήματα τῆς θρησκευτικῆς τάξεως, ἅτινα ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας παρήγαγεν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἑκουσίου μεταμελείας. Εὐλόγως δὲ ὁ Léon Faucher ἀπεφήνατο ὅτι, «ἐὰν ὤφειλέ τις νὰ μερίσῃ τὸν κόσμον μεταξὺ τῶν δύο σωφρονιστικῶν συστημάτων (systèmes pénitentiaires)[1], ὡς διῃρέθη ποτὲ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων οἰκογενειῶν τῶν θρησκευτικῶν ταγμάτων, ἤθελεν εἰπεῖ ὅτι τὸ σύστημα τῆς Φιλαδελφείας εἶνε ὁ κανὼν τῆς Ἀνατολῆς ἐνῷ τὸ τῆς Auburn εἶνε ἐκεῖνο τῆς Δύσεως».

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπαραιτήτων προσόντων ἀληθῶς σωφρονιστικῆς φυλακῆς εἶνε—ὡς παρετηρήθη ἐν ἀρχῇ—καὶ τὸ νὰ διαθέτῃ αὕτη τὸν ἀνάλογον χῶρον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐργασίας τῶν κρατουμένων. Ἡ ἀνάγκη τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐργασίας ἐν ταῖς ποινικαῖς φυλακαῖς εἶνε σήμερον γενικῶς ἀνεγνωρισμένη, ἀδιαφιλονείκητα δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα ὠφελήματα.

Τούτου ἕνεκα νομίζω πάντη περιττὸν νὰ ἐπιμείνω ἀποδεικνύων ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ φυλακισμένου, ἐνῷ ἐπιφέρει οἰκονομίαν εἰς τὸ Κράτος, διατηρεῖ ταὐτοχρόνως τὴν ἐν τῇ φυλακῇ πειθαρχίαν καὶ τάξιν, βελτιοῖ τὴν ὑγιεινὴν αὐτῆς κατάστασιν, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἀποδίδει τῇ κοινωνίᾳ μέλος χρήσιμον καὶ ἐργατικόν, ἀντὶ τῆς καταθλιβούσης αὐτὴν ἄλλοτε μάστιγος.

Περιωρίσθην νὰ ὑποδείξω ἐν περιλήψει τὰ κυριώτερα τῶν συστημάτων καὶ τοὺς οὐσιωδεστέρους τῶν ὅρων, οἵτινες ἀπαιτοῦνται καθόλου πρὸς μεταρρύθμισιν τῶν φυλακῶν, τοῦτο μὲν ἐπιθυμῶν νὰ παράσχω

[1] Ἡ λέξις pénitentiaire προέρχεται ἐκ τῆς Λατινικῆς poenitentia, σημαινούσης μετάνοιαν, μεταμέλειαν.

τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐργαζομένοις ἐν Ἑλλάδι ἀφορμὴν εὐρυτέρων σκέψεων, τοῦτο δὲ καὶ ὅπως ἐνισχύσω τοὺς διαχειριζομένους τὴν ποινικὴν αὐτῆς δικαιοσύνην, πρὸς βελτίωσιν τῆς οἰκτρᾶς ἀληθῶς καταστάσεως τῶν καταδίκων, διὰ τῆς ἐν γένει μεταβολῆς τοῦ συστήματος τῶν φυλακῶν μας. Ἐὰν τὸ ἔδαφος ὅπερ διαθέτουσιν οὗτοι δὲν ἐπιτρέπῃ αὐτοῖς νὰ κατάρξωνται μεθ' ὅλης τῆς ἐπιθυμητῆς κανονικότητος, τοῦτο δὲν εἶνε λόγος ἀποθαρρύνσεως, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιμονῆς πρὸς καταπολέμησιν καὶ ὑπερνίκησιν τῶν δυσχερειῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν παρ' ἡμῖν ποινικῶν φυλακῶν, στενῶς συνδεόμενον μετὰ τῆς δημοσίου ἀσφαλείας καὶ τάξεως, δέον νὰ ἐπισπάσηται ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν οὐ μόνον τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνίας. Ἀποτελεῖ ἓν τῶν σπουδαιοτέρων κοινωνικῶν ζητημάτων, οὗτινος ἡ λύσις ἐπείγει καὶ ἐξ ἧς ἤρτηται κατὰ μέγα μέρος ἡ παγίωσις τῆς ἐπισφαλοῦς δημοσίου ἀσφαλείας. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι, ἐφ' ὅσον αὐξάνει ἡ κυβερνητικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόνοια, ἐπὶ τοσοῦτον ἐλαττοῦται ἡ ποσότης τῶν ἐγκλημάτων, καὶ τἀνάπαλιν.

Β'

ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑΙ ΦΥΛΑΚΑΙ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο κυριωτέρων σωφρονιστικῶν συστημάτων τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, ἴδωμεν ἤδη εἰδικώτερον τὸ ἐν τῇ δικαστικῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἑλβετίας, ἤτοι τὸ ἐν τῇ Λωζάννῃ, λειτουργοῦν σήμερον ὅπερ—ἐὰν δὲν σφάλλωμαι—τυγχάνει ἓν τῶν καλλιτέρων καὶ δοκιμωτέρων σωφρονιστικῶν συστημάτων, δύναται δὲ καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μεταρρυθμίσωσι τὰς ἑαυτῶν φυλακάς, ἐὰν αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην τοιαύτης μεταρρυθμίσεως.

Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ καταστήματος τῶν φυλακῶν.

Ἡ σωφρονιστικὴ φυλακὴ Λωζάννης (maison pénitentiaire) παριστᾷ παραλληλόγραμμον 300 περίπου ποδῶν μήκους ἐπὶ 70 πλάτους. Κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος λόφου τινὸς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς θέσιν εὐάερον. Αἱ δύο μεγάλαι αὐτῆς πτέρυγες ἀτενίζουσι πρὸς βορρᾶν καὶ μεσημβρίαν. Τὸ κέντρον τῆς οἰκοδομῆς προώρισται εἰς οἴκισιν τοῦ διευθυντοῦ καὶ τῶν ὑπαλλήλων. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ἡ ἐκκλησία, τὰ γραφεῖα τῆς διευθύνσεως καὶ τὸ μαγειρεῖον. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τούτου ἐπεκτείνονται δύο πτέρυγες, ὧν ἑκάστη ἔχει ἀνάπτυξιν 100 ποδῶν. Ἡ ἀνατολικὴ περιλαμβάνει τοὺς ἐπὶ κακουργήματι κατα-

δικασθέντας, ἡ δὲ δυτικὴ τοὺς ἐπὶ πλημμελήματι. Εἰς ἑκάστην τῶν πτερύγων αὐτῶν λειτουργεῖ ἀνὰ ἓν ἐργοστάσιον ἔχον ὕψος 30 ποδ. ἐπὶ 18 πλάτους καὶ 86 μήκους, φωτιζόμενα ἄνωθεν· ἀκριβῶς ἀπέναντι τῶν ἐργοστασίων ὑπάρχει σειρὰ λευκῶν οἰκίσκων (cellules) διανεμομένων εἰς δύο-ὀρόφους, καὶ τῶν ὁποίων αἱ θύραι ἀνοίγονται πρὸς τὸ μέρος τῶν ἐργοστασίων, ἐνῷ τὰ μικρὰ παράθυρά των ἀτενίζουσι πρὸς τὴν ἐξοχήν. Εἰς τὸ ἄκρον ἑκάστου ἐργοστασίου κεῖται τὸ θεραπευτήριον καὶ τὰ δωμάτια τῶν ἐπιτηρητῶν φυλάκων. Τὰ πρὸς μεσημβρίαν ἐργοστάσια, καλῶς φωτιζόμενα, διαιροῦνται ἕκαστον εἰς δύο μέρη, προωρισμένα διὰ τὰς γυναῖκας τῶν δύο κατηγοριῶν, ἤτοι τῶν εἰς ἐπανορθωτικὴν ποινὴν καταδικασθεισῶν καὶ τῶν εἰς βαθμὸν κακουργήματος. Ἐπιτήρησις αὐστηρὰ ἐνεργεῖται ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν φυλακῶν, καὶ ἐπὶ τέλους σκοπιαὶ ἐπιτρέπουσι λεπτομερῆ ἐπιθεώρησιν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῶν ἐργοστασίων.

Ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν κελλίων ἀνέρχεται εἰς 200 περίπου, ὧν 44 γυναικεῖα. Ἕκαστος τῶν κρατουμένων ἔχει τὸ κελλίον του. Τὰ ἔπιπλά του σύγκεινται ἐξ ἀχυροστρωμνῆς, ἑνὸς προσκεφαλαίου, δύο σινδόνων καὶ ἑνὸς ἢ πλειοτέρων κλινοσκεπασμάτων, ἀναλόγως τῆς ὥρας τοῦ ἔτους· ἡ κλίνη κεῖται ὑπὸ τὸ παράθυρον, ἐπὶ πλέον μικρά τις τράπεζα, εἷς σκίμπους, δύο ψῆκτραι, δύο κτένια, ἓν σάρωθρον, ἓν χειρόμακτρον, μία ὑδρία μετὰ λεκάνης, εἷς καδίσκος καὶ μία ἀμὶς συμπληροῦσι τὸ ὅλον τῶν ἐπίπλων ἑκάστου κελλίου.

Τὰ ἐργοστάσια τῶν ἀνδρῶν εἰσιν ἐφωδιασμένα δι' ἐργαλείων ὑφαντικῆς, ξυλουργικῆς, ὑποδηματοποιίας καί τινων μηχανῶν. Τὰ τῶν γυναικῶν ἐπίσης διὰ μηχανῶν ραπτικῆς καὶ ἑτέρων ἐργαλείων χρησίμων τῇ ραπτικῇ.

Τὴν ὅλην οἰκοδομὴν περιβάλλει τεῖχος 12 ποδ. ὕψους, ἀπέχον 60 μὲν πόδας τῶν δύο κυρίων προσόψεων, 15 δὲ ἑκατέρωθεν τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς. Τὸ μεταξὺ διάστημα χωρίζεται εἰς ὀκτὼ αὐλάς, δι' ἀναλόγων τειχῶν τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ὧν δύο ἀνήκουσιν εἰς τὸ κεντρικὸν κατάστημα. Ἡ μεσημβρινὴ αὐλὴ αὐτοῦ χρησιμεύει ὡς κυρία εἴσοδος, περικλείεται διὰ σιδηρῶν κιγκλίδων, ἑκατέρωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι δύο δωμάτια, χρησιμεύοντα τὸ μὲν εἰς οἴκησιν τοῦ θυρωροῦ τῶν φυλακῶν, τὸ δὲ τῶν χωροφυλάκων. Ἡ βόρειος,—ἥτις ἐστὶν ἡ τῆς ὑπηρεσίας—περιλαμβάνει τὸ ἀναβρυτήριον, τοὺς λουτῆρας κ.λ.π.

Δύο τῶν πρὸς μεσημβρίαν περιβόλων εἰσὶν ὡρισμένοι διὰ τὰς γυναῖκας, δύο δ' ἕτεροι πρὸς βορρᾶν διὰ τοὺς ἄνδρας, χάριν περιπάτου. Ἕκαστος τῶν περιβόλων αὐτῶν κοσμεῖται διὰ μικροῦ ἀναβρυτηρίου, δεχομένου τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς μεγάλης δεξαμενῆς τοῦ καταστήματος, καὶ

πάντες εἰσὶ καλλιεργημένοι, μεταβληθέντες εἰς κήπους εὐθαλεῖς. Ἡ καλλιέργεια τούτων ἀνατίθεται ἑκάστοτε τοῖς φυλακισμένοις. Οὕτως, ἀνεξαρτήτως τῆς εὐαέρου θέσεως τοῦ καταστήματος, εἷς λόγος συμβάλλων ἐπὶ πλέον εἰς τὴν ὑγιεινότητα τούτου εἶνε καὶ ἡ καλλιέργεια οὐ μόνον τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸ χώρου, ἀλλὰ καὶ τῶν πέριξ ἀγρῶν, οἵτινες καλλιεργούμενοι ὑπὸ τῶν τροφίμων τοῦ αὐτοῦ καταστήματος, ἀνακουφίζουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν προϋπολογισμόν του.

Μετὰ τὴν συνοπτικὴν αὐτὴν περιγραφὴν τῆς οἰκοδομῆς, ρίψωμεν ἤδη ἓν ἐταστικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ λειτουργοῦντος ἐν αὐτῷ σωφρονιστικοῦ συστήματος, προτάσσοντες αὐτοῦ βραχείας τινὰς προκαταρκτικὰς παρατηρήσεις, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐνεργηθεισῶν κατ' ἐπανάληψιν ἐπισκέψεων τῶν φυλακῶν τῆς φιλοξένου πόλεως κατὰ τὴν τριετῆ ἐν αὐτῇ διαμονήν μου.

Ὅτε τὸ πρῶτον ἐπεσκέφθην μετὰ τοῦ ἀξιοτίμου προέδρου τῶν ἐν Λωζάννῃ ἐφετῶν κ. Gustave Correvon τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως ταύτης, παρετήρησα μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ἐργαζομένους ἐν ἅπασι τοῖς ἐργοστασίοις τοῦ καταστήματος πολλοὺς τῶν κρατουμένων. Ἡ φύσις τῶν ἔργων ποικίλλουσα, ἀποβαίνει ἐπωφελὴς οὐ μόνον εἰς ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπασχολοῦσαν αὐτοὺς κυβέρνησιν τοῦ Καντονίου. Μεταξὺ τῶν ὑποδηματοποιῶν, ὑφαντῶν, ξυλουργῶν, ραπτῶν καὶ ἄλλων, εἵλκυσεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχήν μου εἷς τῶν καταδίκων, διαχειριζόμενος μικρόν τι πιεστήριον. Πλησιάσας αὐτὸν καθ' ὃν χρόνον κατεγίνετο εἰς τὸ ἔργον του, εἶδον ὅτι ἐξετύπου ἐφημερίδα τῶν φυλακῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον «Petit journal», συντασσομένην ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς ἱεροκήρυκος αὐτῶν, στοιχειοθετουμένην δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καταδίκου, μετὰ πολλῆς φιλοκαλίας. Ἐνῷ ἡτοιμαζόμην ν' ἀποχαιρετίσω τὸν μύστην αὐτὸν τῆς τέχνης τοῦ Γουτεμβέργου, συγχαιρόμενος αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ του, εὐηρεστήθη νὰ μοὶ προσφέρῃ ἓν ἀντίτυπον αὐτῆς, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠθικοῖς καὶ ἐπανορθωτικοῖς παραγγέλμασι διὰ τοὺς φιλακισμένους ἀνέγνων ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς καὶ τὴν ἑπομένην περίοδον, χαρακτηρίζουσαν ἀποχρώντως τὴν ὑπὲρ τῶν ἀποκλήρων αὐτῶν τῆς κοινωνίας ἐνδελεχῆ μέριμναν τῆς Ἑλβετικῆς Πολιτείας. . . . «il n'est pas bon que le prisonnier soit tenu dans une ignorance complète de ce qui ce passe au dehors . . . .» Οὕτως οἱ Ἑλβετοὶ δὲν ἐννοοῦσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς ὀλισθήσαντας συμπολίτας των ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ τῶν ἐκτὸς αὐτῶν συμβαινόντων, ὁ δὲ λόγος τῆς μερίμνης αὐτῶν ἐστι πρόδηλος. Ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἐφημερὶς ἐκδίδεται κατὰ δεκαπενθημερίαν.

Πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ σήμερον κρατοῦντος ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς φυλακαῖς Λωζάννης συστήματος, εἶχον δοκιμασθῆ ἐκ περιτροπῆς πάντα σχεδὸν τὰ συστήματα. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οἱ θαυμασταὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Howard εἰσήγαγον κατὰ πρῶτον τὸ σύστημά του, ἄνευ ὅμως τοῦ κελλίου. Ἀπὸ τὸ 1803—1826 οἱ φυλακισμένοι συνήρχοντο ἐντὸς κοιτώνων ἐργαζόμενοι ἐν κοινῷ, χωρὶς νὰ ὑποβάλλωνται εἰς σιγήν. Ἀπὸ τοῦ 1826—1834 ἐπεκράτησε τὸ κελλιακὸν σύστημα καὶ ὁ νόμος τῆς σιγῆς, ἀλλ' ὑποχρεωτικὸς μόνον ἐν τοῖς ἐργοστασίοις. Κατὰ τὸ 1835 οἱ Ἑλβετοὶ ἐδοκίμασαν τὸ κελλίον ἐν ἀπομονώσει καὶ ἐν σιγῇ, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὡς τελευταίαν ἀπόπειραν τὴν ἠθικὴν ἐκφόβισιν (intimidation morale) ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς μορφάς, καὶ τοῦτο ὅπως πτοήσωσι τοὺς ἀδιορθώτους καὶ βελτιώσωσι τοὺς ἐνόχους.

Αἱ πρῶται δοκιμαὶ τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος ἐν Ἑλβετίᾳ δὲν ὑπῆρξαν ἐπιτυχεῖς. Οὐ μόνον δὲν ἐπετεύχθη ἡ προσδοκωμένη βελτίωσις τῶν καταδίκων, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐγεννήθη ἡ ὑπόνοια ὅτι ἡ εὐεξία τῆς φυλακῆς ἠνάγκαζε πλέον τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπολυομένων νὰ διαπράττωσι νέα ἐγκλήματα ὅπως ἐπανέρχωνται καὶ ἐγκαθίστανται ἐκ νέου ἐν αὐτῇ. Τοιουτοτρόπως τὸ πειθαρχικὸν σύστημα ἀπέβαινεν ὁσημέραι αὐστηρότερον καὶ ἡ ἠθικὴ ἐκφόβισις καθ' ἑκάστην δραστηριωτέρα, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ νὰ δαμάσῃ τοὺς ἀπειθεῖς καὶ ἀπογοητεύσῃ τοὺς ὑποτροπιάζοντας. Ὁποῖα δὲ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δραστηριωτέρας αὐτῆς ἠθικῆς ἐκφοβίσεως; Ὡς πρὸς τὴν βελτίωσιν τῶν καταδίκων, αὐτὴ ἡ στατιστικὴ φαίνεται παραδεχομένη τὸ ἐναντίον. Ἐπὶ τέλους δὲ εἰς ὅλα τὰ κακά, ἅτινα συνεπάγεται τὸ σύστημα τῆς ἀπολύτου μονώσεως (confinement solitaire), νέον κακόν, τέως ἄγνωστον, προσετέθη ἐν ταῖς φυλακαῖς Λωζάννης. Ἡ παραφροσύνη κατέστη τοσοῦτον συνήθης ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς πόλεως ταύτης, ὥστε σπουδαίως ἐσκέφθησαν κατὰ τὸ 1842 νὰ οἰκοδομήσωσι μέρισμά τι διὰ τοὺς κρατουμένους παράφρονας.

Τὰ παρατηρηθέντα πολυάριθμα κρούσματα διανοητικῆς διαταράξεως, ὡς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Πενσυλβανικοῦ συστήματος, τῆς ἀπολύτου τουτέστι σιγῆς καὶ μονώσεως, ἠνάγκασαν τὸ Συμβούλιον τοῦ Καντονίου νὰ μεταβάλῃ τὴν ποινὴν τῆς ἀπολύτου μονώσεως.

Ἐν τοσούτῳ, μεταξὺ τῶν δυσχερειῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐφαίνοντο ἀνυπέρβλητοι, καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαψευσθείσας ἐλπίδας των, οἱ Ἑλβετοὶ δὲν ἀπεθαρρύνθησαν, οὐδ' ἔρριψαν, ὡς ἀλλαχοῦ ἄλλοι, φύρδην μίγδην τοὺς καταδίκους των εἰς φυλακὰς ἔνθα τὰ σίδηρα, ὁ ραβδισμὸς καὶ αἱ μαστιγώσεις ἢ ὁ κόπανος τῆς καραμπίνας τοῦ χωροφύλακος, ἀπονέ-

μουσιν ἀκωλύτως συνοπτικὴν διαδικασίαν καὶ δικαιοσύνην κατὰ πάσης ἀποπείρας ἐξεγέρσεως ἢ ἀποδράσεως. Οὕτω δὲ βραδύτερον, καίπερ ἀποφυγόντες ἐπιμελῶς τὴν ἀπόλυτον ἀπομόνωσιν, δὲν ἀφῆκαν ὅμως τοὺς κρατουμένους νὰ βιῶσι πάντες ὁμοῦ, οὐδὲ νὰ διαιτῶνται ἐν κοινῷ.

Κατὰ τὸν ἰσχύοντα σήμερον κανονισμὸν τῶν σωφρονιστικῶν φυλακῶν Λωζάννης, ὁ εἰς εἱρκτὴν καταδικασθεὶς ἅμα τῇ ἐν αὐταῖς εἰσόδῳ του, ἐγγράφεται εἰς τὸ μητρῷον τοῦ καταστήματος, ὁδηγεῖται εἶτα εἰς τὸν ἐν αὐτῷ λουτῆρα, περιβάλλεται τὴν ποινικὴν στολὴν τοῦ καταστήματος καὶ μεταφέρεται εἰς κελλίον, ὅπερ ὀφείλει νὰ κατέχῃ διαρκούσης τῆς πρώτης περιόδου, ἤτοι τοῦ πρώτου σταδίου τῆς καθείρξεώς του. Ἀμέσως ἐπιδίδεται εἰς τὴν ὑποδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν ἐργασίαν, ἣν ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ· πρὸς ἐκλογὴν δ' αὐτῆς λαμβάνονται ὑπ' ὄψει ἑκάστοτε, καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶνε δυνατόν, αἱ δυνάμεις καὶ αἱ τάσεις τοῦ καταδίκου.

Ἡ ἐργασία εἶνε ὑποχρεωτικὴ καὶ διενεργεῖται εἰς τρεῖς βαθμούς, ἀνταποκρινομένους εἰς τρεῖς τάξεις κρατουμένων :

α') Εἰς τὴν κατὰ μέρος ἐργασίαν μετὰ τῆς καθείρξεως τοῦ καταδίκου νυχθημερὸν ἐντὸς κελλίου.

β') Τὴν ἐν κοινῷ ἐργασίαν καὶ ἐν σιγῇ εἰς μεγάλα ἐργοστάσια, διαρκούσης τῆς ἡμέρας, καὶ τὴν ἐν νυκτὶ κάθειρξιν αὐτοῦ ἐντὸς κελλίου, ἢ ἐὰν ὑπάρχῃ περίπτωσις, εἰς κοιτῶνας ὑπὸ ἐπιτήρησιν.

γ') Τὴν ἐργασίαν εἰς μικρὰ ἐργοστάσια ἐντὸς τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ καταστήματος, ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐν τοῖς ἐξαρτήμασιν. Οἱ τῆς τρίτης ταύτης τάξεως δὲν ὑποβάλλονται εἰς τὸν νόμον τῆς σιγῆς καὶ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι διευθύνοντες τὴν ἐργασίαν τῶν μαθητευομένων ἐκ τῶν συγκρατουμένων. Ἐγκλείονται ὅμως καὶ οὗτοι, κατὰ τὴν νύκτα, ἐντὸς κελλίων ἢ εἰς συγκοιμητήρια ὑπὸ ἐπιτήρησιν.

Ἡ κάθειρξις ἐντὸς κελλίου μετὰ χωριστῆς ἐργασίας, ἐπιβάλλεται τοῖς καταδίκοις κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ σωφρονισμοῦ, ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς, καὶ ἐπὶ χρόνον μὴ ὑπερβαίνοντα κατὰ κανόνα τοὺς ἓξ μῆνας. Ὁ χρόνος οὗτος δύναται νὰ συντμηθῇ ἢ καὶ ἀρθῇ ὁλοσχερῶς, τῇ γνωμοδοτήσει τοῦ ἰατροῦ ἢ τῆς ἐπιθεωρητικῆς ἐπιτροπῆς τῶν φυλακῶν, ἀναλόγως τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κρατουμένου· δύναται ὅμως καὶ νὰ παραταθῇ ἐπέκεινα τῶν ἓξ μηνῶν ἐξαιρετικῶς, ἢ καὶ νὰ διαταχθῇ ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης καὶ Ἀστυνομίας (département de justice et police) συνεπείᾳ ὡρισμένης καὶ δικαιολογημένης αἰτήσεως αὐτοῦ τοῦ καταδίκου, ἢ ὁπόταν ἀπαιτήσῃ τοῦτο ἡ διατήρησις τῆς πειθαρχίας.

Οἱ εἰς εἱρκτὴν καταδικασθέντες ὑποβάλλονται εἰς ἀγωγὴν προωρισμένην νὰ βελτιώσῃ αὐτούς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ Πολιτεία παρέχει αὐτοῖς τὰ ἐφεξῆς μέσα: α') τὸ τῆς θρησκείας· β') τὸ τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας· γ') τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν καὶ δ') πᾶν ὅ,τι ἀναγκαῖοι αὐτοῖς πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας των.

Διέρχονται διαδοχικῶς διὰ τῶν προμνησθεισῶν τριῶν τάξεων ἢ σταδίων, τῆς διαγωγῆς ἑκάστου ἐκτιμωμένης[1] κατὰ μῆνα ὑπὸ ἐπιθεωρητικῆς ἐπιτροπῆς (commission d'inspection) ἀπαρτιζομένης ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν, τοῦ ἱερέως καὶ ἑνὸς μέλους τῆς ἐπὶ τῶν χαρίτων ἐπιτροπῆς, διοριζομένου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ προεδρεύοντος αὐτῆς.

Ἡ ἐπὶ τῶν χαρίτων ἐπιτροπή, συνερχομένη κατὰ τριμηνίαν, ὑποβάλλει διὰ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης τὰς περὶ ἀπονομῆς χαρίτων προτάσεις της πρὸς τὸ μέγα Συμβούλιον τοῦ Κράτους, ὅπερ καὶ ἀποφασίζει. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη σύγκειται ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, τὸν πρόεδρον τοῦ Ἐφετείου, τὸν γενικὸν Εἰσαγγελέα καὶ τέσσαρα ἕτερα μέλη, διοριζόμενα ἐπὶ διετίαν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους. Ἡ ἐπὶ τῶν φυλακῶν ἐπιτροπὴ ἐνεργεῖ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτῇ ἐπιθεώρησιν κατὰ μῆνα, ἐξελέγχουσα τὴν διαγωγὴν τῶν κρατουμένων, ἐξετάζουσα τὴν ἐργασίαν των, σημειοῦσα ἐν τοῖς ἐλέγχοις ἑνὸς ἑκάστου τὸν ἁρμόζοντα βαθμὸν καὶ ἀποφασίζουσα περὶ τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ εἰς ἀνωτέραν τάξιν, ἢ τῆς ὑποβιβάσεώς του εἰς κατωτέραν, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Τοιουτοτρόπως ἕκαστος τῶν ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς αὐταῖς φυλακαῖς κρατουμένων δύναται διὰ τῆς καλῆς αὐτοῦ διαγωγῆς, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀφοσιώσεώς του, νὰ συντάμῃ τὸν χρόνον τῆς μεταβάσεώς του εἰς τὰ διάφορα στάδια, καὶ ἐπὶ τέλους φθάσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Νόμου προβλεπομένην προσωρινὴν ὑπὸ ὅρον ἀποφυλάκισίν του.

Ὁ θεσμὸς τῆς ὑπὸ ὅρον ἀποφυλακίσεως (libération conditionnelle) ὁ λειτουργῶν ἤδη εἰς τὰς σωφρονιστικὰς φυλακὰς Λωζάννης ὅσον καὶ ἀλλαχοῦ, ἐνῷ ἀνακουφίζει τὸν προϋπολογισμόν, παροτρύνει ἀφ' ἑτέρου τοὺς ὑπὸ σωφρονισμὸν διατελοῦντας εἰς βελτίωσιν τῆς θέσεώς των, διεγείρων ταὐτοχρόνως τὴν ἅμιλλαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἀναχαιτίζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς διαπράξεως νέων ἐγκλημάτων. Ἀναχαιτίζει δ' αὐτοὺς καθ' ὅσον ὁ ὑπὸ ὅρον ἀποφυλακισθεὶς δύναται

[1] Ἡ ἐκτίμησις αὕτη δείκνυται διὰ σημείων, ἀναγομένη ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς σχολικῆς προόδου· κοινοποιεῖται δ' ἑκάστοτε εἰς τὸν κατάδικον διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιδόσεως τοῦ οἰκείου ἐλέγχου.

νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φυλακὴν πρὸς ἔκτισιν τοῦ ὑπολοίπου τῆς ποινῆς του, ἐὰν παραβῇ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς ἀπεφυλακίσθη, ἐὰν διάγῃ βίον ἀλήτου, ἐὰν δὲν δύναται νὰ πιστοποιήσῃ ὅτι κερδίζει ἐντίμως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ὁ ἐν τῇ μεταξὺ τῆς ἀποφυλακίσεώς του χρόνος δὲν δύναται νὰ μειώσῃ ἐκεῖνον τῆς ποινῆς του, ἐν περιπτώσει νέας αὐτοῦ φυλακίσεως. Ὁ θεσμὸς αὐτὸς οὗ τινος τοσοῦτον ἐπωφελήθησαν οἱ Ἄγγλοι, περιέστειλεν ἐπαισθητῶς τὰς ὑποτροπιάσεις.

Ὁ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀπολυόμενος τῆς εἱρκτῆς ἐφοδιάζεται δι' ἐγγράφου ἀδείας δεικνυούσης τὴν διάρκειαν τῆς ποινῆς, ἣν ὑπολείπεται αὐτῷ νὰ ἐκτίσῃ, καὶ τὰς διατυπώσεις εἰς ἃς ὀφείλει νὰ ὑποβληθῇ. Τίθεται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς Ἀρχῆς καὶ δύναται νὰ τῷ ἀπαγορευθῇ ἡ διαμονή του εἴς τινας περιφερείας ἢ κοινότητας. Ἀφ' ἑτέρου τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ οἱ ἐκ τῶν πειθαρχικῶν φυλακῶν ἐξερχόμενοι, δὲν ἐγκαταλίπονται εἰς τὴν τύχην των καὶ τὴν δυσπιστίαν τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑταιριῶν (sociétés de patronages), αἵτινες, συνεχίζουσαι τὸ ἔργον τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος, παρέχουσιν αὐτοῖς ἐργασίαν διὰ τῶν συστάσεών των.

Ὁ ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς φυλακαῖς διαιτώμενος ἀπολαύει πρὸς τοῖς ἄλλοις, δίκην δωρεᾶς ἢ ἐλευθεριότητος, κατὰ τὸ μέτρον δὲ τῆς καλῆς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὴν ἐργασίαν, μέρος τοῦ προϊόντος αὐτῆς εἰς χρήματα, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δαπανῶν. Τὸ χρημάτιον αὐτὸ προσδιορίζεται ἑκάστοτε διά τινος διατιμήσεως, παραλλάσσει κατὰ τὰς τάξεις, διατελεῖ δὲ ἀκατάσχετον καὶ ἀναπαλλοτρίωτον, χρησιμεῦον, κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ καταδίκου ἐκ τῆς φυλακῆς, πρὸς θεραπείαν τῶν πρώτων αὐτοῦ ἀναγκῶν καὶ νέαν πρόληψιν νέας αὐτοῦ πτώσεως.

Ἐκτὸς τοῦ χρηματίου, δύνανται νὰ χορηγηθῶσι καὶ ἕτεραι ἀμοιβαὶ τοῖς κρατουμένοις, χάριν τῆς καλῆς αὐτῶν διαγωγῆς καὶ τῆς ἐπιμονῆς των εἰς τὴν ἐργασίαν. Αἱ ἀμοιβαὶ αὗται συνίστανται—ἐκτὸς τῆς προαγωγῆς των εἰς ἀνωτέραν τάξιν—εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ ἀλληλογραφεῖν μετὰ τῆς οἰκογενείας των καὶ δέχεσθαι τὰς ἐπισκέψεις αὐτῶν συνεχέστερον· εἰς τὴν ἄδειαν τοῦ διαθέτειν μέρος τῶν οἰκονομιῶν των, αἵτινές εἰσιν ὑποχρεωτικαί, ὁ δὲ μὴ συμμεριζόμενος αὐτῶν ἐπαρκῶς δὲν δύναται νὰ μετάσχῃ τοῦ νομικοῦ εὐεργετήματος, τῆς προσωρινῆς τουτέστιν ἀποφυλακίσεως. Ἀλλὰ καὶ ἑτέρα ἀμοιβὴ χορηγεῖται αὐτοῖς, ἡ μετρίασις τῆς ποινῆς των κατὰ τὸ $^1/_8$ καὶ ἡ, ὡς ἐρρέθη, προσωρινὴ ὑπὸ ὅρον ἀποφυλάκισίς των. Ταύτην ὅμως, ὡς καὶ ἐκείνην τῆς μετριάσεως τῆς ποινῆς, ἀποφασίζει τὸ Συμβούλιον τοῦ Κράτους, ἐπὶ τῇ προ-

τάσει τῆς ἐπὶ τῶν χαρίτων ἐπιτροπῆς, διὰ τοὺς ἐκτίσαντας τὰ $^2/_3$ τῆς ποινῆς των.

Ἡ ἀπόλυσις ἄλλως δὲν ἐπιτρέπεται ἢ διὰ τοὺς εἰς ἀνωτέραν τοῦ ἑνὸς ἔτους εἱρκτὴν καταδικασθέντας, καὶ ὁσάκις οὗτοι παρέχουσιν ἀποχρώσας ἐγγυήσεις, ἐμπνεούσας τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐξερχόμενοι τοῦ σωφρονιστικοῦ καταστήματος,—καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ ἐν αὐτῷ διαγωγή των ὑπῆρξε καθ' ὅλου ἄμεμπτος— δὲν θέλουσι καταχρασθῇ τοῦ χορηγουμένου αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου εὐεργετήματος.

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ παρεχόμεναι ἐν συνόψει ἀμοιβαί.

Αἱ παραβάσεις τῶν κανονισμῶν τιμωροῦνται, ἀναλόγως τῆς φύσεως καὶ σπουδαιότητος αὐτῶν, διὰ τῆς διαγραφῆς ἑνὸς ἢ καὶ πλειοτέρων σημείων ἐκ τοῦ ἐλέγχου, τῆς ὑποβιβάσεως τοῦ παραβάτου καταδίκου εἰς μίαν τῶν ὑποδεεστέρων κλάσεων, τῆς καθείρξεως αὐτοῦ ἐντὸς δεσμωτηρίου ἢ ἐντὸς στενοῦ καὶ ζοφώδους κελλίου, μὴ παρεχομένου αὐτῷ ἢ μόνον ροφήματος καὶ ἄρτου, ἀντὶ τῆς συνήθους τροφῆς.

Αἱ περὶ διαγραφῆς καὶ ὑποβιβάσεως ποιναὶ ἐπιβάλλονται ὑπὸ τῆς ἐπιθεωρητικῆς ἐπιτροπῆς, αἱ δὲ λοιπαί, ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν, μὴ δυναμένου, κατὰ τὸν κανονισμόν, νὰ παρατείνῃ αὐτὰς πλέον τῶν ὀκτὼ ἡμερῶν. Ἐν περιπτώσει παρατάσεως τῶν πειθαρχικῶν αὐτῶν ποινῶν, ἀποφασίζει τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης· προκειμένου δὲ νὰ ὑπερβῶσιν αὗται τοὺς ἕξ μῆνας, ζητεῖται ἡ συγκατάθεσις τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους. Ὁ ἔνοχος ἀποδράσεως ἢ ἀποπείρας ἀποδράσεως, ὑποβάλλεται εἰς σιδηρᾶ δεσμά, ἐπὶ χρόνον ὁριζόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Συμβουλίου, κατὰ ρητὴν τοῦ Νόμου διάταξιν.

Ἐκτὸς τῆς σωφρονιστικῆς φυλακῆς Λωζάννης ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Καντονίῳ Βὼ (Canton de Vaud) καὶ αἱ ἐφεξῆς: ἡ Κεντρικὴ λεγομένη (prison Central) διὰ τοὺς ἐπὶ πλημμελήματι καταδικασθέντας· ἡ τῆς ἀγροτικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἀποικίας· αἱ ἐξεταστικαί, αἱ πειθαρχικαὶ τῶν ἐφήβων—ἀρρένων καὶ θηλέων χωριστὰ—πρὸς δὲ τὰ κρατητήρια τῆς κοινότητος. Περὶ τοῦ καταστήματος τῶν ἀγροτικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἀποικιῶν, ὡς καὶ τοῦ πειθαρχικοῦ τῶν ἐφήβων, ἐπιφυλάσσομαι νὰ πραγματευθῶ βραδύτερον, ἀναπτύσσων τὸ σύστημα τῆς ἐν αὐτοῖς διδασκαλίας ὅσον καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας.

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἐργασίας,—ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος,—αἱ Ἑλβετικαὶ Πολιτεῖαι περὶ πολλοῦ ποιοῦνται τὴν συνδρομὴν τῆς θρησκείας πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἐγκληματίου. Κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν οἱ κρατούμενοι μεταβαίνουσιν εἰς τὴν ἐν ταῖς φυλακαῖς ἐκκλησίαν, ἀκροώμενοι τῆς ἐπὶ τοῦτο διδαχῆς διακεκριμένου

ἱεροκήρυκος, ἀναπτύσσοντος τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἑρμηνεύοντος διὰ γλώσσης σαφοῦς καὶ εὐλήπτου τὰς δέκα ἐντολάς, ἰδίᾳ δὲ καὶ πρὸ πάντων ἐπιμένοντος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐκείνων, ἐν αἷς κρέμανται πάντες οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆται, καὶ ὧν ἡ θρησκευτικὴ τήρησις ἤθελε καταστήσει πάντη περιττὸν τὸ ἔργον τοῦ ποινικοῦ νομοθέτου καὶ τῶν ποινικῶν δικαστηρίων.

Τοιοῦτον ἐν συνόψει τὸ ἐν Λωζάννῃ κρατοῦν σωφρονιστικὸν σύστημα. Τὸ ἐν ταῖς φυλακαῖς Γενεύης (prison de l'Evêché) καίτοι μικτόν, διαφέρει τοῦ Λωζαννείου, μειονεκτοῦν αὐτοῦ κατὰ ταῦτα: Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν κρατουμένων δὲν ὑπάρχει παρὰ μία τάξις δι' ὅλους. Τὸ σύστημα τῆς διαιρέσεως τῶν καταδίκων εἰς τρεῖς κατηγορίας, ὅπερ εἴδομεν λειτουργοῦν ἐν Λωζάννῃ καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν ὑφίσταται ἐν Γενεύῃ, ἀργεῖ δὲ καὶ ὁ θεσμὸς τῆς προσωρινῆς ὑπὸ ὅρον ἀποφυλακίσεως, οὗτινος τοσοῦτον ἐπωφελήθησαν—ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας—καὶ ἕτερα τῶν Καντονίων τῆς Ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας. Τὸν θεσμὸν αὐτὸν ἀναπληροῦσιν ἐν μέρει οἱ συμπολῖται τοῦ Ρουσσὼ διὰ τῶν περὶ ἀπονομῆς χαρίτων, προτάσει τῆς ἁρμοδίας ἐπιτροπῆς (commission de grâce), ἐφ' ὧν ἀποφασίζει ἑκάστοτε τὸ μέγα Συμβούλιον τοῦ Καντονίου. Ἡ ἐργασία, ὑποχρεωτικὴ οὖσα ὡς ἀλλαχοῦ, ἐνεργεῖται διὰ λογαριασμὸν τῆς κυβερνήσεως. Οἱ κατάδικοι ἐργάζονται ἐν κοινῷ ἐν τοῖς ἐργοστασίοις τοῦ καταστήματος, ὑποβαλλόμενοι εἰς τὸν νόμον τῆς σιγῆς, κλείονται δὲ ἐντὸς κελλίων, χωριζόμενοι κατὰ τὴν νύκτα.

Αἱ φυλακαὶ τῆς πόλεως ταύτης περιλαμβάνουσι τρία διαμερίσματα, διακρινόμενα ἕκαστον διὰ τῶν στοιχείων A. B. C. Τὸ τελευταῖον τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν εἶνε προωρισμένον εἰδικῶς διὰ τοὺς ἐπὶ κακουργήματι καταδικασθέντας, καὶ περιλαμβάνει τοὺς μᾶλλον βαρυποίνους ἐκ τούτων. Εἰς ἕκαστον τῶν τριῶν αὐτῶν διαμερισμάτων λειτουργεῖ ἀνὰ ἓν εἰδικὸν ἐργοστάσιον. Αἱ περὶ ὧν πρόκειται φυλακαί εἰσιν ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς ἄνδρας, τῶν γυναικῶν ἀποτιουσῶν τὴν ποινήν των εἰς ὅλως ἰδιαίτερον κατάστημα (prison de St. Antoine).

Καταλήγων ἐνταῦθα, παρατηρῶ ἐν συμπεράσματι ὅτι, ἡ ἀξία παντὸς κανόνος ἀληθῶς σωφρονιστικοῦ κεῖται ἐν τούτῳ, α') εἰς τὴν αὐστηρὰν καὶ θρησκευτικήν, ὡς εἰπεῖν, ἐφαρμογήν του, καὶ β') εἰς τὴν ἀπαίτησιν καὶ ἀπόκτησιν πρὸ παντὸς πρακτόρων ἱκανῶν, ζηλοτύπων καὶ ἠθικῶν. Τὸ καλλίτερον σωφρονιστικὸν σύστημα θέλει κινδυνεύσει εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀδεξίων ἢ ἀδιαφόρων. Τούτου ἕνεκα, ἐὰν ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος σκέπτηται σπουδαίως πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς οἰκτρᾶς ἀληθῶς καταστάσεως τῶν φυλακῶν τοῦ Κράτους δέον, αἱρομένη

ὑπεράνω κομματικῶν ἀπαιτήσεων, καὶ ἀποφεύγουσα πᾶσαν πίεσιν, ὁθενδήποτε προερχομένην, νὰ φροντίσῃ καὶ ἀναθέσῃ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν εἰς ἐπιθεωρητὴν παρέχοντα πάσας τὰς ἀπαιτουμένας ἐγγυήσεις ἠθικότητος, νοημοσύνης καὶ ἐργατικότητος, παρεχομένου αὐτῷ συνάμα τοῦ δικαιώματος οὐ μόνον τοῦ ὑποβάλλειν προτάσεις περὶ διορισμοῦ τοῦ ἁρμόζοντος προσωπικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναθέτουσα διὰ Νόμου εἰς αὐτὸν ἀπ' εὐθείας τὴν ἐκλογὴν τῶν συνεργατῶν του.

«Ἐὰν πρόκειται νὰ διατηρήσητε τὸ ὑπάρχον προσωπικὸν τῶν δεσμοφυλάκων—ἔλεγεν ὁ Faucher ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς πατρίδος του, καθ' ὃν χρόνον ἡ Γαλλία ἐμελέτα νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ σύστημά της—ἐὰν πρόκειται νὰ διατηρήσητε αὐτό, ἢ τὸ ἀντικαταστήσητε διὰ παρομοίου φυράματος, προσθέτει ὁ γράφων, δὲν πρέπει νὰ σκέπτεσθε περὶ μεταρρυθμίσεως φυλακῶν. Ὁ κανὼν συνίσταται καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν νοημοσύνην τῆς ἐξουσίας, ἥτις τίθησιν αὐτὸν εἰς ἐνέργειαν. Οἱ λίθοι, οἱ μοχλοὶ καὶ τὰ σίδηρα οὐδαμῶς σωφρονίζουσι».

Ἀπαιτεῖται λοιπὸν δύναμίς τις ἠθικοποιός, ζωοποιοιοῦσα καὶ ἐξαγνίζουσα τοὺς ἐγκληματήσαντας. Καὶ τὴν δύναμιν αὐτὴν ὀφείλει ν' ἀνεύρῃ ἡ Κυβέρνησις, ἐὰν ἀληθῶς κήδηται τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας, ἣν λυμαίνεται πολλαχῶς πανταχόθεν τὸ ἔγκλημα. Πολιτικός τις ξένος, οὗτινος τὸ ὄνομα διήλασε τῆς μνήμης μου, εἶχε προτείνει ὅπως τὸ προσωπικὸν τῆς φυλακῆς, οὐ μόνον τῶν δεσμοφυλάκων, ἀλλ' ὅλων τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς ἀπαρτίζηται ὑπὸ μορφωμένων ἀνδρῶν. Ἐὰν ἡ ἰδέα αὕτη ἐγίνετο ἀποδεκτὴ παρ' ἡμῖν, οἱ τοιοῦτοι ὑπάλληλοι ἤθελον χρησιμεύσει τοῖς καταδίκοις ὡς ἠθικοὶ ἰατροί. Εἶνε ἐναντίον τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ἀντίκειται δὲ καὶ εἰς τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον τῆς κοινωνίας, νὰ ἐγκαταλείπωνται οἱ ἐγκληματήσαντες εἰς τὴν τύχην των. Ὅ,τι καὶ ἂν λέγωσί τινες καταρώμενοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁ κακοποιὸς ἄνθρωπος δύναται νὰ βελτιωθῇ δι' ἐπανειλημμένων προσπαθειῶν ὑπὸ τῶν ὁμοίων του ἀνθρώπων, οἵτινες ἔχουσι τὸ καθῆκον καὶ τὸ συμφέρον νὰ παράσχωσιν αὐτῷ τὴν βελτίωσιν ταύτην.

Ἡ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν λυμαινομένη ἀπό τινος ἐπίφοβος ἀνάπτυξις τοῦ ἐγκλήματος, ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἁρμόζοντος σωφρονιστικοῦ συστήματος. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν γένει κατάστασις τῶν φυλακῶν μας ἀποτελεῖ ὄνειδος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, καὶ τὸ ὄνειδος αὐτὸ δέον νὰ ἐξαλειφθῇ διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων.

Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ Συντάγ-

ματος καὶ ἐντεῦθεν, ἐνῷ οἱ νομοθέται ἡμῶν ἐφιλοτιμήθησαν νὰ πλουτίσωσι τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν δι' ἀπειρίας Νόμων — ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φύσεως πολιτικῆς, — οὐδεμίαν νομοθετικὴν πρόνοιαν ἔλαβον δυστυχῶς περὶ ποινικῶν φυλακῶν καὶ εἰσαγωγῆς ἀνθρωπινωτέρου σωφρονιστικοῦ συστήματος. Οἱ πολιτικοὶ Νόμοι, ὡς ρυθμίζοντες ἔν τινι κοινωνίᾳ τὰς σχέσεις τὰς συμφεροντολογικὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἔχουσιν ἀναντιρρήτως τὴν σπουδαιότητά των, καί τινα σκοπὸν καθολικὸν τῆς τάξεως, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ὁποία δύναται νὰ εἶνε ἡ σπουδαιότης αὐτῶν αὕτη παραβαλλομένη πρὸς πᾶν ὅ,τι θίγει τὴν ἡμετέραν τιμήν, τὴν ἐλευθερίαν, αὐτὴν τὴν ζωήν μας;

Ἐξ ὅλων τῶν νόμων δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς ἐξασκῶν ἐπίδρασιν ἀμεσωτέραν ἐπὶ τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν, ἐκτὸς τῶν ποινικῶν νόμων. Ἡ ἐφαρμογὴ τούτων ἑπομένως, καὶ ἡ ἐκτέλεσις ποινικῶν ἀποφάσεων, ἡ ἀπότισις τουτέστι τῆς ἐπιβαλλομένης ἑκάστοτε τῷ ἐγκληματήσαντι ποινῆς, ὁ τόπος, ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀποτίσεως αὐτῆς, ἡ ἀνόρθωσις τοῦ προσβληθέντος δικαιώματος, καὶ ἐκείνου ὅστις προσέβαλεν αὐτό, ἀποτελοῦσι ζητήματα ὑψίστου κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὀφείλοντα νὰ προκαλέσωσι τὴν σύντονον προσοχὴν καὶ τὰς ἐμβριθεῖς ἀποφάσεις τοῦ τε νομοθετικοῦ σώματος καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς.

Ἂς στειρεύσωσιν, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶνε ἀνθρωπίνως δυνατόν, τὰς πηγὰς ἔνθα ἀνανεοῦται τὸ μαστίζον τὴν κοινωνίαν μας ἔγκλημα, διὰ καταλλήλων νομοθετικῶν μέτρων. Ἂς ἐντείνωσι καὶ διπλασιάσωσι τὰς προσπαθείας των, διότι τὸ νόσημα ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ ἀποτελοῦν ἐξαίρεσιν, ἐδημιούργησε δὲ κατάστασιν ἐπιδημικὴν λίαν ἐπικίνδυνον οὐ μόνον διὰ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πολιτείαν αὐτήν.

Εὐστράτ. Ἰωαννίδης.

ΜΗ ΤΗΝ ΒΑΛΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑ.....

Ἂν τὸ θυμᾶμαι; λὲς κ' εἶνε σήμερα—ἀρχίνησε νὰ λέῃ—ἂν κ' εἶνε ἡ σκοτεινότερη ἐνθύμησι ποῦ πέρ' ἀπ' αὐτὴ σταματάει τὸ θυμητικό μου.

Ἤμουνα μικρός, πολὺ μικρὸς κ' ἡ ἀδερφοῦλά μου ἡ Κοῦλα εἶχε δυὸ—τρεῖς μέρες νὰ 'ρθῇ στὸ σχολειό, καὶ μοῦ φαίνονταν παράξενα, νὰ πηγαίνω στὸ σχολειὸ δίχως τὴ συντροφιά της.

Θὰ ἦταν φαίνεται ἄρρωστη.

Τὸ σχολειό μας ἦταν στὸ Μεσολόγγι. Ἀχ! τί ὡραῖος, τί ποιητικὸς τόπος! θαρρεῖς πῶς τὸν βλέπω.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλι τοῦ Μεσολογγιοῦ, ποῦ τὴν φυλάει σὰν δράκοντας ὁ Ζυγός, τὸ ὡραῖο ἐκεῖνο βουνό, τὸ ἀθάνατο κλεφτουργιᾶς λημέρι, ποῦ κάθε του λαγκαδιὰ ἀντιλαλεῖ ἀκόμα τῆς κλάψες τοῦ χαλασμοῦ τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ κάθε του κοτρόνι εἶνε βαμμένο στὸ αἷμα γιὰ σημάδι τῆς ἀθάνατης ἐκείνης ἐποχῆς.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλι τοῦ Μεσολογγιοῦ, ποῦ τὰ σπιτάκια της καθρεφτίζονται στῆς λιμνοθάλασσάς της τ' ἀτάραχα καὶ καθαρὰ νερά, ποῦ μέσ' ἀπ' αὐτά, ποῦ μονάχα παιγνιδιάρικο ψάρι ἢ ψαράτικο πριοάρι ταράζει, ξεπετιῶνται ματωμένα τὰ ἱστορικὰ νησάκια τῆς Κλείσσοβας, τῆς Πλώστενας, τοῦ Βασιλαδιοῦ, ποῦ ἡ δόξα τους θὰ μένῃ ἀθάνατη στὰ φύλλα τῆς ἱστορίας.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλι τοῦ Μεσολογγιοῦ, ποῦ τὴν κυττάζουν ἀπὸ μακρυὰ μὲ ζήλεια ὁ Βοϊδιᾶς καὶ ὁ Πάππας τοῦ Μωριᾶ, ὁ Αἶνος τῆς Κεφαλλονιᾶς, ὁ ἅι-Στέφανος τοῦ Θιακιοῦ καὶ ὁ Μπούμιστος τοῦ Ξερόμερου.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλη τοῦ Μεσολογιοῦ, νὰ καὶ τὸ σχολειό μας.

Τὸ καϋμένο τὸ σχολειό!.... Νάτο!....

Ἀνοίγω τὴν ξόπορτά του. Μπαίνω μέσα. Ἡ πόρτα κλεῖ ἀπ' τὸ βάρος μιᾶς πέτρας κρεμασμένης μὲ σκοινὶ πίσω ἀπ' τὸ φύλλο. Πέρνω ἕνα πλακοστρωμένο δρομούλη, ποῦ μὲ βγάνει σ' ἕνα σπιτάκι σκεπασμένο ἀπὸ περικοκλάδες. Αὐτό 'νε τὸ σχολειό μας.

Νὰ τὰ θρανία του, σκωληκοφαγωμένες σανίδες, ποῦ ἀκουμπᾶν σταὶς ἄκρες ἀπάνω σὲ μεγάλες πέτρες. Νὰ τὸ πιθάρι μὲ τὸ νερό, στέκεται ἐκεῖ στὴν ἄκρη μὲ τὴ σοβαρότη κολώνας δωρικοῦ ρυθμοῦ, σκεπασμένο μὲ μιὰ ταύλα κι' ἀπάνω στὴν ταύλα ἕνα ντενεκεδένιο ἀγγειό, ἡ διψοσβύστρια μπικιόνα.

Ὅλα τὰ βλέπω· ὅλα εἶνε στὴ θέσι τους.

. . . .

Ἀλλὰ περνοῦν ἡ μέρες κ' ἡ Κοῦλα δὲν ἔρχεται στὸ σχολειό.

Τί καλὴ ποῦν' ἡ καϋμένη.... αὐτὴ μὲ κρατεῖ ἀπ' τὸ χέρι ὅταν παγαίνομε στὸ σχολειό· αὐτὴ μὲ τινάζει ὅταν καμμιὰ φορὰ πέφτω στὸ δρόμο καὶ λερώνομαι· αὐτὴ μοῦ δένει τὰ σκοινιὰ τῶν παπουτσῶν μου ὅταν λυόνται· αὐτὴ μοῦ χαρακώνει τὴν πλάκα, αὐτὴ μοῦ δείχνει ταὶς γιῶτες—ἦτες.

Εἶνε νὰ μὴν τὴν ἀγαπᾷς πολύ, πάρα πολὺ τέτοια ἀδερφοῦλα; Εἶνε νὰ μὴν καταλαβαίνῃς πῶς κάτι σοῦ λείπει, ὅταν δὲν τὴν νοιώθεις στὸ πλάι σου πηγαίνωντας στὸ σχολειό;

Ἀλλὰ γιατί δὲν ἔρχονταν στὸ σχολειό;

Ἡ μητέρα ἔλεγε πῶς ἦταν ἄρρωστη κ' ἐγὼ ποῦ μὲ ρωτοῦσε καθ' αὐγὴ ἡ δασκάλα «τί κάνει ἡ Κοῦλα;» τῆς ἀπαντοῦσα «εἶνε ἄρρωστη», δίχως νὰ ξέρω καλὰ—καλὰ τί θὰ 'πῇ αὐτὸ πῶλεγα.

Ἡ Κοῦλά μας ἤτανε ἄρρωστη.

Μιὰ νύχτα—Ἄχ! τί νύχτα ἦταν ἐκείνη— ξύπνησα ἀπ' τὰ πατήματα, ἀπ' τῆς φωνὲς καὶ τὸ κακό, ποῦ γένοταν μὲς στὸ σπίτι μας. Ἐκατάλαβα ὅτι κάτι κακὸ ἔτρεχε. Πετάχτηκα ἔτσι καθὼς ἤμουνα στὸ κρεβάτι καὶ πατῶντας στὰ νύχια—κι' ἐγὼ δὲν ξέρω γιατὶ πατοῦσα στὰ νύχια, ἀφοῦ γένονταν τόση ἀνησυχία—ἐμπῆκα μέσα στὴν κάμαρα τῆς μητέρας καὶ τί νὰ ἰδῶ!... Ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, οἱ δυὸ θειάδες μας, ὁ μπάρμπας κι' ἕνας ψηλὸς μὲ γένεια, ποῦ οἱ ἄλλοι τὸν λέγαν γιατρό, ὅλοι αὐτοὶ εἶχαν περιτριγυρισμένο τὸ κρεβάτι τῆς Κούλας. Ἡ δούλα μας καὶ τὸ μαχτίδι τοῦ μαγαζιοῦ μας μπαιζόβγαιναν φέρνωντας γιατρικά.

Ἐμὲ δὲν μὲ κατάλαβαν. Ποῦ νὰ μὲ πάρουν χαμπέρι!

Καθὼς ἦταν ἀνοιχτὰ λίγο τὰ σκέλια τοῦ μπάρμπα, εἶδ' ἀπὸ 'κεῖ τὴ μητέρα καθισμένη στὸ κρεβάτι νὰ κρατάῃ τὴν Κοῦλα στὴν ἀγκαλιά της, τὸν πατέρα μ' ἕνα κουτάλι τῆς σούπας γιομάτο γιατρικὸ νὰ κυττάζῃ νὰ τὸ χώσῃ στὸ κλεισμένο σφιχτὸ στόμα τῆς Κούλας καὶ μιὰ θειά μου μ' ἕνα κερὶ νὰ φέγγῃ.

— Ἄφισέ το!.... λέει ἡ μητέρα τοῦ πατέρα, τὸ παιδεύεις ἄδικα, ἐνῷ ἕνα δάκρυ ἔσταξε ἀπ' τὰ βουρκωμένα μάτια της.

Ὁ πατέρας, προσπαθῶντας νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα, ἄφισε τὸ κουτάλι ἀφοῦ τὸ στοματάκι τῆς Κούλας δὲν ἄνοιγε, ἡ θειάδες σφογγίζαν τὰ μάτια τους, ἡ μητέρα δάγκωνε τὰ χείλη γιὰ νὰ μὴ τὴν τσακίσῃ τὸ παράπονο, ὁ μπάρπας συχνὰ ἔκανε «χούμ!» κι' ἐγὼ κύτταζα τὴν Κοῦλα, ποῦ στὸ παιδιάτικό της πρόσωπο, τὸ κερὶ ποῦ κρατοῦσε ἡ θειά, ἔχυνε μιὰ παράξενη χλωμάδα.

Ὁ γιατρὸς ἔπιασε τὸ σφυγμό της.

Πέρασαν κάμποσες στιγμές. Ὅλοι σωπαίναν περιμένοντες τί θὰ πῇ ὁ γιατρὸς καὶ μονάχα τὸ καντύλι, ποῦ ἔκαιγε ἐκεῖ ψηλὰ μπροστὰ στὰ κονίσματα, ἐτσιρτσίριζε ἕτοιμο νὰ σβέσῃ.

Ἔλεγες, βλέπωντας τὸν πόνο ζωγραφισμένο στὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας, πῶς αὐτοὶ μποροῦσε περισσότερο νὰ πεθάνουν παρὰ ἡ Κοῦλα, ποῦ στὸ ἀγγελικό της πρόσωπο ὁ χάρος, βάζωντας τὴν κίτρινή του σφραγῖδα, ἔχυσε μιὰ γλυκειὰ ἔκφρασις ἁγιωσύνης.

Ὁ γιατρὸς ἄφησε τὸ χέρι της, τῆς σκέπασε τὸ πρόσωπο μ' ἕνα σεν-

τόνι καὶ μὲ φανερὴ σκληροκαρδιὰ εἶπε· — Τετέλεσται ! . . . . .

Τὸ τὶ ἔγινε τότε δὲν θέλω νὰ τὸ θυμηθῶ γιατὶ σπαράζεται ἡ καρδιά μου. Αἰστανόμουνα νὰ μοῦ βαραίνῃ κάτι τὴν καρδιά, ὁ ἀέρας μοῦ φαίνονταν λίγος καὶ πῆγα κι'ἀκούμπησα τὸ φλογισμένο μου μέτωπο στὸ γιαλὶ μιᾶς τσαμόπορτας, πῶβλεπε στὴ θάλασσα. Ἔρριξα ὄξω στὴ θάλασσα μιὰ ματιὰ χωρὶς νὰ βλέπω—καθὼς ἡ φωτογραφικὴ μηχανὴ —τὰ μάτιά μου πῆραν τὴν πλάκα καὶ τώρα ἔχω μιὰ εἰκόνα : ἐκεῖ κάτω πίσω ἀπ' τὸ μεγάλο βουνὸ τῆς Κεφαλλονιᾶς βασιλεύει κατακόκκινο καὶ μεγάλο, μὰ πολὺ μεγάλο τὸ φεγγάρι.

Ἐδῶ κόβεται γιὰ λίγο τὸ θυμητικό μου.

Φαίνεται θὰ μὲ πῆρε ὁ ὕπνος.

Ἀπ' τὸ πρωὶ θυμᾶμαι πάλι. Ἡ μητέρα μ' ἔστειλε μὲ τὸν Κώστα τὸ μαχτίδι μας στὸ σκολειό. Ἄχ ! πόσες φορὲς μὲ φίλησε κλαίωντας πρὶν μὲ πάρῃ ὁ Κώστας.

— Γιατί κλαίεις μητέρα ; τὴ ρωτάω μὲ δάκρυα.

— Ἄχ ! παιδί μου ! τὴν Κοῦλα δὲν θὰ τὴν ξαναϊδοῦμε· μᾶς ἔφυγε, ἀπαντάει ἡ μητέρα καὶ τὴν τσάκισε τὸ παράπονο.

— Ἔφυγε ! ἐγὼ δὲ θέλω νὰ φύγῃ. Μίλα της, μητέρα, νὰ γυρίσῃ πίσω. . . . .

Ἀλλὰ ὁ Κώστας μ' ἅρπαξ' ἀπ'τὸ χέρι καὶ σέρνωντας—γιατὶ ἤθελα νὰ μ' ἀφίσῃ νὰ πάω νὰ φωνάξω τῆς Κούλας— μὲ πῆγε στὸ σκολειό, μὲ τὴν παραγγελία στὴ δασκάλα νὰ μὲ κρατήσῃ ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκεῖ.

Ὅλη τὴν ἡμέρα ἔκλαιγα, γυρεύωντας τὴν Κοῦλα κ' ἡ δασκάλα δὲν μποροῦσε ἡ καϋμένη νὰ μὲ παρηγορήσῃ.

— Μὴν κλαῖς, παιδί μου. Θ' ἄρθῃ ἡ Κοῦλα, μῶλεγε.

— Θέλω τὴν Κοῦλα, θέλω τὴν Κοῦλα ! ἔλεγα κλαίωντας ἀδιάκοπα.

— Τὸ παληοκόριτσο ! δὲ θάρθῃ κ' ἦρθε, λέει στὸ τέλος μὴ ξέρωντας τὶ νὰ πῇ ἡ δασκάλα.

— Μὴ τὴν βάλῃς νηστεία. . . . .

— Δὲ θὰ τὴν βάλω, παιδί μου.

Καὶ ἕνα δάκρυο, ποῦ τόση ὥρα ἡ δασκάλα κρατοῦσε στὴν ἄκρη ἀπ' τὸ ματόφυλλο, ἐκύλησε χοντρὸ ἀπάνω στὸ μάγουλό της.

Ἐδῶ σταματάει τὸ θυμητικό μου.

Τῆς προάλλες εἶδα στὸ δρόμο τὴ δασκάλα. Ποῦ νὰ μὲ γνωρίσῃ ! Νἆνε ἀπ' τότε εἴκοσι χρόνια περασμένα. Ἐγὼ ὅμως τὴ γνώρισα. Εἶνε ἡ ἴδια.

Ὅταν τὴν εἶδα, τὴν ἴδια ὅπως τὴν εἴξερα, τόσο πολὺ ἡ ὄψις της μὲ γύρισε στὴν ἐποχὴ ποῦ σᾶς διηγιέμαι, ποῦ μοῦρθε νὰ τὴ σταματήσω στὸ δρόμο καὶ νὰ τῆς 'πῶ παρακαλεστά:

— Μὴ τὴν βάλῃς νηστεία. . . .

* *
*

Εἶπε, ἀναστέναξε, ἐσταύρωσε τὰ χέρια, ἔγυρε τὸ κεφάλι στὰ στήθια κι' ἐκάρφωσε ἀκούνητα μάτια. . . . ποῦ; αὐτὸς μονάχα εἶξερε.

Δὲν ἔβλεπε τίποτε κι' ἔβλεπε πολλά.

Ἄχ! τί μᾶς χρειάζεται αὐτὸ τὸ θυμητικό; Δὲ μποροῦσε τάχα νὰ λείπῃ; Γελᾷς; σοῦ παρουσιάζει κάθε δυστυχισμένη σου ἐνθύμησι γιὰ νὰ ποτίσῃ τὸ γέλοιο σου μὲ πίκρα, γιὰ νὰ σὲ φέρῃ σὲ θέσι νὰ αἰστάνεσαι βάρος στὴ συνείδησι γιατὶ γέλασες.

Προσπαθεῖς ἀπατῶντας τὸν ἑαυτό σου νὰ παραδεχτῇς τὸν πόνο σου ὑποφερτό; καθὼς ὁ δαίμονας βάζει στὸ νοῦ τοῦ καλόγερου τἄπρεπα γιὰ νὰ τὸν σκανταλίσῃ, σοῦ παρουσιάζει κάθε εὐτυχισμένη σου ἐνθύμησι, γιὰ νὰ σοῦ δώσῃ νὰ καταλάβῃς ὅτι ὁ πόνος σου εἶνε ἀγυπόφορος.

Διώχνεις τὴ σκέψι, προσπαθεῖς νὰ σκεπάσῃς κάθε παληὰ ἐνθύμησι μὲ τὴ λησμονιά. . . . Τοῦ κάκου! αὐτὴ ξεφυτρώνει σὰν δαίμονας ὁλοζώντανη μπροστά σου.

Ἀνδρέας Μαρούλης

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΑΛΑΤΙΑΝΟΣ

Δὲν εἶχε συμπληρωθῆ ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Ρωμανοῦ, καὶ ἄλλον υἱόν της πολύτιμον ἔμελλε νὰ θρηνήσῃ ἡ Κέρκυρα προώρως θανόντα, τὸν Ἀντώνιον Παλατιανόν, φίλον καὶ συνομήλικον ἐκείνου, πολίτην οὗτινος ὁ ἀθόρυβος ἀλλ' ἐνεργὸς βίος δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτος.

Ἐξ ἐγκρίτου Κερκυραϊκοῦ οἴκου ὁ Ἀντώνιος Παλατιανὸς ἐγεννήθη τῇ 21 Φεβρουαρίου 1833 [1] τρίτος τῶν ἐπιζώντων δύο ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Νικολάου, ἐν τρυφερᾷ δὲ ἡλικίᾳ, ἀπολέσας τὸν ἀγαθὸν πατέρα του Κωνσταντῖνον, ἀνετράφη ὑπὸ τὴν ἐπιμελῆ ἐπιστασίαν τῆς ἐναρέτου νεαρᾶς μητρὸς Αἰκατερίνης τὸ γένος Πετρετῆ, καὶ ἀφοῦ διήνυσε τὰ προκαταρκτικὰ μαθήματα ἐν τῇ πατρίδι, μετέβη ἔτι νεώτατος εἰς Ἰταλίαν τῷ 1852, καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Πίσης, ἐπιδοθεὶς μετὰ ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς, ἀπέκτησε τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα ἰατροχειρουργοῦ τῇ 12/30 Ἰουνίου 1857.

Μετὰ τὰς πανεπιστημιακὰς σπουδὰς ἔμενεν εἰσέτι ἐν Τοσκάνῃ, ἀσχο-

[1] Τὸ βαπτιστικὸν ὑπὸ χρονολογίαν 30 Ἀπριλίου φέρει ὅτι ἦτο τὸ βρέφος ἡμερῶν 69.

λούμενος ἐπὶ διετίαν εἰς τὴν κλινικήν, ὅπως λάβῃ τὸ δικαίωμα τοῦ μετέρχεσθαι τὴν εὐεργετικήν του ἐπιστήμην ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐν τούτοις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους 1859, τὴν Τοσκάνην καὶ τὰς ἄλλας ἰταλικὰς χώρας σφοδρότερον συνεκίνει καὶ συνετάραττεν ἡ προσδοκία τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, πρὸς ὃν δεξιῶς καὶ θαρραλέως ἐξωπλίζετο ἡ Σαρδικὴ Βασιλεία, ἰσχυρὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας σύμμαχον ἔχουσα τὸν Γάλλον Αὐτοκράτορα. Διηγέρθη τότε καὶ εἰς τὸν νεαρὸν Ἕλληνα Ἀσκληπιάδην ὁ γενναῖος πόθος τοῦ ν' ἀποδώσῃ ἐμπράκτως εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα συνδρομὴν τῶν τέκνων αὐτῆς. Διὸ μεταβὰς εἰς Ταυρῖνον κατετάσσετο εἰς τὸν Σαρδικὸν στρατὸν τὸν μετὰ τοῦ Γαλλικοῦ ἐλαύνοντα εἰς Λομβαρδίαν, διορισθεὶς ἀκόλουθος ἰατρὸς τῇ 20 Ἰουνίου/2 Ἰουλίου 1859. Ταχέως δὲ ἡττηθέντων τῶν Αὐστριακῶν ἐν Μαγέντῃ καὶ Σολφερίνῳ, ἐλευθερωθείσης τῆς Λομβαρδίας, συνωμολογήθη ἡ ἐν Βιλλαφράγκᾳ ἀνακωχὴ (τῇ 29 Ἰουνίου/11 Ἰουλίου) προοιμιάζουσα τῆς ἐν Ζυρίχῃ εἰρήνης (τῇ 29 Ὀκτωβρίου/10 Νοεμβρίου 1859), δι' ἧς ὁ Ναπολέων Γ' ἀφίστατο τοῦ πολέμου, ἀφίνων ἀσυμπλήρωτον τὸ ἀρχικόν του πρόγραμμα περὶ ἐλευθερώσεως τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ. Ἐξηκολούθησαν δὲ μόνοι τὸν ἀγῶνά των οἱ Ἰταλοί, διὰ τῆς πανδήμου ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἑνώσεως ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ τῆς μέσης καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπεμβάσεως τοῦ Σαρδικοῦ στρατοῦ.

Καὶ εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον τοῦ πολέμου εἰσῆλθεν ὁ Παλατιανὸς ἀπὸ τῆς 12/24 Μαΐου 1860, προβιβασθεὶς εἰς ἰατρὸν τάγματος, καὶ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κιαλδίνην παρίστατο τῇ 6/18 Σεπτεμβρίου εἰς τὴν ἐν Καστελφιδάρδῳ θραῦσιν τοῦ Παπικοῦ ἀρχιστρατήγου Λαμορισιέρ, ἐν τῷ παρακειμένῳ Ἀγκῶνι, μετὰ δεκαήμερον κανονοβολισμὸν παραδιδομένου. Ἀφοῦ οὕτως ἠλευθερώθησαν αἱ ἐπανεστατημέναι Παπικαὶ χῶραι, ὁ πόλεμος ἐξηπλώθη εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Γαέτας, τῇ 1/13 Φεβρουαρίου 1861, ἐσήμανον τὸ τέλος τῆς ἐν Νεαπόλει Βουρβωνικῆς βασιλείας. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ἡμέτερος Παλατιανὸς ἐβραβεύθη διὰ τοῦ μεταλλίου τῆς Στρατιωτικῆς ἀνδρείας, διότι διεκρίθη κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἐγκαρτερήσας ὑπὲρ τὰς εἴκοσιν ἡμέρας ἐν ταῖς πρώταις παραλλήλοις ἐκτεθειμένος εἰς τὸ ἐχθρικὸν πῦρ.

Οὕτως ἐντίμως διατρέξας ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερώσεως Ἰταλικοῦ πολέμου, ἦτο ὑπὸ τὰς σημαίας ὅτε ἱδρύθη τὸ Ἰταλικὸν Βασίλειον, ἀναγορευθέντος Βασιλέως τῆς Ἰταλίας τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, τῇ 14/26 Φεβρουαρίου 1861, ὑπὸ τῆς ἐν Ταυρίνῳ συνελθούσης

πρώτης τῷ ὄντι Ἰταλικῆς Βουλῆς. Ἠκολούθησε δὲ καὶ μετὰ ταῦτα τὸν Ἰταλικὸν στρατὸν εἰς Σικελίαν, ὅπου πολλοὺς κόπους καὶ κακουχίας ὑπέφερεν.

Εἶχεν ἐν τούτοις σημάνει καὶ διὰ τὴν Ἑπτάνησον ἡ ὥρα τῆς διὰ τοσούτων μακροχρονίων καὶ καρτερικῶν πολιτικῶν ἀγώνων παρουσιασθείσης ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ὅτε ὁ Ἀντώνιος Παλατιανὸς ἐπανήρχετο εἰς τὴν πατρίδα πλήρης ἐλπίδων εἰς τὰς νέας αὐτῆς τύχας ὡς καὶ εἰς τὸ λαμπρὸν μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' ἅμα ἐπάτησε τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, κεντώμενος ὑπὸ τοῦ φιλοτίμου πόθου νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ἔθνους του, καὶ ἀφικνεῖτο εἰς τὰς κλεινὰς Ἀθήνας, ὀδυνηρὸν παρουσιάζετο ἐνώπιόν του θέαμα, ἡ ἐμφύλιος στάσις τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουνίου 1863. Βαθέως ἐλυπήθη ἡ φιλογενής του καρδία, ζῶσαν ὅμως καὶ ἀκράδαντον ἔσωζε τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰ κακὰ θὰ παρέλθωσι καὶ τὰ ἐθνικὰ πράγματα θὰ διορθωθῶσι, καὶ δὲν ἐγκατέλειψε τὴν ἰδέαν νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ ἔθνος του στρατιωτικῶς. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ τύχῃ τοῦ σκοπουμένου· διότι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, οὐδόλως λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς παραγομένας ἐξαιρετικὰς περιστάσεις ἐκ τοῦ μεγάλου γεγονότος τῆς Ἑνώσεως, δὲν ἠξίωσε νὰ δεχθῇ ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Ἑλλάδος Ἕλληνας ἐξ Ἑπτανήσου τηροῦντας τὸν αὐτὸν βαθμόν, ὃν ἔφερον εἰς τοὺς ξένους στρατοὺς ἔνθα ἦσαν βαθμολογημένοι πρὸ τῆς Ἑνώσεως. Καίτοι ὅμως τοιουτοτρόπως ἐκλείοντο εἰς αὐτὸν αἱ τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὁ Παλατιανός, ἀφοῦ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς του περιελαμβάνετο ἤδη ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, δὲν ἔκρινε πλέον δι' αὐτὸν ἀξιοπρεπὲς νὰ ὑπηρετῇ εἰς ξένον στρατόν, καὶ διὰ τοῦτο, ἀφοῦ ἤδη ἀπὸ τῆς 29 Ἰουλίου/10 Αὐγούστου 1863 ἐπετύγχανε παρὰ τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως νὰ τεθῇ εἰς διαθεσιμότητα δι' οἰκογενειακοὺς λόγους, τῇ 9/21 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους παρῃτεῖτο τῆς ἐν τῷ Ἰταλικῷ στρατῷ ὑπηρεσίας.

Ὁ Παλατιανὸς καὶ ἰδιωτεύων ἐν τῇ πατρίδι, ἔδειξε πάραυτα τὴν ἱκανότητα καὶ ἀρετήν του ἐν τῇ πράξει τοῦ βίου, ὡς πολίτης καὶ ὡς ἰατρὸς ἐφελκύων τὴν γενικὴν ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην. Ἐν τούτοις δὲ εἰς τὸ ἐν Γαέτᾳ ἀπονεμηθὲν εἰς αὐτὸν μετάλλιον τῆς Στρατιωτικῆς ἀνδρείας ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις διὰ θεσπίσματος ἀπὸ 24 Ἰουνίου/6 Ἰουλίου 1865, προσέθετε τὰ μετάλλια τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς Ἑνότητος τῆς Ἰταλίας διὰ τὰς ἐκστρατείας τῶν ἐτῶν 1860 καὶ 1861. Δὲν ἐβράδυνε δὲ ὁ Παλατιανός, ἂν καὶ ἰδιωτεύων ἐν τοῖς κόλποις τῆς οἰκογενείας του, νὰ δείξῃ φιλοτίμως τὴν πίστιν του εἰς τὸν Ἰταλικὸν ἀγῶνα, ὅτε ἐν ἔτει 1866 ἡ Ἰταλία συνταχθεῖσα μὲ ὠφέλιμον σύμμα-

χον τὴν Πρωσσίαν, ἔδραττε τὰ ὅπλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Βενετικοῦ. Κηρυχθέντος τοῦ κατὰ τῆς Αὐστρίας πολέμου, ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκόν του ὡς ἐν ἀφέσει ἀξιωματικὸς τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ, σπεύσας νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του καὶ νὰ δράμῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ μόλις ἀρξάμενος ὁ πόλεμος, ἐτελείωσε διὰ τῆς ἐν Σαδόβᾳ καταπληκτικῆς νίκης τῶν Πρώσσων, δι' ἧς ἡ Ἰταλία προσέλαβε καὶ τὸ Βενετικόν. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Παλατιανοῦ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην τοῦ ἔτους 1866 ἐβεβαιώθη διὰ θεσπίσματος ἀπὸ 2/12 Ἀπριλίου 1867, μεθ' ὃ ἀνεδείχθη καὶ ἱππότης τοῦ Τάγματος τοῦ Στέμματος τῆς Ἰταλίας τῇ 24 Μαΐου/5 Ἰουνίου 1868.

Ὁ Παλατιανὸς μείνας ὀλίγιστον μόνον καιρὸν ἐν Ἰταλίᾳ,ἐπανῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου κατὰ τὰ ἔτη 1867 καὶ 1868 ἔλαβε δραστήριον μέρος εἰς τὰς τότε πατριωτικὰς ἐνεργείας διὰ τὴν διοργάνωσιν τῆς Κερκυραϊκῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ ἰδίως εἰς τὸν λόχον τῶν πυροβολητῶν τὸν καταρτισθέντα ὑπὸ τοῦ πρώτου Δημάρχου Κερκυραίων Νικολάου Μάνεση καὶ ὑπὸ τοῦ τότε ἐν τῇ φρουρᾷ Κερκύρας ἀξίου λοχαγοῦ τοῦ Βασιλικοῦ Πυροβολικοῦ μακαρίτου Μιλτιάδου Λεβίδη. Ἀλλὰ ἡ ἐθνοφυλακή, ὡς πανταχοῦ ἀπεδείχθη, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε θεσμὸς διαρκὴς ἐν τῇ νέᾳ διοργανώσει τῶν στρατῶν· ὥστε ταχέως διελύθη.

Ἐνδιαφερόντως ἐμελέτησε καὶ τὸ τότε ἐν Κερκύρᾳ ἐπασχολοῦν τὰ πνεύματα ἀγροτικὸν ζήτημα, περὶ οὗ ἐξέδωκε καί τινα διατριβὴν ὑπαγορευομένην ὑπὸ συνδιαλλακτικῶν καὶ μετριοπαθῶν προθέσεων καὶ ἐκφράζουσαν ἰδέας φιλελευθέρους. Ἐν τούτοις ἐκαλεῖτο πρὸς στιγμὴν καὶ εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, διοριζόμενος διευθυντὴς τοῦ Σωφρονιστηρίου Κερκύρας τῇ 25 Ἰουνίου 1868. Πλὴν ταχέως παρῃτεῖτο τῆς θέσεως, δώσας καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς του ὡς δημοσίου ὑπαλλήλου ἄριστα δείγματα τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Ἀπολαύων ἤδη τῆς ὑπολήψεως καὶ τῆς ἀγάπης τῶν συμπολιτῶν του, ἐξελέγετο τέλος ἀντιπρόσωπος Κερκύρας εἰς τὴν ἐν ἔτει 1879 συνελθοῦσαν Ἑλληνικὴν Βουλήν, καὶ ἐν ταύτῃ εὐθὺς διέπρεπεν, ἐμβριθῶς συζητήσας καὶ ἀγορεύσας ἰδίως ἐπὶ οἰκονομικῶν ζητημάτων. Ὥστε ἤλπισεν ἡ πατρὶς ὅτι ἀπέκτησεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ σὺν τῷ ἐπιστήμονι καὶ πρακτικῷ ἰατρῷ καὶ ἄριστον πολιτευτήν, ὅτε φεῦ! ἀπροσδοκήτως προσέβαλεν αὐτὸν νόσος τῶν ὀφθαλμῶν ἐπίφοβος, δεινοῦσα ἔτι μᾶλλον τὴν ἐκ γενετῆς πάσχουσαν ὑγείαν του, κλονισθεῖσαν ἤδη ἐκ τῶν κακοπαθειῶν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ στρατείας. Ἐπομένως ἀπετρέπετο τοῦ πολιτικοῦ σταδίου, ἀναγκαζόμενος νὰ φροντίζῃ καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐπειγούσης θεραπείας πρὸς διάσωσιν τῆς ὁράσεως. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ κατὰ Νοέμβριον

1880 ἀπεδήμει καὶ αὖθις ἐπὶ ἑξαμηνίαν ὅπως συμβουλευθῇ φίλον ἰατρὸν ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων ὀφθαλμολόγων τῆς Ἰταλίας, ὅπου καὶ εἰς ἐγχείρησιν ὑπεβάλλετο, μεθ' ὃ καὶ ἄλλας ἐγχειρήσεις ὑφίστατο ἐν Παρισίοις, προστρέξας καὶ εἰς τοὺς ἐκεῖσε διαπρέποντας εἰδικοὺς νοσολόγους.

Ἀνεκόπτετο οὕτω καὶ τὸ φιλάνθρωπον ἔργον τοῦ πρακτικοῦ καὶ ἐπιστήμονος ἰατροῦ, εἰς ὃ ὁ Παλατιανὸς καλῶς εἶχε προχωρήσῃ, δυσκόλους θεραπείας ἐπιτυχών, ὡς προσφάτως μάλιστα σώσας ἐκ δεινοτάτης προσβολῆς περιπλόκου τυφοειδοῦς πυρετοῦ νέον αὐτοῦ συγγενῆ.

Περὶ τῆς δυσχερεστάτης ταύτης θεραπείας συνέγραψεν ἐπιστημονικὴν διατριβήν, ἐκδοθεῖσαν τότε ἐν Κερκύρᾳ ἰταλιστί, ἔπειτα δὲ ἑλληνιστὶ ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ Ἰατρικῷ περιοδικῷ «ὁ Γαληνός» καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν:

«Ἱστορικαὶ παρατηρήσεις καὶ σκέψεις τινὲς ἐπὶ περιπτώσεως ἀτακτικοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, ὃν παρηκολούθησε κακοήθης ἑλειογενὴς πυρετὸς μορφῆς παγετώδους, ὑπὸ Α. Παλατιανοῦ, ἰατροῦ, Βουλευτοῦ Κερκύρας. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ν. Γ. Πάσσαρη, 1880[1].

Ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθήματος τῆς ὁράσεως ὁ Ἀντώνιος Παλατιανὸς ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ὅπερ ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ κυριώτερος φιλανθρωπικός του σκοπός. Ἐπεδόθη εἰς τὴν βαθεῖαν μελέτην τῶν διαφόρων συστημάτων, ὅσα ἐφευρέθησαν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τυφλῶν καὶ καρπὸς τῆς μελέτης ταύτης ὑπῆρξαν τὰ ἐν ἔτει 1882 ἐκτυπωθέντα δύο πονημάτια, τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον «Τυφλοὶ καὶ κωφάλαλοι ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ Α. Παλατιανοῦ, πρώην Βουλευτοῦ. ἐν Κερκύρᾳ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ὁ Κοραῆς» Ι. Νακαμούλη, 1882»· τὸ δὲ «Δοκίμιον περὶ ἐφαρμογῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῆς ἀναγλυπτογραφίας Βράιλ πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τυφλῶν ὑπὸ Α. Παλατιανοῦ. Ἐν Κέρκυρᾳ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ὁ Κοραῆς» Ι. Νακαμούλη, 1882».

Μετὰ τὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ πραγματείᾳ συντόμως ῥηθέντα περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως τῶν τυφλῶν καὶ τῶν κωφαλάλων καὶ ἐν γένει περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν, τὸ δεύτερον τοῦτο πονημάτιον δεικνύει πληρέστατα τὸ σύστημα καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπὸ τῶν τυφλῶν διὰ τῆς ἀφῆς τῶν δακτύλων ἀναγνώσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ περιδόξου Γάλλου Βράιλ (Braille) ἐπινοηθέντος ἀναγλύφου ἀλφαβήτου, ὅπερ ὁ ἡμέτερος Παλατιανός, μετὰ τὰς πρακτικάς του μελέτας, κατώρθωσε

[1] Cenni storici e brevi considerazioni intorno un caso di febbre tifoidea a forma atassica susseguita da febbre miasmatica con caratteri perniciosi a forma algida. Corfù Tipi di G. Nacamuli. Editore, 1879.

νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπιτυχέστατα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν διδασκαλίαν αὐτοπροσώπως ἐπιχειρῶν.

Διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, μετὰ τὰ ῥηθέντα δύο πονημάτια ἐξέδωκεν ἐν Κερκύρᾳ διὰ τῶν εἰδικῶν ἀναγλύφων χαρακτήρων τοῦ ἀλφαβήτου Βράιλ βιβλία πρὸς ἀνάγνωσιν διὰ τοὺς τυφλούς, δηλαδὴ γραμματικήν, ἀριθμητικὴν καὶ ἄλλα σχολιακὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ βιβλία, ἐν οἷς καὶ κείμενά τινα συγγραφέων, τὰ πάντα ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ὁ Κοραῆς». Ἐτελειοποίησε δὲ τὸ Ἀλφάβητον τοῦ Βράιλ, ἐπιπροσθέσας εἰς τὰ σημεῖα τῶν γραμμάτων, τὰ σημεῖα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων.

Τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ Παλατιανοῦ, μεθ' ὧν συνεδέετο καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διδασκαλία ἀομμάτου παιδός, τακτικῶς ἐπὶ ἔτη γενομένη, ἐγνώσθησαν καὶ ἐπῃνέθησαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἂν καὶ ἐν Ἑλλάδι ἔμειναν σχεδὸν ἀπαρατήρητα.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1883 ὁ Παλατιανὸς ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ προσκληθῇ, ἂν καὶ ξένος—καὶ ἦτο ὁ μόνος τοιοῦτος— εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Ἐθνικὴν Σύνοδον τὴν ἀποτελουμένην ἐξ ἐπιστημόνων ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν τυφλῶν. Μετὰ ταῦτα δὲ προσεκλήθη εἰς ἄλλην περὶ τῶν τυφλῶν σύνοδον ἐν Ἀμστελοδάμῳ τῆς Ὀλλανδίας. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ κ. Φόρστερ, διευθυντὴς τοῦ ἐν Οὐορκεστρίᾳ (Worcester) περιωνύμου ἐκπαιδευτηρίου τῶν τυφλῶν, ὅστις ἦλθεν εἰς συχνὴν μετὰ τοῦ Παλατιανοῦ ἀλληλογραφίαν, παρεδέχθη εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῶν διὰ τοὺς τυφλοὺς ἑλληνικῶν βιβλίων τὴν ὑπὸ τούτου γενομένην τοῦ ἀλφαβήτου τελειοποίησιν.

Ἐπειράθη πρὸς τούτοις ὁ Παλατιανὸς δι' ὁριστικωτέρου βήματος τὴν ἐν Ἑλλάδι ἵδρυσιν Σχολείου τῶν τυφλῶν [1].

Εἶχε περὶ τοὺς τότε χρόνους ἀνασυστηθῇ ἐν Κερκύρᾳ ὑπὸ τὴν διηνεκῆ ἐπίτιμον προεδρείαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας ἡ Φιλελεήμων Ἑταιρία «ὁ Ἅγιος Σπυρίδων» πρὸς περίθαλψιν τῶν πτωχῶν καὶ στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τῶν ἀπόρων παίδων. Ἐν ἔτει 1884 ὁ Ἀντώνιος Παλατιανός, ἐκλεχθεὶς τακτικὸς ἀντιπρόεδρος τῆς κοινωφελοῦς ταύτης ἑταιρίας, ἣν διὰ τῆς ἀρίστης αὐτοῦ διευθύνσεως καὶ διαχειρίσεως κατέστησεν αὐτοσυντήρητον, ἀπέβλεψεν ἔτι μᾶλλον εἰς τὸν ἀνέκαθεν τελικὸν σκοπόν του, τὴν ἵδρυσιν σχολῆς τῶν τυφλῶν. Ἀμέσως λοιπὸν παρὰ τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων ἐπεχείρησεν αὐτοπροσώπως τὴν διδασκαλίαν τοῦ μνησθέντος ἀομμάτου παιδός. Τὸν παῖδα δὲ τοῦτον

[1] Βιογραφικαὶ νύξεις περὶ Ἀντωνίου Παλατιανοῦ. Περιοδικὸν Foscolo, ἀριθ. 27—34. Δεκ./5 Ἰανουαρίου, 1888. Ἐν Κερκύρᾳ.— Ἐφημερὶς «Φωνή», ἀριθ. 1203. 30 Ἰουνίου, 1888.

περὶ τὰ τέσσαρα ἔτη τοσοῦτον τελεσφόρως ἐδίδαξε τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν γραφήν, τὴν ἀριθμητικὴν καὶ ἄλλα στοιχειώδη μαθήματα, ὥστε μὴ ὑπάρχοντος πλέον τρόπου νὰ τύχῃ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐν Κερκύρᾳ, διὰ τῶν ἐπιμόνων προσπαθειῶν του κατώρθωσε νὰ σταλῇ εἰς δόκιμον τῶν τυφλῶν ἐκπαιδευτήριον ἐν Νεαπόλει (1886) ὡς ὑπότροφος τοῦ Πετριδείου Κληροδοτήματος, πολὺ εἰς τοῦτο συντελέσαντος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας Εὐσταθίου. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν, ἐν ᾧ ὁ εὐφυὴς παῖς, περὶ τετραετίαν ἐν Νεαπόλει μαθητεύων, προέκοπτεν εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς τέχνας, ὥστε ἠλπίζετο ὅτι ἐπιστρέφων εἰς τὴν πατρίδα τελειοδίδακτος μετ' ὀλίγα ἔτη, ἤθελε χρησιμεύσει ὡς παράδειγμα μαρτυροῦν ποίαν ἤθελε παράσχει ὠφέλειαν ἡ σύστασις τακτικοῦ καὶ πλήρους σχολείου τῶν τυφλῶν ἐν Ἑλλάδι, αἰφνιδίως ὁ θάνατος ἀπέσβεσε τὰς καλὰς προσδοκίας τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ φιλοστόργως μεριμνήσαντος καὶ κοπιάσαντος Παλατιανοῦ.

Ἐν τούτοις καίπερ τὰ μέγιστα λυπηθεὶς διὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ νέου μαθητοῦ [1], καίπερ τὴν ὑγείαν πάσχων, καὶ μάλιστα περὶ τῆς ἰδίας ὁράσεως ταραττόμενος, ἀνεδέχθη ἄλλην ὑπὲρ τῆς Κερκυραϊκῆς κοινωνίας ἐθνικὴν ἐνέργειαν.

Ἐν κρισίμοις περιστάσεσι τοῦ ἐν Κερκύρᾳ Ἀρσακείου Παρθεναγωγείου, ἕνεκα διενέξεως πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν Διεύθυνσιν παραιτηθείσης τῆς ἐνταῦθα ἐπιτροπῆς, διωρίσθη νέα (1884), μέλος δὲ ταύτης δραστήριον ὁ Παλατιανὸς μετ' ὀλίγα ἔτη ἐξελέχθη καὶ Πρόεδρος (1888). Περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τούτου ἱδρύματος, οὗ τινος ἡ ἐν Κερκύρᾳ ὕπαρξις οὐχὶ μόνον συντείνει τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἑλληνοπρεπῆ μόρφωσιν τοῦ ἐν τῷ τόπῳ γυναικείου φύλου, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἔχει σημασίαν διὰ τὴν ἀπέναντι Ἤπειρον, πρόχειρον καὶ εἰς ταύτην προσφέρουσα τὴν ἁρμόζουσαν ἐθνικὴν ἀγωγήν, εἰργάσθη ὁ Παλατιανὸς μὲ μὲ τὸν συνήθη ζῆλόν του καὶ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν νοημοσύνην, συναντήσας ἐν αὐτῷ συμπράκτορα ὡς καθηγητὴν τὸν ἐκ νεότητος φίλον του Ἰωάννην Ρωμανόν, οὗτινος ὀλίγον ἔμελλε νὰ ἐπιζήσῃ, καὶ νέαν λύπην ἐπὶ τούτοις νὰ ὑποστῇ διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς ἐν Ἀθήναις Διευθύνσεως ἀμετατρέπως ἀποφασισθεῖσαν κατάργησιν τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ ἐν Κερκύρᾳ Παρθεναγωγείου. Μὴ δυνάμενος ὅμως ν' ἀνθέξῃ ὡς πρότερον εἰς τοὺς κόπους, ἀφοῦ κατώρθωσε διὰ σταθερᾶς βουλήσεως νὰ στερεώσῃ τὴν ἔναρξιν τῆς Φιλελεήμονος Ἑταιρίας διὰ τῆς συστάσεως καὶ ἀθίκτου τηρήσεως ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου, συνεχῶς αὐξανομένου, συμποσωθέντος ἐντὸς πενταετίας (1884—1889) σχεδὸν

[1] Οὗτος ἦτο ὁ Νικόλαος Δουκάκης ἐκ κώμης Σιναραδῶν.

εἰς τεσσαράκοντα χιλιάδας δραχμῶν (39,149), παρῃτήθη τῆς διευθύνσεως ἐκείνης. Ἔμεινε δὲ μόνον ἀκατάβλητος μέχρι τέλους εἰς τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρσακείου, φροντίζων καὶ ἐνεργῶν περὶ αὐτοῦ καὶ σχεδὸν καθ' ἡμέραν ἐπισκεπτόμενος τὸ κατάστημα καὶ παλαίων κατὰ τῆς ἐλεεινῆς κολοβώσεως τῶν σχολιακῶν τάξεων μέχρι τῶν τελευταίων του ἡμερῶν, καθ' ἃς παροξυνθείσης τῆς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας κατατρυχούσης αὐτὸν ὀργανικῆς νόσου, μετέστη χριστιανικῶς εἰς βελτίονα ζωὴν μεταξὺ ὥρας πέμπτης καὶ ἕκτης μ. μ. τῇ 13 Φεβρουαρίου 1893.

Εἰς τὸν νεκρόν του κηδευθέντα τὴν ἐπιοῦσαν, ἀπεδόθησαν στρατιωτικαὶ τιμαί, διὰ τὸν ἀργυροῦν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος, ἀπονεμηθέντα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῇ α' Δεκεμβρίου 1886, διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ παρὰ τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ὡς εἴπομεν καὶ προηγουμένως ἐβράβευσεν αὐτόν, εἶχε προβιβασθῇ τῇ 4/16 Δεκεμβρίου 1891 εἰς ἀξιωματικὸν τοῦ Στέμματος τῆς Ἰταλίας.

Ἡ ἐν βαθυτάτῃ θλίψει γενομένη κηδεία του, ἀκολουθοῦντος πλήθους πολιτῶν πάσης τάξεως μετὰ τῶν ἐγχωρίων καὶ τῶν δημοσίων ἀρχῶν, ἐμαρτύρησε τὴν κοινὴν πρὸς τὸν ἄριστον ἄνδρα ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν, μεθ' ἧς συνεφώνουν καὶ οἱ προσφερθέντες στέφανοι, ἐν οἷς ὁ τοῦ Συλλόγου τῶν ἰατρῶν, ὁ τῆς Φιλελεήμονος Ἑταιρίας, ὁ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ Ἀρσακείου Παρθεναγωγείου καὶ ὁ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς του

Ἐν δὲ τῷ σεπτῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, τὰς πραγματικὰς ἀρετὰς τοῦ μεταστάντος ἐν τῇ ἁπλῇ ἀληθείᾳ εἰκόνισαν δι' εὐφραδῶν λόγων ὁ διακεκριμένος δικηγόρος κ. Φ. Ἀλβάνας, καὶ ὁ λόγιος καθηγητὴς τοῦ Ἀρσακείου κ. Π. Α. Οἰκονόμος, κατ' ἐντολὴν τοῦ Παρθεναγωγείου.

Ὁ νεκρὸς κατετίθετο εἰς τὸν ἐν τῷ Δημοτικῷ κοιμητηρίῳ οἰκογενειακὸν τάφον, περιπαθῶς θρηνούμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων.

Οὕτως ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ἡμῶν προσωπικότης χρησιμοτάτη ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διότι συνηρμολόγει ἐν αὐτῇ, ὡς διὰ τῶν ἔργων ἀπέδειξε, πρὸς τὰ προτερήματα τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας, θέλησιν δραστήριον καὶ σταθεράν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας λαμπρῶς ἐπεσφράγιζε τὰς πράξεις τοῦ εὐεργετικοῦ βίου τοῦ Ἀντωνίου Παλατιανοῦ ἡ δημοσιευομένη ἰδιόγραφος διαθήκη του. Δι' αὐτῆς συνέστησε κληροδότημα ὑπὲρ ἐκείνων περὶ τῶν ὁποίων ζῶν τοσοῦτον ἐκήδετο, διαθέσας τοὺς τόκους τεσσαράκοντα μετοχῶν τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης πρὸς ἐκπαίδευσιν τυφλῶν παίδων ἔν τινι Εὐρωπαϊκῷ καταστήματι, μέχρις οὗ τοιαῦτα τῶν ἀομμάτων ἐκ-

παιδευτήρια ἱδρυθῶσιν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ, ὅτε ταῦτα θὰ προετιμῶντο.

Ἐνῷ τὰ ἔργα λαλοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν, περαίνομεν ἐπαναλαμβάνοντες καὶ ἡμεῖς τὸ προσφυῶς ρηθὲν ἐπὶ τοῦ λογίου τοῦ θεανθρώπου: «Ἄφετε τὰ παιδία ἐλθεῖν πρός με». Τὰ μικρὰ παιδία προσῆλθον εἰς τὸν Παλατιανὸν ζῶντα καὶ ἀνέβλεψαν ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ· ἡ δὲ φιλανθρωπία του δὲν εὗρεν ὅριον τὸν τάφον του, ἀλλ' ὑπερπηδήσασα αὐτόν, ἐξετάθη εἰς τὴν αἰωνιότητα[1].

Τοιοῦτος ὁ βίος καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀντωνίου Παλατιανοῦ.

Ν. Τ. Βούλγαρις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΙΝ[2]

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ὁ Ρουβινστάιν ὡς ἄνθρωπος.

«Εὐχερὴς εἶνε ἡ περιγραφή μου», εἶπέ ποτε ὁ Ρουβινστάιν, «εἶμαι ἁπλῶς πολλαὶ τρίχες καὶ ὀλίγη ρίς,»—ἡ δὲ περιγραφὴ αὕτη, καίπερ τραχεῖά πως, εἶνε ἀληθής.

Ὡς ὄψις, συμπεριφορὰ καὶ θάρρος ὁ Ρουβινστάιν δύναται νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν ὀλίγων, κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, «διακεκριμένων» διότι καὶ ἐκ τῶν καλλιτεχνῶν τῶν παρουσιασθέντων ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς σκηνῆς οὐχὶ πολλοὶ εἶχον παράστημα ἀξιοπρεπέστερον αὐτοῦ. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἄριστα δύναται νὰ παραβληθῇ (τετριμμένη ἡ σύγκρισις) πρὸς κεφαλὴν λέοντος στηριζομένην ἐπὶ ἀνεπτυγμένων καὶ στερεῶν ὤμων. Περὶ τοῦ ὅλου προσώπου εἶνε δυσχερὲς νὰ δώσῃ τις ὁρισμὸν συμφωνοῦντα πρὸς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν, διότι τὸ ἥμισυ τῶν γνωρίμων ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὡραῖον, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ δυσειδῆ. Βεβαίως διὰ τοὺς ἀπαιτοῦντας χαρακτηριστικὰ κανονικότητος ἑλληνικοῦ τύπου ἢ καλλονῆς Ἀπόλλωνος, ὁ Ρουβινστάιν εἶνε δύσμορφος, ἀλλὰ διὰ τοὺς προτιμῶντας ἀνδρικὸν παράστημα, στόμα καὶ πρόσωπον ἐκφραστικὸν μετὰ πώγωνος κανονικοῦ καὶ μετώπου εὐρέος, ἀναπεπταμένου, ἐμβριθοῦς καὶ ἐξόχου ἀτομικότητος, ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἀπαράμιλλος.

[1] Φωνή, ἀριθ. 1447—5 Μαρτίου 1893.
[2] Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε φυλλάδ. 11.

Πράγματι τὸ ὅλον παράστημα αὐτοῦ ἐκφράζει μεγαλοφυΐαν καὶ ἔκτακτον ἄνδρα, οὕτω δὲ ἡ δυσμορφία του, κατὰ τὴν ἔκφρασιν θιασώτιδος αὐτοῦ, εἶνε δυσμορφία ἔξοχος.

Ἰδιαίτερός τις τρόπος ἀποκλίσεως τῶν βλεφαρίδων αὐτοῦ ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἢ τ' ἀριστερὰ δίδει παράδοξόν τινα ἔκφρασιν εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του· ἡ γαλήνη τοῦ μετώπου του εἶνε ὅλως ἀντίθετος ταῖς πτυχαῖς πάθους καὶ ταῖς ὁρμαῖς ταῖς διαυλακούσαις τὰ περὶ τὸ στόμα μέρη τοῦ προσώπου. Χάρις ταῖς μακραῖς βλεφαρίσι δυσκόλως δύναταί τις νὰ νοήσῃ τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν· ἀλλ' ὅταν — καὶ τοῦτο σπανίως — ἀνυψοῖ τὰς βλεφαρίδας, βλέπει τις κυανοῦς ὀφθαλμοὺς ἐκτοξεύοντας ἀκτῖνας μεστὰς ἐκπλήξεως ἢ σαρκασμοῦ, διότι ἀξιοσημείωτον εἶνε ὅτι ὁ Ρουβινστάιν καθ' ὅσον κατέχεται ὑπὸ ὀλιγωτέρας ἐκπλήξεως ἢ σαρκαστικῆς διαθέσεως, τοσούτῳ μᾶλλον τηρεῖ κεκλεισμένα τὰ παράθυρα ταῦτα τῆς ψυχῆς, ὡς πάνυ ὀρθῶς ἀποκαλοῦνται οἱ ὀφθαλμοί.

Οὔτε μύστακα οὔτε γένειον φέρει, ἴσως δὲ τοῦτο ἐκ φιλαρεσκείας, διότι ἔχει τὸ στόμα καὶ τὰ μῆλα κανονικώτατα, διὰ τρόπου δὲ ἀναδεικνύοντος τὴν ἐκφραστικὴν καλλονὴν τοῦ μετώπου αὐτοῦ τινάσσει πρὸς τὰ ὄπισθεν τὴν μακρὰν κόμην αὐτοῦ. Ἐν τέλει εἶνε τοιοῦτος οἷος ἔδει νὰ εἶνε καὶ δι' ἑνὸς βλέμματος αἰσθάνεταί τις ὅτι ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἔξοχον ἀτομικότητα, θερμουργὸν καὶ ἰδιοφυῆ καλλιτέχνην, ῥεμβώδη καὶ ἐνθουσιώδη χαρακτῆρα. Μεγίστην ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὸν Βετῶβεν, καὶ ἐν λίαν ἐπιτυχεῖ ἐλαιογραφίᾳ. γεγραμμένῃ ἐν Βιέννῃ ὑπὸ τοῦ Ἀούγενερ, ὅτε εἰσέτι ὁ Ρουβινστάιν ἦτο νέος, θὰ ἐξελάμβανέ τις αὐτὸν ὡς τὸν μέγαν ἐκ Βόννης μουσικοδιδάσκαλον. Εἶνε μέτριος τὸ ἀνάστημα, καλῶς καὶ εἰς τὸ σύμμετρον περιγεγραμμένος· ἡ μόνη ἐν τῇ περιβολῇ ἰδιοτροπία αὐτοῦ εἶνέ τι ἀτημέλητον ἐν τῷ τρόπῳ τῆς περιθέσεως τοῦ λαιμοδέτου, τρόπῳ λίαν χαρακτηριστικῷ καὶ γνωστῷ.

Ὅταν εὑρίσκηται μεταξὺ φίλων ἢ παρέχῃ διακρινομένην ἐπὶ ἐγκαρδιότητι φιλοξενίαν, εἶνε ἀφελής, χαρίεις περιποιητικός, ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔχουσι σαιξπήρειόν τινα φιλοπαιγμοσύνην, ἣν καὶ μεταχειρίζεται ὡς προσωπίδα πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐτασtικῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς περιεργείας τῶν πολλῶν. Ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ὡς πάντων τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, εἶνε μεστὸς ἀντιθέσεων καὶ κρᾶμα μεγάλων παθῶν καὶ ἰσχυρᾶς θελήσεως.

Οὐδεὶς ἔχει καρδίαν τρυφερωτέραν αὐτοῦ καὶ ἐπιρρεπεστέραν εἰς γενναίας ὁρμάς, ἀλλ' ἐν τῷ δέοντι προβάλλει ἀκατάβλητον ἀντίστασιν εἰς αἰσθηματικὰς παραφοράς. Τοῦτο ἔχει κοινὸν πρὸς τὸν Γκαῖτε καὶ ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ πάππου αὐτοῦ Ρόμαν Ρουβινστάιν. Πλειστάκις

καὶ ἀφειδῶς προσήρχετο ἐν πάσῃ περιστάσει ἀρωγὸς εἰς ἐνδεεῖς μουσικοὺς καὶ παντοειδεῖς καλλιτέχνας, ἠγάπα δὲ νὰ πράττῃ τοῦτο ἐν κρυπτῷ καὶ μετὰ λεπτότητος καὶ τρόπου μὴ προσκρούοντος εἰς τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν. Ἐν τούτοις, ὅτε κατὰ τὸ 1887—88 ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὠδείου τῆς Πετρουπόλεως, ἀφωσιώθη εἰς τὸ ἔργον χωρίς, προκειμένου περὶ τοῦ προσωπικοῦ, νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν συναισθήματα. Ἐσπούδαζον τότε ἐν τῷ Ὠδείῳ ἐπέκεινα τῶν ὀκτακοσίων νέων, ἐγγραφέντες ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, εὐπαιδεύτου καὶ ἀγαπητοῦ μακαρίτου Καρόλου Δαβίδωφ· ἐκ τῶν ὀκτακοσίων ὅμως τούτων σπουδαστῶν μόλις τὰ δύο τρίτα εἶχον προσόντα ἐγγραφῆς, ὁ δὲ Ρουβινστάιν ἠναγκάσθη ν' ἀποκλείσῃ τῆς σχολῆς μέγα μέρος αὐτῶν ἐν γνώσει ὅτι οὕτω τοῖς ἀφῄρει τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, διότι σχεδὸν πάντες ἦσαν ἐνδεεῖς καὶ ἤλπιζον διὰ τῆς μουσικῆς νὰ πορισθῶσι τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Τινὲς τούτων μάλιστα εἶχον διανύσει καὶ ἔτη τινὰ σπουδῆς ἐν τῷ Ὠδείῳ. Οὐδὲν ἧττον ὁ Ρουβινστάιν εὗρεν αὐτοὺς κατωτέρους καὶ τοῦ μετρίου καὶ δὲν ἐνέδωκεν εἰς δεήσεις καὶ ἐκλιπαρήσεις διακοσίων νέων ἀποστερουμένων οὕτω τοῦ μόνου βιοποριστικοῦ μέσου ἐφ' οὗ ἐστήριζον ἐλπίδας.

Βεβαίως σκληροκάρδιός τις θὰ ἔπραττε τοῦτο καὶ οὔτε θὰ ἐσκέπτετο περὶ τῆς πράξεώς του. Εἷς Βίσμαρκ καὶ θὰ ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ πράξει—ἀσφαλὴς καὶ ἀμέριμνος ἐν εὐρεῖ τινι πύργῳ,—ἀλλὰ δι' ἄνθρωπον ἔχοντα τὴν συμπαθῆ καὶ γενναιόφρονα καρδίαν τοῦ Ρουβινστάιν τὸ τοιοῦτον ἦτο πρᾶξις ὀδυνηρὰ καὶ ἀποτέλεσμα σιδηρᾶς θελήσεως καὶ ἀκάμπτου συναισθήματος καθήκοντος.

Ὁ Ρουβινστάιν κέκτηται πάντα ταῦτα, ἀλλὰ ταὐτοχρόνως ἔχει καὶ ἰδιοτροπίας ὅσας καὶ γυνή. Δὲν εἶνε ὡς ὁ Λὶστ κρᾶμα ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἰδιοτροπίας, φαντασία, ὡς ἐρρήθη, τῶν θεῶν, ἀποσταλεῖσα εἰς τὸν κόσμον ὅπως γοητεύῃ καὶ ἐπιπλήττῃ τοὺς θνητούς· ἀλλ' ἐνίοτε ὑπερακοντίζει καὶ τὸν Λίστ. Ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ὁ Ρουβινστάιν ὁρμητικώτερον παρεσύρετο ὑπὸ τοιούτου ἰδιοτρόπου ἤθους, χωρὶς ὅμως καὶ ὁλοσχερῶς νὰ ὑποδουλῶται. Ἐξέθηκεν αὐτὸν εἰς πάντα ἄνεμον, ἔκαμψε καὶ ἐβασάνισεν ἀλλὰ δὲν ἀπετύφλωσε, δὲν ἔθραυσεν αὐτόν. Ἄνευ ἰδιοτροπιῶν δὲν θὰ ἦτο Ρουβινστάιν, δὲν θὰ ἦτο ἡ καλλιτεχνικὴ δύναμις ἡ διὰ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὁρμῆς τῆς μεγαλοφυΐας ἐνθουσιάσασα καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην μυριάδας ἀκροατῶν, καὶ εἰς μυριάδας καρδιῶν ἀφυπνίσασα αἰσθήματα ἐκστάσεως καὶ θάμβους.

Ὁ θερμουργὸς νοῦς, λέγει ὁ Βοῦρκε, συνοδεύεται κατ' ἀνάγκην ὑπὸ σφοδρῶν παθῶν, ὡς τὸ ἰσχυρὸν πῦρ ὑπὸ θέρμης· ἀλλ' ὁ Ρουβινστάιν κατώρθου νὰ συγκρατῇ τὰς ἑαυτοῦ ὁρμὰς καὶ πράττων τοῦτο συνεκρά-

τει καὶ τὰς τῶν ἄλλων. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐὰν ἐπέδρα ἐπ' ἄλλων, οὐδέποτε ἔπραττε τοῦτο πρὸς ἴδιον ὄφελος· τοὐναντίον ὁπουδήποτε ἠδύνατο καὶ δικαίως νὰ πράξῃ τοῦτο, ὡς π. χ. ὑπὲρ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τῶν συνθεμάτων καὶ τῶν μελοδραμάτων αὐτοῦ αἴσθημά τι ὑπερηφανείας τὸν παρώρμα εἰς ἀντίθετον ὁδόν. Τοῦτο εἶνε καὶ τὸ ἀδύνατον μέρος ἐν τῷ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἐξαιρέτως ἰσχυρῷ χαρακτῆρι αὐτοῦ, καὶ εἶνε πράγματι ἀδυναμία. Ὁ πεινῶν καὶ πεινῶν μόνον καὶ μόνον διότι θ' ἀναγκασθῇ νὰ ζητήσῃ ἢ νὰ λάβῃ ὅ,τι προθύμως θὰ τῷ προσέφερον, εἶνε βεβαίως ὑπερήφανος ἄνθρωπος καὶ δύναται νὰ εἴπῃ μετὰ τοῦ Πατριάρχου: οὐδὲν ἐκ τῶν σῶν λήψομαι, ἵνα μὴ εἴπῃς, ἐποίησα τὸν Ἀβραὰμ πλούσιον! Καὶ ὅμως τοῦτο εἶνε ἀδυναμία χαρακτῆρος. Οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο διὰ ν' ἀλληλοβοηθῶνται καὶ στηρίζωνται οἱ μὲν ἐπὶ τῶν δέ· ὁ δὲ θέλων νὰ χρησιμεύῃ μόνον ὡς στήριγμα, χωρὶς νὰ στηριχθῇ που καὶ αὐτὸς ἔχει δόσιν ἰδιοτροπίας καὶ ὑπερηφανείας, ἥτις κατ' οὐσίαν εἶνε ἀδυναμία.

Ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Ρουβινστάιν, εὐαίσθητος καὶ νευρική, ὁτὲ μὲν ἀφαρπάζει αὐτὸν εἰς ὕψη ἐκστάσεως, ὁτὲ δὲ βυθίζει εἰς σκότη ἀπογνώσεως· τὸ δὲ τελευταῖον τοῦτο στοιχεῖον εἶνε καὶ τὸ ἐπικρατοῦν ἀπό τινος χρόνου καὶ προάγον αὐτὸν νὰ διαβεβαιοῖ τοὺς φίλους αὐτοῦ ὅτι εἶνε κυνικὸς ἢ ἀπαισιόδοξος. Κατ' οὐσίαν ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ εἶνε ὅλως ἀντίθετος· μάρτυς δὲ ἡ μουσικὴ καὶ ὁ ἠχηρὸς γέλως αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Σωπενάουερ λαλεῖ ἡμῖν μετὰ τοῦ τόνου τῆς πικρᾶς ἀγωνίας τῆς ἀπαισιοδοξίας, γινώσκομεν ὅτι ἐκφράζει ὅ,τι αἰσθάνεται· ὅτε ὁ Σουῖφτ μετὰ τῆς δηκτικῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ μὴ μειδιῶντος προσώπου αὐτοῦ παρίσταται πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν, καὶ χωρὶς νὰ λαλήσῃ ἐννοοῦμεν τὴν πικρὰν αὐτοῦ ἀπαισιοδοξίαν· προκειμένου ὅμως περὶ τοῦ Ρουβινστάιν, οὐδέποτε. Μικρά τις ἀποτυχία, ἐλαφρά τις ἐναντιότης εἰς σχέδιά του ἀρκοῦσιν ὅπως ἀναβῶσιν ἅπαντες οἱ ἀτμοὶ τῆς ἀθυμίας αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο καὶ οὐδὲν ἕτερον ἔγκειται ἡ ἀπαισιοδοξία αὐτοῦ.

Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Ρουβινστάιν εἶνε εὐτυχής, ἀλλ' ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς ἀπαισιοδοξίας ἡ ἀπόστασις εἶνε μεγάλη. Κατ' οὐσίαν ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἁπλῶς κεκορευμένος (blasé), ὡς ἦτο ὁ Raleigh ὅτε ἔγραψε τὰς ἐξαισίους ἐκείνας γραμμάς, μεστὰς μελαγχολίας, κόρου καὶ ἀπογοητεύσεως ἐπερχομένης μετὰ τὴν πλήρωσιν παντὸς πόθου. Τοιοῦτοι εἶνε χαρακτῆρές τινες, καὶ δι' αὐτοὺς ὁ βίος καθίσταται πράγματι ἀηδής, ἂν μὴ καὶ ἄθλιος.

Πεντήκοντα ἔτη καλλιτεχνικοῦ βίου, τοῦ ὁποίου ἰδίᾳ τὸ περὶ τὴν τεχνικὴν δεξιότητα μέρος ἦτο μακρὰ σειρὰ ἐνθουσιωδῶν θριάμβων, με-

στὴ λαμπρᾶς δράσεως καὶ τῆς παρομαρτούσης αὐτῇ ἀπαυδήσεως καὶ κοπώσεως, δὲν εἶνέ τι δυνάμενον νὰ καταστήσῃ φιλόσοφον ἄνδρα ἔχοντα τὴν θερμὴν καὶ ἀεικίνητον φαντασίαν τοῦ Ρουβινστάιν· οὐδ' εἶνε ὁ Ρουβινστάιν φιλόσοφος. Πᾶν ὅ,τι ὁ βίος δύναται νὰ παράσχῃ εἰς ἄνθρωπον ἀπήλαυσεν αὐτός, ἀλλὰ δὲν ἐθεώρησε τοῦτο ἱκανοποιητικόν, ὡς οὐδ' ὁ Βετῶβεν, ὁ Σωπὲν ἢ ὁ Σοῦμαν ἠρκέσθησαν εἰς ὅ,τι ἀπήλαυσαν. Ἀλλ' ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἀτυχέστερος αὐτῶν, διότι οὐδὲν πέραν τοῦ βίου τούτου προσδοκᾷ καὶ ὅταν συμπίπτῃ λόγος περὶ κληρικῶν μειδιᾷ.

«Ὑπάρχουσι, λέγει, δύο τάξεις ἀνθρώπων ἐν τῇ κοινωνίᾳ: οἱ ἀπατῶντες ἑαυτοὺς καὶ οἱ ἀπατώμενοι ὑπὸ τῶν ἄλλων·» εἰς τοῦτο συνοψίζεται ἅπασα ἡ πίστις αὐτοῦ.

Ὑπὸ κοινωνικὴν ἔποψιν ὁ Ρουβινστάιν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀξιαγάπητος, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, σύντροφος· ἀκροᾶται εὐχαρίστως τινὸς διηγουμένου ἱστορικόν τι τερπνὸν καὶ δὴ καὶ ἀφθόνως ἠρτυμένον δι' ἀστειοτήτων· εὐχαρίστως παίζει χάριν διασκεδάσεως παιγνιόχαρτα ἢ σφαιριστήριον, οὐδέποτε δ' εἶνε τοσοῦτο περιχαρὴς ὅσον ὅταν δύναται νὰ εἴπῃ φιλόφρονα λόγον πρὸς εὔμορφον γυναῖκα, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε αὕτη, αὐτοκράτειρα, βασίλισσα ἢ χωρική. Ἡμέραν τινὰ εὑρισκόμενος ἐν Λονδίνῳ προσεκλήθη ὑπὸ τῆς πριγκιπίσσης τῆς Οὐαλίας· παρουσιάσθη εἰς τὴν Α.Β. Ὑψηλότητα ἔχων εἰς τὰ χείλη τὴν ἀπροσδόκητον φιλοφρόνησιν ὅτι ἦτο κατατεθελγμένος ἐπὶ τῷ ὅτι βλέπει αὐτὴν οὖσαν ὡραίαν ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, ταὐτοχρόνως δὲ ἔκυψεν ὅπως ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα ἣν ἡ Α. Β. Ὑψηλότης ἀπέσυρε λέγουσα ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ὑπάρχει τοιοῦτον ἔθιμον. — «Παρ' ἡμῖν τοὐναντίον, ὑπέλαβεν ὁ Ρουβινστάιν, εἶνε νόμος».

Ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ αὐτοῦ ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἀφελής, ἀπέριττος, φιλόφρων καὶ ὁμιλητικός, μετὰ συναισθήματος ὅμως πάντοτε τῆς ἀξίας αὐτοῦ, μετὰ τῆς προθυμίας εἰς τὸ φαίνεσθαι χρήσιμος καὶ μετά τινος προσοχῆς εἰς ἀπηρχαιωμένας ἐθιμοτυπίας. Εἶνε φιλόπατρις ἐξ ὅλης ψυχῆς, ἡ δὲ φιλοπατρία του δὲν εἶνε κενὴ λέξις πρὸς ἐπίδειξιν μεγάλων αἰσθημάτων, ἀλλ' ἱερὸν καθῆκον, ὅπερ ἐκτελεῖ πιστῶς καὶ ἐνδελεχῶς. Κέκτηται ποικίλας γνώσεις ἐπὶ παντὸς θέματος· λαλεῖ εὐχερῶς τὴν γαλλικήν, ἀγγλικήν, γερμανικὴν καὶ ρωσσικήν, ἐννοεῖ δὲ τὴν ἱσπανικὴν καὶ ἰταλικήν. Αἱ προσφιλεῖς αὐτῷ ἀναγνώσεις εἶνε ποιητικὰ καὶ ἱστορικὰ συγγράμματα. Ἐκ τῶν μυθιστοριογράφων κατ' ἐξοχὴν προτιμᾷ τὸν Ζολά, ἐκ δὲ τῶν ποιητῶν τοὺς Γκαῖτε, Χάινε, Μυσσέ, Ποῦσκιν, Λέρμοντωφ, Σκώτ, Βύρωνα, Μίλτωνα, Μούαρ, Βώρνς (Burns), καὶ ὑπὲρ

πάντα ἄλλον τὸν Σαιξπήρ. Οὐδέποτε ἀναγινώσκει φιλοσοφικὰ συγγράμματα, θεωρεῖ δὲ τὸν Πλάτωνα, Κάντιον, Ἀριστοτέλην καὶ Κὸντ ὡς ἄνδρας ἀπολέσαντας τὸν χρόνον αὐτῶν.

Ὡς φίλος εἶνε ἀπαραμίλλου πίστεως καὶ θερμότητος. Καίτοι ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν μισάνθρωπον, διαψεύδει διὰ τῶν πράξεων τὴν τοιαύτην ἰδιότητα. Θέμα ἀνεξαντλήτου ἀστειότητος παρὰ τοῖς φίλοις αὐτοῦ εἶνε ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν προικῶν ἃς παρέσχεν εἰς πτωχὰς κόρας καὶ τὰ χρήματα ἅπερ ἀφειδῶς πρὸς τοῦτο ἐδαπάνα, ὅτε ἐπανήρχετο ἐκ τῶν μουσικῶν περιοδειῶν αὐτοῦ μετὰ πλήρους βαλαντίου.

Ἡ μεγάλη αὐτοῦ λύπη εἶνε νῦν ὅτι ἀναγκάζεται νὰ προσέχῃ καὶ καλῶς νὰ μετρῇ τὰς δαπάνας αὐτοῦ, διότι ὁ μέγας καλλιτέχνης ἔχει οἰκογένειαν καὶ δὲν δύναται ν' ἀνταποκρίνηται μετὰ τῆς ἐπιθυμητῆς αὐτοῦ γενναιότητος εἰς τὰς ἀπειραρίθμους ἐκλιπαρήσεις ὑφ' ὧν πολιορκεῖται. Καὶ ὅμως ὁ Ρουβινστάιν κέκτηται φήμην ἑκατομμυριούχου. Βεβαίως καθ' ὅλον τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ στάδιον πολλὰ ἐκτήσατο, ἀλλ' ἐγίνωσκε καὶ πῶς νά δαπανήσῃ αὐτά, ὡς πρὸ αὐτοῦ ἔπραξαν ὁ Λὶστ καὶ ὁ Μάριο.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων περιέργων ἰδιοτήτων τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε καὶ αἱ προλήψεις αὐτοῦ. Εὐάριθμοι μὲν εἶνε, ἀλλὰ σταθεραί· δὲν θέλει π. χ. νὰ ταξειδεύσῃ ἢ νὰ ἐξέλθῃ εἰς περιοδείαν καθ' ἡμέραν παρασκευὴν ἢ δευτέραν, ἡμέρας θεωρουμένας ἀποφράδας ὑπὸ τῶν Ρώσσων. Οὐδαμῶς ἄπορον ὅτι ὁ Ρουβινστάιν ὡς Ρῶσσος ἔχει καί τινας τοιαύτας προλήψεις· ὁπωσδήποτε ὅμως ἐκπλήττεταί τις λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὸν σιδηροῦν αὐτοῦ χαρακτῆρα· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Σωπὲν καὶ ὁ Μόζαρτ εἶχον προλήψεις καὶ ὅτι ὁ ἄγγλος ποιητὴς Τζόνσων ἐκανόνιζε πάντοτε τὰ βήματα οὕτως ὥστε νὰ εἰσέρχηται εἰς τὸ δωμάτιον προβάλλων τὸν δεξιὸν πόδα. Ὁ Σωπὲν πολλάκις ἐνόμιζεν ὅτι περιστοιχίζεται ὑπὸ πνευμάτων, ὡς ὁ Μπενβενοῦτο-Τσελλίνη, ὁ Τάσσος καὶ ὁ Σέλλεϋ. Ὁ Ρουβινστάιν ὅμως κέκτηται νευρικὸν σύστημα πολλῷ ὑγιέστερον καὶ σθεναρώτερον τοῦ Σωπέν, τούτου δ' ἕνεκα καὶ αἱ ἐλάχισται προλήψεις αὐτοῦ φαίνονται ἡμῖν παράδοξοι. Συνάμα δ' ὑπάρχει ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτοῦ δόσις ρωμαντικότητος καὶ ἀγάπης πρὸς τὸ μυστηριῶδες μεγαλεῖον τῆς φύσεως καὶ τοῦτο ὡς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄλλην αὐστηρότητα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ παρέχει αὐτῷ χάριν, ἐν ἡλικίᾳ δὲ ἑξήκοντα περίπου ἐτῶν διατηρεῖ αὐτὸν ἐν αἰσθήματι νεαρῷ, ἱκανῷ ν' ἀπολαύῃ καὶ ἐκείνων πρὸς ἅ ἔστιν ὅτε καὶ ἡ νεότης ἀναισθητεῖ, νὰ τέρπηται ἐν τῷ ποιητικῷ μέρει

τοῦ βίου καὶ νὰ ἐπαναπαύηται ἐν τῇ αἰθρίᾳ καὶ γαλήνῃ τῇ οἰκείᾳ ταῖς ἐξόχοις διανοίαις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Ὁ Ρουβινστάιν νῦν (1888—89).

Νῦν ὁ Ρουβινστάιν διάγει ἤρεμον καὶ ἥσυχον βίον καὶ ὅσον ἔνεστιν ἄμοιρον γεγονότων. Ἐγείρεται καὶ προγευματίζει τὴν πρωΐαν περὶ τὴν ἑβδόμην ὥραν καὶ ὅταν διαμένῃ ἐν Πετρουπόλει, ἔνθα καὶ διέρχεται τὰ τρία τέταρτα τοῦ ἔτους, μεταβαίνει περὶ τὴν ἐνάτην εἰς τὸ Ὠδεῖον.

Δὶς τῆς ἑβδομάδος παραδίδει μαθήματα κλειδοκυμβάλου, δὶς τῆς ἑβδομάδος διδάσκει τάξιν δι' ἐκτέλεσιν καθ' ὅλου ἁρμονίας καὶ δὶς τάξιν ὀρχήστρας. Τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου ἐπιτηρεῖ τὴν γενικὴν πορείαν τῶν μαθημάτων, δέχεται δὲ μετὰ μεσημβρίαν ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας τοὺς θέλοντας νὰ ὑποβάλωσιν αὐτῷ παράπονόν τι ἢ παρατήρησιν. Αὐτοπροσώπως ὁδηγῶν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μαθητῶν τῶν μετεχόντων τῶν ἀνὰ δεκαπενθημερίαν διδομένων ἐν τῷ Ὠδείῳ μουσικῶν ἑσπερίδων, παρίσταται εἰς ἁπάσας τὰς ἐξετάσεις. Τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ Ὠδείου — ἐκ τῶν δυσκολωτέρων ἐν Εὐρώπῃ — συνετάχθη ὑπ' αὐτοῦ· νῦν δὲ ἐνδόμυχος πόθος τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε νὰ μεταβῇ προσεχῶς εἰς Κίεβον πρὸς ὀργάνωσιν μεγάλης ᾠδικῆς σχολῆς. Μόλις περὶ τὴν πέμπτην μ. μ. ἐξέρχεται τοῦ Ὠδείου, εἰς ὃ ὅμως μεταβαίνει ἐνίοτε καὶ τὰς ἑσπέρας· ὥστε μόνον ἐν Πέτερχοφ τῷ παρέχεται χρόνος ἀσχολίας εἰς συνθέματα.

Ἀπό τινος χρόνου σπανίως δέχεται προσκλήσεις εἰς μουσικὰς ἑσπερίδας· μεταβαίνει ὅμως εἰς οἰκίας παλαιῶν φίλων, μάλιστα δὲ εἰς τὸ μέγαρον τῆς Μεγάλης δουκίσσης Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τῆς Μεγάλης δουκίσσης Ἑλένης, ἐν ᾧ συχνάκις θέλγει τοὺς παρεστῶτας δι' ἐκτελέσεων αὐτοῦ. Ὁ ἔξοχος καλλιτέχνης, καίπερ τηρῶν οἶκον ἀνοικτὸν εἰς ἐπισκέψεις, σπανίως ἢ καὶ οὐδέποτε μεταβαίνει εἰς γεύματα ἄλλων· γευματίζει δὲ κατ' οἶκον περὶ τὴν ἕκτην ὥραν, περιστοιχιζόμενος πάντοτε ὑπὸ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ συνδαιτυμόνων, ἐν οἷς κυρίως καλλιτέχναι καὶ μάλιστα οἱ κατὰ καιροὺς ἐπισκεπτόμενοι τὴν Πετρούπολιν. Μετὰ τὸ γεῦμα, ὁσάκις δὲν ὀφείλει νὰ μεταβῇ εἰς συναυλίαν ἢ εἰς τὸ Ὠδεῖον, διέρχεται τὴν ἑσπέραν παίζων Βιστ ἢ Πρεφεράνς, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ προσφέρεται τέϊον καὶ περὶ τὴν ἐνδεκάτην παρατίθεται δεῖπνον, καίτοι ὁ Ρουβινστάιν δὲν ἐσθίει πλέον κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, μεθ' ὃ οἱ δαι-

τυμόνες, γινώσκοντες τὰς συνηθείας τοῦ βίου τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀποσύρονται.

Τοιοῦτος ὁ ἡμερήσιος βίος τοῦ Ρουβινστάιν. Σπανίως μεταβαίνει εἰς τὸ θέατρον ἢ καὶ εἰς τὸ μελόδραμα, διότι παραδόξως πως οἱ ἐπὶ τῶν θεάτρων οὐ μόνον τὰς αὐτὰς δυσχερείας πρὸς παροχὴν θεωρείου προβάλλουσιν εἰς τὸν Ρουβινστάιν, ἃς καὶ εἰς τὸ λοιπὸν δημόσιον[1], ἀλλ' οὐδὲ σκέπτονται κἂν νὰ τῷ παραχωρήσωσι θεωρεῖον καὶ ὅταν διδάσκηται ἔργον αὐτοῦ! Ὁποία διαφορά! Ἄλλως θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα ἂν ὁ Ρουβινστάιν διέμενεν ἐν οἱαδήποτε πόλει τῆς Γερμανίας, ἐν Λονδίνῳ, Νέᾳ Ὑόρκῃ ἢ ὁπουδήποτε ἀλλαχοῦ ἐκτὸς τῆς Πετρουπόλεως. Δύναταί τις εὐχερῶς νὰ φαντασθῇ ὅτι ἀλλαχοῦ—ὡς τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μελοδραμάτων «Νέρωνος», «Δαίμονος» καὶ «Σουλαμὶτ» ἐν Ἀμβούργῳ,— ὁ μέγας καλλιτέχνης θὰ ἐτιμᾶτο ὡς ἔδει, καὶ τὸ δημόσιον διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς θὰ ἐτίμα ἑαυτὸ καὶ τὴν ἑαυτοῦ χώραν.

Νῦν ὅτε ἔληξε τὸ στάδιον τοῦ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ, διότι εἶνε ἀδύνατον θεατρώνης νὰ σαγηνεύσῃ πλέον καὶ πείσῃ ὅπως ἐμφανισθῇ ἐκ νέου πρὸ τῶν παλαιῶν θαυμαστῶν τὸν «Λέοντα κλειδοκυμβαλιστὴν Ἀντώνιον Ρουβινστάιν», τὸ μόνον ὑπολειπόμενον καὶ περὶ οὗ θὰ ἐνδιαφέρηται τὸ δημόσιον, εἶνε τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ταῦτα, ἐφ' ὅσον μελέτη καὶ χρόνος καθιστῶσι γνωστότερα, χωρὶς νὰ ἐπισκιάσωσι τὴν φήμην τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ, ἐπὶ μακρὸν θὰ ἐπιζήσωσιν αὐτοῦ, διότι ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἐταυτίσθησαν δύο ἔξοχοι ἰδιοφυΐαι τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος, ἡ τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ, οὗ τὸ θαυμάσιον στάδιον ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι μεγαλοπρεποῦς δύσεως ἡλίου αἴρεται νῦν ἐκ τῶν ἡμετέρων ὀμμάτων, καὶ ἡ τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ὡς συνθέτου, οὗ ἡ μεγαλοφυΐα, ἄγνωστος τοῖς πολλοῖς, ἀνατέλλει νῦν θαλερὰ καὶ φαεινὴ ἐν τῷ στερεώματι τῆς ρωσσικῆς τέχνης καὶ θὰ διαμένῃ ὡς τὸ περιφανέστερον καλλιτεχνικὸν φαινόμενον τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος.

[1] Εἶνε σχεδὸν ἀδύνατον νὰ προμηθευθῇ τις θεωρεῖον ἢ ἕδραν ἐν τῷ Μελοδράματι τῆς Πετρουπόλεως· δέον νὰ ἐγγράψῃ αἴτησιν πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῆς παραστάσεως καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἔχῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ λάβῃ ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Οἱ ὑπάλληλοι τοῦ θεάτρου πωλοῦσιν ἀκριβὰ ὅλας τὰς θέσεις εἰς πράκτορας, οὗτοι δὲ πάλιν τὰς μεταπωλοῦσιν εἰς τιμὰς ἔτι ἀνωτέρας. Καὶ αὐτὴ ἡ δημοσιογραφία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα ἐλευθέρας εἰσόδου.

ΕΚ ΤΟΥ ΙΝΔΙΚΟΥ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΣ

ΝΑΛΟΥ ΚΑΙ ΔΑΜΑΙΑΝΤΙΑΣ

('Απόσπασμα ἐκ τῆς προσεχῶς ἐκδοθησομένης ἐμμέτρου ἐκ τοῦ ἰνδικοῦ πρωτοτύπου μεταφράσεως τοῦ κ. Ι. Καρολίδου, δ. φ. καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ).

'Αφ' οὗ ὁ Νάλος ἀπολέσας τὴν βασιλείαν καὶ περιελθὼν εἰς ἐσχάτην πενίαν ἐπλανήθη μετὰ τῆς περικαλλεστάτης ἀνάσσης Δαμαιαντίας ἐπὶ πολὺ ἐν δάσει μεγάλῳ καὶ φοβερῷ, καταλείπει ταύτην αἴφνης ὑπνώττουσαν ἡμίγυμνον καὶ μόνην. 'Εκείνη δ' ἐξεγερθεῖσα τοῦ ὕπνου καὶ πικρὸν ἐπὶ πλεῖστον ὀδυραμένη, ἀφ' οὗ μετὰ ψυχικῆς ἀλγηδόνος ἀπήγγειλε πρὸς τὸ ὄρος, εἶτα δὲ πρὸς τὸν ἐκλιπόντα σύζυγον τοὺς κάτωθι ἐν παρενθέσει στίχους, χωρεῖ προσωτέρω ἐν τῷ δάσει καὶ καθεξῆς ὅπως περιγράφεται διὰ τῶν ἀκολούθων ἔπειτα στίχων :

(Ἡρώων ἄνθος, εἰ τυχὸν ἐνθάδε κεκρυμμένος
τυγχάνεις ἢ φυλλώματι πυκνῷ κεκαλυμμένος,
αὐτίκα νῦν ἐμφάνηθι καὶ δός μοι σωτηρίαν
καὶ ταχινήν, ἀντιβολῶ ! δεινῶν παραμυθίων.
ὦ ! πότε τὴν ἐρίβρομον, ἡδυμενῆ τοῦ Νάλου.
«Δαμαιαντία» τὴν φαιδρὰν ἀσμένη, τοῦ μεγάλου,
φωνὴν ἀκούσομ' ἄνακτος, τὰ δείν' ἀποσβεννῦσαν
ἢ γλυκερὰν τοῖς ἀλγεινοῖς ἐλπίδα κεραννῦσαν ;
ὦ ποθεινόν μοι πρόσωπον ! ὦ Νάλε ! τὴν ἀθλίαν
ἐπιφανείς μοι κούφισον ἐπὶ στιγμῇ καρδίαν !)
Λαλήσασ' οὕτως ἡ κλεινὴ πρὸς τὸ χαρίεν ὄρος
ἐχώρησεν ὡς ἄγγελος ἢ νύμφη σαρκοφόρος
εὐθυνομένη πρὸς βορρᾶν· ἀφ' οὗ δὲ τρεῖς ἡμέρας
καὶ νύκτας ἴσας ἔδραμεν ὁρῶσα τοὺς ἀστέρας,
εἰς τέλος ἐθεάσατο περικαλλῆ δρυμῶνα
τὴν ὄψιν ἐπουράνιον, ἐπιτερπῆ ξενῶνα,
μονὰς ὁσίων ἀσκητῶν, ἐγκράτειαν ἀσκούντων,
τὴν δὲ διάνοιαν ἁγνῶν, ἐξ ὕδατος βιούντων

καὶ ἐξ ἀέρος, ἐδωδὴν τὰ φύλλα ποιουμένων,
φλοιοὺς ἐσθῆτα καὶ θηρῶν δορὰς ἐνδυομένων,
τὴν εἰς τὸν Πόλον ἄγουσαν ὁδὸν ἐπιθυμούντων
τῇ διανοίᾳ θεωρεῖν, σοφῶν, εὐδαιμονούντων,
καὶ κύκλον εἶδ' ἀσκητικῶν ὡραίων ἐδωλίων
μεστὸν πιθήκων καὶ λοιπῶν παντοδαπῶν θηρίων.
Ἰδοῦσα ταῦτ' ἀνέπνευσεν ἡ εὔοφρυς, ἡ θεία,
ἡ καλλιμελανόκομος ἁγνὴ Δαμαιαντία,
ἡ κάλλει διαπρέπουσα, μαστῶν, ποδῶν, ὀδόντων,
ὀμμάτων, αἴγλῃ φαεινῇ καὶ χάριτι λαμπόντων.
Μεθ' ὑποκλίσεως ἀφ' οὗ προσεῖπε τοὺς ὁσίους
ἡ καλυκῶπις ἀσκητάς, τοὺς ἀρετῇ πλουσίους
καὶ εὐσεβείᾳ, προσηνῶς, παρίστατ' αἰδουμένη
μετριοφρόνως ἡ σεμνή, χαμᾶζε κεκλιμένη.
Οἱ δ' ἀσκηταὶ τιμῆς αὐτῇ δικαίας μεταδόντες
καὶ μειλιχίῳ τῇ φωνῇ τὸ «χαῖρε» προσειπόντες,
ἡδέως ἐπυνθάνοντο τὸν πόθον τῆς καρδίας
καὶ τίνας ὤφειλον αὐτῇ τελεῖν ὑπηρεσίας :
«τίς εἶ, καλλίστη δέσποινα, καὶ τίς ἐπιθυμία
προσήγαγέ σε» — λέγοντες — «ἐνθάδε, μακαρία ;
ὡς εὖ παρέστης ! μή τι σὺ θεὰ τοῦ βαθυσκίου
δρυμῶνος ἢ τοῦ ποταμοῦ τυγχάνεις ἢ τοῦ δίου
τοῦδ' ὄρους ; τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν εἰπὲ ποθοῦσι
μαθεῖν.» Ἐκείνοις ἡ Φιμὶς [1], βαθέως ἀποροῦσι
«οὐχὶ τοῦ δάσους» — εἶπ' — «ἐγὼ θεὰ τοῦ δασυσκίου
τυγχάνω τοῦδε, κύδιστοι σοφῶν, οὐδὲ τοῦ δίου
τοῦδ' ὄρους ἢ τοῦ ποταμοῦ· γυναῖκα γνῶτέ μ' οὖσαν
ἁπλῆν, ἐκ τύχης ἀγαθῆς ἐνθάδε παρελθοῦσαν.
Ἐγὼ μὲν ἀφηγήσομαι τὰ κατ' ἐμὲ βραχέως,
αὐτοὶ δ' ἀκούσατ', ὄλβιοι, τῆς ἀτυχοῦς ἡδέως.
Ὁ τῶν Νισάθων ἡγεμὼν ἐστιν ἐμὸς εὐνέτης
ὁ Νάλος ὄνομα, σοφὸς καὶ δίκαιος ἡγέτης.
Ὀλέσας οὗτος ὑπ' αἰσχρᾶς ἐπιβουλῆς ἀχρείων
ὁμοπαικτόρων τὴν ἀρχήν, ἀνθρώπων ἀνοσίων,
καὶ τὴν οὐσίαν ἐντελῶς, ἀπέλιπέ με μόνην
ὡς ὑπ' ἀνέμου χαλεποῦ σεισθεῖσαν ἀνεμώνην.

[1] Τ. ἔ. θυγάτηρ Φίμου (Bhimas) τοῦ βασιλέως ἐν Ἰνδίᾳ.

Ἐγὼ δ' αὐτὸν ἐπιποθοῦσ' ἰδεῖν, ὀδυρομένη
περιπλανῶμαι ποταμοὺς καὶ δάση καὶ τεμένη
καὶ λίμνας, ὄρη σκιερὰ καὶ νάματα, ζητοῦσα
τὸν εὐγενῆ πολεμιστήν, ἁπανταχοῦ σκοποῦσα.
Ὠράθη πού ποθεν ἐλθὼν ἐς τόδε τῶν ἁγίων
τὸ θεῖον οἰκητήριον ὁ Νάλος, ὁ μυρίων
ἐστερημένος ἀγαθῶν, οὗ χάριν ἡ δειλαία
ἀνὰ τὸ δάσος τόδε νῦν ἀλῶμαι δειμαλέα,
τὸ μέγα καὶ τεράστιον; Ἐὰν ἐντὸς ὀλίγου
μὴ τύχω χρόνου, βράχμανοι, τοῦ ποθεινοῦ συζύγου,
εὐδαίμων ἔσομ' ἀληθῶς τὸ ζῆν ἀπολιποῦσα
καὶ ἑκουσίᾳ τόδε γῇ τὸ σῶμα παραδοῦσα:
διότι τί μοι πρὸς τὸ φῶς ὧδε χωρὶς ἐκείνου,
καὶ πῶς μεθέξω τοῦ λοιποῦ τοιαύτης ἐπωδύνου
ζωῆς ἀεὶ τὸν σύμβιον ἀπολοφυρομένη
καὶ θαλερῶν ἐνδελεχεῖ δακρύων ἀρδομένη
ῥοῇ;» Τοιαῦτα τῇ κλεινῇ καὶ θαλερᾷ τοῦ Φίμου
μεμψιμοιρούσῃ θυγατρὶ σαφῶς ἐξ ὁμοθύμου
βουλῆς οἱ θεῖοι βράχμανοι, δεινοὶ τῶν ἐσομένων
προγνωστικοὶ καὶ τῶν μακρὰν ἐπόπται τελουμένων
ἐν ἀφανεῖ: «τρισόλβιον ἐρατεινή! τὸ μέλλον»
— ἀπήντων — «ἕξεις καὶ γλυκὺ ταχέως ἐπιτέλλον
εὐδίας ἄστρον, εὐτυχὴς ἐν οὐ πολλῷ γενήσῃ
τὸν ἡγεμόνα σύζυγον ἰδοῦσα, καὶ συζήσῃ
ἀγαλλομένη τοῦ λοιποῦ καὶ θυμαρὴς ἐκείνῳ
κεκοσμημένῳ στέμματι καὶ ξίφη δεσποσύνῳ,
ἀπηλλαγμένῳ τῶν δεινῶν καὶ τῶν ἁμαρτημάτων,
ἀνατροπεῖ δὲ φοβερῷ τῶν δυσμενῶν ἁρμάτων,
τοῖς ὑπηκόοις χάρματι καὶ φέγγει γενομένῳ,
δικαιονόμων ἀληθεῖ βραβεῖ καθισταμένῳ.
Τοιαῦτά σοι προλέγομεν ἡμεῖς ἐν ἀληθείᾳ,
καλλίστη, προγινώσκοντες τὸ μέλλον εὐσεβείᾳ».
Εἰπόντες οὕτως οἱ σοφοὶ τῇ δίᾳ βασιλίδι,
ὡς μεταπόντιος ὁλκὰς ἐν μέσῃ καταιγίδι
ἀπὸ τῆςγῆς ἀνάρπαστοι σὺν τῷ πυρὶ τῷ θείῳ
ἀπαξαπλῶς ἐγένοντο καὶ τῷ θελξικαρδίῳ
τῶν ἐδωλίωνόρμαθῷ. Τὸ γεγονὸς ἰδοῦσα
τὸ θαυμαστὸν ἡ βασιλὶς ἡ νέα καὶ παθοῦσα

τῆς διανοίας ταραχήν: «ἆρ' ὄψιν ἐνυπνίου
ἐθεασάμην» — ἔλεγεν — «ἢ φάσμα τι τοῦ θείου;
ὢ! τίς ποτ' ἦν ἡ δύναμις ἡ τόδε μοι ποιοῦσα
τὸ παρὰ δόξαν ὅραμα; ποῖ δ' ᾤχετ' ἀπιοῦσα
ἡ τῶν ὁσίων ἄγυρις μετὰ τῶν ἐδωλίων
καὶ ὁ χαρίεις ποταμὸς ὁ ὑπ' αἰθεροβίων
ἐπιφοιτώμενος πτηνῶν, ὁ διαυγὴς καὶ δῖος,
καὶ ποῖ τῶν δένδρων ὁ χορός, ὁ πάγκαλος καὶ θεῖος,
ὁ ποικιλίᾳ τῶν καρπῶν ἡδὺς καὶ τῶν ἀνθέων
τῇ ἁρμονίᾳ τερπωλὴν τοῖς ὄμμασ' ἐπιχέων;»
Τοιαῦτα χρόνον ἡ Φιμὶς πολὺν ἐν τῇ καρδίᾳ,
ἀνακυκλοῦσα καὶ δεινεῖ παλαίουσ' ἀπορίᾳ
διὰ τὸν Νάλον ἦν ὠχρὰ καὶ ἔστενε βαθέως
θερμοῖς τὴν ὄψιν ἄρδουσα δακρύοις, ὅτ'[1] ἡδέως
τὸ δένδρον εἶδεν ἄσωκον[2] ἀνθοῦν ἐν τῷ δρυμῶνι,
ὡσεί τις εἶδ' ἀμαρυγὴν ἐσχάρας ἐν χειμῶνι,
κεκοσμημένον ὀφθαλμοῖς, ἠχοῦν ταῖς μελῳδίαις
πτηνῶν ποικίλων, εὐειδές, ἀρέσκον ταῖς καρδίαις,
καὶ προσελθοῦσα, δάκρυσι τὰ βλέφαρ' ἀρδομένη
ἐθρήνει, πένθει τὴν φωνὴν ἐπικεκαλυμμένη:
«Ὢ! πόσον ἔστιν εὔδαιμον ἀνθοῦν ἐν τῷ δρυμῶνι
τοδὶ τὸ δένδρον ὅμοιον ὀρέων ἡγεμόνι!
ὢ δένδρον ἥδιστον ἰδεῖν! ὁμώνυμον εὐθέως
κατάστησόν με προσιδὸν τὴν ἄνολβον ἡδέως!
ἆρ' εἶδες, ὢ Βιτάσωκε, τὸν Βιρασένα γόνον
τὸν ἥρωα μοι σύζυγον ἡμίγυμνον καὶ μόνον;
φυτὸν εὐδαιμονέστατον, ἀμέτοχον ἀνίας!
ἀπόπεμψόν με τοῦ δεινοῦ καὶ τῆς ἀμηχανίας
ἀπόλυσόν με τῆς δεινῆς! Ἐπώνυμον, ὢ θεῖον!
γενοῦ μοι, δένδρον Ἄσωκε, τὴν λύπην ἀποσεῖον.»
Ἀπολιποῦσα τὸ φυτὸν εἰς ἔτι δεινοτέραν
εἰσῆλθε χώραν ἡ κλεινὴ καὶ δυσεξοδωτέραν.
Ἐκεῖ δ' ἑώρα νάματα καὶ ῥύακας ἡδίστους
τὴν ὄψιν, ὄρη, σπήλαια, καὶ ποταμοὺς μεγίστους.

[1] Ἀντὶ τοῦ κανονικοῦ ὅθ' ἡδέως (ὅτε ἡδέως) ἐν γνώσει ἐτέθη τὸ ὀτ' ἡδέως.
[2] Ἄσωκον = ἄλυπον ἐκ τοῦ α τοῦ στερητικοῦ (τοῦ αὐτοῦ παρ' Ἰνδοῖς καὶ παρ' Ἕλλησι) καὶ τοῦ Çocas (σόκας) = λύπη.

καὶ δένδρα μυριόφυλλα καὶ λόφους καὶ θηρία
καὶ κελλικέλαδα πτηνά, πολυπληθῆ, μυρία!
Μετὰ πορείαν δὲ μακρὰν ἀνέτυχε πλουσίᾳ
ἐμπόρων ἡ χαρίεσσα μεγάλῃ συνοδίᾳ,
πληθὺν ἐχούσῃ θαυμαστὴν ἁρμάτων, ἐλεφάντων,
καμήλων, ἵππων, ποταμὸν αὐτίκα διαβάντων
εὐρύν, ἠρέμα ῥέοντα, καλάμοις ἐστεμμένον,
τὰς ὄχθας, νήσοις ἐραταῖς διακεκοσμημένον,
μεστὸν ἰχθύων, ὄφεων καὶ χελωνῶν ποικίλων
ἁλιαιέτων καὶ νησσῶν καὶ κορωνῶν κωτίλων
ἠχοῦντα κελαδήμασιν. Ἰδοῦσ' αὐτὴν ἡ νέα
τοῦ Νισαθέου[1] σύζυγος εἰσῆλθε θαρραλέα.

Η ΜΕΓΑΛΗ 'ΣΑΡΑΚΟΣΤΗ

ΕΚ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Θρησκευτικὴ χαλάρωσις — Τὰ κούλουμα — Ξάρτυσμα — Χαρτίνη 'σαρακοστὴ— Ἑφτὰ καλόγρῃαις— Προηγιασμέναι καὶ γονυκλισίαι—Βιολέττες τοῦ σταυροῦ.

Ἡ πρὸ τοῦ πάσχα νηστεία καὶ αἱ κατὰ τὸ τεσσαρακονθήμερον αὐτῆς διάστημα ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ καὶ τὰ πρὸς ταῦτα σχέσιν ἔχοντα οἰκογενειακὰ καὶ κοινωνικὰ ἔθιμα, δὲν ἔχουσι σήμερον ἣν ἄλλοτε εἶχον σημασίαν. Τὸ ῥεῦμα τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ ἡ πρὸς τὰς ὑλιστικὰς θεωρίας ῥοπή, οἷς μάλιστα πλεῖστοι οὐχὶ εὐσυνειδήτως καὶ βασίμως ἕπονται, παρασύρουσι δυστυχῶς ὁσημέραι τὴν παλαιοτέραν θερμὴν θεοσέβειαν καὶ ὑποτιμῶσι τὴν ἀξίαν καὶ ἀποστολὴν τῆς θρησκείας· ὅταν δὲ ἡ οὐσία ἄρχηται ἐκλείπουσα, ὅταν αἱ βάσεις κλονίζωνται καὶ ῥήγνυνται, μένουσιν ἐπί τινα ἔτι χρόνον οἱ ξηροὶ τύποι, ἁπλᾶ τῶν πάλαι ἴχνη, ὠχρὰ καὶ ἀσθενῆ γεγηρακότος στελέχους ἄνθη, μέλλοντα οὐχὶ μετὰ μακρὸν νὰ δώσωσιν ὕλην τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀρχαιολογίᾳ.

Ἡ Μεγάλη τεσσαρακοστή, ἡ τόσον ἄλλοτε παρὰ τῷ λαῷ ἱερὰ χρονικὴ περίοδος, τῆς παρ' ὅλων τηρουμένης αὐστηρᾶς νηστείας, τῶν μακρῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἀκολουθιῶν, τοῦ κηρύγματος ἱεροκηρύκων, ἢ *διδάχων* κατὰ τὴν χαρακτηριστικωτάτην λαϊκὴν λέξιν, διὰ τῶν ἰδίων ἀρετῶν καὶ παραδειγμάτων ἐνισχυόντων τὴν πίστιν καὶ τὴν πρὸς τὴν

[1] Τοῦ Νάλου, βασιλέως τῆς πόλεως Νισάθων.

διδασκαλίαν των πεποίθησιν [1], τῆς ἀνυποκρίτου κατανύξεως, τῆς γενικῆς τῶν μυστηρίων μεταλήψεως, τῆς τόσης συρροῆς λαοῦ ἐκκλησιαζομένου, καὶ τῶν τόσων ἄλλων ἔν τε τοῖς ναοῖς, τοῖς οἴκοις καὶ τῷ βίῳ ἐν γένει ἐξαιρετικῶν ἐκδηλώσεων ἀκραδάντου πίστεως πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ τὴν σώτειραν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κιβωτόν, διέρχεται ἀπό τινων ἤδη ἐτῶν ψυχρά, ἄνευ σχεδὸν διακριτικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀφορμὴν λυπηρῶν συναισθημάτων καὶ ἀναμνήσεων παρέχουσα τοῖς φιλοθρήσκοις. Τὴν βραχεῖαν εἰσαγωγὴν ταύτην ποιούμενοι, διασώζομεν ἐν δέλτοις, τὰ τῶν ἐθιζομένων νῦν ἢ πρό τινος κατὰ τὴν Μεγάλην τεσσαρακοστήν, ὡς καὶ τόσα ἄλλα τῆς ἰδιαιτέρας ἡμῶν πατρίδος ἔθιμα, ἵνα παράσχωμεν καὶ τοῖς μέλλουσι συμπατριώταις ἡμῶν, καὶ τοῖς τῶν πατρίων ἐρευνηταῖς, ἐκείνοις μὲν οὐχὶ δυσάρεστον καὶ ἀνωφελὲς ἀνάγνωσμα, τούτοις δὲ ἓν ἔτι ἀντικείμενον μελέτης.

Τὰ **κούλουμα**, ἡ γνωστὴ βακχικὴ ἑορτή, οὐδὲν παρ' ἡμῖν ἔχει τὸ ἰδιάζον ἢ ἄξιον πολλοῦ λόγου. Ἄλλοτε τὴν ἡμέραν ταύτην διήρχοντο ἐν ἐκδρομαῖς οἰκογενειῶν καὶ φίλων εἰς τὰς ἐξοχὰς τὰς εἰς τὰ πέριξ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, ὅπου συνειστιῶντο καὶ ἐχόρευον ἐστεμμένοι μὲ ἀγριολούλουδα τῆς ἀνοίξεως, μὲ φύλλα πράσου, σκορόδου καὶ κρομμύου χλωρῶν, τρώγοντες τὰ νηστήσιμα φαγητὰ ὀκλαδὸν ἐπὶ τῆς χλόης. Τώρα ὀλίγιστοι ἀκολουθοῦσι τὸ παλαιὸν ἔθιμον, ἅπασα δὲ ἡ ἑορτὴ περιστρέφεται εἰς ἕνα καλὸν μεταμεσημβρινὸν περίπατον [2] καὶ τίποτε ἄλλο. Αἱ προσωπίδες δὲν ἐπιτρέπονται πλέον, οἱ μεταμφιεσμένοι ὅμως εἰσὶ πολλοί. Εἰς τὰς συνεστιάσεις σύνηθες παλαιὸν ᾆσμα ἀκόμη ᾀδόμενον εἶνε τό:

«Ἐβγῆκ' ἡ πράσα στὸ βουνὸ
κι' ἐκούνιε τὴν ὀρά της
Καλῶς ἦλθ' ἡ σαρακοστὴ

[1] Τοιούτους ἱεροκήρυκας πολλοὺς εἶχεν ἡ νῆσός μας καθ' ὅλους τοὺς πρώην χρόνους. Πλὴν τῶν γνωστῶν μεγάλων θεολόγων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων Ἠλ. Μηνιάτου, Ἀνθ. Μαζαράκη, Κωνσταντ. Τυπάλδου, ἐκήρυσσον τὸν θεῖον λόγον κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, οἱ Χαρ. Τυπάλ. Πεβερέτος, Χαρ. Λαγγούσης Φλώριος καὶ Διον. Ἀραβαντινός, οὐχὶ μὲν κάτοχοι εὐρείας θεολογικῆς παιδείας ἀλλ' ἄνδρες πολλῶν ἀρετῶν καὶ ἐκ φύσεως ρήτορες, ἄριστα ἐπενεγκόντες ἀποτελέσματα καὶ μέχρι σήμερον τηρήσαντες ὄνομα σεβαστόν. Χειρόγραφα τῶν λόγων των σώζονται πολλά. Τὸ ὕφος καὶ αἱ ἰδέαι κατὰ τὸ πλεῖστον προσεγγίζουσι πρὸς τὰ τοῦ Μηνιάτου.

[2] Ἤδη τὰ κούλουμα τελοῦνται εἰς τὸ *Μίλι* (ἐν Ἀργοστολίῳ), εἰς τὸν Κεχριῶνα (ἐν Ληξουρίῳ) καὶ εἰς τὸν Τριάλον (ἐν Λειβαθοῖ).

με τὰ λαχανικά της
καὶ μὲ τὲς πρασινάδες της
καὶ μὲ τὰ 'γιαλικά της» [1].

Εἰς τοὺς οἴκους ἀπὸ πρωΐας τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ ἀγγεῖα, μάλιστα τὰ τοῦ μαγειρείου καὶ τῆς τραπέζης, εἶνε εἰς ἀναστάτωσιν. Τὰ ἑρμάρια, αἱ ὀψοθῆκαι τρόπον τινὰ ἀπολυμαίνονται. Ἔκτακτος καθαριότης διὰ ζέοντος ὕδατος καὶ στάκτης ἐνεργεῖται εἰς αὐτά. Ἡ τοιαύτη καθαρτικὴ ἐργασία, ἧς ἕνεκα καὶ ὅλην τὴν ἑβδομάδα ἀπὸ ταύτης καθαρὰν καλοῦμεν, λέγεται Ξάρτυσμα, ἀφαίρεσις δηλαδὴ καὶ καθαρισμὸς ἀπὸ παντὸς ἀρτύματος, ἤτοι πασχαλίου φαγητοῦ, ἢ λειψάνου τῶν ἀπόκρεων. Εἰς πολλὰς οἰκίας, ἐν τῷ ἑστιατορίῳ μάλιστα, ὕπερθεν τῆς τραπέζης καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια ἀρτῶσι χάρτινον ὁμοίωμα τῆς σαρακοστῆς ἐν μορφῇ γυναικὸς ἑπτάποδος, κρατούσης διὰ τῆς μιᾶς τῶν χειρῶν κάνιστρον μὲ 'γιαλικά, διὰ τῆς ἄλλης δὲ πράσον καὶ σταυρόν. Οἱ ἑπτὰ αὐτῆς πόδες παριστῶσι τὰς ἑπτὰ μέχρι τοῦ πάσχα ἑβδομάδας, ἀνὰ πᾶν δὲ Σάββατον ἑσπέρας, συμπληρουμένης τῆς ἑβδομάδος, κόπτουσιν ἕνα τῶν ποδῶν κατὰ σειρὰν ἀρχόμενοι ἀριστερόθεν, τὸ δὲ μέγα Σάββατον ἅμα τῷ κομματίῳ καίουσι τὴν χαρτίνην εἰκόνα — ἣν καὶ καλογραίαν ἐνίοτε ὀνομάζουσι.

Τοιοῦτό τι περίπου πρὸ πολλῶν ἐτῶν συνείθιζον ἐν Ἀργοστολίῳ ἰδίως ἀλλ' ὑπὸ ἄλλο σχῆμα. Ἔκαμνον ἐπὶ χονδροῦ χάρτου διάγραμμα ὅπερ ὠνόμαζον ἐφτὰ καλόγρῃαις, δηλ. τὰς ἑπτὰ ἑβδομάδας τῆς τεσσαρακοστῆς. Διέφερε δὲ τῆς χαρτίνης σαρακοστῆς καὶ διότι ἐκόπτετο ἢ ἐμελανοῦτο ἑκάστην ἑσπέραν ἀνὰ ἓν τετραγωνίδιον ἐμφαῖνον μίαν τῶν τεσσαράκοντα ἐννέα ἡμερῶν καὶ τῆς τοῦ πάσχα συμπεριλαμβανομένης. Τοιουτοτρόπως τὰ μεταξὺ τῶν καθέτων καὶ τῶν ὁριζοντίων τοῦ παραλληλογράμμου τετράγωνα παρίστανον τὰς ἡμέρας, ἑκάστη δὲ σειρὰ ἀπὸ τῆς ἄνω ἀρχομένη μεταξὺ τῶν παραλλήλων ὁριζοντίων παρίστανεν ἑκάστην ἑβδομάδα· πολλοὶ μάλιστα ἔγραφον ἐπὶ ἑκάστου τετραγώνου τὸ ὄνομα τῆς ἡμέρας, εἰς δὲ τὸ τῆς δευτέρας καὶ τὴν ἑβδομάδα ὡς ἐν τῷ ἐν τῇ ἑπομένῃ σελίδι διαγράμματι:

[1] *Αἰγιαλικά*· τὰ ἀλλαχοῦ *θαλασσινά*.

Α' ἑβδομὰς Δευτέρα	Τρίτη	Τετάρτη	Πέμπτη	Παρασ.	Σάβ.	Κυριακὴ
Β' ἑβδομὰς						
Γ' ἑβδομὰς						
Δ' ἑβδομὰς						
Ε' ἑβδομὰς						
Ϛ' ἑβδομὰς						
Ζ' ἑβδομὰς						Λαμπρὰ

Τὸ πρῶτον σάββατον, καθ' ὃ γίνεται παρ' ὅλων ἡ κατάλυσις τοῦ ἐλαίου, καλεῖται παρὰ τῷ λαῷ «πάσχα τῆς λαδιᾶς». Καθ' ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν ἐτελοῦντο ἄλλοτε ἐν ὅλῃ τῇ ἐκκλησιαστικῇ πομπῇ αἱ προηγιασμέναι. Εἰς τὰς μεγάλας ἐκκλησίας αἱ λειτουργίαι αὗται ἔληγον κατὰ τὴν μεσημβρίαν, ἱερεῖς δὲ ἐκράτουν τὰς λαμπάδας κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν ἁγίων, σήμερον ὅμως τελοῦνται ἐν ἐρήμοις ναοῖς ἄνευ πομπῆς καὶ λίαν ἐνωρὶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς πολλοὺς δὲ ναοὺς καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, παρῳδουμένης οὕτω τῆς ἐν τῷ ἑσπερινῷ ὕμνῳ περικοπῆς «ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν». Συνήθεια ὅμως ἐπικρατεῖ ἔτι νὰ γίνηται οὐ μόνον γονυκλισία τῶν ἐκκλησιαζομένων κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον, ἀλλὰ νὰ κρύπτωσιν οὗτοι καὶ τὸ πρόσωπον μεταξὺ τῶν χειρῶν κύπτον εἰς τὸ δάπεδον.

Ἡ λοιπὴ τεσσαρακοστὴ οὐδὲν ἔχει τὸ ἄξιον μνείας εἰμὴ τὰς ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὴν κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως βιολέττας (ἴα). Εἰς ἀργυροῦν δίσκον πλήρη ἐξ αὐτῶν μὲ τρία λιανοκήρια ἀνημμένα, φέρεται ὁ σταυρὸς ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ προτίθεται εἰς προσκύνησιν, τὰς βιολέττας δὲ ταύτας φέρουσιν οἱ ἐκκλησιαζόμενοι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς τὴν κομβιοδόχην των ἢ ἐντὸς τοῦ ὑποκαμίσου των· καὶ τὸ ἑσπέρας φυλάττουσιν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τοῦ οἴκου των, θεωροῦνται δὲ αἱ βιολέτται αὗται καθὼς καὶ ὁ βασιλικὸς τοῦ σταυροῦ, τὰ βάια ὁ ἀμνός, καὶ τὰ ἀπὸ ἁγίων εἰκόνων ἄνθη, ἀποκρουστικὰ τῶν κακῶν πνευμάτων καὶ νό-

σων ἀλεξιτήρια, χρήσιμα εἰς ἐξορκιστρίας, δι' αὐτῶν δὲ λιβανίζουσι τοὺς ἀσθενεῖς περιερχόμενοι τὰς κλίνας αὐτῶν.

Πολλὰ τὰ κατὰ τὴν Μ. ἑβδομάδα ἐθιζόμενα ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς οἴκοις, ταῦτα ὅμως ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας πραγματείας, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν εἰς προγενέστερα φυλλάδια τοῦ «Παρνασσοῦ».

Ἐν Λήξουρίῳ.

Ἠλίας Α. Τσιτσέλης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΤΑΦΙΔΟΣ

ΕΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩι ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩι

Ὁ Φώσκολος, γνωρίζων τὸ κέρδος, ὅπερ διὰ τῆς θελήσεως τοῦ σταφιδοκάρπου εἶχεν ἡ γενέτειρα αὐτοῦ πατρὶς Ζάκυνθος, εἰς τὸ ἑλληνοπρεπὲς αὐτοῦ ποίημα Le Grazie ᾄδει:

Bella è Zacinto! A lei versan tesori
Le angliche navi . . . .

καθότι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα ἤρχοντο πρὸς φόρτωσιν τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου καρποῦ, οὗ τὸ μονοπώλιον εἶχε καὶ ἔχει ἡ Ἑλλάς. Ἡ ἰδέα ὅμως ὅτι πηγὴ πλούτου εἶνε ἡ σταφίς, ὑπῆρξε καὶ πρὸ τοῦ Φωσκόλου. Δημοτικὸν δίστιχον λέγει:

Μαύρ' εἶνε, ναί, ἡ σταφίδα μας, μὰ γίνεται χρυσάφι
Ὁποῦ σκορπιέται σὰν νερὸ σοῦλο τ' ὡραῖο νησάκι.

ἔτι δὲ οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler [1] ἐπισκεφθέντες τὴν Ζάκυνθον τὸ 1675 καὶ ἰδόντες τὸ κέρδος τὸ ἐκ τοῦ σταφιδοκάρπου προερχόμενον ἀπεφάνθησαν ὅτι ὁ Βοτέρος δικαίως ὠνόμασε τὴν Ζάκυνθον Χρυσῆν νῆσον, ἀφ' οὗ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἠδυνήθησαν ν' ἀνεύρωσι τὸν τρόπον νὰ φυτεύσωσιν ἀμπέλους, αἵτινες, παράγουσαι σταφίδας, παράγουσι χρυσόν. Ἕτερός τις περιηγητής, ὁ Chandler [2], ἔκρινεν ὅτι δὲν ἦτο ὑπερβολὴ ἂν ἡ νῆσος αὕτη ἐκαλεῖτο χρυσῆ. Ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων, πρώτη ἡ Ζάκυνθος, ὡς κατωτέρω ὁ ἀναγνώστης θέλει ἴδει, ἐκαλλιέργησε τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀμπέλου, ἧς τὸν καρπὸν ἔθεσεν εἰς τὸ ἐμπόριον. Ὀρθῶς ὁ καθηγητὴς Ἰωσὴφ Πάρτς[3] λέγει ὅτι «πρωϊμώτερον ἢ ἐν

[1] Voyage κτλ. τόμ. Α', σελ. 33.
[2] Voyage κτλ. τόμ. Γ', σελ. 428.
[3] Die Insel Zante (Patemanns Geograph. Mittheilungen ἐν Γότθᾳ 1891 φυλ. VII, σελ 174).

»ταῖς ἄλλαις νήσοις ἀναπτυχθεῖσα ἐν Ζακύνθῳ ἡ γεωπονία, δικαιοῖ πλη»ρέστατα τὸ τιμητικὸν ἐπίθετον δι' οὗ οἱ Ἰταλοὶ ἐκόσμησαν τὸ τιμαλ»φὲς τοῦτο κειμήλιον τῶν κτήσεων αὐτῶν Fior di Levante». Περὶ τῆς ἀξίας ὅμως τοῦ σταφιδοκάρπου καὶ τῆς ἐν γένει καλλιεργείας, πάντων καλλίτερα ἐξεφράσθη ὁ τελευταῖος τῶν προβλεπτῶν τῆς Ζακύνθου, Φραγκῖσκος Βραγαδῖνος, ὅστις ἔγραφε τὸ 1797 «..... Ὁ σταφιδό» καρπος (uva passa) εἶνε ἀληθὲς μεταλλεῖον, οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων » νήσων Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ Μωρέως » καὶ ἐνίων γειτονικῶν τόπων. Ἡ Τουρκία δὲν ἐννόησεν ἀκόμη τὸν » θησαυρὸν τοῦτον. Ὁ χρυσὸς ὁ ὁποῖος εἰσπράττεται ἐκ τοῦ φόρου καὶ » ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶνε πηγὴ ζωογονοῦσα » (che dà vita) τὴν κυβέρνησιν καὶ πάντας τοὺς κατοίκους. Οἱ κάτοι» κοι τῶν νήσων ὡς ἐκεῖνοι τῶν ἀπέναντι μερῶν, διὰ τῆς καλλιεργείας » θὰ εὐπορήσωσιν. Ἐπειδὴ δὲν εἶνε ἀκόμη κατηρτισμένοι διὰ τὴν βιο» μηχανίαν (manifatture) ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, θὰ εἶνε ἡ σταφὶς τὸ » μόνον καταφύγιον διὰ τὰς ἀνάγκας των. Ὁ Θεὸς ὥρισεν ὅπως τὸ » φυσικὸν τοῦτο χάρισμα εἶνε ἀποκλειστικῶς τῶν τόπων τούτων, οὓς » ἀποκαλῶ χρυσοῦς τόπους, τόπους μακαρίους. Μετὰ τὴν σταφίδα » ἔρχεται τὸ ἔλαιον καὶ ὁ οἶνος. Ὥστε τὰ μέρη ταῦτα, ὡς εἴπομεν, » ζῶσι σήμερον διὰ τῆς καλλιεργείας καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἂν δὲν » ἀπατῶμαι, ἐξ αὐτῆς θὰ ζῶσι»[1]. Ὁ τελευταῖος τῶν γενικῶν προβλεπτῶν τῆς Ἑπτανήσου, ὁ ἀείμνηστος Widmann[2], γράφων τὸ 1795 πρὸς τὴν κυβέρνησίν του, ἔλεγεν ὅτι «ἡ σταφὶς ἦτο τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον τῶν ὑπολογισθέντων βοηθημάτων» (il più considerabile fra i calcolati sovvegni). Ἡ σταφὶς ἐν Ἑνετίᾳ ἐθεωρεῖτο εἰσόδημα ἐκ τῶν καλῶν τοῦ κράτους καὶ τὸ ἐπισημότερον τῶν ἡμετέρων νήσων[3], διὸ συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν καλλιτέρων ἐμπορευμάτων τῆς ἐποχῆς[4].

Ὁ ὀξυδερκὴς ἐνετὸς προβλεπτὴς Βραγαδῖνος δὲν ἠπατᾶτο, διότι ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ σήμερον περιμένομεν τὸ πᾶν καὶ ἐκ μόνων τῶν προϊόντων τῆς σταφίδος, τῶν ἐλαιολάδων, τῶν οἴνων, τοῦ καπνοῦ καὶ τῶν σύκων ποριζόμεθα ἐκ τῶν ἔξωθεν ἐπέκεινα τῶν ἑβδομήκοντα πέντε

[1] Filza Diversa (Ἀρχειοφυλακεῖον).

[2] Discorso apologotico σελ. 251, ὅρα καὶ τὰς σελ. 297, 316, 317, 325.

[3] Πρβλ. Geografia storico-politica della Repubblica de Venezia, ἐν Βενετίᾳ 1795, σελ. 7, 37.

[4] *A. M. Triulzi.* Bilancio dei pesi e misure di tutte le piazze mercantili dell' Europa, aggiuntovi li cambi ed il valore in corso e varie altre notizie utili κτλ. Ἐν Βενετίᾳ, 1794, ἔκδ. Δ', σελ. 190.

ἑκατομμυρίων δραχμῶν ἐτησίως [1] καὶ ἡ μόνη σταφὶς εἶνε διὰ τὸ ταμεῖον τοῦ Κράτους τὸ σπουδαιότατον τῶν στηριγμάτων. Ἀφοῦ λοιπὸν τοιαύτην σημασίαν ἔχει ἡ σταφὶς εἰς τὰς οἰκονομικὰς ἡμῶν ἀνάγκας, δικαίως εἰς κεφαλλὴν ποιητὴς ὑμνῶν τὴν σταφίδα λέγει ὅτι πρὸς αὐτὴν πάντες ἀτενίζομεν καὶ πάντες αἰσθανόμενοι μέγαν πόθον δι' αὐτὴν [2].

* *
*

Τὴν σημασίαν τῆς σταφίδος τὴν ἐννόησεν ἀμέσως καὶ ὁ λαὸς πρὸ διακοσίων ἐτῶν, ὡς πιστοποιοῦσι στίχοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες ἂν καὶ ἄξεστοι, εἶνε σπουδαιοτάτης ἱστορικῆς ἀξίας [3].

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ δημοτικὴ ποίησις στερεῖται πτήσεως, ἕνεκα τῆς ἀληθοῦς ἀπεικονίσεως καὶ τῆς πιστῆς ἅμα δὲ καὶ εἰλικρινοῦς ἐκδηλώσεως τῶν αἰσθημάτων τῆς καρδίας, ἐξ ἧς ἐξῆλθε καὶ ἕνεκα τῆς πραγματικῆς παραστάσεως τῶν ἀντικειμένων. Πολλάκις ὁ λαὸς προσωποποιεῖ, μεγαλουργεῖ καὶ παραμορφόνει κατὰ τὴν ἐκτίμησιν, ἣν εἰς τὰ ὄντα ἢ εἰς τὰ ἀντικείμενα δίδει ἡ φαντασία αὐτοῦ. Οὕτως ἐπειδὴ ἡ σταφὶς ἐπέδρα εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας ἐφαντάζετο ὁ λαὸς ὅτι ἔχει ὁ καρπὸς οὗτος μεγάλην δύναμιν. Δίστιχον εἰς ἐνετικὴν διάλεκτον λέγει :

L' uva passa gha la forza del Doge de Venezia,
Dà la vita, dà la morte, putela fà la vecchia.

ἤτοι «ἡ σταφὶς ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ Δόγου τῆς Βενετίας, δίδει τὴν ζωήν, δίδει τὸν θάνατον, κάμνει νέαν τὴν γραῖαν».

Γνωστὸν εἶνε τὸ ἀπόφθεγμα Cefalonia-Melanconia. Ὁ λαὸς ὅμως τῆς Ζακύνθου τόσην δύναμιν ἔδιδεν εἰς τὴν σταφίδα, ὥστε ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ἑνὸς τόπου ἢ μᾶλλον ἐφρόνει ὅτι διὰ τοῦ κέρδους τῆς σταφίδος ἠδύναντο οἱ φρόνιμοι Κεφαλλῆνες νὰ γίνωνται ἀλλέγροι, εὔθυμοι.

Διὰ νὰ σὲ πάρω δὲν μπορῶ, δὲν δύναμαι ὁ καϋμένος
ἀπὸ τ' Αὐγούστου τὴ βροχὴ εἶμαι δυστυχισμένος.
Ὁ πτωχὸς δὲν ξέρει τί θὲ νὰ κάμῃ σὰν δὲν ἔχῃ·
Τῆς Παναγιᾶς μας τάξε τση, τοῦ χρόνου νὰ μὴ βρέχῃ

[1] *Σ. Π. Σκιαδᾶ.* Ἡ Ἑλλὰς ἐν Εὐρώπῃ, σελ. 25—26.

[2] *Ἡ Σταφιδοῦλα, τραγουδάκι Κεφαλλῆνός τινος.* Ἐδημοσιεύθη τῷ 1849 ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀνωνύμως, ἀλλ' ὁ ποιητὴς εἶνε ὁ Ἀντώνιος Μελισσινός, γράψας καὶ ἄλλας ποιήσεις καὶ πεζά τινα μικρά. *Ἡ Σταφιδοῦλα* εἶνε ποιημάτιον ἐξ 75 ἑξαστίχων.

[3] Φάκελλος Ἀρ. 14 παρὰ τῇ Δημοτικῇ Φωσκολιανῇ Βιβλιοθήκῃ. Οἱ δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι στίχοι εἶνε ἐκ τοῦ φακέλλου τούτου.

Τοῦ Ἅι Νικόλα τάξε του, καράβια νὰ μᾶς ἔρθουν
Νὰ πάρουν τὴ σταφίδα μας, τσεκίνια νὰ μᾶς δίδουν
Τότε θὰ γίνῃς ταῖρί μου θὰ πᾶμε στὴ Φραγγιὰ
Καὶ θὲ νὰ ἰδοῦμε οἱ δύο μαζὶ καὶ αὐτὴ τὴ Βενετιά·
Ἡ σταφιδοῦλα, ἀπὸ *μελαγχολία σὲ ἀλλεγρία*
Στὴ στιγμὴ βάζει καὶ τὴν *φρόνιμην Κεφαλληνία.*

Ὅταν ἡ βροχὴ κατέστρεφε τὴν σταφίδα, ἀπήλπιζε καὶ τοὺς ἐραστὰς ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, διὸ καὶ τὸ ἀπόφθεγμα :

Τὸν Αὔγουστο ὑπανδρεύομαι
Τὸν Αὔγουστο ξεπανδρεύομαι [1].

Ἀφοῦ ὁ λαὸς τόσην δύναμιν πρὸ αἰώνων εἰς τὴν σταφίδα ἀπέδιδε, παρεκάλει τὴν Παναγίαν νὰ γείνῃ περισσοτέρα σταφὶς καὶ διὰ τὴν σταφίδα ἔφερε περισσότερα τάματα.

Κάμε στάρι, Παναγιά,
Νὰ σοῦ κάμω τὰ σπερνά·
Κάμε λάδι καὶ κρασὶ
Καὶ σοῦ τάζω ἕνα φλωρὶ
Νὰ τὸ δώσω τοῦ παπᾶ
Γιὰ νὰ κάμῃ λειτουργιά.
Ἡ *σταφίδα* νἄν πολλὴ
Καὶ νὰ μὴ πέσῃ *βροχή.*
Καὶ σοῦ τάζω ἕξι ἀρνιὰ
Κ' σταφίδα ἕξι σακκιά [2].

Καὶ νὰ μὴ πέσῃ βροχή. Ἡ βροχὴ εἶνε καὶ ἦτο τὸ φόβητρον. Πλεῖστα συμβόλαια ἰδίως τοῦ δεκάτου ἕκτου καὶ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος λέγουσιν ὅτι ὁ δεῖνας νὰ πληρώσῃ ὑποχρεοῦται τὸν Σεπτέμβριον, ἂν δὲν βρέχεται ἡ σταφίδα. Δὲν ἦτο μόνον ἡ βροχὴ τὸ φόβητρον τῶν κτηματιῶν, σταφιδεμπόρων καὶ χωρικῶν, ἀλλ' ἐν γένει τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἐργατικοῦ. Ὅτε ἡ βροχὴ κατέστρεφε τὴν σταφίδα, οὐδεὶς ἐπλήρωνεν, οὐδὲ τὸ δικαστήριον ὑπεχρέωνε τοὺς ὀφειλέτας. Οἱ Εὐγενεῖς καὶ οἱ κτηματίαι ἐν γένει ὡς καὶ οἱ σταφιδέμποροι καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, δὲν ἐπλήρωνον ἐργάτας τινάς, ὡς τὸν ὑποδηματοποιόν, ράπτην κλπ. περιμένοντες τὴν συγκομιδήν, καταστραφείσης δὲ τῆς σταφίδος, ἔλεγον βάλτα μὲ τὸ Θεό, διὸ καὶ τὸ δίστιχον.

Ὁ χάρος καὶ ἡ ὁλόμαυρη σταφίδα ὅμοιους μᾶς κάνει,
Κ' ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος τσεκίνια, ἂν βρέχῃ, χάνει.

[1] Τὸ ἤκουσα εἰς τὰς Πάτρας.

[2] Τὸ ἔγραψα καθ' ὑπαγόρευσιν γέροντος τοῦ χωρίου Γαλάρου. Θὰ εἶνε παλαιὸν δημοτικόν, διότι οἱ νέοι τὸ ἀγνοοῦσι.

Ὅταν ἡ βροχὴ ἦτο καταστρεπτικὴ καὶ γενική, τότε παρηγοροῦντο ᾄδοντες:

Μὴ κλαῖς, καϋμένη Ρούμελη, καὶ μὴ βογγᾷς, Μωρηᾶ,
Σκόρπισε σ' οὔλους ὁ Αὔγουστος βροχὴ καὶ συφορά.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπὶ πέντε περίπου μῆνας δὲν βρέχει, ὅπερ εὐνοϊκὸν εἶνε διὰ τὴν σταφίδα. Οἱ ἀμπελουργοὶ χαίρονται ὅταν ἀκούσωσι τὸν πρῶτον τερετισμὸν τῶν τεττίγων, διότι τότε μαυρίζουν ὑπὸ τὰς θερμὰς ἀκτῖνας τοῦ Ἰουνίου αἱ ῥᾶγες τῆς σταφίδος. Τὸ πρῶτον ἅμα ἀκούουσι τὸν τερετισμὸν ᾄδουσι τὸ γνωστόν:

Τσίτσικας ἐλάλησε
Μαύρη ρῶγα ἐσκάρισε.
Τἄκουσε ὁ γέροντας
Κ'ἔσκασε χορεύοντας.
Τ'ἄκουσε καὶ ἡ γρηὰ Εἰρήνη
Κ'ἔσκασε μὲς τὸ γαδίνι.
Τ'ἄκουσε καὶ ὁ γέρω Λιὰς
Κ'ἔσκασε μὲς τὴ γωνιά.

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἀξίαν δίδει εἰς ὅ,τι ἀγαπᾷ, εἰς ὅ,τι ὀφείλει τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ συμπίπτει κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ὡριμάνσεως τῆς σταφίδος νὰ παύῃ ἡ ἐποχὴ τῶν ψύλλων, ὁ λαὸς τὴν δύναμιν ταύτην ἀποδίδει καὶ πάλιν εἰς τὴν σταφίδα, διό, ὅταν ὡριμάσῃ, ἀμέσως φέρεται εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἄλλοι μὲν ρίπτουσιν αὐτὴν ὑπὸ τὴν κλίνην, ἄλλοι δὲ ἐπὶ τῆς κλίνης, ἄλλοι δὲ εἰς τὰς διαφόρους γωνίας τῆς οἰκίας λέγοντες:

Ὄξω ψύλλοι, ὄξω κορέοι
Ν'ἄμπουν οἱ νοικοχυραῖοι.

Εἰ τυχὸν πνεύσῃ ἄνεμος προαγγέλων βροχήν, ὀργίλοι οἱ χωρικοὶ ἀναφωνοῦσι τὸ γνωστόν:

Τὸ ἐμάθαν οἱ γαρμπίδες
Πῶς ὡρμάσαν ἡ σταφίδες.

Διαρκούντως τοῦ τρύγου, οἱ ἐργαζόμενοι, ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, ἔψαλλον:

Ἐμπρός, τρυγᾶμε μ' ατεντζιόνε [1], τάξι καὶ ἡσυχία
Τορνέσια [2] θἄχουμε καὶ φέτος πολλά, μὰ πολλά.

[1] ἀτεντζιόνε=προσοχή.

[2] Τορνέζια. Ἐδῶ ἐννοεῖται ἁπλῶς χρήματα. Ἴσον *θἄχουμε χρήματα*. Ἐπὶ Ἑνετοκρατίας τὴν σημασίαν τῶν ἐν γένει χρημάτων εἶχον καὶ τὰ *πέρπερα*, *στάμενα*, *μπέτζι*, *παράδες*. Ἀκολούθως τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔλαβον καὶ τὰ *γρόσια*, *ὄβολα*, *λεπτά*. Σήμερον εἶνε ἐν χρήσει μόνον *δὲν ἔχω ἢ ἔχω παράδες ἢ λεπτά*.

Τί χαρὰ γιὰ μᾶς, γιὰ τὴ Βενετιὰ καὶ Τουρκιὰ
Τί χαρὰ ποῦ τὸ φροῦτο [1] πάει καλά, μὰ καλά.

Οἱ μὴ ἐργαζόμενοι ἔψαλλον:

Οὖλοι μὲ τάξι, παιδιά, μὲ τάξι νὰ τὴ τρυγᾶτε,
ἀφ' τὸ καλάθι μ' ἀτεντζιὸν στ' ἁλώνια νὰ τὴ βάλτε
Τὴ ὁλομαύρη, θεϊκή, ὁλόχρυση σταφίδα
ὁποῦ ὁλουνῶνέ μας εἶν' θάνατος ζωὴ καὶ ἐλπίδα.

Ὁ λαὸς φαντάζεται τοὺς μῆνας τοῦ ἔτους ὡς δώδεκα ὡραιοτάτους νέους κατοικοῦντας οἰκίαν ἐκτεταμένην εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους [2]. Ὁ Αὔγουστος εἶνε καὶ ἱππεὺς ἀνδρεῖος, κατὰ τοὺς πρὸ δύο αἰώνων Ἕλληνας:

Μὲ τ' ἄσπρο τ' ἄτι του, ὁ Αὔγουστός μας ἁρματωμένος
Τὸν γαρμπὴ δὲν ἀφίνει ποῦ ἄγριος καὶ θυμωμένος
Τρεχάτα τὴν σταφίδα ἔρχεται νὰ μᾶς τὴ κλέψῃ
Στὸν ᾅδη νὰ τὴ φέρῃ, οὔλους μας νὰ καταστρέψῃ.

Ἔτι δὲ ὁ λαὸς παρήγγελλε νὰ φέρωσι τὸ προσῆκον σέβας εἰς τὸν φύλακα Αὔγουστον.

Διαβάταις ποῦ περνᾶτε, καὶ τ' ὡραῖο φροῦτο κυττᾶτε
Τὸν παλληκάρι Αὔγουστον, ὅλοι σας προσκυνᾶτε,
Ποῦ μὲ χρυσὸ σπαθὶ στὸ χέρι μέρα νύχτα στέκει
Μὴ μᾶς πλακώσῃ ἡ βροχή· καὶ ἑκατὸν μάτια ἔχει.
Φυλάει τὴ Ζάκυνθό μας, Ἰθάκη, Κεφαλονιά,
Ἔχει καὶ τὸ νοῦ του, στὴ Ρούμελη καὶ στὸ Μωρηά.

Ὁ τρυγητὸς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιτυγχάνει. Ἡ σταφὶς πωλεῖται καὶ ὁ λαὸς ἐκ μέσης καρδίας ἀναφωνεῖ εἰσέτι:

Αὔγουστε, καλέ μου, μῆνα
Νᾆσουν δύο φοραὶς τὸ χρόνο!

Ἐπὶ Ἑνετοκρατίας τὸ τελευταῖον τραγοῦδι ἦτο τὸ ἑξῆς:

Λαμπρὰ ἐσηκώθηκε ἐπωλήθηκε ὅλη ἡ σταφίδα
Ἡ σωτηρία τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πλουσίων ἐλπίδα
Πάει, πάει καὶ ἡ *Φιέρα* [3] μας θὰ φύγουν καὶ οἱ Κεφαλονίταις

[1] Ὁ καρπός.

[2] *Ν. Γ. Πολίτου*. Μελέτη περὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, τόμ. Α', σελ. 34—36.

[3] Φιέρα=ἐμποροπανήγυρις. Εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας ἐγένοντο ἐμποροπανηγύρεις (προβλ. *A. M. Triulzi* ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 191—193) ὡς καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας· τῶν ἰταλικῶν ἐμποροπανηγύρεων ἐπίσημος ἐγένετο ἡ τῆς μικρᾶς πόλεως Sinigaglia ἔνθα μετέβαινον οὐ μόνον Ἰταλοί, ἀλλὰ Ἕλληνες, Γάλλοι, Ἄγγλοι, Γερμανοί, Ἑλβετοὶ κλ. (Πρβλ. *Zuccagni—Orlan-*

Οἱ πολλοὶ ξένοι μας, καλοὶ Ἰγγλέζοι καὶ οἱ Μωραΐταις.
Παντοῦ χαρὰ εὐαγγέλια, παντοῦ τρέχουν φλωρία
Οὗλοι φιλοῦντοι καὶ εὔχονται τέτοια καλὴ φρουτία [1].

* * *

Ἐνῷ ἡ σταφὶς ἐνέπνευσε τὴν δημοτικὴν Μοῦσαν καὶ θεωρεῖται ὡς ἔχουσα μεγάλην σημασίαν ἀπὸ τόσων αἰώνων, ὀλίγα ἀσφαλῶς περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς γνωρίζομεν, ἰδίως δὲ περὶ τῆς καταγωγῆς της, τοῦ τόπου, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐκαλλιεργήθη, περὶ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτῆς εἰς τὸ ἐμπόριον, περὶ τῆς ὀνομασίας κορινθιακῆς καὶ τέλος περὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς περιπετειῶν ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἦτο ὑπόδουλος. Ἐκ τῶν πραγματευομένων περὶ τοῦ σταφιδοκάρπου διακρίνονται ὁ ἡμέτερος Στέφανος Ξένος [2] καὶ ὁ Γερμανὸς κ. Ἰωσὴφ Πάρτς [3], ἀλλ' ὁ πρῶτος δώσας πολλὴν σημασίαν εἰς τοὺς περιηγητὰς μὲ ὅλην τὴν καλὴν διάθεσιν ἣν εἶχε, περιέπεσεν εἴς τινας ἀνακριβείας, ὁ δὲ ἐμβριθέστερον ἐξετάζει τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἡ μελέτη αὐτοῦ ἀξιολογωτέρα θὰ ἦτο ἂν περισσότερον κατεγίνετο εἰς ἀνεύρεσιν καὶ ἄλλων ἐγγράφων.

Ἡμεῖς διηγούμενοι τὴν ἱστορίαν τῆς σταφίδος ἐν Ζακύνθῳ, ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ ἀξιοπίστων συγγραφέων, φυσικὸν εἶνε εἰς τὴν ἐξιστόρησιν νὰ ἀναφέρωμέν τινα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σταφίδος ἐν Κεφαλληνίᾳ, Ἰθάκῃ καὶ ἰδίως ἐν τῇ τότε Τουρκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι, ὁσάκις τὰ ἔγγραφα, ἅτινα ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, δίδωσιν

dini, Geografia storica dell'Italia e delle suẽ isole, τόμ. IV, VI, IX, X, XI καὶ Pomba - Enciclopedia ἐν λέξει Fiera καὶ Macgregor' Tariffa, Italy σελ 121).

[1] Πρὸς κατανόησιν τοῦ ἑξαστίχου τούτου λέγομεν ὅτι κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἐγένετο ἐν Ζακύνθῳ μεγάλη ἐμποροπανήγυρις λήγουσα τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τὸ μεγαλείτερον δ' ἐμπόριον ἐγένετο ἀπὸ τοὺς Κεφαλλῆνας, οἵτινες ἤρχοντο ἐπίτηδες καὶ ἤνοιγον λαμπρὰ καταστήματα καὶ μετὰ τὴν ἐμποροπανήγυριν ἐπανέκαμπτον εἰς τὴν πατρίδα των. Πλεῖστοι ἤρχοντο ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος πρὸς πώλησιν παντοίων τοῦ τόπου των προϊόντων καὶ πρὸς ἀγορὰν εἰδῶν πολυτελείας καὶ ἄλλων χρησίμων τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἡ ἐγχώριος κυβέρνησις προσεπάθει ὅπως ἡ ἐμποροπανήγυρις ἀποβαίνῃ ζωηρὰ καὶ ἀξιοπρεπής, ἅμα δὲ ὅπως μὴ ἀδικῶνται οἱ ξένοι (Filza Diversa Sanità 1550—1600 καὶ Φάκελλοι Diversorum παρὰ τῷ ὑπὸ τὰ δικαστήρια ἀρχείῳ). Ἡ Ζάκυνθος οὕτως ἦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη κέντρον ἐμπορίου. Ἐπίσης πολλοὶ ἐκ τῶν γειτονικῶν μερῶν ἔφερον ἐν Ζακύνθῳ νὰ πωλήσωσι τὸν σταφιδόκαρπον, καὶ ἀκολούθως ἐφόρτωνον τὰ πλοῖα ἐμπορευμάτων ἐκ Ζακύνθου, ὡς πιστοποιοῦσι τὰ ἔγγραφα τοῦ τελωνείου Ζακύνθου τῶν χρόνων ἐκείνων, σωζόμενα ἐν τῷ Ἀρχειοφυλακείῳ.

[2] Ἱστορία τοῦ Σταφιδοκάρπου. *Ἐν τῇ Φιλολογικῇ Ἀκροπόλει*, φυλ. 10—11.

[3] Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη, γεωγραφικὴ Μονογραφία μετάφρ. Λ. Γ. Παπανδρέου, σελ. 251—268.

ἡμῖν ὕλην. Οὕτως αἱ ἀσθενεῖς αὗται ἱστορικαὶ σημειώσεις, θὰ εἶνε μικρά τις συμβολὴ εὐσυνείδητος, εἰς τὸν μέλλοντα νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ σταφιδοκάρπου.

* * *

Κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ὅτε ἡ Ζάκυνθος ἀπετέλει μέρος τοῦ βασιλείου τοῦ Ὀδυσσέως, ἐθεωρεῖτο ὡς νῆσος ὑλήεσσα [1], συνεπῶς καὶ ὁ Βιργίλιος τὴν ἐκάλεσε *nemorosa* [2]. Σημειωτέον ὅτι ὁ λατῖνος ποιητὴς δὲν τὴν ἐστόλισε διὰ τοῦ ἐπιθέτου *silvosa*, ὅπως ἐκφράσῃ ὅτι ὁ τόπος ἦτο δασώδης κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν. Μεταξὺ *nemus* καὶ *silva* ὑπάρχει διαφορά, ὥστε καὶ ὁ λατῖνος γραμματικὸς Φέστος λέγει *nemora* significat silvas amoenas. Οὐχ ἧττον ὅμως, ὅπως δήποτε καὶ ἂν μεταφράσωμεν ἢ καὶ ἂν ἑρμηνευθῇ τὸ ὑλήεσσα ἢ *nemorosa* ἡ Ζάκυνθος δὲν εἶνε πλέον ἀξία τοιαύτης προσωνυμίας, ἀφ' οὗ τὰ ὄρη αὐτῆς νῦν εἶνε γεγυμνωμένα καὶ ἐστερημένα τῶν δασῶν, ἅπερ τὸ πάλαι ἐσκίαζον αὐτήν, διὸ καὶ ὁ πολὺς Tommaséo [3] ἀποφαίνεται ὅτι τοῦ ἐπιθέτου τούτου εἶνε νῦν ἀξία ἡ Κεφαλληνία. Ὀρθὴ ἡ σκέψις αὐτοῦ. Ἡ νῦν Κεφαλληνία, ὀνομαζομένη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους παιπαλόεσσα [4], ἐπρομήθευεν ἐπὶ Ἑνετοκρατίας τὴν ξυλείαν διὰ τὸ φρούριον καὶ δι' ἄλλας ἐργασίας [5]. Ἐπίσης ἡ Κεφαλληνία ἐπρομήθευε ξυλείαν εἰς ξένους, διὸ καὶ ἀποικία ὑπῆρξεν ὑλοτόμων καὶ ξυλουργῶν (marangoni), οἵτινες ἀπηλλαγμένοι ἦσαν τοῦ βάρους τῆς φρουρᾶς ἐπὶ τῶν σκοπιῶν τῶν ὁρίων καὶ πάσης ἄλλης στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ὑποχρεούμενοι μόνον εἰς τὴν ὑλοτομίαν καὶ ξυλουργίαν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στόλου καὶ τῶν φρουρίων. Ἐνίοτε μὲν πολλὴ ἐργασία ἀνετίθετο εἰς αὐτούς, ἀλλὰ συνήθως παρήρχετο τὸ ἔτος χωρὶς τὸ κράτος νὰ ἐνασχολῇ αὐτοὺς διαρκῶς. Τῷ 1517 ἐκόπησαν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Κεφαλληνίας πολλὰ ξύλα διὰ τὸ φρούριον τῆς Ζακύνθου, ὡς καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ ἰδίως πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως τῷ 1574 [6].

Οὐδεὶς εἰσέτι κατέγεινε περὶ τῆς καρπώσεως τῆς γῆς Ζακύνθου, ἵνα μάθωμεν ἂν ὑπῆρχον δάση εἰς τὴν νῆσον κατὰ τὸν μεσαίωνα—ἔχομεν

[1] Ὀδυσ. Α, 246. Ι, 24. Π, 123. Τ, 131.
[2] Aeneid. III, 270.
[3] *Storia Civile nella letteraria,* 1872, σελ. 485.
[4] *Ὀδύσ.* Δ, 671, 845. Ο, 29.
[5] *Libri Ordini* κτλ. Ἀρχειοφυλακείῳ.
[6] Marino Sanuto, *Diario* III, IV, XXIII—Πάρτς, *Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη* κτλ σελ. 230—232.

ὅμως πεποίθησιν ὅτι, κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἅμα δὲ καὶ πονηροὺς ἐκείνους χρόνους ἡ νῆσος δὲν ἦτο ἐστερημένη δασῶν. Τῷ 1490 κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὁ Ἀνδρέας Λαμπίρης, διότι εἰς θέσιν Stelati, τῆς περιφερείας Σκιναρίων ἔκαυσε τὸ δάσος· «Per aver brusado tutto lo bosco» [1]. Ὡς ἐννοεῖ καὶ ὁ ἀναγνώστης Stelati θὰ εἶνε Στὰ ἐλάτη καὶ κακῶς ἐν τῇ ἀποφάσει ἐγράφη Stelati. Ἡ Ἑνετία ἐτιμώρησε τὸν καταστροφέα τοῦ δάσους, καθότι ἡ συνετὴ ἐκείνη Κυβέρνησις, μέχρι τοῦ τέλους τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, ἔδειξε πρόνοιαν καὶ διὰ τὰ δάση [2], πεπεισμένη οὖσα ὅτι τὰ δάση διευκολύνουσι τὴν φυτουργίαν καὶ ἐκ τῶν μιασμάτων πρὸς τούτοις καθαρίζουσι τὴν ἀτμόσφαιραν [3].

Ὁ Παῦλος Μερκάτης [4], ὁ Margot καὶ Reuter [5], ὁ Davy [6], ὁ Coquand [7], ὁ Strickland [8], ὁ Landerer [9], ὁ Fuchs [10], ὁ Riemann [11], ὁ Ἀλέξιος Perrey [12], ὁ Domenico Mazziari [13], ὁ

[1] Ἀρχειοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ δικαστήρια.

[2] Πρβλ. G. Dandolo—*La Caduta della Repubblica di Venezia*· τόμ. Α' κεφ. Γ.

[3] Πρβλ. Caimi, *Cenni sull' importarza e coltura dei boschi* σελ. 31.—March, *Nature and man* κεφ. III—Becquerel *Des climat* σελ. 9.

[4] *Saggio storico statistico della città ed isola di Zante*, 1811. Ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πονήματος αὐτοῦ, ἐπήνεγκεν ἀξιολόγους προσθήκας εἰς τὸ χειρόγραφον, ὅπερ ὀρθῶς ποιῶν ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ κ. Π. Μερκάτης, πρόξενος τῆς Γαλλίας, ἐδώρησεν εἰς τὴν Δημοτικὴν Φωσκολιανὴν Βιβλιοθήκην.

[5] Essai d'une flore de l'île de Zante, 1838.

[6] Notes and Observationes on the Ionian Islands, 1824.

[7] Description géologique des gisements bituminifère et petrolifères de Setemitza dans l' Albanie et de Chieri de dàns l'île de Zante, 1868.

[8] On the geology of the island of Zante, 1833.

[9] Bergōl in Zante, 1874.

[10] Die Pliocānbildungen von Zante und Korfu, 1877.

[11] Recherches Archéologiques sur les Iles Joniennes, III, Zante—1880.

[12] Ὁ Ἀλέξιος Perrey δημοσιεύσας τῇ 1863 τὴν Mémoire sur les Tremblements de terre dans l'île de Zante τοῦ Δ. Βαρβιάνη καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Βασιλείου, προσέθεσε πολλὰς καλὰς παρατηρήσεις. Ὡς εἴπομεν, οἱ Βαρβιάνη ἦσαν *πατὴρ* καὶ *υἱὸς* καὶ οὐχὶ *ἀδελφοί*, ὡς ἐκ παραδρομῆς λέγει ὁ Πάρτς ἐν τῇ περὶ Ζακύνθου πραγματείᾳ αὐτοῦ. Περὶ τῶν σεισμῶν Ζακύνθου πολλὰ ἔγραψε καὶ ὁ κ. W. Forster, διευθυντὴς τῆς ἐν Ζακύνθῳ Ἀνατολικῆς Τηλεγραφικῆς ἑταιρίας.

[13] Ὁ ἰταλὸς Domenico Mazziari ἐπιμελητὴς τοῦ βοτανικοῦ κήπου τῆς Κερκύρας, ὁ συντάξας τὴν *Κερκυραϊκὴν Χλωρίδα*, ἧς μέρος ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ κερκυραϊκῷ περιοδικῷ *Ἰόνιος Ἀνθολογία* (1824—1835). (Πρβλ Giuseppe Pericciuoli Borzesi da Siena *Guida istorica delle Isole* Ionie, Corfù, 1835, σελ. 65) ἐρχόμενος εἰς Ζάκυνθον, κατέγεινεν εἰς τὴν περισυλλογὴν τῆς *Χλωρίδος* Ζακύνθου

Partsch[1] καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐπιστήμονες ἔλαβον ὡς ἀντικείμενον τῶν μελετῶν αὐτῶν τὴν Ζάκυνθον. Οὐχ ἧττον ὅμως οὐδεὶς εἰσέτι κατέγεινε νὰ μελετήσῃ ὅπως δημοσιεύσῃ ἐπιστημονικὴν γεωγραφίαν[2], καὶ ἐξετάσῃ πολλά, ἅτινα οἱ μέχρι τοῦδε καταγινόμενοι ἢ ἀτελῶς τὰ ἠρεύνησαν ἢ παρημέλησαν καὶ οὕτω περὶ πολλῶν πραγμάτων ὑπάρχει ἀμφιβολία ἢ ἄγνοια. Ἀναντίρρητον τυγχάνει ὅμως ὅτι ἡ Ζάκυνθος ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐκ τῶν ἀμπελοκοσμήτων χωρῶν. Ὁ οἶνος αὐτῆς ὅμως δὲν ἦτο διαβεβοημένος, ἀφοῦ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ βλέπομεν «χαριέστατος δ' οἶνος εἰς παλαίωσιν ὁ Κερκυραῖος, ὁ δὲ Ζα» κύνθιος καὶ ὁ Λευκάδιος διὰ τὸ γύψον λαβεῖν καὶ κεφαλῆς ἀδι» κοῦσιν[3]·» ἄλλως τε οὔτε ὁ Βιργίλιος[4] οὔτε ὁ Πλίνιος[5] οὔτε ἄλλος τις τῶν ἀρχαίων κατέταξε τὸν οἶνον τῆς Ζακύνθου εἰς τὴν χορείαν τῶν

μετερχόμενος τὸν διδάσκαλον, ἐπάγγελμα ὅπερ μετήρχετο καὶ ἐν Κερκύρᾳ. Ὅτε ἐπωλεῖτο ἡ βιβλιοθήκη τοῦ μακαρίτου Ζακυνθίου ἰατροῦ Νικήτα Ἐ. Ζερβοῦ, τοῦ ἐκδόσαντος ἐν Montpellier τῷ 1865 πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον L'art et la science en Médecine, εἴδομεν φακέλλους τινὰς περιέχοντας χόρτα καὶ ἄνθη ἀπεξηραμμένα, ὧν τὰ πλεῖστα ἦσαν ἐκ Ζακύνθου. Τινὲς φάκελλοι ἐσημείουν ὅτι περισυνελέχθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ζερβοῦ, ἄλλοι δὲ ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν πολλαπλῶν τῆς συλλογῆς τοῦ Mazziari. Αἱ συλλογαὶ αὗται, ὅτε ἡ βιβλιοθήκη ἐπωλεῖτο, ἦσαν ἐν κακῇ καταστάσει. Τινὲς ἦσαν λυταί, εἰς ἄλλας ἡ ἐπιγραφὴ εἶχε πέσει· εὐτυχῶς εἴς τινας ἡ ἐπιγραφὴ εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ ἰδίου φακέλλου.

Εἰς τὰ ἀνέκδοτα *Χρονικὰ* τοῦ μακαρίτου Βαρβιάνη ὑπάρχει μικρά τις *Χλωρὶς* Ζακύνθου (φυλ. 191-192) καθὼς εἰς τὰ αὐτὰ *Χρονικὰ* ὑπάρχουσι μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις γινόμεναι ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ παρὰ τοῦ ἰδίου Βαρβιάνη ἐπὶ τινα ἔτη. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν ἐπὶ αὐτῶν τῶν σημειώσεων εἰδικός τις κατεγίνετο πρὸς σύνταξιν μικρᾶς μελέτης.

[1] *Die Insel Zante,* μετὰ χάρτου, ὅστις εἶνε ὁ πληρέστερος τῶν μέχρι τοῦδε, οὐχὶ ὅμως καὶ τέλειος.

[2] Ὁ γνωστὸς διὰ πολλὰς ἀξιολόγους μελέτας πολύτιμος φίλος κ. Ἀντώνιος Μηλιαράκης πρὸ πολλοῦ καταγίνεται εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς γεωγραφίας Ζακύνθου, δι' ἐλπίδος δ' ἔχομεν ὅτι τάχιστα θὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν μελέτην καὶ δημοσιεύσῃ αὐτήν, ὅπως πληρώσῃ τὴν μεγίστην ἔλλειψιν. Ἱστορίαν τῆς Ζακύνθου πολλοὶ ἔγραψαν· ἀλλ' ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν ἱστοριῶν ἡ τοῦ φιλοπόνου καὶ πολυτίμου φίλου κ. Π. Χιώτου εἶνε ἡ πληρεστέρα. Ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἱστοριῶν ἀναφέρομεν περὶ Ζακύνθου τὰς δύο σωζομένας εἰς τὴν Δημοτικὴν Φωσκολιανὴν Βιβλιοθήκην τὴν μὲν ἔχουσαν τίτλον Commentario compendiato delle Notizie profane antiche del Zante e suo pubblico stato, τὴν δὲ Descrizione del Governo della città e dell' isola del Zante.

[3] Α', 30.

[4] Georg. Β', Δ'.

[5] Βιβλ. XIV, 4—7.

καλλίστων οἴνων. Μαρτυροῦσιν ἦτο ἐπίσης ὅτι ἀμπελόφυτος ἡ νῆσος καὶ νομίσματα, ὧν, ἐν τὸ 1683 συγκατελέγετο εἰς τὰ δωρήματα τοῦ Πέτρου Μοροζίνου πρὸς τὴν Ἐνετικὴν Πολιτείαν [1]. Τῶν ἀμπέλων νομίζομεν ὅτι ἡ καλλιέργεια θὰ ἐξηκολούθει, πολλαὶ ποικιλίαι ἀμπέλου ἐν τῇ νήσῳ ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουσι.

Ὁ ἀείμνηστος Κατραμῆς[2] ἐδημοσίευσε ποιημάτιον γραφὲν τῷ 1601, δι' οὗ μανθάνομεν τὰ τότε γνωστὰ εἴδη. Ἰδοὺ τὸ ποιημάτιον:

Σταφύλια μέσ' τὴ Ζάκυνθο εἶνε ὁ Κοζανίτης,
Μυγδάλι, Φλέρι, Ροζακιά, Χλώρα καὶ Μορωνίτης,
Λαρδέρα καὶ Σκυλόκλημα, Παῦλος καὶ Χουχουλιάτης.
Ἀλλ' εἶν' τὰ ὀμορφότερα Ρομπόλα [3] κι' Ἀητονύχι,
Μοσχάτο, Ἀμπελοχόριθο, Φτάκοιλος [4] καὶ Ξυρίχι,
Κατζακούλιας, Κοντοκλάδι, Κακοτρύγι, Βωϊδομάτης,
Γλυκερίθρα, Λιανορρόιδι, Γουστουλίδι, κι' Ἀγουστιάτης,
Γλυκοπάτι ... Βύσας καὶ τὸ Κουτζουμπέλι
Καὶ τὸ Νύχι-τοῦ-Κοκόρου, ποῦ στολίζει τὸ ἀμπέλι.
Ὕστερα ἀπ' ὅλα τοῦτα ἔρχεται ὁ Σκυλοπνίχτης.
Μὰ 'κειὸς ποῦλα τὰ φουμίζει εἶν' ὁ κόκκινος Ροϊδίτης.

Τὸ εἶδος τῶν σταφυλῶν δὲν ἔμεινεν ὅμως στάσιμον καὶ οὕτως ἐπλουτίσθη κατὰ καιρούς, καθότι σήμερον ὑπάρχουσι καὶ αἱ κάτωθεν ὀνομασίαι σταφυλῶν, ἃς ἐλάβομεν παρὰ τοῦ ἐν τῇ ἐξοχῇ διαμένοντος πρὸς τέρψιν δικηγόρου κ. Δημητρίου Μινώτου. Ἰδοὺ αὗται: Ζαμπέλα, Προβατίναις, Σουλτανίνα, Πιπεριόνους, Γυφτοπούλαις, Σαούτζη, Λευκιάτικο ἢ Ἀσπρούδια, Βιολεντό, Τσυρκοπούλαις, Πινπινιόλα, Μοσκατέλον, Ἀσπρορρομπόλα, Κορίθι, Μαυροστάφυλο, Μοσχόφλεγο, Μαυροδάφνη, Ἀλουποῦ, Μερτενίκος, Γυφτοκόρυθο. Πρὸ ἐτῶν ἐφύτευσεν ὁ ῥηθεὶς Μινῶτος ἀρκετὰ κερκυραϊκὰ κλήματα παράγοντα λίαν μελανὰς σταφυλὰς καὶ ἕνεκα τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς καλοῦνται Κορφιάτης. Πολλάκις εἴδη σταφυλῶν λαμβάνουσι τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ πρώτου ὅστις αὐτὰς ἐφύτευσεν, ἢ ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς. Σημειωτέον ὅτι τὸ Γυφτοκόριθο λέγεται καὶ Κατσακούλια.

[1] Ch. Patin, *Thesaurus Numismatam a P. Mauroceno collectorum* 1684, σελ. 125.

[2] Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, σελ. 168.

[3] Κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα εἰς τὰ κτηματολόγια ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λέγεται *Ρεμπόλα*, λέγεται ὅμως καὶ Ρόμπολα.

[4] Μὲ τὸ κλῆμα τῆς ἀμπέλου ταύτης γίνονται τὰ *στεφάνια* τοῦ γάμου.

(Ἀκολουθεῖ) **Σπυρίδων δὲ Βιάζης**

Ο ΤΟΛΣΤΟΗ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

(Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε φυλ. Α').

Ὁ Τολστόη δὲν «συμμερίζεται τὴν ἰδέαν τῆς προόδου·» «εἶνε ἀπηλλαγμένος τῆς προλήψεως τῆς προόδου»· θυσιάζει αὐτὴν εἰς τὸν βωμὸν τῆς φιλανθρωπίας· ἀλλ' ἡ θυσία αὕτη δὲν ἔχει οὐδὲ τὸ προσὸν τῆς πρωτοτυπίας. Καὶ ἄλλους φιλανθρώπους παρήγαγον οἱ νεώτεροι χρόνοι πρὸ αὐτοῦ, μετ' ἐκτάκτου μὲν αὐταπαρνησίας καὶ δραστηριότητος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἐργασθέντας ἀλλὰ περιφρονοῦντας καὶ καταδικάζοντας πάντας τοὺς πρὸς ἡμέρωσιν ἀγῶνας, οἵτινες δὲν βελτιοῦσιν ἀμέσως τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἐκφράσεις φιλαύτου ἀπολαύσεως καὶ φιλαύτου ματαιοφροσύνης. Ὁ Pater Mathew, ὁ ἰρλανδὸς ἀπόστολος τῆς ἐγκρατείας, διεκήρυττεν ὅτι τὰς γνώσεις, τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν χειραφέτησιν ἐφοβεῖτο ὅσον καὶ τὰ οἰνοπνευματώδη ποτά.

Τὸ ζήτημα τῆς προόδου εἶνε ἓν τῶν σπουδαιοτάτων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ἡ δ' ἐξέτασις αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐνσφηνωθῇ ἐνταῦθα, ἐν παιδαγωγικῇ μελέτῃ· ἀρκούμεθα μόνον νὰ ὑποδείξωμεν διὰ γενικῶν γραμμῶν τὰς δύο ἀντιθέτους περὶ αὐτοῦ δόξας.

Κατὰ τὴν μίαν, ἡ εὐδαιμονία τοῦ γένους καὶ τῶν ἀτόμων αὐξάνεται δι' ἐργασίας ἐξυπηρετούσης τὸν πολιτισμόν. Ὅσῳ μεγαλείτερα ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ ἀγαθὰ παραχθῶσι, τόσῳ μεγαλείτερον κεφάλαιον διαχειρίζεται ἡ ἀνθρωπότης· ἡ ἄμεσος λοιπὸν ἀντίληψις, ἡ ἀπ' εὐθείας φιλανθρωπικὴ δρᾶσις εἶνε ἄσκοπος, ἀναγκαία δ' εἶνε ἡ ἐνεργὸς δρᾶσις ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑλικῆς καὶ ἰδεώδους προαγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὴν ἑτέραν, ἡ φιλανθρωπικὴ δρᾶσις εἶνε τὸ πᾶν· πολὺς πόνος καὶ δυστυχία πολλὴ βασανίζουν τὸν κόσμον καὶ τοῦτον, ἔχουν ἀνάγκην συντόνου βοηθείας, καὶ ἀπαιτοῦν ἄμεσον παραμυθίαν· τὸ τραῦμα χαίνει, αἱματηρόν, καὶ δὲν δύναται νὰ περιμένῃ, καὶ πρέπει νὰ ἐπιδεθῇ ἀμέσως. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ὁ πολιτισμὸς εἶνε πολυτελῆ ὄνειρα, ἀνωφελῶς μαρμαίρουσαι χίμαιραι, ἀλλ' ὁ ἄρτος, ἀλλ' ἡ στέγη, ἀλλὰ τὸ ἰατρικόν, αὐτὰ εἶνε ἡ πραγματικότης.

Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης δύναται ν' ἀντιταχθῇ ὅτι ἡ τοιαύτη φιλανθρωπία ἡ ἀποπνίγουσα τὰς δυνάμεις καὶ ὁρμὰς τοῦ ἀνθρώπου, αἵ-

τινες ἔχουσι τὰ αὐτὰ τοὐλάχιστον δικαιώματα πρὸς τὴν πέψιν, εἶνε ἐναντία πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, στενεύει μέχρις ἀσφυξίας τὸν ἀνθρώπινον βίον, καθιστᾷ αὐτὸν ἐνδεῆ καὶ οἰκτρόν. Ἡ ἀληθὴς φιλανθρωπία ὀφείλει νὰ κατανοῇ τὴν σημασίαν τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰς διαφόρους μορφὰς ὑφ' ἃς κινοῦνται καὶ ἐκδηλοῦνται αἱ ἀνθρώπιναι δυνάμεις. Ἄλλως τε μὴ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη δὲν ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας τῆς ἀνθρωπότητος; Ἡ μεγαλουργὸς διάνοια, ἡ ἀσκητικὴ αὐταπαρνησία τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ ἐφευρέτου μεταβάλλουν τοὺς ὅρους τῆς ἐργασίας, ἀνοίγουν νέους δρόμους εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δραστηριότητα, ἐπιχέουν ἡδὺ βάλσαμον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συμφοράν. Αἱ ἀνακαλύψεις τῶν ἀκεσιπόνων ναρκωτικῶν, ἢ τῆς ἀντισηπτικῆς μεθόδου τοῦ Λίστερ παραδείγματος χάριν, δὲν ἐπράυναν καὶ δὲν θὰ πραΰνωσι περισσότερον ἄλγος τῆς ἀνθρωπότητος παρ' ὅσον ὁ ὀβολὸς μυριάδων ἐλεημόνων χειρῶν;

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς πρώτης θεωρίας ἐγείρονται ἀντιρρήσεις. Ἡ παραγωγὴ κεφαλαίου μόνον διὰ τὸ γένος δὲν ἀρκεῖ· τὸ σπουδαῖον εἶνε πῶς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ διανεμηθῇ εἰς τὰ μέλη τοῦ γένους. Ἂν κατὰ τὴν διανομὴν εὑρεθῶσιν ἄνθρωποι, ἀπερχόμενοι μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, ἡ ἄμεσος βοήθεια καὶ ἡ ἄμεσος ἀντίληψις εἶνε ἀναγκαῖαι. Ἄλλως δὲ ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ δυστυχία δὲν γεννῶνται μόνον ἐκ τοῦ πλημμελοῦς ὀργανισμοῦ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς φορᾶς τῆς Φύσεως ἀνεξαρτήτως πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιδράσεως καὶ ἀνθρωπίνης θελήσεως· ὅσον καὶ ἂν ἐπεκταθῇ ὁ πολιτισμός, εἶνε ἀδύνατον νὰ καταστείλῃ τὸν ροῦν τῆς ἀθλιότητος· ἡ πηγὴ τῆς συμφορᾶς ἀναβρύει ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου ὡς φυσικοῦ ὄντος.

Αἱ δύο αὗται θεωρίαι συνδέονται ἀναποσπάστως μετὰ τῶν δύο καταστάσεων, ἃς συνεπάγεται ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγών· ἐν τῷ βίῳ, ὡς ἐν τῷ πολέμῳ, ὑπάρχουσι νικηταὶ καὶ ἡττημένοι· ὑπάρχουσιν οἱ χωροῦντες ἐμπρός, ἐν θριάμβῳ, καὶ οἱ κεκμηκότες, καὶ οἱ τραυματίαι, οἱ κείμενοι χαμαί, οἱ καταπατούμενοι ὑπὸ τῆς ὁρμώσης ἐμπρὸς στρατιᾶς καὶ συνθλιβόμενοι ὑπὸ τῶν βαρέων τροχῶν τῶν νικηφόρων τηλεβόλων. Ὁ βουδδισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἔστρεψαν τὸ βλέμμα των ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς πάσχοντας, τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην ἀρωγῆς· ἡ φιλοσοφία τῆς ἐξελίξεως ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς ἀκμαίους, τοὺς ὁδεύοντας ἐπὶ τὰ πρόσω. Λεπτομερὴς ἔρευνα τοῦ ζητήματος θὰ μᾶς παρέσυρε μακράν· ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἰδεώδη τῆς φιλανθρωπίας εἶνε δυνατὸν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς ἄλληλα, ὅπως ἐπιτευχθῇ ἐπὶ τῆς

γῆς, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατόν, πραγματικὴ καὶ πλήρης προαγωγὴ τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

'Αλλ' ὁ Τολστόη διὰ τοῦ ρωμαλέου του βραχίονος τὴν ἑτέραν τῶν θεωριῶν ἁρπάζων πλήττει δι' αὐτῆς, ὡς διὰ κριοῦ, βιαίως, ἀλλοφρόνως τὸ τεῖχος τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς προόδου· μεθ' ὅλην ὅμως τὴν ὁρμὴν τῆς ἐφόδου αὐτὸ οὐδὲ κλονεῖται, τόσον στερρά, κατεσκευασμένα διὰ τὴν αἰωνιότητα, εἶνε τὰ θεμέλιά του.

'Ενῷ δὲ τὸν πόλεμον κηρύττει κατὰ τῶν προλήψεων, ἡ πανοπλία του μεθ' ἧς ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν ἀποτελεῖται ἐκ προλήψεων. 'Ιδοὺ πῶς χαρακτηρίζει τὴν καθεστῶσαν ἀγωγήν: «Ἡ ἀγωγὴ εἶνε τάσις ἀτόμου τινὸς νὰ καταστήσῃ ἄλλο ὁποῖον εἶνε αὐτὸ (ἡ τάσις τοῦ πένητος ὅπως σφετερισθῇ τὴν περιουσίαν τοῦ πλουσίου, ἡ ζηλοτυπία τοῦ γέροντος προσβλέποντος τὴν δροσερὰν καὶ ρωμαλέαν νεότητα, ζηλοτυπία ἀναχθεῖσα εἰς ἀρχὴν καὶ εἰς θεωρίαν· ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἂν ὁ διδάσκαλος ἀναπτύσσῃ τοιοῦτον ζῆλον ἐν τῇ ἀγωγῇ τοῦ παιδίου, πράττει τοῦτο, διότι εἰς τὸ βάθος τῆς τάσεως ταύτης ὑποκρύπτεται ζηλοτυπία κατὰ τῆς ἀγνότητος τοῦ παιδίου καὶ ἐπιθυμία νὰ τὸ ἴδῃ ὅμοιον πρὸς ἑαυτόν, τουτέστι μᾶλλον διεφθαρμένον.»

Ἡ κεφαλή του, ἡ μεγάλη κεφαλὴ ἡ παραγαγοῦσα τὸν Πόλεμον καὶ τὴν Εἰρήνην, εἶνε τόσον πλήρης τῆς προκαταλήψεώς του ὥστε ἄλλη ἰδέα δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ: «Ὁ διδάσκαλος προσπαθεῖ νὰ περιβάλῃ τὸν μαθητὴν διὰ φραγμοῦ, ὃν νὰ μὴ δύνανται νὰ ὑπερβῶσιν αἱ ἐπιδράσεις τοῦ βίου. Πανταχοῦ ὑψοῦται περὶ τὸ σχολεῖον, εἶδος σινικοῦ τείχους, ἡ σοφία τοῦ βιβλίου».

Ἡ μομφὴ αὐτοῦ ὅτι ἐφ' ὅσον χωροῦμεν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τὸ σχολεῖον ἀπομακρύνεται τοῦ βίου, δὲν εἶνε δικαία. Ἴσα ἴσα ἓν τῶν μεγαλειτέρων κατορθωμάτων, ἐφ' ᾧ ἐναβρύνεται ἡ νεωτέρα παιδαγωγική, εἶνε ἡ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου, τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου προσαρμογὴ τῆς ἀγωγῆς· ὅ,τι λέγει ὡς νέον ὁ Τολστόη ἔχει ἤδη ἐπὶ αἰῶνας ἀναμασσηθῇ· τὸ ὀχύρωμα, τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ κυριεύσῃ εἶνε πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλελειμμένον ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἡ δὲ σημαία ἣν προσπαθεῖ νὰ στήσῃ, μετὰ τόσου ἀγῶνος, κυματίζει ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐπὶ τοῦ νεωτέρου σχολείου. Ἀπὸ τοῦ 1524 ὁ Λούθηρος ἔρρηξε τὴν ἔντονον κραυγήν, ἥτις ἰσχυρῶς ἀντήχησεν ἀνὰ τὴν Γερμανίαν «Die Schule soll nicht für die Schule, sondern fürs Leben erziehen». (Τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ παιδαγωγῇ ὄχι διὰ τὸ σχολεῖον ἀλλὰ διὰ τὸν βίον).
Ὁ δὲ Ρουσσὼ διὰ τῆς πυρώδους εὐγλωττίας του καὶ οἱ Φιλανθρωπικοὶ

διὰ τῶν διδακτικῶν πειραμάτων των ἤνοιξαν ἀναπεπταμένας τὰς θύρας τοῦ σχολείου εἰς τὸν βίον.

Ὁ Τολστόη ἀφορμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς «ὅτι ἡ σοβαρὰ ἐκπαίδευσις ἀποκτᾶται ὄχι διὰ τοῦ σχολείου ἀλλὰ διὰ τῆς ζωῆς», ἀντιτάσσει εἰς τὰ ἀνίσχυρα μαθήματα, καὶ εἰς τὰς ἀγόνους σπουδὰς τοῦ κυρίως σχολείου, τὴν αὐτόματον σχολήν, τὴν τῶν ὁδῶν, τῶν θεάτρων, τῶν ἐφημερίδων.

Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ζητεῖ τὴν πρόρριζον κατάργησιν τῶν σχολείων. Ὄχι ! θέλει μὲν τὴν κατάργησιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον τῶν ἐπισήμων· ἀντ' αὐτῶν δὲ ὀνειροπολεῖ σχολεῖα, ὡς ἐκεῖνο, ὅπερ αὐτὸς συνέστησεν ἐν Γιασνάγια-Πολιάνᾳ, ἄνευ κανονισμοῦ, ἄνευ προγράμματος, ἄνευ πειθαρχίας.

«Ἕκαστος κάθεται ὅπου θέλει, ἐπὶ τῶν θρανίων, ἐπὶ τῶν γραφείων, χαμαί, ἐπὶ τῆς ἐξεχούσης σανίδος τῶν παραθύρων. Οἱ ἐκ τοῦ χωρίου φίλοι τοποθετοῦνται πάντοτε πλησίον ἀλλήλων. Ὅταν τις ἐξ αὐτῶν ἐκλέξῃ γωνίαν τινά, ὅλοι οἱ σύντροφοί του ὠθοῦντες, ὀλισθαίνοντες ὑπὸ τὰ θρανία ἔρχονται καὶ κάθηνται ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου.... Ὅταν ὁ διδάσκαλος ἔλθῃ εἰς τὸ πρῶτον μάθημα, ὅλοι οἱ μαθηταὶ περιτριγυρίζουν αὐτὸν πέριξ τοῦ μαυροπίνακος ἢ ἐπὶ τῶν θρανίων. Ἄλλοι εἶνε πλαγιασμένοι, ἄλλοι κάθηνται ἐπὶ τοῦ γραφείου τῶν θρανίων περὶ τὸν διδάσκαλον».

Διδακτικὸν διάγραμμα, προδιαγεγραμμένον σχέδιον, μέθοδος, σύστημα, ἐμπνέουσιν ἀκατανίκητον ἀποστροφὴν εἰς τὸν Τολστόη. «Οὐδεὶς τῶν μαθητῶν φέρει τι μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον, οὔτε βιβλίον, οὔτε τετράδιον. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὰς χεῖράς των δὲν φέρουσι τίποτε, ἀλλ' οὐδ' ἐντὸς τῆς κεφαλῆς των ἔχουσί τι νὰ φέρωσι. Δὲν ὑπάρχει μάθημα. Ὅ,τι χθὲς ἐδιδάχθη ὁ μαθητὴς δὲν εἶνε ὑποχρεωμένος ν' ἀπασχολῇ μὲ αὐτὸ σήμερον τὴν κεφαλήν του».

Ἐκ τοῦ χάους καὶ τῆς συγχύσεως, διὰ μόνης τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων, θὰ παραχθῇ πλήρης τάξις ὅπως ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Ἐπικουρείων ἡ κοσμικὴ τάξις ἀπορρέει ἐκ τῆς τύχης, ἐκ τῆς μηχανικῆς συναρμογῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης, ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου τελεολογικοῦ λόγου.

«Τὸ σχολεῖον (τὸ ἰδικόν του) ἀνεπτύχθη ἐλευθέρως διὰ μόνης τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐτέθησαν καὶ ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Μεθ' ὅλην τὴν ἐξουσίαν τοῦ διδασκάλου ὁ μαθητὴς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μὴ φοιτᾷ εἰς τὸ σχολεῖον ἢ καὶ φοιτῶν νὰ μὴ ἀκούῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου........ «Κατὰ τὴν γνώμην

μου ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἀταξία εἶνε ὠφέλιμος, ἀπαραίτητος, ὅσον παράξενος, ὅσον ὀχληρὰ καὶ ἂν φαίνεται εἰς τὸν διδάσκαλον. Πρῶτον ἡ ἀταξία αὕτη, ἡ ἐλευθέρα τάξις, φαίνεται εἰς ἡμᾶς φοβερά, διότι εἴμεθα συνειθισμένοι εἰς ἄλλο, ὅλως διάφορον σύστημα, καθ' ὃ καὶ ἡμεῖς ἀνετράφημεν. Δεύτερον ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἡ χρῆσις τῆς βίας στηρίζεται εἰς ἑρμηνείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀλόγιστον καὶ ἀσεβῆ. Νομίζομεν ὅτι οὐδὲν πλὴν τῆς βίας δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν ἀταξίαν, ἐν ᾧ ἀρκεῖ νὰ περιμείνωμεν ὀλίγον καὶ θὰ ἴδωμεν αὐτὴν νὰ καταπαύσῃ ἀφ' ἑαυτῆς καὶ νὰ μεταβληθῇ εἰς πολὺ καλλιτέραν καὶ σταθερωτέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς διὰ τῆς βίας ἠθέλομεν ν' ἀποκαταστήσωμεν».

Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὰς ὑγιεῖς νεωτέρας ἀρχὰς τὰς παραδεχομένας τὸ σχολεῖον πρὸ παντὸς παιδαγωγεῖον, ἤθους μορφωτήριον, καὶ ὄχι ἁπλῶς διδακτήριον, ἐργοστάσιον γνώσεων στρωννυσῶν τὸν ἐπάνω ὄροφον, ὅστις εἰς οὐδεμίαν εὑρίσκεται συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ κατωτέρου, γνώσεων αἵτινες οὐδόλως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς καρδίας, ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἐπὶ τῆς βουλήσεως, ἀντιθέτως πρὸς τὴν θεμελιώδη ἰδέαν τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς περὶ τοῦ σχολείου, ὁ Τολστόη ἀποφαίνεται: «εἶμαι πεπεισμένος ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὴν ἀνατροφήν, ἥτις εἶνε κύριον ἔργον τῆς οἰκογενείας· ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει μήτε νὰ τιμωρῇ, μήτε ν' ἀμείβῃ, διότι δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὅτι ἡ ἀρίστη παιδονομία καὶ διοίκησις αὐτοῦ εἶνε ν' ἀφίνῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ἀπόλυτον ἐλευθερίαν νὰ μανθάνωσι καὶ νὰ συμβιβάζωνται μεταξύ των ὡς φαίνεται εἰς αὐτοὺς καλλίτερον. Εἶμαι πεπεισμένος περὶ τούτου, καὶ ὅμως αἱ ἀρχαῖαι ἕξεις τῶν ἐκπαιδευτηρίων διαμένουσι τόσον ἰσχυραὶ ἐν ἡμῖν ὥστε ἐν τῷ σχολείῳ τῆς Γιασνάιας Πολιάνας πολλάκις ἀκόμη παραβαίνομεν τὸν κανόνα τοῦτον.»

Ἡ ἀναρχία, ἥτις ἐμπνέει τὸ ἐκπαιδευτικὸν ὡς καὶ τὸ κοινωνικὸν σύστημα τοῦ Τολστόη (ἂν δύναται νὰ ὀνομασθῇ σύστημα ἡ ἄρνησις παντὸς συστήματος) οὐδαμοῦ ἐκφαίνεται τόσον χαρακτηριστικῶς ὅσον ἐν τῷ ἀκολούθῳ ἐπεισοδίῳ.

Εἷς μαθητὴς εἶχε κλέψῃ λουγδουνικὴν λάγηνον ἐκ τοῦ μουσείου τῆς φυσικῆς τοῦ σχολείου. Ὅτε ἀνεκαλύφθη, ὁ ὁρισμὸς τῆς ποινῆς ἀνετέθη εἰς τοὺς συμμαθητάς του. Οἱ μὲν ὥρισαν τὴν μαστίγωσιν, ζητοῦντες αὐτοὶ νὰ μαστιγώσωσι τὸν ἔνοχον, ἄλλοι προέτειναν νὰ ἐπικολλήσωσι πινακίδα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν κλέπτης. Ἐξετελέσθη ἡ δευτέρα τιμωρία. Ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας τὸ παιδίον ἔκλεψεν εἴκοσι καπίκια ἐκ τοῦ

δωματίου τοῦ διδασκάλου, καὶ συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ. Ἂς ἀκούσωμεν τώρα τὸν Τολστόη:

«Προσέρραψαν πάλιν τὴν ἀτιμωτικὴν ἐπιγραφήν· ἐγὼ ἐνουθέτησα τὸν μαθητήν, ὅπως κάμνουν οἱ διδάσκαλοι· ἓν παιδίον φλύαρον εὑρισκόμενον ἐκεῖ ἤρχισεν ἐπίσης νὰ νουθετῇ, ἐπαναλαμβάνον λόγους, τοὺς ὁποίους θὰ ἤκουσε βέβαια ἀπὸ τὸν πατέρα του, ὅστις ἦτο θυρωρός.

«—Ἔκλεψε μιά, ἔκλεψε δυό, ἔλεγε μὲ φωνὴν σοβαράν· θ' ἀποκτήσῃ πλειὰ τὴν συνήθεια!...

«Τοῦτο μὲ ἠρέθισεν. Ἠσθανόμην ὀργὴν κατὰ τοῦ νουθετοῦντος. Παρετήρησα τὴν μορφὴν τοῦ τιμωρουμένου. Βλέπων αὐτὴν ὠχροτέραν, ἀλγεινοτέραν, ἀγριωτέραν, ἐνθυμήθην, ἀγνοῶ διατί, τοὺς δεσμώτας, καὶ τόσον ἰσχυρὰ ἐξηγέρθη ἐν ἐμοὶ ἡ συνείδησίς μου διὰ τὴν ὑβριστικὴν ταύτην διαγωγήν μας, ὥστε ἀπέσπασα τὴν ἐπιγραφὴν καὶ εἶπα εἰς τὸν ἔνοχον νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλει.

«Αἰφνιδίως ᾐσθάνθην βαθύτατα ὅτι οὐδὲν δικαίωμα εἶχον νὰ βασανίζω τὸ ἀτυχὲς ἐκεῖνο παιδίον... Τὸ παιδίον ἔκλεψε καὶ ἐγὼ ἐπιρράπτω ἐπ' αὐτοῦ πινακίδα μὲ τὴν λέξιν **κλέπτης**!... Πρὸς τί; Διὰ νὰ τὸ τιμωρήσω διὰ τῆς καταισχύνης· θὰ εἴπῃ τις. Ἀλλ' εἶνε βέβαιος ὅτι ἡ καταισχύνη καταστρέφει τὴν πρὸς τὸ κλέπτειν τάσιν;

«Ἂς ἀφήσωμεν εἰς τὸν κόσμον τὸν λεγόμενον πρακτικόν, εἰς τὸν κόσμον τῶν Παλμερστώνων καὶ τῶν Κάιν, εἰς τὸν κόσμον, ὅστις θεωρεῖ λογικὸν ὄχι ὅ,τι εἶνε λογικόν, ἀλλ' ὅ,τι εἶνε πραγματικόν, ἂς ἀφήσωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ν' ἀντιποιῶνται τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον τοῦ τιμωρεῖν. Ὁ ἡμέτερος παιδικὸς κόσμος, ὄντων ἁπλῶν καὶ ἐλευθέρων, πρέπει νὰ μείνῃ καθαρὸς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, **ἀπὸ τῆς ἐνόχου πίστεως εἰς τὴν νομιμότητα τῆς ποινῆς**, ἐξ ἧς θὰ προέκυπτεν ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ ἐκδίκησις εἶνε δικαία ἀφ' οὗ τὴν ὀνομάσωμεν ποινήν.»

Ὁ Τολστόη ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἐλευθερίας, ἀτίθασσος πρὸς πᾶν κῦρος, ἀρνεῖται διαρρήδην εἰς τὸ Κράτος τὸ δικαίωμα τῆς παρεμβάσεως εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νέας γενεᾶς. Ἀλλ' ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη δὲν συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ.

Τὸ δικαίωμα τῆς οἰκογενείας ἀνεγνωρίσθη πλέον περιφανῶς, αἱ δ' ἐπ' αὐτῆς ἀξιώσεις τοῦ Κράτους δὲν διαμφισβητοῦσι τὸ δικαίωμα τοῦτο· ἀλλὰ τὸ Κράτος ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐποπτεύειν τὴν οἰκογένειαν, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦτο ἐκπηγάζει ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ τοῦ προστατεύειν τοὺς ἀσθενεῖς, ἔνθεν δὲ διότι τὸ μέλος τῆς οἰκογενείας εἶνε συγχρόνως καὶ μέλος τοῦ Κράτους. Εἰς τὰς ταπεινὰς βαθμίδας

τοῦ πολιτισμοῦ ὁ πατὴρ εἶχεν ἀπόλυτον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τοῦ τέκνου, ἠδύνατο νὰ τὸ πωλήσῃ ἢ τὸ φονεύσῃ, ἀνεξελέγκτως. Ἀλλὰ τὸ Κράτος ὑπερασπίζει τὸ πρὸς ὕπαρξιν δικαίωμα τοῦ ἀγεννήτου ἢ νεογεννήτου παιδίου καὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς οὐδένα νὰ θεωρήσῃ ἄλλο ἄτομον ἢ περιττὸν ἢ ἀνίκανον εἰς τὸ νὰ ζήσῃ. Ἔχει ὁμοίως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐφορᾷν τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν τῶν παιδίων, διότι, ἄλλως, τὸ παιδίον, ἀνδρωθέν, δὲν θὰ καταστῇ ἱκανὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ὡς πολίτου. Ἂν ὁ γονεὺς δὲν θέλῃ νὰ στείλῃ τὸ τέκνον του εἰς τὸ σχολεῖον, ἀξιῶν νὰ βοηθῇ αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον του, τὸ Κράτος ὑπερασπίζεται τὸ παιδίον κατὰ τοῦ γεννήτορος· καὶ ἂν φροντίζῃ ὁ γονεύς, πάλιν τὸ Κράτος μεριμνᾷ περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν δοθησομένων εἰς τὸν μέλλοντα πολίτην γνώσεων.

Ὁ διισχυριζόμενος ὅτι τὸ Κράτος καταπατεῖ τὸ δικαίωμα τῆς οἰκογενείας, ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ, κατ' ἀνάγκην, ὅτι τὸ παιδίον δὲν ἔχει κανὲν δικαίωμα, δυνάμενον νὰ παραβλαφθῇ ἐξ ἀμαθείας ἢ ἀδιαφορίας ἢ ἰδιοτελείας τῶν γονέων. Ἡ πεῖρα ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἔλεγχος οὗτος οὐδαμῶς εἶνε περιττός· εἶνε δ' ἀναντίρρητον ὅτι κεῖται ἐν τῇ περιοχῇ τῶν καθηκόντων τοῦ Κράτους· ἡ μεγαλειτέρα κοινωνία—τὸ Κράτος—παρεμβαίνει, ἂν ἡ μικροτέρα — ἡ οἰκογένεια— δὲν ἐκπληροῖ τὸ ἔργον της· παρεμβαίνει χάριν τοῦ δικαιώματος τοῦ τέκνου.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν Τολστόη μόνος ὁ λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς διοργανώσεως τῶν σχολείων του· αὐτὸς μόνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ τοὺς διδασκάλους του, νὰ τοὺς πληρώσῃ διὰ τὸν κόπον των ὅπως αὐτὸς θέλει, νὰ τοὺς μισθώσῃ δι' ἕνα ἢ περισσοτέρους μῆνας. Τὸ Κράτος ἐπιβάλλει ὡς σχολεῖα οἰκίας λιθίνας καὶ δαπανηράς· ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν θέλει· πρέπει ν' ἀφεθῇ ἐλεύθερος νὰ ἱδρύσῃ τὸ αὐτόνομον σχολεῖόν του ὅπου τῷ ἀρέσκει· ἐντὸς καπηλείου, ἐντὸς σιτοβολῶνος· ἡ διδασκαλία ἂς γίνεται ἐντὸς ὀρνιθῶνος, ἀδιάφορον, ἀρκεῖ νὰ γίνεται καλή.

Ἀλλ' ἆρά γε τὰ μέσα τῆς στρατολογίας τῶν διδασκάλων τὰ ὑπὸ τοῦ Τολστόη προτεινόμενα εἶνε τοιαῦτα ὥστε ν' ἀποτελέσωσιν ἐγγύησιν περὶ τῆς ποιότητος τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ποιότητος τῶν διδασκόντων; Τὸ ἀκατανίκητον μῖσός του κατὰ πάσης τάξεως ἐξάπτει αὐτὸν καὶ κατὰ τῶν διδασκαλείων, ὅπου καλλιεργεῖται τὸ μίασμα τῆς μεθόδου. Τὰ καταγώγια ταῦτα τῆς στρεβλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἤθους αἱ βαστίλλαι αὗται τῆς διανοητικῆς τυραννίας πρέπει νὰ κατεδαφισθῶσι. Διὰ τὴν διδασκαλίαν, ὡς αὐτὸς τὴν ἐννοεῖ, δὲν χρειάζεται προπαρασκευή· ὁ πρῶτος τυχὼν ἀρκεῖ· εἷς κανδυλανάπτης, εἷς ἀφεθεὶς

στρατιώτης, εἰς διαβάτης οἷος δήποτε· ἀρκεῖ νὰ ἠξεύρῃ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν καὶ νὰ μὴ παρουσιάζῃ τι ὕποπτον» καὶ ὁ ἄγνωστος θὰ συμφωνηθῇ τόσα τὸν μῆνα.

Ἡ κατὰ τῆς διοργανώσεως ἀπέχθεια, τὸ κατὰ τῆς τάξεως πεῖσμα παραφέρουν πολὺ μακρὰν τὸν ρῶσσον μεταρρυθμιστήν· μετ' ἀνησυχίας δὲ δύναταί τις νὰ ἐρωτήσῃ τί θὰ εἶνε τὰ σχολεῖα ταῦτα τῶν χωρίων παραδεδομένα εἰς ἀγνώστους διαβάτας, παραδεδομένα εἰς τὴν τύχην, ἐκτεθειμένα νὰ πέσωσιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀνηθικότητος.

Πόσον εἰλικρινὴς εἶνε ὁμολογῶν ὅτι εἶνε «ἀπηλλαγμένος τῆς προλήψεως τῆς προόδου !»· διὰ τοῦ σχολικοῦ συστήματος τοῦ Τολστόη, στρεφόμεθα αἰῶνας ὀπίσω, ὀπίσω πρὸς τὴν βαρβαρότητα. Οὐδεμία ἐγγύησις περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς. Οὐδεμία ἑνότης. Ἕκαστος διδάσκαλος θὰ διδάσκῃ κατὰ βούλησιν ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν βούλησιν τῶν γονέων τῶν μαθητῶν, τῶν ὁποίων ἡ θέλησις—θὰ ἔλεγον αἱ ἰδιοτροπίαι ἂν ἦτο δυνατὸν ὁ ἀναμάρτητος λαός, ὁ ὑπέροχος καὶ σεβαστὸς λαὸς τοῦ Τολστόη νὰ ἔχῃ ἰδιοτροπίας—θ' ἀντικαταστήσῃ πάντα ἐπιστημονικὸν κανόνα ἀπορρέοντα ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, θ' ἀντικαταστήσῃ τὴν διὰ τῶν αἰώνων οὐχὶ τυχαίως ὡς γήλοφον ἐκ παντοίων ἐκριπτομένων σαρωμάτων σωρευθεῖσαν, ἀλλὰ συστηματικῶς, σκοπίμως, μεθ' ὑπομονῆς, ὡς στερεὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς κτίριον ἀνεγερθεῖσαν, πεῖραν.

Μία τῶν πολλῶν ἀντιφάσεων τοῦ Τολστόη εἶνε ὅτι ἐν ᾧ θεωρεῖ τὴν πεῖραν ὡς τὴν ἀσφαλεστάτην μέθοδον καὶ ἐπιχειρεῖ πειράματα, ὡς διὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἐπὶ παραδείγματι, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς τελειοτέρας μεθόδου, περιφρονεῖ τῶν ἄλλων τὰ πειράματα, ἀρνεῖται τῶν ἄλλων τὴν πεῖραν· καὶ φρονεῖ ὅτι ἀρχίζει αὐτὸς ἐκ νέου τὸ ἔργον τῆς διδακτικῆς. Ἀλλ' ἡ παιδαγωγικὴ instauratio magna αὐτοῦ δὲν θὰ γείνῃ ρηξικέλευθος ὡς ἡ τοῦ Βάκωνος, ἥτις ἐζήτει τὴν καταχρήμνισιν τῶν τεσσάρων «εἰδώλων» καὶ ἰδίως τῶν ἐπικινδυνωτάτων idola theatri, τουτέστι τῶν ἰδεῶν τῶν ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς παραδόσεως μόνον στηριζομένων, νοσηρῶν ἀναθυμιάσεων ἐκ τῶν σελίδων τῶν βιβλίων ἀνερχομένων, καὶ ἀπορροφωμένων παθητικῶς ὑπὸ τῶν ἐγκεφάλων. Τὸ παιδαγωγικὸν ἔργον τοῦ Τολστόη, καίπερ πρὸ τριακονταετίας δημοσιευθέν, οὐδόλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης· βραδύτατα, μόλις πρὸ τεσσάρων πέντε ἐτῶν εἰσῆλθεν ἐν μεταφράσει εἰς Γαλλίαν, καὶ τοῦτο διότι προεπορεύθησαν τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ ἀριστουργήματα, τὰ ἐπενεγκόντα ἐκρήξεις θαυμασμοῦ, καὶ ἑλκύσαντα τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἔστω καὶ παραδοξολογία. Οὐδ'

ἐντὸς τῆς Ρωσσίας οὐδ' ἐκτὸς αὐτῆς μετέβαλον τίποτε, αἱ παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Τολστόη. Ποῦ εἶνε ὁ κλονισμὸς ὃν ἐπήνεγκε, τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ὁ Ρουσσῶ διὰ τοῦ Αἰμιλίου του; Ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων Κάντ, ὁ ἐπὶ δεκαετηρίδας μετ' ἀδιαταράκτου τάξεως τὴν αὐτὴν ὥραν καθ' ἑκάστην ἐγειρόμενος τῆς κλίνης, καπνίζων τὴν καπνοσύριγγά του, πίνων τὸν καφέν του, συγγράφων, διδάσκων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, κάμνων τὸν περίπατόν του, καὶ διὰ τοῦτο χρησιμεύων εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κενιξβέργης ὡς χρονόμετρον — διότι ἦτο ἐπίσης ἀκριβὴς εἰς τὰς κινήσεις του ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου ὡρολόγιον — ἅπαξ μόνον εἰς τὴν ζωήν του, δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, δὲν ἐφάνη τὴν ὡρισμένην τοῦ περιπάτου ὥραν· εἶχε δεσμεύσῃ αὐτόν, τὸ ἔργον τοῦ Ρουσσῶ, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ὁ Γκαῖτε ἀπεκάλεσε **das Naturevangelium der Erziehung**. Ἐν Γαλλίᾳ τὸ Παρλαμέντον συνεδρίαζε διὰ τὸ φοβερὸν ἔργον καὶ κατεδίκαζεν αὐτὸ εἰς τὴν διὰ τοῦ πυρὸς ἐξόντωσιν, ἐν ᾧ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων ἐξεσφενδόνα αὐτό, ὡς νὰ μὴ ἤρκει τὸ ἐπὶ τῆς γῆς πῦρ, εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως. Τὸ ἔργον τοῦ Τολστόη οὔτε τοιούτων θριάμβων ἠξιώθη, οὔτε τοιούτων ἐκδικήσεων.

Ἀλλ' ἂν αἱ θεωρητικαὶ αὐτοῦ ἀπόπειραι εἶνε φαντασιοπληξίαι, ὄχι ὀλίγαι τῶν ἐπὶ μέρει αὐτοῦ παρατηρήσεων εἶνε ἀκριβεῖς, καὶ ὄχι ὀλίγαι τῶν μομφῶν αὐτοῦ δίκαιαι.

Ἡ χλεύη του καταδιώκει ἰδίως τὴν γερμανικὴν παιδαγωγικήν· ἡ δὲ κατ' αὐτῆς ὀργή του εἶνε ἐνίοτε διασκεδαστικωτάτη. «Εὐθὺς ὡς οἱ γονεῖς, ἢ ἁπλῶς ὀρθοφρονοῦντες ἄνθρωποι, ἀσχολούμενοι περὶ τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκφράσωσιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀξίας τῶν μέσων τούτων, τοῖς λέγουν: Καὶ ὁ περίφημος Πεσταλότσης, καὶ ὁ Δένζελ, καὶ ὁ Βάιτς, καὶ ἡ μεθοδική, καὶ ἡ διδακτική, ἡ συγκέντρωσις;

«Καὶ οἱ γονεῖς ὑψοῦσι τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανὸν λέγοντες:

— Ὦ, ὁ θεὸς νὰ τοὺς εὐλογῇ· αὐτοὶ ξεύρουν καλλίτερα!

Δὲν συγχωρεῖ εἰς τὰς γερμανικὰς μεθόδους ὅτι δαπανῶσι πολὺν χρόνον ὅπως διδάξωσιν εἰς τὰ παιδία πράγματα γνωστὰ ἤδη εἰς αὐτά.

«Τὸ πρῶτον καταφανέστατον πρᾶγμα εἶνε ὅτι τὰ πράγματα ταῦτα ἀποτείνονται εἰς φανταστικὰ παιδία, εἰς παιδία ὅμοια τῶν ὁποίων, ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν εἶδα, εἰς ὅλην τὴν ρωσσικὴν αὐτοκρατορίαν... Παιδία μικρότερα τῶν δύο ἐτῶν ἠξεύρουν αὐτὰ τὰ πράγματα... Ἴσως παιδία Ὀτεντότων, ἢ Νέγρων, ἴσως μερικοὶ γερμανόπαιδες ἠμποροῦν ν' ἀγνοοῦν ὅσα τοὺς διδάσκουν εἰς τὰς συνδιαλέξεις ταύτας· ἀλλὰ τὰ παιδία τῶν ρώσσων, ἐξαιρέσει τῶν ἠλιθίων, ἠξεύρουν ὅλα, ἅμα τῇ εἰσόδῳ των εἰς

τὸ σχολεῖον τί σημαίνει κάτω, ὑψηλά, τί εἶνε θρανίον καὶ τί τράπεζα».

Ἔχει δίκαιον κηρυττόμενος ὑπὲρ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἰδιοφυΐας τῶν μαθητῶν, φοβούμενος τὴν ὑπὸ τοῦ σχολείου διαστροφὴν τῆς πρωτοτυπίας τοῦ χαρακτῆρος, τὴν ἐξάπλωσιν πάντων ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Προκρούστου, ἥτις λέγεται ὁμοιομορφία. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα εἶνε ἐξηντλημένον. Ἡ κατὰ τῆς Chablonisirung, τουτέστι τῆς ὁμοιομορφίας τῆς ἀγωγῆς, τῆς ἀποτήξεως ὅλων τῶν ψυχῶν εἰς ἕνα τύπον σφοδρὰ ἐπίθεσις τῆς παιδαγωγικῆς εἶνε πολὺ παλαιοτέρα τῶν βιβλίων τοῦ Τολστόη.

Ἐν τῷ συνόλῳ, τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶνε ὄχι μόνον αὐθαίρετον ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον νὰ πραγματωθῇ· εἰκονοκλάστης τοῦ κύρους τῆς διανοήσεως καὶ τῆς μακρᾶς τῶν αἰώνων πείρας τῆς συμπυκνωθείσης εἰς ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, ὡς μόνον εἴδωλον πρὸ τοῦ ὁποίου γονυπετεῖ εὐσεβάστως ἀνιδρύει τὸ λαϊκὸν ὁρμέμφυτον. Καὶ ἐν τούτοις ὁ λαὸς οὗτος, οὗ ἡ κρίσις εἶνε ἀλάθητος καὶ ἀνέκκλητος εὑρίσκεται ἐν τῇ σκοτίᾳ, οἱ ὀφθαλμοί του δὲν βλέπουσιν, ἔχει ἀνάγκην παιδεύσεως ὡς αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ μὲ πόνον «ὅπως τὸ ἀποξηρανθὲν χόρτον ἔχῃ ἀνάγκην ὀλίγου ὕδατος»· «ὁ λαὸς ἀγνοεῖ τὰς ἀνάγκας του, ὅλοι τὰς ἀγνοοῦν· αἱ ἀνάγκαι τοῦ λαοῦ εἶνε καὶ θὰ μένουν ἄγνωστοι».

Διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἀγωγῆς—διότι ἡ παιδαγωγικὴ αὐτοῦ εἶνε κατάργησις τῆς ἀγωγῆς—ζητεῖ νὰ κρημνίσῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὸ ἄγνωστον, ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερα τὰ σκοτεινὰ ὁρμέμφυτα τοῦ ἀνθρώπου, ν' ἀπολύσῃ ἀγνώστους δυνάμεις....

Παράδοξος ὄντως παρασκευὴ πρὸς τὸν διωργανωμένον, τὸν νόμιμον βίον τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν, ἡ σχολικὴ ἀναρχία ἣν ἀνακηρύττει. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὀνειροπολεῖ ὁμοίως κοινωνίαν ἄνευ δικαστῶν, ἄνευ φυλακῶν, ἄνευ στρατῶν, σχεδὸν ἄνευ νόμων. Ἀλλ' ἀκόμη ἀπέχομεν πολὺ τοῦ ὀνείρου τούτου· ἡ δ' ἀνθρωπότης δὲν θὰ ἴδῃ τόσον ταχέως ἀνατέλλουσαν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐκ τοῦ ἀναρχικοῦ σχολείου θὰ ἐκπηδήσῃ κοινωνία ἄνευ νόμων.

Ὁ Τουργγένιεφ, μικρὸν πρὶν κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔγραψε πρὸς τὸν Τολστόη διὰ χειρὸς τρεμούσης, ὡς ἀποχαιρετισμόν, μίαν παράκλησιν, θερμὴν παράκλησιν θνήσκοντος «Φίλε μου, εἶμαι ἐπὶ τῆς ἐπιθανάτου κλίνης· δὲν θὰ ἰατρευθῶ· σοῦ γράφω ἐπίτηδες διὰ νά σου εἴπω πόσον εὐτυχὴς ὑπῆρξα διότι ἤμην σύγχρονός σου καὶ νά σου ἐκφράσω τὴν τελευταίαν, τὴν ἔντονον παράκλησίν μου: «ἐπίστρεψε εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας!» Τὴν γραφίδα πίπτουσαν ἐκ τῶν χειρῶν του ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς χεῖρας ἐπαξίας· ἀλλ' ἡ παράκλησις ἐκείνη ἔμεινε καὶ ὑπολαν-

θάνον τι παράπονον κατὰ τοῦ μυστικισμοῦ, ὅστις ὡς αἰθάλη ἐμαύρισε τὸ φωτεινὸν καὶ ἀκτινοβολοῦν πνεῦμα τὸ παραγαγὸν τὴν «Ἄνναν Καρένιν» (ὡς καὶ ἄλλων μεγάλων πνευμάτων, περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου των, τοῦ Σχέλλιγκ, τοῦ Αὐγούστου Κὸντ) καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τ' ἀσθενικὰ ταῦτα κοινωνικὰ ὀνειροπολήματα· «Ἐπίστρεψε εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας!» Αὐτὸ τὸ παράπονον ἐκφράζει καὶ ὁ φίλος καὶ θερμὸς θαυμαστὴς τοῦ Τολστόη Μελχιὸρ δὲ Βογκὲ εἰς τὸ θαυμάσιον περὶ ρωσσικοῦ μυθιστορήματος ἔργου του: «Ἂς μοι συγχωρήσῃ ὁ ἐπιφανὴς μυθιστοριογράφος. Ἠξεύρω ὅτι θὰ ἐπροτίμα νὰ μ' ἔβλεπεν ἐπαινοῦντα τὸ εὐαγγέλιόν του καὶ ἐξευτελίζοντα τὰ μυθιστορήματά του· ἀλλὰ δὲν δύναμαι· μετὰ πάθους θαυμάζω αὐτά, τόσῳ δὲ μᾶλλον μέμφομαι τὴν θεωρίαν του καθόσον μὲ ἀποστερεῖ ἀριστουργημάτων».

Τοῦτο τὸ παράπονον, ἡ μομφὴ αὕτη ἀνέρχεται ἰδίως εἰς τὰ χείλη τοῦ ἐξετάζοντος τὸν Τολστόη ὡς παιδαγωγόν.

Ἀρ. Π. Κουρτίδης

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ[1]

83.

ἄλλα λέει (ἢ πάσχ') ὁ γάϊδαρος
κι' ἄλλα τὸν εὑρίσκουν

84.

καὶ ἄλλα λογαριάζ' ὁ ζευγᾶς
κι' ἄλλα τὸ ζευγάρι (Κρήτης)

85.

καὶ ἄλλα λογαριάζ' ὁ Κοσμᾶς
κι' ἄλλα ὁ κόσμος (Ἠπείρου)

86.

καὶ ἄλλα μελετᾷ ὁ παπᾶς
κι' ἄλλα μελετοῦν τὰ βόϊδια (Λακεδαίμονος)

87.

καὶ ἄλλα λογαριάζει τὸ βῶδι
κι' ἄλλα ὁ ζευγᾶς

Ὅμοιαι τῇ παρὰ Ἀραβαντινῷ (25) καὶ ταῖς παρὰ Βενιζέλῳ (Α,

[1] Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 11.

62, 63, 64)· λέγονται ἐπὶ τῶν συμβαινόντων τοῖς ἀνθρώποις ἀπροσδοκήτων συμφορῶν.

88.

ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων
ἄλλα δὲ θεὸς κελεύει

Ὁμοία ταῖς ἀνωτέρω φαίνεται ληφθεῖσα ἐκ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου (νέ, 8) λέγοντες :

«Οὐ γάρ εἰσι αἱ βουλαί μου, ὥς περ αἱ βουλαὶ ὑμῶν....»

Περὶ τούτου οἱ Γάλλοι λέγουσι·

L'homme propose et Dieu dispose.

89.

Ἄλλαξ' ὁ Μανωλιὸς
κι' ἔβαλε τὰ ροῦχα τ' ἀλλοιῶς.

90.

καὶ Ἄλλαξ' ὁ Μαγαλιὸς
κι' ἔβαλ' τὴν κάπ' ἀλλοιῶς. (Τρικκάλων)

91.

καὶ Ἂν θυμῶσ' ὁ Μανωλιὸς
γυρίζ' τὸ φέσ' τ' ἀλλοιῶς.

Ἐπὶ τῶν ἄγαν ἀπόρων, περὶ ὧν οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον :

Γυμνότερος Ἰαλέμου
» κινδάλου
» λεβηρίδος
» παττάλου
» ὑπέρου κτλ.

οἱ δὲ Γάλλοι :

Faire la lessive du Gascon.

92.

Ἄλλαξε σπίτι
νἀλλάξῃς τύχη. (Ζακυνθία)

Πολλάκις ἐκ δεισιδαιμονίας ἴσως θεωρεῖται ἡ κατοικία πρόξενος δυστυχίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διαρκὴς ἔν τινι διαμονὴ εἶνε ὀχληρά, οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον

Μεταβολὴ πάντων γλυκύ.

93.

ἀλ(λ)άργ' ἀπ' τὰ τούμπανα
κι' ὁ γάμος ἔξοδ' ἔχει

Σαφής· πρβλ. τὴν 86. ('Αθηνῶν)

94.

ἀλ(λ)άργα εἶνε τὸ σκοτάδι;
κλεῖσ' τὰ μάτια σ' νὰ τὸ ἰδῇς
ἤ
κλεῖσ' τὰ μάτια σ' καὶ δές το

Ἡ αὐτὴ σχεδὸν καὶ παρὰ Βενιζέλῳ (Ε, 59)· λέγεται ἐπὶ ἀνοήτους ἐρωτήσεις ποιουμένων.

95.

ἀλ(λ)αργιανὸς ὁ κῆπος
δωριανὰ τὰ λάχανα (Λακεδαίμονος)

Ὁμοία τῇ παρ' Ἀραβαντινῷ (163). Πρὸς ταύτην ὅμοιαι εἶνε αἱ τῶν ἀρχαίων:

Μυσῶν λεία
Γλυκεῖ ὀπώρα φύλακος ἐκλελοιπότος
προβάτων οὐδὲν ὄφελος, ἐὰν ποιμὴν ἀπῇ.

96.

ἀλληλούϊα παπαδιὰ
πέντε μῆνες δυὸ παιδιὰ

καὶ ἀλληλούϊα παπαδιὰ
πέντε μῆνες δυὸ παιδιὰ
κι' ἄλλο σ'τὴν κοιλιὰ (Λακεδαίμονος)

Ἐπὶ πολυτόκων. Τοιαύτη πολύτοκος γυνὴ ἦτο ἡ Χαλκιδική, περὶ ἧς ἐλέγετο·

ὥς περ ἡ Χαλκιδικὴ τέτοκεν ἡ γυνὴ
καὶ τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία

97.

ἄλλη καμμιὰ δὲ γέννησε
παρ' ἡ Μαριὰ τὸ Γιάννη

98.

καὶ ἄλλη καμμιὰ δὲ γέννησε
παρ' ἡ Φαραώνισσα (Τρικάλων)

Ὅμοιαι ταῖς παρὰ Βενιζέλῳ (Α, 77), Ζαφειροπούλῳ (Α, 25), Καββαδίᾳ (Α, 276)· λέγονται ἐπὶ κομπορρημονούντων.

99.

ἄλλη σ'τὸ καρφὶ
κι' ἄλλη σ'τὸ πέταλο

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' Ἀραβαντινῷ 75 καὶ Βενιζέλῳ (Μ, 223)· λέγεται οὐχὶ ἐπὶ τῶν διδόντων ἄνεσιν, ὡς λέγει ὁ μακαρίτης Ἀραβαντινός, ἀλλ' ἐπὶ τῶν διηνεκῶς βασανιζόντων.

100.

Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε

Ἐπὶ ἀλληλοβοηθείας. Ἡ φράσις ἐλήφθη ἐκ τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου (Β' 2).

101.

Ἄλλο εἶνε τὸ κορόμηλο
κι' ἄλλο τὸ δαμάσκηνο

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' Ἀραβαντινῷ 1493 καὶ ταῖς ἀνωτέρω, 99, 100.

102.

Ἄλλοι καιροὶ
ἄλλα ἤθη!

Ὁμοίᾳ τῇ Γαλλικῇ

Autres temps, autres moeurs.

λέγεται καὶ

Πῶς ἀλλάζουν οἱ καιροί!

103.

Ἄλλοι παπᾶδες ἤλθανε,
ἄλλα βαγγέλια φέρανε (Λακεδαίμονος)

104.

καὶ Ἄλλος παπᾶς
ἄλλα βαγγέλια.

Ἐπὶ ἀλλαγῆς ὑπαλλήλων, ὅτε καὶ τὰ πράγματα ἀλλάσσουσι.

105.

Ἄλλοι σᾶς κόβουν λάχανα
κι' ἄλλοι σᾶς μαγειρεύουν (Λακεδαίμονος)

Ἐπὶ εὐτυχῶν καὶ ἐπὶ ὀκνηρῶν.

106.

Ἄλλοι σκάβουν καὶ κλαδεύουν
κι' ἄλλοι τραγουδοῦν καὶ πίνουν (Ἀθηνῶν)

107.

καὶ Ἄλλοι σκάβουν καὶ κλαδεύουν
κι' ἄλλοι κουβαλοῦν καὶ δένουν

108.

καὶ Ἄλλοι σκάβουν καὶ θερίζουν
κι' ἄλλοι κουβαλοῦν καὶ δένουν (Λακεδαίμονος)

Ὅμοιαι ταῖς παρ' Ἀραβαντινῷ 31, Βενιζέλῳ Α, 91, Ζαφειρούλῳ 26, καὶ Καββαδίᾳ Α, 318, ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἄλλος ἐστιν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.

Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον,

ἄλλο κάμουν, ἄλλοι ἔναντι.

Οἱ δὲ Γάλλοι·

Il abattu les buissons
et un autre a privé les oiseaux. πρβλ τὴν 159.

109.

Ἀλλοιὰ ἀπὸ κεῖνον
ποῦ τῆς ἔφαγε (Λακεδαίμονος)

Ὁμοίᾳ τῇ παρὰ Ζαφειροπούλῳ 30· λέγεται ἐπὶ τοῦ παθόντος καὶ μὴ ἱκανοποιηθέντες.

110.

Ἀλλοὶ ποῦ βλέπουν δεκοχτὼ
καὶ δὲν τοὺς βλέπ' ὁ νοῦς των! (Ἀνάφης)

111.

καὶ Ἀλλοιὰ ποῦ τὸν δέρνουν χίλιοι δυὸ
καὶ δὲν τὰ δέρν' ὁ νοῦς του! (Λακεδαίμονος)

Ὅμοιαι ταῖς παρὰ Βενιζέλῳ Α, 95, Ζαφειροπούλῳ Α, 32 8 Καββαδίᾳ Α, 297· λέγονται ἐπὶ ἀναισθήτου.

Βοιώτιον οὖς
ἐλέφαντος οὐδὲν διαφέρει.

Ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι.

112.

'Αλλοὶ ποῦ δὲ γελάσῃ τὴν αὐγή,
μηδ' ὅλη τὴν ἡμέρα

'Ομοίᾳ τῇ

Ἡ καλὴ μέρα ἀπ' τὴν αὐγὴ φαίνεται.

Λέγεται ἐπὶ τῶν εὐτυχούντων ἅμα τῇ γεννήσει των.

113.

'Αλλοί(α) στὰ χάλια του!

'Επὶ τῶν οἰκτειρόντων τοὺς δυστυχεῖς.

114.

'Αλλοὶ ἀπ' τὸν 'Αλῆ,
πῶχασε τὸ γάϊδαρο
καὶ πηλαλεῖ! (Τρικάλων)

'Επὶ τῶν δυστυχούντων, οἵτινες οὐδεμιᾶς παρ' ἄλλων τυγχάνουσι φροντίδες. πρβλ. τὴν 145.

115.

'Αλλοὶ σ'τὸ νειὸ ποῦ παιδεύεται
σ'τὸ γέρο ποῦ κοιμᾶται!

116.

καὶ 'Αλλοὶ σ'τὸ νειὸ ποῦ δέρνεται
σ'τὸ γέρο ποῦ κόβεται! (Μάνης)

Διάφορος τοῖς παρὰ Βενιζέλῳ Α, 93 λέγεται ἐπὶ ἐπικινδύνων συμπτωμάτων στηριζομένων ἐπὶ τῆς ἐμπειρικῆς ἰατρικῆς.

117.

'Αλλοιὰ σ'τὸν ἀσυνείθιστον
ὅσο νὰ συνειθίσῃ! (Λακεδαίμονος)

'Ομοίᾳ τῇ παρ' 'Αραβαντινῷ 57, Βενιζέλῳ (Α, 92) καὶ Καββαδίᾳ Α, 310. 'Επὶ τῶν οἰκτειρόντων τοὺς ἄλλοτε ἐν εὐπαθείαις· διότι

ἡ ἕξις δευτέρα φύσις.

118.

'Αλλοιὰ ἀπ' τὰ γαϊδούρια
ὅταν μαλώνουν τ'ἄτια

'Ομοίᾳ τῇ παρὰ Βενιζέλῳ Τ, 140 καὶ Καββαδίᾳ Α, 43. Λέγεται ἐπὶ τῆς βλάβης, ἣν ὑφίστανται οἱ ὑπήκοοι, ὅταν οἱ ἄρχοντες ἐρίζωσιν.

119.

'Αλλοιά πού πονάει
καί γιατρό γυρεύει! (Λακεδαίμονος)

'Ομοία τῇ ἀνωτέρω 115.

120.

'Αλλοίμονον καί πάλ' ἀλλοί,
ἂν σπάσῃ τό γιαλί
σέ κανενός τήν κεφαλή! (Λακεδαίμονος)

'Επί κακῶν ἀνιάτων.

121.

'Αλλοίμονον πού καρτερεῖ
ἀπό ξένα χέρια νά ξυστῇ!

122.

καί 'Αλλοίμονο σ'τόν ἄνθρωπον τόν κακομοιριασμένο,
δέν ἔχει χέρια νά ξεστῇ καί καρτερεῖ ἀπό ξένον!

('Αθηνῶν). Ὅμοιαι τῇ παρ' 'Αραβαντινῷ 56 καί Καββαδίᾳ Α, 305· λέγονται ἐπί τῶν μάτην ἀναμενόντων παρ' ἄλλων βοήθειαν εἰς τάς ἀνάγκας των.

123.

'Αλλοίμονον πού κλαίγανε
καί δέν ἤξεραν τί λέγανε. (Λακεδαίμονος)

'Ομοία τῇ παρά Καββαδίᾳ Α, 306.
Λέγεται ἐπί τῶν μή εἰδότων νά παραστήσωσι τά δίκαιά των.

124.

'Αλλοίμονον πέχ' ἀμπέλια
καί τρυγάει λυγαριαίς. (Τρικκάλων)

'Επί τῶν καταλειπόντων τά οὐσιώδη καί εἰς ἐπουσιώδη ἀσχολουμένων.

125.

'Αλλοίμονο σ' τό σπίτι
πού λαλήσῃ θηλυκιά κόττα!

Κατά δεισιδαίμονά τινα πίστιν τό λάλημα τῆς ὄρνιθος θεωρεῖται κακός οἰωνός καί διά τοῦτο σφάζεται. 'Αλλ' ἐν τῇ δεισιδαίμονι ταύτῃ φράσει ἐνυπολανθάνει ἡ ἀληθής ἔννοια. 'Αλλοίμονον δηλ. ὅταν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἄρχῃ τό θῆλυ καί οὐχί ὁ ἀνήρ. 'Ομοίαν ταύτῃ θά ἴδωμεν ἑξῆς.

126.

Ἄλλος ἔκαιγε τὰ γένεια
κι' ἄλλος ἔλεγε στάκα
ν' ἀνάψω τὸ τσιγάρο μου. (Ἠπείρου)

127.

καὶ 'Αλλουνοῦ καίονται τὰ γένεια
κι' ἄλλος ἔλεγε στάσου
νὰ καψαλίσω τὴ ματσοῦκά μου.

Ὅμοιαι ταῖς παρὰ Βενιζέλῳ Κ, 311· λέγονται ἐπὶ τῶν ἀπανθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐν τῇ δυστυχίᾳ τῶν ἄλλων θέλουσι νὰ ἐπωφελῶνται.

128.

Ἄλλος θερίζει
κι' ἄλλος ἔχει τὴ χάρι. ('Ανάφης).

129.

Ἄλλος τὰρνὶ
κι' ἄλλος τὸ σουφλί. (Ἤπειρος)

Ὁμοίᾳ τῇ ἀνωτέρω.

130.

Ἄλλος χάσκει
κι' ἄλλος καταπίνει. (Λακεδαίμονος)

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' 'Αραβαντινῷ 39, Βενιζέλῳ Α, 117, 118, Καββαδίᾳ, Α, 331. 'Επὶ τῶν ἀπολαμβανόντων ὅσα ἄλλοι ἀνέμενον.

131.

Ἄλλοτε προπωλούσαμε,
τώρα τυρὶ ἀγοράζουμε. ('Ανάφης).

'Επὶ τῶν μεταπιπτόντων εἰς δυστυχίαν.

132.

'Αλλοῦ ἀστράφτει καὶ βροντάει
κι' ἀλλοῦ βρέχει.

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' 'Αραβαντινῷ 41, Βενιζέλῳ Α, 120. 'Επὶ πράξεων ὧν τὰ ἀποτελέσματα ἀλλαχοῦ ἀκούονται· ὁμοίᾳ τῇ

'Αλλοῦ τὰ κακαρίσματα
κι' ἀλλοῦ γεννοῦν ἡ κότταις.

133.

'Αλλοῦ βαροῦν τὴ γρηὰ
κι' ἀλλοῦ σκάζ' ἡ βραδιά της. (Κυνουρίας)

134.

καὶ 'Αλλοῦ χτυπᾶνε τὴ γρηὰ
κι' ἀλλοῦ σκάνει τὸ πετσί της. (Λακεδαίμ.)

Ὅμοιαι ταῖς ἀνωτέρω.

185.

'Αλλοῦ ἔχει τὸν πόνο ἡ γρηὰ
κι' ἀλλοῦ τὴν τρίδ' ὁ γέρος.

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' 'Αραβαντινῷ 44, Ζαφειροπούλῳ 35 καὶ Καββαδίᾳ Α, 340 ἐπὶ παρεννοήσεων καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ ἀσελγῶν· πρβλ. τὰς 138, 139, 146.

136.

'Αλλοῦ εἶν' ὁ λαγός,
κι' ἀλλοῦ ἡ φωλιά του,

137.

καὶ 'Αλλοῦ κοιμῆτ' ὁ πίσκοπος
κι' ἀλλοῦ κρεμᾶν τὰ ροῦχά του.

Ὅμοιαι ταῖς παρὰ Βενιζέλῳ Α, 124, 125, Ζαφειροπούλῳ 36 καὶ Καββαδίᾳ Α, 346· λέγονται ἐπὶ ἀστάτων καὶ ὑποκριτῶν.

138.

'Αλλοῦ μὲ ξεῖς, καλόγερε,
κι' ἀλλοῦ μὲ τρώει, καϋμένε.

139.

καὶ 'Αλλοῦ μὲ ξεῖς, καλόγερε,
κι' ἀλλοῦ μὲ τρῶν ἡ ψεῖραις.

Ὁμοίᾳ τῇ ἀνωτέρω 135· πρβλ. καὶ τὴν 145.

140.

'Αλλοῦ μπαλώσου.

Ὁμοίᾳ τῇ παρ' 'Αραβαντινῷ 45 καὶ Βενιζέλῳ Α, 123· λέγεται ἐπὶ τῶν ἐννοούντων τοὺς κατεργαρέους καὶ ἀποπεμπόντων αὐτούς.

Μὴ πρὸς ἐμὲ τὰ ποικίλα
καὶ Ἄλλην δρῦν βαλάνιζε,

ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, οἱ δὲ Γάλλοι λέγουσι:

à d'autres tes coquilles.

141.

'Αλλοῦ νὰ τρῶμε καὶ νὰ πίνουμε
καὶ ἀλλοῦ νὰ πᾶμε καὶ νὰ χορεύωμεν. (Τρικκάλ.)

'Επὶ τῶν θελόντων δαπάναις ἄλλων νὰ διατρέφωνται καὶ νὰ διασκεδάζωσιν, οὓς οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν τρεχεδείπνους καὶ παροιμιάζοντες ἔλεγον

αὐλητοῦ βίον ζῆν.

142.

'Αλλοῦ πατᾷς
κι' ἀλλοῦ βρίσκεσαι.

143.

καὶ 'Αλλοῦ τηρᾷς
κι' ἀλλοῦ βλέπεις.

144.

καὶ 'Αλλοῦ τηρᾷς
κι' ἀλλοῦ πατᾷς
καὶ μένα λὲς πῶς μ' ἀγαπᾷς.

"Ομοιαι ταῖς παρ' 'Αραβαντινῷ 46 καὶ Καββαδίᾳ Α, 339· ἐφαρμόζονται ἐπὶ τῶν ὑποκριτῶν.

145.

'Αλλοῦ τὸ βάρεμα
κι' ἀλλοῦ ὁ πόνος.

'Ομοίᾳ ταῖς ἀνωτέρω 138, 139.

146.

'Αλλοῦ τρίβ' ὁ παπᾶς τὴν παπαδιὰ
κι' ἀλλοῦ ἡ παπαδιὰ πονάει. (Λακεδαίμονος)

'Ομοίᾳ ταῖς ἀνωτέρω 135 καὶ 139,

Κ. Νεστορίδης, *γυμνασιάρχης.*

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΙΕ' ΤΟΜΟΥ

Φυλλάδιον 1. **Σεπτέμβριος** *(1892)*

Φυλλάδιον 2. **'Οκτώβριος**

Φυλλάδιον 3. **Νοέμβριος**

Φυλλάδιον 4. **Δεκέμβριος**

Φυλλάδιον 5. **Ἰανουάριος** *(1893)*

Φυλλάδιον 6. **Φεβρουάριος**

Φυλλάδιον 7. **Μάρτιος**

Φυλλάδιον 8. **Ἀπρίλιος**

Φυλλάδιον 9. **Μάιος**

Φυλλάδιον 10. **Ἰούνιος**

Φυλλάδιον 11. **Ἰούλιος**

Φυλλάδιον 12. Αὔγουστος

Παροράματα ἐν τοῖς Καππαδοκικοῖς. Ἐν σελ. 370 στ. 19 ἀντὶ Ὀρεογραφία ἀνάγ. *Ὀρογραφία*. Αὐτόθι ἐν ὑποσημ. 5: Στράβ. ΙΚ' ἀντὶ *ΙΒ'*. Ἐν σελ. 371 στ. 7: ἐδίωσα ἀντὶ *ἐδιώσαμεν*. Αὐτόθι ἐν ὑποσημ. 1: Κἀγὼ ἀνῆλθον ἀντὶ *Καὶ ἡμεῖς ἀνήλθομεν*. Ἐν σελ. 372 στ. 7: Γηλανδῆ ἀντὶ *Γηλανλῆ*. Αὐτόθι στ. 5 κάτωθεν: Κἀγὼ αὐτὸς ἠκροασάμην ἀντὶ *Καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἠκροασάμεθα*. Ἐν σελ. 374 στ. 21: ποταμῷ ὄντι ἀντὶ *ποταμῷ, ὄντι*. Ἐν σελ. 375 στ. 7: σχηματιζομένους ἀντὶ *σχηματιζόμενος*. Ἐν σελ. 375 9: ἐκβάλει ἀντὶ *ἐκβάλλει*. Ἐν σελ. 375 στ. 13: Κερσεχὶρ ἀντὶ *Κιρσεχίρ*. Ἐν σελ. 376 στ. 15: Μεταλλεῖα ἀντὶ *Μεταλλεία*. Ἐν σελ. 377 στ. 14: Ἀνδρουκίου ἀντὶ *Ἀνδρονικίου*. Ἐν σελ. 377 στ. 8 κάτωθεν: ἐννοῶ ἀντὶ *ἐννοοῦμεν*. Ἐν σελ. 379 στ. 14 κάτωθεν: ἀνῃρημένων ἀντὶ *ἀνηρημένων*.

Ἐν τῇ Φωτοβολίᾳ φυτῶν σελ. 460 στ. 15: αὐτῶν ἀντὶ αὐτῆς. Σελ. 460 στ. 20: δύνανται ἀντὶ *δύναται*. Σελ. 460 στ. 29: ρωμαντικοὺς ἀντὶ ἀρωματικούς. Σελ. 461 στ. 27: παράγοντας φῶς ἀντὶ τὰ παραγόντη φῶς.
